

Hayat
ANSİKLOPEDİSİ

Hayat ANSİKLOPEDİSİ

IV. Cilt

Hayat Yayınları

Umum Neşriyatı İdare Edenler

ŞEVKET RADO

HİKMET FERİDUN ES

Yazı İşleri Sekreterleri

VAHDET GÜLTEKİN

ORHAN Ş. YÜKSEL AZİZE BERGİN

Teknik Sekreterler

SEZAİ SOLELLİ

ESER TUTEL ERDOĞAN SEVGİN

Tıp Bahisleri

Prof. Dr. NURİ ERGENE

Tarih Bahisleri

T. YILMAZ ÖZTUNA

Coğrafya Bahisleri

METİN TUNCEL

Resim, Şema ve Hartalar

ŞEMSİ GÜNER ORHAN DAR

MİHRİBAN DANIŞMAN

Fotoğraflar

İNAL TENGİZMAN EROL DERNEK

Tashih İşleri

ORHAN ŞIPKA

Basıldığı yer

Tifdruk Matbaacılık Sanayii A. Ş. Basımevi
Ofset tablolar ve hartalar : Doğan Kardeş
Yayınları A. Ş. Basımevi

Kuzey Atlas Okyanusu'nda Bir Ada Üzerine Kurulu Devlet: İSLANDA

İslanda'nın Arması

İSLANDA, Kuzeybatı Avrupa'da bir ada ve bir devlettir. Grönland Adası'ndan Danimarka Boğazı ile ayrılır. Kuzey Kutup Dairesi İslanda'nın kuzey kıyılarından geçer. Kuzeyinde Kuzey Buz Denizi, batısında ve güneyinde Atlas Okyanusu vardır. Avrupa'nın Amerika'ya doğru uzanan bir parçasıdır. Bir cumhuriyet olan devletin resmî adı «Lydveldid İsland» dır. Nüfus bakımından dünyada 117. gelir.

Yüzölçümü: 102.819 km²
Nüfusu: 193.000
Başkenti: Reykjavik

İslanda'nın ancak kıyılarında yerleşme mümkündür. Adanın bütün iç bölgesi buzullarla kaplıdır. Yüksek ve dağlık arazide 1.960 m. yi bulan tepeler vardır. Kıyılara yakın geçen sıcak su akıntıları, buraların da buzla kaplanmasına engel olmuştur. Göller 14.500 km² yer kaplar. Yazın kıyılarda yeşil çayırlar görülür. Ülkede yüksek dağ iklimi hüküm sürer. Tipik bitki örtüsü kıyılarda çam ve dağ ormanları, bazı iç bölgelerde alp bitkileridir. Arazi yer yer volkaniktir. Yağış fazladır. Yıllık ortalama 1,5 m. yi bulur. Yıllık ısı ortalaması 4° dir. Önemli hiçbir akarsu yoktur.

İslanda'da Yaşıyanlar

Adanın ancak 43.365 km²'sinin bir dereceye kadar oturulabilir olduğu hesaplanmıştır. 1.000 Danimarkalı, 1.000 Norveçli dışında halk İslanda ırkındandır. Kendi dilleriyle konuşurlar. Hepsi Protestan'dır. İslandalılar, İskandinavya kavimlerindendir. 5 ilçe halinde yönetilen ülkede nüfus 1870'te 70.000 iken 1920'de 95, 1940'ta 121, 1950'de 144.000'i bulmuştur. Km²'ye 2 kişi düşer.

Şehirler. — Başkent Reykjavik güneybatı kıyısında 92.000 nüfuslu bir limandır. Halkın yarısına yakını bu şehirde yaşar. İkinci önemli yerleşme yeri Akureyri 10.000 nüfuslu, Kaupstadhur Adası üzerindeki Vestmannaeyjar ise 5.000 nüfusludur. Bunlardan başka 4 küçük kasaba, 4 büyük köy ve 100 den fazla da küçük köy vardır.

Ulaştırma. — İslanda'da demiryolu yoktur. 5.500 km. yol vardır. 11.600 motorlu taşıt 19.500 telefon, 48 sinema salonu bulunur. 100 kişiye 21,3 telefon düşer ki, bu bakımdan İslanda dünya devletleri arasında 8.'dir. 60.000 tonluk ticaret filosu dünya devletleri arasında 43.'dür. Bu, bir balıkçılık filosudur.

Ekonomi. — Ülkenin geçimi başta balıkçılık olmak üzere, hayvancılık ve ticaretle sağlanır. 1959'da ithalât - ihracat toplamı 160 milyon doları buluyordu (dünyada 66.). Nato üyesi olan İslanda'nın 6 savaş gemisinden ibaret bir de filosu vardır.

Kültür. — Reykjavik'te 1911'de kurulan küçük bir üniversite vardır. Okuma - yazma bilmiyen yoktur.

İslandalılar'ın kendilerine öz bir edebiyatı vardır. Ülkeleri yabancı egemenliği altında kaldığı sıralarda dillerini korudukları gibi edebiyatlarını da geliştirmek imkânını bulmuşlardır. İslanda edebiyatının XIX. yüzyıldaki romantik akımını Bjarni Thorarensen (1786- 1841) ile Jonas Hallgrimson (1807 - 1845) gibi yazarlar temsil eder. Geçen yüzyılın sonlarında modern İslanda edebiyatı gelişmeye başladı. Bu devrin en tanınmış yazarlarının başında Benedikt Grondal (1826- 1907) Steingrimur Thorsteinsson (1831 - 1931) gelir.

Bugünkü yazarlardan Halldor Laxness 1955'te Nobel Edebiyat Armağanı'nı kazanmıştır. Laxness, İslanda edebiyatının geleneklerine bağlı kalmakla birlikte, yeni bir üslûp yaratmış, böylece İslanda edebiyatına modern bir çeşni getirmiş olmakla tanınmıştır.

Tarih. — IX. yüzyıldan başlıyarak Norveçliler'in yerleştiği ada, 930'dan 1262'ye kadar bağımsız bir devlet halinde yaşadı. XI. yüzyıldan başlıyarak Hıristiyan oldu. 1262'de Norveç'e, 1397'de de Norveç'le birlikte Danimarka'ya geçti. Avrupa kıtasında en yakın ülkenin Norveç olması dolayısiyle, İslanda ile burası arasında derin bağlantılar kurulmuştur. İslânda 17 nisan 1944'te bağımsızlığa kavuşarak tamamen Danimarka'dan ayrıldı.

Bibliyografya. — Bu konuda Türkçe eserlerin başlıcası:

İslânda'da Türkler (B. Lewis'ten çev. H. O. Andreasyan, 1953).

İÇLERİNE KAPANIK, SAKİN BİR MİLLET

KUZEY ATLAS OKYANUSU'nun köşeciğine sıkışmış olan İslanda Adası'nda halkın üçte biri çiftliklerde yaşar. İslanda topraklarının büyük bir kısmı ekilmemiş olduğu halde halkın çiftlikle geçinmesi gerçekten şaşılacak bir haldir. Toprağın fakirliğini, ülkenin dört yanını saran denizin zenginliği kapatır. Halkın büyük bir çoğunluğu hayatını balıkçılıkla kazanır. Köyler, kasabalar tenhadır. Nüfusun yarıdan fazlası şehirlerde toplanmıştır.

İslandalılar daha çok kendi içlerine kapanık, ağır başlı, konuksever insanlardır. Çoğu, eski mahallî kıyafetlerini bırakmışlar, modern elbiseler giymeye alışmışlardır. Yalnız, bayram ve tatil günlerinde gene o eski kıyafetler sandıklardan çıkar. İslanda gençleri spora çok meraklıdır.

Nüfusun azlığına karşılık okumayı sevenlerin sayısı pek çoktur. İslanda halkı dünyanın en çok okuyan milletleri arasındadır. İlk öğrenim mecburidir. İslanda dili biraz Norveç dilini andırır.

İslânda'nın kahramanlık menkıbeleri dünya edebiyatı için zengin bir ilham kaynağı olmuştur. Atlas Okyanusu'nun bu küçük adasında kültüre bu derece büyük önem verilmesinin sebebini ülkenin ikliminde aramak gerekiyor. Uzun kış geceleri İslandalılar'ın bol bol kitap okumalarına fırsat vermiştir.

İSLÂVLAR

Hint-Avrupa dil ailesi içinde, dilleri arasındaki yakınlıktan dolayı akraba sayılan bir kavim topluluğudur. Başlıcaları Ruslar, Lehler (Polonyalılar), Çekler, Sırplar, Hırvatlar, Bulgarlardır (Bk. Dil).

İslâvlar başlıca üçe ayrılır:

1 — Batı İslâvları: Lehler, Çekler, Slovaklar bu topluluktandır. Ayrıca, Almanya'nın doğu kesimlerinde yaşıyan Vendler de İslâv topluluğundandır.

2 — Güney İslâvları: Sırplar, Hırvatlar,

Slovenler, Makedonyalılar, Bulgarlar İslâvlar'ın bu kolundandır.

3 — Doğu İslâvları: En geniş İslâv topluluğudur. Ruslar, Ukraynalılar, Beyaz Ruslar (Byeloruslar) bunlardandır.

Kültür bakımından İslâvlar iki bölüme ayrılır:

a) Doğu Ortodoks Kilisesi'ne bağlı olan İslâvlar: Ruslar, Ukraynalılar, Bulgarlar, Sırplar, Makedonyalılar. Bunlar, Eski Yunan alfabesinin değişik bir şekli olan Kiril alfabesiyle yazarlar.

b) Roma Katolik Kilisesi'ne bağlı olan İslâvlar: Batı İslâvları, Beyaz Ruslar'ın çoğu, Ukraynalılar'ın bir kısmı, Hırvatlar, Slovenler. Bunlar ise, yazılarında Lâtin alfabesini kullanırlar.

Irk bakımından İslâvlar arasında pek az bir birlik vardır; çünkü, bu kavimler, yüzyıllar boyunca başka milletlerle, bu arada Türk, Fin, Mogol, Alman, Yunan soyundan kavimlerle karışmışlardır. Hele Bulgarlar, ırk bakımından İslâv değildir, ancak dil bakımından İslâv topluluğuna girerler (Bk. Bulgarlar).

İslâvlar'ın kaynağı karanlıktır; bunun için de, ayrı ayrı birçok görüşler ortaya çıkmıştır. İlk İslâvlar'ın I.-II. yüzyıllarda, Orta Rusya'nın güney kesimlerinde, Doğu Lehistan'da yerleşmiş oldukları, bunların Gotlar'dan Hunlar'dan, Avarlar'dan gelme oldukları kuvvetle sanılıyor. VI. yüzyılda İslâvlar Almanya'da yerleşmiş oldukları, bunların Gotlar'dan, mişlerdi. O çağlarda bunlara Vend adı verilirdi ki bu adın Keltler'in bir kolu olan Venetiler'den geldiği sanılıyor, çünkü o sıralarda İslâvlar Venetiler'le karışmışlardı. (Venedik'e adlarını verenler de bu kavimdir).

İslâvlar Ortaçağ'da genişliyerek çevrelerine yayıldılar; bu arada Balkanlar'a yayıldıkları gibi Lehistan (Polonya) da, Bohemya'da, Moravya'da, Slovakya'da prenslikler kurdular. O çağlarda İslâvlar ufak topluluklar halinde yaşarlar, tarımla uğraşırlardı, millî birlikten uzaktılar.

VIII. yüzyılda Şarlman, Elbe'nin doğusundaki İslâvlar'ı bir ara kendi egemenliği altına aldıysa da, Germenler'in İslâvları Oder ırmağının doğusuna sürmeleri ancak XII. yüzyılda oldu. Doğuya ve güneye doğru sürülen İslâvlar, zamanla, o bölgelerdeki milletlerin topluluğu içinde (en çok Osmanlılar arasında) eridi. Yalnız, Kiyev dolaylarında kurulan İslâv dukalığı (Kiyev Rusyası) gelişti. Bu dukalık XIII. yüzyılda Moğol istilâsında ortadan kalkınca yerine Moskova Büyükdukalığı geçti. Bu Büyükdukalık XV. yüzyılda da daha gelişip bağımsızlığa ulaşarak bugünkü Rusya'nın çekirdeği oldu. XIX. ve XX. yüzyılda Rusya, «panislâvizm» (İslâv birliği) siyasetiyle, bütün İslâvlar'ı bir araya toplamaya çalışmıştır.

İSMAİL DEDE EFENDİ (Bk. DEDE EFNDİ)

İSMAİL EFENDİ, DELLÂLZADE (Bk. DELLÂLZADE)

İSMAİL HAKKI BEY (1860-1927)

Büyük bir Türk bestekârıdır. «Muallim, Hoca» ve bir de Muzıka-i Hümayun'daki rütbesi olan «Kaymakam» diye anılır. Muzıka-i Hümayun ve Daru'l-Elhan (İstanbul Konservatuvarı) Türk Musikisi bölümü başında bulunmuş, halka Türk müziğinin son muntazam konserlerini dinletmiştir.

İ. Hakkı Bey pek çok eser bestelemiş, bıkmak bilmez bir müzik faaliyeti içinde yaşamıştır. Bestelerinin hepsinin değerli olduğu söylenemez; çok gelişi güzel olanları vardır. 2.000'e yakın bestesinden 523'ü elimizdedir; gerisinin nerede olduğu bilinmiyor. 3'er perdelik 2 de opereti vardır: «Bülbül» ve «Kaşıkçılar». Cumhuriyet devrinde İ. Hakkı Bey, İstanbul Opereti'ni kurmuştu. Her çeşit eser bestelemeye heves eden bestekârın bazı saz eserleriyle «büyük söz eseri» denen beste ve semailerinde dehası belli olur. Pek tanınmış ve güzel eserleri arasında şunlar sayılabilir:

Nihavend Yürük Semai, Fahte usulünde Ferahfeza Peşrevi, Devr-i Revan usulünde Ferahfeza II. Beste, Fahte usulünde Acem-Kürdî Peşrevi, Acem-Kürdî Saz Semaisi, Hafif usulünde Nişaburek Beste, Semai usulünde Kürdî Şarkı, güftesi Ahmet Muhtar Paşa'nın olan Mahur Mehterhane-i Hümayun Marşı.

İSMAİL PAŞA, Hıdiv (1830-1895)

Hidiv İsmail Paşa

İlk Mısır Hıdividir. Kavalalılar'dan Mehmet Ali Paşa'nın oğlu İbrahim Paşa'nın ortanca oğludur (Bk. Kavalalılar). Mustafa Fâzıl Paşa'nın (Bk. Fâzıl Paşa), 4 saat büyük ikiz kardeşi olarak Kahire'de doğdu. Ağabeysi vezir Ahmet Rifat Paşa, 1858'de 32 yaşında kazaen öldüğü için, kendisine Mısır valiliği yolu açılmıştı. Böylece Mısır veliahdi olan İsmail Paşa, Paris Harb Akademisi'nden kurmay olarak çıkmıştı. Amcası Sait Paşa Avrupa'da ve İstanbul'da bulunduğu zaman ona Mısır'da vekâlet etti. Sait Paşa ölünce, 34 yaşında Mısır valisi oldu. Kardeşi Fâzıl Paşa veliahtliğe geçti.

Ondan sonra İsmail Paşa çok muhteris bir siyaset gütmeye başladı. Mısır'ın imkânlarına bakmaksızın, ülkeyi her bakımdan geliştirmek, Türkiye'den mümkün olduğu kadar ayırmak istiyordu. Birçok yolsuzluklar, büyük paralar sarfı bahasına bazı başarılar elde ettiyse de, Mısır ordusunu büyütmek, donanma yapmak, albaylıktan büyük rütbeler verebilmek gibi isteklerine, Abdülâziz izin vermedi. Yalnız 1866'da kendisine «hidiv» (saltanat nâibi) unvanı tanındı, «vali» adı kaldırıldı. Abdülâziz'in aynı tarihli fermaniyle, Fâzıl Paşa da veliahtlikten uzaklaştırılıyor, bu makama, İsmail Paşa'nın büyük oğlu Tevfik Paşa atanıyordu.

Türkiye'de büyük memnuniyetsizlik doğuran, Fâzıl Paşa ile Ziya ve Namık Kemal Beyler başta olmak üzere, büyük bir muhalefetin doğmasına yol açan bu hareketten sonra İsmail Paşa, yeniden imtiyazlar elde etmeye çalıştı. «Mısır ve Sudan Hıdivi» olmakla da yetinmek istemedi. 1875'te oğlu Müşir Hasan Paşa, Habeşistan'da büyük fetihlerde bulundu. Abdülâziz 28 ekim 1872 tarihli fermaniyle de Hıdiv'e dış borçlanma yetkisini tanıdı. Bundan faydalanarak İngiltere ile Fransa'dan asla ödiyemiyeceği derecede borç alan İsmail Paşa, âkıbetini hazırlamış oldu. Gerçi 1866'dan beri İstanbul'a gönderdiği yıllık vergi iki katına çıkarılmıştı ama, Hıdiv'in, Mısır'ı Türkiye'den koparmak istediği açıkça görülüyordu. 17 ekim 1869'da Süveyş Kanalı'nın açılmasında, bir hükümdar gibi davranmıştı. Arabî Paşa buhranı üzerine II. Abdülhamit, İsmail Paşa'yı azletti, yerine de Hıdiv'in 27 yaşındaki büyük oğlu Tevfik Paşa'yı getirdi.

İsmail Paşa 2,5 yıl «vali», 13 yıl da «hıdiv» unvaniyle Mısır, Sudan, Eritre, Uganda gibi geniş ülkelere hükmetti. Büyük bayındırlık eserleri gerçekleştirdi. Yalnız, Mısır'a İngilizler'in el atmasına başlıca sebep oldu. 1875 ekiminde kendisine ait Süveyş tahvillerini İngiltere'ye satmak zorunda kalması, bu müdahalenin başlangıcı oldu.

25 temmuz 1879'da henüz 50 yaşında yokken azledilip İstanbul'a gelen Hıdiv, yeryüzünün en zengin birkaç adamından biriydi. İstanbul'da Beyazıt'taki sarayında, Emirgân'daki yalısında oturarak 16 yılını tamamladı. Abdülâziz ona Yassıada'yı malikâne olarak vermişti; II. Abdülhamit, kendisini azlederken, burasını da geri aldı.

İsmail Paşa, 2 mart 1895'te 65 yaşında İstanbul'da öldü. Bu tarihte Mısır'da torunu II. Abbas Hilmi Paşa hüküm sürüyordu. 7 oğlu, 6 kızı vardı. Büyük oğlu Tevfik Paşa, onun yerine hıdiv oldu. 2. oğlu Hüseyin Kâmil Paşa, 1914 sonunda İngilizler tarafından ilk bağımsız Mısır hükümdarı ilân edildi. 6. oğlu Fuat Paşa ise, ilk Mısır kıralıdır, son kıral Faruk'un babasıdır. Öteki oğulları Hasan Paşa ve İbrahim Hilmi Paşa müşir, Mahmut Hamdi Paşa birinci-ferik rütbesiyle Türk ordusunda hizmet ettiler.

İSMAİL SAFA (1866-1901)

İsmail Safa

Tanınmış bir Türk şair ve edibidir. Mekke'de doğdu. İstanbul'a geldiği zaman 13 yaşındaydı. Tahsilini Darüşşafaka'da yaptı. 1886'da okulu bitirdikten sonra bir ara Evkaf ve Telgraf Nezaretlerinde memurluk etti. Bir yandan da şiirler yazıyor, gençlerle birlikte, o zaman yayınlanmakta olan «Mirsat», «Mektep» gibi dergilerde yayınlıyordu. Mülkiye Mektebi'nde edebiyat öğretmenliği yaparken arkadaşlariyle birlikte çıkardığı «Mirsat» dergisi, saraya verilen bir jurnal üzerine kapatıldı. Bunun üzerine İsmail Safa, yeni bir şekle sokulan «Servet-i Fünun» dergisi yazarları arasına katıldı. Şiirlerinde kafiyeye çok özenirdi. Kendine mahsus lirizmi olan bir şairdi. 1900 yılında Sıvas'a sürüldü. Zaten ciğerlerinden hastaydı. Sıvas'ın havası ona yaramadı, genç yaşta öldü. Çağdaşları onu «şair-i mâderzâd» (anadan doğma şair) diye anarlardı.

Biri «Huzmâ Safa» olmak üzere birkaç şiir kitabı basılmıştır. Kardeşi Ahmet Vefa da şairdi, lirik şiirler yazmıştır. İsmail Safa «Eş'

âr-ı Vefâ» adiyle, onun da şiirlerini toplamıştı. Yazar İlhami Safa ile Peyami Safa, İsmail Safa'nın oğullarıydılar.

İSMAİL SAFEVÎ [Şah İsmail]
(1487 - 1524)

Şah İsmail Safevi

İran'da Safevî imparatorluğunun kurucusu olan büyük Türk hükümdarı ve şairidir. 1 yaşındayken babası Şeyh Haydar öldürüldü. Şeyh Haydar, dayısı Uzun Hasan'ın kızı Halime Beğim'le evliydi. Onun için, Şah İsmail, ana tarafından Akkoyunlu İmparatoru Uzun Hasan'ın torunudur. Bu bakımdan, Safevî ailesi ırk ve dil bakımından Türk'tür.

İsmail, 13 yaşında, Gürcüler'e karşı ilk başarısını, kurduğu Türkmen Derviş-Gazi Ordusu ile kazandı. Dağıstan'ı aldı, ailesinin amansız düşmanı olan Şirvan-Şahlar'ın saltanatına son verdi. Sonra Akkoyunlu Türk imparatorluğunu yıktı; İran'a, Irak'a, Doğu Anadolu'ya hâkim oldu. 13. ve sonuncu Akkoyunlu imparatoru Sultan Murat Bey (Uzun Hasan'ın torunu), 1508'de Şah İsmail'den Tebriz, Bağdat ve Diyarıbekir'de üst üste üç darbe yedi, bütün ülkesinden koğuldu; İstanbul'a gelip II. Bayezit'e sığındı.

İslâm tarihinin en önemli simalarından biri olan Şah İsmail, Şiî mezhebini resmî din ilân etti, imparatorluğundaki Sünnîler'i baskı altına aldı. Bu tarihte İran'da çoğunluk olan Sünnîler, bu baskı altında azınlık haline geldiler. Şeyhlikle şahlığı birleştiren bu genç imparatorun emelleri pek genişti. Bir yandan Türkiye'yi, öte yandan Mısır Türk İmparatorluğunu, Türkistan'da da Özbek Türk İmparatorluğunu ortadan kaldırmak, büyük bir Şiî Türk devleti yaratmak istiyordu. Bu tasarıyı vaktiyle Fatımîler başaramamışlardı.

Safevî imparatorluğunda Şah İsmail, vicdan hürriyeti tanımadı; kan ve ateşle Şiî'liği yaymaya çalıştı. Onun için, sevgiden fazla korku aşıladı. Türkçe ve çok sade bir dille yazdığı ateşli manzumeler, Türk köylüsü arasında derin akisler uyandırdı. Bu manzumeleri bugün bile anlamıyacak Anadolulu yoktur. Binlerce propagandacısı, Türkiye'ye dalarak, Şah'a taraftar kazanmaya başladı.

Trabzon valisi olan Şehzade Selim, Şah'ın hareketlerini adım adım izliyor, tedbirler alıyordu. Şah İsmail, Şehzade'nin dayısı olan Dulkadır Bey'in oğlu ile iki torununu öldürttü, Maraş çevresine hâkim olan bu beyliğin altını üstüne getirdi.

Bu sırada Batı Anadolu'da, Şah'ın lehine birçok ayaklanma olmuştu. Osmanlı hükümdarlarının birkaçının, bu arada, ileride Yavuz olarak tanınacak Şehzade Selim'in annesi Dulkadırlı Türkmen prenseslerinin, Dulkadıroğulları'nın imdadına koşmamaları, Türkiye'de padişaha karşı büyük bir memnuniyetsizlik uyandırdı. Bu hal Şah'ı çok şımarttı, yıllarca Yakın Doğu'nun hâkimi sıfatiyle Türkiye ve Mısır üzerinde teşebbüsü elinde bulundurdu. Tebriz başkent olmak üzere kurulan Safevî İmparatorluğu, dünya devletleri arasında güç bakımından Türkiye'den sonra ikinci geliyor, Mısır'ı geçiyordu. Ordu ve saray tamamen Türk'tü, resmî dil de Türkçe'ydi.

Yavuz'u iktidara getiren en önemli sebep, bu Safevî meselesinin Türkiye'de doğurduğu havadır. Gerçekten Yavuz, 23 ağustos 1514'te Çaldıran'da, Şah İsmail'in yenilmemiş ordusunu yok etti, başkenti milyonluk Tebriz'i aldı (Bk. Çaldıran Savaşı). Böylece, Türkiye, Timur'dan sonra kendisini tehdit eden en büyük tehlikeden kurtuldu.

Şah İsmail'in en büyük başarılarından biri 2 aralık 1510 Tâhirâbâd Meydan Savaşı'dır. Merv yakınlarında Türk-Özbek imparatoru ve Babur Şah'ın büyük rakibi Şaybak Han'ı karşılıyan Şah, Özbek ordusunu yok etti. Ölenler arasında Şaybak Han da bulunuyordu. Bir ara Babur bile Şah İsmail'i kendisine egemen tanıdı.

Çaldıran'dan sonra bütün gururu ve emelleri yere serilen Şah İsmail, tam 10 yıl hareketsiz yaşadı. 1524'te, 22 yıllık imparatorluktan sonra, 37 yaşında öldü. Erdebil'de gömülüdür. Yerine büyük oğlu Şah Tahmasb geçti (Bk. Safevîler).

XVI. yüzyılın en büyük Türk şairlerinden olan Şah İsmail «Hatâî» mahlâsı (takma adı) ile yazardı. Hem klâsik şiirleri, hem de halk diliyle söylediği nefesleri pek değerlidir. Buna karşılık, gene büyük bir şair olan Yavuz, çok az Türkçe şiir söylemiş, fakat büyükçe bir Farsça divan bırakmıştır.

İSMAİLÎLER [Batınîler]

Şiîler'in aşırı bir koludur. Şiî mezhebinde daha Emevîler zamanında «müfritler» ve «mutediller» olmak üzere bir ayrılık vardı. Hz. Ali neslinden 6. imam Cafer'in ölümünden sonra bu iki grup iyice birbirlerinden ayrılmıştır. Cafer'in yerine büyük oğlu İsmail'in geçmesi gerekirken, bu hak İsmail'in kardeşi Musa'ya verildi. İsmail'in yakın arkadaşı Ebu'l-Hattab yeni bir akide (inan) hazırlamıştı. Buna bağlananlar daha sonra «İsmailîler fırkası» şeklinde ayrıldılar. Bu fırkanın taraftarları İsmail'in ölümünden sonra oğlu Muhammed'in çevresinde toplandılar. Zamanla bu topluluk kuvvetlendi.

İsmailîler'in fikirlerinin çoğu daha eski dinlerle Yeni Eflâtuncu felsefeden gelir. Fikirlerin çoğu «bâtını» (gizli anlamı) yolundan alındığı için İsmailîler'e «Batınîler» de denilmiştir. Onlara göre Kuran'ın iki anlamı vardır. Bunlardan biri «zahirî» (görünüşteki), öteki «bâtınî» (iç) anlamıdır. İsmailîler varlıklarını en çok İran'da ve Hindistan'da devam ettirdiler (Bk. Ağa Han).

İSMAİLİYE

Mısır'da Süveyş Kanalı üzerinde, Timsah Gölü kıyısında bir şehirdir. Süveyş Kanalı açılırken 1803'te kurulmuş, inşaat işleri merkezi olarak kullanılmıştı. Şehre Hıdiv İsmail Paşa'dan ötürü bu ad verilmiştir.

İsmailiye bugün 100.000 nüfuslu bir şehirdir. Süveyş Kanalı açılacağı zaman bu iş için kurulduğundan, düzgün bir plân üzerine yapılmıştır, geniş meydanları, ağaçlı caddeleri vardır. Kanal açılacağı sırada, o bölgedeki bataklıkların kurutulmasına başlanmış, böylece sıtmaya karşı ilk bilimsel savaşma da İsmailiye'de başlamıştır. Şehir I. Dünya Savaşı'nda Müttefik orduları'na karargâh oldu.

İSOBAR (Bk. EŞBASI)

İSOKRATES (M. Ö. 436-338)

Eski Yunanistan'ın en ünlü hatiplerinden biridir. Sokrates'in öğrencilerindendi. Yunan tarihinin en büyük hatibi olarak kabul edilir, çünkü çağının bütün hatipleri ondan ders almıştır.

İsokrates nutuklarını kendisi okumaz, başkalarının okuması için hazırlardı. Bu arada, tartışacak kimseler için de nutuk yazardı. Kendisi adına okunmak için yazdıkları daha çok siyaset ve eğitim konuları üzerindeydi. Bunlardan 14'ü günümüze kadar kalmıştır. En ünlü nutku «Panegyrikos» tur. İsokrates bunda bütün Yunanlılar'ı İran'a karşı birleşmeye çağırır. Yunan Birliği dâvasını o kadar benimsemişti ki, Makedonya Kıralı Filippe, Khaeronea'da galip gelince üzüntüsünden kendini öldürdü.

İSOTERM (Bk. EŞSICAK)

İSOTOP

Kimyasal bir öğenin (elemanın) atom çeşitlerine «isotop» denir.

Radyoaktif elemanların bulunmasiyle bu elemanlar üzerinde çalışmalar yapılırken radyum elemanını doğuran iyonyumun bütün özelliklerinin thoryum elemanının aynı olduğu görülmüştür. Ancak thoryumun atom ağırlığı 232 olduğu halde iyonyumun atom ağırlığı 230'dur, her ikisinin de radyoaktif özelliği farklıdır (Bk. Radyoaktivite). Başka elemanlar arasında da buna benzer durumlar ortaya çıkınca bu ayrı elemanları, bütün elemanları sıralıyan cetvelde (peryodik sistemde) ayrı ayrı yerlere koymak bu cetvelin bozulmasına yol açacaktı. Onun için, aynı yerlere konulması gerekti (İsotop «aynı yer» demektir).

Bu olayın sebebi de daha sonra şu şekilde açıklanmıştır: Atom çekirdeği belirli sayıda protonlarla neutronlardan meydana gelmiştir (Bk. Atom). Atom çekirdeği çevresindeki elektron sistemi de çekirdekteki proton sayısına göre sıralanır. Bir eleman atomunun çekirdeğindeki proton sayısı (aynı zamanda o atomun da numarasıdır) değişmeden neutron sayısı değişirse o elemanın isotopu meydana gelmiş olur. İsotopun atom No. su aynıdır. Çevresindeki elektron sayısı ve sıralanışı aynıdır. Bundan dolayı aynı kimyasal özellikleri gösterir. Fakat neutron sayısı değiştiği için atom ağırlığı değişmiştir: (Atom ağırlığı = proton + neutron). Eleman radyoaktif ise radyoaktif özellik de değişir. Tabiatta birçok elemanların isotopu vardır.

İsotopun bulunmasının bilime büyük faydası olmuştur. Bugün dünyanın yaşının hesaplanması jeologların tahminleri yerine bu usulle kesin olarak, pozitif bilime dayanarak bulunmuştur. Bütün elemanların atom ağırlıklarının tam sayılar halinde bulunmamasının sebebi de gene bu usulle açıklanmıştır, çünkü elemanlar çok defa tek bir atom cinsi olarak bulunmayıp isotoplar karışımıdır. Bu durum atom ağırlıklarının ölçülmesinde tam sayıdan farklı kesirler halinde kendini gösterir.

İSPANYA

Yaşamaktan zevk alan, dans edip kitara çalan, boğa güreşleri seyretmekten hoşlanan insanların ülkesi...

İspanya'nın arması

İSPANYA, Güneybatı Avrupa'da bir krallıktır. Kıral naibi unvanını taşıyan General Franco tarafından idare edilir (Bk. Franco). İspanya, İber Yarımadası'ndadır. Kuzeyinde Biskay Körfezi ve Fransa; doğusunda Akdeniz, Cebelitarık Boğazı ile Atlas Okyanusu'nun bir girintisi olan Cadiz Körfezi; batısında Portekiz ve Atlas Okyanusu vardır (Bk. İber Yarımadası).

Yüzölçümü: 505.521 km²
Nüfusu: 31.500.000
Başkenti: Madrid

İspanya çok zengin tarihi olan bir ülkedir. Zaman zaman çeşitli kavimlerin istilâsına uğramış, bunlar İspanyollar'ın yaşayışında derin izler bırakmıştır. İspanya dünya tarihinde de önemli yeri olan bir ülkedir.

İspanya'nın Coğrafya Durumu

İspanya topraklarının dörtte üçü ağaçsız bir yayladan ibarettir. Bu yayla dağlarla kuşatılmıştır. Denizden yüksekliği 300 - 900 m. kadardır.

Dağlar. — Pirene Dağları kuzeyde İspanya ile Fransa arasında tabiî bir sınır çizer. Bu dağların en yüksek yeri Aneto Tepesi'dir (3.404 m.) Pireneler, fazla yüksek olmamakla beraber, geçit vermiyen dağlardır. Bütün bu dağ zinciri boyunca ancak iki geçit vardır. İspanya'nın kuzeyindeki bir başka dağ zinciri de Biskay Körfezi kıyıları boyunca uzanan Kantabriya Dağları'dır. Bunların yüksekliği Pireneler'den daha azdır. Doğuda, Kantabriya Dağları'nın güneyinden başlıyan İber Dağları, Valencia Körfezi'ne kadar uzanır. İspanya'nın ortasında doğudan batıya doğru Sierra de Gata, Sierra de Gredos, Sierra de Guadarrama Dağları uzanır. Güneydeki Sierra Nevada Dağları İspanya'nın en önemli dağlarındandır. En yüksek yeri 3.481 m. olan bu dağlar deniz altından da devam eder, Akdeniz'deki Balear Adaları'nı meydana getirir.

Nehirler ve Göller. — İspanya topraklarında doğup İspanya'da akan en önemli nehirler Ebro ile Guadalquivir'dir. Ebro, Kantabriya Dağları'ndan çıkar, Akdeniz'e dökülür. İspanya'nın güneyindeki dağlardan çıkan Guadalquivir ise batıya doğru akarak Cadiz Körfezi'ne dökülür. İspanya'nın başka büyük nehirleri Duero, Guadiana ve Tajo'dur. Bunların önemli bir kesimi İspanya topraklarında akar, sonra Portekiz'e geçerek Atlas Okyanusu'na dökülürler.

İspanya'da önemli bir göl yoktur. En önemli göller lâgünlerdir. Bunların başında Cadiz yakınlarındaki Janda, Valencia yakınlarındaki Albufera gelir.

Iklim. — Atlas Okyanusu kıyılarında kışlar yağışlı ve fırtınalı geçer. Yazlar serindir. Akdeniz kıyılarında tam bir Akdeniz iklimi hüküm sürer. Kışlar ılıktır, yağış az olur. Kantabriya Dağları'nın kuzeyi ormanlıktır. Burası yılda 150 sm. yağış alır. «Meseta» (Masa) denen orta kesim kışın çok soğuk, yazın çok sıcak olur. Akdeniz bölgesinin içlerindeki istepler ise İspanya'nın en sıcak yerleridir.

İspanyollar'ın Yaşayışı

İspanyollar eski İberler'den gelir. Bunlar Avrupa'nın ilk ahalisi arasında bulunuyorlardı. Fransa ile İngiltere'nin ahalisiyle akrabadırlar. Zamanla geçirilen çeşitli istilâlar sonunda birçok kavimlerle karışmışlardır. İlk Keltler'le yakın akraba olan Galyalılar kuzeybatıda, Basklar Batı Pireneler ve Kantabriya Dağları bölgesinde otururlar. Doğudaki ormanlık kesimlerde Katalonyalılar yaşar. Kastilyalılar ise Orta İspanyada oturur. Burası İspanya'nın kalbidir. Başkent de burada bulunur. Güneydeki Andalusialılar (Endülüs) lüler neşeli yaradılışlariyle tanınmıştır.

İspanyollar'ın çoğu çiftçilikle geçinir. Çiftçilerin önemli bir kısmı fakirdir. Bunun sebebi toprağın verimsizliği, çiftçilere düşen toprağın azlığıdır. Bunlar küçük köylerde yaşar. Bütün fakirliklerine rağmen İspanyollar yaşamasını seven insanlardır. Kutsal günlerde en iyi elbiselerini giyerler. «Fiesta» (bayram) larda mahallî kıyafetlerini giyer, bol bol dans ederler.

Şehirlerde yaşıyanlar da dansa, müziğe meraklıdır. Bunların yaşayışı daha çok başka batı memleketlerinde oturanların hayatına benzer.

İspanya'nın Başlıca Şehirleri

İspanya'nın en önemli şehirleri başkent Madrid'le Barcelona'dır. Madrid iki milyonu aşan nüfusu ile büyük Avrupa şehirlerinin özelliklerini taşır. Şehirde bakanlıklardan, resmî devlet dairelerinden başka, okullar, müzeler, çeşitli kültür ve sanat kurumları bulunur. Barcelona İspanya'nın en kalabalık şehridir. Akdeniz'in kıyısında tabiî bir limanı olan Barcelona aynı zamanda büyük bir endüstri merkezidir (Bk. Madrid; Barcelona). Öteki önemli şehirler şunlardır.

Sevilla: Güney İspanya'nın Endülüs bölgesinde 470.000 nüfuslu bir şehirdir. Guadalquivir nehri üzerindedir. Şehirde küçük tarihî anıtlar vardır. Bunların başında Alkazar'la Katedral gelir. Dokuma ve kimya endüstrisi ileridir.

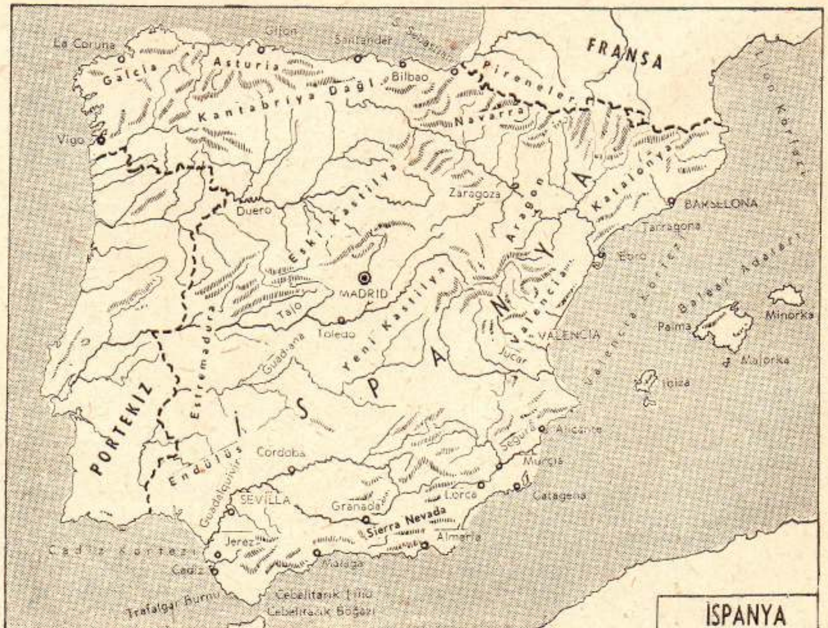
Valencia: Akdeniz kıyısında 660.000 nüfuslu bir şehirdir. Bir üniversitesi vardır. Eskiden bu bölgede bulunan Müslüman krallığının başkentiydi.

Zaragoza: İber Dağları'nın kuzeyinde, Ebro nehri üzerinde 325.000 nüfuslu bir şehirdir. Tarihî katedralleri, bir üniversitesi vardır. Eski Aragon Kırallığı'nın başkentiydi.

Murcia: Doğuda, Akdeniz kıyısı yakınlarında 281.000 nüfuslu bir şehirdir. Gıda sanayii, dokumacılık ileridir.

İspanya'da Eğitim ve Kültür

İspanyollar hemen hemen tamamen Katolik'tir. Eğitim bakımından İspanya başka Avrupa memleketlerinden çok geridir. Ahalinin % 40'ı okuma - yazma bilmez. 1900'de bu oran % 63'tü. 1857'de çıkarılan bir kanun çocukların okutulmasını zorunlu kılmıştı. Bu-

gün İspanya'da 10.000'den fazla okul, 14 üniversite vardır. (Üniversite öğrencisi: 53.500, öğretmen 3.268). Bütün memlekette 3.500.000 kadar öğrenci bulunur. Bu sayılardan anlaşılacağı gibi, İspanya'daki okul sayısı azdır. Birçok yerlerde yol olmaması okul yapımını zorlaştırmıştır.

Dil ve Edebiyat. — İspanyolca Hint-Avrupai dil ailesinin Lâtin grupuna girer. Ancak, Araplar'la uzun süren temas İspanyol diline çok etki yapmıştır. Bu yüzden, İspanyolcadaki birçok kelimelerin kökü Arapça'dır.

İspanya'nın zengin bir edebiyatı vardır. Roman, piyes, şiir alanında büyük ilerlemelerin kaydedildiği 1550-1680 yılları arasına İspanyol edebiyatının «Altın Çağı» denir. Büyük yazar Cervantes bu devirde yetişmiştir (Bk. Cervantes). Öte yandan, Lope de Vega, Tirso de Molina piyes alanında büyük hamleler yapmışlardır.

XIX. yüzyılın yarısında piyes ve roman alanında romantizmin üstün geldiği görülür. A. Garcia Gutierrez'in yazdığı «El Trovador» Verdi'nin «Il Trovatore» sine kaynak olmuştur. O yüzyılın yarısından sonra edebiyatta realizm üstün gelmeye başlar. Blasco İbanez bu çağın realist yazarlarındandır (Bk. İbanez). XX. yüzyılın önemli yazarlarının başında gelen Jacinto Benavente (1866-1954) Nobel edebiyat mükâfatını kazanmıştır. Miguel de Unamuno (1864-1936) dünya ölçüsündeki İspanyol yazarları arasındadır.

Resim. — İspanya dünya ölçüsünde ressamlar yetiştirmiştir. İspanyol resim üstatları XVI. yüzyıldan bu yana yetişmeye başlamıştır. Aslında Yunanlı olan El Greco, İspanyol resminin önderleri arasında sayılır (Bk. El Greco). XVII. yüzyılda yaşıyan Diego Velasquez (1599-1660) dünya resim sanatının en ünlü simalarından biridir (Bk. Valesquez). O devrede yetişen daha başka tanınmış ressamlar Fransisco Zurbaran (1598-1664), Jusepe Ribera (1591-1652) dır. Gene XVII. yüzyılda yaşıyan Bartolme Murillo (1618-1682) dünyaca tanınmış bir sanatkârdır. XVIII. yılın başlıca ressamı Luis Melendez (1716-1780) ile Luis Paret (1746-1799) dir. XVIII. yüzyılın sonlariyle XIX. yüzyılın başlarında yaşıyan Fransisco Goya ise dünyanın en ünlü ressamları arasında gelir (Bk. Goya). XX. yüzyılın en büyük ressamları ise Pablo Picasso, Juan Gris, Joan Miro ve Salvador Dali'dir (Bk. Picasso).

İspanya'nın Ekonomik Durumu

İspanya'da ahalinin dörtte üçü tarımla uğraşır. Ancak, tarım usulleri çok ilkeldir. Çiftçilik konuları bölgeden bölgeye değişir. Kambriya bölgesinde sığır, güneybatıda koyun yetiştirilir. Valencia ve Murcia sebze ve meyvacılık bölgesidir. Kuzey İspanya'da mısır yetiştirilir. Ancak, İspanya'nın tarım ürünlerinin başında buğday gelir. Zeytinlikler de önemli bir yer tutar. Dağlık bölgelerde pirinç, darı yetiştirilir. İspanya'da bakır, kalay, gümüş, civa ve demir madenleri vardır. Güney kesimlerde ipekçilik yapılır. Balıkçılık başka Avrupa memleketlerine göre İspanya ekonomisinde pek önemli bir yer tutmaz. Öte yandan, şarapçılık çok ileridir, şarap memleke-

İspanyollar dansa, müziğe çok meraklıdırlar. «Fiesta» adını verdikleri bayramlarda mahalli kıyafetlerini giyerek dans edip eğlenirler. İşte, bir eğlence yerinde kastanyet çalarak dans eden genç bir İspanyol çifti

İSPANYA'DAKİ DEĞİŞİK HALK TOPLULUKLARI

İSPANYOL HALKI, Avrupa'nın en karışık, en eski milletlerinden biridir. Çeşitli tarihlerde İspanya'yı istilâ eden devletler, bir kısım halkın burada yerleşmesine göz yummuş, böylece karışık bir İspanyol milleti doğmuştur. Belirli bir İspanyol tipi yoktur. Yarımadanın ayrı bölgelerinde yaşıyanların tipleri, yaşayışları gelenekleri, dilleri, giyinişleri de değişiktir.

İspanya'nın belli başlı beş bölgesi vardır, bu bölgelerde yaşıyan insanların her halleri değişiktir. Castilla, Andalusia Galicia, Vascongada, Catalonia bölgeleri birer eyaletten farksızdır. Castilla halkı çoğunlukla gerçek İspanyol sayılır. Bunlar çok kültürlüdür. Buranın yerlileri, hassas, aklı başında, dürüst, aynı zamanda çok mağrur insanlardır. Castilla diyeleği İspanya'nın edebi dili sayılır. Andalusia'da yaşıyanlar, çok neşeli, duygularını çabuk belli eden insanlardır. Galicia halkı, ağır işlerde çalışır; sert yaradılışlı insanlardır. Vascongada eyaletleri tamamen değişik bir manzara gösterir. Burada yaşıyanların İspanyollarla hiç ilgileri yok gibidir. Zaten bunlar kendilerine İspanyol da dedirtmezler, «İberyalılar» olarak anılmak isterler. Catalonialılar çalışmasını çok seven insanlardır. Iklimin sıcaklığına, çalışmayı güçleştirmesine rağmen onlar, tembelliğe asla meydan vermezler.

İspanya, Avrupa memleketleri içinde okuma-yazma bilmiyeni en fazla olan memlekettir. Hükümet ilk öğrenimi şart koştuğu halde okuma-yazma bilmiyen çocukların sayıları çoktur.

İspanyollar'ın çoğu, hayatlarını topraktan kazanmaya çalışırlar. Karınlarını doyuracak kadar ürün yetiştirmek de devamlı bir üzüntü ve endişe konusu olmuştur. İspanya topraklarının ancak % 10'u tarıma fevkalâde elverişli, dir. % 35'i hiç işe yaramıyacak derecede kötüdür. Geri kalan kısımların ise orta derecede tarım yapmaya elverişlidir. İspanya'da geniş arazi sahiplerine raslanmakla beraber halkın çoğu küçük çiftliklerini kendi kendilerine işletmek zorundadırlar.

Yazın şiddetli sıcaklarından, kışın şiddetli soğuklarından korunmak maksadiyle evlerin çoğu taştan yapılmıştır, pencereleri yok denecek kadar azdır. Ev halkı vaktinin çoğunu mutfakta geçirir. Hemen bütün İspanyol evlerinde elektrik vardır. Ekmek, İspanyol halkının belli başlı besinidir. Köy ve kasabalarda olduğu gibi şehirlerde de halk sofrasına mutlak ekmek sağlamak ihtiyacını duyar. Sofrada herkesin payına yarım ekmek düşer. Et ve tavuk ancak bayram günlerinde sofraya konan lüks gıdadır.

Çiftçiler, sinema, tiyatro, televizyon, vesaire gibi eğlence vasıtalarından yoksun oldukları halde, kendi aralarında eğlenmesini gayet iyi bilirler. Çok çalışıp yoruldukları halde eğlencelerine de düşkündürler, mutlaka eğlenmeye vakit ayırırlar. Bayram günlerinde her kasabanın halkı kasabanın mahalli kıyafetlerini giyer, eski halk danslarını oynamak üzere kasabanın meydanlarına toplanırlar. Hemen herkes kastenyet ve kitara çalmasını bilir. «Fiesta» (bayram) günlerinde kasaba halkı sokaklara dökülür, danslar, şarkılar, kahkahalar kasabayı doldurur.

İspanyollar en çok sıcaktan şikâyetçidirler. Dükkânlar, iş yerleri öğle saatlerinden akşamüstüne kadar kapalıdır. Konserler, tiyatrolar gecenin çok geç saatlerinde başlar. Lokantalarda akşam yemeği saat 8.30'dan önce verilmez. Yemeklerin çoğu zeytinyağlıdır. Büyük şehirlerin, kasabaların hepsinde boğa güreşi yapmaya elverişli «arena» lar vardır.

İspanya'nın başkenti 2.036.000 nüfuslu Madrid şehridir. Fotoğrafta Madrid'deki «Plaza Mayor» (Büyük Meydan) görülüyor.

İSPANYA'NIN BÜYÜK ŞEHİRLERİ (1962)

	Nüfusu		Nüfusu
Barcelona	2.324.000	San Sebastian	134.000
Madrid	2.036.000	Santander	131.000
Valencia	660.000	Oviedo	130.000
Sevilla	470.000	Cartagena	129.000
Malaga	329.000	Alicante	127.000
Zaragoza	325.000	Gijon	125.000
Bilbao	299.999	Jerez	125.000
Murçia	281.000	Cadiz	122.000
Cordova	219.000	Badajoz	112.000
Vigo	189.000	Almeria	99.000
Granada	188.000	Las Palmas	242.000*
Palma	167.000	Santa Cruz	163.000*
La Coruna	163.000		
Valladolid	155.000		

(*) Kanarya Adaları'nda

DÜNYADA İSPANYOLCA KONUŞANLAR (1962)

	Kişi		Nüfusu
Meksika	36.000.000	Bolivya	1.546.000
İspanya	19.975.00	Kosta - Rika	1.325.000
Arjantin	18.000.000	Brezilya	1.322.000
Kolombiya	14.130.000	Nikaragua	1.142.000
Şili	8.300.000	Kanarya Adl.	1.069.000
Küba	6.949.000	Panama	1.020.000
Peru	6.750.000	Paraguay	450.000
Venezuela	6.730.000	Fransa	330.000
Dominikana	3.260.000	Jamaika	293.000
Uruguay	2.880.000	Haiti	182.000
Ekvador	2.740.000	Cezayir	152.000
Porto-Riko	2.463.000	Fas	144.000
A. B. D.	2.456.000	Trinidad	121.000
Salvador	2.336.000	Diğer ülkeler	400.000
Guatemala	2.139.000		
Honduras	1.761.000	Toplamı:	145.455.000

İSPANYA VE SÖMÜRGELERİ

	Alanı	Nüfusu
İspanya	495.788 km²	29.622.000
Kanarya Adaları	7.273 »	1.070.000
Presidios	213 »	194.000
Rio de Oro	257.500 »	63.000
İspanyol Ginesi	26.000 »	240.000
Gine Adaları	2.052 »	45.000
Toplamı:	788.826	31.243.000

tin başlıca ihraç malları arasındadır. Çeşitli madenler, zeytin, yün, şeker, kereste de memleketin ihraç maddelerinin başında gelir. Başlıca ithal malları da makineler, taşıt araçları, ilâçlar, daha başka kimyevi maddelerdir.

İspanya'da ulaştırma pek gelişmiş değildir. Memleketteki demiryollarının uzunluğu 19.100 km. kadardır. At ve öküz arabaları hâlâ ulaştırma işlerinde kullanılır. Karayollarının uzunluğu 120.000 kilometreyi geçer. 300.000 motorlu taşıt, 900.000 telefon, 5.000 sinema salonu, 1,4 milyon ton ticaret gemisi vardır. Donanması, dünya devletleri arasında 10. dur.

Tarihte İspanya

İspanya'da ilk oturanlar Keltler'le İberler'dir. M. Ö. V. yüzyılda Fenikeliler'le Yunanlılar Akdeniz kıyılarında sömürgeler kurmuşlardı. İspanya'nın bütün doğu kesimini ellerine geçiren Kartacalılar'ı buradan Romalılar sürdüler. Bu durum M. S. 400 yılına kadar sürdü. V. yüzyılın başlarında İspanya'yı Gotlar, Vandallar işgal etmiştir. Bugünkü «Andalusia» sözü de «Vandalusia» dan gelir.

VI. yüzyılda Vizigotlar bütün yarımadayı aldılar. Vandallar'ı Afrika'ya geçmeye zorladılar. Vizigotlar'ın İspanya'daki egemenliği VIII. yüzyıla kadar sürdü.

● **Arap İstilâsı:** 711 yılında Araplar İspanya'yı aldılar, buradaki egemenliklerini 1492'ye kadar devam ettirdiler. Arap idaresı sırasında İspanya'da büyük mimarlık eserleri meydana gelmiştir (Bk. Elhamra Sarayı). Araplar'ın İspanya'ya yerleşmesi başka güney Avrupa memleketlerinin medeniyetine de etki yaptı (Bk. Endülüs Emevîleri). İspanya katolik hükümdarları İsabella ile II. Ferdinand'ın evlenmesi (1492) Kastilya ve Aragon krallıklarının birleşmesine yol açtı. Bu sayede İspanyollar Arapları memleketlerinden uzaklaştırmak imkânını buldular. İspanyol devleti Şarlken (I. Carlos) ve II. Felipe zamanlarında en parlak devrine ulaştı. Bu çağda İspanya, Hıristiyan devletinin en güçlüsü idi.

İspanyollar denizcilik alanında büyük ilerlemelere başlamışlardı. Büyük keşiflerde bulundular. Dünyanın birçok yerlerinde sömürgeler kurdular (Bk. Keşifler, Amerika). İspanya artık büyük bir denizci devlet haline gelmişti. Ancak, 1588'de 130 parçadan kurulu İspanyol filosunu İngilizler'in yenmesi üzerine deniz üstünlüğü İngilizler'e geçti.

● **Gerileme Devri.** — XVII. yüzyıl İspanyollar'ın gerileme devri oldu. III. Felipe, IV. Felipe ve II. Carlos gelip gitti, devlette önemli bir kalkınma olmadı. İspanya 1714'teki Veraset Savaşları'nda yenildi. XIX. yüzyıldaki Napoléon Savaşları ise memleketi uçurumun ucuna kadar getirdi. Bu arada, Amerika'daki İspanyol sömürgeleri bağımsızlıklarını kazanıyorlardı. 1833'te VII. Ferdinand'ın yerine geçen İsabella, ölen kralın kardeşi Don Carlos'un bütün gayretlerine rağmen, 35 yıl hüküm sürdü.

● **Cumhuriyet:** 1868'de memlekette bir ayaklanma oldu, bunun sonucu olarak 1873'te cumhuriyet ilân edildi. Yalnız, çok geçmeden Kıraliçe İsabella'nın oğlu 1874'te tahta çıkarak 1885'e kadar hüküm sürdü, 1898'deki İspanya - Amerika Savaşı sonunda, Kü-

ba, Puetro - Rico ve Filipinler İspanyolların elinden çıktı, İspanya büyük devletler arasından silindi.

İspanyol krallarının sonuncusu XIII. Alfonso'dur. Onun hükümranlığı sırasında 1923'te Primo de Rivera bir direktuar idaresi kurmak istedi, Birkaç yıl diktatörlük etti. Alfonso da onu destekliyordu. 1931'de General F. Berenguer kıralı tahttan indirerek cumhuriyet ilân etti. 1936'da General Franco yeni bir ayaklanma ile iktidarı ele aldı. Yıllarca süren bu iç savaş sırasında her iki taraf da büyük kayıplar verdi.

1939 yılının martında Franco Madrid'i ele geçirdi. Böylece kendini başbakan ilân etti. İspanya tahtında hak iddia edebilecek vârisleri yurt dışına sürdü, yalnız Don Juan Carlos'u İspanya'da bırakarak, onu kıral adayı olarak yetiştirmeye başladı. General Franco, yakında devlet başkanlığını kıral olarak Prens Don Juan Carlos'a bırakacağını bildirdi (Bk. Franco).

Bugünkü İspanya General Franco'nun diktatörlüğü altında idare edilmektedir.

Bibliyografya. — Bu konuda Türkçe eserlerin başlıcaları:

İspanya Tarihi (L. Bertrand'dan çev. G. K. Söylemezoğlu, N. Ataç, 1940); İspanya'da Engizisyon (C. Wood'dan çev. Ö. R. Doğrul, 1938); Ole! İspanya (Aslan T. Yazman, 1956); İspanya Masalları (çev. Edibe Birsen, 1959).

İSPENÇ (Bk. TAVUK)

İSPERMEÇET

Balinalardan elde edilen mumlu bir maddedir. En çok «kaşalot» denilen balina cinsinden elde edilir. En iyi ispermeçet balinanın başındaki yağlı bir sıvıdan çıkarılır. Balina yağından da ispermeçet çıkarılabilir. Balina yağı, yahut yağlı sıvı ısıtıldığı zaman ispermeçet, beyaz ince bir tabaka halinde yağdan ayrılır.

Orta boy bir kaşalottan altı kilo kadar ispermeçet elde edilir. İspermeçet eskiden mum yapımında çok kullanılırdı. Bugün daha çok merhem ve kozmetik yapımında kullanılıyor.

Malaga 329.000 nüfuslu bir Akdeniz limanıdır. Ön plânda görülen daire biçimi yapı, boğa güreşlerinin yapıldığı arenalardan biridir.

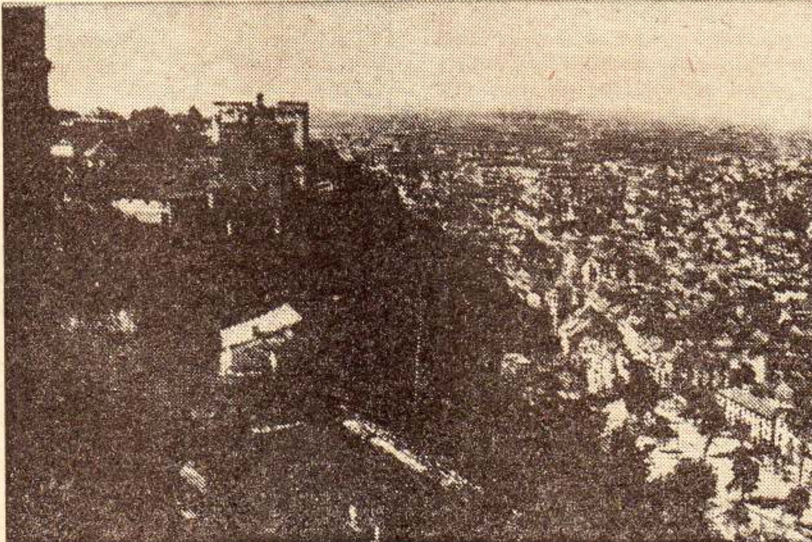
İSPİNOZ

İspinoz

Serçe büyüklüğünde bir kuştur. Güzel sesinden ötürü kafeslerde de beslenir. Tüyleri sırtında yeşilimtırak mavi, boğaz ve karnında kırmızımsıdır. Kanadlarında iki beyaz şerit bulunur.

Serçegillerin «ötücü kuşlar» sınıfından olan ispinoz ağaçlık yerlerde, bahçelerde, parklarda yaşar. Yerli, gezici ve göçücü kuşlardandır. Birçoğu kışı Kuzey Afrika'da geçirir. İspinoz daha çok bitkisel besinlerle geçinir. Yavru böcek ve kurtçuk yerlerse de, büyükleri yağlı tohumlarla, tanelerle, taze ekinlerle beslenirler. Balözünü almak için çiçekleri parçaladıkları, meyva ve tohumları da yedikleri olur. Birçok yerlerde ökseyle tutularak kafeslere konur.

Endülüs'te uzun zaman Araplar'ın etkisi altında kalan Granada tipik bir İspanyol şehridir. Fotoğrafta Granada'nın genel manzarası görülüyor.

İSPİR

Erzurum ilinin Karadeniz Bölgesi sınırları içinde kalan ilçelerinden birisidir. Topraklarını doğuda aynı ilin Tortum ve Artvin'in Yusufeli, güneyde Erzurum'un merkez ve Aşkale, batıda Gümüşane'nin Bayburt kuzeyde Rize'nin İkizdere, Çayeli ve Pazar ilçeleri çevirir. Merkez bucağından başka Hunut, Kırık, Norgâh adında bucakları ile 135 köyü vardır.

Yüzölçümü: 2.891 Km²

Nüfusu: 52.204 (1960 sayımı)

İspir ilçesi toprakları Doğu Karadeniz Dağları'nın iki sırası ile bunlar arasında uzanan Çoruh vâdisini kaplar. 3.000 m. yi geçen dağ zincirlerini derin surette yarmış bulunan Çoruh vâdisi bazı kesimlerde çok dar, sarp boğazlar şeklini alır. Vâdi içi soğuklara karşı korunmuş olduğundan iklim ılıktır. Vâdi tabanının genişlediği yerlerde büyük ölçüde meyva ve sebze yetiştirilebilir. Ayrıca, tahıl tarımı ile hayvancılık da yapılır.

Kasaba. — İlçe merkezi İspir kasabası dar bir bogazın önünde Çoruh'un küçük bir kolu olan Şehir Deresi vâdisinin tabanına ve yamaçlarına yerleşmiştir. Erzurum'a 90, Rize'ye 130, Trabzon'a 210 km. uzaklıktadır. Denizden 1.253 m. yükseklikte olan kasaba 4 mahalleden meydana gelmiştir. Nüfusu 2.015 tir (1960 sayımı). Kasabanın yanı başında sarp bir kaya üzerinde tarihî İspir kalesi yükselir.

İSPİRTO

Etil alkol (etanol) denilen sıvıya halk dilinde «ispirto» denir (Bk. Alkoller). İspirto (etil alkol) piyasada iki türlü bulunur: «Renkli ispirto», «saf ispirto».

Renkli ispirto. — Yakıt olarak kullanılır. Saf değildir. Saf ispirtodan daha ucuzdur.

Alkole düşkün olanlar bundan içmesin diye içine boya katılmıştır; bu boya hafif zehirlidir. Buna «denatüre edilmiş ispirto» da denir.

Saf ispirto. — Binde 966'sı saftır, geri kalanı sudur. Tıpta, temizlenmede kullanılır. «Tuvalet ispirtosu» da denilir.

İspirto Ocağı

Daha çok, evlerde, küçük işlerde çabuk ateş gerektiğinde kullanılan basit bir ocaktır. «İspirto lâmbası» da denir. Isı kuvveti azdır. Ocağın bir depo kısmı vardır, buraya ispirto konur. Depodan çıkan bir fitil ispirtonun dışarıda yanmasını sağlar. Isıtılacak şey deponun üstündeki sacayağın üzerine konulur.

İSPRİTİZMA

Ölülerin ruhlariyle haberleşmenin mümkün olduğuna inanan görüşe ve bu maksatla yapılan denemelere «ispritizma» denir. Henüz bir bilim kolu sayılmamakla birlikte, bu iş üzerinde son yıllarda derin incelemelere girişilmiş, ciddî denemeler yapılmıştır.

İspritizma deneylerini yapabilmek için her şeyden önce ruhlarla insanları temas ettirecek, aracılık yapacak bir «medyum» a ihtiyaç vardır (Bk. Hipnotizma). Çoğunlukla kadınlar medyumluk yapabilirlerse de, erkek medyumlara da raslanır. Halk arasında, sarışın, mavi gözlü kadınların medyum olabileceklerine dair bir inanç vardır. İspritizma deneyleri (ispritizma oturumları) ya karanlık, ya da gayet az aydınlatılmış bir salonda yapılır. Canlılarla ruhlar arasında aracılık yapan kuvvetli bir medyumsa ispritizma oturumunda ruhlarla temasın mümkün olabileceğine inanılmıştır. Ruhlar, medyumdan memnun kalırlarsa onların yolu ile insanlara uzun uzun haberler gönderirler. Bazı ruhların hikâye ve roman yazdırdıkları bile ileri sürülmüştür.

Bazı evlerde «ruh çağırma» adı altında yapılan toplantılarda çivisiz, yuvarlak bir masanın çevresinde toplanan meraklılar masanın ortasına konan fincana hafifçe işaret parmaklarını değdirirler. Ayrıca, masanın üstüne büyük kâğıtlara yazılmış hafler dizilmiştir. Gelen ruh, fincanı harflerin önünde gezdirerek kelimeler yazdırır, böylece, soruları cevaplandırır. Yalnız, bu şekilde ruh çağırmak, basit bir salon oyunundan ileri gidemez. İspritizmayı bilim olarak kabul edenler, bu gibi oyunlara önem vermezler. Gerçek ispritizma deneylerinde medyum kendinden geçer, çağrılan ruhun kişiliğine bürünerek tamamen onun duygularını, düşüncelerini dile getirir. Bazı ispritizma deneylerinden sonra medyumların bayıldıkları, hattâ bazı hallerde akıllarını kaybettikleri görülmüştür. Çok kuvvetli medyumlar, ruhları oturumun yapıldığı yere getirdikten başka, hayallerinin salonda bulunanlara görünmelerini de sağlarlar. Bu oturumlarda ruhların fotoğraflarını bile çekenler olmuştur.

İspritizma deneylerinin tarihin en karanlık çağlarında başladığı tahmin ediliyor. Putperest dinlerde tanrının sözcüsü olduklarını iddia eden din adamları ruhlar âlemiyle temas sağladıklarını ileri sürüyorlardı. Daha sonraki devirlerde de geri kalmış kabileler arasında sihirbazlar, ruhlarla konuşup insanlara gaipler âleminden birçok haberler veriyorlardı.

İspritizmanın ileri cemiyetlerde tanınması ancak XIX. yüzyılda mümkün oldu. 1848 yılında, New York eyaletinde Fox adında bir çiftçinin evinde acayip olaylar vuku bulmaya başlayınca oralarda yaşıyan halk heyecana kapılmıştı. Akşamları el ayak çekildikten sonra Fox'ların evinin kapısı muntazam fasılalarla vurulmaya başlıyordu. Evin küçük kızı Kate Fox kapıyı vuran görünmez kimsenin ruhlar âleminden bir misafir olabileceğini ileri sürdü. Kate iyi bir medyumdu. Ruhla temas sağlayınca, vaktiyle o evde öldürülmüş bir adamın ruhu olduğunu öğrendi. O günden sonra da ruhlarla konuşmak, onlardan haber almak merakı her yana yayıldı.

Bibliyografya. — Bu konuda Türkçe eserlerin başlıcası:

Ruh Kuvveti; İspirtizma Hâdiselerine Dair Tecrübeler ve Araştırmalar (W. Crooks'tan çev. Baha Toven, 2. bası, 1953).

İSRAİL

Yahudilerin, çok eski çağlara kadar uzanan tarihleri boyunca kurdukları ilk devlettir...

İsrail'in armasi

İSRAİL, Doğu Akdenizde Yahudi devletidir. Batısında Akdeniz, kuzeyinde Lübnan, kuzeydoğusunda Suriye, doğusunda Ürdün, güneybatısında Mısır'ın Sina Yarımadası ile Filistin'in Mısır'a ait Gazze parçası vardır. İsrail toprakları güneye doğru gittikçe daralır, en güney noktasında Kızıldeniz'in Akabe Körfezi'ne ulaşır, Saudî Arabistan'la pek kısa bir sınırı vardır. Lût Gölü, Ürdün'le İsrail arasında paylaşılmıştır. Bu şekliyle İsrail, tarihî Filistin'in büyük bölümünü işgal ediyor demektir. Filistin'in doğusu, bugün Ürdün'e aittir (Bk. Filistin).

Yüzölçümü: 20.850 km²

Nüfusu: 2.260.000 (1962)

Başkenti: Kudüs (Batı Kudüs)

İsrail'in Coğrafya Durumu

Akabe Körfezi'nden Lût Gölü'ne, oradan da Şeria Irmağı'na doğru uzanan çatak (yarık topraklar) dünyanın en derin yerlerindendir. Göl, deniz yüzeyinden 392 m. aşağıdadır, suları son derece tuzludur. Aynı çukur alanın kuzeye doğru devamı üzerinde Hule ve Taberiye gölleri yer alır. Güneyde Necef Çölü vardır; şimdi yerleşmeye elverişli bir şekle çevrilmesine çalışılmaktadır. Turunçgiller ve palmiye cinsi ağaçların süslediği Akdeniz kıyılarından içerilere doğru gidildikçe çorak, çölümsü, yer yer yüksek arazi başlar.

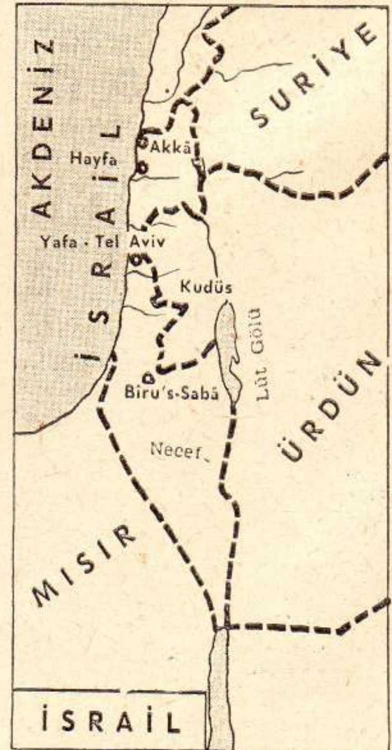
Çölün etkisinin az olduğu yerlerde sıcak bir Akdeniz iklimi hüküm sürer. Yağışlar azdır. Yıllık ortalama çok kere 60 sm.'yi bulmaz. Kışın ısı ortalaması 13°, yazın 31° dir. Tipik bitki örtüsü Akdeniz bitkileri, daha içerilerde bozkırlar, çöller, vâhalar, yer yer çalı çırpılar, ılıman bölgelere mahsus ağaçlardır.

İsrail'de Yaşıyanlar

Araplar'ın sürülüp çıkarılması üzerine şimdi İsrail'de ancak 166.000 Müslüman Arap (bunların 25.000'i Necef'te yaşıyan Bedevîler'dir), 51.000 Hıristiyan Arap (31.000 Katolik - Mârûnî, 18.000 Ortodoks, 2.000 Protestan), 24.000 Dürzî Arap, 1.000 Çerkes (Müslüman olup Taberiye'de yaşarlar), 1.000 Ermenî kalmıştır; yani azınlık sayısı 244.000' den ibarettir. Geri kalanlar Yahudi'dir. Ancak, bu Yahudiler dünyanın her yanından geldikleri için, millî birliği sağlamak üzere olağanüstü çaba gösterilmektedir.

Ülkede Arapça, İngilizce, Fransızca, Yidiş (Alman Yahudicesi), Yahudi (İspanyol Yahudicesi) dilleri konuşulur, bütün bu diller yarı resmî mahiyet taşır. İbranî dili resmî dil olarak kabul edilmiş olmakla beraber, henüz bütün halkın dili olmaktan uzaktır. Tamamen ölü bir dili binlerce yıl önce düzenlenmiş alfabesi ve yazısiyle birlikte bu devletin ve milletin dili olarak yeniden canlandırmak tarihte rasladığımız en ilgiye değer olaylardan biridir.

Bugün İsrail, 20 milyonu geçen dünya Yahudi nüfusunun ancak onda birini barındırmaktadır. Öyle olduğu halde nüfus yoğunluğu

km²'ye 106'yı bulmuştur. Bir yandan çoğalma, öte yandan dışarıdan gelen Yahudi göçü soucunda nüfus gittikçe artmaktadır. Daha 1945'te 1.700.000 nüfusu varken bugün 2 milyonu çok geçmiştir. A. B. D.'nde 9,5, Savyetler Birliği'nde 5,5 milyon Yahudi vardır.

İsrail'in Başlıca Şehirleri

Kudüs şehri Ürdün'le İsrail arasında paylaşılmış, Kutsal Makamlar, Ürdün kesiminde kalmıştır. 5 haziran 1950'de başkent, Tel Aviv'den Kudüs'ün bu batı kesimine taşınmış, şehrin nüfusu 228.000'i bulmuştur (Bk. Kudüs). Bir Arap şehri olan Yafa'nın az kuzeyinde kurulan Tel Aviv ise, bu şehirle birleşip birçok banliyöleri içine almak suretiyle bugün 850.000'e yaklaşan bir nüfusa ermiştir. Daha kuzeydeki Hayfa (257.000) da Akdeniz kıyısındadır, en önemli limandır. Bunun az kuzeyinde tarihî Akkâ limanı bulunur (27.000). Yafa'da bugün ancak 40, Hayfa'da 27, Akkâ'da 11 bin Arap kalmıştır. Suriye sınırı üzerinde bulunan Taberiye Gölü'ne yakın Nâsıra'nın bütün nüfusu Arap'tır (33.000). Necef Çölü'nün kuzeyinde Biru's-Sabâ (Beersheba) 37.000 nüfusludur. Hayfa ile Yafa arasında 29.000 nüfuslu Nathanya liman şehri vardır. Diğer büyük kasabalar da şehir olmak üzeredir.

İsrail'in Ekonomik Durumu

Tarım. — Toprağın kısırlığı, bu yüzden ürünün az oluşu, İsrail'i bir endüstri ülkesi olmaya zorlamıştır. Tarım bakımından İsrail'in başlıca tabiî zenginliği turunçgillerdir: 1958'de 500.000 ton portakal elde edilmiştir. Aynı İsrail'in altıntop (greypfurt) üretimi de 71.000 tonu bulmuş, böylece A.B.D.'nden sonra dünyada ikinciliği almıştır. Limon ürünü 20.000 tonla dünyada onikinci gelmiştir.

İsrail'de zeytinlikler, bağlar da vardır. Yılda 4.000 ton zeytinyağı, 150.000 hektolitre şarap, 170.000 hektolitre bira yapılmıştır.

Endüstri. — İsrail'de inşaatın fazlalığı çimentoya büyük ihtiyaç göstermiş, çimento üretimi artmıştır (1959'da 800.000 ton çimento elde edilmiştir). Elektrik enerjisinden de gittikçe daha çok faydalanılmaktadır (1959'da 1,8 milyon kwh.). Otomobil yapımına kadar sanayileşmeyle, ayrıca dış yardımlarla gelişen, üstelik güçlü bir orduyu elinde tutan İsrail'in 1959 dış ticaret hacmi (ithalât - ihracat toplamı) 614 milyon doları bulmuştur (Türkiye'ninki 798 milyondu). Nüfus bakımından dünya devletleri arasında 94. olan İsrail dış ticaret hacminde 51. gelir.

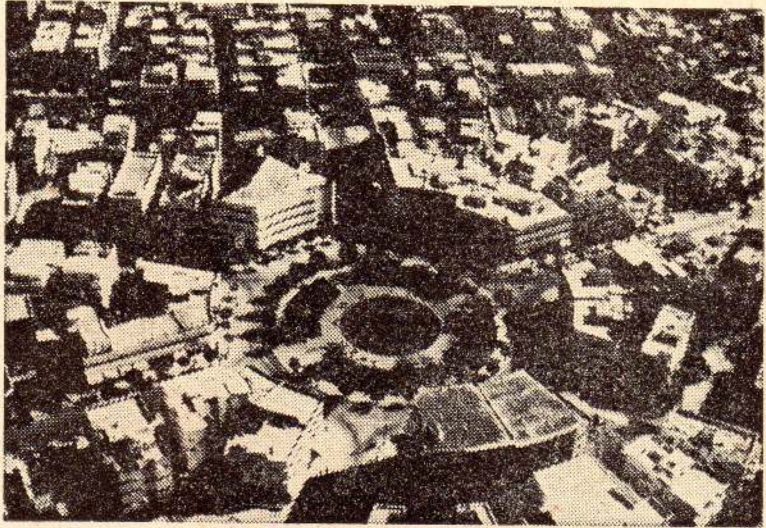
Ulaştırma. — İsrail'de 403 km. lik bir demiryolu Mısır'dan gelir, kıyı boyunca uzıyarak Lübnan'a girer; bir kol da Suriye doğrultusunda uzanır. Bunlar vaktiyle Türkler tarafından yapılmıştır. 2.400 km. de kara yolu vardır. Motorlu taşıt sayısı 40.100'dür. 220.000 radyo, 150 sinema salonu bulunur.

İsrail, 120.000 tonluk ticaret filosu ile dünyada 36.'dır. 5'i muhrip, 2'si denizaltı olmak üzere 26 savaş gemisinden kurulu donanması da dünyada 44. gelir.

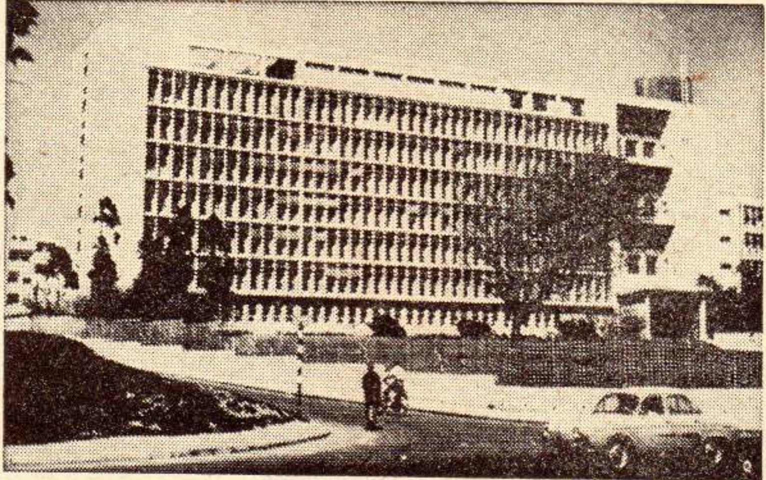
İsrail'de Eğitim ve Kültür

İsrail'e Avrupa ülkelerinden gelen Yahudi-

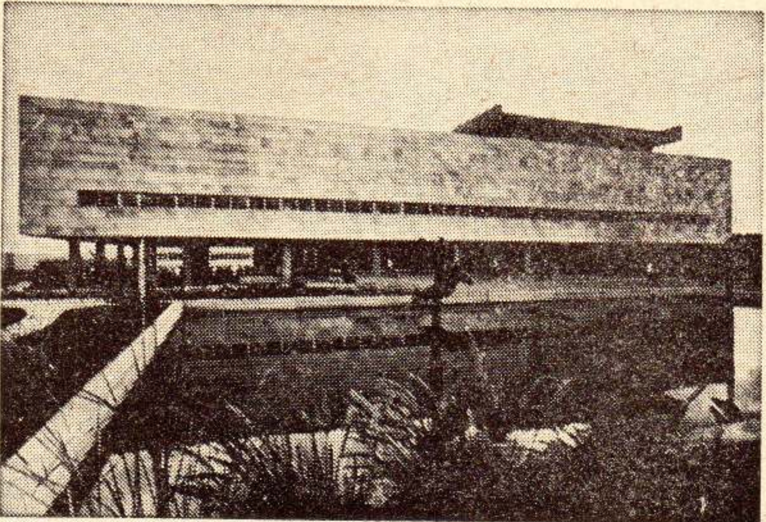
MODERN İSRAİL'DEN ÜÇ GÖRÜNÜŞ

Tel Aviv 850 bin nüfusu ile İsrail'in en modern şehirlerinden biridir. Yafa'nın kuzeyinde kurulan Tel Aviv bu şehirle birleşmiş durumdadır.

Tel Aviv'de İşçi Sendikaları Federasyonu Binası. Hızla gelişen İsrail'de birçok modern binalar yapılmakta, şehirler büyük binalarla süslenmektedir.

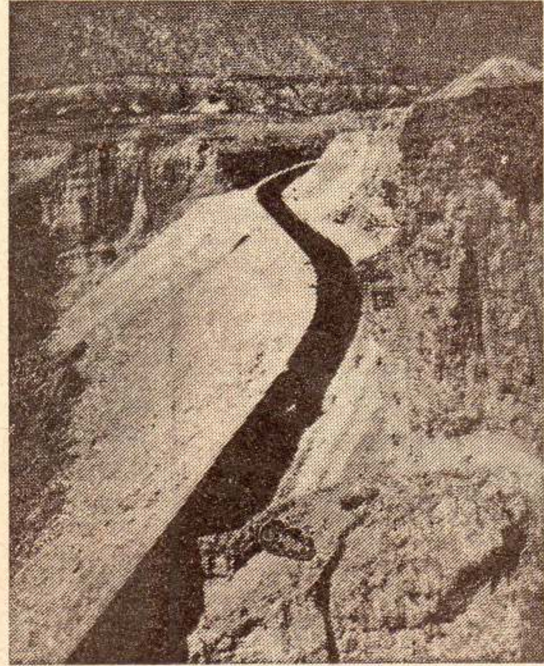

İsrail'in başkenti Kudüs, Ürdün'le İsrail arasında paylaşılmış, kutsal makamları Ürdün'de kalmıştır. Resimde Kudüs Üniversitesi görülüyor.

BUGÜNKÜ İSRAİL'DEN İKİ GÖRÜNÜŞ

İsrail'de Arapça, İngilizce, Fransızca, İspanyolca gibi çeşitli diller konuşulur. Bununla beraber, devletin resmî dili olarak, binlerce yıllık geçmişi olan İbranice kabul edilmiştir. Fotoğrafta üzerinde İbranice yazılar bulunan bir seçim sandığı görülüyor.

İsrail'de kurak bir çöl olan boş toprakların tarıma elverişli bir duruma getirilmesine çalışılmaktadır. Modern usullerle sulama, yeni açılan geniş şoseler, bilimsel yollarla yapılan araştırmalar, Necef Çölü'nü kullanılabilir hale getirmektedir.

ler, genel olarak çok yüksek eğitim görmüşlerdir. Yalnız, Asya ve Afrika'dan gelenleri bunların seviyesine çıkarmak devleti en çok uğraştıran meselelerden biri olmuştur. Bununla beraber, eğitim meselesi halledilmiştir. Ülkedeki üç üniversitede 741 öğretmen, 6.500 öğrenci bulunur. 1929'da kurulan Kudüs Üniversitesi'nde 454 öğretmen, 3.200 öğrenci, Hayfa Üniversitesi'nde 219 öğretmen, 2.100 öğrenci, Yafa Üniversitesi'nde de 68 öğretmen 1.200 öğrenci vardır.

Ülkenin resmî adı «Medinet-İsrael» dir. Bağımsızlık tarihi 14 mayıs 1948'dir. Demokratik nizamda bir cumhuriyettir. Çok partili hayat canlıdır. Aşırı sağcı ve dindar partilerle sosyalistler ciddî şekilde birbirlerine muhaliftir. Yalnız, millî birlik her şeyden üstün tutulmaktadır.

İsrail'in Tarihi

Bugün İsrail Devletinin kurulu bulunduğu Filistin'in çok eski bir tarihi vardır (Bk. Filistin). Bu bölgede yaşıyan kavimlerden İbranîler bir müddet Mısır'da yaşadılar, sonra yeniden Filistin'e döndüler (Bk. İbranîler).

Filistin'de bağımsız bir Yahudi devleti kurma fikri (siyonizm) XIX. yüzyılda başladı. Bu yüzyılın son yıllarında Siyonistler, Filistin'de şimdilik iç işlerinde Türkiye'den bağımsız bir millî toprağa sahip olmak istediler. Bu uğurda pek büyük paralar sarfetmekten, büyük propagandalar yapmaktan geri durmadılar. O tarihlerde birinci dünya devleti İngiltere'nin banknotunu basan bankanın sahibi olan Yahudi Rothschild'ler, bu hususta İngiliz hükümetine baskı yapmaktan geri kalmıyorlardı.

Siyonist hareketinin başkanı olarak seçilen Thédore Herzl (1860 - 1904), Hahambaşı'nın aracılığı ile II. Abdülhamit tarafından kabul edilince, Filistin'e «bir miktar zavallı Yahudi» nin yerleşmesine müsaade rica etti, buna karşılık çok büyük miktarda bir para teklif ediyor, bu parayla Türkiye'nin birçok şeyler yapabileceğini söylüyordu. Bu meblâğın 10 milyon altın olduğu söylenir. Siyonist kongrelerinden haberi olan II. Abdülhamit bu teklifi reddetti. Sonradan, İttihat ve Terakkiciler iktidara gelince, Yahudiler'e bu müsaadeyi verdiler. 1914'e kadar Filistin'de bir iki yüz Yahudi köyü veya çiftliği kurulmuş bulunuyordu.

Bu arada Yahudiler, İngiltere dış işleri bakanı Lord Balfour'dan Filistin'de bir miktar arazi ve bağımsızlık va'dini almış bulunuyorlardı. 1918'den sonra Türkiye bu ülkeyi kaybedince, İngilizler, Filistin'e Yahudi göçüne müsaade ettiler. Yalnız, göçün büyüklüğü, Araplar'ın karşı koyması üzerine, İngilizler göçe karşı cephe aldılarsa da artık bu hareketi durdurmak onların da iktidarı dışına çıkmıştı. Araplar'ı, İngilizler'i tedhiş ve çete hareketleriyle sindiren Yahudiler, sonunda İngilizler'i Filistin'i bırakmaya zorladılar.

II Dünya Savaşı'ndan sonra, Filistin'de bir Yahudi devleti kurma hareketi daha canlandı. İngiliz mandasının Filistin'deki hâkimiyeti 1948 mayısında kesin olarak sona erince, Yahudiler, Dr. Chaïm Weizmann'ın cumhurbaşkanlığı altında ilk defa olarak İsrail Devleti'ni kurdular.

Bundan dolayı ortaya çıkan anlaşmazlığı halletmek için ülkeyi Araplar'la Yahudiler arasında paylaştırmak istiyen Birleşmiş Milletler'in bu kararını Arap devletleri tanımadılar. Arap - Yahudi savaşı başladı. Bir askerî kuvvet olmaktan çok uzak bulunan Arap devletleri Yahudiler'e yenildiler. 1949'daki mütareke ile daha önce Birleşmiş Milletler'e teklif edilen sınıra yakın bir sınır elde etiler. Böylece Yahudiler yalnız Filistin'in önemli bölümünü ellerine geçirmekle kalmadılar, yarım milyondan fazla Arap'ı Filistin'den Ürdün'e, daha başka Arap ülkelerine doğru sürdüler.

1956'da, İngiliz ve Fransızlar'ın desteklemesiyle, İsrail, Mısır'a karşı savaş açtı. Bu savaşta Mısır yenildi. Bugün, Filistin'de bir Yahudi devletini Araplar tanımamaktadırlar.

Bibliyografya. — Bu konuda Türkçe eserlerin başlıcaları:

İsrail (İsrail Elçiliği, 1960); İsrail, 10. Yıldönümü (İsrail Elç., 1958); İsrail'de Ziraat ve Hayvancılık (Ord. Prof. Dr. Bilgemre, 1951); İsrail'de Ağaçlandırmalar ve Orman Araştırma İstasyonları (Prof. Dr. A. de Philippis'ten çev. 1952).

İSTANBUL: Türkiye'nin Gözbebeği

Beş yüzyıla yakın bir zaman Türkiye'nin başkenti olan İstanbul'un 3 bin yıla yakın bir tarihi vardır. Sarayları, camileri, parkları bahçeleri ve mimarlık eserleriyle bu güzel şehir birçok bakımdan canlı bir tarihten farksızdır.

İSTANBUL, Marmara Bölgesi'nin Kocaeli - Çatalca bölümünde bir ilimizdir. Topraklarını kuzeyde Karadeniz; doğuda Kocaeli; güneyde Bursa, Marmara Denizi; batıda Tekirdağ ve Kırklareli sınırlar.

Yüzölçümü: 5711 km²

Nüfusu: 1.931.910 (1960 sayımı)

Nüfus yoğunluğu: km² ye 338 kişi.

İstanbul'un 18 ilçesi, 59 bucağı, 281 köyü vardır. İlçeler şunlardır: Adalar, Bakırköy, Beşiktaş, Beyoğlu, Beykoz, Çatalca, Eminönü, Eyüp, Fatih, Kadıköy, Kartal, Sarıyer, Silivri, Şile, Şişli, Üsküdar, Yalova, Zeytinburnu.

Bunlardan belediye sınırları dışında kalanlar hariç, diğerleri tamamen birbirine birleşmiş durumdadır.

İstanbul'un Coğrafyası

İstanbul'un yüzey şekilleri yayla özelliği gösterir. Arazi vâdilerle yarılmış durumdadır. Vâdi tabanlariyle yayla yüzeyi arasındaki fark fazladır. Bu derin vâdilerin bazıları yakın bir jeolojik devirde deniz sularının altında kalmış, böylece Boğazlar ve Haliç meydana gelmiştir.

Dağlar: İstanbul'un en yüksek yerleri Boğaz'ın doğusunda kalır. Burada kayalık olmaları bakımından aşınmanın etkisinden kurtulan tepeler vardır. Bu tepelerin en yükseği Aydos'tur. Kartal'ın kuzey doğusundaki Aydos tepesinin yüksekliği 537 m. dir. İstanbul'da bundan başka 500 metreyi geçen yükselti yoktur. Anadoluhisarı doğusundaki Alemdağ 442 m. Kadıköy'ün doğusundaki Kayışdağ da 438 m. yüksekliğindedir.

Üsküdar - Şile yolu üzerinde bulunan ve gösterdiği özel şekil dolayısiyle Çataldağ adını alan dağın yüksekliği de 400 m. ye çok yaklaşır. Bu saydıklarımızdan başka Beykoz ve Kanlıca gerisinde yükseklikleri 300 m. civarında olan dağ ve tepeler bulunur: Karlıdağ (329 m.), Göztepe (285 m.). Üsküdar'ın doğusunda yükselen ve turistik önemi büyük olan iki tepe Büyükçamlıca (262 m.) ve Küçükçamlıca (229 m.) tepeleridir. Boğazın batı kesiminde doğudakiler yüksekliğin de tepelere raslanmaz. Burada yayla yüzeyinin yükseltisi, doğuda olduğu gibi, 100 m. civarındadır. Bu yüzey üzerinde çok küçük tepeler serpilmiştir. Bunların yüksekliği güneydoğudan kuzeybatıya doğru gidildikçe artar. Istranca Dağlarının son tepeleri İstanbul ilinin kuzeybatısına kadar sokulur.

İklim: İstanbul ilinde iklim, Karadeniz bölgesi ile Akdeniz iklimi arasında bir geçit şekli gösterir. Kış mevsiminde bilhassa Balkan yarımadası üzerinden gelen soğuk baskınları, Karadeniz etkisini belirten çisintili, yağışlı, üşüten fakat az soğuk havalar, ya da Akdeniz etkisini belirten ılık lodoslu havalar birbirini takip eder. Ilık lodos havalar bir müddet sonra yerlerini ya Balkanlar üzerinden gelen karayel rüzgârlarının soğuk baskınlarına yahut Karadeniz üzerinden gelen yağışlı havalara bırakır. Kıştan ilkbahara, yazdan sonbahara geçiş çok defa tereddütlüdür. İlkbahar ortasında kış havasına ya da yaz havasına raslanır. Sonbaharda da yazı hatırlatan günler olur.

İstanbul'un Rumeli ve Anadolu yakaları sıcaklık bakımından farklıdır. Anadolu kesimi biraz daha sıcaktır. Florya'da 14 yıllık bir gözleme sonunda en yüksek sıcaklığın 37° olduğu tesbit edilmiştir. Buna karşılık Göztepe'de 22 yıllık gözleme sonunda raslanan en yüksek sıcaklık 39° dir. Yıllık sıcaklık ortalaması Göztepe'de 13,9°, Florya'da 13,6° dir.

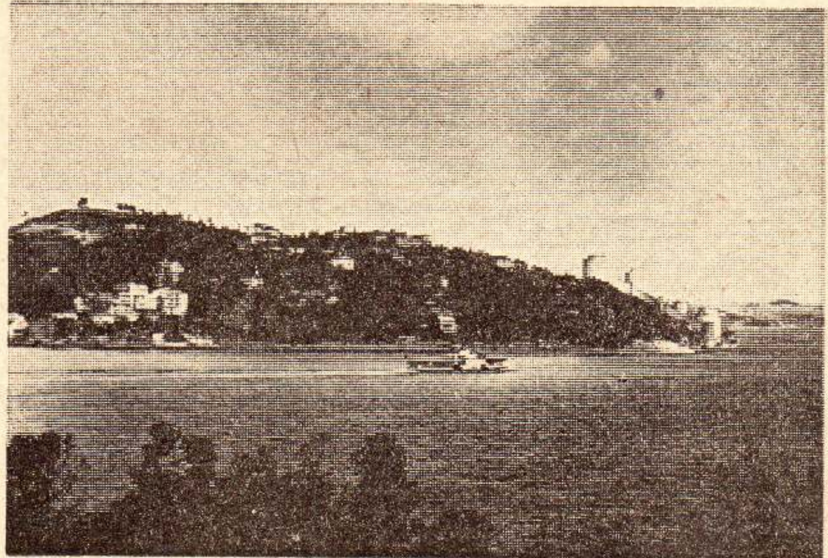
Florya gözleme merkezinde yılda ortalama 88 açık, 88 kapalı, 189 bulutlu, Göztepe'de ise 100 kapalı, 85 açık, 180 bulutlu gün tesbit edilmiştir.

Akarsular ve Göller: İstanbul ilinde büyük akarsu yoktur. En büyük akarsu, aynı zamanda Kocaeli yarımadasının da en büyük suyu olan Riva Çayı'dır. Kaynaklarını Kocaeli ilinden alan bu çay güneydoğu-kuzeybatı doğrultusunda akarak Riva köyü yakınlarında Karadeniz'e dökülür. Boğaz'a dökülen suların en önemlileri doğudan dökülen Göksu ve Küçüksu ile batıdan dökülen İstinye deresi ve Büyükdere'dir. Bunlardan başka Haliç'e dökülen Kâğıthane ve Alibey dereleri, Küçükçekmece gölüne dökülen Sazlıdere, Büyükçekmece gölüne dökülen Karasu deresi ve Terkos gölüne dökülen Istranca deresi İstanbul ilinin belli başlı akarsularıdır.

İstanbul ilinde 3 göl vardır. Bunlar Büyükçekmece, Küçükçekmece ve Terkos gölleridir. Terkos Gölü Karadeniz kıyısında, diğer ikisi Marmara kıyısındadır. Terkos'un denizden ayrılması tamamlanmış olduğu halde Çekmeceler henüz denizle geniş ölçüde temas halindedirler. Bu yüzden de Büyük ve Küçük Çekmece gölleri tuzludur.

İstanbul'un Ekonomik Durumu

İstanbul ilinde tarıma elverişli ovalık olanların az oluşu yüzünden ekili-dikili alanlar bütün il yüzeyinin 1/5 ini bile bulmaz (% 18). Ekim alanlarının büyük kısmı tahıla ayrılmıştır. Tahıla ayrılan alanların da yarıdan fazlasını buğday kaplar. Tahıl alanları içinde buğdaydan sonra ikinci sırayı yulaf, üçüncü sırayı arpa alır. Endüstri bitkileri arasında en çok şeker pancarı ekilir. Bilhassa Çatalca ve Silivri ilçeleri arazisinde yer alan bu ekiliş Alpullu Şeker Fabrikası'nı besler. İstanbul gibi büyük ve kalabalık bir şehrin mevcudiyeti bu şehrin banliyölerinde (Bostancı, Maltepe, Kartal arası) sebze ekimini geliştirmiştir.

İstanbul, aynı adı taşıyan, eşsiz güzelliğiyle ünlü boğazın iki yanında kurulmuş büyük bir şehirdir. Resimde Rumelihisar sırtları görülüyor.

İstanbul Şehri

İstanbul, Türkiye'nin en büyük, dünyanın en güzel şehridir. Osmanlı İmparatorluğu'na yüzyıllar boyunca başkent olan bu tarihî şehir, bugün de memleketimizin bir kültür ve sanayi merkezi durumundadır.

İstanbul ilinin merkezi olan İstanbul şehrinin nüfusu 1.459.528'dir. İlin ilçelerinden 5 tanesi (Çatalca, Kartal, Silivri, Şile, Yalova) hariç, diğerleri belediye sınırları içindedir.

İstanbul'un kuruluşu Milâttan binlerce yıl öncesine kadar uzar. Şimdiki adı eski Yunanca «is tin bolin» (şehre gidiyorum) sözünden gelmiştir. Şehrin bilinen en eski adı «Büzantion» dur. Bu kelime daha sonraları «Bizantion» şeklini almıştır.

Bizantion, Megara'dan gelen Yunan kolonisi reisi Büzas (Bizas, Vizas) ın adından gelir. Yeryüzünde İstanbul kadar çeşitli adlarla anılan şehir yok gibidir. 196 yılında «Antonina, Antoninia» adını almış, 330 yılında İmparator Constantinius, devletin merkezini Roma'dan buraya nakledince «Secunda Roma», V. yüzyıldan itibaren de «Nova Roma» adını almıştır. Daha sonra halk tarafından bir tabir gibi kullanılan «Konstantinopolis» şehrin adı haline gelmiştir. Bundan Fransızca «Constantinople», İtalyanca «Constantinopoli» adları çıkmıştır. Arap kaynakları eskiden beri «Kustantiniye» şeklini kullanır. İslâv milletleri de İstanbul için çeşitli adlar kullanmıştır. Ruslar «İmparator şehri» anlamına «Tsargorod» demişlerdir. Vikingler «Miklagard» adını vermişlerdir.

Şehrin Türk - İslâm âleminin merkezi olması üzerine aldığı bir ad da «İslâmbol» dur. III. Ahmet'ten III. Selim'e kadar Türk sikkeleri üzerinde bu şekil görülür. Tanzimatla beraber İslâmbol bırakılmıştır. Osmanlı İmparatorluğu devrinde İstanbul'u anlatmak için kullanılan başka adların başlıcaları şunlardır: Der-i Saâdet, Der-i Devlet, Âsitâne, Dârü's Saltana, Dârü'l İslâm, Âsitâne-i Devlet. Bunlarla beraber eskiden beri şehrin asıl adı Bizans halk dilinde kullanılan «İstinbolin» den gelme, İstanbul olagelmiştir.

İstanbul'un Coğrafi Özellikleri

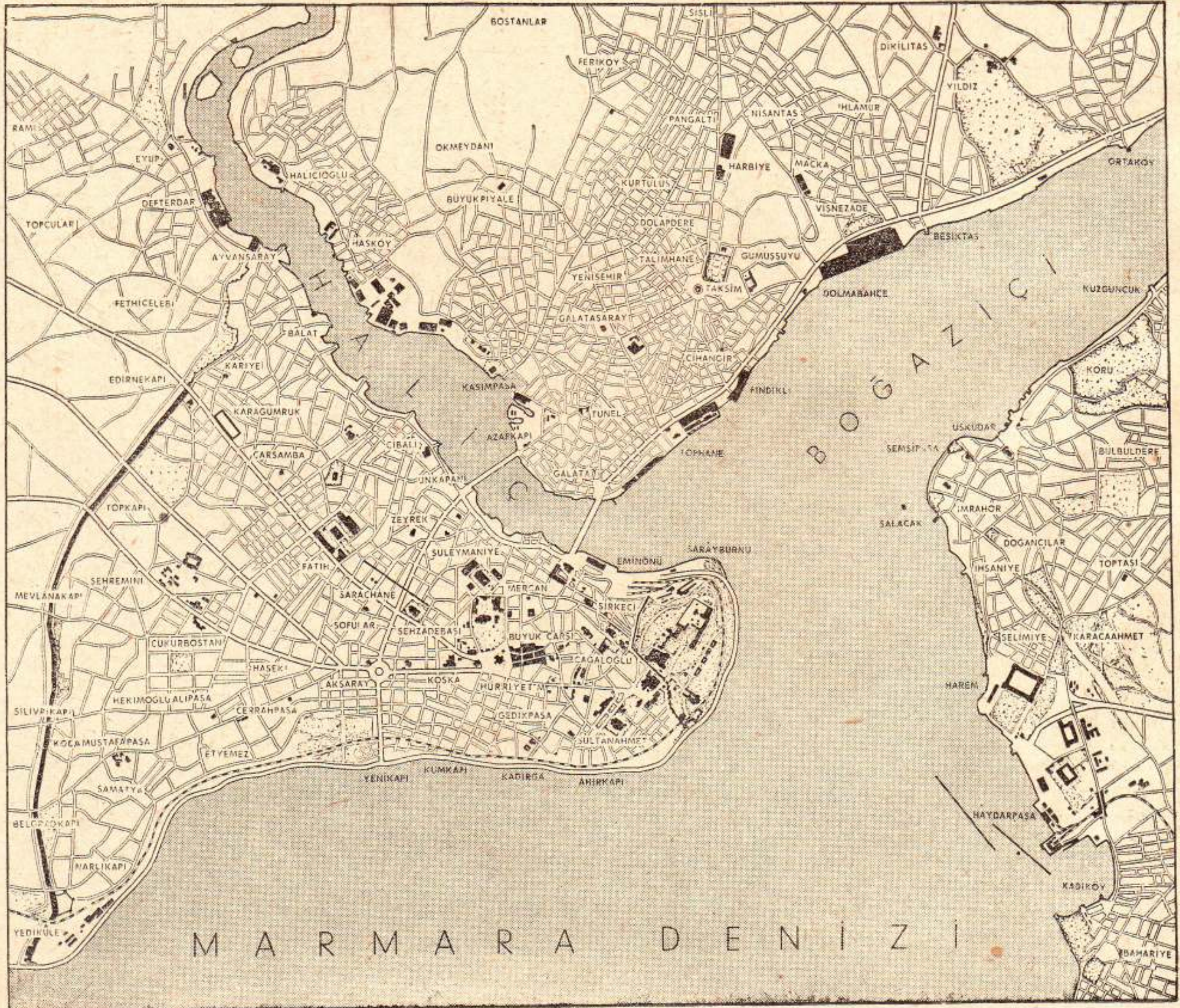
İstanbul Avrupa ve Asya kıtalarının birleştiği yerdedir. Bu, şehre büyük bir stratejik değer sağlar. İstanbul bugün de dünyanın en önemli stratejik noktalraından biri olma özelliğini muhafaza etmektedir.

İstanbul sözü ile en eskiden, şehrin sadece surların içinde kalan kesimi kastedilirdi. Burasının, Bizanslılar devrinden beri yedi tepe üzerinde kurulu olduğu söylenir. İstanbul'un üzerinde kurulduğu bu yedi tepenin yerleri şöyledir:

1 — Topkapı Sarayı, Ayasofya ve Sultanahmet'in bulunduğu kesim, 2 — Çemberlitaş ve Nuruosmaniye, 3 — Üniversite merkez binası ve Süleymaniye Camisi, 4 — Fatih Camisi'nin bulunduğu kesim, 5 — Sultan Selim Camisi, 6 — Tekfursarayı ve Eğrikapı bölgesi, 7 — Samatya ve çevresi.

Haliç'in güneyindeki bir yarımada üzerinde bulunan bu kesimin alanı ancak 25 km² kadardır. Halbuki İstanbul'un belediye sınırları içindeki yüzölçümü 250 km² yi bulur. Şehre asıl güzelliğini veren, Boğaziçi'nin iki yanındaki tepelere serpilmiş bulunan köyler, mahalleler ve buraların tabii görünüşleridir (Bk. Boğaziçi). Bostancı, Kartal kıyılarının açıklarında uzanan adalar İstanbul'un bir başka coğrafi özelliğidir (Bk. Adalar). Güzel manzarası, çeşitli eğlence ve dinlenme yerleri İstanbul'a birçok turist çeker.

İstanbul'un Türkiye'nin en büyük ve kalabalık şehri olmasına karşılık, il, genel yüzölçümü bakımından memleketin en küçük illeri arasında gelir.

Fetihten Sonra İstanbul

İstanbul'un zaptından itibaren şehrin Türkleştirilmesine büyük önem verilmiştir.

İstanbul'un nüfusu fetih sırasında 40.000 - 50.000 kadardı. Haçlı seferlerinin meydana getirdiği büyük tahribat birçok kimsenin göçmesine, birçok mahallenin yok olmasına yol açmıştı. Fatih Sultan Mehmet Anadolu'dan getirdiği yurttaşlarla İstanbul nüfusunun artırma ve şehri Türkleştirme yoluna gitti. Bu arada Bizans evleri hazineye geçmişti. Yeni gelenlerin tuttukları evleri de kendilerine bağışladı. İstanbul'un alınmasında yararlığı görülen komutanlarla ilim ve tarikat sahiplerine evler verdi. Onların kurdukları mescitler çevresinde ilk Müslüman ve Türk mahalleleri doğdu. Şeyh Ebül-Vefâ'nın adına yaptırdığı cami çevresinde Vefa semti, Eba Eyyub Ensari'nin gömülü olduğu yere yaptırılan türbe çevresinde Eyyub Sultan semti, padişahın kendi adına yaptırdığı cami ve külliye çevresinde Fatih semti meydana geldi. Bunlara vakıflar bağlandı. Şehrin bazı semtlerine oraya Anadolu'dan gelenlerin geldikleri yerin adı verildi. Çarşamba ovasından getirilenler Çarşamba'ya, Yenişehir'den gelenler Yenikapı'ya (Haliç'te), Aksaray'dan gelenler Aksaray'a, Eğridirliler Eğrikapı'ya yerleştirilmişlerdi. Şahısların oturdukları yerler de onların adını aldı: Şemsipaşa, Zeyrek, Atikalipaşa, Defterdar, Mahmutpaşa gibi.

Fetihten 25 yıl kadar sonra İstanbul'da ve Galata kesiminde 18.000 ikametgâh ve dükkân olduğu tesbit edilmiştir. Bunlardan 9.000'i Müslümanlara ait bulunmaktaydı. O sırada nüfusun 60 - 70.000 kadar olduğu tahmin edilmektedir. Nüfus artışı gittikçe hızlanarak devam etti. Öyle ki XVIII. yüzyılın sonlarında şehirdeki ikametgâhların sayısı 88.000'i buldu.

İstanbul'un nüfusu bu tarihten sonra daha büyük bir hızla artmaya başladı. Ancak I. Dünya Savaşı'ndan sonra bir azalma görülmüşse de 1927'den sonra gittikçe artmaya başlamıştır. İstanbul'un belediye sınırları içindeki nüfus artışı şöyledir:

1927: 690.000
1933: 741.148
1940: 793.949
1945: 860.558
1950: 1.018.468
1955: 1.297.372
1960: 1.493.910

İlin genel nüfus artışı ise son on yılda hemen hemen iki misline yakın bir çoğalma göstermiştir:

1950: 1.179.666
1955: 1.536.630
1960: 1.931.910
1962: 2.116.000 (Tahminî)

(Tahmin 1955-60 arasındaki yıllık binde 47 artış oranı esas tutularak yapılmıştır.)

İstanbul'da Eski Hayat

İstanbul'da hayat, bugün, başka büyük batı şehirlerindeki hayattan farksızdır. Eski İstanbul'un ise kendine has bir yaşayışı vardı.

İstanbul'un kudretli Osmanlı İmparatorluğunun başkenti olması İstanbullular'ın yaşayışına başka şehirlerdekinden farklı özellikler getirmiştir.

Saray ve konak hayatı dışında, halk, hangi sınıftansa o sınıfın gereklerine uygun bir yaşayış tuttururdu. Eski İstanbul'da, belli başlı üç meslek grupu görülüyordu: İlmiyye (medreseden yetişenlerin sınıfı ki bunlar ya müderris, ya kadı veya Enderunlu olarak siyaset adamı olurlardı); seyfiyye (kılıç sahipleri, ki bunlar asker sınıfıydı); kalemiyye (kâtip, memur sınıfı). Bunun dışında halk ya esnaftı, ya da geliriyle geçinen zenginler. Esnaf, çeşitli mesleklere ayrılıyordu. Esir ticaretinden başlıyarak, her çeşit ticaret yapanlar, sanatkârlar bu sınıfa dahildi. İhtısas bölümleri çok çeşitliydi: Tespihçiler ayrı, tespihin imâme denilen baş kısmını yapanlar ayrıydı. Halk, sınıfına göre giyinir, kılık kıyafetleri, herkesin mesleğini belli ederdi. Kadınlar, uzun zaman ferace ve yaşmak giydiler. Bunun çeşitleri vardı. Erkekler keçe külâh, salta, yırtmaçlı uzun üstlük, çeşit çeşit kavuk giydiler. Çarşaf XIX. yüzyıl sonunda ortaya çıktı. Fes, Sultan Mahmut zamanında giyildi. Başlıca spor çeşitleri ata binmek, cirit atmak, ağırlık atmak, güreşti. Okçuluk çok gelişmişti. Av, en belli başlı sporlardandı. Şehir, denizlerle çevrili olduğu için denizcilik, balıkçılık gelişmişti. Tersanelerde, çöküntü devrine kadar, mükemmel deniz taşıtları yapılmıştı. Buharlı gemiler XIX. yüzyıl sonunda kullanıldı. Halkın toplantı yerleri üç taneydi: Ders görmek ve vaız dinlemek için camiler, semt kahveleri, bir de büyük meydanlarda fevkalâde günlerde yapılan toplantılar. İstanbul'un başlıca seyir, yani gezi yerleri: Sa'dâbâd (Kâğıthane Çayırı), Göksu Deresi, Göksu Çayırı, Beykoz Çayırı, Veliefendi Çayırı, Mirgûne Korusu, geçen yüzyılda Çamlıcalar, Adalar idi. Memlekette seyahat serbestti. Ancak 1839 fermanından sonra mürur tezkeresi ve pasaport usulü kabul edildi.

Cemiyet hayatında halkı bir araya toplıyan başlıca olaylar, doğum, ölüm, düğün gibi aileye, şahsa ait olaylardı. Bilhassa padişah düğünleri, sarayla ilgili evlenmeler, sünnet düğünlerinin çeşitli eğlenceleriyle kırk gün, kırk gece sürdüğü olurdu. Bunların dışında cülûs (tahta çıkma) törenleri, mevlit törenleri, ramazanlarda iftar toplantıları, kışın helva sohbetleri başlıca eğlenceleri meydana getiriyordu. XIX. yüzyılda, bunlara Ramazanlardaki tiyatro temsilleri katıldı. Yeniçeri isyanları dolayısiyle yapılan ayaklanmalar ve hünkâr cenazeleri büyük kalabalıkları bir araya getirirdi. Evliya Çelebi'nin yazdığına göre pahdişahların sefere çıkmaları, Davutpaşa veya Üsküdar meydanlarında askerin toplanarak yol hazırlığına girişmesi bile halk için bir toplantı, eğlence vesilesiydi. Bayramlaşmak, komşu ziyaretleri, bahar dolayısiyle niyet çekmek, mâniler söylemek, semai kahvelerinde halk şairlerinin şiir yarışmaları, cemiyet hayatındaki kaynaşmayı belirten toplantılara örnekti. Son yüzyılda padişahların cuma namazına gitmeleri dolayısiyle tertiplenen cuma selâmlıkları, yılda bir Hicaz'a giden Surre alayını geçirmek maksadiyle halkın büyük meydanlarda birleşmesi, İstanbul'daki cemiyet hayatının belirtilerindendi. Aldıkları terbiye gereğince, mahallede bir kişinin derdi ve sevinci, hemen herkese mal ediliverirdi. Çünkü en küçük şehir birimi mahalleydi.

Her hangi bir sebeple halkın bir araya geldiği törenlere «alay» denirdi. Surre alayı, düğünlerde esnaf loncalarının sırayla geçmesinden meydana gelen esnaf alayları, çocukların okula başlaması dolayısiyle yapılan âmin alayı ve nihayet cenaze alayları gibi törenlerde bu deyim kullanılırdı. Bazı hallerde alayın bir ucu Sultanahmet Meydanı'ndayken öbür ucunun Fatih'te olduğu görülmüştür.

Taksim Meydanı'ndaki Cumhuriyet Anıtı, silâhlı kuvvetlerin, okulların ve resmi misafirlerin ziyaret edip çelenk koydukları bir yerdir. Burası, şehrin günün her saatinde kalabalık, hareketli merkezlerinden biridir.

Topkapı Sarayı'nın Salkımsöğüt (Gülhane giriş yeri) cihetindeki köşeye, sırf padişahın surre alayını seyretmesi için bir de alay köşkü yaptırılmıştır.

İstanbul'da halkın eğlenceleri arasında çeşitli meslekler vardı: Kıssahânlık (hikâye anlatma sanatı), hayal oyunu (Karagöz), kol oyunu (Orta oyunu), lûbedâzlık (hokkabazlık), cambazlık gibi. Kahvehaneler de çok yaygındı. Buralarda duhan (tütün) lüleleri içilirdi. Bu hal o kadar yayılmıştı ki, önlemek için sonraki yüzyıllarda, meselâ IV. Murat zamanında şiddetli yasaklar koymak gerekti. Kahve, Fransa'ya Türkler tarafından yayılmıştı. Padişahın elçisi Süleyman Ağa, ilk defa XIV. Louis'nin sarayında bu içkiyi moda haline getirdi. İstanbul esnafı arasında dalkavukluğun bir meslek olduğunu biliyoruz. Hattâ bunlara ait bir ücret tarifesi bile yapılmıştı: Parasını tarifesine göre veren, dalkavuğuna tokat atmaktan merdivenden yuvarlamaya kadar dilediği gibi hükmedebiliyordu.

Şehrin merkezleşmesi üzerine konak hayatı da gelişmişti. Çünkü bir ailenin, bütün üyeleriyle aynı evde oturması âdetti. Evlenmelerle aile nüfusu arttıkça konaklar, hattâ kalabalık nüfuslu zengin aileler, sadrazamlar ve vezirler, şahsi saraylar yaptırdılar. Şehir, Boğaziçi'ne, Anadolu yakasına doğru yayılmaya başlayınca da yalılar, sahilsaraylar, çok daha sonra sırf ailenin belli sayıdaki üyelerini barındırmak üzere köşkler yaptırıldı.

Eğitim ve Kültür

İstanbul Türkler'in eline geçtiği günlerden itibaren devletin kültür merkezi olmuştur. Fatih Sultan Mehmet, İstanbul'u zaptedince başlıca kiliselerden sekizinin camiye çevrilmesini emretmiş ve her birinde birer medrese kurdurmuştu. Fatih Camisi'ni yaptırdığı zaman da orada sekiz medrese kurdurdu. Bunlar caminin etrafında bulundukları için «Semaniyyei Sahn Medreseleri» adını almıştır. Bu medreselerin bitişiğinde öğrencilerin yatıp kalkmasına mahsus yerler vardı.

Kanunî zamanında, Süleymaniye civarında yeni medreseler kuruldu. Hekim yetiştirmek için bir Tıp Medresesi, onun yanına bir Dar-üş-Şifa yapıldı. Gene Süleymaniye'nin karşısına bir Dâr-ül Hadis Medresesi kuruldu. İstanbul'un ne büyük bir kültür ve öğretim merkezi olduğunu anlatmak için şehirde 178 tane medrese olduğunu söylemek yeter. Bu medreselerde 2.300 oda vardı. XX. yüzyılın başlarında İstanbul'da yeni bazı medreseler açıldı. Bunların en önemlileri Medreset-ül-İrşat, Medreset-ül-Kuzat, Medreset-ül-Mütehassısın, Medreset-ül-Vaizin idi (Bk. Medrese).

XVIII. yüzyılda batılı anlayışıyla yeni yeni öğretim müesseselerinin kurulmasına girişildi. Bu müesseselerin başında deniz subayı yetiştirmek için kurulan Mühendishane-i Bahrî-i Hümayun (1773), topçu subayı yetiştirmek için kurulan Mühendishane-i Berrî-i Hümayun (1795-96), Mühendishane-i Sultanî (1792-93) gelir.

XIX. yüzyılda İstanbul'da medreselerin dışında daha başka yüksek öğretim okulları açıldı. Bunların en önemlileri 1838'de açılan Mekteb-i Maarif-i Adliye, Mekteb-i Ulûm-i Harbiye (1825-26), Dar-ül-fünun (1865), Dar-ül Muallimat (1869), Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye (1866) ve Sultan Mecit zamanında açılan Dar-ül-Muallimin'dir.

İlk ve orta öğretim okulları sıbyan ve rüştiyelerdi. 1867'de genişletilmiş bir program uygulıyan Galatasaray Sultanisi (Mekteb-i Sultanî) açıldı. 1869'da idadiler kuruldu.

İstanbul'un öğretim alanındaki önemi cumhuriyetten sonra da aynı şekilde devam etti. Bugün İstanbul'daki ilk ve orta öğretim veren okulların sayısı 786'dır. Bu okullarda 1961-1962 ders yılında 292.474 öğrenci, 10.556 öğretmen bulunuyordu. Okulların cinsi, öğrenci ve öğretmenlerin dağılışı şöyledir:

İSTANBUL'DAKİ OKULLARIN CİNSİ, ÖĞRENCİ VE ÖĞRETMEN SAYILARI

Okul çeşidi	Okul	Öğrenci Erkek	Öğrenci Kız	Öğrenci Toplam	Öğretmen Erkek	Öğretmen Kadın	Öğretmen Toplam
Resmî ilkokullar	512	98.262	87.387	185.649	1.877	2.850	4.727
Resmî müstakil ortaokullar	40	20.540	8.866	29.406	554	528	1.082
Liselere bağlı ortaokullar	19	3.711	5.330	9.041	124	127	251
Liseler	22	10.278	5.671	15.949	380	477	857
Kolejler	2	180	—	180	7	8	15
Mesleki ve Teknik okullar	48	3.669	13.391	17.060	373	475	848
Özel Türk ilkokulları	36	5.492	3.146	8.638	375	526	901
Özel Ermeni okulları	32	4.622	4.174	8.796	158	372	530
Özel Musevi okulları	6	843	676	1.519	37	74	111
Özel Rum okulları	46	3.830	3.463	7.293	163	348	511
Özel Yabancı okulları	23	4.166	4.777	8.943	299	424	723

Yüksek Okullar

İstanbul Türkiye'nin en çok yüksek okulu sinesinde toplıyan şehridir. İstanbul'daki yüksek öğretim müesseselerinin başında hiç şüphesiz İstanbul Üniversitesi gelir. Üniversite'nin 8 fakültesi vardır. 1961-1962 öğretim yılında üniversitedeki öğrenci sayısı 24.665'tir. Bunların 966'sı yabancı öğrencidir. Üniversite öğrencilerinin fakültelere dağılışı şöyledir.

Tıp Fakültesi: 2.103
Dişhekimliği Fakültesi: 326
Eczacı Okulu: 579
Hukuk Fakültesi: 6.444
Edebiyat Fakültesi: 5.670
Fen Fakültesi: 3.904
İktisat Fakültesi: 3.727
Orman Fakültesi: 945

1960-61 yılında İstanbul Üniversitesi'nden 1.438 öğrenci mezun olmuştur (Bk. Üniversitelerimiz). Aynı yılda üniversitedeki profesör ve doçent sayısı 383'tür.

İstanbul'da bu eski yüksek öğretim müessesesinden başka 5 yüksek okul ve üniversite vardır. Bunlar İstanbul Teknik Üniversitesi, Yüksek Ticaret ve Ekonomi Okulu, Güzel Sanatlar Akademisi, Yüksek Denizcilik Okulu ve Teknik Okul'dur.

İstanbul Teknik Üniversitesi İnşaat, Mimarlık, Makine, Elektrik ve Maden Fakültelerinden meydana gelmiştir. Güzel Sanatlar Akademisi'nin 5 şubesi vardır. Bunlar: Resim, Heykel, Mimarlık, Süsleme Sanatları, Türk Süsleme Sanatları'dır.

Yüksek Denizcilik okulu Makine ve Güverte olmak üzere 2 kısımdan meydana gelir. Çapa'da bir öğretmen okulu vardır. Burada ilk, orta ve liseler için öğretmen yetiştirilir. Fındıklı'da bir Yüksek İslâm Enstitüsü kurulmuştur.

Kütüpaneler

İstanbul'un fethinden sonra cami, medrese ve tekkelere kitap dolapları yapılmış, daha sonra başlı başına kütüpaneler meydana getirilmiştir. İstanbul'da ilk medreseyi kuran Fatih Sultan Mehmet olduğu gibi, ilk kütüpaneleri kuran da odur. Fatih, Eyüp camisine 2.000 kadar, Fatih camisine de oldukça yüksek yekûn tutan kitap vakfetmiş, bu kitaplar zamanla çoğalmıştır. Fatih sarayda da bir dâr-ül-kütüp kurmuş, gittikçe zenginleşen bu kütüpane de zamanla büyüyerek bugünkü Topkapı Sarayı kütüpanesini meydana getirmiştir.

İstanbul'da başlıbaşına bir binaya sahip olan ilk kütüphane Köprülü Kütüpanesi'dir. Bunu Köprülüzade Fazıl Ahmet Paşa yaptırmıştır. Bugün de faaliyette bulunan bu kütüpaneden başka, eskiden kurulan kütüpanelerin başlıcaları şunlardır: Amcazâde Hüseyin Paşa (1669), Damat İbrahim Paşa (1719), Ayasofya (1740), Atıf Efendi (1741), Fatih Camisi (1742), Nuruosmaniye (1755), Ragıp Paşa (1752), Murat Molla (1775), Selim Ağa (1781), Lâleli (1802), Esat Efendi (1845), Valide Camisi (1871), Beyazıt (1882), Yahya Efendi (1901).

Hemen hemen her semte bir, iki tane düşecek şekilde düzenlenmiş olan İstanbul kütüpanelerinin bir kısmı başka kütüpanelerde

toplanmış, camilere vakfedilen kitaplar da zamanla başka kütüpanelere karışarak kaybolmuştur.

Bugün İstanbul'daki kütüpanelerin hemen hepsi ya cami müştemilâtı içinde, ya da eski binalarındadır. İstanbul kütüpaneleri ve bunlardaki kitap sayısı şöyledir.

		Yazma	Basma
Arkeoloji Müzesi Kütüpanesi		1.677	19.427
Atıf Efendi	»	2.585	5.407
Ayasofya	»	5.053	44
Belediye	»	1.453	71.318
Beyazıt Umumi	»	11.254	210.000
Hüsrev Paşa	»	—	4.856
Köprülü	»	2.613	170
Millet	»	10.710	21.021
Murat Molla	»	1.831	5.130
Ragıp Paşa	»	1.829	510
Süleymaniye	»	48.469	32.340
Tıp Tarihi Enstitüsü	»	504	10.500
Topkapı Sarayı	»	17.802	4.496
Türkiyat	»	376	8.005
Şemsipaşa	»	—	9.899
Selimağa	»	1.261	38
Üniversite	»	21.171	153.998
Nuruosmaniye	»	4.952	83

Müzeler

İstanbul'un sinesinde topladığı birçok değerlerin başında müzeler gelir. Gerçekten bu tarihî şehirde paha biçilemiyecek derecede kıymetli eserlerle dolu birçok müze vardır. İstanbul'daki müzeler şunlardır:

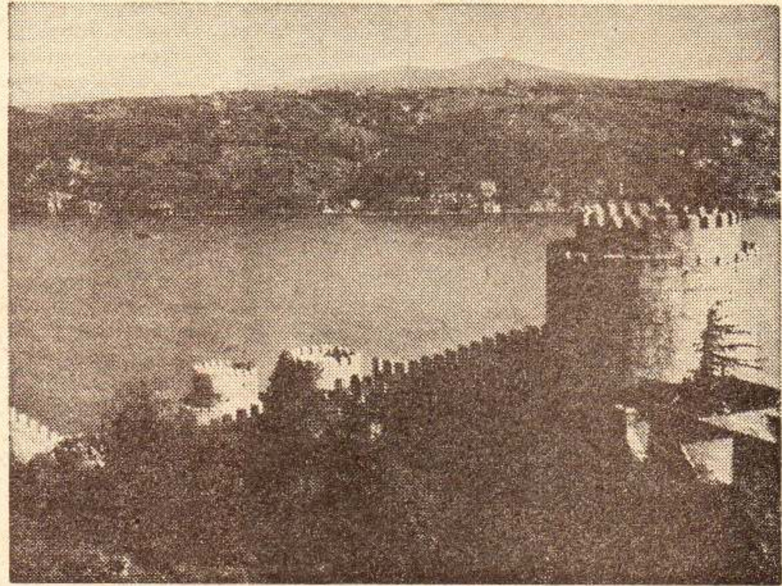
Topkapı Sarayı Müzesi: Istanbul'un en büyük müzesidir. Birçok kısımlardan meydana gelmiştir (Bk. Topkapı Sarayı Müzesi).

İstanbul Arkeoloji Müzeleri: Bu müzelerin temeli 1846-47 yılında Damat Fethi Ahmet Paşa tarafından atılmıştır. Sonradan birkaç tane yabancı müdür değiştiren bu Eski Eserler (Asar-ı Atika) müzesine 1881'de devrin tanınmış ressamı Hamdi Bey müdür olmuş, bu değerli insanın gayretleri sayesinde müze esaslı bir düzene girmiştir (Bk. Hamdi Bey, Osman). Arkeoloji müzesinde birçok lâhit vardır. Bunların arasında en önemlisi Iskender'e ait olduğu söylenen lâhittir. Roma, Bizans ve Yunanlılar'a ait heykeller ile Asur ve Babilonyalılardan kalma arkeolojik eserler müzedeki eserlerin başında gelir.

Eski Şark Eserleri Müzesi: Arkeoloji Müzelerine bağlı gene arkeolojik eserlerin teşhir edildiği bir başka müzedir. Burada Asur, Babilonya, Sumer, Akat'lara ait çivi yazıları, türlü heykeller, Hititler, Asurlular, Aramiler ve Firikyalılar'a ait çeşitli eserler, eski Arap heykelleri, Himyerî, Nabatî ve eski Mısır eserleri vardır.

Türk ve İslâm Eserleri Müzesi: Süleymaniye Camisiyle birlikte yapılan imaret binasındadır. Çeşitli eski Türk ve İslâm eserlerinin teşhir edildiği bu müzenin en önemli kısmı yazı salonudur. Burada çok değerli hattatlık, tezhip ve minyatür örnekleri teşhir edilir. Halı salonunu da değerli Türk halıları süsler.

Resim ve Heykel Müzesi: Atatürk'ün emirleriyle Dolmabahçe Sarayı'nın bir bölümünde kurulmuştur. Türk ressam ve heykeltıraşları-

Avrupa'dan Asya'ya bir bakış. İki kıtanın birbirine en çok yakınlaştığı yer olan Rumelihisar'la Anadoluhisar arası ancak 698 metredir. Ön plânda görülen Rumelihisar'ı İstanbul'un fethinden önce Fatih Sultan Mehmet tarafından yaptırılmıştır.

İSTANBUL'UN SEMT ADLARI NEREDEN GELİYOR

İSTANBUL'un birçok semtleri adlarını oradaki büyük camilerden almıştır: Beyazıt, Sultanahmet, Sultanselim, Ayasofya gibi. Birçok semtlerin adı da orada oturmuş, ya da eser bırakmış kimselerden gelir. Ayrıca, çeşitli tarihî olaylar, yapılar, çeşmeler de semtlere ad vermiştir. Aşağıda bunlardan birkaçını bulacaksınız:

Ayrılık Çeşmesi (Haydarpaşa'da). — Eskiden hac alayı bu çeşme çevresinde toplanır, oradan yola çıkardı. Hacca gidenler eşlerine, dostlarına orada veda ederek ayrılırlardı.

Cihangir. — Kanunî Sultan Süleyman pek sevdiği oğlu Cihangir için burada bir cami yaptırmıştı. Semt adını bu Cihangir Camisi'nden almıştır.

Çengelköy. — XIX. yüzyılda Kaptan-ı deryalıklarda, valiliklerde bulunmuş, yiğitliğiyle tanınmış Çengeloğlu Tahir Paşa burada bir mesçit yaptırmıştı.

Harem. — Üsküdar Sarayı'nın harem dairesine gidecekler bu iskeleye çıkarlardı.

Haydarpaşa. — III. Selim vezirlerinden Haydar Paşa oradaki kışlayı yaptırmıştı.

İhsaniye. — Selimiye Kışlası ile Karacaahmet arasındaki bu mahallenin bulunduğu yerde eskiden bir saray vardı. Padişah, yıkılmaya yüz tutan bu sarayın arsasını halka «ihsan» ettiği için semtin adı «İhsaniye» kalmıştır.

Kabataş. — İskelenin bulunduğu yerde eskiden büyük bir taş vardı. Osmanlı devri ileri gelenlerinden «Köse Kâhya» diye tanınmış Mustafa Necip Çelebi bu taşı yontturup iskele haline getirdi.

Kadıköy. — Bugün Osmanağa Camisi diye anılan caminin yerinde eskiden Kadı Mehmet Efendi'nin yaptırdığı bir mesçit vardı. Semtin adı bundan dolayı «Kadıköy» kalmıştır. Bugünkü camiyi I. Ahmet devrinde Babüssaade Ağası Osman Ağa yaptırmıştır. Diğer bazı kaynaklara göre Bizans'ın fethinden sonra burası İstanbul'un ilk kadısı Hızır Bey'e ihsan edilmiş, bundan ötürü de semt Kadıköy adını almıştır.

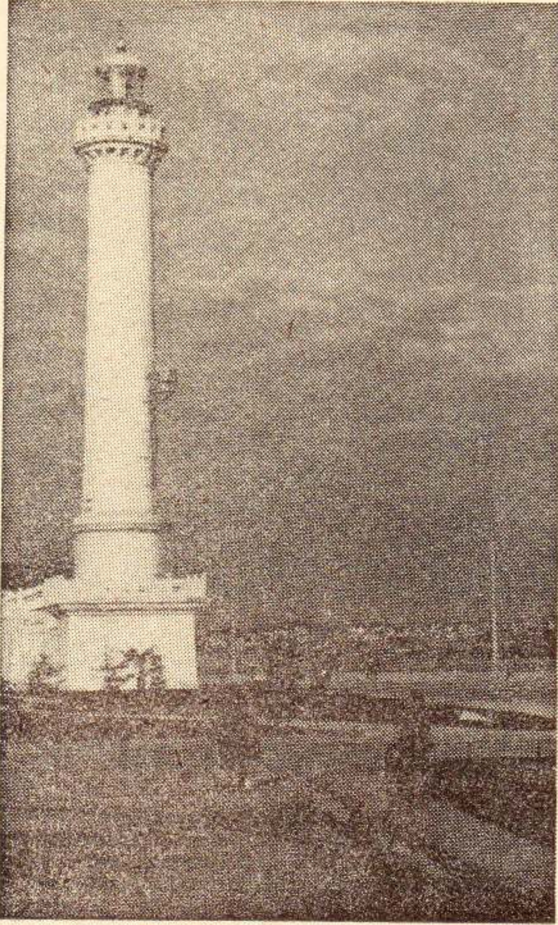
Kuzguncuk. — Fatih Sultan Mehmet devrinde, Kuzgun Baba diye anılan bir derviş burada oturmuştu.

Üsküdar — Farsça «konak» anlamına gelir. Eskiden Anadolu'ya, İran'a, Arabistan'a gidip gelen kervanlar burada konaklardı.

Vaniköy. — Eski adı Papazbahçesi'ydi. IV. Mehmet, Şeyh-i Sultanî Esseyit Mehmet Vanî (Vanlı) ya bu yerleri hediye etti, o da kendisine burada bir yalı, bir iki ev yaptırdı.

Beylerbeyi. — III. Murat devri beylerbeylerinden Mehmet Paşa'nın yalısı bulunduğu için köye de bu ad verilmiştir.

Arnavutköy. — Önceleri, Boğaziçi'nin bu sevimli semtinde Arnavutlar oturduğu için buraya bu ad takılmıştı.

Sahil Yolu, Sirkeci'den başlıyarak Yedikule'ye kadar Marmara Denizi kıyısında uzanan geniş bir yoldur. Fotoğrafta, Sahil Yolu kıyısındaki Ahırkapı Feneri görülüyor. Resmin arka plânındaki Üsküdar kıyılarıdır.

nın eserleriyle dünya şaheserlerinin kopyaları vardır.

İnkılâp Müzesi: 1944 yılında, Şişli Halâskârgazi caddesinde, Atatürk'ün bir vakitler kaldığı evde kurulmuştur. Burada Atatürk'ün hayatiyle ilgili çeşitli fotoğraflar, Atatürk'e ait özel eşya teşhir edilir.

Denizcilik Müzesi: Dolmabahçe'de, Dolmabahçe Camisi diye bilinen Bezmiâlem Sultan camisindedir. Burada çeşitli gemi maketleri, savaş hâtıralarını canlandıran çeşitli eserler, resimler vardır. Atatürk'ün Ertuğrul yatındaki yatak odası da aynen canlandırılmıştır.

Ayasofya Müzesi: Uzun müddet cami olarak kullanılan Ayasofya 1935'te cami haline getirilmiştir (Bk. Ayasofya).

Edebiyat-ı Cedide Müzesi (Aşiyan): Rumelihisarı'nda, Amerikan Koleji yakınlarındadır. Tevfik Fikret ve başka Edebiyat-ı Cedide mensuplarına ait eşya ve eserler teşhir edilir.

Tanzimat Müzesi: Beşiktaş'ta, Ihlamur caddesindedir. İstanbul'daki diğer müzeler, Bozdoğan Kemeri yanındaki Belediye Müzesi, Divanyolu'ndaki Sıhhat Müzesi, Mozayik Müzesi, İtfaiye Müzesi, Yedikule Müzesi'dir. Eskiden Ayasofya yakınında bulunan Askerî Müze bugün Harbiye'deki Birinci Ordu binasının bir kısmına taşınmıştır (Bk. Müzelerimiz).

Dinlenme ve Eğlence

İstanbul, sadece şehirde oturan milyonlarca insanın değil, aynı zamanda bütün Türkiye'nin bir dinlenme ve eğlenme merkezi halindedir. Bu bakımdan İstanbul'un eğlence hayatı çok canlı ve hareketlidir.

Eski İstanbul'da Eğlence: Eski İstanbul'un eğlence merkezi Şehzadebaşı idi. Beyazıt'tan Sultanahmet Meydanına kadar uzanan Divanyolu da şehrin gece hayatının merkezlerinden biri halindeydi. Eğlence yerleri en çok ramazanda dolup taşardı. Buralarda iftardan sahura kadar karagöz, meddah, ortaoyunu, tiyatro gibi eğlence yerleri açık bulunurdu. Birçok kimseler de kahvehanelere giderlerdi. İstanbul'un başka yerlerinde ortaoyunu, karagöz ve meddah en önemli eğlence vasıtasıydı.

Bugün İstanbul'un eğlence merkezi Beyoğlu ve havalisidir. Bununla beraber şehrin her yanında eğlence yerlerine raslanır. Halkın en çok tercih ettiği yerler sinema ve tiyatrolardır. Bunların dışında saz salonları, pavyonlar, çeşitli gösterilerin yapıldığı yazlık bahçeler, barlar vardır.

Yakın zamana kadar İstanbul'un tiyatro ihtiyacını İstanbul Belediyesi Şehir Tiyatroları karşılıyordu. Bugün şehirde 16 tiyatro vardır. Bu tiyatrolardaki koltuk sayısı 5.500 civarındadır. İstanbul'da 77 kışlık, 114 yazlık sinema, 1 açık hava tiyatrosu vardır.

Diğer eğlence yerleri arasında belediye tarifesine tabi 12 bar, 35 pavyon, 6 kokteyl salonu vardır. Ayrıca turistik tesislerin de pavyonları vardır.

İstanbul'un Parkları ve Mesireleri: İstanbul gibi iki milyonluk bir şehir halkının dinlenme ihtiyacını çeşitli parklar ve mesireler sağlar. İstanbul'da üç büyük park ve birçok mesire vardır.

Gülhane Parkı: Topkapı Sarayı'nın bahçesidir. Yüksek duvarlarla çevrilidir. İçinde birçok ağacın bulunduğu parkta çocuk bahçesi, hayvanat bahçesi, gazinolar vardır.

Yıldız Parkı: Beşiktaş-Ortaköy arasındadır. Etrafı duvarlarla çevrili olan park, tabiî güzellikleriyle bir cennet gibidir. Yıldız Parkı'nda Çadır Köşkü ve Jale Köşkü (Şale Köşkü) vardır. Jale Köşkü'ne Merasim Sarayı da denir (Bk. Yıldız Sarayı). Yüzölçümü 500.000 m^2'dir.

Emirgân Korusu: Boğaza nazır Emirgân sırtlarındaki koru İstanbul'un en güzel parklarındandır. Emirgân sırtı Hıdiv İsmail Paşa tarafından koru haline getirilmiş, burası mutena köşkler, havuzlar yapılarak güzelleştirilmiştir. Korudaki köşklerin en güzeli 1953 yılında yanmıştır. Koru 400.000 m^2 lik bir alanı kaplar.

Küçüksu: İstanbul'un en sevilen mesiresidir. Anadolu yakasındaki Küçüksu Çayırı ile Göksu Deresi boyu halkın tatil günlerinde akın ettiği yerler arasındadır.

Bentler: Belgrat Ormanları yakınlarında, Osmanlı padişahları tarafından yaptırılan bentlerin bulunduğu kesim daha çok özel vasıtalarla gidilen bir mesiredir. Tabiî güzellikleriyle tanınmıştır.

Polonez Köyü: Beykoz'a 25 km. uzaklıkta zengin tabiî güzellikleri olan bir köydür. Daha çok yatılı kalmak için gidilir. Günü birliğine

İSTANBUL'DA SAĞLIK VE SOSYAL YARDIM

İSTANBUL, sağlık ve sosyal yardım işleri bakımından Türkiye'nin en önde gelen şehridir. İstanbul'da resmi ve özel 3.789 hekim, 701 diş hekimi vardır. Resmi ve özel hastane, sağlık merkezi, doğumevleri sayısı 78'dir. Bu hastanelerdeki yatak sayısı 15.562'dir.

İstanbul'daki hastanelerden 17'si Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı'na bağlıdır. Bunlardaki yatak sayısı 6.705'tir. Bakanlığa ait hastanelerin en büyüğü, 3.500 yataklı İstanbul (Bakırköy) Akıl ve Sinir Hastalıkları Hastanesi'dir. 500 yataklı Haydarpaşa Nümune Hastanesi ile 535 yataklı İstanbul (Şişli) Çocuk Hastanesi de Bakanlığa bağlı hastaneler arasındadır.

İstanbul Belediyesi'ne bağlı 7 hastanede 2.483 yatak vardır. Bunların en büyükleri Cerrahpaşa ile Haseki hastaneleridir. Cerrahpaşada, Tıp Fakültesi'ne ait olanlar dahil, 912 yatak, Haseki'de gene fakültenin yatakları dahil, 667 yatak vardır.

İktisadi devlet teşekküllerine ait 9 hastanede 1758 yatak vardır. İşçi Sigortaları Kurumu'nun 150 yataklı Paşabahçe Hastanesi bitince yatak sayısı 1908'e çıkacaktır. İstanbul'da Vakıflar'a ait tek hastane Vakıf Guraba Hastanesi'dir. Bu hastanede, fakülteye ait olanlar da dahil 1158 yatak vardır. Bezmiâlem Valide Sultan tarafından yaptırılan bu hastane yalnız fakirlerin bakımına ayrılmıştır. Şimdi bu hastaneye ek tam teşekküllü olarak 575 yataklı yeni bir hastane yapılmaktadır.

İstanbul'da Sağlık Bakanlığı'ndan başka bakanlıklara ait 6 hastane vardır, bu hastanelerdeki yatakların sayısı 1.140'tır. Şehirdeki azınlık hastanelerinin sayısı 12'dir. Bu hastanelerde 1652 yatak bulunur.

de gidilen bu köy 200 evlik Polonya göçmenleri tarafından Sultan Abdülmecit'in verdiği topraklarda kuruludur.

Kilyos: Rumeli ciheti Karadeniz kıyılarında bir köydür. Deniz ve kumunun güzelliğiyle tanınan Kilyos'ta birçok kahveler ve biri Turizm Bankası'nın olmak üzere iki otel vardır. Sarıyer'e 11 km. mesafededir.

Adalar İstanbul'un en sevilen mesiresidir (Bk. Adalar). Büyükdere yakınlarındaki Belgrat Ormanı da özel vasıtalarla gidilen çok zengin tabiî güzelliklere sahip bir ormandır (Bk. Belgrat Ormanı). Deniz banyoları ve dinlenme için İstanbullular'ın en çok rağbet ettikleri gezinti yerleri Yalova, Şile ve Florya'dır.

Bunların dışında İstanbul'da dinlenilecek daha birçok yerler vardır. Çamlıca, Eyüp sırtlarında güzel manzarasiyle tanınan Piyer Loti kahvesi, Beykoz Çayırı, Fenerbahçe, Moda, Boğaziçi ve Marmara kıyılarındaki başka birçok yerler, birçok semtlerdeki küçük parklar insanı dinlendiren güzelliklerle doludur.

İstanbul'a has bayram ve eğlenceler: İstanbul'a has bayramların başında İstanbul'un kurtuluş günü gelir. Her yıl 6 ekimde şehrin düşman işgalinden kurtuluşunu bütün İstanbul kutlar. 29 mayıs İstanbul'un fethedildiği gündür. Bu gün de her yıl anılmaktadır. 1 temmuzda kutlanan Denizcilik Bayramı bütün sahil şehirlerimizde olduğu gibi İstanbul'da da çeşitli müsabakalar, törenler yapılarak kutlanır. İlkbahar sonlarında da Bahar ve Çiçek bayramı yapılır.

İmar ve İskân

İstanbul, imar ve iskân bakımından tarihi boyunca birçok değişiklik geçirmiştir. Bizans İmparatorluğu'nun merkezi iken çok mamur bir şehir olan İstanbul, Haçlı Seferlerinden büyük zararlar görmüş, bilhassa 1204 yılında Yafa'yı almak için harekete geçen IV. Haçlı Seferleri sırasında hemen hemen yerle bir edilmiştir. O sırada nüfusu 1.000.000'u aşan şehir 3 gün 3 gece görülmemiş bir yağmaya maruz kalmış, evler olsun, kiliseler olsun yağmadan kurtulamamıştır (Bk. Haçlı Seferleri).

Fatih Sultan Mehmet şehri zaptettiği zaman İstanbul'un nüfusu ancak 50.000 kadardı (Bu nufus yalnız Haliç'in güneyinde ve surların içinde kalan şehir parçasına aittir.) Fetihten 25 yıl kadar sonra şehirde 18.000'e yakın dükkân ve ev vardı. İmparatorluğun başkenti olması şehrin hızla kalkınmasını sağladı. XVII. yüzyılda sadece şehirdeki cami ve mesçitlerin sayısı 13.000'i geçmişti. Önemli ikametgâhların sayısı ise asıl şehir içinde 70.000'e yaklaşıyordu. Bu rakam XVIII. yüzyılda 88.000'i buldu.

XIX. yüzyılda yapılan bir bina sayımında ev, dükkân, okul, cami, hamam vs. olarak İstanbul'daki bütün bina sayısının 101.525 olduğu tesbit edilmiştir (1876 sayımı). İstanbul'daki bina sayısı son yüzyıl içinde hızla çoğalmıştır. İstanbul, 1507'den başlıyarak 3 yüzyıldan fazla dünyanın en kalabalık şehri olarak kaldı, ancak 1840'ta Londra, bu bakımdan, İstanbul'u geçti.

Cihangir sırtlarından Dolmabahçe Camisi ve Sarayı. Milletlerarası spor karşılaşmalarından birçoğunun yapıldığı Mithatpaşa Stadı, Dolmabahçe'den Taksim'e çıkan yokuşun sağındadır.

1927 yılında yapılan sayıma göre İstanbul'da yalnız ikametgâh olarak kullanılan 59.526 bina vardı. Bunların 1.441'i apartman, 89.762'si ev, diğerleri de otel, han vs. idi. Aynı yıl sayımında tesbit edilen başka binalarla beraber İstanbul'daki bütün bina sayısının 135.444'ü bulduğu görülmüştü. Bu rakam yeniden yapılan binalarla 1932'de 139.931'e çıktı.

İstanbul nüfusunun son yıllarda büyük bir artış göstermesi imar işlerinin de buna paralel olarak hızlanmasına yol açmıştır. Şehirde değil yeni bina, yeni yeni mahalleler kurulduğu, yeni caddeler açıldığı halde İstanbul gene de nüfusunu barındıramaz haldedir. II. Dünya Savaşı'ndan sonra kurulan yeni mahallelerin başlıcası Levent, Etiler, İba, Taşlıtarla, Zeytinburnu, Yeşilyurt, Sağmalcılar, Bakırköy Bahçelievler vs. dir.

Şehirde 1962 başlarında 48.254 gecekondu vardı.

İstanbul'un Camileri

İstanbul'daki anıtların başında camiler gelir. Fatih Sultan Mehmet'in şehri zaptetmesiyle başlıyan cami ve mesçit yapımı, hızından hiçbir şey kaybetmeden yüzyıllar boyu devam etmiştir. Yalnız Fatih devrinde 183 cami ve mesçit yapıldığı bilinmektedir. Bunların 42'si camidir.

1904 yılında yapılan resmî bir sayımda İstanbul ve banliyölerinde 910 cami ve mesçit bulunduğu anlaşılmıştı. Bunlardan 216'sı harabe halindeydi. 694'ü de cemaata açık bulunduruluyordu. O zamandan beri yangınlar ve çeşitli sebeplerle bunların da bir kısmı kullanılmaz hale gelmiştir. Bugünkü cami ve mesçit sayısı 450 kadardır.

İstanbul'daki padişah ailesi tarafından yaptırılan selâtin camilerinin sayısı 18'dir. Bunların en önemlileri Süleymaniye, Sultanahmet, Beyazıt, Fatih, Nuruosmaniye, Sultanselim, Eyüp, Lâleli, Yenicami, Şehzadebaşı, Beylerbeyi ve Aksaray Valide camileridir (İstanbul'un önemli camileri hakkında kendi maddelerinde bilgi verilmiştir).

Türbeler

İstanbul'daki mimarlık eserleri arasında türbeler önemli bir yer tutar. Padişahlar ve devrin din ve siyaset hayatında ilerigelenleri için yapılagelen türbeler güzel mimarlık eserlerindendir. Eskiden bir kısım halk, dileklerini gerçekleştirmeye yardım edeceğini sandığı bazı türbeleri sık sık ziyaret ederdi. (Büyük türbeler ve padişah türbeleri hakkında kendi maddelerinde bilgi verilmiştir.)

İstanbul'da Eyüp Sultan türbesinden başka eskiden halkın mânevi inanışlarla bağlı olduğu, ziyaret ettiği türbeler şunlardır:

Yûşa Nebi: Beykoz'daki Yuşa tepesinde bir türbedir. Halk inanışına göre burada Yuşa peygamber yatar.

Sümbül Efendi: Kocamustafapaşa'dadır. XVI. yüzyılda yaşamış olan Sümbül Efendi, zamanında birçok kerametiyle tanınırdı.

Merkez Efendi: Topkapı ile Silivrikapı arasında, kale dışındadır. Merkez Efendi de Sümbül Efendi gibi hayatında sayısız kerametleriyle tanınmıştı. Bugün de halkın büyük saygı gösterdiği velilerdendir.

Aziz Mahmut Hudai: Celvetiye tarikatının piri olan Aziz Mahmut Hudai'nin türbesi Üsküdar'da Rumi Mehmet Paşa Camisi civarındadır. IV. Sultan Murat'a kılıç kuşatan bu veliyi eskiden ziyaret edenler pek çoktu.

Yavedût Türbesi: Ayvansaray'dadır. Fatih'le İstanbul'a gelenlerden olan Yavedût türbesi de eskiden sık sık ziyaret edilen yerlerdendi.

Tezveren Dede: Divanyolu'nda Türbedar sokağındadır.

Aksaray Meydanı'ndaki Valide Camisi. Beyoğlu'ndan, Beyazıt'tan, Yenikapı'dan, Topkapı'dan gelen geniş yollar Aksaray Meydanı'nda birleşirler.

İSTANBUL'UN ÖNEMLİ CAMİLERİ

İstanbuldaki önemli camiler, yapılış sırasına göre şunlardır:

1458	Eyüp	1586	Mesihpaşa
1463	Mahmutpaşa	1588	Ramazan Efendi
1470	Fatih Mehmet	1588	Nişanca
1471	Rumi Mehmet Paşa	1591	Takyeci İbrahim Ağa
1485	Davutpaşa	1593	Cerrahpaşa
1491	Firuzağa	1597	Yenicami (Başlanış)
1497	Atikalipaşa	1616	Sultanahmet
1499	Zincirlikuyu	1640	Çinili
1501	Beyazıt	1661	Köprülü
1504	Balipaşa	1663	Yenicami (bitiş)
1522	Sultanselim	1710	Yenivalide (Üsküdar)
1539	Haseki	1734	Hekimoğlu Ali Paşa
1548	İskele Camisi (Üsküdar)	1755	Nuruosmaniye
1551	İbrahimpaşa	1763	Lâleli
1551	Zal Mahmutpaşa	1769	Zeynep Sultan
1554	Ahmetpaşa	1771	Fatih (yeniden inşa)
1557	Süleymaniye	1778	Beylerbeyi
1558	Mihrimah Sultan	1800	Eyüp (yeniden inşa)
1560	Rüstempaşa	1806	Selimiye (Üsküdar)
1571	Sokullu Mehmet Paşa	1826	Nusretiye
1573	Piyale Paşa	1853	Dolmabahçe
1577	Azapkapı	1853	Ortaköy
1580	Kılıçali Paşa	1871	Valide (Aksaray)
1583	Eskivalide (Üsküdar)	1886	Hamidiye
1585	Mehmet Ağa	1949	Şişli

İstanbul'da halk arasında tanınmış diğer türbeler, Gül Baba, Çifte Gelinler, Emir Buhari, Tuz Dede, Zembilli Ali Efendi, Selâmi Dede, Şeyh Vefa, Baba Cafer, Nalıncı Dede vs. dir.

Çeşme ve Sebiller

İstanbul'a has mimarlık eserleri arasında çeşmelerin önemli yeri vardır. Başlıca çeşmeler Sultanahmet Çeşmesi (Bk. Ahmet III. Çeşmesi), Üsküdar'daki Üçüncü Ahmet Çeşmesi, Alman Çeşmesi, Tophane Çeşmesi, İshakağa Çeşmesi'dir (Bu çeşmeler hakkında «Çeşme» maddesinde bilgi verilmiştir.)

Ayazma Çeşmesi: Üsküdar'da Ayazma Camisi avlusundadır. XVIII. yüzyılda III. Mustafa tarafından yaptırılan çeşme devrin mimarlık özelliklerini taşır.

Azapkapı Çeşme ve Sebili: Azapkapı'da Sokollu Camisi'nin arkasındadır. XVIII. yüzyılda I. Mahmut'un annesi tarafından yaptırılmıştır. Son derece süslü bir sanat eseridir.

I. Mahmut Çeşmesi: Fatih'tedir. İskenderpaşa Camisi karşısındaki çeşme, mermerden yapılmıştır, çeşme mimarlığımızın güzel bir örneğidir.

Küçüksu Çeşmesi: Valde Çeşmesi diye de anılan bu güzel çeşme Göksu Kasrı'nın yanındadır. Sultan Abdülâziz'in annesi tarafından yaptırılmıştır.

Diğer önemli çeşme, sebil ve şadırvanlar: Esma Sultan Çeşmesi, Kabataştaki Hekimoğlu Ali Paşa Çeşmesi, Lâleli Sebili, Galata'da Kemankeş Mustafa Paşa Çeşmesi, Dolmabahçe'de Bezmiâlem Sultan Camisi karşısındaki Mihrimah Sultan Çeşmesi, Kuledibi'ndeki Bereketzâde Çeşmesi, Üsküdar'da yeni Valide Çeşme ve Sebili'dir.

İstanbul'da Saraylar

500 yıla yakın bir süre Osmanlı İmparatorluğunun başkentliğini yapan İstanbul'da birçok saray vardır. Bunların başında Topkapı Sarayı, Dolmabahçe Sarayı, Beylerbeyi Sarayı, Yıldız Sarayı, Çırağan Sarayı gelir (Bu saraylar hakkında kendi maddelerinde bilgi verilmiştir). Diğer önemli saraylar ve kasırlar şunlardır:

Üsküdar Sarayı: Kanunî Sultan Süleyman tarafından, bugünkü Selimiye Kışlasının yerinde ve civarında yaptırılmış yazlık bir saraydı. İstanbul'daki sarayların en büyüklerindendi. Üsküdar Sarayının bahçesinde köşkler ve kasırlar vardı.

Aynalıkavak Kasrı: Haliç'te Aynalıkavak denilen semttedir. Kanunî'den sonra yapılmasına başlanan kasra II. Murat, IV. İbrahim, IV. Mahmut'un emriyle ilâveler yapılmıştır. Aynalıkavak kasrına önceleri Tersane Kasrı deniliyordu. 1718'de Pasarofça Antlaşmasından sonra Venedik Cumhuriyeti çok büyük ve güzel aynalar hediye etmiş, III. Ahmet de bunları Tersane Kasrı'nın çeşitli yerlerine koydurmuştu. Bundan sonra «kavak boyunda endam aynaları» sözü, halk arasında burasının Aynalıkavak olarak anılmasına yol açmıştır. Kasır bugün tamir edilmiş durumda muhafaza edilmektedir.

Beykoz Kasrı (Bk. Beykoz). Göksu Kasrı (Bk. Göksu Kasrı).

Bebek Kasrı: Bebek'te XVI. yüzyıldan kalma bir kasır olduğu bilinmektedir. XVIII. yüzyılda ise Nevşehirli İbrahim Paşa eski kasrın yerine «Hümâyunâbad» adlı bir sahil kasrı yaptırdı. Bu güzel kasır yapılışından yüzyıl sonra Abdülmecit tarafından yıktırılmıştır.

Eski Saray: Fatih Sultan Mehmet'in İstanbul'da yaptırdığı ilk saraydır. 1454'te yapılmıştır. Saray bugünkü Üniversite binasının bulunduğu alanı kaplıyordu. Eski Saraya sonradan gelen hükümdarlar tarafından çeşitli kasırlar, köşkler ilâve edilmiştir. Burası II. Mahmut zamanında Serasker dairesi haline sokulmuş, Abdülâziz, 1870 yılında Serasker Paşalar için bugünkü binayı yaptırmıştır. Burası İmparatorluğun son zamanlarına kadar Harbiye Nezareti olarak kullanılmıştır.

Neşâtâbad Sarayı: 1726 yılında Nevşehirli İbrahim Paşa tarafından III. Ahmet için yaptırılmıştır. Defterdar Burnu'nda bulunan bu yalı saray son zamanlara kadar padişahlara ve padişah ailesine yazlık vazifesi görmüş, sultanların sınır dışına çıkarılması üzerine buradaki eşya 1925'te artırma ile satılmıştır.

Bunlardan başka İstanbul'da daha birçok kasır ve köşkler yapılmışsa da bunlar, şimdi harabe halindedir.

Bizans Saray ve Kiliseleri

İstanbul Doğu Roma İmparatorluğunun merkezi iken, burada Bizans mimarlığının güzel örneklerini veren saraylar yapılmıştır. Bugün harabe halinde olan bu sarayların başlıcaları şunlardır:

Büyük Saray (Palatium Magnum): Birçok adlarla anılan bu saraya Hipodrom Sarayı da denir. Sultanahmet Camisi'nden Marmara Denizi'ne kadar uzanan alanda yapılmıştı. Saray 100.000 m^2 lik bir arazi üzerine yapılan çeşitli binalardan meydana geliyordu. Bugün, sarayın deniz cephesinde bazı kalıntılar vardır. Saray alanında çeşitli kazılar ve araştırmalar yapılmış, bir kısım mozayikler meydana çıkarılmıştır. Büyük Saray'ın ilk binaları 324 - 337 yıllarında yapılmış, 1000 yılarına kadar çeşitli tamir ve ilâveler görmüştür. 1400 yıllarında ise harabe halinde olduğu bilinmektedir.

Tekfur Sarayı (Konstantinos Porphyrogenneksos Sarayı): XI. XII. yüzyıllarda yapıldığı sanılmaktadır. Edirnekapı'daki sarayın bazı duvarları bugün ayaktadır. XVIII. yüzyılda burada bir çini ve cam fabrikası kurulmuştu.

Blakhernai Sarayı: Edirnekapı'dan Haliç'e inen yamacın kuzeydoğusundaki bölgeye Bizans zamanında Blakhernai deniyordu. Burası sûrlarla çevrili bir şehir halindeydi. V. yüzyıl ortalarında Blakhernai'de bir saray olduğu bilinmektedir. Saray'ın şimdi İvaz Ağa Camisi'nin bulunduğu yerde yükseldiği sanılmaktadır. Bu bölgede bugün görülen bazı harabe ve kalıntıların bu saraylara ait olduğu sanılıyor.

İstanbul'da tarih boyunca birçok kiliseler yapılmıştır. Dünya ölçüsünde bir mimarlık anıtı olan Ayasofya'yı bunların başında saymak yerinde olur (Bk. Ayasofya). Bizans kiliselerinin Ayasofya'dan sonra en büyüğü ve en eskisi Aya İrini Kilisesi'dir. Ayasofya'nın arkasında Topkapı Sarayı avlusunda bulunan kilise bir zamanlar Askerî Müze olarak kullanılmıştı.

İstanbul'un Türkler tarafından zaptından sonra birçok kiliseler, Ayasofya da dahil olmak üzere, camiye çevrilmiştir. Ayasofya sonradan müzeye çevrilmiş, kiliseden çevrilen başka camilerin de çoğu harabolmuştur. Kalender Camisi, Kocamustafa Camisi, Kariye Camisi (şimdi müze), Mollazeyrek Camisi, Gül Camisi, Kilise Camisi, Kefeli Cami, Küçük Ayasofya Camisi bunların başlıcaları arasındadır.

Bugün çeşitli Hıristiyan mezheplerine ait kiliseler ile sinagogların sayısı 150 kadardır.

İstanbul'un Sûrları

İstanbul, kuruluşundan bu yana büyümesine paralel olarak birkaç sûrla çevrilmiştir. Bu sûrların hepsi de bir taraftan Marmara'ya, bir taraftan da Haliç'e dayanıyordu. Şehrin, uzunlukları gittikçe artan dört sûrla kuşatılmış bulunduğu bilinmektedir. Türkler İstanbul'u aldığı zaman sadece en dış sûrlar vardı. Bugün de harabe halinde kalanlar bunlardır.

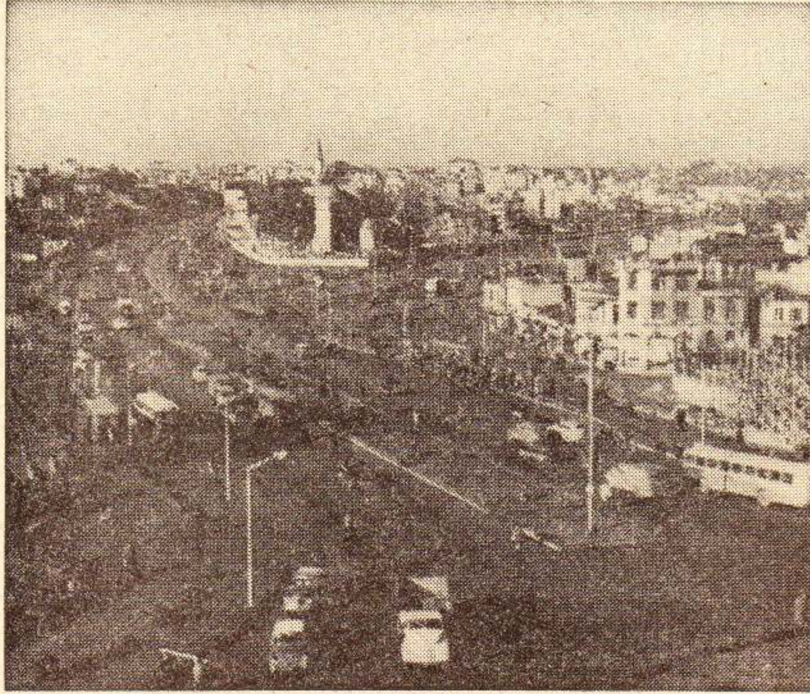
İstanbul sûrları, kara sûrları, Marmara kıyısı sûrları ve Haliç sûrları olarak üç bölüme ayrılır. Kara sûrlarının uzunluğu 20 km. kadardır. Bu muazzam sûrlarda aralıklı olarak 400 kadar kule, 50 kadar da kapı vardı. Fatih Sultan Mehmet hücumlarını bilhassa Topkapı ve Edirnekapı arasına yöneltmiş ve şehre bu civardan girmişti. Şehrin alınmasından sonra sûrların yıkılan yerleri hemen tamir ettirildi. Daha sonra da çeşitli tamirler gören sûrlar depremler ve zamanın tahribatiyle bugün harabe halindedir.

Marmara kıyısı sûrları Sarayburnu'ndan Yedikule'ye kadar uzanır ve şehri denizden gelecek tehlikelere karşı korurdu. Uzunluğu 8 km. kadardı. Bugün yer yer kalıntıları görülmektedir.

Haliç kıyısı sûrlarından bugün görülebilecek pek az bir kısım kalmıştır. Buradaki sûrlar 10 metre yükseklikteydi. Uzunlukları da 5 km. yi buluyordu.

İstanbul sûrlarının en ilgi çekici kesimi Yedikule'dir. Çeşitli vesilelerle tarihimizde adı geçen Yedikule'ye zaman zaman ilâveler yapılmış, çeşitli tamirlerden geçmiştir (Bk. Yedikule). İstanbul'a doğrudan doğruya

KARA DENIZ
Kilyos
Rumelifeneri
Kısırkaya
Anadolufeneri
Poyraz
Zekeriyaköy
Rumelikavağı
Anadolukavağı
Yenimahalle
Sarıyer
Sütlüce
Yalıköy
Büyükdere
Kireçburnu
Beykoz
Kâğıthane deresi
Tarabya
Paşabahçe
Emirgân
Çubuklu
Anadoluhisar
Alibey deresi
Rumelihisarı
Levent
Bebek
Kandilli
Şişli
Beylerbeyi
Eyüp
Ortaköy
Kuzguncuk
Bulgurlu
Beyoğlu
Galata
Kısıklı
Edirnekapı
Üsküdar
Fatih
Topkapı
Haydarpaşa
Samatya
Kadıköy
Yedikule
Kalamış
Kızıltoprak
Zeytinburnu
Fenerbahçe
Bakırköy
Bostancı
Kartal
Yeşilköy
Maltepe
Kınalıada
MARMARA DENIZI
Burgazadası
Sedef adası
Sivriada
Heybeliada
Yassıada
Büyükada

Avrupa'dan gelen Londra Asfaltı, Topkapı'dan şehre girdikten sonra Millet Caddesi adını alır. Şehre giren taşıtlar bu caddeden geçerek çeşitli semtlere dağılırlar.

Türklerin yaptığı sûrlar ise Anadolu ve Rumeli Hisarlarıdır (Bk. Anadolu Hisarı; Rumeli Hisarı).

Kuleler ve Dikilitaşlar

İstanbul'un en tanınmış kuleleri Galata, Beyazıt kuleleriyle Kızkulesi'dir (Bk. Galata Kulesi, Beyazıt Kulesi, Kızkulesi). Halen sağlam ve bakımlı durumda bulunan bu kulelerden başka Bizans zamanından kalma kule harabeleri vardır. Bunlar kara sûrlarında, Marmara yakınlarındaki Mermer Kule ile gene aynı sûrların Ayvansaray kesiminde, Haliç yakınlarındaki iki kuleden ibarettir. Ayvansaray'daki kuleler İvazefendi Camisi'ne yakındır. Bunlardan başka Marmara sahili sûrlarında da bir kule olduğu bilinmektedir. Şile'de de bir kule harabesi vardır.

İstanbul'daki dikilitaşların en önemlisi Sultanahmet meydanındaki Firavun III. Tutmozis'in zaferlerini anlatandır. Bu taş, üzerinde kabartmalar bulunan bir kaidenin dört köşesine konmuş dört tane tunç küb üzerinde durur. Taşın yüksekliği 19 m. 59 sm., kaideyle birlikte alınırsa 25 m. 60 sm. dir. Eskiden bu dikilitaşın üstünde bulunan tunç bir küre sonradan düşmüştür (Bk. Dikilitaş).

Sultanahmet meydanında bir de örme dikilitaş vardır. Buna VII. Konstantin sütunu da denir. Yüksekliği 32 metredir. İmparator Konstantin bu sütunu tamir ettirmiş ve üzerine tunç levhalar kaplanmıştı. Bu levhaların üstündeki kabartmalar imparatorun dedesinin zaferlerini anlatıyordu. Levhaların Dördüncü Haçlılar sırasında yok edildiği sanılmaktadır.

Burma Sütun bu iki dikilitaşın arasındadır. İstanbul'daki en eski anıtlardan biri olan bu sütun «Yılanlı Sütun» diye de anılır. M. Ö. 497 yılında dökülmüş olan bu tunç sütun Delphi'deki Apollon tapınağına hediye edilmişti. İmparator Büyük Konstantin tarafından Hipodrom'a dikilmiştir. Burma sütunu bütün olarak görenler yüksekliği 8 m. kadar olan bu tunç sütunun 29 burmadan meydana geldiğini ve tepede üç yılan başına ayrıldığını söylerler. Bir üçgenin üç köşesini meydana getiren bu yılan başlarının üstünde altın bir sacayağı üstünde, gene altından 3 m. çapında bir vazo vardı. Sütunun bitiş yerinde meydana çıkan üç yılan kuyruğunun üstüne oturuyordu.

Kıztaşı: Fatih'tedir. Eskiden bir evin bahçesinde bulunan sütun 1908'deki bir yangından sonra ortaya çıkmış, bir meydanlıkta bırakılmıştır. 10 metre yüksekliğindedir. Eskiden üstüne İmparator Martianus'un (450-457) heykeli bulunmaktaydı. Bu sütun, Bizanslıların asıl Kıztaşı olarak tanıdıkları sütun değildir. O sütun Süleymaniye Camisi'nin inşası sırasında, yerinden alınmış ve caminin yapısında kullanılmıştır.

Arkadyus Sütunu (Avrattaşı): Cerrahpaşa'da Avratpazarı'ndaki evler arasında kalmış bulunan sütun 402'de İmparator Arcadaius tarafından dikilmişti. 4 metre çapında olan bu sütunun içinde helezoni bir merdiven vardı. Bu sayede tepeye kadar çıkmak mümkün oluyordu. 1715'te tehlikeli görüldüğü için yıktırılmıştır. Şimdi sadece kaidesi vardır.

Konstantin Sütunu: (Bk. Çemberlitaş).

Gotların Sütunu: Sarayburnu'ndadır. 15 m. yüksekliğindeki taşın üstünde Megaralı Byzas'ın heykeli bulunuyordu.

Su Kemerleri

İstanbul'un suyu çok eski zamanlardan beri özel su yollariyle şehrin dışından getirilirdi. Belgrad Ormanları ve civarındaki bölgeden gelen sular için yapılan su kemerlerinin çoğu bugün devirlerinin mimarlık sanatını canlandıran bir örnek olarak ayakta durmaktadır. Bunlardan bir kısmı Osmanlılar devrinde yapılmış, bir kısmı da Bizanslılardan kalmıştır. Bizanslılardan kalma kemerlerin en önemlilerinden biri şehir içindeki Bozdoğan Kemeri'dir (Bk. Bozdoğan Kemeri). Diğer kemerler şunlardır:

Mazlum Kemeri: Mahmudiye Köyü yakınlarındaki Mazlum Kemeri de Bizanslılardan kalmadır. Uzunluğu 104 m., yüksekliği 13 m. 85 sm., genişliği 4 m. 65 sm.'dir. 368 yılında yapılmıştır.

Eğrikemer (Kovukkemer, yahut Kemerburgaz Kemeri): Kemerburgaz'ın 1.500 metre güneyindedir. 35 m. yüksekliğindeki kemer, biri 126 m., ötekisi 216 m. iki kısımdan meydana gelmiştir. İki kısım bir geniş açıyla birbirine birleşir. 1183 - 1185 yıllarında yapılmıştır.

Muallâ Kemeri: Mimar Sinan tarafından yapılan su kemerlerinden biridir. Alibey Deresi vâdisindedir. Orta kesimde dört büyük kemer vardır. Bunlardan her birinin açıklığı 18 m. 40 sm. dir. Bunların üstünde

İSTANBUL'UN MEZARLIKLARI

İSTANBUL'da Bizans zamanından kalma çeşitli mezarlıklar bulunmuştur. Eski Bizans mezarlıkları şehrin dışındaydı. Öte yandan 1928-34 yıllarındaki çalışmalar sırasında Çemberlitaş civarında birçok mezarlıklara, lâhitlere raslanmıştır. İstanbul Üniversitesi'nin ek inşaatı yapılırken de gene mezarlar, lâhitler bulunmuştur. Bunların M. Ö. II. yüzyıl ile M. S. IV. yüzyıl arasından kalma olduğu anlaşılmıştır.

İstanbul'daki Müslüman mezarlıklarının en önemlisi Üsküdar'daki Karacaahmet Mezarlığı'dır. Buraya eskiden daha çok bilim ve din adamlariyle şehrin ileri gelenleri gömülürdü. İstanbul'un en eski Müslüman mezarlığı belki de Rumelihisarı'ndaki mezarlıktır. Buraya 1452'de, hisarın yapılması sırasında ölenler gömülmüştü. Eyüp Mezarlığı, Rumelihisarı'ndan sonra İstanbul'un en güzel bir yerinde, tarihî bir mezarlıktır. Şehrin diğer mezarlıkları, Topkapı ve Edirnekapı mezarlıkları, Asrî Mezarlık (Zincirlikuyu Mezarlığı) dır. Bundan başka birçok türbelerin yanında özel mezarlıklar vardır.

Başka dinde olanlar için de şehrin çeşitli yerlerinde mezarlıklar kurulmuştur.

diğer dört kemerin açıklığı 13 m. 40 sm. dir. Kemerin bütün uzunluğu 265 m., yüksekliği 35 metredir. Yanlış olarak Justinien (İustinianus) Kemeri de denir. Bunun, buradaki eski bir kemerin yerinde yapılmış olmasından ileri geldiği sanılmaktadır.

Uzunkemer: Mimar Sinan'ın yaptığı kemerlerden biridir. Kemerburgaz'ın 1.500 m. kadar kuzey batısındaki bu kemerin uzunluğu 716 metre, yüksekliği 26 metredir. Kanunî Sultan Süleyman zamanında yapılmış, 1564 yılında tamamlanmıştır.

Güzelce Kemer (Cebeciköy Kemeri): Gene Kanunî Süleyman devrinde Mimar Sinan tarafından yapılmıştır. Kemerburgaz'ın güneyindeki Cebeciköy'ün bir buçuk kilometre kadar doğusundadır. Uzunluğu 170, yüksekliği 32 metredir.

Bahçeköy Kemeri (Sultan Mahmut Kemeri): Bahçeköy'ün Büyükdere'ye doğru 1 km. kadar uzağındadır. I. Mahmut zamanında 1731'de tamamlanmıştır, uzunluğu 409, yüksekliği 27 metredir.

Eski Sarnıçlar

Eski şehirlerin en büyük derdi bir muhasara sırasında şehrin suyunun sağlanabilmesiydi. Bunun için de büyük su depoları yapılırdı. İstanbul gibi önemli bir şehirde birçok açık ve kapalı su depoları yapılmıştır. Bunların en tanınmışı Binbirdirek ve Yerebatan Sarayı diye bilinen sarnıçlardır (Bk. Binbir Direk, Yerebatan Sarayı).

İstanbul'un eski açıkhava sarnıçlarının başında Aetius ve Mocius sarnıçları gelir.

Aetius Sarnıcı: Edirnekapı'dadır. Edirnekapı'dan şehre gelirken soldaki çukurluk eski Aetius sarnıcının yeridir. Burası bugün futbol sahası olarak kullanılmaktadır. 244 X 85 m. boyutundadır. Derinliği 8 metredir.

Mocius Sarnıcı (Çukurbostan): Hekimoğlu Ali Paşa Camisi'yle Millet Caddesi arasındadır. 170 X 147 boyutundadır. 10,50 metre derinliğindedir.

Aspar Sarnıcı: Sultan Selim Camisi'nin yanındadır. 152 X 152 boyutundaki sarnıcın derinliği 10 m. 80 sm. dir.

Bunlardan başka sûrların dışında da Fildamı diye anılan bir açık hava sarnıcı vardı.

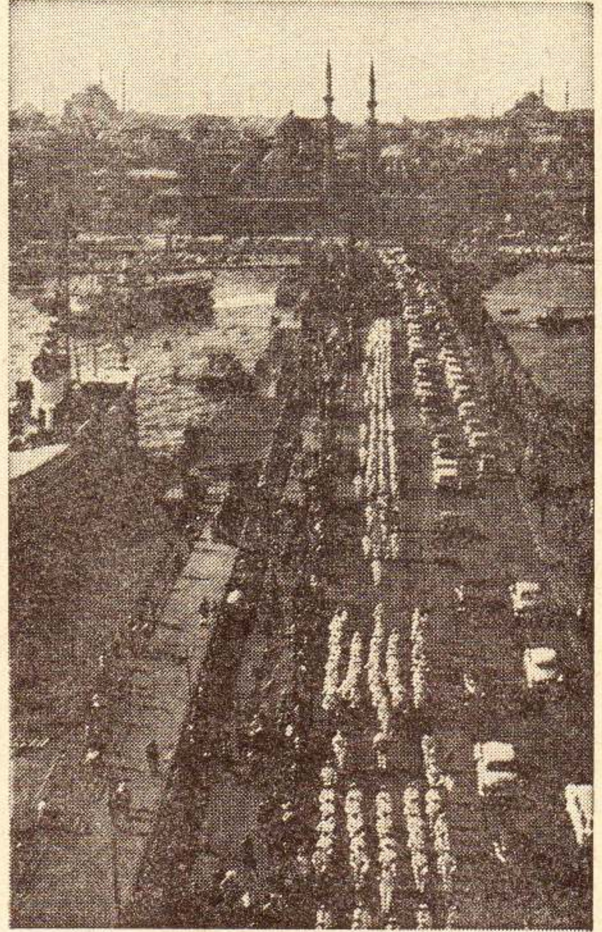
Kapalı sarnıçların Binbirdirek ve Yerebatan Sarayı'ndan sonra en önemlileri İsa Sarnıcı diye bilindiği gibi daha başka adlarla da anılan sarnıçtır. Büyük Postahane'nin arka tarafına düşen Acımusluk sokağındadır. Bugün depo olarak kullanılmaktadır. İmrahor Camisi'nin güneyinde, gene depo olarak kullanılan bir sarnıç daha vardır. Gülhane Parkı'nda bulunan bir kapalı sarnıç bugün ziyarete açıktır. Buradaki akvaryumlarda çeşitli balıklar teşhir edilmektedir. İstanbul'da daha bunlardan bşaka birçok kapalı sarnıçlar yapılmıştır. Bunların pek çoğu zamanın tesiriyle yıpranmış, harabolmuş durumdadır.

Hanlar, Hamamlar

İstnabul'da Bizans devrinden beri birçok büyük hanlar yapılmıştır. Bizans devrinden bugüne kalan hanlar iki tanedir. Bunlardan biri Balkapan Hanı'dır. Tahtakale Caddesi'yle Hasırcılar Caddesi arasındaki Balkapanı sokağındadır. VI. veya VII. yüzyıldan kaldığı tahmin edilen Hurmalı Han bugün harap durumdadır. Bu han Rüstempaşa Camisi yakınlarındadır.

Türkler zamanında yapılan hanların en önemlisi XVI. yüzyıl ortalarında Karaköy'de yapılan Rüstempaşa Hanı, yahut Kurşunlu Han, Eminönü'nde Kösem Sultan tarafından yaptırılan Valide Hanı, bu hanın karşısındaki Büyük Yeni Han'dır. Beyazıt'ta Simkeşhane-i Âmire adıyla anılan Sırmakeş, yahut Simkeş Hanı III. Ahmet'in başkadını Emetullah valide Sultan tarafından 1707'de yapılmıştı. Ordu Caddesi açılırken kısmen yıkılan hanın kalanı bugün harabe halindedir.

Hamamlar ve çarşılar da İstanbul'un en önemli mimarlık eserleri arasındadır (Bk. Hamam, Kapalıçarşı, Mısır Çarşısı, Yalova).

İstanbul'un günlük hayatında önemli bir yeri olan Galata Köprüsü bir tören gününde. Galata Köprüsü'nde Boğaziçi'ne, Kadıköy'e, Adalara, Haliç'e işliyen vapurların hareket iskeleleri bulunur.

Yeni Anıtlar

Cumhuriyet Anıtı: Taksim Meydanı'ndadır. İtalyan heykelcisi Canonica tarafından 1928'de yapılmıştır. Anıtın batı yönü Atatürk'ü askerlerinin başında hücum halinde gösterir. Doğu kesimindeki heykel grupunda ise Atatürk bir yanında İsmet İnönü, bir yanında Fevzi Çakmak'la beraber görülmektedir. Arkalarında ordu ve halk vardır.

Gazi Mustafa Kemal Anıtı: Gülhane Parkı'nın deniz tarafındadır. Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasından sonra yapılan ilk anıttır. 1926'da Avusturyalı heykelci Krippel tarafından yapılmıştır.

Barbaros Anıtı: Beşiktaş'tadır. 1944'te yapılmıştır.

Hürriyet Anıtı: Hürriyet-i Ebediye Tepesi'ndedir. 1909'da Mahmut Şevket Paşa komutasında İstanbul'a giren birliklerdeki askerlerden şehit düşenler için dikilmiş bir sütundur.

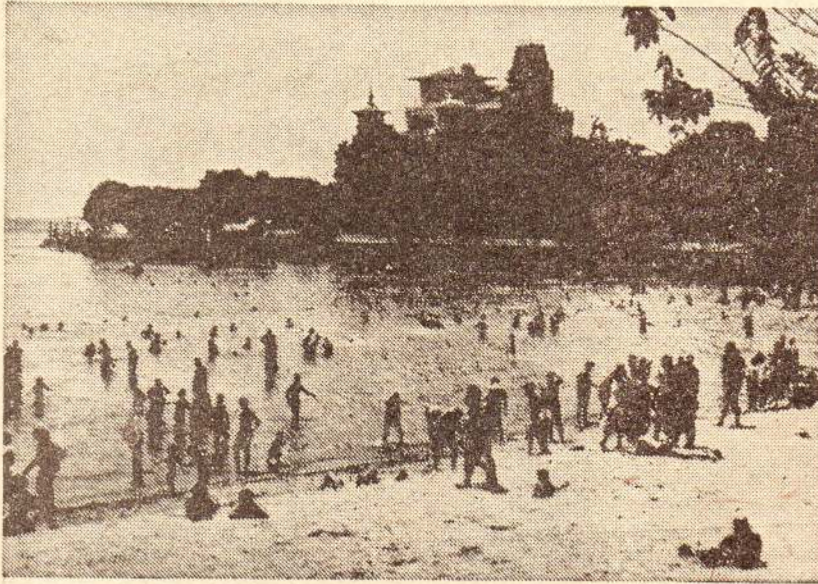
Hava Şehitleri Anıtı: Fatih Parkı'nda kırık bir sütundur (Bk. Fethi Bey).

Atatürk Anıtı: İstanbul Üniversitesi merkez binası önündedir. Atatürk'ü ve gençliği temsil eder. İstanbul'daki anıtların en yenisidir.

İstanbul'da Endüstri ve Ticaret Hayatı

İstanbul, Türkiye'nin en büyük imalât merkezidir. Şehirde bulunan irili ufaklı birçok fabrika çeşitli sanayi kollarında imalâtta bulunur. Bu sanayi kolları arasında en önemli yeri tutan dokuma sanayiidir. İstanbul'daki dokuma ve örme fabrikalarının sayısı 200'ün üstündedir. Kimya sanayii ikinci yeri tutar. Pil, yağlıboya, plâstik eşya, tıbbi müstahzarlar, çeşitli boyalar, kibrit, parfümeri, sabun fabrikaları kimya sanayiinin önemli kolları arasındadır. Ayrıca birçok madenî eşya yapan fabrikalar vardır. Sıcak ve soğuk demir fabrikaları alüminyum ve başka madenî eşya fabrikalarını bu arada sayabiliriz. İstanbul sanayiinde önemli bir yeri olan besin sanayii kolundaki fabrikalar arasında bisküvit, makarna, konserve, çikolata, yağ fabrikaları, değirmenler vardır. Bundan başka şehirde şişe ve cam fabrikaları, ampul fabrikası, sigara fabrikası, içki fabrikaları, çimento ve tuğla fabrikaları gibi birçok fabrika vardır. İrili ufaklı, İstanbul'daki bütün fabrikaların sayısı 500 kadardır. İlâç fabrikaları ve ampul fabrikası şehrin en modern fabrikaları arasındadır. Topkapı'daki ampul fabrikası günde 8 saatlik çalışmayla yılda 6.000.000 ampul yapabilecek çaptadır.

İstanbul'un en önemli sanayi tesislerinden biri de Denizcilik Bankası'nın havuz ve fabrikalarıdır. İstinye ve Haliç'te bulunan tesislerde gemilerin çeşitli tamir işleri yapıl-

İstanbul, plâjları ve deniz sporları ile de meşhurdur. Yazları yalnız şehir halkı değil, civardan gelenler de plâjları doldurur. Fotoğraf Caddebostan plâjının kalabalık bir pazar günkü halini gösteriyor

dığı gibi küçük çapta yeni gemiler de yapılabilmektedir. Haliç'teki fabrika ve havuzlar üç gruptan meydana gelir. Bunlar Azapkapı, Hasköy ve Kasımpaşa ile Hasköy arasındadır.

İstanbul'da, fabrikalardan başka binlerce ticarethane ve şirket vardır.

İstanbul balıkçılık bakımından da memleketimizin başta gelen yerlerinden biridir. Şehirde Et ve Balık Kurumu'nun soğuk hava depoları vardır. Avlanan balıklar taze olarak şehirde sarfedildiği gibi soğutucu vagonlarla Ankara'ya ve memleketin başka yerlerine sevkedilir. İhracat da yapılır.

İstanbul dolaylarında sebze ve meyvacılık da ileri durumdadır. Turfanda mevsimi dışında şehirde kullanılan sebze ve meyvanın önemli bir kısmı il sınırları içinden sağlanır. Yalova ilçesinin yetiştirdiği şeftaliler aynı zamanda bir ihraç maddesidir.

İstanbul, memleketimizin en büyük ithal ve ihraç merkezidir. İthal mallarının büyük bir kısmı İstanbul limanına geldiği gibi birçok ihraç maddesi de İstanbul'dan yollanır. İstanbul'dan ihraç edilen maddelerin en önemlileri arpa, buğday, peynir, pirinç, yağ, yapağı, canlı hayvan, tiftik, balık vs. dir. İthal maddelerimizin de önemli bir kısmı İstanbul limanına gelir. Bunların başında taşıt araçları, çeşitli makineler, ilâçlar, çeşitli ham maddeler vs. vardır.

İstanbul'da Ulaştırma İşleri

İstanbul'u ulaştırma bakımından üç bölümde incelemek yerinde olur.

1 — İstanbul milletlerarası ulaştırmada önemli bir hareket ve kavuşak noktasıdır. Şehir, kara, demir, deniz ve hava yoluyla dünyanın bütün memleketlerine bağlıdır. Yeşilköy hava alanına her gün, kıtalararası sefer yapan birçok uçak inip kalkar. İstanbul limanı hem yabancı gemilerin uğrak yeri, hem de Denizcilik Bankası gemilerinin Avrupa seferlerinin başlangıç noktasıdır. Topkapı'dan başlıyan Londra asfaltı Türkiye'yi Avrupa'ya bağlıyan önemli bir kara yoludur. Sirkeci'ye kadar gelen Direct - Orient ve Yugoslavya Ekspresi Türkiye'yi demiryoluyla başka memleketlere bağlar. Haydarpaşa'dan başlıyan Toros Expresi de Bağdat'a kadar gider.

2 — İstanbul, yurdun her yerine çeşitli ulaştırma vasıtalarıyla bağlıdır. Denizcilik Bankası'nın yolcu gemileri, İstanbul'u Karadeniz, Akdeniz, Ege ve Marmara'daki limanlara bağlar. Sirkeci ve Haydarpaşa İstanbul'un iki büyük demiryolu istasyonudur. Bu iki istasyon İstanbul'u Trakya ve Anadolu'nun birçok şehir ve kasabasına bağlar (Bk. Demiryolu). Ankara ve Londra Asfaltı İstanbul'u Anadolu ve Trakya'ya bağlıyan iki ana karayoludur. Gittikçe gelişen otobüs işletmeciliği sayesinde karayolları İstanbul'un başka şehirlerle olan ulaştırmasında önemli bir rol oynar. Kamyonlarla yapılan nakliyatın da ulaştırmada büyük yeri vardır.

Havayolları da İstanbul'u yurdun birçok önemli şehirlerine bağlar (Bk. Havayolları).

İSTANBUL'DA BELEDİYE TARİFESİNE TABİ İŞ YERLERİ (1962)

Lokanta	:	1443
Kebapçı	:	177
Köfteci	:	220
İşkembeci	:	89
Ayakta içki (Koltuk meyhanesi)	:	66
Muhallebici	:	197
Sütçü	:	14
Pastahane	:	290
Kahve ve büfe	:	3103
Berber	:	2227
Hamam	:	80
Otel	:	277

Turistik tarifeye tabi olan otellerle lokantalar bu sayıların dışındadır.

3 — İstanbul ilinin ulaştırma işleri başlı başına bir problemdir. Tıpkı milletlerarası ve yurt içi ulaştırmada olduğu gibi şehir ulaştırmasında da tren, vapur ve karayollarından faydalanılır.

Denizcilik Bankası'nın sayısı 75'i bulan yolcu ve araba vapurları Boğaziçi, Haliç, Marmara kıyısı, Adalar ve Yalova arasında her gün muntazam seferler yapar (Bk. Boğaziçi, Haliç).

Trakya ve Anadolu tarafındaki banliyölerin şehirle olan ulaştırması banliyö seferleriyle sağlanır. Banliyö seferlerinin son durak yeri Anadolu'da Gebze, Rumeli'de Halkalı'dır.

İstanbul ulaştırmasının en büyük yükü şüphesiz karayolu taşıtlarındadır. Bütün ildeki resmî ve hususi taşıt sayısı at arabaları hariç 48.573'tür.

Emniyet 6. Şube Müdürlüğüne kayıtlı hususi araçların sayısı haziran 1962 başında şöyledir:

Hususi otomobil	:	12.113
Taksi	:	9.724
Kamyon	:	7.755
Kamyonet	:	7.307
Otobüs	:	548
Motosiklet	:	2.190
Bisiklet	:	5.000
Resmî vasıtalar		
Otobüs	:	659
Troleybüs	:	76
Binek oto	:	49
Kamyon	:	1.129
Kamyonet	:	1.929
Motosiklet	:	94

İstanbul'un şehir içi ulaştırmasında eskiden tramvaylar çok önemli bir rol oynardı. İstanbul yakasındaki tramvaylar 1961'de tamamen kaldırılmıştır. Şimdi yalnız Anadolu yakasında vardır. Karaköy'ü İstiklâl Caddesi'ne bağlıyan tünelin de İstanbul trafiğinde rolü büyüktür (Bk. Tünel).

Tarihte İstanbul

İstanbul'un tarihi, coğrafî durumu ile çok yakından ilgilidir. Şehirde daha tarih öncesi çağlara ait bir takım yerleşme bölgeleri olduğu tesbit edilmiştir. 1942-1952 yılları arasında Kadıköy çevresindeki Fikir Teesi'nde yapılan kazılar sırasında M. Ö. 3.000 yılına ait birtakım aletler, iskeletler bulunmuştur. Bu durum İstanbul'un Asya kıyılarında o çağlarda insanların yaşadığını açıkça ortaya koymaktadır. Rumeli tarafında kazılar yapıldığı takdirde buralarda da çok eski çağlardan kalma çeşitli kalıntılara raslanacağı sanılmaktadır.

Bugünkü İstanbul şehirlerinin çekirdeğinin yani Haliç'in güneyinde kalan parçanın ilk sakinleri Traklar'dır. Fenikeliler ise, Kadıköyü'nde yerleşmişlerdi. Bilindiği gibi Traklar Hint - Avrupa, Fenikeliler ise Samî ırklardandır. Yunanlılar'a göre; Yunanistan'ın Megara şehrinden Byzas'ın idaresindeki bir Yunanlılar kafilesi, M. Ö. 658'de bugünkü Sarayburnu'na gelip yerleştiler. Bundan sonraki yüzyıllarda şehir, yavaş yavaş ikinci derecede bir liman ve ticaret şehri olmaya yüz tuttu. Roma hâkimiyeti altında da iç bağımsızlığını muhafaza eden bu ticaret şeh-

EDEBİYATTA İSTANBUL

İstanbul hakkında, gerek dilimizde, gerek başka dillerde, kütüpane dolduracak kadar eser yazılmıştır. O kadar ki, bunların tam bir bibliyografyası bile yapılmış değildir. Burada, edebiyatımızdan seçilmiş kısa metinlerle, İstanbul'un çeşitli yönlerden nasıl yaşatıldığı hakkında ancak bir fikir vermeye çalışacağız:

İstanbul için bildiğimiz en eski metin, Osman Gazi'ye mal edilen şu dörtlüktür:

Osman, Ertuğrul Oğlusun
Oğuz, Kayıhan neslisin
Hakk'ın bir kemter kulusun
İstanbul'u aç, gülzâr yap...

●

XVII. yüzyılda, 10 ciltlik büyük bir seyahatname yazmış olan Evliya Çelebi, eserinin birinci cildini tamamiyle İstanbul'a ayırdığı gibi, seyahatlerinden döndükçe İstanbul'da gördüklerini de yer yer anlatmıştır.

İstanbul için en güzel şiirleri, Divan şairi Nedim yazmıştır. Lâle Devri'nin bu ünlü sanatçısı, kasidesinde de, başka şiirlerinde de İstanbul'u gerek dış görünüşiyle, gerek eğlence yerleri, hamamlariyle şöyle tasvir eder:

Bu şehr-i Sitenbûl ki bi-misl ü behâdır
Bir sengine yekpâre Acem mülkü fedâdır

Bir gevher-i yekpâre iki bahr arasında
Hurşîd-i cihantâb ile tartılsa sezadır

Altında mı üstünde midir cennet-i âlâ
Elhak bu ne hâlet, bu ne hoş âb ü hevâdır

* * *

Bir safâ bahşedelim gel şu dil-i nâşada
Gidelim serv-i revânım yürü Sa'dâbâd'a
İşte üç çifte kayık iskelede âmâde
Gidelim serv-i revânım yürü Sa'dâbâd'a

Geh varıp havz kenârında hırâmân olalım
Geh gelip Kasr-ı Cihan seyrine hayran olalım
Geh şarkı okuyup geh gazelhân olalım
Gidelim serv-i revânım yürü Sa'dâbâd'a

●

Halit Ziya Uşaklıgil, «Mavi ve Siyah» romanında, hayatını erkenden kazanmak zorunda kalmış bir İstanbullu gencin hususi ders verişini anlatırken, o zamanki İstanbul sokaklarının güzel bir tasvirini yapar:

«Her dakika bir çamur birikintisine batmamak için durmaya mecbur olur, iki ellerini ceplerine sokarak eteklerini dizlerinin üstünde zapta çalışa çalışa taşların üzerinden sekerek yürür, bazan duvarın kenarından bir gölge şeklinde süzülerek geçer, yoluna tesadüf eden küme küme büzülmüş köpeklerden korkarak yolunu değiştirir; bazan bir viranenin boşluğundan geçerken şimdi bir el uzanıverecekmiş, yakasından tutuverecekmiş gibi kalbinde bir korku titremesi duyardı».

●

Aynı sahnenin daha etraflıca bir tasvirini şair Mehmet Akif'te buluyoruz:

Sopa sağ elde, kırık camlı fener sol elde,
Boşanan yağmur iliklerde, çamur tâ belde.
Hani, çoktan gömülen kaldırımın hortlayarak
«Gel» diyen taşları kurtarmasa, insan batacak.
Saksağanlar gibi sektikçe birinden birine
Boğuyordum müteveffâyı bütün âferine.
Sormayın derdimi, bitmez mi o taşlar giderek?

Düştü artık bize göllerde seyâhat etmek...
Yakamozlar saçarak her tarafından fenerim
Çifte sandal, yüzüyorduk: O yüzer, ben yüzerim...
Çok mu yüzdük, bilemem, toprağı bulduk, neyse;
Fenerim başladı etrafını tek tük hisse.
Vâkıâ ben de yoruldum. O fakat pek yorgun...
Bakıyordum, daha mahmurluğu üstünde onun.
Gâh olur, kör gibi çarpar sıpasız bir duvara,
Gâh olur, mürde şuââtı düşer bir mezara.
Vaktolur pek sapa yerlerde bakarsın dolaşır,
Sonra en korkulu eşhâsa çekinmez, sataşır.

●

Ahmet Rasim de, hemen bütün eserlerinde sadece İstanbul'u anlatmıştı. Bir fikir vermek için, «Şehir Mektupları» ndan kısa bir parça alıyoruz:

Ben demedim mi bu beş numara ile dört numara (Şirket vapurları) bir iş çıkaracaklar diye? Bunları tamire göndermemeli, altlarını temizletmemeli. Dediklerim çıktı. Köprüye çarpa çarpa, sulara vura vura dubayı delmişler. Su almaya başlamış. Köprüde bir gürültü:

— Kadıköy iskelesi batıyor!

— Kadıköy vapuru da delinmiş, denize gidiyor! sadalariyle karışık bir heyecan peyda oldu. Dikkat ettim. Kahve dükkânı filân yaslanmış. Güldüm! Heyecan içinde kalanlardan biri sordu. Dedim ki:

— Hava lodos da ondan...

— Fakat buraya lodos vurur mu?

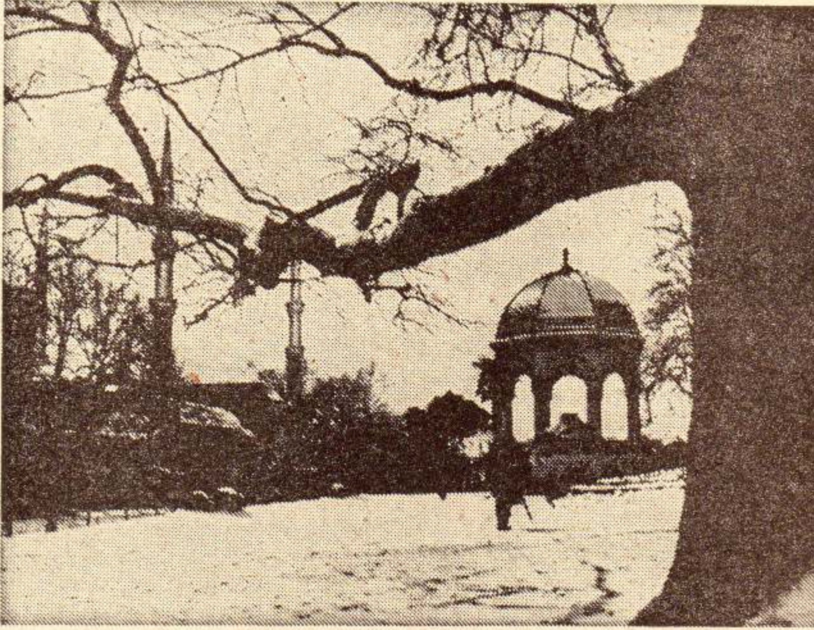
— Serpintisi gelir a... Bu her gün olağan şey... Eski Üsküdar gazinosunu hatırlıyor musunuz? Siz dua edin de Marmara açıklarında vapurların altı delinmesin...

●

İstanbul'u en güzel canlandıran şairlerimizden biri de Yahya Kemal Beyatlı olmuştur. İşte onun en ünlü şiirlerinden biri:

HAYAL ŞEHİR

Git bu mevsimde, gurub vakti, Cihangir'den bak!
Bir zaman kendini karşındaki rüyâya bırak...
Başkadır çünkü bu akşam, bütün akşamlardan;
Güneşin vehmi, saraylar yaratır camlardan;
O ilâh, isteyip eğlence, hayalhânesine,
Çevirir camları birden, peri kâşânesine...
Som ateşten bu saraylarda bütün karşıyaka
Benzer üç bin sene evvelki mutantan şarka.
Mestolup içtiği altın kadehin zevkinden,
Elde bir kırmızı kâseyle ufuktan çekilen
Nece yüz bin senedir şarkın ışık mimarı
Böyle mamûr eder ettikçe hayal, Üsküdar'ı.
O ilâhın bütün ilhamı fakat ânidir;
Bu ateşten yaratılmış yapılar fânidir;
Kaybolur hepsi de bir anda, kararmakla batı;
Az sürer gerçi, fakir Üsküdar'ın saltanatı,
Esef etmez güneşin şimdi neler yıktığına,
Serviler şehri, dalar kendi iç aydınlığına.
Ezeli mağfiretin böyle bir ikliminde
Altının göz boyamaz kalpı kadar hâlisi de.
Halkının hilkati her semtini bir cennet eden
Karşı sâhilde, karanlıkta kalan her tepeden
Gece, birçok fukarâ evlerinin lâmbaları
En sahih aynadan aksettiriyor Üsküdar'ı.

Alman İmparatoru II. Wilhelm tarafından İstanbul'u ziyaretinde yaptırılan «Alman Çeşmesi» Bugün Sultanahmet Camisinin önünde bulunan park, eskiden Bizanslılar zamanında at ve araba yarışlarının yapıldığı hipodromdu.

ri, ancak M. S. II. yüzyılda bir Roma sitesi oldu.

İmparator Konstantin, 325'te yeni ve büyük bir şehir inşasına girişti. 11 mayıs 330' da bu şehir resmen Roma'nın yerine dünya imparatorluğunun başkenti oldu. Daha Konstantin devrinde şehrin nüfusu 200.000'i geçti; fakat birkaç milyonluk Roma'nın kalabalıklığına ve büyüklüğüne erişmekten uzak bulunuyordu. 395'te imparatorluk ikiye ayrılınca İstanbul, Doğu İmparatorluğu'nun başkenti oldu. Iustinianus devrinde yani VI. yüzyılda nüfusu milyonu aştı, dünyanın en büyük şehri haline geldi. VIII. yüzyılın sonundan başlıyarak Bağdat nüfus, büyüklük ve zenginlik bakımından İstanbul'u gölgede bıraktıysa da, şehir hiçbir zaman milyonu aşan nüfusunu kaybetmedi. Ancak Lâtinler'in işgalinde bu büyük nüfus dağıldı.

Asya'daki imparatorluklarının yıkılması üzerine Avrupa'ya gelen ve bu kıtanın en büyük kısmına hâkim olan Hun Türkleri' nin hakanı Attilâ, 447'de Büyükçekmece'ye kadar geldi; fakat Bizans'ı yıllık bir vergiye bağladıktan sonra geri döndü. Hunlar' dan sonra, gene Asya'daki imparatorluk tahtını kaybeden Avar (Apar) Türkleri, Avrupa' ya geldiler ve 616'da İstanbul önlerine kadar ilerlediler. 626 yazında Avarlar'ın şehri kuşatması, tarih boyunca Bizans'ın karşılaştığı en ciddî tehlikelerden birini teşkil etti. Kadıköy ve Üsküdar tarafından da İranlılar (Sasaniler) bu kuşatmaya katılıyorlardı. Büyük talih eseri olarak Bizans, bu kuşatmayı ağır şartlarla atlattı.

İslâm dininin ortaya çıkmasından sonra Araplar'ın başlıca hedeflerinden birini de İstanbul teşkil etti. 668 - 669 kuşatması, müstakbel halife Yezîd'in başkomutanlığı altında cereyan etti. 655'te Bizans donanmasını yok eden İslâm donanması, bu kuşatmaya zemin hazırlamıştı. Bu sefere, Peygamber'in bayraktarı Halit ibni Zeyd (Ebu-Eyyûbu'l-Ensârî) ve Peygamber'in birçok arkadaşı katıldı. Bu kuşatmadan bir sonuç çıkmayınca Halife Muâviye, 673 - 674'te şehri bir kere daha karadan ve denizden kuşattırdı. Araplar, Kapıdağı yarımadasında üslenerek tam 7 yıl sefer mevsiminde İstanbul önlerinde göründüler. Fakat terkibi yalnız Bizanslılar tarafından bilinen «Rum ateşi» yüzünden bir sonuç çıkmadı. 713 - 714'te Prens Mesleme, tekrar İstanbul'u kuşattı. Bu kuşatma, Bizans'ı yıkılma tehlikesiyle yüz yüze getirdi. Araplar'ın şehri alması ve Avrupa'ya hâkim olması bir gün meselesi sayıldı. Fakat İmparator Leon'un enerjisi vaziyeti kurtardı. Bu muhasara, Avrupa tarihinin dönüm noktalarından biri sayılır. 781 de müstakbel halife Hârûnurreşîd de şehri kuşattı; fakat yıllık vergi karşılığında geri çekildi.

Bundan sonra Bulgar Türkleri, İstanbul için en büyük tehlikeyi teşkil etti. 813'te Kurum Han, Bizans ordusunu Edirne meydan savaşında yok ettikten sonra, şehri kuşattı. Fakat kat kat sûrlarının azamet ve metaneti Bizans'ı gene kurtardı. 1090'da başka bir Türk topluluğu, Peçenekler, Çekmece'ye kadar geldiler.

Malazgirt'ten birkaç yıl sonra Selçuklu Türkleri, Üsküdar'a kadar geldiler ve İznik'i Türkiye'nin başkenti yaptılar; fakat Avrupa'ya geçemediler. Birinci Haçlı Seferi, Bizans'ı Selçuklu Türkleri'nden kurtardı ve Bizans'ın Türkler tarafından fethini 3,5 yüzyıl geriye itti.

16 nisan 1204'te, Bizans'ı Türkler'in elinden kurtarmak gayesiyle tertiplenen Haçlı Seferleri'nin dördüncüsü, bizzat Bizans'a yöneldi. Şehrin azameti ve zenginliği karşısında gözleri kamaşan fakir Avrupalılar, İstanbul'u şiddetli bir savaştan sonra aldılar. Tarihte ilk defa olarak şehre barbarlar hâkim oldu. Milyonluk şehir, en müthiş yağma, katil ve tecavüzlere mâruz kaldı ve zenginliğinin büyük kısmını kaybetti. On binlerce elyazması tahrip edildi; kiliseler son şamdanlarına kadar yağmalandı. On binlerce İstanbullu kılıçtan geçirildi. Kadınlar taarruza uğradı. Bütün bu hareketlere yalnız savaşçılar değil, Lâtin rahipleri de katıldı. İznik'e sığınan Bizans İmparatorluğu, başkentini Lâtinler'in elinden almak için amansız bir mücadeleye girişti. Lâtinler, İstanbul'da bir imparatorluk kurdular ve tahtı bir Fransız hanedanına verdiler. Sonunda 1261'de Paleologoslar'ın idaresindeki Bizanslılar, İstanbul' dan Lâtinler'i kovdular; imparatorluğun başkenti İznik'ten tekrar İstanbul'a nakledildi. Fakat bu devirde şehrin nüfusu tahminlere göre yarım milyondan da aşağıya düşmüştü. Bununla beraber — İspanya'daki Arap şehirleri hariç — Avrupa'nın en büyük şehri idi. Bu devre kadar Hıristiyan Avrupa'da hiçbir şehrin nüfusu 150.000'i aşmamıştır.

Bundan sonra Bizans, Osmanlı Türkleri ile karşı karşıya kaldı. Daha sonra Orhan Bey, Üsküdar'a geldi. İmparator ile pek sıkı ilgiler kurdu. 1390 baharında Orhan Gazi'nin torunu Yıldırım Bayezit, şehri kuşattı. Fakat ağır vergi karşılığında kuşatmayı kaldırdı. Yıldırım'ın İstanbul'u almak hususundaki karar ve azmi kesindi. Ancak Timur

ÖNEMLİ İL MERKEZLERİNDEN BAZILARININ İSTANBUL'A UZAKLIĞI

Şehir	Karayolu Km.	Demiryolu Km.	Şehir	Karayolu Km.	Demiryolu Km.
Adana	989	1117	Erzurum	1419	1725
Adapazarı	146	140	İzmir	619	880
Ankara	465	576	Kars	1652	1324
Antakya	1184	—	Kayseri	796	956
Antalya	774	—	Konya	703	748
Balıkesir	404	543	Kurtalan	—	1843
Çanakkale	374	—	Malatya	1158	1430
Diyarbakır	1421	1683	Muş	1631	1867
Edirne	234	318	Samsun	774	1572
Eskişehir	358	314	Sivas	920	1178
Erzincan	1217	1510	Zonguldak	421	1061

olayı, bu fethi yarım yüzyıl için geri bıraktı. 1396'da Türkler'i Avrupa'dan sürmek ve Bizans'ı kurtarmak için gelen bütün Avrupa devletlerinin kuvvetlerinden teşekkül eden büyük Haçlı ordusunu yok eden Yıldırım, Anadolu Hisarı'nı yaptırdı ve 1397'de şehri kuşattı. Fakat kuşatma savaşına girmedi; büyük Türk birliklerini şehre bağlamak istemedi. Uzun süren bir abluka ile Bursa gibi İstanbul'un da boyun eğip teslim olacağını düşündü. Bizans bu vaziyetteyken Timur, 1402'de Yıldırım'ı yendi.

Yıldırım'ın oğlu Musa Çelebi, 1411'de İstanbul'u kuşattıysa da alamadı. Yıldırım'ın torunu II. Murat'ın 1422'nin 15 haziranından 24 ağustosuna kadar süren pek şiddetli savaşlara sahne olan muhasarası, artık şehrin son günlerini yaşadığını gösterdi. Anadolu'da ihtilâl çıkması, Bizans'ı bu defa da kurtardı. Fakat II. Murat'ın oğlu II. Mehmet, şehri almayı âdeta bir fikri sabit haline getirmişti. 29 mayıs 1453'te İstanbul'u alarak Ortaçağ'a son verdi (Bk. Mehmet II.).

Boğaziçi'nin Rumeli kıyısı boyunca küçük, sevimli kahveler uzanır. Emirgân'daki çınaraltındaki kahveler yaz akşamları serinleyip vakit geçirmek istiyenlerle dolar.

Türkler'de İstanbul

İstanbul fethedildiği zaman şehir harabeye dönmüştü. Hipodrom bir toprak yığını haline gelmiş, Ayasofya da dahil olmak üzere ayakta ancak 50 kadar tapınak kalmıştı. Fatih bir yandan İstanbul'un imarına başlarken bir yandan da Anadolu'dan göçmen getirtme işine girişti. 1478'de sonradan Topkapı Sarayı adını alan Yeni Saray'ı yaptırdı. Bu saraya sonradan birçok ilâveler yapılmıştır.

Fatih Sultan Mehmet'in zaptettiği ve Türkleştirdiği İstanbul'un başka sultanlar zamanında da imar edilmesine devam edildi. İstanbul 1509 yılında büyük bir felâkete uğradı. O yılın 14 eylûlündeki şiddetli bir deprem 1.000'den fazla evi, 109 da camiyi yerle bir etmişti. Sûrlar ve Topkapı Sarayı'nın birçok kesimleri harabolmuş, şehrin bir kısmını deniz suları işgal etmişti. 1515 yılındaki bir yangında şehrin önemli bir kısmını yakıp kül etti.

İstanbul'un imarı şüphesiz ki Kanunî Sultan Süleyman devrinde en parlak devresine girdi. İstanbul art arda çeşitli mimarlık eserleriyle süsleniyordu. Büyük mimar, Sinan, sayısız eserleriyle şehrin güzelliklerine güzellik katıyordu. Bu devrede Süleymaniye Camisi başta olmak üzere, birçok camiler, çeşmeler, medreseler, su kemerleri vs. yapıldı. II. Selim zamanında Boğaziçi gelişti.

III. Ahmet devrinde İstanbul, İmparatorluk devrindeki hayatının en şen, en güzel devresine girdi. Şehirde birçok köşkler yapıldı.

İstanbul tarihinin en önemli olaylarını şüphesiz ki yeniçeri ayaklanmaları teşkil eder. Bütün tarihler, bu isyanların hikâyeleriyle doludur. Kabakçı Mustafa, Patronalı Halil isyanları gibi büyük hareketler pek çok sadrazamın, şeyhülislâmın, vezirin, hattâ padişahın kellesine mal olmuştur. Bu gibi isyanlarda yeniçeriler kazan kaldırırlar, kışla meydanında kazanlarını devirirler, sonra da kafile halinde Topkapı Sarayı'na yürüyüş yaparlardı. Bazan da sipahilerle silâhlı çatışmalar olur, kan gövdeyi götürürdü. Sultan Ahmet Camisi gibi büyük camilerde, At Meydanı gibi büyük meydanlarda toplanırlardı. Halk, böyle günlerde en çok yağma ve kitle halinde öldürüşten korkardı. Yeniçeri zorbaları dükkânları basar, evleri soyar, kadınlara tecavüz ederdi. Bunların sonuncusu, yeniçerileri ortadan kaldırmaya ayrıyan 1826 hareketidir ki «Vak'a-i hayriyye» (Hayırlı olay) denilmiştir. Nizam-ı Cedit askeri, Aksaray'daki Yeniçeri kışlasını basarak hepsini kılıçtan geçirmiş, bir fesat ocağı haline gelen teşkilâtı yok etmiştir (Bk. Yeniçeriler).

İstanbul'un uğradığı en büyük felâketlerden biri de 1894 yılındaki depremdir. Bu depremde de birçok binalar, camiler yıkıldı. Kapalıçarşı büyük hasara uğradı.

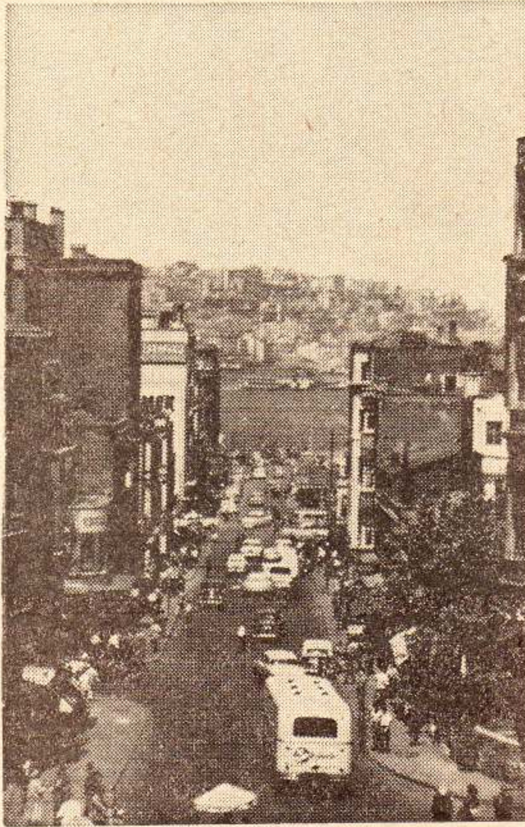
İstanbul, en kara günlerini hiç şüphesiz I. Dünya Savaşı'nın sonunda yaşadı. 16 mart 1920'de düşman kuvvetleri tarafından askerî işgal altına alındı. 6 ekim 1923'te işgalden kurtuldu. 13 kasım 1923'te de Türkiye devletinin başkenti olmak vasfını kaybetti. Böylece İstanbul'un 470 yıl süren başkentliği sona erdi.

ÖNEMLİ HAVA ALANLARIMIZIN İSTANBUL'A (Yeşilköy) UZAKLIĞI

Hava alanları	*Km.*	*Hava alanları*	*Km.*
Adana	712	Erzurum	1064
Afyon	288	Eskişehir	198
Akhisar	245	Gaziantep	864
Ankara	364	Isparta	384
Antalya	480	İskenderun	792
Aydın	360	İzmir	320
Balıkesir	168	Kars	1200
Bandırma	104	Kayseri	636
Bolu	240	Konya	456
Bursa	88	Samsun	632
Çanakkale	225	Sıvas	704
Diyarbakır	1032	Trabzon	912
Elâzığ	928	Urfa	952
Erzincan	912	Van	1212

Bibliyografya. — Bu konuda Türkçe eserlerin başlıcaları:

İstanbul'un Kitabı (İstanbul Belediyesi, 1957); İstanbul Camileri (1955); İstanbul Anıtları (R. Ülke, 1957); İstanbul, 500. Fetih Yılı (M. Eriş, 1954), İstanbul Şiirleri Antolojisi (A. F. Oğuzkan, 1953); İstanbul'un Fethi (H. C. Çambel, 1947); İstanbul'da Bizans Devrine ait Anıt ve Yapılar (M. Koçgündüz, 1951); İstanbul'da Mesken Meselesi ve Gecekondular (Dr. E. Zadil, 1949); İstanbul'da Semai Kahveleri ve Meydan Şairleri (O. C. Kaygılı, 1937); İstanbul'da Karagöz ve Karagöz'de İstanbul, (Prof. S. E. Sıyavuşgil, 1938); İstanbul Sebilleri (İ. Kumbaracılar, 1938); İstanbul Surları (Dr. S. N. Nirven, 1947); İstanbul Şadırvanları (E. Tokay, 1952);

ANKARA CADDESİ

İstanbul'daki yayınevlerinin, basımevlerinin hemen hepsi Bâbıâli'de (Ankara Caddesi'nde) toplanmıştır. Türbe'den başlıyarak Sirkeciye doğru inen Ankara Caddesi'nin iki yanında kitapçı dükkânları sıralanmıştır. Kitaplar, dergiler gazeteler, bu cadde üzerindeki, veya iki yanındaki sokaklardaki yayınevlerinde hazırlanır, basımevlerinde basılır, bâyilerle memleketin dört bir köşesine yayılır. Gazete idarehanelerinin haber ajanslarının hemen hepsi bu civardadır. Bu bakımdan Cağaloğlu, Bâbıâli, Ankara caddesi İstanbul'un, dolayısiyle, bütün Türkiye'deki basım ve yayın işlerinin merkezidir.

İstanbul Ansiklopedisi (R. E. Koçu, 1944-48); İstanbul'un Fethine Dair Fatih Sultan Mehmet Tarafından Gönderilen Mektuplar ve Bunlara Gelen Cevaplar (Ahmet Ateş, 1953); İstanbul'u Ne Şekilde Aldık? (Ali R. Sağman, 2. cilt 1947-48); İstanbul'un Coğrafyası (Prof. Besim Darkot, 1938); İstanbul'un Nâzım Plânını İzah Eden Rapor (H. Prost, 1938).

İSTANKÖY (Bk. ONİKİ ADALAR)

İSTATİSTİK

Bir hüküm çıkarmak üzere, olayları yöntemli bir şekilde toplayıp sayı halinde gösterme işi ve bilimidir. Kelime Eski Yunanca «statizein» (durumu anlamak) sözünden gelir.

İstatistik geçen yüzyılda ortaya çıkmış bir toplumbilim dalıdır. Çok çabuk yayılmış, birçok hallerde faydalı tatbikata yol açmıştır. Öyle ki, bugün idare hayatında her toplumun, her ülkenin yapısına girmiştir. İstatistiği doğuran sebep, toplumbilimi bir müsbet bilim haline getirmek tasasıdır. Müsbet bilimlere ait metotlar toplumbilime en elverişli olarak bu alanda uygulanmıştır. Birçok memleketlerde (Amerika'daki Gallup Enstitüsü gibi) anket ve istatistikle uğraşan özel kurallar meydana gelmiştir (Bk. Gallup; Grafik).

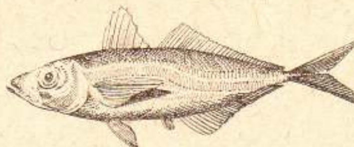
İstatistik, zaman içinde dağanık halde olan bilgileri derleyip toplamaya yarar. Yalnız, Bu bilgiler edinildiği zaman, geçmiş olayların bilgisi toplanmıştır. Bunlar gelecek hakkında tedbir almaya imkân verirse de, gelecek olayların nispetini pek kesin olarak tâyin edemez. Örnek: Nüfus sayımlarında, her beş yılda bir nüfusun % 5 artmış olması demek, gelecek beş yıl içinde de mutlaka aynı nispette artacağı anlamına gelmez. O halde, istatistik bilgi, bu alanda bir kesinlik, belirtmez. Bununla beraber, yaşanılan zamanı şemalaştırdığı, toplu görüşe imkân verdiği için istatistik bilgiden de vazgeçilemez.

Bibliyografya. — Bu konuda Türkçe eserlerin başlıcaları:

İstatistik Usulleri (Dr. Haydar Furgaç, 1960); İstatistik Metotları ve Tatbikatı (Prof. Necati İşçil, 1959); İstatistik Analizi (Prof. D. V. Castellano'dan çev. Doç. Dr. H. Furgaç, 1956); İstatistik G. Müd. Yayınları, 1927-52 (1953).

İSTAVRİT

Az kılçıklı, pulsuz küçük bir balıktır; Yurdumuzda, uskumru gibi, kasım ayında, Karadeniz'den iner, baharda yumurtasını döküp çiroz olur, yeniden Karadeniz sularına döner (Bk. Çiroz). İstavritin sırtı koyu mavi, vücudunun yanları gümüşümtırak açık mavi, karnının altı beyazdır. Başka denizlerde 30-40 sm. boyunda istavritlere raslanırsa da bizim sularımızdakilerin boyu 20 sm. kadardır. Pek seyrek olarak 25 sm. boyunda istavrite raslanır. Daha büyüklerine «karagöz istavriti» denir. Pek ufak boydaki istavritlere de «kraça» adı verilir. Halk arasında «istavrit azmanı» diye anılan balık, gerçekte, orkinostur.

İstavrit

İstavrit sonbaharda ve kışın yağlı olduğundan, lezzetlidir, bahara doğru çirozlaştığı için, lezzeti kalmaz. İstavrit ağ ve dalyanlarla olduğu gibi olta ve çapariyle de tutulur.

İSTEP (Bk. BOZKIR)

İSTEMİ KAĞAN (Ölümü: 576)

Köktürk hanedanından Büyük Türk imparatorlarının ikincisidir. Uluğ Yabgu'nun oğludur. Ağabeysi Bumun (Bumin) Kağan (Bk. Bumun Kağan) Büyük Türk imparatorluk tacını III. Türk imparatorluk hanedanı olan Aparlar'dan alıp Köktürk hanedanını kurunca, kardeşi ve veliahdi İstemi'yi Batı Türk Kağanı yaptı (552). Ertesi yıl Bumun Kağan ölünce, kardeşi İstemi Kağan, Büyük Kağan sıfatiyle bütün Türkler'in başına geçti.

Bumun Kağan'ın büyük oğlu Kar Kağan, Doğu Türk Kağanı oldu. 554'te ölünce Kar Kağan'ın kardeşi Bağan Kağan yerine geçti, 572'ye kadar 18 yıl Doğu Türk Kağanı olarak kaldı. Yerine kardeşi Tapar Kağan geçti. 576'da İstemi Kağan ölünce, Tapar, aynı zamanda Büyük Kağan oldu. Bağan Kağan'ın oğlu Apa Kağan da İstemi'nin yerine 593'e kadar 17 yıl Batı Türk Kağanı oldu. İstemi Kağan'ın büyük oğlu Bilge Tardu Kağan, 7. Büyük Türk kağanıdır (600 603). Bunun oğullarından Batı Köktürk kağanları türemiştir. İstemi Kağan'ın büyük kızı ünlü İran Sasanî imparatoru Husrev Anûşirvân ile evlendi.

İstemi Kağan, güneydoğuda Çin, güneybatıda İran gibi iki büyük devletin zararına olarak Türk İmparatorluğu'nun sınırlarını çok genişletti. Bunun için, Doğu Roma'yı İran aleyhine destekledi. Asya kıtasının hemen bütün kuzey yarısı Türkler'in eline geçti, Mete devrindekinden farksız, akıl almıyacak büyüklükte (18 milyon km^2) bir Türk devleti meydana geldi (Bk. Köktürkler; Türkler).

23 yıl tahtta kalan İstemi Kağan, Türk tarihinin en seçkin simalarından biridir.

İSTERİ

Bir sinir bozukluğudur, türlü ruh şaşkınlıkları, çırpınma ve kasılmalarla kendini gösterir.

Bazı kimselerin ruhlarında, taklit duygusundan ileri gelen birtakım bozukluklar olur. Bu gibi kimseler kolayca telkin altında kalabilirler, başkalarının olduğu gibi kendilerinin telkinlerine de çabuk kanarlar. Bu etkiler altında duygu ve davranışlarında birtakım bozukluklar görülür. İşte bu karışık hallerin bütününe hekimlikte «isteri» denir.

İsteriye tutulanlarda bütün duygular ölçüsüzdür. Ufak olaylardan dolayı çok üzülürler, bağırır, çağırır, çırpınır; en sonunda ağlar ve bayılırlar. Yalnız, bütün bu haller, yaz yağmuru gibi, çabuk gelip geçer, yerine neşe, sevinç gelir. Bunlar da uzun sürmez. Böylece, isterili kimseler bazan çok üzgün, bazan çok neşeli ruh halleri içindedirler; çoğunlukla kıskanç, geçimsiz, alıngan, kavgacı, gürültücüdürler. Yalan söylemeyi severler. Birçoğu aşırı süslenmeyi âdet edinmişlerdir.

İsterili kimseler, kendilerine yaptıkları telkinlerle vücutlarının birçok yerinde ağrı, sızı,

midelerinde bulantı, kalplerinde çarpıntı duyarlar. Yok yere birçok hastalık taklidi yaparlar. En çok gösterdikleri belirti bayılmadır. Bu bayılmalar da taklittir; kendilerini bütün bütün kaybetmezler, bir yerlerini incitmemek için biçimli bir şekilde, kendilerini koruyarak düşerler.

İlk bakışta isteri bayılması sara bayılmasına benzerse de saralılar bayılınca akıl, şuur tamamen kaybolur, yanmak, yaralanmak gibi kazalara uğrıyabilirler; isteriliIer böyle bir duruma düşmezler. Saralılarda görülen solgun yüz de bunlarda yoktur.

İsteri pek küçük yaşta başlıyabilir. Eskiden, bu hastalığın yalnız kadınlarda bulunduğu sanılırdı. Bugün, erkeklerde de olabildiği anlaşılmıştır. Bünyenin, yaradılışın, kalıtımın bu hastalıkta büyük payı vardır.

Tedavi. — İsteriye tutulmuş olanları temiz havalı, güneşli yerlerde yaşatmalı, banyolarla, elektrik tedavileriyle sinirlerini yatıştırmalı, kuvvetli telkinlerle üzerlerinde etki yaratmaya çalışmalıdır. Bütün vücudu kuvvetlendirecek, sinirleri yatıştıracak ilâçlar da faydalıdır.

İSTİDA [Dilekçe]

Şahsa, yahut umuma ait bir hakkın sağlanması, bir haksızlığın düzelmesi, kaldırılması yahut tazmini, ya da siyasi, idari ve adlî bir muamelenin yapılması için gerçek veya tüzel kişiler tarafından ilgili makamlara yazılan kâğıda, «istida» (dilekçe) denir. Böylece, bir kimse halini resmî makamlara anlatmış da olacağı için, bu anlamda «arzuhal» kelimesi de kullanılır.

Resmî makamlara yazılacak dilekçelere 15 kuruşluk damga pulu, 1 kuruşluk da tayyare yardım pulu yapıştırılması lâzımdır. Pulsuz dilekçeler üzerine işlem yapılmaz.

1961 tarihli Anayasamızın 62. maddesinde, vatandaşa dilekçe hakkı tanınmıştır. Maddede şöyle denilmektedir:

«Vatandaşlar, kendileriyle veya kamu ile ilgili dilek ve şikâyetleri hakkında, tek başlarına veya topluca, yetkili makamlara ve T. B. M. Meclisine yazı ile başvurmak hakkına sahiptir. Kendileriyle ilgili başvurmaların sonucu, dilekçe sahiplerine yazı ile bildirilir.»

Mahkemelerde dâva açılması için verilen dilekçeye «dâvâ arzuhali» denir.

İSTİHALE (Bk. BAŞKALAŞIM)

İSTİHKÂM (Bk. ORDU)

İSTİKLÂL MARŞI

Türk milletinin millî marşıdır. Sözleri şair Mehmet Akif Ersoy tarafından yazılmış, marşı Zeki Üngör bestelemiştir.

1921 yılında, Maarif Vekâleti, bir millî marş yarışması açmıştı. Yarışmaya 724 şair katıldı. Mehmet Akif'in eseri seçildi. B. M. M. nin 14 mart 1921 toplantısında, Maarif Vekili Hamdullah Suphi (Tanrıöver) bu marşı Meclis kürsüsünde okudu. 25 mart toplantısında da İstiklâl Marşı unvaniyle kabul edildi.

İstiklâl Marşı, birçok besteci tarafından bestelendi. Zeki Bey'in bestesi resmen kabul edildi. Ahmet Yektâ Bey'in bestesi ise daha çok alaturka müzik özelliğindedir.

İ S T İ K L Â L   M A R Ş I

Korkma, sönmez bu şafaklarda yüzen al sancak,
Sönmeden yurdumun üstünde tüten en son ocak.
O benim milletimin yıldızıdır, parlıyacak;
O benimdir, o benim milletimindir ancak!

Çatma, kurban olayım, çehreni, ey nazlı hilâl!
Kahraman ırkıma bir gül; ne bu şiddet, bu celâl?
Sana olmaz dökülen kanlarımız sonra helâl.
Hakkıdır Hakk'a tapan milletimin istiklâl...

Ben, ezelden beridir hür yaşadım, hür yaşarım.
Hangi çılgın bana zincir vuracakmış? Şaşarım
Kükremiş sel gibiyim, bendimi çiğner, aşarım;
Yırtarım dağları, enginlere sığmam, taşarım.

Garbın âfâkını sarmışsa çelik zırhlı duvar.
Benim iman dolu göğsüm gibi serhaddim var.
Ulusun, korkma... Nasıl böyle bir imânı boğar
Medeniyet dediğin tek dişi kalmış canavar?

Arkadaş, yurduma alçakları uğratma sakın!
Siper et gövdeni, dursun bu hayâsızca akın.
Doğacaktır sana va'dettiği günler Hakk'ın,
Kimbilir, belki yarın, belki yarından da yakın!

Bastığın yerleri toprak diyerek geçme, tanı...
Düşün, altındaki binlerce kefensiz yatanı...
Sen şehit oğlusun, incitme, yazıktır atanı;
Verme dünyaları alsan da bu cennet vatanı...

Kim bu cennet vatanın uğruna olmaz ki fedâ?
Şühedâ fışkıracak toprağı sıksan, şühedâ
Cânı, cânanı, bütün vârımı alsın da Hudâ
Etmesin, tek, vatanımdan beni dünyada cüdâ.

Rûhumun senden, ilâhî, şudur ancak emeli:
Değmesin ma'bedimin göğsüne na-mahrem eli.
Bu ezanlar, ki şahâdetleri dinin temeli,
Ebedi yurdumun üstünde benim, inlemeli
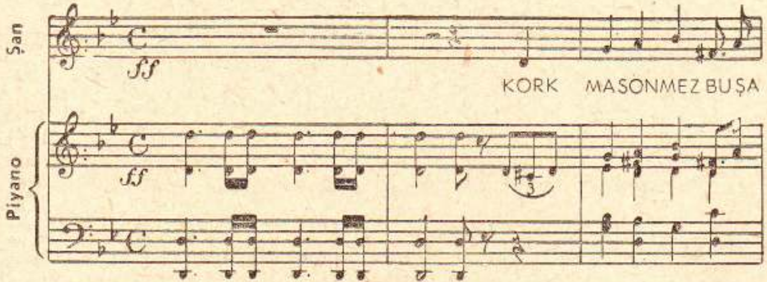
O zaman vecd ile bin secde eder, varsa, taşım;
Her cerîhamdan, ilâhî, boşanıp kanlı yaşım
Fışkırır rûh-i mücerret gibi yerden nâşım;
O zaman yükselerek arşa değer belki başım.
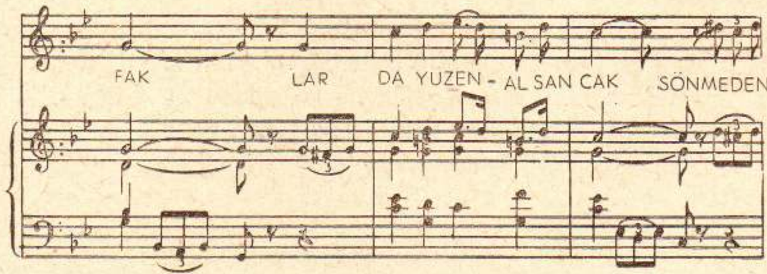
Dalgalan sen de şafaklar gibi ey şanlı hilâl!
Olsun artık dökülen kanlarımın hepsi helâl...
Ebediyyen sana yok, ırkıma yok izmihlâl!
Hakkıdır hür yaşamış bayrağımın hürriyet;
Hakkıdır Hakk'a tapan milletimin istiklâl!
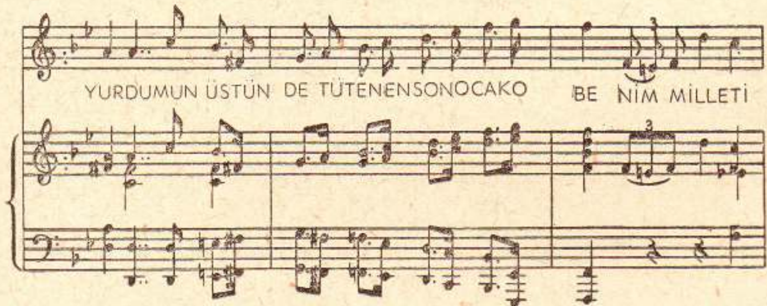
Mehmet Akif ERSOY
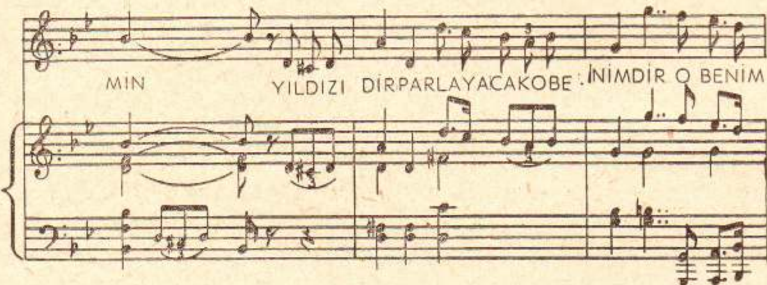
İSTİKLÂL MARŞI
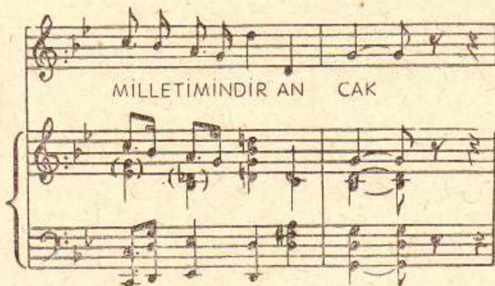
Söz: Mehmet Akif ERSOY   Beste: Zeki ÜNGÖR

Bundan sonra ikinci dörtlük de aynı beste ile çalınır.

İSTİKLÂL SAVAŞI

(Bk. KURTULUŞ SAVAŞI)

İSTİRİDYE

İki kavkılı, eti lezzetli bir deniz hayvancığıdır. Kavkıları, menteşeli gibi, birbirinin üzerine kapanır.

İstiridye, yumuşakçaların yassısolungaçlılar sınıfındandır. Midyeye benzerse de, bulunduğu yere yapışıktır, midye gibi dolaşamaz. Kabukları da midyenin kabukları gibi parlak, ince ve düz değil, kalın, pürtüklüdür, üstü çürümüş taşa benzer. Denizin dibinde taşa bağlı olan alt kabuğu daha kalın ve kubbelidir.

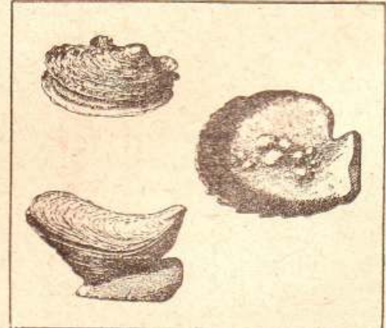
İstiridyenin başlıca iki cinsi vardır:

1 — Âdi istiridye: Daireye yakın bir biçimdedir.

2 — Portekiz istiridyesi: Yumurta biçimidir.

Yudumuzun sularında bulunan istiridyeler etlerinin lezzetiyle tanınmıştır. Bu arada, İstanbul sularından, Boğaz'ın akıntılı ve anaforlu kıyılarından çıkarılan istiridyeler en lezzetlileridir.

İstiridye, biri mayısta, biri ağustosta olmak üzere, yılda iki kere tohum döker. Tohumlar ancak iki yılda gelişip, yenilebilecek bir istiridye haline gelir; midye ise bir yılda yetişir.

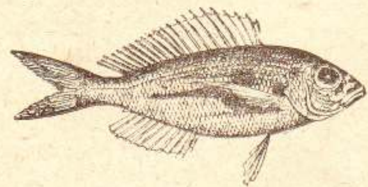

İki istiridye çeşidi ile kabuğu açılan bir istiridyenin içindeki inciler.

İstiridye «alkarna» denilen, yarı demirden, yarı ağdan yapılmış bir tarakla toplanır. Alkarna kayığı istiridye bulunan yerden biraz uzakta demirler. Alkarna, istiridyelerin bulunduğu yere atılır. Sonra, kayıktan çıkrıkla çekilir. Alkarna, böylece, denizin dibini tarıyarak, istiridyeleri toplar.

İSTRONGİLOS

Kıyı sularımızda çok tutulan, eti lezzetli bir balıktır. Biçimi ve rengi izmariti andırır. Yalnız, vücudu daha dar, başı daha sivricedir. Eti izmarit etinden daha makbul tutulur. 20 santim boyundadır. İstanbul sularında çok bulunur.

İstrongilos balığı

Başlıca Karagöz Tipleri

Hacivat

Karagöz

Karagöz Oyunu Dekorlarından Konak ve Araba

Tuzsuz Deli Bekir

Çelebi

Baba Himmet

Tiryaki

Yahudi

Arnavut

Zenne

Acem

Frenk

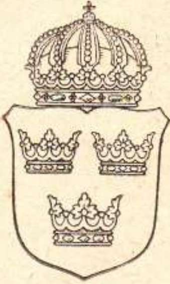

Arap

Beberuhi

Ayvaz Serkis

Kuzey'de, sakin insanların yaşadığı; ormanlar, karlar ve yemyeşil tabiatla örtülü medenî bir ülke.

İSVEÇ

İsveç'in arması

İSVEÇ, Kuzey Avrupa'da İskandinavya Yarımadası'nın doğu bölümü üzerinde bir devlettir. Batısında Norveç, kuzeydoğusunda Finlandiya vardır. Doğuda Botni Körfezi, İsveç'le Finlandiya'yı birbirinden ayırır. Daha güneyde Baltık Denizi, İsveç'i Baltık ülkelerinden (Estonya, Letonya, Litvanya'dan), güneyde de Polonya ile Almanya'dan ayırır. Sund Boğazı ile Kattegat iç denizi de Danimarka adaları ile sınır çizer.

Yüzölçümü: 449.165 km²
Nüfusu: 7.680.000
Başkenti: Stockholm

İsveç'in Coğrafya Durumu

Dağlar. — İskandinavya Dağları, Oslo Fiyordu'ndan kuzeye doğru Norveç'le İsveç arasında uzanır, Atlas Okyanusu'nun Kuzey Buz Denizi'nden ayrıldığı bölgede biter. Kuzeyde 2.128 m. yükselen tepeler vardır. Bu ihtiyar dağlardan uzaklaştıkça arazi alçalır; güney ve doğu kıyıları büyük ovalar halindedir.

Akarsu ve Göller. — Baltık Denizi ile onun kuzey uzantısı olan Botni Körfezi'ne birbirinin yanı sıra dökülen birçok akarsu ülkeyi sular. Pek çok da göl vardır. En büyükleri güneyde Wener ile Wetter gölleridir. Baltık'taki iki büyük ada, Gotland ile Öland da İsveç'e aittir.

Iklim. — Ülkenin güney yarısında Orta Avrupa iklimi, kuzey yarısında soğuk Doğu Avrupa iklimi hüküm sürer. Bütün doğu kıyıları kışın donar. Ortalama ısı Stokholm'da 5° dir. Yıllık yağış 50 sm. kadardır; güneyde fazlalaşır. Tipik bitki örtüsü güneyde kışın yapraklarını döken ağaçlar, kuzeyde çam ve dağ ormanları, İskandinavya Dağları bölgesinde Alp bitkileridir. Kayın ağacının kuzey sınırı İsveç'in en güneyinden, meşeninki de ortasından geçer.

Ülke kuzeyden güneye doğru birtakım bölgelere ayrılır: Kuzeye Laponya denir; burası Kuzey Kutup Dairesi'nin kuzeyinde kalır. Daha güneye Norrland denir. Bunun daha güneyinde Svealand, en güneyde Götaland bölgesi vardır.

İsveç'te Yaşıyanlar

İsveçliler, Germenler'in İskandinavya kolundan bir ırktır; İsveççe konuşurlar. 4.000 Katolik dışında bütün İsveçliler Protestan (Lüteryan) dır.

Ülkede İsveçliler'den başka 14.000 Yahudi, 168.000 Danimarkalı, Norveçli ve Fin, 25.000 Alman, 4.000 İngiliz, 3.000 Amerikalı, 5.000 Leh, 10.000 Lapon, 20.000 de Eston, Leton ve Litvan vardır.

İsveç dışında 1.644.000 İsveçli bulunur. Bunların 1.095.000'i A. B. D.'nde, 401.000'i Finlandiya'da, 117.000'i Kanada'da, 22.000'i Danimarka'da, 6.000'i Sovyetler Birliği'ndedir. Böylece, dünyada 9.065.000 kadar İsveçli bulunduğu anlaşılır. İsveç'te nüfus artışı yavaştır. 1815'te 2,5 milyon olan İsveçliler 1930'da ancak 6 milyonu bulmuş, bugün 7,5 milyonu az geçmiştir.

Başlıca Şehirler

Stockholm: Doğuda Baltık üzerinde 840.000 nüfuslu bir liman ve devletin başkentidir (Bk. Stockholm).

Göteborg: 452.000 nüfusludur. Güneybatıda Kattegat üzerinde bir limandır. Sanayi ve kültür merkezidir.

Malmö: 242.000 nüfusludur. İsveç'in en güneyinde Sund Boğazı üzerinde bir limandır. Danimarka'nın başkenti Kopenhag'ın karşısındadır, bu şehre feribotla bağlıdır. Tersaneleri önemlidir.

Norrköping: 106.000 nüfusludur. Stockholm'un az güneyinde Baltık üzerinde bir limandır. Dokuma ve kimya endüstrileri önemlidir.

Diğer şehirler arasında nüfusu 50.000'in üstünde olanlar şunlardır: Uppsala (95.000), Hälsingborg (97.000), Örebro (85.000), Västeras (83.000), Boras (78.000), Linköping (76.000), Eskilstuna (67.000), Slona (61.000), Gävle (60.000), Jönköping (56.000), Karlstad (50.000), Halmstad (50.000), Lund (50.000). Bunlardan başka 20-50 bin nüfuslu 23 küçük şehir vardır.

İsveç 25 il'e ayrılmıştır. İllerin en kalabalığı Stockholm şehrini içine alanıdır. Nüfusu bakımından dünya devletleri arasında 55. olan İsveç'te km²'ye 17 kişi düşer.

Ekonomik Durum

Tarım. — Başlıca ürünler buğday, arpa, yulaf, patatestir. Elde edilen yıllık ortalama 600.000 ton buğday halka yetmediği için yılda 154.000 ton ithal edilir. Pancar da İsveç'in başlıca ürünleri arasındadır. Yılda 265.000 ton kadar şeker yapılır.

İsveç'te sığır ve at da yetiştirilir. 50.000 ton kadar peynir, 77.000 ton kadar tereyağı, 100.000 ton kadar margarin bitkisel yağ, 2 milyon hektolitre bira elde edilir.

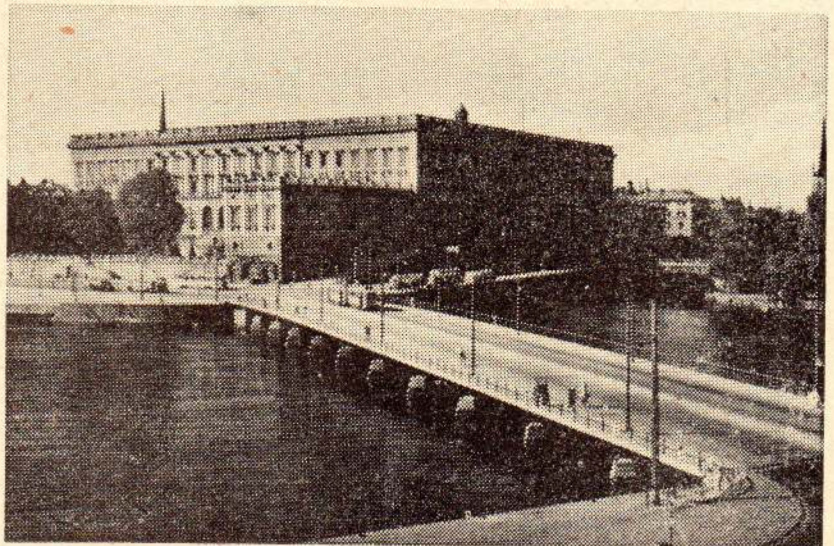
Madenler. — İsveç'te elde edilen başlıca madenler şunlardır: 71.000 ton çinko, 90 ton gümüş, 42.000 ton kurşun, 14.000 ton alüminyum, 3.781 kilo altın, 124.000 ton tuz, 1.000 ton manganez.

Endüstri. — İsveç'in çelik endüstrisi pek ünlüdür. En iyi çelikler eskiden beri İsveç'te yapılır. Yılda 18 milyon ton kadar demir elde edilir. 1,8 milyon ton kadar çelik yapılır. Otomobil yapımında İsveç dünyada 10.'dur. 1959'da 95.647 otomobil, 16.747 kamyon, toplam olarak 112.394 motorlu taşıt yapılmıştır. İsveç motorları, yazı makineleri, buna benzer daha birçok mal dünyada büyük rağbet görür. Gemi yapımında İsveç son zamanlarda Japonya, İngiltere ve Almanya'dan sonra dünyada 4. lüğü almıştır. İsveç'te kâğıt endüstrisi de çok gelişmiştir. Yılda 1,5 milyon ton kadar kâğıt elde edilir.

Dış ticaret hacmi, yani ithalât - ihracat toplamında İsveç, dünya devletleri arasında 11. dir.

Ulaştırma. — 16.700 km. demiryolu ile ülke iyice örülmüştür. Ayrıca 91.000 km. kara yolu, 1.307.000 kadar motorlu taşıt, 2 milyon telefon, 2 milyon radyo, 2.500 sinema salonu vardır. Aşağı yukarı üç kişiye bir telefon düşer ki, bu bakımdan İsveç, dünyada A. B. D.'nden sonra 2. gelir. Gündelik gazete tirajı 4 milyona yaklaşmıştır; yani 2 kişiye bir gazete düşmektedir ki, bu da dünyanın en yüksek nispetlerindendir.

İsveç'in ticaret filosu 3 milyon tona yakındır, dünyada 11. gelir. 232 savaş gemisi, barışta 13.000 kişilik donanması da dünyada 9.'dur. 5 kruvazörü, 27 denizaltısı, 27 muhribi vardır. İsveç tarafsız bir devlet olmakla

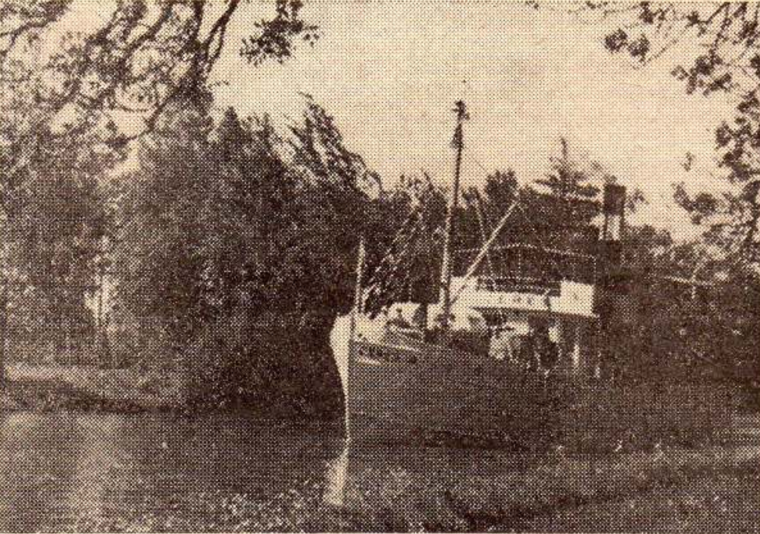

İsveç'in başkenti 840.000 nüfuslu Stockholm'dur. Dünyanın en medeni, en modern şehirlerinden olan Stockholm aynı zamanda işlek bir limandır.

İSVEÇ'İN ÜÇ AYRI KÖŞESİ

İsveç'in Norrland bölgesinde çevresi çam ormanlariyle kaplı bir göl

Göta Kanalı'nda işliyen hem yolcu, hem de yük gemisi. İsveç'te ormanlar içinden geçen sayısız kanallar vardır.

İsveç'in batı kıyılarında Tylösand'da tabiî bir plâj. Yazın sıcak günlerinde bu plâjların zevkine doyum olmaz.

beraber millî savunma pek kuvvetlidir, eski tarihî askerlik şanına lâyık derecededir.

Eğitim ve Kültür

İsveç'te okuma-yazma bilmiyen yoktur. Ekonomi bakımından dünyanın en ileri devletlerinden biri, belki birincisi olan İsveç, kültür bakımından da öyledir. Sosyal güven ve sigortalar kadar kültür kurumları ile vatandaşın öğrenimi de pek esaslı kanunlara bağlanmıştır. 4 üniversite vardır. Bunlardan Stockholm Üniversitesi 1810'da kurulmuştur; 7.700 öğrencisi vardır. Uppsala Üniversitesi, 1477'de kurulmuştur; 5.000 öğrencisi vardır. Lund Üniversitesi 1668'de kurulmuştur; 3.600 öğrencisi vardır. Göteborg Üniversitesi, 1889'da kurulmuştur; 3.500 öğrencisi vardır. Uppsala Üniversitesi dünyaca ünlüdür. Burada Doğu'ya, bu arada Türkçe'ye ait incelemeler de pek önemlidir; Üniversite'nin Arapça, Farsça, Türkçe el yazmaları kolleksiyonu dünyaca ünlüdür.

Edebiyat. — İsveç büyük yazarlar yetiştirmiştir. XIX. yüzyılın başlarında Erik J. Stagnelius, J. O. Wallin, F. M. Franzen, K. F. Dahlgren, Per H. Ling gibi şairler İsveç edebiyatını dünyaya tanıtırlar. Roman daha sonra gelişti, XIX. yüzyıl İsveç romancıları arasında A. J. Rydberg (1828-1895), M. J. Crusentolpe (1795 - 1865) başta gelir. Son çağ İsveç edebiyatı ise Selma Lagerlöf (romancı) Karlfeldt (şair), Strindberg (piyes yazarı) gibi büyük yazarlar yetiştirmiştir.

Tarihte İsveç

İsveçliler İskandinav kavimlerindendir, bugün bulundukları bölgeye Taş Çağı'ndan beri yerleştikleri sanılıyor. IX. yüzyılda Hıristiyan oldular. İsveç kırallığı 1397'den 1521'e kadar «Kalmar Birliği» denen İsveç - Norveç - Danimarka kırallıklarına dahil kaldı. Sonra Vasa Hanedanı ile yeniden tek başına kırallık oldu. II. Gustaf - Adolf zamanında (1611 - 1632) Otuzyıl Savaşları'na katıldı, Avrupa'nın en büyük askerî devletlerinden biri oldu (Bk. Otuzyıl Savaşları).

1629'dan 1721'e kadar 92 yıl İsveç dünyanın büyük devletleri arasındaydı. 1700'de 1.278.023 km² toprağı, 4,5 milyon nüfusu vardı (bugün aynı toprakların nüfusu 26,7 milyondur). Bu tarihlerde İngilterenin nüfusu 8,5 milyondu. İsveç, bugünkü toprakları dışında Finlandiya'yı, Almanya'da Kuzey Pomeranya'yı (8.000 km²), Letonya'yı, Estonya'yı, Karelya'yı, İngirya'yı (bugünkü Leningrad eyaleti) kaplıyan büyük bir kuzey kırallığı idi. Hattâ bir ara Almanya'da Hanovra devletinden Bremen ve Verden, Prusya devletinden Stettin, Danimarka'dan da Sund şehir ve bölgelerini almış, arazisine katmıştı. XII. Carl, İsveç'i bir ara Rusya'yı mahvederek Doğu Avrupa'nın hâkimi yapacak gibi göründüyse de, Poltava felâketinden sonra, Rusya'ya karşı İsveç'in büyük dostu ve bağlaşığı Türkiye'ye sığınmak zorunda kaldı (Bk. Prut Savaşı). XVIII. yüzyılın ilk yarısında büyük kırallık, fetihlerini koruyamadı. 1750'de 794.278 km² toprağı ve 3,5 milyon nüfusu kalmış, büyük devletler arasından çıkmıştı; bugünkü İsveç'ten başka ancak Finlandiya ile Kuzey Pomeranya'yı muhafaza ediyordu.

1815 Viyana Antlaşması, İsveç'i Kuzey Pomeranya'dan ve Rusya'ya bıraktığı Finlandiya'dan yoksun etti; yalnız Norveç kırallığını Danimarka'dan alarak, İsveç kırallığına kattı. Böylece 835.989 km² büyüklüğünde, 3,3 milyon nüfuslu önemli bir kırallık kurulmuş oldu. 1818'de eski hanedandan kimsenin kalmaması üzerine Fransa mareşali Bernadotte, İsveç kıralı seçildi (Bk. Carl XIV.). 1905'te Norveç, İsveç'ten ayrıldı, kendisine, 1814'e kadar bağlı olduğu Danimarka hanedanından bir prensi kıral seçti. Bu büyük buhrana rağmen İsveç, her iki Dünya Savaşı'nda tarafsızlığını koruması sayesinde, çok büyük bir refah ve zenginliğe erişti.

Bugün İsveç meşrutî bir kırallıktır, dünyada pek az raslanan gerçek demokrasilerinden biridir. Kıral VI. Gustaf-Adolf, Bernadotte Hanedanı'nın 6. kıralıdır. Devletin İsveççe'deki adı «Swerige» dir (sverya okunur).

Bibliyografya. — Bu konuda Türkçe eserlerin başlıcaları:
İsveç Kıralı XII. Karl'ın Türkiye'de Kaldığı Zamana Ait Metinler ve Vesikalar (Prof. Dr. A. N. Kurat, 1943); İsveç Kıralı XII. Karl'ın Türkiye'de Kalışı ve Bu sıralarda Osmanlı İmparatorluğu (Prof: Dr. A. N. Kurat, 1943); İsviç'te Kooperatifçilik (A. Gjöres'ten çev. H. Şenozan, 1940).

İSVEÇ CİMNASTİĞİ

Spora, açık hava eğlencelerine çok meraklı olan İsveçliler, beden eğitimi alanında bütün dünyaya yenilik getiren bir sistem kurmuşlardır. «İsveç Cimnastiği» diye anılan bu sistem, beden eğitiminde en bilimsel usûl olarak tanınır, çünkü bu usûlde beden hareketleri yalnız şekil olarak kalmamış, vücudun işletilmesi, geliştirilmesi, aynı zamanda sağlığı koruması gibi esaslara dayanmıştır.

İsveç cimnastiğinin öncüsü olan Pehr Henrik Ling 1860'da yayınlanan «Cimnastiğin Ana Temelleri» adındaki kitabında, beden hareketinin eğitim, estetik, askerî ve tıbbî bakımlardan faydalarını anlatıyordu. Daha sonra, Stockholm'da kurulan Merkezî Cimnastik Enstitüsü'nün başına geçen Ling, buradaki çalışmalariyle, İsveç Cimnastiğini geliştirdi.

Beden eğitimindeki bu yeni usuller kısa zamanda bütün Avrupa memleketlerine yayıldı. Bu arada, Almanya'da Müller, Fransa'da Hebert gibi eğitimciler, İsveç cimnastiği esasına dayanan yeni beden hareketleri sistemi kurdular.

İsveç cimnastiğinde gözetilen başlıca esaslar şunlardır:

1 — Vücut organlarının işletilmesi: Her organın, tabiî fonksiyonunu yerine getirirken gereken hareketlerini tam ölçüsünde yapmalı, zorlanmamalıdır.

2 — Hareketlerde estetik: Organların hareketleri estetik bir durum göstermeli.

3 — Sağlık: Organların hareketleri kan dolaşımını, tam soluk almayı sağlıyacak şekilde olmalı.

İsveç cimnastiği daha çok toplu bir halde uygulanmış, bununla da gençlerin toplu idman hareketleri, bu arada estetik ve ritmik oyunlar yapmaları sağlanmıştır (Bk. Beden Eğitimi).

IŞIK ÜLKESİ: İSVEÇ

İSVEÇ'e ilk giden birinin gözüne önce bu ülkenin göz kamaştırıcı ışıkları çarpar. Muazzam bir hidroelektrik sistemi kurmuş olan İsveç'te elektrik her şeyden bol ve ucuzdur. İsveçliler uzun kış aylarını bol ışık sayesinde sıkıntısız geçirirler.

İsveç'te göze çarpan ikinci bir özellik de çiçeklerin bolluğudur. Ülkenin iklimi çeşitli çiçekleri yetiştirmeye pek elverişli olmadığı halde, İsveç halkı ne yapar yapar çiçek yetiştirir. Çiçek sevgisi öyle bir hale gelmiştir ki evlerinde küçük ağaçlar yetiştirenlere bile raslanır.

30 nisan İsveçliler için çok önemli bir gündür. Bütün daireler, dükkânlar kapanır, halk güneşin yeniden aralarına dönüşünü büyük törenle, eğlencelerle kutlar. 24 haziran günü, yani yaz ortasında, İsveç şehirleri birdenbire boşalıverir. Herkes yazlıklara dağılmıştır.

Her mevsimin kendine göre bayram ve tatil günleri vardır. Bu bayramlar, eski devirlerdeki bayramları hatırlatacak şekilde kutlanır. En güzel mevsim bayramı Yaz Ortası Bayramı'dır. 24 haziranda kutlanan bu bayram günü bütün evler çiçeklerle, yeşilliklerle donatılır. Gençler, bulundukları kasabanın, şehrin meydanına gidip dans ederler, eğlenirler. Burada Yaz Ortası Kıraliçesi seçilir. Bayram gecesi çocuklar iyilik perilerini beklerler.

İsveçliler çok uzun boylu insanlardır. Dünyanın en uzun ömürlü insanları da İsveçliler arasından çıkar. İsveç'te halk, kolay kolay hiçbir meseleye heyecanlanıp üzülmediği için olsa gerek, XX. yüzyılın sıkıntıdan, heyecandan doğma çaresiz hastalıklarına burada pek az raslanır.

En Eski Meclis

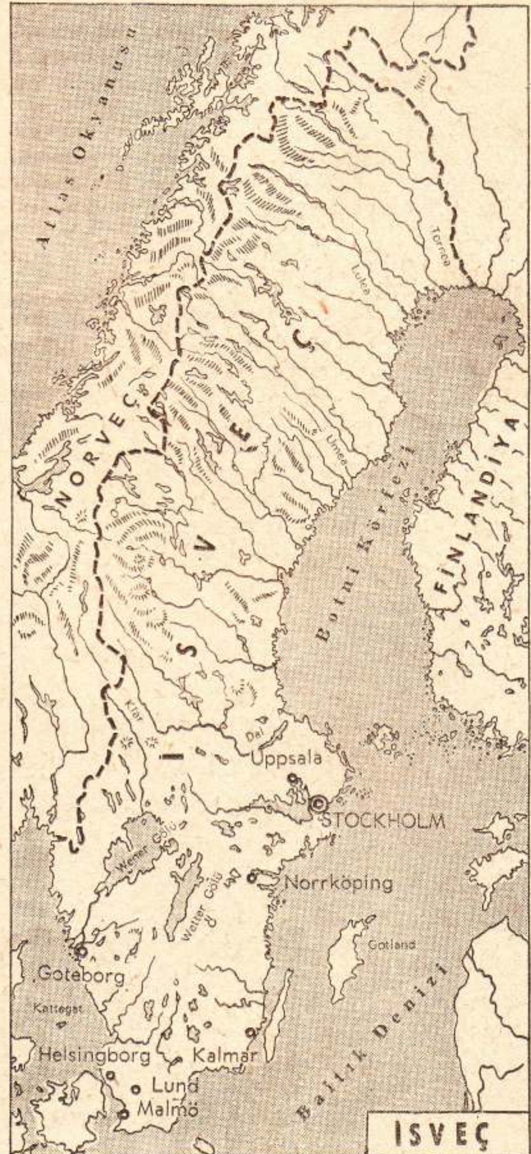
Avrupa'nın en eski millet meclisi de İsveç'tedir. 1435'te kurulan Rigstad bugün hâlâ aynı esaslara dayanarak vazife görmektedir. İsveç kırallıkla idare edilmekle beraber dünyanın en demokrat ülkelerinden biridir. Kıral ailesi gayet mütevazı yaşar. Vektiyle İsveç'e gelen bir yabancı devlet başkanı, Kıral Gustaf'ın hiç muhafızı bulunmayışına şaşmış, bunu kırala da açıklamaktan kendini alamamıştı. İhtiyar kıral buna gülümsiyerek şu cevabı verdi:

— «Siz görmüyorsunuz ama, benim altı buçuk milyon muhafızım var...»

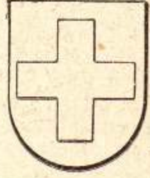
O tarihte İsveç'in nüfusu altı buçuk milyondu.

Dürüst İnsanlar

İsveçliler çok dürüst insanlar olarak tanınmıştır. Hırsızlık, dolandırıcılık, hiylebazlık gibi olaylara hemen hemen hiç raslanmaz. Bu arada, sokakta bir elektrik direğinin altına bırakacağınız bir saati günlerce sonra gene orada bulabileceğinizi söylerler.

İSVİÇRE: Avrupa'nın Manzaraları En Güzel, Şehirleri En Temiz Ülkesi

İsviçrenin arması

İSVİÇRE, Orta Avrupa'da bir devlettir. Kuzeyinde Almanya (Baviyera), doğusunda Avusturya ile Liechtenstein, güneyinde İtalya, batısında Fransa bulunur.

Yüzölç: 41.925 km²

Nüfusu: 5.576.000. Başkenti: Bern

İsviçre'nin Coğrafya Durumu

İsviçre dağlık bir ülkedir. Dağlar genç ve sarptır. Kuzeye doğru arazi oldukça alçalır. Fransa'dan başlıyan Alplar, İtalya-İsviçre sınırı boyunca, İsviçre'nin önemli bölgelerini kaplıyarak, Avusturya'ya doğru uzanır. Avrupa'nın en yüksek tepesi olan Mont Blanc (4.810 m.) Fransa'da bulunmakla beraber İsviçre sınırına yakındır. Saint Bernard Geçidi (2.469 m.) Fransa sınırı yakınında İsviçre ile İtalya'yı bağlar. Daha doğuya doğru Simplon Geçidi (2.010 m.) de aynı işi görür. Daha kuzeydoğuda Saint Gotthard Geçidi (2.111 m.) vardır.

Bu geçitler ve bunlardan geçen kara ve demiryolları vasıtasiyle sarp Alpler, güneyle ulaşımı sağlar. Dağların yüksek yerleri buzullarla kaplıdır. Jungfrau Buzulu (4.272 m.) en yükseklerinden biridir.

Akarsular, Göller. — Irmaklar, derin vâdiler açarak, dağlar arasından geçer. Rhône nehri güney İsviçre'de Alpler'in yüksek bir noktasında doğar, Cenevre Gölü'ne dökülür, gölün öbür ucundan Fransa'ya geçerek yoluna devam eder. Ren nehri de İsviçre'den doğar, Konstans Gölü'nden geçer, Almanya ile sınır çizer; birçok kolları İsviçre'yi sular. İsviçre, aynı zamanda bir göller ülkesidir. Güneybatıda Cenevre Gölü (deniz yüzeyinde 372 m.) Fransa ile paylaşılmıştır. Kuzeyde Konstans Gölü de (denizden 395 m.) Almanya ile bölüşülür. Güneyde İtalya ile paylaşılan göllerin en ünlüsü de Maggiore ile Lugano'dur. Dağ gölleri pek güzeldir, hemen hemen her mevsimde turist çeker.

Iklim. — Ülkede yüksek dağlar iklimi, güneyde bazı bölgelerde Akdeniz iklimi, batıda Batı Avrupa deniz iklimi hüküm sürer. Yağış boldur; yıllık ortalama 140 sm.'yi bulur; yüksek bölgelerde pek fazlalaşır (2 m. yi geçen yerler vardır). Tipik bitki örtüsü Alp bitkileri, bazı yerlerde yapraklarını kışın döken ormanlardır. Yıllık ısı ortalaması 13° dir. Yer yer bulunan ormanlarla çayırlardan faydalanılır. Meyva bahçeleri de vardır. Elverişli olan yerlerde tarım yapılır. Toprağın her parçasından faydalanılmaya çalışılmakla beraber, arazinin durumu, ancak endüstri ve turizm ile yaşamayı sağlıyacak haldedir.

İsviçre'de Yaşıyanlar

İsviçreliler, 4 kavimden meydana gelmiş bir millettir: Almanlar (3.967.000) Fransızlar (1.123.000), İtalyanlar (328.000), Romanşlar (59.000). Bunların her biri kendi dillerini konuşurlar. 4 dil de resmî dildir (dördüncüsü ancak son zamanlarda resmî olarak kabul edilmiştir). Başka dilleri konuşan da 37.000 kişi vardır.

Yabancılar bu ülkede yaşamayı çok severler. 1920'de bile 3,9 milyon nüfusun 400.000'i yabancıydı. Buna karşılık yabancı ülkelerde de 177.000 İsviçre uyruğu vardır (61.000'i Fransa'da, 19.000'i Almanya'da, 13.000'i İtalya'da, 12.000'i A. B. D.'nde, 8.000'i İngiltere'de, 8.000'i Arjantin'de, 7.000'i Kanada'da, 6.000'i Brezilya'da, 43.000'i başka ülkelerde).

İsviçre milletinde din birliği de yoktur. 22.000 Yahudi ile dışarıdan gelen 1.000 Müslüman dışında nüfus (3.208.000 Hıristiyan Katolik, 2.338.000 Protestan) dır.

İsviçre'de nüfus oldukça artmaktadır. 1600'de 1.400.000 olan nüfus ancak 1780'de 2 milyona yaklaşmış, 1920'de 4 milyonu bulmuş, 1955'te 5 milyon olmuştur. Bugün km² ye 135 kişi düşmektedir. İsviçre, nüfus bakımından dünya devletleri arasında 65. gelir.

Başlıca Şehirleri

Bern: 184.000 nüfusludur. Başkenttir. Almanca konuşulur (Bk. Bern).

Zurich: 464.000 nüfusu ile İsviçre'nin en büyük şehridir. Almanca konuşulur. Kuzeyde aynı adı taşıyan gölün kuzeyindedir. Büyük endüstri ve kültür merkezidir.

Basel: 245.000 nüfusludur. Almanca konuşulur. Ren ırmağı üzerinde, denizden 273 m. yükseklikte, Almanya ile Fransa'nın İsviçre ile sınır yaptıkları köşededir. Fransızca'da «Bâle» (Bal) dir. Büyük ticaret pazarı ve endüstri merkezidir.

Cenevre (Genève): 205.000 nüfusludur. Fransızca konuşulur. Aynı adı taşıyan gölün güneyinde, Fransa sınırına pek yakın, Rhône ırmağı üzerindedir. Pek tanınmış kültür merkezidir.

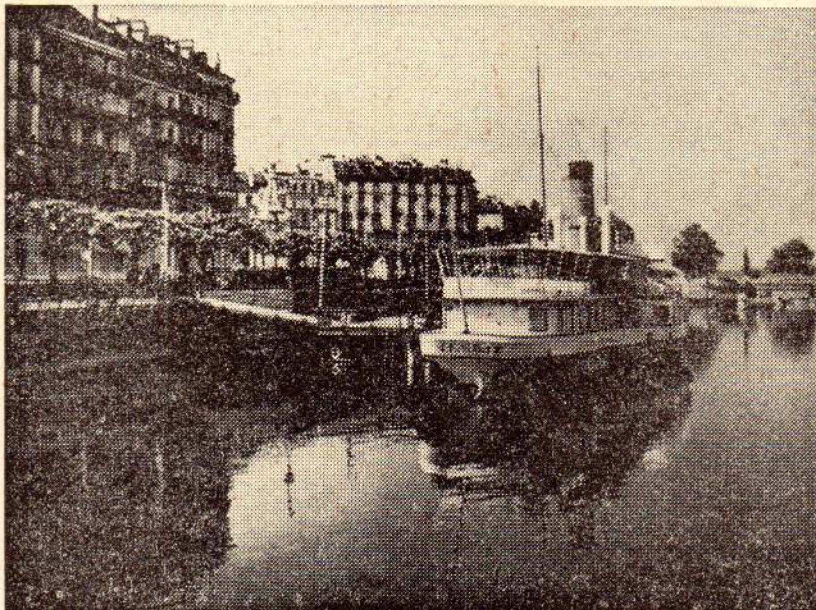
Lausanne: 129.000 nüfusludur. Fransızca konuşulur. Cenevre Gölü'nün kuzeyindedir. Önemli kültür merkezidir. Türkiye tarihinde, Türkiye ile Müttefikler arasındaki savaş ve anlaşmazlığa son veren ve Türkiye Cumhuriyeti'ni tanıyan antlaşma (Lozan Antlaşması) ile ünlüdür.

Geri kalan şehirler arasında şunlar sayılabilir: St. Gallen (nüfus:78.000; konuşulan dil: Almanca), Winterthur (86.000, Almanca), Luzern (70.000, Almanca), Biel (69.000, Almanca). Bunlardan başka 9 küçük şehir (20 - 50 bin nüfuslu) vardır ki bunların da 4'ünde Fransızca, 3'ünde Almanca, 1'inde İtalyanca (Lugano), 1'inde de Romanş konuşulur (Coire).

Görüldüğü üzere ülkenin ekonomik bünyesi icabından pek büyük şehirler yoktur. Yalnız kasabalarda bile medenî ihtiyaçlar en son haddine kadar halledilmiş durumdadır.

İsviçre'nin Ekonomik Durumu

Tarım. — İsviçrenin başlıca ürünleri buğday (yılda ortalama, 5 milyon ton), patates (1,5 milyon ton), tütün (24.000 ton) dür. Buğday yetmediğinden dışarıdan da alınır. İsviçre'de sığır da beslenir. Ülkede 1.660.000 kadar sığır vardı. Yılda 32.000 ton tereyağı, 61.000 ton da peynir elde edilir. İsviçre peynirleri pek ünlü, kıymetli, lezzetlidir. «Gravyer» dediğimiz «Gruyère», İsviçre cinsi peynirdir, İsviçre'de küçük bir kasabanın adını taşır. Bu peynir hiçbir yerde İsviçre'deki kadar lezzetli yapılamaz.

Cenevre, aynı adı taşıyan gölün kıyısında kurulmuş, sevimli, modern bir şehirdir. Yılın her mevsimde burası turistlerle dolar, taşar.

Endüstri. — Elektrik enerjisinden İsviçre'de çok faydalanılır. 1959'da 18,2 milyon kwh. elektrik elde edilmiştir. Besin, dokuma, kimya endüstrileri pek gelişmiştir. İsviçre saatçilikte dünyada birincidir. Bu sanayi alanları dışında yeryüzünün en ileri bir iki turist çeken ülkesinden biri olması, İsviçre'ye büyük refah sağlamıştır. Her iki Dünya Savaşı'na, daha başka savaşlara girmemesi ode bu refahı artırmıştır.

Ticaret pek canlıdır. Dış ticaret hacmi (yani ithalât - ihracat toplamı) yılda 3 milyon 500 bin doları geçer, dünya devletleri arasında 14. gelir.

Ulaştırma. — İsviçre'de ulâştırma sistemi pek ileridir. 5,900 km. demiryolunun hepsi elektriklidir ki, bu özelliğiyle İsviçre dünya devletleri arasında tektir. 17.000 km. kara yolu, 500.000'i aşkın motorlu taşıt, 1 milyon telefon, 550 sinema salonu vardır. 100 kişiye 28 telefon düşer ki, dünya devletleri arasında 4. sıra demektir. 104.000 tonluk ticaret filosu yabancı denizlerde işler. Kara devleti olduğu için silâhlı deniz kuvveti yoktur.

Eğitim ve Kültür

İsviçre'de okuma - yazma bilmiyen yoktur. Yüksek, teknik, hattâ orta öğretim için İsviçre'ye yabancı öğrenci çok gider. Üniversiteleri, konservatuvarları, müzeleri pek ünlüdür. 8 üniversitede 2.000 kadar öğretmen 16.000'i aşkın öğrenci vardır; bunlardan 650 öğretmenle 5.700 öğrenci Fransızca öğretim yapan üniversitelerde, kalanı Almanca öğretim yapanlardadır. 8 üniversite şunlardır:

Zurich Üniversitesi. — 1523'te kurulmuştur; Almanca öğretim yapar; 720 öğretmeni, 5.400 öğrencisi vardır.

Genève (Ceneve) Üniversitesi. — 1559'da kurulmuştur; Fransızca öğretim yapar; 263 öğretmeni, 2.400 öğrencisi vardır.

Bern Üniversitesi. — 1834'te kurulmuştur; Almanca öğretim yapar; 243 öğretmen, 2.400 öğrencisi vardır.

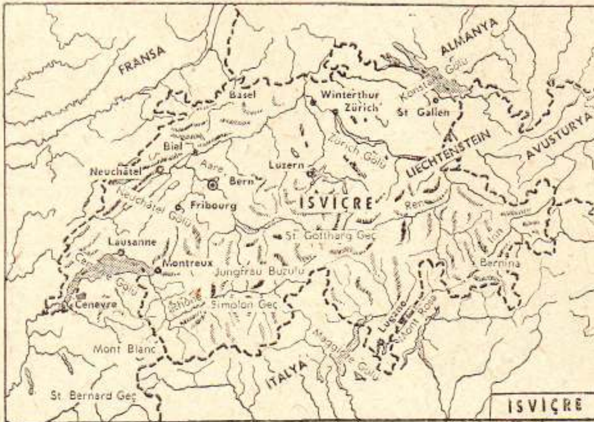
Basel Üniversitesi. — En eski İsviçre üniversitesidir. 1460'ta kurulmuştur; Almanca öğretim yapar; 247 öğretmeni, 2.000 öğrencisi vardır.

Lausanne Üniversitesi. — 1537'de kurulmuştur; Fransızca öğretim yapar; 186 öğretmen, 1.900 öğrencisi vardır.

Fribourg Üniversitesi. — 1889'da kurulmuştur; Fransızca öğretim yapar; 117 öğretmeni, 1.000 öğrencisi vardır.

Saint Gall Ünevirsitesi. — 1898'de kurulmuştur; Almanca öğretim yapar; 76 öğretmeni, 1.000 öğrencisi vardır.

Neuchâtel Üniversitesi. — 1866'da kurulmuştur; Fransızca öğretim yapar; 81 öğretmeni, 00 öğrencisi vardır.

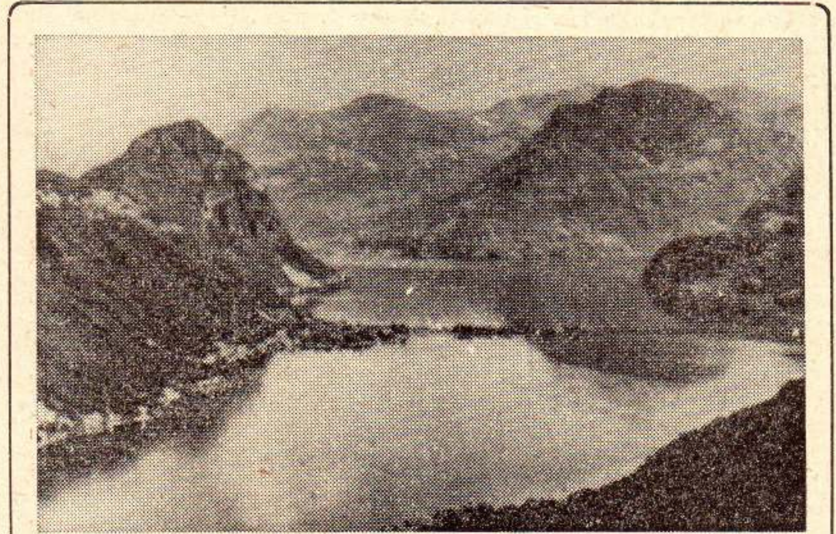

Edebiyat. — İsviçreliler'in çoğunluğu Almanca konuştuğu için, edebiyat eserleri de daha çok Almanca'dır. Eski Romalılar çağından beri konuşulan Romanş dilinde de zengin edebiyat vardır. Almanca yazan İsviçreli yazarlar arasında XVIII. yüzyılda tarihçi ve tarihî romanlar yazarı Zschokke, eleştirmeci J. J. Bodmer'le J. J. Breitinger başta gelir. Ünlü eğitimci Pestalozzi, eleştirmeci Amiel XIX. yüzyılın tanınmış İsviçreli yazarlarındandır. «İsviçreli Robinson Ailesi» yazarı J. D. Wyss ile, çocuk edebiyatı klâsiği «Heidi» nin yazarı Johanna Spyri de İsviçrelidir.

İsviçre'nin Devlet İdaresi

İsviçre, 25 devletçikten kurulu bir birleşik cumhuriyettir. Resmî adları Almancada «Schweiz», Fransızca'da «Suisse», İtalyanca'da «Svizzera» dır. Cumhurbaşkanı aynı zamanda hükümetin başıdır. Bern'deki federal hükümetle meclis dışında, «kanton» denen devletçiklerin her birinin meclisleri, hükümetleri vardır; kanunları ayrıdır. Kanunlar doğrudan doğruya halk oyuna sunulur. İsviçre, dünyanın sayılı gerçek demokrat ülkelerinden biridir.

Kantonlar büyüklük ve nüfus bakımlarından birbirine uymaz. Nüfusları 15.000 olan

«Dünyanın Cenneti» denilen Lugano Gölü'nden bir görünüş. Alpler arasında uzanan bu gölün bir ucu da İtalya topraklarındadır.

İSVİÇRE'DE BAHAR BAYRAMI

İSVİÇRE halkının beşte birinden fazlası, çiftçilikle geçinir. Arazi dağlık olduğu için sürüler dağlarda otlatılır. Baharda, sürüler otlatılmaya götürülürken bayram yapılır. Bayram günü herkes, mahallî kıyafetlerini giyer. Mayıs Kıraliçesi ilân edilen bir ineğin de başına çiçeklerden örülme bir taç konur. Kasabalılar, sürülerle birlikte dağ yolunun yarısına kadar giderler. Çobanlar, yaz boyunca dağlarda sürülerle beraber çayırdan çayıra dolaşırlar. Yaz sonunda çobanlar kasabaya döndükleri zaman hayvanların sütünden yapılan peyniri kasaba halkı aralarında paylaşırlar. Her aile kendi ihtiyacı olan peyniri ayırdıktan sonra gerisini satar. Çiftçiler, et yemezler, zira besledikleri hayvanların sütünden yapılan peynir onlara daha büyük bir kazanç sağlar.

Turistler, İsviçre'nin bir numaralı gelir kaynağıdır. Her yıl gelen binlerce turist İsviçre'ye çok miktarda para bırakır. Bundan dolayı, İsviçre halkı, turistleri rahat ettirmek, oyalamak, bir daha İsviçre'ye getirebilmek için canla başla çalışırlar. Otellerin güzel manzaralı yerlerde yapılmasına dikkat edilir. Tabiat da turist çekmek bakımından İsviçreliler'in lehine çalışmaktadır. İsviçrede turistler sayesinde hayatını kazanan pek çok insan vardır. Turistlerin rahatça dolaşabilmelerini sağlamak için mükemmel yollar yapılmıştır; ayrıca, dağ trenleri, teleferikler, turistleri İsviçre'nin sarp dağlarına çıkarır.

kantonlar bulunduğu gibi (Zurich kantonu 1.020.000 nüfusludur). 5 kantonda Fransızca konuşulur: Vaud (merkezi: Lausanne), Genève (merkezi: Cenevre), Valais (merkezi: Sion), Fribourg ve Neuchâtel. Bunların toplamı 11.198 km², nüfusları 1.241.000'dir. 1 kantonda İtalyanca konuşulur: Ticino (merkezi: Bellinzona). I kantonda da İtalyanca ile Romanş karışık konuşulur: Grisons (merkezi: Coire). Bu 2 kantonun toplamı: 9.927 km², nüfusu 377.000, öteki 18 kantonda ezici çoğunluk Almanca konuşur.

Tarihte İsviçre

İsviçre'nin eski adı «Helvetia»dır; çünkü bu bölgeye ilk önce Keltler'den Helvetler yerleşmiştir. Ülke sırasiyle, Romalılar'ın, Burgondlar'ın, Franklar'ın, Almanya (Kutsal Roma - Germen) İmparatorluğu'nun idaresinde yaşadı. XIII. yüzyılın sonlarında millî kahraman Guillaume Tell, Almanlar'a karşı ayaklandı, daha sonraki yüzyıllca İsviçre kantonları iç bağımsızlıklarını kazandılar. 1499 Basel Antlaşması ile İmparator, İsviçre'nın toptan bağımsızlığını tanıdı. XIX. yüzyıl başlarında Napoléon, İsviçre'ye girdiyse de bağımsızlığına dokunmadı. XIX. yüzyıl ortalarında Katolik Kantonlarla Protestan Kantonlar ayrılmaya kadar gidecek oldularsa da, bunun önüne geçildi.

İki büyük dünya savaşında tarafsız kalarak tarafların arasını bulmaya çalışan İsviçre, milletlerarası Kızılhaç ile eski Milletler Cemiyeti'nin merkezidir. Irk, din ve dil birliği olmadığı halde, yüzyıllar boyunca aynı topraklar üzerinde aynı emellerle yaşama sonucunda kuvvetli bir İsviçre milliyeti doğmuştur. Bu konuda çok ilgi çekici bir özellik gösteren İsviçre'de, Almanya, Fransa, İtalya ile birliğe doğru gitmek istiyen hiçbir kanton yoktur.

Bibliyografya. — Bu konuda Türkçe eselerin başlıcaları:

İsviçre'de Küçük ve Orta Teşebbüsler Sahasında Prodüktivite Dâvasının Bazı Cepheleri (M. R. Jaccard'dan çev. N. Özeken, 1955); İsviçre Medeni Kanunu Şerhi (Prof. Dr. A. Egger'den çev. V. Çernis, 2. bası, 1947); İsviçre Medeni Kanunu Karşısında Türk Medeni Kanunu (Prof. Dr H. Veldet, 1943).

İŞ

Fizikte, bir kuvvetin uygulandığı yer üzerindeki etkisine «iş» denir. Bir etken, bir cisim üzerine kuvvet uygulıyarak o cismi kuvvet doğrultusunda hareket ettirirse, etken bir iş yapmış olur. İş kavramı, fizik biliminin mekanik bölümünde önemli bir yer tutar. Mekanikte işten söz edilebilmesi için ortada bir kuvvet, bir de cisim bulunmalıdır. Kuvvet cisim üzerine etkiyerek onu bulunduğu yerden başka bir yere götürünce iş yapmış olur. Bir cismi yerden kaldırdığımızı düşünelim. Bu hareket bir iştir. Cismi kaldırmak için bir kuvvet kullanırız. Cisim de yerden ayrılarak bir hareket yapar. Bu hareketinin doğrultusu, elimizle uyguladığımız kuvvetin doğrultusu ile aynıdır.

İş, uygulanan kuvvetle, cismin aldığı yolun çarpımına eşittir. İşi E ile, kuvveti F ile, yolu da S ile gösterirsek şu formül çıkar:

$$E = F \times S$$

M K S (metre, kilogram, saniye) Birim Sisteminde, iş birimi kgm. (kilogrammetre) dir. 1 kg. lık bir kuvvet, bir cismi 1 metre ya ileri, ya da geri götürürse, 1 kgm. lik iş yapmış olur. Başka birim sistemlerinde ise iş birimi de değişiktir. CGS (santimetre, gram, saniye) Birim Sisteminde iş birimi «erg» dir. Bu birim sisteminde kuvvet birimi «din» dir. Buna göre 1 dinlik bir kuvvet, bir cismi 1 santimetre götürürse 1 erglik iş yapmış olur. Pratikte daha büyük birim gerektiği için «Jul» kullanılır. Ergin 10.000.000 katına «jul» denir:

$$1 \text{ jul} = 10^7 \text{ erg}$$

Bir kuvvetin birim zamanında yaptığı işe güc denir (Bk. Güc).

İŞ HUKUKU

Ana hatlariyle, Özel Hukuk grupuna dahil bulunan, kendisine mahsus kuralları olan bir hukuk koludur. Çalışanlarla (işçi), çalıştıranlar (işveren) arasında ve bunlarla Devlet arasındaki münasebetleri düzenliyen kurallardan ibarettir. Bu kuralların ilmî ve tatbikî yönlerini incelemek de İş Hukuku konusuna girer.

Türk İş Hukuku; İş Kanununa tâbi olup iş yerinde ya «bedenen», ya da «hem bedenen hem fikren» çalışanlarla bunları çalıştıranları kapsar. İş Kanunu dışında kalan işyerleriyle tarım işçileri ve bütün fikir işçileri (yahut fikrî mesaisi bedenî mesaisine üstün olanlar), pozitif Türk İş Hukukunun kapsamına girmez. Yalnız gazeteciler, fikir işçisi oldukları halde, özel bir kanunla Türk iş hukukuna alınmışlardır.

Türk İş Mevzuatı

Anayasa, herkese çalışma ve sözleşme hürriyeti tanınmış (madde 40), çalışanlarla çalıştıranlara sendika kurma (m. 46), toplu sözleşme ve grev yapma (m. 47), sosyal güvenlik (m. 48) hakkı verilmiştir.

Bu temellere dayanan veya bu esas kurallara göre düzenlenmesi gereken iş hukuku kuralları; birçok defalar değiştirilen ve genişletilen 1936 tarihli İş Kanunu'nda, Borçlar Kanunu'nda, Çalışma Bakanlığı Kuruluş Kanunu'nda, Deniz İş Kanununda, İşçi Sigortaları Kurumu Kanunu'nda, Sendikalar Kanununda, İş ve İşçi Bulma Kurumu Kanunu'nda çeşitli içtimaî sigorta kanunlarında, Basında Çalışanlar Kanunu'nda, İş Mahkemeleri Kanunu'nda ve bunlarla ilgili çeşitli tüzüklerde yer almıştır.

Ayrıca, memleketimiz, Millertlerarası Çalışma Teşkilâtı (İLO) üyesidir, birçok milletlerarası çalışma antlaşmalarını özel kanunlarla kabul etmiş, mevzuatı arasına almıştır. Türk İş Hukuku, «emek» unsurunu, millî servetin değerli bir parçası olarak ele almış, kurallar bu ana gayeye göre düzenlenmiştir.

Devlet, işçi arıyana işçi, iş arıyana da iş bulmak üzere özel bir teşkilât kurmuş, böylece «sermaye» ve «emek» unsurlarını, karşılıklı olarak boş kalmaktan kurtarmak görevini üzerine almıştır.

Devlet, bilhassa iş hayatını ve şartlarını şu şekilde düzenler:

a) İşçinin çalıştırılabileceği azami süre kanunla belirtilmiştir. Azami süreden fazla çalışanlara ek ücret verilmesi şarttır. Yıllık ve haftalık ücretli izin haktır. Genel tatil günlerinde çalıştırılanlara bir misli ücret verilir.

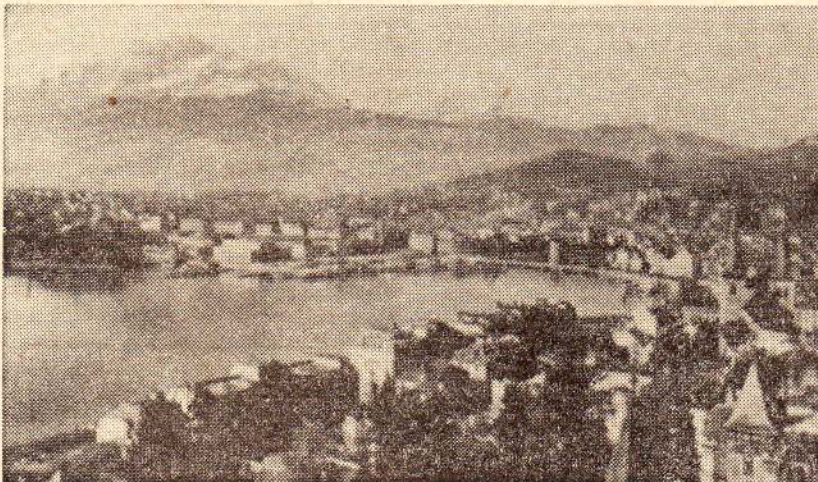
b) İş yerlerinde, çalışanlar için sağlık ve iş güvenliği bakımından gerekli tedbirlerin alınması, sağlık tesisleri ve hekim bulundurulması mecburidir. Çocuk ve kadın işçiler için ayrıca koruyucu, kollayıcı tedbirler alınır.

İş Uyuşmazlıkları

Türk İş Hukuku, içtimai sınıflar mücadesine değil, sınıflar arasında dayanışma esasına göre düzenlenmiştir. Yalnız, çalışanlarla çalıştıranlar arasında zaman zaman genel olarak iş şartları bakımından uyuşmazlıklar çıkacağı tabiîdir. Bunlar başlıca iki bölüme ayrılır:

1. — Hak Uyuşmazlığı: İş sözleşmesinden ve bununla ilgili kanun ve nizamlardan doğmuş bir hakkın, şümulü, kullanılması, tatbiki, infazı ve yorumu hususunda işçi ile işveren arasında çıkar. İş mahkemelerinde çözülür.

2. — Menfaat Uyuşmazlığı: Bir hakkı değiştirmek, yeni bir hak meydana getirmek, sonucunda çalışma şartlarına tesir etmek gayesiyle işçi ile işveren arasında çıkar. Bu

Luzern 70 bin nüfuslu tipik bir İsviçre şehridir. Buradaki halkın büyük bir kısmı Almanca konuşur.

uyuşmazlıklar, ne iş sözleşmesi, ne de iş mevzuatiyle düzenlenmiş olmadığından, bunların çözülmesi, derece derece hakem heyetlerine bırakılmıştır.

İş Mahkemeleri

Bir hâkimin başkanlığında biri işçi, biri işveren iki üyeden kurulur. Asıl ve yedek üyeler kendi meslek mümessilleri veya teşekkülleri tarafından gösterilen adaylar arasından Adalet ve Çalışma bakanlığınca seçilirler. Şu kadar ki, asıl veya yedek üyeler duruşmalara hen hangi bir sebeple gelmezlerse, başkan olan hâkim, yalnız başına dâvalara bakmaya, karar vermeye yetkilidir.

İş hayatının toplu olduğu büyük şehirlerimizde ayrı iş mahkemeleri vardır. İş mahkemesi olmıyan yerlerde iş uyuşmazlıkları, mutat mahkemelerde çözülür.

İş mahkemeleri, a) İş akdinden doğan, b) İş kanununa dayanılarak ileri sürülen bir hak iddiasından, c) Sosyal sigortalarda işçi ile sigorta kurumu arasında çıkan uyuşmazlıklara bakarlar, bunları çözerler.

Yukarıdaki hallerde, sendikalar, üyelerinin veya onların mirasçılarının haklarını korumak için iş mahkemesinde dâva açabilirler. İşçi, Bölge Çalışma Müdürlüğü kanalından da iş dâvası açtırabilir.

İş mahkemelerinde açılan dâvalarda tebligat ücreti, hiçbir türlü resim ve harç alınmaz.

Hakem Kurulları

Bu kurullara iki türlü menfaat uyuşmazlığı getirilir:

1. — Tek başlı iş uyuşmazlığı: Ayrı işçilerin yahut kanunda belirtilen sayıdan az işçinin kendi hak ve menfaatleri için işverenle aralarında çıkardıkları uyuşmazlıklardır.

2. — Toplulukla iş uyuşmazlığı: Yürürlükteki iş şartlarının uygulama şekilleri ve usulleri hakkında bir iş yerindeki işçilerin beşte birinden (10 dan aşağı olmamalı) fazlasiyle işveren arasındaki uyuşmazlıktır.

Sendikalar da, kendi teşebbüsleriyle veya işçilerin isteği üzerine işverenle menfaat uyuşmazlığı çıkarabilirler.

Grev ve Lokavt

Menfaat uyuşmazlıklarını çözmek için işçilerin başvurdukları çarelerden birisi «grev» dir (Bk. Grev). İşçilerin, belli bir menfaati elde etmek için toplu olarak işi bırakmalarına (yani greve) karşı, işveren de iş şartlarını kendi lehine değiştirmek için işçileri işi bırakmaya zorlar ki, buna da «lokavt» denir. Grev ve lokavt şartları, özel bir kanunla düzenlenir.

Menfaat uyuşmazlıklarının çözülmesi için Türk kanunları dereceli hakem kurulları teşkil etmiştir. Buna dair hükümler, İş Kanunu ile İş Uyuşmazlıklarını Uzlaştırma ve Tahkim Tüzüğünde yer almıştır.

Tek başlı iş uyuşmazlığı, İlgili İşçilerin temsilcisiyle işveren veya vekili arasında görüşmeler yapılarak çözülmeye çalışılır. Bu yoldan girişilen uzlaştırma teşebbüsleri bir sonuç vermezse, bir hak uyuşmazlığı halini alır, uyuşmazlık, yetkili ve görevli mahkemeye götürülür, oranın usullerine göre çözülür.

Toplulukla iş uyuşmazlığında, dört kademeli uzlaştırma sistemi kurulmuş ve uzlaştırıcı sıfatiyle, devlet araya girmiştir. Toplulukla iş uyuşmazlığının uzlaştırma yolundan çözülmesi mecburidir.

Uyuşmazlık, önce alelâde bir uzlaştırma safhasından geçer. İşçilerin temsilcileriyle işveren veya vekili arasındaki görüşmeler bir sonuç vermezse veya sonuca oy birliğiyle varılmamış olup da ilgililerce itirazda bulunulursa, uyuşmazlık, «kesin uzlaştırma» ya götürülür.

Kesin uzlaştırma. — Tarafların temsilcileri arasına Çalışma Bakanlığı'ndan katılacak olan memur, taraflara bir uzlaşma şekli teklif eder. Bu teklif oy birliğiyle kabul olunursa, mesele kalmaz, uyuşmazlık çözülmüş olur. Oy birliği sağlanamazsa, bir zabıt tutulur, uyuşmazlık «tahkim» safhasına geçer.

Tahkim. — İki derecelidir:

a) İllerdeki İş Uyuşmazlıkları Hakem Kurulu, bir hâkim başkanlığında Bölge Çalışma Müdürü veya İş Müfettişi ile iki işçi, iki de işveren temsilcisinden kuruludur. Bu kurul, kesin uzlaştırmada sonuç alınamıyan uyuşmazlığı inceler, uzlaşmaya itiraz eden taraftan başka, lüzumunda tanık ve bilirkişi dinler. Ilgili sendika, uyuşmazlık hakkında düşüncesini bildirebilir. Kurul, kararını, çoğunlukla da verebilir. Taraflara yazılı olarak bildirilen karara işçi de, işveren de uymak zorundadır.

Bu karara kanaat getirmiyen taraf (işçi veya işveren), karara karşı itirazını, bildiri tarihinden sonra 12 iş günü içinde, yazılı olarak kurul başkanına verirse, bu defa uyuşmazlık Ankara'daki Yüksek Hakem Kurulunda incelenir.

Yüksek Hakem Kurulu. — Yargıtay Hukuk daireleri başkanlarından birinin başkanlığında, Çalışma Genel Müdürü ile iki işçi, iki de işveren temsilcilerinden kuruludur. Bu kurul, İl Hakem Kurulunun itiraza uğrıyan kararını, mevzuata ve adalet esaslarına uygunluğu bakımından inceliyerek kesin bir karara varır, artık itiraz veya temyiz mercii yoktur. Bu kararlar, uyuşmazlığın çıkarılmasına katılan katılmıyan bütün işçilere uygulanır. İşveren de karara göre davranmak zorundadır. Her iki kurulun kararlarına uyulmaması cezayı gerektirir.

İş Sözleşmeleri

İşçi, iş sözleşmesiyle, işverenin faydasına onun iş yerinde ve emri altında bulunarak, ya bedenî, ya da hem bedenî, hem fikrî bir çalışmayı taahhüt eder, buna karşılık, işveren de işçiye ücret ödemeyi yüklenir.

İş sözleşmesinin konusu, insan emeğidir. Ücretsiz iş sözleşmesi olmaz. İş sözleşmesi devamlıdır, iki tarafa da, karşılıklı borçlar yükler. Sözleşme; a) 30 günden az devam ederse «süreksiz», b) daha uzun devam ederse «sürekli» sayılır. Ayrıca, «müddetli» (süreli) veya «müddetsiz» (süresiz) iş sözleşmeleri de vardır.

İş sözleşmesi, bir «iş akdi va'di» ile başlıyabileceği gibi, «tecrübe şartiyle iş akdi» de yapılabilir.

İşçi. — İş sözleşmesinin bir tarafını teşkil eden «işçi» şöyle tarif edilir: «Bir iş akdi dolayısiyle, başka bir kimsenin iş yerinde bedenen veya bedenen ve fikren çalışan kimse.»

İşveren. — «Bir iş akdi dolayısiyle, kendi iş yerinde, başka bir kimseyi bedenen veya bedenen ve fikren çalıştıran» dır. Bir iş yerindeki müdürlere, idare memurlarına, genel olarak işin sevk ve idaresi vazifesini gören kimselere «işveren vekili» denir.

İş sözleşmesinde, iki tarafın da borç altına girmeye ehil olması şarttır (Medeni K. m. 8). İş sözleşmeleri, işveren tarafından hazırlanıp Çalışma Bakanlığı'nca onandıktan sonra yürürlüğe giren ve her iş yerinde bulundurulması mecburî olan «iç yönetmelik» hükümlerine aykırı şartlar ihtiva edemez.

Bir yıldan fazla süreli iş sözleşmelerinin yazılı olması mecburidir. Müddeti belli olmıyan (süresiz) iş sözleşmeleri yazılı olmak şartına bağlı değildir. 30 günden fazla sürmiyecek iş sözleşmeleri her hangi bir şekle tâbi değildir. Süresi ne olursa olsun «takım sözleşmeleri» yazılı olmalıdır.

İş sözleşmeleri gereğince, işçi yüklendiği işi kendisi yapmak, işverenin emirlerine uymak, işini özenle, dikkatle, sadakatle yerine getirmek zorundadır. İşveren de, normal ve fazla mesai ücretini vaktinde ödemeye, bunu asgarî ücretin altına düşürmemeye, ücretle ilgili hesap pusulası vermeye mecburdur. Ücretten, vergi, sigorta primi, ceza kesintisi dışında, hiçbir indirim yapmıyacağı gibi, yıllık ve haftalık izin sürelerine ait ücretleri de ödemek zorundadır. Ayrıca, iş yerinde, her türlü sağlık ve güvenlik tedbirleri almak da onun görevidir.

İş sözleşmesinin kanunen hükümsüzlüğü, taraflardan birisinin ölümü, tarafların uzlaşması veya birisinin sözleşmeyi bozması suretiyle son bulur. Süreli sözleşmeler, sürenin bitmesiyle sona erer.

Taraflardan birisinin sözleşmeyi bozması ya haklı sebeplerle, ya da sebepsiz olabilir. Haklı sebep iddiası mahkemece kabul edilmezse veya sözleşme sebepsiz bozulmuşsa, haksız taraf ötekine tazminat ödemek zorundadır.

Belli başlı tazminat nevileri şunlardır: Kıdem tazminatı, ihbar tazminatı, takdir tazminatı. İş sözleşmesinin haksız, sebepsiz veya usulsüz şekilde bozulması halleri, İş Kanununda düzenlendiği gibi, Deniz İş Kanunu'nda ve Basın Mesleğinde çalışanlar hakkındaki kanunda da özel hükümlere bağlanmıştır.

Toplu Sözleşmeler

İş Hukukunda toplu sözleşmeler şunlardır:

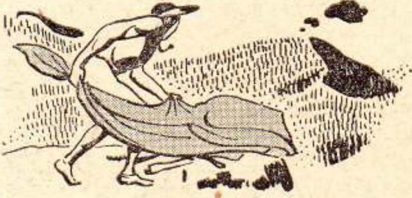
1. — Kollektif İş Sözleşmesi: Türk mevzuatında henüz yer almamıştır. Anayasamızdaki hükme dayanılarak bu hususta Çalışma Bakanlığınca özel bir kanun çıkarılacaktır.

2. — Tip Sözleşmeler: Bunlar da mevzuatımızda kabul edilmemiştir.

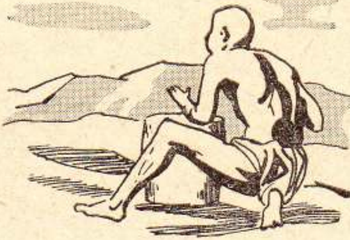
3. — Takım Sözleşmeleri: İş verenin bir grup işçiyle ücret ve çalışma şartlarını düzenlemek üzere yaptığı sözleşmelerdir. Hamallarla, geçici süre için garsonlarla, yapı işçileriyle, daha başka mevsimlik işlerde çalıştırılan işçilerle bu tip sözleşmeler yapılır.

İŞARETLEŞME USULLERİ

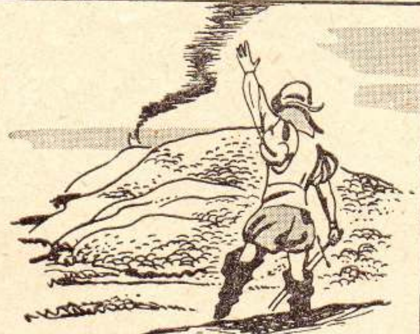
İlkel usuller

Kızılderililer dumanla işaretleşirdi.

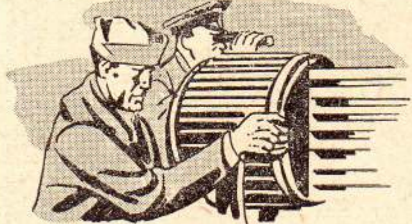

Afrikalıların işaret aracı tam-tamdır.

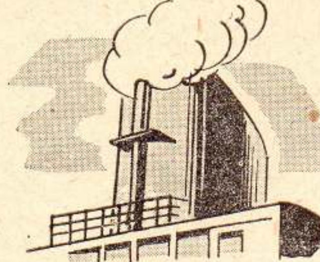

Yüksek yerlerde yakılan işaret ateşi İngilizlere İspanyol donanmasının geldiğini bildirmeye yarardı.

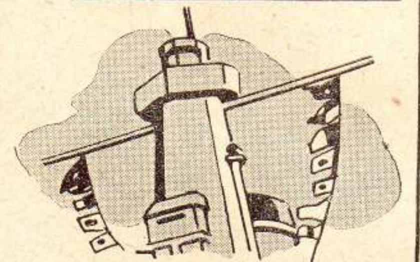
Denizde işaretleşme

Işıldaklar gece ve gündüz gemiler arasında işaretleşmeye yarar.

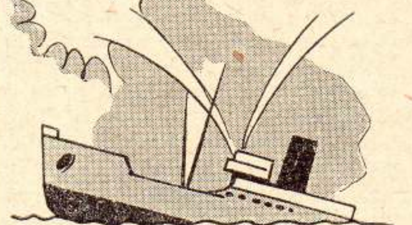

Gemi düdükleri de çeşitli şekillerde işaret veren birer araçtır.

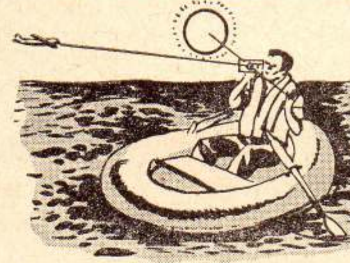

İşaret bayrakları eskiden beri haber vermekte kullanılır.

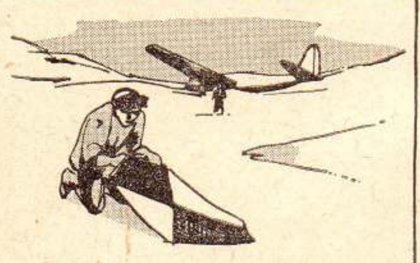
Kaza işaretleri

Kazaya uğrıyan gemiler havai fişek atarak yerini belli eder.

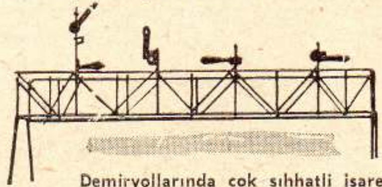

Basit bir alet güneş ışığını yansıtarak kazazedenin yerini gösterir.

Bir araya getirilen örtüler de kaza yerini bildirmeye yarar.

Demiryolu işaretleri

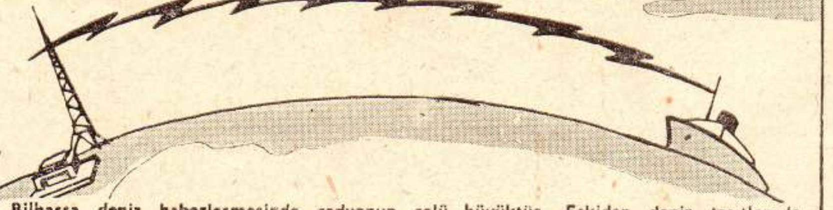

Demiryollarında çok sıhhatli işaretlere lüzum vardır. Makinistlere yol gösteren trafik işaretleri özel memurlar tarafından bir merkezden idare edilir.

Radyo ve Telgraf

Bilhassa deniz haberleşmesinde radyonun rolü büyüktür. Eskiden deniz taşıtlarıyla ancak işitme ya da görme yoluyla işaretlesmek mümkündü.

İŞARETLEŞME

İşaretleşme insanlar arasında, tarihten çok önceki çağlardan beri konuşma yerini tutmuştur. Okadar ki, insanlar sesler vasıtasiyle konuşmayı öğrendikten sonra bile, işaret anlatım gücünü kaybetmemiştir. İlk insanlar, yaklaşan tehlikeyi birbirlerine işaretle haber verirlerdi. O zamanlar insanlar için en büyük tehlike hayvanlar olduğundan, yabani hayvanı gören, onun taklidini yaparak, işaretle, tehlikenin yaklaştığını öbür insanlara bildirirdi. En ilkel konuşma şekli budur. Geçen yüzyılda coğrafya keşiflerini yapanlar da dillerini bilmedikleri toplumlar arasında maksatlarını işaretle anlatmışlardır.

İşaretleşme, ilkel kabîlelerde tamamiyle konuşma yerini tutuyordu. Bu, ya öbür ınsanlarla konuşma, ya da tanrılarla, ruhlarla konuşma olduğuna göre — kabîle büyücülerinin yaptığı gibi — işaretlerin anlamı, biçimi değişiyordu. Amerika'daki Kızılderililer yüksek tepelerde ateş yakıp dumanını bir kilimle kapatarak, açarak birbirlerine çok uzaktan haber gönderirler. Afrika yerlileri tamtam çalarak ses yolu ile işaretleşirler. Konuşmada kullanılan işaretler, tarih içindeki gelişmelerine uzaktan duyurma imkânlarına göre, ateş, duman, ses, renk, hareket, ışık olmuştur. Bunlardan deniz fenerlerine kadar, işaretleşmelerin çeşitleri görülmüştür. Konuşma vasıtası olarak tarih çağlarında aynayla (ışık) kullanılmıştır. Zamanımıza yaklaştıkça vücut, el, kol hareketleriyle konuşma işaretleri kullanılıyor ki, bugün hâlâ denizcilikte iki elde tutulan flâma (bayrak) ların çeşitli tutuşları, Mors alfabesinin her harfini karşılayarak, uzaktan anlaşmayı sağlar. Reflektörle de keskin ışığı açıp kapıyarak aynı sistem kullanılır.

Yakın mesafeler için kullanılan el işaretleri de anlaşmayı sağlar. Dilsiz alfabesi böyledir. Dilsizler ellerine, kollarına, parmaklarına yalnız kendilerinin anlıyabileceği biçimler vererek anlaşırlar.

Bir de gene insanlar arasında konuşmadan anlaşmayı sağlıyan sembolik işaretler vardır: Bayrağın yarıya indirilmesi yası, Hıristiyanlarda eli başa, omuzlara, göğse götürerek yapılan haç işareti Tanrı'ya sığınmayı; avuçları parmaklar yukarı ve yüz yüze gelecek şekilde çene altında birleştirmek yalvarmayı belirtir.

İşaretleşmenin, dilleri ayrı da olsa bütün insanlar arasında ortak fikirler uyandıran yaygın şekilleri vardır: Yumruğu sıkıp kolu ileri doğru sallamak dünyanın her tarafında hiddet işaretidir. Eğilmek, saygı; başı yana veya aşağıdan yukarıya sallamak ret; avucu açarak uzatmak istek veya dilenme işaretidir. İnsan topluluklarına göre anlamı değişen işaretler de vardır. Bizim toplumumuzda yola gidenin arkasından mendil sallamak (ayrılık, kavuşma dileği), kenarı yakılmış mektup yollamak (kara haber) gibi özel anlamı olan pek çok işaret şekilleri vardır.

İŞÇİ SENDİKALARI (Bk. SENDİKALAR)

İŞÇİ SİGORTALARI

Çalışanları sosyal güvenliğe kavuşturmak için kurulmuş kurumlardır. Bu alanda Türkiye'de ilk esaslar, 1936 tarihli İş Kanunu ile konulmuşsa da, bunların uygulanmasına ancak 1945'te başlanabilmiştir.

İş Kazaları ve Meslek Hastalıkları Sigortası, 1946 dan beri, İhtiyarlık ve Ölüm Sigortası, 1949'dan beri; Hastalık ve Analık Sigortası da 1950'den beri uygulanmaktadır.

Bu sayılan sigortalardan, İş Kanunu'na ve Deniz İş Kanunu'na tâbi işçilerle gazeteciler faydalanmaktadırlar ki, toplamı 750.000 civarındadır. Buna karşılık 4 milyon kadar işçi sigorta dışındadır (1962 başı).

İş Kazaları ve Meslek Hastalıkları Sigortası. — Kaza veya hastalık halinde, sigortalıya a) sağlık yardımı yapılır, b) ödenek sağlanır.

a) Sağlık yardımı: Sigortalının hakkına ve durumuna göre, yetkili bir hekime baktırılması, ilâç ve iyileştirme vasıtalarının sağlanması, gerekiyorsa, sağlık yurdunda yatırılması ve baktırılması demektir.

b) İş kazası veya meslek hastalığı sonucu olarak geçici veya daimî surette «iş göremezlik» haline düşmüş sigortalıya ödenek bağlanır. İş göremezlik «geçici» ise, sigortalıya çalışamadığı süre için, günlük kazancının yarısı tutarında gündelik verilir. Bu süre iki yılda 20 aydan fazla olamaz. İş göremezlik «daimî» ise, işçiye, iş göremezlik derecesine göre, hayatı boyunca gelir şeklinde ödenek verilir.

İş kazası ve meslek hastalığı ölümle sanuçlanmışsa, sigortalıdan geride kalan hak sahiplerine, sigortalıya yakınlıkları ve yaşları dikkate alınarak gelir bağlanır.

İhtiyarlık Sigortası. — 25 yaşından beri sigortalı olup da 60 yaşını dolduran ve en az 5.000 günlük prim ödemiş bulunan sigortalılar hakkında uygulanır.

Malûliyet Sigortası. — Çalışma gücünün en az üçte ikisini kaybeden sigortalılara mahsustur. Bundan faydalanmak için, en az 15 yıldan beri sigortalı olmak ve 3.000 günlük prim ödemiş bulunmak şarttır.

Ölüm Sigortası. — Aynen İhtiyarlık Sigortası şartlarına tâbidir. Sigortalının geride bıraktığı hak sahiplerine ya aylık bağlanır, ya da — sigorta süresi kâfi değilse — toptan ödeme yapılır.

Analık Sigortası. — Sigortalı kadınlar veya sigortalı erkeğin karısı faydalanır. Gebelik, doğum, çocuk düşürme ve emzirme hallerinde ayrı ayrı ve farklı yardımlar yapılır.

Hastalık Sigortası. — Sigortalılar, geçici iş göremezlikleri süresince, sağlık yardımları görmek ve ödenek almak suretiyle faydalanırlar.

Primler

İş kazaları ve meslek hastalıkları primi, yalnız işverenden alınır. Primin miktarını tâyinde, işin kaza veya hastalık doğurma ihtimali esastır.

Diğer sosyal sigortaların müşterek primi, işçi ücretinin % 11 tutarı olup bunun % 6'sı işverenden alınır, % 5'i işçinin ücretinden kesilir, tamamını iş veren her ay sonunda İşçi Sigortaları Kurumu'na yatırmak zorundadır.

Türkiye'deki sosyal sigortaları idare vazifesi, İşçi Sigortaları Kurumu'na verilmiştir. Kurum, 1946'da kurulmuştur, Çalışma Bakanlığı'na bağlı idari ve malî muhtariyeti vardır, özel hukuk hükümlerine tâbidir. Teşkilâtı şöyledir: Genel Kurul, Yönetim Kurulu ve Genel Müdürlük. Kurumun ayrıca yurdun birçok yerlerinde şubeleri, ajansları, büyüklü küçüklü hastaneleri, dispanserleri, poliklinikleri, sabit ve gezici hekimleri vardır.

İş ve İşçi Bulma Kurumu

İşsizlikle ve az çalıştırma, yetersiz çalıştırma halleriyle savaşmak üzere, bütün dünyada çok büyük hamleler yapmaktadır. İktisaden geri kalmış memleketler için bu savaşmanın hayati önemi vardır.

Bu büyük savaşmanın bir tarafı da iş arıyanlara, işçi arıyanlara da işçi bulmak hususunda devletin yaptığı hizmetlerdir.

Bu maksatla yurdumuzda 1946 yılında 4837 sayılı kanunla İş ve İşçi Bulma Kurumu kuruldu. İş Kanunu'nun 63, 64 ve 69. maddelerinde sayılan iş ve işçi bulma faaliyetlerini, bunlarla ilgili daha başka ödevleri yerine getirmek üzere kurulmuş olan bu kurumu Çalışma Bakanlığı'na bağlıdır, mali ve idari muhtariyeti vardır.

Kurumun merkezi Ankara'dadır. Yurdun birçok yerlerinde şubeleri ve ajansları bulunur. Kurum hizmetlerinde yardımcı olmak üzere, yılda bir defa Danışma Kurulu toplanır. Bu teşekkül, ilk kuruluş yıllarında fazla müessir bir hizmet görmemiş olmakla beraber, gitgide iş piyasasında varlığını duyurmaya başlamıştır. Bilhassa Türk işçilerinin yabancı memleketlerde iş bulmalarında faydalı bir aracılık yapmaktadır.

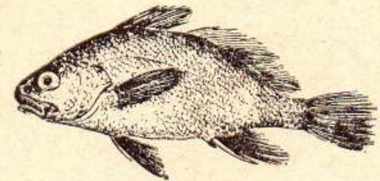
İŞİTİM (Bk. DUYULAR; KULAK)

İŞKEMBE (Bk. GEVİŞGETİRENLER)

İŞKİNE

İri pullarla kaplı, yassı vücutlu, mavimtırak veya zeytin renginde bir balıktır. Minakop balıklariyle birlikte bulunur. Eti minakop kadar lezzetli değilse de levrek ayarındadır. 3 - 4 kilo kadar olanlarına raslanır.

İşkine, Karadeniz, Marmara, Akdeniz sularında bulunur. Sürü halinde gezerler, yosun, deniz otu yerler.

İşkine balığı

İlkbaharda yumurtalıdırlar, bu aylarda daha lezzetli olurlar. Yazın yumurtalarını derin, karanlık sulara dökerler. İşkine de, karagöz ve minakop gibi dalyanlarla da, ağ ve olta ile de tutulur.

İŞKODRA

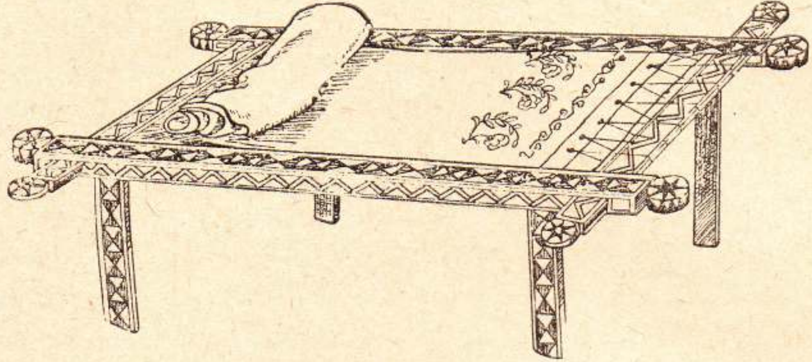
Arnavutluk'un Tirana'dan sonraki 2. büyük şehridir, nüfusu 80 bini geçmiştir. Kuzey Arnavutlukta, Karadağ (Yugoslavya) sınırı üzerindeki İşkodra Gölü'nün güneydoğu ucundadır. Bugün Arnavutluk'un ayrıldığı 10 kazadan birinin merkezidir.

1386'da Osmanlı Türkleri tarafından alındı; fakat Venedik ile iyi geçinmek istiyen I. Murat tarafından Venedik'e bırakıldı. Ancak,

İŞLEME USULLERİ VE ÇEŞİTLERİ

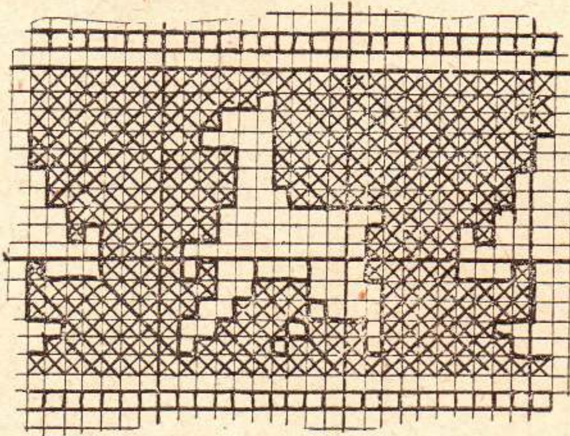
GERGEF

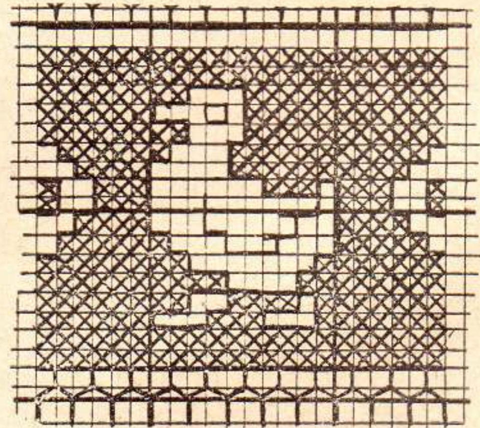
ÜSTÜNE nakış işlenecek olan kumaşların gerilmesi için kullanılan tahtadan yapılmış, dörtköşe bir çerçevedir. Bu çerçeve, dört köşesinden aşağı doğru uzanan dört ayak üzerinde durur. Gergefin ayakları, çerçevesi istendiği zaman sökülüp takılabilecek şekilde yapılmıştır. Kullanılacağı zaman ayaklar çerçevenin köşelerindeki yuvalara geçirilir, gergef kurulur. İşi bittiği zaman ayaklar ve çerçeve birbirinden ayrılır. Birkaç düz tahta pervaz şeklinde kalan gergef, fazla yer kaplamadığı için istenilen yere kaldırılabilir ve kolayca bir yerden diğerine taşınabilir.

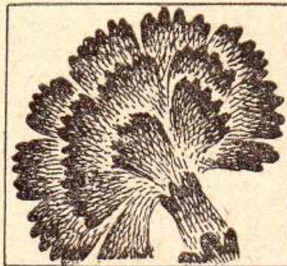
Sedef kakmalı eski bir gergef ve örtüsü

Gergef çerçevesinin üstünde sıra ile, oldukça sık aralıklarla açılmış küçük delikler vardır. Bu deliklerden, gergef bezi denilen kenar bezlerinin ipleri geçirilmiştir. Gergefte nakış işliyebilmek için, önce, üstüne işleme yapılacak olan kumaş, kenarlarından bu gergef bezlerine dikilir. Sonra gergef bezinden, gergefin çerçevesindeki deliklere geçirilmiş olan ipler çekilerek gergef bezine tutturulmuş olan nakış kumaşı gerilir. Gergefte nakış işliyenler daima sağ ellerini bu kumaşın üstünde, sol ellerini de altında tutarak ve iğneyi yukarıdan aşağıya, aşağıdan yukarıya batırmak suretiyle, önlerindeki örneği işlerler.

KANAVİÇE *Sert ve kalınca ipliklerle seyrek olarak dokunmuş keten bezlerin üzerine iğne ile ve renkli ipliklerle işlenen işleme çeşitidir. Bu işleme ile en çok yastıklar, örtüler ve terlikler işlenir. Kanaviçe, kanava bezi denilen seyrek bez bir gergef üzerine gerilerek ve iğneye geçirilmiş renkli iplikler bu bezin iplikleri arasından çaprazlama geçirilip sarılarak işlenir. Gergef yerine, daha küçük, elde taşınır kasnaklar da kullanılır.*

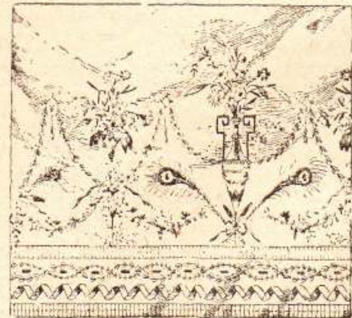
Eski Türk işlemelerinden tahrirli renkli bir işleme: Karanfil

Eski Türk işlemelerinden: Civankaşı

İpek üzerine işlemeli bir Japon elbisesi

Saten üzerine işlemeli bir Fransız iç eteği

bir yüz yıl kadar sonra bu önemli kale Türkiye'ye kesin şekilde katıldı. Rumeli Beylerbeyliği'ne bağlı bir sancak (vilâyet) merkezi oldu. XIX. yüzyılda İşkodra vilâyeti (eyaleti) kuruldu. Bu vilâyet 1910'da 10.800 km² ve 368.000 nüfuslu idi; 2 sancağı vardı: 5 kazalı Işkodra merkez ve 5 kazalı Draç sancakları. Balkan Savaşı'nda İşkodra, pek kahramanca bir savunma gösterdi. 1912'de Türkiye'den ayrıldı; yeni kurulan Arnavutluk'a katıldı. En büyük Arnavut şehriyken son zamanlarda Tirana bu şehri geçti. Şehirde pek az Türk vardı. Birçok İşkodralı Türkiye'ye yerleşmiş, Türk'leşmiştir.

İŞLEME

Bir zemin (kumaş, deri, kadife) üzerine iğne iplikle sonradan örülen şekillere «işleme» denir. İşleme bir zemin üzerine değil de tığ ile elde işlenirse buna «dantelâ», «oya»; kumaş üzerine sonradan sökülmek üzere yardımcı bir kanava üstünden işleniyorsa buna da «kanaviçe» denir.

İşlemecilik, hemen hemen dikiş dikmekle beraber başlamış, çok eski bir el sanatıdır. İlk örneklerine Orta Asya Türkleri'nde rastlanıyor. En çok da süs eşyasında, elbise ve döşeme dokularında kullanılmıştır. Türk, Asur, Sumer, İran, Yunan ve Bizans zenginlerinin elbiseleri, döşemelik kumaşları gayet ustalıklı işlemelerle değerlendirilirdi. İşlemelerin, ilk çağlardan beri en çok bu bölgelerde toplanması, dayanıklı ve renkli ipliklerin, ipeğin bu bölgede bol bulunmasındandır. Bizans işlemeleri, Asya işlemelerine çok benzer. En eskisi VI. yüzyılın başlarına kadar gider. Ravenna (İtalya) da, Paris'te Cluny Müzesi'nde o devirlere ait işlemelere raslanır.

Ortaçağ'da, manastırlarda işleme atelyeleri vardı. Buralarda rahiplerin tören elbiseleri, tapınak örtüleri işlenirdi. XI ve XII. yüzyıllarda ipek zemin üzerine inci ve altın sırma işlemeleri moda oldu. XIII. yüzyıl batı işlemelerinde bitki motiflerine daha çok yer verildi. Bu motiflerin, ister bitki olsun, ister hayvan şekilleri olsun, kaynağı Orta Asya işlemleriydi. XIV. yüzyıldan itibaren de Batı'da, manastırlar dışında, şehirlerde işleme atelyeleri kurulmaya başlandı. Zamanla işlemelerin yerini nakışlı dokunan desenli kumaşlar aldı.

Rönesans, Batı işlemeciliğinde yeni bir çığıra yol açtı: Ressamların yaptığı el işlerinde yapmak, yani işlemeyle resim meydana getirmek. Hele saray hayatının gelişmesi, işlemeciliğin önemini artırdı. XVI. yüzyıldan itibaren de, en çok İtalya'da, renk tonlarının her derecesi de kullanılarak zengin motifler işlendi. Bu tutum, bütün Avrupa işlemeciliğini etkilemiştir. Venedik, hele renkli boncuk işlemelerinde çok ileri gitti. Fransa'da ise XIV. Louis devrinin ihtişamından sonra işlemeli kumaşlar moda olmaya başladığından işlemecilik gitgide geriledi.

İşlemecilik sanatı en çok Türkler arasında gelişmiştir. Bütün dünyaya yayılan Türk işlemeleri, bu alandaki eserlerin hepsini etkilemiştir. Hattâ, bir zamanlar o kadar makbul sayılan Macar işlemeleri bile Türk işlemeciliğinin eseridir.

Türkler'de işleme çok eskiden beri biliniyordu. Asya Türkleri'ne çadır medeniyetinin gerektirdiği her çeşit eşya ve örtüde, hattâ atların kolanlarında bile, yünlü, ipekli işlemeler görülür. Bu işin tekniğinde de Türkler, bütün dünyaya örnek olmuşlardır.

Türk işlemelerinin özelliği iki noktada toplanır: 1) İşlemede kullanılan teknik; 2) Motifler. Padişahların, vezirlerin, zenginlerin, gelinlerin elbiselerinde olduğu kadar mendil, peşkir, yağlık, sofra örtüsü, bohça, yorgan, yastık ve yüzleri gibi her türlü kumaşta bu çeşit süsler bulundurulurdu. Çeşitli malzeme kullanılırdı: Keten, pamuk, yünlü iplikler; ipek ve gümüş, altın sırma teller; inci ve boncuklar...

Türk işlemelerinde kullanılan malzeme çok değişik olmakla beraber daha çok yün iplik, ipek, sırma rağbet görmüştür. Sırma yassı tel halindeyse buna «kırma», pamuk ipliği etrafına sıkıca sarılarak kulanılıyorsa buna «tahrirli» denir. Şayet sırma, pamuk ipliğine beyazı görünecek şekilde sarılmışsa buna da «ebruli» adı verilir. Pamuk veya ipek, iğnenin batıp çıktığı kumaş mesafesindeki atkı üzerine kendi etrafında sarılarak işleniyorsa buna «sarma» denir.

Türk işlemelerine de ipliğin kumaşa tatbik şekline göre değişik adlar verilmiştir:

Örme. — Atkılar aynı noktaya dönecek şekilde kumaş üzerine yapılan işleme.

Sûzeni. — Gergef üzerinde yapılan ince işleme.

Hesap işi. — Kumaşın ipliklerini sayarak ona göre motifleri işlemek.

Sıçandişi. — Kumaş kenarlarında kumaşın iplikleri çekilip yalnız bir tarafından bağlanarak yapılan işleme.

Kesme. — İşlenmiyen kısımlardaki boşluklar kesilip çıkarılarak yapılan işleme.

Civan kaşı. — Enli sarma.

Tel kırma. — Daha çok Doğu Anadolu'da, Palu'da işlenen gümüş sırma işi ki, yassı teller kumaşın bir yüzünden tırnakla kırılarak geri çevrilir, motifler böyle işlenir. Tel kırma işleri çok güç, çok emek istiyen bir işlemedir.

Türk işlemelerinde en çok kullanılan motifler yaprak, çiçek ve hayvan şekilleridir.

İŞLETMECİLİK

Bağımsız bütçeyle çevrilen devlet işlerinin, ya da özel iş yerlerinin düzenlenmesini, yönetilmesini, çalışmalarını içine alan bir iş koludur.

Küçük, büyük her iş kurumunun kendine göre özellikleri olduğundan, birbirinin tamamen benzeri olarak çalışan iki iş yeri gösterilemez. Ancak, bütün iş yerlerinin, belli bir işi yürütmek üzere uyguladığı, dayandığı bazı genel işletmecilik kuralları vardır ki, bunlar bir araya gelerek «işletmecilik» adını verdiğimiz bilim kolunun temel kurallarını meydana getirir.

Yeni kurulacak olan bir iş için ele alınacak ilk ve en önemli mesele, bu işin hangi alanda, ne maksatla, hangi amaca göre yürütüleceğine karar vermektir. Büyük işlerin en tipik örneklerinde maksat, genel olarak, belli birtakım malların üretilmesi, dağıtılması, ya da bir servisin kurulması, işletilmesi; amaç da, bu işin mümkün olan en büyük kârın sağlanmasıdır.

Bu maksatların ve amaçların gerçekleştirilmesi, ancak «plânlama» yolu ile meydana gelebilir. Demek ki işletmecilikte ele alınacak ikinci mesele, işlerin yürütülebilmesi için bir plân hazırlamaktır.

İşletmeciliğin, plânlamadan sonra gelen üçüncü meselesi, hazırlanmış olan plânın iş alanında uygulanabilmesi için bir teşkilât kurmaktır (Bk. Ekonomi). Bu teşkilât genel olarak iş sahiplerinin seçtiği yetkili birkaç kişiden meydana gelir.

İşletmeciliğin dördüncü ve son meselesi, kontroldur. Kontrol, işlerin plâna göre yürütülüp yürütülmediğini incelemeyi; yapılan işlemlerle plânın belirttiği işlemler arasında karşılaştırma yapmayı; önceden hesaplanmış olan kâra ulaşılıp ulaşılmadığını, ulaşılmıyorsa bunun sebeplerini araştırıp bulmayı içine alır.

Çağımızda, iş alanının genişlemesi, gittikçe daha büyük iş firmalarının kurulması, işletmecilik konusuna eskisinden daha büyük bir önem kazandırmış, böylece işletmecilik bir bilim olarak kabul edilmeye başlanmıştır. Bugün işletmecilik, iş hayatında uygulanması gereken başlıca hususlardan biridir.

Bibliyografya. — Bu konuda Türkçe eserlerin başlıcaları:

İşletme Organizasyonu ve İdaresi (Doç. S. N. Güvenal, 1960); Genel İşletme Ekonomisi (Doç. S. N. Güvenal, Dr. İ. N. Eser, 1960); İşletme Sevk ve İdaresinde Kontrol (Doç. Dr. K. Tosun, 1959); İşletme Organizasyonu (Prof. Dr. M. Oluç); Genel İşletme Ekonomisi (Prof. Y. A. Suner, 1956); İşletme Ekonomisi İlmi (Prof İ. Alkan, 1952).

İŞTAHSIZLIK

Yemeklere karşı isteğin az olması veya hiç olmaması haline «iştahsızlık» denir. Başlıbaşına bir hastalık değildir, bazı hastalıkların ortak belirtisidir.

Ateşli hastalıklar sırasında, sindirim mayalarının bozulmasından dolayı, iştahsızlık başlar. Mikroplardan ileri gelen bütün bulaşıcı hastalıklarda az çok iştahsızlık görülür. Verem gibi, uzun süren bazı hastalıklar sırasında şiddetli iştahsızlıklar ortaya çıkar, çünkü vücut, mikropların zehirleriyle, sürekli bir zehirlenme halindedir. Mide, bozukluğu, barsak bozuklukları, çeşitli iltihaplar gibi, sindirim hastalıklarında iştahsızlık başta gelir. Bazı böbrek hastalıklarında da iştahsızlık görülür.

Vücudun her hangi bir yerinde kanser, sarkom gibi kötü urlar olunca hastada derin bir iştahsızlık başlar. Hele etlere, etli yemeklere karşı tiksinti derecesini bulan bu iştahsızlık hastayı kısa zamanda zayıflatır, bitkin düşürür.

Birçok sinir ve ruh hastalıklarında da inatçı bir iştahsızlık görülür. Çok tütün, çok alkol kullananlar da iştahsızlığa uğrarlar. Birtakım kan hastalıklarında, kansızlıklarda da iştahsızlık olur.

Tedavi. — İştahsızlığı gidermek için, mide ve barsak mayalarını artırıp bunların çalışmasını düzeltecek bazı ilâçlar, çeşitli vitaminler verilebilirse de, iştahsızlık başlıbaşına bir hastalık olmadığı için, asıl hastılığı bulup bunu ortadan kaldırmak en kestirme yoldur.

İTALYA

Tarihi, sanatı, müzeleri ve güzel şehirleriyle her yıl milyonlarca turisti Akdeniz'e çeken bir ülkedir.

İtalya'nın arması

İTALYA, Güney Avrupa'da bir cumhuriyettir. Bir yarımada üzerinde kurulu olan İtalya'nın kuzeyinde İsviçre ve Avusturya, doğusunda Adriya Denizi, güneyinde Yunan Denizi ve Akdeniz, batısında Tiren Denizi ve Fransa vardır. İtalya'ya ait Sicilya ülkenin güneybatısında, Sardinya da batısındadır (Bk. Sicilya, Sardinya).

Yüzölçümü: 324.000 km²
Nüfusu: 50.708.000
Başkenti: Roma

İtalya çok eski bir tarihi olan bir sanat ve kültür ülkesidir. Eski Romalılar yarımadaya «İtalia» derlerdi. Bu ad 1861'de ülkenin resmî adı olarak kabul edildi. Bugün İtalya gerek sanat, gerekse bilim, endüstri ve teknik alanda dünyanın önde gelen ülkelerindendir.

İtalya'nın Coğrafya Durumu

Türkiye'nin yarısından daha küçük bir yüzölçümü olan İtalya, çizme biçiminde bir yarımadayı kaplar. Yarımadanın uzunluğu 1.200 km. ye yaklaşır, enliliği ise ortalama 200 km² civarındadır.

Dağlar. — İtalya'nın belli başlı yüseltileri, yarımadayı kuzeyden güneye doğru kaplıyan Apenninler (Bk. Apennin Dağları), kuzey topraklarını kaplıyan Alpler'dir (Bk. Alp Dağları). Sicilya yarımadası da baştan başa dağlarla kaplıdır.

İtalya'da faal yanardağlar da vardır. Bunların en önemlisi Napoli yakınlarındaki Vesüv'dür (Bk. Vesüv Yanardağı). İtalya'da Vesüv'den başka iki önemli yanardağ daha vardır. Sicilya adasındaki Etna Yanardağı (3.274 m.) İtalya'nın en yüksek yanardağıdır. Patlamaları birçok köyü harap eden Etna, Sicilya'nın doğu kıyısı yakınlarındadır. Kuzeydoğu Sicilya ile çizmenin burnunu meydana getiren Kalabriya kıyıları arasındaki Stromboli adasındaki Stromboli Yanardağı'nın yüksekliği 1.000 metreye yaklaşır. Yanardağların fazlalığı İtalya'da sık sık depremlere yol açar; öyle ki ülke, Japonya'dan sonra dünyada en çok deprem gören yerdir.

Nehirler ve Göller. — İtalya'nın en önemli nehirleri Po ile Tiber'dir (Bk. Po Nehri). Tiber (Tevere) Kuzey Apenninler'den çıkar. Güneye doğru aktıktan sonra batıya yönelir, Roma'nın içinden geçer, Tiren Denizi'ne dökülür. Uzunluğu 405 km. dir. Roma'ya vardığı sırada taşıdığı su sainyede 186 m³'ü bulur. Tiber, Po'dan sonra en geniş havzası olan nehirdir (17.169 km²). İtalya'nın başka nehirleri Alplerden çıkarak Adriya Denizi'ne dökülen Adige (410 km.), Po nehrinin başlıca kollarından olan Adda (313 km.), Ticino (248 km.), Venedik yakınlarında denize dökülen Piave (220 km.) dir.

İtalya'nın en önemli gölü, Alpler'in eteklerindeki Garda Gölü'dür. 370 km² yüzölçümündeki gölün derinliği 346 m. yi bulur. Gene Alplerin eteklerindeki Maggiore ve Como İtalya'nın Garda'dan sonra en büyük gölleridir. Maggiore 212,2 km² büyüklüğündedir; derinliği 372 m. dir. İtalya'daki göllerin en derini Como'dur. 410 m. derinliğindeki bu gölün yüzölçümü 145,9 km² dir.

Po Ovası, İtalya'nın en önemli bölgesidir. Nüfusun büyük çoğunluğu burada oturur. En iyi kara ve demiryolu şebekesi buradadır. Po Ovası aynı zamanda İtalya'nın tarım ve sanayi bölgesidir. Çok verimli olan bu vâdi bazan Lombardiya Vâdisi diye de anılır. Adriya Denizi'nin kuzeyine Adriya Ovası denir. Burası ekime elverişli değildir.

Iklim. — İtalya'da Akdeniz iklimi hüküm sürer. Yazlar kurak, kışlar yağışlı geçer. Yazın Afrika üzerinden esen sıcak rüzgârlar karaların nemini alır. Bu yüzden, İtalya çok fazla güneş gören bir ülkedir, yazlar sıcak olur. Po Ovası'nda ortalama temmuz sıcaklığı 24°-25° dir. Bu oran Sicilya'da 28° yi bulur. Kışın sıcaklıklar büyük değişiklik gösterir. Kuzey'deki Torino'da kış ortalaması 0° ye yakınken, güneyde Messina'da sıcaklık ortalaması 12° den aşağıya düşmez.

İtalyanlar'ın Yaşayışı

İtalyanlar çok eskiden beri bu bölgede yaşamış bir kavimdir. Çoğu kısa boylu, kara gözlü, esmerdir. Bugün «İtalyan ırkı» diye bir ırktan bahsedilemez; çünkü, çok eski çağlardan beri Alpler'den inen birçok kavimler buranın yerli halkıyla karışmıştır. Bu karışmanın en çok olduğu yer ise Sicilya'dır; çünkü, buradakiler Kartacalılar, Araplar, Yunanlılarla İtalya'nın başka kesimlerindekinden daha çok karışmıştır.

İtalyanlar güzelliğe, sanata olan düşkünlükleriyle tanınır. Fakir tabakadan birçok halkın cumartesi, pazar günleri müzelere koştuğu, konser salonlarını doldurduğu sık sık görülür. Ahalinin ülkeye dağılışı da düzensizdir. Po Ovası çok kalabalık olduğu halde,

güneyde Kalabriya'nın nüfus yoğunluğu pek azdır.

İtalyanlar'ın yarısı çiftçilikle geçinir. Güney kesimlerde çiftçilik ilkel araçlarla yapılır. Kadınlar, çocuklar tarlada çalışır. Okumaya fazla önem verilmediği için çocukları okula göndereceklerine tarlada çalıştırmayı tercih ederler. Şehirlerde yaşayan İtalyanlar'ın yaşayışı Türkiye'nin büyük şehirlerindeki yaşayışa benzer.

İtalyanlar'ın büyük bir çoğunluğu (% 99,5) Roma Katolik Kilisesi'ne bağlıdır. Zaten Roma 300 yılından beri Katolikliğin merkezi durumundaydı. Bir zamanlar kilise Orta İtalya'nın büyük bir kesiminin idaresini elinde bulunduruyordu. İtalya bir devlet haline geldikten sonra hükümet bu topraklar üzerinde hak iddia etti. Papa IX. Pius bunu protesto ettiyse de söz geçiremedi. Bunun üzerine, kendisini Vatikan'da esir kabul ettiğini ilân etti. Ondan sonraki papalar da aynı şekilde hareket ettiler. En sonunda Mussolini, 1929'da, Roma'da küçük Papalık devletinin bağımsızlığını kabul etti (Bk. Papalık; Vatikan).

İtalya'nın Büyük Şehirleri

İtalya'nın en önemli şehirleri Roma, Floransa, Napoli, Venedik, Milano, Torino'dur. (Bu şehirler hakkında bilgi almak için kendi maddelerine bakınız). İtalya'nın diğer önemli şehirleri şunlardır:

Cenova: Ligurya Denizi kıyısında 884.000 nüfuslu bir şehirdir. Kristof Kolomb'un doğum yeri olan Cenova, Po Ovası'nın ve Milano, Torino gibi sanayi merkezlerinin çıkış kapısı işi gören bir limandır. İtalya'nın en büyük limanı olan şehir bir tepenin yamaçlarına kurulmuştur. Tarihî bir şehirdir (Bk. Ceneviz).

Palermo: Kuzey Sicilya'da 624.000 nüfuslu bir şehirdir. Sicilya'nın merkezi, Akdeniz'in en eski limanlarından biridir. Şehir balıkçılığıyla tanınmıştır.

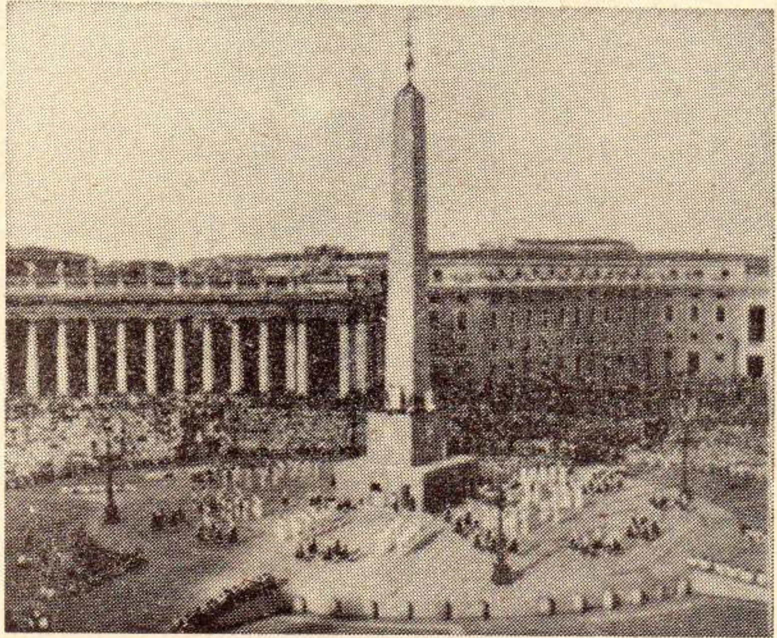
Bologna: Kuzey İtalya'da 453.000 nüfuslu bir şehir, önemli bir endüstri merkezidir, çok eski mimarlık anıtlariyle tanınmıştır. Şehirde 130 kilise vardır. 1088'de kurulan Bologna Üniversitesi dünyanın en eski üniversitesidir.

Catania: Sicilya'da 388.000 nüfuslu bir şehir, önemli bir limandır. Etna Yanardağı'nın eteklerinde bulunur. Bu yanardağın patlamaları tarih boyunca birkaç defa şehri harabeye çevirmiştir.

Bari: Adriya Denizi'nin güney kıyılarında 329.000 nüfuslu bir şehirdir. Şehrin tarihi M. Ö. 400 yıllarına kadar uzanır. Şehirde eski mimarlık eserleri vardır. Önemli bir limandır.

Messina: Sicilya'nın en önemli şehirlerinden biridir. 257.000 nüfusludur. Tarihçiler şehrin M. Ö. 700 yıllarında korsanlar tarafından kurulduğunu tahmin etmektedir. Messina, İtalya ile Sicilya arasında, kendi adı ile anılan boğazın kıyısındadır.

İtlaya'nın başka önemli şehirleri ve nüfusları şunlardır: Verona (213.000), Taranto (200.000), Padova (199.000), Livorno (164.000), Cagliari (165.000), Ferrara (153.000), Parma (133.000), Salerno (150.000), Pisa (99.000).

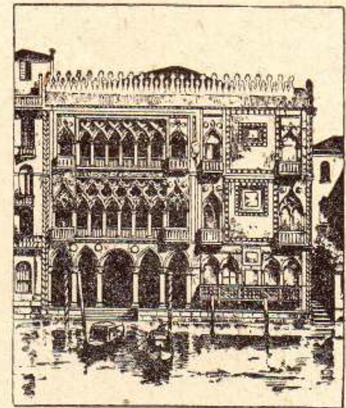
Roma'da San Pietro Meydanı, Hıristiyanların Papa'yı görmek üzere toplandıkları bir yerdir. Gerek dini törenlerde, gerek başka toplantılarda bu meydan binlerce kişiyle dolar.

İTALYA'NIN BÜYÜK ŞEHİRLERİ (1962)

Şehir	Nüfusu	Şehir	Nüfusu
Roma (Latium)	2.054.000	Cantania (Sicilya)	388.000
Napoli (Campania)	1.803.000	Venedik (Venetia)	352.000
Milano (Lombardia)	1.519.000	Bari (Puglia)	329.000
Torino (Piemonte)	1.022.000	Trieste (Venetia Giulia)	288.000
Cenova (Liguria)	884.000	Messina (Sicilya)	257.000
Palermo (Sicilya)	624.000	Verona (Venetia)	213.000
Bologna (Emilia)	453.000	Taranto (Puglia)	200.000
Firenze (Toscana)	438.000		

DÜNYADA İTALYANCA KONUŞANLAR (1962)

İtalya	50.200.000	Hindistan	1.000
A. B. D.	4.070.000	Türkiye	1.000
Arjantin	2.650.000	Vatikan	1.000
Brezilya	2.625.000	Diğer ülkeler	3.000
Fransa	480.000		
İsviçre	310.000	Toplamı:	61.651.000
Kanada	203.000		
Belçika	118.000		
Venezuela	115.000		
Tunus	112.000		
Yugoslavya	88.000		
Mısır	50.000		
Malta	44.000		
Libya	40.000		
Cezayir	34.000		
Paraguay	33.000		
Fas	23.000		
Habeşistan	18.000		
San Marino	16.000		
Kolombiya	11.000		
Lüksemburg	10.000		
Monako	9.000		
Peru	5.000		
Somali	5.000		
Şili	5.000		
Uruguay	5.000		
Bolivya	3.000		
Kongo	3.000		

Venedik'te «Ca d'Oro» (Altın Ev) turistlerin gezip gördüğü yerlerin başında gelir.

Eğitim ve Kültür

İtalya'da 6 - 14 yaşlarındaki çocuklar için okuma zorunluluğu vardır. Ancak bu zorunluluk pek yerine getirilmez, bunun sonucu olarak da okuyup yazma bilmiyenlerin sayısı oldukça çoktur. 10 yaşından yukarı olanlar arasında okuyup yazma bilmiyenler % 10'u bulur. Okul sayısı 70.000'e yakındır. 30'dan fazla üniversite ve kolej vardır. İlkokul öğretimi 8 yıldır, üçe bölünmüştür. Bundan sonra öğrenci orta dereceli okullara gider.

İtalyanca Hint-Avrupa dillerinden olan Lâtinceden gelişmiştir. Ahenkli bir dildir. Türkçede olduğu gibi, kelimeler yazıldığı gibi okunur. Kelimelerin çoğu sesli harfle biter. Her kelimedeki sesli ve sessiz harfler dengelidir. Bu hal İtalyanca'ya büyük bir ahenk verir.

İtalyan Edebiyatı

Gerçek İtalyan edebiyatının Dante ile beraber başladığını söyliyebiliriz. Gerçekten, XIII. yüzyıla kadar yazılı bir İtalyan edebiyatı yoktur. Dante Alighieri İtalyan edebiyatının ilk ve en büyük simasıdır (Bk. Dante Alighieri). Dante'nin hemen ardından Boccaccio ile Petrarca gibi büyük edebiyatçıların yetişmesi XIV. yüzyılı İtalyan edebiyatının altın çağı haline getirdi. Francesco Petrarca şiirde, Boccaccio da nesirde büyük bir ün sağladı (Bk. Petrarca; Boccaccio).

XIV. yüzyıldan sonra eski Yunan ve Lâtin edebiyatına karşı duyulan büyük ilgi İtalyan edebiyatının gerilemesine yol açtı. Yeni yetişenler ilham kaynaklarını bu eski edebiyatlarda arama yoluna gittiler. XV. ve XVI. yüzyılın en önemli simaları Francesco Guicciardini (1483 - 1450), Lodovico Ariosto (1474 - 1533), Machiavelli (1469 - 1527), Torquato Tasso (1544 - 1595) dur. Tasso «Comedia dell'Arte» adlı eseriyle tanınmıştır. Machiavelli ise dünya ölçüsünde bir tarihçidir (Bk. Machiavelli).

XV ve XVI. yüzyıllarda edebiyatta görülen bu hareketten sonra XVII. yüzyıl yeniden boşluk içinde geçti. XVIII ve XIX. yüzyıllarda ise İtalyan edebiyatı yeniden canlandı. Carlo Goldoni tiyatro alanına yenilikler kazandırdı (Bk. Goldoni). Giuseppe Parini şiire sosyal fikirleri getirmiştir. Bu devredeki İtalyan edebiyatının önemli simaları Vittorio Alfieri (1749 - 1803), Ugo Foscolo (1778 - 1827), Giacomo Leopardi (1798 - 1837), Alessandro Manzoni (1785 - 1873), Giovanni Pacoli (1855 - 1912) dir.

XX. yüzyılda İtlayan edebiyatında yeniden büyük şöhretler yetişmeye başladı. Roman ve hikâye yazarı Grazia Deledda (1875-1936) 1926'da, roman piyes ve hikâye yazarı Luigi Pirandello (1867 - 1936) da 1934'te Nobel Edebiyat Armağanı'nı kazandılar. XX. yüzyıl İtalyan edebiyatının en ünlü simalarından biri de Gabriele d'Annunzio'dur (Bk. d'Annunzio; Pirandello).

İtalyan Sanatı

İtalyanlar müziğe, güzel sanatlara olan düşkünlükleriyle tanınır. Ülkede çok eski zamanlardan beri birçok sanat kollarında değerli simalar yetişmiştir.

Mimarlık. — İtalya insan elinden çıkma eserlerin en güzelleriyle süslüdür. Roma'daki mimarlık eserleri başka şehirlerdekilerin hepsinden daha değerlidir (Bk. Roma). Torino'da birçok eski eserler vardır. Milano beyaz mermerden yapılma muazzam katedraliyle tanınır. Bu eser Avrupa'daki Gotik mimarlığının en mükemmel örneklerinden biridir. «Il Duomo» (Kubbe) diye anılan katedral büyüklük bakımından Avrupa'daki katedrallerin üçüncüsüdür (Bk. Milano). Mimarlık eserleri bakımından zengin olan bir başka şehir de Floransa'dır. Santa Maria del Fiore Katedrali, Palazzo Vecchio, (Eski Saray), Pitti Sarayı şehrin önemli mimarlık eserlerinin başında gelir. Küçük Pisa kasabasındaki kule eğriliği ile bütün dünyaca tanınmıştır (Bk. Pisa Kulesi). İtalya'nın mimarlık eserleri bakımından en zengin şehirlerinden biri de Venedik'tir (Bk. Venedik).

Heykelcilik. — İtalyan sanatçıları XIV. yüzyıldan sonra eski Roma ve Yunan sanatçılarını incelemeye başladılarsa da, İtalyan heykelciliği ancak XV. yüzyılda gelişmeye başladı. Donatello (1386-1466) Rönesans devri heykelcilerinin en başta gelenidir. Floransa ve Padua'daki birçok mimarlık eserlerini heykelleriyle süsliyen Donatello'nun en tanınmış eserleri Davut (David) ve Gattamelatta'dır. Padua'da bulunan Gattamelata Romalılar zamanından sonra ilk yapılan atlı heykeldir. XV. yüzyılın bir başka önemli heykelcisi Leonardo da Vinci'nin öğretmeni olan Andrea del Verrocchio (1435 - 1488) dur.

XVI. yüzyılda İtalyan heykelciliği en parlak devrine ulaşmıştır. Rönesans'ın en büyük sanatçısı Michelangelo Buonarroti ve Benvenuto Cellini (1500-1571) dir (Bk. Michelangelo; Cellini).

XVII. yüzyıl İtalyan heykelciliğine barok tarzı hâkim olmuştur. Bu devrede en başta gelen heykelci aynı zamanda mimar olan Giovanni Lorenzo Bernini'dir (1598 - 1680). XVIII. ve XIX. yüzyılda yeni klâsisizm İtalyan heykelciliğine hâkim olmuştur. Bu devrenin önemli siması Antonio Canova (1757-1822) dir.

Resim. — İtalya, bu sanat kolunda da dünya ölçüsünde sanatçılar yetiştirmiştir. XIII. yüzyılda Bizans üslûbundan eski Roma üslûbuna yavaş yavaş dönülmeye başlanmıştı. Bu devrenin en önemli mümessili Giotto'dur (Bk. Giotto). XIII. yüzyılda doğmuş olan ve Roma üslûbunu canlandıran başka ressamlar Duccio, Cavallini, Cimabue ve Simone Martini'dir. XV. yüzyılın dikkate değer santaçıları Fra Angelico diye anılan Giovanni da Fiesola (1387 - 1455), Massaccio (1401 - 1428), Andrea del Castagno (1423 - 1457), Uccello diye anılan Paolo di Dono'dur (1396-1475). Ucello savaş tablolariyle tanınmıştır. Massaccio ötekilerden daha gerçekçi çalışmış, Fra Angelico daha çok parlak renkleri, sarıyı tercih etmiştir. Bu devrenin en önde gelen sanatçılarından biri de Sandro Boticelli' dir (Bk. Boticelli).

XVI. yüzyılda da yalnız İtalya çapında değil, dünya ölçüsünde büyük ressamlar yetişmiştir. İlk yeri tutan üç dev sima Leonardo da Vinci, Michelangelo, Raffaello'dur (Bu maddelere bakınız). Yüzyılın başka tanınmış ressamları Bellini, Giorgione (1478-1510), Corregio (1489 - 1534), Caravaggio (1569 - 1609) dur. XVII. yüzyıl resim alanında gene parlak geçmiştir. Bu devrin tanınmış ressamları Tiziano, Tintoretto, Veronese'dir. XVIII yüzyılın önemli ressamları Tiepolo 1696 - 1770). Pietro Benevunti (1769-1844), Francesco Hayez (1791 - 188) dir.

İtalyan resmi ancak yeniden XIX. yüzyılda kendine has bir özelliğe kavuşmuştur. Bu devrede Floransa ve Napoli'de meydana çıkan bir ressamlar topluluğu «I Macchiaioli» diye anılır. Bunlar daha çok Fransız empresyonistlerini andıran bir tarzda çalışıyorlardı. Machiaioli'lerin en önemlileri Giovanni Fattori (1825 - 1908), Telemaco Signorini (1853 - 1901), Silvestro Lega (1826 - 1895) dır.

XX. yüzyılın önemli ressamları Girogio

Adriya Denizi'nin kuzeyindeki Venedik, denizin ortasında, kıyıya yakın bir yerde kum tepeleri üzerinde kurulmuş bir şehirdir. Sokaklarından kanallar geçen bu şehirde ulaşım küçük motorlar, deniz otobüsleri, gondollarla yapılır.

Morandi (1890-) Arturo Tosi (1871-1956), Armando Pizzinato (1910-), Massimo Campigli (1895-) dir.

Müzik. — İtalyan müziğinin XV. yüzyıldan beri gelişmeye başladığını görüyoruz. Bu devirde Giovanni Palestrina (1525-1594), Orlando di Lasso (1532-1594) gibi büyük sanatçılar yetişmiştir. Gene XVI. yüzyılda yaşıyan Andrea Gabrieli (1510-1586) ile Cavalieri (1550-1602) den sonra XVII. yüzyılda opera doğdu (Bk. Opera). Bu devrenin en ünlü İtalyan opera bestecisi Claudio Monteverdi (1567-1643) dir.

XVII. yüzyılın sonları ile XVIII. yüzyılda İtalyan müziğinde büyük bestecileri yetişti. Bu devrenin en ünlü simaları Alessandro Scralatti (1660-1725), Antonio Lotti (1667-1740), Giuseppe Tartini (1692-1770), Pergolesi (1710-1736) dir.

XIX. yüzyılın en büyük bestecileri şüphesiz ki, Rossini, Verdi, Donizetti, dinî eserleriyle tanınan Cherubini (1760-1842) dir (Bk. Donizetti; Rossini; Verdi). XIX. ve XX. yüzyıllarda yaşıyan Giacomo Puccini ise İtalyan müziğinin en ünlü simalarından biridir (Bk. Puccini). Aynı devrelerde yaşıyan Busoni (1866-1924), Luigi Dallapiccola (1904-) da ünlü besteciler arasındadır.

İTALYAN KÜTÜPANE VE MÜZELERİ

İTALYA, kütüpaneler bakımından dünyanın en zengin ülkelerinin başında gelir. En eski kütüpaneler İtalya'dadır. 1870'den sonra kütüpanelere verilen önem çok daha artmış, İtalya'daki kütüpanelerin sayısı 1895 yılında 1.831'i bulmuştur. Eski ve yazma eserler bakımından yalnız İtalya'nın değil, bütün Avrupa'nın en zengin kütüpanesi Biblioteca Vaticana (Vatikan Kütüpanesi) dir. Bu kütüpanede 53.000 yazma, 700.000 basma eser vardır.

İtalya'nın en büyük modern kütüpanesi Biblioteca Nazionale Centrale'dir. Bu kütüpanede 1.900.000 cilt kitap, 300.000 broşür, 5.200 yazma kitap bulunur. Memleketin büyük kütüpanelerinden biri de Floransa'dadır. Buradaki Biblioteca Nazionale Centrale'de 1.500.000 cilt kitap 1.000.000 broşür, harta vs. bulunur. İtalya'da kitap sayısı yüz binleri geçen birçok kütüpane vardır. Milano, Venedik, Torino kütüpanelerini bu arada sayabiliriz.

Roma hemen her İtalyan şehri gibi kiliseler, çeşmeler, zafer takları ve eşsiz heykelleriyle süslü büyük bir şehirdir. Bütün bunlar Roma'ya bir açık hava müzesi görünüşü verir. Fotoğraf İspanya Meydanı'ndan Trinita Kilisesi'ne çıkan «İspanya Merdivenleri» ni gösteriyor.

İtalya müzeler bakımından da çok zengindir. Memleketin en eski, en önemli müzesi Floransa'da 1200 yılında kurulan Museo Nazionale'dir. Napoli'deki Museo Nazionale, Roma'daki Vatikan Müzeleri de İtalya'nın en değerli müzelerinin başında gelir. Tarihî eserler bakımından zengin olan İtalya'nın birçok şehirlerinde müzeler vardır. Ülke arkeoloji bakımından da zengindir. Yer yer arkeolojik kalıntılara, yıkıntılara raslanır (Bk. Pompei).

İtalya'nın Ekonomik Durumu

İtlaya ekonomi bakımından dünyanın ileri gelen memleketlerinden biridir. Ülkede hem tarıma önem verilir, hem de ileri bir endüstri kurulmuştur.

Tarım. — İtalya'da ekilebilen toprakların üçte ikisi buğday ekiminde kullanılır. Ülkenin birçok yerlerinde buğday yetiştirilir. Bununla beraber, buğday ahalinin en önemli besinini teşkil ettiğinden memleketteki üretim yetmez, her yıl yüzbinlerce ton ithal edilir. Başka tarım ürünleri, üzüm, zeytin, mısırdır. İtalyanlar hayvancılığa da önem verir. Dağlık bölgelerdeki otlaklarda 10.000.000 kadar keçi ve koyun beslenir. Beslenen sığır sayısı da 9.000.000 civarındadır.

Maden. — İtalya maden bakımından zengin bir ülke değildir. En büyük toprak zenginliği Carrara mermeridir. Bundan başka, demir, kükürt, boksit, çinko da çıkar.

Endüstri. — İtalya'da 6.000.000 kadar insan endüstri işlerinde çalışır. Bu rakam çalışanların % 30'u kadardır. Küçüklü büyüklü endüstri tesislerinin sayısı 700.000'i geçer. Bütün bu rakamlara rağmen, memlekette ham maddelerin pek az oluşu, demir, çelik endüstrisinin gerektiği gibi gelişmesine engel olmuştur.

İtalya'da en ilerde olan endüstriler makine, motorlu taşıtlar, dokumacılıktır. Endüstrinin en önemli kaynağı elektrik enerjisidir. Kömür yokluğu dolayısiyle memlekette hidroelektrik enerjisine büyük önem verilir. Elektrik endüstrisi İtalya'daki endüstrilerin en önemlisidir. Elektrik enerjisinin % 81'ini hidroelektrik gücü sağlar. İtalya'daki elektrik santrallerinde yılda 50.000.000.000 kilovat saatten fazla enerji elde edilir. Yılda yapılan motorlu kara taşıtları (otomobil, otobüs, troleybüs vs.) 500.000'i geçer, bir okadar da motosiklet yapılır. Otomobil yapım merkezi Torino'dur.

Bunlardan başka yılda yüz binlerce yazı, hesap ve dikiş makineleri yapılır. Kimya endüstrisi de ileri durumdadır. Gemi tezgâhlarında her yıl birçok gemi yapılır. Bu gemilerin büyük bir kısmı yabancı devletlere satılır.

Balıkçılık İtalyan ekonomisinde önemli bir yer tutar. Akdeniz memleketleri arasında balıkçılık bakımından en ileri olan İtalya'dır. İtalya balıkçılık filosu irili ufaklı 50.000 tekne kadardır.

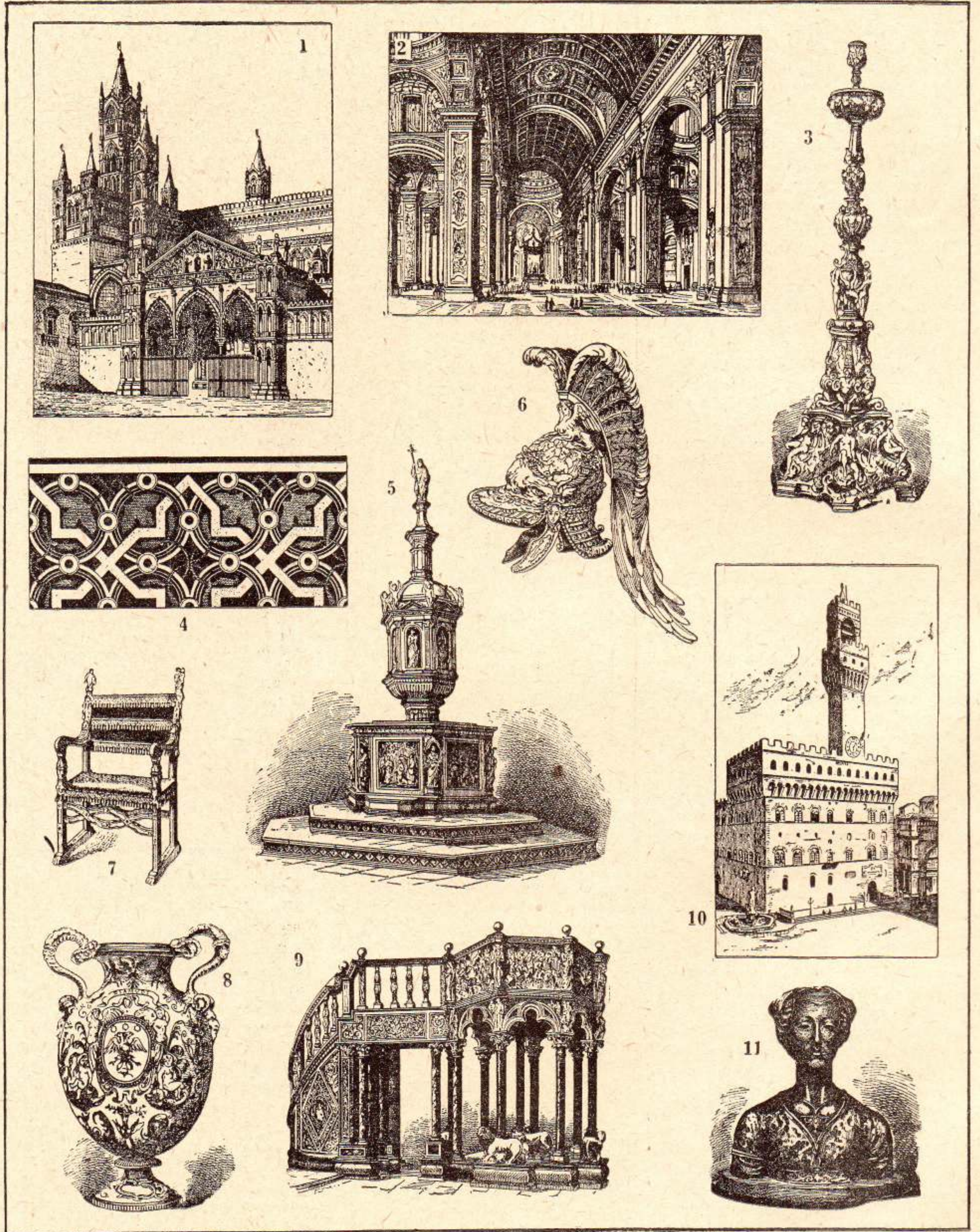
İtalya'nın ihracat maddelerinin en önemlileri çeşitli makineler, otomobil, taze ve kuru meyva, sebze, pamuklu eşya, peynir, konservedir. İthal maddelerinin en önemlileri ise demir, petrol, pamuk, yün, kimyevi maddeler, hassas makinelerdir.

Tarihte İtalya

Roma İmparatorluğu'nun yıkılmasından yeni çağlara kadar İtalyanlar siyasî bir bütün kuramadılar. İtalya tarihi birleşmiş bir topluluğun tarihi değil, çeşitli meşruti gelişmeler gösteren toplulukların tarihidir. Roma İmparatorluğu'nun tarihi İtalya'nın eski tarihi demektir (Bk. Roma İmparatorluğu). Bu bakımdan, Odoacr'ın Roma İmparatorluğunun harabeleri üzerinde bir devlet kurarak tahta geçtiği 476 yılı İtalya tarihinin başlangıcı olarak kabul edilebilir.

Odoacr'ın kırallığı çok sürmedi. 488'de Ostrogotlar, kıralları Theodoric'in komutasında, İtalya'ya hücum ettiler; 493'te Theodoric'e teslim olan Odoacr öldürüldü, Theodoric kıral oldu. Ancak, Theodoric Bizans İmparatorluğu'na bağlıydı, imparatorluğun kıral naibi gibi vazife görüyordu. Ülkede bir de Got kırallığı vardı. Theodoric 526'da öldü. Son Got kıralının da 552'de ölmesi üzerine İtalya doğrudan doğruya Bizans İmparatorluğu'na bağlandı.

• Lombardlar Devri. — Şimdi de ülkeyi Lombard'lar tehdit ediyordu. Bir Germen kavmi olan Lombardlar İtalya'ya yerleştiler. Böylece, Germenler İtalya'ya devamlı olarak yerleşmiş oldu. Hemen hemen Po Vâdisi'ni tamamen işgal eden bu kavim Roma'yı tehdit etmeye başlayınca Papa, Franklar'ın lideri Pépin'den yardım istedi. Pépin Lombard'ların ilerleyişini durdurdu; onun oğlu olan Charlemagne (Şarlman) Lombardiya'yı tamamen ilhak etti, Lombardiya Kıralı unvanını aldı.

İTALYAN SANATINDAN ÖRNEKLER

1 — Palermo Katedrali; 2 — Roma'da San Pietro Kilisesi'nin içi; 3 — XV. yüzyıldan kalma, üstü işlemeli bir şamdan; 4 — XV. yüzyıldan kalma bir duvar süslemesi; 5 — Sienna'da vaftiz kilisesindeki vaftiz çeşmesi; 6 — XVI. yüzyıldan kalma bir miğfer; 7 — XVI. yüzyıldan kalma bir koltuk; 8 — Urbino çinisinden bir vazo (XVI. yüzyıl); 9 — Sienna Katedrali'ndeki kürsü; 10 — Floransa'daki «Eski Saray» (XIII. yüzyıl); 11 — Tahtadan bir heykel (Venedik XV. yüzyıl).

• Mukaddes Roma İmparatorluğu: 843'te Charlemagne imparatorluğu'nun yıkılmasından sonra kıral ve imparatorlar İtalya'nın kontrolünü ellerine geçirmek için çarpıştılar. İtalyan prensleri de İtalya tacını ele geçirmek için durmadan savaşıyorlardı. Bu hal 962'ye kadar sürdü. O tarihte, çıkan kargaşalıklar sonunda Papa'nın yardım istemesi üzerine Alman kıralı Büyük Otto Alpler'i geçerek Roma'ya geldi, Mukaddes Roma İmparatoru olarak taç giydi. Otto İtalya'daki kargaşalıklara son verdi. Ortaçağ boyunca imparatorlar kendilerini aynı zamanda İtalya'nın hâkimi olarak gördüler. Fakat bu Alman egemenliğini tanımak istemiyen İtalyanlar sık sık isyanlar çıkarıyor, imparatorlar bu isyanları bastırmak için çok sıkı savaşlara girişmek zorunda kalıyorlardı.

• Şehir Devletleri Çağı: İtalya'da yeni yeni bağımsız şehir devletleri kurulmaya başlamıştı. Venedik, Floransa, Cenova, Pisa, Milano hemen tamamen bağımsız olmuşlardı. Bu şehir devletleri zamanla öyle kuvvetlendiler ki kendilerini kontrol altına almak istiyen prenslere, imparatorlara bile karşı geldiler. Papalık da, daha çok küçük şehir devletlerinin tarafını tutuyordu. 1500 yıllarına kadar süren bu şehir devletleri çağında İtalya'da büyük gelişmeler görüldü.

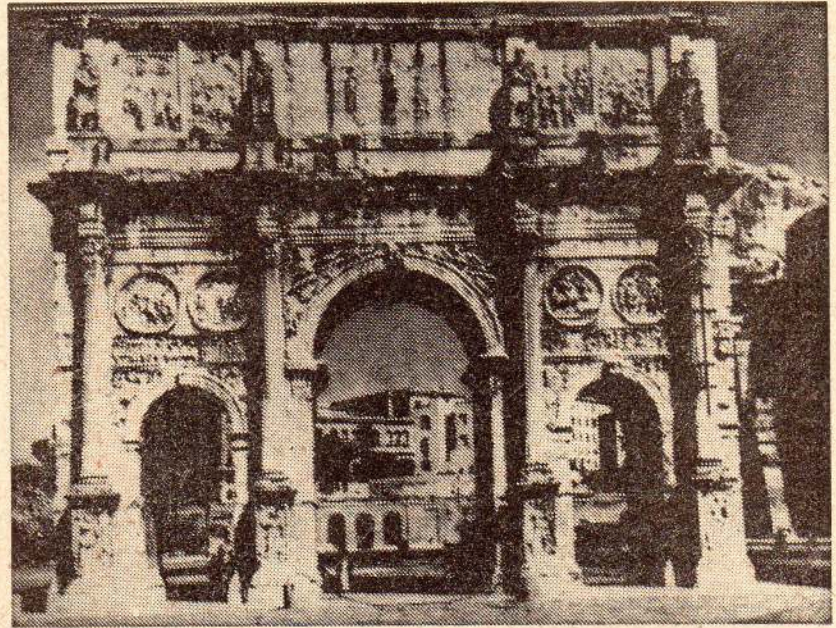
• İstilâ Çağı: XV. yüzyılın sonlarına doğru İtalya'ya karşı bir yabancı istilâlar devresi başladı. Fransa Kıralı VIII. Charles 1494'te Napoli'ye hâkim oldu, kendisini buranın kıralı ilân etti. Charles burada çok kalmadı, çekildi. Ancak, onun bu hareketi başka devletlere İtalyan şehir devletlerinin kolay bir av olduğunu göstermiş bulunuyordu. Fransız ve İspanyol kıralları hoşlarına giden araziyi işgal etmeye başladılar. En sonunda İspanya ve Almanya İmparatoru V. Karl (Şarlken) İtalya'nın büyük bölümünü egemenliği altına aldı. Onun idaresi zamanında İtalya nispeten barışa kavuşmuş oldu. Bundan sonraki 200 yıl içinde gene İtalya'nın kendine has bir tarihi görülmez. Avrupalı hükümdarlar, İtalya topraklarını mükâfat olarak dağıtıyor, çeşitli ordular memleketi işgal ediyordu.

• Napoléon Devri: İtalya XVIII. yüzyılda başkalarının arasında paylaşılmakla geçirdi. Bu yüzyılda da bir birlik kurulamadı. Fransız ihtilâlinden sonra İtalyan devletleri Fransa'ya karşı birlik kurmak istediler. Bunun sonucu olarak Napoléon bütün yarımadayı işgal etti. İtalya, Fransızlar'ın egemenliğine geçti. 1797'de Venedik Avusturya'ya verildi, geri kalan bölgeler de Milano, Cenova, Roma, Bologna ve Napoli'yi başkent olarak kullanan beş devlete bölündü. Napoléon XIX. yüzyılın başlarında İtalya'yı bir kırallık haline getirdi, meşhur Lombardiya tacını giyerek kendisini kıral ilân etti. Fransa 1814'te Napoleon'un düşmesine kadar Fransa'ya bağlı kaldı.

• İtalya'nın Birleşmesi: Napoléon'un düşmesinden sonra 1815'te toplanan Viyana Kongresi, İtalya'yı çoğunlukla Avusturya ile Papalığın idaresi altına verdi. Ondan sonra, kargaşalıklar gene devam etti. İtalyanlar yabancılardan kurtulmak istiyor, Avusturya ve Fransa buna meydan vermiyordu. 1849'da II. Vittorio Emanuele'nin başbakanlığa getirdiği Kont Cavour Avusturyalılar'dan kurtulmak için Fransa'dan yardım istedi. Fransız ordusu 1859'da Alpler'i geçti, İtalya'nın kurtuluş savaşı başladı. Milano ve Lombardiya Avusturyalılar'dan kurtarıldı. İtalyanlar'ın en sevilen kahramanı Garibaldi, Sicilya ve Napoli'yi ele geçirerek, Vittorio Emanuele'nin topraklarına kattı (Bk. Garibaldi). Garibaldi Roma'yı da ele geçirmek istediyse de başaramadı. Üç yıl sonra Fransızlar'ın Rusya Savaşı için Roma'dan çekilmeleri üzerine, Vittorio Emanuele Roma'yı aldı. Papalık birleşen İtalya'nın bir parçası oldu. 1871'de Parlamento ile hükümet Roma'ya taşındı. Vittorio Emanuele'nin ölümü üzerine 1878'de yerine oğlu Umberto geçti. 1900'de öldürülen bu kıralın yerini oğlu III. Vittorio Emanuele aldı. 1911'de Türkiye'ye savaş açan İtalya Batı Trablus'u işgal etti. 1914'te Fransa'nın bağlaşığı olarak I. Dünya Savaşı'na katıldı (Bk. Birinci Dünya Savaşı).

• Faşist İtalya: Savaştan sonra İtalya'da Faşist hareketleri başladı. Eski bir asker olan Benito Mussolini Faşizm teşkilâtını kurdu. 1922'de partinin kuvvetlenmesi üzerine Kıral Vittorio Emanuele, Mussolini'yi başbakanlığa getirdi. Bundan sonra Almanlar'la sıkı işbirliği yapan İtalya II. Dünya Savaşı'na katıldı (Bk. Mussolini; İkinci Dünya Savaşı). Savaştan sonra 1946'da kıral Vittorio Emanuele oğlu Umberto lehine tahttan çekildi. Ancak, kırallığın Faşizme hizmet ettiğini unutmıyan halk aynı yıl kırallığa da son verdi, Cumhuriyet ilân edildi.

İtalyan Parlâmentosu iki meclisten meydana gelir: Senato'nun 259, Millet Meclisi'nin 590 üyesi vardır. Meclis üyeleri 5 yıl için

Roma birçok sanat eserleriyle, tarihi anıtlarla doludur. Colosseum'un batısındaki Büyük Constantine'in üçlü zafer anıtı başka anıtlardan alınan parçalarla yapılmıştır. Kabartmaların bazıları Büyük Trajan anıtının parçalarıdır.

İTALYA ÜNİVERSİTELERİ

Kuruluş yılı	Öğrenci sayısı	Prof. sayısı	Kuruluş yılı	Öğrenci sayısı	Prof. sayısı
Roma (1303)	21.700	381	Pavia (1390)	3.900	155
Napoli (1224)	18.700	312	Modena (1678)	2.400	99
Milano (1924)	15.800	356	Cagliari (Sardinya) (1626)	2.000	140
Bologna (1200)	8.400	250	Perugia (1276)	1.900	115
Torino (1404)	8.100	310	Trieste (1924)	1.600	122
Bari (1924)	8.100	194	Parma (1502)	1.600	177
Palermo (Sicilya) (1805)	7.500	252	Venedik (1868)	1.600	60
Cenova (1243)	6.900	192	Urbino (1564)	1.300	41
Catania (Sicilya) (1434)	6.500	130	Ferrara (1391)	900	74
Padua (1222)	6.300	227	Sassari (Sardinya) (1677)	800	82
Messina (Sicilya) (1549)	6.100	160	Siena (1300)	700	59
Floransa (1924)	5.100	232	Salerno (1944)	700	8
Pisa (1378)	4.400	187	Camerino (1727)	600	62
			Macerata (1290)	300	18

Napoli Körfezi'nin açıklarındaki Capri Adası, güzel manzarası, turistik tesisleriyle her yıl yüzbinlerce yabancıyı adaya çeker.

TURİSTİK İTALYA

«Napoli'yi görmeli, sonra ölmeli» diye İtalyanlar'ın dillerinden düşürmedikleri bir söz vardır. Napoli şehri bugün turistler için bu sözü haklı çıkaracak kadar ilgi çekicidir. Pompei yıkıntılarını, İschia adasını, Capri'yi, nefis yemeklerinin yendiği, napoliten müziğin dinlendiği, Santa Lucia boyunca uzanan lokantaları görmek için her yıl buraya yüzbinlerce turist gelmektedir.

Roma ise bambaşka bir âlemdir. Dünyanın en tanınmış kimselerinin çılgınca bir hayat sürdüğü, en büyük lüksle en fakir gecekonduların bir arada barındığı bu şehir, aynı zamanda bir açık hava müzesine benzer. Adım başında, Roma tarihinin bir çağını belirten yapılara, çeşmelere, sütunlara, duvarlara raslanır Bir zamanlar Rönesans devrinin en büyük kültür merkezlerinden biri olarak önem kazanmış olan Venedik, «Adriya Denizi'nin Kıraliçesi» diye tanınır. Bu şehir artık siyasi, ticari değerini kaybetmiş olmakla beraber, dünyanın en romantik şehri olmak özelliğini gene elinde bulundurmaktadır. Venedik'in kanal şeklindeki sokaklarından, bu kanallarda işliyen gondollarından başka küçük, sevimli köprüler vardır.

İtalya'nın başlıca endüstri şehirlerinden biri olan Milano, aynı zamanda Avrupa'nın sanat hareketleriyle de tanınan bir şehridir. Büyük müzisyenlerin konserler, opera temsilleri verdikleri Scala Tiyatrosu, seçkin bir sanatsever topluluğu ile dolar taşar.

seçilir. Parlâmento Cumhurbaşkanını seçer. Hizmet süresi 7 yıl olan cumhurbaşkanı kabineyi tâyin eder.

Bibliyografya. — Bu konuda Türkçe eserlerin başlıcaları:

İtalya'da Rönasans Kültürü (J. Burckhart'tan çev. Prof. B. S. Baykal, 1957-58); İtalya Seyahati (Goethe'den çev. S. B. Göknil, 1953-57); İtalya-Habeş Harbi (Gnl. K. Karabekir, 1953); İtalya Tarihi (çev. G. K. Söylemezoğlu, 1940); İtalyan Edebiyatı (Desgranges'ten çev. H. F. Ozansoy, 1934).

İTFAİYE

Yangın söndürme teşkilâtına «itfaiye» denir. İnsanlar, korkunç şekiller alan yangınları söndürmek için ilk çağlardan beri, ellerindeki imkânlarla çalışmışlar, zamanla bu, her toplulukta gerekli bir teşkilâta bağlanmıştır.

Teşkilâtlanmış ilk itfaiye ekiplerini Orta Avrupa'da, Macaristan'da, Fransa'da görüyoruz.

Yangın söndürme işinin teşkilât haline gelmesi, tulumbanın keşfinden sonradır. Fransa'da, Amerika'da atlı arabalara bindirilmiş tulumbalar kullanılmıştır. İtfaiyeciler de, sürücünün arkasındaki sıralara otururlar, bir kısmı ise ayakta dururlar, çan çalarak yangına giderlerdi. Bu yüzyılın başında, Londra'nın meşhur ticaret sarayı Kristal Palas'ın baştan başa yanmasına sebep olan büyük yangınlardan sonra daha başka söndürme usullerine başvuruldu.

İstanbul'da yangın sördürme konusunda ilk resmî teşebbüs XVI. yüzyılda yapılmış, devrin İstanbul kadısı bir hüküm yayınlıyarak her evde yangına karşı bir fıçı dolusu su, birer kazma, kürek, bir de merdiven bulundurulması mecburiyetini koymuştu.

İlk Tulumbacı teşkilâtı 1714'te kuruldu (Bk. Tulumbacılık). Yangın tulumbası ilk defa Paris'te 1716'da, İstanbulda da 1717'de kullanıldı. 1828'de tamamlanan Beyazıt Kulesi sırf yangın gözetleme işinde kullanılmak için yapılmıştı, bugün de aynı maksatla kullanılır. XIV. yüzyılda yapılmış olan Galata Kulesi de II. Mahmut zamanından beri yangın gözetleme kulesi olarak kullanılır.

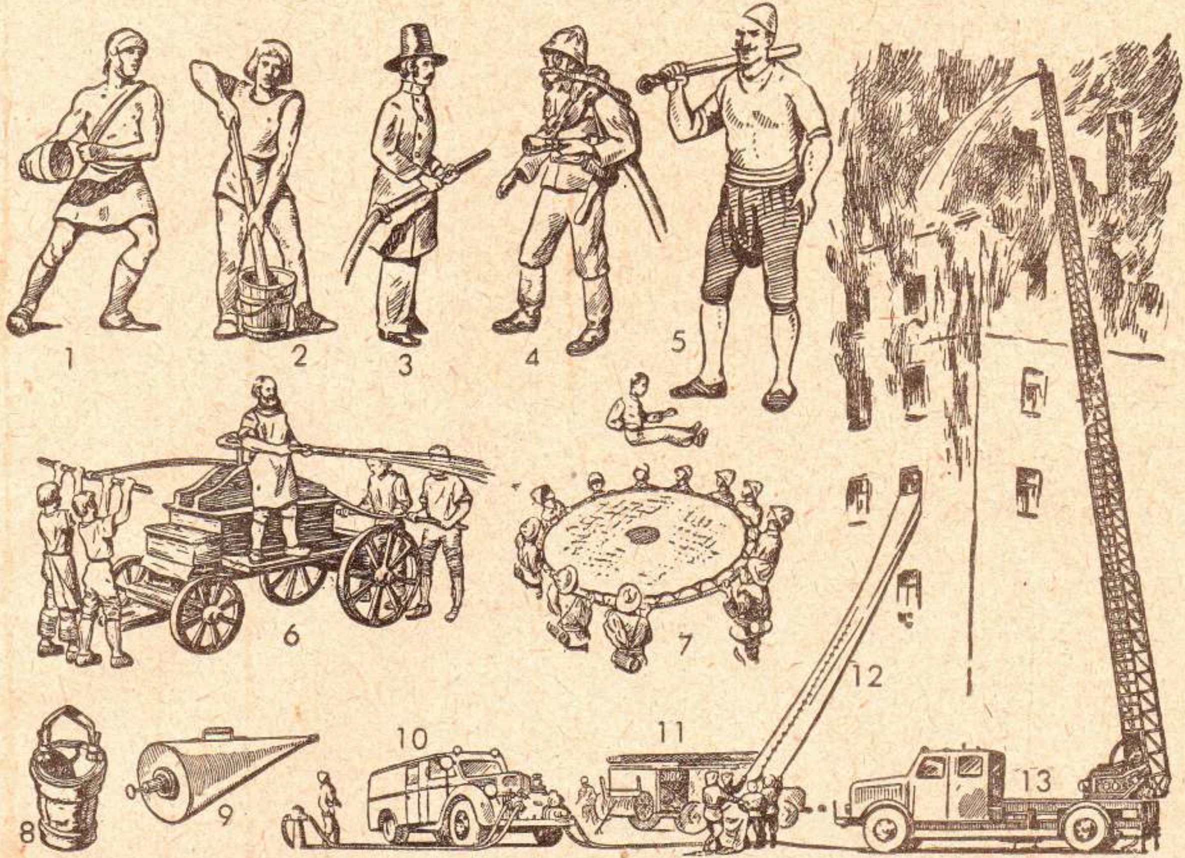
İstanbul itfaiyesi, İstanbul, Beyoğlu, Üsküdar, Kadıköy, Deniz Grupu (İstinye), Bakırköy, Adalar olmak üzere 7 grupa ayrılmıştır. Bu gruplardaki müfrezelerin sayısı 13'tür. İtfaiye teşkilâtının personel sayısı 791'dir. Bunlar 1 müdürle 1 müdür yardımcısının idaresinde çalışır. İstanbul itfaiyesindeki bütün motorlu araçların sayısı 250'dir.

İstanbul itfaiyesi en yeni cihazlarla donatılmıştır. Gruplarla müfrezeler telsiz telefonla birbirine bağlıdır.

İstanbul'da yılda 1.500'den fazla yangın olur. Yangınlar en çok ocak, şubat, mart aylarında, ondan sonra da ağustos ve eylûl aylarında görülür. İtfaiye 1961'de şehrimizde 1.667 çıkış yapmıştır.

İstanbul, tarihi boyunca yangınlardan çok büyük zarar görmüştür. Yalnız 1908'den 1922'ye kadar çıkan yangınlarda 21.508 bina yanmıştır. 1633'ten 1854'e kadar çıkan büyük yangınların sayısı 338'dir.

DÜNKÜ YANGIN SÖNDÜRME USULLERİNDEN BUGÜNKÜ İTFAİYEYE

1 — Eski Romalı İtfaiyeci; 2 — XIV. yüzyılda yangın döndürmekte görevli itfaiyeci; 3 — XIX. yüzyılda Viyanalı bir itfaiyeci; 4 — Modern bir itfaiye kıyafeti; 5 — Geçen yüzyılın İstanbul tulumbacısı; 6 — XIX. yüzyıl yangın tulumbası; 7 — Merdivenin erişemiyeceği yüksek katlardakileri kurtarmak için itfaiye erlerinin, aşağıya atlıyanların altlarına gerdikleri sağlam bıranda; 8 — Geçen yüzyılın meşin su kovası; 9 — Buğünün yangın söndürme aleti; 10 — Yangın musluğundan suyu emip, yüksek basınçla pompalıyan modern bir itfaiye arabası; 11 — İtfaiye ikmal arabası; 12 — Yüksekten aşağıya atlıyamıyacak olanlar için yapılmış kalın brandadan boru şeklinde kayma tüneli; 13 — Uzun merdivenli modern bir itfaiye arabası.

İTFAİYE hizmetleri, yanan yeri söndürme gayesine varmak üzere, çeşitli safhalara ayrılır. İtfaiye teşkilâtı da bu safhalarla ilgili olarak çeşitlenir. Bir bakıma, bütün hemşeriler itfaiye teşkilâtına yardımcı olur.

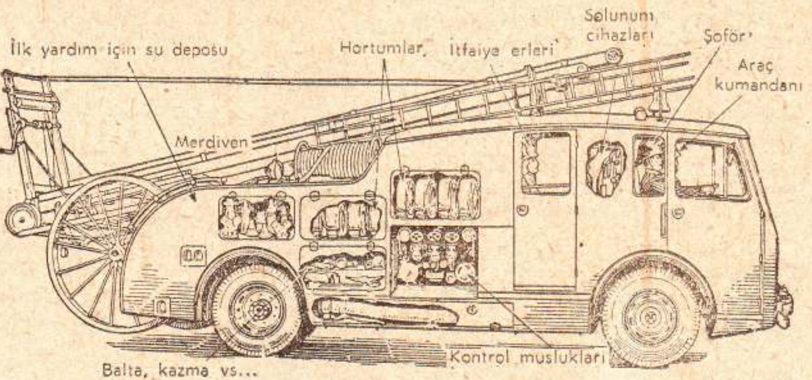
İtfaiye hizmetlerinin birincisi yangını haber vermektir. Bunun için, bütün kamu hizmetleri gören müesseselerde, şehrin uzak, yakın, semt itfaiyelerinin telefon numaraları bulunur. Büyük müesseselerdeki yangın dolabı, camı kırılınca kendiliğinden itfaiyeye haber verir.

Yangını haber alan itfaiye, günün her saatinde, çok kısa bir zamanda yangın yerine ulaşacak şekilde daima hazırdır. İtfaiye garajiyle yangın yeri arasındaki mesafe ne kadar uzaksa, trafiğin önemi o kadar artar. Milletlerarası trafik kaidelerine göre, itfaiye daima önceliktedir.

İtfaiye ekipleri başlıca ikiye ayrılır: Söndürücüler, kurtarıcılar. Söndürücüler, hortum verenlerden merdivencilere kadar iş bölümüne bağlıdır. Kurtarıcılar, yanan binada kalmış canlıları olduğu kadar yakın binaları da korumakla görevlidir. İtfaiye teşkilâtının bulunmadığı yerlerde bu vazifeyi jandarma ile halk kendisi görür.

İtfaiye teşkilâtı kara ve deniz olarak başlıca iki çeşittir ki, her biri ayrı usullerle yetiştirilmiş usta elemanlardan meydana gelir.

Yangın olmadığı halde, «Yangın var» diye haber vermek, kanunlarımıza göre suçtur.

Bir itfaiye arabası ve başlıca önemli parçaları

İTTİHAT VE TERAKKİ

1908 Meşrutiyet İnkılâbı'nın meydana gelmesine yol açan siyasi bir cemiyet (parti) dir. Birinci Dünya Savaşı sonunda Osmanlı Devleti'nin yenilmesi üzerine 1918'de imparatorlukla birlikte tarihe karışmıştır.

Cemiyetin temeli 1893'te gizli olarak, «Terakki ve İttihat Cemiyeti» adı ile İstanbul' da Askerî Tıbbiye Mektebi öğrencileri tarafından atılmıştı. İlk kurucular Dr. İshak Sükûtî, Dr. Abdullah Cevdet, İbrahim Temo ve Şerafettin Mağmumî'dir. Terakki ve İttihat Cemiyeti'nin programı, memlekette meşrutiyet idaresinin, hürriyetin, eşitliğin, mal ve can emniyetinin meydana gelmesini hedef tutuyordu. Bu program, genel düşünceleri, ana ilkeleri bakımından Namık Kemal ile arkadaşlarının 1865'te, Abdülâziz idaresinin istibdadına karşı kurdukları «Yeni Osmanlılar Cemiyeti»nin programından pek farklı değildi.

Terakki ve İttihat Cemiyeti az zamanda Askerî Tıbbiye Mektebi sınırlarını aştı, İstanbul'un birçok semtlerinde gizli komiteler kuruldu. 1894'te Kahire ve Paris'te de bu cemiyet adına ihtilâl hazırlıkları başladı. O zamanki «Mizan» gazetesi sahibi Murat Bey ile Ahmet Rıza Bey'in Avrupa'ya kaçarak Paris'te bir gazete çıkarmaya başlamaları üzerine II. Abdülhamit idaresi İstanbul' da araştırmaları hızlandırdı. 1897'de Terakki ve İttihat Cemiyeti mensuplarının çoğunu ele geçirerek bunlardan bazılarını hapse attı, diğerlerini sürgüne yolladı. Fakat buna rağmen İstanbul'da, aydın kimseler arasındaki inkılâp fikri öldürülememişti. Saltanat idaresinin Murat Bey gibi bazı tanınmış cemiyet mensuplarını elde etmiş olmasına rağmen İstanbul'da, Rumeli'de, özellikle harbiyeliler, tıbbiyeliler, uyanık subaylar ve memurlar arasında cemiyetin fikirleri yayılmakta devam etti. Ahmet Rıza'nın Paris'te çıkarmakta devam ettiği «Meşveret» gazetesi ve Avrupa'ya kaçmış olan Damat Mahmut Celâlettin Paşa ile oğlu Prens Sabahattin'in yazıları gibi memleket dışarısından yapılan neşriyat da bu yayılmaya yardım etmiştir.

Kurmay Yüzbaşı Mustafa Kemal Bey'in (Atatürk'ün), 1905'te Şam'da kurduğu ve Selânik'te yaymağa teşebbüs ettiği «Vatan ve Hürriyet» adlı cemiyet de, artık «İttihat ve Terakki» adını almış olan bu cemiyetle birleşti. Esas merkezini Selânik'te kurmuş olan İttihat ve Terakki, Rumeli'de subaylar, uyanık memurlar arasında hızla yayıldı. O zaman büyük Avrupa devletlerinin himaye ettikleri Makedonya ihtilâlleri de bu yayılmaya tesir etti, Makedonya'nın idaresi hakkında, 1908 başında, İngiliz ve Rus hükümdarlarının Reval'de yaptıkları görüşme, İttihat ve Terakki'nin bir an önce meşrutiyeti ilân ettirmek için harekete geçmesine yol açtı.

II. Abdülhamit, bu cemiyetin ihtilâl faaliyetlerini bastırmak üzere önce Birinci Ferik Şemsi Paşa'yı, sonra da Müşir Osman Paşa'yı görevlendirdi. Fakat bu tedbirlerden bir sonuç alınamadı. Ferik Şemsi Paşa'yı, Mülâzım Atıf Bey öldürdü; Müşir Osman Paşa ise Kolağası Niyazi Bey ve Eyüp Sabri Bey tarafından dağa kaldırıldı. Bu hareketleri, cemiyetin o zaman Manastır merkez heyeti başkanı bulunan, sonraları Hürriyet ve İtilâf lideri Miralay Sadık Bey diye tanınan süvari kaymakamı Sadık Bey idare ediyordu. Erkânı harbiye binbaşısı Enver Bey ile Niyazi Bey'in dağa çıkmaları ve gerek Manastır'dan, gerek Selânik'ten saraya çekilen sert telgraflar nihayet Abdülhamit'i korkuttu, 10 temmuz 1324'te (24 temmuz 1908'de) Kanun-u Esasî'yi ilân etmek zorunda bıraktı.

İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin ilk başarılı aylarından sonra, cemiyet mensupları arasında nüfuz mücadelesi başladı; gerek iç, gerekse dış politikada başarısızlıklara uğradı; Mebusan Meclisi'nde millî ayrılık eğilimleri belirdi; Ahrar Fırkası gibi bazı muhalif zümreler türedi; böylece, memlekette büyük bir düzensizlik, parti kavgaları başgösterdi. 31 mart 1325'te (13 nisan 1909'da), İttihat ve Terakki'nin Rumeli'den getirmiş olduğu avcı taburları arasında, taassup ve şeriatçılık tesiriyle hareket ederek bu cemiyeti mahvetmeyi hedef tutan bir askerî ihtilâl patlak verdi. Bunun üzerine gene Rumeli'den gelen Hareket Ordusu, İstanbul'da bu ihtilâli bastırmaya, İttihat ve Terakki'yi kurtarmaya muvaffak oldu; yalnız, İtalya'nın birdenbire Trablusgarp'ı istilâ etmesi ve Balkan devletlerinin âni hücumları sonucunda meydana gelen bozgun, memleketi büsbütün sarstı. Nihayet, başta Enver Paşa olduğu halde, bir kısım İttihatçıların, Alman etkisine kapılarak devleti Birinci Dünya Savaşı'na sürüklemeleri, dört yıl sonra Osmanlı İmparatorluğu ile birlikte İttihat ve Terakkî Cemiyeti'nin de ortadan kalkması ile sonuçlandı.

İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin, Ahmet Rıza, Talât Paşa, Enver Paşa, Cemal Paşa, Doktor Nâzım ve Ziya Gökalp gibi kuvvetli birer şahsiyet olan mümessilleri vardı.

Bibliyografya. — Bu konuda başlıca eserler:

İttihat ve Terakki İçinde Dönenler (G. Vardar, S. N. Tansu, 1960); İnkılâp Tarihimiz ve İttihat-Terakki (A. B. Kuran, 1948); İttihat ve Terakki Tarihinde Esrar Perdesi (M. Ragıp, 1934); İttihat ve Terakki Cemiyeti Ne idi? (M. Rauf, 1911 - 12); İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne Açık Mektuplar (Prens Sabahattin, 1911-12).

İUPİTER (Bk. ZEUS)

İUSTİNİANUS, Flavius (483 - 565).

Bizans imparatorlarının en büyüğü değilse bile, en ünlüsüdür. «Büyük» diye anılır. İmparator I. İustinus'un (518-527) yeğenidir, ırkan İllîryalı'dır. 527' de tahta geçip 565'te 82 yaşında öldü, yerine II. Iustinus (565-578) geçti, bu üçüncü imparatorla İustinianus hanedanı sona erdi. Karısı Thedora, onun yanında faal şekilde devlet işlerine karıştı (Bk. Theodora).

İustinianus

Doğu Roma İmparatoru İustinianus, 532 Nika İhtilâli'ni, Theodora'nın mânevi yardımiyle bastırdıktan sonra, Batı Roma'nın mirasını toplamaya girişti. Gerçekten Akdeniz'i bir Bizans gölü haline getirmeyi başardı. General Belizarius'la Narses gibi büyük komutanlar sayesinde Güney İspanya'yı, İtalya'nın tamamını, bütün Akdeniz adalarını, bütün Kuzey Afrika'yı, Tuna'nın güneyindeki ülkeleri, Gürcistan'ı ele geçirdi. İustinianus'un «Büyük» diye anılmasının sebebi, dünyanın en kudretli devletine sahip olması değil, başta Ayasofya olmak üzere büyük bayındırlık eserlerini gerçekleştirmesi (Bk. Ayasofya), Romanya hukukunu çok büyük çalışmalar sonunda devrin ihtiyaçlarına uygulamasıdır. Bugünkü Avrupa kanunlarının esası, bu Jüstinyen kanunlarıdır.

İVAN, Korkunç (1530 - 1584)

Korkunç İvan

Rus Çarı IV. İvan, dünya tarihlerine «Korkunç İvan» adiyle geçmiştir. III. Vasiliy'in oğludur. 1544'te Rusya tahtına geçti. Henüz 3 yaşındayken babası ölmüş, 7 yaşında da annesiz kalmıştı. İvan hizmetkârların elinde gayet kötü şartlar içinde büyümüştü. Hastalık derecesinde sinirli, garip huylu bir çocuktu. Aralarında yetiştiği insanların da etkileri altında kalarak asil sınıftan nefret etmeye başlamıştı. Tüccarları, işçileri daha çok seviyordu. 1547'de kendini Çar ilân etti. Aynı yılın şubat ayında taç giydi. Tanınmış bir asîl aile olan Romanov'ların kızıyle de evlenmişti.

1552'de Kazan ve Astrahan'ı da alarak Rusya sınırlarının doğuya doğru daha genişlemesini sağladı. Rusya'yı ilk defa büyük Avrupa devletleri arasına soktu, İngiltere'yle denizden ticarete başladı. Baltık Denizi'ni de kontrol altına alabilmek için 1558'de Livonia'yı istilâ etti. Bu istilâ yüzünden Polonya ve İsveç'le arası açılmıştı. Başlangıçta savaş İvan'ın ordularının lehine gider gibiydi, sonradan Rus orduları yenildi, imzalanan barış antlaşmasına İvan'ın menfaatlerini baltalıyacak maddeler kondu.

1560'ta İvan'ın birinci karısı ölmüştü. Kendisi de ağır bir hastalık geçirdi. Bu hastalık Çar'ın akli muvazenesini bozmuştu. O günden sonra İvan ne yaptığını bilmez bir hale geldi. Etrafına dehşet saçıyordu. En yakın adamlarını manastırlarda çürüttü. Dine karşı büyük bir kin beslemeye başlamıştı. Yalnız, İvan'ın duyguları, düşünceleri pek çabuk değişiyor, zulüm devresinden sonra pişmanlık duymaya başlıyor, bu sefer de günlerini kendini affettirmek için dua etmekle geçiriyordu. Ivan, ömrü boyunca yedi kere evlendi. Karısından bıktığı zaman onu zorla bir manastıra gönderiyordu.

Hassa birliği Rusya sınırları içinde akla gelen her türlü mezalimi yaptı, böylece IV. Ivan devri Rusya'da bir dehşet devri olarak tarihe geçti. Birkaç yüz bin kişi Çar'ın bu zulümlerine kurban gitti.

İVME

Hareket eden bir cismin hızının birim zamandaki değişimine «ivme» denir. Sabit hızla hareket eden cismin ivmesi sıfırdır, çün-

kü bu harekette bir hız değişmesi olmaz. Buna karşılık, hız değişiyorsa ivmeden söz edilebilir.

İvmeli hareket için en belirli örnek bir otomobil olabilir. Otomobil dururken hızı sıfırdır. Harekete başladıktan sonra hızı yavaş yavaş artar. İşte bu sırada otomobilin hareketinde bir ivme söz konusudur. Yol alma bitip otomobil belli bir hızla ilerlemeye başlarsa ivme sıfıra eşit olur. Yavaşlama sırasında da hızda bir değişiklik olduğuna göre gene ivme vardır.

Belli bir zaman içinde hızdaki değişmenin büyük, ya da küçük olması, ivmeyi de büyük, ya da küçük kılar. Meselâ fren yapan bir otomobil çabucak durduğuna göre hızının küçülmesi oldukça küçük bir zaman içinde olmuştur; yani hız değişmesi büyüktür. Bu harekette ivme de büyük bir değerdedir. Buna karşılık otomobil yavaş yavaş durdurulursa ivmesi küçük olur, çünkü geçen zaman büyük, hız değişmesi küçüktür. İvme, hız değişmesinin, geçen zamana bölümü olarak da tanımlanabilir. Bu ivmeye «ortalama ivme» denir.

İçinde insan bulunan araçlarda ivmenin değeri önemlidir. Meselâ bir otomobilde, bir asansörde, hareket başlarken ivme belli bir değeri aşarsa insan rahatsız olur. Bu ivme değerine «konfor ivmesi» adı verilir. Otomobil, otobüs sürücülerinin bu değeri göz önünde tutarak yavaş yavaş hızlanmaları, zorunlu olmadıkça âni fren yapmamaları gerekir. Asansörlerin kalkış ve duruşlarındaki ivmelerin hesabında da konfor ivmesi gözönünde tutulur.

İvme birimi, hızın birimine bağlıdır. Hız, sm/saniye ise, ivme sm/saniye kare cinsinden bulunur. Eğer hız, m/saniye ise, ivme m/saniye karedir. Bunun gibi çeşitli ivme birimleri vardır.

İVRİNDİ

Marmara Bölgesi'nin Güney Marmara bölümünde Balıkesir iline bağlı bir ilçedir. Topraklarını doğuda aynı ilin merkez ve Savaştepe, güneyde Manisa'nın Soma ve İzmir'in Kınık, batıda Balıkesir'in Burhaniye, Havran, Edremit, kuzeyde ise aynı ilin Balya ilçeleri çevirir. Merkez bucağından başka Ergama, Kayapa, Korucu adında bucakları, bunlara bağlı 65 köyü vardır.

Yüzölçümü: 764 km^2

Nüfusu: 29.426 (1960 sayımı)

İlçenin orta kesimlerini 200 - 300 m. yüksekliğindeki İvrindi çukur ovası kaplar. Elips şeklinde olan bu ovanın kenarları yükseklikleri 400 - 500 m. arasında değişen tatlı eğimli sırtlarla çevrilmiştir. Bu sırtlar da 500 - 800 m. yüksekliklere kadar çıkan tepelerle kuşatılmıştır. İlçe, yazları kurak geçen Akdeniz ikliminin tesir sahasında bulunur. En önemli akarsuları Madra Dağı'ndan doğan Madra Çayı ile Dadalar Deresi'dir.

Halk, ova köylerinde, tarım ve hayvan beslemekle, yaylalık ve tepelik alanlarda daha çok hayvancılıkla, dağ köylerinde ise oduncu-luk ve kömürcülükle geçimini sağlar.

Kasaba. — İlçe merkezi İvrindi Balıkesir şehrine 40 km. uzaklıkta kurulmuştur. Balıkesir - Edremit şosesine 7 km. lik bir yolla bağlıdır. Bu yol daha bozuk bir şekilde güneye doğru devam ederek Bergama'ya varır. Kasaba, Balıkesir'e bağlı ilçe merkezleri arasında Balya'dan sonra en küçük olanıdır. Nüfusu 3.000 kişiyi bile bulmaz (1960 sayımına göre 2.813).

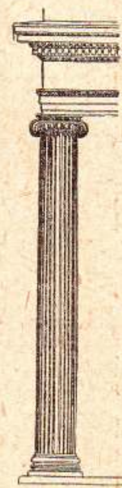
İYON

Pozitif (+), ya da negatif (—) yükler taşıyan atomlara ve atom gruplarına «iyon» adı verilir. Bilindiği gibi, bir atom elektrik bakımından nötürdür (Bk. Atom), yani taşıdığı negatif elektrik yükü, pozitif elektrik yüküne eşittir. Her hangi bir olay sonunda bu eşitlik bozulur, atom pozitif, ya da negatif elektrikle yüklenirse iyon haline geçmiş olur.

Buna bir örnek olarak ısıtılan gazları alabiliriz. Gazlar ısıtılınca moleküllerinin hareketi artar (Bk. Isı). Hareketleri artan moleküller birbirleriyle şiddetle çarpışmaya başlarlar. Bu çarpışmaların sonunda gaz moleküllerinden bazı elektronlar kopar. Böylece kopan elektronlar negatif, geride kalan moleküller ise pozitif elektrikle yüklü duruma geçerler. İşte bunlara artık «iyon» adı verilir. Aynı zamanda gaz için de «iyonlaşma» deyimi kullanılır. Elektriğin gazlar içinden akışı, iyonlar ve iyonlaşma ile olur (Bk. Katod Işınları).

İYONYA VE İYON MEDENİYETİ

Eski çağlarda, Anadolu'nun batı kıyılarına İyonya denirdi. İyonya doğuda Lidya'yla komşuydu. Yunanistan'dan gelen İyon kavimleri burada yerleşmişler, yüksek bir medeniyet kurmuşlardı. Yalnız kıyı şehirleriyle Ege Denizi'ndeki adaların bir kısmı İyonlar'a aitti.

Bir İyon sütunu

Yunan medeniyeti de daha sonra bu 12 şehirde kurulan yüksek medeniyetin etkisi altında kalmış, İyonya'da yetişen filozoflar, mimarlar, Yunan felsefesi ve mimarisinde çok önemli gelişmelerin kaydedilmesini sağlamışlardı. İyon medeniyeti, başlı başına da eski çağ tarihinin en büyük medeniyetlerinden birisi sayılır.

Tarihçiler, İyon kavimlerinin nereden geldikleri konusunda bir türlü anlaşamamışlardır. Bir kısım tarihçilerin iddialarına göre İyonlar, Yunanistan'dan Batı Anadolu'ya göç etmişlerdir. Bir kısım tarihçilere göre ise İyonlar, Atik Yarımadası'nda bir medeniyet kurduktan sonra Batı Anadolu'ya göç etmişler, burada da Atik'te olduğu gibi koloni sistemine uyarak medeniyet kurmuşlardır. Ünlü tarihçi Herodotos ise İyonlar'ın çeşitli kavim ve şehirlere bağlı insanlar olduklarını, Batı Anadolu'ya gelip yerleştikten sonra buranın yerlileriyle evlenip yeni bir milletin doğmasına yol açtıklarını ileri sürmüştür. Eski Yunanlılar'ın efsanelerinde de İyonlar'ın hikâyesi bu şekilde anlatılmaktadır.

12 İyon şehrinin M. Ö. 1000 yılında kurulduğu tahmin ediliyor. Koloniler kısa bir süre içinde gelişmiş, batının birer medeniyet merkezi haline gelmişti. İyon kolonileri şunlardı: Miletus, Myus, Priene, Ephesus, Kolophon, Lebedus, Samos, Erthrae, Klazomenae, Phokea, Smyrna (İzmir) ile Khios da sonradan İyonlar tarafından istilâ edilip İyon kolonisi haline gelmişti. İyon kolonilerinden en çok Milet, devrin bir kültür ve medeniyet merkezi olmuştu.

M. Ö. 700 yılında Lidya Kıralı Giges, Smyrna ile Milet şehirlerini istilâ etti, diğer İyon kolonilerini de iktisaden Lidya'ya bağlı bir hale getirdi. Giges'ten sonra İyonlar yarı Lidya hükümdarlığı altında iki yüzyıl daha yaşadılar. Nihayet M. Ö. 560 - 545'te Lidya Kıralı Kresus, İyonya'yı tam mânasiyle Lidya kırallığının bir parçası haline getirdi.

İyonya, İyon felsefesinin beşiğidir. İyonya'da yetişen filozoflar, kendi aralarında bir İyon felsefesi kurmuşlardı.

İyon filozofları arasında Thales başta gelir. İyon filozofları tabiat kuvvetlerini merak etmişler, tabiatın sırrını çözmeye çalışmışlardı. Thales tabiatta en üstün kuvvetin su olduğuna kanaat getirmişti. Thales'ten sonra Anaksimander ile Anaksimenes de her şeyin muayyen bir kudrete bağlı olduğunu, eninde sonunda herkesin, her şeyin geldiği yere döneceği tezini ileri sürüyorlardı. Anaksimander'in öğrencisi olan Anaksimenes, öğretmeninin fikirlerini aşırı maddeci buluyordu. Zamanla, yaşamak, yaşamak için canlı varlıkların havaya muhtaç olduklarını da keşfetti.

İyon filozofları ölümsüzlük problemine de el attılar. İyon filozoflarına göre insanlar yaşarken ruhları ölü halde içlerinde duruyor, insan öldükten sonra ruh vücuttan çıkıp yaşamaya başlıyordu.

İyonlar heykelcilikte, mimarlıkta da çok ilerlemişlerdi. Efes'teki Artemis Tapınağı, Samsos'taki Hera Tapınağı İyon mimarlığının şaheserleridir. İyonlar sütunlu binalara meraklıydılar. İyon sütunları şekil olarak Yunan sütunlarından daha ince yapılıydı, sütunların yüksekliklerinin sütunun alt tabanının çapından dokuz kere büyük olmasına dikkat edilirdi. İyon heykelciliğinde hayvan heykelleri dikkati çekiyordu. İnsan heykellerinde de elbise ve diğer teferruata çok dikkat ederlerdi. Aynı devrin Yunan heykellerinde İyon heykellerinin inceliği ve zarafeti yoktur.

İyon halkının yaşayışı hakkında çeşitli rivayetler ileri sürülmüştür. Bunlardan genç ve kuvvetli insanlara yaşama hakkı tanınırmış.

İyonlar, denizci insanlardı. Birçok Akdeniz limanlarına mal taşıyarak hayatlarını kazanıyorlardı. Para ilk defa Lidya'da kabul edildikten sonra Lidyalılar'ın İyonya'yı istilâsı sırasında İyonlar da parayı öğrenmişlerdi. M. Ö. VIII, VII ve VI. yüzyıllarda en parlak devrini yaşayan İyon medeniyeti, V. yüzyılda Atina medeniyetinin doğmasında önemli rol oynamıştır.

İYOT

Kimyada halogenler grupunun 4. cü elemanıdır. Ametaldir. XIX yüzyıl başında soda yapılmasının gelişmesinden önce Fransa ve İskoçya'da denizden alınan bitkilerden soda yapılmaktaydı. 1811'de Fransız eczacısı Courtois ilk defa bu soda içinden iyodu bulmuş ve 1813'te Fransız Clement ve Desormes ile

Gay-Lussac ve Davy tarafından da kontrol edilerek bu buluş kesinleşmiştir.

İyot tabiatta çok dağılmış halde bulunur. Deniz suyundaki klor, brom iyod'un birbirine oranı Cl/Br/I 1800/12/1'dir Burada iyot organik iyot bileşikleri halindedir, deniz bitkileri tarafından alınarak bitki vücuduna geçer. Bazan yosun gibi deniz bitkileri karaya vurunca, o bileşiklerdeki iyodun buharlaşmasiyle bir iyot kokusu duyulur. Bu bitkilerin yakılması sırasında da meydana gelen sodanın içinde sodyum iyodür bileşiği halinde kalır. İlk bulunuşu da bu olaydandır.

Bugün en önemli iyot kaynağı Şili güherçilesi içindeki sodyum iyodat bileşiğidir.

Saf eleman halindeki iyot katıdır, billûrlar halindedir, âdi sıcaklıkta hissedilecek kadar buharlaşır, erime noktası civarında ise bol bol buharlaşır. Buharının özel bir kokusu vardır. İnce tabakalar halinde buharları menekşe renginde, kalın tabakalar halinde de mavi renk gösterir.

Buharları zehirlidir, burun ve gözde şiddetli nezle yapar. Suda az, benzen, alkol, kloroform gibi organik çözücülerde kolay çözünür. Alkolde belirli bir oranda çözünmüş şekline «tentürdiyot» denir, yaralanmalarda yara üzerine sürülerek hem kanı durdurmaya yarar, hem de yaranın mikrop kapmasına engel olur. İyodun fazlası vücut için zehirli olduğu halde çok azı gereklidir. Çeşitli besinler ve sular yardımiyle vücudumuza giren iyot, tiroit hormonunda toplanır, bu hormonun salgısını ayarlar. Vücutta iyot noksanlığı çeşitli hastalıklar doğurur.

İyot lâboratuvarlarda çok kullanılan bir elemandır. İyot ve tuzları birçok çözümlemelerde kullanılır. İyot ve bileşikleri nişasta ile kuvvetli mavi renk meydana getirirler. Bu özellikten faydalanarak, içine hile amaciyle nişasta karıştırılan bazı besinlerde nişasta olup olmadığı anlaşılır. Meselâ, bazı sütlere nişasta karıştırılarak hile yapılmak istenir, böyle şüpheli bir süte 1 damla tentürdiyot damlatıldığında mavi renk olursa süt'te nişasta olduğu anlaşılır.

İYOT'UN ÖZELLİKLERİ

Simgesi: I
Atom No.: 53
Atom ağırlığı: 126,93
Yoğunluğu: 4,93
Ergime noktası: 114° C
Kaynama noktası: 184,40° C

İZBUDAK, Veled Çelebi (1869-1950)

Veled Çelebi İzbudak

Ünlü bir Türk dil ve edebiyat adamıdır. Konya'da doğdu. Mevlânâ Celâlettin Rumî'nin 18. kuşaktan torunudur. Çelebi'liği de gene bu soydan gelmesindendir.

Veled Çelebi İzbudak, özel öğrenimle yetişti, medresede okudu. Arapça ve Farsça öğrendi. Dil tarihine merak sararak başka dil ve diyelekleri kendi başına öğrendi. Önce Konya vilâyet gazetesinde, sonra, İstanbul'a gelince, «İkdam», «Hazine-i Fünun» ve «Mektep» gazete ve dergilerinde, «Veled Bahâî» imzasiyle yazılar yazdı. Daha sonra Necip Asım'la birlikte Türk dilinin tarihi üzerinde incelemelere girişti, «Türk Yurdu» dergisine yazılar verdi. 1908 Meşrutiyeti'nden sonra Mevlânâ dergâhına postnişin olarak tâyin edildi.

Birinci Dünya Savaşı çıkınca, İzbudak, memleket müdafaası için bir mevlevi alayı teşkil etti 4. orduya katıldı. 3 yıl Şam'da kaldı. Vahdettin padişah olunca postnişinlikten azledildi. Millî Mücadele başlayınca Ankara'ya geldi. Kastamonu mebusu seçilerek B. M. M.'ne girdi. Yedinci devreye kadar milletvekilliği yaptı. Daha sonra Türk Dil Kurumu'nda da çalıştı.

Eserleri arasında, büyük dedesi Sultan Veled'in Türkçe şiirlerini topladığı «Divan-ı Türkî-i Sultan Veled» ünlüdür.

Erkek ve kız izcilerin kıyafetleri

İZCİLİK

Yeni yetişen gençlerin yurda ve millete daha faydalı olabilmelerini sağlamak için kurulan bir eğitim düzenidir. Çalışmayla oyunu birleştirme esasını güder. İzci olan gençler, her işlerini kendi kendilerine yapmasını öğrenirler; ayrıca, ileride karşılaşacakları güçlüklere de kendilerini hazırlarlar.

İzcilik, XX. yüzyılın başında Sir Robert Baden Powell, adında bir İngiliz tarafından kurulmuştur (Bk. Baden Powell). Eski bir general olan Baden Powell, 1888 savaşında İngiliz askerinin hiç de iyi savaşmadığını görerek üzülmüş, yeni nesillerin iyi yetiştirilmedikleri kanaatine varmıştı. Azim, irade kuvveti ve dayanıklılık gibi üç önemli vasfın İngiliz askerinde bulunmayışı bu eski generali çok üzmüştü. Yeni yetişecek nesillerde de aynı kusurların bulunmasını önlemek için kendine göre bir gençlik teşkilâtı kurmayı tasarladı. Kurduğu teşkilâta «Boy Scouting» adını verdi. Kelime, evinden uzakta dağda, kırda, ormanda gördüklerini iyice öğrenen, öğrendiklerini etrafındakilere öğretmeye hazır olan genç çocukların teşkilâtı anlamına gelir. Baden Powell'in teşkilâtı kısa zamanda bütün dünyaya yayıldı. Teşkilâtın kurucusu bir de «Boy Scouting» adındaki kitap yayınlıyarak izciliğin faydalarını, ilkelerini anlattı.

Baden Powell'in ideal izcilik ilkeleri şunlardır:

1 — İzcinin verdiği söz kutsaldır. 2 — İzci, âlicenaptır. 3 — İzci, yardımı sever. 4 — İzci, herkesin dostudur. 5 — İzci, nezaketlidir. 6 — İzci, hayvanların dostudur. 7 — İzci, itaat etmesini bilir. 8 — İzci, neşelidir. 9 — İzci, tutumludur. 10 — İzci, cesurdur. 11 — İzci, temizdir. 12 — İzci, saygılıdır.

İzciliğin babası, genç izcilere şu öğütlerde bulunmuştu:

«Tatil günlerinde göçebelerin hayatını taklit edin. Kırlarda, ormanlarda, su kenarlarında çadır kurun, ateş yakın, yemeğinizi kendiniz pişirin. Geceleri yıldızlara bakarak yolunuzu bulmaya çalışın. Her zorluğu yenmesini bilin. Başarılı, becerikli bir insan olun. Hayatta yapılması imkânsız bir şey yoktur. Azim, sebat her türlü zorluğu yenmeye yeter. Başkalarından yardım beklemeden herkes kendi işini görmeye alışmalıdır.»

İzcilik I. Dünya Savaşı'ndan sonra bütün dünya ülkelerinde kolları bulunan geniş bir teşkilât halini almıştır. Her ülkenin izcileri Baden Powell'in kurmuş olduğu kaidelere riayet etmek zorundadır.

Bizde izcilik I. Dünya Savaşı'ndan önce Galatasaray Lisesin'de, bazı azınlık okullarında kuruldu. Yalnız, şekil olarak izcilik kurulmuştu ama, izciliğin esaslarını kabul edip, hayatını ona göre ayarlıyan henüz yoktu. 1913 yılının ortalarında İngiltere'den getirilen bir izcilik uzmanı İstanbul'da izcilik teşkilâtını kurmak üzere faaliyete girişti. I. Dünya Savaşı'nın patlak vermesi üzerine teşkilâtın kurulması yarım kaldı. 1917'de Almanya'dan bir izcilik uzmanı getirildi. Selim Sırrı

Tarcan da okullarda izcilik teşkilâtının kurulması için Alman uzmanı ile işbirliği yaptı, Osmanlı Genç Dernekleri adı altında bir dernek kuruldu.

Mütarekeden sonra bu dernekler de kapatıldı. Yalnız, Maarif Vekâleti izcilik teşkilâtının yavaş yavaş bütün okullarda kurulması için bir tamim yayınladı.

Cumhuriyet devrinde Atatürk, İzciliğin ilerlemesini, genişlemesini isteyenlerin başında geliyordu. Hemen bütün okullarda izci teşkilâtının kurulması için emir verdi. Bugün de izcilik ilkokullarımıza kadar yayılmıştır.

Bibliyografya. — Bu konuda Türkçe eserlerin başlıcaları:

İzci Velileri İçin Notlar (Milli Eğitim Bk.' 1960); İzcilik ve İzci Kampları (R. Bediz, 1955); İzcilik ve Tatbikatı (M. Arkan, 1945); İzciliğin Psikolojik Temelleri (P. Bovet'den çev. M. Işıksal, 1937); İzci Oyunları (M. Arkan, 1946); İzcilikte Oba Sistemi (S. Karayel, 1948).

İZDÜŞÜM

Geometri ve fizik bilimlerinde çizimler sırasında kullanılan bir düzendir. Fiziğin ışık bölümünde görüntü çizilmesine de «izdüşürme» adı verilir. Işıklı bir noktanın bir aynadaki görüntüsünü çizmek o noktayı ayna üzerine «izdüşürerek» olur (Bk. Işık).

Geometride kullanılan izdüşürme ise daha geneldir. Aslında fizikteki izdüşürme de, geometrinin çizim kolaylıklarının kullanılmasından başka bir şey değildir. Uzaydaki bir noktanın her hangi bir düzlem üzerindeki yerine o noktanın «izdüşümü» denir. İzdüşürme daha çok uzay ve tasarı geometri bölümlerinde geçer (Bk. Geometri). Tasarı Geometride uzaydaki cisimler bir düzlem üzerinde gösterilir. Bunun için de cismin her noktasının istenen düzlem üzerindeki izdüşümü bulunur. Bu noktaların birleştirilmesi bize o cismin izdüşümünü verir.

İZLANDA (Bk. İSLANDA)

Ege Kıyılarımızın Büyük Limanı, Üçüncü Kalabalık Şehrimiz: İ Z M İ R

İZMİR, Ege Bölgesi'nin Ege bölümünde bir ilimizdir. Topraklarını doğuda Manisa, güneyde Aydın, kuzeyde Balıkesir illeri, batıda Ege Denizi çevirir. Merkez ilçesinden başka Bayındır, Bergama, Bornova, Çeşme, Dikili, Foça, Karaburun, Karşıyaka, Kemalpaşa, Kınık, Kiraz, Menemen, Ödemiş, Seferihisar, Selçuk, Tire, Torbalı, Urla adında ilçeleri, 47 bucağı, 189 köyü vardır.

Yüzölçümü: 12.018 km^2

Nüfusu: 1.066.304 (1960 sayımı)

Nüfus yoğunluğu: km^2'ye 89 kişi

Yüzey Şekilleri. — Ege Bölgesi yüzey şekillerinin esasını teşkil eden doğu - batı doğrultulu oluk biçimi çukurların büyük bir kısmı İzmir ili içinde yer alır. İlin en kuzeyinde doğu - batı doğrultulu çukur alan Bakırçayı Ovası vardır. Bu ova kuzeydeki Madra Dağı ile güneyindeki Yunt Dağı arasında bulunur. Yunt Dağı'nın güneyinde Gediz Ovası yer alır. Bu ova batıda Dumanlıdağ ile Manisa Dağı arasında sıkışarak Menemen Boğazı'nı meydana getirir. Gediz Ovası ile daha güneydeki Küçük Menderes Ovası arasına Bozdağı girer.

Iklim. — Genel olarak yazları sıcak, kurak, kışları ılık, yağışlı Akdeniz ikliminin etkisi altındadır. Ortalama sıcaklık dereceleri kuzeyden güneye doğru artar (ilin kuzey kesiminde bulunan Dikili'de 16°,5, İzmir'de ise 17°,5). Kuzeyden güneye doğru olan bu azalma en soğuk ayla en sıcak ay ortalamalarında da görülür (Ocak ortalaması Dikili'de 7°,3, İzmir'de 8°,1, temmuz ortalaması Dikili'de 25°,7, İzmir'de 27°,6 dir). Sıcaklığın sıfır altına düştüğü günlerin sayısı da kuzeyden güneye doğru azalır (Dikili' de 13, İzmir'de 10 gün).

Il sınırları içinde meteoroloji istasyonu olan yerler arasında en çok yağış alan merkez Kemalpaşa'dır (1.180 mm). Öteki istasyonların hiç birisinde yıllık yağış 1.000 mm.yi bulmaz. İzmir'de 720 mm. olan yıllık yağışın mevsimlere dağılış oranları şöyledir: Kış % 48, ilkbahar % 22, yaz % 3, sonbahar % 27.

İzmir'in ikliminden bahsederken kavurucu yaz günlerine serinlik getiren «İmbat» rüzgârını hatırlatmak yerinde olur. Bu rüzgâr denizle karanın gece ve gündüz arasındaki ısınma ve soğuma farkından ileri gelir.

Doğal bitki örtüsü. — Akdeniz ikliminin ayırdedici unsurlarından olan maki toplulukları, doğu - batı doğrultulu vâdi olukları boyunca içerilere doğru sokulur. Bu vâdilerin tabanlarında bozkır görünüşü başta gelir. Dağlık kesimlerin bazı yerleri ormanlıktır. Bergama kuzeyindeki Kozak Dağı fıstık çamı ormanlariyle kaplıdır. Bu yöre Türkiye'nin başlıca çam fıstığı üretim yerlerinden biridir.

Akarsular. — Ege Bölgesi'nin doğu - batı doğrultulu akarsularından üçünün aşağı çığırları İzmir ilinde bulunur, bu ilin topraklarında denize ulaşırlar: Bakırçay, Gediz, Küçük Menderes.

İzmir ilinde önemli göl yoktur. Yalnız, Bozdağları üzerinde Gölcük adı verilen küçük bir göl, yaz aylarında çevre halkını çeken turistik bir önemdedir.

Ekonomi. — İzmir ilinde ekili toprakların büyük kısmı tahıl ekimine ayrılmıştır. Bununla beraber, bu ilde endüstri ekimine ayrılan alanlar da geniş yer tutar. Tahıl arasında baş sırayı tahıllardan buğday, endüstri bitkilerinden de tütünle pamuk alır. Tütün daha çok kuzeyde Bakırçay vâdisinde, Gediz vâdisinde, Menemen'in doğusunda, daha güneyde Küçük Menderes Ovası'nda ise Ödemiş - Tire arasında ekilir. Bu ovaların hepsinde tütünün yanı başında pamuk da yetiştirilir.

İzmir ilinde iç alanların büyük kısmını bağlar kaplar. Aşağı Gediz vâdisinde, İzmir şehri çevresinde daha çok çekirdeksiz üzüm yetişir, bu üzümler Türkiye ürünleri arasında dünyaca ün kazanmıştır.

İzmir Şehri

İzmir, Ege Denizi'nin canlı bir limanı, Türkiye'nin üçüncü büyük şehridir (Nüfusu 1960 da 380.000). Şehir, aynı adı taşıyan bir körfezin güneydoğu kenarında kurulmuştur. Körfez kıyısından başlıyarak Kadife Kale (186 m.) nin bulunduğu bir tepeye yaslanır. Güneyden gelen Kızılçullu Deresi (eski adı Meles), bu tepenin doğusundan geçerek ovaya çıkar. İzmir şehrinin plân üzerindeki görünüşü kabaca bir üçgene benzer.

Kızılçullu Deresi'nin denize döküldüğü yer yakınında bulunan Alsancak bir demiryolu bitim noktasıdır. Yeni İzmir limanı bu demiryolu doğusundaki girinti yerinde kurulmuştur. Kızılçullu Deresi güneye doğru

İzmir, Ege Denizi'nin hareketli bir liman şehridir. Bütün büyük şehirlerimiz gibi İzmir'in de alanı gittikçe genişlemekte, nüfusu artmaktadır.

uzanır, burada İzmir'in büyük banliyö parçaları olan Buca, Seydiköy, Cumaovası yer alır. Alsancak'tan başlıyarak batıya doğru İzmir'in Kordon adı verilen rıhtımı uzanır. Kordonboyu, Alsancak'tan itibaren ilk kısmında güzel evlerin bulunduğu bir kesimdir. Kordon, daha batıda, Konak'ta sona erer. Konak semtinde İzmir'in başlıca idare makamları bulunur. Konak'tan başlıyarak Göztepe'ye doğru kıyı banliyösü uzanır, bu banliyö İzmir'in başlıca plâjını teşkil eden İnciraltı'na kadar gider. Kordon'un gerisinde eskiden sık evli mahalleler vardı. Şehrin doğu kesimi 1922'de Yunanlılar çekilirken geniş ölçüde yandı. Cumhuriyet devrinde bu yangın yeri büyük bir yeşil alan (Kültürpark) haline konuldu. Her yıl 20 ağustos - 20 eylül arasında Türkiye'nin başlıca milletlerarası fuarı burada kurulur. Geri kalan kısımlarda ise güzel bahçeli köşkler, beton evler yapılmıştır.

İzmir'in endüstri banliyösü daha ziyade körfezin doğu bitimindedir. Burada eskiden büyük kısmı bataklık olan boş bir alan (Halkapınar) bulunurdu. Daha geride ise tepelerin eteğine doğru büyük bir banliyö olan Bornova bulunur (Bk. Bornova). İzmir banliyöleri içinde en büyüğü olan Karşıyaka şehrin karşısında, Yamanlar Dağı'nın etekleriyle deniz arasında yer almıştır.

Son yıllarda bütün büyük şehirlerimiz gibi İzmir'in alanı da çok büyümüştür. Şehir bugün Karşıyaka batısından, Göztepe batısında İnciraltı mevkiine kadar 27 km.lik bir yay meydana getirir. Bu uzunluğa karşılık genişliği 3 km.yi pek az yerde aşar.

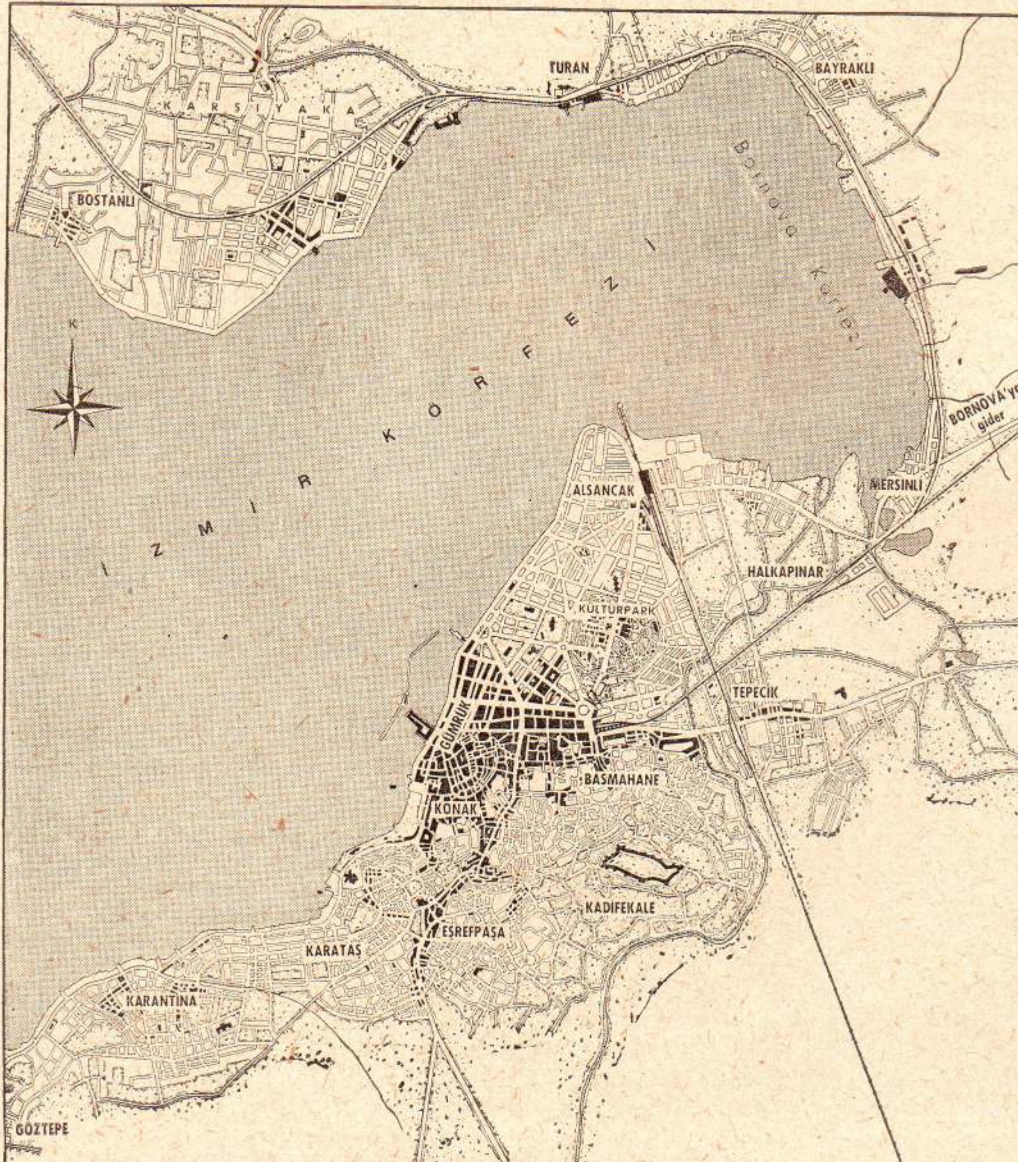
Tarihte İzmir

İzmir, M. Ö. XI. yüzyılda İyonyalılar tarafından kuruldu, deniz ticaretiyle zenginleşti. M. Ö. VII. yüzyılda Lidya'ya geçti. M. Ö. VI. yüzyılda ise Lidya ile beraber İran'a bağlandı. İskender, İzmir'i de İran'dan aldı, şehri yeniden kurarcasına büyülttü. M. Ö. II. yüzyılın ikinci yarısında, Makedonyalılar'dan Romalılar'a geçti. 395'te de bir Bizans şehri oldu.

1076'da Anadolu fatihi ve Türkiye'nin kurucusu Kutalmışoğlu Süleyman-Şah, İzmir'i de aldı. 1086'da şehir, ünlü Türk komutanlarından Çaka Bey'in eline geçti. Çaka Bey, İzmir'de vücuda getirdiği büyük donanma ile, denizlerde egemenlik kurdu. 1097'de Bizans generali Prens Yuannis Dukas, 21 yıldır Türkler'in elinde bulunan İzmir'i geri aldı; şehirde Türk ve Türk dostu 10.000 kişiyi kılıçtan geçirdi. XIII. yüzyılda Cenevizliler, çok parlak bir liman olan İzmir'de Bizans İmparatorları'ndan geniş imtiyazlar alarak yerleştiler.

1320'de Aydınoğlu Umur Bey İzmir'i aldı. Böylece 223 yıl sonra şehir yeniden Türkler'in eline geçmiş oldu. 28 ekim 1344'te Rodos Şövalyeleri, bütün Avrupa milletlerinin yardımiyle desteklenen bir Haçlı hareketiyle İzmir'in iki kalesinden birini ele geçirdi, limandaki Aydınoğulları donanmasını yaktı. Şehir Türkler'de kalmakla beraber, Aydınoğulları'nın bütün gayretlerine rağmen çok berkitilen bu «Aşağı Kale» Haçlılar'dan geri alınamadı. Türkler, bu kaleye «Gâvur İzmir» adını verdiler. İzmir'in Türkler'in, Şövalyeler'in idaresindeki bu ikiye parçalanmış durumu, tam 59 yıl sürdü.

Yıldırım Bayezit devrinde «Müslüman İzmir», Osmanoğulları'na geçti. Yalnız, I. Bayezit, o kadar meşgale arasında Gâvur İzmir'i almaya vakit bulamadı. Timur, İzmir'e girince, şiddetli bir kuşatmadan sonra 1403'ün ilk günlerinde Gâvur İzmir'i aldı, muhafızlarını kılıçtan geçirdi; birliğini sağladığı bu pek önemli şehri, Aydınoğulları'na verdi. 1405'te Aydınoğulları, Osmanoğulları'na bağlanmayı kabul ettiler. Çelebi Sultan Mehmet, 1415'te İzmir'e geldi. 1425'te Aydınoğulları'na tamamen son verildi; İzmir, bir sancak olarak Türkiye'ye bağlandı.

Bundan sonra, Türkiye'nin en büyük, en işlek limanlarından biri olarak gelişti. Bütün büyük Avrupa devletlerinin konsoloslarının, ticari ilgilerinin bulunduğu İzmir, Anadolu'nun en büyük ihracat limanı oldu, buradan bütün dünyaya Türk malları gönderildi. XVII. yüzyıl ortalarında yılda ortalama 1.000 gemi limana giriyordu. Bu sıralarda şehrin nüfusu 100.000'i geçmişti. 1854'te 150.000 nüfusla Türkiye'nin 10., dünyanın da 63. şehriydi. 1875'te gene aynı seviyeyi muhafaza edi-

yordu (205.000 nüfusla Türkiye'nin 6., dünyanın 67. şehri). 1915'te nüfusu 400.000'i bulmuştu (Türkiye'nin İstanbul'dan sonra 2., dünyanın da 98. şehri). Bu nüfusun ancak yarısı Türk, yarısı Rum, Yahudi, Ermeni, Yunanlı, daha başka yabancıydı. Millî Mücadele'de, yüzyıllardan beri sayesinde müreffeh ve mesut yaşadıkları Türk'lüğe ihanet eden bu unsurlar, bağımsızlığına kavuşunca yurttan kovuldu. 15 mayıs 1919'da başlıyan Yunan işgali 3 yıl, 3 ay, 25 gün sürdü. 9 eylûl 1922 sabahı Türk ordusu şehre girdi.

1927'de ancak 154.000'i bulan nüfus, 1935'te 171 bine, 1940'ta 184 bine, 1945'te 200 bine, 1950'de 231 bine, 1955'te 286 bine, 1960'ta 371 bine yükseldi. 1945 sayımında ilk defa olarak Ankara, İzmir'i geçti, ve onu Türkiye'nin 3. şehri durumuna düşürdü.

İmparatorluk devrinde İzmir vilâyetine (eyaletine) Aydınoğulları'nın adından ötürü «Aydın Vilâyeti» denirdi; merkezi İzmir'di. 1910'da Aydın vilâyeti 55.900 km², 1.873.000 nüfusluydu. 13 kazalı İzmir, 11 kazalı Saruhan (Manisa), 6 kazalı Aydın, 6 kazalı Menteşe (Muğla), 6 kazalı Denizli sancaklarına (vilâyetlerine) ayrılıyordu; yani 5 sancağı, 44 kazası vardı. Bütün güneybatı Anadolu'yu içine alan bu vilâyet, İmparatorluğun en önemli eyaletlerinden biri sayılırdı; en tanınmış vezirler, sadrazamlıkta bulunmuş eski başbakanlar buraya vali gönderilirdi. İzmir dışında 1 büyük (110.000 nüfuslu Manisa), 1 orta (50.000 nüfuslu Aydın) şehri, birçok da küçük şehri vardı.

Bibliyografya. — Bu konuda başlıca eserler:

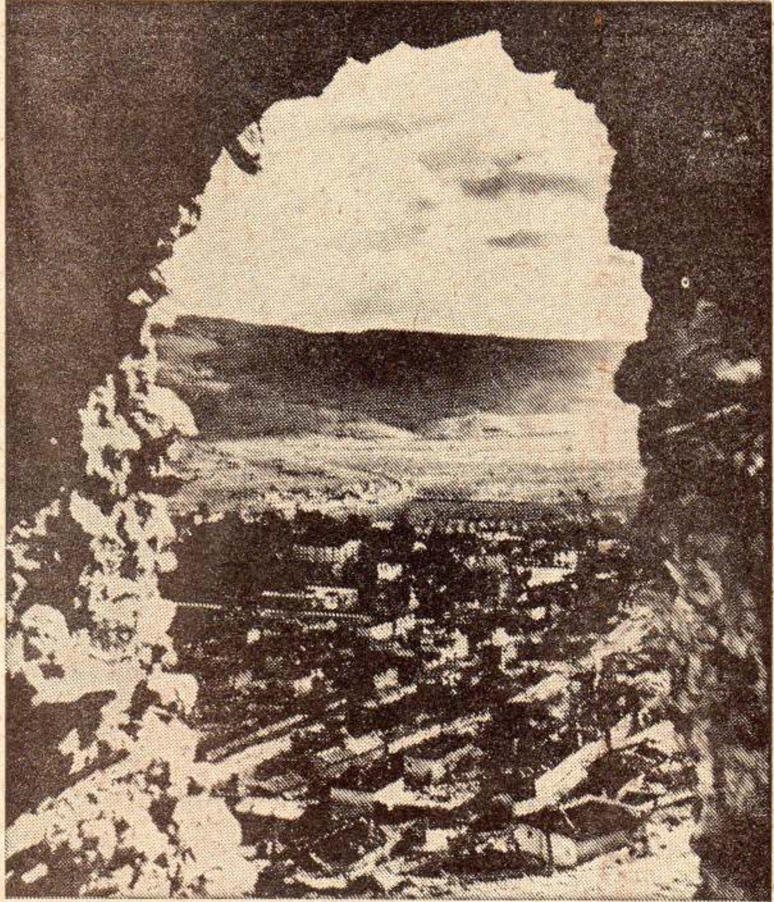
İzmir. Tarih ve Arkeoloji (Dr. C. Toksöz, 1960); İzmir İlinin Coğrafyası, (C. Korkut, 1956); İzmir (O. Yalçın, 1957); İzmir, Kuruluşundan Bugüne Kadar (E. Canpolat, 1953); İzmir Agorası (H. Gültekin, 1951); İzmir Agorasından Eski Tapınaklara (R. Balaban, 1946); İzmir Civarının Bünyesine Ait Tetkikler (E. Chaput'dan çev. İ. Hakkı, 1930); İzmir Hakkında Tarih Araştırmaları ve İncelemeleri (Arundell'den çev. 1949); İzmir Şairleri Antolojisi (H. Avni, 1934); İzmir Tarihi (H. Gültekin, 1952).

İZMİR FUARI

Her yıl İzmir'de 20 ağustos - 20 eylûl arasında açılan milletlerarası bir fuardır. İlk defa 1927'de Vali Kâzım Dirik tarafından Dokuz Eylûl İzmir Panayırı adiyle, Karantina'da Sanatlar Mektebi binasında açılmıştı. Büyük rağbet gören bu sergi, İzmir Fuarı'nın başlangıcı sayılabilir. İzmir Borsası ve Ticaret Odası'nın İzmir'e gelecek turistlere yerli mallarımızı göstermek üzere daimi bir sergi kurmak teşebbüsü böylece gerçekleşmiş oluyordu. Dokuz Eylûl Panayırı'na birçok yerli firmalarla birlikte bazı yabancı firmalar da katıldı. İçinde eğlence yerlerinin de bulunduğu bu sergi ertesi yıl yeniden açıldı.

1933'te panayır, Sanatlar Mektebi'nden alınarak, bugünkü Kültürpark'ın yanındaki alana getirildi. Ertesi yıl, Belediye Başkanı Dr. Behçet Uz tarafından, İzmir Milletlerarası Fuarı modern bir anlayışla kuruldu. O yıl, İzmir'in işgali sırasında çıkan yangınlarla kül

İZMİR'DEN İKİ GÖRÜNÜŞ

İzmir yurdumuzun belli başlı turistik şehirlerinden biridir. Son zamanlarda Meryem Ana'nın mezarının Efes'te bulunması İzmir'in önemini daha da artırmıştır. Fotoğrafta Selçuk kasabasının genel manzarası görülüyor. Efes, Selçuk'tan 3 km. uzaktadır.

Her yıl 20 ağustos - 20 eylûl tarihlerinde açılan Milletlerarası İzmir Fuarı, İzmir'in olduğu kadar Ege Bölgesi şehirlerinin de ticaret hayatına hareket verir. Kültürpark'ta açılan sergide aynı zamanda eğlence yerleri, lokantalar da bulunur. Fotoğrafta Kültürpark'taki Göl Gazinosu görülüyor.

İzmir'in Konak semtindeki Saat Kulesi. Konak, İzmir'in çeşitli semtlerine işliyen otobüs ve troleybüslerin hareket noktası olması dolayısiyle şehrin trafik bakımından merkezi sayılır.

Cumhuriyet Meydanı'ndaki Atatürk Anıtı. 400.000'e yaklaşan nüfusuyla İzmir Türkiye'nin üçüncü büyük şehridir. Şehir Göztepe'nin batısından Karşıyaka'ya kadar 27 km. lik bir yay halinde gelişmiştir.

olan yerdeki harabeler kaldırılıp yerine Kültürpark kuruldu. Burada hayvanat ve nebatat bahçeleri, yapma göl, tenis kortları yapıldı, atçılık, binicilik klüpleri kuruldu. Çiçeklerle süslü tarhlar, çocuk bahçeleri, Türk büyüklerinin heykelleri, daha birçok tesisleriyle İzmir Milletlerarası Fuarı böylece kurulmuş oldu.

1934'ten sonra, II. Dünya Savaşı'nın buhranlı yıllarından 1942'ye kadar gelişerek güzelleşen fuar, o yıl açılamadı, yalnız fuar eğlenceleri devam etti. Ertesi yıl 8 milletin katılmasiyle açılan fuara 1944'te, gene savaş dolayısiyle hiçbir devlet katılmadı. Karartmaya rağmen hafifçe aydınlatılmasına izin verilen fuara yalnız yerli firmalar katıldı. 1945-46 yıllarında gene yerli firmalarla açılan fuar, 1947'den beri yeniden milletlerarası bir hüviyet kazanmıştır.

Her yıl fuarın açılmasiyle, İzmir'e gelen turistlerin sayısı, sıcaklara rağmen, birden artar. Gerek alışverişe gelen iş adamları, gerekse gezip dinlenmeye gelenler Kültürpark'ta hoşça vakit geçirirler. Hayvanat bahçesi, eğlence yerleri, lokantalar, gazinolar fuarın başlıca özelliğidir. Ayrıca çeşitli devletlerin pavyonları ile yerli firmaların satış ve teşhir dükkânları, fuarı gezenlere alışveriş yapma imkânını da sağlar.

İZMİRLİ, İsmail Hakkı (1869 - 1944)

Tanınmış bir Türk bilginidir. Felsefe ve dil üzerinde çalışmaları meşhurdur. İzmir'de doğduğu için de soyadını böyle aldı. İzmir'de orta öğrenimini tamamladıktan sonra İstanbul'a gelerek Darülmuallimîn-i Âliye'ye (Yüksek Öğretmen Okulu'na) girdi. Buranın edebiyat bölümünü bitirdi. Ayrıca medreseye devam etti. Oradan da icazet aldı. Fen fakültesinde de okudu. Okumayı çok severdi. Bundan dolayı, çeşitli müesseselerde, bu arada Mülkiye Mektebi'nde, öğretmen okulunda, Darüşşafaka'da, fıkıh, İslâm felsefesi, felsefe tarihi, dinler tarihi okuttu. Bir ara Maarif Nazırlığı yaptı. Edebiyat Fakültesi, İlâhiyat Fakültesi başkanlıklarında bulundu. Çeşitli komisyonlara başkanlık etti. Bir yandan da, sayısı kırka yaklaşan eserlerini yayınlıyordu.

İsmail Hakkı İzmirli

1933 yılında İstanbul Üniversitesi kurulup Darülfünun kaldırıldığı zaman yerinde bırakılan sayılı birkaç profesörden biri de oydu. Eserleri sade bizim memleketimizde takdir edilmekle kalmamıştır, Fransız hükümeti de kendisine Akademi nişanı vermiştir.

İzmirli İsmail Hakkı, çok çeşitli konularda çalışmış bir fikir adamıydı. Metafizikten, İslâmî ilimlerden meteorolojiye kadar birçok konuda eseri vardır. Bu arada, Anglikan Kilisesinin zuhuruna dair eseri çok ilgi uyandırmıştı. Dört bin ciltlik kütüpanesini, Süleymaniye Kütüpanesine vakfetmişti.

Kendi adını taşıyan körfezin kıyısında kurulu sevimli bir il merkezi: İZMİT

İZMİT, Marmara Bölgesi'nin Kocaeli - Çatalca bölümünde, Kocaeli ilinin merkezi olan şehirdir. Aynı adı taşıyan 48 km. uzunluğundaki bir körfezin (İzmit körfezi) doğu nihayetinde yer alır. İstanbul'a 93 km. uzaklıktadır. İzmit, deniz kıyısından başlayarak dik yamaçlar üzerine doğru yayılır. Bu bakımdan, şehri iki büyük semte ayırmak mümkündür: Yukarı Şehir, Aşağı Şehir.

Yukarı Şehir aynı zamanda şehrin eski kısmıdır. Hemen tamamiyle evlerden ibarettir. Bu evler, çoğu dar olan, kaldırım taşı döşeli, yokuşlu, sokaklar boyunca sıralanır. Evler çoğunlukla zemini düzleştirilmiş bahçeler içindedir. Eskiliğine rağmen Yukarı Şehri'n uzaktan görünüşü pek şirindir.

Aşağı Şehir, İzmit'in iş semtidir. Ana caddeler, başlıca büyük binalar buradadır. Esas bakımından, yalı boyundaki düzlük üzerinde yayılır. Buna vilâyet konağının bulunduğu 30 - 35 m. yüksekliğindeki düzlük (Yukarı Pazar sırtı) da ilâve edilebilir. Aşağı Şehir'den iki büyük cadde geçer. Bunlardan birincisi eskiden Mutasarrıf Sırrı Paşa tarafından açtırılarak Hamidiye Caddesi

adı verilen 1.800 m. uzunluğundaki geniş bulvardır. Demiryolu bu bulvarın ortasından geçer, İzmit'i baştan başa keser. İzmit'in başlıca ticaret müesseseleriyle otellerinin sıralandığı bu geniş caddeye, şimdi Hürriyet Caddesi adı verilmiştir. Bunun gerisinde İstiklâl Caddesi, daha yukarıda şehrin ikinci ana yolu olan İstanbul Caddesi, öteki caddelere paralel olarak geçer. Bu yolun her iki tarafı Mutasarrıf Sırrı Paşa tarafından ağaçlandırılmıştır. Zamanla şehrin gelişmesinin yanı sıra genişletilerek genişliği 14,5 m.ye çıkarılmıştır. Bu caddenin doğu kesimi Cedit mahallesinden sonra ikiye ayrılır, güneydekine Bağdat Caddesi denir. Bunun kuzeyindeki Kandıra Caddesi'dir, Kadıköy mahallesinden geçerek eski İstanbul dağ yoluna, Kandıra'ya giden yola kadar uzanır.

İzmit, nüfusu hızla artan şehirlerimizden biridir. 1927'de 15.215 olan nüfus 1935'te 18.693'e, 1940'ta 29.120'ye yükselmiş, 1945'te hafif bir azalma ile 28.352'ye düşmüş, 1950'de yeniden yükselerek 36.037'yi bulmuş, 1955'te ise 50.000'i aşmıştır (55.507), 1960 nüfus sayımına göre ise şehrin nüfusu 73.705'tir. İzmit, bu bakımdan, İstanbul, Bursa ve Adapazarı'ndan sonra Marmara bölgesinin dördüncü büyük şehridir.

Nüfus artışının yanı sıra şehrin iskân alanı da genişlemektedir. Son yıllarda Cezaevi'nin doğusu ile Serdar mahallesinin kuzeyinde kalan kesimlerde, Orhan Camisi'nin doğusu ile Cedit mahallesinin kuzeyindeki alanda yeni mahalleler kurulmuştur. Bunlar Dumlupınar, Sırrı Paşa, Çenedağı mahallesi, bir de demiryolunun kuzeyinde kalan Kozluk mahallesidir.

Türkiye'nin beşinci büyük gölü olan İznik Gölü'nün suları tatlıdır. En derin yeri 65 m. olan bu gölde daha çok sazan balığı avlanır.

Tarihte İzmit

İzmit Körfezi'nin bitiminde ilk Yunan kolonisi M. Ö. VIII. yüzyılın sonlarında Megaralılar tarafından kuruldu. Astakos adı verilen bu şehir M. Ö. III. yüzyılın ilk yıllarında Trakya Kıralı Lysimakhos tarafından yakılıp yıkıldı. Bunun yerinde M. Ö. 262 yılında Bithynia kıralı I. Nikomedes yeni bir şehir kurdu, buna «Nikomedia» adı verildi. Bithynia devleti zamanında Bergama kırallırının tecavüzüne uğrayan şehir, Kıral Prusias devrinde, Hannibal'i mülteci olarak kabul etti (M. Ö. 148). Mitridates seferlerinde Roma'ya sadık bir müttefik olan III. Nikomedes memleketini bu devlete hibe etti, onun ölümünde (M. Ö. 74) burası Roma'nın bir eyalet merkezi oldu. M. S. II. yüzyılda büyük depremlerde zarar gören şehir, 258'de Gotlar, 284'te de İran orduları tarafından yakılıp yıkıldı. V. yüzyılın ilk yarısında şehirde gene şiddetli bir deprem oldu. VI. yüzyılın ortasında şehir, İustinianus tarafından, bir dereceye kadar onarıldı. VII. yüzyılın ortalarından itibaren Anadolu içine yapılan İslâm akınları İzmit ve civarına da yayıldı. XI. yüzyılın sonlarında, Anadolu'yu istilâ etmiş olan Selçuklular İzmit'i de aldılar, şehir İznik'te hüküm süren Kutalmışoğlu Süleyman'a ait toprakların sınırları içine girdi. Birinci Haçlı Seferi sırasında (1097), İmparator Aleksios Komnenos İzmit'i geri aldı. Bizans'ta Lâtin İmparatorluğu kurulunca, İzmit, birkaç yıl için Lâtinlerin işgali altına girdiyse de sonradan İznik hükümdarları tarafından geri alındı.

İzmit Orhan Gazi devrinde Akçakoca'nın da dahil bulunduğu bir sefer heyeti tarafından zaptedilerek Osmanlı topraklarına katıldı. Timur'un Anadolu'yu istilâsı sırasında askerleri İzmit'i yağmaladı. Bundan sonra İzmit devamlı olarak Osmanlı hâkimiyeti altında kaldı. XV. yüzyılda Anadolu eyaletine bağlı bulunan Kocaeli Sancağının merkeziydi. Bu sancak daha sonra Kapudan-Paşa eyaletine, XIX. yüzyıl başında da merkezi Bursa olan Hüdavendigâr eyaletine bağlandı. Bir müddet için İstanbul vilâyetine bağlandıktan sonra, 1888'de bağımsız sancak haline konuldu, en sonunda cumhuriyet devrinde Kocaeli adında bir vilâyetin merkezi oldu.

İzmit Körfezi'nden bir görünüş. Körfezin hemen yanında kurulu bulunan İzmit Kâğıt Fabrikaları memleketimizin kâğıt ihtiyacının büyük bir kısmını karşılar

Bibliyografya. — Bu konudaki eserlerin başlıcaları:
İzmit Tarihi ve Eski Eserleri Rehberi (N. Fıratlı, 1959); İzmit (O. Yalçın, 1958); İzmit ve Silivri'de Arkeolojik Araştırmalar (R. Duyuran, 1951); İzmit Şehrinin Tarihi (Dr. C. Bosch'tan çev. O. N. Arıdağ, 1937).

İZNİK

Marmara Bölgesi'nin Güney Marmara bölümünde Bursa iline bağlı bir ilçedir. Topraklarını doğuda Bilecik'in Osmaneli, güneyde Bursa'nın Yenişehir, batıda aynı ilin Gemlik ve Orhangazi, kuzeyde Kocaeli'nin Karamürsel ve Gölcük ilçeleri çevirir. Tek bucaktan ibaret olan ilçenin 37 köyü vardır.

Yüzölçümü: 478 km^2
Nüfusu: 28.028 (1960 sayımı)

İznik ilçesi, ortasında bir göl bulunan İznik çukur alanını, bu alanı çevreliyen dağlık kesimleri içine alır. Adı geçen çukur alan kuzeyden Samanlı Dağları ile kuşatılmıştır. İznik Gölü'nün güney kıyısında gölle Yenişehir Ovası arasında doğu - batı doğrultusunda uzanan, ortalama yüksekliği 550 - 600 m. olan dağ ve yaylalar (Sarımeşe Dağları, Kirazlı Yayla) vardır. İlçede yazları sıcak, kışları ılık bir iklim vardır. Ekonomik faaliyetlerin başında tarım gelir. Tütüncülük, bağcılık, zeytincilik önem kazanmıştır. İznik Gölü kıyıları belli yüksekliklere kadar zeytin ağaçlariyle kaplıdır. İznik'in müşküle üzümleri ün salmıştır.

Kasaba. — İlçe merkezi İznik kasabası, aynı adı taşıyan gölün doğu ucunda denizden 85 m. yüksekte kurulmuştur. Bursa'ya 75 km. uzaklıktadır. İznik ayrıca 32 km.lik bir yolla Mekece istasyonuna, 22 km.lik bir yolla Yenişehir'e, Samanlı Dağları'nı aşan 52 km.lik bir yolla da İzmit Körfezi kıyısında Karamürsel'e bağlıdır.

Kasaba sûrlarla çevrilidir. Doğuda Lefke Kapısı, güneyde Yenişehir Kapısı, batıda Göl Kapısı, kuzeyde İstanbul Kapısı bulunur. Kasabanın asıl eksenini Lefke Kapısını Göl Kapısına bağlayan doğu - batı doğrultulu cadde teşkil eder. Burası aynı zamanda kasabanın çarşısıdır. İznik İlkçağdaki büyük ihtişamına rağmen bugün küçük bir kasabadır. 5 mahalleden ibarettir. Nüfusu 1960 sayımına göre 6.304'tür.

Tarihte İznik

İznik'i M. Ö. 315'te İskender'in komutanlarından Antigone kurdurdu. O çağlarda şehrin adı Antigonya idi. Antigone öldükten sonra şehir Lysimakhos'un eline geçti, o da buraya, karısının adından ötürü, Nikaia adını verdi. Şehir sonra Bizanslılar'ın eline geçti, Lâtinler'in İstanbul'u almaları üzerine İznik bir ara Bizans'ın başkenti oldu. 325'te İmparator Konstantin'in İznik'teki sarayında ilk Hıristiyanlık konseyi toplandı. 727'de de ikinci bir konsey toplantısı yapıldı.

İznik Türkler'in eline Selçuklular devrinde geçti. I. Kılıç Arslan şehri onardı, bir bilim ve sanat merkezi haline getirdi. Türkiye devletinin ilk başkenti oldu. Bir ara Haçlılar'a, daha sonra gene Bizanslılar'a geçen İznik, Orhan Gazi tarfaından zaptedilerek Osmanlı İmparatorluğu topraklarına katıldı.

Bibliyografya. — *Bu konudaki eserlerin başlıcaları:*

İznik Tarihi ve Abideleri (N. Fıratlı, 1959); İznik (Bursa Halkevi, 1943); İznik'te Türk Eserleri (S. Ülgen, 1938); İznik ve Bursa Tarihi (T. Koyunluoğlu, 1935).

İZNİK GÖLÜ

Türkiye'nin beşinci büyük gölüdür. Yüzölçümü 308 km².dir. Gemlik Körfezinin doğusunda doğu - batı doğrultulu bir çöküntü alanının orta kısmındadır. Derinlik kuzeyden güneye doğru artar. En büyük derinlik gölün güney kıyılarına yakın bir noktada bulunur (65 m.)

Gölün suları tatlıdır. Fazla suları Garsak Deresi yolu ile Gemlik Körfezi'ne gider. Göl çevresi zeytinliklerle kaplıdır. Doğu kıyısındaki İznik'i batı kıyısına yakın noktada kurulan Orhangazi kasabasına bağlayan yollar gölün kuzey ve güney kıyıları boyunca uzanır. Balıkçılık bakımından da önemi olan gölde en çok sazan balığı avlanır.

İZOBAR (Bk. EŞBASI)

İZOTERM (Bk. EŞISI)

İZOTOP (Bk. İSOTOP)

İZZET ALİ PAŞA (Ölümü: 1734)

Tanınmış bir Türk şairi ve devlet adamıdır. Damat Vezir Mehmet Paşa'nın oğlu olduğu için Osmanlı hanedanındandır. İstanbul'da doğdu, iyi bir öğrenim gördü. 1724'te defterdar mektupçusu (maliye bakanlığı özel kalem müdürü), sonra defterdar (maliye bakanı), 1731'de vezaret (mareşallik) rütbesiyle sadaret kaymakamı (başbakan vekili) oldu. 1372'de Irak cephesine, 1734'te Kafkas cephesine başkomutan oldu. İranlılar'la başarılı savaşlar yaptı. Revan'da öldü, Saliha Sultan Camisi'ne gömüldü.

İzzet Ali Paşa, Lâle Devri'nin büyük sanat adamlarındandır. Yazı sanatında, hele divanî yazıda devrin büyük hattatlarındandır. Fakat asıl büyük ünü, şairliğindedir. Arkadaşı Nedim'i taklit etmekle beraber, pek güzel, açık, şuh, neşeli gazeller söylemiştir. Şiirlerini küçük bir divanda toplamıştır. Mahlâsı «İzzet»tir.

İZZET MOLLA (Keçecizade) (1775 - 1829)

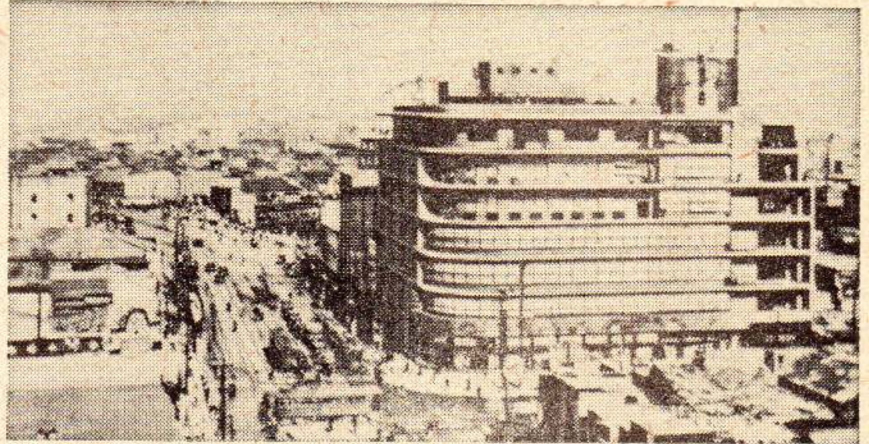

Keçecizade İzzet Molla

Büyük bir Türk şairidir. İstanbul'da doğup Sivas'ta öldü. Kazasker Keçecizade Konyalı Salih Efendinin oğludur. Ailesi Konyalı eski bir Mevlevî ve ulema ailesidir. Mükemmel bir klâsik öğretim gördükten sonra ilmiye vazifelerinde bulundu. 1820'de Galata Kadısı oldu. 1823'te koruyucusu diktatör Hâlet Efendi'nin iktidardan düşmesi üzerine Keşan'a sürüldü. Ertesi yıl affedilip İstanbul'a döndü.

Rütbesi «İstanbul pâyesi» ne (orgenerale eşit ilmî rütbeye) yükseltildi. II. Mahmut'un müşavirlerinden olan İzzet Molla, Rusya ile savaşa tutuşmanın şiddetle aleyhindeydi. Savaşa girmek icap ettiğinden 1827'de Sıvas'a sürüldü. Sonradan haklı olduğu kabul edilerek Sıvas'a af fermanı gönderildiyse de 44 yaşında Sıvas'ta öldü; İstanbul'a dönemedi. Mezarı 1916'da Sivas'tan İstanbul'a getirildi. Sadrazam Büyük Mehmet Fuat Paşa, İzzet Efendi'nin oğullarından biridir. Nesli «Keçeci» soyadını taşımakta, hâlâ devam etmektedir.

İzzet Molla, klâsik Türk şiirinin son büyük şairlerinden biridir. Şeyh Galip'in, Mevlânâ'nın etkisinde olmakla beraber, üstatça gazellerinde şiir dehası açıkça bellidir. Şiirlerini «Bahâr-ı Efkâr» (Fikirlerin Baharı) ve «Hazân-ı Âsâr» (Eserlerin Sonbaharı) adlı 2 ayrı Divan'da toplamıştır. Hece vezniyle türküler de yazmıştır. Mesnevî (manzum roman) tarzında da başarı göstermiştir. Galip'in «Hüsn-ü Aşk»ının etkisinde yazılan «Gülşen-i Aşk» ve Keşan sürgününü ince bir nükte havası içinde anlatan «Mihnet Keşân» mesnevîleri vardır.

Japonya'nın başkenti Tokyo'dan bir görünüş.

JACKSON, Andrew (1769-1845)

Andrew Jackson

Amerika Birleşik Devletleri'nin 7. cumhurbaşkanı, Amerikalılar'ın millî kahramanlarından biridir. İrlanda'dan gelip Amerika'ya yerleşmiş fakir bir ailenin oğlu idi. Andrew doğmadan babası ölmüştü, 14 yaşındayken ağabeyleri savaşta, annesi de yaralılara bakmaktan hasta düşüp ölünce, Andrew kimsesiz kaldı. Kendi gayretiyle hukuk fakültesinde okudu, bir ara avukatlık ettikten sonra Tennessee'ye savcı oldu. 1797'de oradan Senato'ya üye seçildi.

Jackson, İngilizler'e karşı savaşa çok küçük yaşta başlamış, yer yer çarpışmalara karışmıştı. 1802'de Tennessee eyaleti milis kuvvetlerinin başına getirildi. 1812'de, ayaklanan Kızılderililer'i bozguna uğrattı, general oldu, New Orleans'ta İngilizler'e karşı çarpışan Amerikan ordusunun komutanlığı kendisine verildi. Bu savaşlarda kazandığı büyük zaferlerle millî kahraman mertebesine erişti.

Andrew Jackson 1828'de cumhurbaşkanı seçilmiş, 1832'de yeniden seçimi kazanarak iki devre başkanlık etmiştir. Halk arasından yetişmiş olduğu için demokrasiyi çok iyi kavramıştı. Başkanlığı sırasında Amerikan demokrasisinin en önemli ilkelerini kurmuştur; ayrıca, dirayetli siyasetiyle, devletin malî durumunu düzeltmiştir.

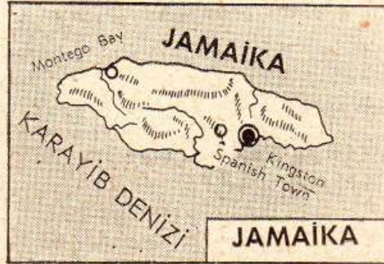
JAGAR

Jagar yırtıcı bir pars çeşididir.

Güney Amerika'nın tropikal ormanlarında yaşıyan bir pars cinsidir. O bölgede bulunan etoburların en büyüğüdür, boyu — kuyruğu hesaba katılmadan — 2 m. yi bulur. Ağır, tıkız bir gövdesi vardır, tüyleri sırtında kırmızımtırak sarı, karnında beyazdır, her yanı bu renklerin üstünde siyah beneklerle süslüdür.

Jagar geceleri ava çıkar, kendinden küçük hayvanları paralayıp yiyerek beslenir, insanlara da saldırır. Jagarı avlamak çok zordur. Kürkü oldukça değerlidir; yerliler jagarı daha çok tırnakları ve yağı için avlarlar, bunlardan bazı hastalıklara karşı ilâç yaparlar.

JAMAİKA

Büyük Antiller'de, İngiltere'ye bağlı bir adadır. Küba'nın güneyinde Karaib Denizi'nde, Küba'nın güneydoğu kıyısından 130 km. uzaktadır.

Yüzölçümü: 12.169 km²
Nüfusu: 1.800.000
Başkenti: Kingston

Jamaika, Antiller içinde büyüklük bakımından üçüncü, nüfus bakımından (Küba, Haiti ve Porto-Riko'dan sonra) dördüncü gelir. Dağlık bir arazisi vardır, 2.336 metreye yükselen yerler bulunur. Tipik bitki örtüsü park ormanları, savanalardır. Yıllık yağış ortalaması, 1,5 m. kadardır. Kış ısı ortalaması bile 25° yi bulur. Topraktan tropik ekinler elde edilerek faydalanılır.

Jamaika'da km² ye 148 kişi düşer. 12.000 İngiliz, 8.000 İspanyol, 10.000 Çinli, 12.000 Hindu, 18.000 Hintli Müslüman, 311.000 İspanyol-Zenci melezi vardır, gerisi vaktiyle Gine'den toprak kölesi olarak getirilen Zenciler'in torunlarıdır. Din bakımından 18.000 Müslüman, 12.000 Hindu, 10.000 Budist, 2.000 Yahudi, 122.000 Katolik vardır, gerisi Protestan'dır. İngilizce ve İspanyolca konuşulur.

Türk Adaları ile Caïman (Kayman) Adaları da Jamaika'ya bağlıdır (Bk. Antiller). Başkent Kingston limanı güneydoğu kıyısındadır. Nüfusu 237.000'i bulmuştur. 2 şehir daha vardır: Spanish Town, Montego Bay. Her ikisinin de nüfusu 28.000'dir.

Jamaika'nın başlıca zenginlikleri boksit, tütün, kahve, kakao, muz şeker kamışından elde edilen şekerdir. En önemli ticaret maddelerinden biri de romdur. Ülkede 400 km. demiryolu, 16.000 motorlu taşıt, 18.100 telefon, 37 sinema salonu vardır.

Zenciler'in eğitimi ilkeldir. En büyük çoğunluğu okuyup yazma bilmez. Yüksek bir öğrenim kurumu yoktur. Bir üniversite kurulması tasarı halindedir.

Son zamanlarda bir Karayib Federasyonu kurulmuştur ki, bir müddet sonra İngiltere'den tamamen bağımsız bir devlet olacaktır.

JAMES, William (1842-1910)

William James

Tanınmış Amerikalı felsefe ve psikoloji bilginidir. Amerikalı tanınmış romancı Henry James'in kardeşidir. New York'ta doğdu. Lawrence Fen Okulu'ndan sonra Harvard Üniversitesinde tıp fakültesini bitirdi. 1872'den 1907'ye kadar Harvard'da anotomi ve fizyoloji dersleri okuttu. Sonra psikoloji ve felsefe dersleri verdi. 1899'dan 1901'e kadar Edinburgh Üniversitesi'nde de tabiî dinler dersi okuttu. 1908'de Oxford Üniversitesi'ne felsefe profesörü oldu.

William James, 1890'da «Psikolojinin Esasları» adındaki eserini yayınladı. Bu eser James'in birdenbire bütün dünyaya tanınmasını sağladı. Yazarın kitabında söz ettiği teoriler her yanda geniş ilgi uyandırdı. William James, daha sonraki kitaplarında psikoloji

ve din konularındaki fikirlerini başlıbaşına bir felsefe haline getirdi.

William James'in pragmatizm felsefesi Almanlar'ın idealizminin tam aksi olan bir tezi ileri sürüyordu. Pragmatizm daha sonra bir çok filozoflar tarafından kabul edilen bir teori haline gelmiştir (Bk. Pragmatizm). En önemli eserleri arasında «Psikolojinin Esasları,», «Pragmatizm - Eski Düşünce Tarzlarına Yeni Bir Ad», «İnanmak İsteği», «Gerçeğin Anlamı» başta gelir.

JANDARMA

Yurt içinde güvenliği sağlamak için kurulmuş bir emniyet teşkilâtıdır. Şehirlerin, kasabaların belediye sınırları dışında kalan yerlerde güvenliği sağlamakla görevlidir.

Bu teşkilâtın en yüksek komuta makamı Jandarma Genel Komutanlığıdır. Başında general rütbesinde bir komutan bulunur. Genel Komutanlık İç İşleri Bağkanlığı'na bağlı olarak, katma bütçeyle idare edilir. J. G. K. mensubu olan subay, assubay ve erler, eğitim ve teçhizat bakımından Genel Kurmay Başkanlığı'nın deneti altındadır, ordu mensuplarının hak ve görevleri onlara da tanınmıştır.

Jandarma subayları Harb Okulu'nun jandarma sınıfından yetişir. Her ilde valiliğe bağlı bir jandarma alay komutanı, ilçe merkezlerinde de bölük komutanı bulunur; gereken başka yerlerde de, daha küçük rütbeli komutanların emri altında karakol teşkilâtı vardır.

Jandrama teşkilâtı eskiden «Zaptiye» diye anılırdı. 1826'da Yeniçeri Ocağı kaldırılınca yerine «Asakir-i Muntazama-i Mansure» ve «Asakir-i Muntazama-i Hassa» adında iki askerî teşkilât kuruldu, bunlar «Serasker» adı altında bir başkomutanın emri altına verildi. 1846'da Seraskerliğe bağlı olarak «Zaptiye Müşirliği» kuruldu ki bu, jandarma teşkilâtının başlangıcı sayılır.

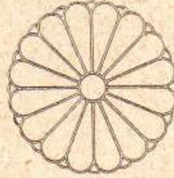
1879'da Zaptiye Müşirliği kaldırılarak «Jandarma Daire-i Merkeziyesi» kuruldu. 1912'de yayınlanan kanunla jandrama teşkilâtı mülkî makamlara, 1919'daki kararnameyle de Umum Jandarma Komutanlığı, Dahiliye Nezareti'ne bağlandı. Cumhuriyet'ten sonra, teşkilâtta yenilikler yapıldı, 1930'da yürürlüğe giren kanunla, teşkilâta bugünkü durum verildi.

JAPON DENİZİ

Büyük Okyanus'un Uzak Doğu'daki koludur. Doğuda Japonya'dan batıda Sovyetler Birliği ve Kore'ye, kuzeyde Sahalin Adası'ndan güneyde Tsuşima (Kore) Boğazı'na kadar uzanır, boğazlar yolu ile kuzeyde Ohotsk Denizi'yle birleşir. Yüzölçümü 1.000.000 km² dir.

Japon Denizi, Doğu Asya kıyılarındaki denizler arasında en derin olanıdır. Sularının yarısı 2.000, dörtte biri 3.000 m. derinliktedir. Kuzey - güney doğrultusunda uzandığı için, kıyılarında büyük iklim farkı vardır. Kuzey bölgeleri çok soğuk, güney bölgeleri çok sıcaktır. Bu iki ayrı iklim arasındaki ısı farkından dolayı, şiddetli hava akımları sonunda, Japon Denizi kıyılarında sık sık tayfunlar olur. Başlıca limanları Fukuoka, Nugata, Pusan ve Vladivostok'tur.

Uzak Doğu'da Hızla Kalkınan Büyük Bir Ülke: JAPONYA

Japonya'nın arması

JAPONYA, Uzak Doğu'da Büyük Okyanus'un kuzey batısında, Doğu Asya kıyıları açıklarında bir devlettir, 4 büyük, birçok küçük ada üzerine kurulmuştur. Doğusunda Büyük Okyanus, batısında Japon Denizi vardır. Kuzeyde Perouse Boğazı ile Sahalin adasından ayrılır. Güneybatıda Japon Denizi'nin bitiminde Kore Boğazı, Japon Adaları'nı Kore'den ayırır. Daha güneyde Doğu Çin Denizi başlar. Japonya'ya ait Riu-kiu Adaları, bu denizi Büyük Okyanus'tan ayırır, güneye doğru bir dizi halinde uzanarak Formosa'nın kuzeydoğusunda son bulur.

Yüzölçümü: 379. 510 km²

Nüfusu: 94.500.000

Başkenti: Tokyo.

Japonya'nın kurulu bulunduğu 4 büyük ada şunlardır: Honşu, Hokkaido, Kyusyu, Şikoku.

Hokkaido (Yezo) Adası: En kuzeyde bulunur. Büyüklük bakımından Japon Adaları sırasında 2., nüfus bakımından 4.'dür. İç bölgelere gidildikçe yükseklik artar, 2.300 metreye varır. Çugaru Boğazı, bu adayı güneyindeki büyük Honşu (Hondo) adasından ayırır.

Honşu (Hondo) Adası: En büyük, en kalabalık adadır. Ünlü Fujiyama Yanardağı (3.778 metre) buradadır. Genel olarak dağlıktır. Henüz ateş püsküren yanardağlar vardır. Devamlı yer sarsıntıları Japonya için büyük bir dert yaratır.

Kyusyu Adası: Güneydedir, büyüklük bakımından üçüncü, nüfus bakımından ikinci gelir.

Şikoku Adası: 4 adanın en küçüğü ve en az nüfuslusudur. Kyusyu ile Honşu arasındadır.

Ryukyu Adaları: Güneyde Formosa'ya doğru uzanan adalar topluluğudur. En büyüğü Okinava Adası'dır.

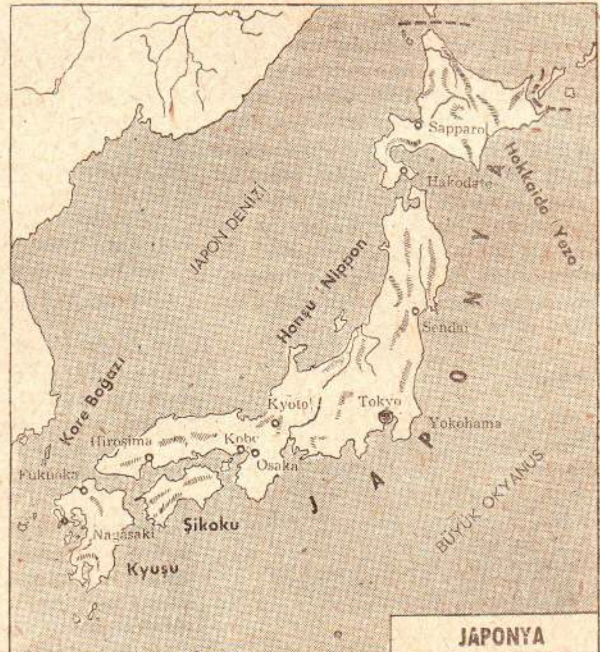
Japonya'da ovalar ancak ülkenin sekizde birini kaplar, yaşıyanlara sınırlı tarım imkânı verir. Yalnız kıyılar pek gelişmemiştir; gemiciliğin, balıkçılığın her çeşidine fasla[sic] nır. Büyükçe akarsular yoktur. Ilık muson iklimi hüküm sürer. Bu iklim, Doğu Asya ikliminden daha yumuşaktır. Yağmur boldur. Yıllık yağış ortalaması 125 sm.'yi bulur. Sel felâketleri olağan şeylerdendir. Şiddetli sıcak ve soğuklara az raslanır. Isı ortalaması yazın 24°, kışın 1° dir.

Japonya'nın tipik bitki örtüsü güneyde Akdeniz bitkileri, çalıçırpılar, kuzeyde ılık bölge orman ve ekinleri, dağlık bölgelerde çam ve dağ ormanlarıdır. Yamaçlarda gözalıcı çiçek örtüsüyle kaplı çayırlıklar vardır. Bu çiçeklerin en ünlüsü, Japonların millî timsali olan kasımpatıdır.

Japonya'da Yaşıyanlar

Japonya, nüfus artışı ile dikkati üzerine çeken ülkelerden biridir. Zaman zaman azalıp çoğalan nüfus 1815'te 25 milyonken, 1874'te 33 milyona, 1925'te 60 milyona çıkmış, 1950'de 83 milyon, 1955'te 88,5 milyon olmuştur. Bugün km² ye 249 kişi düşmektedir. Nüfus bakımından dünya devletleri arasında Çin, Hindistan, Rusya ve A.B.D.' nden sonra 5. gelen Japonya, nüfus yoğunluğu bakımından Holânda, Formosa ve Belçika'dan sonra 4.'dür. Kuzeydeki Hokkaido'da yoğunluk 60'a düşerse de Honşu ile Kyusyu'da 300'ü geçer.

Ülkedeki azınlıklar nüfusa nispetle önemsizdir: Kuzey adasında çok eski zamanlarda Japonlar tarafından itilip sürülerek bugün ancak 25-30 bin kalan Aynolar vardır. Bunlar kendi dillerini konuşan ilkel bir kavimdir (Bk. Amerika). 600 binden fazla Koreli, 10.000 Amerikalı, 2.000 İngiliz, 1.000 Alman, bir miktar Doğu Türk'ü vardır. 275.000 Müslüman, 220.000 Katolik, 230.000 Protestan dışında halkın dini Budizm (yüzde 60)

veya Japonlar'a öz millî bir din olan Şintoizm' dir (yüzde 40).

Japon adalarının büyüklük ve nüfusları şöyledir:

1) Honşu: 230.533 km², 71.117.000 nü.
2) Kyuşu: 42.079 km², 12.801.000 nü.
3) Şikoku: 18.772 km², 4.912.000 nüfus.
4) Hokkaido: 78.461 km², 4.489.000 nü.
5) Okinava (Ryukyu Adaları): 3.665 km², 1.178.000 nüfus.

Yapılan tahminlere göre 2007 tarihinde Japonya'nın nüfusu 181 milyonu bulacaktır. Bu durum çoktan beri Japonlar'ın dış ülkelere gözlerini çevirmelerine sebep olmuştur. Havay Adaları'nda 223.000, A. B. D.'nde 176.000. Brezilya'da 223.000, Kanada'da 28.000, A. B. D.'ne ait Okyanusya Adaları'nda 26.000, İndonezya'da 10.000, Arjantin'de 2.000, Siyam'da 1.000, Şili'de 1.000 kadar Japon vardır. Böylece, dünyada Japonlar'ın sayısı 96,5 milyonu geçer. Japonca, konuşanların sayısı bakımından Çince, İngilizce, İspanyolca, Hintçe, Almanca ve Rusça'dan sonra dünyanın 7. dilidir. Alfabesi Çin'den alınmıştır, onun gibi öğrenilmesi yıllara bağlı, binlerce işaretten kurulmuş, kamış kalemle sağdan sola ve yukarıdan aşağıya yazılan bir yazıdır. Bütün işaretleri ancak en yüksek aydın tabaka bilir. Yüksek öğretim yapmıyanlar belirli işaretlerle yetinirler. Gazetelerde bu belirli işaretler kullanılır. Fazlası ilmî ve edebî kitaplar içindir.

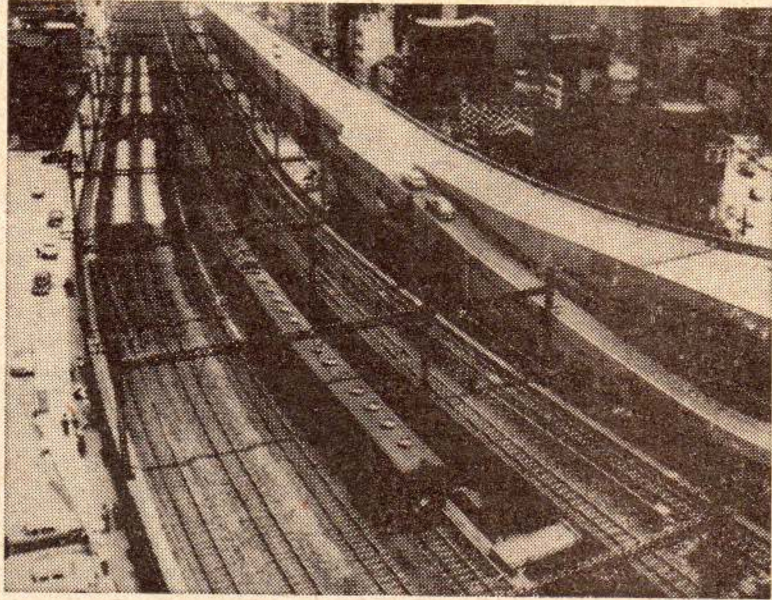
Japonya'nın Büyük Şehirleri

Nüufus sıklığı, üstelik bu nüfusun ovalarla kıyılarda toplanması, son yüzyılın büyük sanayileşme hareketi, Japonya'da çok büyük şehirler meydana getirmiştir. Genel olarak, deprem yüzünden, büyük taş binalar yapmaktan kaçınan Japonlar, ülkelerinin özelliklerine uygun millî bir mimarlık kurmuşlardır. Başkent Tokyo, limanı olan Yokohama ile bugün birleşmiş bir durumdadır, ikisi 12 milyon nüfuslu muazzam bir şehir meydana getirir (1,7 milyonu Yokohama'da 306.000'i Yokusuka'da). Böylece Tokyo nüfus bakımından dünyada New York'tan sonra gelmekte ve Londra'yı geçmiş bulunmaktadır (Bk. Tokyo).

Osaka - Kyoto - Kobe: Bu üç şehir de bugün hemen hemen birleşmiş durumdadır, 9 milyon 700.000 nüfusluk bir topluluk meydana getirir. Bu nüfus Londra'nınkinden de fazladır, New York ve Tokyo'dan sonra gelir. Osaka ile Kobe (1.600.000), Tokyo gibi Honşu adasındadır, adanın güney kıyısındadır. Kyoto (1.900.000) az içeridedir. Osaka, çok büyük bir sanayi merkezi ve limanıdır. Kyoto, Japonya'nın Tokyo'dan önceki başkentidir; büyük endüstri tesisleri vardır. Bu şehirler eskiden beri kalabalıktır. Daha 1825'te Tokyo 500.000 nüfusla dünyanın 8., Osaka 300.000 ile 20., Kyoto (o zaman başkent) 240.000 ile 30., Nagoya 100.000 ile 102. şehriydi.

Nagoya: 2.200.000 nüfusludur. Kyusyu adasında, Tokyo ile Osaka arasındaki bölgededir. Büyük Okyanus üzerindeki bu çok işlek liman, dokuma, seramik, balıkçılık, konserve gemi yapımı merkezlerindendir.

Fukuoka: Kyusyu adasının en büyük şehri-

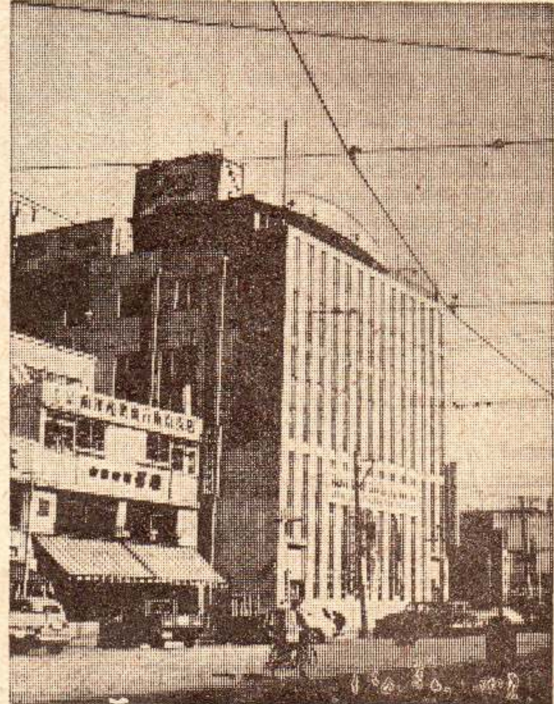
Japonya son yüzyıl içinde hızla kalkınması sayesinde en ileri Batı milletlerinin seviyesine yükselmiş bulunuyor. İşte, Tokyo garından bir görünüş. Birbirinin yanı sıra uzanan elektrikli tren rayları ile beton mimarlık eserleri Japonya'nın kalkınması hakkında bir fikir vermeye yetiyor.

JAPONLAR'IN HAYATINDA PİRİNCİN ÖNEMİ

JAPONYA'ya gidenler, çoğu kere yerli halkın, «Haydi, pirinç hazır, sofraya oturalım» diye aralarında konuştuklarını duymuşlardır. «Pirinç hazır» sözü yemeğin hazır olduğunu anlatır. Japonların belli başlı yemeği pirinçle pişirilen yemeklerdir, öteki besinler ikinci, üçüncü derecede kalır. Bir Japon sofrada pirinçli bir yemek yemezse, karnını doyurmuş sayılmaz. Pirinçle Japonların birbirlerinden ayrılması imkânsızdır.

Pirinci ilk defa kimlerin yetiştirdiği pek bilinmemekle beraber tarihin en eski çağlarından beri Japonlar'ın pirinçle karın doyurdukları, pirince büyük önem verdikleri ele geçen belgelerden anlaşılıyor. Japonların giyeceklerinde, ev eşyalarında da tarlada yetişen pirinçle ilgili pek çok madde göze çarpar. Pirinç yetiştirmekle ilgili pek çok dinî tören de Japonların günlük hayatlarını süsler. Derebeylik devirlerinde Japon köylüleri, efendilerine vergi yerine muayyen miktarda pirinç verirlerdi. Pirinç köylülerin evlerine giremiyecek kadar lüks bir gıda maddesi sayılırdı.

Başka memleketlerde, kadının beceriksizliğini belirtmek için kullanılan, «Yumurta bile pişirmekten âciz» sözü Japonlarda «Pirinç pişirmekten bile âciz» şekline çevrilmiştir. Bununla beraber, son yıllarda ekmek eskisinden daha çok yenmektedir.

Tokyo'da çok katlı lüks bir hamam binası. Bu binada banyolardan başka özel bir tiyatro salonu, seyahat büroları, dinlenme salonları vardır. Bu hamamlarda erkekleri, 25 yaşından küçük kızlar yıkar.

dir. Kuzeyde Kore Boğazı üzerinde bir limandır. Nüfusu 600.000'dir.

Sendai: Honşu'nun kuzeyinde Büyük Okyanus üzerinde 412.000 nüfuslu bir limandır.

Sapparo: Hokkaido'nun en büyük şehridir. Japon Denizi üzerinde bir limandır. 470.000 nüfusludur. Otaru (nüfusu 200.000) ile bitişik denecek kadar yakındır.

Kure: 353.000 nüfusludur. Hiroşima ile bugün bitişmiş, 730.000 nüfuslu bir şehir meydana getirmiştir. Honşu'nun güneyinde, Şikoku'nun karşısındadır. Bu işlek limana Amerikalılar 6 ağustos 1945'te 60.000 kişinin ölümü ve 100 küsur bin kişinin yaralanması ile sonuçlanan ilk atom bombasını atmışlardır.

Nagasaki: Kyusyu'nun 3. şehridir. Nüfusu 334.000'dir. Adanın güneybatısında Doğu Çin Denizi üzerinde bir limandır. Amerikalılar 9 ağustos 1945'te, ilkinden 3 gün sonra, ikinci atom bombasını buraya atmışlardır.

Nüfusu 200 binin üzerindeki diğer şehirler şunlardır: Amagasaki (369.000), Kyusyu üzerinde Kumamato (366.000), Kanazava (305.000), Kyusyu üzerinde Sasebo (284.000), Şizuoka (326.000) Kyusyu üzerinde Hakodate (267.000), Niigata (288.000), Wakayama (242.000), Himegi (242.000), Gifu (233.000), Yavata (Kyusyu üzerinde, 315.000), Şakai (277.000), Kyusyu üzerinde Kokura (219.000), Okayama (260.000), Şimonoseki (254.000), Toyohaşi (223.000), Hamamatsu (296.000), Kyusu üzerinde Omuta (211.000), Mozi (200.000), Takaoka (200.000).

Bunlardan başka nüfusları 100-200 bin arasında 37 büyük şehir, 50-100 bin nüfuslu 32 orta şehir vardır. Şikoku'nun merkezi Koti (149.000), Okinava'nın ise Nava (95.000) dir.

Japonya'nın Ekonomik Durumu

Madenler. — Japonya büyük endüstri için petrol satın alır. Kömürü kendine zor yetişir; demir de öyledir. Başlıca çıkarılan madenler ve yıllık ortalamaları şunlardır:

Aliminyum: 100.000 ton (dünyada 7.);
Gümüş: 259 ton (7.)
Kömür: 47.700.000 ton (8.)
Çinko: 160.000 ton (9.)
Manganez: 103.000 ton (9.)
Tuz: 1.085.000 ton (9.)
Demir: 10.000.000 ton (10.)
Linyit: 1.600.000 (10. Türkiye kadar)
Altın: 9.627 kilo (11.)
Antimon: 270 ton (14.)
Kurşun: 37.000 ton (14.)
Petrol: 400.000 ton (31. Türkiye kadar).

Tarım. — Pirinç dışında tarım pek azdır. Pirinç halkın önemli bir besini, hele köylünün hemen tek besini olduğu için çok yetiştirilir. Öyleyken bazı yıllar Siyam'dan pirinç bile satın alınır. Başlıca tarım ürünleri ve yıllık ortalamaları şunlardır.

Pirinç: 15.000.000 ton (Çin ve Hindistan'dan sonra dünyada 3.)
Arpa: 2.100.000 ton (9.)
Patates: 3.400.000 ton (12.)
Buğday: 1.300.000 ton (25.)
Tütün: 138.000 ton (6.)
Kenevir: 1.000 ton (7.)
Çay: 75.000 ton (Çin, Hindistan ve Seylân'dan sonra 4.)
Limon: 350.000 ton (9.)
Portakal-mandalina: 8.760.000 ton (A. B. D. ve İspanya'dan sonra 3.)
Şarap: 130.000 hl. (20.)
Bira: 6.258.000 hl. (12.)
Şeker: 131.000 ton (46.)

Hayvancılık. — Japonya'nın başlıca ekonomik zenginliği balıkçılık ve balık konserveciliğidir. Bütün Japon kıyılarında, Büyük Okyanus sularında balık avı yapılır. Bu arada balina da avlanır. Balık avında Japonya yeryüzünde birincidir. Halkın pirinçten sonra besinini balık teşkil eder. Hayvancılığa fazla

Bir Japon kadın kıyafeti. Yakın zamana kadar tarihi ve mahalli kıyafetleriyle gezen Japonlar bugün tamamen Avrupalılar gibi giyinmektedirler.

gelişmesine elverişli arazi olmadığı için ancak 3 milyon sığır vardır.

Endüstri. — Kömür ve petrolün kıtlığı, Japonya'yı beyaz kömürden (su enerjisinden) faydalanmak zorunda bırakmıştır. Elde edilen elektrik enerjisi bakımından dünyada 6.'dır. Büyük endüstri (bilhassa gemi yapımı) için muhtaç olduğu çelikde dünyada (A. B. D., Rusya, Almanya, İngiltere'den sonra ve Fransa'dan önce) 5.'dir. Bu özellikleri, Japonya'nın yeryüzünün en büyük sanayi devletlerinden biri olduğunu gösterir. Çelik muazzam gemi tezgâhlarının yanında, otomobil sanayiinde de kullanılır. Japonya yılda 80.000 kadar otomobil, 185.000 kamyon yapar ki bu, dünya devletleri arasında 8. sırayı almasını sağlamıştır. Gazete baskısının pek fazla olması, kâğıdın çok harcanması yüzünden çok miktarda kâğıt da yapılır (yılda 2 milyon ton kadar). Çimentoda da dünyada A. B. D., Rusya ve Almanya'dan sonra 4.'dür (yılda 17 milyon ton kadar).

Ticaret. — Japonya'da ticaret pek canlıdır. Yıllık ithalât-ihracat toplamı 7 milyar doları bulmuştur ki dünya devletleri arasında 8. demektir.

Ulaştırma. — Japonya'da hava, kara ve deniz ulaştırması son derecede gelişmiştir. 3,5 milyon ton ticaret ve balıkçılık gemisi ve tankerle dünya devletleri arasında 10.'dur. İkinci Dünya Savaşı'ndan önceki daha üstün yerini kaybetmişse de, ileriki yıllarda ticaret filosunun çok daha büyüyeceği muhakkaktır. Bununla beraber bütün dünya hesabına gemi yapmaktadır. Türkiye de Japonya'ya gemi yaptırmaktadır. Bir yılda yapılan gemi tonajı bakımından hâlen Japonya bütün dünya devletleri arasında birincidir.

Gene savaştan önce İngiltere'ninkinden sonra yeryüzünün en büyük donanması olan deniz kuvvetleri bugün yoktur. Donanma eratı 26.400'e, savaş gemisi sayısı 461'e indirilmiştir. Böylece, dünya devletleri arasında deniz kuvveti bakımından 20. gelir. Savaş gemilerinin hemen hepsi küçük gemilerdir.

Japonya 27.800 km. demiryolu ile dünyada 12. dir. Demiryolları pek işlektir. Nakliyat hacmi bakımından dünyada 9. gelir. 140.700 km. de karayolu vardır. Motorlu taşıtların sayısı 1,5 milyonu bulmuştur (dünyada 9.).

Japonya'da 12 milyon radyo, 3,5 milyon televizyon vardır. Telefon sayısı 2,5 milyonu geçer. Sinema salonları 4.000'i geçmiştir. Dünyada en çok filim yapan devlet de Japonya'dır.

Japonya'da Eğitim ve Kültür

Okuma-yazma bilmiyenlerin sayısı gittikçe azalmaktadır. Gazete baskı sayısı muazzamdır, günde 35 milyonu geçer, halk okumaya son derece düşkündür. Gündelik baskı sayısı 5 milyonu aşan 2 gazete vardır.

Japonya'da 2,5 milyonu aşkın yüksek öğretim öğrencisi vardır. Bu yüksek okullarda 110.000'den fazla öğretim üyesi ders verir. 6 büyük üniversite vardır: 1600'de kurulup 1877'de yeniden düzenlenen Tokyo Üniversitesi, 1931'de kurulan Osaka, 1897'de kurulan Kyoto, 1910'da kurulan, Kyusyu adasındaki Fukuoka, 1907'de kurulan Sendai ve ve 1918' de kurulan, Hokkaido adasındaki Sapparo üniversiteleri. Bunlardan başka eksik fakülteli 30 üniversite ve yüksek okullar daha vardır.

Japonya'da Devlet İdaresi

Japonya meşrutî bir imparatorluktur. Japonca'daki adı «Nippon» dur. İmparator güneşin (tanrının) oğlu sayılır, kendisine hiçbir ülkede görülmiyen bir saygı gösterilir, âdeta tapınılır. Bugünkü hükümdar 124. imparator olan Hirohito 1901'de doğmuş 1926'da tahta geçmiştir, İmparator Yoşihito (saltanatı: 1912-1926) ile İmparatoriçe Sadako'nun 4 oğlunun en büyüğüdür.

Japonların inanışına göre, ilk imparator I. Zimmu M. Ö. 660'da hüküm sürmüştür. Bu hanedana «Zimmu - Tennô hanedanı» denir. Tamamen aile içi evlenmelerle yüzyıllarca sürmüştür. Onun için, şecereleri yeryüzünün bütün aileleri arasında en mazbut olanıdır. Japonya yakın bir tarihte büyük devletler arasına girdiği için, hanedanın ünü, büyük Asya ve Avrupa hanedanlarınınki kadar değildir.

Bugün Japonya, Asya'nın bir bakıma İngiltere'si, bir bakıma Almanya'sıdır. Coğrafya konusu bakımından İngiltere'yi andırır. Savaştan sonraki yıkılmadan kalkınması yönünden de Almanya'ya benzer. El emeğinin Amerika ve Avrupa ile ölçülemiyecek derecede ucuz oluşu, halkının olağanüstü çalışkan, disiplinli, ödevlerine düşkün bulunmaları, az zaman içinde çok dikkate değer bir endüstri ve ekonomi kalkınmasını sağlamıştır.

Bugün Japonya, A. B. D.'nin bağlaşığıdır, Hür Dünya'nın en güvendiği devletlerden biridir. Rusya'dan sonra Çin'in de komünistleşmesi, hızla kalkınmaya başlaması, onu gittikçe Batı cephesine daha fazla itmektedir.

Tarihte Japonya

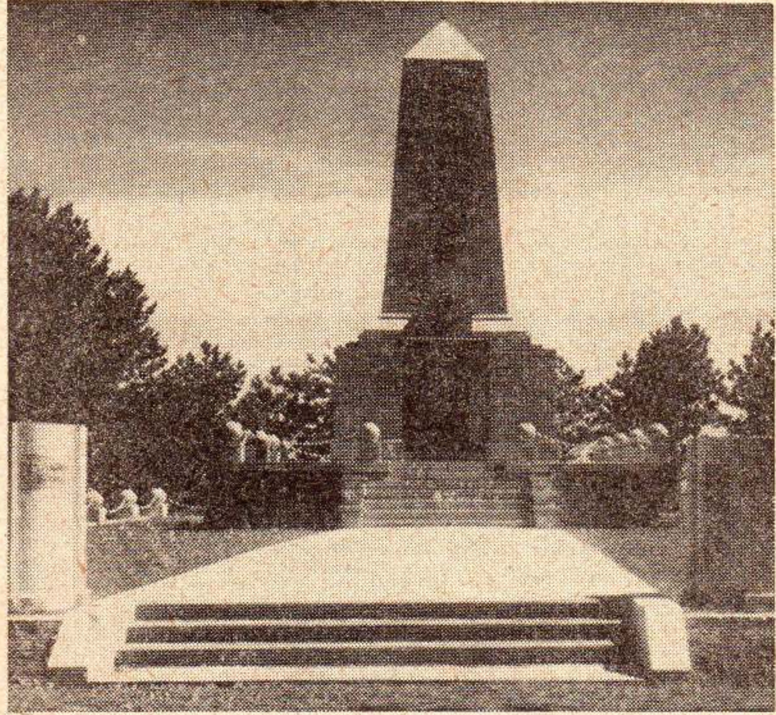
Japonya, İngiltere'nin aksine, kıta ile ilgisi yok denecek kadar az olmuş bir ülkedir; bu yüzden, uzun tarihi boyunca Asya'da önemli hiçbir rol oynıyamamıştır. VII. yüzyıldan başlıyarak Çin etkisi kuvvetlenmiş, hemen her konuda Çin örnek alınmış, Buda dini geniş ölçüde yayılmıştır.

Japonya'da merkezî idare zaaf içindedir. Bütün ülkeye derebeylik hâkimdir. Büyük derebeyler, bizzat imparatorluk hanedanına mensupturlar. Bu hanedan yüzyıllar boyunca dallanıp budaklanarak üyelerinin sayısı binleri bulmuştur. «Samuray» denen savaşçı asilzadelerin halk tabakalarının çok üzerinde hakları vardır.

• İlk Hanedanlar: 1336'da imparatorluk hanedanının bir dalı olan Aşikaga ailesi, iktidarı ele geçirdi, imparatoru kukla halinde Yedo (şimdiki Tokyo) da oturmak zorunda bıraktı, en ufak bir teşebbüste tahtından indirilip manastıra yollıyarak yerine ekseriya küçük yaşta bir çocuk getirmeye başladı. «Şogun» (imparator naibi) adını alan Aşikaga ailesi, Kubilay Han'ın Japonya'yı istilâ seferlerini — sert denizin yardımı sayesinde — boşa çıkarmakla büyük ün kazandı. 1574'ten sonra bu hanedanın yerine, imparatorluk hanedanının bir başka kolu olan Tokugava ailesi «şogun» olarak geçti. Kyoto'dan devleti idare eden ve gerçek hükümdar olan şongunlar, Tokugava ailesinde 1876'ya kadar devam etti. Bu yüzyıllar boyunca Japonlar, Çin etkisinden sıyrılarak zengin ve renkli bir edebiyat, resim, tiyatro, müzik yarattılar.

• Kalkınan Japonya. — 1867'de tahta geçen İmparator Mutso-Hito (Meiji), bugünkü Japonya'nın kurucusudur. 1868'de Kyoto'nun egemenliğine son verip kendi oturduğu Yezo (Tokyo) yu başkent yaptı. Şogunluğu kesin olarak ortadan kaldırdı. Samuraylar'ın yetkilerine son vererek Avrupa ordusu ve donanması tarzında silâhlı kuvvetler kurdu. Amerika ve İngiltere'ye teknik alanlarda öğrenci göndererek Batı'nın teknik üstünlüğünü millî geleneklerde hiçbir değişiklik yapmadan, benimsedi. 1889'da millete anayasa vererek, meclisler kurarak demokratik müesseseler meydana getirdi. Yalnız, bu müesseseleri Batı Avrupa'nınkilerle mukayese etmek doğru değildir. Bunlar ancak şekilce onlara benziyorlardı. Japonya'da bir azınlık meselesi olmaması, aynı milletten, aynı dili konuşan bir kavimden yapılmış bir devlet bulunması, imparatorlukların çeşitli kavimlerinin ortaya koyduğu içinden çıkılmaz davalar Japonya için yoktu. Üstelik, Japonlar'ın İmparator'a hiçbir akıl ölçüsünden geçirmeden itaat etmek alışkanlıkları başarıda önemli bir âmil oldu. Böylece, Japonya, çeyrek yüzyılda Ortaçağ'dan Yeniçağ'a geçti. Kalabalık nüfuslu, fakat önemsiz ve dışarıya tamamen kapalı olan bu devlet, 1889'da tarihte ilk defa olmak üzere dünyanın büyük devletleri arasında yer aldı.

• Savaşlar. — 1895 Çin-Japon savaşında Japonlar'ın eski büyük Pin'i kesin şekilde ye-

Japonya'da Oşima Burnu üzerinde Ertuğrul Şehitliği ve Anıtı. Bu anıt 18 eylül 1890'da Japon karasularında batan «Ertuğrul» gemimizde şehit olan denizcilerimizi anmak için dikilmiştir

JAPONYA'NIN BÜYÜK ŞEHİRLERİ (1962)

Adı	*Nüfusu*	*Adı*	*Nüfusu*
Tokyo-Yokohama	13.818.000	Okayama	248.000
Osaka-Kyoto-Kobe	9.681.000	Şimonoseki	243.000
Nagoya	2.155.000	Kagoşima (K.)	242.000
Hiroşima-Kure	738.000	Otaru (H.)	232.000
Fukuoka (K.)	571.000	Gifu	231.000
Sapparo (H.)	449.000	Himeji	231.000
Sendai	395.000	Vakayama	231.000
Amagasaki	352.000	Toyohaşi	213.000
Kumamato (K.)	350.000	Kokura (K.)	209.000
Nagasaki (K.)	319.000	Omuta (K.)	202.000
Şizuoka	311.000	Takaoka	191.000
Yavata (K.)	300.000	Mozi	185.000
Yokosuka	293.000	Kôti (Ş.)	161.000
Kanazava	291.000	Akito	160.000
Hamamatsu	283.000	Tokuşima (Ş)	156.000
Niigata	275.000	Toyama	156.000
Sasebo (K.)	271.000	Fukui	154.000
Sakai	265.000	Kavaguti	154.000
Hakodate (H.)	255.000	Morioka	148.000

K = Kyusyu, Ş = Şikoku, H. = Hokkaido, R. = Ryukyu adaları. İşaretsiz şehirlerin hepsi Honşu adasındadır.

nerek Kore'ye hâkim olmaları, Asya kıtasına ayak basmaları, Formosa'yı Çin'den kopararak güneyin ılık sularına inmeleri, imperyalist Avrupa devletlerinin büyük ölçüde kıskançlığını doğurdu. Hele 1904 - 1905 Rus-Japon savaşında Japonlar'ın Rusya'yı büyük bozguna uğratmaları, Uzak Doğu Rus donanmasını yok etmeleri, Rusya'da mutlak idarenin devrilmesine, bütün Asya'da Avrupa'ya karşı maddî ve fikrî ayaklanmalara yol açtı. II. Abdülhamit, Japonya'ya büyük yakınlık göstererek dostluk münasebetleri kurdu; Japon prenslerinin ziyaretlerini kabul etti.

Güney Sahalin'i Rusya'dan alan ve 1910'da Kore'yi ilhak eden Japonya, 45 yıldır tahtta olan büyük hükümdarı Motsu-Hito'yu 1912'de kaybetti. Yalnız, artık Japonya kurulmuştu.

Birinci Dünya Savaşı'na Müttefikler yanında katılmakla birlikte kara hareketlerine girmiyen Japonya'ya, Almanya'nın Okyanusya adaları verildi. Bu durum onu İngiltere ile A. B. D.'nin eskisinden büyük rakibi haline getirdi. Hele 1932'de Mançurya'yı Çin'den ayırıp bu ülkede kukla bir imparatorluk kurması, imparator olarak da son Çin imparatorunu seçmesi, sonra Çin'de büyük fetihlere girişmesi, Anglo-Saksonlar'ı en büyük endişelere düşürdü.

• Çin - Japon Savaşı. — 1937'de Japonya Çin'e resmen savaş açtı, en büyük Çin eyaletlerine el koydu ki bu sıralarda Avrupa'da savaş başlamıştı. 1941'in son günlerinde yeter derecede hazırlıklı olduğunu sanan Japonya, Müttefikler'e savaş ilân etti. Bütün Indonezya'yı, Çin'in en önemli bölümünü, Filipinler'i, bütün Çin Hindi'ni, Birmanya'yı almasına, Okyanusya'ya hâkim görünmesine rağmen, A. B. D.'nin akıl almaz malzeme üstünlüğüne dayanamadı. İki atom bombasiyle tam anlamiyle baş eğmek zorunda kaldı. 1951 eylûlünde San Francisco'da sulh antlaşmasını imza etti. Böylece, bütün sömürgelerini kaybetmiş oldu. Bu durumda eskisinden çok endüstri kalkınmasına sarılmak zorunda kaldığı için bütün gücünü bu alana verdi, bugünkü sonuçlara ulaştı.

Japonya'nın İkinci Dünya Savaşı sonunda kaybettiği sömürgeleri bütün Kore, Formosa adası, Güney Sahalin ve Kuril Adaları ile A. B. D.'ne geçen Okyanusya adalarıdır. Bunların büyüklüğü 304.651 km² dir, bugün bu topraklarda 49,5 milyon kişi yaşamaktadır. Japonya bunlar dışında Mançurya'daki mutlak nüfuzunu ve Çin'deki büyük fetihlerini de kaybetmiştir. Çinliler'in en büyük düşmanları haline gelen Japonlar, sert idareleriyle, Kore'de de sevilmemişlerdi. Bununla beraber, Kore'yi modern bir ülke haline getiren onlardır. Bir ara Japonya bütün Uzak Doğu'nun tek hâkimi gibi görünmüşse de, bu hal uzun sürmemiştir.

Bibliyografya. — Bu konuda Türkçe eserlerin başlıcaları:

Japon Mucizesi ve Bundan Bizim İçin Alınacak Dersler (Dr. M. H. Akansel, 1943); Japonya ve Japonlar (Dr. Haushofer'den çev. G. K. Söylemezoğlu, 1941); Japonya İkinci Dünya Savaşı'na Nasıl Girdi? (Ş. Karapınar, 1945); Japonlar'ın Asıl Kuvveti (P. Demirhan, 1942); Japon Çocukları (S. B. May'dan çev. Hatice Akdik, 1944).

Tokyo'da sık sık meydana gelen şiddetli kuraklıklardan birinde Ueno Parkı'ndaki gölün suları çekildikten sonra ortada kalan sandallar.

JAVEL SUYU

Çamaşırların beyazlatılmasında kullanılan kimyasal bir sudur. Bugün bazı çeşitli bileşikler ilâvesiyle çamaşır suyu olarak satılmaktadır. Uzun süre saklanamaz, çabuk bozulur, beyazlatma özelliğini kaybeder.

Sodyum veya potasyum hidroksit bileşiklerinin sulu çözeltisinden klor gazı geçirilirse «hipoklorit» denilen bileşikler meydana gelir. Bu sıvıların beyazlatma özellikleri vardır. İçlerinde bulunan bileşik halindeki klor eleman haline geçerken çeşitli hallerdeki boyaları bozar, beyazlatır.

İlk defa 1792'de Fransız kimyacısı Berthollet, Paris civarında Javelle (Javel) de potasyum karbonat çözeltilerinden klor gazı geçirerek bu suyu elde etmiştir. 1820'de Labarraque buna benzer şekilde soda içinden klor gazı geçirerek «Labarraque suyu» adını verdiği çözeltiyi elde etti. Her iki su da aynı özelliktedir.

JEAN, Korkusuz (1371 - 1419)

Korkusuz Jean

Burgonya dükasıdır, Ortaçağ Fransa tarihinin önemli simalarındandır. Dijon'da doğdu. Babası Dük I. Philippe le Hardi, Fransa kıralı II. Jean'ın oğludur. Burgonya aslında bağımsız bir devletti; ancak nazarî olarak Fransa Kıralı'na bağlı bulunuyordu.

Jean, savaş kabiliyeti, cesareti sayesinde «Sans Peur» (Korkusuz) diye anılmaya başlandı. 1396 Niğbolu Haçlı Seferi'ne Fransız kuvvetleri başkomutanı olarak katıldı, bütün Fransız komutan ve asilzadeleriyle birlikte Yıldırım Bayezit'e esir düştü. Bursa'ya götürüldü; bir müddet sonra ağır bir fidye-i necat karşılığında serbest bırakıldı. Yıldırım: «Bir daha gel de bana gene bir zafer kazandır!» diyerek kendisini uğurladı.

Fransa'ya dönen Jean, babasının ölümü üzerine, 1404'te Burgonya tahtına geçti. Fransa tahtını elde etmek, amcasının oğlu olan Fransa veliahtini ortadan kaldırmak için çalıştı. 15 yıl süren bu ünlü savaşma bütün Fransa'yı ikiye ayırdı. Sonunda bir an için Fransa'ya hâkim görünmesine rağmen, rakibi tarafından öldürüldü.

Korkusuz Jean, Holânda hanedanından Düşes Marguerite ile evlenmiş, bundan bir tek oğlu olmuştu: II. İyi Philippe (Philippe le Bon). Bunun tek oğlu da ünlü Charles le Téméraire'dir. Böylece, İmparator Charles-Quint (Şarlken) de Korkusuz Jean'ın torunlarından olur.

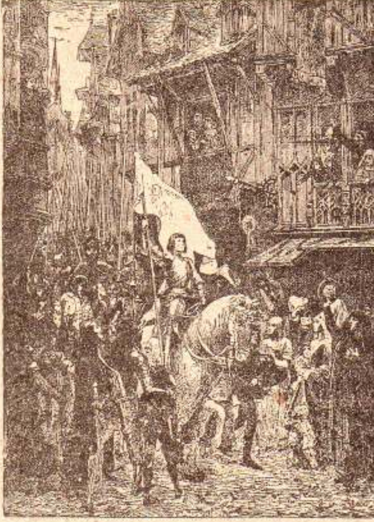
JEANNE D'ARC (1412-1431)

Adı tarihe geçmiş bir Fransız kızıdır. Roma Katolik Kilisesi'nin belli başlı «Sainte» (azize) lerinden sayılır.

Jeanne D'Arc Fransa'da Domremy köyünde doğdu. Okuma-yazmayı evinde annesinden öğrendi. Çocukluğu, evde annesine yün eğirmekte yardım etmekten başka, peri masallarını, azizelerin hayatlarını anlatan kitapları okumakla geçti.

O sıralarda Fransızlar tahtlarına göz dikmiş olan İngilizler'le savaşmaktaydı. Jeanne D'Arc 16 yaşına geldiği zaman Tanrı'dan duyduğuna inandığı sözler üzerine, Fransız veliahtı Charles'ı tahta çıkarmayı kendine görev edindi.

Jeanne D'Arc bu uğurda yollara düştü, türlü güçlüklerden sonra veliaht Charles'ın yanına vardı. Ona kendisinin Tanrı tarafından gönderildiğini söyliyerek görevini anlattı. Bu sözlere inanmıyan saray erkânı Jeanne D'Arc'ın bilgili din adamları tarafından muayene edilmesini istediler. En sonunda Jeanne D'Arc'a inanmak gerektiği sonucuna varıldı;

Jeanne D'Arc'ın Orléans'a girişi.

kendisi Fransa'yı kurtarmakla görevlendirildi.

Jeanne D'Arc zırh giydi, kılıç, kalkan kuşandı, Fransız kuvvetlerinin başına geçerek Orléans'a doğru yola çıktı. Savaşarak şehri kurtardı. Bundan sonraki dört savaşta da İngilizler'i yenerek Reims'e geldi. Burada veliaht, VII. Charles olarak kıral ilân edildi, Jeanne D'Arc'ın yanında törenle taç giydi.

Böylece görevini büyük bir başarıyla yerine getiren Jeanne D'Arc köyüne dönmeye karar verdiyse de Kıral Charles onu yanından ayırmak istemiyordu. 1430'da, Paris'in kurtarılması için girişilen hücumda Jeanne D'Arc yaralandı. İngilizler'le işbirliği yapmış olan Burgondiyalılar'ın eline geçti, para karşılığı İngilizler'e teslim edildi. İngilizler onu önce hapsederek türlü işkence yaptılar, sonra büyücülük ve yalancılıkla itham ettiler, yakılmasını istediler. 30 mayıs 1431'de 10.000 kişinin toplandığı Rouen meydanında Jeanne D'Arc, gözleri gökyüzüne çevrili olduğu halde yakıldı; külleri Seine nehrine atıldı.

Fransa'da her yıl 30 mayıs Jeanne D'Arc günü olarak kutlanır. Jeanne D'Arc'ın hayatı, şahsiyeti, özellikleri edebiyat dünyasını geniş ölçüde etkilemiştir. Schiller onun hayatını işliyen bir trajedi; G. B. Shaw bir piyes; P. Claudel, Honegger'in bestelediği bir oratoryo yazmışlardır.

JEFFERSON, Thomas (1743-1826)

Thomas Jefferson

Amerika Birleşik Devletleri'nin 3. cumhurbaşkanı, Bağımsızlık Beyannamesi'nin yazarıdır. Hukuk öğrenimini tamamladıktan sonra avukat oldu, 1775'te Kongre'ye üye seçildi, aynı yıl Bağımsızlık Beyannamesi'ni hazırladı. Bunda Amerika'nın İngiltere'den ayrıldığı resmen ilân ediliyordu.

1784'te ticari anlaşmalar için Avrupa'ya giden Jefferson'a dönüşünde, Cumhurbaşkanı Washington tarafından Dış İşleri Bakanlığı verildi. Jefferson 1793'te bakanlıktan ayrılıp siyaset hayatından çekildi. 1801'de cumhurbaşkanı seçildi, dört yıl sonra cumhurbaşkanlığı seçimini ikinci defa olarak kazandı. 1806'da esir ticaretini yasak eden kanunu kongreye getirdi. Başkanlığı altında Amerika ekonomik bakımdan çok gelişti, demokratik idare zihniyeti yerleşti.

JELÂTİN

Hayvanların kemik ve kıkırdak gibi dokularından elde edilen, saydam, renksiz, kokusuz bir maddedir; en çok hekimlikte, fotoğrafçılıkta kullanılır.

Kemik ve kıkırdak dokusunun organik bileşiği «kollagen» denilen bir bileşiktir. Bu bileşik canlı vücut dokusunu meydana getiren çeşitli bileşik sınıflarından biri olan proteinlerdendir. Kollagenin özel usullerle öteki bileşiklerden ayrılmasiyle jelâtin elde edilir. Kollagenin kemik ve kıkırdak dokusundan başka bir şekilde ayrılmasından da tutkal elde edilir.

Tutkalın da, jelâtinin de sudaki çözeltileri çok koyu, akıcılıkları azdır. % 2 oranında bile koyu çözeltiler verir, çünkü jelâtin molekülleri uzun ipler halindedir. Bu ipler su moleküllerinin rahat hareket etmelerine engel olur bu şekilde koyu çözeltiler meydana gelir.

Jelâtin ilâç endüstrisinde çeşitli ilâçlar içinde yardımcı madde olarak kullanılır. Filim yapımında da ışığa hassas cisimleri filim üzerine yapıştırmakta, çeşitli işlerde kullanılan özel kâğıtlar yapmakta işe yarar.

JENNER, Edward (1749 - 1823)

Edward Jenner

Çiçek aşısını bulan ünlü bir İngiliz doktorudur. Gloucester'de doğdu. Tıp öğrenimini devrin tanınmış tıp adamlarından Daniel Ludlow'un yanında çalışarak yaptı. Daha sonra Londra'da St. George Hastanesi'ne girdi. 1775 yılında çiçek hastalığı üzerindeki çalışmalarına başladı. Bu arada ineklerde görülen çiçek hastalığını da inceledi, hastalıklı ineklerden alınacak mikroplar insanlara aşılanırsa çiçek hastalığına tutulmanın önleneceğini düşündü. Her tarafta halk çiçek hastalığından kırılırken ineklerin bakımıyla uğraşanların bu hastalığa tutulmamaları doktor Jenner'in ümitlerini kuvvetlendirdi. İlk defa kendi oğlunu aşıladı, onun çiçek hastalığına karşı bağışıklık kazandığını ispat etti. 1796'da halk karşısında bir köylü çocuğunu aşıladı. İki yıl sonra da çiçek aşısının mahiyetini anlatan iki ciltlik bir eser yayınladı. Jenner İngiliz kıral ailesinin çocuklarını da aşılayınca güven arttı, bir buçuk yıl içinde 12.000 kişi aşılandı. Her yıl çiçek hastalığından ölenlerin sayısı da 2.088'den, 600'e kadar düştü (Bk. Aşı).

Dr. Jenner yıllarca hiç dinlenmeden geceli gündüzlü çalışmıştı. 1810'da büyük oğlunun ölümü de yorgunluğuna eklenince hastalandı. 1814'te karısının ölümünden sonra yalnız hastalariyle ilgilendi.

JEOLOJİ

Dünyanın yapısını, geçirdiği değişiklikleri inceliyen bilim

JEOLOJİ, dünyanın yapısını, geçirdiği değişiklikleri inceliyen bilimdir. Eski Yunanca «geos» (yer), «logos» (bilim) sözlerinden gelen bu kelime «yer bilimi» anlamındadır.

Bütün tarih boyunca insanlar dünyanın yapısını merak edegelmişlerdir. Çevremizde gördüğümüz kayalar neden bukadar çeşitli? Dağlar nasıl ve ne zaman meydana geldi? Neden bazı yerlerde birtakım madenler bulunuyor da başka yerlerde bulunmuyor? Yakın zamanlara kadar bu sorulara yalnız tahminlerle cevap veriliyordu. Bugün, bütün bu sorulara jeoloji karşılık vermektedir.

Jeolojinin ilk incelediği konu dünyanın yaşı ve oluş şeklidir. Bu konuda şimdiye kadar birçok araştırmalar yapılmıştır (Bk. Dünya; Güneş Sistemi).

Yeryüzündeki Değişiklikler

Dünya oluşundan bu yana birçok değişikliklere uğramıştır. Bunun çeşitli sebepleri vardır. İnsanlar eskiden beri dünyanın bu değişikliklere uğradığını fark etmiş, ancak sebepleri hakkında kesin bir sonuca varılamamıştı. Meselâ Eski Yunanlılar tanrıların dağları ikiye ayırarak boğazlar açtığına inanırlardı. Depremler, yanardağlar için de buna benzer inanışlar vardı. Zamanla bunlar unutuldu, yerine yeni inanışlar geldi. Werner adında bir Alman jeologu, öğrencilerine vaktiyle dünyanın 15 km. kalınlığında bir denizle kaplı bulunduğunu, dağların bu suyun içinde oluştuğunu anlatıyordu.

1795'te bu gibi iddialara karşı bir tepki başladı. İskoçyalı James Hutton yayınladığı bir kitapta akarsuların yeryüzünün şekillenmesinde önemli payı olduğunu ileri sürüyordu. Ona göre, derin boğazların açılmasının başlıca sebebi de akarsulardı. Hutton kumtaşının da sertleşmiş kum yataklarından başka bir şey olmadığını söylüyordu. Charles Lyell adında bir başka İskoçyalı 1830 yıllarında yayınladığı «Jeolojinin Esasları» adlı eserinde yeryüzünün şekillenmesinde yanardağların, denizlerin, akarsuların büyük payı olduğunu anlattı. Bunları bugünkü jeoloji şu şekilde kabul ediyor:

Yanardağlar. — Dünyanın şekillenmesinde yanardağların büyük etkisi olmuştur. Yeryüzü soğumaya başladığı sırada, kızgın iç kesimler bu kabuğu sık sık çatlatmaya başladı. Bu durum dünyanın kabuğunun iyice kalınlaşmasından sonra bile devam etmiştir (Bk. Yanardağ).

Dünyanın içindeki ateş tabakasının yeryüzünde yanardağlardan başka etkileri de görülür. Bazan kaynıyan bir sıvı üzerindeki kabarcık gibi yerkabuğunu kabartırlar; bazan da kabuğun alt kesimlerini eritirler, bu da o kısmın çökmesine yol açar. Bazan da, devamlı etkilerden dolayı, yerkabuğu ya kırılır, ya kıvrılır (Bk. Dağlar).

JEOLOJİK ZAMANLARI GÖSTEREN FOSİLLER

Jeolojik zamanların kestirilmesinde fosillerin büyük faydası vardır. Bunlar yaşadıkları zamanı belirten kayalarda görülür, bu sayede o bölgenin jeolojik zamanı hakkında bilgi sahibi oluruz. Aşağıdaki resimlerde bu husus belirtilmeye çalışılmıştır. Soldaki sırada çeşitli jeolojik devir ve zamanları belirten kaya tabakaları görülüyor. Resimde bunlar normal olarak rastlanan şekilde düzenlenmiştir. Yani yeni tabakalar üstte, eskiler alttadır. Her tabakanın içinde o zamandan kalma fosiller bulunmaktadır. Sağdaki sırada ise bu fosillere göre çizilen canlı şekilleri görülüyor.

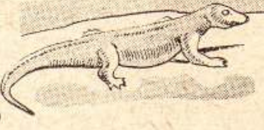

SENOZOİK DEVRE

Bu devreye giren Üçüncü ve Dördüncü Zaman içinde çeşitli memeliler ve insan gelişmiştir.

İKİNCİ ZAMAN (MEZOZOİK)

Üç devre ayrılan bu zamanın özelliği 70.000.000 yıl dünyaya hâkim olan dinozorlardır.

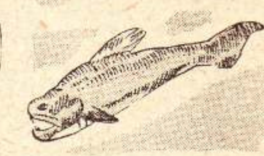
ÜÇÜNCÜ ZAMAN (PALEOZOİK)

Perm devrinde kertenkeleler gelişmiş, kozalaklı ormanları görülmeye başlanmıştır.

KARBON DEVRİ

Bu devirde ilk sürüngenler görülmüş, sonradan maden kömürünü meydana getiren ormanlar yetişmiştir.

DEVON DEVRİ

İki yaşayışlılar görülmeye başladı. Bu devrede balık pek boldu.

SİLÜR DEVRİ

İlk kara bitkileri ve hayvanları 350.000.000 yıl önceki Silür Devri'nde görülmüştür.

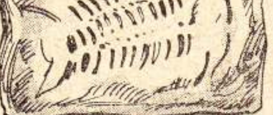

KAMBRİYUM DEVRİ

100.000.000 yıla yakın süren bu devir boyunca omurgalı deniz hayvanları gelişmiştir.

TRİLOBİTLER

Birinci Zamanın ilk devrinin en ilgi çekici canlısı trilobitlerdi.

Denizler. — Denizlerin kıyılarda önemli aşındırma etkileri vardır. Bunlar sığ ve kumluk kıyılardan çok dik kıyılarda görülür. Kıyılarda çökelmeler meydana gelir. Bu çökelmeler yığışımların, kıyı kordonlarının meydana gelmesine yol açar. Yığışım kıyılarda birikmiş kumların, çakılların bazı şartlar altında çimentolaşmasından meydana gelir, bunlara «yığışımlı külteler» denir. Bu küllelerin en tanınmışı kumtaşı ve «puding» lerdir. Pudingler yuvarlak çakılların bir araya gelmiş şeklidir. Haydarpaşa İstasyon binası bu taşlarla yapılmıştır. Bazılarında fosiller de görülür. Denizler sığ yerlerde de yığdıkları kumlarla kıyı kordonlarını, lâgünleri meydana getirirler. İstanbul'da Büyük ve Küçükçekmece göllerinin önünde birer kıyı kordonu vardır.

Akarsular. — Yeryüzünün şekillenmesinde akarsuların da payı büyüktür. Seller, dereler, ırmaklar, geçtikleri yerleri oymak, aşındırmak gibi etkileriyle topraklara şekil verirler; ayrıca, taşıdıkları sularla, getirdikleri (alüvyon (lığ)) larla verimli toprakların ortaya çıkmasına yol açarlar. Yeraltı sularının da etkileri büyüktür (Bk. Akarsular; Yeraltı suları).

Karaların, Denizlerin Hareketi

«Karaların hareketi» sözü ile depremler anlatılır. Hele eski çağlarda sayısız depremler olmuştur. Bu depremler sonunda meydana gelen kırıklara «fay» denir. Bazı faylar kısadır, bazılarının uzunluğu kilometreleri bulur. Faylar kayalık yerleri bıçakla kesilmiş gibi ikiye ayırır (Bk. Deprem).

Karaların bir başka hareketi de «düzenli hareket» lerdir. Bu hareket yükselme ve alçalma şeklinde kendisini gösterir, en çok deniz kıyılarında görülür. Karalar ağır ağır (yılda birkaç santimetre) çöker veya yükselebilirler. Bu durumda, ya karayla kaplı olan yerleri bir zaman sonra su basar, ya da deniz içindeki kısımlar yükselir, kara olur. Meselâ Sicilya, Finlandiya kıyıları yavaş yavaş yükseldiği halde, Japonya kıyıları yavaş yavaş çökerek suların hücumuna yol açmaktadır.

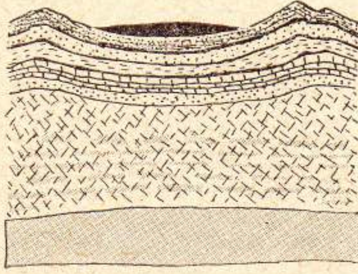
Yükselme, alçalma olayının en güzel örneğini Ege Denizi'nde görebiliriz. Eskiden Anadolu ile Yunanistan'ı birbirine bağlıyan bölgenin çökmesiyle bugünkü Ege Denizi ortaya çıkmıştır. Bu denizde pek çok görülen adalar çöken kısımdaki dağların tepelerinden başka bir şey değildir.

Canlıların, Havanın Etkisi

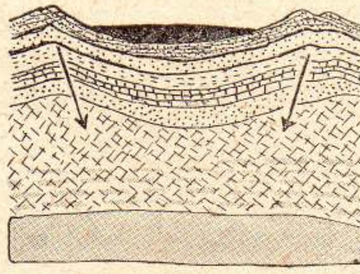
Hayvanlar, bitkiler de yeryüzünde çeşitli değişikliklere yol açarlar. Bugün yeryüzündeki kalkerlerin önemli bir kısmı suda yaşıyan canlıların kabuklarından meydana gelmiştir. Bunlara «organik kalkerler» denir. Kalkerler, kendilerini meydana getiren hayvanların cinsine göre, çeşitli adlar alır. Bu arada mercanlar resifleri, atolleri meydana getirir (Bk. Kalker; Resif). Bitkiler ise zamanın etkisiyle çeşitli kömürler meydana getirir (Bk. Antrasit; Linyit; Maden Kömürü; Turba).

Rüzgârlar çıplak arazideki toprakları uçurarak uzak yerlere taşırlar. Şiddetli fırtınalar sırasında umulmıyacak kadar toz, toprak yer değiştirir. 1934'te Amerika'daki bir fırtına-

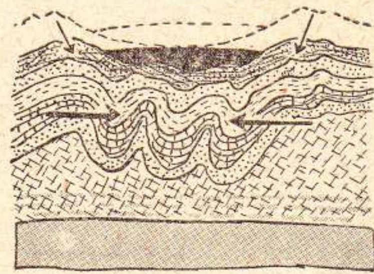
KARALARIN HAREKETİNİ DOĞURAN SEBEPLERİN JEOLOJİK İZAHI

Yerkabuğunun meydana geldiği sıralarda iç kesimler henüz erimiş haldeydi.

Geçen zaman sonunda bu kesimin soğuyarak büzülmesi yerkabuğundaki ağır yerlerin çökmesine yol açtı.

Sert kayalar merkeze doğru çökünce aralarındaki daha yumuşak kayalar kıvrıldılar.

da 300.000.000 ton toprağın batıdaki çöllerden doğuya geldiği tesbit edilmiştir. Gene rüzgârlar kıyılarda, çöllerde kum tepelerinin meydana gelmesine yol açar. Bunlardan çöldekilere «karasal kumul», deniz kıyısındakilere «denizsel kumul» denir. Çöldeki kumullar arasında yüksekliği 200 - 500 m. ye kadar olanlara raslanır. Deniz kumullarının yüksekliği 30 m. kadardır.

Atmosfer şartlarının da yeryüzünün şekil değiştirmesinde önemli etkileri görülür. Karaların geceleyin soğuyup gündüzün ısınması, don olayı sarp kayalıkların zamanla parçalanmasına, ufalanmasına yol açar.

Buzullar da buz nehridir. Onların yeryüzünde yaptığı şekil değişiklikleri akarsulardan daha da büyük olur. Dünya hartasında yeryüzündeki eski buzulların izini görebiliriz (Bk. Buzul; Fiyort).

Yerkabuğunun Yapılışı

Yerkabuğu iki maddeden meydana gelmiştir. Bunlardan biri külteler, diğeri de kültelerin çeşitli sebeplerle ufalanmasından meydana gelen topraklardır. (Bk. Toprak). Külteler üçe ayrılır:

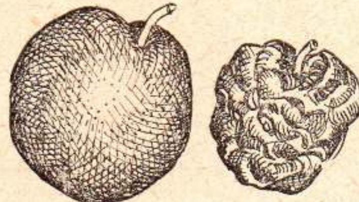
1 — Püskürük Külteler: Yeryüzüne çıkmış lavların soğumasiyle meydana gelmiştir. Yapılarına, billûrlarına göre «granit», «porfir» ve «trakit» olarak üçe ayrılırlar. Püskürük kültelerden Birinci Zamanda meydana gelmiş olanlar granit ve porfir (Bk. Porfir; Granit), Üçüncü Zamanda meydana gelmiş olanlar da trakit ve bazalttır (Bk. Bazalt; Trakit).

2 — Tortul Külteler: Irmak, deniz, göl, sel gibi suların sürüklediği maddelerin tortullaşmasiyle meydana gelir. Püskürük kültelerde fosil bulunmamasına karşılık bunlarda fosil bulunabilir. Başlıcaları «kumtaşı», «kalker» dir.

3 — Metamorfik Külteler: Püskürük ve tortul kültelerin çeşitli etkilerle fiziksel ve kimyasal yapılarını değiştirmeleri sonunda meydana gelir. Başlıcaları «spolen», «mikaşist», «gnays», «yapraktaş» tır. Yapraktaşların en önemlileri «arduaz», «kaolin» dir. Spolen ise şistli mermerdir, memleketimizde (Marmara Adası'nda, Uludağ'da) iyi çeşitleri vardır.

Jeoloji'nin Dalları

Eskiden jeoloji o kadar basitti ki bir kişi bilimin bütün konularını tek başına kavrıyabilirdi. Bugün başka bilimler gibi jeoloji de genişlemiş, birçok dallara ayrılmıştır. Bu dallardan bir kısmı fosillerle, bir kısmı külteler, yanardağlar, ya da buzullarla vs. uğraşmaktadır. «Paleontoloji» fosilleri, «Petrografi» kayaları kendine konu edinmiştir. Yeryüzünün değişikliklerini inceliyen jeoloji dalına «fizyografi», toprağın cinsini tâyin eden dalına da «jeomorfoloji» denir. Jeolojinin başka dalları: «volkanoloji», «glasiyoloji», «sedimantoloji» «jeofizik» ve «jeokimya» dır.

Kuruyan bir el manın kabuğunda nasıl kırışıklar meydana gelirse yeryüzü kabuğu da aynı şekilde kıvrılıp bükülmüş, büyük dağ zincirleri böylece ortaya çıkmıştır.

Bibliyografya — Bu konuda Türkçe eserlerin başlıcaları:

Jeoloji (S. Okandan, 1958); Jeolog ve Jeofizikçi Meseleleri (İst. Ün. 1958); Umumî Jeoloji (Prof. İ. Ketin. 1957); Jeoloji (Â. Nezihi Energin, 1955); Jeoloji (L. Erçin, N. Eken, 1958); Jeoloji (M. Sayar, M. Ongan, 1950).

JEOLOJİK ZAMANLAR

Dünyanın kuruluşundan bugüne kadar geçirdiği geniş devrelere denir.

Bugüne kadar yapılan çeşitli araştırmalar sonunda dünyanın 3 - 4.000.000.000 yaşında olduğu tahmin edilmektedir. Bu muazzam zamanın yarısından çoğu dünyanın katılaşması ile geçmiş ve ancak ondan sonra en ilkel şekliyle hayat başlamıştır. Jeolojik Zamanlar çizelgemizde genel olarak Prekambriyen Devre diye gösterilen ve 3.000.000.000 yıldan fazla süren bu ilk devrenin sonlarına doğru 620.000.000 yıllarında yumuşak dokulu bitki ve hayvanların yaşamaya başladığı bilinmektedir. Memleketimizde bu ilk devirden kalma yereylere Trakya ve Anadolu'da raslamak mümkündür. Trakya'da, Meriç'ten başlıyarak Çatalca ve Karadeniz kıyılarına kadar uzanan kesimle Anadolu'da Milâs-Uşak arasındaki yerlerin Prekambriyen devreden kalma olduğu tesbit edilmiştir.

Kesin olarak devirlere ayrılmıyan Prekambriyen devreden sonra başlıyan Birinci Zaman (Paleozoik) başlıca 5 devire ayrılabilmektedir. Her biri 30 - 60.000.000 yıl süren bu devirler boyunca canlılar âleminde büyük gelişmeler olmuştur. İlk hayvanların karalara çıkması, zamanımızdaki zengin maden kömürü yataklarını meydana getiren uçsuz bucaksız ormanların görünmesi bu devire raslar. 250.000.000 yıldan fazla süren Birinci Zaman'da kanad genişliği 70 sm. bulan böcekler (libellül); kabuklular (trilobit), kafadanbacaklılar, karındanbacaklılar gelişmiş, ilk omurgalı hayvanlar olan balıklar, sonra kurbağalar, kertenkeleler yaşamış ve gelişmiştir.

Memleketimizde Birinci Zamanın Silür, Devon, Karbon ve Perm devirlerinin yereylerine raslanmaktadır. İstanbul'da Çamlıca ve Adalarda Silür Devri yereylerine raslandığı gibi, İstanbul, Bartın, Van gibi yerlerde Devon Devri yereyleri geniş ölçüde göze çarpmaktadır. Bilhassa İstanbul'da tortul külte ve fosil bakımından zengin yereyler vardır. Ankara, Zonguldak, İznik ve Kozlu çevrelerinde Karbon Devri, gene Ankara ile İznik-Bursa arasında Perm devri yereylerine raslanmıştır.

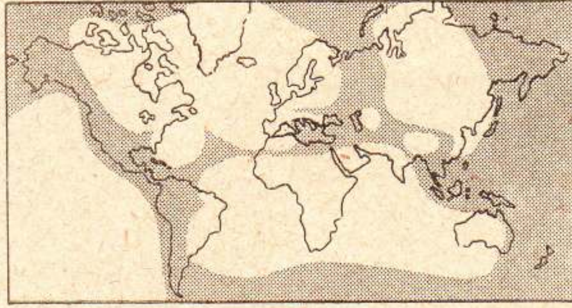
İkinci Zaman'ın (Mezozoik) süresi 70.000.000 yıl kadardır. Bu devrenin en tipik canlıları çok çeşitli türleri olan dinozorlardır (Bk. Dinozor). Dinozorlar İkinci Zamanın başlarında görünmüş ve 70.000.000 yıl boyunca dünyaya hâkim olduktan sonra zamanın sonu olan 130.000.000 yıllarında nesilleri tüken-

mişti. İlk memelilerin ve kuşların görünüşü de bu zamana raslar. Bu ilk kuşlar kanad açıklıkları 8 metreyi bulan dev hayvanlardı. Pterodaktil denen uçan sürüngenler de bu devirde yaşamıştır.

Memleketimizde İkinci Zaman'ın her üç devrine ait yereylere de raslanmaktadır. Anadolu'nun güney kıyıları, İzmir, Balıkesir, Amasya, Tokat, Bolu, Eskişehir bölgelerinde Jura; Karadeniz kıyılarının önemli bir kesimi ile Sıvas - Malatya, Mardin - Malatya arasında, Kocaeli'nde Tebeşir yereylerine raslanır.

Senozoik Devre içinde kalan Üçüncü ve Dördüncü Zaman'ın süresi 70.000.000 yıl kadardır. Bunun yalnız 1.000.000 yılı Dördüncü Zaman'a aittir. Bu bakımdan süresi İkinci Zamana kadar uzun olan Üçüncü Zaman canlıları en büyük gelişmeyi geçirmişlerdir. İlk eteneli memeliler, maymunlar, büyük etoburlar bu zaman süresince meydana gelmiştir. Hortumlular'dan fil, mastadon ve dinoteryumlar bu zamanda yaşamış, bunlardan mastadon ve dinoteryumların nesli gene aynı zaman içinde son bulmuştur. Memelilerden sığır, koyun, deve, at gibi hayvanlar da gene bu zamanda yaşamışlarsa da insan henüz meydana çıkmamıştır.

YERYÜZÜNDEKİ DEĞİŞİKLİKLER
(Noktalı yerler denizleri gösterir)

Birinci Zaman Sonunda Dünya

Jura Devri'nde Dünya

Tebeşir Devri'nde Dünya

Memleketimizin birçok bölgeleri Üçüncü Zaman'da meydana gelmiştir. Trakya'nın önemli bir parçasiyle İstanbul dolayları, güneybatı Anadolu'nun bazı kesimleri, Çanakkale, Gelibolu, Eosen, Oligosen ve Miyosen devirlerinde teşekkül etmiştir. Pliyosen devri yereylerine de Orta Anadolu ve bilhassa Konya Ovası girer. Karadeniz, Ege ve Marmara Denizleri bu devrede çökmüş ve memleketimizin asıl şekli böylece Üçüncü Zaman'ın sonunda meydana gelmiştir. Bununla beraber boğazların açılması Dördüncü Zaman'ın başına raslar.

Dördüncü Zaman'ın başlarında insanın ilk şekli meydana çıkmış, başka canlılarda da türlü gelişmeler olmuş, bazılarının da nesli tükenmiştir. Mamutlar, mağara ayıları ve aslanları, büyük boynuzlu geyikler nesilleri son bulanlar arasındadır. Nihayet 11.000 yıl kadar önce bugünkü insanın atası olan ilk insanlar yaşamaya başlamış ve bundan sonra geçen süre içinde tarih öncesi çağları birbiri ardı sıra gelmiştir.

Bu zaman içinde Ege Denizi'nin oluşu tamamlanmış, İstanbul ve Çanakkale Boğazları meydana gelmiştir.

Yeryüzünün Geçirdiği Değişiklikler

Dünyanın oluşundan bugüne kadar geçen zaman boyunca yeryüzünün görünüşü birçok değişiklikler geçirmiştir. Prekambriyen Devre'nin sonlarına doğru Kuzey Amerika'da bugünkü büyük göller bölgesinden başlıyarak, İngiltere ve İskandinavya üzerinden Sibirya'ya kadar uzanan Huron Sıradağları meydana gelmiştir.

Birinci Zaman'ın başlangıcında yeryüzü birkaç adadan ibaretti. Silür ve Karbon devirlerinde iki büyük sıradağ kıvrımı meydana geldi. Birinci Zaman'da yeryüzünde üç büyük kıta olduğu sanılmaktadır. Bunlar: 1 — Bugün İskandinavya, İngiltere, Kanada ve Grönland'ın bulunduğu alanı kaplıyan Kuzey Atlantik Kıtası, 2 — Çin ve Sibirya'nın bulunduğu yerdeki Çin-Sibirya Kıtası ve 3 — Afrika, Hindistan, Hint Okyanusu, Atlas Okyanusu ve Güney Amerika'nın bir kısmını kaplıyan Gondvana kıtalarıydı. Birinci Zaman da ekvatordan Kuzey Kutbuna kadar olan bölgelerde sıcak iklim hüküm sürdüğü, buna karşılık Güney Kutbu'nun soğuk olduğu anlaşılmaktadır.

İkinci Zaman başında Kuzey Atlantik Kıtasiyle Çin-Sibirya Kıtası birleşmiştir. Zamanın ortalarında Gondvana kıtası parçalanmış, 1 — Brezilya - Afrika Kıtası 2 — Avustralya Kıtası 3 — Madagaskar - Hindistan Kıtası meydana gelmiştir. İkinci Zaman'ın sonlarında Brezilya - Afrika kıtasının birbirinden ayrılması sonucu olarak Güney Atlas Okyanusu meydana çıkmıştır. Bu zaman içinde kutup bölgelerinde iklim oldukça sıcak olduğu anlaşılmaktadır.

Zamanımızdaki sıradağların en önemlileri Üçüncü Zaman içinde meydana gelmiştir. Bunlar Alpler, Apenninler, Himalayalar, Kuzey Amerika'daki Kayalık Dağlar, Afrika'da Atlas Dağları, Kuzey ve Güney Anadolu Dağları, Karpatlar ve Pireneler'dir. Üçüncü Zaman'ın sonunda Kuzey Amerika Avrupa'dan ayrılmış, buna karşılık Çin - Sibirya Kıtası Avrupa'yla birleşmiştir. Ekvatorun kuzey ve güneyindeki kıtalar arasında bulunan Tetis denizi küçülmüş, Akdeniz ortaya çıkmıştır. Bu denizin güneyinde Orta Asya, Hazar Denizi, Aral Gölü, Macaristan ve Romanya'yı içine alan bir başka deniz vardı. Bu deniz Zamanın sonunda baş gösteren kuraklıkla parçalandı. Yerinde bir takım küçük denizler, göller meydana geldi. Bunlardan bir kısmının suyu tatlı, bir kısmınınki tuzluydu. Nitekim Karadeniz'in suyu Dördüncü Zaman'ın başına kadar tatlıydı. Üçüncü Zaman sonunda Tiren kıtası çökerek yerini Tiren Denizi'ne bıraktı, Cebelitarık Boğazı açıldı, Ege Denizi meydana geldi.

Dördüncü Zaman'da İstanbul ve Çanakkale boğazlarının açılması sonunda suyu tatlı olan Karadeniz, Akdeniz'den gelen suların etkisiyle tuzlanmıştır. Burada yaşıyan tatlı su balıkları ölmüş ve suyun dibine çökmüşlerdir. Bunların cesetlerinin yaptığı kimyasal etkiler sonunda meydana gelen kükürtlü gazlar Karadeniz'in derinliklerinde canlıların yaşamasına imkân vermez. Bugün de Karadeniz'in 400 metreden derin olan yerlerinde hiçbir canlı yaşamaz. Üçüncü Zaman sonlarında meydana gelen büyük iklim değişiklikleri kuzey yarım küresinde bütün Avrupa'nın, Amerika'nın, Asya'nın kuzeyini kaplıyan kalın buz tabakasının teşekkülüne sebep olmuştur. Bazı yerlerde buzulların kalınlığı 2.000 metreye yaklaşıyordu. Zamanla buzullar erimeye ve gerilemeye başladı. Dünyanın bugünkü şekli meydana çıktı.

JET MOTORU (Bk. MOTOR)

JİLET (Bk. TIRAŞ BIÇAĞI)

JİMNASTİK (Bk. BEDEN EĞİTİMİ)

JİROSKOP (Bk. GİROSKOP)

JİU - JUTSU (Bk. JUDO)

JEOLOJİK ZAMANLAR

(Tortul kültelerin sırası dikkate alındığı için, yaş, yukarıdan aşağıya doğru artmaktadır.)

Zamanlar ve devirler	*Dizgeler*	*Tipik hayat şekli*	*1.00 yıl*

SENOZOİK DEVRE

Zamanlar ve devirler	*Dizgeler*	*Tipik hayat şekli*	*1.00 yıl*
DÖRDÜNCÜ ZAMAN	Yeni	Modern insan	11
	Pleistosen	İlk insan	1.000
ÜÇÜNCÜ ZAMAN	Pliyosen	Büyük etoburlar	
	Miyosen	Balinalar, maymunlar	(21.000)
	Oligosen	Dev memeliler	
	Eosen	Çiçekli bitkiler	(58.000)
	Paleosen	İlk etenell hayvanlar	70.000

MEZOZOİK: (İkinci Zaman)

Tebeşir	Dinozorların sonu, modern görünüşlü bitkiler	130.000
Jura	Dinozorların altın devri ilk kuşlar, küçük memeliler	160.000
Trias	Dinozorların görünüşü	200.000

PALEOZOİK: (Birinci Zaman)

Perm	Kozalaklılar. Kertenkelelerin gelişmesi	(230.000)
Karbon	İlk kertenkeleler, maden kömürü yapan ormanlar	260.000
	Köpek balıkları	285.000
Devon	İki yaşayışlılar, balıklar	320.000
Silür	İlk kara bitki ve hayvanları	350.000
Kambriyum	Omurgasız deniz hayvanları	500.000

PREKAMBRİYEN DEVRE

	Yumuşak dokulu bitki ve hayvanlar, biraz fosil	(620.000)
		(1.420.000)
Sistematik tasnif için elde kesin kaynaklar yoktur.		(1.800.000)
		(2.680.000)
		(3.310.000)
		3.500.000
		4.000.000

(*) İlk iki rakam radyokarbon tahlillerinden elde edilmiştir. Parantez içindeki rakamlar kayalardaki radyoaktif madenlerin durumundan öğrenildiği için en güvenilen rakamlardır; ötekiler tahminidir.

JOLİOT - CURİE, Frédéric (1900 - 1958)

Tanınmış bir Fransız fizik bilginidir. Asıl soyadı Joliot iken, 1926'da ünlü fizik bilginleri Curie'lerin büyük kızı İrene Curie'yle evlendikten sonra Joliot - Curie soyadını aldı. Karısiyle birlikte 1935'te Nobel Kimya Armağanı'nı kazandı. Joliot'lar, suni usullerle yeni radyoaktif elemanlar elde etmişlerdir.

Frédéric Joliot - Curie, Paris'te doğdu. Önce mühendislik öğrenimi yaptı, sonra kimyaya merak sardı. 1925'te Paris'te Radyum Enstitüsüne girdi, daha sonra aynı enstitüye profesör oldu. Suni radyoaktif eleman yapmanın yolunu ararken üç çeşit suni radyoaktivite yüklü eleman buldu. Bunlar fosfor, nitrojen ve alüminyum isotoplarıydı. Bu yeni elemanlara «radyonitrojen», «radyofosfor», «radyoalüminyum» adları verildi. Frédéric Joliot-Curie'den sonra daha birçok bilginler de elemanlara suni yollarla radyoaktivite yüklemeyi sağladılar. F. Joliot-Curie 1944'te Fransız Bilim Araştırmaları Merkezi'ne müdür tâyin edildi. 1946'da da Atom Enerjisi Araştırma Komisyonu'na üye seçildi.

İrène Joliot - Curie *Frédéric Joliot - Curie*

JOLİOT - CURIE, İrène (1897 - 1956)

Tanınmış Fransız fizik bilginidir. Ünlü fizikçi karı-koca Pierre ve Marie Curie'nin büyük kızıdır. 1897'de Paris'te doğdu. Sorbonne Üniversitesi'nde okuduktan sonra 1918'de Radyum Enstitüsü'ne annesinin yardımcısı olarak girdi. Burada radyum konusundaki bilgisini ilerletti, kendi kendine deneylere başladı, Frédéric Joliot ile tanıştı. 1926'da da evlendiler. Tıpkı Curie'ler gibi Joliot'lar da beraber çalışıyorlardı. Bu arada, elemanlara suni yollarla radyoaktivite kazandırmayı başardıktan sonra bu yoldaki deneylerine devam ettiler.

JOSEPHİNE (1763-1814)

İmparatoriçe Josephine

Fransız tarihinin en ünlü simalarından biri, Napoléon Bonaparte'ın karısıdır. Martinik adasında fakir bir Fransız çiftçisinin kızıydı. Onyedi yaşına bastığı zaman Vikont Alexandre Beauharnais ile evlendi. Bir oğlu (Eugène), bir de kızı (Hortense) oldu. Beauharnais Fransız İhtilâli sırasında başı kesilerek idam edildi, Josephine de uzun zaman hapiste kaldı, giyotine gitmekten kendini güç kurtardı.

Josephine, serbest kaldıktan kısa bir süre sonra, devrin en ileri gelen hükümet adamlarından biri olan Vikont Paul Barras'ın nüfuzundan faydalanarak eski kocasına ait para ve malın bir kısmını yeniden ele geçirdi, Paris kibar çevrelerinde en çok aranılan kadınlardan biri oldu. Napoléon'la da Barras'ın evinde tanıştı, 1796'da evlendiler.

Josephine, zeki, bilgili bir kadındı. Napoléon imparator ilân edildiği zaman, Josephine de kocasının önünde diz çöküp onu selâmlamak istemişti. Napoléon, tacı önce kendi başına, sonra da karısının başına koyarak, onu da imparatoriçe ilân etti.

Napoléon'la Josephine'in çocukları olmadı. 1809'da Napoléon, tahta bir erkek vâris bırakmadan ölmek korkusu içinde kıvranmaya başlamıştı. Tahta vâris bırakmazsa imparatorluğun da ilerisi tehlikeye düşecekti. En sonunda, Josephine'den ayrılmaya karar verdi. Karı-koca acı bir anlaşma içinde vedalaştılar. Josephine, Paris yakınındaki malikânesine çekildi. Bir yıl sonra Napoléon, Marie-Louise ile evlendi, bir oğlu oldu (Bk. Napoléon).

Josephine, Fransız tarihinin en ilgi çekici kadınlarından biridir. Yaşadığı devirde, Paris modası onun elbiselerinden ilham alırdı. Josephine'in Napoléon'a yazdığı mektuplar da dünya tarihinin en ünlü aşk mektupları arasında yer alır. Napoléon'la Josephine'in aşkları tarihin ünlü aşklarındandır. Josephine'in hayatı pek çok romancıya da konu olmuştur.

JOULE, James Prescott (1818-1889)

James Joule

Tanınmış İngiliz fizik bilginidir. Isı ve enerji üzerindeki buluşlariyle ün kazanmıştır. Enerjinin hiçbir zaman kaybolmadığını ispat etmiştir. Bundan dolayı enerji birimine «joule» (jul) denilir.

James Joule, Salford'da doğdu. John Dalton'dan aldığı dersler dışında pek fazla bir eğitim görmedi. Babasından oldukça büyük bir bira yapımevi kalmıştı. Joule fabrika işletmekten hiç zevk almıyordu. Orasını kendine bir lâboratuvar haline getirip geceli gündüzlü fizik üzerinde çalışmaya başladı. 1847'de, yaptığı bir konuşmada enerjinin hiçbir zaman tamamen kaybolmadığını ileri sürdü. Enerjinin kullanılıp tükendiği sanılan olaylarda onun yerine ısının ortaya çıktığını belirtti.

Joule, ünlü fizikçi Faraday'ın kanunlarını, deneylerini inceledikten sonra kendine bir çalışma şekli bulmuştu. Enerji ve ısı üzerinde yaptığı çalışmaları anlatan notları 1857'de iki ciltlik bir eser halinde yayınlandı.

JUAREZ, Benito (1806-1872)

Benito Juarez

Meksika cumhurbaşkanıdır. Meksika'nın gelişmesinde önemli rol oynamıştır. Oaxaca şehrinde doğdu. Zapotek kabîlesindendi. Hukuk öğrenimini tamamladıktan sonra avukatlığa başladı. 1847'de Oaxaca valisi oldu. 1855'te hazırladığı Juarez Kanunu ile dikkati çekti. Bu kanun, kilisenin devlet işlerine karışmasını önlüyordu. 1857'de Meksika devleti için bir de anayasa hazırlanmasına yardım etti.

Juarez, 1858'de Meksika cumhurbaşkanı oldu. Mali sıkıntılar yüzünden iki yıl borç taksitleri ödenemeyince, Fransızlar Meksika'da bir devlet kurdular. I. Maximilian'i de Meksika İmparatoru ilân ettiler. Juarez Kuzey Meksika'ya sürüldüyse de Fransızlar'la savaşmaktan asla yılmadı. Amerika Birleşik Devletleri, Fransızlar'ın Meksika'dan kuvvetlerini çekmelerini isteyince Maximilian Avrupa'dan yardım alamaz hale geldi. Juarez de Maximilian'ı öldürtüp yeniden Meksika'nın başına geçti (Bk. Meksika; Maximilian).

JUDO [Jiu-jitsu]

Silâhsız olarak savunma esasına dayanan bir spordur. Japonların millî sporu olan judo, 1650'de Çin Gen - Pin adında bir Çinli tarafından geliştirilmiş, Japonya'ya geçmiştir. Japonlar 1964'te Tokyo'da tapılacak Olimpiyat Oyunları'nın programına judoyu da koymuşlardır.

Judo, Japonya'da okullarda ve orduda gençlere öğretilir. Birçok memleketlerin polis memurları, Amerikan ordu mensupları da judoyu öğrenmek zorundadırlar. Yurdumuzda da judo yeni yeni tanınmaya başlamışsa da henüz yayılmış değildir.

Judoda dünyanın en kuvvetli milleti olan Japonlar 1961'e kadar hep kendi memleketlerinde yapılan Dünya Şampiyonalarını rahatça kazanmaktaydılar. 1961 aralık ayında Paris'te yapılan Dünya Judo Şampiyonası'nı bir Holândalı'nın kazanması Japonlar için şaşırtıcı bir sonuç oldu, bu durum judonun bütün Avrupa'da daha çok ilgi toplamasına yol açtı.

1961 Dünya Judo Şampiyonası'nda Japonları ve Güney Koreli rakiplerini yenerek şampiyonluğu kazanan Holândalı 27 yaşında, 1,98 boyunda, 108 kilo ağırlığında Anton Geesing'dir.

JÜBİLE

Önemli bir olayın ya yirmibeşinci, ya da ellinci yıldönümünün kutlanmasıdır. Jübileler daha çok bir mesleğin yirmi beşinci, ya da ellinci yılını başarıyla bitirmiş olanların şerefine yapılır.

Jübile kelimesi, İbranice «koç boynuzu» anlamına gelen «yobel» kelimesinden alınmıştır. İbraniler'in inançlarına göre her elli yılda bir suçların bağışlandığı tam bir sükûn ve dinlenme yılı gelir, bu kutsal yıl koç boynuzundan yapılma borularla ilân edilirdi. Yahudiler'de, elli yılda bir kutlanan bu jübile yılı sırasında suçlar, borçlar bağışlanır, köleler, esirler serbest bırakılır, bir kimsenin ailesinden kalma mallar ve topraklar başkaları tarafından zaptedilmişse bunlar asıl sahibine geri verilirdi.

Yahudiler'den sonra, böyle elli, bazan da yirmi beş yılda bir jübile yapmak Hıristiyan dünyasında da gelenek halini almıştır. Bugün Katolikler her yirmi beş yılda bir, ayrıca Papa'nın ilân ettiği özel durumlarda, jübile yaparlar. Tarihte kutlanan en önemli jübilelerden biri, İngiltere Kıralı V. George'un, hükümdarlığının yirmi beşinci yılını tamamlaması üzerine yapılan jübiledir.

JÜPİTER

Gezeğenlerin en büyüğüdür. Güneşten uzaklık bakımından Merkür, Venüs, Dünya ve Mars'ın arkasından beşinci gelir. Yüzölçümü dünyanın 130 katıdır. Bu dev gezeğenin 137.990 km. uzunluğundaki çapı da Dünya'nın çapından 11 kat büyüktür. Hacim bakımından Jüpiter, Dünya'nın 1.300 katıdır. Buna karşılık yoğunluğu dünya yoğunluğunun ancak dörtte biri kadardır. Bu bakımdan, ancak 1.300 Dünya, Jüpiter'in kapladığı yeri doldurabildiği halde 317 tane Dünya, Jüpiter'in ağırlığına eşit olur. Dünyada 50 kilo gelen bir insan Jüpiter'de 132 kilo gelir. Bu gezeğenin yoğunluğu da Dünyanınki kadar olsaydı, aynı insanın orada 750 kilo gelmesi gerekirdi.

Jüpiter'in Güneş'ten uzaklığı Dünyanın uzaklığından 5,2 defa daha fazla, 777.000.000 km. dir. Bu uzaklıkta Güneş'in çevresindeki bir dönüşü 11,86 yılda (4.333 günde) tamamlar. Jüpiter'in günü dünya gününün yarısından daha kısadır. Bu büyük gezeğen kendi çevresindeki dönüşünü 9 s. 50 d. da tamamlar. Buna karşılık, onun bir yılı hemen hemen 12 dünya yılına eşittir. Ekseninin eğikliği Dünya'nınkinden az olduğu için, orada mevsim değişikliklerinin Dünya'dakinden daha az olduğu sanılmaktadır. Jüpiter'e teleskopla bakıldığı zaman daire biçiminde görünmez; kutuplar üzerinden belirli bir şekilde basıktır.

Jüpiter'in Atmosferi ve İç Yapısı

Jüpiter en parlak gezeğenler arasındadır. Güneşten gelen ışınların % 51'ini yansıtır. Parlaklık bakımından Venüs'ten sonra gelen Jüpiter yıldızlar arasında kolayca farkedilebilir.

Jüpiter atmosferinin kalın bulut tabakalarından ibaret olması bu gezeğenin yapısının incelenmesine imkân veremez. Jüpiter'i çevreliyen kalın bulut tabakası devamlı hareket halindedir. Sıcaklığı — 138° olan bu bulut atmosferin üzerinde koyu renkli kuşaklar görülür. Jüpiter'in yüzünde yerinde duran hiçbir nokta yoktur. Bu bakımdan, gezeğeni incelemekte güçlük çekilmektedir. Atmosferi meydana getiren bulutların su buharından meydana gelmediği bir gerçektir, çünkü o sıcaklıkta su zerreciklerinin buharlaşmasına imkân yoktur. Bu bulutların başka maddelerle de karışmış amonyak gazından ibaret olduğu sanılıyor, çünkü amonyak — 78° de donar.

Jüpiter'in iç yapısının Dünya gibi katı halde olduğuna muhakkak nazariyle bakılmaktadır.

Kırmızı Benek ve Uydular

Jüpiter'in ilgi çekici özelliklerinden biri 1878'de dikkati çeken kırmızı benektir. 48.000 km. uzunluğunda, 11.000 km. genişliğinde olan benek birkaç yıl göründükten sonra gözden kaybolmuş, 1919, 1927, 1936'da yeniden görünmüştür. Bazı bilginler bunun bulutları aşan çok yüksek bir yayla olduğunu ileri sürüyorlarsa da hareketler, bulutların üstünde dalgalanan birşey olduğunu göstermektedir.

Jüpiter'in 12 uydusu vardır. Bunlardan en büyükleri olan ilk dördü 1610'da Galileo ta-

Judonun başlıca hareketlerinden biri: Kol bükerek rakibini yere çalma.

rafından keşfedilmiştir. Bu en büyük dört uydu içinde «Ganymede» diye adlandırılan 5.000 km. lik çapıyla ilk yeri tutar. Son keşfedilen 6 uydu pek küçüktür, çapları 100 km. yi bulmaz. S. B. Nicholson'un 1951'de keşfettiği en son uydu sadece 22 km. çapındadır. Küçük uyduların Jüpiter'den uzaklığı 20.000.000 km. yi geçer (Bk. Gezeğenler).

JÜRİ

Her hangi bir işte hüküm vermek üzere toplanan kuruldur. Bu kurulu, hakkında hüküm verilecek olan iş konusunda en yetkili kimseler meydana getirir. Hüküm ise, jüri üyeleri arasında yapılan bir oylamanın sonucunda elde edilir. Resmî veya özel kurumların açtıkları yarışmalarda sonuçları bu gibi jüriler kararlaştırır.

Ceza hukukunda, «vicdanî deliller» arasında bir de «Jüri» vardır.

Halktan seçilerek devletin yargı hakkına katılan «suçluluk ve dereceleri» hakkında mahkemece sorulacak sorulara, yalnız vicdanlarının kanaatine göre cevap vermeye çağırılan yurttaşlardan meydana gelen kurula «jüri» denilir.

Jüri üyeleri, hiçbir tesir ve nüfuza kapılmaksızın, vicdanlarından gelen sese uyarak samimî kanaatlerini söyliyeceklerine dair mahkeme önünde andiçerler.

Bugünkü şekliyle jüri, Ingiltere'de doğmuştur, Avrupa'ya, 1789 Fransız Ihtilâli ile girmiştir. Jüri huzuriyle bakılan yargılamalarda, jüriden, önce suçluluk hakkındaki kanaati sorulur, üyeler suçlunun suçluluğuna kanaat getirmişlerse, bu defa da suçluluk derecesi hakkındaki kanaatlerini bildirmeleri istenir. Birincisindeki «evet» veya «hayır» şeklinde kesin olmalıdır. Jüri, «hayır» demişse, mahkeme beraat kararı vermek zorundadır. Jüri «evet» cevabını vermişse, mahkemenin önceden tertiplediği sorulara geçilerek, faraza suçun taammüden işlenip işlenmediği, hafifletici sebepler bulunup bulunmadığı hakkındaki kanaati jüriden sorulur. Bundan sonra, ceza tertibi hüküm verilmesi safhası gelir ki, bu iş tamamiyle mahkemeye aittir, jüri karışmaz.

Jürinin lehinde ve aleyhinde çeşitli görüşler vardır.

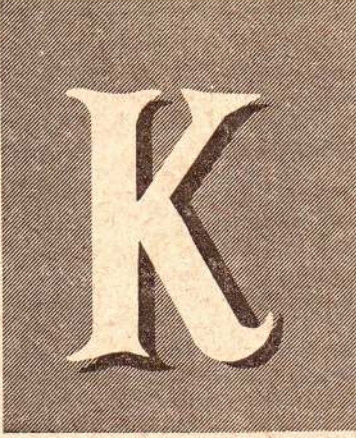
a) Aleyhte olanlara göre; jüri üyeleri adalet mesleği dışından seçtikleri, kanun ve hukuk bilmedikleri için onların duygu taraflarını harekete geçirmek kolaydır. Dış tesirlere, efkâr-ı umumiyeye, basına çabucak tâbi olmaları mümkündür. Lüzumsuz yere, hafifletici sebeplerin varlığını kabul ettikleri görülür.

Tatbikatta, bir olayın maddî taraflariyle hukukî yönünü ayırmak çok defa mümkün değildir; bu bakımdan, jüri usulü tamamiyle kalkmalıdır.

b) Lehte bulunanlara göre; jüri üyeleri memur olmadıklarından hükümetin tesiri dışındadırlar. Ceza hukukunda suçun sübjektif yönünün önemi büyüktür, böylece cezanın şahsîleştirilmesine yardım ederler. Mahkemelerin müdahale ve tenkidden korunmasını sağlarlar. Bu bakımdan, jüri usulünü, yalnız ağır cezalı suçlarda değil, bütün suçlarda uygulamak gerektiği yolundaki tavsiyeler, gitgide rağbet kazanmaktadır.

Türkiye'de jüri usulü yoktur. Bir aralık basın suçlarının muhakemesinde jüri bulundurulması teklif edilmişse de kabul olunmamıştır.

JÜT (Bk. KENEVIR)

Konya'da Şerafettin Camisi

KABAK

Meyvaları sebze olarak yenen, otsu bir bitkidir. «Yıllık» bitkilerdendir, yani her yıl yeni baştan üretilir. Kabak memleketimizde çok yetiştirilir. Gövdesi, yaprakları sert kıllarla örtülüdür. Gövde ya yerde sürünür, ya da sülüklerle tutunarak tırmanır. Büyük, sarı çiçekler açar. Ana sap üzerinde erkek, yan dallar üzerinde de dişi çiçekler bulunur.

Kabağın meyvası, yenilen kısmıdır. Olgunlaşan meyvanın ortasında bir boşluk meydana gelir. Bu boşlukta birbirlerine liflerle tutturulmuş çekirdekler bulunur.

Kabağın birçok çeşitleri vardır. Başlıcaları şunlardır:

Sakız kabağı. — Beyaz etli, makbul bir kabaktır. 20 - 30 sm. uzunluğunda kadardır. Bunun siyah kabuklu olanlarına «Girit kabağı" denir.

Asma kabağı. — Sakız kabağı cinsindendir. 6 - 8 sm. çapında, 70 - 80 sm. uzunluğunda beyaz bir kabaktır. Yemeği yapılır.

Helvacı kabağı. — Büyük, sert, kalın kabuklu bir kabak çeşididir. Kışın şiddetli soğuklarına dayanıklıdır. Kırmızı etlidir. Tatlı yapmak için kullanılır. Ayrıca ineklere yem olarak da verilir.

Kestane kabağı. — Sert kabuklu büyük cins bir kabaktır. Pişince kabukları yumuşar, zar gibi soyulur. Kırmızı etli kısmında şekerli, nişastalı maddeler boldur. Yemeği, tatlısı yapılır.

Bal kabağı. — Kestane kabağının bir cinsidir. Eti sarıdır. Bunların 40 - 50 kilogram gelenleri de vardır.

Su kabağı. — İçi oyularak kab olarak kullanılır. Küçüklerinden tas, büyüklerinden de pekmez, yağ, bal vs. koymak için kab yapılır. Kabukları sert ve liflidir.

Kabak, genel olarak, şiddetli soğuk ve sıcaklardan hoşlanmıyan bir bitkidir. Kumlu, killi, derin, havalı topraklarda yetişir. Kabak ekilen yeri çürümüş gübreyle gübrelemek iyi sonuç verir. Tohumlar ekildikten sonra çapalamak, meyvalar çıkmaya başladıktan sonra da çok sulamak ister. Sakız kabağı, çekirdekleri çimlendikten sonra 40 sm. ara ile tavalara ekilir. Şubatta, martta ekilenlerden turfanda kabak elde edilir, nisanda ekilenler ise meyvalarını yazın verirler.

Sağlık Bakımından Kabak

Kabakların içinde, cinslerine göre, az veya çok miktarda şekerli maddeler vardır. Bu bakımdan, kabak besinler arasında oldukça önemli bir yer tutar. Çekirdeği de kavrulup eğlencelik olarak yenir.

Hekimlikte en çok işe yarıyanı helvacı kabağının çekirdekleridir. Bu çekirdeklerin sert kabuğunun altındaki yeşil kısımda «pioresin» denilen bir madde vardır. Bu madde dolayısiyle kabak çekirdeği «tenya sajinata» denilen barsak şeritlerini düşürmekte ilâç olarak kullanılır. «Pioresin» daha başka barsak kurtlarını da düşürebilir. Herkese, bilhassa çocuklara verilir, hiçbir zehirli, zararlı tesiri yoktur. Çocuklarda 40 gr., büyüklerde 100 gr. kabak çekirdeği tenyanın kolayca düşürülmesine yardım eder. Çekirdek havanda dövülüp, şeker, şurup, bal gibi bir maddeyle karıştırılarak hastaya yedirilir. Buna birkaç gün devam edildikten sonra, üzerine bir de sürgün ilâcı (müshil) verilirse tenya daha çabuk düşebilir.

Kabakgiller. — Bitkiler âleminde, ikiçeneklilerden bir bitki familyasıdır. Örnek bitkisi kabak olan bu familyada karpuz, kavun, hıyar vs. gibi bitkiler bulunur. Hepsinin de geniş yaprakları vardır. Sürüngen ve sarılgan bitkilerdir.

KABAKULAK

En çok çocuklarda ve genç yaştaki insanlarda görülen bulaşıcı bir hastalıktır. Okul, kışla, fabrika, hapisane gibi, insanların toplu olarak yaşadıkları yerlerde çıkarsa az zamanda çevreye yayılabilir.

Kabakulak çok eskiden beri bilinen bir hastalık olmakla beraber, mikrobunun bir virüs olduğu bundan ancak yirmi yıl kadar önce anlaşılmıştır. Bu virüs hastaların ve bazı sağlam taşıyıcıların ağızlarında, boğazlarında, salyalarında bulunur.

Ağzımızda üç çift tükrük bezi vardır. Bunlardan bir çifti kulak altında, bir çifti çene altında, bir çifti de dil altındadır. İşte, kabakulak virüsü başlıca bu bezlere yerleşir, hastalık, mikrobun vücuda girmesinden 21 gün kadar sonra, bu bezlerden bir veya birkaçının iltihaplanmasiyle kendini gösterir, ateş, halsizlik, kırıklık başlar. En çok şişen kulakaltı bezidir. Kulağın alt ve ön kısımlarında hamur yumuşaklığında bir şişlik ortaya çıkar, kulak memesi kabarıp yukarı doğru kalkar. Yüz bazan aşırı derecede şişer. Hasta ağzını açmakta zorluk çeker.

Kabakulak bir hafta kadar sürer, sonra ateş düşer, tükrük bezlerindeki şişkinlik yavaş yavaş iner. Hastalığın şiddeti herkeste bir olmaz. Şiddetli de olsa öldürücü bir

BAŞLICA KABAK ÇEŞİTLERİ

Asma kabağı *Sakız kabağı* *Su kabağı* *Helvacı kabağı*

hastalık değildir. Yalnız, bazı karışma (ihtilât) ları vardır ki bunlar ortaya çıkarsa hem hastalık uzar, hem de kötü sonuçlar doğurur.

Kabakulak İhtilâtları

Kabakulağın başlıca ihtilâtları erkeklerin erkeklik bezlerinde, kadınların yumurtalıklarında iltihaplardır. Bunlar, çok defa, erinlik çağına ulaşmamış olanlarda görülür. Hastanın iyileşmeden yataktan kalkması, iyi dinlenmemesi bu ihtilâtlara yol açabilir. İltihaplar her iki erkeklik bezini sararsa kısırlık yapabilir.

Kabakulak pankreas bezinde karışma yaparsa karın ağrısı, ishal başgösterir. Bazı hastalarda, akciğerlerin üstünü örten göğüs zarında (plevrada) su toplanır, zatülcenp gibi iltihaplar olur.

Kabakulağın en korkulu ihtilâtı beyinde ve beyin zarında olanıdır. Bu iltihaba «kabakulak menenjiti» denir (Bk. Menenjit).

Gözyaşı bezlerinde, tiroit ve böbreküstü bezlerinde, kadınların memelerinde, erkeklerin prostat bezlerinde de kabakulaktan ileri gelen karışmalar görülmüştür.

Korunma. — Kabakulak, öksürük ve aksırıktan saçılan tükrük damlacıklarından bulaştığı için, hastaların yanına sokulmamalıdır. Kabakulak geçirmiş veya hastalık mikroplarını aldıkları halde kendileri tutulmamış kimseler (sağlam taşıyıcılar) da hastalığı bulaştırabilirler. Onun için, kabakulak görülen yerde hastayı ve onunla sıkı temasta bulunanları sağlamlardan ayırmak başlıca korunma yoludur. Hastanın çamaşırları, yatak ve yemek takımları, mendil ve havluları, yattıkları odalar dezenfekte edilmeli, kabakulaklı çocukları 21 gün okula göndermemelidir.

Tedavi. — Kabakulağın özel bir ilâcı yoktur. Antibiyotik yeni ilâçların bu hastalığa faydası olmaz. Yalnız, ihtilâtları önlemek için hekimler lüzumlu ilâçları verirler, bu gibi karışmalar da cinsine göre tedavi edilir. Son zamanlarda, erkeklik bezlerinde iltihap olmaması, olmuşsa iyi edilmesi için kadınlık hormonlarının verilmesi tavsiye edilmişse de buna da ancak hekim karar verebilir. Bunların dışında, kabakulağın ateşli zamanında hastayı yatakta yatırmak, çorba, lâpa, muhallebi, meyva suyu gibi hafif besinler vermek gerekir.

Kabakulak geçirenler bu hastalığa karşı bağışıklık kazanırlar, bir daha tutulmazlar.

KABARMA (Bk. GELGİT)

KABARTMA

Bir şekli veya süslemeyi, kabarık olarak işliyen sanat eseridir. Yalnız yüzeyde kalmadığı için resim değildir; yüzeyden tamamiyle kopmuş olmadığı için de heykel sayılmaz. Yuvarlaklıkları ve hacmi belirtilerek yüzeyden biraz ayrılan kabartma, mimarlık sanatının bir yardımcısıdır.

Kabartma, ışık alan ve almayan yönlerinin belirme derecesine, yüzeyden ayrılış şekline göre üç çeşit olur:

Alçak kabartma. — Yüzeyden pek az ayrılan kabartmalardır. Madalyonlarda, paralarda görülen kabartmalar böyledir.

Yüksek kabartma. — Yüzeyden epeyce ayrılan kabartmalardır. Bunlarda şekillerin hemen hemen yarı yüksekliği yüzeyden ayrılmıştır. Bazı anıtların kaidelerini çevreliyen kabartmalar böyledir. İstanbul Arkeoloji Müzesi'ndeki İskender Lâhdi'ni çevreliyen savaş tasvirleri gibi.

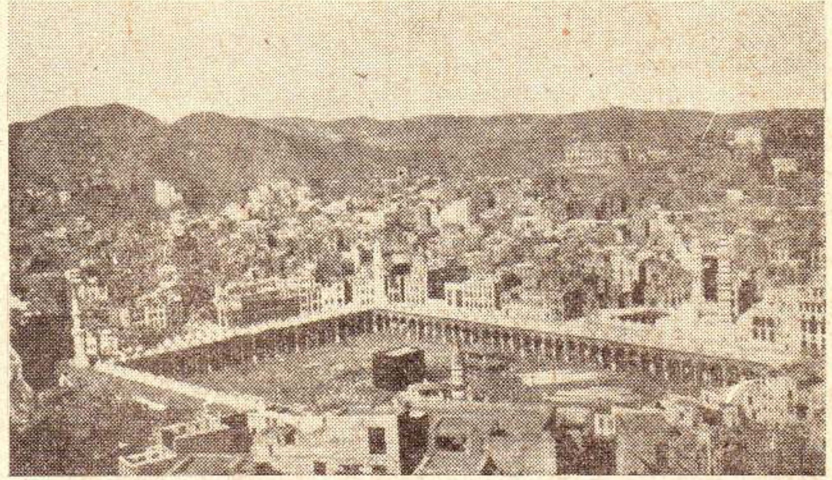
Rond-bos. — Kabartmadan çok heykele yaklaşır. Şekiller, yüzeye ancak tutturulmuş gibidir. Ankara'daki «Emniyet Anıtı» nın şekilleri böyledir.

Kabartma yapmak için çeşitli malzemeler kullanılmıştır. En çok, heykel yapılması güç olan gayet sert taşlar, kolay kırılan, alçı gibi malzeme kabartma yapmaya elverişli görülmüştür. Ağaç, kil, çimento, tunç gibi çok değişik malzemeden de bu sanatta faydalanılır.

Kabartmalara çok eski çağlardan beri rastlıyoruz. İspanya'da, mağara devri insanlarının kireçli topraktan yaptıkları kabartma hayvan şekilleri hâlâ duruyor. Hitit ve İran medeniyetlerinde pişirilmiş topraktan, tuğladan, çiniden kabartmalara raslanır. Yunanlılar, «friz» denilen, bir yapıyı, anıtı çevreliyen kuşakları hep kabartma tekniğiyle süslerlerdi. Romalılar da aynı yolu tutmuşlardı, daha çok kalabalık sahneleri canlandırırlardı. Rönesans'la beraber tunç dökümü kabartmalarda bol bol kullanıldı. Büyük yapılar için bu usulden çok faydalanıldı. Uzak Doğu medeniyetlerinde taş ve ağaç, Orta Amerika medeniyetlerinde taş ve altın gibi madenlerin kabartma işlerinde kullanıldığını görüyoruz. Kuzey ve Güney Amerika yerlileri de, tıpkı Uzak Doğulular gibi, ağaç kabartmalarını çeşitli boyalarla renklendirirlerdi. Avrupa'da ampir ve rokoko sanatları, kabartmacılığa büyük gelişme sağladı.

Türklerde kabartma, ağaç işlerinde ve yapılarda görülür. Anadolu Selçuklularında bu sanat çok gelişmişti. Osmanlı sanatında da kabartma çiniden deri işlerine kadar süsleme alanında kabartmaya geniş yer verildi. Tavan süslerinde bunların çok güzel örnekleri vardır.

Çağımızda ise, mimarlık anlayışının geçirdiği gelişmenin yanı sıra, kabartma işleri gitgide önemini kaybetmiştir.

Kâbe, Mekke'yi çevreliyen dağlardaki siyah taşlardan yapılmıştır. Üstü her yıl değişen siyah bir örtüyle kaplanır.

KÂBE

Mekke'de İslâm âlemince kıble kabul edilen yapıdır. Müslümanlar tarafından Harem-i Şerîf diye anılan Büyük Cami'nin avlusunun ortasındadır. Küb biçiminde olması bakımından Kâbe adını alan yapı aslında tam bir küb değildir. İki duvarı 12'şer metre, öteki iki duvarı 10'ar metre uzunluktadır. Yüksekliği de 15 metredir.

Kâbe, Mekke'yi çevreliyen dağlardan getirilen siyah taşlarla yapılmıştır. Yerden 2,5 metre kadar yüksekte bir tek kapısı vardır. Yer yer yaldızlı, gümüş kaplı olan bu kapıya, tahta tekerlekli özel bir merdivenle çıkılır. Tek bir odadan ibaret olan Kâbe'nin içinde üç direk vardır. Yapının damı bu direklere dayanır. Ayrıca, dama çıkmak için de bir merdiven vardır. İçeride çeşitli altın, gümüş kandiller bulunur. Duvarlar mermer kaplıdır. Dışarıda kapıya yakın bir yerde «Hacer-i Esved» (kara taş) denilen kutsal taş vardır. Yerden 1,5 metre yükseklikteki Hacer'i Esved, üçü büyükçe olmak üzere, birkaç küçük parçadan meydana gelmiş, bir çemberle kuşatılmıştır. Hacer-i Esved'in biraz ötesinde «Hacer-i Es'ad» (mutlu taş) denilen bir taş daha vardır. Hacılar buna yalnız ellerini sürerler.

Kâbe'nin üstü her yıl değişen siyah bir örtüyle kaplanır. Yere kadar inen bu örtünün üzerine «kelime-i şehâdet» işlenmiştir. Üst yarısında altın işlemeli bir şerit vardır. Bu şeridin üzerinde Kuran sureleri yazılıdır. Kâbe örtüsü eskiden Osmanlı padişahları tarafından Mısır'da dokutularak gönderilirdi, sonraları örtünün İstanbul'da dokunmasına başlandı.

Kâbe'nin etrafı 30 kadar ince sütunla çevrilidir. Bu sütunların arasında her gece yedişer kandil yanar. Sütunların hemen dışında Makam-ı Hanefî, Makam-ı Hanbelî, Makam-ı Mâlikî, Makam-ı İbrahim ve Makam-ı Şâfiî, Kütüpane, Muvakkithane, ile Zemzem Kuyusu üstündeki yapı gibi küçük yapılar vardır. Beytullah (Tanrı'nın Evi) diye de anılan

Kâbe'nin menşei hakkında çeşitli rivayetler, inanışlar vardır. Yeryüzünde kurulmuş olan ilk kutsal yapı olan Kâbe temellerinin Hz. İbrahim'le Hz. İsmail tarafından atıldığı Kuran'da yazılıdır (Sure II, âyet 121). Gene Kuran, Hz. İbrahim'in Tanrı'nın iradesiyle, insanlara haccı emrettiğini yazar (Sure XXII, âyet 28).

Hz. Muhammed hicri 8. yılda Mekke'yi fethettiği zaman Kâbe'nin çevresinde 360 put olduğu söylenir. Peygamber bunları kırmıştır. Hac da o zamandan itibaren başlamış, yapılan törenlere hicrî 10. yıldan sonra putperestler alınmamış, burası tam bir Müslüman yeri olmuştur.

Osmanlı idaresine geçtikten sonra Kâbe'nin bakımını Türkler üzerlerine almışlar, bina birkaç defa tamir ettirilmiştir.

KABİL (Bk. HABİL ile KABİL)

KÂBİL

Afganistan'ın en büyük şehri ve başkentidir. Kâbil Nehri kıyılarında kurulmuştur, nüfusu 250 000 kişidir.

Tarihî bir şehir olan Kâbil eskiden sûrlarla çevriliydi. Babur Şah'ın yıllarca başkentliğini yaptı. Babur, çok sevdiği bu şehre gömüldü. Bugün birçok dar sokaklarla doludur; bazı caddeler genişletilmiştir. Şehir 1837 ve 1839'da iki defa İngilizler tarafından işgal edilmiştir.

Kâbil'de üniversite, hastaneler, askerî okul ve müze vardır. Müze arkeolojik eserler bakımından zengindir. Önemli bir geçit yolunda bulunan Kâbil, Afganistan'ın en önemli endüstri ve ticaret merkezidir. Şehirde halıcılık gelişmiştir.

KABİNE

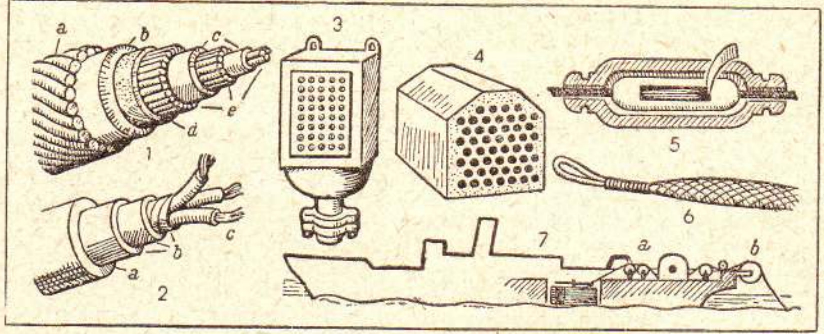
Bir hükümette bakanlar kuruluna «kabine» denir. Hükümet başkanının idaresinde çalışan kabine üyeleri hükümeti meydana getirir. (Bk. Hükümet).

Türkiye Cumhuriyeti devlet idaresinde kabine yürütme organıdır. Büyük Millet Meclisi'nin aldığı kararları uygular, hükümet kurulurken cumhurbaşkanı bir başbakan tâyin eder. Başbakan da kabine üyelerini seçer, devlet başkanının tasdikine sunar.

Türkiye Hükümeti kabinesi 1 başbakan, başbakan yardımcıları, devlet bakanları ve 16 bakandan kurulur. Bu 16 bakanlık da şunlardır: Millî Savunma, Dış İşleri, İç İşleri, Millî Eğitim, Tekel, Sağlık, Çalışma, Tarım, Maliye, Sanayi, Basın-Yayın, Ticaret, İmar, Ulaştırma, Adalet, Bayındırlık.

Demokratik rejimlerde, seçimler sonunda bir parti meclis çoğunluğunu sağlamışsa, hükümeti doğrudan doğruya o partinin üyeleri kurar. Hiçbir parti çoğunluk sağlıyamamışsa birkaç parti birleşerek ortaklaşa bir kabine kurarlar. Bu işbirliğine «koalisyon» denir. Ayrıca, bir savaş karşısında da sorumluluğu tek parti yüklenemez. O zaman, çoğunluk bir partide olsa bile, başka partilerle koalisyona gidilir. I. ve II. Dünya Savaşlarında İngiltere'de bu şekilde koalisyon kabineleri kurulmuştu.

Memleketimizde ilk koalisyon kabinesi 1961 ayında kurulmuştur.

KABLO: 1 Denizaltı kablosu (a: Çelik teller, b: Kurşun mahfaza, c: Gütaperka, d: Katranlı yalıtkan; e: Elektrik telleri); 2 — Trifaze akım kablosu (a: Kurşun mahfaza, b: Yalıtkan tabaka, c: Elektrik telleri); 3 — Kablonun başlığı; 4 — Kablolar için çimento blok; 5 — Ekleme yeri; 6 — Kablo başı; 7 — Kablo dökme gemisi (a: Fren mekanizması; b: Makara).

KABLO

Elektrik enerjisinin bir yerden başka bir yere taşınmasında kullanılan iletken tellere «kablo» denir. En önemli özelliği elektriği ileten maden telin çevresinde yalıtkan bir kısmın bulunmasıdır.

Elektrik iletiminde bakır, bazı yerlerde de alüminyumlu karışımlar kullanılır. İletkenin çevresinde her zaman yalıtkan bulunmaz. Meselâ havai hatlarda iletkenler olduğu gibi kullanılır. Bu gibi tellere «çıplak tel» denir. İletkenin çevresinde elektriği geçirmiyen yalıtkan bir tabaka bulunursa «kablo» adını alır.

Kablolar kullanıldıkları yere göre çok çeşitlidirler. Genel olarak üçe ayırabiliriz:

1. — Yeraltı kablosu: Santralda elde edilen elektrik enerjisini kullanılacağı yere taşımaya yarar (Bk. Elektrik). Bu iş için ikinci bir çözüm yolu da havai hat çekmektir (Bk. Havai Hat). Bugünkü şehircilikte direklerin, tellerin görülmesi istenmediği için artık yeraltı kablosu tercih edilmektedir. Kablonun çeşitli yerlerinde «buat» adı verilen çıkışlar vardır. Buatlarda yapılan bağlantılarla elektrik enerjisi evlere, fabrikalara dağıtılır.

2. — Denizaltı kablosu: Karalar arasındaki telgraf bağıntısını kurmakta kullanılır. Yapılışı denizaltı şartlarına uygundur. Yalıtkan çevresindeki mekanik etkilere karşı koruyucu kısım daha sağlamdır.

İlk denizaltı kablosu 1851'de Dover Boğazı'nda, İngiltere'yle Fransa arasına yerleştirilmişti. Ondan sonra tekniğin gelişmesi sayesinde Atlas Okyanusu'na, Büyük Okyanus'a da kablo şebekeleri döşendi. Böylece kıtalararası telgraf bağıntısı kurulmuş oldu.

3. — Yapıların iç elektrik donanımında kullanılan kablo: Günlük hayatımızda en çok gördüğümüz kablo çeşidi budur. Her yapının elektrik donanımı boru içine yerleştirilmiş kablolarla yapılır. Bunların da birçok çeşidi vardır. Kullanma şartlarına göre bunlardan biri seçilir. Son zamanlarda yalıtkan olarak naylon bileşikleri kullanılmaya başlanmıştır.

KABOTAJ

Bir ülkenin deniz kıyılarına yakın sularında, bilhassa o limanları arasında gemi işletmeye «kabotaj» denir. Hava gidiş gelişlerinin artması dolayısiyle, «kabotaj» kelimesi, memleket içi hava alanları arasındaki uçuşları da anlatmaya başlamıştır.

Osmanlı İmparatorluğu'nda deniz kabotajı, kapitülâsyonlar sonucu olarak, bütün milletlerin gemileri için bir hak haline gelmişti. Bu hak Lausanne (Lozan) Antlaşmasının 10. maddesi hükmü gereğince, Türk bayrağını taşıyan gemilere ve Türk vatandaşlarına geçti.

Bu temel hükme dayanılarak, 1926'da yürürlüğe konulan 815 sayılı kanuna göre:

a) Türk kıyılarında mal ve yolcu taşımak, limanlarda, limanlar arasında çekme, kılavuzluk, her türlü liman hizmetleri, Türk bayrağını taşıyan gemilere ve teknelere münhasırdır.

b) Marmara Denizi ve Boğazlar ile göllerimizde, nehirlerimizde vesair kara sularımızda, körfez, liman ve koylarımızda; makine, kürek, yelkenle hareket ettirilen büyüklü küçüklü tekmil tekneleri işletmek, tarak, prizman, duba, sal, maçuna, şat, şamandıra ve kurtarma gemileri bulundurmak hakkı, Türk vatandaşlarına münhasırdır.

c) Kara sularımızda her türlü deniz mahsulleri avcılığı ile kum ve çakıl çıkarmak, su üstünde ya da altında mevcut kazaya uğramış yahut bırakılmış gemi ve tekneleri çıkarmak, kurtarmak, dalgıçlık, kılavuzluk, deniz bakkallığı, bütün Türk gemilerinde her derecede ve rütbede gemi adamlığı, iskele hamallığı, her çeşit deniz esnaflığı yapmak, keza, Türk vatandaşlarına münhasırdır.

Yukarıki yasaklara uymayanlar hakkında, para ve hapis cezaları konulmuştur. Aynı suçları tekrarlıyanlara iki kat ceza verilir.

Bu haklar, 1 temmuz 1926'dan itibaren Türklere geçtiği için her yıl 1 temmuz günü Denizcilik Bayramı olarak kutlanır.

Türk limanları arasında ve Türk limanlarından yabancı limanlara yolcu taşımak inhisarı, Denizcilik Bankasına verilmiştir.

Türk havalarında ve Türk hava alanları arasında yolcu ve eşya nakli, Türk hava gemilerine, hava gemisi işletmek hakkı da, Türk vatandaşlarına münhasırdır.

Hava kabotajı, Milletlerarası Sivil Havacılık Teşkilâtı Antlaşmasında prensip olarak kabul edilmiştir. Muhtelif devletlerle Türkiye arasında yapılan Hava Ulaştırmaları Antlaşmalarında bu cihet ayrıca belirtilmiştir. Bununla beraber, yabancı hava şirket-

lerine mahsus hava hatlarının emniyet ve selâmetle işletilebilmesini sağlamak üzere, bu anlaşmalarda yabancı yer ve hava uzmanlarına, bağlı bulundukları şirketin işlerine münhasır olmak kaydiyle, memleketimizde çalışma müsaadesi tanınmıştır. Hava kabotajında, deniz kabotajına nispetle, daha müsamahalı hükümler vardır.

KABUKLULAR

Hayvanlar âleminde eklembacaklılar şubesinin bir sınıfıdır. Bu sınıfta ıstakoz, karides, yengeç, makassız ıstakoz, pavurya, maya (deniz örümceği) vs. gibi hayvanlar bulunur. Başlıca özellikleri beş çift ayakları olması, üzerlerinin sert bir kitin-kalker tabakasiyle örtülmüş olması, solunumlarını solungaçlarla yapmalarıdır.

KABURGA (Bk. ISKELET)

KAÇARLAR

Türk asıllı bir İran imparatorluk hanedanıdır. 1779'dan 1925'e kadar 146 yıl iktidarda kaldılar. Bunun ilk 15 yılı (1794'e kadar), Zendler ile ortaklaşa iktidar devresidir. Hanedanın atası, Türkmenler'in (Oğuz Türkleri'nin) Kaçar boyu beyi Muhammed-Kulı Bey'dir; 1600 yıllarında ölmüştür.

Kaçarlar, Kürt Zend hanedanının iktidarına son verdiler, İran, Safevîler ve Avşarlar gibi yeni bir Türk hanedanının egemenliğine geçti. İran'da devlet merkezini Tahran'a (eski Rey'e) getiren de Kaçarlar'dır. 1828'de Kafkasya'yı kaybedip binlerce yıldan beri koruduğu büyük devlet olma imtiyazını kaybeden İran, bu devrede Batı emperyalizminin korkunç emelleriyle karşı karşıya kaldı.

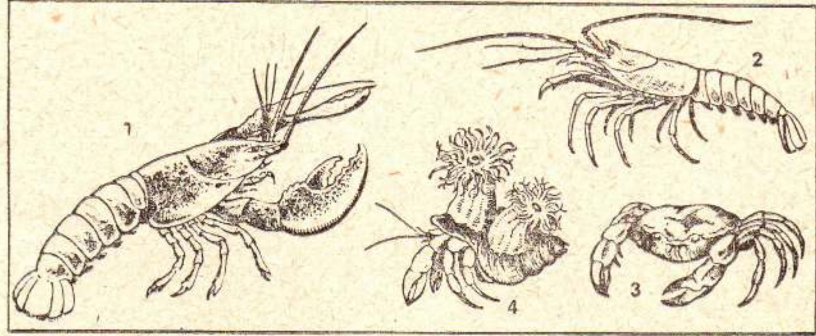
Son hükümdar Ahmet Şah, sonradan «Pehlevî» adını takınan Rıza (Şah) tarafından tahtından indirildi, Paris yakınlarında Neuilly'deki malikânesinde 27 şubat 1930'da zehirlettirildi; 32 yaşında idi. Ahmet Şah'ın babası Muhammed Ali Şah, Rıza (Şah)'ın Kaçarlar'a son verip kendini hükümdar ilân ettiğini öğrenince yüreğine inip 30 şubat 1925'te San Remo'da 53 yaşında öldü.

Kaçarlar'ın büyük simalarından biri Feth-Ali Şah'ın oğlu Abbas Mirza'dır. 34 yıl Azerbaycan genel valisi ve veliaht olmuş, İran'ın büyüklüğünü korumak için çırpınmış, başkomutanı olduğu İran ordusu ile Rusya gibi çok büyük bir askerî devletle tek başına başarıyla vuruşmuş, birçok ıslahat yapmıştır.

Kaçarlar, ana dilleri olarak Türkçe'yi daima muhafaza etmişlerdir; bugün de Türkçe konuşurlar. Kaçar prenslerine, Timur-oğulları prensleri gibi «Mirza» denilir. Kaçarlar'dan İran imparatoru olanlar ve saltanat yılları şunlardır:

1) Aka Muhammed Şah (1779 - 1797)
2) Feth-Ali Şah (1797 - 1834)
3) Muhammed Şah (1834 - 1848)
4) Nâsırettin Şah (1848 - 1896)
5) Muzafferettin Şah (1896 - 1907)
6) Muhammed Ali Şah (1907 - 1909)
7) Ahmet Şah (1909 - 1925)

KADASTRO (Bk. TAPU-KADASTRO)

Kabuklulara birkaç örnek: 1 — İstakoz; 2 — Karides; 3 — Yengeç; 4 — Pavurya

KADAVRA

Ölmüş bir insanın cesedine tıpta «kadavra» denir, bu deyim daha çok hekimlik öğretiminde üzerinde çalışmak için hazırlanmış ceset anlamında kullanılır.

İnsan kadavraları incelenince, gerek dış görünüşleri, gerek iç organlarının durumları, değişiklikleri bakımından, sağken uğradıkları hastalıkları, sakatlıkları gösteren belirtiler bulunabilir. Bundan dolayı, anlaşılamıyan hastalıkları aydınlatmak, ölümün neden ileri geldiğini ortaya çıkarmak için kadavralar incelenir. Buna «otopsi» denir (Bk. Otopsi).

Kadavraların gerek genel olarak gözle, gerekse çeşitli hücre ve dokularının mikroskopla incelenmesi hekimlikte birer özel bilim dalı olacak kadar geniş bir konu haline gelmiştir. «Patolojik anatomi» ve «adlî tıp» denilen bu bilim dalları hekimlik ve adalet işlerinde gayet önemli bilgiler taşıyan birer temel olmuştur.

KADERCİLİK (Bk. FATALİZM)

KADI

Eskiden mahkeme başkanlarına «kadı» denirdi. Kadılar Tanzimat'a kadar her türlü dâvalara bakarlardı. Tanzimat'tan sonra yalnız evlenme, boşanma, miras, nafaka dâvalarına bakmaya başladılar. Medenî Kanun'dan sonra kadılık kaldırıldı.

Tanzimat sırasında kurulan nizamiye mahkemeleri kadıların yetkisini iyice azalttı. 1335 yılında kadılar Adliye Nezareti'ne bağlandı. 1340'da da şerî mahkemelerin kaldırılması üzerine Türkiye'de kadılık son buldu.

KADIN HAKLARI

Kadın, insanlığın ilkel çağlarında kısa bir süre «anaerkil aile» tipinde, üstün duruma yükselmişse de bütün sonraki tarih çağları kadını, toplumda, ailede ikinci plâna geçirmiştir. Hıristiyanlık kadına bazı haklar tanıdıysa da, toplum bunları gereği gibi geliştirmemiştir.

XIX. yüzyıl boyunca, Avrupa'da, Amerika'da kadınlar erkeklerle eşit haklara sahip olmak için büyük savaşmalara giriştiler. Özellikle, kadınlara siyasi haklarının tanınması yolundaki gayretler XX. Yüzyılın başlarında Avrupa'yı, Amerika'yı sarmıştır (Bk. Feminizm).

İki dünya savaşı arasındaki devrede birçok ülkeler toplumsal ve siyasal hayatta kadınları erkeklerle eşit duruma yükselten kanunlar kabul ettiler. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra UNESCO bu konuyu ele aldı, dünya devletlerini Birleşmiş Milletler çerçevesi içinde «Kadın Hakları Beyannamesi» çevresinde toplamaya çalıştı. Bu gayretlerin kısa bir süre içinde gerçekleşmesi beklenmektedir. Bugünkü durumda kanunlardaki cins tefriki yapan hükümler kaldırılmış olmakla beraber, kadın, evrensel ölçüde hak eşitliğine kavuşmuş değildir. Hâlâ aile içinde, fiilen bazı memleketlerde kanunen, kadının mevkii, erkeğe nazaran bir adım geridedir.

Türkiye'de Kadın Hakları

Atatürk, 3.2.1923'te İzmir'de yaptığı bir konuşmada, kadının en büyük görevini analık olarak gösterdi, bunun başarıyla yerine getirilebilmesi için kadınlara erkeklerin gördüğü bütün öğrenim kademelerinin açılmasının gerektiğini, artık kadınların, toplumsal hayatta erkekle birlikte yürüyeceklerini, birbirlerine yardımcı olacaklarını belirtti. Nitekim Cumhuriyet devri kanunlarında kadın hakları kesin çizgilerle çizildi, kadın erkek eşitliği prensip olarak kabul edildi.

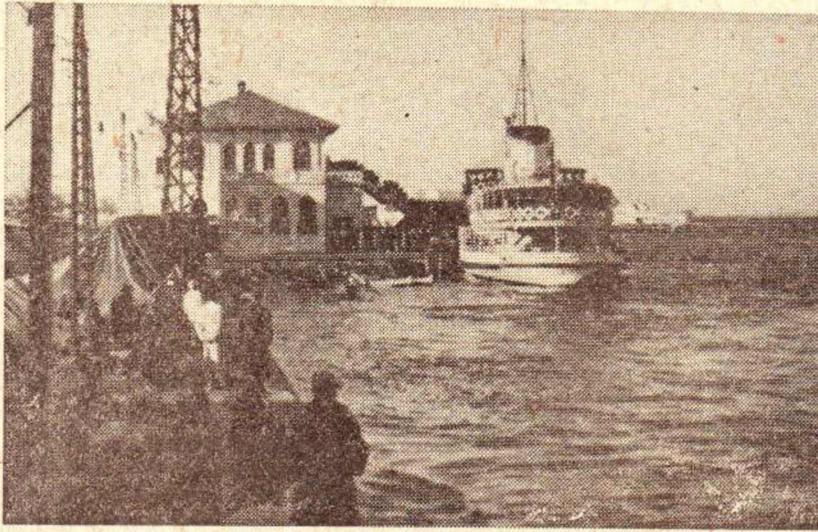
Türk Medenî Kanunu, kadın - erkek eşitliğini özel hukuk alanında hiç eksiksiz sağladı. O tarihe kadar, mirasta, karı koca münasebetlerinde, hattâ şahitlikte bile erkekten farklı bir muameleye tabi tutulan kadın, Medenî Kanun'la, yargıcın önünde erkeğe eşit bir mevkie yükseldi. Kadının, borç ve alacak iktisabında, ticaret ve iş alanında hürlüğü, serbestliği ve eşitliği tanındı.

1930 tarihli Belediye Kanunu, seçme ve seçilmede kadınla erkeği eşit tutmuştur. Böylece kadınlara belediye seçimlerinde hak tanınması çok ileri bir adım oldu.

İkinci adım, 1933'te atıldı. Köy Kanunu değiştirilerek, kadına, köyde muhtar ve ihtiyar heyetini seçmek, muhtar ve ihtiyar heyeti üyesi seçilmek hakkı verildi.

Asıl büyük hamle, yasama organlarına seçme ve seçilme yolunun kadına açılmasiyle oldu. 1924 Anayasasının 10. ve 11. maddeleri 1934'te 2599 sayılı kanunla değiştirildi, bu sayede, Türk kadını, Büyük Millet Meclisi seçimlerinde seçmek ve seçilmek hakkı kazandı.

Böylece, birçok Batı memleketlerinden daha çabuk ve daha geniş ölçüde, erkeklerle

Kadıköy vapur iskelesi Anadolu yakasının birçok yolcularını Köprü'ye taşıyan vapurların yanaştıkları yerdir. İskele hele iş saatlerinde büyük bir kalabalıkla dolar.

eşit haklara kavuşan Türk kadını, 1961 tarihli yeni Anayasada da korunmuştur: 12. madde, Türkiye'de, cinsiyet farkı gözetilmeksizin, herkesin kanun karşısında eşit olduğunu kabul etmiştir. Anayasa, diğer kamu haklarında da, kadınla erkek arasında hiçbir ayırım yapmamıştır. Hattâ, 43. maddede, çalışma şartları bakımından kadınların, gençler ve çocuklarla birlikte özel surette korunacağı, belirtilmiştir.

KADIKÖY

Marmara Bölgesinin Kocaeli - Çatalca bölümünde İstanbul iline bağlı bir ilçedir. İlçenin büyük kısmı İstanbul şehrinin belediye sınırları içindedir. Topraklarını doğuda Kartal, kuzeyde Üsküdar ilçeleri çevirir. İlçenin batı ve güneyi ise Boğaz ve Marmara denizi ile kuşatılmıştır. Merkez bucağından başka, Erenköy, Kızıltoprak bucakları, yalnız Erenköy bucağına bağlı olmak üzere bir tek köyü vardır.

Yüzölçümü: 44 km²

Nüfusu: 130.972 (1960 sayımı)

Kadıköy ilçesinin toprakları Kayışdağı'ndan Marmara Denizi kıyılarına doğru hafif dalgalı bir şekilde uzanır. Marmara Denizi kıyıları ise düz bir kıyı ovası şeklindedir.

Semt, kuzeyden Haydarpaşa Koyu, güneyden Kalamış Koyu ile sınırlanmıştır. Denize doğru geniş bir çıkıntı teşkil eder.

İlçenin merkez bucağı olan Kadıköy semtinin İstanbul (Bizans) dan çok daha eski bir tarihi vardır. Fikir Tepesi'nde yapılan kazılarda M. Ö. 3000 yıllarından kalma eserler bulunmuştu ki o tarihlerde burada insanların yaşadığı anlaşılmaktadır (Bk. İstanbul). Tarihin kaydettiği Kadıköy ise M. Ö. VII. yüzyılda başlar. O çağdaki adı Khalkedon olan Kadıköy'ü M. Ö. 685 yılında Megaralar kurmuşlardır. Sonra Bithynia Krallığı'na, Pergamum (Bergama) Krallığı'na, M. Ö. 133'te Roma İmparatorluğu'na, daha sonra Bizans'a, İstanbul'un fethinden önce de birkaç kere Türkler'e geçti.

Efsaneye göre, Bizans'ı kurmak üzere gelenlere bir kâhin «Körler Ülkesi'nin karşısına» gitmelerini söylemişti. Sarayburnu'na gelip, buranın güzel manzarasını görünce, burayı bırakıp Khalkedon'a şehir kuranların «kör» olduğuna hüküm vermişler. Kendilerine adanan ülkenin burası olduğuna kanaat getirmişler.

Baş Kadınefendi — *Haseki Sultan*

KADINEFENDİ

Osmanoğulları hanedanında padişahın eşlerine eskiden «haseki» denirdi, Tanzimat'tan sonra «kadınefendi» denildi. Kadınefendiler imparatoriçe sayılmazdı, tek imparatoriçe, eğer sağsa, hükümdarın annesiydi.

Padişahın ilk 4 eşine, evlenme sırasına göre «Baş Kadınefendi», «İkinci Kadınefendi», «Üçüncü Kadınefendi», «Dördüncü Kadınefendi» adı verilirdi. Daha sonraki eşlere «ikbal» denirdi. Bunlar ancak «prenses» sayılırdı, kadınefendilerin yetkileri bunlarda bulunmazdı. İkballer de, eskiliklerine göre «Baş İkbal», «İkinci İkbal», «Üçüncü İkbal», «Dördüncü İkbal» diye anılırdı. «İkbal» lerden sonra 4 de peyk, bunlardan sonra da 4 «gözde» gelirdi. Peyklerle gözdelerin yetki ve hakları pek azdı.

KADINHANI

İç Anadolu Bölgesi'nin Konya bölümünde Konya iline bağlı bir ilçedir. Topraklarını doğuda aynı ilin Sarayönü, güneyde merkez, batıda Ilgın, kuezybatıda Yunak, kuzeyde Cihanbeyli ilçeleri çevirir. Merkez bucağından başka Kurthasanlı adlı bir bucağı, 39 köyü vardır.

Yüzölçümü: 1.958 km²

Nüfusu: 28.139 (1960 sayımı)

Kadınhanı ilçesinin, arazisi, Toroslar yayının iç kesiminde yer alan yüzey şekilleri silik topraklardandır. Ortalama yükseklik 1.000 m. kadardır. İlçede kara iklimi hüküm sürer. Kışlar soğuktur, yağış daha çok kar şeklindedir. Yazlar sıcak ve kuraktır. İlçenin büyük bir kesiminde doğal bitki örtüsü bozkır halindedir. Ağaçlar akarsu kıyılarında bulunur. Yalnız ilçenin güney tarafında 7400 hektar araziyi kaplıyan küçük bir bataklık vardır. Ekonomik hayat tarım ve hayvancılığa dayanır. Tahıl tarımına ayrılan alanlar geniş yer tutar. En çok buğday, yulaf ve arpa yetiştirilir.

Kasaba. — İlçe merkezi Kadınhanı kasabası Konya - Afyon karayolu üzerinde Konya'ya 60 km. uzaklıktadır. Ayrıca Haydarpaşa - Konya demiryolu üzerinde bulunan Kadınhanı istasyona 9 km. lik bir şose ile bağlıdır. Denizden 1.126 m. yüksekte olan kasaba 6 mahalleden meydana gelmiştir. Nüfusu 6.781'dir (1960 sayımı). Kasabaya 12 km uzaklıkta bulunan Kestel çam ormanlığı başlıca mesire yeridir. Kasabanın eski adı Saideli'dir. Bu adı kasaba yakınlarında Selçuklulardan Sait adında birine ait köyden almıştı. Bugün kullanılan Kadınhanı adı da Raziye Hatun tarafından yaptırılan handan gelmiştir. Kasabanın bu Taşhan'dan başka bir tarihî eseri de Karamanoğulları'ndan Turgutlu Ömer Bey tarafından yaptırılmış olan Turgutlu Ömerbey tekke ve türbesidir.

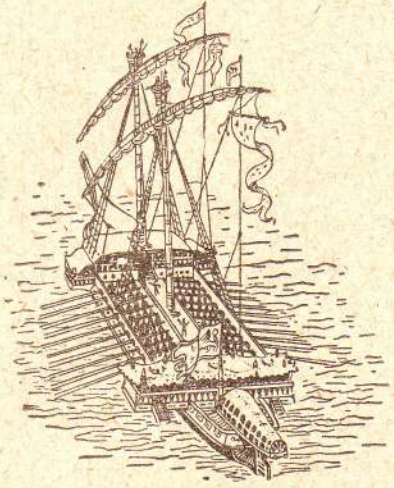
KADIRGA

Eski savaş gemilerinden biridir. İki direği, üçgen biçiminde iki yelkeni vardı, tek sıra kürekle de çekildiği için çekdiri sınıfından dar, uzun gemilerdi. Kıç tarafları baş taraflarından yüksek olurdu. Komuta köprüsü kıçtaydı. Manevra kabiliyeti yüksekti. Atina, Venedik ve Osmanlı kadırgaları meşhurdu.

Kadırgalar, kürek mahkûmu denen, zincirli mahkûmlar tarafından kürekleri çekilerek rüzgârsız havalarda da ilerliyebilirdi. Bir küreği dört mahkûm çekerdi. Başlarında bulunan bir adam, bir davula tokmak vurarak tempo tutar, küreklerin aynı zamanda kalkıp suya dalmasını sağlardı, bugün bile kürekçisi fazla olan deniz sparlarında buna benzer usuller kullanılmaktadır.

KADİFE

Bir yüzü pek kısa, ince, sık tüylerle (ülgerlerle) kaplı, parlak, yumuşak bir çeşit kumaştır. İpekle dokunmuş olanına «ipek kadife», çiçekleri, süsleri kabartma olarak dokunanlara «çatma», tüyleri bulunduğu yüzü ince yollu olanlara «çizgili kadife» denir.

Kadırga manevra kabiliyetleri yüksek savaş gemilerindendi.

Bir zamanlar Bursa'da, Bilecik'te, Aydos'ta dokunan kadifeler, güzellikleriyle ün salmıştı. Çatma kadifelerin de en mükemmel örnekleri Bilecik ve Üsküdar'da yapılmıştır. İtalya'nın Cenova şehri de elle dokunan, üzerindeki kabartma süslerden dolayı bizim çatma diye adlandırılmış çeşitten kadifeleriyle tanınmıştır.

Kadife, genel olarak, ipekten başka, pamuk, naylon, reyon, yün ya da bunların karışımı olan ipliklerden dokunur. Bizdeki kadifelerin çoğu ipek ve pamuk ipliklerinden dokunmuştur. Pamuklu kadifelerin «ülger» dediğimiz tüyleri ipekten, tersi pamuk ipliğinden meydana gelir. İpek kadifelerin ise hem üstte kalan tüylü kısmının, hem de altının dokumasında ipek kullanılır.

KADİFEKALE

İzmir'de eskiden Pagos diye anılan tepedeki kaledir. M. Ö. 302 yılında Büyük İskender'in generallerinden Lysimakos tarafından yaptırılmıştır. Bugün Kadifekale'nin şehre bakan bazı kesimleri ve güney cephesi ayakta durmaktadır.

Kadifekale'nin 1000 metreye yaklaşan doğu-batı uzunluğu kale meydanını teşkil eder. Bugün ağaçlandırılmış durumda bulunan bu meydanda, eskiden sarnıç olduğu tahmin edilen galeriler vardır. Sûrların batısında, kuzeyinde büyük kapılar vardır.

Kale sağlam durumdayken çevresi 6 km. yi buluyordu. Yükseklikleri 20 - 30 metreyi bulan 24 kule ile tahkim edilmişti.

KADİRLİ

Akdeniz Bölgesi'nin Adana bölümünde Adana iline bağlı bir ilçedir. Topraklarını doğuda Maraş'ın Andırın, Adana'nın Bahçe, güneyde aynı ilin Osmaniye ve Ceyhan, batıda Kozan, kuzeyde ise Feke ilçeleri çevirir. Merkez bucağından başka bucağı yoktur. 66 köyü vardır.

Yüzölçümü: 1.815 km²

Nüfusu: 64.189 (1960 sayımı)

Kadirli ilçesi, Ceyhan nehri çevresindeki Yukarı Ova adı verilen düzlüklerle bu ovanın kuzeydoğusundaki dar, derin vâdilerle yarılmış, yer yer sarp görünüşlü yaylalık alanları içine alır. Kuzeye doğru gidildikçe dağların yükseklikleri artar. İlçede Akdeniz iklimi hüküm sürmekle beraber, denizden epeyce içeride olmanın tesiriyle kışlar, kıyıya nazaran daha soğuk geçer. Dağlık kesimler orman ve makilerle örtülüdür. İlçenin önemli akarsuyu Ceyhan nehridir. Bunların dışındaki önemli sular, Savrun Suyu, Kesik Suyu, Sumbas Suyu, Keşiş Suyu'dur. İlçede buğday ekimi yapıldığı gibi çeltik ekimine de önem verilir. Endütri bitkilerinden pamuk çok ekilir.

Kasaba. — İlçe merkezi Kadirli kasabası Adana şehrine 108 km. uzaklıkta, denizden 100 m. yükseklikte, Savrun Suyu'nun kıyısında kurulmuştur. Kasabaya Savrun Köprüsü'nden geçirilerek girilir. Güzel yolları, yeni binaları, güzel bir parkı ile göze çarpar. Çarşısı genişçedir. Çarşıdaki eski dut ağaçları sökülerek yerine okaliptüs ağaçları dikilmiştir. Gittikçe gelişen kasabanın nüfusu 10.000'i aşmıştır (1960 sayımı: 11.074).

Tarih. — Bugünkü Kadirli toprakları üzerinde eskiden Flâvias adında bir şehir bulunduğu bilinmektedir. M. Ö. 300 yıllarında Büyük İskender burada, generallerini göndererek kaleler yaptırmıştı. Yunan kültürü M. S. 100 yılına kadar bu çevrede kendini hissettirmiştir. M. S. I. yüzyılda Romalılar burayı zaptederek Anazarba Kırallığını kurdular. III. yüzyılda Bizanslıların egemenliği altına giren Kadirli, 920'de Ermeni egemenliğine geçti. 1100'de Selçuklular, Ermeni egemenliğine son verdiler. Kadirli daha sonra Dulkadıroğulları'na, 1520'de de Osmanlılar'a geçti.

KADMİYUM

Kadmiyum kurşun gibi yumuşak, beyaz parlak bir metaldir. Çok kolay tel ve levha haline getirilebilir. Havada oksitlenir, kuvvetli ısıtılırsa kırmızı bir alevle yanar, kadmiyum oksit dumanı meydana gelir.

Tabiatta filizleri çok az yerde bulunur. Ekseri çinko filizlerinde raslanır. İlk defa Alman bilgini Stromeyer tarafından 1817'de çinko karbonatta bulunmuştur.

Kadmiyum kolay eriyen alışımlar yapmak için kullanıldığından çok değerlidir. Ayrıca, pasa karşı koruyucu olarak, güzel metalik parlaklık veren kaplamalar yapılır.

Kadmiyum makinelerde zorluk gören kısımlarının yapılmasında kullanılır, «antifriksiyon alaşımları» denilen alaşımlar içine katılır.

Kadmiyum diş dolgularında kullanılan alaşım ve malgamalara ilâve edilir. Kadmiyum malgamaları çabucak sertleşirler. Diş doldurma tekniğinde bu husus önemlidir. Kadmiyum sülfat tıpta göz tedavisinde hafif antiseptik olarak kullanılır.

KADMİYUMUN ÖZELLİKLERİ

Simgesi: Cd
Yoğunluğu: 8.64
Atom No.: 48
Atom ağırlığı: 112,4
Ergime noktası: 320°
Kaynama noktası: 767°

KAFADANBACAKLILAR

Hayvanlar âleminde, yumuşakçaların bir sınıfıdır. Bu sınıfta mürekkep balığı, ahtapot gibi hayvanlar bulunur. Bu hayvanların başlarında sert bir gaga şeklinde çeneler vardır. Ayak parçalara ayrılarak uzantılar halini almıştır, üzerlerinde çekmenler bulunur. Hepsi de sularda yaşarlar. Etçil hayvanlardır. Vücutları pelte gibi yarı saydamdır. Vücuda sertliği, sırttaki kabuk biçimindeki kemik verir. Birçok yerlerde eti için çok avlanır.

KAFATASI

Başın üst ve arka kısmını kaplıyan kemik kutuya «kafatası» denir. İçinde en nazik organlarımızdan olan beyin, beyincik, omur iliğin ilk kısmı bulunur (Bk. Beyin; baş).

Kafatası, 8 yassı kemikten kurulmuştur: 1 — Alın kemiği, 2 — Şakak kemiği, 3 — Burun kemiği, 4 — Elmacık kemiği, 5 — Üstçene kemiği, 6 — Altçene kemiği; 7 — Duvar kemik, 8 — Artkafa kemiği. Bu kemikler, testere ağzı gibi tırtıllı kenarlariyle birbirine kenetlenmiştir.

Kafatası kemikleri kalın, sağlamdır; böylece, içindeki nazik organları dışarıdan gelebilecek zararlı etkilere karşı korur. Kafatasının alt ve yan yüzlerinde, büyük küçük bir sürü delikler vardır. Bunlar beyne, sinir sistemine bağlı sinirlerin, damarların girip çıkmasına yarar.

KAFEİN

Kahve, çay gibi bazı bitkilerden çıkarılan, ayrıca bireşim (sentez) yolu ile de yapılan bir maddedir, hekimlikte ilâç olarak kullanılır.

Kafein beyaz, parlak, sivri billûrlar halindedir. Suda güçlükte erir; ancak bazı bileşiklerinin suda erimesi daha kolaydır.

Kafeinin beyin üzerinde uyarıcı bir etkisi vardır. Bu bakımdan hekimlikte, ağrıları dindirmek, kalbi, solunumu, kan basıncını kuvvetlendirmek için kullanılır. Kafeinle hazırlanmış ilâçlar hastaya ya ağızdan, ya da iğneyle şırınga edilerek verilir.

KAFİYE

Nazımda mısraların son hecelerindeki ses benzerliğine «kafiye» denir.

Eskiden kafiye, yalnız sessiz harflerde aranır, buna «harf-ı revi» denirdi. Recaizade Ekrem'in ortaya attığı «kafiyenin lüttü sem' içindir» (kafiyenin güzelliği kulağa hoş gelmesindedir) sözünden sonra edebiyatımızda kafiye, son hecelerdeki sessiz harflerin aynı olmasından başka, heceyi seslendiren sesli harflerin aynı olmasını gerektirdi. Bu bakımdan, günümüzde, kafiye birkaç türlüdür:

Tam Kafiye. — Mısraların sonundaki hecelerin son sessiz harfleriyle ondan önceki sesli harflerinin aynı olmasına denir.

Akşam, lekesiz, saf, iyi bir yüz gibi akşam
Tâ karşı bayırlarda tutuşmuş iki, üç cam

Yarım Kafiye. — Yalnız son sessiz harfin aynı olması demektir ki, halk şiirlerinde çoğunlukla böyledir:

Gökyüzünde turnam bölüktür bölük
Ayrılık elinden ciğerim delik

Cinaslı Kafiye. — Kafiyeli kelimelerin bütün sesleriyle aynı, anlamca farklı olmasına denir:

Vurdu beni zalim kanlı yaramaz
Bana yârdan gayrı cerrah yaramaz

Zengin kafiye. — Tam kafiyeli hecelerden önceki hecelerin de tam kafiyeli olması demektir. Buna eskiden «Kafiye-i mukayyede» (Kayıtlı kafiye) denirdi.

Arkadaş yurduma alçakları uğratma sakın
Siper et gövdeni dursun bu hayâsızca akın
....
Kimbilir belki yarın, belki yarından da yakın

KAFKAS DAĞLARI

Karadeniz'le Hazar Denizi arasında kuzeybatıdan güneydoğuya doğru uzanan bir dağ zinciridir. Uzunluğu 1.500 km. kadar olan dağların genişliği 45 - 250 km. arasında değişir.

Azak Denizi'ni Karadeniz'den ayıran Kerç Boğazı'ndan başlıyan Kafkas Dağları birbiri yanı sıra Elbruz Dağı'na kadar uzanır. Burası Kafkaslar'ın en yüksek yeridir (5.630 m.) Kafkas Dağları'nın en sarp kesimi Elbruz Dağı'ndan başlıyarak 800 km. kadar doğuya doğru uzanan bu orta kesimdir. Kuzey yamaçların 3.000 m. den yukarısı kar sınırı içindedir.

Orta Kafkaslar'ın batı kesiminde 900'den fazla buzul vardır. En tanınmış buzullar uzunluğu 15 km. yi bulan Bezingi ve Ullu buzullarıdır. Dağların en dar yeri de Orta Kafkaslar'ın batı kesimine düşer. Rusya ile İran ve Türkiye arasındaki en önemli iki geçit, Darial ve Mamison, bu bölgededir. Daha doğuya gidildikçe dağların genişliği artar, en fazla genişliğini bulur.

Kafkaslar yüksekliği 3.500 m. kadar olan Babadağ'dan sonra gittikçe alçalmaya başlar. Dağların bu kesimi Doğu Kafkaslar diye bilinir. Burada Hazar Denizi kıyılarındaki Derbent Geçidi Kafkaslar'ın en önemli geçididir. Bakû'ya inen demiryolu buradan geçer.

KAFKASYA

Yakın Doğu'da şimdi Sovyetler Birliği'ne ait geniş bir ülkedir. «Kuzey Kafkasya» ile «Güney Kafkasya» diye ikiye ayrılır. Kuzey Kafkasya, Avrupa; Güney Kafkasya ise Asya kıtasındadır. Her ikisini Kafkas Dağları ayırır.

Güney Kafkasya. — Kafkas Dağları ile Aras nehri arasında kalan bölgedir, Azerbaycan, Gürcistan, Ermenistan cumhuriyetlerini içine alır. İran'a ait, Aras'ın güneyinde kalan Güney Azerbaycan, Kafkasya'dan sayılmaz.

Kuzey Kafkasya. — Güneyinde Kafkaslar, kuzeyinde Terek ve Kuban ırmakları ile sınırlıdır. Doğuda Hazar, batıda Karadeniz vardır. Kuzey Kafkasya ülkeleri, doğudan batıya doğru, Dağıstan, Grozny eyaleti, Kuzey Oset Cumhuriyeti (Ordjonikidze), Armavir, Novorossisk vilâyetleridir.

Güney Kafkasya 189.700 km² yüzölçümü, 9.535.000 nüfuslu, Kuzey Kafkasya ise 168.250 km² yüzölçümü, 5.176.000 nüfusludur. 357.950 km² yüzölçümü, 14.711.000 nüfus eder. Bu nüfusta en önemli pay Türkler'dedir (Azerbaycan ve Dağıstan'da çoğunluk, öteki ülkelerde önemli azınlıklar). Kuzey Kafkasya'nın bilhassa batı bölgelerinde Ruslar çoğunluktur. Sonra gelen kavimler, Gürcüler'le Ermeniler'dir. Ukraynalı, İranlı, azınlıklar da vardır. Sonra «Kafkas ırkları» denilen küçük millet toplulukları gelir: Çerkezler, Abazalar, Çeçenler, İnguşlar, Mingreller, Acarlar, Laklar, Türk ırklarından Avarlar'la Osetler. Bunların hepsi Müslüman'dır. Kendi dillerini konuşan ve Türk olmıyanları da Müslüman olan Kafkas ırkları, Ruslar tarafından bir buçuk yüzyıldan beri sistemli şekilde imha edilmektedir. Pek çoğu (Çerkez, Abaza vs.), bu zaman içinde Türkiye'ye sığınmışlar, çoğu da dillerini unutup Türk'leşmişlerdir (Bk. Azerbaycan, Dağıstan, Gürcistan, Çerkezler).

Tarihte Kafkasya

Kafkasya, çeşitli kavimlerin yaşadığı bir ülkedir. En eski çağlardan beri türlü kavimler buradan geçmişler, Asya ile Avrupa arasında yol almışlardır. Türk kavimlerinin Kafkasya'ya ayak basması da daha ilkçağda olmuştur. VII. yüzyılda Bizans ve İran imparatorlukları arasında paylaşılmış olan Kafkasya, Araplar'ın eline geçti. Kuzey Kafkasya'da Hazar Türk imparatorluğu vardı. Sonradan Kafkasya'da bir çok Türk ve Müslüman devleti kuruldu; bunlar ekseriya Kafkasya dışındaki büyük bir devlete bağlıydılar. XI. yüzyıl ortalarında ve sonlarında Selçuklular, son Ermeni devletlerini ortadan kaldırdılar. Gürcüler, Selçuklu egemenliğini kabul etmek şartiyle, krallıklarının iç bağımsızlığını koruyabildiler. Bu devirde Kafkasya, Türkler'in batı kolunun (Oğuzlar veya Türkmenler'in) belli başlı yurtlarından ve Anadolu'yu Türk ırkı ile besliyen ülkelerden biri oldu.

Akkoyunlu Türk imparatorluğundan sonra Kafkasya, Safevî Türk imparatorluğunun eline geçti. Fatih devrinde Kafkasya'ya sokulmaya başlıyan Osmanlı Türkleri, bütün XVI. yüzyıl boyunca, Kafkasya için Safeviler'le kanlı savaşlar yaptılar. Yüzyılın sonlarına doğru III. Murat devrinde, bütün Kafkasya Türkiye'ye bağlandı. Ondan sonraki yıllarda yeniden çeşitli Kafkas ülkeleri Türkiye ile İran arasında alınıp verildi. XVIII. yüzyıl sonlarında Kuzey Kafkasya'da XIX. yüzyıl başlarında Güney Kafkasya'da Rus müdahalesi başladı, gittikçe şiddetlendi. Ruslar'a 15 yıl ara ile iki savaşta yenilen İran (Kaçar Türk İmparatorluğu) sonunda Aras'ın güneyine kadar atıldı. İran'a bağlı Kafkas Türk hanlıkları, Çerkez beylikleri XIX. yüzyılda Ruslar'a karşı büyük yiğitlikler göstererek kahramanca dayandılar.

Sonunda 1878 Berlin Andlaşması ile, Kafkasya'daki son Türk toprakları da Rusya'ya verildi. Birinci Dünya Savaşı'nın son yıllarında IX. Türk Ordusu yeniden Kafkasya'yı işgal etti, Hazar Denizi'ne kadar ilerliyerek Bakû'yu aldı, Türk ve diğer Kafkas devletleri kuruldu. Türkiye'nin savaşı kaybetmesi üzerine, Batum da dahil olmak üzere, Türkler yeniden Kafkasya'dan uzaklaştılar. Başta Azerbaycan Cumhuriyeti olmak üzere Kafkas devletleri, az zaman içinde komünist Ruslar'ın eline geçti, sözde cumhuriyetler halinde Moskova'ya bağlandı.

KÂFUR AĞACI

Gülgillerden, bir çeşit taflandır, Japonya, Çin, Formosa, Borneo, Sumatra gibi Uzak Doğu ülkelerinde yetişir. Hekimlikte çok kullanılan kâfur (kâfuru) bu bitkilerden çıkarılır.

Kâfur kısa boylu bir ağaççıktır. Kesilip ufak parçalara ayrılarak suda kaynatılır, çıkan buharlar yoğunlaştırılarak yağlı bir bileşik elde edilir. Bu bileşikten kâfuru baskı ile ayrılır, kristallendirilir. Kâfuru suda erimez, alkolde, eterde erir. Kâfuru, hekimlikten başka, selüloz endüstrisinde, plâstik maddeler yapımında da kullanılır. Filimlerin ana maddesi olan «selüloit», selülozun nitro bileşiğiyle kâfurdan meydana gelir.

KÂFURU

Kâfur ağacından çıkarılan kokulu, renksiz, saydam bir maddedir. Acımtırak, yakıcı bir lezzeti vardır. Hekimlikte çeşitli ilâçlar halinde birçok yerlerde kullanılır. Başlıcaları şunlardır:

Kâfurlu yağ. — Kâfuru beyne, sinirlere uyandırıcı bir etki yapar, vücutta kan dolaşımını kuvvetlendirir, kalbin gücünü artırır. Bunun için, kalbi, damarları zayıflamış hastalara, deri altından, kas içinden iğneyle «kâfurlu yağ» şırınga edilir. Kâfuru, beyindeki solunum merkezini de uyandırıp kuvvetlendirdiğinden, zatürree gibi akciğer hastalıklarında da fayda sağlar. Bundan dolayı, kâfurlu yağ, uzun zaman, bütün ateşli hastalıklarda kullanılmıştır. Bu gibi hastalıklar için kâfur — % 10, % 20, % 25 oranlarında — temiz zeytin yağı ile karıştırılarak hazırlanır.

Kâfurlu alkol. — 10 gr. kâfurun 100 gr. alkol içinde eritilmesiyle yapılır. Bazı hastalıklarda, dışarıdan sürülmek suretiyle kullanılır. Birtakım saç dökülmelerinde, romatizma ağrılarında kâfurlu alkolü deri üzerine sürülerek ovmanın oldukça büyük faydası görülmüştür.

KANADA

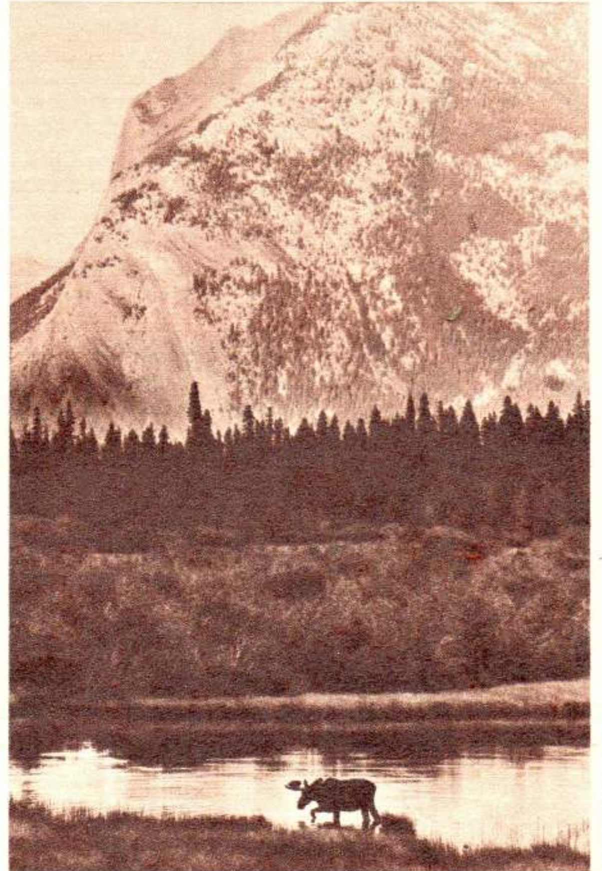
Toronto 700.000'e yaklaşan nüfusu ile Kanada'nın, Montreal'dan sonra, ikinci kalabalık şehridir. Şehirde kereste, yünlü dokuma, tahıl, et, canlı hayvan ihracatı, tarım aletleri yapımı çok gelişmiş durumdadır. Fotoğrafta Toronto'nun endüstri kesimi görülüyor.

KAMERUN

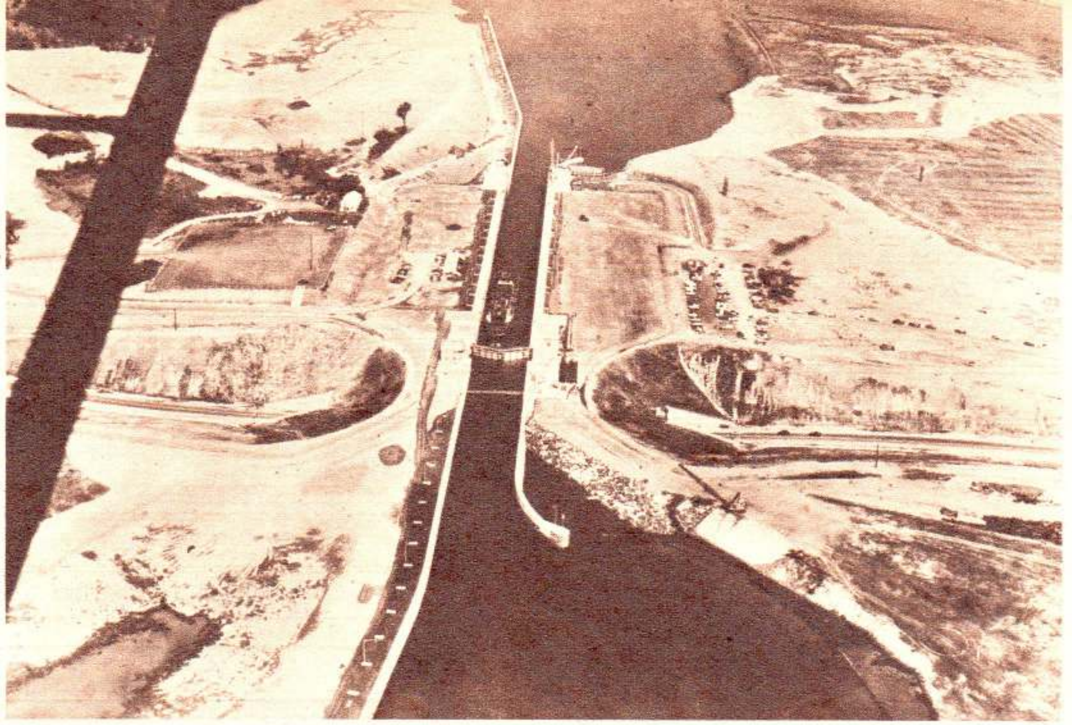
KAMERUNLU İKİ TİP: Yukarıda köy meydanında büyü dansı yapan bir sihirbaz, yanda da mahallî kıyafetini giymiş Kamerun'lu bir kabîle başkanı.

Kanada yüksek karlı dağlar, sık ormanlarla kaplı bir kuzey Amerika ülkesidir. Bu ormanlarda yeryüzünün en değerli kürk hayvanları yaşar. Kanada gerek bu kürk hayvanlarından, gerekse orman ürünlerinden büyük gelir sağlar.

Kanada'da ulaştırma işlerinde deniz yollarından faydalanılır. Burada orta boy teknelerin bile kolayca geçebileceği bir kanalın uçaktan çekilen fotoğrafı görülüyor.

Kanadalılar kış sporlarını çok severler. Pek çok kimse hafta sonunu kış sporlarının yapıldığı küçük, şirin dağ kasabalarında geçirir. Burada Montreal yakınındaki böyle bir kış sporları merkezinde kayak dersi alanlar görülüyor.

Buzdan yapılan bu garip sarayı Quebec Güzel Sanatlar Okulu öğrencileri Kış Eğlenceleri için hazırlamışlardır.

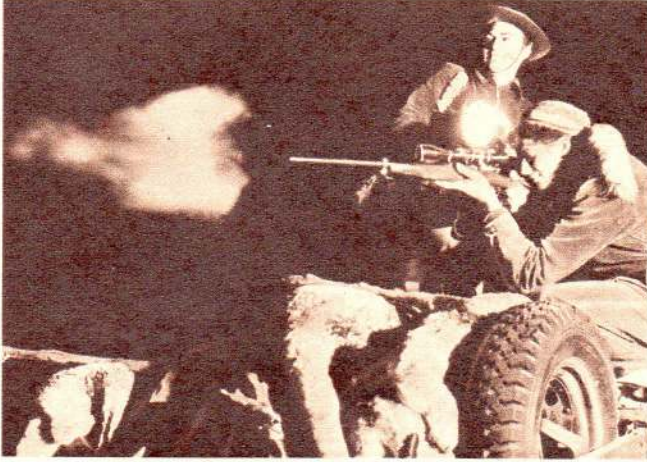

Quebec'te yılbaşı eğlenceleri için buzdan yapılmış bir kulübe... Dört kişinin rahatça sığabileceği kulübenin bir özelliği de postal biçiminde oluşu...

Kanada'da kışlar sert geçer, kar uzun zaman yerden kalkmaz. İşte, itfaiye merkezi önündeki heykelin kardan aldığı hali seyreden çocuklar.

Kanguru

Avustralya'da geniş ölçüde kanguru avcılığı yapılır. Geceleri arazi otomobilleriyle avlanan kanguruların derilerinden faydalanılmaktadır.

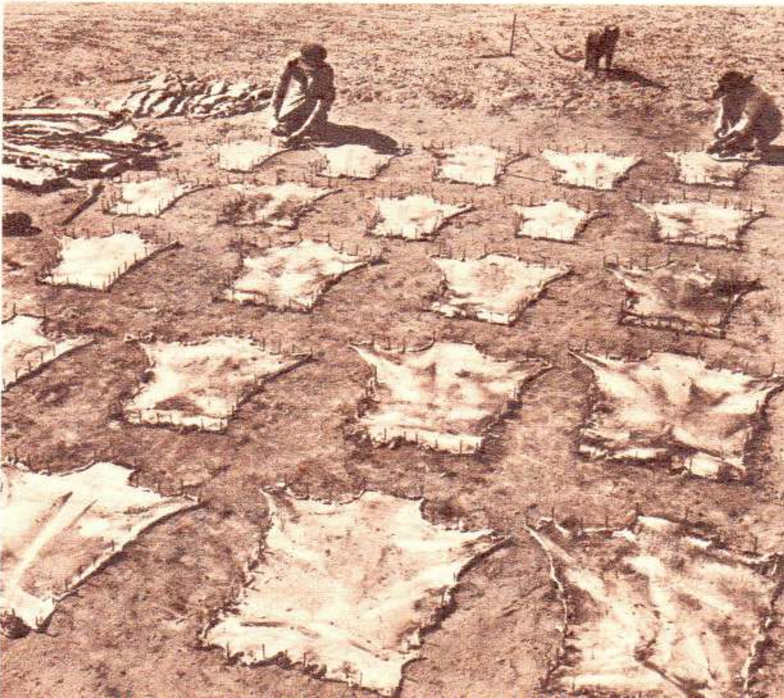
Kanguru kalın, kuvvetli kuyruğuna dayanarak arka ayaklarının üzerinde doğrulur, zıplıyarak tıpkı bir boksör gibi hareketler yapar.

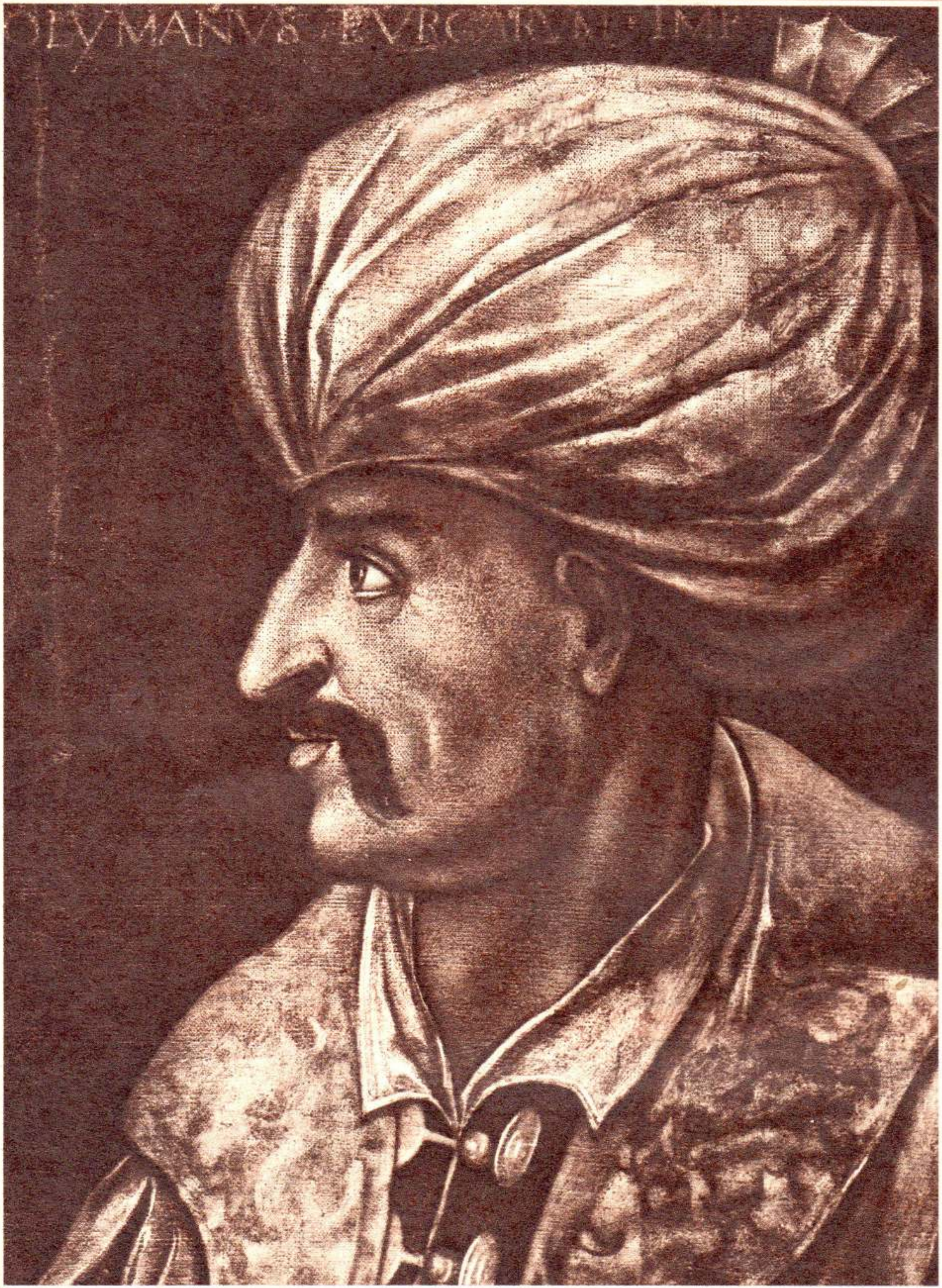
Kangurunun başlıca özelliği karnının üzerindeki kesesidir. Dişi kanguru yavrularını bu kesenin içinde büyütür. Bir tehlike sezince yerde oynıyan yavrusunu kesesine gizler, hızla oradan kaçar.

Kanguru'nun yavrusu doğduğu zaman çok küçüktür: Boyu baş parmak büyüklüğünü geçmez. Kısa zamanda gelişen yavru, anasının kesesinden otlar.

Avlanan kanguruların postları yüzülerek kurutulur. Bu deriler bozulmaması için tütsülendikten sonra satılır. Kanguru postundan kürk yapılır...

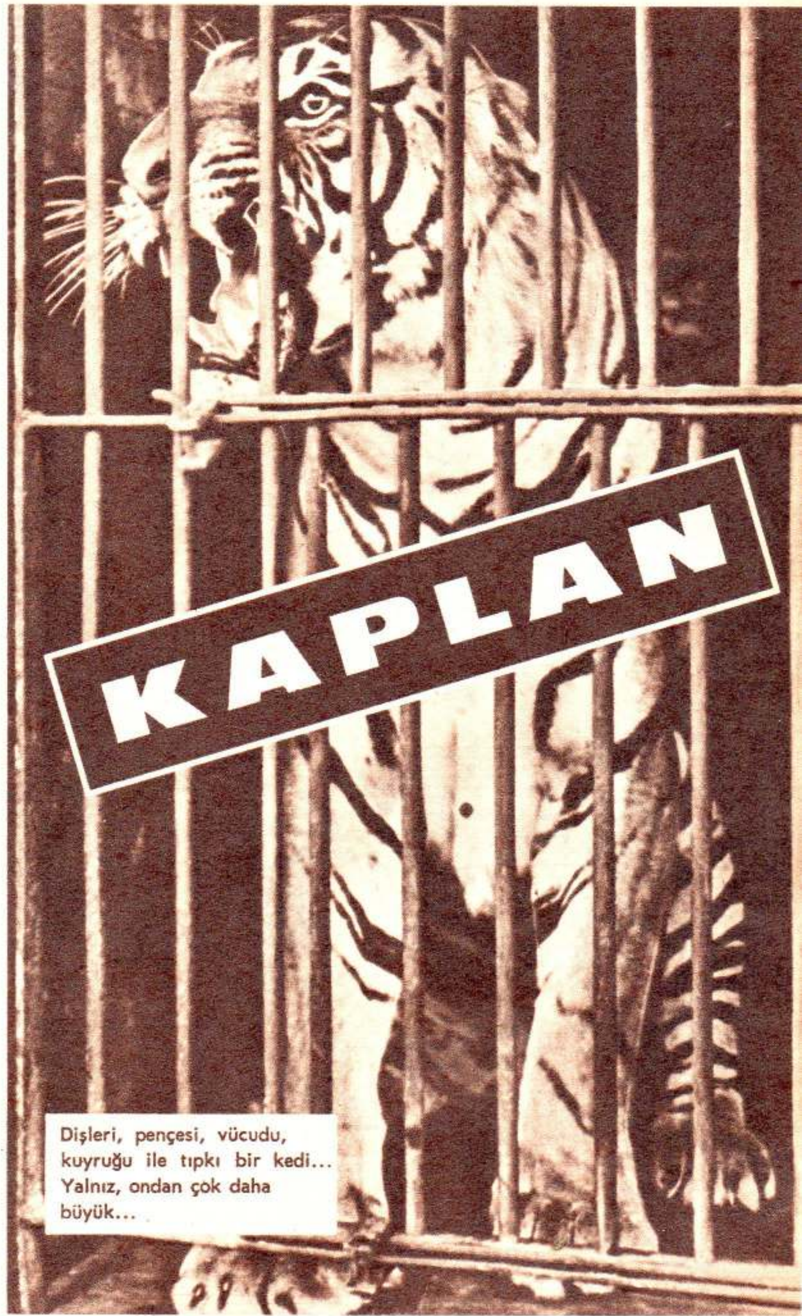
Osmanlı İmparatorluğu'nda kanun devrini açan büyük Türk hükümdarı

Kanunî Sultan Süleyman

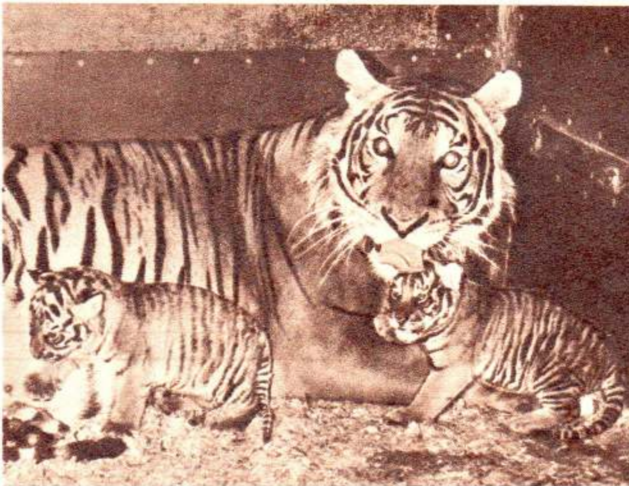
Yukarıda demir bir çember içinden atlamaya hazırlanan beş aylık bir kaplan yavrusu. Aşağıda, Amerika'nın Minnesota eyaletindeki bir hayvanat bahçesinde, serinlemeye çalışan iki Sibirya kaplanı görülmektedir.

KAPLAN

Dişleri, pençesi, vücudu, kuyruğu ile tıpkı bir kedi... Yalnız, ondan çok daha büyük...

Yedi yaşındaki bu Malaya kaplanı, birkaç günlük yavrularını yalıyor. Hayvanat bahçesinde doğan yavrular büyüdükten sonra, ayrı kafeslere yerleştirilerek bakımlarına devam edilir.

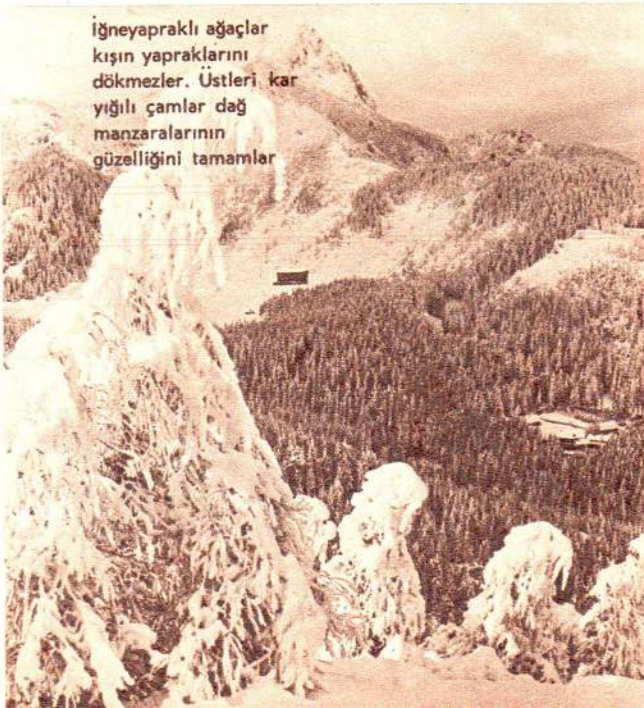
Kaplan yavruları başlangıçta çok sevimli olur. Bu yavrularla, tıpkı bir kediyle oynuyormuş gibi oynamak mümkündür. İşte altı haftalık sevimli bir kaplan yavrusu...

KAR ve KIŞ

Kış sporları açık havada yapıldığından vücuda sağlık kazandırır. Havadaki bol oksijen kandaki alyuvarların çoğalmasını sağlar.

Kışın dağ geçitlerindeki yollar çok kere karla kapanır. Kara saplanan arabalar için yolun açılmasını beklemekten başka çare yoktur.

İğneyapraklı ağaçlar kışın yapraklarını dökmezler. Üstleri kar yığılı çamlar dağ manzaralarının güzelliğini tamamlar

Kışın yağan kar. bilhassa kuzey ülkelerinde şehir trafiğinin aksamasına sebep olur. İşte Amsterdam'da karlı bir günde tipi altında, sabahleyin işlerine yetişmek üzere acele eden bisikletliler. Biraz sonra harekete geçecek kar makineleri caddeleri temizliyecektir...

Kışın karda hayvanlar yiyecek bulamama tehlikesiyle karşılaşır. Sular donmuş, yiyecekler kar altında kalmıştır. İşte, İstanbul Sultanahmet parkında yiyecek arıyan güvercinler.

Karaşi Belediye Sarayı, Avrupa mimarlık tarzında yapılmış büyük bir binadır. 1935'te yapılmıştır.

Karaşi

Pakistan'ın hemen her köşesinde olduğu gibi Karaşi'de de nüfus artmakta, şehir kalabalığının büyük bir kısmı dış mahallelere taşmaktadır.

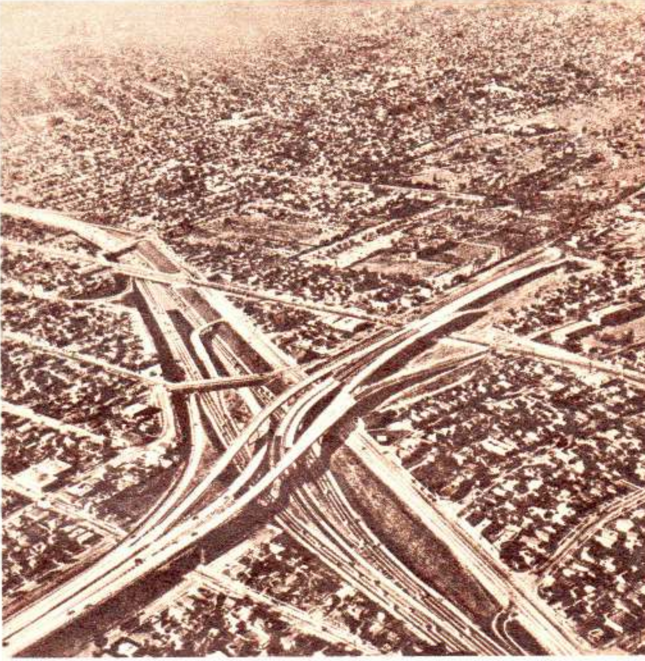

Pakistan'ın en modern şehirlerinden olan Karaşi'de bugün bile deve arabalarına raslanır.

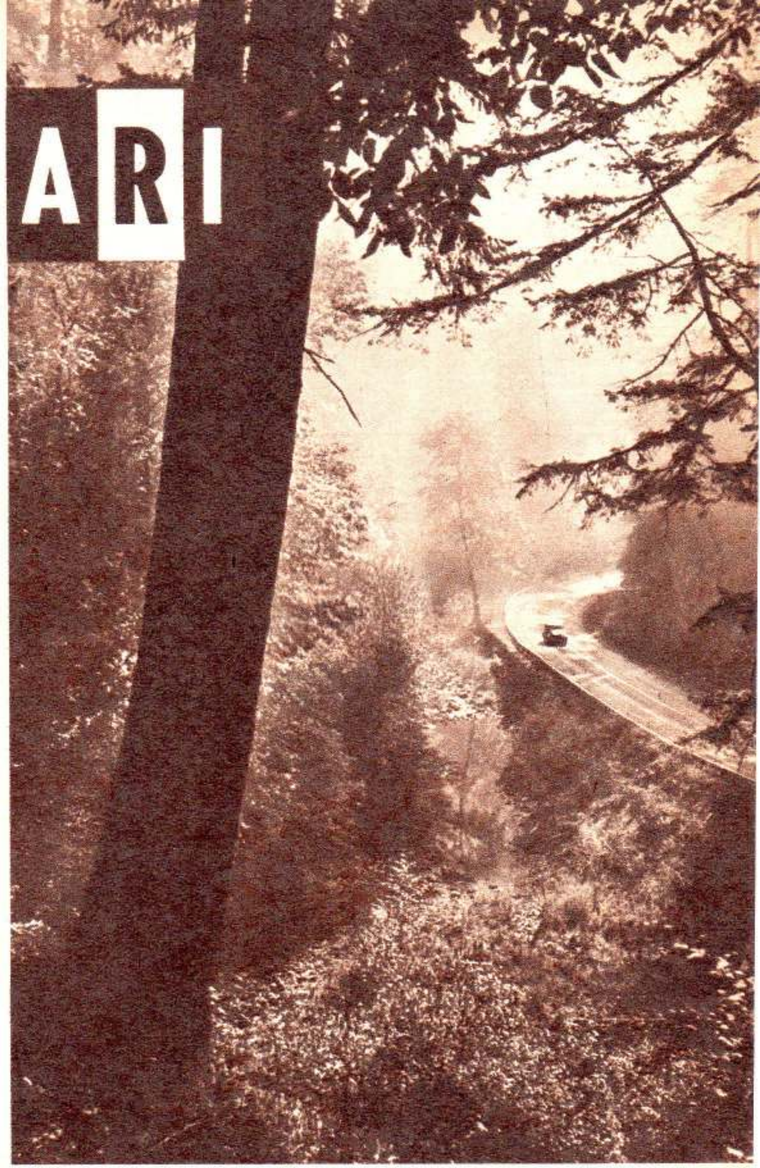

Karaşi'de bir çarşı. Bu açık hava pazarında köylüler için kumaşlar, giyecek eşyaları satılır.

KARAYOLLARI

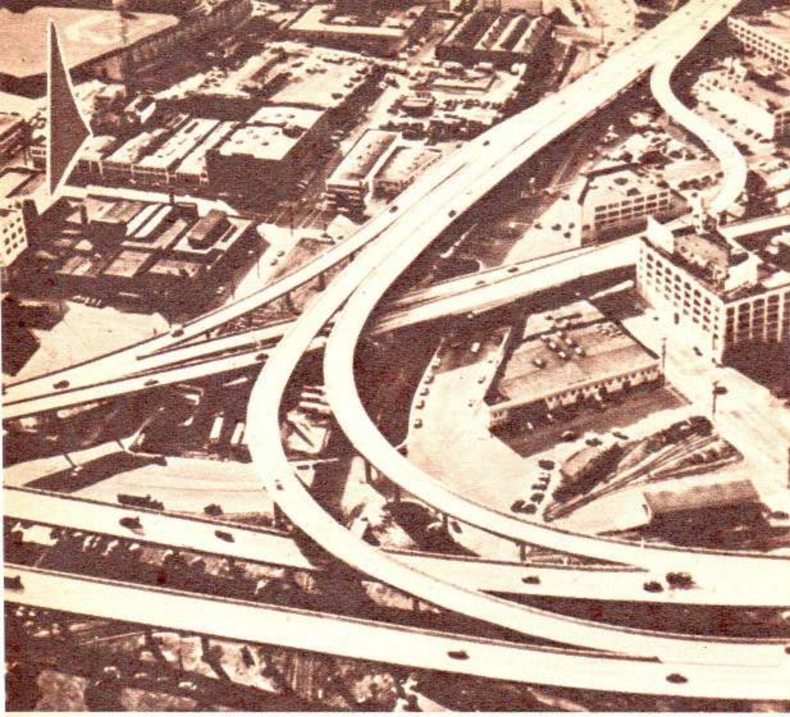

Büyük şehirlerde kazaların önüne geçmek için, yollar birbirlerinin üstünden geçecek şekilde yapılır. İşte Los Angeles'te bir kavuşak.

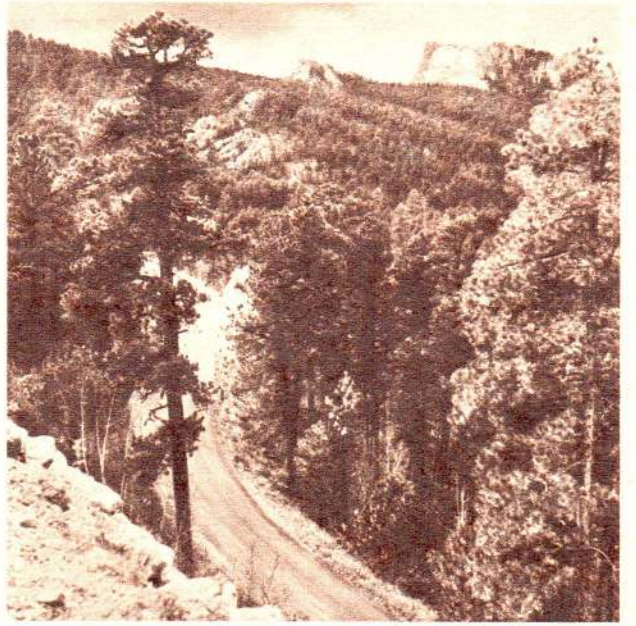

Ormanların içinden geçen yollarda otomobille yolculuk etmek kadar zevkli şey olamaz. İşte, Kanada'da bir ormandan geçen bir karayolu.

Karayollarının aydınlatılması bilgi ve büyük tecrübe istiyen bir iştir. İyi aydınlatılmış yollarda daha az kaza olduğu görülmektedir.

San Francisco'da trafik akımını kolaylaştıran James Lich yolu. Şehre girişi, çıkışı düzenliyen yol Amerikanın en modern yollarındandır.

Amerika'da Güney Dakota'yı baştan başa kesen yol, birçok yerlerinde sık ormanlardan geçer, yüksek tepelerin üzerinden aşar.

Asfalt yol, hele lâstik tekerlekli araçlar için büyük kolaylık ve rahatlık sağlar. Bu yollarda sık sık benzin istasyonlarına raslanır.

Yolların tepelerin üzerinden aşmaması için birçok yerlerde tüneller açılır. Böylece, zaman ve yakıttan kazanılmış olur.

Karayollarının kısa zamanda bozulmaması için sık sık onarılması gerekir.

Karnaval

Avrupa'da çok eskiden beri tuhaf kılıklarla yapılan şenlikler

Venedik'te karnaval: Büyük Kanal, renk renk elbiseler giymiş insanların bindiği gondollarla dolu.

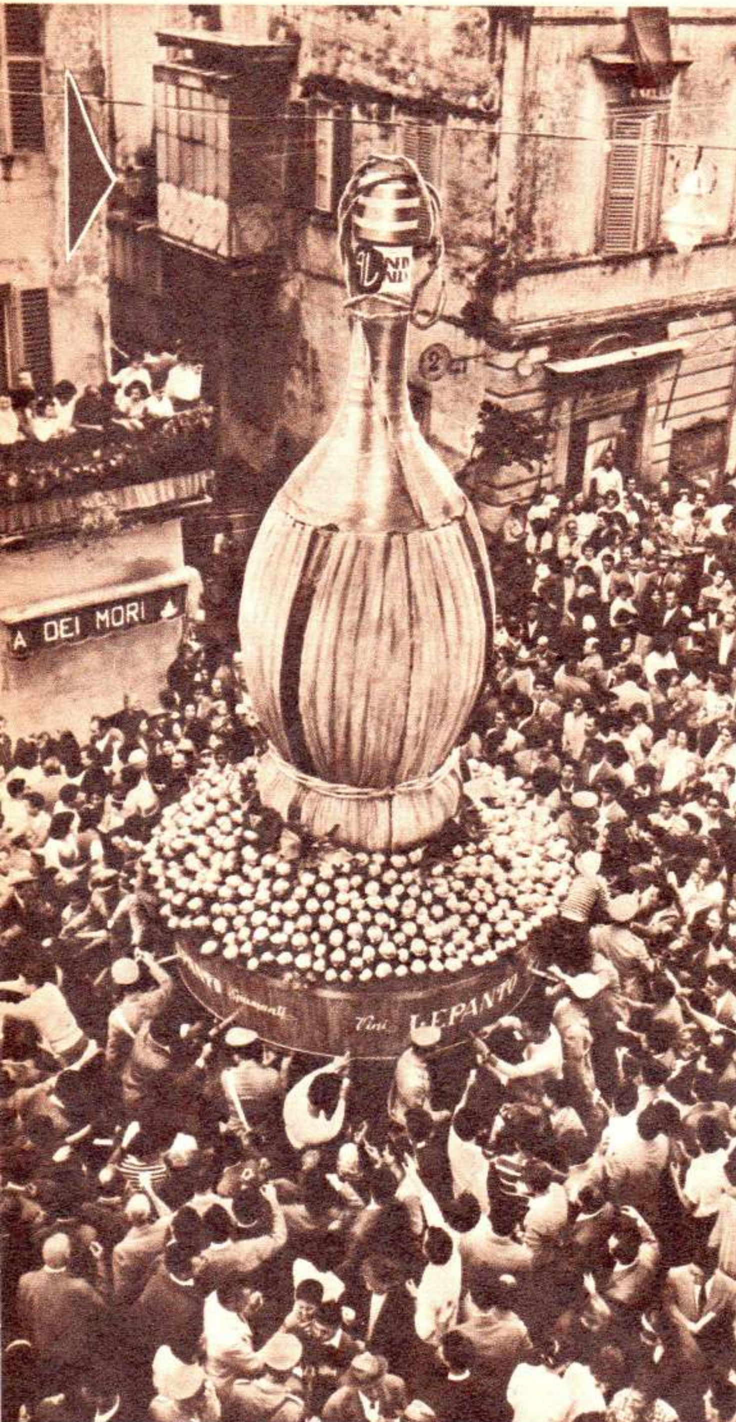
Hemen her karnavalda, karnaval kıral ve kıraliçesi seçilir. İşte şerefe kadeh kaldıran bir karnaval kıral ve kıraliçesi.

Karnavallarda çiçeklerle süslenmiş arabalar da önemli bir yer tutar. Fotoğrafta Münih'te yapılan bir karnavalda renk renk çiçeklerle süslenmiş bir bayram arabası görülüyor.

Karnavallarda insan veya hayvan biçiminde balonlar yapılıp sokaklarda gezdirilir. Halk bunları ilgi ile takip eder. Balonlar çoğunlukla o şehrin tanınmış bir kimsesinin karikatürüdür.

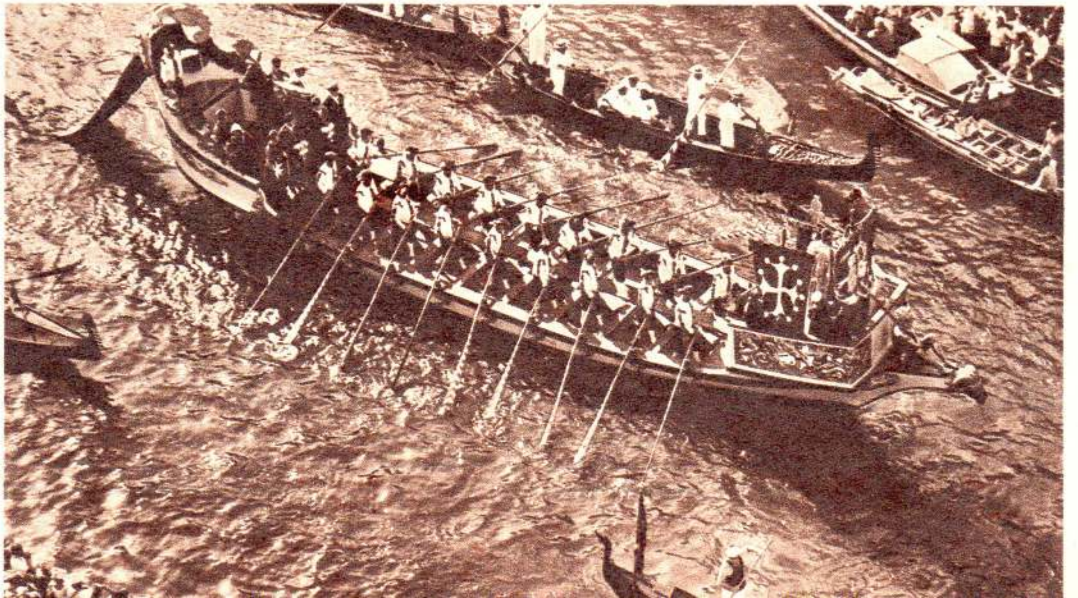

Roma'da düzenlenen bir karnavalda, tarihî Romalı kıyafetine bürünmüş genç kızlar o çağın havasını yaşatıyorlar. Tıpkı Neron zamanındaki gibi havuz âlemleri, İtalyanlar kadar turistlerin de ilgisini çekiyor.

Bu da bir Alman şehrinde düzenlenen karnavaldan bir sahne... Klâsik operet dekoru içinde, geçen yüzyılın kıyafetlerini giymiş gençler neşeli bir oyun havasına uyarak dans ediyorlar.

İtalya'nın küçük bir kasabasında düzenlenen bir karnavalda dev içki şişesindeki şarap halka parasız dağıtılıyor.

Venedik'te karnaval kanallarda düzenlenir. Donatılan gondollar, büyük tekneler şehre bayram havası verir.

Kars yurdumuzun doğusunda büyük bir il merkezimizdir. Şehrin denizden yüksekliği 1.750 metre kadardır.

Kars yakınlarında şirin bir dağ köyü. Hele bahar aylarında manzaranın güzelliğine doyum olmaz.

KARS

Kars'tan bir başka görünüş. Şehir Kurtuluş Savaşı'nda Ruslar tarafından işgal edilmişse de, sonradan geri alınmıştır.

Kars - Artvin arasında bir köy. Kars köylerinde halk gelirini daha çok tarımla ve büyük baş hayvan yetiştirip satmakla sağlar

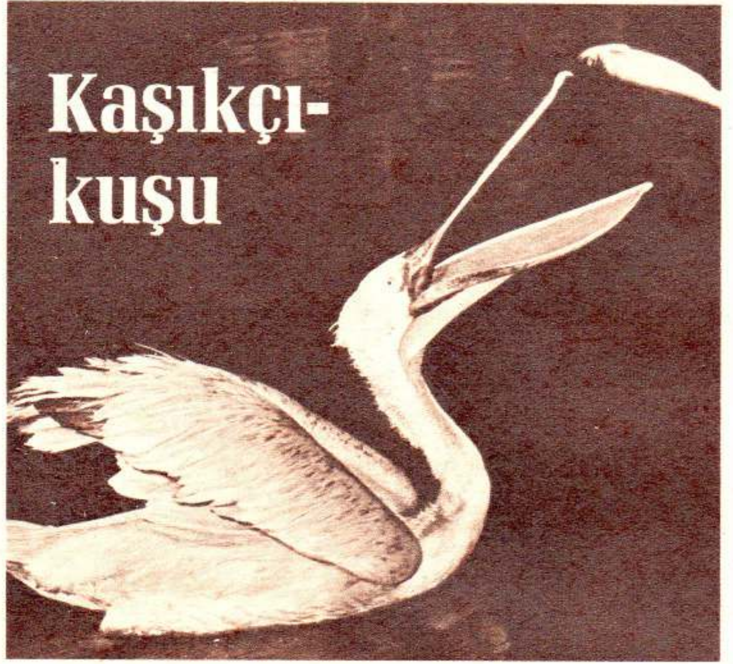
Kartal, sivri gagası, kuvvetli pençeleri, keskin gözleriyle, kuşlar âleminin kıralı sayılır.

KARTAL

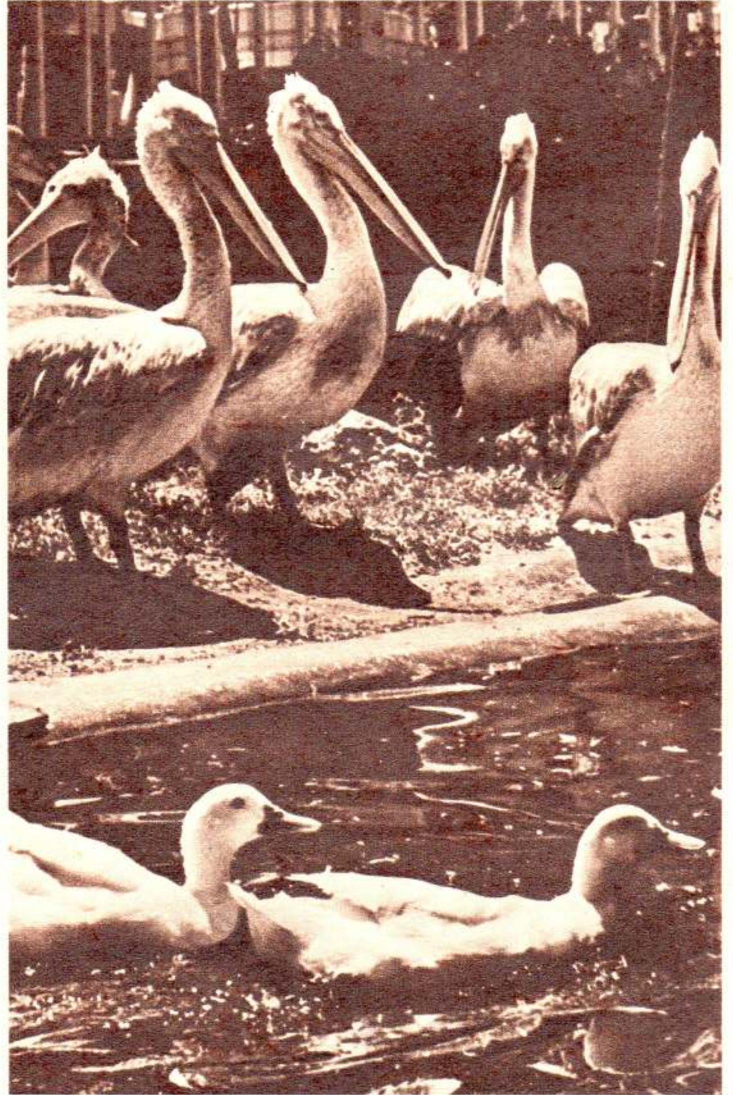
Kuşların en yırtıcılarından olan kartal, çok hızlı uçar. Avına hücum ederken hızı saatte 160 kilometreyi bulur.

Kaşıkçı-kuşu

Kaşıkçıkuşu (pelikan) sulak yerlerde yaşıyan, deniz hayvanlariyle beslenen bir kuştur. İşte, sudan kaptığı balığı yakalamıya çalışan bir kaşıkçıkuşu.

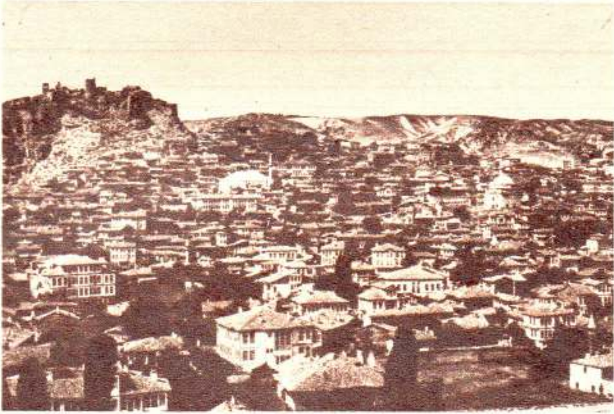
Suda büyük bir kolaylıkla yüzen kaşıkçıkuşu, karaya çıkınca çok güç yürür. İşte bir parkta yüzen ördekleri seyreden kaşıkçıkuşları...

Kastamonu

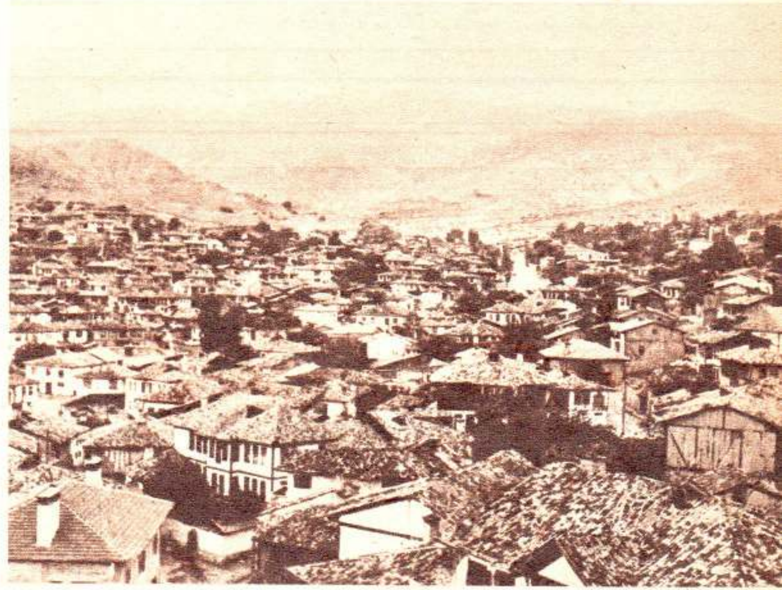
TARİHİ ÇOK ESKİ DEVİRLERE KADAR UZANAN BİR İL MERKEZİMİZDİR

Cide, Kastamonu iline bağlı şirin bir Karadeniz kasabasıdır. Cide yakınlarındaki Cideros koyu, Karadeniz'in en güzel köşelerindendir.

Kastamonu il merkezinin genel görünüşü. Arkada, solda şehrin özelliklerinden biri olan tarihî Kastamonu Kalesi görülüyor.

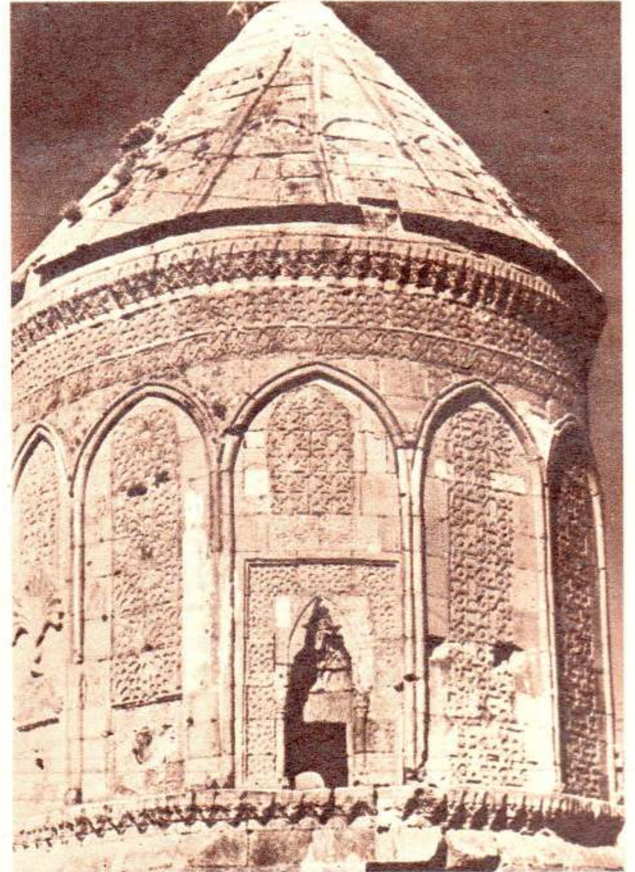
Tosya, Kastamonu iline bağlı bir ilçedir. Halk geçimini tarımla sağlar. İlçede ve yakınlarında pirinç tarımı gelişmiş durumdadır.

Kastamonu'nun Cumhuriyet Meydanından bir görünüşü: (Solda) Halk Eğitimi Binası, (karşıda) Adliye, (sağda) Şehir Klübü.

Kayseri

Kayseri, tarihi M. O. 2000 yıllarına kadar varan bir il merkezidir. Şehre ilk yerleşen Hititler olmuştur.

Kayseri'de Anadolu Selçukluları'ndan kalma pek çok tarihi eser vardır. Bunlardan biri de Döner Kümbet'tir.

◀ Kayseri'de Hanat Hatun Türbesi. Taş üzerindeki bu işlemeler Türk sanatının en değerli örneklerindendir.

KÂĞIT

Kültür ve medeniyetin ilerlemesine baskı makinesinin icadı kadar yardım eden çok önemli bir buluş.

KÂĞIT, üzerine yazı yazmak, resim çizmek için kullanılan, türlü bitkisel maddelerden yapılmış ince bir yapraktır. Kâğıdın hemen hemen kullanılmadığı hiçbir yer yoktur. Sayısız çeşitleri arasında kitap, defter, gazete, mektup, fotoğraf kâğıtları, çeşitli ambalâj kâğıtları, etiketler en başta gelir.

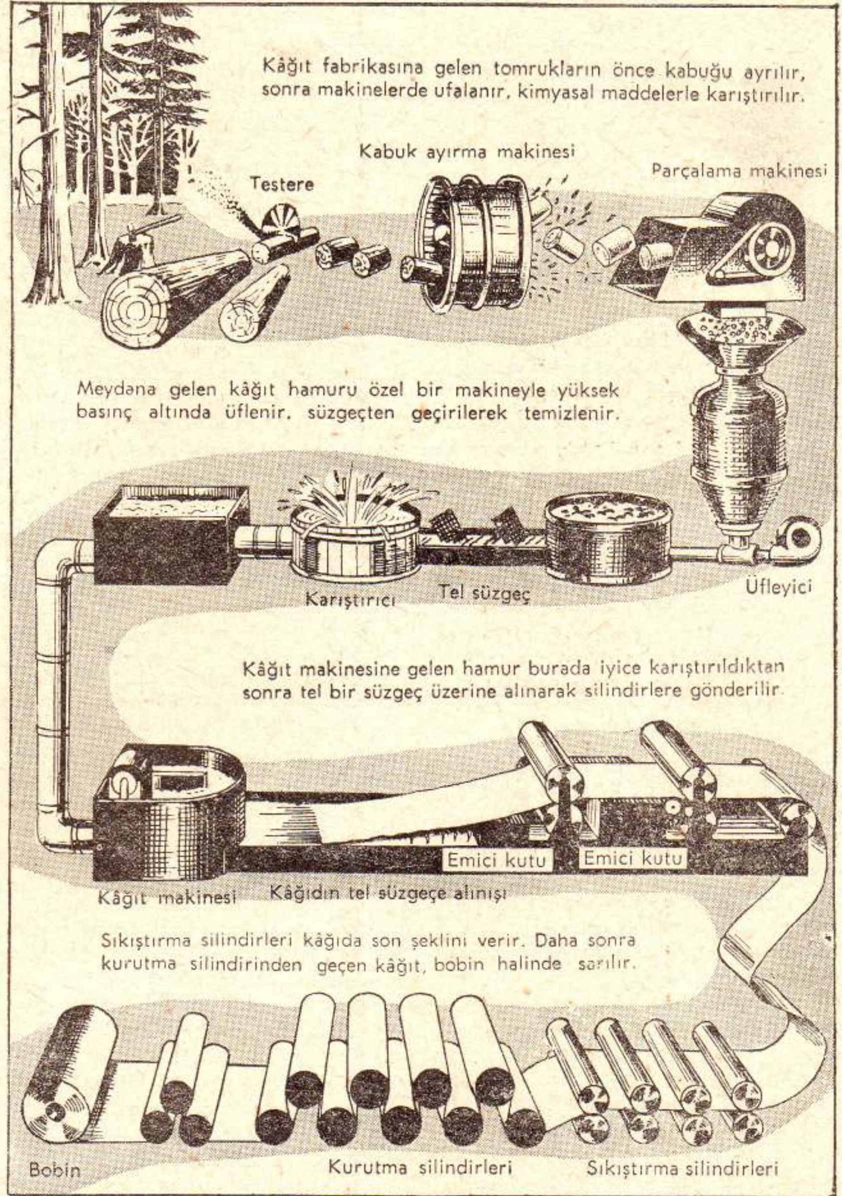
Çinliler'in çok eski çağlarda kâğıt yapmayı başardıkları biliniyor. O tarihlerde, Mısırlılar, papirüs bitkisinin yapraklarını kâğıt yerine kullanıyorlardı. Ondan önce ise, yazılar, bilindiği gibi, taş üzerine kazılmak, ya da pişirilmiş topraktan tabletler üzerine yazılmak suretiyle saklanıyordu.

Papirüs kâğıdı, bu bitkinin saplarını ince ince dilip birbirine dikey gelecek şekilde, gene kendisinden çıkan zamklı maddeyle yapıştırılarak elde edilirdi. Suda ıslatılıp yumuşadıktan sonra yapıştırılan papirüsler, fildişi toparlaklarla perdahlanır, düzeltilirdi. Beyaz veya beyazımtırak olan bu yapraklar, Roma'da Eski Yunanistan'da da kullanılmıştı. Bergama kıralı kütüpanesini zenginleştirmeye gereken papirüsü bulamayınca, keçi derilerini kurutarak onların üzerine yazı yazdırdığı için, Bergama (Pergamon) kelimesi, sonradan «parşömen» kâğıdına ad olmuştur.

XIV. yüzyıldan başlıyarak Avrupa'da da elle kâğıt yapıldı. Pamuklu, keten paçavralar ıslatılıp dövüldükten sonra bu hamur keçeler arasına yayılıp kurutuluyor, beyaz kâğıt elde ediliyordu. XIX. yüzyılda, odundan kâğıt yapılmaya başlandı, fabrikalar kurularak kâğıt üretimi artırıldı. Kâğıdın, kültür alanındaki büyük önemi, bu icadı zaruri kılmıştır.

Bizde Kâğıt

Bizde, XVIII. yüzyılda, III. Ahmet devrinde bir kâğıt fabrikası açıldı. Boğaziçi'nde, Üsküdar'da, bilhassa bugün hâlâ adını taşıdığı Kâğıthane'de iyi cins kâğıt yapan yapımevleri vardı. Bununla beraber gerek Türkistan'da, gerek Türkiye'de Türk kâğıt sanayii pek eskidir. Bugün ihtiyacımızın % 60'ını karşılıyabilecek duruma gelen İzmit Kâğıt Fabrikaları, 1936 yılında, 1 kâğıt, 1 karton makinesiyle yıllık kapasitesi 16.000 ton olarak kurulmuştu. Gazete kâğıdı, sigara kâğıdı, ince kâğıt yapabilen 19.000 tonluk ikinci fabrika 1944'te açıldı. Buna yılda 37.000 ton çeşitli kâğıt ve karton yapabilen üçüncü fabrika 1954'te eklendi. Türkiye Selüloz ve Kâğıt Fabrikaları İşletmesi adını alan bu iktisadi devlet teşekkülünün üretimi 1959'da 61.000 tona yükseldi. Bunun yanında her yıl 40.000 ton kadar da ithal yapılmaktadır. Memleketimizin bir yılda harcadığı kâğıt 180.000 tondur. İzmit Fabrikaları'na yeni tesisler eklenerek üretim gücü yılda 110.000 tona çıkarılmıştır.

Odun, kâğıt haline gelinceye kadar ne gibi safhalardan geçer.

Kâğıt Çeşitleri

Kâğıt çeşitleri, milletlerarası standartlara göre ayarlanır. Yazı ve baskı işinde kullanılan kâğıtlar, hamuruna göre birinci hamur (beyaz mat), ikinci hamur (beyaz mat), üçüncü hamur (esmer mat), dördüncü hamur (gazete kâğıdı), simili (iki yüzü parlak), yarım simili (bir yüzü parlak), filigranlı (ışığa tutulunca içinde çizgiler görünen), verje (mat, kalın ve lifli), pelür kâğıdı (ince, yarı şeffaf), illüstrasyon (resim baskısına çok elverişli, beyaz, kalın, ve ağır kâğıt), kuşe kâğıdı (parlak kaymak kâğıt) olarak adlandırılır. Bundan başka sarma, paketleme işlerinde kullanılışına göre ad alan ambalaj (sargı) kâğıtları vardır. Karton ve mukavvalar da kâğıt cinsleri arasına girer.

Baskı işlerinde kullanılmıyan eski ve yeni kâğıt çeşitlerini şöylece sıralıyabiliriz:

Cilâlı. — Her renkte, bir yanı veya iki yanı parlak, simili.

Çin kâğıdı. — Bambu kamışından, ya da ipekten yapılma ince, sarımtırak kâğıt. Çoğunlukla Japon resimleri bu kâğıtlara yapılırdı.

Duvar kâğıdı. — Oda duvarlarına kaplamak üzere resimli ve kabartmalı olarak ensiz toplar halinde hazırlanmış süsleme kâğıtları.

Çizgili kâğıt. — Çoğu zaman «defterlik» diye de anılan, üzerine tek tek, yahut bir tek, iki çift çizgiler basılmış yazı kâğıdı.

Resim kâğıdı. — Kurşun kalemle, çini mürekkebiyle, suluboyayla resim yapmaya yarıyan beyaz, sert veya yumuşak, ya da, Canson kâğıtlarında olduğu gibi pürtüklü, suyu içen cinsleri olan kâğıtlar.

Kopya kâğıdı. — Yazı makinelerinde iki kâğıdın arasına konularak yazılan yazıların kopyalı çıkarılmasına yardım eden düz veya renkli ince kâğıtlar.

Meşk kâğıdı. — Eskiden el yazısı alıştır-

maları için kullanılan renkli, ince, ıslatılınca boyayı kusan kâğıt.

Aharlı (mühreli). — Yüzüne «mühre» denilen sert deniz kabuğu sürülerek, ya da yumurta akı vs. ile simili hale getirilmiş, parlatılmış kâğıt.

Saman kâğıdı. — Kaba, su geçiren kâğıt.

Sünger kâğıdı. — (papyepüvar). — Mürekkeple yazılan yazıyı kurutmak için yapılmış, içici kâğıt.

Esericedit. — Belli bir boyda, yazı yazmakta kullanılan birinci hamur iki tabakalı kâğıt.

Krepon kâğıdı (Japon kâğıdı). — El işlerinde, çiçek, fener, benzeri şeyler yapmakta kullanılan, çekildikçe katları açılan renkli kâğıtlar.

Elişi kâğıdı. — Bir yüzü cilâlı, sertçe, renkli kâğıtlar.

Milletlerarası kâğıt boyları, baskı işlerinde 57X82, 63X95, 68X100, 70X100 (santim) olarak bilinir. Bunlar katlanış şekillerine göre «in folio» (ikiye katlanmış, dört sayfalık), «in quarto» (dörde katlanmış, sekiz sayfalık), «in octavo» (sekize katlanmış, on altı sayfalık) forma meydana getirirler. Bunlardan 57X82'ye «battal» da denir.

Kâğıt Nasıl Yapılır

Kâğıdın yapılışı zamanla gelişmiştir. Eskiden paçavralar ıslatılıp dövülerek elle kâğıt yapılırdı. Fabrikalar açılınca ham maddeler de, yapılış da değişti.

Bugün kâğıt fabrikaları, çeşitli malzeme kullanırsa da, genel olarak, içinde tel (lif) veya selüloz olan her bitkiden kâğıt yapılabilir. İyi cins kâğıtlarda keten, kendir, paçavra hamuru, baskılık kâğıtlarda ise odun hamuru kullanılır. Odun hamuru, ya kimyasal yolla, ya da mekanik yolla elde edilir. Hamur döner zımpara taşı ile öğütülür. Elde edilen odun lifleri suyla süzgeçten geçer. Gerektiğinde rengi giderilir. Havan denilebilecek bir kazana serilir. Burada boyuna dönen bıçaklar hamuru döver ve keser. Havandan çıkan hamur, arındırma makinesinde temizlenir. Belli nispette sulandırılan hamur, kâğıt makinesine gelir. Burada, rulolar üzerinde şerit gibi yürüyen bir tel kumaşa yayılır, bir yandan ilerlerken bir yandan süzülür. Oradan keçe şerit üzerine geçen hamur, üç çift ağır silindir arasında ezilerek kâğıt biçimini alır. Buharlı silindirin altından, üstünden dolaştırılarak kurutulur. Perdah silindirleri arasından geçip parlatıldıktan sonra da büyük rulolar halinde sarılır. Gazete kâğıdı böyle bobin halinde satışa gönderilir, tabaka halinde satılacak kâğıtlar çeşitli boylar üzerinden kesilmek üzere bıçak makinelerine sevkedilir. Orada kesilip toplar halinde üst üste yığılır. Her top beş yüz tabaka kâğıttan meydana gelir. Bu paketler ambalâjlanır, ağırlıklarına göre değeri verilerek satışa çıkarılır.

Aynı cins kâğıdın metre karesinde değişik ağırlıklar bulunabilir. Bu da kâğıdın kalınlığına, sertliğine bağlıdır. Bu bakımdan, meselâ ikinci hamur kâğıdın 60 gramlıktan 110 gramlığa kadar çeşitli şekilleri olur. Buna kâğıdın «gramajı» denir. «Gramaj» 1 $m.^2$ nin ağırlığıdır.

KAĞIZMAN

Doğu Anadolu Bölgesi'nin Erzurum-Kars bölümünde Kars iline bağlı bir ilçedir. Topraklarını doğuda aynı ilin Tuzluca, güneyde Ağrı ilinin merkez (Karaköse), batıda Kars'ın Sarıkamış, kuzeyde aynı ilin merkez ve Digor ilçeleri çevirir. Merkez bucağından başka Kötek adında bir bucağı, 60 köyü vardır.

Yüzölçümü: 1.679 km^2

Nüfusu: 31.722 (1960 sayımı)

Kağızman ilçesinin arazisi batı-doğu doğrultulu derince kazılmış Aras vâdisiyle bu çukur alanın kuzey ve güneyinde yer alan yüksek dağları kaplar. Güneydeki dağlar daha yüksektir. Kağızman kasabası güneyinde Aşağıdağ, bunun doğusunda piramit biçimi kütlesiyle uzaklardan dikkati çeken Perli Dağı (3.245 m.) ilçenin önemli dağlarıdır.

Kağızman'da, genel olarak, kışlar soğuk geçerse de, Aras vâdisinde yazlar oldukça sıcak olur. Kağızman'ın önemli akarsuyu olan Aras nehri ilçe içinde Kötek deresi, Değirmendere, Akçay derelerini alır. Kağızman'da orman azdır. Meyvacılık, sebzecilik gelişmiştir. Bu bakımdan, Kağızman ilçesi Kars şehrinin meyva ve sebze kaynağı durumundadır.

Kasaba. — İlçe merkezi Kağızman kasabası Kars şehrine 85 km. uzaklıkta kurulmuştur. Denizden 1.600 m. yüksekte bulunan kasabanın asıl çekirdeği Çarşı mahallesidir Bütün resmî daireler, dükkânlar, oteller, kahveler bu kesimdedir. Dükkânlar genişçe bir meydanı çevirir. Bu meydanın bir kenarında da Belediye Parkı bulunur. Kasabanın nüfusu 8.000'e yakındır (1960 sayımı: 7913).

Kasabanın içme suyu 1939'da 4 km. mesafeden demir borularla getirilmiş, dört çeşmeye verilmiştir.

Kasabada tarihî eser hemen hemen yok gibidir. Yalnız, Rus işgali sırasında yapılmış taş kışla ile bir de kilise vardır.

KAĞIZMANLI HIFZI (1893-1918)

Ünlü halk şairlerimizdendir. Kars'ın ilçelerinden Kağızman'da doğduğu için bu adla tanınmıştır. Asıl adı Recep'ti, şiirlerinde Hıfzı adını kullanırdı. Babasının gayretiyle dokuz yaşındayken hafız oldu, okuma-yazma öğrendi. Birçok halk şairi gibi o da, yazın toprak işçiliğinde, rençberlikte çalışır, bahçecilikte, meyva işçiliğinde hayatını kazanırdı. Şiir söylemeye on beş yaşındayken başlamıştı. Gene birçok halk şairinin hayatında önemli değişiklikler yapan maceralara benzer bir olay, onun da başından geçti. 1908'de bir komşu kızına âşık oldu. Kızı kendisine vermedikleri için avunmasını şiir söylemekte buldu. 1911'de sevdiği kızla evlendiyse de bir yıl sonra ikinci bir sevdaya tutuldu, baldızı Ayşe'yi sevdi. Kağızmanlı, bu garip sevgiyi açıklıyamadığından, gizli tuttu. Sevdiği kızı unutabilmek için Kağızman'dan Şabanlar köyüne kaçtı. En güzel, en içli şiirlerini de, sevgilisinden üç saat uzaktaki bu köyde söyledi.

Değerli halk şairinin ölümü de çok genç yaşında oldu. Erzurum ve Sarıkamış civarından kaçan Ermeni çeteleri tarafından şehit edildi.

KAĞIZMANLI HIFZI'NIN AĞITLARINDAN

....

Kara yerde mor menekşe biter mi?
Yaz baharda ishak kuşu öter mi?
Bahçede alışan çölde yatar mı?
Uyan garip bülbül, göllerin hani?

Emmim kızı, aç kapıyı, gireyim.
Hasta mısın, halin, hatrın sorayım.
Susuz değil misin, bir su vereyim.
Çaylarda çalkanan sellerin hani?

Civan da canına böyle kıyar mı?
Hasta başın taş yastığa koyar mı?
Ergen kıza beyaz bezler uyar mı?
Al giy, allı balam, şalların hani?

Sen de Hıfzı gibi tezden uyandın.
Uyandın da taş yastığa dayandın.
Aslı Han'ım gibi kavruldun, yandın.
Yeller mi savurdu, küllerin hani?

KAHİRE

Mısır'ın başkenti, Afrika kıtasının en büyük şehridir. Nüfusu 4 milyonu bulmuştur.

Kahire, Nil nehrinin doğu kıyısında, Nil çatalağzının başladığı yerde, ülkenin ekim bakımından en elverişli toprakları üzerinde kurulmuştur. İskenderiye şehrinin 200 kilometre güneydoğusunda, Süveyş'in 135 kilometre batısında olan bu şehir aynı zamanda eski bir kervan yolu üzerinde bulunmaktadır. Şehrin adı Arapça'da «Muzaffer Şehir» anlamına gelen «El-Kaahire» dir.

Kahire, yüzyıllar boyunca doğuyla batının birleştiği en önemli merkezlerden biri olmuştur. Bugün bu şehirde, Mısırlılar'dan başka, Türkler, Araplar, Zenciler, çeşitli Avrupalılar gibi, birçok insanlar bir arada yaşamaktadır.

Kahire'de, genel olarak, yumuşak güneşli bir iklim hüküm sürer. Şehrin 8 kilometre uzağında olan ünlü Ehramlar'ı görebilmek, kışlarını Kahire'nin yumuşak ikliminde geçirebilmek için her yıl buraya binlerce turist gelir.

Kahire şehri, biri Avrupa medeniyetinin etkisiyle gelişmiş; diğeri yerli halkın yaşadığı iki bölümden meydana gelmiştir. Yerli halkın yaşadığı eski bölüm, dolambaçlı dar sokakları, kafesli pencereleri, cumbaları olan dört, beş katlı ahşap evleriyle tam bir Doğu şehridir. Bu bölümdeki sokaklarda, günün her saatinde atlı arabalarla, eşeklerle, develerle geçen insanlara raslanır. Dar sokakların

iki tarafını «pazar» adı verilen açık dükkânlar çevirir. Kahire'de nüfusun ezici çoğunluğu Müslümandır. Şehirde 200'den fazla cami vardır, eski binaların arasından pembe, kahverengi minareler yükselir. Bu camiler Arap mimarlığının en güzel örneklerindendir. Kahire camilerinden en önemlilerinden biri Ahmet İbni Tulun Camisi'dir. Bu cami, kare şeklindeki bir binadan, dört minareden, fevkalâde bir zevkle yapılmış olan bir kubbeden meydana gelmiştir. Minarelere çıkan merdivenler binanın dışına yapılmıştır. Bundan başka, 1300'de yaptırılmış olan Sultan Hasan Camisi de Kahire camilerinin en güzellerinden biridir.

Kahire'nin yeni bölümü, eski bölümden tamamiyle farklıdır; tam bir Avrupa şehrine benzer. Bu bölümü, geniş, ışıklı bulvarlar, kenarında modern dükkânların sıralandığı düzgün caddeler, yeni tarz evler, oteller meydana getirir. Kahire'de oturan Avrupalılar, zengin Mısırlılar şehrin bu bölümünde yaşarlar. Ayrıca, hükümet binaları, iş merkezleri, eskiden kıralın oturduğu saray da yeni bölümdedir.

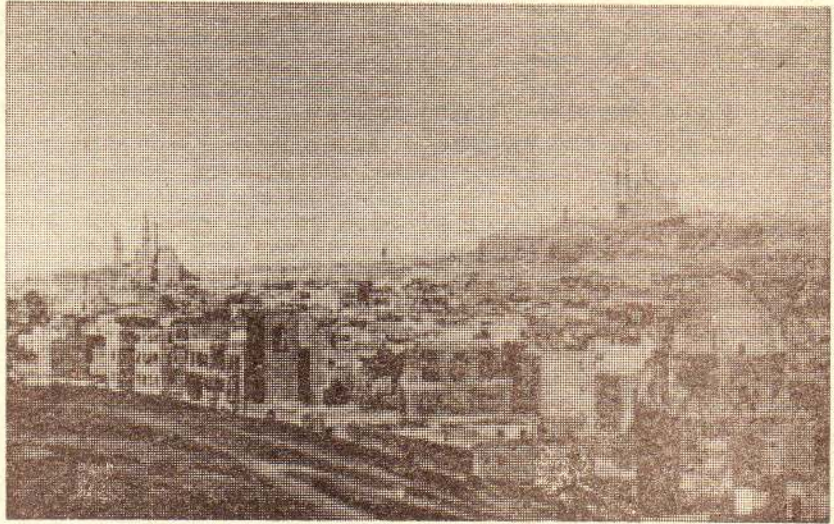
Kahire aynı zamanda Mısır'ın bilim ve öğrenim merkezidir. Burada bulunan birçok okuldan en önemlisi El Ezher Üniversitesi'dir. Bu üniversitenin 12.000 öğrencisi vardır. Kahire'nin Millî Müzesi, tarihî kalıntılar bakımından oldukça zengindir. Burada, Firavunlar'ın, Eski Mısır Kraliçeleri'nin mezarlarında bulunmuş olan değerli eşyalar saklanmaktadır.

Kahire, endüstri bakımından Mısır'ın en gelişmiş şehridir. Başlıca endüstrileri arasında, dokuma, altın, gümüş işleri, çiçek yağı, madenî eşya yapımı bulunur. Kahire, Sudan'dan devekuşu tüyü, hayvan derisi, fildişi; Hindistan'dan şal; Türkiye'den tütün ithal eder.

Tarih. — Kahire ilk defa Fatımî halifeliğinin merkezi olarak kurulmuştur. 1517'de şehir Osmanlı Türkleri tarafından zaptedildi. 1798'de Kahire'yi Napoléon idaresindeki Fransız kuvvetleri işgal etti, Fransızlar şehri 1801'e kadar ellerinde tuttular. 1882'de İngilizler'in idaresi altına giren Kahire, 1922'de serbest bir kırallık olan Mısır'ın başkenti oldu. İngilizler Kahire'yi, I. ve II. Dünya Savaşları sırasında önemli bir askerî üs olarak kullandılar.

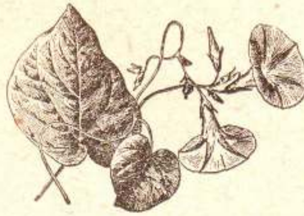
Kahire'de Sultan Hasan Camisi

Kahire, 4 milyona yaklaşan nüfusuyla yalnız Mısır'ın değil, Afrika'nın da en kalabalık şehridir. Ünlü Mısır ehramları şehrin 8 kilometre kadar uzağında kalır.

KAHKAHA ÇİÇEĞİ

Beyaz çiçekler açan tırmanıcı bir süs bitkisidir, «gündüzsefa», «çit sarmaşığı» da denir. Çiçeklerinin kenarı mavi bir çizgiyle çevrilidir.

Kahkaha çiçeğinin yapraklı bir dalı

İkiçeneklilerden olan kahkahaçiçeğinin 150 kadar çeşidi vardır. Bazı çeşitlerinden eczacılıkta faydalanılır.

KÂHTA

Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin Orta Fırat bölümünde Adıyaman iline bağlı bir ilçedir. Topraklarını doğuda aynı ilin Gerger ve Urfa'nın Siverek, güneyde aynı ilin Hilvan, batıda Adıyaman'ın Samsat, merkez ve Çelikhan ilçeleri, kuzeyde, Malatya'nın merkez ve Pütürge ilçeleri çevirir. Merkez bucağından başka Alut, Narince, Sincik, Tokaris adında bucakları, 84 köyü vardır.

Yüzölçümü: 1.966 km²

Nüfusu: 56.257 (1960 sayımı)

Kâhta İlçesi, Güneydoğu Toroslar'ın eteklerinden Fırat'a doğru alçalan, yer yer vâdilerle yarılmış engebeli araziyi içine alır. Fırat nehri ilçenin güneydoğu sınırını çizer. Buna karışan Kâhta Çayı (Cendere Suyu) ilçeyi kuzeybatı - güneydoğu doğrultusunda keser. Sert bir iklimi olan ilçede bu sertlik daha çok yazların sıcaklığı ile kendisini gösterir. Başlıca geçim çiftçiliğe dayanır. Buğday, arpa, mısır, çeltik, mercimek, nohut, pamuk, tütün yetiştirilir.

Kasaba. — İlçe merkezi Kâhta kasabası il merkezi Adıyaman'a 43 km. uzaklıkta, denizden 750 m. yüksekte kurulmuştur. Adıyaman'dan buraya gelen yol daha bozuk bir şekilde Siverek'e (doğuya) doğru devam eder. Tek mahalleden meydana gelen Kâhta kasabası 3.871 nüfusludur (1960 sayımı). Kasaba yakınlarında Karakuş Tepesi ve Cendere Köprüsü adlarında iki tarihî eser vardır.

Kâhta Kalesi. — Adıyaman ilinin kâhta ilçesindedir. Ortaçağda İslâm dünyasının en müstahkem kalelerinden biriydi. Kâhta'nın adı, ilk defa, Haçlı Savaşları'nı anlatan Doğulu yazarların eserlerinde geçer. Malazgirt Savaşı'ndan sonra Kâhta Kalesi birçok el değiştirdi. 1177 yılında Kılıç Aslan Malatya'yı zaptettiyse de bu sırada Kâhta kalesini almadığı tahmin edilmektedir. Kale 1226'da Selçuklular'ın eline geçmiştir.

Kalenin kuzey ve güneyi Kâhta Çayı'na dayanmıştır. Zaptı çok güç, kayalık bir yerdedir. Osmanlılar tarafından zaman zaman tamir edilmiştir.

KAHVALTI

Sabah veya ikindi vakti verilen hafif yemeğe «kahvaltı» denir. Sabahları aç karnına kahve içmemek için, ondan önce hafif bir şey yemek âdet olmuş, bunun üzerine kahve içildiği için bu yemeğe «kahve-altı» denilmiştir.

Kahvaltıda, çoğunlukla, tereyağ, reçel, peynir, zeytin, yumurta, sucuk, pastırma yenir, süt, çay içilir. Bazı milletler sabah veya ikindi kahvaltısını daha kuvvetli yiyiceklerle yaparlar, ondan sonraki yemekleri hafif yerler.

Kahvaltı besleyici bir yemektir, hele sabah kahvaltısında iyi besin alanların soğuk algınlığı gibi bazı hastalıklara karşı daha dayanıklı oldukları görülmüştür. Şişmanlamak istidadında olanlar kahvaltılarını daha hafif yapmalıdırlar. Böylece, vücudu beslenmeden alıkoymadan, yağlanmayı önlemek kabil olur.

Damarlarında sertlik, kalblerinde, karaciğerlerinde hastalık olanlar kahvaltılarını yalnız elma, armut, şeftali, kayısı, portakal, mandalina gibi meyvalarla yapmalıdırlar, çünkü bu gibi meyvalar hem vitamin bakımından zengindir, hem de mideye, barsaklara hoş bir dolgunluk vererek pekliği, sıkıntıları ortadan kaldırırlar.

KAHVE

Çayla beraber yeryüzünde en çok kullanılan içecek

KAHVE, sıcak iklimlerde yetişen bir ağaçtır; bunun çekirdeği kavrulup dövüldükten sonra suda kaynatarak yapılan içeceğe de «kahve» denir.

Kahve ağacı bitişik taçyapraklı ikiçenekli bitkilerin kökboyasıgiller familyasındandır. Kahve yetiştirilen bölgelerde sıcaklığın 15 - 16°'nin altına düşmemesi gerekir. Bundan başka, kahve ağacı, deniz yüzeyinden 300-600 metre arasındaki yüksekliklerdeki yayiaları, kumlu, demirli, volkanik kayaların meydana getirdiği külrengi toprakları sever. Kahve çiftliklerinin kurulduğu yerlerde hava temiz, açık, kuru bulunmalı, topraklar ise, akaçlama (drenaj) meydana gelebilmesi için eğimli olmalıdır.

Kahve en çok Brezilya'da yetişir. Ondan sonra başlıca kahve üreten ülkeler, Kolombiya, Venezuela, Orta Amerika, Meksika, Arabistan, Afrika, Kenya ve dolayları, Hindistan, İndonezya, Antiller, Büyük Okyanus adaları, bu adaların arasında da özellikle Hawaii ve Filipinler'dir.

Kahve ağacının koyu renkli parlak yaprakları, bunların arasında, yasemine benziyen yıldız biçimi çiçekleri vardır. Bu çiçekler, bitkiye, üzerine kar yağmış bir ağaç görünüşü verir. Yabani olarak yetişen kahve ağaçlarının boyu 6-7 metre, hattâ daha da uzun olur; yalnız özel olarak yetiştirilen ağaçlara ancak 2 - 2,5 metrelik bir boy verilir. Böylece, meyvalar ağaç üzerinden kolaylıkla toplanabilir.

Kahve ağacı hem tohumdan, hem de sürgünden yetiştirilebilir. Bunlar ilk dikildiği zaman bol su ve gölge isterler. Meyvalar olmaya başlayınca gittikçe daha az su verilir. Kahve ağaçları üç yaşındayken meyva vermeye başlar, aşağı yukarı 30-40 yıl meyva vermekte devam eder. Bazı durumlarda yüz yıla yakın meyva verdikleri de görülmüştür. Kahve ağacının meyvaları kiraza benzer. Bunlar önce yeşildir, sonradan sararır, kızarır, kıpkırmızı olduğu zaman kurumaya, buruşmaya başlar. Meyvaların yumuşak, sarı olan tarafı, yumurta biçimi ikiz çekirdeği sarar. İşte bunlar bildiğimiz kahve çekirdekleridir. Bazan meyvaların içinde, bezelye tanesine benziyen bir tek çekirdek bulunur. Bunlar dikkatle ötekilerden ayrılıp toplanır, çünkü piyasada daha değerlidir. Kahve ağacından, genel olarak, ilk ürün, asıl ürün, son ürün olmak üzere yılda üç kere ürün alınır.

Toplanan kahve taneleri işlenecek yerlere götürülür, çekirdekler meyvalardan ayrılır, temizlenir. Kahve çekirdeği, beyaz, ince, zar gibi sert bir kabukla örtülüdür. Bu kabuklar, çekirdek güneşte kurutulduktan sonra çıkarılır. Temizlenmiş kahve çekirdekleri bir makineye konur burada kırık taneler, tozlar, kumlar ayıklanır. Sonra çekirdekler çuvallara konur, satılmak üzere piyasaya gönderilir.

Böylece, elde edilen kahve çekirdeği kemik kadar serttir ve bu durumdayken, çekirdeklerde bildiğimiz kahve lezzeti, kokusu bulunmaz. Bunlar ancak kahve kavrulduktan sonra meydana gelir, çünkü kahveye kokusunu veren kafein ve daha birçok kimyasal madde, kahvenin kavrulmasiyle ortaya çıkar. Kahve çekirdekleri ne kadar eski ise, kavrulduktan sonra o kadar lezzetli, kokulu olur.

Kahve, ya «çekirdek» olarak, ya da «çekilmiş» (kavrulup övütülmüş) olarak satılır. Kavrulup değirmende çekildikten sonra kısa zamanda bayatlıyacağı için, çekirdek kahve tercih edilir. Bunu alanlar kendileri kavurup «kahve değirmeni» nde çekerler.

Kahve Çeşitleri

Kahve çeşitleri, yetiştirildikleri yerlere, biçimlerine, renklerine lezzetlerine, tanelerinin düzgün olup olmamasına göre adlandırılır. Meselâ Brezilya'nın güneyinde yetiştirilen kahve, Santos limanından gemilere yüklendiğinden «Santos Kahvesi» diye anılır. Arabistan'da, Yemen'de yetiştirilip Mokka limanından ihraç edilen kahveye «Mokka (yemen) kahvesi» denir. Cava yakınlarında yetiştirilen kahveler de «Cava Kahvesi» diye tanınır. Bunlardan «Santos (Brezilya) Kahvesi», büyük, yeşilimsi taneli, orta derecede kuvvetlidir; «Yemen Kahvesi», koyu yeşilden neftiye kadar çeşitli renkleri olan küçük taneli bir kahvedir; «Cava Kahvesi» sarıyla kahverengi arasında değişen renklerde, iri taneli, kuvvetli bir kahvedir.

Kahvelerin, biçim, renk, lezzet bakımından değişik olması, kahve ağaçlarının yetiştirildiği bölgelerin deniz yüzeyinden yüksekliği, iklimi, topraklarının cinsi, ağacın yaşı ile ilgilidir.

İstatistiklere göre kahve, dünyada en çok Amerika Birleşik Devletleri'nde kullanılmaktadır. Dünyada elde edilen kahvenin üçte ikisi orada harcanır. En çok kahve içilen ülkelerin başında Amerika Birleşik Devletleri'nden sonra sırayla, Fransa, Belçika, İtalya, İngiltere, İsveç ve Kanada gelmektedir.

Kahvenin Keşfi ve Yayılışı

Kahvenin ilk olarak nasıl bulunup, insanlar tarafından kullanılmaya başlandığı hakkında anlatılan birçok hikâyeler vardır. Bunlardan

KAHVE PİŞİRME USULLERİ

KAHVENİN içecek olarak hazırlanmasında, birçok ülkelerin, kendilerine göre değişik usulleri vardır. Bunlardan, bizim «alaturka kahve» dediğimiz, bütün dünyada «Türk kahvesi» diye tanınan kahve, çekilmiş kahvenin suyla karıştırılıp pişirilmesiyle yapılır. «Alafranga kahve» diye tanınan kahveler ise, genel olarak, iri çekilmiş kahve tanelerinin üzerinden kaynar su geçirilmekle, sonradan içine süt, ya da krema karıştırmakla hazırlanır.

Yapraklı bir kahve bitkisi dalı

Alafranga Kahve

Bu çeşit kahvelerin pirişilmesi için cam kavanoz şeklindeki özel kablar kullanılır. Üst üste iki kavanoz şeklinde olan bu kablardan bir tanesine kahve, ötekine su konur. Suyun bulunduğu kavanozun altındaki ocağın sağladığı ısı ile su kaynar, ince bir borudan kahvenin bulunduğu kavanoza geçer. Su ilk ısısını kaybettikten sonra, kahveyle karışmış olarak yeniden birinci kavanoza akar. Böylece, kahve telvesiz olarak hazırlanmış olur. Kahvenin daha sert olması isteniyorsa, suyun bir kere daha kaynayıp kahvenin üzerinden geçmesi sağlanır. Alafranga kahvenin hazırlanmasında, bir fincan su için bir kaşık kahve konur.

Alafranga kahvenin bir de pişirilmeden içilen bir çeşiti vardır. «Café espresso» (çabuk kahve) diye adlandırılan bu kahve, özel olarak hazırlanmıştır, kakao gibi, fincana doğrudan doğruya konur, üzerine sıcak su boşaltılır, şeker konur, karıştırılarak içilir.

Alaturka Kahve

Türkiye'de olduğu gibi birçok doğu ülkelerinde de yapılan alaturka kahve, cezve denilen kablarda pişirilir. Bu kahve, isteğe göre ya «şekersiz» (sade), «az şekerli», «orta şekerli», «çok şekerli» olmak üzere ayarlanır. Alaturka kahvede bir fincan için, bir kaşık kahveye, sade yapılacaksa hiç şeker konmaz; az şekerli olacaksa yarım kaşık şeker konur; orta şekerli olacaksa, kahve kadar, yani bir kaşık şeker konur; çok şekerli olacaksa iki kaşık şeker konur. Böylece bir kişi için bir fincan su, bir kaşık kahve, isteğe göre şeker konan cezve, ocağın üzerine yerleştirilir, kahve köpürünceye kadar kaynatılır.

Alaturka kahvenin en önemli özelliği çok köpüklü olabilmesindedir. Bunu sağlıyabilmek için de su önceden ısıtılmamalı, kahvesi az olmamalıdır; ayrıca, cezveye önce kahveyle şekeri, sonra suyu koymalı, bunları kaynamadan önce iyice karıştırıp sonradan karıştırmamalıdır.

bir tanesine göre III. yüzyılda, işkence cezasından kaçarak Habeşistan'a yerleşen birkaç rahip buradaki Kaffa şehrinde hayvan yetiştirerek geçiniyorlardı. Bir gece, hayvanların bir türlü uyumadıklarını, garip bir şekilde hoplayıp zıpladıklarını gördüler. Bunun neden ileri geldiğini anlıyamadılar. Bu hal günlerce sürdü. En sonunda rahiplerden biri, hayvanların bütün gün ne yaptıklarını gözledi, bunların oralarda yetişen tuhaf, yabani bir bitkiyi yedikten sonra zıplamaya başladıklarını farketti. Yanılıp yanılmadığını anlıyabilmek için kendisi de bu bitkinin meyvalarından biraz tattı. Gece olunca rahibin gözüne uyku girmemişti. Kendini her zamankinden daha zinde, daha canlı hissediyordu. Böylece «kahve» adı verilen bitki keşfedilmiş oldu.

Kahvenin keşfine dair anlatılan hikâyelerden gerçeğe en yakın olanı budur, çünkü kahve ağacının ilk yetiştirildiği bölgenin, Habeşistan olduğu bilinmektedir. Ayrıca, XV. yüzyılda, Mekke'ye giden Hacılar'ın, uzun yolculuğa, bu yolculuk sırasındaki yorgunluğa dayanabilmeleri için kahve tanelerini demliyerek suyunu içtikleri tarih kaynaklarından anlaşılmaktadır.

Kahve içmek âdeti daha sonra, Araplar vasıtasiyle buradan İstanbul'a geçmiş, zamanla bu alışkanlık Türkiye elçileriyle Venedik'e, İngiltere'ye, Fransa'ya, Avrupa'nın daha birçık ülkelerine tanıtılmıştır. XVII. yüzyılda Avrupa'da kahvehaneler açılmaya başladı, kısa zamanda bu kahvehaneler moda düşkünlerinin, siyaset adamlarının, artistlerin, yazarların sık sık uğradıkları yerler haline geldi. Bu şekilde kurulmuş olan bu toplantı yerlerinden, bugünkü klüpler doğmuştur.

Öte yandan, kahve tarımı Yemen'den Cava'ya geçti, daha sonra da her iki yarım kürenin tropikal bölgelerine yayıldı.

Bugün dünyadaki kahve üretiminin aşağı yukarı dörtte üçünü karşılıyan Brezilya kahve çiftlikleri, bir hikâyeye göre, bir tek kahve ağacından türetilmiştir. Cava'daki Felemenk kahve çiftliklerinden birkaç kahve fidanı Fransa Kıralı'na hediye olarak gönderiliyor, kıral da bunları, yetiştirilmek üzere Antiller'e yolluyor. Fidanları Antiller'e götüren gemi yolda fırtınaya tutuluyor, yolculuk çok uzun sürdüğünden fidanlar kurumaya başlıyor, ancak bir tanesi sağlam kalıyor. Gemide su da gittikçe azaldığından, kahve fidanını Antiller'e götürmeyi üstüne alan memur, kırala karşı bağlılığını göstermek üzere, içeceği suyu bitkiyle paylaşmış, böylece fidanlardan bir tanesi Antiller'e ulaşabilmiş. İşte bu bir tek ağaçtan Yeni Dünya'daki bütün büyük kahve çiftlikleri meydana getirilmiştir.

Sağlık Bakımından Kahve

Kahvede % 1-2 kadar «kafein» vardır (Bk. Kafein). Bundan başka, kahvede azotlu, yağlı, şekerli maddeler, madenî tuzlar da bulunur.

Kahvenin vücudumuz üzerindeki etkisi «kafein» den ileri gelir. Bu madde beyinde uyarıcı bir etki yarattığı için, uyku ve yorgunluk hallerinde, alkol ve afyon gibi uyuşturucu maddelerle zehirlenmede, yarım baş ağrısında, sinir ağrılarında faydalı olur. Ayrıca, kalbi kuvvetlendirip kan dolaşımını kolaylaştırır.

Kahve, yorgunluğu giderir, vücuda kuvvet ve çeviklik verir. Yalnız, kahvenin aşırı derecede kullanılması insanda uykusuzluk, çarpıntı, sinirlilik doğurur.

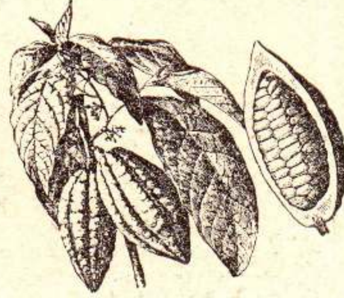
Öte yandan, kahve küçük çocuklara, kan basıncı (tansiyonu) yüksek olanlara, sinirli kimselere yaramaz. Özet olarak diyebiliriz ki kahvenin azı faydalı, çoğu zararlıdır.

KÂİNAT (Bk. EVREN)

KAKAO

Sıcak iklimlerde yetişen bir ağaçtır, badem biçimi tanelerinden, kahve gibi içecek olarak kullanılan, çikolata yapılan bir un çıkarılır.

Kakao ağacı, bitkilerin, ikiçenekliler sınıfındandır. Yaprakları, yaz, kış, hiç dökülmeden yeşil kalır, üzerinden çiçek eksik olmaz. Boyu, 8 - 10 metre arasındadır. Yaprakları büyük, geniş, cilâlı, koyu yeşildir, alt kısımları kırmızıdır.

Kakao ve meyvasının açılmış şekli

Kakao ağacının meyvaları, ağacın gövdesinden, kalın dallarından salkımlar halinde sarkar. Küçük bir hıyar boyunda olan bu meyvalar önceleri yeşildir, olgunlaşmaya başlayınca kırmızıya çalan sarı bir renk alır. Meyvalar ağacın gövdesine, kalın dallarına kısa bir sapla bağlıdır. Meyvanın, 10 - 15 milimetre kalınlığında, sert, deri gibi bir kabuğu; pembe, yumuşak içi; sayıları 30 - 50 arasında değişen, beş, altı sıra halinde, beyaz, ya da açık mor renkli taneleri vardır. Badem biçimindeki bu taneler, «kakao» dediğimiz içeceğin ve çikolatanın ham maddelerini meydana getirir (Bk. Çikolata). Tanelerden, ayrıca, çeşitli şekerlerin, ilâçların yapımında kullanılan kakao yağı çıkarılır.

Kakao ağacı en çok Amerika'nın tropikal bölgelerinde, ayrıca Batı Afrika'da Altın Kıyısı (Ghana), Nigeria, Fransız Afrika Birliği; Güney Amerika'da Brezilya, Ekuador, Venezuela; Antiller ve Meksika'da yetişir. Kakao ağacı önce fidanlıklarda yetiştirilir. Beş yıllık olunca meyva vermeye başlar. Orta Amerika'da, Meksika'da yaşıyan yerli halk, yakın zamanlara kadar bu değerli ağacın tanelerini para yerine kullanırlardı. Kakao yetiştirmek hem çok masraflı, hem de oldukça büyük gelir getiren bir iştir, tropika ülkelerinin başlıca gelir kaynaklarından biridir.

Kakao ağacının meyvaları içinden çıkarılan taneler, birçok işlemlerden sonra kızıl kahverengi bir un haline getirilir. Bu unun hazırlanması için yapılan ilk işlem, kakao meyvasının içindeki taneleri ayıklayıp toplıyarak bunları, ekşitmek üzere özel bir fırında bekletmektir, çünkü ekşiyen tanelerin üzerindeki kabuğu çıkarmak kolay olur. Sonra, kabuğundan ayrılmış olan taneler, içi su dolu büyük kazanlara doldurulur, iyice temizleninceye kadar karıştırılıp yıkanır. Islanan taneler küflenmesin diye iyice kurutulmak üzere ya güneşe serilir, ya da suni olarak sağlanan bir ısıda kurutulur. Kakao, taneli olarak ihraç edilecekse, çuvallara, fıçılara yerleştirilerek vapurlara yüklenir. Unu çıkarılacaksa, tanelerin güneşte kurutulmuş olması yetmez; kavurmak da gerekir. Kavrulan tanelerin dışını örten son kabuk da böylece çıkarılınca ortada yalnız içler kalır. Bu içler kızdırılmış tekerlekler arasında övütülür. Kakao içi, övütülme sırasında, sıcağın etkisiyle erir, sıvı halinde, geniş kabların içine akar. Burada cenderelere aktarılarak yağı çıkarılır. Yağı çıktıktan sonra katılaşan kakao, yeniden övütülerek çok ince bir toz haline getirilir.

Küçük paketlerin içinde satışa çıkarılan kakao tozunu içebilmek için, bundan bir fincana bir kaşık konur, isteğe göre bir, iki, ya da üç kaşık şeker katılır, ayrıca ısıtılmış olan su fincana boşaltılıp karıştırılır. Kakao, kahve gibi cezvede pişirilerek de içilebilir. Sütlü kakao sevenler ya fincanlarına, ya da cezveye biraz süt ilâve ederler.

Çikolata, kakaodan yağı çıkarılmadan yapılır (Bk. Cikolata). Kakao yağı, şeker yapımında olduğu gibi, el, yüz, saç için hazırlanan pomatlarda da kullanılır.

Sağlık Bakımından Kakao

Kakao, çok faydalı, bol kalorili bir besindir. Bileşiminde % 40 karbohidrat, % 22 yağ, %18 protein vardır.

Kahvede olduğu gibi kakaoda da «kafein» vardır. Bu bakımdan, kakao da beyin ve sinir üzerine uyarıcı bir etki yapar. Ayrıca, kakaoda «teoloromin» denilen bir madde vardır ki bundan da idrarı söktüren, vücuttan zehirleri dışarı atan, böbrekteki iltihapları iyileştiren ilâçlar yapılır.

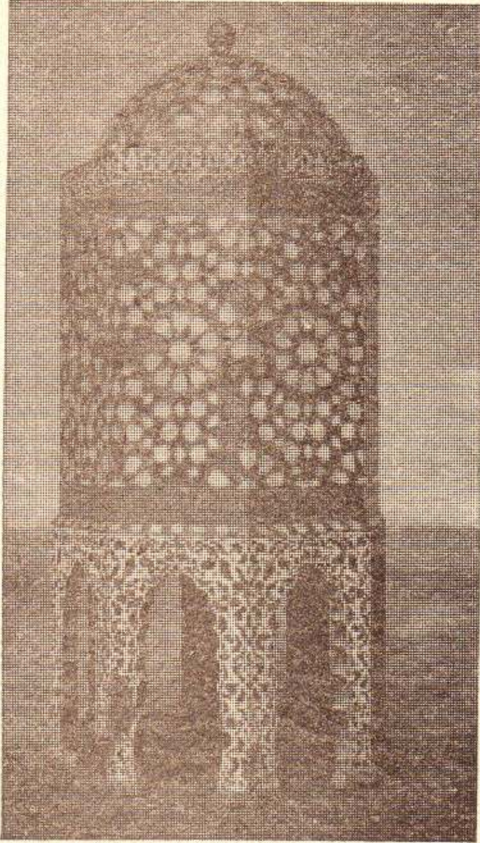
Bu bakımdan, kakao faydalı bir içecektir. Yalnız, kahve gibi kakaonun da fazlası zararlıdır, hele hafif besinler almak zorunda olanlar bu yağlı maddeden kaçınmalıdırlar.

KAKMACILIK

Taşın, tahtanın, madenin bazı bölümlerini oyup bu oyuklara daha kıymetli başka bir maddeden, ya da madenden o yuvalar biçiminde gömmekle yapılan süsleme işlerine «kakma» denir.

Adi bir taşı oyarak içine mermer parçalarından şekiller gömmek, abanoz üstüne sedef parçaları, ceviz tahtası üstüne fildişi, ya da kemik parçalarını yerleştirmek gibi işler, kakmacılık sanatının en çok raslanan örneklerindendir. Tahta, demir üstüne altın, gümüş parçaları gibi değerli madenler kakılarak yapılan, gümüş, altın süs eşyalarının, bibloların üstüne değerli taşlar, mücevherler gömülerek yapılan kakmacılık eserleri vardır.

Kakmacılık en çok tabaka, çubuk, baston, biblo, bıçak, tüfek, çeşitli mobilyaların süslenmesinde kullanılan bir sanattır. Bu işle

Kakmacılık, Türkler arasında en gelişmiş el sanatlarındandır. Üzeri sedef kakma rahleler, masalar, sehpalar, daha birçok eşyalar, kakmacılığın Türkler arasında ne kadar ilerlediğini gösterir. Fotoğrafta, bugün İstanbul'da Topkapı Sarayı Müzesi'nde bulunan üzeri sedef kakma bir Kuran dolabı görülüyor.

süslenmiş eşyalara, kakmada kullanılan maddeye göre «gümüş Kakmalı», «altın kakmalı», «sedef kakmalı», «fildişi kakmalı» gibi adlar verilir.

Kakmacılık sanatında Türkler çok ilerlemişlerdi. Eskiden Türkler'de, bıçak, kılıç, kama, kalkan, tüfeklerin, daha birçok silâhların üzerine altın kakma ile süsler yapılır, yazılar yazılırdı. Kakmacılık, eski devirlerde, bütün Müslüman milletlerde rağbet bulmuş bir sanattı.

Kakmacılığın bir de «tel kakma» denilen şekli vardır. Tel kakma en çok Şam'da ilerlemiş olduğundan, bu sanata «Şam kakması» da denir. Kakmacılığın bu şekli ya pirinç, ya da gümüş üstüne açılan yuvalara, altın, gümüş tel ve çubuklar kakarak yapılır. Eski devirlerde Şam'da, böyle maden üzerine altın, gümüş kakma olarak çok güzel sanat eserleri yapılmıştır. Tel kakma, maden üzerine olduğu gibi, tahtaya oyulan yivler içine değerli bir madenden teller, çubuklar gömerek de yapılır.

«Kakma» tâbiri, madenî bir levhanın arkasına ya bir mille, ya bir kalıpla vurularak levhanın yüzüne kabartma süsler meydana getirerek yapılan işler için de kullanılmıştır: «Kakma ayna» «kakma tepsi» gibi. Yalnız, bu çeşit işleri kakmacılık sanatı ile karıştırmamak gerekir, çünkü iki iş arasında çok fark vardır. «Kakma» bazı maddelerin oyuklar içine sıkıca yerleştirilip kakılmasiyle yapılan işlerdir; arkadan vurularak yapılan kabartma işlerine, eskiden olduğu gibi «çarpma» demek daha doğrudur.

Kabartma işlerinin kalıba basılarak yapılmış olanlarına ise «çakma»; kalemle oyularak işlenmiş olanlarına da «çalma» denir.

Bunlardan başka bir de, madenî bir levhanın yüzünde açılan yuvalara eritilmiş başka bir madde dökülerek yapılan kakma işi vardır. Bu sanata «savat» adı verilir. Savat, çarpma, çakma ve çalma sanatlarından farklı olarak kakmacılığın bir çeşididir. Kakma işleri, genel olarak, ucu keskin çelik bir kalemle — «kakma kalemi» ile — yapılır.

KAKTUS (Bk. ATLAS ÇİÇEĞİ)

KAKULE

Hindistan, Seylan, Siyam gibi sıcak Doğu ülkelerinde yetişen bir bitkidir. Zencefilgillerden bir ağaççık olan kakulenin çekirdekleri mercimekten biraz küçük, sert kabuklu, beyazımtırak, toparlakça bir tanedir. Hoş bir lezzeti ve kokusu vardır; bundan dolayı, baharat gibi kullanılır. İriliğine göre «küçük kakule», «büyük kakule», yetiştiği yere göre de «Seylan kakulesi», «Siyam kakulesi» denilen çeşitleri vardır.

Kakule iştahı açar, mide bozukluklarını, barsaklardaki gazları giderir, vücuda rahatlık verir. Faydalı bir bitki olduğu uzun zamandan beri denenmiştir.

Bu bakımdan, eski hekimlerce çok kullanılmış, ev ilâçları arasına girmiştir. Eskiden bizde çok kullanılırdı, ağız kokularını gidermek için çiğnenirdi. Zamanla eski önemini kaybetmiştir.

Kakule, meyvası ve çiçeği

KALAAZAR HASTALIĞI

Sıcak ülkelerde görülen, sıtmaya benzer bir hastalıktır, «dumdum humması» da denir.

Kalaazar mikrobu insanın dalak, karaciğer, kemik iliği gibi iç organlarına yerleşir. Hastalık oldukça yüksek bir ateşle başlar, yükselip alçalarak haftalarca sürer. Bu sırada hastanın dalağı, karaciğeri büyür, hasta günden güne zayıflar, kansızlığa düşer, derisi kararır. Hastalık bir yıl kadar sürer, bu arada hasta bir deri bir kemik kalır, verem gibi bir hastalığın da karışması üzerine ölüme sürüklenebilir.

Kalaazar hastalığının mikroplarının yayılmasında köpeklerin rol oynadığı anlaşılmaktadır. Hastalığı insanlara «tatarcık» denilen sinekler taşır. Hastaların büyük ve küçük apteslerindeki mikropları tatarcıklar insandan insana bulaştırırlar.

Korunma. — Hastalığın görüldüğü yerlerde tatarcıklarla, köpeklerle savaş gerekir. Ayrıca, insanların iyi beslenmesine, temizliklerinin sağlanmasına çalışılmalıdır.

Tedavi. — Kalaazar hastalığının tedavisinde en başta gelen ilâç antimon bileşikleridir. Başka hastalıklarla karışırsa, yerine göre çeşitli ilâçlar, antibiyotikler kullanılır.

Kalaazar, bizde, seyrek olarak, daha çok çocuklarda görülür. Bu hastalığın mikrobunun başka bir cinsi de «Şark çıbanı» denilen bir hastalığı doğurur (Bk. Şark Çıbanı).

KALABRİYA

İtalya'nın başlıca bölgelerinden biri, İtalya çizmesinin burnundaki eyalettir. Batısında Tiren Denizi, doğusunda Taranto Körfezi ile Yunan Denizi, kuzeyinde Basilicata eyaleti vardır. Güneybatısında Messina Boğazı ile Sicilya'dan ayrılır.

Yüzölçümü: 15.055 km²
Nüfusu: 2.150.000
Başkenti: Reggio

Ülke hemen tamamen dağlıktır. Güneyde Aspromonte Tepesi 1.958 metreye kadar yükselir. Önemli bir akarsu yoktur. Batı kesimlerinde Akdeniz iklimi, doğuda astropikal iklim hüküm sürer; astropikal iklim, Sicilya dışında yalnız Avrupa'nın bu bölgesine mahsustur. Tipik bitki örtüsü Akdeniz bitkileridir. Ülke ormanlar, zeytinlikler, bağlar, portakal, limon ve meyva bahçeleri ile kaplıdır. Kömür, demir, kükürt, tuz çıkarılır. İpek endüstrisi vardır. Bu eyalet, İtalya'nın en fakir ve geri bölgelerinden biridir.

Kalabriya, Napoli kırallığına bağlı bir tarih geçirmiş, bu kırallığın bütün macerasını Kalabriya da yaşamıştır. XVI. yüzyılda Türk denizcilerinin en sık uğradığı yerlerden biriydi. Türk Donanması, sık sık Messina Boğazı'ndan geçerdi. Barbaros, Messina ve Reggio şehirlerini almıştı.

KALAFAT

Tahta gemilerin, kaplamaları arasındaki boşlukları kapatılıp, teknenin su almaz duruma getirilmesine «kalafat» denir. Bu işte, tahtaların aralıkları önce üstüpü ile doldurulur, sonra üzerine zift sürülür.

Kalafat, daha çok, tahta gemiler kullanıldığı çağlarda yapılırdı. Bugün, gemilerin gövdeleri sacdan olduğu için, kalafat ancak kayık, mavna gibi küçük teknelere kalmıştır. Ayrıca, gemilerin ufak çaptaki onarılma işlerine de «kalafat» denir.

KALAN

Tunceli ilinin merkezi olan kasabadır. İskenderun - Erzurum karayolu üzerinde denizden 1.050 m. yüksekte kurulmuştur. Munzur Suyu'nun taraçaları üzerinde kurulan bu kasaba eskiden Mameki adı verilen bir köyün yerini almıştır.

Kasaba kurulurken eski kışla binaları Hükümet Konağı haline getirilmiş, çevresinde okullar, daha başka resmî daireler açılmıştı. O sıralarda ev ihtiyacı da şiddetle kendini göstermişti. Buna çare olarak eski kışla bi-

nalarından biri ev haline getirildi, lojman usulü ile memur aileleri buraya yerleştirildi. Daha sonra küçük küçük memur evleri yapıldı.

Bugün kasabanın başlıca kısımları hükümet daireleri kısmı, memur evleri kısmı, bir de toprak damlı tek sıra binalardan meydana gelen Çarşı'dır. Kalan kasabasının nüfusu 3.775'tir (1960 sayımı). Türkiyedeki il merkezleri arasında nüfusu en az olanıdır. (Bk. Tunceli).

KALAY

Gümüş gibi beyaz ve parlak, kurşundan biraz sert bir maddedir. Lâtince adı Stannum' dur. (Simgesi olan Sn buradan gelir). Eski Mısırlılar zamanından beri tanınan bir metaldir. Tunç Çağı'ndan beri kullanılmaktadır.

Kalayın tabiatta bulunan ve elde edilmesine yarıyan filizi «kasiterit» veya «tinston» (kalaytaşı) dır. Bu filiz saf haldeyken içinde % 78 kalay vardır. Yalnız, kasiterit kil ve kum içinde o kadar dağılmıştır ki işlenebilecek bir kütle içindeki kalay oranı % 0,6-1 kadar düşüktür. Dünyada en çok kalay elde eden memleketler Bolivya, Kongo, Nijerya' dır.

Kasiteritten kalay elde etmek için önce yüzdesi çok küçük olan kalay diyoksidin yüzdesi arttırılır. «Filizin zenginleştirilmesi» denilen bu işlem iyice övütülen filizin su akımına bırakılmasiyle yapılır. Yabancı cisimlerin su akımı ile sürüklenmesiyle filiz içinde kalay yüzdesi 70'e kadar çıkabilir. Bu işlemden sonra filiz kavrularak içindeki bazı uçucu cisimler ayrılır, kömürle yakılarak metal haline getirilir. Çeşitli şekillerde saflaştırılır. Ayrıca, eski tenekelerden de kalay elde edilir. Bu işlemde kalay ya klor gazının etkisiyle klorür haline alınır, ya da elektroliz yolu ile elde edilir.

Kalay oldukça ince levha haline getirilebilir. Adi sıcaklıkta suya dayanıklıdır, yüksek sıcaklıkta oksitlenir. Havada da yüksek sıcaklıkta oksitlenir, âdi sıcaklıkta bozulmaz.

Kalayın Müze Hastalığı

Kalayın kristalli metal halinden başka bir de ametal hali vardır. Bu ametal boz renkli, toz haldedir. —18° de sabit olan bu hali ilk defa kiliselerin bazı çan ve düdüklerinin kalay kısımlarında görülmüştür. Uzun zaman —15° soğukta kalmış olan kalayın bu haline «müze hastalığı» veya «kalay vebası» denir. Bu olay kalayın bir yerinde başlayınca bütün kalay bir süre sonra ametal haline geçer. Bu bir mikrop topluluğuna benzer. Önlemek için soğuk yerlerde kalacak kalay eşyaya bizmut veya antimon katılır.

Kalayın Kullanıldığı Yerler

Kalayın birçok madenlerle çeşitli kıymetli alaşımları vardır. En önmli alaşımlarının başında tunç gelir. Bakırla kalayın alaşımı olan tunç çok çeşitli işlerde kullanılmaktadır (Bk. Tunç). Kalay ile kurşun «lehim» denilen alaşımı meydana getirirler (Bk. Lehim).

«Britanya metali» denilen 8 kısım kalay, 1 kısım kurşun, 1 kısım bakır ve çinkodan meydana gelen alaşımdan çatal, kaşık gibi mutfak eşyaları yapılır. Kalay, antimon, bakır veya bakır, kalay, çinko ve kurşundan meydana gelen «metal antifiriksiyon» denilen bir alaşımdan da çok hareket eden makine parçaları yapılır.

Kalayın en çok kullanıldığı yerlerden biri de teneke yapımıdır. Temizlenen ince demir saçlar elektroliz yolu ile kalay kaplanarak teneke yapılır. Teneke günlük hayatımıza giren birçok eşyaların yapılmasında kullanılır. Çeşitli sıvılar, besinleri koyduğumuz kablar tenekeden yapılır. Konservecilikte de teneke kullanılır.

Kalay güç çözünen bir madendir, tuzları da zehirsizdir, onun için besinlerimizi koyduğumuz çeşitli kaplarda rahatça kullanılmıştır.

Bakırdan yapılmış mutfak kabları da kalayla kaplanır.

Kalayın bazı tuzları kumaş boyamada, basma boyacılığında, «kalay dioksit» buzlu cam ve emaye yapımında kullanılır. «Kalay disülfür» altın sarısı renktedir, «mozaik altını» denir, yaldızcılıkta kullanılır.

KALAYIN ÖZELLİKLERİ
Simgesi: Sn
Atom No. 50
Atom ağırlığı: 118,7
Yoğunluğu: 7,28
Ergime noktası: 231°,8 C
Kaynama noktası: 2.300° C

Kanımızı Hareket Ettirerek Yaşamamızı Sağlıyan Harika Tulumba: K A L B

KALB, göğüs başluğu içinde, iki akciğer arasında, yumruk büyüklüğünde bir et parçasıdır. Yalnız, bu ufak et parçası vücudun en çalışkan, en lüzumlu organlarından biridir.

Kalb, her şeyden önce, vücutta dolaşan kanın merkezidir. Kalbden çıkan kan, vücutta dönüp dolaştıktan sonra, gene kalbe döner Bu bakımdan, kalb, durmadan açılıp kapanan, içindeki kanı vücuda gönderen, gönderdiğini geri çeken bir emme-basma tulumbaya benzetebilir.

Kalb armut biçimidir, sivri ucu sol memenin altına düşer. Elimizi göğsümüzün bu noktasına koyduğumuzda kalbimizin tıp-tıp attığını duyarız.

Kalbin İç Yapısı

Dölüt, ana rahminde altı haftalıkken kalb teşekkül etmeye başlar. Bu devrede kalb, balık kalbi gibi basit bir tüpten ibarettir. Daha sonra kulakçıklar, karıncıklar belirmeye başlar. Hayatın bu ilk devresinde kalbin büyüklüğü bütün vücut büyüklüğünün dokuzda biri kadardır, yeri de boyna yakındır. Sonradan asıl yerine iner.

Kalb yukarıdan aşağıya kesilecek olursa dört boşluk görülür. Bunlardan ikisi yukarıda, ikisi aşağıdadır. Vücuttan gelen kan kalbin yukarıdaki boşluklarından içeri girdiği için bu kısma «girek», gelen kan kalb tarafından aşağıdaki iki boşluk yolu ile vücuda itildiği için bu kısma da «itek» denir.

Bu boşluklardan üstekinin gözlerine «kulakçıklar» (sağ kulakçık, sol kulakçık); alttakilere de «karıncıklar» (sağ karıncık, sol karıncık) denir. Sağ kulakçıkla sağ karıncık, sol kulakçıkla sol karıncık arasında birer delik vardır; bu delikler birer kapakçıkla açılır, kapanır durumdadır. Kalbden çıkan damarların kalble birleştikleri deliklerde de kapakçıklar vardır.

Kalb çalışırken, karıncıklar önce kasılır, içlerindeki kanı vücuda atarlar. Bu sırada kulakçıklar açık durumda oldukları için, vücuttan gelen kan bunların içine dolar. Kulakçıklar kasılınca da, karıncıklar açılmış durumdadır, aradaki kapakçıklar da açılır, kan kulakçıklardan karıncıklara geçer. Böylece, bir yandan vücudu dolaşıp kirlenen kan kalbe gelir, kalbden akciğerlere gidip temizlenir; gene kalbe gelir, yeniden itilerek, bu sefer temiz kan olarak vücudu dolaşmaya başlar (Bk. Dolaşım).

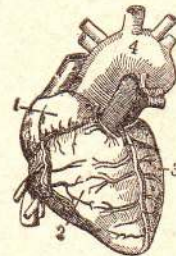
Kalb özel bir kastan yapılmıştır. İçini, dışını kaplıyan birtakım zarlar vardır. Kalbi işleten önemli sinirler olduğu gibi, ayrıca, kalbin içinde de başlı başına sinir merkezleri bulunur.

Kalb çalıştıkça bir kısmı kasılırken bir kısmı gevşeyip açılır, istirahat haline geçer. Böylece, kalb bir yandan çalışırken bir yandan da dinlenmiş olur.

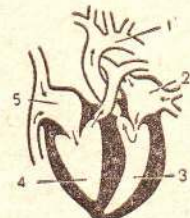
Kalb Hastalıkları

Kalb hastalıkları ya kalbin kaslarında, ya iç ve dış zarlarında, ya da sinirlerinde, kalbi besliyen damarlarda olur. Bu hastalıklar pek çok ve karışıktır. Başlıcaları şunlardır:

İç Zar İltihapları. — Mikropları kanda dolaşan birtakım bulaşıcı hastalıklar vardır. Bunlar, bazan kalbin iç zarına yerleşerek orada iltihap yaparlar. Bu iltihaplar sonunda, kalbdeki kapakçıklar bozulur, delikleri gereği gibi açıp kapatamaz olurlar. O zaman, yerine

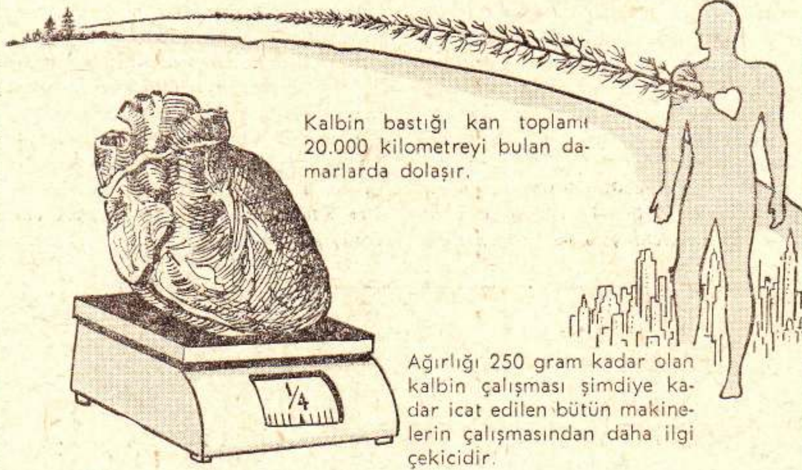

KALB (Dış görünüşü)
1 — Sağ kulakçık;
2 — Sağ karıncık;
3 — Sol karıncık;
4 — Ana atardamar;

KALB (Kesiti)
1 — Ana atardamar;
2 — Sol kulakçık;
3 — Sol karıncık;
4 — Sağ karıncık;
5 — Sağ kulakçık

KALBİN HARİKALARI

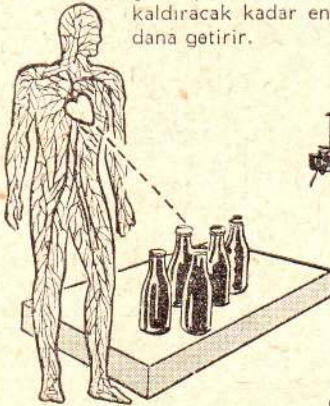
Kalbin bastığı kan toplamı 20.000 kilometreyi bulan damarlarda dolaşır.

Ağırlığı 250 gram kadar olan kalbin çalışması şimdiye kadar icat edilen bütün makinelerin çalışmasından daha ilgi çekicidir.

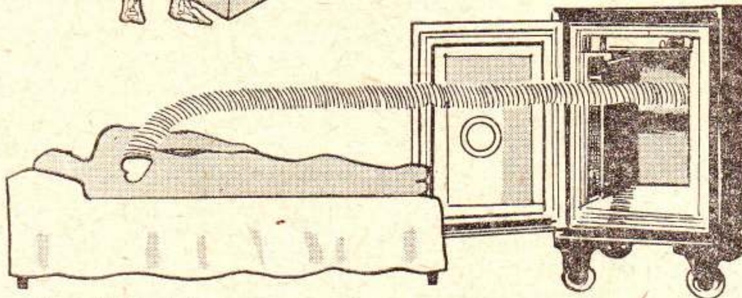

Kalbimiz dakikada 70, saatte 4.200, günde 100.800, yılda 36.792.000, elli yılda ise 1.839.600.000 kere atar.

On iki saatte 65 tonluk bir vagonu yerden 30 sm. yukarı kaldıracak kadar enerji meydana getirir.

Kalbimiz hiç durmadan vücudumuzdaki 5 - 6 kilo kanı dolaşım sistemine pompalar.

24 saatlik bir dinlenme sonunda 20.000 kalb vuruşu tasarruf edilir. Bu enerji, hastalık anında işe yarar.

Kanın kalbden çıkıp bütün vücudu dolaştıktan sonra tekrar kalbe gelmesi 1 dakika sürer.

göre, kalbin karıncıklarındaki kan kulakçıklara, ya da kulakçıklardan büyük damarlara kaçabilir. Gene bu iltihaplar dolayısiyle, delikler daralabilir; o zaman da kan bir boşluktan ötekine kolayca geçemez.

Bu gibi hallerde, kalbin düzgün tik-tak sesi bozularak yerine birtakım «üfürüm» (nefha) tarzındaki pürüzlü sesler hâsıl olur. Kalbi dinliyen hekimler, bu seslerin geldiği yerlere dikkat ederek, bozukluğun hangi kapak veya delikte olduğunu anlıyabilirler.

İç zar iltihaplarının yol açtığı bozukluklarda, kalb, vücudun muhtaç olduğu kanı verebilmek için aşırı çalışmak zorunda kalır, bunun sonucu olarak da kalb kasının bir kısmı büyür, boşlukları da genişliyebilir.

Kalbin iç zarında iltihaplara en çok yol açan hastalıkların başında romatizma, kızıl, kızamık, tifo, çiçek gelir. Hele romatizma bu hususta pek büyük bir rol oynar. Vaktinde ve iyi tedavi edilmemiş ateşli eklem (mafsal) romatizması kalbde çok defa bozukluklar doğurur.

Dış Zar İltihapları. — Bunlara da, çok defa, romatizma, kızıl, kızamık, tifo, çiçek gibi hastalıkların mikropları yol açar.

Kalbin dış zarı birbiri üzerine sarılmış iki ince zar halindedir. Bu zar mikropların hücumuna uğrayınca ortaya çıkan iltihap ya kurudur, ya da iki zarın arasında su toplanır ki o zaman sulu iltihap ortaya çıkar.

Bu iltihaplarda kalbin dış zarı göğüse doğru uzanıp oralarda yapışıklıklar meydana getirebilir, kalbi itip sıkıştırarak büyük rahatsızlıklara, sıkıntılara yol açtığı da olur.

Kas İltihapları. — Yukarıda saydığımız mikroplu hastalıklar kalbin kasında da iltihaplara yol açabilir. Bu iltihaplar ateşli hastalıklar sırasında olursa kalb çok zayıflar; kan basıncı (tansiyon) düşer; nabız yumuşak, zayıf bir hale gelir, atışı hızlanır, düzgünlüğünü kaybeder. Böylece, hastanın hayatı tehlikeye girer.

Bunlardan başka, frengi, şeker hastalığı da kalbe, damarlara çok dokunan, kalbde, damarlarda müzmin iltihaplar yapan hastalıklardır.

Enfarktüs. — Çeşitli sebeplerden dolayı damarları sertleşen kimselerde kalbin kasını besliyen taç biçimi damarlarda daralmalar, tıkanıklıklar olur. Bundan dolayı da kalb kasının bazı noktalarında kansızlık, beslenememezlik gibi haller ortaya çıkar ki «enfarktüs», «angina pektoris» (göğüs anjini) denilen tehlikeli kalb hastalıklarının esası bundan ibarettir (Bk. Angina Pektoris; Enfarktüs).

Kalb Yetmezliği. — Kapakçıklarda meydana gelen bozukluklar dolayısiyle, vücuda yeter derecede kan vermek için aşırı çalışan kalb, en sonunda yorgun düşebilir. Bunun üzerine, kalb iyi çalışamaz, vücuda kan dağılması, vücuttan kan toplanması işlerinin düzeni bozulur, hastada büyük sıkıntılar başgösterir. İşte bu bozukluğa «kalb yetersizliği» denir.

Kalb yetersizliğine uğramış bir hastada kalb sıkıntıları, çarpıntılar, göğüste ağrılar, baş dönmeleri, nefes darlıkları, ellerde, ayaklarda, karında, yüzde şişikler, nabız zayıflamaları, bayılmalar gibi türlü haller görülebilir. Bu arada, ellerin, ayakların şişmesi, karaciğerin büyümesi, parmak ve burun uc-

larının morarması kalbin yetersizliğe düştüğünü gösteren belli başlı belirtilerdir.

Kalb hastalıklarının tedavisi. — Kalb hastalıkları çok çeşitli olduğundan, bunların tedavisi de cinsine göre yapılır. Onun için, her şeyden önce, hastalığın sebebini, nev'ini bulmak gerekir. Hekimlikte, kalbin durumunu anlamak, hastalığın mahiyetini kesin olarak ortaya çıkarabilmek için «röntgen» ve «elektro-kardiyogram» incelemelerinden faydalanılır. Bu hastalıkların tedavisi ince ve nazik bir mesele olduğu için, bunun ancak hekimler tarafından ve dikkatle yapılması gerekir.

Bibliyografya. — Bu konuda Türkçe eserlerin başlıcaları:

Kalb Yetersizliği Nedir, Nasıl Tedavi Edilir? (Doç. Dr. S. Koloğlu, 1959); Kalb Cerrahisi (Doç. Dr. N. Korken, 1958); Kalbimizi Koruyalım (Sağlık Bak. 1956); Kalb Hastalıkları Teşhis ve Tedavisi (Doç. Dr. M. Erman, 1954); Kalb ve Damar Hastalıklarının Klinik ve Tedavisi (D. Scherf'ten çev. Dr. C. Sural, 1953); Kalb ve Deveran Arızalarının Tedavisi (Prof. Dr. M. E. Güçhan, 1944); Kalbine Bak! (Dr. P. Pellegrini, 1946).

KALDE

Basra Körfezi'nin hemen kuzeyine düşen toprakların eski adıdır. Kalde'de sırasiyle Sumerler, Asurlular, Babilliler yaşadılar. Bu ülkede en son kurulan Kalde (Yeni Babil) İmparatorluğu da, İranlılar'ın Babil'i alması üzerine M. Ö. 539'da son buldu (Bk. Sumerler; Asurlular; Babilliler).

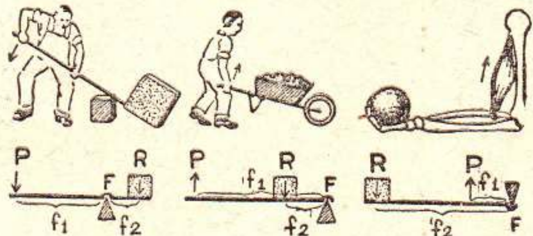
Kaldeliler'in o bölgeye Arabistan'dan geldikleri sanılıyor. Sonradan bu kavim Babilliler'le o kadar kaynaştı ki «Kaldeli» sözü ile «Babilli» sözü aynı anlama geldi.

Öte yandan, Kaldeliler astronomiye çok meraklıydılar. Bundan dolayı da «Kaldeli» sözü birçok Batı dillerinde «astronom» anlamında kullanılmıştır.

Kaldeliler, Babilliler'le kaynaşmadan önce, kendilerine göre bir uygarlık kurmuşlardı. Yalnız, bunda Sumerler'in büyük etkisi olmuştur. Çünkü, Kaldeliler, güneyden kuzeye doğru yayılırlarken, Sumerler'in ülkesini almışlar, buradaki uygarlığın derin etkisi altında kalmışlardır.

KALDIRAÇ

Ağırlıkları kolayca kaldırmak için kullanılan bir araçtır. Kaldıraçta üç eleman vardır. 1) Kaldırılacak yük; 2) Kaldıracın dayandığı destek; 3) Yükü kaldırmak için uygulanan kuvvet.

ÇEŞİTLİ KALDIRAÇ ŞEKİLLERİ
P: Yükü kaldırmak için uygulanan kuvvet; F: Destek; R: Kaldırılacak yük

Kaldırılacak cismin altına kaldıracın çubuğu sokulur. Çubuk altına bir destek yerleştirilir, çubuk boşta kalan ucundan aşağı bastırılırsa yük yukarı kalkar. Böylece yükün ağırlığından küçük bir kuvvetle, yükü yukarı kaldırmış oluruz. Destek noktasını yüke yaklaştırırsak, kaldırmak için gereken kuvvet daha da küçülür.

Böylece basit bir kaldıraç elde etmiş oluruz. Bütün kaldıraçlarda doğru olan bir kural vardır: «Kuvvetle kuvvet kolunun çarpımı, yükle yük kolunun çarpımına eşittir.»

Destekle yük arasındaki uzaklığa «yük kolu (f_2), destekle kuvvet arasındaki uzaklığa «kuvvet kolu» (f_1) denir.

Yukarıdaki kuralları şu denklemle de gösterebiliriz:

$$F_1 \times d_1 = F_2 \times d_2$$

Çeşitli kaldıraçlar vardır. Bazılarında destek noktasiyle yük ve kuvvet uygulama noktalarının yerleri değişiktir.

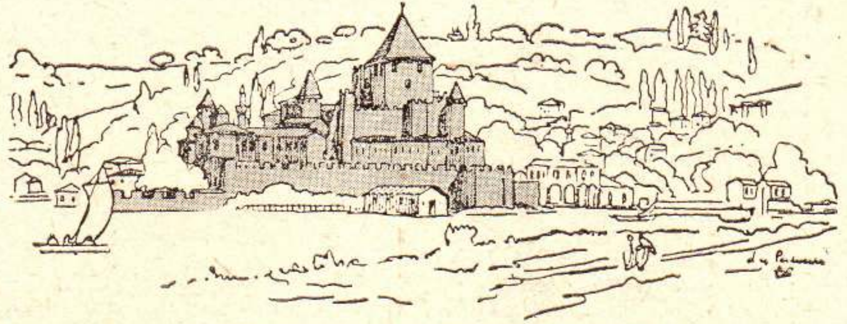
Günlük hayatta kaldıraç çok çeşitli işlerde kullanılır. Makas, maşa, kerpeten, el arabası, tahterevalli birer kaldıraçtır.

Hepsinin ortak özelliği bir işin yapılması için gereken kuvveti küçültmesidir.

KALE

Eski çağlarda düşman hücumlarına dayanacak şekilde yapılmış, tahkimli büyük yapılara «kale» denir. «Kale» sözü Türkçede şehrin iç mahalleleri anlamına gelir. Arapça'da «dağ, tepe üzerinde yapılan tahkimli yer» anlamında olmakla beraber, kelimenin Arapça olmadığı, bu anlamiyle Farsça'dan gelmiş olduğu sanılıyor.

Kaleler Ortaçağ'ın eseridir. Derebeyliğin hâkim olduğu bu devrede Avrupa'da birçok kaleler yapılmıştır. Derebeyler «Şato» denilen bu kalelerde otururlardı. Sık sık olan savaşlar sırasında şatoları onlara, aynı zamanda, tahkimli yer vazifesi görürdü.

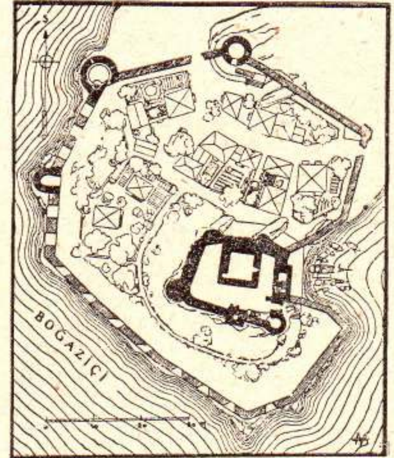
Anadolu Hisarı'nın eski hali (A. Gabriel'den)

Anadolu'da Roma ve Bizans devrinden beri kaleler yapılmıştır. Bizanslılar'dan sonra Selçuklular da kaleler yaptılar. Bizde de kale yapımının başlıca sebebi beylikler arasında sürüp giden savaşmalardır. Beyler yaşadıkları bölgenin en sarp yerlerinde, ele geçirilmesi güç kaleler yaparak buralarda düşmanlarına karşı savunurlardı. Selçuklular'ı kale yapmaya sürükliyen bir başka sebep de o çağlardaki Haçlı Seferleri'dir.

Kaleler, genel olarak, kalın, yüksek bir sûrla çevrili bulunurdu. Ayrıca, kalenin çevresine su hendekleri yapılırdı. Hendeğin üstünden inip kalkan bir köprüyle kale kapısına varılırdı. Bazı kalelerin kanadlı kapısından başka yukarıdan aşağı doğru indirilerek kapanan bir asma kapısı daha olurdu. Bazı kaleler de nehir, göl, deniz kıyısına yapılır, böylece savunma daha kolay olurdu.

Ortaçağ'da şehirler de sûrlarla çevrilirdi. Bunlar için de halk arasında «kale» deyimi kullanılır: Diyarbakır Kalesi, Malatya Kalesi gibi (Bk. Sûrlar).

Küçük kalelere «hisar» denir. İstanbul'un Anadolu ve Rumeli yakalarındaki karşılıklı hisarlar bunun en tipik örneğidir (Memleketimizdeki kaleler ve hisarlar hakkında kendi maddelerinde bilgi verilmiştir).

Anadolu Hisarı'nın eski halinin plânı (A. Gabriel'den)

KALE

Ege Bölgesi'nin Ege bölümünde Denizli iline bağlı bir ilçedir. Topraklarını doğuda ve kuzeyde aynı ilin Tavas, güneydoğuda Acıpayam, güneyde Muğla'nın Köyceğiz, batıda aynı ilin merkez ve Aydın'ın Bozdoğan ilçeleri çevirir. Tek bucaktan ibaret olan ilçenin 32 köyü vardır.

Yüzölçümü: 1.390 km²

Nüfusu: 18.141 (1960 sayımı)

Kale ilçesinin toprakları doğuda çıplak, sarp yamaçlı Alaman Dağı (1.416 m.) ile güneydoğuda Boz (2.421), güneyde Yelkenli (1.625), güneybatıda Altıçam (1.442 m.),

batıda Karış dağlarının kuzeydoğuya doğru yer yer dik eğimli yamaçlarından, sırtlarından meydana gelmiştir. İlçenin düz alanlarında daha çok tahıl tarımı yapılır. Yüksek kesimlerde halk daha çok hayvancılıkla geçinir.

Kasaba. — İlçe merkezi Kale kasabası Denizden 1.130 m. yükseklikte bir sırtın üzerine kurulmuştur. Tavas'a 39, Denizli'ye 79 km. uzaklıktadır. Kasabanın yakınında fundalıklar, çamlıklar vardır. Halkın büyük bir kısmı dokumacılıkla geçinir. Evlerdeki el tezgâhlarında dokunan pamuklular Denizli'ye İstanbul'a gönderilir. Kale kasabası İçhisar ve Çukur adiyle anılan iki mahalleden ibarettir. Nüfusu 3.101'dir (1960 sayımı).

Kasabaya adını veren Kale daha önce Tabai adını taşıyan eski Psidia Kalesi'nin bir devamıdır.

KALECİK

İç Anadolu Bölgesi'nin Orta Kızılırmak bölümünde Ankara iline bağlı bir ilçedir. Topraklarını doğuda aynı ilin Sulakyurt ve Delice güneyde Elmadağ ve Kırıkkale, batıda Çubuk, kuzeyde Çankırı'nın merkez, Eldivan ve Şabanözü ilçeleri çevirir. Merkez bucağından başka Çandır ve Hasayaz adlı bucakları, bunlara bağlı 55 köyü vardır.

Yüzölçümü: 2.039 km²

Nüfusu: 27.831 (1960 sayımı)

Kalecik ilçesinde arazi yayla karakterindedir, güneybatıdan kuzeydoğuya ve batıdan doğuya doğru eğimlidir. İlçenin en yüksek noktası 1.985 m. yüksekliğindeki İdris dağıdır. İlçenin iklimi karasaldır. Yıllık ısı farkı çok fazladır. İlçenin suları Kızılırmak nehrinde toplanır. Kızılırmak kabaca güney-kuzey doğrultusunda akarak ilçeyi ikiye ayırır. İlçede doğal bitki örtüsü bozkırdır. Ağaçlara yalnız akarsu boylarında raslanır. Kalecik ilçesinde tahıl tarımı, meyvacılık, bağcılık gelişmiştir. Elde edilen üzümler taze olarak yenildiği gibi şarap da yapılır.

Kasaba. — İlçe merkezi Kalecik kasabası Ankara-Çankırı-Kastamonu karayolu üzerinde Ankara'ya 92 km. uzaklıktadır. Ayrıca Ankara - Zonguldak demiryolu üzerinde de kasabaya 2 km. uzaklıkta bulunan istasyonu vardır. Kasabada yapılar çoğunlukla kerpiçten bir veya iki katlıdır. Çarşısı küçüktür. Çarşı ve hükümet civarındaki sokaklar düz ve düzgündür. Öteki mahallenin sokakları dar ve girintilidir. 12 mahalleden meydana gelen Kalecik kasabası 4.113 nüfusludur (1960 sayımı). Kasaba istasyon tarafına doğru gelişmektedir.

KALEM

Elle yazı yazmaya, resim çizmeye yarıyan araçtır. Yontma işlerinde kullanılan sivri uclu, keskin araçlara da «kalem» denir.

Yeryüzünde ilk kalemin çağımızdan bin yıl önce, hayvan kemiklerini keskin uc yapacak şekilde kırarak, mağara duvarlarına resim kazımak için kullanıldığı anlaşılmıştır; yani, kalem, fırçadan önce bulunmuştur.

Kalemler, kullanıldıkları işe, yapıldıkları maddeye göre çeşitlenir: Yazı kalemleri, resim kalemleri, taşçı kalemi, heykelci kalemi, tüy kalem, kamış kalem gibi.

Yazı Kalemleri. — Kâğıt veya deri üzerinde iz bırakacak, sivri uclu birer çubuktur. Ya kendiliğinden renk verir (kurşundan yapılmış kalemler gibi), ya da başka bir maddeye batırılarak boya alır. Bu maksatla Uygur Türkleri, Çinliler, fırça kullanırlar, yazılarını fırçayla yazarlardı. Ortaçağ'dan beri kartal ve benzeri kuşların tüylerini kesip sivrilterek boyaya batırmak suretiyle yazı yazmak âdet oldu.

Daha sonra mürekkebini içindeki depoda taşıyan «dolma kalem» yapıldı. Kuru mürekkeple kendi deposundan faydalanılan, ucu küçük bir toparlak olan «tükenmez kalem» ortaya çıktı.

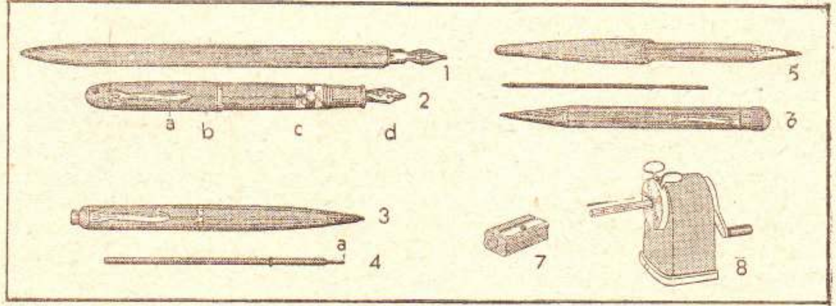
Yazı yazmak için eskiden bizde kamış kalemler kullanılırdı. Bunlar «mika» denilen bir fildişi parçasının üzerine yatırılarak, gayet keskin kalem açacaklariyle kesilir, uzunlamasına hafifçe yarılarak esneme gücü kazandırılırdı. XIX. yüzyılın sonlarına doğru kalem sapları yapılarak bunlara maden uclar geçirildi.

Bu uclar kalınlık derecelerine göre numaralı olarak yapılırdı. Bugün «redis» denilen madenî uclar güzel yazı yazmada kullanılıyor.

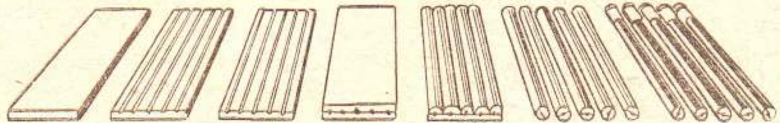
Resim Kalemleri. — Resim çizmekte kullanılan kalemlerdir. Çeşitli renkleri vardır, kurşun kalemden başlar. Bir tahta silindir içine yerleştirilmiş renkli ve kuru bir maddeden ibarettir. Bunlara «kalem boyası» (boya kalemi) de denir. Önce renk tonuna göre, sonra da yumuşaklık, sertlik derecesine göre numaralanır. «Tarama kalemi» ise, mimari resimde, hartacılıkta kullanılan gayet ince bir mürekkepli kalem şeklidir. Resim kalemlerinin pek çok çeşidi vardır. Bunlardan biri de «keçe kalem» (flo-master) dir. Dolma kaleme benzer, uc yerine, içinden çıkan bir keçe fitil vardır, uçucu bir maddeyle karışık mürekkep bu fitile akar.

Taşçı Kalemleri. — Gayet sert, yassı uclu bir demirden ibarettir. Üzerine çekiçle vurularak taş parçalarını kırmaya, yontmaya yarar. Taşçı kaleminin bir döner manivelâ, ya da elektrikle çalışan delici cinsine «matkap» (delgi) denir.

Heykelci kalemleri. — Çeşitli kalınlık ve yuvarlaklıkta, bazan da eğri veya taraklı olarak, şimşir gibi sert ağaçtan, ya da çelikten yapılmış kalemlerdir. Çamur işlemeye, mermer üzerinde çalışmaya yarar. Gerektiğinde taşçı kalemi gibi çekiç yardımiyle de kullanılır.

1 — Uclu kalem; 2 — Dolma kalem; (a: Cebe takılacak yeri, b: Kapağı, c: Mürekkep deposu ve pistonu, d: Ucu); 3 — Tükenmez kalem; 4 — Tükenmez kalemin yedeği (a. Yedeğin ucundaki bilya); 5 — Kurşun kalem; 6 — Dolma kurşun kalem ve ucu; 7 — Kalemtıraş; 8 — Kurşun kalem yontma makinesi

KURŞUN KALEM NASIL YAPILIR

KURŞUN KALEM tahtalarının en iyisi sedir ağacından, en basiti çamdan yapılır. Bu tahtalardan önce bir tabaka çıkarılır. Bunun üzerine kurşunların yerleştirileceği oluklar konduktan sonra, aynı şekilde hazırlanmış ikinci bir tabaka bunun üzerine yapıştırılır, makinelerde sıkıştırılır. Tahtaların üzerinde kalemin önce üst yarısı, sonra alt yarısı oyulur. Böylece, kalemler, resimde görüldüğü gibi çubuklar şeklinde ortaya çıkar. Sonra kalemlerin cilâsı yapılır ve üzerine gereken yazılar yazılır. Kalemler kurşunlarının sertlik derecesine göre numaralanır.

Sert uclu kalemler «H» grupuna; yumuşak uclu kalemler «B» grupuna girer. «HB» şeklinde numaralanmış olan kurşun kalemler orta sertliktedir. Bu numaralar «B_1», «B_2», «B_3» diye yükseldikçe kalem yumuşar; «H_1», H_2», «H_3» diye yükseldikçe sertleşir. Yumuşaklık derecesi «B_6» ya kadar çıkan kalemler bile vardır. Ancak bunlar yazı yazmaktan çok resim çizmekte kullanılabilir.

KALEYDOSKOP

Ucundaki delikten bakınca içinde bakışık (simetrik), renkli şekiller görülen bir oyuncaktır. Deliğin karşısındaki ucu ışık kaynağına doğru tutulup çevrilirse, içinde görülen şekiller değişir, yalnız, her seferinde gene bakışık şekiller elde edilir.

Kaleydoskop

Kaleydoskopun dışı bir silindir biçimindedir. İçine boylu boyunca üç yane ayna, aralarında 60 derecelik açılar yapmak üzere, yerleştirilir. Silindirin bir ucu kapatılarak ortasına göz için bir delik açılır, öteki ucuna da iki levha yerleştirilir. Bu levhaların arasına ya renkli cam, ya da renkli mika parçaları konur.

Bu parçalar üstüne düşen ışık aynalara çarpar, yansır, aynalarda görüntüler oluşur. Aynalar 60'ar derecelik açılar yaptıkları için son görüntü, yani gözün gördüğü görüntü de, bir altıgen üzerine kurulur.

1814'te yapılmış olan bu oyuncak zaman zaman moda haline gelmiş, çocukları, bazan da büyükleri eğlendirmiştir.

Canlıların Atalarına Çekmelerinin Sırrını Açıklıyan Konu: KALITIM

KALITIM (soyaçekim), bir canlı varlığın ana-babasına, ya da daha önceki atalarına çekmesidir.

Yeryüzünde her gün milyonlarca canlı dünyaya gelmektedir. Bunlardan kimisi doğdukları dakikadan beri ana-babalarına benzerler; kimisi de hayatlarının çeşitli safhalarında çeşitli değişiklikler, özellikler gösterebilirler. Meselâ kelebek, doğduğunda tırtıl özelliğindedir; insan ise minicik bir bebektir. Böyle olduğu halde gene de bütün canlılar, sonunda, her bakımdan, onları üreten ana - babaya benzerler. Bu benzerlik, bir canlıya ait genel yapının, özel karakterlerin ana - babadan yavruya geçmesiyle olur. İşte, gerek dış görünüş, gerekse yaşama şekli bakımından, yeni dölün eski döle benzemesine, bu benzerliği sağlıyan etkenlerin ana - babadan yavrulara geçmesine «kalıtım-soyaçekim» (irsiyet, veraset) denir.

Kalıtım konusu, tabiat bilginlerini, filozofları çok eskiden beri uğraştıran en önemli konulardan biridir. Hücreler hangi etkilerle farklılaşıp birleşerek belli bir şekil ve yapıda bir canlı meydana getirirler. Bir canlıda görülen genel yapı, özel karakterler nasıl olup da o canlının ürettiği ikinci dölde de ortaya çıkar? Çeşitli karakterler taşıyan canlılar birleşince meydana gelen ikinci dölde bu karakterler ne şekil olur? İşte bunlar tabiat bilginlerinin öteden beri üzerinde çalıştıkları başlıca konular olmuştur.

Bilim tarihinde bu konunun iki bakımdan ele alındığını görüyoruz. Bunlardan ilki, Buffon, Spencer, Darwin gibi tabiat bilginlerinin, filozofların kuramlar (nazariyeler) durumundaki çalışmaları; ikincisi ise Mendel ve Naudin gibi bilginlerin deneysel çalışmalarıdır.

Daha sonraki çağlarda ise tabiat bilginleri, özellikle, Avusturyalı Mendel, kalıtımı deneylere dayanan yeni bir anlayışla ele aldı. 1822-1884 yılları arasında yaşamış olan bu Avusturyalı bilgin 1853 - 1864 arasındaki 11 yıl içinde bahçesinde fasulye ve bezelye yetiştirmiş, bunlar üzerinde kalıtım bakımından bilimsel çalışmalar yapmıştır. Bu deneylerin sonunda Mendel, kalıtsal karakterlerin bir dölden ikinci döle geçmesinde hüküm süren esasları kesin kanunlarla belirtmiştir.

Kalıtımdan hayvan ve bitkileri ıslah etmekte, yeni çeşitler elde etmekte ve yeni melez cinsler ortaya çıkarmakta faydalanılır.

Mendel Kanunları

Mendel kanunlarını anlıyabilmek için önce deneylerini gözden geçirmek gerekir. Mendel birinci deneyinde saf ırktan olan, yalnız biri kısa, biri uzun iki bezelyeyi birleştirdi. Belki bu iki tip bezelyenin birleşmesiyle meydana gelen yeni döldeki (F_1) bezelyelerin, ilk bezelyelerdeki uzunluk ve kısalık gibi karakterleri birleşik olarak taşıyacaklarını sanıyordu. Halbuki deneyin sonunda bu birleşmeden meydana gelen melez bezelyelerin gene de kısa olmayıp uzun olduklarını gördü. Yalnız bu döldeki bezelyelerin kalıtsal karakteri olan uzunluk, ikinci deneyden anlaşılacağı gibi, ilk bezelyelerinkinden farklıydı. Çünkü saf ırkta uzunluk karakteri saf olarak bulunmaktadır. «F_1» dölündeki melez bezelyeler ise ana-babasından hem kısalık, hem de uzunluk karakterini almıştır. Yalnız, bu iki karakterden uzun olanı kendini göstermiş; ötekisi onun tarafından örtüldüğü, ya da bastırıldığı için gizli kalmıştır. Bu durumda, kendini gösteren karaktere «başat» (hâkim), gizli kalan ve yeni dölde kendini göstermiyen karaktere de «çekinik» denir.

Mendel yaptığı ikinci deneyde F_1 dölünde kendini belli etmiyen çekinik karakterlerin aslında kaybolmadığını, F_2 dölü adını verdiği ikinci dölde kendilerini gösterdiklerini buldu. F_2 dölü için ürettiği 8.000 kadar bezelyenin dörtte üçünün uzun, dörtte birinin ise kısa olduğunu gördü. Böylece, çekinik (gizli kalmış) karakterler ikinci dölde ortaya çıkmıştı. Yalnız, bunlar kendilerini niçin yarı yarıya değil de, ancak dörtte bir olarak göstermişlerdi? Mendel, denemelerine devam ederek, ortaya yeni kanunlar koydu.

Mendel, deneyleri sayesinde kalıtım konusunda vardığı sonuçları yayınladıysa da bu buluşları çağdaşlarınca anlaşılamadığından 35 yıl kadar uzun bir süre için unutulup gitti. Ancak 1900 yılı sıralarında, değişik bitkiler üzerinde ayrı ayrı incelemeler yapan üç tabiat bilgini, Mendel'in deneylerini yeniden ele aldılar, onun vardığı sonuçları aynen onlar da buldular. Bu defa Mendel'in kuralları bilim dünyasında büyük bir ilgi uyandırdı, birçok tabiat bilgini, bitkiler üzerinde olduğu gibi, hayvanlar üzerinde de yaptıkları deneylerde aynı sonuçları elde ettiler. Bu arada, Amerikan tabiat bilginlerinden Morgan'la arkadaşları, bir cins sinek üzerinde yaptıkları denemeler sonunda Mendel'in bulduğu esasları birer kanun halinde geliştirdiler.

Beyaz bir horozla siyah bir tavuktan meydana gelen yavruların hepsi külrengidir. Bunların aralarındaki çiftleşmeden ise dörtte bir oranında siyah, dörtte bir oranında beyaz, dörtte iki oranında da külrengi yavrular elde edilir. Ondan sonra aynı oran devam eder.

KALITIM KANUNLARI

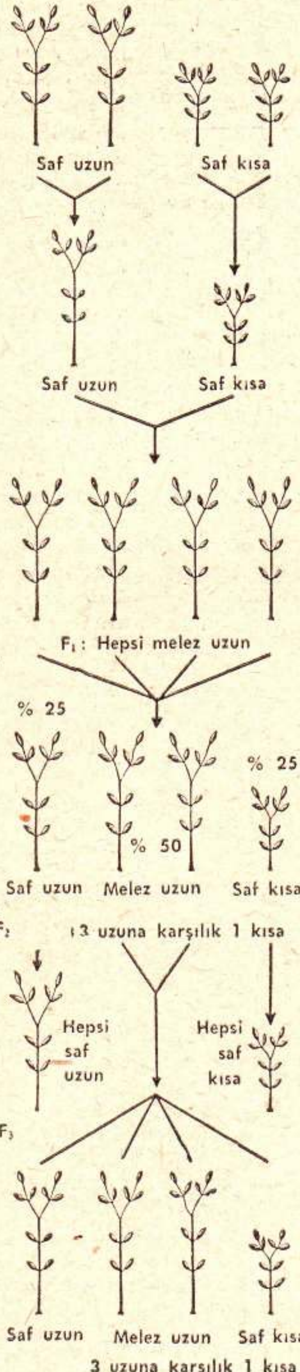
Mendel'in Kalıtım Alanındaki Deneyleri ve Bunların Sonucunda Elde Ettiği Kalıtım Kanunları

Saf ırktan olan bezelyelerin birleşmesiyle gene saf ırk bezelyeler elde edilmesi.

Uzunluk karakterini taşıyan bezelyelerle kısalık karakterini taşıyan bezelyelerin birleşmesinden ortaya çıkan melez bezelyeler: **Birinci Döl Melezlerinin Birbirlerine Benzemesi Kanunu.**

İkinci döldeki bezelyelerden dörtte üçünün uzun, dörtte birinin kısa olarak ortaya çıkması: **Başatlık Kanunu.**

İkinci döl melezlerinin birleştirilmesiyle meydana gelen üçüncü dölde, ayrılan karakterler gametlere ayrı ayrı geçtiklerine göre, gametlerin her homolog çiftin ya başat, ya da çekinik karakterini alması ve taşıdığı karakter bakımından saf olması: **Gametlerin Olgunlaşması Sırasında Karakterlerin Birbirinden Ayrılması Kanunu ve Gametlerin Saf Olması Kanunu.**

Genetik Bilimi

Mendel deneylerinin yeniden ele alınması, irsiyet üzerindeki bilimsel çalışmaların bir düzene girmesini sağlamıştır. 1900 yılına gelinceye kadar tabiat bilginleri, karakterlerin bir dölden ötekine geçişini çeşitli şekillerde yorumlamışlar, kesin, bilimsel bir sonuç elde edememişlerdi, hattâ bazı bilginler karakterlerin bir kurala göre değil de tesadüfen meydana çıktığına inanıyorlardı. Mendel kanunlarının ortaya koyduğu gerçekler sayesinde bugün, dünyaya yeni gelen bir canlıda ortaya çıkan karakterler aslında bir cebir kanunu kesinliğiyle açıklanabilmektedir. İşte kalıtımı böylece yeni bir açıdan ele alan bilime «genetik» denir (Bk. Genetik; Kromozom).

İnsanlarda Kalıtım

Kalıtım bilgilerinin insanlar bakımından incelenmesi oldukça güç bir konudur; çünkü, insanlar üzerinde yapılacak gözlemler bir deney kesinliğinde olamaz. Ayrıca, çeşitli ırklar arasındaki birleşmelerden dolayı saf ırk bulmak kolay değildir. Bununla beraber, insanlarda da kalıtım kanunlarına uygun olarak ana-babalardan yavrulara geçen bazı normal ve anormal karakterlerin bulunduğu birçok olaylardan anlaşılmaktadır. Vücudun genel biçimi, boy, yüz hatları, deri rengi, kan grupları gibi karakterler kalıtım kanunlarına göre ana-babadan yavrulara geçer.

İnsanlarda ana-babadan yavrulara geçen anormal karakterler arasında bazı hastalıklar da vardır. Deride, kıllarda, gözün damar tabakasında rengin kısmen, ya da tamamen kaybolması hali olan «akşarlık» (albinizm) bunlardan biridir. Bu anormallik başattır, ana-babadan çocuğa hemen daima geçer. Trombin yokluğundan kanın ağır pıhtılaşmsaı anormalliği olan «hemofili» ise çekinik bir karakterdir, anneden çocuğa geçer, yalnız erkek çocuklarda görülür (Bk. Hemofili). Yeşille kırmızıyı ayırdedememe anormalliği olan «daltonizm» de hemofili gibi çekinik bir karakterin sebep olduğu kalıtsal bir hastalıktır. (Bk. Daltonizm). Bunlardan başka, bazan çekinik, bazan da başat hareketlerin sebep olduğu hastalıklar arasında, guatr, şeker hastalığı kalıtsal anemi (kansızlık), bir çeşit sarılıkla bir çeşit sara vardır.

Aynı aileden gelen birçok fertlerin, belli bir alanda üstün başarı sağlamlaarından ise, zihne ait özelliklerin de bazan kalıtsal olabileceği anlaşılmaktadır. Buna, iki yüz yıl boyunca ünlü müzisyenler yetiştirmiş olan Bach ailesi örnek olarak gösterilebilir.

Eski bir görüşe göre kardeş çocuklarının evlenmesi doğru değildir. Bazı örneklerden bu inanışın yanlış olduğu anlaşılmaktadır. Kardeş çocukları arasındaki evlenmeler ancak, fertlerin kalıtsal hastalıklar taşıdıkları durumlarda tehlikelidir.

Bazı ırkların kötü karakterler taşıdıkları, aptal oldukları, cinayet işliyen kimselerin çocuklarında da bu eğilimin ortaya çıkabileceği birçok kimseler tarafından ileri sürülmüş, buna karşı yersiz tedbirler alındığı olmuştur. Nazi Almanya'daki tutum bu davranışın bir örneğidir. Bu görüşlerin bilim bakımından yanlış olduğu görülmüştür. Bugün toplum üzerindeki bilimsel incelemeler sayesinde insanların kalıtsal bünyelerine karışarak değil, onlara iyi hayat seviyesi, yeterli eğitim imkânları sağlıyarak mükemmelleştirilebileceği kabul edilmektedir.

Bitki ve Hayvanların Islahı

Kalıtım konusundaki bilgilerin hayata uygulanabilecek değerleri de vardır. İnsanlar, bu yoldan birçok bitki ve hayvan türlerini ıslah ederek, istedikleri özellikleri taşıyan, kendileri için daha verimli olan değişik türler elde etmeyi başarmışlardır.

Islah için uygulanan başka bir usul de, hayatiyeti yüksek olan bir şekil üzerine başka şekillerin elverişli karakterini tesbit etmektir. Meselâ, yabani şeker kamışı şeker bakımından fakirse de asalak mantarlara karşı yüksek bir direnç gösterir. Şeker üretiminde kullanılan şeker kamışı ise şeker bakımından zengin olmakla beraber asalaklara karşı çok hassastır. Bu iki şeklin birleştirilmesiyle hem asalaklara karşı dayanıklı olan, hem de fazla şeker verebilen bir şeker kamışı cinsi elde edilebilir.

Bitkiler ıslah edilirken fazla ürün almak, ürünün iyi kaliteli olmasını sağlamak; hayvanlar ıslah edilirken de, meselâ koyunsa kıllarının uzun, kıvırcık olmasını, inekse fazla süt vermesini sağlamak göz önünde bulundurulur. Bunlar saf ırktan olanların üretilmesiyle sağlanır.

KALİFORNİYA

A. B. D.'ni teşkil eden 50 devletten biridir. Kuzeyinde Oregon, doğusunda Nevada ile Arizona, güneyinde Meksika'nın Kaliforniya

yarımadası, batısında Büyük Okyanus vardır.

Yüzölçümü: 419.973 km²

Nüfusu: 16.685.000

Başkenti: Sacramento

Kaliforniya'da Büyük Okyanus kıyıları boyunca Kıyı Dağları, doğuda da buna paralel olarak Sierra Nevada'lar uzanır. İki sıradağ arasında kalan vâdiyi Sacramento ve San Joaquin ırmakları sular. Sierra Nevadalar, Owens Gölü'nün az kuzeybatısında 4.420 m. (Mont Whitney), kuzeyde Oregon sınırı yakınlarında Kaskad Dağları'nın başladığı yerde 4.368 m. yi, Salton Gölü'nün kuzeybatısında da 3.240 m. yi bulur. Meksika'ya ait Kaliforniya Körfezi'ne dökülen Colorado nehri, Kaliforniya ile Arizona arasındaki sınırı çizer. Bu büyük ırmağın batısında Mojave Çölü başlar, Büyük Okyanus kıyılarına kadar sokulur.

Kaliforniya'da yıllık yağış azdır (30 sm. kadar); doğuya doğru daha da azalır. Kış ısı ortalaması 10°, yazınki 28° dir. Tipik bitki örtüsü, Akdeniz bitkileri, en güneyde çorak bozkırlar, çalılıklar, yeryer çöller, yüksek dağlarda Alp bitkileridir. Kıyıda iklim pek yumuşak ve tatlıdır. Yerleşmeye çok elverişlidir.

Kaliforniya zengin bir ülkedir, hattâ yeryüzünün en zengin ülkesidir denebilir. Akla gelebilecek her çeşit büyük sanayiden başka önemli miktarda petrol, altın, bakır, linyit vs. vardır. Toprak ürünleri arasında nefis meyvalar, hele portakalgiller başta gelir. Geniş ölçüde mısır ekilir, sığır beslenir, büyük et sanayii vardır. Ülkedeki önemli ormanlardan da faydalanılır. Dünya filim sanayiinin en mühim kısmı bu ülkede toplandığı için, Kaliforniya'ya sonsuz bir gelir sağlar.

Kaliforniya 50 A. B. D. arasında nüfus bakımından New York'tan sonra 2., toprak büyüklüğü bakımından da Texas'tan sonra gene 2.'dir. Gerek nüfus, gerek büyüklük bakımından Türkiye'nin yarı nüfus ve büyüklüğünü geçer.

Kaliforniya A. B. D. arasına 1850'de girmiştir. Yer yer İspanyolların yerleşmiş olduğu ülke, altının, sonra petrolün bulunmasiyle doğudan büyük ölçüde göçmen çekti. 1850' de 93.000 olan nüfus 1900'de 1,5 milyonu, 1950'de 10,5 milyonu buldu. 1960'ta 15,5 milyon oldu. Nüfusun 700.000'i Zenci, 700. 000'i Yahudi'dir. Km²'ye düşen nüfus bugün 40 kişiye yaklaşmıştır.

Ülkenin iki dev şehri Los Angeles (nüf. 7,7 milyon) ile San Francisco'dur (nüf. 3,2 milyon). Los Angeles, dünyanın ve tarihin en çabuk büyüyen şehridir; 1890'da nüfusu 50.000 iken, 1900'de 102.000 oldu. Başkent Sacramento (nüf. 333.000) San Francisco' nun kuzeydoğusundadır. Güneyde Büyük Okyanus kıyısında, Meksika sınırına yakın San Diego (638.000) şehri de San Francisco gibi 1783'te İspanyollar tarafından kurulmuştur; şimdi ülkenin 3. şehridir, önemli askerî deniz üssüdür (Bk. Los Angeles; San Francisco).

Kaliforniya Yarımadası. — «Aşağı Kaliforniya» da denir. Meksika'ya aittir, yüzölçümü 144.093 km²'dir, nüfusu 300.000'i aşar. Yarımada ile Meksika'nın ana kıtası arasında Kaliforniya Körfezi uzanır.

Kaliforniya Amerika Birleşik Devletleri'nin, kısa zamanda hızla gelişen en zengin eyaletlerinden biridir. Fotoğrafta Kaliforniya'da Oakland şehri görülüyor.

Kaliforniya Yarımadası güneyde St. Lucas Burnu ile sona erer (Bk. Meksika).

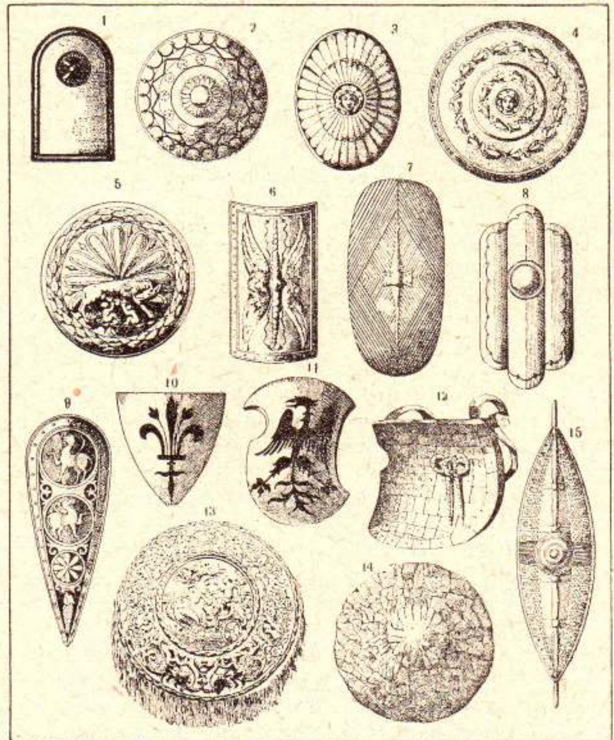
KALKAN

Ateşli silâhların icadından önceki savaşlarda, çarpışanların, oktan, kılıçtan korunmak için kullandıkları bir araçtır. Kalkanlar önceleri ağaçtan yapılır, üstü deri kaplanırdı. Savaşçı bir eliyle silâhını kullanırken öbür eliyle de kalkanını tutarak kendini düşmanının vuruşlarından korumaya çalışırdı. Daha sonraları maden kalkanlar kullanıldı.

Türkler çok eskiden beri kalkan kullanırlardı. Türk ordusunda kullanılan kalkanlar kaplumbağa kabuğundan, fil, gergedan derisinden, kamıştan, demir, bakır gibi çeşitli madenlerden yapılırdı. Kamış, ip ve ağaç kabuğu gibi esnek, ok işlemiyen maddeler de kalkan yapımında kullanılmıştır. Demir, çelik kalkanlara «yelep», bunların şişkin olanlarına «kubeli» denirdi.

Osmanlılar bakır, demir, çelik kalkanlar kullanırdı. Demir kalkanlar ağır, dayanıklı olurdu, bakır kalkanlar hafifti. İncir dalından, bükülmüş ipten yapılan daha hafif kalkanlara da raslanmıştır. Talim için kullanılan «matrak» adlı kalkanlar sazdan örülür, üstü pösteki kaplanırdı.

Türkler savaşlardaki başarılarını, kılıç, ok, yay gibi iyi kalkan kullanmaya da borçludur. Kılıç-kalkan millî bir spor haline gelmiştir (Bk. Kılıç-Kalkan Oyunu).

1 — Eski Mısır kalkanı; 2 — Asurlu kalkanı; 3 — Etrüsk kalkanı; 4 — Yunan kalkanı; 5 — Roma kalkanı; 6 — Romalı erlerin kullandığı kalkanlardan; 7 — Gollü kalkanı; 8 — XIV. yüzyılda erlerin kullandığı büyük kalkan; 9 — Badem biçimi kalkan (XI ve XII. yüzyıl); 10, 11 — XIII. ve XV. yüzyılın armalı kalkanları; 12 — XV. yüzyıl spor kalkanı; 13 — Tören kalkanı (XVI. yüzyıl); 14 — Fil derisinden Habeş kalkanı; 15 — Okyanusyalılar'ın kalkanı.

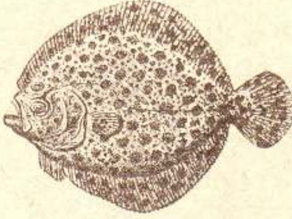
Başka kavimler de çok eskiden beri kalkan kullanmışlardır. Eski Yunanlılar daha çok yuvarlak, söbe (yumurta biçimi), Romalılar dikdörtgen biçimi kalkanlar kullanırlardı. Yunanlılar'ın kalkanları arasında bütün vücutlarını koruyacak büyüklükte olanları vardı. Ortaçağ'da kalkan, şövalyeden ere kadar bütün savaşçıların en önemli donatımı arasına girmişti. Şövalye kalkanlarında kabartma olarak kendi armaları bulunurdu. Osmanlılarda da padişah kalkanları kakmalı olur, ayrıca değerli taşlarla süslenirdi. Bunlar İstanbul Askerî Müzesinde ve Topkapı Sarayı Müzesinde saklanmaktadır.

Kalkan âdeti XVI. yüzyılın ilk yarısından itibaren kalkmıştır (Bk. Zırh).

KALKAN BALIĞI

Sularımızdaki yassı balıkların en büyüğüdür. Dibi kumlu, çakıllı kıyı bölgelerinde yaşıyan dip balıklarıdır. 150 m. kadar derinliklerde yaşarlar. Ömürleri ortalama 25 yıldır.

Kırlangıç, hamsi gümüş balığı, kabukluları yiyerek beslenirler. Kalkan balığı şubattan eylül sonuna kadar yumurtlar, 1-1,7 mm. çapındaki yumurtalardan 3-4 gün içinde çıkan larvalar sonbaharda kıyılara yaklaşır, deniz dibinde buldukları küçük canlıları yiyerek beslenirler.

Kalkan balığının gözleri hayvanın vücudunun bir yanındadır. Kalkan, kumluk yerlerde yatay olarak yüzdüğünden, sadece dipteki kumlara bakan gözü, zamanla yavaş yavaş üstteki tarafına doğru kaymaya başlar Balık ergin hale gelince de gözü üstte kalan yanına geçmiş olur.

Kalkan balıklarının gözleri vücutlarının bir yanında bulunur. Balığın bu yanı sarımtırak, yeşilimsi, ya da kırmızımtırak esmer bir renktedir, üzerinde açıklı, koyulu lekeler vardır. Gözsüz olan yanı ya beyaz, ya da sarımtıraktır.

Yüzgeçleri vücudunun iki yanında, baştan kuyruğa kadar devam eder. Karın yüzgeçleri hemen başın altında bulunur. Burun deliklerinden biri gözlerinin ortasında, öbürü beyaz yanındadır.

Kalkan balıklarının vücutlarının her iki yanında kemik düğmeler vardır. Renkli yanda bunlar daha çoktur. Dişi kalkanların düğmesi daha az olduğu için makbul sayılır. İri kalkan balıklarının eti lezzetsiz olur. 3-4 kilo ağırlığında olanlar en makbuldür. Yavru kalkanların düğmeleri henüz fazlaca gelişmemiş olduğundan bunların eti daha lezzetlidir. Yurdumuzda kalkan en çok Karadeniz'in Boğaz'a yakın sularında ve Marmara'da avlanır.

KALKANDERE

Karadeniz Bölgesi'nin doğu Karadeniz bölümünde Rize iline bağlı bir ilçedir. Topraklarını doğuda ve kuzeyde aynı ilin merkez, güneyde İkizdere, batıda Trabzon'un Of ilçeleri çevirir. Tek bucaktan ibaret olan ilçenin 13 köyü vardır.

Yüzölçümü: 147 km^2

Nüfusu: 14.746 (1960 sayımı)

Kalkandere ilçesi, Rize Dağları'nın çok engebeli, vâdilerle yarılmış bir kesimindedir. Yağışları çok bol olan, kışları ılık geçen bir iklimi vardır. İlçe orman bakımından zengindir. En önemli akarsu güney-kuzey doğrultulu Karadere'dir. İlçe halkı en çok çay tarımiyle uğraşır. Tahıl arasında da en çok mısır yetiştirilir.

Kasaba. — İlçe merkezi Kalkandere kasabası, Rize'yi Çoruh vâdisi üzerindeki İspir'e bağlıyan yol üzerinde, Rize'ye 20 km. uzaklıktadır. Eski adı Karadere idi, son yıllarda Kalkandere diye anılmaya başlandı. Nüfusu 3.891'dir (1960 sayımı).

KALKER

Kalker kimyada «kalsiyum karbonat» bileşiğidir ($CaCO_3$) «kireçtaşı» da denir. Üzerine asit dökülünce köpürür. Kalsiyum karbonatın kristal yapılı olmayıp taş yapılı olan şeklidir. Tabiatta kalker en çok raslanan taş çeşitlerinden biridir. Saf kalkerler olduğu gibi, içinde başka maddeler de bulunan kalkerler daha çoktur. Kalkerlerin çoğu ince taneli, sık yapılıdır. Kalın kalıplar halinde ayrılabilenleri, sık yapılı olanları yapı işlerine çok elverişlidir. Görünüşü güzel olmıyan, delikli, dayanıksız olan saf kalkerlerden ise kireç elde edilir. Bundan dolayı kalkere «kireç taşı» da denir.

Kalkerler menşe bakımından, ya sıcak denizlerde bulunan mercan gibi hayvancıkların, ya da denizlerde yaşıyan, kabuğu, iskeleti kireçli başka hayvanların kireç maddelerinin birikmesinden meydana geldiği gibi, eskiden böyle ortaya çıkmış kayaların parçalanıp yeni tabakalar teşkil etmesinden de meydana gelebilir.

Kalkerin birçok çeşitleri vardır. Başlıcaları şunlardır: Killi kalker, tebeşir, Oolitik kalker, pizolitli kalker, kavkılı kalker, nümilitli kalker, mercan kalkeri.

Basıncın, fazla ısının etkisiyle başkalaşan kalkerler, mermerleri meydana getirirler (Bk. Mermer).

KALKÜTA

Hindistan'ın en büyük şehridir, dünyanın büyük şehirleri arasında gelir. Nüfusu 7,4 milyonu bulmuştur. Ganj nehrinin bir kolu olan Hugli'nin ağzından 96 km. içeride, Ganj'la Brahmaputra nehrinin Bengal Körfezinde meydana getirdikleri çatalağız yöresinde kurulmuştur. Hindistan'ın en önemli limanıdır. Ülkenin dış ticaretinin üçte biri bu limandan yapılmaktadır. Kalküta, XIX. yüzyıl sonları ile XX. yüzyıl başlarında Hindistan İmparatorluğu'nun başkentiydi. Bugün ise Batı Bengal Eyaleti'nin merkezidir.

Kalküta limanı, nehrin aşağı yukarı 15 km. kadar içersine uzanır. Bu liman, dünyanın, en mükemmel yükleme boşaltma araçları bulunan, en işlek limanlarından biridir. Hindistan'ın dört bir yanından gelen demiryolları Kalküta'da birleşir, Hint malları bu limana ulaştırır.

Kalküta, ticaret ve endüstri bakımından da dünyanın belli başlı şehirleri arasındadır. Burada gelişmiş olan en önemli endüstri, «jüt» (Hint keneviri) işleridir. Fabrikalarda kenevir işlenerek iplik, yumak, kumaş haline getirilir, Kalküta'nın «jüt» ihraç ettiği ülkelerin başında İngiltere ile Amerika Birleşik Devletleri gelir. Ayrıca, Hindistan'ın değişik bölgelerinde yapılan birçok malların da ihraç limanı Kalküta'dır. Hayvan derisi ve postu Almanya ile Amerika Birleşik Devletleri'ne; çay, İngiltere'ye ihraç edilen başlıca Hint mallarındandır. Buna karşılık Kalküta, yabancı ülkelerden demir, çelik, yapılmış eşya ithal eder.

Kalküta'nın en önemli binaları, tarihî tapınaklariyle saraylardır. Kalküta halkının büyük bir kısmı Hindu'dur. Şehirde Müslüman Hintliler de çoktur.

Tarih. — Kalküta, 1690'da İngiliz Doğu Hindistan Şirketi tarafından kurulmuştu. Zamanla şehir gelişerek büyüdü, yakınındaki küçük köyleri de sınırları içine alarak büyük bir şehir oldu. Kalküta 1773'ten 1912'ye kadar İngiliz Hindistanı'nın başkentiydi.

KALORİ

Bir gram suyun sıcaklığını 1° yükseltmeye yarıyan ısı tutarına 1 «kalori» denir Besinlerin yanma suretiyle vücudumuza verdikleri enerji de ısı birimi olan kalori ile ölçülür (Bk. Isı; Besinler).

KALORİFER

Büyük yapıların bütüniyle beraber ısınmasını sağlıyan bir düzen

KALORİFER, yapıları bütüniyle ısıtma düzenidir. Bu düzende, binayı ısıtmak için gereken yakıt bir merkezde yakılır, elde edilen ısı çeşitli usullerle bütün odalara, koridorlara yayılır. Kalorifer sayesinde, bir araya toplanmış birçok yapılar bile tek merkezden ısıtılabilir. Bugün kullanılan başlıca kalorifer çeşitleri şunlardır:

Sıcak Hava Kaloriferi. — Bu usulde, hava büyük bir fırında ısıtılır. Yapının zemin katındaki bu fırında ısınan hava geniş borularla odalara, salonlara yollanır. Bazan sıcak havayı yollamak için özel vantilâtör kullanılır. Bu sayede havanın daha çabuk dolaşması, sıcaklığın her yanda aynı olması sağlanır. Sıcak hava kaloriferi, kuruluş masrafları az olduğundan, daha çok evlerde kullanılır. Bu çeşit kalorifer islim, ya da sıcak su kaloriferi kadar iyi sonuç vermezse de küçük binaları çabuk ısıtır. Bazı sıcak hava kaloriferlerinde yazın soğuk hava dolaşımı yaptırılır (Bk. Isı: İklimleştirme).

İslim ve Sıcak Su Kaloriferleri. — Bugün hemen hemen bütün büyük yapılarda bu iki

düzenden biri kullanılır. Radyatör ve boru masrafı bakımından sıcak hava sisteminden daha pahalıya çıkan bu tip kaloriferler ısıyı daha iyi dağıtır, daha güvenilir bir düzendir.

Islim yahut sıcak su ile çalışan kaloriferler 1) buhar kazanı, 2) radyatörler, 3) buhar kazaniyle radyatörleri birbirine bağlıyan borulardan meydana gelir. Bütün binada eşit bir sıcaklık sağlıyabilmek için radyatör yerinin iyi seçilmesi gerektir. Bunun için, radyatörler, pencere önü gibi ısı kaybının çok olduğu yerlere konur.

A) Islim kaloriferleri: Buhar sıcaklığının 100° olması gerekir. Sıcaklık daha aşağı tutularak masraf azaltılabilir. Bu durumda radyatördeki basınç normal barometre basıncından az olacağı için radyatörlerde hava kalmasını önlemek gerekir. Bunun için de, hava pompaları kullanılır. Bu düzene «Buharlı ısıtma sistemi» denir. Böyle bir düzende islim, sıcaklığını kaybederek, su haline geleceği için radyatörlerde, borularda yer yer boşluklar hâsıl olur. O zaman islim sıcaklığı 88° ye kadar düşürülebilir.

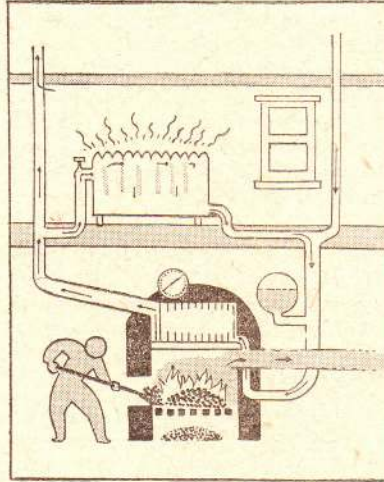
B) Sıcak su kaloriferi: Bunun da çalışması aynıdır. Özel kazanda ısınan su borulardan yükselerek radyatörlere gider, orada sıcaklığını kaybedince yeniden borularla kazana gelir. Sıcak su kaloriferlerinde radyatörler sıcaklığı iletim (kondüksiyon), çevirim (konveksiyon), ya da ışınım (radyasyon) yolu ile verirler (Bk. Isı: Isının İletimi). İletim yolu ile verilen ısı azdır. En çok sıcaklık çevirim ve ışınım yolu ile yayılır. Işınımla verilen sıcaklığın çokluğu radyatör sıcaklığının çokluğuna bağlıdır. Sıcaklık az olursa ısı daha çok çevirim yolu ile yayılır. Genel olarak, sıcaklığı daha çok olan islim kaloriferlerinde ısı ışınım şeklinde yayılır.

Radyatörle ısıtmanın bir güçlüğü odanın aşağı kesimlerinin az, yukarı kesimlerinin çok ısınmasıdır. Meselâ sıcaklık diz seviyesinde 15° olduğu zaman baş hizasında 20°, tavanda 25° dir. Tam zeminde ise 12° den daha aşağıdır.

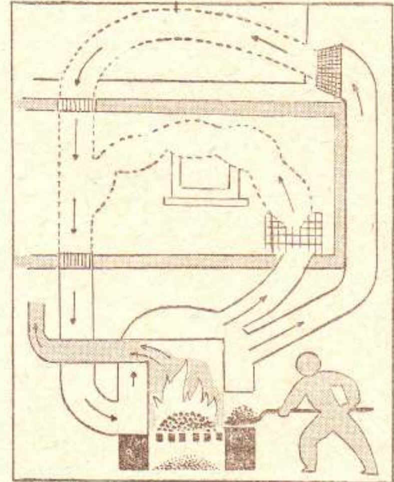
Işınım Kaloriferleri. — Tabanla tavan arasındaki sıcaklık farklarını önliyen bir usuldür. Bunda, duvar diplerine konan radyatörler yerine, zemin içinden devamlı su boruları geçirilir. Bu borulardan geçen sıcak su ışınım yolu ile odayı ısıtır. Böylece taban daima sıcak olur, odadaki ısı değişikliği de çok olmaz. Aynı usulle sıcak su yerine hava da dolaştırılabilir. Işınım sıcaklığı odalardaki havayı değil, doğrudan doğruya eşyayı ısıttığı için daha tatlı bir sıcaklık meydana getirir.

Kalorifer kazanlarında havagazı, maden kömürü, mazot, gibi yakıtlar ve elektrik kullanılır. Ancak, elektrik ötekilere göre pahalı olduğundan en çok mazot ve maden kömürü yakılır. Kalorifer kazanları kullanılacak yakıtın cinsine göre değişik olur. Mazotlu kaloriferlerde mazot, mazot enjektörü vasıtasiyle hava ile karıştırılarak yanma odasına püskürtülür. Suyun sıcaklığını belirli bir derecede tutmak için «termostat» kullanılır. Sıcaklık ayarlanan dereceden aşağı düşerse termostat kendiliğinden kalorifer düzenini çalıştırmaya başlar; istenen sıcaklığı aşınca da, kendiliğinden, yanmayı durdurur.

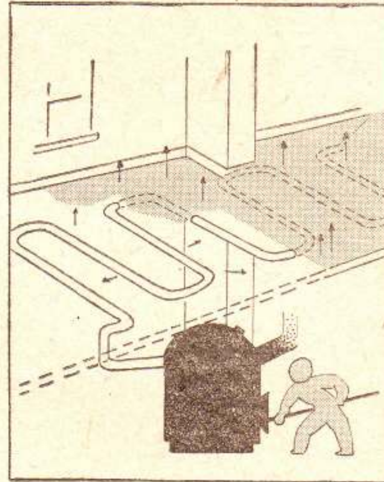
BAŞLICA DÖRT KALORİFER ÇEŞİDİ

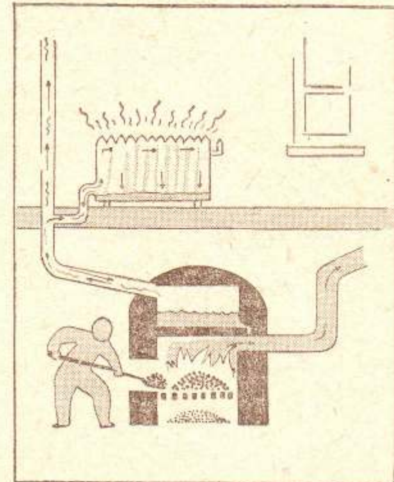
SICAK SU KALORİFERİ
Sıcak su özel borularla kazandan radyatöre gider. Odayı ısıtır, soğuyunca gene kazana döner. Kazanlar çeşitli şekillerde ısıtılır. Kömürle ısınanları olduğu gibi, mazotla ısınanları da vardır.

SICAK HAVA KALORİFERİ
Hava ocağın üstündeki özel bir yerde ısıtılır. Isınan hava özel borulardan yükselerek odalara girer, soğuyunca da başka bir borudan gene binanın alt katında bulunan kazana gelir.

IŞINIM KALORİFERİ
Buhar kazanından elde edilen islim, yahut sıcak su özel borularla katların zeminı içinde dolaşır. Isı ışınımlar halinde geçtiği yeri ısıtır. Bu düzende su boruları duvarların içine de gömülebilir.

İSLİMLİ KALORİFER
Buhar kazanında ısıtılan su islim haline gelir. Borulardan yükselerek radyatörlere gider. Buralarda soğuyup su haline gelen islim başka bir borudan buhar kazanına döner.

KALSİYUM

Kirecin, alçının bileşiminde bulunan, tazeyken gümüş parlaklığında, yumuşak bir madendir. Kuvvetli bazı özelliğinden dolayı, kendi grupundaki «stronsyum» ve «brayum» la beraber «toprak alkalileri» adını alır.

Yerkabuğunun % 3,4'ünü kalsiyum bileşikleri meydana getirmiştir. Bunlar silikatlar (feldspat), sülfatlar (gibs), karbonatlar (mermer, kireçtaşı, tebeşir) dir. Kalsiyum, ayrıca, «karbonat» halinde midye, istiridye, sümüklüböcek, mercan gibi kabuklu hayvanların kabuk ve iskeletlerinde bulunur.

Kalsiyum, kireçtaşı ve mermerin yakılmasiyle elde edilen «kalsiyum oksit» halinde ve «sönmemiş kireç» adiyle yapı harçlarında çok eskiden beri bilinmekte ve kullanılmaktaydı. Birinci yüzyılda yaşamış Anadolulu tabirhçi Dioskorides «kalsiyum oksit» için bugün de kullanılmakta olan «sönmemiş kireç» adını kullanmıştır.

Metalik kalsiyumun elde edilmesi zordur. Kalsiyum oksit kömürle 2.500° de ilkönce «kalsiyum karbür» ü meydana getirir. Kalsiyum karbür, kalsiyum oksidin fazlasiyle «karbon monoksit» vererek metalik kalsiyum haline gelir. Başka bir usulde «kalsiyum klorür» ve fluorür 660° de eritilerek elektroliz edilir, kalsiyum katotta toplanır.

Metalik kalsiyum havadan, sudan bozulduğu için, petrol içinde saklanır. Kalsiyum taşı havada parlak bir alev ile yanar. Suda hidrojen çıkararak kalsiyum hidroksit haline geçer. Kalsiyumun metalik halde kullanılış yeri yoktur. Ancak lâboratuvarlarda bazı bilimsel çalışmalarda kullanılır. Kalsiyum bile-

şikleri çok kullanılır. Önemli bileşikleri ve kullanılış yerleri şunlardır:

Kalsiyum oksit: CaO. — «Yanmış» veya «sönmemiş kireç» adı verilir. Kalsiyum karbonatın kireç fırınlarında yakılmasiyle elde edilir. Yapılarda harç, badana boyası olarak kullanılır (Bk. Kireç; harç).

KALSİYUMUN ÖZELLİKLERİ

Simgesi: Ca
Atom No.: 20
Atom ağırlığı: 40.07
Yoğunluğu: 1.55
Ergime noktası: 810° C
Kaynama noktası: 1.712° C

Kalsiyum hidroksit: $Ca(OH)_2$. — Kuvvetli, ucuz bir baz olduğundan fazla asitlerin giderilmesinde, amonyakı tuzlarından ayırmakta, kireç kaymağı yapmakta kullanılır. «Sönmüş kireç» denir. Sönmemiş kireç su etkisiyle meydana gelir. Suyla bulamaç halinde badana olarak, ya da kumla karıştırılarak harç yapılmasında kullanılır. Kuvvetli baz olarak yakıcı etkileri vardır. Organik yapıyı bozduğu için, salgın hastalıklarda, mikroplu yerlerin temizlenmesinde kullanılır. Evlerin badana edilmesi, sağlam hastalıktan ölenlerin gömüldüğü toprakların kireçlenmesi gibi.

Kalsiyum klorür: $CaCl_2$. — Susuz kristal halde nem çekicidir. Kurutma işlerinde ayrıca, suda çözünürken soğukluk meydana getirdiği için de düşük sıcaklıklar elde etmede kullanılır.

Kalsiyum fluorür: CaF_2. — «Flusspat» adı ile de anılır. Tabiatta büyük kristaller halinde bulunur. Bazı filizlerin işlenmesinde erime sıcaklığını düşürücü olarak, yanarken kırmızımtırak sarı renk verdiği için % 5 kadar bazı ark lâmbalarındaki kömürlere katılır.

Kalsiyum karbonat: $CaCO_3$. — Tabiatta son derece bol bir bileşiktir. Sarkıtlar, dikitler, tebeşir, kireçtaşı, mermer, deniz hayvanlarının dış organları hep kalsiyum karbonat bileşiğidir. Bu bileşiğin güzel kristal bir şekline «Islanda spatı» denir. Işığı çift kırdığı için polarize ışık prizmaları yapılmasında kullanılır. Kalsiyum karbonat suda çok az ve güç çözünür. Ancak suda çözünmüş karbon diyoksit varsa o zaman daha kolay çözünür, baskı artmasıyle bu çözünürlük de artar. Bu olay kalsiyumun «bikarbonat» denilen bileşiğinin meydana gelmesinden olur. Bu bileşik açık havada su ve karbon diyoksit vererek yeniden kalsiyum karbonata döner. Bazı kireçli topraklardaki mağaralarda meydana gelmiş sarkıt ve dikitler bu olayla doğmuşlardır (Bk. Sarkıt - Dikit).

Kalsiyum sulfat, kalsiyum karbonat ve bikarbonat, mağnezyum klorür ve sulfat bileşikleri suya sertlik özelliği verirler (Bk. Su).

Kalsiyum hipoklorit. — «Kireçkaymağı» diye anılır, çamaşır temizlemekte, bazı eşya ve yerleri mikroplardan arıtmakta kullanılır (Bk. Kireçkaymağı).

Kalsiyum karbür. — «Karpit» denilir, aydınlatmada kullanılır (Bk. Karpit).

Kalsiyum sulfat. — «Alçıtaşı» veya «gibs» de denir (Bk. Gibs).

Kalsiyum, fosforit bileşiği halinde, canlıların kemik dokusunun önemli bir kısmını meydana getirir. Çacuklarda kalsiyum eksikliği kemik hastalığı yapar. Çeşitli yollardan alınan kalsiyumun vücuda yararlı olabilmesi için D vitaminine ihtiyaç vardır. D vitaminini güneş ışınları meydana getirebildiği gibi ayrıca ilâçlarla da alınabilir. Bu bakımdan, yetişme çağında olanlara verilen kalsiyum tuzlarının vucuda faydalı olabilmesi için bu kimselerin yeter derecede güneş altında kalabilmeleri veya ilâç olarak D vitamini almaları gerekir.

Kalsiyum yaşlı kimselerde damar çeperlerinde birikerek damar sertliği meydana getirir, damarların esnekliklerini azalttığı için de önemli hastalıklar doğurabilir.

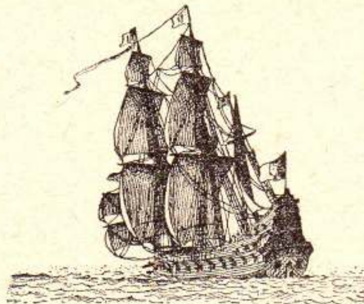
KALVİNİZM

Hıristiyanlık dininde reform, (yenileşme) yapan Fransız din bilgini Jean Calvin'in ortaya attığı fikir düzenidir. Bu fikirlere inananlara, Fransa'da, XVI. yüzyılda Huguenot (Hügno) denirdi. Calvin, «Hıristiyanlığın Kuruluş Temelleri» adını verdiği eserinde, o zamana kadar bilinen, inanılan düşüncelerden ayrılarak dini bazı temellere bağladı. Zamanla, hele iskolâstik Ortaçağ din adamlarının geyretiyle saflığını kaybeden, kilise adamlarının faydasına işler bir mekanizma haline getirilen hıristiyanlık dinine sağlam ahlâk temelleri getirdi. Ona göre, din, halkın inanma ihtiyacını karşılar. Onun için din uluları, halka, halkın faydasına bir inanç düzeni kurmak zorundadır. Sonradan eklenmiş noktaların dinden çıkarılmasını istiyordu. Meselâ veftiz törenlerinde kesilen kurbanların azaltılması, din törenlerinin ortadan kaldırılması, kaderciliğe inanmak Calvin'in kurduğu temellerin başında geliyordu.

Fransa'da Katolikler, Kalvinistleri, Saint-Barthélémy olayındaki gibi, kanlı öldürüşlerle ortadan kaldırmak istediler. Bununla beraber, Kalvinizm İsviçre, Holânda, Macaristan ve İskoçya'da hızla yayıldı.

KALYON

Eski bir savaş gemisidir. Tek sıra top ambarlı, tek sıra kürekliydi. Kadırgadan farkı yelken düzenindedir. Üçgen yerine çift direğe yatay olarak çekilen üst üste iki, hattâ üç kademeli dörtgen yelkenle yürürdü. Kürek yardımcıydı. Kalyonlar, bol rüzgâr aldığı için hızlı giderse de yelkenlerden dolayı manevra kabiliyeti düştüğünden daha ağır hareket ederlerdi. İspanyollar, bunlara Amerika'dan, Meksika'dan Avrupa'ya altın taşımışlardı. Sonradan birkaç kat ambarı daha ağır kalyonlar yapılmıştır.

Kalyon yelkenlerinin genişliğinden hızlı, fakat manevra kabiliyeti az olan bir gemi çeşidiydi.

KAMAN

İç Anadolu Bölgesi'nin Orta Kızılırmak bölümünde Kırşehir iline bağlı bir ilçedir. Topraklarını doğuda aynı ilin merkez, güneyde Ankara'nın Şereflikoçhisar, batıda aynı ilin Bâlâ ve Keskin, kuzeyde Kırşehir'in Çiçekdağı ilçeleri çevirir. Merkez bucağından başka Akpınar ve Savcılı adlı bucakları ve bunlara bağlı 73 köyü vardır.

Yüzölçümü: 1.741 km²

Nüfusu: 69.513 (1960 sayımı)

Kaman ilçesi Kızılırmak vâdisinin doğusunda yükseklikleri 1.000 m. yi aşan, Kızılırmak'ın küçük kolları tarafından yarılmış yayla görünüşlü bir araziyi kaplar. En büyük yükselti ilçe merkezinin güneydoğusundaki Barana Dağıdır (1.651 m.)

İlçenin yazla kış arasında ısı farkları yüksek olan karasal bir iklimi vardır. Orman bakımından pek fakirdir. Halkın tek geçim kaynağı tahıl tarımı, biraz da meyvacılıktır.

Kasaba. — İlçe merkezi Kaman kasabası Ankara - Kırşehir yolu üzerinde denizden 1.500 m. yükseklikte kurulmuştur. Kırşehir'e 53, Ankara'ya 137 km. uzaklıktadır. 5 mahalldeden ibaret olan kasaba, düz toprak damlı evlerden kurtularak kiremitli modern binalara kavuşmaya başlamıştır. Ankara'dan gelip kasabaya girerken yolun sağında yükselen iki katlı modern binalar dikkati çeker.

Kasabanın Nüfusu 8.896'dır (1960 sayımı).

KAMBİYO

Geniş anlamda, her türlü «para» işlerini ifade eden bir kelimedir. Meselâ «kambiyo murakabesi» denildiği zaman, bir memleketteki para işleriyle uğraşan makamların para rayicini istenilen yönde yürütmek için yaptıkları müdahaleler anlaşılır.

«Kambiyo hukuku» ticarî senetlerle ilgili hukuk kaidelerinden meydana gelir. Kanunlarımıza göre, «ticarî senetler», poliçe, emre yazılı senet (bono) ve çektir (Bk. Ticarî senetler).

«Kambiyo muamelesi», para ve para yerine kullanılan madddelerle senetlerin alım, satımı ve değiştirilmesidir. Bu değiştirme memleket içinde olursa «iç kambiyo muamelesi», memleketlerarası yapılırsa «dış kambiyo muamelesi» adını alır.

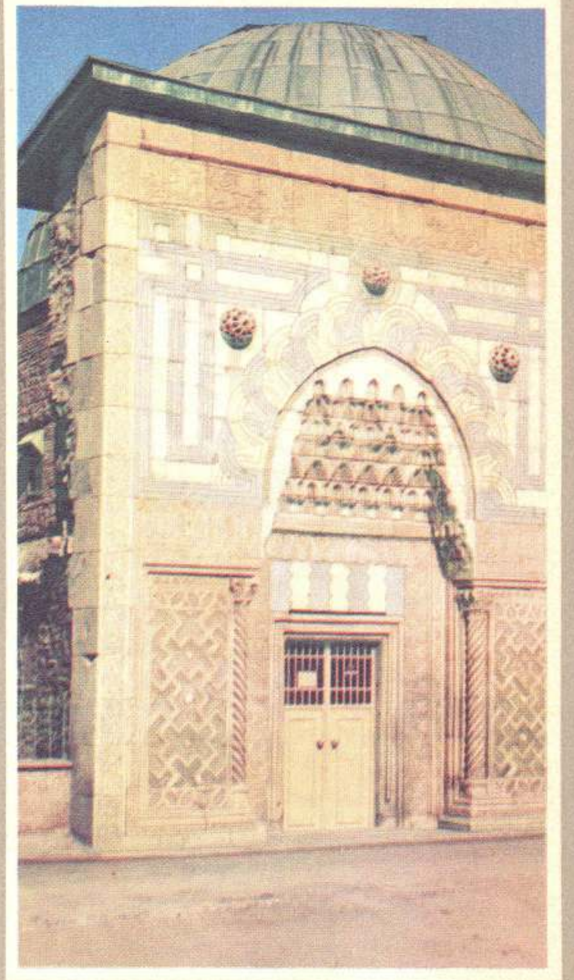
Bir ticarî senede imza konulmak suretiyle doğan borca «kambiyo taahhüdü» denilir. İmza koyanlar, çeşitli isimler alırlar: Ciranta, keşideci, aval veren, kabul eden gibi.

Halk arasındaki yaygın anlamına göre, «kambiyo», genel olarak, ödeme vasıtalarının memlekete girmesini, memleketten çıkmasını ve yabancı ödeme vasıtalarının (döviz) memleket içinde kullanılmasını düzenliyen kaideleri ifade eder.

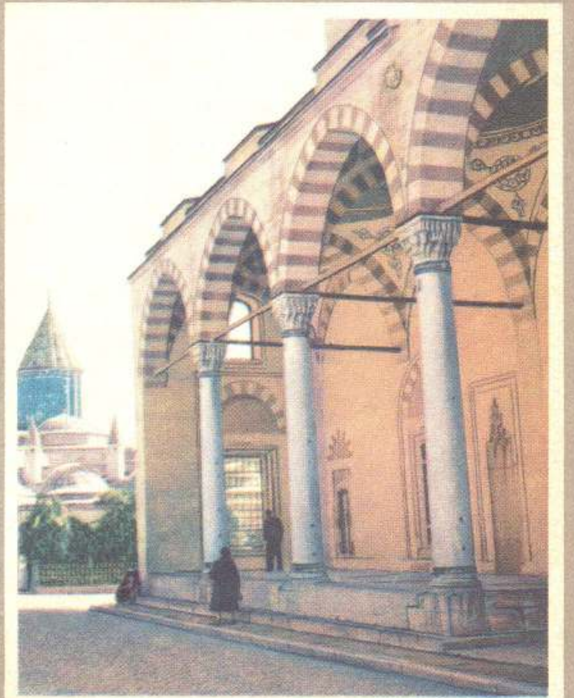
Türkiye'de kambiyo murakabesini Maliye Bakanlığı yapar. İthalât ve ihracatın toplu olduğu İstanbul, İzmir, Mersin ve Samsun gibi liman şehirlerimizde Maliye Bakanlığı'na bağlı Kambiyo Müdürlükleri, olmıyan yerlerde de Defterdarlıklar, kambiyo murakabe görevini, Türk Parasının Kıymetini Koruma Kanununa

KONYA

MEVLÂNA TÜRBESİ — Konya'da Mevlâna'nın mavi çinilerle kaplı türbesi ve mevlâna Camisi.

Konya'daki Karatay Medresesi'nde ilk dersi Mevlâna vermişti. Burada medresenin cümle kapısı görülüyor.

Konya, Mevlâna'nın türbesi, diğer birçok güzel camileriyle bir sanat ve dinî kültür merkezidir. Camilerin iç ve dış süslemeleri çeşitli sanat devirlerinin canlı birer örneği olarak yaşamaktadır.

ve eklerine dayanılarak çıkarılan Hükümet kararnamelerindeki hükümlere göre yaparlar.

Dar mânada ve bahusus hukuk ve ticaret terimi olarak «döviz» yabancı memleket parası, yahut yabancı memleketler üzerine çekilmiş yabancı parasiyle ödenmesi şart koşulmuş poliçe, çek veya bunlara benziyen her türlü ödeme vasıtalarına denilir. Bu anlamda döviz, kambiyo kelimesinin anlamdaşıdır.

KAMBOÇ

1948'de bağımsızlığına kavuşan bu meşrutî krallığın çok eski bir tarihi vardır.

KAMBOÇ, Uzak Doğu'da Çin Hindistanı'nda bir devlettir. Batısında Siyam, doğusunda Viet-Nam, güneyinde Siyam Körfezi bulunur.

Yüzölçümü: 181.000 km²

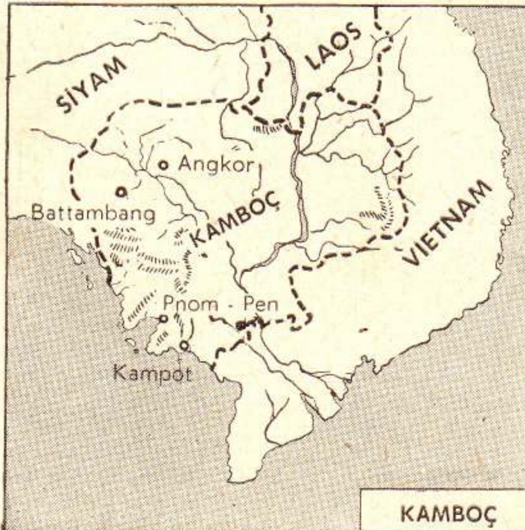
Nüfusu: 5.053.000

Başkenti: Pnom-Pen

Kamboç'un ancak Siyam sınırının güney kesimi (Bien-ho Gölü'nün güneyi) hafif dağlıktır. Mekong nehri, Viet-Nam'la sınır çizer. Yıllık yağış 125 sm. kadardır. Kış ısı ortalaması 26°, yazın 40° kadardır. Ülkede tropik muson iklimi hüküm sürer. Tipik bitki örtüsü tropik ormanlardır.

Kamboçlular, Sarı Irk'tan bir kavimdir; Kamboçça konuşurlar. Kamboç dışında Güney Viet-Nam'da da 150.000'e yakın Kamboçlu vardır; eskiden burası da Kamboç Krallığı'na dahildi. Kamboç'ta azınlık olarak 272.000 Çinli, 150.000 Annamlı, 125.000 Laoslu, hemen hepsi Fransız olmak üzere 5.000 Avrupalı vardır. 300.000 Müslüman, 150.000 Katolik dışında Buda dini ülkeye hâkimdir. Kamboç'ta nüfus hızla artmaktadır. Bugün km² ye 28 kişi düşüyor. Nüfus bakımından dünya devletleri arasında 73. dür.

Başkent Pnom-Pen, Mekong üzerindedir. Nüfusu 650.000'e yaklaşmıştır. Siyam sınırına yakın Battambang 2. büyük şehridir.

Kamboç'ta eğitim pek ilkeldir. 1950'de kurulan Pnom-Pen Üniversitesi'nde 1953'te ancak 200 öğrenci vardı.

Kamboç'un başlıca toprak ürünü pirinçtir. 1958'de 1,2 milyon tonla dünyada 16. geliyordu.

Tarih. — Kamboç pek eski bir krallıktır. Bien-ho Gölü'nün kuzeyindeki muhteşem Angkor yıkıntıları eski Kamboç'un yüksek bir medeniyete eriştiğini gösterir, son yüzyıllarda Siyam ve Annam devletlerinin baskısiyle zayıflamıştı, geçen yüzyıl sonlarında Fransa'nın himayesini kabul etmek zorunda kaldı. 10 aralık 1948'de bağımsızlığına kavuşan Kamboç, 25 eylûl 1955'te Fransız Birliği'nden de ayrıldı. Devletin resmî adı «Kambodia» dır. Meşrutî bir krallıktır.

KAMBUR (Bk. OMURGA)

KAMÇATKA

Doğu Sibirya'da bir yarımadadır. Ohotsk Denizi ile Bering Denizi arasında güney-doğu doğrultusunda uzanır. Yüzölçümü 266.906 km² olan Kamçatka Yarımadası Sovyetler Birliği'nin 472.000 km² lik Kamçatka Eyaleti içindedir. Eyaletin başkenti olan Petro-pavlovsk yarımadanın doğu kıyısında 90.000 nüfuslu bir şehirdir.

Uzunluğu 1.200 km. olan Kamçatka'nın genişliği 128-480 km. arasında değişir. Yarımada volkanik, sarp dağlarla kaplıdır. Klyuçevskaya Yanardağı bütün Sibirya'nın en yüksek yeridir (4.753 m.) sık ormanlar, maden yatakları bakımından zengin olan Kamçatka önemli bir balıkçılık, avcılık bölgesidir.

KAMÇILILAR

Birhücreli hayvanların haşlamlılar sınıfındandır. Denizlerde, tatlı sularda yaşıyan çeşitleri olduğu gibi, insanlar, hayvanlar üzerinde asalak olarak yaşıyanları da vardır.

Kamçılılar, vücutlarında bulunan bir veya birkaç kamçıyı hareket ettirerek yer değiştirirler. Başlıca örnekleri bataklık sularında yaşıyan «öglena» lar, «tripanozomya» lardır. Uyku hastalığını doğuran tripanozomyalar insanların, hayvanların kanında yaşar. Kamçılılar uzunlamasına ikiye bölünerek çoğalırlar.

KAMELYA

İri, beyaz çiçekler açan bir süs bitkisidir. Pembe, kırmızı çiçekli olanları da vardır. «Japon gülü», «Çin gülü» adı da verilir.

Kamelya hoş kokulu beyaz çiçekler açan bir süs bitkisidir.

Kapalıtohumlular altşubesinin ikiçenekliler sınıfının çaygiller familyasından olan kamelya, yaprakları yaz, kış yeşil kalan bir ağaççıktır. Bu ağaççık, en çok 1 - 1,5 m. kadar uzar. Yaprakları parlak, koyu yeşildir. Yaz, kış çiçek açar, özel olarak yetiştirilen kamelyalardan pembe, sarı, benekli çiçekler de elde edilmiştir.

Kamelyalar, siyah toprakta, serin yerde daha iyi yetişir, bol su ister.

KAMERUN

1960'ta bağımsız bir cumhuriyet olan Kamerun, fakir bir Afrika ülkesidir.

KAMERUN, Gine Körfezi üzerinde bir Zenci Orta Afrika devletidir. Batısında Nijerya, kuzeydoğusunda Çad, doğusunda Orta Afrika, güneydoğusunda Orta Kongo, güneyinde Gabon ve İspanyol Ginesi, güneybatısında Hint Okyanusu vardır. Kamerun kıyısından 50 km. kadar uzakta olan Fernando Po adası, İspanya'ya aittir. Çad Gölü, Kamerun'la Nijerya, Nijer ve Çad devletleri arasındadır.

Büyüklüğü: 465.000 km²

Nüfusu: 4.160.000

Başkenti: Yaunde

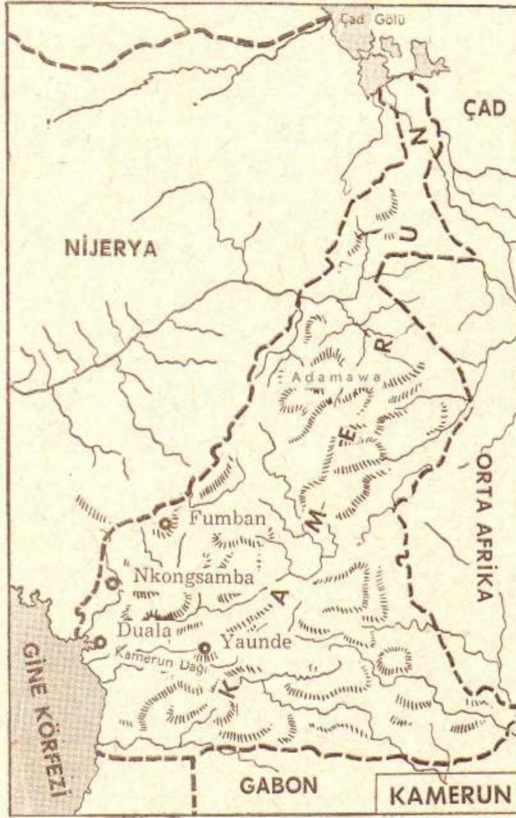
Kamerun yaylası, Hint Okyanusu'na akan Senegal ve Çad Gölü'nün güneyine akan Şari ile Nijer'in kolu Benue gibi akarsularla sulanır. Yıllık yağış çok boldur; 2 metreyi bulur. Yıllık ısı ortalaması 35 - 40° dir. Tipik bitki örtüsü balta girmemiş ekvator ormanları, park (galeri) ormanları savanalardır.

Kamerun'da hem Sudan, hem de Bantu topluluklarından Zenciler yaşar. Bir miktar Pigme de vardır. 12.000 Fransız, 2.000 İngiliz dışında Beyaz yoktur. Halkın 3'te biri Müslüman'dır (1,5 milyona yakın). 100.000 Katolik, 25.000 Protestan dışında Putperest olan ahali, Müslüman dininin etkilerine açıktır.

Başkent Yaunde içeridedir, 106.000 nüfusunun 4.000'i Beyaz'dır. Yaunde'nin limanı Duala'nın nüfusu 130.000'dir, bunun 6.000'i Beyaz'dır. Öteki şehirler Fumban, Nkomgsamba, Victoria, Mamfe ve Kuba'dır.

Kamerun, dünya devletleri arasında nüfus bakımından 73. gelir. Km²'ye 9 kişi düşer. Sığır beslenir. Tropik meyva ve ağaçlar, kahve, kakao tarımı yapılır. Kamerun, yılda 60.000 ton kakao elde eder (dünyada 4.) Az miktarda (yılda 70 kilo kadar) altın çıkarılır. Afrika ülkelerinin en fakirlerindendir. Yüksek, hattâ orta öğretim yoktur. 600 km. demiryolu, Duala limanı ile Yaunde'yi bağlar. 10. 600 km. yol, 2.300 telefon vardır.

Tarih. — Geçen yüzyılın sonlarında bir Alman sömürgesiydi. I. Dünya Savaşı'ndan sonra Fransa ile İngiltere'nin «manda» idareleri altına verildi. 1 ocak 1960'ta Fransız mandasındaki Kamerun bağımsız bir cumhuriyet

oldu. İngiliz mandasındaki ülkede plebisit yapıldı; ülkenin güney eyaleti (43.000 km², 828.000 nüfus), Kamerun'a katıldı. Kuzey eyaleti (88.266 km², 1.573.000 nüfus) ise Müslüman Nijerya'ya (Afrika'nın en kalabalık devletine) katıldı. Kamerun'un «Adamava» denen kuzeyi eskiden beri bir Müslüman ülkesidir.

KAMIŞ

Buğdaygillerin sıcak yerlerde yetişen bir türüdür. Saman parçası gibi zayıf olanlarına varıncaya kadar birçok çeşidi vardır (Bk. Bambu).

Kamış ya su içinde, ya da su kıyılarında yetişir. 2,5 m. ye kadar büyüyen çeşitleri vardır. Sepetçilikte, kulübe, çardak yapımında kullanılır. Hasır yapmaya yarıyan «hasırotu» da bir çeşit ince kamıştır. (Bk. Hasır, Hasırotu). Çok ince kamışa «saz» denir. Kamışların şeker çıkarmaya yarıyan çeşidine «şeker kamışı» adı verilir (Bk. Şeker Kamışı).

KÂMİL PAŞA, Kıbrıslı Mehmet (1832 - 1912)

Kıbrıslı Kâmil Paşa

Tanınmış bir Türk devlet adamıdır. Dört kere sadrazam olmuştur. Kıbrıs sancağının merkezi Lefkoşe'de doğdu. Topçu yüzbaşısı Salih Efendi'nin oğludur. Kıbrıs'ta okudu. Kahire harbiyesinden subay çıktı. Arapça, Farsça, Rumca, Fransızca, İngilizce öğrendi. İstidadı ile dikkati çekti. Binbaşı rütbesiyle Mısır valisi Abbas Paşa'nın yabancı dillere mahsus kâtibi oldu. Kaymakamlıklarda, valiliklerde, genel valiliklerde bulundu. Dahiliye müsteşarı, Evkaf, sonra Maarif nazırı, 1885'te de sadrazam (başbakan) oldu. 6 yıl gibi uzun müddet bu makamda kaldı. 1895'te yeniden sadrazam oldu. Sonra Aydın (İzmir) genel valiliğine gönderildi. Meşrutiyet'ten az sonra üçüncü defa iktidara çağırıldı. Gerçek bir meşrutiyetçi olduğundan, diktaya taraftar İttihat ve Terakki Partisi ile amansız bir savaşmaya girişti. İttihatçılar tarafından iktidardan düşürüldü. 1911'de Balkan bozgunu üzerine dördüncü defa iktidara geldiyse de Bâbıâli Baskını'nda İttihatçılar'ın hükümet darbesiyle düşürüldü. Hayatı tehlikede olduğundan, İstanbul'dan ayrıldı. Lefkoşe'de 80 yaşında öldü. Arap Ahmet Paşa Camisi'ne gömüldü.

Kâmil Paşa, 3 ciltlik bir Osmanlı siyasi tarihi yazmış, hâtıralarını 2 kitap halinde yayınlamıştır.

KÂMİL PAŞA, Mustafa (1874-1908).

Mustafa Kâmil Paşa

Mısır milliyetçiliğinin gerçek kurucusu, XX. yüzyıl başlarının en tanınmış İslâm fikir ve siyaset adamlarından biridir. Kahire'de doğdu. Kahire'de okuduktan sonra Paris Üniversitesi'nin hukuk fakültesini bitirdi. Kahire'de «El-Liva» (Bayrak) adlı bir gazete yayınlamaya başladı. Bu gazetedeki yazılariyle, Mısır'da Türk idaresinin devamının lüzumunu anlatmaya çalıştı. Mısır'ı tamamen ele geçirmek istiyen İngilizler'le korkusuz bir savaşmaya girişti. Gazetesi Araplar arasında bağımsızlık istekleri uyandırdı; Batı emperyalizmine karşı İslâm milletlerini uyardı. Sâd Zağlûl Paşa sonradan onun izinde yürüdü, Mısır'ın bağımsızlığını sağlamayı başardı.

KÂMİL PAŞA, Yusuf (1808-1876)

Yusuf Kâmil Paşa

Tanınmış bir devlet adamı ve yazarıdır. Sadarete (başbakanlığa) kadar yükselmiştir. Anadolu'da Malatya'nın Arapkir kasabasında doğdu. Akkoyunlu hanedanından inmiş bir ailenin çocuğudur. İstanbul'a gelip Arapça, Farsça öğrendi. 1833'te Mısır'a gitti, Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa'nın özel kâtibi oldu. 1844'te mirliva (tümgeneral) iken İstanbul'a geldi. Aynı yıl Mehmet Ali Paşa'nın kızı prenses Zeynep Hanım'la evlendi.

Önce ticaret nazırı olan Kâmil Paşa 1863'te başbakanlığa getirildi. 5 ay bu makamda kaldı. Sonra adliye nazırı, Şûrâ-yı Devlet Reisi oldu, başka görevlerde bulundu. Sultan Aziz'in Mısır'a gidişinde saltanat naibi bile oldu. 68 yaşında öldü. Zeynep Kâmil Hastanesi'nin bahçesine gömüldü.

Devrinin başarılı devlet adamlarından ve en zenginlerinden olan Paşa, dürüst, iyiliksever bir kimse olarak tanınmıştır. Eşiyle beraber, millete yüz milyonlarca lira değerinde bağışta bulunmuştur. Üsküdar'daki Zeynep Kâmil Hastanesi, bunlardan biridir. Ayrıca cami, okul, çeşme gibi pek çok hayrat bırakmışlardır. Bayezit'teki saraylarını da millete bağışlamışlardır. Bu saray devrin sanatkâr ve bilginlerinin toplandıkları bir kültür ocağı sayılırdı. Sonradan Edebiyat Fakültesi olan bu bina yakın zamanlarda yanmıştır.

Kâmil Paşa yazar olarak da ünlüdür. Fénélon'un «Télémaque» ını Türkçe'ye çevirmiştir.

KAMP

Belli bir iş, ya da eğlence için, kır, orman, su kıyısı gibi yerlerde çadır, baraka gibi iğreti barınaklardan meydana getirilen konak yeridir. Bundan başka, esirlerin, siyasi suçluların, şehirlerden, halktan uzak tutulmak üzere toplu olarak sürüldükleri yerlere de «kamp» denir: «Toplama kampı», «esir kampı» gibi.

Kırlık, ormanlık yerlerde dinlenmek, eğlenmek için kurulan kamplara çoğunlukla askerler, aileler, okullar, belli bir iş yerinde çalışan kimseler, ya da gençlik toplulukları katılır.

Askerlikte, göçebe hayatında kamp kurmak çok eski zamanlardan beri yapılagelmiştir. Çocukların, gençlerin ileride girecekleri askerlik hayatına alışmaları, şehrin dışında, kırlarda temiz hava alarak, spor yaparak yaşamayı sevmeleri, kuvvetli, becerikli, çevik olmaları için okul kampları kurmak ilk olarak İngiltere'de, izcilikle başlamış, bundan sonra bütün dünyada olduğu gibi Türkiye'de de rağbet bulmuştur.

Kamp kurmak her şeyden önce bu konuda belli bir bilgiyi, tecrübeyi gerektiren bir iştir. Önceden hazırlanmış bir kampa gidilmiyorsa, barınak hazırlamayı, ateş yakmayı, yemek pişirmeyi, kampta insanın nelere ihtiyacı olabileceğini bilmelidir.

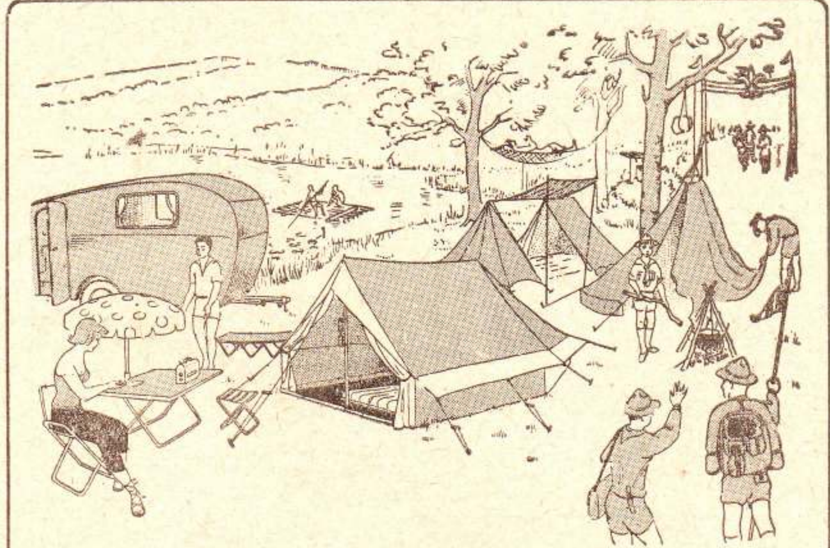
Kamp kurmak için yapılacak hazırlıklar ve dikkat edilecek önemli noktalar şunlardır:

1. — Giyim: Kampta giyinmek, şehirdekinden çok daha önemlidir, çünkü kamp yerinde giyecekler hem çok hırpalanır, hem de bunları tamir etmek imkânı bulunmaz. Kampa gidecek kimseler hem rahatlıkları, hem de sağlıkları bakımından giyime çok önem vermelidirler. Kamp yerine uzun bir yürüyüşle gidilecekse kadınların da erkekler gibi uzun pantolonlar giymesi doğru olur. Ayakkabıların sağlam, rahat olması şarttır. Yaz kamplarına gidiliyorsa başörtü, hasır şapka almak , kış kamplarına gidiliyorsa yağmur geçmiyecek bir şeyle başı örtmek gerekir. Ayrıca bir de yağmurluk almak, yerin-

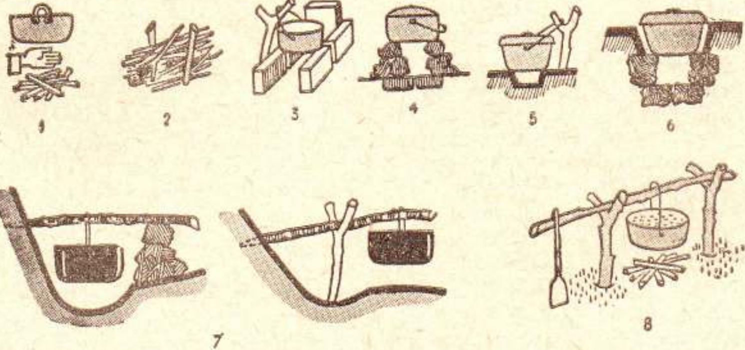
de bir tedbir olur. Kamp kıyafetlerinin seçilişinde dikkat edilecek en önemli husus, bu kıyafetlerin sağlam, kolay yıkanıp kuruyabilecek kumaşlardan yapılmış olmasıdır.

2. — Eşya: Kampa giderken taşınacak eşyanın, günlük ihtiyaçlarımızı karşılıyan eşyaların en lüzumlularından seçilmesi, elden geldiği kadar az, hafif olması gerekir. Bu eşyaların arasında giyecekler, bir battaniye, varsa bir uyku tulumu, gidilecek bölgenin bir hartası, bir çakı, küçük bir balta, küçük bir tencere, kırılmıyan bir bardak, yemek bıçağı, çatal, kaşık, kibrit, el lâmbası, her hangi bir kaza karşısında ilk yardım olarak kullanılabilecek tentürdiyot, pamuk, oksijen vs. gibi lüzumlu madddelerden meydana gelen küçük bir ecza kutusu başta gelir (Bk. İlk Yardım). Bunlardan başka, isteğe göre bir dürbün, fotoğraf makinesi, hazır yiyecekler, transistorlu bir radyo da eşyaların arasına katılabilir.

3. — Yiyecek: Zevke bağlı olduğu gibi çabuk bozulmıyacak, yolda dökülüp saçılmıyacak yiyecekler seçmelidir. Kamp hayatı için en uygun yiyecekler, kuru yemiş, bisküvit, konserve sebze, konserve et, süt tozu, toz halinde hazır olarak bulunan çorbalardır. Yiyecek bulma konusunda kamp yerinden de faydalanılabilir. Kamp, bir köyün civarında ise köyden yumurta, tavuk alınabilir; ormanlık bir yerdeyse ağaçların meyvaları toplanır; deniz ve su kıyısındaysa balık tutulur.

Kamp kurmak için her şeyden önce bu konuda bilgi ve tecrübe sahibi olmak gerekir. Çadır kurmasını, ateş yakmasını, yemek pişirmesini bilmeden kamp kurmaya kalkışanlar halledilmesi çok zor meselelerle karşılaşabilirler.

KAMP ATEŞİ NASIL YAKILIR: 1 — Açıkta yakılan ateşten en çok verim almak için, ısıtılması istenen şeyi bir el yüksekliğine koymalıdır. 2, 3 — Yakılacak çalı çırpıyı, dağılmamaları için, ya toprağa çakılmış iki odunun arasına, ya da dikine konmuş tuğlalar arasına yerleştirmelidir; 4 — Taş ocak; 5, 6 —Toprak içinde açılan ocakların kesitleri; 7, 8 — Kamplarda yerine göre kurulabilecek değişik ocak biçimlerinden birkaçı.

KAMPANYA

İtlaya'nın en ünlü, tarihî eyaletlerinden biridir. Bugün 19 İtalyan eyaleti arasında nüfus bakımından 3., büyüklük bakımından 13. gelir. İtalya'nın en büyük nüfus yoğunluğu (km²'ye 336 kişi) bu eyalettedir. Dünyanın en kalabalık bölgelerinden biri olan Kampanya'nın doğusunda Tiren Denizi, kuzeyinde Latium, güneyinde Kalabriya, güneydoğusunda Bisilicata, kuzeydoğusunda da Apulia eyaletleri vardır.

Yüzölçümü: 13.595 km²

Nüfusu: 4.564.000

Başkenti: Napoli

Ünlü Vezüv Yanardağı (1.186 m.), bu eyalette, kıyıya yakın bir yerdedir. Çok volkanik olan arazi, Napoli kuzeyinde düzlüğe kavuşur. Salerno güneyinde yeniden düzlük başlar. Napoli Körfezi'nin iki yanındaki Ischia ve Capri adaları ile Napoli ve Salerno Körfezi kıyıları, tabiat güzelliği bakımından dünyanın en şirin yerleri arasındadır. Yıllık yağış 90 sm. kadardır. Yıllık ısı ortalaması 17° dir (Napoli ile İstanbul, aynı enlem üzerindedirler).

Kampanya'nın tipik bitki örtüsü Akdeniz bitkileri, içerilere doğru, yapraklarını kışın döken ormanlardır. Akdeniz iklimi, içerilerde Orta Avrupa iklimi hüküm sürer. Arazi bağlar, zeytinlikler, portakal, limon, meyva bahçeleri, ekin yerleriyle örtüldür. Başta her türlü dokuma endüstrisi olmak üzere birçok sanayi dalları, Napoli'de tersaneler vardır. 1872'de 2.755.000 gibi çok yüksek bir nüfus yaşıyan bu eyalette Napoli, vaktiyle İstanbul, Paris ve Londra'dan sonra Avrupa'nın 4. kalabalık şehri idi. Şimdi 1.700.000 nüfusu ile İtalya'nın Roma'dan sonra gelen şehridir (Bk. Napoli; İtalya). Eyalet 5 vilâyete ayrılır: Napoli, Salerno, Benevento, Caserta ve Avellino.

XVI. yüzyılda Türk denizcileri, sık sık Kampanya kıyılarına çıkmışlar, Napoli banliyölerinin çoğunu işgal etmişlerdir.

KAMU, Kemalettin Kâmi (1901-1948)

Kemalettin Kamu

Tanınmış bir şair ve yazarımızdır. Erzurum'da doğdu. İlk öğrenimini özel olarak yaptı, 9 yaşındayken Arapça öğrendi. 1910' da imtihanla Erzurum İdadisi'ne, 1920'de İstanbul Öğretmen Okulu'na girdi. Sonra ailesiyle Ankara'ya gitti, Anadolu Ajansı'na girdi. Ajans bağımsız bir şube halini alınca oraya müdür oldu. 1923'te İstanbul'a gelerek Orta Öğretmen Okulu'na girdi. 1933'te ajansın temsilcisi olarak Paris'e gönderildi. Beş yıl orada kaldı, Siyasal Bilimler Okulu'nun ekonomi politik bölümünden mezun oldu. 1938'de İstanbul'a döndü.

Kemalettin Kâmi Kamu altıncı devre B. M. Meclisi'ne Rize milletvekili olarak katıldı. Rize'de çay sanayiinin kurucularındandır. Sekizinci devre B. M. M. ne Erzurum milletvekili olarak seçildi. Dil Kurumu terimler komisyonu başkanlığında bulundu. 1948 martında, Ankara'daki Evkaf apartmanında tek başına yaşadığı odasında öldü.

Kemalettin Kâmi Kamu, önceleri, zamanın usulüne göre aruz veznini denemişti, sonra en güzel şiirlerini hece vezniyle yazdı. Çocukluğundan kalma hâtıralarla sıla hasretini dile getiren şiirleri, sadelikleriyle, lirizmiyle tanınmıştır.

Bibliyografya:

Kemalettin Kamu: Hayatı, Şahsiyeti, Şiirleri (R. N. Evrimer, 1949); Kemalettin Kamu (M. Gökçe, 1958).

Kemalettin Kamu'dan bir şiir

GURBET

Gurbet o kadar acı
Ki ne varsa içimde,
Hepsi bana yabancı,
Hepsi başka biçimde

Eriyorum git gide,
Elveda her ümide:
Gurbet benliğimi de
Bitirmiş bir içimde!

Ne arzum, ne emelim,
Yaralanmış bir elim.
Ben gurbette değilim,
Gurbet benim içimde.

KAMU

Bir ülkedeki halkın bütününe «kamu» denir. Halkın bir mesele üzerindeki düşünüşü «kamu oyu » (efkâr-ı umumiye) dir.

«Kamu» deyimi hukukta şu konularda kullanılır:

Kamu Dâvâsı. — Her suç, toplumun düzenini bozar, ona zarar verir. Bundan dolayı, toplum, suçluyu cezalandırmak hakkını haizdir. Toplumun bu hakkını kullanmasına vasıta olan dâvaya, «kamu dâvası» (hukuku amme dâvası) ya da «ceza dâvası» denir. Kamu dâvasını Cumhuriyet Savcısı açar. Adalet Bakanı kamu dâvası açması için C. Savcısına emir verebilir. Valiler de illerinde işlenen suçtan dolayı kamu dâvası açılmasını C. Savcısından istiyebilirler. Suçtan zarar gören kimse, bir dilekçeyle başvurarak, C. Savcısından kamu dâvası açmasını istiyebilir. Şu kadar ki, C. Savcısı, yapacağı hazırlık soruşturması sonucuna göre gerekli görürse kamu dâvasını açar, aksi halde takipsizlik kararını şikâyetçiye bildirir.

Kamu dâvasının açılması, bazan bir makamdan izin alınmasına, bazan da suçtan zarar görenin şikâyetine bağlıdır.

Kamu Hakları. — Bu kavram altında toplanan hakların başlıcaları şunlardır: Kişi ve konut dokunulmazlıkları; özel hayatın gizliliği; haberleşme, seyahat, yerleşme, düşünce ve inanç, vicdan ve din, bilim ve sanat, basın ve yayın, toplantı ve gösteri, dernek ve şirket kurma hürriyetleri ve hakları.

Kamu Hukuku. — Devletin, ülkesindeki fertlerle ve diğer devletlerle giriştiği çeşitli münasebetleri düzenliyen kurallar, topluca, «kamu hukuku» (amme hukuku) adı altında toplanır.

Devletin, kendisine düşen görevleri lâyıkiyle başarabilmek için, bu kurallara hem kendisinin uyması (hukuka bağlılık), hem de ülkesindeki kişileri ve başka devletleri itaat ettirmesi gerekir (Bk. Hukuk).

Kamu Hizmeti. — Devlet veya kamu tüzel kişileri tarafından doğrudan doğruya veya onlardan birinin denetlemesi altında toplum yararına, halkın toplu ve müşterek ihtiyaçlarını karşılamak amaciyle girişilen teşebbüslerle bunların gerektirdiği faaliyetlerin hepsine birden «kamu hizmeti» denir.

Başta Millî Savunma ve iç güvenlik hizmetleri olmak üzere bayındırlık, ulaştırma, öğretim ve eğitim hizmetleri hep kamu hizmetidir. Belediyeler, il özel idareleri, köyler de saymakla bitmiyecek kadar çok kamu hizmeti görürler.

Kamu Malları. — Kamu hizmetlerinin görülmesi için mallara ihtiyaç vardır. Bunların başlıcaları: Yollar, limanlar, meydanlar, resmî binalar, kışlalar, ormanlar, bu «taşınmaz mallar» ın yanısıra çeşitli «taşınır mallar» (eşya).

Kamu Malları: 1 — Devir ve ferağ edilemez, 2 — İpotek edilemez, kiraya verilemez, 3 — Haczedilemez, 4 — Zaman aşımı yolundan özel mülk haline getirilemez, 5 — Şahsî ve sübjektif bir hak konusu olamaz, 6 — Vergi ve resimden müstesnadır, 7 — Tahrip edilirse cezası ağırdır, 8 — Tapuda tescile tâbi değildir, 9 — Kamulaştırılamaz.

Kamulaştırma (İstimlâk) Nedir

Devletin, kamu hizmetlerini yapabilmek için gerekli saydığı taşınır veya taşınmaz malların tedariki (kendi mülkiyetine geçirilmesi) maksadiyle başvurduğu işleme «kamulaştırma» (istimlâk) denir.

Anayasamız, devlete başlıca aşağıdaki amaçlarla ve şartlarla kamulaştırma hakkı tanımıştır:

a) Devlet ve kamu tüzel kişileri, kamu yararının gerektirdiği hallerde, gerçek karşılıklarını peşin ödemek şartiyle, özel mülkiyetteki taşınmaz malları, kanundaki usullere göre kamulaştırabilirler.

b) Ancak, çiftçinin topraklandırılması, ormanların devletleştirilmesi, yeni ormanlar yetiştirilmesi, iskân projelerinin gerçekleştirilmesi amaçlariyle kamulaştırılan toprakların bedelleri, en çok on yıllık ve faizli taksitlere bağlanabilir.

c) Kamu hizmeti niteliği taşıyan özel teşebbüsler, kamu yararının gerektirdiği hallerde devletleştirilir ve gerçek karşılıkları, en çok on yıllık ve faizli taksitlerle ödenir.

Her türlü kamulaştırmalar, özel kanunlardaki esaslara ve usullere göre yapılır. Birçok kanunlarımızda, kamu yararına yapılacak özel mahiyetteki kamulaştırmalara dair hükümler vardır. Devlet kamulaştırmaları 1876 (1293) tarihli «Menafi-i Umumiye için istimlâk» kararnamesiyle bunun birçok ek ve değişikliklerindeki hükümlere; belediye kamulaştırmaları da Belediye İstimlâk Kanunu'na, bunun ek ve değişikliklerine göre yapılır.

Kamulaştırmalarda, kamu yararının bulunup bulunmadığını, Danıştay, mallara biçilen değerin gerçek olup olmadığını da mahkemeler denetler.

KAMUFLAJ

Askeri birliklerin, malzemenin, önemli yapıların düşman gözünden saklanması için beneklerle, çizgilerle, renklerle, görünüşünü değiştirmeye «kamuflaj» (alalama) denir. İnsanlar kamuflaj fikrini tabiattan almışlardır. Birçok hayvanların rengi, birçoklarının da vücut yapısı yaşadıkları çevreye uygun olur (Bk. Uyum).

Kamuflaj eskiden beri savaşlarda kullanılan bir usuldür. Ancak, uçakların kullanılmaya başlandığı I. Dünya Savaşı'ndan beri daha büyük bir önem kazanmıştır. Düşman keşif uçaklarının, yaptıkları uçuşlarla askerî birlik ve teçhizatın yerini kolayca öğrenmelerini önlemek için birçok kamuflaj usullerine başvurulmuştur.

II. Dünya Savaşı'nda ise kamuflaj hemen hemen her türlü askerî faaliyette uygulandı. Arktika bölgelerinde kullanılan beyaz üniformalardan, ormanlık yerlerde kullanılan yeşil benekli koyu renk elbiselere, şehirleri örten duman perdelerine varıncaya kadar başvurulan bütün çareler kamuflaj usullerindendir.

Düşmanın hava gözetlemesinden kurtulmak için başvurulan kamuflaj usulleri çok çeşitlidir. Toprakları düşman gözlerinden saklamak için üstlerine toprak yığılır, dallar örtülür; uçak alanları, havadan bakınca tarlalar, yollar gibi görünecek şekilde boyanır. Birçok yapıların yanları, çatıları sanki yol oradan geçiyormuş gibi boyanabilir. Bir limandaki savaş gemileri, limanın üstüne kamuflaj ağları gerilerek düşman gözünden saklanır.

Askerlik alanında da kamuflâjdan geniş ölçüde faydalanılır.

Savaş gemilerinin dalga dalga boyanarak kamuflajına I. Dünya Savaşı'nda başlanmıştı. Bu usul II. Dünya Savaşı'nda daha da ilerledi. Gemilerin denizden ayırdedilmiyecek şekilde boyanması düşmanı yanılttığı için bütün savaş gemileri bu şekilde boyandı.

Öte yandan, yapılan kamuflajı anlamak için de çeşitli usuller bulunmuştur. Bunların başında hava fotoğrafçılığı gelir. Kızılötesi ışınlara karşı duyarlı olan filimlerle çekilen fotoğraflarda normal olarak görünmiyen maddeler açığa vurulabiliyor. Askerî uzmanlar bu çeşit fotoğraflar sayesinde çok çeşitli kamuflajların altında ne olduğunu anlamayı başarmıştır.

KAMUTANRICILIK

Bir felsefe okulu, bir inanç yoludur. «Panteizm» de denir. Bu inancın temeli, her şeyi Tanrı'yla bir görmektir. Kamutanrıcılıkta her şey Tanrı'yı meydana getirir. Tanrı, yarattıklarının bütünüdür.

Kamutanrıcılık iki temel düşünceden doğmuştur:

1. — Gerçek olan, yalnız Tanrı'nın kendisidir. Yaratılmışların hepsi, o gerçek Tanrı'nın birer görüntüsünden başka bir şey değildir. Aslında, yaratılmış olan şeylerin bir gerçekliği yoktur, süresi de yoktur. Her şey geçici bir hayalden, bir vehimden ibarettir. Filozof Spinoza'nın inancı, bu yoldadır.

2. — Tanrı, yaratılmış dediğimiz her şeyin bütününden meydana gelir, yani asıl var olan, yaratılmışlardır. Bunların bütünü Tanrı fikrini doğurur. Holbach, Diderot gibi düşünürler bu fikirdedirler. Buna «natüralist» (doğancı), ya da «materyalist» (maddeci) kamutanrıcılık denir.

KAMUTAY (Bk. BÜYÜK MİLLET MECLİSİ)

Vücudumuzda Durmadan Dolaşan Hayat Irmağı: KAN

KAN, damarlar içinde dolaşarak, vücudun en ufak hücreleri arasına kadar yayılıp oralara besin taşıyan, yaşamamız için çok önemli bir maddeddir. Ortalama bir hesaba göre her insanda ağırlığının 12'de - 15'te biri kadar kan vardır. Temiz kan kırmızıdır, kirli kan siyaha çalar koyu kırmızı bir renktedir.

Parmak ucundan bir damla kan alıp bir cam üzerine yayarak mikroskop altında incelersek iki türlü yuvarlacıklar görürüz: 1) Alyuvarlar; 2) Akyuvarlar.

Alyuvarlar. — Para gibi yuvarlak, kimi defa birbiri üzerine sıralanmış birtakım küreciklerdir. Tabiî halde bunların içinde «çekirdek» (nüve) denilen kısım görülmez. Çekirdeğin, toz halinde, protoplâzma içinde dağıldığı sanılıyor. Sağlam bir insanda 1 mm^3 kanda 4,5 - 5 milyon alyuvar bulunur (Bk. Alyuvarlar).

Akyuvarlar. — Bunların kimisi büyük, kimisi küçüktür. Akyuvarlarda «çekirdek» bulunur. Çekirdekler, akyuvarların çeşidine göre, ya parçalı, ya düz ve yuvarlak, ya da çomak biçimi ve tek olarak bulunurlar. Akyuvarların sayısı alyuvarlar kadar çok değildir. Sağlam bir insanın kanında 1 mm^3 te ancak 5.000 - 8.000 tane bulunur (Bk. Akyuvarlar).

Alyuvarların da, akyuvarların da sayısı bazı hastalıklarda artar, bazılarında da eksilir. Bunların artıp eksilmesine, türlü şekiller almasına göre, o hastalıkları teşhis etmek mümkün olur.

Kan Ne İş Görür

Alyuvarların içinde «hemoglobin» denilen bir madde vardır (Bk. Hemoglobin). Bu madde sayesinde alyuvarlar havadaki oksijen gazını alırlar. Kan, vücudu dolaşırken, hayat için pek lüzumlu olan bu gazı bütün hücrelere ulaştırır; vücutta toplanan zehirli karbon gazını da gene kandaki hemoglobinler emer. Böylece kirlenen kan, akciğerlere gelir, solunum sayesinde, bu zehirli gazlar dışarı atılır, onun yerine havadan yeniden oksijen alınır (Bk. Dolaşım; Kalb; Solunum).

Demek oluyor ki alyuvarların yaşamamız için büyük bir önemi vardır: Bir yandan vücudu beslerken, bir yandan da vücutta hâsıl olan zehirli maddeleri dışarı atmaya yararlar.

Akyuvarlara gelince; bunlar, içeri girmiş olan mikroplara karşı vücudu koruyan ordulardır. Çok defa, vücuda mikrop girince, kandaki akyuvarların sayısı artar. Böylece, mikroplara karşı daha zorlu bir savaş açılmış olur.

Serum ve Plâzma

Kan damarlardan dışarı çıkınca içinde iplik gibi birtakım maddeler hâsıl olur, alyuvarlar, akyuvarlar bunların içine toplanırlar. Bu sayede, kan, suya benziyen akıcılık vasfını kaybeder, pelteleşir. Buna «kan pıhtılaşması» denir.

Damardan bir parça kan alıp bir cam tüpün içine koyarsak, biraz sonra kanın pıhtılaştığını görürüz. Pıhtılaşan kan tüpün dibine çöker, üstünde altın sarısı bir sıvı toplanır. Buna «serum» denir. Kanın vücut ve damar içindeyken taşıdığı özellikler serumda da vardır.

Kan damarlardan çıktıktan sonra, ona çabucak «citrade de soude», «acide oxalique» gibi bazı maddeler katılacak olursa, kan pıhtılaşma kudretini kaybeder. Bu kanda da al ve akyuvarlar dibe çöker, üstlerinde gene bir sıvı kalır. Buna da, «plâzma» denir. İnsandan insana kan nakledilirken, alınan kanın pıhtılaşmaması için bu ilâçlardan faydalanılır. Kan saklarken de aynı usule başvurulur.

Kanın Özellikleri

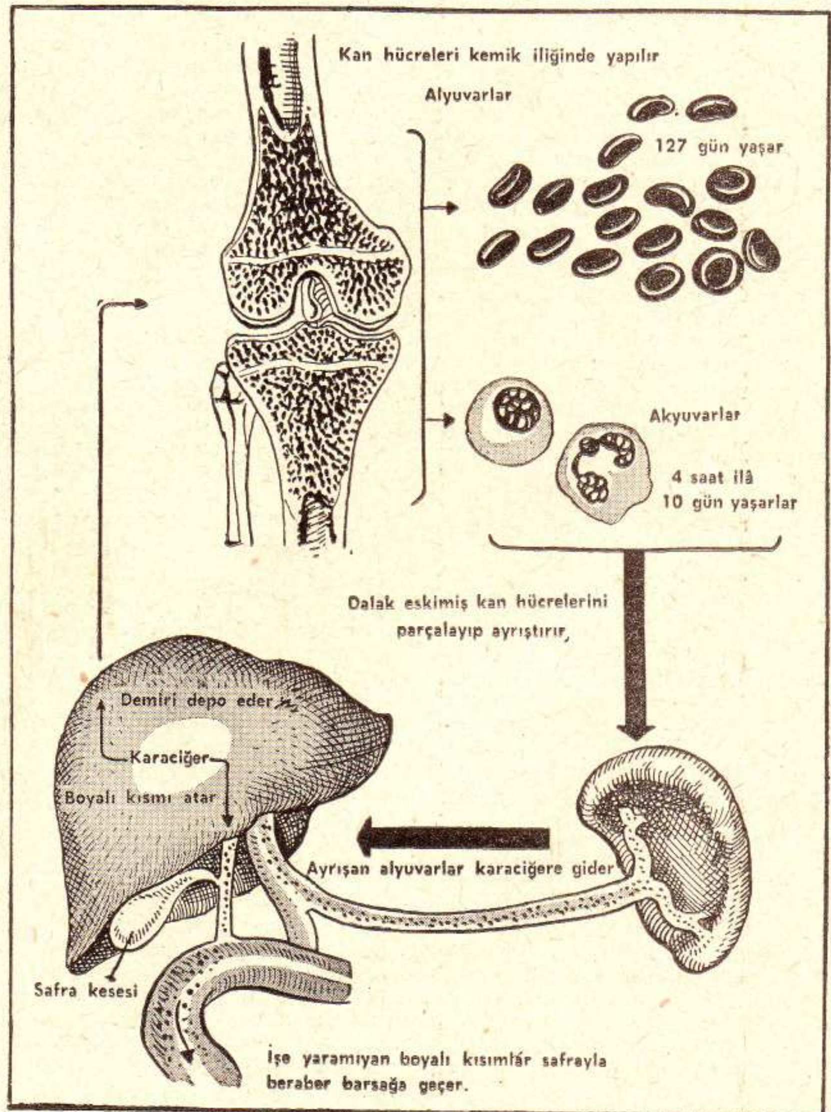
Tifo, paratifo, Malta humması gibi bazı ateşli hastalıkların mikropları hastanın kanında bulunur. Bazı mikroplar kandan çekilseler, yani hastalık iyi olsa bile, kanda birtakım biyolojik cisimler, hassalar, izler bırakırlar. Bu özel izler sayesinde, o kanın serumu hastalığı yapan mikroplarla bir daha karşılaşınca bu mikropları bir araya toplayıp «çökertmek» kudretlerini uzun zaman muhafaza ederler.

Kanın bu hassası çok işe yarar. Meselâ böyle bir serum lâboratuvarlarda bazı mikroplarla karşılaştırılır, hangilerini çökerttiği araştırılır, böylece, bir kimsenin hangi hastalıkları geçirmiş olduğu anlaşılır.

Bugün kan incelemelerinden o kadar çok bilgi edinilmiştir ki, bu özelliklere dayanan birtakım lâboratuvar araştırma usulleriyle, birçok kesin sonuçlara varmak kabildir. Bu arada, bir kan lekesinin insan kanı mı, yoksa hayvan kanı mı olduğu, bir çocuğun anasının, babasının kim olduğu, bir damla sütün hangi hayvana ait bulunduğu, bir kimsenin meselâ frengi gibi bir hastalık geçirip geçirmediği anlaşılabilir.

Kan Almak

Hekimlikte insanlardan başlıca üç maksatla kan alınır: 1) Muayene ve tahlil için; 2) Tedavi için; 3) Başkasına nakletmek için.

KAN NAKLİ VE KAN GRUPLARI

ÇEŞİTLİ HASTALIKLARDA, kazalarda çok kan kaybederek ölüm tehlikesine uğrıyan hastalara sağlam insan kanı nakledilir. Bu kan ya «kan istasyonları» (kan bankaları) nda hazır bulundurulur, ya da o sırada bir insandan alınır.

İnsan kanının insana ilâç olabileceği düşüncesi çok eski çağlardan beri zihinleri kurcalamıştı. Bundan beş yüz yıl önce Papa VIII. Innocent'e bir hastalıktan iyi etmek için kan içirtilmesi hekimlik tarihinde ilk kan nakli olayıdır. Yalnız, hekimlik ilerleyip, hastalara kan içirmenin pek fayda vermiyeceği anlaşılınca kan nakli için başka yollar arandı. Başlangıçtaki kan nakillerinde bazı arızaların ortaya çıkması, her insana her kanın yaramıyacağını gösterdi. En sonunda, Alman tıp bilgini Land Steiner insanlarla maymunlar üzerinde yaptığı deneylerde, kanın birçok biyolojik sırlarını çözdü, kan naklinde bugün baş köşeyi tutan bir usulü ortaya koydu.

Birçok hastalıklar vardır ki bunlar kanı fakirleştirerek vücudu tehlikeye düşürürler. Tifo, sıtma, kuşpalazı, menenjit, kan zehirlenmesi gibi ateşli hastalıklar uzun sürerse hasta kansız düşer. Ayrıca, «kan kanseri» (lösemi), «kötü kansızlıklar» denilen bazı kan hastalıkları da vardır ki bunlar kan yuvarlarında bozukluklara yol açar.

İşte kazalardan, savaşlardan başka, bu gibi durumlarda da hastaya kan vermek gerekir. Bunlardan başka, ana-babanın kan uygunsuzluklarından ileri gelen tehlikeli bir kan bozukluğu ile doğan çocukların da büyük miktarda taze kan nakliyle kurtulması kabil olmaktadır.

Her şeyden önce, kan verilecek kimsenin kan grupu ile verilecek kan aynı gruptan olmalıdır; böyle olmazsa hasta ölebilir. Sonra, kan verecek kimsede faal verem, frengi, sıtma, daha başka birtakım mikroplu hastalıkların bulunup bulunmadığı dikkatle araştırılmalıdır.

KAN GRUPLARI

Kan gruplarının bilinmesi yalnız hekimlik bakımından değil, aynı zamanda daha başka alanlarda da büyük faydalar sağlamaktadır. Meselâ bir çocuğun babasının tâyin edilmesinde, insan ırklarının tesbitinde kan grupları ıspat edici sonuçlar verir. Ayrıca, bazı ameliyatlarda bir kimseden organ alıp başka birine aşılama (gref) yapılırken de her iki kimsenin kan gruplarını bilmek gerekir.

Bütün bunlardan dolayıdır ki bazı ülkelerde insanların hangi kan grupundan oldukları önceden tesbit edilerek kimlik cüzdanlarına yazılır. Böylece, kan alma veya verme işlerinde vakit kaybetmenin önüne geçilmiş olur.

Kan bakımından insanlar başlıca 4 grupa ayrılır: 1 — A Grupu; 2 — B Grupu; 3 — AB Grupu; 4 — 0 Grupu. Bunlardan başka birtakım ara gruplar daha vardır. Ayrıca, kanda RH harfleriyle gösterilen özel bir etken bulunur. Kan gruplarının özellikleri şunlardır:

A Grupu. — Bu gruptan olanlar hem kendi gruplarından, hem de 0 grupundan kan alabilirler. Başka gruptakilere kan veremezler.

B Grupu. — Bu gruptan olanlar da tıpkı A grupundakiler gibi, hem kendi gruplarından, hem de 0 grupundan kan alabilirler, başkasına veremezler.

AB Grupu. — Herkesten kan alabilirler. Bunlara «genel alıcılar» denir.

0 Grupu. — Belirli bir miktarda herkese kan verebilir, kendi gruplarından başka hiçbir gruptaki insandan kan alamazlar. Bunlara da «genel vericiler» denir.

RH Etkeni. — Karı-kocada bu etkenin menfi oluşu, doğacak çocuk için, ölüm tehlikesi yaratan bir kan bozukluğuna yol açar.

AKAN KANI NASIL DURDURMALI

VURULMA, düşme, çarpma, kesilme gibi birtakım kazalar sonunda insan yaralanınca bu yaralardan kan akar. Akan kan siyahımtıraksa, yayıla yayıla akıyorsa bir toplardamardan; kırmızıysa, fışkıra fışkıra çıkıyorsa bir atardamardan geliyor demektir.

Toplardamardan gelen kan basınçsız olduğu için durdurmak kolaydır. Atardamarlardan gelen kanları, kalbin atışiyle fışkırdığı için, durdurmak zor olur. Bundan dolayıdır ki, atardamarların çoğu, kolayca kazaya uğramamaları için, vücudun derinliklerinde, organların arasında saklı olarak yaratılmıştır.

Toplardamar Kanaması. — Kanı durdurmak için temiz (mikropsuz) pamuk, ya da gaz bezlerini yumak yapıp yara üzerine kapatmalı, bir süre bastırmalı. Pamuk, gaz bezi bulunmazsa kaynatılarak yıkanmış, ütülenmiş, hiç kullanılmamış mendiller, bezler kullanılabilir. Bununla birlikte, yaralıyı derhal bir sağlık müessesesine götürüp pansıman yaptırmalıdır.

Atardamar Kanaması. — Tehlikeli bir kanamadır, çünkü kanın durmaması, yaralının kısa zamanda çok kan kaybederek ölmesi ihtimali vardır. Bu gibi durumlarda yara kolda, bacaktaysa, üzerine temiz bir havlu, mendil gibi bez koyup, kanıyan yerin yukarısından sağlam bir sargıyla, ya da iple kuvetli olarak sıkıp bağlamalı, bu ilk tedbirden sonra yaralıyı derhal hastaneye götürmelidir; çünkü sıkılan yerin alt kesimine kan gitmiyeceğinden, kangren olma tehlikesi vardır (Bk. İlk Yardım).

Muayene İçin. — Lüzumuna göre ya az, ya da çok miktarda kan alınması gerekir.

Az miktardaki kan parmak uclarından, ya da kulak memesinden alınır. Lâboratuvarlarda alyuvarları, akyuvarları saymak, bunların biçimlerini, özelliklerini incelemek için parmağın ucunu delerek birkaç damla kan almak yeter.

Bazı hastalıklarda kanda şeker, üre, kolesterin gibi birtakım maddeler bulunup bulunmadığını araştırmak gerekir ki, bu durumda biraz fazlaca kan almak ister. Bu çokça miktarlardaki kanlar kolların dirsek boşluklarındaki toplardamarlardan alınır.

Tedavi İçin. — Kan basıncı (tansiyon) yükselmesi, kanda zehirli maddelerin toplanması gibi durumlarda, hastanın iyileştirilmesi için, kendisinden çokça kan almak gerekir. Bu gibi durumlarda kolun dirsek boşluğundaki toplardamarlardan iğneyle, ya da bunlardan biri kesilerek istenildiği kadar kan alınır.

Kanlı hacamat da tedavi için kan almanın başka bir şeklidir (Bk. Hacamat). Sülük kullanarak vücuttan kan çekmek de eski hekimlikte başvurulan bir kan alma usulü idi (Bk. Sülük).

Kan Nakli İçin. — Sağlam bir kimseden hastaya, yaralıya verilmek üzere alınacak çokça miktardaki kan da, toplardamarlardan kalın bir iğneyle çekilir.

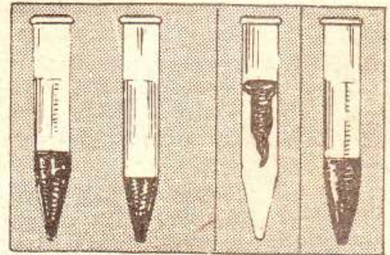
Kan İşemek

Böbreklerdeki, sidik yollarındaki birçok hastalıklar, iltihaplar dolayısiyle sidiğin kanlı olarak çıkmasına «kan işemek» denir. Böbrek taşları, sidik torbası (mesane) taşları, bu organlardaki urlar kan işemenin belli başlı sebepleri arasındadır. Yaşlı kimselerde kan işeme görülürse kanserden şüphe edilebilir.

Kanlı sidiklerin rengi koyu kırmızıdır. Bunları taze olarak alıp tortusundan bir damla mikroskop altına konursa pek çok alyuvar görülür.

Kan Kusmak

En çok mide yarası (ülser) olan hastalarda görülür. Kusma ile çıkan kan az miktarda olabildiği gibi, hastanın hayatını tehlikeye düşürecek kadar çok da olabilir.

1 — Normal kan; 2 — Kansızlık hali; 3 — Kanın pıhtılaşması; 4 — Pıhtılaşmış kan. Normal insanın kanı ile kansız (anemik) insanın kanındaki hücrelerin sayısı değişiktir. Normal kanın % 45'i kan hücreleridir. Buna karşılık «kansız» insanın kanında % 77 plazma'ya karşılık % 23 kan hücresi vardır. Normal kan hava ile temas edince «fibrin» meydana getirir. Fibrin alyuvarları bir ağ tabakasiyle sararak kanamayı durdurur. Fibrin olmasa kan pıhtılaşmaz.

Yara midenin onikiparmak barsağiyle birleştiği yerde, ya da barsağın o kesiminde olursa, kan büyük aptesle çıkar. Dışkının rengi kapkaradır. Buna hekimlikte «melena» denir. Melena, hastanın çok kan kaybetmesi bakımından önemlidir, çabuk tedavi edilmelidir.

Kan Tükürmek

Öksürükle akciğerden kan gelmesine «kan tükürmek» denir. Başlıca sebebi akciğer veremidir. Bundan başka, soluk borularının genişlemesi, akciğer frengisi, akciğer kanseri, zatürree, çeşitli akciğer iltihapları da kan tükürmeye yol açar.

Bu gibi hallerde yapılacak ilk iş, hastayı sırt üstü yatırıp tam istirahat haline koymak, derhal hekim çağırmaktır. Tedavi hastalığın cinsine göre yapılır.

Kansızlık

Kanın içindeki alyuvarların, hemoglobinin azalmasına «kansızlık» denir. Mide, barsak yaraları, basur, çocuk düşürme gibi hastalıklarda, yaralanmalarda çok kan kaybedenler kansızlığa uğrarlar. Tifo, paratifo, sıtma, kanlı basur (dizanteri), verem, kanser gibi hastalıklar; kurşunlu cisimlerle, kömür gazlariyle, vücutta hâsıl olan bazı organik zehirlerle zehirlenmeler, barsak kurtları da kansızlığa yol açar. Hastanın rengi sararır, halsizliğe uğrar, kalb çarpıntıları, baş dönmesi, baş ağrısı, mide, barsak bozuklukları, iştahsızlık başgösterir.

Bir hastanın kansızlık derecesini ölçmek, kansızlığın mahiyetini anlamak için, kanı alınarak, lâboratuvarda tahlil edilir, ona göre kansızlığın tedavisine geçilir.

KANAD

Kuşlarda, böceklerde uçmayı sağlıyan üst üyelerden her birine «kanad» denir (Bk. Kuşlar; Böcekler). Uçakların da uçmasını sağlamak için iki yanlarına yapılan yassı kısımlardan her birine de «kanad» adı verilir (Bk. Uçak).

Dünyanın sayılı zengin ülkelerinden biri:

KANADA

Kanada'nın arması

KANADA, Kuzey Amerika kıtasının kuzeyinde bir devlettir. 1945'ten beri dünyanın 11 büyük devleti arasında sayılmaktadır. Toprak büyüklüğü bakımından Sovyetler Birliği ve Çin'den sonra 3. gelir. Kuzeyinde Kuzey Buz Denizi, Grönland Adası ile Baffin Denizi, Davis Boğazı, doğusunda Atlas Okyanusu, batısında A. B. D.'nden Alaska ile Büyük Okyanus, güneyinde boydan boya A. B. D. uzanır Superior, Huron, Erie, Ontario Gölleri iki devlet arasında ortaklama durumdadır. Newfoundland (Yeniel) adasının güneyindeki Miquelon ve Saint Pierre adacıkları Fransa'ya aittir.

Yüzölçümü: 9.952.733 km²

Nüfusu: 19.100.000

Başkenti: Ottawa

Kuzey Buz Denizi'nden başlıyan Kayalık Dağları, güneydoğuya doğru inip Kanada'nın batısını dağlık bir ülke haline getirir. Bu sıradağlar güneyde Robson Peak'te 4.328 m. ye yükselir. Bunun dışında Kanada yer yer çok geniş ovalar, yaylalar ve ormanlardan ibarettir; yükseklik hiçbir yerde 700 m. yi bulmaz.

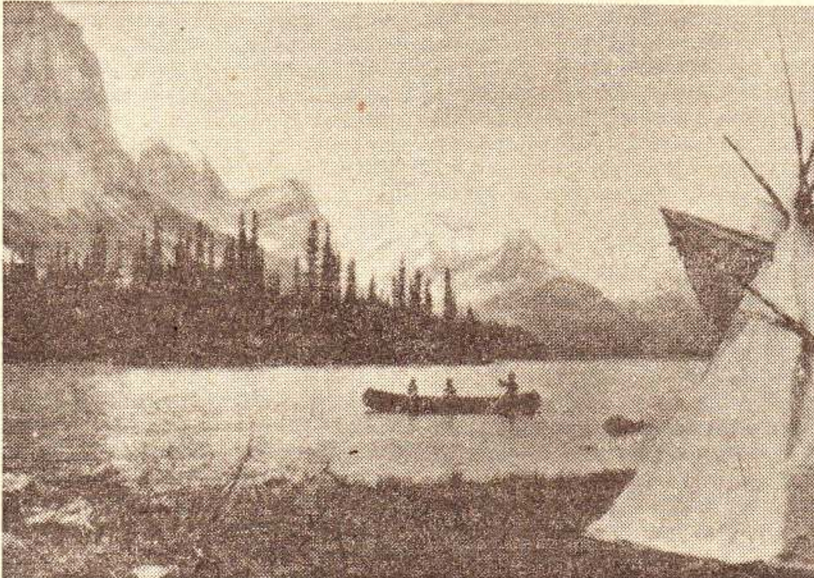
Akrasular. — Mackenzie nehri ile onun Atabaska kolu Kuzey Buz Denizi'ne dökülür; en önemli akarsudur. Vancouver Adası karşısında Büyük Okyanus'a dökülen Fraser, A. B. D.'ne giden ve Kanada'da doğan Columbia, Batı Kanada'nın diğer akarsularıdır. Missouri'nin Mille kolu da Kanada topraklarından kaynar. Orta bölgenin önemli nehirleri Saskatchevan'ın kuzey ve güney kolları ile Churchill, Nelson, Albany gibi Hudson Körfezi'ne dökülen ırmaklardır. Batıda en büyük akarsu, Saint Lawrence Körfezi'ne dökülen Ottawa' dır.

Göller. — Kanada bir göller ülkesidir. 591.247 km² göl vardır. Kuzeyden güneye Büyükayı, Büyükesir, Atabaska, Winnipeg, Winnipegosis, Manitoba, Orman, Nipigon, Nipissing gölleri bunların en büyükleridir.

Adalar. — Kuzey Buz Denizi'nde Kanada' ya ait çok büyük adalar vardır. Başlıcaları Baffin, Prens Albert, Victoria, Banks, Melville, Grant, Devon, Parry adalarıdır. Büyük Okyanus'ta Vancouver ile Kıraliçe Charlotte Adaları, Atlantik'te Newfoundland (Yeniel) ile Prens Edward, Breton, Anticosti Adaları Kanada'ya aittir. Newfoundland, Saint Lawrence Körfezi'ni kapatır, öteki Atlantik adalarını bu körfezin içinde bırakır.

Iklim. — Kuzeyde yağış azdır. Ülkede 75 sm. kadar olan yağış ortalaması, Büyük Okyanus kıyıları ve adalarında 2 metreyi geçer. Ülkenin oturulan güney şeridinde kış ısı ortalaması — 10°, yazınki ise 20° dir. Bütün Kanada'da kış ortalaması — 20°, yaz ortalaması 15° ye düşer.

Bitki örtüsü. — Kanada'nın tipik bitki örtüsü kuzeyde tundralar (buz çölleri), güneyde çamlıklar, dağ ormanları, güneydoğuda karışık ormanlar, Kayalık Dağlar'da Alp bitkileri, Orta Güney'de çayırlar, bazı yerlerde de bozkırlar, çalılıklardır.

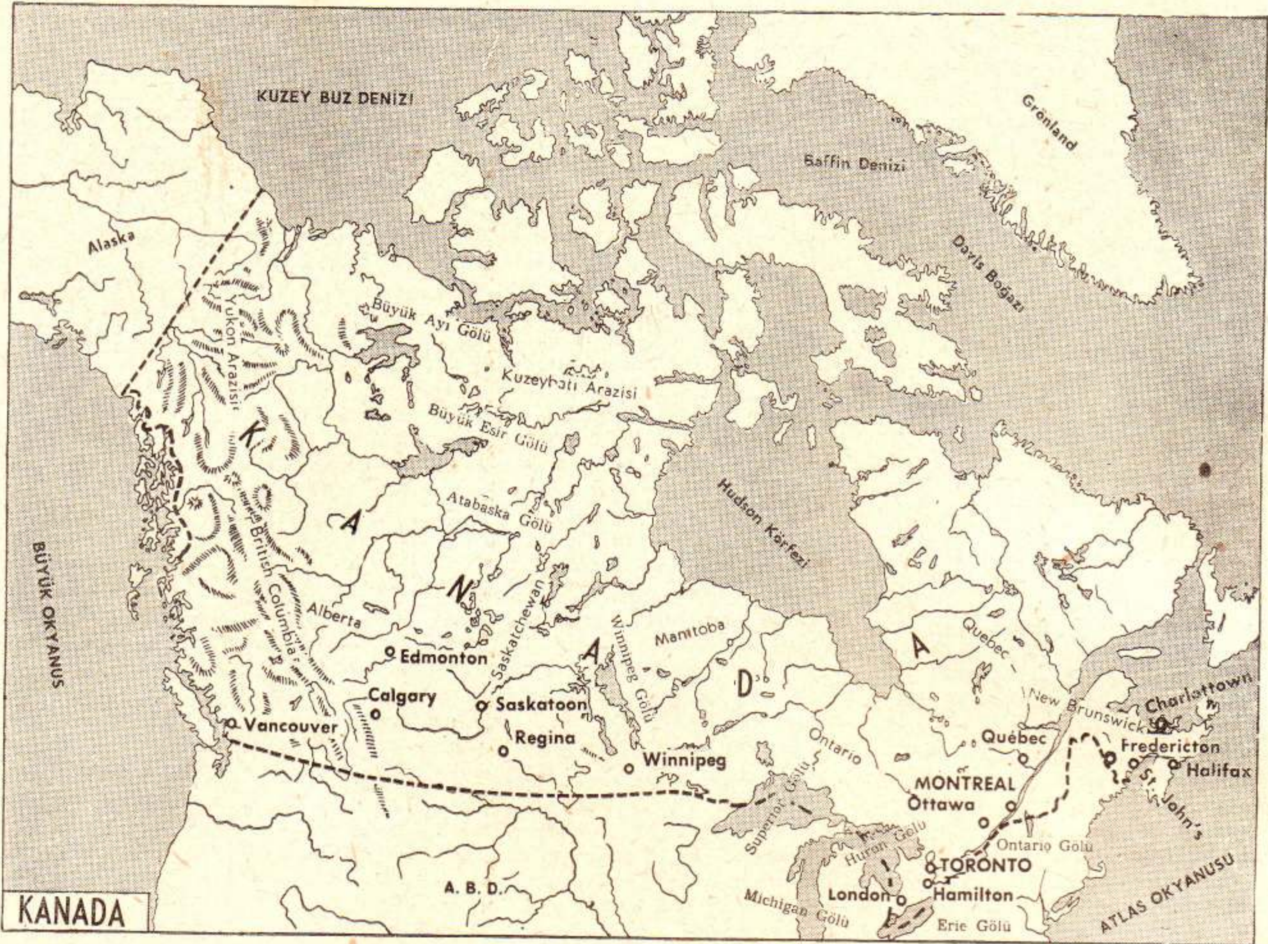
Kanada, sık ormanlarla çevrilmiş sevimli göller ve güzel manzaralar ülkesidir. İşte Alberta Gölü'nden bir görünüş.

Kanada'da Yaşıyanlar

Kanada'nın resmî dilleri Ingilizce ile Fransızca'dır. Québec eyaletinde Fransızca ezici çoğunluğun dilidir. Ontario ile Newfoundland eyaletlerinde de Fransızca konuşanlar çok önemli bir azınlık halindedir. Öteki eyaletlerde İngilizce konuşulur.

Kanada pek çok göçmen aldığı için, hemen her ırktan insan görülür. İngilizce konuşanlar 9.513.000'ü bulur. Öteki başlıca ırk ve diller şöyledir: Fransızlar (6 milyon), Almanlar (875.000), Ukraynalılar (506.000), Flamanlar (380.000), Lehler (294.000), Yahudiler (259.000), İtalyanlar (203.000), Kızılderililer (200.000), Norveçliler (159.000), Isveçliler (132.000), Ruslar (108.000), Macarlar (80.000), Finler (60.000), Danlar (58.000), Çekler (54.000), Çinliler (44.000), Rumenler (40.000), Slovaklar (34.000), İslandalılar (33.000), Japonlar (31.000), Eskimolar (20.000), Rumlar (19.000), Sırplar (14.000), Hırvatlar (10.000), Slovenler (8.000), Araplar (7.000), diğer ırklar (2.000).

İngilizce konuşanların 25.000'i Zenci, 123.000'i Galli, 1.935.000'i İrlandalı, 2.085.000'i İskoç, 5.345.000'i İngiliz'dir. Bu ırklar

(Fransızlar hariç), bir iki nesil içinde tamamen Anglo-Sakson olmaya doğru gitmektedir. Şimdiden İngilizce'yi 2. dil olarak kullanmaktadırlar. Fransız'laşanlar daha azdır.

Din bakımından 259.000 Musevi, 1.000 Müslüman, 226.000 Ortodoks dışında Kanada'da Katolik ve Protestan mezhepleri yayılmıştır. Protestanlar, Katolikler'den 2 milyon kadar fazladır. Québec eyaletinde Katolik nüfus yüzde 88'i, New Brunswick'te yüzde 52'yi bulur; diğer eyaletlerde azınlıkta kalır.

Kanada'da hemen hepsi Fransız olmak üzere Beyaz nüfus 1740'ta 56.000 iken 1806'da 433.000 oldu (bunun 350.000'i Fransız'dı). Bundan sonra Anglo-Saksonlar'ın büyük göçleri başladı, geçen yüzyılın ortalarında Kanada, tamamen bir Fransız ülkesi manzarasından çıktı. 1861 sayımında 3.200.000 olan nüfus 1951'de 14 milyonu buldu, bugün 20 milyona yaklaşmıştır.

Kanada'nın İdari Bölümleri

İdare. — Kanada, 10 devlet (eyalet) ten kurulu birleşik bir devlettir. İngiliz Birliği'ne dahildir. İngiltere hükümdarını kendisine hükümdar tanır. Devlet başkanına «Genel Vali» denir. Devlet başkanı ile başbakandan biri İngiliz, öteki Fransız olur; 10 devletten her birinin ayrı kanunları, idare şekilleri, ayrı başkentleri vardır. Birleşik devletin başkenti Ottawa'dır. 2 «Arazi» de bu başkente bağlıdır, 10 devlet tarafından ortaklaşa yönetilir. Önem sırasiyle Kanada devletleri ve başlıca şehirleri şöyledir:

1. Ontario. — 1.068.484 km² yüzölçümlü, 6.525.000 nüfusludur. Kanada nüfusunun üçte birinden fazlası bu devlettedir. Km²'ye 6 kişi düşer. Başkent Toronto'dur. Devlet, Büyük göllerin kuzeyindedir. Toronto, Kanada'nın büyüklük bakımından 2. şehridir. Nüfusu 1.721.000'dir. Ontario Gölü'nün kuzeybatı kıyısı üzerindedir. Dünyanın sayılı kitapçılık merkezlerindendir. Ontario'nun öteki önemli şehirleri şunlardır: Toronto'ya çok yakın, Ontario Gölü'nün batı burnu üzerinde olan Hamilton (nü. 393.000), Windsor (223.000), London (185.000). Birleşik Devletin başkenti Ottawa da Ontario toprakları içinde, Ontario Gölü'nün kuzeyinde, Ottawa ırmağı üzerindedir. Nüfusu 420.000'dir. Ontario'da 2 üniversite vardır: 1827'de kurulan Toronto (13.000 öğrenci, 1.500 öğretmen), Ottawa (12.600 öğrenci) üniversiteleri.

2. Québec. — 1.540.509 km² yüzölçümlü, 5.485.000 nüfusludur. Km² ye 4 kişi düşer. Ontario'nun batısındadır; Saint Lawrence Körfezi'ne açılır. Başkenti Québec şehridir. Bu eyalette çoğunlukla Fransızlar yaşar. Kanada'da Beyazlar ilk önce buraya yerleşmişlerdir. Montréal şehri, Kanada'nın en büyük şehridir. Paris'ten sonra dünyanın en büyük Fransız şehri de Montréal'dir. Nüfusu 2.339.000'i bulmuştur. Ottawa ırmağı üzerinde, A. B. D.'nden New York'un sınırının 80 km. kadar kuzeyindedir. Başkent Québec, 372.000 nüfusludur. Saint Lawrence Körfezi üzerinde önemli bir limandır. Kanada Fransızları'nın kültür merkezidir. 1852'de kurulan Québec ve 1821'de kurulan Montréal Üniversiteleri, Kanada'nın en büyük, en ünlü üniversiteleridir. Öğretim Fransızca'dır. İlkinde 30.000'den fazla öğrenci, 4.000'den fazla öğretmen, ikincisinde 21.000'den fazla öğrenci, 1.400'e yakın öğretmen vardır.

3. İngiliz Kolumbiyası (British Columbia). — 948.491 km², yüzölçümlü, 1.720.000 nüfusludur. Km²'ye 2 kişi düşer. Son yıllarda en gelişen devlettir. Başkent Victoria şehridir. Büyük Okyanus kıyıları ve adaları üzerinde kurulmuştur. En büyük şehir Vancouver, aynı adı taşıyan adanın karşısında, Büyük Okyanus üzerinde çok işlek bir limandır. Nüfusu 920.000'i geçmiştir; Kanada'nın 3. şehridir. Başkent Victoria 150.000 nüfusludur; Vancouver adasının güneydoğu ucu üzerinde, San Juan de Fuca Boğazı'nda, A. B. D.' nin Seattle şehrinin karşısında bir limandır. Vancouver Üniversitesi 1908'de kurulmuştur. 7.000'e yakın öğrencisi vardır.

4. Alberta. — 661.112 km² yüzölçümlü, 1.360.000 nüfusludur. Km²'ye 2 kişi düşer. Başkent Edmonton şehridir. British Columbia'nın doğusundadır. Edmonton, 350.000 nüfusludur; Kuzey Saskatchewan ırmağı üzerindedir. Calgary'nin nüfusu 276.000'dir; Edmonton'un tam güneyinde ve Güney Saskatchewan ırmağı üzerindedir. 1907'de kurulan Edmonton Üniversitesi'nde 8.000'e yakın öğrenci vardır.

5. Saskatchewan. — 651.827 km² yüzölçümlü, 990.000 nüfusludur. Km²'ye 1,5 kişi düşer. Başkent Regina şehridir. Alberta'nın

güneydoğusundadır. Başkent Regina, 114.000 nüfusludur; Winnipeg ırmağının az güneyindedir. Bu şehrin kuzeyinde Güney Saskatchewan ırmağı üzerinde 102.000 nüfuslu Saskatoon şehri vardır. Saskatoon Üniversitesi 1907'de kurulmuştur. 3.000'e yakın öğrencisi, 300'e yakın öğretmeni vardır.

6. Manitoba. — 638.392 km²'ye 1,5 kişi düşer. Başkent Winnipeg şehridir. Ontario' nun batısındadır. Başkent Winnipeg, Kanada' nın 4. şehridir; aynı adı taşıyan ırmağın üzerindedir. Nüfusu 492.000'dir. Bu şehirde 1877'de kurulan üniversitede 6.000'den fazla öğrenci okur.

7. Nova Scotia. — 54.560 km² yüzölçümlü 780.000 nüfusludur. Km²'ye 14 kişi düşer. Başkent Halifax şehridir. Nova Scotia (Yeni İskoçya), Atlantik'e uzanmış bir yarımadadır. Başkent Halifax, Atlas Okyanusu üzerinde 197.000 nüfuslu bir liman şehridir. Halifax' ta Kanada'nın 3. büyük üniversitesi vardır; 14.500 öğrencisi bulunur.

8. New Brunswick. — 72.473 km² yüzölçümlü 649.000 nüfusludur. Km²'ye 9 kişi düşer. Saint Lawrence Körfezi ile Nova Scotia arasındadır. Başkenti Fredericton, Saint John ırmağının Fundy Körfezi'ne açılan ağzına yakın yerde 24.000 nüfuslu bir limandır. 1800' de kurulan üniversitesinin 3.000 öğrencisi vardır.

9. Newfoundland (Yeniel) — 110.678 km² yüzölçümlü, 490.000 nüfusludur. Km²'ye 4 kişi düşer. Atlas Okyanusu ile Saint Lawrence Körfezi arasındaki büyük adadır. Başkenti Saint John's'tur. Fransızca'da adanın adı «Terre-Neuve» (Yeniel) dir. İngilizce «Newfoudland» da «yeni bulunmuş ülke» anlamına gelir. Adanın karşısındaki geniş Labrador arazisi 1950'de Newfoundland'a katılmıştır. Böylece bugün bu devletin büyüklüğü 395. 678 km²'yi bulmuş, nüfus yoğunluğu km²'ye 1 kişiye düşmüştür. Saint John's, 94.000 nüfuslu, adanın doğu kıyısında pek işlek bir balıkçılık limanıdır. Bu şehirde 750 öğrencisi olan Kanada'nın en küçük (11.) üniversitesi bulunur.

Kanada orman ürünleri, buğday, kürkçülük bakımından yeryüzünün en zengin ülkelerindendir. Fotoğrafta Ontario'da ormanlık bir bölge görülüyor.

10. Prens Edward Adası. — 5.656 km² yüzölçümlü 103.000 nüfusludur. Km²'ye 17 kişi düşer; yani en yoğun nüfuslu Kanada devleti budur. Bir büyük, birkaç ufak adadan kurulu bulunan bu adalar topluluğu Saint Lawrence Körfezi'nin güneyinde, Nova Scotia ile New Brunswick arasındadır. Başkenti Charlottown'ın nüfusu 24.000'dir; adanın tam orta yerinde bir limandır. Bu eyalette üniversite yoktur.

Kuzeybatı Arazisi. — 536.285 km² yüzölçümlü, 23.000 nüfusludur. Başkenti Fort Smith'in nüfusu 2.000'dir. Bu arazi Mackenzie, Keewatin, bunun kuzeyindeki adalarla Kutup arazisini içine alan Franklin olmak üzere 3 vilâyete ayrılmıştır.

Yukon Arazisi. — 3.379.307 km² yüzölçümlü 15.000 nüfusludur. Başkenti Whitehorse'un nüfusu 5.000'dir

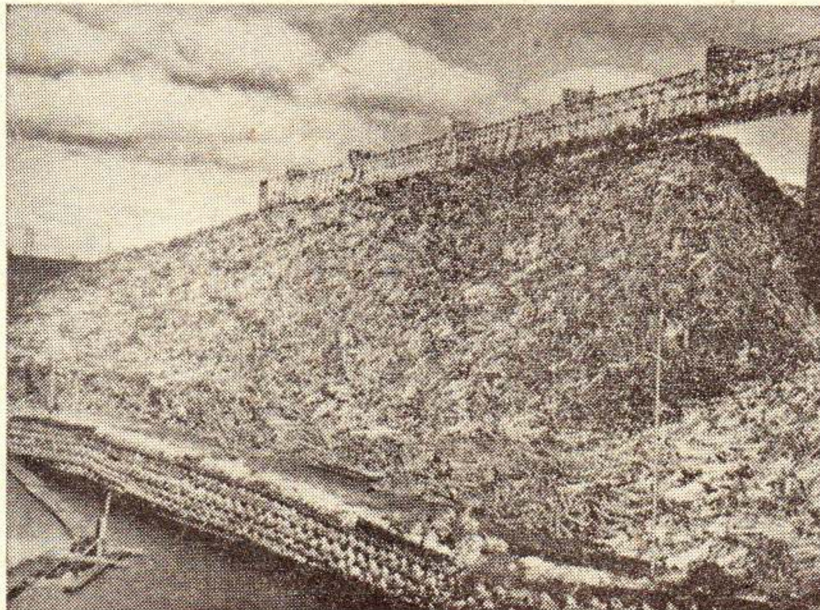
Kanada'nın Ekonomik Durumu

Kanada, yeryüzünün en zengin ülkelerinden biridir. Kanadalılar'ın hayat seviyesi, ancak Amerikalılar'ınkiyle ölçülebilir. Bu hal Kanada'yı dünyanın en güçlü devletlerinden biri haline getirmiştir. Ekilebilir toprakları 394.000 km² tutar. Bu durumda dünyada 6. gelir. Orman bakımından, Sovyetler Birliği ve Brezilya'dan sonra, A. B. D.'nden önce olmak üzere dünyada 3. dür.

Kanada dünyanın en çok buğday elde eden ülkeler arasında, yılda 10 milyon tonla 4. gelir; bunun 7,5 milyon tonunu ihraç eder (dünyada 3.) Yulafta A. B. D. ve Sovyetler Birliği'nden sonra 3., arpada 4., çavdarda 15., patateste 16., tütünde 10. dur.

Kanada'da beslenen hayvanların başında sığırla at gelir. 300.000 kadar sığır, 700.000 at vardır. Az miktrada domuz, çok daha az koyun beslenir. Yılda 8 milyon ton kadar süt, bundan da 150 bin ton kadar tereyağı, 450 bin kental peynir elde edilir.

Madenler. — Madenlerin zenginliği, bolluğu ve çeşitliliği bakımından Kanada ile ancak A. B. D. ve S. B. ölçülebilir. Dünyada elde edilen nikelin yarısı Kanada'dan çıkarılır (yılda 170.000 ton kadar). Alüminyumda A. B. D.'nden sonra 2., altında Güney Afrika Birliği ve S. B.'nden sonra 3., çinkoda A. B. D. ve S. B.'nden sonra 3., gümüşte 4., demirde 4., bakırda 5.'dir. Yılda 23 milyon ton kadar petrol elde edilir ki bu da Kanada'ya dünyada 8. liği sağlar. Kurşunda 6. dır.

Yeryüzünde en çok kâğıt yapan ülkelerden biri de Kanada'dır. Bu işte A. B. D.'den sonra ikinci durumda olan Kanada'da kesilen ağaçlar akarsularla taşınarak büyük fabrikalarda işlenir. İşte kâğıt yapılmak üzere üst üste yığılan ağaç kütükleri

Endüstri. — Kanada'da akla gelebilecek her türlü endüstri vardır. Elektrik enerjisi bakımından dünya devletleri arasında 100,7 milyon kwh. ile 4., çelik yapımında 11. (5.5 milyon ton), çimentoda 10. (5.8 milyon ton), sentetik kauçukta 4. (102.000 ton), kâğıtta A. B. D.'nden sonra 2. (6.354.000 ton), gelir. Uçak yapımında da S. B. ve A. B. D., İngiltere'den sonra 4. gelir.

Ticaret. — Kanada'nın yaptığı ithalât ve ihracatın toplamı yılda 11.000.000.000 dolar kadardır. Bu ticaret hacmi, nüfusu Kanada'nınkinden çok fazla olan Türkiye'nin ticaret hacminin (798 milyon dolar) tam 14 katıdır. Bu bakımdan, Kanada dünya devletleri arasında A. B. D., İngiltere, Almanya'dan sonra, 4. gelmektedir.

Ulaştırma. — Nüfus bakımından dünya devletleri arasında 30. olan, km²'ye ancak 2 kişi düşen Kanada'da ulaştırma işleri çok ileri gitmiştir. Her ay başına hava yollarına düşen yolcu km. miktarı 1959'da 313.000'i bulmuştur (dünyada 5.). Demiryollarında ise her aya düşen nakliyat 1959'da 13 milyon tonu geçmiştir (dünyada 10.) Aşağı yukarı 3 kişiye bir telefon düşer. Kanada bu konuda A. B. D. ve İsveç'ten sonra dünyada 3. gelir. Her 3,5 şahsa bir binek otomobili düşmektedir. Otomobil sayısı 1954'te 3,4 milyon iken 1959'da 4.941.000'e yükselmiştir; bu, A. B. D., İngiltere ve Fransa'dan sonra, Almanya'dan önce olmak üzere dünyada 4. demektir. 92.400 km. demiryolu ile de dünyada A. B. D. ve S. B.'nden sonra 3. gelmektedir. 1961'de televizyon sayısı 3,5 milyonu geçmiştir. Radyolardan vergi alınmaz. 2.500 kadar sinema salonu vardır.

Kanada 1954'te 2.200.000 ton ticaret gemisiyle dünyada 13. gelir. Donanması dünyada 8. dir. 1 uçak gemisi, 2 kruvazörü, 14 denizaltısı, 58 muhribi, yüzlerce yardımcı gemisi vardır. Barışta deniz kuvvetlerinde 25.000 kişi bulunur. Hava kuvvetleri de A. B. D., S. B. ve İngiltere'ninkinden sonra gelir. Nükleer silâhlarla donanmış kara kuvvetleri de önemlidir.

Eğitim. — Kanada'da, Kızılderililer'le Eskimolar dışında, okuma-yazma bilmiyen yoktur. Her türlü öğretim en ileri derecededir. Yüksek öğretim öğrencilerinin sayısı bugün 120.000'e yaklaşmıştır.

Tarihte Kanada

Amerika'nın keşfinden sonra, Kanada kıyılarına daha çok Fransızlar yerleşmeye başladılar, XVII. yüzyılın başında da Fransız sömürgecileri Québec'i kurdular, Kanada, Yediyıl Savaşları'ndan sonra 1767'de İngiltere'ye geçince ülkeye Anglo-Sakson akını başladı. Yerli ahali olan Kızılderililer öldürüldü, kuzeye doğru sürüldü. Bir dominyon şeklinde gittikçe iç bağımsızlığı artırılan Kanada, 12 aralık 1931 anlaşması ile pratik bakımdan tamamen bağımsız bir devlet oldu.

Her iki dünya savaşına da katılan Kanada, bu savaşlarda kendi çapında önemli rol oynamıştır. Birinci Dünya Savaşı'nda Türkler'e karşı Çanakkale'ye oldukça önemli kuvvetler göndermiştir. Bugün Nato'ya dahil olan Kanada, bu savunma birliğinin en kuvvetli üyelerinden, aynı zamanda gerçek demokrasinin kalelerinden biridir.

Bibliyografya. — Bu konuda Türkçe eserlerin başlıcaları:

Kanada'da Uranyum Aramaları (çev. F. Çatalcı, 1953); Kanada Mahallî İdareleri Hakkında Kısa Bir Tetkikat Raporu (çev. Ş. Tüten, 1957); Kanada Vergileri Hakkında Bir Hulâsa (çev. M. Akmansu, 1956).

KANAL

Deniz, göl, ırmak gibi suları birbirine bağlamak, ya da suyu başka yöne akıtmak için açılan geniş su yoluna «kanal» denir. Kanallar gemilerin bir yandan öbür yana geçebilmelerine yaradıkları gibi kurak topraklara su da sağlar.

İlk kanallar Milâttan yüzyıllarca önce yapılmıştı. Tarihin en eski, en uzun kanallarından biri olan Büyük Kanal, M. Ö. 500 yılında Çin'de Hangçov ile Pekin arasında açılmıştı. Kanalın uzunluğu 1.500 km. idi. Bugün Kızıldeniz'le Akdeniz'i birbirine bağlıyan Süveyş Kanalı'nın açılması M. Ö. 600 yılında Mısırlı bir firavun tarafından tasarlanmıştı (Bk. Süveyş Kanalı). Babil Kıralı Buhtunnasr M. Ö. 500 yılında Dicle ile Fırat ırmaklarını birbirine bağlıyan büyük kanalı açtırmıştı. Bu kanalın ondan bin yıl önce Babil'de yaşamış olan kavimler tarafından açılmış olduğu, Buhtunnasr'ın aynı plân üzerinde çalıştığı da bilinmektedir. Romalılar da parlak devirlerinde çeşitli kanallar, su yolları açmışlardı.

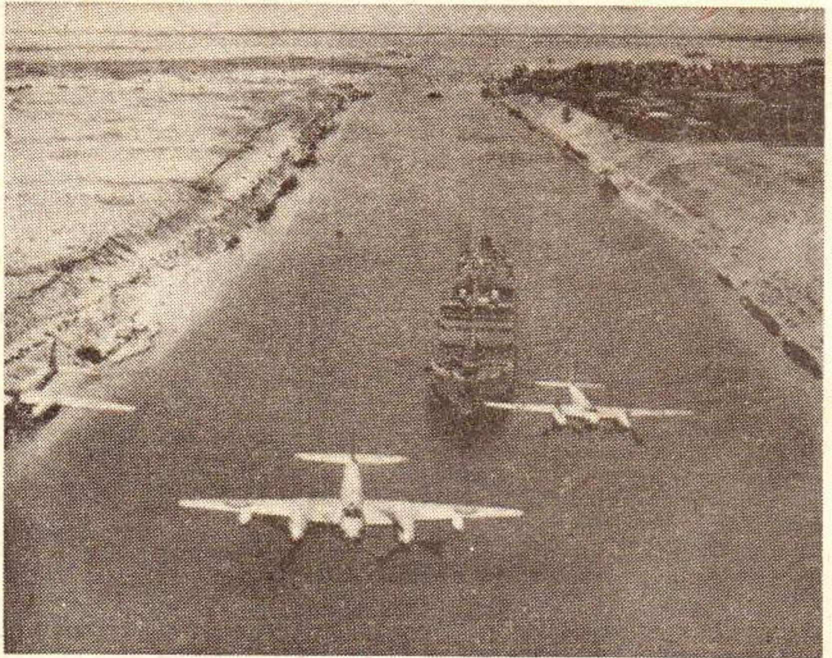
VIII. yüzyıl sonunda Şarlman da Ren, Mas ve Tuna nehirlerini birbirine bağlamak üzere birtakım kanallar açmaya karar vermişti. Daha sonraki devirlerde Avrupa'nın İtalya, Belçika, Fransa gibi memleketlerin de kanal açma hareketleri bir hayli hızlandı. Biskay Körfezi ile Akdeniz'e akan ırmakları birbirine bağlıyan Languedoc (Midi) Kanalı İspanya ile Portekiz'i Avrupa'dan ayırıp ada haline sokmuştur. Bu kanal, 1681'de Kıral XIV. Louis zamanında tamamlanmıştı. Avrupa kanalları arasında en önemlilerinden sayılan bu kanalın bitmesiyle Fransa da kanal siyasetine başladı. Fransa'daki ırmakların hepsinin uzunluğu 7.000 kilometreyi geçiyordu, kanalların uzunluğu ise 15.000 kilometreyi bulmuştu.

XVIII. yüzyılın ikinci yarısında İngiltere'de de kanal açma faaliyeti başladı. İngiltere'nin en zengin ihracat maddesi olan kömürün taşınmasını kolaylaştırmak için kanalların açılmasına trenin icadına kadar devam edildi. İngiltere'nin Manchester şehriyle Liverpool limanı arasında açılan kanal, bir iç şehirle bir limanı birbirine bağlıyan en uzun kanaldır. Denizden 50 kilometre kadar uzakta olan Manchester şehri bu kanal sayesinde bir liman haline gelmiş, Avrupa'nın en önemli ticaret merkezlerinden biri olmuştur. Kuzey Almanya ile Rusya'nın büyük nehirleri de kanallarla birbirlerine bağlanmıştır. Rusya'da, ayrıca, Ural Dağları ile Baykal Gölü arasında da birçok kanallar vardır.

Amerika'da kanalcılık siyasetini George Washington geliştirmiştir. XIV. yüzyılda Amerikan hükümetinin yardımiyle pek çok kanallar yapılmıştır. Trenin icadı kanal açmayı ikinci plâna düşürmüşse de sonradan kanalların büyük faydalar sağladıkları görülerek kanal açmaya yeniden başlanmıştır. Amerika'daki kanallar içinde en önemlisi Panama Kanalı'dır. Bu kanal, fevkalâde zamanlar hariç, bütün dünya gemilerine açık tutulmaktadır (Bk. Panama Kanalı).

Büyük Kanallar

Avrupa'daki çeşitli büyük kanallar arasında Kiel Kanalı büyük önem taşır. Bu kanal Baltık Denizi ile Kuzey Denizi'ni birbirine

1869'da Fransız mühendisi Ferdinand de Lesseps tarafından açılan Süveyş Kanalı Akdeniz'i Kızıldeniz'e, dolayısiyle Hint Okyanusu'na bağlıyan önemli bir deniz geçididir. 168 km. uzunluğundaki kanal Londra - Bombay yolunu % 44 kısaltmıştır. Fotoğrafta 1956'daki olaylar sırasında uçakların koruduğu bir şilebin kanaldan geçişi görülüyor.

bağlar. Almanya'nın önemli kanallarından biri de Hohenzollern Kanalıdır. Oder nehriyle Spree nahrini birbirine bağlıyan bu kanal 1895'te tamamlanmıştır. Vistula nehriyle Oder nehrini birbirine bağlıyan bir başka kanal da 1915'te işletmeye açılmıştı. Ren nehrini Baltık Denizi'ne bağlıyan kanal 1938'de tamamlanmıştır.

Rusya'da kanal yapma faaliyeti Çar Büyük Petro zamanında hızlanmıştı. Bugün Rusya'daki kanalların toplamı 800 km. yi geçer. Volga ile Don nehrini birbirine bağlıyan 95 km. uzunluğundaki kanal 1952'de tamamlanmıştır. Yunanistan'daki Korent Kanalı Peloponez yarımadasını Yunanistan'ın kuzeyine bağlıyan kısmı ayırır, Peloponez'i bir ada haline getirir. Eskiden, kanallardan geçen gemileri insanlar çeşitli vasıtalarla karadan idare ederlerdi. Bu arada, bazı gemiler iki yanına bağlanan halatlarla çekilirdi, bazılarını da kanalın kıyısından yürüyen atlar, katırlar çekerdi. Kanalların bugünkü şekilde çalışmaları ancak XIV., XV. yüzyıllardan sonra düşünülebilmiştir. Bugün kanallar, kademeli olarak yapılmış bir sıra havuzlardan ibarettir. Gemi kanalın yüksek tarafından ilerliyorsa, aşağıdaki havuzun da suyu aynı seviyeye getirilir, aradaki bölme açılarak geminin buradan geçmesi sağlanır. Böylece gemi, kademeli havuzlardan geçerek ilerler.

KANALİZASYON

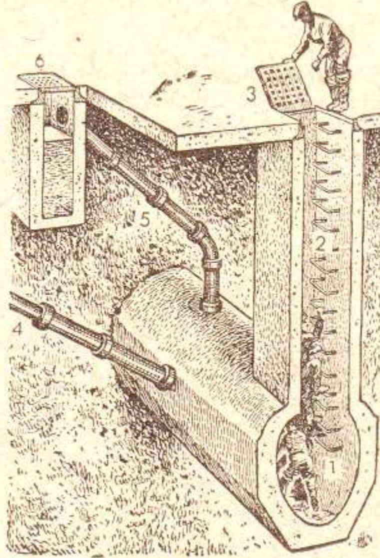
Şehirlerde, lâğımları, artık suları toplıyarak şehir dışına çıkaran yeraltı yollarının hepsine birden «kanalizasyon» denir. Bir kanalizasyon düzeni türlü büyüklükteki künklerden, borulardan, geniş yeraltı dehlizlerinden meydana gelir. Yağmur suları da kanalizasyon vasıtasiyle toplanır. Bazı kanalizasyon düzenlerinde yağmur suları için ayrı yol yapılır. Bu daha doğrudur, çünkü öyle yapılmazsa, şiddetli yağmurlarda kanalizasyon tıkanıp yer yer taşmalara yol açabilir.

Kanalizasyonun büyük şehirler için hayatî bir önemi vardır. Lâğım sularının evlerden çok uzak yerlere kadar götürülmesi gerekir. Bunu sağlamak için sağlık teşkilâtı ile belediyeler el ele vererek çalışırlar.

Kanalizasyon genel olarak denizde son bulur. Küçük köylerde, çiftliklerde, kanalizasyon içinde biriken pislikler kazılan özel bir kuyuya akıtılabilir. Ancak, kalabalık şehirlerde bu hal sağlığa zararlıdır.

Evlerin lâğımı, genel olarak, dökme demir borularla toplanır, toprak altındaki beton künklerle taşınarak şehir kanalizasyonuna katılır. Şehir kanalizasyonunun küçük kollarının hepsinin aynı eğimde olmasına dikkat edilir. Böylece, uygun bir akım sağlanmış olur. Büyük kanalizasyon yolları ya beton zemin üzerine tuğla ile yapılır, ya da doğrudan doğruya beton olur.

Deniz yahut büyük göl kıyılarındaki şehirlerin kanalizasyonu suların derin kesimine akıtılır. Bu iş için nehirler de kullanılır. Lâğım, kendi hacminden 20 - 40 kat geniş bir suyla karışırsa kötü koku yapması önlenmiş olur. Yalnız, tifo tehlikesi daima vardır. Bunun için, birçok büyük şehirler lâğım sularını akıtmadan önce kimyevi bir işlemden geçirirler. Lâğım suları büyük depolarda biriktirilerek ya kireçle, ya da alüminyum sulfatla,

Bir kanalizasyon kesiti. 1 — Ana kanal; 2 — Aşağıya inen merdiven; 3 — Kapak; 4, 5 — Künkler; 6 — Yağmur sularının toplanıp aktığı ızgaralı çukur.

demir sulfatla karıştırılır, çeşitli süzgeçlerden geçirilir. Böylece bakteriler ölür. Lâğım sularını zararsız hale getirmek için daha başka usuller de vardır.

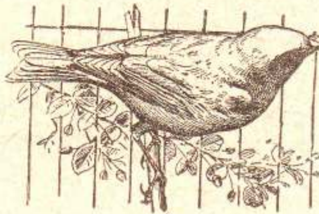
Kanalizasyonların yer yer havalandırılması gerekir; bu yapılmazsa, bozulan maddeler zehirli, hattâ patlayıcı gazlar çıkarabilir. Bu bakımdan, daima havalandırma delikleri bırakılır. Kanalizasyonda meydana gelen bütün gazlar özel deliklerden uçup gitmez. Bu gazların evlere girmesini önlemek için evlerdeki kanalizasyon borularına dirsek yapılır. Bu dirsek, içinde bir miktar suyu toplıyacak şekildedir. Bu su sayesinde fena kokuların, zararlı gazların içeri girmesi önlenmiş olur.

Kanalizasyonu kuyularda toplamanın en büyük tehlikesi bu kuyulardan sızacak sularla içme sularının birbirine karışmasıdır. Bu bakımdan, lâğım kuyularının öteki kuyulardan, kaynaklardan elden geldiği kadar uzakta yapılması gözetilir.

Şehirlerde açılan bu gibi kuyulara «fosseptik» denir. Bunların içinde biriken pislik sık sık özel vasıtalarla temizlenir. Zamanımızın modern ülkelerinde özel septik tankları kullanılır, bakteriler burada, gene özel usullerle, zararsız hale getirilir.

KANARYA

Güzel öttüğü için kafeslerde beslenen, çiftehanelerde üretilen, serçe büyüklüğünde bir

Kanarya, çok özenli bakım istiyen nazik bir kuştur

kuştur. Serçelerin ötücü kuşlar sınıfındandır. Uzunluğu 10-12 sm., ağırlığı 15 gram kadardır. Çoklukla rengi yeşile çalan duru sarıdır; nadir olmakla beraber, beyaz, hattâ kırmızıya çalan koyu sarı renkte kanaryalar da yetiştirilmiştir.

Kanarya Akdeniz memleketlerinden kuzey Almanya'ya kadar olan bölgelerde, ayrıca Kanarya ve Madeira Adaları'nda yaşar. Kuzeyde yaşıyanları kışı güney Avrupa'da geçirirler. Daha çok, bakımlı araziyi severler. Serbest halde parklarda, bahçelerde, bağlarda, ırmak kıyılarında bulunurlar. Tohum, taze bitki yiyerek beslenirler.

Evlerde beslenen kanaryalar özel bir bakım ister. Kafesin çok küçük olmamasına, hava akımı bulunan yerlere konulmamasına dikkat etmelidir. Yem olarak kuşyemi, arada bir de hıyar yedirmeli, daima temiz, serin su bulundurmalıdır. Çiftehanelerde kuluçkaya yatan dişilere de, yumurtalardan çıkan yavrulara da büyük bir özen göstermek ister. Ana kuşun, içine yumurtlıyacağı yuvayı yapabilmesi için, çiftehaneye topak halinde kıl koymalıdır.

KANARYA ADALARI

Atlas Okyanusu'nda, Afrika'nın kuzey batısında İspanya'ya ait adalardır. Takımadanın kıyıya en yakın olanı, İspanya'ya ait Rio de Oro (İspanyol Sahrası) sömürgesine 90 km.'dir. Portekiz'e ait Madeira Adası, takımadaların 480 km. kadar kuzeyindedir.

Yüzölçümü: 7.273 km²
Nüfusu: 1.070.000
Başkenti: Las Palmas

Kanarya Adaları, dağlık adalardır. Tenerif'te 3.707 m. ye yükselen yerler vardır. Yağış azdır. Tipik bitki örtüsü, Akdeniz bitkileridir.

iklimi, sıcak bir Akdeniz iklimine benzer. Kış ısı ortalaması 15°, yaz ısı ortalaması 29° dir.

Kanarya Adaları topluluğu 7 ada ile birtakım küçük adacıklardan meydana gelir: Ortada büyük Tenerif Adası, doğusunda Büyük Kanarya, bunun kuzeydoğusunda Fuertaventura, onun kuzeyinde Lanzarote, Tenerif'in batısında Palma, bu ikisinin ortasında Gomera, Palma'nın güneyinde Hierro adaları. Kanarya Adaları Afrika'da olmakla beraber, doğrudan doğruya İspanya toprağı sayılır.

Ülkenin başkenti Las Palmas, Büyük Kanarya adası üzerinde, adanın kuzeydoğu kıyısında bir limandır. Üniversitesi vardır. Nüfusu 242.000'dir. Santa Cruz, Tenerif adasının doğu kıyısında 163.000 nüfuslu bir liman şehridir.

Önce Araplar, Ortaçağ'ın sonlarına doğru da Avrupalılar tarafından keşfedilen Kanarya Adaları'na daha sonra İspanyollar yerleştiler, yerliler hemen tamamen kılıçtan geçirildi.

Şimdi ada, dünya turizminin merkezlerinden biridir. Palmiye ağaçları, deniz, güzel iklim, adalara pek bol turist çekmektedir.

KANAVİÇE (Bk. İŞLEME)

KANDIRA

Marmara Bölgesi'nin Kocaeli - Çatalca bölümünde Kocaeli iline bağlı bir ilçedir. Topraklarını doğuda aynı ilin Kaynarca, güneyde merkez (İzmit), batıda Gebze ve İstanbul'un Şile ilçeleri çevirir. İlçenin kuzeyi Karadenizle sınırlanır. Merkez bucağından başka Akçaova ve Kaymas adlı bucakları, bunlara bağlı 68 köyü vardır.

Yüzölçümü: 1.355 km²

Nüfusu: 43.615 (1960 sayımı)

Kandıra ilçesinin toprakları yüksekliği fazla olmıyan bir yayla görünüşündedir. Yükseklik 140 - 350 m. arasında değişir. Bu arazi kuzeyde dik kıyılarla denize iner. Kandıra kıyılarında Kefken adası bulunur. İklim iç kesimlerde karasaldır. Kıyıda biraz daha ılık iklim görülür. Kandıra ormanlarında en çok meşe, kayın, gürgen ağaçlarına raslanır. Başlıca ekonomik hareket tarımdır. Buğday, arpa, yulaf, kaplıca, keten, mısır, darı, ayçiçeği yetiştirilir. Hayvancılık da yapılır. Kaşar peyniri, beyaz peynir elde edilir.

Kasaba. — İlçe merkezi Kandıra kasabası Marmara ile Karadenizi birbirine bağlıyan İzmit-Kefken yolu üzerinde denizden 75 m. yükseklikte kurulmuştur. Adapazarına 51, İzmit'e 50, Ağva'ya 35 km. uzaklıktadır. Çarşı, Orhan, Aydınlık ve Karadurak adında dört mahallesi vardır. Nüfusu 1955 sayımında 5.000'i aştığı halde (5.285), daha sonraki sayımda (1960) 5.000'in altına düşmüştür (4.908). Kasabanın Namazgâh adında bir mesire yeri, 3.500 m² lik bir parkı, belediyeye ait 12 dönümlük bir meyva bahçesi vardır. Orhan mahallesinde bulunan Orhan Camisi kasabanın tarihî anıtlarının başında gelir. Kasabaya 4 km. uzaklıkta bulunan Baba Tepesi'nde Kocaeli fatihi ünlü komutan Akçakoca'nın mezarı bulunur.

KANDİLLER

Müslüman âleminin kutsal günleridir. Kandil gecelerinde minarelerde kandiller yakılır. Beş kandil gecesi vardır:

1. — Kadir Gecesi (Leyle-i Kadr): Ramazanın 27. gecesidir. Kuran'ın vahyedilmeye başladığı gece olarak kabul edilmiştir.

2. — Miraç Kandili (Leyle-i Mirac): Recep ayının 27. gecesidir. Hz. Muhammed'in miracı (göğe çıkması) bu geceye raslar.

3. — Berat Kandili (Leyle-i Berat): Şaban ayının 15. gecesidir. Hz. Peygamber'e, Cebrail vasıtasiyle, Tanrı tarafından peygamberliğinin bildirildiği gecedir.

4. — Regaip Kandili (Leyle-i Regaib): Recep ayının ilk cuma gecesi (perşembeyi cumaya bağlıyan gece) dir. Annesi Amine Hatun'un Hz. Peygamber'e gebe kaldığı gecedir.

5. — Mevlit Kandili: Rebiülevvel ayının 12. gecesidir. Hz. Peygamber bu gece doğmuştur.

Kandil geceleri için susamlı, yağlı simitler yapılır. «Kandil simiti» denilen bu simitler kandil gecelerinin bir geleneği halindedir. Eskiden Ramazan ve Kurban bayramlarında olduğu gibi kandillerde de Müslümanlar birbirlerini tebrik ederdi.

KANGAL

İç Anadolu Bölgesi'nin Yukarı Kızılırmak bölümünde Sıvas iline bağlı bir ilçedir. Topraklarını doğuda aynı ilin Divriği, güneyde Malatya'nın Hekimhan ve Darende, güneybatıda Kayseri'nin Pınarbaşı, batıda Sıvas'ın Şarkışla ve merkez, kuzeyde aynı ilin Hafik ve Zara ilçeleri çevirir. Merkez bucağından başka Akpınar, Alacahan, Çetinkaya, Deliktaş, Kavak adlı bucakları, bunlara bağlı 128 köyü vardır.

Yüzölçümü: 3.801 km²

Nüfusu: 52.699 (1960 sayımı)

Kangal ilçesinin toprakları küçük akarsuların parçalandığı tepelik, engebeli bir görünüştedir. İklim serttir, kışlar çok soğuk geçer. İlçe ekonomisinin temeli tarımla hayvancılıktır. En çok tahıl ekilir, canlı hayvan yetiştirilir. Ayrıca, halı, kilim dokunur.

Kasaba. — İlçe merkezi Kangal kasabası Sıvas şehrine 81 km. uzaklıkta, denizden 1.540 m. yükseklikte kurulmuştur. Sıvas-Kangal yolu güney-doğu doğrultusunda Hekimhan üzerinden Malatya'ya varır. Kangal 8 km. lik bir şose ile de kendisine en yakın demiryolu istasyonu olan Sıvas - Çetinkaya hattı üzerindeki Armağan istasyonuna bağlıdır. 3 mahalleden ibaret olan Kangal kasabası 3.652 nüfusludur (1960 sayımı)

KANGURU

Avustrlaya'da yaşıyan, koyundan iri, ön ayakları kısa, art ayakları ile kuyruğu uzun, kuvvetli bir hayvandır. Birçok çeşitleri vardır. En küçükleri bir tavşan boyundadır. Bazı çeşitlerinin boyu, arka ayaklarının üzerinde doğrulunca, 2 m. ye yaklaşır. Geniş ve uzun kulakları dolayısiyle başı eşeğe benzer. Ön ayakları çok kısa olduğundan kanguru bunları yürümede kullanamaz, çok kuvvetli olan arka ayaklarının üzerinde zıplıyarak koşar. Dururken de kuyruğuna dayanarak arka ayaklarının üzerinde doğrulur. Kangurular kalabalık sürüler halinde yaşarlar.

Kangurunun başlıca özelliği, dişilerinin karınlarındaki ceptir. Kanguru, yavrusunu bu cebin içinde bulunan memeleriyle emzirir. Doğduğu zaman parmak boyunda olan yavrular kısa zamanda gelişip büyürler. Bir tehlike sezince hemen anasının karnındaki torbaya giren yavru, başını dışarı uzatarak rahatça otlıyabilir. Tamamen ot yiyerek beslenen kangurular düşmanlarından kaçarak kurtulurlar.

Kangurunun başlıca özelliği dişilerinin karınlarının üzerindeki cep biçimi torbalarıdır. Hayvan bunun içinde yavrusunu büyütür.

Son zamanlarda çok avlandıkları için sayıları azalmıştır. Avustralya'da kangurunun derisinden, etinden faydalanılır. Bununla beraber, eti pek lezzetli olmadığından makbul sayılmaz. Kürkü, külrengidir. Tarih öncesi çağlarda da yaşamış çeşitleri bulunan kangurular hayvanlar âleminde keseli memelilerdendir.

KANIK, Orhan Veli (1914-1950)

Orhan Veli Kanık

Son çağ Türk şiirine yenilik getirmiş şairlerimizdendir. Cumhurbaşkanlığı eski orkestra şefi Veli Kanık'ın oğludur. İstanbul'da doğdu. Bir ara Galatasaray Lisesi'nin ilk kısminda okudu. Orta öğrenimini Ankara'da yaptı. Liseyi de orada bitirdikten sonra İstanbul'a gelerek Edebiyat Fakültesinin felsefe bölümüne girdi. Çocukluğundan beri resme, edebiyata, müziğe hevesi vardı. Üniversiteye başlamadan önce şiirler yazıyordu. Yalnız, bunları bastırmaya cesareti yoktu, çünkü yazdığı şeklin büyük ustalar yetiştirmiş olduğunu görüyor, kendine öz bir yol, bir çığır bulmak gerektiğini anlıyordu. Bundan dolayıdır ki, ölümünden sonra tek ciltte toplanan «Bütün Şiirleri» ne girmiş pek çok eserini ilkin inkâr edercesine gizli tuttu. Ankara'dayken arkadaş olduğu Melih Cevdet Anday'la, Oktay Rifat Horozcu'yla şiir konusunda çok iyi anlaştıkları için, ilk eserlerini bir kitapta topladılar. Böylece «Garip» 1941'de yayınlandı, kısa zaman sonra, Orhan Veli Kanık «Garip» i yalnız kendi eseri olarak ikinci bir önsözle bastırdı (1945).

Kanık, daha önce gerek kendi imzasiyle, gerek M. Ali Sel takma adiyle yayınladığı hiciv şiirlerini de bu kitaba almış, garipliğin nereden geldiğini anlatan bir de önsöz yazmıştı. 1921'de Ahmet Haşim'in makale halinde yayınlıyarak sonradan «Piyâle» adlı şiir kitabının önsüzü haline getirdiği «Şiir Hakkında Bazı Mülâhazalar» dan geniş ölçüde yararlanan bu önsöz, o zaman, edebiyatımızda yankılar uyandırdı. Gerçekten de gereği kadar ustalıkla ifade edilmiş olmasa bile, bu önsöz, bir şiir anlayışının değiştiğini bildiriyordu.

Kanık'ın Şiir Görüşü

O. V. Kanık, artık pek tanınmış olan şiir tarzını yeni şiirlerle geliştiriyordu. Ona göre, şiirde güzellik gaye olmaktan çıkmıştı; gerçeği, olduğu gibi, yalnız şiire öz bir biçim düzeni içinde vermek gerekiyordu. Üstelik, şairane olmamak üzere, her şey şiire konu olabilirdi. «Yazık oldu Süleyman Efendiye» (Kitâbe-i Seng-i Mezar), «Vesikalı Yârim» gibi şiirleri bu görüşünün güzel örnekleridir.

Kanık, beklenmiyen bir yaşta, içki yüzün-

den, bir akşam birdenbire komaya girerek öldü.

Çok iyi yürekli, gayet zeki, az konuşan, zaman zaman çok neşeli, nükteci, alaycı bir insandı. Ankara'dayken «Yaprak» adında tek yaprak bir dergiyi de çıkarmıştı.

Bibliyografya. — Eserleri:

Garip (1941, 1945); Vazgeçemediğim (1945); Destan Gibi (1946); Yenisi (1947); Karşı (1949); Nasrettin Hoca Hikâyeleri (1949); Fransız Şiir Antolojisi (1947); Bütün Şiirleri (1951); Nesir Yazıları (1953).

Çevirileri. — Üç Hikâye (Gogol'dan, 1945); Turcaret (Lesage'dan, 1946); La Fontaine'in Masalları (1949); Hamlet, Venedikli Tüccar (Shakespeare'den, 1949); Antigone (J. Anouilh'dan, 1955).

Hakkında yazılanlar. — Orhan Veli Kanık (1952); Orhan Veli Kanık (Yaşar Köksal, 1957).

KÂNÎ, Toktalı Ebubekir (1711-1791)

Büyük hiciv şairi Kânî

Ünlü bir Türk hiciv şairi ve yazarıdır. Tokat'ta doğdu, orada medresede okudu. Kırk yaşına kadar Tokat'tan dışarı çıkmadığı için, şiirlerini de oradayken yazmıştı. Mizah edebiyatımızın en güzel örneklerinden olan «Şathiyyat» ı da bu zamanın eseridir. «Münşeât-ı Kânî» diye tanınan, ağdalı medrese diliyle yazdığı, gayet ince alaylarla dolu mektup tarzındaki eserlerini, «Hirrenâme» de kendisinin ağzından yazarak «Tekir binti Pamuk» (Pamuk kızı Tekir) diye imzaladığı kedi mektuplarını da o devirde yazmıştır. Hekimoğlu Ali Paşa, Tokat'tan geçerken Kânî kendisine bir övgü yazmıştı. Ali Paşa İstanbul'a gelirken Kânî'yi de yanına aldı, getirdi. Kânî, Saray teşrifatına alışamadı. Samimiyetsiz eğilip bükülmeler ona göre değildi. Silistre valisinin yanına divan kâtibi olmayı tercih etti. Bir ara Ulahlar'ın beyi voyvoda Aleksandr'ın yanında, özel sekreter olarak bulundu.

«Kırk Yıllık Kânî...»

Kânî orada sevdiği bir kızın kendisine din değiştirmesini teklif etmesi üzerine «Kırk yıllık Kânî, olur mu Yani?» demiş, bu söz atasözlerimiz arasına girmiştir.

Ölümünden on yıl kadar önce İstanbul'a gelen Kânî, Yeğen Mehmet Paşa'ya eskisi gibi teklifsiz muamele etmesi üzerine gözden düştü. Devletin sırlarını açığa vurduğu iddiasiyle idam edilecekti. Zamanın Reisülküttâb'ı Hayri Efendi araya girdi. Bunun üzerine Kânî, Limni adasına sürgün edildi. Daha sonra İstanbul'a döndüyse de kısa zaman sonra öldü, Eyüp'e gömüldü. Mezar taşında fatiha yoktur. Çünkü, şair, «Ben fatiha dilencisi değilim, mezar taşıma fatiha yazmayın» diye vasiyet etmişti.

Kânî'nin eseri basılmış değildir. Dili çok ağdalı, yapmacıklıdır. Şiirlerinden ancak mizahi olanların değeri büyüktür. Farsça, Arapça eserleri de vardır.

Kanije Kuşatması

Tiryaki Hasan Paşa, emrindeki birkaç bin muhafızla, başarılması imkânsız görülen kuşatmayı kaldırarak Almanlar'a ağır bir darbe indirmişti.

KANİJE KUŞATMASI, 18 kasım 1601'de Türkler'in Almanlar'a karşı kesin zaferiyle biten ünlü bir savaştır. 9 eylûlde Arşidük Ferdinand, bütün Hıristiyan milletlerinin yardım birliklerini içine alan 100.000 kişilik, 47 ağır toplu ordusu ile, Türkler'in güneybatı Macaristan'daki en önemli şehri, en berkitilmiş kalesi olan Kanije üzerine yürüdü. Kanije, 1600'de Budin (Macaristan) Beylerbeyliği'nin 5 sancağı alınarak kurulan yeni bir genel valiliğe başkent yapılmıştı. Eski Macaristan genel valisiyken, emekliye ayrıldı, Peç'teki malikânesinde yaşıyan Tiryaki Hasan Paşa, sınır boyu durumunu çok iyi bildiği için, bu sınır eyaletinin başına getirildi.

Almanlar, kaleye günde bin, iki bin gülle atarak kuşatmaya başladılar. Hasan Paşa, çok yaşlıydı. Kalenin de 100 küçük topu olmakla beraber, ancak birkaç bin muhafızı vardı. Türkler, gafil avlanmıştı. Yiyecek, cepane, hele barut, tükenmek üzereydi. Tiryaki Hasan Paşa, geceleri, kaleden çıkarttığı adamlarla Türk şehitlerinin bazıları üzerine sahte mektuplar koydurtuyor, vezir-i âzamın, ordusu ile, gelmekte olduğuna, kalenin yiyecek ve cepanesinin bahara kadar bol bol dayanacağına düşmanı inandırıyordu. Arşidük ise, Paşa'nın başını kesecek askere 40 köyü malikâne olarak vereceğini ilân edip ordusunu coşturuyordu.

Gittikte sıklaşan düşman ateşi, kaleyi delik deşik etmişti. Türkler'in kayıpları gittikçe artıyordu. Kalede Türk halkı azınlıktan ibaretti. Bunlar geceleri uyumuyorlar, kalede açılan gedikleri tamirle uğraşıyorlardı. Bu sıralarda Türkler'in barutu tükendi; bu, felâket demekti. Ancak, kaledeki 5. bölük subaylarından Ahmet Ağa'nın barut yapımında usta olduğu anlaşıldı; ham maddeler bulundu, her gün belirli miktarda barut yapılmaya başlandı. Öte yandan, Alman ordusundaki Macar birlikleri Türkler'e karşı dövüşmek istemiyorlar, dövüşür gibi yaptıkları halde, kasten iyi nişan almıyorlardı. Bu olay, Almanlar'ın mâneviyatını bozdu.

73 günlük amansız bir kuşatmadan sonra Hasan Paşa, 18 kasım için bir gece baskını hazırladı. Ya kuşatma kırılacak, ya da bütün Türkler şehit olacaktı. Çünkü bir yandan yiyecek, bir yandan barut yapmak için ham madde tükenmişti. Ortalık, karla örtülüydü. Birkaç bin Türk askeri, mehter çalarak düşman ordugâhını o kadar tantana ile bastı ki, Almanlar, vezir-i âzamın büyük Türk ordusu ile yetiştiğini sandılar. Başkomutan Arşidük Ferdinand, gecelik kıyafetiyle atına binip kaçtı.

Kanije garnizonundaki akıncı taburu komutanı Kara Ömer Bey, düşmanı amansız bir şekilde kovaladı. Yalnız bu akıncı kolu 18.000 düşman başı getirdi. Arşidük'ün ordugâhı, olduğu gibi ele geçirildi. Tiryaki Hasan Paşa, Arşidük'ün çadırına girdiğinde, bir altın, bir de gümüş tahtla, 12 kürsü, birçok zengin ganimet, ordu hazinesi, mücevherler, altınlar, olduğu gibi duruyordu. 80.000 ölü, yaralı, esir veren düşman, bir tek topunu bile kurtaramamıştı. Hepsinde imparatorun arması bulunan 47 büyük top, 14.000 tüfek, 60.000 çadır, bütün ordu erzakı, giyecek, ilâç ele geçti. Bunlar, Kanije'nin tam bir yıllık ihtiyacını karşılıyacak kadardı. Sınırdaki 3.000 Alman köyü, Türkiye uyrukluğuna geçti.

Bu büyük zafer üzerine III. Mehmet, Beylerbeyi (orgeneral) rütbesinde olan Tiryaki Hasan Paşa'ya «vezaret» (mareşallik) verdi; 3 kaftan, 3 mücevher takımlı at, bir mücevherli kılıç gönderdi; akıncı binbaşısı Kara Ömer Bey'e de sancakbeyliği (tümgenerallik) ile Peç valiliğini verdi.

Hasan Paşa, 1611'de, ikinci defa Budin Beylerbeyi (Macaristan Genel Valisi) iken Budapeşte'de öldü (Bk. Tiryaki Hasan Paşa).

Bibliyografya. — Bu konudaki eserlerin başlıcaları:

Kanije Gazileri (A. Refik Altınay, 1931); Kanije Müdafaası (A. Savaşkurt, 1945).

KANLI BASUR [Dizanteri]

Bir kalın barsak hastalığıdır. Bazı kimseler basur memelerinin kanaması haline de «kanlı basur» derlerse de, «kanlı basur» un (dizanterinin) basurla bir ilgisi yoktur (Bk. Basur).

Hastalığı yapan mikroplar bakımından kanlı basur iki türlüdür: 1) Basilli kanlı basur; 2) Amipli kanlı basur.

1. — Basilli kanlı basur (Basilli dizanteri): Ufak çomak biçimindeki dizanteri basilleri kalın barsağa yerleşerek iltihap yaparlar. Dışkı (büyük aptes) ile dışarı atılan bu basiller sulara, toprağa, oradan sebzelere, meyvalara bulaşırlarsa bu suları içenler, besinleri yiyenler hastalığa tutulmak tehlikesiyle karşılaşırlar. Kendileri hasta olmadıkları halde bu yollarla çevrelerine mikrop yayan kimseler de vardır.

Belirtileri. — Basilli kanlı basur kırıklıkla, halsizlikle, ateşle başlar. Az sonra karın ağrısı, ishal, iştahsızlık baş gösterir, büyük aptes başlangıçta suludur, sonra içinde sümük gibi maddeler, kan görülür. Hasta sık sık dışarı çıkma ihtiyacını duyar. İshal yüzünden vücut su kaybeder, dudaklar kurur, dil paslanır.

2. — Amipli kanlı basur (Amipli dizanteri): Daha çok bir sıcak memleket hastalığıdır. Yurdumuzda seyrek görülür. Hastalığı «dizanteri amibi» denilen ufak, birhücreli bir hayvancık yapar. Bu amip de sulara bulaşarak çevreye yayılır.

Belirtileri. — Sinsi başlar. Halsizlik, kırıklık, iştahsızlık görülürse de ateş yüksel-

mez. Barsaklardan çıkan sümük gibi madde saydam (şeffaf) dır. Dışarı çıkma ihtiyacı da basilli dizanterideki kadar sık değildir. Amipler kan yolu ile barsaklardan karaciğere geçerek «karaciğer apsesi» yapabilirler.

Tedavi. — Basilli dizanteri «sulfamid» lerle, «antibiyotik» lerle, amipli dizanteri ise «Emetin» denilen madde ile tedavi edilir. Perhiz her ikisinde de aynıdır. Sindirimi kolay, posa bırakmıyacak besinler yemelidir. Kanlı basurlar, vaktinde iyi edilmezse, müzmin bir hal alabilir. Basilli dizanteri için bir aşı yapılmışsa da büyük bir faydası görülmemiştir. Salgınlarda, koruyucu olarak, her gün bir miktar «sulfamid» alınması tavsiye edilmiştir. Amipli dizanterinin koruyucu aşısı yoktur.

KANO

Hafif bir kayıktır, «padıl» denilen iki uclu bir kürekle yürütülür. Bununla yapılan spora da «kano» veya «padılbot» denir. Bugün Olimpiyat yarışmalarının programına alınmış bulunmaktadır.

Kano, çok eski çağlardan beri kullanılmıştır. İlk kanolar ağaç oyularak yapılırdı. Sonradan, kuzey Amerika'da Kızılderililer, Eskimolar da kanoyu kullanmışlarsa da, spor haline gelmesi 1865'te olmuştur. Barrister John MacGregor adında bir Ingiliz kanoyu bır hayli geliştirmiş, Avrupa ile İskandinavya ülkeleri arasında kano ile yolculuk etmiştir. Gene Mac Gregor İngiltere'de Royal Canoe Club'ü kurmuştur. Üç yıl içinde kanonun türlü çeşitleri ortaya çıkmış ve İngiltere'de yayılmıştır. Amerika'da ise ilk kano klübü 1871 yılında kurulmuştur.

Kano, iki uclu hafif bir kürekle yürütülen küçük, hafif bir teknedir.

Kano sporunun olimpiyatlara alınması oldukça yenidir. İlk defa olarak 1924 Paris Olimpiyadında gösteri mahiyetinde kano yarışları yapıldı, 1938 Berlin Olimpiyatlarından sonra Olimpiyat programına resmen alındı.

Olimpiyatlarda kadın ve erkekler arasında yapılan kano yarışmaları ve kanoların cinsleri şunlardır:

10.000 metre tek «kayak»; 1.000 metre tek «kayak»; 10.000 metre çift «kayak»; 1.000 metre çift «kayak»; 1.000 metre tek «kanadiyen»; 10.000 metre tek «kanadiyen», 10.000 metre çift «kanadiyen».

Kadınlarda ise 500 metre sürat yarışmaları yapılır.

Kanoda en kuvetli memleketler Iskandinavya memleketleri, Rusya ve Almanya'dır.

Memleketimizde kano hiçbir zaman resmî bir spor olmamıştır. Yalnız, kıyı şehirlerimizde eskiden «padılbot» denilen kanolar çok kimse tarafından kullanılmıştır.

KANSAS

A. B. D.'ni teşkil eden 50 devletten biridir. Kuzeyinde Nebraska, doğusunda Iowa ile Missouri, güneyinde Oklahoma, batısında Colorado vardır. Amerika'nın «Kuzeybatı Devletleri» arasında sayılan Kansas, 1861'de A. B. D.'ne dahil olmuştur; kısaca «Kans.» şeklinde yazılır.

Yüzölçümü: 212.780 km²
Nüfusu: 2.219.000
Başkenti: Topeka

Kansas 200 - 1.200 m. yüksekliğinde bir yayla üzerindedir. Ülkeden Mississippi'nin iki kolu olan Missouri ile Arkansas geçer. Yıllık yağış ortalaması 75 sm. kadardır. Kış ısı ortalaması 2°, yazınkı 27° dir; yani mevsimler arasındaki ısı farık büyüktür. Tipik bitki örtüsü bozkırlar ve çalılıklardır; ağaçlar seyrektir.

Sığır ve koyun beslenir; et endüstrisi vardır. At yetiştirilir, kürklü hayvan avlanır. Kömür, linyit, petrol çıkarılır. Buğday, yulaf, pirinç, pamuk ekilir.

Kansas nüfus bakımından A. B. D. arasında 29.'dur. 1870'te 400.000 olan nüfus, 1955'te 2 milyonu geçmişti. Bugün km² ye 10 kişi düşer.

Kansas Şehri

Ülkenin en büyük şehri Kansas City, Missouri sınırı üzerindedir; banliyöleri bu eyalete taşar. Nüfusu 977.000'dir. Başkent Topeka (nüf. 136.000) bu şehrin az batısındadır. Wichita (266.000) güneyde bulunur. Diğer şehirler arasında şunlar sayılabilir: Salina (32.000), Emporia (20.000), Atchison (18.000), Hays (9.000), Ottawa (6.000).

Kansas'ta 10 Üniversite (ya da yüksek okul) vardır. Bunlardan en büyükleri şunlardır: Lawrence Üniversitesi 1.865'te kurulmuştur, 7.000'i aşkın öğrencisi, 600 kadar öğretmeni vardır. Manhattan Üniversitesi daha eskidir, 1863'te kurulmuştur, öğrenci sayısı 5.000 kadardır, 700'ü aşkın öğretmeni vardır. 1898'de kurulan Wichita Üniversitesinde bugün 4.000 öğrenci okumaktadır. Kansas'tan yetişen tanınmış Amerikalılar arasında Eisenhower de vardır.

Yeryüzünde çok yaygın olan, sebebi anlaşılamamış bir hastalık:

KANSER

KANSER, sırrı henüz anlaşılamamış kötü bir hastalıktır. Bugün dünyada çok yaygın olduğundan insanlar ona karşı geniş bir savaş açmış bulunuyorlar. Kanser, Milât'tan önceki çağlardan beri görülmüş çok eski bir hastalık olmasına, üzerinde o kadar araştırmalar yapılmış bulunmasına rağmen henüz çaresi tam olarak bulunamamıştır.

Kanser bir ur halinde ortaya çıkar. Yalnız, her ur kanser değildir. Vücutta görülen urlar başlıca iki türlüdür: 1) — İyi tabiatlı (selim) urlar; 2 — Kötü tabiatlı (habis) urlar. Bunlardan birinciler ölüm tehlikesi yaratmaz (Bk. Ur). Kötü tabiatlı urlar ise bulundukları yerden bir yengeç gibi çevrelerine kol uzatarak bütün vücudu sarar, ölüme sürüklerler. Bunların içinde en tehlikelileri «kanser» dir.

Kanser Neden Olur

Bir insan ana rahminde ilk oluş çağında bulunurken, vücudun temelini kurmakta olan hücrelerin, normal bir halde, kendi yerlerinde, kendilerine benziyen hücreler arasında bulunmaları gerekir. Yalnız, bazı hücreler bu sırada yerlerini değiştirerek, kendilerine yabancı olan hücre kümeleri arasına sıkışıp gizlenirler. Yabancı çevrede kalmış olan bu yolunu şaşırmış hücreler, günün birinde, birdenbire azgınlaşır, anormal biçimde büyür.

İşte, bu azgınlaşmanın neden ileri geldiği henüz bilinmiyor. Bu hususta birçok görüşler ileri sürülmüştür. Bu arada, vücutta bazı madenî cisimlerin azalması, bundan dolayı beslenme dengesinde bozukluklar olması kanserin sebebi olarak gösterilmiştir.

Bazı aileler arasında kanser olanların çokça görülmesi üzerine, bu hastalığın kalıtım (irsiyet) ile ilgili olduğu ileri sürülmüştür. Yalnız, bu ancak bir fikir olarak kalmış, ispat edilememiştir. Bugün genel olarak kabul edildiğine göre, kanser irsî değildir; ancak, vücutta bu hastalığa karşı olan istidat irsî olabilir.

Öte yandan, hücre ve dokuları tahriş eden bazı maddelerin kansere yol açtığı da ileri sürülmüştür. Bu konuda yapılan deneylerde, farelerin tüyleri tıraş edilerek derilerine katran sürülmüş, hayvanların kanser olduğu görülmüştür. Devamlı pipo içenlerde dil kanseri görülmesi de buna delil olarak gösterilmiştir. Sigaranın kanser yaptığı iddiası da bu tahriş esasına dayanır.

Kanserin bir mikroptan ileri gelmesi ihtimali üzerinde de durulmuştur. Son zamanlarda, iyi tabiatlı urlardan olan bazı siğillerin virüs denilen mikroplardan ileri geldiği ispat edilince, kanseri de bir virüsün doğurabileceği düşüncesi kuvvetlendi, bu yoldaki incelemelere hız verildi.

Bu konu üzerinde çalışan bilginlerden bazılarına göre de kanser, doğrudan doğruya mikroplu bir hastalık değilse de, bazı mikroplar iltihaplar yaparak kansere elverişli bir ortam yaratırlar.

Öte yandan, hücrelerin yıpranmış olmasının da kanseri hazırlıyan sebepler arasında bir yeri olduğu sanılıyor, kanserin çoğunlukla yaşlı kimselerde görülmesi buna bir delil olarak gösteriliyor.

Belirtileri Nelerdir

Vücudun her hangi bir yerinde bir sivilcenin, bir benin birdenbire büyümeye, sertleşmeye başlaması, bir yaranın uzun zaman kapanmaması, bir organdan sebepsiz yere kan gelmesi, sebebî bulunamıyan ağrılar, sinsi zayıflamalar kanser şüphesi uyandıran belirtilerdir. Bu gibi durumlarda hiç vakit geçirmeden hekime başvurmalıdır.

Kanser insanlar âleminde olduğu gibi, hayvanlar ve bitkiler âleminde de yaygın durumdadır. Kanserin oluşunda, çeşitlerinde bazı bölgelere göre değişiklikler görülmektedir. Meselâ Çinliler arasında burun, boğaz kanseri, Kafkas halkları, Afrika Bantu'ları, Ma-

laya yerlileri arasında karaciğer kanseri, Yahudiler'de, İtalyanlar'da, genel olarak Akdeniz ülkeleri halkında bir çeşit sarkom daha çok görülmektedir. Çocuklarını sünnet ettiren kavimlerde «penis» kanserinin azlığı da dikkati çeker.

Kanser, genel olarak, orta yaş ve ihtiyarlık hastalığıdır. Bununla beraber, bütün yaşlarda kansere raslanabilir. Yalnız, 6-16 yaşlarındaki devre insanın habis tümörlere karşı en çok bağışıklı bulunduğu çağdır. Her 100.000 nüfusa isabet eden kanserden ölüm oranı muhtelif memleketlerde şöyledir: İsviçre'de 176, İngiltere'de 172,3; Almanya'da 149; İsveç'te 135; Fransa'da 133 Birleşik Amerika'da 120; İtalya'da 86; Japonya'da 71.

Kanserin Tedavisi

Kanserin tedavisinde çeşitli usuller kullanılmaktadır. Yalnız, en önemli nokta tedaviye erken başlanmasıdır.

Kanserin en yaygın tedavisi ameliyattır. Ameliyatla, mide kanserlerinin % 80'i iyi edilmektedir. Rahim kanserlerinde bu oran % 35 - % 70 arasındadır. Meme kanserine yakalanmış hastaların tedavisinde ameliyatla başarı % 78'dir. Kanser tedavisinde ameliyatla beraber yahut ameliyatsız olarak başvurulan ikinci yol X ışınları ve radyum tedavisidir. Radon gazı ve radyoaktif kobalt da kanser tedavisinde faydalı sonuçlar vermektedir.

Son yıllarda kanserde hormon tedavisi yoluna da gidilmiştir. Hormonlardan, yahut iç salgı bezlerinden etki alan organlarda meydana gelen kanserler hormon bezlerinin çıkarılmasiyle kontrol altına alınabilmektedir.

En tehlikeli hastalıklardan olan kanserin tedavisine bugün bütün dünyada büyük önem verilmekte, özel kanser araştırma ve tedavi merkezlerinde kanseri yenmek için çalışılmaktadır.

Bibliyografya. — Bu konuda Türkçe eserlerin başlıcaları:

Kanserle Savaş (Dr. K. İ. Gürkan, 1947); Kanser Hastalığının Tarifi, Tutulmamak Çareleri, Kanser Hastalığı ile Savaş (Dr. Cafer T. Kankat, 1946); Kanser Savaşı'nda Röntgen ve Radyum Tedavisi (Prof. Dr. Erdal Aşar, 1948); Kanser Komitesine Verilen Raporlar (Dr. G. Eser, Dr. S. Eser, 1952), Kanser, Korunma ve Savaş (Prof. Dr. K. İ. Gürkan).

KANT, İmmanuel (1724 - 1804)

İmmanuel Kant

Tanınmış Alman filozofudur. Fikirleri bakımından Platon'la, Aristoteles'le ölçülebilen filozoflar arasında sayılır. Königsberg'de doğdu. Ailesi VII. yüzyılda İskoçya'dan Prusya'ya göç etmiş, fakir bir aileydi. Kant'ın çocukluğu zaruret içinde geçti. Öğrenimini tamamlıyabilmek için okul saatlerinin dışında çalışmak zorunda kalmıştı.

Kant, öğrenimini tammaladıktan sonra Prusyalı zengin ailelerin çocuklarına dersler vermeye başladı. Bir yandan da fiziğe, matematiğe de merak sarmıştı. Yalnız, en çok felsefeyi seviyordu. 1781'de ilk eseri «Saf Mantığın Tenkidi» adındaki kitabını tamamladı. Bu eser, son iki yüzyıl içinde yayınlanan felsefî eserlerin en önemlisi sayılır. İnsanın zihninin içindekilerle, görülenlerin, yapılanların ayrı ayrı şeyler olduklarını ileri süren filozof, denenmeden hiçbir şeyin bilinemiyeceğini ileri sürer, «Dış dünyanın ne olduğunu görmeden hiç kimse bilemez» der. «Başımıza gelenlerin birbirlerine olan bağlarını ancak mantık yolu ile anlıyabiliriz.»

Kant, ilk gençlik yıllarında Berkeley, Hume, Voltaire, Rousseau gibi filozofların etkisi altında kalmıştı. Birbirine zıt tezleri olan bu filozofların eserlerini gözden geçiren Kant en sonunda Hume'un felsefesini kendi düşüncelerine yakın bularak onun eserleri üzerinde çalışamalara girişti.

Kant, hayatının son yıllarında akli muvazenesini yavaş yavaş kaybetmeye başlamıştı, 80 yaşında öldü. Filozofun eserleri arasında «Tabiatın Metafiziği», «Saf Mantığın Sınırları İçinde Din», «İşe Yarar Mantığın Tenkidi» başta gelir.

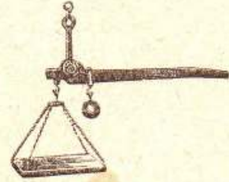
Bibliyografya. — Bu konuda Türkçe eserlerin başlıcaları:

Ebedî Barış Üzerine Felsefî Deneme (çev. Prof. Dr. Yavuz Abadan, Prof. S. L. Meray, 1960); Kant'ın Pedagojisi (çev. R. Balaban, 1933); Kant'tan Parçalar (çev. E. Erişirgil, 1935); Kant ile Scheler'de İnsan Problemi (T. Mengüçoğlu, 1949); Kant'ın Ahlâkı (Ord. Prof. Dr. E. von Aster, 1940).

KANTAR

Bir ağırlık tartı âletidir. Uzun, demir bir kol üzerinde ileri, geri hareket eden bir ağırlıktan ibaret olan kantarın bir ucunda da tartılan şeyi kaldırmaya yarıyan çengel bulunur. Demir kolun üzeri derecelidir. Kantar ya üstündeki halkasına geçirilen bir sırıkla iki kişi tarafından kaldırılır, ya da halkasından bir yere asılarak kullanılır.

«El kantarı» bir kişi tarafından kullanılır, aslı sarmal bir yaydan ibarettir. Alt tarafında tartılacak şeyin takılmasına yarıyan bir

Kantar

çengel, üstte de tutmaya yarıyan bir halka bulunur. Yay önü dereceli bir mahfazaya geçirilmiştir. «Kantar» aynı zamanda eski bir ağırlık birimidir. 44 okkaya eşit bir ağırlık birimine «kantar» denirdi.

KANTARON

Kantaron

Dağlarda, kırlarda yetişen bir bitkidir. Sarı çiçek açar. Kökü acıdır. Bileşiklerden olan kantaronun kırmızı, mavi çiçek açan çeşitleri de vardır. Daha çok ılık iklimlerde yetişmekle beraber başka yerlerde de yetişir. Hekimlikte kantarondan çeşitli kimyasal maddeler çıkarılır, bunlardan birçok hastalıklarda kullanılan ilâçlar yapılır.

KANTO

Eğlence yerlerinde, çalgı eşliğiyle, oynıyarak okunan şarkılara «kanto» denir. Bizde kanto XIX. yüzyılın sonlarında, tulûat tiyatrolariyle birlikte görülmeye başlandı, Cumhuriyet'e, hattâ biraz daha sonralara kadar sürdü.

Kanto, kadınlar tarafından söylenir. Kantocu kadın, bir sahne elbisesiyle, dans ederek sahneye çıkar. Sahne önünde, bando mızıka

Eski İstanbul'da Direklerarası'nın en ünlü kantocuları. (Soldan sağa) Naşit Özcan, Şamram, Küçük Verjin, Mari, Avantia, Amelya (Naşit'in karısı, Küçük Verjin'in kızı), Bardebunyan Verjin.

(davul, trompet, keman ve zilden ibaret orkestra) gürültülü ara nağmeleri çaldıktan sonra gene onların eşliğinde, bir yandan sahnede gezip dolaşarak, ya da oynıyarak şarkısını söyler. Kantolar, genel olarak gayet kıvrak, coşturucu havalardır. Yakın çağın çok şöhret kazanmış kantocuları arasında Küçük Verjin, Şamram, Blânş sayılabilir.

KANUN

Hukukun kaynaklarından, belirme şekillerinden biridir. Her devlette Anayasa Hukukunun yetkili kıldığı kanun koyucu — kişi, ya da meclis — tarafından çıkarılan kurallara «kanun» denir.

Kanunla konulan kurallar:

a) Geneldir. Ülkenin her yerinde, herkes için aynı hükmü taşır. Hangi alandaki münasebetleri düzenliyorsa, o alana giren, o münasebetlerde bulunan herkes bu kuralla bağlıdır.

b) Uyulması mecburidir. Uymıyanlar ya cezaya çarptırılır, ya da tazminat ödemeye zorlanır (Bk. Müeyyide).

c) Devamlıdır. Yürürlükte kaldığı süre içinde, tesirinden ve hükmünden bir şey eksilmez, konulmadan önceki değil, prensip olarak, konulduktan sonraki olaylarda uygulanır.

ç) Mücerrettir. Şahsa veya belli olaya uygulanmak üzere değil, olması mümkün ve aynı şartları taşıyan durumları düzenlemek için konulur.

Prensip olarak kanun, o ülkedeki vatandaşlara da, yabancılara da uygulanır (kanunların Mülkiliği). Yalnız, bazı kanunlar, meselâ evlenme ve miras kanunları, vatandaşı her yerde takip eder (kanunların Şahsiliği).

Kanun, halk tarafından bilinmelidir; daha doğrusu, herkesin bildiğini farzettirecek şekilde yayınlanmalı, ilân edilmelidir. Türk kanunları, «Resmî Gazete» ile yayınlanır; cezaya, vergiye, askerliğe dair olanlarla halkı doğrudan doğruya ilgilendiren kanunlarımız, ayrıca, şehir ve kasabalarda belediyeler, köylerde de muhtarlar tarafından ilân olunur.

Kanun, ya içinde yazılı tarihten, ya da «Resmî Gazete» de yayınlandığı tarihten itibaren yürürlüğe girer.

Kanunun, Anayasa'ya uygunluğu esastır. 1961 tarihli Anayasa'mıza göre, kanunun Anayasa'ya aykırılığı belli şartlar altında ileri sürüldüğü takdirde, bu iddiayı Anayasa Mahkemesi inceler, karara bağlar. Bu yoldan, Anayasa'ya aykırılığına karar verilen kanun yürürlükten kalkmış olur.

Kanunların Çatışması

Uygulanacak kanunlar arasındaki farklardan, kanun çatışmaları doğar. Biri ötekinden sonra konulan iki kanundan hangisinin uygulanacağında tereddüt doğarsa, «zaman bakımından çatışma»; bir millî kanunla bir yabancı kanundan hangisinin uygulanacağından uyuşmazlık çıkarsa «alan bakımından çatışma»; bazı memleketlerde vatandaşların farklı camialara mensup olmalarından doğan uygulama anlaşmazlıklarına da «şahıs bakımından çatışma» denir. Bunlardan en önemlisi, ikincisidir ve Devletler Özel Hukuku'nun başlıca konusunu teşkil eder. Kanun çatışmaları, çatışan kanunların dayandığı hukuk prensiplerindeki farklardan doğar.

Kanunda Boşluk

Bir kanunda, hayattaki olayları düzenlemeye, kavramaya yetecek hükümlerin ya hiç bulunmaması, ya da eksik olması haline «kanunda boşluk» denir. Gittikçe giriftleşen insan münasebetlerini eksiksiz düzenliyecek, kapsıyacak hükümleri önceden tamamiyle düşünmenin imkânsızlığı karşısında, modern kanunlarda yargıçlara geniş takdir hakkı tanınmıştır. Yalnız, yargıç bu takdir hakkını kullanılırken, adalet, nasafet ve hak prensiplerini kollamak, onlara uymak zorundadır.

Kanunların Çeşitleri

Kanunlar, kapsadıkları münasebetlerin konularına ve nev'ine göre; «anayasalar», «medeni kanunlar», «maliye kanunları», «idare kanunları» gibi, ya da «umumi kanunlar», «hususi kanunlar» şeklinde gruplandırılır.

Kanun, hangi memleket halkı için konuluyorsa, o ülkenin örf ve âdetleriyle beslenir, o karakteri taşır. Bu bakımdan, kanun, bir millî hukuk müessesesidir. Fakat, insanlığın müşterek malı sayılan bazı hukuk müesseselerini müşterek kurallara bağlamanın insanlık için çeşitli bakımlardan faydalı olacağı düşünülmüştür, bu düşünceden doğan «kanunlarda birlik» hareketi gitgide genişlemektedir.

Kendisini aynı uygarlık içinde gören bir milletin öteki millete ait kanunu aynen alması, yürürlüğe koyması haline de «kanunların iktibası» denir. Tarihteki büyük iktibas hareketleri şunlardır: Roma Hukuku'nun Almanya'da kabulü; tabiî hukukun A. B. D. tarafından alınışı, Fransız ve Alman medenî kanunlarının muhtelif milletlerce kabulü, İsviçre Medenî Kanunu'nun Türkiye'de yürürlüğe konulması.

Kanunların Yorumlanması

Kanunların yorumlanma şekilleri şunlardır:

a) Kanunun, benzer hallerde farklı şekilde uygulanmasından doğan karışıklığı önlemek üzere, kanun koyucu, kanunun mânasını belirtmek için, yeni bir yasama tasarrufu yapmak suretiyle kanun metninin mânasını ve şümulünü açıklar. Buna, «yasama yorumu» denir.

b) Uyuşmazlıkları çözmekle görevli yargıç, kanunun konuluş sebebini ve metnin mânasını araştırmak suretiyle, önüne getirilen olaya kanunu uygular, böylece mânasını da yorumlamış olur ki, buna «kazaî yorum» denir.

c) İdare, memurları vasıtasiyle kendi faaliyet alanına giren kanunları bazan uygulamadan, bazan da uygulama sırasında yorumlar, izahnameler, talimatlar yayınlar.

ç) Hukuk okutanlar veya bu alanda eser yazanlar, kanunların mânası üzerinde durup düşünürler, vardıkları sonuçları yayınlarlar. Bu türlü ilmî yorumlar, kazaî ve idari yorumlara ışık tutar.

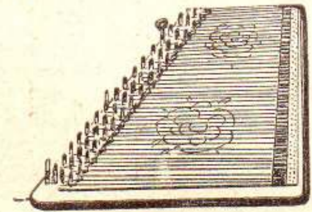
Kanun, onu yürürlüğe koymaya yetkili organa, gerekçeli bir tasarı halinde sunulur. Tasarı ve gerekçeyi hükümet hazırlamışsa «kanun tasarısı», yasama organı üyeleri hazırlamışsa «kanun teklifi» denir.

Kanunu teklif etmeye, Bakanlar Kurulu ile T. B. M. M. üyeleri yetkilidirler.

KANUN

Türk müziğinde kullanılan mızraplı bir çalgıdır. Menşei karanlık devirlere kadar varır; devrimize gelinceye kadar çeşitli gelişmeler geçirmiştir. Bu sazın Farabî tarafından icat edildiğine dair olan rivayet tamamen yanlıştır.

Kanun, Türk müziğinde bir aralık rağbetten düşmüş, hele XVIII. yüzyılda unutulur gibi olmuş, XIX. yüzyıl sonlarından başlıyarak hızla yayılmıştır. Bunda sazın ünlü ustalarından Kanunî Ârif Bey'in büyük rolü olmuştur. Halen Türkler ve Araplar arasında en çok kullanılan çalgılardan biridir.

Kanun

Kanun, kucağa alınır; parmağa geçirilmiş yüksüğe takılı mızrapla çalınır. Düz bir tahtaya geçirilmiş tellerden meydana gelmiştir. Mandalsız çalmak zordur, hüner işidir. Tatlı bir sesi vardır. Bu tariften, piyanonun iptidai bir şekli olduğu anlaşılır. «Kaba yegâh» ve «tiz acem» arasında 3,5 sekizli ses alanı vardır.

KANUNÎ (Bk. SÜLEYMAN I)

KANYON

Bir akar suyun yeri oyularak meydana getirdiği derin, dar, dolambaçlı boğaza «kanyon» denir. Kanyonlar çoğunlukla suların çok hızlı aktığı yukarı bölümlerinde, yağmurun yağarak nehrin yatağını yumuşatamadığı kurak bölgelerde olur. Yağışlı bölgelerde yağmur toprağı yumuşattığından, nehir yatağının iki yanı tatlı bir eğim alarak vâdileri meydana getirir, bu bölgelerde kanyonlara pek raslanmaz. Kanyonların binlerce metreyi aşan derinlikleri, ancak yüzyıllar boyunca nehir yatağının sürekli olarak aşınmasından sonra meydana gelir. Kanyonlar, yeryüzünde görülmeye değer en muhteşem tabiî manzaralardan biridir.

Kanyonlara en çok Amerika Birleşik Devletleri'nin batı bölümlerinde, Meksika'da raslanır. Amerika'daki en ünlü kanyonlar, Colorado ırmağının meydana getirmiş olduğu Grand Canyon (Büyük Kanyon); Yellowstone Millî Park'ındaki Yellowstone Kanyonu; Grunnison'daki Black Canyon (Kara Kanyon); Oregon'daki Canyon of Snake River (Yılan ırmağı Kanyonu) dur. Colorado Grand Kanyonu, bazı bölümlerinde, bir kilometreden fazla derinliktedir, genişliği yukarı bölümlerinde 3 km. ile 30 km. arasında değişir. Snake River Kanyonu'nun derinliği ise, ortalama 1.600 m. dir.

Derinlik ve şekil bakımından karalarda oluşmuş büyük kanyonlara benziyen bazı kanyonlara denizlerin diplerinde de raslanır. Bu çeşit deniz kanyonları en çok okyanus diplerinde, belli başlı kıtaların açıklarında bulunur. Bu kanyonların çoğu Hudson ırmağı gibi büyük nehirlerin denize döküldüğü yörelerde meydana gelmiştir.

KAOLİN

Bir alüminyum silikattır. «Arıkil» de denir. Kayalarda bulunan feldspatların bozunmasiyle meydana gelmiştir. Saf kaolinin rengi beyaz olursa da tabiatta yanında daima başka bileşiklerle karışık bulunur. Bunun için de rengi kurşunimtırak, sarımtırak, yeşilimsi olabilir. Donuk görünüşlüdür. En önemli özelliği «plâstik» olmasıdır. Suyla karıştırılarak istenilen biçime sokulabilir.

En önemli kullanılış yeri seramik endüstrisidir. Saf olan cinslerinden porselen eşya yapılır. İçinde demir bulunan, kil cinsinden olanlar da seramik eşya yapımında kullanılır.

KAOS

Evrenin, acun haline gelmeden önce geçirdiği düşünülen uyumsuz, karışık hale felsefede «kaos» denir. Bu düşünüşe göre, «evren» yani var olan şeylerin, özellikle gök varlıklarının bütünü başlangıçta «kaos» halindeydi, sonradan bu varlıklar birbiriyle uyumlu bir düzen, yani «acun» haline geldi (Bk. Evren).

M. Ö. VIII. yüzyılda yaşamış olan Eski Yunanlı şair Hesiodos, Yunan tanrılariyle ilgili mitoloji hikâyelerini ilk olarak sistemli bir şekilde içinde topladığı «Theogonia» adlı eserinde, bütün nesnelerden önce var olan sınırsız, boş uzaydan «Kaos» diye bahsetmişti. Theogonia'ya göre her şeyden önce Kaos vardı; Kaos'tan Erebus (Karanlık) ile Nüks (Gece) çıktı. Bunların Aether (Hava) ile Hemera (Gündüz) adında çocukları oldu.

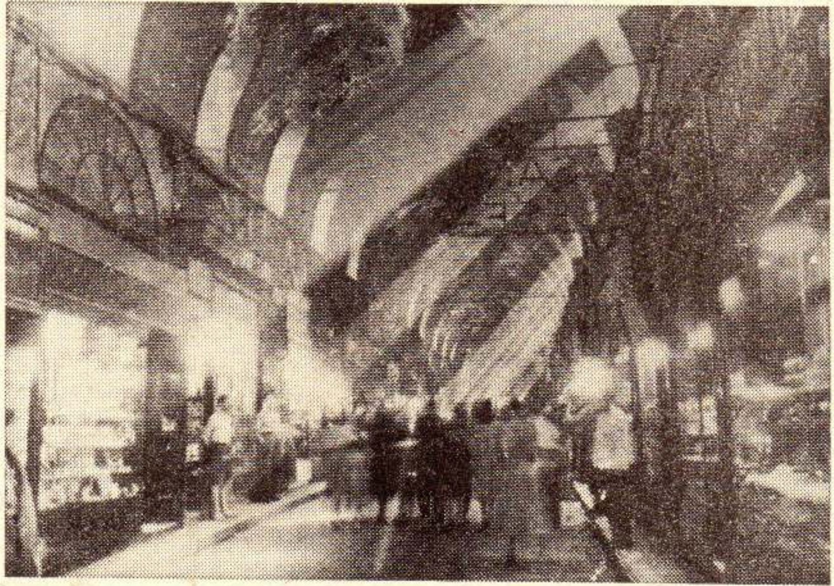
Hesiodos'tan sonra yaşamış olan bilginlerin evren görüşlerinde Kaos, nesnelerin kaynağı olarak anlatılmıştır. Aristophanes, «Kuşlar» adlı eserinde, kuş türlerinin, kanadlı Eros'la karanlık Kaos'un birleşmesinden meydana geldiğini ileri süren Orpheus görüşünün gülünçlüğünü ele alır. Aristoteles ise, Hesiodos'un anlattığı Kaos'u, «felsefî düşüncenin başlangıcından önceki devirlerde uzayın açıklanışı» şeklinde yorumlar.

Lâtin şairi Ovidius de, Kaos'un başlangıçta var olan kaba, biçimsiz bir kitle olduğunu, dünyayı yaratanın ise buna düzen vererek tek tek nesnelere biçimlerini kazandırdığını, evrensel uyumu (ahengi) yarattığını anlatır.

KAP (Bk. CAPETOWN)

KAPAĞAN KAĞAN (Ölümü: 716)

Köktürk hanedanından Türk imparatorlarının 19.'sudur. Bu hanedanın ikinci devresini açan İlteriş Kutluğ Kağan'ın kardeşi ve veliahtıydı, 693'te onun yerine tahta çıktı. 699'da Köktürkler'in Batı kolu üzerinde de egemenliğini kurdu. Oldukça güç şartlar içinde Asya'nın kuzey yarısını kaplıyan Büyük Türk Hakanlığı'nı başarıyla yöneltti, hanedanının en büyük hükümdarları arasında yer aldı.

Kapalıçarşı İstanbul'un ticaret hayatında önemli bir yer tutar. Değerli eşyaların açık artırma ile alınıp satıldığı Bedesten, eski elbiseciler, kavaflar, mücevherciler kısımları çarşının en kalabalık köşelerindendir.

Kapağan Kağan, 716'da öldürülünce, yerine, kendisinin en büyük yardımcısı olan yeğeni (Kutluğ Kağan'ın büyük oğlu) Bilge Kağan geçti (Bk. Bilge Kağan); onun kardeşi Kül Tigin de başkomutan oldu. Kapağan Kağan'ın büyük oğlu Bögü Kağan, Bilge Kağan'a kafa tutmak istediyse de, birkaç aylık bir saltanattan sonra öldürülüp bertaraf edildi. Tahta hak iddia eden ikinci oğlu İni Han da aynı yıl (716'da) öldürüldü. Yuluğ Tigin adlı küçük oğlu, Bilge Kağan'la işbirliği yaptı, onun en büyük desteklerinden biri oldu. Yuluğ Tigin, Köktürkler'in en büyük edibidir (Bk. Türkler).

KAPALIÇARŞI

Üstü kapalı çarşılara «kapalıçarşı» denir. Bu adla daha çok İstanbul'daki Kapalıçarşı anılır.

«Çarşı» kelimesi, dilimize Farsça «çâr-su» (dört cihet) kelimesinden gelmiştir. Her tarafında alışveriş yapılan yerlere denir. Kapalıçarşı, yalnız İstanbul'a mahsus olmıyan bir çarşı tipidir. Meselâ Bursa'da, Edirne'de de vardır.

İstanbul'daki Kapalıçarşı Fatih Sultan tarafından yalnız bedesten (değerli eşya, mücevher alınıp satılan) kısmı ile ahşap olarak 1461'de yaptırılmıştı. Sonradan yangınlarla, depremlerle zaman zaman yanıp yıkıldı, yeniden onarıldı. Şair Tevfik Fikret'in «Minareler bile ser-be-zemîn» diyerek minarelerin bile yere baş koyduklarını bildirdiği 1310 (1894) depremlerinde ise, tamamiyle yıkılan Kapalıçarşı, dört yıl süren bir onarımdan sonra 1898'de, kâgir şekliyle yapıldı. 1943'te çıkan bir yangınla çarşının döşemeciler ve yorgancılar kısmı yandı. 1954'teki büyük yangında ise, Kalpakçılar Caddesi başta olmak üzere, büyük kısmı gene yandı, yeniden onarılarak bugünkü şekline getirildi. Bu vesileyle dükkânlara da nispeten modern bir şekil verildi.

Kapalıçarşı, zamanla yapılmış, üstü tamamiyle örtülü büyük bir mahalledir, hattâ birkaç mahalledir. Sokaklarının da ayrı ayrı adları vardır. Bu adlar daha çok, o sokaktaki dükkânlarda satılan mallara göre verilmiştir. Püskülcüler, Kavaflar, Zenneciler, Yağlıkçılar gibi.

Kapalıçarşıya sekiz büyük kapıdan girilir. Bu büyük kapılar eskiden arabalara, atlı yolculara zincirlerle kapatılmış bulunurdu. Yalnız Fransa İmparatoru III. Napoléon'un eşi İmparatoriçe Eugénie'nin çarşıyı gezebilmesi için bir defa bu zincirler çıkarılmış, içeri araba girmesine müsaade edilmişti. 30.000 m^2'den fazla yer kaplıyan Çarşı'da, 65 sokak, 3.000'den fazla dükkân, 20 han vardır. Cevahir Bedesteni çarşının merkezini teşkil eder.

Eskiden, çarşıdaki dükkânlara «dolap» denirdi. Dükkânlar zeminden epey yüksekçe sofalar şeklinde yapılmış bulunurdu. Buralara merdivenle birkaç basamaktan çıkan esnaf, her tarafı satılık malla dolu olduğundan, ancak kıpırdanacak kadar yer bulurdu ki, bugün, antikacılar çarşısı bu eski halini muhafaza etmektedir.

Kapalıçarşı'nın sokakları «tonoz» şeklinde, yani kırık kubbe biçimi duvar örgüsüyle kapatılmıştır. Sokakları çoğu yerde beton yollarla kaplıdır. Tonozların dükkân aralarına raslıyan kısımlarında pencereler vardır. Eskiden yalnız buralardan ışık alırdı, ayrıca yağ mumlariyle de aydınlatılırdı. Şimdi, elektrik tertibatı vardır. Çarşının, her akşam 19'da, kapıları kapatılır. Sabaha kadar, içeride 50'den fazla bekçi dolaşır, çünkü Kapalıçarşıda büyük servetler vardır.

Bugün, Kapalıçarşının en çok ilgi gören kısımları Cevahirciler, düğünlerde gelin eşyası «kaldırmaya» yani kiralamaya imkân veren Yağlıkçılar, yabancıların ilgisini çeken Antikacılar, Koltukçular (yani mobilyacılar), bir de, açık artırma ile satış yapılan Bedesteni'dir.

KAPALITOHUMLULAR (Bk. BİTKİLER)

KAPIDAĞ YARIMADASI

Marmara Denizi'nin güney bölümünde Bandırma Körfezi ile Erdek Körfezi arasında bir yarımadadır. Çok dar bir kıstakla karaya bağlı olan yarımadanın büyük bir kesimi sarp yamaçlarla denize iner. Doğu ve batıda kıstağa doğru sarplığı azalır.

Kapıdağ Yarımdaası genel olarak çalılıklarla kaplıdır. Güney batısında Erdek vardır. Yarımadanın bu kesimi zeytinliklerle, meyva bahçeleriyle kaplıdır. Bandırma kesiminde çok lezzetli bir içme suyu vardır. Bandırma ilçesinde bu su kullanılır.

Kapıdağ'ın Erdek kesiminde geniş kumsal vardır. Bandırma tarafında, kumsal çok azdır. Tarihî Kyzikos şehri yıkıntıları da Kapıdağ Yarımadası'ndadır.

KAPİTÜLÂSYONLAR

Osmanlı İmparatorluğu zamanında bazı Avrupa devletlerine verilen imtiyazlar «Kapitülâsyonlar» diye anılır.

Kapitülâsyonlar Kanunî Sultan Süleyman'ın emriyle Fransa'ya verilen imtiyazlarla başladı. Türkiye, Charles-Quint (Şarlken'i) ezmek zorundaydı; bunun için de Fransa'yı candan desteklemesi gerekiyordu. 1536'da Sadrazam Damat (Makbul) İbrahim Paşa, Fransa'ya büyük bir para bağışında bulundu, birtakım ticari imtiyazlar verdi. Buna karşılık I. François, padişahı «imparator» yani en büyük hükümdar tanıyacak, bunu ifade etmek için de Türkiye'ye sembolik mahiyette yıllık vergi verecekti. İşte yüzyıllar sonra Türkiye'nin başına belâ olan, başka Avrupa devletlerine de tanınmak zorunda kalınan imtiyazlar, Fransa'ya yapılan bu lûtuftan doğdu. François, şükran hissini ifade etmek için, İbrahim Paşa'ya Şarlman'ın tacından çıkarılmış çok büyük, değerli ve ünlü bir yakut ile bir pırlantayı hediye etti.

Bundan sonra Divan-ı Hümayun, Barbaros Hayrettin Paşa'ya Fransa'ya deniz yardımında bulunmasını emretti. Barbaros, Marsilya, Toulon, Nice limanlarında kaldığı bir yıl içinde Fransa donanması, Türk bayrağı çekerek, Barbaros'un emrine girdi. Sonradan Turgut Paşa'ya da aynı emir verildi. Turgut Paşa, Fransız düşmanı olmasına rağmen, Korsika'yı fethedip Fransızlar'a verdi; yalnız, Türkler çekilir çekilmez, Charles-Quint Korsika'yı Fransızlar'dan geri aldı.

1 şubat 1553'te Divan-ı Hümayun, Fransa'ya yeniden âcilen yardım yapmaya karar verdi. Türk Donanması'na yeniden Fransa'yı Charles-Quint'e karşı korumak emri verildi. Ayrıca çok büyük bir para da verildi. Bu parayı Fransa, Türkiye'ye uzun vâdeyle, faizsiz ödiyecekti. Bu borca karşılık Fransa Donanması Türkiye'ye rehin gösteriliyordu. Fransa Kıralı, padişahı, Avrupa'nın tek imparatoru olarak tanıdığını teyit ediyordu.

İngiltere'ye Verilen Haklar

İspanya ile yarım yüzyıl savaş halinin sürmesi, Avrupa'nın bu en güçlü Hıristiyan devletiyle İspanyol ihtirası yüzünden bir anlaşma esası bulunamaması karşısında Türkiye, bu kere İspanya düşmanı İngiltere'yi de ticari, mali imtiyazlarla desteklemeye karar verdi. Fas ve Lehistan gibi iki büyük devletin birden Türkiye'ye katılması, Portekiz gibi başka bir büyük devletin Ramazan Paşa tarafından hartadan silinmesi, Türkiye ile İspanya - Almanya (yani Habsburglar) arasında hiçbir anlaşma ümidi bırakmadı.

Fransa'ya nispeten gücsüz olan İngiltere'nin son gelişmeleri, I. Elizabeth'in dev İspanya'ya boyun eğmemesi, Divan-ı Hümayun'un dikkatini çekti. 11 eylûl 1581'de Fransa ve Venedik'ten sonra İngiltere'ye de, kendi bayrağı altında Türk imparatorluğuna ait bütün sularda ticaret yapma hakkı veren Divan-ı Hümayun kararı, III. Murat tarafından tasdik edildi. Öteki bütün devletlerin ticaret gemileri, Türk sularına girebilmek için, Türk, Fransız veya Venedik bayrağı taşımak zorundaydılar; bunun için de bu devletlere ağır para öderlerdi. Yabancı bayrağı taşıyan ticaret gemisini Türk savaş gemileri derhal esir alırlardı. Bu, Türkiye'ye büyük gelir sağlıyordu. Bunun dışında tutulan Fransa, Venedik ve nihayet İngiltere devletlerinin kârı da kolayca kestirilebilir. Hasan Paşa'nın 1586'da Hint Okyanusu'nda Hindistan'a giden İspanyol gemilerini ele geçirmesi, mütareke hâlinde olan Türkiye ile İspanya'yı tekrar savaş haline getirmişti.

Bu sıralarda, Şeyhülislâm Hoca Sadettin Efendi hariç, Divan-ı Hümayun'un bütün öbür üyeleri, İspanya'nın İngiltere'yi işgal edeceği fikrindeydiler. Padişahın hocası olan, onun üzerinde büyük tesiri bulunan Sadettin Efendi, İngiltere'ye acele yardım yapılmasını Divan'a kabul ettirdi.

Bir müddet sonra Holanda'ya da ticari imtiyazlar verilmesi düşünüldü. Sonradan 1739'da Türkiye, tek başına Almanya ve Rusya ile yaptığı ünlü savaşı kazanınca, bitaraflık göstermiş olan Fransa'yı mükâfatlandırmak için, bu devlete mühim imtiyazlar verdi.

XIX. yüzyılda Türkiye, Avrupa devletlerine gerçek tavizler vermek durumunda kaldı. Kapitülâsyonlar denen ve Avrupa devletlerinin İran, Çin, Brezilya gibi Avrupa dışı başka önemli devletlerden de elde ettikleri bu haklar, Türkiye'nin siyasi hayatına fazla etki etmediyse de iktisadi büyük zararlar verdi.

I. Dünya Savaşından az önce, o zamanki Osmanlı hükümeti Kapitülâsyonlar'ı kaldırdı. Bu savaş sonunda yurdumuzun uğradığı yenilgi üzerine yapılan Sèvres (Sevr) Antlaşmasiyle, yabancılara tanınan haklar büsbütün artırıldı. Ancak Kurtuluş Savaşı'ndan sonra, Türk milleti tam bağımsızlığını elde edince, Lausanne (Lozan) Antlaşması ile, 1922'de Kapitülâsyonlar kesin olarak kaldırıldı.

KAPLAMA

Bir şeyin dışına, süsleme, ya da koruma amaciyle, başka şeyden bir kat geçirmeye «kaplama» denir. Bu biçim kaplanmış şeyler de «kaplama» diye anılır, yapıldığı malzemeye göre ad alır: Tahta kaplama, mermer kaplama, altın kaplama gibi.

Kaplama tarihin eski çağlarından beri bilinmektedir. İtalyan mimarlığında tuğla duvarların üstü taşla kaplanırdı. Bugün bile, birçok yapıların, daha çok alt katlarında, tuğla duvarın üstü mermer levhalarla kaplanır. Türk mimarlığında çini kaplamanın, kurşun kaplamanın geniş yeri vardır. Bütün camilerin iç duvarları, Selçuk ve Osmanlı mimarlığında, çiniyle kaplanırdı. Kaplamacılığın bu şekilde gelişmesi, süs resminin de gelişmesine, çiniciliğin güzel örnekler vermesine yol açtı. Kurşun kaplama ise hemen yalnız kubbelerle minare ve baca külâhlarında kullanıldı. Dış duvarlarda, kesme taş kaplama yaygındı.

Ağaç kaplamalara gelince; bunlardan biri iç süslemede rutubete karşı duvarları ya yarıya kadar, ya da boydan boya enli ağaç levhalarla kaplamaktır ki buna «gömlek kaplama» (lâmbri) denir. Ağaç kaplamaların bir cinsi de mobilyacılıkta kullanılan şekilde olur; bu, ağaç eşyanın daha güzel görünmesi için üzerine gayet ince, cilâ kabul eden, parlatılabilen, daha sağlam bir ağaçtan geçirilen kaplamadır. Bu yolda en çok ceviz kullanılır. Ancak, bu kaplama şekli, yapıştırmak için kullanılan maddenin cinsine bağlı kaldığından, pek dayanıklı değildir, hele rutubette kabarıp kalkar. Bundan dolayı Türk mimarlığında, mobilyacılığında tercih edilmemiştir. Onun yerine, gömme, yani kakma usulü — o da, ufak parça eşyalarda — kullanılmıştır (Bk. Kakmacılık). Topkapı Sarayı'ndaki Bağdat Köşkü, dış kaplama ve kakmacılığının güzel bir örneğidir.

Değerli madenlerden altın ve gümüş kaplamalar da çok görülmüştür. Eskiden, daha ilkel usullerle altın «varak» (yaprak) la kaplanmış eşya vardı. Altın kaplama bugün daha çok galvanoplâsti usulü ile yapılmaktadır (Bk. Galvanoplâsti).

KAPLAN

Yırtıcı dörtayaklılardan, kedi cinsinden, aslan iriliğinde, ondan daha çevik, daha saldırıcı bir hayvandır. Kaplanlara en çok Asya'nın sıcak bölgelerinde, Hindistan'da, Türkistan'da, İran'da, Çin'de, Japonya'da, Cava'da ve Sumatra'da raslanır. Kaplan yalnız Asya'da bulunur.

Kaplan hayvanlar âleminin en yırtıcı canlılarındandır. Yalnız Hindistan'da her yıl 130.000 kişiyi kaplanlar parçalayıp öldürür.

Kaplan, irilik, kemik yapısı, dişler, tırnaklar bakımından aslana çok benzer. Kaplanın postu, aslanınki gibi düz renk değildir. Açık sarıya bakan kahverengi üzerine siyah, beyaz çizgilidir. Erkek kaplanlar genel olarak 200-250, dişiler 150-160 kilo ağırlıkta olur. Kaplanın ömrü ortalama 20-25 yıl kadardır. Soğuk yörelerde yaşıyan kaplanların postları, sıcak bölgelerde yaşıyanlarınkinden daha sık, uzun kalın tüylüdür. Kuzey Çin'de, postunda beyaz üzerine açık kahverengi yollar olan değişik bir kaplan cinsi yaşar.

BAŞLICA KAPLICALARIMIZ VE ÖZELLİKLERİ

Avrupa memleketlerinde, litrede 18 «eman» radyoaktivite bulunan sular «şifalı radyoaktif su» sayılır.

Kaplıcanın adı	*Bulunduğu ilçe*	*Miktar (Dakikada litre)*	*İyi geldiği hastalıklar*	*Radyoakt. (eman)*	*CO² (litrede mg.)*	*Ph*
Armutlu	Gemlik	250	Romatizma	10,55	457,2	7
Ayaş	Ayaş	84	Romatizma, böbrek, mide, barsak	40	595	6,8
Çeşme	Çeşme	2000	Romatizma, cilt	13,1	30,8	7,2
Emendere	Sındırgı	250	Cilt	24 — 91,6	55	7,6
Girme	Köyceğiz	5	Romatizma	57 — 200	60	6,8
Gönen	Gönen	180	Romatizma, cilt	23	26,4	7,3
Hisaralan	Sındırgı	1000	Romatizma	2,6 — 4	22 — 94	7,5
Ilgın	Ilgın	1000	Sinir, cilt, kadın hastalıkları, romatizma	19,1	132	7
Karahayıt	Denizli	—	Göz, safra hastalıkları, romatizma	2,1 — 4,2	431 — 556	6,2
Karamustafa	Bursa	180	Romatizma, siyatik	55,4	513	7,4
Kaynarca	Bursa	420	Romatizma, cilt, sindirim	1,8 — 2,3	90 — 270	7,4
Kestanbol	Ezine	360	Romatizma, cilt	25 — 30,2	112	6,2
Kızılcahamam	Kızılcahamam	86	Romatizma, cilt	16	389	6,2
Kuzuluk	Akyazı	50	Romatizma	2,2 — 3,2	249	8,2
Kükürtlü	Bursa	60	Cilt, mesane, sindirim, prostat	18	90	7,6
Muratdağ	Gediz	300	Mafsal, zayıflık	—	—	—
Oylat	İnegöl	1300	Cilt, kanser	10	11	7,3
Seyhamam	Kızılcahamam	900	Romatizma, cilt, böbrek	5,1	413,6	6,2
Terzili	Boğazlıyan	1300	Kemik hastalıkları	31,6	44 — 52	7,2
Vakıfbahçe, Zeyninine	Bursa	1600	Cilt sinir, rahim, mesane hastalıkları	25,7	57	7,4
Yalova	Yalova	1250	Romatizma, sinir	4,88	7,2	7,6

Kaplan, etoburlardandır. Hindistan'da yaşıyan hayvanların en sevdikleri besin geyik, yaban domuzu, antilop, sığır etidir. Hindistan'da insan eti yiyen kaplanlara da raslanır. Bunlar çoğunlukla yaşlanmış, dişleri keskinliğini kaybetmiş olan kaplanlardır, bu yüzden sığır etinden daha yumuşak olan insan etini tercih ederler. Hindistan'da bu kaplanların bir yılda 130.000 kişiyi öldürdükleri görülmüştür. İnsan eti yiyen kaplanlar yaşlı oldukları için tecrübeli ve zekidirler, yakalanması, öldürülmesi çok güçtür.

Kaplanlar, çok aç olmadıkça gündüz av aramaya çıkmazlar. Onların avlanma zamanı gecedir. Avlarının peşinden gidebilmek için gerekirse ağaçların tepelerine tırmanırlar, suya girip yüzerler. Kaplanların, avlarını elde edebilmek için bir adadan ötekine yüzerek geçtikleri de olur. Kaplanlar çok sıcak havalarda serinlemek için de suya girerler.

Ana kaplanlar yavrularına çok düşkün olurlar, onları iki yaşına gelinceye kadar yanlarından ayırmazlar. Yavru kaplanların sütle beslenme zamanı geçince ana kaplan onlara avlanmasını öğretir. Ana kaplanlar yavrularına bu kadar düşkün oldukları halde, çok aç kaldıkları zaman onları yerler.

Kaplan Avı

Kaplan avı, en tehlikeli avlardan biridir. Bu hayvanların yakalanması için başvurulan birçok usuller vardır. Bunların birine göre, önce, kaplan avına çıkılacak bölgede oturan yerlilerden birkaç kişi, kaplanları ürkütüp sığınaklarından çıkarabilmek üzere onların bulundukları çalılıkların arasına sokulur. Bu yerliler sopalarla çalılara, uzun otlara vurarak kaplanları ürkütürler. Ürken kaplanlar saklandıkları yerden meydana çıkarlar. Fillerin sırtındaki kafeslerin içine yerleşmiş olarak bekliyen avcılar bulundukları yerden nişan alarak kaplanları vururlar. Başka bir usule göre de, kaplanların görebileceği bir yerde keçi, ya da buna benzer bir hayvan bir sırığa bağlanarak bırakılır. Avcılar, ya bu keçinin bağlandığı yerin yakınındaki ağaç tepelerine, ya da uzun direkler üzerine oturtulmuş yerlere gizlenirler. Kaplan keçinin kokusunu alıp o yana doğru gelince, gizlenmiş olan avcılar kaplanı vururlar.

Hayvanat bahçelerinde, sirklerde kullanılmak üzere canlı olarak ele geçirilecek kaplanlar ise yolları üzerinde kurulan tuzaklarla yakalanır.

KAPLICA: Birçok hastaları iyi eden şifalı su hamamı

KAPLICA, yerden kaynıyan şifalı sular üzerine kurulmuş hamamdır, «ılıca» da denir. Bu sular, yıkanmak için değil de, içmek için kullanılıyorsa «içme» diye anılır.

Yeraltından çıkan suların, sıcak, soğuk olmalarından başka, içlerinde erimiş bir halde bulunan madenî tuzları ve daha birtakım hassaları vardır. Bundan dolayı, bazı hastalıklara iyi gelirler. Bu şifalı sularda madenî tuzlar halinde bulunan maddelerin başlıcaları demir, kükürt, kireç, potasyum, sodyum, magnezyum, silistir.

Bu sularda göze görünmiyen birtakım ışınlar da vardır ki bunlara «radyoaktif (radyoetkin) ışınlar» denir. Gene kaplıca sularında bütün bunlardan başka henüz iyi bilinmiyen birtakım gizli kudretler daha vardır ki bunlar vücudun mikroplara karşı koyma gücünü artırır, sindirimi kolaylaştırır, bütün vücuda rahatlık verir.

Kaplıcalar, içmeler birçok mide, barsak, karaciğer, safra kesesi, böbrek, sinir hastalıklarına, romatizma ve benzeri hastalıklardan ileri gelen ağrılara, felçlere, birçok deri hastalıklarına iyi gelir. Yalnız, içme ve kaplıca sularının etkileri, içlerindeki madenî tuzlara göre, ayrı ayrıdır; onun için, hangi hastalıklara hangi çeşit suların şifa vereceğini bilmek gerekir. Bunun için, kaplıca tedavisine başlamadan önce, hekimin fikrini sormalıdır.

Kaplıcalarımız

Yurdumuzda 300'ü aşkın kaplıca vardır. Bunlar çeşitli bölgelerde çeşitli adlarla anılır. Başlıcaları «ılıca», «çermik», «hamam», «ılısu», «girme», «terme», «kudret hamamı» dır.

Türkiye'deki kaplıcaların bir kısmı Eski Roma ve Bizans zamanından beri değerlendirilmiş, bunlardan faydalanılmıştır. Selçuklular ve Osmanlılar zamanında da kaplıcalara verilen önem devam etmiştir. Cumhuriyet devrinde birçok kaplıcalar tam konforlu birer tedavi ve dinlenme yeri haline getirilmiş-

tir. Bursa ve Yalova kaplıcaları bunların başında gelir.

Yurdumuzdaki kaplıcalar özellikleri, şifa verdikleri hastalıklar bakımından birçok gruplara ayrılmıştır. Başlıcaları şunlardır:

«Akratoterm» kaynaklar. — Müzmin romatizmaya, dolaşım bozukluklarına, böbrek hastalıklarına, kadın hastalıklarına, felç ve nevraljilere iyi gelir. Bu tip kaplıcaların başlıcaları Bursa, Gönen, Eskişehir, Kızılcahamam, Oylat (İnegöl) kaplıcalarıdır.

Alkali Kaynaklar. — Solunum ve gargara suretiyle, solunum sistemi üzerine, kısmen içme olarak mide ve barsak rahatsızlıklarına, safra taşına, banyo olarak da romatizmaya iyi gelir. En önemlileri Karamustafa (Bursa), Kızılcahamam, Gönen, Agamemnon (İzmir) kaplıcalarıdır.

Lityumlu Kaynaklar. — Böbrek ve mesane taşlarına iyi gelir. Armutlu (Gemlik), Bursa'da Bademlibahçe Kükürtlü Kaynağı, Karamustafa Kaynağı, Kaynarca Kaynağı ile Ereğli'de Akhüyük Kaynağı bunların başlıcalarıdır.

Silisli Kaynaklar. — Romatizma, damar sertliği, ihtiyarlık hallerinde şifalıdır. Sularında 50 miligramdan çok metasilikat asidi bulunan bu gibi kaynakların başlıcaları Yalova, Kızılcahamam, Bursa, Edremit (Güre, Derman), Gönen, Gemlik (Armutlu) kaplıcalarıdır.

Bunların dışında, yurdumuzda kükürtlü, demirli, sulfatlı, arsenikli, iyotlu kaplıcalar vardır.

Türkiye kaplıcaları radyoaktivite bakımından çok zengindir. Radyoaktif kaynaklar nevraljiler, cilt hastalıkları, ihtiyarlık halleri, romatizma, damla hastalığı, endokrin bozuklukları, çeşitli böbrek ve karaciğer hastalıkları, yüksek damar tansiyonu, sinir gerginliği hallerine iyi gelir. Kaplıcalarımızın çoğu Avrupa'daki benzerlerinden daha üstün vasıflıdır.

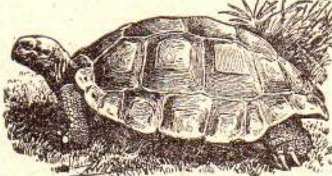
Bibliyografya. — Bu konuda Türkçe eserlerin başlıcaları:

Kaplıcalar Hakkında Genel Bilgiler (Dr. M. H. Akansel, 1935); Kaplıca Bilgileri (Dr. Rıza R. Reman, 1937); Armutlu ve Kaplıcaları (H. Akansel, 1938).

KAPLUMBAĞA

Pek sert, kemiksi bir kabuk içinde yaşıyan ağır yürüyüşlü bir hayvandır. Sürüngenler sınıfından olan bu hayvanlar 175 milyon yıldan beri yeryüzünde yaşamaktadırlar. Bu yıllar içinde dinozor gibi daha birçok hayvan çeşitleri gelmiş geçmiş, kaplumbağaların nesilleri tükenmemiştir.

Bütün öteki soğukkanlı hayvanlar gibi kaplumbağalar da sıcak iklimlerde yaşarlar. Arktik iklimlerde bu hayvanlara raslanamaz. Kışları çok soğuk geçen yerlerde ise kaplumbağalar bu mevsimi kış uykusuna çekilerek geçirirler (Bk. Kış uykusu).

Bahçelerimizdeki kaplumbağalar genel olarak 20 - 25 sm. boyundadır. Sıcak denizlerde yaşıyan büyük deniz kaplumbağalarının boyları 1 metreyi, ağırlıkları da 300 kiloyu geçer.

Kaplumbağaların karada yaşıyan, suda yaşıyan, hem suda hem karada yaşıyabilen birkaç türü vardır. Bazıları soğuk geçen kış mevsimini suların dibinde uyuyarak geçirir. Su kaplumbağaları da ayrıca tatlı suda yaşıyan, deniz suyunda yaşıyan olmak üzere değişik çeşitlere ayrılır. Su kaplumbağaları, karada yaşıyanlardan çok daha büyük olur, bazı çeşitlerinin ağırlığı 300 kiloyu bulur.

Kaplumbağanın kabuğu, hayvanın vücudunu hem üstten, hem de alttan sarar. «Bağa» adı verilen bu kabuk tırnaksı, kemiksi bir maddedir. Bağanın üstü kubbemsi, alt kısmı düz bir tabla gibidir. Üst kabukla alt kabuğun birleştiği yerde, hayvanın bacaklarının, başının, kuyruğunun çıkması için delikler bulunur. Kaplumbağanın sırt, bel, sağrı omurları kaburga ve göğüs kemikleriyle birlikte bağaya yapışmış durumdadır. Bu yüzden, hayvan hiçbir zaman kabuğundan ayrılmaz. Kaplumbağa kabuğu ile birlikte büyür. Büyüme, her kemiğin birbiriyle kaynaştığı yerlerde meydana geldiği için, kaplumbağanın kabuğu üzerindeki pullar iç içe girmiş halkalar halinde görünür. En esik halka, en ortada olanıdır. Böylece, halkaları sayarak kaplumbağanın yaşı anlaşılabilir.

Kaplumbağaların dişleri yoktur. Bunun yerine ağız kenarındaki tırnaksı madde sertleşip keskinleşerek otları kesebilecek şekle girmiştir. Hayvan bir tehlike sezince bacaklarını, başını, kuyruğunu kabuğunun içine çeker.

Kaplumbağalar yumurta ile ürerler. Yavrular, yavaş yavaş büyürler. kaplumbağalar genel olarak bitkilerle beslenirler. Omurgalılar arasında en uzun yaşıyan hayvanlardandır. Mauritius'ta özel olarak beslenen bir tanesi 152 yıl yaşamış, 1918'de bir kaza sonucunda ölmüştür.

KAPTAN-I DERYA

Osmanlı İmparatorluğu'nda deniz kuvvetleri komutanına (amirallerin en büyüğüne) «kaptan-ı derya», ya da «kaptan paşa» denirdi. XVI. yüzyıl sonlarına kadar rütbesi beylerbeyi (oramiral), bu tarihten başlıyarak vezir (büyükamiral) idi. Meselâ Barbaros, hiçbir zaman büyükamiral rütbesini taşıyamamıştır. Beylerbeyi derecesinde bir değil, birkaç amiral vardı.

Kaptan-ı derya vezir rütbesindeyse Divan-ı Hümayun'a, yani kabineye katılır, değilse kabine dışında kalır, Divan'ın emirlerini yerine getirirdi. Önceleri Gelibolu'da oturan kaptan paşa, sonraları İstanbul'da Kasımpaşa'ya getirildi. Kasımpaşa'nın güvenliğini sağlamak da ona aitti. Dünyanın her milletinden esirlerle dolup taşan bu çevrede her hangi bir sızıltıya meydan vermemek ince bir dikkat işiydi. Tersane'deki esir miktarı 30.000'den aşağı düşmezdi. Her gece bu semtte 300 azab (deniz piyadesi) nöbet beklerdi. Kaptanlardan 35'i de gece nöbeti tutardı; bunların uyuması kesin olarak yasaktı.

Türk donanmasına Fatih, II. Bayezit, Yavuz o derecede önem vermişlerdi ki, Kanunî devrinde, artık bütün Avrupa devletlerinin birleşik donanmasının açık deniz meydan savaşında bile Türk Donanması'nı yenmesi imkânsız bir hale gelmişti. Yavuz, kısa saltanatındaki o kadar büyük işler arasında 150 savaş gemisini kızaktan indirmişti. O sıralarda hiçbir devletin 150 savaş gemisi yoktu.

Osmanlı İmpaartorluğu'nda bazı eyaletler «bahrî» (deniz eyaleti) idi; Cezayir, Tunus, Trablus, Cezâir-i Bahr-i Sefîd (Akdeniz Adaları) eyaletleri böyleydi; yani idareleri kara paşalarına değil, amirallere verilirdi. Sonuncu eyalet, doğrudan doğruya kaptan paşanın şahsına bağlıydı; 14 sancağı (vilâyeti) vardı: Gelibolu, Çanakkale, İzmit, Korfu, Midilli, Rodos, Sakız, Ağrıboz, Kiklad Adaları, İzmir, Karlıeli, İskenderiye, Modon. Bunların başında bahriye sancakbeyleri (tümamiraller) bulunurdu. 30.000 km^2 olan bu eyalet devlete 2.804 deniz askeri vermek zorunda bulunurdu. Kaptan paşa'nın bu eyalet için aldığı yıllık tahsisat 13 milyon T. L. kadardı.

Kaptan-ı derya'nın «tersane emîni» denen bahriye müsteşarı asker değil, sivil olurdu. Donanma'nın her türlü masrafından sorumlu en büyük âmirdi. Yanında liman kaptanları, yüzlerce sivil ve asker bulunurdu.

Bahriye sancakbeyleri (tümamiraller) beylerbeyleri (oramiraller), vezirleri (büyükamiraller) asâ taşırlar, asâlarının rengiyle birbirlerinden ayrılırlardı. XIX. yüzyıla kadar başka hiçbir devlette tuğgeneral, korgeneral rütbeleri yoktu.

Tanzimat'tan sonra «kaptan-ı derya» unvanı az kullanıldı; yerine geçen şahsa «bahriye nazırı» denildi.

Kış Günlerinin Süsü

KAR

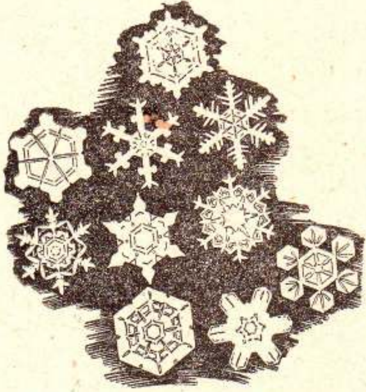
KAR, havada donarak beyaz, hafif billûr damlacıklar halinde yeryüzüne yağan su buharıdır. Bu donmuş su damlalarının yerde meydana getirdikleri beyaz, yumuşak tabakaya da «kar» deriz.

Havanın yukarı tabakalarındaki su buharı, sıcaklık sıfırdan aşağı olunca, donarak kar halini alır, aşağı tabakalar daha sıcak değilse, bu şekilde yeryüzüne düşer. Kar, durgun havalarda altışar köşeli, dantel biçiminde, birçok çeşitli güzel yıldızlar şeklinde yağar; hava rüzgârlı olursa yumaklar halinde düşer. Kar yeryüzüne her zaman ilk şeklini koruyarak yağmaz. Bazan yıldız biçimindeki kar billûrları, alt tabakalardan geçerken kısmen erirler, sulu kar olarak yağarlar; bazan da bütün bütün erirler, yağmur gibi düşerler.

Kar billûrları daima altı köşeli olursa da, bunlardan hiçbirinin biçimi ötekine benzemez. Şimdiye kadar birbirinin aynı olan iki kar billûruna raslanmamıştır. Kar billûrlarının siyah bir kumaşın üzerine yağmasını sağlamalı. Sonra bu billûrlara bir büyülteçle bakınca, şekillerinin ne kadar ince, zarif olduğunu görürüz.

Renkli Kar da Olur

Karın beyaz olması, kar billûrlarının çok

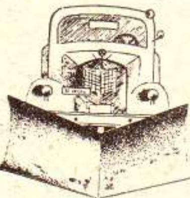

Kar taneciklerinin hiçbiri diğerinin eşi değildir. Siyah bir kumaşın üzerine yağan karlara büyüteçle bakılacak olursa, bu taneciklerin çok güzel, altı köşeli şekilleri olduğu görülür.

girintili çıkıntılı olan yüzeylerinin güneş ışınlarını yansıtmasından dolayıdır. Karın bazı bölgelere renkli olarak yağdığı da görülmüştür. Meselâ bir kere Grönland'da, daha başka arktik bölgelerde kırmızı, yeşil renkte kar yağmıştı. Bunun, kar billûrları arasında bulunan yabancı, canlı maddelerden ileri geldiği anlaşılmıştır. Bundan başka, toz tanecikleriyle karıştığı için siyah olarak yağan karlar da görülmüştür.

Dünyada hiç kar görmemiş olan milyonlarca insan yaşamaktadır, çünkü karın yağdığı bölgeler dünyanın ancak üçte birini kaplar. Güney Amerika, ve tropikal bölgeler, karın hiç yağmadığı yerler arasındadır. Kutuplarda kar her mevsimde yağar. Ilımlı bölgelerde ise yalnız kışın yağar. Buralarda karın en çok yağdığı yerler yüksek dağların tepeleridir. Amerika'da Kayalık Dağlar, Kaliforniya'da Sierra Nevada sıradağları, İtalya ile İsviçre'deki Alpler bunların başında gelir. Bu bölgelerde, şiddetli fırtınalarla yağan karlar, çok kere yolcular, dağcılar için büyük tehlikeler doğurur.

Dağlara yağan karın endüstri bakımından büyük değeri vardır, çünkü bu karlar eriyince ırmaklar kabarır, bu sular elektrik enerjisi sağlamak, tarlaları sulamak gibi işlerde kullanılır. Bundan başka kar, yeryüzünü örttüğü zaman bitkileri şiddetli soğuktan korur, ilkbaharda kuvvetle gelişmelerine imkân verir. Bu faydalarını göz önünde bulundurarak 1946'da Vicent J. Schaefer adlı Amerikalı bir bilim adamı suni kar yapmayı denemiş, küçük ölçüde olmakla birlikte, bunu başarmıştır.

Kar temizleme makinelerinin önünde V biçiminde bir bıçak bulunur. Bu bıçağın takılı olduğu araç yolda ilerledikçe bıçak birikmiş karları iki yana atar. Bir de emici kar temizleme makineleri vardır. Bunların önünde büyük bir burgu bulunur. Bu burgu döndükçe karları emerek makinenin içindeki bir pervaneye yollar, pervane de gelen karları yolların kıyısına püskürtür.

Yapma Kar

Bu alandaki ilk deneyleri, 1946'da Vincent J. Schaefer adlı bir Amerikalı yapmıştır. Schaefer, yapma karı ilk olarak bir buz kutusu kullanarak meydana getirmiş, sonraki yıllarda bu çalışmalarını daha da ilerleterek yeryüzüne yapma kar yağdırmayı başarmıştır. Ilk deneyinde Schaefer bir buz kutusunun içine nefesini vermiş, nefesinin nemli havasının kutuda kar bulutçukları halini aldığını görmüştür. Sonra kutunun içinden çok soğuk bir çubuk geçirerek kar bulutçuklarının kar taneleri şekline dönmesini sağlamıştır. Schaefer'in bu deneyi, tabiatta kendiliğinden oluşan kar bulutlarındaki buz çekirdeklerinin, dışarıdan bazı yabancı maddelerin bu bulutlara uygulanmasiyle gerçekte olduğundan daha yoğun bir hal alabilmesi imkânını ortaya çıkarmıştır. Bu imkândan daha sonra birçok faydalar sağlanabilmiştir. Çünkü, bir kar bulutundaki buz çekirdekleri, normalden daha yoğun bir şekilde oluşturulabildiği zaman bunlar ya bütün bulutu kar haline getirerek yeryüzüne yağmasını sağlıyorlar, ya da birbirleriyle birleşerek gittikçe büyüyorlar ve hava akımlarından daha ağır basarak kar şeklinde yere düşüyorlardı. Böylece, yapma kar meydana getirilerek, tehlikeli kar bulutlarının çözülmesi, kar fırtınalarının hafifletilmesi, yüksek tepelerde birikmiş olan yüklü kar bulutlarının bir an önce kar şeklini alarak yağması sağlanmış oluyordu.

KARA AHMET (1871-1902)

Kara Ahmet

En ünlü pehlivanlarımızdan, serbest güreşte dünya şampiyonlarındandır. Hezargrat yakınlarında doğdu. 21 yaşında İstanbul'a gelerek pehlivan Hergeleciden ders aldı. Birçok defa Avrupa'ya gidip 1899'da güreş yarışmalarına katıldı. Dünya şampiyonu oldu. Yaptığı karşılaşmalarda, Fransız şampiyonu Paul Pons, Rus şampiyonu Hankişmit de dahil olduğu halde, 37 güreşçiyi yenmişti. Kara Ahmet bir Fransa dönüşünden iki gün sonra ölmüştür.

KARA MUSTAFA PAŞA, Merzifonlu (1635-1683).

Merzifonlu Kara Mustafa Paşa

Büyük bir Türk askeri ve devlet adamıdır. Osmanlı sadrazamlarının (başbakanlarının) en büyüklerinden biri; İkinci Viyana Kuşatması'nın kahramanıdır.

Kara Mustafa Paşa, IV. Murat'ın Bağdat'ı ikinci fethinde 1639'da şehit olan süvari subaylarından Oruç Beyin oğludur. Merzifon'un Marınca köyünde doğdu. Babası şehit olduğu zaman 4 yaşındaydı. Babasının dostu olan Köprülü Mehmet Paşa tarafından himaye edildi. Köprülü'nün aynı yılda doğan oğlu Fazıl Ahmet Paşa ile birlikte klâsik öğrenimin bütün kademelerinden geçti; medreseden yetişmiş nadir sadrazamlardandır (sadrazamlar «Enderun» denen saray üniversitelerinden yetişirlerdi).

Kara Mustafa, büyük zekâsı sayesinde hızla yükseldi. Köprülü'ye damat oldu. Fazıl Ahmet Paşa'nın uzun seferleri sırasında İstanbul'da ona sadaret kaymakamı (başbakan vekili) olarak yıllarca vekâlet etti. Fazıl Ahmet Paşa ölünce 1676'da 3. vezir olan Mustafa Paşa, sadarete getirildi; 41 yaşındaydı, Mustafa Paşa'nın ideali devleti Kanunî devrindekinden daha azametli, daha kudretli bir duruma yükseltmekti.

Rusya büyükelçisinin Mustafa Paşa tarafından tokatlanması üzerine çıkan Türk-Rus savaşında Paşa da padişahla birlikte Rusya seferine katıldı. Bu savaş sonunda Ukrayna, Türkiye'ye ilhak edildi. Bundan sonra Fransa'ya karşı cephe alan, XIV. Louis'ye baş eğdirdikten sonra da Almanya seferini hazırlıyan Kara Mustafa Paşa, İkinci Viyana Seferi' ne başkomutanlık etti (Bk. İkinci Viyana Kuşatması). Seferin başarısızlığa uğraması üzerine, Paşa'ya İstanbul'da vekâlet etmekte olan 3. Vezir Kara İbrahim Paşa'nın bitmek bilmez tezvirleri sonunda, IV. Mehmet, Kara Mustafa Paşa'yı idam ettirdi. Yerine, eskiden uşağı olan Kara İbrahim Paşa getirildi, Türk tarihinin «Felâket Yılları» (1683-1600) başladı (Bk. Mehmet IV.)

Kara Mustafa Paşa'nın nesli devam etmiş, birçok vezirler yetiştirmiştir. İstanbul'da ve başka yerlerde birçok hayır eseri yaptırmıştır. İdam edildikten sonra gövdesi Belgrat'ta kalmış, başı İstanbul'a getirilerek Çarşıkapı'daki türbesine gömülmüştür.

KARA MÜRSEL BEY

Osmanlı devletinin ilk kuruluş yıllarındaki ünlü deniz komutanlarındandır. Orhan Bey'in en kabiliyetli komutanlarındandı; o sıralardaki savaşlarda büyük yararlıklar göstermişti.

Kara Mürsel Bay «Ince Donanma» denilen deniz kuvvetlerinin başında bulunuyordu. Küçük gemilerden kurulu olan bu donanma kıyıların korunmasiyle görevliydi. İzmit Körfezi'ndeki Karamürsel kasabası adını bu ünlü komutandan almıştır. İmralı Adası'nı da Kara Mürsel Bey'in adamlarından Emir Ali almıştı, adanın adı «Emir Ali» den gelir.

KARA YUSUF (1357 - 1420)

Karakoyunlular'ın en büyük hükümdarlarındandır. 1357'de doğdu. 1389'da babası Kara Mehmet Bey'in yerine Karakoyunlu hükümdarı oldu. 31 yıllık saltanatı büyük savaşmalarla geçti. Timur'un amansız düşmanı olmakla beraber, onu ve oğlu Şaruh'u kendisine egemen tanıma zorunda kaldı. Yıldırım Bayezit'e sığınması, Osmanlılar'la Timur'un vuruşmasının sebeplerinden biri olmuştur.

Kara Yusuf, fırsat buldukça Timurlular'a baş kaldırdı. 30 ağustos 1410'da Tebriz yakınlarında Esed Meydan Savaşı'nda Celâyirli Sultan Ahmet'i öldürdü, Doğu Anadolu, Azerbaycan, Batı İran ve Irak'ın en büyük bölümünü, Sultan Şaruh'a bağlı olmak şartiyle,

ele geçirdi. 1412'de Kafkasya'da fetihlere girişti, Şirvan-Şah ile Gürcü Kıralı'na baş eğdirdi. 1420'de 63 yaşında öldü.

XV. yüzyıl Türk tarihinin en seçkin simalarından olan bu büyük ve kabiliyetli hükümdarın yerine oğlu İskender geçti; onun yerine de öteki oğlu ünlü Cihan-Şah geçmiştir (Bk. Cihan-Şah; Karakoyunlular).

KARAAĞAÇ

Kerestesi değerli bir ağaçtır. Avrupa, Amerika ve Asya'nın birçok bölgelerinde yetişir. Bol gölge verir. Yükseklikleri 20-30 m. yi bulan bu ağaçların ömrü 200 yılı geçer.

Karaağaçgillerin örnek bitkisi olan karaağacın kerestesi serttir, rengi açık kahverengidir. Sağlam kerestesi fıçı, tekerlek, çiftlik eşyaları yapımında olduğu gibi yakıt olarak da kullanılır. Bir çeşit karaağacın kerestesinden deniz taşıtları yapımında faydalanılır.

Karaağaçgiller. — İkiçeneklilerden, çiçekleri demet halinde, yaprakları dişli bir bitki familyasıdır. Bu familyanın meyvaları kapçık meyva durumundadır. Başlıca örneği karaağaç ile çitlembiktir.

KARABAŞ

Mavi, ya da menekşe renginde çiçekler açan bir bitkidir. Ballıbabagillerden olan karabaşın çiçekleri küçük başaklar biçimindedir. Kokulu bir bitki olan karabaştan «karabaş yağı» denen bir de esans çıkarılır.

KARABATAK

Karabatak

Uzun, sivri gagalı bir deniz kuşudur. Balıkla beslenir. Dünyanın birçok yerlerinde raslanan karabataklar daha çok kıyılara yakın yerlerde yaşar. Büyük göllerde, nehirlerde de yaşarlar.

Perdeayaklılardan olan karabataklar kaşıkçıkuşu (pelikan) ile akrabadır. Uzun gagaları çengelli, kanadları çok kuvvetlidir. Suya dalarak balıkları yakalar. Balık peşinde suya dalan karabataklar uzunca müddet su içinde kalabilir, yüzebilirler. Avlarını ararken de suya çok yakın uçarlar. Birçok türleri olan karabatakların Türkiye'de yılanboyun, karabatak, tepeli karabatak, cüce karabatak gibi türleri yaşar.

KARABEKİR, Kâzım (1882 - 1948)

Kâzım Karabekir

Kurtuluş Savaşı'nın büyük komutanlarındandır. Karaman'ın Kasba köyünden Karabekir ailesine mensup Mehmet Emin Paşa'nın oğludur. İstanbul'da doğdu. Fatih Askerî Rüştiyesi'nde ve Kuleli İdadisi'nde okudu. Harbiye'yi bitirdikten sonra 1905'te erkânıharp (kurmay) yüzbaşısı oldu. 1908 inkılâbından sonra tümen kurmaylığına getirildi. 1909'da 31 mart ayaklanmasını bastıran Hareket Ordusu ikinci tümeninin kurmay başkanlığını yaptı.

Balkan Savaşı'nda Edirne savaşlarına katılan Kâzım Karabekir, I. Dünya Savaşı'nda önce Doğu cephesinde, sonra da Çanakkale'de tümen komutanı olarak savaşmıştır. Irak cephesinde de savaştıktan sonra Kafkas Cephesi İkinci Kolordu Komutanlığına tâyin edildi. Daha sonra Birinci Kolordunun başına getirildi, bu kolordusu ile, Erzincan ve Erzurum'u kurtardı. Kars ve Gümrü'yü de aldıktan sonra generalliğe terfi etti. Tebriz'de bulunduğu sırada mütarekenin imzalanması üzerine İstanbul'a çağırıldı, daha sonra 15. Kolordu komutanı sıfatiyle yeniden doğuya gitti, Şark Cephesi Komutanlığı'na tâyin edildi. Doğuda Ermeni ordularını bozması, İstiklâl Savaşı'nın ilk başarısıdır. Bu sayede Yunanlılar'a karşı Türk kuvvetlerinin tamamını toplamak mümkün oldu.

Büyük Millet Meclisi'ne önce Edirne milletvekili olarak giren ve orgeneralliğe yükselen Kâzım Karabekir, bir ara 1. Ordu Müfettişi oldu, 1924'te müfettişlikten çekilerek Meclis'te Terakkiperver Fırka'nın başkanlığını yaptı. 1927'de emekliye ayrılan general, 1938'de İstanbul milletvekili oldu, Meclis Başkanlığına seçildi. 26 ocak 1948'de de öldü. Birçok kitap, pek önemli hâtıraları vardır. Aynı zamanda bestekârdı.

Bibliyografya. — Eserleri:

İtalya - Habeş Harbi (1933); İngiltere, İtalya ve Habeş Harbi (1935); Cihan Harbine Neden Girdik, Nasıl Girdik, Nasıl İdare Ettik? (1937); Erzincan ve Erzurum'un Kurtuluşu (1939); Ülkümüz Kuvvetli Bir Türkiye'dir (1947); İstiklâl Harbimiz (1960).

Hakkında Yazılanlar. — Kâzım Karabekir (derl. F. Kandemir, 1948); Siyasi Dargınlıklar, 5. cilt; Karabekir'in Kitabı Niçin ve Nasıl Yakıldı (F. Kandemir, 1955); Karabekir Ermenistan'ı Nasıl Yok Etti? (C. Kutay, 1956).

KARABİBER

Karabiber bitkisi ve tanesi

Sıcak ülkelerde yetişen bir bitkidir, meyvasına da «karabiber» denir. Yuvarlak taneli bu meyvalar, övütülerek yemeklere lezzet, koku vermekte kullanılır. Tırmanıcı bir bitki olan karabiberin meyvaları salkımlar halindedir.

Karabiber İndonezya'da, daha başka sıcak ülkelerde yetişir. En çok İndonezya'nın Cava ve Madura adalarında çıkar. Karabiberin meyvaları aşağı yukarı bezelye büyüklüğündedir. Olgunlaşınca kızarır. Meyvalar kızarmıya yüz tutarken toplanır, temizlenir, kurutulur. Kuruyan meyvaların rengi kararır. Bundan sonra övütülünce bildiğimiz karabiber meydana gelir.

«Akbiber» de aynı bitkinin olgun meyvalarından elde edilir. Toplanan meyvalar ezilir, sonra iyice yıkanır, kurutulur. Beyaz biberin kokusu karabiberinkinden çok daha güzelse de acılığı daha azdır.

Karabibergiller. — Taçsız ikiçeneklilerden bir bitki familyasıdır. Örnek bitkisi karabiberdir. Bütün karabiber türleri bu familyaya girer.

KARABUĞDAY

Karabuğday çiçeği ve meyvası

Taneleri için yetiştirilen bir bitkidir. Kapçık meyva şeklinde olan kara, boz renkli taneleri tazeyken hayvan yemi olarak kullanıldığı gibi, kurutulup övütülerek unundan da ekmek yapılır. «Buğday» diye anılırsa da karabuğdayın buğdaygillerle bir akrabalığı yoktur. Yaprakları yürek biçimindedir, salkımlar halinde kırmızı, beyaz çiçekleri vardır. Arılar bu çiçekleri pek sever. Karabuğday çiçeklerine gelen arıların yaptığı bal pek lezzetli, kokulu olursa da rengi koyudur.

Karabuğdayın anayurdu Asya'dır. Çok eskiden Çin'de yetiştirilen bu bitki sonradan Avrupa'ya, oradan da Amerika'ya götürülmüştür. Buğday gibi değerli değilse de çok dayanıklıdır, bitki hastalıklarına iyi karşı koyar. Üstelik, çok az bakım ister, en az verimli topraklarda bile yetişebilir.

Karabuğdaygiller. — Taçsız ikiçeneklilerdendir. Örnek bitkisi karabuğdaydır. Bazı çeşitleri hekimlikte kullanılan bu familyaya mensup başka bitkiler kuzukulağı, ravent, kurtpençesi, çobandeğneği vs. dir.

KARABÜK

Karadeniz Bölgesi'nin Batı Karadeniz bölümünde Zonguldak iline bağlı bir ilçedir. Topraklarını kuzeyde ve doğuda aynı ilin Safranbolu, güneyde Çankırı'nın Eskipazar, batıda Zonguldak'ın Devrek ilçeleri çevirir. Merkez bucağından başka Yenice adında bir bucağı, bunlara bağlı 52 köyü vardır.

Yüzölçümü: 659 km²

Nüfusu: 66.026 (1960 sayımı)

Karabük ilçesinin toprakları, doğu - batı doğrultusunda akarak ilçe merkezi içinde birbirleriyle birleşen Araç ve Soğanlı çayları arasındaki 1.100 m. yi aşan sırtları, bu akarsular çevresindeki düz alanları içine alır. Yazlar çok sıcak geçer. Kışlar ılıktır. İlçenin batı ve güneyindeki sırtlar ormanlarla kaplıdır. Tarıma elverişli alanlar azdır. Akarsu boylarında meyva bahçeleri sıralanır.

Şehir. — İlçe merkezi Karabük, Araç ve Soğanlı çaylarının birleşmesiyle meydana gelen Filyos çayı vâdisinin tabanında, yamaçlarında gelişmiştir. Demir ve Çelik Fabrikası' nın etkisiyle büyüyen şehrin Yenişehir adı verilen kesimi Araç Çayı vâdisinin sağ yamacında kurulmuştur, fabrikaya ait lojmanlar buradadır. Modern bir fabrika sitesi görünüşündedir. Şehrin ticaret alanı vâdi tabanında kurulmuştur. Başlıca cadde doğu - batı doğrultulu Millî Birlik Caddesi'dir (Eski adı Cumhuriyet Caddesi). Başlıca ticarethaneler bu cadde üzerinde sıralanır.

Şehir son yıllarda belediye sınırları dışına

doğru gecekondularla, düzensiz olarak, büyümektedir. Fabrika kurulmadan önce 16 haneden ibaret olan Karabük köyü, bugün nüfusu 30.000'i aşan (1960 sayımına göre 31.438) modern bir fabrika şehri halini almıştır. Şehirde fabrikadan başka, şahıslara ait demir işliyen çeşitli yapımevleri de vardır. Bunlar istasyon çevresinde toplanmıştır.

Karabük Demir ve Çelik İşletmesi

Karabük Demir ve Çelik Fabrikaları, yurdumuzun demir ihtiyacını karşılamak üzere kurulmuş büyük bir tesistir. Sivas yakınlarındaki Divriği'den çıkartılan ham demir cevheri vagonlarla Karabük'e getirilir, orada işlenerek değerlendirilir. 1937 nisanında temeli atılan fabrikaya ertesi yıl makineleri kurulmuş, 1939'da da fabrika işler duruma getirilmiştir.

Sülfrik Asit Fabrikası. — 1944'te işletmeye açılmıştır. Kimya endüstrisinin ilk ham maddelerinden biri olan sülfrik asit elde eder. 1959 yılı üretimi 8.081 tondur.

Süperfosfat fabrikası. — Fosforlu gübrelerin en önemlilerinden biri olan süperfosfat çıkar. 1959 yılı üretimi 12.601 tondur.

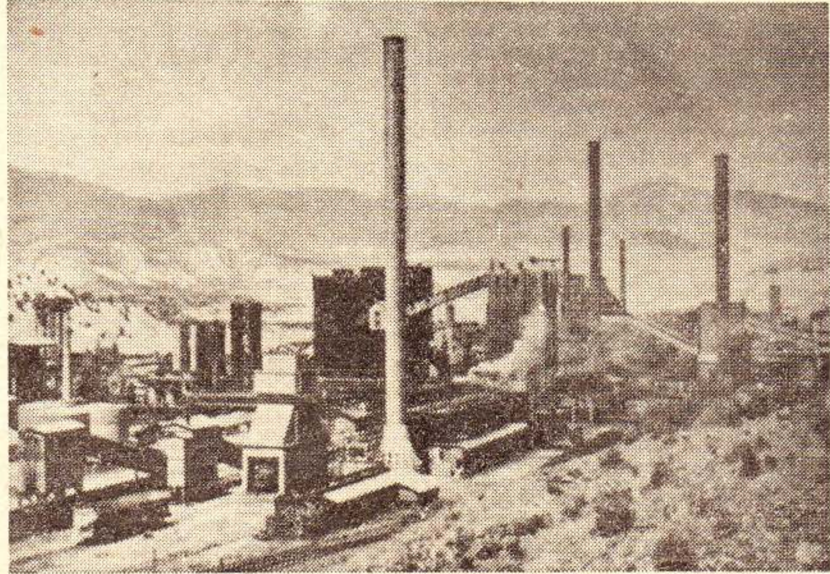
Boru fabrikaları. — Biri dikey, biri de merkezkaç olmak üzere iki boru fabrikası vardır. Merkezkaç boru fabrikasının 1962 üretimi 45.000 tondur.

Kok fabrikası. — Zonguldaktan gelen maden kömürü gazla ısıtılarak uçucu maddelerinden kurtarılır, yüksek fırında kullanılmaya elverişli sertlik ve dayanıklıkta bir kok haline getirilir. 1962 üretimi 975.000 ton.

Yüksek fırınlar. — Demir cevherinden ham demirin elde edilmesi yüksek fırınlarda olur. Kuruluş zamanında «Fatma» ve «Zeynep» adında iki adet birden tesis edilen yüksek fırınlara şimdi bir üçüncüsü eklenmiştir. Bu henüz çalışmaya başlamamıştır.

Çelikhane. — Yüksek fırınlardan gelen ham demir çelikhanedeki Simens - Martin tipi ocaklarda istenilen evsafta çelik haline getirilir. 1962 üretimi 600.000 ton.

Haddehane. — Külçe halindeki çelik, fabrikanın bu kısmında şekillendirilir. 1962 üretimi 480.000 ton.

Karabük Demir ve Çelik Fabrikaları, yurdumuzun demir ihtiyacını karşılamak üzere kurulmuştur. Divriği'den çıkartılan demir cevheri, Karabük Fabrikaları'nda işlenerek değerlendirilir.

KARACA

Karaca

Küçük yapılı bir geyik çeşididir. Anadolu'nun, Filistin'in kuzey kesimleriyle Avrupa'nın birçok bölgelerinde yaşar. Bazı cinslerine de Himalayalar'ın kuzeyinde raslanır.

Karacaların rengi yazın kırmızı olduğu halde, kışın kahverengi-boz bir görünüş alır, üstünde beyaz benek-ler peyda olur. Erkek karacaların boyu omuz hizasında 60-70 sm. dir. Ağırlıkları 20 - 30 Kg. arasında değişir. Az çatallı olan boynuzlarının uzunluğu 25 - 30 sm. kadardır.

Karacalar seyrek ağaçlıklı yerlerdeki sık çalılıklarda yaşarlar. Bu yüzden, avlanmaları güçtür. Temmuz, ağustos aylarında çiftleşen, mayısta doğuran karacalar gevişgetirenlerin geyikgiller familyasındandır.

KARACABEY

Marmara Bölgesi'nin Güney Marmara bölümünde Bursa iline bağlı bir ilçedir. Topraklarını doğuda aynı ilin Mudanya ve merkez, güneyde Mustafa Kemal Paşa, batıda Balıkesir'in Bandırma ilçeleri, kuzeyde ise Marmara Denizi çevirir. Tek bucaktan meydana gelmiştir. 71 köyü vardır.

Yüzölçümü: 1.283 km²

Nüfusu: 56.467

Karacabey ilçesinin toprakları, doğuda Apolyont (Ulubat) Gölü'nün batıya doğru bir uzantısı olan geniş bir ova ile başlar. Bu ovayı kuzeyden 764 m. yüksekliğindeki Karadağ kütlesi Marmara Denizi'nden ayırır. Yazları kurak ve sıcak geçen bir iklimi vardır. Kışlar pek soğuk olmaz.

Toprağı verimli olan Karacabey ovasında bol miktarda buğday yetiştirilir. Bunun dışındaki başlıca ürünler arpa, çavdar, yulaf, mısır, darı, bakla, nohut, fasulye, mercimek, patatestir. Az miktarda pamuk ve tütün de ekilir. Ayrıca, meyva ve sebzecilik de ileri gitmiştir. Deri ve peynir gibi hayvan ürünleri de ilçenin belli başlı gelir kaynaklarıdır.

Kasaba. — İlçe merkezi Karacabey kasabası Bursa şehrine 70 km. uzaklıkta, kendi adını taşıyan ovanın ortasında kurulmuştur. Kurulduğu yer eğimli bir sırt şeklindedir. Denizden yüksekliği 41 m. dir. Kasabanın ortasında daire biçiminde geniş bir meydan yer alır. Ortasında havuz bulunan bu meydandan kasabanın önemli caddeleri başlar. Başlıca ticarethaneler bu meydanın çevresinde sıralanmıştır. Nüfusu 1960 sayımına göre 15.985'tir.

Karacabey Harası

Türkiye'nin büyük haralarından biri olan Karacabey Harası kasabaya 10 km. uzaklıktadır. Hara «Çiftlikât-ı Hümayun» adı altında Orhan Gazi zamanında kurulmuş, Osmanlı padişahlarının bir çiftliği halinde Cumhuriyet devrine kadar gelmiştir. Hara 91.767 dönüm araziyi kaplar. Harada bir de Cokey Okulu vardır.

KARACAOĞLAN (1606?-1679)

Büyük halk şairlerimizdendir. Kendi şiirlerinden çıkarılan bilgiye göre Karacaoğlan XVII. yüzyılda yaşamış bir yeniçeri saz şairiydi. Büyük bir ihtimalle 1606'da Adana'nın Bahçe ilçesinin Fersak köyünde doğdu. Sailoğulları'ndandı. Sailoğulları, bugün bile Bahçe ilçesinde sürüp giden ünlü bir ailedendir.

Bütün halk şairleri gibi, Karacaoğlan da daha küçük yaşta saz çalmaya, şiir söylemeye başlamıştı. Biraz büyüyünce, elde sazı, bütün Anadolu'yu köy köy gezdi. Yeniçeri ocağına girdi. Bu arada başından birçok macera geçti. Tabiata âşıktı. Gezdiği, gördüğü yerleri, başından geçenleri koşmalarında, türkülerinde anlatmıştır. En çok Adana, Urfa, Muş,

KARACAOĞLAN'DAN BIR ŞİİR:

KOŞMA

Elâ gözlerini sevdiğim dilber
Seni görmiyeli göresim geldi
Altın kemer sıkmış ince belini
Usul boylarını sarasım geldi

Küçücüksün güzel, etme bu nâzı
Ciğerime bastın. ateşi közü
Başına sokmuşun gülü nerkizi
Yüzümü yüzüne süresim geldi

Elâdır gözlerin karadır kaşın
Aradım cihanı bulunmaz eşin
Yaylanın karından beyazdır dişin.
Uzanıp üstüne ölesim geldi.

Karac'oğlan der ki bilirim seni
Adadım yoluna kurban bu canı
Koynunda beslenen ayvayı narı
Çözüp düğmelerin deresim geldi.

Hukka, Halep, Munhuç gibi güney şehirlerini dolaşmıştı. Bir rivayete göre onu böylece köy köy dolaştıran sebep, çok küçükken sevdiği «Karakız» adlı bir güzeldir. Şair bu sevginin izlerini ölünceye kadar gönlünden çıkaramamıştır. İki sevgili de asla birbirine kavuşmadılar. Güya ölümlerinden sonra Karakız bir tepeye, Karacaoğlan da bunun karşısında bir başka tepeye gömülmüşler.

Karacaoğlan, Adana bölgesinin derebeylerinden olan Kozanoğulları ile bir türlü geçinemedi. Kozanoğulları, ne yoldan olursa olsun, Karacaoğlan'ı öldürtmek istediler. Bu yüzden şair, sazını koltuğuna kıstırıp Van'a kadar kaçtı. Çok yer gezmiş olan şair, doğuda İran'a, güneyde Arabistan'a, Irak'a, kadar gitti. Büyük yoksulluklara katlandığı, zorluklarla karşılaştığı da anlaşılıyor. En güç zamanlarda bile hayata bağlı kalmıştı.

Karacaoğlan, bütün şiirlerini hece vezniyle yazmıştır. Kullandığı tek tük yabancı sözleri bile Türk söyleyişine uydurmuştur.

Bibliyografya. — Bu konudaki eserlerin başlıcaları:

Karacaoğlan, Hayatı ve Şiirleri (S. N. Ergun, 1933), Karacaoğlan (Ord. Prof. Dr. Fuat Köprülü, 1940); Karacaoğlan (Z. Güvemli, 1943); Karacaoğlan, Hayatı, Sanatı, Şiirleri (C. Öztelli, 1952); Seçme Karacaoğlan Şiirleri (M. Z. Korgunal, 1953); Karacaoğlan'la Benlikız (R. Yukay, 1943); Karacaoğlan'la Karakız (1941); Karacaoğlan'la Yayla Güzeli (F. Gürgen, 1958).

KARACASU

Ege Bölgesi'nin Ege bölümünde Aydın iline bağlı bir ilçedir. Topraklarını doğuda Denizli'nin Sarayköy, güneyde Tavas, batıda Aydın'ın Kuyucak, kuzeyde Nazilli ilçeleri çevirir. Merkez bucağından başka Yenice adlı bir bucağı, bunlara bağlı 33 köyü vardır.

Yüzölçümü: 776 km²

Nüfusu: 21.610

Karacasu ilçesinin toprakları, güneyde 1.444 m. yüksekliğindeki Avdan Dağı'ndan ayrılan iki dağ topluluğunun sarp yamaçlariyle bunlar arasındaki vâdileri kaplar. Bu iki dağ topluluğundan biri olan karıncalı Dağı (1.691 m.) batıdadır, kuzey-batı yönünde uzanır; ikincisi kuzey-doğu yönünde uzanan Çubuk Dağı'dır. Bu dağların arasındaki vâdileri Kekre ve Vandalas çayları sular.

Karacasu'da Akdeniz iklimi hüküm sürer. Yaz ayları kuraktır. İlçede tarım alanları dardır. Büyük çayırlık, otlak da yoktur. Toprakların tarıma elverişsizliği yüzünden halkın bir kısmı geçimini ev dokumacılığı ile sağlamaya çalışır.

Kasaba. — İlçe merkezi Karacabey kasabası Vandalas çayı vâdisinde doğuya doğru uzanan bir sırt üzerinde kurulmuştur. Kasaba aşağı mahallelerinden başlıyarak gittikçe yükselen bir yaylaya yaslanmış gibidir. Bu yayladan fışkıran kaynak suları aşağıya akarak kasabanın içinden geçer. Bir şose ile Aydın'a bağlı olan Karacasu kasabası 2 mahalleden meydana gelmiştir. Nüfusu 4.886'dır (1960 sayımı). Evlerde her nevi bez, astar, yataklık, sedir örtüsü, perdelik kumaşlar, yatak ve yorgan çarşafları dokunur.

Karaciğer

Vücudumuzdaki şeker miktarını ayarlıyan canlı lâboratuvar!

KARACİĞER, karın boşluğunun sağ yanında, büyük bir iç salgı bezidir. Ağırlığı 1,5 - 2 kilo kadardır. Sağ, sol, orta olmak üzere, üç parçadır; sol parçası mideye doğru uzanır. Karnın iç zarı (periton) karaciğeri örter.

Karaciğer çok önemli işler görür. Barsaklardan vücuda geçen bazı besinler, kan damarlariyle, karaciğere gelir. Karaciğer, bir lâboratuvar gibi, bu besinlerde çeşitli değişiklikler yapar. Bu arada, albüminli besinleri çeşitli maddeler haline getirdiği gibi, şekerli maddeleri organik nişasta haline getirip depo eder, kanda şeker azaldıkça bu depodan yavaş yavaş kana şeker verir, vücudun şeker dengesini sağlar.

Barsaklarda bazı zehirli gazlar olur. Bunlar karaciğere gider, orada değişikliklere uğrarlar, zehirli olmaktan çıkarlar.

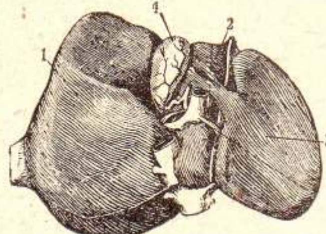
Karaciğer safra bakımından da büyük bir iş görür. Safra kesesi karaciğerin alt yanında, öndedir. Bu kesenin içi safra doludur. Karaciğer hücresi safra yapar, günde 1 litreyi bulan bu safra onikiparmak barsağına geçer. Barsaklarda yağların, yağlı besinlerin sindirimini sağlıyan, safradır. Ayrıca, safranın barsaklar içindeki maddelerin kokuşmasını önlemek gibi önemli bir ödevi daha vardır. Barsaklarda hareket uyandıran, böylece sindirime yardım eden de safradır (Bk. Safra Kesesi).

Karaciğer, şekerden başka, besinlerdeki demirli maddeleri de depo eder. Ayrıca, kanın tazelenmesini, kan cevherlerinin meydana gelmesini sağlıyan da karaciğerdir.

Karaciğer Hastalıkları

Mikroplar, kan yollarından, barsaklardan karaciğere gelerek çeşitli iltihaplar yapabilirler. Bu iltihaplar ya birdenbire patlak verir, ya da yavaş yavaş başlayıp sinsi bir gelişme gösterir. Kanlı basur (dizanteri) gibi, barsaklarla ilgili bazı hastalıklar karaciğer iltihaplarının başlıca sebepleri arasındadır.

Bu iltihaplar, yerine göre, ayrı ayrı belirtiler gösterir. İltihap safra yollarında olursa safra barsağa akamaz, kana karışır, «sarılık» denen hastalık ortaya çıkar (Bk. Sarılık).

Karaciğerin dış görünüşü: 1 — Sağ parçası; 2 — Orta parça; 3 — Sol parçası; 4 — Safra kesesi.

Bazı iltihaplarda da karaciğerin hücreleri bozulur. O zaman, karaciğer bazan büyür, bazan ufalır. Hücreler harap olarak yerlerini bir bağdokusu alır. Bunun üzerine, karaciğer işini göremez olur, «karaciğer yetersizliği» baş gösterir. Hastanın iştahı kaybolur, vücut zayıflar, sindirim iyi olmaz. Gene bu bozukluklardan dolayı «şeker hastalığı» ortaya çıkar. Bu hastalıkta, kandaki glikozun artması yüzünden, hasta çok su içme ihtiyacını duyar, çok yemek yer, idrarı artar (Bk. Şeker Hastalığı).

Karaciğer bozukluklarından ileri gelen hastalıklardan biri de «siroz» dur. Bu hastalık karaciğerin büyümesinden, ya da körelmesinden, yani işini göremez duruma düşmesinden ileri gelir (Bk. Siroz).

Karaciğerin bu çeşitli hastalıkları, yerine, sebeplerine göre ayrı ayrı tedavi usullerine lüzum gösterir.

KARAÇAYIR

Bir park bitkisidir. Çayır gibi yetiştirilir. Çimenlik yapmakta kullanılır. Karaçayırın birkaç çeşidi vardır. En tanınmışı İtalyan ve İngiliz karaçayırıdır.

KARAÇİ (Bk. KARAŞİ)

KARADAĞ

Yugoslavya Birleşik Devleti'ni meydana getiren 6 devletten biridir. 1913 - 1921 arasında bağımsız kırallıktı. Güney ve batısında Adriya Denizi, doğusunda Arnavutluk vardır. Kuzeyde Hırvatistan, Bosna - Hersek ve Sırbistan (Kosova) federal devletleriyle kuşatılmıştır.

Yüzölçümü: 13.837 km²

Nüfusu: 483.000

Başkenti: Titograd (Podgoriçe)

Karadağ, dağlık bir ülkedir. İşkodra Gölü, Karadağ'la Arnavutluk arasında paylaşılmıştır. Ancak bu gölün kuzeyi ovadır. Dağlar yer yer 2.000 metreye kadar yükselir. İşkodra Gölü'ne dökülen çaylar, dereler ülkeyi sular. Yağış çok boldur; yıllık ortalama 1,5 metreye yaklaşır. Yılın ısı ortalaması 15° dir.

Karadağ'da Akdeniz iklimi, içerilerde Orta Avrupa iklimi hüküm sürer. Tipik bitki örtüsü kıyılarda Akdeniz bitkileri, içerilerde kışın yapraklarını döken ormanlar, tepelerde ise Alp bitkileridir. Yer yer ormanlar vardır. Kıyılarda bazı bağlar görülür; portakalgiller yoktur. Toprak pek verimsizdir. Halk hayvancılıkla, el sanatlariyle geçinir. Demiryolu yoktur. Ulaşım imkânları tabiî durum dolayısiyle çok dardır. Bu, Karadağ'ın özelliğidir.

Karadağ'da km²'ye 35 kişi düşer. Karadağlılar, Ortodoks'tur, Sırpça'nın bir diyeleğini konuşurlar. 30.000'i geçen bir de Arnavut ve Boşnak Müslüman azınlığı vardır. Yugoslavya'nın en geri bölgesi olan Karadağ'da yüksek öğretim yoktur. Şimdiki başkent Titograd (eski adiyle Podgoriçe), 24.000 nüfuslu bir şehirdir, Arnavutluk sınırına 15 km.' dir. Eski başkent Çetine, 660 m. yüksekliğe kurulmuş, denize 20 km. kadar uzaklıkta küçük bir dağ şehridir. Arnavutluk'la sınır çizen Boyana Çayı'ndan kuzeye, Dalmaçya'ya doğru Adriyatik kıyılarında başlıca Ülgün

(Dulcigno = Uljcin), Bar (Antivari), Budva, Kotor (Cattaro) kasabaları vardır.

Tarihte Karadağ

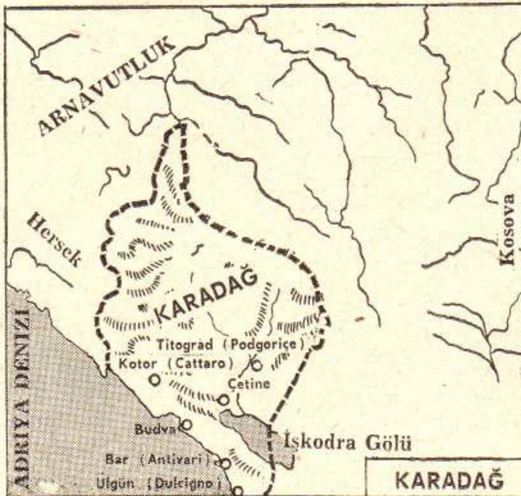
Karadağ (Çernoye Gora), Ortaçağda bir Sırp devletiydi. XIV. yüzyıl sonlarından başlıyarak Türkiye'ye dahil oldu. XVIII. yüzyıl başlarında pek küçük bir prenslik olan Karadağ, Türkiye teşkilâtında, iç idaresinde bağımsız bir kaza sayılıyordu. Çok vuruşkan, merhametsiz, tabiat şartlarından faydalanmayı bilen, Türkler'e karşı sönmez bir kinleri olan Karadağlılar, XIX. yüzyılda birkaç kere baş kaldırdılar. Abdülmecit devrinde Müşir Ömer Paşa, Abdülâziz devrinde de Müşir Süleyman Paşa tarafından bastırıldılar.

Az bir mübalâğa ile denebilir ki, bu Karadağ isyanları Türkiye için Almanya veya Rusya gibi büyük devletlerle yapılan savaşlar kadar çetin olmuştur. Çünkü muntazam Türk orduları, dağlara hiçbir zaman tam mânasiyle hâkim olamıyorlardı. Küçük Karadağ köylerini yakıyorlarsa da dağların bilinmiyen yerlerine sığınan, kadınlarına kadar silâhlı olan Karadağlılar, bundan pek zarar görmüyorlar, Türk ordusu çekilir çekilmez ortaya çıkıp Müslüman köylerini basıyorlardı.

Bu durumda Karadağ, Girit gibi önemli Türk birliklerini bağlıyan belâlı yerlerden biri oldu. Karadağ prensi, Avusturya, Rusya, hattâ İtalya'dan büyük silâh ve para yardımı görüyordu.

1878 Berlin Antlaşması ile Karadağ, bağımsız bir prenslik oldu. Bununla beraber, Prens Nikola, 1909'a kadar II. Abdülhamit'ten yıllık tahsisat alıp ona casusluk etti. Balkan Savaşı'nda Türkiye'ye saldıran 4 Müttefik'ten biri olan Karadağ, genişledi, 1913'te Prens Nikola, kendisini «kıral» ilân etti. Dünyanın bu en küçük, en fakir kıralı, İtalya Kıralı III. Vittorio-Emmanuele'yi damat edinmeyi başardı. Avusturya'nın ihtiraslarına karşı da İtalya'ya sığındı.

Birinci Dünya Savaşı'nda Müttefikler safında çarpışan Karadağ devleti, buna rağmen, suni bir şekilde büyük Yugoslavya devleti yaratılırken ortadan kaldırıldı, kırallık hanedanı iktidardan uzaklaştırıldı. Bugünkü Karadağ federal devletinin sınırları, kırallığın sınırlarından biraz daha dardır.

Karadeniz, yılın hemen her ayında fırtınalı, sert çalkantılı bir denizdir. Poyraz, yıldız ve karayel gibi kuzey rüzgârları özellikle kış aylarında orta boy tekneler için büyük tehlikeler yaratır. Tabii limanları az ve yetersiz olan Karadeniz kıyılarımızda modern limanlar yapılmaktadır. Bunlardan biri de şamandıraya bağlı 4, rıhtıma yanaşık 3 büyük gemiyi barındıracak büyüklükteki Trabzon Limanı'dır.

KARADENİZ

Kıtalararası bir içdeniz durumunda olan Karadeniz, Avrupa'nın güneydoğusunda Balkan ve Anadolu yarımadalariyle Doğu Avrupa ovaları ve Kafkasya arasında doğu-batı doğrultusunda uzanır. Yüzölçümü 424.000 Km² dir.

Karadeniz kabaca yumurta biçimidir. Büyük ekseni Burgaz'la Poti arasında 1.170 km. kadardır. Genişliği doğudan batıya doğru artar. Genşilik Rize ile Sohumkale arasında 225 km, Giresun'la Tuapse arasında 350 km., Samsun'la Kerç arasında 480 km., Ereğli ile Odessa arasında 600 km. dir.

Karadeniz körfez bakımından fakirdir. Büyük girinti olarak batıda Odessa, Varna ve Burgaz körfezleri vardır. Anadolu kıyılarındaki girintiler ise irili ufaklı koylardır. Bunlardan pek azı kuytu liman durumundadır. Başlıcaları: Ereğli, Sinop, Vona ve Polathane'dir. Karadeniz'in en önemli özelliklerinden biri de ada bakımından çok fakir oluşudur.

Karadeniz'in bir parçası sayılan Azak Denizi'nin (yüzölçümü 38.000 km²) kıyıları, daha girintili çıkıntılıdır.

Karadeniz'in şimdiye kadar bilinen en derin yeri 2.244 m. dir. Bu nokta Kastamonu ili kıyılarındaki Kerempe Burnu açıklarında, kıyıdan 80 km. kadar uzaklıktadır. Kerç Boğazı ile Karadeniz'e bağlanan Azak Denizi çok sığ bir denizdir, burada en fazla derinlik 15 m. dir.

Karadeniz'de yüzey sularının tuzluluğu okyanuslardaki normal tuzluluğun altındadır. Bu durum, Karadeniz'e dökülen büyük akarsuların getirmiş oldukları çok miktarda tatlı sudan, ayrıca yağışların da bolluğundan ileri gelir. Denizin orta kesiminde tuzluluk ‰ 18 kadardır. Bu miktar, batı ve kuzeye doğru gidildikçe azalır: Romanya, Bulgaristan, Trakya kıyılarında ‰ 16, Odessa Körfezi'nde ‰ 10, hattâ daha da azdır. Azak Denizi'nde tuzluluk, her yanda ‰ 11 den azdır, Taganrog Körfezi'nde ‰ 7'ye düşer.

Karadeniz'in tuzluluğu dibe doğru gittikçe artar, en dipte ‰ 24'ü bulur.

Karadenizde Akıntılar

Karadeniz'e dökülen akarsular ve yüzeyine düşen bol yağış, buharlaşma ile kaybolan açığı kapattıktan başka bu denizin seviyesini Marmara ve Ege Denizi'nin seviyesine göre aşağı-yukarı 50 sm. kadar yüksekte bulundurur.

İşte bu fark İstanbul Boğazı'na doğru bir akıntının meydana gelmesine yol açar. Kuzey rüzgârları estiği zamanlarda bu akıntının hızı arttığı gibi, taşıdığı su miktarı da çoğalır.

Karadeniz'in batı kesiminde bir kısım sular İstanbul Boğazı'na girerek üst akıntıyı meydana getirdiği gibi bir kısmı da doğuya doğru atılarak Anadolu kıyıları boyunca hızı saatte 1.3 km. olan bir akıntı meydana getirir.

Bu ana akıntıdan Sinop'un batısında ayrılan bir kol Kırım'a doğru ilerler, Kırım Yarımadası'nın güneyinde Kafkasya kıyılarını yalıyarak gelen ana akıntıyla karışır. Hopa'dan başlayıp doğrultu değiştiren akıntı Kafkasya kıyıları boyunca giderek Kırım Yarımadası'nda güneye kıvrılır, burada ikiye ayrılır. Bir kol havzanın batı kıyısı boyunca boğaza giden akıntıya katılır; ötekisi kuzey-güney doğrultusunu alır, Anadolu kıyıları boyunca bir müddet aktıktan sonra esas akıntıya karışır.

Karadeniz Bölgesi

Yurdumuzun kuzey kesimlerini kaplıyan bu bölgede balıkçılık, tarım ve orman ürünleri sanayii ile çay ekimi büyük ölçüde gelişmiş durumdadır.

KARADENİZ BÖLGESİ, yurdumuzun kuzey kesimini kaplıyan bölgedir. Karadeniz kıyısında doğuda Sovyetler Birliği sınırından başlıyarak batıda Aşağı Sakarya ovasına kadar uzanır. Artvin, Rize, Trabzon, Gümüşane, Giresun, Ordu, Samsun, Amasya, Tokat, Sinop, Kastamonu, Zonguldak illerinin tamamı bu bölge içinde kalır. Ayrıca Erzurum'un kuzeydeki ilçeleri, Erzincan'ın yalnız Refahiye ilçesi, Sıvas'ın Suşehri ve Koyulhisar ilçeleri, Çorum ilinin hemen yarısı, Yozgat ilinin yalnız Çekerek ilçesi, Çankırı ilinin büyük kısmı, Ankara'nın Nallıhan, Kızılcahamam, Çamlıdere ilçeleri, Eskişehir'in Sarıcakaya ilçesi, Bilecik ilinin Söğüt ve Gölpazarı ilçeleri de Karadeniz bölgesi sınırları içinde kalır.

Yüzölçümü: 141.155 km²

Nüfusu: 5.801.738 (1960 sayımı)

Yüzey Şekilleri. — Karadeniz Bölgesi'ni Kuzey Anadolu Dağları adı verilen dağlar baştan başa keser. Bu dağlar, kıyı çizgisine ve birbirine paralel olmak üzere, iki geniş yay biçiminde, doğu-batı doğrultusunda uzanır. Bunlardan kuzeydekilere «kıyı dağları» denilebilir. İki dağ sırası Çoruh, Kelkit, Gökırmak ve Devrez Çayı vâdileri gibi boylamasına vâdilerle birbirinden ayrılır. Kıyı dağları doğuda çok yüksektir. Kaçkar Dağı 3.937 m. ye kadar yükselir. Batıya doğru Trabzon, Zigana, Gümüşane ve Giresun dağları gitgide alçalırsa da, sırtları genel olarak 2.000 m. nin üzerindedir, geçitleri de yüksektir. Ordu yakınında Melet vâdisinden başlıyarak batıya doğru uzanan Canik Dağları bu yüksekliği bulmaz, Samsun çerilerinde geniş sırtlar halini alır. Kızılırmak batısında kıyı dağları gene bu durumdadır, ancak Yaralıgöz Dağı'nda 1.885 m. ye varır. Kızılırmak ve Filyos yarma vâdileri arasında bu kıyı dağlarına İsfendiyar Dağları (Küre Dağları) adı verilir (Bk. İsfendiyar Dağları).

İç sıradaki dağlar doğuda kıyı dağlarından Çoruh ve Kelkit oluklariyle ayrılırlar. Bu iç sıralar da doğuda daha yüksektir, batıya doğru alçalırlar. Kızılırmak batısında yeniden yükselir, Ilgaz - Bolu Dağları adını alır. Bu kesimde iç sıralar kıyı dağlarından daha yüksektir (Ilgaz Dağı 2.565 m.).

Bu dağların daha güneyinde kısmen Devrez ve Soğanlı çaylarının vâdileriyle ayrılmış başka bir sıra daha vardır. Kızılırmak'la Sakarya arasında Osmancık'tan Bilecik yakınına kadar uzanan bu dağlara Köroğlu Dağları adı verilir. Bu dağların en yüksek yeri Bolu'nun güneydoğusunda Aladağ kütlesinin Köroğlu Tepesi'dir (2.378 m.).

Iklim. — Denize komşu oluşu, ayrıca kıyıya paralel dağ sıralarının bulunuşu Karadeniz Bölgesi'nde iklimin özelliklerini yaratır. Deniz, kayıları üzerinde sıcaklık farklarının azalmasını, nemin fazlalığını doğurur. Dağ sıraları ise denize bakan yüzleriyle gerideki alanlar arasında sıcaklık ve yağış bakımından büyük farklara yol açar. Bölgenin batı yarısı, kuzey rüzgârlarına karşı korunmuş olmadığından, kışın sık sık soğuk baskınlarına uğrar. Buna karşılık, Doğu Karadeniz kıyılarında Kafkas siperinin koruyucu etkisi altında kışlar ılık geçer. Bölgenin iç kesimlerinde ocak ayı ortalaması 0° nin altındadır (Kastamonu'da —1°,8).

Karadeniz Bölgesi yurdumuzun en çok yağış alan bölgesidir. Hele Doğu Karadeniz kıyıları bu bakımdan rekor kırar (Rize'de 2,5 m.)

Bitki Örtüsü. — Karadeniz Bölgesi dağları bitki örtüsü bakımından zengindir. Denizden 600 - 800 m. yüksekliklere kadar «etek ormanları» adı verilen ormanlar görülür. Bunlar tabanı kalker olan yerlerde Akdeniz makisini hatırlatan kurakçıl bir durum alır. Etek ormanları bodur gövdeli, yayvan yapraklı ağaçlardan meydana gelir. 800 m. nin üstünde asıl dağ ormanları başlar. Doğu Karadeniz'in ünlü ağacı lâdindir. Bu ağaca batıya doğru Melet vâdisinden ötelerde pek raslanmaz. Bu yönde onun yerine köknar bulunur.

Tarım. — Tarıma ayrılan topraklar bütün bölgede yüzölçümünün ancak 1/5'i kadardır. Yağışların bol oluşu mısır tarımını geliştirmiştir. İç kesimlerinde buğday yetişir. Tütün ekimi Orta Karadeniz bölümünde yaygındır. Bafra ovasında, Kelkit vâdisindeki Niksar ve Erbaa kesiminde tütün tarımı çok gelişmiştir. Orta Karadeniz bölümü aynı zamanda şeker pancarı ekiminin de geliştiği alandır. Dokuma bitkilerinden pamuğa elverişli olmıyan Karadeniz bölgesinde keten, kenevir yetiştirilir. Sinop ve Zonguldak illerinde keten başta gelir. Kastamonu ilinde kenevir üstün durumdadır.

Karadeniz Bölgesi Şehirleri

Karadeniz Bölgesinde nüfusu 100.000'i aşan şehir yoktur. Bölgenin en kalabalık şehri 87.311 nüfuslu Samsun'dur. Bundan başka nüfusu 50.000'i aşan iki şehir daha vardır: Zonguldak (54.026) ve Trabzon (52.680). Nüfusu 50.000 ile 25.000 arasında bulunan şehir sayısı dörttür: Çorum (34.629), Tokat (32.725), Karabük (31.483), Amasya (28.188).

Bibliyografya. — Bu konudaki eserlerin başlıcaları:

Karadeniz Bölgesi'nde Tütüncülük (S. Alınak, 1960); Karadeniz Bölgesi Halk Türküleri (derl. V. Arseven, 1948); Karadeniz Destan ve Deyişleri, 1. kitap: Rize ve Civarı (N. Balaşoğlu, 1946); Karadeniz Havzası Balıkları (Prof. Dr. E. Slastenenko'dan çev. H. Altan, 1955).

KARAFATMA

Çeşitli karafatmalar

Parlak siyah renkli bir böcektir. Sümüklüböcekle, kurtlarla, böceklerle beslenir. Kınkanadlılardan olan karafatmalara kuzey yarımküresinin birçok yerlerinde raslanır. Bunlar yalnız tropikal yerlerde yaşamaz. Sümüklüböcek, tırtıl vs. yi yedikleri için bahçelere faydalıdırlar.

Karadeniz Bölgesi'nin en büyük şehri olan Samsun, çok eski çağlardan beri Karadeniz kıyılarını İç Anadolu'dan geçerek Mezopotamya'ya bağlıyan tarihi büyük yolun başlangıcıdır.

KARAGÖZ

Çok eski bir geçmişi olan, zamanında sinema ve tiyatronun yerini tutmuş, bize öz bir gölge oyunu

KARAGÖZ, deriden, mukavvadan biçilip boyanmış şekilleri, arkadan ışık vererek, beyaz bir perde üzerine yansıtarak oynatılan bir hayal oyunudur. Bugün, tiyatronun, sinemanın yayılması yüzünden ortadan kalkmış gibiyse de meraklılar için düzenlenen özel gösterilerde oynatılır.

Karagöz bize öz bir oyundur. Türkler, çok eski çağlardan beri, çeşitli adlar altında, karagöz oyununu biliyorlar, oynatıyorlardı. Yapılan araştırmalar, Batı'da «Çin gölgeleri» diye tanınmış gölge oyununun bile karagöz den gelme olduğunu göstermiştir. Bu oyun Çin'den başka ülkelere de yayılmıştı. XIII. yüzyılda, bu oyuna Türkler «koğurcak, kabucak» diyorlardı. Bu hayal oyunu Türk akınları yönünde, batıya doğru yayılmıştır. Karagöz, Osmanlı Türkleri arasında çok uzun zaman yaygın halde yaşadı.

Karagöz'le Hacivat Kimdir?

Oyunun son şeklini, bu arada «karagöz» adını almasının kaynakları hakkında gerek halk arasında, gerek karagöz oynatanlar arasında, ayrıca yazılı kaynaklarda çeşitli rivayetler yayılmıştır. Bunlardan en inanılmış olanı şudur:

Yazılı kaynaklarda «lû'b-ı hayâl» (hayal oyunu), «şebbâzî» (gece oyunu), «sûretbâzî» (şekil oyunu), «zıll-i hayâl» (hayal gölgesi) diye anılan, halkın kısaca «karagöz oyunu» dediği bu temsil, halka ve karagözcülere göre ilk defa Bursa'da, Şeyh Küşterî tarafından ortaya atılmıştır. Bir camî yapılırken duvarcı olarak çalışan Hacı İvad Kalfa ile, demircilik eden Karagöz karşılaştılar mı, gevezeliğe, şakaya dalıp işi sererlermiş. Onların nükte dolu cinaslı konuşmalarını seyre dalan öbür işçiler de işi bırakır onları dinlermiş. Bunun farkına varan devrin padişahı suçluları yakalatıp öldürtmüş. Sonradan, yaptığına üzülmüş. Bunun üzerine yakınlarından Şeyh Küşterî, onu avutmak için, bir perde kurdurmuş, ardında mum yaktırarak Karagöz'le Hacı İvad (Hacivat) şekillerini oynatıp konuşturarak bu oyunu ortaya çıkarmış. Şeyh Küşterî'nin de Bursa'da Kara Şeyh mahallesinde oturduğu tarih kayıtlarından anlaşılıyorsa da, mezartaşı ölümünden çok sonra dikildiğinden, yaşadığı yıllar hakkında kesin bir fikir edinmek imkânsızdır.

Karagöz oyunu, XV. yüzyılda halk arasında çok sevilen, çok yaygın bir eğlence haline gelmişti. Buna sadece gülmek, eğlenmek için gidilmiyordu; karagözcüler, oyunlarında, devrin kötülüklerini de alaya alarak toplumsal tenkid değerinde sözler söylüyorlardı. XVI., XVII. yüzyıllarda karagöz oyunu daha da rağbet gördü, sünnet düğünleri başta olmak üzere, saray eğlenceleri arasına girdi. O zamanlar bu işte ün kazanmış birçok «hayalbâz» ların adları, tarih kaynaklarında yer almaktadır. Kör Hasan, Kör Hasanzade Mehmet Çelebi, Şengül Çelebi, Kandillioğlu bu aradadır. III. Selim gibi birçok padişah bu oyunu seyretmekten zevk almış, sarayında özel karagözcüler bulundurmuştur.

XIX. yüzyılda karagöz halk arasında daha geniş bir ilgiyle karşılandı. Hele ramazanlarda halkın tek eğlencesi karagözdü. Bu arada pek çok usta karagözcü yetişmişti. Hayalî Kâtip Salih Efendi gibi bazı son devir karagözcüleri, oyunlarda, takıntılarda, şekillerde değişiklik yapmak yoluna gittiler, büyük tepkilerle karşılaştılar. Başlarında Karagözcü Bedestenli Ali Rıza Efendi'nin bulunduğu «kâr-ı kadîm» (eski usul) karagöz taraftarlariyle Kâtip Salih arasında çetin bir savaşma başladı. Kâtip Salih'in yenilikleri, zaman geçtikçe ilgi çekiciliğini kaybetti. 1908 İkinci Meşrutiyeti'nden sonra, karagöz aydınların da ilgisini çekmeye başladı. İlk çıkan mizah dergilerinden birinin adı «Karagöz» dü. Karagözcüler bir kâhyanın başkanlığı altında lonca halinde çalışırlardı. En kıdemli sanatkâr kâhya seçilirdi. Kâhyanın görevi, karagözcüleri değerlilik esasına göre işe koşmak, aralarındaki anlaşmazlıkları halletmekti. Karagöz oynatmak istiyen herkes kâhyadan ruhsat (izin

Karagözcü, yağ kendiliyle aydınlatılan perdesinin arkasından, uzun sopalara taktığı şekilleri oynatırken, bir yandan da perdedeki tipleri ayrı ayrı konuşturur. Bu bakımdan usta bir karagözcü ellerine hâkim olması kadar, iyi taklit ve nükte yapmasını, şarkı söylemesini de bilmelidir.

KARAGÖZ'ÜN PERDE GAZELİ

Nakş-ı sun'un remzeder hüsnünde rüyet perdesi
Hâce-i hükm-i ezeldendir hakikat perdesi

Siyreti sûrette mümkündür temaşa eylemek
Hâil olmaz ayn-i irfana basiret perdesi

Her neye imân ile baksan olur iş âşkâr
Kılmış istilâ cihanı hâb-ı gaflet perdesi

Bu hayal-i âlemi gözden geçirmektir hüner
Nice kare gözleri mahvetti sûret perdesi

Hangi zılla ilticâ etsen fenâ bulmaz acep
Oynatan üstadı gör kurmuş mahabbet perdesi

Perde kurdum, şem'a yaktım, gösteren zıll-i hayâl
Şeyh-i ekber Küşterî'nindir bu ibret perdesi

(Güzelliğinde görülen perde Tanrı'nın yarattığı sanat eserinin örneğidir Hakikat perdesi ezelden beri hüküm yürüten hocadandır. Görünüşe bakıp işin aslını görmek mümkündür. Gören bilgili göze basiret perdesi engel olmaz. Her neye ibretle bakılsa iş meydana çıkar. Dünyayı gaflet perdesi kaplamış. Hüner bu hayal âlemini gözden geçirmektir. Görünüş perdesine aldanmak nice kara gözlüleri (ve karagözleri) mahvetti. Hangı gölgeye sığınsan acaba yok olmaz? Asıl, muhabbet perdesini kurmuş, onları oynatan üstada bak. Perde kurdum, şem'a yaktım, hayal oyunu göstereyim. Bu ibret dolu perde, en büyük Şeyh Küşteri'nindir.)

tezkeresi) almak zorundaydı, çıraklık devrini geçirmiyen hiç kimse, bu işi meslek edinip karagöz oynatamazdı. Eskiden Tahtakale'deki Kadı Hanı'nın karşısına düşen kahveyi «hayalciler kahvesi» edinmişlerdi.

Karagöz Nasıl Oynatılır

Karagöz karartılmış bir yerde, çoğu zaman iki duvarın köşe yaptığı bir kısma gerilmiş 1×1,20 m. boyutlarında bir beyaz perde üzerinde oynatılır. Karartılmış yere seyirciler oturur. Beyaz perde yerden iki metreye yakın yükseğe gerilmiştir. Etrafındaki boşluk da gene kumaşlarla halktan ayrılmıştır. «Hayal oyunu» sözünden dolayı kendisine «hayalî» de denilen karagözcü, adamlariyle, daha önceden perdenin gerisine yerleşir.

Bir hayalci kadrosu şu kimselerden meydana gelir: Usta (karagözcünün kendisi), çırak, sandukkâr, iki yardak, bir hamal. Ustanın her bakımdan usta olması şarttır: Az çok okumuş olacak, edebiyattan, hele Türk müziğinden anlıyacak, çok iyi sesi olacak. Gayet zeki, hazırcevap olacak. Her türlü hayvan ve insan taklidini de yapabilmelidir, çünkü oyunu yalnız bir kişi, usta oynatır. Çırak sıra ile şekilleri yetiştirir, işi bitenleri kaldırır. Sandukkâr bu malzemeyi sandığa yerleştirir, ayrıca ustaya yardım eder. Birinci yardak, oyuna gerekli şarkılar okur, «dairezen» (tef çalan) denilen ikinci yardak da gerekli gürültüleri sağlar. Hamal, sandığı, daha başka malzemeleri taşır.

Bunlar, perdeyi gererler . Perdeye «meydan», «Küşterî meydanı», ya da «ayna» denir. Arkasına, ensiz bir tahta yerleştirilir. Bunun üzerine içinde mum parçaları yanan «şem'a» konur, yakılır. Perde aydınlanınca arkadan ışık alan şekiller renkli olarak beyaz perde üzerinde görünür. Usta, şekilleri perdede hem hareket ettirir, hem de her birinin ağzından, gereğinde taklitlerle, sözleri söyliyerek oyunu yürütür.

«Sûret» ya da «tasvir» denilen şekiller belli kişileri canlandırır. Bunlar deve derisinden «nevrekân» denilen kavisli bir bıçakla kesilip hazırlanmış, boyanıp sepilenmiş, saydam (ışık geçirir) bir hale getirilmiştir. Başka derilerden de tasvir kesilir ama, en makbulü deve derisinden yapılanlardır. Çünkü bunlar hem ince, hem saydam, hem dayanıklıdır.

Şekillerin, kimin şekli ise ona göre, belli oynak yerleri vardır. Oynak yerlerinden ayrı parçalar birbirine ip düğümlerle bağlanmıştır. Ayrıca, her parçada değnek geçecek delik açılmış, üzerine o bölgede bir kat deri daha dikilerek değnekten fırlamaması sağlanmıştır. Usta, değnekleri elleriyle bazan sabit tutup bazan oynatarak şekli harekete getirir. Perdede çok mafsallı birkaç şekil birleştiği zaman değnekleri ya çırak tutar, ya da ustanın göğsüne asılı delikli bir tahtaya geçirerek tutturur.

Karagözde konu değişirse de, oyun plânı değişmez. Bu plâna göre karagöz şöyle oynatılır:

Beyaz perde de ayrıca küçük bir perdeyle örtülüdür. Önce bu örtü kalkar. Beyaz perde üzerinde bir «gösterme», ya da «göstermelik» denilen şekil görünür. Bu, ya bir demet çiçektir, ya bir bahçe, ya bir konak. Göstermeliğin, oynanacak oyunla ilgisi yoktur. Her birine ayrı bir «fasıl» adı verilen karagöz oyunu, zırıltı sesi çıkarılarak göstermeliğin kaldırılmasından sonra başlar. Önce Hacivat, «perde gazeli» ni söyliyerek gelir. «Haayyy Hak!... Yâr bana bir eğlence, yâr...» diye gazelini başlayıp bitirdikten sonra, Karagöz, sağ üst köşeden başını uzatır, Hacivat'a «Patlama, geliyorum!» diyerek yere iner, «muhavere» (konuşma) başlar. Oyunun temeli bu konuşmadır, hayalcinin zekâsına, yaratma gücüne bağlı olarak sürebildiği kadar sürer. Ünlü hayalcilerin bazan iki saat, yalnız konuşmayla halkı eğlendirdikleri görülmüştür. Konuşmadan sonra asıl fasıl başlar. Bazan dinlenmek için ara verilir. Fasıl bitince, çoğu zaman Karagöz, feci şekilde dayak yer, ya da aynı iş Hacivat'ın başına gelir.

— «Yıktın perdeyi eyledin viran; varayım sahibine haber vereyim heman!» sözleriyle fasıl biter.

Karagöz Şekilleri

Genel olarak 35 - 40 santim üzerinden kesilen karagöz şekilleri, toplumun mahalle çevresinde çeşitli tiplerini temsil eder. Bunlardan başta Karagöz gelir. Karagöz'ün başında «ışkırlak» denilen bir başlık vardır, tok sözlü, halktan bir adamdır. Sonra Hacivat gelir. Hacivat medresede yetişmiş, dili ağdalı bir divan efendisidir; Çelebi kibar bir delikanlıdır; Zenne (kadın) bir hanımefendidir; Tiryaki, afyon tutkunu bir sersemdir; Tuzsuz Deli Bekir sarhoş bir külhanbeydir; Altı Karış Bebe Ruhi bir cücedir; Çengi oyuncudur. Lâz, Kürt, Acem, Arnavut, Frank, Yahudi, Ayvaz, Himmet, Arap, Zeybek de İmparatorluğun her yanından gelerek İstanbul'da toplanmış olan tipleri canlandırır.

Karagözcü, bunların her birini kendi ağızlariyle konuşturur. Ayrıca, her birinin sokaklık, evlik kıyafette değişik şekilleri vardır. Geyik, Ejder, Cin, hamam, bahçe, köşk, üç ambarlı gemi gibi çeşitli şekiller de yardımcı şekil ve sahne olarak kullanılır.

Karagöz Fasılları

Karagöz oyunlarının konuları yazılı değildir. İkinci Meşrutiyet'ten önce, yirmisi Kâtip Salih tarafından olmak üzere, birçok fasıl kitap halinde yayınlanmışsa da hayal oyununun asıl özelliği böyle tesbit edilmiş olmasında değil, tersine, olmamasındadır; çünkü, bütün ustalık, hayalcinin maharetine, icat kabiliyetine bağlı olarak konuşma kısmındadır. Bu bakımdan, ana çizgileriyle yayınlanan bir fasıl, oynandığı zaman âdeta tanınmaz olur.

Eskiden beri çok ün kazanmış bütün karagöz fasıllları konusunu yaşanmış hayattan alırdı. Pek çoğunun yalnız adı bile, o devirde geçmiş olayları hatıra getirir: Kanlı Nigâr, Kanlı Kavak, Karagöz'ün Yazıcılığı, Karagöz'ün Gelinliği, Yalova Safası, Hamam, Meyhane, Orman, Kayık, Mandıra, Çeşme, Tımarhane, Ters Evlenme, Ferhat'la Şirin, Aptal Bekçi, Karagöz'ün Sünnet Olması, Karagöz'ün Şairliği, Salıncak Safası, Karagöz'ün Aşçılığı, Çivi Baskını (Aptal Bekçi'den az farklı), Câzûlar, Çifte Sihirbazlar...

Bibliyografya. — Bu konudaki eserlerin başlıcaları:

Karagöz (Prof. S. E. Siyavuşgil, 1941); Karagöz (Nejat An, 1959); Karagöz, Altı Oyun (H. Ritter, 1941); Karagöz, Tekniği ve Estetiği (İ. H. Baltacıoğlu, 1942); Karagöz'ün Tarihi (Enver B. Şapolyo, 1946); Karagöz Tekniği (E. B. Şapolyo, 1947), Karagöz; Tarihçe, Fasıllar, Fıkralar (N. Tilgen, 1943); Karagözde Halk Türküleri ve Halk Hikâyeleri (R. Oğuz, 1946); Karagöz Ankara'da (İ. H. Baltacıoğlu, 1940).

KARAGÖZ BALIĞI

Birkaç çeşidi olan pullu bir balıktır. Asıl karagöz balığının üst yarısında siyah çizgiler vardır. Hayvanın karnına dikey olan bu çizgileri uzunlamasına başka çizgiler keser.

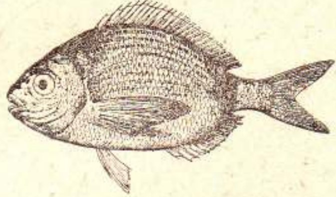
KARAGÖZ'DEN BİR KONUŞMA

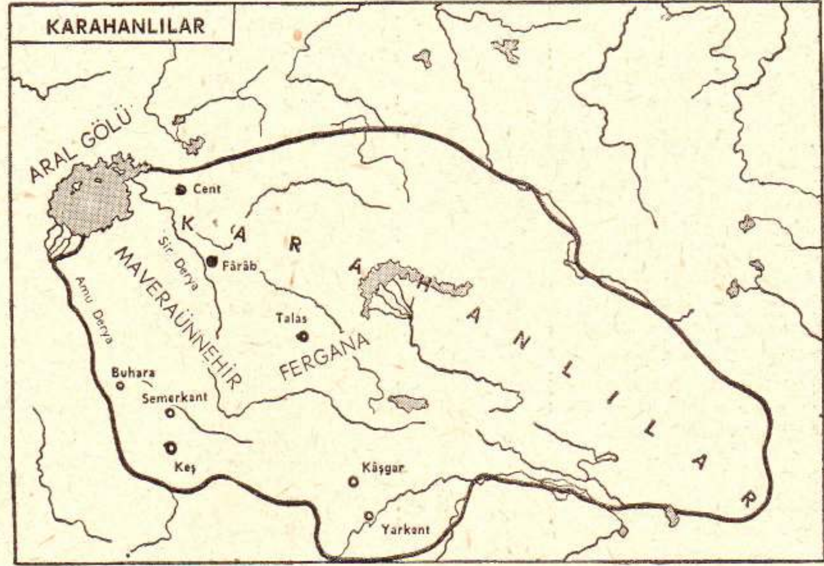
HACİVAT — Hem yeni serpuşumu göstereyim, hem Karagöz'üme uğrıyayım demiştim...
KARAGÖZ — Ne yapayım? Ne olacak?
H. — Cânım efendim, bir serpuş aldım da...
K — Sarhoş oldunsa bana ne ulan?
H. — Sarhoş değil, serpuş, serpuş... Başıma giyeceğim şey...
K. — İyi ya bana ne?
H. — Cânım Karagöz'üm... Öyle mi derler ya?
K. — Ya nasıl derler?
H. — Güle güle giy, başında paralansın derler...
K. — Peki, başında paralansın...
H — Sanra efendime söyliyeyim, oduncuya uğradım; birkaç çeki oldun aldım.
K. — Başında paralansın, başında paralansın...
H. — Ayol, bu serpuş değil ki, odun... Güle güle yak, otur da keyfine bak denir...
K. — Güle güle yak, otur da keyfine bak...
H. — Derken efendim, yolda Hasan ustaya rasladım, damı aktarsın diye eve yolladım.
K. — Ya... Güle güle yak, otur da keyfine bak!
H. — Aman Karagöz, öyle mi derler ya? Güle güle otur derler...

(Karagöz'ün Ağalığı)

Karagöz balıklarının vücutları yassı, ağızları küçüktür. Dişleri insan dişine çok benzer. Gözleri iridir. Daha çok, kayalık yerlerde yaşarlar. Hemen her mevsim avlanır. En çok yakalandıkları mevsim sonbahardır. Kışı 100 - 300 m. derinlerde geçirirler. Bazı çeşitleri denizin üst tabakalarında yaşar. Karagöz balığı Karadeniz'de bulunmaz. Akdeniz'de, Marmara'da vardır. Akdeniz'e Süveyş Kanalı'nın açılmasından sonra geçmiştir. Genel olarak sürü halinde gezerler.

Karagöz balığı

KARAHALLI

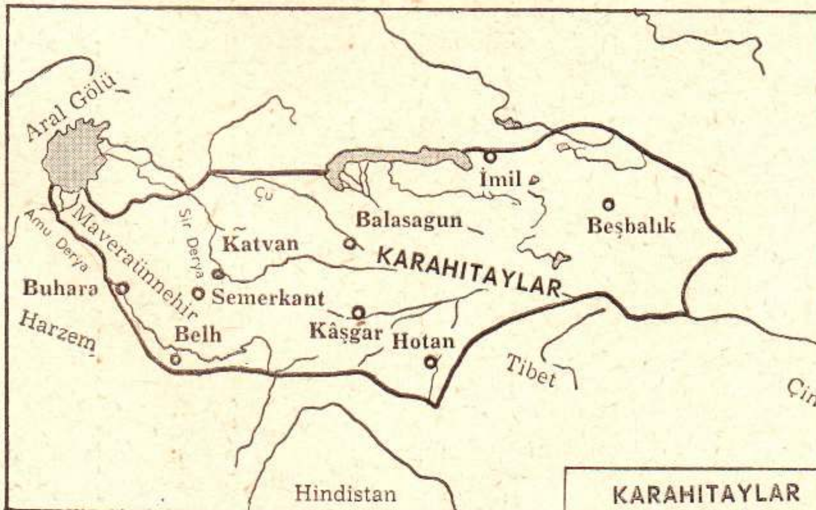
Ege Bölgesinin İçbatı Anadolu bölümünde Uşak iline bağlı bir ilçedir. Topraklarını doğuda Denizli'nin Çivril, güneyde aynı ilin Çal, batıda Uşak'ın Ulubey, kuzeyde Sivaslı ilçeleri çevirir. Tek bucaktan ibaret olan ilçenin 15 köyü vardır.

Yüzölçümü: 350 km²

Nüfusu: 16.946 (1960 sayımı)

Karahallı ilçesinin toprakları, güney ve güneybatıda tatlı eğimli, hafif dalgalı, kuzeyde ise ortasından doğu - batı doğrultusunda Değirmendere'nin geçtiği düz alanları kaplar. Iklim karasaldır. Kışlar oldukça şiddetli geçer. Yazlar sıcak ve az yağışlıdır. İlçe halkının geçiminde tarımla birlikte hayvancılığın önemli yeri vardır.

Kasaba. — İlçe merkezi Karahallı kasabası denizden 900 m. yükseklikte kurulmuştur. İl merkezi olan Uşak'a 62 km. lik bir şoseyle bağlıdır. En yakın demiryolu istasyonu olan Çivril'e 20 km. uzaklıktadır. 4 mahalleden meydana gelmiştir. Nüfusu 4.758'dir (1960 sayımı). Biri çarşı içinde 450 m² lik, biri de 400 m² lik iki parkı vardır. İçme suyu 8,5 km. uzaklıktan çelik borularla getirilmiştir. Kasaba halkının büyük bir kısmı dokumacılıkla uğraşır. Elde edilen dokumalar İstanbul'a, İzmir'e, Ankara'ya gönderilir.

KARAHANLILAR

Bir Türk imparatorluk hanedanıdır. 955'te bu hanedandan Abdülkerim Satuk Buğra Han'la birlikte bütün imparatorluk İslâm dinini kabul etti. Böylece, Türk tarihinin 12 yüzyıl süren Şamanlık devri kapandı, İslâm devri başladı. Bu bakımdan, Karahanlılar'ın Türk tarihindeki rolü büyük oldu. Üstelik, Kâşgar'ı başkent yaparak Türklüğün ağırlık merkezini bugünkü Moğolistan'dan Türkistan'a, yani açık denizlere, Yakın Doğu'ya çok daha yakın bir bölgeye getirdiler. Böylece de Türklüğün ilerisini çizdiler, Selçuklular'a yol gösterdiler.

Karahanlılar'ın kurdukları imparatorluk, daha eski Türk imparatorluklarının sınırlarını bulamadı; Batı ve Doğu Türkistan'da kaldı. Büyük Kağan'ı (hanedanın ve Türklüğün büyük hükümdarını) egemen tanımakla beraber, imparatorluk, Doğu ve Batı olmak üzere ikiye ayrıldı; hattâ bir de aynı hanedandan Fergana kolu kuruldu.

XI. yüzyıl sonlarında Karahanlılar, Selçuklular'a bağlı bir devlet oldular. Dokuz - Oğuz - On - Uygur hanedanından aldıkları Büyük Hakanlık tacını Selçuklular'a devrettiler. Karahanlılar, VI. Büyük Türk Hakanlık hanedanıdır. Devlet bu mevkiini 940'tan 1040'a kadar tam yüz yıl korumuştur.

Türk medeniyeti tarihinde de Karahanlılar'ın büyük payı vardır. İslâmî Türk edebiyatının doğmasını Karahanlılar sağladı. Edebî kolu Kâşgar'da konuşulan Hakaniye diyeleğiyle Türk edebiyatının «Kutadgu-Bilik» gibi, «Divanu Lûgaati't Türk» gibi en büyük eserleri yazıldı. Hakaniye diyeleği sonradan Çağatay diyeleğini, yani Doğu Türk edebî diyeleğini doğurdu (Bk. Türkler).

Karahanlılar'dan Büyük Türk Hakanlık tahtına geçenler ve saltanat yılları şöyledir: Abdülkerim Satuk Buğra Han (940 - 955), Baytaş Musa Han (955-975), Ali Kağan (975 - 998), Ahmet Kağan (998 - 1017), Mansur Kağan (1017 - 1024), II. Ahmet Kağan(1024 - 1026), Yusuf Kağan (1026 - 1032), Süleyman Kağan (1032 - 1040). Bunlar Tecman Yabgu'dan beri gelen Türk imparatorlarının 110 - 117.'sidirler.

Bibliyografya. — Bu konuda başlıca eser:

Karahanlılar ve Anadolu Selçukları (Müneccimbaşı'ndan çevirenler: Necati Lugal, Hasan F. Turgal, 1939 - 40).

KARAHITAYLAR

Bugünkü Doğu ve Batı Türkistan'da kurulmuş bir Budist Moğol imparatorluğudur. 1124'ten 1211'e kadar 87 yıl sürmüştür. Bu zaman içinde 3 imparator, 2 imparatoriçe geçmiştir. Başkent, bugünkü Doğu Türkistan'ın batısında Balasagun'du.

Çinliler'in «Liao» dedikleri Karahıtaylar, daha 916'da Çin'de bir imparatorluk kurdularsa da sonradan Çinli'leştiler. Daha batıdaki Türk ülkelerinde kurulan yeni imparatorluk aynı hanedanın eseridir. 9 eylül 1141'de Katvan Meydan Savaşı'nda Büyük Türk Hakanı Selçukoğlu Sultan Sencer'i yenen Karahıtaylar, bir süre sonra, Türkistan'ın en önemli parçalarını ellerine geçirdiler. Doğu Türk Hakanlığı'nda Büyük Selçuklular'ın yerini alan Harzem-Şahlar, bu Moğol imparatorluğunu yıktılar, Türkistan'ı geri aldılar.

KARAHUMMA (Bk. TİFO)

KARAİSALI

Akdeniz Bölgesi'nin Adana bölümünde Adana iline bağlı bir ilçedir. Topraklarını doğuda aynı ilin Kozan ve merkez, güneyde İçel'in Tarsus, batıda Adana'nın Pozantı, kuzeyde aynı ilin Feke ilçeleri çevirir. Merkez bucağından başka Çatalan ve Karsantı adlı bucakları, 101 köyü vardır.

Yüzölçümü: 3.119 km²

Nüfusu: 44.518 (1960 sayımı)

Karaisalı ilçesi, Toroslar'ın birçok yüksek tepelerinin bulunduğu bir kesimdedir. Bu tepeler Çilhoroz, Karanfil, Akdağ, Susuz, Köpekdağı, Hunusdağı, Karınca, Gerdibi, Kaledağı tepeleridir. İlçenin ovalık alanları azdır. En önemli akarsuyu Çakıt Suyu'dur. Dağların alçak kesimlerinde çalılıklar, fundalıklar bulunur. Daha yukarılarda orman vardır. İlçenin başlıca ürünü tahıl ve pamuktur.

Kasaba. — İlçe merkezi Karaisalı kasabası Karapınar Suyu vâdisinin sağında, Toroslar'ın güney eteklerinde kurulmuştur. Evler tepelerin sırtına doğru yükselir. Denizden yükseklik 250 ile 300 m. arasındadır. Karapınar ve Selâmipınar adlarında iki mahallesi vardır. Nüfusu 2.000'i bile bulmaz (1960 nüfus sayımına göre 1.800). Kasabanın ön kesiminde genişçe bir meydan bulunur. Meydanın çevresine sıralanmış dükkânlar vardır. Bu dükkânlar kasabanın ihtiyacını tam olarak karşılıyamaz. Halk alışverişinin büyük bir kısmını Adana'dan yapar.

KARAKALEM

Kâğıt üzerinde kuvvetli iz bırakan, siyah resim kalemidir. Bu kalemlerle yapılmış resimlere de «karakalem» denir. Bu resimlerin saf kömür (füzen), ya da yağlı kömür kalemle yapıldığı da olur.

Karakalem resimler, eskiden beri bilinen şeylerdi. Rönesans çağında bu maksatla kömür kalemler kullanılırdı. Ancak, «grafit» denilen kurşunkalemlerin icadı üzerine, kömür de ağaçtan, ince uzun bir silindir çubuk içine alındı. Böylece, kömür kalemler de kolay kırılmaz bir hale getirildi.

KARAKALPAKİSTAN

Sovyetler Birliği'ni meydana getiren 15 devletten biri olan Özbekistan Türk Cumhuriyeti'ne bağlı bir «cumhuriyet» tir. Güneydoğusunda Özbekistan, güneyinde Türkmenistan Türk Cumhuriyeti, batı, kuzey ve doğusunda ise Kazakistan Türk Cumhuriyeti ile sarılmıştır. Aral Gölü, Karakalpakistan'la Kazakistan arasında paylaşılmıştır.

Yüzölçümü: 188.000 km²

Nüfusu: 510.000

Başkenti: Yeni Ürgenc

Karakalpakistan toprakları, tarihî Harzem topraklarını kaplar (Bk. Harzem). Aral'a dökülen Amu-Derya'nın çatalağziyle iki yandaki araziden ibarettir. Amu-Derya'nın doğusu Kızıl-Kum Çölü'dür. Yağış pek azdır. Ülkede çöl iklimi hüküm sürer. Kışın ısı ortalaması 5°, yazınki ise 29° kadardır. Mevsimler arasındaki, geceyle gündüz arasındaki ısı farkı büyüktür. Tipik bitki örtüsü çöller, vâhalar, bozkırlar, yarı çorak yerlerdir. Amu-Derya çatalağzında, kıyılarında Akdeniz bitkileri görülür. Buralarda pamuk yetiştirilir. Bunun dışında başlıca hayvancılıkla geçinilir.

Karakalpakistan'da km²'ye 3 kişi düşer. Ülkede Karakalpak ve Özbek Türkleri yaşar. Başkent Yeni Ürgenc (43.000), Nukûs (39.000), tarihî Hıyve (Bk. Hıyve), ülkenin 3 şehridir. Demiryolu ve üniversite yoktur. Hıyve Hanlığı'nın yıkılmasından sonra ülke, Özbekistan'a bağlanmıştı (Bk. Türkler; Türkistan; Özbekistan; Rusya).

KARAKOÇAN

Doğu Anadolu Bölgesi'nin Yukarı Fırat bölümünde Elâzığ iline bağlı bir ilçedir. Topraklarını doğuda Bingöl'ün merkez, güneyde Elâzığ'ın Palu, batıda Tunceli'nin Mazgirt ve Nazimiye, kuzeyde Bingöl'ün Kigı ilçeleri çevirir. Merkez bucağından başka Çan ve Lâhan adında bucakları, 87 köyü vardır.

Yüzölçümü: 1.039 km²

Nüfusu: 26.932 (1960 sayımı)

Karakoçan ilçesinin toprakları, kuzeydoğuda 2.282 m. yüksekliğindeki Karaboğa, doğuda Körhıdır, güneydoğuda Gökçedere (2.100 m.) dağlarının batıya, Peri Suyu vâdisine doğru uzanan oldukça tatlı eğimli, yer yer engebeli yamaç ve sırtlarını kaplar. Kışları çok soğuk, karlı geçer. Kar uzun zaman yerde kalır. Dağlık alanların bazı kesimleri meşelerle kaplıdır. Bütün yüzölçümünün ancak % 5'i tarıma elverişlidir. En çok buğday, arpa, darı yetiştirilir.

Kasaba. — İlçe merkezi ana yollardan uzak bulunan, tamamen köy karakteri taşıyan çok ufak bir kasabadır. 2.250 nüfusludur (1960 sayımı). 1936'da ilçe merkezi olmuştur. İl merkezi olan Elâzığ'dan başka, toprak yollarla, çevresindeki kasabalara da bağlıdır.

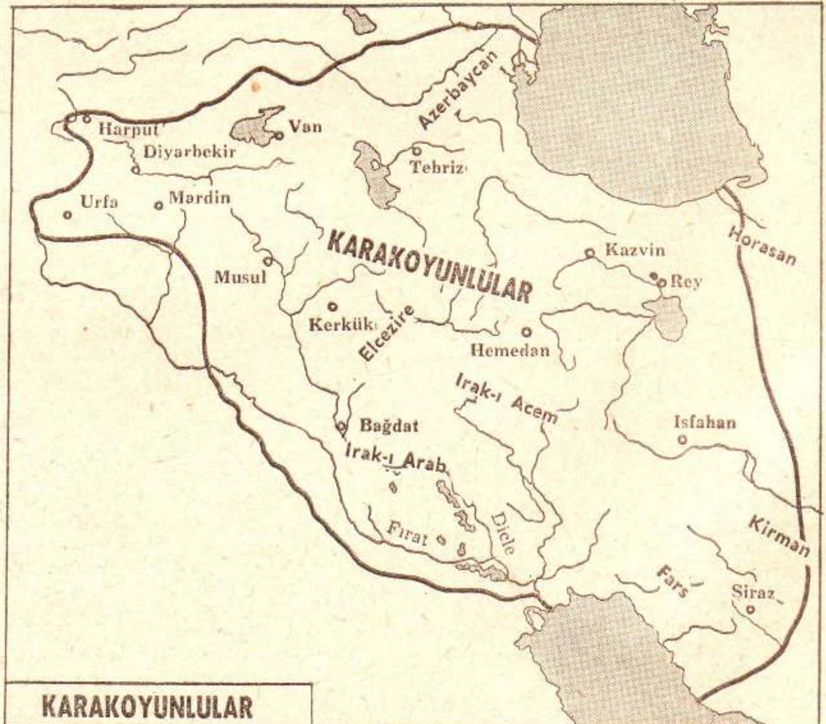
KARAKOYUNLULAR

Bir Türk imparatorluğudur. Önce küçük bir beylik halinde başladı, Kara Yusuf devrinde büyüdü, Cihan-Şah'ın saltanatında imparatorluk haline geldiyse de bu büyüklüğünü elde tutamadı, Akkoyunlular tarafından yıkıldı.

Karakoyunlular, Akkoyunlular'ın tersine, Timuroğulları'nın düşmanı, Osmanoğulları'nın bağlaşığı olmuşlardır. Cihan-Şah devrinde, İran, Irak, Kafkasya ve Doğu Anadolu bu imparatorluğun egemenliğinde toplandıysa da bu büyüklük ancak birkaç yıl sürebildi.

Hanedanın büyük kişileri Kara Yusuf ile oğlu Cihan-Şah'tır. (Bk. Kara Yusuf; Cihan Şah). Bunlar, XV. yüzyıl Türk tarihinin en seçkin kişileri arasında yer alır. Karakoyunlu hükümdarları, Timur'un ve oğlu Şahruh'un yüksek egemenliğini tanımışlardır.

Yüzyıl kadar süren bu devletin başına ge-

çen hükümdarlar ve saltanat yılları şunlardır: Bayram Hoca (1360?-1380), Kara Mehmet (1380-1389), Kara Yusuf (1389-1420), İskender (1420-1439), Cihan-Şah (1439-1467), Hasan Ali (1467-1469). Bu hanedanın Bağdat kolu, Tebriz kolunu kendine egemen tanımıştır.

Bibliyografya. — Bu konudaki eserlerin başlıcaları:

Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri (Ord. Prof. Dr. İsmail H. Uzunçarşılı, 1937); Anadolu Beyliklerinin, Kara ve Akkoyunlu Devletlerinin Kuruluşları ve Siyasi Hayatları ile Bunlar Zamanında Devlet Teşkilâtı, Fikir Hareketleri ve İktisadi Hayat (İ. H. Uzunçarşılı).

KARAKÖSE

Doğu Anadolu Bölgesi'nde Ağrı ilinin merkezi olan şehrin adıdır. Trabzon - İran transit yolu üzerinde denizden 1.640 m. yükseklikte kurulmuştur. Erzurum'a 165 km. uzaklıktadır. Batıya doğru hafifçe yükselen düz bir arazi üzerindedir. Patnos üzerinden geçen bir yol, Karaköse'yi bir yandan Van'a, bir yandan da Bitlis'e bağlar. En yakın demiryolu istasyonu 90 km. uzaktaki Horasan'dır.

Ağaçsız, çıplak bir çevrede kurulmuş olan şehir akasya, söğüt ağaçları dikilerek yeşillendirilmektedir. Şehrin başlıca caddeleri, Erzurum yönünden gelen şose (Atatürk caddesi), buna bağlanan bir yolla, çarşının içinden geçen yollardır. Bu yolların bir kısmı parke döşelidir, bir kısmı âdi kaldırımdır. Şehrin yanıbaşında bulunan Şehitler Anıtı'nın yeşilikler içinde güzel bir görünüşü vardır. 1876'ya kadar köy olan Karaköse, bu tarihte ilçe merkezi, 1926'da da Ağrı ilinin merkezi olmuştur. Ondan sonra gittikçe kalabalıklaşan Karaköse'nin nüfusu bugün 20.000'e yaklaşmıştır (1960 sayımına göre 19.786).

KARAKÖY KÖPRÜSÜ

(Bk. GALATA KÖPRÜSÜ)

KARAKTER

Bir insanın belli bir şekilde duyma, düşünme, davranma özelliklerine «karakter» denir. Herkesin kendine göre ayrı bir duyuşu, düşünüşü, davranışı olduğundan, karakter bir insanı ötekilerden ayırdetmeye yarar. Psikolojinin, insanlar arasındaki kişisel ayrılıkları, karakter değişikliklerini inceliyen koluna «karakteroloji» adı verilir.

Karakter insanlarda yalın olarak ortaya çıkan bir özellik değil, çeşitli, birçok etkenlerle meydana gelen karmaşık bir sonuçtur. Karakteri meydana getiren etkenleri başlıca iki bölüme ayırabiliriz:

1. Kalıtsal Etkenler: Her bireyin (ferdin) bir organizması vardır. Bireylerin organizmalarında görülen farklar, özellikler aileden, atalardan kalıtım yolu ile geçer (Bk. Kalıtım). Organizma, vücut yapısı, bireylerin kalıtım yolu ile aldıkları maddesel özellikleri kapsar. Bireylerin ailelerinden ve atalarından kalıtım yolu ile aldıkları bir de tinsel (mânevi) özellikler vardır. İşte bu özellikler bir bütün halinde birleşerek o bireyin huyunu, yani karakterlerini meydana getirir.

Bu özelliklerin başlıcaları içgüdüler, yönelişler, alışkılar (âdetler), istekler, duygular, tepke (refleks) kabiliyetleridir.

2. Kazanılmış Etkenler: Bireylerde kalıtım etkisiyle oluşan huy, mizaç temeli üzerine sonradan çevrenin eklemiş olduğu başka etkiler de vardır. Bireylerin karakteri üzerindeki bu etkileri hem toplumsal, hem de fiziksel çevre yapar. Toplumsal çevrenin etkilerini, bireyin içinde bulunduğu toplumun eğitim, öğretim, aile, meslek, okul ve bu gibi kurumlarının şartları meydana getirir. Fiziksel çevrenin etkilerini ise bireyin yaşadığı yöredeki iklimin, tabiatın, maddesel durumun şartları belirler. Gerek toplumsal, gerekse fiziksel çevrenin bu belli şartları, bireylerin hayal gücü, bellek, düşünme, duyma kabiliyeti üzerine ayrı ayrı etkiler yaparak karakterin oluşumuna yardım ederler.

İnsanlar, karakter bakımından, başlıca 4 bölüme ayrılır:

1 — Canlı karakter; Bu tip insanlarda yaratıcı kabiliyet vardır. Çalışkandırlar, boş durmaktan hoşlanmazlar. Eğlence kadar çalışmadan da zevk alırlar.

2 — Öfkeli karakter: Bunlar da hareketli kimselerdir. Yalnız, canlılıkları daha çok şiddet şeklinde belirir. Kuvvetlerini çoğunlukla öfkelerinden alırlar. İnatçıdırlar, duygularına kapılırlar.

3 — Melankolik karakter: Hareketten çok düşünmeyi severler. En ufak zorluk karşısında yılarlar, olayları karamsar bir görüşle karşılarlar.

4 — Soğukkanlı karakter: Duygularından çok akıllariyle davranırlar. Hayat karşısında iyimser bir görüş taşırlar. Her işi plânlı bir şekilde yapmayı severler.

İnsanın Huyu Neden Değişir

Bazı önemli etkiler altında bireylerin vücutları değişmelere uğradığı gibi karakterleri de değişebilir. Karakterin değişmesine yol açabilen başlıca sebepler şunlardır:

A) Yaş: Yaşın ilerlemesiyle karakterde bazı değişiklikler olabilir. Meselâ gençliğinde aşırı hareketler yapan, kabına sığmıyan bir kimse, orta yaşa gelince durulup daha ölçülü, daha düşünceli bir insan olabilir. Orta yaşlıyken neşeli, güler yüzlü olan bir kimse yaşlanınca huysuz, geçimsiz bir hale girebilir.

B) Hastalık: Organizmayı şiddetle sarsan hastalıklar, özellikle beyinle ilgili ârızalar bırakan, vücut sakatlıkları yapan tehlikeli durumlar karakter üzerinde büyük değişmelere yol açar. Birinci ve İkinci Dünya Savaşları'ndan sonra sakat kalanlarda, başlarından büyük yara alanlarda karakter değişmeleriyle ilgili birçok olaylara raslanmıştır.

C) Büyük Buhranlar: Hayatın bir devrinde büyük bir buhran geçirmek de karakter üzerinde çeşitli değişmeler yaratabilir. Meselâ iflâs, açlık, savaş, sevilenlerin ölümü gibi insanlarda büyük buhranlar yaratabilecek durumlar, karakterlerin neşelilik, canlılık, hareketlilik gibi özelliklerini bozarak bunların yerini kötümserliğin, huysuzluğun, korkaklığın, ahlâksızlığın, içki, kumar gibi bazı ihtirasların almasına yol açar.

BAŞLICA DÖRT ÇEŞİT KARAKTER: Canlı bir insan bir engeli üstünden aşar; öfkeli bir kimse engeli kırıp geçer; melankolik karakterde olanlar düşünür dururlar; soğuk kanlı ise bundan kendine keyif payı bile çıkarır.

KARAKURUM DAĞLARI

(Bk. ASYA: Asya'nın Dağları)

KARAMAN

İç Anadolu Bölgesi'nin Konya bölümünde, Konya iline bağlı bir ilçedir. Topraklarını doğuda aynı ilin Ereğli, güneyde İçel'in Mut, batıda Konya'nın Hadım ve Bozkır, kuzeyde aynı ilin Çumra ve Karapınar ilçeleri çevirir. Merkez bucağından başka Bucakkışla, İbrala, Kâzımkarabekir, Kılbasan ve Kızılyaka adlı bucakları, 101 köyü vardır.

Yüzölçümü: 4.596 km²

Nüfusu: 78.769 (1960 sayımı)

Denizden ortalama olarak 1.000 - 1.100 m. yükseklikte bulunan Karaman Ovası ilçenin büyük bir kısmını kaplar. Doğu - batı doğrultusunda uzanan bu ova dağlarla çevrilmiştir. İlçenin karasal bir iklimi vardır. En önemli akarsu ilçenin güneybatısından geçen Göksu'dur. İlçede en çok tahıl ekilir. Ayrıca koyun ve sığır yetiştirilir.

Kasaba. — İlçe merkezi Karaman kasabası Toros Dağları'nın iç sıralarının kuzey eteklerinde kurulmuştur. Konya'ya 113 km. uzaklıktadır. Ayrıca Haydarpaşa - Adana demiryolu üzerinde istasyonu da vardır. Konya'dan gelen karayolu Karaman'dan sonra Mut üzerinden geçerek Silifke'ye varır. Denizden yüksekliği 1.024 m. olan Karaman kasabası 12 mahalleden meydana gelmiştir. Nüfusu 20.000'i aşmıştır (1960 sayımına göre 21.660). Bu bakımdan, Konya'ya bağlı ilçe merkezleri arasında Ereğli'den sonra ikinci gelir.

Tarihte Karaman

Karaman'ın ilk kuruluş tarihi kesin olarak bilinmiyor. Eski çağlarda Karaman'ın adı Laranda, Selçuklu ve Osmanlılar zamanında ise Lârende idi. Şehre Karaman adı 1256'da Karaman devletine başkent olması dolayısiyle verilmiştir. Karaman, bir ara Bizanslılar'ın da İstanbul'dan önce başkenti olmuştur. Selçuklular da bir süre burayı başkent olarak kullandılar. Şehri XII. yüz-

yıl başlarında Danişmentliler zaptettiler, 1165'te Selçuklu hükümdarı II. Kılıç Arslan'ın eline geçti.

Karaman'da bu tarihî devirlerin izlerini taşıyan birçok eserler vardır. Çoğu Karamanoğulları yapısıdır. Bunların başlıcaları Karaman Kalesi, Araboğlu Camisi, Dikbasan Camisi, Paşa Camisi, Ağa Camisi, Çelebi Camisi, Yunus Emre Camisi, Mâder-i Mevlânâ Camisi, Karamanoğlu Emir Musa Paşa Medresesi, Nefise Sultan (Hatuniye) Medresesi, Karamanoğlu II. İbrahim Bey Külliyesi, Karabaş Veli Külliyesi, Halil Efendi Sultan Külliyesi, Hoca Mahmut Dârûlhuffazı, Karamanoğlu Alâeddin Bey Türbesi'dir.

KARAMAN KALESİ

Konya'nın Karaman ilçesinde tarihî bir kaledir. Önemli bir geçit yolu üzerinde bulunan bu kale, bazı kaynaklara göre, 1155'te yapılmıştır. Burada eskiden de bir kale bulunduğu, yeni kalenin eskisi kısmen tamir edilerek, kısmen genişletilerek yapıldığı sanılıyor. Karaman Evkaf Dairesi'nde ise kalenin 1087'de yapıldığı kayıtlıdır.

Karaman Kalesi iç, orta, dış olmak üzere üç kısımdır. Hisartepe diye anılan tepenin üzerine yapılmış olan kalenin iç kısmının çevresi 400 - 500 m. kadardır. Dörtgene yakın bir biçimde olan kale sekiz burçla berkitilmiştir. Kalenin orta kısmı başlı başına bir kale durumundadır. Çevresi 1.000 m. kadardır. Çevresi 7.000 - 8.000 m. kadar olan dış kale ise bugün yıkıntı halindedir, ancak yer yer izleri görülmektedir.

«Karaman'ın koyunu sonra çıkar oyunu» atasözünün bu kaleyle ilgili bir hikâyesi vardır. Rivayete göre, bir kuşatma sırasında geceleyin kaleden çıkan birkaç savaşçı yakındaki bir sürüyü çevirir, koyunların başlarına birer mum dikerek «Allah, Allah!» haykırışiyle kaleye doğru sürerler. Bunu gören düşman da kaleye takviye geldiğini sanarak kuşatmayı kaldırır.

KARAMANÎ MEHMET PAŞA (Öl: 1481)

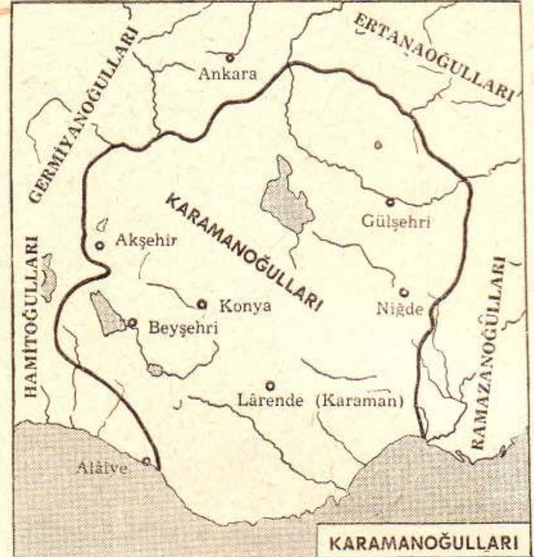
Ünlü bir Türk devlet adamıdır. Mevlâna'nın torunlarındandır. Konya'da doğdu. Medrese öğreniminden sonra vezir-i âzam Mahmut Paşa'nın himayesinde yükseldi; Fatih'in takdirini kazandı. 1458'de vezir (mareşal), 1464'te nişancı (devlet bakanı) oldu. Ünlü «Fatih Kanunnamesi» nin hazırlanmasında hükümdarın en büyük yardımcısı idi. Devlet idaresinde ıslahat yaptı.

Mehmet Paşa 1478'de Gedik Ahmet Paşa'nın yerine vezir-i âzam (başbakan) oldu. Fatih'in 1481'de âni ölümü üzerine Sultan Cem'i tahta çıkarmak istediyse de veliahtşehzade Bayezit'i tutanlar tarafından öldürüldü. Kumkapı'da adını taşıyan camiye gömüldü.

Karamanî'nin soyu uzun müddet devam etti, «Karaçelebizadeler» adiyle büyük adamlar yetiştirdi. Şair Nedîm de Karamanî soyundandır. Karamanî şair ve nasir olarak da büyük ün kazanmıştı. «Nişânî» mahlâsını kullanırdı. Tarihçi olarak da önemlidir. Arapça yazdığı «Osmanlı Sultanları Tarihi» çağdaşı olduğu devir üzerinde pek değerli bir kaynaktır.

Türkçeyi İlk Önce Tek Resmî Dil Kabul Eden Türk Devleti: Karamanoğulları

KARAMANOĞULLARI, Anadolu beyliklerinden kudretli bir Türk devletiydi. Bugünkü Konya, Niğde, Kayseri, İçel, Nevşehir, Kırşehir, Ankara, Isparta, Doğu Antalya illeri üzerinde kurulmuştu; yalnız, bu genişliği her zaman elinde tutamamıştır. Devletin ana toprakları bugünkü Konya, Niğde, İçel illerinden ibaretti.

Karamanoğulları, Anadolu Beylikleri'nin, Osmanlılar dışında en kudretlisi, en devamlısıdır. Anadolu egemenliği için Osmanoğulları ile usanmadan savaşmıştır. Avrupa devletleriyle, Akkoyunlular gibi Osmanlılar'a düşman büyük Türk devletleriyle tehlikeli antlaşmalar yapmış, Osmanoğulları'nın saltanatını yıkmak istemiştir. Bununla birlikte, her iki hanedan birbirlerinden o kadar kız alıp vermişlerdir ki, Karaman tahtında, Osmanlı padişahlarının — kız tarafından — torunları çok görülmüşlerdir. Yalnız, bunlar bile Osmanlı düşmanlığını bir gelenek olarak sürdürmüşlerdir. Yıldırım devrinde Osmanlı devletine katılan, sonradan Timur tarafından ihya edilen bu Türk krallığı, az sonra Osmanlılar'ın yüksek egemenliğini kabul etmek zorunda kaldı, hattâ birçok Karaman prensleri Osmanlı hizmetine girdi. Karamanoğulları, bu devrede de en küçük fırsatta Osmanlılar'a baş kaldırmışlardır.

Medeniyet tarihi bakımından Karamanoğulları, Anadolu Selçukluları'nın küçük çapta gerçek mirasçılarıdır. Hele zengin Karaman mimarlığı, Selçuklu sanatının bir devamıdır. Karamanoğulları devrindeki Türk edebiyatı da önemlidir. Bu devletin bulunduğu bölge, Mevlevî tarikatinin merkeziydi. Sultan Velet, Ulu Ârif Çelebi gibi en büyük Mevlevî çelebileri bu devirde yaşamıştır.

Türkçe Devlet Dili Oluyor

Karamanoğulları, Oğuzlar'ın Afşar boyunun beylerinden olan, 1228'de Sultan Alâettin Keykubâd tarafından Ermenâk yakınlarına yerleştirilen Sadettinoğlu Nûre Sofi Bey'den gelir. Bu zatın oğlu Karaman, onun oğlu da Mehmet Bey'dir. 1262'de babasının yerine geçen Mehmet Bey, Moğollar'ı Anadolu'dan kovmak için büyük bir faaliyet gösterdi. İki kere Moğollar'ı yenip 1277'de Konya'yı ele geçirdi, Selçuklular adına İlhanlılar'a baş kaldırdı, bu arada Türkçe'nin her türlü devlet işinde tek dil olarak kullanılmasını emreden ünlü fermanı yayınladı. Öbür Türk devletleri resmî yazışmalarında Türkçe'nin yanında Arapça, Farsça kullanırlarken, Mehmet Bey'in Türkçe'yi tek devlet dili kabul edişi çok ileri bir hareket olmuştur. Bu olayın yıldönümü her yıl 2 haziranda Karaman'da dil bayramı olarak kutlanır.

Mehmet Bey, İlhanlılar ile başa çıkılamıyacağını anladığı için Mısır - Suriye Türk - Memlûk imparatoru Sultan Baybars'ı Türkiye'ye davet etti. 1278'de Moğollar'la çarpışırken öldü. Yerine kardeşi Güneri Bey geçti. Ondan sonra kardeşi Mahmut Bey, 1307'de de Mahmut Bey'in oğlu İbrahim Bey, bunun yerine oğlu Halil Bey tahta çıktı.

Başkenti Karaman (Lârende) olan devlet, Selçuklu saltanatının yıkılmasından faydalanarak 1314'te kesin şekilde Konya'yı ele geçirdi. Bundan sonra İlhanlı İmparatorluğunun çökmesinden faydalanan Memlûklar'ın Anadolu'nun bu bölgesinde nüfuz kurmak isteme devresi başlar. Artan Osmanlı tehlikesine karşı Karamanlılar, Memlûklar'a, daha başka Türk devletlerine dayanmak zorunda kaldılar.

Halil Bey'den sonra oğlu Süleyman Bey, sonra onun kardeşi Alâettin Ali Bey, hükümdar oldu. I. Sultan Murat'ın damadı olan bu hükümdar devrinde Osmanlı nüfuzu kesinleşti. Alâettin Ali Bey'in Yıldırım tarafından öldürülmesi üzerine Karaman devleti 4 yıl için Osmanlılar'a katıldı. 1402'de Ali Bey'in oğlu II. Mehmet Bey, 1424'te bunun oğlu İbrahim Bey, 1464'te İbrahim Bey'in oğulları İshak, Pîr Ahmet, Kasım Beyler hükümdar oldular. 1483'e doğru Anadolu'da Karamanoğulları'ndan hiçbir iz kalmamış bulunuyordu.

Bibliyografya. — Bu konudaki eserlerin başlıcaları:

Karamanoğulları Tarihi (T. Ünal, 1957), Karamanoğulları Tarihi (Şikârî, 1946), Karaman Devri Sanatı (Prof. Dr. E. Diez, Doç. Dr. O. Aslanapa, M. M. Koman, 1950); Karamanlılar'ın Gorigos Seferi (Ş. Tekindağ, «Tarih Dergisi» c. 6, s. 9, mart 1954); Balkason Köyü ve Karamanoğlu Mehmet Bey'in Hayatı (B. İzal, 1937).

FATİH SULTAN MEHMET (1432 - 1481) — İstanbul'u fethederek adını tarihe altın harflerle yazdıran II. Mehmet'in ressam Bellini tarafından yapılan resmi.

KARAMUK

Zararlı bir bitkidir. Ekin tarlalarında yetişir. Çiçeği pembe, mor renkte, yaprakları karşılıklıdır. Karamuk karanfilgillerdendir.

KARAMÜRSEL

Marmara Bölgesi'nin Güney Marmara bölümünde Kocaeli iline bağlı bir ilçedir. Topraklarını doğuda aynı ilin Gölcük, güneyde Bursa'nın İznik, batıda İstanbul'un Yalova ilçeleri, kuzeyde İzmit Körfezi çevirir. Merkez bucağından başka Yalakdere adlı bir bucağı, 46 köyü vardır.

Yüzölçümü: 404 km²

Nüfusu: 29.609 (1960 sayımı)

Karamürsel ilçesinin toprakları İzmit Körfezi'nin güneyinde alüvyonlu, dar bir kıyı ovası ile başlar. Buradan güneye doğru gittikçe yükselir, alçak bir tepelik alandan sonra Samanlı Dağları başlar. İlçede Akdeniz iklimi hüküm sürer. Yazlar kurak ve sıcaktır. Yağışlı geçen kış mevsimi ılıktır. En önemli akarsu Samanlı Dağları'ndan çıkarak İzmit Körfezi'ne dökülen Yalakdere'dir. Bazı küçük akarsular da güneyde İznik Gölü'ne dökülür.

İlçenin başlıca zenginlik kaynağı zeytinlikleridir. Zeytinler Samanlı Dağları yamaçlarında 500 m. yüksekliklere kadar yetişir. İlçede yetişen meyvalar arasında erik, kiraz, ayva, kestane, armut, ceviz, dut, elma başta gelir. Son yıllarda yetiştirilen şeftaliler de Bursa şeftalileriyle rekabet edebilecek bir duruma gelmiştir.

Kasaba. — İlçe merkezi Karamürsel kasabası deniz kıyısında düz bir alan üzerinde kurulmuştur. İzmit Yalova yolu üzerinde İzmit'e 38, Yalova'ya 33 km. uzaklıktadır. 7 mahalleden meydana gelmiştir. Başlıca caddeleri denize paralel sıralar halinde uzanır. Daireler, dükkânlar, iş yerleri bu caddeler üzerindedir. Deniz kıyısında yan yana sıralanmış gazinolar kasaba halkının akşam vakitleri rağbet ettikleri yerlerdendir. Kasabanın nüfusu 6.224'tür (1960 sayımı).

Kasabanın adı Osmanlı İmparatorluğu'nun kuruluş devresinde yararlıkları ile meşhur olan Kara Mürsel Bey'den gelmektedir (Bk. Kara Mürsel Bey)

KARANFİL

Karanfil

Karanfilgiller familyasından, çiçekleri pembe, beyaz, kırmızı, ya da alaca olan güzel kokulu bir süs bitkisidir. En çok Güney Avrupa ülkelerinde yetiştirilir. İngiltere'de yabani olarak bulunur, Amerika'da' da bahçelerde, limonluklarda özel olarak yetiştirilir. Karanfil ekim ve mart aylarında çiçek açarsa da, limonluklarda yetiştirilen cinslerinden her mevsimde çiçek alınabilir.

Karanfilin boyu genel olarak 30 ile 90 santim arasında değişir Daldırma, ya da çelik usulleriyle üretilir. Bir kökten yıllarca devamlı olarak çiçek alınmaz; her mevsim bunların yeni daldırmalarla tazelenmesi gerekir.

Karanfil, bol güneş ve ışık istiyen bir bitkidir. İçinde biraz gübre, yaprak kurusu, kum olan kuvvetli toprakta iyi yetişir. Limonluklarda yetiştirilecek olan karanfiller için önce sıcak havalarda bahçelere köklü daldırmalar dikilir. Don mevsiminin başlamasına yakın, bunlar limonluğa alınır Böylece, karanfillerin ekimle nisan ayları arasında da çiçek açması sağlanır.

Karanfilgiller. — İkiçeneklilerden, karanfil bitkisinin birçok türlerini içinde toplıyan, 80 takımı, aşağı yukarı 2.000 türü olan bir bitki familyasıdır. Bu familyadan olan bitkilere en çok ılımlı iklimlerde, Arktik bölgelerde, Alp dağları ile bu dağların yüksekliğinde olan yörelerde raslanır. Karanfilgiller familyasında, karanfilden başka, karamuk, kuşotu, çövenotu gibi bitkiler de vardır.

KARANFİL

Karanfil ve tohumu

Bitkiler âleminin kapalıtohumlular alt şubesinin, ikiçenekliler sınıfının mersingiller familyasından bir ağaçtır. En çok Molük adalarında, Filipinler'de, Hindistan'da yetişir. Çivi biçimindeki, koyu renkli, küçük koncaları da «karanfil» diye anılır, baharat olarak kullanılır.

Bildiğimiz karanfil çiçeğinden tamamiyle farklı olan bu ağacın boyu 5 10 metre arasındadır. Yaz kış yeşil kalan yaprakları meşin gibi serttir. Çiçekleri, pembedir, kiraz çiçekleri gibi bir demet biçiminde, aynı sapın üzerinde toplanmıştır. Bu çiçeklerin «karanfil» adını verdiğimiz koncaları henüz kapalıyken toplanır, kurutulur, çeşitli yerlerde kullanılır. Bu karanfil ağacı yılda aşağı yukarı 10.000 tane (bin kilo) karanfil verir. Karanfil tanelerinin içinde «karanfil yağı» denilen sarımtırak kahverengi bir esans vardır.

Ticari bakımdan çok büyük değer taşıyan bu esans karanfil tanelerinin tuzlu su içinde damıtılması ile elde edilir. Karanfil yağı, ağrı dindirme özelliği olduğundan yeni çekilmiş bir dişin yerini yıkamakta, çeşitli ilâçlarda, esans yapımında, mikroskop camlarının temizlenmesinde, bazı yiyeceklerde, tatlılarda, şekerlerde, hattâ sabunların kokulandırılmasında kullanılır.

Karanfil çok eski çağlardaki baharat ticaretinin en başta gelen ürünlerinden biriydi. Milâttan çok önceki yıllarda, Çin hükümdariyle konuşacak kimselerin nefesleri güzel koksun diye Cava'dan Çin sarayına karanfil getirtilirdi.

XVIII. yüzyılın ikinci yarısında Fransızlar başka yerlerde de karanfil yetiştirmeyi başardılar. Bugün karanfilin en çok yetiştirildiği, en büyük ihracatın yapıldığı yerler, Madagaskar ile Zengibar'dır.

KARANLIK DAĞLAR

(Bk. ASYA: Asya'nın Dağları)

KARANTİNA

Bir ülkeyi bulaşıcı hastalıklardan korumak için, oraya dışarıdan gelenlerin ayrı bir yerde bekletilmesine «karantina» denir. Ayrıca, bulaşıcı hastalık çıkan bir evdeki kimselerin dışarı çıkmalarını önlemek için de o eve «karantina» konur .

Karantina da kendilerinde bulaşıcı hastalık bulunmasından kuşkulanılan kimseler göz altında bulundurulur, hastalığın cinsine göre, mikropların faaliyete geçeceği sürece bekletilir. Bu süre içinde hasta olanlar hastanelere yatırılır, ötekiler serbest bırakılır. Bunların malları, eşyaları ütüvden geçirilerek temizlenir.

Milletlerarası karantina üç tip istasyonda yapılır. Bunlardan ikisi kara ve deniz istasyonları diğeri de sınır istasyonudur Yabancı sulardan gelen bütün gemiler rıhtıma yanaşmadan önce karantinaya alınır. Özel memurlar derhal o gemiye giderler. Geminin kaptanı onlara, gemisinin sağlık durumunu bildiren bir rapor verir. Gemide bulaşıcı hastalık olmadığı anlaşıldıktan sonra rıhtıma yanaşmasına izin verilir. Eğer hastalık tesbit edilirse o zaman gemi sarı bir bayrak çekerek karantina müddeti bitinceye kadar açıkta bekler.

Hastalık hakkında yanlış bilgi vermeye kalkışan kaptanla. çok ağır cezaya çarptırılırlar.

Uçakların karantinası deniz taşıtlarından farklıdır. Şüphesiz bir uçağın havadayken kontrol edilmesine imkâ yoktur. Bu bakımdan yolcuların hava alanlarında inmesine ve diledikeri yere gitmesine engel olunmaz. Ancak bulaşıcı bir hastalıkları olmadıkları anlaşılıncaya kadar sağlık memurlarının gözü altında bulundurulur. Salgın hastalığın hüküm sürdüğü bir bölgeden gelen uçaktan inenler, şehre bırakılmaz, karantine müddetlerini dolduruncaya kadar hava alanına en yakın bir yerde tutulurlar Bir komşu memlekette salgın hastalık olduğu zaman sınırlarda da karantina istasyonları kurulur. Gelenler karantina müddeti boyunca beklemek zorunda bırakılır.

Karantina insanlara olduğu gibi, hayvanlara, bitkilere de uygulanır. Bulaşıcı hastalık taşıyan hayvanlar karantinaya konur, bitki hastalığı yaymasından korkulan bazı çiçek ve ağaçlar da ülkenin sınırlarından içeriye sokulmaz.

KARAORMAN DAĞLARI

Güneybatı Almanya'da bir dağ zinciridir. Uzunluğu 150 km. kadardır, genişliği de 16-40 km. arasında değişir. Derin Kinzig vâdisi bu dağ zincirini ikiye ayırır. Karaorman Dağları'nın en yüksek yeri güneydeki Feldberg Tepesi'dir (1.495 m.) Kuzey kesimlerinin yüksekliği ortalama 600 m. dir.

Dağların büyük bir kısmı kayın, meşe, sık köknar ormanlariyle kaplıdır Bundan dolayı dağlara Karaorman (Schwarzwald) adı verilmiştir. Bu ağaçlardan bol kereste elde edilir. Karaorman Dağları'nın çeşitli bölgelerinde kaplıcalar vardır. Bu kaplıcaların en tanınmışlarının başında Baden-Baden ile Wildbaden gelir.

Büyük Türk Romancılarından

Yakup Kadri Karaosmanoğlu

Yakup Kadri Karaosmanoğlu

KARAOSMANOĞLU, Yakup Kadri (1887 -) En büyük romancılarımızdan biridir. Manisa'nın eski bir ailesi olan Karaosmanoğulları'ndan Abdülkadir Bey'in oğludur. Kahire'de doğdu. İlkokulu Manisa'da okudu, orta öğrenimini İzmir'de yaptı. Bir ara ailesiyle Mısır'a gitti, orada bir Fransız ko-lejine devam etti.

Yakup Kadri, 1908'den sonra kurulan Fecr-i Âtî edebî topluluğuna katıldı, nesirleriyle, hikâyeleriyle hemen dikkati çekti. Mütareke yıllarında «İkdam» gazetesinin başyazarlığını yaptı. 1922'de yayınladığı «Nur Baba» adlı romanı, Bektaşilik tarikatinin son devirlerde aldığı şekli ve içyüzünü göstermesi bakımından Bektaşilerin yazar aleyhine düşmanlıklarına yol açtı, epey gürültü kopardı. Bu eser, aynı yıl içinde Kemal-Filim hesabına Muhsin Ertuğrul tarafından, «Boğaziçi Esrarı» adı altında filme çekildi.

Yakup Kadri, ilk hikâyelerinden sonra, Mütareke yıllarının İstanbul'unu tasvir eden «Sodom ve Gomorre» romanında olsun, «Rahmet» adı altında topladığı hikâyelerinde olsun, o günkü toplumu acı acı tenkid etmekten geri kalmıyordu. Bir töre ve çevre romanı olan «Kiralık Konak» ta, hele Kurtuluş Savaşı günlerinde köylülerle aydınlar arasındaki uçurumu bütün acılığiyle gösteren «Yaban» da gerçeği olanca çıplaklığiyle tasvir ediyordu. Bu da, kendi aleyhinde fikirler uyanmasına yol açtı.

İkinci devre Millet Meclisi'ne Mardin'den milletvekili seçilen Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Şevket Süreyya ve arkadaşlariyle «Kadro» dergisini kurdu. Daha sonra Tirana (Arnavutluk), Prag (Çekoslovakya), Bern (İsviçre) elçiliklerinde bulundu. Tahran büyükelçisi oldu. 1957'de girdiği seçimleri kazanamadı. İhtilâl'den sonraki ilk Senato'ya Manisa'dan senatör seçildi.

Gerek «Millî Savaş hikâyeleri» nde, gerek Atatürk üzerine yazdığı ve tarzının en güzel eseri olan monografyasında ateşli bir milliyetçi olan Karaosmanoğlu, bütün eserlerinde toplumun binbir derdi üzerine eğilen bir yazardır. Üslûbu son derece hareketli, duygulu, tahlilleri gayet derin, canlıdır. İçe dönük, ıstıraplı bir gözlemcidir. Romanlarında, hikâyelerinde üslûp sahibi sayılı yazarlardan biridir. Türkçe'nin büyük ustalarındandır. Fıkra, hikâye, roman, tiyatro ve hâtıra tarzında eserler vermiştir.

Bibliyografya. — Eserleri: Bir Serencam (hikâyeler, 1913); Karanlık Konak (roman, 1922); Erenlerin Bağından (nesirler, 1922); Rahmet (hikâyeler, 1923); Hüküm Gecesi (roman, 1927); Sodom ve Gomorre (roman, 1928); Ergenekon (Millî Mücadele yazıları, 1929); Yaban (roman, 1932); Ankara (roman, 1934); Ahmet Haşim (monografya, 1934); Bir Sürgün (roman, 1937); Okun Ucundan (1940); Alp Dağları'ndan ve Miss Chalfrin'in Albümünden (nesir ve fikir 1942), Atatürk (Monografya, 1946); Atatürk'ün Gerçek Sîması (1953); Panorama (roman, I, II, 1453 - 54); Zoraki Diplomat (nâtıra ve müşahede, 1955); Hep O Şarkı (roman, 1956); Anamın Kitabı (çocukluk hâtıraları, 1957); Vatan Yolunda (Millî Mücadele hâtıraları, 1958).

Çevirileri: Ode'lar, Epod'lar, Hicviyeler, Nameler (Horatius'tan, 1931); Geçmiş Zaman Peşinde (M. Proust'tan 1942).

Hakkında Yazılanlar: Yakup Kadri'nin Beş Romanında Fransız Realist ve Natüralistlerinin Tesirleri (Dr. N. Bingöl, 1944); Yakup Kadri Karaosmanoğlu; Hayatı, Sanatı, Eserleri (A. F. Oğuzkan, 1954); Edebiyat Tarihimizden (H. - Â. Yücel, 1957); Yakup Kadri Karaosmanoğlu; İnsan, Eser, Fikir, Üslûp (Dr. M. Akı, 1960).

KARAPINAR

İç Anadolu Bölgesi'nin Konya bölümünde Konya iline bağlı bir ilçedir. Topraklarını doğuda aynı ilin Ereğli, güneyde Karaman, batıda Çumra ve merkez, kuzeyde Niğde'nin Aksaray ilçeleri çevirir. Merkez bucağından başka Gölveren ve Hotamış adında bucakları, bunlara bağlı 28 köyü vardır.

Yüzölçümü: 2.674 km^2

Nüfusu: 28.940 (1960 sayımı)

Karapınar ilçesinin büyük kısmı Konya Ovası'nın doğuya doğru uzanan düz, alüvyonlu kesimlerinden meydana gelir. Bu düz alanların yanıbaşında volkanik yapılı Karacadağ yükselir. İlçede kuraklık çok şiddetlidir. Yıllık yağış tutarı 340 - 400 mm. arasındadır. Yazla kış arasında sıcaklık farkı büyüktür. Kuraklığın etkisi doğal bitki örtüsü üzerinde de görülür. Kuraklığa dayanıklı bozkır bitkileriyle tuzlu topraklar üzerinde çeşitli tuzsever bitkiler yetişir. İlçenin ekonomik faaliyeti tarımla hayvancılığa dayanır. Hayvanlardan en çok koyun beslenir.

Kasaba. — İlçe merkezi Karapınar kasabası Konya - Ulukışla karayolu üzerinde, Konya'ya 100 km. uzaklıkta kurulmuştur. Denizden yüksekliği 980 m. dir. Yol boyunda olması, zengin bir tarım alanının ortasında bulunması kasabanın büyümesini sağlamıştır. Nüfusu son yıllarda 10.000'i geçmiştir (1960 sayımı: 10.770).

Eskiden beri önemli bir yol üzerinde konaklama yeri olarak önem kazanmış bulunan Karapınar'da Yavuz Sultan Selim'in yaptırdığı büyük bir kervansarayla güzel bir cami (Selim Camisi) vardır.

KARASEVDA (Bk. HİPOKONORİ)

KARASIOĞULLARI

Anadolu Türk beyliklerinden biridir. Devlete adını veren Karası Bey, Danişment hanedanındandır (Bk. Danişmentliler). Devletin alanı bugünkü Çanakkale (Gelibolu yarımadası hariç) ve Balıkesir illeriyle Bergama idi.

1302'de Bergama ile Balıkesir'i Bizans'tan alan Kalembeyoğlu Karası Bey, Anadolu Selçukluları'nın ve onların da egemeni olan İlhanlılar'ın yüksek egemenliği altında, Balıkesir başkent olmak üzere, bir devlet kurdu. Daha Osman Gazi ölür ölmez Osmanoğlu Orhan Bey, bu beyliğin iç işlerine karıştı. Osmanlılar için Çanakkale Boğazı'na, Ege'ye çıkmak en büyük emel olduğundan, Karası Beyliği'nin Osmanlılar'a katılması şarttı.

Osmanlılar, önce beyliğin bir bölümünü, sonra artakalan bölümünü alarak, Anadolu beyliklerinin en önemlisi mevkiine yükseldiler. Böylece Karası Beyliği, 1345'e doğru ortadan kalktı. Karasıoğulları, Bizans'ın bazan düşmanı, bazan bağlaşığı olarak birkaç kere Gelibolu yarımadasına asker çıkardılar, bu konuda Osmanlılar'ın gerçek öncüsü oldular. Cumhuriyete kadar Balıkesir bölgesi ve ili «Karası» adını taşımıştır.

KARASU

Marmara Bölgesi'nin Kocaeli - Çatalca bölümünde Sakarya iline bağlı bir ilçedir. Topraklarını doğuda Bolu'nun Akçakoca, güneyde Sakarya'nın Hendek ve merkez (Adapazarı), batıda Kocaeli'nin Kaynarca ilçeleri, kuzeyde ise Karadeniz çevirir. Merkez bucağından başka Kocaali ve Ortaköy adında bucakları, bunlara bağlı 48 köyü vardır.

Yüzölçümü: 848 km^2

Nüfusu: 45.183 (1960 sayımı)

Karasu ilçesinin güneyi Çamdağ ile kuşatılmıştır. Çamdağ'ın sivri tepelerinde yükseklik 800 m. yi bulur. Yükseklik güneyden kuzeye doğru azalır, kuzey kesimlerinde 200 m. ye iner. Kıyıya yakın bulunan Sivritepe ile Salaktepe 250 m. yüksekliğindedir. İlçenin iklimi Karadeniz'in etkisi altındadır. Buradaki iklimin özellikleri mevsimler arasındaki sıcaklık farklarının azlığı, yağışların bolluğu, mevsimlere az-çok düzenli olarak dağılışıdır.

İlçenin en önemli akarsuyu Sakarya'dır. Güney - kuzey doğrultusunda akarak ilçeyi ikiye böler. Öteki önemli sular Melen Deresi ile Karasu Deresi'dir. İlçe orman bakımından oldukça zengindir. Kayın, gürgen, kestane başlıca ağaç çeşitleridir. Tarla ürünleri arasında en başta geleni mısırdır. Buğday ondan sonra gelir. Ayrıca patates, keten, kenevir de ekilir.

Kasaba. — İlçe merkezi Karasu kasabası Karadeniz'e doğru eğimli 60-70 m. yüksekliğinde bir tepe üzerinde kurulmuştur. Kasabanın önünde Karadeniz'e kadar geniş, zengin bir ova uzanır. Kasaba eskiden İncili adında küçük bir köy olarak kurulmuşken gittik-

Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun «Millî Savaş Hikâyeleri» nden...

«TESLİM! TESLİM!»

TAHKİK-İ Fecayi Heyeti, bütün şahitleri dinledikten ve felâketzedeleri gördükten sonra not defterlerini kapayıp gitmeye hazırlanırken, Kaymakam Bey: «Durunuz,» dedi. «Size Şevki Efendi isminde birini daha dinleteyim. Vakıa, zavallı gördüğü faciaların dehşetinden sinirlerinin ve aklının muvazenesini kaybetmiş bir haldedir. Fakat gördüğü levhaların bazılarını şayan-ı hayret bir vuzuhla hatırlıyor, hele bunlar içinde bir küçük kız çocuğunun «suret-i katli» var ki insan onun ağzından dinlerken tüyleri ürperiyor. Müsaade ederseniz çağırayım...» Ve zile basıp çavuşa emretti: «Çabuk; dâva vekili Şevket Efendi'yi bul, getir. Zannedersem şurada, kahvededir.»

Gitmeye hazırlanan Tahkik-i Fecayi Heyeti âzası tekrar defterlerini açtılar. Düşman vahşetine âzami derecede saha olan yerlerden biri de Kasaba kazası idi. Buraya dair sabahtan beri alınan notlar sayfaları doldurmuştu. Kaymakam Bey dedi ki:

«Şevket Efendi, kendisine gördüğü şeyleri bir defa söylemek fırsatını verdiğimiz için, bize çok müteşekkir olacaktır. Çünkü, zavallı adamı kaç gündür sabahtan akşama kadar dinlemekten artık herkes bıkmıştı, lâkin ondaki anlatmak ihtiyacı tükenmemiştir.»

Kaymakam Bey bu sözleri söylediği sırada, içeriye, kuru, uzun ve soluk benizli bir adam girdi. Bütün kasaba ahalisi gibi bunun da üstü başı pejmürdeydi; yakalıksız gömleğinin bir düğmesi kopmuş, gerdanı yarıya kadar açılmıştı. Acayip bir ateşle parlıyan gözlerini oturanların üzerinde dolaştırdı; uzun bir yoldan gelmiş gibi helecan içindeydi; etrafında oturacak bir yer aradı ve dik dik Kaymakamın yüzüne bakarak: «Beni o mesele için çağırdınız değil mi?» diye sordu.

Kaymakam ona bir iskemle gösterdi:

— «Evet... Oturunuz; anlatınız, bakalım. Fakat yavaş, yavaş... şöyle sırasiyle...»

Şevki Efendi bakışlarından da acayip, daha dik bir tebessümle gülümseyerek: «Peki, peki, sırasiyle,» dedi. «Hıristiyanların buradan çıkmaya başladıkları hangi gündü? Hani hepsine vesikalar dağıtılmıştı da bize evimizden bile çıkmaya ezin verilmemişti? İşte o günlerdeydi; şehirde pek dehşetli şeyler olacağını anladım ve bir geceyarısı, gizlice başımı alıp bağa kaçtım.

«Bizim bağ, tam Nif yolunun üzerindedir; fakat bağın kulesi epeyce içerlektir; ağaçların, asmaların arasında küçük bir binadır, yoldan geçenler hiç göremezler... Bu bakımdan düşündüm ki, saklanmak için en iyi yer orasıdır. İşte oraya gittim, saklandım. Keşke gitmez, keşke saklanmaz olsaydım. Zira, ne gördümse o uğursuz kulenin penceresinden gördüm, bu pencerelerin demir kanadları vardır; onların aralığından baktım; tâ nihayete kadar her şeyler olup bitinceye kadar... O çocuk: «Teslim! Teslim!» diye bağırdığı zaman...»

Kaymakam Bey: «Şevki Efendi, hikâyenizin silsilesini takip ediniz, atlamayınız,» dedi.

Şevki Efendi şaşırdı:

— «Affedersiniz, çocuğun sesi birdenbire gene kulağıma geldi de onun için... Ne diyordum?»

Kaymakam Bey: «Bağınızın kulesine saklandınız, sonra?...» dedi.

— «Bütün gece, sabaha kadar yolun gürültüsünü dinledim. Otomobiller, atlar, arabalar, coşkun bir sel uğultusu ile geçiyordu. Şafakla beraber penceremin aralığından baktığım zaman tozdan, dumandan bir şey göremedim. Bu kargaşalık bütün gün, akşama kadar, devam etti. Yoldan taşan kalabalığın bir kısmı yaya olarak küme küme bizim bağın içinden geçiyordu; bunların çoğu, toza, toprağa bulanmış, silâhlarını taşımadan bıkmış, yorgun düşman askerleriydi; birbirlerini çağırarak, karma karışık yürüyorlardı. İşte; kasabaya bu günün akşamı ateş vermişler. Ben uzaktan, yangının aksini geceyarısına doğru iyice görmeye başladım; gökyüzünün doğu tarafı bir kızıllık içindeydi ki... Birdenbire gündüz oluverdi sandım. Bu esnalarda yolun üstündeki kalabalık biraz azalmıştı. Pencereyi açtım, başımı dışarıya uzattım: Bir de ne göreyim! tam bizim kulenin dibinde, beş on kişi, bağ kütüklerini siper almış, sinmiş, oturuyor ve yavaş yavaş konuşuyorlardı.

— «Müslüman mıydılar?»

— «Evet, evet; Türkçe konuşuyorlardı; hem zannederim bizim kasabadandılar, tanır gibi oldum. Fakat, etraf ne kadar olsa karanlıktı; iyi seçemiyordum, fısıltılarını da pek iyi işitemiyordum. Yalnız birkaç defa kulağıma «Şevki Efendi'nin kulesi» diye, birtakım sözler geldi: Mutlaka «Açık olsaydı da girip saklansaydık.» diyorlardı. Niçin seslenmedim; niçin «Buyurun, girin» demedim! Ah, ne sersemlik, ne sersemlik... Belki kapımı bütün kaçanlara açmış olsaydım, hepsiyle beraber o çocuk da kurtulacaktı; yavrucuğun ne incecik sesi vardı! Ne kadar cılızdı! Aman yarabbim! Ne kadar cılızdı! omuz başları..»

Kaymakam Bey, gene Şevki Efendiyi teselsül ve insicama davet etti.

Şevki Efendi, göğsüne vurarak: «Ne yapayım? Vicdan azabı içindeyim; yanıyorum!» diye bağırdı. «Aklım hep o çocukta... hep o çocukta... bir büyük adamın ölümü ile bir küçük çocuğun ölümü arasında ne fark vardır? Kır sakallı ihtiyarı gözüm önünde yere yatırıp bir koyun gibi bağırta bağırta boğazlamadılar mı? Üç yerinden süngüleyip yere serdikleri delikanlının başını taşla ezmediler mi? O kızın anasını bir çuval parçası gibi sürükleye sürükleye alıp gitmediler mi? Lâkin bunların hiçbiri o çocuğun ölümü kadar tüyler ürpertici değildi. Yavrucak «Teslim! Teslim!» diye de bağırdıydı. Hiç «teslim!» diyen adam öldürülür mü?»

Kaymakam Bey, büsbütün sinirlendi:

— «Rica ederim, Şevki Efendi, mülâhazatınızı kendinize saklayınız ve ifadâtınıza bıraktığınız noktadan başlayınız!» dedi.

— «Birdenbire, nereden çıktılar bilmiyorum, dağ tarafından geldiler zannederim; bizim kulenin arkasından çıktılar; anası elinden tutmuş koşuyorlardı. Tam bağın ortasına geldikleri zaman düşman askerlerini gördüler ve geriye dönüp, geldikleri tarafa doğru koşmaya başladılar. O zaman yoldaki kalabalıktan bir süngülü gâvur ayrıldı, bağın içine atladı ve türkçe: «Dur! Dur!» diye bağırarak arkalarına düştü. Hemen kulenin arka tarafındaki pencereye seğirttim; baktım ki, anası elinden tutmuş sürüklüyor; bağ kütüklerinin arasında düşe kalka, düşe kalka gidiyorlar. Lâkin nereye? İşte arkalarından koşan yetişiyor; işte yetişti; elini uzatsa yavrucuğun armut sapkı kadar ince boynundan yakalıyacak... Fakat buna hacet kalmadı; çocuk anasının elini bıraktı; döndü; kollarını havaya kaldırdı: «Teslim! Teslim!» diye bağırdı.

«Sekiz dokuz yaşında ya var, ya yoktu; lâkin o kadar zayıf, o kadar çelimsiz bir şeydi ki yaşla, cinsle, et ve kemikten insanlıkla hiçbir alâkası yok gibi görünüyordu; bütün vücudu bir yaprak gibi titriyordu ve sesi bir civcivin, bir küçük kuşun sesine benizyordu. «Teslim! Teslim!» diye bağırdı. Bu tedbir nereden hatırına gelmiş, bu kelimeyi nereden öğrenmişti? Birdenbire gözlerimden yaşlar boşanıverdi. Onun süngülendiğini bu yaşların arasından gördüm. Yavrucak vücuduna batan süngüden daha küçüktü; kendisini öldüren adamın yüzüne hayretle bakıyordu. Birkaç defa: «Anne! Anne!» diye haykırdı ve ortasından kırılan bir ince dal gibi iki büklüm yere yuvarlandı.»

çe büyüyerek ilçe merkezi olmuştur. Bugün İncili de dahil olmak üzere dört mahallesi vardır. Nüfusu 5.681'dir (1960 sayımı).

Karası Osmanlılar zamanında İzmit sancağına bağlıyken sonra Sapanca nahiyesine katıldı, daha sonraları Kandıra'ya, Adapazarı'na bağlandı. 1933'ten beri ilçe merkezidir.

KARASU HUMMASI

Bu hastalık sıtma (malarya) mikroplarından ileri gelen bir kan erimesi halidir. Bu bakımdan en çok sıtmalı yerlerde görülür.

Daha çok (zehirli sıtma) dedikleri (malarya tropika) dan ileri gelir.

Zehirli sıtma mikroplarının vücuttaki Alyuvarları, birdenbire çok miktarda, eritmesi ve hastanın hemoglobin denen kan cevherini idrarla çıkarması hastalığın esasını teşkil eder.

Bu hastalığa erkekler kadınlardan çok tutulur. Hastada şiddetli baş ağrısı ve ateş olur. Yüzü soluk, toprak rengini alır. Belde, karında, akciğer ve dalak bölgelerinde şiddetli ağrılar vardır. Kusma, ishal, bazı hastalarda peklik olur. Hastanın sidiği, kanın erimesinden dolayı, koyu siyah bir halde çıkar. Sidiğin bu görünüşü dikkati çeker.

İyi olacak hastalarda, bir terleme ile beraber, bütün bu haller hafifler. Fakat ağır vakalarda ateş ve kusmalar şiddetlenir. Hastalar, az zamanda derin bir zayıflığa düşerek, bitkin bir hal alırlar. Bu hal içinde hastanın kalb ve damarları zayıflıyarak sidik azalır. Hattâ büsbütün kesilir. Ölüm tehlikesi baş gösterir.

Karasu humması (zatürree), (zatülcenp) gibi başka hastalıklara da yol açabilir.

Hastalık çok defa, öldürücü bir hastalıktır. Vaktinde farkına varılarak dikkatli bir tedavi yapılabilirse hasta kurtarılabilir.

Tedavi. — Yatakta istirahat, iyi beslenme, iyi bakım lâzımdır. Hastanın kanında sıtma mikropları varsa kininden başka bir ilâçla tedavi edilmelidir. Çünkü kinin kanın erimesini artırabilir. Hekim çeşitli ilâçlarla hastanın kalb ve dolaşım sistemini kuvvetlendirir. En tesirli tedavi hastaya taze kan naklidir.

Yurdumuzda sıtma ile yapılan savaş büyük başarıya ulaşmış olduğundan bugün artık bizde karasu hummasına pek az raslanmaktadır.

KARAŞİ

Pakistan'ın başkenti, Batı Pakistan'ın en önemli limanı ve başlıca endüstri şehridir. İndüs ırmağı çatalağzının kuzeybatısında, ülkenin batı bölümünde, Bombay'ın 885 kilometre kuzey batısındadır. Nüfusu 2 milyonu aşkındır.

Karaşi bugün Hindistan yarımadasının üçüncü büyük limanı, Avrupa'ya en yakın deniz yolunun başlangıcıdır. Pakistan'da elde edilmekte olan mallar Karaşi limanından ihraç edilir. Bu malların başında buğday, tahıl, işlenmemiş pamuk, hayvan derisi ve postu, işlenmemiş yün gelir. Karaşi'ye ithal edilen mallar ise çelik eşya, işlenmiş pamuk ve şekerdir.

Karaşi, aynı zamanda bulunduğu federal yörenin askerî karargâhı ve deniz kuvvetlerinin üssüdür. Karaşi'de büyük ve modern bir havaalanı vardır. Uluslararası hava ulaşımının gelişmesi Karaşi'nin önemini gittikçe artırmıştır. Karaşi, hava ulaşımı sayesinde, Avrupa'nın birçok ülkelerine olduğu gibi, Hindistan'a, Malaya'ya, Avustralya'ya da bağlıdır. II. Dünya Savaşı sırasında, coğrafi ve stratejik önemi göz önünde bulundurularak Karaşi hava alanı geliştirilmiş, yeniden düzenlenmiştir. Karaşi ayrıca bir demiryolu ile Batı Pakistan'ın iç bölümlerine bağlıdır.

KARATAŞ

Akdeniz Bölgesi'nin Adana bölümünde Adana iline bağlı bir ilçedir. Topraklarını doğuda aynı ilin Yumurtalık, batıda İçel'in Tarsus, kuzeyde Adana'nın merkez ilçeleri çevirir. Karataş ilçesi güneyden Akdeniz'le sınırlanır. Merkez bucağından başka Mihmandar ve Tuzla adlarında bucakları ile 72 köyü vardır.

Yüzölçümü: 1.845 km²

Nüfusu: 28.959 (1960 sayımı)

Karataş ilçesinin toprakları Çukurova'nın güneyde Akdeniz'e doğru çıkıntı teşkil eden kesimini kaplar. Güneye doğru tatlı bir eğimle inen alüvyonlu alanlar vardır. Seyhan ve Ceyhan nehirlerinin meydana getirdiği bu geniş ova denizden birkaç sıra kumul setleriyle ayrılır. Bu kumulların yükseklikleri bazan 10 m. ye yaklaşır. Kumul setleri kuşağının ardında kıyı gölleri (lâgünler) uzanır. Bunların en önemlileri Akyayan, Akyatan ve Tuz Gölü'dür. İklim tipik Akdeniz karakterindedir. Yazlar çok sıcak ve kurak geçer. Ilık geçen kış ayları aynı zamanda yağışlıdır. Başlıca ekonomik zenginlik pamuk tarımına dayanır.

Kasaba. — İlçe merkezi Karataş Adanalılar'ın plâj kasabasıdır. Bundan dolayı son yıllarda önemi artmış, modern tesislere kavuşmuştur. İl merkezine 50 km. uzaklıktadır, düzgün bir yolla bağlıdır. Nüfusu 3.305'tir (1960 sayımı). Bu nüfus yaz aylarında denizden faydalanmak için gelen Çukurovalılar'la daha da artar.

KARATAVUK

Karatavuk

Serçegillerin ardıçkuşu cinsinden esmer tüylü bir kuştur. Eti için avlanır, güzel ötüşü için de kafeste beslenir bir kuştur. En çok Kanarya, Madeira adalarında, Fas, Cezayir, ve Tunus'ta Akdeniz adalarında, Avrupa'da, Filistin'de, Anadolu'da, Moğolistan'da, Çin'de bulunur.

Karatavuğun uzunluğu, genel olarak, 25 sm. dir. Ağırlığı ise 75 - 120 gram arasında değişir. Dişileri, gençleri kahverengidir, ergin erkekleri siyahtır, sarı gagaları vardır.

Karatavuklar, özellikle, ovalardan yüksek dağlara doğru uzanan ormanlarda, fundalıklarda, bahçelerde görülürler. Yüksek dağlardaki çam ormanlarında yaşamazlar. Bazan mezarlıklarda, şehirlerdeki bahçelerde de raslanır. Karatavuklar en çok solucanlarla, kabuklu salyangozlarla beslenirler. Bundan başka meyva, gül, ardıç, porsuk, ökseotu gibi bitkiler de yerler. Bu kuşlar, yedikleri meyvaların çekirdeklerini ağızlarından, barsaklarından dışarı atarlar. Bu olay, bitkilerin yayılışında önemli bir rol oynar. Karatavuk balık da yer, yavrularını balıkla besler.

Büyük Romancılarımızdan

Refik Halit Karay

Refik Halit Karay

KARAY, Refik Halit (1888-) Tanınmış bir fıkra ve roman yazarımızdır. Maliye başveznedarı Halit Bey'in oğludur. İstanbul'da doğdu. Öğrenimini özel olarak yaptı. Bir ara Galatasaray Lisesi'ne devam ettiyse de bitirmedi. Yazı hayatına «Servet-i Fünun» dergisinde mütercim olarak başladı, 1908 İkinci Meşrutiyeti'nden sonra Fecr-i Âtî edebî topluluğuna girdi. Bir aralık, onbeş sayı kadar çıkabilen «Son Havadis» gazetesini kurdu. Daha sonra «Sadâ-yi Millet» te çalıştı. 1910'da, karikatürist Cemil'le birlikte, onun kurduğu «Cem» mizah dergisine «Kirpi-i nâtüvan» (Çelimsiz kirpi) takma adı altında mizah yazıları yazdı, bu yazılarla ilk şöhretini sağladı.

Refik Halit, bazı yazılarından dolayı İttihat ve Terakki hükümetince Sinop'a sürüldü. Sürgünden dönünce, İttihatçılar'ın fikir organı olarak Ziya Gökalp'ın çıkardığı «Yeni Mecmua» da çalıştı. Mütareke ilân olunup da memleket Birinci Dünya Savaşı'ndan yenilmiş bir halde çıkınca, Karay, kendini büsbütün politikaya verdi. «Sabah» gazetesinin başyazarlığını yaptı. Hürriyet ve İtilâf fırkasının idare heyetine girdi. Posta ve Telgraf Umum Müdürü oldu, bu sırada başlamış bulunan Anadolu'daki Millî Kurtuluş hareketine karşı bir durum aldı. «Aydede» adında haftalık bir mizah gazetesi yayınlıyarak burada da Kurtuluş Savaşı'nı idare edenler aleyhinde yayınlarda bulundu. Bundan dolayı, kurtuluştan sonra çıkarılan «Yüzellilikler» kara listesine konuldu, memleket dışına çıkarıldı. 1938'de Af Kanunu çıkınca memlekete döndü, yeniden gazeteciliğe ve romancılığa başladı.

Rfik Halit Karay, roman ve hikâyelerindeki gözlem ve üslûp özellikleriyle ün kazanmıştır. Dili gayet güzel bir İstanbul ağzıdır. Kelimeleri en uygun yerde kullanmayı bilir. Renkli, canlı bir üslûbu vardır.

Bibliyografya. — Hikâyeleri.

Memleket Hikâyeleri (1919, 1940); Gurbet Hikâyeleri (1940).

Romanları: İstanbul'un İçyüzü (1920); İstanbul'un Yüzü (aynı roman, 1939); Yezid'in Kızı (2. bası 1939); Çete (1939); Sürgün (1941); Nilgün, (3 cilt, 1950-52); Bu Bizim Hayatımız (1950); Yeraltında Dünya Var (3. bası 1953); Dişi Örümcek (1953); 2.000 Yılın Sevgilisi (1954); Bu-

günün Saraylısı (1954); Kadınlar Tekkesi (1956); İki Cisimli Kadın (1955); Karlı Dağdaki Ateş (1956); Dört Yapraklı Yonca (1957).

Hiciv ve mizah eserleri: Deli (piyes, 3. bası, 1939); Sakın Aldanma, İnanma, Kanma (1915); Ago Paşa'nın Hâtıratı (1918, 1939); Kirpi'nin Dedikleri (1916, 1940); Guguklu Saat (1922, 1940); Tanıdıklarım (1922, 1941).

KARAYAZI

Doğu Anadolu Bölgesi'nin Yukarı Murat-Van bölümünde Erzurum iline bağlı bir ilçedir. Topraklarını doğuda Ağrı'nın Eleşkirt ve Tutak, güneyde Erzurum'un Hınıs, batıda Tekman, kuzeyde Pasinler ilçeleri çevirir. Merkez bucağından başka Elmalıdere, Göksu, Söylemez adlarında bucakları, 72 köyü vardır.

Yüzölçümü: 2.521 km²

Nüfusu: 26.000 (1960 sayımı)

Karayazı ilçesinin toprakları, doğuda Osmanbaba Dağı'nın çok yayvan batı yamaçlarını güneyde Güzelbaba, Tirman ve Karagila dağlarının kuzey yamaçlarını içine alır. Iklim çok serttir. Kar çok yağar, uzun müddet yerde kalır. Bu durum kış aylarında çevreyle ulaşımı da güçleştirir. İlçe orman bakımından fakirdir. Doğal bitki örtüsü olarak yeşil çayırlar geniş yer tutar. Bu durum ilçede hayvancılığı geliştirmiştir. Halkın başlıca geçimi de hayvan ürünlerindendir.

Kasaba. — İlçe merkezi Bayraktar kasabası Aras nehrinin kaynak bölgesinde geniş bir ovanın ortasında kurulmuştur. Erzurum-Karaköse devlet yolundan ayrılan 35 km. lik bir yolla Erzurum'a bağlıdır. Bir tek mahalleden ibaret olan kasabanın nüfusu 1.000'e yakındır (1960 sayımı: 925). Halk hayvan yetiştirmekle geçinir.

KARAYEL (Bk. RÜZGÂRLAR)

KARAYILAN

Zehirsiz bir yılandır. Birçok çeşitleri vardır. Tarlalardaki zararlı hayvanları yemesi bakımından faydalıdır. Kuzey Afrika'dan Avrupa'ya, Orta Asya'ya kadar birçok yerlerde raslanır. Boyları cinslerine göre 70 sm. ile 2,5 metre arasındadır.

KARAYİB DENİZİ

Antil Adaları ile Orta ve Güney Amerika arasındaki denizin adıdır (Bk. Antil Adaları; Antiller hartası). Uzunluğu 2.700, genişliği 1.100 km. kadardır. Venezuela'nın kuzeyine düşen kesimlerinin derinliği 5.600 m. yi geçer, en derin yeri Küba ile Jamayka arasındadır (7.200 m.). Denizin Meksika ile Küba arasındaki geniş giriş yeri Yucatan Boğazı diye anılır. Panama Kanali açıldıktan sonra büyük bir ticari önem kazanan Karayib Denizi Atlas Okyanusu'ndan Büyük Okyanus'a geçen gemilerin yolu üzerindedir.

Denizin en geniş giriş yeri Meksika ile Küba arasındadır. Buraya Yucatan Kanalı adı verilir.

Karayib denizi ilk defa Kristof Kolomb tarafından bulunmuştur. Kolomb Uzak Doğu için kestirme bir yol ararken bu denizi keşfetmiştir. Denizin adı Antil adalarından bazısında oturan «Carib» kızılderililerinden gelir.

Refik Halit Karay'dan bir hikâye:

İ S T A N B U L

BELKİ güzel değildi.

Fakat onu, bu kupkuru çöl şehrinin bunaltıcı gecesinden nasılsa kurtulup bir serap manzarasına sığınmış sanılan nemli, yeşil bir iç bahçede görmüştü. Sefil bir avlu... Şu kadar ki saksılar taze sulanmış, taşlar yeni yıkanmıştı; aydınlık uzaktan vuruyordu; kadının çıplak vücudunda tenini yer yer, gölge gölge belli eden tek bir dantel suvare elbisesi vardı; bir ufacık mermer havuz başında, buza konmuş kavun sarısı şeftalileri yiyordu. Böyle olduğu için de insana hoş kokulu, serin etli, diri, tatlı görünüyordu

Ona baktığını farkeden arkadaşlarından yerlisi, teşvik edercesine:

— «Türkçe bilir, sohbeti de güzeldir...»

Dedi. Haftalarca süren çetin petrol araştırmalarından sonra Mezopotamya'nın bu yeni kurulmuş, asker merkezi ücra kasabasında otel, lokanta buz, içki ve kadın bulan mühendisler eğlence evlerini dolaşıyorlar, para sarfediyorlardı.

....

Türkçe konuşan temiz kıyafetli bir adamın yanına yaklaştığını gören kadın, kendisinden evvel şeftalileri ikram etti:

— «Buyrunuz,» dedi, «yerseniz soyayım!»

Birbirlerine sordular; «Nerelisiniz?» İkisi de İstanbul'lu çıktı. Fakat kadın şaşar görünerek:

— «Haydi,» dedi, «ben, bu Allahın cehennemine düştüm, günahımı çekiyorum, siz ne arıyorsunuz?»

Erkek uzun söylemek istemedi:

— «Hiç... Şöyle, arkadaşlarla dolaşmaya geldim.»

— «Bu mevsimde İstanbul'u bırakarak? Yazık! Ama mademki döneceksiniz, dönmek elinizde... Biz gidemeyiz, sokmazlar.»

Öbürü bir şey demedi; yalnız alnındaki çizgi derinleşti.

Kadın, bir dilim şeftali uzatarak tekrar sordu:

— «Neresindensiniz? Ben Arnavutköylüyüm. Ah, kimbilir şimdi oraları ne güzeldir! Bilirsiniz ya, Akıntıburnu'ndaki gazinoları... hani sular şıpır şıpır, serin serin oynar da bu gazinoların aynalarına vurur, aynalarda va purların geçtiği görülür!»

Böyle söyliyen kadın etrafına ürkerek baktıktan sonra yan saksının için den bir küçük şişe çıkardı, baş parmağiyle ikincisinin arasına tozu döktü, kokladı. Kokladı değil, sömürdü:

— «Pardon... Sizden çekinmeye lüzum görmedim. Birden efkârlandım da!»

— «Sevda meselesi mi?»

— «Hayır! Burada kimi seveceğim? Dilleri dilime uymaz, huyları huyuma... Başka şey!»

Erkeğin yüzüne muhabbetle, şefkatle baktı, baktı ilâve etti:

— «Buna siz sebep oldunuz.»

....

Erkek, arkadaşlarına «Kalacağım, siz gidebilirsiniz.» mânasına bir işaret yolladı ve bir iskemleye oturdu. Ortaya dört şişe biar geldikten sonra artık senli benli olmaya, nasihat vermiye hak kazanmış gibi:

— «Şunu kullanmasan iyi edersin.» dedi, «daha gençsin, kendini bitiriyorsun.»

— «Doğru söylüyorsun ama, başka ne yapabilirim? Ara sıra memlekete, sılaya gitmek lâzım...» Sıcaktan, denizsizlikten, istediği gibi konuşacak adam bulamamaktan boğuluyordu.

Düpedüz, kupkuru yerler, ne bir tepecik var, ne bir ağaçlık... Bahar belli değil, güz belli değil... Sonra bu sıcak, bu yabani halk, bu hiç batmadığını sandığı gölge salmıyan güneş! Köylü, kaba, şımarık Fransız çavuşları!

....

Eyüp denizindeki Fener gazinosuna da gidermiş, gurup zamanı Okmeydanı sırtları kızıllaşır, Halıcıoğlu kıyılarına gölge düşermiş. Deniz bir renkte değilmiş. Hint şalı gibi üzerinde turuncu, şarap tortusu, yavru ağzı birçok renkler, çeşitli resimler belirir, uzakta Beyoğlunu tütsü koktuğunu zannettiği bir duman kaplarmış, günlük tütsüsü!

....

Artık kendilerini, dışarıdan, sonu güç bulunur kocaman, kavruk bir çölün kucakladığını farketmiyorlardı. Burada yeni sulanmış birkaç saksı, çiseliyen bir ufacık fıskiye vardı ve kafalarında bir teviye renk, şekil, koku değiştiren bir İstanbul yaşıyordu.

Kadın tekrar şişesine elini götürdü, tozu çekti ve içinde boyalı bir İstanbul filmi çevrilen başını usulcacık erkeğin dizine bıraktı. Böcek kabuğu morluğundaki gözlerinin bebeklerinde Noel çamlarına asılmış çok ışıltılı oyuncaklar gibi titreşen, dönüp dönüp pırıldaşan bir sürü hoş şekilli, çocukça şeyler oynaşıyordu; orada bir şenlik vardı.

— «İşte,» dedi, «onu bunun için kullanıyorum, gidemediğim İstanbula kavuşmak için... Bu benim pasaportumdur.»

Erkek şişeyi kaptı, dedi ki:

— «Öyle ise bana da ver... Zira ben de gidemiyorum!»

KARAYOLLARI

Memleketimizde il ve ilçe, belediye sınırları dışında kalan karayolları, Devlet Karayolları Genel Müdürlüğü tarafından yapılır. Türkiye'deki bütün karayollarının uzunluğu 100.000 km. den fazladır.

KARAYOLLARI, yapılması, bakımı Devlet tarafından sağlanan yollardır. Bu yollar şehirlerin belediye sınırları dışında kalır, ilçelerle illeri birbirine bağlar.

Türkiye'de olduğu gibi başka ülkelerde de memleket çapındaki yollar devlet tarafından yapılır. Yurdumuzda eskiden Bayındırlık Bakanlığına bağlı Şoseler ve Köprüler Reisliği tarafından yapılan karayolları gerektiği gibi faydalı olmadığından bu daire kaldırılarak, yerine Devlet Karayolları Genel Müdürlüğü kuruldu. Çeşitli numaralarla adlandırılan karayollarımıza devamlı olarak yeni ekler yapılmakta, eskileri de bakım altında bulundurulmaktadır.

Karayolları Nasıl Yapılır

Karayolları yapımında göz önünde tutulan başlıca esas yapılacak yol cinsinin oradaki trafik akımına uygun olmasıdır. Trafik akımı az olan bir yolu asfaltlamak yersiz olduğu gibi, çok taşıt geçen yolların bakımsız bırakılması da doğru olmaz.

Yurdumuzda devlet yollarının yapımında «kademeli inşa» sistemi uygulanır. Buna göre, yapılacak yollarda önce tekerlekli araçların işlemesine yetecek bir geçit açılır. Yol üzerindeki trafik artınca temelin takviyesine geçilir. Sonra yolun üstü çakılla örtülür. En sonunda asfalt, yahut asfalt betonu ile kaplanır.

Devlet karayollarının yapımında dikkat edilen başlıca esaslar şunlardır:

Dönemeçlerin yarı çapı 150 m. den az olmıyacak, eğilim % 7'yi geçmiyecektir. Görüş emniyeti hesabında kullanılan hız saatte 80 km. olarak kabul edilmiştir. Köprülerin en aşağı genişliği, iki yaya kaldırımı arasında 8,20 m. olacak, en ağır kamyonların geçmesine elverişli sağlamlıkta yapılacaktır.

Dev Yol Makineleri

Yol yapımında ilk iş geçiş yerlerinin tesbit edilmesidir. Mühendisler bunu tesbit ettikten sonra temizlik işine başlanır. Ağaçlar kesilir, yola rastlıyan binalar varsa yıkılır. Bundan sonra, yol makineleri çalışmaya başlar. «Ekskavatör» denen dev gibi kazma makineleri yoldaki tümsekleri yok eder, tepeleri düzler. Bu makinelerin büyük kepçeleri bir oda dolusu toprağı bir defada başka yere taşıyabilir. «Buldozer» adı verilen başka çeşit makineler de, önlerine takılı bıçakla, yolu düzlerler.

Yola temel olacak toprak gereği kadar sıkı değilse üstüne başka toprak konur, özel makinelerle sıkıştırılır. Sonra «balast» (kırılmış taş) döşenir. Bundan sonra sıra yolun yüzünü yapmaya gelir. Yol yüzeyinin cinsi geçecek taşıtların ağırlığına, trafik yoğunluğuna, yolun önemine bağlıdır. Balastın üzerine doğrudan doğruya kum döşeyip silindirle sıkıştırılarak yapılan yollara «şose», doğrudan doğruya balastın sıkıştırılmasiyle yapılan yollara «makadam» denir.

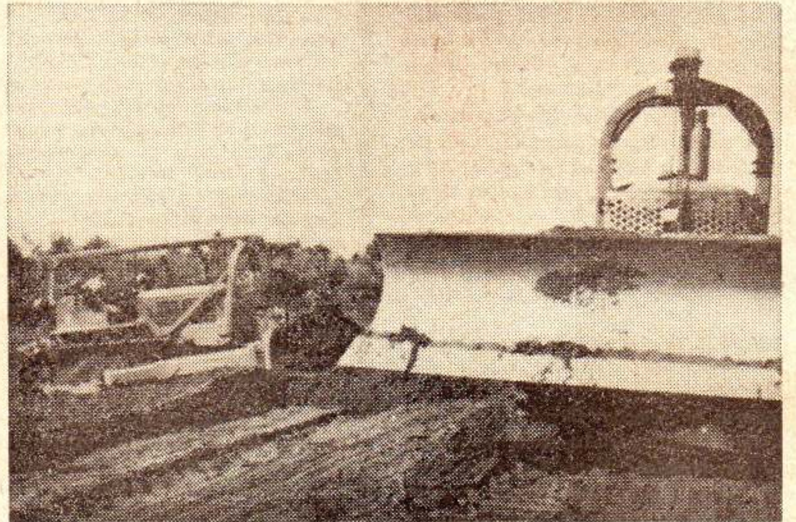
Ağır trafik akımı taşıyacak yolların çok sağlam, çok sert olması gerekir. Böyle yollara «sert yüzeyli yollar» denir. Asfalt, beton, parke yollar bu sınıfa girer. Beton yollar çimento, kum, çakıl ve balastı suyla karıştırmakla yapılır. Beton doğrudan doğruya toprak temel üzerine dökülebildiği gibi bir kat balastın üzerine döşenen kum tabakasının üstüne de dökülebilir. Asfalt yol yapımında da önce balast döşenir, sıkıştırılan balastın üstüne asfalt dökülür. Beton taban üstüne asfalt dökmekle de asfalt yol yapılabilir (Bk. Bitüm; Asfalt).

Karayollarının Bakımı

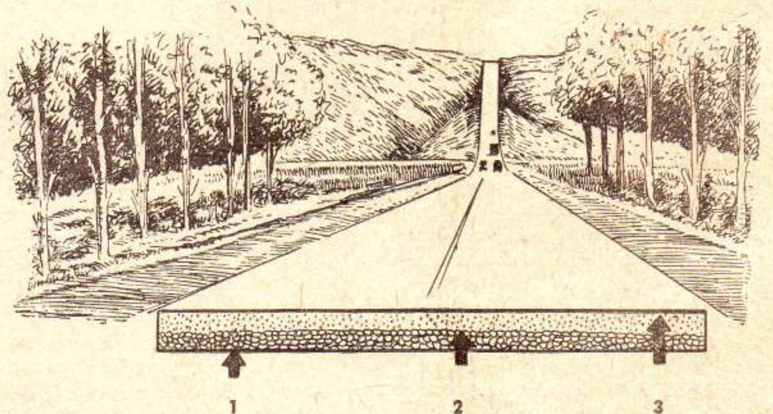
Karayollarının bakımı da yapılması kadar önemlidir. Zamanla eskiyen, yıpranan yolların devamlı olarak kollanıp onarılması gerekir. Asfalt yollarda eskiyen yerleri yeniden kaplanır. 10 - 15 yılda bir de bütün yolu yeni baştan asfaltlamak gerekir. Beton yollardaki hasarı gidermek için de o kesim tamamen oyulur, yeniden beton dökülür. Çatlaklar araya asfalt doldurarak düzeltilir.

Karayollarının bir de kış bakımı vardır. Kışın yolları kardan, buzdan temizlemek için

KARAYOLLARI NASIL YAPILIR

Buldozerler karayollarının yapımında önemli rol oynarlar. Bu dev makineler toprağı önlerine katıp kürer, böylece yeri, üzerine yol yapılabilecek hale getirmiş olurlar.

Bir karayolunun kesiti: 1 — Yolun temelini ağır makinelerin sıkıştırdığı toprak meydana getirir; 2 — Bunun üzerine 15 - 20 sm. kalınlığında balast döşenir. 3 — Balastın üstü asfalt, yahut beton kaplanır.

özel kar makineleri kullanılır. Ayrıca, rüzgâr tutan yerlerdeki yollarda karların toplanmasını önlemek için özel engeller yapılır. Kar bu engelleri aşamaz, yollar da kardan korunmuş olur. Buz tutan yollarda kaymayı önlemek için buralara ya tuz, kum, ya da kimyasal bazı maddeler serpilir.

Yurdumuzdaki karayollarında devamlı kar savaşı yapılmaktadır. Karayollarımızın 47.400 km. lik kısmı normal bakım altındadır. Bunun 21.800 km. lik kısmında karla savaşılır.

Karayolları Genel Müdürlüğü'nün emrinde 2.000'e yakın asfalt makinesi, 300'ü aşkın kar makinesi, 400'ü aşkın ufak bakım makinesi, 210 silindir, 1.000 kadar traktör, 100'e yakın ekskavatör, yüzlerce buldozer, taş kırma makinesi, kompresör vs. vardır.

Devlet yollarındaki köprü ve tünellerin cinsi ve durumu şöyledir:

Cinsi	Sayısı	Uzunluğu (m.)
Çelik	128	4.293
Beton	1.542	44.662
Taş	382	12.420
Tahta	456	8.743
Tünel	30	1.967
Alt geçit	44	368

Türkiye'deki bütün karayollarının uzunluğu 103.526 km. dir. Bunun:
26.691 km. si Devlet yolu
34.831 km. si il yolu
42.000 km. si köy yoludur.

Devlet yollarının 6.042 km. lik bir kısmı milletlerarası karayolları ağına girer. Karayollarımızın 8.047 km. si asfalt, 8.835 km. si standarttır. Bütün karayollarımızın her mevsim geçit veren kısmı 40. 350 km. dir. Karayollarımızda taşınan yolcu sayısı günde 166.000 kişidir. Taşınan günlük eşyanın ağırlığı 40.000 tondur (Bk. Yol).

KARAYOSUNLARI (Bk. BİTKİLER: Bitkilerin sınıflandırılması)

KARBOHİDRATLAR

Bitkisel vücudun önemli bir kısmını meydana getiren besi maddelerine «karbohidrat» denir. Hayvansal vücudun önemli bir kısmı da proteinlerden meydana gelmiştir.

«Karbohidrat» adı eskiden şu özellikten dolayı verilmişti: Bu bileşikler karbon (C), hidrojen (H), oksijen (O) dan meydana gelmiştir. Bu bileşiklerde oksijenin hidrojene oranı 1/2'dir; yani, sudaki oranın aynıdır. Bunun için, ilk bakışta bu bileşiklerin karbonla sudan meydana geldiği sanılmış, «karbon - su» anlamına «karbohidrat» denilmiştir.

Karbohidratlar başlıca 4 sınıfa ayrılır: 1) Monosakkaritler; 2) Disakkaritler; 3) Trisakkaritler; 4) Polisakkaritler.

Monosakkaritler 1 karbon iskeleti olan bileşiklerdir. En önemlileri «glikos» la «fruktos tur. Bunların birleşmesiyle en önemli besinlerimizden olan «sakkaroz» (şeker) elde edilir. Sakkaroz bir disakkarittir. Dolayısiyle disakkaritlerin yapısına iki karbon iskeleti vardır. Tri- ve polisakakritlerin de önemli üyeleri nişasta ile sellülozdur. Karbohidratların genel yapısını büyük Alman kimyacısı Emil Fischer aydınlatmıştır.

Günlük Hayatımızda Büyük Yeri Olan Önemli Bir Eleman: KARBON

KARBON Ametal bir elemandır. Saf eleman olarak elmas ve grafit halinde bulunur (Bk. Elmas; Grafit). Saf olmıyan hali de tabiatta bulunan kömürlerdir (Bk. Kömür). Ayrıca çeşitli cisimlerin tam yanmasından meydana gelen is de saf karbondur.

Karbon hangi şeklinde olursa olsun tatsız, kokusuz, güç eriyip uçabilen, bütün çözücülerde çözülmiyen bir cisimdir. Tabiatta sayısız bileşikler içinde bulunur.

Karbonun Bileşikleri

Karbon, metallerle «karbür» denilen bileşikler yapar. En önemli karbür «kalsiyum karbür» dür (Bk. Karpit). Silisyumla yaptığı silisyum karbür «karborundum» adiyle tanınır, taşların, mozaiklerin temizlenmesinde, parlatılmasında kullanılır. Hidrojenle birleşmesinden hidrokarbonlar meydana gelir (Bk. Hidrokarbon). Tabiatta bulunan petrol ve ürünleri çeşitli hidrokarbonlardan ortaya çıkmıştır. Karbon dioksidin metal oksitleri ile birleşmesinden karbonatlar meydana gelir. Tabiatta çeşitli karbonatlar vardır (Bk. Karbonat).

Karbon, azotla birleşerek kuvvetli bir zehir olan siyanürleri meydana getirir. Klorla birleşerek «karbon tetraklor» olur, bu madde kuvvetli bir çözücüdür, yangın söndürmede de kullanılır. Karbon, kükürtle de karbon sülfürü meydana getirir.

KARBONUN ÖZELLİKLERİ
Simgesi: C
Atom No.: 6
Atom ağırlığı: 12
Yoğunluğu: 3,51
Ergime noktası: 4000° C

Karbonun en önemli bileşikleri örgensel (organik) kimyadaki bileşikleridir. Karbon kimyası insan ve hayvan yapısının önemli bir kısmını kaplar, çeşitli hayat olayları karbon kimyasiyle meydana gelir (Bk. Kimya).

Karbon Dioksit Gazı

«Karbon dioksit» bir karbon atomu ile bir oksijen molekülünün birleşmesinden doğan renksiz, kokusuz bir gazdır. CO_2 formüliyle gösterilir. Tabiatta çeşitli şekillerde bulunur.

Serbest gaz halinde volkanik bölgelerden çıkan gazlar arasında, suda çözünmüş halinde de maden sularında raslanır. İçinde karbon dioksit çözünmüş sular kireçli bölgelerde çok çeşitli özellikler gösteren mağara ve çukurlar açar. Sarkıt ve dikitler bu mağaralarda doğan şekillerdir (Bk. Sarkıt - Dikit).

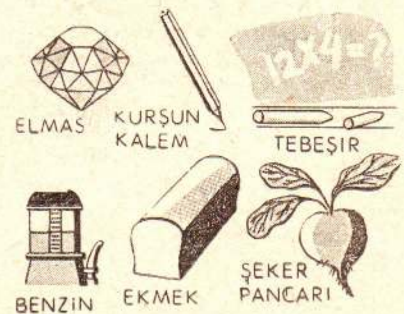
Karbon dioksit bir solunum ürünüdür. Bütün canlılar solunum yaparlar. Solunum sırasında hava alınır, içindeki oksijen canlının vücudunda bir çeşit yanma olayına yardım eder, karbon dioksit haline geçerek soluk şeklinde havaya çıkar. İnsanlarda, hayvanlarda, bitkilerde bu olay günün her saatinde sürekli olarak devam eder. Yalnız, bitkilerde bu olay değişiktir. Onlar gündüz havadan karbon dioksit, gece ise oksijen alırlar (Bk. Bitkiler; Ozleme; Solunum).

Normal havada 10.000'de 3 - 4 oranında CO_2 vardır. Bu oran kesin değildir, artar, azalır. Şehir dışı yerlerin havası şehir havasından oksijen bakımından daha zengindir. Kalabalık, büyük şehirlerde çeşitli yakıtlardan çıkan gazlar çok miktarda karbon dioksit taşır. Motorlu araçların egzoslarından çıkan gazda % 13 kadar CO_2 bulunabilir. Lâboratuvarlarda karbon dioksit, kızdırılmış kok kömürü üzerinden hava geçirilerek elde edilir.

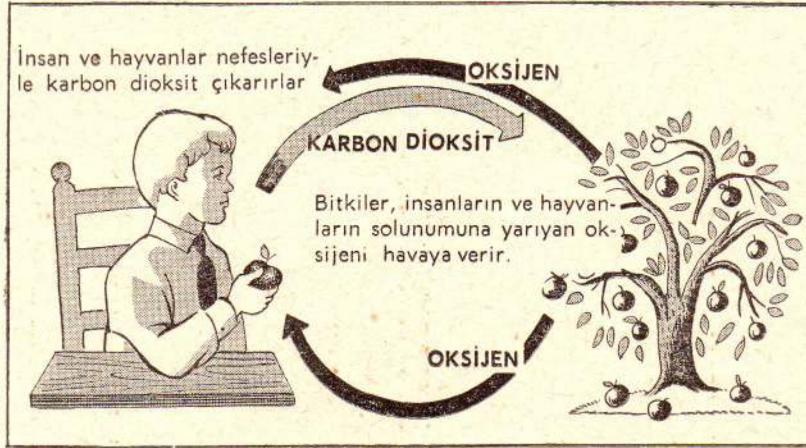
Yangın Söndürme Aracı. — Karbon dioksit içinde yanma olayları devam edemez, bu özelliğinden yangın söndürme işlerinde kullanılır. Çelik tüplerde, 50 atmosfer basınç altında saklanan bu gaz, tüp içinde sıvı halindedir. Tüpün musluğu açılınca hızla kaynıyarak gaz halinde dışarı çıkar, yanan cismin üzerini örterek hava ile ilişiğini keser, ateş söner (Bk. Yangın).

Karbon Dioksit Karı. — Sıvı halindeki karbon dioksidi, tüpü eğerek dışarı dökersek, etrafa şiddetle saçılarak, gürültüyle kaynamaya başlar. Bu sırada gereken kaynama ısısının tamamını dışarıdan alamıyarak kendi içinden alır, kendisini soğutarak donar, kar şeklinde etrafa yayılır. Buna «karbon dioksit karı» denir. —79° C kadar soğumuştur. Ergime noktasının altındaki bu ısıda kaynamaya devam ederek tamamen gaz haline geçer. Bu olaydan faydalanarak, istenilen zamanda —80° C soğuk ortam elde edilebilir. Karbon dioksit karı asetonla karıştırılarak «Dewar kapları» denilen termoslara konur, dışariyle ısı alışverişi yapmıyan bu kaplarda —80° C ısı elde edilmiş olur.

Karbonat Asidi. — Karbon dioksit suda biraz çözünür. Bu sırada «karbonat asidi» (asit karbonik) denilen bir bileşik haline geçmiştir. Zayıf asit özelliği gösterir. Gazoz ve soda imalinde kullanılır. Basınç altında şişelere konan gaz şişe açıldığı zaman kaynama sesi vererek dışarı çıkar, suda çözünmüş kısmı da gazoza, sodaya tat verir.

İçinde karbon bulunan çeşitli maddeler.

Karbon Monoksit

Karbonun yeteri kadar hava veya oksijen alamadan yanması sonucu karbon dioksit yerine «karbon monoksit» CO_1 elde edilir. Karbon monoksit renksiz, kokusuz bir gazdır. En önemli özelliği mavi bir alevle yanması, çok kuvvetli bir zehir olmasıdır. Zehir özelliğinin sebebi şudur: Kandaki oksijeni taşıyan hemoglobin ile daha sağlam, daha sıkı birleşir. «Karboksi hemoglobin» adını alan bu bileşikle kanda artık oksijen taşınamaz. Vücut hücreleri yaşamaları için gereken oksijenden yoksun kalınca ölürler.

Karbon monoksit endüstride gaz yakıt olarak kullanılır. Önemli gaz yakıtlar olan generator gazı, sugazı, kuvvet gazı, havagazında karbon monoksit vardır. Evlerde kömür sobalarında karbon monoksidin yanışı görülebilir. Kömür alt kısımda akkor halinde alevsiz yanarken üzerinde çok defa mavi bir alev meydana gelir ki bu, karbon monoksidin yanması olayıdır. Böyle bir alana giren hava yeteri kadar olmazsa meydana gelen karbon monoksit yanamaz, iyi çekmiyen sobalar bu durumu yaratır. O zaman, karbon monoksit evdekilerin zehirlenmesine yol açar.

KARBON DEVRI

Jeolojik zamanlardan Paleozoik Çağın beşinci devridir. Bu devirde, dünyadaki kömür tabakaları teşekkül etmiş, ayrıca dünyanın çevresinde de birtakım değişiklikler olmuştur.

Bundan 250.000.000.000 yıl önce başlıyan Karbon Devri'nde hava ıslak, rutubetliydi. Bitkilerin çoğu tuhaf görünüşlü otlar, hiç çiçek vermiyen ağaçlardı. Bu bitkiler öldükten sonra, onların gübrelerinden, başka bitkiler yetişmeye başladı. Bu durum binlerce yıl sürdü. Çürüyen bitkilerin kalıntısı, zamanla, kaskatı birer tahta levha haline geliyordu.

Bir süre sonra dünyanın dış görünüşünde de büyük değişmeler oldu. Toprakların bir kısmı su altında kaldı. Irmaklar, okyanuslar karaları kapladı. Beraberlerinde bol miktarda çamur, kum da getirmişlerdi. Üstteki suyun basıncı toprağın altındaki gübre tabakasını iyice sıkıştırıyordu. Bunlar, zamanla, kömür haline geldiler. Üstten yapılan basınç ne kadar fazla olursa, teşekkül eden kömürün de cinsi o kadar iyi oluyordu. Karbon devrinde yaşıyan hayvanlar arasında dev sürünücüler, akrep, örümcek, sümüklüböcek gibi hayvanlar vardı.

KARBONAT

Karbonik asidin bazlarla birleşerek meydana getirdiği tuzlara «karbonat» denir. Karbonatlar ikiye ayrılır: 1. — Birincil (Primer) karbonatlar: Bikarbonatlar; 2. — İkincil (Sekonder) karbonatlar: Normal karbonatlar.

Karbonat. — Bikarbonatlardan en önemlisi «sodyum bikarbonat» (Bicarbonade de soude) olur. Halk dilinde kısaca «karbonat» denir. Eczanelerden sindirim sistemi bozukluğu için alınır. Midedeki fazla asitliği giderek sindirimde kolaylık sağlar. Bakkallardan alınan yemek sodası da sodyum bikarbonattır. Pasta veya benzerlerinde CO_2 çıkararak, pişen kütlenin gözenekli olmasını, kabarmasını sağlar.

Soda. — Gene halk arasında kısaca «soda» denilen «sodyum karbonat» tır. Çeşitli yerlerde, çamaşırları ağartmakta kullanılır (Bk. Soda).

Daha başka önemli karbonatlardan «kalsiyum karbonat» kalker, kireçtaşı ve mermer halinde bulunur (Bk. Kalker; Kireç; Mermer). Tabiatta bulunan «magnezyum karbonat» a «magnesit» denir, magnezyum elde edilmesinde kullanılır. «Kurşun karbonat» kurşun üstübeci olarak yağlıboyacılıkta işe yarar.

KARBÜRATÖR

Benzin motorunun bir parçasıdır; akaryakıtla havayı karıştırarak patlayıcı bir bileşim meydana getirmeye yarar. Karbüratör başlıca üç iş görür: 1) Motora gerekli yakıtı gönderir; 2) Yakıtı buharlaştırır; 3) Uygun bir hava-yakıt karışımı sağlar.

Karbüratörü en basit şekliyle bir boruya benzetebiliriz. Borunun bir ucundan hava girer, ortada hava ile yakıt karışır. Benzin-hava buharı öbür ucdan motora gider. Motorda yakılmaya uygun bir bileşim sağlanması için yakıtın on beş katı kadar hava ile karışması gerekir.

Karbüratörün başlıca parçaları şunlardır:

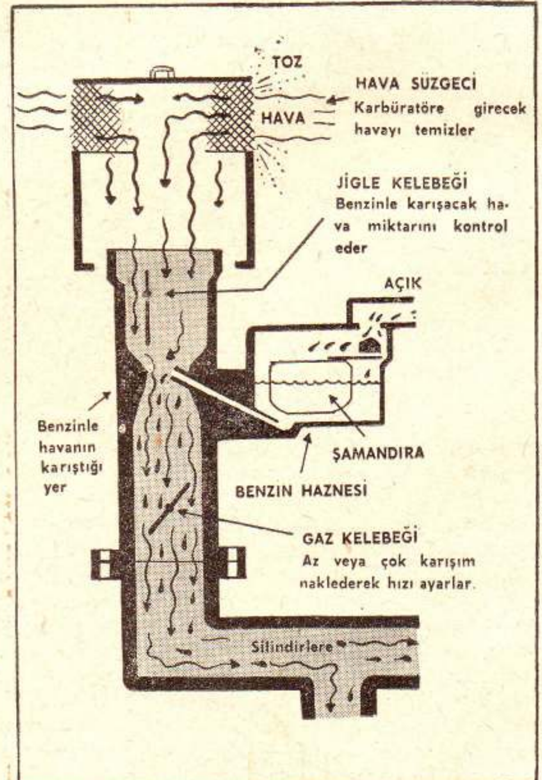
Benzin Haznesi. — Benzin pompasının ana benzin deposundan emdiği benzin önce buraya gelir. Hazne küçük bir benzin deposu gibidir. Dolunca benzinin üstünde yüzen bir küçük şamandıra giriş deliğini tıkar. Motor, benzin sarfetmeye başlayınca buradaki benzinin yüzeyi alçalır; bunun üzerine şamandra da alçalır, supap açılarak depoya benzin girer.

Hava Süzgeci. — Karbüratörün üstünde bulunur. Motora gidecek havayı süzmeye yarar, çünkü toz vs. nin girmesi motoru yıpratır.

Jigle. — Karbüratöre giren havayı kollamaya yarar. Jigle kapanınca daha az hava girer, böylece daha kuvvetli bir karışım sağlanır. Soğuk havalarda jigle kapatılırsa bujiler daha kolay ateşler.

Havanın karbüratördeki yolu, jigleden geçtikten sonra, birden daralır. Bu darlık havanın hızını artırmaya yarar. Hızlanan hava, tam o kesimde hazneden gelen benzinle karışır. Hızı saatte yüzlerce kilometreyi bulan bu müthiş hava akımı karışan benzini zerreciklere ayırarak buhar haline getirir.

Gaz Supabı. — Şoförün ayağındaki gaz pedaline bağlı bulunan gaz supapı motora gidecek hava-yakıt karışımının miktarını ayarlamaya yarar. Şoför gaz pedaline basınca supap açılır, daha çok karışım silindirlere gider, araba hızlanır. Pedal serbest kalınca motora giden karışım en az haddine inerse de, büsbütün kesilmez. Motor çalışmakta devam eder. Motorun bu en ağır çalışmasına «ralanti» denir. Karbüratördeki özel ayar yeri vasıtasiyle ralanti ayarı yapılır, ralantideki motora gidecek karışım tutarı ayarlanır.

Bir karbüratör şeması

KARDELEN

Kardelen

Baharda pek erken çiçek açan soğanlı bir bitkidir. Kışın bile havalar birkaç gün güneşli gidince çiçek açar, bundan dolayı «kardelen» denilmiştir.

Kardelen, dünyanın birçok yerlerinde, özellikle İngiltere'de, Amerika'da Doğu Akdeniz ülkelerinde yetişir. Çiçek açma zamanı genel olarak mart, nisan ayları ise de, ocak ayında bile çiçek açtığı olur.

Kardelen, nergisgillerdendir, soğandan ürer. Yaprakları ince, uzundur, birkaç tane olmak üzere soğandan doğrudan doğruya çıkar. Çiçekleri ise, gene soğandan ayrı olarak çıkan, dimdik duran bir sap üzerinde bulunur. Çiçeği taşıyan sap aşağı yukarı 30 sm. kadardır. Kardelen çiçekleri çan biçimindedir, beyazdır.

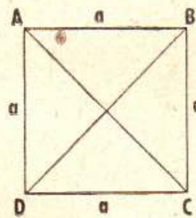
Kardelen, yetiştirilmesi kolay olan bitkilerdendir. Soğanları sonbahar başlarında kuytu bir yere 8-10 santim derine dikilir, kendi hallerine bırakılır. Yalnız, bitkilerin bir tarh meydana getirmeleri isteniyorsa, aralarında 8 - 10 santim bir aralık bırakmalıdır.

KARDİNAL

Hıristiyanlığın Katolik mezhebinde, Papa'yı seçen 70 başpapazdan herbirine «kardinal» denir. Rütbe bakımından Papa'dan sonra gelirler.

Papa ölünce kardinaller toplanırlar, aralarından birini yeni Papa olarak seçerler. Kardinallerin resmî elbiseleri, kırmızıdır. Ayrıca kırmızı bir şapka, görevlerine başlıyacakları gün Papa tarafından törenle giydirilir. Yalnız, bu törenden sonra kardinaller, ölünceye kadar kırmızı şapkalarını bir daha giyemezler. Öldükleri zaman bu şapka tabutlarının üzerine yerleştirilir.

KARE

Kare (Kenarlar: AB=BC=CD=DA). (Köşegenler: AC=BD)

Geometride, kenarları, açıları birbirine eşit dörtgene «kare» (dördül) denir.

Kare dört kenarlı, düzlemsel bir şekildir. Dört köşesinde kesişen kenarları ikişer ikişer birbirine diktir.

Düzlemsel bir şeklin karşılıklı iki köşesini birleştiren doğru parçasına «köşegen» adı verilir. Karenin iki köşegeni vardır. Bunlar birbirlerini tam orta noktalarda dik olarak keserler.

Bir karenin alanını bulmak için iki kenarı birbiriyle çarpılır. Bu iki kenar da eşit olduğuna göre, bir kenarın kendisiyle çarpımı karenin alanını verir. Meselâ bir kenarı 5 sm. olan bir karenin alanı $5 \times 5 = 25$ sm. dir

Düzlemsel şekillerin kapladığı alana «yüzölçümü» denir. Şekillerin yüzölçümünü bulmak için de birim olarak kare kullanılır. Bir cismin alanının meselâ «25 santimetre kare» olduğunu söylemek, o cismin içine kenarı 1 santimetre olan kareden 25 tane sığdığını gösterir.

Alan ölçmede birim olarak m^2 (metre kare) yi alırsak, bunun da askatları ve üskatları vardır. Bunlar, küçükten büyüğe doğru şu şekilde sıralanırlar: mm^2 (milimetre kare); sm^2 (santimetre kare); dm^2 (desimetre kare); m^2 (metre kare); dam^2 (dekametre kare); hm^2 (hektometre kare); km^2 (kilometre kare).

Bu değerlerin her biri arasında 100 kat fark vardır. Meselâ 1 santimetre kare, 100 milimetre kareye eşittir. Bunun gibi 1 dekametre kare de 100 metre kareye eşittir. Dekametre kareye özel olarak «ar» denir. Hektometre kareye ise «hektar» adı verilir. Ayrıca bu iki büyüklük arasında «dekar» vardır. 1 dekar 10 ar, yani 1.000 metre kareye eşittir.

Kare ve Kare Kökü

Bir sayının kendisiyle çarpılması sonunda çıkan sayıya ilk sayının «kare» si denir. Bir sayının karesini bulmak «kare alma» işlemidir. 5'in karesini almak istersek bu işlem şöyle gösterilir: $5^2 = 25$. «5'in karesi, 25'e eşittir» diye okunur.

Bu işlemin tersi ise «kare kök alma» işlemidir:

$$\sqrt{25} = 5$$

Bu formül «25'in kare kökü, 5'e eşittir» diye okunur.

Her sayı 25 gibi kare kök almaya elverişli değildir. Bazı sayıların kare kökü alınınca tam sayı çıkmaz, bir kesir elde edilir. Sayıların kare kökünü bulmak için özel bir işlem vardır. Bölmeyi biraz andıran bu işlem sonunda istenen sayının kare kökü bulunur.

KARGA

Tarlalara, bahçelere zarar veren, geniş kanadlı, kara tüylü büyücek bir ötücü kuştur. Serçegillerin gagasıdişliler sınıfındandır.

Kargaların gagaları kuvvetli, kalın, ucu sivri olur. Ayakları büyük, kuvvetli, rahatça yürümeye elverişlidir. Kargaların erkekleriyle dişileri bütün mevsimlerde birbirlerine benzerler; yalnız, dişiler erkeklerden biraz daha küçük olur. Genç kargalar, erginlerden çok az farklıdır. Kargalar toplu yaşarlar, birbirlerine karşı çok bağlı olurlar.

Kargalar yuvalarını ya ağaç tepelerine, ya da çitlerin üzerine yaparlar. Bu yuvalara bıraktıkları yumurtaların sayısı 4-7 arasında değişir. Karga yumurtaları, mavimsi yeşil üzerine kahverengi benekli olur. Kargalar yeni süren mısırları, ekinleri, ayrıca ufak meyvaları yiyerek beslenirler. Civcivleri, tavuk yumurtalarını yedikleri de görülmüştür. Yalnız, bütün bu zararlarına karşılık çiftçilere faydaları da vardır. Ekinler için zararlı olan böcekleri yerler. Amerika'da yapılan bir incelemede bir çiftlikte, kargaların bir mevsim boyunca 19 kovayı dolduracak kadar böcek yedikleri tesbit edilmiştir.

Kargaların birçok türleri vardır. Bunlardan ülkemizde en çok «küçük karga», «ekin kargası», «kara karga», «leş kargası» diye tanınan türlere raslanır.

Küçük Karga. — Avrupa'da, Cezayir'de, Asya'da, Anadolu'da yaşar. Uzunluğu 30 sm. kadardır. Ağırlığı erkekte 225 - 250, dişide 200 - 215 gram arasındadır. Güvercin büyüklüğündedir. Rengi siyah, boynu külrengi olur. Böcek, solucan, sümüklüböcek, fare, yumurta, kuş yavruları, meyva, ceviz ve tahılla beslenir.

Ekin Kargası. — En çok Güney Avrupa'da, Doğu Asya ülkelerinde, Sibirya'da ve ülkemizde yaşar. 40 - 45 sm. uzunluktadır. Ağırlığı 225 - 250 gr. arasındadır. Rengi menekşe mavisine çalan siyahtır. Fare avcısı olarak tanınmıştır. Bundan başka, ekinleri, böcekleri, bitkilerin yumuşak yerlerini, çöpleri yer.

Kara Karga (Kuzgun). — Kuzey Amerika'da, Grönland'da ve ülkemizde yaşar. 50 - 55 sm. uzunluğunda, 1 kilo 250 gram ağırlığında olur. Şahin iriliğindedir. Rengi, çelik mavisi pırıltılı koyu siyahtır. Uçarken kuyruğu kama gibi dik durur. Yüksek dağlarda, kayalık kıyılarda çok raslanır. Her çeşit hayvan yavrularını, böcekleri, solucanları, midyeleri, balıkları, yumuşak bitkisel maddeleri yiyerek beslenir.

Karga çok defa büyük zararlar veren sevimsiz bir kuştur.

Leş Kargası. — İrlanda'da, İskoçya'da, İskandinavya'da, Orta Avrupa ülkelerinde, İtalya ve Sicilya'da, Balkan yarımadasında, Anadolu'da yaşar. Uzunluğu 45 sm., ağırlığı 450 ile 600 gr. arasındadır. Ya kurşuni, ya siyah olur. Başının, kuyruğunun tüyleri çok parlaktır. Ormanlarda, çayırlarda, bahçelerde raslanır. Başlıca besinleri hayvan yavruları, hasta, cılız tavşanlar, leşler, salyangozlar, midyelerdir. Ayrıca, kuş yumurtalarını da çalar.

KARGABÜKEN

Zehirli bir ağaçtır. Meyvasına da «kargabüken» denir. Bitişik taçyapraklı ikiçeneklilerden olan bu ağacın yaprakları karşılıklıdır, çiçekleri salkım biçimindedir Daha çok Hindistan, Seylan, Kuzey Avustralya, Birmanya, Siyam, Çin Hindi gibi sıcak ülkelerde yetişir.

Kargabükenin gövdesi kısa, kalın, eğri büğrüdür. Çiçekleri küçük, yeşile çalan beyaz renkte olur. Meyvaları küçük bir portakal iriliğindedir, ince sert bir kabukla çevrilmiştir. Bu kabuğun içinde tadı acı olan jelâtinli beyaz bir öz, özün içinde de sayıları bir ile beş arasında değişen tohumlar bulunur. «Striknin» denilen zehirli madde bu tohumlardan çıkarılır. Tohumların içinde strikninden başka, ona çok benziyen başka bir alkaloit daha vardır.

KARGI

Karadeniz Bölgesi'nin Batı Karadeniz bölümünde Çorum iline bağlı bir ilçedir. Topraklarını doğuda aynı ilin Osmancık, güneyde İskilip, batıda Kastamonu'nun Tosya ve merkez, kuzeybatıda Taşköprü, kuzeyde Sinop'un Boyabat ilçeleri çevirir. Merkez bucağından başka Hacıhamza adlı bir bucağı, 58 köyü vardır.

Yüzölçümü: 1.323 km²

Nüfusu: 31.567 (1960 sayımı)

Kargı ilçesinin toprakları bir ova ile çevresinde uzanan dağlardan meydana gelmiştir. Kargı Ovası adı verilen bu ova Kızılırmak'la Devrez Çayı'nın alûvyonlariyle dolmuştur. Ovanın batı ve kuzey kesimlerini çeviren dağlar Ilgaz Dağları'nın doğudaki son uclarıdır. Ovanın doğu ve güney kesimlerinde de Tavşandağı, Kunduzdağı, Adadağı gibi az çok engebeli tepeler bulunur.

İlçenin ılık bir iklimi vardır. İlkbahar ılık ve yağışlı, yazlar sıcak ve kurak, kışlar az soğuk, sonbahar oldukça yağışlı geçer. İlçenin en önemli akarsuları Kızılırmak'la ona karışan Devrez Çayı'dır. Bu iki akarsu birbiriyle Kargı ilçesi içinde birleşir. İlçenin doğu, batı ve kuzeyindeki dağlık alanlar ormanlıktır. En çok raslanan ağaç cinsleri gürgen, kayın, meşe, köknar, sarı ve kara çamlardır. Kızılırmak ve Devrez çevresindeki alûvyonlu alanlar tarıma elverişli ve verimlidir. En çok buğdayla pirinç ekilir. Sebzecilikle meyvacılık da ileri bir durumdadır.

Kasaba. — İlçe merkezi Kargı kasabası Samsun - İstanbul karayolu üzerinde, denizden 350 m. yüksekte kurulmuştur. Üç mahalleden meydana gelmiştir. Ortasında Atatürk Anıtı bulunan bir parkı, belediyeye ait 20.000 m² lik bir fidanlığı vardır. Kasaba 3.660 nüfusludur (1960 sayımı).

KARIN AĞRILARI

Ağrılar, sinirlerde hâsıl olan bazı tahrişler karşısında merkezdeki sinir sisteminin özel bir tepkisidir.

Karın ağrıları kendilerini yapan sebebe ve ortaya çıktıkları organa göre (çok şiddetli), (şiddetli) veya (hafif) olurlar. Ya devamlı olur, ya da zaman zaman gelip geçerler.

İnsanı kıvrandıracak derecede şiddetli olan karın ağrılarına «kolik» (sancı) denir.

Karın ağrıları başlı başına bir hastalık değil, birçok hastalıkların belirtisidir. Karın ağrılarının sebebi pek çoktur. Karın organlarını ilgilendiren bütün iltihap ve hastalıklar çok defa, karın ağrılarına sebep olurlar. Bundan dolayı kesin tedaviye başlıyabilmek için mutlaka ağrının sebebini bulmak gerektir.

Tedavi. — Birçok karın ağrılarında hastayı hekime göstermeden, mide ve barsaklarını temizlemek düşüncesiyle ona müshil ilâç vermeye kalkışanlar vardır.

Altından ne çıkacağı bilinmiyen, sebebi karanlık karın ağrılarında müshil bazan çok tehlikeli bir ilâçtır. Zira bir apandisit, bir barsak düğümlenmesi olabilir. Böyle hallerde ise hesapsız kitapsız, uluorta, müshil vermek barsağın delinmesine sebep olabilir. Onun için ufak tefek tedbirlerle geçmeyip devamlı bir şekil alan karın ağrılarında, daha fazla gecikmeye meydan kalmadan derhal bir hekim çağırmalıdır.

Böcekler Âleminin En Çalışkan Üyesi: Karınca

KARINCA, çalışkanlığiyle tanınmış bir böcektir. Karıncaların yaşayışı bir bakıma bizim yaşayışımıza benzer. Topluluklar halinde yaşarlar, aralarında geniş bir iş bölümü kurmuşlardır.

Karınca yuvalarını şehirlerimize benzetebiliriz. Bir tek yuvada yüzlerce, hattâ binlerce karıncanın yaşadığı olur. Bunlardan kimisi yavrulara bakar, kimisi yuvanın temizliğiyle uğraşır, kimisi besin taşır, kimisi de yuvanın korunması işiyle uğraşır.

Bazı karıncalar yuvalarının derinliklerinde özel bir odada mantar bahçeleri yaparlar. Başkaları da bir çeşit böcek yetiştirirler, karıncalar bu böceklerden elde ettikleri tatlı bir sıvıyı yerler. Bu, bizim koyun, sığır yetiştirmemize benzer. Bir kısım karıncalar başka karıncaların yavrularını çalarlar, onlara hizmetçilik ettirir.

Karıncaların yuva yapma, besinlerini sağlama içgüdüsü de çok kuvvetlidir. Böylece başka birçok böceklerin yaşıyamıyacağı yerlerde yaşıyabilirler.

Karıncalarda Toplum Hayat

Karıncalar topluluklar halinde yaşadıkları için devamlı olarak birbirleriyle yardımlaşırlar. Hayatları bu yardımlaşma üzerine kurulmuştur. Bir karınca topluluğunda üç çeşit karıncaya raslanır: «Dişi karıncalar» (kıraliçeler), «erkek karıncalar», «işçiler». Kıraliçeler yumurta yapar. Yuvanın anası onlardır. Erkek karıncalar yuvada hiçbir işe bakmazlar. Onların görevi dişilerle çiftleşmektir. Dişi karıncalar çiftleşmeden yumurtlarsa, bu yumurtalardan yalnız erkek karınca çıkar, bu da o yuvanın yok olmasına yol açar.

İşçi karıncalar da dişidir ama, onlar hiç çiftleşmez. Bütün işi hemen hemen yalnız yapar, bazan da kıraliçelerden yardım görürler. İşçi karıncalar da bazan yumurta yaparsa da bunlardan yalnız erkek karınca çıkar.

Kıraliçeler, genel olarak, işçilerden iridir. Bazı çeşitlerde erkeklerin de iri olduğu görülür. Karınca yuvalarının çoğunda kıraliçelerle erkeklerin sayısından çok işçi vardır. Bazı yuvalarda bir tek kıraliçe, bazılarında birkaç kıraliçe birden bulunur. İşçilerden bir kısmı asker olarak iş görür. Bunların çeneleri vardır, yuvalarını korumak için düşmanlariyle kıyasıya dövüşürler. Bazan bir yuvadaki karıncalar birbirleriyle hiç dövüşmezler. Aynı yuvadan iki işçinin dövüşür gibi hareketler yaptığı görülürse de, onlar gerçekte kardeşçe güreşiyorlardır. Sonunda ikisi de bir zarar görmez.

Karıncaların Vücut Yapısı

Zarkanadlılardan olan karıncaların vücudu bütün böcekler gibi baş, göğüs, gövde olmak üzere üçe ayrılır. Karıncaların iskeleti bizimkine benzemez. Bu iskelet hayvanın vücudunu dıştan kuşatır; sert tabakalardan meydana gelmiştir.

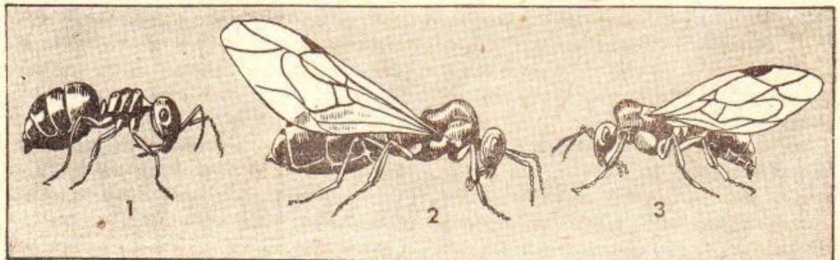
Baş. — Karıncanın başında beyin, bir çift göz, duyargalar, ağız vardır. Duyargalar hayvanın duyu organlarıdır. Bunlar hem dokunma, hem koklama duyusu işini görür. Karıncalar yuvalarını da başka yuvalardan duyargaları vasıtasiyle ayırırlar. Çünkü her yuvanın başka bir kokusu vardır. Karıncaların birbirleriyle anlaşma işinde de duyargalarını kullandığı sanılıyor. Çünkü karşılaşan iki karıncanın bir an durup duyargalarını birbirine dokundurdukları, sonra yola devam ettikleri sık sık görülen bir olaydır.

Karıncaların gözü birçok küçük gözden meydana gelmiş bileşik bir gözdür. Kıraliçelerle erkek karıncaların çoğunda aynı zamanda üç normal göz daha bulunur. Bunların görüşü işçilerinkinden daha keskindir. Birçok işçiler ancak birkaç santim önlerini görebilirler, bazıları da hiç görmez.

Karıncaların çenesi çok kuvvetlidir. Yanlara doğu açılıp kapanır, böylece makas işi görür. Bazı asker karıncaların çenesi sivridir; bunu kılıç gibi kullanırlar. Daha başkalarınınki testere gibidir, bu sayede yaprakları parçalıyabilir, topladıkları taneleri yuvalarına taşırlar. Karıncalar yavrularını da ağızlarında taşır.

Bazı küçük karıncalar katı ve sıvı besinleri yiyebildikleri halde ergin karıncalar katı besin yiyemez. Ağızlarındaki özel bir bölmeye aldıkları taneleri sıkıp suyunu yutarlar.

Göğüs. — Bütün böcekler gibi karıncaların da göğsüne bağlı üç çift bacağı vardır. Bacaklar üç eklemlidir. Son eklem taraklıdır,

Başlıca üç çeşit karınca: 1 — İşçi karınca; 2 — Kıraliçe; 3 — Erkek karınca.

KARINCALARIN HAYATINDAN İLGİ ÇEKİCİ SAHNELER

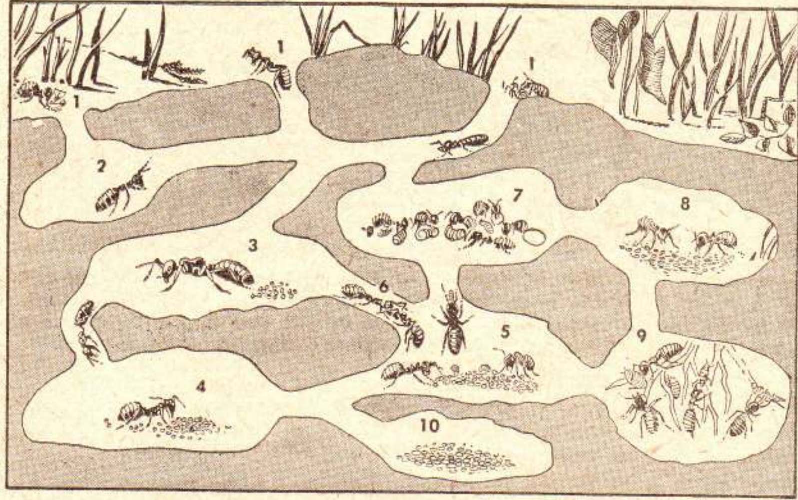
İNEK BESLİYEN KARINCALAR

Birçok karınca çeşidi, gül biti, kırmız böceği gibi küçük böcekleri yetiştirir. Mısır tarlalarında raslanan kahverengi karıncalar bunlardandır. Karıncalar tıpkı insanların koyunlara, ineklere yaptığı gibi, yetiştirdikleri gül bitlerine çobanlık ederler. Gül bitinin kırmız böceklerinin emdikleri bitki özsularının bir kısmı vücutlarında tatlı bir sıvı haline gelir; karıncalar bunu pek sever, onlara hafif hafif vurarak bu tatlı sıvıyı «sağarlar». Bunlara, karıncaların sağmak için besledikleri inekler diyebiliriz.

Karıncalar bu «ineklerini», çevrelerine ottan, topraktan çitler yaparak düşmanlarından korurlar. Kışın da bunların yumurtalarını yuvalarında saklar, baharda dışarı çıkararak, beslenebilecekleri bitkilere bırakırlar. Zengin özsuyu emebilsinler diye «karınca çobanlar» bunların yerini sık sık değiştirir, bir daldan bir dala götürürler.

DEPO KARINCALAR

Bazı karıncaların başlıca besinini mazı meşesinden elde ettikleri bir çeşit tatlı madde teşkil eder. Hayvanlar bunu yuvalarında depo ederler. Ancak depo edecek kabları olmadığından kendileri canlı depo vazifesi görür. Depo işini yapacak karıncaların sosyal mideleri kendi vücutlarının birkaç misli büyür. Bunlar bir odanın tavanında baş aşağı dururlar. Acıkan karıncalar oraya gider, depo karıncalar da onlara depolarından bir damla tatlı sıvı verir.

Bir karınca yuvasının kesiti. 1 — Karınca yuvasının girişi; 2 — Yeni bir oda kazan karıncalardan biri; 3 — Yumurta yumurtlıyan kıraliçe; 4 — Yumurtaların taşınıp saklandığı oda; 5 — Genç kurtçukların bakıldığı yer; 6 — Bir diğerini besliyen işçi karınca; 7 — Yavru karıncalara bakan işçi karıncalar; 8 — Yiyecek deposu; 9 — «Karınca inekleri» nin bakılıp sağıldığı yer; 10 — İşe yaramıyan maddelerin biriktiği çöplük.

CANAVAR KARINCALAR

Afrika ile Güney ve Orta Amerika da yaşıyan bir çeşit karıncanın besinini tamamen böcekler ve başka büyük hayvanlar teşkil eder. Bunların yuvası yoktur, boyuna av peşinde dolaşırlar. Kıraliçelerini, yavrularını korumak için onları aralarına alarak büyük bir top meydana getirirler.

«Ordu karıncaları» diye anılan bu karıncalar kördür ama, hiçbir şeyden korkmazlar, çok yırtıcıdırlar. Küçük olsun, büyük olsun, yakaladıkları her çeşit hayvanı yerler. İnsanlar bile bunlardan korkar, ancak ateş yakarak hücumlarını durdurabilirler. Bir köye bu karıncalar saldırınca herkes köyü bırakıp kaçar. Geri döndüklerinde köyde bir tek canlı hayvan kalmadığını görürler. Canavar karıncalar her eve girmiş, fareden yılana, daha başka böceklere varıncaya kadar bütün canlıları yeyip bitirmiştir.

---

hayvan bununla vücudunu temizler, parlatır. Bu son eklemde aynı zamanda tırnak bulunur.

Karıncaların kuvvetli bacakları çok hızlı koşmalarını sağlar. Bir insan kendi cüssesine göre karınca kadar hızlı koşabilseydi, saatte 60 km. koşabilirdi. Karıncalar sıcak havada soğuk havadakinden daha hızlı koşarlar.

Birçok karınca cinsinin kıraliçeleriyle erkeklerinde kanad vardır. Bu kanad da göğüse bağlıdır. İşçilerin kanadı yoktur. Erkeklerle dişiler de kanadlarını ancak çiftleşme mevsiminde bir tek uçuş için kullanırlar. Bundan sonra erkekler ölür, dişilerin de kanadı düşer. Bazı çeşitlerinin hiç kanadı yoktur.

Karın. — Karıncaların karnında iki mide vardır. Bunlardan birincisi karıncanın kendisi için yediği yiyeceklere ayrılmıştır; öbürü ise «toplumsal mide» dir. Başka karıncalarla paylaşılacak besinler burada biriktirilir. Bir karınca besin toplama işinden yuvasına dönünce aç karıncalar duyargalariyle ona dokunur. Bunun üzerine, karınca «toplumsal» midesini sıkıştırarak bir damla besin çıkarır. Bu damla hayvanın ağzına gelince öteki karıncalar hemen emer. Ortaklaşa mide öbür mideden biraz daha büyüktür.

Karıncanın Silâhları

Karıncaların çoğu sokmaz. Ancak bazısı sokar. Bunların kuyruksokumundaki iğnelerini batırmaları şiddetli bir acı verir. Meksika'nın güneybatısındaki bir çeşit karıncanın sokması çok acıtır. Bu bölgede yaşıyan Kızılderililer ölüme mahkûm ettikleri bir kimseyi bunların yuvası yanında bir yere bağlarlar. Karıncaların üşüşüp sokması mahkûmu büyük acılar içinde öldürmeye yeter.

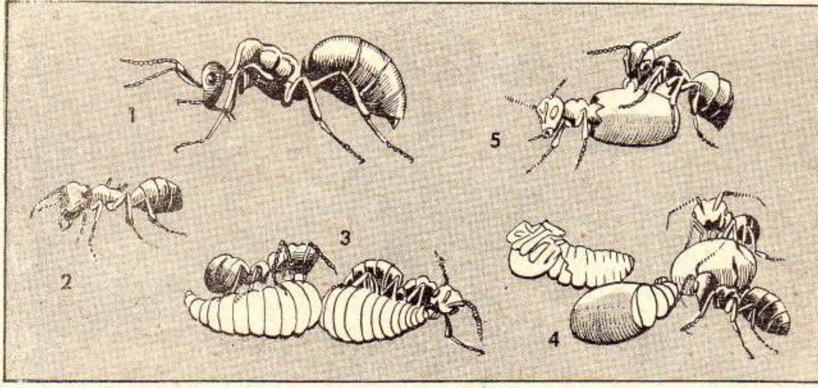
Karıncalardan çoğunun en önemli silâhı çeneleridir. Isırarak kendilerini korurlar. Bazı karıncalar ısırılan yere «karınca asidi» (formik asit) püskürtürler. Bu, ısırılan yerin acımasına yol açar. Bir çeşit karıncanın çenesi okadar kuvvetlidir ki, kafaları kopsa bile ısırdıkları yeri bırakmazlar. Bazı vahşi kabileler ahalisi bu karıncaların çenesini, kesilen yerlerinin iki ucunu tutturmakta kullanırlar. Başka bir kısım karıncalar düşmanlarına doğru pis kokulu bir sıvı püskürterek kendilerini korurlar. Öte yandan, bazıları tehlike karşısında kaçar, bazıları da kıvrılıp yatarak kendilerine ölü süsü verir.

Yeni Bir Yuvanın Doğuşu

Bütün karınca yuvalarında, günlerden bir gün, genç erkeklerle dişilerin güneş altında kaynaştığı görülür. Buna halk «karıncaların düğünü var» der. Çok geçmeden, uçarlar. Bu uçuşta her kıraliçe bir veya birkaç erkekle çiftleşir. Bundan sonra yere düşerler. Erkekler çiftleşmeden sonra pek yaşamaz. Dişiler ise ömürlerinin sonuna kadar her üç cins karıncayı meydana getirecek yumurtaları yumurtlarlar.

Genç kıraliçe çiftleşme uçuşundan sonra bir ara yerde kalır. Sonra, büyük bir dikkatle, kanadlarını koparır. Yaz günleri karınca yuvalarının yanında sayısız kanadlar görebilirsiniz.

Daha sonra kıraliçe yuva yapmak için uygun bir yer arar, toprağı kazarak küçük bir odacık açar. Günlerce uğraşarak bu işi tamamladıktan sonra birkaç yumurta bırakır. Bunları bir araya topladıktan sonra başın-

Bir karıncanın hayatından sahneler: 1 — Kıraliçe karınca yumurtalarını bırakıyor; 2 — İşçi karıncalar yumurtaları özel odalara taşırlar; 3 — Yumurtalardan çıkan kurtçuklar işçilerin titiz bakımı altında gelişir; 4 — Bazı kurtçuklar koza yapar; 5 - İşçi karıncalar, yavruların kozadan çıkmasına yardım ederler.

da beklemeye başlar. Bu arada göğsünün içindeki kanad kasları yavaş yavaş yağ haline geçer. Bu yağın bir kısmı sıvı halinde kıralıçenin ağzına gelir. Bu sıvı sonradan yavruyu beslemeye yarıyacaktır.

Birkaç gün sonra yumurtalardan yumuşak beyaz larvalar çıkar. Kıraliçe bunları ağzındaki sıvıyla besler. Larvalar birkaç defa deri değiştirdikten sonra normal bir karınca büyüklüğünü alır. Bundan sonra larvalar «pupa» haline geçer. Karıncaların başkalaşımının bu safhasında hayvan bir şey yemez, pek az kıpırdar. Bu arada duyargalar, ayaklar belirir. En sonunda, pupanın derisi ikiye ayrılır, içinden gelişmiş bir işçi karınca çıkar.

İşçi karıncalar ortaya çıktıklarından biraz sonra yuva için çalışmaya başlarlar. Bu arada ilk iş olarak kıraliçenin besinini düşünürler. Çünkü ana karınca belki de doğduğu yuvadan ayrılalı beri hiçbir şey yememiştir. Böylece, ışçilerin yardımiyle beslenmeye başlıyan kıraliçe yeniden yumurtlar. Artık işçiler onun bütün ihtiyaçlarını yerine getirmektedir: Onu besler, vücudunu temizler, düşmanlarından korurlar. Bir kısım işçi de larvalara bakar, onları besler. Larvaları, pupaları durmadan bir odadan bir odaya taşırlar. Bu, onların eşit miktarda rutubet ve sıcaklık almalarını sağlamak içindir. Öte yandan, başka işçiler yeni yeni odalar kazarak yuvayı genişletirler. Bu odalardan bir kısmı yiyecek deposu, bir kısmı larva ve pupa bakım yeri olarak kullanılır. Böylece, birtek kıraliçenin temelini attığı yuva işçilerin çoğalmasiyle yıldan yıla büyür.

Kıraliçe hayatının ilk yıllarında sadece işçi yumurtaları yapar. Yaşlandıktan sonra erkek ve dişi karıncalar verecek yumurtalar da yumurtlamaya başlar. Bunlar kanadlandıktan, ilk ve son çiftleşme uçuşlarını yaptıktan sonra yuvadan çıkar, bir daha da dönmezler, erkekler ölür, dişi de yeni bir yuva kurar.

İhtiyar kıraliçe, kendi çocuklariyle, işçilerle yuvada kalır. Yaşlandıkça iskeletini meydana getiren tabakalar sertleşir, kıpırdıyamaz olur. Ölünce işçiler ölüsünü dışarı atarlar. Bazı yuvalarda kıraliçenin ölümü üzerine bütün yuva dağılır. Bazı cins karıncalarda ise işçiler başka bir kıraliçeyi yakalayıp, kendi yuvalarına getirirler, bu kıraliçe ölü kıraliçenin işlerini üzerine alır.

Karıncaların Düşmanları

Karıncaların başlıca düşmanları bazı kuşlar, ayrıca karıncayiyen gibi, karıncalarla beslenen hayvanlardır. Karıncaların daha başka düşmanları arasında bir kısım böcekler de vardır. Bunlardan bir çeşidi yumurtasını doğrudan doğruya karıncaların vücuduna bırakır. Yumurtadan çıkan yavrular o karıncayı içinden yerler. Öte yandan, bazı karıncalar da daha küçük karıncaları avlar.

Büyük karıncalar da yuvalarını başı boş bırakırlarsa düşman karıncalar bunların yavrusunu çalıp kendi yuvalarına götürür, yerler.

Karıncalar ve İnsan

Yurdumuzda yaşıyan karıncalardan çoğunun ne önemli bir zararı vardır, ne de faydası. Yalnız, bazı çeşit karıncalar meyva bahçelerine zarar verir. Evlere dadanan karıncalar da birçok yiyeceklere, hele tatlılara üşüştükleri için zararlı olurlar.

Çayırlık yerlerde yaşıyan karıncalar dışarı attıkları topraklarla çayırların güzelliğini bozarlar. Gül biti besliyen karıncalar bu zararlı böceğin bitkilere yayılmasına yol açar. Zararlı böcekleri yiyen bir kısım karıncalar ise, çiftçileri, bahçıvanları bu böceklerden kurtardığı için faydalıdır. Afrika yerlileri bir çeşit karıncanın iri kıraliçelerini toplıyarak kızartıp yerler.

Zararlı karıncalar yok etmek istenirse bunların yuvasına ya kaynar sabunlu su, ya da karbon disülfit eriyiği dökmek yeter. Karıncalardan kurtulmanın başka bir yolu da yuvalarının yanına zehirli yemler bırakmaktır. İşçi karıncalar bunları yuvalarına taşırlar, orada bulunanları yiyen karıncalar ölür, bütün yuva yok olur.

KARINCA ASİDİ

Keskin kokulu renksiz bir sıvıdır. İlk defa kırmızı karıncaların damıtılmasiyle elde edilmiştir. Bu bakımdan, «karınca asidi» diye anılır. Şimdi, oksalik asitle gliserin arasındaki işlemle elde edilmektedir.

Kimyasal formülü H.COOH olan karınca asidi yağlı aşitlerdendir. Karınca asidi ve tuzları arıtma işlerinde, altın, gümüş ve civanın, beraber bulundukları tuzlardan ayrılmasında kullanılır. Isırgan ve köknar dikenlerinde de karınca asidi vardır.

KARINCAASLANI

Sinirkanadlılardan bir böcektir. Erginlerinin kanadlı, ince uzun vücutlu olmalarına karşılık, larvaları yuvarlak, kanadsızdır. Daha çok kumlu yerlerde yaşar. Larvası çok vahşidir, kuvvetli ağız aletleriyle kumda huni gibi bir çukur açar, en derin yerine gömülerek bekler. Çukurun yanından geçen böceklerin, hele karıncaların çukura düşmelerini gözler. Çukurdan çıkamıyan karıncaları kum püskürterek sersemletir, sonra kanını emer. Ergin karıncaaslanları kızböceklerini andırır. Karıncaaslanı yeryüzünün hemen her bölgesinde, özellikle sıcak bölgelerde yaşar.

Karınca aslanı ve larvası

KARINCAYİYEN

Orta Amerika'nın çok sıcak kesimlerinde, ormanlık yerlerde yaşıyan bir hayvandır. Dişsiz memelilerdendir. Ağzında, yapışkan, şerit gibi uzun, esnek bir dil vardır. Hayvan dilini karınca yuvalarının çok olduğu bir yere uzatıp bırakır, hiç kımıldatmadan bekler. Sonra, üzerine toplanan karıncaları yutar.

Karıncayiyen, yapışkan, uzun dilini karınca yuvalarının bulunduğu yere uzatır ve bekler; sonra da içeri çekerek üzerine yapışan karıncaları yer.

Karıncayiyenlerin boyu kuyruğu ile birlikte iki metreyi bulur. Göğsü, omuzları siyahtır, bu kısımların çevresi beyaz tüylerle kaplıdır. Uzun sivri bir burnu vardır. Ön ayaklarının pençesi çok kuvvetlidir. Hayvan bu pençeleriyle karınca yuvalarını açar, dağıtır, içindeki karıncaları yer. Serbest halinde yalnız karıncayla beslenir, hayvanat bahçelerinde et, süt, yumurta da yer. Uyurken uzun tüylü kuyruğunu vücuduna siper eder. Ağaçlarda yaşıyan bir cinsi de, avlanırken düşmemek için kuyruğunu dallara dolar.

KARINDANBACAKLILAR

Hayvanlar âleminde yumuşakçaların bir sınıfıdır. Başları, dilleri, dişleri vardır. Karınlarından çıkan etli bir çember biçimi

uzantılariyle hareket ederler. Karındanbacaklıların başlıca örnekleri sümüklüböcekle salyangozdur.

KARIŞIM

İki, ya da daha çok cisimden ortaya çıkan yeni cisme «karışım» denir.

Cicimler, tabiatta, «eleman», «bileşik» «karışım» halinde bulunur. Eleman halindeki cisimlerin bütün atomları aynıdır (Bk. Eleman). Bileşikte iki, ya da daha çok cismin atomları aralarında birleşerek yeni bir atom ortaya çıkarmışlardır. Bileşiğin bütün atomları bu yeni atom yapısındadır. Karışımda ise atomlarda bir değişme olmaz. Karışımı doğuran cisimlerin atomları yapılarını değiştirmezler, bu cisimler yalnız fiziksel olarak karışırlar. Böylece karışım ortaya çıkar.

Madenlerin karışımına «alaşım» da denir (Bk. Alaşım). Madenlerden karışım elde etmek için onları bir arada ergittikten sonra soğutularak katılaştırmak gerekir. Meselâ, bakırla çinkoyu bir arada ergitirsek pirinç, bakırla kalayı bir arada ergitirsek tunç elde ederiz. Demirle karbon karışımı ise bize çeliği verir.

Karışımın fiziksel özellikleri, kendini doğuran elemanların fiziksel özelliklerinden başkadır. Birbirine karıştırılan elemanların oranını değiştirdikçe karışımın özelliği de değişir. Meselâ demirdeki karbon miktarını değiştirerek çeşitli özelliklerde çelikler elde ederiz.

Sıvılarla, gazlarla da karışımlar yapılabilir. Meselâ hava bir karışımdır. İçinde en çok oksijen, azot, az olarak da helyum, argon, neon gazları vardır.

KARİDES

Kabuklulardan küçük bir deniz hayvanıdır. En çok 10 - 15 sm. boyundadır. Vücudu cam gibi saydam bir kabukla örtülüdür. Bu kabuk pişirildikten sonra tatlı bir kırmızı renk alır.

Karides

Karideslerin 10 ayağı vardır. Bunlardan ilk 4 tanesinin ucu çatallı ve sivridir. Bu ayakların önünde iki de el bulunur. 6 boğumlu olan kuyruğunun ucunda ayrı bir boğum halinde karın yüzgeçleri vardır. Bunlar dört yapraktan ibarettir. Karides suda bu yüzgeçlerle yürüdüğü gibi, karada da bunlarla sıçrıyabilir. Ayrıca, ağzının altında 2 çift, kuyruğunun altında da 5 çift ince kanad vardır.

Yumurtalar bu kanadların üstünde durur, burada gelişir. Yavrular da biraz büyüyünceye kadar buradan ayrılmaz. Genel olarak, bütün denizlerde raslanan karidesler bazan nehir ağızlarına kadar gider, hattâ nehir boyunca içerilere kadar girerler.

KARİKATÜR

Bir insanı, bir şeyi, bir olayı alaya alarak, özellikleri aşırı büyültülerek, güldürmek için yapılan resme «karikatür» bu gibi resimleri çizene de «karikatürist» denir. Karikatürün çeşitleri vardır, konusuna göre «siyasi», «içtimai», «portre karikatürü» diye çeşitlenir. Filozof Bergson'a göre insanlar, yalnız insanları ya da insanla ilgili olayları gülünçleştirmeyi düşünmüşlerdir, çünkü insanlar yalnız insanları alaya alırlar.

Karikatür çok eski çağlardan beri biliniyordu. Pompei ve Herkulanum kazılarında bulunan duvar ve vazo resimleri çoğu zaman belli kişileri yermek için yüzlerini değiştirip bozan karikatürler halindedir. Bunlardan da daha eski, Mısırlılar'dan kalma resim - karikatürler bulunmuştur. Baskı makinesi icat edilip de kitaplar, gazeteler yayınlanmaya başlayınca karikatür daha gelişti.

XVIII. yüzyılda yaşamış İngiliz ressamı William Hogarth siyasi karikatürleriyle ün kazandı. Aynı çağda Ispanyol ressamı Goya da, eserlerinde bu özelliğe çok yer verdi. Gazetecilikle karikatürü ilk defa Fransız ressamı Charles Philippon bağdaştırdı, 1831'de «La Caricature» gazetesini kurdu. Ondan sonra Fransa'da «Charivari», İngiltere'de ünlü siyasi mizah dergisi «Punch» bu çığırın çok kısa zamanda gelşmesine yol açtılar. Honoré Daumier (1808-1879), Gavarni takda adiyle karikatürler yapan Paul Chevalier (1801 - 1866), John Leech (1817-1864) o devrin en büyük karikatüristleridir. Bu yüzyılın başlarında Caran d'Ache, köpeklerin Hayırsızadalar'a sürgün edilmesi sırasında (1911) İstanbul'a da gelmiş, bu konuda bir eser vermiş olan Sem, Nadar gibi Fransız ressamları, Thedore Heine, Von Regineck gibi Alman sanatçıları siyasi karikatür alanında ün kazandılar.

Siyasi karikatür, çağımızda da önemini muhafaza etti. Tetsu, Dubout, Hervé, Chaval, Kiraz, Bernard Aldebert gibi Fransız; Mose, Al Cape, Bosc gibi Amerikan karikatüristleri dünyaca tanınmıştır.

Bizde Karikatür

İnsan resmini yasak eden geri düşüncelerden başka, baskı tekniğinin memleketimize geç girişi de bizde karikatür tarzının gelişmesine engel olmuştur. Bizde karikatür 1870'ten sonra görülür. «Hayal», «Çıngıraklı Tatar», «Diyojen» gibi ilk mizah gazetelerinde, «İbret» te bugün çizenleri bilinmiyen, karikatürler görülmüştür. II. Abdülhamit'in istibdadı zaten bu tarzın gelişmesine imkân vermezdi. Bu bakımdan, ancak 1908 inkılâbından sonra gerçek anlamiyle mizah gazeteleri, siyasi karikatürler çıkmaya başladı. II. Meşrutiyet'in ilânından sonra çıkan ilk mizah gazetesi, tek nüsha çıkabilmiş olan «El'Ufrük» tür. Ondan sonra Ali Fuat «Karagöz» ü, şair Eşref «Edep yâhû!» yu, Hüseyin Rahmi Gürpınar «Boşboğaz» ı; Salâh Cimcoz, Celâl Esat (Arseven) ve Cemil (karikatürist Cem) «Kalem» i kurdular. Cem, ilk güzel siyasi karikatürlerini bu gazetede yayınladığı gibi 1910'da «Cem» adiyle bir siyasi karikatür ve mizah dergisi çıkardı. O zamandan beri Cem (1888 - 1950), Ahmet Rıfkı, Cemal Nadir Güler (1902 - 1947), Ramiz Gökçe (1900 - 1953) gibi değerli karikatüristler yetişti.

KARİYE CAMİSİ

İstanbul'da, Bizans devrinden kalma kiliseler arasında camiye çevrilenlerin — Ayasofya'dan sonra — en güzel örneğidir. Edirnekapı Yolu üzerinde, Atikalipaşa Camisi'nden 200 m. kadar ileride, sağdadır. Bugün bir müzedir, Ayasofya Müzesi Müdürlüğüne bağlıdır.

Kariye Camisi'ne bu adın verilmesi, İstanbul'un en yüksek tepelerinden birinde yapılmış olmasına rağmen, çevresine göre biraz çukurda olmasındandır (Arapçada «ka'r» çukur demektir).

Bizans devrinde bir kilise olan bu yapının ilkin kim tarafından yaptırıldığı bilinmiyor. Türkler İstanbul'u alınca kilisenin olduğu gibi korunmasına çalışıldı. II. Bayezit zamanında camiye çevrildi, bir de minare yaptırıldı. Ancak, ibadet yerinde «tasvir» (resim) bulundurmak günah sayıldığı için, mozayikleri bozmaktansa üzerine koruyucu bir tabaka sıva çekmeyi uygun gördüler. Bu sayede mozayikler zamanımıza kadar saklanmış oldu. Cumhuriyet devrinde cami, müzeya çevrildi. Mozayikleri açma işine 1947'de başlandı, beş yıl kadar sürdü. Kariye camisi, mozayiklerinin güzelliğiyle dünyaca tanınmıştır.

KARL V. [Charles - Quint = Şarlken] (1500 - 1558)

Karl V.

Almanya imparatoru olarak V. Karl (saltanatı: 1519-1556), İspanya Kıralı olarak IV. Carlo (1516 - 1556), Holanda - Belçika hükümdarı olarak I. Karl (1516 - 1556) hep aynı şahıstır ki, Fransızlar'ın verdiği «Charles-Quint» (Şarlken = Beşinci Charles) adiyla tanınır.

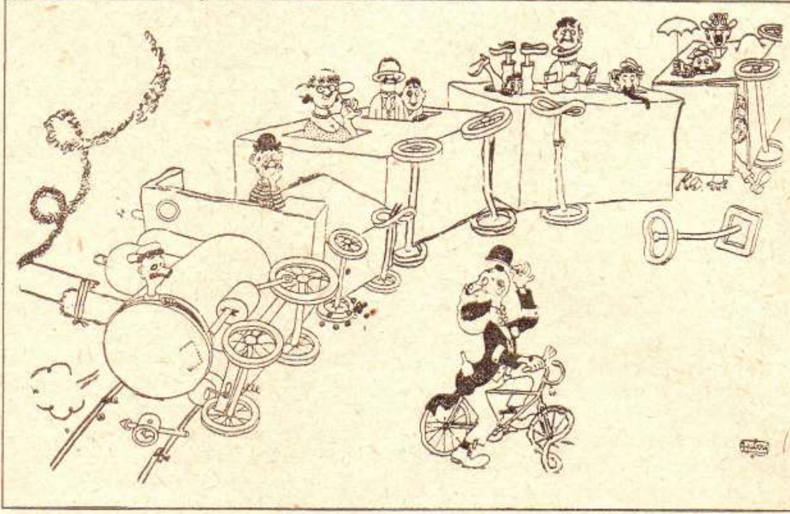
Karl V. talih ve tesadüf sevkiyle, Charlemagne (Şarlman) dan yani IX. yüzyıldan beri, Avrupa'nın görmediği büyüklükte bir devlete sahip olmuştur. Babası Habsburg hanedanından Arşidük Güzel Philippe, annesi Kastilya Kıraliçesi Deli Juana'dır. Belçika'da Gand şehrinde doğdu, özenle büyütüldü. Büyükbabası İmparator Max 1516'da öldü, oğlu Arşidük Güzel Philippe de 1506'da öldüğü için, Karl 16 yaşında muazzam bir mirasın sahibi oluverdi. Aynı yıl içinde annesinin babası olan Kastilya, Aragon, Napoli, Sicilya Kıralı Fernando ölünce, 4 kırallık tacı birden başında birleşti, kısaca «İspanya ve İki Sicilya Kıralı» oldu. Ucsuz bucaksız Amerika sömürgeleri de, İspanya mirasının içinde bulunuyordu.

Karl, 1519'da Imparator seçilince, Alman devletlerinin de en yüksek önderi durumuna geldi. Böylece Fransa ile İngiltere korkunç büyüklükte bir Avrupa devletinin karşısında kalıyorlardı. Fransa Kıralı I. François, bütün gayretlerine rağmen Karl'la başa çıkamadı.

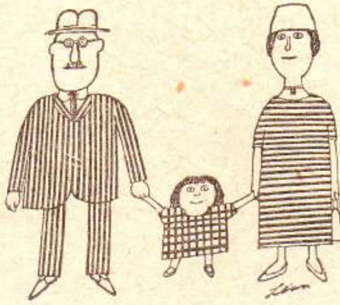
V. Karl'a Karşı Türkiye

Bu sırada Türkiye, Imparator'un karşısında göründü. I. François'nın Kanunî'den resmen yardım istemesi üzerine, esasen bu ka-

BAŞLICA KARİKATÜR ÇEŞİTLERİNDEN ÖRNEKLER

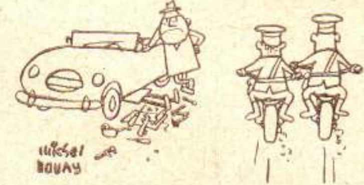

— «Affedersiniz. Geldiğinizi görmedim.»

Yazısız

• Birçok karikatür çeşidi vardır. Bazısının nüktesi sözlerinde, bazısınınki resmindedir. Bununla beraber hem resmi, hem sözü nükteli olan karikatürler de vardır. Eskiden daha çok resimlendirilmiş fıkralar halinde yapılan karikatürler, zamanımızın sanat anlayışına uyarak sadeleşmiştir. Hattâ daha çok «Yazısız» karikatürler yapılmaya başlanmış, bütün ağırlık çizgide toplanmıştır. Burada yazılı, yazısız ve seri karikatürlere birer örnek veriyoruz.

Yazısız

TÜRK KARİKATÜR SANATINDAN ÖRNEKLER

— «Balonu sukuttan (düşmekten) kurtarmak için bir torba ağırlık daha atmak lâzım.» Cem

Meşrutiyet yıllarında (1909) Kalem dergisinde yayınlanan bu karikatür, basının tenkidine uğrıyan bakanların kabineden atıldığını anlatmaktadır.

Cinayetsiz geçen bir günde gazeteci:

— «Havadis!... Yarınki cinayeti yazıyooor!»

Cemal Nadir Güler

— «Gene ispinoz gibi ne düşünüyorsun?»

— «Oğlan beni kafese koydu da ondan!...»

Ramiz Gökçe

dar büyük bir Avrupa devletinin ortaya çıkmasını endişeyle takip eden Kanunî, 1526 seferine çıktı. İmparator'un yakın akrabası olan Macaristan Kıralı II. Layoş'u yenip Macaristan'ı, Transilvanya'yı Türkiye'ye kattı.

Macaristan'ın o zaman sahip olduğu Çekoslovakya (Bohemya) kırallık tacı da, Slovenya, Hırvatistan gibi ülkelerle birlikte şimdi Karl'ın kardeşi Ferdinand'a geçmiş bulunuyordu. Bunun için İmparatorluk bir kat daha güç kazanmış görünüyordu. Yalnız, Kanunî'nin devamlı olarak Almanya'yı, İspanya'yı birkaç cepheden birden vurması üzerine durum, temelinden değişikliğe uğradı. Devamlı Almanya seferlerinden, akınlarından başka, Barbaros'un Akdeniz'de İmparator V. Karl'ı kahredici durumlara düşüren zaferleri, Türkiye'nin Fransa'yı her türlü şekilde desteklemesi büyük Avrupa İmparatorluğu'nun geleceğini kararttı. Kanunî, Fransa'ya Türk donanması göndererek, uzun vadeli borç veya bağış olarak para vererek, Fransız ticaretine imtiyazlar tanıyıp Fransa'yı iktisaden kalkındırarak, Almanya ile savaşmalarında ona ikinci ve üçüncü cepheler açarak yardım ediyordu. Luther'in zuhuru üzerine imparatorlukta mezhep birliği de bozulunca Karl büsbütün ümitsizliğe düştü.

En sonunda, Karl'ın, Türkiye karşısında bir başarı kazanmak şöyle dursun, her yandan feci yenilgelere uğratılması onu tahtından vazgeçirmek zorunda bıraktı. Zaten Türkiye onu hiçbir zaman «imparator» olarak kabul etmemiş, bütün resmî muamele ve yazışmalarda «İspanya Kıralı Karlos» diye anmıştır. Çünkü, Divan-ı Hümayun'a göre, Avrupa'da ancak bir tek imparatorluk bulunabilirdi. Bu da, Roma imparatorluk tacını, Bizans yolundan elde eden Türkiye İmparatoru idi. Padişah, hukukan olduğu gibi fiilen de nasıl Türkiye ve Mısır imparatorluk taçlariyle daha birçok taçları taşıyorsa, aynı şekilde Roma İmparatoru sıfatı da ona aitti. Nitekim Bizans'ın yıkılmasından sonra Fatih, İtalya'da «Roma İmparatoru» olarak anılmış ve kabul edilmişti.

Böylece, V. Karl siyaset alanından elenmiş oluyordu. O sıralarda Türkiye'den sonra dünyanın en güçlü devleti durumunda bulunan İran'daki Safevî Türk İmparatorluğu ile sonu gelmez savaşlar, çekişmeler olmasaydı, Almanya ile İspanya'nın Türkiye'ye karşı koyması hemen hemen imkânsızlaşırdı. Halbuki Safevî hükümdarı Şah Tahmasb Karl'la bağlaşmış, iki yandan gidip gelen elçilerle, Türkiye'ye göz açtırmamak için daimî şekilde çalışmıştır.

V. Karl çekildikten sonra imparatorluktan iki büyük devlet çıktı: Bunlardan birincisi V. Karl'ın oğlu Felipe'ye bıraktığı İspanya kırallığı ki, İtalya'nın, Belçika'nın, Holânda'nın en önemli kısımlariyle Amerika'nın tanınan ülkelerinin en büyük bölümünü de içine alıyordu; Avrupa'nın — Türkiye hariç — en kudretli devletiydi. İkincisi, Karl'ın kardeşi Ferdinand'a bıraktığı Almanya İmparatorluğu ki, Çekoslovakya, Avusturya gibi birçok ülkeleri de kaplıyordu, başkenti Viyana idi.

V. Karl, İspanya'da 2 yıl bir köşeye çekilerek yaşadıktan sonra 58 yaşında öldü. Karşısında Türkiye gibi bir devlet bulunmasaydı, pek muhtemeldir ki, Fransa'yı ortadan kaldıracaktı. Avrupa'da Napoléon devrindeki millî fikirler henüz teşekkül etmekten pek uzak bulunduğu için, bunun sonucunda Avrupa ve dünya tarihinin nasıl bir yola girebileceği kolayca düşünülebilir (Bk. Süleyman I.)

KARLIOVA

Doğu Anadolu Bölgesi'nin Yukarı Murat-Van bölümünde Bingöl iline bağlı bir ilçedir. Topraklarını doğuda Muş'un Varto ve merkez, güneyde Bingöl'ün Solhan, batıda aynı ilin Kiğı, kuzeyde Erzurum'un Çat ve Tekman ilçeleri çevirir. Merkez bucağından başka Göynük adlı bucağı, 39 köyü vardır.

Yüzölçümü: 1.377 km²

Nüfusu: 16.780 (1960 sayımı)

Karlıova ilçesinin toprakları kuzeydoğudaki Bingöl Dağı'nın (3.350 m.) batı, güneydoğudaki Şerafettin dağlarının da batı ve kuzey etekleriyle batıdaki Şeytan Dağları'nı içine alır. Kışlar çok soğuk geçer. Kar uzun zaman yerde kalır. Dağlık alanların bazı kesimleri çalılıklarla, meşeliklerle kaplıdır. Halkın geçimi küçük ölçüde tahıl ekimine, daha çok küçük baş hayvan yetiştirilmesine dayanır. Yağ ve peynir ilçenin başlıca ürünleridir.

Kasaba. — İlçe merkezi Karlıova kasabası Bingöl'e 97 km. uzaklıkta, denizden 1.940 m. yüksekte kurulmuştur. 108 km. lik bir yolla Erzurum'a da bağlıdır. Kış aylarında kar yüzünden çevresiyle bağlantısı hemen hemen kesilir. 3 mahalleden meydana gelen Karlıova kasabasının nüfusu 1.000'i bile bulmaz (1960 sayımına göre 968).

Karlofça Antlaşması

Tarihte Türkler aleyhine imzalanan bu ilk antlaşma, Batı'nın Türkiye karşısında duyduğu aşağılık duygusunu ortadan kaldırıyordu.

KARLOFÇA ANTLAŞMASI, Türkiye ile Almanya, Venedik ve Lehistan arasında 26 ocak 1699'da, Rusya ile de 14 temmuz 1700'de imzalanan antlaşmadır. Bu antlaşmayla, «Felâket Yılları» denilen 1683-99 Savaşı'na son verilmiştir.

Karlofça Antlaşması, tarihimizde Türkler aleyhine olan ilk andlaşmadır, aleyhimize olan bütün antlaşmaların da en ağırlarından biridir. Bu antlaşma, Batı'nın Türkiye karşısında duyduğu aşağılık duygusunu ortadan kaldırmıştır; antlaşma bu bakımdan da çok zararlı olmuştur. Barış görüşmelerinde daima İngiltere ve Holânda büyükelçileri güya tarafsız birer arabulucu rolü oynadılar. Almanya'yı Türkiye savaşından kurtarmak, Fransa'ya saldırtmak için can atan bu sefirler büyük rüşvetlerle birkaç veziri elde edip «statu quo'nun muhafazası» yani düşman işgalinde bulunan yerlerin konferansta Türkiye'ye geçmesi için hiçbir müzakerede bulunulmamasını sağlıyan yazılı vesikalar almışlardı. Türkiye, böyle bir siyasi hatanın zebunu olarak da konferansa katıldı. Türk başmurahhası, sonradan sadrazam olan, Reisülküttap (dış işleri bakanı) Ramî Mehmet Efendi, görüşmelere katılan bütün Avrupalılar'ın da belirttikleri gibi, konferansın en başarılı, en mahir diplomatıydı; buna rağmen, Divan-ı Hümayun'dan daha önce alınmış olan «statu quo» ya dair protokollarla bağlanmıştı. Üstelik, Divan, Ramî Mehmet Ef. ye sulhu ne pahasına olursa olsun sağlaması için durmadan yazı gönderiyordu.

13 aralık 1698 oturumunda Divan'ın verdiği protokolda «alâ-hâlihî» (statu quo) kaydının mutlak olmadığını çok başarılı bir şekilde ileri süren Ramî Mehmet Efendi, Banat eyaletini güçlükle kurtarabildi. Dördü büyük devlet olmak üzere, birçok devletle tek başına 16 yıldan beri büyük bir savaşta olan Türkiye, meselâ Lehistan'ı yenilgiden yenilgiye uğratmışken, Podolya'yı (Güney Lehistan'ı), «Türkiye'ce önemsiz olduğu halde Lehistan'ca hayatî önem taşıdığından dolayı» Lehistan'a bırakmak zorunda kalındı. Bu bölgeden Türk nüfuzunun kalkması, bilindiği gibi, ileride Rusya'nın Lehistan'ı yutmasını kolaylaştırmıştır.

Antlaşmanın Hükümleri

Karlofça Antlaşması'nın özeti şudur:

1. — Almanya İmparatorluğu ile yapılan antlaşmaya göre, Macaristan, Güney Slovakya, Slovenya, Erdel (Transilvanya), Almanya'ya bırakılıyordu . Yalnız Banat (Tımışvar) eyaleti Türkiye'de kalıyordu (bugün Romanya'ya aitse de çoğunluk Macarlar'dadır.) Belgrat'ın kuzeyinde, Macarlar'ın oturduğu Voyvodin eyaleti de Türkiye'ye kalıyordu (bugün Yugoslavya'dadır). Drava, Almanya ile sınır çiziyordu; yani meselâ Novi Sad şehri Almanya'nın, nehrin karşısındaki Petervaradin Türkiye'nin oluyordu. Drina'yı takiben Sava-Una sınır çizmekte devam ediyor, bu arada Baçka bölgesi de Almanya'ya geçiyordu. Sırbistan ile Bosna-Hersek'ten hiçbir arazi bırakılmıyordu. Romanya, Besarabya, Moldavya, Bukovina'nın tamamı da Türkiye'de kalıyordu. Böylece, Türkiye'nin o muhteşem Budin Eyaleti'nden yalnız Semendire Sancağı (Vilâyeti) kalabilmişti.

2. — Venedik Cumhuriyeti ile yapılan antlaşmaya göre, Dubrovnik'e kadar Dalmaçya, yani Hırvatistan'ın Adriyatik kıyı şeridi, Mora Yarımadası ile güneyindeki Çuha Adası, Yunan Denizi'ndeki İyonya Adaları Venedik'e bırakılıyordu. Venedik savaş gemilerinin Türk iç denizi olan Ege'ye girmesi yasaktı.

3. — Lehistan Kırallığı ile yapılan Antlaşmaya göre, Podolya, ayrıca Ukrayna'nın bir bölümü de bu devlete veriliyordu.

4. — Rusya ile yapılan antlaşmaya göre,

Azak Denizi'nin ucundaki Azak ve Rostov şehirleri Rusya'ya bırakılıyordu. Böylece, Karadeniz'i küçük bir uc noktasından gören Rusya, Avrupa siyaset âlemine girmiş oluyordu. Almanya'nın, Lehistan'ın, Venedik'in Türkiye'ye, Rusya'nın da Türkiye'ye tâbi Kırım Hanlığı'na vermekte oldukları vergiler kaldırılıyordu.

Antlaşmadan Sonra

Türkiye, bu antlaşmanın ağır şartlarını bozmak için yeni bir siyaset gütmeye başladı. 1711'de Rusya'yı, 1715'te Venedik'i yenerek bu devletlere Karlofça ile verdiği bütün toprakları geri aldı. Yalnız, Almanya'ya verdiklerini — bütün uğraşmalarına rağmen — bir daha alamadı. Lehistan'a bıraktığı ülkeleri geri almayı düşünmedi; çünkü bundan sonraki siyaseti, büyüyen Rus tehlikesine karşı Lehistan'ı candan desteklemek esası üzerine kuruldu.

Antlaşmanın en ağır maddesi, Macaristan'ın kaybıydı. Bu, Macarlar'a da çok ağır geldi. Birçok Macar milliyetçisi Türkiye'ye gelip sığındı. 1867 bağlaşmasına kadar Almanlık ile Macarlık arasında büyük bir düşmanlık sürüp gitti.

KARLSBAD

Çekoslovakya'nın, şifalı sulariyle tanınmış yazlık şehridir. Çekler Karlovy Vary derler. Karlsbad, eskiden bir eyalet olan Bohemya'da, Prag'ın 110 km. kuzeybatısında, Almanya sınırına yakın bir yerdedir. Bugün nüfusu 30.000'in üstündedir. Şifalı sularından dolayı her yıl Karlsbad'a yabancı ülkelerden binlerce ziyaretçi gelir. Bu sulardan hem içmek için, hem de banyolarda faydalanılır. Şehirde bulunan 19 su kaynağından en ünlüsü, 74 derece ısısı olan Sprudel Suyu'dur.

Karlsbad'da, aynı zamanda, civarındaki dağlarda bulunan kömür ve kaolin yataklarından dolayı endüstri faaliyetleri de gelişmiştir. Şehirde cam eşya, porselen ve seramik fabrikaları vardır.

Karlsbad II. Dünya Savaşı'ndan önce Almanlar tarafından işgal edilmiş, 1945'te, savaş sona erinceye kadar Almanya idaresinde kalmıştır.

KARLUKLAR (Bk. TÜRKLER)

KARNABAHAR

Karnabahar

Yaprakları lâhana yapraklarına benziyen, sebze olarak kullanılan bir bitkidir. «Karnabit» de denir. İkiçeneklilerin turpgiller familyasındandır. Sindirimi biraz zor olmakla beraber lezzetli bir sebzedir. Çiçekleriyle çiçek sapları pişirilerek yemek yapılır. Birçok yerlerde sapları, yaprakları ineklere yedirilir.

Karnabaharın yetiştirilmesi, tohumdan serpmeyle ekilerek yapılır. Yetişen fideler gelişince tarhlara aktarılır. Çiçekleri etlenince, tohuma kaçmaması için, kesilir.

KARNAK

Mısır'da, Nil nehri kıyısında bir kasabadır. Tarihî Tep şehrinin bir kısmı bu kasaba sınırları içindedir. Firavunlar devrinden kalma birçok değerli eserden dolayı buranın tarihî bakımdan büyük önemi vardır. Bu arada, tanrı Amon için yapılmış olan tapınaklar, büyük bir önem taşır.

Büyük Karnak Tapınağı'nın 18. sülâle devrinde tamamlandığı sanılıyor. Dinî konuda mimarlık eserlerin en güzellerinden biri olan Karnak tapınakları geniş bir alanı kaplar. Karnak'ta büyük Amon Tapınağı'ndan başka Amon'un karısı ve kızı için yapılmış daha küçük boyda iki tapınak daha vardır. Karnak Tapınağı, firavunlar devrinde Mısır'ın en büyük kutsal binalarından biriydi. Bu tapınağı ilk olarak firavun III. Amontohep'in yaptırmaya başladığı sanılıyor. Karnak tapınaklarının yapılması, onarılması Ptolemaios devrine kadar sürmüştür.

Karnak tapınakları, büyük sütunları, çeşitli devirlerde yapılmış anıtlariyle ün salmıştır. Bu tapınaklarda pencere boşlukları pek çoktu. Bundan dolayı bu tapınaklara «pencere» anlamına gelen «Karnak» adı konmuştur.

KARNAVAL

Hıristiyanlar arasında gelenek olan bir şenliktir. «Karnaval» kelimesi Lâtince «carnem levare» (eti ortadan kaldırma) sözlerinden gelir, Hıristiyanların etli yemek yemedikleri Büyük Perhiz'in başlangıcını gösterir.

Avrupa şehirlerinde yılın belirli zamanlarında karnavallar tertiplenir. Bu karnavallarda meşhur kimselerin karikatürize edilmiş maskeleri yapılır. Burada bir karnavalda McMillan, Kruşçef ve Eisenhower'in maskelerini takmış karnavalcılar görülüyor.

Karnaval eğlencelerinin tarihi pek eskidir. Bazı tarihçilere göre karnavalların kaynağı Eski Roma imparatorluğudur. Romalılar, eğlencelerine düşkün insanlardı. Yılın belirli günlerinde büyük ziyafetler, eğlenceler düzenlerlerdi. Karnavalların da bu eğlencelerin bir devamı olduğu sanılıyor. Yalnız, bugünkü anlamiyle Karnaval, Hıristiyanlıkla başlamıştır. Karnavalların başlangıç günleri milletlere, hattâ şehirlere göre değişir. Meselâ Münih'te karnaval (Fasching) 6 ocakta başlar, Köln'de karnavalın başlama tarihi 11 kasımdır.

Bugün karnavallar eski dinî hüviyetlerini kısmen kaybetmiş, birer gelenek halini almıştır. Karnaval eğlenceleri her milletin zevkine göre değişir. Şenlikler, genel olarak, üzerleri süslü arabaların, çeşitli kıyafetlere bürünmüş halkın geçit töreniyle başlar. Şehrin birçok yerlerinde kurulan eğlence parkları, sokak ortalarında yapılan danslar, eğlenceler, karnavala renk verir. Karnavallarda herkes istediği gibi eğlenmekte serbesttir.

KAROLENJLER

Fransa'nın üç krallık hanedanından ikincisi, Avrupa tarihinin en ünlü hanedanlarından biridir. 207 yıl (751 — 887 + 893 — 923 + 936 — 987) Fransa krallık tacını, 89 yıl (800 — 887 + 899 — 901) Almanya imparatorluk tacını taşımışlardır.

Hanedanın atası I. Pépin'dir. Landen kontu olan Pépin 623'ten 632'ye kadar «saray nazırı» sıfatiyle Merovenj hanedanına (Fransa krallarına) tam mânasiyle tahakküm etti. Yerine oğulları Anségise (632-683), sonra Grimoald (683-656), 31 yıllık bir aradan sonra Anségise'in oğlu II. Pépin (687 - 714), bunun oğulları Grimoald (714) ile Charles Martel (714 - 741), saray nazırı sıfatiyle Fransa diktatörü oldular; Merovenj kralları, birer gölge haline düştü. Charles Martel, 732'de Araplar'ı Poitiers'de durdurdu (Bk. Charles Martel). Bu zafer, Karolenj hanedanına büyük bir şeref sağladı. Yerine geçen oğlu Kısa Pépin, 751'e kadar saray nazırı oldu. Bu tarihte kendini Fransa kıralı ilân etti, 768'e kadar saltanat sürdü.

Kısa Pépin'in yerine Ortaçağlar Avrupası'nın en ünlü hükümdarı olan Charlemagne geçti (768 - 814). 800'de Roma'da «Batı İmparatorluğu» nu kurdu, Avrupa'da tek olan imparatorluk tacı çiftleşti (Bk. Charlemagne). Charlemagne ile ortak-kıral olan kardeşi Carloman 3 yıl sonra öldü.

1005 yılında Karolenjler'in son mümessili Othon, Lorraine dukası olarak öldü. Birçok Avrupa hanedanlarında (meselâ II. Elizabeth'te) ana tarafından Karolenj kanı vardır.

KAROLİN ADALARI

Okyanusya'nın kuzeybatısında bir takımadadır. Pek geniş bir alana dağılmış olan bu adalar, bugün A. B. D.'ne aittir. Kuzeyindeki Mariana ve Guam, doğusundaki Marshall, batısındaki Palau ve Yap adaları da A. B. D. nindir.

Yüzölçümü: 157 km²

Nüfusu: 24.000

Karolin Adaları, Yeni Guinea (Gine) nin

kuzeyinde, Filipinler'in doğusunda, Japonya'nın hayli güneyindedir. Bu durumu ile önemli bir deniz ve hava üssü olmaya elverişlidir. Mariana, Marshall, Palau, Yap, Ponape, Truk, Saipan adaları gibi İspanya'dan Japonya'ya, Japonya'dan da İkinci Dünya Savaşı'nda A. B. D.'ne geçen Karolin Adaları'nda 6.000 Japon, 1.000'er İngiliz, Amerikalı, İspanyol ve Filipinli Malay vardır. Halkın 14.000'i Mikronezya topluluğundan yerlilerdir. Karolinler, Marianalar'dan sonra bu topluluğun en kalabalık adalarıdır. A. B .D. idaresindeki Mikronezya Adaları'nın toplamı 2.232 km^2, nüfusu 163.000 kadardır. Karolinler'de nüfus yoğunluğu en yüksek sayıyı bulur (km^2 ye 151 kişi).

KAROSERİ (Bk. OTOMOBİL)

KARPAT DAĞLARI

Orta Avrupa Dağları'nın doğu koludur. Uzunluğu 1.200 km. yi geçer. Çekoslovakya'da Bratislava'dan başlar, büyük bir yay çizerek Romanya'da Tuna üzerindeki Orsova'da son bulur. Karpat Dağları'nın en yüksek yeri olan Gerlsdorfspitze (Gerlachovka) Tepesi ancak 2.663 m. yüksekliğindedir. Batı Karpatlar'daki bu tepeden başka, Doğu Karpatlar'da yüksekliği 2.500 m. yi geçen birkaç tepe vardır.

Karpat Dağları'nda zengin maden, kömür, tuz yatakları vardır. Dağların alçak yamaçlarını kaplıyan ormanlardan bol kereste elde edilir. Ormanlık bölgelerde kurt, vaşak, ayılar yaşar. Dağların vâdilerindeki verimli topraklarda birçok çiftlik vardır. Karpat Dağları bölgesinde yaşıyanlar hayvancılık, madencilik, çiftçilik ve kerestecilikle geçinirler.

KARPİT

Kalsiyumla karbonun CaC_2 formülündeki oranda birleşmesinden doğan bir bileşiktir. Kimyada «kalsiyum karbür» adı verilir. Renksiz, kokusuz bir cisimdir. Üzerine su değince asetilen gazı çıkar. Asetilen gazı fena kokuludur. Çünkü kalsiyum karbür arasında çok az kalsiyum fosfor vardır, su etkisinde asetilen gazının yanında fosfin gazi da çıkar.

Karpit elde etmede 64 gr. kalsiyum karbür için 112 kalori gerekir ki bu da elektrik arkı yardımiyle sağlanır. 10 kısım yanmış kireç 7 kısım kok kömürü ile karıştırılır, her bir elektroda 65 - 90 volt gerilim uygulıyarak karpit elde edilir. Büyük fırınlarda 50.000 amperlik bir akım gerekir ki bu da elektrik enerjisinin çok ucuz olduğu yerlerde yapılabilir.

Karpit, asetilen gazı çıkarmada, ayrıca aydınlatmada kullanılır. Bazı satıcıların geceleyin açık havada yaktıkları lâmba karpitten elde edilen asetilen gazıdır, buna «karpit lâmbası» denir.

KARPUZ

Daha çok Akdeniz Bölgesi ülkelerinde yetişen bir bitkidir. İkiçeneklilerin kabakgiller familyasındandır. Alaca yeşil, sert kabuklu, iri meyvalar verir. «karpuz» dediğimiz bu meyvanın içi kırmızıdır, siyah çekirdekleri vardır. Bazı cinslerinin içi sarıdır.

Karpuz milli, serin, derin topraklardan hoşlanır, nehir yatakları gibi yerlerde daha iyi gelişir. Kuş gübresi verilerek daha iyi ürün alınabilir.

Bir karpuz dalı ve meyvası.

Yurdumuzda iyi cins karpuzlar yetişir. Başlıcaları şunlardır:

Tekirdağ karpuzu. — İnce kabuklu, kırmızı etli, tatlı, küçük boy bir karpuzdur.

Yenidünya karpuzu. — Bursa civarında yetişir. Gevrek, çok tatlı, bir karpuzdur. 9-10 kilo ağırlığında olanları vardır.

Diyarbakır karpuzu. — 30 - 40 kilo ağırlığında büyük bir karpuz çeşididir. Alacalı kalın kabukları, kırmızı eti, kırmızı çekirdekleri vardır. Dicle civarında yetişir. Ötekiler kadar lezzetli değilse de büyük olması bakımından meşhurdur. Ortasından kesilip içi boşaltılan kabukların içine binen çocuklar Dicle'de gezebilirler.

Karpuz meyva olarak yendiği gibi, keleklerinden de turşu yapılır. Ufak bir cins karpuza «cimcime» denir.

Doğu Anadolu'da Önemli Bir Sınır Kapımız: KARS

KARS, Doğu Anadolu Bölgesi'nin Erzurum - Kars bölümünde bir ilimizdir. Kuzeyden ve doğudan Sovyetler Birliği ile çevrilmiştir. Güneyinde Ağrı ili, batısında Artvin ve Erzurum illeri bulunur. İlçeleri şunlardır: Merkez, Aralık, Ardahan, Arpaçay, Çıldır, Digor, Göle, Hanak, Iğdır, Kağızman, Posof, Sarıkamış, Selim, Susuz, Tuzluca. Bunlara bağlı 29 bucağı 769 köyü vardır.

Yüzölçümü: 18.557 km^2

Nüfusu: 544.713 (1960 sayımı)

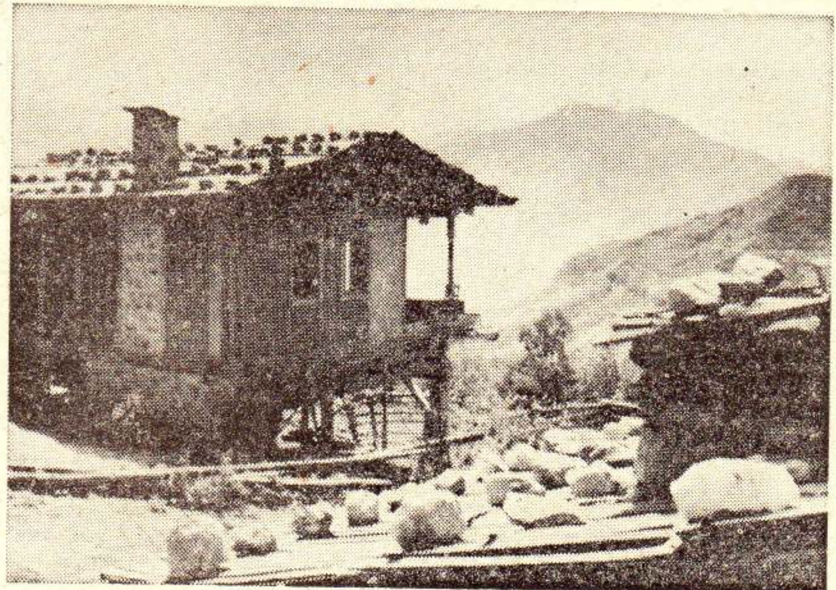
Nüfus yoğunluğu: Km^2 ye 29 kişi

Kars ilinin kuzey kesimleri nispeten az engebeli yayla görünüşündedir. Volkanik tabanlı olan bu yayla kısmına Ardahan (Göle) Yaylası denir. Bu vâdilerle düzlüklerin yakınında derin boğazlara da raslanır. İlin güney kesimleri Aras nehri boyundaki ovaları, bu ovaları kuzeyden ve güneyden çeviren dağları kaplar. En önemli dağlar Aras güneyindeki Aşağıdağ ile piramit biçimindeki Perli Dağı'dır.

İklim. — Kars ilinin şiddetli karasal bir iklimi vardır. Kışlar çok soğuk, çok süreklidir. Kars şehrinde ocak ayı ortalaması —12° dir.

Yazlar kısa ve serindir. En az yağışlı mevsim kış, en çok yağışlı mevsim yazdır. Daha alçak oluşu yüzünden, Iğdır'da hüküm süren iklim ilin öteki kesimlerinden farklıdır. Burada yazlar sıcak geçer, kışlar çok soğuk değildir. En az yağışlı mevsim yazdır.

Bitki örtüsü. — Kuzeydeki yaylalarda doğal bitki örtüsü yaz sonuna kadar yeşilliklerini koruyabilen çayırlardır. Kars ili orman örtüsü bakımından fakirdir. Yalnız Sarıkamış çevresinde ormanlar vardır. Bu ormanlar bir yandan 2.700 m. ye kadar yükselen, öte yan-

Kars'ta ekonomik hayat tarımla hayvancılığa dayanır. Geniş otlaklar büyükbaş hayvancılığın gelişmesine yardım etmiş, böylece süt ve et sanayii gelişmiştir. Fotoğrafta Kars'la Artvin arasında bir köy evi görülüyor.

dan, Aras vâdisi kenarında 2.100 - 2.000 m. ye kadar inen, hemen tamamiyle sarıçam türünden meydana gelen güzel bir ağaç topluluğudur.

Ekonomi. — Kars ilinde ekonomik hayat tarımla hayvancılığa dayanır. Tahıl türleri içinde en çok ekileni buğday olmakla beraber, yetişme devresi daha kısa olan arpa da bu ilin yüksek yaylalarında önem kazanır. Kış sebzesi olarak lâhana, şalgam yetiştirilir. Kars ilinde kısa bir mesafe içinde, iklimle birlikte tarımsal görünüş de değişikliğe uğrar: Kars şehri çevresinde meyva yetişmediği halde, gömük Aras vâdisinde, Kağızman'da çeşitli meyvalar yetişir, daha doğuda Iğdır ovasında pamuk ekilir.

Kars Şehri

İl merkezi Kars şehri, ovanın kenarında Kars Çayı vâdisi tarafından ovadan ayrılmış bir tepe üzerinde kurulmuştur. Erzurum'a 223 km. uzaklıktadır. Şehirde biri eski, biri yeni olmak üzere iki kısım kolayca ayırdedilir.

Şehrin eski kısmı, Kars Çayı'nın gömük vâdisi kenarındadır. Bu kısmın esas çekirdeği doğu - batı doğrultusunda uzanan, eski Kars Kalesinin içinde yer alan Kaleiçi mahallesidir. Doğuda Bayrampaşa Kapısı ile aynı adı taşıyan eski bir mahalleye açılır. Batıda ise Kars Çayı'nı aşan Taşköprü yanında Sukapısı bulunur ki, bunun da eşiğinde aynı adı taşıyan eski bir mahalle vardır. Eski Kars güneyde Ortakapı ile Yeni Kars'la birleşir.

Şehir bugünkü şeklini 1878'de bir imâr plânının tatbik edilmesiyle almıştır. Bu tarihten sonra şehir, güneye doğru ova üzerinde genişlemiş, bayındırlaşmış, hattâ modern binalarla süslenmiştir. Eski kısım dar, eğri büğrü sokaklar boyunca gelişi güzel serpilmiş bakımsız bir ev topluluğu halindedir. Yeni şehir ise birbirini dik olarak kesen 8 kadar ana caddeyle bunlara dik sokakların kesişmesinden meydana gelen düzgün dörtgen biçimi yerleşme alanlarından meydana gelmiştir.

Nüfusu son yıllarda 30.000'i aşan (1960 sayımına göre 32.046) Kars'ın 10 mahallesi vardır. Bunlardan Kaleiçi, Bayrampaşa, Sukapı tamamiyle eski mahallelerdir. Ortakapı, Yusufpaşa, Dereiçi, Hafızpaşa yeni mahalleler arasındadır. Bülbül mahallesi ise daha yenidir.

Resmî binalar şehrin en önemli caddesi olan Karadağ ve Ordu caddelerinin birleştiği alanda toplanmıştır. Un Fabrikası, değirmenler Kars Çayı kısmında kurulmuştur. Süttozu Fabrikası şehrin güneyinde demiryoluna çok yakın bir yerdedir.

Tarihte Kars

Kars'ın çok eski bir tarihi vardır. İlkçağ tarihçilerinin eserlerinde burası Khorzena, Khorsa diye geçer. 1064'te Kars'ı alan Selçuklular şehri onardılar.

Kars, XIII. yüzyılda Moğollar'ın eline geçti. Kanunî devrinde Safeviler'den Türkiye'ye geçti. Askerî mevkii bakımından, Türkler'le Iranlılar arasındaki savaşlarda zaman zaman elden ele geçen Kars, I. Ahmet devrinde yeniden onarıldı. Böylece 1819'da 10.000 evlik, 60.000 nüfuslu bir şehir haline geldi ve bir ara eyalet merkezi oldu. Bundan sonra Rus istilâsına uğrıyan Kars, 1828, 1855, 1878'de olmak üzere, üç kere Ruslar'ın eline geçti. Bu savaşlarda Kars'ın gösterdiği direnç, Türk askerinin yarattığı mucizeler tarihimizin en şanlı sayfaları arasına geçmiştir. 1878'den 1918'e kadar 40 yıl Rus işgali altında kalan Kars, 1918 Gümrü Antlaşması ile anayurda kavuştuysa da, Büyük Savaş'tan sonra Ardahan, Artvin, Batum'la birlikte Kars'da Ermeniler'le Gürcüler'e bırakıldı. Yalnız, Karslılar, bu karara karşı koyarak, yer yer Ermeniler'le, Gürcüler'le savaştılar, 1920'de, Kâzım Karabekir Paşa tarafından alındı. 16 mayıs 1921 Moskova, 13 ekim 1921 Kars antlaşmalariyle, Kars Türk sınırları içine alındı.

KARS KALESİ. — XII. yüzyılın yarılarında Saltuk beylerinden İzzettin Han tarafından yaptırılmıştır. Çeşitli eller değiştiren kale Yavuz Sultan Selim zamanında bir yıkıntı haline gelmişti. Kanunî Sultan Süleyman kaleyi 1548'de tamir ettirdi. Safevî taarruzunda kale yeniden yıkıldı. III. Murat kaleyi yeni baştan yaptırdı. Bundan sonra da yüzyıllar boyunca çeşitli hücumlara uğradı, birçok defalar tamir gördü. Tarihi boyunca çok şiddetli savaşlara sahne olan Kars Kalesi mücessem bir kahramanlık destanı gibidir.

İl merkezinin kuzeyindeki bir tepede bulunan kale iç ve dış olmak üzere iki kısımdan ibarettir. Bugün yıkıntı halindeki dışkalenin çevresi 27 km. idi. İç ve dış kalelerde 2.000'den fazla mazgal, 220 tane burç ve kule vardı. XVIII. yüzyılda kalenin içinde 3.000 ev, 47 cami ve mescit, birçok dükkân bulunuyordu.

Bibliyografya. — Bu konudaki başlıca eserler:

Millî Mücadelede Kars (Kırzıoğlu Fahrettin, 1960); Kars, (O. Yalçın, 1960); Kars Tarihi (Kırzıoğlu Fahrettin, 1953); Kars'ın Tarihöncesi Hakkında Kısa Rapor (İ. Kılıç, 1943); Kars: Coğrafya, Tarih, Ekonomi (T. Toker, 1939).

KARŞIYAKA

Ege Bölgesi'nin Ege bölümünde İzmir iline bağlı bir ilçedir. Doğuda Bornova, kuzeyde Menemen ilçeleriyle çevrilmiştir. Güneyini İzmir Körfezi kuşatır. Tek bucaktan ibaret olan ilçenin 7 köyü vardır.

Yüzölçümü: 110 km^2

Nüfusu: 76.737 (1960 sayımı)

Karşıyaka ilçesinin toprakları İzmir Körfezinin kuzeyini çevreliyen 1.075 m. yüksekliğindeki Yamanlar Dağı'nın tatlı eğimli yamaç ve etekleriyle, kıyıdaki küçük bir alûvyonlu ovayı kaplar.

Karşıyaka, ilçe merkezi İzmir'in en önemli semtlerinden biridir. İzmir Körfezi'nin kuzey kıyısında bir şerit halinde uzanır. İzmir-Manisa demiryolu üzerinde istasyonu vardır. Karşıyaka eskiden beri İzmir'in bir yazlığı durumunda olmakla beraber, gittikçe gelişerek büyük bir şehir halini almıştır. Kıyı boyunca uzanan geniş caddesi üzerindeki gazinolar yaz aylarında İzmirliler tarafından çok rağbet görür.

Karşıyaka'nın evleri çoğunlukla bahçe ortasındadır. Şehrin düzgün çarşıları, mağazaları bulunduğu gibi küçük tersaneler, akaryakıt şirketlerine ait tesisler, bazı fabrikalar da bulunur. Nüfusu 70.000'e yaklaşmıştır (1960 sayımına göre: 69.489).

KARTACA

İlkçağ'da büyük önemi olmuş bir Kuzey Afrika şehrinin ve aynı adla anılan büyük ticari imparatorluğun başkentidir.

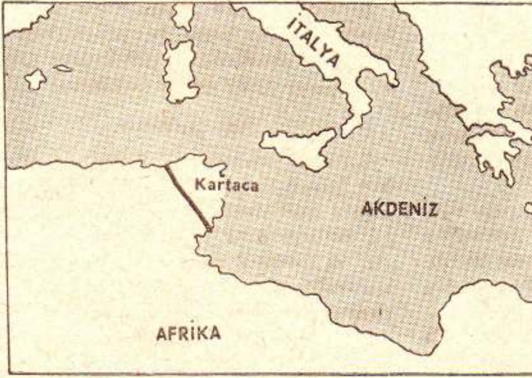
Bugünkü Tunus şehri yakınlarında bulunan Kartaca şehrini Fenikeliler kurdu. Efsaneye göre M. Ö. 813'te Sayda şehrinde, Sur'a karşı gizli bir ayaklanma hazırlanmıştı. Elissa adında bir kadın, bu ayaklanmanın elebaşısıydı. Ancak, olay önceden haber alındı. Elissa da kendisiyle birlikte olanları alıp, gizlice, gemilerle denize açıldı. Batıya doğru yöneldiler, ilk rasladıkları Afrika kıyısına çıktılar. Burası, denize uzanmış bir dil üzerinde, yemyeşil bir yerdi. Burada bir şehir kurmak için Elissa, Kambe hükümdarından «bir öküz derisi kadar» toprak diledi. Sonra, bir öküz derisini kıl inceliğinde çepeçevre keserek upuzun bir ip meydana getirdi, bu ipin çevresince arazi onun oldu. Şehri oraya kurdular, «Kart-Hataç» (Yeni Şehir) adını koydular.

Kartaca'nın toprakları hem ekime çok elverişliydi, hem de deniz ticareti yolunun üzerindeydi. Bundan dolayı gelişme çok çabuk oldu. İlkin, Afrikalılar'a, Berberîler'e, Yunanlılar'a vergi ödüyorlardı. Sonradan, kısa zamanda, onlardan haraç alır hale geldiler. Sayda ve Sur gibi büyük Fenike şehirleri battığı sırada Kartaca, yayılma çağına giriyordu.

Bir Kartaca parasının iki yüzü

Kartacalılar, kendi buluşları olan, üç sıra kürekten daha çok kürekli ticaret ve savaş gemileriyle Kuzey Afrika kıyılarını, İspanya'yı, Güney Fransa'yı ele geçirdiler. Roma, Akdeniz'in doğusuna doğru yayılırken onlar da batıyı tuttular. İlk zamanlar kendileri gibi yayılma dâvası güden Roma'yla iyi geçindilerse de sonunda menfaatler çarpıştı, Kartaca'yla Roma arasında uzun savaşlar başladı. Bunlara Pön Savaşları denir (Bk. Pön Savaşları). Bu savaşlar M. Ö. 240 yılında başladı, kısa barış aralariyle 118 yıl sürdü. En sonunda Hannibal, 50.000 kişilik Roma ordusunu bozguna uğrattı, 16 yıl, kuzey İtalya'yı elinde tuttuysa da, merkezden çok uzaklaşmıştı, sonunda çekilmek zorunda kaldı (Bk. Hannibal). Ondan sonra üstünlük Romalılar'a geçti. Romalılar, Kartaca şehrini karaya bağlıyan dar kıstağı tuttular, şehrin karayla bağlantısını kestiler. Kartaca ahalisi açlık yüzünden leş yedi. Askerler'in yay kirişleri eskidikçe, kadınlar saçlarını kesip bükerek kiriş yaptılar. Bütün bu fedakârlıklar şehri kurtaramadı. Birinci sur düştükten sonra kanlı sokak savaşları günlerce sürdü. Romalılar şehri tamamiyle ele geçirdikten sonra bütün Kartacalılar'ı kestiler. Şehrin

izi kalmasın diye, toprağı sabanla sürdüler. Böylece ünlü Kartaca, tarihten silindi.

Kartaca, aristokrasiye dayanan bir monarşiyle idare edilirdi. İki hükümdarla 28 senatörden kurulu bir İhtiyarlar Meclisi, bir de bunun üstünde Yüz Onlar Meclisi vardı. Yüz Onlar hükümdarları, komutanları, İhtiyarlar Meclisi'ni yargılıyabilirdi. Ahalı bunları her yıl doğrudan doğruya seçerdi. Kartaca ordusunda yalnız komutanlar Kartacalıydı. Kalanlar ücretli yabancı askerlerdi. Hepsi geldikleri bölgelerin dilini konuşurlar, kendi kıyafetlerini giyerler, özel silâhlariyle dövüşürlerdi.

Kartaca, sanatta, dinde, öbür bilgilerde Fenike'nin bir devamıydı. Romalılar, Caesar devrinde şehrin eski yeri üzerinde yeni bir şehir kurdular. Burası da Romalılar zamanında işlek bir ticaret şehri oldu. V - VI. yüzyıllarda Vandallar'ın başkenti olan Kartaca, sonra Bizanslılar'a, VII. yüzyılda Araplar'a geçti. Bugün eski Kartaca'dan ancak Romalılar devrinden kalma bazı yıkıntılara raslanır.

KARTAL

Yırtıcı bir kuştur. En iri, en kuvvetli kuşlardandır, aynı zamanda iyi uçuculuğu ile tanınmıştır. Yuvalarını sarp kayalık yamaçlarda yapar, küçük kuşlar, tavşan, tilki, kuzu, oğlak, yılan, balık gibi hayvanlarla beslenirler. Kartalın gözleri yuvarlak, bakışları keskindir. Boynu kısadır. Kenarları keskin olan gagasının ucu aşağıya doğru kıvrıktır. Bacakları kısa, pençeleri çok kuvvetlidir. Kartalın cüssece birbirinden farklı birçok çeşitleri vardır. Yurdumuzda yaşıyan başlıca kartal çeşitleri şunlardır:

Altın kartal (kaya kartalı). — Afrika, Asya, Avrupa ve Amerika'nın birçok bölgelerinde yaşar. Ağırlığı 3,5 - 4,5 kilo arasındadır. Ense tüyleri açık sarımtırak boz, sırt tüyleri parlak kahverengidir. Karnının rengi daha açıktır, sarı-kahverengi beneklidir. Kuyrukta 2 - 3 tane renkli şerit vardır. Yüksek dağlarda, kayalık yerlerde yaşar. Kartalların en tanınmışı, en yırtıcısıdır.

Şah kartal. — Afrika, Avrupa ve Asya'nın bazı kesimlerinde yaşar. Altın kartaldan daha küçükse de daha kaba yapılıdır. Sırtı, karnı koyu kahverengidir, omuzunda beyaz tüyler bulunur. Kuyruğu açık boz - kahverengidir, üstünde koyu kahverengi şeritler vardır. Bu kartal dağlarda bulunmaz, daha çok ormanlarda, bozkırlarda yaşar.

Beyaz kuyruklu kartal. — Kartalların en büyüğüdür. Erkeğinin ağırlığı 4 kilo kadardır, dişisi de 5 - 6 kiloyu bulur. İki kanad ucu arasındaki açıklık 2,5 metreye yakındır. Vücut tüyleri koyu kahverengi, boyunları krem rengidir. Yaşlarına göre tüylerinin rengi değişir. Yaşlıların kuyruğu beyazdır. Deniz, göl ve nehir kıyılarında yaşarlar. Başlıca besinleri balıktır. Ayrıca memeli hayvanları, kuşları da yerler.

Yılan kartalı. — Ağırlığı 2 kilo kadardır. Karnının, kanatlarının altı beyaz, sırtı kahverengidir. Yılanla beslendiği için bu adla anılır. Yılanların bol olduğu ormanlarda yaşar. Zehirli, zehirsiz, bütün yılanları yakalıyarak yer. Yakaladığı yılanları yavrularına

Kartal, yuvasını sarp kayalarda yapar. Kuvvetli gözleriyle çok uzaklardaki avlarını kolayca görür.

diri diri götürür. Yılan sokarsa zehiri kartalı öldürür; yalnız, kartal, hayvanı ya başından, ya boynundan yakalıyarak, kendini korumasını bilir.

Bunların dışında Türkiye'de yaşıyan kartallar, «büyük bağırgan kartal», «küçük bağırgan kartal», «cüce kartal» dır.

Kartallar kartalgiller familyasındandır. Dişileri ilkbahar başlangıcında 2 - 3 yumurta yumurtlıyarak kuluçkaya yatar. 23 gün sonra yumurtadan çıkan yavru kartallar beyaz tüylüdür.

Kartalgiller. — Yırtıcı kuşlar takımından büyük bir familyadır. Hemen hemen bütün kıtalarda yaşarlar. Kartaldan başka, atmaca, doğan, şahin, çaylak, kerkenez de kartalgillerdendir.

KARTAL

Marmara Bölgesi'nin Kocaeli - Çatalca bölümünde İstanbul iline bağlı bir ilçedir. Topraklarını doğuda Kocaeli'nin Gebze, batıda İstanbul'un Kadıköy, kuzeyde aynı ilin Beykoz ilçeleri çevirir. Merkez bucağından başka Samandıra adlı bir bucağı, 23 köyü vardır.

Yüzölçümü: 397 km²

Nüfusu: 68.875 (1960 sayımı)

Kartal ilçesi Marmara Denizi kıyılarında hafif tepelik bir alanı kaplar. Balıklı, Ayazma, Kireçhane dereleri bu alanı parçalar. İlçenin iklimi İstanbul ilinin öteki kesimlerindeki iklimden farksızdır. Akdeniz bitki örtüsü başta gelir. Her yanda zeytin ağaçları göze çarpar. Bodur meşe, süpürge çalısı, funda, katırtırnağı, kocayemiş, defne gibi sert toprak bitkilerine raslanır. İlçede en önemli ekonomik faaliyet sebzeciliktir. İstanbul gibi büyük bir şehrin yakınlığı sebzeciliği geliştirmiştir.

Kasaba. — İlçe merkezi Kartal kasabası demiryolu ile Haydarpaşa'dan 20 km. uzaklıktadır. Nüfusu 10.750'dir (1960 sayımı). Yerleşme geniş bir alana yayılmıştır. Maltepe'den Kartal'a girerken Cevizli adı verilen semt görülür. Burada yerleşme, Drakostepe'nin doğu ve güney eteklerinde, demiryolu ile Bağdat Caddesi'nin kuzey tarafındadır.

Demiryolu ile kıyı arasındaki alanda yerleşme yenidir. Demiryolu ile Bağdat Caddesi'nin kuzeyindeki alanda ise yerleşme kuzeye doğru yayılmaktadır. Kartal'ın çekirdeği olan kesimden doğuya doğru gidildikçe evler aza-

İMPARATORLUK ALÂMETİ SAYILAN BİR KUŞ

Kartal birçok milletlerde alâmet olarak kullanılmıştır. Çok zaman kanadları açık, başı yana dönük, ya da iki başlı olarak temsil edilirdi. Eski Roma ordularında, gönderlerin ucuna gümüşten, tunçtan bir kartal geçirilirdi. Bizans imparatorları, iki başlı kartalı kendilerine imparatorluk alâmeti olarak almışlardı. XV. yüzyılda Rus çarları kartalı alâmet saydılar. Avusturya ve Alman imparatorları da, bayraklarında bu kuşun siyah resmini bulundurdular, miğferlerin tepesine (hassa alaylarında) küçük bir kartal kondurdular.

Selçuklu Devleti'nin taşa oyulmuş çifte kartal şeklindeki arması.

Kartal resmi, dünyaya Asya'dan yayılmıştır. Hititler çağında, taş kabartmalarda kartal şekline çok raslanıyordu. Bunun sebebi, şamanlık ve totem diniyle ilgili inançlardı. Kartal tabiat gücünü belirten sayılı hayvanlardan biriydi. Anadolu Selçukluları'nda da bu gelenek devam etmiştir. Birçok yapıların, hattâ camilerin dış duvarlarına, kabartma bir süs olarak işlenmiştir. Son zamanlarda Türkkuşu, kendisine alâmet olarak Selçuk kartalını seçmiştir. Kakmacılıkta, daha başka süsleme şekillerinde de kartala raslanır. Son Osmanlı hükümdarları devrinde, saltanat kayıklarının burnuna gümüş bir kartal başı konulmuştu. Bunlara «kuşlu kayık» denirdi.

lır, ancak demiryolu ile kıyı arasındakı alanda evlere raslanır. Kasabanın kuzeyinde Kartaltepe denen semtte gecekondular yaygındır.

Kartal'ın çarşısı eski Bağdat Caddesi üzerinde kurulmuştur. Çarşının iki yanı ağaçlıktır.

Çarşı içindeki Ahmediye Camisi 1916'da yanmıştı. 1919'da Tüccar Baki Bey tarafından yeniden aynı yerde yaptırıldı.

KARTEL (Bk. ORTAKLIKLAR)

KARTOPU

Top halinde, iri beyaz çiçekleri olan bir ağaççıktır. Ikiçeneklilerin hanımgiller familyasındandır. Üç dilimli yaprakları, zeytinsi, kırmızı meyvaları vardır. Yurdumuzda hemen

Kartopu, yurdumuzun hemen her tarafında yetişen bir bitkidir

her yerde yetişir, kuzey Amerika, Avrupa ve Asya'da yüze yakın çeşidi bulunur. Esnek olan genç saplarından sepet vs. örülür.

KASIKBAĞI

Karın duvarının zayıf bazı yerlerinde hâsıl olan yarıklardan organ parçalarının dışarıya doğru fırlaması fıtıklara sebep olur. Bunlara halk arasında (kasık yarığı) denmesi de bu yüzdendir.

Işte karın duvarının bu gibi yarık yerlerini tutarak fıtığın dışarıya fırlamasına, ağrı ve sıkıntı vermesine mâni olmak için kullanılan birtakım özel bağlar vardır ki bunlara (kasık bağı) derler, fıtık bağı da denir. Fıtıkların, en ziyade, kasıklarda olmasından ileri gelmiş olsa gerektir.

Kasıkbağı kullanmak zor olmakla beraber, fıtıkların fırlamasına engel olması bakımından, az çok, faydalıdır.

Her hangi bir zorunluk (mecburiyet) olmadıkça fıtıkları kasıkbağı ile idare etmekten ziyade, ameliyat yaptırarak kurtulmak işin en doğrusudur.

KASIKOTU

İnce saplar üzerinde yetişen, güzel sarı çiçekler açan bir bitkidir. Yirmi kadar çeşidi vardır. Fıtık için faydalı sayıldığından halk arasında ilâç olarak kullanılır. Eskiden doktorlukta da ishale karşı ilâç olarak kullanılırdı.

KASIM AĞA, Mimar (? - 1659)

Tanınmış Türk mimarlarındandır. Ömrünün büyük kısmı siyasî maceralarla geçmiştir. 1622'de Başmimar oldu. Kara Mustafa Paşa öldürülünce azledildi, yerine Mustafa Ağa tâyin olundu. Kasım Ağa bir müddet sonra gene Başmimar oldu. Büyük servet edindi. Sultan İbrahim tahttan indirilince, Kösem Valide Sultan da ölüp nüfuz Turhan Sultan'a geçince, Koca Mimar diye anılan Kasım Ağa, Valide Kâhyalığı makamına getirildi. Bu nüfuzundan, Köprülü Mehmet Paşa'yı sadrazam yaptırmak hususunda istifade etti.

Ancak, onun fikrini bilen Sadrazam Gürcü Mehmet Paşa, Köprülü'yü Köstendil'e sürdürdü, Kasım'ı da kâhyalıktan attırdı. Zindanda Kanlı Kuyu'ya hapsedilen Kasım Ağa bir müddet sonra da Kıbrıs'a sürüldü. Sonradan Valide Sultan, Kasım'ın haklı olduğunu görerek onu affetti. Sürgünden gelen Koca Mimar da hükmünü sürdürmeye devam etti. Köprülü de sürgünden dönmüştü. Nihayet, Bozcaada elden gittiği sırada Köprülü Mehmet Paşa'yı sadrazamlığa tâyin ettirebildi.

Koca Kasım Ağa, yirmi yıl mimarbaşlıkta kalmıştır. Bu müddet içinde irili ufaklı birçok eser bırakmışsa da en önemlisi Yeni Cami'dir. Buna Yeni Valide Camisi de denir. III. Sultan Murat'ın kadınlarından olan Safiye Valide Sultan zamanında başlanmış, ancak IV. Mehmet'in annesi Turhan Sultan zamanında bitirilebilmiştir. Plânları Mimar Davut Ağa'nındır. Mimarbaşı Mustafa Ağa da, bu plânların gerçekleştirilmesinde çalışmıştı. Caminin yapılışı 1598'den 1663 yılına kadar, aralarla, 65 yıl sürmüştür (Bk. Yeni Cami).

KASIMPATI

İri, katmerli çiçekleri olan bir süs bitkisidir. «Krizantem» de denir. Sonbahardan kışa kadar çiçek açar. Çiçekleri türlü renklerde olur; büyüklükleri, görünüşleri de cinsine göre değişir. Küçük kasımpatılar daha çok güzel birer düğmeye benzer, büyükleri toparlak görünüşlü, çok gösterişlidir.

Kasımpatı.

Bileşikgillerden olan kasımpatı çelikten yetiştirilebilir. Bunun için nisanda alınacak çelikler önce saksıya dikilir, kök salmaya başladıktan sonra iyi gübrelenmiş, kumlu bir toprağa aktarılır. Kasımpatı sık sık su ister. Bitki büyüdükçe yeni sürgünlerin ucunu koparmalıdır. Bu, bitkinin daha gür dal budak salmasını sağlar.

KASIRGA (Bk. FIRTINA)

KASİDE (Bk. DİVAN EDEBİYATI)

KASLAR (Adaleler)

Kaslar (Adaleler), vücutta özel bir dokuda olan etlerdir.

Bir kimse yürürken, yerden bir şeyi kaldırırken, gözlerini açıp kaparken, hattâ solurken kaslarını oynatıyor demektir.

Kaslar kasılma ve açılmaları sayesinde kemikleri, eklemleri oynatırlar. Yürümek, koşmak, oturmak, kalkmak, çiğnemek, tutmak, atmak, toplamak gibi çeşitli hareketleri sağlarlar.

Bulundukları yere ve yapacakları işe göre bunların bazıları büyük, bazıları ise küçüktür. İnsan vücudundaki bütün kasların sayısı, ortalama olarak (400) kadardır.

Kas Çeşitleri

Bir kısmı ince ipliklerden örülmüştür. Bunlara (çizgili kaslar) denir. Bunların örgüsü incecik iplik demetleri halinde uzanır. Çizgili hasların iki ucları sivri, ortaları şişkindir. Uclarında (veter) denen beyaz, sağlam bağlar vardır. Bu bağlarla bulundukları yerlerde kemiklere sıkıca yapışmışlardır.

Bazı kaslar da düz, pürtüksüz, kaypak bir dokudan yapılmışlardır. Bunlara da (düz kaslar) derler. Birçok iç organlarının kasları bu cinstendir.

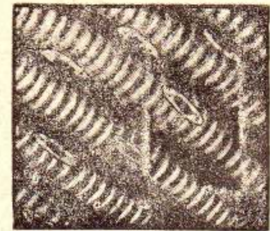
Kasların bir kısmı insanın kendi isteği ile kasılıp açılırlar. Meselâ kollarda, bacaklarda bulunan kasların hareketi insanın istemine bağlıdır.

Konuşurken, top oynarken, yahut gezinirken hareket edenler bu kaslardır. Yüz kasları gibi bazı kasları hesaba katmazsak istemli kasların bir eklemle birleşen iki kemik arasında bağ vazifesi gördüğünü söyliyebiliriz. Kasıldıkları zaman bağlı oldukları kemiği oynatırlar.

Bir kısım kaslar ise insanın isteğine bağlı olmadan hareket ederler. Mide, barsak, kalb kasları bu çeşit olanlardandır. Eskiden çizgili kaslar, istemli, düz olanlar istemsiz olarak hareket ederler denilmiştir ama, kalb kası çizgili olduğu halde istemsiz, sidik torbasının kası düz olduğu halde istemli hareket ettiğinden bunlar istisna teşkil ederler. Bir insanın hangi organı daha çok hareket ederse o organdaki kaslar o ölçüde büyür ve kuvvetlenirler.

İyi hareket etmiyen kaslar iyi beslenemeyip zayıf ve cılız kalırlar. Felç gibi, kemik kırılması gibi her hangi bir hastalık dolayısiyle, bir organın bir müddet hareketsiz kalması o

BAŞLICA İKİ KAS ÇEŞİDİ

Çizgili kas.

Düz kas.

bölgedeki kasların zayıflamasına ve cılız kalmasına sebep olur. Bu bakımdan tedaviye önem vermelidir.

KASTAMONU

Geniş çam ormanlariyle kaplı, tarımda pirinciyle ön sırada gelen bir ilimizdir.

KASTAMONU, Karadeniz Bölgesi'nin Batı Karadeniz bölümünde bir ilimizdir. Doğusunda Sinop, güneydoğuda Çorum, güneyde Çankırı, batıda Zonguldak illeri vardır. Kuzeyden Karadeniz ile sınırlanır. İlçeleri: Merkez, Araç, Azdavay, Bozkurt, Cide, Çatalzeytin, Daday, Devrekâni, İnebolu, Küre, Taşköprü, Tosya. Bunlara bağlı 23 bucağı, 1.094 köyü vardır.

Yüzölçümü: 13.110 km².

Nüfusu: 435.309 (1960 sayımı)

Nüfus yoğunluğu: Km² ye 33 kişi

Kastamonu ilinin yüzey şekilleri doğu - batı doğrultulu dağ sıraları ile bunlar arasına girmiş aynı doğrutulu vâdilerden meydana gelmiştir. En kuzeydeki dağ sırası İsfendiyar (Küre) Dağları'dır. Bunların en büyük yüksekliğe eriştikleri nokta Yaralıgöz Dağı'dır (1.885 m.). Bu dağların güneyinde Devrekâni Çayı vâdisi uzanır. Daha güneyde uzanan Gökırmak vâdisi daha geniştir. Aradaki dağlık alanlardan sonra Araç Çayı vâdisi, onun güneyinde de Ilgaz Dağları bulunur. Bu dağların güneyinde uzanan Devrez Çayı vâdisinin yalnız orta kesimi Kastamonu ili sınırları içindedir.

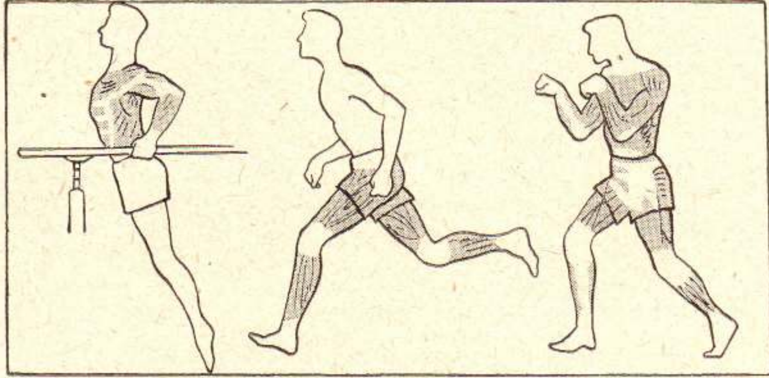
Iklim. — Deniz kıyısında ılık geçer, içerilere doğru girildikçe sertleşir. Denizden 90 km. içeride bulunan Kastamonu şehrinde en soğuk ay ortalaması — 1°,8 dir. Buna karşılık yazlar da sıcak geçer. En sıcak ay ortalaması 22,5° dir. Yıllık yağış tutarı 450 mm. dir. Yağışlar, kıyıya yaklaştıkça artar.

Ormanlar. — Kastamonu ili orman bakımından zengin bir yöredir. İsfendiyar ve Ilgaz dağları bu bakımdan daha ileri bir durum gösterir. Ilgazlar'da bilhassa çam ormanları geniş yer kaplar.

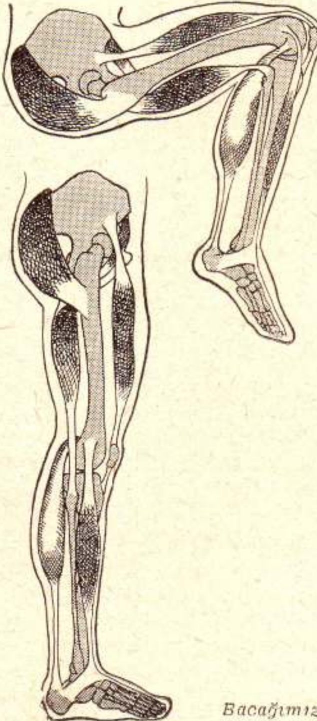
Ekonomi. — Ilin ekonomisi geniş ölçüde tarıma dayanır. Tarıma ayrılan alan içinde tahıl ekimi çok yer tutar. Tahıl türleri arasında da, Karadeniz Bölgesi'nin birçok illerinde olduğu gibi, mısır baştadır. Ondan sonra buğday ve öteki tahıl türleri gelir. Sulak vâdi tabakalarında çeltik ekimi geniş yer tutar. Bu ekiliş, Araç vâdisinde de görüldüğü gibi, daha çok Gökırmak ve Devrez vâdilerinde gelişmiştir. Devrez vâdisinde yer alan Tosya'nın, pirinç yetiştirilmesi bakımından önemi büyüktür.

Kastamonu ilinin yeraltı zenginliği olarak Küre kasabasının kuzeyinden çıkarılan pirit madeni sayılabilir. Bu maden hava hattı ile İnebolu iskelesine indirilerek gemilere yükletilir.

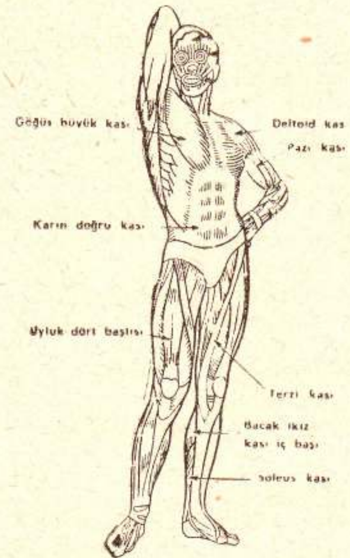
KASLARA AİT İLGİ ÇEKİCİ BİLGİLER

Bu üç resimde ne gibi işler yaparken vücudumuzun hangi kaslarının çalıştığı görülüyor. Bazı işler ve sporlar, ancak birkaç kas grupunu çalıştırır. Bu sebepten aynı hareketleri yaparak çalışmak zorunda bulunanlar, beden hareketleri ile başka kaslarını da çalıştırmalıdır.

Bacağımızı indirip kaldırmamızı sağlıyan kaslar.

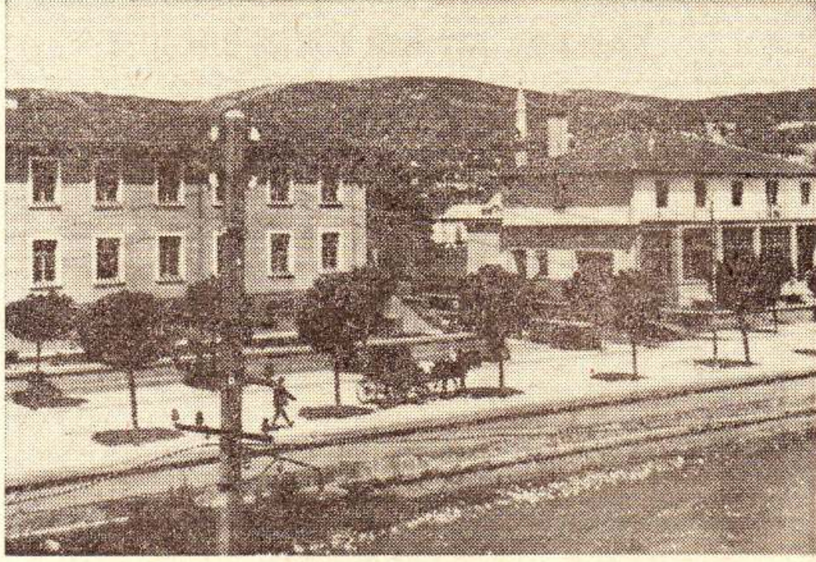
Vücudumuzdaki başlıca kaslar

Ulaşım. — Kastamonu ilinin ulaşım ağı doğu-batı doğrultulu vâdilerden geçen yollarla bunları dik olarak kesen, dağ sıralarını aşan kuzey-güney doğrultulu yollardan meydana gelmiştir. İstanbul'dan gelen karayolu Araç vâdisinden geçerek Kastamonu iline girer. Aynı yol daha doğuda Gökırmak vâdisinden geçerek il topraklarından çıkar. Bu yoldan Kastamonu şehrinde kuzeye giden bir yol ayrılarak, Ecevit Beli'nde İsfendiyar Dağları'nı aşar, İnebolu'ya varır. Aynı yol güneye doğru uzanarak Ilgaz Dağları'nı da aşar, Çankırı'ya ulaşır. Bu yol Kastamonu'yu Ankara'ya bağlıyan yoldur.

Kastamonu Şehri

İl merkezi Kastamonu şehri, Ilgaz Dağları'nın kuzey yamaçlarından inerek Kızılırmak'ın kollarından Gökırmak'a karışan Karaçomak Deresi'nin vâdisinde kurulmuştur. Denizden yüksekliği 790 m. dir. Şehir, vâdinin tabanını kaplar, mahalleleri vâdinin yamaçlarına doğru tırmanır. Bu vâdi tabanındaki bahçelerin meydana getirmiş olduğu yeşillik ile şehri çeviren tepelerin çıplaklığı arasında göze çarpan zıtlık dikkati çeker. Şehrin başlıca caddesi Karaçomak Deresi'nin her iki yanında uzanan kuzey güney doğrultulu caddedir. Bunun iki yanı birbirine köprülerle bağlanmıştır ki, bu köprüler içinde en önemlisi tarihî Nasrullah Köprüsü' dür.

Şehrin ticaret yerleri derenin sol yakasında, resmî binalar da daha çok sağ yakasındadır. En önemli resmî binalar ise doğuya doğru hafif bir şekilde yükselen Cumhuriyet

Kastamonu Bizanslılar devrinden beri önemli bir kasabadır. Fotoğrafta bugünkü nüfusu 20.000 olan şehrin Adliye Sarayı ve Şehir Kulübü görülüyor.

Meydanı'nı kuşatır. Bu meydanın ortasında Atatürk Heykeli vardır.

Kastamonu'da dokuma ve kenevir bükme el sanayii çok gelişmiştir. Evlerin birçoğunda pamuk ipliğiyle çarşaf ve benzeri pamuklu dokumaların her çeşidi dokunur. Kenevir liflerinden halat, urgan, sicim, kınnap yapılır.

Kastamonu eski bir tarihî merkez olmakla beraber nüfusu azdır. Bugün ancak 20.000'i bulmaktadır (1960 sayımı 19.450).

Şehirde tarihimizin çeşitli devirlerine ait pek çok eser göze çarpar. Bunların en eskisi şimdi harap bir durumda bulunan Yılanlı Darüşşifası'dır. Yakın bir devirde Kadirî tekkesi haline getirilmiş olan bu bina şimdi harap bir durumdadır. En eski cami de Atabey Camisi'dir. Eski camilerden diğer birisi de şimdi halk arasında Eligüzel camisi diye adlandırılan camidir. Osmanlı devri eserleri arasında en önemlisi çarşı ortalarında bulunan, önündeki büyük şadırvanı ile dikkati çeken Nasrullah Camisi'dir. Daha başka tarihî camiler arasında Yakup Ağa, Ferhat Paşa, Sinan Paşa camileri sayılabilir. İsmail Bey ve Yakup Ağa imaret ve medreseleri, İsmail Bey Hanı (Kurşunlu Han), Deve Hanı, Urgan Hanı muhtelif devirlerde tamir görmüş eserlerdendir.

Sultan Cem'in Kastamonu valiliği sırasında, yaptırılmış olan bedesten, daha sonraki devirlerde bakımsız kalmıştır. 1951'de tamir edilen bu eser şimdi sebze ve meyva halidir.

Şehrin hamamları arasında Atabey Hamamı, İsmail Bey Hamamı, Çifte Hamam, Kadı Nasrullah Hamamı, Deve Hamamı, Ferhat Paşa Hamamı, Kara Mustafa Paşa tarafından yaptırılan Yeni Hamam en önemlileridir.

Tarihte Kastamonu

Kastamonu Bizanslılar devrinde önemli bir kasabaydı, 1075 yıllarında Türkler'e geçti. Bir müddet sonra Bizanslılar geri aldılar. 1213'te Alâettin Keykubat devrinde Hüsamettin Çoban, Kastamonu'yu yeniden aldı. Çobanoğulları burada babadan oğula XIV. yüzyıl başlarına kadar valilik ettiler. Kastamonu ondan sonra Candaroğulları'nın eline geçti. Bu beylik zaman zaman Osmanlılar'a katıldı. Kastamonu 1461'de kesin olarak Osmanlılar'a geçti. XVI. yüzyılda nüfusu 20 binden az bir sancak merkeziydi. XIX. yüzyılda nüfusun 50 bine kadar yükseldiği oldu; şehirde bu sıralarda 63 cami vardı.

Kastamonu Tanzimat'tan sonra eyalet haline getirildi. 1910'da bu eyaletin nüfusu 1.221.000'di. Eyalete bağlı olarak 8 kazalı Kastamonu merkez, 9 kazalı Bolu, 2 kazalı Çankırı, 3 kazalı Sinop sancakları (vilâyetleri) vardı.

KASTAMONU KALESİ. — Bizanslılar zamanında yapılmış bir kaledir. Kastamonu şehrinde yüksekliği 100 metreyi geçen bir tepe üzerindedir. Ortaçağ'da şehri çepeçevre kuşatan surlar da bulunduğu tahmin edilmektedir. Bugün bu surlardan eser yoktur ve kalenin yalnız içkale kesimi kısmen ayaktadır. Arazinin teşekkülâtına uygun olarak yapılan kalenin kuzey-güney uzunluğu 155 m. dir. 15 büyük burç ve kulesi vardır.

İçkalenin mimari özelliklerine dikkat edilince Türk üslûbunun izleri görülür. Filhakika Bizanslılar'dan sonra kale Selçuklular ve Candaroğulları'na geçmiş ve bu sırada çeşitli tamirler görmüştür. Osmanlılara geçtikten sonra yüz yıl müddetle muhafız bulundurulduktan sonra kale terkedilmiş, zamanla harabolmuştur. 1943 depremi kalenin biraz daha harabolmasına yol açmıştır.

Bibliyografya. — Bu konuda başlıca eserler:

Kayseri - Kırşehir - Kastamonu (N. S. Örik, 1955); Kastamonu Köyleri (İ. Ozanoğlu, 1952); Kastamonu Bilmeceleri (N. Güngör, İ. Ozanoğlu, 1939); Kastamonu Nineleri (N. Güngör, 1945); Kastamonu İçkalesi (M. Akok, 1945); Kastamonu Tarihi (Talat Mümtaz Yaman), 1935.

KASTİLYA

İspanya'nın ünlü tarihî eyaletlerinden biri, İspanyol ırkının anayurdudur. «Eski Kastilya», «Yeni Kastilya» diye iki eyalete ayrılır. Yeni Kastilya, İspanya'nın tam ortasındadır; güneyinde Endülüs, batısında Estramadura, doğusunda Murcia, kuzeydoğusunda Aragon, kuzeybatısında Leon eyaletleriyle çevrilmiştir. Eski Kastilya, bunun kuzeyindedir, denize kadar uzanır; güneyinde Yeni Kastilya, güneydoğusunda Aragon, kuzeydoğusunda Navarra, kuzeyinde Biskay Körfezi (Atlas Okyanusu), kuzeybatısında Asturia, batısında Leon eyaletleri vardır. Kastilya, eskiden bağımsız bir krallıktı.

Yeni Kastilya: Yüzölçümü: 72.347 km²
Nüfusu: 3.870.000
Başkenti Madrid
Eski Kastilya: Yüzölçümü: 50.221
Nüfusu: 1.785.000
Başkenti: Santander

Portekiz'den gelen, birbirinin yanı sıra akan güneyden kuzeye doğru Guadiana, Tajo ve Duero nehirleri, Kastilya'yı keser. Başlıca sıradağlar kuzeyden güneye doğru Kantabriya Dağları, Sierra de la Demanda (2.303 m.), Sierra de Guadarrama (2.385 m.), Serrania Dağları (1.610 m.), Sierra de Gredos (2.660 m.), Montes de Toledo (1.447 m.), Sierra de Guadalupe (1.736 m.), en güneyde oldukça alçak Sierra Morena'dır. En çok yükseklik kuzeyde Okyanus'a yakın Penas de Europa Tepesi'dir (2.665 m.)

Yeni Kastilya'da km²'ye 55, Eski Kastilya'da 36 kişi düşer. Yeni Kastilya 5 ile ayrılır: Madrid, Ciudad - Real, Toledo, Cuenca ve Guadalajara; nüfusun yarısından çoğu Madrid ilindedir. Bu ilde nüfus yoğunluğu 250'yi geçer. Eski Kastilya 6 ildir: Santander, Burgos, Avila, Logrono, Segovia ve Soria.

İspanyollar'ın tarihî azametini kuran Kastilya Krallığı, «Araplar'ı İspanya'dan sürmek» ödevini üzerine alarak, 5 yüzyılda bu işi başarmış, İspanya'yı idaresi altında birleştirmişti. Bundan sonra birkaç tacı kendilerinde toplıyan Kastilya krallarına «İspanya Kralı» denildi. Türkiye'nin XVI. yüzyılda en amansız düşman ve rakiplerinden birisi, hele denizde, bu devlet olmuştur. Amerika'yı fetheden, oraya ilk yerleşenler de Kastilyalılar'dır.

KAŞ

Akdeniz Bölgesi'nin Antalya bölümünde Antalya iline bağlı bir ilçedir. Topraklarını doğuda aynı ilin Finike, batıda Muğla'nın Fethiye, kuzeyde Antalya'nın Elmalı ilçeleri çevirir. Güneyden Akdeniz'le komşudur. Merkez bucağından başka Kale ve Kalkan adında bucakları, 50 köyü vardır.

Yüzölçümü: 2.199 km².
Nüfusu: 34.405 (1960 sayımı)

Kaş ilçesi toprakları Batı Toroslar'ın Akdeniz kıyılarına ulaştığı kesimdeki Alaca, Mancarlı, Koho, Susuz dağlarını kaplar. Yazlar çok sıcak ve kurak geçer. Yağışlar daha çok kış aylarında toplanmıştır. Dağlık alanlar ormanlarla kaplıdır. Bu ormanlarda katran ağacına çok raslanır. Kaş zeytincilik bakımından Antalya ilinin en ileri gitmiş ilçesidir. Zeytinden başka turunçgiller de bol yetişir.

Kasaba. — İlçe merkezi Kaş kasabası Ak-

deniz kıyısında güzel bir koyda kurulmuştur. Yemyeşil sırtlara yaslanmış yeni düzgün binaları ile çok şirin bir Akdeniz kasabasıdır. Eski adı Andifli'dir. Çok eskiden beri çevresinin tarım ürünlerini, dağlık alanların kerestesini ihraç eden bir iskele durumundadır. Kasaba Antalya'ya 226 km. uzaklıktadır. Nüfusu 1.500'e yakındır (1960 sayımı: 1.486). Yazın halkın çıktığı Gömbe Yaylası'nda hayvan alışverişi de yapılır.

KAŞAĞI

Kaşağı.

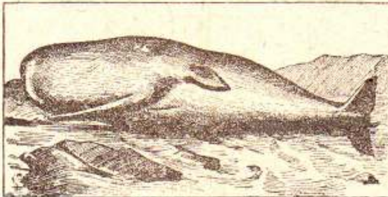
Hayvanları tımar etmek için kullanılan, madenden yapılmış, dişli bir alettir. Daha çok atların tımar edilmesinde kullanılır (Bk. Tımar). Kaşağı ile tımar edilen hayvanların tüylerindeki tozlar, çamurlar temizlenir. Kaşağının dişleri, hayvanın vücudunu kaplıyan tüylerin dibine kadar girebildiğinden bu usul, hayvanların temizlenmesi için uygulanan en faydalı çaredir. Kaşağı ile derileri üzerinde ustaca yapılan hareketler, hayvanların kan dolaşımını da hızlandırarak masaj yerine geçer.

İnsanların kendi sırtlarını kendilerinin kaşıyabilmesi için yapılmış olan uzun saplı kaşıyacaklara da «kaşağı» denir. Bunları, daha çok, eski devirlerde, yaşlı kimseler kullanırdı. Bu kaşağılar bir kaşığa benzerdi, tahta, fildişi, sedef, abanoz, bağa, şimşir gibi değerli maddelerden yapılırdı. «Kaşıyacak» ve «kaşak» gibi adlarla da tanınan bu sırt kaşağılarının sapları uzun olur, uclarında bir el, beş parmak, ya da avuç içi şeklinde yüzü tırtıllı bir levhası bulunurdu. Sırt kaşağılarının eskiden çok ince bir sanat zevkiyle yapılmış olan fevkalâde değerli çeşitleri vardır. Bugün bunlardan çoğu müzelerde saklanmaktadır.

KAŞALOT

Balinagillerden, denizde yaşıyan, balık şeklinde, çok iri, memeli bir hayvandır. Erkekleri 20, dişileri 10 - 12 m. uzunlukta olur.

Kaşalotun başı vücudunun ön kısmında, dikey bir şekilde, küt bir biçim almıştır, vücudun hemen hemen yarısını meydana getirir. Bu başın, burun kısmında «balina yağı» adı verilen yağ tabakasının bulunduğu bir şişkinlik vardır. Kaşalotun kafatası özel bir biçimdedir. Kemikten yapılmış bir havuza benzer. Kaşalotun 40 - 50 tane kadar olan dişleri, kısa, dar olan alt çenede bulunur. Bu dişler konik biçimindedir, hepsi birbirine benzer. Kaşalot ağzını kapayınca dişleri, üst çenedeki sivri yuvaların içine girer.

Kaşalotlar sürüler halinde gezerler. Denizde yaşamalarına ve balığa benzemelerine rağmen balık değil, memeli hayvanlardır.

Kaşalotun vücudunun iki ucunda bulunan yüzgeçler, hayvanın gövdesine göre pek küçüktür. Çok kuvvetli olan art kuyruğu iki dilim biçimindedir. Kaşalotun derisi kalın ve kaba olmakla beraber, çok hafif değişlere karşı bile oldukça duyarlıdır. Kaşalotların görme duyuları iyi, işitme duyuları zayıftır.

Kaşalotlar sürüler halinde yaşarlar, hemen hemen bütün büyük denizlerde bulunurlar. Avrupa kıyılarında çok sık raslanır. Kaşalot çok hızlı yüzer, yüzerken kuyruğu ile suya sert darbeler indirdiğinden, başı bir batar, bir çıkar. Kaşalot hiç soluk almadan suyun içinde 20 dakika kadar kalabilir.

Kaşalotlar, etoburlar sınıfındandır, kafadan bacaklı hayvanlarla beslenirler. Mürekkep balıklarını yedikleri zaman bu balıkların çıkardıkları siyah salgı, kaşalotun barsaklarında birikir. Daha sonra kaşalot bu birikintiyi vücudundan atar. Kaşalotun barsağından çıkan bu salgıya «kara amber» denir, esans yapımında kullanılır.

Kaşalot, aynen balina gibi yakalanır (Bk. Balina). Yalnız, bunlar, balinalardan çok daha tehlikelidirler, çünkü saldırma anında kendilerini dişlerini ve kuyruklarını kullanarak korurlar. Bu sırada kuyrukları ile vurunca büyük tekneleri bile devirirler.

KÂŞGAR: Eski Çağlarda Türklüğün En Büyük Edebiyat Ve Kültür Merkezi

KÂŞGAR, Doğu Türkistan'ın başkenti, Türk tarihinin en ünlü şehirlerinden biridir. Şimdi nüfusu 0,5 milyon kadar tahmin edilebilir. Çölün batısında denizden 1.304 m. yükseklikte Tarım ırmağının Kâşgar Suyu'nun kuzeyinde kurulmuştur. Üç yandan pek yüksek dağlarla kuşatılmıştır; yalnız doğu yönü Tarım havzasına açılır.

Kâşgar, Tajikistan ve Kırgızistan'a 150 km. kadar mesafededir. 180 km. kadar güneydoğusunda, ülkenin ikinci şehri Yarkent'le canlı bir kervan ulaştırması vardır. Ahali tamamen Türk'tür. Pek az Çinli, daha az Rus vardır. Büyük bir toprak ürünleri pazarı, canlı bir ticaret şehridir. Demiryolu yoktur (Bk. Doğu Türkistan; Türkler).

Milâttan önceki yüzyıllarda Kâşgar'daki Türk Beyliği, ya Büyük Türk Hakanlığı'na, ya da Çin İmparatorluğu'na bağlı olarak yaşardı. Arap orduları Kâşgar'a kadar gelemediler. Şehir, Orta Asya Türk imparatorluğuna bağlı olarak hayatına devam etti. Karahanlılar, Müslümanlığı kabul edip, Türk İmparatorluk başkentini asıl Türk ülkelerinden çok daha güneybatıda bulunan bu şehre getirdiler (Bk. Karahanlılar).

Kâşgar, Kâşgarlı Prens Mahmut, Yusuf Has Hâcip gibi Türk medeniyet tarihinin en büyük kişilerini yetiştirdi. «Hakaniye lehçesi» denen, Çağatay diyeleğine öncülük eden klâsik edebî Türk diyeleğinin örnek şivesinin konuşulduğu şehir oldu. Türklüğün en büyük edebiyat ve kültür merkezi haline geldi (Bk. Türk Edebiyatı).

Selçuklular çağında Türklüğün coğrafi alanı çok daha batıya kayınca Kâşgar, bu imtiyazlı durumunu kaybetti. Selçuklular'dan, Harzemşahlar'dan sonra Moğollar'ın eline geçti. Türkleşmiş Moğol Duğlat ailesi Çağatay Hanları'na, Timuroğulları'na bağlı olarak, burada yüzyıllarca hüküm sürdü. Son yüzyıllara doğru Çağatay Hanları, şehri ve Doğu Türkistan'ı Çine karşı korumaya çalıştılar. Bu bölge Türklük âleminin en uzak köşelerinden biri haline gelmişti ama, ahalisi tamamen Türk olduğu için, Çin'e, hattâ zaman zaman Rus ve İngiliz nüfuzuna karşı şiddetli direnmeler gösterdi (Bk. Çağatay İmparatorluğu).

Kâşgar Osmanlı İdaresinde

Çağatay ulusundan 52. han olan, Cengiz'in 25. kuşaktan torunu bulunan Büzürg Han (saltanatı 1859 - 1870) ile Yakup Han, 1870'te Doğu Türkistan'da Kâşgar başkent olmak üzere, kudretli bir Türk devleti kurdu, Çinliler'i ülkeden kovdular. Bundan sonra Yakup Han, Türkiye tâbiiyetine, Osmanlı Birliği'ne girmek istedi; bunun için İstanbul'a elçiler yolladı. Abdülâziz'in, bu isteği kabul ettiğini bildiren hatt-ı hümayunu Kâşgar kapılarında 101 pâre top atışiyle selâmlandı.

İngiltere, Doğu Türkistan'ın Türkiye'ye bağlı bir ülke olduğunu resmen kabul etti; Rusya, müspet veya menfi bir söz söylemedi. Yalnız, Çin, bu tâbiiyeti şiddetle reddetti. Bu sıralarda İstanbul'dan Türk subayları ve son sistem silâhlar Kâşgar'a varmıştı. Kâşgar'da para, Abdülâziz'in adına basılmaya başlandı. Yakup Han, Osmanlı subaylarının idaresinde, 40.000 kişilik bir de ordu kurmuştu. Rusya da Doğu Türkistan'ın Türkiye'ye tâbi olduğunu kabule yanaştı. Abdülâziz, 17 ağutos 1875 fermanı ile, Yakup Han'dan sonra oğlunun «emir» olmasına izin verdi.

Çinliler'in Baskısı altında

1877'de Yakup Han ölünce oğulları, devleti elde tutamadılar. 1881'de ülke, gene Çinliler'in eline geçti, 93 Savaşı ile ezilen Türkiye, Türkistan'a hiçbir yardım yapamadı. Aynı yıl II. Abdülhamit, Yakup Han'ın oğlu Bey-Kulu Han'ı İstanbul'da kabul ederek hassa yaverlerinden Ali Bey ile Kâşgar'a silâh ve para gönderdi. Bu sayede Bey-Kulu Han, Çinliler'i şehirden atmayı başardı. Yalnız, birkaç ay sonra büyük bir Çin ordusu Kâşgar'a girdi, Türkiye'nin Doğu Türkistan'daki egemenliğine kesin olarak son verdi. Biri 1888'de, biri de 1900'de çıkan Türk bağımsızlık ihtilâllerini, Çinliler kanlı bir şekilde bastırdılar.

II. Dünya Savaşı'ndan faydalanıp Kâşgar'da kurulan Türk devletini 1945'ten sonra Komünist Çinliler dağıttılar, Türk kuvvetlerini akıl almaz işkencelerle imha ettiler. Devletin ileri gelenlerinden bir kısmı Türkiye'ye, Almanya'ya, Amerika'ya sığındı. Hâlen Çinliler'e

karşı direnme hareketi son derece kuvvetlidir. Çinliler, ülkede ancak görünüşte bir egemenlik kurabilmişlerdir.

KÂŞGARLI MAHMUT

Türk dilinin en değerli hazinelerinden birinin büyük yazarı

KÂŞGARLI MAHMUT, büyük bir Türk dil bilginidir. Karahanlı İmparatoru Hasan Hakan'ın amcasının oğlu Prens Hüseyin'in oğludur. Ölmez eseri «Dîvânu Lugaati't-Türk» ünü 1072'de yazmaya başlamış, 1074'te bitirmiş, 1077'de yeniden gözden geçirerek Bağdat'ta Halife Muktedî'ye sunmuştur. Alp Arslan'ın damadı olan bu 21 yaşındaki Halife'ye himayesinde bulunduğu Türkler'in dilini öğretmek gayesini güden bu eser, mükemmel bir Türk dili ansiklopedisidir. Kâşgarlı Prens Mahmut, bütün Türk diyeleklerini bilirdi, eserinde bütün bunlardan örnekler vermiştir.

Türk dilinin en değerli hazinelerini toplıyan bu Arapça-Türkçe ansiklopedik sözlüğe bir de renkli dünya hartası eklenmiştir. Kâşgarlı Mahmut, bu hartada cihanın merkezi olarak Türkistan'ı göstermiştir. Yazar, eserinin önsözünde şöyle diyor:

«Tanrı'nın devlet güneşini Türk burçlarından doğurmuş olduğunu, onların ülkeleri üzerinde göklerin bütün dairelerini döndürmüş bulunduğunu gördüm. Tanrı onlara «Türk» adını verdi, onları yeryüzüne hâkim kıldı. Cihan imparatorları, Türk ırkından çıktı. Dünya milletlerinin yuları Türkler'in eline verildi. Türkler, Tanrı tarafından, bütün kavimlere üstün kılındı. Haktan ayrılmıyan Türkler, Tanrı tarafından hak üzere kuvvetlendirildi. Türkler'le beraber olan kavimler bile aziz oldu. Bu kavimler, Türkler tarafından bütün isteklerine eriştirildi. Türkler, himayelerine aldıkları milletleri kötülerin şerrinden korudular... Cihan hâkimi olan Türkler'e herkes muhtaçtır; onlara derdini dinletebilmek, her türlü isteğe erişebilmek için de Türkçe öğrenmek gerekir.»

Kâşgarlı Mahmut bir de «Kitâbu Cevâhiru'n-Nahv fî Lugaati't-Türk» (Türk Diyeleklerinde Dilbilgisi Esasları) diye önemi daha adından belli bir Türkçe dilbilgisi kitabı yazmıştır. «Divan» yazarı çapında bir dil bilgininin bu eserinin bugün elimizde bulunmaması, Türklük için gerçek bir kayıptır. Bu eserin de Arapça yazılması, maksadın Araplar'a Türkçe öğretmek olduğunu gösterir.

Bir dereceye kadar Köktürk Yazıtları istisna edilecek olursa, Türkçe'de yazılmış yüzbinlerce eserin hiçbirisi «Divan» kadar önemli değildir. Bu husus, Kâşgarlı Mahmut'un Türk medeniyet tarihindeki yerini belirtmeye yeter.

Bu ölmez eserin keşfi, Köktürk Yazıtları'nın çözülmesi gibi Türkolojinin tarihinde dönüm noktası olmuştur. Bu iki eserin bulunması ile Türkoloji, bir hamlede çok büyük mesafe almıştır. Necip Âsım Bey tarafından 3 cilt halinde yayınlanan eser, sonra Besim Atalay tarafından 3 ciltte Türkçe'ye çevrilmiş, büyük bir cilt halinde de eserin alfabetik fihristi yayınlanmıştır.

Bibliyografya. — Başlıca eseri:

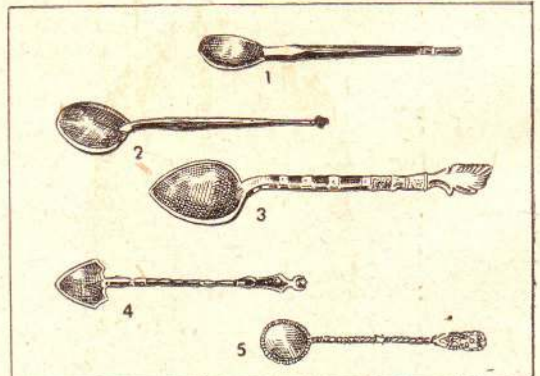
Divan ü Lûgat - it - Türk (Çev. Besim Atalay 3 cilt, 1939 - 41).

KAŞIK

Çorba, hoşaf, komposto, reçel gibi sulu yiyecekleri, pilâv gibi küçük taneli yemekleri tabaktan alıp ağza götürmek için, ayrıca sofrada yemek dağıtmak üzere kullanılan, bir ucu geniş, çukur bir kürek biçiminde, uzunca saplı bir sofra aletidir. Tahtadan, ya da madenden yapılır. Çorba kaşığı, yemek kaşığı, hoşaf kaşığı, yoğurt kaşığı, mahallebi kaşığı, tatlı kaşığı, çay kaşığı, kahve kaşığı, tevzi (dağıtma) kaşığı, salata kaşığı gibi değişik çeşitleri vardır.

Eski çağlarda her çeşit yemek için ayrı biçimde, ayrı malzemeden yapılmış, birer sanat eseri olarak kabul edilebilecek güzellikte kaşıklarımız vardı. Bunlar bugün, müzelere girmiş sanat eşyası arasında yer almaktadırlar. Eski kaşıklardan, yemek yemeye mahsus olanlar şimşirden, hoşaf kaşıkları bağadan, mahallebi kaşıkları kemikten, fildişinden, tatlı kaşıkları gümüşten olurdu. Hoşaf kaşıkları, ötekilerden daha çukurca olur, çoğunlukla bağadan yapılırdı. Bunların arasında sapları fildişinden olanlar da vardı. Bazılarının sap uçları mercandan, sedeften oyulmuş kuşlarla süslenirdi. Bu değerli kaşıkların sanat meraklıları tarafından yapılmış çok zengin koleksiyonları bulunmaktadır.

Kaşık, tarihte insanların yemek yiyebilmek için kullandıkları ilk sofra aletidir. 1100 yılında, bir İtalyan asilinin karısı olan Domenica Silvia sofrasında ilk olarak çatal kullanmaya başlayıncaya kadar insanlar, dünyanın hemen hemen her yerinde yemeklerini kaşıkla yerlerdi. Kaşıkla yenebilecek yiyeceklerin kaşıkla, ötekilerinin de elle yenmesi Avrupa'da XV. yüzyıla kadar devam etti. Çatal, bıçakla yemek yeme geleneği halk arasında ancak bu tarihten sonra yerleşmeye başladı. Mağara devrinde yaşamış olan insanların, yemek yiyebilmek için tahtadan, taştan, çok kaba biçimlerde yapmış oldukları kaşıklar, tarihsel kazılarla meydana çıkarılmıştır. Eski Mısır, Yunan ve Roma medeniyetlerinde ise bu kaba sofra aletlerinin yerini, çok zarif bir işçilikle yapılmış olan tunç, gümüş kaşıkların aldığını görüyoruz. XVII. yüzyıldan itibaren sofralarda kaşığın, çatal bıçakla beraber kullanılması âdet olmuştur.

Çeşitli Türk kaşıkları: 1 — Tatlı kaşığı; 2 — Hoşaf kaşığı; 3 — Yemek kaşığı; 4 — Mahallebi kaşığı; 5 — Çay kaşığı.

KAŞIKÇIKUŞU [Pelikan]

Büyük, yassı gagalı bir su kuşudur. Boynunun yukarı tarafı ile alt gagası arasında üstü tüysüz bir kese vardır. «Pelikan» adıyla da tanınan bu kuş, perde ayaklıların en iri cinsidir. Erkeklerinin kanad açıklığı 70 - 75 sm. kadardır, dişilerininki ise 65 - 70 sm. arasındadır. Erkek kaşıkkuşunun ağırlığı 10 - 11 kiloyu bulur.

Kaşıkçıkuşuna en çok Aşağı Tuna, Karadeniz, Azak Denizi, Hazar Denizi, Aşağı Volga, Aral Gölü, Amik Gölü, Suriye, Türkistan, Mezopotamya, Tropik Afrika'da raslanır. Bu kuşlar, bitkinin bol olduğu göl, ırmak, bataklık kıyılarını sever, oralarda yaşarlar. Kaşıkçıkuşları göçücü ve gezicidir. Kışın Güneydoğu Avrupa'daki kuluçka bölgesinden Balkan Yarımadası'na Anadolu'ya, Mezopotamya'ya, Filistin'e, Arabistan'a, İran'a, Mısır'a göç ederler. Bazıları da Güneybatı Asya'da, Hindistan'da kışlar.

Kaşıkçıkuşlarının rengi çoğunlukla beyaz ve hafif pembe olur. Gagaları uzun ve büyüktür. Başlarının arkasında bir tepelik vardır. Ayakları kirli sarı, gözleri kırmızıya bakan koyu kahverengidir. Gagalarının altındaki kese sarıdır. Yavru kaşıkçıkuşu pas renginde olur, sonradan rengi değişir. Kaşıkçıkuşları suya dalamaz, yalnız su üstünde yüzerler. Toplu halde yaşarlar, yalnız balık yiyerek beslenirler. Alt gagalarını kepçe gibi kullanarak balık avlarlar; üst gagaları ise yalnız kapak ödevini görür. Balıkları yakalıyacakları zaman iki üç sıra halinde toplanırlar, kanadlarını kuvvetle suya çarparak kıyıya doğru yüzerler. Böylece sığ kıyılara kaçırttıkları balıkları gagalariyle yakalarlar. Bu işte birbirlerine çok yardım ederler.

Kaşıkçıkuşu, iri gagalı ilgi çekici bir kuştur.

Kaşıkçıkuşlarının yavrularını kendilerine öz bir besleme usulleri vardır. Önce balıkları yakalayıp yutarlar. Bu balıkları, midelerinde sindirdikten sonra yeniden gagalarının altındaki keseye getirirler. Yavrular da, başlarını analarının kesesine daldırıp, buradaki yiyeceği yerler.

Kaşıkçıkuşları yuvalarını ada kıyılarında, ırmak yataklarına yakın yörelerde yaparlar. Bu yuvalar, topraktan, kumdan, çakıldan meydana gelir. Yuvaların üstü, düzgün olarak yerleştirilmiş dallarla örtülüdür. Kaşıkçıkuşunun yumurtası kirli beyazdır.

KAŞIKOTU

Kaşıkotu hekimlikte faydalanılan bir bitkidir.

Yaprakları kaşığı andıran bir bitkidir. Bu bitkiden vitaminsizlik yüzünden meydana gelen ve diş etlerinin yangısı gibi belirtilerle kendini gösteren «iskorbüt» hastalığının tedavisinde faydalanılır.

Kaşıkotu ikiçenekli bitkilerin turpgiller familyasındandır. En çok Kuzey Yarımküresinin yumuşak ve soğuk iklimli bölgelerinde, Avrupa'nın rutubetli, gölgelik olan yüksek tepelerinde bulunur, ayrıca bahçelerde özel olarak da yetiştirilebilir. Kaşıkotunun ömrü bir, iki yıldır. Bitki iyice büyüyünce yaprakları toplanır, iskorbüte karşı kullanılmak üzere bunlardan bir şurup hazırlanır. Kaşıkotunun keskin bir kokusu, yakıcı bir lezzeti vardır. Fransa'da yetişen bir türünün yapraklarından balık ve et yemeklerinin kokulandırılmasında da faydalanılır. Yaprakları kurutulduktan sonra ufalanarak elde edilen bu tozun lezzeti hardala benzer. Kaşıkotunun, iskorbüte iyi gelmesinden başka, zindelik vermek, idrar söktürmek, mikrop öldürmek, zihni kuvvetlendirmek gibi faydalı özellikleri de vardır. Kaşıkotunun küçük, beyaz çiçekleri vardır. Bunlar bir sap üzerinde salkım halindedirler.

KAŞINTILAR

Kaşıntılar derideki sinir uçlarının tahrişe uğramasından ileri gelen sıkıntılı duygulardır. Sebepleri pek çoktur. Başlıcaları şunlardır: Kurdeşen, ekzema gibi alerjik deri hastalıkları çok kaşıntı yaparlar. Uyuz hastalığında uyuz böceklerinin, deriyi tırmalamalamasından dolayı, özellikle, geceleri ortaya çıkan şiddetli kaşıntılar vardır.

Pire, bit, tahtakurusu, sivrisinek, tatarcık gibi haşereler insanı ısırdıkları zaman deride kaşıntı hâsıl olur.

Barsaklarında kurt ve solucan bulunanların burunlarında ve makatlarında kaşıntı olur.

Bazı ihtiyarlarda derideki ince kıl damarlarında sertleşmeler olduğundan ve deri hücreleri iyi beslenemediğinden çok sıkıntılı kaşıntılar ortaya çıkar. Bunlara ihtiyarlık kaşıntıları derler.

Mide ve barsaklarında hazımsızlık bulunanlarda, karaciğer ve böbreklerinde bozukluk olanlarda, sarılık hastalığına tutularak safranın kana karışmış olduğu vakalarda kaşıntılar olur.

Gut (Nikris), şeker ve romatizma hastalıkları sırasında da vücutta kaşıntılar olduğu görülür.

Tedavi. — Kaşıntıların her şeyden önce gerçek sebebini bulmak, mümkünse o sebebi ortadan kaldırmakla kökünden bir tedavi yapılmış olur. Mantollü pudralar sürmekle bazı kaşıntıları kolaylıkla geçirmek mümkündür.

KAT MÜLKİYETİ

«Mesken» insanlar için en başta gelen ihtiyaçlardandır. İkinci Dünya Savaşı, bu ihtiyacı çok şiddetlendirmiş, özellikle büyük şehirlerdeki mesken sıkıntısını dayanılmaz bir hale getirmiştir. Şehirlerdeki arsaların pahalılığı, yapı malzemesinin fiyatları, kira bedellerinin birçok memleketlerde kanunla dondurulmuş olması bina yapılmasını ağırlaştırırken, mesken ihtiyacı alabildiğine şiddetlenmiştir. Bundan dolayı hukukçular ve kanun koyucular, mesken yetersizliğine karşı düşündükleri çareler arasına, epeyce eski bir müessese olan «kat mülkiyeti» ni de almışlardır.

«Kat mülkiyeti» binanın bir katına, bir dairesine, ya da her hangi bir bölümüne sahip olmak hakkıdır. Bu sayede, bir kimse, binadaki kat, daire, ya da her hangi bir bölüm üzerinde «müstakil malik» sıfatiyle, devredilebilen, mirasçıya geçebilen, devamlı ve münhasır bir gayrimenkul mülkiyetine sahip olur.

Germen ve İslâm hukukunda kat mülkiyeti tanınmıştır. Yalnız, Türk Medeni Kanunu, mehazına sadık kalarak, kat mülkiyetini yasak etmiştir. 619. meddedeki «bir şeye malik olan kimse, o şeyin bütün mütemmim cüzülerine de malik olur» esası ve bunu pekiştiren 652. ve 644. maddeler, kat mülkiyeti ve üst hakkı yolunu kapamıştır. Yalnız, mesken ihtiyacının şiddetli baskısı altında, kat mülkiyeti yolunun açılmasına zaruret hâsıl oldu. Medeni Kanun'daki ana kuralı bozmadan ihtiyacı karşılamak yoluna gidildi. Kat mülkiyetinin, bina hissedarlarına, Medeni Kanunun 753. maddesine dayanılarak, binanın bir katında, bir dairesinde, ya da her hangi bir bölümünde irtifak hakkı tesisi suretiyle sağlanması düşünüldü.

Bütün hissedarların muvafakatiyle konulan «tahsis-i irtifak hakkı» 6217 sayılı Tapu Kanununun değişik 26. maddesinden faydalanılarak, tapu sicilinde o gayrimenkule ait sahifeye yazılır. Böylece, hissedar sıfatiyle binanın belli bir bölümü üzerinde irtifak hakkı sahibi olan kimse, hissesine müstakillen dilediği gibi tasarruf eder. Kat mülkiyetinde devamlılığı sağlamak için, hissedarların, şüyuun izalesi ve «şüf'a» haklarını kullanmaktan vazgeçtiklerini belirten bir hüküm irtifak mukavelesine konulur ve tapu kaydına geçirilir.

Müşterek Mülkiyet. — İrtifak hakkı yolundan kat mülkiyetine varmak için Tapu Kanununun 26. maddesi değiştirilmiş, mevcut ve yeniden yapılacak binalarda kat mülkiyetine yol açılmıştır.

Müşterek mülkiyetle irtifak hakkının birlikte tatbikı ve değişik 26. maddeye dayanılarak irtifak hakkının tesçili suretiyle kat mülkiyeti ihtiyacının tamamiyle karşılanamıyacağı ileri sürülmüşse de bu tenkidler, geniş ölçüdeki tatbikat karşısında pratik değerini kaybetmiştir.

Eski hukukumuzdan devam edegelen kat mülkiyetleri, üst hakları ve hava hakları, tesisleri tarihindeki hükümlere tabidirler.

KATALİZ

Kimyasal bir olayın istenilen şartlarda, istenilen hızda olmasını sağlamak için bazı özel bileşikler kullanılır. Bunlara «katalizatör» ya da «katalizör», bu olaya da «kataliz» denir.

Katalizör. — Katalizörlerin başlıca özellikleri şunlardır: 1) Katalizör olay sırasında tükenmez; 2) Çok az oranda kullanılan katalizör büyük orandaki maddeleri olaya sokar ve olayı sonuçlandırır; 3) Katalizör olayın başlamasını sağlamaz, devamını sağlar; 4) İki yönde gidebilen olaylarda olayın bir yöne gitmesini sağlıyamaz, ancak hızını artırır. 5) Her olaya etki eden özel katalizörler vardır. Bir olayın katalizörü başka bir olayda kullanılamaz.

Katalizörler ikiye ayırılır:

1. — Kimyasal Katalizörler: Olay sırasında çeşitli bileşikler haline geçerler, olayın yürüyüşünü sağlarlar, olay sonunda yeniden eski hallerine dönerek aynı oranda elde edilirler.

2. — Fiziksel Katalizörler: Olay sırasında olaya girmezler; yalnız, olaya giren çeşitli bileşiklerin birbirlerine etkime yüzeylerini artırarak olayın devamını, hızını sağlarlar.

KATALONYA

İspanya'nın kuzeydoğusunda, Katalan ırkından olanların oturdukları tarihî eyalettir. Kuzeyinde Fransa ile Andora, doğusunda Akdeniz, güneyinde Valencia, batısında Aragon eyaletleri (eski kırallıkları) vardır.

Yüzölçümü: 31.940 km^2

Nüfusu: 3.505.000

Başkenti: Barselona

Kuzeyde Pireneler, ülkeyi Fransa'dan ayırır. Güneye doğru yayla alçalmaya başlarsa da, 1.238 metreyi bulduğu yerler (Monserrat Tepesi) de vardır. Ebro'nun kolu Segro, Barselona'nın az güneyinden Akdeniz'e dökülen Llobregat, Negro Burnu'nun az kuzeyinden Akdeniz'e dökülen Ter başlıca akarsulardır. Kıyıda Akdeniz iklimi, içerilerde Batı Avrupa deniz iklimi hüküm sürer. Tipik bitki örtüsü kıyılarda Akdeniz bitkileri, içerilerde, çorak bızkırlar, Pireneler'de Alp bitkileri, Pirene eteklerinde yapraklarını kışın döken ormanlardır. Portakalgillerin ve zeytinin kuzey sınırı, Katalonya'dan geçer. Yer yer ormanlar görülür.

Katalonya'da km^2'ye 110 kişi düşer. 14 İspanyol eyaletinin en büyük nüfus yoğunluğu olanıdır. 4 ile ayrılır: Barselona, Tarragona, Gerona ve Lébrida. Barselona ili, 50 İspanyol ilinin en yoğun nüfusu olanıdır; km^2'ye 300 kişiden fazla düşer. 1464'te kurulan Barselona Üniversitesi, eyaletin tek üniversitesidir.

Ülkede Lâtin ırklarından olan ve Katalan dili konuşan Katalanlar oturur. İspanyol azınlığiyle düşmanlık denecek derecede aykırılık içinde yaşarlar. XX. yüzyıl başına kadar Katalanlar, İspanya'dan ayrı bir devlet sahibi olmak için çok kan döktülerse de başarı sağlıyamadılar. Zaman zaman Barselona, Madrid'den bağımsız yaşamış, sonunda Madrid'e bağlanmıştır. Napoléon, Katalan hareketini başlangıçta çok kışkırttıysa da sonradan Katalonya'yı da Fransa'ya katmak istedi.

Katalonya, Arap hâkimiyetinden ilk kurtulan İspanyol topraklarındandır.

XV. yüzyıl sonlarında Kastilya kırallıklarından Aragon, bilhassa deniz kuvvetleriyle sık sık Türkler'in karşısında savaşmıştır.

KATANGA (Bk. KONGO)

KATAR

Arabistan Yarımadası'nda, İngiltere himayesinde bir Arap devletidir. Üç yanından Basra Körfezi'yle çevrilmiş bir yarımadadır, batı kıyısı karşısında Bahreyn Adaları vardır. Doğusundaki Körfeze Bahru'l-Benât (Kızlar Denizi) denir. Güneyde Rubulhali Çölü vardır. Çölün küçük bir parçası Umman devletine aittir.

Yüzölçümü: 21.000 km²
Nüfusu: 45.000
Başkenti: Beydâ

Katar'ın güneyi çöl, kuzeyi, hele kıyılar vâhadır. Yağış son derece azdır. Kışın ısı ortalaması 17°, yazınki 30° dir. Ülkede çöl iklimi hüküm sürer. Tipik bitki örtüsü çöller, bozkırlar, vâhalardır.

Katar'da 5 - 6 bin Müslüman Zenci vardır; bunlar eski kölelerdir; gerisi Arap'tır. Arapça konuşulur. Herkes Müslüman'dır. Başkent Beydâ (Beyzâ), 25.000 nüfusludur. Başka şehir yoktur. Devha, Vakra, Zabâra, Şekıyk, ülkenin kasabalarıdır. Km²'ye 2 kişi düşer.

Katar petrol elde eden ülkeler arasında 12. gelir. Bu durum Katar'ı dünyanın en yüksek gelirli ülkeleri arasına koymuştur. 1959'da 8 milyon ton petrol çıkarılmıştır.

Katar hükümdarına «Şeyh» denir. Ülke 1914'te kesin olarak İngiltere himayesine geçmiştir. 1914'ten önce Türkiye'ye bağlıydı. XVI. yüzyıl ortalarında Pirî Reis tarafından fethedilerek Türkiye topraklarına katılmıştı.

KATARAKT [Aksu]

Gözdeki billûr cismin (mercek, göz billûru) saydamlığını kaybetmesinden ileri gelen bir hastalıktır. Bu durumda gözün billûr cismi ağarır, «perde indi» denir. «Aksu» deyimi de buradan gelmektedir. Katarakt sonunda göz ya biraz, ya da hiç görmez olur.

Katarakt doğuştan da olabilir. Sonradan göze perde inmesi, çoğunlukla yaralanmadan, sıcaktan, iltihaplardan, şeker hastalığında olduğu gibi iç zehirlenmelerden yaşlılıktan ileri gelebilir. Yaşlılıktan olan kataraktlarda çoğunlukla her iki göz birden görmez olur.

Katarakt ameliyatla iyi edilebilir. Körelmiş olan billûr cisim çıkarılır, onun yerine çok kuvvetli mercekli gözlük kullanılır.

KATERINA I. (1682 - 1727)

Rus çariçesi
I. Katerina.

Tarihte ünlü bir Rus çariçesidir. Rusya'nın Baltık eyaletlerinden Livonya'da doğdu. Asıl Adı Martha Rabe'ydi. İsveçli bir erle evlendi. Marienburg Savaşı'nda Ruslar'a esir düştü. Kocası savaşta ölmüştü. Katerina çok genç, çok güzeldi. Önce komutanlardan biri onu Prens Mencikof'a hediye etti. Katerina daha sonra Rus Çarı Deli Petro'nun sevgilisi, sonra karısı oldu. Petro'nun Türkler'e karşı giriştiği Prut Savaşı'na katıldı.

Baltacı Mehmet Paşa, Rus ordusunu Prut suyundaki bataklıklara sıkıştırınca, Katerina gerek Petro'yu, gerek komutanları çadırına toplayıp, barış istemeye razı etti. Bütün mücevherleriyle birlikte, borç para da bularak iki yüz bin rublelik bir fidye topladı. Katerina, bunları Baltacı'ya gönderdi, altmış bin kişilik Rus ordusunu yok olmaktan kurtardı. Baltacı Mehmet Paşa ile çadırında görüştüğü, onu güzelliğiyle kandırdığı hakkındaki söylentiler, Paşa'nın düşmanları tarafından uydurulmuştur.

Katerina, Petro'nun ölümünden sonra I. Katerina adiyle Rus tahtına geçti. Prens Mençikof'a büyük yetkiler verdi. İki yıl süren saltanatı sırasında Rusya'yı medenileştirmeye çalıştı.

Bibliyografya. — Bu konudaki Türkçe eserlerin başlıcaları:
Katerina ve Baltacı Mehmet Paşa (1943); Baltacı Mehmet Paşa ve Birinci Katerina (Ali Kadri Anıt, 1916).

KATERİNA II (Büyük) (1729 - 1796)

Rus çariçesi
II. Katerina.

Ünlü bir Rus çariçesidir. Doğu Almanya'da Anhalt hükümdarının kızıydı. Halası Elizavetta, Rusya çariçesiydi. Katerina'yı da oraya çağırdı. Hoiştayn Dukası Petro'yla evlendirdi. Petro, sonradan II. Petro adiyle çar oldu. Askerler ayaklanarak onu tahttan düşürdüler. Petro az sonra öldü, Katerina tahta geçti.

II. Katerina siyaset alanında çok başarılı işler gördü. Memlekete Alman göçmenleri getirterek boş toprakları verimli hale koydu. Orduyu, adliyeyi düzenledi. Bir akademi kurdu. Voltaire, Grimm, Diderot gibi, çağının tanınmış adamlarını Rusya'ya çağırdı, onların incelemelerinden faydalandı. Böylece Rus dili ve edebiyatının gelişmesine hizmet etti. Dış siyasette, Büyük Petro'nun yolunu tuttu. Emperyalizmden vazgeçmedi. Lehistan'ın bölünmesine katıldı. Osmanlılar'ı yenerek Küçük Kaynarca Antlaşması'nı sağladı. Bütün bu işlerinden dolayı tarihte Büyük Katerina diye anıldı. Yalnız, özel hayatı pek uygunsuz hareketlerle geçmiş, Orlov, Potemkin, Zubov gibi ordunun ileri gelenleriyle birçok maceraları olmuştur.

Bibliyografya. — Bu konudaki eserlerin başlıcası:
Büyük Katerina (Lucien Murat'dan çeviren Hüseyin Cahit Yalçın, Tarihsiz).

KATI

Cismin üç halinden biridir. Tabiatta bütün cisimler ya katı, ya sıvı, ya da gaz halinde bulunurlar (Bk. Cisim).

Katı halinde bulunan cismin belli bir şekli, dış etkilere karşı bir dayanıklılığı vardır. Parçalanması, biçimini değiştirmesi için üzerine dışarıdan bir kuvvetin binmesi gerekir. Cismin gösterdiği bu direnç onun «sağlamlığını» belirtir. Cisimden cisme değişen bu sağlamlık «katsayı» larla belirtilir. Cisimlerin çekmeye, basmaya, eğip bükmeye, vurmaya karşı dayanma derecelerini gösteren katsayılar vardır. Deneylerle bu katsayılar her cisim için bulunmuş, bir cetvel hazırlanmıştır. Meselâ yapılarda kullanılan demir çubukların ne kadar bir çekme kuvvetine, betonun ne kadarlık bir basınca dayanabileceği bu katsayılar yardımiyle bulunur. Cisimlerin sağlamlığını, üzerine yük alabilme özelliklerini inceliyen bilim dalına «mekanik» adı verilir (Bk. Mekanik).

Esnek Katı Cisimler

Her katı cisim, üzerine yeteri kadar bir kuvvet binince biçim değiştirir. Bazı katı cisimler vardır ki, üzerlerinden kuvvet kalkınca yeniden eski biçimlerini alırlar. Bunlara «esnek cisimler» adı verilir. Lâstik, kauçuk, çelik esnek cisimler için güzel birer örnektir.

Esnek cisimlerin bir «esneklik sınırları» vardır. Bu sınırdan büyük kuvvet altında kalırlarsa, kuvvet kalktıktan sonra da cisim eski şekline dönemez. Kuvveti daha da büyütürsek, cismin «kopma sınırı» nı, ya da «parça-

BÜYÜK KATERİNA'NIN BİLİNMEYEN TARAFLARI

Katerina belki güzel bir kadın değildi ama, son derece zeki, çalışkan ve kültürlü bir insandı. Sabahları beşte kalkar, odasının şöminesini kendisi yakardı. Bundan sonra da hiç oyalanmadan çalışmaya başlardı.

*

Katerina Rusya'ya yerleştikten sonra annesini babasını aramayı aklına getirmemişti. Kocası Petro'yu hiç sevmediği halde Rus halkına hayrandı. Kısa zamanda Rus milletini kocası Petro'dan daha fazla benimsedi. Petro ise aksine Alman milletinin ve Alman kültürünün hayranıydı. Bu yüzden memleketinde pek sevilmiyordu. Katerina halkı sevdiği için çok geçmeden kendini Rus milletine sevdirmesini bildi

*

Katerina, evlilikte bulamadığı saadeti, âşıklarında bulmaya çalışıyordu Evlendikten dört yıl sonra kocasına ihanet etmeye başladı. Fakat hiçbir zaman âşıklarını devlet işlerine karıştırmadı. Hiçbir erkek, Katerina'nın zayıf tarafından faydalanıp kendine yüksek bir mevki sağlamaya imkân bulamadı.

lanma sınırı» nı aşarak onu koparabilir, parçalıyabiliriz.

Katılaşma

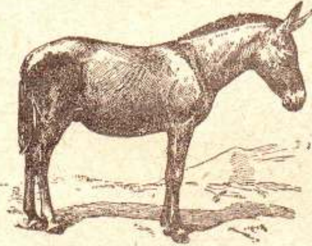
Her katı cismi ısıtarak sıvı, daha da ısıtarak gaz haline getirebiliriz. Bu işleme «katılaşma» denir (Bk. Isı). Yalnız, bunun için gereken ısı miktarı cisimden cisme çok değişir. Aynı işlemin tersi de doğrudur. Gazları soğutarak sıvı, daha da soğutarak katı haline geçirebiliriz.

Katılaşmanın en sık raslanan örneği suyun donmasıdır. Normal sıcaklıkta sıvı halinde bulunan su, sısaklık 0 santigrat derecesinin altına düşünce donar, yani katılaşır. Suyun bu haline özel olarak «buz» adı verilir. Onun için katılaşmaya «donma» da diyebiliriz.

Maden eşyanın döküm işinde de katılaşmadan yararlanılır. Maden önce ısıtılarak sıvı haline getirilir. İstenen biçimin kalıbı içine akıtılır. Sonra soğutularak katılaştırılır. Kalıp çıkarılınca maden istediğimiz biçimi almış olur.

KATIR

Atla eşeğin birleşmesinden meydana gelen evcil bir hayvandır. Genel olarak, erkek eşeğin dişi at (kısrak) la çiftleşmesi sonunda meydana gelir. Erkek at (aygır) la dişi eşeğin çiftleşmesinden de katır elde edilebilir.

Katır, daha çok sarp, dağlık yerlerde faydalanılan dayanıklı bir hayvandır.

Katırdan dünyanın hemen her yerinde faydalanılır. Atla eşeğin ayrı ayrı birçok özelliklerini almış bulunan katırlar dayanıklı hayvanlardır. Hastalıklara çok dayanıklılık gösterirler. Hattâ katırların hiç hasta olmadığını bile iddia edenler vardır. Ne yazık ki, katırın kendisi döl yapamaz. Döl yapamıyan hayvanlara «kısır» denir. Bu bakımdan, erkek, dişi, bütün katırlar kısırdır. Ancak nadiren, erkek eşekle, ya da aygırla çiftleşen dişi katırların yavru yaptığı görülmüştür.

Katır, ana - babasının her ikisinin de bazı özelliklerini almıştır. Kulakları uzun, yelesi kısadır. Ayakları küçüktür. Vücudu ata yakın derecede gelişmiştir. Katırda atın kuvveti, eşeğin dayanıklılığı vardır. Ağır çalışmaya çok iyi dayanır. Bu bakımdan en çok orduda, çiftliklerde, maden ocaklarında kullanılır.

KATIRTIRNAĞI

Sarı çiçekler açan ince dallı, bir bitkidir. Çiçekleri pek güzel kokar. Baklagillerden olan katırtırnağının bazı çeşitlerinden hekimlikte faydalanılır. Katırtırnağı yurdumuzun denize yakın kesimlerinde, yaz başlarında çiçek açar.

Dünyaca Tanınmış, Değerli Bir Bilim Ve Fikir Adamımız: KÂTİP ÇELEBİ

Kâtip Çelebi.

KÂTİP ÇELEBİ (1609-1658) Türk bilim ve fikir adamlarından biridir. Avrupa'da «Hacı Halife» (Hacı Kalfa) diye tanınır. Asıl adı Mustafa'dır. 1609' da İstanbul'da doğdu. Medrese öğrenimini tamamlamadı. Onun için, bütün bilgisine, en büyük devlet adamlarının dostluğunu kazanmasına rağmen kendisine müderrislik, kadılık verilmedi. Genç yaşından başlıyarak orduda geri hizmetlerle seferlere katıldı. 1626'da Musul'da yüksek rütbeli bir hassa subayı olan babası ölmüştü. Çelebi, birkaç kere önemli mirasa kondu. Bu paraları kitap almak için harcadı.

Fatih'te babasından kalan evde oturan Çelebi, 1638'de evlenmişti. Artık seferlere çıkmadı; tamamen bilimle uğraşmaya, devlet büyüklerinin çocuklarına özel dersler vererek hayatını kazanmaya başladı. Şeyhulislâm Abdurrahim Efendi, bu genç bilginin bilgisine hayran oldu, ona geçim sıkıntısı çektirmemek için her türlü yardımı yaptı. 6 ekim 1657'de kahve içerken birden fenalaşarak fincanı elinden düşürdü; sonra öldü. 49 yaşını doldurmamıştı. Zeyrek yakınlarındaki mezarı 1953' te yeniden yaptırıldı.

Kâtip Çelebi, Arapça, Farsça, Lâtince bilirdi. Tarih, coğrafya, maliye, askerlik, denizcilik, bibliyoğrafya gibi, birbirleriyle az ilgisi olan bilimleri tam mânasiyle, yenilik getirecek derecede kavramıştı. Bu bakımlardan, onunla her hangi bir Türk yazarını ölçebilmek gerçekten zordur. Çeşitli alanlarda kaleme aldığı eserleri o derecede değerlidir. Eserleri daha zamanından başlıyarak Lâtince'ye, İngilizce'ye, Fransızca'ya, Almanca'ya, İtalyanca'ya, daha başka dillere çevrilmiştir; hâlâ çevrilmektedir. Bu arada 1961'de «Mîzânu'l-Hakk» ın bir çevirisi Amerika'da yayınlandı.

Kâtip Çelebi 30 kadar eser yazmıştır; birkaçı Lâtince'den yaptığı coğrafya ve felsefe çevirileridir. Bunların en önemlileri — önem sırasına göre — şunlardır:

«Keşfu'z-Zunûn». — Arapça yazılmıştır. 20 yılda meydana konan bu muazzam eserde 10.000 İslâm yazarının 14.500 eseri teker teker sayılır, içindekiler — bazan tenkidli olarak — açıklanır. Eserin geniş girişinde yazar, bilimlerin felsefesini, tasnifini yapar. Alman bilgini Flügel tarafından 7 büyük cilt halinde Lâtince'ye çevrilmiştir (1835-1858). Arapça metin birkaç kere basılmıştır. Son defa Millî Eğitim Bakanlığı tarafından yayınlanmıştır. Doğu ve Batı ilim adamlarının elleri altında daima bulundurdukları en önemli başvurma kitaplarından biridir.

«Cihân-Nümâ». — Türkçe yazılan bütün coğrafya eserlerinin en önemlisidir. Zamanından başlıyarak birçok kereler birçok Batı diline çevrilmiştir. İbrahim Müteferrika tarafından çok büyük bir cilt halinde basılmıştır.

«Fezleke». — 1592-1654 yıllarına ait çok değerli Osmanlı tarihidir. 2 cilttir. Batı dillerine çevrilmiştir.

«Tuhfetu'l - Kibâr». — Türk-Osmanlı denizcilik tarih ve teşkilâtı üzerinde yazılmış kitapların en değerlisidir. Birçok kereler basılmış, Batı dillerine çevrilmiştir.

«Mîzânu'l - Hakk». — Yazarın 1656 kasımında bitirdiği son eseridir.

«Düstûru'l - Amel». — Mîzânu'l - Hakk» gibi Türk imparatorluk teşkilâtından, bozulmuş müesseselerin ıslahı çarelerinden ilmî, felsefi ve müspet bir şekilde bahseder. Bu da Batı dillerine çevrilmiştir.

«Takvîmu't-Tevârîh». — Dünya tarihi kronolojisidir. Batı ve Doğu dillerine çevrilmiştir.

«Fezleke İlmu't-Târîh ve'l-Ahbâr». — Arapça yazılmış kısa bir dünya tarihidir.

«Levâmi'u'n-Nûr». — Mercator ile Hondios'un ünlü «Atlas Minor» unun Lâtince'den Türkçe'ye çevirisidir.

«Sullemu'l-Vusûl». — Arapça bir biyografi eseridir.

«İrşâdu'l- Hayârâ». — Avrupa devletlerinin cemiyet ve devlet teşkilâtından bahseder.

«Kaanûn-Nâme». — Bazı devlet kanunlarını toplayan bir dergidir.

Bibliyografya. — Bu konudaki başlıca eserler:

Kâtip Çelebi (Ahmet Refik Altınay, 1932); Kâtip Çelebi, Hayatı ve Eserleri Hakkında İncelemeler (Türk Tarih Kurumu, 1957).

KATOLİKLİK

Hıristiyan mezheplerinden biridir. Doğrudan doğruya İsa'nın, «İncil» in yolundan giderek kayıtsız şartsız Papa'ya bağlananlara «Katolik» denir. Katoliklik hiçbir tenkide yer vermiyen, Papa'nın, dinin emirlerini kesin sayan görüştür. Bunun karşıtına, yani düşünce, muhakeme, tenkid ve içtihat kapılarını açan görüşe «Protestanlık» denir.

Katolikliğin ilkelerine göre İsa Peygamber, dört büyük havarisinin eliyle, bir din kitabı bırakmış, bir din kurmuştur. Bu temeli Roma'daki Vatican Kilisesi temsil eder ki buna kısaca Roma Kilisesi denir. Katoliklere göre kutsal kitapların en doğru metnini tesbit etmek, sözlerini yorumlamak hakkı yalnız Papa'ya aittir. Herkesin inanması gerekli yolu yalnız Papa ve kilisa işaret edebilir. Bu inançlar arasında, ruhun ölmezliği, buna kayıtsız şartsız inanmak gerektiği de vardır. Hıristiyanlar'ın çoğunluğu Katoliktir.

KATOT

Bir pilin, bir akümülâtörün, bir elektrik dinamosu, ya da motorunun, içinde gaz bulunan bir cam tübün (deşarj tüpünün) hep iki ucu vardır. Elektrik bakımından ayrı özellik gösteren bu uclara «kutup» adı verilir. Bunlarsan eksi (—) işaretlisine «katot», artı (+) işaretlisine de «anot» denir (Bk. Elektrik; Dinamo).

KATRAN

Çeşitli kömürlerin kuru damıtılmasiyle elde edilen bir üründür. Koyu siyah renkte, fena kokuludur. Kömürün kuru ısıtılmasında 250° den sonra katran ayrılmaya başlar.

Bu işlem, biri yüksek, biri alçak sıcaklıkta olmak üzere, iki şekilde yapılır.

Yüksek sıcaklıkta yapılan damıtma 700° den yukarıda olur. Alçak sıcaklıktaki 500° de biter. Bu iki şekilde elde edilen katranların özellikleri aynı değildir. Yüksek sıcaklıkta elde edilen katranın içinde organik kimyada «aromatik bileşikler» denilen bileşikler bulunurken, alçak sıcaklıkta elde edilende organik kimyanın «alifatik» sınıfına ait bileşikler bulunur.

Yüksek sıcaklıkta elde edilen katran siyah renkli, özel kokulu, koyu bir sıvıdır. Özgül ağırlığı 1,1 - 1,2 arasındadır. İçindeki çeşitli bileşiklerin oranları tam ve kesin olarak gösterilemez. Bu oranlar kömürün cinsine, damıtma sıcaklığına, fırınların cinsine göre değişir. İçinde bulunan çeşitli bileşikler şunlardır: Su, hafif yağlar, anilin, çözücü benzeni, kreozot, ham naftalin, antrasen yağı, saf antrasen, zift, serbest karbon.

Bu katran eskiden tahtaların korunmasında, dam mukavvalarında, ısıtma yağı olarak kullanılırdı. Bugün katran çeşitli usullerle damıtılarak, içinde karışım halinde bulunan, ya da olay sırasında meydana gelen bileşikler elde edilir.

Katran bileşiklerinden elde edilen hafif yağların en önemlisi «benzen» dir. Bu maddeden «anilin» denilen boyalar, acıbadem yağı, «trotil» (TNT) denilen patlayıcı madde yapılır. Orta yağlardan en önemlisi naftalindir. Naftalin, böcek öldürücü olarak kullanıldığı gibi birçok boyalarda da işe yarar. Ağır yağların başında fenoller gelir. «Antrasen yağı» ndan da, boya yapımında kullanılan «antrasen antrakinos» çıkarılır.

Katranın damıtılmasında en son kalıntı zifttir. Ham katranda % 50-60 oranında bulunur. Siyah, ya kıvamlı, ya da cam gibi sert bir cisimdir. Zift yol yapımında asfalt yerine kullanılabilir. Bundan başka, çelik endüstrisinde bazı konverterler içine astar yapıştırmada, yalıtkan vernik, demir lâkaları, dam mukavvaları, kauçuk eşya yapımında kullanılır

Taşkömür alçak sıcaklıkta damıtılırsa elde edilen katran yüksek sıcaklıkta damıtılandan başka bir bileşimdedir. İçindeki çeşitli bileşiklerin oranı kömürün cinsine göre değişir. İçinde koyu esmer renkte ince tabaka halinde kırmızı, parafin kristalleri bulunur. Özgül ağırlığı 0,95 - 1,06 dır. Böyle bir katranın içinde bileşikler yaklaşık olarak şunlardır: Hafif yağlar, viskoz yağlar, parafin (katı), fenol ve asitler, reçine ve zift.

Bu katrandan hidrojenasyon ile suni benzin yapılır. Bir kısmı da dizel yakıtı olarak kullanılır. Parafin yağlarından makine yağı yapılır. Aşağıdaki cetvel 100 ton hafif yağ ve katrandan elde edilen ürünleri göstermektedir:

Oto benzini	8	ton
Disel yağı	45	»
Makine yağı (yatak yağı)	8	»
Parafin	13	»
Gaz yağı	16	»
Zift	10	»

KATSAYI (Bk. SAYI)

KAUÇUK

Amerika, Asya ve Afrikada yetişen bazı ağaçlardan, özellikle «kauçuk ağacı» ndan elde edilen dayanıklı, esnek bir maddedir. Çağımızdan yüzlerce yıl önce, Brezilya'daki Amazon bölgesinde yaşıyanlar, kabuğu baltayla kesilince içinden beyaz, yapışkan bir sıvı damlıyan bir ağaç bulmuşlardı. Yerliler, gözyaşına benzettikleri bu damlalardan dolayı ağaca, Kızılderililer'in dilinde «ağlıyan ağaç» anlamına gelen «kauçi» adını verdiler. Daha sonra, bu ağacın damlalarından faydalanmayı da öğrendiler. Bunları kurutarak çocuklarına oyuncak toplar yaptılar.

Kristof Kolomb, Amerika'ya yaptığı ikinci yolculukta, buradaki Kızılderili çocukların çok iyi zıplıyan bir top oyuncakları olduğunu görünce şaşırmıştı. Kolomb'dan sonra buraya gelen başka seyyahlar da aynı şekilde hayret ettiler. Hattâ o zamanların bir tarihçisi, bu toplar için, «o kadar zıplıyorlardı ki, insan birden bire canlı olduklarını sanıyordu,» demiştir. Aradan 300 yıla yakın bir zaman geçtikten sonra bu maddeyi Avrupalılar da kullanmaya başladılar. Böylece gerek ağaç, gerekse kabuğundan çıkarılan esnek madde «kauçuk» adını aldı.

Kauçuğun dünya piyasasında gördüğü büyük ilgi üzerine, İngilizler, Holândalılar 1876' da bu bitkiyi, Brezilya'nın koymuş olduğu ihraç yasağına rağmen, o zamanki sömürgelerine fide halinde götürdüler, oralarda yetiştirip ürettiler.

Kauçuk, aynı zamanda «saf lâstik» diye de tanınır, çünkü kauçuk ağacından elde edilen lâstik, % 90 saftır. Kauçuk ağacı, dünyada kullanılan tabiî lâstiğin % 99'unu sağlar (Bk. Lâstik).

Kauçuk Nasıl Elde Edilir

Bitkinin kauçuk bulunan özsuyuna «lateks» denir. Lateks ağaç kabuğunun iç kısmında bulunduğu için kabuk yarılarak akıtılır. Lateks kendi haline bırakılırsa süt gibi ekşir, kauçuk taneleri pıhtılaşır, fena bir koku yapar. Bu sıvıyı lateks halinde saklıyabilmek için içine amonyak, formaldehit, sodyum fosfat katılır.

Kauçuk bitkisinin gövdesinde açılan bir yarıktan damlıyan özsu bir kab içinde toplanır.

Şimdi sıra, kauçuğun ayrılmasına gelmiştir. Bu iş için bazı yerlerde bol duman veren ateşler yakılır. Uzun bir sopa takılan tahta levhalar latekse batırılarak dumana tutulur. Levhadaki kauçuk 20 - 30 gr. kadar olunca kesilerek levhadan çıkarılır, bir süre havada kurutulur. Böylece ayrılan kauçuk çeşitli hızda dönen demir silindirler arasından geçirilerek suyla yıkanır. Yassı ve yüzeyi pürüzlü «krep kauçuğu» elde edilir. Bazı yerlerde lateks içindeki kauçuğu çökertmek için daha ilkel usuller kullanılır. Ekşimiş Hindistan cevizi sütü, yabani limon suyu, idrar, Sumatra yerlilerinin kullandıkları şap bunlar arasındadır.

Kauçuk bitkisinin yapraklı dalı.

Kauçuğun Özellikleri

Kauçuk esnek bir cisimdir. Isıtılınca yumuşar. 180° de yapışkan olur. 220° de erir. Bu dereceden sonra kauçuğun damıtılması başlar. Damıtma ürünü akıcı, yağımsı bir sıvıdır, «kauçuk yağı» denir. Kauçuğun en iyi çözücüsü budur.

Kauçuk için en zararlı şey havadan oksijen almasıdır. Işık etkisiyle bu olay artar, kauçuğun eskimesi durumunu doğurur. Kauçuğun başlangıçta yüzeyi yapışkan olur, sonra sertleşmeye, çatlamaya başlar. Eski kauçuk özel kokusu ile de ayırdedilebilir. Kauçuğun alevlenme noktası yükselir. Sıcak ve parlak bir alevle yanar, kendine özel bir koku yayar.

Fiziksel özellikleri esneklik, elektrik yalıtkanlığı, plâstik bir durum alabilmesidir. Terebantin, eter, aldehit fenol, anilin, piridin, klorlanmış hidrokarbonlar kauçuğu çözer (eritir). Alkol ve ketonlar etki etmez.

Kauçuk Eşya Yapımı

Kauçuk ham olarak ancak bazı yapıştırıcı sıvılarda kullanılır. Bunun dışında bütün öteki eşya yapımında «vulkanlaştırılmış» olarak kullanılabilir. «Vulkanlaştırma» kauçuğun içine kükürt katmak demektir. Kükürt katmakla kauçuğun esnekliği azalır. Kükürt miktarı arttıkça esneklik azalır, en sonunda sert bir cisim olan «ebonit» elde edilir. Yumuşak kauçuk (lâstik) te % 4, sert kauçuk (ebonit) te % 30 - 35 kükürt vardır. Kauçuk endüstrisinin en önemli kolu oto iç ve dış lâstiği yapımdır (Bk. Lâstik).

Suni Kauçuk

Bazı ülkelerin coğrafya durumu, dünya milletleri arasındaki bazı anlaşmazlıklar ham kauçuk kıtlığı doğurmuş, kauçuktan yapılma eşyaya duyulan ihtiyaç bu cismi suni olarak yapmayı mümkün kılmıştır. Suni kauçuk yapımında «butadiyen» denilen bileşikten faydalanılır. Suni kauçuk tabiî kauçuktan farklıdır. Bazı özellikleri tabii kauçuktan üstündür. Meselâ, ısıya, benzine, madeni yağlara karşı dayanıklıdır, kolay eskimez, kolay aşınmaz, gaz sızdırmaz.

Kauçuk Ağacı

Kauçuk ağacı kapalıtohumlular altşubesinin, ikiçenekliler sınıfının, ayrı taçyapraklılar takımının, sütleğenler familyasındandır. Sıcak ve bol yağışlı topraklarda yetişir. Tropikal bölgeler, ara sıra esen sert rüzgârlarından dolayı, kauçuk ağacının yetişmesi için pek elverişli değildir. Bu ağacın yaşıyabilmesi için ısının 20° nin altına düşmemesi gerekir.

Kauçuk uzun, ince bir ağaçtır. Gövdesi açık renk, düzgündür. Ağacın, genel olarak, uzunluğu 20 - 25 m. gövdesinin genişliği de 75 - 100 sm. arasındadır. Bazı bölgelerde 35 m. kadar uzadığı gövdesinin 5 m. kalınlıkta olduğu görülmüştür. Kauçuk ağacı, temmuz, ağustos aylarında tomurcuklanır. Çiçekleri açık yeşil olur. Sıvı halindeki kauçuk, ağacın gövdesi ile kabuğu arasında bulunur. Bu sıvı, koyu bir süte benzer, bundan dolayı Lâtince' de «süt» anlamına gelen «latex» (lateks) adı verilmiştir. Kauçuk ağacı, beş yaşına gelinceye kadar çok az kauçuk verir. En verimli olduğu çağ 7-12 yaşları arasıdır. Aralarında 30 yıl kauçuk verenler vardır.

KAVAK

Çoğunlukla sulak yerlerde yetişen bir ağaçtır. Söğütgillerden olan kavak çabuk büyür, birçok çeşitleri vardır. Kavak da söğüt gibi sulak yerleri sever, 30 - 40 m. ye kadar boy atabilir.

Kavağın erkek ve dişi çiçekleri ayrı ağaçlarda bulunur. Çiçekleri tırtıl biçiminde salkımlar halindedir. Yaprakları genişçe, sivri uçludur. Hafif bir rüzgârda bile titreşir. Esintili havalarda birbirine sürtünen yapraklar yağmur sesine benziyen bir ses çıkarır. Yurdumuzda yetişen başlıca kavak çeşitleri, «tittek kavak», «kara kavak», «ak kavak» tır.

Kavak kerestesi yumuşak olduğu için kolay işlenir. Kutu, sandık yapımında işe yarar. Kâğıt yapımında kullanılır.

KAVAK

Karadeniz Bölgesi'nin Orta Karadeniz bölümünde Samsun iline bağlı bir ilçedir. Topraklarını doğuda aynı ilin Çarşamba, güneyde Lâdik, batıda Havza, kuzeyde merkez ilçeleri çevirir. Merkez bucağından başka Asarcık adında bir bucağı, 89 köyü vardır.

Yüzölçümü: 955 km²

Nüfusu: 39.524 (1960 sayımı)

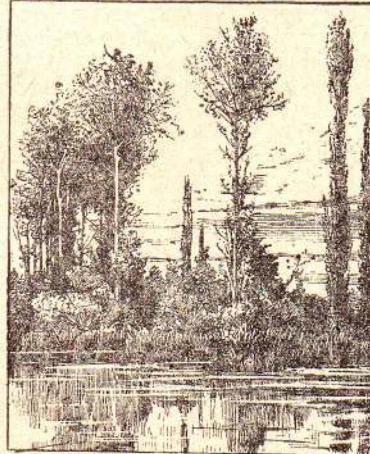
Kavak ilçesinin toprakları hafif dalgalı, az yüksek tepelikler halindedir. Birtakım dereler geçer. Bunların arasında en önemlisi Karadeniz'e dökülen Mert Suyu'dur. İlçenin ılık bir iklimi vardır. Yazlar pek sıcak geçmediği gibi, kışlar da pek soğuk olmaz. Ormanlık alanları çoktur.

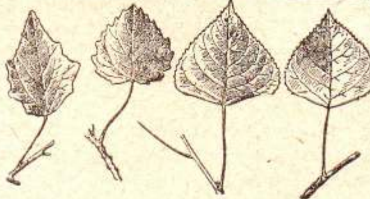
İlçenin ekonomisi pancarla tütünden başka mısıra, buğdaya dayanır. Pancarla tütün ihraç edilirse de mısır, buğday ancak ilçe halkının ihtiyacını karşılar. Ayrıca, az miktarda çavdar, yulaf, patates gibi tarla ürünleri, armut, ayva, ceviz, dut, elma, vişne, şeftali, kızılcık, kiraz, kayısı, erik gibi meyvalar da elde edilir.

Kasaba. — İlçe merkezi Kavak kasabası güneye bakan bir yamaç üzerinde, denizden 600 m. yükseklikte kurulmuştur. Kasabanın yanından Ağalı ve Teknegöl dereleri geçer. Kasaba Samsun - Tokat devlet şosesinin 45. kilometresi üzerinde bulunur. Samsun - Sıvas demiryolu üzerinde de istasyonu vardır. 3 mahalleden ibaret olan Kavak kasabası 2.465 nüfusludur (1960 sayımı). Kasaba yakınlarında yapılan kireç, tuğla, kiremit yakın şehir ve kasabalara gönderilir.

KAVAL

Kamıştan yapılan delikli bir sazdır. «Kabal» (kabuktan yapılan) kelimesinden gelir. Kavalın kaynağı Anadolu'dur. Yapılması çok kolaydır. Kuru bir kamış kesilir, üzerinde eşit aralıklarla delikler açılır. Bu delik sayısı belirli değildir. Ondan sonra hiçbir müzik eğitimi görmemiş olan bir kimse, meselâ bir çoban, içinden geldiği gibi bu kavalı çalar. Kaval, flüte benzerse de flütün deliği yandandır. Kavalın doğrudan doğruya kendi deliğine üflenir. Bu üfleme sonunda hava titreşimi, kamışın öbür ucundan yanık bir ses çıkarır. Mevleviler'in âdeta tarikat sazı olan ney, kavalın daha geliştirilmiş biçiminden başka bir şey değildir.

Çeşitli kavak ağaçları ve değişik yaprak biçimleri.

KAVALALI MEHMET ALİ PAŞA

(1769 - 1849)

Kavalalı Mehmet Ali Paşa

Ünlü bir Mısır valisidir. Kavala'da doğdu. İbrahim Ağa'nın oğludur (Bk. Kavalalılar). 18 yaşında gönüllü asker oldu. 1799'da alaylı teğmen rütbesiyle Mısır'a ayak bastı; sonra yüzbaşı oldu. Zekâsiyle, entrikalariyle hızla yükseldi. Bonaparte'ın Mısır'ı 3 yıllık işgali sırasında fena halde ezilmiş olan Memlûk beylerinin bıraktıkları boşluktan faydalandı, İstanbul'dan gönderilen, Mısır'ın durumunu bilmiyen valilerin akıl hocası oldu. 1805'te IIII. Selim tarafından vezaret (mareşallik) rütbesiyle Mısır valiliğine getirildi.

1807'de İskenderiye'yi işgal etmek istiyen İngilizler'i geri püskürtünce bütün Avrupa'da tanındı. Memlûk beylerini tamamen ezen, Türk memurlarını şahsına sıkı sıkıya bağlıyan Mehmet Ali Paşa, merkezî bir idare vücude getirdi. Türkler'den, Türkleşmiş Çerkez ve Arnavutlar'dan topladığı askerlerle küçük, derli toplu bir ordu kurdu. Avrupa'dan subaylar, uzmanlar getirip orduyu, Mısır'ın bütün işlerini geniş ölçüde düzeltti, ülkenin gelirini artırdı, bu gelirin İstanbul'a gönderilmiyen bölümünü tamamen kendi eline aldı. Memlûk beylerini öldürttü, Mısır'ın yarısından fazla toprağına sahip olan bu beylerin arazisine kendisi sahip oldu; dünyanın sayılı zenginleri arasına girdi.

Kavalalı Mehmet Ali Paşa, 1811'de 470 Memlûk beyini hileyle Kahire'de toplayıp kılıçtan geçirtti, bunun üzerine Mısır'da hiçbir Osmanlı valisinin elde edemediği bir nüfuz kazandı. 7.000 piyadesi, 3.000 atlısı vardı; bunlar Avrupa tarzında eğitim görmüş, çoğu Türk olan askerlerdi.

Vehhabî Ayaklanması

1812'de Babıâli'den Arabistan'daki Vehhâbî ayaklanmasını bastırmak emrini aldı. Öteki Arap ülkelerine de el atmak istiyen Mehmet Ali Paşa, bu emri sevinçle yerine getirdi. Osmanlı hükümeti o sırada Rusya ile savaş halindeydi, Mehmet Ali Paşa'nın niyetlerini bildiği halde, ayaklanmayı bastırmak için kuvvet ayıramadığından, bunu kabul etmek zorunda kalmıştı. Arabistan'ı Vehhabîler'den temizliyen Mehmet Ali Paşa, Babıâli'nin iyice gözüne girdi. Oğlu İbrahim Paşa'ya 1817'de vezirlik, 2 yıl sonra da Hicaz ve Habeş genel valilikleri verildi; az sonra öteki oğlu İskender Ali Paşa'ya da beylerbeylik (orgeneralik) pâyesiyle Sudan valiliği verildi. Böylece, Mehmet Ali ailesi, Osmanlı imparatorluğunun Araplar'ın yaşadığı eyaletlerinde korkunç şekilde genişledi.

Yunan İhtilâli

Bu sıralarda Babıâli, Paşa'ya Yunan ihtilâlini bastırmak emrini verdi. İbrahim Paşa 1824'ten 1826'ya kadar Girit ve Mora'daki Yunan ihtilâlini tam mânasiyle söndürdü, Mehmet Ali Paşa'yı Mısır'dan atmak için fırsat gözleyen II. Mahmut'un bile minnetini kazandı. Yalnız, bağımsız bir Yunanistan kurmaya kesin şekilde karar vermiş olan İngiltere, Fransa, Rusya, bunun üzerine Türkiye aleyhine döndüler; savaş ilân etmeksizin, üç müttefikin donanması, Navarin'de Türk donanmasını yaktı. Büyük Devletler'in Yunanistan'ı Türkiye'den koparacaklarını anlıyan İbrahim Paşa, hükümete sormadan, ordusunu Mora'dan çekti, Mısır'a döndü. Rusya ile gene bir ölüm-kalım savaşına giren Osmanlı hükümeti, Mehmet Ali'yi cezalandıramadı. İbrahim Paşa'dan Girit valiliği geri alınmıştı. Paşa, Suriye valiliğini istedi; hükümet İbrahim Paşa'nın isteğini kesin şekilde, azarlıyarak reddetti. Bunun üzerine, Mehmet Ali Paşa 20 ekim 1831'de devlete fiilen baş kaldırdı.

Nizip Savaşı

Donanması yakılmış; Yeniçeri ordusu kaldırıldıktan sonra kurulan yeni tarz ordusu Rus savaşında ezilmiş Türkiye, en zor devirlerinden birini yaşıyordu. İbrahim Paşa ordusu ile, Kütahya'ya kadar geldi. Kendisine Suriye valiliği verilip güçlükle Anadolu'dan çıkarıldı. Çok geçmeden yeniden baş kaldırdı, 24 haziran 1839'da, Nizip'te, Almanya'nın askerî kurucusu Von Moltke'nin kurmay olarak bulunduğu Osmanlı ordusunu dağıttı. Bu haber İstanbul'a erişmeden II. Mahmut ölmüştü. Padişahın Navarin'den sonra binbir fedakârlıkla kurduğu büyük donanmayı da Kaptan-ı Derya Firarî Ahmet Fevzi Paşa İskenderiye'ye götürüp Mehmet Paşa'ya teslim etti.

Bu şartlar altında imparatorluğun parçalanması işten değildi. Bu sıralarda büyük bir talih eseri olarak 6 yüzyıllık Osmanlı tarihinin en büyük sadrazamı (başbakanı) olan Mustafa Reşit Paşa, hariciye nazırı (dış İşleri bakanı) bulunuyordu. 16 yaşındaki yeni padişah Abdülmecit'in genç hariciye nazırını bütün muhalif cereyanlara karşı desteklemek cesaret ve dirayetini göstermesi, Türkiye'yi kurtardı.

Reşit Paşa, bütün Arap ülkelerini, Fas'tan Umman Denizi'ne kadar ele geçirmek sevdasında, hattâ kararında olan Mehmet Ali Paşa'yı Mısır'a, Sudan'a kadar sürdü; Sina yarımadasını bile elinden aldı. Türk donanması İstanbul'a geri verildi. Mısır valilerinin öteki Türk valilerinden hiçbir şekilde farklı olmıyacağına dair olan ünlü «Mısır Fermanı» Mehmet Ali Paşa tarafından kabul edildi. Kendisine tek imtiyaz olarak, Mısır-Sudan valiliğinin ailesinden olan birine verilmesi hakkı tanındı. Bir ara sadrazam olup Türkiye'ye tahakküm etmeyi bile tasarlıyan Mehmet Ali Paşa 1846'da İstanbul'a gelip Abdülmecit'in ayağını öptü. Siyasi hayatı artık sona ermişti. Mısır'a döndü, başarılarının desteği olan büyük oğlu İbrahim Paşa'dan birkaç ay sonra öldü. Modern Mısır'ın kurucusu olan Mehmet Ali Paşa'ya kırallık devrinde Mısır'da «el-Kebîr» (Büyük) denilmiştir.

KAVALALILAR

Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın Mısır'da kurduğu hanedana «Kavalalılar» denir. Konya'dan Kavala'ya gelip yerleşmiş bir Türk ailesinden olan Mehmet Ali, Kavala Derbent Ağası (kalenin bekçibaşısı) İbrahim Ağa'nın 18 çocuğundan biriydi; bütün kardeşleri genç yaşlarında öldüğü halde, Mehmet Ali 80 yıl yaşamıştır. Yeğeni olan Yeğen Mehmet Ali Paşa'dan, Kavalalılar'ın «Yeğenler» kolu doğmuştur.

Mehmet Ali Paşa bunadığı için 7 ay büyük oğlu ve veliahdı İbrahim Paşa naiplik etti. İbrahim Paşa'nın, babasından 9 ay önce ölmesi üzerine, ailenin en yaşlısı olan Abbas Paşa, Mısır valisi oldu; Abbas Paşa, Mehmet Ali'nin oğullarından Tosun Paşa'nın oğludur. Ondan sonra 6 yaş genç amcası Sait Paşa, Sait Paşa'dan sonra İbrahim Paşa'nın ortanca oğlu İsmail Paşa (Bk. İsmail Paşa), sonra İsmail Paşa'nın oğlu Tevfik Paşa, onun oğlu Abbas Hilmi Paşa, Mısır valisi oldular. 2 haziran 1866 fermanı ile Mısır valilerine «hıdiv» (saltanat naibi) unvanı verildi. Türkiye'nin Ingiltere aleyhine I. Dünya Savaşı'na girmesi üzerine İngiltere, Mısır'ın Türkiye'den ayrıldığını ilân etti, İsmail Paşa'nın oğullarından Hüseyin Kâmil Paşa'yı Mısır hükümdarı ilân etti; Kâmil Paşa ölünce, Türkiye'ye sadık kalan oğlu Kemalettin Paşa tahtı kabul etmedi; Kâmil Paşa'nın kardeşi Fuat Paşa, Mısır hükümdarı oldu (Bk. Fuat I.) Savaştan sonra 15 mart 1922'de Mısır bağımsız oldu; hükümdar «melik» (kıral) unvanını aldı. Fuat'ın yerine oğlu Faruk geçti (Bk. Faruk). Faruk tahttan indirilince bir ara, bebek yaşında olan oğlu II. Fuat kıral oldu. Abbas Hilmi Paşa'nın oğlu olup İngilizler tarafından tahttan mahrum edilen Veliaht - Prens Damat Mehmet Abdülmünim «Kıral Naibi» sıfatını aldıysa da 18 haziran 1953 akşamı Mısır'da cumhuriyet ilân edildi (Bk. Mısır).

Türkiye ile bağları kesilince, Türk idaresi devrinde gölgede bırakılmış olan Kıral Fuat, ondan sonra da Kıral Faruk, asıllarını inkâr ederek, sinsi bir Türk düşmanlığı siyaseti güttüler. Fuat, Araplık iddiasında bulunmasına imkân olmadığı için: «Ben Türk değil, Arnavut'um» demeye kadar vardı.

Kavalalılar'dan birçok prens Türkiye'de nazır, vali, mareşal v.s. olmuş, bu arada Mehmet Ali'nin torunu Sait Halim Paşa, Sadrâzamlığa kadar yükselmiştir.

Kavalalılar'dan Mısır valisi, hidivi, kıralı, olanlar ve saltanat yılları şunlardır:

1 — Mehmet Ali Paşa (1805-1849)
2 — I. Hacı Abbas Hilmi Paşa (1849-1854)
3 — Mehmet Sait Paşa (1854-1863)
4 — İsmail Paşa (1863-1879)
5 — Mehmet Tevfik Paşa (1879-1892)
6 — II. Hacı Abbas Hilmi Paşa (1892-1914)
7 — Hüseyin Kâmil Paşa (1914-1917)
8 — I. Ahmet Fuat (1917-1936)
9 — I. Faruk (1936-1952)
10 — II. Ahmet Fuat (1952).

Türkiye idaresinde Kavalalılar'dan Mısır valisi olanlar yalnız Mısır'da değil, Sudan'da, Uganda'da, Eritre'de de hüküm sürmüşlerdir.

KAVRAM

Bir şey hakkında, özellikle onun nitelikleri hakkında taşıdığımız genel fikre mantıkta «kavram» denir. Meselâ «insan» fikri bir kavramdır. Hiçbir insan birbirine benzememekle beraber gene de ortak yönleri çoktur. Bu ortak yönler, karşılaştığımız canlının insan mı, yoksa bir başka canlı mı olduğunu ayırmamıza yarar.

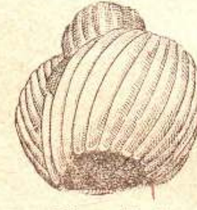
Kavramların nasıl olduğunu her felsefe öğretisi ayrı yoldan yorumlamıştır. Kant gibi bazı filozoflara göre bir «önkavram» vardır. Bu, deneyden gelmeksizin edinilmiş fikirlerdir. Ömründe radyo dinlememiş bir kimsede radyo kavramı bulunabilir. Bazı kavramlar ise ancak deneyle meydana gelir. Bazı felsefecilere göre ise «önkavram» diye bir şey yoktur; öğrenilen fikirler ancak denendikten sonra kavram halini alırlar.

KAVRAMCILIK

Felsefede, genel fikirlerin yalnız başına var olamıyacağını ileri süren düşünüşe «kavramcılık» denir. Kavramcılık şu veya bu filozof, ya da mantıkçı tarafından ortaya atılmış bir düşünüş değildir, her çağda, kavramcı anlayışta düşünürler yetişmiştir. Kavramcı görüşe göre biz, her şeyi kendisiyle değil, onun zihnimizde uyanan kavramiyle anlıyabiliriz. Kavramların varlık sebebi, düşünceyi hazırlamaktır. Eşyanın kendisiyle düşünmek kaabil değildir. Ancak kavramlar arasında bağlantılar kurarak düşünmek mümkün olur.

Kavramcılık, felsefede «adcılık» (nominalizm) ile gerçekçilik arasında bir yer alırsa da, her ikisine de karşıttır. Adcılığa karşıttır, çünkü adcılık, gerçeği kabul etmez, yalnız adlarla ilgilenir; kavramcılık ise gerçekle bağlantıyı kesemez. Kavramcılık gerçekçiliğe de karşıttır, çünkü gerçekçilik yalnız benliğimizin dışında kalanları gerçek olarak kabul eder, kavramların öznek gerçekliğini kabul etmez.

KAVUK

Bir padişah kavuğu

«İçi boş mahfaza» demek olan Türkçe bir kelimedir. «Kof» anlamındaki «kav» sözünden gelir. Kavuk eskiden kullanılan bir çeşit başlıktır. Kavuklar, fes, takke, külâh üzerine sarık sararak yapıldığı gibi, içine pamuk doldurulmuş kumaştan başlıklara sarık sarılarak da yapılırdı. Padişahlardan başlıyarak vezirlere, birçok meslek mensuplarına varıncaya kadar çeşitli kimseler için ayrı ayrı biçimleri vardı. Vezir kavuklarına «kallâvî» denirdi.

Başlıca kavuk çeşitleri «horasânî», «mücevveze», «telli kavuk», «mücevveze murabbaı», «tepeli kavuk», «molla kavuğu» dur.

Evlerde kavukları saklamak için duvarlara asılan özel raflara «kavukluk» denirdi. Kavuk başta taşındığı için önemli sayıldığından, evlerde, konaklarda rasgele yere bırakılmaz, yüksekçe bir yere asılı kavukluğa konurdu. Kavukluklar çoğunlukla oymalı, sedef kakmalı olurdu.

KAVUKLU HAMDİ (Ölümü: 1911)

Kavuklu Hamdi

Türk ortaoyuncularının en ünlüsüdür. İstanbul'da Eyüp'te doğdu. Çocukluğundan beri sanata karşı hevesi vardı. Zamanının ortaoyuncuları arasına karışarak bu alana atıldı. Kısa zamanda hazırcevaplığıyla büyük şöhret kazandı.

Ortaoyununda asıl hüner, «kavuklu»'da olduğu için pişekârın açmazlarını nükteli sözlerle karşılıyarak halkın takdirini kazanmak tamamiyle şahsi bir zekâya, kavrama süratine dayanır. Kavuklu Hasan'da meziyetlerin hepsi bulunuyordu. Gayet düzgün konuşurdu. Hele, devrin büyükleri karşısında oynadığı için, başkalarının yaptığı hataya düşmez, nüktelerinde, cinaslarında terbiye sınırlarını aşmazdı. Kendi buluşu olan yirmi sekiz, otuz

kadar tekerlemesi vardı ki, bunlarla yıllarca halkı güldürmüştür. Konuşma sırasında anlattığı çoğu saçma, hayal mahsulü hikâyelere dinleyicileri sonuna kadar inandırırdı.

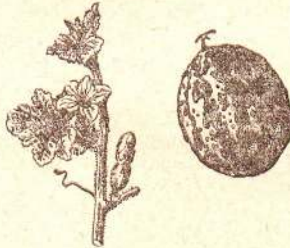
Kavuklu Hamdi tiyatro sahnesine de çıkmış, bön, safça, kaba adam rollerinde başarı göstermişti. Zamanında kazandığı büyük şöhrete rağmen, sefalet içinde öldü.

KAVUN

Bir yaz meyvasının ve bu meyvayı yetiştiren bitkinin adıdır. Kavun kabakgiller familyasındandır. Hıyar, kabak, karpuz gibi kavunun da dalları yerde sürünerek uzar. İlkbaharda gelişmeye başlıyan kavun küçük sarı çiçekler açar. Birçok çeşitleri vardır. Bazıları dayanıklı değildir, beklemeye gelmez, bazı çeşitleri kış ortalarına, hattâ iyi bakılırsa kış sonlarına kadar dayanır. Kavunların büyüklüğü 1 kilodan 4 kiloya kadar değişir.

Kavunun anayurdu güneybatı Asya'dır. Anadolu'da yetiştirilen çeşitlerden biri XVI. yüzyılda İtalya'ya götürülmüş, Roma yakınlarında Cantalupo'da yetiştirildiği için batıda «kantalup kavunu» adını almıştır. Bugün Avrupa ve Amerika'da en çok aranan kavun çeşidi budur.

Yurdumuzda kavun yetiştiren bölgelerin başında Trakya, Ege Bölgesi, Konya gelir. Uzunköprü çevresinde yetiştirilen «topatan kavunu» ince sarı kabukludur. Dayanıksızdır. Şimdi Trakya'da «çitili» adı verilen, dayanıklı bir kış kavunu da yetiştirilmektedir.

Yapraklı bir kavun dalı ve meyvası.

Ege Bölgesi'nde yetiştirilen kavunların en önemlisi «Kırkağaç kavunu» dur. Kırkağaç, Akhisar, Menemen ve Manisa bölgelerinde yetiştirilir, nefis, dayanıklı olan bu kavunlar aynı zamanda ihraç da edilmektedir. Kırkağaç kavunundan üretilmiş kavunların başlıcaları «hasanbey», «altınbaş», «dilimli» ve «hallaç kavunu» dur.

Kavunun olmadan koparılanına «kelek» denir. Bundan turşu yapılır.

KAYA

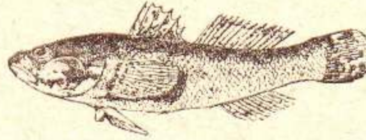
Jeolojide yerkabuğunu meydana getiren katı maddelere «kaya» denir. Birçok kaya çeşidi vardır. Yerkabuğunu teşkil eden kültelerin cinsine göre çeşitli adlar alırlar (Bk. Jeoloji: Yerkabuğunun Yapılışı).

Kayaların % 98'i 8 elemandan meydana gelir. Yerin içinde ve yüzündeki kayalarda bulunan bu sekiz elemanın oranı aşağı yukarı şöyledir:

Oksijen	% 46,46
Silisyum	% 27,61
Alüminyum	% 8,07
Demir	% 5,06
Kalsiyum	% 3,64
Sodyum	% 2,75
Potasyum	% 2,58
Magnezyum	% 2,07

Jeologlar kayalardaki madenlerin cinsini anlamak için çeşitli usuller kullanırlar. Renk, kristal biçimleri, sertlik gibi unsurlar kayaların cinsi hakkında ilk bakışta bilgi verebilir. Başlıca kaya çeşitleri bazalt, granit, porfir, trakit, kumtaşı, kalker, mermerdir.

KAYA BALIĞI

Kaya balığı

Az soğuk denizlerden tropik denizlere kadar kıyı bölgelerinde yaşıyan dip balıklarıdır. Birçok çeşitleri vardır. Çok defa derinliği 30 m. ye kadar olan sığ sularda yaşarlar. Taşlık, yosunluk, kumluk yerlerde, çamurlu diplerde yaşıyan kaya balıklarının tatlı sulara girdikleri de olur.

Kaya balıklarının sırtları, yanları sarımtırak koyu esmer, ya da kurşunimtraktır. Bu kısımlarda açıklı koyulu benekler bulunur. Karınları nispeten açık renktir. Türkiye sularında 30'a yakın çeşidi yaaşr. Boyları 4,5 - 3,5 sm. arasında değişir. Ömürleri en çok 5 - 6 yıldır. Çok defa sürüyle gezerler. Av mevsimi nisan, mayıs, hazirandır.

Sularımızdaki kaya balıklarının başlıca çeşitleri, «sazkayası», «hurmakayası», «kurbağakaya», «kaya», «küçükkaya», «kumkaya», «kömürcükaya», «tekirkaya», «tatlısukaya», «hortumlukaya» balıklarıdır. Bunlardan eti en lezzetli olan kömürcükaya ile sazkaya balıklarıdır. Bunlar daima taze yenir, tuzlanmaz, kurutulmaz. Taze sazkaya balıklarının üstüne tuz serpilirse renkleri kararır. Bunu bazı balıkçılar kömürcükaya diye satarlar. Çünkü kömürcükaya balığının rengi avlandıktan bir gün sonra ağarır.

Kaya balıkları yakalandıktan sonra balıkhaneye getirilinceye kadar kusup birbirlerini kirlettikleri için bir yerden bir yere götürülmeleri güçtür. Bu sırada devamlı olarak süngerle silinip kurutmak ister.

KAYAK

Ayağa takılarak kar üzerinde kayıp yol almak için kullanılan uzun tahtalara «kayak» denir. Ayağa takılan bu tahtalarla yapılan kayma sporu da «kayak» diye anılır.

Kayak aynı zamanda sağlık ve çeviklik kazandıran bir kış sporudur. Açık ve temiz havada bol oksijen solumak, eşsiz bir sağlık kazandırır. Büyük bir hızla kayarken duruma hâkim olma gayreti de intikal hızı hissini geliştirir.

Kayak Malzemesi

Kayağın ilk defa Norveç'te icadedildiği söylenir. Kayağın en büyük faydası kışın yamaçlardan aşağı, düzlük yerlere inerken büyük bir hız sağlamasıdır. Buna karşılık, ormanlık, çalılık yerlerde kayakla gitmek zordur.

Bir kimsenin kullanacağı kayağın boyu kendi boyundan uzun olmalıdır. Kayakla gezecek kimse, kayağı dikine önüne koyunca eliyle ucuna dokunabilmelidir. Kayaların eni 10 - 12,5 sm. arasında değişir. Ucları yukarı doğru kalkık olur, arkaları köşelidir. İçinde ayak koyacak özel yer vardır. Kayak yaparken özel pabuçlar giyilir. Bunlar kayağa bağlanır. Kayakçının ellerinde de birer özel sopa bulunur. Bunların uzunluğu genel olarak, göğüs hizasından biraz yüksekçe olmalıdır. Bu sopaların alt ucundan birkaç santim yukarıda bir disk bulunur. Bu disk sayesinde sopanın kara saplanması önlenmiş olur.

Kayak Sporu

Kayak (ski) bir spor haline gelmeden yıllarca önce kuzey ülkelerinde bir yol alma aracı olarak kullanılırdı. Kayak spor haline ancak XIX. yüzyılın sonlarında geldi. 1891'de Avusturyalı Mathias Zdarsky (1874-1946) Norveçli ünlü kâşif Nansen'in «Grönland'da Kayakla Gezi» adlı kitabından fikir alarak, ilk defa bir kayak yaptı, ilk denemesini de Alp dağlarında 42 derecelik bir yamaçta gösterdi. Ondan sonra, bu spor yayılarak, ilk önemli kayak yarışları gene Alpler'de yapıldı.

1879'da «tramplen» üzerinde yapılan kayak «atlama yarışmaları» nda 23 m. ile rekor kuruldu. 1900'deki bir yarışmada bu rekor 35,5 m. ye çıktı. En son, 1961 rekoru 180 m. yi geçmiştir.

Kayak, sağlık ve çeviklik kazandıran bir kış sporudur.

«Slalom» denilen «iniş yarışları» nın ilki 1905'te gene Alpler'de yapılmış, ilk önemli slalom yarışmaları 1911'de düzenlenmiştir.

KAYALIK DAĞLAR

Kuzey Amerika'nın batı kesimi boyunca uzanan sarp sıradağlardır. 3.500 km. kadar uzunlukta olan bu dağ zincirinin eni yer yer 150 km. yi geçer.

Kayalık Dağlar Meksika'da Vera Cruz yakınlarından başlar, kuzeye doğru bütün kıtayı aştıktan sonra Alaska'da son bulur. Dağların en yüksek yeri Alaska'daki McKinley Tepesi'dir (6.240 m.), ondan sonra Logan Tepesi (5.956 m.) gelir.

Meksika Körfezi kıyılarında başlıyan Kayalık dağlar birdenbire sarp yamaçlar halinde 5.000 metreye kadar yükselir. Meksika sınırlarında yüksekliği 5.000 metreyi geçen birkaç tepe vardır. Kuzey Amerika'nın batı kı-

yıları boyunca uzanan Kaskad (Çavlan) Dağları, Kıyı Dağları ve Siera Nevada'larla Kayalık Dağlar arasındaki bölgeye Batı Yaylaları denir.

Alaska'yı saymazsak Kayalık Dağlar'ın A. B. D. sınırları içindeki kesiminin yüksekliği 5.000 metreyi bulmaz. Bu kesimdeki başlıca yükselti Wilson Tepesi (4.352 m.), Pikes Tepesi (4.301) m.) dir. Kayalık Dağlar A. B. D. nin en güzel manzaralı yerlerinden biridir. Yellowstone Millî Parkı da dahil olmak üzere, Birleşik Amerika'nın en güzel millî parkları bu dağların bulunduğu kesimdedir. Dünyanın en kudretli nehirlerinden Missouri'nin bütün ana kolları bu dağlardan çıktığı gibi, Kaliforniya Körfezi'ne dökülen Colorado, Kuzey Buz Denizi'ne dökülen McKenzie ve Alaska'daki Yukon Nehri de bu dağlardan çıkar.

KAYGISIZ ABDAL (XIV. yüzyıl)

Bir Türk halk şairi. Doğum ve ölüm yılları bilinmiyor, «Kaygusuz Sultan» diye de anılır. Adındaki «Abdal» kelimesi, Bektaşiliğe göre üç yüz evliyanın ancak kırk tanesine verilen bir mertebedir.

Kaygısız hakkında çeşitli rivayetler vardır. Bunlardan birine göre asıl adı Gaybî'dir. Alâiyye (Alanya) Beyi'nin oğludur. Yiğit bir delikanlıydı. Bir gün, avda yaraladığı bir geyiğin arkasından koşarken Elmalı kasabasında Abdal Musa dergâhına kadar geldi. Kendisini önleyen dervişlerden geyiği istedi. Böyle bir geyik gelmediğini söyliyen dervişle çekişirken Derviş Abdal Musa araya girdi:

— «Oğul, attığın oh (ok) bu mu ola?» diye bir ok gösterdi.

Geyiğe attığı oku Abdal Musa'nın koltuğuna saplanmış gören Gaybî onun ermişliğine iman getirerek kulu oldu. Adını değiştirdi. Oğlunu aramaya düşen Alanya Beyi, Elmalı'nın bağlı olduğu Teke Beyi'yle vuruştu. Teke Beyı de, Gaybî'yi kurtarmak için Abdal Musa ile savaşa girişti. Kaygısız, kırk yıl Abdal Musa dergâhında kulluk eyledi. Bektaşiliğin uluları arasına girdi. Hicaz'a, Mısır'a gitti. Şiirlerinde Edirne'ye, Filibe'ye, Sofya'ya, Yanbolu'ya gittiği de yazılıdır. Belki de bir Yeniçeri saz şairiydi. Şiirlerinde zaman zaman Gaybî ve Sarâyî adlarını da kullanmıştı. Mezarı Mısır'da sanılıyor.

Bibliyografya — Bu konudaki başlıca eserler:

Kaygusuz Abdal, Hayatı ve Eserleri (Muhtar Yahya Dağlı, 1939, 1941); Kaygusuz Abdal, Hayatı, Kul Himmet, Hayatı Sanatı, Eseri (Haz. Abdülbâki Gölpınarlı, 1953); Kaygusuz Abdal (1953, 1955, 1959).

Kaygısız Abdal'dan bir parça

Bu âdem dedikleri
El ayakla baş değil
Âdem mânaya derler
Surat ile kaş değil.

Gerçi et ve deridir
Cümlenin serveridir
Hakk'ın kudret sırrıdır
Gayre bakmak hoş değil.

KAYIK

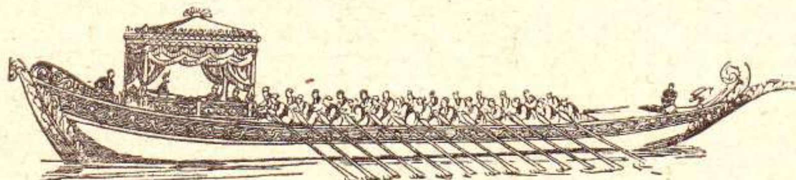
Yelken, yahut kürekle hareket eden, iki ucu sivri deniz teknelerine denir. Bir çift kürekle çekilenleri olduğu gibi, iki çift ve daha fazla kürekle çekilenleri de vardır. Özellikle balıkçı kayıkları böyledir.

Motorlu araçların ve vapurun icadından önce İstanbul sularındaki ulaştırma kayıklarla yapılırdı. O zamanlar çok yaygın kullanış alanı olan kayıklar kullanış yerlerine ve cinslerine göre çeşitli adlarla anılırdı.

Boğaziçi ve Haliç'in muhtelif köyleri arasında yolcu nakliyatı yapan kayıklara «piyade kayığı» denirdi. Bunlar dört, beş kişi taşır ve iskelelerde bekleşirlerdi. Kürek sayısına göre «bir çifte, iki çifte, üç çifte» gibi adlarla anılırlardı. 20 - 30 kişi ve eşya taşıyacak büyüklükte olanlarına «pazar kayığı» denirdi. Bu kayıklar şimdi de olduğu gibi İstanbul'un çeşitli yerlerinde kurulan pazarlara gidip gelenleri ve pazarcıları taşırdı.

Ayrıca şehzadelerin, devlet ricalinin, saray kadınlarının da kendilerine has kayıkları olurdu. Padişah kayığına «hünkâr kayığı» denirdi. Hünkâr kayığı 10 çifte yahut daha fazla kürekli olur ve kıç tarafında bir köşk bulunurdu. Paşaların bindiği kayıklar «saltanat kayığı» diye anılır, bu büyük kayıklarda kıçtan birinci oturakta kürek çekenlere «hamlacı» denirdi.

Eski İstanbul kayıklarının kendilerine has bir biçimi vardı. Çok defa tahtalar boyanmaz, sadece cilâlanır, böylece tahtanın tabiî rengi denizin rengiyle güzel bir ahenk teşkil ederdi. Devlet ve saray adamlarına mahsus kayıklar çok süslü ve işlemeli olurdu. Bunların bir sanat eseri teşkil edecek kadar güzel olduklarını söyliyebiliriz. Fakat motorlu araçların ve vapurların gelişmesinden sonra kayık eski önemini kaybetmiştir (Bk. Sandal, Deniz Taşıtları).

Eski Türk kayıklarından: Hünkâr kayığı. Padişah, kayığın gerisindeki «köşk» adı verilen yüksekçe, üstü kapalı yerde oturur, yakın yerlere böyle giderdi
(Musahibzade'nin kitabından)

KAYIN

Kayın ağacının yapraklı bir dalı

Güzel bir orman ağacıdır. Kayıngillerin örnek bitkisi olan kayın, düzgün gümüşî kabuğu ile kolayca tanınır. Sonbaharda altın sarısı bir renk alan yaprakları incedir. Ağacın ince sürgünlerinin ucu sivridir; erkek ve dişi çiçekleri ayrı ayrıdır. Tohumları koyu gölgelik yerlerde yetişebilir. Kayın ağacının kerestesi serttir. Mobilya, çiftlik âletleri, tah-ta âlet yapımında kullanılır. Aynı zamanda iyi bir yakıttır.

Kayıngiller

İkiçeneklilerin kozalaklılar takımından bir bitki familyasıdır. Örnek bitkisi kayın olan bu familyaya ait bitkilerin meyvaları kapçık meyva durumundadır. Gürgen, meşe ve kestane gibi büyük ağaçlar bu familyaya girer.

KAYISI

Gülgillerden bir ağacın ve meyvasının adıdır. Bütün ılık iklimlerde yetişen kayısı ağacının anavatanı Ortaasya'dır. Erken çiçek açtığı için ilkbaharı donlu geçen yerlerde yetişmez. Kayısı ağacı yaprağı bakımından eriğe, kabuğu bakımından şeftaliye benzer. Şeftali ve erik ağaçlarına aşılanabilir. Kayısının birçok çeşitleri vardır (Bk. Zerdali).

Memleketimizde en çok, Malatya, Erzincan, Ankara, İzmir, Manisa, Bursa, Kırşehir, Çorum, Kayseri, Amasya ve Niğde'de yetişir. Başlıca kayısı çeşitlerimiz Şekerpare, İmrahor, Turfanda, Kurukabuk, Muhittinbey, Hacıkız, Çöloğlu, Şam vs. dir. Çöloğlu ve Kurukabuk daha çok kurutularak satılır.

Memleketimizde 2.000.000 kadar kayısı ağacı vardır. Yılda 20.000 ton kayısı elde edilir. Kayısı yetiştiren yerlerimizin başında gelen Malatya'da kayısılar sergilerde kurutulur, sonra kükürt fırınlarında sarartıldıktan sonra piyasaya sürülür. Kuru kayısı besin bakımından yaş kayısıdan daha zengindir.

KAYIŞ BALIĞI

Yılan balığı familyasından, yılan balığına benzer bir balıktır. Bizde eti yenmemekle beraber yabancı memleketlerde yenir. Daha çok gelincik balıklariyle beraber yakalanır. Ağzı gayet büyüktür. Karın ve sırt yüzgeçleri kuyruğa kadar devam ederek burada birleşir. Bu iki yüzgecin birleşmesi balığın kuyruğunu meydana getirir. İki çeşidi vardır.

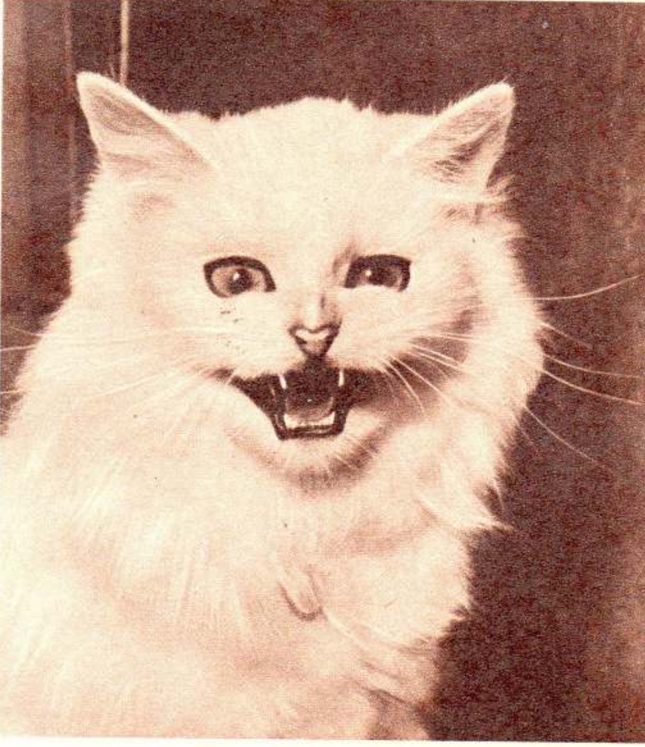
KAYMAK TAŞI (Albatr)

Yarı saydam, yumuşak, beyaz bir çeşit mermerdir. Kaymak taşı yerine bazan kelimenin Fransızcası «albatr» da kullanılır. Bazı çeşitleri renklidir. Eski Mısır ve Hindistan'da vazo yapımında kullanıldığı gibi Eski Yunanistan'da da geniş bir kullanış alanı vardı. Kaymak taşı Ortaçağ Avrupası'nda da büyük ölçüde kullanılmıştır.

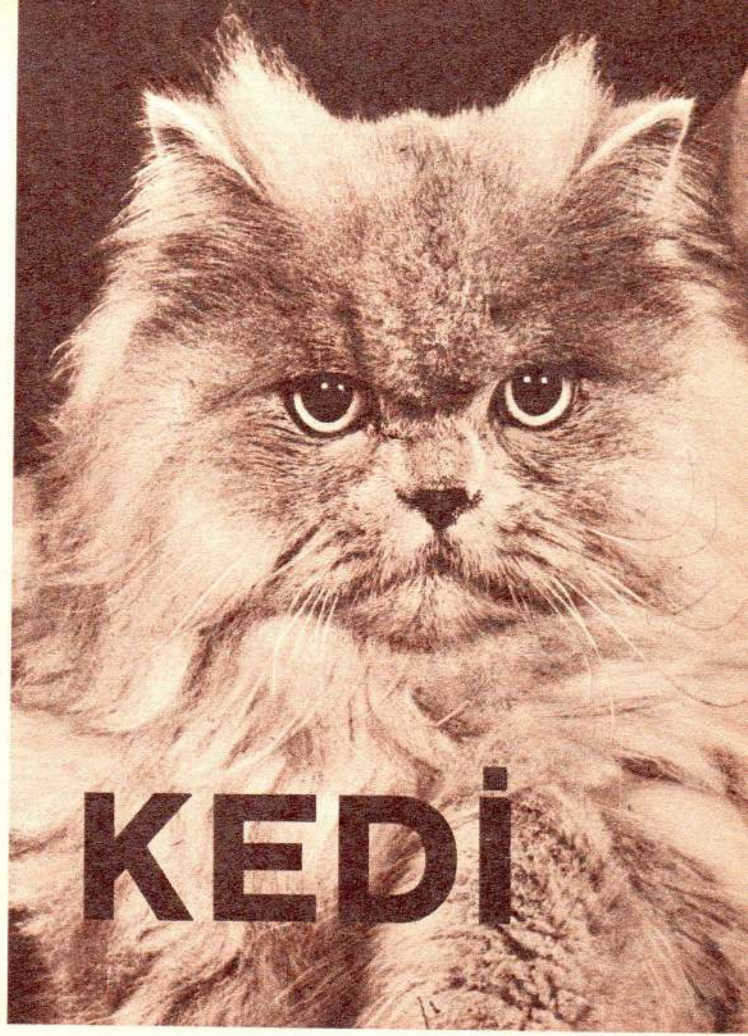
KAYNAÇ (Bk. GAYZERLER)

KEDİ

ESKİ DOST — İnsanların en sevdikleri hayvanlardan olan kedi çok eskiden evcilleştirilmiştir.

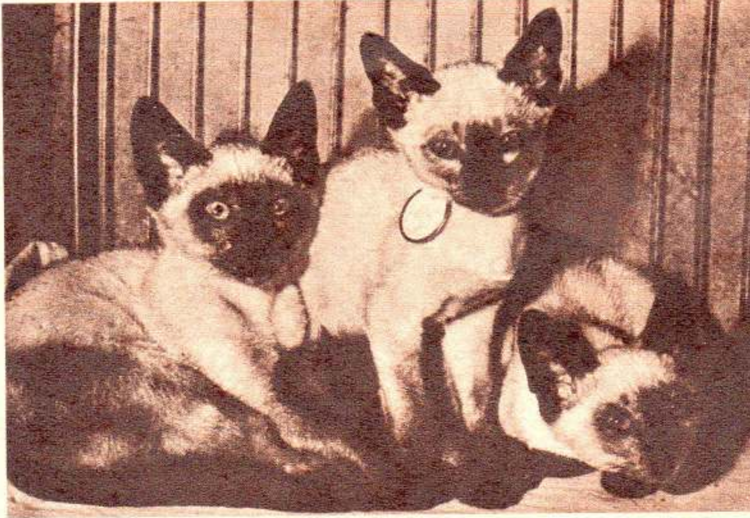

Birçok ülkelerde kedi güzellik yarışmaları yapılır. İşte yarışmaya hazır sevimli bir kedi.

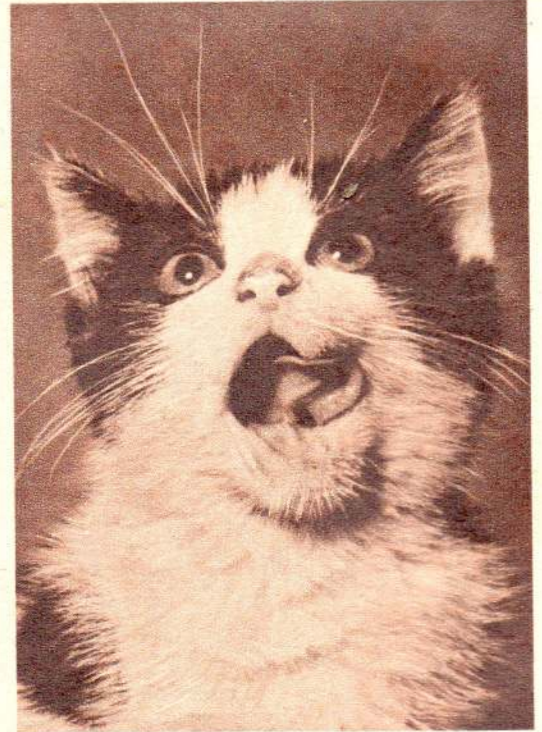

Yavru kediler sevimlilikleri ve oyuna düşkünlükleriyle tanınır.

Bu kudretli çeneyi gördükten sonra kedinin en yırtıcı hayvanlarla aynı aileden oluşuna şaşmamak lâzım.

SİYAM KEDİLERİ — Başka kedilerden oldukça farklı bir görünüşleri olan Siyam kedileri arasında da sık sık güzellik yarışmaları yapılır.

Kedinin en büyük özelliklerinden biri de yalanmasıdır. Bir şey yer yemez hemen yalanmaya başlar.

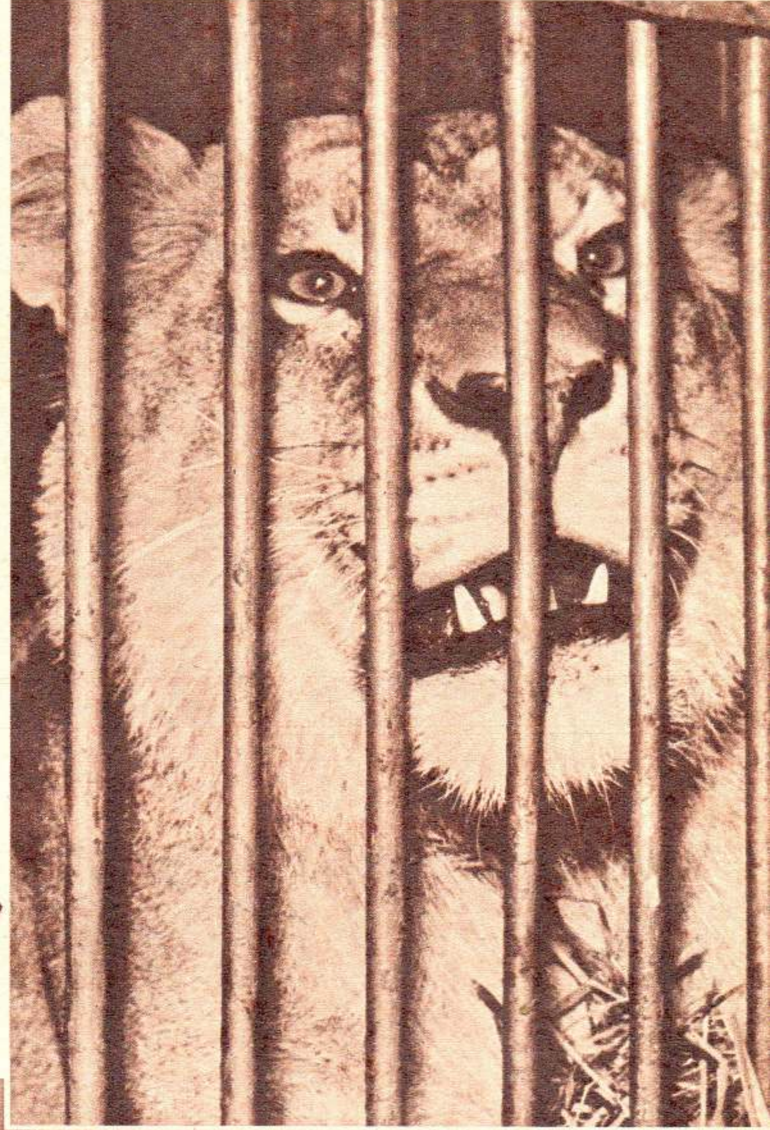

Kedilerin garip huyları vardır. İşte bir yavru ceylânla dostluk kuran güzel bir kedi.

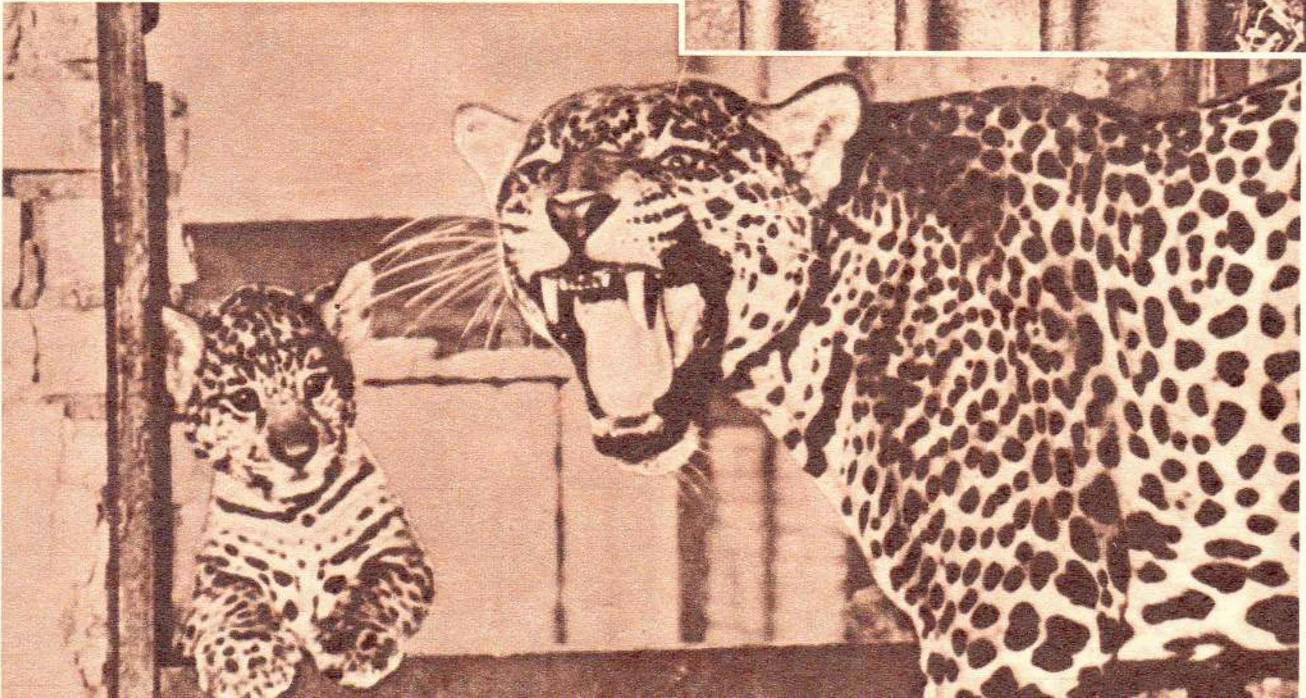
Kedi Cinsi Hayvanlar

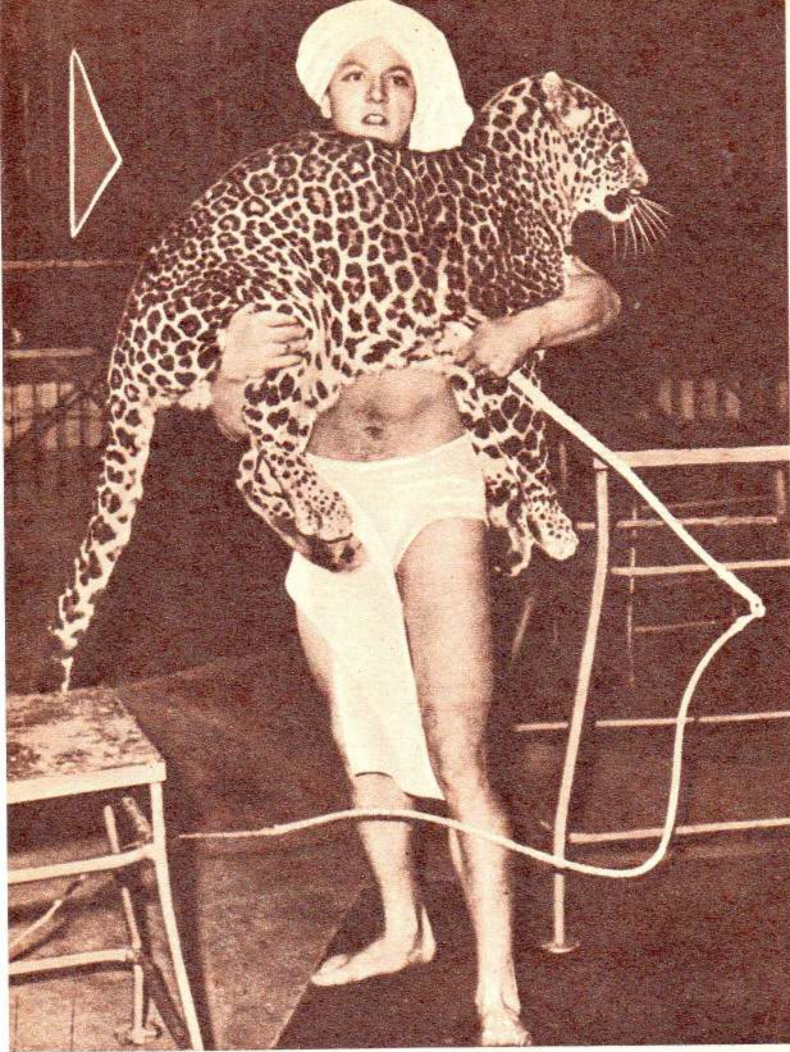
Kedi cinsi hayvanların başında aslanla kaplan gelir. Resimde altı aylık birer aslan ve kaplan yavrusu görülüyor.

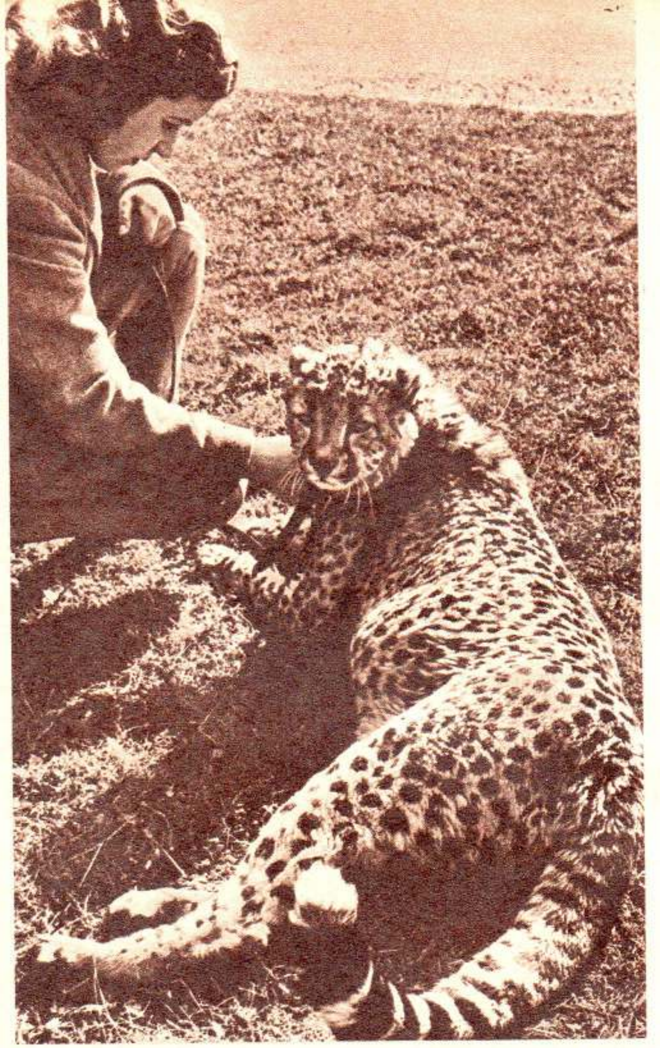
Aslan hayvanat bahçelerinin en gözde misafirleri arasındadır. Zaman zaman duyulan kükremeleri seyircilere dehşet verir.

Kedi cinsinden olan bir başka canavar da parstır. Bu hayvan da hayvanat bahçelerinde görülebilir.

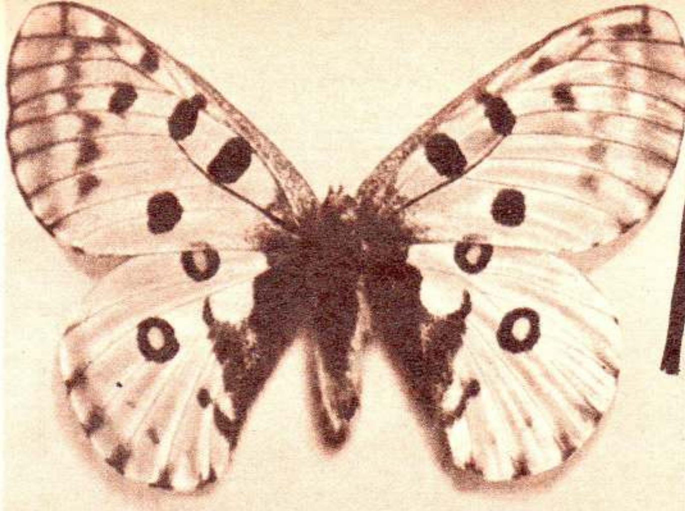
Çok geniş kedi ailesinden olan canavarlardan biri de parstır. İnsan oğlu bu yırtıcı hayvana da hükmetmeyi bilir. İşte bir hayvan terbiyecisinin kucağında bir pars.

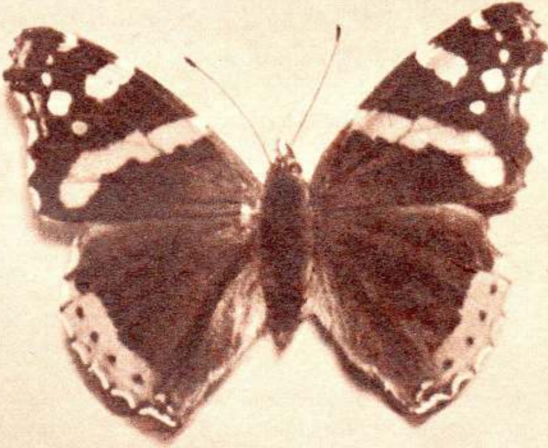

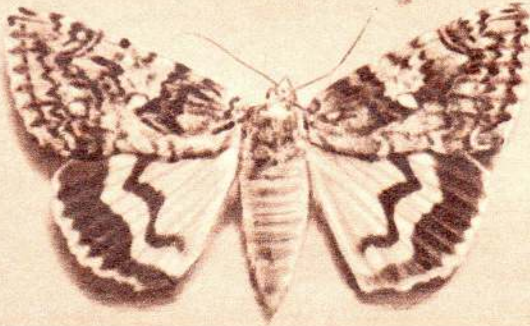
Parsa benziyen bir başka kedi cinsi hayvan «çita» dır. Bu hayvan, parsın aksine, kolayca evcilleşebilir. Çok hızlı koşan çitaları avcılar yardımcı olarak kullanırlar.

Yavru kediye benziyen bu hayvanlar kedi ailesinin bir başka ferdi pumalardır.

Kelebek

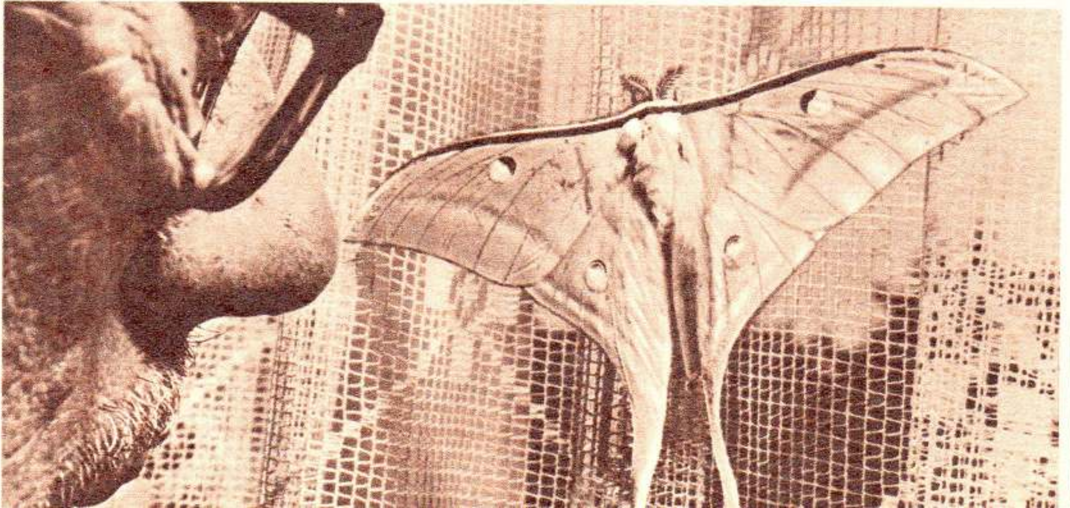

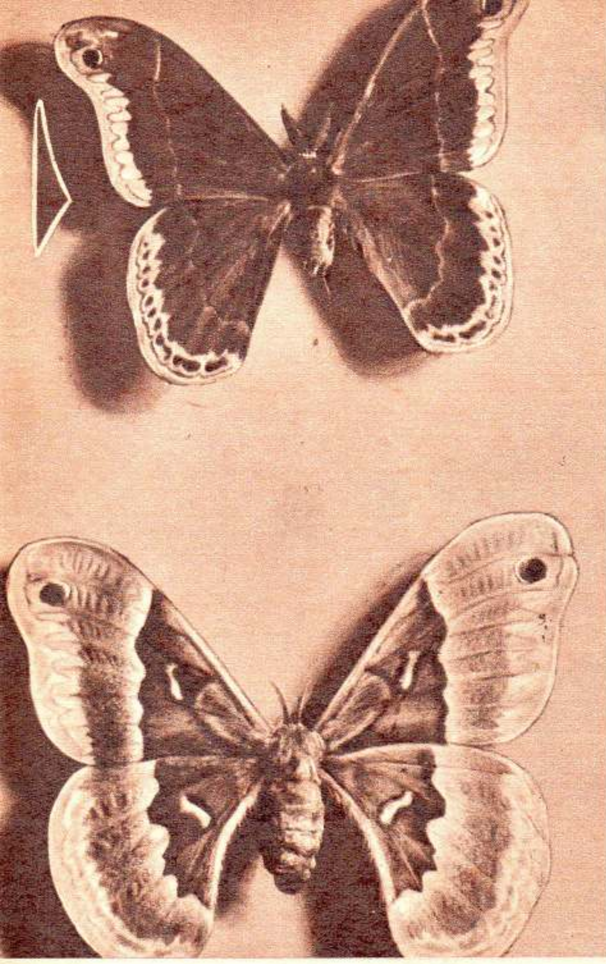

Kelebekler o sevimli görünüşlerini almadan önce alelâde bir tırtıl halindedirler. Sonra koza içine kapanırlar.

Yukarıdaki resimde Asya'nın Sibirya kesiminde, Avrupa'nın da bazı bölgelerinde yaşıyan üç çeşit kelebek görülüyor.

«Ay güvesi» diye anılan bu değişik kelebek çeşidi Uzak Doğu'da sık sık görülen cinslerdendir.

Aynı cins bir kelebeğin renk bakımından farklı dişisiyle erkeği

Bir koleksiyon meraklısı bir kelebeği büyük bir ilgiyle inceliyor.

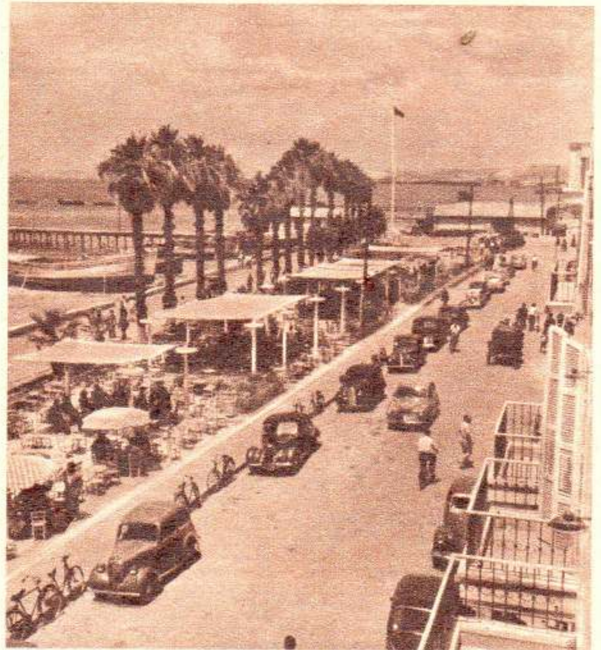
Kelebek satan bir dükkânın camekânı önünde meraklı küçükler.

Kıbrıs

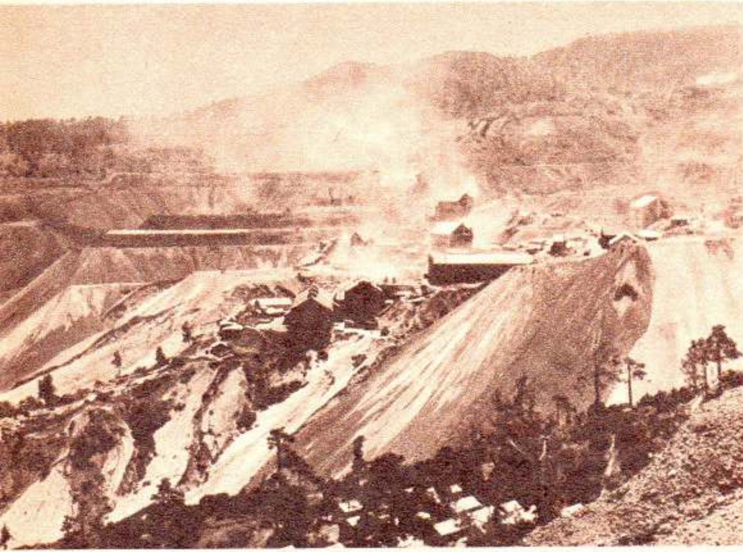

Kıbrıs yüzyıllar boyunca Türk ülkesi olmuş bir adadır. Resimde Kerinya kasabası görülüyor.

Larnaka Kıbrıs'ın en önemli limanlarındandır. Resimde kıyı boyundaki açık hava kahvelerini görüyoruz

Kıbrıs'taki maden ocaklarından biri. Ada demir, bakır, krom bakımından zengindir.

Magosa tarihî eserleriyle olduğu kadar işlek limanı ile de tanınan bir şehirdir.

HAÇLILAR KALESİ — Bu tarihî kale ve sûrlar Kerinya yakınlarındadır.

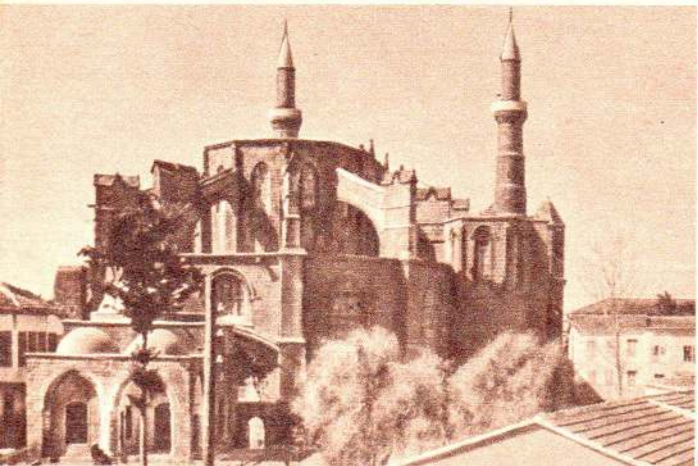
Kıbrıs zengin tarihi olan bir adadır. Magosa şehri yakınlarındaki Salamis yıkıntıları adanın zengin tarihini gösteren eski kalıntıların en önemlileri arasındadır.

Kıbrıs şehirlerinin çoğu Anadolu kasabalarını andırır. Ahalinin giyinişi, yaşayışı da Türkiye'deki gibidir. Resim, günün kalabalık bir saatinde, bir çarşıyı gösteriyor.

HALA SULTAN TEKKESİ — Halk arasındaki inanışa göre burada, Hz. Muhammed'in halası yatar. Türbe sık sık ziyaret edilen bir yerdir.

AYASOFYA CAMİSİ — Lefkoşa'daki Ayasofya Camisi şehrin en büyük camilerinden biridir.

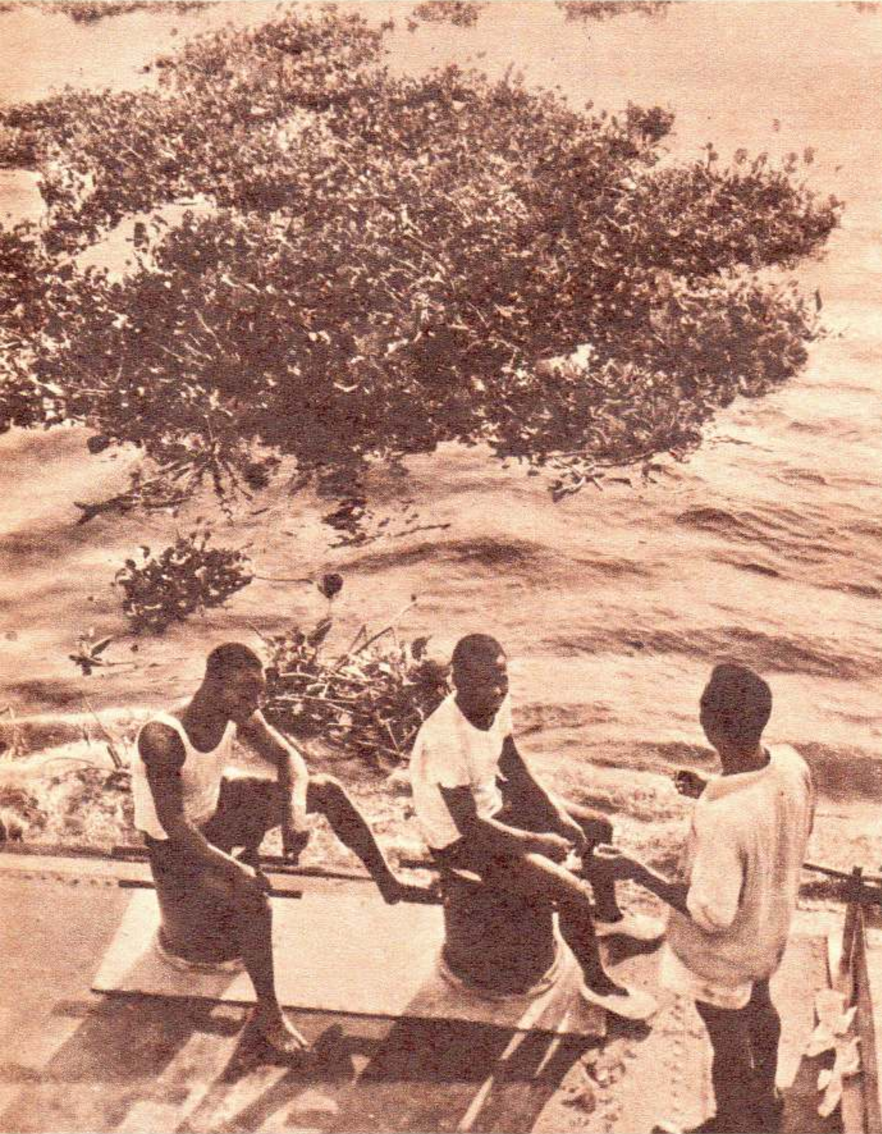

Kıbrıs tarihinde önemli bir yeri olan Kerinya Kalesi'nin denizden görünüşü. Kerinya Kıbrıs'ın kuzeyinde bir kıyı şehridir.

KONGO

Balta girmemiş ormanlar, yırtıcı hayvanlar, yeni kurulan devletler diyarı

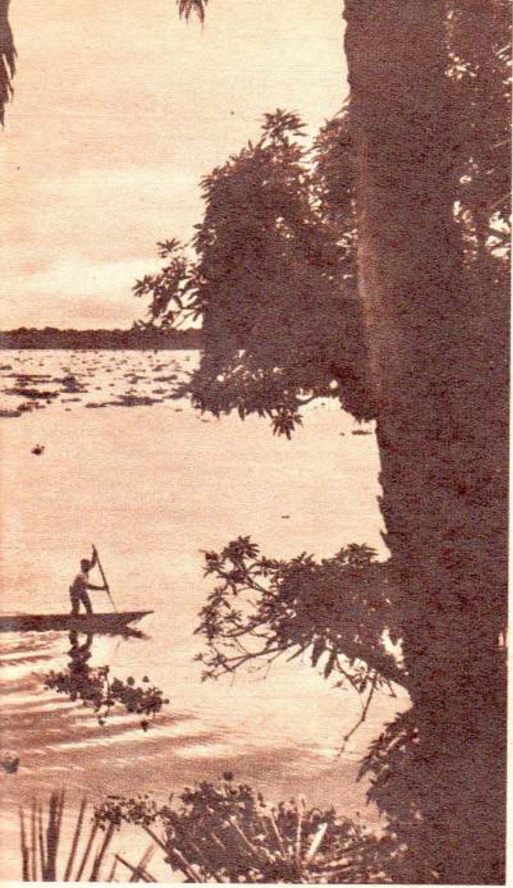

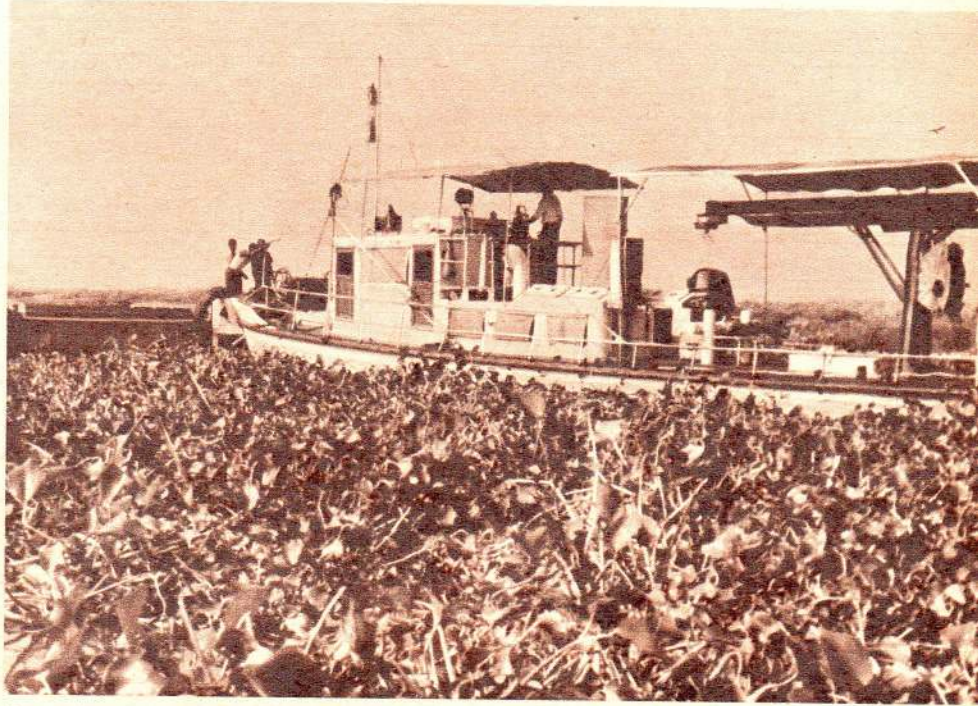

Kongo'ya yağan bol yağmurların suyunu gür ırmaklar Atlas Okyanusu'na taşır. Bu suiarda çeşitli araçlarla ulaştırma yapılmaktadır.

Bölgenin sıcak havasına uyarak çıplak yaşıyan Kongo yerlisi iki genç kadın.

Kongo Irmağı ormanlar arasından geçen zengin bir akarsudur. Bu resim ırmağın Ekvator kesimindeki genişliğini gösteriyor.

Zaman zaman rüzgârların nehrin bir bölümune yığdığı otlar, yapraklar o kadar birikir ki ulaştırmaya engel olur.

Yerli kadınlar süslenmeye, saç tuvaletine büyük önem verirler.

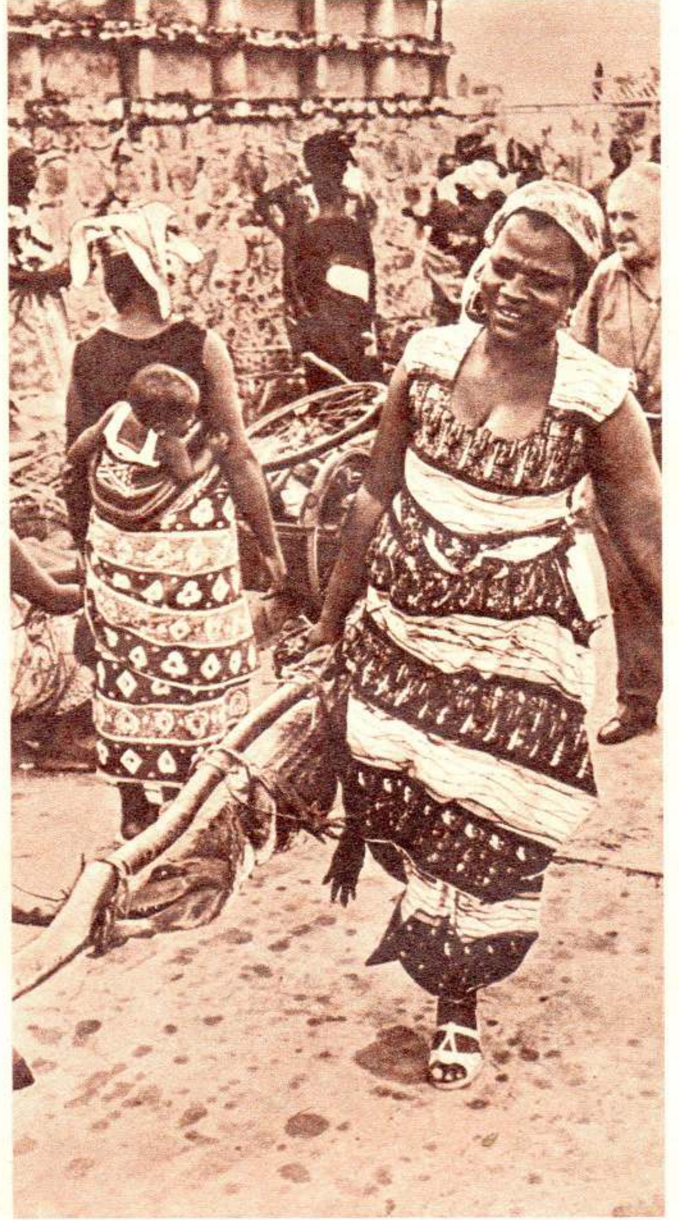
Irmağın çiçeklerle, dallarla kaplı bölümünde bir yerli kayığı.

TAMTAM — Afrika'nın en büyük özelliklerinden biri tamtamdır. Kongo'da, tamtam çalan bu yerli yakın bir köye haber gönderiyor.

Kongo kadınları artık giyinmeye, modaya uymaya başladılar. Resimde bir elbise pazarı görülüyor.

Değişen kıyafetlere rağmen bugün Kongo'da yaşayış gene de eskisi gibidir. İşte bir sırığa bağladığı canlı timsahı pazara götüren bir kadın.

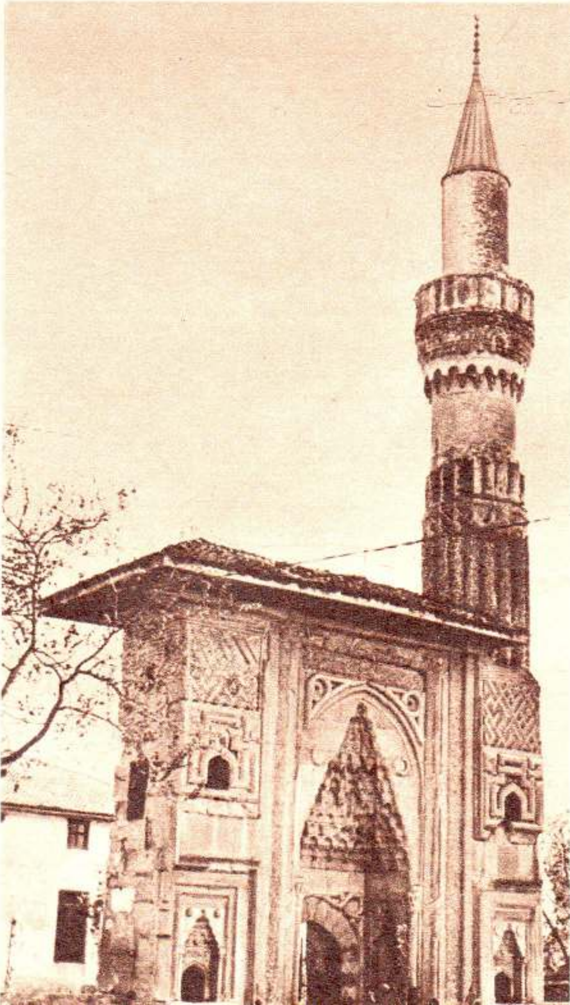

Kongo'da yavaş yavaş okumaya da önem verilmeye başlanmıştır. Leopoldville'deki bir halk okulunda Fransızca ders alan kadınlar.

KONYA

Yurdumuzun tarihî şehirlerinden biri olan Konya gittikçe önem kazanan büyük bir il merkezimizdir. Resimde, şehrin genel manzarası görülüyor.

Eskiden beri memleketin bir kültür merkezi olan Konya'da bugün de birçok okullar vardır. Yukarıda Sanat Enstitüsü görülüyor.

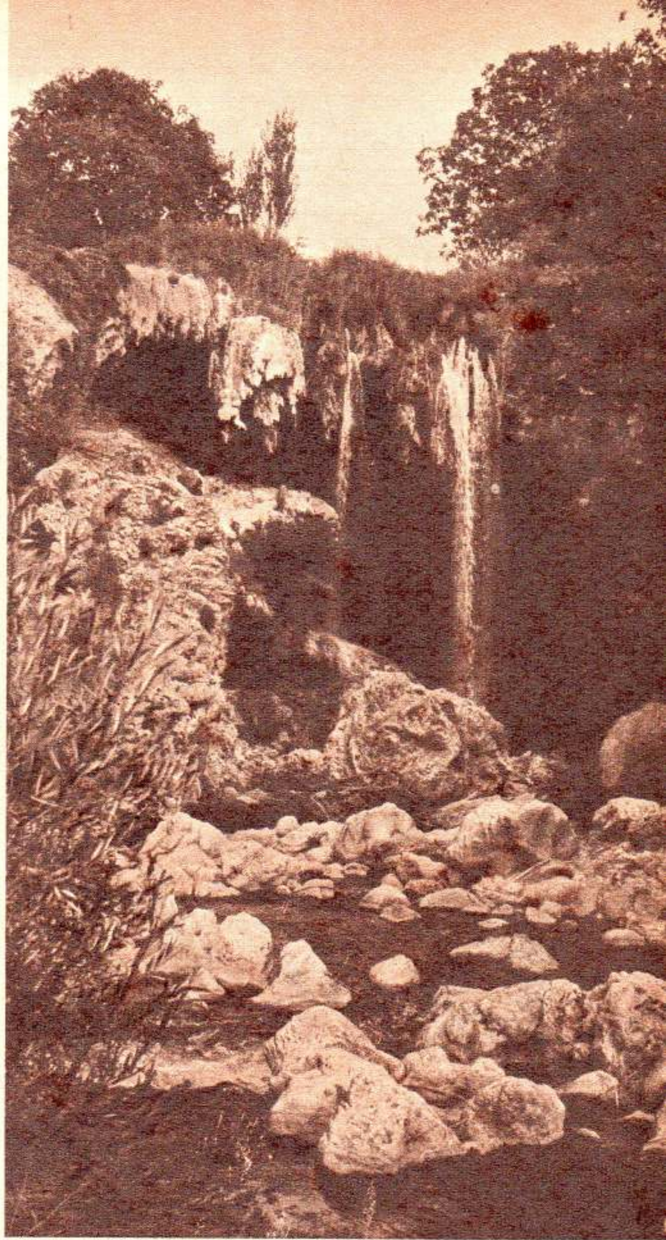
Konya'da zengin Selçuklu mimarlık anıtlarına raslanır. Resimde görülen Sahip Ata Camisi bu eserlerin en önemlilerindendir.

Büyük din adamı ve şair Mevlânâ Celâlettin Rumî'nin türbesi Konya'dadır. Türbe her yıl binlerce kişi tarafından ziyaret edilir.

Konya'nın güneyindeki Çumra, ilin önemli ilçe merkezlerindendir. Resimde Çumra'daki barajın bir kısmı görülüyor.

Konya tarihî zenginlikle olduğu kadar tabiî zenginliklerle de süslü bir ilimizdir. Resimde bir çağlıyan görülüyor.

Meram semti, Konya belediye sınırları içinde bir bucaktır. Bağlık, bahçelik Meram, Konyalıların mesiresidir.

TÜRK ŞEHİTLİĞİ — 1950'ye kadar yurdumuzda adı pek az geçen Kore, ülkedeki savaş üzerine bizim için birinci derecede bir önem kazandı. Kore Birliğimiz bu savaşlarda birçok şehit verdi. Resim Güney Kore'deki Türk Şehitliği'ni gösteriyor.

KORE

Güney Kore geçirdiği savaştan sonra askerliğe büyük önem vermeye başlamıştır. Resimde bir Kore birliği teftiş sırasında görülüyor.

Güney Koreli bu küçük kız, ülkenin geleneklerine uyarak bir Kore halk dansı oynuyor.

KAYNAK

Hayat ve sağlık veren suların topraktan kaynadığı yer.

KAYNAK, suların tabiî olarak kaynaşıp çıktığı yere denir. Yağışlarda yağmur suyunun bir kısmı yerin derinliklerine süzülür ve daha aşağısına geçemiyeceği bir tabakaya gelince durur. Gittikçe biriken suların meydana getirdiği yeraltı suları, bulundukları tabiî bir çatlaktan yeryüzüne çıkarak kaynakları doğurur (Bk. Gayzerler).

Kaynaklara en çok dağlarda, yamaçlarda ve vadilerde raslanır. Tebeşir ve kumtaşı gibi su geçiren toprakların bulunduğu bölgeler kaynakların en çok görüldüğü yerlerin başında gelir. Bu gibi toprakların altındaki kil tabakası suyun birikmesini sağlar. Kaynak sularının sıcaklığı suyun içinden geçtiği kayaların sıcaklığına bağlıdır. Yeryüzüne çok yakın akan kaynak sularının sıcaklığı yazın kışa göre daha fazladır. Suyu derinlerden gelen kaynaklar daima soğuk olur.

Bütün kayaların çok sık olduğu en derin kesimlerden gelen kaynak suları ise sıcak olur. Bunlar kaplıcaları meydana getirir (Bk. Kaplıca). Bazı kaynak sularına geçtikleri yol boyunca çeşitli mineraller karışır. Bunlara da maden suyu denir (Bk. Maden Suyu).

Kaynak suları, yeraltından süzülerek geldiği için çok temizdir; bu bakımdan, lezzetli, hafif olur. Bu sular «memba suyu» diye satılır. İstanbul'un en tanınmış kaynak suları ve sertlik dereceleri şunlardır:

Karakulak, Tomruk(1); Taşdelen (1,5); Çubuklu, Kayışdağ, Kocataş (2); Kefeliköy, Kirazlı (2,5); Ayazma (3); Kısıklı (3,5); Hünkâr (4); Elmalı, Kanlıkavak (4,5); Çırçır, Hamidiye (5).

KAYNAMA

Bir sıvının fokurdıyarak buharlaşmaya başlamasına denir. Her sıvının kendine has bir kaynama derecesi vardır. Kaynama derecesi sıvının cinsine ve üzerindeki atmosfer basıncına bağlıdır. Tabiatta atmosfer basıncının en yüksek olduğu yer deniz yüzeyidir. Deniz yüzeyinde 1 sm² ye düşen basınç 1.033 gramdır. Suyun kaynama noktası da 100° dir.

Deniz yüzeyinden yükseldikçe basınç azalmaya başlar, kaynama noktası da alçalır. 3.000 metre kadar yükseklikte kaynama noktası 78° ye düşer. Bazı dağcılar bu özellikten faydalanarak ne kadar yükseğe çıktıklarını tâyin ederler. Yukarıdaki orana göre su, Everest tepesinde aşağı yukarı 50° de kaynıyacak demektir. Az basınç kaynıyan yemeklerin pişmesini de geciktirir. Denizden yüksekliği 1 - 2.000 metre olan yerlerde açık kablarda kaynatılan yemekler geç pişer.

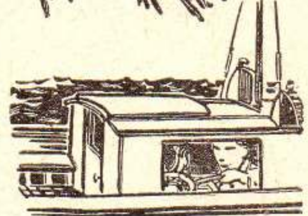
Atmosfer basıncının artması da kaynamayı geciktirir (Bk. Atmosfer - Atmosfer Basıncı). 10 atmosferlik bir basınç suyun kaynama noktasını 162° ye çıkartır. Suya gaz verilmesi kaynama derecesini alçaltır, yabancı maddelerin bulunması da yükseltir.

Düdüklü Tencereler

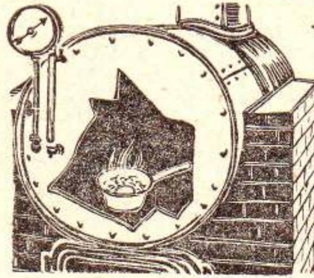
Açık tencere ile yemek pişirirken bir defa kaynama başladıktan sonra ateşi kaynamayı devam ettirecek kadar azaltmak yerinde olur. Çünkü kaynama başladıktan sonra ateşin artması kaynama derecesini yükseltmez. Ev kadınlarının düdüklü tencere kullanması yakıttan ve zamandan tasarruf sağlar. Çünkü düdüklü tencereler buharı basınç altında tuttuğu için yüksek bir kaynama derecesi sağlar. Kaynama derecesinin yüksek olması da tabiatiyle pişme müddetini kısaltır. Deniz seviyesine göre yüksekliği az olan yerlerde yemeklerin çabuk pişmesi de bu şekilde açıklanabilir.

Deniz yüzeyinden 3.000 metre yüksekte kaynama noktası 78° ye düşer. Bu yükseklikte yumurtanın katı pişmesi için 8 - 10 dakika kaynaması gerekir.

Deniz yüzeyinde 1 sm. kareye düşen basınç 1.033 gramdır. Yumurta 6 dakikada pişer.

Bir buhar kazanında 10 atmosferlik basınç altında suyun kaynama noktası 162° ye çıkar. Bu sıcaklıkta yumurtanın katı pişmesi ancak 3 dakika alır.

Atmosfer basıncındaki değişiklikler, kaynama noktasını da değiştirir.

KAYNARCA

Marmara Bölgesi'nin Kocaeli - Çatalca bölümünde Kocaeli iline bağlı bir ilçedir. Topraklarını doğuda Sakarya'nın Karasu, güneyde aynı ilin merkez ilçesi (Adapazarı), batıda Kocaeli'nin Kandıra ilçeleri çevirir. İlçenin kuzeyi Karadeniz ile sınırlanır. Merkez bucağından başka bucağı yoktur, 23 köyü vardır.

Yüzölçümü: 543 km²

Nüfusu: 15.955 (1960 sayımı)

İlçe arazisi, genel olarak kuzeye, Karadeniz sahillerine bakan, hafif dalgalı sırtlar ile bu sırtlar arasındaki geniş vâdilerden ibarettir. Hemen hemen her mevsimde yağış alan, yazları sıcak, kışları ılık bir iklimi vardır. Yer yer seyrek orman parçalarına raslanır. Başlıca ekilişler mısır ve buğdaydır. Küçük çapta hayvancılık da yapılır.

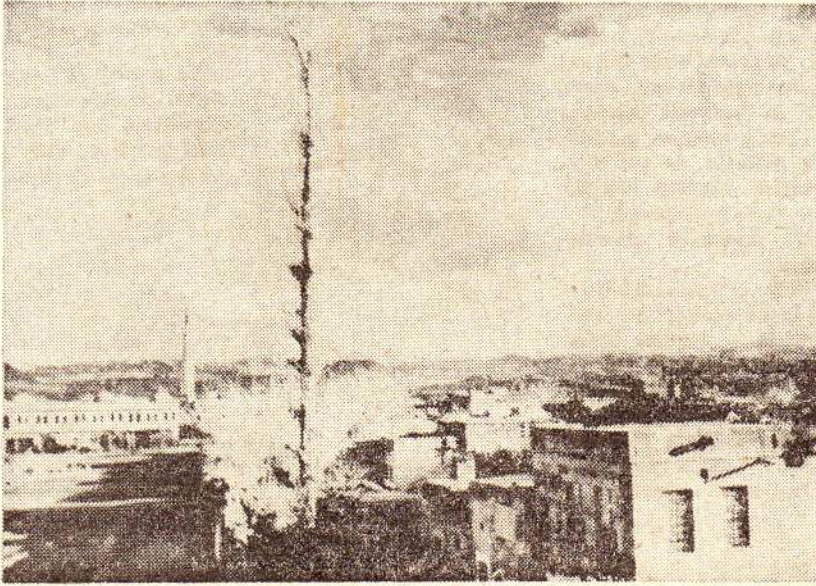
Kasaba. — İlçe merkezi Kaynarca, Kandıra - Adapazarı yolu üzerinde Adapazarı'na 35 km. uzaklıktadır. Bağlı olduğu ilin merkezi olan İzmit'e ise daha uzakta bulunur (68 km.). Kasabanın Kandıra - Ağva - Şile üzerinden İstanbul ile de bağlantısı vardır. Son senelerde ilçe merkezi haline getirilen Kaynarca kasabası 1960 sayımına göre ancak 749 nüfusa sahiptir. Bu bakımdan kasaba, Marmara bölgesindeki ilçe merkezleri arasında en küçük olanıdır.

KAYNARCA ANTLAŞMASI

(Bk. KÜÇÜK-KAYNARCA ANTLAŞMASI)

BAZI MADDELERİN KAYNAMA NOKTALARI

Altın	79,6°	Bütan	1740°	Hidrojen	—83,6°	Naftalin	184,4°
Anilin	—246°	Civa	64,5°	İyot	78,5°	Neon	—195,8°
Asetilen	184°	Çinko	—268,9°	Klor	—44,5°	Oksijen	58,8°
Aseton	—252,8°	Eter	110,5°	Kloroform	444,6°	Plâtin	0,6°
Azot	260,0°	Etilik alkol	356,9°	Kurşun	—34,1°	Propan	61,2°
Benzen	—183°	Gliserin	907°	Kükürt	34,5°	Su	100°
Brom	4300°	Helyum	56,1°	Metilik alkol	217,9°	Toluen	290°

Önemli bir endüstri şehrimiz olan Kayseri'de dokuma fabrikası, şeker fabrikası gibi büyük tesislerle, birçok küçük fabrika ve atelyeler vardır.

KAYSERİ: İç Anadolu'da Eski Ve Zengin Tarihi Olan Bir İlimiz

KAYSERİ, İç Anadolu Bölgesi'nin Orta Kızılırmak bölümünde bir ilimizdir. Topraklarını doğuda ve kuzeydoğuda Sıvas, güneydoğuda Maraş, güneyde Adana, batıda Niğde ve Nevşehir, kuzeyde Yozgat illeri çevirir. İlçeleri: Merkez, Bünyan, Develi, Felâhiye, İncesu, Pınarbaşı, Sarıoğlan, Sarız, Tomarza, Yahyalı, Yeşilhisar. Bu ilçelere bağlı 25 bucağı ve 491 köyü vardır.

Yüzölçümü: 16.921 km²

Nüfusu: 482.046 (1960 sayımı)

Nüfus yoğunluğu: km² ye 28 kişi

Yüzey şekilleri: Kayseri ilinin sınırları içinde, yüksek tek dağlar, sıra dağlar, derin vâdilerle yarılmış yüksek yaylalar, geniş ovalar bulunur. Bunlar arasında en yükseği, zirvesi 3.916 m. ye erişen Erciyas dağı'dır (Bk. Erciyas). Erciyas'ın çevresinde denizden yükseklikleri 1.000 m. nin altına düşmeyen ovalar uzanır. İçinden Kızılırmak'ın bir kolu olan Sarmısaklı suyunun geçtiği Kayseri ovası Erciyas'ın kuzeyine düşer. Bu çöküntü ovalarının kuzey ve batısında denizden ortalama 1.400 - 1.500 m. yükseklikte bulunan bir sıra düzlükler vardır. Bu yüksek düzlükler Kızılırmak ve kolları tarafından derin bir şekilde yarılmıştır. İlin yüksek dağ sıraları doğu ve güneydoğuda güneybatı - kuzeydoğu doğrultusunda uzanır. İlk sıra Erciyas dağının kuzeydoğusundan başlıyarak Korumaz ve Hınzır dağları ile Uzunyayla'ya doğru sıralanır. Bunlar kendilerine paralel olarak uzanan Aygörmez, Köşkerli ve Kepekli dağlarından Çörümşek Havzası adı verilen çukur alanla ayrılırlar. Daha güneydoğuda bulunan Samantı havzasından sonra Toros dağlarının yüksek sıraları uzanır. Memleketimizin en geniş yaylalarından biri olan 1.600 m. yüksekikteki Uzunyayla, Kayseri ilinin doğusundadır.

Iklim. — Kayseri ilinde step ıklimi özellikleri görülür. Yazlar sıcak ve kurak, kışlar soğuk ve karlı geçer. Kayseri şehrinde yıllık sıcaklık ortalaması 12° kadardır. Yazla kış arasında önemli sıcaklık farkı görülür. Yıllık yağış tutarı 400 mm. civarındadır. Yüksek kesimlerde bu miktar daha artar.

Kayseri tarihî anıtlar ve sanat eserleri bakımından zengin bir il merkezimizdir. Herbiri mimarlık ve işleme sanatının birer şaheseri olan bu eserlerin çoğu Selçuk Türkleri'nden kalmadır.

Akarsular. — İlin en önemli akarsuları Kızılırmak ve Samantı ile bunlara karışan diğer kollardır. Samantı, Seyhan nehrinin en büyük koludur. Uzunyayla'dan doğar. Bir müddet, kayseri ili içinde aktıktan sonra, Adana topraklarına geçer.

Bitki örtüsü. — Kayseri, orman örtüsü bakımından en fakir illerimizden biridir. Erciyas'ın kuytu yamaçlarında, Toroslar'a yakın çevrelerde ve Kepekli Dağları'nın bazı kesimlerinde orman kalıntılarına raslanır. Bunlar çam, ardıç ve meşelerden ibarettir.

Ekonomik durum. — Kayseri ilinde ekonomik hayat çeşitlidir. İl topraklarında bol miktarda buğday ve arpa ekildiği gibi sebze, meyva bahçeleri ve bağlar da önemli bir yer kaplar. Bundan başka geniş ölçüde koyun ve keçi, manda ve sığır beslenir. Son yıllarda kurulan şeker fabrikası şeker pancarı ekimini teşvik etmiştir.

Kayseri Şehri

Kayseri şehri, Erciyas Dağı'nın kuzey eteklerinde geniş bir ova üzerinde denizden 1.043 m. yükseklikte kurulmuştur. Şehrin çekirdeğini iç kale teşkil eder. Ulucami ve kapalıçarşı bu kesimdedir. İç kalede eskiden bir mahalle bulunuyordu. Şimdi burası sebze - meyva hali olarak kullanılmaktadır. Kale dışındaki mahalleler kuzey ve batıya doğru gelişmektedir. Bunun dışında intizamsız bir şekilde uzanan ve belediye hudutları dışında da devam eden mahalleler vardır. Şehrin ortasında ve Atatürk Anıtı'nın etrafında bulunan park güzel ve yeşil bir saha halindedir. Son senelerde eski sokakların yerine asfalt caddeler yapılmış ve Kayseri şehri modern görünüş almıştır. Nüfusu son sayımda (1960) 100.000'i de aşmış (102.795) olan Kayseri, İç Anadolu Bölgesi'nin 4'üncü, Türkiye'nin ise 9'uncu büyük şehridir. Aynı zamanda önemli bir endüstri şehrimiz olan Kayseri'de mensucat fabrikası, şeker fabrikası gibi büyük tesislerle birçok küçük fabrika ve atelyeler bulunur. Pastırmacılık Kayseri'nin ticaret hayatında önemli yer tutar.

Şehirde bulunan başlıca tarihî eserler Dış ve İç kalelerden başka, Ulucami, Küllük Camisi, Huvant Hatun Camisi, Hacı Kılıç Camisi, Döner Kümbet, Kurşunlu Cami, Huvant Hatun Türbesi, Çifteler Medresesi'dir.

Tarihte Kayseri

Kayseri Romalılar devrinde «Caesarea» diye anılırdı. Araplar aynı kökten «İmparator Şehri» anlamında «Kaysariye» adını kullandılar.

«Kaysarîye» ancak Cumhuriyet'ten sonra Kayseri şeklinde kesin olarak yerleşti. Şehir, İran Sasanîleri'nin ve Araplar'ın birçok istilâsına uğradı. Önce 690'da, sonra 726,730 ve 732'de geçici olarak Müslüman Araplar'ca fethedildi. 1072'de Türkler tarafından alındı. Önce Danişmentli kırallığına, sonra doğrudan doğruya Anadolu Selçuklu imparatorluğuna bağlandı.

Selçuklular devrinde Konya'dan sonra Türkiye'nin en önemli şehri ve dünyanın en parlak beldelerinden biri haline geldi. 1243'te Moğol istilâsına uğradı. 1277'de Sultan Baybars, Türkiye'yi Moğol nüfuzundan kurtarmak için bu şehre kadar geldi. Son Selçuklu imparatoru Sultan Mesut 1308'de burada öldü; Türkiye parçalandı. Şehir Ertena-oğulları'nın, 1380'de Kadı Burhanettin'in, 1398'de Osmanlılar'ın oldu. Zaman zaman Karamanoğulları'nın istilâsına uğradı. Sonra Dulkadırlılar'ın eline geçti. Bu devletler zaten Osmanlı himayesinde idiler. 1508'de Şah İsmail'in geçici istilâsına uğradı. 1515'te mahallî muhtariyetine son verilerek doğrudan doğruya Türkiye'ye katıldı. Karaman (Konya) eyaletine bir sancak (vilâyet) şeklinde bağlandı.

1825'e doğru nüfusu 100.000'i bulmuştu; Türkiye'nin 16. ve dünyanın 99. şehri vaziyetindeydi. Oldukça önemli Rum ve Ermeni azınlığı vardı. Tanzimat'tan sonra Ankara eyaletine bağlandı. 1910'da Ankara eyaletine bağlı 3 kazalı bir sancak idi. Devamlı savaşların sonunda 1927'de nüfus 39.000'e düştü. 1935'te 46,1940'ta 52, 1945'te 58, 1950'de 65, 1955'te 81, 1960'ta 103.000 nüfusa yükseldi; Osmanlılar çağındaki nüfusunu geçti. Türkiye'nin bugün 9. şehri olan Kayseri'de pek önemli Selçuklu anıtları vardır.

KAYSERİ KALESİ — Kayseri şehrinin orta kesimini kuşatan sûrlar Bizans devrinde yapılmış, sonradan Türkler tarafından ilâve ve tamirler görmüştür. Bilhasa iç kale daha çok bir Türk eseri sayılabilir. Kalenin büyük bir kısmı Selçuk sultanı I. Alâeddin Keykubat tarafından yapılmış, Karamanoğulları ve Osmanlılar zamanında tamir görmüştür.

Geniş bir sahayı kaplıyan dışkale bugün harabe halindedir. Bu kesimin birçok burçları ve kapıları vardır. İçkale dört köşedir. Her kenarının uzunluğu 500 metreyi bulur. Üç kapısı vardır. 195 burçla berkitilmiştir. Kale kapılarından birinin iki yanında Selçuklulara ait iki aslan heykeli vardır.

Bibliyografya. — Bu konuda Türkçe eserlerin başlıcaları:

Kayseri (Osman Yalçın, 1957); Kayseri, Kırşehir, Kastamonu (Nâhit S. Örik, 1955); Kayseri (Cahit Beğenç); Kayseri (1941); Kayseri'de Pastırmacılık (Oğuz Karamuk, 1949); Kayseri Sözlüğü (K. Hüsnü, 1934); Kayseri'de Bağ Hayatı (Nimet Gönen, 1948); Kayseri Türk Anıtları (Prof. Albert Gabriel'den çeviren A. A. Tütenk, 1954); Kayseri Şehrinin İşleme ve Gelişmesinde Bağcılığın Etkileri (Prof. Reşat İzbırak, 1947).

KAYŞA (Bk. HEYELÂN)

KAZ

Ördek ve kuğu ile yakından akraba bir kuştur. Vücut yapıları ördekten büyük, kuğudan küçüktür. Boyun uzunlukları ördeğinkinden fazla olmakla beraber, kuğununkinden kısadır; üstelik kazların boynunda kuğulardaki zarif kıvrılma görülmez. Perdeayaklılardan olan kazların bacakları daha uzun ve vücutlarının ortasına doğru olduğu için karada kuğu ve ördekten daha iyi yürürler.

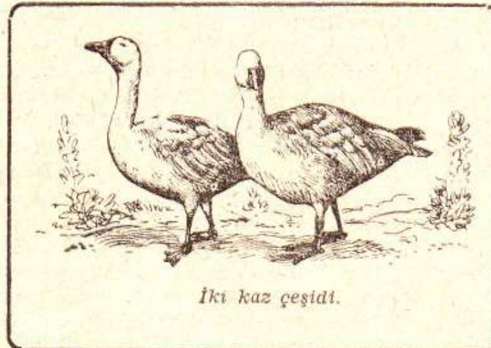
Yaban kazı. — Kazların en irisidir. Kamışlı, sazlı sularda yaşar. Genel olarak taneler ve sebzelerle beslendikleri gibi bazan küçük su canlıları ve böcek de yerler. Asya'nın birçok bölgelerinde, Türkiye'de, Avrupa ve Amerika'da yaşıyan yaban kazı göçmen kuştur. Yalnız İskoçya'dakiler yerlidir. Birçok çeşitleri vardır. Baş ve boyun boz - kahverengi, karın tarafı boz - beyazdır, kahverengi dalgalıdır. Sırtının ön kısmındaki tüyler koyu kahverengi kenarları beyazımsıdır. Renkleri cinse göre değişir. Yaban kazları V biçimi bir düzenle uçarlar. V'nin sivri yerindeki kaz o grupun önderidir. Pilotlar 2.750 m. yüksekte uçan yaban kazı sürülerine raslamıştır.

Evcil kaz. — Adı aptallık timsali olan kaz, aslında kümes hayvanlarının en akıllısıdır. Cüsse bakımından yaban kazından daha iri olan kazlar uçma kabiliyetini kaybetmiştir. Kaz yetiştirilen yerlerin sulak olması, buralarda su birikintileri, havuzlar bulunması lâzımdır. Dişi kazlar yumurtalarını saklamak ister ve çeşitli yerlere bırakırlar. Kuluçka müddetleri 20 gündür. Kaz yavrularının civcivlikten sonraki haline «palaz» denir. Etleri lezzetli ve pek makbuldür.

Kaz eti son derece kuvvetli bir besindir. Protein ve yağ bakımından sığırdan daha zengindir. Kazlar özel bir şekilde beslenirse semirir ve karaciğerleri büyür. Bunun için kış başlarında 30 - 40 gün özel bir rejim takibedilir. Önceleri sade yulaf, sonra yulaf unundan yapılmış hamurlar, daha sonra arpa ve mısır unu yedirilir. Tuz, sarmısak ve haşhaşyağı da yedirerek hareket etmelerine meydan verilmezse iyice semirirler. Semiz kazların kara ciğerinden yapılan ezme «kaz ciğeri» adiyle satılır. Pek makbuldür.

KAZABLANKA

Fas'ın en büyük şehri ve Kuzey Afrika'nın başlıca limanlarından biridir. Rabat yakınlarındaki küçük bir körfezde kurulmuştur. Kazablanka, şehrin Arapça adı Dârü'l-Beydâ'nın karşılığıdır (Beyaz ev, beyaz yer).

İki kaz çeşidi.

Fas ticaretinin beşte dördü Kazablanka limanı yolu ile yapılır. Şehir, Fas'ın en ileri endüstri şehirlerinden biridir. Kazablanka'dan Rabat'a giden yolun üzerinde bütün Kazablanka endüstrisini elinde tutan fabrikalar sıralanmıştır. Kazablanka'nın en önemli endüstri ve ihraç maddesi fosfattır. Şeker, tütün, çimento ve dokuma da ihraç edilen malların arasında yer alır. Halı dokumacılığı, el sanatları içinde en ileri ve ticari değeri en fazla olanıdır.

Kazablanka kara ve demiryolu ile Marakeş, Rabat, Tanca ve Oran'a, bağlıdır. Bordeaux, Marsilya ve Dakar'a düzenli vapur seferleri yapılır. Kazablanka'nın 22 kilometre uzağında Amerikalılar tarafından yapılan hava alanının inşasından önce, Kazablanka hava alanı, Fas'ın en önemli ve en mükemmel alanıydı.

Kazablanka, 1942'de Kuzey Afrika'yı zapteden müttefik kuvvetlerin idaresi altına alınmış, 1943'te, II. Dünya Savaşı'nda takip edilecek tutum hakkında müzakerelerde bulunmak üzere İngiliz başbakanı Winston Churchill ve A. B. D. başkanı Franklin D. Roosevelt Kazablanka'da bir konferans yapmışlardı. Bu toplantıda General Giraud ile de Gaulle de hazır bulunmuştur.

Bugün 900.000 olan Kazablanka nüfusunun 150.000'ini Avrupalılar, 80.000'ini Yahudiler, geri kalanını Araplar meydana getirmektedir. Şehrin modern ve eski olmak üzere iki bölümü vardır. Avrupalılar, modern bölümde, Araplar ise «Eski Medine» denilen bölümde oturmaktadırlar. Kazablanka, Afrika'nın 5. şehridir.

KAZAKİSTAN

Sovyetler Birliğine dahil 5 Türk cumhuriyetinden biridir (Sovyetler Birliğini meydana getiren 15 devletten 5'i Türk, 1'i İranlı, yani 6'sı Müslüman'dır). Kazakistan, büyüklük ve nüfus bakımından Sovyetler Birliği'ndeki 5 Türk devletinin en büyüğüdür; ancak Türk nüfusu oranı bakımından Özbekistan'dan sonra ikincidir. Kazakistan, 15 Sovyet devleti arasında arazi bakımından Rusya'dan sonra gelir. Büyüklüğü Türkiye'nin 4 misline yakındır. Nüfus bakımından ise Rusya ve Ukrayna'dan sonra 3. gelir. Toprakları Kuzeybatıda Avrupa kıtasına taşar. Güneyinde Hazar Denizi, Türkmenistan, Özbekistan, Kırgızistan (yani 3 Sovyet Türk cumhuriyeti), doğusunda Doğu Türkistan, kuzeyinde Sibirya ve Rusya vardır. Doğuda, Moğolistan'a pek kısa bir sınırda temas eder.

Yüzölçümü: 2.839.400 km²

Nüfusu: 9.301.000 (Nisan 1959 sayımı)

Başkenti: Almatı (Alma-Ata)

Kazakistan toprakları muazzam bir bozkırdır. Altaylar'ın bir kısmı, Tarbagatay ve Ala Dağları ile Tanrı Dağları, doğudaki dağlık bölgeyi teşkil eder. Güneyde az yüksek Kara Dağlar vardır.

Aral Gölü'ne dökülen Sir-Derya, Güney Kazakistan'ı sular. Balkaş Gölü'ne akan İli, Kırgızistan'dan gelen Çu ile bunun devamı gibi olan Sarısu, güneyi sulıyan diğer akar sulardır. İrtiş ile Ka-

ra-İrtiş kuzeydoğuyu; İrtiş'in diğer kolları İçim, Tobol, iç ırmak olan Nura, çalkar Gölü'ne dökülen Turgay, kuzey bölgeleri, Emba ve Ural'ın büyük bir kısmı kuzeybatıyı sular.

Hazar Denizi'nin kuzeydoğu dörtte biri Kazakistan'ındır. Hazar'ın kuzeyindeki ülke, deniz seviyesinden de alçaktır. Karakalpakistan ile Kazakistan arasında bölüşülmüştür. Balkaş Gölü, ülkenin doğusundadır; gölün doğu kısımları, yazın kurur. En doğuda Saissan Gölü, bunun güneyinde yazın kuruyan Ala Göl, ülkenin ortasında gene yazın kuruyan Çalkar Gölü vardır.

Kazakistan'da çöller de vardır. Sir-Derya'nın güneyinde kalan arazi Kızılkum Çölü'dür. Balkaş'ın güneyinde İli'nin çatalağız yaptığı alanda Yedisu, Çu ırmağı ile Kara Dağlar arası da çöldür. Bozkırların en ıssızı ve büyüğü kuzeyde Kırgız Bozkırı ile bunun güneyindeki Açlık Bozkırı'dır.

Yıllık yağış azdır. Bazı yerlerde en çok 50 sm.'yi bulur. Mevsimler arasında ısı farkı çok büyüktür. Kışın ısı ortalaması —10°, yazınki 28° kadardır. Ülkede çeşitli iklimler hüküm sürer. En doğuda ormanlar vardır. Sir-Derya kıyılarında Akdeniz bitkileri göze çarpar. İdeal hayvan besleme ve tarım alanları, ülkenin kuzey kesimidir. Sir-Derya boylarına pamuk ekilir.

Kazakistan maden bakımından son derece zengindir; demir, bakır, manganez, nikel, kömür, petrol, altın, tuz, linyit ve her çeşit maden bol miktarda çıkarılır. Ruslar tarafından maden, dokuma ve her çeşit sanayi kurulmuştur. Rusya'nın en önemli atom tesisleri, Kazakistan'ın kuzeyindedir.

Ülke 1 eyalet ve 17 vilâyete ayrılmıştır. Orenburg eyaleti (123.800 km², 2 milyon nüfus), 1939'a kadar Rusya'ya bağlı iken bu tarihte Kazakistan'a katılmıştır; burada nüfus yoğunluğu 16'yı bulur. Vilâyetler şunlardır: Akmolinsk (Türkçe: Akmolla), Aktubinsk (Aktepe), Alma-Ata (Almatı), Karaganda, Doğu Kazakistan (merkezi: Üst-Kamenogorsk), Batı Kazakistan (Uralsk = Ural), Kustanay, Kuzey Kazakistan (Petropavlovsk), Güney Kazakistan (Çimkent), Kökçetav (Gökçedağ), Câmbul (Evliya-Ata), Guriev, Kızıl-Orda, Pavlodar, Semipalatinsk (Semipalat) ve Taldı-Kurgan. Kazakistan'ın Ural nehrinin batısında kalan bölümü, Avrupa kıtası sayılır. Bu bölüm, Orenburg eyaleti, Ural vilâyeti ve kısmen Guriev vilâyetini içine alır.

İkinci Dünya Savaşı'ndan az önce Kazakistan nüfusunun yüzde 76'sı Müslüman-Türk, gerisi Rus idi. Şimdi bu oranın Ruslar lehine değiştiği muhakkaktır. Çünkü Ruslar, bilhassa Kuzey Kazakistan'a kitle halinde yerleşmektedirler. Kazaklar, Türk kavimlerinden biridir; Türkçe'nin Kazak diyeleğiyle konuşurlar.

Kazakistan'dan başka Özbekistan, Karakalpakistan, Kıgızistan, Tajikistan, Doğu Türkistan ve Afgan Türkistanı'nda Kazak diyeleğiyle konuşan Türkler vardır.

Kazakistan'ın Başlıca Şehirleri

Başkent Alma-Ata (Almatı), ülkenin güneydoğusundadır, Kırgızistan sınırına yakındır; nüfusu 455.000'dir. Sibirya-Özbekistan demiryolu üzerindeki şehrin üniversitesinde 25.000 öğrenci vardır. 398.000 nüfuslu Karaganda'da da bir üniversite kurulmaktadır. Semipalatinsk (155.000) kuzeydoğuda, Sibirya sınırı yakınındadır; Çimkent (153.000), güneyde, Özbekistan sınırı yakınındadır. Petropavlovsk (131.000), Sibirya sınırında, İçim üzerindedir; Türkler bu şehirde azınlıktır; Sibirya demiryolu şehirden geçer.

Üst-Kamenegorsk (117.00), Semipalatinsk'in doğusundadır; Uralsk (105.000), ülkenin kuzeybatısındadır. Akmolinsk (101.000), Karaganda'nın kuzeyinde, Aktepe (Aktubinsk) (97.000), Orenburg'un güneydoğusundadır. Pavlodar (90.000), İrtiş'in kuzey kıyısındadır; bir hatla Sibirya'ya bağlıdır. Kustanay (86.000), Tobol'un kuzey kıyısındadır; bir hatla Sibirya'ya bağlanmıştır. Guriev (78.000), Hazar üzerindedir; Avrupa'da sayılır. Câmbul (Evliya-Ata) (67.000), Sir-Derya'nın kuzey kıyısında Kızıl-Orda (66.000), daha kuzeybatıda, çöller arasındadır.

Kazakistan, Türkistan'ın Ruslar'ın eline en erken geçen bölümüdür (Bk. Türkistan). Katliâm edilen, milyonlarcası açlığa mahkûm edilen, ellerinden sürüleri alınıp sürülen Kazaklar, Ruslar'a pek çetin bir şekilde karşı koymuşlardır (Kazak tarihi ve edebiyatı için bk. Türkler).

KAZALAR

Çok feci sonuçlara sebep olacak kazaları biraz dikkat, biraz da önceden alacağımız tedbirlerle önlememiz mümkündür

KAZALAR, her hangi kimsenin elinde olmıyarak meydana gelen zararlı olaylardır. Şüphesiz, insanlar çok eski zamanlardan beri çeşitli kazalara uğrıyagelmişlerdir. Görgü ve eğitimin ilerlemesi bunların bir kısmını ortadan kaldırmışsa da medeniyetin günden güne gelişmesi birçok yeni kazaların görülmesine yol açmıştır. Büyük ve emniyetli gemilerin yapılması deniz kazalarını, silâhların gelişmesi yabani hayvan tehlikelerini azaltmıştır. Öte yandan eskiden insanlar daha çok kendi kendilerinden sorumluydu. Halbuki modern toplumda birçok sebeplerle birbirlerine bağlıdır. Bir otobüs şoförünün küçük bir dikkatsizliği, bir demiryolu makasçısının dalgınlığı birçok kimselerin hayatına mal olabilir. Hiç şüphe yok ki kazaların en büyük sebebi dikkatsizliktir. Herkes günlük hayatında ve işinde azami dikkati gösterse, kazalar yok denecek dereceye iner, sayısız mal ve can kaybı önlenirdi.

«Kaza geliyorum demez» atasözü kazaların oluş şeklini çok iyi anlatır. Günlük hayatımızda daima bunu akılda tutarak hareket etmek aşağıda bahsedeceğimiz birçok kazaları önliyecektir.

Evdeki Kazalar

Ölümle sonuçlanan ev kazalarının dörtte üç kadarının sebebi düşmedir. Evlerde düşmenin başlıca sebepleri, yırtık halı, kilimler, çok fazla cilâlanmış parke ve muşambalar, döşemede yerinden oynayıp kalkmış tahtalar, yere dikkatsizce bırakılan öteberidir.

Bu bakımdan ölüm, yaralanma, sakat kalma gibi feci sonuçlara sebep olacak kazaları, biraz dikkat, biraz da önceden alacağımız tedbirlerle önlememiz mümkündür. Çocuklu evlerde buna daha çok dikkat edilmesi gerekir.

Yırtık halıları yamamak, döşemenin kalkık tahtasını çakmak asla güç bir iş değildir. Cilâlı zemin üzerindeki küçük seccadelerin fena halde kaydığını hepimiz biliriz. Bunu önlemenin en emin yolu seccadelerin altına kauçuk bir yaygı koymaktır. Banyolarda da kaymayı önlemek için kauçuk paspaslar kullanmak yerinde olur. Eşyanın yerli yerinde bulundurulması, bilhassa oyuncakların ayak altında bırakılmaması da evdeki düşme kazalarını önler. Küçük çocukların bulunduğu evlerde başka tedbirler de almak lâzımdır. Bunların başında pencereleri çocuğun açamıyacağı bir düzenle kapatmak, yahut dıştan korkuluk koymak gelir. Çocukların pencere veya merdivenden düşmesi sık görülen kazalar arasındadır. Merdivene karşı en iyi ted-

bir, merdiven başlangıcına çocuğun açamıyacağı özel bir kapı yapmaktır. Bebekler yüksek iskemlelerinde otururken onları sıkıca bağlamak uygun olur. Salıncaktaki bir bebeği bağlayıp bırakmak tehlikelidir. Kurtulma çabası içinde bağa dolaşıp boğulabilir. Hangı şekilde olursa olsun bağlı bebeği göz önünden ayırmamak gerekir. Bağ sadece geçici bir emniyet tedbiridir. Düşme kazalarının en sık raslanan bir sebebi de yüksek bir yere ulaşmak için bir kutu, yahut sallanan eski bir iskemle gibi olur olmaz şeylerin üstüne çıkmaktır. Bunları yapmamayı alışkanlık haline getirmek lâzımdır, çünkü kaza geliyorum demez.

Yanıklar

Yanma kazaları da evlerde sık sık olur. Başlıca sebebi dikkatsizliktir. Önlemek için, kibrit, çakmak gibi yakıcı maddeleri çocukların ulaşamıyacağı yerde bulundurmak ilk şarttır. Bebekleri soba, mangal gibi tehlikeli eşyadan uzak bulundurmalı, gerekirse bunların etrafını bir korkulukla çevirmelidir. Dolaplara mum yahut kibritle bakmamalı, bu gibi maddeler kumaşlara yaklaştırılmamalıdır. Mum kullanmak gerekince mutlaka bir kaba dikilmelidir.

Yanıcı temizlik maddeleri kullanmak da tehlikeli yanmalara yol açar. Bilhassa benzin kullanmaktan kaçınılmalıdır. Soba veya ocak yakmak için de gaz veya benzin kullanmak tehlikelidir. Elbiselerin temizlenmesinde gaz kullanmak da doğru değildir. Ateş üzerinde bulunan, yahut henüz inmiş kızgın tava vs. nin sapı daima geliş geçiş olmıyan tarafa doğru çevrilmeli, sıcak su veya yiyecek dolu tencere, tabak, tava vs. yi daima çocukların ulaşamıyacağı bir yerde bulundurmalıdır.

Zehirlenme ve Boğulma

Her yıl kaza zehirlenmeleri birçok ölüme yol açar. Bakır kab kullananlar kabları daima kalaylı bulundurmaya dikkat etmeli, kalaysız kabda asla yiyecek bırakmamalıdır. Yiyecekler pişerken olsun, piştikten sonra olsun daima ağzı kapatılmalı, yahut mahfuz bir yerde bulundurulmalıdır. Böylece içine zehirli böceklerin düşmesi önlenmiş olur.

Dikkat edilecek hususlardan biri de ilâçlardır. Zehirli, tehlikeli ilâçlar, fare zehirleri, D. D. T. vs. daima kilit altında bulundurulmalı, yahut çocukların ulaşamıyacağı bir yerde saklanmalıdır. İlâç alırken bir yanlışlığa meydan vermemelidir. Bu bakımdan, karanlıkta etiketi görmeden ilâç almaya kalkmak çok tehlikeli olabilir. Lizol, tuzruhu gibi temizlik işlerinde kullanılan tehlikeli maddeler daima ayrı bulundurumalıdır.

Boğulmaları gaz ve su ile olmak üzere ikiye ayırabiliriz. Suda boğulma kazalarına daha çok küçük çocuklar uğrar. Bir küçüğün başına daima böyle bir kaza gelebileceğini hesap ederek onu dolu kazan, leğen vs. yanında başıboş bırakmamak bu hususta dikkat edilecek ilk noktadır. Lüzumu olmadığı takdirde bu gibi kabları asla dolu bırakmamalıdır. Gazla boğulma vakaları daha çok havagazı ve karbon monoksit zehirlenmesinden olur. İyi yanmamış kömür mangallarını odalarına alarak zehirlenip ölenlerin

Görünür ve Görünmez Kazalar

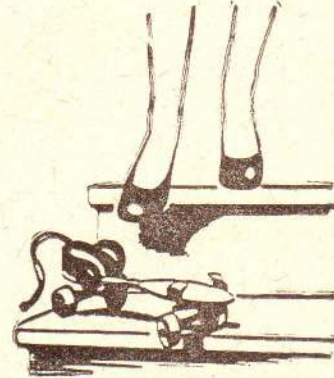

«Görünmez kaza» denilen şeylerin de pek çoğu, aslında birer «görünür» kazadır. Birçok ihtimalleri önceden hatıra getirerek dikkatli davranacak, tedbir alacak olursak bunları önlemek pek âlâ mümkündür. İşte bunlardan birkaçı: 1. — Arkadan gelen bir arabayı kollamak daima kabil olamıyacağı için yolun solundan yürümek daha doğrudur. 2. — Yüzme bilmiyenler derin sulara girmemelidir. 3 — Kaynar yemekleri çocukların yetişebilecekleri yerlere bırakmamalıdır. 4. — Tüfek, tabanca gibi şeyleri daima kilit altında tutmalıdır 5 — Ormanda, korularda ateş yakmamalı, açıklık yerlerde yakılan ateşleri bile iyice söndürmeden bırakmamalıdır. 6 — Merdivenlerden inerken basamaktaki bir şeyin üzerine basmamalıdır.

haberi sık sık duyulmaktadır. Genel olarak kömürlerin iyi yanmasına, soba yakılıyorsa duman ve gaz sızdıracak delik bulunmamasına dikkat etmelidir. Kapalı yerde çalıştırılan motorların egzozu da karbon monoksit zehirlenmesine sebep olur.

Havagazı musluklarını, ocak yanmadan, dikkatsizlikle açık bırakmak sık sık zehirlenmelere yol açmaktadır. Tesisattaki her hangi bir kaçak da zehirlenmeye sebep olur.

Küçük çocukların havasız kalarak boğulmaları tehlikesi de mevcuttur. Bebeklerin eline verilen şeylerin ağızlarına sığmıyacak büyüklükte olmasına dikkat etmelidir. İlk defa katı şeyler yemeye başlayınca daima yanlarında bulunmak, nefes borularına bir şey kaçmamasına dikkat etmek icabeder.

Kesikler

Bir yerimizin kesilmesi sık sık başımıza gelen kazalar arasındadır. Kesikler iyi bakılmazsa mikrop kapar, ciddî rahatsızlıklara yol açar. Üstelik tetanoz gibi korkunç bir hastalığa yakalanmak tehlikesi de vardır. Bu tehlikeleri önlemek için yapılacak ilk şey çocukların kesici âletler, cam eşya ve bilhassa cam kırıklariyle oynamalarını önlemektir. İğne, makas gibi şeyler ortada bırakılmamalı, kesici bir şey taşıyan kimse daima dikkatli yürümelidir. Tahta eşyadan dışarı fırlamış çivi uclarını yok etmek, boş konserve kutularını ortada bırakmamak gibi hususlar kazaları önleyici tedbirler arasındadır.

Elektrik

Ölüme sebep olan kazalar arasında cereyan çarpması önemli bir yer tutar. Bunun için, kullanılan elektrikli âletlerin hiç kusursuz olması gerekir. Elektrik kordonları eski olmamalı, ek yerleri iyi tecrit edilmelidir. Elektrik kazalarından korunmanın en önemli yollarından biri ıslak elle elektrik tel ve düğmelerine dokunmamaktır.

Okuldaki Kazalar

Okuldaki kazalardan çoğunun sebebi evdekilere benzer. Korunmanın en önemli yolu dikkattir. Uzun okul koridorlarında, merdivenlerde koşmak birçok kazalara yol açar. Makas, kalem, pergel gibi kesici ve delici eşyayı kullanırken çok dikkatli olmak, ortada bırakmamak, bunlarla şakalaşmamak lâzımdır. Bahçede oynarken her grupun arasında aralık bulunmalı, çarpışma suretiyle kaza vukuuna meydan verilmemelidir. Kesici âletler ve sapan gibi tehlikeli şeylerle oynamamalıdır. Lâboratuvarlarda fizik ve kimya deneyleri yaparken bilhassa dikkati elden bırakmamak, öğretmenin sözünden dışarı çıkmamak gerekir. Okulun oyun bahçesi ve cimnastik salonunda oynar ve çalışırken, başkalarının bir kazaya uğramasına yol açmamaya çalışmalı, hem de dikkatsizlikle kendi başına bir kaza gelmesinden sakınmalıdır.

Çeşitli Kazalar

Ateşli silâhlar çok defa ölümle sonuçlanan kazalara yol açmaktadır. Patlayıcı silâhlar için kullanılan «şeytan doldurur» sözü bu konunun asla şakaya gelmediğini anlatmak için söylenmiştir. Bu bakımdan hiçbir surette bir silâhın namlusunu bir insana veya kendine doğru tutmamak lâzımdır. Kullanılmıyan silâhlar daima boş bulundurulmalı ve her ne suretle olursa olsun çocukların ulaşamıyacağı bir yere konmalıdır. Ava gidildiği zaman başkalarını vurmamaya çok dikkat etmelidir. Yalnız A. B. D.'nde ateşli silâh kazalarından bir yılda ölenlerin sayısı 2.400 kişidir.

Yüzme mevsimi meydana gelen kazalar da her yıl bir çok cana malolur. Bunların başlıca sebebi yüzme bilmeden, ya da iyice öğrenmeden derin yerde suya girmektir. Bu bakımdan yüzmeyi iyice öğrenmeden katiyen derin suya girmemelidir. Yüzmeyi iyice öğrendikten sonra bile kıyıdan fazla açılmamak, sandaldan giriliyorsa sandaldan uzaklaşmamak gerekir. Yemeklerden iki saat geçmeden denize girmek mide krapmlarına yol açabilir.

Gittikçe gelişen sanayi tesislerinde sık sık vukubulan kazaları önlemek için de günden güne iyi sonuçlar veren tedbirler alınmaktadır.

En çok ölüme sebebiyet veren kazalar, trafik kazalarıdır. Bu bakımdan yayalar da, vasıta kullananlar da kazaları önliyecek tedbirleri almalı ve çok dikkatli olmalıdır (Bk. Trafik, İlk yardım).

KAZAN

Metalden yapılmış büyük kablardır. Kullanılış amaçlarına göre başlıca ikiye ayrılırlar. 1 — İçinde kaynatma işlemi yapılabilenler, 2 — Kaynatmaya uygun olmıyanlar.

Kaynatmaya uygun olmıyanlar çeşitli sıvıları karıştırmada, sıvılar içinde bazı katı bileşikleri çözmede kullanılır. Kaynatma yapılabilenler iki kısma ayrılır. 1 — Basit su ısıtma kazanları, 2 — Buhar elde etmede kullanılan kazanlar.

1 — Basit kazanlar: Halen birçok evlerde kullanılan silindir şeklinde dip kısmı biraz daha geniş kazanlardır. Banyolarda kullanılan termosifon kazanları da basit kazan tipine girer. Silindir şeklinde olan bu kazanlar bakırdan yapılmıştır. Orta kısımda kazanın ekseni boyunca uzanan bir boru bacaya giden yolu teşkil eder. Bunun alt ucunda, boruyu çapı doğrultusunda kesen iki su borusu suyun bu kısımlarda çabuk ısınıp yukarı çıkarak bir dolaşım meydana getirmesine yarar.

2 — Buhar elde etmeye yarıyan kazanlar: Bunlar daha çok endüstride kullanılır (Bk. Buhar Makineleri).

KAZAN

Rusya'da ünlü bir Türk şehridir. 1959 sayımına göre 643.000 nüfus ile; S. B.'nin 16. şehri idi.

Kazan Hanlığı'nın başkenti olan şehirde Türkler, Ruslar'a nispetle hafif bir çoğunluk meydana getirmektedir. 1814'te kurulan ve Türkoloji tetkiklerinin canlı olduğu üniversitede 2 milyon cilt kitabı olan bir kütüpane vardır. Ayrıca 63 genel kütüpane mevcuttur. Kazan, doğrudan doğruya Rusya' ya bağlı «Tataristan Bağımsız Cumhuriyeti» nin merkezidir (Bk. Tataristan). Şehirde işlek kimya, maden ve dokuma sanayii vardır.

Volga'nın kuzey kıyısında 36 metre yükseklikte kurulmuş olan şehrin 1850'de 50.000 nüfusu vardı; 1875'te Rusya'nın 8. şehri oldu. 1925-1940 arasında çok büyüdü. Bu sonuncu tarihte 402.000 nüfusla Rusya'nın 15. ve dünyanın 152. şehri idi (Bk. Kazan Hanlığı).

KAZAN HANLIĞI

Bir Türk devletidir. 1437'de Altın Ordu (Doğu Avrupa) İmparatorluğundan ayrılmıştır. Devletin kurucusu Uluğ-Muhammed Han, Cengiz'in Cuci kolundandır. Yani hanedan Türk'leşmiş Moğol'dur. Tarihî Volga Bulgar hanlığının (Bk. Bulgarlar) arazisi üzerinde kurulmuş ve başkentinden ötürü (Bk. Kazan), devlete «Kazan Hanlığı» denmiştir. Devlet 1556'ya kadar 119 yıl yaşamıştır. Bu süre içinde Cengizliler'in Cuci kolunun çeşitli şubelerinden 22 han gelip geçmiştir; içlerinde Süyün-Bike adlı ünlü bir kıraliçe de vardır. Ortalama 500.000 km² araziyi elinde tutan devlet, birçok kereler Moskova'yı, Nijniy-Novgorod'u (Gorkiy), Vladimir'i, Vologda'yı ele geçirmiştir. Volga bölgesinin en önemli bölümüne hâkim olduğu ve Urallar'a dayandığı, yani Asya ile Avrupa'yı kestiği için transit ticaretinden çok zengin olmuştur. Ruslar ile karşılıklı amansız mücadelelerden sonra son han Ali Ekrem şehit düşmüş ve Kazan devleti tarihe karışmıştır. Daha 2 ekim 1552'de Kazan şehrini alan Korkunç İvan, Rusya'yı tarihte ilk defa olarak büyük devletler arasına sokmuştur; 410 yıldır Rusya, bu vasfını muhafaza etmektedir. Ruslar'ın eline geçen ilk Türk ülkesi olan Kazan'da Türk'lüğün bugüne kadar devam etmesi, Türk ırkına mahsus mucizelerden sayılabilir. Çünkü 400 yıl korkunç bir Rus zulmü hüküm sürmüştür. Fakat bu bölge Türk'lüğünün bin yıllık geçmişi olması ve köklü bir kültüre malik bulunması, imha tehlikesini önlemiştir. Kazan, Türk'lüğün kültür merkezlerinden biri olmuş ve zamanımıza kadar büyük simalar yetiştirmiştir. Kazan lehçesi, Türk edebî şivelerinin en önemlilerindendir; zengin edebiyatı vardır (Kazan Türkleri'nin bugünkü durumu için bk. Tataristan; Türkler; Türk Edebiyatı).

KAZASKER

İmparatorluk Türkiyesi'nde bir ilmiye rütbesiydi. Dinî - ilmî - kazaî sınıfta en yüksek rütbe olup askerî rütbelerden müşir (mareşal) ve mülki rütbelerden vezire eşitti. Sadrazam (başbakan) dan sonra devletin en büyük memuru olan şeyhülislâmlar kazaskerler içinden seçilirdi. Şeyhülislâm olan kazasker'in rütbesi de büyür ve «meşihat» rütbesine erişirdi. Bu, mülki «sadaret» rütbesine eşitti. Kazasker'den bir alt rütbe «İstanbul pâyesi» idi; askerî birinci-ferik (orgeneral) ve mülki «bâlâ» ya eşitti. İstanbul pâyesinden yükselenler kazasker olurdu. Kazaskerlerden iki tanesine «Rumeli kazaskeri» ve «Anadolu kazaskeri» denirdi. Rumeli kazaskeri veya «sadr-ı Rumeli», ötekinden daha kıdemli idi. Bu iki bakan, Divan-ı Hümayun'a, yani kabineye katılırlardı; şeyhülislâmların yardımcısı idiler. Şeyhülislâmın hem eğitim, hem adalet bakanı, hem de diyanet işleri başkanına tekabül ettiğini hatırlamak lâzımdır; görev dairesi pek ç nişti.

KAZUAR (Bk. DEVEKUŞU)

KEATS, John (1795-1821)

John Keats

İngiliz edebiyatının en tanınmış romantik şairlerindendir. Fakir bir ailenin oğlu idi. Dört yaşındayken Yunan mitolojisine karşı büyük bir ilgi duymaya başlamıştı. Annesi de ölünce, doktor olmak üzere bir cerrahın yanına girdi. Beş yıl cerrahın yanında çalıştıktan sonra «hekim» unvanını aldıysa da Keats daha çok edebiyatla uğraştı. İlk şiir kitabını 1817'de yayınladı, ikinci şiir kitabını da bir yıl sonra tamamladı. Aynı yıl İskoçya'nın göller bölgesinde yürüyerek yaptığı bir gezi, genç şairin zaten bozuk olan sıhhatinin adamakıllı bozulmasına yol açtı. Keats daha sonra vereme yakalandı. İlk şiirleri çok tenkide uğramıştı. Genç şair, bu tenkidlere pek aldırmadıysa da arkadaşı tanınmış şair Shelley, hassas ruhlu arkadaşının bu tenkidlere pek üzüldüğünü ve bu yüzden de sıhhatinin bozulduğunu ileri sürerek eleştirmecilerle savaşmaya başladı.

Keats, 1820'de son olarak üçüncü şiir kitabını da yayınladı. Bu kitabı tamamladıktan sonra hastalığı adamakıllı arttığı için fazla çalışamadı. Havası iyi gelir ümidiyle Roma'ya gitti, kısa zaman sonra orada öldü.

Keats, güzelliklere tapan, onlarda mutlaka bir sehvet duygusu arıyan garip tabiatlı bir şairdi. Kırlarda gezmeye çıktığı zamanlar, tabiatın hiçbir güzelliği gözünden kaçmazdı. «Güzel bir şey, ebediyen neşe verir» mısraıyle, güzelliğe karşı beslediği sevginin büyüklüğünü göstermişti. En güzel şiirleri övgüleridir. Keats, lirik bir şairdi, Viktoria devrinin şairleri onun eserlerinin etkisi altında kalmışlardır.

KEBAN

Doğu Anadolu Bölgesi'nin Yukarı Fırat bölümünde Elâzığ iline bağlı bir ilçedir. Topraklarını doğuda aynı ilin merkez, güneyde Baskil, batıda Malatya'nın Arapkir ve Elâzığ'ın Ağın, kuzeyde Tunceli'nin Çemişkezek ilçeleri çevirir. Tek bucaktan meydana gelen ilçenin 28 köyü vardır.

Yüzölçümü: 531 km²

Nüfusu: 8.390 (1960 sayımı)

Fırat nehrinin derin vâdisini çevreliyen dağlık alanlar ilçe arazisini teşkil eder. Naldöken dağının, Fırat nehrine doğru alçalan yayvan sırtları küçük dere vâdileri ile yarılmıştır. İlçede kışlar soğuk, karlı, yazları sıcak ve kurak geçer. İlçe ekonomisi tahıl tarımı, bağcılık, meyvacılık ve aynı zamanda hayvancılığa dayanır. Geçmiş yüzyıllarda önemli rol oynamış, fakat sonradan terkedilmiş olan Keban'ın gümüşlü kurşun yatakları son yıllarda küçük ölçüde, fakat modern metotlarla yeniden işletmeye açılmış olup, bir miktar kurşun ve çinko elde edilmektedir.

Kasaba. — İlçe merkezi Keban kasabası Fırat nehrine soldan karışan Bokludere vâdisinin Fırat nehri ile birleştiği noktada, bu derenin kuzey kenarında kurulmuştur. Deniz seviyesinden yüksekliği 750 m. dir. Elâzığ-Arapkir şosesi kasabanın içinden geçer. Elâzığ'a uzaklığı 50 km. dir. Kasabanın ortasında Cumhuriyet Alanı ve 2 dönümlük Belediye Bahçesi vardır. Alanda bir Atatürk Anıtı vardır. 3 mahalleden meydana gelen kasaba 1.475 (1960) nüfusludur. Eski eserlerden Yusuf Ziya Paşa Camisi vardır.

KEÇİ

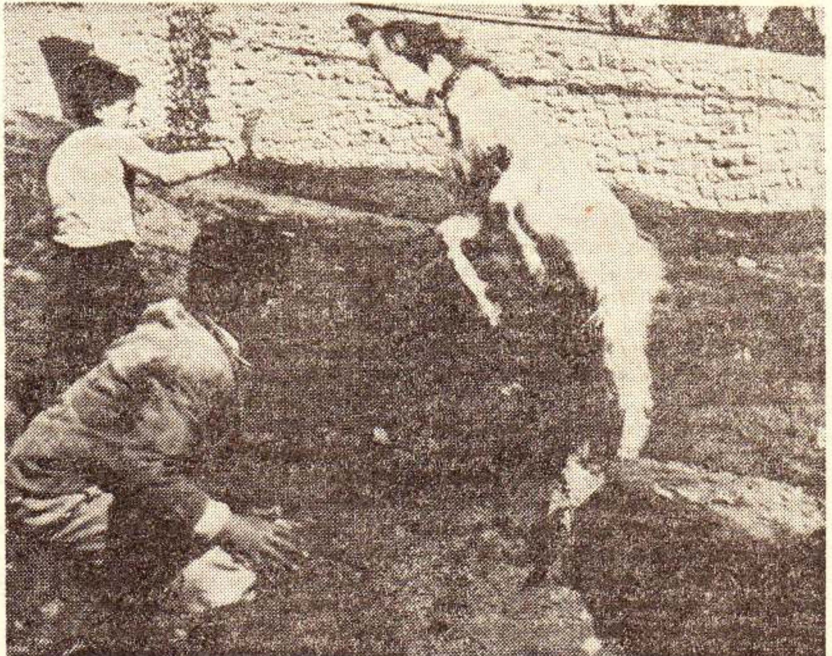

Kıl keçisi ve tiftik keçisi

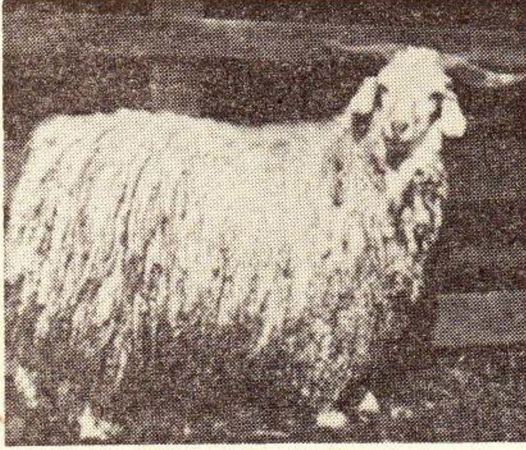
Koyunla yakından akraba evcil bir hayvandır. Et, süt, kıl ve derisinden faydalanılır. Gevişgetirenlerden olan keçinin yabani çeşitleri de vardır. Yaban keçileri Alplerde, Toroslarda, Kafkasya, İran ve Orta Asya dağlarında yaşar.

Keçiler, koyun kadar iri olmaz. Ergin keçiler ortalama 45-55 kilo ağırlığındadır. Düz, yahut kıvrımlı boynuzları geriye doğru eğiktir. Kuyrukları, koyun kuyruğundan kısadır ve dik durur. Erkek keçilerden çoğunun çenesinde sakal bulunur. Bazı dişi keçilerin de sakalı vardır. Keçi dayanıklı hayvandır. At, sığır ve koyunların tahammül edemiyeceği şartlar altında hayatını devam ettirebilir.

Yavru keçiler annelerinin karnında 21-23 hafta kaldıktan sonra doğar. Bir defada bir, ikiz, yahut üçüz doğum olabilir, nadiren beşiz doğuma raslanır. Yavrular, kıllı ve gözleri açık doğar. Yavru keçilere «oğlak» denir, doğumdan 4 saat sonra koşup oynıyabilirler. 3-6 aylık oluncaya kadar ana sütü emerler. Keçilerin ömrü 14 yıl kadardır. Erkek keçilere «teke» denir. Tekelerin kendilerine has fena bir kokusu vardır.

Keçi çevik ve hareketli bir hayvandır. Dayanıklı bir hayvan olması bakımından da, hemen her yerde yetiştirilmesi kolaydır.

DÜNYADA NE KADAR KEÇİ VAR

Vatanı Ankara bölgesi olan Ankara keçisi «tiftik» adı verilen uzun tüyleriyle tanınmıştır.

Hindistan	55.400.000
Çin	45.150.000
Türkiye	22.800.000 (*)
Nijerya	14.800.000
Brezilya	10.650.000
Pakistan	10.360.000
Meksika	10.360.000
S. S. C. B	9.900.000
Fas	9.000.000

(*) 1958 sayımı

Keçiler çok sarp yerlere tırmanabilir, ağaç kabuğu, körpe fidanları yiyerek beslenirler. Ormanlık bölgelerdeki keçilerin ağaçlara zararı büyüktür. Eti de makbul olmadığından keçiler daha çok zararlı sayılır. Bu yüzden birçok memleketlerde keçi yetiştirilmesine önem verilmez. Meselâ A. B. D. nde ancak 4.000.000 kadar keçi vardır. Dünyanın en çok keçi besliyen memleketi Hindistan'dır. Bu ülke'de 55.000.000 keçi beslenmektedir. Hindistan'dan sonra dünyanın en çok keçi yetiştiren memleketi Çin'dir. Memleketimizde yaşıyan 23.800.000 keçinin ormanlarımıza büyük zararı dokunmaktadır. (Yalnız 5,5 mliyon tiftik keçisi, memleketimize has zenginliklerdendir).

Evcil keçilerin anavatanı Güneybatı Asya'dır. Bugün Avrupa, Afrika, Asya ve Amerika'nın birçok yerlerinde yetişir. Keçi sütü lezzetli ve besleyicidir. Üstelik inek sütünden daha kolay sindirilir. Yağ ve protein bakımından da inek sütünden zengin olan keçi sütü bilhassa veremlilere, mide ve barsak rahatsızlığı çekenlere verilir. Küçük çocuklara da faydalıdır.

Keçi derisi, dericilikte beğenilerek kullanılan bir deri cinsidir. Fas'ta yetişen bir çeşit keçinin derisinden yapılan «maroken» değerli bir deri çeşididir. Dünyanın bazı yerlerinde yük taşımada da kullanılan keçiler, bazan da küçük çocuk arabalarına koşulur. Başlıca keçi çeşitleri, Afrika, Ankara ve Keşmir keçileridir.

Ankara (Tiftik) Keçisi: Sık, beyaz, ipek gibi ince ve dalgalı tüyleriyle tanınmıştır. Vatanı Ankara bölgesi olan Ankara keçisinin tiftik diye adlandırılan tüylerinden faydalanılır. Bu bakımdan tiftik keçisi diye de anılan hayvan bugün A. B. D. ve Güney Afrika Birliği'nde de (500.000 baş) yetiştirilmektedir. En iyi tiftik genç hayvanların tiftiğidir. Tiftikten, eldiven, çorap, kumaş vs. yapılır. Tiftik keçisinin kulakları sarkıktır.

Afrika (Malta) Keçisi: Yapağısı ve boynuzları kısa, kulakları sarkıktır. Bol süt vermesiyle tanınmıştır, kuzey Afrika, Habeşistan ve Malta'da bulunur. Uzun kulaklıdır ve keçilerin en irilerindendir.

Keşmir Keçisi: Kulakları sarkıktır. Boynuzları uzun ve arkaya doğru kıvrıktır. Ayva tüyleri kısa, son derece ince ve yumuşaktır. Kışın postu düz ve uzun tüylerle kaplanır. Bunlardan kumaş vs. yaparlar. Vatanı Tibet olan bu keçi daha çok Hindistan'da yetişir. Çok tanınan Keşmir şalları bu hayvanın tüyünden yapılır. Bu keçinin en ince tüylerinden yapılan kumaşa «kaşmir» denir.

KEÇİBORLU

Akdeniz Bölgesi'nin Antalya bölümünde Isparta iline bağlı bir ilçedir. Topraklarını doğuda aynı ilin merkez, güneyde Burdur ilinin merkez, batıda Afyonkarahisar'ın Dazkırı ve Dinar, kuzeyde Isparta'nın Uluborlu ilçeleri çevirir. Tek bucaktan meydana gelen ilçenin 16 köyü vardır.

Yüzölçümü: 583 km²

Nüfusu: 17.674 (1960 sayımı)

İlçe arazisi doğuda 1500 m. kadar yüksekliğindeki hafif dalgalı sırtlarla, batıdaki Söğüt dağlarının doğuya kadar tatlı meyilli sırtları arasında kalan geniş düzlüklerden ibarettir. Güneyde Baladız'a kadar uzanan ve Keçiborlu Ovası ismini taşıyan bu düz alanların ortasından Keçiborlu deresi geçer. İlçedeki iklim Akdeniz ikliminin hafif karasal karakter almış şeklidir. Batıdaki Söğüt Dağları ormanlıktır. İlçe ekonomisi tarım ve endüstri çalışmalarına dayanır. Halı dokumacılığı, gülyağı istihsali başlıca gelir kaynaklarındandır. Türkiye'nin en zengin kükürt madeni Keçiborlu ilçesindedir. Meyva ve sebzecilik hayvancılık, (bilhassa koyunculuk) ilçeye önemli bir gelir sağlar.

Kasaba. — İlçe merkezi Keçiborlu kasabası, Keçiborlu deresi vâdisinde deniz seviyesinden 1.010 m. yükseklikte kurulmuştur. Isparta'ya 42 km. uzaklıktadır. 4 mahalleden meydana gelmiştir. Nüfusu 4.911 dir (1960 sayımı). Kasaba halkının mühim bir kısmı halıcılık ve dokumacılıkla uğraşır. Kasabanın yanıbaşında kükürt fabrikası vardır.

Keçiborlu Kükürtleri İşletmesi

Keçiborlu ilçe merkezi yolunda kurulmuş bir Etibank işletmesidir. Birinci Dünya Savaşı sırasında ordu ihtiyacı için işletilen ocaklar daha sonraları bir ara yabancılar, daha sonra da Sümerbank'la İş Bankası tarafından ortaklaşa işletilmişti. Halen Etibank tarafından işletilen ocaklar memleketin ihtiyacını karşıladıktan başka ihracat yapma imkânlarını da sağlamaktadır.

KEÇİBOYNUZU

Baklagillerden bir ağacın ve meyvasının adıdır. Keçiboynuzu, Avrupa, Asya ve Afrika'nın bazı bölgelerinde yetişir. Kerestesi marangozlukta kullanılan keçiboynuzu ağacının boyu 12 metreyi bulur. Gövdesinin çevresi 2 metreyi geçenlere raslanmıştır. Keçiboynuzunun baklamsı bir yemişi vardır. Az şekerli olan bu yemiş şekerleme yapımında kullanıldığı gibi, at ve sığırları beslemeye de yarar.

Keçiboynuzu

KEÇİSAĞAN

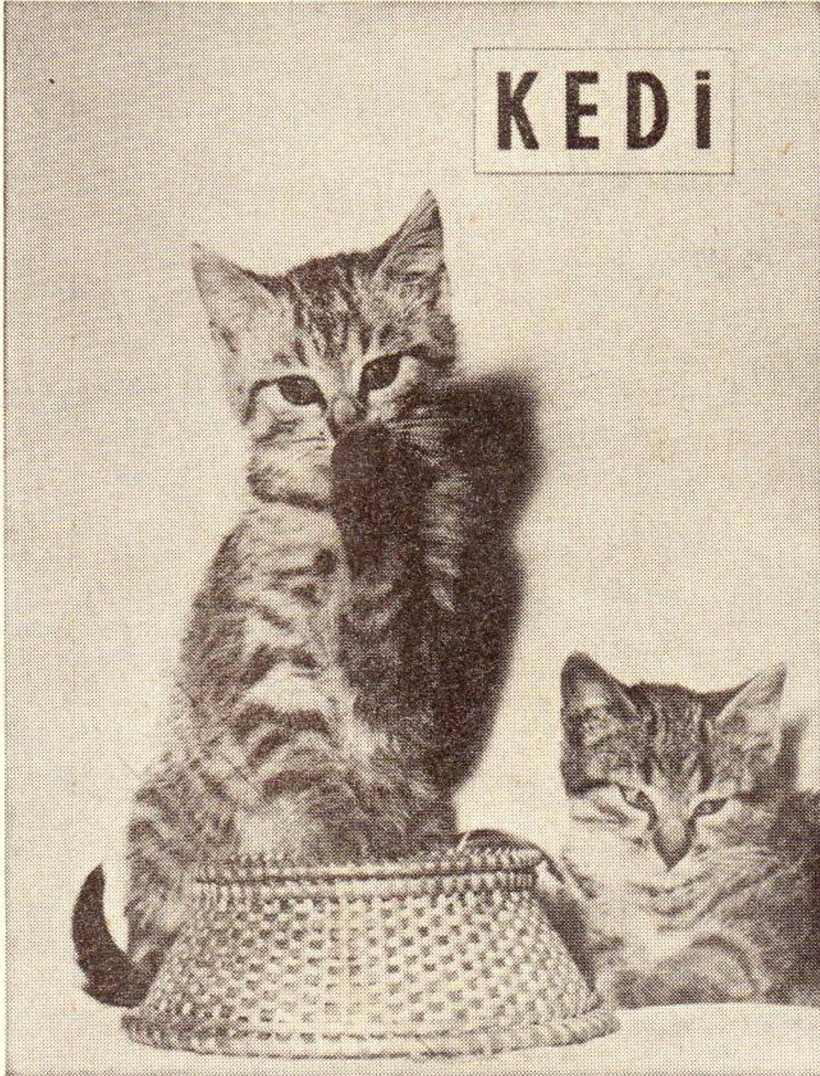
Serçegillerden orta boyda bir kuştur. Hemen hemen dünyanın her yerinde raslanan bu kuşun kısa bir gagası vardır, ağzı büyük ve yumuşaktır. Keçisağan kuşu avını uçarken yakalar, daha çok hayvan sürülerinin yakınında uçarak böcekleri yer. Kuş, belki de ağız yapısı ve hayvan sürülerinin yakınında dolaşması bakımından keçileri sağdığı sanılarak keçisağan adını almıştır. Aslında böyle bir şey yoktur.

KEÇİSAKALI

Keçisakalı

Çayırlarda ve nemli yerlerde yetişen bir bitkidir. Bileşikgillerden olan keçisakalının yaprakları mızraksı ve çizgilidir. Çiçekleri mavimtırak, bazı türlerinde de mordur. Anavatanı Akdeniz memleketleridir. Bununla beraber Kuzey Amerika'da da yetişir. Amerika ve Avrupa'da sebze olarak yendiği gibi güzel koku vermesi için sabunlara da karıştırılır.

KEDİ, evcil hayvanların en yaygın olanı, en çok sevilenleri arasındadır. İnsanlara türlü faydalarının dokunması, kedinin ilk evcilleştirilen hayvanlar arasında yer almasını sağlamıştır. Mağara devri insanlarının yaşadığı mağaralarda kedi iskeletlerine raslanmışsa da bunların evcil olup olmadığı hakkında kesin bir bilgi yoktur. Ancak M. Ö. 3.000 yıllarında eski Mısır'da kedinin evcil hayvan olarak yaşadığı bilinmektedir. Tarımın çok geliştiği Mısır'da kediler, tahılı fare ve kuşlardan korumak için kullanılmaktaydı. Mısırlılar'ın kediye büyük önem vermesi, onu tanrılaştırmaya kadar götürmüştür. «Peşt» adlı tanrıları kedi başlıydı. Evcil kediler daha sonra Afrika'dan bütün medeni dünyaya yayılmıştır. Hıristiyanlıktan çok önce, kediler Fenikeliler tarafından İtalya'ya getirilmişti. Eski Roma villâlarında kedi iskeletlerine raslanmıştır.

Kedinin Vücut Yapısı

Kedi, omurgalı hayvanlardan memelilerin etoburlar takımındandır. Son derece çevik hareketler yapmaya elverişli bir vücut yapısı vardır.

Göz: Kedilerin gözü türlü renklerde olur. İki gözü birbirinden ayrı renklerde olanlar bile vardır (Ankara Kedisi). Kedilerde gözbebeği denen boşluğu meydana getiren iris hızla büzülüp açılabilir. Kuvvetli ışık karşısında iris büzüldüğü zaman kedinin gözbebeği ince bir çizgi halini alır. Karanlıkta ise iris gevşer, kedinin gözbebeği en geniş hale gelir. Kedi az ışıkta başka hayvanlara göre daha iyi görür. Ama bazılarının sandığı gibi büsbütün karanlıkta görmesine imkân yoktur. Karanlıkta kedi gözünün irisi o kadar açılır ki, bütün göz âdeta bir gözbebeği halini alır. Buraya düşen en küçük bir ışık hemen yansır, bu da kedi gözünün karanlıkta parlıyormuş gibi görünmesine sebep olur.

Zekâ bakımından köpekten hemen sonra yer alan bu sevimli hayvan, insanların en eski hayvan dostları arasındadır.

Bıyıklar: Kedilerin gecenin karanlığında bir yere çarpmadan yürümelerini sağlıyan şey bıyıklarıdır. Hayvan karanlıkta bıyıklarını öne doğru uzatır. Çok hassas olan bıyıkların her hangi bir cisme en hafif dokunması ona karşısındaki engeli haber verir.

Pençe ve Dişler: Kedilerin ön ayaklarında beşer, arka ayaklarında dörder parmak vardır. Her parmakta ucu kıvrık bir tırnak bulunur. Kedi bunları özel kaslarla dışarı uzatıp içeri çekebilir. Tırnakları çekili olduğu zaman, kedi, hiç gürültü yapmadan, yumuşak adımlarla dilediği yere gider, avına yaklaşır. Avını yakalamak, bir yere tutunmak istediği zaman tırnaklarını çıkarır. Kediler bazan da tırnaklarını çıkararak ağaçları, mobilyaları tırmalar. Bu, tırnaklarını bilemek için değil, zaman zaman değişen tırnak kabuklarını dökmek içindir.

Kedinin ağzında 30 diş vardır. Öndeki kesici dişler kedinin en ufak dişleridir. Azı dişleri bunlardan çok daha büyüktür ve gelişmiştir. Kesici dişlerin yanlarındaki köpek dişleri ise kedinin avını yakalamasına yarıyan en gelişmiş dişleridir.

Duyu Organları, Zekâsı, Özellikleri

Kedinin duyuları çok keskindir. Yabancı bir cisme pençesiyle bir defa dokunmakla onun mahiyeti hakkında fikir sahibi olur. İnsanın duyamıyacağı sesleri duyar. Biz daha hiçbir ses duymazken o yaklaşan ayak seslerini farkedebilir. Çok uzaktan balık kokusunu alır. Yiyeceği bir şey hakkında sadece koklamakla karar verebilir; kokusunu beğenmediği bir yiyeceği tatmadan bırakır.

Kedi zekâ bakımından köpekten hemen sonra yer alır. En zeki hayvanlar arasındadır. Üstelik karşılaştığı olayları incelemesini bilir ve kuvvetli bir hafızaya sahiptir. Kendisine iyi ve fena davrananları çok iyi ayırdeder. Kediler tecrübeyle edindikleri bilgileri birbirine bağlamakta da ustadırlar. Çatal bıçak sesinden sofranın kurulduğunu, buzdolabı sesinden yiyecekle ilgili bir şey olduğunu, kâğıt hışırtısından eve et geldiğini v. s. kolayca öğrenirler. Kediler taklid ve gözlem yoluyla birçok şeyler öğrenir. Bu şekilde kapı mandalını çevirmeyi, eve girmek istedikleri zaman zili çalmayı bile öğrenebilirler.

Kediler kendilerine iyi muamele eden kimselere daima yakınlık gösterirler. İrade sahibi ve kıskançtırlar. Çok defa çocuklar gibi inatçılık ettikleri görülür. Evde bir tek olan kedinin üstüne başka bir kedi alınırsa, evin kedisi çok üzülür. Bazı hallerde büsbütün evi terkedip gider, açlıktan ölse de bir daha geri dönmez.

Kediler genel olarak suyu sevmez. Ama hepsi de iyi yüzücüdür. Bazı cins kediler suya girmeyi sever. Hayvan yüzerken su kaçmasını önlemek için kulaklarını aşağıya doğru indirir. Kedi korktuğu zaman sırtını kamburlaştırır, tüyleri diken diken olur. Böylece daha iri, korkunç bir görünüş alır.

Mırıltı kedinin en büyük özelliklerinden biridir. Kedilerin ses kutusunda iki çeşit ses teli vardır. Alttakiler asıl ses telleridir. Miyavlamak v. s. için bu teller kullanılır. Bu tellerin üstünde yalancı teller dediğimiz zarlar vardır. Kedi, keyfi yerinde olduğu zaman aşağıdaki telleri gevşetir, havanın yalancı ses tellerinin arasından geçmesini sağlar. Bu tellerin titreşmesi kedinin mırıltısını meydana getirir. Kedi ailesinden kaplan, vaşak, puma

Başlıca kedi cinslerinden örnekler. Kediler kendilerine iyi muamele eden kimselere daima yakınlık gösteren hayvanlardır.

gibi daha başka hayvanlar da mırıldanır.

Kedilerin ortalama ömrü 14 yıldır. Birçok kediler 19 yaşına kadar yaşar. 21 yaşını geçen kedilere pek nadir raslanır.

Kedi Bakımı

Kedi besliyenler, evlerinde hayvan için özel bir sepet, yahut kutu bulundurmalıdır. Kedi böyle yerlerde yatmayı sever. Hayvanın yatacağı yer asla rutubetli olmamalıdır, yoksa romatizmaya yakalanır. Kedinin normal tuvaleti için de bir kum, yahut toprak kaba ihtiyaç vardır. Bu kabdaki toprak sık sık değiştirilirse hayvan başka hiçbir yeri kirletmez. Kediler kedi nanesinin kokusunu pek sever, bazan yapraklarını yerler. Sepetlerinin yanına bırakılırsa pek memnun olurlar.

Kediler tüy değiştirirken her gün taranmalıdır. Bilhassa uzun tüylü kedilerde bunu ihmal etmemek gerekir. Çünkü hayvanın fazlaca tüy yutması hastalanmasına yol açar.

Beslenme konusunda kedi fazla müşkülpesent değildir. Bir ev kedisi hemen hemen evde pişen her şeyi yer. Bazı kedilerin dondurma, leblebi, zeytin v. s. gibi değişik şeyler yeme özellikleri vardır. Kedilere daima aynı cins yiyecek vermekten kaçınmalı, hayvanın çeşitli besin almasına dikkat etmelidir. Yetişkin kedilere genel olarak günde iki yemek yeter. Yemek artıklarının hayvanın tabağında kalmamasına dikkat etmelidir. Kedilere verilen balıkların sert kılçık ve kemikleri ayrılmalı, tavuk kemikleri vermekten sakınmalıdır. Bunlar boğazına batabilir. Yemek kabının yanında daima temiz bir kabda su bulundurulmalıdır.

Kedinin gebelik müddeti iki ay kadardır. Hayvanın cinsine göre bu müddet birkaç gün az veya çok olabilir. Kediler bir defada ortalama dört, beş yavru yapar. Siyam kedilerinin 8 - 9 yavru yaptıkları olur. Habeş kedileri ise bir iki yavru doğurur.

Ana kedi doğuracağı zaman oldukça karanlık, gizli bir yer seçer. Bu, yavrularını güneş ışığından ve erkek kedilerden korumak içindir. Erkek kediler yavrulara olan düşmanlıklariyle tanınmıştır. Iyice açılıncaya kadar yavruların gözü çok hassastır, fazla ışıktan zarar görür. Kedi yavrularının gözü doğumdan 8 - 10 gün sonra açılır.

Yavrular iki ay kadar anne tarafından emzirilir. Bu müddet içinde hayvanlara ne kadar az dokunulursa o kadar iyi gelişirler. Bütün kedileri, bilhassa yavruları koltuk altlarından tutmamaya dikkat etmelidir. Bu onların çok narin olan iç organlarını zedeler, ölümlerine sebep olur. En iyisi hayvanı ense derisinden tutup kaldırmaktır. Ana kediler de yavrularını bu şekilde taşır.

Kediler türlü çeşit hastalıklara tutulabilirler. Neşesiz, bir kenara çekilip düşünen hayvanları veterinere göstermek, gereken ilâçları vermek lâzımdır.

Farelerin amansız düşmanı olan kedileri iyi fare tutsun diye aç bırakmak hatalıdır. Aslında iyi bakımlı, tok kediler daha iyi fare tutar.

Kedi Cinsleri

Kediler, evcil ve yabani birçok çeşidi olan büyük bir ailedir. Aslan, kaplan, vaşak, puma, pars, jagar gibi yırtıcı hayvanlar kedi ailesindendir.

Evcil kedilerin de birçok cinsi vardır. Başlıcaları Ankara (Van) kedisi, Habeş kedisi, Siyam kedisi, İran kedisi, mavi Rus kedisi, mavi Malta kedisidir. Bazı kediler renklerine göre samur, tekir gibi adlarla anılır. Tüyleri kaplanınki gibi çizgili olan tekir kediler bilinen evcil kedilerin en eskisidir. Menşei İngiltere kıyılarındaki Man Adası olan ve Manx diye adlandırılan bir çeşit kedi de kuyruksuzdur.

KEDİ BALIĞI

Birkaç çeşidi olan tropik ve ılık deniz balığıdır. Daha çok kıyıların dibe yakın kesimlerinde yaşarlar. Boyları 80 - 150 sm. arasında değişir. Besinlerini omurgasız hayvanlar ve küçük balıklar teşkil eder. Renkleri kurşunidir. Sırtlarında irili ufaklı koyu renk benekler olur. Bunlardan bir çeşidi lekeli kedi balığı diye anılır. Sularımızda dört çeşidi yaşar.

Kedi balığı bir köpekbalığı çeşididir.

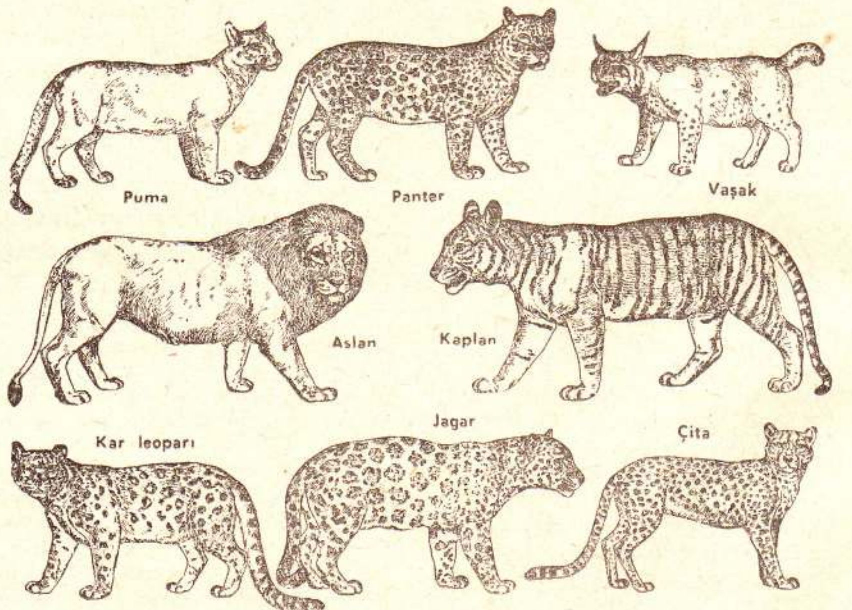
KEDİOTU

Kediotu

300'den fazla çeşidi olan bir bitkidir. Bazılarının keskin bir kokusu vardır. Kediler bu kokuyu sevdikleri için bitki bu adla anılır. Kuzey yarımküresinin birçok bölgelerinde yetişen bu bitkinin çiçekleri çeşitli renklerde olur. İki çeneklilerdendir.

Kediotunun kokusu içindeki uçucu bir yağdan gelir. Bu koku XVI. yüzyılda pek makbul sayılır, bitkinin kökü çamaşırlar, elbise-

Kedi ailesinden olan bütün hayvanlar etle beslenen yırtıcı ve vahşi hayvanlardır.

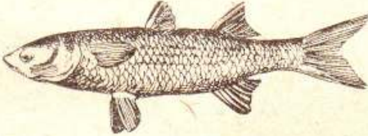
ler arasına konurdu. Köklerde % 1 - 2 oranında bulunan bu yağdan eczacılıkta birçok ilâçlar yapılır. Kediotu yağında valerik, asetik ve formik asitler bulunur.

KEFAL

Çok çeşitli bir balıktır. Tropikal ve ılıman iklim sularında yaşıyan kefallar dayanıklı balıklardır. Tatlı sulardan % 0,60 tuzluluk derecesine kadar varan tuzlu sularda yaşıyabildikleri gibi sıcaklığı 3,5° den 28° ye kadar değişen sularda da yaşarlar. Ancak tatlı sularda devamlı olarak yaşamaları mümkün değildir. Daha çok denize açılan göllerde bulunur ve buralarda avlanırlar.

Kefalın eti beyaz ve yağlıdır. Her mevsimde makbul olmakla beraber daha çok kışın yenir. Kefallar çok defa sürü halinde gezer ve büyük balıklara yem olmaktan sakındıkları için açık denize çıkmazlar. Ömürleri 15-16 yıldır.

Kefalın başlıca çeşitleri haskefal, altınbaşkefal, pulatarinadır.

Kefal akıllı ve çevik olduğundan avlanması zor bir balıktır.

Haskefalın boyun 74 sm. yi bulur. Yabancı sularda ağırlığı dokuz kiloyu bulanlarına reslanmıştır. Bizde dört kilodan fazlası pek nadirdir. Gözleri saydam bir örtüyle yarısına kadar örtülü bulunan haskefal balığı kefalların en makbulüdür.

Altınbaşkefalın başı haskefaldan daha sivridir. Boyları 60 sm. i geçmez. Pulatarinanın da başı sivri, vücudu altınbaşa göre daha incedir. Bazı kaynaklar pulatarinanın küçüğüne paçoz dendiğini yazar. Başka kaynaklara göre ise haskefala paçoz denir.

Kefalların sırt ve yanları parlak kurşuni, karınları gümüşü veya kirli beyazdır. Akıllı ve çevik hayvanlardır. Ağların üstünden atlayıp kaçabilirler.

Kefal, akıllı ve çevik bir balık olduğundan oltayla avlanması çok zordur. Sığ sulardaki kefalları «serpme» ile avlarlar, Dizine kadar suya giren balıkçı, sırtındaki daire şeklindeki, etrafı kurşunlu ağı, yakınındaki kefalların üzerine atar. Kefallar, kurşunların tesiriyle birden kapanıveren serpmenin içinde kalırlar.

KEFALET

Kefalet; borçlunun yüklendiği borcun ödemesini, alacaklıya karşı yazılı olarak taahhüt etmektir (MK. m. 483 ve sonrakiler). Kefalet edilen borç, miktarca belli olmalıdır. Eski hukukumuzda kefaletin pek çok çeşitleri vardı. Borçlar Kanunu iki türlü kefalet tanır:

Âdi kefalette, borcun asıl borçlulardan tahsil edilememesi, rehin olup da bunun borca yetmemesi halinde borç kefilden istenebilir.

Müteselsil kefalette ise, alacaklı, alacağının tahsili için borçluya gitmeden, hattâ rehnin paraya çevrilmesini istemeden, kefilden, borcu ödemesini istiyebilir.

Kefil, bir kişi veya birden ziyade olabilir (Birlikte kefalet). Kefile kefil olmak da mümkündür.

Asıl borç düşünce, kefil de kefaletinden kurtulur.

Kefil; borçtan ödediği kadarını asıl borçludan istemek hakkını taşır. Alacaklıya yaptığı ödemelerini, asıl borçluya vaktinde bildirmelidir.

KEHLİBAR

Aslı farsça olan bir birleşik kelimedir: Kâh (kısası: Keh) saman, rübâ (Rübûden: kapmak mastarından) kapan demektir. Böyle denilmesine sebep, kehlibarın, bir yün parçasına sürtülünce elektriklenerek saman çöplerini kapması, kendine çekmesidir. Nitekim eskiden bu kelimeden çıkma «kehrübâiyyet» elektriklilik anlamına kullanılmıştı.

Kehlibar, açık sarı veya sedef renginden, koyu yumurta sarısına, hattâ kırmızı ve siyaha kadar çeşitli renklerde yarı saydam bir maddedir. İlk çağlarda bitkilerden sakız gibi meydana geldiği sanılırdı. Daha sonra, hava ve güneş altnda kurumuş deniz köpüğü sanıldı. 1767'de Fr. S. Bock, bu maddenin bitki niteliğine işaret etti. 1811'de Schweizer, kehlibardaki fosil niteliğini ispat etti. Nihayet araştırmalar kehlibarın üçüncü jeolojik zamandaki çam reçinelerinin fosilleşmesinden hâsıl olduğunu ortaya koydu.

Buna göre kehlibar, bitkisel asıllı bir yeraltı kalıntısıdır. Bundan dolayı Almanlar kehlibara Bernstein (Berntaşı) derler. Kuzey Almanya'da ve Kazan taraflarında çıkar.

Kehlibardan Neler Yapılır

Yanlış olarak taş sanılan kehlibar eskiden beri süs eşyası yapmakta kullanılmıştır. Batı'da çeşitli süs eşyası için, doğuda ağızlık, tespih ve tılsım taşı yapmak için ham madde olarak kullanılmıştır. Erzurum'da çıkan ve «kara kehlibar» denilen bir çeşit linyitte de bu maddenin özellikleri vardır. Asıl kehlibar ateşte yanar.

Eski İstanbul'da, Uzunçarşı'da sırf kehlibar üzerine bir sınıf esnaf vardı ki, bunlar tespih ve ağızlık yaparlardı. Özel tezgâh ve tornalarla çalışan bu esnafın tesbih imameleri, çubuk ağızlıkları çok şöhret kazanmıştı. Kehlibarı, mine, gümüş ve altın kakmalarla işliyerek süslerlerdi. Çubuk denen uzun ağızlıkların ağza alınacak tarafına ilâve edilen kehlibar kısma «baş pâre» denilirdi.

Kehlibardan bugün de kısa ağızlıklar ve tespihler yapılmaktaysa da, tabiî kehlibar hem ithal malı, hem çok pahalı olduğu için daha fazla sentetik kehlibar kullanılır.

KEKEMELİK

Kelimeleri birdenbire söyliyemeyip, ilk seslerini birkaç defa tekrar ederek arkasını güçlükle söylemeye «kekelemek», kekeliyerek konuşma hastalığına da «kekemelik» denir.

Kekemeler, meselâ «duvar» yahut «ayak» kelimelerini «d-d-d-duvar», «a-a-a-ayak» şeklinde, güçlükle söylerler. Kekelerken bazan kelimeler, heceler yanlış söylenir. O zaman meselâ bir cümlenin söylenişi şöyle bir şekil alır: «Be-be-be-ben, b-b-b-burada bi-bi-biraz hava a-a-a-alacağım.»

Kekemeliğin çok çeşitli sebepleri vardır. Bu hastalığa yakalananların konuşma kaslarında anormal kasılmalar olur, bu kasılmalar yüzünden kelimeler yukarıda belirttiğimiz gibi kesintili söylenir, bazan da hiç söylenemez. Konuşma güçlüğü bazan kekemenin yüzünü buruşturmasına, yüz kaslarının acayip şekillerde kasılmasına yol açar. Bu hal konuşma kaslarının kasılmasından ileri gelir.

Kekemeliğin sebebi kesin olarak anlaşılmış değildir. Çeşitli bilginlerin ortaya attığı on beş kadar kuram vardır. Tedavi şekilleri de çok çeşitlidir. Utangaçlık, kendine güvensizlik kekemelikle beraber görülmekteyse de hastalığa yalnız bunun sebep olacağı sanılmıyor. Erkekler kadınlardan 4 - 6 defa daha fazla bu hastalığa yakalanırlar.

Çok küçük çocuklarda da kekemeliğe sık raslanır. Bu hal vaktinde önlenmezse insanda eksiklik duygusu uyandırır, normal gelişmeye engel olur. Çocuklar daha çok çabuk konuşmaya çalıştıkları, ya da fazla heyecanlı oldukları zaman kekelerler. Çocuk bu kekelemenin farkına varırsa durum daha kötü olur. Çünkü kusurunu düzeltmek için sarfedeceği gayret kasların daha çok gerilmesine yol açar. O zaman çocuk büsbütün kekelemeye başlar.

Kekemeliğin sebepleri her hastaya göre çok değişik olduğundan tedavide bu nokta göz önünde bulundurulmalı, her hasta kendi özellikleri, hayat şartları göz önüne alınarak tedavi edilmelidir. Kekeliyen küçük çocukların dikkatini daima başka yana çekmeli, hastalığı çok feci bir şey gibi göstérip onları yıldırmamalıdır.

KEKİK

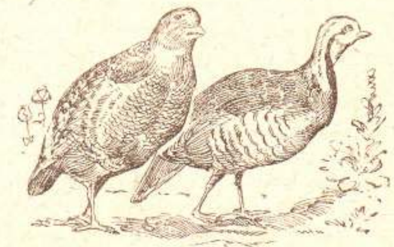

Kekik

Güzel kokulu bir bitkidir. Yemeklere lezzet vermekte kullanılır. Naneyle akraba olan kekik ballıbabagillerdendir. 15 - 20 sm. boyunda olan bitkinin yaprakları küçük ve karşılıklı, çiçekleri beyazdır. Kekiğe güzel kokusunu veren gövde ve yapraklarındaki yağlı bir maddedir.

KEKLİK

Dağlarda ve ekili yerlerde yaşıyan bir av kuşudur. Meyva, yaprak ve tanelerle beslenirler. Yavruları böcek de yer. 10 ırkı olan keklik Avrupa ve Asya'nın birçok bölgelerinde yaşar. Yerli kuşlardandır. Çiftleşme zama-

Keklik eti makbul sayılan av kuşudur.

nı dışında keklikler toplu olarak yaşarlar.

Tavukgillerden olan kekliklerin uzunluğu 30 sm. kadardır. Keklikler tünemezler. Çoğunlukla yerde yaşadıkları için birçok düşmanları vardır. Küçük etoburlar, yırtıcı kuşlar tarafından avlanırlar.

Çil kekliklerde başın iki yanı gerdan pas rengi, karnın bir kısmı külrengidir. Kanat üstü tüylerinin ortasında beyaz bir çizgi bulunur. Gözün etrafında kırmızı bir halka vardır. Kızıl kekliğin sırtı kahverengimsidir. Beyaz gerdanının etrafı siyah bir şeritle çevrilidir. Göğsü kurşuni, karın ortası kirli sarıdır.

KEL HASAN (1865? - 1929)

Kel Hasan

Türk sahnesinin en ünlü tulûat aktörlerinden biridir. Halıcıoğlu'ndaki Kumbarahane hastanesinde hastalar ağası olan Mehmet Efendi'nin oğludur. Küçük yaştan beri tiyatroya meraklıydı. Öyle ki, on yedi, on sekiz yaşına geldiği zaman Abdürrezzak (Abdi) tiyatrosunun bütün repertuvarını ezbere biliyordu. 1885 yılında, Küçük İsmail'in idaresindeki tulûat tiyatrosunun, Kadıköy'deki temsilleri sırasında Hasan Efendi bu tiyatroya tavsiye edildi. İlk defa orada çalışmaya başladı. Sonra bu topluluktan ayrıldı, kendisiyle birlikte ayrılan Agâh'ı da alarak Şehzadebaşı'nda bir tulûat kumpanyası kurdu.

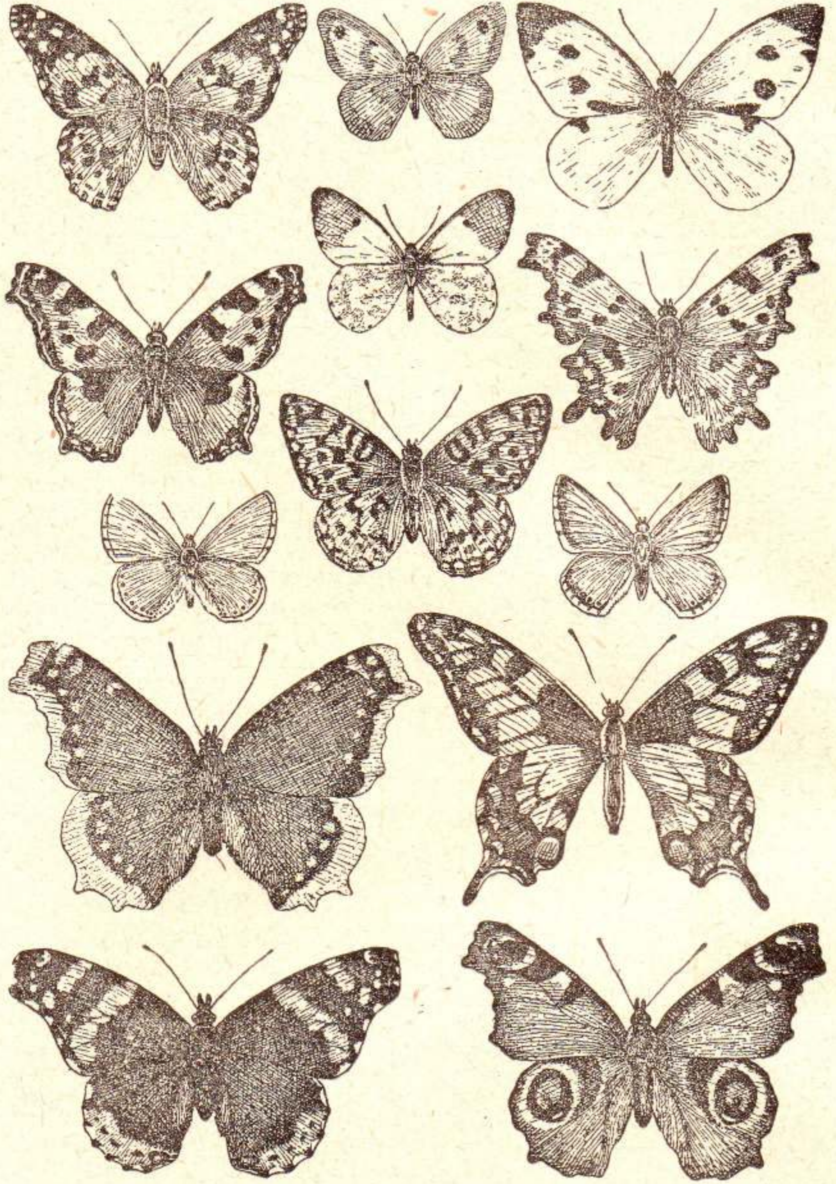
Başında hiç saçı olmadığı için Kel Hasan diye tanınan bu halk sanatçısı, Naşit, Dümbüllü gibi başka sanatçıların yetişmesine de yol açtı. Şahsına ait bir kılık yaratmıştı: Başına takke gibi kenarları yırtık bir fes geçirir, kaşlarını üçgen biçimi siyaha, yanaklarını, nohut kadar yassı burnunu kırmızıya boyardı. Elinde bir sırık süpürgesi, sırtında uzun bir siyah ceket, önünde boş bir gaz tenekesini yuvarlıya çala sahneye çıkardı. Kel Hasan, kısık sesine rağmen zekâsı, hazırcevaplığiyle tulûat sahnesinin Abdi tarafından yaratılmış İbiş tipini en güzel şekliyle yaşatan kuvvetli bir sanatçıydı. Hasan Efendi'nin sahne hayatı hemen hemen 1925 yıllarına kadar sürmüştür.

KELEBEK

Dört kanadlı, kanad ve vücutları çok ince pullarla süslü böceklerdir. Kelebek pulları çok defa parlak renklerle bezenmiştir. Kelebekler, eklembacaklıların pulkanadlılar sınıfındandır.

Kelebeğin vücut yapısı ve başlıca özellikleri başka böceklere benzer (Bk. Böcekler). Gözleri başının iki yanındadır ve petek gözdür. Bazı kelebeklerin gözlerinin her biri 20.000 küçük gözden meydana gelmiştir. Kelebekler kanadlanıp ergin hale gelinceye kadar petek gözler teşekkül etmez. Tırtıl halindeyken çok defa altı tane basit gözleri vardır. Ağızları emicidir. Ancak sıvıları emecek şekilde yapılmıştır. Isırma ve çiğneme imkânları yoktur.

Kelebeğin bacakları çok zayıftır. Asıl hareket vasıtası kanadlarıdır. Kelebek kanadlarının çatısını incecik borucuklar teşkil eder. Borucuklar iç içe iki borudan meydana gelir. İçtekiler hava doludur. Dıştakiler de kanad damarlarıdır. Eğer pulları silinecek olursa kanadın donuk renkte ve saydam olduğu görülür.

Çeşitli kelebek örnekleri. Erkek kelebeklerin çok güzel kokuları vardır. Çok pahalı esanslar gibi kokanlardan, menekşe, misk, vanilya gibi kokanlara kadar çeşitli cinslerine raslanır

Erkek kelebeklerin güzel kokuları vardır. Pahalı esanslar gibi kokanlardan, menekşe, misk, vanilya vs. kokanlara kadar çeşitli cinslerine raslanır. Bu kokuyu kanaddaki pulların bazıları verir. Dişi kelebekler ya kokusuzdur, ya da fena kokuları vardır. Fena kokulu olmaları kuşların dişi kelebekleri yemesini önler.

Kelebeklerin Hayat Hikâyesi

Kelebekler ergin hale gelinceye kadar yumurta, larva yahut tırtıl, krizalit safhalarından geçer (Bk. Başkalaşım). Kelebek yumurtalarının rengi, biçimi ve büyüklüğü değişiktir. Tırtılların yumurtadan çıkma süresi de değişir. Bazılarının tırtılı birkaç günde çıkar, buna karşılık bazı cinslerin yumurtadan çıkması aylar sürer. Tırtıllardan bazısı çıplak, bazısı kıllarla kaplıdır.

Tırtılların birçok düşmanları vardır. Bazı çeşit tırtılların kılları fena lezzetli olduğu için kuşlar onları yemez. Bazı çeşitlerininki ise zehirlidir. Afrika yerlileri bunların zehrini, zehirli ok yapmakta kullanırlar. Öte yandan bazı tırtıllar da renklerinin yaşadıkları çevreye benzemesi sayesinde düşmanlarından korunur.

Tırtıllar yumurtadan çıktıktan sonra hızla büyür. Büyüme sırasında dört, beş defa deri değiştirirler. Son deri değiştirmeden sonra tırtılda ağız, göz duyarga, bacak diye

birşey kalmaz. Hayvan artık pupa devresine hazırdır. Kelebeklerin bir kısmı kendine koza yaparsa da (Bk. İpek Böceği) çoğu sadece kendilerini bir dal parçasına tutturmakla yetinir.

Pupa devresine geçecek tırtılın içinde ve dışında büyük değişiklikler olur. Kabuk sertleşir, tırtıl görünüşünü kaybeder. Pupa devri birkaç haftada tamamlandığı gibi aylarca da sürebilir. Bu, hayvanın cinsine göre değişir. Zamanı gelince içinden ergin kelebek çıkar.

Kozadan çıkan kelebeğin vücudu rutubetli, kanadları zayıftır. Hayvan dünyaya gelişinin ilk anında en yakın bir dala konar. Kanadlarını çırpar. Henüz rutubetli ve kıvrık olan kanadları havayla temas edince kurur ve düzelir.

Kelebeklerin ne kadar yaşadığını kesin olarak söylemek güçtür. Bazı çeşitlerinin birkaç gün, bazılarının birkaç hafta yaşadığı bilinen bir gerçektir. Bir yıla yakın yaşıyanlar da vardır. Kelebeklerin en büyük düşmanı kuşlardır. Bazıları renkleri, bazıları da fena lezzetleri sayesinde kuşlardan korunur.

Kelebeklerden çoğunun rengi yaşadıkları ortama uygun olduğundan, kuşların gözünden sakınırlar. Bazı kelebeklerin tadı fena olduğu için kuşlar yemez, bazıları da tadı fena olan kelebeklere benzedikleri için kuşları aldatır.

Göçmen Kelebekler

Kelebeklerin bir kısmı uzaklara gitmez, bazıları da uzun seyahatler yapar. Kuzey Amerika'da yaşıyan bir çeşit kelebekler her sonbaharda büyük topluluklar halinde yüzlerce kilometrelik bir yol boyunca göçerler. Bu kelebeklerden bazısının Atlas Okyanusu'nu bile geçtiği tesbit edilmiştir. Ancak bu geçiş sırasında rüzgârlardan mı faydalandıkları, yoksa yolda gemilere mi kondukları bilinmemektedir. Kelebekler göçerken, binlercesi, milyonlarcası bir araya toplanır. Bir tarihte Arjantin'den göçen bir sarı kelebek sürüsünün kalınlığı 180 m., eni de 1,5 km. idi. Bu muazzam kelebek topluluğunun uzunluğu kilometreleri buluyordu.

Faydalı ve Zararlı Kelebekler

Kelebeklerin, kelebek halindeyken hiçbir zararı yoktur. Ancak bazı çeşitlerinin tırtılı sebze bahçelerine büyük zarar verir. Bunların en zararlısı kırlangıç kuyruklu kelebeğin tırtılıdır. En iri kelebekler arasında olan kırlangıç kuyruklu kelebekler tırtıl halindeyken portakal ve başka turunçgiller ağaçlarına büyük zarar verir, ağaçları büsbütün yapraksız bile bıraktıkları olur. Başka yaygın bir zararlı tırtıl da lâhana kelebeğinin tırtılıdır.

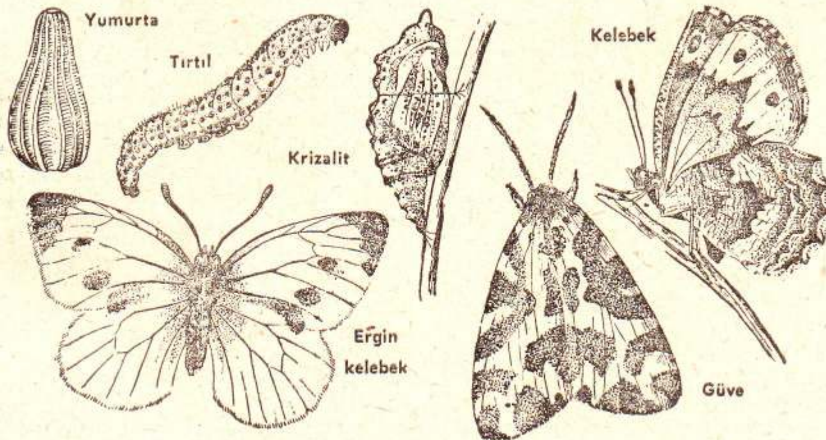
Öte yandan bazı çeşit tırtıllar gül biti gibi zararlı küçük böcekleri yediği için faydalıdır. Kelebeklerin bir kısmı çiçekten çiçeğe konarak onların polenleşmesine yardım eder. Bazı kelebekler de yemeye yarar. Afrika'da yaşıyan Buşmanlar bir çeşit kelebeği çokça toplayıp kızarttıktan sonra yoğurur, yağlı çörekler yaparlar. Kuzey ve Güney Amerika Kızılderililerin bazıları da tırtılları yerler.

Genel olarak kelebeklerin büyük bir çoğunluğunun insana faydası da, zararı da yoktur. Birçok kelebekler ve tırtılları insanlara yaramıyan bitkilerle beslenir. Birçok çiçek ve kuşlar gibi kelebeği de tabiatın güzel süsleri arasında saymak gerekir.

Kelebek ve Pervane

Kelebek ve pervaneler birçok bakımlardan birbirine benzerlerse de birbirlerinden ayrıldıkları noktalar da vardır. Bir defa, kelebekler gündüzün ve bilhassa güneşli havalarda faaliyet gösterirler. Pervaneler ise karanlığı sever, güneş batıncaya kadar saklanırlar. Pervanelerin çoğu güzel görünüşlü olmakla beraber renkleri kelebeklerinki gibi parlak ve canlı değildir. Kelebeklerin vücudu narindir, pervaneler daha kaba yapılıdır. Pervaneler dinlenme halindeyken kanadları iki yana açık durur. Kelebekler ise, birkaç çeşidi hariç, durdukları zaman kanadları dik ve birbirine bitişik gibi durur. Pervane tırtıllarının çoğu krizalit haline geçerken kendilerine koza yapar, diğerleri sertleşen derileri sayesinde pupa haline geçerler (Bk. Güve).

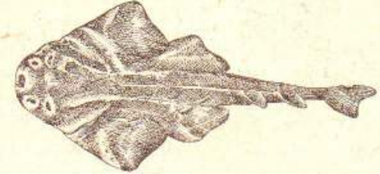
Kelebekler dünyanın her yerinde yaşar. Kuzeyin soğuk bölgelerinden Ekvator ormanlarına kadar her yerde kelebeğe rastlamak mümkündür. Bilginler 20.000 çeşit kelebek olduğunu sanmaktadır. Kelebeklerin en irileri ve parlak renklileri tropik bölgelerde yaşıyanlardır. Kelebeklerin en tanınan cinsi kırlangıç kuyruklu kelebektir. Dünyanın birçok yerlerinde yaşıyan bu kelebeğin birçok çeşidi vardır. Başka kelebek çeşitleri beyaz lâhana kelebeği, akçıl kelebek, mavi kelebek, virgüllü kelebek, tavus kelebeği v. s. dir. Başlıca pervane çeşitleri güveden başka tütün kurdu, pamuk kurdu, üzüm güvesidir. Bunlar tırtıl halindeyken bu bitkilere büyük zarar verir.

Bir kelebeğin geçirdiği başkalaşım. Yanda bir kelebekle pervane arasındaki başlıca fark görülüyor. Bir yere konduğu zaman kelebeğin kanadları dik, pervaneninkiler yatık durur. Güve bu cins bir kelebektir.

KELER

Köpek balığı cinsinden bir balıktır. Tropik ve ılıman iklim sularının sığ kesimlerinde yaşar. 100 - 150 metre derinliklere kadar indikleri olur. Kelerlerin 2 metre boyda olanlarına raslanmakla beraber bizim sularımızda en çok 150 sm. olanlarını görmek mümkündür. Renkleri koyu esmer ve siyah lekelidir. Karın tarafları beyazımsıdır.

Keler korkunç görünüşlü bir köpek balığı çeşididir.

Keler balıkları derilerinin sertliğiyle tanınmıştır. Eskiden bu hayvanın derisi kurutulup tahta ve fildişi eşyayı parlatma işinde kullanılırdı. Korkunç görünüşlü bir balık olan kelerin eti yenir.

KELERLER

Kertenkele, bukalemun gibi beşer parmaklı, dört ayaklı, kuyrukları gövdelerinden daha uzun hayvan cinslerini içine alan sürüngenler takımıdır. Kelerler, dört ayakları olduğu halde vücutları ile sürünerek yürürler ve çok çeviktirler. Küçük böcekleri yiyerek beslenen kelerlerin su keleri, kaya keleri, yeşil keler, alaca keler, zehirli keler ve kerten keler (kertenkele) gibi birçok çeşitleri vardır.

Kelerlerin boyları genel olarak çok kısadır. Kıvrık ve kuvvetli tırnakları sayesinde ağaçlara, duvarlara, hattâ tavana bile tırmanabilirler. Kelerlere dünyanın hemen hemen her yerinde raslanabilir. Bunların en irileri ve derisi en alacalı olanları Ekvator bölgesinde yaşar. Burada yaşıyan kelerler et yiyerek beslenirler. Timsah bu çeşit kelerlerin en tanınmış örneğidir. Kelerlerin yirmi bir familyası vardır.

KELES

Bursa ilinin Ege bölgesi sınırları içinde kalan ilçelerinden biridir. Topraklarını doğuda aynı ilin İnegöl, Kütahya'nın Domaniç ve Tavşanlı, güneyde ve batıda Bursa'nın Orhaneli, kuzeyde aynı ilin merkez ilçeleri çevirir. Tek bucaktan meydana gelen Keles ilçesinin 37 köyü vardır.

Yüzölçümü: 684 km²

Nüfusu: 18.996 (1960 sayımı).

İlçe, Uludağ'ın güneydoğudaki parçalarından olan Tepel dağının güneybatı yamaçlarını

ve onun güneyinde uzanan yer yer düz, yer yer dalgalı araziyi içine alır. Uludağ sayesinde kuzeyin soğuk rüzgârlarından korunan ilçede ılık bir iklim hüküm sürer. Orman örtüsü bakımından zengin olan ilçe halkının çoğu geniş tarım sahalarından mahrum olduğu için ormancılıkla geçinir.

Kasaba. — İlçe merkezi Keles kasabası Uludağ'ın güney kesiminde Bursa'ya 57 km. uzaklıkta kurulmuştur. Deniz seviyesinden 1.000 m. yüksekliktedir. Ahşap olan evlerinin büyük bir kısmı bahçeler içindedir. Kasabanın nüfusu 1960 sayımına göre 1.352'dir. Nüfus bakımından Keles, Bursa'ya bağlı ilçe merkezleri arasında en sonuncusudur.

KELİME

Anlamlı hece veya hece gruplarına kelime denir. Kelimenin görevi bir mâna ifade etmek olduğu kadar cümle kurmaya da yaramaktır.

Kelime, en az tek heceli olabildiği gibi birçok heceden de meydana gelir. Anlamlarına göre: Eş anlamlı veya «anlamdaş» (kalb, yürek); zıt anlamlı (açmak, kapamak); eş sesli veya «sesteş» (yaş= yaşanmış yıl, yaş = ıslak), «deyim» yani özel anlam kazanmış kelime grupları, (dili tutulmak, etekleri zil çalmak) gibi dört şekli vardır. Her kelimenin bir veya bazan birkaç hecesi, öbür hecelerinden daha baskılı söylenir. Anlamı belirtmeye yarıyan bu vurguya «kelime vurgusu» denir.

Kelimeler, birbirinden ayrı sekiz çeşide ayrılır: İsim, sıfat, zamir, fiil, zarf, edat, bağlaç, ünlem. Yapıları bakımından iki türlü olur: Türemiş kelimeler, bileşik kelimeler. Kelimeye eklendiği zaman mânasını değiştiren yapı eklerini alarak meydana getirilmiş yeni kelimelere türemiş kelime veya gövde denir. Bütün yapı ekleri çıkarıldıktan sonra kalan kelimeye ise kök denir. İki veya fazla kelimenin bitişmesinden meydana gelen yeni kelimeler bileşik kelime adını alır. Türkçemizde kelimeler üç şekilde türetilir: İsim köklerinden, fiil köklerinden, gövdelerden. Türeme yoluyla kelimeler, bir şekilden öbür şekle de geçirilir. Yani isimken sıfat, sıfatken fiil haline konulabilir. Yapı ekleriyle meydana getirilen bu gibi değişik kelimeler de gövde adını alır. Kelimeler anlamlarında değişiklik olmadan cümle içindeki durumuna göre de bazı ekler alır. Bunlara çekim ekleri, ya da takı denir.

KELİME-İ ŞAHADET

Arapça iki kelimeden yapılmış, Fars kuralına uygun bir tamlamadır. Tanıklık sözü demektir. Müslümanlığın ilk şartıdır. Kelime-i şahadet şu cümledir: «Eşhedü en lâ ilâhe ill-Allah ve eşhedü enne Muhammeden abdühu ve resûlühu» (Allah'tan başka Tanrı olmadığına tanıklık ederim Muhammedin de onun kulu ve resulü olduğuna tanıklık ederim). Bu cümlede tanıklık, kabul ve tasdik ederim anlamınadır. Kelime-i şahadet, ilkin Hz. Muhammed'in eşi Hatice'ye söyletilmiştir. İslâmı kabul eden ilk kadın odur.

Kelime-i şahadet, her ne kadar anlattığı düşüncenin özü bakımından önemli ise de «kalb ile kabul ve dil ile ikrar» şartından dolayı lâfız (kelimenin ses yönü) de ihmal edilmez. Çünkü iman sahibinin İslâma girdiği başkası tarafından başka türlü anlaşılamaz. Bu sebeple, mutlaka sesle söylenmesi lâzımdır.

KELKİT

Karadeniz Bölgesi'nin Doğu Karadeniz bölümünde Gümüşane iline bağlı bir ilçedir. Topraklarını doğuda aynı ilin Bayburt, güneyde Erzincan'ın merkez, batıda Gümüşane'nin Şiran, kuzeyde ise aynı ilin merkez ilçeleri çevirir. Merkez bucağından başka Köadında bucağı, 100 köyü vardır.

Yüzölçümü: 1.926 km²

Nüfusu: 50.578 (1960 sayımı)

İlçe, doğu-batı doğrultulu Kelkit Çayı ile bu vâdiyi kuzeyden ve güneyden kuşatan yüksek dağları içine alır. Vâdinin kuzeyinde Gümüşane dağları (3.300 m.) yükselir. Kelkit vâdisinde yazlar çok sıcak geçer. Kışlar orta derecede soğuktur. Güneydeki Sıpikör dağlarının bu vâdiye bakan yamaçları çok sarp ve diktir. Halkın geçim vasıtası tarım ve hayvancılıktan ibarettir.

Kasaba. — İlçe merkezi olan Çiftlik kasabası Kelkit suyuna güneydoğudan karışan bir vâdinin tabanında kurulmuştur. Denizden 1.474 m. yüksekliktedir. Gümüşane'ye 59 km. uzaktadır. Fakat bağlantısı daha ziyade 72 km. uzaklıktaki Erzincan şehri iledir. Erzincan aynı zamanda kasabanın tren istasyonu durumundadır. 3 mahallesi vardır. Nüfusu 3.900 kişidir (1960 sayımı).

KELLER, Helen Adams (1880-)

Helen Keller

Kör ve sağır olduğu halde ünlü bir yazar olan müstesna insanlardan biridir. Helen Keller, Amerikalı'dır. İki yaşına yaklaştığı sıralarda geçirdiği önemli bir hastalıktan sonra kör ve sağır oldu. Böylece konuşmayı öğrenemeden büyüyen bu genç kız, dış dünya ile bir ilgi kuramadan, 6 yaşına geldi.

Helen Keller, 6 yaşına bastığı zaman ailesi onu, öğrenimi hakkında akıl danışmak üzere, Doktor Alexander Graham Bell'e götürdü. Telefonu icat etmiş olan Doktor Bell, aynı zamanda Boston'da, sağır ve dilsiz çocuklara okuma yazma öğretebilecek öğretmenler yetiştiren bir okul açmıştı. Graham Bell, Helen Keller'in babasına, Boston'daki Perkins Okulu'ndan bir özel öğretmen tutmasını tavsiye etti. Bir süre sonra, bu okul mezunlarından Anne Mansfield Sullivan, Helen Keller'e öğretmen oldu. Anne Sullivan'ın kendisi de bir zamanlar kör olduğu halde sonradan tedavi edilerek kısmen görmeye başlamıştı. Anne Sullivan, Helen Keller'e bir ayda okuyup yazmayı öğretti ve ölünceye kadar öğrencisinin yanından ayrılmadı.

Anne Sullivan öğrencisine okuyup yazmayı, parmakları kullanarak okunan özel bir alfabe sayesinde öğretmişti. Helen Keller'in, alfabeyi öğrendikten sonra, okuyup yazmada ilerlemesi kolay olmuş ve Braille alfabesi (Bk. Braille) sayesinde, özel bir daktilo makinesi kullanarak, yazılar yazmaya başlamıştı. On yaşına geldiği zaman sağır ve dilsiz işaretleriyle derdini anlatabiliyordu. Ancak o bununla yetinmedi, herkes gibi konuşabilmek için sağırlar okuluna devam etti. Onaltı yaşına bastığı zaman artık herkes gibi konuşabiliyordu. Okumaya büyük bir hevesi olan Helen Keller, 1900 yılında Radcliff Koleji' ne yazıldı, 1904'te buradan bir şeref talebesi olarak diploma aldı. Öğrenciliği sırasında yanından ayrılmıyan Anne Sullivan, Helen Keller'e derslerini hazırlamakla, okulda öğrendiklerini evde açıklamakla büyük yardımlarda bulunuyordu.

Helen Keller, Radcliff Koleji'ni bitirdikten sonra bütün hayatını ve gelirini kör çocukların öğrenimi ve yetiştirilmesi için harcamaya karar verdi. Konferanslar vermeye, kitap yazmaya ve gazetelere makaleler göndermeğe başladı. Eline geçen bütü. parayı kör çocuklara yardım cemiyetlerine yatırıyordu.

1931'de körlere yardım için kurulan bir cemiyete verilmek üzere bir milyon dolar yardım topladı. Daha sonra iki milyon dolarlık sermayesi olan Helen Keller Fonu'nu kurdu.

II. Dünya Savaşı sırasında Helen Keller, savaşta kör olan askerlere yardım edebilmek için elinden geldiği kadar çalıştı.

Çoğu kendi hayat hikâyesi olan en önemli eserleri şunlardır: «The Story of My Life» (Hayatımın Hikâyesi) 1902; «Optimism» (İyimserlik) 1903; «The World I live In» (İçinde Yaşadığım Dünya) 1908; «The Song of the Stone Wall» (Taş Duvarın Şarkısı) 1910; «Out of the Dark» (Karanlığın İçinden) 1913, «My Religion» (Dinim) 1927; «Peace at Eventide» (Akşam Vaktinde Huzur) 1932; «Helen Keller's Journal» (Helen Keller'in Hâtıra Defteri) 1938 ve «Let Us Have Faith» (İnancımız Olmalı) 1940.

KELLİK

Başın, en çok, saçlı yerlerinde görülen bir deri hastalığıdır. Bu hastalığa uğrıyanların başlarında yaralar olur, saçlar dökülür, bir daha da çıkmaz.

Kellik mikroplu ve bulaşıcı bir hastalıktır, en çok 5 - 15 yaş arasındaki çocuklarda görülür. Kellik mikrobu, mantarlar sınıfından, «achoryon» denilen bir mikroptur. Saçların köküne oturup onu harap eder. Hastalık insandan insana ya doğrudan doğruya temasla, ya da havlu, tarak, makas, ustura gibi şeylerle geçer. Mikrop alan başta birtakım ufak, kabuklu, yuvarlak yaralar belirir. Kellik vücudun kılsız yerlerinde, el ve ayak tırnaklarında da görülebilir.

Tedavi. — Her şeyden önce, saçları kökünden dökmek gerekir, çünkü bu yapılmazsa baş mikroplardan bütün bütün kurtulamaz, yaralara iyice ilâç sürülemez. Saçları kökünden çıkarmak için eskiden ağda, zift gibi maddeleri başa yapıştırırlar, bunları çekerek saçları yolarlar, yahut da saçları teker teker cımbızla alırlardı. Bugün bu zor, eziyet verici usuller yerine, röntgen ışınları kullanılıyor. Böylece, saçlar ağrısız, acısız döküldükten sonra, yaralar üzerine mikropları yok edici merhemler sürülüyor. Bu usulle kellik kolaylıkla tedavi edilebiliyor.

KELOĞLAN

Türk folklorunun en sevimli masal kahramanıdır. Eski Türkler'in «adsız» dedikleri ortanca oğlan halk arasında böyle anılır. Keloğlan gayet iyi yürekli, temiz, alaycı, kelliğinden utanç duymıyan, herkesin hoşlandığı bir kimse olarak tasvir edilegelmiştir. Masallarda en âciz duruma düştüğü zaman, tam masallara lâyık bir kerametle işin içinden sıyrılır, her türlü güçlüğü yener. Ona inananlar da masalın sonunda mutlaka muratlarına erer, mesut olurlar. Ama bu güzel sonuç, gerek Keloğlan'a, gerek yakınlarına her zaman biraz tuzluya oturur. Keloğlan, yi niyetle gayretin bütün güçlükleri yeneceğini sembolleştirmektedir.

Bibliyografya. — Bu konudaki eserleri başlıcaları:

Keloğlan (Ünal Ş. Dirlik. 1959); Keloğlan ile Cimcim Arısı (Ethem Önür, 1959); Keloğlan ve Devler Masalı (Hüseyin Kalaba, 1954); Keloğlan Masalları (1952, 4. basi 1959); Keloğlan (İbrahim Z. Burdurlu, 1949); Keloğlan (Naki Tezel, 1945); Keloğlan (1943); Keloğlan Çanakkale Muharebelerinde (F. Celâlettin Göktulga, 1939).

KELTLER

Bir çeşit Arya dili olan «Keltçe» yi konuştukları için Keltler diye tanınan bir topluluktur. Aynı dili konuştuklarından dolayı bir grup meydana getirmektedirler. Keltler tarihte hürriyet sever, cesur ve savaşçı olarak tanınmıştır.

Keltler'in en çok Güneybatı Almanya'da yaşamış oldukları, daha sonra da doğuda Bohemya'ya Galiçya'ya, güneyde Ligurya'ya kadar yayıldıkları bilinmektedir.

Keltler M. Ö. IV. yüzyılda iki kol halinde İngiltere'ye geldiler. İrlandalılar, Man Adası' na yerleşen Manxlar ve İskoçlar'dan bir kısmını içine alan grup «Gaelce» (Gaelic), öbür grup da Britonca adı verilen diyeleği konuşuyorlardı. Keltler tarihte zamanla başka ırklara karışarak azalmışlardır, şimdi Keltçe yalnız İrlanda'da ve İngilterenin bazı kesimlerinde yaşamaktadır.

Keltler, Avrupa'da onlarla aynı çağlarda yaşamış olan diğer kavimlere göre daha uzun boyluydular. Bugün yaşamakta olan Kelt asıllı kimseler kısa boylu ve siyah saçlıdırlar.

BİR KELOĞLAN MASALI

BİR VARMIŞ, BİR YOKMUŞ... Evvel zaman içinde, kalbur saman içinde, çok fakir bir karı-koca varmış. Öyle fakir, öyle fakirmişler ki, bir kel oğlancıklarına bile gereği gibi bakamazlarmış. Keloğlan da inadına aldırış etmiyen bir insanmış. Günün birinde, nasılsa ellerine geçirdikleri yarım kilo darıyı bahçelerine ekmişler. Tam yiyecek ekmekleri bile kalmadığı bir zamanda darılar bitmiş, olgunlaşmış. Anası bunları devşirip oğluna:

— "Haydi Keloğlan," demiş, "al darıları değirmene götür, öğüt de getir, ekmek yapayım, akşama yiyelim..."

Keloğlan darı çuvalını yüklenmiş. Tam değirmene geldiği sırada bakmış keklikler yiyecek arayıp duruyorlar. Yufka yürekli oğlancağız hemen kendi açlıklarını unutmuş: "Tanrı bunları da doysun diye yarattı" deyip darıları kekliklere saçmış. Akşama eve döndüğünde anasına:

— "Değirmenci yoktu, darıları bıraktım geldim, ana" demiş.

Ertesi sabah gene değirmene yollanmış. Darıları saçtığı yere gelince elindeki değneği hızla yere çalmış. Bir de bakmış karşısına dev gibi bir Arap dikilmiş. Keloğlan hiç bozmadan:

— "Tez darılarımı ver, yedirdin kekliklere, ben ne diyeceğim anama?' diye çıkışmış. Keloğlan'ın bu aldırmazlığı Arap'ın hoşuna gitmiş. "Al bu sofrayı, acıkınca açıl sofram açıl der, karnını doyurursun" demiş ve oğlana bir tepsi vermiş. Oğlan yolda acaba alay mı etti diye bu sözü tekrarlayınca, sofranın üstünde en seçme yemekler belirmemiş mi? Keloğlan tıka basa karnını doyurmuş. Eve gelince anasına:

— "Tez var git, bana padişahın kızını iste!" demiş.

Anası: "Padişah senin gibi kele kız mı verir?" diye ona çıkışmış.

Keloğlan dinlememiş. Üstelik Keloğlan'ın sofrası da çalınmış. Bunun üzerine Keloğlan gene değirmen yoluna düşmüş... Artık alıştı ya; vurmuş değneğini yere Arap hemen yerden bitmiş.

— "Derdin ne Keloğlan?"

— "O sofra bize yetmiyor, başkasını ver!"

Arap bu sefer ona bir eşek vermiş. Keloğlan eşeğin başını tutup çevirince, hayvandan altın dökülmeye başlamış. Hemen gelip, anasına göstermiş: Evin yerine öyle bir saray kurdurmuş ki, zamanın padişahı şaşakalmış. Keloğlan'a kızını nişanlamış. Düğünden sonra Keloğlan eşeğine binmiş, hamama gitmiş. Hamamcıya: "Sakın eşeğin başını çevirme" diye de sıkıca tembih etmiş. Hamamcı bunda bir iş var ki Keloğlan bana bunu tembihledi diye eşeğin başını çevirmiş. Altınları görünce aklı başından gitmiş. Eşeği çalmış, değiştirmiş. Keloğlan:

— "Bu benim eşek değil!"

demişse de dinletememiş. Ne yapsın? Bükmüş boynunu, dönmüş eve. Ertesi günü doğru değirmen yoluna, Arap'a... Bu sefer Arap ona bir topuz vermiş. Her ne kadar Keloğlan:

— "Ben topuzu ne yapayım?"

dediyse de dinletememiş. Arap ona:

— "Bir ziyafet ver... Hamamcıyı da, bütün tanıdıklarını da çağır..."

demiş. Öyle yapmış Keloğlan. Eve girerken topuz elinden kurtulmuş, gitmiş kapının üstüne yapışmış. Ziyafetten sonra misafirler giderken topuz birini kıstırmış:

— "Çabuk sofrayı geri getir!" diye başlamış kafasına kafasına vurmaya. Adam mecbur olmuş, getirmiş sofrayı. Topuz, hamamcıyı da kıstırmış.

— "Çabuk çaldığın eşeği geri getir!" diye başlamış kafasına kafasına vurmaya. Getirmedikçe de yakasını bırakmamış.

Keloğlan, karısıyle, anasiyle bu sofra ve eşek sayesinde yüz yıl yaşamışlar. Onlar ermiş muradına, biz çıkalım kerevetine.

KEMAH

Doğu Anadolu Bölgesi'nin Yukarı Fırat bölümünde Erzincan iline bağlı bir ilçedir. Topraklarını doğuda aynı ilin merkez, güneyde Tunceli'nin Ovacık, batıda Erzincan'ın İliç, kuzeyde aynı ilin Refahiye ilçeleri çevirir. Merkez bucağından başka Alakilise, Cengerli, Koçkiri, Zevker adlı bucakları ve bunlara bağlı 119 köyü vardır.

Yüzölçümü: 2.340 km²

Nüfusu: 23.695 (1960 sayımı)

Kemah ilçesi çok engebelidir. Derin vâdilerin yanıbaşında yüksek dağlar göze çarpar. Başlıca dağ sıraları güneydeki Munzur dağlarıdır. Kuzeydeki Karasu vâdisi kuzeyden Karadağ kütlesi ile kuşatılmıştır. İlçede kışlar uzun, şiddetli ve karlıdır. Buna karşılık yazlar sıcak geçer. İlçe halkının geçimi tarım ve hayvancılık üzerinedir.

Kasaba. — İlçe merkezi Kemah kasabası, Karasu vâdisinin sol kenarında Munzur dağlarından inen Tanasur deresi ağzında kurulmuştur. 10 mahallesi vardır. Bu mahalleler kısmen Tanasur deresi yamaçlarında, kale tepesinin etrafında ve bu tepe ile Karasu arasındaki düzlüklere yerleşmiştir. Nüfusu 1960 sayımına göre 2.911'dir. Kemah'ta bugün ayakta duran önemli eski bir eser yoktur. Kasabanın ortasında İmarethane adı verilen harap bir bina, nehrin karşı tarafında Melik Gazi türbesi denilen sekiz köşeli bir kümbet görülür. Kasabanın başlıca camisi Gülâbi Bey Camisi denilen ve sonradan tamir görmüş olan yapıdır.

KEMAH KALESİ. — M. Ö. III. yüzyılda Kemah'ta, dar Kemah Boğazı'na hâkim çok sarp bir yerde yapılmıştır. Tarihi boyunca birçok el değiştiren kale Malazgirt zaferinden sonra Alparslan'ın komutanlarından Mengüçek tarafından zaptedilmiş ve VII. yüzyıla kadar onun sülâlesinin elinde kalmıştır. Daha sonraları Selçuklular'a ve İlhanlılar'a geçen kale nihayet Yıldırım Bayezit tarafından zaptedilerek Osmanlılar'a geçmiştir. Yıldırım'ın yenilmesi üzerine Timur'un zaptettiği kale, Akkoyunlular'ın ve Safevîler'in eline geçmiş, Yavuz Sultan Selim Çaldıran Savaşı'ndan sonra 1515'te kaleyi zaptetmiş ve Kemah Kalesi bu tarihten sonra kesin olarak Osmanlılar'a geçmiştir.

Kale beş köşelidir. Çeşitli burç ve kulelerle tahkim edilmiştir. Demirden yapılmış üç katlı kapının iki yanında büyük toplar vardı.

Kalenin kulelerinden «Kıral Kızı Kulesi» sanatkârane yapısıyle dikkati çeker. Eskiden kalenin içinde sarnıçlar, erzak depoları, ayrıca üç cami ve sekiz mesçit vardı.

KEMAL REİS (1450?-1511)

Büyük bir Türk amiralidir. Babası Konyalı olan Kemal Reis, Gelibolu'da doğdu. Deniz piyâdesi (azab) olarak Türk Donanması'na girdi, Ağrıboz'un fethi üzerine bu adada yerleşti.

1487'de Endülüs Arap devletine yardım etmek üzere Donanmay-ı Hümayun ile Akdeniz'e açıldı. Cerbe adasını, Tunus'u, Sicilya, Sardunya ve Korsika'yı, Fransa, İspanya ve İtalya kıyılarını vurdu. İspanyol donanmasını bozduktan sonra Batı Akdeniz'e hâkim oldu.

İspanyollar'ın bir iki ay önce Araplar' dan almış oldukları Malaga limanını fethetti ve İspanyol garnizonunu kılıçtan geçirdi. Türk savaş gemilerine dünya denizcilik tarihinde ilk defa olarak uzun menzilli toplar koydurduğu için, düşmanın top menzili dışında ateş açan Türk Donanması, Hıristiyanlar'ı fena halde yıldırdı. Endülüs Arapları'na gereken yardımları yaptıktan sonra döndü.

Bundan sonra Cerbe adasını ve Cezayir'de Bicâye (Bougie) limanını fethederek burada Türk donanması için üsler kurdu. Balear ve Malta adalarını tamamen tahrip etti. 1492' de, II. Bayezit'in emriyle aylık maaşı 22.500 T. L.'sına yükseltildi. 28 temmuz 1499'da Yunan (İyonya) Denizi'nde küçük Sapienza (Türkçe: Barak-Reis Adası) açıklarında Barak Reis'in de yardımı ile Venedik'in 200 savaş gemisinden müteşekkil büyük donanmasını perişan etti; XV. yüzyılın en büyük dünya deniz savaşını kazandı. 1500'de Kefalonya, 30 ağustos 1502'de Santa-Marya adalarını fethetti. 1501'de 22 parçalık donanması ile büyük Venedik donanmasını yeniden bozdu; batırdıklarından başka 8 düşman savaş gemisini yedeğine alıp İstanbul'a geldi, büyük deniz vuruşmalarından sayılan bu savaş, «Navarin deniz savaşı» diye ünlüdür. 1504'te Rodos'a asker çıkarıp adayı tahrip etti.

1507'de ikinci defa Kahire'yi ziyaret etti. Türk - Memlûk sultanı Kansu tarafından kabul ve misafir edildi. Sonra Rodos büyük amiralini gemisiyle beraber esir aldı.

Böylece Kemal Reis'in şöhreti yayılmış oluyordu. Onun zamanında Türk Donanması, başta Venedikliler olmak üzere Akdeniz'in bütün denizci devletlerine ağır darbeler indirmiş bulunuyordu.

23 yıl sonra ikinci İspanya seferini yaptı. 1510'da İspanya kıyılarını yaktı. Müthiş zulüm altında olan Araplar'ın bir kısmını gemileriyle İspanya'dan Kuzey Afrika'ya taşıdı. Fas'a gidip burada İspanya'dan kovulan son Endülüs hükümdarı ve veliahtı ile görüştü. Bu seferde yanında 35 yaşlarında bulunan yeğeni ünlü Pirî Reis de vardı (Bk. Pirî Reis). 60 yaşlarında iken, şiddetli bir fırtınaya yakalanarak Gelibolu açıklarında batan gemisiyle beraber Ege sularında kayboldu.

Barbaros Kardeşler'in gerçek öncüsü olan Kemal Reis'in hayatı, şair Safâî'nin 10.000 beyitlik büyük manzum eseriyle destanlaştırılmıştır.

KEMALETTİN, Mimar (1870-1927)

Mimar Kemalettin

Birçok eser vermiş mimarlarımızdandır. 1891'de Mühendis Mektebini birincilikle bitirdi. Dört yıl kadar çeşitli inşaatta çalıştı ve asistanlık yaptı, sonra hükümet hesabına tahsilini ilerletmek üzere Almanya'ya gönderildi. Oradan döndükten sonra Mühendis Mektebi'ne mimarlık ve inşaat hocası tâyin edildi. Seraskerlik dairesi başmimarlığında da bulunduktan sonra, 1908 Meşrutiyeti ilân olununca Evkaf Nezareti inşaat ve tamirat dairesi müdürlüğüne getirildi. Bu sırada, Ankara'da öldü.

Mimar Kemalettin, sivil mimarlığımızda bir çığır açmak istemişti. Ancak getirmek istediği «yeni-klâsik» üslûbu, Kemalettin'in sanatını, gücünü aksettirmeye yetişmiyecek bir tatbikten ibaret kaldı: Dinî mimarlıktan aynen alınan kubbe, kemer, sarkıt sistemleri sivil binalara tatbik edildi. Fakat büyük inşaatta lüzumsuz masraflara yol açan bu tarzın çağdaş mimarlıkla bağdaşması imkânsız olduğu için hemen yalnız Kemalettin'in eserlerinde kaldı. Sonradan vazgeçildi.

Kemalettin Bey, Kudüs'teki Mescid-i Aksâ' nın tamirinde gösterdiği gayret dolayısiyle İngiltere'nin Kırallık Mimarlar Enstitüsü'ne üye seçilmiş değerli bir sanat adamıydı. Son büyük eserler, onun zamanında inşa edilmiştir, denebilir. Bahçekapıdaki (İstanbul) Dördüncü Vakıf Hanı, Hürriyet-i Ebediye tepesindeki şehitler anıtı, Bostancı, Bakırköy ve Bebek camileri, Çamlıca Kız Lisesi'nin bulunduğu bina, Lâleli'deki (İstanbul) Hava apartımanları, Üniversite Kütüpanesi, Ankara'daki Atatürk Eğitim Enstitüsü, Demiryolları merkez binası onun eserlerindendir.

KEMALİYE

Doğu Anadolu Bölgesi'nin Yukarı Fırat bölümünde Erzincan iline bağlı bir ilçedir. Topraklarını doğuda Tunceli'nin Çemişkezek, güneyde Malatya'nın Arapkir, batıda Sıvas'ın Divriği, kuzeyde Erzincan'ın İliç ilçeleri çevirir. Merkez bucağından başka Aşutka ve Başpınar isimli bucakları ile bunlara bağlı 60 köyü vardır.

Yüzölçümü: 1.166 km²

Nüfusu: 16.639 (1960 sayımı)

İlçe sınırları Karasu ırmağı vâdisi ile bu vâdiyi kuşatan yamaçlarını içine alır. Kışlar fazla soğuk olmaz, yazlar oldukça sıcak geçer. Fırat'ın en büyük kolu olan Karasu ilçesinin başlıca akarsuyudur. Tarım alanlarının darlığı yüzünden ilçe halkının çok büyük bir kısmı büyük şehirlere gider.

Kasaba. — Eski adı Eğin olan Kemaliye kasabası Karasu vâdisinde Erzincan'a 150, Malatya'ya 130 km. uzaklıkta kurulmuştur.

Kasabanın alçak kesimleri deniz yüzeyinden 900 m. dir. Yüksekte olan kesimleri 1.000 m. yüksektedir. Yükseklerden çıkan, Kadı Gölü adı verilen bir kaynak kasabanın bahçelerini sular, çeşmelerini besler ve değirmenlerini işletir. 10 mahalleden meydana gelen kasaba 2.642 (1960) nüfusludur. Halıcılıkla uğraşır.

Çelebi Sultan Mehmet devrinde Osmanlı topraklarına katılan Eğin uzun zaman Sıvas Eyaletinin Arapkir livasına bağlı bir kara merkezi olarak idare edilmiş, XIX. yüzyılın ilk yarısında Harput'a ve 1878'de Mâmuretülaziz vilâyetine bağlanmıştır. Cumhuriyet devrinde ismi Atatürk'e izafeten Kemaliye olmuş, önce Elâzığ'a sonra Malatya'ya ve 1938'de de Erzincan'a bağlanmıştır.

KEMALPAŞA

Ege Bölgesi'nin Ege bölümünde İzmir iline bağlı bir ilçedir. Topraklarını doğuda Manisa'nın Turgutlu, güneyde İzmir'in Bayındır ve Torbalı, batıda aynı ilin Bornova, kuzeyde Manisa'nın merkez ilçeleri çevirir. Tek bucaktan meydana gelen ilçenin 33 köyü vardır.

Yüzölçümü: 655 km²

Nüfusu: 32.292 (1960 sayımı)

İlçe sınırları Manisa dağının güney kesimlerini, güneybatıdaki Nif (Tahtalı) dağını ve bunlar arasında yer alan Nif ovasını içine alır. Kemalpaşa ilçesi yazları sıcak ve kurak, kışları serin ve yağmurlu Akdeniz ikliminin etkisi altındadır. Başlıca bitki örtüsünü daima yeşil olan makiler teşkil eder. İlçenin en önemli akarsuyu Nif çayıdır. İlçenin ticareti çekirdeksiz üzüm, zeytincilik, tütüncülük üzerindedir. Sebzecilik ve meyvacılık da önemli bir gelir kaynağıdır. Elde edilen incir, ceviz, kestane, kiraz, elma, erik, kayısı ve şeftali İzmir piyasalarına gönderilir.

Kasaba. — Eski adı Nif olan Kemalpaşa kasabası, yüksek dağlarla çevrilmiş bir ovanın kenarında İzmir'e 29 km. uzaklıkta kurulmuştur. Etrafında kiraz yetiştiren meyva bahçeleri kasabanın görünüşünü güzelleştirir. İki mahalleden meydana gelmiştir. Nüfusu 1960 sayımına göre 4.590'dır.

KEMALPAŞAZADE (1468 - 1534)

Büyük bir Türk bilginidir. Büyükbabası Fatih'in vezirlerinden Kemal Paşa olduğu için «Kemalpaşazade» diye anılmıştır. Asıl adı Şemsettin Ahmet'tir. Babası Süleyman Bey, Fatih'in sancakbeylerinden (tümgenerallerinden) idi. Annesi, Fatih devri bilginlerinden Küpelioğlu'nun kızıdır. Baba tarafının mesleğine girerek subay olan Kemalpaşazade, 24 yaşlarında ana tarafının mesleği olan ilmiyeye girdi. Filibe'de ünlü bilgin Molla Lûtfî'nin mecliste vezir-i âzam (başbakan) Çandarlızade II. İbrahim Paşa'nın daha üzerinde bir yere oturması, ünlü vezirlerin ve komutanların bu bilgine saygı göstermeleri, genç subayı etki altında bırakmıştır.

Edirne'de yüksek medrese tahsilini bitirdikten sonra, müderris (profesör) oldu. Bütün ailesini tanıyan II. Bayezit'in himayesi ve deha derecesine varan şahsi kabiliyeti sayesinde hızla yükseldi. Ünlü Osmanlı tarihini huzur içinde yazabilmesi için II. Bayezit genç bilgine bugünkü parayla 450.000 T. L. ihsan etti. Yavuz tarafından da büyük saygı gördü. 1516 haziranında kazasker (mareşalliğe eşit ilmî-dinî-kazaî rütbe) oldu. Yavuz ile yanyana at sürerek Mısır seferine katıldı. Mısır'da Osmanlı kanunlarının tatbikı gibi ağır bir görevi başardı. Zembilli Ali Efendi ölünce, 1525'te Kanunî tarafından şeyhülislâm yapıl-

ARGENTEUİL'DE YELKEN YARIŞLARI
C. Monet

dı ve o zamanlar bu makama kaydı hayat şartiyle tâyin yapıldığı için, ölünceye kadar 9 yıl bu en yüksek görevde kaldı. 16 nisan 1534'te öldü. Cenazesi muazzam bir törenle Fatih Camisi'nden kaldırılıp Edirnekapı'ya gömüldü.

Kemalpaşazade 300'den fazla eser bırakmıştır. Ölmez eseri «Târîh-ı Âl-i Osmân» adlı 10 muazzam ciltlik Osmanlı tarihidir. Kendi zamanına kadar Osmanlı tarihini büyük bir kudretle inceliyen bu kaynak, güzel bir Türkçe ile 30 yılda yazılmıştır. Bazı eserleri Arapça ve Farsça'dır. Bu üç dilde şair olarak da ünlüdür. Yavuz hakkında yazdığı Türkçe mersiye pek meşhurdur. Kemalpaşazade, karakterinin hiçbir kudret karşısında eğilmez doğruluğu ve bilgisindeki enginlik kadar bıraktığı eserlerin çeşitliliği ve değeri ile de, Türk-Osmanlı tarihinin en büyük şahsiyetlerinden biri olarak tarihe geçmiştir.

KEMAN: Müzik Aletlerinin Sesi En Güzel ve En Tesirli Olanı

KEMAN yaylı sazların en önemlisidir. Eskiden beri Türk musikisinde «sine kemanı» şeklinde mevcuttur. Yüzyıllar boyunca gelişen keman, nihayet bugünkü mükemmel şeklini almıştır. Esas itibariyle Araplar'ın rebabından ilham alınarak yapılmıştır. Kemanın orkestra içinde çok büyük bir rolü vardır (Bk. Orkestra). Kemanın notası sol anahtarı ile yazılır, bu anahtara «keman anahtarı» da denir. Kemanın tiz sesleri az kullanılır, bunları iyi çıkartabilmek gerçek bir ustalığa bağlıdır. Kemanın sol, re, lâ, mi seslerini veren 4 teli vardır. Batı musikisinde piyanodan sonra en fazla tercih edilen virtüozluk çalgısıdır.

Kemanın Tarihi

Keman onuncu yüzyıla doğru Avrupa'ya geçmiştir. Fakat başlangıçta, diyar diyar dolaşan saz şairleri bu sazı çaldıkları için müzisyenler kemana pek rağbet etmiyorlardı. Onaltıncı yüzyılın başlarında İtalyanlar kemana önem vermeye başladılar. Bildiğimiz kemanı büğünkü şekline sokanlar İtalyan ustalarıdır. XVI. yüzyılda Venedik yakınlarında Cremona kasabası, keman yapan ustalarının çokluğu ile ün salmıştı. Tarihin meşhur keman ustalarından Andreas Amati, Cremona kasabasının yerlisiydi. Amati'nin en büyük zevki, keman yapmaktı. Amati, sazdan iyi ses çıkarabilmek için biçiminin güzel olmasına dikkat etmek gerektiğini biliyordu. Çeşitli ağaçlardan kemanlar yaparak en uygun ağacın hangisi olduğunu bulmaya çalıştı. 1554'ten 1580'e kadar Amati'nin yaptığı kemanların her biri muazzam birer servet kaynağıdır.

Cremona ekolünün yetiştirdiği ustaların en ünlüsü hiç şüphesiz ki Antonio Stradivari'dir. Stradivari, küçük yaşta keman ustalarının yanında çıraklık yapmış, daha sonra bir atelye açarak çalışmaya başlamıştır. Bu ünlü ustanın kemanlarında da en önemli özellik, sazın kıvrımlarıdır. Stradivari, kemanlarının kıvrımlarını gayet büyük bir ustalıkla yapıyordu. Ayrıca kemanlarının üzerine sürdüğü cilâ da değişikti. Stradivari, günlerce, aylarca çeşitli maddelerden özel bir cilâ yapmaya çalıştı, ve nihayet kemana amber sarısı rengini veren bir cilâ yapmaya muvaffak oldu.

Stradivari, yaptığı kemanlarda en ufak bir kusur bulunmasını istemez, bu yüzden bir tek keman üzerinde aylarca çalışırdı. Hayatının son yıllarında görme kabiliyeti azaldığı için yaptığı kemanlara isminin yazılmasını istemiyor, bunlarda göze çarpacak bir kusurun adını lekelemesinden korkuyordu.

Stradivari adı, keman yapıcılığında en güzel eser sembolü olmuştur. Fabrikalarda yapılan kemanlara bile Stradivari adı konulmaktadır. Bugün Stradivari kemanlarının sayısı pek azdır. Dünyanın meşhur birkaç kemancısında Stradivari kemanı vardır. (Bk. Stradivari)

Kemanın Özellikleri

Kemanın ucu çeneye dayanmak ve sapı sol elle tutulup parmak ucları tellere basmak suretiyle, sağ elin tuttuğu reçinelenmiş at kılından yay ile çalınır. Kemana kırmızımsı sarı, vişneçürüğü, nadiren turuncu, kahverengi ve siyah cilâ vurulur. Ortalama 60-62 sm. boyunda olur ki, uzunluğun 38 sm. kadarını gövde, 25 sm. kadarını da sap teşkil eder. Keman yayı ise 74-75 sm. kadar uzunluktadır. Gövdenin yarısına yakın bir yere kadar gelen sap, siyah abanozdan veya boyalı tahtadan yapılır. Gövdenin içi tamamen boştur ve ince tahtadan yapılmış bulunan keman köprüsünün iki yanına 7 sm. boyunda uzunlamasına helezon şeklinde delikler açılmış olması da, ayrıca titreşimin mükemmelliğini sağlar. Gövdenin yan tarafta eni 3,7 sm. dir; ortaya doğru gittikçe genişler. Sap kısmının son 14 sm. sini, dört anahtarın karşı karşıya ve ikişer ikişer geçirildiği kısım teşkil eder. 6,5 sm. uzunluğundaki bu anahtarlar, ekseriya koyu siyah renk cilâlıdır. En uc kısmı da «salyangoz» denen helezon şeklindeki bir kıvrıntı ile biter. Anahtarlara, saptan başlıyarak sıra ile en kalın, ince ve en ince teller bağlanır. Gövdenin baştan 15-16 sm kadar ötesine, tam orta kısma raslamak üzere, köprü yerleştirilmiştir. Teller, bu köprünün üzerinden geçirilir. Çene dayanacak yerde abanozdan bir çenelik vardır. Çenelik, beyaz çelikten iki çubuk ile gövdenin alt tarafına bağlanır. Bir keman telinin uzunluğu 55 sm. ye yaklaşır. Ya madenden veya madenî iplikle sarılmış kirişten veyahut sadece çelik kirişten yapılır. Keman (violon), alto (viola), çello (violoncelle), kontrbastan kurulu yaylı sazlar topluluğuna «keman ailesi» denir.

Bugün başta Almanya ile İtalya olmak üzere birçok yerde keman yapılmaktadır .Yapılan kemanların arasından pek azı hakikî bir müzisyeni memnun edebilecek evsaftadır. Günümüzün en iyi kemanları Almanya'nın Karaormanlar bölgesindeki dağ köylerinde yapılmaktadır.

Bu bölgedeki köylüler, geçen yüzyıllardan kalma usullerle çalışırlar, kemanlarını büyük bir gizlilik içinde yaparlar. Her ailenin babadan oğula kalan, başka hiç kimseye açıklanmıyan kendine mahsus usulleri vardır. O kadar ki, evlerine bir yabancının, hattâ komşularının girmesini hoş karşılamazlar.

Keman yapımının yalnız kurutma safhası açıkta cereyan eder. Kesilen, oyulan tahtalar bir ipe asılarak güneşte kurutulur. Hava biraz rutubetlenecek, biraz bozacak olsa, yakın köylerden gelen haber üzerine hemen tahtaları içeriye alırlar. Bundan sonrası da, keman yapımı bitene kadar, tamamen gizli kalır.

KEMENÇE

Türk musikisi sazlarından biridir. Farsça «küçük keman» anlamındaki «kemân-çe» sözünden gelir. Çok eskiden beri Türk musikisinde kullanılmakla beraber XIX. yüzyıl

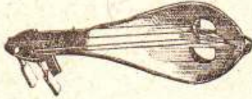
Büyük ustaların yaptığı kemanların sayısı bugün çok azalmıştır. Bundan dolayı gerçek bir Stradivari kemanının değeri bugün yüzbinlerle ölçülmektedir.

Stradivari adı keman yapıcılığında en güzel eser damgası olmuştur. Stradivari usta, yaptığı kemanlarda en küçük bir kusur bile bulunmasını istemez, bir keman üzerinde aylarca uğraştığı olurdu.

sonlarında Vasilâki ve Cemil çapında iki büyük virtüoz birden yetişince, bu saza rağbet arttı. Bu iki virtüozdan önce nadiren klâsik fasıllarda kullanılırdı; köçekçe takım-

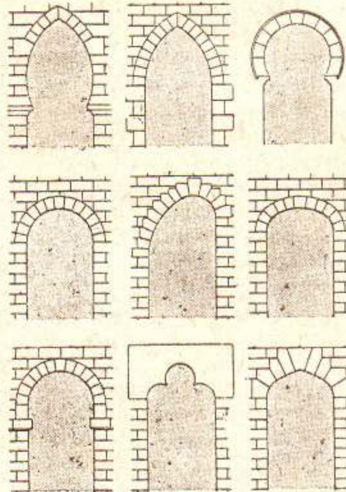

Kemençe Türk musikisi sazlarının en güzellerinden, en değerlilerindendir.

ları icrasına mahsus bir sazdı. Bugünkü kemençe, sazın gelişmiş şeklidir; yüzyıllar boyunca bir takım değişiklikler geçirmiştir. Sazın ilkel şekilleri, hâlâ Anadolu halk musikisinde kullanılır; bilhassa Doğu Karadeniz bölgesinin millî sazıdır.

Kemençe dize dayanarak ve yay ile çalınır. Keman yayı ile de çalmak mümkündür; fakat aslında keman yayının yarısı büyüklüğünde özel kemençe yayı ile çalınır. Çalarken kemanda olduğu gibi sol el perdeler üzerindedir, sağ elle yay tutulur. Sazın özelliği, tellerine parmakla değil, kıvrılan parmakların yalnız tırnakları ile basılmasıdır. Kemanınkinden ayrı ve insana heyecan veren bir sesi vardır; bu özelliği bakımından Türk musikisine mahsus sazların en güzeli ve en değerlisidir diyebiliriz. Fakat keman kadar gelişmiş değildir. Çünkü ancak üç teli vardır. H. S. Arel tarafından dört telli olması ve bu tellerin aynen kemanda olduğu gibi düzenlenmesi düşünülmüştür. Bu düşünce bugün bazı sazendeler tarafından tatbik ediliyor. H. S. Arel, soprano, alto, tenor, bas ve kontrbas olmak üzere bir kemençe beşlemesi de yapmıştır. 1933'te bu beş kemençenin imali mümkün olmuştur. Bu beşleme, keman ailesinden bir saz daha zengindir.

Kemençe beşlemesinde kemana tekabül eden soprano kemençe 35, alto 50, tenor 62, bas 85, kontrbas 88 - 90 sm. boyunda olur. Bunlardan yalnız ilk ikisi kucakta çalınabilir.

BAŞLICA KEMER ÇEŞİTLERİ

1. sıra. — Sivri nal kemer, sivri kemer, yuvarlak nal kemer; 2. sıra. — Daire kemer, abanık kemer, basık kemer; 3. sıra. — Kalkık kemer, üçdilimli kemer, Tudor kemeri

KEMER

Bir mimarlık terimidir. Yapının daire parçası biçiminde olan ve altında boşluk bırakan duvar kısmına denir. Kubbe kesitleri de kemer biçimindedir. Kemer, taş duvar örgüsünü bilen bütün milletlerde kullanılmıştır. Üçgen biçiminden başlıyarak çok geniş yarım daire biçiminde olanlarına varıncaya kadar, türlü çeşitleri vardır.

Kemer iki parçadan meydana gelir: Asıl kemerle bunun dayanağı olan sütun veya duvarlar. Bunların durumuna göre de ya duvarın yapısına girer (pencere kemerleri gibi), ya da duvara destek olur: (Gotik katedrallerde ve bizim camilerimizin bazı kubbe çevrelerinde görülen payanda kemeri gibi).

Kemerler, örtü veya atkı kısmının biçimine göre de çeşitlenir. İki duvar parçası yükseldikçe birbirine doğru yaklaşarak bir üçgen yapıyorsa buna üçgen kemer, kırılarak yaklaşıyorsa köşeli kemer denir. Daire, nal, mızrakucu, sivri nal, kırma, yumurta dilimi (iki, üç, beş), gotik, sivri kemer diye kavis kısmının çizgisine göre de çeşitlenir. Türk mimarlık eserlerinde bunlardan en çok daire, nal, sıra kemerlerle kaş kemeri kullanılmıştır. İçi dolu olan kemerlere de sağır kemer denir.

Kemer, boşluğun üstüne raslıyacak duvar kısmının ağırlığını yan duvarlara aktarır, dümdüz gidecek bir duvarda gedikler, kapı, pencere gibi boşluk yapan yerler bırakarak göze güzel görünmesini sağlar.

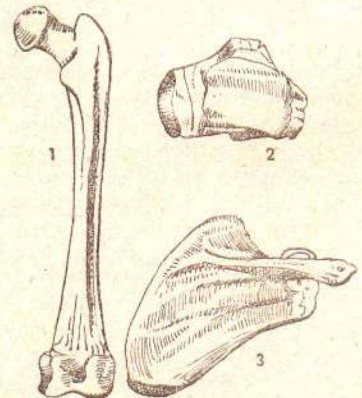
KEMİK

İnsanın ve omurgalı hayvanların çatısını (iskeleti) meydana getiren katı cisme «kemik» denir. Kemikler çeşitli biçimde sıralanıp dizilerek, vücudun yumuşak kısımlarını tutan bir destek olurlar. Bazıları birleşerek nazik organlara mahfaza olur, bazıları da hareketli organlar için kaldıraç işini görür.

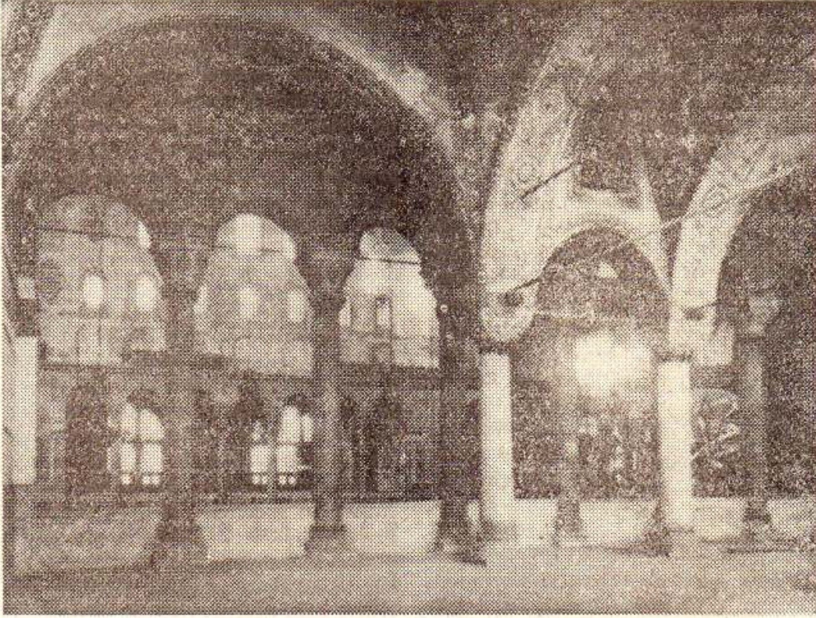
Kemikler «uzun», «orta», «yassı» olmak üzere üçe ayrılır. Erişkin bir insanın vücudundaki irili ufaklı bütün kemikler 213 tanedir (Bk. İskelet).

Kemiğin Yapısı

Kemik dokusunun bir kısmı organik, bir kısmı da organik olmıyan maddelerden meydana gelmiştir. Organik olmıyan maddeler arasında «kalsiyum fosfat», «kalsiyum karbonat», «kalsiyum klorit», «kalsiyum flüo-

Başlıca üç kemik çeşidi: 1 — Uzun kemik (uyluk); 2 — Kısa kemik (topuk kemiği); 3 — Yassı kemik (kürek kemiği).

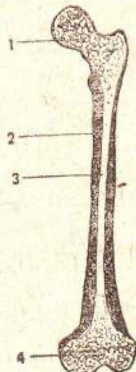
İstanbul'daki tarihi Ayasofya'nın kemerleri gerek mimarlık, gerekse işlemecilik bakımından gerçek birer sanat şaheseridir.

rit» gibi kalsiyum bileşikleri başta gelir. Kemiklerin üstünü «periost» denilen ince bir zar kaplar. Kemiğin içinde «kemik iliği» denilen yumuşak bir kısım vardır, kemiği besliyen kan damarları, sinirler buradan geçer. Kemik iliği, ayrıca, kan yuvarlarının yapımında da önemli iş görür.

Kemikler de, vücudun bütün öteki dokuları gibi, gelişme çağında büyür. Uzun kemikler uclarındaki örgütlerle büyürler, kısa ve yassı kemiklerin bu örgütleri yanlarındadır. Kemiklerin büyümesinde «kalkansı bez» (tiroid), «hipofiz» gibi iç salgı bezlerinin salgıladıkları hormonların büyük payı vardır (Bk. Bez).

Kemik Hastalıkları

Kemiklerin üstünü örten ince zarda, kemik dokusunda, yahut da kemik iliğinde birtakım hastalıklar olur. Bunların çoğu mikroplu hastalıklardır. Mikroplar kemiklere vücudun dışından girdikleri gibi, içinden de gelebilirler. Vurma, çarpma, yaralanma, ezilme gibi olaylar mikropların kemiklerde yerleşmesine, iltihaplar yapmasına yol açarlar. Cerahat mikropları, verem mikropları bunların başında gelir. Kemik hastalıklarının tedavisi mikrobun cinsine göre yapılır.

Bir kemiğin kesiti: 1 — Süngersi kısım; 2 — Sert kısım; 3 — Kanal; 4 — Kıkırdak. Eklem yerlerindeki ince bir kıkırdak tabakası kemiğin aşınmasının önüne geçer.

KEMİRGENLER

Tavşan, kobay, kirpi, sıçan ve kunduz gibi köpek dişleri olmıyan, aksine kesici dişleri fazla gelişmiş memeliler takımına verilen addır. Kemirgenler, memeliler sınıfının en geniş ve yaygın takımıdır. 2.000 kadar türü olan bu takım, tür çokluğu bakımından bütün memeli hayvan türlerinden zengindir.

Kemirgenlerin ağızlarında, kemirmeye yarıyacak şekilde özel olarak gelişmiş dişler bulunur. Üst çene kemiğinin ön tarafında yer alan bu dişler, çok uzun ve geriye doğru hafifçe kıvrıktır. Kemirgenlerin dişlerinin yalnız dışta kalan yüzü minelidir. Bu yüzden zamanla dişler içte kalan taraftan aşınır ve keskinleşir. Kemirgenler takımından olan hayvanlar bu şekilde keskinleşen dişleri ile en sert şeyleri bile kemirebilirler. Kemirgenlerin kesici dişleri genel olarak iki tanedir. Fakat tavşandaki gibi dört tane kesici dişi olan da vardır.

Kemirgenler takımındaki hayvanların vücut biçimleri ve büyüklükleri birbirlerine benzemez. Meselâ, en küçük kemirgen fare, en büyük kemirgen ise genel olarak Güney Amerika'da yaşıyan, Hint domuzuna benzer, 1 metre 30 santim uzunluğundaki «kapibara» (Capybara) adlı hayvandır. Kemirgenler yaşama şekilleri bakımından birbirlerinden tamamiyle değişik özelliklere sahiptir. Meselâ bazıları toprak altında açtıkları oyuklarda, bazıları kırlarda, çayırlarda ve ormanlık yerlerde, bazıları ağaçlarda, diğerleri ise suda yaşar. Bunlardan Kuzey Amerika'da yaşıyan ve «gofer» adı verilen bir çeşit sincap ile Alp dağlarında yaşıyan ve kobaya benziyen «marmot» adlı hayvan, toprak oyuklarında barınır; tarla faresi kırlarda, sincap ağaçlarda yuva yapar; kunduzlar ise suda yaşıyan kemirgenlerdendir (Bk. Kunduz).

Kemirgenler takımındaki hayvan türlerinin ortak özelliklerinin başında vücutlarının kürkle kaplı olması, alt çenelerinin arkadan öne doğru hareket etmesi gelir. Kürklü kemirgenlerin arasında yalnız kirpi, derisini kaplıyan dikenlerle bir istisna teşkil eder.

Kemirgenler, her çeşit meyva ve bitkileri kemirdiklerinden tarım için zararlı hayvanlardır. Bunların arasında yalnız tavşanlar, etleri, tüyleri ve derileri ile bize faydalı olur, kobaylar lâboratuvar denemelerinde kullanılırlar, kunduzlar da kürkçülükte değerlidir.

KENDİR

Kenevirin bir başka adıdır. Bu bitki kendirgiller familyasından olmakla beraber daha çok kenevir diye anılır (Bk. Kenevir).

Kendirgiller. — İkiçeneklilerden bir bitki familyasıdır. Kenevir, şerbetçiotu, Hint keneviri gibi bitkileri içine alır.

KENE

Kene

Bazı hayvanların derisine takılıp yerleşen, o hayvanların kanını emerek beslenen asalak, küçük bir hayvandır. Bunların develerde bulunan «deve kenesi», koyunlarda bulunan «koyun kenesi», köpeklerde bulunan «köpek kenesi» gibi çeşitleri vardır. Keneler en çok koyun, köpek, at gibi hayvanlara musallat olur. Bunlar, vücutlarında bazı hastalıkların mikroplarını taşıdıklarından hem evcil hayvanlar, hem de insanlar için çok zararlıdırlar. Keneler, taşıdıkları mikropları, musallat oldukları hayvanın derisini delip kanına geçirir. Bazı keneler zehirlidir.

Keneler, dış görünüşleri bakımından bir böceğe benzerler, fakat böcek değildirler. Vücutları yumurta biçimindedir. Birçok çeşitleri, büyüteç kullanmadan göze görünür; büyüteçsiz görülemiyecek kadar küçükleri de vardır. Kenelerin vücutları bütün bir parçadan meydana gelmiştir. Yalnız bu parçanın ön tarafında ayrıca hareket edebilen ve baş vazifesi gören bir kısım vardır. Keneler, üzerinde asalak olarak yaşadıkları hayvanın kanını, bu baş kısmındaki bir kesikten içeri alırlar. Kesiğin etrafında, içeri doğru eğik ve çok kuvvetli dişler yer alır. Keneler bu dişleri, üzerinde yaşadıkları hayvanın derisine geçirirler. Ergin kenelerde, vücudun iki yanından dışarı doğru uzanan sekiz tane bacak bulunur.

Keneler yumurtalarını kuru yaprakların, çöplerin, gübrelerin arasına bırakırlar. Bazı kenelerin dişileri, yumurtalarını toprağa, bazıları hayvanların kılları arasına bırakır.

Kenelerin bazı durumlarda insan vücuduna da dadandığı olur. Daha çok kırlık ve ormanlık yerlerde kamp yapan kimselere gelirler.

Keneler, vücuda bir kere dadanınca bundan kurtulmak oldukça zordur. Çünkü bu hayvanlar, dişlerini derinin altına takarak yerleşirler. Keneyi koparıp atmak için tutup çekince derinin altına geçirdiği dişler burada takılı kalır, sonradan çok sancı veren yaralara yol açar. Keneden kurtulmanın en iyi yolu, üzerine benzin, ya da kloroform dökerek onların dişlerini ve ayaklarını gevşetmesini sağlamaktır.

Kene eklembacaklılar sınıfının örümcekler takımındandır.

KENEVİR

Anavatanı Orta Asya olan kenevir, yeryüzünde ip yapmakta kullanılan ilk bitkidir. Bugün Asya'da olduğu gibi Avrupa ve Kuzey Amerika'da da yetiştirilen keneviri ilk defa M. Ö. 3.000 yıllarında Çinliler kullanmıştır. Çinlilerin kumaş yapmakta kullandığı kenevirin Avrupalılarca bilinmesi M. Ö. 270 yılına raslar. Amerika'ya ilk yerleşen İngilizler burada hemen kenevir tarımına başlamıştır.

Kendir diye de anılan kenevir kendirgillerden ikievcikli bir bitkidir. Sapındaki liflerden halat, çuval, sicim gibi kaba örgüler yapılır. Kenevir yıllık bir bitkidir. Rutubetli, ılık iklimlerde daha iyi yetişir. Kenevir ekilen toprak daima iyi sulanmalıdır. Uzun boylu bir bitki olan kenevirin boyu 1,20 sm. ile 3,50 sm. arasında değişir. Yaprakları el ayası biçiminde ve ince, uzundur.

Kenevirin erkek ve dişi çiçekleri ayrı bitkilerde bulunur. Erkek çiçekler bitkinin ucunda salkım şeklinde durur. Dişi çiçekler yeşil bir kılıf içinde ve tek bir organdan ibarettir. Yaprak koltuklarında bulunur. Tohumları darı büyüklüğündedir.

Kenevir, tohum ve lif keneviri olmak üzere ikiye ayrılır. Liflerinden faydalanılacak kenevirler doğrudan doğruya tohumu toprağa serpmek suretiyle ekilir. Polen çiçekleri iyice açtığı zaman kenevir bitkisinin hasat zamanıdır.

Kenevir (Erkek ve dişi bitki)

Tohum keneviri, açılan özel çukurlara atılır, üstleri toprak doldurulur. Bunların boyu 3 - 6 metre arasında değişir. Lif kenevirinden daha kalın ve dallı, budaklı olurlar. Kenevir tohumundan elde edilen yağ yumuşak sabun yapmakta ve boyalara karıştırmakta kullanılır.

Kenevirin lifleri iki usulle çıkarılır. Hava ile çıkarmada kenevirler yayılarak havanın ve daha çok çiğin etkisiyle lifleri saran maddenin kolayca ayrılması sağlanır. Su ile ayırmada da kenevirler suya daldırılır ve bu sayede liflerin ayrılması sağlanır. Lifleri saran madde iyice ayrılacak hale gelince kenevirler yıkanır ve temizlenir.

Kenevir çok sağlam ve dayanıklı olduğu için halat yapımında kullanıldığı gibi, halı ipi, yelken bezi vs. yapımında da kullanılır. Hindistan'da yetişen bir kenevir çeşidine Hint keneviri yahut «jüt» denir. Hint kenevirinin tohumlarından yağ çıkarıldığı gibi, yapraklarından da esrar çıkarılır. Güney Amerika'da kullanılan «marihuana» adlı uyuşturucu madde de bir çeşit kenevirin çiçek ve yapraklarından elde edilir.

Memleketimizde kenevir ekimine büyük önem verilir. Dünyanın yıllık kenevir istihsali 250.000 tondan fazladır. En çok kenevir yetiştiren memleketler İtalya, Rusya, Fransa, Meksika ve Hindistan'dır.

KENNEDY, John Fitzgerald (1917 -)

John F. Kennedy

Amerika Birleşik Devletleri'nin otuz beşinci cumhurbaşkanıdır. 1960 seçiminde Demokrat Parti tarafından başkan adayı gösterilmiş ve Cumhuriyetçi Parti adayı Richard M. Nixon'dan pek az bir oy fazlalığıyle başkanlığa seçilmiştir.

John Kennedy, 29 mayıs 1917'de, Massechusetts eyaletinde doğdu. Babasının büyükbabası 1850 yılında İrlanda'dan Amerika'ya gelmiş göçmenlerdendi.

John Kennedy çocukluğunu Boston'da, orta sınıf halkın oturduğu bir çevrede geçirdi. Fakat zamanla babasının hali vakti düzelince, bir süre sonra Boston'un en güzel evlerinden birine sahip oldular. John Kennedy ilk öğrenimini özel bir okulda yaptıktan sonra 13 yaşında Canterbury'deki bir Katolik okuluna gönderildi. 18 yaşında Princeton Üniversitesi'ne girdi. Fakat burada bir yıl okuduktan sonra hastalandığı için okuldan ayrıldı. Ertesi yıl öğrenimini tamamlamak üzere Harward Üniversite'sine yazıldı. 1930'da İngiltere'nin dış siyasetini inceliyen ve eleştiren bir tez hazırladı. Bu tez 1940'ta Amerika Birleşik Devletleri'nde ve İngiltere'de «Why England Slept» (İngiltere Neden Uyudu) adı altında bir kitap olarak yayınlandı ve her iki ülkede de o yıl en çok satan kitaplar listesinin başında yer aldı.

John Kennedy, 1941 yılının sonuna doğru Amerikan donanmasına girerek bir motorlu torpidonun kumandanı oldu. II. Dünya Savaşı'nda yaralanarak sakat kaldı.

1945 nisanında Amerikan donanmasından ayrılan Kennedy siyasete atılmaya karar verdi. 1947'nin ocak ayında Temsilciler Meclisi'ne girdi. Bu sırada 29 yaşında olan John Kennedy en çok mesken problemi, işçilerin yevmiyeleri, sosyal sigorta programları üzerinde çalıştı. 1948 ve 1950 seçimlerinde de yerini muhafaza edecek kadar kendini sevdirmesini bildi. 1952'de Senato seçimlerine katıldı ve Cumhuriyetçi Parti adayı Senatör Henry Cabot Lodge'un Senato'daki yerini almaya muvaffak oldu.

1953 yılının eylûlünde zengin ve tanınmış bir ailenin kızı olan Jacqueline Lee Bouvier ile evlendi. Ertesi yıl, savaş sırasında onda iz bırakmış olan belkemiği rahatsızlığının tedavisi için hastaneye yatmak zorunda kaldı. Çok tehlikeli iki ameliyat geçirerek altı ay sırt üstü yattı. Nekahet devresinde bir yandan dinlenirken, bir yandan Amerikalı politikacıları inceliyen «Profiles in Courage» (Cesaret Örneği Kişiler) adlı bir kitap yayınladı. Bu eser 1957 yılında Pulitzer edebiyat armağanını kazandı.

1955 baharında hastaneden çıkan Kennedy, siyasi hayatına devam etti. 1960'ta Amerika Birleşik Devleti'nin cumhurbaşkanlığı için adaylığını koymaya karar verdi, 1956 - 1960 yılları arasında Amerika'nın en başta gelen siyaset adamlarından biri durumuna yükselen Kennedy, seçimde istediği sonucu alarak başkan seçildi.

KENTAURES

Yunan mitolojisinde yarı insan, yarı at bir çeşit yaratıktır. Böyle bir yaratığın mitolojide yer almasına, henüz ata binildiğini bilmiyen eski Yunanlılar'ın bir gün at sırtında bir yolcuya raslamaları ve bunu, yarı at yarı insan şeklinde bir yaratık olarak yorumlamaları sebep gösterilir. Kentauresler'in çoğu vahşi ve kötü olarak vasıflandırıldığı halde bazıları da akıllı olarak düşünülürdü. «Khiron» Kentauresler'in en bilgilisi ve tanınmışıydı. Apollon, Khiron'un çok zeki ve kabiliyetli olduğunu gördükten sonra onu, oğlu Aeskulapius'u yetiştirmekle görevlendirmişti.

Kentauresler hakkında anlatılan hikâyelerin çoğu, yaptıkları kötülükleri ve sebep oldukları kavgaları dile getirir.

Kentaures'ler Yunan mitolojisindeki belden gerisi at, belden yukarısı insan biçimindeki yaratıklardır.

Mitolojinin birçok bölümlerinde Kentauresler'in, uzaktan, birer buluta, dağdan akan sellere, ya da rüzgâra benzedikleri anlatılır. Yunan medeniyetinin ilk sanat örneklerinde Kentauresler, önden bakıldığında tıpkı bir insana benziyen, fakat arkasında bir at vücudu ve atın arka ayakları olan birer yaratık olarak tasvir edilmiştir. Sonradan yapılan Yunan heykellerindeki Kentauresler, bele kadar insan vücutlu, belden aşağısı, ön ve arka ayakları da dahil olmak üzere, at vücutludur. Bu son heykel örneklerinde Kentauresler içkiye düşkünlükleri anlaşılsın diye, şarap tanrısı Bakkhos'un arabasını çekerken gösterilmiştir.

KENTUCKY

A.B.D.'ni teşkil eden 50 devletten biridir. Kuzeyinde Illinois, Indiana, Ohio, doğusunda Batı Virginia, Virginia, güneyinde Tennesee, batısında Missouri vardır. «Güneydoğu Devletleri» arasında sayılan Kentucky,

1792'de A.B.D.'ne dahil olmuştur; adı kısaca «Ky.» şeklinde yazılır.

Yüzölçümü: 105.145 km²

Nüfusu: 3.016.000 (1960)

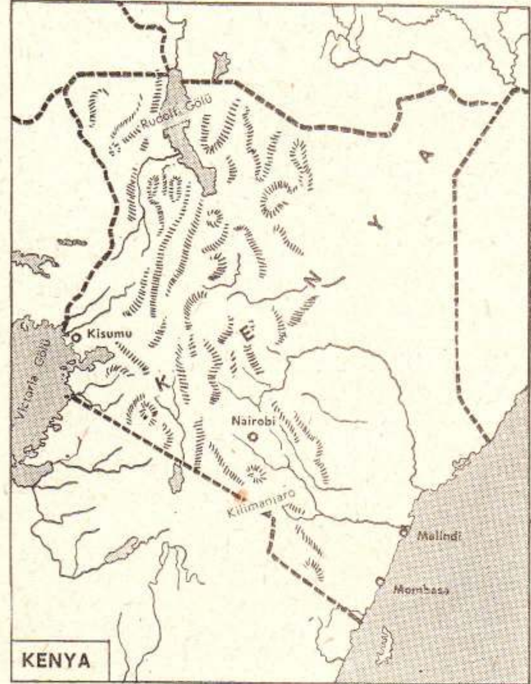
Başkenti: Frankfort

Doğuda Appalachian Dağları, Kentucky sınırlarını yalayıp geçer. Doğu bölümü hariç, düz, alçak, pek güzel bir ova ve geniş çayırlıklar halindedir. Ülkenin kuzey sınırını Mississippi'nin Ohio kolu çizer. Ohio'dan ayrılan Cumberland da güney sınırını teşkil eder. Yıllık yağış ortalaması 120 sm. yi bulur. Kış ısı ortalaması 0°, yazınki 25°'dir. Tipik bitki örtüsü yapraklarını kışın döken ormanlardır. At yetiştiriciliği ünlüdür; pek güzel yarış atları elde edilir. Koyun ve sığır beslenir. İleri et sanayii vardır. Kömür, demir, petrol çıkarılır. Buğday, çavdar, yulaf, arpa, patates, mısır ekilir. Güzel ve geniş meyva bahçeleri vardır.

Nüfus bakımından Kentucky, A. B. D. arasında 22.'dir; 1955'te ise 19. idi. 1840'ta 800.000 olan nüfus (dörtte biri Zenci), 1940'ta 2.800.000'e çıkmıştır. Bugün km²'ye 29 kişi raslamaktadır. Zenciler 210.000 kişiden ibarettir.

Ülkenin büyük şehri Louisville'dir (633.000); kuzeyde Ohio nehri üzerindedir. Başkent Frankfort, 14.000 nüfuslu bir kasabadır. Bunun az güneydoğusunda Lexington (61.000) bulunur.

2 üniversite vardır: Louisville ve Frankfort üniversitelerinde 34.000 öğrenci okur.

KENYA: Afrika'nın Doğusunda Bir Zenci Devleti

KENYA, Doğu Afrika'da bir Zenci devletidir. Batısında Uganda, kuzeybatısında Sudan, kuzeyinde Habeşistan, kuzeydoğusunda Somali, güneydoğusunda Hint Okyanusu, güneyinde Tanganika vardır.

Yüzölçümü: 572.624 m²

Nüfusu: 6.900.000 (1962)

Başkenti: Nairobi

Ülkenin batı bölümleri dağlıktır. Afrika'nın en yüksek dağı Kilimanjaro, Tanganika'da olmakla beraber Kenya'nın tam sınırı üzerindedir. Nairobi'nin kuzeyinde Kenya tepesi (5.105 metre), Uganda sınırında Elgon tepesi (4.310 metre) başlıca yükseklikleridir. Denize yaklaştıkça arazi iyice alçalır. Juba'nın kolları ve ikinci derecede akarsular ülkeyi sular. Afrikanın en büyük gölü olan Victoria (deniz seviyesinden 1.134 metre), Tanganika ile Uganda ve Kenya arasındadır. Rudolf Gölü (407 metre), büyük kısmı Kenya'da bulunmakla beraber, Sudan'a ve Habeşistan'a taşar. Onun az doğusundaki Stéphanie Gölü de Habeşistan sınırı üzerindedir. Göller 13.545 km² yer kaplar. Ekvator çizgisi, Kenya'nın tam ortasından geçer. Yıllık yağış 1 metreden biraz eksiktir. Yıllık sıcaklık ortalaması 35° den çoktur. Tipik bitki örtüsünü ormanlar, bozkırlar, dağlık bölgelerde de Alp bitkileri teşkil eder.

Zenci ırklar dışında Avrupalı ve Asyalı azınlıklar vardır: Çoğu İngiliz olmak üzere 47.000 Avrupalı, 35.000 Arap, 160.000 Hindistanlı Müslüman, 5.000 Hindû. 5.000 Katolik, 70.000 Protestan dışında nüfusun yarısı Müslüman, diğer yarısı Putperest ve Müslüman olmaya namzettir. Onun için Kenya'ya bir Müslüman ülkesi olarak bakılabilir. Müslümanlar içinde 23.000 İsmailî vardır. Kıyılarda 120.000 kişi anadili olarak Arapça'dan çıkma Svâhilî dilini konuşur. İçerilerde çeşitli Kenya dilleri konuşulur. Kuzeyde 600.000 kadar olan Müslüman Masailer, Hâmî'dir. Geri kalan Zenci ırklar, Bantu grupundandır.

Başkent Nairobi içeridedir. 215.000 olan nüfusu çok kozmopolittir; hemen hepsi İngiliz olmak üzere 18.000 Avrupalı, 80.000'e yakın Arap ve Hint Müslümanı vardır; gerisi Svâhilî ve Arap melezidir; bu şehirde Zenciler pek azdır. Mombasa, Nairobi'nin Hint Okyanusu üzerinde limanıdır. Nüfusu 120.000'dir (3.000'i İngiliz). Kisimu (24.000), Victoria Gölü üzerindedir; 1.000 İngiliz vardır. Malindi'de 1.000'i İngiliz olmak üzere 70.000 kişi yaşar. Başka şehir yoktur.

Ülkede buğday (1958'de 100.000 ton), arpa, kahve (1958'de 14.000 ton) çay (1958'de 11.000 ton), tropik ağaçlar ve meyvalar elde edilir. Koyun beslenir (1958'de 451.000 baş). Tuz, altın çıkarılır. Bira sanayii vardır. Elektrik enerjisi de elde edilir.

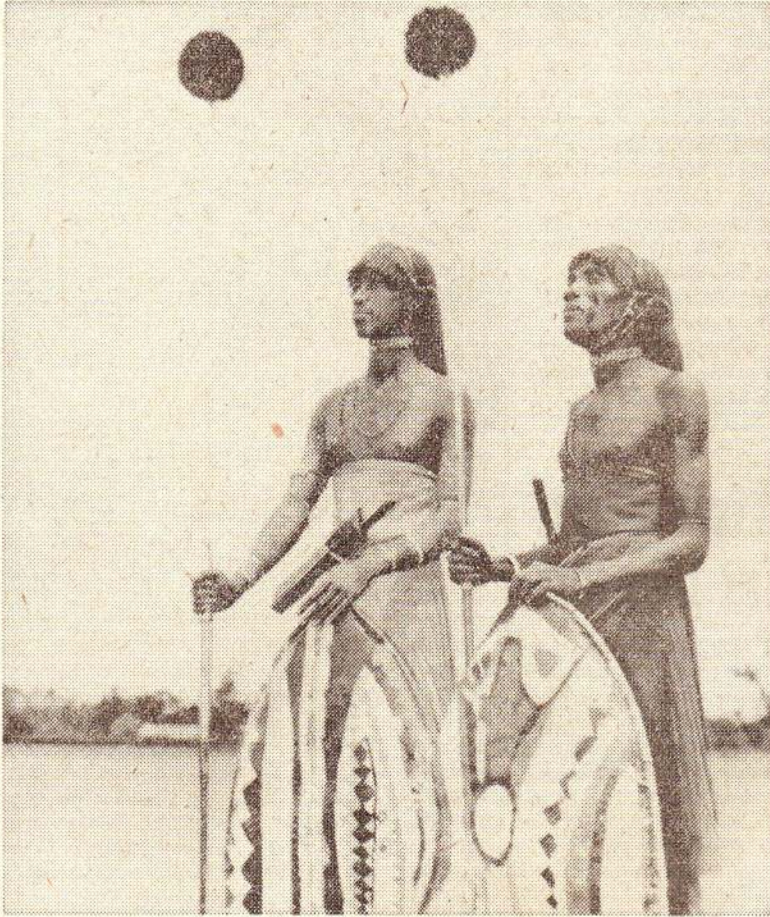
Kenya, nüfus bakımından dünya devletleri arasında 61.'dir. Km²'ye 12 kişi düşer. Mombasa ile Nairobi arasındaki 2.600 km. lik demiryolu Hint Okyanusu ile Uganda'yı ve Victoria Gölü'nü birbirine bağlar. 1954'te 40.100 motorlu vasıta, 47 sinema salonu, 27.000 km. yol vardı. Kenya, Tanganika gibi Afrika'da vahşi hayvan avcılığının merkezlerindendir.

Tarih. — Kenya kıyıları, bu arada Mombasa, Araplar'ın erken vakitlerde eline geçti. Zaman zaman Türkiye'nin yüksek hâkimiyetini tanıdı. Zenci esir ticaretinin merkez-

Kenya'nın başkenti Nairobi, yeni binaları, geniş caddeleriyle az çok bir Avrupa şehrini andırır. Şehrin 215 bine yaklaşan nüfusu çok karışıktır.

KENYA YERLİLERİNDEN TİPLER

Kenya'nın en cesur kabilesi diye tanınan Samburu kabilesinin iki askeri, eski Mısır kabartmalarını andıran geleneksel kıyafetleriyle

Endo kabilesinden olan kadınlar taklitçilik sanatında en az erkekler kadar başarılıdır. Bunlar dans ederlerken çeşitli hayvanları taklit ederler.

lerinden birisi oldu. Geçen yüzyıl sonlarında İngiliz sömürgesi oldu. İngilizler iki Dünya Savaşı arasında bu ülkeye geldiler ve geniş tropik çiftliklere yerleşip yerlileri atalarının topraklarından verimsiz bölgelere attılar. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra çoğu İngiltere üniversitelerinde okumuş olan ve «Mau-mau» denen yerli liderler, İngilizler ile amansız ve kanlı bir mücadeleye başladılar. Eylül 1960'ta İngiltere ülkeye bağımsızlık verdi; fakat bu bağımsızlık henüz diğer Afrika devletlerinde olduğu gibi mutlak değildir. Kenya, İngiltere hükümdarını hükümdar olarak tanımakta, gerçek devlet başkanına «genel vali» demektedir. Ülke 5 eyalet ile 1 himaye bölgesine ayrılmıştır. Yüksek öğretim müessesesi yoktur.

Halk Nasıl Yaşar

Kenya'da yerli halkın hepsi değişik kabilelere mensupturlar. Yüzden fazla kabilenin arasında en önemlileri Masai ve Kikuyu kabileleridir.

Masailer genel olarak uzun boyludur. Çok kavgacıdırlar. Başlıca geçim vasıtaları besledikleri sığırlardır. Köylerini, ortasında sığırlarını otlattıkları çitin etrafına kurarlar. Bundan maksat, sığırlarını yırtıcı hayvanlardan korumaktır. Masai'li bir erkek ölünce sığırları, ilk karısının en büyük oğluna kalır. Masai'liler sığırların etinden, sütünden olduğu kadar kanından da faydalanırlar.

Kikuyu kabilesi ise daha çok tarımla uğraşır. Bunlar Bantu dili konuşurlar. Çoğu çiftçilik yapar. Bugün kabile düzenleri bozulmaya yüztutmuştur. Evlerini, uzun odunları dikine toprağa çakarak yaparlar. Sonra da bunun üstünü samanlarla örterler. Besledikleri hayvanlar arasında keçi ve koyun da vardır.

Kenya'da Araplar azınlıkta kalır. Bunların da çoğu eski bir liman şehri olan Mombasa'da yaşar. Bunlar yüzyıllar önce Kenya kıyılarına gelip yerleşenlerin torunlarıdır.

KEPLER, Johannes (1571 - 1630)

Kepler

Ünlü bir astronomi ve matematik bilginidir. Kepler'in gezegenlerin yörüngelerini açıklıyan kanunları bilim tarihine «Kepler Kanunları» adiyle geçmiştir. Bu kanunlar sayesinde, Sir Isaac Newton, gezeğenlerin bir kuvvetin etkisi altında bulundukları sonucuna varmış ve gezeğenleri güneş etrafında dolaşmaya zorlıyan kuvvetin güneşin merkezinde bulunacağını kabul ederek genel çekim kanununu ortaya koymuştur.

Johannes Kepler, 1571'de Almanya'da, Württemberg'de doğdu. Dört yaşındayken geçirdiği çiçek hastalığından sonra görüş kuvvetini kaybetti ve elleri sakat kaldı. Öğrenimini Tübingen Üniversitesi'nde yaptı. Burada, Copernicus tarafından ortaya konmuş olan astronomi prensiplerini inceledi, yirmi üç yaşına geldiği zaman Graz Üniversitesi'ne astronomi profesörü olmuştu. Bu

görevi sırasında, Galileo ve Tycho Brahe ile tanıştı.

1600 yılında Kepler, Prag'da, Tycho Brahe'nin yanında asistanlık yapmaya başladı. 1601'de, Brahe'nin ölümü üzerine, Prag'daki rasathanede onun yerini aldı.

Astronomi bilginleri, eskiden güneş sisteminin merkezinde güneşin bulunduğunu ve gezeğenlerin hem birer eksen etrafında dönmekte, hem de güneş etrafında dolanmakta olduğunu biliyorlar, fakat Coprnicus'un gözlemlerine dayanarak, gezeğenlerin yörüngelerinin daire şeklinde olduğunu sanıyorlardı. İçinden çıkılmaz gibi görünen bu meseleyi Kepler başka bir yönden ele aldı ve gezeğen yörüngelerinin daire şeklinde olmayıp daha başka bir biçimde olduğunu düşündü. Bu konudaki incelemelere Mars gezeğenini gözlemekle başlamaya karar verdi. Çünkü yörünge şekli bakımından en iyi örneği bu gezeğen meydana getiriyordu. Üstelik elinde, Tycho Brahe'nin o zamana kadar bu gezeğen üzerinde yaptığı gözlemlerin notları vardı.

Kepler, altı yıllık yorucu bir çalışmadan sonra, Mars'ın yörüngesinin elips şeklinde olduğunu buldu. 1609 yılında «Yeni Astronomi» adlı bir kitap yayınlıyarak buluşlarını bu eserde topladı. Sonra dikkatini öbür gezeğenlerin üzerine çevirdi ve Mars için bulduğu gerçeklerin bu gezeğenler için de doğru olduğu sonucuna vardı. Bu çalışmaları sırasında, aynı zamanda, gezeğenler güneşin etrafında dolanırken geçen zamanın, bu gezeğenlerin güneşe olan uzaklıklariyle orantılı olduğunu keşfetti.

Kepler'in astronomi bilimi bakımından çok büyük önem ve değer taşıyan buluşları «Kepler Kanunları» diye anılır.

Kepler Kanunları

1. Her gezeğen, güneş erafında odaklarından birinde güneş bulunan bir elips çizer.

(Bu kanundan, gezeğen ile güneş arasındaki uzaklığın her an değiştiği anlaşılır.)

2. — Alanlar Kanunu: Her gezeğeni güneşe birleştiren yarıçap vektör eşit zamanlarda eşit alanları süpürür.

(Bu kanundan, her gezeğenin güneşe yaklaştıkça hızının arttığı, uzaklaştıkça hızının azaldığı anlaşılır.)

3. Gezeğenlerin yıldızıl devirleri için geçen zamanların kareleri, güneşe olan ortalama uzaklıklarının kübleri ile doğru orantılıdır.

(Bu kanun, gezeğenlerin güneşe uzaklıklarını bulmak için faydalıdır.)

Kepler'in bu yeni astronomi kanunlarını bulması onun, gezeğenlerin gökyüzünde hangi günde ve hangi saatte nerede bulunacağını önceden tesbit edebilmesine imkân vermiştir.

Optik bilimle de ilgilenen Kepler, teleskopun bugünkü gelişmiş durumuna gelmesine yardım etmiştir. Optik bilim hakkında yazdığı ve 1611'de yayınladığı «Dioptrice» adlı eseri, bu konuda yazılmış ilk bilimsel kitaptır.

KEREM İLE ASLI

İSFAHAN şahlarından birinin hiç çocuğu olmuyordu. Hazine nâzırı vazifesini gören keşişin de çocuğu olmamaktaydı. Nihayet, epey duadan ve adaktan sonra şahın bir oğlu, keşişin de bir kızı dünyaya geldi. Oğlana Ahmet Mirza, kıza da Kara Sultan adı kondu. Babalarının niyeti büyüdüklerinde çocukları birbirleriyle evlendirmekti. Ancak keşiş sonradan bu karardan caydı ve Isfahan'dan üç gün ötede Zengi köyüne çekilerek şahın hizmetinden ayrıldı. Aradan yıllar geçti, iki genç de büyüdüler. Bir gün en yakın arkadaşı Sofu, Ahmet Mirzâ'yı ava götürdü. Av dönüşü, şahininin bir bahçeye indirdiği avını almak için oraya giren Ahmet Mirzâ gergef işliyen bir kız gördü ve görür görmez ona vuruldu.. Konuştular, ilk işleri adlarını değiştirmek oldu. Ahmet Mirzâ Kerem, Kara Sultan da Aslı Han adını aldılar.

Bu olay üzerine Kerem, yemeden, içmeden kesildi. Bir kocakarı oğlanın sırrını öğrenip babasına bildirdi. Babası da keşişten kızı istedi. Din ayrılığından dolayı bu işe yanaşmıyan keşiş, şahtan mühlet istedi ve kızı alıp kaçtı. Bunu öğrenen Kerem de Sofu kardeşi alıp onların peşlerine düştü Her uğradıkları yerde atlarını bağlayıp kahveye giriyorlar, keşiş hakkında bilgi alıp yeniden yollara düşüyorlardı. Hikâyenin sonrası hemen hemen bir kovalamacadan ibaretti. Zengi, Hoy, Genç, Revan, Gürcistan, Kars, Oltu gibi birçok yerleri dolaştılar. Başlarına birçok macera geldi. Nihayet Kayseri'de izlerini buldular. Keşiş, zindancıbaşılık ediyor, kızın anası ise diş çekiyordu.

Kerem dişini çektirmek bahanesiyle kızla temas etti. Aslı onu görünce boynuna sarılıp Müslüman oldu. Fakat keşişin müracaatı üzerine evde geceleyin pusu kuran beyin adamları, Kerem'le Sofu gelince onları yakalayıp hapse attılar. Beyin Hasene Hanım adında akıllı bir kızkardeşi vardı. İşi halletmeyi üzerine aldı. Kırk kızı süsleyip gül bahçesine saldı. Aslı Han'ı da aralarına karıştırdı. Kerem'i bahçeye getirdiler. Aslı bahçeye girer girmez Kerem gözlerini ona dikti. Öbür güzelleri görmedi bile. Ama, keşiş gene kızını kaçırdı. Kerem'le Sofu onları Halep'te buldular, Halep Paşası araya girince keşiş düğüne razı olmuş gibi göründü. Aslı Han'a sihirli bir düğün elbisesi yaptı ki, düğün gecesi Kerem düğmelerini çözüp eteğe geldikçe yukarıdan gene iliklenirdi. Tan ağarırken Kerem öyle ateşli bi râh etti ki, ağzından alev çıktı. Yandı, kül oldu. Aslı kızgın küllerini toplarken süpürge ettiği saçları tutuştu, o da yandı.

KEPSUT

Marmara bölgesinin Güney Marmara bölümünde Balıkesir iline bağlı bir ilçedir. Topraklarını doğuda aynı ilin Dursunbey, güneyde Bigadiç, batıda merkez, kuzeybatıda Susurluk, kuzeyde Bursa'nın M. Kemalpaşa ilçeleri çevirir. Merkez bucağından başka Durak adlı bir bucağı ve 63 köyü vardır.

Yüzölçümü: 852 km²

Nüfusu: 28.784 (1960 sayımı)

İlçenin kuzeydoğusunda Çataldağ, güneydoğusunda Alaçam Dağları yükselir. Bunların eteğinde Kepsut ovası uzanır. Kepsut ovasının güneyinde Baldıran Dağ, batısında Beşiktepe ve Araptepe, kuzeyinde Yılanlıdağ vardır. Genel olarak iklim ılıktır. Kışlar yağışlı ve ılık geçer. İlçenin önemli akarsuyu Susurlu ırmağıdır. İlçe ormanları meşe, kayın, kızılçam, gürgen ağaçlariyle kaplıdır. Nüfusun büyük bir kısmı tarımla uğraşır. En çok buğday, arpa, çavdar, susam, haşhaş, pamuk ekilir. İlçe halkı tarımdan sonra, hayvancılıkla uğraşır.

Kasaba. — İlçe merkezi olan Kepsut kasabası Balıkesir'e 26 km. uzaklıkta ve denizden 83 m. yükseklikte kurulmuştur. Balıkesir - Dursunbey şosesi kasabanın içinden geçer. 6 mahalleden meydana gelen kasabanın nüfusu 3.978'dir (1960 sayımı). Kasabanın 500 m² lik bir Belediye Parkı vardır.

KERBELÂ (Bk. HÜSEYİN, Hz.)

KEREM İLE ASLI

Bir halk hikâyesidir. Hikâyenin kahramanlarından Kerem, hak âşıkı bir derviş olarak takdim edilir. Onun şiirleriyle süslenen bu hikâye, ağızdan ağza halk arasında yüzyıllar boyu söylenip yaşamıştır. Folklorumuzun en lirik, en güzel örneklerindedir.

Kerem ile Aslı hikâyesi, halk arasında önce el yazması kopyalarından okunmuş, daha sonraları taş baskısiyle çeşitli kitaplar halinde basılıp yayınlanmıştır.

Hikâyenin, kökünü tasavvuftan alan bir de felsefesi vardır: Kaderde ne yazılıysa o olur. İnsan ne kadar çabalasa kaderini değiştiremez. Gerçek güzellik ancak Tanrı'dadır ve insan sevdiğine bu dünyada ulaşamaz. Esasen insanın sevdim zannettiği her şey, Tanrı'daki güzelliğin bu dünyada tecellisinden ibarettir.

Bibliyografya. — Bu konudaki başlıca eserler:

Kerem ile Aslı, Halk Hikâyeleri (Eflâtun Cem Güney, 1959); Âşık Kerem ile Aslı Han (1956); Kerem ile Aslı Hikâyesi (Dr. Şükrü M. Elçin, 1949); Kerem ile Aslı (Selâhattin Batu, 1945, 1953, bestelenmiştir); Kerem ile Aslı (Orhan Ş. Orhon, 1934, 1938).

KERESTE: Yapı İşlerinin Belli Başlı Malzemelerinden Biri

KERESTE, yapı işlerinde ve marangozlukta kullanılmak üzere kesilip biçilerek işlenmeye hazırlanmış ağaçlara denir. Kerestenin tabiî kaynağı ormanlardır. İnsanlar tarih boyunca ormanlardan büyük faydalar sağlamıştır. Bir kısım ilkel insanlar barınaklarını ağaç tepelerine yaparak düşmanlarından ve vahşi hayvanlardan korunma yollarını aramış; daha sonra barınaklarını kütüklerden yapma usulünü bulmuşlardır. İnsan oğlunun ilerlemesinde önemli rolü olan tekerlek de ilk defa enlemesine kesilmiş ağaç kütüklerinden yapılmıştır. Deniz ve akarsu ulaşımında kullanılan ilk araç, su yüzünde kolayca yüzdürülebilen ağaç kütükleriydi. Son çağlarda bazı alanlarda demir ve beton, kerestenin yerini almışsa da bazı alanlardaki kereste ihtiyacı günden güne artmaktadır. Hâlâ ahşap evler yapıldığı gibi, kâgir yapılarda da döşeme, kapı, pencere kasaları gibi bölümler keresteden yapılır. Her yıl birçok ülkelerdeki kâğıt endüstrisinde milyonlarca ton çam ağacı kullanılmaktadır. Demiryolu traversleri de, kerestenin başlıca kullanıldığı yerlerden biridir. Nehirlerde, limanlarda ve küçük denizlerde çalışan mavnalar, her gün kullandığımız kibrit çöpleri, telgraf ve telefon direkleri, fıçılar, sandıklar, kutular ve saymakla bitmiyecek daha birçok şeyler çeşitli ağaçlardan elde edilen kerestelerden yapılır.

Kereste Çeşitleri

1. Sert Kereste. — Bu çeşit kereste genel olarak, ılıman iklimli yerlerin, geniş yapraklı ve yapraklarını sonbaharda döken ağaçlarından elde edilir. En önemlileri ceviz, huş ağacı, karaağaç, meşe, akçaağaç, ıhlamur ve dişbudaktır. Sert kerestenin tropikal bölgelerde yetişen ve yaprak dökmiyen ağaçlardan elde edilen çeşitleri de vardır. Tropikal bölgelerde yetişen ağaçlardan sert kereste ede edilenlerin en önemlileri ise maun, abanoz, tek ve gül ağaçlarıdır. Bu ağaçlardan, özellikle müzik aletlerinin yapımı ve iç dekorasyon gibi ince işlerde kullanılan değerli keresteler elde edilir. Bu çeşit sert keresteler, iyi cilâ tutmaları, kolayca işlenebilmeleri, kesitlerindeki damarların güzel ve zarif şekilleri bakımından değerlidir.

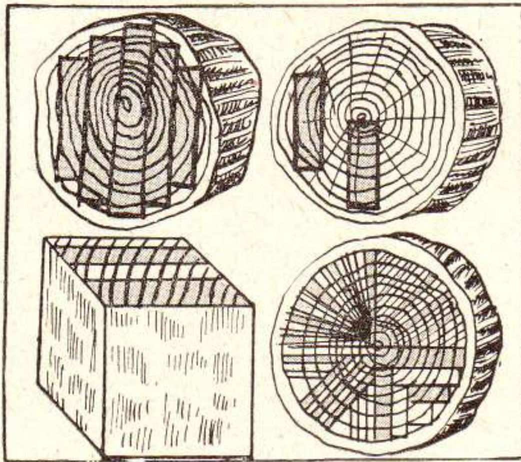
Sert kereste en çok mobilya, ince doğramacılık işlerinde kullanılır. Diğer kereste çeşitlerine göre daha az kıymıklıdır, daha çok eğlip bükülür.

2. Yumuşak Kereste. — Kerestenin bu çeşidi en çok, çam, lâdin, köknar, sedir ve bazı serviler gibi kozalaklı ağaçlardan elde edilir. Bunların çoğu yaz kış yapraklarını dökmez. Gövdeleri kıvrımlı değildir, yukarı doğru dümdüz uzanır. Yumuşak kereste, sert keresteye göre çok daha hafif, sağlam, fakat kıymıklı olur. Buna karşılık eğilip bükülmesi azdır. Bu çeşit kereste en çok yapı malzemesi olarak ve kapı, kutu gibi şeylerin yapımında kullanılır.

Keresteler ayrıca dayanıklı oluşlarına, üzerlerinde bulunan damarlara, çatlaklara ve budaklara göre de sınıflara ayrılır. Bu sınıflandırma, keresteler fabrikadan çıktıktan sonra yapılır. En iyi cins kereste, budaksız olanıdır. Budaklı kerestelere, âdi kereste denir. Bunların da ayrıca iyi ve kötü cinsleri bulunur.

Kereste En Çok Nerelerde Çıkar

Dünyada ormanları en çok olan ülkelerin başında Sovyetler Birliği gelir. Bunu sıra ile Amerika Birleşik Devletleri, Brezilya ve Kanada takip eder. Dünyadaki ormanların % 60'ı Afrika, Asya, Güney Amerika'da Büyük Okyanus civarındaki ada ve ülkelerde toplanmıştır. Fakat buralar dünyada kullanılan kerestenin ancak % 30 kadarını verir. Buna karşılık, dünyadaki ormanların sadece % 40'ının bulunduğu kuzey yarımküresindeki ılıman iklimi bölgeler yıllık kereste ihtiyacının % 70'ini sağlar. Buna sebep, Finlandiya, İsveç, Almanya gibi ülkeleri içine alan bu bölgede, orman işletmeciliğinin, orman ürünleri endüstrisinin en son usullerle yapılmasıdır.

Kesilen ağaçların içinden keresteler nasıl çıkartılır.

Türkiyede ormanlar, ülkenin jeolojik ve morfolojik yapısı ve iklimi ile ilgili olarak daha çok Anadolu yarımadasını çevreliyen kıyı dağları ile Trakya'nın kuzey doğusundaki Istranca Dağları'nda toplanmıştır. Ormanlarımızın kapladığı alan 104.175.600 dönümdür. Bu alanın Türkiye yüzölçümüne göre oranı % 13'tür. Halbuki ormanlardan yeteri kadar fayda sağlıyabilmek için bu oranın hiç olmazsa % 30 olması gerekir. Bu yüzden Türkiye, orman bakımından fakir ülkeler arasında yer alır. Ayrıca, mevcut ormanlarımızdan gerektiği gibi fayda sağlanamamaktadır. Ormanlarımızda son yıllarda elde edilen kereste miktarı şöyledir: 1945'te 429.000 m³; 1946'da 356.276 m³; 1947'de 119.301 m³; 1948'de 138.503 m³; 1949'da 132.580 m³; 1950'de 136.606 m³; 1951'de 178.038 m³.

Yurdumuzda Kullanılan Keresteler

Cinsi	Kullanıldığı yer
Çam	İskele, direk, baba, döşeme yapımında ve marangozlukta
Meşe	Kiriş, döşeme, çerçeve yapımında
Kestane	Payanda, dirsek yapımında ve marangozlukta
Dişbudak	Doğrama ve marangozlukta
Ihlamur	Doğrama ve marangozlukta
Karaağaç	Doğrama ve marangozlukta
Gürgen	Payanda ve dirsek yapımında

Kerestenin Hazırlanışı

Kerestenin hazırlanmasındaki usuller, elde edildiği yerin şartlarına göre değişir. Ağaçlar ya baltalar, ya da özel makinalarla kesilir. Civarda bir akarsu varsa, tomruklar bu sudan faydalanılarak, istenilen yere ulaştırılır.

Kerestenin hazırlanışında yapılan ilk iş, kesilecek olan ağaçların çentiklenerek işaret edilmesidir. Otuz, kırk santim derinliğinde olan bu çentik, ağacın yıkılacağı tarafta açılır ve ağacın devrileceği yönü belli eder. Baltacılar büyük bir ustalıkla işlerini görürler ve koca ağaçları kısa zamanda keserek devirirler. Bazan ağaçlar uzun ve çift dişli testerelerle kesilir. Ağaç yıkılınca, dallar iyice temizlenip ayıklanır, sonra gövde ölçülüp kütüklere ayrılır. Bu kütükler temizlenerek açılmış olan yollara indirilir. Eğer orman soğuk bir bölgedeyse, yollara su dökülerek karlar dondurulur ve bu şekilde kütükler kolayca aşağı kaydırılır. Burada bütün kış kalan kütükler baharda karlar çözüldükten sonra nehirlerde yüzdürülerek istenilen yere ulaştırılır. Kütükleri nehirler üzerinde yüzdürmekle görevli işçiler, ya bu kütükleri nehir kıyısından takip eder, ya da kütüklerin meydana getirdiği sallar üzerinde giderler. Bunlar kütükleri dikkatle takip edip küçük çağlıyanlarda, ya da nehrin kıvrım noktalarında takılıp kalmamalarını sağlar. Kütükler nehre indirilince burada büyük sallar halinde bağlanıp römorkörle çekilir. Bazı yerlerde, özellikle büyük akarsuların bulunmadığı yerlerde kütükler dekoville veya ağır kamyonlarla taşınır.

Kereste fabrikaları genel olarak bir göl,

ya da akarsu kenarına yapılır. Bu fabrikalarda devamlı olarak işliyen bir kablo, kütükleri sudan alıp sıcak su fıskiyeleri altından geçirerek fabrikaya taşır. Burada kablodan çıkarılan kütükler bir vagona alınır ve bununla büyük testerelerin bulunduğu yere taşınır. Eskiden kütükler, biri kesilecek kütüğün üstüne, diğeri altına yerleştirilmiş olan büyük, daire şeklindeki testerelerle kesilirdi, bugünün büyük fabrikalarında yuvarlak testereler yalnız tahtaları düzeltmek gibi küçük işlerde kulanılmakta, kütükler ise büyük bir hızla işliyen şerit testerelerle kesilmektedir (Bk. Testere).

Kereste fabrikalarından çıkan keresteler genel olarak pürüzlüdür. Bazı büyük fabrikalarda plânya tezgâhları da bulunduğundan burada keresteler rendelenerek istenilen şekle sokulur. Testereden çıkan keresteler taze ve yaş olduklarından satışa çıkarılmadan önce kurutulurlar. Kurutma işi keresteyi havalandırarak, ya da özel fırınlara koyarak yapılır.

Kereste Talaşının Kullanıldığı Yerler

Keresteler testereden çıktıktan sonra ortada kalan talaşlar hiçbir fabrikada atılmaz, çünkü bunlardan birçok alanlarda faydalanmak mümkündür. Meselâ talaşın, övütüldükten sonra, zamk, tebeşir tozu, kil ve bezir yağı gibi maddelerle karıştırılması ile meydana gelen suni tahtadan birçok dekorasyon işlerinde ve mobilya yapımında faydalanılır. Bundan başka, talaşın iyice sıkıştırılması ile meydana gelen küçük briketler, soba ve ocaklar için mükemmel bir yakacaktır. Kereste işliyen bütün fabrikalarda yakacak olarak bu talaş briketlerinden faydalanılır. Kerestelerin fabrikalarda artakalan küçük parçaları da birçok işlerde kullanılır. Bunlardan kutular, kapı tokmakları gibi şeyler yapılır. Övütülerek sıkıştırıldıktan sonra yalıtma işlerinde de faydalanılır. Bir çeşit çam ağacının kerestelerinden kalan parçalardan ise çam yağı, terementi ve reçine elde edilir. Bütün bunlardan sonra kalan kereste tortusu da kâğıt yapımında kullanılır.

Kereviz içinde B vitamini, demir, kireç bulunan besleyici bir sebzedir.

KEREVİZ

Kökleri sebze olarak yenen kokulu bir bitkidir. Kereviz 20 ilâ 50 santim arasında uzunluğu olan ve birkaç tanesi bir arada bulunan, kalın saplardan ve bunların üzerindeki geniş yapraklardan meydana gelir. Kerevizin onda dokuzu sudur.

Kereviz verimli ve nemli toprakta iyi yetişir ve bol su ister. Bu bitkinin yetiştirilmesi için önce tohumları kapalı bir yere, iyi toprağa ekilir. Sonra fideler bahçeye dikilir. Henüz yeşilken kerevizin çok acı ve yakıcı bir tadı vardır. Kereviz, pişirilerek yendiği gibi, olgunlaştıktan sonra çiğ olarak da yenebilir.

İkiçenekliler sınıfının, ayrı çanakyapraklılar takımının maydanozgiller familyasından olan kerevizde B vitamini, demir ve kireç vardır.

KERKENEZ

Gündüz yırtıcı kuşlarındandır. Kartalgiller familyasından, 10 ırkı olan ve en çok Avrupa'da, Afrika'da ve Asya'da bulunan göçücü, yerli ve gezici bir kuştur. Erkeklerinin ağırlığı 200, dişilerinin ise 230 gram kadardır. Dış görünüşü bakımından âdi kumrudan biraz daha büyük olan bu kuşun sırtı kızıl kahverengidir. Dişilerin sırtındaki koyu renkli lekeler, erkek kerkenezlerinkinden daha çoktur. Ergin erkeklerinin başı ve kuyruğu kurşuni olur. Erkek kerkenezlerde kuyruğun sonunda siyah bir yol vardır. Dişi ve yavrularda kahverengi olan kuyruğun üzerinde birçok yollar bulunur.

Kerkenezlere en çok ovalarda ve yüksek dağlarda raslanır. Şehirlerde gezdikleri zaman genel olarak yüksek kulelerin üzerinde görülürler.

Kerkenezler, kışın küçük kemiricileri ve özellikle tarla farelerini; yazın büyük böcekleri, kertenkeleleri, kurbağaları ve küçük kuşları yiyerek beslenirler. Fareleri yedikleri için tarıma faydalı kuşlardandır. Kerkenezin bir de «küçük kerkenez» denilen çeşidi vardır.

KERKÜK

Kuzey Irak'ta bir Türk şehridir. Asurlular devrinde kurulmuştur. Kerkük, XI. yüzyıl sonlarında Selçuklu Türkleri'nin hâkimiyetine girdi; sonra Beğtiginliler'e geçti. Timur, Karakoyunlular, Akkoyunlular, Safevîler gibi devletler zaman zaman bu bölgeye ve şehre hâkim oldular. Çaldıran zaferinden sonra 1515'te Osmanlı devletine katıldı. 1732 ve 1743'te iki kere geçici olarak İran istilâsına uğradı. 7 mayıs 1918'de Ali İhsan Paşa'nın VI. Ordu'su tarafından savunulan Kerkük, İngilizler'in eline geçtiyse de, Paşa, karşı taarruza geçerek 17 gün sonra 24 mayısta şehri geri aldı. 26 ekimde tekrar İngilizler'in eline geçti. Musul vilâyetine (eyaletine) bağlı olan ve Türk çoğunluğu tarafından iskân edilen şehir, Misâk-ı Millî sınırları içinde kalıyordu. Lozan'da Türkiye dışında kalması kabul edilmedi ve Milletler Cemiyeti'nin hakemliğine bırakıldı. İngilizler'in oyuncağı olan bu cemiyet tarafından 1926'da Irak'a verildi.

Kerkük Osmanlı Türkiyesi'nde Musul eyaletine bağlı bir sancaktı. 1910'da 6 ilçesi vardı. Şehir ve banliyölerinde 60.000 kişi yaşıyordu (Bk. Musul). 1927'de şehir civarında petrol bulunması ve 1934'te istihsalin 1 milyon tonu bulması, sonradan çok daha yükselmesi, şehrin önemini çok artırdı. Petrol taşıyan boruların Suriye kıyılarına kadar uzanması üzerine şehir daha da canlandı. Bugün (1962) Irak'ın 4. şehridir. Banliyöleri ile beraber nüfusu 200.00'i aşmıştır. Bu nüfusun yarısından fazlası Türk, gerisi Kürt'tür; az Arap vardır.

Kerkük, Irak Türklerinin kültür merkezidir. Türkler'in inatla milliyetlerini koruması, Kürtler'i ve Araplar'ı asabiyete sevketmiş, muntazam ordu birlikleri ve hava kuvvetleri tarafından bilhassa son cumhuriyet rejiminde Türkler birkaç katliâma uğramışlardır. Bu bölgede Türk'lüğün imhası için Rusya da çok çalışmakta ve Kürtler'i şiddetle desteklemektedir. Irak'ta krallık rejiminin yıkılmasından sonra devletin 3 resmî dilinden biri olan Türkçe de yeni cumhuriyet anayasası ile kaldırılmıştır.

KERPİÇ

Duvar örmekte kullanılmak üzere kalıplara dökülüp güneşte kurutulmuş balçıktır. Bir çeşit pişirilmemiş tuğla olan kerpiç, daha çok köy ve kasabalardaki yapılarda kullanılır.

Kerpiç yapılacak toprak, su ile çamur haline getirildikten sonra ayakla çiğnenerek ezilir. Bu işe «özlendirmek» denir. Özlendirme sırasında, hazırlanmış olan çamurun içine saman sapları karıştırılır. Bu saman, kırıntıların çamura bağlanmasını sağlar. Sonra, iyice özlenmiş çamur, yapılacak olan kerpiçin biçiminde bölmelere ayrılmış bir tahta kalıba doldurulur. Çamur, kalıba doldurulduktan sonra iyice sıkıştırılır. Bu şekilde, saman parçaları ile karıştırılarak yapılan kerpiçlere «samanlı kerpiç» denir. Kalıbın içine doldurulan çamur iyice sıkıştırılmazsa, kerpiç çürük olur. Sıkıştırılan çamurun üstü bir tahta ile düzeltilir ve fazla çamur böylece atılır. Sonra kalıp sökülerek çamur düz bir yere boşaltılır. Önce gölgede kurutulduktan sonra güneşte pişirilir. Böylece kerpiç hazırlanmış olur.

Kerpiç, çok eski çağlardan beri bir yapı malzemesi olarak kullanılagelmiştir. Keldeliler ve Sümerler yapılarında kerpiç kullanmışlardır. Bunlar, kerpiç parçalarını birbirine ziftle yapıştırır, üzerini çamur, kireç, ya da bir zift tabakasiyle örterek çok sağlam yapılar meydana getirirlerdi.

Anadolu'daki arkeolojik kazılar, Hititlerin de evlerini genel olarak kerpiçten yaptıklarını göstermiştir.

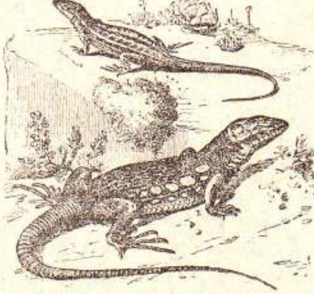
KERTENKELE

Sürüngen hayvanların keleler takımından küçük ve çevik bir hayvandır. Güneşte ısınmaktan hoşlandığı için kertenkeleye daha çok yaz günlerinde raslanır.

Vücudü kuru bir deriyle örtülü olan kertenkelenin boyu 15 - 20 santim kadardır. Çok kalın olan derisi kiremit gibi üst üste binmiş ince pullardan meydana gelmiştir. Kertenkelenin sırtındaki pullar küçük, karnına raslıyanlar iri ve geniştir. Hayvan büyüdükçe bu pullar parça parça dökülür. Buna, kertenkelenin gömlek değiştirmesi denir. Sonra zamanla dökülen pulların yerine yenisi oluşur.

Kertenkelenin dar ve uzun vücudü, baş,

gövde, kuyruk ve ayaklardan meydana gelmiştir. Başı, sivridir ve kısa bir boyunla gövdeye bağlıdır. Kertenkelenin gözlerinde, kuşlarda olduğu gibi, üçüncü bir göz kapağı bulunur. Kertenkelenin ağzı geniş bir yarık gibidir. Bu ağızda ince dişler vardır, fakat bunlar çiğnemeye elverişli değildir; an-

Kertenkele otlar, taşlar arasında yaşıyan bir sürüngen çeşididir.

cak hayvanın avını yakalayıp yutmasına yardım ederler. Kertenkelenin dili çatallıdır. Koklama sinirleri dilin üzerinde ve damakta olduğundan dilini çıkarıp ağzına hava doldurarak koku alır. Burnundan koku alamaz.

Kertenkelenin kuyruğu çok hareketlidir. Bu hayvan kuyruğundan yakalanacak olursa kuyruk kopar ve vücut, kuyruksuz olarak yoluna devam eder. Kopan kuyruğun yerine sonradan yenisi çıkar. «Organ yenilenmesi» diye adlandırılan bu olay, kertenkelenin düşmanlarından korunmasını sağlar.

Kertenkele kuyruğunu şiddetle sağa sola çevirerek ve ayaklariyle yeri sıkıca kavrıyarak yürür. Sağ art ayağını öne attığında vücudu sola ve öne; sol art ayağını öne attığında vücudu sağa ve öne doğru ilerler. Kuyruk hareketleri de bu ilerleyişi kuvvetlendirince, kertenkele bir sağa, bir sola kıvrılarak hızla yol alır.

Kertenkeleler, diğer sürüngenler gibi soğukkanlı hayvanlardandır. Yazın havanın ısısı ile kanları ısınınca hareket eder; kışları uykuda geçirirler (Bk. Kış Uykusu).

Kertenkeleler yumurta ile ürerler. Dişi kertenkeleler yaz başında 6 ile 10 arasında yumurta yumurtlarlar. Kuş yumurtalarına benziyen bu yumurtalar kireçli değildir ve yumuşaktır. Dişi kertenkelenin sıcak ve nemli yerlere bıraktığı yumurtalar, sıcağın ve nemin etkisi ie gelişerek açılır ve bunların içinden küçücük kertenkeleler çıkar. Yavru kertenkeleler, yumurtadan çıkar çıkmaz hareket etmeye ve besin aramaya başlar. Kertenkeleler böcek, solucan yiyerek beslenirler. Zehirli olmadıkları için kimseye zararları dokunmaz.

Kertenkelenin bir de çok sıcak iklimli kurak bölgelerde ve bu bölgelerdeki yüksek dağlarda yaşıyan «lezer adlı bir cinsi daha vardır. Bunların son derece kuvvetli olan derilerinden çanta, ayakkabı ve eldiven yapılır.

KERVANSARAY

Eskiden kervanların konakladıkları yapılara denirdi. Bunlar, kervanlar meydana getirerek seyahat edenleri barındıracak şekilde yapılmış olurdu. Menzil veya konaklanılan ve kervanın belli bir süre gittikten sonra barınacağı, hayvanlarla insanların geceliyeceği, gereğinde hayvanların yedekleriyle değiştirilebileceği yerler olduğundan daima tenha yerlere kurulurdu. Bu bakımdan kervansarayların eşkiya saldırışına, kış ve yaz mevsimlerinde tabiatın şiddetli tesirlerine karşı korunmuş olması, kalabalık, bir veya birkaç kervan topluluğuna yetecek kadar yiyecek deposuna, odun verecek ormanlara, su sağlıyacak pınarlara yakın bulunması lâzımdı.

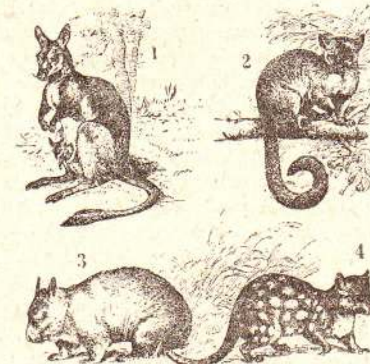
Sıcak bölgelerde genel olarak kerpiçten, sert iklimli bölgelerde kalın taş bloklarından yapılan kervansarayların tipleri de birbirinden farklıdır. Genel olarak Konya ovası gibi düzlüklerde han biçimi nal şeklinde bir avluyu çevreliyen kervansaraylara karşılık Van Gölü çevresinde görüldüğü gibi, avlusunu da şato gibi kapalı yapısının içine alan, gayet kalın duvarlı, sarnıçlar, zahire ambarlariyle bugüne kadar zamana karşı koymuş yapılar vardır. Kervansarayların içinde araba tamir atelyelerinden, nalbanda, kahveye, ahırlara kadar her ihtiyacı karşılıyacak tesisler bulunurdu. Kervansaraylara Anadolu'da Sultan Hanı denir. Bugün bile, adını bu kelimeden alan yerler vardır. Selçuklular ve Osmanlılar, mimarlık ve sosyal müessese olmak bakımından pek muazzam kervansaraylar yaptırmışlardır.

KERTERİZ (Bk. DENİZCİLİK)

KESELİLER

Kanguruda olduğu gibi, dişilerinin karnında, yavruları taşımaya yarar br kese bulunan hayvanlar takımıdır. Memeliler sınıfından olan bu takımın türlerine ancak Amerika ve Avustralya'da raslanmaktadır (Bk. Avustralya). Ülkemizde tanınmıyan bu hayvanların kangurudan başka vombat, tilasin, belide, Koala, bandikat, Tasmanya kurtu, Tasmanya şeytanı ve opossum gibi türleri vardır.

Keselilerin yavruları önce pek küçük olarak dünyaya gelir. Bunlardan bazılarının yavrularının boyu doğuşta, kuyrukları da dahil, 2,5 sm. uzunluktadır. Renkleri solucan rengine benzer. Bu küçük yavrular doğduktan sonra analarının tüylerine asılarak sırtlarına tırmanır, buradan kendilerini aşağı bırakarak kesenin içine girerler. Yavru keseliler, kesenin içinde, analarının memelerini emerek beslenir ve iyice büyüyünceye kadar burada kalırlar. Yeni yetişen keseliler, henüz kendilerini koruyacak kadar gelişmemişlerse, analarının kesesinden çıktıktan sonra bile her hangi bir şeyden ürküp korkunca, koşa koşa yeniden keseye girerler.

Keselilere dört örnek: 1 — Kanguru; 2 — Falanjer; 3 — Faskolom; 4 — Dasyur

Keseli hayvanların bazı türleri ağaçlarda, bazıları da yerde yaşar; yalnız bir türü de yerin altında yaşar. Bazı keseliler et yiyerek, diğerleri de yalnız böcek yiyerek beslenir.

KESİR

İki sayının birbirine bölümüne «kesir» adı verilir. Aritmetik ve cebirde iki türlü kesir vardır:

Bayağı Kesir. — Birbirine bölünecek sayı alt alta yazılarak aralarına bir çizgi çizilir; $\frac{3}{5}$ gibi. Bu gösterişten 3'ün 5'e bölüneceğini anlarız.

Bir kesirdeki bölmeyi yaparak sonucu bulmak mümkündür. Fakat bazı matematik işlemlerinde bölmeyi yapmadan işlemi sürdürmek daha kolay olur. Onun için kesirlerin toplanması, çıkarılması, çarpılması ve bölünmesinde genel kurallar kullanılır. Bu kurallara uygun işlemler yapılarak sonuca varılır.

Kesre aynı zamanda «oran» adı da verilir. Üste yazılan sayıya «pay», alta yazılan sayıya da «payda» denir.

Bayağı kesirlerin toplanıp çıkarılması:

İki, ya da daha fazla bayağı kesrin toplanabilmesi için paydaların eşit olması gereklidir. Çıkarma için de aynı şart istenir. Eğer kesirlerin paydaları eşit değilse, önce paydalar eşitlenir. Bunun için de özel usuller vardır.

Misal: $\frac{3}{5}$ ve $\frac{2}{7}$ kesirlerini alalım.

Bunların paydalarını eşitlemek için, birincinin hem payını, hem paydasını 7 ile, ikincinin de hem payını, hem de paydasını 5 ile çarpmamız gerekir. Matematikte, bir kesrin payı ile paydasını aynı sayı ile çarpında kesrin değerinin değişmediği ispatlanmıştır. O halde bizim yaptığımız 7 ve 5'le çarpmalarda da kesirlerin değeri ilk verilen değerlerine eşit kalacaktır. Yalnız paydaları $5 \times 7 = 35$ olacaktır.

$$\frac{3 \times 7}{5 \times 7} = \frac{21}{35} \qquad \frac{2 \times 5}{7 \times 5} = \frac{10}{35}$$

Böylece paydalar eşitlendikten sonra işlem yapılır.

Çıkarma:

$$\frac{3}{5} - \frac{2}{7} = \frac{21}{35} - \frac{10}{35} = \frac{11}{35}$$

Toplama

$$\frac{3}{5} + \frac{2}{7} = \frac{21}{35} + \frac{10}{35} = \frac{31}{35}$$

Bayağı kesirlerin çarpılıp bölünmesi:

Bu işlemler için paydaları eşitlemek istemez. Çarpmada paylar kendi aralarında, paydalar da kendi aralarında çarpılır. Bölmede ise birinci kesir olduğu gibi bırakılır, ikinci kesir ters çevrilir. Böylece elde edilen yeni kesir, birinci kesirle çarpılır.

Çarpma:

$$\frac{3}{5} \times \frac{2}{7} = \frac{3 \times 2}{5 \times 7} = \frac{6}{35}$$

Bölme

$$\frac{3}{5} : \frac{2}{7} = \frac{3}{5} \times \frac{7}{2} = \frac{3 \times 7}{2 \times 5} = \frac{21}{10}$$

Bileşik Kesir. — Bir tamsayıyla bir kesri topladıktan sonra bulduğumuz sonucu bayağı kesir şeklinde gösterirsek, «bileşik kesir» elde ederiz. Meselâ $2\frac{1}{3}$ bir bileşik kesirdir. «İki tamsayı, bir bölü üç» diye okunur.

Ondalık Kesir. — Bir bayağı kesrin payını paydasına bölelim, eğer bölüm tamsayı çıkmazsa bir ondalık kesir elde ederiz.

$$\frac{21}{6} = 3,5$$

3,5 bir ondalık kesirdir. «Üç tamsayı, onda beş» diye okunur. Virgülden sonraki sayılar hep onda, yüzde, binde... olarak gösterildiği için bu kesirlere ondalık kesir adı verilmiştir.

Ondalık kesirlerin toplanıp çıkarılması:

Bu kesirlerin toplanıp çıkarılmasında dikkat edilecek nokta virgülün aynı hizaya gelmesi, yani tamsayıların ve virgülden sonraki sayıların aynı sayı evleri içinde bulunmasıdır.

```
    3,5                1278,33
   26,08            —     3,5
+ 1248,75           ---------
---------            1274,83
  1278,33
```

Ondalık kesirlerin çarpılması:

Bu işlem için hiç virgül yokmuş gibi çarpma yapılır. Sonra her iki sayının virgülden sonraki haneleri toplanır, bu son değer kadar sağdan sayılır, virgül konur.

```
  0,257
  0,5
 ------
 0,1285
```

Ondalık kesirlerin bölünmesi:

Eğer bölen kesirliyse, bölenle bölünen gerektiği kadar on, yüz, bin... ile çarpılarak tam sayı haline getirilir. Bu işlem bölüm sonunda bulunacak sayıyı değiştirmez. Çünkü, bir kesrin payı ile paydasının aynı sayıyla çarpımı gibidir. Bilindiği gibi bu işlem sonunda da kesrin değeri değişmez. Böylece bölen tamsayı haline getirildikten sonra virgül yokmuş gibi bölme yapılır. Sıra virgüle gelince sonuca virgül konur. Bölmeye devam edilir. 56,16'yı 2,4'e bölelim. 2,4'ü tamsayı yapmak için bölen ve bölüneni 10 la çarparız. O zaman bölen 24 olur; yani tamsayı haline gelir. Bölünen de 561,6 olur.

```
561,6 | 24
48    |------
 81   | 23,4
 72
  96
  96
   0
```

KESİT

Geometride hacımlı bir şeklin, bir düzlemle kesilmesinden sonra ortaya çıkan yüzeye denir. Kesit bazan daire, elips, kare gibi düzgün bir şekildir. Bazan da geometride tanımlanmamış her hangi bir şekil olur. Meselâ bir silindirin, eksenine dik bir düzlemle kesildiğini düşünelim. Burada kesit bir dairedir. Eğer düzlem, eksene dik olmazsa elips kesit elde ederiz.

Arakesit. — İki şeklin kesişmesiyle ortaya çıkan yüzeydir. Her kesit bir düzlem verir. Arakesit düzlem olabileceği gibi, olmıyabilir de. Meselâ bir küre ile bir koninin arakesiti düzlem vermez. Özel çizim usulleriyle nokta nokta bulunur.

KESKİN

İç Anadolu bölgesinin Orta Kızılırmak bölümünde Ankara iline bağlı bir ilçedir. Topraklarını doğuda Kırşehir'in Çiçekdağı, güneydoğuda Kaman, güney ve batıda Ankara'nın Bâlâ, kuzeybatıda Kırıkkale, kuzeyde Delice ilçeleri çevirir. Merkez bucağından başka Çelebi adlı bir bucağı ve 72 köyü vardır.

Yüzölçümü: 1524 km²

Nüfusu: 31.575

İlçe toprakları 1.000 m. kadar yükseklikte bir yayladan ibarettir. Bu yayla üzerinde yüksekliği yayla yüzeyinden 200 - 300 m. farklı olan tepeler görülür. İlçenin en önemli dağları Denek Dağı (1.311 m.) ile güneybatıdaki Böbrek Dağı'dır (1.431 m.). Keskin'de kara iklimi hüküm sürer. İlçe toprakları bozkır halindedir. En önemli akarsu Kızılırmak'tır. İlçede buğday tarımı ve meyvacılığa önem verilir. Çokça tiftik keçisi beslenir. Bu keçilerden elde edilen tiftik, arpa, buğday, canlı hayvan, deri ve kösele, keten tohumu Ankara ve İstanbul gibi büyük şehirlere gönderilir. Ayrıca un, tavuk, yumurta, başta üzüm olmak üzere çeşitli meyvalar, sade yağ Ankara, Kırıkkale gibi yakın il ve ilçelere yollanır. Bütün bunlara karşılık olarak Ankara ve İstanbul'dan giyim eşyası, Çankırı'dan kereste, Tosya ve Ankara'dan pirinç, gene Ankara'dan demir ve çimento alır.

Kasaba. — İlçe merkezi Keskin kasabası küçük bir vâdide kurulmuştur. Gümüşlü kurşun madenlerini işletmek için ilk defa 1859 yılında Denek Madeni adiyle kurulmuştur. O tarihlerde 15 - 20 evli bir köy iken bugün nüfusu 6.478 kişidir (1960 sayımı). Kasabanın etrafı tamamen bağlar ve bahçelerle çevrilmiştir. Cadde ve sokaklar kısmen kaldırımla döşenmiş ve ağaçlandırılmıştır.

Halkın önemli bir kısmı tarım ve hayvancılıkla geçinir. Bu arada tiftik keçisi yetiştirilmesine büyük önem verilir.

İlçede gümüşlü kurşun madeni boldur. Bundan başka buğday, arpa, un, yapağı, hamderi, tereyağ, ketentohumu, meyva, sebze, üzüm ve pekmez de elde edilir. Üzümler taze olarak yendiği gibi, şarap yapımında da faydalanılır.

Yapraklı bir kestane dalı, meyvası ve yenen kısmı.

KESTANE

İkiçenekli bitkilerin kayıngiller familyasından olan bir orman ağacı ve meyvasının adıdır.

Türkiye'de çok yetişen kestane, kayalık yerleri ve kumlu toprakları sever. Kireçli topraklarda yetişmez. Kestane ağacının yurdumuzda yalnız Akdeniz iklimli yerlerde yetişenleri meyva verir. Başka yerlerdekiler ağaçtan ibarettir. Yemiş veren kestaneler 4 - 5 metre boyunda olur. Kerestesi için yetiştirilen kestaneler daha uzundur. Ormanlarda bunların 30 - 40 metre kadar yükseklerine raslanabilir.

Kestane ağacının yaprakları beyzidir. Bu yaprakların kenarları dişli, dişlerin de ucu dikenlidir. Meyvaların dış kabuğu dikenlerle kaplıdır. Yeşil ve dikenli dış kabuğun içinde, kahverengi kabuklu birkaç kestane bulunur. Kestane hem haşlanarak, hem de kebabı yapılarak yenir. Ayrıca şekerciler, kestanenin şekerlemesini yaparak «kestane şekeri» adiyle satarlar. Kestane, nişasta ve şekerli maddeler bakımından çok zengin bir besindir. Birçok yerlerde halkın başlıca besinleri arasında yer alır. Yurdumuzda özellikle Bursa'nın kestaneleri meşhurdur. Kestane yaşken acımsıdır. İç kabukları kızarıp koyulaştıktan ve dış kabukları sararıp çatladıktan sonra toplanır. Yemişlerin dikenli kabukları sopalarla dövülerek ayrılır ve ayıklanır. Taze kestane, iç kabukları henüz acımsı olduğundan hemen yenemez. Bir süre toprağa gömülü olarak bırakılır ve böylece tatlılaşması sağlanır. Kışa doğru kestaneler topraktan çıkarılarak piyasaya sürülür. Kestane ağaçları ancak 10 - 12 yaşına geldikleri zaman yemiş verirler.

Kestane ağacının kerestesinin de ekonomik değeri vardır. Doğramacılıkta çok kullanılır. Yalnız, kestane odunu yakıt olarak makbul değildir.

Yurdumuzdaki kestane ağaçlarının sayısı 1.000.000'a yakındır, bunlardan yılda ortalama olarak 10 - 12 bin ton kestane elde edilir. Bunların bir kısmı ihraç edilmektedir.

KEŞAN

Marmara Bölgesi'nin Ergene bölümünde Edirne iline bağlı bir ilçedir. Topraklarını doğuda Tekirdağ'ın Malkara ve Çanakkale'nin Gelibolu ilçeleri, güneyde Ege denizi (Saros Körfezi), batıda Edirne'nin Enez ve İpsala, kuzeyde aynı ilin Uzunköprü ilçeleri çevirir. Merkez bucağından başka Mecidiye ve Yerlisu adlarında iki bucağı ve 49 köyü vardır.

Yüzölçümü: 1.023 km²

Nüfusu: 46.879 (1960 sayımı)

İlçe arazisi, geniş alüvyonlu düzlükler ile bu düzlüklerin kuzey, doğu ve güneyinde yer alan çok hafif dalgalı sırtlardan ibarettir. Keşan'da mevsimler arasındaki sıcaklık farkları fazladır. Yağmurlar en çok ilk ve sonbaharda düşer. Tepelik alanlar kısmen meşeliklerle kaplıdır. Düzlüklerde bozkır bitkileri vardır. Halk en fazla tarım, kısmen de hayvancılıkla uğraşır. Tahıl çeşitleri arasında buğdaydan sonra en çok ekilen mısırdır.

Kasaba. — İlçe merkezi Keşan kasabası Kaletepe'nin kuzeybatı eteğinde kurulmuştur. Deniz seviyesinden yüksekliği 110 m. dir. Kasabadan geçen önemli yollar Keşan'ı Uzunköprü'den Gelibolu'ya, İpsala'dan Tekirdağ'a kadar uzanan geniş bir bölgeye bağlar. 6 mahalleden meydana gelen kasabanın nüfusu 15.062'dir (1960 sayımı).

Keşan'ın içme suyu İlyasbey, Bağlar ve Karayılan adlarında üç kaynaktan demir ve kısmen künk borularla gelir. Tarihî eser olarak Hersekzade Camisi vardır.

KEŞAP

Karadeniz Bölgesi'nin Doğu Karadeniz bölümünde Giresun iline bağlı bir ilçedir. Topraklarını doğuda aynı ilin Espiye, güneyde Dereli, batıda merkez ilçeleri çevirir. Kuzeyden Karadeniz ile sınırlanır. Merkez bucağından başka Karabulduk adlı bucağı ve 39 köyü vardır.

Yüzölçümü: 202 km²

Nüfusu: 9.770 (1960 sayımı)

İlçenin başlıca engebeleri kıyı boyu uzanan sıradağlardır. Hemen hemen her mevsimi yağışlı bir iklim hüküm sürer. Yazlar oldukça serin, kışlar ılık geçer. Mevsimler arasında sıcaklık farkları azdır. Güney-kuzey doğrultusunda akarak Karadeniz'e dökülen akarsuların en önemlisi Vanazıt Deresi'dir. İlçe ormanları kızılağaç, kayın ve ladin ağaçları bakımından zengindir. Halkın geçiminde fındık tarımı önemli rol oynar. Tahıl çeşitleri arasında en çok ekileni mısırdır. Ayrıca elma ve yağlı tohumlar da yetiştirilir. İlçe halkı tarım ve denizcilikle uğraşır. Mısırdan başka buğday, fasulye, arpa ve patates de yetiştirilir.

Kasaba. — İlçe merkezi Keşap kasabası Karadeniz kıyısında, Vanazıt ve Karabedir derelerinin denize döküldükleri noktalar arasındaki bir tepenin eteğinde kurulmuştur. Kasaba Giresun'a 12 km. uzaklıktadır. 4 mahalleden meydana gelen Keşap kasabasının bir mahallesi, Giresun-Trabzon şosesinin iki tarafında sıralanmış, diğer mahalleler bundan uzakta kurulmuştur. Kasabanın nüfusu 3.588'dir. (1960 sayımı).

KEŞİFLER

Kâşifler insanlığa yararlı olabilmek için çalışmışlar ve sonunda da bunu çok kere hayatlariyle ödemişlerdir.

KEŞİFLER, çok defa tarihin gidişini değiştirmiş, medeniyetin gelişmesini sağlamış önemli olaylardır. «Keşif» sözü ile, tabiatta var olduğu halde yapılan araştırmalar sayesinde sonradan meydana çıkarılan gerçekler kastedilir.

Keşifler ekseriyetle yeni icatların ortaya çıkmasına sebep olurlar. Meselâ sıvıların sıcaklık derecesine göre daralıp genişlemesinin keşfi termometrenin icadına yol açmıştır. Michael Faraday'ın elektromagnetik konusundaki keşifleri telefon, telgraf ve motorun icadını sağlamıştır. Aynı şekilde, bazı icatlar da yeni keşiflerin yapılmasına sebep olmuştur. Meselâ buhar makinesinin icadı, termodinamik konusunda önemli kanunların keşfine yol açmıştır (Bk. İcatlar).

Coğrafi Keşifler

İnsanlar binlerce yıldan beri yeryüzünü gezmişler, araştırmışlardır. Keşfetmek, sadece yabancı bir memlekete gitmekten ibaret değildir.

Bir gezginin kâşif unvanını alabilmesi için o güne kadar ayak basılmamış ülkelere gitmesi ve geri dönmesi, yahut oradan haber göndermesi şarttır.

Bir keşfin değer kazanabilmesi için keşfi yapan kimsenin anlayışlı bir çevre içinde yaşaması gerekir.

Birçok tarihçiler 3500 yıl önce Pytheas adında bir Yunanlının Arktika'ya kadar gidip döndüğünü ve memleketinde de yolculuğunun hikâyesini anlattığını ileri sürmektedirler. Fakat Pytheas'ın yaşadığı devirde coğrafi keşiflere önem veren yoktu. Hiç kimse onun sözlerine inanmak istemedi. X. yüzyılda Norveçli Kızıl Eric'in oğlu Leif Ericson Amerika'yı keşfetmişti. Kuzey Amerika'da bir kıyıya çıkışını memleketine döndükten sonra herkese anlattı, fakat Leif'in sözlerine kolay kolay kimse inanamamış, inananlar da bu yeni ülkeyle pek ilgilenmemişlerdi. Aradan ancak dört yüzyıl geçtikten sonra bilinmiyen ülkeleri keşfetmek merakı uyandı.

Keşifler Devri

XV. yüzyılda bütün dünyayı saran keşif merakının nereden çıktığı hakkında çeşitli iddialar vardır. Tarihçiler, Hindistan'la ticaret yapıp bol para kazanmak isteğini, filozoflar ve bazı yazarlar, birtakım fırsat ve macera düşkünü insanların kendi menfaatleri için yeni ülkeler keşfetmeye çalışmalarını sebep olarak gösterirler. 1453'te İstanbul'un Osmanlılar tarafından istilâsından sonra Doğu'ya giden yolların kapanması bu iddialara yol açmış olsa gerektir. Avrupalılar, Haçlı Seferleri'nden sonra Doğu'nun paha biçilmez kumaşlarına, baharatına ve diğer birçok eşyasına hayrandılar. Doğuya gidebilmek için başka yollar aramak zorunda kaldılar... Bu iddianın gerçekle ilgisi yoktur. Çünkü 1453'ten sonra da Avrupa'nın ticaret hayatında göze çarpacak bir değişiklik olmamış, Doğu'dan gelen kumaşların ve diğer eşyanın fiyatları değişmemişti.

Bir başka iddiaya göre de Batı Avrupa'nın kuvvetli devletleri, İspanya, Portekiz, İngiltere ve Holânda, Doğu'yla ticareti ellerinde tutan İtalyan şehirlerini kıskanmışlar ve bu yüzden kıtalar arası keşifler başlamış. Bazı yazarlar coğrafi keşiflerin Hıristiyanlığın yayılmasını sağlamakla ilgili olduğunu ileri sürerler.

Afrika Kıyıları

Avrupalılar daha Ortaçağ'da Afrika kıtasının kuzey kıyılariyle temas sağlamışlardı. XIV. yüzyılın başlarında Portekiz kâşifleri Kuzey Afrika'dan batı kıyılarına doğru inmeye başlamışlardı. 1418'den sonra «Gemici» namiyle tanınan Portekiz Prensi Enrico, her yıl muntazaman Afrikaya keşif heyeti göndermeyi âdet edindi. Prens Enrico ilme ve denizciliğe çok meraklıydı. Eline geçen bütün parayı yeni ülkeler keşfedecek heyetlerin yolculuk masraflarına harcıyordu. Yeni ülkeler keşfetmek bir bakıma Hıristiyanlığın yayılmasını sağlıyacağından Prens Enrico haklı da görülüyordu. Yapılan keşif yolculukları sırasında esir ticareti de bir hayli ilerledi, fakat Prens Enrico, sonradan esir ticaretini yasak etti. 1498'de Vasco da Gama Afrika yolculuğuna çıkıncaya kadar çeşitli seyyahlar Afrika'nın birçok kesimlerini dolaşmışlardı. Vasco da Gama'nın keşifleriyle Afrika kıtasının keşfi tamamlanmış oldu (Bk. Afrika - Keşifler ve Sömürgecilik).

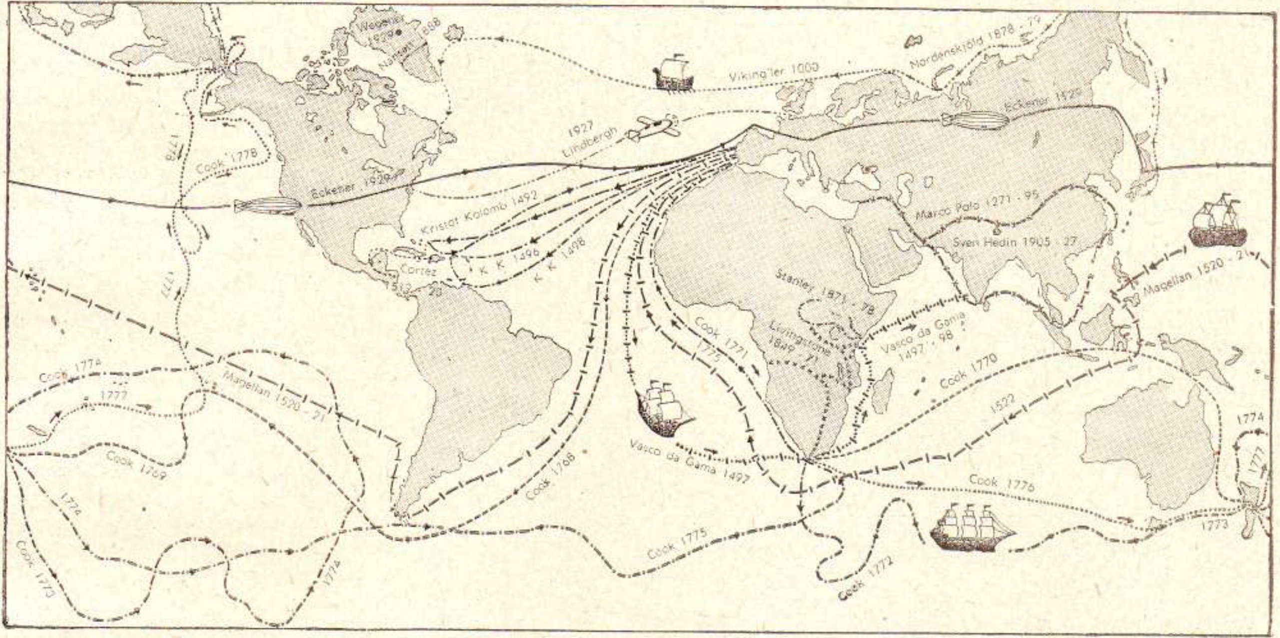
Yeni Dünya

Kristof Kolomb, Avrupa'dan Batı'ya giden ilk kâşif sayılır. 790'da İrlanda'lı rahiplerin İslanda'ya kadar gidebildikleri bilinmektedir.

982'de Kızıl Eric ve adamları Grönland'a gitmiş, 1124 yılında Katolik Kilisesi Grönland'a bir piskopos göndermişti. 1000 yılında ise Eric'in oğlu Leif fırtına yüzünden gemisiyle beraber Amerika sahillerine sürüklenmişti.

1492'den önce başka seyyahların da Amerika'nın kuzey, yahut güney kıyılarına vardıkları iddia edilmektedir. Bazı bilginler, Portekiz'lilerin keşifleri hükûmetin emriyle gizli tuttuklarını ve Portekiz denizcilerinin çoğu daha önce Amerika'yı tanımış olduklarını ileri sürüyorlar. Fakat keşifler tarihinde Kristof Kolomb, Amerika'nın kâşifi olarak tanınır (Bk. Amerika - Amerika'nın Keşfi).

1492'den sonra İspanyol, Portekiz ve İngiliz bayraklarını taşıyan gemiler Yeni Dünya'nın bütün kıyılarını dolaşmaya başladılar.

Önemli kâşiflerin keşif gezileri yaptıkları bölgeler

1513'te Balboa, Panama Kanalı'nı geçip Büyük Okyanus'u keşfetti (Bk. Amerika - Tarihte Orta Amerika). On yıl kadar sonra da Ferdinand Magellan, Büyük Okyanus'u geçerek ilk defa, dünya turunu tamamladı.

Sualtı Keşifleri

Keşifler sadece kara veya denizde yapılmaz. Bilginler, uzun yıllardan beri su altındaki âlemle ilgilenmekte, buranın sırlarını çözebilmek için çalışmaktadırlar. Bilginler okyanusların iç âlemini, buralardaki yaratıkların yaşayışlarını ve şekillerini incelemektedirler (Bk. Batisfer, Denizler).

Gelecekteki Keşifler

Bugün yeryüzünde henüz insan ayağı değmemiş yerler mevcuttur, fakat bu topraklar hakkında geniş bilgiye sahibiz, nerelerde olduklarını, iklimlerini, üzerlerinde yaşıyan canlı varlıkların çeşitlerini biliyoruz. Uçaklar bu topraklar üzerinde keşif uçuşları yapıyor, fotoğraflarını çekiyorlar. İkinci Dünya Savaşı sırasında Okyanusya'daki bazı adaların hartalara yanlış geçirilmiş olması birçok karışıklıklara yol açmıştı. Bunun gibi bazı bölgelerin iyice bilinmemesi de savaşanları zor durumlarda bırakmıştı. Son zamanlarda yapılan araştırmalar ve çalışmalarla bu gibi yerlerin iyice tanınmasına gayret edilmektedir. Böylece yakın bir gelecekte yeryüzünün tanınmıyan bir köşesi kalmıyacaktır. Brezilya'nın sık ormanlarla kaplı, ilkel kavimlerin yaşadığı iç kesimlerinde, Afrika'nın balta girmemiş ormanlarında, hattâ kutupların buzlarla örtülü geniş yüzeyinde bugün hemen hemen tanınmıyan bir yer kalmamış gibidir.

Şimdi insanların ilgisi bir başka âleme, Uzay âlemine çevrilmiştir. Bu alanda her gün yeni keşifler yapılmaktadır (Bk. Uzay).

KEŞİŞLEME (Bk. RÜZGÂRLAR)

KEŞMİR

Kuzey Hindistan'da Hindistan'la Pakistan arasında çekişilen ünlü tarihî bir eyalettir. Kuzeyinde Afganistan'ın Nûristan bölgesi, kuzeydoğusunda Doğu Türkistan, doğusunda Tibet, güneyinde Hindistan, batısında Pakistan vardır.

Yüzölçümü: 213.039 km²
Nüfusu: 5.650.000
Başkenti: Srinagar

Keşmir tamamen dağlık bir ülkedir; dünyanın en yüksek memleketlerinden biridir. Kuzeyde Dapsang (Godwin Austen) tepesi 8.618 metre, orta bölgede Ser tepesi 7.150 metre, batıda Nanga Parbat tepesi 8.120 metreye kadar yükselir. Srinagar şehri, alçak bir vâdi üzerinde (1.603 metre) kurulmuştur. İndus Nehri ülkeyi baştan başa geçerek Tibet'e girer; Pencap'ın Cilem, Şinâp, Ravi kolları, Keşmir'den doğar, Satlec kolu da ülkenin güneyinden geçer. Kuzeyde İndus'un Gilgit kolu Pakistan'a doğru uzanır. Doğu Türkistan'ın Tarım ırmağının Hotan ve Yarkent kolları da, Keşmir'in kuzeyinden kaynar. Pang-kong Gölü, Tibet ile Keşmir arasındadır.

Keşmir'de yıllık yağış ortalaması 70 sm. kadardır. Kışın sıcaklık ortalaması 4°, yazınki 35°'dir. Ülkede yer yer bozkır iklimi, ılıman muson iklimi, kutubaltı iklim, en yüksek yerlerde tondura iklimi hüküm sürer. Tipik bitki örtüsü park (galeri) ormanları, savanalar, Alp bitkileri, bozkırlardır.

Keşmir'de Yaşıyanlar

Keşmirliler'in yüzde 80'i Müslüman, yüzde 20'si Hindû'dur. Böyle olduğu halde Keşmirli olan Nehru'nun dünya şartlarından faydalanmayı bilmesi sayesinde Pakistan'a terkedilmemiştir. Şimdi bir kısmı Pakistan, bir kısmı Hindistan tarafından idare edilmektedir. Keşmir mücadelesinde çok kan akmıştır. Ülkenin Pakistan için stratejik ve iktisadî bakımlardan hayati önemi vardır.

Başkent Srinagar'ın nüfusu 365.000'dir. İndus'un kuzeyindeki Leh (100.000) ve güneydeki Camnû (130.000) diğer önemli şehirlerdir. Keşmir'de çoğunluk Hint-Avrupa dilerinden olan Keşmirce konuşur. Tibet sınırında birkaç bin kişi Tibetçe konuşur. Başka dil azınlıkları da vardır. Srinagar'da 1948'de bir üniversite kurulmuştur. Demiryolu yoktur.

Tarih. — Hindistan'a hâkim olan devletler, çok kere coğrafi durumu dolayısiyle Keşmir'i alamamışlardı. Türk devletlerinden bunu başaranlar vardı. Keşmir, Timuroğul-

Keşmir'in başkenti Srinagar'dan bir görünüş. Bir sokak çarşısını gösteren bu fotoğrafta doğuya mahsus birçok özellikler görülüyor. Bu bakımdan Srinagar'a tezatlar şehri denebilir.

ları'nın Hindistan İmparatorluğu adına XVI. yüzyıl ortalarında Haydar Mirza Duğlat (Bk. Haydar Mirza) tarafından fethedilmiştir. Ülkede evvelce, Müslüman olmuş Hintli hanedanlar hüküm sürmüştü. Timuroğulları'nın bir eyaleti olan ülke, bu imparatorluğun çöküntü yıllarında bir Hindû hanedanının eline geçti. Hükümdarına «Mihrace» (kıral) denen Keşmir, Hindistan'ın Haydarabat, Maysur, Trivankur ve Nepapl'den sonra nüfusça en büyük yerli devleti idi. Mihrace'nin 1948'de yıllık geliri 1.919.000 sterlindi (Bizim paramızla 50.000.000 lira kadar). Veliaht, «Camnû Racası» (Prensi) unvanı ile ülkenin güneyinde hüküm sürerdi. Babasının tahttan feragati üzerine 1952'de 21 yaşında mihrace olan Yuvraj Karan Singh'in bugün hiçbir siyasi iktidarı yoktur.

KETEN

Keten dokumacılıkta çok faydalanılan bir bitkidir.

Saplarından elde edilen lifleri dokumacılıkta kullanılan bir bitkidir. Ketenin tohumlarından da «bezir yağı» denilen ve yağlı boya yapmakta olduğu gibi bazı ilâçların yapımında da kullanılan bir çeşit, yağ çıkarılır. Ketengillerden olan ketenin yuvarlak, içi boş bir gövdesi; beş taçyapraklı mavi çiçekleri; kahverengi parlak tohumları vardır.

Ketenin, tohumları için yetiştirilen «yağ keteni», lifleri için yetiştirilen «lif keteni» olmak üzere iki çeşiti vardır. Yağ keteni kısa olur, dalları çoktur. Lif keteni ise daha uzun boylu ve az dallıdır. Türkiye'de hem tohumlarından, hem de liflerinden faydalanılan keten çeşitleri yetiştirilmektedir. Keten yurdumuzda en çok Karadeniz bölgesinde yetişir. Bunlardan her yıl ortalama olarak 3 - 4.00 ton lif, 15 - 20.000 ton keten tohumu elde edilir.

Keten Nasıl Yetiştirilir

Keten, her çeşit toprakta yetişebilir. Lif ketenleri bulutlu ve nemli havayı, yağ ketenleri de güneşli havayı sever. Kış için yetiştirilecek ketenlerin en iyi ekim zamanı ağustos sonundan eylûl sonuna kadar; yaz için yetiştiriecek ketenlerin ekilme zamanı, mart ve nisan aylarıdır. Yağmurlu yerlerde ekilen ketenler ayrıca su istemez. Lif ketenlerinin uzun boylu olanları makbuldür. Çünkü gövdeler uzun olunca lifler de uzun olur. Bu çeşit ketenler, içinde çürümüş bitki bulunan gübreli toprakta yetişir. Yağ ketenleri, iyice olgunlaştıktan sonra toplandığı halde, lif ketenleri olgunlaşmadan toplanır, çünkü olgunlaşmış bitkinin lifleri çok kaba ve sert olur. Lif ketenleri yeşilimsi sarı, ya da sarı renk aldığı zaman biçilir. Biçilen ketenler birkaç gün kadar tarlada bırakılarak kurutulur. Sonra dövülerek tohumları ayrılır.

Gövdeler iyice ezilerek içinden lifler çıkarılır. Bunlar demet haline getirilerek havuzlara bastırılır. Burada birkaç hafta bekletildikten sonra çıkarılıp kurutulur. Taraklardan geçirilerek düzeltildikten sonra yumak halinde satışa çıkarılır. «Yağ ketenleri» dövenle dövülerek tohumlardan ayrılır. Yağı alınan tohumlar çiftlik hayvanları için çok yararlı bir yemin hazırlanmasında da kullanılabilir.

Keten dünyanın hemen hemen her yerinde yetiştirilir. Avrupa, Asya, Kuzey Afrika ile Kuzey ve Güney Amerika da bu bitkinin en çok yetiştirildiği yerlerdir.

Ketenin ince lifleri dokumacılıkta çeşitli kumaşlar yapımında kullanılır. Kaba liflerden sicim, halat v.s. yapılır. Bu bakımdan keten dokumacılıkta önemli bir endüstri bitkisidir.

Ketengiller. — Ayrı taçyapraklı ikiçeneklilerden bir bitki familyasıdır. Bu familyanın önemli bitkisi ketendir.

KETEN KUŞU

Keten kuşu

Serçegiller familyasından güzel sesli bir kuştur. Keten kuşuna en çok, ağacı bol yerlerde raslanır. 15 - 20 gr. ağırlıkta olan keten kuşu hem göçücü, hem de gezicidir. Genel olarak Avrupa, Anadolu, Suriye, İran, Kuzeybatı Afrika'da, Akdeniz adalarında yaşar; kışın Fas'a Cezayir'e ve Mısır'a göç eder, baharda eski yerlerine dönerler.

Keten kuşu, taneleri yiyerek beslenir. Meyva ve böcek yediği de olur.

KETENCİK

İkiçenekli bitkilerin turpgiller familyasından sarı çiçekli bir bitkidir. Ketencikten, boyacılıkta kullanılan bir yağ elde edilir. Bu yağ yakılmak suretiyle ışık kaynağı olarak da kullanılır. Ketencik yıllık bitkilerdendir, genel olarak yaz başında çiçek açar. En çok Orta Avrupa'da, Asya ülkelerinde raslanır.

Deniz yosununun ince bir cinsi olan ve ketencik adı verilen diğer bir bitki daha vardır.

KETONLAR

Keton organik kimyada, alkoller, aldehitler gibi bir grupun adıdır. Başlı başına bir bileşiği göstermezler. Genel elde edilişleri «ikincil alkoller» denilen bir alkol grupunun yükseltgenmesi ile olur. Ketonların çok bilinen ve kullanılan bir üyesi asetondur (Bk. Aseton).

KEZZAP

Çok eskiden nitrik aside kezzap denilirdi. Daha sonraları halk arasında yakıcı özelliklerinden dolayı bütün kuvvetli asitlere kezzap denilmeye başlandı. Aslında kezzap nitrik asittir (Bk. Nitrik Asit).

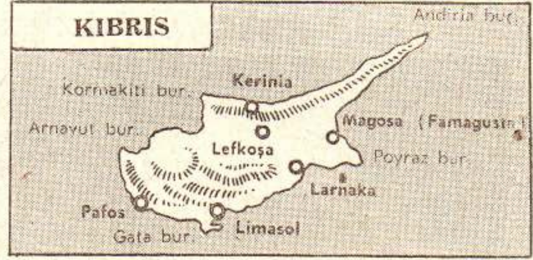
KIBLE

Namaz kılarken yüz döndürülen yöndür. Daha açık bir tarifle Mekke'deki Kâbe'nin batı köşesiyle Mîzâb (altın oluk) arasının doğrultusu kıble yönüdür.

Hz. Peygamber, Hicretten 16 veya 17 ay sonra, kesin olarak kıble yönünü tâyin etti. Kuran'da bu konuda şu âyet vardır: «Bundan sonra yüzünü Mescid-i Harâm cihetine çevir. Siz de (Müslümanlar) nerede bulunursanız bulunun, yüzünüzü o tarafa çevirin».

Müslümanlıkta namaz dışında da kıbleye yönelmeyi gerektiren haller vardır. Duada, ihrâma girerken, Arafat'ta orta cemre taşları atılırken, vs. hep kıbleye yönelinir. Kesilen kurbanların başları da o yana yatırılır. Camilerde kıble tarafı, mihrap yardımiyle gösterilir, minarelerin şerefe kapıları kıble tarafına açılır. Eskiden, memleketimizde, üzerinde kıble tarafını işaret eden ufak pusulalar kullanılır ve bunlara «kıble-nümâ» (kıble gösteren) denirdi.

KIBLE (Bk. RÜZGÂRLAR)

KIBRIS: Yüzyıllarca Türk Hâkimiyeti Altında Yaşamış Genç Bir Cumhuriyet

KIBRIS, Doğu Akdeniz'de bir ada ve bu adada yeni kurulan bir Türk - Rum devletidir. Türkiye'nin Anamur Burnu ile Kıbrıs'ın Kormatiki Burnu arasındaki mesafe 65 km. den ibarettir. Suriye'nin Lâzkıye Burnu ile Kıbrıs'ın Andiria Burnu arasındaki açıklık da 75 km. kadardır.

Yüzölçümü: 9.251 km²

Nüfusu: 595.000

Başkenti: Lefkoşe (Rumca: Nikosia)

Adanın güneyine Troodos Dağları hâkimdir (1.950 m.). Kuzey kıyısı boyunca da daha alçak bir sıradağ uzanır. Adanın güneydoğusu büyükçe bir ova halindedir. Adayı sulıyan akarsuların hiçbiri önemli değildir. Andiria Burnu, Kormatiki Burnu kuzeye, Gata Burnu güneye, Poyraz Burnu güneydoğuya, Arnavut Burnu da kuzeybatıya uzanır. Yağmur daha fazla kışın düşer (ocak ortalaması 45 sm., temmuz ortalaması 15 sm.). Ülkede Akdeniz iklimi hüküm sürer. Ocak ısı ortalaması 10°, temmuzunki 26° dir. Tipik bitki örtüsü, Akdeniz bitkileri ve çalılıklardır.

Türkler, Kıbrıs'ın bilhassa kuzeydoğusunda ve Lefkoşe şehrinde yaşarlar. Sayıları 120.000 kadardır. Türkler'den başka Müslüman olarak 12.000 Arap vardır. 4.000 Ermeni, 1.000 İngiliz, 1.000 Hıristiyan (Katolik - Mârûnî) Arap, diğer azınlıkları teşkil ederler. Gerisi Rum'dur.

Kıbrıs'ın Başlıca Şehirleri

Ada 6 İlçeye ayrılmıştır: Lefkoşe, Limasol, Larnaka, Pafos, Magosa ve Kerinya. Başkent Lefkoşe, adanın orta kesimindedir. Nüfusu 102.000 kadardır; bunun yüzde 38'i Türk'tür. Limasol, güneyde Gata Burnu'nun kuzeyinde 47.000 nüfuslu bir limandır. Magosa (Rumca: Famagusta), doğuda Poyraz Burnu'nun kuzeyindedir. 23.000 nüfuslu bir limandır. Larnaka limanı, güneydoğudadır; nüfusu 20.000'dir. Batı kıyısında 9.000 nüfuslu Pafos limanı vardır. Kuzeyde Lefkoşe'nin kuzeyinde Kerinya (Rumca: Kerinia) limanının nüfusu 5.000'den ibarettir. Kuzeybatıda Morfu, Arnavut Burnu'nun güneyinde Polis limanı, Andiria Burnu'nun batısında Dipfaryas, nüfusları 2 - 5 bin arasında değişen küçük kasabalardır.

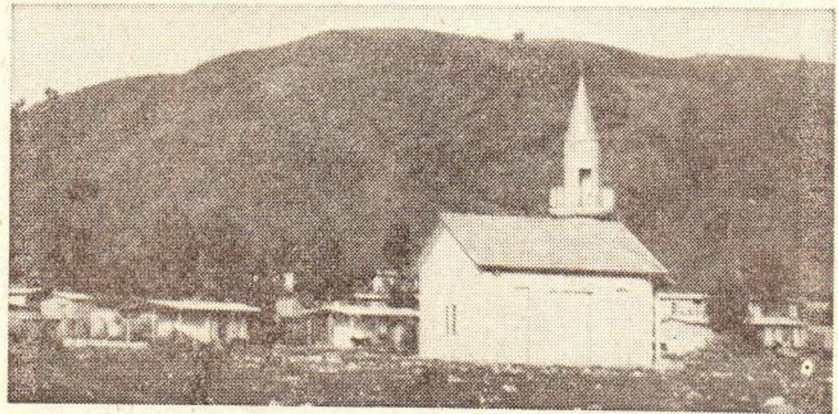
Adanın başlıca zenginlikleri krom 1958'de 5.000 tonla dünyada 14.), bakır, zeytinyağı (1958'de 10.000 tonla 15.), şarap (1958'de 110.000 hl. ile 23.) vs.'dir. Kıbrıs, nüfus bakımından dünya devletleri arasında 111.' dir. Km²'ye 66 kişi düşer.

120 kilometre demiryolu Lefkoşe'den geçerek Efriçu ile Magosa'yı, yani doğu ve batı kıyılarını birbirine bağlar. 1953'te adada 8.600 telefon vardı. Yüksek öğretim yoktur. Bunun için Türkler, İstanbul ve Ankara'ya, Rumlar da Atina'ya giderler. Türkçe öğretim yapan 1 lise, 12 ortaokul, 208 ilkokul vardır (1953 rakamları). Rumca ve Türkçe resmî dillerdir. Eskiden İngilizce de 3. resmî dildi. Adada 3 Türkçe gazete çıkar.

Tarihte Kıbrıs

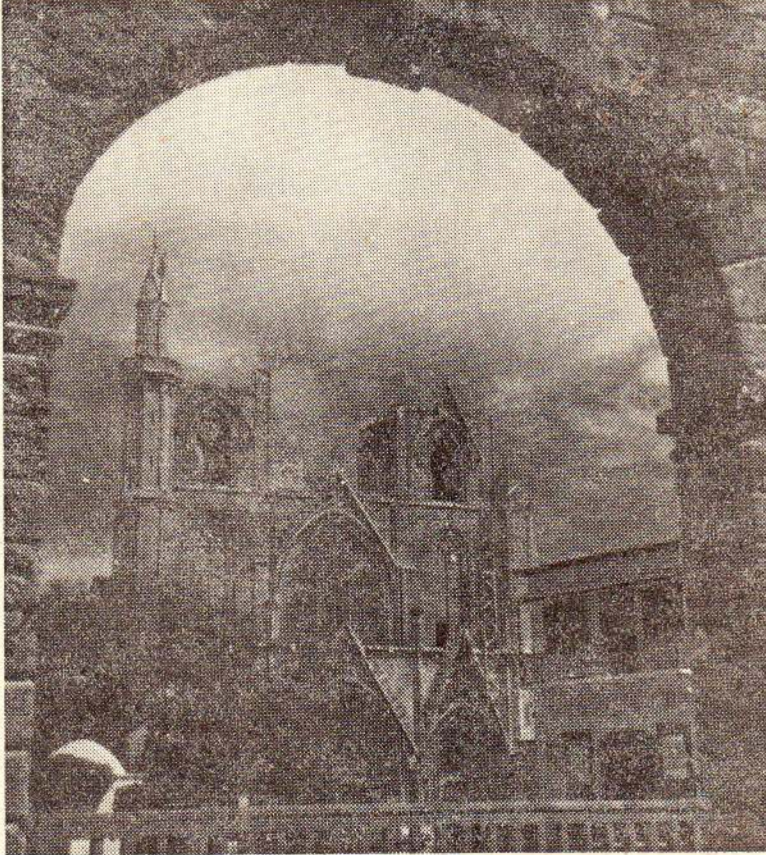
Eski Yunanlılar Kıbrıs'ta çeşitli ticaret iskeleleri kurmuşlardı. Ada zaman zaman Mısır firavunlarına, Asur imparatorlarına, sonra İran (Pers) hükümdarlarına tâbi oldu, M. Ö. IV. yüzyılda İskender imparatorluğuna geçti. Daha sonra Romalılar'ın, Roma ikiye parçalanınca Doğu Roma yani Bizans'ın eline geçti. İlk Emevî halifesi olan Muâviye, VII. yüzyılda adayı fethetti. Fakat Bizanslılar, Kıbrıs'ı bir müddet sonra Araplar'dan geri aldılar.

III. Haçlı Seferi'ne çıkan İngiltere kıralı Aslan-Yürekli Richard, adaya ayak basınca, genel vali olan Bizans prensini kovdu ve adayı kıralhk olarak Fransız Lusignan hanedanına verdi. Kıbrıs'ın Lâtin (Fransız) kıralları, çok kere Mısır - Suriye Türk - Memlûk sultanlarına tâbi oldular. Bir hanedan

Bağrıkara, Kıbrıs'ın en güzel kasabalarından biri olan Baf'a bağlı sevimli bir Türk köyüdür. Doğu yamaçlarından Troodos Dağları'ndan gelen Kurudere çayı akar. Köyün tek minareli bir camisi, deprem bölgesi olduğundan tek kat üzerine yapılmış küçük, şirin evleri vardır.

KIBRIS'TAN İKİ GÖRÜNÜŞ

Magosa'da Aya Nikolas Kilisesi adanın tarihî değeri olan eserlerindendir. Binanın yanındaki minare sonradan eklenmiştir.

Morfu'da Tarım Okulu'nun kemerli avlusu. Adada yüksek okul olmadığı için Türkler İstanbul, Ankara; Rumlar da Atina Üniversitesi'ne giderler.

değişmesinden faydalanan Venedikliler, XV. yüzyıl sonlarında adayı ellerine geçirdiler. Krallığa son verildi. Kıbrıs bir Venedik sömürgesi oldu.

Venedikliler, yerli halkın bütün muhalefetine rağmen adaya sağlamca yerleştiler. Kaleleri berkittiler. Kudretli donanmaları ile adanın etrafında kuş uçurtmaz oldular. Yavuz, 1517'de Mısır'ı aldığı zaman durum böyleydi. Mısır, Türkiye'ye katılınca İstanbul - İskenderiye yolunu kesen Kıbrıs'ın alınması zaruri idi. Türk ticaret gemileri bazan Kıbrıs'ta üslenen Venedikliler'in taarruzuna uğruyordu.

Sokullu'nun muhalefetine rağmen, II. Selim - Ebussuut Efendi - Lala Mustafa Paşa grupu tarafından Kıbrıs'ın alınması kararlaştırıldı. Kıbrıs'ı fethe gidecek Donanmay-i Hümayun'un başına Damat Piyale Paşa, Ordu-yı Hümayun'un başına Vezir Lala Mustafa Paşa geçirildi. Çetin savaşlardan sonra Kıbrıs 1571'de tamamen fethedildi (Kıbrıs'ın fethi olayları için bk. Lala Mustafa Paşa; Piyale Paşa; Selim II.; Sokullu; İnebahtı Deniz Savaşı).

Kıbrıs'ta bir beylerbeylik (genel valilik) kuruldu; bu beylerbeyliğe, Anadolu kıyılarından da bazı topraklar verildi. Güney Anadolu'dan onbinlerce Türk, Kıbrıs'a gelip yerleşti. Kıbrıs, ekseriyetle Türkler tarafından iskân edilen bir vatan parçası oldu. XIX. yüzyılda bir sancak (vilâyet) olan Kıbrıs, 1878'de İngiltere ile yapılan özel bir anlaşma ile —Türkiye'ye tabi olmak şartiyle— İngiltere'ye bırakıldı. Buna karşılık İngiltere, Ruslar'a karşı Türk menfaatlerini koruyacak ve Rusya, her hangi bir şekilde Kars, Ardahan ve Artvin'i Türkiye'ye geri verirse, İngiltere de Türkiye lehine Kıbrıs'tan çekilecekti.

Türkiye'nin hâkimiyetinde ve İngiltere'nin idaresinde 1914'e kadar adanın geçirdiği 36 yıl, Türkler'in aleyhine oldu. Türk halkının, devletin çekildiği toprakları derhal terketmekte gösterdiği tarihî temayül yüzünden Türk nüfusu azaldı. İngilizler de Türkler'i azınlığa düşürmek ve adanın Türkiye'ye dönmesine engel olmak için her şeyi yaptılar; bilhassa yüz milyonlar değerindeki Türk vakıflarına el koymaları Türk cemaati için bir felâket oldu. Rumlar ve onları tutan İngilizler'in baskısı ile on binlerce Türk, adadan ayrıldı. Bugün Türkiye'nin her yerinde son üç çeyrek yüzyılda gelmiş Kıbrıslı vardır ve bunlardan bazıları yüksek makam sahibidir. Londra'da yerleşmeyi bile Kıbrıs'ta kalmaya tercih edecek kadar baskı gören Türkler, sonunda Yeşil Ada'da gerçek bir azınlık halinde kaldılar.

Sömürgecilik devri kapanıp da İngiltere'nin Ada'da kalamıyacağı anlaşılınca, öteden beri «Megalo İdea»nın çizdiği alana dahil olan Kıbrıs, Yunanistan'ın şiddetli ilhak taleplerine mâruz kaldı. Türk hükûmeti bu taleplere önce aldırmadı; sonra, gittikçe sertleşen bir tavır takınmaya başladı. Yunanlılar'ın sayısız misalle görüldüğü üzere el attıkları topraklarda Türk cemaatini çeyrek yüzyılda imha etmek âdetinde oldukları, Türkler'in ise azınlıklara karşı yüzyıllardan beri ve zamanımızda son derece müsamahalı davrandıkları sabit olduğundan, Kıbrıs'ı Yunanistan'a terketmek, Ada'daki Türkler'in ha-

yatı ile oynamak demekti. Fakat bu, meselenin ancak bir cephesini teşkil ediyordu. Türkiye'de yaşıyan yüzbinlerce Kıbrıslı'yı da hesaba katmak lâzımdı. Coğrafya ve jeopolitik bakımdan da Kıbrıs, Anadolu'nun ayrılamaz bir parçası idi. Doğu Ege Adaları'nı elinde bulunduran Yunanistan'ın Kıbrıs'ı alıp güneyden de Türkiye'yi kuşatması ise, hiçbir hükûmetin, aklını yitirmedikçe, müsaade edebileceği bir şey değildi.

Yunanlılar'ın Kıbrıs'ta kurdukları milliyetçi «Eoka», gene Yunanlılar'ın Komünist teşkilâtları ile Türkler'in «Volkan» teşkilâtı arasında amansız savaşlar olurken, Türkiye, adanın tamamını da, yarısını da almaya muvaffak olamadı. Ancak Yunanistan'ın adaya el atmasını önliyerek kısmî bir başarı kazandı. Uzun müzakerelerden sonra İngiltere, 16 ağustos 1960'ta Kıbrıs'a bağımsızlık tanıdı.

Bugün Kıbrıs bir cumhuriyettir. Devlet başkanı, aynı zamanda başbakandır. Devlet başkanı Rum, yardımcısının Türk olması anayasa icaplarındandır. Cumhurbaşkanlığına Başpiskopos Makarios, yardımcılığına Dr. Fazıl Küçük seçilmişlerdir. Kabine üyelikleri ve memurluklar, anayasanın gösterdiği şekilde iki cemaat arasında paylaşılmıştır. Adada bulunan Türk, Yunan ve İngiliz birlikleri, anlaşmaya varılan durumu korumaya memurdur.

Bibliyografya. — Bu konuda Türkçe eserlerin başlıcaları:

Kıbrıs Cumhuriyetinin Kuruluş Anlaşmaları (A. B. Özler, 1959); Türkiye, İngiltere ve Yunanistan Arasında Kıbrıs'ın Politik Durumu (Dr. Ş. Torun, 1956); Kıbrıs Meselesi ve Türkiye (T. M. G. T. 1954); Yedibin senelik Sümer Medeniyetinde Kıbrıs (H. N. Erbil, 1954); Kıbrıs Mektupları (H. - Â. Yücel, 1957); Kıbrıs Beyannamesi (T. M. T. F., 1952); Kıbrıs Notları (H. Ilgaz, 1949); Kıbrıs Tarihi ve Kıbrıs'taki Türk Eserleri (İ. Konur, 1946); Kıbrıs Türkleri (İ. Konur, 1938); Osmanlı Türkleri İdaresinde Kıbrıs (F. Alasya, «Tarih Semineri Dergisi» 1-2, 1937).

KIBRISÇIK

Karadeniz bölgesinin Batı Karadeniz bölümünde Bolu iline bağlı bir ilçedir. Topraklarını doğuda aynı ilin Gerede, güneyde Ankara'nın Beypazarı, batıda Bolu'nun Seben ve kuzeyde merkez ilçeleri çevirir. Tek bucaktan meydana gelen ilçenin 22 köyü vardır.

Yüzölçümü: 615 km.²

Nüfusu: 8.364 (1960 sayımı)

İlçe arazisi Köroğlu, Mehye ve Kerakiriş dağlarının çevrelediği hafif dalgalı sırtlardan ibarettir. Oldukça yağışlı bir iklimi vardır. Kışlar soğuk geçer. İlçe orman bakımından zengindir. Bilhassa kuzeydeki Köroğlu Dağları zengin ormanlarla kaplıdır. İlçede en önemli akarsu Uludere'dir. Uludere Alacaören deresi ile Kırkgeçit deresinin birleşmesiyle meydana gelir. Halk tarım ve hayvancılıkla geçinir. En çok buğday ve mısır ekilir. Ormancılık da ilçe halkının geçiminde önemli rol oynar.

Kasaba. — İlçe merkezi Kıbrısçık kasabası Köroğlu dağının güneye bakan yamaçlarında kurulmuştur. Bolu şehrine 65 km. lik bozuk bir yol ile bağlıdır. Aynı yol gene bozuk bir şekilde güneye doğru devam ederek Beypazarı kasabasına varır. Kasabanın dağlık kesiminde yer alışı ve bunun sonucu olarak yol durumunun elverişsizliği gelişmesine engel olmaktadır. Nüfusu 1.000'i bile bulmaz (1960 sayımına göre 762).

KIKIRDAK

Bazı organlarda kemik yerine geçen, esnek, sert, beyaz bir dokudur. İlkel omurgalıların pek çoğunun, gelişmiş omurgalılarda da dölütlerin iskeleti kıkırdaktandır. Yeni doğan bir çocuğun vücudunda birçok kemikler kıkırdak halindedir. Bebeklerin başlarında «bıngıldak» denen yumuşak kısım kıkırdaktır. Zamanla, bu kıkırdak kısımlar sertleşerek kemikleşirler. Gelişmiş bir insan vücudunda da, burun ve gırtlakta olduğu gibi kıkırdak kısımlar bulunur. Ayrıca eklemlerin üzeri kıkırdakla kaplı olduğundan sürtünme sırasında aşınmayı önler.

KIKIRDAKLI BALIKLAR (Bk. BALIKLAR)

KIL

İnsan ve bazı hayvanların vücutlarında çıkan sertçe tüylerdir. Soğuk bölgelerde yaşıyan hayvanların tüyleri daha sık ve daha uzundur. Böylece bu çeşit hayvanlar soğuğa karşı korunmuş olurlar. Bununla beraber sıcak bölgelerde yaşıyan hayvanların vücudunda da koruyucu olarak kıl bulunur. Kılların renk ve sertliği hayvanın yaşadığı ortama göre değişir.

İnsan vücudunda da kıllar bulunur. Tarih öncesi devirlerinde yaşıyan insanların vücutlarını kaplıyan kılların daha sık ve daha kalın olduğu sanılıyor. Zamanla insanların soğuktan ve dış etkilerden elbise giyerek korunmayı öğrenmesi sonucu olarak kıllar da azalmış ve koruyuculuk özelliğini kaybetmiştir. Bununla beraber kaş, kirpik, hattâ erkeklerdeki bıyık gibi kıl grupları koruyucu özelliklerini devam ettirmektedirler.

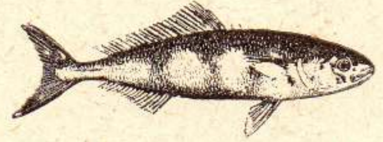
Bir kılın kesiti: 1 — Kıl; 2 — Üst deri; 3 — Yağ bezleri; 4 — Kılkökü; 5 — Kılcallar

Kıllar derideki malpiki tabakası tarafından meydana getirilir. Bir kılda başlıca iki kısım görülür: 1 — Derinin dışında kalan serbest kısım. Buna «kıl gövdesi» de denir. 2 — Kıl kökü. Bu kısım derinin içinde kalır. Kıl kökünün dibi tıpkı bir soğan gibi şişkindir. Buradaki hücreler canlıdır ve buralarda geçen kılcal damarlardaki kanla beslenir. Eski hücreler, yeni hücreler tarafından dışarıya doğru itildikçe kıl dışarıya doğru uzar. Bundan da anlaşılacağı gibi kılın uc kısımları daha yaşlı, dip tarafları daha gençtir.

Kılların üzerinde ince bir tabaka halinde yağlı bir madde bulunur. Bu da kıla parlaklık ve esneklik verir. Bu madde kıl kökünün hemen yanıbaşında bulunan küçük yağ bezleri tarafından salgılanır.

Âni olarak korktuğumuz zaman bütün kıllarımızın dikildiğini hissederiz. Bunun gibi köpekle karşılaşan kedinin de bütün tüyleri diken diken olur. Kıllara bu hareketi sağlıyan kıl köklerini üst derinin alt yüzüne bağlıyan kıl kaslarıdır. Bu kaslar hafifçe çekildikleri zaman kıllar dikleşir. Bu sebeple bunlara «ürperme kasları» adı da verilir.

KILAVUZ BALIĞI

Kılavuz balığı

Sıcak ve ılık denizlerde yaşıyan bir balıktır. Çok etçildir. Besinini bulmak için gemileri takip eden köpekbalıklariyle birlikte yüzer. Çok kere onların önünden gittiğinden bu adla anılır. Boyu 40 sm. kadardır. Mavimsi boz renkli vücudunun üzerinde enine koyu mavi kuşaklar bulunur. Bu balığa «Malta palamutu» da denir.

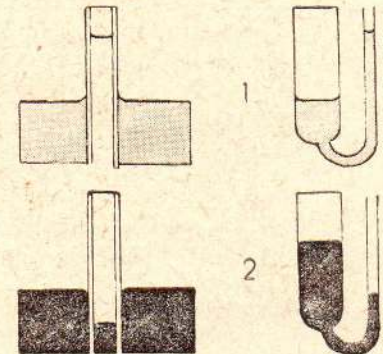
KILCALLAR

Dolaşım sistemindeki en ince kan damarlarıdır. Yalnız mikroskopla görülebilen kılcal damarların bazısı o kadar incedir ki içlerine ancak birer alyuvar sığabilir. Bu gibi ince kılcallardan alyuvarlar, birer birer, sırayla geçerler. Kılcallar en ince atardamarlarla, en ince toplardamarları birleştirir. Bütün vücutta sık bir ağ tabakası meydana getirirler. Kemik ilikleri ve derideki kılcallar, kılcal damarların en kalın olanlarıdır.

Kılcal damarların duvarı çok incedir. Kanın taşıdığı besinler bu duvarlardan geçerek dokulara girer. Dokuların atacağı işe yaramıyan maddeler de gene kılcalların duvarından geçerek kana karışır. Akciğer kılcallarında ise oksijen, kılcal damar duvarını geçerek kana karışır, karbon diyoksit de dışarı verilir. Vücuttan atılacak başka bir kısım maddeler de böbrek, barsak ve deri kılcallarından geçerek dışarı çıkar.

KILCALLIK

Fizikte, bazı maddelerin kıl gibi ince deliklerinde sıvıların yükselmesi özelliğine denir. Kılcallık olayının sebebi borunun duvarlarının sıvı moleküllerini çekmesidir. Bu çe-

Sıvı cisimlerde kılcallık. 1 — Su; 2 — Civa (su yükselir, civa yükselmez.)

ki sıvının yükselmesini sağlar. Çok ince bir boruda, borunun duvarlarına sürtünen sıvı miktarı, o borudaki sıvının tamamına göre fazla olduğundan sıvının yükselmesine sebep olur. Geniş borularda bu yükselme azdır.

Kılcallık olayının insana büyük faydası vardır. Bir gaz veya ispirto lâmbasının fitilinin gazı emmesi kılcallık sayesindedir. Su, şekerin deliklerinden kılcallık sayesinde yukarı doğru yükselir. Bitkilerde özsuyun yükselmesi de kılcallık sayesindedir.

Civa gibi sıvılar ise, boru içinde yükselmez. Sebebi bunların moleküllerinin birbirine olan çekiminin, boru duvarının çekiminden daha fazla olmasıdır. Civa dolu bir kaba saman çöpü kalınlığında bir cam boru daldıracak olursak borudaki civanın, kabdaki civa yüzeyinden daha aşağıda olduğunu görürüz.

KILGI [Pratik]

Çevremizi etkiliyen davranışlara denir. İlk çağlardan beri «kuram» (nazariye) karşıtı olarak kullanılmıştır. Bilhassa Aristo'da kılgı, fayda beklenen davranış anlamına da kullanılır. Kılgıcı bir düşünüş denildiği zaman, gördüğü işten fayda uman bir kimsenin düşünce ve davranışı anlaşılır. Bu anlamda, ülkücülüğün tersidir. Bencil insanın davranışları kılgıcı olarak gösterilir. Her şeyi en az emekle yoluna koyan bir kimseye, bu kelimeden yapılan bir sıfatla kılgıcı denir.

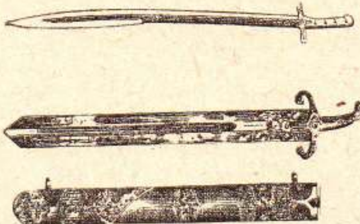
Kılgıyı gerçekleştiren iki özelliktir. Biri işleme gücü, öbürü de bu gücü harekete geçiren istek. Kılgıyı her türlü yaşayış ve davranışta temel sayan felsefe okuluna kılgıcılık denir.

KILIÇ

Eski savaşlarda çok kullanılmış kesici bir silâhtır. Çoğunun iki yanı birden keskin olur, bir ucu sivri, öbür ucu kulplu yapılırdı.

Kılıçlar daima bir kın içinde ve kayışla bele takılmış olarak taşınır. Kılıcın keskin kısmına «kılıç namlusu»; kulpuna da «kabza» yahut «balçak» adı verilir. Kılıçların, düz, eğri, ince, kalın, dalgalı ve kamçı kılıç olmak üzere birçok çeşitleri vardır.

Kullanılmadığı zaman korumak amacıyla kılıçların üzerine geçirilen kınlar, tahtadan ve madenden yapılırdı. Kınların ağız tarafına konan halka şeklindeki parçaya «kın ağızlığı» denir. Kın ağızlıkları genel olarak altın, yahut da gümüşten yapılır, üzerlerine kabartma süsler konurdu. Kınların ortalarında «bilezik» adı verilen ve kayış halkalarını tutmaya yarıyan çember vardır.

Fatih Sultan Mehmet'in (üstte) ve Hz. Osman'ın kılıçları

Bugün yurdumuzdaki müzelerden birçoğunda, özellikle Topkapı Sarayı'ndaki silâhlar bölümünde, eski Türk kahramanlarının kullanmış olduğu kılıçlardan bazıları muhafaza edilmektedir. Bunlardan Fâtih Sultan Mehmet'in İstanbul'u fethi sırasında kullandığı kılıcı bir parmak kalınlığındaki sırtı, beyaz kabzası ve namlusundaki altın kakma yazıları ile sanat bakımından çok ilgi çekicidir.

KILIÇ ALİ PAŞA (1500? - 1587)

Kılıç Ali Paşa

Büyük bir Türk amiralidir. Ali Ahmet Reis'in, sonra Turgut'un maiyetinde yetişti. 1551'de fenerli kaptan (deniz albayı), 1560'ta bahriye sancakbeyi (tümamiral) rütbesiyle İzmir valisi oldu. 1565 Malta kuşatmasına katıldığı zaman İskenderiye valisi idi. Bu kuşatmada Turgut Paşa şehit olunca, kendisine bahriye beylerbeyliği (oramirallik) rütbesi ile Trablusgarp (Libya) genel valiliği verildi. 15 temmuz 1570'te Malta donanmasını bozduktan ve Kıbrıs fethine katıldıktan sonra Cezayir genel valisi oldu. İnebahtı savaşında Türk sağ cenahına komuta etti; Malta donanmasını yok etti ve tek gemi kaybetmeden bu büyük bozgundan sıyırdı (Bk. İnebahtı Deniz Savaşı). İstanbul'a 80 küsur savaş gemisiyle geldi. İnebahtı'nda şehit olan Müezzinzade Ali Paşa'nın yerine kaptan-ı derya oldu; II. Selim, amiralin o zamana kadar Uluç Ali olan adını «Kılıç Ali» şeklinde değiştirdi ve mücevherli bir kılıçla taltif etti. O kış içinde İnebahtı savaşında kaybedilen savaş gemilerinden fazlasını Türkiye tersanelerinde inşa ettirdi ve donattırdı. Yaz gelince Akdeniz'e açıldı ve Akdeniz'deki Türk hâkimiyetinin İnebahtı ile sarsılmasına meydan vermedi.

1573 ve 1574 yazlarında İtalya ve İspanya kıyılarını, Girit'i yakarak İnebahtı'nın öcünü aldı. Tunus'u Barbaros'tan sonra 2. defa fethetti ve bu ülkeyi İspanyol nüfuzundan kurtardı. Turgut tarafından fethedilmiş olan Güney Tunus, zaten Türkler'in elindeydi. Bu suretle ülkenin tamamında Türk hâkimiyeti kuruldu ve Tunus Beylerbeyliği, yani eyaleti, teşekkül etti. 1582'de Kırım'a gitti. 15 yıllık kaptan-ı deryalığında Türk donanmasını cihanın en büyük deniz kuvveti halinde muhafaza etti. 90 yaşına yakın İstanbul'da öldü ve Mimar Sinan'a yaptırdığı Tophane'deki büyük camisinin yanına gömüldü (27 haziran 1587).

KILIÇ ALİ PAŞA CAMİSİ

Mimar Sinan'ın en güzel eserleri arasındadır. İstanbul'da Tophane Çeşmesi karşısındaki cami âdeta Ayasofya'nın bir küçük modeli denecek bir plânla, eni boyundan uzun olmak üzere yapılmıştır. Bizans mimarlığında bulunmıyan eşsiz bir sundurma bu değerli esere çok daha olgun bir güzellik sağlamıştır.

Cami 1580'de yapılmıştır. Avlusunda kubbeli şadırvanı, üstü sundurma şeklinde kurşun saçakla örtülmüş abdest muslukları vardır. İçinde, çini üzerine güzel yazı örneklerinin en eşsizleri bulunmaktadır. Dolma toprak üzerine yapıldığı halde, Sinan'ın dehası sayesinde beş yüz yıldır sapasağlam ayaktadır. İçinde üç mahfel, minaresinde tek şerefe vardır. Kubbesinde asılı bulunan XVI. yüzyıla ait bir gemici feneri, 1948 yılında Denizcilik Müzesi'ne götürülmüştür.

İstanbul'da Tophane'deki Kılıç Ali Paşa Camisi Sinan'ın en güzel eserlerinden biridir. Anlatıldığına göre, Kılıç Ali Paşa III. Murat'tan cami yaptırmak için bir yer istemiş, padişah: «Kaptan-ı derya değil mi? Camisini denize yaptırsın» diye ferman etmiş. Bunun üzerine Kılıç Ali Paşa da denizi doldurtarak camiyi bugünkü yerine yaptırmış

Kılıç Arslan: Türkler'in Anadolu'ya Yerleşmesini Sağlıyan Hükümdar

KILIÇ ARSLAN I. (Ölümü: 1107) Anadolu Selçuklu Devleti'nin üçüncü hükümdarıdır. Anadolu'da Türklüğün yurt edinmesinde en büyük rol oynıyan simalardan biridir, Türkiye'nin kurucusu Selçukoğlu Süleyman-Şah'ın oğludur (Bk. Süleyman-Şah I.). 1086' da babası ölünce, kardeşi Melik Davut, Selçuk hükümdarı oldu. Bilindiği gibi Selçuklular'ın Türkiye şubesi, Büyük Türk Hakanlığı tacını taşıyan aynı hanedanın «Büyük Selçuklular» denen dalına bağlıydı. Bu sıralarda Türk imparatorluk tahtında Alp-Arslanoğlu Sultan Melikşah oturuyordu.

Prens Kılıç Arslan, Isfahan Sarayı'nda, Sultan Melikşah'ın nezaretinde dikkatli bir eğitim ve öğretime tabi tutulmuştu. Kardeşi Melik Davut, Anadolu'da birliği sağlıyamamıştı; Türkmen beyleri ile çekişme halindeydi. Kılıç Arslan, babası Süleyman Şah'ın Anadolu seferlerine ve fetihlerine katıldığı için, Türkiye'yi çocuk yaşından beri iyi tanıyordu. Kendi hâkimiyeti altında Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde hüküm sürmekte olan 3 Türk kırallığını, Dânişmentliler'i, Mengücekler'i ve Saltuklular'ı daha sıkı bir şekilde İznik'e bağlamaya çalıştı. Bu sıralarda I. Haçlı Seferi başlamıştı.

Haçlılar'a karşı

I. Haçlı Seferi'nin ilk dalgasını teşkil eden birkaç yüz bin Avrupalı, İznik'i Türkler'den geri almak sevdasiyle Anadolu üzerine yürüdü; Müslüman, Hıristiyan farkı gözetmeksizin önüne geleni boğazladı. 1096 eylûlünde Kılıç Arslan, bu sürüyü İznik yakınlarında tamamen kılıçtan geçirdi. Fakat Haçlı Seferi'nin ikinci dalgası geliyordu. Bu sefer gelenler, Avrupa'nın bütün eli silâh tutanlarından, şövalyelerden, kontlardan, dukalardan müteşekkil 600.000 kişilik, gerçek bir orduydu.

Godefroy de Bouillon'un başkomutanlığı altındaki Haçlılar, Bizans önlerine geldikleri zaman, sayıları 600.000'i bulmuştu. Yolda bu orduya bir sürü çapulcu katılmıştı. Gûya Bizans'ı Türkler'den kurtarmaya gelen bu sürü, İmparator Alexis Komnenos'u ürküttü. Genç ve muktedir imparator, bu Avrupalı barbarları başından def etmek için, aralarında aynı topraklarda yanyana yaşamaktan doğan bir yakınlaşma olan Türkler'le anlaşmaya taraftardı.

Balkanlar'da ve Güney İtalya'da Bizans egemenliğini tekrar sağlıyarak Anadolu'nun kaybını telâfiye çalışan İmparator, Haçlı komutanları ile acele bir anlaşma yapıp onları Anadolu'ya yani Türkiye'ye geçirdi. Yapılan anlaşmaya göre Haçlılar, Anadolu'da Türkler'den koparabildikleri ülkeleri Bizans'a verecekler, ancak Anadolu dışında fetihler yaparlarsa, kendileri için alıkoyacaklardı.

Haçlılar, 1097 mayısında İznik'i kuşatmaya başladılar. Bunun üzerine Kılıç Arslan ile Haçlılar arasında geçen ve 10'a 1 nispetinde kuvvetler arasında cereyan eden meydan savaşında her iki taraf da büyük zayiat verdi. Düşmanın kahredici sayı üstünlüğü karşısında meydan savaşı vererek kesin başarı kazanmanın imkânsızlığını anlıyan Kılıç Arslan, gerilla savaşı yapmak üzere çekildi.

Haçlılar, Eskişehir yönünde Anadolu'ya daldılar. 30 haziran 1097'de Haçlılar'ı Eskişehir'de karşılıyan Kılıç Arslan, çok kanlı vuruşmalardan sonra düşmanı meydan savaşında yok edemiyeceğini kesin şekilde anladı. Yanında, başta babasının dayısı Dânişment Gazi olmak üzere en seçkin Türk komutanları bulunduğu halde, düşmanı, yürüyüş halindeyken, yaz sıcağı altında vurmaya ve düşman birliklerini ayrı ayrı pusuya düşürerek yok etmeye başladı.

Bu sırada Türkler, aynı zamanda kudretli Bizans ordusuna karşı Anadolu'yu savunmak durumundaydılar. İmparator Alexis, fırsattan faydalanarak Batı Anadolu'yu, bu arada İzmir'i, Türkler'den geri aldı. Bu suretle Türkiye'nin sınırlarında önemli bir daralma oldu.

Türkler, Anadolu'nun merkez yaylasına sıkışarak en güç şartlar içinde vatan savunmasına koyuldular. Toros'taki Ermeni beyleri de durumu fırsat bilip Kilikya'da bir Ermeni devleti kurdular. İznik düştükten sonra başkent, Konya'ya alınmıştı. Doğudan gelen Türkler, Haçlılar'a karşı verilen zayiatı telâfiye çalışıyorlardı.

Haçlılar, Antakya'yı kuşatmak üzere Türkiye topraklarından çıktıkları zaman yarım milyon zayiat vermişlerdi; sayıları 100.000'e düşmüştü. Türkiye kurtulmuştu.

Ona Karşı Bir

İnsan gücünün üstünde çalışan genç Selçuklu hükümdarı, en zor şartlar içinde bile azmini kaybetmedi. Eskişehir'de yarım milyon Haçlı'yı bir arada görünce dehşet içinde kalan Türk komutanlarına Kılıç Arslan'ın söylediği şu sözler ünlüdür: «Gördüğünüz gibi göz alabildiğine dağlar, tepeler, ovalar, vâdiler düşman sürüleriyle dolmuş. Fakat ordumuzu, bu sürünün pençesinden kurtaracağız. Sözlerimi iyi dinler ve bana inanırsanız, yurdumuzu da kurtarırız».

Haçlı yazarlarından Guillaume de Tyr, Kılıç Arslan hakkında şöyle der: «Çok cesur, bilge, devlet işlerinde mahir ve tecrübeli büyük bir hükümdardır». Gerçekten Kılıç Arslan'ın karşılaştığı buhranla, tarihte pek az hükümdar karşı karşıya gelmiştir. Türk ordusunun on mislini bulan Haçlılar karşısında bir an bile azmi kırılmamış, en zor anlarda durumu kurtarmanın yolunu bulmuştur. Bu arada Bizans gibi büyük bir askerî devletle de savaşmakta olduğu düşünülürse, üzerine aldığı yükün büyüklüğü anlaşılır. Üstelik Türkiye içindeki Türkmen beylerinin bir kısmı da iç bağımsızlıklarına kavuşmak için Kılıç Arslan'a kafa tutmakta idiler. Fakat vatan savunmasında, bunların hepsi Kılıç Arslan'ın etrafında toplanmakta tereddüt etmemişlerdir. Çünkü mesele, Türkiye için ölüm kalım dâvasıydı. Anadolu'nun çeyrek yüzyıl öncesi gibi yeniden bir Bizans eyaleti haline gelmesi, işten bile değildi. Türkiye devleti ortadan kalkabilir, Türkler, Fırat'ın ve Toroslar'ın öte tarafına atılırdı. Bu şartlarda Kılıç Arslan'ın azmini artıran tek unsur, doğudan Büyük Selçuklular'dan devamlı surette yeni göçebe Türkler'in Anadolu'ya gelmesiydi.

Kılıç Arslan, 15 yıl saltanat sürdü. 1107 temmuzunda öldü. Yerine oğlu Sultan Mesut geçti (Bk. Mesut I.).

Bibliyografya. — Bu konudaki eserlerin başlıcaları:

Kılıç Arslan (M. Çağatay Uluçay, 1956); Kılıçaslan (M. Sami Karayel, 1938); Kılıç Arslan (İhsan Ahmet, 1937).

KILIÇ ARSLAN II. (1115? - 1192) Anadolu Selçukluları'nın 5. hükümdarı, I. Kılıç Arslan'ın torunu, I. Mesut'un oğludur. Lâkabı İzzettin'dir. Babası tarafından, Konya'da hükümdar ilân edildiği zaman 40 yaşlarında olgun bir komutan ve devlet adamıydı. Az sonra Sultan Mesut öldü. 1155'te II. Kılıç Arslan, imparator oldu. 2 yıl sonra, 1157'de, tabi olduğu Büyük Selçuklu İmparatoru Sultan Sencer ölünce, II. Kılıç Arslan, Selçuklular'ın en büyüğü sıfatiyle, Büyük Türk Hakanı oldu.

II. Kılıç Arslan'ın bütün gayesi, Bizans'ın Anadolu üzerindeki arzularına son vermek ve Anadolu'daki Türkmen beyliklerini ortadan kaldırıp Türkiye'nin birliğini sağlamaktı. 1157'de Antep'i aldı; devletin sınırlarını güneye doğru genişletti. 1159'da İmparator Manuel Komnenos, Eskişehir civarında 40.000 zayiat vererek Türkler'e yenildi. Öç almak üzere daha büyük bir ordu toplamaya başladı. O sıralarda sulha şiddetle ihtiyacı olan II. Kılıç Arslan, en büyük düşmanı olan Bizans imparatorunu İstanbul'da ziyarete giderek savaş haline son verdi. İstanbul'da kaldığı 3 ay içinde Bizanslılar, bu büyük Türk hükümdarının gözlerini kamaştırmak için hiçbir şey esirgemediler. Sultan ile maiyetine altın tabaklar içinde yemek gönderiliyor, bu tabaklar bir daha geri alınmıyordu.

1174'te, Suriye ve Musul'un Türk hükümdarı Atabey Nurettin Mahmut Zengî'nin ölümü ile büyük bir rakîpten kurtulan II. Kılıç Arslan, ertesi yıl Orta Anadolu'da Sivas, Tokat bölgelerine hâkim olan kudretli Danişmentli Türk kırallığına son verdi. Böylece Türkiye'nin birliği sağlanmış oldu.

Bu sıralarda Türkler'in Bergama ve Edremit'e kadar ilerlemeleri, Bizans'ı dehşet içinde bırakmıştı. İmparator Manuel, II. Kılıç Arslan'ı kesin şekilde ezmek lâzım geldiğine karar verdi.

Miryokefalon Meydan Savaşı

Frank, Macar, Peçenek, Sırp yardımcı birlikleriyle devleşen Bizans ordusu, başlarında kudretli imparatorları Manuel bulunduğu halde, Türkler'in üzerine yürüdü. Kesin meydan savaşında önce Sultan, bu orduyu akıncıları ile iyice yıprattı. Nihayet Denizli yakınlarında Miryokefalon'da dağ geçitleri arasında birdenbire düşmanın karşısına çıktı; Bizans ordusunun hemen hemen tamamını kılıçtan geçirdi. 5.000 araba dolusu gani-

met, silâh, mücevher ve altın, 60.000 kişilik Türk ordusunun eline geçti. Dağ yamaçları, Bizanslılar'ın cesetleriyle doldu. İmparator, çok ağır bir tazminat karşılığında serbestçe çekilip gitti. Malazgirt'ten sonra Türkler'in Bizans'a en büyük darbesini teşkil eden bu meydan savaşı, Bizans'ın Anadolu'yu geri almak için sarfettiği bütün gayretleri boşa çıkardı; Türkiye'nin ebedî bir devlet olacağı, kesin şekilde anlaşıldı.

Haçlılar'la Savaş

İmparator Manuel, Güney İtalya'da Batı (Almanya) İmparatoru ile çekişiyordu. Sultan, Batı İmparatoru'nun tarafını tuttu. Bu sıralarda Salâhattin Eyyubî'den Kudüs'ü geri almak üzere tertiplenen III. Haçlı Seferi, Anadolu topraklarından geçmeye hazırlanıyordu. İmparator Friedrich Barbarossa, 400.000 kişilik ordusu ile Denizli civarında Türkiye sınırını geçti. Miryokefalon'u unutmıyan Haçlılar, çok ihtiyatlı hareket ediyorlardı. Akşehir civarında düşmanı karşılayan Sultan Kılıç Arslan'ın oğlu Melik-Şah, Haçlılar'a ağır zayiat verdirdi. III. Haçlı sürüleri, Türkiye'nin birçok bölgelerini çiğnedi; fakat daha fazla zarar vermeden Suriye'ye geçti. Bundan sonra Kılıç Arslan, Bizans'a ve Haçlılar'a karşı dengeyi sağlamış olmanın huzuriyle iç işlerle uğraşmaya başladı.

Büyük Türk Hakanı sıfatiyle «Sultânu'l-Â'zam» (En Büyük İmparator) sanını kullanmaya başlıyan II. Kılıç Arslan, 80'ine yakın bir yaşta öldü. 37 yıllık saltanatını, Türkiye'yi büyük, güçlü ve ölümsüz kılmak için bir seri mücadele ile geçirdi. Yerine önce oğlu I. Sultan Keyhusrev (1192 - 1196), sonra öteki oğlu II. Sultan Süleyman - Şah (1196 - 1203) geçti. II. Süleyman-Şah'ın oğlu III. Sultan İzzettin Kılıç Arslan (1203 - 1204) 1 yıl tahtta kaldı; tekrar I. Keyhusrev hükümdar oldu (1204 - 1210). Bir de IV. Sultan Rüknettin Kılıç Arslan vardır ki II. Keyhusrev'in oğludur; 2 kere de (1249 + 1261 - 1266) 5 yıl Türkiye imparatoru olmuştur.

KILIÇ BALIĞI

Kılıç balığı lezzetli eti bakımından makbul sayılan balıklardandır.

Burnunda kılıç namlusu biçiminde bir uzantısı bulunan bir balıktır. Kılıçların eti kılçıksız, beyaz ve lezzetlidir. Kılıç balığı Türkiye sularında ve özellikle İstanbul Boğazı'nda çok avlanır. Bunların en büyükleri 150 kilo ağırlıkta ve aşağı yukarı 2,5 m. uzunlukta olur. Kılıç balıklarının kılıcının boyu, vücudünün üçte ikisi kadardır. İstanbul'da ağustos ayının ortasından kasım ayına kadar tutulan kılıçların etleri çok lezzetli ve makbuldür. Türkiye sularındaki kılıç balıkları, bunların avlanması için özel olarak yapılmış ağlarla, yahut da dalyanlar vasıtasiyle tutulur.

Kılıç balığının kılıcı, hayvanın üst çenesinden ileri doğru uzamış, keskin kenarlı, sivri uclu ve sağlam bir çıkıntıdır. Okyanuslarda yaşıyan kılıç balıkları, bu kılıçlarından dolayı küçük tekneler için büyük bir tehlike meydana getirirler. Kılıç balığının alt çenesi de sivridir, fakat bu çenede kılıç adı verilen uzun kemik yoktur. Okyanuslarda şimdiye kadar bu balıkların 3, 4 metre uzunlukta olanlarına bile raslanmıştır. Kılıç balığı hemen hemen bütün sıcak denizlerde yaşar. Kılıç balıklarının irileri bazan zıpkınla yakalanır.

Kılıç balığı, sürü halinde gezen balıkları yiyerek beslenir. Bunların arasında en çok yediği, küçük mürekkep balıkları, ringa cinsinden balıklar ve uskumrudur.

KILIÇ-KALKAN OYUNU

Daha çok Bursa çevresinde yaşıyan bir halk oyunudur. Eski çeri kıyafetleriyle, yahut zeybek elbisesiyle oynanan kılıç - kalkan oyununda dans, tiyatro, hikâye özellikleri vardır ve bunlar son derece âhenkli bir şekilde birbirleriyle bağdaştırılmıştır. Kılıç-kalkan oyunu, Türkler'in savaşçı ruhunu canlandıran bir halk dansıdır.

Kılıç-kalkan oyuncuları iki takım olurlar. Her iki takımın da solist diyebileceğimiz birer başları vardır. Önce çift sayıdaki oyuncular, ellerinde eğri kılıçları ve kalkanları olduğu halde oyun meydanında çepeçevre bir dolaşırlar. Gitgide bu dolaşmalar, Yeniçerilerin yürüyüşünde olduğu gibi eşit aralıklı yürüyüş ve duruşlar halini alır. Oyunun ilk kısmında ayak hareketleri önemlidir. Ondan sonra iki takım, karşılıklı duracak şekilde birbirlerinden beş on adım uzaklaşırlar. Kâh hep birden yaklaşıp kılıçlarını birbirlerinin kalkanlarına vurarak, kâh geri geri çekilerek topluca, bir süre daha, döğüş sahnesi temsil ettikten sonra, oyunun üçüncü bölümü gelir. Burada, teke tek döğüş ele alınmıştır. Artık müzik de yoktur. Çeşitli hilelerle taraflardan biri, hasmının kılıcını elinden düşürtür. Sonra öteki, kılıcını yeniden ele geçirerek, karşısındakini bastırır. Hep birden bağırışlarla, kılıçlar havada sallanarak oyuna son verilir.

KIMIZ

Eski Türkler'in içkisidir. Köpürecek derecede ekşitilmiş kısrak veya deve sütünden ibaret olan kımız boza kıvamında ve çok tesirli bir içkidir. Buna bazı bölgelerde «kumuz» da derler. Anadolu Türkleri arasında ise, «Türkistan bozası» diye anılır. Dedekorkut hikâyelerinde, şölenler anlatılırken sık sık «depe gibi et yığdırdım, göl gibi kımız sağdırdım» sözü geçer. Bu da, o içkinin Türkler'ce ne kadar makbul olduğunu gösterir. Nitekim büyük sosyolog ve şair Ziya Gökalp, «Kendine Doğru» adlı şiirine:

Atanın içkisi köpüklü kımız
Arpa suyu içme dedi bir Kırgız

diye başlamıştır.

Kımız yapmak için kısrak sütü doğrudan doğruya sağılır ve sıcak tutulan kablar içinde bekletilir. İyice köpürdükten sonra, hava sızdırmıyacak şekilde tulumlara doldurulup ağzı iyice kapatılarak saklanır. Taze kımız ancak kısrak veya devenin doğumundan sonra elde edileceğinden uzun uzun korunabilmesi için bu çareye başvurulur.

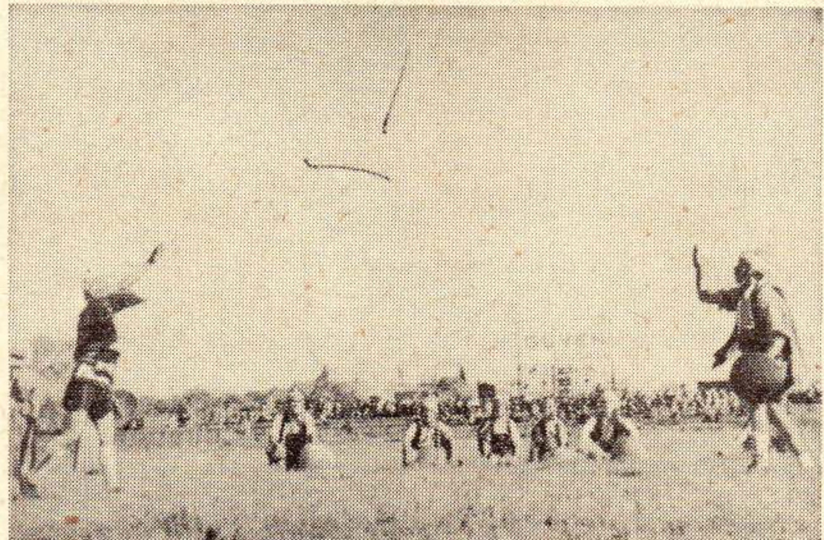
KINA

Kına

Bir ağacın ve bu ağacın yapraklarından elde edilen bir boyanın adıdır. İkiçeneklilerden olan kına ağacının yurdu Arabistan'dır. Kına, bu ağacın yapraklarının kurutulduktan sonra iyice dövülmesiyle elde edilir. Anadolu'da olduğu gibi başka Doğu ülkelerinde de kına, hamur haline getirilerek kadınların tırnaklarını, saçlarını ve erkeklerin sakallarını boyamakta kullanılır. Kına, turuncuya çalan kırmızımsı bir renk verir.

Dilimizde tırnakları kına ile boyamaya «kına yakmak» denir. Kına yakmak, bu tozu hamur haline getirdikten sonra bir bezle parmak uclarına sıkıca sarıp bağlamak demektir. Eski Türk geleneklerine göre

Bursa ve civarının mahallî bir oyunu olan kılıç-kalkan oyunu ya eski çeri, ya da zeybek kıyafetiyle oynanır

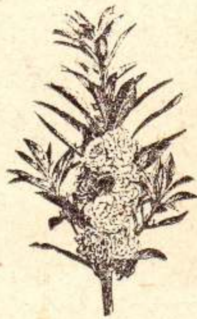
gelin olacak genç kızların tırnaklarına, evlenecekleri geceden bir gece önce kına yakılır ve bu geceye «kına gecesi» adı verilirdi. Kına gcesinde düğün halkından olan kadınlar toplanarak kendi aralarında eğlenirlerdi. Bu gelenek Anadolu'nun bazı yerlerinde hâlâ yaşamaktadır.

Kına, rastıkla karıştırılarak saçlara sürüldüğü zaman kestane rengi verir.

KINACIK

Buğday pası mantarının, tahıllarda meydana getirdiği lekeli bir hastalıktır. Bu hastalığa, «bitki pası» da denir. Kınacık, tahıllar arasında en çok buğdaya musallat olan bir hastalıktır. Kınacığı yapan mantarlarda klorofil bulunmadığı için kendi besinlerini meydana getiremez ve başka bitkilerin üzerinde asalak olarak yaşarlar. Kınacığa yakalanan buğdayların saplarında, yapraklarında ve tepelerinde pas renginde küçük noktacıklar belirir. Bu noktacıkar zamanla kara birer leke halini alır. Rüzgâr esince, kınacık hastalığının etrafa yayılmasına sebep olur. Kınacığın kontrolü ve önlenmesi çok zordur, bir kere baş gösterince binlerce ton buğdayın mahvolmasına yol açar.

KINAÇİÇEĞİ

Kınaçiçeği

Çeşitli renklerde çiçek açan bir süs bitkisidir. Kınaçiçeğigiller familyasından olan bitkinin bazı çeşitleri eczacılıkta ve koku yapımında da kullanılır.

Kınaçiçeği yıllık bahçe bitkilerindendir. Asıl yurdu Hindistan olan bu bitki, zamanla dünyanın hemen hemen her yerinde yetiştirilmeye başlanmıştır. Çiçekleri, bitkinin sapı etrafında salkım gibi sıralanmıştır ve dipleri o kadar kısadır ki, bunların kesilip vazoya konması imkânsız gibidir. Çiçekler en çok beyaz, pembe, sarı ve koyu kırmızı renklerde olur. Bu çiçeğin meyvaları, olgunlaşınca dokunur dokunmaz açılır ve içindeki tohumları etrafa saçar.

Kınaçiçeğinin yetiştirilmesi ve bakımı çok kolaydır. Yalnız bu bitkiler soğuktan hoşlanmaz ve hafif bir donda bile kuruyup giderler.

Kınaçiçeğigiller. — İkiçenekli bitkiler sınıfından bir bitki famılyasıdır. Kınaçiçeğigillerin başlıca örneği, bahçelerde yetişen kınaçiçeğidir.

KINAKINA

Kınakına

İkiçeneklilerin kökboyasıgiller familyasından bir ağaçtır. Anavatanı Güney Amerika olan, fakat Seylân ve Cava'da da yetiştirilen kınakınanın kabuğundan kinin çıkarılır. Kınakına, yapraklarını dökmiyen ağaçlardandır. Bu bitkiye ilk olarak Peru'da raslanmış, sonradan Amerika'nın başka tropikal bölgelerinde ve Hindistan'da da yetiştirilmesine başlanmıştır. Kınakına ağacının çiçekleri, leylâk ağacınınkine çok benzer. Kırmızı, pembe yahut da beyaz renkte olan çiçeklerinin keskin bir kokusu vardır.

Kınakına ağacının 38 ayrı türü vardır. Kınakına, sıcak ve nemli iklimlerden hoşlanan bir bitkidir. Kınakınanın kabuğu, kullanılacağı zaman ağacın gövdesinden uzun şeritler halinde çıkarılır ve böylece bitki zedelenmemiş olur.

Kınakına ağacının adı, dilimize Peru dilinden geçmiştir. Eski bir inanca göre, 1638' de, Peru'lu Kontes Chinchon sıtmaya yakalanmış, kontesin hastalığı o ciavrda yetişen bu ağacın kabuğundan yapılan bir ilâçla geçmiştir. İşte bu tarihten sonra, tıp bakımından kabuğunun değeri anlaşılan bu ağaçtan çeşitli ilâçlar yapılmıştır (Bk. Kinin). Kınakınadan iştah açıcı, kuvvet verici ilâçlar da yapılır.

KINIK

Ege bölgesinin Ege bölümünde İzmir iline bağlı bir ilçedir. Topraklarını doğuda Manisa'nın Soma, güneyde, batıda ve kuzeyde İzmir'in Bergama ilçeleri çevirir. Tekbucaktan meydana gelen ilçenin 31 köyü vardır.

Yüzölçümü: 441 km²

Nüfusu: 19.738 (1960 sayımı)

Kınık ilçesi, Yunt Dağı'nın doğuya doğru devamını teşkil eden dağların kuzey kesimleriyle Kınık Ovası'nı içine alır. Iklim Akdeniz iklimi karakterlerini gösterir. Yazlar sıcak ve kurak geçer. Yağışlar kışın görülür. Ilçenin en önemli akarsuyu Kınık Ovası'nın ortasından geçen Bakırçay'dır. İlçenin ekonomik zenginliği tarıma dayanır. Ovanın en başta gelen ürünleri tütün ve pamuktur. Yamaçlara doğru çekirdeksiz üzüm yetiştiren bağ sahaları da geniş yer tutar.

Kasaba. — Ilçe merkezi Kınık kasabası, Bakırçay'ın doğu - batı doğrultulu geniş vâdisinin güney kenarında kurulmuştur. Soma - Bergama şosesi üzerindeki kasaba deniz yüzeyinden 90 m. yüksekliktedir. En yakın demiryolu istasyonu Soma (25 km.), en yakın iskelesi Ege Denizi kıyılarındaki Dikili' dir (49 km.). Kınık'ın il merkezi olan İzmir'e uzaklığı 128 km.'dir. Kasabanın büyük kısmı Soma Bergama şosesinin güneyinde kalır ve Yukarı Mahalle adı verilen kesimler yamaçlara doğru tırmanır. Kasabanın orta yerinde bulunan meydanlıkta 10.000 m² genişliğinde bir park vardır. Şosenin kuzeyi eskiden mezarlık iken sonraları yerleşme sahası içine girmiş ve kasaba bu doğrultuda büyümüştür. 1951'de kurulan Yeni Mahalle bu kesimdedir. Bu büyümelerle kasabanın nüfusu 1960 sayımında 6.796'yı bulmuştur.

Kınık'ta birçok yağhaneler, çırçır fabrikası, araba yapımevleri, iki tane un fabrikası, ve belediyeye ait buz fabrikası ile İzmir'in Çamaltı tuzlarını övüten tuz değirmeni vardır. Kınık'ın başlıca camileri Azade Camisi, Dervişağa Camisi'dir.

Kasaba'nın Eski Su ve Yeni Su adlarında iki suyu vardır. Birçoğu harap durumda olan çok sayıda çeşmeler arasında en önemlileri, Karaosmanzade Hacı Ömer Ağa Çeşmesi, Selver Kadın Çeşmesi ve Okul Arkası Çeşmesi' dir.

KINKANADLILAR

Dört kanadlı böceklerin, mayısböceği, ateşböceği gibi böcekleri içine alan bir takımıdır.

Kınkanadlı böceklerde üst iki kanad, asıl uçmaya yarıyan öteki iki kanadı kın gibi örter. Kınkanadlılar, böceklerin en iyi sınıflandırılmış ve en kolay ayırdedilebilir takımıdır. Bu takımdan olan böcekler, yalnız irilik bakımından birbirlerinden çok farklıdır. Kınkanadlıların en küçük türü, 0,25 mm. büyüklüğünde bir beneğe benzer.

Kınkanadlılara bir ör ek: Mayısböceğinin yukarıdan ve yandan görünüşü. Yanda ise larvası ve krizaliti görülüyor.

Kınkanadlıların 250.000 türü incelenebilmiş ve açıklanmıştır. Böylece bu takım, bütün hayvanlar âleminin, şimdiye kadar tanınmış en geniş takımıdır.

KIPÇAKLAR

Türk kavimlerinden biridir. Daha çok X-XIII. yüzyıllarda Doğu Avrupa tarihinde önemli rol oynamışlardır. Şaman dininden olan bu göçebe Türk kavmi, şimdiki Rusya ve Ukrayna'nın en büyük bölümünü yani Karadeniz kuzeyindeki ülkeleri ele geçirdikten sonra, Orta Avrupa'ya doğru sarkmıştır.

Kıpçaklar, Macaristan'a da girmişler ve Macar kavminin oluş devresinde büyük izler bırakmışlardır. Moğollar XIII. yüzyıl ortalarında Kıpçak ülkelerine hâkim olunca, Kıpçaklar onların hizmetine ve hâkimiyetine girmişler, fakat yüzyıl geçmeden Altın Ordu Moğolları'nı tamamen Türkleştirmişler, yani kendi dillerini onlara kabul ettirmişlerdir. Bu suretle Kıpçak diyeleğiyle Altın Ordu'da, Harzem'de ve Mısır'da yani 3 sahada zengin bir edebiyat meydana gelmiştir (Bk. Türk Edebiyatı). Mısır Türk - Memlûk İmparatorluğu'nda ordu, saray ve hanedanlar, kâmilen Kıpçak Türkleri'nden ibaretti. «Kumanlar» da denen Kıpçaklar'a Ruslar «Polovtsı» adını vermişlerdir. 1303'te adı bilinmiyen bir rahip tarafından kaleme alınan «Codex Cumanicus» adlı Kıpçak Türk diyeleğinden Farsça ve Lâtince'ye olan sözlük ve antoloji sayesinde, Türkçe'nin bu önemli kolunu şimdi ayrıntıları ile bilmekteyiz. Bu diyelek edebiyatı üzerinde Avrupa ve Rus dillerinde pek çok yayın yapılmıştır (Bk. Türkler).

KIRAĞI (Bk. ÇİĞ)

KIRGIZİSTAN

Sovyetler Birliği'ni meydana getiren 15 devletten biri olan Türk cumhuriyeti (bu 15 devletten 5'i Türk, 1'i İranlı, yani 6'sı Müslümandır) nüfus bakımından 15 Sovyet devletinin 11.'si, 5 Türk devletinin de 4.'südür. Orta Asya'nın batısında yer alan Kırgızistan'ın batısında Özbekistan Türk Cumhuriyeti, kuzeyinde Kazakistan Türk Cumhuriyeti, doğusunda Çin'e ait Doğu Türkistan, güneyinde Tajikistan Cumhuriyeti vardır.

Yüzölçümü: 201.600 km²
Nüfusu: 2.063.000
Başkenti: Pişpek (Frunze)

Kırgızistan, tamamen dağlık bir ülkedir. Doğuda Tanrı Dağları, 7.300 metreye kadar yükselir. Güneydoğuda Kokçal Dağları, güneyde Alay Dağları (7.000 metre), kuzeydoğuda Karadağlar vardır. Sir-Derya'nın devamı olan Narin ırmağı, ülkeyi ortasından ikiye böler. Çu Irmağı ile Doğu Türkistan'ın Tarım Irmağı, Kırgızistan'dan kaynar. Kuzeyde Isık Gölü vardır. Yıllık yağış 80 sm., kış ısı ortalaması —1°, yazınki 31° kadardır.

Ülkede bozkır iklimi hüküm sürer. Dağ zirvelerinde tondura iklimi, yaylalarda kutup altı iklimi görülür. Tipik bitki örtüsü bozkırlardır. Dağlarda Alp bitkilerine raslanır. Narin'in doğu kıyılarında bazı Akdeniz bitkileri yetişir. Hayvancılıkla geçinilir. Kuzeyde bazı yerlere pamuk ekilir. Demir vardır. Ruslar son zamanlarda maden ve dokuma sanayii kurmuşlardır. 1951'de açılan Pişpek Üniversitesi'nde 3.000 öğrenci okur. Pişpek'i Kazakistan'a bağlıyan hattan başka demiryolu yoktur.

Kırgızistan'da km²'ye 10 kişi düşer. Bu miktar Kazakistan ve Türkmenistan'a nispetle yüksek, fakat Tajikistan ve Özbekistan'dan düşüktür. Halkın yüzde 90'ı Müslüman Türk'tür. Kırgızlar, Türkçe'nin Kırgız diyeleğiyle konuşurlar. Kırgızistan dışındaki ülkelerde de Kırgız Türkleri vardır (Kırgızlar'ın tarih ve edebiyatı için bk. Türkler).

Pişpek (Beşbey) şehrine Ruslar, Ukraynalı general Frunze'nin adını takmışlardır. 217.000 nüfuslu şehir, Çu ırmağının güney kıyısında, ülkenin kuzeyinde, Kazakistan sınırı yakınındadır. Güneybatıda Alay Dağları'nın kuzeyindeki Oş (65.000), Kırgızistan'a düşen Fergana parçasının merkezidir (bk. Fergana). Kırgız Fergana'sı 44.600 km² ve 520.000 nüfusludur; yani nüfusun dörtte biri burada yaşar. Diğer şehirler şunlardır: Karakol (Rusça: Prijevalsk) (46.000), Celâlâbâd (44.000), Talas (20.000), Narin (15.000). Ülke 6 vilâyete ayrılmıştır: Fergana (Oş), Talas, Tienşan (Narin), Pişpek, Celâlâbad ve Isık-Göl (Karakol).

Kırgızistan, XIX. yüzyıl sonlarında ve kesin olarak XX. yüzyılın başlarında zor şartlarla Ruslar tarafından ele geçirilmiştir. Korkusuz dağ ve bozkır adamı olan Kırgızlar, Ruslar'a tereddütlü zamanlar yaşatmışlardır (Bk. Türkistan; Rusya).

KIRIK VE ÇIKIKLAR

Vurma, düşme, çarpma gibi haller sonunda kemiklerin kırılmasiyle ortaya çıkan ârızalara «kırık» denir. Kemiği kırılmış organda şiddetli ağrılar olur, hareket çok zorlaşır; bazan organ büsbütün kıpırdıyamaz hale gelir. Üstelik, çatlıyan damarlardan dokular arasına kan sızar, kan oturması, kan toplanması şeklinde şişlikler belirir.

Kırılan kemiklerin sivri ucları bazan kasları, sinirleri, deriyi delerek dışarı fırlar. Bazı hallerde, kırılan kemiklerin bir parçası öbürünün üstüne biner. Büyük kemiklerin kırıkları muayeneyle anlaşılabilirse de küçük kemiklerin kırığı kolay kolay anlaşılmaz. Bunun için kırılan veya kırık şüphesi uyandıran organların röntgen filmi çekilir. Kırığın durumu iyice anlaşıldıktan sonra tedaviye başlanır.

İhtiyarların kemiklerinde kireç miktarı azalmış olduğu için kemikleri daha kolay kırılır. Çocukların, gençlerin kemiği daha esnek ve dayanıklı olduğundan kolay kolay kırılmaz.

Kırık Tedavisi. — Bir kırık olduğu zaman yapılacak tedavinin esası kemik uclarını karşı karşıya getirmek, kemiği kıpırdıyamıyacak hale koymaktır. Böylece sarılan kırıklar zamanla birbirine kaynar. Kırıklar bir hekim tarafından alçıya alınmazsa yanlış, eğri, birbiri üzerine binmiş bir durumda kalabilir. Organların kısalması, biçimlerinin bozulması, görevini iyi yapamıyacak hale gelmesi gibi sakatlıklar ortaya çıkar. Bir uzman hekim tarafından radyoskopi yardımiyle, yani görerek, uc uca getirilen kemik parçaları bir süre sonra birbirine kaynayıp kireçlenerek birleşir. Birleşmenin tam olup olmadığı da gene röntgenle kontrol edilir.

Parçalanmış, yahut yanlış kaynamış kemikleri tedavi etmek için ameliyat yapılır. Bazı hallerde kemik parçaları madenî tellerle birbirine eklenir. Büyük kemiklerin kırıklarında, iliklerin içine madenî teller sokularak kırık parçalar tesbit edilir, böylece kırık yerlerinin birbirine iyice tutturulması sağlanır.

Kemik kırıkları iyileştikten sonra organlarda kalan tutuklukları masajlarla, fizik tedavi usulleriyle ortadan kaldırmalıdır.

Bir kazadan sonra kemiği kırılmış bir hastayı bir sağlık müessesesine götürürken, kırık organı ya düz bir tahtayla, ya da mukavvayla sarıp kırık yerinin oynamamasına dikkat etmelidir.

Çıkıklar

Vücudumuzdaki eklemler oynak kemikleri uc uca getirerek birleştirir. Bu birleşmenin kuvvetli olması için birleşen kemiklerin ucları birtakım sağlam bağlarla, etlerle birbirine tutturulmuştur. Bazan oynak yerindeki kemiklerden birinin ucu ötekinin boşluğundan çıkarak eklemin bozulmasına sebep olur. Buna «çıkık» denir.

Birçok kazalar, düşmeler, çarpmalar çıkıklara yol açar. Çıkıklar şiddetli ağrı yapar, ayrıca çıkık eklemin biçimsiz bir şekil aldığı görülür. Çıkıkların durumu röntgen muayenesiyle daha iyi anlaşılır.

Çıkık Tedavisi. — Çıkık hangi eklemde olmuşsa, durumuna göre yapılacak özel manevralarla yerine oturtulur. Bu da ancak uzman bir hekimin yapacağı iştir.

KIRIKHAN

Akdeniz Bölgesi'nin Adana bölümünde Hatay iline bağlı bir ilçedir. Topraklarını doğuda Suriye, güneyde Hatay'ın Reyhanlı, batıda Iskenderun, kuzeyde Hassa ilçeleri çevirir. Merkez bucağından başka Yalankoz adlı bir bucağı ve 51 köyü vardır.

Yüzölçümü: 631 km²
Nüfusu: 37.378 (1960 sayımı)

İlçe toprakları Amanos sıradağlarının çevrelediği, Hopnik Ovası'yla, Amik Ovası'nın bir kısmını içine alır. Yazlar kurak ve sıcak, kışlar yağışlı ve ılık geçer. Ilçenin dağlık kesimleri orta derecede ormanlıktır. Halkın büyük bir kısmı tarım ve hayvancılıkla geçinir. Hopnik ve Amik ovaları tarım bakımından çok elverişlidir. Amik Ovası'nda çeltik ekimi de gelişmiştir. Ilçede armut, elma, kayısı, şeftali, ceviz, erik ve az miktarda portakal ve limon elde edilir.

Kasaba. — İlçe merkezi Kırıkhan kasabası Amanos dağlarının doğu eteklerinin Amik Ovası'yla birleştiği alanda kurulmuştur. 10 km. uzaklıktaki bir yol ile Antakya - İskenderun karayoluna bağlanır. Kasabanın Antakya şehrine uzaklığı 40 km.'dir. Hatay iline bağlı ilçe merkezleri arasında İskenderun'dan sonra en büyük olanı Kırıkhan'dır. Nüfusu 1960 sayımında 15.000'i aşmıştır (15.014).

Kasaba yazın çok sıcak olduğundan halkın bir kısmı Soğukoluk denilen yazlıklara çıkar.

KIRIKKALE

İç Anadolu Bölgesi'nin Orta Kızılırmak bölümünde Ankara iline bağlı bir ilçedir. Topraklarını doğuda aynı ilin Delice, güneyde Keskin, güneybatıda Bâlâ, batıda Elmadağ, kuzeyde Kalecik ilçeleri çevirir. Merkez bucağından başka Balışeyh adlı bir bucağı ve 55 köyü vardır.

Yüzölçümü: 1.986 km²
Nüfusu: 76.478 (1960 sayımı)

İlçe toprakları ortalama yüksekliği 700 m. civarında olan bir yayladır. Yayla yüzeyine göre yükseklikleri 500 - 600 m. birtakım tepeler bu yayla üzerinde sıralanır. Denek Dağı (1.585 m.) ile ilçe merkezinin güneybatısındaki Küre Dağı (1.400 m.) Kırıkkale'nin en yüksek yerleridir. İlçe denizden uzak olduğu için yazlar kurak denecek ka-

dar az yağışlı, sonbahar ve kışlar ise oldukça yağışlı geçer. Kış yağışları hemen hemen kar şeklindedir. İlçenin en önemli akarsuyu, ilçe merkezinin batısından geçen Kızılırmak'tır. İlçe orman bakımından fakirdir. Arazi tarıma elverişlidir. En çok buğday ekilir. Bağcılık gelişmiştir. Kalitesi iyi olan üzümlerden mühim miktarda şarap yapıldığı gibi, sirke, pekmez ve cevizli sucuk da yapılır.

Şehir. — İlçe merkezi Kırıkkale şehri Ankara'ya 79 km. uzaklıkta ve denizden 705 m. yükseklikte kurulmuştur. Düz bir alanda yayılır. Ankara - Yozgat karayolu şehrin içinden geçtiği gibi Ankara - Kayseri demiryolu üzerinde de istasyonu vardır. Kırıkkale 3 km. uzağında bulunan Kırıkköy ile yanıbaşındaki kaleden dolayı Kırıkkale adını almıştır. Çeyrek yüzyıl kadar önce bir köyden ibaret iken etrafında kurulan askerî fabrikalar dolayısiyle hızla büyümüş, nüfusu artmıştır. Bugün Türkiye'nin önemli askerî endüstri merkezidir. Nüfusu 1960 sayımında 40.000 i aşmıştır (42.838). Kırıkkale bu bakımdan İskenderun ve Tarsus'tan sonra Türkiye'deki ilçe merkezleri arasında üçüncü gelmektedir. Şehirde askerî fabrikalardan başka Makina ve Kimya Endüstrisi Kurumu'na ait birçok tesisler, ayrıca şarap yapımevleri, kereste biçme fabrikaları vardır.

Atatürk Parkı, şehrin içinden geçen Çoraközü Deresi etrafındaki söğütlükler ve Kızılırmak kenarındaki ağaçlıklar halkın başlıca eğlence ve gezinti yerleridir.

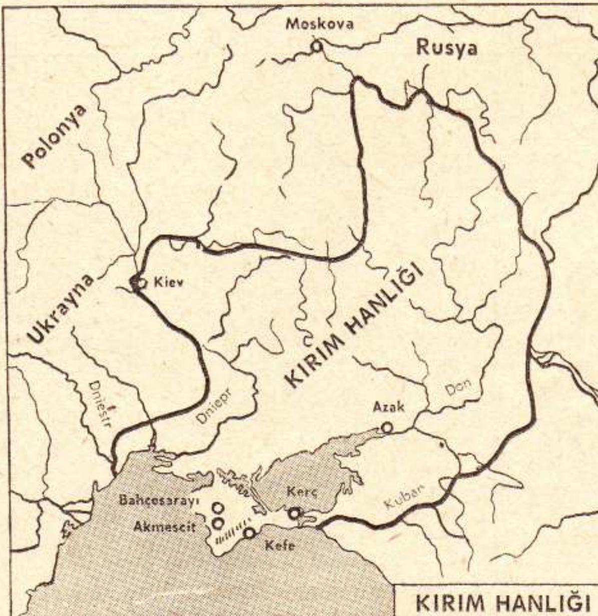
KIRIM

Tarihimizde önemli yeri olan bir yarımada

KIRIM, Karadeniz'in kuzeyinde bir yarımadadır. Doğusunda Azak Denizi vardır. Karadeniz'le Azak Denizi'ni birleştiren Kerç Boğazı, Kırım Yarımadası'nı Kuban'dan ayırır. Kuzeyde Urkapı (Perekop) ile Ukrayna'ya bağlanmıştır. Bu kesimde açılan bir kanalla Azak ile Karadeniz birleştirilmiş olduğu için, Kırım, bir ada da sayılabilir. Esasen Türkler'ce «Yeşil Ada» diye anılır.

Yüzölçümü: 26.000 km²
Nüfusu: 1.350.000
Başkenti: Akmesçit (Simferopol)

Kırım'ın güneydoğu kıyıları boyunca Yayla Dağları (1.541 m.) vardır. Bu sıradağların kuzeyindeki açık, büyük ova, Urkapı'ya kadar uzanır. Yıllık yağış 45 sm., yıllık ısı ortalaması 11° kadardır. Ülkede ılıman Doğu Avrupa iklimi hüküm sürer. Tipik bitki örtüsü güneyde yapraklarını kışın döken ormanlar, kuzeyde bozkırlardır. Kayın ağacının ve bağların kuzey sınırı, Kırım'dan geçer. İklim pek yumuşak, kıyılar pek güzel tabiî plâjlarla dolu olduğu için, Kırım, pek ünlü bir yaz dinlenme yeridir.

Başkent Akmesçit'te bir üniversite vardır. Bir demiryolu şebekesi, yarımadayı Ukrayna'ya bağlar. Başlıca şehirleri şunlardır: Akmesçit (180.000), güneye doğru ülkenin ortasındadır; eskiden Kırım kalgaylarının (veliahtlerinin) merkeziydi. Akmesçit'in adanın güneybatı ucundaki limanı Sivastopola (158.000), Ruslar'ın öteden beri Karadeniz'deki askerî deniz üssüdür. Kerç 120.000), adanın en doğusunda, aynı adı taşıyan boğazın Azak Denizi'ne doğru olan ucundadır. Kefe (Teodosiya) (70.000), Yayla Dağları'nın eteklerinde, güneydoğuda bir limandır. Eskiden bu şehir Kırım Hanlığı'na dahil değildi; doğrudan doğruya Türkiye'ye aitti; «beylerbeyi» rütbesiyle burada oturan Babıâli memuru, Kırım Hanı'nı kontrolü altında bulundururdu.

Diğer önemli şehirler Yarımada'nın güneydoğu ucunda, Sivastopol'un karşısında ünlü dinlenme şehri Yalta Limanı (30.000), Gözleve (60.000), Karasupazarı (25.000), Kırım Hanlığı'nın ünlü başkenti Bağçesarayı (30.000) dır.

Tarihte Kırım

Bugün Rusya'ya ait olan Kırım, tarihî bir Türk ülkesidir. İlkçağda İskitler'den sonra Kırım, Türk kavimlerinin uğrak yeri olmuştur. Yüzyıllarca süren Hazar Türk İmparatorluğu, Kırım'a da hâkimdi (Bk. Hazarlar). XIII. yüzyılda Anadolu Selçukluları sultanı Alâettin Keykubât, Kırım'a ünlü deniz seferini yaparak, Ada'nın birçok yerini Türkiye'ye bağlamıştır. Bu sıralarda Kırım kıyılarında, Cenevizliler'in ticaret limanları vardı. Aynı yüzyılın ortalarında Moğollar, Kırım'ı aldılar.

Hazar, Kıpçak, Kuman, Oğuz gibi Türk kavimlerinin yaşadığı Kırım'da Moğollar, hızla Türk'leştiler, yani Moğolca'yı unutup Türkçe konuşmaya başladılar. Esasen bu olay, Altın Ordu, İlhanlı ve Çağatay Moğol imparatoruklarının üçünde de cereyan etti. Kudretli Altın Ordu İmparatorluğu parçalanınca, Altın Ordu yani Cengizli prenslerinden biri, Kırım ile bütün Ukrayna'yı içine alan büyük bir Kırım Hanlığı kurdu. Bu hanedana «Giraylar» denir. (Bk. Giraylar). Fâtih Sultan Mehmet'in son yıllarında Kırım Hanlığı, Türkiye'ye katıldı.

Kırım Hanlığı'ndan sonra XVIII. yüzyılın son yıllarında Kırım'a hâkim olan Ruslar, o zaman şimdikinden çok fazla ve tamamen Türkler'den ibaret olan Kırım nüfusunu, âdetleri olduğu üzere, kılıçtan geçirmeye başladılar. Yüzbinlerce Kırımlı, Türkiye'ye can attılar. Bunlardan boşalan yerlere Ruslar yerleşti. Öyle ki, yüzyılımızın başlarında Kırım'da Türkler, Ukraynalılar'la Ruslar'a nispetle azınlıkta kalmıştı. Fakat Türk topluluğu gayet faal ve uyanıktı. İstanbul'a bağlı muntazam kültür hareketleri vardı. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Kırım'da kurulan Türk devleti, Ruslar tarafından yok edildi. İkinci Dünya Savaşı'ndan hemen sonra ise, Kırım Türkleri, kitle halinde Ruslar tarafından Kırım'dan kaldırılıp Sibirya'ya sürüldü. Bu suretle bin beş yüz yıllık bir Türk yurdu olan Kırım, bir Ukran ülkesi oldu. Rusya Cumhuriyeti'ne bağlı bir eyalet iken, 19 şubat 1954'te Ukrayna Cumhuriyeti'ne bağlandı.

Türk Kırım

Türkler, Kırım'ı pek sevmişlerdir. Yavuz ve oğlu Kanunî (şehzadeliklerinde) ve Yavuz'un kardeşi Şehzade Mehmet, Kırım'da bulunmuşlardır. Kanunî, ana tarafından Kırım Hanı'nın torunuydu. Kırım'ın kaybı, İstanbul'u her hangi bir başka ülkenin kaybından fazla üzüntü içinde bırakmıştır. Türkiye hükümdarları, Kırım'ın kaybını hiçbir zaman hazmedememişlerdir. Abdülâziz'in, ünlü dev donanmasını, siyasi hava müsait olur olmaz Kırım'ı geri alabilmek için yaptırdığı bilinmektedir. Rus Çarları, yazın dinlenmek için Kırım kıyılarına, Yalta'daki saraylarına gelirlerdi. Her gelişlerinde Padişah, bir elçi göndererek Çar'a «hoş geldiniz» dedirtirdi. Kırım'ın hâlâ Türk toprağı sayıldığını gösteren bu harekete Ruslar'ın ses çıkarmamaları ilgi çekicidir. Son defa Talât Bey (Paşa), Sultan Reşat tarafından II. Nikola'ya gönderilmiş, Çar'a padişah adına «hoş geldiniz» demişti.

Bibliyografya. — *Bu konudaki eserlerin başlıcaları:*

Kırım Hanlığı (A. S. Arslangiray, 1959); Hanlık Devrinde Kırım Türk Kültürü (Dr. A. Z. Sosyal, 1941); Yeni Vesikalara Göre Kırım Hanlığı'nın Osmanlı Tâbiliğine Girmesi (Doç. Dr. Halil İnalcık, «Belleten» sayı 30, 1944); Kırımlılar'da Aşk ve Saadet (İ. Kökmen, 1949).

KIRIM HANLIĞI (Bk. GİRAYLAR)

KIRIM SAVAŞI: Geçen Yüzyılda Rusya'nın Yenilmesiyle Sonuçlanan Büyük Bir Savaş

KIRIM SAVAŞI, XIX. yüzyılın en önemli savaşlarından biridir. Bir tarafta Türkiye, İngiltere, Fransa ve Sardunya, diğer tarafta Rusya arasında cereyan etmiş ve Rusya'nın kesin yenilgisiyle sonuçlanmıştır.

Savaşın sebebi, Rusya'nın Türkiye üzerindeki emelleri, Boğazlar'dan serbest geçiş hakkı ve Ortodokslar hakkında bazı imtiyazlar istemesidir. I. Nikola tarafından olağanüstü büyükelçi olarak İstanbul'a yollanan büyük-amiral Prens Mençikov, Türk devlet adamlarını tehdit edercesine Rus isteklerini ileri sürdü ve Türkiye'yi Fransız menfaatlerini Rus menfaatlerinden üstün tutmakla itham etti. Mençikov'un isteklerinin reddi üzerine Rus - Türk savaşı başladı. Serdâr-ı Ekrem (başkomutan) Müşir Ömer Paşa, Tuna üzerine gelen Rus ordularını birkaç meydan savaşında bozguna uğrattı. Buna karşılık Ruslar, Sinop'taki Türk filosunu yaktılar.

İngiltere, Fransa Savaşa Katılıyor

Mustafa Reşit Paşa'nın göz kamaştırıcı diplomatik faaliyeti sonunda, İngiltere ile Fransa, 25 mart 1854'te Türkiye'nin yanında Rusya'ya savaş açtılar. Sonradan İtalya birliğini gerçekleştirmek için liberal batı devletlerinin desteğini arıyan Sardunya (Piemonte) devleti de Rusya'ya karşı savaşa girdi. Musa Paşa, Silistre'yi pek parlak bir şekilde elde tuttu. Türkiye'ye ait olan Romanya'yı işgal altında tutan Ruslar'ın, Tuna'nın ötesinde bir iş görmeye askerlik güclerinin yeter olmadığı anlaşıldı. İngiliz - Fransızlar, Aland adalarını alarak Baltık'a hâkim oldular ve Rusya'nın başkenti Petersburg (Leningrad)'ı tehdide başladılar.

Ömer Paşa - Lord Raglan ve Mareşal Saint-Arnaud arasında yapılan müzakereler sonunda, savaş sahnesinin Kırım'a nakli ve Rusya'nın burada sulha zorlanması kararlaştırıldı. Kırım'da Sivastopol, ünlü Rus istihkâm generali Malakov tarafından, dünyanın en müstahkem kalelerinden biri olmak iddiasiyle berkitilmişti. Sivastopol düşürülebilirse, Ukrayna, Bağlaşıklar'a ardına kadar açılacak ve Rusya barış istemek zorunda kalacaktı.

Çetin Savaşmalar

Kırım'da Ruslar, Bağlaşıklar'ın sandığından çok savunma gücü gösterdiler. Önceden yapılan hesapları altüst edecek derecede büyük İngiliz, Fransız, İtalyan ve Türk kuvvetlerinin Kırım'a yığılması icap etti. Türkler, Kafkas ve Tuna cephelerini de tek başlarına korumak durumundaydılar. Üstelik, kolera salgını da Bağlaşıkları çok zor durumda bıraktı. Fransız başkomutanı Saint-Arnaud bile bu hastalıktan öldü; 29 eylûlde III. Napoléon, onun yerine Canrobert'i atadı. Bununla beraber Prens Mençikov, birkaç meydan savaşında yenildi. Ruslar, Sivastopol istihkâmlarının içine sığınmak zorunda kaldılar; Kırım, Bağlaşıklar'ın eline geçti. 16 mayıs 1855'te Canrobert, Fransız başkomutanlığından alındı ve yerine Pélissier gönderildi. 28 haziranda Lord Raglan da koleradan öldü; yerine Simpson getirildi. 8 eylûlde Sivastopol düştü ve ekimde artık Ruslar'ın bütün karşı koymaları kırıldı. I. Nikola, ateşli hastayken kendini soğuğa mâruz bırakmak suretiyle intihar etti. Yerine geçen oğlu II. Aleksander liberal olduğu için, kendisiyle daha kolay anlaşmak mümkün oldu.

Savaşın Sonucu

Kırım Savaşı'na 15.000 İtalyan, 100.000'er Türk, İngiliz ve Fransız, 500.000'e yakın Rus askeri katılmıştı. Savaşta iki taraftan 240.000 kişi öldü ve yüz binlercesi yaralandı. Telgraf ilk defa bu savaşta kullanıldı. Kont Cavour, İtalya birliği için Fransa'nın desteğini elde etti. Rusya, çeyrek yüzyıl için Balkanlar ve Yakın Doğu'dan itildi. III. Napoléon, Avrupa işlerinde birinci derecede nüfuz kazandı. İngiltere, Rusya'nın ılık sulara çıkmasına bir kere daha mâni oldu.

Fakat asıl zafer Türkler tarafında idi. Reşit Paşa, iki en büyük liberal Batı devletini Türkiye'nin amansız düşmanı Rusya'ya karşı savaşa girmeye iknaa muvaffak oldu. Bu, canlanmakta olan Türkiye'ye büyük bir itibar kazandırdı. Paris Antlaşması, Türkiye'nin menfaatlerini çeyrek yüzyıl için korudu (Bk. Reşit Paşa; Paris Antlaşması).

Bibliyografya. — *Bu konuda Türkçe eserlerin başlıcaları:*

Kırım Harbi, Paris Muahedesi, 1856, Yüzüncü Yıldönümü (Emin A. Çavlı, 1957); 1853 - 1855 Türk - Rus Harbi ve Kırım Seferi (F. Kurtoğlu, 1927); Kırım Muharebesinin Tarih-i Siyasisi (Hayret-tin, 1908).

KIRKAĞAÇ

Ege Bölgesi'nin Ege bölümünde Manisa iline bağlı bir ilçedir. Topraklarını doğuda Balıkesir'in Sındırgı, güneyde Manisa'nın Akhisar, batıda aynı ilin Soma, kuzeyde ise Savaştepe ilçeleri çevirir. Merkez bucağından başka Gelembe adlı bir bucağı, 33 köyü vardır.

Yüzölçümü: 503 km.^{2}

Nüfusu: 28.433 (1960 sayımı)

İlçenin büyük bir kısmını Bakırçay etrafında gelişen Kırkağaç Ovası kaplar. Bu ovaya doğudaki Karakurt Boğazı ile Gelembe Ovası eklenir. İlçede Akdeniz iklimi hüküm sürer. Yazlar sıcak, kışlar ılık geçer ve yağışlı olur. İlçenin en önemli akarsuyu Bakırçıy'dır, ilçe sınırları içinde Gelembe'nin kuzeydoğusundan doğar. Kuzeydoğu - güneybatı doğrultusunda akarak Kırkağaç Ovası'nı keser ve Soma ilçesi topraklarına girer. Doğal bitki örtüsü de Akdeniz ikliminin tesiri altındadır. Maki toplulukları yaygındır. Ayrıca zeytin ağaçları belli yüksekliklere kadar yamaçlara tırmanır. Başlıca ekonomik zenginlikler arasında pamuk tarımı sayılabilir. Kırkağaç Ovası'nda geniş alanları kaplıyan pamuk tarlaları arasına aynı zamanda kavun da ekilir ve ünlü Kırkağaç kavunları elde edilir. Pamuktan başka tahıl ve tütün ekimlerine de önem verilir.

Kasaba. — İlçe merkezi Kırkağaç, Çamlıca Dağı'nın doğuya bakan eteklerinde kurulmuştur. Kara yoluyla Akhisar üzerinden Ma-

Kırım Savaşı'na 15.000 İtalyan, 100.000'er Türk, İngiliz ve Fransız, 500.000'e yakın Rus askeri katıldı. İki taraftan 240.000 kişi öldü, yüz binlercesi yaralandı.

nisa'ya bağlı olduğu gibi, Bandırma - İzmir demiryolu üzerinde de istasyonu vardır. Kasaba düzgün bir görünüştedir. Ortadaki meydandan kuzey, güney ve batı doğrultularına önemli caddeler ayrılır. En yeni binalar bu meydanı istasyona bağlıyan cadde üzerinde sıralanmıştır. Denizden yüksekliği 172 m. olan Kırkağaç kasabası 13 mahalleden meydana gelmiştir ve nüfusu 1960 sayımına göre 11.337'dir. Kasabada endüstri faaliyeti olarak birkaç çırçır fabrikası ve yağhaneler vardır. Başlıca tarihî eserler, Sarıhoca Camisi ile Karaosmanoğlu Camisi'dir.

KIRKAYAK

Çokayaklılardan bir hayvandır. Vücudu birçok halkanın birleşmesinden meydana gelmiştir. İlk üç, dört halka ile son bir iki halka hariç, her halkada iki çift bacak vardır. Kırkayakların bazı çeşitlerinde bacak sayısının 115 çifti bulduğu olur. Büyüklükleri çeşitlerine göre değişir. Aralarında uzunluğu 1/2 sm. den kısa olanlardan 20 - 25 sm. uzunlukta olanlara kadar değişik boyları raslanır. Kırkayaklar daha çok çürük bitkileri yiyerek beslenirler. Başları toparlaktır, ucunda bir çift duyarga vardır. Kırkayakların çeşitleri birkaç bini bulur. Kutuplar hariç, dünyanın her yerinde yaşarlar.

Kırkayak

KIRKLARELİ: Trakya'da Önemli Bir Sınır Şehrimiz

KIRKLARELİ, Marmara Bölgesi'nin Istranca ile Ergene bölümleri üzerinde yayılan bir ilimizdir. Topraklarını doğuda Karadeniz, güneydoğuda İstanbul, güneyde Tekirdağ, batıda Edirne ileri, kuzeyde Bulgaristan sınırı çevirir. İlçeleri: Merkez, Babaeski, Demirköy, Kofcaz, Lüleburgaz, Pehlivanköy, Pınarhisar, Vize. Bunlara bağlı 18 bucağı, 196 köyü vardır.

Yüzölçümü: 6.550 km²

Nüfusu: 242.172 (1960 sayımı)

Nüfus yoğunluğu: Km²'ye 37 kişi.

Kırklareli ilinin arazisi kuzey ve kuzeydoğuda dağlık olduğu halde, güneye doğru Ergene havzasının hafif dalgalı düzlüklerinden meydana gelir. En önemli dağlar kuzeybatı - güneydoğu doğrultusunda uzanan Istranca Dağları'dır. Bu dağlar üzerinde Trakya'nın en yüksek noktası olan Büyükmahya Tepesi (1.031 m.) bulunur. Istrancalar Ergene havzasına doğru gittikçe yatıklaşır, bu topraklarda birbirine paralel akarak Ergene'ye karışan derelerin vâdileri vardır. Karadeniz'e bakan dik yamaçlar da vâdilerle yarılmıştır.

Istranca Dağları zengin ormanlarla kaplıdır. Ergene havzasının doğal bitki örtüsü bozkır halindedir.

Iklim. — Iklim, genel olarak, karasaldır. Kışlar soğuk ve yağışlıdır, yazlar sıcaktır, kurak denilecek derecede az yağışlıdır.

Ekonomi. — Halkın çoğu tarımla uğraşır. Vâdi tabanları, yamaçlar tarım için çok elverişlidir. Tahıl cinsleri arasında buğday, arpa, çavdar, yulaf, mısır başta gelir. Sulak yerlerde az miktarda çeltik ekilir. Endüstri bitkilerden şeker pancarı, ayçiçeği ekimi gelişmiştir.

İlin geniş otlakları hayvan yetiştirmeye çok elverişlidir. En çok koyun beslenir.

Kırklareli Şehri

İl merkezi Kırklareli şehri Istranca Dağları'nın güney - güneybatısında yayla ile ovanın birleştiği alanda kurulmuştur. Denizden 230 m. kadar yüksekliktedir. Istranca Dağları'nın eteğinden geçen eski tarihî İstanbul - Edirne yolu (İstanbul - Saray - Vize - Pınarhisar - Kırklareli - Edirne) Kırklareli'den geçer. Şehir daha güneyden geçen İstanbul - Edirne yoluna 37 km.'lik Kırklareli - Babaeski yolu ile bağlıdır. Ayrıca Mandıra istasyonundan ayrılan bir şube hattı ile de İstanbul - Edirne demiryoluna bağlanmıştır.

Geniş bir alana yayılmış olan şehrin hâkim kısmı olan Yayla mahallesi ile Demirtaş mahallesi yayla kenarında düz tepeler üzerinde kurulmuştur. Bugün şehir, ovaya doğru, daha çok Karakaş mahallesi yönünden gelişmektedir. Yeni evler, ayçiçeği yağı fabrikaları, un değirmenleri bu kesimde bulunur.

Şehrin faaliyet merkezi Cumhuriyet Meydanı ile bu meydandan çeşitli doğrultularda ayrılan yollar boyunca, daha çok Edirne caddesi üzerindedir. Çarşıda bütün yollar beton ve asfalttır. Meydanı tarihî eserler, belediye parkı, dükkân, mağaza ve gazinolar çevirir.

Tarihî eserler bakımından zengin olan Kırklareli'de en büyük cami Hızır Bey Camisi'dir. Şehrin nüfusu 20.000'i geçmiştir (1960 sayımı: 20.246).

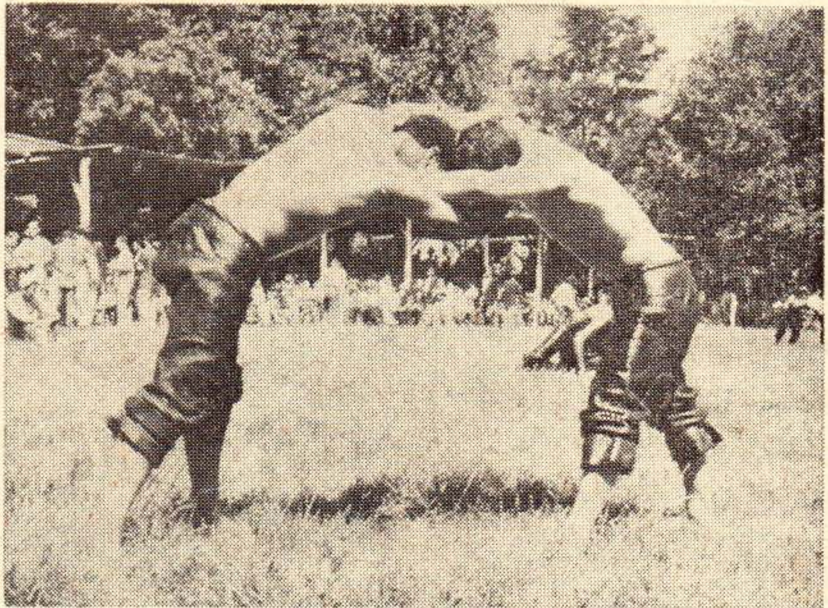
Kırklareli'nin pek eski terihi bilinmiyor. Yalnız, çevresinde bazı höyükerin bulunuşu bu dolayların çok eskiden beri yerleşme alanı olduğunu göstermektedir. Şehir I. Murat zamanında Bizans'tan Türkler'e geçti. 1876 - 1877 Türk - Rus Savaşı'ndan sonra yapılan Ayastefanos Antlaşması'na göre Bulgaristan toprakları içinde kaldı. Berlin Antlaşması ile 1878'de yeniden Türkiye'ye verildi. 1912 - 1913 Balkan Savaşı sırasında Bulgarlar'ın eline geçti, temmuz 1913'te Türk orduları tarafından geri alındı. Kurtuluş Savaşı'nda bir ara Yunan işgalinde kalan Kırklareli 10 kasım 1922'de kurtuldu.

Bibliyografya. — Bu konudaki eserlerin başlıcaları:

Kırklareli (O. Yalçın, 1960); Kırklareli Vilâyetini Tarih, Coğrafya, Kültür ve Eski Eserleri Yönünden Tetkik (A. Rıza Dursunkaya, 1948).

KIRKPINAR GÜREŞLERİ

Her yıl, haziranda Edirne'nin Sarayiçi denilen dört yanı suyla çevrili meydanında yapılan güreşlere «Kırkpınar Güreşleri» denir. Bu söz, Süleyman Paşa komutasında bir gece yarısı salla Çanakkale Boğazı'nı geçerek Gelibolu'ya çıkan, Rumeli fetihlerinde hepsi şehit düşen kırk yiğitin hâtırasından gelmek-

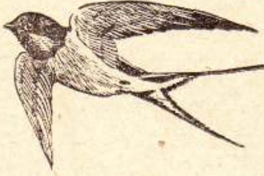
Kırkpınar güreşleri Edirne'nin Sarayiçi denilen, etrafı suyla çevrili meydanında yapılır. Birincilere «ödül» olarak para veya kurban gibi mükâfatlar verilir.

tedir. Efsaneye göre, bu yiğitlerden her birinin şehit düştüğü yerden bir pınar fışkırmıştır. Halk, yüzyıllarca, Kırkpınar şehitlerinin yiğitliklerini anlatan türküler yakmıştır.

Kırkpınar güreşleri serbest yağlı güreştir. Pehlivanlar başta Trakya olmak üzere çeşitli bölgelerden gelir. Güreşler, «küçük deste» (en gençler), «deste» (ortalar), «başaltı» (ağır), «başpehlivanlık» olmak üzere dörde ayrılmıştır. Pehlivanların ağırlığına göre ayrımlanan bu bölümlerin herbiri için eş tutulur, yenişmecesine güreşilir. Bir gün güreşenler, ertesi gün başka rakipleriyle güreşir. En son kalan, kendi bölümünün o yılki şampiyonu sayılır. Her bölümün birincisine «ödül» denilen para veya kurban gibi mükâfatlar verilir.

KIRLANGIÇ

Ötücü kuşlardandır. Küçük ve ince yapılıdır. Ucu yassı kısa gagasının yarığı çok derindir. Kanadları uzun, kuyruğu çatallıdır.

Kırlangıcın kanadları uzun, kuyruğu çatallıdır. Çok hızlı uçarak havada yakaladığı sinek vs. gibi böceklerle beslenir.

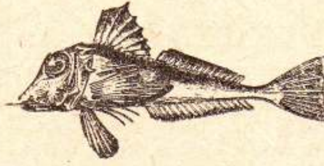
Serçegillerden olan kırlangıçlar hemen hemen dünyanın her yerinde yaşar. Göçücü kuşlardandır. Göç ederken büyük topluluklar halinde giderler; yalnız gündüzleri uçar, geceleri ormanlarda, göl kıyılarında konaklarlar. Amerika'da yaşıyan bir kırlangıç cinsinin göç mevsiminde 15.000 km. uçtuğu tesbit edilmiştir. Bazı çeşit kırlangıçlar toplu halde yaşar, bazıları da kendilerine ayrı yuva yaparlar. Yuva şekilleri yaşadıkları bölgeye, kuşun cinsine göre değişir. Bir kısım kırlangıçlar ağaç kovuklarına yuva yaptığı halde, başka bazı çeşitler saçak altlarına, duvarlara kilden, çamurdan sağlam yuvalar kurar. Kumluk yerlerde yaşıyanlar yuvalarını kumların arasında yaparlar.

Dişi kırlangıçlar yılda 3 - 9 yumurta yapar. Ana baba, yumurtadan çıkan yavrulara sırayla sinek vs. gibi yiyecek taşıyarak onları büyütürler. Bazı çeşitlerin yumurtası süt beyaz, bazılarınınki kahverengi beneklidir. Kırlangıçlar böcek yiyerek beslenirler.

Kırlangıçların birçok çeşitleri vardır. Yurdumuzda yaşıyan başlıca kırlangıçlar «pencere kırlangıcı» (şehir kırlangıcı), «kır kırlangıcı», «kızıl kırlangıç», «kum kırlangıcı», «kaya kırlangıcı» dır

KIRLANGIÇ BALIĞI

Kıyılara yakın kumluk suların dip kesimlerinde yaşıyan bir balıktır. Boyu çoklukla 25-30 sm. arasında değişirse de daha büyükleri de vardır. Rengi kırmızımtırak kahverengidir. Vücudu sert pullarla kaplıdır. Sağlam, dikenli, sert başında geniş bir ağzı vardır. Küçük istakozlarla, karideslerle, yumuşakçalarla, kurtçuklarla beslenir. Başının altında, iki yanındaki parmak gibi ince çı-

Kırlangıç balığı daha çok sığ diplerde yaşar. Başlıca özelliği başının iki yanındaki yelpaze biçimi mavimtırak, kanad şeklindeki yüzgeçleridir.

kıntılarla kumun üzerinde gayet yavaş olarak yer değiştirebilir. Kışı derin sularda geçiren kırlangıç balıkları, yazın sıcak aylarında kıyıya yaklaşırlar. İki yanındaki mavi menevişli yelpaze biçimi açılan yüzgeçleriyle, sırt ve karın yüzgeçlerinin ucları dikenlidir. Kırlangıç balığı oltayla, ya da paraketayla tutulur, lezzetli, beyaz bir eti vardır.

Kırlangıç balığının asıl kırlangıç balığından başka «benekli kırlangıç», «öksüz», «dikenli öksüz», «mazak» gibi çeşitleri vardır. «İskorpit» de bir kırlangıç cinsidir. Öksüz balıkları bazan kırlangıç diye satılırsa da etleri kırlangıç gibi lezzetli değildir. Çeşitli kırlangıçlar renk ve görünüş bakımından birbirinden farklıdır.

İç Anadolu'da Bir İlimiz: Kırşehir

KIRŞEHİR, İç Anadolu Bölgesi'nin Orta Kızılırmak bölümünde bir ilimizdir. Topraklarını doğu ve güneydoğuda Nevşehir, güneyde Niğde, batıda Ankara, kuzeyde Yozgat illeri çevirir. İlçeleri: Merkez, Çiçekdağı, Kaman, Mucur. Bu ilçelere bağlı 8 bucağı, 258 köyü vardır.

Yüzölçümü: 6.425 km^2

Nüfusu: 185.022 (1960 sayımı)

Nüfus yoğunluğu: km^2'ye 29 kişi

Kırşehir ilinde yüzey şekilleri, çoğunlukla, 900 - 1.000 m. yükseklikte yaylalardır. Bu yaylalardan Kızılırmak'la, ona karışan daha başka küçük akarsular geçer. Bu yayla yüzeyi üzerinde yükseklikleri 1.500 m.'yi aşan dağlara da raslanır. Bunlar arasında en yükseği Kırşehir ile Kaman arasındaki Barani Dağı'dır (1.701 m.).

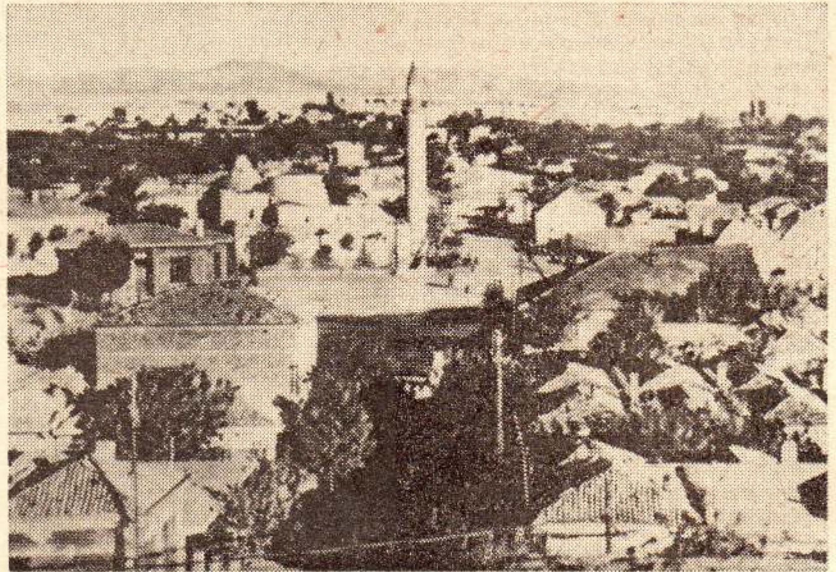
Iklim. — Kırşehir'in karasal bir iklimi vardır. Kışlar sert geçerse de Doğu Anadolu' da olduğu gibi sürekli değildir. Yazlar sıcak, kurak, ilkbahar yağmurlu, sonbahar az yağmurludur. Yıllık yağış tutarı ortalama 350 - 400 mm. kadardır.

İl orman örtüsü bakımından fakirdir. Doğal bitki örtüsü bozkır halindedir.

Ekonomi. — Kırşehir ilinde ekonomik faaliyetlerin başında tarım gelir. İlin geniş düzlükleri buğday tarımına ayrılmıştır. Bağcılık ileri gitmiştir. Akarsu boylarındaki bahçelerden çeşitli meyvalar elde edilir. Hayvancılık Kırşehir'in ekonomik hayatında tarımın yanıbaşında yer alır. Tiftik keçisi çok sayıda beslenir.

İl Merkezi Kırşehir

İl merkezi Kırşehir, Ankara - Kayseri yolu üzerinde, denizden 980 m. yükseklikte kurulmuştur. Ankara'ya 195, Kayseri'ye 140 km. uzaklıktadır. En yakın demiryolu istasyonu olan Yerköy'e uzaklığı 80 km.'dir. Kırşehir, Kızılırmak'a karışan Kılıçözü Suyu vâdisi boyunca uzanır. Kuzeyden güneye doğru bahçeler arasına serpilmiş evlerden meydana gelen şehrin uzunluğu 12 km.'yi bulur. Bol su ile sulanan bu bahçelerdeki kavak ve meyva ağaçları sık bir yeşillik örtüsü meydana getirmiştir. Bu yeşillik şeridi

Kırşehir'den bir görünüş. Şehrin kesin olarak Türkler'in eline geçmesi Malazgirt Savaşı'ndan sonradır. Bugün 20.000 nüfuslu büyük bir şehirdir.

içine dağılmış bulunan evler 16 kadar mahalle teşkil eder. Şehrin nüfusu 20.000'i geçmiştir (960 sayımı: 20.246). Şehirde halıcılık başlıca sanatlardan biridir.

Tarihte Kırşehir

Eski bir tarihi olan Kırşehir ve çevresi Malazgirt Savaşı'ndan sonra kesin olarak Türkler'in eline geçti. Şehrin büyük gelişme göstermesi, anıtlarla süslenmesi Anadolu Selçukluları zamanına raslar. Âşık Paşa, Gülşehrî gibi büyük fikir ve sanat adamları yetişti. Kırşehir, Osmanlı İmparatorluğu'na katıldıktan sonra Karaman eyaletine bağlı bir sancağa merkez oldu. XIX. yüzyılın ikinci yarısında Kırşehir Sancağı Ankara vilâyetine bağlandı. Cumhuriyet devrinde il merkezi oldu. 1954'te, ilçe merkezi olarak, yeni kurulan Nevşehir iline bağlandı ise de 1957 yılında yeniden kurulan Kırşehir iline merkez oldu.

Bibliyografya. — Bu konudaki eserlerin başlıcaları:
Kırşehir (O. Yalçın, 1961); Kırşehir Ansiklopedisi (C. H. Tarım, 1960); Kırşehir Vilâyetinde Halıcılık, Kilimcilik, Yapağı ve Tiftik (T. T. O. S. O. T. B Birliği, 1959); Tarihte Kırşehir (C. H. Tarım, 1948); Kırşehir Tarih ve Coğrafya Lûgati (C. H. Tarım, 1940); Kırşehir Tarihi Üzerinde Araştırmalar (C. H. Tarım, 1938).

KISALTMALAR

Bazı unvan, kurum adı, terim vs. gibi uzun kelimelerin, ilk harfleri, ya da birkaç harfi alınarak, bütünü anlatmak için kullanılan sisteme «kısaltma» denir: B. (Bay), Bn. (Bayan); Dr. (Doktor); Prof. (Profesör); B.M.M. (Büyük Millet Meclisi); M.E. Bkn. (Millî Eğitim Bakanlığı) gibi.

Bu kısaltmalar her dilde, kendi kelimelerine göre, ayrı ayrı olabileceği gibi, milletlerarası kullanılan kısaltmalar da vardır. Örnek: N.A.T.O (North Atlantic Treaty Organization = Kuzey Atlantik Antlaşma Teşkilâtı); U.N.E.S.C.O. (United Nanitons Educational, Scientific and Cultural Organization = Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim, Kültür Teşkilâtı).

Birçok bilim dallarında terimler, birimler de kısaltmalarla gösterilir: Al. (alüminyum) Kg. (kilogram) gibi.

Dilimizde kullanılan başlıca kısaltmalar

A. A. — *Anadolu Ajansı*
A.B.D. — *Amerika Birleşik Devletleri*
Alb. — *Albay*
Apt. — *Apartman*
As. — *Askeri*
As. — *Asistan*
As. İz. — *Askeri İnzibat*
Astğm. — *Asteğmen*
A. Ü. — *Ankara Üniversitesi*
B. — *Bay*
B. M. — Birleşmiş Milletler
B.M.M. — *Büyük Millet Meclisi*
Bn. — *Bayan*
Bnb. — *Binbaşı*
C. — *Cilt*
Cad. — *Cadde*
C.H.P. — *Cumhuriyet Halk Partisi*
C.K.M.P. — *Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi*
D.D.Y. — *Devlet Demiryolları*
Doç. — *Doçent*
Dr. — *Doktor*
D. T. C. F. — *Dil ve Tarih - Coğrafya Fakültesi*
E.B.K. — *Et ve Balık Kurumu*
Gn. Kur. — *Genel Kurmay*
Gnl. — *General*
İ. E. T. T — *İstanbul Elektrik, Tramvay, Tünel (İdaresi)*
İst. — *İstanbul*
İ. Ü. — *İstanbul Üniversitesi*
Koll. Şti. — *Kollektif Şirketi*
Korgnl. — *Korgeneral*
Krş. — *Kuruş*
Ltd. — *Limited*
Mah. — *Mahallesi*
M. Ö. — *Milâttan Önce*
M. Eğ. Bkn. — *Milli Eğitim Bakanlığı*
M. S. Bkn. — *Milli Savunma Bakanlığı*
Mrşl. — *Mareşal*
M. S. — *Milâttan Sonra*
M.T.A. — *Maden Teknik Arama (Enstitüsü)*
No. — *Numara*
Ord. Prof. — *Ordinaryüs Profesör*
Orgnl. — *Orgeneral*
Ort. — *Ortaklık*
P.K. — *Posta Kutusu*
Prof. — *Profesör*
P.T.T. — *Posta, Telgraf, Telefon*
So. — *Sokak*
S.S.C.B. — *Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği*
Şti. — *Şirketi*
T.A.O. — *Türk Anonim Ortaklığı*
T.A.Ş. — *Türk Anonim Şirketi*
T.B.M.M. — *Türkiye Büyük Millet Meclisi*
T.C. — *Türkiye Cumhuriyeti*
Tel. — *Telefon*
Tğm. — *Teğmen*
T.D.K. — *Türk Dil Kurumu*
T.H.Y. — *Türk Havayolları*
T.H.K. — *Türk Hava Kurumu*
T.M.O. — *Toprak Mahsulleri Ofisi*
T.M.G.T. — *Türkiye Milli Gençlik Teşkilâtı*
T.M.T.F. — *Türkiye Milli Talebe Federasyonu*
T.T.K. — *Türk Tarih Kurumu*
Tuğgnl. — *Tuğ General*
Tümgnl. — *Tümgeneral*
Üstğm. — *Üsteğmen*
Vet. — *Veteriner*
Yrb. — *Yarbay*
Yzb. — *Yüzbaşı*
v.b.; v.s. — *Ve benzerleri; vesaire*

Milletlerarası kısaltmaların başlıcaları

Hr. — *(Almanca) Herr = Bay*
Fr. — *(Almanca) Frau = Bayan*
Frl. — *(Almanca) Fräulein = Bayan (genç kız)*
M. — *(Fransızca) Monsieur = Bay*
Mme. — *(Fransızca) Madame = Bayan*
Mlle. — *(Fransızca) Mademoiselle = Bayan (genç kız)*
Mr. — *(İngilizce) Mister = Bay*
Mrs. — *(İngilizce) Mistress = Bayan*
Miss. — *(İngilizce) Miss = Bayan (genç kız)*
NATO. — *North Atlantic Treaty Organization (Kuzey Atlantik Antlaşma Teşkilâtı)*
S.O.S. — *Fransızca «secours» = (imdât) kelimesinden: Telsizle istenen yardım işareti*
UN. — *United Nations (Birleşmiş Milletler)*
UNESCO. — *United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization (Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Teşkilâtı)*
U.S.A. — *United States of America (Amerika Birleşik Devletleri)*

KISIRLIK

İnsanların, cinsel durumları bakımından, çocuk yapamıyacak bir halde bulunmalarına «kısırlık» denir. Kısırlık erkekte de, kadında da olur.

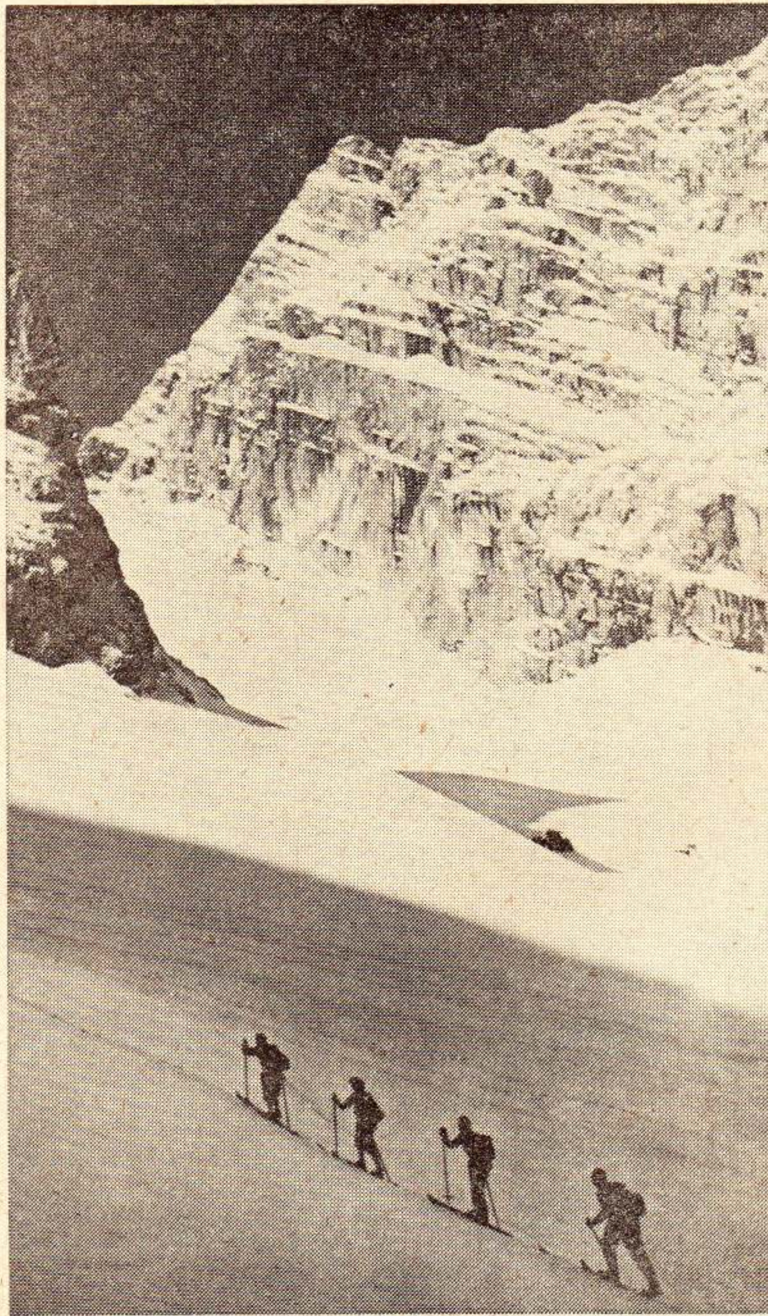
Erkekte Kısırlık. — Erkeklik bezinin kadın yumurtacığı ile birleşip çocuk yapmaya yarıyan «atmık» (meni) yapamaması hali erkekte kısırlığın başlıca sebebidir. Bu bezdeki iltihaplar, urlar bezin dokusunu bozarak onu atmık yapamıyacak duruma düşürebilir. Verem, frengi, belsoğukluğu mikropları, kabakulak virüsleri, kanser gibi kötü urlar bu aradadır. Çeşitli hastalıklardan dolayı erkeklik bezine yapılan ameliyatlardan sonra da bu bez atmık yapamıyacak duruma gelir, bu da erkekte kısırlığa yol açar. Erkeklik bezinin anadan doğma olarak kusurlu, bozuk olması da kısırlık yapar.

Erkeklik bezi üzerine yapılacak ameliyatla insanları kısırlaştırmak mümkündür. Eskiden haremağaları bu şekilde kısırlaştırılırdı.

Kadında Kısırlık. — Kadın ya hiç çocuk yapmak iktidarında değildir, ya da bir veya birkaç çocuk doğurduktan sonra çocuk yapamıyacak duruma düşmüş olabilir. Üreme (tenasül) yollarının daralması, kısılması, çeşitli dölyatağı (rahim) eğrilikleri, yumurtalık borularının tıkalı olması, üretim yollarındaki iltihaplar, çarpıklıklar, urlar, kadın yumurtalıklarının yumurtacık yapamıyacak bir durumda olması kadındaki kısırlıkların başlıca sebepleridir. Bu sebepler, bazı hallerde, ufak bir tedaviyle ortadan kaldırılabilir, o zaman kısırlık geçer.

Ayrıca, belsoğukluğu, çocuk düşürmek için yapılan kötü hareketler, üretim organlarında çeşitli bozukluklar doğurarak kadında kısırlığa yol açar. Her hangi bir sebeple yumurtalık dokusunun bozulması, yumurtalıkların ameliyatla çıkarılması, ya da röntgen, radyum ışınlarıiyle kurutulması da kadını kesin olarak kısır yapar.

Tedavi. — Çocuğu olmıyan bir ailede kusurun kadında mı, yoksa erkekte mi olduğunu araştırmak, hangisi kısırsa onu tedaviye çalışmak gerekir.

Kış sporları daha çok dağlarında kar bulunan, gölleri buz tutan memleketlerde gelişmiştir. Bu bakımdan, Kuzey Avrupa memleketlerinde, Kanada'da bu spor kolu çok ilerlemiş durumdadır.

KIŞ OLİMPİYATLARI

Yıl	*Yer*	*Milletler*	*Sporcular*	*Birincilik*
1924	Chamoinx	16	306	Norveç
1928	Saint - Moritz	25	518	Norveç
1932	Lake Placid	17	307	Amerika
1936	G. Partkirschen	28	756	Norveç
1948	Saint - Moritz	29	932	İsveç
1952	Oslo	30	1178	Norveç
1956	Cortina d'Ampezzo	32	1282	Rusya
1960	Squaw Valley	30	980	Rusya

İstatistikler kısırlığın erkekten çok kadında olduğunu gösteriyor. En çok görülen kısırlık sebebi de yumurtalık borularının tıkalı olmasıdır. Bu boruların açılması için çeşitli tedavi usulleri vardır. İltihaplardan, urlardan ilerigelen kısırlık da bu sebeplerin ortadan kaldırılmasiyle iyi edilebilir.

Erkekte erkeklik bezlerinin atmık, kadında da yumurtalıkların yumurtacık yapamıyacak derecede bozulmuş olmasından ilerigelen kısırlığın çaresi yoktur.

KIŞ (Bk. MEVSİMLER)

KIŞ SPORLARI

Yalnız kış aylarında, kar, buz üzerinde yapılan kayak ve patinaj gibi sporlardır. Bu sporlar, daha çok dağlarında kar bulunan, gölleri buz tutan memleketlerde yapılır.

Bizde yapılan tek kış sporu kayaktır. Bu spor en çok Bursa'da Uludağ'da, Kayseri'de Erciyas Dağı'nda muntazam bir şekilde yapılır. Kayak yarışmaları düzenlenir. Bu arada Uludağ'da her yıl yabancı kayakçıların da katıldığı, milletlerarası yarışmalar da yapılır (Bk. Kayak).

Kış Olimpiyatları

Kış Olimpiyatları 1921'den beri ayrı olarak düzenlenmeye başlanmıştır.

Kış Olimpiyatları programında kayağın «slalom», «büyük slalom», «iniş» gibi birçok çeşitleri, «tramplen atlama», «patinaj sürat» ve «patinaj artistik» yarışmaları bulunur. Ayrıca «bobsleg» denilen tekerleksiz bir motosikletle yapılan çok tehlikeli bir spor da vardır.

Kayakta Fransa, İtalya, Avusturya, bobslegde de İsviçre ile İtalya büyük başarılar kazanmışlardır (Bk. Patinaj).

KIŞ UYKUSU

Bu uyku, o hayvanın kışın şiddetli soğuğuna, yiyecek bulma zor olduğundan açlığa dayanabilmesini sağlar

KIŞ UYKUSU, bazı hayvanların, kış aylarında, daldıkları uyuşuk haldir. Aylarca süren bu uykunun, normal zamanlardaki uykudan farkı, hayvanların aynı zamanda bazı değişmelere uğramalarıdır. Bu değişmeler o hayvanın, kışın şiddetli soğuğuna, yiyecek bulmak zor olduğundan açlığa dayanabilmesini sağlar. Kış uykusuna yatan bir hayvanın ölüden farkı yok gibidir, çünkü uzun bir süre, yani kış boyunca hayatla ilgisi kalmaz.

Hayvanların kış uykuları, cinslerine göre değişik özellikler gösterir. Genel olarak, kış uykusuna yatan bütün hayvanlar, soğuk bastırır bastırmaz kuytu bir yere çekilirler. Bu sırada hayvanların vücudunda bazı değişmeler olur: Hareketleri ağırlaşır, şişmanlarlar, gürültüden kaçarlar, uyuşurlar.

Kış uykusuna yatan hayvanlar, uykuları sırasında hemen hemen hiç soluk almazlar ve kalbleri çok az atar. Bu yüzden, kış uyku-

sundaki bir hayvan, birdenbire ve şiddetle uyandırılacak olursa ölebilir. Uykudayken, hayvanların vücut ısıları çok düşüktür, hattâ bazılarında bu ısının, çevrenin ısısına eşit olduğu görülmüştür. Hayvan kendisini çevrenin düşük ısısına göre ayarlamış olduğu için, kış ortasındaki sıcak bir günde, ısının yükselmesi onu uyandırabilir. Yalnız, hayvanların kış uykusundan uyanmalarına, ısının değişmesinden çok, acıkmalar sebep olur, çünkü uyku sırasında hayvan, vücudunda yazdan birikmiş olan yağı kullanır, bu yüzden, kışın sonunda ağırlığının aşağı yukarı üçte biri eksilmiş olur.

Kış uykusundan uyanan hayvanlar tembel, uyuşuk olurlar. Yiyecek bulup karınlarını doyurmaya başladıktan sonra, kısa bir süre içinde eski kilolarını, kuvvetlerini bulurlar, normal hayatlarına dönerler.

Kış Uykusuna Yatanlar

Kış uykusuna yatan hayvanların çoğu ot yiyenlerdir. Yuvaları toprak altında, ya da oyuklarda olan hayvanlar genel olarak kış uykusuna yatarlar. Çok soğuk iklimli yerlerde yaşıyan hayvanlar kış uykusuna yattıkları halde, bunların sıcak ülkelerde yaşıyanları kış uykusuna yatmazlar.

Böceklerin çoğu, tırtılların yaptığı gibi, ya kuru yaprakların, ya da toprağın altına girerek kış uykusuna yatarlar. Birçok kelebekler, güveler vücutlarının etrafına sert bir kabuk (koza) örerler, bunun içinde uykuya çekilirler. Öte yandan, kelebeklerin bazı cinsleri kışı bir böcek şekline girerek, ağaç kabuklarının içinde geçirirler. Bu kelebeklerin çoğu, kışın sıcak günlerinde uykularından uyanıp dışarı çıkarak güneşlenir, hava soğuyunca yeniden loş köşelerine çekilirler. Bu çeşit hayvanların diğer bir örneği de hanımböceğidir. Yalnız, hanımböceğinin ötekilerden farkı şudur: Bunlar tek başlarına değil, yüzlercesi, hattâ binlercesi bir araya gelerek kış uykusuna yatarlar.

Balıklar arasında da, tatlı su balıklarından olan sazan balığı gibi, bir çeşit kış uykusu hali geçirenler vardır. Sazan balığına kışın bir durgunluk gelir. Suyun dibinde bir köşeye çekilir, bütün kış boyunca hemen hemen hiçbir şey yemez. Bir çeşit pisi balığı, kayabalıklarından olan kurbağa balığı da kışın kıyıya daha da yaklaşarak kendilerini denizin dibindeki çamura gömerler ve böylece kış uykusuna yatarlar.

Kurbağalar genel olarak bulundukları havuzlardaki, göllerdeki, su birikintilerindeki taşların altına gizlenirler, kışı burada uyuyarak geçirirler, yavruları ise çamura gömülerek kış uykusuna yatarlar. Kurbağaların ayrıca, toprağı oyarak meydana getirdikleri çukurlarda, ağaç kovuklarında kış uykusuna yatan cinsleri de vardır.

Yılanlar, kış uykularını yer oyuklarında, kayaların arasındaki inlerde, kovuklarda geçirirler. Yılanların kış uykusu için seçtikleri bu yuvalar, bazan dört, beş metre kadar derinlikte de olabilir. Yılanların bulduğu kovuklar yeteri kadar büyük olursa, buralara on, yirmi, hattâ bazan yüz tanesi birden dolarak kıvrılırlar, kışı üst üste geçirirler.

Kuşlar, kışın, çoğunlukla ya yuvalarına çekilirler, ya da sıcak ülkelere göç ederler.

Yalnız, kışın tembelleşen, durgunlaşan, hattâ zaman zaman uykuya dalarak uzun bir süre uyanmadan yatan kuşlar da vardır.

Memeli hayvanlar arasında kış uykusuna yatanların başlıca örneği bir çeşit dağ sıçanlarıdır. Bu hayvanlar kış uykularını, yerin bir, bir buçuk metre altında kazdıkları bir çukurda geçirirler. Dağ sıçanlarından başka, hiç uyanmadan dört ayla yedi ay arası sürekli uyuyan hayvanlar arasında sincaplar, bazı fare ve sıçan cinsleri de vardır.

Kış uykusuna yatanlar, her taraf kar altında kaldığı sürece besinlerini bulmaktan âciz olanlar, önceden tohum, meyva kurusu, ot gibi durmakla bozulmıyacak besin maddelerini toprak altındaki kovuklara gömerek saklamasını bilmiyen hayvanlardır.

Ayılar, kışın sürekli olarak uyuyan hayvanlardan değildir. Ancak, çok soğuk bölgelerdeki ayıların dişileri, kış gelince inlerine girerler, haftalarca, hattâ aylarca karların altında uyurlar. Bunlar ancak yavrulıyacakları zaman uykudan uyanırlar, kış süresince bir daha uyumadan yavrularını beslerler. Porsuklar ise kışın yalnız çok soğuk günlerinde bir süre için uykuya yatarlar.

Kış uykusuna yatan hayvanların kimisi havanın ısısı tehlikeli bir şekilde düştüğü zaman fazla soğuktan uyanır, çıkar dolaşır, böylece biraz ısındıktan sonra yeniden uykuya yatarlar. Ancak, bunu hissedemiyecek kadar derin uykuda olanlar ölebilir.

Serbest oldukları zaman kış uykusuna yatan birçok hayvanlar, hayvanat bahçelerinde bulunuyorlarsa kışı uyumadan geçirirler.

Yaz Uykusu da Var

Hayvanların, vücut yapılarına, yaşadıkları bölgenin iklimine göre, bazan kış uykusu yerine yaz uykusuna yattıkları da olur. Yazın uyuyan hayvanların başlıcası salyangozlardır. Bunlar kabuklarına yazın sıcak, kurak havasında, çekilerek dinlenirler. İkiyaşayışlılardan olan bazı hayvanlar ise genel olarak kirli ve çamurlu su birikintilerinde yaşarlar. Yazın kurak mevsim gelince, vücutlarının etrafına çamurdan bir kabuk örer, yağmurlu mevsim yeniden gelinceye kadar kabuğun içinden çıkmazlar. Bu hayvanlar kabuğun içini, vücutlarından salgıladıkları bir su ile sıvarlar, yazı vücudunda birikmiş olan yağı kullanarak geçirirler.

Yaz uykusuna yatan hayvanlar, genel olarak çöllerde yaşıyanlardır. Çünkü çöllerde, kışlar, yağmurlu olduğundan, yiyeceğin en bol bulunduğu, yaşama şartlarının en elverişli olduğu mevsimlerdir; yazlar ise, kurak olduğundan, sıcak dayanılamıyacak kadar çok olur, yiyecek bulunamaz. Bu yüzden, normal iklimli bölgelerde yaşıyan yer sincapları kışın uykuya yatan hayvan türünden oldukları halde, aynı cins hayvanlar, çöllerde yaşıyorlarsa, uykuya haziran, temmuz aylarında yatarlar, yağmur mevsimi gelinceye kadar çukurlarından çıkmazlar.

Bunlardan başka bir de hem kış uykusuna, hem de yaz uykusuna yatan hayvanlar vardır. Bunların başında, Amerika Birleşik Devletleri'nin güneybatısındaki çöllerde yaşıyan bir çeşit kaplumbağa gelir.

KITALAR [Anakaralar]

Yeryüzündeki büyük kara parçalarına «kıta» (anakara) denir. Bütün kıtalar birbirlerinden hemen hemen tamamen ayrı kara parçalarıdır. Yalnız Avrupa ile Asya'nın kesin bir ayrılma çizgisi yoktur.

Genel olarak, yeryüzünün iki yüzeyi vardır. Bunlara «Alçak yüzey» (deniz yüzeyleri), «yüksek yüzey» (kara yüzeyleri) diyebiliriz. Okyanusları teşkil eden alçak yüzey bütün yeryüzünün % 70'e yakın bir kesimini kaplar. Bunun dışında kalan yüksek yüzeyler denizlerin dışındadır, kıtaları meydana getirir.

Kıtaların yeryüzüne dağılışı düzenli değildir. Kuzeybatı Avrupa'yı merkez alan bir yarımküre hartası çizilecek olursa yeryüzündeki karalardan çoğunun burada toplanmış olduğu görülür. Bu yarımkürenin karşı tarafı da, tersine, çoğunlukla denizlerden ibarettir. Yeryüzündeki karaların üçte ikisinden çoğu Ekvator'un kuzeyinde kalır. Antarktika bir yana bütün kıtaların kuzeyi güneyinden daha geniştir.

Kıtaların Oluşu

Kıtaların nasıl meydana geldiği hakkında en önemli kuramları Avusturyalı bilgin

YERYÜZÜNDEKİ ALTI KITA

	Yüzölçümü km²
Afrika	30.000.000
Antarktika	14.000.000
Amerika (Kuzey ve Güney)	42.000.000
Asya	44.000.000
Avrupa	10.094.000
Okyanusya (Başlıca kara parçası olan Avustralya)	7.704.000

Eduard Süss'le Alman bilgini Alfred Wegener ortaya atmıştır. Süss, kendisinden önceki kuramlardan çok daha ileri bir görüş ortaya atmıştır. Ona göre, çok eski çağlardan kalma tortul külteler kıtaları meydana getirmiş, kıtalar arasında kalan zayıf tabakalar da devamlı olarak kıvrılmalara, ezilmelere uğramıştır.

Aşağıdaki tabakalara göre yapısı hafif olan kıtalar «sima» tabakasının üstünde yüzmektedir (Bk. Dünya: Denizler, Dağlar). Jeolojik zamanların ilk sıralarında bir tek kara parçasından ibaret olan bütün kıtalar, bundan 200.000.000 yıl kadar önce, parçalanmış, Kuzey ve Güney Amerika, batıya doğru yüzerek, Afrika, Asya ve Avrupa'dan ayrılmıştır. Bu kuramın dayandığı başlıca noktalardan biri Amerika kıtasının doğu kıyılariyle, Afrika ve Avrupa'nın batı kıyılarının birbirine iyice uyacak biçimde olmasıdır.

KIVIRCIK (Bk. KOYUN)

KIYAFETLER

Yeryüzünün her bölgesinde ayrı bir iklim olduğundan, insanlar değişik özellikleri olan kıyafetlere bürünmek zorunda kalmışlar, böylece mahallî kıyafetler meydana gelmiştir.

KIYAFETLER, dünya tarihinde de, bugünkü toplum yaşayışında da büyük önemi olan bir konudur. Çünkü, tarihin başlangıcından beri insanların en önemli ihtiyaçlarından biri de giyim olmuştur. Giyim, ilk olarak, soğuktan, sıcaktan korunmak ihtiyaciyle ortaya çıkmış, zamanla bir gelenek halini almıştır. Dünyamızın her bölgesinde ayrı bir iklim olduğundan, değişik iklimlerde insanlar hava şartlarına göre değişik özellikleri olan kıyafetlere bürünmek zorunda kalmışlardır. Böylece, ülkelerin «yerli» (mahallî) kıyafetleri meydana gelmiştir. Bu kıyafetler, belli bir ülkenin iklim şartlarını olduğu gibi, o ülke halkının zevkini, güzellik ve renk anlayışını, hattâ sanat görüşünü bile belirtmek bakımından çok önemlidir. (Bk. Elbise).

Çeşitli Ülkelerin Kıyafetleri

Bugün bütün medenî milletler hemen hemen aynı biçim giyinirlerse de gene çeşitli ülkeler halkının, hele köylülerinin özel kıyafetleri vardır, bunları törenlerde, bayramlarda giyerler. Başlıcalarını kısaca gözden geçirelim:

Almanya. — Kadınların kıyafetleri, genel olarak, uzun, renkli, bol etek, beyaz blûz, siyah hadife yelektir. Eteklerinin üzerine bir de kısa, ipekli önlükler takarlar. İslâv aslından olan, Berlin yakınlarında yaşıyan Wend kadınları ise omuzlarına bir de şal alırlar, kimisi de bellerine kalın kemerler takarlar. Alman erkeklerinin kıyafetleri, Karaormanlar'da, geniş kenarlı siyah şapka, siyah dizlik, kenarına kadife şerit çevrilmiş uzun cekettir; Baviyera'da kısa pantolon, beyaz gömlek, desenli yün çorap, gümüş düğmeli yelek, uzun dilli ayakkabılar giyilir.

Avusturya. — Viyana müziğinin ve Tyrol romantizminin yurdu olan bu ülkenin kıyafetleri de canlı ve neşeli özellikler taşır. Kadınlar, başlarına ya işlemeli bir çevre takar, ya da tüylerle, çiçeklerle süslenmiş şapkalar giyerler. Elbiseleri yelek, dantelâ blûz, kırmızı, mavi çizgili etekler, koyu yeşil önlüklerdir. Tyrol'lü erkekler, kırmızı yelek, yeşil askılı pantolon, işlemeli kemer, tüylü şapka, yeşil şerit çevrilmiş kurşini ceket, yollu yün çorap, siyah ayakkabı giyerler.

Belçika. — Kadınlar ya çizgili, ya da damalı bol etek, önlük, dantelâ blûz, hasır şapka giyer, omuzlarına, ucu saçaklı bir şal alırlar. Ayakkabıları, genel olarak, tahtadan yapılmıştır.

Çekoslovakya. — Çekoslovakyalılar'ın kıyafetlerinde en çok canlı renkler, işlemeler göze çarpar. Kadınlar, bol kollu beyaz blûz, önü dantelâlı kısa yelek, kısa etek, süslü iç etekliği, kenarı dantelâlı önlük, dize kadar gelen uzun çizmeler giyerler. Erkeklerin kıyafetleri ise, sıkı uzun pantolon, beyaz ipekli gömlek, çok kısa bolerodur, soğuk havalarda deri ceket, siyah çizme giyerler.

Çin. — Çinliler'in bütün elbiseleri çoğunlukla, ipekli kumaşlardan yapılmıştır. Süs olarak kürk de kullanılır. Erkeklerle kadınların kıyafetleri arasında büyük bir fark yoktur. Geniş paçalı bol pantolon, üste giyilen geniş kollu, dik yakalı blûzlar, beyaz çoraplar, kalın kartondan tabanı olan ipek ayakkabılar hem kadınların, hem erkeklerin giydikleri elbiselerdir. Yalnız Çinli erkekler başlarına küçük, yuvarlak, siyah şapka giyerler, zengin olanları boyunlarına kolye takar. Çinliler mücevhere çok meraklıdır. Kadınlar en çok küpe takmasını severler.

Danimarka. — Danimarkalılar sade, rahat kıyafetleri severler. Kadınlar, kısaca kollu kurşuni ceket, uzun eteklik, çizgili önlükler, uzun kollu beyaz blûz giyerler, ya kırmızı, ya da turuncu kemer takarlar. Gelinlerin kıyafetleri uzun kollu, gümüş tokalı siyah elbiselerle beyaz bir önlükten meydana gelir. Erkekler ise, beyaz gömlekler, kırmızı ceketler, siyah dizlikler, gümüş tokalı ayakkabılar giyerler, boyunlarına mavi, satrançlı yeşil çevreler takarlar.

Fransa. — Fransa'nın her eyaletinde halkın özel kıyafetleri vardır. Normandiya'da kadınlar bol etekli uzun elbiseler giyer, renkli önlükler takar, omuzlarına kırmızı, beyaz çiçekli mor bir şal alırlar. Bretanya bölgesinde kadınların giydikleri elbiselerin etekleri daha kısadır, çok ağır işlemelerle süslenmiştir. Başa, danteleâdan yapılmış yüksek bir başlık takılır. Burada erkekler, mavi, yeşil ceketler, şalvar gibi bol pantolonlar, geniş kenarlı şapkalar, kırmızı çoraplar giyerler. Fransızlar'ın meşhur beresi, Bask halkının yerli kıyafetinden alınmıştır. Bunlar, mavi bir ce-

Yerli kıyafetlerimizden birkaç örnek: 1 — Trabzon; 2 — Kütahya; 3 — Artvin; 4 — Aydın; 5 — Ankara; 6 — Bursa; 7 — Kars

MİLLÎ KIYAFETLERDEN BİRKAÇ ÖRNEK

BİR MACAR ÇİFTİ GELİN VE GÜVEY

HİNTLİ

GAYDA ÇALAN BİR İSKOÇ

DANS EDEN BİR İSPANYOL ÇİFTİ

ARJANTİNLİ

MEKSİKALI

JAPON KADINI

SİYAMLI DANSÖZ

ROMANYALI

YUNANLILARIN "EFZUN" DENEN ASKERİ

SARDİNYALI

NORMANDİYALI

BAVİYERALI

NORVEÇLİ

KAFKASYALI

ÇİNLİ BİR AİLE

ket, kırmızı, kurşunî çizgili bir yelek, denizci gömleği biçiminde mavi gömlek, beyaz ayakkabı giyerler.

Hawaii. — Eskiden, nadir olarak bulunan bazı kuşların sarı, kırmızı tüylerinden yapılan pelerinler, ağaç kabuğundan dokunan kumaşlardan elbiseler giyerlerdi. Bugün tüy işi ancak bazı şapkalara yapılmaktadır. Hawaii'nin «hula» dansözleri sazdan eteklikler giyerler, göğüslerine rengârenk desenli kumaşlardan bir bant sararlar, çiçeklerden yapılmış bir kolye takarlar.

Hindistan. — Değişik dinlerin yayılmış olduğu bu ülkede, yerli kıyafetler de ayrı dinlere göre özellikler gösterir. Genel olarak, kadınlar vücutlarına «sari» denilen renkli, desenli, işlemeli şallar sararlar; büyük küpeleri, kolyeleri, bilezikleri, buruna takılan gümüş halkaları çok severler. Kimisi ayak bileklerine bile bilezik takar. Başlarını değerli kumaşlardan yapılmış bir örtüyle örterler. Erkekler, varlıklı kimselerse, «kurta» ya da «sadra» adı verilen ipekli gömlekler, dize kadar gelen ceketler giyer, başlarına beyaz bir sarık sararlar.

İngiltere. — Bugün İngiltere'de giyilen yerli kıyafet yoktur. Yalnız Walles (Gal) halkı kadınlarının özel bir kıyafetleri vardır. Bunlar, uzun, bol eteklik, siyah pelerin giyerler. Başlarına beyaz bir başlık geçirip üzerine yüksek tepeli siyah bir şapka giyerler. İrlanda'da ise kadınlar, kat kat etekler, mavi başlıklı uzun pelerinler giyer, omuzlarına şal alırlar; erkekler, ya çizgili kadife pantolonla deri ceket, ya da kurşunî yün örgü ceketle «tweed» denilen kumaştan pantolonlar giyerler.

İskoçya. — İskoçların yerli kıyafetleri dünyaca tanınmıştır. İskoç kıyafeti, satrançlı (ekose) pilili, dize kadar gelen kısa etekler, diz kapağına kadar yün örgü çoraplar, beyaz gömlekler, ekoselerin rengine uyan düz renkli ceket ve yelekler, bere biçimi şapkalar, ekose kıravatlar, tokalı ayakkabılar, bele takılan deri çantalardan meydana gelir.

İspanya. — Asil İspanyol kadınları, siyah elbise giyer, omuzlarına ucu saçaklı ipek bir şal alırlar. Başlarına siyah dantelâ örterler. Köylü kadınlarının kayefetleri ise çok renkli ve canlıdır. Bunlar, kalçası oturmuş, kat kat farbalalı bol etekler, kolları işlemeli bol blûzlar, bazan kadife yelekler, atkılı saten ayakkabılar giyer, omuzlarına saçaklı, rengârenk desenli şallar alırlar. Başlarına, göğüslerine çiçek takmak âdetleri vardır. Ellerinde, genel olarak bir yelpaze bulunur. Erkeklerin kıyafetleri koyu renklidir. Bunlar, sımsıkı oturan dar, uzun pantolonlar giyer, kırmızı bir kuşak sararlar, beyaz gömlek, kısa bir ceket, beyaz çorap giyerler.

İsveç. — Kadınlar bol, uzun, çizgili eteklik, açık yakalı blûz giyer, omuzdan askılı, işlemeli bir kemerle sarı önlük takarlar, bellerine ağır işlemeli bir çanta asarlar. Erkekler dik yakalı gömlek, bele kadar gelen ceket, dize gelen çoraplar, kısa pantolon giyer, süslü çorap bağları takarlar.

İsviçre. — Kadınların kıyafetleri, geniş yakalı beyaz bir blûz, siyah kadife kalın bir kemer, koyu mavi etek, altın sarısı bir önlük, kırmızı bir keptir. Erkeklerinki ise kısa pantolon, işlemeli pantolon askısı ve kemer, yün çorap, beyaz gömlek, tüylerle, çiçeklerle süslenmiş bir şapkadan meydana gelir.

İtalya. — İtalyan kadınlarının kıyafetleri, belin biraz yukarısından giyilen uzun eteklik, kalın kemer, küçük şal, beyaz çorap, siyah ayakkabı, benekli blûzlar, beyaz dantelâlı önlükler, ya satrançlı, ya da düz renk şallar, mercan kolyelerden meydana gelir. Erkekler beyaz gömlek, saçaklı kırmızı bir kuşağın tuttuğu pantolon, beyaz çorap, beyaz ayakkabı giyerler.

Japonya. — En zarif, en güzel yerli kıyafetlerden biri de Japonlarınkidir. Kadınlar, çiçek bahçelerini andıran renkli kasımpatı desenleriyle süslü kimonolar giyer, bellerini sıkıca kavrıyan «obi» denilen renkli kemerler takarlar, ayaklarına sandallar geçirirler (Bk. Kimono). Saçlarını çok kabarık bir şekilde yukarı toplarlar. Erkeklerin kıyafetleri de kadınlarınkinden pek farklı değildir. Bunların kimonolarının rengi, asaletlerinin derecesini belli eder. «Obi» leri, kadınlarınkinden daha dardır. Kimononun altına uzun, dar pantolon giyerler.

Macaristan. — Yaşama şartları, bu ülke halkının çoğunu ya çoban, ya avcı olmaya zorlamıştır. Bu durum, kıyafetlerinde de kendini gösterir. Macarlar, giyim eşyalarının çoğunu deriden yaparlar. Kadınlar, pilili etek, bol kollu blûz, kırmızı deri çizme giyerler, yaşlılar başlarını örterler. Erkekler, «gayta» denilen çok geniş bir pantolon, geniş uzun kollu gömlek, deriyle süslü ceket, çobanlık yapıyorlarsa kuzu derisinden «suba» denilen abalar, siyah deri çizmeler giyerler.

Norveç. — El işlemeleriyle tanınmış olan bu ülkenin yerli kıyafetlerinde de bu özellik göze çarpar. Kadınlar, beyaz, uzun kollu blûz, kırmızı yelek, siyah eteklik, işlemeli bir kemerin tuttuğu beyaz önlük, kabarık iç etekliği giyerler. Özellikle önlükleri, iç eteklikleri değerli el işlemeleriyle süslüdür. Bu işlemelerde en çok yürek biçimi desenler kullanılır. Erkekler, yeşil yelek, işlemeli dizlikler, süslü diz bağları, gümüş düğmeli uzun ceket giyerler.

Polonya. — Bu ülkenin yerli kıyafetlerinin başlıca özelliği, çizgili kumaşlardan yapılmış olmasıdır. Kadınlar, uzunca eteklik, beyaz blûz, yelek, desenli çizmeler giyer, önlük ve boncuk takarlar. Etekler, önlükler kırmızı, yeşil çizgili olur. Erkekler, bol pantolon, yakası fiyonklu beyaz gömlek, yelek, pomponlarla süslü ceket giyerler. Pantolonların yan çizgisi boyunca işlemeli şeritler dikilir.

Romanya. — Halkın çoğu yerli kıyafet giyme geleneğine bağlı kalmıştır. Elbiseler çoğunlukla beyazdır. Kadınlar, ağır işlemeli, kalın kumaşlardan yapılmış elbiseler, bolerolar giyer, önlük takarlar. Erkeklerin kıyafetlerini sıkı, uzun, beyaz pantolon, beyaz bir gömlek, renkli geniş bir kemer, yün çorap meydana getirir. Pantolonun üzerine sarkıtılan gömlekler bazılarında kürkle astarlanmıştır.

Rusya. — Ruslar'ın, çeşitli renklerden meydana gelen yerli kıyafetleri vardır. Kadınlar, genel olarak, üst üste iki etek giyerler. Üste giyilen eteğin önü pililidir. Yünlü kumaştan yapılan bu etek, ya satrançlı, ya da çiçekli olur. Blûzları, bol, uzun kollu ve işlemelidir. Göğüslerinin altından süslü bir önlük takarlar. Bazan bu önlükler omuzdan askılı olur. Erkekler, yeşil, mavi, sarı, kırmızı, ya da beyaz bir gömlek, koyu renk pantolon, uzun çizme giyer.

Yugoslavya. — Balkanlar'ın çeşitli ırklarının yaşadığı bu ülkenin yerli kıyafetleri de yer yer değişiktir. Genel olarak, kadınlar, dantelâlı beyaz elbiseler, uzun önlükler giyer, başlarına şal örterler. Erkekler ise beyaz gömlek, sarı şerit çevrilmiş lâcivert bolero, mavi pantolon giyer, bellerine kırmızı kuşak sararlar. Ayakkabılar çarık biçimindedir.

Yunanistan. — Yunanlılar'ın yerli kıyafetleri, Eski Yunan kılıklarına hiç benzemez. Erkeklerin kıyafetleri, dize kadar gelen bol, siyah pantolon, beyaz gömlek, kolsuz ceket, beyaz dizlik, sandal, sarık ya da festen meydana gelir. Kadınların elbiseleri, köylerde bile ağır işlemelerle, değerli taşlarla süslenmiştir.

ŞEHİR HAYATININ GEREKTİRDİĞİ KIYAFETLER

Büyük şehirlerde yaşıyan insanlar, buralarda genel olarak kabul edilmiş, alışılmış bazı kurallara göre belli saatlerde, belli yerlerde değişik kıyafetler giymek zorundadırlar. Meselâ sabah evinin işini yapacak, ya da alışverişe çıkacak bir ev kadını, sade, rahat bir elbise giyer. Çalışan kadınlar daha çok ağırbaşlı kıyafetleri tercih ederler. Erkekler, işlerine giderken, iş yerlerine, mevsime göre rahat kıyafetler giyerler. Bazı kurumlarda kıravat takmasalar da olur. Öğleden sonra bir yere dâvetli olan, ya da evine misafir dâvet etmiş olan bir kadın, sabahkinden daha özenli, daha süslü bir elbise giymelidir. Bunlar, «öğleden sonra elbiseleri» adı altında modanın ortaya attığı modellerden seçilebilir. Kokteylerde giyilen kıyafetlerin ise, öğleden sonra elbiselerinden daha ağır olması gerekir. Bunlar, gelinlik elbiselerden daha süslü kumaşlardan yapılır, yakaları daha açık olur. Erkekler kokteyllerde muhakkak ciddî bir elbise giymek, kıravat takmak zorundadır. Geceleri yapılan danslı toplantılarda, balolarda giyilen kıyafetlerin tamamiyle kendilerine göre özellikleri vardır. Bu çeşit toplantılarda erkekler koyu renkli ciddî elbiseler, smokin, ya da frak; kadınlar da modanın gerektirdiğine göre ya kısa, ya da yere kadar uzun olan süslü, ağır gece tuvaletleri giyerler.

Turistik Türkiye

Yurdumuz tabii güzellikleri bakımından dünyada benzeri pek az bulunan bir ülkedir. Dünyaca yeni tanınmaya başlıyan bu güzellikler her yıl yurdumuza birçok turist çekmektedir. Yukarıda: Tarihî sûr yıkıntıları, yeşillikler arasından akan Manavgat Şelâlesi (Antalya); aşağıda: Şile'de eski bir kale ve kayalık adacıklar. Şile tabii plâjlariyle İstanbul'un da bir sayfiyesi haline gelmiştir.

Türk Kıyafetleri

İslâmiyetin kabulüne kadar Türklerin kıyafetleri hemen hemen hiç değişmemiştir. Göçebe Türkler, yaşayışlarının gereklerine uygun, yani ata binmekte, çabuk davranmakta hareket serbestliği sağlıyan bir kılıkta gezerlerdi.

İçlik (baştan geçirilen ve belden bir kuşakla sıkılan gömlek), üstlük (önü açık, kısa kollu veya kolsuz, düğmesiz ceket), dizlik (kısa veya çizme içine girecek kadar paçalı pantolon), örme çorap, yumuşak, kısa çizme, koyun postundan külâh bu kıyafetin belli başlı parçalarıydı. Kadınların içlikleri yere kadar uzanırdı. Şehirli Uygur Türkleri'nde gömlekler, üstlükler erkeklerde de yere kadar uzanırdı.

İslâmiyetin yayılmasından sonra peşli entari giyme usulü Horasan Türkleri'nden başlıyarak bütün şehirlilerde görüldü. Bazan buna üstten bele sarılı enli kuşak da ekleniyordu. Anadolu Selçukluları'ndan beri de toplumda sınıflar meydana geldikçe bunların kendilerine göre kılıkları belirdi. Hele Osmanlılarda köylü, yani toprakla uğraşan adam, şehirli, kâtip, kadı, çeri (asker) sınıfları kendilerini belli eden ayrı kılıklara girdiler. Uzun kürkler, içi ayrı, dışı ayrı kaplı olarak bu devirde meydana çıktı. XVIII. yüzyıldan sonra ise, Osmanlı Türkleri'nin şehirlileri daha Avrupalı kılıklara girdiler. Çeşitli feslerle setre (ceket), pantolon XIX. yüzyılda yayıldı. Kadınlar arasında görülen ferace - yaşmak, daha sonra çarşaf gene bu çağın kıkıyafetlerindendi.

Bölgelere Göre Türk Kıyafetleri

Erkek ve kadın kıyafetleri arasındaki çeşitlenmeler Anadolu Türkleri arasında, bölgelere göre değişir. Bunu tâyin eden başlıca iki sebep vardır. Bunlardan biri komşuluklardır: İran ve Irak sınırlarına yakın bölgelerde erkeklerin de entari giymeleri gibi. İkinci sebep daha köklü olarak, hayat tarzıdır: Sert rüzgârlı Karadeniz uşaklarının boğazlarına kadar kapalı şayak mintan giymelerine karşılık İzmir zeybeklerinin ince, yakası açık mintanları gibi.

Bölgelere göre Türk kıyafetlerini Kuzeydoğu, Güneydoğu, Orta Anadolu, Batı Anadolu, Trakya olarak ayırmak kabildir. Bütün bunlarda ortak üç unsur hiç değişmez: Mintan, kuşak, şalvar. Yalnız bunların biçimleri, işlemeleri, yapıldıkları kumaşlar, aldıkları adlar değişir.

Kuzeydoğu Anadolu, ya da Doğu Karadeniz kıyafetlerinde erkekler başlarına düğümleyip ucunu yandan sarkıttıkları kalın kumaştan başlık giyerler. Uzun kollu gömlek üstüne boğaza kadar göğsü kapatan kolsuz yelek, altına arkası torbalanan dar paçalı «zıpka», belde kuşak, ayakta yemeni bu kıyafeti tamamlar. Kars ve Ardahan bölgesinde gömlek ince, yeleğin göğüs kısmına gelen yaka az açıktır. Trabzon'da ise yelek serbest olarak belde sallanır. Kadın kıyafetlerinde etek, kollu blûz üstüne kolsuz yelek giyilir. Bazı yerlerde bu iki parça yerine uzun bir peşli entari giyilir, üstüne belden bağlı önlük takılır.

Güneydoğu Anadolu kıyafetleri, sıcak ve dağlık bölgeye göre değişir. Bazı yerlerde bol paçalı şalvar üstüne uzun etekli kolsuz yelek, ya da belden sıkma entari giyilir. Başa, genel olarak, çadır biçimi sivri külâh geçirilir, üzerine yerine göre «agel» biçimi burma, yerine göre mendil sarılır. Kadın kıyafetlerinde şalvar, mintan, belden dolma kat kat eteklik, uzun kollu mintan, çeşit çeşit kuşak takılır, başa fes üstüne oyalı tülbent hotoz konur.

Güneydoğu ve Orta Anadolu kadın kıyafetleri göze çarpıcı renklerde, değişik biçimlerdedir. Doğu'da kırk kata kadar etek bağlıyan, kirlendikçe bunları birer birer çıkarıp atan kadınlar vardır.

Orta Anadolu kıyafetlerinde mintan, potur, kuşak, «salta» denilen kolsuz yelek, başta sarık esastır. Yelekler işlemeli olur. Poturların yanları da işlenir.

Batı Anadolu kıyafetleri daha hafiftir. Mintan, cepken, geniş kuşak, bu kuşakta kuburluk, bıçak sokma yerleri, apış araları bol kısa dizlik (külot), hareket çevikliği sağlar.

Batı Anadolu Bölgesi'nin kadın kıyafetleri de hafif, uzun etekli, kat kat önlüklü olur. Başa tülbent, başörtü konulur. Çene altından bağlanan çevrelerle yüz örtülür. Etekler yere kadar uzundur. Trakya bölgesi, Batı Anadolu'ya benzer. Yolnız, poturlar uzun paçalıdır.

Kıyafet Kanunundan sonra, bütün yurtta erkekler için gömlek, pantolon, ceket, şapka; kadınlar için sokakta manto giymek âdet oldu. Ancak, tarlada, dağda çalışanlarla Yörükler, yerli kılıklarını, daha kullanışlı, ucuz olduğundan, bütün bütün bırakmamışlardır.

Bibliyografya. — Bu konuda Türkçe eserlerin başlıcaları:

Eski Türk Kıyafetleri (M. F. Togay, 1933); Osmanlı Sarayı ve Kıyafetleri (E. Cenkmen, 1950); Osmanlı İmparatorluğunda Resmî Kıyafetler (İskit Yayını, 1961).

KIYAMET

Arapça'da «ayağa kalkma» anlamına gelen bu kelime, dünyanın sonu geldiği zaman vuku bulacağına inanılan olayları ifade için kullanılır. Başka dinlerde olduğu gibi Müslümanlık inançlarına göre de, dünyanın sonu gelince, dirilme (ba'su ba'de'l-mevt) olacak, bütün insanlar dirilip Tanrı nezdinde hesap verecekler, mükâfatlarını, cezalarını göreceklerdir. O güne «Yevmu'l-Kıyâme» (Kıyamet Günü) denir. Kıyametin yaklaştığını gösterecek bazı olaylar Kuran'da, Hadîs'te (Peygamber'in sözlerinde), ayrıca İslâm geleneklerinde işaret edilmiştir. Kıyamet günü dirilmenin bedenî mi, yoksa ruhî mi olduğu Kelâm'da (İslâm felsefesinde) tartışılmıştır.

KIYI DAĞLARI

Kuzey Amerika'nın Büyük Okyanus kıyıları boyunca uzanan bir dağ zinciridir. Kaliforniya kıyılarından Alaska'ya kadar uzanır. Dağların en yüksek yeri Alaska'daki Crillon Tepesi'dir. Yüksekliği 4.000 metreye yaklaşan bu tepeden başka, Kıyı Dağları'nın en yüksek noktaları Diablo, Hamilton ve Tamalpis tepeleridir.

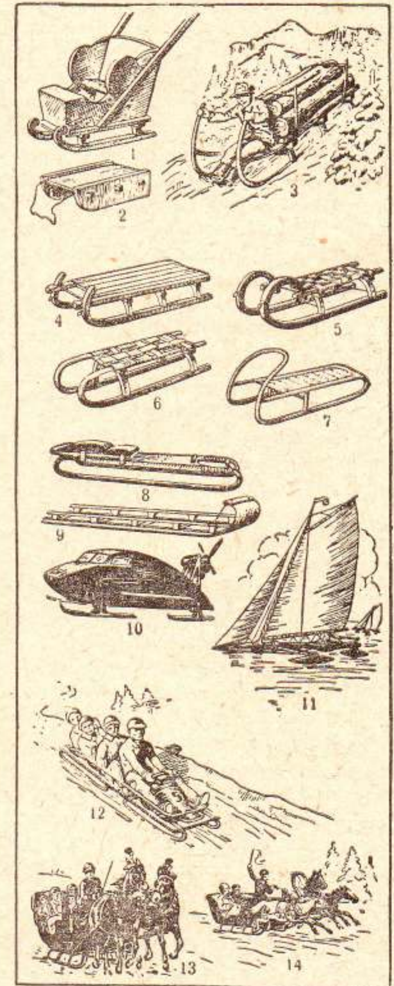
Kıyı Dağları maden cevheri bakımından çok zengindir. Altın, bakır, civa, kurşun, çinko madenleri, zengin petrol yatakları vardır.

KIZAK

Kar ve buz üzerinde kayarak gidebilecek şekilde yapılmış, tekerleksiz bir çeşit arabadır. Bir de karda kaymak üzere çocukların kullandığı bir oyuncak olmaktan ileri gidemiyen kızak, kuzey ülkelerinde önemli bir taşıt aracıdır.

Kızak ya yokuş aşağı kendi ağırlığıyla kayar, ya da bir köpek, veya at çeker. Genel olarak kızağın buza, kara değen tahta kısımların önü tıpkı kayakta olduğu gibi hafif yukarıya kalkıktır.

Kanada'da, İskandinavya'da, Sibirya'da birçok kızak çeşitleri vardır. Rusların «troyka» dedikleri araba şeklindeki kızaklarını üç at çeker. Bunların ortasındaki başını yukarı kaldırarak tırıs, iki yandakiler de başlarını yerlerine göre sağa, sola çevirerek dörtnala giderler. Ayrıca, donmuş bir göl gibi geniş, düzgün yüzeylerde açtığı yelkenle ilerliyen kızaklar da vardır. Bunun gibi, bazı yerlerde kızakları bir motorla dönen pervanenin sağladığı rüzgârla da sürerler.

Çeşitli kızaklar: 1 — İskemleli kızak; 2 — İlkel kızak; 3 — Yük taşımaya mahsus kızak; 4 - 8 — Küçük kızaklar; 9 — Kanada kızağı; 10 — Motorlu kızak; 11 — Yelkenli kızak; 12 — Yarış kızağı; 13 — Atlı kızak; 14 — Ruslar'ın «Troyka» dedikleri üç atın çektiği kızak.

KIZAMIK: Daha Çok Çocuklarda Görülen Bulaşıcı Bir Hastalık

KIZAMIK, en çok çocuklarda görülen, mikroplu, bulaşıcı bir hastalıktır. IX. - X. yüzyıllarda yaşamış ünlü Türk hekimi Razi bu hastalığı ilk defa inceliyen bilim adamıdır. Ondan sonraki çağlarda, dünyanın çeşitli yerlerinde ortaya çıkan salgınlarda daha bir çok hekimler kızamığı incelemişlerdir. Yalnız, kızamık bu kadar eskiden beri bilinen bir hastalık olmasına rağmen, bir virüsten ileri geldiği ancak son zamanlarda anlaşılmıştır.

Kızamık virüsü çok ufaktır. Hastalığın ateşli devresinde hastanın kanında, burun, boğaz ve göz salgılarında bulunur. Yalnız, kızamık mikrobu çok dayanıksızdır; güneş ışığı, aydınlık, kuruluk, hava değişmeleri onu kısa zamanda öldürür.

Kızamık virüsü vücudun en çok dış yönünü sever; onun için, deri üzerine yerleşip, kızamığın bilinen lekelerini ortaya çıkarır. Kızamık geçirenler, çok defa, bağışıklık kazanırlar, ömürleri boyunca bir daha bu hastalığa tutulmazlar.

Yeni doğmuş çocuklarda ilk altı ay içinde kızamık pek az görülür. Ondan sonra, kızamığa tutulma ihtimali gittikçe artar. Kalabalık şehirlerde hastalık en çok 3 - 10 yaş arasındaki çocuklarda olur. En salgın devresi de kışın sonlarıyle ilkbahar aylarıdır. Bu mevsimlerde havanın değişik gitmesi dolayısiyle, yukarı solunum yolları nezlesinin artması kızamığa hazırlayıcı sebeplerdendir.

Kızamığın Dört Devresi

Kızamığın süresini dört bölüme ayırabiliriz: 1) Kuluçka süresi; 2) Başlangıç; 3) Döküntü süresi; 4) İyileşme.

1. — Kuluçka Süresi: Mikrobun alınmasından ilk belirtilerin ortaya çıkmasına kadar geçen süredir ki ortalama olarak 11 gündür.

2. — Başlangıç (Nezle) Süresi: Birdenbire bir burun ve boğaz nezlesi başlar. Ateş birden yükselir. Nezle hali gittikçe şiddetlenir, gözler kanlanır, kimisinde ses de kısılır. Öksürük, bronşit, kırıklık, halsizlik, kusma, burun kanaması da kızamığın başlıca belirtileridir.

Bu durum 3-4 gün sürer. Son günlerinde hastanın ağzında, yanaklarının içinde, diş etlerinde, toplu iğne başı büyüklüğünde, çevreleri kırmızı, kirli beyazımtırak birtakım ufacık lekeler (koplik lekeleri) görülür. Bunlar deri döküntülerinin başlamak üzere olduğunu gösteren belirtilerdir.

Bu sürenin sonunda hastanın ateşi biraz düşer gibi olursa da ateş bundan sonraki sürelerde yeniden yükselecek, daha şiddetli olacaktır.

3. — Döküntü Süresi: Hastanın önce kulak arkalarında, saç diplerinde, sonra yüzünde ufak, kırmızı lekeler başlar. Bunlar kızamığın belirli «döküntü» leridir. Başlangıçta tek tek olan bu kabarık lekeler az zamanda sıklaşır, büyür, yüzün her yanını sarar, göğse, sırta, karına, kollara, bacaklara yayılır. Göz kapakları şişer, hattâ kimisinde gözler kapanır. Dudaklar kuru ve paslıdır. Ateş yeniden yükselir. İdrar azalır, rengi koyulaşır.

Hastanın bu «kızamık dökme» süresi de 3-4 gündür. Ondan sonra ateş ya bol bir terle birdenbire, ya da yavaş yavaş düşer.

4. — İyileşme (Nekahat) Süresi: Ateş düşmüştür. Lekeler, ilk çıktıkları yerlerden başlamak üzere, bir iz bırakmadan, birer birer kaybolur, yerlerinde ufak, pul pul kepekler görülür. Böylece, hastalık sona ermiş olur.

Kızamığın Tehlikeli Halleri

Kızamık bazı çocuklarda hafif, bazılarında ise, lekelerin çıkmasına bile kalmadan, ölüme götürecek kadar ağır geçebilir. Hastalık sırasında birtakım karışmalar (ihtilâtlar) olabilir ki bunlar tehlikeyi artırır. Karışmaların başında zatürree, bronkopnömoni gelir; sulu zatülcenp de olabilir. Bazı hastalarda kalbin iç ve dış zarlarında, hattâ kalbin kasında iltihaplar olur. Boğazdan, burundan atlıyan cerahat mikropları orta kulakta şiddetli iltihaplara yol açabilir.

Kızamık, bazan, kuşpalazı (difteri), çiçek, suçiçeği, kızıl gibi daha başka bulaşıcı hastalıklarla birlikte de olabilir. O zaman hastalık daha tehlikeli bir hal alır.

Kızamığın Tedavisi

Hasta sağlamlardan ayrılmalı, odası temiz olmalı, güneş görmelidir. Odanın sıcaklığı 18 - 20 derece arasında tutulmalı, çocuğun üşümemesine, soğuk almamasına dikkat etmelidir. Ateşli zamanlarda hastaya sulu, kolay sindirilecek yemekler vermelidir. Hastanın ağzını, burnunu, gözlerini temiz tutmalı, odasını sık sık havalandırmalıdır.

Kızamığın özel bir ilâcı yoktur. Sülfamitler, antibiyotikler gibi yeni ilâçların kızamık virüsü üzerine hiçbir etkisi olmaz. Yalnız, saydığımız karışmalardan biri ortaya çıkarsa bu ilâçların büyük faydası olur. Ağrı, kırıklık, kusma gibi sıkıntılara karşı bazı ilâçlar verilebilir.

Çocuğun kızamık çıkarmak üzere olduğunu gösteren belirtiler görülünce hekim getirmelidir, çünkü, kızamığın başka hastalıklara karışmasını ancak onun vereceği ilâçlar önliyebilir.

Kızamıktan Korunma Yolları

Kızamık çıkarmamış çocukları kızamıklı hastalara yaklaştırmamalı, hele 5 yaşından küçük çocukları bu bakımdan dikkatle korumalıdır. Çünkü bu yaşlardaki çocuklar kızamığa kolay dayanamazlar, bunlarda kızamık başka hastalıklarla karışıp ölüme yol açabilir.

Kızamık virüsünü üreterek ondan aşı yapılmışsa da bu henüz yaygın olarak kullanılan bir koruma tedbiri haline gelmemiştir. Yalnız, kızamıktan yeni kurtulmuş, nekahat devresine girmiş hastaların kanından çıkarılan serumlar faydalı sonuçlar vermektedir. Kızamıklı hastaya bilmeden yaklaşmış, zayıf vücutlu küçük çocuklar bu serumla korunmalıdır. Eskiden kızamık geçirmiş ana-babadan biraz kan alarak bunu, ya da serumunu çocuğa şırınga ederek çocuğu kızamıktan korumak da mümkündür. «Gamaglobülin» tertibindeki aşılardan da korunmada fayda sağlanabilir. Gebe kadınların dölyatağındaki etene (son) denilen dokudan çıkarılmış özlerin de aşı gibi kullanılması iyi sonuçlar verebilir.

Kızamık en çok ilkokul çağındaki çocuklarda görüldüğü için, kızamıklı bir çocuk ateşin düştükten sonra 15 gün okula gönderilmemelidir. Hastalık geçtikten sonra, çocuğun odasını havalandırmalı, eşyasını, oyuncaklarını güneşe çıkarmalıdır. Güneş, açık hava, kuruluk kızamığın mikrobunu öldürür.

KIZAMIKÇIK

Çocuklarda kızamıktan daha az görülen, döküntülü, bulaşıcı bir hastalıktır. Bazan salgın halinde görülür .

Kızamıkçığın mikrobu bir virüstür. Kızamık gibi bu hastalık da vücutta kırıklık, halsizlik, baş ağrısı ile başlar. Hastanın iştahı kalmaz, ateşi yükselir. Sonra, birdenbire, yüzden başlamak üzere, bütün vücutta ufak, kırmızı lekeler görülür. Ara sıra kaşıntı yapan bu lekeler birkaç gün sonra kaybolmaya yüz tutar.

Kızamıkta olduğu gibi bunda da aksırık, öksürük görülür; hastalık çocuktan çocuğa bunlarla bulaşır. Hafif bir burun ve boğaz nezlesi de olur.

Kızamıkçığı kızamıktan ayıran belirtiler şunlardır: Ateş yüksek değildir; hastalık pek ağır bir durum almaz; vücudun birçok yerinde, özellikle ensede lenfa boğumları şişer.

Kızamıkçık tehlikeli değildir. Başka hastalıklara pek yol açmaz, çabuk gelip geçer.

Tedavi. — Özel bir ilâcı yoktur. Sülfamitler, antibiyotikler fayda vermez. Yalnız, ağrı kesici, kırıklığı giderici ilâçlar, nezleye karşı burun damlaları, buğular, gargaralar kullanılabilir.

Ateşli zamanlarda hastayı yatakta istirahat ettirmeli, vücudunu temiz tutmalı, üşütmemeli, hafif olmakla beraber besleyici yiyecekler vermelidir. Kızamıkçıktan korunmak için hastayı sağlamlardan ayırmalı, çocukları yanına sokmamalıdır.

Kızamıkçığın Tehlikesi

Kızamıkçık, kendisi hafif bir hastalık olmakla beraber, gebe kadınlar için büyük bir tehlike yaratabilir.

Gebeliğin ilk aylarında kızamıkçığa tutulan bir kadında bu hastalığın virüsleri dölyatağındaki eteneden geçerek çocuğun vücuduna girer, onun hücrelerinde ürer, buralarda bozukluklara yol açar, yavru kusurlu, sakat doğar.

Bunun için, kadınlar gebelik sırasında, kızamıkçıktan korunmak için çok dikkatli davranmalıdırlar.

KIZBÖCEĞİ

Büyük yuvarlak başı, iri gözü, uzun yuvarlak bir gövdesi olan bir böcektir. Kanadları açık ve yatay durur. Başka böcekleri yiyerek

beslenirler. Kovanların bulunduğu yerlere musallat olarak arıları yerler, böylece zararlı olurlar. Sulak ve bataklık yerlerde yaşıyan kuşlar da kızböceklerini avlarlar.

Kızböceği sulak yerlerde yaşıyan, ince uzun vücutlu, iri gözlü bir böcektir.

Kızböceğinin lârvası suların içinde yaşıyan, çok yırtıcı bir yaratıktır

Kızböcekleri daha çok yazın güneşte sulak, sazlık yerlerde uçarlar. Böceklerin sinirkanadlılar takımındandır. Jeolojik devirlerde, canlıların gelişmesi sırasında ortaya çıkan ilk böceklerdendir. Birçok yerlerde kanadlarının açıklığı 60 sm. ye varan kızböcekleri fosillerine rastlanmıştır.

Kızböceği güzel bir böcektir. Yeşil, mavi, kahverengi olur. Kanadları incecik bir tülü andırır, uçarken güneşte parıldar. İncecik gövdesi de böceğin havada kıvrılıp hızla uçmasını sağlar. Saatte 100 km. hızla uçanları görülmüştür.

Kızböceğinin üç çift ayağı vardır. Böcek bunları havada uçarken, kapatarak sinekleri avlar, gene havada uçarken avını ağzına götürüp yer.

Kızböcekleri havada çiftleşirler. Dişisi yumurtalarını da uçarken bırakır. Bu yumurtalar suya düşer. Yumurtadan yeni çıkan yavrular önce su altında yaşarlar. Bunların görünüşü pek çirkindir. Çeneleri kepçe gibi ileri uzanmıştır. Yavru kızböceği bununla avını yakalayıp yer. Yavrular su altında, cinsine göre 1-5 yıl kalır, su böcekleriyle beslenir. Çok büyük cinsleri balık bile yer. Yavru kızböceği su altında kaldığı sürece 12-15 kere deri değiştirir. Başkalaşımı tamamlanıp kanadları çıkınca, sudan kayalara tırmanır. Artık böcek olmuştur, uçmaya başlar.

KIZIL

Mikroplu, bulaşıcı bir hastalıktır. Vücutta kırmızı lekelerle kendini gösterir.

Kızılın mikrobu zincir biçimi bir streptokoktur. Boğaza, bademciklere yerleşip iltihap yapar, oradan saldığı zehirleri bütün vücuda yayar. Hastalar konuşur, aksırır, öksürürken ağızlarından saçılan tükrük damlacıkları hastalığın etrafa bulaşmasına yol açar.

Belirtiler. — Mikrop alındıktan 3-4 gün sonra hastalık titremelerle, ürpermelerle başlar. Ateş kısa zamanda çok yükselir. Bademcikler kıpkırmızı kesilir, anjin olur. Hastada bulantı, kusma, baş ağrısı görülür, boğazı ağırır, yutkunmada zorluk çeker, dili paslanır, dudakları kurur.

Ateşin yükselmesinden bir, iki gün sonra, göğüsten, boyundan başlamak üzere, kırmızılıklar baş gösterir. Bu kırmızılıklar, kızamıkta olduğu gibi tek tek lekeler halinde değil, geniş ve yaygındır; deri üzerine kırmızı mürekkep sürülmüş gibidir. Zamanla bu lekeler yüze, kollara, göğse, sırta, karna, bacaklara da yayılır. Yüzün her yanını kırmızılık kaplar. Yalnız, hastanın ağzının çevresinde, kırmızılık yerine, bir solukluk vardır. Dil kızarır, üzerindeki kabarcıklar daha çok beli olur.

Kızıl lekeleri ilk haftanın sonunda sönmeye başlar. Ateş 8-10 gün kadar sürdükten sonra düşer. Derinin kızarmış yerleri kabarır, büyük parçalar halinde deri döküntüleri olur.

Kızıla herkes tutulmaz. Kimisi bu hastalığa karşı özel bir direnç gösterdiği gibi, kimisi de, tersine, kızıla tutulmak için çok elverişli bir yaradılıştadır. Çok ağır geçen kızıllar olduğu gibi ufak bir bademcik iltihabı gibi az ateşle geçenleri de vardır. Yalnız bademcik iltihabı olup deride kırmızılıklar belirmediği de olur, buna «lekesiz kızıl» denir.

Tehlikeli Karışmalar

Kızılda görülen karışmalar (ihtilâtlar) oldukça ağırdır. Bazı hallerde boğazda, bademciklerde, boyundaki lenfa boğumlarında gangrenli iltihap olur, mikroplar kana karışır, hasta kan zehirlenmesine uğrıyarak tehlikeli bir duruma düşer. Hastalığın şiddetinden dolayı hastanın kalbinde, damarlarında ağır bozukluklar da olabilir.

Bazı hastalarda akciğer iltihapları görülür, kimisinde de eklemlerin şişmesiyle, ateş ve ağrılarla, romatizmaya benzer sıkıntılar baş gösterir ki buna «kızıl romatizması» denir.

Bütün bunlardan başka, sonradan gelebilecek bir hastalık vardır. Kızılın 19-21'inci günlerinde bazı hastalarda iki böbrek birden iltihaplanır. Bunun sonucu olarak, kan basıncı (tansiyon) yükselir, ateş çıkar, idrar azalır, yüzü, göz kapakları, elleri, ayakları şişer. Bu hal çabuk tedavi edilmezse hastanın hayatı tehlikeye girer.

Kızılın Tedavisi

Hasta sağlamlardan ayrılır. Üç hafta kadar yatakta yatmalıdır. Odası havadar, bol ışıklı, temiz olmalıdır. Ateşli zamanlarda hastaya sindirimi kolay, hafif, sulu yiyecek vermelidir.

Hastalığın sonunda görülebilecek böbrek iltihabından korkarak, hastaya kuvvetli besin vermekten çekinenler vardır. Bu, yanlış bir düşünüştür. Böbrek iltihabına yiyecekler değil, mikroplar yol açar.

Eskiden korkunç bir hastalık olan kızıl bugün, yeni ilâçlar sayesinde, korkulacak bir hastalık olmaktan çıkmıştır. Sülfamitlerle, penisilinle, kızıl kolayca iyi edilmektedir. Hastalık sırasında, gerekirse, kalb ve damarları kuvvetlendirici ilâçlar da verilebilir. Eskiden kızıl tedavisinde kullanılan «kızıl serumu» denilen ilâca artık lüzum kalmamıştır.

Kızıldan Nasıl Korunmalı

Sağlamlar hastalara sokulmaktan kaçınmalı, hastaya bakanlar da kendilerini gayet temiz tutmalıdır. Hastanın bütün eşyası, çamaşırları, yatak çarşafları, yemek takımları dikkatle dezenfekte edilmelidir. Kızıl geçiren çocuğun hastayken oynadığı oyuncakların da hastalığın bulaşmasında büyük payı vardır. Bunları iyice temizlemeli, değersizleri yakılarak ortadan kaldırılmalıdır.

Kızıla tutulan çocuklar, ortalama olarak, 40 gün okula gitmemelidir. En doğrusu, birer hafta arayla, üç kere, boğaz salgılarında mikrop aramalı, bulunmadığı anlaşılınca çocuğun okula gitmesine müsaade etmelidir.

Kızılın mikrop zehirlerinden yapılmış bir aşısı varsa da pek kullanılmaz, çünkü hazırlanması, geniş ölçüde uygulanması zordur. Koruma kabiliyeti de kesin değildir.

Bazı hekimler, hastanın yakınında bulunan çocukların korunması için, bunlara bir hafta boyunca az miktarda sülfamit verilmesini uygun bulurlar.

Kızılın önlenmesi için yapılan çalışmalarda, Chicago'lu birer doktor olan George F. Dick ile Gladys Henry Dick'in büyük payı vardır. Bu doktorlar, kızıl hastalığına, streptokok çeşitinden bir bakterinin sebep olduğunu ispat etmişlerdir. Ayrıca, bu mikrobun toksinini de ayırmayı başarmışlar, bu toksini bir ata aşılıyarak, atın vücudunda meydana gelen bazı maddelerden bir antitoksin elde edibilmişlerdir. Bugün, bir kimsenin kızıl olup olmadığı, bu antitoksinle yapılan denemelerle anlaşılmakta, bu konuda çok iyi sonuçlar alınmaktadır.

KIZILAĞAÇ

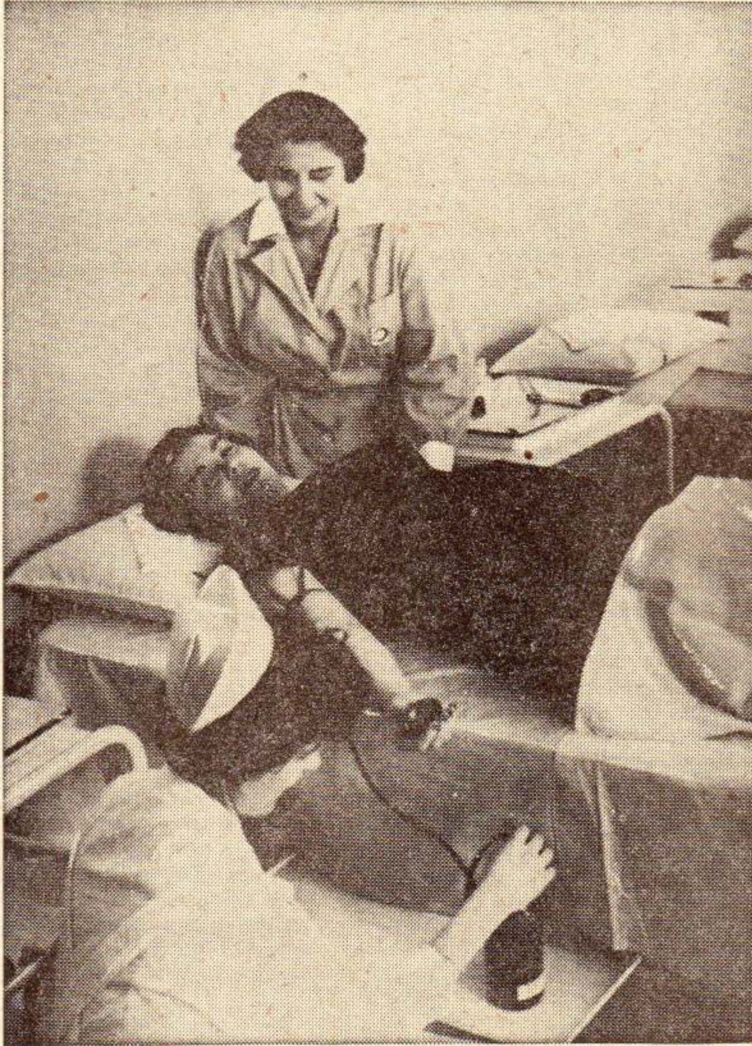
Kayıngillerden, alçak boylu bir ağaçtır, Kuzey Yarımküresi'nin ılıman iklimli yerlerinde yetişir. Erkek çiçekleri püskül biçimindedir, dişi çiçekleri küçük ve sarımtırak olur.

Kızılağacın kerestesi kolay işlenir, daha çok mobilya yapımında kullanılır. Bu ağaçtan yapılan kömürden barut yapımında faydalanılır. Kızılağacın kabuğu sepicilikte kullanıldığı gibi sarı, ya da kırmızı bir çeşit boya yapmakta da işe yarar.

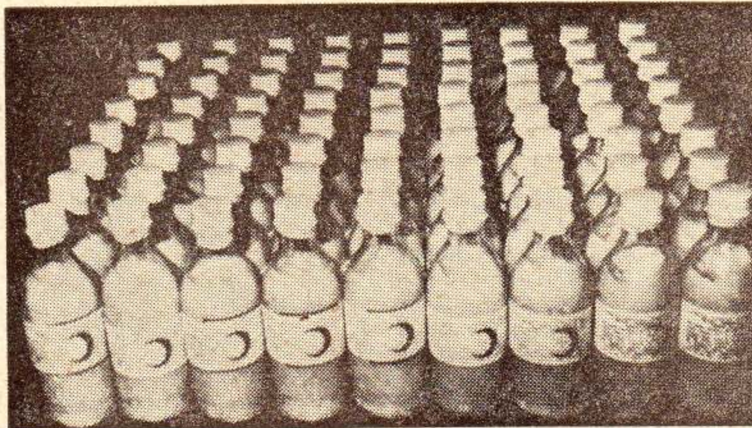

Kızılağacın yapraklı bir dalı. Kerestesi kolay işlendiğinden, tahtasından marangozlukta faydalanılır

KIZILAY'IN KAN PROGRAMI

Kızılay'ın çeşitli sağlık kurumları arasında «Kan Programı» önemli bir yer tutar. Kan bağışları kabul edildiği gibi, para ile de satın alınmaktadır. Bu arada halkın, askeri birliklerin verdiği kanlar şişelere doldurulur gerektiği zaman kullanılmak üzere saklanır. Kızılay bu bakımdan da yaralıların, hastaların en yakın yardımcısıdır.

Kızılay Kan Merkezleri tarafından yılda onbinlerce şişe kuru insan plâzması hazırlanmaktadır. Böylece âni vakalarda binlerce hastanın, yaralının hayatı kurtarılabiliyor.

KIZILAY

KIZILAY, savaş, deprem, yangın, hastalık salgını, su baskını gibi felâket sıralarında zarar görenlere yardım eden bir hayır kurumudur. Felâket anları dışında da yoksullara daima yardım eder. Kızılay bugün çeşitli sağlık ve yardım tesisleriyle yurttaşa büyük çapta hizmet etmektedir.

1861'de Cenevre'de milletlerarası bir kongrede bütün dünyada, savaşta, barışta, halka yardımcı olacak derneklerin kurulması kararlaştırılmış, ayrıca bu konuda bir anlaşma imzalanmıştı. Cenevre konferansında Osmanlı hükümetini temsil eden bir kimse bulunmamış, devrin ihmalci idarecileri bu işle hiç ilgilenmemişlerdi. Sonradan Cenevre anlaşmasını Osmanlı hükümeti de imzaladı. 1869'da toplanan ikinci konferansta Türkiye'yi devrin Berlin büyükelçisi temsil etti.

O zamanki adiyle Hilâliahmer Cemiyeti'nin temelini Macar Abdullah Bey diye anılan Tıbbiye Mektebi jeoloji öğretmeni Miralay Abdullah Bey atmıştır. Ayrıca Serdar Ömer Paşa, Tıbbiye Nazırı Marko Paşa, Tıbbiye öğretmenlerinden Kırımlı Aziz Bey'in de çok büyük yardımları olmuştur. 1868'de kurulan ilk yardım derneği «Mecruhin-i Asakir-i Osmaniye Muavenet Cemiyeti» (Osmanlı Yaralı Askerlerine Yardım Derneği) adını taşıyordu. Rusya ile yapılan savaş sırasında Hilâliahmer resmen kurulmuş sayılmadığı için öteki müttefik devletlerin Kızılhaç derneklerinden bir yardım sağlamak mümkün olamamış, bu yüzden savaşta yaralıların bakılması çok güç olmuştu. 1877 yılı ağustos ayında Sadrazam Hüsnü Paşa'nın yardımiyle ilk Hilâliahmer Cemiyeti resmen kuruldu, başkanlığa Dr. Hacı Arif Bey getirildi. 1877'de savaş devam ederken Hilâliahmer'in yaralılara, yardıma muhtaç kimselere harcadığı paranın tutarı 61.087 altındır.

Savaştan sonra Hilâliahmer'le kimse ilgilenmedi, derneğin yardım faaliyeti günden güne azaldı. Hilâliahmer'in veznedarı olan Dellasuda Faik Paşa, elindeki Hilâliahmer'e ait parayı harcıyacak yer bulamayınca bankaya yatırmak zorunda kalmıştı.

1809'da, I. Meşrutiyetin ilânından sonra, Hilâliahmer'in de yeniden düzene sokulması düşünüldü, Hariciye Nazırı Rifat Bey, Dr. Besim Ömer, Dr. Esat Beyler'in de gayretleriyle bu teşebbüs gerçekleştirildi. Daha sonra Dr. Mehmet Ali, Ali Galip, Kâzım İzzettin Beyler'in de yardımiyle Hilâliahmer'in tüzüğü hazırlandı. Dernek resmen kurulduktan sonra ilk kongresi 7 nisan 1911'de İstanbul'da yapıldı. Hilâliahmer I. Dünya Savaşı sırasında gerçekten faydalı bir dernek olduğunu ispat etmiştir.

Cumhuriyetin ilânından sonra Hilâliahmer Cemiyeti daha da geliştirildi, Ankara'da büyük bir merkez binası yaptırıldı. Atatürk, 28 nisan 1935 tarihinde «Hilâliahmer» adını «Kızılay» olarak değiştirdi. Aynı yılın mayıs ayında da Kızılay'a bağlı olarak bir «Türkiye Gençlik Kızılay Kurumu» kuruldu. Ayrıca

Felâketzedelere ilk yardım elini uzatan bir hayır kurumu

1925'te İstanbul'da Haseki Hastanesi'ne bağlı olarak Kızılay Hemşire Okulu açıldı.

Kızılay'ın çeşitli sağlık kurumlarından başka bir de «kan programı» vardır. Bu arada kurulan «kan bankaları» son yıllarda mükemmel işler bir hale gelmiştir. Her yıl düzenlenen Kızılay Haftası'nda Kızılay'ın önemi, faydaları belirtilir, bu arada şimdiye kadar yapılan işler anlatılır.

Kızılhaç

Savaşta, barışta yoksul kimselere yardım için kurulmuş, milletlerarası bir teşekküldür. Dünyanın hemen bütün memleketlerinde ya Kızılhaç, ya da daha başka adlar altında çalışıp aynı gayeleri güden kurumlar vardır. Bütün bu kurumlar merkezi Cenevre'de olan uluslararası bir teşkilâta bağlıdır. Savaş zamanlarında, âcil vakalarda Cenevre'deki merkez, milletlerarası yardımlaşmayı sağlar. Kızılhaç Birliği'ne bağlı memleketler Kızılhaç kurumlarının tarafsız çalışması hususunda anlaşmaya varmışlardır.

Kızılhaç'ın, beyaz üzerine kırmızı bir haçtan ibaret olan bayrağı İsviçre bayrağından ilham alınarak hazırlanmıştır. İsviçre bayrağı kırmızı üzerine beyaz bir haçtır. Kızılhaç bayrağının İsviçre bayrağından ilham alınarak hazırlanması ise Kızılhaç'ın kurucusu Jean Henry Dunant'ın İsviçreli olmasıyla ilgilidir.

Kızılhaç'ın Tarihi

1859'da İtalya'da bir geziye çıkmış olan İsviçreli Jean Henri Dunant, o sırada Fransızlar'la Avusturyalılar'ın Solferino'da yaptıkları kanlı savaşta, binlerce yaralının bakımsız bir halde savaş alanında yüzüstü bırakıldığını görmüştü. Napoléon'a gidip, yaralıların tedavisi için Avusturyalı esir doktorların serbest bırakılmasını rica etti. Ayrıca, sağdan soldan yardım toplıyarak yaralıların ihtiyaçlarının giderilmesini sağladı. Dunant memleketine döndükten sonra Solferino'da gördüğü feci manzaraları anlattı. 1862'de «Solferino Hâtıralarım» adında kitap yayınladı, insanlara felâket anlarında yardım elini uzatacak bir teşekkülün kurulması teklifini ileri sürdü. Dunant'ın bu teklifi dünyanın her yanında ilgiyle karşılanmıştı. 1863'te 16 memleket Cenevre'ye temsilci göndererek bu konuda bir anlaşmaya varılması için bir konferans hazırlanmasını sağladı.

Bugün Kızılhaç teşkilâtı o kadar gelişmiştir ki, her türlü felâket karşısında yardım istemek için akla gelen yer daima Kızılhaç yahut benzeri teşkilâtlar olmaktadır.

Bibliyografya. — Bu konudaki eserlerin başlıcaları:

Kızılay'ın Tarihi (Türkiye Kızılay Cemiyeti Eminönü Kazası, 1936); Kızılay Cemiyeti'nin Tarihi Hakkında Birkaç Söz (T. Kızılay C., 1937); Kızılay Hemşire Okulu'nun 25. Yıldönümü (A. Türer, 1950); Kızılay Destanı (İ. Ozanoğlu, 1946).

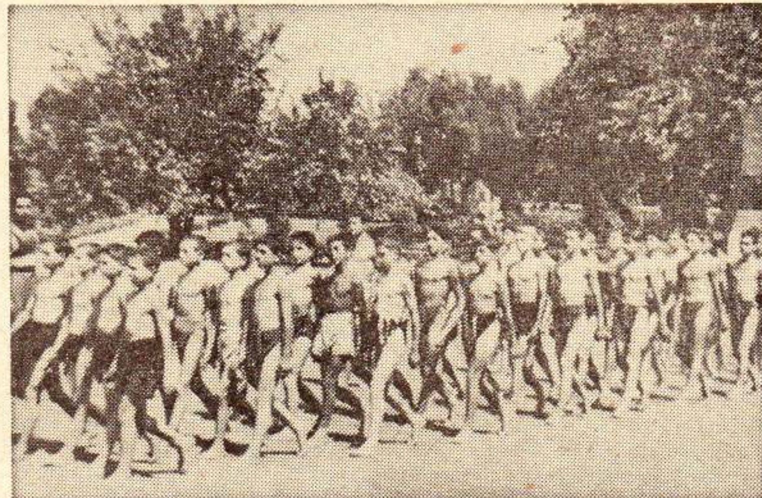
KIZILAY'IN BAŞLICA KOLLARI

Yangın, deprem, su baskını gibi felâketlerde olay yerine ilk yardım gönderen Kızılay olur. Felâkete uğrıyanlar Kızılay'ın çadırlarında barınır, onun pişirdiği yemeği yer, onun ilâçlariyle iyileşir.

Kızılay Sağlık Kervanı şehir şehir, kasaba kasaba dolaşarak halkın dertlerine çare bulmaya çalışır

Kızılay'ın açtığı kamplara her yıl yüzlerce çocuk katılır. İşte İstanbul'da Pendik'teki Kızılay Kampı'nda denize girmeye hazırlanan çocuklar...

TÜRKİYE'DE KIZILAY TEŞKİLÂTINI GÖSTEREN HARTA
(Her il merkezinde Kızılay şubesi olduğu gibi ayrıca birçok ilçemizde de Kızılay şubesi vardır)

KIZILBAŞLIK

Şiilik mezhebinin kollarından biridir. «Kızıl taç» (bir çeşit kavuk) ile hırka giydiklerinden böyle anılmışlardır. Kızılbaşlar, Şeyh Safiyettin Erdebili'yi kendilerine pir tanırlar. Tören ve kurallarında Bektaşiliğin büyük payı varsa da kızılbaşlık, bektaşilikten bambaşkadır. Bektaşilik tarikattir, her istiyen bu tarikate girebilir. Halbuki her istiyen kızılbaşlığa giremez, ancak kızılbaş soyundan gelenler girebilir. Bu bakımdan tarikat sayılamaz.

Kızılbaşlar, Anadolu'nun doğu bölgelerine yayılmışlar, İran'a karşı büyük bağlılık göstererek Safeviler zamanında, Osmanlı devleti için ciddi bir tehlike olmuşlardı (Bk. Şiilik).

KIZILCAHAMAM

Ankara ilinin Karadeniz Bölgesi sınırları içinde kalan ilçelerinden birisidir. Topraklarını doğuda aynı ilin Çubuk, güneyde Yenimahalle, Ayaş, Güdül, batıda Çamlıdere, kuzeyde ise Çankırı'nın Çerkeş ilçeleri çevirir. Merkez bucağından başka Çeltikçi, Güvem, Pazar adlarında bucakları, bunlara bağlı 106 köyü vardır.

Yüzölçümü: 1.580 km²

Nüfusu: 47.393 (1960 sayımı)

Kızılcahamam ilçesi Kirmir Çayı vâdisiyle bu vâdiyi doğudan ve batıdan çeviren orta yükseklikte dağları içine alır. İklimi oldukça yağışlıdır. Kış uzun, kışla yaz arasındaki sıcaklık farkları fazladır. İlkbahar çok kısadır. Birdenbire yaza girilir. Sonbahar ilkbahardan daha uzun sürer.

Kızılhamam'da en önemli akarsu Sakarya'ya karışan Kirmir Çayı'dır. İlçe orman örtüsü bakımından zengindir. Bu arada, çam ormanları geniş alanlar kaplar. Bunun dışında başlıca ağaç cinsleri köknarla meşedir. İlçede çeltik ekimine önem verilir. Kirmir Çayı vâdisinin sulak tabanı bu ekilişe ayrılmıştır. Ayrıca, meyvacılıkla sebzecilik de ileri bir durumdadır. Bazı köylerde kaba kilim dokunur.

Kasaba. — İlçe merkezi Kızılcahamam Kirmir Çayı'na karışan bir vâdide kurulmuştur. Doğudan batıya doğru hafifçe yükselir Ankara - Gerede - Bolu - İstanbul karayolu üzerinde Ankara'ya 86 km. uzaklıktadır. Çevresi çamlarla çevrilmiş olan 1000 m. yüksekliğindeki bu kasaba Ankaralılar'ın yazlığı durumundadır. 3 mahalleden meydana gelmiştir. Nüfusu 4.133'tür (1960 sayımı).

Kızılcahamam'ın başka bir önemi de romatizma, siyatik, cilt ve karaciğer hastalıklarına iyi gelen kaplıcalarından ileri gelir. Büyük ve Küçük Hamam adında birbirinden 200 m. ötede iki kaplıcası vardır.

KIZILCIK

Kızılcık

Dağlarda, bahçelerde yetişen bir meyva ağacıdır. Baharda çok erken sarı küçük çiçekler açar. Bu çiçekler yaz sonlarına doğru zeytin iriliğinde kırmızı, mayhoş, buruk lezzeti olan meyvalar verir. Meyvaların iri, tek bir çekirdeği vardır. Bu meyvalar ancak çok olgunlaştıkları zaman yumuşar, tatlılaşırlar. Çok ekşi, buruk olduğundan kızılcık çiğ olarak pek yenmez, hoşaf, komposto, reçel, şurup, pelte yapılır. Kızılcık İkiçeneklilerin kızılcıkgiller familyasındandır.

Kızılcıkgiller. — İkiçeneklilerden bir bitki familyasıdır. Başlıca örneği kızılcıktır.

KIZILDENİZ

Akdeniz'le Hint Okyanusu arasında bir denizdir. Arabistan Yarımadası'nı Afrika'dan ayırır. Kıyıları pek işe yaramıyan dar, tehlikeli bir içdenizdir. Üçüncü jeolojik devirde büyük kayaların oyulmasiyle meydana geldiği sanılıyor. Kızıldeniz, denizler arasında tuzu en çok olanıdır. Suyunun tuzluluk derecesi binde 41'dir.

Kızıldeniz'de suların gelgit hareketi hissedilmiyecek kadar azdır. Deniz yüzeyi iklimin kuraklığı yüzünden dayanılamıyacak derecede boğucu sıcak olur.

Kızıldeniz'e bu adın niçin verildiğiyle ilgili pek çok efsane vardır. Bilginler, Kızıldeniz'de pek çok mercan bulunduğunu, bu yüzden de denizin zaman zaman kırmızı bir renk aldığını ileri sürüyorlar. Öte yandan, sık sık esen sıcak çöl rüzgârları, denizin üzerine kırmızı renkte kum dalgası getirir; denizin üstüne kırmızımtırak bir rengin yayılmasına yol açar.

Din adamları ise, dinî efsanelere dayanarak, Mısırlılar'dan kaçan Musevilerin kaniyle denizin kırmızı renk aldığını anlatırlar.

İlkçağda, Kızıldeniz önemli bir ticaret yoluydu. Daha sonraları, coğrafi keşifler başlayınca, gemiciler de bu tehlikelerle dolu denizi bırakıp Afrika kıyıları boyunca, Ümit Burnunu geçerek yolculuk etmeyi uygun buldular. Süveyş Kanalı açıldıktan sonra Kızıldeniz yeniden işlek bir deniz yolu oldu (Bk. Süveyş Kanalı).

Kızıldeniz 2.345 km. uzunluğundadır. En derin yeri 2.360 m. dir. En geniş yeri ancak 320 km. kadardır.

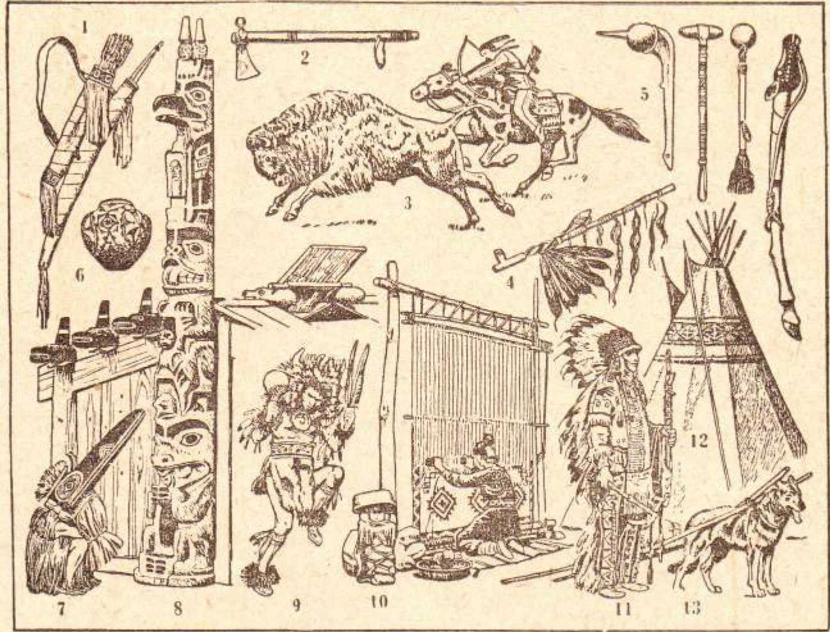
Kızılderililer

Amerika'nın kendilerine öz garip âdetleri olan yerli halkı

KIZILDERİLİLER, Amerika'nın yerlileridir. Derileri kızıla çaldığından «Kızılderili» adı verilmiştir.

Kristof Kolomb, Hindistan'a varmak üzere çıktığı deniz yolculuğunda Amerika'ya ayak basınca burasını Hindistan sanmış, yerli halka «Hintliler» adını vermişti. Bu yüzden, Hindistan'la ilgileri olmadığı halde, Kızılderililer'e bugünkü Amerikalılar da «Indian» (Hintli) derler.

Kızılderililer'in tarihi henüz iyice aydınlanamamıştır. Arkeoloji bilginleri, tarihçiler bu konu üzerinde çalışmakta, onların yaşadıkları yerlerde kazılar yaparak geçmişlerini incelemektedirler. Kazılarda elde edilen iskelet kalıntıları, kemikler, taşıllar (fosiller), taş âletler, kamp yerlerinde yakılmış kömür artıkları, Kızılderililer'in tarihini, kısmen de olsa, aydınlatmaya yaramaktadır. Kızılderililer'in çözülmesi güç olan geçmişlerine ait bugüne kadar edinilmiş bilgiler şunlardır:

Kızılderililerin günlük hayatlarından sahneler: 1 — Meşinden süslü bir okluk; 2 — Balta; 3 — Bizon avlıyan bir Kızılderili; 4 — Pipo; 5 — Çeşitli tokmaklar; 6 — Pueblo Kızılderililerinin bir vazosu; 7 — Tören kıyafetinde bir Kızılderili; 8 — Önünde totemi bulunan bir Kızılderili kulübesi (Kuzeybatı Amerika); 9 — Bizon başlığı geçirmiş dans eden bir Kızılderili; 10 — Halı ören bir kadın; 11 — Bir Kızılderili kabile başkanı; 12 — Bir Kızılderili çadırı; 13 — Yük çeken bir köpek

Eski Dünya'dan Yeni Dünya'ya Geçiş

Bundan 15 - 20 bin yıl önce, insanlar Eski Dünya'nın birçok bölgelerinde yayılmaya başladıkları zaman, Yeni Dünya henüz bilinmiyen bir ülkeydi. Dünya, Kuzey Kutbu'ndan, Amerika kıtasının doğu yörelerine, bugünkü Wisconsin'e kadar buzlarla kaplıydı. Yalnız, kıtanın batısında bazı yöreler, dağlarla kuzeye karşı korunduğundan, buzulsuzdu. Buralarda, bugünkü Nebraska'dan, Kanada'daki Mackenzie vâdisine, Alaska'daki Yukon'a kadar uzanan bölgede vâdiler yer almaktaydı. Bu vâdiler ise bir yerde, Sibirya'yı kaplıyan vâdilerle birleşiyordu, çünkü o zamanlar, Sibiryayı, Alaska'dan ayırmakta olan Bering Boğazı henüz açılmamıştı, Eski Dünya ile Yeni Dünya birbirlerinden denizle ayrılmıyorlardı. Böylece hayvanlar, Asya'daki vâdilerin otunu bitirince yollarını uzatarak Yeni Dünya'daki vâdilere ot aramaya gidiyorlardı. Alaska'da yapılan birçok kazılarda, bu sırada yaşamış olan hayvanlardan, tüylü bir file benziyen mamutların dişleri bulunmuştur. Ot aramak için Eski Dünya ile Yeni Dünya arasında gidip gelerek kendilerine bir yol açan hayvanların arasında, mamutlardan başka büyük geyikler, yaban sığırları da vardı. Bu hayvanlar tek başlarına değil, sürüler halinde göç ederlerdi. Asya'dan Yeni Dünya'ya göç etmiş olduğu sanılan Kızılderililer de belki bu hayvan sürülerinin açmış oldukları yollardan geçmişler, ya da onların peşinden giderek Yeni Dünya'ya varmışlardı.

Yeni Dünya'ya göç edenlerin, Eski Dünya da yaşamış ırklardan hangisine mensup olduklarını bulmak çok güçtür, çünkü bunlar zamanla birçok değişmelere uğramışlardır. Belki de bunlar değişik ırkların birleşmesinden meydana gelmişlerdi. Yalnız, Kızılderililer'in en çok Moğol ırkına benzemeleri, Yeni Dünya'ya göç eden insanlardan çoğunu Moğollar'ın meydana getirdiği fikrini ortaya koymaktadır. Kızılderililer'in de, Moğollar gibi, koyu siyah saçları, kahverengi derileri, çıkıntılı elmacık kemikleri vardır.

Yıllar geçtikçe, buzulla kaplı ülkelerdeki buzlar yavaş yavaş çözülmeye başladı. Kuzey Amerika, ırmakların aktığı, göllerin ve ormanların meydana geldiği verimli bir yöre halini aldı. Günümüzden aşağı yukarı 10 bin yıl önce, Asya ile Kuzey Amerika'yı birleştiren toprakları sular kapladı. Böylece Eski Dünya'dan ayrılan Yeni Dünya'ya artık hiç kimse geçemez oldu.

Kızılderililer'in Yaşayışı

Her Kızılderili topluluğunun az çok ayrı bir dili varsa da, genel olarak hepsi, bir şey anlatmak için kelime, ya da cümle değil, tek tek kelimelerin birleştirilmesiyle türetilen bileşik kelimeler kullanırlar. Meselâ, «o kadın çizgili bir elbise giyiyordu» cümlesinin yerine «kadın - çizgi - elbise» derler.

Kızılderililer bir tek tanrıya, cennete, cehenneme inanmazlar. Onlara göre dünyaya «Kuvvet» hakimdir. Bu «kuvvet» bütün canlı varlıklarda kendini gösterir. İyi kullanılırsa, bu kuvvet iyilik doğurur; kötü kullanılırsa, kötülük doğurur. İyi yaşıyabilmek için insanların bu kuvvete erişmeleri, ona yaranmaları gerekir.

Amerika'nın keşfi, Beyazlar'ın buraya yerleşmeleri sırasında Kızılderililer'in birçoğu ölmüştür. Yalnız, hayat şartları gittikçe düzeldiğinden sayıları gene de artmaktadır. Kuzey Amerika'daki Kızılderililer, Amerika hükümeti tarafından Amerikan vatandaşı olarak kabul edilirler. Bunlar, kendileri için açılmış özel okullarda okuyabilirler; hükümetin sahibi olduğu topraklarda yaşayıp çalışabilirler. Başlıca işleri, çiftçilik, hayvan yetiştiricilik, fabrika ve maden işçiliğidir.

Kızılderililer, Maya, Inka, Aztek devletleri gibi gelişmiş devletler kurmuşlar, kendilerine öz medeniyetler yaratmışlardır. Meselâ XV. yüzyılın son yıllarında şimdiki Meksika'daki Aztek İmparatorluğunun nüfusu o zamanki İngiltere'nin nüfusundan, başkentleri olan bugünkü Mexico'nun nüfusu Londra'dan çoktu. Kızılderililer, İspanyollar ve Anglo-Saksonlar tarafından Kuzey ve Güney Amerika'da sistemli şekilde hayvan avlanır gibi imha edilmişler, birçok ırkları ortadan kalkmıştır. Komançi ve Siu gibi ünlü ırklar bunların arasındadır. Melez Kızılderililer, tamamen İspanyol'laşmıştır; İspanyolca konuşurlar, Katolik'tirler. Safkan olanlar arasında da Hıristiyanlık ve Batı dilleri yayılmaktadır.

Kızılderililer bugün Kuzey Amerika'dan çok Güney Amerika'da bulunmaktadırlar. Başlıca ırk - dil toplulukları ve nüfusları şunlardır:

Peru, Ekvador ve Bolivya'da Kueçular (5,2 milyon), Peru ve Bolivya'da Aymaralar (3,5 milyon), Paraguay'da Amerindi veya Guaraniler (1,1 milyon), Şili'de Araukaniler (0,2 milyon), gene Şili'de Çingaslar (12.000) ve hemen hepsi melezleşen Ateş-Adalı'lar (6.000), Guyana'da Guyanalılar (0,1 milyon), Brezilya'da Amazonlular (0,4 milyon), Kolombiya, Venezuela ve Panama'da Kuzeybatı Irkları (0,6 milyon), Guatemala, Salvador, Nikaragua, Honduras, İngiliz Hondurası, Dominikana ve Kostarika'da Orta Amerika Irkları (3 milyon), Meksika'da Aztekler (1 milyon), Kanada ve Alaska'da Kuzey Irkları (0,2 milyon), A. B. D.'nde Apaşlar (450.000). Bunların hepsi 16 milyon kadardır.

İspanyol - Kızılderili melezleri ise 32 milyonu bulur. Hele Meksika'da nüfusun esasını teşkil ederler (25 milyon). Başlıcaları: Kolombiya'da (6,5 milyon), Şili'de (4,5 milyon), Peru'da (4,2 milyon), Venezuela'da 2,9 milyon), Ekvador'da (1,8 milyon), Salvador'da (1,6 milyon), Bolivya'da (1,4 milyon), Honduras'ta (1,2 milyon), Guatemala'da (1 milyon), Nikaragua'da (0,7 milyon), Paraguay'da (0,5 milyon), Panama'da (450.000), Uruguay'da (150.000), Surinam'da (10.000), Kostarika'da (10.000).

KIZILELMA

Eski Türkler'de öteden beri kullanılan, daima Batı'ya yürüyüşü belirten bir kelimedir. «Türkçülük ülküsü» anlamına gelir. Yalnız, Kızılelma ülküsü, soyut bir kavram değildi, daima, ulaşılacak bir hedef, bir yer belirtirdi. Bundan dolayı, Kızılelma ülkü anlamı aynı kalmakla birlikte boyuna değişen bir coğrafya yönü vardır. Meselâ bir zamanlar Roma şehrinden hep Kızılelma diye söz edilmiştir. Bu demektir ki Roma şehri Türkler için yeryüzünde ulaşılacak son hedeftir, mutlaka günün birinde ele geçirilmelidir. Bir zaman da Moskova'dan, Bizans'tan aynı adla söz edilmiştir.

Kızılelma, bazan Orta Asya'da, Doğu - Çin'de bir yerin adı gibi kullanılmıştır. Bu boyuna değişen yönler, yerler, kelimenin tek bir anlamda kullanılmadığını, daha yaygın bir maksadı anlattığını gösterir.

Bibliyografya:

Kızılelma (Ziya Gökalp, ilk basısı, eski harfli, tarihsiz; 2. basısı, 1941).

KIZILIRMAK

Yurdumuzun, bütünü topraklarımız üzerinde bulunan ırmakları arasında en uzunudur (1151 km.).

Kızılırmak, İç Anadolu Bölgesi'nin kuzeydoğusunda 3.015 m. yüksekliğindeki Kızıldağ'ın güney yamaçlarından doğar. Tepelik bir alanda batıya doğru akarak Zara kasabası önüne gelir. Vâdinin bu kesimi Sıvas - Erzincan şosesine geçit verir. Kızılırmak bundan sonra yavaş yavaş güneybatı doğrultusunu alarak Hafik kasabasından, daha sonra da Sıvas şehrinin 2 km güneyinden geçer. Bu kesimde ırmak üzerinde, Malatya yolunun geçtiği Eğriköprü ile Kayseri yolunun geçtiği Kesikköprü bulunur. Soldan Tecer, sağdan Kalın sularını alan Kızılırmak güneybatıya doğru akışına devam ederek, Kayseri şehrinin 30 km. kadar kuzeyinden geçer, soldan Karasu (Sarmısaklı Suyu) nu alır. Bu kesimde ırmak üzerinde, Kayseri - Yozgat yolunun geçtiği Çokgöz Köprüsü ile Kayseri - Ankara yolunun geçtiği Tekgöz (Birgöz) köprüsü vardır. Demiryolu da Tekgöz Köprüsü'nün biraz yukarısından ırmağı aşar.

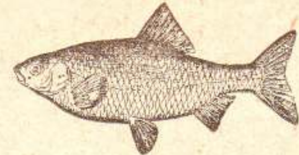
Kızılırmak'ın Türkiye hartasındaki yeri

Kızılırmak Avanos'ta en güney noktasına vardıktan sonra doğrultu değiştirir, önce batıya, Arapsun kasabası ötesinde de kuzeybatıya doğru akmaya başlar. Kırşehir'in 17 km. güneyinden geçer. Bu kesimde üzerinde 13 gözlü, 150 m. uzunluğunda Kesikköprü bulunur. Bundan sonra doğrultusunu yavaş yavaş kuzeye doğru devam ettiren ırmak üzerinde, son yıllarda yapılan Hirfanlı Barajı yer alır. Daha kuzeyde ise Ankara - Kayseri demiryolunun geçtiği Yahşihan Köprüsü'ne varır. Buradan batıdaki Irmak istasyonuna kadar Ankara - Kayseri demiryolu hattı, Irmak'tan Kalecik aşağılarına kadar da Ankara - Zonguldak demiryolu hattı ırmak boyunca gider. Daha ötede soldan gelen Çankırı Suyu (Acı Su), sağdan da 300 km. uzunluğundaki Delice Irmak Kızılırmak'a katılır. Artık ırmak kuzeydoğu doğrultusunu almıştır. İskilip - Çorum yoluna geçit verir. İbik Boğazı adı verilen dar bir boğazdan geçer. Osmancık kasabası önünde yeniden genişler. Burada XV. yüzyıl sonlarında yapılmış çok kemerli güzel bir köprü altından geçer. Bundan sonra Adadağ adı verilen bir dağ kütlesi çevresinde dolanır, batıdan geçen 170 km. uzunluğundaki Devrez Çayı'nı alır. Daha kuzeyde 190 km. uzunluğundaki Gökırmak da gene soldan Kızılırmak'a karışır. Irmak kesin bir dirsekle, önce güneydoğu, sonra gene birdenbire kuzeydoğu doğrultusunu alır. Bafra kasabası önünde geniş bir çatalağız meydana getirerek Bafra Burnu'ndan denize dökülür. Bu çatalağız üzerinde birkaç sığ göl bulunur. Samsun'u Sinop'a bağlıyan yol, Bafra kasabasının yanıbaşındaki bir köprü ile Kızılırmak'ı aşar.

Kızılırmak'ın akışı çok düzensizdir. Sıcak mevsimde sular azalır. Bazı kesimlerde ise çakıl yatağı içinde akan cılız bir dere halini alır. Sonbahar yağmurları geçici kabartılara yol açar, asıl yükselme ilkbahardadır.

KIZILKANAD BALIĞI

Sazan cinsinden bir tatlı su balığıdır. Bir dereceye kadar sazana benzer. Yüzgeçleri kırmızı olduğu için bu adla anılır. En büyüğü yarım kilo ağırlığında olur. Boyları 25 - 30 santimi geçmez.

Kızılkanad balığı bir sazan çeşididir. Tatlı sularda yaşar.

Eti çok ince kılçıklı, lezzetsiz olduğu için makbul sayılmaz. Terkos Gölü'nde pek boldur.

KIZILÖTESİ (Bk. IŞIK)

KIZILTEPE

Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin Dicle bölümünde Mardin iline bağlı bir ilçedir. Topraklarını kuzeydoğu ve doğuda aynı ilin merkez ilçesi, güneyde Suriye toprakları, güneybatıda Urfa'nın Viranşehir, kuzeybatıda Mardin'in Derik ilçeleri çevirir. Merkez bucağından başka Şenyurt adlı bir bucağı, 96 köyü vardır.

Yüzölçümü: 1.407 km²

Nüfusu: 32.271 (1960 sayımı)

Kızıltepe ilçesinin arazisi kuzeyde Hiz Dağı'nın güneye bakan yamaçlariyle bu yamaçlardan başlıyarak Suriye topraklarına doğru devam eden hafif dalgalı geniş düzlüklerden meydana gelmiştir. Iklim serttir, yazlar çok sıcak geçer. Yağış azdır. Kuzeydeki tepelik alanda seyrek meşe çalılıkları vardır. Güneydeki düzlükler bozkırdır. Kızıltepe'nin en önemli suyu, ilçe merkezinden de geçen Zertan Suyu'dur. İlçe ekonomisi tarıma dayanır. En çok buğday ekilir. Hayvancılık da yaılır.

Kasaba. — İlçe merkezi Kızıltepe kasabası Mardin - Urfa yolu üzerinde Mardin şehrine 27 km. uzaklıkta kurulmuştur. Denizden yük-

ZİYA GÖKALP VE KIZILELMA

BÜYÜK Türk ülkücüsü Ziya Gökalp ilk şiir kitabına «Kızılelma» adını vermiş, bu adla bir de şiir yazmıştır. Çok uzun olan bu şiirde şair bir Türk din inanciyle söze başlar. Bakû'da Türklüğü çok seven milyoner bir kız vardır. Adı Ay Han'dır. Anası Kırgız'ın Konrad boyundandır. Kendisi Paris'te okurken anası, babası birden ölürler. O, tuttuğu kutsal yoldan dönmez. Ülküsü Turan'da okullar açmaktır. Doğu'yu tanımaya Doğu bilimlerini öğrenmeye girişir. Bir gün tüccardan Bahadır Han'la şehir dışında dolaşırken soluk benizli bir genç görür. Bu genç, ressam Turgut'tur. Sakallı bir köylüden Kızılelma'nın yolunu öğrenmiştir. Bu şehre gelir. Burası cennet gibi bir yerdir. Yalnız, gördüğü, gerçekte bir şehir değildir, kendinden geçtiği bir anda Kızılelma'yı rüyasında görmüştür.

Lütfedip derdime verin şifayı
Anlatınız bana Kızılelma'yı
Bu şehir neresi? Yolu nereden?
Şimdiye dek var mı oraya giden?
Perisi melek mi, yoksa beşer mi?
Beni kulluğa kabul eder mi?

Gerçekte ise Türkler, Kızılelma'yı bulmak için Hind'i, Çin'i, Mısır'ı, Rûm'u ele geçirmişler, gene de bulamamışlardır. Çünkü «o mev'ut ülke hâriçte mevcut bir ülke değil» di. Kızılelma yok mu? Şüphesiz var, ama onun semti bir başka diyar, Türkler arasında millî birlik, tarih birliği... İşte Kızılelma buna işarettir. Türkler'in böylece yaşıyabilecekleri, her şeyi Türk olan şehrin adıdır.

sekliği 1.000 m. kadardır. 2 mahalleden meydana gelmiştir. Nüfusu 6.418'dir (1960 sayımı).

Kızıltepe'nin eski adı Koçhisar'dır. Yavuz Sultan Selim zamanında Bıyıklı Mehmet Paşa ile İranlı Karahan arasındaki meydan savaşı burada olmuştur (1515). Kasabada bulunan eski eserler arasında XIII. yüzyılda Artukoğulları tarafından yaptırılmış olan cami başta gelir.

KIZKALESİ

Mersin'le Silifke yolu arasındaki eski Korykos şehrinin tam karşısında küçük bir ada üzerinde kurulmuş tarihî bir kaledir. Korykos şehrine denizden gelecek bir saldırıyı önlemek için yapıldığı bilinmektedir. İçinde bir de saray vardır. Kale sekiz kulelidir, bir cephesinin uzunluğu 250 metredir. Kuzey ve güney uclarındaki kuleler, kalenin en büyük, en kuvvetli kuleleridir.

Kale, bir süre Ermenilerin elinde kaldıktan sonra buraya Kıbrıs kralları sahip çıkmışlardı. 1448'de Karamanoğulları'ndan İbrahim Bey, Kızkalesi'ni aldı. Kızkalesi'nin Osmanlı tarihinde önemli bir yeri vardır. Fatih Sultan Mehmet'in oğlu Şehzade Cem Rodos'a gitmeden önce bir ara burada kalmış, bu arada Rodos şövalyeleriyle de çarpışmıştır.

KIZKULESİ

İstanbul limanında, Boğaziçi'nin giriş yerinde, Üsküdar'a yakın, deniz ortasında bir kaya üzerine kurulmuş tarihî bir kuledir. Şimdi deniz feneri işi görmektedir.

Kızkulesi'ni XII. yüzyılda Bizans İmparatoru Manuelos Komnenos yaptırdı. Maksat, Boğaziçi'ni gemilere kapıyan zincirin öbür ucunu bağlıyacak sağlam bir yer bulmaktı. Rivayete göre, İmparator, suç işliyen kızı Leandra'yı buraya kapadığı için kule «Kızkulesi» adiyle anılmıştır. Sonraki devirlerde de sık sık hapisane olarak kullanılmıştır.

Kızkulesi, Battal Gazi efsanesine de karışmıştır. Rivayete göre Seyyit Battal Gazi, İstanbul'u kuşatmak için, kuleye yakın Damalis Burnu'nda konaklamış, yedi yıl orada kalmıştır. Bu kadar uzun kalmasının asıl sebebi Üsküdar tekfurunun kızını sevmesiydi. Battal Gazi Şam'a gidince, Bizans imparatoru bütün Kadıköy ve Üsküdar çevrelerinde hisarlar yaptırdı, bu arada deniz üstündeki kayaya Kızkulesi'ni kurdurdu, Üsküdar tekfurunun kızını da, Battal Gazi'nin elinden kurtarmak için bu kuleye yerleştirdi. Efsaneye göre, sonradan, Şam fethini tamamlıyan Battal Gazi, Kızkulesi'ni basarak tekfurun kızını, hazinesiyle birlikte kaçırmıştır.

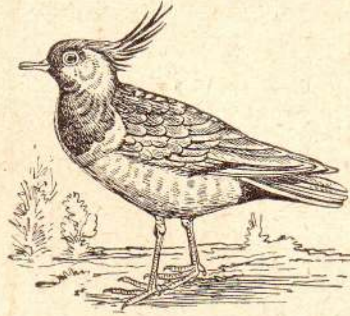
Bu kule, İstanbul ele geçirildikten sonra yıktırıldı, yerine tahta bir kule yaptırıldı, gemilere yol göstermek için üzerinde meşale yakıldı. 1719'da bu kule yanınca Nevşehirli Damat İbrahim Paşa, yeniden, taştan yaptırdı. Yarım kubbe de o sırada konuldu. I. Mahmut zamanında Kızlarağası Beşir Ağa, daha sonra 1755'te sadrazamlıktan azledilen Hekimoğlu Ali Paşa buraya hapsedildi. 1839'da da bir ara karantina yeri olarak kullanıldı.

Kızkulesi hakkındaki rivayetlerden biri de Bizans İmparatoru Konstantin'in kızı hakkındadır. Bir kâhin imparatora, kızının yılan sokmasiyle öleceğini söylemişti. İmparator bunun üzerine, kızını denizin ortasında yaptırdığı bu kuleye kapatır. Buna rağmen, kehanet doğru çıkar: Kuleye gönderilen üzüm sepetlerine gizlenmiş bir yılan kızı sokar, öldürür. Kule bugün deniz feneri olarak kullanılmaktadır. Üç saniyede bir kırmızı ışık veren feneri gemiciler dört mil uzaktan görürler.

KIZKUŞU

Güvercin büyüklüğünde bir kuştur. Avrupa'nın, Kuzey Asya'nın bataklık çayırlarında, tarlalarında yaşar, kurt, böcek, salyangoz yiyerek beslenir. Sırtı koyu yeşil, boynunun yanları, göğsünün altı beyaz, kuyruk altı tüyleri pas sarısıdır. Başında siyah tepeliği vardır.

Kızkuşunun başında siyah tepeliği vardır.

KIZLARAĞASI

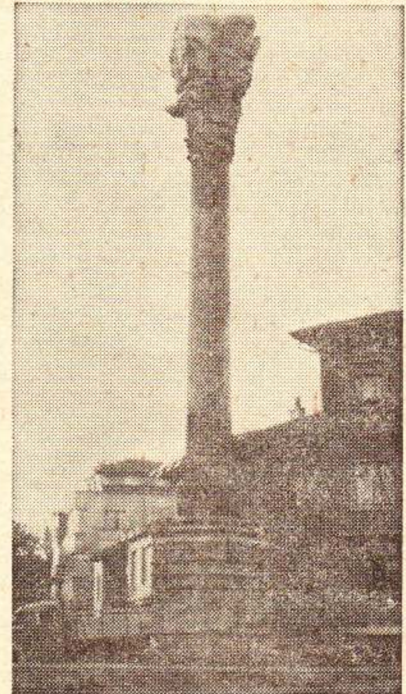
Osmanlı imparatorluk sarayının harem kısmının en büyük âmiriydi. Bu ağalık imparatorluğun sonuna kadar devam ettiyse de XIX. yüzyılda, hele son zamanlarda bütün nüfuzunu kaybetmişti.

Kızlarağası, siyahî veya habeş hadımağaları arasından seçilirdi. Maiyetinde kalabalık bir hadımağaları kitlesi vardı. Kızlarağası, haremin idaresiyle, düzeniyle padişaha, valide sultana ait vakıflara bakardı. Doğrudan doğruya harem kadınlarının âmiri ise «başhazinedar» denilen yaşlı cariyeydi.

KIZTAŞI

İstanbul'da, Fatih'te, bir dört yol ağzındaki meydanda kalıntısı bulunan tarihî sütundur. Eskiden, bir evin bahçesi içindeydi. 1908'deki Çırçır yangınından sonra, meydanda kalmıştı. Sonradan etrafı parmaklıkla çevrildi, bir anıt olarak saklandı.

Kıztaşı'na Marcianus Sütunu da denir. Çünkü üstünde, Bizans İmparatoru Marcianus'un (450-457) heykeli vardı. Sütun, 10 m. yüksekliğinde, tek parça granitten yontulmuştur. Heykelin altında «kürsü» denen kaidede kabartma sahneler vardı. Bugün bile, bir cephesinde kanadlı iki peri şekli görülür.

İstanbul'da Fatih'te bulunan Kıztaşı eskiden bir evin bahçesindeydi, 1908'deki yangından sonra dışarıda kaldı, sonradan parmaklıkla çevrilerek anıt şeklinde saklandı.

Granit sütunun yukarısındaki başlıkta da kanadlı bir peri kabartması vardı.

Marcianus Sütunu'na Kıztaşı denilmesi şundan dolayıdır: Bizans zamanında, İstanbul tepelerinden birinde bir Aphrodite heykeli vardı. İnanışa göre, önünden geçen kızlar günah işlemişlerse, Aphrodite bu sütunu hafifçe eğerek kızı işaret ederdi. İmparator İustianus'un baldızını da öylece işaret ettiği için imparator kızın boynunu vurdurmuştu. Bundan dolayı o taşa «Kıztaşı» denilmişti. Kanunî devrinde Mimar Sinan, Süleymaniye'yi yaparken bu sütunu söktürerek taşını camî içinde kullanmıştı. Bunun üzerine, Bizans masalı, yer değiştirdi, Marcianus Sütunu'na «Kıztaşı» denilmeye başlandı.

KİBELE

Eski Frikya medeniyetinde tabiat ve tarım tanrıçasıdır. Frikyalılar, şehirlerini Kibele'nin kurduğuna inandıklarından onun heykellerini, başında taç yerine küçük kuleler taşıyan bir kadın olarak yapmışlardır.

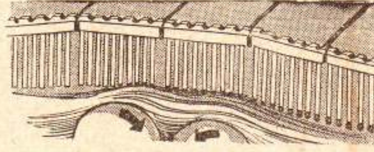
Kibele'ye Yunanlılar'ın verdiği ad, Rhea; Romalılar'ın verdiği ad ise «Ulu Ana» anlamına gelen Magna Mater'dir. Yunan mitolojisinde Rhea, aynı zamanda bütün tanrıların anası olarak kabul edilir. Rhea, Uranus (Cennet) ile Gaea (Dünya) nın kızlarıdır, Titan diye adlandırılan oniki dev kardeşten biridir.

Magna Mater de Roma İmparatorluğu zamanındaki birçok sanat kollarında konu olarak ele alınmıştır. Bu sanat eserlerinde Magna Mater, Roma geleneklerine göre savaş sırasında düşman kalesinin duvarı üstüne ilk çıkan askere mükâfat olarak verilen altın taşı taşıyan, peçeli, üstü iyice örtülmüş bir tahtta oturur, iki yanında birer aslan onu korurdu.

KİBRİT

Ateş yakmaya yarıyan bir araçtır. Tahta bir çöp, ucuna sürülmüş bir maddeyi kutusunun gene bazı maddeler sürülmüş bir yanına sürtünce ateş alır, yanar. Bu sırada, ateş yakmak gereken yerde hazırlanan çıra, kâğıt, gaz gibi kolay yanabilen cisimleri bu çöple yakarız. Tahta çöp yerine ince mum, muma batırılmış mukavva şeritler de kullanılır.

Çok eski devirlerde insanlar ateşi tahta parçalarını birbirine sürtmekle elde etmişlerdi. Daha sonraları çakmaktaşına kuvvetle çarpılan çelik parçasının çıkardığı kıvılcımla kolay yanabilen bir cisim yakarak ateş elde edildi. Bugün kullanılan çakmağın ilkel hali olan bu tip çakmak halen bazı yerlerde kullanılmaktadır (Bk. Çakmak).

Kibrit çöplerinin başlarına parlayıcı madde nasıl sürülür.

Kibrit ilk defa 1833'te piyasaya çıkarılmıştır. Bir süre sağlığa zararlı olarak kullanılmış, hattâ bazı yerlerde kullanılması yasak edilmiştir. Bu kibritlerde kibrit başlarına beyaz fosforla kükürt konulmaktaydı. Bu şekilde her hangi bir yere sürtülünce yanabilen kibritler yapılmış oldu. Hem sağlığa zararlıydılar, hem de kolay tutuştuklarından emniyetli değildiler. Bugünkü kibritler tamamen emniyetlidir, sağlığa da zararlı değildir.

Kibrit Neden Yapılır

Kibrit çöplerinin başında potasyum klorat, antimon sülfür, veya kükürt vardır, bunlar tutkalla hamur haline getirilerek sürülmüştür. Kutu kenarına da kırmızı fosfor ve cam tozları tutkalla yapıştırılır. Sürtünme sırasında çöp başındaki bileşikler kolay ateş alarak yanar, çöpü yakarlar.

Bugün kibrit, el değmeden, tamamen makinelerle yapılmaktadır. Çam ağaçları makineli tezgâhlarda doğranarak çöp haline getirilir. Her tezgâh saatte 1.000.000 tane kadar çöp yapar. Bu çöpler madenî levhalara dizilir, çeşitli çözeltilere batırıldıktan sonra, baş yapılmak üzere hazırlanan hamura batırılır, hava akımında kurutulur. Otomaitk makinelerle kutulara konur.

Memleketimizde ilk kibrit fabrikası Büyükdere Bentler Yolu'nda Amerikalı bir şirket tarafından kurulmuş, 1946'da Tekel Genel Müdürlüğü'ne devredilmiştir. Halen çalışmakta olan bu fabrika modern usullerle kibrit yapmaktadır. Bundan başka, son yıllarda hususi şirketler de memleketimizde kibrit atelye ve fabrikaları kurmuşlardır.

Piyasada kutu kibritlerinden başka «cep kibritleri» denilen küçük bir defter gibi kablar içinde mukavva şeritlerden yapılmış kibritler de satılmaktadır.

KİBRİTOTU

Kibritotu

Kırlarda, çayırlarda kendiliğinden yetişen bir bitkidir. Daha çok sıcak bölgelerde raslanır. Birçok çeşitleri vardır. Bazı çeşitlerinin yerde sürünmesine karşılık bazı çeşitleri de dikine yükselir. Yurdumuzdakilerin 40 sm. kadar yüksekliğinde olmasına karşılık, sıcak ülkelerdekiler birkaç kat daha uzundur. Kibritotlarının sapları ikişer kollu, sık, ufak yapraklıdır. Çiçeksiz Bitkiler şubesinin, Damarlı Çiçeksizler alt şubesinde Kibritotları sınıfındandırlar.

Kibritotları sporlarla çoğalırlar (Bk. Bitkiler). Soluk sarı renkte bir toz halinde olan sporları eskiden eczacılıkta toz halindeki ilâçları yuvarlayıp hap haline getirmekte kullanılırdı. Ayrıca kolayca alev alması özelliği yüzünden, kibritotunun tozundan tiyatrolarda suni şimşek yapmakta faydalanılır.

KİEL KANALI

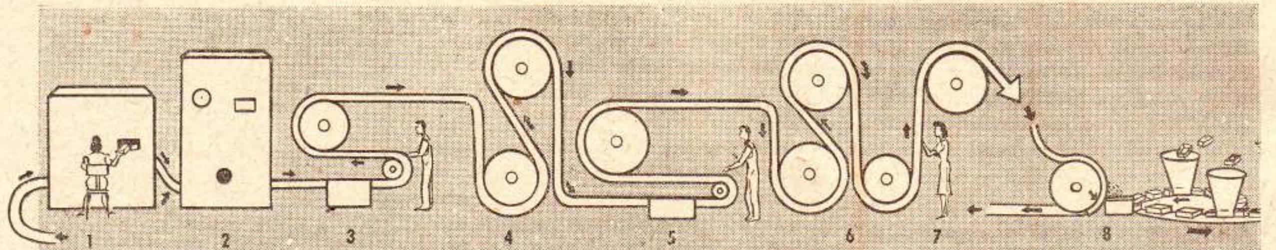
Batı Almanya'da Kuzey Denizi ile Baltık Denizi arasında 95 km. uzunluğunda bir kanaldır. «Kaiser Wilhelm» kanalı da denir. Bu kanal sayesinde, iki deniz arasındaki yol, Danimarka Yarımadası'nı geçmek zorunluğu ortadan kalkarak, 320 km. kısalmıştır.

Kiel Kanalı'nın yapılmasına 1887'de başlandı, 1895'te bitti. Kanal Kiel şehri yakınlarındaki Schönberg'den başlar, Elbe ırmağının ağzına yakın Brünsbüttel'de sona erer. Derinliği 11 m., genişliği yüzeyde 100, dipte, 45 m. dir.

KİEV

Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği'nin üçüncü büyük şehri, Ukrayna Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nin başkentidir. Dinyepr ırmağının batı yakasında, Moskova'nın 755 kilometre güney batısında, tarıma elverişli topraklar üzerinde kurulmuştur. Demiryolları kavuşağında bulunduğundan, endüstri bakımından gelişmiştir.

Kiev, Rusya'nın tarihî şehirlerindendir. Bir

Kibrit Nasıl Yapılır: 1 — İyi cins çam tahtaları, kibrit çöpü biçiminde kesilmek üzere bir makineye atılır. 2 — Kibrit çöpleri bir fırından geçirilerek birden bire tutuşmıyacak duruma getirilir. 3 — Fırından çıkan çöpler madeni levhalara dizili olarak çeşitli çözeltilere batırılır. 4 — Madeni levhalar, hava akımı veren silindirlerden geçirilerek kibrit çöpleri kurutulur. 5 — Kurumuş çöplerin başlarına, sürtünme sırasında parlamayı sağlıyacak ecza hamuru sürülür. 6 — Kibritler yeniden hava akımından geçirilerek başlarının kuruması sağlanır. 7 — Kibritler kutulara konmadan önce kontrol edilir. Madeni levhalara dizili olarak geçen kibritlerin başları o kadar parlaktır ki, bunları kontrol edenin gözleri çabuk kamaştığından iki saatte bir değiştirilmesi gerekir. 8 — Kibritler, otomatik bir makineyle, kutulara yerleştirilir.

zamanlar şehirde yüz elli kilise vardı, bundan dolayı Rus halkı arasında «Kutsal Kiev» diye anılırdı. Rusya'daki ilk kilise, ilk Hıristiyan okulu, ilk kütüpane Kiev'de kurulmuştur. Bugün bir kültür merkezi olan Kiev' de birçok lâboratuvarlar, teknik okullar, müzeler, bir üniversite, bir millî kütüpane, bir Bilimler Akademisi bulunmaktadır.

Kiev'de tütün, un, makine, cam, deri endüstrileriyle petrol tasfiyehaneleri vardır. Kiev'in ticarî bakımdan önemi, her yıl bu şehirde yapılan «Kiev Panayırı» sayesinde gelişmiştir.

Rusya'nın en eski şehirlerinden biri olan, «Şehirlerin Anası» diye tanınan Kiev, 862 yılında kurulmuştur. Prens Oleg idaresi altındaki birçok küçük eyaletle birlikte gelişti, Dinyepr yolundan Karadeniz'le yapılan ticaretin merkezi oldu. Iskandinav ülkeleriyle Istanbul arasındaki yolun üzerinde bulunduğundan önemi kısa zamanda arttı. 1240'ta Moğollar'ın, XIV. yüzyılda Letonyalılar'ın, XVI. yüzyılda Polonyalılar'ın eline geçmiş, uzun zaman Osmanlı imparatorluğuna bağlanmış, 1686'da tekrar Rusya sınırlarına dahil edilmiştir. 1917 - 1919 yılları arasında, Bolşevik ve Alman kuvetleri aralarında savaşırlarken Hür Ukrayna Cumhuriyeti'nin başkentiydi. 1934'te gene Ukrayna'nın merkezi oldu. II. Dünya Savaşı sırasında, 1941'de, uzun, çetin bir savaşmadan sonra Alman kuvvetleri Kiev'i aldılar 1943'e kadar ellerinde tuttular. Şehir savaşın sonunda Sovyetler Birliği' ne döndüğünde baştan başa yıkılmıştı.

KİĞI

Doğu Anadolu Bölgesi'nin Yukarı Fırat bölümünde Bingöl iline bağlı bir ilçedir. Topraklarını doğuda Bingöl'ün Karlıova, güneyde aynı ilin merkez, Elâzığ'ın Karakoçan, batıda Tunceli'nin Nazimiye, Pülümür, kuzeyde Erzurum'un Çat ilçeleri çevirir. Merkez bucağından başka Cönek, Cerme, Hösnek adında bucakları, bunlara bağlı 112 köyü vardır.

Yüzölçümü: 2.404 km²

Nüfusu: 42.840 (1960 sayımı)

Kiğı ilçesinin kuzey kesiminde yüksek dağlar bulunur. 2.563 m. yüksekliğindeki Şeytan Dağları ile 2.400 m. yüksekliğindeki Seydikasım Dağları bunların en önemlilerindendir. Peri Suyu adı verilen, Murat Suyu'na karışan bu akarsu kuzey - güney doğrultusunda akar. Doğu ve batıdan Peri Suyu'na karışan birçok çayların, derelerin vâdileriyle ilçe toprakları engebeli bir durum almıştır. Iklim serttir. Kışlar soğuk geçer, uzun sürer. İlçenin ekonomisi toprak ürünlerinden çok hayvancılığa dayanır. Ürünlerinin başlıcaları yün, kıl, ham deri, av derileri, yağ, peynirdir.

Kasaba. — İlçe merkezi Kiğı kasabası Kerek Vâdisi denilen dar bir vâdide kurulmuştur. Denizden yüksekliği 1.750 m. dir. 5 mahalleden meydana gelmiştir. Bunlardan Orta Mahalle doğudaki Meydan sırtlarına, Kuzey Mahalle ise Seydikasım Dağı'na doğru yükselir. Bu mahallenin karşısında Kavaktepe eteklerinde kurulmuş olan mahalleye de Güney Mahalle denir. Bu üç mahalleden başka biri Orta Mahalle yanında Kaleli Mahallesi, öteki de Güney Mahalle yanında Keskoruk Mahallesi olmak üzere daha iki mahalle vardır.

Kasaba içinde, hele Kerek Deresi kıyılarında geniş bahçeler vardır, buralarda pek çok yaban gülleri yetişir. Evlerin birçoğu da meyvalıklar ortasındadır. Bunun için kasaba yeşilliklerle örtülüdür. Çarşı, Orta Mahalle önündedir. Çarşı içinde bir kısmı âdi kaldırım, büyük kısmı toprak tesviyesi halinde dar bir cadde vardır. Eskiden mamur ve kalabalık olan kasaba, Birinci Dünya Savaşı'nda Ruslar tarafından geniş ölçüde yakılıp yıkılmıştır. Bugün ancak 1.408 nüfusludur (1960 sayımı).

KİKLON (Bk. FIRTINA; RÜZGÂRLAR)

KİKLOP

Yunan mitolojisinde tek gözlü dev çobanlardır. Kiklopların tek gözleri alınlarının ortasında olurdu. Bu dev çobanların Sicilya'da, dağ tepelerindeki mağaralarda yaşadıklarına inanılırdı.

Mitolojideki bazı hikâyelerde, Kikloplar'ın, ateş tanrısı Hephaestus'un yardımcıları oldukları, tanrılar için silâhlar, savaş araçları yaptıkları, hattâ birçok tarihî şehri çevreliyen yüksek duvarlarla eski Mikene medeniyetine ait yapıları Kikloplar'ın yaptıkları anlatılır.

KİKLOTRON

Atom araştırmalarında elektriklenmiş zerreciklere yüksek hız sağlıyan bir makinedir. Amerikalı fizikçi Ernest O. Lawrence tarafından 1931'de icat edilmiştir. Atom araştırmalarında büyük faydalar sağlıyan kiklotronla alfa zerreciklerine, deuteronlara büyük bir hız ve enerji kazandırılır, hızlanan zerreciklerle bombardıman edilen çeşitli maddelerin isotopları elde edilir (Bk. İsotop).

1931'den sonra Amerika'da, dünyanın daha birçok başka memleketlerinde kiklotronlar yapılmıştır.

KİL

Kaolinin, yanında başka silikatlar ve demir oksidi bulunan halidir, yani bir sulu alüminyum silikattır (Bk. Kaolin).

Kilden yapılan pişirilmiş eşyaya «seramik» denir. Dolayısiyle kil seramik endüstrisinin ilkel maddesidir. Saf kaolinden yapılan eşyaya «porselen» denildiğine göre porselen de seramik endüstrisinin kolu olur (Bk. Seramik).

İçinde bulunan bileşikler dolayısiyle kilin rengi, özelliği değişiktir. Suyla yoğurulunca bir hamur haline gelir, istenilen biçim verilebilir. Isı etkisiyle kuruyunca, pişince hacmı küçülür, gözenekli olur.

Killer, içindeki bileşiklerin miktarına ve özelliklerine göre, çeşitli adlar alırlar. Başlıcaları şunlardır:

Çömlekçi Kili. — İçindeki demir oksit oranı çoktur, biraz kireçle kum da bulunur. Çömlek, testi, çeşitli kablar yapımında kullanılır.

Tuğla Kili (Balçık). — İçindeki kumun, daha başka maddelerin oranı yüksektir. Tuğla, kiremit yapımında kullanılır.

Mergel. — Kil ile kireç karışımıdır, çimento yapımında kullanılır.

Lekeci Kili. — Yağ emen bir kildir. Başka bir cinsi de yağların rengini gidermekte kullanılır.

KİLİMANJARO

Afrika'nın en yüksek dağıdır. Kuzeydoğu Tanganika'da, Kenya sınırı yakınındadır. En yüksek yeri Kibo Tepesi'dir (6.010 m.). Bu tepe yılın her mevsiminde buzla kaplıdır. Bundan sonra Mawenzi Tepesi gelir (5.355 m.).

Kilimanjaro'ya ilk önce Hans Meyer adında bir Alman dağcısı çıkmıştır.

KİLİS

Gaziantep ilinin Akdeniz bölgesi sınırları içinde kalan ilçelerinden birisidir. Güneyden Suriye toprakları ile kuşatılmış olan Kilis ilçesi, doğuda Gaziantep ilinin Oğuzeli, batıda İslâhiye, kuzeyde merkez ilçeleri ile kuşatılmıştır. Merkez bucağından başka Musabeyli ve Polateli adlarında bucakları ve bunlara bağlı 108 köyü vardır.

Yüzölçümü: 1.347 km²

Nüfusu: 67.143 (1960 sayımı)

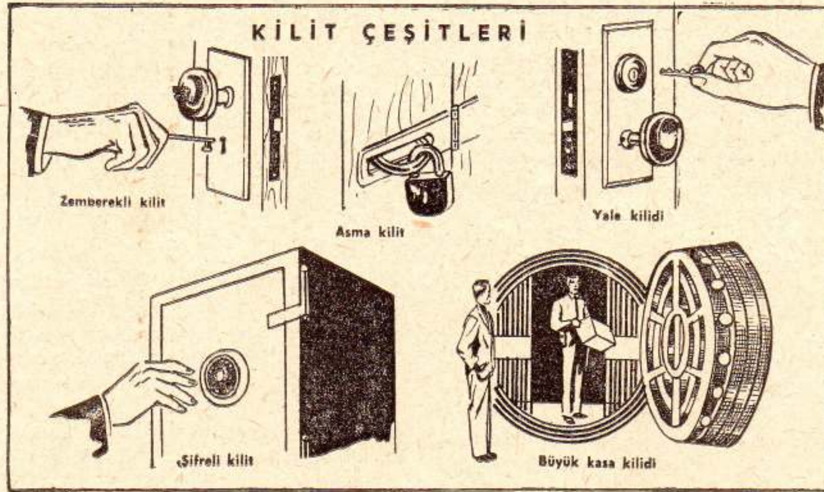
Kilis ilçesi Toroslar'ın dış sırası ile Suriye düzlükleri arasındaki bir geçiş bölgesinde yer alır. İlçenin batı ve kuzeybatı kesiminden Torosların son kıvrımları geçer. Kuzey ve kuzeydoğu kesimi ise az yüksek tepeli bir alan teşkil eder, bu tepelik alan güneye doğru yavaş yavaş alçalarak siyasî sınıra varmadan ovaya geçer. Kilis'te yazlar sıcak ve kışlar oldukça serin geçer. İki mevsim arasındaki sıcaklık farkı fazladır. Yağışlar kışa isabet eder. İlçenin ekonomisi üzüm, zeytin ve tahıla dayanır. Ayrıca pekmez yapımı ile sunî ipek dokumacılığı da önemlidir.

Şehir. — İlçe merkezi Kilis şehri Kefiz Dağı'nın güney yamaçlarının eteğinde kurulmuştur. İl merkezi Gaziantep şehrine 53 km. uzaklıkta, deniz seviyesinden 670 m. yüksektedir. Kilis'ten geçen karayolu sınırlarımız ötesinde Azez'den geçip, Halep'e varır. Son yıllarda çok gelişen Kilis'te (Nüfusu 1960'da 33.289) evler umumiyetle yapı taşından inşa edilmiştir, üzerleri düz damlıdır, toprakla örtülüdür. Şehrin başlıca caddeleri dışında sokaklar dar ve çapraşıktır. Şehirdeki endüstri arasında zeytinyağı, sabun yapımı, pamuklu, ipekli tezgâh dokumacılığı ve dericilik sayılabilir.

Şehrin geçmişi pek eskidir. Ortaçağ'da adı nadir olarak geçer. Hicretin ilk yıllarında İslâm hâkimiyeti altına geçmiştir. XI. yüzyılın son yıllarında Haçlı istilâsına uğramış ise de müteakip asrın ortalarında burada yeniden İslâm hâkimiyeti kurulmuştur. Kilis'in asıl ehemmiyeti XVI. yüzyıl başlarında Yavuz Sultan Selim zamanında Osmanlı topraklarına katılmasından sonra başlar. Şehirde mevcut başlıca eserler bu devirden kalmadır. Bunlar arasında en önemlisi Kanunî Sultan Süleyman zamanında Canbulat Bey tarafından yaptırılmış olan, bugün Tekke Camisi de denilen camidir. Bu caminin bitişiğinde bir mevlevî dergâhı bulunur.

Birinci Dünya Savaşı sonunda 6 ocak 1919' da İngiliz işgaline uğrıyan Kilis, aynı yılın ekim ayı sonunda Fransız kuvvetlerine bırakıldı ve 20 ekim 1921'de Ankara'da imzalanan antlaşmaya göre aynı yılın 23 aralığında geri alındı.

KİLİSLİ RIFAT (Bk. BİLGE, Kilisli Rifat)

KİLİT

Kapı, dolap, sandık, bavul, çekmece gibi şeyleri anahtarla kapamak, istenildiği zaman açmak üzere kullanılan bir araçtır. Evlerin kapılarından banka kasalarına kadar, içinde değerli şeylerin saklandığı bütün yapılar, odalar, kutular kilit sayesinde güvenilir hale getirilir.

Kilit, tarih boyunca geçirdiği birçok değişmelerden sonra bugünkü biçimini almıştır. Eskiden, şatoların, hapisanelerin, sarayların bekçileri, kapılardaki kocaman kilitleri kapıyabilmek için bellerinde 20 - 30 santim uzunluğunda, bir kiloya yakın ağırlıkta tunç anahtarlar taşımak zorunda kalırlardı. Bugün ise kilitler, anahtarlar hem daha küçültülmüş, hem de daha güvenilir bir hale getirilmiştir.

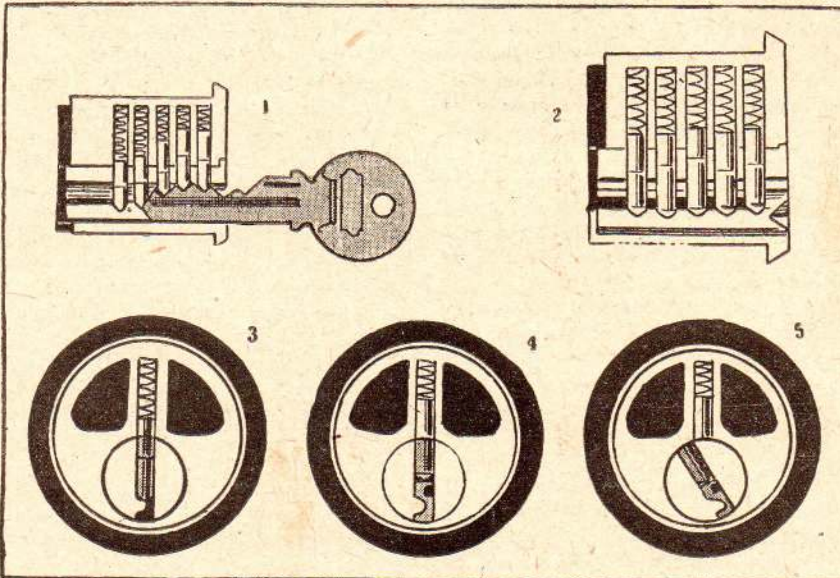
Kilitlerin, «gömme kilit», «sürme kilit», «asma kilit», «gizli (sırlı) kilit», «fişeli kilit» gibi birçok çeşitleri vardır. Genel olarak bütün kilitler şu esasa dayanır: Küçük bir kutu biçimindedir, bu kutunun bir yanındaki «anahtar deliği» denilen yerden bir anahtar sokulur, anahtarın, sürgü dişlerini iterek sürgüyü sürmesi ile ona bağlı olan dil karşıdaki bir oyuğa girer, kapının, ya da kapağın çekince açılmıyacak şekilde kapanması sağlanır.

Kapıları kapamak için kullanılan en ilkel kilit şekli, sürmedir. Sürme kilit yuvarlak, ağır bir demirin, kapının iki tarafındaki silindir biçimli deliklerin içine sürülmesi ile kapatılır. Eskiden Türkler'in kullanmış olduğu bu sürmelere, «kapı demiri», ya da «kapı kolu» ağaçtan yapılmış olanlarına da «tırkaz» denir. Kapı demirleri, yatay olduğu gibi dikey olarak da yapılabilir. Yalnız, sürmelerin dışarıdan açılmasına imkân yoktur.

Sonraları bu sürmeyi dışarıdan da açabilmenin çareleri düşünüldü. Bunun için de kapının arkasına tahtadan bir sürgü konup bunun üst tarafında bir çıkıntı bırakıldı, kapı kanadına bu hizadan bir delik açıldı. Dışarıdan bu deliğe sokulan bir değnekle sürgü sağa sola hareket ettirilebiliyor, böylece açılıyordu. Daha sonra, M. Ö. V. yüzyılda, sürgüyü açmak için kullanılan çubuğa dişler açılarak bu dişlerin sürgüde açılan ince yarıklara girmesi, böylece sürgünün kolayca açılması sağlandı. Sürmenin bu şekilde geliştirilmesi, bugün kullanılmakta olan kilitlerin icadına yol açmıştır.

Bugünkü kilitlerin en mükemmel şeklini 1860'da Linus Yale Jr. adında bir Amerikalı yaptı. «Yale kilidi» diye tanınan bu kilit iç içe iki silindirden meydana gelir. Bu kilidin içindeki hareketli bölüm, yani iç silindir, dört beş çubukla hareketsiz bölüme bağlıdır, bu çubuklar normal durumdayken kilit kapalıdır. Kilide sokulan Yale anahtarı, çubukları sivri uçlarından yukarı kaldırınca her çubuğun kesiği silindirin, sâbit silindirle birleştiği hizaya gelir, böylece, iç silindir anahtarın çevrilmesiyle dönünce kilit açılır. Yale kilidinin açılabilmesi için, anahtarın dişleri, milimi milimine, kilidin içindeki çubukların yukarı kalkmasını gerektiren ölçüye göre olmalıdır, böyle olmazsa kilit açılmaz. Bundan dolayı, Yale kilidi, anahtar kullanılarak açılan kilitlerin en güvenilir olanıdır. Yalnız, anahtarla açılabilecek şekilde yapılmış olan bütün kilitler gerektiği zaman o kilidin anahtarı olmaksızın da bir maymuncukla, ya da buna benzer araçlarla açılabilir. Bu yüzden, her hangi bir kimsenin açması istenmiyen kasalar, ya da kıymetli şeylerin saklandığı odalar «gizli kilit» (harfli kilit) denen anahtarsız kilitlerle güven altına alınır.

Harfli kilit, köprüsünün iki ucu kısa bir demir mile tutturulmuş olan, bu mil üzerinde döner birkaç halkası bulunan bir çeşit asma kilittir. Bu halkalar üzerine sıra ile kazılmış harflerin önceden tertip edilmiş bir şekilde yan yana getirilmesiyle açılır. Bunların kasalara yerleştirilmiş olan sâbit çeşitleri de vardır. Harfli kilitlerin en güvenilir olanları «saatli kilit»lerdir. Bunlar ancak önceden ayarlanan belli bir saatte açılabilir.

YALE KİLİDİ NASIL ÇALIŞIR

1 — Anahtarın kilit deliğine girmesi; 2 — Aynı kilidin kapalı durumu; 3 — Kapalı kilidin önden görünüşü; 4 — Anahtar sokulduktan sonra kilidin önden görünüşü; 5 — Kilidin içinde anahtar döndürüldükten sonra

KİLO

Ölçü sistemlerinde birimin 1.000 katını gösterir. Meselâ 1 kilogram, 1.000 gram demektir. Bunun gibi 1 kilometre 1000 metreye, 1 kilovat 1.000 vata eşittir.

Yalnız, konuşma dilinde «kilo» kelimesi «kilogram» (1.000 gram) anlamına kullanılır.

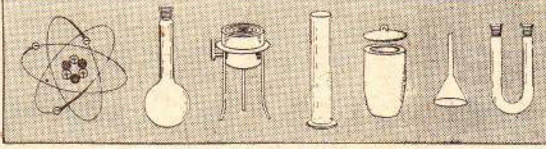
KİMONO

Japonların giydiği, kolları geniş bir elbisedir. Kadınlar, erkekler, çocuklar aynı biçim kimono giyerler; yaşa, zevke göre kimononun ancak rengi, kumaşı değişir.

Eski çağlarda Japonlar mevkilerine göre giyinmek zorundaydılar. Batılılaşma hareketi üzerine, Japonlar giyinmelerinde serbest bırakıldılar. Bugün kimono Japonya'da çoğunlukla, ancak, yerli kıyafet olarak, törenlerde kullanılıyor.

Kimono

Bu Bilim Kolunun Temelini, Yoktan Altın Var Etmek İstiyen İnsanlar Atmışlardır

KİMYA, konusu madde olan bir bilimdir. Maddenin özelliklerini, yapısını, çeşitli şekillere dönüşmesini, ayrı ayrı maddelerin birbirlerine etkisini aydınlatmaya, bu olayları birtakım kanunlara, kurallara bağlamaya, yeni kanunlar, kurallar bulmaya çalışır.

Kimyanın konusu olan madde, fizik biliminin de konusudur. Yalnız, bu konu birliğine rağmen fizikle kimya arasında metot bakımından fark vardır. Fizikte önemli olan hususlar, kullanılan âletler kimyadakinden başkadır.

Madde ve Cisim

Fizik bilimine göre «cisim» deyimiyle «madde» deyimi arasında bir fark yoktur. Kimya ise cismi maddeden ayırır. Buna göre, madde ile cisim şöyle tanımlanır:

«Madde» genel bir kavramdır. Uzayda bir yer kaplıyan, bir ağırlığı olan her şey maddedir: Taş, toprak, odun, demir, su, hava gibi. Maddenin şekillenmiş haline de «cisim» denir. Toprak testi, demir boru, bakır tencere.

Kimya biliminin cisimlerle ilgisi yoktur. Bakır tencereyle bakır tel iki ayrı şekil gösterdiklerinden iki ayrı cisimdirler. Kimyanın tencereyle, telle ilgisi olamaz, ancak bakır kavramı onu ilgilendirir.

Böylece kimya biliminin, birtakım gerçeklere gidebilmesi için, bazı terimlere ihtiyacı olduğu anlaşılır. Kimya biliminde terimler, kavramlar çok önemlidir. Bunlardan bir kısmı fizikte kullanılanların aynıdır. Ayrıca kimyaya özel olanlar daha çok maddesel özellikleri belirtebilenlerdir. Bunu bir örnekle şöyle gösterebiliriz:

«Taş» kelimesi bir maddenin kendine has özellikleri hakkında kesin bir bilgi veremez. Yalnız, bütün taşlarda ortak olan bazı özellikler göz önüne gelebilir ki bunlar taşın sert olması, ağır olması, saydam olmaması gibi özelliklerdir. Şu halde «taş» kelimesi kimyasal bir kavram değildir. «Taş» kelimesi yerine bir taş cinsi olan «granit» kelimesini kullanırsak, özellikler biraz daha artar. Taşın cinsini belirtmiş oluruz. Yalnız, bu da yetmez. Bu deyim de «petroğrafi» (taşbilim) e aittir. Granit parçasına dikkatle veya özel âletlerle bakarsak kuvars, mika, ortoklas billûrları görülür. Burada kuvars, mika, ortoklas belli birer maddeyi işaret eder ki bu deyimler kimyaya ait olabilir.

Maddenin Sınıflandırılması

Kimya bilimi için gereken terimler ve kavramlardan sonra madde içinde olan olayları inceliyebilmek için maddeyi sınıflandırmak gerekir.

Tabiatta madde 3 ana şekilde bulunur: Katı, sıvı, gaz. Bu üç halin dışında başka bir oluş ve buluş şekli olamaz. Katıların belirli bir biçimleri, hacımları vardır. Sıvıların belirli hacımları varsa da belirli biçimleri yoktur, bulundukları kabın biçimini alırlar. Gazların hem belirli biçimi, hem de belirli hacımları yoktur, bulundukları kabın biçimini alırlar, sıkışabilir, genişliyebilirler.

Maddesel Özellikler

Madde bu şekilde sınıflandırıldıktan sonra özellikleri ayırdedilir. Genel olarak, maddesel özellikler iki bölümde incelenir:

1) Fiziksel özellikler; 2) Kimyasal özellikler.

1. — Fiziksel özellikler: Renk, koku, tad, çözünürlük, kristal yapı, ısı ve elektrik iletgenliği vs.

2. — Kimyasal özellikler: Yabancı olup olmadığı, kimyasal olaylara girme ve girememe, suyla, daha başka sıvılarla olan bağıntıları, çeşitli maddelerle olan birleşme özelliği gibi. Kükürtün havada yanması, asitlerin metaller üzerine etkisi vs.

Olaylar veya Maddesel Değişmeler

Tabiatta her an binlerce olay meydana gelmektedir. Bu olaylar ya da, başka bir deyimle «maddesel değişmeler» çok çeşitte, değişik derinlikte olabilirler. Bir örnek: Demir tozu ile kükürt tozu karıştırılır, her yanı aynı görünüşte, aynı özellikte olmıyan, kimya deyimiyle «ayrıcins» (heterogen) bir karışım meydana gelir. Sonra bir mıknatısla demir tozunu kükürt tozu içinden ayırabiliriz. Kükürt tozu karışımını yakarsak aynı demir her yanı aynı görünüşte, aynı özellikte yani «aynıcins» (homogen) bir kütle meydana gelir ki artık burada demir, kükürt mıknatısla, ya da benzeri araçlarla ayrılamaz.

XIX. yüzyıldan sonra bu olayları kesin sınırlarla «fiziksel» ve «kimyasal» olmak üzere ayırmışlar, fiizksel olayları «maddenin» kendine has özelliklerini veya bünyesini değiştirmiyen olaylar», kimyasal olayları, ise aksi, yani «maddenin özelliklerini değiştirenler» şeklinde tarif etmişlerdir.

Suyun 0° de donup «buz» dediğimiz katı hale geçmesiyle 100° de kaynayıp «buhar» dediğimiz gaz hale geçmesi birer fiziksel olaydır; çünkü, bu olaylar sırasında su özelliklerini değiştirmemiştir. Buna karşılık, oksijenle hidrojen birleşince, ortaya yeni bir madde, yani su çıkar. İşte bu da bir «kimyasal olay» dır. Yalnız, öyle olaylar vardır ki, olay belirli bir sıcaklıkta bir yana doğru giderken başka bir sıcaklıkta geldiği yana döner, başlangıçtaki madde de, özellikleri değişmeden, geri alınabilir. Bir örnek: Karbon + su buharı → karbon monoksit + hidrojen olayında belirli bir sıcaklıkta karbon monoksitle hidrojen elde edilmişken başka bir sıcaklıkta yeniden karbon ve su buharı elde edilebilir. Dolayısiyle , ilk konulan maddeler olay sırasında başka bileşikler mey-

KOLAY KİMYA DENEYLERİ

1. — Billûrlaşma: Sıcak suda şeker eritip bu suyu bir bardağa doldurun. Bardağın içine bir iplik sarkıtın. Birkaç gün bekleyin. İpliğin çevresine billûr gibi bir cisim toplandığını görürsünüz. Bu, şekerin billûrlaşmış halidir.

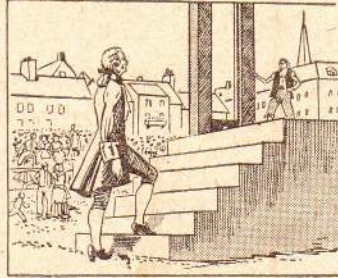
2. — Katalizör: Bir kesme şekeri aleve tutarsanız yanmaz. Şekerin üzerini sigara külü ile kaplayıp aleve tutarsanız, bu sefer şeker güzel, mavi bir alevle yanmaya başlar. Burada kül «katalizör» işi görmüş, yani kendisi yanma işine katılmadan, yanmaya yardım etmiştir.

3. — Gizli Yazı: Bir yazı kalemini sirkeye batırıp kâğıdın üzerine bir şey yazın. Kuruyunca yazı görünmez. Kâğıdı mum alevine tutup ısıtırsanız görünmez yazı hemen görünür, çünkü asetonlu kısım daha önce kavrulmaya başlamıştır.

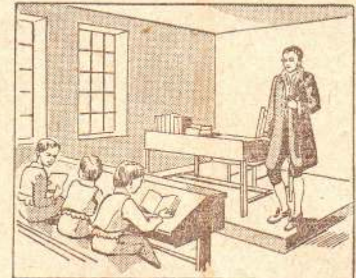
KİMYA TARİHİNİN ÖNEMLİ OLAYLARI

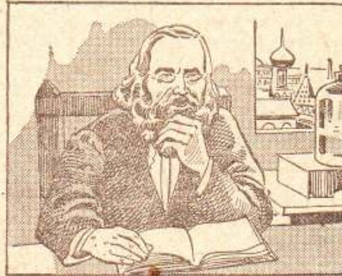
Tanınmış İngiliz kimyacısı Robert Boyle'nin (1627 - 1691) gazlar üzerinde önemli buluşları vardır. Boyle, bugünkü modern kimyada kullanılan çalışmaların esasını kurmuş oldu.

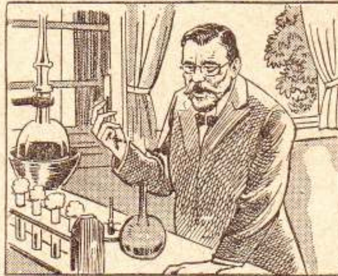
«Her cismin yanması için oksijene ihtiyacı vardır.» Bunu bulan Fransız kimyacısı Lavoisier (1743 - 1797) modern kimyanın öncüsü sayılır. Lavoisier ihtilâlde giyotinle idam edildi.

Atom teorisi ilk olarak 1803'te İngiliz kimyacısı John Dalton (1766 - 1844) tarafından geliştirildi. Büyük bir bilim adamı olan Dalton aynı zamanda mesleğine çok bağlı bir öğretmendi.

«Çevrimsel (Periyodik) Sistem» cetveli 1869'da Rus kimyacısı Mendeleyev (1834-1907) ile Alman kimyacısı Lother Meyer (1830 - 1895) tarafından aynı zamanda kuruldu.

Alman kimyacısı Paul Ehrlich (1854-1915) 1909'da «Salvarsan» adı verilen ilâcı keşfetti. Ehrlich'in bu konuda birçok önemli ve insanlığa çok yararlı buluşları daha vardır.

Marie Curie (1867-1934) ile eşi Pierre Curie (1859-1906) beraberce 1898'de radyumu keşfettiler, bu yeni eleman üzerinde uzun çalışmalar yapıp kimyanın gelişmesine yardım ettiler.

dana getirip sonra eski hallerine dönmüş olurlar.

Bu ve buna benzer olayların fiziksel mi, yoksa kimyasal mı olduğu tartışılır, çünkü bu olaylara kimyasal da denilebilir, fiziksel de. Bunlar, fiziksel olaylarla kimyasal olaylar arasında kesin bir sınır çizilemiyeceğini göstermiştir. Bugünkü bilim bunu kabul eder, bir olay için ya «daha çok kimyasal» ya da «daha çok fiziksel» dir denir.

Kimyanın Tarihi

Madde de, maddesel değişmeler de çok eski çağlardan beri insanları ilgilendirmiş, bu konuda, gözlemler, araştırmalar yapılmıştır. Çeşitli olaylar karşısında bunların nedeni aranmış, bu olaylar açıklanmak istenmiştir.

İlkçağ'da. — M. Ö. 300 - 500 yıllarında Yunan filozoflarından Demokritos, Levkippos, Epikuros maddenin incelenmesi için uygun bazı fikirler ortaya atmışlardı. «Eski Yunan atom teorisi» denilen bu fikir şudur: «Evren, boş mekândan, sonsuz büyük sayıda, sonsuz küçük boyutta taneciklerden meydana gelmiştir. Bu tanecikler bozulmaz, değiştirilemez, bölünemez. Bunlara atom denir.»

Bu kuram çok doğruysa da bir düşünce, bir felsefe olmaktan ileri gidemedi, çünkü bunları sağlıyabilecek denel gerçekler bilinmiyordu. Bu felsefeyi Aristoteles felsefesi yıkmıştır. Aristoteles çok dâhi bir filozof olmakla beraber maddenin anlamını kavrıyamamıştı. Ona göre dünyada 4 eleman vardı: Ateş, toprak, su, hava. Bu dört elemanın her biri bir özelliği temsil ediyordu. Aristoteles'in bu yanlış felsefesi uzun süre dünyada kabul edilerek kimya biliminin ilerlemesini 1500 yıl geri bırakmıştır.

Ortaçağ'da. — XIV. - XV. yüzyıllar arasında «alşimist» ler (simyacılar) maddeyi değişebilen bir eleman olarak kabul ettiler, maddede istenilen değişimi yapabilecek bir taş aramaya başladılar. «Beşinci eleman» (quinta essentia), ya da «filozof taşı» denilen bu cisim her şeyi o çağların en değerli metali olan altın haline getirebilecek, aynı zamanda hayatı uzatacak, hastalıkları iyi edebilecekti (Bk. Alşimi). Mısır'da, Arabistan'da, İspanya'da birçok alşimistler bu konu üzerinde çalıştılar, filozof taşını bulamadılarsa da onu ararken bazı elemanları, bileşikleri buldular, bazı bilimsel gerçeklere vardılar. 1409-1490 yılları arasında yaşamış İtalyan simyacısı Bernardo Trevisan filozof taşı elde ederek altın yapmak için birçok metaller, tuzlar, bitkisel ve hayvansal artıklar üzerinde çalıştı. Bu sırada kaynatma, buharlaştırma, damıtma, eritme, yakma gibi çeşitli kimyasal işlemler yaptı, «Dünyanın en asîl varlığı insan olduğuna göre madenlerin de en asîli olan altın insanın bir sırrı olamaz mı?» diyerek 12 yıl da insan kanı ve idrarı üzerinde çalıştı. Aradığını bulamıyan Bernardo son yıllarını bazı filozofların eserlerini okuyarak geçirdi.

Alşimistlerin bu çalışmaları yanı sıra, Avrupa'nın birçok şehirlerinde dolandırıcılar, sözde filozof taşı yapmak için devirlerinin hükümdarlarını bile dolandırmışlardır. Bu arada bazı kırallar, imparatorlar bu bilime önem vererek saraylarında lâboratuvarlar kurmuşlardır. Ünlü İngiliz fizik bilgini İsaac Newton bile Cambridge'de küçük bir lâboratuvar kurarak altın elde etmeye çalışmıştır.

Bugünkü Kimyaya Doğru

Kimya bilimini Aristoteles'in felsefesinden kurtaran ilk kimyacı Robert Boyle oldu. 1627-1691 yılları arasında yaşamış olan bu İngiliz bilgini elemanın tarifini yaparak kimyacının ödevinin, altın, ya da ilâç yapmak değil, maddeyi inceliyerek bileşimini, elemanlarını aydınlatmak olduğunu ileri sürdü. Yalnız, Boyle'nin bu fikirleri fazla ilgi bulmadı, o sıralarda Alman kimyacısı Stahl (1660-1734) tarafından ortaya atılan «phlogiston» kuramı daha çok taraftar topladı. Stahl'a göre yanan her madde önce içindeki «phlogiston» u havaya verir, kendisinde de kireç ka-

lır. Stahl burada yanan maddenin karbondioksit haline geçmesini bu şekilde açıklamak istemişse de yanlış yollardan yürüyerek kimya biliminin ilerlemesine bir süre daha engel olmuştur.

Maddesel değişmeleri ilk defa sistematik şekilde inceliyerek «phlogiston» kuramını yıkan, Fransız kimyarısı Lavoisier oldu. Alman bilgini Scheele ile İngiliz kimyacısı Priestley 1773'te oksijen gazını bulmuşlardı. Priestley' in bir deneyini okuyan Lavoisier bu deneye teraziyi uygulıyarak havanın oksijenle azot karışımı olduğunu buldu (Bk. Hava).

Lavoisier'den sonra kimya bilimi doğru yolda gelişmeye başladı, birçok kanunlar, kurallar bulundu. Bunlar arasında Fransız bilgini Proust'un «kimyasal bileşiklerde sabit oranlar» kanunu, İngiliz kimyacısı Dalton'un «kat oranlar» kanunu, İsveçli Barzelius'un «eleman simgeleri» ve «atom ağırlıkları» hakkındaki buluşları kimyanın ana ilkeleri sayılır. Bugün içinde bulunduğumuz atom çağı kimyanın, XX. yüzyılda, fizikle, daha başka yardımcı bilimlerle hızla gelişmesi sonucudur.

Kimyada Araştırma

Kimya biliminde bütün çalışmalar deneylere dayanır. Bilinen ve bulunan bütün kanunların, kuralların deneylerle ispat edilmesi gerekir. Kimyadaki deneyleri iki bölüme ayırabiliriz: 1) Çözümleme; 2) Bireşim.

1. — Çözümleme (Analiz): Bilinmiyen bir bileşikte, ya da bileşikler karışımında hangi bileşikler, elemanlar bulunduğunu anlamak, bunları birbirinden ayırmak işlemidir.

Çözümlemede iki şekilde çalışma yapılır. Birinci şekilde, bilinmiyen bir maddede hangi elemanlar, ya da bileşikler bulunduğunu tanımak; ikincisinde ise o maddedeki elemanların, bileşiklerin yüzde oranlarını bulmak yoludur. Birinci usule «nitel (kalitatif) çözümleme», ikincisine «nicel (kantatif) çözümleme» denir.

Belirteç. — Elemanın, bileşiklerin tanınmasında kullanılan bazı özel bileşiklere «belirteç» adı verilir. Belirteçler organik de olabilir, anorganik de. Bunlar çeşitli bileşiklere özel olaylar meydana getirir, aranılan bileşiği bize tanıtır. Hemen hemen bütün eleman veya bileşiklerin belirteçleri vardır. Bir örnek: Nişastanın belirteci iyottur. İyot nişasta ile derhal koyu mavi bir renk verir. Nişasta katılarak hile yapılmış sütler böyle tanılır.

2. — Bireşim (Sentez): Çözümlemenin tersidir. Bu işlemde, çeşitli elemanlardan, bileşiklerden başka bileşikler elde edilir. Örnek: Hidrojen ile oksijen gazlarının birleştirilmesiyle su, amonyakla tuzruhundan nişadır elde edilir.

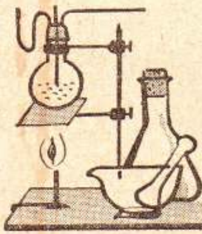
Bireşim işlemi hele Birinci Dünya Savaşı' ndan sonra çok gelişmiştir. Tabiatta az bulunduğu halde çok kullanılan bazı maddeler bireşim yolundan elde edilmeye başlandı, gene bu yoldan hayat olayları aydınlatıldı.

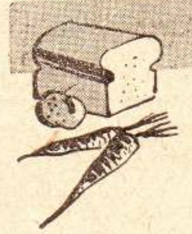
Periyodik Sistem

Yeryüzünde bilinen eleman sayısı 103'e varmıştır. Ancak, bunların tabiatta bulunabilenleri 91 tanedir. Geri kalan 12 tanesi atom hakkındaki bilgilerimiz gelİştikten son-

GÜNLÜK HAYATIMIZDA KİMYA

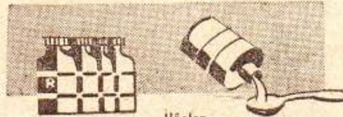
SAĞLIK

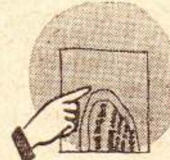

Uyuşturucu ilâçlar

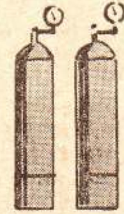

Besin

Sentetik vitaminler

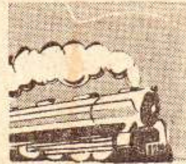

Aşılar

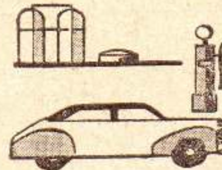

İlâçlar

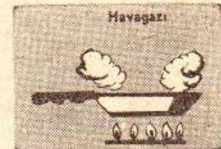

Röntgen fotoğrafı

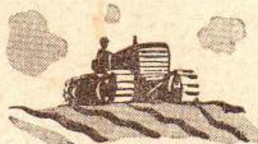

Antiseptikler

ENERJİ

Kömür

Benzin

Havagazı

Suni gübre

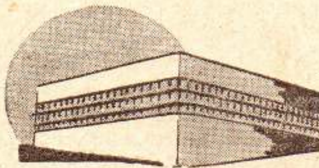

Elektrik

Radyo

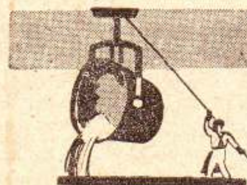
YENİ MADDELER

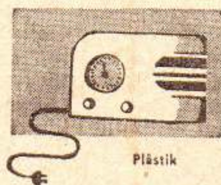

Seramik

Porselen

Çimento

Plâstikler

Maden alaşımları

Plâstik

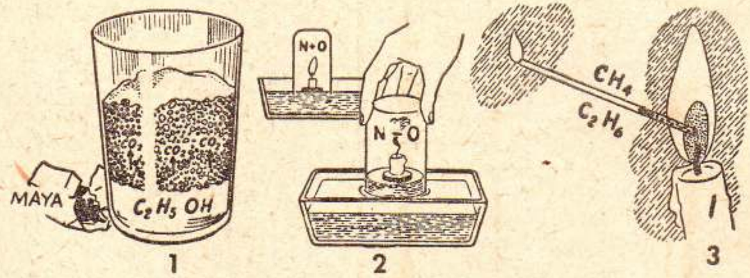
ra yapma olarak elde edilmiştir (Bk. Radyoaktiflik; Radyoaktif Elemanlar). Tabiatta bulunan son eleman "uran" dır. Urandan sonraki 11 elemanla cetvelde urandan önce gelen, 43 no. lu hanede bulunan "teknetyum" tabiatta bulunmaz.

Bulunan elemanların hepsini tanımak, aralarında bir bağıntı kurmak, dolayısiyle incelemeleri kolaylaştırıp bir takım kural ve kanunlara bağlamak gerekiyordu. Bu iş için 1867'de Rus bilgini Mendeleyev'le Alman kimyacısı Lother Meyer, birbirlerinden ayrı olarak, aynı zamanda "çevrimsel (periyodik) sistem" fikrini ortaya attılar. Tabiattaki 91 elemanın bulunması, elemanlar arasında değişmez birçok bağıntıların kurulması, ancak çevrimsel sistemle gerçekleşebilmiştir. Mendeleyev'le Lother Meyer'in bu sistemdeki amaçları o zamana kadar bilinen elemanları gruplar halinde toplayıp, hem özelliklerine, hem de atom ağırlıklarına göre sıralamak, böylece elemanların sistematiğini kurmaktı. Yalnız, o zamana kadar bulunmuş olan elemanları sıralarken, bu elemanların atom ağırlık ve değerliklerinin değişmesi sırasında çeşitli özelliklerinin de adım adım değiştiğini gördüler. Bu özellikler değişimine uygun bir cetvel hazırladıkları zaman bazı yerlerinde boşluklar olan bir elemanlar cetveli ortaya çıktı. Boş olan hanelerde de birer eleman bulunması gerektiği ileri sürülerek, bu yoldan çalışmalar yapılınca çevrimsel sistem kendi kendini ispat etmeye başladı. Çevrimsel sistemde elemanlar düşey ve yatay sıralarda belirli hanelere yerleştirilmişlerdir. Yatay sıralarda elemanların değerleri negatiften pozitif değerlere ilerlerken, yukarıdan aşağıya doğru olan sıralarda elemanların metalik özellikleri artar.

Çevrimsel sistemin ilk başarısı "berilyum" un gerçek atom ağırlığını bulmakla başladı (Cetvele bakınız). Berilyum elemanının o zaman bulunan atom ağırlığı 13,6 idi. Bu ağırlığa göre berilyum karbonla azot arasında yer alacaktı. Halbuki berilyum iki değerli bir eleman özelliği gösteriyor, magnezyum elemanının üzerinde yer alması gerekiyordu. Berilyumu magnezyum üzerine, lityumla bor elemanları arasındaki yere koyabilmek için de atom ağırlığının 9 olması gerekecekti. Mendeleyev bu yoldan yaptığı çalışma ile berilyumun atom ağırlığının 13,6 değil, 9 olduğunu buldu.

Gene cetvel yapılırken "galyum" la germanyum elemanları bilinmiyordu. Bu elemanlar olmayınca, yerlerine kendilerinden sonra gelen elemanları koymakla sistem bozuluyordu. Mendeleyev, bu iki haneyi boş bıraktı, alüminyumun altında olması gereken elemana, «eka-alüminyum,» silisyumun altında olması gereken elemana da "eka-silisyum" adını verdi, bu elemanlarda olması gereken bütün özellikleri de kaydetti. Bir süre sonra eka-alüminyum Fransız kimyacılarından Lecoq ile Boisbaudron tarafından bulundu, "galyum" adı verildi. Eka-silisyum da 1886'da Alman bilgini Clemens Winkler tarafından bulunarak "germanyum" adını aldı. Bulunan bu iki elemanın özellikleri Mendeleyev'in cetvelden bulduğu özelliklere aynen uyuyordu. İşte Mendeleyev'in çevrimsel sistemi bu şekilde başarıya ulaştı, birçok ele-

KOLAY KİMYA DENEYLERİ

1. — Mayalaşma: Bir bardak suya bir kaşık toz şeker koyup biraz da bira mayası katın. Bir saat kadar sonra suyun içinden köpüklü bir maddenin yükseldiğini görürsünüz. Mayanın etksiyle şeker alkol (C_2H_5OH) olmuş, ortaya karbon dioksit (CO_2) çıkmıştır.

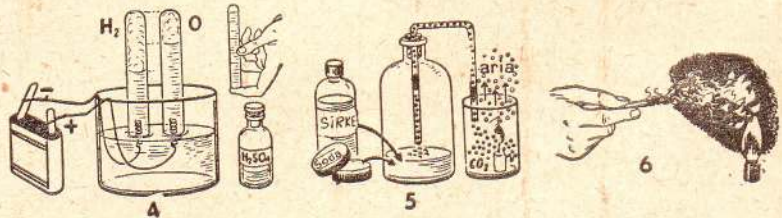
2. — Havanın bileşimi: Bir kabın içindeki suyun üzerine bir mantar koyun, mantarın üzerine bir mum dikip yakın. Sonra üzerine bir bardak kapatın. Bardağın içinde kalan havanın oksijeni biter bitmez mum söner. Bardağın altındaki su 1/2 oranında artmıştır. Bu ise havadaki oksijenin oranıdır (% 21). Geri kalan da (% 78) azottur.

3. — Yanma: Oksijen olmadan hiçbir şey yanmaz. Bir mumun alevine dikkatle bakarsanız orta kısmın karanlık olduğunu görürsünüz, çünkü o kısım havanın oksijeninden uzak kalmıştır. Bir tüp uzatın o kısımdaki yanmamış hidrokarbürleri (CH_4, C_2H_6) çekerseniz, bunlar tüpün öbür ucuna gelip hava ile temas edince, bir kibrit çakılırsa hemen yanar.

4. — Elektroliz: Bir kaba sülfürik asitli su (H_2SO_4) koyun, üzerine içi su dolu iki tüp kapatın. Yalnız, dikkat edin, tüplerin içine hava girmesin. Kabdaki suya kuru bir pilden akım verin. Tüplerden birinde oksijen (O), ötekinde onun iki katı hidrojen (H_2) toplanır.

5. — Karbon dioksit: İçinde su bulunan bir şişeye bir iki kaşık karbonat (sodyum bikarbonatı) koyun, üzerine yavaş yavaş biraz sirke akıtın. Ortaya karbon dioksit (CO_2) çıkar. Bu gazı bir cam boru ile, içinde mum yanan bir bardağa aktarırsanız mum söner, çünkü karbon dioksit ateşi söndürür.

6. — Oksitleşme (Paslanma): İnce bir demir tel alın, aleve tutun. Tel alev alınca çekin. Ucundan ufacık ufacık kırmızımtırak parçalar düştüğünü görürsünüz. Demir, yanarken oksitleşmiş, yani pas olmuştur.

PERİYODİK (ÇEVRİMSEL) SİSTEM

Çevrimsel (periyotik) sistemin bugünkü durumu yukarıdaki cetvelde gösterilmiştir. Her hanenin sol üst köşesinde o elemanın atom numarası yazılıdır. Atom no. su o elemanın atom çekrideğindeki proton sayısını gösterir (Bk. Atom). Hanenin sağ üst köşesinde o elemanın atom ağırlığı yazılıdır. Hane ortasında elemanın adı, simgesi gösterilir. Alt sırada da elemanların atom çekirdekleri çevresindeki elektronlarının hangi yörüngede, kaç tane olduğu gösterilmiştir. Lantanın bulunduğu hanede bir aksama vardır: Burada 57 No. dan 72 No. ya kadar olan elemanlar bir hanede gösterilir. Bunlara «lantanitler» denir. Bu elemanlar tabiatta çok az bulundukları gibi özellikleri de birbirine çok benzer, ayırmak çok zordur. Hepsi 14 tanedir. Bunlar Lantanın bulunduğu haneye konularak çevrimsel sistemin dengesi korunmuş olur. 89 No. lu aktinyumdan sonra da sistemde aynı durum meydana gelir, bu elemanlara da «aktinitler» adı verilir. Aktinyumdan sonra gelen thoryum, protaktinyum ve uran tabiatta bulunmıyan elemanlardır. Uranyumdan sonrası yapma çekirdek tepkimleriyle elde edilmiştir. Bu elemanlar da 14 tanedir. Çevrimsel sistem, sayısı 103'e yükselmiş olan bu elemanlarla tamamlanmış olur.

ÇEVRİMSEL (PERİYODİK) SİSTEM

En yüksek (+) değerlik (—) değerlik	GRUP I +1	GRUP II +2	GRUP III +3	GRUP IV +4 —4	GRUP V +5 —3	GRUP VI +6 —2	GRUP VII +7 —1	GRUP VIII +8 0		
DEVIR I	1 1 0080 H Hidrojen 1							2 4 002 He Helyum 2		
DEVIR II	3 6 94 Li Lityum 2.1	4 9 02 Be Berilyum 2.2	5 10.82 B Bor 2.3	6 12 01 C Karbon 2.4	7 14.007 N Azot 2.5	8 16.00 O Oksijen 2.6	9 19.00 F Flüor 2.7	10 20 183 Ne Neon 2.8		
DEVIR III	11 22 99 Na Sodyum 2.8.1	12 24.32 Mg Magnezyum 2.8.2	13 26 98 Al Alüminyum 2.8.3	14 28 12 Si Silisyum 2.8.4	15 30 98 P Fosfor 2.8.5	16 32.06 S Kükürt 2.8.6	17 35.46 Cl Klor 2.8.7	18 39 95 A Argon 2.8.8		
DEVIR IV	19 39 097 K Potasyum 2.8.8.1	20 40 08 Ca Kalsiyum 2.8.8.2	21 45 10 Sc Skandiyum 2.8.9.2	22 47 90 Ti Titan 2.8.10.2	23 50 95 V Vanadin 2.8.11.2	24 52 01 Cr Krom 2.8.12.2	25 54 93 Mn Mangan 2.8.13.2	26 55 84 Fe Demir 2.8.14.2	27 58 94 Co Kobalt 2.8.15.2	28 58 69 Ni Nikel 2.8.16.2
	29 63.57 Cu Bakır 2.8.18.1	30 65 38 Zn Çinko 2.8.18.2	31 69 72 Ga Galyum 2.8.18.3	32 72 60 Ge Germanyum 2.8.18.4	33 74.91 As Arsenik 2.8.18.5	34 78 96 Se Selen 2.8.18.6	35 79 916 Br Brom 2.8.18.7	36 83 7 Kr Kripton 2.8.18.8		
DEVIR V	37 85 44 Rb Rubidyum 2.8.18.8.1	38 87.63 Sr Stronsiyum 2.8.18.8.2	39 88 92 Y İtriyum 2.8.18.9.2	40 91,22 Zr Zirkon 2.8.18.10.2	41 92 92 Nb Niob 2.8.18.11.2	42 96.0 Mo Molibden 2.8.18.12.2	43 Tc Teknetyum 2.8.18.13.2	44 101.7 Ru Rutenyum 2.8.18.14.2	45 102 91 Rh Rodyum 2.8.18.15.2	46 106 7 Pd Paladyum 2.8.18.16.2
	47 107.88 Ag Gümüş 2.8.18.18.1	48 112 41 Cd Kadmiyum 2.8.18.18.2	49 114.76 In İndiyum 2.8.18.18.3	50 118 70 Sn Kalay 2.8.18.18.4	51 121 76 Sb Antimon 2.8.18.18.5	52 127.61 Te Tellür 2.8.18.18.6	53 126.92 I İyot 2.8.18.18.7	54 131 3 X Ksenon 2.8.18.18.8		
DEVIR VI	55 132 91 Cs Kaesyum 2.8.18.18.8.1	56 137.36 Ba Baryum 2.8.18.18.8.2	57 138 92 58 - 71 La Lântan 2.8.18.18.9.2	72 178.6 Hf Hafniyum 2.8.18.32.10.2	73 180 9 Ta Tantal 2.8.18.32.11.2	74 184 0 W Volfram 2.8.18.32.12.2	75 186 31 Re Renyum 2.8.18.32.13.2	76 191 5 Os Osmiyum 2.8.18.32.14.2	77 193 1 Ir İridyum 2.8.18.32.15.2	78 195 23 Pt Plâtin 2.8.18.32.16.2
	79 197.2 Au Altın 2.8.18.32.18.1	80 200.61 Hg Civa 2.8.18.32.18.2	81 204.39 Tl Talyum 2.8.18.32.18.3	82 207.22 Pb Kurşun 2.8.18.32.18.4	83 209.00 Bi Bizmut 2.8.18.32.18.5	84 210 Po Polonyum 2.8.18.32.18.6	85 At Astat 2.8.18.32.18.7	86 222 Rn Radon 2.8.18.32.18.8		
DEVIR VII	87 223 Fr Fransiyum 2.8.18.32.18.8.1	88 225.97 Ra Radyum 2.8.18.32.18.8.2	89 227 90 - 103 Ac Aktinyum 2.8.18.32.18.9.2	90 232.12 Th Toryum 2.8.18.32.19.9.2	91 Pa Protaktinyum 2.8.18.32.20.9.2	92 238.14 U Uran 2.8.18.32.21.9.2	93 Np Neptunyum 2.8.18.32.22.9.2	94 Pu Plutonyum 2.8.18.32.23.9.2	95 Am Amerikyum 2.8.18.32.24.9.2	96 Cm Küryum 2.8.18.32.25.9.2
58 140.13 Ce Ser 2.8.18.19.9.2	59 140.92 Pr Praseodyum 2.8.18.20.9.2	60 144.27 Nd Neodyum 2.8.18.21.9.2	61 Il İlinyum 2.8.18.22.9.2	97 Bk Berkelyum 2.8.18.32.26.9.2	98 Cf Kaliforniyum 2.8.18.32.27.9.2	99 Es Aynştanyum 2.8.18.32.28.9.2	100 Fm Fermiyum 2.8.18.32.29.9.2	101 Mv Mendelevyum 2.8.18.32.30.9.2	102 Nb Nobelyum 2.8.18.32.31.9.2	103 Lw Lavrenciyum 2.8.18.32.32.9.2
62 150.43 Sm Samaryum 2.8.18.23.9.2	63 152.0 Eu Europyum 2.8.18.24.9.2	64 157.3 Gd Gadolinyum 2.8.18.25.9.2	65 159.2 Tb Terbiyum 2.8.18.26.9.2	66 162.46 Dy Disprosyum 2.8.18.27.9.2	67 163.5 Ho Holmiyum 2.8.18.28.9.2	68 167.64 Er Erbiyum 2.8.18.29.9.2	69 169.4 Tm Tülyum 2.8.18.30.9.2	70 173.5 Yb İterbiyum 2.8.18.31.9.2	71 175.0 Cp Kasyopeyum 2.8.18.32.9.2	
LANTANİTLER	58 numaradan 71 numaraya kadar				AKTİNİTLER			90 numaradan 103 numaraya kadar		

manların bulunmasını sağladı, birçoklarının yanlış bilinen özelliklerini düzeltti.

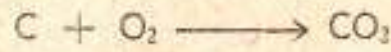
Elemanların Simgeleri

Dalton, kanunlarını açıklarken örnek olarak verdiği atomlar, moleküller için bazı şekiller kullanmıştı. Öğrenilmesi, kullanılması zor olan bu resim ve şekiller o zaman kabul edilmedi. Yalnız, çeşitli kimyasal olayları açıklamak için bir yol gerekiyordu. En sonunda, İsveçli Berzelius her eleman atomunun bir, iki harf ile gösterilmesini ileri sürdü. Böylece, elemanların simgeleri doğdu. Simgeler o elemanların atomunu işaret ettikleri için molekül halinde bulunanları ayrıca işaret etmek gerekir. Örnek: Bütün gazlar molekül halinde bulunur. Bunlardan oksijen atomunun simgesi O'dur. Bir oksijen molekülünü göstermek isterken O_2 olarak yazarız.

Kimyasal Formül ve Denklemler

Kimya biliminde çeşitli kimyasal bileşikler, simgelerin yan yana, ayrıca birbirlerine göre hangi oranda bulunduklarını gösterecek şekilde yazılarak meydana gelir. Örnek: Su molekülünde hidrojenin oksijene oranı oksijenin iki katıdır. Formülü H_2O olarak yazılır.

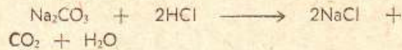
Kimyasal bir olay kimyasal bir denklemle gösterilir. Bu denklemde, olaya giren eleman veya bileşiklerin formülleriyle, olaydan çıkan veya olay sonucu doğan bileşiklerin formülleri yazılır, eşitlik işareti yerine ok çizgisi konur.

$$C + O_2 \longrightarrow CO_2$$

Bu denklem karbonun (meselâ kömürün) havada yanarak karbon dioksit haline geçişini gösterir. Bir atom karbon bir molekül oksijenle birleşerek bir molekül karbon dioksit meydana getirmiştir.

Başka bir denklem:

$$Na_2CO_3 + 2HCl \longrightarrow 2NaCl + CO_2 + H_2O$$

Bu denklem "soda" adını verdiğimiz sodyum karbonatın «tuzruhu» denilen hidroklorik asitle birleşmesinden, «sodyum klorür» (yemek tuzu) ile su ve karbon dioksit meydana geldiğini gösterir. CO_2 gaz olduğu için uçar, ortamda tuzlu su kalır.

Değerlik

Kimyada önemli bir kavram daha vardır ki o da "değerlik" tir. Çevrimsel (periyodik) sistem cetvelinde görüldüğü gibi elemanlar —4 ten +8 değerliğe kadar çeşitli değerler alırlar. Bir elemanın —(negatif), + (pozitif) değerler almasının anlamı şöyle anlatılabilir.

Çevrimsel (periyodik) sistemde geçen atom no. su çekirdekteki proton sayısını gösterirdi. Atom biliminde protonun elektrik değeri + 1'dir, bir elemanın çekirdeğinde kaç proton varsa çekirdeğin elektrik yükü de o kadardır. Atomların bu yüklerini sıfıra eşit kılmak için çekirdeklerin + yükleri kadar — yüklü olan elektronların çekirdek çevresinde bulunması gerekir. Bu şekilde bir eleman atomu, serbest halde sıfır değerliklidir, yani elektrik yükü sıfırdır. Bir elemanın bileşik yapması demek, o elemanla başka bir eleman atomunun dış kesimlerindeki elektronların birbirleriyle birleşmesi demektir. İşte, bir eleman atomunun dışındaki elektronlardan kaç tanesi başka eleman atomunun dışındaki elektronla birleşmeye giderse kalan elemanda o kadar + elektrik yükü açıkta kalır, o eleman o kadar + yüklenir, ya da bir elemana kaç elektron gelerek kendi elektronlariyle birleşirse o elemanın — yükü o kadar artar, o eleman o kadar — yüklü olur.

Kimyanın Bölümleri

Kimya bilimi genel olarak "örgensel olmıyan (anorganik) kimya", "örgensel (organik) kimya" olmak üzere iki bölüme ayrılır.

1 — Örgensel olmıyan (Anorganik) Kimya: Kimya biliminin genel kanun ve kurallarını, tabiatta bulunan bütün elemanların özelliklerini, birbirleri üzerine etkilerini, doğan bileşikleri inceler. Bu bakımdan, cansız tabiatı inceler denebilir.

2. — Örgensel (Organik) Kimya: Canlı tabiat olaylarını doğuran, bu olaylar sonucu doğan bileşikleri inceliyen kimya bölümüdür. Buna "karbon kimyası" da deniliyor. Anorganik kimya da, bu tarife göre, karbon bir yana, bütün öteki elemanlar kimyasıdır, denilebilir. Bilinen elemanlar 103 tane olduğuna göre organik kimya 1 elemanın, anorganik kimya da 102 elemanın kimyası olur. İlk bakışta bu durum karbon lehine öteki elemanların aleyhine haksızlık gibi görünürse de gerçekte karbon kimyası yüzbinlerce bileşikle uğraşır. Bugün bilinen organik bileşiklerin sayısı 500.000 kadardır. Bu sayı elemanların bilinen bütün bileşikleri sayısından çok fazladır.

1828'e kadar, organik ve anorganik bileşikler arasında kesin, aşılamaz bir sınır bulunduğu sanılıyordu. O zamana kadar bilinen bütün organik bileşikler, canlılar tarafından meydana getirilmişti, bunlar bitkisel ve hayvansal hayatın ürünleriydiler. Bu ürünler anorganik kimyadaki kanunlara, kurallara göre hareket etmedikleri gibi bu bileşikler hayatın sırrıydı, bireşim (sentez) yolundan elde edilemezlerdi.

1828'de Alman kimyacısı Wöhler insan ve hayvan idrarında bulunan "üre" bileşiğini "amonyum siyanat" denilen anorganik bileşikten, ısıtarak, elde edince organik kimyada büyük bir devrim oldu. Böylece, 130 yıl içinde 500.000 organik bileşiğin yapısı aydınlandı, bireşimi mümkün oldu.

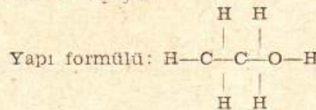
Anorganik ve organik bileşikler yapı bakımından birbirlerinden farklıdırlar. Anorganik kimyada bileşikler, daha çok bir elemanın verebildiği elektronla başka bir elemanın alabildiği elektronların çift çift birleşmesinden doğan, iyon şebekeleri halindedir. Anorganik bileşiklerde aynı cins atomların birbirlerine bağlanması dayanıklı değildir. Organik kimyada karbon, elektron veren ve alan elemanların tam ortasındadır. Bundan dolayı karbon aynı kolaylıkla hem elektron verebilir, hem de alabilir. Karbon bileşiklerinde, karbonun çevresinde 4 bağ meydana getirerek her bir bağa bir eleman veya bir bileşik grupu bağlıyabilir. Bağlanan, başka bir karbon atomu da olabilir. O zaman C-C bağları meydana gelir. Bu şekilde, organik kimyada bileşik molekülünün yapısını gösteren dallı bir takım formüller meydana gelir.

ORGANİK BİLEŞİKLERİN İKİ FORMÜLÜ

Bir organik bileşiğin iki formülü vardır. Bileşik molekülü içindeki çeşitli elemanların sayısını veren formüle «kaba formül» denir. Bileşik içindeki elemanların birbirlerine bağlanışlarını gösterene de «yapı formülü» denir. Örnek:

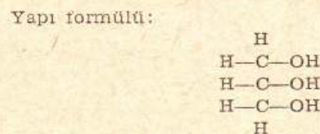
İspirtonun (etil-alkolün) kaba formülü: C_2H_5OH

Yapı formülü:

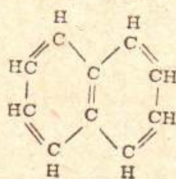
Gliserinin kaba formülü: $C_3H_5(OH)_3$

Yapı formülü:

Naftalinin kaba formülü: $C_{10}H_8$

Yapı formülü:

Kimyaya Yardımcı Bilimler

Bugün hiçbir bilim başka bilimlerin yardımı olmaksızın amacına ulaşamaz. Kimya bilimi de çalışmalarında başka bilimlerden yardım görür.

Kimyanın en önemli yardımcısı fiziktir. Fizik olaylariyle kimya olayları arasında kesin bir sınır çizilmediği için, fizikle kimyanın birleşmesinden «fiziko-kimya» bilimi doğmuştur. Bu bilimde kimya ile fizik, bazı metotlarını birleştirerek, birçok olayların aydınlanmasını sağlamışlardır. Fiziko-kimya da kimyanın önemli yardımcılarındandır.

Fiziko-kimyaya benzer şekilde, elektrikle kimyanın birleşmesinden doğan «elektro-kimya», ısı işlemlerinin kimyaya etkilerini inceliyen «termo-kimya», ışığın kimyadaki etkilerini inceliyen «foto-kimya» da kimya biliminde birçok olayların aydınlanmasını sağlıyan yardımcılardır. Bunlardan başka, anorganik kimyanın başlıca yardımcıları «mineraloji» ile «astronomi» dir. Organik kimyaya da biyoloji, fizyoloji yardımcı olmuşlardır.

Kimya bilimi ayrıca, konularına göre de bazı bölümlere ayrılır. «Endüstri kimyası», «maden kimyası», «biyo-kimya», «petrol kimyası», «kolloit kimyası» bunların başlıcalarıdır.

Endüstride Kimya

Endüstride kimya biliminin büyük yeri vardır. Bugünkü endüstri kimya biliminin gelişimiyle gerçekleşmiştir. Kimya biliminden endüstride şu şekilde faydalanılır:

Ham Madde Kontrolü. — Fabrikaya giren, yapımda kullanılan bütün ham maddeler çeşitli kimyasal ve fiziksel yollarla kontrol edilir, özellikleri bulunur, bu özelliklere göre yapılacak işlem kararlaştırılır.

Yapım İşlemi. — Fabrika çalışırken ham maddenin yapılmış hale gelebilmesi için en uygun yollar sağlanır, işlemlerin tam olarak yürümesi, kolay, ucuz, sağlam olmasına yarar metotlar uygulanır.

Yapılmış Madde Kontrolü. — Yapılmış maddeler, piyasaya çıkmadan önce yeniden kontrol edilerek, olması gerekene uygunluğu araştırılır, uygunsa satışa çıkarılır. Bütün bu işler ileri metotlarla çalışan fabrikalarda, kalite kontrol ve araştırma lâboratuvarları tarafından görülür. Bu lâboratuvarlar ham ve yapılmış maddelerin fabrikaya giriş ve çıkışını kontrol ederler. Araştırma lâboratuvarları ise fabrikanın metotlarında değişiklik yapacak yenilikler ararlar, fabrikanın daima ilerlemesini sağlarlar.

Kimya bilimiyle uğraşan kimselere eskiden «kimyager» denirdi. Bugün «kimya mühendisi» diyoruz. Kimya mühendisi endüstrinin çeşitli kollarında yukarıda gösterilen işleri yapar.

Kimya biliminden büyük ölçüde faydalanan çeşitli endüstri kollarının başlıcaları şunlardır: Kimya endüstrisi; dokuma, demir-çelik, deri, ilâç, kauçuk ve plâstik, şeker, suni gübre, yağ ve sabun, petrol, patlayıcı maddeler, kâğıt ve suni elyaf, besin, boya, cam ve seramik endüstrileri.

Bibliyografya. — Bu konuda Türkçe eserlerin başlıcaları:

Kimyaya Giriş (İ. K. Erksal, 11. basi, 1949); Kimya (A. Tian, J. Roche'tan çev. T. Artel, H. Terem, 1940); Kimya Deneyleri (Prof. A. Berkman, 1944); Kimya Tatbikatı (Prof. Dr. M. İ. Okay, Dr. A. R. Gürgen, 1946); Kalitatif Analiz Metotları (Doç. Dr. T. Şeşbeş, 1960); Kimya Lâboratuvar Elkitabı (çev. M. Özgen, 1959); Kimya Lâboratuvar Çalışmaları (M. İli, 1958); Analitik Kimya Lâboratuvarı (Doç. Dr. Remziye Hisar, 1957); Kimya Albümü (İst. Ün. T. Birliği, 1952).

KİMYON

Kimyon bitkisi

50 sm. kadar yüksekliğinde otsu bir bitkidir. Kokulu tohumları kurutulup çekilerek et yemeklerine hoş bir tat vermek için kullanılır. Holânda'da bazı çeşit peynirlere de kimyon karışırtırırlar. Kimyon ayrı çanakyapraklı ikiçeneklilerin maydanozgiller familyasındandır.

KİNDÎ, Yakub İbni İshak (X. yüzyıl)

İlk büyük İslâm filozofudur. Halife Memun ve Mutasım zamanında Irak'ta yaşamıştır. 870 yıllarında öldüğü sanılıyor. Etkileri, ölümünden sonra yüzyıl kadar sürmüş, daha sonra gelen büyük filozoflar, Kindî'nin adını gölgelemiştir.

Bugün Kindî'nin 300'e yakın eseri bilinmektedir. Kindî yalnız zamanın felsefî mesleklerivle değil, tıp, astroloji ve aritmetikle de ilgilenmiştir. Elifba notasını kullanarak önemli bir müzik eseri yazmıştır.

KİNEMATİK (Bk. MEKANİK)

KİNGAN DAĞLARI

Çin'in kuzeydoğusunda bir dağ zinciridir. Uzunluğu 1.000 km. yi geçer. Dağ zinciri Büyük Kingan Dağları ve Küçük Kingan Dağları olmak üzere ikiye ayrılır.

Büyük Kingan Dağları. — Genişliği 150 - 350 km. arasında değişir. En yüksek yeri 2.000 metre kadardır. Bundan da anlaşıldığı gibi bu dağlar yaşlı, az yüksek dağlardır. İki demiryolu Büyük Kingan Dağları'nı keser. Bu dağların her yanı tamamen incelenmiş değildir.

Küçük Kingan Dağları. — Uzunluğu 600 km. kadardır. Yüksekliği Büyük Kingan Dağları'nınkinden azdır. Amur Nehri kıyısı boyunca uzanan bu dağlar İlkuri Dağları vasıtasiyle Büyük Kingan Dağları'na bitişir.

KİNİN

Kınakına ağacının kabuğundan çıkarılan bir ilâçtır (Bk. Kınakına). Çok eskiden beri bilinen bu ilâç, hekimliğin tedavi alanında yıllarca baş köşeyi tutmuş, çeşitli hastalıklara karşı şifa olarak kullanılmıştır.

Kininin birçok çeşitleri vardır. Başlıcaları sulfat, klorhidrat, bromhidrat, valarianat tuzları halindedir. Çoğu toz olarak kullanılır. Lezzetleri çok acıdır, suda erimez, sindirim yollarından kolaylıkla geçip vücuda yayılırlar.

Kininin ilâç olarak en çok kullanıldığı hastalık sıtma (malarya) dır. Yıllarca bu hastalığın tek ilâcı olarak kalmış, yalnız, sıtma mikroplarının her çeşidine tesir edemediğinden, zamanla, kimya biliminin ilerlemesi üzerine, kininden daha kuvvetli sıtma ilâçları yapılmıştır. Bundan dolayı, kininin bugün sıtma ilâcı olarak önemi azalmıştır, ancak, ateşli hastalıklarda, özellikle grip hastalığının tedavisinde, bu hastalıktan korunmada kullanılmaktadır.

Kinin gereken ölçüde verilirse ateşi düşürür, iştahı açar, vücuda, kalbe kuvvet verir. Ölçü aşılırsa zehir tesiri gösterir, zararlar doğurabilir: Bu zehirli tesirler bulantı, kusma, baş dönmesi, kulak uğultusu gibi belirtilerle baş gösterir, sağırlık, görme bozuklukları, denge bozukluğu, kalb zayıflaması gibi hallere yol açabilir. Bazı kimselerde kinine karşı özel bir alerji hali vardır. Bunlar kinini az miktarda bile alsalar vücutlarında kurdeşenler, kırmızılıklar, şişkinlikler belirir, kaşıntılar olur, hasta fenalıklar, baygınlıklar geçirir. Fazla miktarda kinin gebe kadınlarda çocuğun düşmesine yol açabilir.

KİNİZM

Eski Yunan filozoflarından bazılarının bağlı bulundukları bir felsefe çığırıdır. Bu felsefe görünüşü Sokrates'ten ilham alan Antisthenes, Diogenes, Krates gibi filozoflar ortaya atmışlardır. Onlara göre insan, hayatta en büyük mutluluğa, ancak ihtiyaçlarını, ihtiraslarını azaltıp yok etmekle erişebilir. Bundan dolayı, kinistler toplum hayatını hor görürlerdi. Çünkü toplum hayatı insanların bazı şeylere ihtiyaç duymalarına yol açar, bu da zaman zaman önüne geçilmesi imkânsız ihtiraslara sürükler. Kinizmin en büyük mümessili Diogenes'tir (Bk. Diogenes).

«Kinizm» kelimesi Eski Yunanca «kyon» (köpek) kelimesinden gelir. Bu filozoflara niçin köpekle ilgili bir ad takıldığı pek iyi bilinmiyor. Köpekler gibi başıboş bir hayat sürmek istemelerinden dolayı bu adı aldıkları sanılıyor. Öte yandan, Kynosagres adındaki bir yerde toplandıkları için bu adı almış olmaları da mümkün görülüyor. Eskiden bizde, bu felsefe çığırına, Arapça «kelb» (köpek) kelimesinden üretilerek «kelbiye» denilirdi.

KİP

Dilbilgisinde fiillerin, işleri, hareketleri, durumları zamanla ilgili haber verirken, ya da dilek kavramı ile bildirirken aldığı şekle «kip» denir.

Türkçe'de biri «Haber kipi», biri de «Dilek kipi» olmak üzere iki kip vardır.

1. — Haber Kipi: Bir işi, bir hareketi, bir durumu zamanla ilgili olarak haber verir: «Hava açtı» gibi.

2. — Dilek Kipi: Bir işe, bir harekete, bir duruma dair dilek belirtir: «Hava açsa» gibi.

Haber kiplerinin, işleri, hareketleri, durumları zamanla ilgili olarak bildirdiklerinden üç tane temel zaman şekli bulunur. Bunlar «Geçmiş zaman», «Şimdiki zaman» ve «Gelecek zaman» dır. Ayrıca, geçmiş zaman, «di'li geçmiş», «miş'li geçimş» olmak üzere iki şekilde olur. Dilek kiplerinin ise, işleri, hareketleri, durumları dilek, şart, gereklilik ve emir anlamlariyle bildirdiklerinden «dilekşart», «istek», «gereklilik», «emir» gibi dört şekli vardır.

Zamanların, bunlardan başka bir de, geçmiş, gelecek ve şimdiki zamanlarda tekrarlanan işleri bildiren «geniş zaman» adlı bir şekli vardır.

Haber kipinin «di'li geçmiş zaman» ında fiil, işlerin hareketlerin, durumların eskiden olduğunu kesin şekilde bildirir; «miş'li geçmiş zaman» ında işlerin, hareketlerin, durumların eskiden olduğunu başkasından işitmiş gibi bildirir; «şimdiki zaman» ında işlerin, hareketlerin, durumların konuşulduğu sırada olduğunu bildirir; «gelecek zaman» ında işlerin, hareketlerin, durumların konuşulan zamandan sonra yapılacağını, ya da olacağını bildirir; «geniş zaman» ise her zaman tekrarlanan işleri, durumları, hareketleri bildirir.

«AÇMAK» FİİLİNİN KİPLERİ

HABER KİPİ

Di'li Geçmiş	*Miş'li Geçmiş*	*Şimdiki Zaman*	*Gelecek Zaman*	*Geniş Zaman*
Açtı	Açmış	Açıyor	Açacak	Açar

DİLEK KİPİ

Dilek - Şart	*İstek*	*Gereklik*	*Emir*
Açsa	Aça	Açmalı	Aç

Fiil, dilek kipinin «dilek şart» şeklinde başlıca işe, harekete, duruma, kendi bildirdiği işi, hareketi, ya da durumu şart koşarak bunlarla ilgili bir dileği bildirir; «istek» şeklinde, işi, hareketi, ya da durumu istek anlamı katarak bildirir; «gereklik» şeklinde bir hareketin, bir durumun olmasını bildirir. ğini bildirir; «emir» şeklinde ise bir işin, bir hareketin, bir durumun olmasını bildirir.

KIPLİNG, Rudyard (1865-1936)

Rudyard Kipling

Tanınmış İngiliz şair, romancı ve hikâyecisidir. İngiliz dilini büyük bir ustalıkla kullanmıştır. 1907'de Nobel Edebiyat Armağanı'nı kazanmıştır.

Kipling, Hindistan'ın Bombay şehrinde doğdu. Babası bir sanat okulunun müdürüydü. İlk beş yılını Bombay'da geçiren Kipling, yerli dadısından gayet güzel Hintçe öğrenmişti. Ayrca, Hindistan'da yaşıyan hayvanlara dair çeşitli masallar, hikâyeler dinlenmişti. Beş yaşına bastığı zaman, İngiltere'ye okula gönderildi. Rudyard zayıf bir çocuktu. Annesinden, babasından uzak kalmak da onu çok üzmüştü, hastalandı. Babası gelip onu Fransa'ya götürdü, gezdirdi. Sonra gene İngiltere'ye döndüler. Rudyard Kipling, okula ancak 12 yaşında başlıyabildi. 17 yaşına bastığı zaman da gene Hindistan'a döndü. Babası Lahor müzesine müdür tâyin edilmişti. Rudyard Kipling «Lahor Sivil ve Askerî Gazetesi» nin yazı kadrosuna alındı, ilk şiir ve hikâyelerini bu gazetede yayınlamıştır.

Kipling, 1889'da Japonya - Amerika yolundan İngiltere'ye döndü, Londra'da yerleşti. Yolda Amerikalı bir genç kızla evlenmişti. 1891'de «The Light That Failed» (Sönen Işık) adındaki romanını tamamladı. İnsanlığın ıstırabını gerçekçi bir üslûpla anlatan bu eser çok beğenildi. Karısiyle birlikte bir ara Amerika'da kaldıktan sonra İngiltere'ye döndü. 1901'de çalıştığı gazete adına Boer Savaşı'nı takip etmek üzere Afrika'ya gitti. Aynı yıl yayınlanan «Kim» adındaki romanı onu bütün dünyaya tanıttı. Bu eser, Hindistan'ın toplum hayatını, dinî âdetlerini, özelliklerini, çeşitli törelerini büyük bir ustalıkla anlatır.

Kipling, Birinci Dünya Savaşı başladığı zaman siyasetle yakından ilgilendi. Kadınların seçim hakkına sahip olmalarını istemiyordu. Siyasi davranışları yüzünden pek çok düşman kazandıysa da herkes onun yazarlıktaki ustalığını gene kabul ediyordu. Kipling, tek oğlunun savaşta ölmesine pek üzülmüştü. Savaşta ölenler için yazdığı bir şiir İngiltere'de ün saldı.

Kipling'in eserlerinde ilk göze çarpan özellik mizahla korku ve dehşeti birbirine büyük bir ustalıkla bağlamasıdır. Kipling'in okurları gülmek ve korku hislerini ayın anda duyar. Yazarın en güzel şiirleri «Seven Seas» (Yedi Deniz), «Five Nation» (Beş Millet), «The Years Between» (Aradaki Yıllar) «Songs For Youth» (Gençler İçin Şarkılar) adındaki kitaplarda toplanmıştır.

Bibliyografya — Dilimize çevrilen eserleri:

Cesur Kaptanlar (çev. K. Ş. Saru, 1928); Rikki - Tikki - Tavi (çev. M. N. Özön, H. Örs, 1935,-943); Cengel Kitabı (çev. N. Artam, 1936); Hortlak Rikşav (çev. Halikarnas Balıkçısı, 1939); Sönen Işık (çev. Sabiha Özsoy, 1941); Kurt Çocuk (N. Y. Taluy, 1951); Kobralara Karşı: Rikki - Tikki (N. Y. Taluy, 1953); Ormandaki Kavga (N. Kesim, 1955); Taffi'nin Mektubu (N. Kesim, 1955); Yalnız Dolaşan Kedi (N. Kesim, 1955); Yavru Kurt (G. Tunara, 1957); Silinmiyen Yazı (1960).

KİRA

Taşınabilen veya taşınamıyan bir maldan, ya da bir haktan, bedel karşılığında, geçici olarak, faydalanma hakkını sağlıyan sözleşmeye «kira» denir. Bu sözleşmeyle, «kiralıyan», bedel karşılığında malının kullanılması hakkını «kiracı» ya verir. Kira süresinin sonunda, taraflar bir beyanda bulunmamışlarsa, sözleşme yenilenmiş olur.

Kiralanan mal kiracıya, onun beklediği faydaları tam sağlıyacak şekilde teslim edilmelidir. Teslim sırasında, ya da sonradan, kiracının maldan veya haktan faydalanması mümkün olmazsa, bu fayda azalırsa, kiralanan mal başkasının mülkiyetine geçerse, kiracı sözleşmeyi bozabilir. Şu kadar ki, malın yeni sahibi bozma arzusunda ise, o da kiracı gibi, belli bir süre önce bunu bildirmek zorundadır.

Kiracı, kiralananı korumakla, iyi kullanmakla ödevlidir.

Kira Bedeli. — Ya para, ya da hasılattan veya semereden pay verilmek şeklinde ödenir. Kiralıyan, ödenmiyen kira bedelinden dolayı kiracının bir malını alakoymak hakkını taşır.

Âdi Kira. — Tarımsal üretime yaramıyan her türlü malların ve hakların kiralanmasıdır.

Hasılat Kirası. — Tarımsal üretimde faydalanılan mala veya bunlarla ilgili haklara ilişkin kira sözleşmesidir. Bunda kiracı, kiralanan malın veya hakkın semelerinini ve hasılatını toplamak, kullanmak, faydalanmak yetkisini kazanır, kiralananı gereği gibi işletmek, üretime elverişli halde tutmak onun ödevidir.

Kiralarda Özel Hükümler

İkinci Dünya Savaşı bütün dünyada mesken darlığı yaratmıştır. Mesken sıkıntısı, hele büyük şehirlerde şiddetle duyulmuş, devlet kiralara müdahale zorunda kalmıştır. Bu cereyanın dışında kalamıyan memleketimizde de, 1939'dan sonra, kira bedellerindeki hızlı yükselişi durdurmak, dar gelirli vatandaşları bu yükün altında ezilmekten korumak için, kira bedelleri dondurulmuş, kiracı-kiralıyan münasebetleri özel hükümlere bağlanmıştır. Bu husustaki kararname, önce Millî Korunma Kanununun 30. maddesine dayandırılmışken, sonradan, 1955'te çıkarılan 5670 sayılı kanun, belediye olan şehir ve kasabalarla iskele ve istasyon gibi yerlerdeki «çatılı» (musakkaf) binaların kiralarını, bunların tahliye şartlarını özel hükümlere bağlamıştır.

KİRAZ

Kirazın yapraklı ve meyvalı dalı

Bir meyva ağacı ve bunun meyvasıdır. Kırmızı, sulu, lezzetli eti olan fındık büyüklüğünde yumuşak meyvalar verir. Gülgiller familyasından olan kiraz ağacı baharda pembemsi beyaz, demet biçiminde toplanmış çiçekler açar. Zamanla bu çiçeklerin yerinde kirazlar ikisi, ya da üçü bir arada toplu olarak dalların üzerinde ortaya çıkar. Meyvalar iyice olgunlaştığı zaman toplanır. İyi ürün elde etmek için altı yıldan daha genç ağaçların meyvaları toplanmaz. Orta boy bir ağaçtan 20 - 30 kilo kadar kiraz elde edilebilir. İyi bakılan bir kiraz ağacı 60 - 70 yıl kadar yaşar.

Kiraz az dayanıklı bir meyvadır, çoklukla taze olarak yenir. Mevsim sonlarına doğru kurtlandığından rağbetten düşer. Bununla beraber, kurutulur, kışın hoşaf yapmak üzere saklanır.

Yurdumuzda iyi cins kiraz yetişir. Daha çok İstanbul, Bursa, Yarımca, Amasya, Isparta, Çoruh, Burdur, Denizli, İzmir, Kemalpaşa iyi kirazlariyle tanınmıştır. En ünlü cinsleri «aşlama», «dalbastı», «tabanıyarık», «ak kiraz», «ballı», «dıragana», «kırdar», «elifî», «sultanî» kirazlarıdır.

KİRAZ

Ege Bölgesi'nin Ege bölümünde İzmir iline bağlı bir ilçedir. Topraklarını kuzeyde ve doğuda Manisa'nın Alaşehir, güneyde Aydın'ın Kuyucak, güneybatı ve batıda İzmir'in Ödemiş ilçeleri çevirir. Tek bucaktan meydana gelen ilçenin 39 köyü vardır.

Yüzölçümü: 527 km^2
Nüfusu: 28.976 (1960 sayımı)

Kiraz ilçesinin orta kesimlerini Küçük Menderes nehri çevresinde uzanan, Kiraz Ovası kaplar. Ovayı kuzeyden Bozdağlar, güneyden de Aydın Dağları kuşatır. Küçük Menderes nehrinin tabiî oluğu yolundan denizin etkisi Kiraz ilçesine kadar sokulur. Akdeniz iklimi hâkimdir. Yaz mevsimi belirli bir şekilde kuraktır. Yağış sonbaharın sonuna doğru başlar. En yağışlı ay aralıktır.

İlçede orman örtüsü zayıftır. Daha çok maki toplulukları, bodur çalılıklar vardır. En önemli akarsu Küçük Menderes nehridir. İlçenin ekonomisinde tahıl tarımı, bağcılık, hayvancılık başta gelir.

Kasaba. — İlçe merkezi, Kiraz Ovası'nın kenarında Bozdağlar'ın hafif eğimli eteklerinde kurulmuş olan Kiraz kasabasıdır. 150 km. lik bir yolla Ödemiş üzerinden İzmir'e bağlıdır. Kasabanın en yakın demiryolu istasyonu 28 km. uzaktaki Ödemiş'tir. 1948'de ilçe merkezi olan Kiraz kasabası 4 mahalleden ibarettir, nüfusu 1960 sayımına göre 3.587'dir.

KİREÇ

Örgensel olmıyan (anorganik) bir bileşiktir. Kalsiyumun oksidi, hidroksidi ve karbonatı hep birer «kireç» tir; ancak, aralarında fark vardır. Kalsiyum karbonata «kalker» (kireç taşı) denir. Gene kalsiyum karbonatın güzel kristal yapıda olanı «mermer» adını alır. Kireç taşının (kalsiyum karbonatın) ısıtılarak karbon dioksidinin uçurulmasiyle «kalsiyum oksit» (sönmemiş kireç) elde edilir. Kalsiyum oksit (CaO) su etkisiyle «kalsiyum hidroksit»» (sönmüş kireç) olur. Halk dilinde sönmemiş kirece yalnızca «kireç» denilir.

Kireç elde etmek için çeşitli usuller kullanılmaktadır. Kireç elde etmede ısıtma, ortam sıcaklığı 900 - 1000° arasında olacak şekilde ayarlanmalıdır. İlkel usullerle çalışan fırınlar fazla yakıt sarf ederler. Kireç önemli bir yapı malzemesi olduğu için bugün daha ileri usuller kullanılmaktadır. En önemlileri şunlardır:

1. — Tekne Fırınları: Dik veya tekne biçiminde konik fırınlardır. Yakıt, kireç taşı ile ya beraber, ya da ayrı konur. Küçük çapta çalışan bu fırınlarla küçük ihtiyaçlar karşılanabilir.

2. — Halka Fırınları (Hoffman Fırınları): Halka biçiminde dizilmiş 12 - 20 kamaradan meydana gelir. Eskiden tuğla yapımında kullanılırken sonradan kireç elde etmede de kullanılmış, iyi sonuçlar alınmıştır. Bu fırınlarda yakıt sarfiyatı çok azdır. Yakıtın yakılmasından çıkan sıcak gazlar ısılarını verinceye kadar fırının kamaralarını dolaşır, yanma devresine girmemiş kireç taşlarını da ısıtarak işlemin daha çabuk, daha kolay olmasını sağlar. Bu fırınlar durmadan çalışırlar.

3. — Döner Fırınlar: Daha çok Amerika'da kullanılan bu fırınlar çimento fırınlarına benzer. Kuruluş masrafları ağırdır.

Kireç Çeşitleri

Kirecin en çok kullanıldığı yer yapı işleridir. Yapılarda harç ve badana işlerinde kireç suyla söndürülür, sönmüş kireç (kalsiyum hidroksit) halinde kullanılır. Sönmüş kireç suda çok az çözünür. Çözünmemiş kısmından süzülmüş renksiz çözeltiye «kireç suyu» denir.

Kirecin çeşitli cinsleri vardır. Başlıcaları şunlardır:

Beyaz Kireç. — Saf kalsiyum oksittir. Yalnız havada sertleşir. Karbon dioksit alarak «kalsiyum karbonat» haline geçer. Yapılarda kullanılır.

Dolomit Kireci. — İçinde, kalsiyum oksidin yanında mağnezyum oksit de bulunan cinsidir. Bu da yalnız havada sertleşir.

Su Kireci. — İçinde silikatlı bileşikler vardır. Hem havada, hem de suda sertleşebilir.

Hidrolitik Kireç. — İçindeki silikatlı bileşikler su kirecinden fazladır. Suda da, havada da sertleşir. Bütün öteki kireçlerden daha serttir.

Kireçleşme Nedir

Vücudumuzdaki kalsiyum tuzlarının dokularda, bunların görevlerine engel olacak şekilde birikmesine «kireçleşme» denir. Bitkilerin hücre zarlarında kalsiyum karbonatı, kalsiyum oksaliti gibi kalsiyum tuzlarının toplanması da kireçleşmedir.

Kireçkaymağı

Sönmüş kireç (kalsiyum hidroksit) içinden klor gazı geçirilirse elde edilen bileşik «kalsiyum hipoklorit» tir, buna «kireçkaymağı» denir. Kuru halde gevşek beyaz bir tozdur. İçinde biraz kalsiyum klorür de vardır.

Kireçkaymağı içinde gevşek bağlanan klor kolaylıkla bileşikten ayrılabilir, çevresine etki eder. Bu sırada birçok bileşikleri bozar, canlı hücrelere de öldürücü etkileri olur. Kireçkaymağı bu özelliklerinden dolayı hem «dezenfektan» (mikrop kırıcı), hem de beyazlatıcı olarak kullanılır. Kireçkaymağının içindeki klor beyazlatılacak eşyanın boyasını bozarak boyanın yapıştığı yerden temizlenmesini, böylece lekelerin, yağların, kirlerin ortadan kalkmasını sağlar.

KİREMİT

Yapıların yağmurdan korunması için çatılarını örtmekte kullanılan, pişmiş balçıktan yapılmış, kızıl toprak renginde, oluklu levhalardır. Kiremitler çatıya, birbirlerinin kenarına bindirilerek yağmur suyunu alta geçirmeden aşağı akıtacak şekilde yerleştirilir.

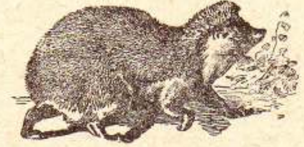
Kiremitler, önce damın aşağısından yukarısına doğru oyuk tarafları üste gelmek, uçları birbirinin üstüne binmek üzere sıralanır. Sonra bunların üzeri, şişkin yanları üste gelmek, onların da uçları birbirinin üstüne binmek üzere ikinci bir sıra ile kapatılır. Bu şekilde yerleştirilen kiremitlere «Osmanlı kiremidi» denir. Kiremidin «Frenk kiremidi» (Marsilya kiremidi), «Tırnaklı kiremit», denilen çeşitleri de vardır.

KİRPİ

Böcekçil memelilerden, sırtı dikenli bir hayvandır. En çok Avrupa ve Batı Asya ülkelerinde yaşar. 20 - 25 santim uzunluktadır. Kulakları yuvarlak, kısa, burnu uzun, sivri uçludur.

Kirpilerin burunları, sivri olduğu için, böcekleri, solucanları yakalamaya çok elverişlidir; kirpiler, burunları sayesinde, yılanlarla bile savaşarak onları öldürebilirler. Kirpi küçük hayvanları, kuşları, kuş yumurtalarını, yılanları, solucanları, özellikle böcekleri yiyerek beslenir. Salyangozların ve tarla farelerinin baş düşmanıdır. Bundan dolayı, çiftçilere, bahçıvanlara çok faydaları dokunur.

Kirpilerin en büyük özellikleri, sırtlarını örten diken gibi kıllardır. Bu kıllar, uclara doğru daha sert, daha sivridir. Hayvanın vücudunun yere değen alt kısmı ise yumuşak bir kürkle kaplıdır. Kirpi, bir tehlikeyle karşılaşınca, ya da ürkünce, top gibi yuvarlanarak başını dikenli derisinin içine çeker, böylece gizlenerek kendini korur. Kirpilerin azı dişleri sivridir. Gece hava karardıktan sonra yiyecek aramaya çıkarlar. Sonbaharda havalar soğuduktan sonra toprak altındaki bir kovuğa çekilerek kış uykusuna yatarlar.

Kirpi korktuğu zaman sırtındaki diken gibi sert kılları dikleştirir, vücudunu tortop yaparak gizlenir.

KIRPIK

Göz kapağının kenarındaki ince kıllara «kirpik» denir. Fazla ışığın, tozların gözlere girmesine engel olduğu için gözün sağlığı bakımından çok faydalı, gerekli birer organdır (Bk. Göz).

Ayrıca, hayvanlarda, bitkilerde bazı ince, küçük uzantılara da «kirpik» adı verilir.

KIRPIKLILER

Birhücreli hayvanlardan, hareket organları yerinde kirpik gibi uzantıları olanlara «kirpikliler» denır. Kirpikliler, birhücreli hayvanların yapı bakımından en karmaşık olanlarıdır. Bu takıma giren hayvanların hepsinde ya bütün hayatları boyunca, ya da hayat sürelerinin bir devresinde «kirpik» adı verilen uzantıları vardır. Bu kirpikler, hayvanların, besinlerini elde edebilmek için, sağa sola hareket etmelerini sağlar.

KIŞNIŞ

Kişniş

Maydanozgillerden, yaprakları maydanozu andıran, kuru yemişi bahar olarak kullanılan bir bitkidir. Boyu 30 - 50 sm. arasında değişir. Kişnişin tohumları pastacılıkta, likör ve çeşitli eczaların yapılmasında kullanılır. Ayrıca, tohumların üzerini şekere bulıyarak «kişniş şekeri» yapılır.

KİTABE (Bk. YAZIT)

KİTAP: Bilim ve Kültür Hayatının Temel Taşı

KİTAP, basılı kâğıt yapraklarının bir araya getirilmesiyle ortaya çıkan yazı destesidir. Kitap bugünkü haline gelinceye kadar çeşitli biçimlerden geçmiş, medeniyet tarihiyle birlikte gelişmiştir.

İnsanlar duygularını, düşüncelerini kendilerinden uzaktakilere bildirebilmek, kendilerinden sonra geleceklere iletebilmek için yazıyı bulmuşlar, böylece yazılı eserler ortaya çıkmıştır.

Kitabın tarihini kısaca gözden geçirelim:

Kitap Nasıl Doğdu

Eski zamanlarda yazılar taş, maden gibi çok dayanıklı ağır malzeme üzerine kazılırdı. Sonra, tahta, kil tabakası gibi daha hafif, taşınabilir malzeme kullanıldı. Çinliler ipek kumaş kullandılar. Nil kıyılarında, yaprak haline getirilmiş papirüs lifleri kullanıldı. Kitaplar, ağaç bir silindire sarılmış ağır tomalar biçimindeydi. Yazı, papirüsün yalnız bir yüzüne fırça ile yazılırdı.

Bilinen ilk kitaplar M. O. 2.700 yıllarında Eski Mısırlılar'ın dua, adak, vakıf gibi şeyleri içine alan «Ölüler Kitabı» dır. Papirüs Mısır'dan Yunanistan'a geçti (M. O. VII. yüzyıl). Önceleri ağızdan ağza geçerek geleneğini sürdüren destan ve şiirler, böylece papirüse fırça ve kama ile tesbit edildi. Bu yazılar basitçe yapılan süsleme, duvar resimlerini andırıyordu.

M. Ö. II. yüzyılda Romalılar 15 m. uzunluğunda, 15 - 30 sm. genişliğinde papirüs tomarları kullanmaya başladılar. Bunlar Herculanum kazılarında yarı kömürleşmiş biçimde bulunmuştur. Roma'da bazısı halka da açık olan kitaplıklar, nadir kitap koleksiyoncuları vardı. Kitapçılar ithal ve ihraç ettikleri eserlerle geniş ticaret yaparlardı.

Bazı Asya milletleri pek eski çağlardan beri sepilenmiş deriyi yazı malzemesi olarak kullanırlardı. Bergama (Pergamum) koyun derisi hazırlama işinde büyük bir ün salmıştı. Buna parlak bir cilâ, mükemmel bir beyazlık verebiliyorlardı. «Pachemin» (parşömen) böylece ortaya çıktı.

Milâdın başlangıcında pek yaygın hale gelen bu yeni malzemenin kullanılışı, kitabın dış görünüşünü çok değiştirdi. Katlanabilen parşömen yaprakları dikilen, bir araya getirilen, bir ciltle muhafaza edilen defter şekline sokulabiliyordu. Kitap arkalı-önlü yazılabilen bir diktörtgen biçimine girdi. Parşömen papirüsten daha dayanıklıydı. Kazımaya, düzeltmeye dayanıyor, süslemeleri pek güzel gösteriyordu. Sayfalar numaralanabiliyor, fihristler konabiliyor, kolayca okunabiliyor, karşı karşıya iki metin konarak metin karşılaştırmaları yapılabiliyordu.

Bizans İmparatorluğunun en eski devirlerine ait İstanbul'dan kaçırılan bazı yazmalardan üçü Vatican'da, biri de Paris Millî Kitaplığında muhafaza edilmektedir. Bunların bazısı minyatürlüdür.

Ortaçağ'da Kitap

Doğudan gelen akınlar Batıda kitabın gelişmesini tamamiyle durdurmuştur. Gollular yazı bilmezlerdi, yazmak için Yunanlı kâtip kullanırlardı. Ancak, VI. yüzyıla doğru, Avrupa'da ilk manastırlar kuruldu. Yağmadan kurtulabilen nadir yazmaları topladılar. VII. yüzyıla doğru, Mağripli korsanlar yüzünden, Mısır'dan gelen papirüs ithalâtı tamamiyle kesildi. Kitap ender bulunur bir nesne oldu. Parşömen pahalı, nadir olduğundan, bir kısım kopyacılar eski yazmaları silip yerine yeni metinler yazmaktan çekinmediler. Bu devirden kalan yazmalar, bilhassa dua kitapları, ruhani kanun metinleri, manastırların senetlerinden derlemeler, eski çağların nadir yazarlarına ait eserlerdir.

O sıralarda kitap kiliselerin, manastırların hazinelerinin bir parçası sayılırdı. Kalın tahta kapaklarla ciltlenir, demir veya bakırla köşeleri takviye edilir, üzerinde bulunduğu sıraya zincirle bağlanırdı.

Kitabı çoğaltmak üzere elde bir tek çare vardı: Kopya etmek. Bu ağır sıkıcı işi yapanları, zamanın minyatürleri bize gösterir: Bir elde kalem, ötekinde yazıyı kazımaya mahsus kalemtıraş, gözlerinin önüne konan örneği satır satır, dikkatle takip eden biri. O devirde harfler yazılmaktan ziyade resmedilirdi. «Kaligrafi» (hüsnühat) denilen güzel yazı (hattatlık) işi, sıkı kuralları olan bir sanattı. Süsleme (tezyin) ise, daha fantazi bir işti. XI. yüzyıla doğru manastır atelyelerinde işin teşkilâtlandırılması denendi: uzmanlar, kâtipler, musahhihler, yaldızcılar, ciltçiler arasında iş bölümü yapıldı.

XIII. yüzyılda eğitim - öğretim alanı genişledi, okuma ihtiyacı çoğaldı. Paris, Bologna, Padova gibi büyük üniversitelerde lâik kitap-

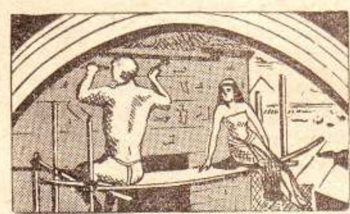
KİTAP BUGÜNE KADAR NE GİBİ SAFHALARDAN GEÇTİ

Eskiler büyük olayları gelecek nesillere bırakmak için büyük emeklerle anıtlar yaparlardı.

Kitabın icadından önce insanların öğretmek için anlatmadan başka yolları yoktu.

Mısırlılar hiyeroglif yazılariyle bazı bilgileri kendilerinden sonrakilere bırakabildiler.

Deri üzerine yazılan yazılar taş üzerine kazılan yazılardan daha kullanışlı oluyordu.

Ortaçağ'da kitaplar elle yazılarak çoğaltılırdı. Aynı zamanda ciltçilik de gelişmişti.

Baskı makinelerinin, harf kalıplarının icat edilmesi kitapçılığa büyük yenilikler getirdi.

çılar bir kitabın nüshalarını çoğaltmak üzere başka bir usule başvurdular: Örnek yazmayı kısımlara ayırıyor, bu kısımları öğrencilere dağıtıyor, ücretle kopya ettiriyorlardı. Daha sonra bu kısımlar kitapçıya gidiyor, bir araya getiriliyor, dağıtılan parça sayısı kadar nüsha elde ediliyordu. Eğitim - öğretime yarıyan hukuk, dil, bilim kitapları için bu, epey hızlı bir çoğaltma aracıydı.

Başka bir önemli etken de işe karıştı: Yüzyıllardan beri Çin'de kullnılagelen kâğıdın Avrupa'ya gelişi, Semerkant kervanlariyle oldu. Paçavradan yapılan bu kâğıt, daha sonra Araplar'la İspanya'ya, Sicilya'ya geçti. XIII. yüzyıl başında İtalya'da, XIV. yüzyılda Fransa'da kâğıt yapılıyordu. Yumuşak, dayanıklı bir şekilde yapılan bu kâğıt, sıradan yazmalar için parşömenle rekabete girişti: Maliyeti gitgide düştü.

Baskı Tekniği Gelişince

Yazma işi ağır ve pahalı olduğundan, mekanik usuller denendi. XIV. yüzyıl sonlarında tahta oyma sanatı doğdu. Tahta üstüne gravürler çizerek dinî tasvirler çoğaltılıyordu. Bunun için, resim bir tahta kalıp üzerine tersine kazılıyordu. Çizgiler bir çakı ile oyulurdu. Bu oyma mürekkeplenir, üstüne bir kâğıt tabakası konur, kıl bir tamponla üzerinden geçilirdi. Elde edilen resimler fırça veya patronla boyanır, yaldızlanır, renklendirilirdi. Metin pek kısa olurdu.

Yazıya yarıyan yerin genişletilmesiyle birçok yaprakların bir araya getirilmesiyle tahta baskısı kitaplara varıldı. Bunlar, kısa vaiz özetleri, ilk dilbilgisi kitaplarıydı. Bu tekniğin mahzurları: Tashih yapılamıyor, kâğıdın arka yüzünden faydalanılamıyor, her yeni metin için yeni bir kalıp gerekiyordu.

Makinistlerin, kuyumcuların, dökmecilerin yeni yeni araştırmaları, oynak (müteharrik) harflerin icadı ile sonuçlandı. Çelik kalıplarla tıpatıp birbirlerine benzer harfler elde ediliyor, bir presle kâğıdın her iki yüzü de basılıyordu. Matbaacılık doğmuştu (Bk. Baskı).

Bu teknikle, ilk kitaplar 1450 sıralarında basıldı. Görünüşleri zamanın yazmalarını andırır, hala elle boyanır, yaldızlanır, süslenirdi. XV. yüzyılda kitap büyük boy, iki sütun üzerine basılırdı. Amacı hoşa gitmekten çok bir şey öğretmekti. Ancak bazan tahta oyma resimler metne eklenirdi.

XVI. yüzyılda maliyeti indirmek, ulaştırma kolaylıkları sağlamak üzere kâğıt boylarını küçültmek teşebbüsleri görüldü. Venedik'te Alde Manuce, Paris'te Simon de Colines, Lyon'da Sébastien Gryphe gibi bilgin bazı kitapçılar Yunan ve Lâtin klâsiklerinden seriler çıkarmaya başladılar. Çokluk 300 olan baskı sayısı birden yükseldi. Nürnberg'de Koberger, Bâle'de Froben gibi bazı basımevi sahipleri birçok baskı makinesi birden kullanıyorlardı. Eramus'un bir tek eseri 30.000 nüsha basılmıştı.

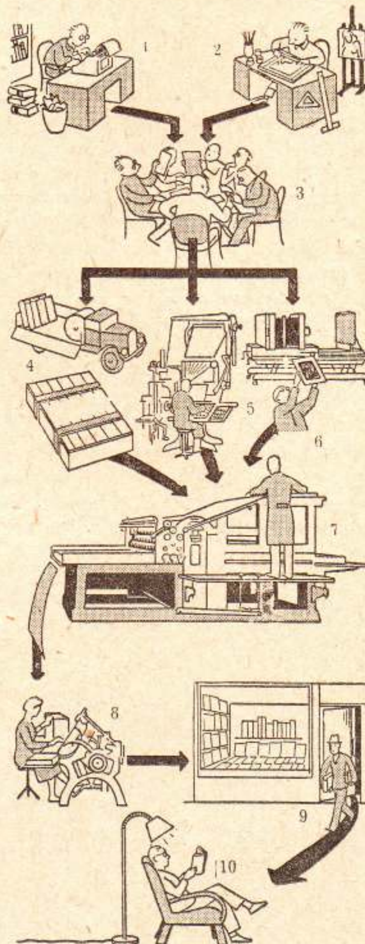
Kitap, artık yazmaya benzemekten kurtulmuştu. Bir başlığı vardı. En eski basma kitaplarda bulunmıyan, en sona atılan bibliyografya işaretlerini taşıyordu. Propaganda broşürleri, hicviyeler çoğaldı. Hele din savaşları devrinde halk edebiyatı gelişti. Sözlükler çıkarıldı, eleştirme eserlerinin yazılması gelişti. Notlu, açıklamalı bilim kitapları birbirini kovaladı. Çeşitli ülkelerin bilginleri arasında kültür alışverişi yapıldı. İlkin bir süs olan resimler, öğretici veya açıklayıcı olmaya başladı.

Daha sonra, tahta kalıp baskısı yerini bakır kalıp baskısına bıraktı. Belgeleri daha iyi çoğaltmaya yarıyan bu usul sayesinde haritalarla, plânlarla süslü coğrafya, kozmografya, seyahatname gibi büyük eserler, bilim elkitapları çıkarıldı.

XVII. yüzyılda Fransa'da meslekî yönetmeliklerin sıkılığı, siyasî, dinî sansür kitabın gelişmesini önledi. En iyi kitaplar artık Felemenk'te basılıyordu. Elzevier'lerin Leipzig'deki, daha sonra Amsterdam'daki basımevleri klâsik metinlerden küçük boyda güzel koleksiyonlar bastılar. Fransız edebiyatını, felsefesini dünyaya bunlar yaydı.

XVIII. yüzyılda kitap tekniği değişmedi: Elle diziliyor, kol kuvvetiyle çalışan preslerde çeşitli kâğıtlara basılıyordu. Resimler, ikinci bir baskı gerektiren bakır kalıp üzerine oyuluyordu.

Bu çağda büyük teşebbüsler de oldu:

Kitap nasıl yazılır: 1 — Yazar eserini yazar; 2 — Ressam resimler; 3 — Sekreterler kitabın alacağı şekli hazırlarlar; 4 — Basımevi kitabın nasılacağı kâğıdı sağlar; 5 — Operatör dizer; 6 — Klişeci klişeleri yapar; 7 — Baskı ustası basar; 8 — Ciltçi ciltler, 9 — Bayi kitapçılara dağıtır; 10 — Oradan da evlere, kitaplıklara girer.

d'Alembert ve Diderot'nun veya Panckouke'un ansiklopedileri gibi, büyük boy yüzlerce ciltlik önemli koleksiyonlar basıldı. Her şeye rağmen, XVIII. yüzyıl sonlarına kadar kitap seçkin bir zümrenin malı olarak kaldı. Halk tabakalarına inemedi.

Yeniçağ'da Kitap

XIX. yüzyıl başlarında kitap pek büyük bir gelişme gösterdi. Bazı buluşlar bu ilerlemeyi hızlandırmıştı. Sürekli kâğıt yapımı sıradan kitaplar için kesik kâğıt yerine tomar halinde kâğıdın kullanılmasını sağladı. 1796'da Fransa'da Firmin-Didot'nun bulduğu "stereotip" usuliyle harflerin serbest kalabilmesi için, formanın kalıbı alınıyordu. Bu klişeleme usulü, maliyet fiyatını çok düşürdü. Didot'nun Lâtin klâsikleri serisinden bir cilt 75 kuruşa satılıyordu. 1812'de hizmete giren Koenig'in madenî pres makinesinin kullanılması, motor kuvvetinin ilâvesi, baskıyı günde 600 yapraktan 20.000'e çıkaran bir hız verdi. Günlük gazete fikirlerin yayılmasını hızlandırıp çabuk haber alma ihtiyacını doğurdu.

Kitaplar artık ciltli olarak satılmıyordu. Romantik devirde kitap kapakları çokluk resimliydi. Fasikül fasikül, cüz cüz satışı da denediler. Bu da onlara pek geniş bir okuyucu kitlesi kazandırdı. Taşbasması gibi resim basma usulleri, kitaba bir sanat eseri görünüşü vererek, çok sayıda baskı imkânı sağladı.

XIX. yüzyıl sonlarında foto - mekanik usuller, hakkâkın yerine doğrudan doğruya belgenin kendisini koydu. Sanat gravürü basma usulleri, yalnız lüks kitaplarda kullanılır oldu. Bunların baskı sayısı da pek azdı. Kitap demokratlaştı, endüstrileşti, mutlu bir azınlığın malı olmaktan çıktı.

Son yıllarda mikrofilim matbaacılıkla rekabete girişmiş bulunuyor. Bu yeni tekniğin kitabın geleceğinde oynıyacağı rol, pek büyük olacaktır (Bk. mikrofilim).

Kitabın geçirdiği değişiklikler ne olursa olsun, değişmiyen bir şey var: İnsan pek eskiden beri kitabı en iyi arkadaş, hattâ sırdaş saymıştır. Artık onsuz olamaz. Düşüncelerini, bilgilerini, hayallerini, umutlarını hep ona tevdi eder. Medeniyet oldukça kitap da bulunacaktır.

Kitapçılık

Kitap basıp satma işine «kitapçılık» denir. Ayrıca başkalarının bastıkları kitapları satanlar da «kitapçı» diye anılır.

Kitapçılık iki türlü olur: Ya kitapçının (yayınevinin) seçtiği bir eser, yazarlara, çeviricilere hazırlatılır, sonra yayınlanır; ya da başkalarının hazırladıkları eseri, kitapçı inceliyerek kabul eder, basar.

Kitabın basılmasına geçilmeden önce, yayıneviyle yazar arasında yazılı anlaşma yapılır. Eserin telif hakkı satın alınır. Türkiye'de Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu ile korunan bu haklar dışında, özel anlaşmalar da yapılabilir, eserin bir defalık basımı için mi, yoksa bütün mülkiyet haklarının mı satın alındığı bu yazılı anlaşmalarda kaydedilir.

Kitap basıldıktan sonra da onun dağıtımı, duyurulması, kitapçılığın öbür basamaklarını meydana getirir. Dağıtma, duyurma işi

çok önemlidir. Öyle eserler vardır ki, bütün değerine rağmen, ya iyi dağıtılamadığından, ya da gereği gibi duyurulamadığından alıcı, bulamamış, bir köşede unutulmuştur.

Kitapçılık, baskı tekniği gelişmeden önce de vardı. O zamanlar, «yazma» (elle yazılarak çoğaltılan) eserler satılırdı. Bu şekil hem yavaş, hem de pahalı olurdu. Birçok değerli yazmalar, o devirden kalma eserler bugün dünyanın bütün müzelerinde saklanmaktadır.

Matbaanın icadından önce, memleketimizde kitap yazma (hattatlık), kitap satma (sahhaflık) işleri gelişmişti. Bunların kendilerine göre çarşıları vardı. Sahhaflar çarşısı, bugün hâlâ İstanbul'da, Beyazıt Camisiyle Kapalıçarşı arasındaki bölgede devam eder. Yalnız, burada daha çok, antika, güç bulunur değerli kitaplar satılır.

Kitapçılığın dağıtım ve yayım işi de çağımızda çok ilerlemiştir. Gerek Amerika'da, gerek Avrupa'da, bütün dünyada şubeleri olan dağıtım ve yayım yerleri, satış evleri vardır.

Bibliyografya. — Bu konuda Türkçe kitapların başlıcaları:

Ak Üstünde Karalar (M. İlin'den R. Çalapala, 1948); Kitabın Sağlık Bilgisi (M. Gökman, 1946); Kitapçılığın İçyüzü (S. Unwin, 1951); Kitaplar ve Siz (S. Maugham'dan çev. S. Evrim, 1942); Kitap Sevgisi (İ. H. Sunat, 1940), Türkiye'ye Matbaanın Girişi ve İlk Basılan Eserler (Dr. R Ersoy, 1959); Türk Matbaacılığı, 1. cilt: Müteferrika Matbaası (S. N. Gerçek, 1939). Kitapçılığın İçyüzü (Stanley Unwin'den çev. Leylâ Elburz, 1950, Doğan Kardeş yayınları).

KİTAPLIK: Değerli Kitapların Saklanıp Korunduğu Bilim Yuvası

KİTAPLIK [Kütüpane], kitapların konulduğu raf, dolap, ya da odadır. Evlerdeki kitaplıklardan başka, büyük şehirlerde devletin, belediyelerin, bilim kurumlarının genel kitaplıkları bulunur.

Herkesin faydalanmasına açık olan bu kitaplıklar iki türlü olur:

1. — Okuma (Araştırma) Kitaplığı: Okuyucunun arıyacağı kitapları, belgeleri bulundurur. Bu kitaplıklarda, eskimiş, kimsenin artık aramadığı kitapların yerine, zaman zaman, yenileri konulur.

2. — Müze-kitaplık (Muhafaza Kitaplığı): Değerli kitaplar (derleme eserleri), eski kitaplar (yazmalar, en eski basmalar), az bulunur eserler (asil baskılar, lüks eserler, tek nüshalar) bulunur.

Türkiye'deki kitaplıkların çoğu her iki çeşide girer: İstanbul Üniversitesi Kitaplığı (araştırma kitaplığı), eski kitap koleksiyonlarını da içine aldığından, bir müze-kitaplıktır. Bizim genel kitaplıklarımızın pek çoğu bu çeşittendir. Ankara Millî Kitaplığı, her şeyden önce genel bir kitaplık olduğundan daima yenilenen sayısız el kitaplarını okuyucuya sunar.

Kütüpanecilik

Kütüpaneci kitaplığının zenginleşmesine dikkat etmek, derleyip topladığı kitapların muhafazası için faydalı gördüğü tedbirleri almak, nihayet geniş bir okuyucu kitlesinin eline bu kitapları vermek zorundadır. Bu üç görevin aynı zamanda yerine getirilmesine yarıyan teknik araçlar, «kütüpanecilik» terimiyle kısaca anlatılır.

Kütüpanecilik meseleleri, kitaplık çeşidi kadar boldur: Bir şehir kitaplığının bir üniversite, ya da lâboratuvar kitaplığiyle pek az ilgisi vardır. Genel bir kitaplık, bir çocuk kitaplığına hiç benzemez.

Kitaplar bir kitaplığa derleme, bağış, değişim, satın alma gibi türlü yollardan gelir.

Derleme. — Türkiye'deki bütün basımevi sahipleri, yeni bastıkları kitap, dergi, gazete, resim, afiş gibi basmalardan beşer nüshayı devlete bedava vermekle yükümlüdürler. Buna «Derleme» denir. Tarihi Fransa Kıralı I. François'nın 1537 tarihli bir fermanına kadar uzanan «Depôt légal» denilen bu tesisin bizdeki karşılığı, 1934'te Atatürk'ün isteği üzerine çıkan 2527 sayılı Basma Yazı ve Resimleri Derleme Kanununa dayanır. İşin daha verimli olabilmesi için yeni bir kanun tasarısı hazırlanmıştır. Bazı kitaplıklara önemli koleksiyonlar kazandıran bu işten faydalanan kitaplık sayısı pek azdır. Derlenen eserlerden birer nüshası Millî Eğitim Bakanlığı Derleme Müdürlüğü'nce Ankara ve İzmir millî kitaplıklarına, Ankara İl Halk Kitaplığına, İstanbul Üniversitesi Kitaplığına, İstanbul - Beyazıt Genel Kitaplığına gönderilir. Başka ülkelerde mahallî kitaplıklara, milletlerarası değişim işlerine ayrılan nüshalar da vardır. Oralarda ayrıca filim, plâk band ve fotoğraflar da derlenir.

Bağış. — İki şekilde olur: Devletçe satın alınıp gönderilenler, özel kişilerce yollananlar.

Millî Eğitim Bakanlığı, yayımını teşvik etmek istediği eserlerden belli sayıda satın alıp kitaplıklara gönderir. Bazan epey önemli (50 - 100 nüsha) bir yekûna varan bu satın almalar, kitaplık için ilgi çekici olabilir.

Özel kişilerin yolladığı bağışlar daha önemlidir. Yazarlar, kitaplıktan gördükleri hizmetlere karşılık, eserlerini bağışlamak suretiyle minnetlerini sunarlar. Bu âdet, kütüphanecilerin gayretini kamçılar, faydalı eserlerin okuyucuya verilmesini sağlar. Bütün bir kitaplığın bağışı daha önemlidir. Çokluk bir uzmanın iyi bildiği konulardaki araştırmaları için dikkatle toplayıp kurduğu bu çeşit kitaplıkların değeri pek büyüktür.

Değişim. — Kitap değişimi de bir kitaplığı zenginleştirmek hususunda değerli bir araç olabilir. Koleksiyonlar arasında çift nüshalar bulunursa kütüpaneci başka kitaplarla, hattâ şahıslarla temasa geçerek değişim yapar. Kitapçılarda bulunmıyan bazı kitaplar böylece elde edilmiş olur.

Satın Alma. — Kitaplık zenginleştirmenin normal yoludur. İşin önemi, eldeki paraya bağlıdır. Kitabı bile bile satın almalı, kesin siparişi vermeden önce uzmanlara danışmalı, paranın daima kıt olduğunu düşünmeli. Satın alma bütçesini yaparken abone fiyatlarına bakmalı. Gazeteler, dergiler, cüz cüz yayınlanan eserler ağır bir yük teşkil ederse de bir kitaplığın en esaslı öğelerinden biridir.

Kitaplığa Giriş

Kitaplar, süreli yayınlar gelince durumları kontrol edilir. Giriş veya demirbaş defterine kaydedilir. Bu defterler çeşitli olabilir: Derleme, bağış, satın alma vb. gibi geliş yeri sayısı kadar defter tutulur. Kitaplık küçükse, bir tek defter yeter. Defterde bir giriş sıra numarası (bu numara kitaba da aktarılır)

İstanbul'da Divanyolu'ndaki Köprülü Kütüpanesi eski yazma eserlerin saklandığı bir kitaplıktır. Buradaki el yazması eserlerin çoğu binlerce lira değerindedir.

yazarın adı, kitabın başlığı, geliş tarihi, fatura numarası (kitap satın alınmışsa), bağışlıyanın adı (kitap bağış olarak gelmişse) için birer sütun bulunur.

Defter tutma, muhasebe işi tamamlandıktan sonra yeni gelen eser "kot" lanır.

Kotlama. — Eserin kitaplıktaki başka eserlere göre yerini tâyin eden rakamlardan, harflerden ileri gelen topluluğa "kot" denir. Bu işte kullanılan birçok sistemler var. Bunların uygunluk derecesi koleksiyonların önemine, cinsine, yerin genişliğine bağlıdır. Bir boy kitapları yanyana koymak, kot yapmak üzere büyük sayılara gitmemek gerekir. Paris Millî Kitaplığında yapıldığı gibi, kitaplar büyük seriler halinde konulara, bunlar da boylarına göre küçük serilere ayrılabilir. Meselâ, 4 R. 632 gibi bir kot meydana gelebilir. Yahut Güzel sanatlar, Bilimler, Din ve ilâhiyat gibi büyük bölmeler yapılabilir. Çok ihtısasa kaçan bir kitaplığınız varsa, Evrensel Onlu Sınıflandırma sistemi kullanışlıdır. Çünkü aynı konudaki kitapları yan yana getirir. Epey yüksek rakamlar vermesi, bir de raflarda çok yer tutması bunun başlıca mahzurudur.

Kitaplığa gelip kotlanan eserler, katalog bölümüne geçer. Burada belli bazı ilkelere göre kataloglanır. Artık kitap yerine konacak duruma gelmiştir. Böylece kütüpaneciyi — kitabı koruma bakımından alınacak — bir sürü tedbir bekler.

Kitapların Korunması

Bir kitaplığın düşmanları çoktur: İlkin yangın, sonra — daha tehlikelisi — su ve rutubet, toz, böcek, kemirici hayvanlar. Hattâ bunlara insanları da katmalı. Düşüncesiz, vicdansız okuyuculara karşı kütüpaneci sıkı kontrol görevini yapar. Elinde bir korkutma aracı da vardır: Damgalama.

Damgalama. — Belli sayfalara silinmez mürekkeple kitaplığın damgası basılır. Bu tedbir, halka ödünç kitap veren kitaplıklar için zaruridir.

Cilt. — Kitaplığın bütçesi elverirse, cilt işi çok faydalıdır. Kitapları iyi muhafaza eder, tozdan korur. Ancak, ciltleme çok pahalıdır. Kitaplığın gelirinin çoğunu yutar.

Yer. — Bina benzin deposu, doğramacı dükkânı vb. gibi tehlikeli ve gürültülü yerlerden elden geldiği kadar uzak olmalıdır. Mimar çelik çatılı bir bina yapar. Ağaç ve tahta hiç kullanmaz. Okuma salonunun yakınına konacak kitap depoları, geceleyin kapanacak madenî kapılı duvar bölmelerle birbirinden ayrılmış küçük odalar biçiminde olmalı. Böylece, yangını alevlendiren hava akımlarına engel olunur. Köpüklü yangın söndürme aleti, ateşi söndürmeye yeter, çünkü birbirini sıkıştıran kitaplar kolay yanmaz. Tulumbacıların sıktığı fazla suyun meydana getirdiği hasar kitapları tahrip eder. Yumuşak elektrik kabloları ortadan kaldırılmalıdır. Madenî raflar tercih edilir. Sıkışıklıktan, rutubetten kaçınmak üzere parmaklıklı plânşlar kullanılır.

Kitap depolarının çok ısıtılması doğru değildir, ciltleri kurutur. Uzmanlarca tavsiye edilen hararet en az 13° dir. Zaman zaman havayı değiştirmeli. Güneş içeriye girmemeli. Böceklere yuva olan, kâğıtları lekeliyen toz aspiratörle alınır. Mimardan alçak odalar yapması istenmeli, merdiven ve tabure kullanmamalı. Okuyucu veya memur, kim olursa olsun, içeride sigara içmemeli.

Tarihte Kitaplık

Eldeki kitapların, belgelerin sayısı çoğaldıkça insanlar bunları saklayıp başkalarına göstermek ihtiyacını duymuşlardır. Onun için, kitaplıklar (bu belgelerin derlenip saklandığı yer olarak) en eski çağlara kadar çıkar. Bir arkeolog, Thèbes kazılarında, kitapların muhafaza edildiği odaların izlerini bulmuştur. Ninova'da Assurbanipal'ın sarayında, astronomi gözlemlerinin kaydedildiği pişmiş kil tuğlaları yerleştirmek üzere özel olarak yapılmış odalar vardı.

İskenderiye'de ünlü, önemli iki kitaplık bulunuyordu. Birinde 700.000 cilt vardı. Caesar'ın askerleri bunu yıktı. İkincisi çok daha sonra (IV. yüzyılda) İmparator Teodosiyos'un emriyle kurulmuştu.

Kitaplıklarda istenilen kitapların kolayca bulunabilmesi için çeşitli yollar vardır. Bunlardan biri de fiş usulüdür. Alfabe sırasına göre yazılıp sıraya konmuş fişlerde aranılan kitabın bulunduğu raf ve sıra yazılıdır.

Atina ve Roma'da da büyük kitaplıklar görülür. Caesar geniş bir halk kitaplığı kurmak istediyse de tasarısını gerçekleştiremedi. Onun yerine geçen Octavius (Augustus), Octavieno ve Palatina kitaplıklarını kurdu. Bu iki kitaplıktan sonra, daha birçokları kuruldu. IV. yüzyılda Roma'da tam 24 genel kitaplık vardı.

Öte yandan, ilk Hıristiyanlar dinî metinlerini, şerh ve tefsirlerini saklamak üzere, sığındıkları yeraltı mağaralarında türlü kitaplıklar kurmuşlardı.

Akınlar, Roma İmparatorluğu'nun çöküşü, kitaplıkların yıkılışı fikir hayatına öldürücü bir darbe indirmiştir. İlk dinî düzenin doğuşu, bazı manastırların açılışı da o sıralara raslar. Her manastırda bir kitaplık bulunurdu. Daha sonraki yüzyıllarda ünlü manastırlardaki bazı papazlar, yazmaları yeniden koya ettiler, süslediler. Bunlar bugün Batı kitaplıklarının en zengin hazineleri sayılır.

Müslüman Araplar Bağdat, Kahire ve İspanya'da büyük kitaplıklar kurmuşlardır.

Ortaçağ boyunca derlenen belgeler basım tekniğinin gelişmesi üzerine ancak XV. yüzyılın ikinci yarısında oldu. Birkaç yıl sonra Rönesans, hümanizmanın gelişmesi, klâsik kültüre dönüş, her ülkede ünlü yayınevlerinin açılışı, bunların eski dinî metinler yanında Yunan-Lâtin yazarlarının seçme eserlerinden sonra büyük bir rağbet görmeye başlıyan şövalye romanları da yayınlandı. Kırallar, prensler, büyük senyörler, zengin amatörler bir kitaplığa sahip olmak hususunda yarış ediyorlardı.

Büyük Fransız Devrimi (1789) sırasında asîlzadelerin, kiilselerin özel kitaplıkları kamulaştırıldı. Depolarda toplanan bu eserlerden genel kitaplıklar kuruldu. Bunların katalogları hazırlandı. 1794 tarihli bir kararname ile Fransa'nın her il merkezinde bir halk kitaplığı açıldı. Evvelce 8 büyük depoda toplanan milyonlarca eser, bu kitaplıklara dağıtıldı. Şehir veya belediye kitaplıkları böyle doğdu. 1855 tarihli bir kanunla da üniversitesi bulunan her şehirde bir üniversite kitaplığı kuruldu.

Bugünkü Kitaplıklarımız

Sayısı yüzü aşan Devlet kitaplıkları, Millî Eğitim Bakanlığı Kitaplıklar Genel Müdürlüğüne bağlıdır. İstanbul kitaplıkları idari bakımdan ikiye ayrılır. Merkezleri Süleymaniye ve Beyazıt genel kitaplıklarıdır. Ankara Millî Kitaplığı ayrı bir kurumdur. İzmir Millî Kitaplığı özel bir dernekçe yönetilir. Şehir kitaplıkları belediyelerin malıdır. Her üniversitede bir Merkez Kitaplığı, Fakülte kitaplıkları, Enstitü ve Lâboratuvar kitaplıkları vardır. Yüksek okulların da özel kitaplıkları bulunur. Bakanlıkların, T. B. M. M. nin, resmî ve özel kurumların da kendi kitaplıkları vardır. Ayrıca, çocuk kitaplıkları açılmaktadır.

Bilhassa İstanbul, İzmir, Eskişehir ve Kayseri'de faaliyet gösteren "gezici kitaplıklar" okuyucunun ayağına gider. Motorlu bir araç, köyleri dolaşarak yeni kitapları götürür, okunmuş kitapları geri getirir. Kütüphaneci kitapseverlere kılavuzluk eder.

Kitap Bilgisi: Bibliyografya

Kitaplar hakkında bilgi veren, onları çeşitli yönlerinden tanıtan bilime «bibliyografya» denir. Bibliyografya baskıyla, elle, ya da başka bir yolla çoğaltılmış metinleri kaydeder, başlıklarına, yazar adlarına, konularına göre sıralar, basım yerlerini, tarihini, sayfa sayısını, büyüklüğünü bildirir. Kitapseverlere yol gösteren, aradıkları kitapları bulmalarına yardım eden bibliyografya, böylece, kitapla yan yana yürüyen bir bilim dalıdır.

Türkler, bütün tarihleri boyunca, kitaba, kitaplığa önem vermişlerdir. En büyük bibliyografya bilginimiz, Kâtip Çelebi'dir (Bk. Kâtip Çelebi). Onun en önemli eseri, Batı dillerine de çevrilen "Keşf-üz-zünun an esami-il-Kütüp vel-Fünun" adını taşır. Arapça yazılan bu eser, 1450 kitaptan bahseder. Eseri Millî Eğitim Bakanlığı yeni harflerle de bastırmıştır.

Yeni harflerin kabulüne (1928) kadar bibliyografya işlerimiz, şahsi gayretler çerçevesini aşamamıştı. Ancak 1934'te Basma Yazı ve Resimleri Derleme Kanunu çıktıktan sonra «Türkiye bibliyografyası» resmen yayınlamaya

başlandı. Bu bülten, bütün yayınlarımızın tam fihristini verir. Derleme işleri, millî bibliyografya önceleri altı ayda bir, sonraları üç ayda bir, daha sonraları da ayda bir çıkmıştır. Şimdi gene üç ayda bir yayınlanmaktadır. Evrensel Onlu Sınıflandırma sistemini uygular. 1928 - 1938 yıllarını içine alan on yıllık iki cilt, bu işi yeni Türk harflerinin kabulü tarihine kadar götürmüştür. 1939 - 1948 yıllarını kapsıyan ikinci on yıllığın toplu ilk cildi de basılmış, ikinci cildi basılmaktadır.

Bibliyografya. — Bu konudaki Türkçe eserlerin başlıcaları:

Kitaplık Bilgisi ve Bibliyografi (Adnan Ötüken, 1940); Bibliyotekçinin Elkitabı, (2 cilt, 1947 - 48); Kütüpanelerimize Umumî Bir Bakış (Dr. Y. Karayalçın, 1952); Kütüphanelerimizden Notlar (M. Gökman, 1952); Öğretimde Okul Kütüpanesi (R. Göndem, R. Alaylıoğlu, 1954); Çocuk Kütüpaneleri ile Okul ve Sınıf Kütüpaneleri (Fahriye Kınalı, 1955); Kütüpanelerde Teknik Çalışmalar Hakkında Kılavuzlar (M. Eğ. Bakn. 1955); İstanbul ve Ankara Kütüpaneleri (Neriman Öztürkmen, 1957); Kitap Kataloğlama Kuralları (M. Eğ. Bakn. 1961).

KİTARA

Kitara

Telli bir müzik aletidir. Biçimi kabaca bir kemanı andırır. Altı teli vardır. Bunlardan üçü barsaktandır, üçü de üzerine gümüş tel sarılı ipektir. Teller, mızrapla vurularak değil, parmaklarla çekilerek çalınır.

İspanyolların millî sazı haline gelmiş olan kitara, İspanya'ya Araplar'dan geçmiştir.

KİTCHENER, Herbert (1850 - 1916)

Kitchener

Tanınmış bir İngiliz komutanıdır. Yirmi bir yaşında Askerî Akademi'den çıktıktan sonra Afrika'daki, Orta Doğu'daki İngiliz birliklerinde görev aldı. 1898'de Hartum'u yeniden istilâ harekâtındaki başarısı üzerine «Earl» (Kont) unvanını kazandı. Boer Savaşı'nda da başarılar gösterdi, daha sonra Mısır Fevkalâde Komiserliği'nde bulundu.

I. Dünya Savaşı sıralarında İngiltere'nin en ünlü komutanlarından biriydi. Harbiye Bakanı olarak kabineye girdi, orduyu yeniden düzenlemesi için kendisine tam yetki verildi. Üç ay içinde 1 milyon askeri silâh altına çağıran Kitchener'e, İngiltere büyük umut bağlamıştı. Yalnız, Kitchener, hayatındaki ilk yenilgiye Türkler'in karşısında uğradı: Düzenlediği askerî birlikler Çanakkale'de büyük bir bozguna uğratılıp darma dağın edilmişti.

Kitchener, 1916'da, Çar'la görüşmek üzere Rusya'ya giderken, bulunduğu savaş gemisi Kuzey Denizi'nde battı, askerlerinin çoğu ile birlikte kendisi de boğuldu.

KİTRE

Kitre

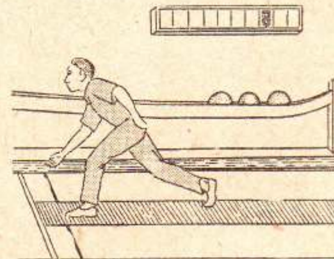
Baklagillerden, binden çok çeşidi olan bir bitkidir. Salkım biçimi, beyaz, sarı, mor, fesrengi çiçekler açar. Anayurdu Anadolu, İran ve Ermenistan olan bir çeşidinden bir cins zamk elde edilir. Eskiden Avrupa'da yetişen bir çeşidi hekimlikte ishale, Alpler'de yetişen başka bir çeşidi de frengiye karşı kullanılırdı.

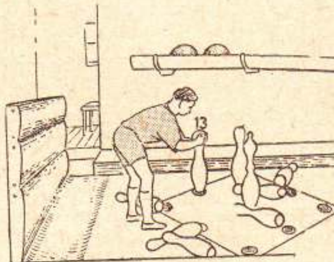
KİVİ (Bk. APTERİKS)

KİY [Bowling]

Bir top oyunudur. Ağır bir top, tahta yollar üzerinden yuvarlanır, her yolun sonuna kukalar dikilmiştir, oyuncular bunları sıra ile devirmeye çalışırlar.

Bir hayli zaman önce memleketimizde yaz aylarında luna parklarda oynanan bu oyun artık tamamiyle ortadan kalkmıştır. Amerika'da, İngiltere'de hele yaşlı kimseler tarafından çok tutulan bu oyun son yıllarda Japonya'da da yayılmıştır.

Kiy, tahta toplarla birtakım kukaları devirme esasına dayanan bir oyundur. Yukarıda topu atan oyuncu, aşağıda da devrilen kukaları diken kimse görülüyor.

Kiy oyununun 7.000 yıllık bir tarihi vardır. Kazılarda bu oyunun kaynağının Eski Mısır olduğu anlaşılmıştır. Eskiden top, taştan yontulup yuvarlak hale getirilirdi, yüzünde de topu elle tutarken parmak sokacak delik bulunmazdı. Bugün, hele bakalitten yapılmış toplarda iki, üç parmak deliği vardır.

Kiy, 54 m. uzunluğundaki bir pist üzerinde oynanır. Normal bir şişeden biraz daha kalın 10 tane tahta kuka pistin sonunda üçgen biçimi dizilir. Bunlara atılan bakalit topun ağırlığı 6 - 8 kilo kadar vardır.

KİYEF (Bk. KİEV)

KLÂRİNET

Batı müziğinde kullanılan nefesli bir sazdır. Türk müziğinde yüzyılımızın ilk yıllarında Klârinetçi İbrahim Efendi tarafından kullanılmış, kısa zamanda yayılmıştır.

Tahta bir saz olan klârinetin son zamanlarda madenîleri de yapılmıştır. Orkestrada yeri önemlidir. Ucuna takılan bir ağızlıktan üflenerek çalınır. Soprano klârinet temiz üflenirse, kemana çok yaklaşan bir ses verir.

Klârinet senfonik orkestralarda yer aldığı gibi, caz müziğinde de sevilen nefesli bir müzik aletidir.

Çeşitli klârinetler şu 3 grupta toplanabilir: soprano, alto ve bas klârinetler. Bunların her birinin çeşitleri de vardır. Bandolarda bulunan ve orkestraya pek alınmıyan «küçük klârinet» sayılmazsa, soprano klârinetler 67 - 68 sm. olan «lâ klârinet» ile 79 sm. olan «si b klârinet»ten ibarettir. Bir soprano klârinetin 3,5 sekizli ses alanı vardır (ikinci çeşidi 3 sekizliyi ancak bulur). Bas klârinetlerin de «si b» ve «lâ» sı vardır; bunlar 92 ve 98 sm. olur. Bunlarda ses alanı 3 sekizliden azdır. Kontrbas klârinet de vardır; az kullanılır.

KLÂSİSİZM

Sanatta, edebiyatta, eskiden beri yerleşmiş kurallara uyan eserlere «klâsik», bu tarza da «klâsisizm» denir. Bir dilin en güzel, en kusursuz örneklerini veren eserler klâsik sayılır. Okul programlarına girecek kadar, üzerinde herkesin ortak değer hükümleri verdiği eserler de klâsiktir. Tarihin belli bir çağında meydana getirilmiş, belli kurallara bağlı eserlerin bütününe de «klâsik» denir.

Edebiyatta Klâsisizm

Edebiyatta klâsisizm, önce Fransa'da görüldü. XVII. yüzyılın sanat anlayışı, şiirde, edebiyatta başlıca iki esasa dayanıyordu ki buna «klâsisizm ruhu» denir. Rönesans ruhunun bir devamı olan bu klâsisizm ruhu, her şeyden önce insan aklının değerlendirilmesiyle ilgiliydi. İnsan aklı, insan güzelliği sanatta, edebiyatta, yepyeni bir değer kazanıyordu. Bu da, Eski Yunan sanatının, şiir ve tiyatrosunun incelenmesiyle, o çağ filozoflarının fikirlerinin benimsenmesiyle olabilirdi. Platon (Efâtun)'un idealciliğine Descartes'in her şeyi akıl ölçüsüne vurarak anlama ve anlatma tekniği eklenince klâsik ruhun zihin yapısı doğmuş oldu. Klâsisizme göre sanatın gayesi, gerçeği, doğruyu aramaktı. Gerçek endişesi her şeye üstün geliyordu. Bu mânevi ve ahlâkçı yönün tam zıddı olan biçim güzelliği ideali de klâsisizm ruhunun ikinci cephesi olmuştur. Güzellik ideali, güzelliği belli biçim ölçülerine bağlamak, tamamiyle Eski Yunan edebiyatından alınma bir hareket noktasıydı. Bunun içindir ki gerçeğe yönelen akılcı edebiyat, bir yandan biçim mükemmelliği tasasiyle soyutlaşma, kesin kurallarla biçimlenerek gerçekten uzaklaşma eğilimi gösterir. Bundan dolayıdır

ki klâsik eserler belli biçim kalıpları içinde, değişmez kurallara uyularak meydana getirilir.

Klâsisizm, romantizme, yani XIX. yüzyıl başlarına kadar sürmüştür. O sıralarda şairler, yazarlar aklın kuralcılığından bıkmışlar, duygularına serbestlik aramaya başlamışlardı.

Güzel sanatlarda da klâsisizm, ruh ve mâna bakımından edebiyattakinden pek farklı değildir. Önce İtalya'da başlıyan bu hareket, hızla, Fransa'ya, oradan da öbür memleketlere geçti. Resimde, mimarlıkta, heykelde Eski Yunan ve Roma eserlerinin bağlı oldukları kuralları geliştirmekle kendini belli etti.

Klâsik resim, akademilerde formül ve reçete haline gelip soysuzlaşıncaya kadar bütün Avrupa'da rağbet görmüştür. Fransız ressamı Louis David'in «Horace'ların Yemini» adındaki ünlü tablosu bu tarzın ilk önemli örneği sayılır. Klâsisizm devrinde yapılan heykeller bir yandan akıl kurallarına son derece bağlı, bir yandan gerçeği arıyan eserlerdi, biçim mükemmelliğini de ihmal etmezlerdi.

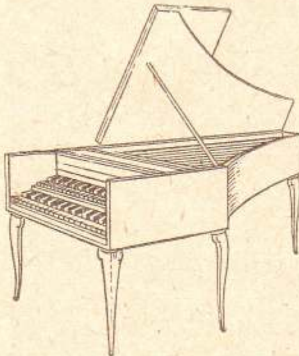
KLÂVSEN

Piyanodan önce kullanılmış, klâvyeli, madenî sesli bir müzik aletidir. Biçimi ve çalınış bakımından piyanoya benzediği gibi, piyanonun öncüsü de sayılır.

İlk klâvsenlere XV. yüzyılda raslanır. Bunlarda klâvyenin tuşlarına basılınca, yatay olarak gerili bulunan tellerden sesler çıkıyordu. Yalnız, telden sesi çıkartan piyanoda olduğu gibi küçük bir çekiç değil de, her tuşun ucuna dikey olarak bağlı bulunan bir çubuktu. Bu çubuğun ucunda da bir karga tüyü takılıydı. Tuşa basılınca çubuk tele çarpıyor, tüyün ucu da telin daha çok titreşmesini sağlıyordu.

Başlangıçta klâvsen üç oktavlıktı. Sonradan dört, beş oktavlık klâvsenler yapıldı. XVIII. yüzyılda altı oktavlısı da yapıldı. Her nota için yan yana iki tel vardı.

Uzun zaman İtalya ve Paris operalarının önemli çalgılarından biri haline gelen klâvsen için en güzel parçaları Bach, Händel gibi ünlü besteciler yazmıştır. Piyanonun çıkıp gelişmesiyle klâvsen öneminden çok kaybetmiştir. Günümüzün usta klâvsen virtüozlarının en önemlilerinden biri Wanda Landovska adlı bir kadındır.

Klâvsen birçok bakımdan piyanonun öncüsü sayılır.

KLEOPATRA

Tarihte güzelliği kadar zalimliğiyle de ün salmış Mısır İmparatoriçesi

Kleopatra (Eski bir paradan)

KLEOPATRA (M. Ö. 69 - M. Ö. 30) Ünlü bir Mısır kıraliçesi, tarihin en tanınmış kadınlarından biridir. Lagos hanedanının, yani Mısır'da, oraya yakın ülkelerde çok kudretli bir imparatorluk kuran Yunanlı Ptolemaioslar'ın 14. hükümdarıdır. Aynı adı taşıyan birçok kıraliçe olduğu için tarihte «VII. Kleopatra» diye anılır.

Kleopatra, Lagos hanedanından XI. Ptolemaios'un 3 kızının ortancasıdır. Annesi, aynı zamanda halası, Kleopatra Trifaena'dır. Babası XI. Ptolemaios, M. Ö. 51'de, 44 yaşında, 28 yıllık bir saltanattan sonra öldü; büyük oğlu, XII. Ptolemaios, 10 yaşında hükümdar oldu. Bu sıralarda 18 yaşında bulunan Kleopatra da, kardeşiyle evlendi, saltanata ortak oldu. Gerçekte Mısır'a hükmeden XII. Ptolemaios değil, Kleopatra idi. XII. Ptolemaios, M. Ö. 47'de, 4 yıllık bir saltanattan sonra öldürüldü. Bunun üzerine Kleopatra, o sırada 11 yaşında bulunan küçük kardeşi XIII. Ptolemaios'la evlendi, bu sefer de onun adına saltanat sürmeye devam etti. Bu XIII. Ptolemaios tarihte «Çocuk» diye ünlüdür. Kleopatra'nın 2 yaş büyük ablası Berenike, M. Ö. 55'te henüz birkaç ay önce evlenmiş olduğu halde ölmüştü. Böylece, Kleopatra, Mısır tahtında rakipsiz kalıyordu. IV. Arsinoe adındaki küçük kızkardeşinin hiçbir nüfuzu yoktu.

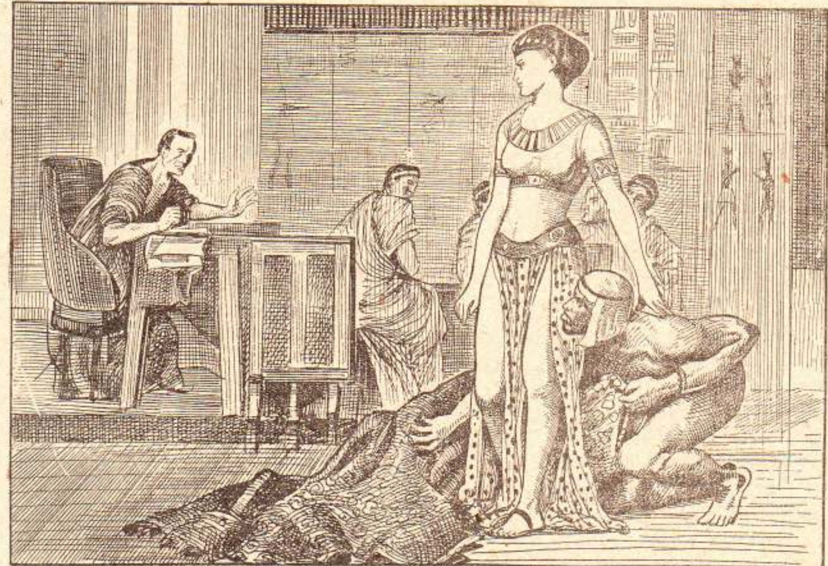
Caesar'la Kleopatra

Roma İmparatoru Caesar (Sezar) M. Ö. 47'de İskenderiye'ye ayak bastı, bir yıl Mısır'da kaldı. Kleopatra ile sevişti; onu Roma'ya getirdi. Kleopatra, baştan çıkarma sanatının şahikasına erişmiş bir kadındı. Son derece kıvrak bir zekânın yanında, bu tesir edebilme kabiliyeti sayesinde, birçok karışık siyasi entrikalarda başarı gösterdi. Mısırlılar, Kleopatra'dan nefret ettikleri derecede korkarlardı da. Romalılar'ın da hiç sevmedikleri Kleopatra, pek çok yabancı dili çok güzel konuşurdu. Edebiyatta, tarihte, felsefede geniş bilgisi vardı. Malî, idarî meselelere de son derece aklı ererdi. Mısır'da Roma tesirine uzun müddet başarıyle karşı koydu. Roma'nın bu pek zengin, önemli tarihî ülkeyi, alelâde bir eyalet haline getirmesine ölümüne kadar müsaade etmedi.

Antonius'la Kleopatra

M. Ö. 47'de Kleopatra'nın Caesar'dan bir oğlu oldu. Çocuğa «Ptolemaios Sezarion» adı verildi. M. Ö. 44'te Caesar öldürülünce, Kleopatra, İskenderiye'ye döndü. M. Ö. 41'de yeni Roma İmparatoru Antonius, Tarsus'ta Kleopatra'ya tutuldu. 11 yıl onun cazibesinden bir an bile kendini kurtaramadı (Bk. Antonius). Kleopatra'nın Antonius'tan bir kızı oldu; çocuğa «Kleopatra» adı verildi.

M. Ö. 31 yılında Oktavianus, Kleopatra ile Antonius'un bağlaşık büyük donanmasını Yunan (İyonya) Denizi'nde Aktium'da bozguna uğrattı. Kleopatra'nın zamansız telâşa kapılarak donanmasını çekmesi felâket oldu. Oktavianus, İskenderiye kapılarına geldi. Antonius kendini öldürdü. Saraya giren Oktavianus, Kıraliçe'yi tahtında sabit gözlerle kendisine bakar bir halde buldu; 12 yıldan beri anasının yanında Mısır'ın sözde hükümdarı ilân edilen Ptolemaios Sezarion, Caesar gibi ünlü bir kimsenin oğlu olduğu için öldürüldü. Antonius'un kızının hayatına dokunulmadı, kendisine prenses saygısı gösterildi. 39 yaşında bulunan Kleopatra,

Caesar bir gün sarayında otururken sırtında dürülmüş bir halı taşıyan bir Mısırlı gemici içeri girdi. Halı açıldığı zaman, Caesar, içinden Kleopatra'nın çıktığını hayretle gördü. Yukarıdaki resim J. L. Gérome'un tablosundan alınmıştır.

amansız düşmanının eline geçmek zilletine katlanmadı, yanında taşıdığı küçük zehirli bir yılanı göğsüne bastırarak kendini öldürdü. Mısır'da 293 yıllık Ptolemaios egemenliği böylece sona erdi, Mısır Romalılar'a geçti.

KLEPTOMANİ

İnsanlarda, karşı konamıyan çalma itkisi şeklinde kendini belli eden bir hastalıktır. Bu hastalığın adı, Eski Yunanca «çalmak» anlamına gelen «klepto» ile «delilik» anlamına gelen «mania» kelimelerinin birleşmesinden türetilmiştir.

Kleptomani bir ruh hastalığıdır. Deliliğin bir çeşidi olarak kabul edilmiştir. Bugün birçok ruh doktorları, kleptomaninin toplumsal bir hastalık olduğunu, gerekli tedaviyle geçebileceğini ileri sürüyorlar.

Kleptoman bir hasta çoğu kere kişiliğinin içinde önceden gömülü kalmış gizli bir eksikliği, ya da gereksemeyi gidermek için çalar. Bu yüzden, hastada kleptomaniye yol açan eksikliğin, ya da gereksemenin niteliği araştırılıp ortaya çıkarılınca, bu hastalık iyi edilebilir.

Kleptomani, âdi hırsızlıktan tamamiyle farklıdır. Bir hırsız, her hangi bir şeyi çalarken, yaptığı işi bilir. Çaldığı şeyi değeri için çalar. Çalar çalmaz da onu saklamayı, kimseye görünmemeyi düşünür, davranışlarını buna göre düzenler. Bir kleptoman ise dikkatini çeken her hangi bir şeyi, ancak bilimsel bir araştırmadan sonra anlaşılabilecek olan bir sebepten dolayı çalar. Kleptomanlar, genel olarak, çaldıkları şeylerin değerini düşünmezler, çoğu kere çaldıklarını başkalarından gizlemeye de çalışmazlar.

Kanun bakımından, bir hırsızlık olayında suçlunun kleptoman olması, bir savunma önermesi olarak ileri sürülemez. Ancak, hırsızlık suçu ile yargılanan kleptomanın, davranışlarını kollıyamadığı tıp bakımından tanıtlanırsa, bu durumun verilen karar üzerinde bir etkisi olabilir.

KLİŞE: Baskı Tekniğinde Resim Basılmasını Sağlıyan Maden Kalıp

KLİŞE, kâğıda basılmak üzere üstüne ya kabartma, ya da oyuk yazı, resim yapılmış maden levhadır. Basım işlerinde resimlerin kâğıda basılmasında kullanılır.

Başlıcası «tire» ve «ototipi» olmak üzere iki çeşit klişe vardır.

1. — Tire Klişe: Elle yapılmış çizgi resimlerin klişesidir. Bunlar kâğıda siyah çıkacak yerleri kabarık, beyaz kalacak yerleri oyuk kalıplardır.

2. — Ototipi Klişe: Fotoğrafların, gölgeli resimlerin klişesidir. Bunlar ufak ufak noktalardan meydana gelir.

Klişe Nasıl Yapılır

Klişeci, klişe yapılmak üzere verilen bir resmi büyük bir fotoğraf makinesine benziyen resim çekme makinesinin karşısına koyar, filmini alır. Bu filimdeki resim sonradan çinkonun üzerine işlenecektir.

Klişeci resmin filmini, isteğe göre ya aynen, ya büyülterek, ya da küçülterek çeker. Fotoğraf makinesinin körüğünü resme yaklaştırıp uzaklaştırarak resmin buzlu cam üzerindeki görüntüsünü istenilen ölçüye getirebilir.

Klişeci resmin buzlu cam üzerindeki görüntüsünün istenilen büyüklükte olmasını sağladıktan sonra resmin filmini çeker. Çok kere filim yerine, üzerine ecza sürülmüş büyük cam plâklar kullanılır. Bu, o klişenin işi bitince camın silinip temizlenerek yeni bir işte kullanılabilmesi içindir.

Çekilen camların tıpkı bir fotoğraf filmi gibi karanlıkta banyosu yapılır. Böylece görüntü cama tesbit edilmiş olur. Artık sıra camın çinkoya işlenmesine gelmiştir. Bu cam, üzerine özel bir madde sürülmüş çinko levhaya kapatılır, kuvvetli bir ışık karşısına bırakılır. Camda negatif olan kısımlardan, yani aslında siyahken beyaz çıkan kısımlardan ışık süzülerek çinkodaki maddeyi etkiler. Bu aynen bir filmin fotoğraf kâğıdına basılmasına benzer. Bütün fark fotoğraf kâğıdı yerine çinko levhanın bulunmasıdır.

Klişeci bu çinko levhayı asidin içine atar. Asit, ışığın etkilediği yerleri eritir, etkilemediği yerlere dokunmaz. Böylece fotoğrafın aynı çinko üzerine çıkmış olur. Sadece resmin sağ tarafı sol tarafa geçmiştir; yani aynada bakar gibidir.

Artık klişe hazır olmuştur. Kenarları kesilir, köşeleri düzeltilir. Klişe düz baskı makinesinde kullanılacaksa tahtaya çakılması için yanlarında «et» (faset) denilen birer alçak parça bırakılır, buradan tahtaya çivilenir; rotatif makinesinde basılacaksa, sayfa kalıpları hazırlanırken, maden altlıklarla birlikte yerine yerleştirilir, baskıya geçilir. Böylece, bir tek resim, klişe sayesinde yüz binlerce kere çoğalmış olur.

Klişenin sert bir mukavva üzerine basılması veya çok uzun zaman kullanılması isteniyorsa bakır üzerine yapılır. Bakır klişeler daha düzgün, daha dayanıklıdır; yalnız hem işlenmesi zordur, hem de çok pahalıya mal olur.

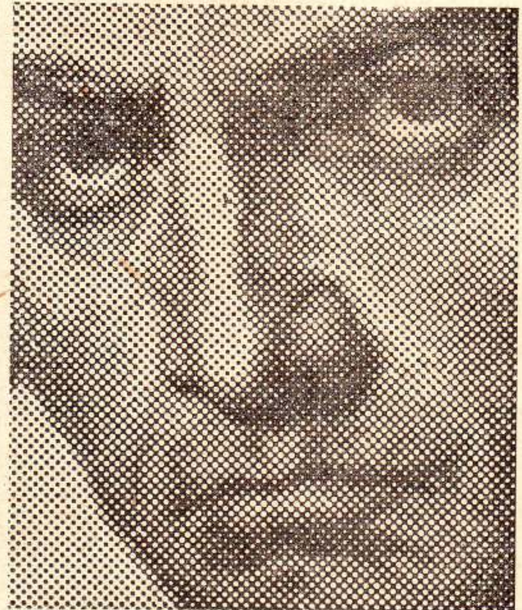
Fotoğraf klişelerinin, yani ototipi klişelerin fotoğrafın bütün inceliklerini vermesi için, özel bir usul uygulanır. Cam çekilirken camla resim arasına, üzerinde çok küçük birtakım noktalar bulunan bir cam yerleştirilir. Bu cam levha, resmin siyahlık ve beyazlıklarını çok küçük siyah ve beyaz noktacıklara böler. Bu da fotoğrafa siyahla beyaz arasında tonlar verilmesini sağlar. Elle yapma çizgi resmin klişesinde tam siyah ve beyaz iki tondan başka ton bulunmamasına karşılık, fotoğraf klişelerinde, yani ototipi klişelerde açıklı, koyulu kurşuni tonlar vardır.

Bu noktalar bir santimetre boyunca sıralanan nokta sayısına göre değerlendirilir. 24'lük, 36'lık, 48'lik klişelerde bir santimetrede bu kadar sayıda noktalar vardır. Bu ansiklopedinin fotoğraf basılı yerlerine dikkatle, daha iyisi bir büyüteçle bakacak olursanız bu noktaları daha iyi görebilirsiniz.

Öte yandan, elle yapma çizgi resimlerin

BİR KLİŞENİN YAKINDAN GÖRÜNÜŞÜ

● Klişesi alınmış bir fotoğrafın yakından görünüşü. Buradaki resme, gözlerimizi biraz kırparak bakarsak, büyük noktaların yanyana gelerek siyah gölgeleri, küçük noktaların da ışık almış aydınlık yerleri meydana getirdiğini görürüz. Bu noktaların büyüklüğü bir santimetre boyunca sıralanan nokta sayısına göre değişir. Her hangi bir gazete resmine, büyüteçle baktığımız zaman bu noktaları daha iyi görebiliriz. Yan yana gelen büyük siyah noktalar kâğıda basılınca resmin siyahlıklarını, küçük noktalar da beyazlıklarını meydana getirir.

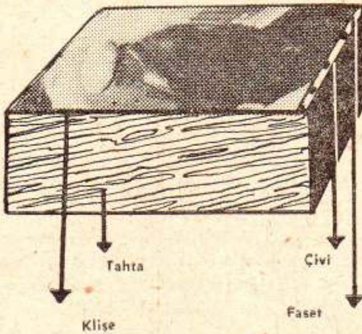
klişelerine (tire klişelere) de ton vermek için «puan» denilen ince noktalardan verilir. Meselâ bir karikatürdeki yere düşen gölgeler, elbiselerdeki çizgiler, hep araya konan ikinci bir camın üzerindeki noktaların klişenin istenilen yerlerine geçirilmesiyle elde edilir.

Bu gibi klişeler, baskı makinesinde siyah mürekkeple basılacağı gibi, hangi renk mürekkeple basılırsa o renk resim elde edilmiş olur. Şu halde bu tip klişelere «tek renk» ya da «siyah-beyaz klişe» denebilir.

Çok Renkli Resim Klişeleri

Renkli resim eğer düz baskıda basılacaksa renkli resim klişesiyle basılır. Ofset ve tifdruk baskı tekniğinde de renkli baskının esası, birkaç rengi üst üste basarak çok sayıda renk elde etmeye dayanır. Yalnız, bu renkler klişelerle değil de, sayfa kalıplariyle elde edilir (Bk. Basım).

Düz baskıda renkli resim basmak için renkli resim klişelerinden faydalanılır. Bu klişeler de aynen tek renk klişeler gibi yapılır. Yalnız aradaki başlıca fark, sarı, kırmızı, mavi renk kalıpları için aynı resimden üç kere filim çekilmesidir. Klişe resmi çekme makinesinin önüne renkli camdan ekranlar koyarak renkler ayrılır. Bu üç klişeden önce sarısı, sonra kırmızısı, en sonra da mavisi basılırsa, çok renkli bir resim elde edilmiş olur. Daha temiz resimlerde, meselâ büyük ressamların sanat eserlerini basarken aslındaki renklere sadık kalmak için bu üç renge daha başka renkleri, ayrıca siyahı eklemek gerekir.

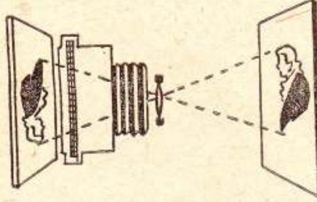
KLOR

Âdi şartlar altında açık yeşil renkte bir gazdır. Ametaldir. İlk defa 1774'te Alman kimyacısı Scheele tarafından keşfedilmiştir. Scheele «flogiston» teorisi taraftarı olduğu için (Bk. Kimya) bu elemana «flogistondan âri tuzruhu» adını vermişti. 1810'da İngiliz kimyacısı Davy, klordan, hiçbir usulle, kütlesi daha az bir ürün elde edemediği için bunun bir eleman olduğunu kabul ederek, yeşil renginden dolayı — Yunanca «khlor» (yeşil) den alarak — «chlorin» adını verdi.

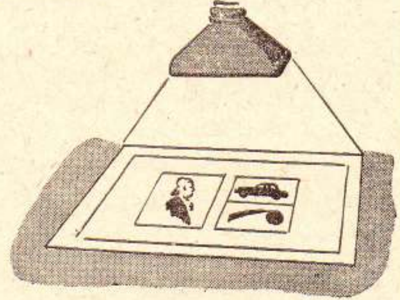
KLORUN ÖZELLİKLERİ

Simgesi: Cl
Atom ağırlığı: 35,46
Ergime noktası —101° C
Kaynama noktası —35° C

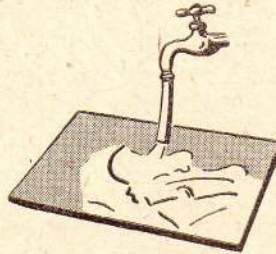
KLİŞE NASIL YAPILIR

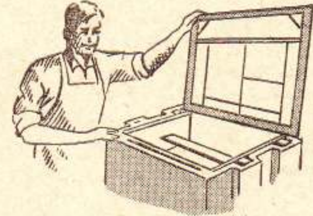
Klişesi yapılacak fotoğraf önce cama çekilir. Fotoğraf, ilâçlı cama negatif olarak çıkar.

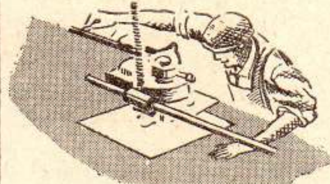
Negatif cam, ışığa hassas, ilâçlı bir madenî levhanın üstüne gelmek üzere özel şasiye konur ve ışığa tutulur

Madeni levha banyo edildiği zaman, üzerindeki bileşimin ışık gören tarafları akıp gider.

Artık fotoğraf madene çekilmiştir. Bu devrede maden asit banyosuna konur. Asit ışık gören tarafları «yer», böylece bu kısımlar alçalır, basılacak fotoğraf meydana çıkar

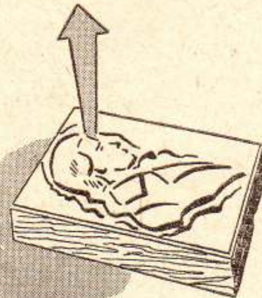
Bundan sonra asidin indiremediği kısımlar freze tezgâhına oyularak çıkarılır

Nihayet hazırlanan klişenin eni boyu verilen ölçüye göre kesilip düzeltilir.

Bu büyütülmüş kısım asidin oyduğu yerleri gösteriyor. Yukarıda kalan kısımlar mürekkebi alır ve küçük noktalar halinde baskıyı yapar

İşi biten klişe bir tahta üzerine çakılır. Bu tahta tam baskıya uygun gelecek kalınlıktadır.

Prova tezgâhında, yapılan klişenin bir kopyası basılarak son defa gözden geçirilir

yan Amerika yerlileri, İspanyollar'ın buralara gelmelerinden çok daha önce kobayları, etinin lezzetli olmasından dolayı, yiyecek olarak beslerlerdi. Amerika'nın keşfinden sonra Avrupalılar da kobayları etini yemek için yetiştirmeye başladılar. Bugün kobayların eti pek yenmez.

KOBRA (Bk. GÖZLÜKLÜ YILAN)

KOCA MUSTAFA PAŞA (Ölümü: 1512)
Osmanlı sadrâzamlarındandır. Yaptırdığı cami dolayısiyle İstanbul'un bir semtine verdiği adiyle ünlüdür. Saraydan yetişmiştir. Cem meselesi için II. Bayezit tarafından İtalya'ya elçi yollandı. Sonra derece derece yükselerek vezir (mareşal), 1511'de sadrazam oldu. Yavuz, tahta çıkınca, Şehzade Ahmet lehine entrika çevirmek istiyen Mustafa Paşa'nın başını kestirdi. Bursa'da gömülüdür.

KOCA RAGIP PAŞA (Bk. RAGIP PAŞA)

KOCA SİNAN PAŞA (Bk. SİNAN PAŞA)

KOCA YUSUF (- 1898)

Koca Yusuf

Tanınmış pehlivanlarımızdandır. Deliorman Türklerindendi, dedeleri de pehlivandı. O günlerin en ünlü pehlivanlarından Kel İsmail'in yanında yetişti. İstanbul'daki başarılarından sonra, bir Fransız menecerinin yardımiyle, Paris'e gitti, orada devrin en ünlü Fransız güreşçisi Bouchet ile güreşti, sırtını yere getirdi.

Bundan sonra Kara Yusuf'a Yeni Dünya kapısı açıldı. Ünlü pehlivan Amerikada yaptığı güreşlerde de rakiplerini yendi. Artık bütün dünyaca tanınmıştı.

Kara Yusuf, New York'tan yurdumuza dönerken, «Lusitania» transatlantiğinin batması üzerine, Atlas Okyanusu'nun sularında boğuldu.

KOCAELİ: Marmara Bölgesinde Önemli Bir İl ve Yarımada

KOCAELİ, Marmara Bölgesi'nin Kocaeli - Çatalca bölümünde bir ilimizdir. İl merkezi İzmit şehridir. Kocaeli'nin topraklarını doğuda Sakarya, güneyde Bursa, batıda İstanbul illeri çevirir. Kuzeyden Karadeniz ile sınırlanır. İlçeleri: Merkez (İzmit), Gebze, Gölcük, Kandıra, Karamürsel, Kaynarca'dır. Bunlara bağlı 16 bucağı, 290 köyü vardır.

Yüzölçümü: 3.987 km²
Nüfusu: 297.398 (1960 sayımı)
Nüfus yoğunluğu: km² ye 75 kişi.

Kocaeli topraklarının en çukur yerleri İzmit Körfezi'nin doğuya doğru devamını teşkil eden, İzmit Ovası'dır. Bu çukur alanı kuzeyden Kocaeli Dağları çevirir. Bu kesimdeki kubbe şekilli basık tepenin yüksekliği 500 - 600 m. yi geçmez. Kuzeye doğru gittikçe alçalan bu basık alan alçak, düz kıyılarla Karadeniz'e dayanır.

Kocaeli'ni doğu-batı doğrultulu İzmit Körfezi ikiye ayırır. Bu körfezin güneyinde Samanlı Dağları yükselir. Yamaçları derelerle parçalanmıştır. Körfez kıyıları Türkiye'nin Riviera'sı sayılır, burada ılıman bir iklim vardır. Maki toplulukları, zeytin ağaçları boldur. Kuzey kesimlerine çıktıkça iklimin değiştiği görülür. Yazlar daha serin, yağışlı geçer. Artık zeytinlikler görülmez olur.

Ekonomi. — Kocaeli'nde iklimin, toprağın elverişli oluşu, halkın daha çok tarımla uğraşmasına yol açmıştır. Çeşitli tahıl türlerinden başka, Kocaeli yurdumuzun belli başlı meyva yetiştiren illerinden birisidir.

Tarih. — Kocaeli adı XIV. yüzyıl başlarında Osman Gazi devrinde Konur Alp ve Kara Mürsel gibi arkadaşlariyle beraber bu yöreyi fethe teşebbüs eden Akça Koca'dan gelir. Bu teşebbüs sadece bir akından ibaret kaldı. İzmit şehri zaptedildiğinde Akça Koca ölmüş bulunuyordu. Orhan Gazi'nin büyük oğlu Süleyman Paşa Kocaeli'nde yeni fethedilmiş arazinin başına geçirildi. Timur istilâsı sırasında onun akıncıları tarafından yağma edilen bölge, Osmanlılar devrinde kısa bir müddet için Bizanslılar'ın eline geçtiyse de 1419'da büyük bir kesimi Gazi Timurtaşoğlu Umur Bey tarafından yeniden alındı.

Osmanlılar devrinde Kocaeli önceleri Anadolu Eyaleti'ne bir sancak olarak bağlanmıştı. XVII. yüzyıla doğru Kapudanpaşa Eyaleti içine alındı. XIX. yüzyıl başında Kocaeli Sancağı, Hüdavendigâr (Bursa) Eyaleti sınırları içinde yer aldı. Bir aralık İstanbul Vilâyeti'ne bağlandıktan sonra 1888'de mutasarrıflık (sancak) oldu. Cumhuriyet devrinde Kocaeli, merkezi İzmit şehri olan bir il haline getirildi. 1954'te bu ilin doğu kesiminde Sakarya ili kurularak Kocaeli'nin alanı küçültüldü (Bk. İzmit).

Bibliyografya. — Bu konudaki eserlerin başlıcaları:
İzmit - Sapanca - Adapazarı Vâdisi (Şeref Kayaboğazı, 1939). Kocaeli Tarih ve Rehberi (Rifat Yüce, 1945). İzmit ve Silivri'de Yapılan Arkeolojik Araştırmalar. 1947 - 48 (Rüstem Duyuran, 1951). İzmit Tarihi ve Eski Eserleri Rehberi (Nezih Fıratlı, 1959)

KOCAKARI SOĞUĞU

Kışın son günlerinde, bahara yakın, çoğunlukla 10 - 16 mart arasında bastıran soğuklara «kocakarı soğuğu» denir. Bu deyimin nereden geldiği kesin olarak belli değildir. Bir yoruma göre, bu soğuklarda ihtiyarlar üşüdüğü için bu ad verilmiştir. Bir başka yorum da şudur:

Kocakarı soğuğuna eski dilde «berd-el acuz» denirdi. Buradaki «acuz» kelimesi «kuyruk, sağrı» anlamındaki «acz» den gelir ki, böylece «berd-el acz» kışın sona ermek üzere olduğu günlerde görülen «son soğuklar» demek olur. «Acuz» kelimesinin «kocakarı» anlamına gelen «acuze» ile karıştırılması bu soğuklara «kocakarı soğuğu» denilmesine yol açmıştır.

KOCAYEMİŞ

Kocayemiş

Fundalar takımının fundagiller familyasından bir bitkidir. Çiçekleri beyaz, ya da pembedir. Çileğe benziyen kırmızı yemişler verir. Yaprakları yaz kış yeşil kalır. Bunlar sepicilikte kullanılır.

Kocayemiş en çok kırlarda, alçak tepelerde yetişir. Yemişlerini toplayıp küçük sepetlerde satarlar. Bu yemişler, biçim, renk bakımından çileğe benzerse de biraz buruktur.

Kocayemiş yalnız kuzey yarıkürede yetişen bir bitkidir. Çeşitli türleri vardır. Yurdumuzda yetişen türüne en çok Avrupa'nın ılıman iklimli yörelerindeki kırlarda raslanır.

KOCH, Robert (1843 - 1910)

Robert Koch

Verem mikrobunu bulan, bu sayede insanlığa büyük yararlıkları dokunan tanınmış Alman doktoru ve bakteriyologudur. Ayrıca koleranın da mikrobunu bulmuş, sıtma hastalığının tedavisi üzerinde çalışmış, öldürücü bir hastalık olan uyku hastalığının Afrika'da yaşıyan çeçe sineklerinden geçtiğini keşfetmiştir. 1905'te Nobel Tıp Mükâfatını kazanan Robert Koch, XX. yüzyılın en büyük tıp adamlarından biridir.

Koch, Almanya'da Hanover şehrinin kasabalarından birinde doğdu. Babası madenciydi. Babasının müspet bilimlere karşı duyduğu sevgi Koch'a da geçmişti. Yalnız, Koch küçük yaştan beri hekimliğe merak sarmıştı. Göttingen Üniversitesinde tıp okurken bir yandan da üniversitenin lâboratuvarında yardımcılık ediyordu. Üniversiteyi bitirdikten sonra Almanya'nın çeşitli şehirlerinde doktorluk yaparak hayatını kazandı. Bu arada bakteriyolojiye merak sarmıştı. Karısı onun bakteriyolojiye olan merakını farkedince, daha iyi çalışmasını sağlamak üzere, para biriktirmiş, Koch'a bir mikroskop almıştı.

Koch 1876'da şirpençe hastalığı üzerinde

yaptığı çalışmaların sonuçlarını yayınladı. Onun bu çalışmaları bakteriyolojiye karşı duyulan ilgiyi artırdı. Koch, 1880'de Alman Sağlık Komisyonu'na üye seçildi. Böylece kendi çalışmalarına da daha sistemli bir şekilde devam etmek imkânını elde etti.

Koch, 1882'de verem mikrobunu buldu. Bu basilleri mikroskop altında görebilmek çok sabır, çalışma istiyen bir işti. Verem mikrobuna «Koch basili» adı verildi.

Koch, 1883'de tanınmış doktor ve bilginlerle birlikte Mısır ve Hindistan'a gönderildi. Bu ülkelerde yaygın bir halde olan kolera hastalığının sebeplerini inceliyecekler, bir tedavi şekli bulmaya çalışacaklardı. Koch, bu hastalığın da mikrobunu buldu. Daha sonra Berlin Üniversitesi'ne profesör oldu.

Robert Koch 1896 - 1906 yılları arasında Afrikaya yaptığı birkaç seyahat sırasında uyku hastalığı ve sıtma üzerinde incelemelerde bulundu. Bu arada uyku hastalığının çeçe denilen sineklerin ısırması sonucunda ortaya çıktığını buldu. Bundan dolayı, 1905'te Nobel Tıp Mükâfatı'nı kazandı. Ömrünün sonuna kadar tıp konusunda çeşitli eserler hazırladı. 1910'da kalbden ölen Koch, kendi isteği üzerine, mumyalanıp Baden-Baden'e gömüldü.

KOÇ

Damızlık erkek koyuna «koç» denir. İyi cins koyun yetiştirmede büyük bir rol oynıyacağı için koçun seçilmesi pek önemlidir. Bu bakımdan, iyi bir koçun, ırkının bütün özelliklerini göstermesi gerekir.

Koç

Koçlar, cinsine göre, 15 - 18 aylıktan başlıyarak 5 - 6 yaşına kadar damızlık olarak kullanılabilir. Yalnız, ilk yıl 30 kadar, ertesi yıllar da 50 - 60 kadar koyundan fazlasına aşım yaptırmamak gerekir. Koç, sert tabiatlı, kavgacı bir hayvandır. Aralarında toslaşıp saatlerce kavga etmekten hoşlanırlar. Birçok yerlerde koçları dövüştürerek yarışmalar yaparlar.

KOÇARLI

Ege Bölgesi'nin Ege bölümünde Aydın iline bağlı bir ilçedir. Topraklarını doğuda aynı ilin Çine, güneyde Muğla'nın Milâs, batıda Aydın'ın Söke, kuzeyde aynı ilin Germencik, merkez ve Sultan hisar ilçeleri çevirir. Merkez bucağından başka Çakırbeyli adında bir bucağı, 45 köyü vardır.

Yüzölçümü: 410 km²

Nüfusu: 27.307 (1960 sayımı)

Koçarlı ilçesinin kuzey kesimlerini büyük Menderes nehri çevresindeki geniş alüvyonlu ova kaplar. Bu ovanın güneyinde arazi hemen yükselir. Beşparmak Dağı'nın önemli bir kesimi Koçarlı ilçesi sınırları içinde kalır. Bu dağa, beş yüksek sivri tepeden meydana geldiği için, bu ad verilmiştir. En yüksek tepesi 1.367 m.'dir.

İlçenin yazları sıcak, kışları ılıktır. Yağışlar kış ve kışa yakın aylarda toplanmıştır. Yazlar kurak geçer. En önemli akarsu Büyük Menderes nehridir. Orman örtüsü dağınık kümeler halindedir. İlçede tahıldan başka pamuk gibi endüstri bitkileri de yetiştirilir. Çeşitli meyvacılığa, bu arada incir tarımına da önem verilir

Kasaba. — İlçe merkezi Koçarlı kasabası Büyük Menderes Ovası'nın güney kenarında düz bir arazi üzerinde kurulmuştur. En yakın demiryolu istasyonu Afyon - Alsancak hattı üzerindeki İncirliova'dır. Kasabanın çekirdeği Koçarlı Çayı ile İlhanlı Çayı arasındaki yamaçlara kurulmuş, zamanla Koçarlı Çayı'nın iki yanına doğru yayılmıştır. Doğuda Gündoğan ve Cami mahalleleri, batı tarafında ise Eski Mahalle ile Yeni Mahalle bulunur. Bu mahalleler birbirlerine ya beton, ya tahta köprülerle bağlanmışlardır. Kasaba bugün kuzeydeki ovaya doğru büyümektedir. Nüfusu 4.000'i geçmiştir (1960 sayımı: 4.065).

KOÇHİSAR

Yurdumuzda birçok kasaba, köy bu adı taşır. Birbirleriyle karıştırılmaması için, çoğunlukla, yakınında bulundukları il merkezinin adiyle, ya da başka bir kelimeyle birlikte söylenir: Sıvas Koçhisar'ı, Şerefli Koçhisar gibi. Gene bu maksatla, son yıllarda bazılarının adları büsbütün değiştirilmiş, Sıvas Koçhisar'ı yerine Hafik, Mardin Koçhisar'ı yerine Kızıltepe, Çankırı Koçhisar'ı yerine Ilgaz denilmiştir.

Koçhisar adiyle anılan kasabalardan dördü bugün ilçe merkezidir:

Şerefli Koçhisar. — Tuz Gölü'nün doğusunda 8.739 nüfuslu (1960 sayımı) bir kasabadır, aynı adı taşıyan, Ankara'ya bağlı bir ilçenin merkezidir (Bk. Şerefli Koçhisar).

Çankırı Koçhisar'ı. — Çankırı iline bağlı Ilgaz ilçesinin merkezidir. İlçe merkezi de bugün daha çok Ilgaz diye anılır, nüfusu 1960 sayımına göre 2.219'dur (Bk. Ilgaz).

Sıvas Koçhisar'ı. — Sıvas'ın 36 km. kuzeydoğusunda bir kasabadır. Bugün Hafik adiyle anılır, aynı addaki bir ilçenin merkezidir. Nüfusu 1960 sayımına göre 2.501'dir (Bk. Hafik).

Mardin Koçhisar'ı. — Mardin'e bağlı Kızıltepe ilçesinin merkezidir. Kasabaya da bugün Kızıltepe denir. Nüfusu 1960 sayımına göre 6.418'dir (Bk. Kızıltepe).

KOÇİ BEY

Ünlü bir Türk yazarıdır. Hasoda'nın (Bk. Enderun) en yüksek rütbelilerinden biriydi. Arnavutluk'ta Görice'de doğduğu, asıl adının Mustafa olduğu sanılıyor. IV. Murat'a, kardeşi Sultan İbrahim'e verdiği «arîza»larda imparatorluğun teşkilâtı, bazı müesseselerin gerileme sebepleri, bunların ıslahı çareleri üzerinde fikirler ileri sürmüş, bunlardan meydana gelen risaleleriyle büyük ün kazanmıştır. Çok açık bir Türkçe ile yazılmış olan bu yazılarda yazar, derin bir görüş kabiliyeti gösterir. Birçok kereler basılmış olan eseri Rusça'ya, Almanca'ya, kısmen başka dillere çevrilmiştir.

KOÇİNÇİN (Bk. KOŞİNŞİN)

KODEİN

Organik kimyada alkoloitler sınıfından bir bileşiktir. Haşhaş bitkisinden çıkarılan «afyon» adındaki uyuşturucu maddeden elde edilir. Sinir sistemi üzerinde uyuşturucu etkiler yapar. Tıpta ilâç yapımında, bu arada daha çok öksürük ilâçlarında kullanılır. Uyutuculuk özelliği azdır, öbür afyon çeşitleri alışkanlık yarattığı halde kodeinin böyle bir tehlikesi yoktur.

KODEKS

Eczacılıkta, ilâçların formüllerini gösteren kitaptır. Bu kitapta bütün ilâçların formülleri yazılıdır; yeni ilâçlar yapıldıkça bunlar da kodeksin yeni baskılarında gösterilir, eskiyip artık kullanılmaz olmuş ilâçların formülleri kodeksten çıkarılır.

İlk kodeks 1748'de Fransa'da yapılmıştır. Daha sonraki yıllarda kodeksler geliştirilmiş, bu arada, ilâçların formüllerinden ayrıca, eczacılıkla ilgili başka tamamlayıcı bilgiler de verilmiştir.

KOFÇAZ

Marmara Bölgesi'nin Istranca bölümünde Kırklareli iline bağlı bir ilçedir. Topraklarını doğuda, güneyde aynı ilin merkez, batıda Edirne'nin Lalapaşa ilçeleri çevirir, kuzeyden Bulgaristan topraklariyle kuşatılmıştır. Tek bucaktan meydana gelen ilçenin 16 köyü vardır.

Yüzölçümü: 592 km²

Nüfusu: 6.899 (1960 sayımı)

Kofçaz ilçesinin toprakları, Istranca Dağları'nın kuzeybatı parçalarını teşkil eden dağlarla, güneyde 538 m. yüksekliğindeki Demirkapı Tepesi'nin kuzeye bakan, geniş düzlükler halindeki tatlı eğilimli yamaçlarından meydana gelmiştir. Kışın zaman zaman soğuk baskınlarına uğrıyan sert bir iklimi vardır. Yazlar pek sıcak olmaz. Istrancalar Bulgar sınırına kadar ormanlarla kaplıdır.

İlçenin başlıca ekonomik faaliyeti ormancılıktır. Ayrıca tarım ve hayvancılıkla da uğraşılır.

Kasaba. — İlçe merkezi Kofçaz kasabası Istranca Dağları'nın hafif eğimli ormanlarla kaplı sırtlarının güneybatıya bakan yamaçları üzerinde kurulmuştur. Kırklareli şehrine 28 km.'lik bir yolla bağlıdır. Sapa durumu yüzünden pek gelişememiştir. Bu kasaba, Trakya'daki ilçe merkezleri arasında en az nüfuslu olanıdır. 1960 sayımına göre nüfusu ancak 692'dir.

KOK KÖMÜRÜ (Bk. KÖMÜR)

KOKAİN

Organik kimyada alkoloitler sınıfının bir grup bileşikleridir. Genel sinir sistemi üzerindeki uyuşturucu etkileri dolayısiyle insan vücudu için zehirli bileşiklerden sayılır.

Hekimlikte, reçeteyle verilen, ölçülü miktarlarda kullanılan bir ilâçtır. Zihinde yarattığı uyuşturucu etkilerden dolayı buna keyif verici bir madde olarak alışanlar çok tehlikeli durumlara sürüklenirler (Bk. Uyuşturucu Maddeler).

KOYUN

Evcil hayvanların en faydalılarından olan koyun ilkbaharda kuzular. Koyunlar akşamları otlaktan dönünce onları yavruları karşılar. Kuzular bütün bir sürünün içinde annelerini kolayca bulur.

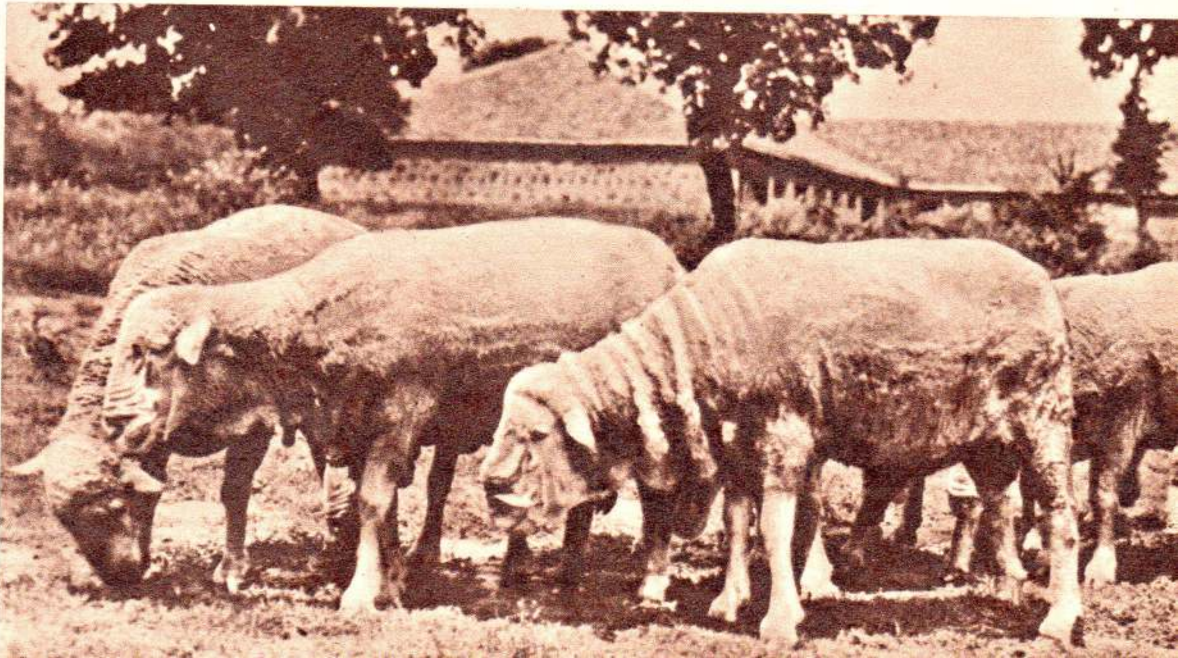

Konya Harası'nda yetiştirilen akkaraman koyunları bu bölgenin başlıca koyun cinsi arasındadır.

Konya Harası'nda koyun yetiştirilmesine büyük önem verilir. Yukarıda haranın akkaraman koçlarından biri görülüyor.

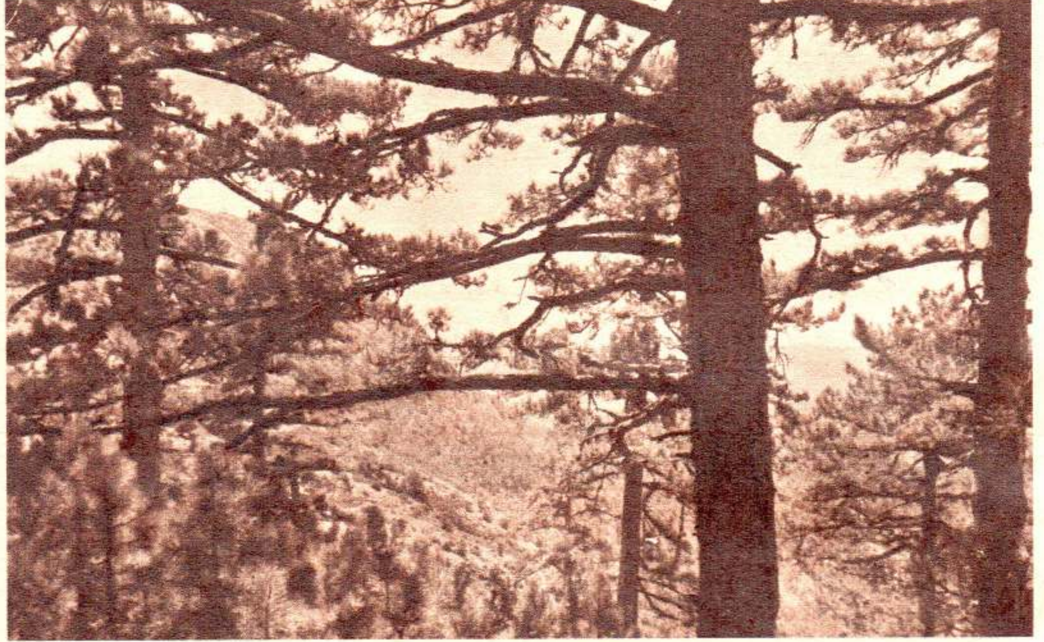
●

Karacabey Harası'nda merinos cinsi koyun yetiştirilir. Resim kırkılmış merinos koyunlarını gösteriyor. Merinos'un yünü dokumacılıkta büyük değer taşır.

Kozalaklılar

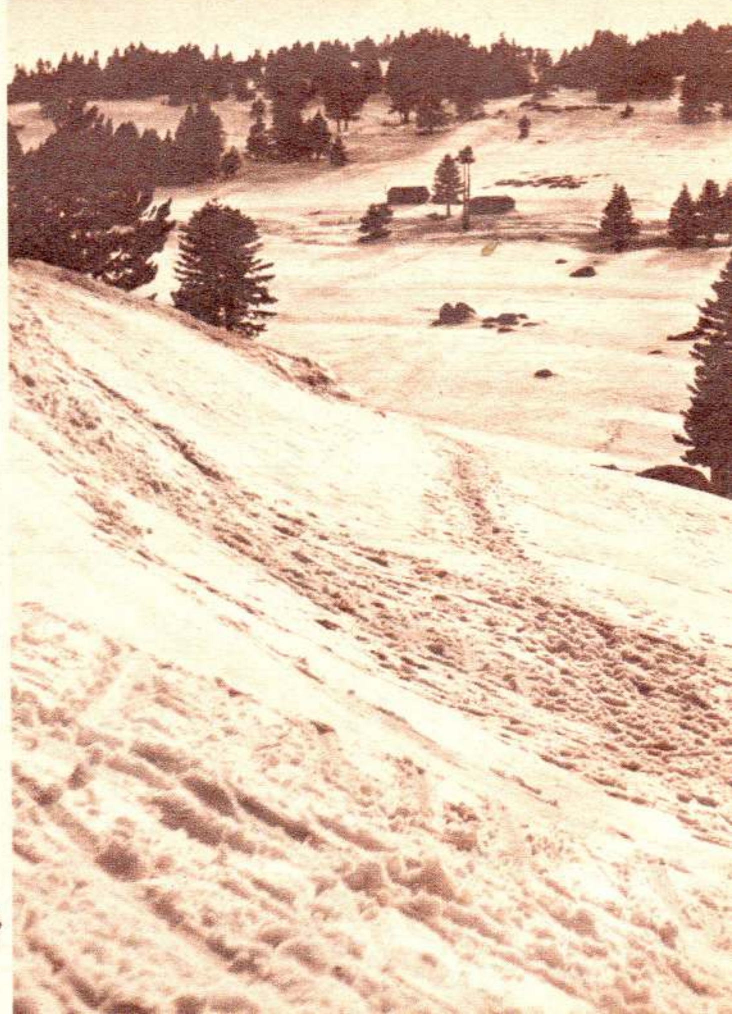
Kozalaklı ağaçlar dünyanın birçok yerlerinde yetişen büyük, orman ağaçlarıdır. Kışın yapraklarını dökmiyen kozalaklı ağaçlar tabiatın en güzel süsüdür. Pek çok çeşidi olan bu büyük bitki takımının en tanınmış örnekleri çamla servidir

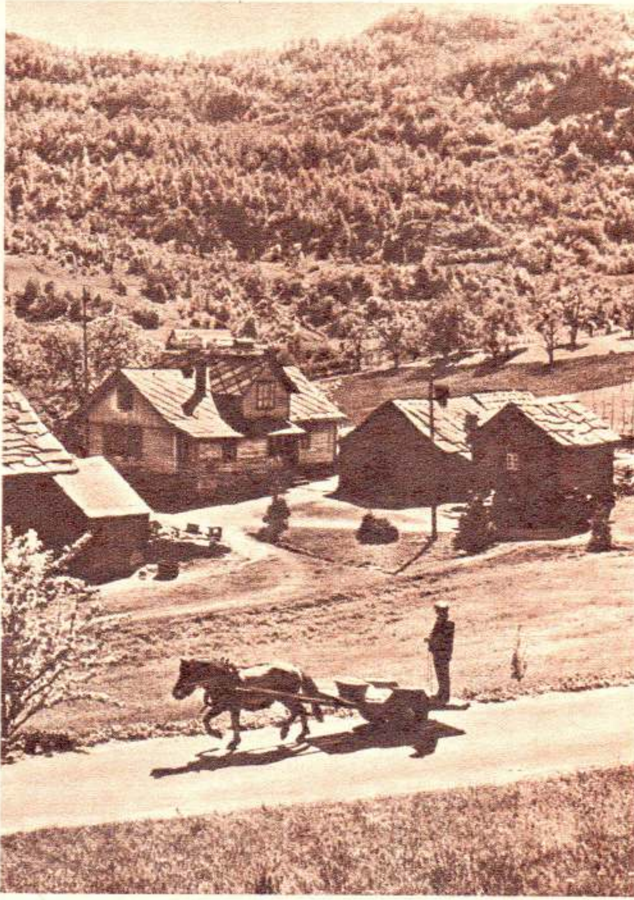
ÇAM ORMANI — Muğla'daki çam ormanlarından bir görünüş.

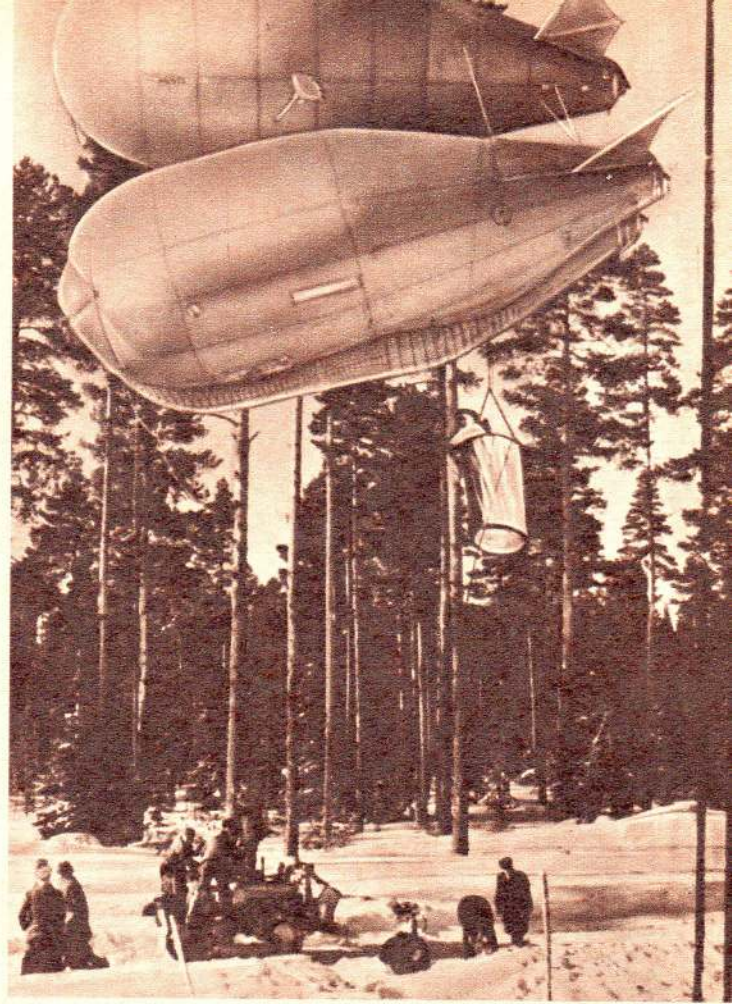
Sağlık kaynağı olan çam ormanlarının bulunduğu bölgeler en iyi dinlenme yeridir. İşte Uludağ'dan bir köşe.

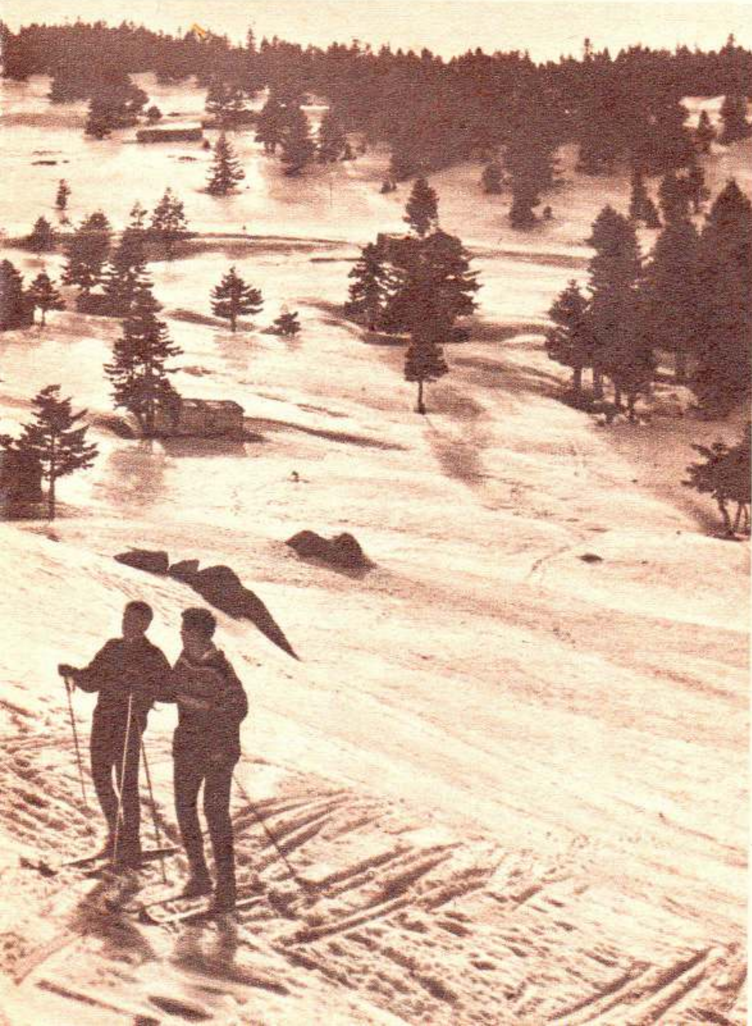
Kışın ölü tabiata hayat veren çam ve köknar ağaçlarıdır. Resim kış sporlarımızın merkezi olan Uludağ'ı gösteriyor.

Kozalaklı ormanları bir ülkenin en tabiî süsüdür.

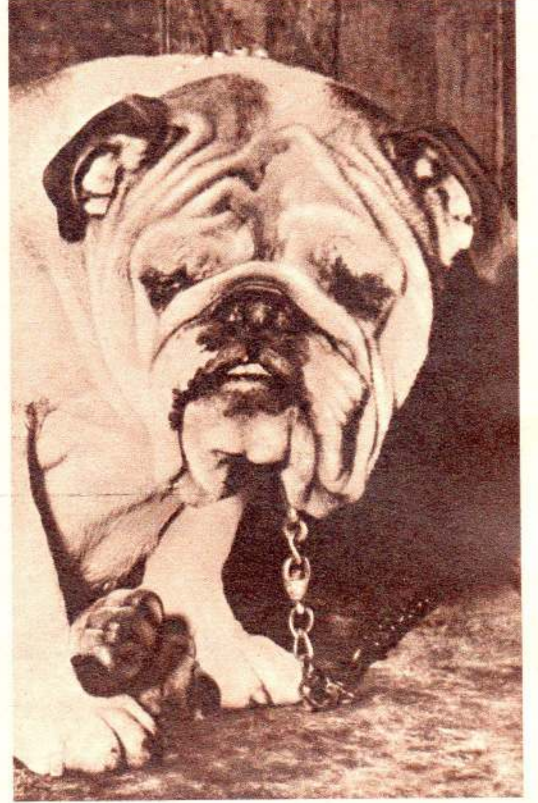
İsviçre ormanlarında kozalaklar özel balonlarla toplanır.

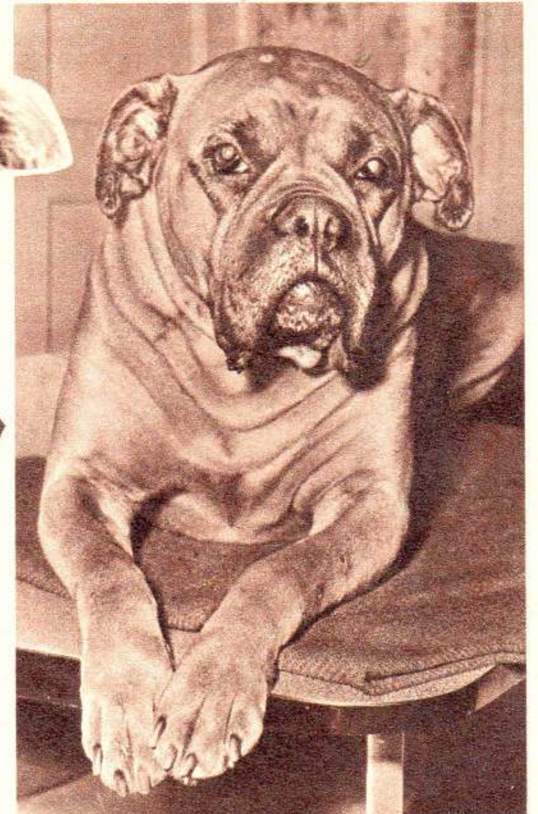
Çam ormanlarını yangından korumak için telsizli bekçiler çalışır.

KÖPEK

Görünüş bakımından köpeklerin en çirkini olan buldoglar en iyi bekçi köpekleri arasında yer alır.

Güzellik müsabakasında derece alan cins bir köpek

Köpek ailesinin bekçilik işlerinde kullanılan en tanınmış üyelerinden biri de «bokser» lerdir.

KURT KÖPEĞİ — Cesareti ve zekâsiyle tanınmıştır. Polis köpekleri bunlardan olur. Savaşta da kurt köpeklerinden büyük ölçüde faydalanılır.

BÜYÜK VE KÜÇÜK — Köpek ailesinin pek çeşitli üyeleri vardır. Resim, bir sergide teşhir edilen iki köpeği gösteriyor.

Köpekler zeki hayvanlardır. Sirklerde çeşitli numaralar yaparlar... Sirkte çalışan bu uzun tüylü fino da ip atlıyor.

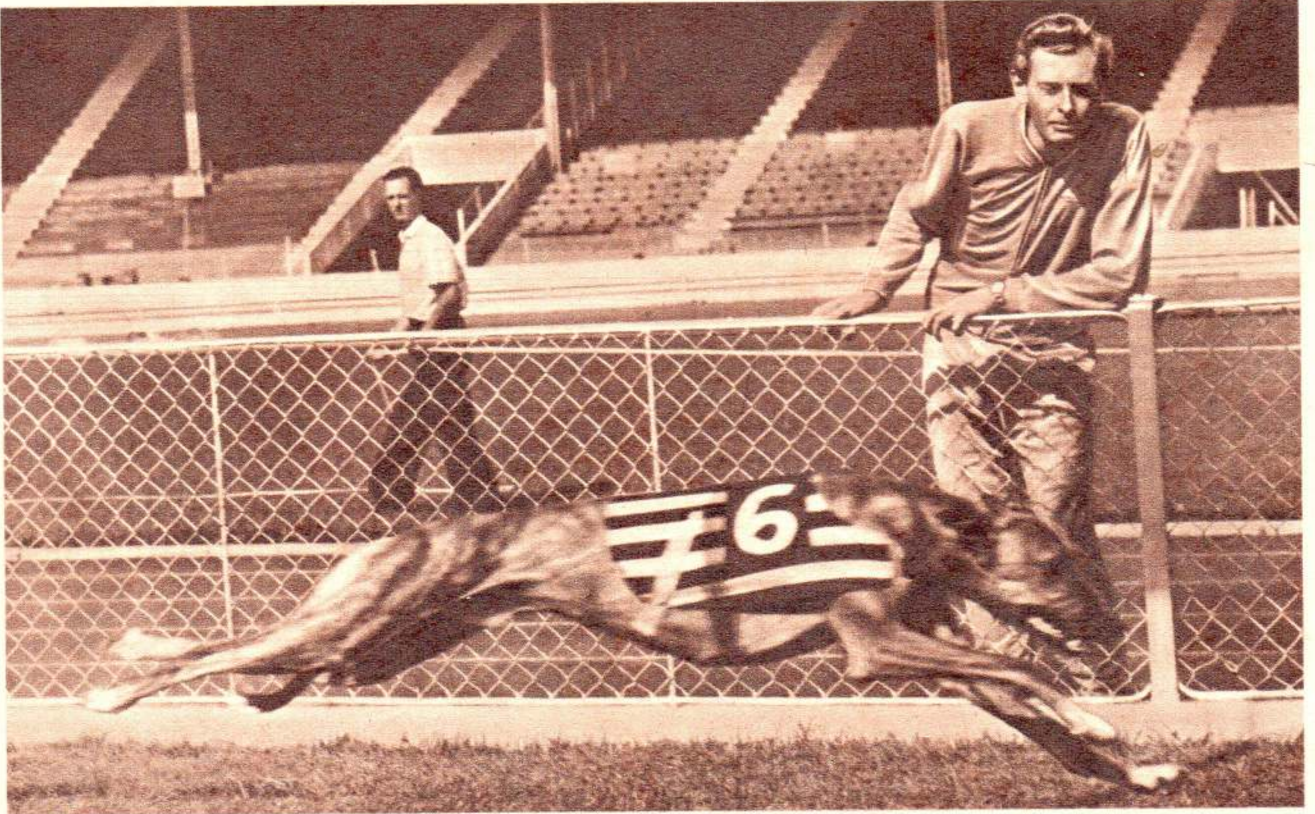
Salon köpeklerinin en tanınmışı «Pekinli» denen cinstir. Bir yarışmaya katılan bu küçük Pekinli'ye son tuvaleti yapılıyor.

Köpek terbiyesine, bakımına Batı'da çok önem verilir. Sık sık sergiler, yarışmalar düzenlenir. Burada sergiye katılacak sevimli ve iyi bakılmış bir köpeği görüyoruz.

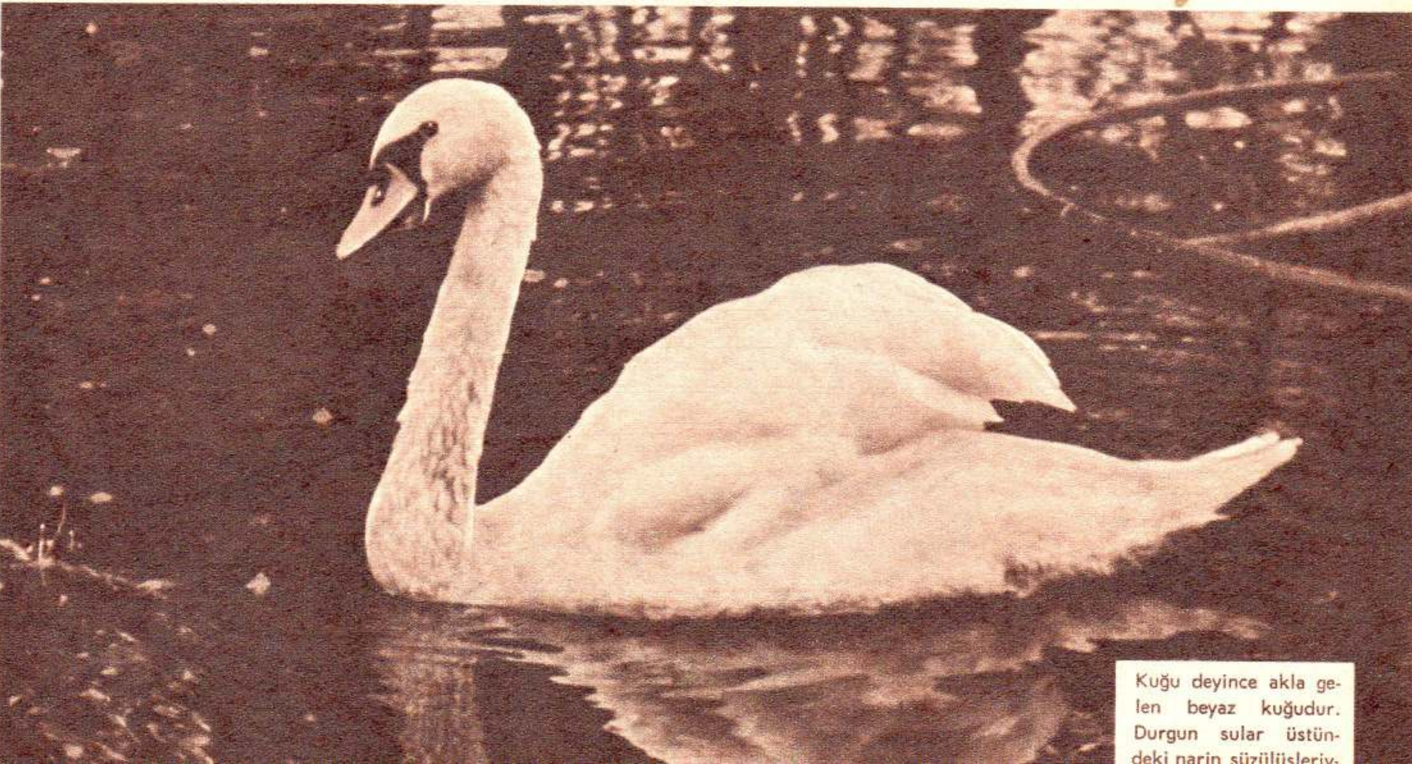
GÖREN GÖZ KÖPEKLERİ — Körlere yol göstermek için özel olarak yetiştirilen kurt köpekleri bu adla anılır. Resim bir «gören göz köpeği»ni, gözleri görmeyen birine yol gösterirken tesbit ediyor.

Köpek yarışları Amerika'nın birçok yerlerinde gelenek halindedir. Tazıları gerektiği şekilde koşturmak için elektrikle hareket eden oyuncak bir tavşan koşturulur. Yukarıdaki resimde büyük bir yarış için hazırlanan bir tazı görülüyor.

KUĞU

SİYAH KUĞU — Kuğunun nadir rastlanır bir çeşidi siyah kuğudur. Rengi siyah olmakla beraber, kuğuların kendine has zarafet ve güzelliği bu hayvanlarda da fazlasiyle vardır. Siyah kuğu yavruları doğuştan siyah değildir. Alacalı renkleriyle annelerinin yanında yüzerken onlara hiç benzemezler. Tüyleri sonradan kararan siyah Kuğular park havuzlarının süsüdür.

Kuğu deyince akla gelen beyaz kuğudur. Durgun sular üstündeki narin süzülüşleriy-

Atatürk, Kurtuluş Savaşı sırasında bütün milletle beraber binbir yoksunluğa katlanarak orduya savaş gücü vermiştir. 1921'de çekilen resim Atatürk'ü karlar üstünde dinlenirken gösteriyor.

KURTULUŞ SAVAŞI

Millî Mücadeleyi çetin savaşlardan sonra başarıyla sonuçlandıran Atatürk, yanında Fevzi Paşa (Fevzi Çakmak) olduğu halde 1922 sonbaharında İzmir'e giriyor.

Yıkılan Osmanlı İmparatorluğunu paylaşmak sevdasına düşen birçok devlete karşı, milletçe giriştiğimiz savaş bizi bağımsızlığımıza kavuşturdu. Büyük Atatürk'ün komutasındaki Türk orduları yoksunluklar içinde çarpışarak düşmanı yendi...

KARA GÜNLER — İmparatorluğun başkenti işgal altında: Karlarla kaplı Boğaziçi'nde bir İngiliz denizaltısı.

İSTANBUL'UN İŞGALİ — 8 şubat 1919'da çekilen bu resim Müttefik kuvvetlerini General F. d'Esperey komutasında Beyoğlu'ndan geçerken gösteriyor .

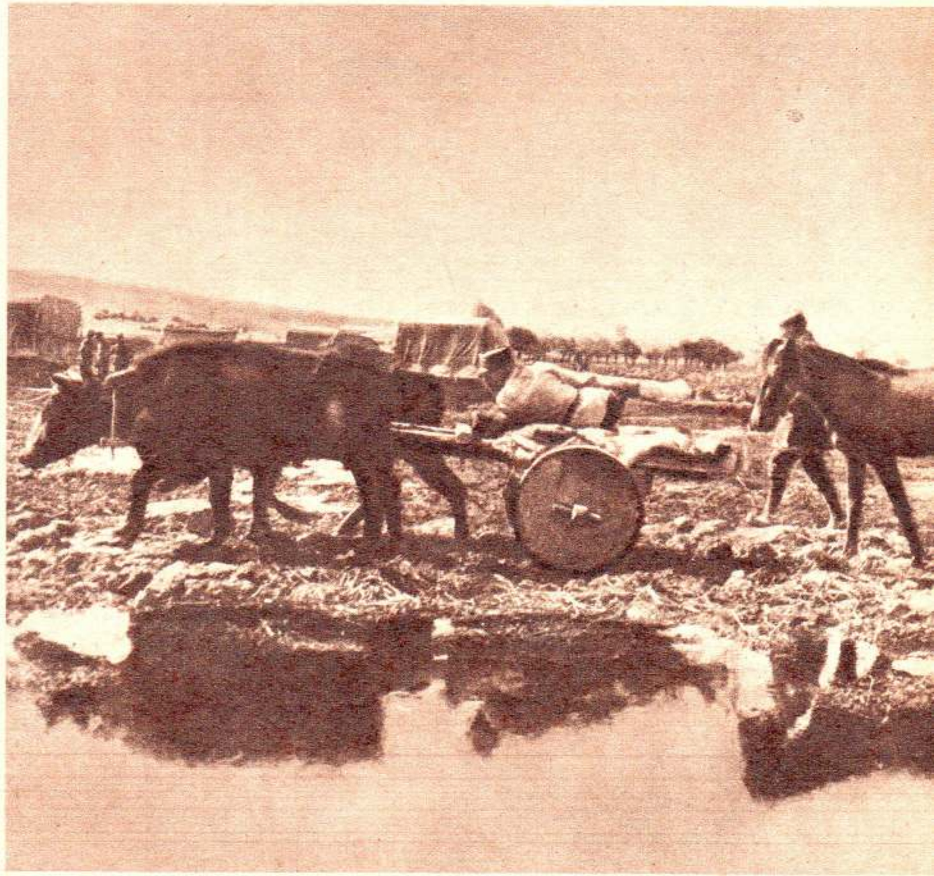

Ucsuz bucaksız deve kervanları Yunan Ordusu'na durmadan cepane ve yiyecek taşıyordu. Düşmanlarımız bize göre büyük bolluk ve refah içindeydi. Yalnız, Türk erleri sayıca üstün düşmanla baş etmesini biliyorlardı. Solda dört Yunan esirini yanına katmış götüren bir erimiz görülüyor.

Çatalca dolaylarında mevzilenmiş bulunan işgal kuvvetlerinden bir Fransız birliği.

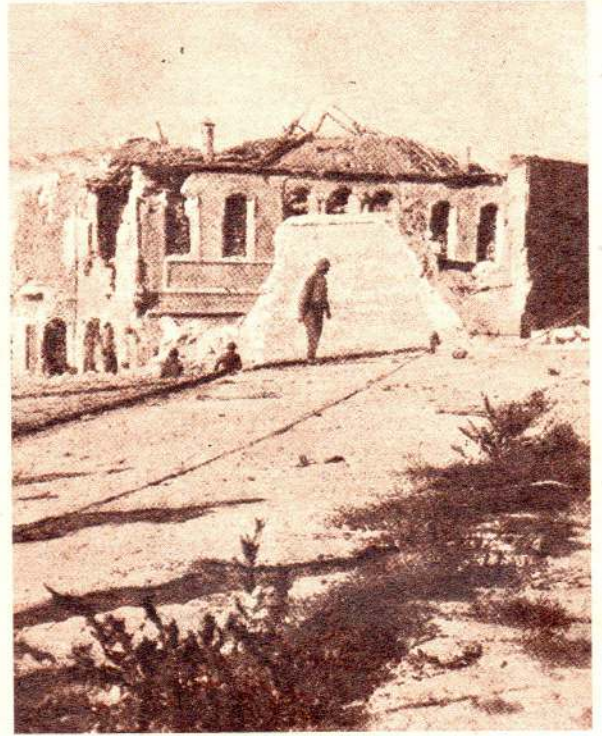

Savaş sırasında yoksunluklar içinde çarpışan askerlerimize kağnılar yardımcı olmuştur.

Savaşın ilk sıralarında Yunanlılar Batı Anadolu'da önemli ilerlemeler kaydetmişti. Yukarıdaki resim düşman işgali altındaki Eskişehir'den bir köşeyi gösteriyor.

Anadolu'nun içlerine kadar sokulan bir Yunan birliğinin Sakarya Irmağı boyunca yaptığı, sonuçsuz kalan bir ileri hareketi.

Gaziantep'te yıkıntı haline gelmiş bu okulda 60 kadar Türk askeri, açılan topçu ateşine rağmen, düşmana teslim olmadı.

Fırat kıyılarında bir Fransız motorbotu. Karşıda Urfa'nın bu nehrin sahilinde kurulmuş Birecik ilçesi görülüyor.

Yunan birlikleri Eskişehir-Seyitgazi yolunda bir kasabadan geçiyor. Düşmanın zulmü yüzünden meydanda sivil halktan bir tek Türk görmek mümkün değil. Kasabada kalan sakatlar ve kadınlar kurtuluş gününü bekliyorlar.

Yurdu düşmanlardan kurtarmak, Türk milletini birleştirmek için 19 mayıs 1919'da Samsun'a ayak basan Atatürk önce yurttaşlarla temas etti. Askerî dehası sayesinde düzenlediği ordularla bütün cephelerde düşmana hücuma geçerek Kurtuluş Savaşı'nın önderliğini yaptı. Yukarıdaki resimde Atatürk'ü Başkomutanlık Meydan Savaşı'ndan önce bir teftişte görüyoruz. Atatürk, askerleriyle olan yakın teması sayesinde Ordunun göz bebeği haline gelmişti. Bu, O'nun giriştiği savaşları kazanmasını sağladı. Sağda, Sıvas Kongresi sırasında bir dinlenme anında, üyelerden bazılariyle birlikte.

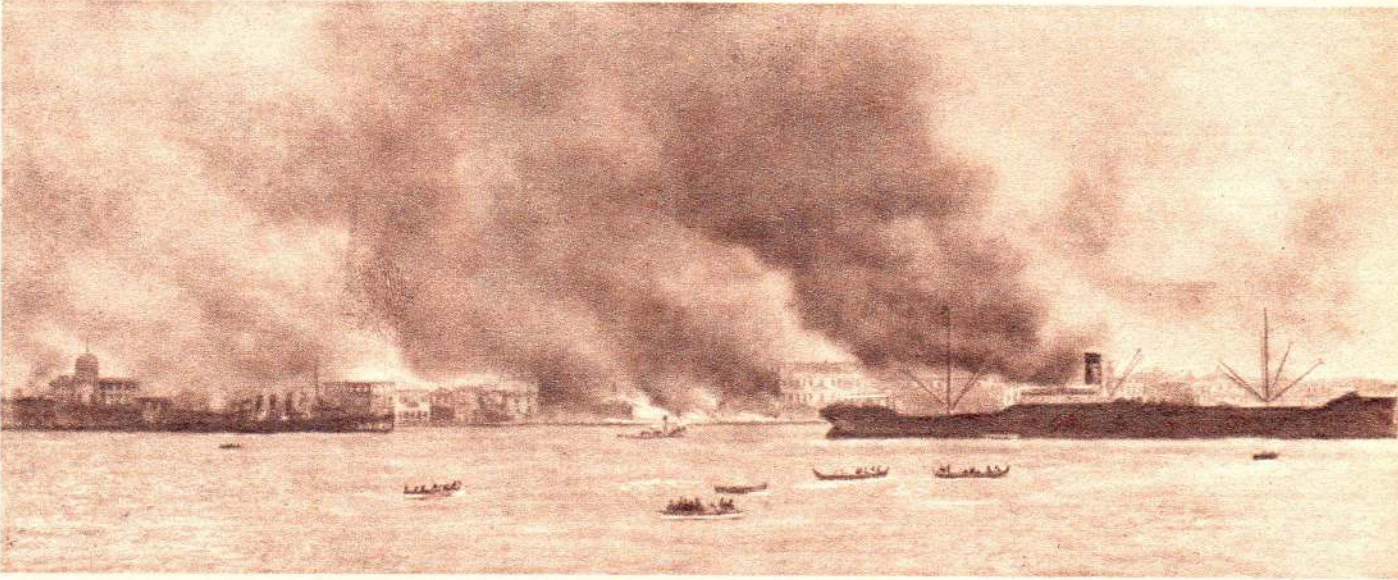
9 EYLÛL — İzmir'i düşman işgalinden kurtaran şanlı Türk askerleri şehre giriyor.

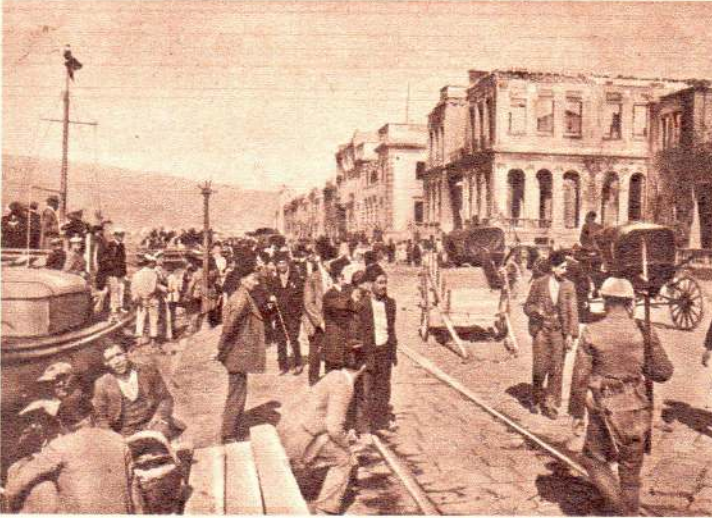

İzmir'in kurtuluşu İstanbul'da büyük bir sevinçle kutlanmıştı.

İzmir'in işgali üzerine şehirden ayrılan İngilizler vapura binerken.

Yenilmeleri üzerine İzmir'den kaçan Yunanlılar güzel İzmir'i ateşe verdiler. Resim yurdumuzun incisi İzmir'i yanarken gösteriyor. Yangına rağmen İzmir, tarihinin en sevinçli gününü yaşamaktadır; çünkü artık hürdür.

KURTULUŞUN İLK GÜNLERİ — Yakılan İzmir'in yıkıntıları arasında hürriyet sevinci ve huzur içinde dolaşan yurttaşlarımız.

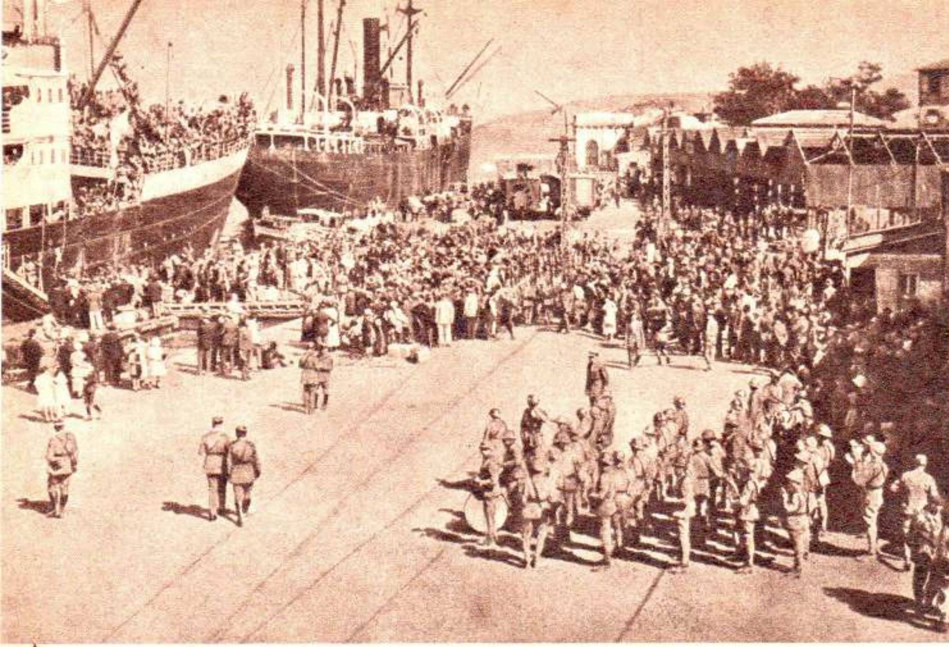
Mudanya İskelesi — Yenilen düşman nasıl kaçacağını bilemiyordu. Resim Mudanya iskelesinde biriken Yunanlılar'ı gösteriyor.

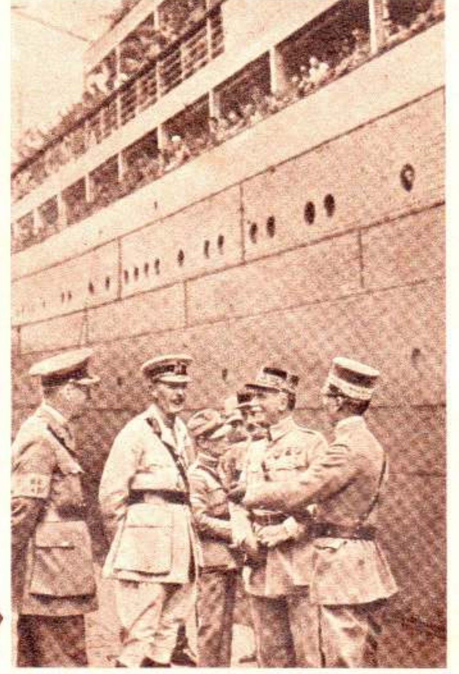
LOZAN KONFERANSI

Türk başmurahhası İsmet Paşa Lausanne'da. Aşağıda: İtalyan murahhası Mussolini görülüyor.

İSTANBUL BOŞALTILIYOR — Kurtuluş savaşını kazanmamız üzerine İstanbul'u işgal eden Müttefik Kuvvetleri şehri boşalttılar. Resim Fransız birliklerinin vapura binişini gösteriyor .

Müttefik komutanları — İstanbul işgal kuvvetlerinin komutanları Galata rıhtımında. Onlar da birliklerinin ardından kendilerini bekliyen vapura binerek şehirden ayrılacaklar.

Türk ordusunun İstanbul'a girişi şehirde görülmemiş bir bayram havası yaratmış, herkes sokaklara dökülmüştü.

Ellerinde Türk bayraklariyle yollara dökülen öğrenciler geçen birliklerimizi sevinç ve heyecan içinde selâmlıyor.

İstanbul'a giren Türk ordusu coşkun gösteriler arasında Galata Köprüsü'nden geçiyor.

KOKARCA

Kokarca

Memeli hayvanların etoburlar takımından, orta boyda, ince, uzun bir kürk hayvanıdır. «Kır sansarı» adı ile de tanınan bu hayvana «kokarca» denmesinin sebebi, vücudundan kötü kokulu bir sıvı çıkarması, bulunduğu yeri böylece kokutmasıdır. Kokarcanın kürkünden manşon gibi küçük şeyler, tüylerinden de çömlek boyacılığında kullanılan fırçalar yapılır.

Eskiden dünyanın birçok yerlerinde, özellikle Avrupa'da, yurdumuzda kokarcalar çok yaygın bir durumda bulunuyorlardı. Son zamanlarda bu hayvanların sayısı gittikçe azalmaktadır, çünkü kokarcalar kümes hayvanlarını, av kuşlarını yediklerinden, çiftçiler, avcılar bunları sık sık öldürürler.

Kokarcaların başlıca besini tavşandır. Sıçan, fare, balık, kurbağa, yılan, yılanbalığı, vahşi kuşlar gibi hayvanları, bazı hayvanların yumurtalarını da yerler. Kokarcalar genel olarak ormanlarda, korularda, toprağın altında kazdıkları bir çukurda, ağaç kovuklarında yaşarlar. Yiyeceklerini bulabilmek için en çok geceleri avlanmaya çıkarlar, bulдukları avlardan bir kısmını, aç kalınca yemek üzere, yuvalarında açtıkları ayrı bir deliğe saklarlar.

Kokarcalar nisan, mayıs aylarında yavrularlar. Bir kerede dört, beş kokarca yavrusu dünyaya getirirler. Yavrular, döllenmeden kırk gün sonra doğar. Yavru kokarcalar, ilk doğduğu zaman açık renkli olur, sekiz ay sonra ana-babalarının rengini alır. Ergin kokarcaların rengi siyaha yakın koyuluktadır.

Kokarcaların vücudu 70 - 75 santim, kuyrukları 25 - 30 santim uzunlukta olur. Dişileri, erkeklerinden 14 - 15 santim daha kısadır.

KOKLAMA (Bk. BURUN; DUYULAR).

KOKTEYL

Çeşitli içkilerin belli ölçülerde karıştırılmasiyle hazırlanan bir içkidir. Akşam üstü çay saatinden sonra, yemek saatine kadar yapılan, genel olarak dâvetlilerin bir masa başına oturmayıp ayakta vakit geçirdikleri içkili toplantılara da «kokteyl» denir.

Kokteylin hazırlanması, ilk olarak Amerika Birleşik Devletleri'nde denendiği için, kokteyl bir Amerikan içkisi olarak kabul edilir. Amerikan kokteyllerinin içine konan demirbaş içkiler, cinle likördür. Hazırlanan kokteylin cinsine göre likörler meyva sulariyle, yumurta ile, ya da acılık verecek bazı maddelerle karıştırılır. Bunlardan başka, kokteyllerde viski, vermut, rom gibi içkiler de kullanılabilir.

KOKU

Bazı cisimlerden yayılan zerreciklerin burun zarındaki özel sinirlerde uyandırdığı duyuya denir. Koku duyumunu meydana getiren şey, çeşitli maddelerden gaz veya buhar halinde yayılan moleküllerdir. Havanın taşıdığı bu moleküller burun boşluğunun tavan kısmındaki koklama sinirlerine gelince bir uyarma yaparlar. Bu uyarmalar sinirler vasıtasiyle beyne ulaşır, böylece kokunun duyulması sağlanır (Bk. Duyular, Burun).

İnsanlar Milâttan binlerce yıl öncesinden beri güzel kokularla ilgilenmişlerdir. Eski insanlar, çeşitli bitkileri yakarak bunların çıkardığı güzel kokuyu koklarlardı. Eski Mısır firavunlarının mezarlarında kokular bulunmuştur. Eski Yunanlı ve Romalılar da kokuculuk hakkındaki bilgileri Eski Mısırlılar'dan aldılar. Kokuculuk yüzlerce yıl boyunca bir doğu sanatı olarak kaldı. XVI. yüzyıldan itibaren kokuculuk Avrupada gelişti.

Kokular çeşitli maddelerden çıkarılır. Elde edilen cinsler çeşitli adlarla satılır (Bk. Esans, Kolonya, Losyon).

KOL

İnsan vücudunun omuz başından parmak uçlarına kadar uzanan kısmının bütününe «kol» denir. İki kola birden genel olarak «ön üyeler» denir. Ön üyeler kollarla, kolları gövdeye bağlıyan omuz kemerinden meydana gelmiştir.

Kol, başlıca üç kısma ayrılır: Kol, önkol, el.

1. — Kol: Omuz başından dirseğe kadar olan kısımdır. Kolda «pazı kemiği» denen tek bir uzun kemik bulunur.

2. — Önkol: Dirsekten bileğe kadar olan kısımdır. İskeletinde iki uzun kemik vardır. Elin serçe parmak uzantısında olan «dirsek kemiği», baş parmak uzantısında olanı da «önkol kemiği» dir. Bu iki kemik, elin dönmesini sağlar.

3. — El: İki sıralı sekiz bilek kemiğinden başlar, beş tarak kemiğiyle devam eder (Bk. El).

1 — Pazı kemiği; 2— Dirsek kemiği; 3 — Önkol kemiği; 4 — El.

KOLA

Çamaşırlara sertlik vermek için kullanılan nişastaya, ayrıca kâğıt, bez yapıştırmak için sürülen yapıştırıcı maddelere «kola» denir.

Çamaşır kolası özel bir cins nişastadan elde edilir. Yapıştırıcı kola ise nişastanın bulamaç haline getirilmesiyle yapılır.

KOLA

Kolagillerden, Afrika'nın sıcak bölgelerinde yetişen bir bitkidir. «kola cevizi» adı ile tanınan çekirdekleri, kalbi harekete getirmek, kas sistemini uyarmak bakımından kahveden daha kuvvetli olduğu için, tıpta kullanılır.

Kola ağacı, Afrika'nın özellikle batı bölümündeki tropikal iklimli yerlerinde yabani olarak çıkar. Sonradan bu ağaçlardan, Afrika'dan Amerika'ya gelen esirler tarafından Güney Amerika ülkelerine de getirilmiş, en çok Brezilya'da bunların yetiştirilmesine başlanmıştır.

Kola ağacının meyvaları olan «kola cevizi» sert bir kabuk içindeki birçok iri, beyaz, ya da kırmızı renkli tanelerden meydana gelir. Kola cevizi, tanıdığımız yemişlerden en çok at kestanesine benzer. Kabuk içindeki taneleri etli ve dolgundur. Afrika yerlileri canlanmak için bunları çiğnemeyi gelenek edinmişlerdir. Kola cevizinde, kahve çekirdeklerinde olduğundan çok daha fazla «kafein» bulunmaktadır. Bunlar, çiğnendikleri zaman, uyku giderici, zihni uyarıcı bir etki bırakırlar. Kola cevizi bazı ilâçların yapımında kullanıldığı gibi, Amerika Birleşik Devletleri'nde yapılan birçok serinletici, kokulu içkilere de karıştırılır. Bu bitkiye verilen «kola» adı, Sudan yerlilerinin dilinden alınmıştır.

Kola ağacının meyvası olan «kola cevizi» ilâç yapımında kullanıldığı gibi bazı serinletici içeceklere de karıştırılır.

Kolagiller. — Ayrı taçyapraklı ikiçeneklilerden, büyük, küçük kola ağaçları gibi bitki türlerini içine alan bir bitki familyasıdır.

KOLA YARIMADASI

Avrupa'nın kuzeyinde Kuzey Buz Denizi ile Beyazdeniz arasında ucu küt bir şekilde uzanan, yüksekliği az, basık bir yarımadadır. Güneydoğusunda pek küçük bir kesim bir yana, yarımadanın büyük kısmı Kuzey Kutup Dairesi yani soğuk iklim kuşağı içindedir. Doğu Avrupa'nın karasal iklimi burada daha şiddetli, daha sürekli kışlariyle, büsbütün sertleşmiş bulunur. Kar örtüsü pek uzun zaman (200 günden çok) toprağı örter. Yer, kalın bir tabaka halinde, her zaman donmuş bulunur, ancak kısa yaz haftaları sırasında üstünden biraz çözülür. Kutup Dairesi'nin ötesinde kış gecelerinin uzunluğu 24 saati geçer, yaz mevsiminin uzun günlerinde ise güneş ufuk üzerinde pek yükselmez.

Yarımadanın kuzeyinde ince bir şerit halinde «tondura» denilen soğuk bozkırlar (istepler) uzanır. Tondurada cılız kutup bitkileri yaşar. Bu şeridin güneyinde de iğne yapraklı ormanlar başlar.

Kola Yarımadası'nın kuzeybatısında bulunan Murmansk limanı, tamamen donan kıyıların yanıbaşında, yılın her mevsiminde buzsuz kaldığı için önem kazanmıştır. Bu limanı, Beyazdeniz üzerindeki Arkangelsk limanından da geçerek Leningrad'a, oradan da daha başka Rus şehirlerine bağlıyan demiryolu yarımadanın en önemli ulaşım hattıdır.

Yarımadada nüfus seyrektir. Lâponlar'ın yaşama alanıdır. Bunlar sayıları birkaç

bini geçmiyen, ilkel dinlerini muhafaza eden göçebelerdir (Bk. Laponlar).

KOLAYLI, Neyzen Tevfik (1879-1953)

Neyzen Tevfik Kolaylı

Tanınmış bir ney üstadı, hiciv şairidir. Baba yurdu Bafra'nın Kolaylı köyüdür. Rüştiye başöğretmeni Fehmi Efendi'nin oğludur. Bodrum'da doğdu. İlkokulu Bodrum'da bitirdi. Bir yandan da babası ona «Gülistan» ı okutarak Farsça öğrenmesine yardım etti. 8 - 9 yaşlarında bir çocukken Tepecik semti kahvesinde dinlediği bir ney faslından sonra onda bu saza ve müziğe karşı heves uyandı. 5 - 6 yıl kendi kendine çalıştı. İlk ciddî ney derslerini Urla'da bir berberden aldı.

Neyzen Tevfik'in ilk yazısı, bu sıralarda, İzmir'de yayınlanan «Muktebes» adlı dergide çıkmıştır. Bu, 15 - 16 yaşlarındayken yazdığı bir gazeldir. Neyzen, İstanbul'a geldikten sonra Mehmet Akif'ten aruz öğrendi. 1919'da, iki küçük şiir kitabı yayınladı: «Hiç» ve «Azâb-ı Mukaddes». Çeşitli dergilerde şiirleri, hicivleri yayınlanıyordu. Bunlar, günlük olaylar üzerine yazılmış küçük parçalardı. İçkiye düşkünlüğü yüzünden, sık sık sinir buhranları geçirir olmuştu.

Neyzen Tevfik, bütün ömrü boyunca yalnız iki beste yapmıştır. İyi ney çalardı. Perdeli bir saz olan neyi, perdesiz bir keman gibi seslerini birbirine bağlıyacak şekilde çalardı. Şiirlerine gelince, çoğu kuru, katı, teknik kusurlarla dolu; buna karşılık ince hicivlerle işlenmiş eserlerdir.

Bibliyografya. — Eserleri:

Hiç (Varan 1, 1919); Azab-ı Mukaddes (1949).

Hakkında yazılanlar:

Neyzen Tevfik; Hayatı, Eserleri, Nükteleri ve Bilinmiyen Tarafları (M. S. Çapanoğlu, 1942). Neyzen Tevfik (1953, 4. basi, 1959).

NEYZEN TEVFİK'TEN BİR KOŞMA

Hakikat yıldızı şu kahbe dünya
Bu çok kısa yoldan dönenler bilir
Bu yolun sırrıdır fırsatlar, sevda
Tutuşup parlayıp sönenler bilir

Aldana aldana gevredi dinim
Kalmadı düşmana, feleğe kinim
Doğruyu söylersem çarpar yemînim
Bu cengi pusuya sinenler bilir

Durma sor halini hastanın sağın
Tabiî solacak gülleri bağın
Hayatın içini kara toprağın
Üstünden altına inenler bilir

Geniştir ölçülmez hayalin çölü
Karşımda her diri, söylenen ölü
Çok güçtür geçmesi bu sakar gölü
Dümensiz gemiye binenler bilir

KOLEJ (Bk. OKUL)

KOLEKSİYON

Aynı cinsten olup bir araya getirilmiş şeylerin bütününe «koleksiyon» denir. Koleksiyon yapmak büyüklerin olduğu kadar çocukların da zevk olarak uğraştıkları işlerden biridir. Koleksiyon yapmanın amacı, ya bazı konular hakkındaki bilgiyi ilerletmek, ya bir meşgale bulmak, ya da tek tek değerleri olmıyan şeylerin bir takım halinde toplanmasiyle değerlerinin artmasını sağlamaktır.

Çocuklar, bazan da büyükler arasında, gezip gördükleri yerlerden bir hâtıra olarak resim, lokanta menüleri, tiyatro programları gibi şeylerin koleksiyonlarını yapma merakı olanlar vardır. Yalnız, koleksiyonlar asıl, ele geçirilmesi güç şeylerin, ya da takım halinde olduğu zaman değerleri yükselen şeylerin derlenmesiyle meydana getirilir.

Ele geçirilmesi güç şeylerle yapılan koleksiyonlar arasında, antika eski kitap, eski para, tarihî eşya, eski şişe, eski tablo, değerli porselen koleksiyonları sayılabilir. Bir takım halinde toplanınca değeri artan şeylerin koleksiyonlarından başlıcaları pul ve kelebek koleksiyonlarıdır.

Ciddî bir koleksiyon meydana getirebilmek için, koleksiyonu yapan kimsenin topladığı şeyler hakkında yeterli bilgisi olmalıdır. Bu, özellikle pul koleksiyonları için önemlidir.

Koleksiyonlar, bir de toplamaktan zevk duyulan şeylerle yapılır. Bunların arasında kelebek, tüfek ya da diğer silâhlar, enfiye kutuları, kitaplar, deniz kabukları, önemli imzalar, pipo, iskambil kâğıdı, eski yazılar vs. vardır.

Ciddî bir koleksiyon meydana getirebilmek için maddî imkânların da yeterli olması gerekir, çünkü meraklıların koleksiyonlarına ilâve edecekleri parçalar için gösterdikleri özen bu parçaların maddî değerlerini olduğundan daha çok artırır.

Değerli ve ciddî koleksiyon merakı olanlardan pul koleksiyoncularına «filâtelist»; nadir kitapları toplıyanlara «bibliyofil», eski para koleksiyoncularına da «numismatist» adı verilir. Bu değerli koleksiyonlar bazan koleksiyoncular tarafından müzelere hediye edilir.

KOLERA: Kısa Zamanda Yayılan Tehlikeli Bir Salgın Hastalık

KOLERA, tehlikeli hastalıklardan biridir. Kısa zamanda yayılarak salgın halini almak tehlikesini gösterir.

Kolera Milâttan önceki çağlardan beri bilinen bir hastalıktır. Tarihte birçok kolera salgınları vardır. Bunların çoğu Asya'dan, özellikle Hindistan'dan başlamış, bütün dünyayı kaplamıştır.

Kolera mikrobunu ünlü Alman hekimi Robert Koch, 1883'te Mısır'daki bir salgın sırasında bulmuştur. Bu, virgül biçiminde, kıvrık, çok hareketli bir mikroptur. Onun için, «kolera vibriyonu» ya da «koma (virgül) basili» diye anılır.

Kolera mikrobu dış etkilere karşı dayanıklı değildir, kaynama derecesindeki sıcaklığa pek dayanamaz; yalnız, organik maddeler bulunan sularda, başka mikroplar olmamak şartiyle, aylarca yaşıyabilir. Bundan dolayı, mikroplar pis sularla, pişirilmeden yenen sebzelerle, yemişlerle insanlara bulaşır. Kara sinekler bunları taşımakta büyük rol oynarlar.

Kolera mikrobu ekşiden hiç hoşlanmaz. Onun için, ağız yolundan giren mikrobu midenin ekşi suyu öldürmeye yeter. Yalnız, mideye birdenbire, çok sayıda mikrop girerse, ya da mide, barsak salgılarında bozukluk olursa, mikroplar barsaklarda yerleşir, hastalık başlar.

Koleranın Belirtileri

Koleranın başlıca 5 belirtisi vardır: 1) Sürgün; 2) Kusma; 3) Vücuttan su kaybolması; 4) Kasların çekilmesi; 5) İdrarın azalması.

Sürgün (ishal) başlangıçta hafif olabilir ki buna «haberci sürgün» denir. Sonra kusmalar başlar, gittikçe sıklaşır, hasta bitkin düşer. Sürgün ve kusmalarla, vücuttan kaybolan su yüzünden, dudaklar kurur, dil paslanır. Bu sırada, ayaklardan, koldan başlamak üzere, kaslarda şiddetli çekilmeler, kasılmalar (kramplar) görülür. Hastanın durumu gittikçe kötüleşir. Vücuttan su kaybolması yüzünden kan koyulaşmış, kalb, dolaşım sistemi ağır bozukluğa uğramıştır. Nabzın kuvveti azalır, atış sayısı artar. Ateş koltuk altında düşük, makatta yüksektir. Gene su kaybı yüzünden böbreklerde de bozukluk başgösterir, idrar azalır, büsbütün bile kesilebilir.

Bu, örneklik bir kolera durumudur. Çok şiddetli geçen, kısa zamanda ölümle sonuçlanan koleralar olduğu gibi, hastalığı hafif mide, barsak bozukluklariyle ayakta geçirenler de vardır. Kolera daha başka hastalıklara da yol açabilir. Menenjit, sarılık, zatürree, deride, parmak uclarında gangren bunların başında gelir.

Tedavi ve Korunma

Kolera tedavisinde, her şeyden önce, vücuttan kaybolan suyu yerine koymaya çalışılır. Bunun için hastaya «fizyolojik tuzlu su» şırınga edilir, gerekirse kan, ya da plâzma nakli yapılır. Ayrıca, kusmayı, sürgünü önleyici, kalbi kuvvetlendirici ilâçlar verilir. Doğrudan doğruya hastalık mikroplariyle savaşmak için de «sulfamit», «streptomisin» gibi ilâçlar, antibiyotikler kullanılır.

Koleradan korunmak için, her şeyden önce, temizliğe çok dikkat etmelidir. Salgın sıra-

sında, içilecek, kullanılacak sular, meyvalar, sebzeler kaynatılarak mikropları öldürülmelidir. Ayrıca, abur-cubur yiyerek mideyi bozmaktan kaçınmalı, karbonat gibi, midenin ekşiliğini gideren kalevî maddeler almamalıdır.

Bunlardan başka, koleraya karşı en kuvvetli korunma çaresi, «kolera aşısı» dır. Bu aşı sayesinde 6 ay - 1 yıl koleraya karşı bağışıklık sağlanabilir.

KOLODYUM

«Selüloz» adındaki bileşiğin nitrik asit etkisiyle «nitrolanma» denilen bir olay sonucu meydana getirdiği bir bileşiktir. Kimyaca adı «dinitro selüloz» dur. Kolodyumun en önemli kullanıldığı yer, kâfuru ile karıştırılmasından elde edilen «sellüloit plâstiği» dir.

KOLOMB (Bk. KRİSTOF KOLOMB)

KOLOMBİYA: Kahve Yetiştiriciliğinde İkinci Gelen Bir Güney Amerika Ülkesi

Kolombiya'nın arması

KOLOMBİYA, Güney Amerika devletlerinden biridir. Kıtanın kuzeybatı ucundadır. Kuzeyinde Karayib Denizi, doğusunda Venezuela, güneydoğusunda Brezilya, güneyinde Peru ile Ekvador, batısında Büyük Okyanus, kuzeybatısında Panama vardır.

Yüzölçümü: 1.138.355 km²

Nüfusu: 14.700.000

Başkenti: Bogota

And Dağları, kuzeydoğudan güneybatıya doğru, ülkeyi kesip geçer. Tolima Tepesi'nde 5.616 m. yükselir. Kuzeyde Karayib kıyılarında Santa Marta Tepesi de 5.100 m. yi bulur. Ancak doğuda Llanos Ovası vardır. Karayib Denizi'ne dökülen Magdalena ile bunun bir kolu olan Cauca, güneye doğru iner. Amazon'un Guaviare, Guainia, Rio Negro, Yapura, Putumavo gibi kolları, Kolombiya topraklarından çıkar.

Yıllık yağış fevkalâde yüksektir; 2 m. yi bulur. Tipik bitki örtüsü tropik ormanlar, ikinci derecede park ormanları, savanalar, üçüncü derecede de yarı çorak bozkırlar, çalılıklar, Alp bitkileridir.

Ekonomi. — Kolombiya'nın başlıca yeraltı zenginliği petroldur. Yılda 7,5 milyon ton kadar petrol çıkar, bu bakımdan Kolombiya dünyada 13. gelir. Kahve üretiminde de Brezilya'dan sonra, 2. dir. Yılda 5 milyon kentala yakın kahve elde edilir. Ülke altın, gümüş bakımından da zengindir. Yılda 12 ton altın, 3 ton gümüş çıkarılır. Nüfus bakımından dünya devletleri arasında 35. olan Kolombiya'nın yıllık ithalât-ihracat toplamı 800 milyon doları geçer, bu bakımdan devletler arasında 38. gelir.

Kolombiya'da Yaşıyanlar

Kolombiya'nın nüfusu 1810'da iki milyonken 1959 sonunda 14 milyona erişmiştir. Km² ye 13 kişi düşer. Nüfus şöyle ayrılır: % 46 Kızılderili - İspanyol Melezi, % 45 İspanyol, % 3 Kızılderili, % 3 Zenci, % 2 Zenci-İspanyol melezi. Bunlardan başka 11.000 Portekizli, 11.000 İtalyan, 1.000 Yahudi ve daha başka Avrupalı, Asyalı kavimler vardır. Din bakımından 2.000 Müslüman, 1.000 Musevi dışında hemen tamamen Katoliktir. Pek az Protestan ve Putperest vardır. Kızılderililer, «Kuzeybatı Irkları» denen gruptandır; hepsi İspanyol dilini benimsemek üzeredir. Resmî dil İspanyolca'dır.

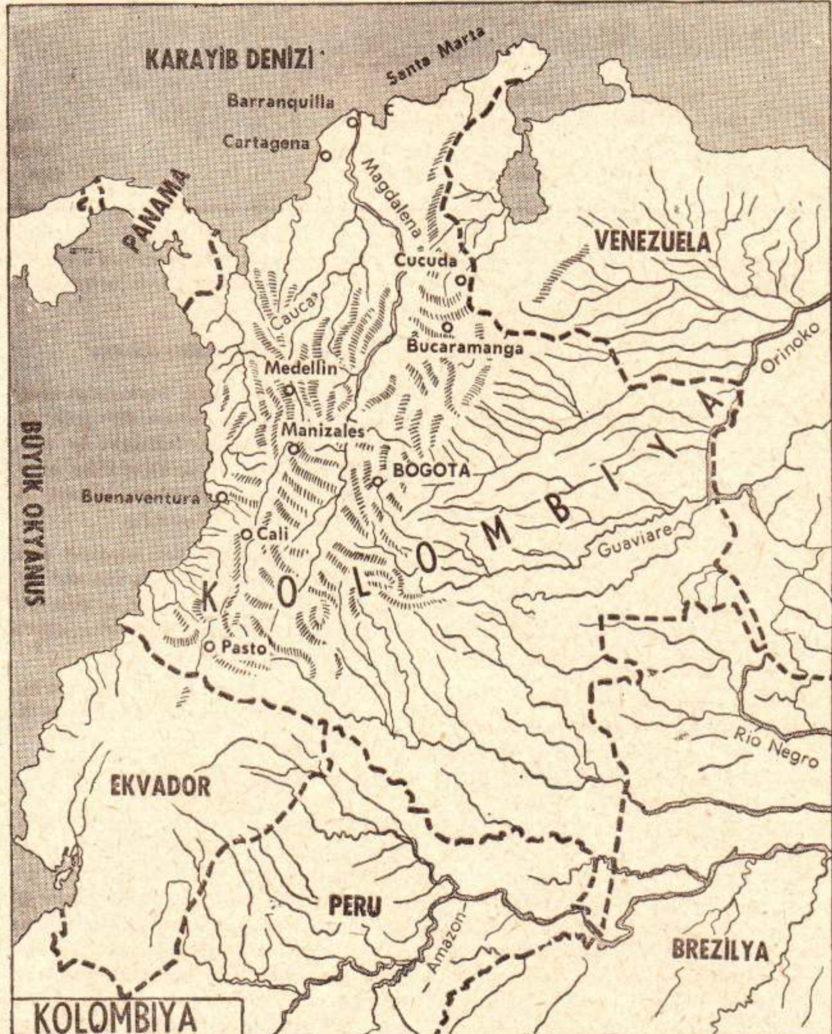
Başkent Bogota'nın nüfusu 1,5 milyonu geçmiştir. Ülkenin tam ortasındadır. 682.000 nüfuslu Medellin daha kuzeybatıdadır. Bunların dışında başlıca şehirler şunlardır: Cali (716.000 nüfuslu), Karayib üzerinde Barranquilla limanı (480.000), tarihî Cartegena limanı (174.000), Bucaramanga (227.000), Manizales (208.000).

Kolombiya'da ulaşım ilkeldir, ülkenin dağlık durumundan dolayı ulaştırma işleri zordur. 4.850 km. demiryolu ile 20.900 km. şose, Kolombiya'nın genişliği yanında hiç kalır. Motorlu vasıta sayısı 86.000, telefon sayısı 129.000, sinema salonu sayısı 560'tır. Ticaret filosu yoktur. 5'i muhrip olmak üzere 37 savaş gemisinden, barışta 300 subay, 3.400 erden kurulu donanması dünya devletleri arasında 41. gelir.

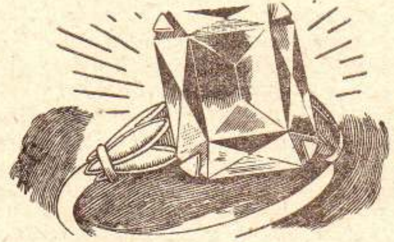
Kolombiya'da öğretim de ilkeldir, okuma - yazma bilmiyenler çoktur. 1572'de kurulan Bogota Üniversitesi'nde 11.700 öğrenci, 2.236 öğretmen vardır.

Devletin resmî adı «Republica de Colombia» (Kolombiya Cumhuriyeti) dir. Panama Körfezi'ndeki Malpelo Adası (57 km²) Kolombiya'ya aittir. Cumhurbaşkanı aynı zamanda başbakandır. Kolombiya, diğer Lâtin Amerika devletlerinden biraz daha demokratiktir.

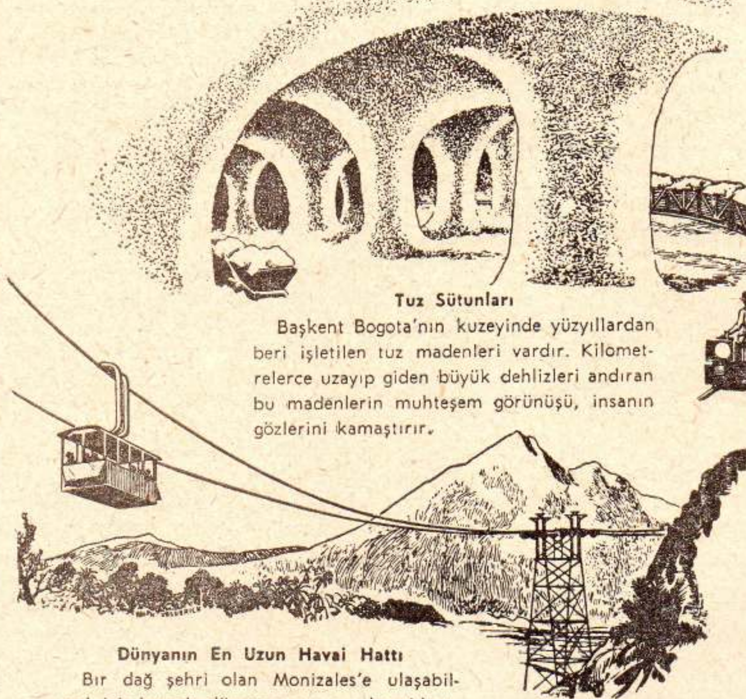
Kristof Kolomb'un adını taşıyan ülke eskiden İspanyol sömürgesiydi. 1819'da bağımsızlığını kazandı. 1830'a kadar Venezuela ile Ekvador, 1903'e kadar Panama da Kolombi-

KOLOMBİYA'DAN İLGİ ÇEKİCİ SAHNELER

Kolombiya Cevheri
«Kolombiya Cevheri» adı ile tanınan taş, zümrüttür. Zümrüt Kolombiya'da 400 yıldan beri çıkarılmakta ve işlenmektedir.

Tuz Sütunları
Başkent Bogota'nın kuzeyinde yüzyıllardan beri işletilen tuz madenleri vardır. Kilometrelerce uzayıp giden büyük dehlizleri andıran bu madenlerin muhteşem görünüşü, insanın gözlerini kamaştırır.

Dünyanın En Uzun Havai Hattı
Bir dağ şehri olan Monizales'e ulaşabilmek için burada dünyanın en uzun havai hattı inşa edilmiştir. Hattın uzunluğu 72 km. dir.

Altın Olta İğneleri
Bir zamanlar Kolombiya'da altın o kadar boldu ki, balıkçılar bile olta iğnelerini altından yapıyorlardı.

ya'ya dahil olduğu için bir zamanlar devletin büyüklüğü 2.400.000 km²'yi buluyordu. A. B. D.'nin yardımiyle bir Panama devleti kurulması, yüzyılımız başı Amerika tarihinin önemli olaylarındandır.

KOLONİ (Bk. SÖMÜRGE)

KOLONYA
Sürünmek için kullanılan, içine hafif koku karıştırılmış tuvalet ispirtosudur. Ferahlatıcı bir kokusu olması bakımından bayılmalarda, fenalaşmalarda, başağrılarında, mikrop kırıcı özelliği bakımından da temizlik için kolonyadan faydalanılır. İçine karıştırılan kokuya göre, «limon kolonyası», «lâvanta çiçeği kolonyası» gibi adlar alır.

Kolonyayı ilk defa kimin yaptığı kesin olarak bilinmiyor. Eski vesikalara göre kolonyanın yaratıcısı 1690 yıllarında Almanya'nın Köln şehrinde yaşıyan Jean - Paul Feminis adlı bir seyyar satıcıdır. Bu, kolonyayı yaptığı reçeteyi Giovanni Antonio Farina adlı birine bırakmış, o da yeğeni Giovanni Maria Farina'ya vermişti. Giovanni Maria da kolonya yapımı üzerinde çalışmış, «hoş lâvanta suyu» adiyle ilk kolonyayı yapmıştı.

Bundan sonra kolonya yapımı Köln (Kolonya) şehrinde gelişti. Giovanni Maria'nın ailesinden gelenlerden Jean Marie 1806'da Paris'e giderek orada yerleşti, «Eau de Cologne» (Kolonya suyu) adı altında kolonya yapmaya başladı. Böylece, bu hoş kokulu sular bütün dünyada «kolonya» olarak tanındı (Bk. Köln).

Sağlık Bakımından Kolonya

Kolonya suyunun sağlık üzerine olan etkisi içindeki alkol ve esanslardan ileri gelir. Alkol mikropları öldürür, iltihapları iyi eder. Esanslarla karıştırılınca bu etkisi daha da artar. Elleri yıkadıktan sonra biraz kolonya sürülmesi bu bakımdan faydalıdır.

Limon kolonyası sinirlilik, baygınlık sırasında koklanır, ya da bununla vücudun çeşitli yerleri ovulursa uyandırıcı, iç açıcı bir etki gösterir; bir bardak suya birkaç damla konup içilirse ferahlık verir.

Kolonya, eşit ölçüde gliserin ve limon suyu ile karıştırılırsa derideki çatlakları iyi etmek için güzel bir su olur.

Kolonya Nasıl Yapılır

Kolonyaların alkol derecesi cins ve kalitelerine göre değişir. Âdi kolonyaların derecesi 60° veya daha azdır. Sinir kolonyalarının derecesi 85° - 90° arasında değişir. Kolonyalara limon, lâvanta, çam vs. gibi ferahlatıcı kokular verilir. Limon çiçeğinin kokusu bergamot esansından elde edilir. Bu kokuların alkolden çabuk uçmamasını sağlamak için, ağaç sakızı cinsinden fiksatif (tesbit edici) adı verilen yardımcı maddeler kullanılır.

Kolonya yapılırken önce etil alkolün derecesi alkolometre ile bulunduktan sonra istenilen dereceye düşürünceye kadar damıtık suyla karıştırılır. İstenilen derecede alkol elde edildikten sonra, 95,5° alkol içinde eritilmiş fiksatife esans ilâve edilir ve hazırlanan alkolle karıştırılır. 7 - 10 gün ağzı iyice kapalı bir kapta bekletilir. Sonra da piyasaya çıkarmak üzere şişelere doldurulur.

İyi cins kolonyalarda bekletme müddeti bir aya çıkartılır. İngilizler'in «Yardley» kolonyaları iki yıl bekletildikten sonra piyasaya çıkartılır.

KOLONYA (Bk. KÖLN)

KOLORADO (Bk. COLORADO)

KOLUMBİYA NEHRİ
Güneybatı Kanada'yı, Amerika Birleşik Devletleri'nin Kuzeybatı topraklarını sulıyan bir akarsudur. Uzunluğu 2.000 km. yi geçer. Dünyanın en büyük balık geçitlerinden biri olarak ün salmıştır.

Kolumbiya Nehri, Kayalık Dağlar'ın doğu ucundaki Britanya Kolombiyası'nın güneydoğusundan; buradaki aynı adı taşıyan gölden çıkar. Önce bir süre, kuzeybatıdaki vahşi av bölgelerinde yol aldıktan sonra geniş bir kıvrım yaparak güneye doğru yönelir, Washington'a girer.

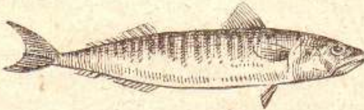
Oregon sınırına çok yaklaştığı bir yerde

en büyük kolu olan Snake Nehri'ni alır. Bu nehirle birleştiği yerin biraz güneyinde batıya dönerek Oregon ve Washington eyaletlerinin arasındaki sınırı meydana getirecek şekilde batıya doğru akar. Bundan sonra Portland'ın kuzey batısında Büyük Okyanus'a dökülür.

Kolumbiya, Amerika'da olduğu gibi dünyada da en çok elektrik akımı sağlıyan akarsulardan biridir. Nehrin sık sık çavlanlar meydana getirdiği yukarı yatağında büyük çapta elektrik enerjisi elde edilir. Amerika, Kolumbiya üzerinde iki büyük baraj yapmıştır. Bunlardan biri, 84 milyon dolara çıkan, Portland'ın doğusundaki Bonneville Barajı; öteki de 183 milyon dolara çıkan, Washington'un kuzey doğusundaki Grand Coulee Barajı'dır.

KOLYOS

Uskumruya benziyen, aynı familyadan iri gözlü bir balıktır. Uzunluğu 35 s. kadardır. Türkiye sularında çok görülür. Bütün tropik, ılıman, az soğuk olan denizlerde çeşitli türleri bulunur.

Kolyos şekil bakımından uskumruya çok benziyen bir balıktır

Kolyos, hızlı yüzen balıklardandır. Suyun yüzeyine yakın yerlerde yaşar, kendinden daha küçük olan bazı balıkları yiyerek beslenir. Eti yağlıdır, uskumru kadar makbul değildir.

KOLZA

Kolza bitkisi

Tohumundan yağ çıkarılan bir çeşit yabani lâhanadır. Kolza yağı aydınlatmada kullanıldığı gibi, sabun yapımında da işe yarar. Ayrıca, yemeklik yağların içine de karıştırılır.

Kolza yağı, ışığı gözleri bozmadığı için, eski çağlardan beri, öteki aydınlatma yağlarından üstün tutulmuştur.

Kolza bizde eskiden pek yetiştirilmezdi. Son yıllarda, daha çok Trakya'da Bulgaristan'dan gelen göçmenler oldukça geniş ölçüde kolza yetiştirilmeye başlamışlardır.

KOMA

Bazı hastalıklar, yaralanmalar dolayısiyle, bir kimsenin daldığı, uyandırılması güç, derin uykuya «koma» denir.

Komaya girmiş bir hasta kendini bilmez, duyuları tamamiyle durmuştur. Soluğu, çok defa düzensiz, hırıltılıdır. Nabız, çoğunlukla, yavaşlarsa da, bazı hallerde daha sık, düzensiz atar. Ara sıra çırpınan komalılar da görülür.

Komanın sebepleri pek çoksa da bunları iki bölüme ayırabiliriz:

1 — Beyindeki hastalıklardan, sakatlanmalardan ileri gelen komalardır. Çeşitli kazalardan dolayı kafatası üzerine düşmeler, başın ağır sarsıntılara uğraması hastayı komaya düşürebilir. Beyne kan hücumu, beyin kanaması, beyin damarlarının tıkanması gibi sebeplerden ileri gelen komalarda kol ve bacaklarda felçler olur. Menenjitlerde, beyin urlarında, sara, isteri gibi hastalıklarda, güneş ve kömür çarpmalarında da hasta komaya girebilir.

2 — Zehirlenmeden ileri gelen komalardır. Şeker hastalığında vücutta toplanan zehirler hastanın komaya girmesine yol açabilir. Bu gibi komalarda hastanın ağzında aseton kokusu vardır. Uremide, alkol zehirlenmesinde, afyon, belladon gibi ilâçlardan ileri gelen zehirlenmelerde de koma olabilir.

Ağır ve tehlikeli olmıyan komalarda hastalar az zamanda açılıp kendilerine gelirler. Hastanın günlerce komadan çıkmaması durumun tehlikeli olduğunu gösterir.

Tedavi. — Komaya giren bir hasta karşısında, her şeyden önce, gerçek sebebi aramalıdır. Bunun dışında, hastanın çeşitli sıkıntılarını giderecek ilâçları lâvmanla, iğneyle vermek az çok faydalı olur.

KOMANDİT (Bk. ORTAKLIKLAR)

KOMEDİ

Gülünçlü bir konusu olan sahne eseri

KOMEDİ, yazılı bir metne dayanılarak oynanan gülünçlü tiyatro oyunudur. Eskiden beş perdeye kadar yazılan komediler, çağımızda üç perdeye inmiştir. Yazar, bu gibi eserlerde ya insana ait, ya da topluma ait, yahut ikisi birden olmak üzere bir özelliği, bir olayı, bir davranış ve tutumu gülünçleştirerek tenkid eder. Komedilerde güldürmek amaç değilse de bir sonuçtur. Gülünçlü olmıyan oyunlara da eskiden «komedi» denilmiştir.

Olaylarda güldürücü etki, ya biteviye tekrarlardan, ya da birdenbire durum değişikliklerinden doğar. Kekemeye gülmek tekrarlara gülmektir. Düşene gülmek, aynı yönde yürüyüşe hazırlanan ruh durumunun birdenbire değişik yöne uyamamasından ileri gelir. Bunun içindir ki komedi yazarları bu iki noktaya çok dikkat ederler, halkı güldürmek istedikleri zaman, ister ruhi bakımdan, ister dış görünüşte, bu iki unsurdan bol bol faydalanırlar.

Büyük komedi yazarı Molière

Komedinin Tarihi

Batı dünyasında komedi de, trajedi gibi Eski Yunanlılar'ın Dionisos dedikleri üzüm, şarap, bereket tanrılarına yaptıkları törenlerden doğmuştur. Yılda bir defa tekrarlanan bu törenler sırasında, iki çeşit komedi oynanırdı: «Satir» ve «fars». Satirler, keçi postu giymiş oyuncular tarafından, tanrıların yaptığı işleri, ya da kahramanlık konularını alaya almak için oynanırdı. «Tragos» kelimesi «keçi» demek olduğu için sonradan bu oyunlar «tragedya» (trajedi) adını almıştır. Farslar ise, zamanın ilerigelen kişilerini, günlük olayları maskaraca alaya alırdı. Her iki çeşit de nazım halinde yazılır, beş bölüm olur, bölümler korolar vasıtasiyle belirtilirdi. Eski Yunan komedisinin ünlü yazarları Aristophanes'le Menandros'tur.

Ortaçağ'da tiyatro, din ahlâkına ve olaylarına ait temsillerle kiliselere, manastırlara kapanırken, komedi, panayır yerlerinde, düğünlerde, ziyafetlerde, halk arasında kaldı. Kilisede doğup gelişen bir komedi şekli de vardı ki bu, soytarılar bayramı dolayısiyle yapılan eğlencelerdi. Bu eğlencelerde en çok din adamları alaya alınırdı.

Rönesans devrinde, temeli tulûat olan, yani oyuncuların, bir ana konu üzerinde, zekâ-

KİBARLIK BUDALASI

MOLİÈRE'in "Le Bourgeois Gentilhomme" adlı komedisi klâsik tarz komediye örnek olarak gösterilebilir. Burada "Kibarlık Budalası" adiyle dilimize çevrilen bu eserin özetini veriyoruz.

M. Jordain, cahil fakat zengin bir kumaş tüccarıdır. Bu gibi basit adamlarda sık sık raslanan bir kibarlık özentisi hastalığına tutulur. Kibarlar âlemine girebilmek için, onların âdet ve tavırlarını öğrenmek ister. Bir müzik, bir dans, bir felsefe, bir de silâh öğretmeni tutar. Bunlar Jourdain'e kibarlığın icaplarını öğreteceklerdir.

Karısı Bn. Jourdain ise, haddini bilen bir kadındır. O, bütün bu öğretmenlerin ve Jourdain'i bir markizle tanıştırmak bahanesiyle parasını çeken eski bir kontun asıl maksadını sezmiştir. Her fırsatta kocasını bu hevesinden vazgeçirmeye çalışmaktadır.

Ailenin, Lucille adında bir kızı vardır. Jourdain, kızını bir asilzadeyle evlendirmek istemektedir. Halbuki genç kız asil olmıyan bir delikanlıyı sever. Annesi de kızının dengi olmıyan bir insanla evlenerek küçük düşmesini istemez. Nihayet Molière'in bütün bu gibi dertlere çare bulan kurnaz uşak tipi Covielle, efendisi olan delikanlıyı bir Türk şehzadesi kılığına sokar. Jourdain de Türk asilzadesi diye tanıdığı bu gence kızını vermekte tereddüt etmez.

larına dayanarak oynadıkları İtalyan halk komedisi «Commedia dell' arte» doğdu. Bu çeşit komedi, bir yazılı metne dayanmıyordu, yalnız, değişmez, belli kişileri vardı; bunların çoğu gülünç insanlardı: Pantalone (Paragöz Venedikli), Dottore (hekim, ya da avukat), Zanni (dansör ve maskara), Arlecchio (şapşal uşak), Pedrolino (maskara uşak), Pulcinella (bodur soytarı), Colombina (masum kız) gibi. Bu oyun tarzı, İspanya'ya geçerek, bütün Avrupa'ya yayıldı. XVI. yüzyıldaki Shakespeare komedilerini de etkiledi

XVII. yüzyılda, dünyanın en büyük komedi yazarı Fransa'da yetişti: Molière. Bu şair ve aktör, komediyi hafif bir eğlence, zarif bir hiciv vesilesi olmaktan çıkardı, çağdaş komedinin temelini attı. Bu tiyatro tarzına, görünüşteki geleneğe bağlı noktaları yok etmeden, bir fikir değeri kazandırdı (Bk. Molière). Ondan sonra gelen Fransız komedi yazarlariyle başka milletlerin sahne şairleri komediyi epey dallandırıp budaklandırdılar.

Komedinin Çeşitleri

Komedi, bir edebi metin olarak, hele Molière'den sonra hayli çeşitlenmiştir. Bunları, tarihî gelişme sırasına göre, inceliyelim:

Fars. — Ortaçağda da görülen, bir perdelik kaba komedilerdir. Çoğu zaman panayır yerlerinde halkı eğlendirmek maksadiyle oynanırdı. Kaba şakalarla, itişip kakışma gibi vücut hareketleriyle halkı güldürmek istenirdi. Cinaslı sözler de fars tipi komedilerin kaynaklarındandı.

Baleli Komedi. — Halkı daha çok oyalamak, ona daha çok tiyatro zevki tattırmak için, içine bale karıştırılmış komedilerdir.

Entrika Komedisi. — İçine karmakarışık, çözümü güç bir olay karıştırılmış komedi şeklidir. Bu komedilerde olaya daha çok yer verilir.

Töre Komedisi. — Toplum hayatındaki görenek ve gelenekler gülünçleştirilmek yoliyle tenkid edilir.

Karakter Komedisi. — Molière'in «Cimri», «Adamcıl», «Tartuffe» adındaki eserlerinde görüldüğü gibi daha çok belirli bir insan karakterinin ele alınarak kılı kırka yararcasına işlenir, gülünç hale konur.

Ağlatıcı Komedi. — Bazı yazarlar, komedilerdeki aşk ve duygu maceralarını mübalâğa ile ifade etmişlerdir.

Duygulu Komedi. — İçinde seyircinin acıma duygularına dokunacak kısımlar olan eserlerdir.

Şarkılı Komedi. — Bir kısım komedilerde kişilere şarkılar söyletilmiştir. Şarkıların bolca yer aldığı bu komedilere önceleri «vodvil» denirdi.

Vodvil. — Önceleri şarkılı komedilere bu ad verilirken sonradan, entrika komedilerinin gelişmiş şekillerine, daha dolambaçlı olanlarına «vodvil» denildi.

Müzikli Komedi. — Komik operalarda olduğu gibi, müziğin, daha kısa ölçüde eşlik ettiği, zaman zaman çalındığı komedilerdir.

Tarihî Komedi. — Konusunu yaşanılan devirden değil de, daha eski zamanlardan alan komedilerdir. Bu komediler, romantik edebiyat devrinden sonra görülmüştür.

Bizde Komedi

Osmanlılar devrinde kadının sahneye çıkması söz konusu edilemiyeceği için, halk komedilerinde kadına raslanmaz. Yalnız, bütün oyuncuları kadınlardan ibaret bazı kollar haremlerde, konaklarda eğlenceli oyunlar oynarlardı. XVI. yüzyılda «Yahudi oyunları» denilen, oyuncuları Yahudilerden meydana gelme topluluklar, padişah düğünlerinde, saray eğlencelerinde temsiller verirler, oyunlarda da devrin ileri gelenlerini alaya alırlardı.

Eser olarak ilk Türkçe komedi, Şinasi'nin 1858'de yazdığı «Şair Evlenmesi» dir. Yalnız, halk diliyle sahnede oynanmak üzere yazılan bu eser ancak yüz yıl kadar sonra oynanabilmiştir. Şinasi'den sonra gelen en kuvvetli komedi yazarımız Ahmet Vefik Paşa'dır. Batı dillerinden çeviriler, adaptasyonlar yapan Vefik Paşa, bu arada Molière'i dilimize kazandırmış, hattâ zaman zaman Molière'e de çok şeyler katmıştır. Ondan sonra Âli Bey'le Teodor Kasap gelir. Çağımızda ise İbnürrefik Ahmet Nuri Sekizinci (çok başarılı bir adaptasyonun adı olan Sekizinci'yi soyadı olarak almıştı), Musahipzade Celâl, Reşat Nuri Güntekin güzel komedi eserleri vermişlerdir.

Komedyen. — Tiyatro sanatçıları, genel olarak ikiye ayrılır: 1) Aktör, 2) Komedyen. Sahnede, baş rol olsun, öteki rollerden biri olsun, her hangi bir kişiyi yazarın ve rejisörün istediği gibi canlandıran, yaşatan oyuncuya «aktör» denir. «Komedyen» ise, aktörden çok daha yaratıcı bir insandır; hangi rolü alırsa alsın, ona mutlaka kişiliğinden, kendi yaratıcı gücünden bir şeyler ekler. Sarah Bernhardt, André Antoine, Charlie Chaplin, Sir Laurence Olivier hep birer komedyendirler.

KOMOR ADALARI

Hint Okyanusu'nda Fransız sömürgesi olan adalardır. Mozambik Kanalı'nın kuzeyinde, İngiltere'ye ait Aldabra Adaları vardır. Bu adalar bağımsızlığını kazanmadan önce, Madagaskar'a bağlıydı.

Yüzölçümü: 2.167 km²

Nüfusu: 205.000

Başkenti: Dzaoudzi

Bu tropik adalar, başlıca 5 tanedir: Büyük Komor Adası (1.148 km², 104.000 nüfus), Anjouan veya Johanna Adası (359 km², 73.000 nüfus), Mayotte Adası (300 km² 23.000 nüfus), Moheli Adası (300 km², 4.000 nüfus), Glorieuses Adaları (60 km², 1.000 nüfus).

Bu adalar çok kalabalıktır. km² ye 94 kişi düşer; Anjouan'da bu sayı 203'e çıkar. Hemen hepsi Fransız olmak üzere 1.000 Avrupalı, 1.000 Malay, 12.000 Malgaş (Madagaskarlı) vardır; üstü ya Arap, ya Arap-Zenci melezidir. 1.000 Avrupalı dışında nüfusun tamamı Müslüman'dır.

Başkent Dzaoudzi, Mayotte adasında 1.000 nüfuslu bir köydür. Büyük Komor'un merkezi olan Maroni (14.000 nüfus) en önemli kasabadır. Anjouan'ın merkezi 2.000 nüfuslu Johanna, Moheli'nin merkezi de 1.000 nüfuslu Furubini'dir.

KOMŞULUK

Çevremize göz atacak olursak görürüz ki evimizin, tarlamızın, bağımızın, yazıhanemizin komşuları olduğu gibi, iş yerlerinde masa komşumuz, sınıfımızda sıra komşumuz, her yerde, her işte «kapı komşumuz» vardır. Görülüyor ki, komşuluk, «maddi yakınlıklar münasebeti» dir; mekân yakınlığının doğurduğu bir yaşayış beraberliğidir.

İnsanlar arasında esaslı ve devamlı komşuluk münasebetlerini düzenlemek, komşuların geçinmelerini kolaylaştırmak için kanunlara bazı hükümler konulmuştur. Bunların başlıcalarını Medenî Kanun'umuzda mülkiyetten bahsedilen kısımda buluyoruz.

Evimizi, arsamızı, tarlamızı, kısacası çeşitli taşınmaz (gayrimenkul) mallarımızı kullanırken, komşularımıza zarar verecek her türlü taşkınlıklardan çekinmek zorundayız. Bu yüzden zarar gören, hattâ zarar görmesi tehlikesi olan her mal sahibi, malının zarardan önceki hale getirilmesini, malına tehlike getireceğini sandığı halin ortadan kaldırılmasını istiyebilir. Komşusu bu tedbirleri almamakta ısrar edecek olursa, mal sahibi bu yüzden uğrıyacağı her türlü zarar ve ziyanı istemeye ve almaya hak kazanır.

Sınai mahiyette iş yapanlar, komşusunu zarara sokmamaya dikkat etmek zorundadırlar. Bu arada, zarar veren, komşular arasında hoş görülebilecek dereceyi aşan gürültüler, sarsıntılar yapmak, duman, kurum, toz, buğu, koku çıkartmak kanunla yasak edilmiştir. Kazı yapan, yapı işine girişen bir kimse de, komşusunun arsasına zarar vermemeye dikkat etmek zorundadır. Bir ağacın dalları, kökleri, komşunun bahçesine, evine geçer de ona zarar verirse, komşunun isteği üzerine ağaç sahibi uygun bir süre içinde bunları kaldırmalıdır. Kaldırmazsa, komşu, o dal ve kökleri kesip kalıntılarına el koyabilir. Komşusunun ağaçlarından bazı dallar kendi binası, bahçesi, ekinleri üzerine uzanmış olan bir kimse, bunların kesilmesini istemezse, bu dallarda yetişen yemişlere sahip olabilir.

Bir yapının hiçbir sokağa geçidi yoksa, mal sahibi, bir bedel ödemek şartiyle, komşularından, uygun bir yerin geçit olarak kendisine bırakılmasını istiyebilir. Böylece kurulan geçit hakkı tapuya geçirilir.

KOMÜNİZM

Bir toplumda bütün mallara herkesi ortak kılma ilkesini güden ekonomik bir düzendir.

Eski çağlardan beri böyle bir düzen düşünen filozoflar olmuşsa da hayalden öteye geçememiştir. Bugünkü anlamiyle komünizm ilk önce 1848'de Engels'le Marx'ın yayınladıkları «Komünist Manifestosu» ile ortaya atıldı (Bk. Engels; Marx; Marksizm). 1917 İhtilâli üzerine iktidara gelen Bolşevikler Rusya'da bu tarz bir düzen kurmaya giriştiler. Böylece komünizm demokrasiye aykırı bir şekil aldı, çünkü Menşevikler Rusya'da demokrasi kurmak isterlerken Bolşevikler tek parti diktatörlüğüne gittiler. Ondan sonra daha başka ülkelerde de kurulan komünist idareler daima insan haklarına aykırı davranışlar, bu arada birçok zulümler yapmışlardır. Öte yandan, Rusya, komünizmi kendi istilâ emelleri için bir silâh olarak

kullanmış, bu silâhla birçok zayıf milletleri egemenliği altına almıştır. Bu arada, II. Dünya Savaşı sonunda ele geçirdiği ülkelerde zorla komünist hükümetleri iş başına getirdi. Bugün Demir Perde gerisi denilen komünist memleketlerde tam bir diktatörlük idaresi kurulmuştur.

KONCA

Henüz açılmamış, ya da açılmak üzere olan çiçeğe «konca» denir. Birçok bitkilerin koncaları, yaprakları kapalı olan bir çiçekten, bunları dıştan saran yeşil, ya da koyu renkli kabuklardan meydana gelir. Bu kabuklar, içte kalan çiçeğin yapraklarını soğuğa, rüzgâra karşı korur. Bazı bitkilerde, koncaları saran bu kabuklar, yapışkan bir sıvı ile sıvalıdır; başkalarında kabukların içi tüylü bir maddeyle örtülüdür. Bütün bunlar, henüz açılmamış olan çiçeğin, havanın etkisiyle su kaybetmesini önler.

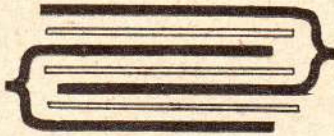
Bunlardan başka, dıştan bir kabukla örtülü olmıyan koncalar veren bitki çeşitleri de vardır. Kabukla korunmuş koncalara, daha çok ilkbaharda erken çiçek açan bitkilerde raslanır. Her koncanın kendine özgü bir açılışı, çiçek halini alışı vardır. Meselâ boru çiçeğinin koncası, önce kapalı bir şemsiyeye benzer. Sonra şemsiyenin açılışı gibi açılır, çiçek halini alır.

KONDANSATÖR

Elektrikte kullanılan bir araçtır. Genel olarak, iki iletken cisim arasına bir yalıtkan cisim konarak elde edilir. Kullanılacağı yere göre birçok çeşitleri vardır.

Kondansatör elektrikte çok çeşitli yerlerde kullanılır. Genel olarak, çok kısa süreli elektrik akımları elde etmeye yararlar. Bu kullanma yeri için en belirli örneklerden biri otomobil bujileridir. Burada bujileri ateşlemek için gerekli olan büyük akımı sağlarlar. Otomobillerde kullanılan kondansatörlerin yalıtkanı özel işlemler görmüş kâğıt, iletkenleri de kalay yapraklarıdır.

Kondansatörlerin birçok çeşidi de radyolarda bulunur. Bunlardan bazıları radyo devrelerindeki bobinlerin etkisini gidermeye yarar. Bundan başka dönen levhalı, havalı olanı ise radyoda dinliyeceğimiz istasyonu bulmakta kullanılır. Bundaki yalıtkan havadır. Radyolarda bunların dışında şehir şebekesinden gelen zırıltıları önlemekte kullanılan elektrolitik kondansatörler de vardır. Bunların yapılışları biraz daha karışıktır.

Bir elektrik kondansatörünün şeması

Büyük kapasitedeki kondansatörler ise motor çalışan elektrik devrelerinde kullanılır. Şebekeden işe yaramıyan ve «reaktif güç» adı verilen bir gücün çekilmesini önlerler (Bk. Elektrik;. Faz)

Kondansatörlerin değerlendirilmesinde kullanılan birim «farad» dır (Bk. Farad). Bir kondansatöre 1 voltluk gerilim tatbik edildiği zaman aldığı elektrik yükü 1 kolonsa, o kondansatörün sığası (kapasitesi) 1 faraddır denir.

KONÇERTO

Batı müziğinde bir beste şeklidir. Sonata benzer (Bk. Sonat). Onun gibi 3 parçadan meydana gelir. Sonattan farkı, orkestra için yazılmış olmasıdır. Bir ve bazan birkaç saz, orkestra ile karşılıklı olarak çalarlar. Virtüozluk sanatının belirmesine imkân veren şekillerden biridir.

KONFUÇYUS

Ünlü Bir Çin Filozofu

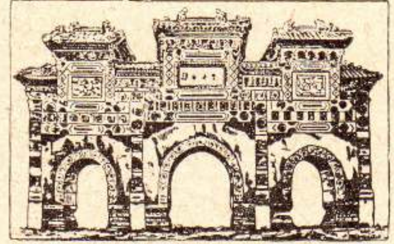
Konfuçyus

KONFUÇYUS (M. Ö. 551 - 479) Çin'in yetiştirdiği en ünlü filozoftur. Çinliler Kung Fu-tse (Kung Hoca) derler. Bu ad Lâtince yolu ile Batı dillerine Confuzius (Konfuçyus) olarak geçmiştir.

Konfuçyus bütün ömrü boyunca insanları iyiye, doğruya, şerefli yaşamaya yöneltmek için çalışmıştır. Felsefesini en iyi özetliyen söz, onun, «kendine yapılmasını istemediğin şeyi başkalarına yapma» demesidir. Konfuçyus, çağında, çevresindeki insanlar üzerinde en çok etki yaratabilen filozoflardan biridir, koyduğu ilkeleri bugün bile milyonlarca insan benimsemiş bulunmaktadır.

Konfuçyus'un babası, asil bir aileden gelen cesur bir askerdi, Lu eyaletinde bir bölgenin komutanıydı. Konfuçyus üç yaşına geldiği sırada babasını kaybetti. Annesi onu iyi yetiştirebilmek için elinden geldiği kadar uğraştı. Konfuçyus daha 6 yaşındayken, fedakârlığı, yardımseverliği, zekâsiyle dikkati çekti. 15 yaşında okumaya, öğrenmeye büyük bir merak sardı, eski çağlarda yaşamış bilginlerin eserlerini incelemeye başladı.

Konfuçyus, 19 yaşındayken evlendi. Bu sırada memur olarak çalışıyordu. 22 yaşında kendisine her bakımdan daha uygun olan öğretmenliği meslek olarak seçti, bir okul açtı.

Pekin'deki Konfuçyus tapınağının girişi

Konfuçyus'un devlet memurluğundan ayrılmasına, onun düzgün işler görmesini, kendisine verilen görevleri lâyıkiyle yerine getirmesini kıskanan bir dük sebep olmuştu. Konfuçyus, kendisine yapılan bu haksızlığı anlatmak için bütün devlet büyüklerine başvurmak üzere şehir şehir dolaştıysa da onu kimse anlamıyor, sözlerine aldırış eden olmuyordu. Bunun üzerine, Konfuçyus anladı ki, bir devlet için en önemli konu, idareyi elinde tutanların şerefli, bilgili kimseler arasından seçilmesini sağlamaktır. İşte Konfuçyus açtığı okulda öğrencilerine her şeyin başında, ahlâklı olmayı aşılıyor, onlara namuslu insanlar olarak nasıl yaşıyabileceklerini, iyi bir devlet idaresinin sırlarını öğretiyordu.

Konfuçyus, kendisi için, «Ben yaratıcı değilim, aktarıcıyım» derdi, çünkü ömrünün çoğunu kendinden önce yaşamış bilginlerin, yazarların eserlerini incelemekle, şiir, müzik, tarih hakkında daha önce yazılmış yazıları derlemekle geçiriyordu. Bu eserlerin ortaya konulduğu eski çağlara «Altın Çağ» adını vermişti.

Konfuçyus, okulunu, varlıklı öğrencilerinin yardımlariyle idare edebiliyordu; yalnız, parası olmıyan öğrencilerin de okumasını sağlıyor, onlardan buna karşılık çok az ücret alıyordu. Onun asıl önem verdiği mesele, öğrencilerinin kabiliyetli, zeki olmaları, derslerine istekle çalışmalarıydı. Çalışkan olmayan çocukları okulundan çıkarırdı.

Konfuçyus, annesi ölünce büyük bir acıya kapıldı, 27 ay tek başına bir köşeye çekilerek yas tuttu. 52 yaşına geldiği sırada uzun bir yolculuğa çıktı. 13 yıl şehir şehir dolaştı. 69 yaşındayken, doğduğu yerleri özlediğinden, Şantung'a döndü, burada yerleşti,

KONFUÇYUS'UN BİR SÖZÜ

Konfuçyus bir gün öğrencileri ve felsefesini benimsemiş olan müritleriyle birlikte bir mezarlıktan geçiyordu. Burada, yeni kazılmış bir mezarın başında ağlıyan bir kadına rasladılar. Konfuçyus, kadına neden ağladığını sordu. Kadın, kocasının babasını bir kaplanın öldürdüğünü, sonra aynı şeyin kocasının başına geldiğini, o gün de aynı kaplan tarafından öldürülen oğlunun gömüldüğünü anlattı, sözlerini: «Bu ülkede zalim bir hükümdar olsaydı bunlar başıma gelmezdi» diyerek bitirdi.

Bunun üzerine Konfuçyus, yanındakilere dönerek: «Şunu unutmayın evlâtlarım, zalim bir hükümdar, bir kaplandan daha korkunç, daha vahşi olur.» dedi.

üç yıl sonra da öldü. Arkasında biri oğlan, ikisi kız, üç çocuk bırakmıştı. Bugün Çinliler'in çoğu, onun torunları olduklarını, ya da onunla bir akrabalıklarının bulunduğunu ileri sürerek övünürler.

Konfuçyus'un öğretmenliği elli yıla yakın sürdüyse de, öldüğü zaman, onu öğrencilerinden, müritlerinden başka tanıyan, değerlendiren yoktu. Ölümünden sonra felsefesi «Beş Klâsikler» adlı bir kitapta toplandı. Bu eser Konfuçyus'a inananların kutsal kitabı olarak Çin okullarında okutuldu. Daha sonra yaşıyan imparatorlar bile Konfuçyus'un hâtırası önünde saygıyla eğilerek ona «öğretmenlerin öğretmeni» unvanını verdiler.

Bibliyografya. — Dilimize çevrilen eseri:

Büyük Bilgi, Müzik Hakkında Notlar (çev. Muhaddere Nabi Özerdim, 1945).

Bu konudaki başlıca eser:

Çin'deki Dinler (A. Hilmi Ömer Budda, tarihsiz).

KONGO: Bağımsızlığını Kazanan Bir Afrika Cumhuriyeti

KONGO, Orta Afrika'da bir Zenci devletidir. Kuzeyinde Orta Afrika, kuzeydoğusunda Sudan, doğusunda Uganda ve Tanganika, ile Ruanda ve Urindi, güneydoğusunda Rodezya'nın Kuzey devleti, güneybatısında Angola (Portekiz Batı Afrikası), batısında Orta Kongo ile çevrilmiştir. Kongo nehrinin denize döküldüğü yerde kuzey kıyısındaki şerit Kongo'ya aittir, böylece Atlas Okyanusu ile ilgisi sağlanmıştır.

Yüzölçümü: 2.343.930 km²

Nüfusu: 14.300.000

Başkenti: Léopoldville

Kongo'nun doğu sınırları dağlıktır. Topraklarının büyük kesimini Kongo nehri ile kolları sular. Bu büyük alan tropik ormanlarla, savanalarla örtülüdür. Kongo nehri ile Ubangi kolu Kongo'nun batı ve kuzey sınırını çizer. Doğuda kuzeyden güneye doğru Kongo'dan başlıca Aruvimi, Lamami, Lukuga, Luapula, Lualaba ırmakları ayrılır.

Büyük Tanganika Gölü, Kongo ile Tanganika ve Rodezya arasındadır. Bu göl denizden 818 m. yüksekliktedir. Edward Gölü (916 m.), Albert Gölü (620 m.), Uganda sınırı üzerindedir. Kivu Gölü (1.460 m) Ruanda - Urindi sınırındadır. Batıda II. Léopold Gölü (340 m.), güneyde Upemba Gölü vardır.

Kongo'da yağışlar 1,5 metreyi bulur. Ekvator çizgisi, Kongo'nun kuzeye yakın orta bölümünden geçer. Yıllık ısı ortalaması 35° nin üzerindedir. Tipik bitki örtüsü balta girmemiş ekvator ormanları, yer yer park (galeri) ormanları, savanalardır.

Kongo'da Yaşıyanlar

Kongo'da Zenciler yaşar. Başlıca ırk ve dil toplulukları şunlardır: Bantular, Güney Sudanlılar, Güney Nilliler, Pigmeler. Ayrıca, 500.000'e yakın Zenci olmıyan Güney Hâmileri vardır.

Kongo'da başlıca 4 yerli dili konuşulur: Doğu'da Kisvahilî veya Kingwana dili, Kuzey'de Tşiluba veya Kiluba dili, orta bölgelerde Kikongo dili, Kongo Nehri boylarında Lingala dili. Fransızca ortak dildir.

Kongo'daki başlıca beyaz azınlıklar şunlardır: 4.000 Portekizli, 3.000 İtalyan, 3.000 Rum, 2.000 İngiliz, 2.000 Fransız, 2.000 Amerikalı, 2.000 Danimarkalı, 1.000 İsviçreli (Alman ve Fransız), 1.000 Lüksemburglu Alman, 1.000 Arap.

Din bakımından, 240.000 Müslüman, 850.000 Protestan, 4.300.000 Katolik, 3.000 Ortodoks dışında halk puta tapar.

1925'te ancak 15.000 Beyaz bulunuyordu, ülkenin nüfusu da 9 milyon tahmin ediliyordu. İki Dünya Savaşı sırasında Beyazlar, Kongo'ya çokça gelmişlerdir. Kongo, nüfus bakımından dünya devletleri arasında 34. dür. Km²'ye bugün 6 kişi düşer.

Başlıca Şehirler

Kongo'nun en önemli şehri başkent Léopoldville'dir (Bk. Léopoldville). Diğer önemli şehirler şunlardır:

Elisabethville. — Katanga bölgesinin başkentidir. Güneyde, Rodezya sınırındadır; 12.000'i Beyaz olmak üzere 203.000 nüfusu vardır.

Stanleyville. — Kongo Irmağı üzerinde, kuzeyde, Stanley Çavlanı'nın az kuzeyindedir; 3.000'i Beyaz olmak üzere 80.000 nüfusu vardır.

Boma. — 1927'ye kadar ülkenin başkentiydi. 1.000'i Beyaz olarak 25.000 nüfus yaşar; bu şehir, Kongo ırmağının tam ağzında, Atlas Okyanusu üzerindedir, bu kara ülkesinin denizlere açılan tek kapısıdır.

Kongo'nun Ekonomik Durumu

Kongo'nun yeraltı ve yerüstü zenginlikleri büyüktür. Ormanları 250 milyon dönümlük bir alanı kaplar, dünyada 6. gelir. Ekilebilir toprakları 120 milyon dönümdür ki bu da dünyada büyüklük bakımından 5. gelir. Bu rakamlar, ülkenin, ne büyük nüfusları besliyebileceğini gösterir.

Kongo'da en çok kauçuk, kahve, pamuk, kenevir, susam, mısır, tropik meyvalar yetiştirilir.

Kongo bir madenler ülkesidir. Kalay, manganez, bakır, çinko, altın, gümüş çıkarılır. Kalay, manganezde 4., bakırda 7. gelir.

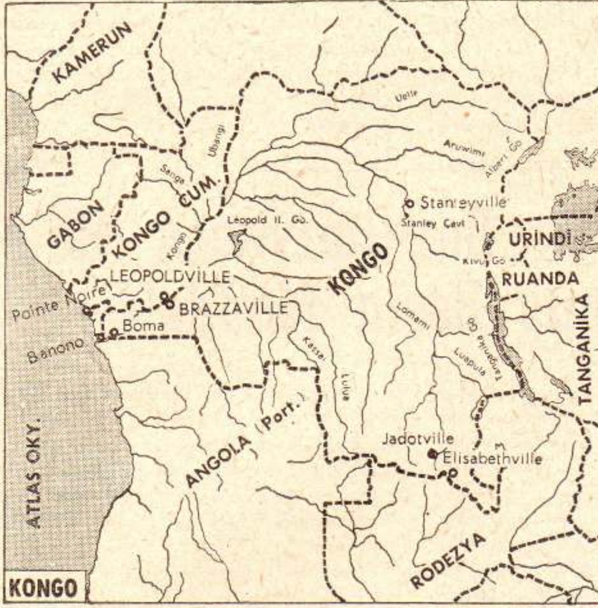
Kongo'da 5.900 km. demiryolu, 131.600 km. yol vardır ki bu, ülke için henüz yetersizdir. Nehir yollarından faydalanılır. Demiryolları ülkeyi Rodezya ve Angola'ya bağlar. 1959'da 62.600 motorlu vasıta bulunuyordu. Léopoldville'de bir üniversite kurulmuştur. Eğitim, öteki Kara Afrika ülkelerinde olduğu gibi ilkeldir.

Kongo'nun İdaresi

Kongo bir cumhuriyettir. 30 haziran 1960 ta bağımsızlığını kazandı. Güneydoğudaki Katanga eyaleti (yüzölçümü 496.965 km², nüfusu 1.750.000), ayrı bir devlet olma iddiasındadır; burası madenlerin, bu arada elmas madenlerinin bulunduğu zengin bölgedir. Öteki eyaletler arasında da ayrılıklar,

Kongo'nun başkenti Leopoldville bugün 260.000'lik nüfusu ile Afrika'nın en modern şehirlerindendir. İşte bir oto parkının yanıbaşında çanta, sepet, fildişi biblo gibi el işi eşyaları satan zenciler

anlaşmazlıklar vardır. Irk ve dil farkları büyüktür.

Geçen yüzyılda Belçika'ya verilen bu Orta Afrika ülkesinde, Belçikalılar ileri zihniyetle çalışarak ülkenin imkânlarını geliştirdiler. Yalnız, bağımsızlıktan sonra, maceracı önderler Beyazlar'a karşı dehşetli hareketlere geçtiler. Bu olaylar Birleşmiş Milletler'in işe karışmasını gerektirdi.

Kongo Cumhuriyeti

Fransız Birliğine bağlı diğer bir Afrika ülkesi

KONGO CUMHURİYETİ, Orta Afrika'da, Fransız Ekvator Afrikası'ndan ayrılmış küçük bir devlettir. Batısında Gabon, kuzeybatısında Kamerun, kuzeydoğusunda Orta Afrika, doğusunda Kongo, güneybatısında Angola (Portekiz Batı Afrikası) ve Atlas Okyanusu ile çevrilmiştir.

Yüzölçümü: 415.000 km²

Nüfusu: 830.000 (1962 tahmini)

Başşehri: Brazzaville

Ortalarda 1.000 metreye yaklaşan Kongo ovası, park (galeri) ormanları ve savanalarla örtülüdür; Kongo nehrinden uzaklaşıldıkça bakir ekvator ormanları başlar. Kongo nehri, eski Belçika Kongosu ile sınır çizer. Kuzeye doğru bu nehrin Ubangi kolu, sınır çizmekte devam eder. Sanga kolu, ülkenin ortasından geçerek kuzeye yol alır. Yıllık yağış ortalaması 1,5 metre, ısı ortalaması ise 30° üzerindedir. Ekvator çizgisi, ülkenin ortasından geçer. Tropik meyvalar, ağaçlar, kahve, kakao, kauçuk, mısır başlıca ürünlerdir. Bakır, kurşun, kalay, altın elmas çıkarılır. Hayvan beslenir. İlkel nehir balıkçılığı yapılır.

Nüfus bakımından 131 dünya devleti arasında 115. olan Kongo, çok daha fazla nüfus besliyebilir. Km²'ye şimdi 2 kişi düşmektedir. Ülkede çoğu Fransız olmak üzere 11.000 Beyaz yaşar. Yerlilerin çoğu Putperest'tir. Müslümanlar azınlıktadır. Bir bölüm yerli Katolik, çok azı Protestan olmuştur. Fransızca'dan sonra Arapça da ikinci bir dildir. Yerliler, Bantu Zencileri grupundandır.

Başkent Brazzaville, Kongo nehri üzerinde ve Léopoldville'nin tam karşısındadır. Demiryolu ile Pointe Noire limanına Angola ve eski Belçika Kongosu limanlarına da bağlıdır. Ülkede 516 km. demiryolu vardır. Brazzaville'de kereste ve yağ sanayii kurulmuştur. Bu şehirde 300 yüksek öğretim öğrencisi vardır. Öğretim, son derece ilkel durumdadır (Bk. Brazzaville).

Kongo, Fransız Ekvator Afrikası'nı teşkil eden 4 eyaletten biri iken, 15 ağustos 1960'da bağımsız oldu. Fransız Birliği'ne dahildir. Cumhurbaşkanı, aynı zamanda başbakanıdır.

KONGO NEHRİ

Afrika kıtasının ekvator bölümünde büyük bir nehirdir. Dünyanın en çok su taşıyan akarsularından biridir. Uzunluğu 4.650 km.'dir.

Kongo nehri, Belçika Kongosu'nun güneyinde, Luapula ve Lualaba nehirlerinin birleşmesiyle meydana gelir.

Kongo, çatalağzı olmıyan tek Afrika nehridir. Denize döküldüğü yerden aşağı yukarı 528 kilometre içeride genişliyerek bir göl meydana getirir. Burada Brazzaville ve Léopoldville limanları bulunur. Kongo, meydana getirdiği gölden, genişliği 16 kilometreden fazla olan bir akarsu şeklinde çıkar. Kongo, ağzından başlıyarak 133 kilometrelik bölümü, büyük gemilerin işlemesine elverişlidir. Daha yukarıda, Stanley Gölü'nden Stanley Çavlanı'na kadar olan 1.680 kilometrelik kesimde de büyük gemilerle ulaşım yapılabilir.

Kongo Nehri'nin taşıdığı su ağız kısmında zaman zaman saniyede 80.000 metre kübü bulur. Bu büyük nehrin, 11 km. genişliği olan bir halici vardır. Kongo'nın kollariyle birlikte suladığı havza 4 milyon km.²'yi geçer.

Kongo'nun ağız kesimi, 1484'te, Portekizli gemici Diego Cam tarafından; aşağı yatağı da 1816'da İngiliz kâşifleri tarafından keşfedilmiştir. Daha sonra 1867 - 1873 yılları arasında Livingstone, kaynak bölgelerini; 1874 - 1884 yılları arasında da Sir Henry Morton Stanley, Kongo'nun bütün yatağını keşfetmiştir.

Kongo ticari bakımdan çok önemli bir su yoludur, bu önemi her gün biraz daha artmaktadır. Kongo'nun lâstik ticaretinin büyük bir kısmı, bu akarsu yolu ile yapılmaktadır.

KONİ

Hacımsal bir geometri şeklidir. Tabanı dairedir. «Tepe» adı verilen bir noktadan taban dairesine teğetler çizerek elde edilir.

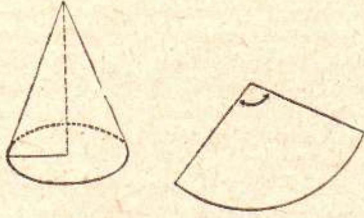
Tepeden tabana indirilen dikme taban dairesinin merkezinden geçerse «dik koni», geçmezse «eğik koni» denir. Tepe noktası ile taban düzlemi arasındaki uzaklığa «koninin yüksekliği» denir. Yüksekliği h, taban alanı s ile gösterirsek koninin hacmı şu formülle bulunur:

$$\frac{1}{3} hs$$

Kongo'da büyük şehirlerde yerlilerin Avrupalılar gibi yetiştirilmesine çalışılmaktadır. Açılan kurslarda yerli kadınlara ev ve çocuk bakımı öğretilir.

Konikler. — Bir koninin bir düzlemle birleşmesi sonunda ortaya çıkan şekillerdir.

Bir dik koni. Yanda ise aynı koninin kenarının açılmış şekli

Dik konide tepeden tabana indirilen dikmeye «eksen» denir. Koni bu eksene paralel bir düzlemle kesilirse bir «hiperbol» elde edilir (Bk. Hiperbol). Koni eksene paralel olmıyan bir düzlemle kesilirse ya bir «elips», ya da «parabol» ortaya çıkar (Bk. Elips; Parabol).

KONSER

Bir dinleyici kitlesine hitabeden, önceden hazırlanmış belirli bir programa göre, çeşitli müzik parçalarının çalınmasına «konser» denir. Tek şahsın verdiği konser daha çok «resital» diye anılır. Yalnız, resitalde, parçaların gerektirdiği bir eşlik bulunabilir. Meselâ, keman, şarkı resitalinde bir başkası da piyanoda eşlik eder.

KONSERVATUVAR

Müzik ve temsil sanatlarının öğretildiği okullara «konservatuvar» denir. Birçok bölümleri vardır. «Solfej» bölümünde, ilk başlıyanlara, nota ve ses bilgisi verilir; ondan sonra «icra» (çalgı çalma) dersleri başlar. Ayrıca, «kompozisyon» (besteleme) dersleri de vardır. Tiyatro, bale bölümü de bazan (İstanbul Konservatuvarı'nda olduğu gibi) konservatuvar eğitimi içindedir; bazan da (Ankara'da olduğu gibi) ayrı bir enstitü durumundadır. Bu bölümün üniversitelere bağlı fakülteler halinde olduğu memleketler de vardır.

Ortaçağ'da, birçok Avrupa memleketlerinde kiliselere şarkıcı yetiştiren müzik okulları vardı. Yalnız, opera ortaya çıktıktan sonra, bu müzikli tiyatro çeşidini yaşatacak sanatçıları yetiştirmek üzere daha geniş çapta konservatuvarların açılması gerçekleşti. İlk konservatuvar 1537'de Napoli'de kuruldu. Paris'te 1784'te, Viyana'da 1817'de, Berlin'de 1822'de, Londra'da 1861'de, Varşova'da 1909'da konservatuvar açıldı. Bizde ise ilk batı müziği okulu, bütün Doğu'nun en eskisi olarak, 1831'de yani Berlin'den dokuz yıl sonra «Müzika-i Hümâyûn» adı altında kurulmuştur. Ondan önce de Enderun Okulu, yüzyıllar boyunca, kendi millî konservatuvarımız olarak çalışmıştır.

İstanbul Konservatuvarı, özel muhasebeye bağlı olarak, 1924'te çalışmaya başladı, Batı müziği eğitimi yanında, folklor müziğine ait derleme çalışmalariyle de eserler verdi, İstanbul, Ankara radyolarında çalışan sanatçılar yetiştirdi. İstanbul Konservatuvarı'na sonradan Türk müziği bölümü, Tiyatro bölümü de eklendi. Yatılı ve gündüzlü olarak iki çeşit öğrenci kabul eden İstanbul Konservatuvarı'nın yatılı kısmı keman, piyano, nefesli sazlar olarak üç bölümde icracı yetiştirir, Şehir Bandosu ile Şehir Orkestrası'nı besler.

1936'da, Ankara Musiki Öğretmen Okulu'nun yerine açılan Devlet Konservatuvarı ise, memleket ölçüsünde daha geniş bir çalışmaya yönelmiştir. Müzik öğretmeninden başka Devlet Operası'na, Devlet Tiyatroları'na eleman yetiştirir. Bugün batı dünyasında tanınmış besteci ve icracılarımızın çoğu da, yabancı konservatuvarlardan önce, Ankara Devlet Konservatuvarı'ndan yetişmişlerdir.

KONSERVE: Bozulmıyacak Hale Getirilmiş Besin Maddeleri

KONSERVE, saklanmak üzere bozulmıyacak hale getirilmiş yiyeceklerdir. Bunların hazırlanma işine de «konservecilik» denir.

İnsanlar, yüzyıllardan beri, yiyecek maddelerinin bir kısmını, daha sonra kullanmak üzere bir yana saklamayı düşünmüşlerdir. Yalnız, birçok yiyecek maddelerinin uzun müddet bozulmadan saklanabilmesi ancak bazı şartlar altında olabilmiştir. Buna rağmen yiyeceklerin bozulması gene de tamamiyle önlenemiyor. Bozuk yiyecekler ise, birçok hastalıklara, hattâ bazı hallerde ölüme yol açabilir.

Tarih öncesi devirlerde, Taşçağı insanlarının av etlerini dumanlıyarak sakladıkları anlaşılıyor. Bugün de aynı usulle (tütsü usulü ile) balık ve et konservesi yapılır. Tarihin eski devirlerinde de Uzak Doğu'da halkın meyva ve sebzeleri kurutarak kışa sakladıkları bilinmektedir. Çeşitli usullerle konserveciliğin ise ancak bir buçuk yüzyıllık bir geçmişi vardır.

Bugünkü anlamiyle ilk konserveyi XIX. yüzyıl başlarında, Nicolas Appert adında bir Fransız yapmıştır. Appert, sebzeleri, meyvaları kapalı madenî kutular içinde uzun zaman bozulmadan, tazeliğini kaybetmeden saklıyabileceğini düşündü, uzun denemelerden sonra bu işi başardı. Ondan sonra Fransa'da, İngiltere'de, Amerika'da konserve fabrikaları kuruldu.

Yiyeceklerin bozulması «bakteri» denilen mikroplardan ileri gelir. Hayvansal, bitkisel bütün yiyeceklerde bu asalak küçük yaratıklar, zamanla ürerler, birtakım gazlar çıkarırlar, bundan dolayı yiyecekte bir «mayalanma», bir ekşime olur. Onun için, konserve yapılırken, yiyecek kaynatılarak, pastörize edilerek bakterilerden temizlenir.

Konservenin konulacağı kabın da temiz olması gerekir. Bunun için, konserveler havası alınmış kutulara konur, çünkü havada da birtakım bakteriler vardır ki bunlar kutunun içinde kalacak olursa konserveyi bozarlar.

Konserve Nasıl Yapılır

Konservesi yapılacak sebze ve meyvanın ne ham, ne de fazla olgun olmaması gerekir. Taze olması da şarttır. Yiyecek maddesinin bu durumunu fabrikanın kimyagerleri, çeşitli usullerle incelerler, konservesi yapılmaya elverişli olanları ayırırlar.

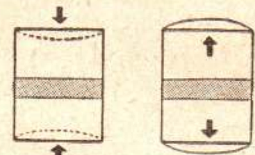
Bakterileri öldürmek için, yiyecekleri kaynatmak gerekir. Yalnız, bu kaynama sırasında, sebzelerin, meyvaların vitaminleri de ölür. Onun için, sebzeler, meyvalar, özel makinelerden geçirilir, böylece, vitaminleri öldürülmeden bakterileri temizlenmiş olur (Bk. Vitamin).

Bundan sonra, konservesi yapılacak madde kaynatılır, havası alınmış kaplara boşaltılır, kutu lehimlenir. Bazı fabrikalarda yiyecekler doğrudan doğruya kutularda kaynatılıp kapanır.

Yiyecekleri kaynatarak değil de, dondurarak bakterilerden temizleme yolu ile de konserve yapılabilir. Yalnız, bu usulle yapılan konservelerde, bir müddet sonra bozulma görülmüştür. Bunun için, yiyecekleri önce kaynatıp sonra dondurmak usulü denenmiş, bununla çok daha uzun zaman saklanabilecek konserveler yapılmıştır.

Konservecilik en çok Amerika'da, Avrupa memleketlerinde rağbet görmektedir. Amerikada yalnız yiyecek maddeleri değil, aynı zamanda yemekler de konserve haline getiriliyor, hazır yemekleri kutudan çıkardıktan sonra hemen yemek kabil oluyor. Son yıllarda memleketimizde de konservecilik bir hayli ilerledi, meyva ve sebze konservelerinden başka çeşitli hazır yemekler de konserve halinde satılmaya başladı.

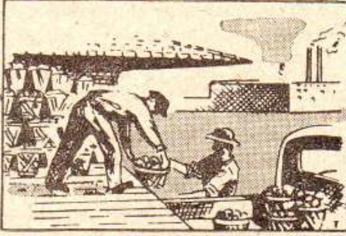
Ufak çapta olmak üzere, evlerde de konserve yapılabilir. Kaynatılan sebzeler, meyvalar, aynı sıcaklıkta kaynatılmış kaplara boşaltılır, kapağı lehimlenir. Turşu da bir nevi konservedir.

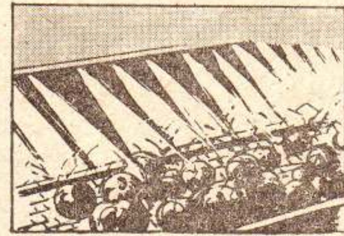
BOZUK KONSERVELER

Konserveler çeşitli sebeplerle bozulabilir. Bunun için knoserve alanlar her zaman dikkatli olmalıdırlar. Üzerindeki tarihi çok eskimiş bir konserve kutusunun içindeki besin maddesinin tazeliği şüpheli olabilir. Böyle durumlarda ilk dikkat edilecek husus kutunun üst ve altının durumudur. Bozulmamış bir konserve kutusunun üstü ve altı içbükeydir. Eğer bunlar şişkin bir hal almışsa o konserveyi atmak gerekir. Çünkü bozulan besinin çıkardığı gazlar kutunun kenarlarına basınç yaparak üstünü ve altını dışbükey olacak şekilde şişirir.

KONSERVE NASIL YAPILIR

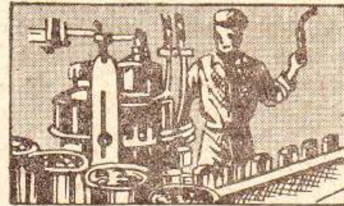

1 — Konservesi yapılacak maddeler çeşitli vasıtalarla çiftliklerden fabrikaya taşınır.

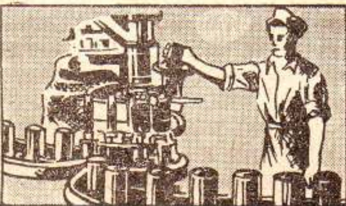

2 — Gelen besin maddeleri fabrikada cinslerine göre ayrılır; işe yaramaz olanlar atılır.

3 — Konserve yapılmak üzere seçilen sebzeler, hareket eden şeritler üzerine yığılıp yıkanır.

4 — Temizlenen sebzeler fabrikadaki işçiler tarafından gerektiği gibi kesilir, ayıklanır ve hazırlanır.

5 — Daha sonra bu sebzeler çok büyük kazanlar içinde bir müddet kısmen pişirilirler.

6 — Ağızları açık olan konserve tenekeleri, hareket eden bir şerit üzerinde otomatik olarak doldurulur.

7 — Dolu konserve tenekeleri yine otomatik bir makineye gelir, burada ağızları sıkı sıkıya kapatılır.

8 — Ağızları iyice kapatılan kutular, içindekilerin iyice pişmesi için büyük buhar kazanlarına sokulur.

9 — Son olarak konserve tenekelerinin etiketleri yapıştırılır ve satışa hazır olarak dükkânlara dağıtılır.

KONSOLOSLUK

Bağımsız devletlerin, yabancı ülkelerdeki yurttaşlarının haklarını korumak; hükümete siyasi, ticari durumlarla ilgili bilgiler vermek üzere bu ülkelerin en önemli ticaret merkezlerinde, veya kendi yurttaşlarının en yoğun olarak bulunduğu yerlerde kurdukları resmî dairelere «konsolosluk», bu dairelerdeki işleri yöneten kimselere de «konsolos» denir.

Konsolosların başlıca görevleri, bulundukları bölgenin ticarî işleri hakkında raporlar hazırlamak, bunları bağlı oldukları hükümete göndermek; yurttaşların ticari işlerinde onlara yol göstermek, kendi hükümetlerine karşı borçlu oldukları vergileri toplamak, pasaportlarını vize etmek, bunların evlenme, doğum, ölüm gibi işlerinde gereken işlemleri yapmaktır.

Konsoloslar, Dış İşleri Bakanlığı tarafından tâyin edilirler. Gönderildikleri yerin önemine göre, Başkonsolos, Konsolos, Konsolos muavini (viskonsül) olmak üzere üç dereceye ayrılır. Konsolosların yanında çalışan üçüncü derecedeki memurlara da «konsolosluk ajanı veya kançıları» denir.

Konsolosların ilgileri dış işleri bakanlıkları ile değil, bulundukları şehrin en büyük mülkiye memuru iledir.

KONSTANTİN, Büyük (288 - 337)

Büyük Konstantin'in Roma'daki heykeli

Ünlü bir Roma imparatorudur. Bugünkü Niş'te doğdu. 44. Roma imparatoru I. Konstantius (305 - 306) ile imparatoriçe Helena'nın büyük oğludur. Babası 56 yaşlarında öldüğü zaman Prens Konstantin 18 yaşındaydı. Ortak - imparator olarak saltanata katıldı. Asıl imparator ise önce Galerius (306-311), sonra sırasiyle Galerius'un yeğeni Severus, 43. imparator Maximianus'un (286-305) oğlu Maxentius, bunun kardeşi Licinianus (315 - 324) idi. Büyük Konstantin'in 2. karısı Fausta, işte bu son iki imparatorun kızkardeşidir. Licinianus da Konstantin'in kızkardeşi Konstantia ile evlenmişti.

Konstantin, tahtı paylaştığı kayınbiraderi Licinianus'u birkaç savaşta yendikten sonra, nihayet öldürttü. Artık dünya devletinin başında tek kalmıştı.

Konstantin'in Hıristiyanlık tarihinde önemli bir yeri vardır. 313'ten beri Hıristiyan dini Roma İmparatorluğu tarafından resmen tanınıyordu. Konstantin de 324'te Hıristiyan oldu, ertesi yıl İznik Konsili'ni topladı. Bu İznik Konsili, Tanrı'yı üçe parçalamak, «teslis» i dinin başlıca unsuru haline koymak, Hz. İsa'yı tanrılık derecesine yükseltmekle ünlüdür ki, bu akideler, zamanımıza kadar devam etmiş, aksi inanışta olanlar kâfir sayılmışlardır.

Konstantin devrinde, Roma'daki Papa'nın otoritesini tanımak üzere, İskenderiye, Kudüs ve Antakya'da 3 patriklik kuruldu. Bunlardan sonra başpiskoposlar, sonra piskoposlar, sonra başpapazlar geliyor, Hıristiyanlık, devlet içinde bir devlet teşkilâtına sahip oluyordu.

326'da Konstantin, karısı Fausta'yı sıcak hamamda hapsedip buharda boğmak suretiyle öldürttü. Çok güzel olan imparatoriçenin, imparatora ihanet ettiği söyleniyordu. Konstantin'in ilk karısı Minervina'dan olan oğlu veliaht Crispus'un öldürülmesinde de Fausta birinci derecede rol oynamıştı. Crispus'un ölümünden sonra, 9 yaşında olan oğlu Konstantin veliaht olmuştu.

49. Roma imparatoru olan Büyük Konstantin, İstanbul'u kurmakla da cihan tarihine geçmiştir. «Konstantinopolis» adı verilen,

Ressam Rafaello'nun Büyük Konstantin'in zaferlerinden birini gösteren tablosu

zaman zaman, yüzyıllarca dünyanın en büyük şehri olan İstanbul, Hazret-i Meryem'e ithaf edilmişti. Büyük törenlerle 11 mayıs 330'da şehrin açılışı yapıldı, Roma imparatorluğunun başkenti Roma'dan buraya getirildi.

337'de ölen Büyük Konstantin'in ailesinden birkaç imparator daha tahta geçmiştir.

KONSTANTİN XI, Palaeologos

(1405 - 1453)

Son Bizans imparatorudur. 1449 - 1453 yılları arasında hüküm sürmüş, idaresi, Osmanlıların İstanbul'u zaptetmek için giriştikleri yıllara raslamıştır. Fatih Sultan Mehmet'in İstanbul'u fethetmesi sırasında savaşırken öldürülmüştür.

KONSTANZ GÖLÜ

Orta Avrupa'da, Alp Dağları'nın kuzey yamaçlarında, Almanya, Avusturya, İsviçre arasında bir göldür. Yüzölçümü 540 km², en geniş yeri 74 km., denizden yüksekliği 398 m. dir. Ren nehri gölün içinden geçer.

Konstanz Gölü'nün en büyük özelliği, sularının büyük bir farkla, çok kısa zamanda alçalıp yükselmesidir. 1770'te gölün suları, bir saat içinde, 7,5 metre yükselmişti.

Konstanz Gölü'nün kıyılarını birçok şirin şehirler, köyler süsler. Bunların arasında başlıcaları, tarihî Bregenz şehriyle büyük endüstri şehri Friedrichshafen'dir. Gölün çevresinde, şehir, köy olmıyan yerlerde, turistler bakımından çok ilgi çekici eski şatolar bulunur.

KONSÜLTASYON

Hekimler arasında, bir hastalık üzerinde yapılan danışmalara «konsültasyon» denir.

Konsültasyon, her şeyden önce, bir hekimin kesin olarak anlıyamadığı hastalık üzerinde yapılır. Hekimliğin çeşitli kollarında görgü ve yetki sahibi uzmanlar hastanın başında toplanıp, onu ayrı ayrı inceleyip muayene ederler, düşüncelerini söylerler, gerekirse bilimsel tartışmalara girişirler. Bu arada, hastalığın iyice aydınlanması için gerekli görülen lâboratuvar incelemeleri de yapılır.

Bir hastalığın gidişi göz önünde tutularak, nasıl bir tadavi yolu tutulacağı, tedavide yapılacak değişikliklerin kararlaştırılması için de konsultasyona başvurulur.

KONTRALTO

Kadın seslerinin en kalınıdır. Kısaca «alto» da denir. Böyle bir sesi olan ses sanatçısı da «kontralto» diye anılır. (Bk. Ses).

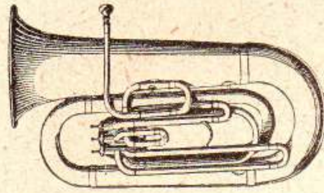
KONTRBAS

Keman ailesinin keman, viyola, viyolonselden sonra 4. gelen en büyük, en kalın sesli sazıdır. 1750 tarihinde son şeklini almıştır. Ancak ayakta çalınabilir. Alt kısmı yere dayanır, saz hafifçe göğse dokunur. Yayla çalındığı gibi, parmaklarla teller çekilmek suretiyle de çalınır.

Kontrbas, 1.95 - 2 m. boyunda, 62 sm genişliğinde olur. Nefesli sazlardan bazıları, meselâ klârinetle fagotun kalın sesli cinslerine de «kontrbas» denir.

Kontrbas

Nefesli sazlardan kontrbas

KONTRPLÂK

Tellerinin doğrultusu birbirine dikey gelmek üzere üst üste yapıştırılan incecik tahtalardan meydana gelmiş ince, fakat esnek, dayanıklı bir tahtadır. En çok mobilya yapımında, doğramacılıkta, iç duvarların kaplanmasında, iç süsleme işlerinde kullanılır.

Kontplâğı meydana getiren ince tahta tabakalarındaki tellerin doğrultusu, birbirinin ters yönlerde olduğu için, öteki tahtalar gibi nemin, ısının etkisiyle esnemez, kabarmaz, eğilip bükülmez, çatlamaz. Bu özeliklerinden dolayı kontrplâk birçok işlerde, başka cins tahtalardan üstün tutulur. Hattâ son zamanlarda, ince tahta tabakalarını birbirine yapıştırmak için eskiden kullanılan zamkın yerine plâstik bir madde kullanılmakta, böylece kontrplâğın suya karşı da dayanıklı olması sağlanmaktadır. Bu çeşit kontrplâklar daha çok hazır evlerde, vapurlarda, kayaklarda, dış duvarların kaplanmasında kullanılıyor Ayrıca, yapıştırıcı madde olarak plâstiğin ısıya dayanan bir çeşidinin kullanılmasiyle meydana gelmiş olan kontrplâklar da vardır. Bunlar, tahta tabakalar önce bu plâstiğe batırılarak, sonra da kuvvetli bir presle sıkıştırılarak yapılır. Bu kontrplâklar, ısıya karşı dayanıklı olduğu gibi, çelikten de daha kuvvetli, daha serttir. Dayanıklı oluşlarından dolayı bu çeşit kontrplâklar özellikle uçak yapımında kullanılır.

Âdi kontrplâklar genel olarak çam ağacının tahtasından yapılır. Bunların hazırlanmasında, ilk iş olarak ağaç kütükleri istenilen boyda kesilir. Kesilen kütüklerin kabuğu, özü çıkarılır. Sonra bunlar iyice yıkanarak yumuşatılır. Kütükler kuruduktan sonra bir bıçkı makinesine konarak, çok ince bir tabaka halinde, hiç bölünmeden, dönerek kesilir. Bu tabaka çok ince olduğundan kesilme sırasında çatlamaz. Kesilerek çıkan tabakalar tellerinin doğrultusuna göre gerekli ölçülerde kesilir. Sonra bunlar tellerinin doğrultusu birbirinin aksi yönünde olacak şekilde üst üste getirilir. Araları eşit bir şekilde zamklanır, presle sıkıştırılarak yapıştırılır.

Kontrplâğı meydana getiren tahtalar 3 - 5 tanedir, daha çok olanları da vardır.

KONVANSİYON MECLİSİ

Fransa'da, 1789'da yapılmış Büyük İhtilâl'den sonra kurulan meclislerden biridir. 1791 ile 1792 arasında Fransa'yı idare etmiş olan «Meşruti Kırallık Meclisi» nin dağılmasından sonra Konvansiyon Meclisi kuruldu, 1795 yılına kadar Fransa'nın idaresini elinde tuttu. Bu meclis iş başına geçer geçmez ilk olarak Fransa'da kırallığa son verdiğini, yeni idarenin «Cumhuriyet» olduğunu ilân etti.

Fransa'da 1789 ihtilâli yapıldığı sırada, devlet idaresi, Kıral XVI. Louis'nin elindeydi. Kıraldan memnun olmıyan cumhuriyet taraftarlarının başında da Danton, Robespierre, Marat gibi ihtilâlciler bulunuyordu. Bu ihtilâlciler 10 ağustos 1792'de, kıralın oturduğu saraya yürüyerek, onun tahtından indirilmesini, ailesi ile birlikte hapsedilmesini sağlamışlardı (Bk. Fransız İhtilâli). Böylece, 10 ağustosta kurulan Konvansiyon Meclisi'nin ilk işi Kıral XVI. Louis'yi yargılamak oldu. Meclis, az bir çoğunlukla da olsa Kıralın idamına karar verdi (Bk. Louis XVI.)

XVI. Louis'nin idamından sonra Konvansiyon Meclisi üyeleri arasında ayrılıklar baş gösterdi. Bu meclis üç partiden meydana geliyordu. Bunlardan, Gironde eyaletinden olanların kurduğu Girondin Partisi, ihtilâlin kanlı bir şekilde olmasından memnun değildi. Danton'un, Marat'nın, Robespierre'in başında bulundukları Montagnard Partisi cumhuriyetçiydi, Fransa'da yapılan devrimlerin elde edilen hakların şiddetle korunmasını istiyordu. Çoğu korkak, çekingen olan bakanların meydana getirdiği Mutediller Partisi ise, duruma göre tutumlarını değiştiriyordu. Bu üç partiden özellikle Girondin'lerle Montagnard'lar, birbirlerine rakip durumdaydılar. Zamanla iki partinin birbirine düşmesi, Fransa'yı iç işleri bakımından kötü bir duruma soktu. Böylece, Danton'un dediği gibi «İhtilâl evlâtlarını yemeye başladı». Aralarında Marat'nın, Danton'un, Robespierre'in de bulunduğu birçok kimse idam edildi. Fransa'da müthiş bir terör idaresi hüküm sürmeye başladı Nihayet 1795'te hem teröre, hem de Konvansiyon Meclisi'ne son verilerek yeni bir Anayasa yapıldı.

KONYA: En geniş ilimiz ve eski bir kültür merkezi

KONYA, yurdumuzun en geniş ilidir. Büyük bir kısmı İç Anadolu bölgesinde, güneyde kalan kesimleri de Akdeniz bölgesi sınırları içindedir. Topraklarını doğuda Niğde, güneyde İçel ve Antalya, batıda Isparta ve Afyon, kuzeybatıda Eskişehir, kuzeyde Ankara illeri çevirir. 18 ilçesi vardır: Konya (merkez), Akşehir, Beyşehir, Bozkır, Cihanbeyli, Çumra, Doğanhisar, Ereğli, Ermenak, Hadım, Ilgın, Kadınhanı, Karaman, Karapınar, Kulu, Sarayönü, Seydişehir, Yunak. Bu ilçelere bağlı 62 bucak, 951 köyü vardır.

Yüzölçümü: 47.721 km²

Nüfusu: 987.022 (1960 sayımı)

Nüfus yoğunluğu: Km²'ye 21 kişi.

Yüzey şekilleri. — İlin güney ve batı kesimlerindeki dağlık alanlarda yüksekliği 2.000 m. yi aşan zirveler çok görülür. Kuzeybatıda Sultan Dağları, Akşehir Ovası üzerinde dik bir duvar gibi yükselir, bu avcıyı batıdaki Yalvaç Ovası'ndan, Beyşehir Gölü'nden ayırır. Konya şehrinin batısındaki dağlar arasında da 2.000 m. yi aşanlar vardır. Bunlardan Takkeli Dağ tipik görünüşü ile uzaklardan göze çarpar. Karaman yakınlarındaki Karadağ volkanik bir kütledir.

Konya ilinin yalnız dağlık alanları değil, düzlükleri de denizden yüksektedir. Konya Ovası, az belirmiş sırtlarla birbirinden ayrılan geniş çanakları ihtiva eder. Bu çanaklardan biri, Konya-Karaman-Ereğli arasında uzanır.

Bir ikincisi Obruk sırtlariyle ayrılmış, en çukur yerine Tuz Gölü yerleşmiştir. Daha küçük bir çanak Akşehir doğrultusunda uzanır, en çukur yerlerinde Eber Gölü ile Akşehir Gölü bulunur. Bütün bu çukurların tabanı denizden en aşağı 900 m. yüksekliktedir. (Tuz Gölü'nün yüksekliği 899 m.)

Iklim. — İlin her yanında sert bir iklim görülür. Kışlar soğuk geçer. Konya şehrinde en soğuk ayın ortalama sıcaklık derecesi —0.5° dir. Yaz düzlükler üzerinde sıcak olur. Iklimin başka bir özelliği de yağışların azlığıdır. İlin güney kesimlerine raslıyan dağlık alanlarda yıllık yağış tutarı 0,5 - 1 m. yi aşabilirse de, ovalarda yağış azdır.

Iklimin bitkiler âlemi üzerine olan etkisi de büyüktür. Kışları soğuk, baharı nemli, yazları kuru sıcak olan bu iklim, «bozkır» adı verilen bitki topluluklarına elverişlidir. Bozkırlardaki otlar, baharda birden fışkırır, canlanır, birkaç hafta sonra ise çabuk gelen yaz sıcaklariyle kavrulup sararır.

Ekonomi. — Konya ili Türkiye'nin en büyük buğday ambarıdır. Tarıma elverişli düz alanlarda buğdaydan başka arpa, çavdar, yulaf üretimi de önemlidir. Son yıllarda ilin bazı kesimlerinde şeker pancarı tarımı gelişmiştir. Konya'nın tarıma pek elverişli olmıyan engebeli alanlarında, daha çok küçük baş hayvan yetiştirilir. Koyun sayısı bakımından Konya illerimiz arasında en başta gelenidir.

Konya Şehri

Konya, gerek tarihî bakımdan, gerekse bugünkü durumu bakımından, yurdumuzun en önemli şehirlerinden biridir. 25 yüzyılı aşan tarihi çeşitli medeniyet eserleriyle doludur; bu bakımdan, yurdumuzun turistik hayatında büyük bir yeri vardır. Ayrıca, ticari ve ekonomik bakımdan da Konya yurdumuzun en hareketli şehirlerinden biridir.

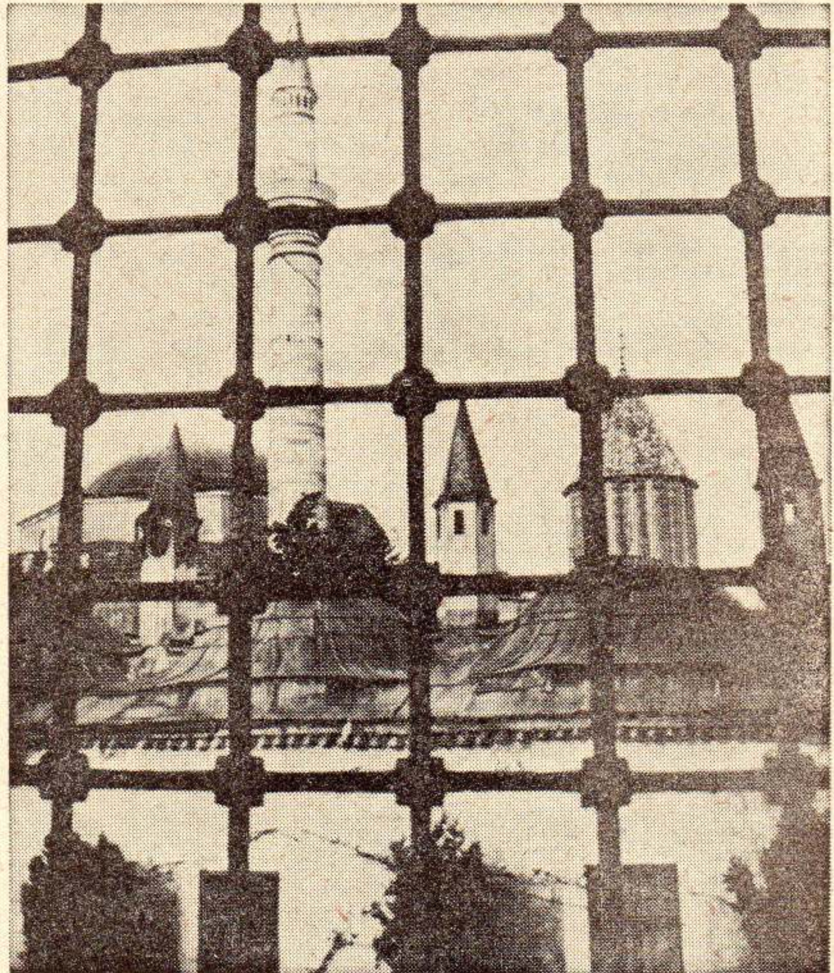
İç Anadolu Bölgesi'nin üçüncü, Türkiye'nin de sekizinci büyük şehri olan Konya (1960 da nüfusu 122.704), Haydarpaşa - Adana demiryolu üzerinde denizden 1.027 m. yükseklikte kurulmuştur. Demiryolu ile İstanbul'a 750, İzmir'e 705 km. uzaklıktadır. Ayrıca 264 km. uzunluğunda bir asfalt yolla Ankara ile de bağlantısı kolaylanmıştır.

Şehrin belediye sınırları içinde kalan alanı 24 km. kareyi aşmaktadır, bunun yarıdan çoğu yapılarla kaplıdır. Şehrin esas çekirdeği, elips şekillidir, batıda Zindankale semtini, güneyde Sahip Ata Camisi'ni, doğuda Kapu Camisi'ni, kuzeyde de Hatuniye Medresesi'ni içine alarak uzanır. Konya'daki eski anıtların hemen hepsi buradadır. Alâattin Tepesi, bu esas çekirdeğin merkezine göre biraz batıda kalır.

Geçen yüzyıldaki yangınlardan sonra az-çok düzgün bir plâna göre açılan sokaklar, caddeler birbirini dik olarak keserler. Bu caddelerden en önemlisi Alâattin Tepesi ile Mevlânâ Dergâhı arasında uzanan Alâattin Caddesi'dir. Belediye Konağı, Vilâyet Konağı, başlıca ticaret yerleri, bankalar, oteller bu cadde boyunda sıralanır. Küçük sanat erbabının iş yerleri, dükkânları ise daha çok bu caddenin doğu yarısına açılan sokaklar boyunda toplanmıştır.

Konya'nın mahalleleri ise bu esas kısmın kuzeybatısına, güneyine doğru yayılmışlardır. Pek düzgün bir biçim göstermezler. Buna karşılık, şehri, batıdaki demiryolu istasyonuna bağlıyan düzgün caddeler boyunda aralıklı olarak sıralanan binalar Konya'nın son yıllarda bu doğrultudaki gelişmesini gösterir.

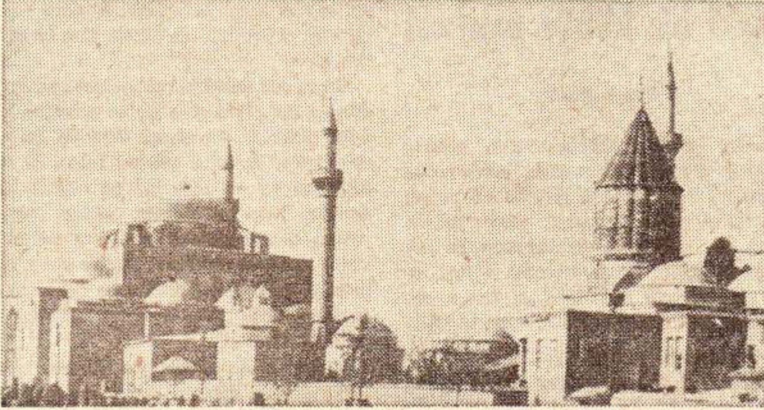
Çoğu kavak ağacı olan sık bir yeşillik örtüsü şehrin çevresini tamamiyle kuşatır. Ayni yeşillik, daha sık bir örtü halinde, 5 km. ötede Merâm bahçelerinde batıdaki dağların eteğine dayanır.

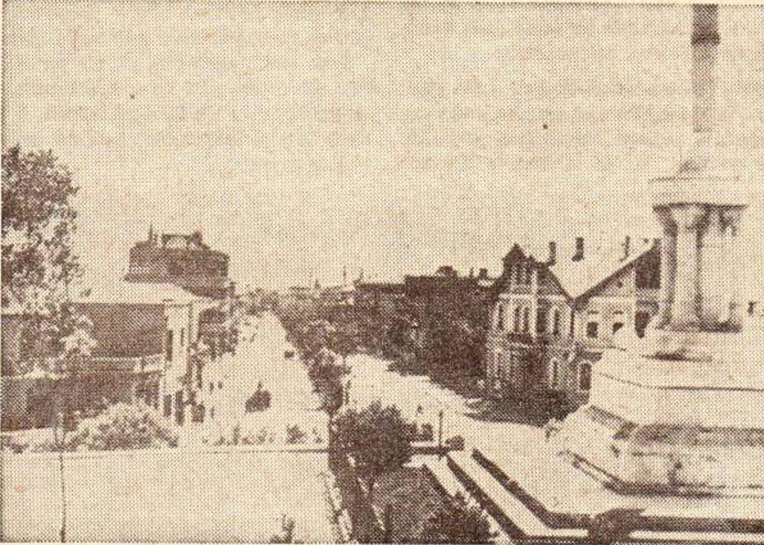
KONYA'DA MEVLÂNÂ MÜZESİ

Konya sanat eserleri bakımından zengin bir il merkezimizdir. Mevlâna Müzesi her yıl binlerce sanat ve tarih meraklısını Konya'ya çeker.

KONYA'DAN ÜÇ GÖRÜNÜŞ

Sultan Selim Camisi ve Yeşil Türbe. Konya'daki mimari eserlerin pek çoğu Selçuk mimarlık üslûbunun özelliklerini taşır

Konya'da Alâettin'den hükümete doğru bakış. Burası şehrin en işlek ve en kalabalık yerlerinden biridir.

Konya'nın genel görünüşü. Konya 120.000'i aşan nüfusuyla iç Anadolu'nun büyük ve önemli şehirlerindendir

Şehrin gittikçe gösterdiği gelişmenin, büyümenin yanı sıra endüstri alanındaki gelişme görülür. Eskiden beri bulunan birtakım tesislere (un fabrikası gibi), 1954 yılında bir şeker fabrikası eklenmiş, halıcılık sanayileştirilmiştir.

Tarihte Konya

Şehrin adı eski «İkonion» dan gelir. Lidyalılar'dan M. Ö. VI. yüzyılda İranlılar'a, daha sonra İskender'e, Selevkoslar'a, Bergama devletine, nihayet M. Ö. II. yüzyılda Roma'ya geçti. 395'te Bizans'a ait bir şehir haline geldi. VII. yüzyılın başlarında İranlılar (Sasanîler), yüzyılın ortalarında Muâviye komutasında Araplar tarafından geçici olarak alındı. Araplar, X. yüzyıla kadar şehre akınlar yaptılar. 1069'da Selçuklu Türkleri tarafından yağmalandı; 1072'ye doğru Kutalmışoğlu Süleyman Şah tarafından fethedildi.

Anadolu Selçuklu devleti kurulunca başkent olarak İznik seçilmişti. Yalnız, İznik'in 1097' de Haçlılar ve Bizanslılar tarafından alınması üzerine Konya, Selçukluların ikinci başkenti oldu. 1326'da Osmanoğulları Bursa'yı alıncaya kadar yüzyıllarca, bu mevkiini muhafaza etti.

Konya 18 mayıs 1190'da III. Haçlılar'ın geçici işgaline uğradı. XIII. yüzyıl sonlarında Karamanoğulları'nın nüfuzu Konya şehrinde de hissedilmeye başlandı. 1308'de Selçuklu hanedanı son bulunca, Konya, hukukan da Karamanoğulları'na geçti.

1387'de Sultan Murat, ilk defa Konya önlerine geldi. Yıldırım Bayezit 1398'de Konya'ya girdi, Karaman devletine son verdi. 1402 Ankara felâketinden sonra Karaman devleti dirildi. 1414'te Çelebi Sultan Mehmet, Konya'da göründü. Karamanlılar Osmanlılar'a bağlandılar. 1465'te Fatih, Karaman devletine son verdi, Konya'yı doğrudan doğruya İstanbul'a bağladı. «Karaman eyaleti» denen beylerbeyiliği kuruldu. Beylerbeyi, Konya veya Karaman (Lârende) şehrinde otururdu. Eyaletin başına önce Fâtih'in oğlu Şehzade Mustafa, o ölünce de kardeşi Cem geçirildi. 1481'de II. Bayezit'in büyük oğlu Veliaht-Şehzade Damat Abdullah, 2 yıl sonra o ölünce kardeşi Şehzade Şehenşah, Karaman tahtına oturdular. 1511'de Şehenşah, 28 yıllık valilikten sonra öldü; yerine oğlu Şehzade Mehmet getirildi. Yavuz az sonra tahta geçince, Karaman tahtına şehzade tâyin etmedi.

XVII. yüzyılda eyaletin 11 sancağı (vilâyeti) vardı. Eyalet 80.000 km²'ye yakın büyüklükteydi. Tanzimat'tan sonra kurulan Konya eyaletinin 1910'da 102.100 km² yüzölçümü, 1.380.000 nüfusu vardı. 11 kazalı Konya, 7 kazalı Niğde, 2 kazalı Burdur, 5 kazalı Hamîd (Isparta), 5 kazalı Teke (Antalya) sancaklarına ayrılıyordu.

Şehrin nüfusu 1825'te 140.000 idi; Türkiye'de 11., dünyada 69. geliyordu. 1927'de 47.000 olan nüfus 1960'ta 123.000'i buldu. Bugün Türkiye'nin İstanbul, Ankara, İzmir, Adana, Bursa, Eskişehir ve Gaziantep'ten sonra 8. şehridir.

Bibliyografya. — Bu konudaki eserlerin başlıcaları:

Konya (Osman Yalçın, 2. bası 1961);

Konya (Feridun Kandemir, 1957); Konya'ya Ait Toplu Bilgiler (Ülkü Günbay, 1953); Konya (Naci F. Baştak, 1945); Konya Eski Eserler Kılavuzu (Faik Sayman - İbrahim Tonguz, 1945); Konya Kılavuzu (1948); Tarihî Turistik Konya Rehberi (Mehmet Önder, 1950, 1956); Coğrafyada, Tarihte ve Bugünkü Konya (Ekrem Yalçınkaya, 1943), Konya Çevresinde Beslenme Meseleleri (Prof. Dr. Saib R. Atademir, 1945), Konya Evleri (Celile Berk, 1952); Konya Selçuk Sanatı (F. Sarre, 1937); Konya'da Eti Tapınakları (G. Totaysalpır, 1935); Konya'da Musiki (M. R. Gazimihal, 1948); Seyahatnamelerde Konya (M. Önder, 1948); Konya Çeşme ve Şadırvanları (M. Önder, 1955).

KONYA VE MEVLÂNÂ MÜZESİ

Konya'da, şehrin geçirdiği çeşitli devirlerden kalma birçok tarih, sanat ve kültür eserleri vardır. Bunların başında Mevlânâ Müzesi gelir. Her yıl yerli, yabancı on binlerce kişinin gezdiği Mevlânâ Celâlettin Rumi'nin türbesi, aynı zamanda, tarihî eserlerin teşhir edildiği bir müzedir.

Eski Eserler Müzesi halinde bulunan Mevlânâ Dergâhı ile Türbesi'nin batıdaki cümle kapısından Dergâh avlusuna, oradan da önü mermer döşeli türbe kapısına geçilir. Kapının iki kanadına Sultan Veled'e ait Farsça bir beyit yazılmıştır. Bu kapıdan «Tilâvet = Okuma Odası» denilen üzeri kubbeli bir odaya girilir.

Dergâh binası üç bölüme ayrılır. 1 — Türbe; 2 — Semahane; 3 — Mescit.

Türbe: Gümüş kapıdan girildikten sonra solda, bir (L) harfi şeklinde olup üzeri 5 kubbe ile örtülüdür ve 65 mezar bulunur.

Dış tarafı yeşil çinilerle kaplanmış olan «Kubbe-i Hadrâ» altında Mevlânâ ile oğlu Sultan Veled'e ait sandukalar bulunur.

Semahane: Türbe ile birleşik halde geniş kubbeli bir salondan ibarettir. Kanunî Sultan Süleyman zamanında yapılmıştır.

Mescit: Dergâh'ın camisi olarak inşa edilmiştir. Bir minaresi vardır.

KOOPERATİF (Bk. ORTAKLIKLAR)

KOPENHAG

Danimarka'nın başkenti ve en büyük şehridir. Danimarkalılar şehre «Köbenhawn» derler. Zealand Adası'nın doğu kıyılarında, şehre adını veren ve «Tüccar Limanı» anlamına gelen Kaupmannahofn koyunun ağzındadır.

Kopenhag, 7 yüzyıllık geçmişi olan eski bir şehirdir. Modern bölümünde, bir hava alanı, fabrikalar, birçok geniş bulvar ve caddeler, eski bölümünde ise dar sokaklar, eski zaman usulü, pencerelerin, kapıların üzerinde sivri tepelikler bulunan evler, tarihî binalar vardır.

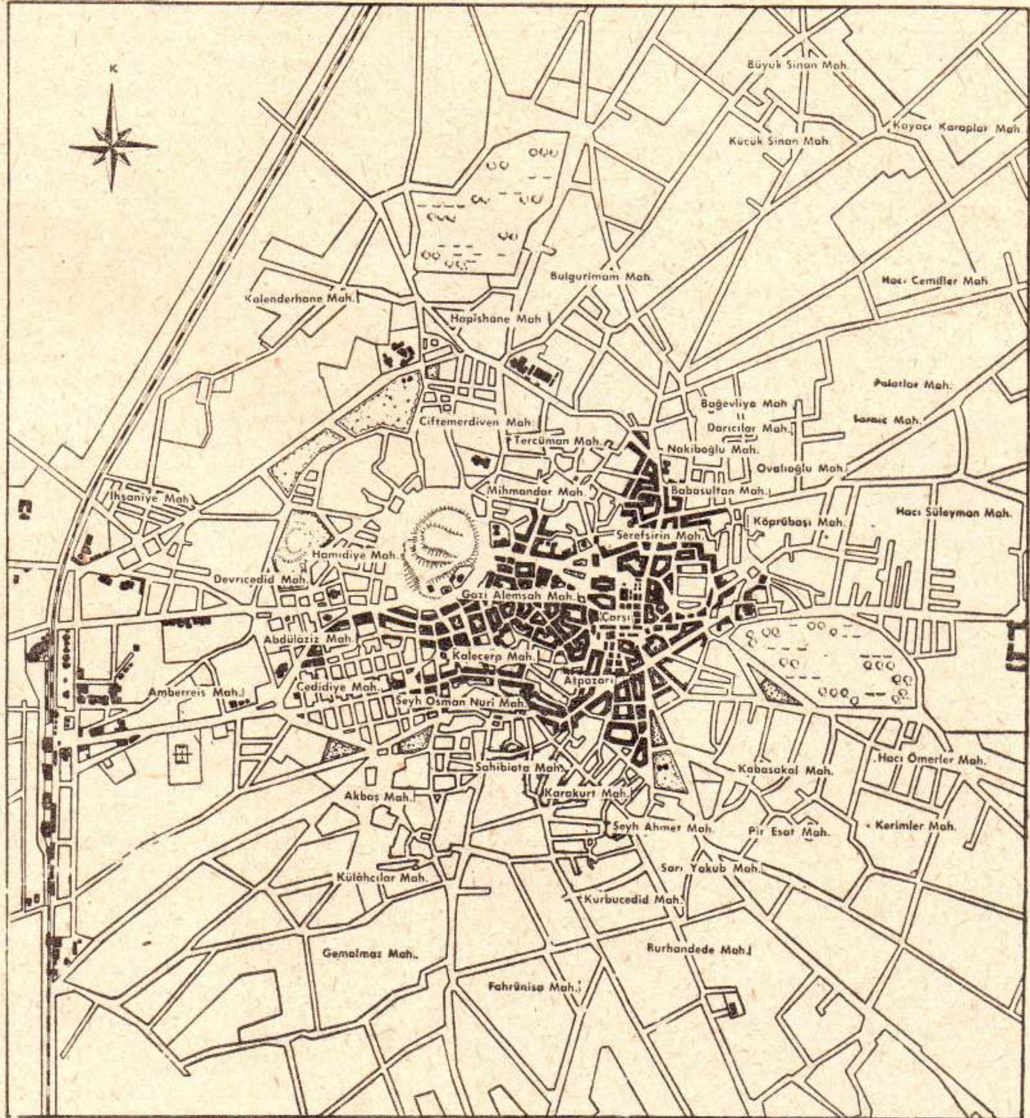
Kopenhag'ın tarihî binalarından en önemlileri, 1478'de yapılan Kopenhag Üniversitesi, Christiansborg denilen kıral sarayı, hükümet binası, millî Thorwaldsen müzesidir.

Kopenhag 1043. yılına kadar küçük bir balıkçı köyüydü. XII. yüzyılda limanı sayesinde bir ticaret şehri olarak önem kazandı. 1443'te başkent oldu.

1658 - 1659 yıllarında Kıral X. Carl'ın idaresi altındaki İsveç kuvvetleri Kopenhag'a hücum ettiler, Kopenhaglılar, şehirlerini kurtarabilmek için kahramanca çarpıştılar 1801'de, Kopenhag limanındaki Danimarka deniz filosunu Amiral Nelson idaresindeki İngiliz deniz kuvvetleri yakıp batırdılar, 1807'de ise gene İngilizler şehri bombardıman ettiler. II. Dünya Savaşı sırasında, 1940'ta, Kopenhag'ı Alman kuvvetleri işgal etti, 1945'te Almanlar'ın yenilmesinden sonra Kopenhag yeniden bağımsızlığını kazandı.

Kopenhag, yakınlarındaki yazlıklarla, köyleriyle birlikte, 1.200.000 nüfuslu bir şehirdir. Danimarka nüfusunun beşte birini barındırır. Memleket ticaretinin hemen hemen yarısı, Kopenhag limanı yolu ile yapılır. Kopenhag limanından ihraç edilen malların başında süt ve sütle ilgili maddeler, et ve fabrika mamulleri gelir. Kopenhag'da sütten başka en çok porselen, gümüş eşya, bira, şeker ve makine endüstrileri gelişmiştir. Gemi yapımı, en önemli endüstrilerden biridir. Kopenhag ayrıca, çok değerli, el işi dantelleriyle tanınır.

KOPERNİK (Bk. COPERNICUS)

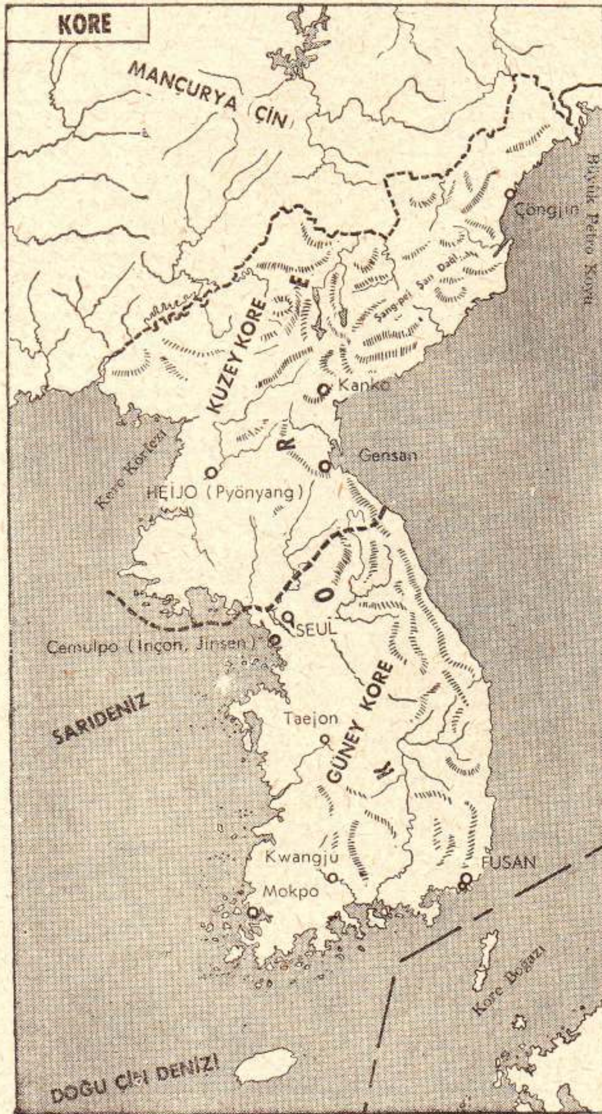
Konya şehrinin plânı

KORE: Son Yıllarda İkiye Ayrılan Bir Uzak Doğu Ülkesi

KORE, Uzak Doğu'da bir ülkedir. «Kuzey Kore», «Güney Kore» olarak 2 devlete ayrılmıştır. Komünist olan kuzeydekinin kuzeybatısında Çin'in Mançurya eyaleti, doğusunda Japon Denizi, güneyinde Güney Kore, batısında Kore Körfezi ve Sarı Deniz vardır; kuzeydoğuda Rusya ile küçük bir deniz sınırı bulunur. Güney Kore'nin kuzeyinde Kuzey Kore, doğusunda Japon Denizi, batısında Sarı Deniz, güneyinde Doğu Çin Denizi vardır; güneydoğuda Kore Boğazı ile 200 km. kadar uzaktaki Japonya'dan (Kiyusiyu ve Hondo adaları) ayrılır.

Kuzey Kore: Yüzölçümü: 127.154 km²
Nüfusu: 13.150.000 (1962)
Başkenti: Pyönyang (Heijo)

Güney Kore: Yüzölçümü: 93.634 km²
Nüfusu: 26.150.000 (1962)
Başkenti: Seul

Kore dağlık bir ülkedir. Kuzey Kore'de Şang-pei-şan dağları Japon Denizi'ne paralel olarak uzanır ve 2.470 metreye kadar yükselir. Japon Denizi'ne dökülen Tumen, Kore Körfezi'ne dökülen (Jo-lu-kiang) (Yalu) ırmakları, Kuzey Kore'nin sınırını çizer. Yıllık yağış ortalaması 80 sm.'yi geçer. Kış ısı ortalaması —5°, yazınki 24°'dir. Ülkede muson iklimi hüküm sürer. Tipik bitki örtüsü ılıman bölge ormanları ve ekinleri, iç taraflarda çamlıklar ve dağ ormanlarıdır.

Kore'de Sarı Irklar'dan Koreliler yaşar, Korece konuşulur. Kore'den başka Japonya'da 600.000, Havaii Adaları'nda 10.000'den fazla Koreli vardır. Kuzey Kore'de 100-150 bin Çinli yerleşmiştir. Güney Kore'de — Birleşmiş Milletler askerleri, bilhassa Amerikalılar sayılmazsa — azınlık yoktur. Kore'deki Japonlar, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra bu ülkeyi terketmişlerdir. Kuzey Kore hemen tamamen Budist'tir. Güney Kore'de çoğunluk Budist'tir. Katolik, Protestan ve Müslüman da vardır; Kuzey Kore'de nüfus yoğunluğu km²'ye 103, Güney'de 278'dir. Güney Kore; Holânda, Formoza, Belçika ve Japonya'dan sonra dünya devletleri arasında en büyük nüfus yoğunluğuna sahip ülkedir.

Güney Kore'nin başkent Seul'dan başka Kore Boğazı üzerindeki Fusan (Pusan) (1.300.000), Taikyu (610.000), Seul'un limanı olan Jinsen (= İnçon = Çemulpo) (400.000), Çongjin (260.000), Sarı Deniz üzerinde Mokpo limanı (140.000), Taejon, Çinju, Masan, Çöngşu (bu sonuncuların nüfusları 100-150 bin arasında) (Bk. Seul).

Kuzey Kore'nin başlıca şehirleri Gensan ve Kongo limanlariyle Seişin ve Kaisöng şehirleridir. Bunların nüfusu 100 - 150.000 civarındadır (Bk. Pyönyang).

Tarım ve Ulaştırma

Halkın besini prinçtir. Güney'de 3.3 milyon ton (1958'de dünyada 9.), Kuzey'de 3 milyon ton (1952'de 13.) pirinç elde edilmiştir. İpekçilik büyük bir kitlenin geçimini sağlar. Güney'de patates (1958'de 3 milyan tonla 32.), pamuk (1958'de 200.000 tonla 11.), tütün (1958'de 38.000 tonla 22.) yetiştirilir; kömür, biraz demir ve altın çıkarılır. Güney'de elektrik enerjisi miktarı 1,7 milyon kwh.'dür. Güney'in dış ticaret hacmi 1959'da 470 milyon dolardı ve hemen tamamen Amerikan yardımı ile kapatılıyordu. Komünist devletler istatistik rakamları vermekten çok kaçındıkları için, Kuzey'in son ekonomik durumu malûm değildir.

Güney Kore'de 4.000 km. demiryolu, 27.900 km. yol, 10.500 motörlü vasıta, 36.100 telefon, 75 sinema salonu, 127.000 ton ticaret gemisi (35.) vardır (1954 rakamları). Kuzey'de demiryollarının uzunluğu 2.700 km.'dir. Güney Kore'nin kara ordusu çok kuvvetlidir. Deniz kuvvetlerinde 4'ü muhrip olmak üzere 77 savaş gemisi vardır (31.). Güney Kore, askerî ve iktisadi bakımdan A. B. D.'nin pek geniş yardımı ile ayakta durmaktadır. Pek hızlı artan nüfus, sefalet yaratmaktadır; 1954'te Güney'de ancak 21,7, Kuzey'de 11 milyon insan yaşıyordu.

Seul Üniversitesi'nde 1954'te 45.000 öğrenci ve 4.153 öğretmen vardı. Başka üniversite yoktur. Okuma-yazma bilmiyenlerin oranı oldukça yüksektir.

Tarihte Kore

Kore 1945'te Japonya'dan bağımsızlığını kazandı. 1946 mayısında Kuzey Kore, Rusya'nın müdahalesi ile Güney'den ayrıldı. Güney'de şimdi cumhuriyet, Kuzey'de «halk cumhuriyeti» denen komünist rejim vardır. Güney'de devlet başkanı, aynı zamanda başbakandır. Güney Kore nüfus bakımından dünya devletleri arasında 20., Kuzey ise 38.'dir. Korece'de ülkenin adı «Chô-son» dur.

Kore, daha M. Ö. II. yüzyılın başlarında Mete zamanında Büyük Türk İmparatorluğu'na dahil oldu. Muhtelif aralarla yüzyıllarca Türk egemenliğinde yaşadı. Cengiz Han zamanında Moğollar'a tabi oldu. Sonra Çin'e bağlı, fakat iç idaresinde tamamen bağımsız bir krallık olarak yaşadı. Kore medeniyeti oldukça yüksek ve ileri olup, Çin etkisinde gelişmiştir. XIX. yüzyıl sonlarında Ruslar'la Japonlar, Kore'yi Çin'den koparmaya çalıştılar. 1904 - 1905 Japon - Rus savaşı Ruslar'ın kesin yenilgisiyle bitti. Kore, Japonya'ya bağlandı.

Japonlar, Kore'ye modern medeniyeti ve tekniği getirdiler. Fakat İkinci Dünya Savaşı'nda ülke harap oldu. Savaştan sonra hür dünya ile Komünistler'in en büyük çekişme alanı haline geldi. Memleket baştanbaşa tahrip edildi. Güney Kore'yi de komünist istilâsından korumak için hür dünya'ya bağlı birçok milletler A. B. D.'nin yanında yer aldılar. Bu arada Türkiye, Kore'ye bir tugay gönderdi. Bu tugay, Kore'de Komünistler'e karşı çok şerefli savaşlar yaptı. 1960'ta ordu ve öğrencilerin ayaklanması ile geniş ölçüde nüfuz ticareti yapan S. Ree rejimi devrildi.

Fakat iç anlaşmazlıkların önü alınamadı. Kuzey Kore ise, Çin'in bir peyki halindedir.

KORE SAVAŞI

Tarihte ilk defa olarak hür dünya devletleri Kore Savaşı'nda, aralarında birleşip, tecavüz edenlere karşı ortak bir cephe aldılar, birlikte savaştılar.

II. Dünya Savaşı'nın sonunda Japonya'nın teslim olması üzerine, Kore'deki Japon askerleri Amerikan ve Rus kuvvetlerine teslim olmaya başladılar. A. B. D. kuvvetleri hemen hemen Kore Yarımadası'nın tam yarısından geçen 38. paralelin güneyini, Ruslar da kuzeyini işgal ettiler. Ruslar Kuzey Kore'nin güneyle işbirliği yapmasını, ortak bir hükümet kurmasını önlediler. Bunun sonucu olarak 10 mayıs 1948'de yapılan seçimlere Kuzey Koreliler katılmadı. Seçimlerin sonunda Güney Kore'de normal hükümet kurulunca, sayısı 50.000'i bulan A. B. D. askeri Kore'den ayrılmaya başladı. Öte yandan, Kuzey Kore'de de bir kukla hükümet kurulmuştu. Amerikan askerlerinin çekilmesi üzerine Kuzey Koreliler 38. paralelin güneyindeki birliklere karşı saldırıya başladılar. Durum Birleşmiş Milletler Teşkilâtına aksettirildi.

SAVAŞ BAŞLIYOR

25 haziran 1950'de Kuzey Kore ordusu 38. paraleli geçerek Güney Kore'yi işgale başladı. Derhal harekete geçen Birleşmiş Milletler Teşkilâtı, bütün üye devletlerin katılmasiyle hazırlanacak bir ordunun Güney Kore'nin yardımına koşmasını kararlaştırdı.

Kore Savaşı'nın en büyük önemi dünya tarihinde ilk olarak bütün devletlerin katıldığı bir teşkilâtın mütecavize karşıkoyması, onu yenmesidir. Birleşmiş Milletler Teşkilâtı Güney Kore'yi düşman işgalinden kurtarmak için çok büyük hızla harekete geçti. Güney Kore ve A. B. D.nden başka 15 devlet fiilen Kore'ye asker gönderdiler. Ayrıca 5 devlet de sağlık malzemesi ve para yardımında bulundu.

Türkiye de Birleşmiş Milletler'in çağırısına uyarak, Kore'ye bir tugay gönderdi. Kore Savaşı'nda Türk tugayının kahramanca çarpışmaları bütün dünyaya ün saldı. Kore'ye asker gönderen devletler şunlardı: A. B. D., İngiltere, Türkiye, Yeni Zelânda, Yunanistan, Belçika, Filipinler, Kanada, Avustralya, Lüksemburg, Habeşistan, Fransa, Güney Afrika Birliği, Siyam, Holânda, Kolombiya.

KUNURİ SAVAŞI

Çok kısa bir süre içinde Kore'ye gelen B. M. askerleri 16 eylûl 1950'de, yani tecavüzün başlamasından iki buçuk ay kadar sonra, genel taarruza geçtiler. Taarruz büyük bir hızla gelişti. Bir ay içinde bütün Güney Kore düşmandan temizlenmiş, B. M. kuvvetleri 38. paralelin kuzeyine geçmişti. Müttefikler bununla da kalmadılar, daha kuzeye doğru ilerlemelerine devam ettiler. 19 ekim 1950'de Kuzey Kore'nin başkenti Pyönyang işgal edildi. İleri hareketlerine devam eden birlikler Mançurya sınırlarına kadar geldiler.

Öte yandan, durumun ciddiyetini gören Kızıl Çin, fena halde sıkışan Kuzey Koreli komünistlere yardıma hazırlanıyordu. Çin birlikleri, yığınak yaparak 26 kasımda çok şiddetli bir hücuma geçtiler. Kunuri Savaşı diye adlandırdığımız kanlı çarpışmalara Türk tugayı da katılmıştı. Şiddetli Kızıl hücumu karşısında B. M. kuvvetleri Kuzey Kore'nin Hungnam limanından gemilerle geriye çekildi, çekilenler arasında 105.000 B. M. askeri, 98.000 Koreli sivil vardı.

ATEŞ KES GÖRÜŞMELERİ

8 haziran 1951'de ateş kes görüşmeleri için ilk hazırlık temasları başladı. Çeşitli sebeplerle sık sık kesintiye uğrıyan görüşmeler 2 yıl sürdü. Nihayet iki taraf arasında, 27 haziran 1953'te mütareke imzalandı. Bu mütarekeye göre 38. paralel sınır oluyor, arada 4 km. lik, silâhtan yalıtılmış bir bölge bırakılıyordu.

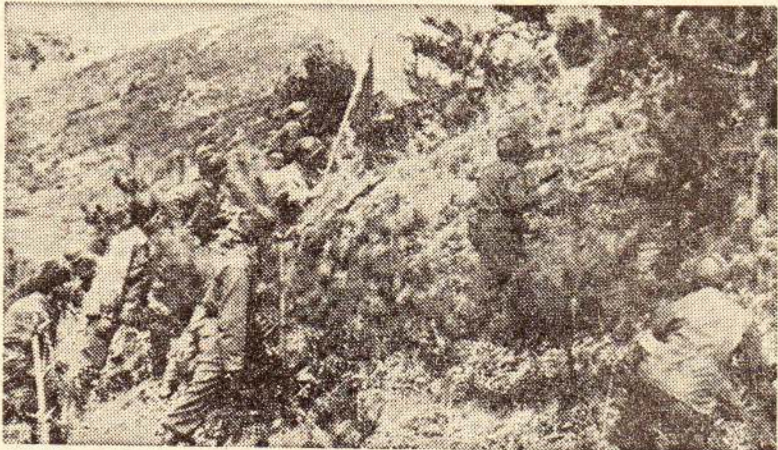
Kore Savaşı'nda B. M. ordusunun kaybı, ölü, yaralı, kayıp, esir olarak, 450.000 kişidir. Aynı süre içindeki Komünist kayıpları 1.500.000'i geçmiştir.

KUNURİ SAVAŞINDA TÜRK TUGAYI

5.000 kişiyi geçen Türk Tugayı 1950 eylûlünde başlıyan büyük karşı hücuma katılarak Mançurya sınırı yakınlarına kadar ilerlemişti. Kızıl Çinliler'in 26 kasımdaki büyük taarruzu başladığı sırada tugay Karilyong çeşitleri yakınındaydı. Düşman arazinin en sarp, geçit vermez yerinde, baskın tarzında hücuma geçti. Hücumun başlamasından kısa bir süre sonra sağ kanadı tutan Kore Kolordusu bozuldu, düşmanlar orada açılan gedikten sızarak B. M. kuvvetlerini kuşatmaya teşebbüs ettiler. Hareket büyük bir hızla gelişiyordu. Kızıl Çin ordusunun plânlarının başarıya ulaşması yüz binlerce kişinin imhası demekti. Bunun için 1. ve IX. Amerikan kolorduları vakit kaybetmeden geri çekilmeye başladılar. Tugayımıza artçılık görevi verildi.

Birliklerimiz 28 kasım sabahı erken saatlerde düşmanla temasa geçtiler. Artçılarımız düşmanı oyalarken tugay Wovonu geçerek o kesimdeki Sinnimni köyüne vardı.

Artçı olarak Amerikan birliklerinin gerisini koruyan Türk Tugayı Sinnimni'de korkunç bir baskına uğradı. Tugaya bağlı bütün birlikler birbirbiri ardınca ateş hattına giriyor, göğüs göğse kanlı çarpışmalar yapıyordu. Süngü hücumlariyle püskürtülen düşmanlar bir türlü bitmek bilmiyor, ardı arkası kesilmiyen dalgalar halinde yenileri cepheye sürülüyordu. Türk Tugayı'nın karşısında iki Kızıl tümeni vardı. Tugayımız gırtlak gırtlağa savaşarak Kunuri'ye vardı. Amerikalılar buradaki ileri sahra hastanelerinin boşaltılmasını bitirmişlerdi. Düşmanlar Kunuri'de birliğimizi çevirip tamamen yok etmeye çalıştılarsa da Türk süngüsü, çok ağır kayıplar pahasına düşmanın saldırışlarını durdurmasını bildi. Tugayımız verdiği kanlı savaşlarla hem kendisi düşmandan kurtulmuş, hem de B. M. ordusunun dev çekiliş hareketini korumuştu. Tugayımızın Kore savaşlarındaki kaybı 750 - 800 kişi kadardır.

MEHMETÇİK KORE DAĞLARINDA

1950 eylûlünde 5.000 kişiyi geçen Türk Tugayı Mançurya sınırı yakınlarına kadar ilerlemişti. Kahramanca dövüşen Mehmetçikler, verdikleri çetin savaşlarla Türk destanını Kore'de de yazmış oldular.

KORE HASTALIĞI

Bir sinir hastalığıdır. Hasta, elinde olmadan yüz, kol, bacak, gövde kaslarını düzensiz bir biçimde kımıldatır. Bundan dolayı, bu hastalığa «raks hastalığı» da denir. «Kore» deyimi de Eski Yunanca «khoreia» (dans) kelimesinden gelir.

Kore hastalığı en çok gebe kadınlarda, 5-15 yaş arasındaki kız çocuklarında görülür.

Hastalığın kalıtım (veraset) ile ilgili olduğunu ileri sürenler vardır. Bazı mikropların vücuda girip beyinde iltihaplar meydana getirmesi şiddetli korku ve heyecanların kore hastalığının ortaya çıkmasına sebep olduğu görülmüştür.

Hastalık başlarken halsizlik, kırıklık olur. Bir süre sonra bazı organlarda (tik) şeklinde birtakım acayip hareketler başlar. Ondan sonra bu garip hareketler yüz, kol, bacak, ve gövde gibi yerlere geçerek hastayı devamlı surette sarsarlar. Bu sarsıntılar vücut kaslarının devamlı bir kasılma ve açılma sonucunda meydana gelir. Bazı vakalarda bu devamlı hareketler yüzünden, vücut o kadar sarsılır ki hastanın oturup kalkması, elbisesini giyip çıkarması, yemek yemesi bile zorlaşır. Bu kadar çok hareketlere rağmen hastaların vücudunda büyük bir yorgunluk yoktur. Zekâ ve düşüncelerinde de bozukluk olmaz. Hastalık bir aydan, bir yıla kadar sürebilir. Sonra iyi olur.

Tedavi. — Kore öldürücü bir hastalık değildir. Hastanın iyi bakılıp beslenmesine çalışmak, vücutça zayıflayıp düşmesine meydan vermemek gerekir.

Hastayı yatakta istirahat ettirmek ve iyi beslemek ister. Çeşitli hareketler sırasında kendisini yataktan atıp bir kazaya uğramaması için dikkatli olmalıdır.

Sinirleri teskin edici ilâçlar genel olarak faydalıdır. Arsenikli ilâçların çok iyi geldiği söylenir.

Kore, gebe kadınlarda şiddetli sıkıntılar verirse hekimlerin muayene ve tensibiyle, bazı defa, çocuğu almak bile gerekebilir.

KORENT

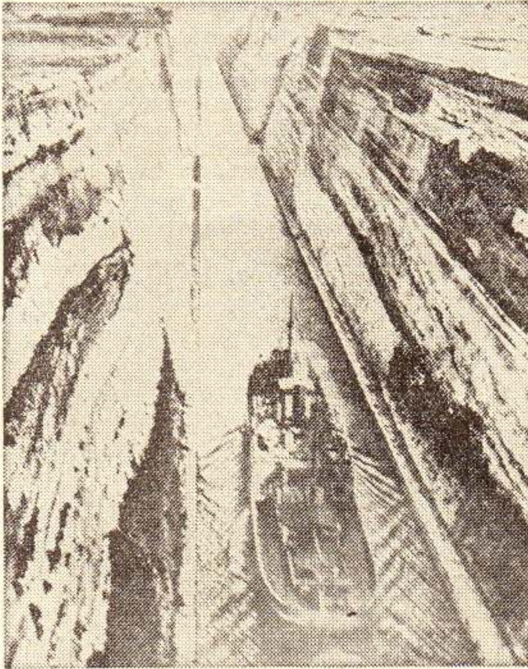
Yunanistan'da, Mora Yarımadası'nda eski çağların en önemli medeniyet merkezlerinden biri olan tarihî bir şehirdir. Bugün, bu eski şehrin 6 km kadar kuzey doğusunda, 12.000 kişilik nüfusu olan ve aynı adı taşıyan bir şehir bulunmaktadır.

Tarihî Korent'in etrafını yüksek sûrlar çevirirdi. Korent şehri, Korent kıstağı (berzah) üzerinde bulunduğundan, Mora yarımadası'ndan kuzeyde kalan asıl Yunanistan'a gidebilmek için Korent şehrinden geçmek gerekiyordu. Bu coğrafî durumu sayesinde Korent çok kısa bir zamanda Yunanistan'ın en önemli ticaret merkezlerinden biri durumuna yükseldi.

M. Ö. 700'de gemi yapımının gelişmesi, Korent'in daha fazla önem kazanmasına yol açtı. Yunanistan'ın bütün dış ticaretini, bilhassa batı ile olan alışverişini elinde tutmaya başladı. Korfu adasında ve İtalya'da birçok koloniler meydana getirdi.

Tarihte Korent

Korent şehrinin ilk defa kimin tarafından kurulduğu kesin olarak bilinmiyor. Korent, Yunan medeniyetinin, sanat ve edebiyat bakımından Atina'dan sonra gelen ikinci büyük merkeziydi. O çağlarda yaşamış olan Korentliler, dünyanın en başarılı bronz işçileriydi. Korent şehri, çok ilerlemiş olan bu işçilik sayesinde baştan başa bronz heykellerle bezenmişti. Zamanla Atinalılar'ın siyasi ve ticari bakımdan kuvvetlenmesi Korentliler'i tedirgin etmişti. Bu yüzden Korent, Isparta'nın Peloponez savaşlarını çıkarmasına sebep oldu (Bk. Peloponez Savaşları). Bunu, M. Ö. 395 ile 387 arasında yapılan Korent Savaşı takip etti. Daha sonra, Yunanistan'ın Roma ile yaptığı savaşta düşmanların eline geçti ve yakılıp yıkıldı. Bundan yüz yıl sonra Julius Caesar Korent'i yeniden onararak Roma İmparatorluğu'nun en güzel şehirlerinden biri durumuna getirdi. Korent, tarihte iki kere Osmanlılar; bir kere de Venedikliler tarafından ele geçirildikten sonra, 1858'de büyük bir depremde baştan başa yıkıldı.

KORENT KANALI

6342 metre uzunluğundaki Korent Kanalı ancak orta boy gemilerin geçmesine elverişlidir. Gemiler kanalın iki başındaki limanda demirliyerek sıralarını beklerler, sonra da bir römorkörün yedeğinde kanaldan yavaş yavaş geçerler.

Korent Kanalı

1882'de bir Fransız Şirketi tarafından başlanarak 1893'te Yunanlılar tarafından tamamlanan küçük bir kanaldır. Korent kıstağındaki bu kanal sayesinde Ege Denizi'nden Yunan Denizi'ne kolayca geçilebilir. Korent Kanalı'nın uzunluğu 6.342 metre, genişliği 25 metre, derinliği ise ancak 8 metre kadardır. Kanal, orta büyüklükte olduğu için pek büyük gemilerin geçmesine elverişli değildir. Korent Kanalı'nın doğu ucunda Isthmia; batı ucunda da Poseidonia adlı şehirler vardır.

KOREOGRAFİ

Bale ve raks temsillerini sahneye koymak sanatına denir. Koreografi kompozisyonu yapan sanatkâr, dans edenlerin teknik yetişmeleri ve ilerlemeleriyle uğraşmaz. Sadece bale için yazılmış olan sahne müziğinin konusuna ve ruhuna uygun olarak bale topluluğunu düzenler, dans edenler arasında rolleri dağıtır ve bütün pozisyonları en küçük ayrıntılarına kadar tesbit eder. Yani tiyatroda rejisörün yaptıklarını yapar. Eğer sahneye koyduğu yeni değilse, çok defa, ayrıntılarda bile, kendisinden önce o eseri sahneye koymuş olan büyük koreograflardan birine tabi olur. Yeni sahneye koyuşlarda sanat anlayışına ve kabiliyet derecesine göre hareket serbestliği vardır; fakat az-çok bale geleneklerine uymaya mecburdur. Bununla beraber son zamanlarda ihtilâlci koreograflar çok görülmüştür.

Koreografinin Zorluğu

Modern tasvirî balenin büyük gelişme kaydettiği son 3 çeyrek yüzyılda birkaç tane ekol sahibi koreografın yetişebilmiş olması, bu mesleğin çok zor olduğunu gösterir. Muazzam bir müzik, edebiyat, tarih kültürü istiyen bir sanattır. Bale süitlerinde değişik ülkelere ait sayısız özellikler koreografın etnografya bilgisinin pek geniş olmasını icap ettirir. Bugün yalnız birkaç millet millî bir koreografiye sahiptir. Dünyanın en zengin millî koreografisi, şüphesiz İspanyollar'ınkidir. 8 yüzyıllık Arap hâkimiyeti, bu koreografiye inanılması güç bir parlaklık kazandırmıştır. Klâsik koreografide ise Ruslar pek ileri gitmişlerdir. Esasen bale çok masrafli bir sanat olduğundan, ancak zengin devletlerin bütçeleri bu sanatı kaldırabilmektedir. «The American National Ballet Theatre and Academy» yirmiden fazla millete mensup uzman kullanmaktadır. Fransız ve İngiliz millî balelerinde de durum buna yakındır.

Bale Koreografisinin Temelleri

Bale koreografisinin esas unsurları şunlardır:

1 — Kıyafet: Danseden sanatkârın kıyafeti a.) Temsil etmekte olduğu devrin ve tipin; b.) Temsil ettiği duygu ve düşüncenin en sıkı kayıtları altındadır.

2 — Dekor: Sahnenin dekoru a.) Temsilin geçtiği devre ve yere; b.) Temsilin ifade ettiği duygu ve düşünceye tabidir.

3 — Işık: Sahnenin aydınlatılma vaziyeti ve çeşitli renklerin hangi müddet çerçevesinde nüans değiştirecekleri de yukarıda sayılan unsurlara bağlıdır.

4 — Dans: Sanatkârın koreografça tâyin edilen kompozisyonu, çeşitli bakımlardan ele alınabilir: a.) Solist veya solistlerin, ikili, üçlü grupların, figüranların pozisyonları, b.)

ayak adımları ve hareketleri, kolların durumu, vücudun değişme dereceleri, c.) Yüz mimikleri.

5 — Balenin oynandığı müzik.

6 — Tarihî olayların baleye tatbikı.

Türk millî koreografisi çok zengin unsurları içine alır; fakat Türk müziği gibi millî koreografimiz de modern bir anlayışla ele alınmamıştır (Bk. Bale).

KORFU

Yunan Denizi'nin Arnavutluk'la Yunanistan sınırlarının kesiştikleri kıyısında, sahile birkaç km. mesafede Yunanistan'a ait bir adadır. İyonya Adaları'nın en kuzeyde ve en önemli olanıdır.

Yüzölçümü: 638 km²

Nüfusu: 126.000 (1962)

Başkenti: Korfu

Hafif arızalı olan ada, kuzeyde 914 metreye kadar yükselir. Yıllık yağış ortalaması 85 sm., ısı ortalaması 17° kadardır. Ülkede Akdeniz iklimi hüküm sürer. Ada, bağlar, meyva, portakal ve zeytin bahçeleri ile örtülüdür. İklim tatlı, manzara güzel olduğu için, önemli sayıda turist çeker. Yunanistan'ın, İtalya'ya en yakın (Otranto'ya 110 km.) parçasıdır.

Korfu, İyonya Adaları eyaletini teşkil eden 4 ilin en önemlisidir. Eyaletin merkezi, adanın merkezi olan Korfu şehridir; adanın doğu kıyısında güzel bir limandır; nüfusu 40.000'e yakındır.

Korfu (Kerkra), Venedikliler'in en stratejik önemli topraklarından biriyken, diğer İyonya Adaları gibi, Fatih Sultan Mehmet'in son yıllarında Türkiye'ye katıldı. Sonra bir-iki kere Türkiye ile Venedik arasında alınıp verildi. Barbaros'un uğrak yerlerinden biriydi. Kanunî Sultan Süleyman'ın 13 seferinden biri «Korfus Sefer-i Hümayunu» adını taşır. Bir ara Napoléon'un eline geçtiyse de, Türk donanması tarafından geri alındı. İyonya Adaları'nda «Yedi-Ada Cumhuriyeti» kuruldu ve Türkiye'nin hâkimiyetine bırakıldı. Sonradan İngiltere'ye geçti. İngilizler, az sonra, 1865'te, bu adaları, Korfu ile beraber, Yunanistan'a verdiler.

KORGAN

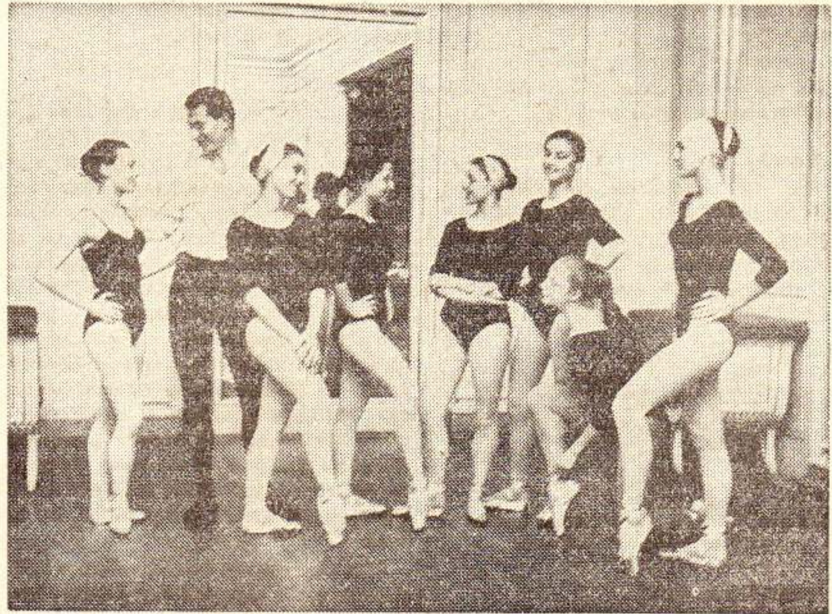
Karadeniz Bölgesi'nin Orta Karadeniz bölümünde Ordu iline bağlı bir ilçedir. Topraklarını doğuda aynı ilin Aybastı, güneyde Tokat'ın Niksar, batıda Ordu'nun Kumru, kuzeyde Fatsa ilçeleri çevirir. Tek bucaktan ibaret olan ilçenin 21 köyü vardır.

Yüzölçümü: 493 km²

Nüfusu: 20.414 (1960 sayımı)

İlçe arazisi güneybatıda 1.400 m. yüksekliğindeki Eğeroluk, güneydoğuda Kalınçorak dağlarını içine alır. Bu ikisi arasında Ekşidere vâdisi uzanır. Korgan'ın yağışı bol bir iklimi vardır. Bunun sonucu olarak da dağlık kesimler yer yer ormanlarla kaplıdır. İlçenin toprakları tarıma elverişlidir.

Kasaba. — İlçe merkezi Korgan kasabası dağlık kesimde meyilli bir sırt üzerinde kurulmuştur. Son yıllarda ilçe merkezi olan bu küçük kasaba 92 km. lik bir yol ile Ordu şehrine bağlıdır. Bu yol daha ileriye gitmiyerek Korgan'da kalır. Bu çıkmaz sokak gibi durum yüzünden fazla gelişmiyen kasaba 2.277 nüfusa sahiptir (1960 sayımı).

BİR BALE TEMSİLİ NASIL YARATILIR

Bale temsillerini sahneye koymak sanatı demek olan koreografi son yıllarda çok gelişmiştir. Koreograflar, seçtikleri müziğe göre, bale yapacak olanların hareketlerini düzenler, yani sahnede seyrettiğimiz bale temsilini yaratırlar. Bunda konu, dekor, kıyafet, ışık, dans ve müziğin çok büyük önemi vardır. Hepsinin bir araya gelmesi eseri meydana getirir.

KORKU

Olabilir görülen bir kötülüğün uyandırdığı sindirici, heyecan verici duygudur. İnsanlar ilk çağlardan beri, tabiat kuvvetleri karşısında korku duymuşlar, bunlara verdikleri çeşitli anlamlarla hayallerinde ilk tanrıları yaratmışlardır.

Çeşitli ruh hallerinden ileri gelen korkular da vardır (Bk. Hipokondri). Bu arada, kapalı yerlerden, açık yerlerden korkma duygusu da vardır:

Kapalı Yer Korkusu (Klaustrofobya). — Bu korkuya uğramış kimseler kapalı, dört yanı çevrili yerlerde duramazlar, üzerlerine sıkıntı basar, kendilerini dışarı atmak isterler.

Meydan Korkusu (Aerofobya). — Kapalı yer korkusunun tersidir. Bu gibi sinir hastalığına uğramış olanlar geniş yerlerde yere düşüverecekmiş gibi olurlar, baş dönmesi, göz kararması duyarlar, bir şeye tutunmak isterler.

KORKUTELİ

Akdeniz Bölgesi'nin Antalya bölümünde Antalya iline bağlı bir ilçedir. Topraklarını doğuda aynı ilin merkez, güneyde Elmalı ilçeleri batıda Burdur'un Gölhisar, kuzeyde Tefenni merkez ve Bucak ilçeleri çevirir. Merkez bucağından başka Bozova ve Kızılcadağ adlı bucakları ile bunlara bağlı 50 köyü vardır.

Yüzölçümü: 2.461 km²

Nüfusu: 38.081 (1960 sayımı)

Teke yarımadasının doğusunda yükselen Bey Dağları'nın kuzey uçları Korkuteli ilçesine kadar sokulur. İlçenin kuzeydoğu kesiminde Bozova, batısında Söğüt gölü çukur alanı vardır. Bu çukur alanın ortasındaki Söğüt gölünün batı yarısı Burdur'un Gölhisar ilçesi sınırları içinde kalır. İlçede ılık bir iklim hüküm sürer. Korkuteli ilçesi Antalya ilinin orman bakımından en önemli ilçelerinden birisidir. Ağaçların çoğu kızılçamdan ibarettir. İlçe halkının büyük bir kısmı tarımla geçinir. İklim ve toprak buğday ve diğer tahıl tarımına elverişlidir.

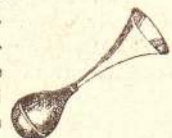
Kasaba. — İlçe merkezi Korkuteli kasabası Kestel gölüne dökülen bir dere üzerinde kurulmuştur. Eski adı İstanoz'dur. Denizden yüksekiği 1.050 m. kadardır. Kasaba Antalya'yı Elmalı'ya ve İzmir'e bağlıyan karayolu üzerindedir. Antalya'nın kuzey doğrultusundaki bir yol da kasabayı Isparta ve Burdur'a bağlar. Kavşak noktası olması sayesinde son yıllarda oldukça gelişen kasabanın nüfusu 1960 sayımında 5.000'i geçmiştir (5.076). Korkuteli'nin içinden geçen Korkuteli çayının iki kıyısında dükkânlar sıralanır. Tahta köprüler bu derenin iki kıyısını birbirine bağlar.

Fidanlık, Kefenlipınar, etrafı çamlık Porsuyu ve Çayağzı bahçeleri kasabanın başlıca mesireleridir.

Bugünkü ismini II. Bayezit'in oğlu Sultan Korkut'tan alan Korkuteli kasabasında cevizden mamul sandık ve mobilya işleri önem kazanmıştır.

KORNA

Otomobil, araba, bisiklet gibi bazı taşıtlarda, yayalara bir uyarma olmak üzere «savulun» işaretini vermek için kullanılan ve içinden hava geçirilerek çalınan borudur. Bu borunun ucuna takılmış lâstik bir balon kornanın çalınmasını sağlar. Borunun ucundaki lâstiğin sıkılması, havayı boruya

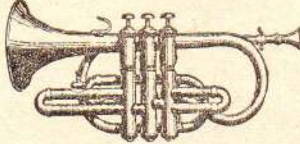
Korna

doğru zorlar. Bu suretle sesin çıkması sağlanır.

Otomobillerde ve son zamanlarda kullanılan bisikletlerin çoğunda kornanın yerini klâkson almıştır (Bk. Otomobil).

KORNET

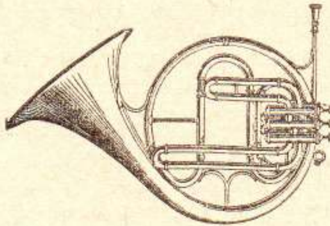
XVI-XVII. yüzyıllarda geliştirilmiş çok eski bir nefesli sazdır. Pistonlu kornet, kornetlerin, orkestrada kullanılan en gelişmiş şeklidir. 3 pistonlu ve 35 sm. uzunluktadır. 2,5 sekizliden fazla ses alanı vardır. Korno ile aynı aileden bir sazdır.

Pistonlu kornet, kornetlerin orkestralarda kullanılan şeklidir.

KORNO (veya KOR)

Batı musikisinde çeşitli nefesli sazlara verilen addır. Kelime Arapça «Karn = boynuz» dan gelir ve sazın menşeini gösterir. Korno, çeşitli borulardan ibarettir. Eski Doğu musikisinde kullanılan şekli «bûk» tur. Orkestrada yalnız İngiliz kornosu (kor angle) kullanılır. Bu sonuncusu en gelişmiş şeklidir. 72 sm. olanının ses alanı 3 sekizliye yakındır; 92 sm. olan daha büyüğünde ise 3 sekizli vardır. Diğer kornolar içinde en tanınmışı «kor darmoni» dir. Bu âlet 58 veya 60 sm. boyunda, 3 veya 4 pistonludur. XIX. yüzyılda av kornosunun geliştirilmesi suretiyle yapılmıştır. Bilhassa bandolarda çok kullanılan bir madenî nefesli sazdır. Kalın seslidir 60 cm. olanında 3,5 sekizli, 58 sm. olanında ise 3,5 sekizliden fazla ses alanı vardır.

Korno daha çok bandolarda kullanılan nefesli bir sazdır.

KORO

Tek sesli olsun, çok sesli olsun, güfteli bir musiki eserini söylemek üzere birleşmiş insan seslerinden mürekkep topluluklara denir. Koroya çok kere orkestra eşlik eder. Bazan hiçbir saz katılmaz; bunlara «coro allo capella» denir. Esas itibariyle tam teşkilâtlı bir koro soprano, mezzo soprano, 1. ve 2. alto, 1. ve 2. tenor, bariton ve bas gruplarından mürekkeptir. Yalnız kadın ve yalnız erkek seslerinden ibaret korolar da vardır. Çocuk korosu ise, soprano ve altolardan mürekkep bir kadın korosu gibidir.

Türk musikisinin haşmet devirlerinde pek kalabalık olan okuyucular topluluğu bir koro teşkil ettiği gibi, koro tarafından okunmak üzere özel eserler (cumhur ilâhîler gibi) ve koro ile tek okuyucu arasında nöbetleşe icra edilen parçalar da vardır.

KORSANLIK

Eski devirlerde, gemilerle denizlerde dolaşıp soygunculuk yapanlara korsan denirdi. Korsanlar, kıymetli yükü olan gemileri zaptedip malları yağma ederlerdi. Korsanlar, kanun harici insanlardı. Ekseriyetle hiçbir hükümete bağlı olmazlardı. Gemilerinde de kendi hususi işaretlerini taşıyan bayraklardan başka her hangi bir milletin bayrağı bulunmazdı. Korsan bayraklarının çoğu siyah renkte olur, üzerinde bir kuru kafa ve iki kemik resmi bulunurdu. Korsanlar bilhassa on yedinci yüzyılda denizlere dehşet salarak deniz yolculuğunu imkânsız hale getirmişlerdi. Korsanların korkunç maceraları, pek çok roman ve hikâyeye mevzu teşkil etmiştir. Korsanların ele geçirdikleri ganimetlerin bir kısmını ıssız adalara gizlediklerine inanılmıştı.

Atlas Okyanusunda korsanlık olayları XIX. yüzyılda tarihe karıştı. Fakat Akdeniz korsanları bu tarihten sonra da soygunlarına devam ettiler.

Türk Korsanları

Akdeniz'e dehşet saçan Türk korsanlarını yukarıda anlatılan korsanlarla karıştırmamak gerekir. Türk korsanları doğrudan doğruya devletin emrinde çalışan deniz akıncılarıydı. Osmanlı donanmasının bir parçası olarak Akdeniz'de ve başka denizlerde dolaşır, düşman donanmalariyle savaşır, zapttetikleri toprakları İmparatorluk ülkelerine katarlardı (Ünlü korsanlarımız ve yaptıkları savaşlar hakkında kendi maddelerinde bilgi verilmiştir).

KORSİKA

Akdeniz'de Fransa'ya ait bir adadır. Doğusunda Tiren Denizi ve Elba Adası, kuzeyinde Ligurya Denizi, batısında Akdeniz, güneyinde adayı Sardinya'dan ayıran Bonifacio Boğazı vardır. Sardinya'dan uzaklığı 15, Elba'dan 50, İtalya'dan (Toskana) 90, Fransa'dan (Nice ve Cannes) 165 km.'dir. Akdeniz adaları içinde büyüklük bakımından 5., nüfus bakımından 8.'dir.

Yüzölçümü: 8.722 km²

Nüfusu: 262.000 (1962)

Başkenti: Ajaccio

Doğudaki dar şerit hariç, ada tamamen dağlıktır. Kuzeye doğru Monte Cinto 2.710 metreye yükselir. Bunun az kuzeyinde Monte Rotondo 2.625 metredir. Küçük çayların suladığı ada, kuzeye doğru Corso Burnu ile biten bir uzantı yapar. Yağmurlar azdır; yıllık ısı ortalaması 17°'dir (en güneydeki Bonifacio limanı, İstanbul ile aynı enlemdedir). Ülkede Akdeniz iklimi, iç bölmede Orta Avrupa iklimi hüküm sürer. Tipik bitki örtüsü Akdeniz bitkileri, içerilerde yapraklarını kışın düşüren ormanlardır. Kuzeyde bağlar vardır. Ormanlar iç bölgededir. Güneyde zeytinlikler bulunur. Yer yer portakal ve limon bahçelerine raslanır.

Km²'ye 30 kişi düşer. Fransız azdır. Ahalinin çoğu İtalyan'dır; İtalyanca'nın Korsika lehçesini konuşur; fakat çoğu Fransızca'dan da anlar. Hepsi Katolik olan halk, çok

sert tabiatli, muhafazakâr ve kıskançtır. «Vandetta» dedikleri kan dâvaları ünlüdür. Başkent Ajaccio, Akdeniz üzerinde bir limandır (nüfusu 42.000). Diğer şehirler kuzeydoğuda Elba karşısında Bastia, güneyde aynı adı taşıyan boğaz üzerinde Bonifacio, kuzeybatıda Calvi limanlarıdır. Ajaccio - Bastia - Bonifacio demiryolları vardır. Ülkenin tabiî durumuna göre yollar iyi ve boldur. Fransızlar'ın bir ülkede önce yol yaptıkları malûmdur.

Korsika, Ceneviz Cumhuriyeti'ne aitken, XVIII. yüzyılda XV. Louis zamanında Fransa tarafından satın alınmış, artık İtalyanlar'ın bütün talepleri sonuçsuz kalmıştır. Mussolini, Korsika'yı İkinci Cihan Savaşı'nda İtalya'ya katmıştı. Ada, ırkan İtalyan olan Napoléon Bonaparte'ın vatanı olmakla meşhurdur. Bugün Fransa'nın bir vilâyetidir.

Araplar tarafından fethedilen ve Fâtımî İmparatorluğuna dahil olan Ada, XVI. yüzyılda Türk donanması tarafından birkaç kere alındı. Bir keresinde Amiral Turgut Paşa, adayı Charles-Qunt'in idaresinden baştan başa fethetti ve Kanunî'nin emriyle Fransa'ya verdi. Fakat Tükler çekilir çekilmez, Charles-Quint, Korsika'yı Fransa'dan geri aldı.

KOSCIUSKO, Thaddeus (1746 - 1817)

Thaddeus Kosciusko

Polonyalı bir askerdir. Amerika iç savaşında gösterdiği yararlıklardan dolayı adı Amerika Birleşik Devletleri'nin tarihine geçmiştir. Kosciusko 1746'da Litvanya'da doğdu. Fakir düşmüş asil bir aileye mensuptu. Öğrenimini bir asker olarak Varşova ve Fransa'da yaptı. Askerî okuldan mezun olduktan sonra Polonya ordusuna girdi. Koyu bir Amerikan taraftarı olduğu için 1776'da Amerika'ya giderek, Amerika iç savaşına katıldı. General Washington'un emrinde çalıştı. 1784'te tekrar yurduna döndü.

Kosciusko 1794'te, Polonya'nın ihtilâl kuvvetlerinin başına geçti ve Krakow'da Ruslar'la yapılan çarpışmayı kazandı. Fakat aynı yıl yapılan Maciejowice Savaşı'nda yaralanarak esir düştü.

1797'de Amerika Birleşik Devletleri'ni ye-

niden ziyaret etti. Bu sırada, Kongre, iç savaş sırasında göstermiş olduğu yararlıklardan ötürü kendisine geniş bir arazi hediye etti.

Kosciusko 1817'de İsviçre'nin Solothurn şehrinde öldü.

KOSOVA

Yugoslavya Birleşik Devletleri'ni meydana getiren 6 devletten en önemlisi olan Sırbistan'a bağlı 2 muhtar eyaletten biridir. Ahalisi Arnavut'tur. Arnavutluk, Karadağ, Bosna-Hersek, Sırbistan ve Makedonya eyaletleriyle çevrilmiştir.

Yüzölçümü: 10.351 km^2

Nüfusu: 930.000 (1962)

Başkenti: Priştine

Kosova, dağlık bir ülkedir. 2.534 m. (Durmitor Tepesi) ve 2.510 metreye (Şar Dağı) yükselen yerler vardır. Başlıca akarsular Tuna'nın Drina, Batı Morava, İbar, Doğu Morava kolları, Arnavutluk'tan gelen Drin'in Beyaz Drin kolu ve Ege'den gelen Vardar'ın kuzey kollarıdır. Yıllık yağış ortalaması 1,5 m., ısı ortalaması 14° kadardır. Ülkede Orta Avrupa iklimi hüküm sürer. Tipik bitki örtüsü yapraklarını kışın düşüren ormanlar, zirvelerde de Alp bitkileridir. Tütün ekilir. Maden sanatları mevcuttur.

Makedonya ve Sırbistan'dan gelen demiryolu, İpek'e kadar ülkeyi geçer. Km^2'ye 92 kişi düşer. Üniversite yoktur. Halkın 230.000'i Ortodoks Sırp, gerisi Müslüman'dır. Kosova, Arnavut ülkesinin kuzey yarısıdır; siyasi oyunlar sonucunda Arnavutluk'a katılmayıp Yugoslavya'da kalmıştır. Başkent Priştine 30.000 nüfusludur. Prizrin, İpek, Mitroviça diğer şehirleri teşkil ederler.

XIV. yüzyıl sonlarında Türkiye'ye katılan Kosova, 1912'ye kadar Türk toprağı olarak kaldı. Bu tarihte, Balkan Savaşı'nın Müttefikler'inden Sırbistan tarafından alındı. Evvelce Rumeli beylerbeyiliğine bağlı olan Kosova, XIX. yüzyılda merkezi Prizrin veya Priştine olan bir vilâyet (eyalet) şekline sokuldu. Bugünkünden çok daha geniş olan Kosova 1910'da 1.726.000 nüfuslu idi.

Kosova Meydan Savaşları

Türkler'in Balkanlar'da hâkimiyetini sağlıyan bu iki önemli savaş, 59 yıl arayla aynı yerde, aynı adlı padişahların idaresi altında kazanılmıştı.

KOSOVA MEYDAN SAVAŞLARI, Osmanlı Türkleri'nin 59 yıl ara ile kazandıkları çok önemli iki meydan savaşıdır; aynı yerde cereyan etmiştir. Balkan hâkimiyetini Türkler'e temin eden bu savaşlardan ilkinin başkomutanı I. Murat, ikincisinin başkomutanı da onun torununun oğlu olan II. Murat'tır.

1 — Birinci Kosova Meydan Savaşı (20 haziran 1389). — I. Murat'ın Anadolu'da bulunmasından faydalanan bir Sırp-Boşnak ordusu, Ploşnik'te Türk ordusunu bozmuştu. Bundan cesaretlenen Avrupalılar, bir Haçlı seferi daha düzenlemeye karar verdiler. Türkler'i Avrupa'dan söküp atmayı ümit ediyorlardı. Daha kendisini yakınlarda Sultan Murat'a affettirmiş olan Karaman-Oğlu da bu ittifaka katıldı. Böylece başta büyük devletler olmak üzere Macaristan ile Lehistan; Karamanlılar, Bosna krallığı; küçük devletler olarak da Türkiye'ye tâbi bulunan Sırbistan ve Kuzey Bulgaristan krallıkları ile Eflâk ve Boğdan prenslikleri, tehlikeli bir koalisyon meydana getirdiler. Hırvatistan ve Hersek dukalıkları gibi daha az önemli devletler de bu koalisyona katıldı.

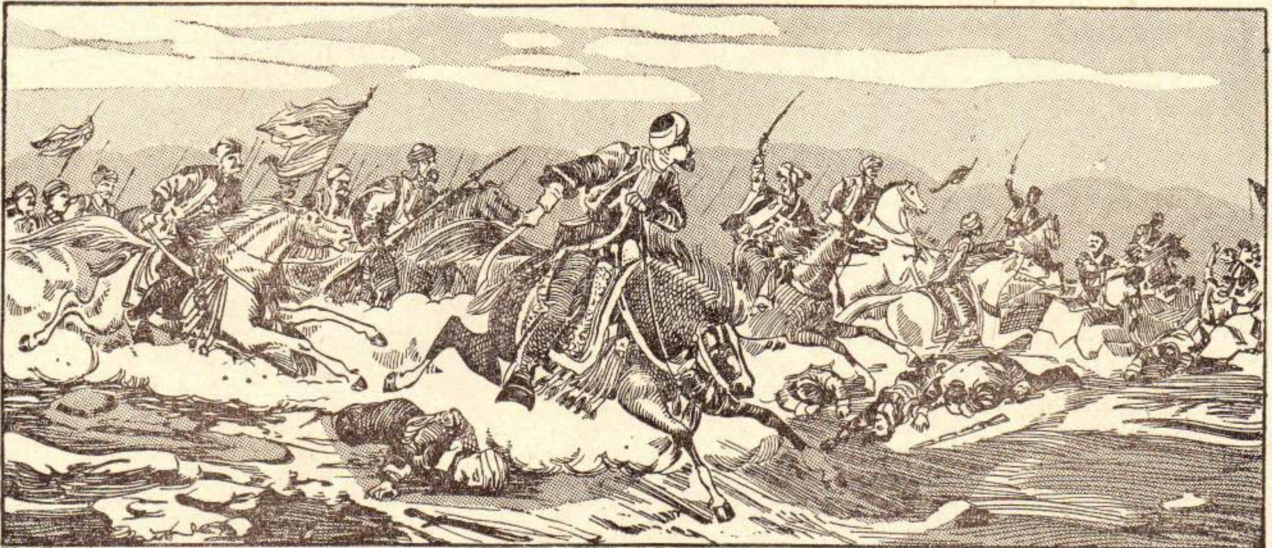
Bağlaşıkların birini olsun saf dışı bırakmak için, vezir-i âzam (başbakan) Çandarlı-zade Ali Paşa, 30.000 kişiyle Bulgarlar'ın üzerine yürüdü. Hızla bütün Bulgar birliklerini yok etti ve Tuna'ya kadar Bulgar topraklarını Türkiye'ye kattı. Padişah'ın bütün hazırlıklarını haber alan Venedik ise, seferin Mora'ya karşı olmak ihtimalini düşünerek acele savaş hazırlığına başladı.

Sultan Murat, yanına oğulları Kütahya sancakbeyi Veliaht-Şehzade Bayezit ile Karası (Balıkesir) sancakbeyi Şehzade Yakup'u aldı; Rumeli'ne geçti. Bu sıralarda Tesalya ve Güney Dobruca fethedilmiş, Türk akıncıları Tuna'yı aşmış, Eflâk'ı tehdit ediyorlardı. Sırbistan ile Arnavutluk arasındaki bölgede Haçlılar ile Türkler'in karşılaşacakları anlaşıldı.

Gerçekten Kosova sahrasında iki büyük ordu birbirini buldu. Haçlılar'ın, sayı üstünlüklerinden ve zaferlerinden emin olarak taarruza başlamaları karşısında, Türk birlikleri geri çekildi. Bu anda Şehzade Bayezit, cüretkâr bir karşı taarruzla düşmanı Türk saflarından geri attı. Bundan faydalanan Sultan Murat, düşmanı çevirdi. 8 saat sonra Kosova sahrası, muzaffer Türk alaylarının hâkimiyetinde bulunuyordu. Türk kılıçlarından arta kalan küçük düşman birlikleri, başlarında Şehzade Yakup'un bulunduğu akıncılar tarafından takip ve imha edildi. Sırbistan kıralı Lazar da, ölüler arasındaydı.

Sultan Murat, zaferden sonra savaş sahrasını gezerken, hileyle yanına sokulan Miloş adındaki bir Sırp asîlzadesi tarafından hançerle kalbinden vurulup şehit edildi. Rumeli'ndeki fetihleri bütün İslâm dünyasında sevinçler uyandıran, Mısır camilerinde bile muzafferiyeti için dualar edilen Gazi Sultan Murat Han, babasından 102.000 km^2 olarak aldığı Türk topraklarını, 27 yıl içinde 460.000 km^2'ye çıkarmıştı. Kosova zaferi, 5 yüzyıl için Balkanlar'ı Türk hâkimiyetine soktu.

2 — İkinci Kosova Meydan Savaşı (17 - 19 ekim 1448). — 4 yıl önceki Varna hezimetini silmek için, son bir gayret daha göstermeye karar veren Haçlılar, Osmanlılar'a karşı yapılan 6. Haçlı seferini düzenlediler. 59 yıl önceki savaşın geçtiği Kosova

Birinci Kosova Meydan Savaşı sona erdiğinde Sırbistan Kıralı Lazar da ölüler arasındaydı. Türk akıncıları, geriye kalan düşman birliklerini kovalıyarak imha etti. Böylece Osmanlılar'ın Rumelideki durumları eskisine göre daha kuvvetlenmiş oluyordu.

sahrasında II. Sultan Murat, düşmanı karşıladı; yanında oğlu Veliaht-Şehzade Mehmet (Fâtih) de bulunuyordu.

Meydan savaşı 3 gün, 3 gece sürdü. 38 alaydan mürekkep olan düşman ordusu, çetin bir şekilde karşı koydu ve savaşı kazanmak için son kuvvetini tüketinceye kadar vuruştu. Fakat etkisine hiç alışık olmadığı Türk topçu taburunun ateşinden fena halde müteessir oldu. Üçüncü gece sona ermeden, düşman ordusunun tamamı yok edilmiş bulunuyordu. Haçlılar'a komuta eden Macaristan kıral naibi Hunyadi Yanoş, Varna'da olduğu gibi burada da güçlükle canını kurtarabildi. Bundan sonra da Türkler'e karşı bir teşebbüse geçmedi; Belgrad'ı ve Macaristan'ı savunmakla yetindi.

İkinci Kosova, Haçlılar'ın Tuna'nın güneyinde Türkler'e karşı verdikleri son meydan savaşı oldu. Bundan sonra Türkler, düşmanın Tuna'yı geçmesine müsaade etmediler.

KOSSUTH, Lajos (1802 - 1894)

Lajos Kossuth

Bir Macar milliyetçisi ve devlet adamıdır. Ülkesini hürriyete kavuşturmak için yıllarca mücadele etmiştir.

Lajos Kossuth 1802'de Monok'da doğdu. Öğrenimini Budapeşte Üniversitesi'nde yaptı. 1832'de, Macar Parlâmentosu'na üye olarak girdi ve siyasi bir reform yapılması için girişilen mücadeleye katıldı.

1837 yılının mayıs ayında Kossuth, devlete karşı hainlik suçundan tevkif edildi. Serbest bırakılmasından hemen sonra, Teresa Meszleny adında Katolik bir kadınla evlendi. Bu kadınla evlenmesini, Katolik kilisesi mensuplarının kabul ve tasvip etmemesi, Kossuth'un, değişik dinleri olan çiftlerin evlenmelerine engel olan düşünceye karşı cephe almasına ve bu inançla mücadele etmesine yol açtı.

Kossuth, 1841'de liberal partinin bir organı olan Pesti Hirlap gazetesinin neşriyat müdürü olarak görevlendirildi. Ancak tutumunun tehlikeli olduğunu gören hükümet, nihayet 1844'de gazetedeki işine son verdi. Bunun üzerine Kossuth kendi başına bir gazete çıkarmak için çalıştı; buna da engel olundu. Artık onun mücadelesine bir lider olarak devam etmekten başka çaresi kalmamıştı. Nihayet Batthyany'nin kurduğu yeni hükümette maliye bakanı olarak görevlendirildi. Bir taraftan da kendi adına yayınlamaya başladığı «Kossuth Hirlapia» gazetesini idare ediyordu. Batthyany görevinden istifa edince Kossuth 1848'de Millî Mücadele Komitesi başkanlığına seçildi. 1849 yılının 19 nisanında Macaristan'ın istiklâlini ilân etti ve diktatör oldu. 11 ağustosta Kossuth diktatrlükten çekilerek yerini, halkın tuttuğu general Gorgei'ye bıraktı ve Türkiye'ye kaçtı. Avusturya ve Rusya imparatorluklarının bütün ısrarlarına rağmen Türkler, Kossuth'u onlara teslim etmediler ve kendisini şerefli bir misafir olarak kabul ettiler. Kossuth sırayla Vidin'de, Şumnu'da ve Kütahya'da kaldı ve burada karısı ile çocuklarını görmek fırsatını buldu. Sonra Anadolu'dan Marsilya'ya, İngiltere'nin Southamton şehrine ve Amerika'ya geçti. Sonra İtalya'ya giderek oradan Macaristan'ın bağımsızlığını gerçekleştirmek üzere çalışmalarına devam etti. 1867'de Macaristan'ın yeni millet meclisine seçildiği halde bu görevi kabul etmedi. Fakat 1879'da, millet meclisinin, Macaristan'dan kendi dilekleri ile on yıl uzakta kalmış Macarlar'ı vatandaşlıktan çıkarmak üzere aldığı karar Kossuth için büyük bir darbe oldu. Bundan sonraki hayatını İtalya'da geçirdi ve 1894 yılının 20 martında Torino'da öldü. Na'şı Macaristan'a getirildi. Oğlu da İkinci Cihan Savaşı'ndan önce önemli rol oynamış, bakanlıklarda bulunmuş bir milliyetçidir.

KOSTA RİKA: Brezilya'dan Sonra En Çok Muz Yetiştiren Bir Memleket

Kosta Rika'nın armasi

KOSTA RİKA, Orta Amerika'daki 6 küçük devletten biri ve nüfus bakımından 5.'sidir. Kuzeyinde Nikaragua ve Nikaragua Gölü, doğusunda Karayib Denizi, güneydoğusunda Panama, batısında Büyük Okyanus vardır.

Yüzölçümü: 50.900 km²
Nüfusu: 1.326.000 (1962 sayımı)
Başkenti: San José

Kosta Rika, tepelerin 3.500 metreye kadar yükseldiği dağlık bir ülkedir. Kuzeyde Karayib Denizi ile Nikaragua Gölü arasındaki San Juan ırmağı, Nikaragua ile sınırı çizer. Yıllık yağış çok boldur, 2 metreye yaklaşır. Kış ısı ortalaması bile 32° yi bulur; yazlar pek sıcak geçer. Pasifik kıyılarında Akdeniz bitkileri, Karayib kıyılarında tropik ormanlar, tipik bitki örtüsünü teşkil eder.

Ülkenin en büyük zenginliği muzdur; 1952'de 531.000 ton elde edilmiştir ki, bu miktar, Brezilya'dan sonra dünyada 2. demektir. Kakao, tütün, tropik ekinler diğer zenginlikler arasında sayılabilir. Sanayi kıttır. Turizmden nispeten gelir elde edilir. Nüfus bakımından dünya devletleri arasında 105. olan Kosta Rika'nın 1959'da ithalât-ihracat toplamı 182 milyon doları buluyor ve dünya devletleri arasında 65. geliyordu (Türkiye'ninki: 798 milyon dolâr).

720 km. demiryolu, Port Limon ile Port Arenas arasında uzanır ve Atlas Okyanusu'nu Karayib Denizi'ne bağlar. 600 km. de şose vardır. Motörlü vasıtalar 9.000, telefon 11.000, sinema salonu 110 kadardır. Ticaret filosu yoktur. 2 küçük savaş gemi-

Kosta Rika efsaneler diyarıdır. Bazı rivayetlere göre bu ülkede bugün bile hâlâ çıkartılamamış defineler vardır. Büyük Okyanus kıyılarından 400 mil açıktaki Cocos Adası'nda 100.000.000 dolârlık bir korsan definesi bulunduğuna dair çıkarılan söylentilerin hâlâ doğru olup olmadığı anlaşılamamıştır.

sinden müteşekkil filosu, dünya devletleri arasında 55. gelir.

Nüfusun hepsi Katolik'tir ve bu mezhep, devletin resmî dinidir. Hepsi resmî dil İspanyolca'yı konuşur. 1.000 Kızılderili, 1.000 Zenci, 10.000 Melez dışında nüfus İspanyol'dur. İspanyol nüfusunun en yüksek nispette olduğu Amerika ülkelerinden biri, Kosta Rika'dır. Kosta Rika, Zenciler ve Kızılderililer ile Melezler'in pek az göründüğü nadir Beyaz Amerika devletlerinden biridir.

Başkent San José, ülkenin ortasındadır. Cartago, Heredia gibi banliyöleri ile nüfusu 235.000'e yaklaşır (1852'de: 30.000).

KOSTA RİKA

Port Limon, Karayib üzerinde işlek bir limandır (25.000). Pasifik üzerindeki Port Arenas, San José'nin limanıdır. Başka şehir yoktur.

Devletin resmî adı «Republica de Costa Rica» dır. 19 nisan 1839'da Orta Amerika Federasyonu'ndan ayrılıp bağımsız devlet olmuştur; XIX. yüzyılın başlarına kadar da bir İspanya sömürgesi idi. Cumhurbaşkanı, aynı zamanda başbakandır. Devlet 7 vilâyete ayrılır.

KOŞİNŞİN

Asya'da, Viet-Nam Cumhuriyeti'nin güneyinde bir bölgedir. Kuzeyinde ve kuzeybatısında Kamboçya; batısında Siyam Körfezi; güneyinde ve doğusunda Güney Çin Denizi bulunur.

Yüzölçümü: 64.100. km²

Nüfusu: 5.579.000

Koşinşin'in başlıca önemli şehri Saygon'dur. Halkın büyük bir çoğunluğu Annamlı, geriye kalanı da Kamboçyalı'dır.

Koşinşin'in topraklarının büyük bir kısmı alçak ovalar halindedir. Bölgenin tek büyük akarsuyu olan Mekong nehri, güneyde geniş bir çatalağız (delta) meydana getirerek denize dökülür. Topraklar ucsuz bucaksız pirinç tarlalariyle kaplıdır. Köyler ve kasabalar, bu tarlaların arasındaki yüksekçe yerlere kurulmuştur.

Koşinşin dünyanın en fazla pirinç ihraç eden ülkelerinin başında gelir. Bölgede pirinçten başka, hindistan cevizi, dut gibi çeşitli meyvalar, karabiber ve pamuk yetiştirilir. Civarda pamuk dokumacılığı epey gelişmiş durumdadır.

Koşinşin 1858 - 1867 yılları arasında Fransızlar tarafından işgal edildi. Başlangıçta Fransa'nın bir sömürgesi olarak idare edildi, 1946'da da müstakil bir cumhuriyet oldu. İki yıl sonra 1948'de Viet-Nam'a bağlandı (Bk. Viet-Nam).

KOŞMA (Bk. HALK EDEBİYATI)

KOŞU (Bk. ATLETİZM)

KOŞUCULAR

Devekuşu, nandu, kazuar ve benzeri koşucu kuşları içine alan bir takımın adıdır.

Bu takımdaki kuşların hepsi büyük ve cüsseli hayvanlardır. Uçamamalarına karşılık gayet hızlı koşabilirler.

KOTRA

Kotra

Gezinti ve spor için kullanılan hafif ve ince biçimli, yelkenli bir deniz teknesidir. Kotrayı diğer gezinti ve spor gemilerinden ayıran özellik, tek direkli olmasıdır. Kotraların iki, ya da ikiden çok ön yelkeni olur. Başka yelkenlilerde olduğu gibi kotraların altında ağır madenden yapılmış «salma» denilen bir çıkıntı bulunur. Bu çıkıntı, yelkenlere fazla rüzgâr doldduğu zaman geminin ağırlık merkezini aşağı çekmeye ve böylece alabora olmasını önlemeye yarar. Ancak kotralar salmalarından dolayı pek sığ ve kayalık yerlere sokulamazlar. Bu yüzden hemen hemen bütün kotraların bir sandalı olur. Bot adı verilen bu sandal, kotrada gezenlerin kıyıya çıkmaları için kullanılır. Kotralar kıyıya yanaştırılamadıklarından, derin yerlerde demirlenerek bırakılırlar. Denizde dururken, arka tarafları buruna göre suya daha çok batık durumdadır.

KOVAN

Arıların yuva edinmeleri için yapılan türlü şekillerdeki tahta, ya da sepet sandıktır. Ayrıca fişeğin kapsol, barut ve kurşun taşıyan yuva kısmına da kovan denir.

Arılara yuva olarak yapılan kovanlar, bu hayvanların toplu olarak yaşadıkları ve aralarında iş bölümü yaparak çalıştıkları büyük bir şehir gibidir. Bal arıları bütün kışı kovanlarında geçirirler. Burada, ilkbahardan ve kıştan depo etmiş oldukları yiyecekleri yiyerek beslenirler. Arılar, kışın kovanlarında soğuktan korunabilmek ve kovanın içini ısıtabilmek için çok ilgi çekici bir şekilde çalışırlar. Bunlar, kış soğuğu başladığı zaman birbirlerine sımsıkı sokularak bir küme meydana getirirler. Kümenin ortasında kraliçe yer alır. Kümeyi meydana getiren diğer arılar da sürekli olarak hareket edip dönerek havayı ısıtmaya çalışırlar. Hareket eden arılar yorulduğu zaman sıralarını diğer arılara verirler ve böylece bütün kış boyunca kovanın içi sıcak kalır. Ayrıca kovanın çatlak yerlerini içerden balmumuyla kapatırlar (Bk. Arı, Arıcılık).

KOYULHİSAR

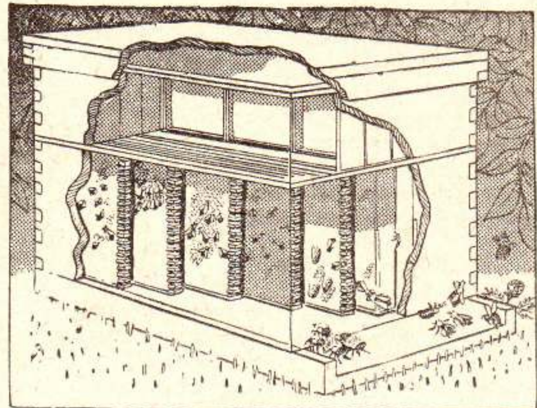
Sıvas ilinin Karadeniz bölgesi sınırları içinde kalan ilçelerinden birisidir. Topraklarını kuzeydoğuda Giresun'un Şebinkarahisar, doğuda Sıvas'ın Suşehri, güneyde aynı ilin Zara ve Hafik, batıda Tokat'ın Reşadiye, kuzeyde Ordu'nun Mesudiye ilçeleri çevirir. Merkez bucağından başka Sisorta adlı bucağı ve 49 köyü vardır.

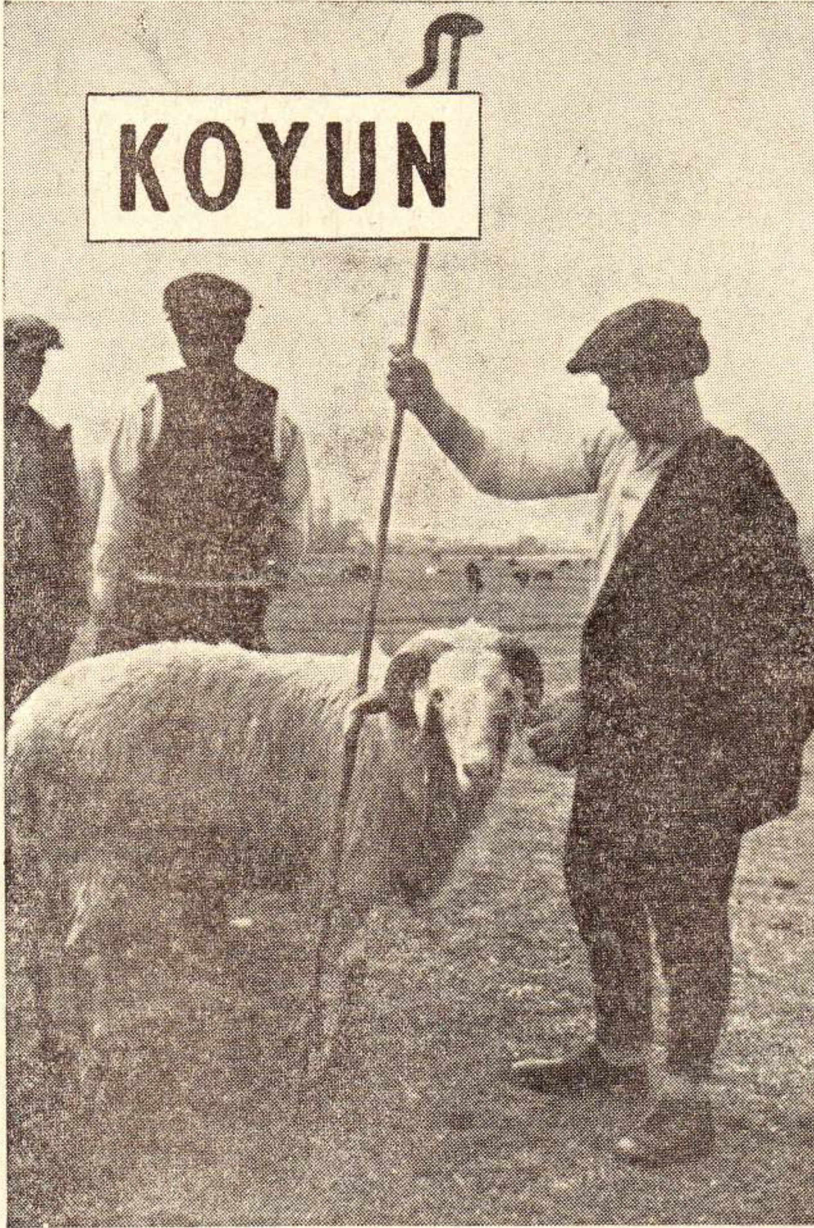
Yüzölçümü: 1.195 km²

Nüfusu: 27.847 (960 sayımı)

İlçe arazisi doğu-batı doğrultusunda uzanan Kelkit Çayı'nın derin vâdisi ile bu vâdiyi kuzeyden ve güneyden kuşatan dağları içine alır. İlçe hudutları içindeki en önemli dağ Gündeliç Tepesi'dir (2.789 m.). Halk daha çok tarım, biraz da hayvancılık ve kereste işleriyle geçinir. Elde edilen tarım ürünleri arasında buğday ve arpa başta gelmekte, az miktarda çavdar, mısır, patates, fiğ, fasulye, nohut ve mercimek yetiştirilmektedir. Az miktarda erik, elma, dut, şeftali ve kayısı yetişir.

Kasaba. — İlçe merkezi olan Koyulhisar kasabası, Kelkit Çayı'nın kuzeyini çeviren dağların güney eteklerinde kurulmuştur. Yüksekliği 800 - 850 m. kadardır. Kasaba'nın Sıvas'a uzaklığı 143 km.'dir. Koyulhisar başlıca iki karayoluyla Karadeniz'e bağlıdır. 3 mahalleden meydana gelen kasabanın nüfusu 2.610'dur (1960 sayımı).

Bir kovanın yandan kesiti.

KOYUN, gevişgetirenlerden, eti, sütü yapağısı, derisi için yetiştirilen evcil bir hayvandır. Koyun, insanların en çok faydalandığı hayvanlardan biridir. Koyunların yeryüzünde ilk olarak Orta Asya'nın yayla ve dağlarında insanlardan uzak ve yabani bir şekilde yaşamış oldukları sanılıyor. Bugün nesli hâlâ tükenmemiş olan yabani koyunların en irisi, Altay Dağları'nda yaşıyan «argali» cinsidir. Erkek argalilerin, omuzlarına kadar boyları 1 metre 20 santimi bulur. Bu hayvanların, büyük bir daire meydana getirerek geriye doğru kıvrılmış kalın boynuzları vardır.

Yemyeşil otlakların en güzel süsü olan koyunun eti, sütü, yünü ve derisiyle günlük hayatımızda önemli ve çok büyük bir yeri vardır

Yabani Koyunlar

Asya'da, argali cinsinden başka daha birçok yabani koyun vardır. Bunlardan «Marco Polo koyunu» adıyla tanınan bir cins koyun, Panin yaylasında yaşar. Marco Polo koyunu, argaliden biraz daha küçüktür, fakat boynuzları, başının iki yanına doğru kıvrılarak çok büyük bir yer kaplar ve koyuna cüsseli bir görünüş verir. Bu cins koyunu Batı dünyasına ilk tanıtan, Marco Polo olduğu için, hayvan «Marco Polo koyunu» diye adlandırılmıştır.

Yabani koyunlardan «mavi koyun» adıyla tanınan bir cins koyun da Tibet'te yaşamaktadır. Bu hayvan daha çok keçiye benzer.

Kuzey Afrika'da da koyundan çok keçiye benzeyen bazı yabani koyun çeşitleri yaşamaktadır. Bunlardan bir çeşidinin göğsünde ve ön bacaklarının üzerinde, keçininki gibi uzun kıllar vardır. Yabani koyunlardan olan «muflon» a ise şimdi en çok Korsika'da ve Sardunya'da raslanmaktadır.

Bütün yabani koyunlar, dış görünüşleri ve bazı yaşama özellikleri bakımından keçilere benzerler. Hattâ bu yabani hayvanlardan bir kısmı, koyunla keçi arasında bir geçiş olarak kabul edilir. Yabani hayvanların çoğu, evcil koyunların tersine, ancak dağ keçilerinin tırmanabileceği çok sarp ve yüksek kayalıklara tırmanabilirler.

Bütün evcilleşmiş koyun cinsleri, iki çeşit yabani koyun cinsinden gelmektedir. Bunlardan biri, hâlâ Güney Asya'da yaşamakta olan «urial» koyunları, diğeri ise hâlâ Güney Avrupa'da yaşıyan tek yabani koyun cinsi olan «muflon» dur. Türkiye'nin en önemli zenginliklerinden olan koyunun yurdumuzda kıvırcık, dağlıç, merinos gibi türlü cinsleri

Muflon denilen yabani koyunlar. 1 — Paçalı muflon; 2 — Argali; 3 — Korsika muflonu.

vardır. Bunlardan başka, kuzey yarımküresinin dağlık yerlerinde yaşıyan yabani koyunlar, keçiye benzeyen Habeş koyunu, yeni doğmuş yavrularının ince ve kıvırcık yapağılarından dolayı değerli olan astragan ve karabul gibi yurdumuzda yetiştirilmeyen değişik cinsleri de bulunur.

Koyunun damızlık erkeğine «koç», dişisine «marya», yavrusuna «kuzu», bir yaşında olanına «toklu», iki yaşındakine «şişek» adı verilir.

Yerli Koyunlarımız

Yurdumuzda yetişen koyunlardan eti ve sütü için beslenenlerin en makbulü kıvırcıktır. Bu cins koyun, Trakya, Kocaeli, Bursa ve Balıkesir bölgelerinde çok yetişir. Kıvırcık, beyaz renkli; küçük, sivri kuyruklu ve burma boynuzludur. Kıvırcık, sütü en bol olan koyunlardandır. Kıvırcığın «karayaka» cinsi en çok Ordu, Sinop ve Tokat bölgelerinde yetişir. Bunlar genel olarak beyaz renkli ve küçük kuyrukludurlar. Etleri oldukça lezzetlidir. Yalnız yünleri çok kötü cins olduğundan yapağılarından faydalanılmaz.

Yurdumuzda yetişen koyunların büyük kuyruklu olanları dağlıç ile karaman cinsleridir. Dağlıç genel olarak beyaz renklidir. Eti, kıvırcığınkine yakın lezzettedir. Bunlar en çok Konya, Afyon, Eskişehir ve Ege bölgelerinde yetişir. Kuyrukları 5 - 6 kilo gelen bir yağ deposu gibidir. Gözlerinin çevresi ve ağızları siyahtır. Kuyruklarının sonunda küçük bir uzantı bulunur.

Karaman cinsi, «akkaraman» ve «mor karaman» yahut «kızılkaraman» olmak üze-

re iki çeşittir. Bunlar en çok orta ve doğu Anadolu'da yetişir.

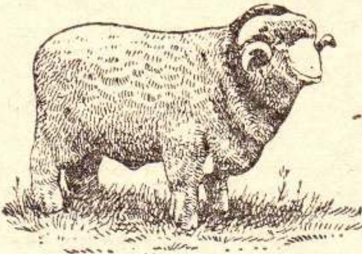
Ayrıca bir de İzmir dolaylarında beslenen «sakız» koyunları vardır. Türkiye'ye Sakız Adası'ndan getirilmiş olan bu koyunlar beyaz renklidir. Gözlerinin çevresi siyah, vücutları iridir. Bunlar çok defa ikiz, ya da üçüz doğururlar. Bakımları çok güçtür.

Türkiye'de yünü için beslenen koyunların en değerlisi merinostur. Merinosların yünleri çok ince ve parlak olur. Bu cins koyunlar yurdumuzda en çok Bursa ve Balıkesir bölgelerinde yetiştirilmektedir. Bazılarının ağırlığı 100 kiloyu bulur. Bir yılda koçlardan 7, maryalardan 4 - 5 kilo yapağı elde edilebilir. Merinosların yünleri fabrikalarımızda iplik ve kumaş haline getirilmektedir. Merinos, bakımı ve üretilmesi büyük itina istiyen bir cinstir.

Merinos Koyunları

Merinos koyunlarının menşei İspanya'dır. Yapağılarının inceliği, parlaklığı, yumuşaklığı ile ün kazanmış olan bu koyun cinsi tarihin hemen hemen başlangıcından beri İspanya'da yetiştirilmektedir. İspanyollar, bu koyun cinsine «Merino» adını vermişlerdir. Bu söz «otlaktan otlağa giden» anlamına gelir. Bugün dünyanın birçok yerlerinde beslenmekte olan merinos koyunlarının, bu İspanya koyunları'nın çoğalması ile elde edildiği ileri sürülmektedir. Dünyanın henüz hiçbir yerinde Merinos koyunu yokken, İspanya'da bu koyunlara büyük önem veriliyordu. Hattâ İspanyol hükümeti o tarihlerde bu koyun cinsinin yurt dışına çıkarılmasını yasak etmişti. Bu yasak, gene de, merinos koyunlarının Fransa, Almanya ve İngiltere gibi yabancı ülkelere kaçırılmasına engel olamamıştı. Zamanla bu yabancı ülkelerde, merinos cinsinin titizlikle üretilmesi, İspanya merinoslarının değerini düşürdü. İspanyollar zaten merinosları olduğu gibi muhafaza etmişler, onları her hangi bir şekilde geliştirme, cinslerini ıslah etme yoluna gitmemişlerdi. Almanya'da, Fransa'da, özellikle İngiltere'de üretilen merinoslar, çeşitli ıslah teknikleri sayesinde İspanyollar'ınkinden çok daha yüksek kaliteli oluyordu.

Bugün dünyada merinos cinsinin özelliklerini taşıyan koyunların sayısı öteki koyun cinslerinin sayısından çok daha yüksektir. Zamanımızda, merinos koyunlarının en mükemmel cinsi Amerika Birleşik Devletleri'nde yetişmektedir. Bunlar, dünyanın en iyi cins koyunlarıdır. Amerika'daki merinosların bir-

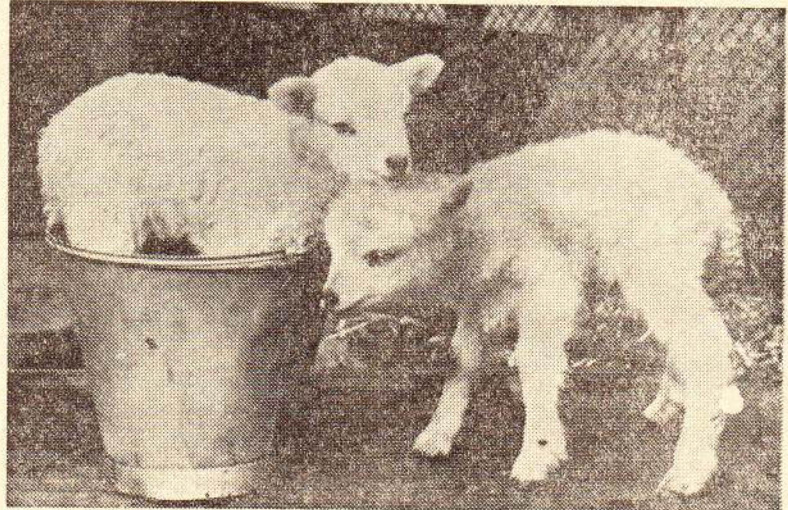
Merinos yapağısının inceliği, parlaklığı ve yumuşaklığı ile çok makbul sayılan bir koyun çeşididir.

Yurdumuzda koyun yetiştiriciliğine büyük önem verilir. Köylünün yetiştirdiği koyunların yanıbaşında resmi devlet haralarında da bazı cinslerin geliştirilmesine çalışılmaktadır. İşte, Konya Harası'nın yetiştirdiği bir koyun.

Kuzey Afrika'da yetişen bu cins koyunlar üç günde bir su içerler, buna karşılık iki kilo yün verirler. «Tadmit» denilen bu cins koyunların ikisi bakıcılariyle beraber.

Henüz iki günlük bu iki kuzu kadar, cana yakın mahlûk zor bulunur.

En çok koyun yetiştiren on ülke

Avustralya
Rusya
Arjantin
Hindistan
A.B.D.
Yeni Zelanda
Gün. Af. B.
Türkiye
Çin
Uruguay

(Her şekil 10 milyon koyun)

kaç türü vardır. Amerika'dan başka merinosların en çok yetiştirildiği ülkelerin başında, Avusturalya, güney Amerika, Almanya ve Fransa gelir.

KOYUNGÖZÜ

Koyungözü

Beyaz ve iri bir papatya türüdür. Koyungözü, serlerde ve bahçelerde yetiştirilir. Diğer papatlar gibi kırlarda kendiliğinden çıkmaz. Şekil olarak kırlardaki papatyalara çok benzemekle beraber daha iri ve uzundur. Boyu yarım metre ile bir metre arasında değişir. Koyungözü çiçekleri genel olarak beyaz renkli olduğu halde sarı çiçekli olanları da vardır.

Koyungözüne aynı zamanda «margerit» de denilir.

KOZA

Bazı böceklerin, bu arada kelebeklerin, içinde son başkalaşımlarını tamamladıkları mahfazadır. Böcek bu mahfazayı vücudundan salgıladığı bir sıvıyla yapar. Bu sıvı havayla temas edince donar, böylece sağlamlık kazanır. İpek, aslında ipek böceğinin kozasını ördüğü iplikten başka bir şey değildir (Bk. İpek böceği).

Bütün böceklerin kurtçukları kozalarını salgıladıkları sıvıyla yapmazlar. Bazıları ağızlarındaki tükrükle ıslatıp harç haline getirdikleri toprakla, bazıları da toprak yerine küçük tahta parçacıklariyle yapar. Bundan başka, salgıladıkları sıvı ile etrafında şeffaf bir kapsül meydana getiren böcekler de vardır.

Ayrıca, örümceklerin yumurtalarını içine koyup sakladığı torbaya da koza adı verilir.

KOZAKLI

İç Anadolu bölgesinin Orta Kızılırmak bölümünde Nevşehir iline bağlı bir ilçedir. Topraklarını doğuda Yozgat'ın Boğazlıyan, güneyde Nevşehir'in Avanos ve Hacıbektaş, batıda Kırşehir'in Mucur, merkez ve Çiçekdağı, kuzeyde Yozgat'ın Şefaatli ilçeleri çevirir. Merkez bucağından başka Karahasanlı adlı bir bucağı ve 36 köyü vardır.

Yüzölçümü: 693 km²

Nüfusu: 22.277 (1960 sayımı)

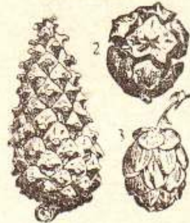
İlçe arazisi genel olarak güney - kuzey doğrultusunda, Boğazlıyan çayı vâdisine bakan, geniş düzlükler halindeki sırtlardan ibarettir. Halaka, Kalaycık, Akpınar dereleri bu sırtlar arasındaki derin, küçük vâdilerde akar.

Kışları oldukça soğuk, yazları kuru ve sıcak geçer. İlçe ekonomisi genel olarak tahıl ve hayvancılığa dayanır.

Kasaba. — İlçe merkezi Kozaklı kasabası Halaka deresinin vâdisinde kurulmuştur. Hamamorta ismiyle de anılır. Kasabanın önünde irili ufaklı birçok sıcak su kaynaklarının bulunuşu bu ismi almasına sebep olmuştur. 80 km.'lik bir yolla Nevşehir'e bağlı olan kasaba, ayrıca 7 km.'lik bir yolla da Ankara - Kayseri demiryolu üzerindeki Kanlıca, 15 km.'lik bir yolla aynı demiryolu üzerinde Fakılı istasyonuna bağlıdır.

Kasabanın nüfusu 2.043 (1960) tür.

KOZALAKLILAR

1 — Çam; 2 — Ardıç; 3 — Şerbetçi otu kozalakları

Bitkiler âleminin çiçekli bitkiler altşubesinden, açıktohumluların bir sınıfıdır. Bu sınıftaki bitkilerin büyük bir kısmı ağaç şeklindedir. Meyvaları kozalak, yaprakları da iğnecikler biçiminde olur. Kozalaklılar yapraklarını kışın dökmezler. Bütün organları reçine bakımından zengindir. Çiçekleri tek cinsiyetli ve çoklukla birevciklidir. Kozalaklılar yeryüzünün hemen her köşesine yayılmışlardır. Orta iklim kuşağında yetişen kozalaklıların bazı çeşitleri, yükseklerde olmak şartiyle sıcak iklim kuşağında da yetişir. Çam, lâdin, sedir, servi, mazı, porsuk, ardıç, köknar, karaçam, akçam vs. gibi ağaçlar kozalaklılardandır. Şekil bakımından kozalağı andıran fakat bu sınıftan olmıyan bazı bitkilerin meyvalarına de «kozalak» denir.

KOZAN

Akdeniz Bölgesinin Adana bölümünde Adana iline bağlı bir ilçedir. Topraklarını doğuda aynı ilin Kadirli, güneyde Ceyhan ve merkez, batıda Karaisalı, kuzeyde Feke ilçeleri çevirir. Merkez bucağından başka İmamoğlu ve Sırkıntı adlı bucakları ve 94 köyü vardır.

Yüzölçümü: 2.018 km²

Nüfusu: 75.887 (1960 sayımı)

İlçe arazisinin kuzey kesimleri Toros dağlarının çok dik meyilli yükseklikleri, güney kesimleri ise Ceyhan nehri etrafındaki alüvyonlu düzlükleri içine alır. İklim Akdeniz iklimidir. Kışlar ılık geçer. Yazlar sıcak ve kuraktır. İlçenin dağlık kesimleri sık ormanlarla kaplıdır. En önemli akarsu Ceyhan nehridir.

İlçe ekonomisi tarıma dayanır. Elde edilen ürünlerin başında buğday ve arpa gelir. Pamuk ekimine de önem verilir. Meyvacılık gelişmiştir. Bilhassa bol miktarda portakal ve az miktarda limon ve mandalina elde edilir.

Kasaba. — İlçe merkezi Kozan kasabası Ceyhan ovasının kuzey kenarında deniz yüzeyinden 125 m. yükseklikte kurulmuştur. Feke ve Saimbeyli yolları üzerinde bulunması kasabanın önemini arttırır. En yakın demiryolu istasyonu 56 km. mesafedeki Ceyhan'dır. Kasaba tarihî bir şehrin harabeleri üzerinde bulunur. Anfi şeklinde bir görünüşü vardır. Ovaya ve doğuya doğru büyümektedir.

Adana'ya bağlı ilçe merkezleri arasında Ceyhan ve Osmaniye'den sonra en büyüğü olan Kozan'ın nüfusu 1960 sayımına göre 15.200'dür.

Kozan Kalesi. — Kozan ilçesinde bulunan bir kaledir. Kozan kalesi ilk olarak Asurlular tarafından yapılmış, fakat sonradan birçok el değiştirerek zaman zaman onarılmıştır. Kale, kalkerden meydana gelen oldukça dik bir tepe üzerinde bulunmaktadır. 44 kulesi vardır. Güney kesimindeki tepede bir iç kale bulunur. Kozan kalesinin 20, 30 ayak merdivenle inilen mahzenleri ve gizli yolları vardır. Bu mahzenler, erzak ve cepane deposu olarak kullanılmaktaydı. Kalede ayrıca su ihtiyacını karşılamak üzere çok büyük sarnıçlar yapılmıştır.

Kozan Kalesi'nin güneyinden Akdeniz görülür. Bu, kalenin ne kadar hâkim bir tepe üzerinde bulunduğunu göstermektedir. Kozan Kalesi'nin eteğinde, şimdiki Kozan ilçesinin hemen kuzeyinde, bir sûr vardır. Bu sûr, bir zamanlar Kozan'da yerleşmiş olan Ermeni Prensliği'nin kilisesini ve kiliseye bağlı olan kütüpaneyi, misafirhaneyi ve keşiş odalarını çevreliyordu.

KOZLUK

Güneydoğu Anadolu Bölgesinin Dicle bölümünde Siirt iline bağlı bir ilçedir. Topraklarını doğuda aynı ilin Baykan, güneyde Kurtalan ve Beşiri, güney batıda Diyarbakır'ın Silvan, batıda aynı ilin Kulp, kuzeyde Siirt'in Sason ilçeleri çevirir. Merkez bucağından başka Bekirhan ve Melefan adlı bucakları ile 42 köyü vardır.

Yüzölçümü: 1.146 km²

Nüfusu: 22.634 (1960 sayımı)

İlçe, kuzeydeki Sason dağlarının yer yer derin vâdilerle yarılmış kesimlerini ve bunların güneyindeki küçük düzlük alanları içine alır. Iklim serttir. Kışlar soğuk, yazlar sıcak geçer. Yağış, oldukça fazladır. Doğal bitki örtüsü olarak meşe çalılıklarına raslanır. İlçenin tarım ürünleri, buğday ve arpa başta gelmek üzere, darı, pirinç, mercimek ve patatestir. Az miktarda meyva yetişir.

Kasaba. — İlçe merkezi Kozluk kasabası Sason dağlarının güneye bakan eteklerinde bir vâdi tabanında bulunur. En yakın demiryolu istasyonu 57 km. mesafedeki Kurtalan'dır. İl merkezi Siirt'e ise 76 km. uzaklıktadır. Diyarbakır - Bitlis karayoluna 3 km. lik bir yol ile bağlanmıştır. Kasabanın 1960 sayımına göre nüfusu 2.901'dir.

Uzaydan yeryüzüne yağan atom zerrecikleri :

Kozmik Işınlar

KOZMİK IŞINLAR, Uzaydan gelip atmosfere giren ışınımlardır. Çok büyük bir hızla hareket eden kozmik ışınlar atom zerreciklerinden ibarettir. Yeryüzündeki bütün varlıklara, bu arada insanlara, devamlı olarak çarparlar. Bu zerrecikler, insanın bir yanından girip bir yanından çıkabilirler. Bazı kuvvetli kozmik ışınlar, kalınlığı 100 m.'yi bulan kayaların öte yanına geçebilir. Bu bakımdan kozmik ışınlar X ışınlarından yahut radyum, atom bombası ve başka kaynakların verdiği ışınlardan daha kuvvetlidir.

İki çeşit kozmik ışın vardır. Birinciler doğrudan doğruya uzaydan gelir. Hiçbir kimse bunların menşeini bilmemektedir. Ancak oluş şekilleri hakkında çeşitli teorileri vardır. Bu ışınlar kilometrelerce yüksekteyken atmosferdeki başka zerreciklere çarpar ve yeni bir çeşit ışınlar gönderirler, bunlar ikinci çeşit kozmik ışınları meydana getirir.

Kozmik ışınlar atmosferdeki zerreciklere çarptıkları zaman «meson» ları meydana getirir. Meson'lar da pi-meson ve mu-meson olmak üzere iki çeşittir (Bk. Atom, Atomun Diğer Parçaları). Yeryüzünün her santimetre karesine dakikada ancak birkaç kozmik ışın düşer. Kozmik ışınlar kudretli olmakla beraber, insan vücudundaki atom sayısına kıyasla sayıları pek azdır. Hücrelerin çoğuna etki yapamazlar. Sadece cinsiyet hücreleri üzerinde bazı etkileri olduğu tesbit edilmiştir.

Yapılan incelemelere göre kozmik ışınlar çoğunlukla hidrojen atomu zerreciklerindendir. Birinci çeşit kozmik ışın zerreciklerinin enerjisi ortalama 6.000.000.000 elektron volt olarak tesbit edilmiştir. Yalnız dünyaya gelen kozmik ışınlar nispeten az olduğundan, bunların dünyaya verdiği enerji ancak uzaktaki bir yıldızın verdiği enerji kadardır.

Kozmik ışınların keşfi «elektroskop» adı verilen aletin tam anlamıyla yalıtılamaması sonucunda mümkün olmuştur. Bilginler bu aleti yalıtmak için sarfettikleri bütün gayretlere rağmen elektroskopun az da olsa daima akım kaybettiğini görünce sebebini araştırmaya başladılar. İlk önce, buna radyum ışınlarının sebep olabileceği düşünüldüyse de yapılan incelemelerde bu ışınların elektroskop mahfazasını geçemiyeceği anlaşıldı. Bunun üzerine devam eden araştırmalar kozmik ışınların varlığını ortaya koydu.

Kozmik ışınlar yerin derinliklerine inildikçe azalır. Bazı maden ocaklarında pek az kozmik ışına raslanmıştır. Buna karşılık, yükseklerde ışınlar gittikçe çoğalmaktadır.

KOZMOGRAFYA

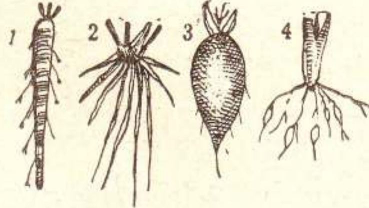
Astronominin bir koludur. Astronominin en belli başlı olaylarını ve bir bütün olarak evrenin düzenini inceler. Evrenin düzeni ve genel tasviri konusunda bilgi sahibi olabilmek için insanlar çok eskilerden beri çalışmışlardır. İnsanlar gündüzün güneşli olan gökyüzünü geceleyin ay ve yıldızların kapladığını görüyorlardı. Öte yandan bulutların belirip kaybolması, yağmur, şimşek ve gök gürültüsü, akanyıldızlar, ay ve güneş tutulmaları, kuyruklu yıldızlar sebebi bilinemiyen olaylar arasındaydı. İnsanlar kendi kontrolleri dışında olan bu olayları ilgi ve korkuyla takibediyor, bunların nedenini öğrenmek istiyorlardı. Bu istek Hintlilerin dünyayı 3 tane filin taşıdığı büyük bir tabağa, Eski Mısırlılar'ın gökyüzünü büyük bir Nil nehrine, Babilonyalılar'ın gökyüzünü dünyanın üzerine kapatılmış bir kubbe gibi görmelerine yol açtı.

M. Ö. VI. yüzyıldan itibaren Akdeniz adalarında yaşıyan Eski Yunan bilginleri önemli gözlemlerde bulundular ve Kozmografyaya yenilikler getirdiler (Bk. Astronomi). Bu alandaki yeni buluşlar o zamandan itibaren gittikçe gelişerek devam etti. (Bk. Astronomi, Evren).

KÖÇEKÇE (Bk. DANS)

KÖK

Bitkinin toprağa bağlanmasını, topraktan besin maddelerini almasına yarıyan kısımdır. Kökün toprağa giren kısmına «anakök», bunun etrafında yanlara doğru uzananlara «yankökler» denir. Her kökün ucunda, ancak büyüteçle görülebilen yüksük biçiminde bir baş bulunur. «Börk» adı verilen bu uc daima genç hücreler meydana getirerek kökün uzamasını sağlar. Börkü kırılan kök bir daha uzamaz.

Kök çeşitleri: 1 — Kazık kök (havuç); 2 — Saçak kök (buğday); 3 — Besin toplamış kazık kök (pancar); 4 — Besin toplamış saçak kök (salep)

Börkün hemen yanında incecik emici tüyler vardır. Bunlar topraktan su ve suda erimiş madensel tuzları emmeye yarar. Bu tüyler kökün dış tarafını saran deri tabakası hücrelerinin yanlara doğru uzanmasından meydana gelir. Kökler uzadıkça yukarıda kalan tüyler düşer, uc kesimlerde yenileri oluşur. Böylece köklerin besin alma organları daima yenilenmiş olur.

Kök daima yere doğru uzar. Bununla beraber gövde ve yapraklardan doğan kökler de vardır. Bu gibilerine «ekkökler» denir. Bitki yetiştirmede aşı, daldırma, çelik alma suretiyle bu ekköklerden faydalanılır. Bir patatesi parçalara ayırıp toprağa dikersek, her parçadan yeni bitkiler çıkar. Bu da, patates yumrusundaki gözlerinden ekkökler çıkmasından dolayıdır. Meselâ buğday sapının içi oyuk, üzeri boğumludur. Boğumlar toprağa değince bunlardan yeniden kökler, saplar çıkar. Buna «kardeşleme» denir. Kardeşleme yapmak için tarladan hızla bir koyun sürüsü geçirilir. Sapların kırılıp toprağa dokunması bir taneden birkaç sap ve başak elde edilmesini sağlar.

Bitkilerin kökü toprağın içinde suyun ve besinin bulunduğu yöne doğru uzar. Nilüfer gibi bazı su bitkilerinin kökleri tamamen su içinde uzanır.

Yankökler kısa kalıp da, asıl kök uzar ve kalınlaşırsa bu gibi köklere «kazık kök» denir. Tersine, asıl kök küçük kalıp da yankökler gelişirse, bunlara «saçak kök» denir. İkiçenekli bitkilerle açıktohumlu bitkilerde kazık kök, birçeneklilerde de saçak kökler bulunur.

KÖK

Matematikte bir sayının, birbirinin aynı olan çarpanlarından biridir. Meselâ 2 ve 2, 4'ün çarpanlarıdır. O halde 4'ün kök karesi 2'dir. 27'nin eşit çarpanları 3, 3 ve 3 olduğundan 3, 27'nin kök kübüdür. $\sqrt[3]{27}$ şeklinde yazılır. 4×4×4×4=256 olduğundan 256'nın dördüncü kökü 4'tür. Kök işareti kırık çizgi biçimindedir.

Kök kare bulmanın çeşitli yolları vardır. Bunların en kolayı bir kök kare cetveline bakmaktır. Kare kök, yahut başka kökler logaritme cetvelleriyle de çabucak bulunur.

KÖKBACAKLILAR

Birhücreli hayvanlardan amipleri, günsüleri, deliklileri ve ışınlıları içine alan bir takımdır. Kökbacaklıların vücutları sitoplâzma çekirdek ve sitoplâzma zarından meydana gelmiştir. Bu hayvanların sitoplâzmalarından bacak şeklinde bazı uzantılar çıkar. Vücutlarının bu özelliğinden dolayı bu şekilde uzantıları olan hayvanlara «kökbacaklılar» adı verilmiştir.

Kökbacaklıların en tipik örneği amiptir (Bk. Amip). Kökbacaklı hayvanların çoğu sularda, ya da nemli yerlerde yaşar. Uzantıları bu hayvanların hareket etmesine ve bazı maddeleri içine alarak beslenmesine yardım eder. Kökbacaklıların uzantıları «yalancı ayaklar» olarak kabul edilir. Çünkü bunların yerleri ve çeşitleri sürekli olarak değişir. Hayvan ne tarafa doğru kayacaksa o taraftan bir uzantı çıkarır. Kökbacaklılar ikiye bölünürler. Bölünme başlıyacağı zaman çekirdek uzar, içindeki kromozomlar bir kat çoğalıp eşit olarak iki kutba ayrılır. Çekirdek zarı erimeden ortadan büzülerek ikiye bölünür. Sitoplâzma da bunu takip ederek ikiye ayrılır. Bu şekilde bölünmeye «Gizli mitoz» adı verilir.

Kökbacaklıların bazıları, onları besin yolu ile yiyen hayvanların barsaklarında sindirimi kolaylaştırdıkları için faydalı; diğerleri ise tehlikeli hastalık mikropları taşıdıkları için zararlı hayvanlardır.

Çeşitli amiplerden suda ve toprakta yaşıyanlarından bazıları zararsızdır. Bazı geviş getiren hayvanların barsaklarındaki zararsız amipler selülozun sindirimini kolaylaştırırlar. İnsanların barsağında yaşıyan dizanteri amibi ise tehlikelidir. Bunların soğuğa dayanıklı kist şekilleri de vardır. Bunlar insan barsağına girerlerse, üreyip hastalığı meydana getirebilirler.

KÖKBOYASI

Kökboyası bitkisi ve çiçekleri

Kökboyası, kökboyasıgiller familyasından, çalı görünüşünde, sürüngen, kırmızı renkli bir bitkidir. Bu bitkinin kök saplarından boyacılıkta faydalanılır. Kökboyasının diğer bir adı da kızılköktür. Bu bitkinin köklerinden elde edilen ve kimyada «Alizarin» adı ile tanınan boya, kırmızımsı sarı renktedir ve halk arasında kökboyası adı ile bilinir.

Kökboyası en çok Avrupa ve Asya ülkelerinde yetiştirilir. Kökboyasının kalın ve dikenli yaprakları; küçük, yeşilimsi sarı renkte çiçekleri, kara renkte meyvaları vardır.

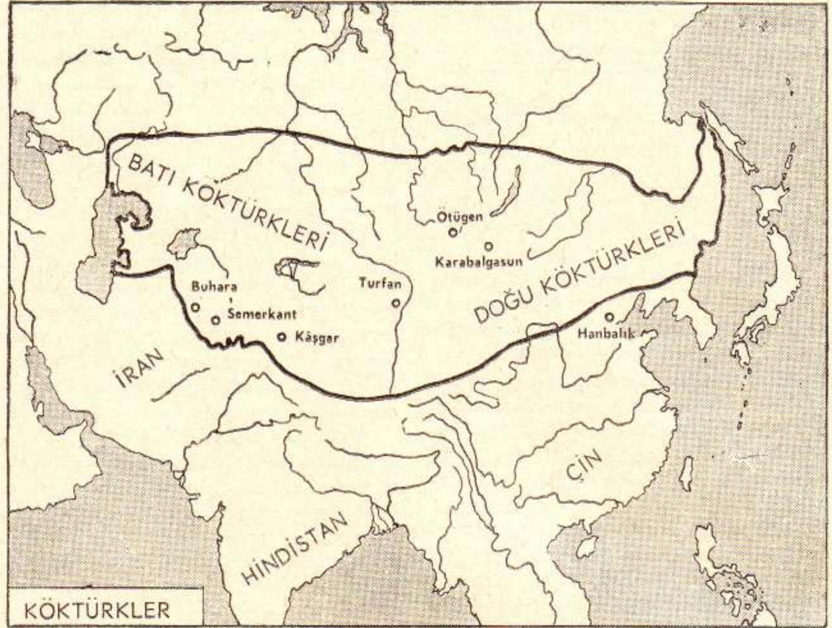
Kökboyasıgiller. — Bitişik taçyapraklı ikiçeneklilerden, yaprakları karşılıklı, meyvaları zeytinimsi olan ve kahve ağacı, kınakına, kökboyası, yoğurt otu, çobansüzgeci gibi birçok bitki çeşitlerini içine alan bir bitki familyasıdır. Bu familyanın dört bin kadar türü vardır.

KÖKNAR

Bir çeşit orman ve süs çamıdır. Kozalaklılardan olan köknarın dalları yataydır; ağaç, piramid biçiminde gelişir. Kuzey ılıman bölgenin soğuk kesimlerinde, bilhassa yüksek yerlerde yetişir. Koyu yeşil yaprakları iğne biçimindedir. Köknarın kozalakları silindir biçiminde olur, ağacın üst dallarından çıkar ve dikine yükselir. Köknar Asya, Avrupa ve Kuzey Amerika'nın soğuk kesimlerinde yetişir (Bk. Çam)

Köknarın, yeryüzünün hemen her yerinde yetişen yirmi kadar çeşiti vardır. Bazılarının yüksekliği 30 - 40 metreye yaklaşır. Tahtası pek makbul sayılmamakla beraber gene de yapılarda kullanılır. Sesin tınısını artırması bakımından müzik aletleri yapımında da köknardan faydalanılır. Ayrıca, tahtasından kibrit çöpü de yapılır. Kâğıtçılıkta da kullanılır. Köknar, yurdumuzda Karadeniz kıyılarında, Uludağ'da, Toroslar'da, Kazdağı'nda bulunur.

Köknar bahçelerde de yetiştirilen bir çam çeşididir.

KÖKTÜRKLER

KÖKTÜRKLER

Türk Tarihinin En Büyük Devirlerinden Birini Temsil Eden Hanedan

KÖKTÜRKLER, IV. Türk imparatorluk (büyük hakanlık) hanedanının adıdır. Köktürk hanedanı, Hun (Kun), Siyenpi-Topa ve Apar hanedanlarından sonra 552 yılında iktidara geldi. Hanedanın kurucusu Bumun (Bumin) Kağan (Hakan) dır. Yerine geçen kardeşi İstemi Kağan, Türk İmparatorluğunun sınırlarını 7 yüzyıl önceki Mete devrinin sınırları kadar genişletti; devlet, bütün Kuzey Asya'yı kaplıyordu. Başkent, bugünkü Moğolistan'da kalan Orhun ırmağı yakınlarında Ötüken idi.

İstemi, kızını ünlü İran Sasanî şehinşahı Husrev Anûşirvân'a vermekle beraber sınırdaş olmadığı halde Bizans'ı, kudretli İran'a karşı tuttu. Çin, Türk devletinin büyük gücü karşısında tamamen sindi. Devlet Doğu ve Batı diye ikiye ayrılmıştı. 18 milyon km^2'lik bir devleti ancak bu şekilde idare etmek mümkün oluyordu. Kardeş veya yeğen olan iki kağandan biri «Büyük Kağan» ve diğerinin metbuu bulunuyordu. 630'da imparatorluk büyük bir kriz geçirdi; çok önemli ülkeler ve büyük Türk nüfusu, Çin boyunduruğuna düştü. 639'da Prens Kürşad'ın ihtilâl teşebbüsü muvaffak olamadı. Fakat 682' de İlteriş (İlteres) Kutluğ Kağan, devlete İstemi Kağan devrindeki gücünü ve sınırını kazandırdı.

Köktürk hanedanının Kutluğ Kağan ile başlıyan ikinci devresine yanlış olarak «Kutluğ Devleti» denmektedir. Aslında değil Kutluğ devleti, bir Köktürk devleti bile yoktur. Köktürk adı, Hun, Apar, Selçuklu, Osmanlı gibi hanedan adıdır; Orta Asya'daki devamlı Türk devletinin başına geçmiş IV. hanedandır.

Kutluğ Kağan'ın kardeşi Kapağan Kağan devrinde daha küçük ölçüde bir kriz başladı. Çinliler ile ölüm-dirim mücadelesine girişildi. Kutluğ Kağan'ın oğlu Bilge Kağan, kardeşi Kül Tigin'in yardımiyle durumu düzeltti. Bu devirde başbakan Bilge Tonyukuk, devleti yeniden düzenledi. Kapağan'ın 3. oğlu Yuluğ Tigin'in kaleminden çıkan Köktürk Anıtları, Türk tarih, dil, edebiyat ve medeniyetinin en büyük anıtları olarak bu devirde yükseltildi.

745'te Köktürk hanedanı yıkıldı; yerine V. Türk imparatorluk hanedanı olan Dokuz Oğuz - On Uygurlar geçti. Bu suretle Köktürkler, 193 yıl iktidarda kaldılar ve Türk tarihinin en büyük devirlerinden birinin temsilcisi oldular (Bk. Türkler; Bumin Kağan; Kürşad; Kutluğ Kağan; Bilge Kağan; Kapağan Kağan; Kül Tigin; Tonyukuk; Yuluğ Tigin; Köktürk Yazıtları).

KÖKTÜRK YAZITLARI

Türk edebiyatının en eski yazılı kaynaklarındandır. Taş üzerine Köktürk alfabesi veya Orhun alfabesi adı verilen dikey harflerle kazılarak meydana getirilmiştir. Bunlar birkaç yazıttan ibarettir.

Köktürk yazıtları'ndan ilk önce XIII. yüzyıl İlhanlılar devrinin tarihçisi Cüveynî söz etmişti. Ancak, XIX. yüzyılda yapılan çeşitli seferler sonunda, Orta Asya karış karış incelenirken yazıtlar bulundu. Değişik sefer heyetlerine katılmış olan bilginlerden Alman doktoru Daniel Messerschmidt, 1721'de Moğolistan'ın kuzeydoğusundaki Orhun ve Selenga ırmakları arasında, Orhun suyunun eski yatağında ve Koşuçaydam gölü yakının-

da birtakım dikili taşlar buldu. VIII. yüzyıldan kalma olduğu sonradan anlaşılan bu taşların üzerinde birtakım işaretler kazılıydı. O devrin Türkler'i, büyük ölülerine yazıtlar dikmek, çevresinde de bir kare meydana getirecek tarzda balballar, yani insan heykelleri koymak itiyadındaydılar. Bu balballar, çoğu hükümdar olan yazıt sahibi ölülerin sağlıklarında yok ettikleri düşman komutanlarını temsil ederdi. Bir köşede veya ortada da yazıt sahibinin kendi heykeli tabiî büyüklükte ve taştan yontulmuş olarak dikili dururdu. Böylece bir anıt veya tapınak meydana getirirler, sonra yılda bir defa çevresinde toplanıp anma törenleri yaparlardı.

Köktürk Alfabesi

Köktürk yazıtları ilkin iki yazılı taş olarak bulundu. Bunlar dik dörtken prizma şeklinde yontulmuş, biri 1 m., öbürü 2 m. kadar boyunda iki taştı. Her ikisinin de köşeleri dar bir yüzey halinde ayrıca yontulmuş ve buralara Çin harfleriyle bazı yazılar yazılmıştı. Bunlardan başka da yazılı taşlar vardı. Lâkin çöl iklimi, hava etkileri, yağmur ve rüzgâr, yazılı kısımları aşındırmıştı. Messerschimidt' in bulduğu ve esrarlı yazılar diye tanıttığı bu yazılar, sonradan Alman, Fin, Danimarkalı, Fransız bilginlerince incelendi. Mısır hiyerogliflerinde Champollion'un tatbik ettiği usulle, yani aynı yazıtın dar kenarlarındaki Çin harfleriyle yazılı özel adların karşılıkları, öbür yanda arandı. Nihayet 1893'te, Danimarkalı bilgin Wilhelm Thomsen, bu işaretleri okudu. İlkin «Kül Tigin», «Türk», «Tengri» (Tanrı) kelimelerini okudu. Bunların yardımiyle yazıtları söktü.

Thomsen'in ilk okuyuşu oldukça hatalı idi. Ondan sonra Radloff da bu işi denediyse de, kesin bir sonuca varamadı. Nihayet yine Thomsen, 1922'de ve 1924'te, yazıtların en doğru ve en kesin okunuşunu kitap halinde yayınladı. Alfabenin sistemini tesbit etti. Bu arada Jadrintzew'in 1891'de bulduğu yazıtla 1897'de bulunan Bilge Tonyukuk yazıtı sayesinde Köktürk yazıtlarının bütünü keşfedilmiş oldu.

Thomsen'in neticelendirdiği ve başka bilginlerin de tamamladıkları okuyuşa göre, Köktürk yazıtlarında, daha ziyade taşlara kazılmaya elverişli biçimler gösteren işaretler kullanılmıştır. Bu işaretlerin sayısı 39 tanedir. Ancak, yan yana dizilen, yukarıdan aşağıya da yazılabilen işaretlerin vazifeleri başka başkadır. Bazıları (dört tanesi) sesli harf vazifesi görür. Sesli harfler bilhassa tek heceli kelimelerin ilk harfleri olduğu zaman, ekseriya yazılmaz. Bu da okumayı güçleştiren sebeplerden biri olmuştur. Bazıları ise (dokuz) hece harfleridir. Yani tek işarettir ama, iki sesi birden verir. Kalınlı inceli okunduğu zaman bu işaretin delâleti dörde kadar çıkar: Meselâ ok işareti ok, ko, uk, ku hecelerini vermektedir. Yay işareti de ya ve ay şeklinde okunabilmektedir. Kalan işaretler sessiz harf vazifesini görür.

Türklerin IX. yüzyıldan sonra bu sistemi bırakarak Soğd kaynaklı bir başka alfabe kabul ettikleri anlaşılıyor.

Bibliyografya. — Bu konudaki eserlerin başlıcaları:

Köktürkler'in Tarihine Bir Bakış (A. von Gabain'den çev. Dr. Saadet Ş. Çağatay, 1944 - 51); Göktürk Kağanlığı: 1 — Siyasi Tarihinin Anahatları (Prof. Dr. Akdes N. Kurat, 1952); Eski Türk Yazıtları (H. N. Orkun, 1936-41); Orhon Alfabesinin Anadolu'daki İzleri (M. M. Koman, 1933); Eski Türk Yazısının Menşei (A. C. Emre, 1938); Göktürk Yazıtları (T. Toker, 1938).

KÖKTÜRK YAZITLARI

Ötüken yakınlarında, Orhun ırmağı kıyısındaki Köktürk yazıtları, Türk İmparatorluğunun Çin boyunduruğundan kurtulup nasıl Asya'nın en büyük devleti haline geldiğini, Mete ve İstemi Hanlar'ın çağındaki haşmete eriştiğini anlatır. 3 tane olan bu yazıtların ilki 730'da, büyük Türk hakanı Bilge Kağan'ın başbakanı Bilge Tonyukuk tarafından diktirilmiştir. İkincisi, 732'de, Bilge Kağan tarafından, 731 yılında savaşırken kahramanca ölen kardeşi ve imparatorluk başkomutanı Kül Tigin için kazdırılmıştır. Üçüncüsü de 734'te ölen Bilge Kağan için 735'te yazılmıştır. Köktürk Alfabesi ile yazılmış olan bu yazıtlar, 716'da öldürülen Türk İmparatoru Kağan, Kağan'ın küçük oğlu büyük Türk edibi Yuluğ Tigin'in kaleminden çıkmıştır. Harikulâde akıcı, çok güzel bir Türkçe ile kaleme alınmış olan bu Türklüğün en ölümsüz anıtları, Yuluğ Tigin'i bütün Türk edebiyatının en büyük birkaç şahsiyetinden biri derecesine yükseltir. Bu eserlerde Bilge Kağan, yüzyıllar ötesine şöyle seslenir:

BEN Tanrı'ya benzer, Tanrı'dan olmuş Türk Bilge Kağan, Tanrı irade ettiği için, kağanlık tahtına oturdum. Ey milletim, ey hanedanım! Sözlerimi dikkatle dinle!

İlerde gün doğusuna, güneyde gün ortasına, batıda gün batısına, kuzeyde gece ortasına kadar bütün milletler şimdi bana tabidir. Şimdiki gibi, kargaşalık olmaksızın, Türk Kağanı, Ötüken'de oturursa, Türk yurduna sıkıntı olmaz. Ben, Ötüken'de oturarak tek başıma yurdu idare ettim. Çinliler'in altınına, gümüşüne, ipeğine, tatlı sözüne, değerli hediyesine kapılmadım. Bunlara kapılan ne kadar Türk'ün öldüğünü, Çin boyunduruğuna düştüğünü unutmadım. Tanrı yardım etti; Türk Kağanı oldum. Dağılmış milletimi bir araya topladım. Fakir milletimi zengin ettim. Azalmış milletimi çoğalttım. Atalarım Bumin Kağan'a, İstemi Kağan'a lâyık bir evlât olmıya çalıştım.

Atalarım Türk ülkesini öylesine sıkı tuttular, öyle bilgelikle, öyle güzel törelerle idare ettiler ki, Türk milleti bahtiyar oldu, onların ölümlerine candan ağladı. Atalarıma tabi olan bütün yabancı milletler, Çinliler, Tibetliler, Moğollar bile onların çağında yaşadıkları bahtiyar hayatı unutmadılar. Atalarım o kadar ünlü kağanlardı. Sonradan bilgisiz, kötü kağanlar Türk tahtına oturdular. Onların kötü idaresi ve Çinliler'in hilesi yüzünden Türk milleti zengin ülkelerini kaybetti. Türk kağanlarının cihanı tutan şevketi mazi oldu.

Bu yüzden Çinliler'e beylik eden Türk kişizadeleri köle, Türk kızları cariye oldu. Türk beyleri, şanlı isimlerini bıraktı, Çince isimler kullanmıya başladı. Türkler, Çin kağanına tabi olup elli yıl onun acıklı ve utandırıcı idaresinde yaşadılar.

Fakat Gök Tanrı, Türk'ün bu haline acıdı; Türk milleti yok olmasın, eskisi gibi cihanın en yüce milleti olsun diye, babam İlteriş Kutluğ Kağan ile anam Elbilge Hatun'u Türkler'e hakan kıldı. Tanrı güç verdi, babamın Türk ordusu kurt, Türk düşmanları koyun oldu; kurt önünden kaçan koyunlar gibi dağılıp gitti. Kağan babam, doğudan batıya at koşturdu; Türk Milletini topladı; Türk Devletini diriltti.

Ey Türk Oğuz Beyleri! Üstten gök çökmedikçe, alttan yer delinmedikçe, bil ki, Türk Milleti, Türk yurdu, Türk Devleti, Türk töresi bozulmaz. Ey ölümsüz Türk Milleti! Kendine dön! Su gibi akıttığın kanına, dağlar gibi yığdığın kemiklerine lâyık ol!

Ey Milletim! Bil ki, ben, zengin ve parlak bir millete han olmadım. Zayıf ve zavallı bir milletin başına geçip tahta oturdum. Kardeşim Kül Tigin ve yeğenlerim olan iki prens ile and içtik; babamın, amcamın hayatlarını verdikleri millet uğrunda biz de bütün gücümüzle çalıştık.

Başına geçtiğim Türk Milleti'nin şan ve şevketi için gece uyumadım, gündüz oturmadım. Ölesiye, bitesiye çalıştım. Tanrı yardım etti, bahtım yâr oldu, öldü sanılan milletimi dirilttim, yoksul milletimi zengin ettim. Türk Milleti'ni, bütün milletlerden üstün kıldım!

KÖLELİK

Eski çağlarda, çalıştırılmak üzere yabancı ülkelerden zorla kaçırılıp hürriyetlerinden yoksun edilen ve alınıp satılabilen kimselere «köle» denir. Kölelik, bugünkü medeniyet anlayışı bakımından her ne kadar geri bir davranışa dayanıyorsa da, medeniyet tarihi gözönünde tutulursa, köleliğin tarih zinciri içinde medeniyete doğru atılmış bir adım

olduğu görülür. Çünkü kölelik müessesesi ortaya çıkmadan önce, yüzyıllar boyunca insanlar, savaş sırasında yabancı ülkelerden esir aldıkları kimseleri öldürürlerdi. Daha sonra, bu esirlerin öldürülmeyip, savaştan kazanmış olarak çıkan toplumun ağır işlerinde çalıştırılmasına başlanması, eskiye göre daha medenî bir davranış oldu. Üstelik, bir toplumda ağır işleri köle sınıf yüklenince, diğer sınıfların bazı alanlarda, boş zamanlarından faydalanarak birçok yenilikler yapmaları, mümkün oldu.

Medeniyetin ilerlemesi, toplumların ekonomik ve sosyal yapılarını değiştirmesi, köleliğin de yavaş yavaş ortadan kalkmasını gerektirdi.

Eski medeniyetlerde, kölelik gibi bir müessesenin ortaya çıkmasının başlıca sebeplerinden biri, belli bir ülkedeki halkın, kendilerini daima diğer ülkelerde yaşayan insanlardan üstün tutmasıdır. Bu yüzden, bir savaş sırasında ellerine geçirdikleri topraklarda yaşayan insanları da toprağın bir parçası sayarak, onları toprakla beraber kendi malları edinmeleri bir gelenek halini almıştır.

Tarihte Kölelik

Dikkat edilirse kölelik daima zengin toplumlarda ortaya çıkmıştır. Bir aile, maddi durumu bakımından, kendi fertlerinden başka bir, ya da birkaç kişiyi daha besliyecek hale gelince ilk duyduğu ihtiyaç ağır işleri yükliyeceği köleler almak oluyordu. Köleliğin yerleşmesi de toplumların maddi imkânları bakımından yükselmesini, kölelerin çalıştırılabileceği büyük yatırımların yapılabilmesini sağlıyordu. Tarihte, toplumsal şartları bu seviyeyi bulmuş olan ülkelerin başında Babil ve Mısır Krallıkları gelir. Fakat köleliğin bu ülkelerdeki durumu hakkında kesin ve yeterli bir bilgi edinmek pek mümkün olamamıştır.

Eski Yunanlılar ve Romalılar'ın ilk çağlarında bile kölelerin kullanıldığını görüyoruz. Homer zamanında kölelik iyice yayılmaya başladı. M. Ö. V. ve IV. yüzyıllarda Atina bir medeniyet merkezi olarak önem kazanmaya başlayınca, bu şehirde Atinalılar'ın çalışmakla yetişemiyeceği kadar çok imalâthaneler ve iş yerleri açıldı. Bu yüzden, ağır işlerde çalıştırılmak üzere şehre akın akın köle taşınmaya başladı. Bu köleler en çok Trakya'dan, Suriye'den, Mısır'dan ve diğer bazı Asya ülkelerinden alınıyordu.

Yunanlılar kendi vatandaşlarından da köle olarak faydalanıyorlardı. Fakir aileler, yahut borçlular bazan durumlarını düzeltebilmek için çocuklarını köle olarak satmayı göze alıyorlardı. Atina'daki kölelerin durumu, diğer yerlerdeki kölelere göre çok daha iyiydi. Atinalılar, kölelerini iyi şartlarla yaşatırlarsa bunların kendileri için çok verimli olacağını, iyi iş çıkaracağını ve isteyerek çalışacağını düşünürlerdi. Yunanistan'da sonraları, kölelere, çalışıp kazandıklarından artırdıklarını biriktirerek hürriyetlerini satın alma hakkı bile tanınmıştı.

Roma'da kölelik, Roma ordularının zaferler kazanmasına paralel olarak gelişti. Üst üste girişilen savaşlardan ele geçen kölelerin sayısı yüzbinleri buluyordu. Roma'daki köleler yalnız ağır işlerde değil, doktor, öğretmen, aktör, akrobat, hokkabaz ve sirklerde hayvan terbiyecisi olarak da çalışırlardı. Kölelerin diğer bir görevi de elle yazılmış sanat, ya da bilim eserlerinin yüzlerce kopyasını çıkarmaktı. Bir kısım köleler de özel okullarda okutularak glâdyatör yetiştirilirdi (Bk. Glâdyatör). Roma İmparatorluğu en yüksek seviyesine ulaştığı zaman, köle sayısı her Romalı'ya üç köle düşecek kadar artmıştır.

Afrika'nın bölge bölge keşfedilmeye başlamasından sonra, köle tüccarlarının dikkati bu yeni ülkeye çevrildi. XVI. yüzyıldan itibaren milyonlarca Afrikalı yerlerinden, yurtlarından koparılıp başka ülkelere kaçırıldı (Bk. Afrika, Keşifler ve Sömürgecilik).

Köleliğin Kalkması:

Avrupa'da kölelik yavaş yavaş ortadan kalkmaya başladı. Bunun yerini bazı ülkelerde serfler alıyordu. Serfler, köleler gibi sahiplerinin malı addedilmiyor, sadece kazançlarının belli bir kısmını sahiplerine ödemeye mecbur tutuluyordu (Bk. Derebeylik). Serflik bazı ülkelerde pek az yaşıyabildi; diğerlerinde ise uzun yıllar devam etti. Meselâ İngiltere'de, 1381'de yapılan büyük Köylü İhtilâli ile serfliğe son verildiği halde Fransa'da, 4 ağustos 1789'da yapılan Fransız İhtilâli'ne kadar süregeldi. Prusya'da bu sistem 1811'de, Rusya'da ise 1861'de kaldırıldı. Bu sırada Ruslar'ın serbest bıraktığı serflerin sayısı 40 milyonu buluyordu.

Köleliğin ve serfliğin ortadan kaldırılması için tarih boyunca birçok mücadeleler yapılmıştır. 1671'de İngiltere'deki Quaker'ler bu mücadeleyi kızıştırmış; 1696'da onlara Amerika'daki Quaker'ler katılmıştır. Fakat köleliği ortadan resmen kaldırmanın şerefi, bütün ülkeler arasında Danimarka'ya aittir. 1792'de Danimarka köleliği ve köle ticaretini resmen yasak etmiştir Kölelik İngiltere'den 1833'te kaldırılmıştır. Amerika Birleşik Devletleri 1808'de köle ithalini yasak eden bir kanun çıkarmış, fakat iş savaşa kadar bir kanun çıkarmış, fakat iç savaşa kadar köleliğe engel olunamamıştır.

Türkiye de köleliği ilk kaldıran devletler arasındadır; Tanzimat'tan az sonra esir ticareti yasak edilmiştir.

KÖLEMENLER DEVLETİ (Bk. MEMLÛKLER)

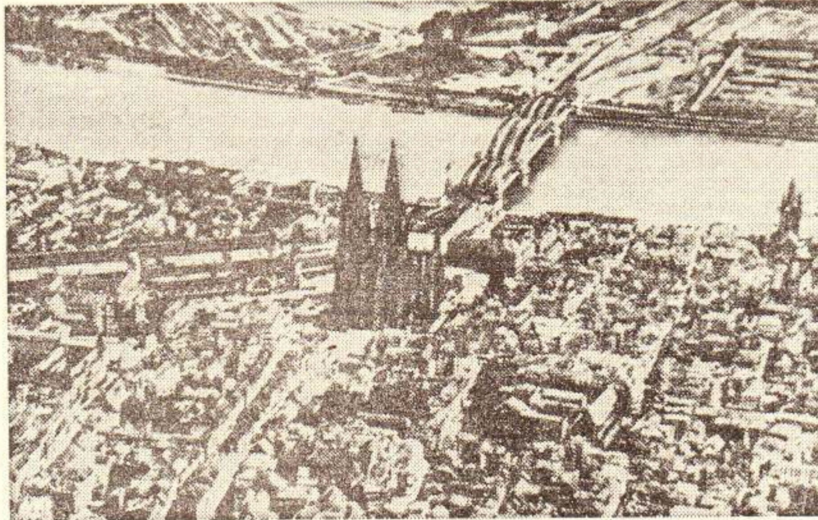
KÖLN

Kuzeybatı Almanya'da, nehir limanı ve ticaret merkezi olarak önem kazanmış bir şehirdir. «Cologne - Kolonya» adıyla da tanınır. Köln, Ren nehrinin batı kıyılarında, Bonn'un güneyinde, Berlin'in 475 kilometre güney batısında, verimli düzlükler üzerinde kurulmuştur.

İkinci Dünya Savaşı'na kadar bu şehir, Batı Almanya yöresinin endüstri malları için bir pazar yeriydi. Bu sırada Köln'ün belli başlı endüstrileri arasında, makine, elektrik malzemesi, kimyevi madde, dokuma, yiyecek, kâğıt, demir, kereste, lâstik eşya ve kolonya endüstrileri vardı. Bugün ise en gelişmiş endüstriler, pamuk, yünlü kumaş, şeker, tütün ve zamk endüstrileridir. Ayrıca, Köln şehrinde iki yüz yıldan beri yapılmakta olan ve şehrin diğer bir adı olan «Cologne - Kolonya» dan dolayı «kolonya» denilen esans, bugün de en önemli endüstri ve ticaret maddelerinden biridir (Bk. Kolonya).

Köln'ün M. S. 50 de Roma İmparatorluğu'nun bir kolonisi olduğu bilinmektedir. Roma İmparatoru Claudius'un karısı olan Colonia Agrippina'dan dolayı «Colonia» adı verilmiştir. Şehir XV. yüzyıldan itibaren, yeni ticaret yollarının açılmasiyle, önemini kaybetmeye başladı. 1794'te Köln'ü Fransızlar işgal etti. 1815'te şehir, Viyana Kongresi'ni müteakip Prusya Krallığı'na verildi. I. Dünya Savaşı sırasında, 1918 ile 1926 yılları arasında Köln, İngiliz kuvvetlerinin işgali altındaydı.

İkinci Dünya Savaşı sırasında tamamen harabolduysa da sonra yeniden yapıldı. Bugün nüfusu 900.000 kadardır; Almanya'nın 6. şehridir.

Köln şehrinin genel görünüşü. Köln 900.000'e yaklaşan nüfusuyla bugün Almanya'nın altıncı büyük şehridir.

KÖMÜR: Başlıca Isınma Kaynağımız, Modern Endüstrinin Temel Taşı

KÖMÜR, karbonca zengin, siyah, katı bir cisimdir. Yakıt olarak kullanılır. Kömürler eski jeolojik devirlerde yaşamış bitkilerin zamanımıza kadar gelmiş fosilleridir. Bu oluş hakkında iki farklı teori ileri sürülmüştür. Bunlardan birine göre, bitkilerin selülozu küçük organizmaların etkisiyle değişmeye uğrıyarak su ve gaz halinde ayrılmış, kalan odun kısmı (lignin) da fazla değişmeden içinden metan ve karbon dioksitin ayrılmasiyle taş kömür haline dönüşmüştür.

Öbür teori ise kömürlerin «lignin» den değil selülozdan meydana geldiğini ileri sürer. Bu görüşü doğrulamak için selüloz su ile baskı altında 300 - 400° ısıtılmış ve kömüre benzer bir cisim elde edilmiştir.

Bugün için her iki görüşün de birbirinden ayrı olmadığı ve her ikisinin de doğru olduğu, yani kömürün hem selüloz ve hem de odundan meydana geldiği ileri sürülebilir.

Eski devirlerde yaşamış ormanlar toprak kayması, kıtaların denizlere veya denizlerin kıtalara dönüşmesi gibi tektonik hareketlerle büyük toprak yığınları altında kalmışlar ve havasız ortamda sıcaklık ve baskı ile kömürleşmişlerdir. Bitkilerden başka ölmüş hayvan artıklarından da kömürler meydana gelmiştir. Bunları bitkilerden doğanlardan ayırmak için sapropil veya sapropelit adı verilir. Bunlar daha çok sularda yaşıyan küçük hayvanların su dibindeki çamurlara gömülüp diğer kömürlerde olduğu gibi havasız ortamda ısı ve baskı ile kömürleşmesi sonucunda meydana gelmiştir.

Kömür, endüstrinin, dolayısiyle medeniyetin ilerlemesinde önemli etkiler yapmıştır. XIX. yüzyılda dünyada adam başına 1/3 çuval kömür düşerken 1. Dünya Savaşı sırasında bu mikdar adam başına 800 kg. yükselmiştir.

Kömür Çeşitleri

Kömürler tabiî ve suni olmak üzere ikiye ayrılır:

Tabiî kömürler. — Antrasit, taş kömürü, esmer kömür veya linyit ve turb'dur.

Suni Kömürler. — Kok, sömikok, briket ve odun kömürüdür.

Tabiî kömürler endüstride yanma özelliklerine göre de 4 grupa ayrılır: 1 — Yağsız kömürler, 2 — Yağlı kömürler, 3 — Gaz alev kömürleri, 4 — Gaz kömürleri.

Antrasit. — Tabiî kömürler içinde karbon yüzdesi en fazla olanı ve en eski devirlerde teşekkül edenidir. Karbon oranı % 90 - 95, kalorisi 8.500 Kcal.'dir. Kısa alevli ve yağsız kömürlerdendir. Gaz ve kok elde etmeye elverişli değildir. İs vermeden yandığı için kurum yapmaz. Amerika'da, ucuz olduğu için kaloriferlerde de yakıt olarak kullanılır. Bu yüzden New York şehrinin havası kurumsuzdur. Endüstride çok kıymetli bir yakıttır.

Taşkömür (Maden kömürü). — İçindeki karbon oranı % 75 - 90 ve kalorisi 7.500 kcal.'dir. Endüstride çok kullanılan önemli bir yakıttır. Isıtma, kok ve gaz elde etmede kullanılır.

Esmer Kömürler (Linyitler). — İçindeki karbon oranı % 60 - 70 ve kalorisi 6.000 Kcal civarındadır. Taş kömürlerinden daha sonraki jeolojik devirlerde yaşamış bitki fosilleridir. Dünyanın birçok bölgelerinde bol miktarda bulunur. Bu devir kömürlerine genel olarak tam siyah olmıyan renklerinden dolayı esmer kömür denmiştir. Fakat tam siyah olanları da vardır. Bu kömürler içinde odun yapısını bozmamış olanlarına linyit denir. Memleketimizin birçok bölgelerinde linyit ocakları vardır. Bilhassa Kütahya'da çok miktarda olan linyiti değerlendirmek için bir elektrik santralı kurulmuştur. Bu santral linyit ile çalışarak bütün civarındaki bölgelere elektrik akımı sağlar. Linyitin kalorisi bazan 2.000 Kcal'ye kadar düşebilir.

Bir de bu sınıf kömürler içinde sayılan ve sarımsı beyaz renkte balmumu gibi yumuşak bir kömür vardır ki buna piropissit denir. Bu kömür ısıtıldığı zaman erir ve sonra da isli bir alevle yanar.

Turblar. — Yakın zamanlardaki bitkilerin fosilleridir. Tam kömürleşme olmamıştır ve ya başka bir deyişle kömürleşmenin ilk devresinde olan yakıtlardır. İçindeki karbon yüzdesi % 55'tir. Kalorisi 4.000 - 5.000 kcal'iye çıkabilir.

Suni Kömürler. — Bu kömürler tabiî kömürlerden çeşitli işlemlerle elde edilirler. En önemli işlem damıtma işlemidir. Kömürlerin damıtılması ile gaz, kok, katran elde edilir. Damıtma işlemi ya şehir gazı (havagazı) veya demir ve benzeri endüstrilerinde kullanılacak kok kömürü elde edilir.

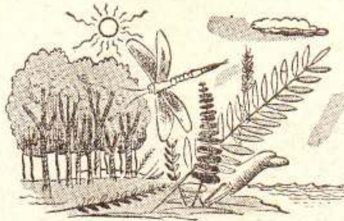
Kömürler ocaklardan elde edilir. Bu ocaklar toprak katları içinde çeşitli yönlere doğru açılmış tünellerdir. Bu ocaklarda çeşitli araçlarla kazılarak çıkarılan kömürler raylar üzerinde hareket eden vagonarla ocağın başına getirilir ve oradan da asansörlerle yeryüzüne çıkarılır. Kömür ve diğer maden ocakları köstebek yuvalarına benzer. Toprak içinde her yöne doğru kazılan birçok tünellerle derinliklere inilir ve cevherin tamamının çıkarılmasına çalışılır. Tünellerde biriken gazlar bazan patlamalara sebep olur (Bk. Grizu).

Kömürler ocaktan çıktığı zaman taş ve toprakla karışık olabilir. Bunlara tuvenan (tout-venant) kömürü denir. Tuvenan kömürü yıkama ve eleme işlerinden sonra piyasaya çıkarılır. Toz halinde olanlar da toz olarak satılır.

Kömürün Çıkarılması Ve Damıtımı

Kömürlerin damıtma işlemi kamaralı fırınlarda yapılır. 4 m yükseklik, 0,45 × 12 m. çapında iki veya daha fazla kamaralar bir ünite meydana getirir ve aynı ısıtma kaynağından faydalanılarak çalışılır. Bu kamaralara yukarıdan doldurulan kömürler, aşağı doğru inerken, ısıtılan ortamda gazla-

KÖMÜR MİLYONLARCA YIL ÖNCE NASIL MEYDANA GELDİ

Yüzlerce milyon yıl önce yeryüzünde büyük bir kısmını eğreltilerin kapladığı dev ormanlar, bataklıklar vardı.

Ormanları meydana getiren ağaçlar öldükçe bataklıklara düşüp çamurlar arasına gömülmeye başladılar.

Eskilerin kalıntısı üstünde yeni ormanlar yetişti. Onlar da ölünce öbürlerinin üstüne yığıldılar.

Milyonlarca yıl basınç ve sıcaklık altında kalan orman kalıntıları zamanla kömürleşti taşkömür oldu.

MADEN KÖMÜRÜNDEN ELDE EDİLEN MADDELER

Maden kömürü doğrudan doğruya yakılırsa enerji elde edilir. Damıtıldığı zaman elde edilen maddeler ise çeşitli şeylerin yapımında kullanılır.

Isıtılan maden kömüründen meydana gelen gazlardan

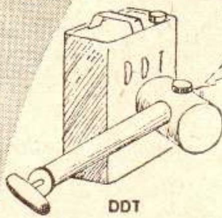
Önce zift ve hafif yağlar ayrılır

Gazlardan da kimyasal maddeler çıkarılır.

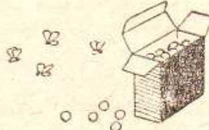
KOK | **KOK ZİFTİ** | **HAFİF YAĞLAR** | **KİMYASAL MADDELER** | **HAVAGAZI**

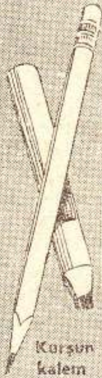
Pasta tozu

DDT

Naftalin

Kurşun kalem

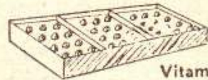

Koku

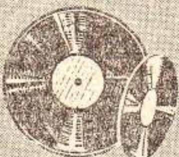
Sulfamit ilâçları

Boya

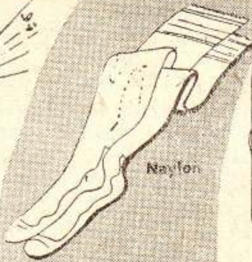
Vitaminler

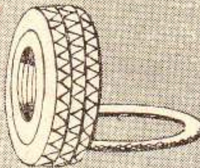
Gramofon plâğı

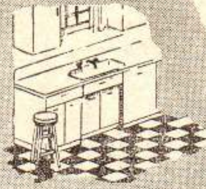
Aspirin

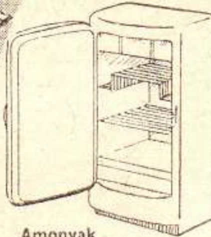
Naylon

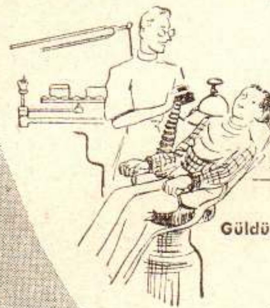
Sentetik kauçuk

Muşamba

Amonyak

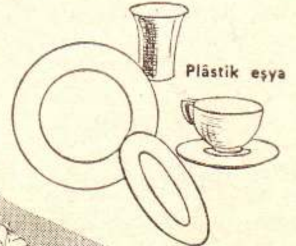
Güldürücü gaz

Havagazı

Siyanid (zehir)

Plâstik eşya

Sakarin

TNT Patlayıcı madde

rını verir ve kamaranın alt ucunda su buharı ile söndürüldükten sonra her 4 saatte bir raylar üzerinde hareket eden arabalara alınırlar.

Bu fırınlardaki ısıtma jenerator gazı ile yapılır. Fabrikalar gerektiği zaman kendi elde ettikleri gazları da yakabilirler. Kamara sıcaklıkları 1.000 - 1.200° arasındadır. Çıkarılan gaz temizlenir. Kamaraların altından alınan kok kömürüdür. Evlerde yakıt olarak kullanıldığı gibi demir çelik endüstrisinde ve metal endüstrilerinde kullanılır. Kok veya gaz elde edilmesi sırasında iyi bir azot gübresi olan amonyum sülfat ile içinden çeşitli ürünler ve katran elde edilir (Bk. Katran). Suni kömürlerden olan briket, kömür tozu ile zift ve katran gibi yanıcı artıkların karıştırılarak baskı altında kalıplanması ile yapılır ve kömür tozlarının daha kolay ve verimli olarak yanmasını sağlar.

Odun Kömürü

Odun kömürü bugün de yakıt olarak kullanılmaktadır. Ayrıca odunun damıtma ürünleri kıymetli olduğundan bu işlemden kalan kömür de kıymetlendirilmek için kullanılır. Odun kömürü külü az ve kükürtsüz olduğu ve kolay yandığı için kullanılır. Odun kömürü torluklarda yapılır. Torluklar, uygun şekilde sıralanmış odun yığınlarının üzerlerinin çalı ve toprakla örtülmesiyle meydana gelir. Orta kısımda bırakılan yakma kanalından yığına ateş verilir. Bu yanma içten yanmadır ve hiçbir zaman alev görünmemelidir. 8 - 20 gün süren bu işlem sonucu torlukların tamamen toprakla örtülmesi veya su dökülmesi ile ateş söndürülür ve kısmen yanmış kısmen de kömürleşmiş yığından kömür elde edilir.

Kömür Çarpması

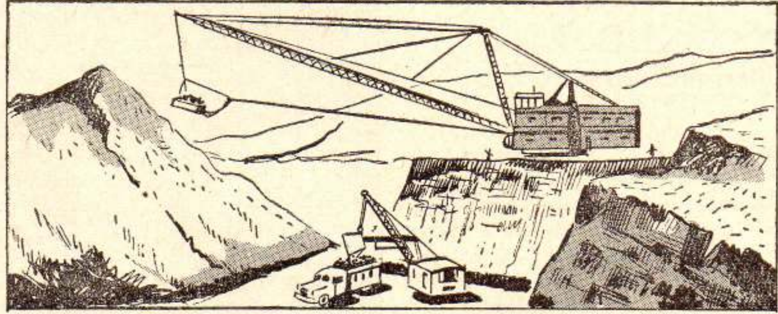
Kömürler yanma sırasında karbon dioksit meydana getirir. Fakat bu sırada gelen hava gerektiği kadar olmayıp yanmaya yetmezse o zaman karbon monoksit meydana gelir ki bu gaz kuvvetli zehirdir. Kokusu olmadığı için insan tehlikenin farkına varmadan soluyabilir. Kömür çarpmaları çok defa kömürler iyice yanmadan ateşin kapalı yerlere alınmasından ileri gelir. Pencereleri kapalı, muhafazalı meskenlerde kömür çarpması daha kolay olur.

Kömür çarpmasına uğrıyan insan vücudunda büyük bir halsizlik, derin bir uykuya doğru gider. Bu uyku ölümle sonuçlanır.

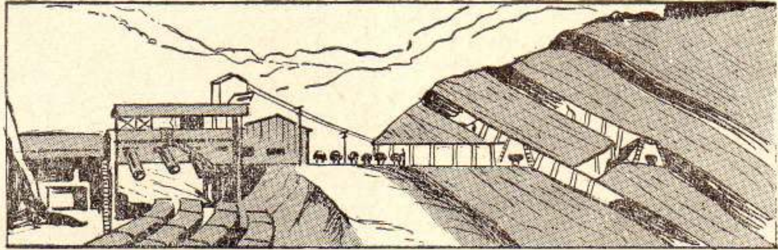
Kömür çarpmasında ölümün sebebi nefes alıp vermeyle akciğere giren zehirli karbon monoksit gazının kanın alyuvarlarındaki «hemoglobin» cevheriyle birleşmesi bu suretle kanın oksijen almasına engel olarak insanı boğup öldürmesidir.

Tedavi. — Kömür çarpmasına uğrıyan kimseyi hemen kapı ve pencereleri açarak bol ve temiz havaya kavuşturmalıdır. En iyisi hastayı açık havaya çıkarmaktır. Eğer solunum durmuşsa derhal suni teneffüs yapmaya başlamalıdır (Bk. Suni Solunum). Hasta nefes alıyorsa kolonya, limon, sirke eter koklatmak, kolonyalı veya sirkeli suları yüzüne, göğsüne serpmek veya bu sularla ıslatılmış bezlerle kollarına, bacaklarına, göğsüne friksiyon yapmak çok iyi gelir.

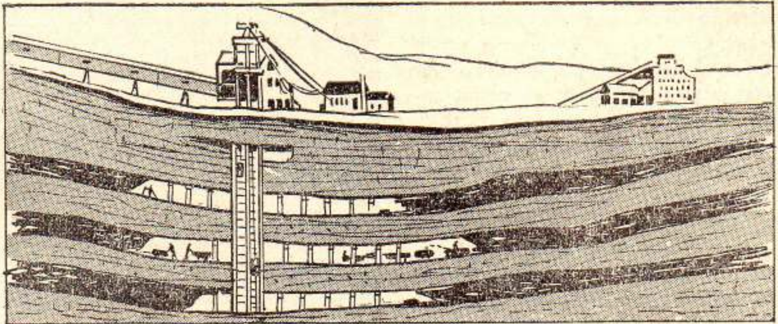
KÖMÜRE NASIL ULAŞILIR

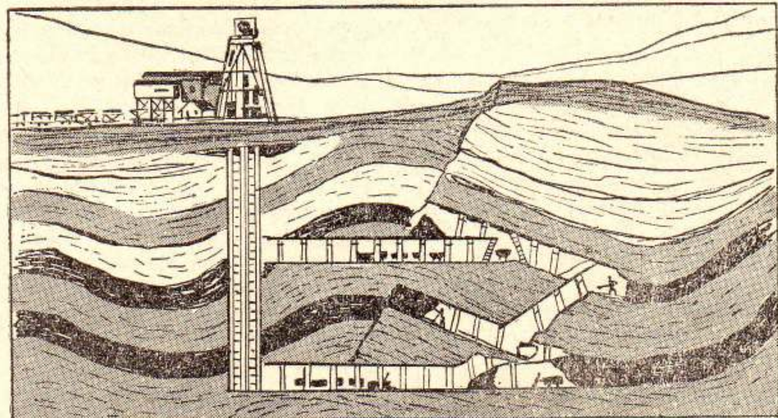
Kömür yeryüzüne yakın olduğu zaman kuyu, galeri açmak istemez. Cevher topraktan kazılıp alınarak çıkarılır

Kömür tabakaları eğimli bir yüzeydeyse, yere paralel galeriler açılır. Öteki galeriler de bu eğime uyabilecek durumdadır.

Kömür toprağın çok derinindeyse önce aşağıya inen bir kuyu, sonra da yüzeye paralel galeriler açılır.

Antrasit, genel olarak, büyük bir basınçla sıkışmış toprak ve kaya tabakalarının arasındadır. Açılan galeriler de bu tabakalara uygun bir durumda olur

Tarihin en eski çağlarından beri en sadık dostumuz, evlerimizin bekçisi, sürülerimizin koruyucusu:

KÖPEK, insanın çok eski çağlardan beri tanıdığı evcil hayvanların başında gelir. Bugün de dünyanın her yerinde beslenen köpekler, iş, eğlence ve sporda daima insanların yanında yer almaktadır. Köpeklerin keskin duyuları ve vefakârlığı insanlar tarafından her zaman sevilmelerine ve devamlı olarak yetiştirilmelerine yol açmıştır.

Köpeklerin Menşei ve Çeşitleri

Köpeğin tarih öncesi zamanlardan itibaren evcilleştirildiğine muhakkak gözüyle bakılmaktadır. Çok eski İsviçre ve İrlanda yerlilerinin, avlanırken köpekten faydalandıkları, hattâ aynı zamanda köpek eti yedikleri sanılmaktadır. Yontma Taş Çağı'na ait mağaralardaki resimlerde köpekleri avcıların yanında gösteren resimlere raslanmış, bu resimlerden birinin 50.000 yıllık olduğu tahmin edilmişse de bunların köpek olup olmadıkları hakkında tartışmalar olmuştur. Gerçek olan bir şey varsa o da bu hayvanların gene de yabani olduğu ve çok muhtemelen kurt olduklarıdır. Kurt yavrularını alıp kendilerine alıştıran ilk insanlar onlara av artıklarını vererek beslemiş, böylece kendilerine alıştırmışlardır. Kendi başına avlanmanın yerine insanların yanında kolayca karnını doyurabilme rahatlığı, büyüyen yavruların insanların yardımcısı ve bekçisi olması sonucunu doğurmuştur. Köpek cinsleri evcilleşen cinsin kurtlarla çiftleşmesi sonucunda tekâmül etmiştir. Çakalın, köpeğin cetlerinden olduğu iddiası yerinde görülmemektedir. Çünkü köpekle çakalın diş yapılarında bariz ayrılıklar vardır. Buna karşılık kurtla köpeğin diş yapısı tıpatıp birbirine uyar.

Cinsi karışmamış köpeklere «saf kan», iki ayrı cinsin birleşmesinden üremiş köpeklere «kırma» denir.

Köpekgillerden olan köpeğin 200'den fazla çeşidi vardır. Bunlar 6 büyük grupta toplanır:

1 — Av Köpekleri: Çok çeşitli cinsleri içine alan bir gruptur. «Kopoy» ve «Mastı» cinsi köpekler av köpeklerinin başında gelir. Mastı (Spaniel, Epagneul) ların birçok çeşidi vardır. Bunlardan birçokları avcılıkta kullanılır. Süs köpeği olarak yetiştirilen çeşitleri de vardır. Başlıca çeşitleri Japon, Amerikan, İngiliz, İrlanda mastılarıdır. Mastılar en geniş av köpekleri sınıfını meydana getirir. Bu köpeklere batıda verilen Spaniel, Epagneul adı, bunların ilk defa İspanya'da üretilmiş olduklarını göstermektedir.

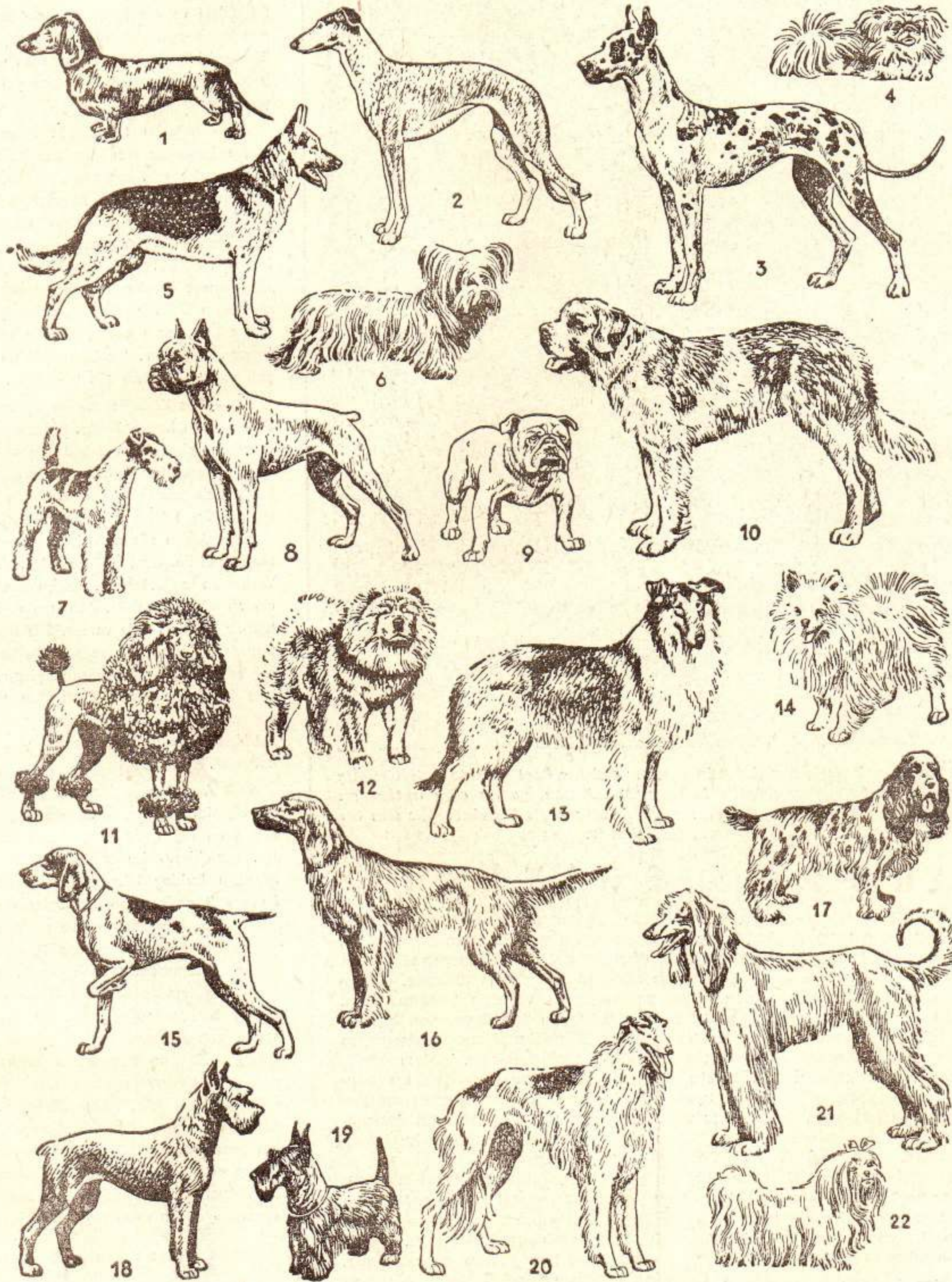
Kopoy; Seter (setter) ve poynter (pointer) cinsi köpeklerin genel adıdır. Kopoyların başlıca özelliği avın bulunduğu yeri avcıya göstermeleridir. Bir kopoy avı bulduğu zaman olduğu yerde kıpırdamadan durur. Bu durumda burnu ava doğru yönelmiştir. Avcı bu işaretten kuşun nerede olduğunu anlar. Köpek, avcı ateş edinceye kadar yerinden kıpırdamaz. İyi eğitim görmüş köpeklerin bu durumda hiç kıpırdamadan 1 dakikadan 2 saate kadar bekledikleri görülmüştür. Av vurulduktan sonra da, gidip getirmek için sahibinin emir vermesini bekler.

Bir başka çeşit av köpeği de vurulup düşen avları araziden toplayıp sahiplerine getiren «retriyver» (retriver) lerdir. Bunlar daha çok mastılarla beraber kullanılır. Mastılar av hayvanlarını ürkütüp kaçırdıktan sonra, avcıların vurup düşürdüklerini retriyverler toplar. Bazı mastılar da sırf retriyver olarak yetiştirilir. Retriyverler daha çok ördek, kaz avında kullanılır. Çok iyi yüzücüdürler.

2 — Tazılar: Bu cinsten olan köpeklerin çoğu av maksadıyla yetiştirilir. Tazıların en büyük özelliği çok hızlı koşmaları ve yeri koklıyarak avlarını bulmalarıdır. Tazıların başları sivri olur, bacakları kuvvetlidir. Tazı cinsinin önce Fransa'da geliştiği sanılmaktadır. Buradan İngiltere'ye geçmiş ve İngilizler tazı yetiştirmeye büyük önem vermişlerdir. Tazı çeşitlerinin en önemlileri Porsuk tazısı (Daschund), Rus tazısı (Barzoi), Afgan tazısı, İngiliz, İskoç ve Amerikan tazılarıdır. bladhaund (Bloodhound) denen tazı cinsi çok kuvvetli koklama duyusuyla tanınmıştır. Bu hayvandan haydutları veya kayıp insanları aramakta faydalanılır. Köpekler arasında en kuvvetli koklama duyusuna sahip olan «bloodhound» lar bir yabancının izini, bir yoldan geçişinden 48 saat sonra bile yakalayıp takip edebilirler.

3 — Çalışan Köpekler: Şüphe yok ki köpeklerin en faydalı grupunu çalışan köpekler meydana getirir. Bunlar polis ve ordu teşkilâtında yardımcı olarak çalışır, körlere yol gösterir, sürüleri bekler, kızak çekerler. Birçok çalışan köpek cinslerinin başlıcaları kurt köpeği, büyük Danimarkalı (great Dane), Senbernar (Saint-Bernard), Bokser, İskoç çoban köpeği (collie), Terre-Neuve, Eskimo köpekleri ve çeşitli çoban köpekleridir. Bun-

BAŞLICA KÖPEK CİNSLERİ

1 — Porsuk zağarı; 2 — Tazı; 3 — Büyük Danimarkalı; 4 — Pekinli; 5 — Kurt köpeği; 6, 7 — İki çeşit zağar (terrier); 8 — Bokser; 9 — Buldog; 10 — Senbernar; 11 — Tüylü fino; 12 — Çin köpeği; 13 — İskoç çoban köpeği; 14 — Pomeranya köpeği; 15 — Poynter cinsi kopoy; 16 — Seter cinsi kopoy; 17 — Mastı (Spaniel); 18, 19 — İki çeşit zağar; 20 — Rus tazısı (barzoi); 21 — Afgan tazısı; 22 — Malta köpeği.

Günümüzde gerek polis teşkilâtında gerekse orduda özel şekilde yetiştirilmiş köpeklerden faydalanılır. Kaatili kokusundan bulan, ya da ateş hattından geçip yaralılara ilk yardım çantasını ulaştıran bu çeşit köpekler çok sıkı bir eğitimle yetiştirilir.

KÖPEK EĞİTİMİ

KÖPEKLER şehirlerde insanlarla birlikte yaşamaya ve sahiplerinin yanı sıra birçok yerlere götürülmeye başlayınca, bu hayvanların başkalarını rahatsız etmiyecek ve söz dinliyecek duruma getirilmesi meselesi ortaya çıkmıştır. Belli bir evde beslendiği halde sık sık dışarılarda dolaşan, durup dururken herkese havlıyan, eve giren yabancıların üzerine hücum eden, sahibinin sözünü dinlemiyen, emirlerine aldırmıyan köpekler, sahibi için olmasa bile yabancılar için sıkıcı bir derttir. Köpeklerin uysallaştırılması ve başkalarını rahatsız etmiyecek bir şekilde yetiştirilmesi, onları besliyen insanların elindedir. Köpeklerin eğitimi çok kolaydır. Çünkü bu hayvanlar, yaradılışları bakımından uysal olduklarından, sahiplerinin emirlerini yerine getirmekten büyük bir zevk duyarlar. Onlara karşı iyi davranmakla, uslu oturdukları zaman sırtlarını okşamakla köpekleri yola getirmek mümkündür.

Köpek eğitimi en çok, hayvan dört ile oniki aylıkken etkinliğini gösterir. Bir yaşını geçtikten sonra köpeklerin bazı şeyleri öğrenmesi güçleşir. Mükemmel bir köpek yetiştirmek isteniyorsa, köpeğin eğitimine hayvan henüz dört aylıkken başlamak gerekir. Köpeğe ilk öğretilecek şeyler «dur», «gel», «otur», «kalk», «yapma», «hayır» gibi basit emirleri yerine getirmesidir. Daha sonra köpeğe, art ayakları üzerinde durması, uzağa atılan bir şeyi koşarak ağzı ile tutup sahibine geri getirmesi, yolda sahibi ile beraber yürürken ve eğer tasması yoksa, sahibinin yanından ayrılmaması, o durduğu zaman durması, yürüdüğü zaman yürümesi öğretilebilir. İyi eğitim görmüş bir köpek sahibinin sözünden dışarı çıkmaz; canını çok sıkan, ya da keyfini çok kaçıran bir şey olmaksızın havlamaz; pek zorda kalmadıkça başkalarını ısırmaz. Önemli olan, köpeğe verilen emirlerin muhakkak yerine getirilmesi gerektiğini öğretmektir. Bunun için de köpek sahiplerinin çok iradeli olması ve köpeği şımartmaması gerekir.

lardan bokser, kurt köpeği ve büyük Danimarkalı polis köpeklerinin en önemlileri arasında gelir. Tazı cinsinden olan bloodhound'dan da polis köpeği olarak faydalanılır. Çeşitli cins çoban köpekleri dünyanın her yerinde sürüleri beklemekte kullanılır. Eskimo köpekleri ve Alaska'da yaşıyan bir cins köpek kızak çekmeye, nihayet İsviçre'nin Saint-Bernard köpekleri karlı dağlarda yolunu kaybetmiş yolcuları bulup onlara yol göstermeye yarar.

4 — Zağarlar (Terrier): Birçok çeşitleri olan zağarlar da avcı köpeklerdir. Ancak bunlar mastılar gibi kuş avında değil, köstebek, porsuk, gelincik gibi hayvanları avlamakta kullanılır. Zağarlar avlarının saklandığı yeri eşerek onları dışarı çıkmaya zorlar, bazan da bizzat kendileri yakalarlar. Bazı çeşit zağarlar avını doğrudan doğruya toprağın içinde yakalayıp öldürür. Başlıca zağar çeşitleri İskoç zağarı, mavi zağar, Airdale zağarı, Bedlington zağarıdır. Bunların 20'den fazla çeşidi vardır. Bazıları süs köpeğidir.

5 — Süs Köpeği: Bunlar zevk için evlerde beslenen hayvanlardır. İlk saydığımız dört gruptaki köpeklerin hepsi de evlerde süs köpeği olarak beslenmektedir. Bunlardan başka bir de çok küçük cüsseli süs köpekleri vardır. Bu küçük köpeklerin başlıcaları İngiliz ve Japon süs mastıları, Pekinli, İtalyan tazısı, Chihuahua, küçük Manchester ve Yorkshire zağarlarıdır. Chihuahua köpeklerin en küçük cinsidir. Bunların 450 gr. ağırlığında olanları bile vardır. Süs köpeklerinin tamamen faydasız ve sadece süs hayvanı olarak beslendiğini düşünmek yersizdir. Bu gruptaki hayvanların pek çoğu özel bir eğitim görmese bile, içgüdüleri sayesinde birkaç ay kaldıkları eve bağlanır ve evi yabancılardan korurlar.

6 — Avcı Olmıyanlar: Bu gruptaki köpeklerin çeşidi az olmakla beraber, köpekler âleminin en ilgi çekici hayvanları arasındadırlar. Köpeklerin bu son grupunun en tipik örneğini buldog köpekleri meydana getirir. Başlıca 3 çeşidi olan buldogların en büyük özelliği çok kuvvetli çene ve pençeleridir. İngilizce bir söz olan buldog (bulldog) boğa köpeği anlamındadır. XVI, ve XVII. yüzyıllarda İngiltere'de boğaları köpeklere parçalatmak bir çeşit eğlenceydi. Bu eğlence sırasında çene ve omuz kasları çok kuvvetli bir köpeğin boğanın burnundan tutarak başını yere doğru bastırması lâzımdı. Bunlar bu işte kullanıldıkları için, çirkin görünüşlü bu köpekler buldog diye anıldı. Sonradan bu zalim spora son verildiyse de köpek adını muhafaza etti. Bu grupun diğer önemli cinsleri, Dalmaçyalı, Çin köpeği (Chowchow) ve «poodle» denen uzun tüylü bir çeşit finodur.

Vücut Yapısı ve Duyuları

Etobur memelilerden olan köpek çevik bir hayvandır. Köpekgillerin başka üyeleriyle birçok ortak tarafları vardır. Dişleri parçalamaya elverişlidir. Kediler gibi ön ayaklarında beş, arka ayaklarında dört parmak vardır. Ancak kedilerin aksine tırnaklarını parmaklarının içine çekemezler. Köpeklerin insanlar gibi terleme özelliği yoktur. Bu bakımdan sıcak günlerde, ya da fazla hareket ettikleri

zaman vücutlarının iç ısısını azaltmak için dillerini dışarı çıkarıp hızlı hızlı solurlar, böylece aldıkları fazla hava vücutlarını serinletmeye yarar.

Ana köpek yavrusunu iki ay kadar karnında taşır. 20 yıl kadar yaşıyan köpeklere raslanmışsa da ortalama ömürleri 10 yıl kadardır. Köpek hayatının bir yılının insan hayatının 10 yılına eşit olduğu söylenir.

Köpeklerin en büyük özellikleri kuvvetli koklama duyularıdır. Eğitim görmüş bazı köpekler yüzlerce ayak izi arasından kendi aradıklarının izini bulup takibedebilirler. Beyinlerinin insana göre, daha büyük oranda bir kısmı koklama merkezi vazifesi görür. İşitme duyusunun kuvveti de köpeklerin en büyük özellikleri arasındadır. Bir kurt köpeği 6,5 metre uzaktaki bir insanın duyamıyacağı kadar yavaş bir sesi 26 metre uzaktan duymuştur. Köpekler için kullanılan özel düdüklerin sesini insanlar 1 metre öteden duyamaz. Halbuki bir köpek 70 metre kadar uzaktan bu düdüğün sesini duyabilir.

Öte yandan köpeğin gözleri insanınkinden zayıftır. Buna karşılık hareketleri sezme kabiliyetleri çok fazladır. Sirklerde çalıştırılan bazı köpekler aritmetik problemleri halleder. Bu gibi köpekler toplama yahut çıkarma vs. sorularına gerekli sayı kadar havlıyarak cevap verirler. Bunlar kaç defa havlıyacaklarını terbiyecilerinin parmak veya dudak hareketlerine bakarak anlar. İnsan gözünün farkedemiyeceği kadar hafif bir kıpırdamayı farkeden köpekler parmak veya dudağın her kıpırdayışında bir defa havlıyarak istenen cevabı vermiş olur.

Öte yandan köpekler renk körüdür. Onların dünyası renksiz filimlerdeki gibi siyah beyazdır.

Köpeğin Zekâsı

Köpek çeşitli duyularının kuvvetiyle olduğu kadar zekâsiyle de tanınmıştır. Köpeğin seslerle hareketler arasındaki ilgiyi çabuk kavraması onun insanlar nazarında olduğundan daha da zeki tanınmasını sağlamıştır. Meselâ bir köpeği sokağa çıkarmadan önce «Hadi, gezmeye gidelim» denirse birkaç defa sonra hayvan bu cümle ile sokağa çıkma arasındaki bağı anlar. Çoban köpekleri de bu ses ve hareket sezisi sayesinde sürüleri beklemekte, onları düzene sokmakta büyük başarı gösterirler.

En zeki hayvanlar arasında bulunan köpeğe özel eğitimle muhakeme etmesi bile öğretilir. Meselâ körlere yol gösteren «gören göz köpekleri» yanındaki kimsenin basık bir kapının altından geçip geçemiyeceğini, yaklaşan bir vasıtanın hızını dikkate alarak o gelinceye kadar önünden geçip geçemiyeceğini hesaplar. Öte yandan gören göz köpeklerinin renkli trafik lâmbalarının işaretine göre hareket ettikleri yanlıştır. Köpekler renk körü olduğu için hayvan ışık işaretini anlıyamaz. Ancak kavuşak noktalarından trafiğin akışına dikkat ederek geçilecek zamanı kestirir. Amerikada kullanılan gören göz köpeklerinin % 90'ı kurt köpeğidir.

Köpeğin Faydaları

Köpek binlerce yıldan beri insana en faydalı olmuş hayvanlardan biridir. II. Dünya Savaşı sırasında savaşan büyük devletler özel köpekler yetiştirmişlerdir. Almanların iyi eğitim görmüş 40 - 50.000 köpek besledikleri bilinmektedir. Sonradan bunlardan 10.000 tanesini Japonlar'a vermişlerdir. Amerika, Rusya ve İngiltere de savaş sırasında özel olarak yetiştirilmiş köpeklerden faydalanmışlardır. Bu köpekler düşmanların saklandıkları yerleri bulmak, nöbetçilere yoldaşlık etmek, haber ve ilk yardım malzemesi taşımak gibi işlerde faydalı olmuşlardır.

Belçika ve Holânda'da bazı iri köpekler araba çekmekte, kurt köpeği, bloodhound ve bokserler polis köpeği olarak canileri, haydutları bulmakta kullanılır. Birçok haydutlar, polisten çok köpeklerden korkar.

Çoban köpekleri dünyanın her yerinde sürüleri kurtlardan korumak, otlağa götürüp

KÖPEKLER ÂLEMİNDEN DÖRT AYRI CİNS

Köpeğin en çok koku alma, duyma duyuları pek gelişmiştir. Tarihin çok eski çağlarından beri köpek insanın en yakın yardımcılarından biridir.

Evlerde beslenen küçük süs köpekleri dikkatli bakım ister. Soğuktan, sıcaktan çabuk müteessir olan bu cins köpekler pek nazik yaratıklardır.

Bu sevimli köpek, küçük bir mastı yavrusudur. Kısa bacaklı, düşük kulaklı bu cins köpeklerden çoklukla tavşan avında faydalanılır.

Köpek cesur, sadık, çalışkan, fedakâr bir hayvandır. Gece, gündüz bekçilik eden köpekler kendilerine verilen işi sonuna kadar bırakmazlar.

getirmek ve düzene sokmakta kullanılır. Kuzeyin buzla örtülü yerlerinde Eskimo köpekleri kızak çekmekte kullanılır. Saint - Bernard köpekleri dağda yolunu kaybedenlerin hayatını kurtarmakla tanınmıştır. Bunlardan Barry adını taşıyan bir köpeğin 40'dan fazla insanın hayatını kurtardığı bilinmektedir. Öte yandan Terre - Neuve (New Foundland) köpekleri çok iyi yüzücüdür. Bunlar boğulmak üzere olanları kurtarma işinde çalıştırılır. Av köpeklerinin faydası ise herkesçe malûmdur. Nihayet köpekler birçok ilmî araştırmalarda kullanılmaktadır. Ruslar dünya etrafında yörüngeye koydukları bir suni peyk ile ilk defa bir köpeği uzaya göndermişlerdir.

Köpek Bakımı

Köpek bakımının en önemli meselesi hayvanın beslenmesidir. İyi beslenen köpekler birçok basit hastalıklardan korunacağı gibi yakalandıkları hastalıkları da çabuk atlatırlar. Köpekler etobur hayvanlardır. Yabani köpekler yakaladıkları avları kemikleri dahil olduğu halde tamamen yerler. Bu bakımdan, etin köpeğin beslenmesinde önemli rolü vardır. Et, hayvana pişmiş yahut çiğ olarak verilebilir. Köpek etobur olduğu için sebze daima ikinci plânda tutulmalı ve bilhasa iyi pişirilmeden verilmemelidir. Hattâ sebzelerin ezilip verilmesi daha yerinde olur.

Birçok veterinerler köpek yavrularına, 6-10 haftalık oluncaya kadar günde 4 saat arayla 4 yemek verilmesine taraftardır. 10 haftalıktan 6 aylık oluncaya kadar 5 saat arayla 3 yemek yeter. 6 aylıktan sonra bir sabah, bir akşam olmak üzere günde 2 yemek yeter. Sabah yemekleri hafif olmalıdır .

Köpeklerin günde yiyeceği yemek miktarı cinsine ve cüssesine göre değişir. Fazla hareketli, faal köpekler daha çok yer.

Köpeklerin yatacakları yerlerin rutubetsiz olmasına dikkat etmelidir. İçerde yatıyorsa taş üstünde, soba yahut kalorifer radyatörleri yanında yatmamalıdır. Geceyi dışarıda geçiren köpeklere mutlaka kulübe yapılmalı, kulübenin zemini yerden yüksekte ve tahta kaplı olmalıdır. Ayrıca yere hayvanı sıcak tutacak bir şeyler serilmelidir.

Köpekgillere örnekler: 1 — Kurt; 2 — Çakal; 3 — Dingo; 4 — Tilki

Köpekleri sık sık yıkamak doğru değildir. Sık yıkanan köpeklerin derisi kurur ve çatlar, kolayca hastalık kapar. Buna karşılık her gün fırçalamak lâzımdır. Sık sık fırçalanan köpekler cilt hastalıklarından korunmuş olur. Bu sayede hayvanın derisi, kuvvetlenir. Ayda bir defa hayvanın dişlerini, kulaklarını, tırnaklarını gözden geçirmelidir. Uzamış tırnakları kesilmeli, kulakları temizlenmelidir. Dişlerinde bir rahatsızlık varsa veterinere sormalıdır. Köpeklerin dişlerinde de çürüme olabilir. Bunun için haftada bir hayvanın dişlerini sodalı, ya da tuzlu suya batırılmış bir bezle silmek yerinde olur.

İnsanlardaki hastalıkların çoğu köpeklerde de olur. Zatürree, zatülcenp, verem, astma, guatr, böbrek hastalıkları, kanser, nezle gibi hastalıklara yakalanabilirler. Sindirim sistemlerinde parazitler yerleşebilir. Bunun için köpekler sağlık yönünden sıkı bir kontrol altında bulunmalı, hastalanma halinde veterinere gösterilmeli, gerekli aşıları yaptırmak ihmal edilmemelidir. Köpeklerdeki en tehlikeli hastalıkların başında kuduz gelir. Kuduz ısırma ile sirayet eder. Bunun için hayvan aşılanmalıdır. Kuduz aşısı köpeği 4 - 8 ay kuduzdan korur. Köpek besliyenler köpeklerini belediyeye kaydettirmelidir.

Köpekgiller. — Etobur memelilerden bir familyadır. Köpek, kurt, tilki, çakal gibi hayvanları içine alır. Avusturalya'da yaşıyan «dingo» da köpekgillerdendir.

KÖPEKAYASI

Köpekayası

İkiçenekli bitişik taçyapraklıların ballıbabagiller familyasından otsu bir bitkidir. Çiçekleri sap çevresinde demet halinde toplanmıştır. Keskin bir kokusu vardır. İçindeki bazı maddeler ilâç yapımında kullanılır.

KÖPEKBALIĞI

Sıcak ve ılık denizlerden soğuk denizlere kadar bütün sahil ve açık denizlerde yaşıyan, pek saldırgan bir balıktır. Yüzeye yakın yerlerden dibe kadar değişik derinliklerde yaşıyan 150 kadar çeşidi vardır. Köpekbalıkları balıklar âleminin en eski yaratıklarındandır. Başlıca özellikleri oburlukları ve yırtıcılıklarıdır.

Köpekbalıklarının bazı çeşitlerinin boyları 1 metre kadar olmasına karşılık bazılarının boyu 15 metreye, ağırlıkları da 20 tona yaklaşır. Sularımızda yaşıyanlar çoklukla küçük cinsleridir. Bunların boyları bir iki metre, ağırlıkları da 200 kilo kadardır.

Köpekbalıklarının başlıca özellikleri müthiş yırtıcı ve obur olmalarıdır. Çoğunun ağzında birkaç sıra diş vardır. Bu dişlerin hepsi, sivri ucu dışarıda bir üçgen şeklindedir. Dişler sivri olmalarından başka, ayrıca testere gibi çentikli ve çok keskindir. Ağız, altta yarım ay şeklinde bir yarık halindedir. Üst çenenin alt çeneden daha uzun olması, hayvanın ağzını başının gerisinde bırakmıştır.

Köpekbalıklarında solungaç yerine, başlarının iki yanında solungaç yarıkları bulunur. Hayvan ağzından aldığı suyu bu yarıklardan dışarıya çıkartır (Bk. Balıklar). İskeletleri kıkırdak halindedir. Bu yüzden bir köpekbalığının kemiğini bıçakla kesmek mümkündür.

Köpekbalığının sırt tarafı çoklukla yeşilimsi mavi, boz, esmer veya siyah renktedir. Diplere yakın yerlerde yaşıyanlar ise bulundukları yerlere uyabilecek renktedirler. Deriyi örten pullar çok sert ve diktir. Bundan ötürü marangozlar bu deriden tahta cilâlamakta faydalanırlar. Köpekbalığı derisi aynı zamanda madenî eşyaları da parlatmaya yarar.

ŞAPKALAR AYNI, KÖPEKLER BAŞKA

Başında silindir şapka bulunan bu senbernar köpeği tam 76 kilo ağırlığındadır. Hayvanın orta boy bir insan kadar olduğu, şapkanın başındaki durumundan anlaşılıyor.

Bu küçük köpek ise iki kilodan daha da hafif. Yandaki senbernar köpeğinin başına zor oturan silindir şapka, bu Pinscher köpeğinin yanında ne kadar kocaman kalıyor!

Zehirli Elektrikli Balıklar

Bazı köpekbalıklarının derisindeki dikenlerde çabuk kapanmıyan yaralar açan, şiddetli sancılara sebep olan zehirli maddeler bulunur. Bazılarının da gözlerinin hemen arkasında elektrik akımı veren bir organ vardır. Hayvan küçük deniz yaratıklarını bu akımla çarparak avlar. Büyük köpekbalıkları insanlar, hattâ küçük sandallar için bile tehlikeli olur.

Köpekbalıkları diğer deniz hayvanlarını yiyerek beslenirler. Aralarında büyük balıklara hattâ insanlara bile saldıranları vardır. Bazıları çok zaman avlarını olduğu gibi yutarlar. Avlanan köpekbalıklarının karınları açıldığı zaman içlerinden gayet büyük, bozulmamış balıklar çıktığı görülmüştür. 15 metre boyunda ve 20 ton ağırlığında olan dev köpekbalığı cinsi, dişlerinin elverişli olmaması yüzünden küçük deniz hayvancıkları, deniz bitkileri, hattâ gözle görülmiyecek kadar küçük su yaratıklariyle beslenir. Bunun için de insana saldırmaz.

Bilinen en büyük balık olan köpekbalığı bütün denizlerde yaşar. Ayrıca Nikaragua'daki Tuzlu Göl'de de köpekbalığı vardır.

Köpekbalıklarının göğüs ve karın yüzgeçlerinin çift olmasına karşılık, diğerleri tektir. Bazı köpekbalıkları yumurtayla çoğalırlar. 5-7 sm. uzunluğunda, dikdörtgen biçimindeki yumurtalar, dört köşesindeki uzantılarla yosunlara tutunur. Köpekbalıkları gelişmiş kara hayvanları gibi çiftleşirler. Bazı köpekbalığı cinsleri yavrularını canlı olarak dünyaya getirirler. Üreme mevsimleri bahar ve yaz aylarıdır.

Sularımızda yaşıyan köpekbalıklarının başlıca çeşitleri şunlardır: Kedi balığı; camgöz, boz camgöz, mahmuzlu camgöz, harharyas, dikburun harharyas, pamuk balığı, sapan balığı, keler, çekiç balığı.

Köpekbalığının birçok yerlerde eti yenir. Karaciğeri bol miktarda A vitamini ihtiva etmesi bakımından zengin bir besin maddesidir. Birçok ülkelerde, özellikle Norveç'te köpek balığı endüstrisi çok gelişmiştir.

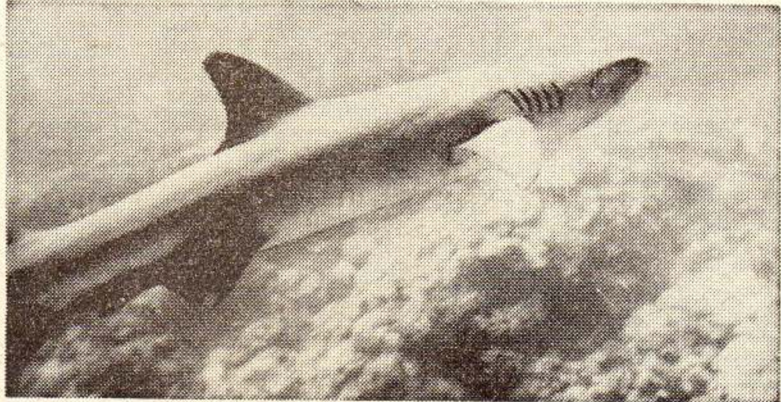
KÖPEKMEMESİ

Koltuk altında çıkan iltihaplı çıbanlara halk dilinde «köpek memesi» denir. Koltuk altı derisinin altında birçok lenf boğumları vardır. Bunlarda cerahat mikroplarının tesiriyle sıkıntılı iltihaplar ortaya çıktığı zaman koltuk altında şişlik, kırmızılık ve şiddetli ağrılar hâsıl olur. Hasta gece uyuyamıyacak derecede rahatsızlığa düşer. Sonunda içlerinde cerahat toplanan lenfa boğumları, bir köpek memesi gibi büyüyüp şişer, aşağı sarkar.

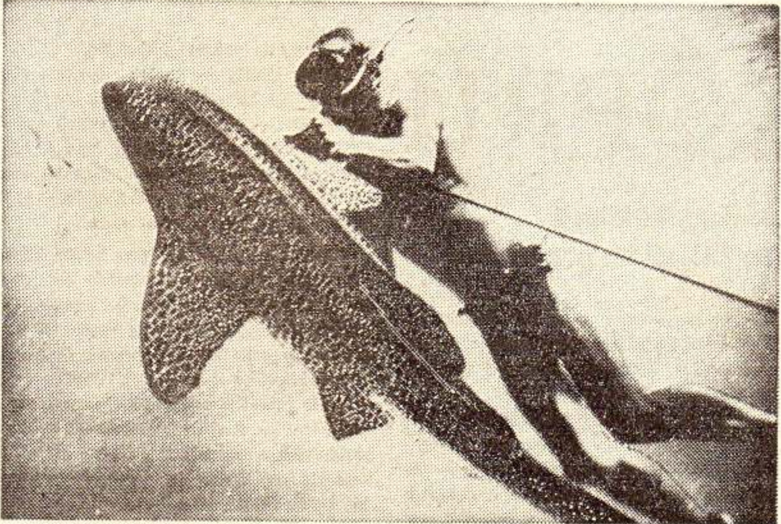
Çıban kendi kendine çatlamadıkça veya hekim tarafından yarılıp içindeki cerahat boşaltılmadıkça hasta sıkıntıdan kurtulamaz. Şeker hastalarında çıkan köpekmemeleri hem daha şiddetli olur, hem de yaraların kapanmasında güçlük görülür.

Tedavi. — Başlangıç halindeki koltuk altı iltihapları alkol pansımanları yapılmak, hastaya sülfamit ve antibiyotik ilâçlar verilmek suretiyle, cerahatlenip köpekmemesi haline gelmeden önlenebilir. Cerahatlenmiş köpekmemelerine ameliyat yaparak cerahati boşaltmak lâzımdır.

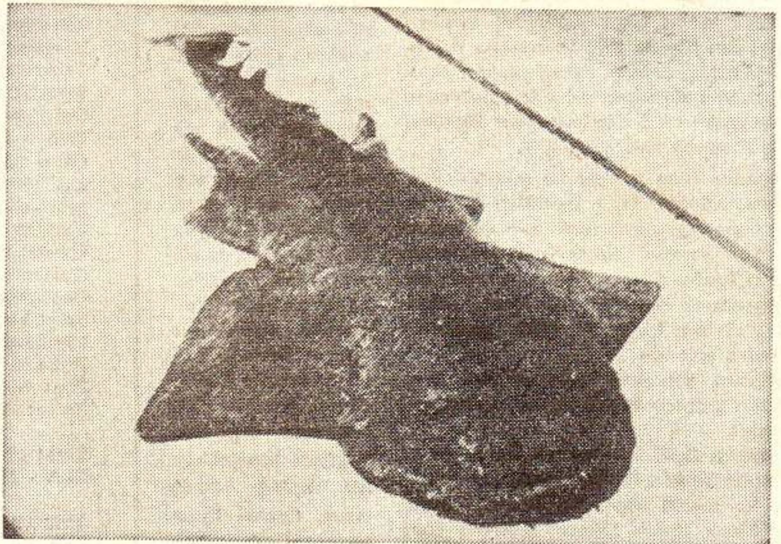
ÜÇ KÖPEKBALIĞI ÇEŞİDİ

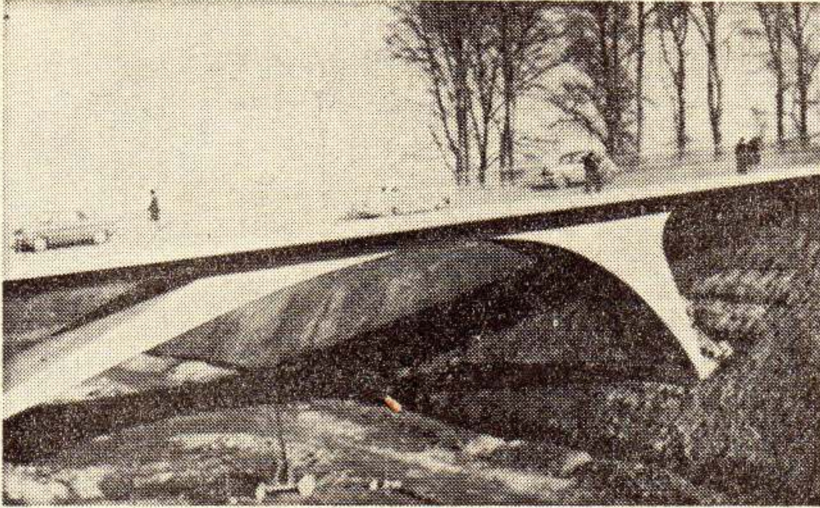
Köpekbalığı, balıkların en büyüklerindendir. 15 metre uzunluğunda, 20 ton ağırlığında olan dev köpekbalıklarına raslanır.

Üzeri benekli bir köpekbalığı çeşidi. Zıpkınla avlanan bu tehlikeli canavarın büyüklüğü, yanındaki insanlardan anlaşılıyor.

Kelere karasularımızda çok raslanır. Vücuduna göre çok geniş bir ağzı olan bu balık deniz yaratıklarının en yırtıcılarındandır.

Eskiden olduğu gibi bugün de köprü, mimarlık sanatının en güzel, en sağlam eserlerinden biridir.

KÖPRÜ

İnsanlar, ilk köprü örneğini tabiatta gördüler

KÖPRÜ, bir akarsu, ya da bir vâdi üzerinden geçilmesini sağlamak için ayaklar üstüne yapılan yoldur. Köprüler tahta, çelik, kâgir, ya da betonarme olabilir.

İnsanlar ilk köprüleri tabiatta hazır bulmuşlardır Bir derenin iki kıyısını birleştiren bir ağaç kütüğü, kayaların meydana getirdiği tabiî bir kemer, yahut bir çukurun üstünde sarmaşıkların meydana getirdiği yollar ilk köprüleri teşkil etmiştir. Köprüyü böylece ilk defa tabiatta gören insanlar daha iyisini yapmak isteyince dere üstündeki kütüğün yanına bir başkasını da kendileri koymuşlar, böylece suya yuvarlanma ihtimalini büsbütün ortadan kaldırmışlardır. Nihayet uzatılan kütüklerin daha da çoğaltılması, yanlarına korkuluk yapılması ilkel köprüleri daha kullanışlı hale getirmiştir.

İnsanlar uzun müddet bu şekildeki köprülerle yetinmiş, fakat taşıdıkları yüklerin, arabaların ağırlaşması üzerine daha sağlam köprüler yapmak ihtiyacını duymuşlardır. Bunun üzerine köprünün ortasına taştan bir ayak yaparak destek vermek lüzumu duyulmuş, böylece kâgir köprülerin yapımında ilk adım atılmıştır.

Modern köprülerin gelişmesinden önce köprü yapımında başlıca üç usul tatbik ediliyordu:

Payanda Usulü. — Payanda, nehir yatağına atılan temelin üstüne yapılan bir destektir. Bu sayede köprünün, üstünden geçen ağırlıkların altında çökmesi önlenmiş olur. Üstelik yeteri kadar payanda yapmak suretiyle çok uzun köprüler inşa etmek de mümkündür. Ancak bu usul nehir yatağının kumlu, ya da çok derin olduğu hallerde tatbiki güç olduğundan bu gibi yerlerde destekli köprü yapma yoluna gidilmiştir.

Destek Usulü. — Destek usulünde köprünün ağırlığı birçok kalas yahut kirişlere bölünür. Destek kirişleri asıl köprü yolunun üstünde veya altında olabilir. Birçok köprülerde bunlar yan taraftadır. Destekli köprülerdeki kirişler öyle düzenlenmiştir ki her kiriş ağırlığın bir kısmını taşır.

Kemer Usulü. — Eskiden kalma köprülerin önemli bir kısmı yukarıda anlattığımız bu iki usulün de dışındaydı. Bunlar kemer biçiminde yapılıyordu. Eski Romalılar köprü yapımında çok ileri gitmişlerdi. O devirden kalma köprüler kemerliydi. Bunlara zamanımızda bile Yunanistan ve Anadolu'da rastlanmaktadır. Kemerli köprüler büyük taş bloklarından yapılır. Kemerin tam üstündeki taşa «kilit taşı» denir. Köprüye binen bütün ağırlıklar bu kilit taşı vasıtasiyle iki yana aktarılır. Köprü ayakları arasındaki açıklığa «göz» denilir. Kemer usulü köprüler tek gözlü olabileceği gibi birçok gözlü de olabilirler. Edirne ilinde, Ergene üzerindeki meşhur Ergene Köprüsü 173 gözlüdür. Ortadaki en büyük gözün açıklığı 13.20 metredir. Yurdumuzun hemen her yerinde kemerli köprüler vardır. Bunlardan Diyarbakır - Silvan yolu üzerindeki Malabadi Köprüsü'nün göz açıklığı 38,60 metre, Kayseri - Kırşehir yolu üzerindeki Tekgöz Köprüsü'nün göz açıklığı 27 metredir. Almanya'da Plauen'deki kemerli köprünün göz açıklığı 88 metredir. İsveç'te Augerman nehri üzerindeki kemerli beton köprünün göz açıklığı ise 270 metredir ve dünyada göz açıklığı en büyük köprü olduğu sanılmaktadır.

Memleketimizde de köprü yapımına büyük önem verilmiştir. Ticari nakliyat ve askeri hareketlere büyük önem veren Osmanlı Türkleri'nde köprü yapımı Romalılar'ı da geçmiştir. Mimar Sinan'ın yaptığı köprüler bugün de ayaktadır.

Modern Köprüler

Bugünkü köprülerden çoğunun esasını da gene yukarıda anlattığımız payanda, destek ve kemer usulleri teşkil eder. Zamanımızın modern imkânlariyle yapılan köprüler eskilere göre hem çok daha sağlam, hem de daha uzun yapılabilmektedir.

Asma Köprü. — Adından da anlaşılacağı gibi, karşılıklı iki kule arasındaki kablolara asılarak yapılır. Başka uzun köprülere göre bunların maliyeti daha ucuzdur. Üstelik daha güzel görünüşlü olurlar. Bu köprülerin en büyük kusuru rüzgârın etkisiyle titremesi ve sallanmasıdır. Küçük bir asma köprüden uygun adımlarla geçen bir askerî birliğin meydana getirdiği titreşim köprünün şiddetle sallanmasına, hattâ yıkılmasına yol açabilir. Bu bakımdan asma köprülerden âdi adımla geçilir.

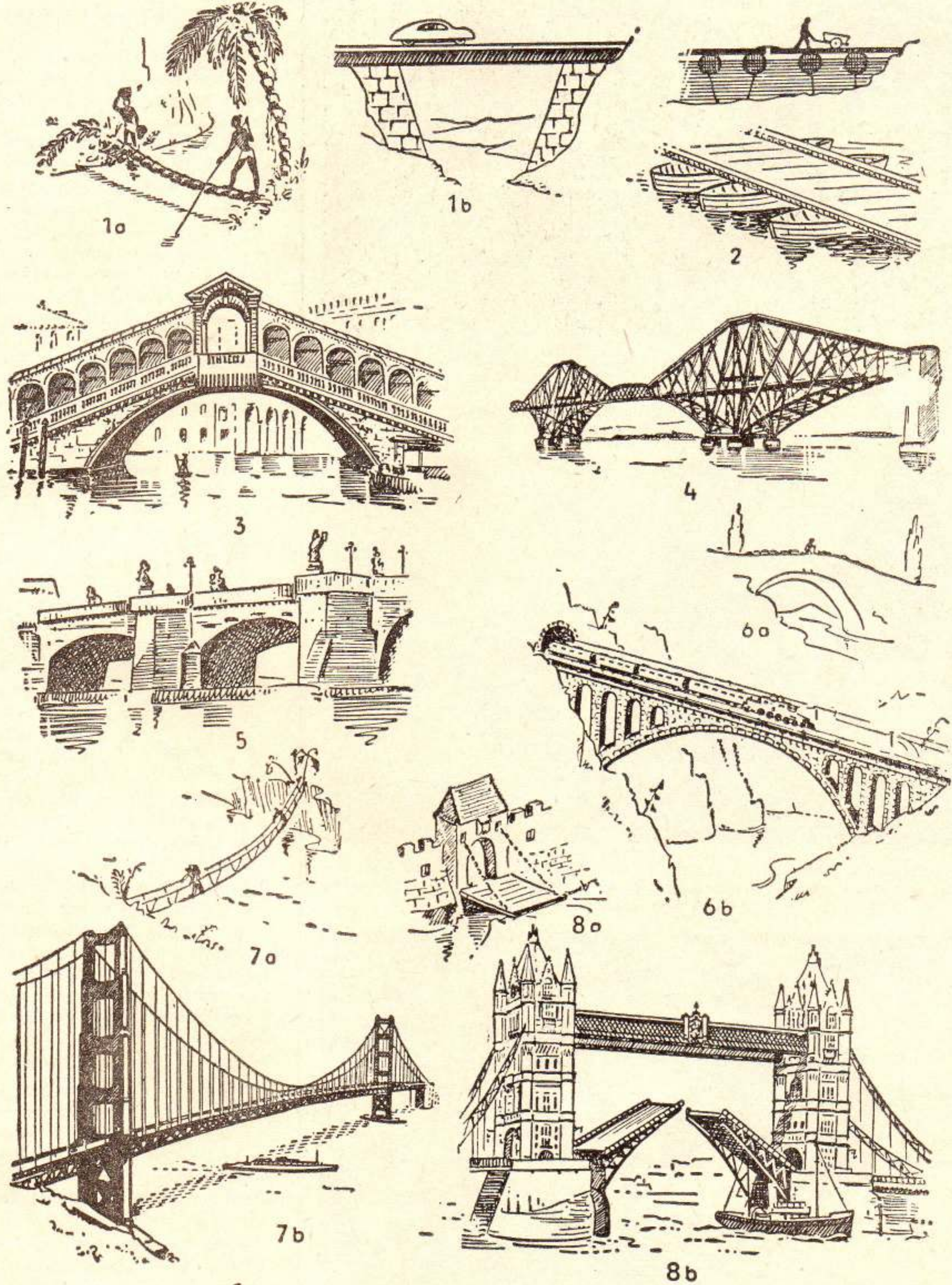
Uzun asma köprüler birkaç kabloya bağlanır. Bu kablolardan bazılarının kalınlığı 60 sm. yi geçer. Her kablo 2.000'den fazla çelik telin birbirine sarılmasiyle meydana gelir. Dünyanın en uzun asma köprülerinden biri Hudson Nehri üzerindeki George Washington Anıt Köprüsü'dür.

Dirsekli Köprü. — Bu tip köprüler neh-

DÜNYANIN EN BÜYÜK KÖPRÜLERİ

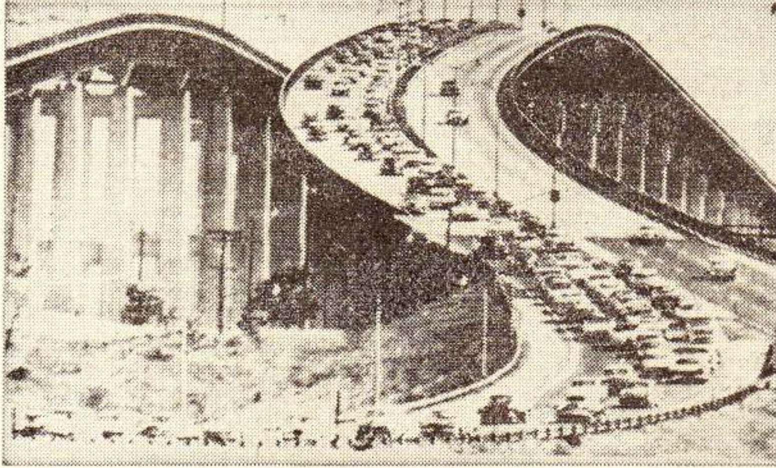
Adı ve bulunduğu ülke	*uzunluğu (m.)*
San Francisco - Oakland (A.B.D.)	12.000
Mississippi (New Orleans yakını, A.B.D.)	7.500
Cernavoda (Tuna üzerinde, Romanya)	3.850
Venedik (İtalya)	3.598
Galveston (Texas, A.B.D.)	3.390
Tsinan (Hoang - Ho üzerinde, Çin)	3.247
Cairo (Ohio üzerinde, A.B.D.)	3.219
Tay (Dundee yakınında, İskoçya)	3.214
Seeland - Falster (Danimarka)	3.211
Hudson (New York, asma köprü, A.B.D.)	3.180
Cooper, (Charleston yakınında, A.B.D.)	3.165
Golden Gate (San Francisco, A.B.D.)	2.824
Godavery (Hindistan)	2.772
Saint Laurent (Montreal yakını, Kanada)	2.637
Manhattan (New York, asma köprü, A.B.D.)	2.530
Firth of Forth (İng.)	2.466
Pont Gérard (Dordogne üzerinde, Fransa)	2.300
Kaiser - Wilhelm Kanalı (Burg yakınında, Almanya)	2.218
Baraj köprüsü (Asvan yakınında, Mısır)	1.966
East - River - Brooklyn (New York, asma köprü, A.B.D.)	1.826
Amu Derya (Leninsk yakınında, S.S.C.B.)	1.713
Volga (Synran yakınında, S. S. C. B.)	1.407
Waal (Moerdijk yakınında, Holânda)	1.478
Rhin (Mayence yakınında, Almanya)	1.290
Dniyepr (Kiyev'de, S.S.C.B.)	1.080

BELLİBAŞLI KÖPRÜ ÇEŞİTLERİ

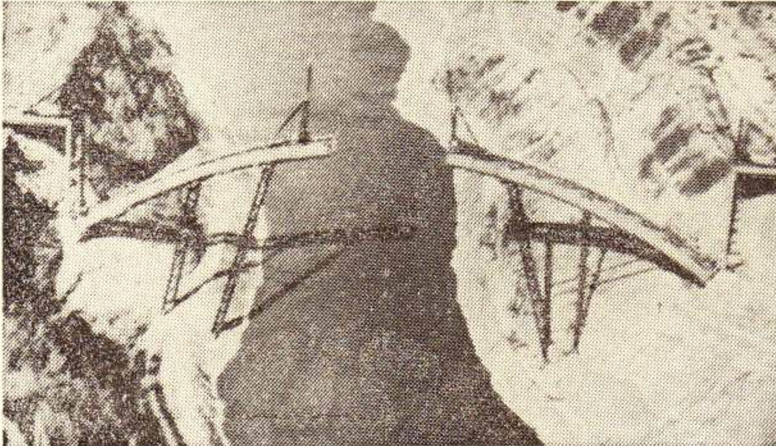

1 a — Yerlilerin ağaç kütüğü ile yaptıkları basit köprü; 1 b — Basit bir beton köprü; 2 — Fıçı, duba, ya da kayıklar üzerinde kurulan yüzer köprü; 3 — Venedik'teki Rialto Köprüsü. (Köprünün iki yanında dükkânlar vardır); 4 — Çelik köprü (Köln'de, Ren üzerinde); 5 — Eski bir taş köprü; 6 a — Eşek sırtı biçimi tek gözlü kâgir köprü; 6 b — Üzerinden demiryolu geçen taş köprü; 7 a — İlkel bir asma köprü; 7 b — Modern asma köprü; 8 a — Şatoların kalkar köprüsü; 8 b — Londra'nın meşhur Kuleli Köprü'sü. Gemilerin geçmesi için köprü kalkınca yayalar merdivenlerle çıkıp üstteki köprüden geçerler.

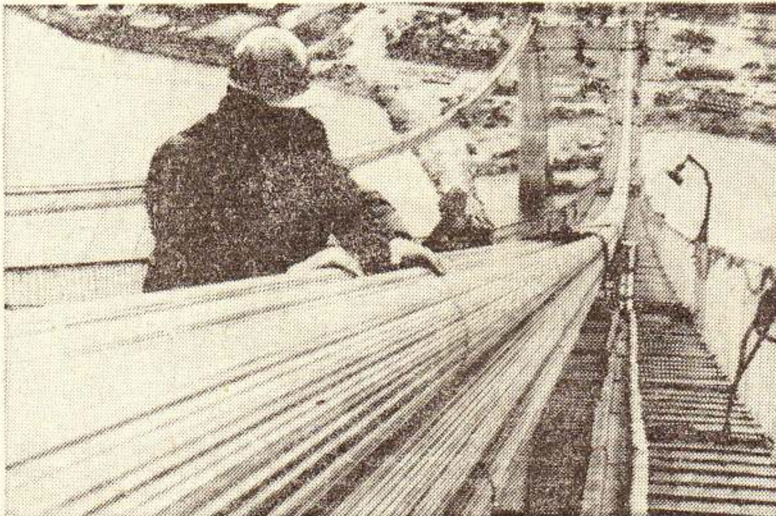
BUGÜNKÜ KÖPRÜLERDEN ÖRNEKLER

Modern köprüler büyük şehirlerin trafik akımını tam anlamiyle karşılıyacak büyüklükte yapılır, üzerinden taşıtlar birkaç kol halinde geçerler.

Küçük Niyagara nehri üzerinde yapılan bu köprü A.B.D. - Kanada kıyılarını birleştirmiştir. Köprünün göz açıklığı 300, nehirden yüksekliği 100 metredir. Resim köprünün kemeri yapılırken çekilmiştir.

Asma köprüler çelik tellerin birbirine sarılmasiyle yapılan kalın halatlara asılır. Resimde bunlardan biri yakından görülüyor.

rin karşılıklı kıyılarına yakın yerlerdeki payandalar üstüne yapılır. Her payandadan hem kıyıya, hem öbür payandaya doğru birer kol uzanır. Köprü karşı karşıya gelen iki kolun birleştirilmesiyle tamamlanır. Bu köprülerin faydası ortada payanda bulunmamasıdır.

Kalkar Köprü (Irgantı köprü). — Büyük vapurların geçeceği nehirlere yapılır. Bunlardan bazıları asansör gibi yükseltilebilir. Bazıları da bir orta payanda üzerinde döner. Kalkar köprünün bir başka çeşidinin ise bir yanı sabittir. Gerektiği zaman köprü bir kapak gibi yukarıya doğru açılır. Bunların iki yanı sabit olup ortada birleşenleri de vardır. Bunlar da iki yana doğru açılabilir ve geçişi tamamen serbest bırakırlar. Köprülerin bir orta payanda üzerinde dönerek açılanlarına da «döner köprü» denir.

Yüzer Köprü. — Bu tip köprüler dubadan payandalar üzerine yapılır. İstanbul'da Haliç üzerindeki Galata ve Atatürk köprüleri birer yüzer köprüdür. Savaşlarda, geçici olarak, dubalar üzerinde bu çeşit köprüler yapılır.

KÖPRÜLÜ, Mehmet Fuat (1890-) Türk tarihçisidir. IV. Mehmet devri vezirlerinden Kıbleli Mustafa Paşa ile Köprülü Mehmet Paşa'nın kızkardeşinin soyundandır. İsmail Faiz Bey ile Hatice Hanım'ın oğludur. İstanbul'da doğdu. Mercan idadisini (lisesini) bitirdi; yüksek tahsile devam etmedi; şahsen çalışmaya başladı. 1908'den itibaren şair ve fikir adamı olarak tanındı; Fecr-i Âtî edebî topluluğuna dahildi. Liselerde edebiyat okuttu. 1913'te 23 yaşındayken Halit Ziya Uşaklıgil'den açılan İstanbul Üniversitesi Türk Edebiyatı Tarihi profesörlüğüne seçildi; bu büyük millî kültür kürsüsünü iktidarla işgal etti. Aynı yıl «Bilgi» adında bir dergi çıkardı; «Türk Edebiyatı'nda Usul» adlı eserini yayınladı. Fuat Köprülü ile edebiyat tarihçiliği ve genel olarak tarihçilik, ortaçağdan kurtuldu, modern çağa geçti.

Fuat Köprülü

Fuat Köprülü, 1915'te «Millî Tetebbular Mecmuası» nı yayınlıyarak Ziya Gökalp ile birlikte «Türkçülük» cereyanının ilmî cephesini kurdu. 1918'de «Türk Edebiyatı'nda İlk Mutasavvıflar» adlı büyük eseri çıktı. Burada, Ahmet Yesevî ile Yunus Emre'yi, örnek bir şekilde inceledi. Bu eserle, milletlerarası ün kazandı.

Birçok kereler Edebiyat Fakültesi dekanı, 1924'te Maarif Vekâleti müsteşarı, Mekteb-i Mülkiye'de müderris oldu. 1924'te Türkiyat Enstitüsü'nü kurdu ki, bu tarih, türkoloji tarihinin dönüm noktalarından biridir. 1925'te «Türkiyat Mecmuası» nı, 1931'de «Türk Hukuk ve İktisat Tarihi Mecmuası» nı yayınlamaya başladı; Türkiye'de pek önemli olan hukuk ve iktisat tarihi kollarının gerçek kurucusu oldu. Pek çok ilmî milletlerarası kongreye katıldı; pek çok akade-

miye üye seçildi; ve birçok fahrî doktorluk aldı ki, en önemlileri 1927'de Heidelberg ve 1938'de Sorbonne Üniversiteleri'nden aldıklarıdır. 1933 üniversite ıslahatında «ordinaryus profesör» oldu. Birçok kere edebiyat fakültesi dekanlığında bulundu. 1941'den başlıyarak İslâm Ansiklopedisi'ne bazıları birer monografya büyüklüğünde makaleler yazdı. İslâm Ansikloipedisi'nin Leiden de yayınlanan aslına ve Avrupa mecmualarına yazdığı ilmî uzun makaleler de pek önemlidir. Birçok eseri Batı dillerinde çıktı. «Türk Edebiyatı Tarihi» adlı eserinden sonra 4 kitaptan ibaret «Türk Saz Şairleri» ni, «Divan Edebiyatı Antolojisi» ni, 2 büyük ciltlik «Türk Saz Şairleri» ni yayınladı. Türk halk edebiyatını iyice tanıttı ve meydana çıkardı.

Kars milletvekiliyken C.H.P.'nden ayrılarak 3 arkadaşı ile beraber D.P.'yi kurdu. 1950'de dış işleri bakanı oldu. Fakat uzun müddet kaldığı bu bakanlıkta hiçbir başarısı görülemedi. Sonradan D.P.'den ayrıldı.

Özel kütüpanesi, dünyanın sayılı hususi kitaplıklarından biridir.

Bibliyografya. — Yeni harflerle basılan eserlerinin başlıcaları:

Ali Şir Nevaî (1941); Altın Ordu'ya Ait Yeni Araştırmalar (1941); Anadolu Salçukluları Tarihinin Yerli Kaynakları (1. cilt, 1943); Âşık Dertli (1940); Âşık Ömer (1940); Erzurumlu Emrah (1940); Eski Şairlerimiz (Antoloji, 1943, 1949); XVI. Asır Sonuna Kadar Türk Saz Şairleri (1930); XVII. Asır Saz Şairleri (1939); XVIII. Asır Saz Şairleri (1940); XIX. Asır Saz Şairleri (1940); XX. Asır Saz Şairleri (1940); Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu (1959); Türk Dili ve Edebiyatı Hakkında Araştırmalar (1934); Türk Saz Şairleri (2 cilt 1941); Yıldırım Beyazıd'ın Esareti ve İntiharı Hakkında (1937).

KÖPRÜLÜLER: Osmanlı Tarihinin Büyük Vezirleri

Köprülüzade Mehmet Paşa

KÖPRÜLÜLER, XVII-XVIII. yüzyıllar Osmanlı tarihinin en ünlü vezir ailesidir. 1656-1691 arasındaki 35 yıllık devreye bazı tarihçiler «Köprülüler Devri» demişlerdir. Ailenin en ünlü şahsiyetleri şunlardır:

Köprülü Mehmet Paşa (1578-1661). Şimdi Samsun'un bir ilçesi olan ve Köprülü' den sonra «Vezirköprü (sü)» adını alan Köprü kasabasındandır. Geç terfi etti. Ancak 1634'te sancakbeyi (tümgeneral), 1644' te beylerbeyi (orgeneral), 1652'de vezir (mareşal) oldu; bu tarihte 74 yaşında idi. Valiliklerde, genel valilik vekâletlerinde bulundu. Önemli bir işi başardığı ne görüldü, ne de işitildi. Bu sıralarda imparatorluk, dehşetli bir iktidar krizi içindeydi; padişah çocuktu. Onun namına iktidarı ele almak için amansız mücadeleler oluyordu. Dış işler de çok kötü yürütülüyordu. Mevkiinde ancak 24 saat tutunabilen başbakanlara bile raslanıyordu.

Bu şartlar içinde bir tek adam, ünlü mimar Kasım Ağa, devleti 75 yaşına kadar hiçbir iş görmemiş olan Köprülü'nün kurtarabileceğini, birkaç kere idam tehlikesinden zor kurtulduğu halde, 10 yıl iddia etti. İhtiyar mimarın bu iddiasını, kendisini müşavir olarak kullanan saltanat naibesi pek genç Hatice Turhan Vâlide-Sultan, dikkatle dinledi; fakat yıllarca, bu vezirlerin en siliğini ve en yaşlısını iktidara getirmeye cesaret edemedi. Bu sırada ikinci derecede saray adamlarından bazıları da Kasım Ağa'yı destekleyip, Vâlide-Sultan'a Köprülü'nün iktidarını övmeye başladılar. Bunların başında ünlü tarihçi ve bestekâr Solak zade Mehmet Efendi vardı. Nihayet büyük bir ümitsizlik içinde olan Turhan Sultan, Köprülü ile görüşmeye ve kendisini dinlemeye karar verdi. Köprülü'nün de, Kasım Ağa'nın da, Solakzade'nin de hayatlarını ancak Vâlide-Sultan koruyordu; bir bunak saydıkları Köprülü'nün taraftarlarını yok etmek için, iktidar partisi, fırsat gözlüyor, Turhan Sultan'ın zayıf bir anını yakalamaya çalışıyordu.

Köprülü, kendisini Harem'de kabul eden Turhan Sultan'a ancak diktatörlük yetkileriyle iktidarı kabul edebileceğini, aksi takdirde, küçük bir bahaneyle birkaç hafta sonra düşürülecek olduktan sonra sadarete geçmenin bir mâna taşımıyacağını bildirdi. Turhan Sultan, önce Paşa ile pazarlık etmek istedi. Fakat onun hiçbir tavize yanaşmadığını görünce, istediği mutlak yetkileri vermeye razı oldu. IV. Mehmet'in hatt-ı hümayunu ile Köprülü Mehmet Paşa, başbakanlığa getirildi (15 eylûl 1656). Bu tarih Osmanlı tarihinin dönüm noktalarındandır. Zira en az 8 yıldan beri devam eden iktidar krizi bitmiş oluyordu.

Köprülü, 83 yaşında ölünceye kadar 5 yıldan fazla iktidarda kaldı. İmparatorluğa eski düzenini verebilmek için çok kan döktü. Venedikliler'i Ege Denizi'nden attı. Erdel (Transilvanya) seferine çıktı; elden gitmesine ramak kalan bu değerli eyaleti kurtardı. Fakat Gazi Hüseyin Paşa gibi pek değerlileri de dahil olmak üzere, kendisine rakip görünmekten başka suçları olmıyan devlet adamlarını öldürttü. Bu şartlar içinde Edirne'de öldü. 20 yaşına gelmiş olan IV. Mehmet'e, rahat etmek istiyorsa, büyük oğlunu başbakanlığa getirmesini vasiyet etti.

Pek çok hayır eseri bırakan Köprülü, İstanbul'da Divanyolu'nda Köprülü Camisi'ndeki türbesinde gömülüdür (5 yıllık iktidarı zamanındaki olaylar için bk. Mehmet IV.).

Köprülüzade Fazıl Ahmet Paşa

Köprülüzade Fazıl Ahmet Paşa (1635-1676). Köprü kasabasında doğdu. Babası Mehmet Paşa ilim bakımından cahil bir adamdı. Öyle olduğu halde oğullarını en yüksek dereceye kadar okuttu. 1657'de sahn-ı semân müderrisi yani bugünkü anlayışımıza göre Süleymaniye Üniversitesi'nde ordinaryüs olan Fazıl Ahmet Efendi, babasının isteği üzerine ilmî meslekten mülkiyeye geçti; 1659'da vezir (mareşal) oldu. Erzurum, Şam, Halep genel valiliklerinde, başbakanlık vekâletinde bulundu. Babasının ölümü üzerine başbakanlığa getirildi; 26 yaşındaydı. Fazıl Ahmet Paşa'nın kabiliyetleri, babasınınkileri bile aşıyordu; Türkiye'nin en büyük devlet adamlarından biri olarak tarihe geçti.

Almanya seferine çıktı. Uyvar'ı alarak Slovakya'yı Türkiye'ye kattı. Lehistan seferinde Podolya'yı da Türkiye'ye katarak, Türkiye'yi Doğu ve Orta Avrupa'nın mutlak hâkimi derecesine yükseltti. Çeyrek yüzyıldan beri Türkler'e dayanmakta ve bütün Hıristiyan devletleri tarafından kuvvetle desteklenmekte olan Girit'in Kandiye kalesini pek çetin savaşlardan sonra fethetti; adayı tamamen Türkiye'ye kattı. Girit'te yıllarca siperlerde yaşadığı için sıhhati bozularak İstanbul'a döndü. Uzun gaybubetleri sırasında kendisine İstanbul'da eniştesi, medreseden sınıf arkadaşı ve akranı olan Merzifonlu Kara Mustafa Paşa vekâlet ediyordu.

Köprülüzade, 15 yıl, 4 gün iktidarda kaldı; IV. Mehmet tarafından hiçbir işine, hiçbir arzusuna karışılmadı; Turhan Vâlide-Sultan tarafından da kuvvetle desteklendi. Böylece, Türkiye'de pek az başbakana nasip olan bir itibar ve nüfuz kazandı. Azledilmiyeceği bilindiği için, aleyhinde bir muhalefet partisi teşekkül etmedi. Osmanlı tarihinde Çandarlızade Ali Paşa'dan sonra en çok iktidarda kalan başbakan, Fazıl Ahmet Paşa'dır (devrindeki olaylar için bk. Mehmet IV.).

Devrinin sayılı bilginlerinden sayılan Köprülü-zade, pek çok hayır eseri bıraktı. Babasının yanında gömülüdür.

Köprülüzade Fazıl Mustafa Paşa

Köprülüzade Fazıl Mustafa Paşa (1638-1691). Köprülü'nün ikinci oğlu ve Fazıl Ahmet Paşa'nın 3 yaş küçük kardeşidir. Medresenin bütün kademelerini geçtikten ve devrinin büyük bilginlerinden biri olarak kabul edildikten sonra, ağabeyisinin ve eniştesi Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'nın

yanında sancakbeyi (tümgeneral) rütbesiyle bulundu. Ancak 1680'de 42 yaşında vezir (mareşal) oldu. 1683'te 4. Vezir unvaniyle sadrâzam vekilliğinde bulundu. Eniştesinin idamından sonra iktidara gelen sadrâzamların hiçbiri Viyana Bozgunu üzerine ortaya çıkan meseleleri halledememişti. 1687'de 2. vezirliğe yükselen Fazıl Mustafa Paşa, bozgunda hiçbir suçu olmadığı halde IV. Mehmet'i tahttan indirdi; yerine 1 yaş küçük kardeşi II. Süleyman padişah oldu. Bir ara İstanbul'dan uzaklaştırıldıktan sonra, 25 kasım 1689'da olağanüstü yetki verilerek sadrâzamlığa getirildi. Devlet idaresinde çok büyük ölçüde ıslahata muvaffak olduktan sonra, sefere çıktı. Almanlar'ı yenip Belgrad başta olmak üzere elden çıkan büyük ülkeleri geri aldı. İkinci Alman seferinde gayesi, Macaristan'ı geri almaktı. Fakat Salankamen meydan savaşında, hafif dağınıklık gösteren Türk birliklerine cesaret vermek için ön saffa geçtiği anda alnına gelen bir kurşunla şehit oldu (Bk. Salankamen Meydan Savaşı).

1 yıl, 9 ay, 25 günlük başbakanlığı zarfında çok büyük işler yapan ve en büyük Türk devlet adamları arasında sayılan Mustafa Paşa şehit olduğu zaman 53 yaşındaydı. O da babasının yanına gömülüdür (devrindeki olaylar için bk. Süleyman II.).

Köprülü ailesinden gelen diğer vezirlerden başlıcaları şunlardır:

Merzifonlu Kara Mustafa Paşa. — Köprülü Mehmet Paşa'nın damadıdır. Fazıl Ahmet Paşa'nın ölümünden sonra sadrâzam oldu (Bk. Kara Mustafa Paşa).

Siyavuş Paşa. — «Köprülü Damadı» diye tanınmıştır. 1687'de sadrâzam oldu, 1688'de yeniçeriler tarafından linç edildi.

Kıblelizade Mustafa Paşa. — Köprülü'nün eniştesidir. IV. Mehmet devrinde vezirlik etti.

Kaplan Mustafa Paşa. — Köprülü'nün damadıdır. Kaptan-ı deryalık, vezirlik etti. «Lemberg Fatihi» diye ünlüdür.

Damat Numan Paşa. — Fazıl Mustafa Paşa'nın büyük oğludur. 1700'de vezir, 1710 da sadrâzam oldu.

Bibliyografya. — Bu konudaki eserlerin başlıcaları:

Köprülüler (R. A. Altınay, 1912-13); Köprülü Fazıl Ahmet Paşa (N. İnal, 1954); Köprülüler (Musahipzade Celâl, piyes, 1936).

KÖR ALFABESİ (Bk. BRAİLLE ALFABESİ)

KÖRBARSAK

Kalın barsağın ince barsakla birleştiği yerde, kalın barsaktan çıkan, eldiven parmağı şeklinde 6 - 8 sm. uzunluğunda bir barsak parçasıdır. Ucu kapalı olduğu için «körbarsak» derler. Körbarsak âdeta uzun, kıvrık bir kurt gibidir. Bazı defa ucu yukarıya, bazı defa aşağıya doğru uzanır. Bazan da arkaya doğru kıvrılarak diğer organlar arasına gömülmüş durumda olur. Körbarsağın üzeri «periton zarı» ile örtülmüştür. Duvarı düz kastan yapılmıştır. İçi de ince bir zarla örtülmüştür. Ucu kapalı olduğu için barsak içinden gelen birçok mikroplar durumu elverişli bulurlarsa körbarsakta kolaylıkla üreyip çoğalabilirler. Bundan dolayı körbarsağın sık sık iltihaplandığı görülmektedir. Böylece ortaya çıkan iltihaba hekimlikte «apandisit» adı verilmiştir (Bk. Apandisit).

KÖRFEZ

Kıyılardaki aşınmalar sonucunda karaların içine sokulmuş deniz parçasıdır. Kıyıların aşınmasında en büyük etkiyi dalgalar yapar. Dalgalar, beraberlerinde kum, çakıl, hattâ kocaman kayaları da sürükledikleri için, kıyılarda aşınmaya sebep olurlar. Dalgalar, durmadan kıyılara vurdukça aşınan yerler genişliyerek mağaralar halini alır. Yan yana mağaraların zamanla birleşmesiyle tüneller, doğal köprüler meydana gelebilir. Böylece alt kısmı gittikçe daha çok oyulan kıyılar, zamanla bir moloz yığını halinde çöker. Çöken kısmın arkasında dik bir yar meydana gelir. «Yalıyar» adı verilen bu dik yamaç da dalgaların etkisine pek uzun bir zaman karşı koyamaz. Aşınma suretiyle gittikçe geriliyerek yerini sığ bir düzlüğe bırakır.

Dalgaların kıyıları aşındırması, kıyıları meydana getiren kayaların direncine bağlıdır. Yumuşak ve gevşek kayalardan yapılmış kıyılar diğerlerine göre daha çabuk aşınır ve geriler. Buna karşılık, dirençli kayalardan yapılmış yerler daha ağır aşındığı ve az gerilediği için kıyı çizgisi boyunca, zamanla küçük körfezler, koylar ve burunlar meydana gelir.

Kıyı çizgisinin genel doğrultusuyla, kıyının gerisindeki yer şeklinin ana doğrultusu arasında sıkı bir bağ vardır. Dağların kıyılara paralel olduğu yerlerde, kıyı çizgisi az girintili çıkıntılıdır. Bu çeşit kıyılarda gemilerin barınmasına elverişli büyük körfezlere pek raslanmaz. Buna karşılık, dağların kıyıya dikey olarak uzandığı yerlerde kıyı çizgisi çok girintili çıkıntılıdır. Böyle kıyılarda deniz, vâdiler ve çukurlar boyunca karanın içine kadar sokulur; körfezleri meydana getirir. Eski buzul yataklarında meydana gelen fiyortlar da birer körfezdir (Bk. Fiyort).

KÖRLÜK

Her hangi bir sebeple gözün eşyanın hayallerini beynin görme merkezine iletmemesi haline «körlük» denir. Göz yuvarlağı tabakalar halinde yapılmış bir organdır (Bk. Göz). Gözün saydam tabakasında ortaya çıkacak ve bu saydamlığı bozacak ârızalar az, çok, körlük yaparlar. Körlük ya hiç görmemek tarzında yahut yarı körlük şeklinde olur. Yarı körlük az görme halidir. Görme sinirinin her hangi bir sebeple basınca uğraması, zedelenmesi veya harap olması tam bir körlük hâsıl eder. Körlük, sebeplere ve bu sebeplerin sonuçlarına göre devamlı veya geçici olabilir.

Gözün saydam tabaka, mercek, ağ tabaka gibi kısımlariyle göz sinirinde hâsıl olan ağır bozukluklar devamlı körlüklere sebep olurlar.

Bu bozukluklar çarpma, ya da mikrobik sebeplerle meydana çıkabilir. Bunların ameliyatla düzeltilebilecek gibi olanları geçicidir. Ana karnında çocuğun teşekkülü sırasında gözlere tesir eden bazı ârızalar dolayısiyle anadan doğma körlükler de vardır.

KÖRMÜKÇÜ, Hâzım (1898 - 1944)

Hâzım Körmükçü

Tanınmış bir Türk aktörüdür. İstanbul'da doğdu. Babası sarayda solfej öğretmeniydi. Küçük yaşta müzikle uğraşmaya başladı ve bu zevkini, ölümüne kadar da muhafaza etti. Sesi «davudi» denilen gür bir baritondu. Birçok komedilerde klâsik usule uygun şarkılar okurdu. Ut ve keman çalmasını da bilirdi. Karagöz oynatmayı çok küçükken öğrenmişti. Darülbedâyi'ye 1917'de, Vasfi Rıza ile birlikte girdi. Sanatın bütün çilesini tam mânasiyle çekti. Anadolu turnelerinden eksik kalmadı.

Hâzım, 1927'de başlanıp da ancak üç yıl sonra Paris'teki Tobis-Klangfilm stüdyolarında seslendirilebilen ilk Türkçe sesli filimde, «Kaçakçılar» da rol alarak filimcilik hayatına da atıldı. «Karım Beni Aldatırsa» (1933), «Söz Bir Allah Bir» (1933) gibi operet filimlerinde oynadı. Bunların hepsi konuları Almanca'dan adapte edilmiş operetlerdi.

Hâzım Körmükçü'nün asıl şöhretini taklitler, komediler yapmıştır. Musahipzade Celâl'in konularını Osmanlı tarihinden alan «Bir Kavuk Devrildi», «Aynaroz Kadısı», «Mum Söndü» gibi eserler'inde, ağdalı kelimeleri tecvide (Arap söyleyşine) uygun kullandığından başarısı büyük oldu. Bilhassa Cemal Reşit Rey'in bestelediği ve kardeşi merhum Ekrem Reşit Rey'in yazdığı «Lüks Hayat», «Beş Saat» gibi operetlerde başarı gösterdi. Ayrıca, İpek-Film'in çevirdiği «Düğün Gecesi», «Karagöz» gibi dokümanter filimler yaptı. «Dadı» komedisinde, o zamanın moda züppesini temsil eden «bob-stil» roliyle çok sevildi. Hâzım Körmükçü, hayatının son yıllarında, geçim derdine düşerek Beyoğlu'nda bir de piyango gişesi açmıştı. Genç yaşında ölen oğlu Settar Körmükçü de, filim artistliği yapmıştır.

KÖROĞLU (XVI. yüzyıl)

Ünlü bir halk şairimizdir. Bu şairin hayatı hakkında pek az bilgimiz var. Çünkü halk şairleri, kitap yazan aydın sınıf şairleri tarafından âdeta şair bile sayılmadığı için bunların yaşayışiyle ilgilenen kimse olmamıştır. Köroğlu, meşhur eşkıya, şair ve destan kahramanı Köroğlu ile karıştırılmıştır Halbuki halk şairi Köroğlu, ötekinden daha önce yaşamış bir yeniçeriydi. 1577 - 1590 arasında sürüp giden İran savaşlarına katıldığı bilinmektedir. Özdemiroğlu Osman Paşa ordulariyle seferlere katılmış, Şirvan, Demirkapı, Tebriz gibi Kafkas ve İran şehirlerini görmüştü. Ne zaman öldüğü belli değildir.

KÖROĞLU DAĞLARI

Batı Karadeniz Dağları'nın üçüncü sırasını teşkil eder. Daha kuzeyde bulunan Ilgaz ve Bolu Dağları'ndan Devrez ve Soğanlı vâdileriyle ayrılmışlardır. Köroğlu Dağları Kızılırmak ile Sakarya arasında Osmancık'tan Bilecik yakınlarına kadar devam eder. En yüksek zirvesi Bolu'nun güneydoğusunda bulunan Aladağ kütlesinin Köroğlu Tepesi'dir (2.378

KÖROĞLU'NDAN BİR ÖRNEK:

Destan

Osman Paşa Tebriz'de ölür olunca
Malım teslim eylen Sultan Murad'a
Biribirin buldu arşın yüzünde
Zarım teslim eylen Sultan Murad'a

Benim öleceğim Şah'a duyursun
Yarenlerim hayır dua buyursun
Vezirliğim bir kuluna buyursun
Mührüm teslim eylen Sultan Murad'a

Karşımızda bölük bölük bölünen
Acep şehit m'ola bizden alınan
Başlarına altın üsküf vurunan
Kulum teslim eylen Sultan Murad'a

Acem illerinde belim büküldü
Gözlerimden kanlı yaşlar döküldü
Cebehanem İstanbul'a çekildi
Malım teslim eylen Sultan Murad'a

Köroğlu söyledi ise bu sözü
Felek toprağa düşürdü gül yüzü
Aldım Demir-Kapu ile Tebriz'i
Varın teslim eylen Sultan Murad'a

m.). Diğer önemli zirveler: Öbek Dağı (2.613 m.), Arılar Dağı (2.087 m.), Işık Dağı (2.015 m.), Semne Dağı (1.854 m.) dir.

KÖRÜK

Ateşi canlandırmak için kullanılan, açılıp kapandıkça içindeki havayı üfliyen bir aygıttır. Deriden bir torba ve bu torbayı iki yanından sıkıştırıp bollaştıran iki koldan meydana gelir. Küçük bir delikten dolan hava, iki kol kapandığı zaman körüğün ağzından basınçla dışarı çıkmış olur. Böylece ortaya çıkan hava akımı bir ocağı, mangalı, fırını kısa zamanda kolayca yakmayı sağlar.

Öte yandan akordeon, armonyum, org gibi müzik âletlerine hava vermek için, meşinden yapılmış kat kat deri torba da körüktür. Açık arabaların iki tarafından birer kolla açılıp kapanabilecek şekilde deri üstlüklere de körük denir.

KÖRYILAN

Köryılan

Sürüngenlerin kelerler takımından, yılana çok benziyen bir hayvandır. Ayakları olmadığından yılan sanılır. Köryılan kertenkele gibi hareketlidir, böcek ve solucan yiyerek beslenir, ve karnındaki pulların eşit büyüklükte olmasiyle de yılanlardan farklıdır, çünkü yılanların karın pulları daha iridir. Köryılan zehirsizdir.

KÖS

Eskiden haberleşme ve işaretleşmede kullanılan bir çeşit büyük davuldur. Nöbet zamanları ve âyinlerle törenlerde, savaşa gidildiğinde hazırlık için çalınırdı. İki tane, veya daha fazla sayıda kullanılır, katır veya develerle taşınırdı. Kösler her biri ayrı seslere akort edilerek çalınırdı.

KÖSELİK

Erkeklerin ergin hale gelmelerine rağmen sakal ve bıyıklarının çok az çıkması veya hiç çıkmaması haline «köselik» denir. Erkeği kadından ayıran bazı anatomik ve fizyolojik özellikler vardır. Sakal ve bıyık bunlardan biridir. Bu karakterler vücuttaki iç bezlerinin yaptığı hormonların, bilhassa erkeklik bezleriyle, yumurtalık hormonlarının etkisiyle ortaya çıkar. O halde cinsiyet karakterlerine ait olan bozuklukların sebebini cinsiyet hormonlarında aramak lâzımdır. Fakat köselik gibi olayların erkeklik hormonlariyle tam bir surette tedavisi mümkün değildir. Üstelik bazı köselerde hormon bozukluklarının varlığına kesin olarak raslanamamıştır. Buna göre köselikte aileden gelen bir kalıtımın rol oynadığını da düşünmek gerekir.

KÖSEM MAHPEYKER VALİDE SULTAN

(1595? - 1651)

Kösem Sultan

I. Ahmet (1603 - 1617) in eşi, IV. Murat (1623 - 1640) ve Sultan İbrahim'in (1640 - 1648) annesidir. Osmanlı tarihinin ünlü kadınlarındandır. Olağanüstü ihtirası yüzünden gayet menfi bir rol oynamıştır.

I. Ahmet öldüğü zaman Kösem Mahpeyker Haseki, 3 şehzade annesi olarak 22 yaşlarında dul kaldı. Pek zeki ve iktidara düşkündü. Tahta üvey oğlu II. Osman'ın çıkması lâzımken, kayınbiraderi Sultan Mustafa'nın çıkmasında önemli rol oynadı. Ancak Sultan Mustafa'nın şuuru bozuk olduğu için, 3 ay sonra tahta gerçek vâris olan II. Osman çıkarıldı. Bu devirde 4 yıl müddetle karanlık bir rol oynadı. 1623'te büyük oğlu, IV. Murat namiyle tahta geçti; Kösem de «Valide Sultan» oldu. Padişah 11 yaşındaydı; annesi naibe-i saltanat mevkiini de elinde tutyordu. Birkaç yıl sonra IV. Murat, babası ve ağabeysi gibi pek genç yaşında devlet işlerini kavramakta büyük kabiliyet gösterdi. Annesini devlet işlerine karıştırmadı; onun ihtirasını anlayınca da, Topkapı Sarayı'ndan çıkarttı; başka bir sarayda, oradan çıkmamak şartiyle oturttu; yani, bir çeşit hapsetti.

1640'ta IV. Murat genç yaşında öldü. Yerine Kösem'in 3. oğlu Sultan İbrahim geçti. Bu padişah da annesini devlet işlerine karıştırmadı; hattâ Kıbrıs'a sürmeye kalkıştı. Bunun üzerine henüz 45 yaşında bulunan Valide Sultan, oğlunu tahttan indirmek üzere hazırlanan komiteye girdi ve burada en büyük rolü oynadı; oğlunun öldürülmesini de tasvip edip büsbütün rahat nefes almak istedi. Tahta daha 7 yaşını bitirmemiş olan torunu IV. Mehmet geçti. Kösem, «Büyük Valide» adiyle tekrar saltanat naibesi oldu. Fakat devlet menfaatlerini her şeyden üstün tutan ve pek genç yaşına rağmen gayet müspet bir çehre gösteren gelini Hatice Turhan Valide Sultan ile karşı karşıya geldi. Kösem, Yeniçeri Ağaları'nın meşum zorbalığına dayanıyordu. Büyük devlet adamları, Genç Valide'yi destekliyorlardı.

Kösem, genç gelinini ortadan kaldırmaktan başka çare görmedi. Bunun için de önce torununu ortadan kaldırmak istedi. IV. Mehmet'i öldürtecek, yerine 1 yaş küçük kardeşi Şehzade Süleyman'ı tahta çıkaracaktı; Şehzade Süleyman'ın anası pek kendi halinde bir kadındı; Kösem'e kafa tutmak ihtimali yoktu. Suikast, Turhan Sultan tarafından haber alındı. Suikastin yapılacağı gece, Kösem, boğulmak suretiyle öldürüldü. 56 yaşlarında bulunuyordu (3 ağustos 1651). Bu suretle Ağalar diktatörlüğünün yok edilmesi için de en büyük adım atılmış oldu; Köprülü, gittikçe iktidara yaklaşıyordu.

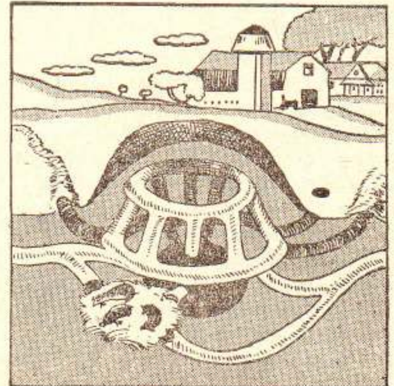
Sultan Ahmet Camisi'nde eşi I. Ahmet'in Türbesi'ne gömülen bu dikkate değer kadın, para sayesinde istediği şahsı elde edebiliyordu. Konuşma ve ikna kabiliyeti yüksekti; duygularını çok iyi saklardı. Muazzam bir yekûn tutan serveti, ölünce Hazine'ye alındı. Halk ve efkâr-ı umumiyeyi elinde tutmaya büyük dikkat gösterir, fakirlere çok para dağıtır, her türlü hayır işlerine koşardı. Başta Üsküdar'daki muhteşem Vâlide Camisi veya Çinili Cami olmak üzere sayılamıyacak kadar da hayır eseri bırakmıştır.

KÖSTEBEK

Köstebek

Böcekçillerden memeli bir hayvandır. Toprak altındaki yuvalarda yaşar. Boyu 25-30 sm. kadardır. Vücudu siyah parlak tüylerle kaplıdır. Ön ayakları toprağı kazıp kürelemeye elverişli bir şekil almıştır. Çok küçük olan gözleri tüylerin arasında bulunur. Hayvan, ömrünün büyük bir kısmını toprak altında, karanlıkta geçirdiğinden gözleri görme kabiliyetini kaybeder. Hattâ bir çeşidinde gözler tamamen deriyle örtülüdür. Buna karşılık koku alma duygusu çok gelişmiştir. Böylece toprak altındayken bile avını kolaylıkla bulur. Büyük miktarda böcek yok etmesi bakımından fayda sağlamasına karşılık, bitkilerin köklerini koparması yüzünden büyük zararlara sebep olur. Kürkünden faydalanılır.

Köstebek toprağın içinde dehlizler açar, hayatının büyük bir kısmını karanlıkta geçirir. Bir köstebek yuvasının bu kesintide içindeki dolambaçlı yollar görülüyor

Bir Ülkenin En Küçük Parçası: KÖY

KÖY, bütün ülkelerde, insan topluluklarının bir araya geldikleri en küçük yerleşme düzenidir. Orada yaşıyanlar, çoğunlukla, çiftçidirler, tarlaları ekip biçerler, hayvan yetiştirirler.

Kanunlarımıza göre, köy en küçük tabiî ve idari bir kuruluştur. Hukuki niteliği ve tarifi, 1924 tarihli, 442 sayılı Köy Kanunundadır: «Cami, okul, otlak, yaylak, baltalık gibi orta malları bulunan ve toplu veya dağınık yerlerde oturan insanlar, bağ ve bahçeleriyle birlikte, bir köy teşkil eder.»

Köy, taşınır veya taşınmaz mallara sahip ve kanunla kendisine verilen işleri yapmakla görevli bir kamu tüzel kişisidir.

Köyün varlığı, tüzel kişiliği, Türk toplum hayatında pek eskiden beri tanınmıştır. Arazi Kanunu, köyün malı olarak otlak, koru, baltalık gibi araziyi kabul etmişti. «Mecelle» de 200 kişiden fazla topluluklara, müşterek menfaatlerini temsil suretiyle dâva hakkı verilmiş ve muhtar, köye ait müşterek menfaatlerin korunmasında temsilci sayılmıştı.

1870 ve 1874 tarihli tüzüklerle köyün varlığı daha belirli hale getirilmiştir. 1924 tarihli Köy Kanunu'nda köyün tarihî varlığına kanuni hayat ve faaliyet hakkı tanınmış, organları kurulmuştur.

Köy Kanunu, önce köy sınırını çizmiş, bunda, ekonomik ve tarihî gerçekler, coğrafi zaruretler gözönünde bulundurulmuş, nüfusu 2.000'i aşan yerler, kasaba sayılarak Belediye Kanunu'na tabi tutulmuştur.

Yabancılar, köyde taşınmaz mala sahip olamazlar ve köyde oturmak için, İç İşleri Bakanlığı'ndan izin almaya mecburdurlar.

Köy İdaresi

Köy işleri, mecburi ve ihtiyari olmak üzere ikiye ayrılır:

a) Köylünün sağlığını korumak, sosyal dayanışmayı kuvvetlendirmek, köyü maddi ve mânevi bakımlardan yükseltmek için girişilen hizmetler mecburidir.

b) Yukarıdakiler kadar zaruri olmıyan, köyün gelişmesine, güzelleşmesine yarıyan işler de ihtiyari sayılmıştır.

Kanunda bu görevler, ayrı ayrı ve tafsilâtlı olarak belirtilmiştir. Köylü, köyünde başarılması mecburi işleri yapmakla görevlidir.

Köy nüfusuna kayıtlı ve 18 yaşını bitirmiş, ağır cezaya çarptırılmamış kadın, erkek vatandaşlardan teşekkül eden topluluğa «Köy Derneği» denilir. Bu topluluk, köy işlerinde hâkim organdır. Köy derneğinin yetkileri, Kamu hukukundan gelir.

Köy derneği köy muhtarını ve köy ihtiyar meclisi üyelerini, o köy halkından doğrudan doğruya seçer, muhtarın aylık ve yıllığını tesbit eder, nitelikleri olanlar arasından köy imamını tâyin eder, ihtiyari işlerden lüzumlu gördüklerini mecburi işler haline getirir.

Köy İhtiyar Meclisi

Köy işlerini yürütmekle görevlidir, nüfusu binden aşağı köylerde 8, binden yukarı köylerde 10 üyelidir.

Köy öğretmeni ve imamı, meclisin tabiî üyeleridir.

İhtiyar meclisinin görevleri, idari ve kazaidir.

İdari görevler:

Köy işlerini sıraya koymak ve yaptırmak, köy okul ve hamamı için lüzumlu yerleri kamulaştırmak, köylünün köy işlerinde çalışma süresini ve köylünün köy işleri için ödiyeceği para miktarını belirtmek gibi...

Kazai görevler:

10 liraya kadar ödünç para dâvalarını, 10 liraya kadar alım-satım, kira, ücret vs. den doğan alacak dâvalarını görmek (10-50 lira arasındaki uyuşmazlıklarda hakem olur), köyün mecburi işlerinde çalışmıyan veya payına düşen parayı ödemiyen köylülere para cezası kesmek kazai görevlerdendir.

İhtiyar meclisinin çalışmaları, kaymakam veya valinin sıkı idari denetimi altındadır.

Muhtar, ihtiyar meclisinin başkanı, köy tüzel kişiliğinin temsilcisi ve meclis kararlarının icracısıdır.

Muhtarın göreceği işler; a) Devlet işleri; b) Köy işleri olarak ikiye ayrılır:

a) Köy bölgesinde hükümetin icra uzvu muhtardır: Köylüye duyurulacak kanunları ve tüzükleri köyde ilân eder, köyün asayiş ve güvenini korur, nüfus kayıtlarını yapar, askerlik ve vergi işlerine yardım eder, adliye tebliğlerini ilgililere ulaştırır. Ayrıca, salgın hastalık çıkarsa hükümete bildirir, köye şüpheli kimseler, yabancılar gelip giderse karakola haber verir.

b) Köyün mecburi işlerinin yapılmasını sağlar, paraları toplar, köylüye ait diğer işleri görür, köyü dairelerde ve mahkemelerde temsil eder.

Köyde, muhtara, ihtiyar meclisine, köy işlerini yürütmekte yardımcı kimseler vardır; bunların başlıcaları, öğretmen, imam, ve kâtiptir.

Köyün yazı işlerine kâtip bakar, yoksa bu işi öğretmen, o da yoksa imam yapar.

Köyün kamu kuvveti, muhtarın emri altındaki bekçiler ve korucular tarafından kullanılır. Bunlar köy zabıtasıdır, silâh taşırlar ve gerekince kullanırlar.

Köyün gelir kaynakları; İhtiyar meclisince her yıl için köylüler adına salınan «salma» ile köy mallarının gelirinden ibarettir. Bunlar Köy Sandığı'nda toplanır ve oradan, köy bütçesine uygun olarak bütçede belirtilen yerlere harcanır. Köy sandığının gelirleri arasında para cezaları, köy sınırı içindeki çay ve nehirler üzerinde işliyen vasıtalardan, hayvan alım - satımından ve kesiminden toplanan resimler de vardır. Vakıfları olan köylerin bütçesine bunların gelirleri de katılır.

Birden fazla köyü ilgilendiren işlerin görülmesi için bu köylerin muhtar ve ihtiyar meclisleri, kendi aralarında kararlaştıracakları bir köyde toplanarak konuşurlar ve ne yapılacağını kararlaştırırlar. Bundan sonra hükümete haber verilir ve alınacak izne göre işe başlanır.

KÖYCEĞİZ

Muğla ilinin Akdeniz bölgesi sınırları içinde kalan ilçelerinden biridir. Topraklarını kuzeydoğuda Denizli'nin Çameli, doğuda Muğla'nın Fethiye ilçeleri, güneyde Akdeniz, batıda Muğla'nın Marmaris ve Ula, kuzeybatıda merkez ilçeleri, kuzeyde ise Denizli'nin Kale ilçesi çevirir. Merkez bucağından başka Ortaca adlı bir bucağı ve 41 köyü vardır.

Yüzölçümü: 2.557 km²

Nüfusu: 35.420 (1960 sayımı)

İlçenin kuzeydoğu ve güneybatı kesimleri dağlıktır. Kuzeydoğuda Sandıras Dağı (2.294 m.) yükselir. İlçenin güneybatısında Balan Dağları vardır. Köyceğiz ilçesinde ovalar geniş yer kaplar. Başlıcaları Dalaman, Ortaca ve Hamit ovalarıdır. Dağlık alanlarla ovalar arasında uzun sıralar halinde tepelere raslanır. Köyceğizde yazlar sıcak ve kurak, kışlar ılık ve yağışlı geçer. En önemli akarsu ilçenin doğusundaki Dalaman Çayı'dır. İlçenin orta kesiminde aynı adla anılan bir göl vardır. Bu gölün fazla suları Dalyan Suyu adı verilen bir dere ile Akdeniz'e boşalır. Doğal bitki örtüsünü Akdeniz iklimine uymuş kurakçıl ağaçlar meydana getirir.

Köyceğiz ormanlarında yöreye has olan, günlük (Liquidambar orientalis) ağaçları fazla yer tutar. Bu güzel ağaçlar bilhassa Köyceğiz gölü civarında, çok nemli bir zemin üzerinde yetişirler.

İlçenin toprakları verimlidir. Çeşitli istihsal maddeleri vardır. Son yıllarda başlıyan pamuk tarımı çok çabuk gelişmiştir. Tahıl çeşitleri arasında mısır çok ekilir. Çeşitli meyvalar ve turunçgiller de ilçenin ihraç maddeleri arasına girer.

İlçenin doğu kesiminde Dalaman Çiftliği adı verilen büyük bir devlet çiftliği yer alır. Eski Mısır Hidivi Abbas Hilmi Paşa'ya ait geniş arazinin bir kısmı üzerinde kurulmuş olan bu çiftlikte topraklar ilmî metodlara göre işletilir, hayvancılık yapılır.

Kasaba. — İlçe merkezi Köyceğiz kasabası Köyceğiz Gölü'nün kuzeybatısında kurulmuştur. Muğla'ya 60 km. uzaklıktadır. 95 km. lik bir yolla Fethiye'ye bağlanır. Bu yol, Teke Yarımadası'nın kıyılarını takip ederek Antalya'ya ulaşır. Köyceğiz ilçesinin merkezi birkaç defa yer değiştirdikten sonra bugünkü noktaya gelmiştir. 2 mahalleden ibaret olan bu kasaba, 2.567 nüfusludur (1960).

KRAMPLAR

Kramp vücut kaslarından bir veya birkaçının şahsın istemi olmadan birdenbire ağrılı bir şekilde kasılmasından ibaret bir olaydır. Böylece bu kasların kumanda ettiği organlar uzun veya kısa bir süre için hareketsiz kalırlar. Krampın çeşitli sebepleri vardır. Geceleri uyku sırasında yataklarında fena durumda yatanlarda görülür. Uygunsuz bir yatış yüzünden kol veya bacağın bir yerindeki damarlar ve sinirler uzunca bir süre sıkışma halinde kalırlarsa oranın kaslarında kramplar ortaya çıkar.

Krampa uğrıyan kimse duyduğu şiddetli çekilme ve ağrıdan dolayı uyanıp durumu düzeltse bile bir müddet, krampın doğurduğu ağrı ve uyuşukluk devam eder. Krampların oluşunda kas yorgunluklarının büyük rolü vardır. Bacakları çok yoran zorlayıcı bir yü-

rüyüş, kolların uzun zaman hareket etmesini gerektiren ağır bir iş, kaslarda yorgunluk yaparak kramplara sebep olur. Uzun zaman yazı yazarak parmakları yorulan yazarlarda, aralıksız piyano çalan sanatkârlarda ve devamlı şekilde makine başında çalışan telgrafçılarda sık sık parmak kramplarına raslanır. Bundan başka çeşitli hastalıklar ve gebelik sırasında da kramplara raslanabilir.

Yüzme sırasında devamlı suda kalmak ve yorulmak sonucunda tehlikeli kramplar görülebilir. Yemek üstüne suya girmek de kramplara yol açar. Çünkü yemeklerden sonra sindirime yardım etmek üzere kan mideye hücum eder. O sırada suya girecek olursak soğuk su da ayrıca kanı kaslara doğru çeken eksi bir etki gösterir. Böylece kanın bir kısmı iki ayrı işi birden başarmak zorunda kalır. Bunun sonucu olarak da çok defa ya kramp, ya da hazımsızlık meydana çıkar.

Kramplar iç organlarda da olabilir. Mide duvarının ağrılı kasılmalarından ibaret olan mide krampı, hazımsızlık çeken, ülserli kimselerde görülür.

Tedavi. — Krampa tutulanı korkutmamak, sinirlendirmemek gerekir, yüzücüyü su içinde sırt üstü yatırıp kol veya bacağı hafif hafif hareket ettirmeye çalışmak, organa masajlar yapmak lâzımdır. Tutulan bacağın topuğundan ayağı öne doğru çekmek çok defa krampı ortadan kaldırmaya yeter. Mide gibi iç organlardaki krampları geçirmek için de sinirleri teskin edici ilâçlar kullanılır. Bu ilâçları hekimler tâyin eder.

KRAVAT

Gömlek yakası altından geçirilip, önden düğümlenen ince uzun, iki ucu ortasına nisbetle daha geniş, renkli, üzeri şekilli bezdir. Eskiden Romalılar soğuktan korunmak için boyunlarına uzunca bir bez bağlarlardı. 1656'da XIV. Louis'nin hizmetindeki Hırvat (Croate) askerleriyle Fransa'ya geçti, «kravat» adını aldı. Başlangıçta muslin veya dantelden bir parça şeklindeydi, renkli bir kurdelâ ile boyundan bağlanır, göğse doğru sarkıtılırdı. Zamanla daha çeşitli şekiller ve renklerde yapılmaya başlandı. Bugün ise papyon, plastron, örgü vs. gibi çeşitli kravatlar vardır.

KREDİ

İş hayatında, bir malın, parası sonradan ödenmek üzere verildiğini anlatan bir terimdir. «Kredi» kelimesi Lâtincede «güvenmek» anlamındaki «credere» sözünden gelir. Çünkü, krediyle mal vermek de, parasının sonradan ödeneceğine güvenmek demektir. Bankalardan borç alınan paraya da «kredi» denir.

Ticaret hayatındaki birçok büyük alışverişler ancak kredi sayesinde gerçekleşebilmektedir. Bir dükkân sahibini ele alalım. Bu adam sermayesinin gücüne göre bir miktar mal alarak dükkânını açmıştır. Bu mallar kısa bir zamanda satılarak tükenebilir. Dükkâncı her seferinde peşin parayla mal alıp dükkânını doldurmaya kalksa işlerini genişletemez. Parası olmadığı zaman mal almasa, müşterilerini kaybeder. Bu meselenin çözülmesi ancak krediyle mal almak sayesinde mümkün olur. Dükkân sahibi günlük, yahut aylık gelirini ortalama olarak bilir. Bu gelire güvenerek, malları fabrikadan peşin para ödemeden krediyle alır. Kredinin vâdesi de, dükkânın ortalama gelirine göre ayarlanır. Vâdeler genel olarak 31,61,91 günlük olur.

Bir zamanlar kredi kolaylıklarından yalnız büyük iş sahipleri ve tüccarlar faydalanabiliyordu. Halbuki son zamanlarda birçok alışverişler kredi esasına dayanmaya başlamıştır. Eskiden küçük gelir sahipleri büyük para gerektiren bazı ihtiyaçlarını alabilmek için önce uzun bir zaman para biriktirmek zorunda kalırlardı. Kredi sayesinde şimdi bu mesele de çözülmüştür. Dar gelirli kimseler, lüzumlu eşyayı tutarını krediyle, yani aydan aya taksitle ödiyerek alabilmektedirler.

Öte yandan bazı sosyaloglar kreidyle alışverişin zararlı olduğunu ileri sürerler. Bunlara göre zamanı gelince ödenemiyen krediler hem büyük iş sahiplerinin ve tüccarların iflâsına, hem de dar gelirlilerin büyük maddî sıkıntılara düşmesine yol açabilir (Bk. Banka).

KREİSLER, Fritz (1875 - 1962)

Fritz Kreisler

Avusturyalı ünlü bir keman üstadı ve bestecisidir. Kemanda tatlı ve yumuşak çalışlariyle tanınmıştır. Ayrıca keman için küçük parçalar bestelemiştir. Bunlar oda müziğinin en güzel örnekleri sayılır.

Kreisler, Viyana'da doğdu. Joseph Hellmesberger'den müzik dersleri aldı. On yaşındayken Viyana konservatuvarının Altın Madalya armağanını kazandı. Daha sonra Paris konservatuvarına gidip Leo Delibes'le, Joseph Massart'la çalıştı. 1888 - 89 yıllarında Amerika'da başarılı bir konser gezisini tamamladıktan sonra Viyana'ya döndü. Kısa zamanda devrinin en başarılı virtüozları arasına girdi. Keman çalarken sol elini fazla titreterek sazdan çok tatlı, içli sesler çıkarıyordu. Kreisler'in bir başka özelliği de yayı elinden geldiği kadar az hareket ettirmesidir.

Kreisler Birinci Dünya Savaşına katıldı, oldukça ağır yaralandı. Savaştan sonra yeniden konserlerine başladı. 1939'da Fransız tabiiyetine geçti, sonradan Amerika'ya yerleşip Amerikan yurttaşı oldu, ömrünün sonuna kadar orada kaldı.

Kreisler'in keman eserleri arasında en çok tanınmışları şunlardır: «Tambourin Chinois», «Caprice Viennois», «Liebesfreud», «Liebeslied», «La Gitana», «Schön Rosmarin».

KREM

Deriyi yumuşak tutmak için üzerine sürülen melhemlere «krem» denir. Çoğunlukla yağlı maddelerden yapılır. Lanolin, vazelin, tatlıbadem yağı, gliserin, balmumu bu maddelerin başlıcalarıdır. Kremlere koku vermek için de çeşitli esanslar katılır. Ayrıca, vitaminler, vitamin bakımından zengin bazı sebze suları da kullanılır. Yağlı maddeleri çok olanlara «yağlı krem», az olanlara da «yağsız krem» denir.

Hekimlik bakımından bu kremler içlerinde bir hastalığı iyi etmeye yarıyacak maddeler bulunmadığı için, ilâç değildir. Deri hastalıklarını iyi etmede kullanılan daha başka kremler vardır ki, içlerinde kireç, kükürt vs. gibi etkili maddeler bulunan bu kremlere «tıbbi krem» denir. Bunlar, hastalığın cinsine, derecesine göre çeşitli şekillerde hazırlanır (Bk. Melhem).

KREMLİN

Rus şehirlerinde kale duvarlariyle çevrili kısımlara «kremlin» denilir. Bu söz, «kale» anlamına gelen «kreml» kelimesinden alınmıştır. Bugün Rusya'daki en önemli «kremlin» Moskova'da, devlet başkanlarının oturduğu sarayı da içine alan Kremlin'dir. Bu saraya da Kremlin Sarayı denir.

Kremlin, 12 m. yükseklikte, 2.220 m. uzunlukta bir duvarla çevrilidir. Duvarlarda kuleler vardır. 1492 yılında yapılan duvarlar, o devirden beri bozulmamıştır. Kremlin'in içinde ise çeşitli devirlerde yapılmış birçok bina vardır. 1393'te yapılan kilise öbür binalardan daha yüksektir. Bu kilisedeki çan dünyanın en büyük çanıdır, 200 ton ağırlıktadır.

Kremlin'in uzaktan görünüşü. Sağdaki büyük bina St. Basil Katedrali'dir.

Kremlin Sarayı'nın büyük bir kısmı Rönesans devrinde yapılmıştır. İtalyan mimarlarının eseridir. Napoléon'un istilâsında saray tamamen yanmıştı. Çar I. Nikolay, Kremlin'in onarılmasına, yeni binalarla süslenmesine önem vermiştir.

KREOZOT

Bazı katranların damıtılmasiyle elde edilen sert kokulu bir sıvıdır. Dağlayıcı özelliği vardır. Genel olarak kayın ağacı tahtasının 200° - 220° arasında damıtılmasiyle elde edilir. İçinde fenoller, özellikle gayakol bulunur. Hekimlikte bazı ilâçların hazırlanmasında kullanılır.

KREŞ

Anneleri çalışmak zorunda bulunan küçük çocukların okula gidebilecek yaşa kadar bakıldığı kurumlara «kreş» denir. «Çocuk yuvası», «Süt damlası» da denen bu kurumlar başlangıçta kimsesiz çocuklara bakmak için kurulmuştu. Günümüzde birçok ülkelerde, çoklukla işçilerin bulunduğu yerlerde kreşler çok gelişmiş, genişlemiştir. Burada çocuklara bakan hemşireler bu iş için yetiştirilmiş kimselerdir; çocuk sağlığını, eğitimini, modern eğitim usullerini bilirler. Böylece, hem çalışmak zorunda bulunan anne rahat eder, hem de çocuk daha bilgili ellerde daha büyük imkânlarla yetiştirilir.

KREUTZER, Rodolphe (1766 - 1831)

Rodolphe Kreutzer

Ünlü bir Fransız bestecisi ve kemancısıdır, Fransız keman «ekolü» nün kurucularından biridir.

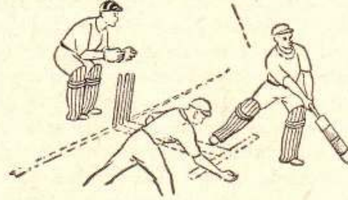
R. Kreutzer, Versailles'da doğdu. Anton Stamitz'den keman dersleri aldı. 1795'te Paris Konservatuvarı'na keman öğretmeni oldu. 1796'da Avrupa'da bir konser gezisine çıktı. Kuvvetli tekniğiyle, güzel çalışiyle her gittiği yerde takdir topladı. 1798'de Viyana'da Beethoven'le tanışmak fırsatını buldu. Beethoven de Kreutzer'e hayran kalmıştı. Keman ve piyano için bestelediği bir sonatını Kreutzer'e ithaf etti. Bu eserin adı «Kreutzer Sonatı» olarak kaldı. Yalnız, Kreutzer, Beethoven'in bu eserini hiç beğenmemişti, konserlerinde bir kere olsun çalmadı. Ünlü romancı Tolstoy, Beethoven'in Kreutzer sonatından ilham alarak «Kreutzer Sonatı» adındaki romanını yazınca Kreutzer müzik alanından başka edebiyat alanında da ölümsüzlüğe erişti.

Kreutzer, 40'a yakın opera besteledi, çeşitli bale müziği eserleri, keman konçertosu, birçok keman eserleri vardır.

KREZÜS (Bk. KROİSOS)

KRİKET

On birer kişilik iki takım arasında oynanan bir spor oyunudur. Aslında bir İngiliz oyunu olan kriket ilk defa 1728'de İngiltere'de Kent ile Surrey takımları arasında oynanmıştır. Bu açık hava yaz sporu İngiltere'den başka Avustralya, Hindistan, Pakistan, Yeni Zelânda, Trinidat, Güney Afrika gibi İngiliz İmparatorluk topluluğuna bağlı memleketlerde de yaygındır.

Kriket daha çok İngilizler'in sevdiği bir açıkhava sporudur.

Kriket en az 135 × 150 m. boyutlarında yeşil bir alanda, üzerine meşin kılıf geçirilmiş 172 gr. ağırlığında, 2 sm. çapında bir topla ve bunu çelmeye mahsus sopalarla oynanır. Amaç, karşı takımın yerden 70 sm. kadar yüksekliğindeki üç sopadan meydana gelen hedefini devirmektir. Oyuncularından biri topu karşı takımın hedefine doğru atar, karşı oyuncu da bunu sopasiyle çelerek mümkün olduğu kadar uzağa göndermeye çalışır. Karşı oyuncu topu yakalamak için koşmaya başlar. Topu çelemezse, onun yerine başka bir arkadaşı geçer.

Yurdumuzda kriket hiç oynanmamıştır. Dünyanın en ağır oyunu olan kriket maçları önceden yapılan anlaşmaya göre ya 6 gün, ya da 2-3 gün sürer. Takımlar maça başlamadan önce belirtilen saatler içinde yemek yiyip çay içerler.

KRİKO (Bk. OTOMOBİL)

KRİMİNOLOJİ

Suç sayılan fiilleri, suç olayını inceliyen, suçun sebeplerini, etkenlerini, suça yol açan unsurları belirten bilimler demektir. Bu geniş tarife, «suç antropolojisi», «suç biyolojisi», «suç sosyolojisi», «penoloji» girer. Bu bakımınadn, «kriminoloji» kelimesi yerine «kriminolojik bilimler» teriminin kullanılması daha doğru olur.

Kriminoloji, tabiî ve sosyal bilimlerin çoğu ile sıkı sıkıya ilgilidir, onların verilerinden, sonuçlarından, usullerinden bolca faydalanır.

Kriminolojiyi topluca inceliyen, incelemelere dayanarak dikkate değer sonuçlar ortaya koyan üç büyük ilim adamı vardır: Lombroso, Ferri, Garofalo.

Kriminoloji, «suç» ile biyolojik, fizyolojik, psikolojik etkenler arasındaki ilgileri araştırır, olayların incelenmesinden genel kurallar çıkarmaya çalışır, suçların sebepleriyle sonuçları arasında bağlar kurmaya uğraşır. Ayrıca, «suç» un psikanalitik ve psikiyatrik taraflarını inceler. Hele suçlularla suçlunun yaşadığı sosyal, fiziksel ortam ve aile, kriminolojinin inceleme konuları arasına girmiştir. Hattâ, bu incelemeler sayesinde, siyasi rejimlerle, iktisadi krizlerle suç arasında ilgiler bulunduğu sabit olmuştur.

Bibliyografya. — Bu konuda Türkçe başlıca eser:

Kriminoloji (Ord. Prof. Dr. Sulhi Dönmezer, 1962).

KRİPTON

«Asal (soy) gazlar» denilen gruptan bir gazdır. İlk defa 1898'de İngiliz bilgini Ramsay tarafından bulunmuştur. Havada çok az oranda (kuru havada % 0,00011 kadar) vardır.

Kripton havadan elde edilebilir. Bu grupun diğer gazları olan helyum, neon, argon gibi bu gaz da hiç bir elemanla bileşik meydana getirmez. Ancak çok yüksek baskıda, 2.500 atmosfer basınçta, civa ile birleşebilir.

Kripton gazı ışıklı reklamlarda, neon, argon gazı ile çeşitli renkli ışıklar elde etmek için kullanılır.

KRİPTONUN ÖZELLİKLERİ

Simgesi: Kr.
Atom ağırlığı: 83.7
Atom No. 36
Yoğunluğu: 2.81
Ergime noktası: —169° C
Kaynama noktası: — 151° C

KRİSTAL

Fizikte, özellikleri yönlere göre değişen, düz yüzeyli şekillere «kristal» (billûr) denir.

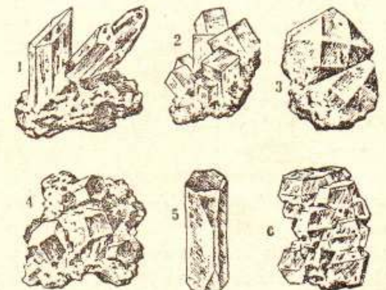
Düşen kar taneciklerine bir büyüteçle bakılırsa çeşitli yıldız şekilleri görülür. Bunlar karışık şekilli kristallerdir. Bir kaya tuzu, gibs, galenit parçasını incelersek düzgün kenarlı geometrik şekiller görürüz. Bunlar da bu cisimlerin kristalleridir.

Kristallerin ısı iletmeleri yönlere göre değişiktir. Bir cismin kristali bir tek şekilde kristallenebilir, başka kristal şekillerine dönemez. Bundan faydalanarak kristal şekil ve özelliklerinden her hangi bir eleman filizini, bir taşı tanıyabiliriz.

Kristallerin doğması için kütlenin erimiş veya bir sıvıda çözünmüş olması gerekir. Erimiş kütle soğurken, ya da bileşiği çözen sıvı buharlaşırken erimiş veya çözünmüş kütle de kristallenmeye başlar.

Gayet berrak, temiz cama da «kristal» (billûr) denir. Bu gibi camlar özel bir şekilde edilir.

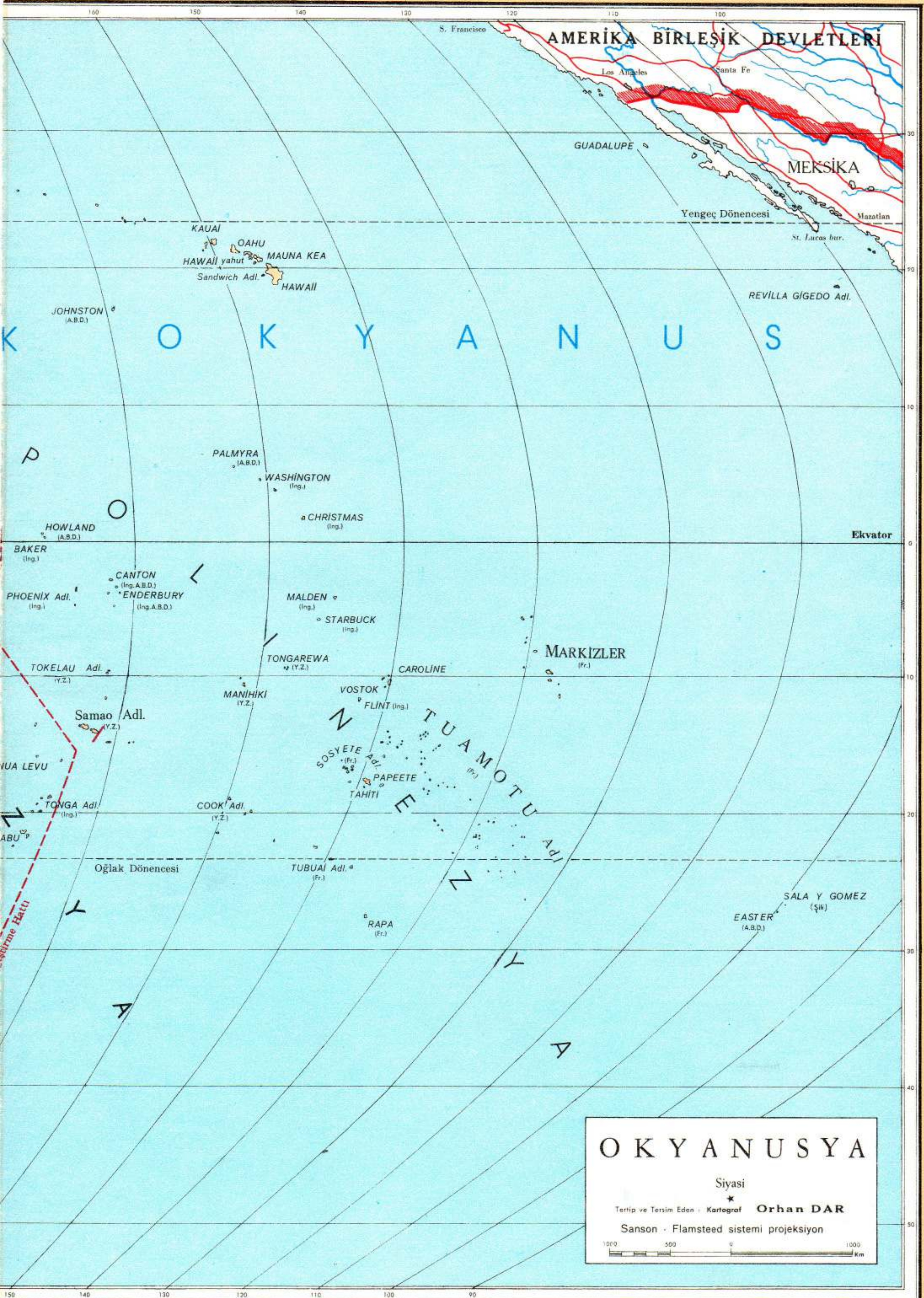
Kristalin içinde belirli bir oranda kurşun bulunur. Daha çok optik aletlerin merceklerinde, kıymetli sofra takımları yapmakta kullanılır. Bu tip camlar kapalı potalarda ergitilerek elde edilir, renksiz ve tam saydamdır.

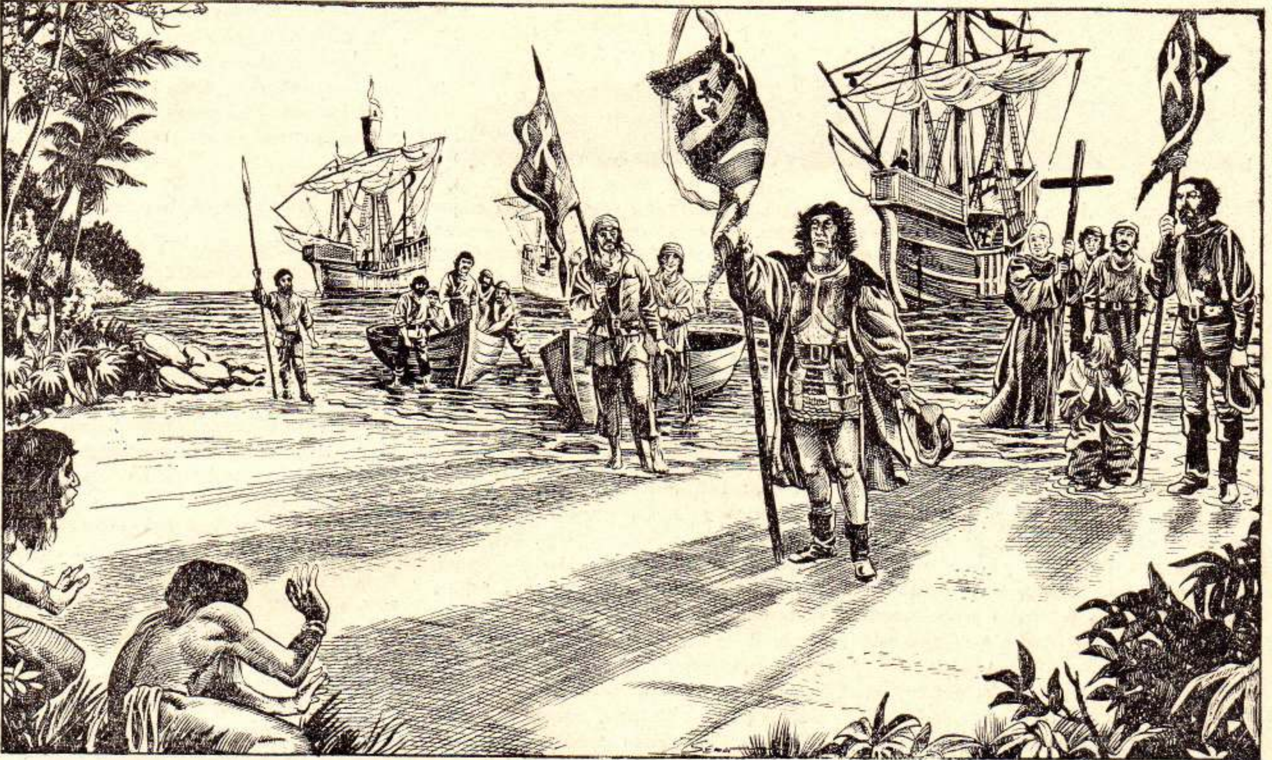
ÇEŞİTLİ MADDELERİN KRİSTALLERİ
1 — Potasyum feldispatı; 2 — Kaya tuzu; 3 — Şap; 4 — Kaya; 5 — Kalsiyum feldispatı; 6 — Kükürt

ÇİN
KORE
JAPON DENİZİ
SARI DENİZ
JAPONYA
Seul
Tokyo
Yokohama
Kobe
Osaka
Nagasaki
Nanking
Suço
Hangçu
Şanghay
Siangtan
DOĞU ÇİN DENİZİ
RIU-KIU Adl.
Kanton
Makao
Hong-Kong
Formoza
BONİN Adl.
VOLCANO Adl.
MORELL Ad.
MİDWAY
Güney Çin Denizi
FİLİPİNLER CUMHURİYETİ
Luzon
Manila
MİNDORA
PALAWAN
SULU DENİZİ
SULA Adl.
Celebes Denizi
BORNEO
Mariana Adl.
SAİPAN
GUAM
MİKRONEZYA
BÜYÜK OKYANUS
Eniwetock
Bikini
Marshall Adl.
YAP
PALAU Adl.
PONAPE
KAROLİN Adl.
GREENWICH Ad.
GILBERT Adl.
NAURU
HALMAHERE
Celebes
SULA
İNDONEZYA BİRLİĞİ
BURU
CERAM
MELANEZYA
YENİ İRLANDA
Rabaul
Solomon Adl.
YENİ GİNE
(Hol.)
(Avust. Ves.)
PAPUA
ARU Adl.
YENİ BRİTANYA
Papua körf.
ELLİCE Adl.
Sunda De.
LOMBOK
KÜÇÜK SUNDA Adl.
SUMBAWA
FLORES
TİMOR
SUMBA
Arafur De.
Torres Boğazı
York bur.
GUADALCANAL
Sta. CRUZ Adl.
MELVİLLE Ad.
TİMUR DE.
LOTUSİADE Ta. Adl.
Mercan Denizi
Palmerston
Carpenteria Körfezi
Cooktown
Wyndham
Derby
Broome
Fitzroy
KUZEY TOPRAKLARI
Normanton
Townsville
Cloncurry
Yeni Hebridler
MALİKOLO
FİJİ Adl.
VİTİ LEVU
CHESTERFİELD Ad.
Roebourne
AVUSTRALYA
LOYAUTE Adl.
YENİ KALEDONYA
TONGA
Mardonald gölü
Rockhampton
Spring
Longreach
QUEENSLAND
Sandy bur.
BATI AVUSTRALYA
Charleville
Maryborough
Oodnadatta
GÜNEY AVUSTRALYA
Cunnamulla
Warwick
Brisbane
Eyre gölü
NORFOLK
(Avust. Ves.)
Kalgoorlie
Broken Hill
KERMADEC
(Y.Z.)
Coolgardie
Perth
Fremantle
P. Augusta
BÜYÜK AVUSTRALYA KOYU
YENİ GÜNEY GAL
LORD HOWE
(Avust. Ves.)
Newcastle
Sidney
Adelaide
Canberra
Tasman Denizi
Albany
Spencer körf.
VİCTORİA
KANGAROO Ad.
Melbourne
Bass Boğazı
Auckland
KUZEY ADASI
Uluslararası Gün Değişme
Napier
YENİ ZELAND
Cook boğ.
Tasmanya
Hobart
Banks boğ.
Greymouth
Wellington
Christchurch
GÜNEY ADASI
CHATHAM
(Y.Z.)
Dunedin
STEWART Ad.
BOUNTY
(Y.Z.)
ANTİPODES
(Y.Z.)
AUCKLAND Adl.
(Y.Z.)
HİNT OKYANUSU

AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ
S. Francisco
Los Angeles
Santa Fe
GUADALUPE
MEKSİKA
Yengeç Dönencesi
Mazatlan
St. Lucas bur.
KAUAİ
OAHU
HAWAİİ yahut
MAUNA KEA
Sandwich Adl.
HAWAİİ
REVİLLA GİGEDO Adl.
JOHNSTON
(A.B.D.)
K O K Y A N U S
P
PALMYRA
(A.B.D.)
WASHİNGTON
(İng.)
O
CHRİSTMAS
(İng.)
HOWLAND
(A.B.D.)
Ekvator
BAKER
(İng.)
CANTON
(İng. A.B.D.)
ENDERBURY
(İng. A.B.D.)
PHOENİX Adl.
(İng.)
MALDEN
(İng.)
STARBUCK
(İng.)
MARKİZLER
(Fr.)
TONGAREWA
(Y.Z.)
TOKELAU Adl.
(Y.Z.)
CAROLİNE
VOSTOK
MANİHİKİ
(Y.Z.)
FLİNT (İng.)
Samao Adl.
(Y.Z.)
TUAMOTU Adl.
(Fr.)
SOSYETE Adl.
(Fr.)
PAPEETE
TAHİTİ
NUA LEVU
TONGA Adl.
(İng.)
COOK Adl.
(Y.Z.)
ABU
Oğlak Dönencesi
TUBUAİ Adl.
(Fr.)
SALA Y GOMEZ
(Şili)
EASTER
(A.B.D.)
RAPA
(Fr.)
OKYANUSYA
Siyasi
Tertip ve Tersim Eden : Kartograf Orhan DAR
Sanson - Flamsteed sistemi projeksiyon
Km

Kristof Kolomb, adamlariyle beraber Antil Adaları'na ayak bastığı zaman yeni bir kıta keşfettiğinden habersizdi. Büyük denizci, karaya çıkıp toprağı öptükten sonra bir tepeye İspanyol bayrağını dikti. Bu adaların ya Çin, ya da Japonya yakınlarındaki Hindistan Adaları olduğunu sanıyordu.

KRİSTOF KOLOMB: Yeni bir kıta keşfederek dünyanın çehresini değiştiren büyük denizci

Kristof Kolomb

KRİSTOF KOLOMB (1451 - 1506) Amerika'nın kâşifi, tarihin en büyük denizcilerinden biridir. İtalya'da, o devirde bizim «Ceneviz» dediğimiz Cenova'da doğdu. Babası dokumacıydı. Kolomb'un nasıl bir eğitim gördüğü hakkında kesin bir bilgi yoktur. Kardeşi Fernando onun hayatı hakkında bir eser yazmıştır ki bu esere göre Kristof, Pavia Üniversitesi'ne girmiş, orada astronomi, geometri, kozmografya okumuştur. Öte yandan, kendisi, 14 yaşından beri gemiciliğe başladığını söylemiştir. Ancak, bütün bunlar Kolomb'un tamamiyle babasının işinden uzak kaldığını göstermiyor, çünkü 1470-1473 yıllarında Cenova'da ticaretle uğraşmıştır.

Kristof Kolomb beş çocuklu bir ailenin en büyük oğluydu. Kendisinden başka iki kardeşi de denizciliğe düşkündü. Bunlardan Bartoldo daima onun sağ kolu olmuş, öbür kardeşi Diego da seyahatlerinde birlikte bulunmuştur.

İlk Seyahatler

Kristof Kolomb daha Cenova'dayken 19 - 21 yaşları arasında ilk defa denize çıkmaya başlamış, Ege Denizi'ne, bir, iki seyahat yapmıştır. 1476'da dört Cenova gemisinden kurulu bir filoyla İngiltere'ye giderken korsanların hücumuna uğradı. Kurtulan gemilerden biriyle Lizbon'a ulaşabildi. Bundan sonra İngiltere'ye giden Kolomb daha sonra 1477'de İslanda'ya gittiğini de iddia eder.

1478'de yeniden Portekiz'e giden Kristof Kolomb orada bir kaptanın kızıyle evlendi. Bu arada Lâtince'yi, Portekizce'yi öğrenerek coğrafya kitaplarını incelemeye başladı, dünya hakkındaki görüşü iyice belirdi. Bu arada dünyanın yuvarlak olduğuna inanıyor, hep batıya doğru gidilirse Asya'ya ulaşılacağını ileri sürüyordu. Yalnız, iki hatası vardı. Biri, dünyayı olduğundan küçük sayması, öteki de Asya'yı olduğundan büyük tahmin etmesiydi. Ona göre, Asya'nın doğuya doğru çok yayılmış olması, gittikçe batıya yaklaştığını gösterirdi. Bütün bunlardan başka, o devirde batıya doğru açık denizlerde yolculuk eden birkaç kaptan yüzlerce fersah uzaklarda acayip yapıda sallar gördüklerini söylüyorlardı.

Büyük Plân

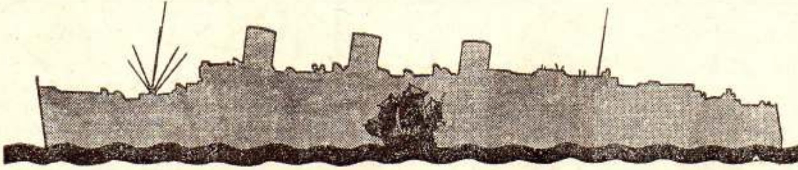
Kristof Kolomb, devamlı araştırmaları, görmüş - geçirmiş denizcilerle devamlı temasları sonunda, büyük batı yolculuğuna çıkmaya karar vermişti. Topladığı bilgilere göre, Asya'yı olduğundan büyük kabul ettiği için, 2.500 mil kadar batıya gitmekle Asya'nın doğusundaki adalara ulaşacağını sanıyordu. (Halbuki Kanarya Adaları'ndan Japonya'nın uzaklığı kuş uçuşu 11.000 mildir.)

Bu arada Kristof Kolomb, Portekizliler'in hizmetinde çeşitli deniz seferleri yapmış, kaptan olmuştu. Batıya gitme kararını verince Portekiz Kıralı II. Juan'a baş vurarak plânını ona açtı. Kıral önceleri Kolomb'un fikrini benimsediyse de çeşitli sebepler yüzünden onun istediği gemileri veremedi. Kolomb da 1484'te İspanya'ya geldi.

Burada sonradan dük olan Medina Celi Kontu ile temasa geçti, ondan büyük misafirperverlik gördü, gene onun vasıtasiyle 1486'da plânını İspanya Kıraliçesi İsabella'ya açtı. Yapılan toplantı sonunda teklif orada da geri çevrildi. Kristof Kolomb yalnız seyahat için gerekli masrafın yapılmasını değil, aynı zamanda başka haklar da istiyordu. Bulduğu bütün toprakların kıral naipliği ona verilecek, ele geçen ganimetten onda bir pay alacaktı; ayrıca, kendisine derhal amirallik verilmesini de istiyordu. Aynı teklif 1492 ocak ayında İspanyollar tarafından yeniden geri çevrilince Kolomb Fransa'ya gitmeye karar verdi. Ancak, bu arada ileri görüşlü bazı İspanyollar Kıraliçe İsabella'ya çok büyük bir fırsatı kaçırmakta olduğunu söyliyerek onu bu işe razı ettiler. Hemen bir haberci gönderildi, 1492 nisanında Kristof Kolomb'la İspanya sarayı arasında anlaşma imzalandı.

İlk Yolculuk

Yıllardan beri düşündüğü şeyin gerçekleş-

Kristof Kolomb'un en büyük gemisi «Santa Maria» günümüzün modern transatlantiklerinin yanında çok küçük kalır. 30 metre kadar uzunluğundaki bu geminin 52 tayfası vardı. Atlas Okyanusu'nu 70 günde geçmişti. Bugün 10.000 kişi taşıyan transatlantiklerin boyu 300 metreyi aştığı gibi, okyanusu beş günde geçiyorlar

tiğini gören Kolomb büyük bir hızla çalışmaya koyuldu. Birkaç ay içinde üç gemi sefere hazır duruma gelmişti. Bunlar sancak gemisi «Santa Maria» ile «Pinta» ve «Nina» adında daha küçük iki gemiydi. «Santa Maria» nın tayfası 52 kişi, ağırlığı 100 tondu; öteki iki geminin tayfası 18'er kişiydi, «Pinta» 50, «Nina» da 40 tondu. Böylece, amiral ve kaptanlariyle birlikte 88 kişiden kurulu filo 3 ağustos 1492'de yola çıktı. İspanya'nın Palos limanından hareket eden gemiler 9 gün sonra Kanarya Adaları'na vardı. Burada ufak-tefek tamirlerden sonra 6 eylûlde batıya doğru yola çıkıldı.

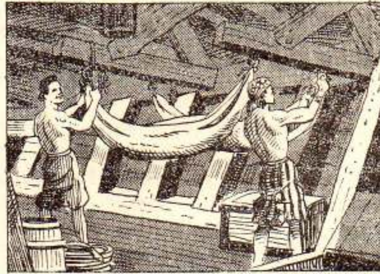
Yolculuk önceleri gayet rahat geçiyor, yelkenleri dolduran rüzgârlar gemicileri o çağın bilinmiyen ülkelerine doğru götürüyordu. 17 eylûlde tayfalar arasında hoşnutsuzluk başladı. 18'inde bazı kuş sürülerine raslanması, alçak bulutlar tayfalarda karaya yaklaştıkları kanısını uyandırdı. İki gün sonra kuşlar göründüyse de bir türlü karaya varamıyorlardı. Bundan sonra gene günlerce yollarına devam ettiler. 7 ekimde «Nina» dakiler karayı gördüklerini sandılarsa da yanılmış oldukları çabuk anlaşıldı. 11 ekimde «Pinta» dakiler denizde yüzen bir sırıkla bir sopa buldular. Sopanın üstü demirle işlenmişti. Bu, yolculara rahat bir nefes aldırdı. Aynı günün gecesi Kolomb çok uzakta bir ışık gördü. Birkaç saat sonra, 12 ekim cuma günü sabahın saat 2'sinde, «Pinta» gemisindekiler, ay ışığında, karayı gördüler.

Amerika Topraklarında

Ertesi gün öğleye doğru karaya vardılar. Kristof Kolomb, tayfanın büyük bir kısmiyle birlikte, elinde İspanyol bayrağı, karaya çıktı. Hepsi birden toprağı öperek Tanrı'ya şükrettiler. Burası Bahama takımadalarından Guanahani adasıydı. Kristof Kolomb adaya «San Salvador» adını verdi. Bu, yeni bir kıtaydı. Amerika kıtası keşfedilmişti. Yalnız, Kolomb, bunu bilmiyor, ya Çin, ya da Japonya yakınlarındaki Hindistan Adaları'na geldiğini sanıyordu. Bunun için, o adalara «Batı Hint Adaları» adı verildi, yerlilere de «Hintli» denildi. Bugün de Amerikalılar, İngilizler, daha birçok Batılılar Amerika yerlilerine (kızılderililerine) «İndian», (Hintli), Antil Adaları' na da «West Indies» (Batı Hint) derler.

Kristof Kolomb bu ilk seferinde şu adaları keşfetti: Santa Maria de la Concepcion (bugünkü Rum Cay), Fernandina (Long İsland), İsabella (Crooked Island), Juana (Küba), Hispaniola (Haiti). Bu sonuncu adadan ayrılacakları sırada dümencinin dikkatsizliği yüzünden «Santa Maria» gemisi kayalara çarparak parçalandı. Can kaybı olmadıysa da en büyük gemi elden çıkmıştı. Bunun üzerine, Kolomb tayfadan 44 kişiyi orada bıraktı. Bunlar için geminin enkazından bir kale yapıldı, oraya «La Navidad» adı verildi. Böylece Amerika'da ilk Beyazlar yerleşmiş oluyordu.

4 ocak 1493'te dönüş yolculuğuna çıkan iki gemi çok şiddetli fırtınalarla boğuştuktan sonra martta Avrupa'ya vardılar. Kolomb'un idaresindeki «Nina» önce Lizbon'a uğradı, 15 martta da hareket limanı olan Palos'a vardı. Arkasından da «Pinta» geldi. Kıral Fernando ile Kıraliçe İsabella Kolomb'u Barcelona'da karşılıyacaklardı. Kâşif'in Palos'tan Barcelona'ya gidişi muzaffer bir komutanın gidişine benzedi. Yanında, esir ettiği Kızılderililer, Yeni Dünya'dan getirdiği çeşitli hediyeler vardı. Kıral'la Kıraliçe onu büyük bir törenle karşıladılar. Kendisine «Okyanus Amirali», «Hint Adaları Kıral Naibi» unvanlarını verdiler.

Kristof Kolomb'un gemicileri, Amerika yerlilerinin «hamak» adını verdikleri, yükseğe asılı torbaların içinde uyuduklarını görmüşlerdi. Onlar da gemilerinde bu hamaklardan yaptılar. Böylece, «hamak» sözü bugüne kadar geldi.

İkinci Yolculuk

Kristof Kolomb ikinci Amerika yolculuğuna 1493 eylûlünde başladı. Bu sefer 17 gemiden kurulu bir filoya komuta ediyordu. Gemilerde Amerika'da yerleşmeye giden, hepsi erkek, 1.500 kişi, birçok hayvan, orada yerleşmeye yarıyacak çeşitli malzeme vardı. Ayrıca, yerlileri Hıristiyanlaştırmak için iki de papaz götürüyorlardı. Bu defa 21 günde okyanusu geçerek doğrudan doğruya Antiller'e geldiler. Bu ikinci yolculuk sırasında ilk vardıkları ada Dominica oldu, oradan kuzeye ve batıya doğru giderek Marie Galante, Guadeloupe, Antigua, San Martin, Santa Cruz adalarına ayak bastılar, en sonunda şimdiki Puerto Rico Adası'na gelerek buraya «San Juan Bautista» adını verdiler. 22 kasımda Hispaniola (Haiti) Adası'na gidip La Navidad'ı bulduklarında, kalelerinin yakılmış, bu küçük yerleşmenin dağılmış olduğunu gördüler.

Kolomb bu ikinci seferinde Haiti Adası'nda ilk esaslı yerleşmeyi kurdu, altın madenlerini işletmeye başladı. Adayı kardeşi Diego'nun idaresine verdi. Bu yolculuğunda Jamaika'yı da keşfettikten sonra 1496'da İspanya'ya döndü.

Güney Amerika'nın Keşfi

Kolomb, 1498 yılının 30 mayısında, 6 gemiden kurulu bir filoyla üçüncü yolculuğuna başladı. Bu sefer daha çok güneye doğru gidiyorlardı. Kolomb, uzun bir yolculuktan sonra vardıkları adaya «Trinidad» adını taktı. Daha sonra batıya doğru yola devam ederek Güney Amerika'yı gördü. Burayı da önce bir ada sanmıştı. Günlerce kıyı boylarında dolaştıktan, Orinoko nehrinin çatalağzını gördükten sonra burasının büyük bir kıta durumu gösterdiğini anladı.

Öte yandan, Haiti'de yerleşenler arasında şiddetli anlaşmazlıklar, geçimsizlikler oluyor, Kıraliçe'ye Kolomb'la kardeşleri hakkında sayısız şikâyetler yapılıyordu. Bunun sonucu olarak, Kıraliçe Haiti'nin idaresini devralmak üzere Francisco de Bobadilla'yı Haiti'ye gönderdi. Bobadilla oraya varır varmaz Kristof Kolomb'la iki kardeşini yakalattı, zincire vurdurarak İspanya'ya göndermek üzere gemiye bindirdi. Yolda geminin kaptanı, Kolomb'a saygısından, zincirleri çıkarmak istediyse de Kolomb buna razı olmadı, Kıraliçe'nin emriyle yaptığı çalışmaların mükâfatı olan bu zincirleri taşıyarak İspanya'ya gideceğini söyledi, öldüğü zaman da zincirlerin kendisiyle beraber gömülmesini istedi.

Kolomb dediğini yaptı, üçüncü yolculuğundan zincirler içinde döndü. Ancak, ölümünden sonra vasiyetinin yerine getirilip getirilmediği bilinmiyor.

Kolomb, İspanya'ya gelince, saraya yazdığı bir mektup sayesinde durumunu düzeltti, hem halk, hem Kıraliçe ona karşı büyük bir sevgi beslemeye başlamıştı. 1502'de Bobadillo'yu yakalayıp memlekete göndermek üzere 30 gemiden kurulu bir filo yola çıkarıldı.

Son Yolculuk

Kolomb'un son yolculuğu 1502 mayısında başladı. Dört gemiyle, 150 kişilik tayfayla yola çıktı. Bu seferinde Jamaika'ya kadar gittikten sonra oradan batıya yöneldi, 30 temmuzda Orta Amerika'ya bugünkü Honduras'a vardı. Ondan sonra, bütün kıyı boyunca güneye doğru indi. Buradaki yerlilerden, karadan birkaç günlük yol ötede bir başka okyanus bulunduğunu öğrendi. Yalnız, oraya gidecek bir yol bulamadı, 1503 yılbaşını Panama'da bir koyda demirlediği gemisinde geçirdi. Kristof Kolomb bu dördüncü, son yolculuğunda birçok fırtınalarla karşılaştı, yerlilerle çarpıştı, birçok kayıp verdikten sonra 1504 haziranında İspanya'ya döndü.

Artık sağlığı iyiden iyiye bozulmuştu. Öte yandan Kıraliçe İsabella ölmüştü, Fernando da kendisiyle pek ilgilenmiyordu. Hayatının son yıllarını hasta olarak bir köşede geçirdi, 20 mayıs 1506'da hayata gözlerini yumdu. Ölüsü 1542'de, oğlunun ölüsüyle birlikte, yakıldı, külleri Haiti adasında Dominikan Cumhuriyeti'ne getirildi.

Bibliyografya. — Bu konuda Türkçe eserlerin başlıcaları:

Kristof Kolomb - Amerika'nın Keşfi (Kemalettin Şükrü, 1931); Kristof Kolomb (M. Ç. Uluçay, 1957); Kristof Kolomb (İ. Block'tan çev. Ü. Kayalıoğlu, 1960).

KROİSOS [Krezüs] (M. Ö. V. yüzyıl)

Kroisos'un yakılışını gösteren bir vazo süsü

Zenginliğiyle ün salmış bir Lidya kralıdır. «Şahin Kırallar» denilen hanedanın en büyük ve son hükümdarıdır. İdaresi M. Ö. 560 - 546 yıllarına raslar.

Kroisos, başlangıçta büyük başarılar kazanmış, devletin başkenti Sart'ı yeryüzünün en zengin şehirlerinden biri haline getirmeye çalışmıştır. Ege Adaları'ndaki Yunanlılarla anlaşmış, ülkesinin sınırlarını doğuya doğru genişletmiştir (Bk. Lidya).

Kroisos Yunan kültürüne büyük önem verir, kendisi Yunanca konuşmakla övünürdü. Devrin bilim ve sanat adamlarına yüksek paralar vererek Sart'ta toplamış, paralı askerlerden büyük bir ordu kurmuştu. Medler'i yenerek Kızılırmak kıyılarına kadar gelen Persler, daha da ilerliyerek Sart'ı on dört günde kuşatarak ele geçirdiler. Böylece Lidya yıkıldı, Anadolu Persler'in egemenliği altına girdi. O zamana kadar gelip geçmiş insanların en zengini sayılan Kroisos'un son yılları pek feci felâketlerle dolu geçti.

Oğullarından biri avda öldü. Tarihçi Herodotes'e göre, Sart'ın kuşatılması sırasında Kroisos az daha bir asker tarafından öldürülüyordu. O sırada orada bulunan dilsiz oğlunun dehşetten ilk defa konuşarak: «Asker! Kroisos'u öldürme!» diye bağırması sayesinde kurtuldu.

Kroisos'un hayatının bundan sonrası hakkında değişik rivayetler vardır. Bunlardan birine göre, ya kendi isteği, ya da onu yenen Pers hükümdarı Kurus'un emriyle bir odun yığınının üzerinde yakıldı. Başka bir rivayete göre ise ya ilâhi bir kuvvet, ya da Kurus'un affetmesi üzerine yakılmaktan kurtuldu. Kroisos'un ölünceye kadar Kurus'un yanında müşavir olarak bulundurulduğunu rivayet edenler de vardır.

Kroisos'la Karun

Kroisos'un zenginliğinden ötürü, Batı dillerinde «Kroisos (Krezüs) gibi zengin» deyimi kullanılır. Biz ise, bu anlamda «Karun gibi zengin» deriz. Bundan dolayı, çoğunlukla Kroisos'la Karun'un karıştırıldığı, bu iki kişinin aynı sanıldığı olmuştur. Gerçekte ise ikisi ayrı ayrı insanlardır.

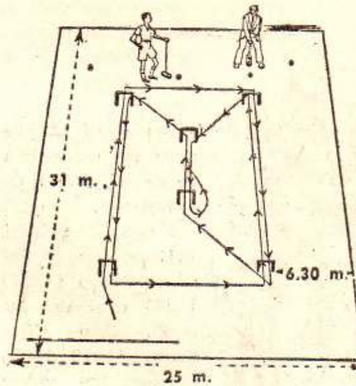
Karun, adı Kutsal Kitaplar'da geçen bir kişidir. Tevrat'a göre Karun (Korah) Firavun'un bakanlarındandı, İsrailoğulları'na çok zulüm etmiş, Musa'ya karşı cephe almıştı. Pek kibirli bir insandı, bu kibiri de «kendi bilgisi sayesinde» edinmiş olduğu servetinden ileri geliyordu. Sonunda, sarayı ile birlikte yerin dibine girdi.

KROKET

Uzun tokmaklarla iki, ya da dört kişi arasında oynanan bir top oyunudur. Dik dörtgen biçiminde, 36×27 m. boyutunda bir alanda oynanır.

Her oyuncunun iki topu vardır, toplar sarı-kırmızı, siyah-mavi renktedir. Kroket alanının dört köşesiyle onların ortasına gelecek şekilde, nal biçimi (ya da ters U harfi gibi) yerden 10 - 12 sm. yüksekliğinde altı kale vardır. Renkli toplar tokmaklarla muayyen bir tarafa sürülerek kalelerin altından geçirilir.

Oyuna topların birini alanın sol alt köşedeki kaleden geçirmekle başlıyan oyuncu, topu tokmaklarla sürerek sol üst, sağ üst, sağ alttaki köşelerden geçirir. Sonra, ortadaki iki kaleden geçirip, yeniden sağ üst, sol alt, sağ alt, sağ üst köşelerdeki kalelerle ortadaki iki kaleden geçirir, ortadaki alt kalenin etrafında topa bir dönüş yaptırıp iki kalenin ortasına getirir. Top bu yolları geçtikten sonra oyundan çıkarılır, ikinci top oyuna alınır. Kim daha önce toplarını alandan çıkarabilirse oyunu kazanmış sayılır.

Kroket alanı ve ölçüleri

KROM

Tabiatta zengin filizler halinde bulunan bir madendir. İlk defa Fransız kimyacısı Vaquelin tarafından 1797'de Sibirya'da bulunan bir kurşun filizi içinde keşfedilmiştir.

Krom bileşikleri güzel renkler verdiklerinden Yunanca'da «renk» anlamına gelen «khroma» kelimesinden alınarak bu ad verilmiştir.

Krom, dünyamızın güneş sisteminden koparak ilk yoğunlaşmaya başladığı sıralarda kristalleşen elemandır. Bu sırada krom demir taşı (kromit) halinde ayrılmıştır. Bundan dolayı, krom filizleri çoğunlukla kayalar içinde ince kristaller halinde bulunur.

KROMUN ÖZELLİKLERİ

Simgesi: Cr
Atom ağırlığı: 50,01
Atom No. 24
Ergime noktası: 1800° C
Kaynama noktası: 2600° C
Yoğunluğu: 7,2

Kromun birçok filizleri bilinmektedir. Bunlardan en önemlisi en çok bulunanı «kromit» tir. Yurdumuzun birçok bölgelerinde zengin kromit yatakları vardır. Kromun filizlerinden olan zümrüt, yakut, safir aynı zamanda değerli taşlardandır, süs eşyası olarak kullanılır.

Krom, gümüş gibi parlak ve hafif mavimtırak beyaz, kolay kırılan sert bir madendir. Havaya karşı çok dayanıklıdır, nemli havada bile bozulmaz. Isıtılınca yüzeyi oksit tabakasiyle örtülür. Krom üzerine hidro-klorik asit etki eldebilir.

Krom Alaşımları ve Bileşikleri

Krom metal halinde kullanılır. Galvanoplâstide kromaj yapılan eşyalar mavimtırak renkleri, asitlere, havaya karşı dayanıklılıklariyle, öteki kaplamalardan ayrılır.

Krom alaşımlarından demir-krom alaşımları çok serttir, eğe gibi aletlerin yapımında kullanılır. Krom-nikel alaşımının katıldığı çelikler çok dayanıklı, esnek olurlar. Bunlardan, zırh, köprü, elektrik dirençleri, çeşitli makine parçaları yapılır. Krom-volfram alaşımları da çok sert malzemenin işlenmesinde kullanılan ucların yapılmasına yarar.

Kromun bileşikleri de endüstride çok kullanılır. Krom, bileşiklerinde 2, 3, 5, 6, 7 değerliklerde bulunur. Bunlardan krom 2 bileşikleri mavi, krom 3 bileşikleri yeşil, krom 6 ve 7 bileşikleri sarı, turuncu, kırmızı renklidir. Boya ve boyama işlerinde, çeşitli kimyasal işlerde kullanılırlar.

KROMATİK (Bk. MÜZİK)

KROMATİN (Bk. KROMOZOM)

KROMOZOM

İnsan, hayvan ve bitkilerin hücrelerinde, kalıtımı sağlıyan ufacık parçalardır. Bunlar o kadar küçüktür ki ancak mikroskopla görülebilir; hattâ, mikroskopla görülemiyecek kadar küçükleri bile vardır.

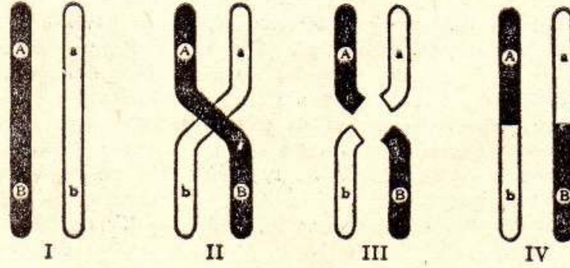
Bir hücre iki parçadan ortaya çıkar: 1 — Protoplâzma; 2 — Çekirdek (Bk. Hücre). Çekirdek de ikiye ayrılır: 1 — Kromatin, 2 — Linin. Bunlardan «kromatin» boya alır, «linin» ise boya almaz.

Kromatinin, kalıtım (soyaçekim) işinde çok büyük önemi vardır. Hücre, «karyokinez» (ikiye ayrılma) yolu ile çoğalırken, iplik halindeki kromatinler, ucu kıvrık, kısa bir çubuk şeklini alır. İşte bu küçük parçacıklara «kromozom» denir.

Hücre, ikiye bölünüp, iki hücre olunca, ilkindeki bütün özellikler yeni hücreye kromozonlarla geçer. Böylece, bir dölden öbür döle özellikler aktarma edilmiş olur.

Canlılarda üreme iki yoldan olur: 1) Eşeysiz; 2) Eşeyli (Bk. Üreme). Eşeysiz üremede bölünen bir hücrenin kromozomları da eşit olarak ikiye bölündüğünden, meydana gelen yeni hücredeki kromozom sayısı, ilk hücreninkiyle aynıdır. Eşeyli üremede ise iki hücre birleştiğine göre, her iki hücrenin de kromozomları birleştiğinden, yeni meydana gelen fertte kromozom sayısı-

nın ana - babasınınkilerden iki kat olacağı düşünülebilir. Yalnız, normal olarak eşeysel üremede, hem yumurta, hem de sperma hücreleri belli bazı değişmelere, bölünmelere uğrarlar, her ikisinin de kromozomlarının yarısı kaybolur. Böylece yeni dölde birleşen kromozomlar gene aynı sayıda kalır.

Buradaki şekiller ana, baba kromozomlarının birbiriyle nasıl birleştiğini gösteriyor. Bir çift kromozom (şekil I) birleşme sırasında birbirlerine sarılır (şekil II), sonra sarılma yerlerinden koparlar (şekil III). Bundan sonra aynı uzantıdaki parçalar aralarında birleşerek yeni bir çift kromozom meydana getirirler (şekil IV)

Kalıtımın kromozomlarla ilgisi, bazı böceklerin dişilerinde, erkeklerinkinden bir fazla kromozom olduğu anlaşıldığı zaman ortaya çıkmıştır. Daha sonraki çalışmalarda, dişilerde «X» diye adlandırılan iki büyük kromozom; erkeklerdeki bir tek büyük «X» kromozomu, bir de «Y» adı verilen küçük kromozom bulunan birçok hayvan ve bitki türlerine raslanmıştır. Bu konu üzerindeki incelemeler, erkeklerle dişiler arasındaki farkları «X», «Y» kromozomlarının meydana getirdiğini göstermiştir. Soyaçekimleri, «X», «Y» kromozomlarına dayanan canlılar arasında, birçok bitki ve sümüklüböcek, solucan, kırkayak, örümcek gibi hayvan türlerinden başka insanlar da vardır.

KRONOLOJİ

Tarihî olayları, zamanlarına göre sıralama işidir. Bu kelime Eski Yunanca «zaman» anlamına gelen «khronos» ile «bilgi» anlamına gelen «logos» kelimelerinin birleştirilmesiyle türetilmiş, dilimize Fransızca'dan geçmiştir.

Kronolojide zaman birimi olarak yıl kabul edilmiştir. Yalnız, tarih çok geniş bir zamanı içine aldığı, çok çeşitli olaylarla dolu olduğu için, bunların tek tek hangi yılda meydana geldiğini hatırda tutmak zordur. Onun için, daha genel olarak, «yüzyıl» birimi kullanılır.

İnsanlar tarihî olayların birbirleri ile olan ilgisini kavrıyabilmek için tarihi çağlara bölmek gibi bir kolaylığa başvurmuşlardır. Bunun için de, tarihte herkes tarafından önemli olarak kabul edilebilecek bir olayı, tarih çağlarının başlangıç noktası olarak seçmişlerdir. Bu olay, Hıristiyanlığın kurucusu İsa Peygamber'in doğumudur. İsa'nın doğumu, «Milât» diye adlandırılır, bütün tarihî olaylar «Milât'tan Önce» (M. Ö.), «Milât'tan Sonra» (M. S.) olmak üzere iki geniş zaman devresi içinde ele alınır. Milât'tan önceki olayların yıl rakamları Milât'a yaklaştıkça küçülür; Milât'tan sonraki olayların yıl rakamları ise zamanımıza yaklaştıkça büyür. Meselâ, M. Ö. III. yüzyıldan sonra M. Ö. II. yüzyıl gelir; M. S. ise yüzyıllar I., II., III... olmak üzere gittikçe artar.

KRONOMETRE

Bilimsel çalışmalarda ve teknikte bir zaman varlığının süresini ölçmek için kullanılan araçtır.

Çoğunlukla bir olayın başlamasiyle bitmesi arasında geçen zamanın bilinmesi gerekir. Bunun için olay başlar başlamaz kronometrenin bir düğmesine basılır; kronometre çalışmaya başlar. Olay bitince gene düğmeye basılır; kronometre durur. Göstergesi vasıtasiyle arada geçen zaman dakika ve saniye olarak okunur.

Spor yarışmalarında kronometre çok kullanılır.

KRUPP

Avrupa'nın çelik ve savaş silâhı sanayiinde çok önemli yeri olan bir ailenin soyadıdır. Krupp'lar Almanya'nın siyasi gelişmesinde de, gerilemesinde de büyük rol oynamışlardır.

Friedrich Krupp

Krupp tesisleri, 1812'de Essen'de Friedrich Krupp (1787 - 1826) tarafından kuruldu. Oğlu Alfred Krupp (1812 - 1887) çelikten top yapma usulünü geliştirdi. O tarihten beri de Krupp'lar Almanya'nın silâh yapımını üzerlerine aldılar. Kazançları arttıkça işlerini de genişletiyorlardı. Savaş gemileri de yapmıya başladılar. İlk Alman denizaltısı da Krupp'ların tezgâhlarında yapılmıştır. Alfred Krupp'un oğlu Friedrich Krupp (1854 - 1902) Krupp tesislerinin gemi tezgâhlarına yenilerini ekledi, ayrıca Almanya'nın dört bir köşesinde de Krupp fabrikalarının şubelerini açtı. F. A. Krupp'un Bertha adında bir kızı vardı. Başka çocuğu olmadı. Birinci Dünya Savaşı'nda Fransa'yı döven büyük toplara «Bertha» adı verildi.

Bertha, 1906'da Gustaf von Bohlen und Halbach'la evlendi. Damat bir müddet sonra Krupp soyadını da alarak Krupp şirketinin başına geçti. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra harb suçlusu olarak mahkemeye verildiyse de akli muvazenesi bozuk olduğu için mahkûm edilmedi. Oğlu Friedrich Alfred Krupp von Böhlen und Halbach ise on iki yıl hapse mahkûm oldu. 6 yıl mahkûm kaldıktan sonra, Almanya'daki Amerikan makamları Krupp'u serbest bıraktılar. Malları da kendisine geri verildi.

İkinci Dünya Savaşı sırasında Krupp tesislerinde ayda on milyon ton demir işleniyordu. Bugün Krupp tesislerinde çalışanların sayısı 25.000'i geçmektedir. Eskisi gibi savaş silâhları fabrikalarını işletemiyen Krupp başka demir ve çelik işleriyle uğraşmaktadır.

KRUVAZÖR

Bir savaş gemisidir. Zırhı, topları zırhlılarınkinden hafif, yolu fazla bir çeşit savaş gemisidir. Daha çok açık denizlerdeki gemi kafilelerini, uçak gemilerini korumada faydalanılır.

Günümüzün kruvazörleri çok değişik tonajlıdır, değişik çapta silâhları vardır. «Savaş kruvazörü» denilen çeşidi en büyükleridir. Topları daha ufak çapta olanına «birinci sınıf kruvazör» (ağır kruvazör), daha ufak olanlarına da «ikinci sınıf kruvazör» (hafif kruvazör) denir. Bunlardan başka, hava hücumlarına karşı korunabilecek şekilde yapılmış kruvazörler, kumanda heyetini taşıyabilecek özel kruvazörler de yapılmıştır.

Bugün dünya donanmalarındaki kruvazörler 2.000 tonluktan 30.000 tonluğa kadar değişmektedir.

Birinci ve İkinci Dünya Savaşları arasında 10.000 tondan daha büyük kruvazörlerin yapılması yasak edildi. Topların çapı da 203 mm.'yi geçmiyecekti. Japonlar 1936'da 15.000 tonluk kruvazör yapmaya kalkıştılarsa da Amerika buna engel oldu. 1945'ten beri, kruvazörlerin büyüklüğünü sınırlıyan bir anlaşma yoktur. Bugün dünya donanmalarındaki kruvazörler 2.000 - 3.000 tonluktan 30.000 tonluğa kadar değişmektedir.

KSENOPHON (M. Ö. 434 - 355)

Ksenophon

Eski Yunanistan'ın ünlü bir komutanı ve tarihçisidir. Savaş alanlarındaki yiğitlikleriyle ün kazanmıştı. Bileği kadar kalemi de kuvvetli bir yazardı.

Ksenophon, Atina'da asîl bir ailenin oğlu olarak dünyaya geldi. Sokrates'in yanında okudu. Yalnız, felsefeden çok askerlik konulariyle ilgileniyordu. M. Ö. 401'de İranlı prens Küçük Kurus'un emrindeki Yunan birliklerine katıldı. Kurus, İran'ı ağabeyisi Artaserhas'ın elinden kurtarmak için bu orduyu kurmuştu. Kurus'la Yunanlı komutanların çoğu ilk savaşlarda öldüler. On bin maceraperest, yabancı topraklarda, nereye gideceğini bilmez halde, başsız kalmıştı. Askerler, Ksenophon'u kendilerine komutan seçtiler, anayurda dönmek üzere yola koyuldular. Bir-

çok güçlüklerle karşılaştıktan sonra Boğaz'a geldiler. (Ksenophon bu uzun yolculuğu «Anabasis» adındaki eserinde anlatmıştır.) Burada kalıp Tesalya kıralının emrinde çalıştılar. Bir süre de Isparta ordusunda görev aldılar. Onlarla birlikte, İranlılar'a karşı savaştılar. Bu savaşta, Ksenophon çok zengin bir İranlı'yı esir almıştı. Adamın servetini de ele geçirdi, bu sayede ömrünün sonuna kadar rahat yaşadı. Bu arada kendini bütün bütün yazarlığa verdi. En önemli eserleri, Yunan tarihini anlatan «Hellenika», Sokrates'e dair hâtıralarını anlatan «Memorabilia» dır. Ayrıca avcılık ve atçılık konularında da eserleri vardır.

KSİLOFON

Batı müziğinde kullanılan bir çalgıdır. Çeşitli boylarda çeşitli sesler veren tahtaların yan yana getirilmesiyle yapılmıştır. İki tahta çomakla vurularak çalınır. Daha çok dans müziğinde kullanılır. Bazı besteciler ksilofonu orkestraya da almışlardır.

Ksilofon daha çok dans müziğinde kullanılan bir müzik aletidir.

KUANTUM TEORİSİ

Fizikte ışın-enerjiyle ilgili bir kuram (teori) dir. Bu kurama göre, Işın-enerjiyi «kuanta» (foton) denen belirli, küçük birimler verir ve emer.

Işık, devamlı bir enerji akımıdır. Yalnız, aslında ışığın verilmesi de, emilmesi de kesintisiz değildir. Bunu sinema filminin hareketine benzetebiliriz. Sinema filminde her hareket ayrı ayrı küçük pozlar halindedir. Bunlar arka arkaya perdeye düşünce bize devamlı bir hareket gibi gelir. Işığın devamlılığı da bu şekildedir.

Işın-enerji dalgalarla yayılan enerjidir. Isı, ışık, morotesi (ultraviyole), kızılötesi (enfraruj), X ışınları, radyo dalgaları, kozmik ışınlar hep birer ışın-enerjidir. Radyoaktif elemanların yaydığı gamma ışınları da bunlardandır. Her çeşit ışın-enerjiyi belirli bir frekansı olan dalgalar taşır. En azından en çoğuna doğru belirli bir sıra güden bu frekansların meydana getirdiği tabloya «tayf» denir. Işın-enerjinin büyük bir tayfı olduğu gibi ışık dalgalarının da kendine has küçük bir tayfı vardır. Bu tayftaki sırayı gökkuşağında görebiliriz.

Bir cisim enerji verirken de alırken de içindeki atomların normal hali bozulur, titreşmeye başlarlar. Cisim enerji veriyorsa, bütün atomları küçük bir miktar enerji verir; enerji alıyorsa her atom tek tek çok küçük bir miktar enerji kazanır. Atomlar titreşirken ışık verirler, bu ışık bize renk şeklinde görünür. Her elemanın ayrı bir rengi vardır. Enerji alan, cisimlerin ışık verdiğini ilk defa Alman bilgini Max Planck 1900'de ispat etmiştir.

Kuantum teorisini tam anlıyabilmek için maddenin yapısı hakkında bilgi sahibi olmak gerekir. Bütün maddeler «atom» denilen küçük birimlerden yapılmıştır. Her atomun protonla nötronlardan yapılmış bir çekirdeği vardı. Bu çekirdeğin çevresinde elektronlar döner. Her elektronun belirli bir yörüngesi vardır. Bir bakıma atomlar küçük birer güneş sistemine benzerler; çekirdek güneş, elektronlar da gezegenlerdir (Bk. Atom).

Atomun normal durumu bozulmadıkça elektronlar dönmekte devam ederler, bu durumda enerji alışverişi olmaz. Dışarıdan atoma etki yapan bir kuvvet elektronların yörünge değiştirmesine yol açar. Elektron daha küçük bir yörüngeye sıçramak zorunda kalırsa atom 1 «kuantum» enerji verir; elektron daha büyük bir yörüngeye çıkarsa atom, 1 «kuantum» enerji emer. «Işınım» ve «emme» olayları bunlardır.

Kuantum teorisine göre ışın-enerji veren her cisimde cismin cinsine göre bir miktar «Kuanta» vardır. Kuantanın değeri cismin saniyedeki titreşim sayısına, aynı zamanda bütün cisimler için aynı olan bir niceliğe bağlıdır. Buna «Planck sabiti» denir. Bir cismin kuanta değeri, titreşim sayısını «Planck sabiti» ile çarpmakla bulunur. Bunun matematik formülü $E=hv$'dir Burada «E» enerji, «h» Planck sabiti, «v» de saniyede titreşim sayısıdır.

Kuantum teorisi fizikte çok büyük gelişmelere yol açmıştır. Bu teori fotoelektrik hücresine tatbik edilmiş, atom araştırmalarında birçok olayların açıklanmasını sağlamıştır.

KUARTET

Dört kişilik müzik takımına «kuartet» denir. Dört ayrı saz, ya da ses için yazılmış müzik eserleri de «kuartet» (dörtleme) diye anılır (Bk. Müzik).

KUBBEALTI

İstanbul'da, Topkapı Sarayı'nda, tavanı kubbeli büyük bir salondur. Bu salona «divan» da denirdi. Osmanlılar zamanında Topkapı Sarayı'nda vezirlerin toplanarak hükümet işlerini görüştükleri, kararlar aldıkları yerdi.

Kubbealtı'nın bir yanındaki duvarında, ıkı adam boyu kadar yükseklikteki bir yerde, küçük, kafesli bir pencere vardır. Saray'ın harem kısmına bakan bu pencereden devrin padişahı divandaki konuşmaları dinlerdi; yalnız, kendisini göstermez, hiçbir şekilde müzakerelere karışamazdı. Hükümet işlerini yönetmekle görevli olan vezirler, salonu çeviren sedirlere yan yana, sıra ile otururlardı. Bu vezirlere, «Kubbealtı veziri» adı verilirdi. Kubbealtı vezirleri, şimdiki Bakanlar Kurulu'nun yerini tutardı (Bk. Divan-ı Hümayun)

KUBİLAY, Mustafa Fehmi (1906 - 1930)

Yedek subaylığını Menemen'de yaparken bir yobaz isyanını dağıtmaya gittiği sırada devrim uğrunda şehit düşen genç bir Türk öğretmenidir. Menemen'de bir anıtı vardır; Bursa'da da adına bir taş dikilmiştir.

Mustafa Fehmi Kubilay 1906'da İzmir'de doğdu. İlk öğrenimini Antalya Nümune Mektebi'nde yaptıktan sonra oradaki öğretmen okulunun üçüncü sınıfına kadar okudu, bu okulun kaldırılmasından dolayı İzmir Muallim Mektebi'ne geçti. Devrim tarihimize geçen «Kubilay» adını, bu okuldayken aldı İzmir Muallim Mektebi'nin son sınıfında, bu okuldan ayrılarak Bursa Muallim Mektebi'ne geçti, 1926'da buradan bir ilkokul öğretmeni olarak mezun oldu.

Devrim şehidi Kubilay

Kubilay, Menemen'de yedek subaylığını yaparken, 23 ocak 1930'da ayaklanmak üzere toplanan yobazları tek başına dağıtmak istedi. Onlara karşıkoyduğu sırada yobazların bir kurşunu ile vuruldu. Yaralandıktan sonra Kubilay'ın başını âsiler bir testereyle hunharca kestiler, kanlar içinde, isyan bayrağının kargısına taktılar.

Kubilay, Türk devrimini gericilere karşı koruyabilmek uğruna şehit olduğu zaman 24 yaşındaydı. Devrim tarihimize «Menemen Hâdisesi» adiyle geçen bu olayın ele başıları sonradan yakalanarak, Kubilay'ın başının kesildiği yerde idam edildiler.

KUBİLAY KAĞAN (1214 - 1294)

Büyük Moğol imparatorudur. Cengiz'in 4. (küçük) oğlu Tulı Han'ın oğludur. 5. Büyük Moğol imparatoru (Büyük Kağan) Cengiz'in yerine geçenlerin 4. sü, İmparatorluğun Çin kolunun kurucusudur.

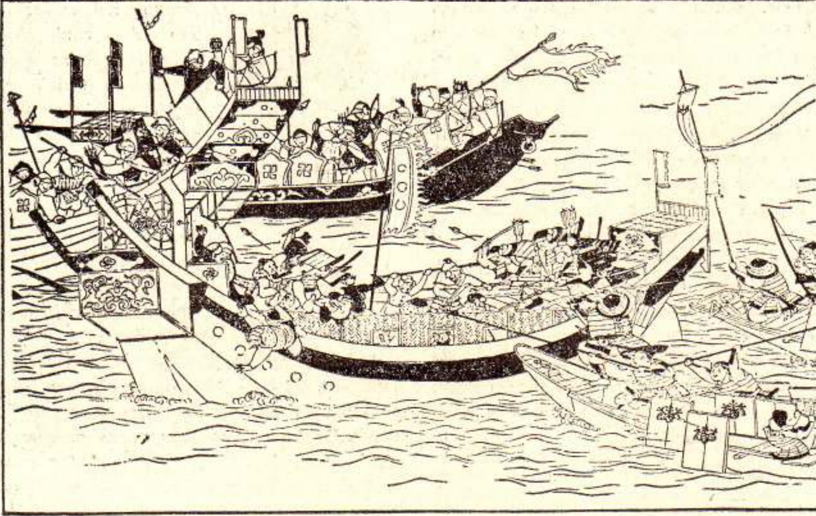

Kubilay Kağan

Kubilay iyi bir eğitim, öğrenim gördü. Türkçe'yi, Moğolca'yı, Çince'yi, Tibetçe'yi edebiyatlariyle okudu. Edebiyata, fenne, bilime, güzel sanatlara gerçek bir ilgi gösterdi. Budda dinini benimseyip atalarının Şaman dininden ayrıldıysa da, Müslümanlar'a, hattâ Hıristiyanlar'a karşı tam bir hoşgörürlük gösterdi. Bazı Müslümanlar'ı genel valiliklere, hattâ başbakanlığa kadar yükseltti.

1259'da ağabeysi Mengü Kağan ölüp de dünya imparatorluğu tahtına oturduğu zaman 45 yaşındaydı. Tahtını, küçük kardeşi Arık-Boğa ve Cengiz'in oğlu Ogedey'in torunu Kaydu Han ile çekişmek zorunda kaldı. Her ikisini de bertaraf etti. Bundan sonra dedesinin başkenti Moğolistan'daki Karakurum'u bıraktı, milyonluk Hanbaılk (Pekin) şehrine yerleşti. Moğol imparatorluğunun Altın Ordu, Çağatay, İlhanlı kolları onu, hayatının sonuna kadar «Büyük Kağan» olarak tanıdılar.

Kubilay 1276'da bütün Çin'in fethini tamamladı. Tarihte Çin imparatorluğunun sınırları hiçbir devirde Kubilay devrindeki genişliğini bulamamıştır. Biri 1274, biri 1281'de olmak üzere, yüzlerce gemi, on binlerce askerle iki Japonya seferi yaptı. Her iki sefer de, büyük fırtınalar yüzünden, sonuçsuz kaldı. Böylece Japonya, Cengizliler'in egemenliğinden kurtulabilen nadir Asya, Avrupa ülkelerinden biri imtiyazını alıyordu. Yal-

Kubilay Kağan'ın orduları Çin Hindi'ni, Birmanya'yı, Java'yı, Siyam'ı almıştı. Japonya'ya doğru sefere çıktığı zaman Kubilay'ın talihi ters döndü. 100.000 kişi daha fazla olan Japonlar o sırada kopan bir tayfundan faydalanarak Moğollar'ı yendiler.

nız, Kubilay'ın üstünlüğünü tanımak zorunda kaldı. Zaten doğrudan doğruya Mançurya'yı, Kore'yi, Kuzeydoğu Asya'yı (Doğu Sibirya'yı), Moğolistan'ı, Çin'i, Tibet'i elinde tutan Kubilay, bundan sonra, Güneydoğu Asya'yı (Çin Hindi'ni), Birmanya'yı, Siyam'ı, Malezya'yı, İndonezya'yı da ele geçirdi. Bu imparatorluk, 24 milyon km²'ye, 300 milyona yaklaşan bir nüfusa erişti (o çağda Fransa'da 10, İngiltere'de 2 milyon kişi yaşıyordu). Kendisine bağlı öteki 3 Moğol imparatorluğu ile birlikte, o zaman 64 milyon km² olan bütün ülkelerin 44 milyon km²'sine hâkim duruma geldi. Marco Polo, onun bu durumunu gayet güzel belirtir. Öteki 3 Moğol imparatorluğu derhal Türk'leştiği halde, Çin'deki bu kol, Çinli'leşti, Müslüman da olmadı.

Kubilay İmparatorluğunun Haşmeti

Kubilay, Pekin Sarayı'nı, mutlak şekilde yeryüzünün en kalabalık, en muhteşem, en zengin sarayı haline getirdi. İmparatorluğunda çeşitli derecelerde yüzlerce okul açtı; çok güzel yollar yaptırdı; dünyanın ilk posta teşkilâtını kurdu; kâğıt parayı ilk defa ortaya çıkardı. Zenginlik, haşmet timsali olarak Harunurreşit gibi, daha sonraki yüzyıllarda dünyanın hâfızasından silinmedi (Bk. Moğollar).

XIII. yüzyılın ünlü gezgini Venedikli Marco Polo, Çin yolculuğundan dönüşte, Kubilay Han (Kağan) ın sarayını, saltanatını, ihtişamını uzun uzun anlatmıştır. Onun hâtıraları Doğuyu Batıya tanıtmakla büyük rol oynamıştır. Rönesans'ta Doğu hakkında başvurulan tek kaynak Marko Polo'nun hâtıraları olmuştur. Bu arada, Batı dünyası Kubilay'ı yakından tanımış, daha sonraki yüzyıllarda Kubilây üzerine birçok eserler yazılmıştır. İngiliz şairi Samuel Coleridge'in «Kubla Khan» adındaki eseri ünlüdür.

Bibliyografya. — Bu konuda Türkçe başlıca eser:

Kubilay Han'ın Akınları (İ. F. Sertelli, 1939).

KUDUZ

Ortaya çıktıktan sonra çaresi olmıyan çok tehlikeli, bulaşıcı bir hastalık

KUDUZ, en tehlikeli, öldürücü hastalıklardan biridir; köpek, kedi, fare gibi hayvanlarda bulunur, bunlardan insanlara bulaşır. Kuduzun çok tehlikeli olması, hastalık ortaya çıktıktan sonra tedavisi mümkün olmayışından ileri gelir.

Kuduzun mikrobu ancak uzun araştırmalardan sonra bulundu, bunun «virüs» cinsi bir mikrop olduğu anlaşıldı.

Kuduz en çok köpeklerde görülürse de, kedi, fare, sincap, maymun, ayı, tilki, çakal, kurt, tavşan, kobay, at, eşek, öküz, manda, koyun, domuz gibi bütün memeli hayvanlarda, hattâ yarasada kuduz görülebilir. Eskiden, horoz, tavuk gibi hayvanların da kuduz olabileceği sanılırdı; yapılan araştırmalarda, kuş cinsinden olan hayvanların kuduza tutulmadıkları anlaşıldı.

Kuduz Nasıl Bulaşır

Kuduz virüsü kuduzlu hayvanın salyasında, bu salyayla bulaşan pençe, tırnak, tüy, deri gibi kısımlarında bulunur. İnsan kuduza tutulduktan sonra tükrüğü, bununla kirlenen eşyası da bulaşmaya yol açabilir. Kuduzlu insanın kanında, sütünde virüsün bulunmadığı, ya da çok az bulunduğu yazılmışsa da hastanın omurilik suyunda, sinir sisteminin her yanında çok miktarda virüs bulunduğu görülmüştür.

Kuduz en çok kuduzlu bir hayvanın ısırmasından, diliyle deriyi yalamasından, ya da tırmalayıp yırtmasından bulaşır.

Kuduz virüsü vucuda girdikten sonra sinir yollarına geçer, yavaş yavaş ilerliyerek beyne gelir, orada iltihap yaparak hastalığı meydana getirir. Onun için, kuduz bir hayvanın ısırmasından başlıyarak 15 - 60 güne kadar uzıyan bir «kuluçka süresi» geçer. Bu sürenin, aşılanmak fırsatını vermesi bakımından, büyük bir önemi vardır. Kuduz olduğu anlaşılan, kuduz olmasından şüphe edilen bir hayvan ısırınca, derhal aşılanmalıdır. Kuduz virüsü daha çok beyine etki yaptığı için, kuduz hayvanın ısırdığı yer beyne ne kadar yakınsa hastalık o kadar çabuk kendini gösterir.

Kuduzun Belirtileri

İnsanda. — Hastada yorgunluk, başağrısı, sinir bozukluğu, iç sıkıntısı görülür, ateşi yükselir. Boğaz ve solunum kaslarında kramp şeklindeki sıkışmalardan dolayı hasta sulu maddeleri içemez, lokmaları yutamaz olur. Bu durumdaki hasta sudan ürküp kaçar. Buna «sudan korkma hali» denir.

Kasların bu sıkışması nöbet nöbet gelip geçer. Hastanın yüzü yorgun, ürkek, gözleri dalgın bir hal alır, derisi çok duyar bir hale gelir. Ses, hava akımı, rüzgâr, aydınlık, ışık hastanın vücudunda tırmalanmalara yol açar, nöbetleri uyandırır. Nöbet gelince hastanın gözbebekleri büyür. Vücut kasları zaman zaman kramp tarzında sıkışıp gerilir, sesi kısılır, tükrüğünü yutamadığı için ağzından salyalar, köpükler akar. Eşyasını, elbisesini ısırır.

Bütün bu nöbetler sırasında hasta kendini kaybetmemiştir, şuuru yerindedir. Çok ter döker, uyku uyuyamaz.

Kuduz hastalığı başladıktan sonra hasta ancak 3 - 4 gün yaşar. Arka arkaya gelen nöbetlerin doğurduğu felçler boğulmaya, kalb durmasına yol açar, hasta bu yüzden ölür.

Hayvanlarda. — Kuduran hayvanlar ilk günlerde çekingen, düşünceli dururlar, karanlık köşelere saklanırlar. Sonra öfkeli bir hal alırlar, önüne gelene saldırıp ısıracak, parçalıyacak bir azgınlık gösterirler. Boğaz kaslarının sıkışmasından dolayı su içemezler, sudan korkarlar. Salyaları akar, sesleri kısılır, dilleri dışarı sarkar. Sık sık gelen nöbetlerden sonra, 2 - 3 gün içinde ölürler.

Tedavi ve Korunma

Kuduz hastalığı başladıktan sonra bugünkü hekimliğin elinde hastalığı iyi edecek bir çare yoktur. Ancak, hastanın sinirlerini yatıştırmak, onu uyutmak, dinlendirmek, çektiği sıkıntılardan kurtarmak için uyuşturucu ilâçlar vermekten başka elden bir şey gelmez. Bundan dolayı, en önemli iş hastalığı önliyecek olan aşıdır.

Kuduz aşısının insanları bu korkunç hastalıktan korumada büyük ve şifalı bir etkisi vardır. Ünlü Fransız tıp bilgini Pasteur'ün bulduğu «kuduz aşısı» insan sağlığına yararlı buluşların en önemlilerinden biri olmuştur.

Pasteur kuduz virüsünü tavşandan tavşana geçirerek sabit bir hale getirdi, bu sabit virüsü gene tavşanlara aşıladı, sonra bu tavşanların omuriliklerini çıkarıp kuruttu. Kuruyunca zehirliliği azalan omurilik parçalarını fizyolojik suyla karıştırarak aşı yaptı. Esası bu olan kuduz aşısı sonraki çalışmalarla daha geliştirildi, insanları kuduz gi-

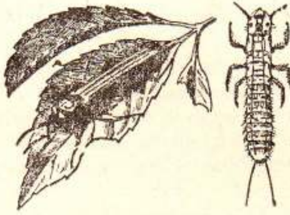
bi çok tehlikeli, korkunç bir hastalıktan koruyan önemli bir ilâç oldu.

Kuduz olmasından korkulan bir hayvan birini ısırınca, bu hayvan yakalanıp kuduz hastanelerinde, ya da uzman bir veterinerin gözü altında 12 gün kadar tutulur. Bu arada bir yandan da aşıya başlanır. Hayvan bu süre içinde ölmez, kudurmaz, kuduz kuşkusunu vermezse korkulacak bir şey yoktur, aşıya son verilir. Hayvan ısırdıktan sonra ölmüşse kuduz olduğu muhakkaktır, derhal aşıya başlamalıdır. Hayvan öldürülmüşse, ya da kaçıp ortadan kaybolmuşsa, kuduz olmak ihtimali düşünülerek, gene derhal aşıya başlamak gerekir.

Kuduz olmasından şüphe edilen bir hayvanın ısırdığı yerlere derhal tentürdiyot sürmeli, temiz pansıman yapmalıdır. Böyle korkunç bir hastalık karşısında bir dakika bile beklemek doğru değildir. Isırılanlar gibi hayvanla başka şekilde temas edenler de hemen aşılanmalıdır. Bu aynı zamanda, kanun bakımından da mecburidir.

KUDUZBÖCEĞİ

Kınkanadlılardan, hekimlikte yakı yapmak için kullanılan bir böcektir. «Kunduzböceği» de denir. Kuzey Yarımküresi'ne, bu arada en çok Akdeniz ülkelerine yayılmış pek çok çeşidi vardır.

Kuduzböceği ve larvası

KUDÜM

Eski mehter takımlarında, tekkelerde kullanılan bir vurma aletidir.

Kudüm, özellikle, Mevlevî tekkelerindeki mutriphanede âyin okunduğu sırada bestenin usulünü, seyrini göstermek için çalınırdı. Kudüm, yüzüne deri, çevresine meşin kaplanmış bakır kâseler şeklinde yapılır, «simit» adı verilen, gene meşinden yapılıp içine ot doldurulan bir kaide üstüne oturtulurdu. Kudümün mızrabına «zahme», kudümü çalana «kudümzen», kudüm çalanların başına da «serkudüm» denirdi.

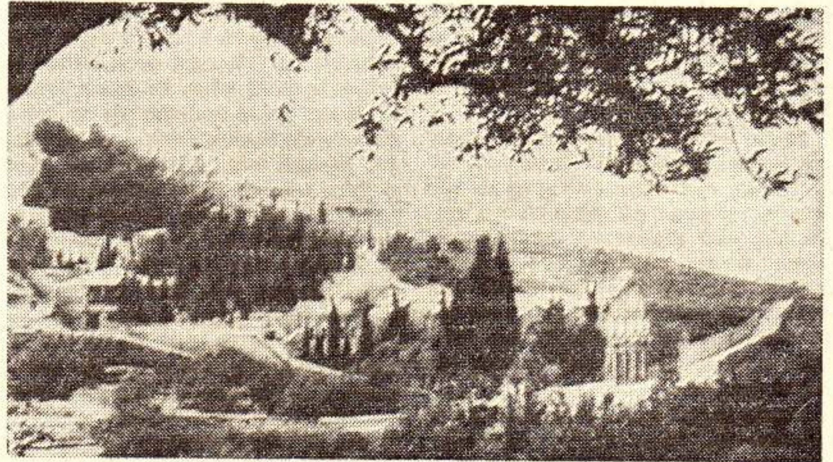
Kudümlerin ayrıca bir de elle çalınan çeşitleri vardı. Bunlar, başka tarikatlere bağlı tekkelerde çalınırdı. Sahan kapağı şeklinde bakırdan bir kabın üzerine deri kaplanarak yapılır, uzunca bir kösele parçasiyle deriye vurularak çalınırdı.

Mevleviler, kudümün yüce bir çalgı olduğunu belirtmek için ona, «Kudûm-i şerîf» derlerdi.

KUDÜS

Filistin'de bir şehirdir. Bugün doğu bölümü Ürdün'ün elindedir, batı kesimi İsrail devletinin başkentidir.

Kudüs, tarihin en ünlü şehirlerinden biridir. Hem Yahudiler, hem Hıristiyanlar, hem de Müslümanlar için kutsal sayılır. Müslümanlık'ta, Mekke ile Medine'den sonra, üçüncü kutsal şehirdir. İslâm'ın ilk yıllarında namaz Kâbe'ye doğru değil, Kudüs'e doğru kılınırdı. Hıristiyan ve Müslüman kutsal makamlarının hepsi doğu kesiminde, eski şehirde, Ürdün'ün elindedir.

Kudüs'ü çok eskiden beri hem Yahudiler, hem Hıristiyanlar, hem de Müslümanlar kutsal saymışlardır. Fotoğrafta Kudüs yakınındaki Zeytindağı görülüyor.

Şehir İbranîler'in Filistin'e gelmelerinden de önce vardı. İbranîler şehrin adını «Urişalim» şeklinde söylüyorlardı. Bundan Batı dillerindeki «Jerusalem» çıkmıştır. Araplar «Kuds» dediler. Akdeniz kıyısına 52 km. olan şehir denizden 744 m. yüksektedir, ünlü Zeytindağı'nda bu yükseklik 818 m.'yi bulur. Kubbetu's-Sahra ile Mescidu'l-Aksâ'nın bulunduğu, Müslümanlar'ca kutsal Harem-i Şerif, 300×480 metrelik bir alanda bulunur. İsrail kesiminde 222.000, Ürdün kesiminde 140.000 nüfus yaşar. Yahudiler 1929'da Kudüs'te bir İbranî üniversitesi kurmuşlardır.

Tarihte Kudüs

İbranî devletinin, bu arada Hz. Süleyman'ın başkenti olan şehir, Asurlular'ın, Babilliler'in, Romalılar'ın istilâsına uğradı. Yahudiler şehirden çıkarıldılar. Hz. İsa burada çarmıha gerildiği için, Büyük Konstantin'den başlıyarak Roma ve Bizans imparatorlarının çok ilgisini gördü; Filistin eyaletine başkent oldu. 614'te İranlılar tarafından alındı; 629'a kadar onlarda kaldı. 637 mayısında Müslümanlar tarafından Bizans'tan fethedildi; bizzat Hz. Ömer şehre girdi; Hıristiyanlar'ın hiçbir imtiyazına dokunulmadı. Şehir, zamanımıza kadar patriklik merkezi olarak kaldı. Bugün 5 Ortodoks patrikliğinden biri burada bulunmaktadır (ötekiler İstanbul, İskenderiye, Antakya ve Moskova'dadır).

Kudüs Tulunlular ve İhşidoğulları gibi Sünnî Türk devletlerinden sonra 905'te Şiî Fâtımîler'in eline geçti. 1070'te Selçuklu komutanı Atsız, şehri Alp Arslan adına aldı, Filistin, Türk imparatorluğuna katıldı. 1091 de Şam Selçuklu Meliki Tutuş, Kudüs'ü Artukoğulları'nın atası olan Emîr Sokman'a verdi. 1096'da Fâtımîler şehri geri aldılar. Tutuş'un oğlu Melik Rıdvan'ın Kudüs'ü almak teşebbüsü başarısızlığa uğradı.

15 temmuz 1099'da Haçlılar şehre girdiler, Fransız olan bir hanedanı başa getirerek Kudüs Krallığı'nı kurdular. Türkler'le Doğu Akdeniz kıyılarına el atmış olan Haçlılar arasında amansız bir savaşma devri başladı (Bk. Haçlılar). 1187'de Salâhattin Eyyûbî şehri aldı. Kudüs'teki Haçlı krallığı Akkâ'ya sığındı, orada devam etti. 1244'te şehir gene Haçlılar'a geçti; birkaç yıl sonra Memlûk Türkleri tarafından alındı; kesin şekilde Mısır - Suriye İmparatorluğuna katıldı.

30 aralık 1516'da Yavuz, Kudüs'e girdi, şehri Osmanlı İmparatorluğu'na kattı. Kudüs, Suriye eyaletine bir sancak (vilâyet) merkezi olarak bağlandı. Son zamanlara kadar Kudüs, «müstakil sancak» tı; yani hiçbir eyalete bağlı olmayıp, doğrudan doğruya Dahiliye Nezareti'ne bağlı nadir birkaç vilâyetten biriydi. 1910'da 17.100 km² toprağı, 420.000 nüfusu, 6 kazası vardı; şehrin nüfusu 100.000'di; 75.000 nüfuslu Yafa da bu sancağın sınırları içinde bulunuyordu.

22 aralık 1917'de Kudüs, pek şiddetli Türk savunmasından sonra İngilizler'in ve müttefiklerinin eline geçti. Selçuklu ve Memlûklü egemenliklerinin dışında, Türk - Osmanlı egemenliği altında tam 401 yıl kalmış oluyordu (Bk. Filistin; İsrail).

KUĞU

Perdeayaklılardan, yabani ve evcil çeşitleri bulunan, kazdan iri bir süs kuşudur. Parklarda, havuzlarda kolayca beslenebilir.

Geniş kanadlariyle gayet iyi uçabilen, perdeli ayaklariyle de kolaylıkla yüzebilen kuğular, karada güçlükle yürürler. Suların dip-

Kuğu ince uzun boyunlu, narın vücutlu bir süs kuşudur. Çoğu beyaz tüylü olan bu kuşun çirkin bir sesi vardır.

lerini karıştırarak bulduğu su hayvanlariyle beslenir. Daha çok Kuzey Yarımküresi'ne dağılmış on iki kadar çeşidi vardır. Şili'de, Avustralya'da yaşıyan boyca daha küçük kuğular da vardır.

Tarihin çok eski devirlerinde bile kuğunun evcilleştirilmiş olduğu bilinmektedir. Beyaz tüyleri, narin vücudu ile güzel bir süs kuşu olan kuğunun çok çirkin bir sesi vardır. Yalnız bir cinsinin sesi pek çirkin sayılmaz. Bundan başka, haşin yaradılışları yüzünden bazan çocuklar için tehlikeli olabilirler. Çok yağlı olan eti pek makbul sayılmazsa da eskiden Avrupa'da, hele XIV. Louis devri Fransa'sında kuğu etinden yemekler yapılırdı.

Kuğular göçücü kuşlardandır. Kuzey Avrupa'dakiler kışı Kuzey Afrika'da, Hindistan'da, birçoğu da Akdeniz ülkelerinde geçirirler.

Kuğuların büyük bir kısmı beyazdır, nadir olmakla beraber siyahları da vardır. Kırmızı gagalı, siyah burunlusu evcilleştirilmiş olanıdır. Gagasının ucundan kuyruğuna kadar iki, hattâ üç metreye kadar uzun olabilir. Bugün tüyleri yüzünden çok avlandığından bazı yabani çeşitleri ortadan kalkmak üzeredir.

KUKLA

Küçük, yapma bebektir, sanatçılar tarafından özel sahnelerde oynatılır. Kuklaların baş, kol, ayak gibi organları eklemlidir, sanatçılar bunlara çok çeşitli hareketler yaptırırlar. Özel kukla tiyatrolarında birçok piyesler temsil edilir, kuklalara çeşitli danslar oynatılır.

Kuklalar başlıca üç çeşittir:

El Kuklası. — Tahta, alçı veya plâstik maddelerden yapılır. Bunlar öteki kuklalardan büyüktür, kimisinin boyu 1 m. yi geçer. El kuklasının arkasında ensenin hemen altında bir açıklık vardır. Sanatçı elini buradan sokarak parmaklarını özel deliklere geçirir, el ve parmak hareketleriyle kuklanın çeşitli organlarını oynatmasını sağlar.

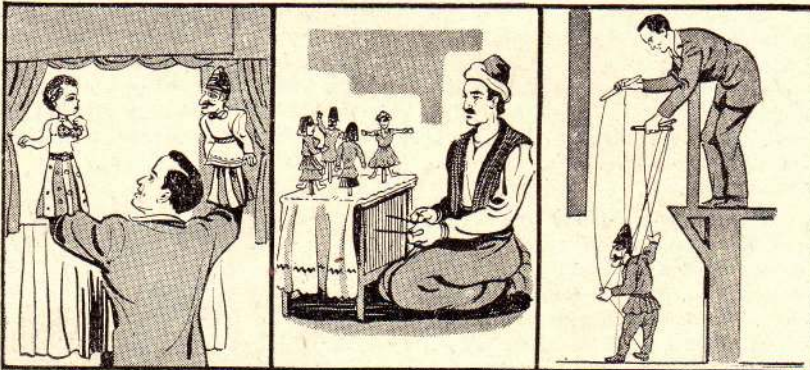
Çubuklu Kukla. — Bu kukla da el kuklasının yapıldığı maddelerden yapılır. Başlıca özelliği ayaklarına, ellerine tutturulan çubuklar vasıtasiyle aşağıdan idare edilmesidir. Bu çeşit kuklada Cavalılar ustadır.

İpli Kukla. — Kuklanın en yaygın çeşidi budur. İpli kuklaların cüssesi fazla büyük değildir. Bunlar da ilk iki kuklanın yapıldığı maddelerden yapılır. Dünyadaki birçok kukla tiyatrolarında, çok çeşitli sahne eserleri bu kuklalarla temsil edilir. Bu oyunlar arasında modern tiyatro eserlerine bile yer verilir. Bunların vücutlarında birçok oynak yeri vardır. Kuklanın organlarını oynatması çeşitli yerlerine bağlanan iplerle sağlanır. Bu ipler kontrol çubuğuna bağlıdır. Kontrol çubuğu 25 sm. uzunluğunda bir sopa ile buna çapraz olarak tutturulmuş daha kısa bir başka sopadan meydana gelir. Kısa sopa kuklanın ağırlığını taşır. Kuklaların kulaklarının yanından gelen iki ip küçük sopaya bağlıdır. Ellerden gelen ipler kontrol sopasının önüne, belden gelen ipler de arkasına bağlanır. Kuklacı bazan ipleri, bazan da kontrol çubuğunu hareket ettirerek kuklalarını oynatır.

İpli kuklaların sahnesi bildiğimiz tiyatro sahnelerinin küçük bir örneğidir. Bunlardaki fark kuklaların girip çıkabilmesi için sahnenin iki yanının açık olmasıdır. Sanatçılar sahnenin tam arkasında dururlar. Bulundukları yer sahneden yüksektir, sahneyi tepeden görebilirler.

Kuklanın bir de Batılıların «gölge oyunu», «Çinli gölgeleri» adını verdikleri çeşidi vardır. Adından da anlaşılacağı gibi bu tip kuklaların esası karagöze benzer (Bk. Karagöz).

Kuklanın çok eski bir geçmişi olduğu muhakkaktır. Çin'de, Hindistan'da çok eskiden beri kukla oynatılırdı. Eski Yunanistan'da, Roma'da da kukla oyunları büyük bir ilgi görürdü. Ancak, kuklanın ilk defa nereden çıktığı kesin olarak bilinmiyor. Bazıları Hindistan'ı kuklanın anayurdu kabul eder. Batının medeniyete ulaşmasından çok önce Hintliler'in kukla oynattığı sanılmaktadır.

Başlıca üç çeşit kukla vardır: El kuklası, çubuklu kukla, ipli kukla. Sanatkâr el kuklasının içine elini sokup parmaklarını hareket ettirerek, çubuklu kuklayı da alttan çubuklarını harekete getirerek oynatır. İpli kuklalar ise ipleri yukarıdan çekilerek oynatılır. Bu da, her şeyden çok kuklacının ustalığına dayanır.

KU-KLUKS-KLAN

Amerika'da, İç Savaş'tan sonra Güney'de faaliyete geçen gizli bir teşkilâttır. «Ku-Kluks-Klan» adı Yunanca'da «daire» anlamına gelen «kyklos» kelimesinden alınmıştır.

Klan, ilk defa 1866'da Tennessee eyaletinde, Pulaski kasabasında kurulmuştu. İç savaşa katılmış olanlar bu derneğe üye olabiliyordu. Başlangıçta «Klan» siyasi bir gayesi olmıyan, bir dernekti. Kısa bir süre sonra Güneyliler, Zenci kölelerine işkence yapmak, onları korkutmak için Klan'dan faydalanmayı düşündüler. Güneyliler, Zenciler'i korkutup kaçırmak, ellerinden çeşitli haklarını almak istiyorlardı, Klan da bu işte onlara yardımcı olacaktı. Zenciler'e hıncı olan Güneyli ailelerin birçoğu, Klan'a katıldılar. Zaman geçtikçe Klan'ın işkence usulleri de ağırlaşıyordu. Klan mensupları Zenciler'e karşı açıkça savaşmadıkları için işlenen suçların failleri de bulunamıyordu.

Ku-Kluks-Klan üyelerinin külâhlı kıyafeti

Ku - Kluks - Klan'a bağlı kimseler, geceleri at üstünde dolaşıyorlardı. Kendileri gibi atlarını da beyaz kumaşlarla örtüyorlar, yüzlerine de siyah birer maske takıyorlardı. Başlarında beyaz kartondan külâhlar bulunuyordu. Bu kılıkta suç işliyen her hangi bir kimsenin hüviyetini tesbit etmeye imkân yoktu.

Klan'ın cinayetleri gün geçtikçe artmaya başlamıştı. Üyelerin çoğu bu teşkilâtın artık zararlı olmaya başladığını düşünerek Klan'ın kapatılmasını istediler. 1871'de Amerikan Kongresi, Klan'ın hükümet aleyhinde faaliyette bulunduğuna dair bir rapor hazırladı, cumhurbaşkanına sundu. Bu olaydan sonra Klan kendiliğinden dağıldı.

1915'te Atlanta şehrinde ikinci bir Ku-Kluks-Klan kuruldu. Bu teşkilâtın da gayesi Zencilerle savaşmaktı. Ayrıca Museviler'le, Katolikler'le, Radikaller'le yabancılar da ikinci Ku-Kluks-Klan'ın düşmanları arasındaydılar.

İkinci Klan, kısa zamanda bütün Amerika'ya yayıldı. Teşkilâtın en faal devresinde üye sayısı beş milyonu geçmişti. İndiana'da Klan'ın başkanlığını yapan D. C. Stephenson, eyaletin idaresini eline almıştı. Klan mensupları beğenmedikleri kimselerin evlerini barklarını yakıp yıkıyorlar, mallarını yağma ediyorlardı. 1920 yıllarından sonra Klan kuvvetini kaybetmeye başladı. 1928'de teşkilâtın adı değiştirildi. "Büyük Ormanın Şövalyeleri" adı altında faaliyete başladı. Yalnız, halk arasında gene eski adiyle tanınıyordu. 1944'te 500.000 dolarlık vergi borcu ödenmeyince, teşkilât dağıtıldı. II. Dünya Savaşı'ndan sonra, 1949'da altı Güney eyaletinin temsilcileri toplanıp Ku-Kluks-Klan Şövalyeleri derneğini kurdular. Yeni teşkilâtın üyeleri, maske kullanmamayı kararlaştırdılar. Bu üçüncü teşebbüs önemli bir sonuç vermedi.

KUKUMAV (Bk. BAYKUŞ)

KUL MEHMET

Bir Türk halk şairidir. XVI. yüzyılın ikinci yarısında yaşamış, büyük ihtimalle 1605 yıllarında ölmüştür. Asıl adı Mehmet Paşa'dır. «Kul Mehmet», o zamanlar âdet olduğu için kullandığı takma addır. Hayatı üzerine etraflı bilgi yoksa da bazı tarih kaynaklarından kendisinin Aydın'da oturduğu «muhassıl» (vergi tahsildarı) olduğu anlaşılıyor. Mehmet Paşa'nın bir ara Celâli eşkıyasını sindirmeye memur edildiği de bilinmektedir. Ancak,

1605'te bu işe, kâhyası memur edildiğine göre, kendisinin o yıl ölmüş bulunması gerekir.

Kul Mehmet adı XVII. yüzyılda yaşadığı sanılan bir başka şair tarafından da kullanılmıştır. Buradaki «Kul» adı, kendisinin kapı kulu (hükümet memuru) olduğunu belirtmek içindir.

KUL MUSTAFA, Kayıkçı

XVII. yüzyıl'ın başlarında yaşamış bir halk şairimizdir. Hayatı hakkında yazılı kaynaklarda hemen hemen hiçbir bilgi verilmiyor. Ancak şiirlerinden edinilen bilgiye göre Gazi Murat Reis'in 1609'daki ölümü, İkinci Osman'ın 1622'deki öldürülüşü, İran Şahı I. Abbas'ın 1623'te Bağdat'ı zaptetmesiyle 1630' da aynı şehri Osmanlılar'ın kuşatması sıralarında sağdı. Çünkü bu olaylar üzerine söylenmiş şiirleri vardır. Kayıkçı Kul Mustafa, Cezayir ve Murat Reis üstüne de şiirler söylemiştir. Cezayir kıyılarına gittiği, oraları gayet iyi bildiği, belki «Kayıkçı» takma adını bu vesileyle aldığı tahmin ediliyor.

KULA

Ege Bölgesi'nin İçbatı Anadolu bölümünde Manisa iline bağlı bir ilçedir. Topraklarını doğuda Uşak'ın Eşme, güneyde Manisa'nın Alaşehir, batıda Salihli, kuzeybatı ve kuzeyde Demirci, kuzeydoğuda Selendi ilçeleri çevirir. Merkez bucağından başka Menye adında bir bucağı, 45 köyü vardır.

Yüzölçümü: 953 km^2

Nüfusu: 31.662 (1960 sayımı)

Kula ilçeisnin yüzey şekilleri arasında, tazeliklerini halen koruyan volkanik tepeler göze çarpar. Burada geniş bir alana yayılmış küçük küçük koniler görülür. Bu konilere «devlit» adı verilir. Bu yeni bazalt konileri arasında en dikkat çekici olanları Kula'nın hemen kuzeydoğusundaki Kula Devliti, onun kuzeybatısındaki, Karatepe, daha batıdaki Kara Devlit'tir.

Kula ilçesinde iklim Akdeniz ikliminin azçok karasal bir karakter almış şeklidir. İlçenin kuzey kenarından Gediz nehri geçer. Kula ilçesinde en çok tahıl tarımı yapılır. Endüstri bitkilerinden tütünle haşhaş yetiştirilir. Hayvancılığa da önem verilir.

Kasaba. — İlçe merkezi Kula kasabası Kula Devliti adı verilen volkanik koninin güneybatısında denizden 630 m. yüksekte kurulmuştur. İzmir - Manisa - Uşak karayolu kasabadan geçer. En yakın demiryolu istasyonu olan Alaşehir'e 31 km. uzaklıktadır. Kasabanın zengin bir ekonomik hayatı vardır. El dokuma tezgâhlarında dokunan bezler, afyon, sepicilik, halıcılık ile büyük bir ekonomik faaliyet gösterir. Bir süre orada işletilmiş olan Kula Mensucat Fabrikası şimdi İzmir'de faaliyette bulunmaktadır. 11 mahalleden meydana gelmiş olan kasaba 8.516 nüfusludur (1960 sayımı).

Kula'daki tarihî eserlerden Germiyanoğlu Şah Süleyman Türbesi, Sungurbey Kervansarayı, Emir Hamamı başta gelir.

Kasaba'nın 14 km. yakınında Belediye tarafından işletilen Emir Hamamları vardır. Tanınmış birer kaplıca olan bu hamamların suyu kükürtlü, karbonatlıdır. Hamamların yakınında bir de madensuyu kaynağı vardır.

KULAĞAKAÇAN

Düzkanadlılardan, karnının gerisinde çatal biçimi iki uzun çıkıntı bulunan bir böcektir. Adına bakarak böceğin kulağa kaçtığı, kıskaçlariyle sokarak insanı sağır ettiği söylenirse de doğru değildir. Böceğe bu ad, eskiden kuyumcuların küpe takmak için kulak memesini deldikleri alete benziyen uzantılarından ö-türü verilmiştir.

Kulağakaçan

Kulağakaçan, bitkisel maddeleri yiyerek beslenir, meyvalara, sebzelere, özellikle portakal bahçelerine büyük zararlar verir. Daha çok geceleri ortaya çıkar, çok hızlı koşup, hızlı uçar. Vücudu pas rengine çalan kahverengidir.

Kulağakaçan, nemli yerlerde, taş altlarında, ağaç kabuklarının içinde yaşar. Birçok Avrupa memleketlerinde, Amerika'nın da Florida, Kaliforniya gibi nemli, sıcak bölgelerinde çok bulunur. Dişisinin gerisindeki çıkıntıları daha düz, birbirine daha yakındır.

K U L A K: Sesleri İşitmemizi Sağlıyan Önemli Bir Duyu Organımız

KULAK, işidim organıdır. Dışarıdan gelen sesleri, konuşulanları, karşımızdakinin söylediklerini kulağımızla işitiriz. Bu bakımdan kulak, en önemli organlarımızdan biridir. Beş duyudan biri olan işidim kulakla gerçekleşir (Bk. Duyular). Kulaktaki bozukluklar sağırlığı doğurur (Bk. Sağırlık).

Kulağımız üç parçadan yapılmıştır: 1 — Dış kulak; 2 — Orta kulak; 3 — İç kulak. Bunları birer birer gözden geçirelim:

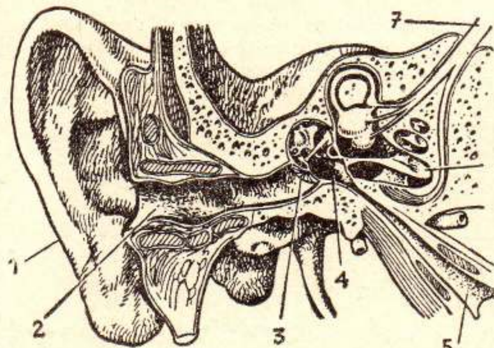
Dış Kulak. — Kulağın ilk kısmıdır. Dışarıdan bakıldığı zaman görülen, kıkırdaktan yapılmış, girintili, çıkıntılı parçaya «kulak kepçesi» denir. Bunun işi kulağa gelecek sesleri bir araya toplamaktır. Girintiler sesin hangi yandan geldiğini anlamamıza yarar. Kulağın deliğinden başlıyarak içeri doğru kulak zarına kadar uzanan, boru biçimi bir yol vardr, buna da «dış kulak borusu» denir. Bu borunun sonunda bulunan «kulak zarı» dış kulakla orta kulağı birbirinden ayırır, gergin bir perde gibidir.

Orta Kulak. — Kulak zarından sonra gelen kısımdır. Sandık biçimi ufak bir boşluktur. Orta kulakla iç kulak arasında, birer ince zarla kaplı ufacık iki pencere vardır. Bunlardan biri yuvarlak, ötekisi yumurta biçimidir. Bu orta kulak sandığının içinde, kulak zarından iki ufak pencereye doğru uzanan, küçücük dört kemik vardır. Bunlara, biçimlerinden ötürü, şu adlar verilmiştir: 1) Çekiç kemiği; 2) Örs kemiği; 3) Mercimek kemiği; 4) Üzengi kemiği.

Uclarından birbirine birleşen bu kemikler dışarıdan gelen seslerin çarpmasiyle titriyen kulak zarının titreşimlerini, küçük pencerelerden, iç kulağa ulaştırırlar, böylece sesin duyulmasına yardım ederler.

Orta kulaktan boğazın yanına doğru uzanan bir borucuk vardır. Kulak zarına baskı yapan hava basıncını bu borucuk dengede tutar, zarın zarar görmesini önler.

İç Kulak. — Kemikten yapılmış, sümüklüböcek kabuğu gibi kıvrık bir parçadır; yuvarlak birtakım borucukları vardır, bunların içinde de dolaşık yollar bulunur. İşidim sinirleri burada dal-budak salarak yayılmıştır. Bir çalgının telleri gibi gerili duran bu teller, dışarıdan gelen ses dalgalarını alıp beyindeki işidim merkezine iletir.

1 — Dış kulak; 2 — Dış kulak borusu; 3 — Kulak zarı; 4 — Orta kulak; 5 — Öztaki borusu; 6 — Dolambaç; 7 — İşidim siniri.

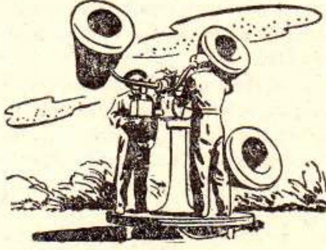
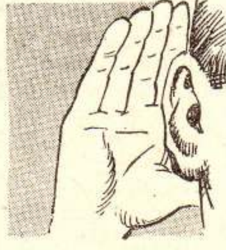
Kulak Hastalıkları

Kulağın her parçasında, çeşitli sebeplerden ilerigelen birtakım hastalıklar olur. Bunların başlıcalarını gözden geçirelim:

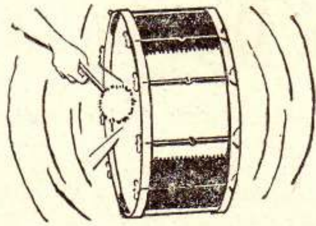
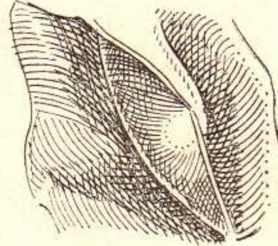
Kulak Ağrıları. — Başlıbaşına bir hastalık değildir; kulaktaki, ya da vücudun başka bir yerindeki bazı hastalıkların belirtileridir. Dış kulak borusunda çıkan çıbanlar, kulağı tıkıyan kirler, dış, orta ve iç kulaktaki iltihaplar bu sebeplerin başlıcalarıdır. Bademcik iltihapları, nezle dolayısiyle, orta kulakla boğaz arasındaki borucuk tıkanabilir, o zaman insana uyku uyutmıyan şiddetli kulak ağrıları başlar.

Kulak Akıntıları. — Dış kulaktaki çıbanlardan, iltihaplardan dolayı akıntılar görülür. Ayrıca, ortak kulağın iltihaplanıp cerahat toplaması üzerine, kulak zarı kendiliğinden delinir, cerahat buradan dışarı akar. Bazı şiddetli iltihaplarda kulak akıntıları çok cerahatli,

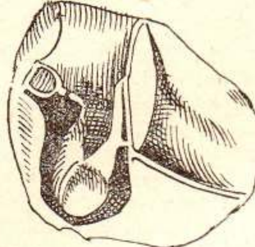
NASIL İŞİTİRİZ

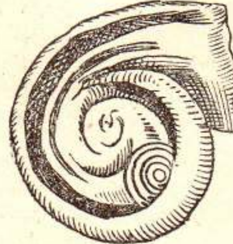
DIŞ KULAK. — Dış kulağın ses titreşimlerini alması, tıpkı «detektör» denilen aletin uzaktan geçen uçakların gürültüsünü alması gibidir. Elimizi kulağımızın arkasına dayarsak daha iyi duyarız, çünkü böylece daha çok ses titreşimi toplamış oluruz.

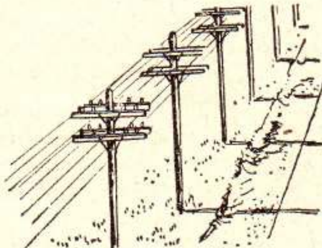
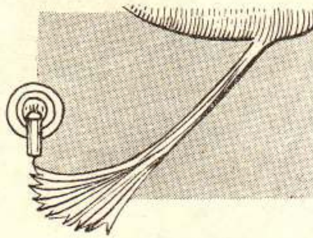
KULAK ZARI. — Titreşimler dış kulak borusundan geçerek kulak zarına çarparlar. Bu tıpkı bir davulcunun davuluna vurarak ses çıkarmasına benzer.

KEMİKÇİKLER. — Çekiç, örs, üzengi, mercimek adı verilen kulak kemikçikleri ses titreşimlerini, bir telgraf düğmesinin vuruşları iletmesi gibi, hava dolu olan orta kulaktan geçirerek iç kulağa gönderir.

DOLAMBAÇ. — Dolambaç, ses titreşimlerini beyne göndermek üzere toplar. Dolambaçtaki incecik sinir hücreleri, bir telefon santralındaki hatları bağlamaya yarıyan tellerin işini görür.

İŞİDİM SİNİRİ. — Dolambaçtaki sinir hücreleri, titreşimi alınca titrerler, işidim siniri, tıpkı telefon telleri gibi çalışarak, sesi beyne ulaştırır.

hattâ kanlı olabilir. Bir kazada kafa ve kulak kemiklerinin kırılmasında da omurilik suyu kulaktan dışarı akabilir.

Kulak İltihapları. — Dışarıdan boğaz yolu ile, ya da içeriden kan vasıtasiyle gelen birtakım mikroplar kulağın her parçasında iltihaplara yol açabilirler. Bunlar arasında en çok görülenleri ve en çok ağrı verenleri orta kulak iltihaplarıdır.

Orta kulakta iltihap olunca, kulak zarı gerilir, kulakta şiddetli ağrılar başlar. Bu iltihaplarda, orta kulağı teşkil eden ufacık boşlukta, iltihabın şiddetine göre, kanlı, kirli salgılar, cerahat toplanır. Kimi vakit, kulak zarı kendiliğinden delinerek, cerahat akar; kimi vakit de, zar delinmez, cerahat mikropları kulağın arkasındaki kemikler arasına dolarak orada şiddetli iltihaplar yapabilirler. O zaman hastanın ateşi yükselir, ağrı artar, kulak arkasındaki kemiklere parmakla basılınca şiddetli ağrı duyulur.

Bu iltihap çok tehlikelidir; çünkü, vaktinde yetişilip ameliyat yaparak cerahat dışarı atılmıyacak olursa mikroplar, kulağın bu parçasına yakın olan beyin zarlarına geçerek, «menenjit» denen tehlikeli hastalığa yol açabilirler. Bunlar orta kulağın kendini şiddetle belli eden iltihaplarıdır. Ayrıca, orta kulakta verem mikroplarından ilerigelen süreğen (müzmin) iltihaplar da vardır ki bu çeşit iltihaplar, devamlı kulak akıntılariyle, yıllarca sinsi bir şekilde sürüp gider.

Kulak Tıkacı. — Dış kulak borusunda birtakım ufacık borular, bezler vardır. Bunlar sarımtırak, yağlı bir madde salarak kulak borusunu daima yumuşak tutarlar, dışarıdan kulağa yabancı cisimlerin girmesine engel olurlar.

«Kulak kiri» dediğimiz bu yağlı madde, kimi vakit, kulağın içinde birikip kuruyarak taş gibi bir şekil alır, olduğu yerde sıkışıp kalır. Buna «kulak tıkacı» denir; çünkü, kulağı bir tıkaç gibi tıkar, kulak zarı üzerine basınç yapar, ağır işitmelere, kulak ağrılarına yol açar.

Tedavi. — Çok çeşitli olan kulak hastalıklarında yapılacak tedavi de çeşitlidir. Her şeyden önce, hastalığın sebebini ortadan kaldırmak ister; bunun için de derhal hekime başvurmalıdır. Hastalığın cinsine, şiddetine göre, burun ve kulak damlaları, gargara, ağrı dindirici ilâçlar, sülfamitler, antibiyotikler kullanılır, gerekirse ameliyata başvurulur.

Kulakta Uğultular, Çınlamalar

Kulak uğultuları, çınlamaları, işidim sinirlerinin tırmalanmasından (tahrişinden) ilerigelir.

Kulak iltihapları, kansızlık, damar sertliği bu gibi sinir tırmalanmalarına yol açar; ayrıca, bir hastalıkta alınan kinin gibi ilâçlardan da bu gibi tırmalanmalar olur. Bunlardan dolayı ilerigelen sesler çınlama, uğultu, vızıltı, tıkırtı gibi türlü şekillerde olur, insanı çok rahatsız eder.

Çınlamalar, uğultular kimi vakit gelip geçicidir; uzun zaman sürerse, sık sık olursa hekime başvurmalı, sebebini anlıyarak ona göre sebebi ortadan kaldıracak bir tedaviye girişilmelidir.

Kulağa Bir Şey Kaçınca Ne Yapmalı

Kaza olarak, kulağa birtakım şeyler kaçabilir. Bunlar ya canlı hayvancıklar, ya da cansız maddelerdir. Canlılardan sinek, sivrisinek, böcek, tatarcık, pire gibi hayvanlar kulağa kaçabilir; cansızlardan da kulağa kaçabilecek şeylerin başında çekirdek, yemiş, tahıl taneleri, boncuk, düğme gelir. Çocuklar, oyun oynarken, birbirlerinin kulağına zıpzıp, çivi gibi şeyler sokabilirler.

Bu gibi durumlarda, kulağa kaçan yabancı cismin büyüklüğüne, içeri giriş derecesine göre, türlü sıkıntılar verirler. Bu arada, kulağın dış borusundan içeri giren cisimler kulak zarını patlatabilir.

Kulağa büyükçe bir şey kaçınca, çıkarmaya uğraşmamalı, bir hekime başvurmalıdır; çünkü kurcalamakla kulağa zarar verilebilir. Yalnız, pire, tatarcık gibi ufak böcekler kulağın içine bir tutam saç sokularak kolayca çıkarılabilir.

KULE

Yüksek, dar yapılara «kule» denir. Gerek yapılış özelliklerine, gerek kullanılış şekillerine göre kulelerin, çeşitli biçimleri vardır. Çoğu zaman, hisarlarda burç durumundadırlar. Hisar ve şato dışında da kuleler yapılmıştır. Bunlar çeşitli görevlerde işe yararlar, «çan kulesi», «yangın kulesi», «çıkma kule» gibi adlarla anılırlar.

Çan Kulesi. — Kiliselerde çalınan çanların, sesi daha uzaklara yayılsın diye yüksek kulelere asılması için yapılan yapılardır. Bunlar dörtköşe, yüksektir, çoğuna sivri bir külâh geçirilmiştir.

Yangın Kulesi. — Sırf yangını uzaktan görebilmek amaciyle yapılmışlardır.

Çıkma Kule. — Bir burcun, duvarın, yapının köşe noktasına, süs olarak, ya da oda sağlamak için çıkılan, yerden yüksek silindir biçimi kulelerdir.

Bu çeşitlerin hepsinde ün salmış, tarihî kuleler de vardır:

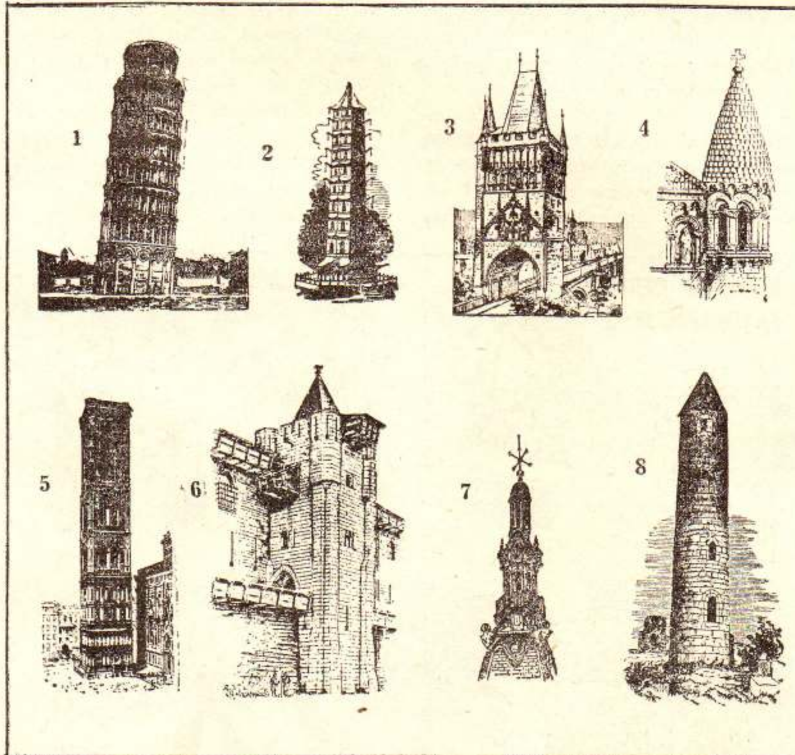
Babil Kulesi. — Dünyanın en büyük mimarlık eserlerindendir. Yedi katlıydı, 90 metre yüksekliğindeydi. M. Ö. 689 yılında Asur Kıralı Sanherip tarafından yıkılmıştır (Bk. Babil Kulesi).

Çini Kule. — Nankin'dedir. Mimar A-Yo tarafından yapılmıştır. Dokuz katlıdır. Emaye tuğladan örülmedir.

Rüzgârlı Kule. — Eski Atina'daydı. Mimar Andronikos tarafından yapılmıştı.

Pisa Kulesi. — Pisa (İtalya)'da 54 m. yüksekliğinde, 16 m. çapında, daha yapılırken eğrilmiş, sonra arazinin çökmesi dolayısiyle eğrilmiştir (Bk. Pisa Kulesi). Eğriliği 33 dereceyi bulmuş bir kuledir. Sekiz katlıdır, 107 tane sütunu vardır. 1174 yılında yapılmıştır.

Londra Kulesi. — Thames Nehri kıyısında tarihî bir kuledir. İngiltere sarayının bir parçasıdır. Hapisane olarak kullanılmıştır. Avlusunda Boleyn gibi pek çok hükümdar ve siyasi şahsiyetler boyunları vurularak idam edilmiştir (Bk. Beyazıt Kulesi; Galata Kulesi; Kız Kulesi; Eyfel Kulesi).

ÇEŞİTLİ KULELERE BİRKAÇ ÖRNEK

1 — İtalya'nın Pisa şehrindeki meşhur eğri kule; 2 — Nanking'teki Çinili kule; 3 — Prag'da Moldau Köprüsü üzerindeki köprü kulesi; 4 ? Fransa'da Angoulème Katedrali'nin çan kulesi; 5 — Floransa'da meşhur çan kulesi; 6 — Fransa'da Carcassone Sûrları'nın burçlarından biri; 7 — New York'ta «Mail And Express» binasının «Fener Kule» si; 8 — İrlanda'da Devenish'teki Yuvarlak Kule

KULP

Diyarbakır ilinin Doğu Anadolu bölgesi sınırları içinde kalan ilçelerinden birisidir. Topraklarını doğuda Siirt'in Sason ve Kozluk, güneyde Diyarbakır'ın Silvan, batıda aynı ilin Hazro ve Lice, kuzeyde Bingöl'ün Genç ve Solhan ile Muş'un merkez ilçeleri çevirir. Merkez bucağından başka Akçasır, Bahemdan, Çıksı adlı 3 bucağı daha, 48 köyü vardır

Yüzölçümü: 1.600 km²

Nüfusu: 26.859 (1960 sayımı)

Kulp ilçesi, Güneydoğu Torosları'nın Batman Suyu ve kolları tarafından derince yarılarak parçalanmış kesimlerini içine alır. Yazlar çok sıcak, kışlar çok soğuk geçer. İlçe halkı tarımdan çok hayvancılıkla uğraşır. Tarım ikinci derecede kalır. Az miktarda çeltik tarımı da yapılır.

Kasaba. — İlçe merkezi Kulp kasabası güneye doğru açılan bir ovanın kuzey ucunda denizden 900 m. yüksekte kurulmuştur. Bağlı bulunduğu il merkezine (Diyarbakır'a) 135 km. uzaklıkta olduğu halde, Muş'a daha yakındır. Aradaki uzaklık 80 km.'dir. Kasabanın kış aylarında çevresiyle bağlantısı hemen hemen kesilir. Bu bakımdan, Kulp çok geri kalmış, gelişmemiş bir kasabadır. 3 mahalleden meydana gelmiştir. Nüfusu 2.150'dir (1960 sayımı).

KULU

İç Anadolu Bölgesi'nin Konya bölümünde Konya iline bağlı bir ilçedir. Topraklarını kuzeydoğuda Ankara'nın Şereflikoçhisar ilçesi, doğuda ve güneydoğuda Tuz Gölü, güneyde ve güneybatıda Konya'nın Cihanbeyli, batıda Ankara'nın Haymana, kuzeyde de aynı ilin Bâlâ ilçeleri çevirir. Tek bucaktan meydana gelen ilçenin 29 köyü vardır.

Yüzölçümü: 2.215 km²

Nüfusu: 29.389 (1960 sayımı)

Kulu ilçesinde yüzey şekillerinin başlıca özelliği alçak yaylalarla ovaların birbirinin ardı sıra gelmesidir. İlçenin kuzey kesimlerindeki Paşa Dağı 1.351 m. yüksekliğindedir. Hafif dalgalı düzlükler Tuz Gölü kıyılarına kadar uzanır. İklim, yağışların azlığı ile dikkati çeker. Mevsimler arasındaki sıcaklık farkları çoktur. Doğal bitki örtüsü bozkır şeklindedir. Tuz Gölü'nden başka, ilçe merkezinin yanıbaşında Küçük Göl adı verilen, yağış mevsimlerinde derelerle beslenen bir göl bulunur. Ovalarda yalnız buğday tarımı yapılır. Tarım makineleşmiştir. Tarımın yanıbaşında hayvancılık da oldukça gelişmiştir. En çok sığırla koyun beslenir.

Kasaba. — İlçe merkezi Kulu kasabası, geniş bir ovanın orta kesiminde, Ankara - Konya asfaltı üzerinde kurulmuştur. Konya'ya 150, Ankara'ya 110 km. uzaklıktadır. Önemli bir buğday merkezidir. Bundan dolayı son yıllarda nüfusu epeyce artmıştır (1960 sayımına göre 7.194). Kasaba 4 mahalleden meydana gelmiştir.

KULUÇKA

Yavru çıkarmak için yumurtaları üzerine yatan tavuğa, kuşa «kuluçka»; yumurtaların ısınıp yavru çıkması için gereken zamana da «kuluçka süresi» denir. Ayrıca,

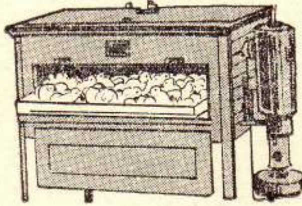
bir mikrobun vücuda girmesiyle hastalığın belirmesi arasında geçen zaman da «mikrobun kuluçka süresi» diye anılır.

Genel olarak, kuşların dişileri kuluçkaya yatarsa da bazı kuşların erkeği dişisiyle birlikte, ya da yalnızca kuluçkaya yatar. Guguk kuşları ise yumurtalarını başka bir kuşun yuvasına yaptığından, bu yumurtaların üzerine yabancı bir kuş yatar. Devekuşları yumurtalarının üzerinde kuluçkaya yatmazlar, yumurtalarını kumun üzerine, güneşe bırakırlar.

Bir tavuğun altına ancak belirli bir sayıda yumurta konabileceği için büyük tavuk çiftliklerinde kuluçka makineleri kullanılır. Bu makinelerde bir seferinde birkaç yüz yumurtadan birden civciv çıkarılabilir.

Kuluçka Makinesi

Kuluçka makinesi, genel olarak, tahtadan yapılan dikdörtgen prizma şeklinde bir sandıktır. Bu sandığın içindeki ısının devamlı

Kuluçka makinesi

olarak her yanında aynı tutulmasına çalışılır. Bu işi kolaylaştırmak için sandığın kenarları, arasında bir yalıtkan levha konmuş iki duvarla yapılır. Havayı değiştirici bir alet, bir de ısıyı sabit tutan «termostat» yerleştirilir. Makinenin ısısı, içine konan yumurtaların cinsine göre 37° - 39° arasında, nemlilik derecesi de % 65 - % 95 arasında değişir.

Makine ya bir elektrik ocağı, ya da petrolle ısıtılır. İçerideki nemlilik, genel olarak, zemine konan bir çanak içindeki suyun buharlaşmasiyle elde edilir. Son zamanlarda daha çok, içine ancak birkaç yüz, yumurta alan küçük makineler tercih edilmektedir. Bununla beraber, 1.000 - 50.000 yumurta alan büyük kuluçka makineleri de vardır.

KUM

Kalkerli ve silisli kayaların dış etkilerle ufalanmasından meydana gelen ufak sert taneciklerdir. Bu kayalar yağmur, don, rüzgâr, sıcak, soğuk gibi etkilerle binlerce yıllar boyunca ufalanmışlar, denizlerin kıyısındaki, ırmakların yataklarındaki kumları meydana getirmişlerdir. Çöllerdeki kumlar da aynı şekilde meydana gelmiştir. Bunun gibi, yanardağların püskürdüğü lâvlar da ufalanarak «volkanik kumlar»ı meydana getirir.

Kumtaşı Nedir

Kum tanecikleri aralarında birleşir, «kumtaşı» olur. Kumtaşları çok kere sarp diklikler halindedir. Bu dikliğin üstünde de, çoğunlukla, düzlükler bulunur. Bazı kumtaşları, içindeki dayanıksız maddeler kolayca aşındıkları için, sonunda, yıkıntıları andıran garip şekiller alır (Bk. Peribacası).

Kumullar Nasıl Ortaya Çıkar

Rüzgârla yığılarak bir kum tepesi halinde toplanan kumlara «kumul» denir. Bu tepelerin yüksekliği 5 - 6 m. ile 200 m. arasında değişir. Batı Afrika kıyılarında, Büyük Sahra'da 200 m. yüksekliğinde kumullar vardır. Avrupa ve Afrika'nın Atlas Okyonusu'na bakan kıyılarında bu gibi yüksek kumullara çok raslanır.

Kumulun meydana gelmesi için çok az eğimli bir kumluk, sürekli esen bir rüzgâr gerekir. Böylece, kumulun en yüksek yerindeki kum taneciklerinin rüzgârla sürüklenmesiyle kumul yavaş yavaş içerilere doğru ilerlemeye başlar. Birçok yerlerde çam dikerek kumulların ilerlemesinin önüne geçilmeye çalışılır.

Yapı İşlerinde Kum

Kumun hayatımızda önemli bir yeri vardır. Bina yapımı için hazırlanan harç, her şeyden çok kuma dayanır. Yapı işlerinde kullanılacak kumun topraksız olması gerekir. Kumun içindeki bazı deniz hayvanlarının kalkerli kabukları (kavkalar) harcın kimyasal bileşiğini değiştirerek geç donmasına yol açar. Bunun için, denizden çıkartılan kum suyla yıkanır. Tuzsuz olması bakımından dere kumu daha makbul sayılır. Kum, cam sanayiinde de kullanılır (Bk. Cam).

KUM BALIĞI

Kum balığı hayatının büyük bir kısmını kumların içinde geçirir.

Soğuk ve ılık bölgelerde, kuma gömülü olarak yaşıyan bir balıktır. Pek derin olmıyan kumluk kıyılarda bulunur. 15 sm. kadar boyundaki bu balığın sırtı ya zeytin yeşili, ya da mavimtırak esmer, karnı beyazdır, yanlarında parlak bir çizgi bulunur.

Kum balıkları sürüler halinde dolaşırlar, bir tehlikeyle karşılaşınca hemen kuma gömülerek gizlenirler. Hayatlarını kumda gömülü olarak geçiren bu balıklar ancak besinlerini almak, üremek için dışarı çıkarlar. Çok yırtıcıdırlar, küçük balıklarla, kurtlarla beslenirler. Yumurtalarını, kütleler halinde, irice çakıl parçaları üzerine yapıştırırlar.

KUMANLAR

Doğu Avrupa'daki Ortaçağ Türk kavimlerinden Kıpçaklar'a verilen bir başka addır (Bk. Kıpçaklar).

KUMAR

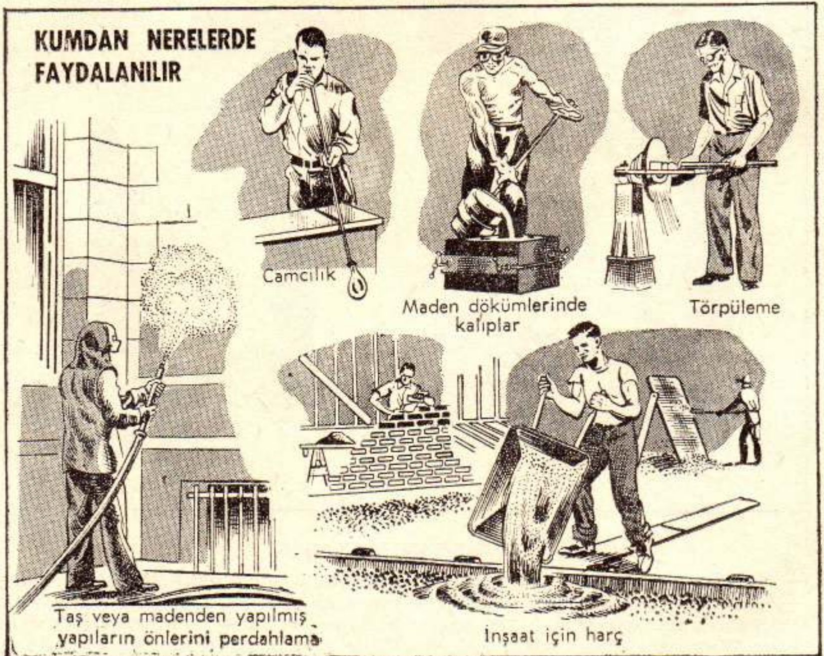
Para, üzerine oynanan oyunlara «kumar» denir. Oynıyanlar ustalıklarına, tesadüfe göre, kazanınca karşı taraftan, önceden tespit edilen bir para alırlar.

Kumar çeşitli kâğıtlarla, tavla vs. gibi oyun aletleriyle oynanırsa da asıl kumar, oynıyanların ustalığından çok, tesadüfe bağlı oyunlardır. Bu oyunlarda kullanılan aletlerin başında «rulet» gelir (Bk. Rulet).

Kumar, kanunen yasaktır, çünkü havadan para kazanmak insanları hırsa sürükler, onların çalışma gücünü yok eder. Kazanma hırsiyle kumara düşen bir kimse, korkunç felâketlere sürüklenir, çünkü kumarda, kazanmak gibi, kaybetmek de vardır.

Tarihin çok eski çağlarından beri insanlar kumar oynamışlardır. İlkçağ'da en çok zar oyunlarına raslanır. I. yüzyılda yaşamış olan Romalı tarihçi Tacitus, Germenler arasında kumarın pek yaygın olduğunu yazmıştır. Bunlar kendi canları üzerine bile kumar oynarlardı.

Bugün hemen her memlekette kumar yasaktır. Yalnız, paralı turistleri çekmek, böylece memlekete gelir sağlamak için bazı yerlerde, hükümetin kontrolü altında, ku-

marhaneler bulunur. Bunların başında Monako'daki Monte Carlo gelir.

Toplumun yararına olan, bir kuruma yarar sağlıyan piyangolar kumar sayılmaz; yalnız, bunlar için hükümetten izin alınır (Bk. Piyango). At yarışlarındaki müşterek bahisler, futbol maçları üzerine oynanan «Spor-Toto» lar da kumar sayılmaz.

Kanunlarımıza göre, kumar, müşterek bahis, hukuk yolundan aranabilecek bir alacak hakkı doğurmaz; yalnız, bunlardan dolayı bir ödeme yapılmışsa bu ödemeler muteberdir, geri istenemez.

KUMAŞ

İplik halindeki çeşitli maddeden dokunmuş beze «kumaş» denir. Nakışsız (düz), ya da nakışlı (desenli) olur.

Kumaş dokumak, ancak dokuma tekniğiyle mümkün olmuştur. Eskiden tezgâhlarda, elle dokunulmasına karşılık, şimdi, makineyle elde edilmektedir. El dokuması ile makine dokuması arasında, teknik bakımdan ancak sağlamlık, mükemmellik gibi farklar vardır. Buna karşılık, makineyle dokunan kumaşlar çok daha çeşitli, çok daha çabuk elde edilebilmektedir. Bugün hâlâ el dokuması kumaşlar vardır: Şile'nin bezleri, Alanya'nın bürümcükleri gibi.

Kumaşlar, kullanılacağı yere göre «çamaşırlık», «elbiselik», «paltoluk» gibi adlar alır, yapıldığı maddeye göre «pamuklu», «yünlü», «ipekli» gibi adlarla anılır.

Eskiden beri Türkler kumaş dokumacılığına çok önem vermişlerdir. Bu dokumaların son derece zengin çeşitleri görülmüştür. İpek ve halı gibi dokuma üstünde kısa lif bırakan kumaşlara «kadife», sert dokunuşlu ipeklilere «canfes», uzunlama atkıları üstte kalan kumaşlara «atlas», keçi yününden, tiftikten dokunmuş olanlara «sof», yünlü kaba kumaşlara «şayak», daha kaba yün dokumalara «aba», çok ince pamuklulara «tülbent», yarım santimden kalın yünlülere «çuha», üstüne sarma ipek, sim işlenmiş olanlara «çatma» denir. Türkler arasında öteden beri şöhret kazanmış olan kumaş çeşitlerinden bazıları, şunlardır: Aba, ağbâni, atlas, astar, bez, bindallı, bürümcük, canfes, çadır bezi, çatma, çözme, çuha, damasko (Şam işi), diba (Hint kumaşı), kadife, mermerşahi, patiska, sof, şal, şayak, tafta, tülbent.

KUMLUCA

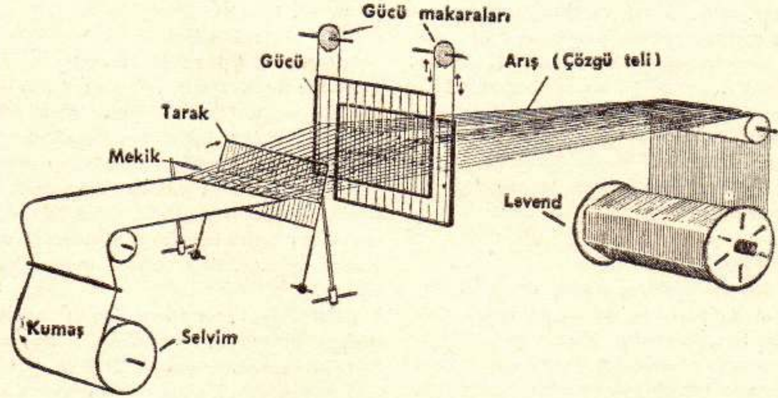
Akdeniz Bölgesi'nin Antalya bölümünde Antalya iline bağlı bir ilçedir. Topraklarını doğuda aynı ilin merkez ilçesi, güneydoğu ve güneyde Akdeniz, batıda Antalya'nın Finike, kuzeyde aynı ilin Elmalı ilçeleri çevirir. Merkez bucağından başka Gödene adında bir bucağı, 22 köyü vardır.

Yüzölçümü: 868 km^2

Nüfusu: 20.205 (1960 sayımı)

Kumluca ilçesi Antalya Körfezi'nin batısında uzanan Bey Dağları'nın bazı parçalariyle daha doğudaki Tahtalı Dağı ve bu iki dağlık alan arasında uzanan Alakır Çayı vâdisini içine alır. İlçede tipik Akdeniz iklimi görülür. Dağlık alanlar yer yer ormanlarla kaplıdır. Bey Dağları'nda çeşitli ağaçlarla birlikte katran ağacı da bulunur.

KUMAŞ NASIL DOKUNUR

Bir dokuma tezgâhının basit şeması. Büyük makaraların üzerinde sarılı iplikler, «gücü» denen iki çerçevenin arasından geçer. Atılan mekiğin atkı telleri kumaşın meydana çıkmasını sağlar. Tarak, dokunmuş iplikleri sıkıştırır. Dokunan kumaş «selvim» sırığı denilen yere sarılmaya başlar.

KUMAŞLAR dokuma tezgâhlarında, yukarıdan aşağıya doğru uzatılan, «arış» ya da «çözgü teli» denilen ipliklerin aralarından, «argaç» ya da «atkı teli» adı verilen yatay ipliklerin geçirilmesiyle, ileri geri hareket eden bir tarakla dokunur. Kumaşların, dokunuşlarındaki özelliklere göre değişik adlar alan birçok çeşitleri vardır. Bunlar, dokunuşlarının inceliğine, hârelerine, resimlerine, renklerinin boyalı ipliklerle, ya da basma olarak yapılmış olmasına, çözgü telleriyle atkı tellerinin birbiri içinden türlü şekillerde geçirilmesine göre adlandırılırlar.

Kumaşların en basit şekli olan düz dokumalar, birbirine dikey durumdaki ipliklerin, birbirleri arasından geçirilerek örülmesiyle yapılır. Uzunluğuna olarak yan yana dizilen, «çözgü teli» denilen iplikler kumaşın boyunca devam eder. Bunlara dikey olarak geçirilen «atkı telleri», kumaşın enine atılmış ipliklerdir. Bu teller, çözü tellerinden birinin altından bir sonrakinin üstünden geçirilerek örülür.

El Tezgâhları

Dokuma tezgâhlarının en ilkel olanı el tezgâhlarıdır. Bugün artık elle işliyen dokuma tezgâhları dünyanın pek az yerinde kullanılıyor. El tezgâhlarının yerini, birçok ülkelerde makineyle işliyen tezgâhlar almıştır. Yalnız, kumaş dokuma usulleri, el tezgâhlarında da, makineyle işliyen tezgâhlarda da aşağı yukarı birbirine benzer. Bütün fark, el tezgâhlarında birçok işlerin elle yapılması gerektiği halde, makineyle işliyen tezgâhlarda bu işlerin makineyle yapılmasıdır.

El tezgâhında kumaş dokunurken yapılan ilk iş ipliklerin hazırlanmasıdır. Önce, çile haline getirilen çözgü telleri (arış iplikleri) tezgâhın bir yanındaki «levent» adı verilen sırığa sarılır. Sonra bu iplikler yan yana getirilip gerilir dokuyucunun önündeki «selvim» adı verilen dikey sırığa sarılır. Sarılmış olan iplikler birbirinden ayrılarak eşit aralarla sıralanır, küçük bir tahta çubukla, tekler önde, çiftler arkada olmak üzere iki kısma ayrılır. İpliklerin dik durması, kolay işlenmesi için üzerlerine zamklı su sürülür. Sonra atkı telleri çileden açılıp ıslatılır, mekiklere sarılır. Bunlar hazır olunca dokuma işine geçilir.

Dokuma Makineleri

Dokumaya başlamak üzere çözgü telleri bir yandan levende bir yandan da selvime sarılır. İnce uzun bir çerçeve, tezgâhtaki tek ve çift iplikleri ayırır. Bu iplikler «gücü» denilen iki çerçeveye diklemesine gerilmiş aynı sayıdaki ipikilerin arasından geçer Tekler bir çerçevenin, çiftler ise öteki çerçevenin aşağı yukarı hareketiyle aşağı iner, yukarı çıkar, birbirinden ayrılarak arada bir boşluk meydana getirir. Gücülerin üst çubukları bir iple gücü makaralarına bağlanmıştır. gücüler bu makaralar sayesinde aşağı, yukarı hareket ettirilir. Gücülerden biri aşağı indirilince, bunun içindeki ipliklerin ortasındaki ilmiklerin içinden geçen iplikler aşağı çekilmiş olur. Bunun aşağı inmesi, öteki çerçevenin yukarı çıkmasına sebep olduğu için, çerçevenin içindeki ipliklerin ilmiklerinden geçen iplikler de yukarı çıkarılmış olur. Tek ve çift iplikler böylece birbirlerinden ayrılınca bu boşluktan mekik atılarak atkı teli geçirilir. Sonra bu teller bir taraktan geçer. Bu tarak dokunmuş iplikleri sıkıştırmaya, kumaş haline getirmeye yarar. Böylece dokunan kumaş bir yandan selvim sırığına sarılır.

Makineyle işliyen dokuma tezgâhlarında, gücülerin kalkıp inmesi, tarağın ileri gitmesi, mekiğin sağdan sola gidip gelmesi, kumaşın selvime sarılması hep makineyle yapılır.

Tahıl tarımından başka, kıyıda portakalgiller tarımı ile de uğraşılır.

Kasaba. — İlçe merkezi Sarıkavak kasabasıdır. Doğu, kuzey ve batısı yüksek dağlarla çevrilmiş, Finike Körfezi'ne doğru uzanan geniş bir alûvyonlu ovanın ortasında kurulmuştur. Kasaba 20 km.'lik bir yolla Finike'ye, 100 km.'lik bir yolla da Antalya'ya bağlıdır. Kasabanın nüfusu 3.495'tir (1960 sayımı). İlkçağ'dan kalma Corydella, Radiapolis şehirlerinin yıkıntıları Sarıkavak yakınlarındadır.

KUMRU

Güvercini andıran, ondan az küçük bir kuştur. Yurdumuzda, Avrupa'da, Kuzey Afrika'da, İran, Türkistan, Filistin'de çok bulunur. Dalgalı pasrenginde tüyleri vardır. Ekili ovalara yakın ağaçlık yerlerde yaşarsa da, bazan şehir içindeki bahçelerde, hattâ evlerin

Kumru, bağlık bahçelik yerlerde yaşıyan, güvercinden az küçük bir kuştur.

çok yakınında da yuva yapanlar vardır. Bazı yerlerde eti yenir. «Dere kumrusu» (gülen kumru), ve «Küçük kumru» gibi çeşitleri vardır. Tanelerle, seyrek olarak da böceklerle, salyangozlarla geçinir. Çoğu evcilleştirilebilir. «Yusufçuk» denilen kuş da ufak cins bir kumrudur.

KUMRU

Karadeniz Bölgesi'nin Orta Karadeniz bölümünde Ordu iline bağlı bir ilçedir. Topraklarını doğuda aynı ilin Korgan, güneyde Tokat'ın Niksar, batıda Ordu'nun Akkuş ve Ünye, kuzeyde aynı ilin Fatsa ilçeleri çevirir. Tek bucaktan meydana gelen ilçenin 32 köyü vardır.

Yüzölçümü: 222 km²

Nüfusu: 23.441 (1960 sayımı)

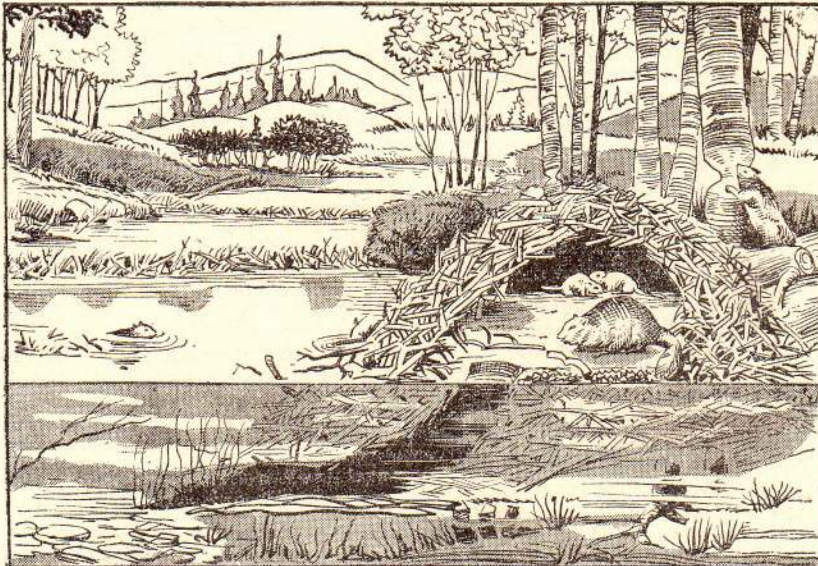
Kumru ilçesi arazisi, güneyde 1.420 m. yüksekliğindeki Eğeroluk, batıda Karakütük, güneydoğuda Abaz Dağları'nın çoğunlukla kuzeye açık, oldukça dik, kuzeye doğru azalan eğimli yamaçları ile bunların arasındaki vâdilerden meydana gelmiştir. Güneydeki yüksek kesim ormanlarla kaplı, kuzeydeki düz alanlar çıplaktır. Halk tarımla, hayvancılıkla uğraşır.

Kasaba. — İlçe merkezi Kumru kasabası genişçe bir vâdi tabanında kurulmuştur, Fatsa'ya 41 km., il merkezi Ordu'ya da 125 km. uzaklıktadır. Kumru kasabası ayrıca kuzeybatı doğrultusundaki bir yolla da Ünye ile Terme kasabalarına bağlıdır. Yalnız, güney doğrultusunda bir yolu yoktur. Kasabanın nüfusu 1.200'dür (1960 sayımı).

Hayvanlar âleminin usta mimarı :

KUNDUZ

KUNDUZ, ormanlık bölgelerdeki göllerde, ırmaklarda yaşıyan memeli bir hayvandır. İki katlı yuva yapma, ağaçları keserek sularda engel kurma özelliği bakımından çok ilgi çekici bir hayvandır, kürkü de değerlidir. Fare, sincap gibi hayvanların da içinde bulunduğu kemirgenler familyasından olan kunduzların başlıca iki çeşidi vardır. Avrupa kunduzları şimdi gittikçe azalmaktadır. Avrupa kunduzlariyle çok yakın akraba olan Amerika kunduzları ise daha çok A. B. D. de, Kanada'da yaşar.

Kunduz yuvalarının girişi suyun içindedir. Kunduzlar yuvalarına girmek için önce suya dalarlar, dipteki tünelden geçerek yuvalarına varırlar. Böylece yuvalarına başka hayvan giremez.

Kunduz sulak yerlerde yaşar. Gövdesini kemirerek devirdiği kocaman ağaç kütükleriyle bentler yaparak suların akış hızını keser.

Kunduzun Vücut Yapısı

Kuzey Amerika kunduzları bütün kemirgenlerin en irileridir. Ergin bir kunduzun boyu, kuyruğu saymadan, 60 sm. i geçer; kuyruk da 25 sm. kadardır. Kunduzun küçük bir kafası vardır. Çenesi pek kuvvetlidir. Ağzının ön tarafında, her çenede ikişer tane olmak üzere, 4 kesici diş bulunur. Çok keskin olan bu dişler sayesinde kunduzlar 60 sm. kalınlıktaki ağaçları bile kesebilirler.

Kunduzun ön ayakları küçük, arka ayakları büyüktür. Arka ayak parmakları perdelidir. Kuyruğu sandal küreğinin uc kısmına benzer, yassıdır; pullu, kalın bir deriyle kaplıdır. Hayvan yüzerken kuyruğunu dümen gibi kullanır, bir tehlike sezince kuyruğunu suya, ya da yere vurarak ses çıkarır, arkadaşlarına haber verir. Kuyruk, ağaç keserken, hayvanın dayanmasına da yarar.

Kunduzun vücudu koyu kahverengi sık tüylerle kaplıdır. Kunduz kürkü çok kıymetli olduğu için, hayvan yüzyıllardan beri avlanagelmiştir.

Kunduzların Yaşayışı

Kunduzlar toplu halde yaşarlar. Çift çift yaşıyanlara da raslanır. Kunduz çiftlerinin bütün hayatlarını beraber geçirdikleri sanılıyor. Kunduzlar kendilerini savaşarak değil, saklanarak korurlar; bunun için de yuvalarını su içinde yaparlar.

Kunduzlar yuvalarını, suyun içine, çalı - çırpıyla çamurdan yaparlar. Yuvaların yüksekliği 90 sm. yi bulur. Genişlikleri de çok defa 2 m. yi geçer. Yuvalar iki katlıdır. Her katta birer oda vardır. Su yüzeyinin üstündeki kat oturma odalarıdır. Alt kattaki oda yiyecek deposu olarak kullanılır. Kunduz yuvaları suyun içinde olduğundan, dışarıya da üstten hiçbir kapısı olmadığından hayvanları başka canlılardan korur. Yuvanın üst katında dışarıya açılan bir hava deliği vardır, o da büyük bir ustalıkla saklandığı için hiç kimse yerini bulamaz.

Kunduzların yuvaya giriş çıkışı su içinden açtıkları bir tünelle sağlanır. Kunduzların yuva yapmak istedikleri yerdeki su gerektiği kadar derin değilse, bu şaşılacak hayvanlar bent yapmaya başlarlar. Kestikleri dallarla, ağaçlarla suyun yolunu keserler, sonra çamur da kullanarak çok sağlam bentler yaparlar. Böylece, hem kışın, hem

de en kurak mevsimde yuvalarını çevreliyen suyun yüzeyi değişmez.

Kunduz Bentleri

Kunduzlar bent yapma işinde insanı şaşırtan bir ustalık gösterirler. Uzunluğu 300 m. yi geçen kunduz bentlerine raslanmıştır. Hayvanlar bent yapmak için kestikleri ağacı, kolayca dereye taşıyamazlarsa kanallar açarlar, ağaçları bu kanallarda yüzdürerek getirirler. Ağaç küyükleri yerleştirildikten sonra aradaki boşluklar küçük dallarla, taşla, çamurla doldurulur. Kunduzlar çamuru ön ayaklariyle göğüsleri arasında tutarak taşırlar.

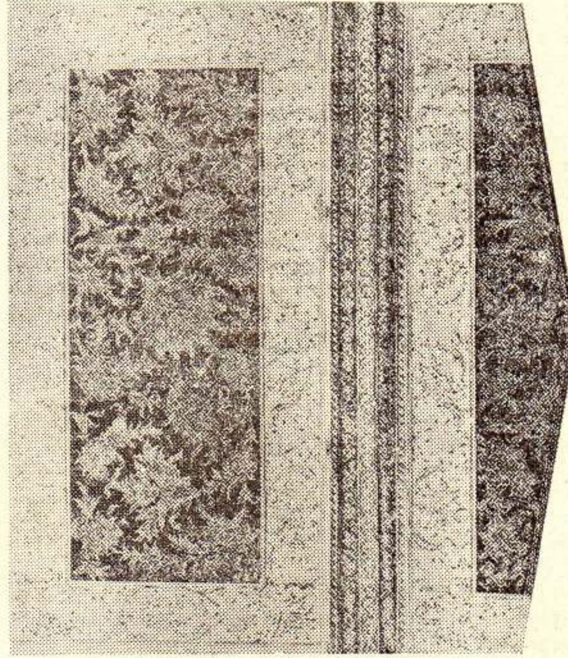
Bent yapılacak suyun akıntısı çok azsa, bent iki kıyı arasında dümdüz yapılır, akıntı çoksa, bendi akıntı yönüne doğru dışbükey yaparlar. Bentlerin bozulan yerleri durmadan onarılır.

Kunduzlar ağaç kabuğu, tomurcuk, küçük dallar yerler. Her kunduz çiftinin yılda 2 - 6 yavrusu olur. Yavrular 2 yıl ana-babalariyle kaldıktan sonra birer eş bulup çiftleşirler, kendilerine ayrı bir yuva yaparak orada yaşarlar.

Kunduzlar son derece faydalı hayvanlardır. Yaptıkları bentler sayesinde suların yağış mevsimindeki başıboş akışını önlerler. Böylece, bitki yetişmesi bakımından çok faydalı olan toprağın üst kesiminin akıp gitmesi önlenir.

Kunduzun bütün bu faydalarına karşılık zararı yok gibidir. Üstelik, kürkü çok değerlidir. Eti, kuyruğu da dahil olmak üzere, yenir. Gene kunduzdan çıkarılan kahverenkli bir maddeden kokuculukta faydalanılır.

Kunduzlar bizde yurdumuzun Ege Bölgesi'nde yaşar. Amerika'da bu hayvanların büyük faydası anlaşıldığından avlanmaları sınırlandırılmıştır. Üstelik, özel tuzaklarla yakalanan kunduzlar, kunduz bulunmıyan bölgelere taşınmakta, böylece hayvanların çoğalması sağlanmaktadır.

KURAN

İslâm Dininin Kutsal Kitabı

Gerçek bir sanat eseri olarak bezenmiş bir Kuran cilt kapağı

KURAN, Müslüman dininin kutsal kitabıdır. «Kur'ân» kelimesi Arapça'da «yazıyla tesbit edilmiş vahiylerin bütünü» anlamına gelir. Yalnız, bu anlamla Kuran'ın kendisinde geçmez. Kuran'da, Hz. Peygamber'e indirilen kutsal kitaba en çok mutlak anlamı ile «el-Kitâb» (Kitap) denir.

Kuran'ın ilk âyetinin Hz. Peygamber'e vahyi, İslâm dininin başlangıcı sayılır (Bk. Muhammed, Müslümanlık). Bu tarih, 610 yılına raslar. Kuran, Hz. Peygamber'in ölümüne kadar (632) parça parça vahiy ve nâzil olmuştur. Hz. Peygamber, bir elçiden ibarettir. Kuran'da söyliyen, konuşan Tanrı'nın kendisidir. Kuran «kelâmu'llaah» (Allah'ın sözü) dür. Çok defa Hz. Peygamber'e hitap edilir, ona tutması gereken yol gösterilir.

Âyetler, taklidine imkân olmıyan ve olmamış mükemmellikte bir Arapça ile nâzil olmuştur. Bu âyetler «Mekkî» ve Medenî» diye ikiye ayrılır. Mekkîler, Mekke'de 622'den önce vahyedilmiş olanlardır; daha çok İslâm dininin ruhundan bahseder. Medenîler, Hicret'ten (622'den) sonra Medine'de inmiş olanlardır; daha çok İslâm toplumunun, devletinin düzeninden, kanunlarından bahseder.

Hz. Peygamber okuyup yazma bilmezdi. Vahyolunan âyetler hâfızasına âdeta kazılırdı, Muhammed bunları, bir daha unutmaz, yıllarca sonra, bir hecesini değiştirmeden, tekrar ederdi. Vahyolunan âyetleri Müslümanlar ezberlerler, yazmasını bilenler de yazılı hale koyarlardı.

Kuran, sonradan âyetler bir araya getirilerek, 114 «sûre» şeklinde toplanmış, her sûreye, konusuna göre bir ad verilmiş, sıraya dizilmiştir. Başta açış sûresi olan «Fâtiha» vardır (Bk. Fâtiha). Sonra en uzun sûre olan «Bakara» (İnek) sûresi gelir. Genel olarak, en kısa sûreler sona, uzunlar başa konmuştur. «İhlâs» gibi İslâm dininin özünü belirten birkaç âyetlik kısacık sûreler sondadır. Kuran, bugünkü şekliyle Hz. Osman devrinde (644 - 656) düzenlenmiştir.

Kuran'ın ilk âyetinin indiği geceye «Kadir Gecesi» denir, ramazanın 27. gecesidir. İslâm dininin en kutlu, en kutsal gecesi sayılır, böylece kutlanır. O gece her türlü günahtan uzak durulur; Tanrı'ya ibadetle vakit geçirilir.

Kuran, Müslümanlar'ca büyük hürmet görür, üzerine yemin edilir. Hele Türkler Kuran'a saygıyı millî geleneklerinin başında tutarlar. Abdestsiz Kuran'a dokunmaz, Kuran dinlemezler.

Kuran'ı baştan başa ezberliyene «hafız» denir. Yalnız hafızların büyük bir kısmı Kuran'ı ezbere okurlarsa da anlamını, hele tefsirini (yorumunu) bilmezler. Tefsirini bilenlere «müfessir» denir; bunlar din bilgin-

KURAN'DAN BİR PARÇA

ODUR size kulak veren, göz veren, gönül veren; azdır sizin şükrünüz * Yeryüzünde sizi türeten odur, ona toplanırsınız * O diriltir, o öldürür, gece ile gündüzün yarışması da onun buyruğuyladır, anlamıyor musunuz * «Hayır, onlar eskilerin dedikleri» diyorlar * «Biz öleceğiz, toprak olacağız, kemik olacağız da, yine mi dirileceğiz?» diyorlar * «Onlar bize de, bizden önce atalarımıza da vadolunmuştu, bunlar ancak eskilerin masallarıl» demektedirler * Diyesin ki: «Yerle, yeryüzünde olan kimin? Bilir misiniz?» * «Allah'ındır!» diyecekler, diyesin ki: «Öğüt almaz mısınız?» * De ki: «Yedi kat göğün, ulu Arş'ın tanrısı kimdir?» * «Allah'ındır!» diyecekler, diyesin ki «Sakınmaz mısınız?» * Diyesin ki: «Her nesneye egemenlik kimindir? Eğer siz bilirseniz, kayıran odur; o kayrılmaz!» * «Allah'tır!» diyecekler, de ki: «Neden büyüklenirsiniz?» * Biz onlara hakla getirdik, onlar yalancıdırlar * Allah oğul edinmedi, onunla birlikte, başka hiçbir tanrı yok, eğer öyle olsaydı, her bir tanrı yarattığın' alırdı, üstün olurlardı birbirine; Allah, kutsal dedikleri şeylerden * Bilir hem görüneni, hem de görünmiyen, eş koşmuş oldukları nesneden; Allah yücedir... * Gerçekten, egemen olan Allah yücedir, ondan özge tanrı yoktur, güzel Arş'ın sahibidir. * Kim Allah'la birlikte başka tanrı çağırırsa, bu yolda onun'çin bir belek yoktur, o kimsenin hesabı tanrısı yanındadır, kâfirler kurtulmazlar * Diyesin ki: «Tanrım! Sen bağışla, yarlıga, sen yarlıgayanların hayırlısısın!»

KURAN. — Müminler Suresi'nden
(Besim Atalay'ın çevirisi)

lerinden sayılırlar. Kuran, Türkler'de makamlı okunur. Ünlü hafızlar Kuran'ı çok ustaca makam geçişleriyle okurlardı. Hafız Sami, son devrin en büyük Kuran okuyucularındandır.

Kuran, her vesileyle okunabilir. Mevlût törenlerinde, «bahir» lerin arasında Kuran okumak âdettir. Topkapı Sarayı'nda Yavuz'un Mısır ve Hicaz'dan getirdiği Emânât-ı Mukaddese'nin bulunduğu dairede, 1517'den 1924'e kadar 407 yıl, bir tek dakika ara verilmeden Kuran okunmuştur. Bu işi 24 hafız aralarında paylaşırlardı.

Kuran'ı okuma ilmine «tecvîd» denir. «Kur'ân-ı Kerîm» şeklinde saygıyla anılan, peygamberine Tanrı'dan nâzil olduğu gibi aynen muhafaza edilen tek semâvî kitabı teşkil eden Kuran'ı yanlış okumak günah sayılır. Onun için daima harekeli olarak basılır; «hereke» denen sesli harf işaretleri olmaksızın Arapça'yı doğru okumak, ancak klâsik Arap dilini pek iyi bilmekle mümkündür, bu ise zor bir şeydir .

Kuran, çok eski zamanlardan başlıyarak, en küçük dillere, diyeleklere defalarca çevrilmiş, binlerce kere basılmıştır. Dünyada en çok basılan, başka dile çevrilen, okunan kitaplardandır; bu konuda onunla ancak Tevrat-İncil kıyas edilebilir. Kuran gene çok eski çağlardan beri Türkçe'ye çevrilmiştir; yeni harflerle de birkaç tercümesi yapılmıştır. En yenisi Besim Atalay'ın çevirisidir.

Kuran, gerçek bir güzel sanatlar kolunun da ortaya çıkmasına vesile olmuştur. Türlü yazı çeşitleri, bezemelerle yazılıp süslenen, ciltlenen Kuran'lar vardır. Bazılarının değerine baha biçilemez olan bu eserler, dünya müzelerinin baş köşelerinde saklanır. Hele hat sanatını zirvesine çıkaran Türkler tarafından yazılıp bezenmiş Kuran'lar pek emek verilmiş sanat eserleridir (Bk. Hattatlık).

KURBAĞA

Dere ve göl kenarlarında, bataklık ve nemli yerlerde yaşıyan orta boy yumruk büyüklüğünde bir hayvandır. Dünyanın hemen her yanında bulunur. Vücudu ince, tüysüz, ıslak bir deriyle örtülüdür. Deriye bu ıslak yapışkanlığı derinin hemen altındaki bezler salgılar. Kurbağanın sırt tarafında petrol rengini andıran kırmızımsı ve zeytin yeşili benekler bulunur. Arka bacakları, öndekilerden çok uzun, çok daha kuvvetlidir. Hayvan bunlarla sıçrıyarak ilerler. Ön ayaklarında dört, art ayaklarında beş parmak vardır. Bu parmakların ucunda tırnak yoktur, araları yüzgeç şeklinde bir deriyle bağlıdır.

Kurbağanın çok iyi gören iri gözleri vardır. Göz kapakları açılıp kapanır. Kulakları gözlerinin hemen arkasındadır. Kulak kepçeleri yoktur. Ağzında yalnız üst çenede diş vardır. Dili, ön ucundan yapışıktır, arkası serbesttir. Kurbağa ağzını açtığı zaman dili büyük bir hızla dışarıya doğru fırlar. Hayvan böylece dilini birden hızla uzatarak, yakınından geçen sinek, kelebek gibi küçük böcekleri yakalar. Kurbağanın vücudu yassıdır, karnı yerde sürünür. Birçok çeşitlerinin kuyruğu yoktur.

Kurbağa gayet kuvvetli, uzun arka ayaklarının üzerinde zıplıyarak ilerler.

Kurbağaların vücut ısısı değişik olduğundan ele alınınca soğukluk bırakır. Kanı kırmızıdır, kalbi bir karıncıkla iki kulakçıktan meydana gelmiştir, yani üç gözlüdür. Erginler akciğerleriyle, yavrular solungaçlariyle hava alırlar. Ayrıca kurbağalarda deriyle solunum da çok gelişmiştir. Akciğerleri çıkartılan kurbağaların derilerinden hava alarak yaşadıkları görülür. Çünkü üst deri çok incedir, altında kılcal damarlar vardır. Böylece deriden geçen oksijen damarlardaki kirli kanın temizlenmesini sağlar. Bunun için, hayvan, derisinin devamlı olarak ıslak kalmasına dikkat eder. Kuru bir yerde kalınca, az su kaybetmek için, gölgelik yerlere sığınır. Deri tamamen kuruyunca, vücuttaki gaz alıp verişi durur, kurbağa boğularak ölür.

Kurbağanın Yaşayışı

Kurbağalar yumurtayla ürerler. Dişisi, baharda pek çok yumurta yumurtlar. Yumurtalar mercimek büyüklüğünde, jelâtinli bir madde içindedir. Suda, ya da nemil bir yerde bırakılan yumurtalardan «tetar» denilen siyah, kuyruklu yavrular çıkar. Bunlar solungaçlariyle solunurlar. Solungaçları başlarının iki yanında, kan damarı bakımından zengin, küçük püsküllerdir. Vücuttaki kan bu püsküllerde temizlenerek kalbe gider, oradan da vücuda dağılır.

Bir süre sonra bu solungaçlar kaybolur, yerlerini iç solungaçlar alır. Bu sıralarda yavru kurbağa tamamen balıklar gibi solunur. Ağızdan giren su, solungaçları ıslatır, böylece suyun içindeki erimiş hava solungaçlardaki kirli kanı oksijenliyerek temizler. Bu devrede kurbağa yavrusunun kuyruğu körelmeye, buna karşılık art bacakları gelişmeye başlar. Yavaş yavaş solungaç yarıkları da kapanır, buna karşılık akciğerler meydana gelir. Hayvan başkalaşımını tamamlayınca artık, suyun içindeki bitkisel maddeler yerine, böcek vs. yemeye başlar. Yavruyken vücudunun on kat uzunluğundaki barsakları, erginleşince ancak iki katına inmiş olur. Bu, barsağın bir soba borusu gibi iç içe geçmesiyle meydana gelir.

Kurbağalar, her değişik ısılı hayvan gibi, kış uykusuna yatarlar (Bk. Kış Uykusu). Erkek kurbağanın sesi çok kuvvetli olmasına karşılık dişinin sesi çok zayıftır. Erkek kurbağa ağzının içindeki iki hava kesesini sıkıp gevşetmekle «vrak! vrak!» diye sesler çıkarır.

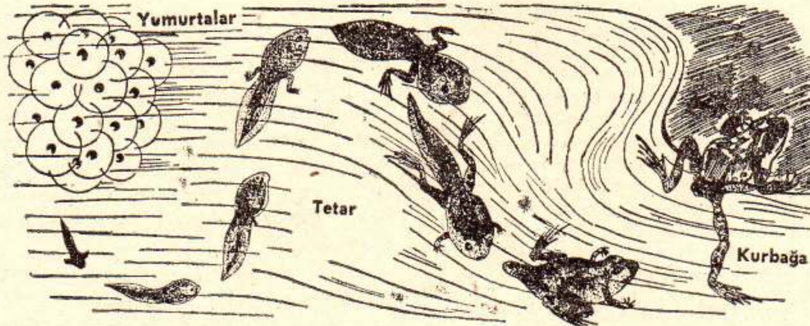
Yeryüzünün hemen her bölgesinde yaşıyan yüzden fazla kurbağa çeşidi vardır. Bunlardan «yeşil kurbağa» yumurtalarını sırtında taşır, parmaklarının ucunda yapışkan bir kabartı olduğu için kolayca ağaçlara çıkabilir. Rengini bulunduğu yere göre değiştirmesi onu düşmanlarından korur.

Âdi kurbağa daha çok bataklıklarda yaşar. Derisinden zehirli birtakım maddeler salgılıyarak, en büyük düşmanı olan yılana yem olmaktan kurtulur. Leylekler de kurbağaların başlıca düşmanlarındandır.

Amerika'da yaşıyan bir cins kurbağa, kurbağaların en büyüklerindendir. Yarım metre boyunda olan bu kurbağanın sesi çok uzaklardan duyulabilir.

Avrupa'da kimi yerinde, bazı cins kurbağaları, balık oltalarına benziyen oltalarla avlıyarak, yemek yaparlar. Kurbağa, omurgalıların, kurbağalar sınıfının kuyruksuzlar takımındandır.

Kurbağalar. — Hayvanlar âleminde omurgalıların bir sınıfıdır. Bunlar hem karada, hem de tatlı suda yaşarlar, yalnız, denizlerde yaşıyamazlar. Bu sınıfta «kuyruksuzlar», «ayaksızlar», «ürodeller» olmak üzere, üç takım bulunur. Kurbağa, triton, semender (salamandıra), müren gibi hayvanlar kurbağalar sınıfındandır.

Kurbağalarda Başkalaşım. — «Tetar» denilen yavrular suyun içinde tıpkı bir balık gibi yaşarlar. Büyüyen kurbağanın solungaçlarının yerini akciğerleri alır.

KURBAN

Dinin bir buyruğunu, ya da bir adağı yerine getirmek için kesilen hayvana «kurban» denir. Arapça'da bu söz «Tanrı'ya manen yaklaşmak üzere sunulan şey» anlamına gelir.

İlkel insanların dinlerinden beri hemen her dinde kurban geleneği vardır. O çağlarda insanlar, isteklerinin yerine gelmesi için tanrılara kurban adarlar, bu uğurda hayvanlarını, hattâ çocuklarını keserlerdi. Kutsal Kitaplar'a göre Kabil, Tanrı'ya toprak ürünlerini kurban etmeyi adamış, Tanrı bunu kabul etmemiştir; Habil ise, sürüsünün yavrularını adamış, tanrı bunu kabul etmiştir. Hz. İbrahim Tanrı'ya oğlu İshak'ı

adamış, bunun yerine gökten kurban için bir koyun inmiş, böylece Tanrı uğruna insan kanı dökmek geleneği sona ermiştir.

KURBAN BAYRAMI

Müslümanlar'ın en büyük bayramıdır. Arapça'da «İ'd-i Adhâ» (Kurbanlar Bayramı), ya da «İ'd-i Kebîr» (Büyük Bayram) denir.

Kurban Bayramı, Arap aylarından zilhiccenin 10 - 13 üncü günleri olmak üzere, 4 gün sürer. Bugün kullandığımız takvimde Dünya'nın Güneş çevresindeki dönmesini tamamladığı 365 gün bir yıl sayılır; Müslümanlar'ın kullandığı Hicrî takvim ise Ay yılına dayandığı, bu yılın ise 355 gün olduğuna göre, iki yıl ölçüsü arasında 10 günlük fark vardır; bundan dolayı Kurban Bayramı bugünkü takvimimizde her yıl değişik günlere raslar (Bk. Takvim)

Kurban Bayramı eski bir geleneğe dayanır. Bunun da esasında Tanrı'ya adak âdeti vardır (Bk. İshak, Hz.) Türkler Müslümanlığı kabul ettikleri zaman, bu dinin bayramlarını da benimsediler. Kurban Bayramı'nda eti yenilen hayvan kesilir. Bu arada, başka Müslüman memleketlerinde, koyun gibi deve de kurbanlık bir hayvandır. Biz yalnız koyun (koç) keseriz. Kurban eti fakirlere dağıtılır, böylece toplumsal bir yarar sağlar. Kurban Bayramı'nın dışında, yeni bir işe, bir yapıya başlarken, uğur getirmesi için, kurban kesmek de geleneklerimiz arasındadır.

KURDEŞEN

Deri üzerinde, kaşıntılarla, yanmalarla birdenbire beliren birtakım kabartılar vardır ki ısırgan otunun yaptığı dağlamalara benzer. Bunlara «kurdeşen» denir.

Kurdeşenler birdenbire ortaya çıkar, kaşıntı, sıkıntı vererek gene az zamanda, hiçbir iz bırakmadan kaybolur. Kurdeşen vücudun her yerinde çıkabilir.

Kurdeşen, daha çok birtakım yabancı organik cisimlere, besinlere, ilâçlara karşı vücutlarında duyarlık olan kimselerde görülür. Bu duyarlığa «alerji» denir. Bazı kimseler gerek besin olarak yiyip içtikleri, gerek ilâç olarak aldıkları albüminli maddelere karşı büyük bir duyarlık gösterirler, et, balık, sucuk, pastırma, çilek, yumurta, kakao, çikolata, pasta gibi şeyler yedikten, bazı ilâç ve serum iğnesi yapıldıktan sonra, kurdeşen çıkarırlar. Bu arada, vücutları kızarır, dudakları, göz kapakları, boğazları şişer, eklemlerinde ağrılar, şişmeler olur, ateşleri yükselir.

Barsak kurtları da çocuklarda sık sık kurdeşene yol açar. Sıtma nöbetleri sırasında da hastanın vücudunda sıvama kırmızılıklar görülebilir. Antipirin, piramidon, kinin gibi bazı ilâçları aldıktan sonra şiddetli kaşıntılara uğrıyan, kurdeşen çıkaran kimseler de vardır.

Tedavi. — Her şeyden önce, kurdeşene yol açan maddeyi bulmak gerekir. Bu ise oldukça zordur. Onun için, alerji yapabilecek maddelerden alınmış hulâsalar hastanın derisi üzerine sürülür, orası hafifçe çizilir, bir kırmızılık ortaya çıkarsa, hastanın bu maddeye karşı duyar olduğu anlaşılır. Bazı tıp bilginlerine göre de, alerji hastanın vücudunda «histamin» denilen bir maddenin birikmesinden ileri gelir. Bunun için, kurdeşenlere karşı birçok «antihistaminik» ilâçlar yapılmıştır. Bu ilâçlardan büyük faydalar görülür. Alerjiye karşı kalsiyumlu, adrenalinli ilâçlar da iyi gelir.

KURİL ADALARI

Kamçatka Yarımadası ile Japonya'nın Hokkaido (Yezo) adası arasında zincirleme uzanan takımadadır. Ohotsk Denizi ile Büyük Okyanus'u ayırır. 1875'ten beri Japonya'ya aitken 1945'te Sovyetler Birliği'ne geçmiştir.

Yüzölçümü: 10.215 km²

Nüfusu: 7.000

Başkenti: Sandai

Kuzeydeki Paramuriso Adası Kamçatka'nın Lapatka Burnu'ndan 100 km. uzaktadır. Güneyde, Hokkaido'nun 40 km. kadar kuzeydoğusunda Kunasiri, bunun kuzeyinde de en büyük ada olan Etorufu, bunun kuzeyinde de Uruppu adaları vardır. Uruppu ile Paramusiro arasındaki adalar küçüktür.

Adaların hepsi 36 tanedir. Bu adalarda 18'i faal halde olmak üzere 100 kadar yanardağ vardır. Japonlar devrinde 11.000'i bulan nüfus, Japonlar'ın çekilmesiyle çok azalmıştır. Şimdi km²'ye 1 kişi bile düşmez. Halk, Ayno (Aynu) denen kavimden ibarettir (Bk. Aynular). Tek tük Rus ve Japon görülür. Halk kürklü hayvan, balina ve balık (somon, mors) avcılığı ile geçinir. Balık konserve fabrikaları vardır.

KURSAK

Tane yiyen kuşların sindirim sisteminin önemli kısımlarından biridir. Bu gibi kuşların yuttukları taneler yemek borusundan inerek «ilk mide» olan kursağa gelirler. Taneler, buradaki sıvı ile şişip yumuşarlar (Bk. Kuşlar).

KURŞUN: Sanayide Büyük Yeri Olan, Ağır, Yumuşak Bir Maden

KURŞUN, ağır, yumuşak bir madendir. Tabiatta bulunan, işlenmeye en çok elverişli olan filizi «simli kurşun» dediğimiz «galenit» (galen) dir. Yurdumuzda da bulunan bu filiz dünyanın her yanına yayılmıştır, en çok Kuzey Amerika'da, Meksika'da bulunur. Ayrıca Avustralya, Almanya, Brezilya, Cezayir, Tunus'ta da önemli yatakları vardır (Bk. Galen). Kurşunun öteki filizleri daha çok galenin bozunma ürünleridir. En önemlileri serüzit ($PbCO_3$), anglezit ($PbSO_4$), piromorfit ($PbCl_2$, $3Pb_3$ $(SO_4)_2$), mimetisit ($PbCl_2$ $3Pb_3$ $(AsO_4)_2$) dir.

Galen kurşun sülfürdür (PbS). İçinde çoğunlukla % 0,01 - 0,1 gümüş bulunur; bundan dolayı «simli (gümüşlü) kurşun» denilmiştir.

Kurşun Nasıl Elde Edilir

Kurşun, filizlerinden, «kavurma metodu» denilen bir usulle elde edilir. Bu usulde kurşun filizi, meselâ galen, hava akımında ısıtılarak kavrulur. Önce kurşunun oksidiyle sülfatı meydana gelir; sonra bunlar galenin geri kalanı ile bir arada yeniden kavrulur, bu sefer de «metalik kurşun» la «kükürt dioksit» meydana gelir. Son zamanlarda kireç taşı ve silisle yapılan elde etme işlemleri daha iyi sonuçlar vermiştir. Ayrıca, elektrolitik metodla da kurşun elde edilir.

KURŞUNUN ÖZELLİKLERİ

Simgesi: Pb
Atom No. 82
Atom ağırlığı: 207,21
Yoğunluğu: 11,34 - 11,37
Ergime noktası: 327° C
Kaynama noktası: 1555° C

Yeni elde edilmiş, ya da yeni kesilmiş bir kurşun parçasının yüzeyi gümüş gibi parlaktır. Yalnız, havada hemen donuk, mavimtırak kurşuni bir renk alarak oksitlenir. Kurşun o kadar yumuşaktır ki tırnakla bile çizilebilir. Çok ince olmıyan levhalar, fazla ağırlık çekemiyen teller haline getirilebilir. Kurşunun 2 sm. sine 7,5 ton baskı yapılırsa sıvı haline geçer.

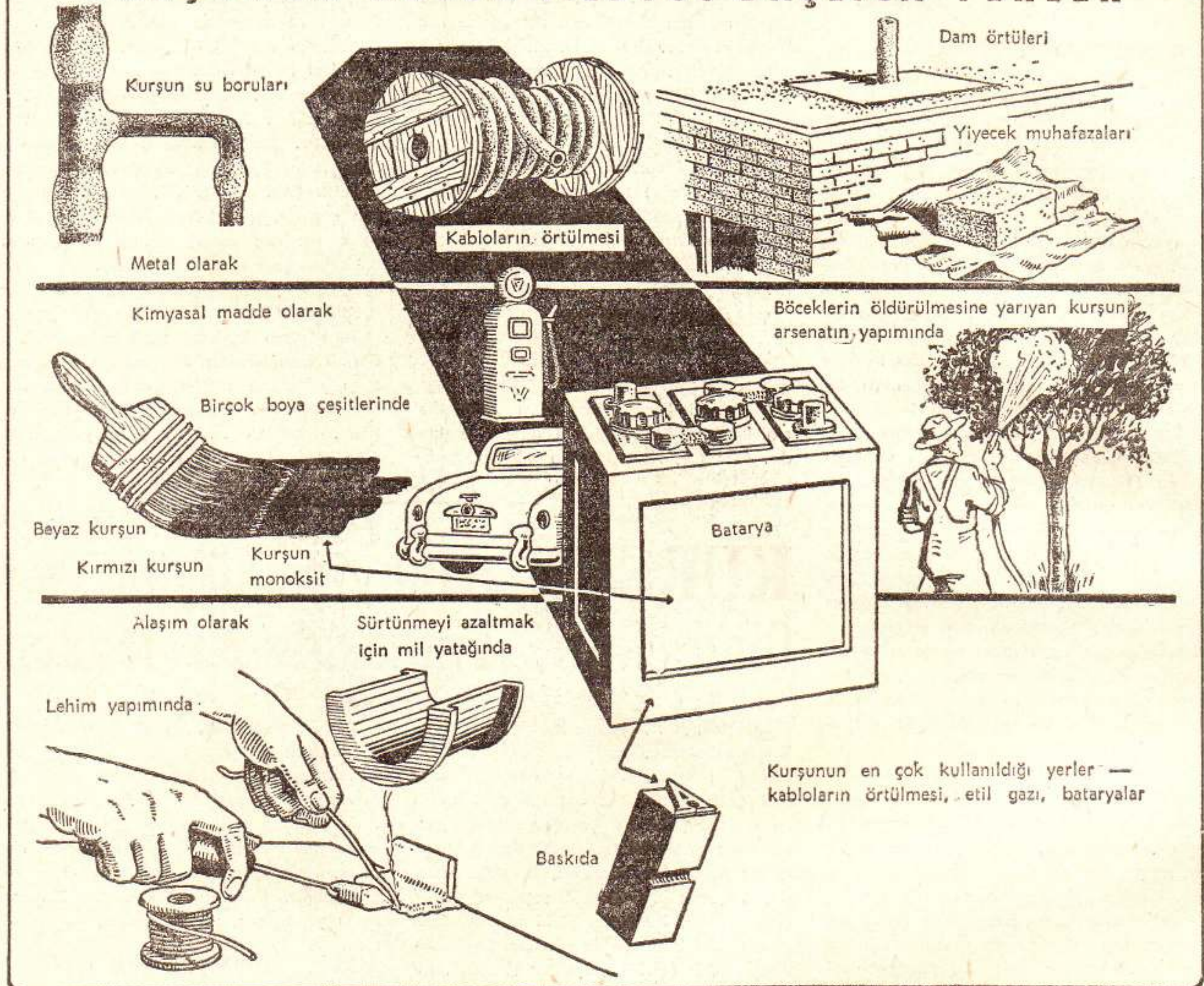
Kurşun Zehirdir!

Kurşun yalın halde de, bileşik halinde de kuvvetli zehirdir. Suda çözünmiyen bileşikleri bile organizmaya geçer, yavaş zehirlenmelere yol açar. Kurşun zehirlenmeleri kendini birden göstermez, bundan dolayı ilk anlarda önem verilmez. Zehirlenen kimsede zamanla keyifsizlik, halsizlik, kas ağrıları, dişlerin dökülmesi gibi belirtiler görülür, önlenmezse ölümle sonuçlanabilir.

Hava akımında bütün asitler kurşunu etkiler. Sularda bulunan karbon dioksit de kurşuna etki eder. Böylece, içinden içme suları geçen kurşun borularda zehirli bir bileşik olan «kurşun karbonat» meydana gelir. Yalnız, gerek bu bileşik, gerekse sularda bulunan sodyum ve potasyum tuzları kalsiyum ve magnezyumla birleşip suda çözünmiyen bileşikler meydana getirirler, bunlar boruların içini kaplar, suda çözünen kurşun bileşiklerinin suya geçmesine engel olurlar.

Kurşunun Alaşımları, Bileşikleri

Kurşun yalın boru, levha, akümülâtör plâkları yapılması, «kurşun odaları» usulü ile sülfürik asit elde edilmesi gibi çok çeşitli işlerde kullanılır. Alaşımları çoktur, bunlar da bir çok yerlerde kullanılan önemli alaşımlardır. Başlıcaları şunlardır:

Saçma. — Çok az arsenik katılmasiyle elde edilen alaşımlardan avcılıkta kullanılan «saçma» lar yapılır.

Harf. — % 10 - 30 oranında antimon katarak yapılan alaşımlardan «matbaa harfleri» yapılır; bu alaşıma «letter metal»» (harf madeni) denir.

Lehim. — Kurşunla kalay alaşımıdır, çok kullanılan önemli bir alaşımdır. Çeşitli maden parçalarının birbirine yapıştırılmasında, kaplar yapılmasında lehimin çeşitli bileşimleri kullanılır. Yiyecek maddelerinin konulacağı kabların lehimlenmesinde kullanılacak lehim % 10'dan fazla kurşunlu olmamalıdır.

Kalay, kurşun, bakır alaşımlarına «metal antifriksiyon (sürtünmeyi önliyen maden) alaşımı» denir. Bu alaşımdan makinelerin çokça sürtünen kısımları yapılır. Antimonlu kurşuna «sert kurşun» denir.

Kurşun bileşikleri de çok önemlidir. Başlıcaları şunlardır:

Mürdesenk. — «Kurşun 2 oksit» tir (PbO). Buna «masiko», «litarj» da denir. Yağlı boya yapımında kullanılır.

Kurşun Şekeri. — «Kurşun 2 asetat» tır. Şeker tadında bir zehirdir. Başka kurşun bileşikleri yapmada, basma boyacılığında, hekimlikte kullanılır.

Üstübeç. — «Bazik kurşun karbonat» tır. «Serüz» de denir. Yağlı boya yapılmasında kullanılan bu bileşik Romalılar zamanından beri bilinmektedir. Çok kullanılan bu bileşiğin yapılması için çok çeşitli usuller vardır. Son zamanlarda kullanılan «litopon» üstübecin önemini azaltmıştır, çünkü litopon hem ucuzdur, hem de yağlarla daha sıkı birleşir.

Kurşun Kromat. — Sarı renkli bir bileşiktir, yağlı boya yapımında kullanılır.

Kurşun Sülfürü. — Galenit kristalleri halindeyken hertz dalgalarını kolaylıkla alabildiği için, telsiz telgrafta, radyolarda detektör olarak kullanılır.

Kurşun 4 oksit (PbO_2). — Akümülatörlerde kullanılır. Isıtılınca kolaylıkla oksijen verebildiği için kibrit başlarında potasyum klorat yanına katılarak kibritlerin kolay tutuşmasını sağlar.

Minyum (Pb_3O_4). — Kırmızı renkte bir boyar maddedir. «Sülyen» olarak, madenî eşyanın havanın aşındırıcı etkilerinden korunmasında kullanılır.

KURŞUN KALEM (Bk. KALEM)

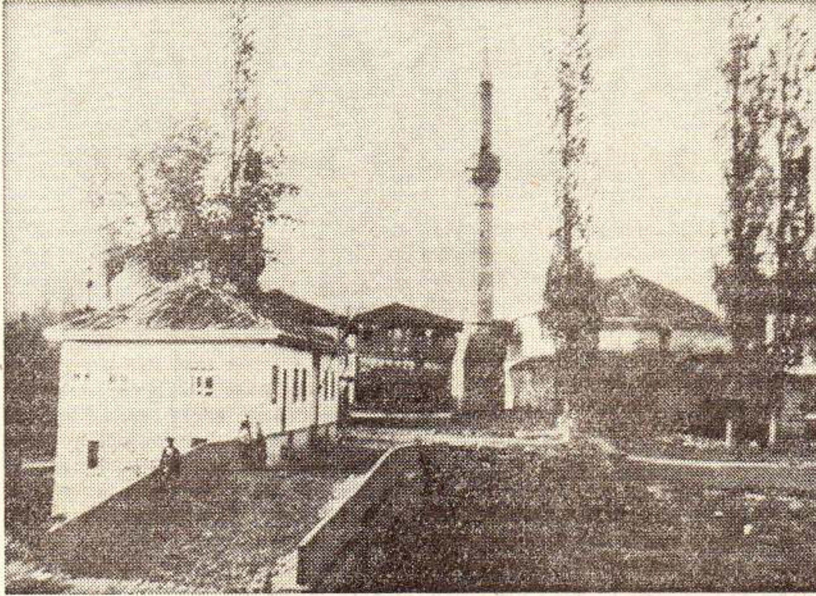
KURŞUNLU

Karadeniz Bölgesi'nin Batı Karadeniz bölümünde Çankırı iline bağlı bir ilçedir. Topraklarını doğuda aynı ilin Ilgaz, güneyde Orta, batıda Çerkeş, kuzeybatıda Ovacık ilçeleri ile kuzeyde Kastamonu'nun Araç ilçesi çevirir. Merkez bucağından başka Atkaracalar ve Bayramören adlı bucakları, bunlara bağlı 69 köyü vardır.

Yüzölçümü: 1.138 km^2

Nüfusu: 32.327 (1960 sayımı)

Kurşunlu ilçesi batıda Ulusu, güneydoğuda Devrez Çayı çevresindeki düzlüklerle bu düzlükleri birbirinden ayıran dağları kaplar. Kışlar soğuk, yazlar oldukça sıcak geçer. İlçenin kuzey kesimleri orman bakımından zengindir. Güney kesimler daha çok bozkır durumundadır. En önemli akarsular Devrez Çayı ile Ulusu'dur. Devrez Çayı ilçenin Güneydoğusunda güneybatı - kuzeydoğu doğrultusunda akar. Ulusu bu ilçe sınırları içinde doğduktan sonra doğu-batı doğrultusunda akarak Çerkeş ilçesine geçer. Kurşunlu'da en başta gelen geçim kaynağı tarımdır.

Kurşunlu, Çankırı ilinin en güzel ilçe merkezlerinden biridir. Üç tepenin ortasında bir düzlükte kurulu olan kasabanın ünlü Taşköprü'sünün 200 yıllık geçmişi vardır.

Tahıl, baklagiller yetiştirilir. Ulusu ve Devrez vâdilerinde meyvacılık yapılır.

Kasaba. — İlçe merkezi Kurşunlu kasabası Kastamonu - Ilgaz - Çerkeş - Gerede - Bolu - İstanbul karayolu üzerinde, denizden 1.150 m. yükseklikte kurulmuştur. Kasabanın Ankara - Zonguldak demiryolu üzerinde de istasyonu vardır. Kasaba, dolayını çeviren 3 tepenin arasında, onlara göre çukurda kalan bir düzlüktedir. Evler doğudaki Kaletepe ile ondan başka iki tepenin eteklerindeki tatlı eğimlere doğru da tırmanırlar. Batıda bulunan istasyondan kasabaya iki yanı ağaçlandırılmış bir caddeyle girilir. Kasabanın ana caddesi budur. Bu caddeye bağlanmış olan geniş, dar ara sokaklar gelişigüzel açılmıştır.

Kasabanın ortasından Küçük Kurşunlu Çayı geçer. İki yüzyıllık taş bir köprü bu çayın iki yakasını birleştirir. 5 mahalleden meydana gelen Kurşunlu kasabası 2.496 nüfusludur (1960 sayımı).

KURT

Köpekgillerden, sürülere saldıran çok yırtıcı bir hayvandır. Avrupa'da, Kuzey Asya'da, Amerika'da kuytu yerlerde yaşar. Biçim bakımından kurt köpeğine benzerse de ondan daha sağlam yapılı, daha iridir. Gerek çenesi, gerekse dişleri kesip paralamaya elverişli olarak gelişmiştir. 4'ü büyük olmak üzere 42 dişi vardır.

Kurdun vücudu zayıf, kuru, böğürleri içine çökük, bacakları ince, kuyruğu tüylü, aşağıya sarkıktır. Tüylerinin rengi hayvanın yaşına, cinsine, yaşadığı yere göre değişir. Kuzeydekilerin tüyleri daha uzun, daha sıktır. Sarıya çalan külrengi sırt tüyleri karnına doğru inildikçe açılır. Genel olarak, kurtların renkleri yazları kızıllaşıp kışları ağarır. Çok seyrek olarak beyaz kurtlara da raslanır. Ergin bir kurdun boyu burnundan kuyruğunun ucuna kadar, 1.65 m., sırtının yerden yüksekliği de 80 sm. kadardır. Dişiler daha ince uzun, daha küçük olur.

Kurdun Yaşayışı

Kurt tenha yerlerde yaşamaktan hoşlanır. Gündüzleri gizlenir, geceleri avlanmaya çıkar. Kışları büyüklü küçüklü sürüler halinde toplanırlar, sürülere saldırarak koyunları parçalayıp yerler. Sığırları, atları bile parçaladıkları olur. Çok aç kalınca insanlara da saldırmaktan çekinmezler. Kışın sürüler halinde gezen kurtlar köylere, kasabalara kadar inerler. Zaman zaman tehlikeli olmaya başlıyan kurt sürüleri avcılar tarafından vurularak dağıtılır. Ayrıca, kurulan tuzaklarla da kurtları yakalamak mümkündür.

Kurt, genel olarak tek başına yaşar. Erkekle dişinin yaklaşmaları ocak, şubat aylarında olur. Dişi kurt 63 gün süren gebelikten sonra 4 - 5 yavru doğurur. Ana kurt yavrularını 5 - 6 hafta emzirir. Bununla beraber, yavrular ancak iki aylık olunca analarının peşinden gitmeye başlıyabilirler.

Çok küçükken ele geçirilen kurt yavruları insana alışabilirlerse de ancak bir, iki yaşındayken zararsızdırlar, ondan sonra tehlikeli olmaya başlarlar.

Kurtla köpeği çiftleştirerek melez yavrular elde edilebileceğini ünlü bilgin Buffon ispat etmiştir. Elde edilen yavruların kısır olmaması böyle bir ırkın üremesini sağlamış, bundan «kurt köpekleri» ortaya çıkmıştır.

Kurt yalnız yaşamaktan hoşlanır. Daha çok gündüzleri gizlenir, geceleri avlanmaya çıkar.

Kurt Cinsleri

Birçok kurt cinsleri vardır. Bunlardan «kara kurt» tüylerinin siyahlığıyle ötekilerden ayrılır. Kuzey ve Orta Avrupa'nın dağlık bölgeleriyle Kuzey Amerika'da yaşar. «Java kurdu» nun kısa kulakları, kızıla kaçan postu vardır. Himalayalar'da, Borneo'da, Java'da yaşar. «Mısır kurdu» ile «Habeşistan kurdu» nun vücudu, burnu daha ince uzundur. İnka köpeklerinin «kızıl kurt» da denilen «Amerikan kurdu» ndan geldiği sanılmaktadır.

«Havlıyan kurt», kurtla tilki arasında bir hayvan sayılır; buna «çayır kurdu», ya da «koyot» denir. Brezilya'da, Paraguay'da da yaşıyan «yeleli kızıl kurt» denilen bir kurt çeşidi daha vardır. Tarihin çok eski çağlarından kalan fosillerdeki kurtların vücut yapılışları bugünkülerinin hemen hemen aynıdır.

KURT

Küçük, ince uzun, yumuşak vücutlu, ayaksız hayvancıklara, konuşma dilinde «kurt» denir, yemiş, peynir gibi besin maddelerinde de türiyen kurtçuklarla, solucan, barsak kurtları hep bu adla anılır. Bu anlamda kurt bir tek yaratık değildir, çoğu ayrı ayrı nevilerdendir (Bk. Barsak: Barsak Kurtları; Solucan).

KURTALAN

Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin Dicle bölümünde Siirt iline bağlı bir ilçedir. Topraklarını doğuda aynı ilin merkez, güneyde Mardin'in Gercüş, batıda Siirt'in Beşiri, kuzeyde aynı ilin Kozluk ve Baykan ilçeleri çevirir. Merkez bucağından başka Garzan, Hüseyini, Rıdvan adında bucakları, 63 köyü vardır.

Yüzölçümü: 1.074 km²

Nüfusu: 26.275 (1960 sayımı)

Kurtalan ilçesi Güneydoğu Torosları'nın Garzan ve Bitlis suları ve bunların kolları ile fazla yarılmış kesimlerini, bu engebeli arazinin güneyinde bulunan bazı düzlükleri kaplar. Kışlar soğuk geçer, yazlar da sıcaktır. Dicle'nin kollarından olan Garzan Suyu ilçenin en önemli akarsuyudur. Ekonomik hayat tarla tarımı ile hayvancılığa dayanır. Sulak yerlerde küçük ölçüde çeltik ekimi de yapılır.

Kasaba. — İlçe merkezi Kurtalan kasabası 900 m. yükseklikte kurulmuştur. Diyarbakır üzerinden doğuya doğru uzanan demiryolunun son istasyonudur. Bundan dolayı, hareketli bir kasabadır. Demiryolu ile yapılan ulaştırma burada kara taşıtlarına aktarılır. Bitlis, Siirt ve Muş'u da içine alan geniş bir yörenin ihracat ve ithalâtı Kurtalan yolu ile yapılır.

Kasaba, düzgün karayolları ile Bitlis'le Siirt'e de bağlıdır. Birçok nakliye ambarları, Toprak Mahsulleri Ofisi'nin tahıl depoları, devlet demiryollarının tesisleri vardır. 3 mahalleden meydana gelen Kurtalan kasabası 2.785 nüfusludur (1960 sayımı).

KURTULUŞ SAVAŞI

Türk Milletinin En Büyük Kahramanlık Destanı

KURTULUŞ SAVAŞI, I. Dünya Savaşı'nda yenildikten sonra, anayurdu yabancı işgal kuvvetlerinden kurtarmak için milletçe giriştiğimiz savaştır. Türk milleti için bir ölüm-kalım savaşı olan Kurtuluş Savaşı, kadınlı erkekli bütün Türkler'in tek bir vücut olarak eşsiz fedakârlıklarla çarpışması sonunda zaferle sonuçlanmıştır. Düşmanların yurdumuzdan kovulmasından sonra da yüzlerce yıllık imparatorluk idaresi yıkılarak yerine Türkiye Cumhuriyeti kurulmuştur .

1911'de Trablusgarp Savaşı, 1912'de Balkan Savaşı gibi, arka arkaya girdiğimiz savaşların sarsıntısı geçmeden 1914'te I. Dünya Savaşı başlamıştı. Geçirdiğimiz sarsıntıların büyüklüğü düşünülürse bu savaşa girmememiz gerekirdi. Yalnız, o zamanki Osmanlı hükümetinin düşüncesizliği yüzünden, 16 kasım 1914'te savaşa girdik (Bk. I. Dünya Savaşı).

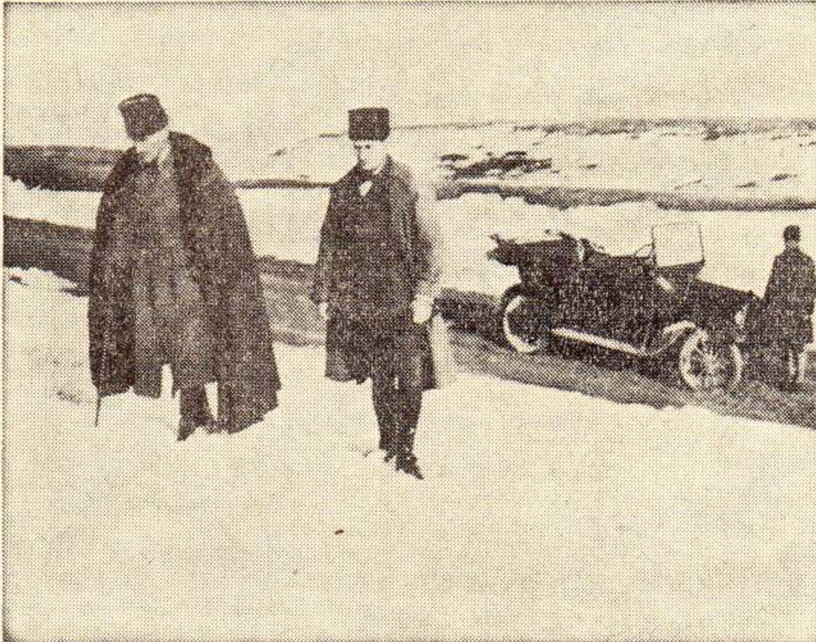
Büyük fedakârlıklarla sürdürdüğümüz savaş sonunda bağlaşık bulunduğumuz devletlerle birlikte yenildik. Düşmanların anayurdumuzu parçalamak için bekledikleri an gelmişti. 30 ekim 1918'de imzalanan Mondros Mütarekesi 600 yıllık Osmanlı İmparatorluğu'nun hemen hemen bütün hükümranlığına son veriyordu. (Mondros Mütarekesi Yunanistan'ın Limni adasında Mudros kasabasında imzalanmıştır.)

Mondros Mütarekesi imzalandığı sırada yurdumuzda büyük bir sefalet ve ümitsizlik vardı. Herkes galip devletlerin topraklarımızı paylaşmaya hazırlandıklarını biliyordu. 1911-1918 arası tamamen savaş içinde geçmiş, bu savaşların hepsinde de yenilmiştik. Zaten savaşta yenilmemizden çok önce Rusya, İngiltere, Fransa arasında gizli görüşmeler yapılmış, Türkiye'yi aralarında nasıl paylaşacakları kararlaştırılmıştı. Bu üç devlet arasında 1915'te yapılan gizli anlaşmaya sonradan İtalya da katılmıştı.

Yurdumuzun İşgali

I. Dünya Savaşı, 1918'in sonlarında bittiği halde Türklerle imzalanacak barış antlaşması 1920'ye kadar geciktirilmişti. Bunun en büyük sebebi yurdumuzu paylaşmak istiyenlerin kendi aralarında yaptığı pazarlıktı. Mondros Mütarekesi'nden sonra Yunanistan da Türkiye'den pay istiyordu. Paris Konferansı'nda büyük devletler Yunanlılar'ın İzmir'i işgaline karar verdiler. İzmir 15 mayıs 1919'da işgal edildi. Böylece, bir yandan Paris'teki barış konferansı devam ederken bir yandan da Türkiye, Mondros Mütarekesi'ne dayanılarak, yer yer işgal edilmeye başlandı (Bk. Mondros Mütarekesi).

En sonunda, 1920'de Fransa'da Sevres şehrinde imzalanan Sevr Barış Antlaşması ile, yurdumuzun büyük bir kısmının Yunanistan, İngiltere, Fransa, İtalya, Rusya arasında paylaşılması kabul ediliyordu. (Bk. Sevres Barış Antlaşması). Osmanlı hükümeti bu ağır şartlara boyun eğmişti.

Kurtuluş Savaşı'nın büyük kahramanı Atatürk her şeyden çok Türk milletinin bağımsızlık aşkına güveniyor, sonunda galip geleceğimize bütün kalbiyle inanıyordu. Fotoğraf Atatürk'ü 6 mart 1921 pazar günü Dikmen sırtlarında, Emir Gölü'ne giderken gösteriyor.

Millî Hareket Başlıyor

Adana, Urfa, Maraş, Antep'i Fransızlar, Antalya ile Konya'yı İtalyanlar, Ege Bölgesi'nin birçok kesimlerini Yunanlılar, İstanbul'u da İngilizler işgal etmişlerdi. Bu durum bütün Türkler'in kalbinde bir kurtuluş savaşına başlama ateşini uyandırmıştı. Yer yer, belki de birbirlerinden habersiz olarak, çeşitli dernekler kuruyorlardı. Hepsinin de hedefi düşmanı yurdumuzdan sürmek, bağımsızlığımızı yeniden kazanmaktı. Bu dernekler şunlardı :

1 — «Trakya - Paşaeli Cemiyeti» (Edirne ve yakınlarında kurulmuştu.)

2 — Vilâyât-ı Şarkiye Müdafaa-i Milliye Cemiyeti (Merkezi İstanbul'da olan bu cemiyetin Erzurum, Elâzığ gibi illerimizde şubeleri vardı.)

3 — Muhafaza-i Hukuk Cemiyeti (Trabzon'da).

4 — Trabzon ve Havalisi Adem-i Merkeziyet Cemiyeti (Merkezi İstanbul'da olan bu cemiyetin de şubeleri vardı).

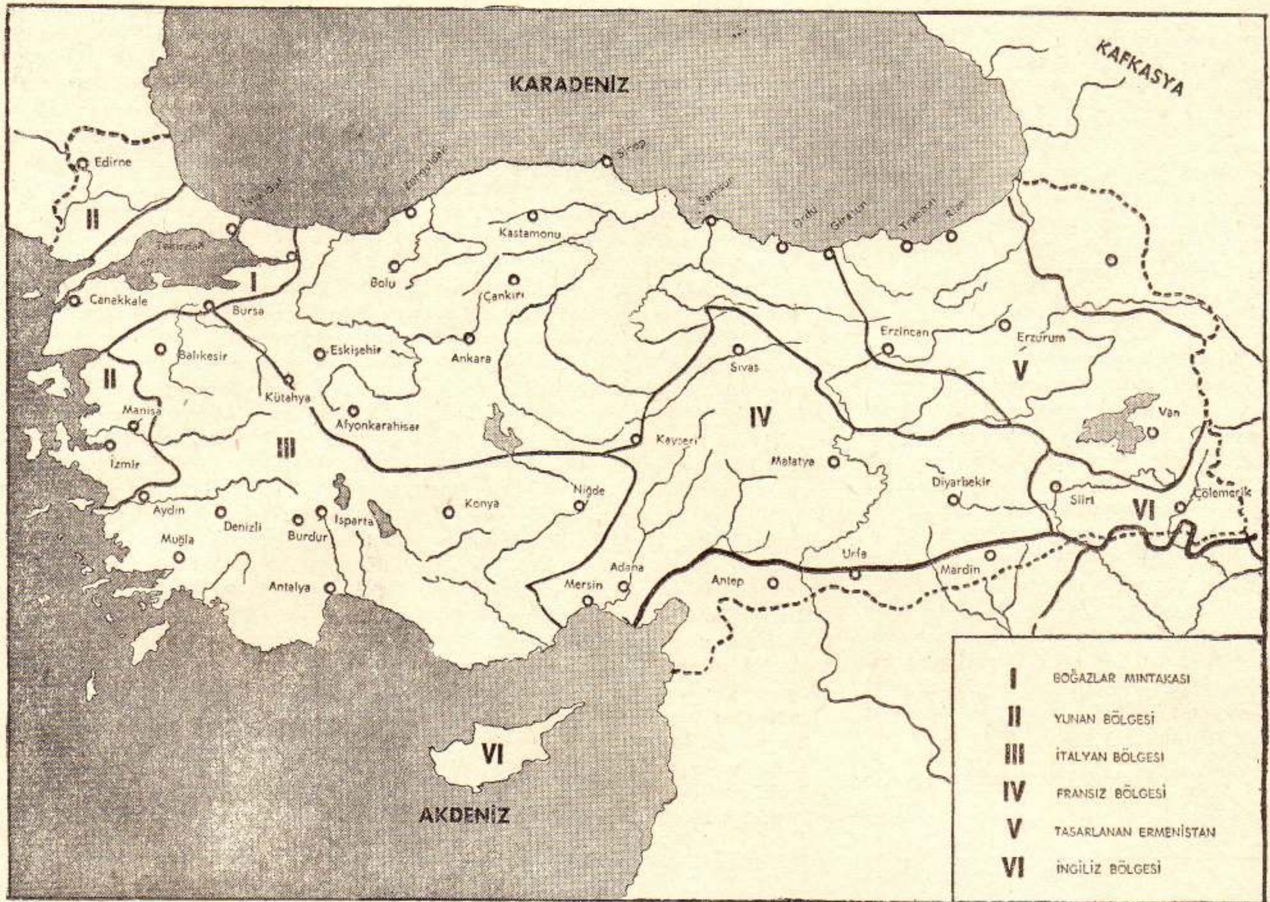
5 — Redd-i İlhak Cemiyeti (İzmir'de işgalden bir gün önce kurulmuştur.)

Ayrıca, yurdun hemen hemen her yerinde «İtilâf ve Hürriyet», «Sulh ve Selâmet» dernekleri de vardı. Yalnız, bütün bu teşekküller üç, beş kişinin birleşmesinden meydana gelmişti, yurdu bir bütün olarak düşünmüyorlardı. Trakya-Paşaeli Cemiyeti hiç olmazsa Doğu Trakya'yı kurtarmak istiyor, Trabzon Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Karadeniz kıyılarında kurulacağı tahmin edilen Rum - Pontus devletine karşı halkı uyanık bulundurmaya çalışıyordu. Vilâyat-ı Şarkiye Müdafaa-i Milliye Cemiyeti de bir hücum karşısında doğu illerimizi korumayı tasarlıyordu. Bunların bütün yurt ölçüsünde sonuç veremiyeceği açıkça belliydi.

Öte yandan, zararlı dernekler de kuruluyordu. Bitlis ve Elâzığ'da «Kürt Teali Cemiyeti» kurulmuştu. Maksadı yabancı devletlerin yardımiyle bir Kürt hükümeti kurmaktı. İstanbul'da «İngiliz Muhipleri Cemiyeti» kurulmuştu. Bunların maksadı yurdumuzu İngilizler'in himayesine vermekti. Gene İstanbul'un ilerigelenlerinden bir kısmı da «Amerikan mandası» nı, yani yurdumuzda Amerika hükümranlığını istiyorlardı. Kısacası, herkes ne yapacağını bilmez bir halde bulunuyor, ülkede çok büyük bir çoğunluğun içi kan ağlıyordu.

Mustafa Kemal (Atatürk) İş Başında

«Esas, Türk milletinin haysiyetli ve şerefli bir millet olarak yaşamasıdır. Bu esas ancak istiklâl-i tamma malikiyetle temin olunabilir. Ne kadar zengin ve müreffeh olursa olsun, istiklâlden mahrum bir millet, beşeriyet-i mütemeddine muvacehesinde uşak

SEVRES (SEVR) ANTLAŞMASINA GÖRE OSMANLI İMPARATORLUĞUNUN PARÇALANMASI

olmak mevkiinden yüksek bir muameleye kesb-i liyakat edemez.

«Ecnebi bir devletin himaye ve sahabetini kabul etmek insanlık evsafından mahrumiyeti, acz ü meskeneti itiraftan başka bir şey değildir. Filhakika bu derekeye düşmemiş olanların istiyerek başlarına bir efendi, ecnebi efendi getirmelerine asla ihtimal verilemez.

«Halbuki Türk'ün haysiyet ve izzet-i nefis ve kabiliyeti çok yüksek ve büyüktür. Böyle bir millet esir yaşamaktansa mahvolsun evlâdır!

«Binaenaleyh YA İSTİKLÂL, YA ÖLÜM!

«İşte halâs-ı hakiki istiyenlerin parolası bu olacaktı.

«Bir an için bu kararın tatbikatında adem-i muvaffakıyete duçar olunacağını farzedelim! Ne olacaktı? Esaret!

«Peki efendim, diğer kararlara mutavaat halinde netice bunun aynı değil miydi?

«Şu farkla ki, istiklâli için ölümü göze alan millet, insanlık haysiyet ve şerefinin icabı olan bütün fedakârlığı yapmakla müteselli olur ve bittabi esaret zincirini kendi eliyle boynuna geçiren miskin, haysiyetsiz bir millete nazaran yâr ve ağyar nazarındaki mevkii farklı olur.» (Gazi Mustafa Kemal, NUTUK, 2. baskı, cilt 1, sayfa 9-10).

Türkiye'nin içinde bulunduğu çok ağır şartları dikkatle gözliyen Mustafa Kemal (Atatürk) yurdu kurtaracak olan savaşı böylece çizmiş bulunuyordu. Bütün Türkler'in bir ölüm-kalım savaşına girmesi şarttı. Hazırlıkları ona göre yapmak, yurdu bir tek amaca göre hazırlamak lâzımdı: Ya İstiklâl, ya ölüm!

Atatürk bu amacını gerçekleştirmek üzere, 16 mayıs 1919'da emektar «Bandırma» vapuru ile İstanbul'dan ayrıldı, yanındaki 19 kişiyle birlikte 19 mayısta Samsun'a ayak bastı (Bk. Atatürk).

Atatürk, bir yandan yurdun ilerigelenleriyle temas ederken, bir yandan da çeşitli birliklerin durumu hakkında bilgi almaya çalışıyordu. Bir hafta kadar Samsun'da kaldıktan sonra Havza'ya geçti, 25 mayıstan 12 hazirana kadar orada kaldı, sonra Amasya'ya gitti. Burada bütün yurttaki komutanlarla mülkî idare âmirlerine tamimler göndererek millî bir teşkilât vücuda getirilmesi gerektiğini bildirdi.

Bu tamimin esasları şunlardı:

1 — Yurdun bütünlüğü, bağımsızlığı tehlikededir.

2 — Milletin bağımsızlığı gene milletin azim ve kararı ile kurtarılabilir.

3 — İstanbul hükümeti vazifesini gerektiği gibi yapamamaktadır.

4 — Milletin haklarını bütün dünyaya tanıtmak için millî bir kurulun toplanması gerekir. Bunun için de Sıvas'ta bir kongre toplanmasına karar verilmiştir.

5 — Kongreye katılmak üzere seçilecek olanlar gerekirse kimliklerini saklıyarak yolculuk edecek, bu işi çok gizli tutacaklardır.

Atatürk'ün doğrudan doğruya milletin temsilcileriyle temastan maksadı hem millî mücadelenin esaslarını tesbit etmek, hem de yeni Türkiye'nin temellerini atmaktı (Bk. Sıvas Kongresi; Atatürk: Erzurum ve Sıvas Kongreleri). İleriyi gören büyük komutan perakende hareketlere girişmek istemiyor, kurtuluş hareketimizi başıbozuk bir çaba olmaktan kurtarmaya çalışıyordu. Bunun için de her şeyden önce bütün yurdu kaplıyan bir düzen kurmak istiyordu.

Sıvas Kongresi'nde bu alanda büyük adımlar atıldı. Yurttaki bütün Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye Cemiyetleri birleştirilerek «Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti» kuruldu. Bu birlik adına çalışmaya yetkili bir «heyet-i temsiliye» seçildi. Bu temsilciler kurulunun başkanlığına Mustafa Kemal (Atatürk) seçildi. Öte yandan, Atatürk zaten, daha Erzurum'dayken, görevli bulunduğu ordu müfettişliğinden de, askerlikten de istifa etmişti. Şimdi, her türlü kayıttan kurtulmuş olarak, millet yolunda çalışabilirdi.

Temsilciler kurulunun İstanbul hükümetine yaptığı baskı sonunda, İstanbul'da «mebus» (milletvekili) seçimi yapılmış, bir meclis kurulmuştu. Yalnız, İngilizler'in meclis üzerindeki baskısı büyüktü. İşi daha da ileri

götürdüler, 16 mart 1920'de Osmanlı Mebusan Meclisi'ne baskın yapıldı, bir kısım mebuslar Malta'ya sürüldü, ayrıca İstanbul'un işgal edildiği ilân olundu.

Bunun üzerine, Atatürk derhal yeni bir meclis kurmak yoluna gitti, 23 nisan 1920'de Ankara'da, Türkiye Büyük Millet Meclisi açıldı. Artık yeni Türkiye devleti doğmuştu. Bu olay bütün dünyaya duyuruldu. Bu yeni Türk devleti kurtuluş savaşını yapacak, varlığını bütün dünyaya ispat edecekti.

Savaş Başlıyor

Kurtuluş Savaşı'mızın büyük çarpışmaları Büyük Millet Meclisi'nin açılmasından sonra olmuştur. Bununla birlikte, asıl savaşın bir yıl önceden başladığını söyliyebiliriz. Yunanlılar'ın Batı Anadolu'yu işgale başladığı ilk günlerde Ayvalık'taki birliklerin başında Kaymakam (Yarbay) Ali Bey (Ali Çetinkaya) vardı. Düşmanın bir çıkarma hareketine girişeceğini haber alınca emrindeki 172. Alay'ı düşmanı karşılıyacak şekilde düzenledi. Yunanlılar 28 mayıs 1919'da Ayvalık'a asker çıkarmaya başladılar. Şehrin 2 km. doğusunda mevzilenmiş bulunan 172. Alay, düşmanı ateşle karşıladı. İşte Kurtuluş Savaşı'mızın ilk çarpışması bu olmuştur.

Batı Cephesindeki Çarpışmalar

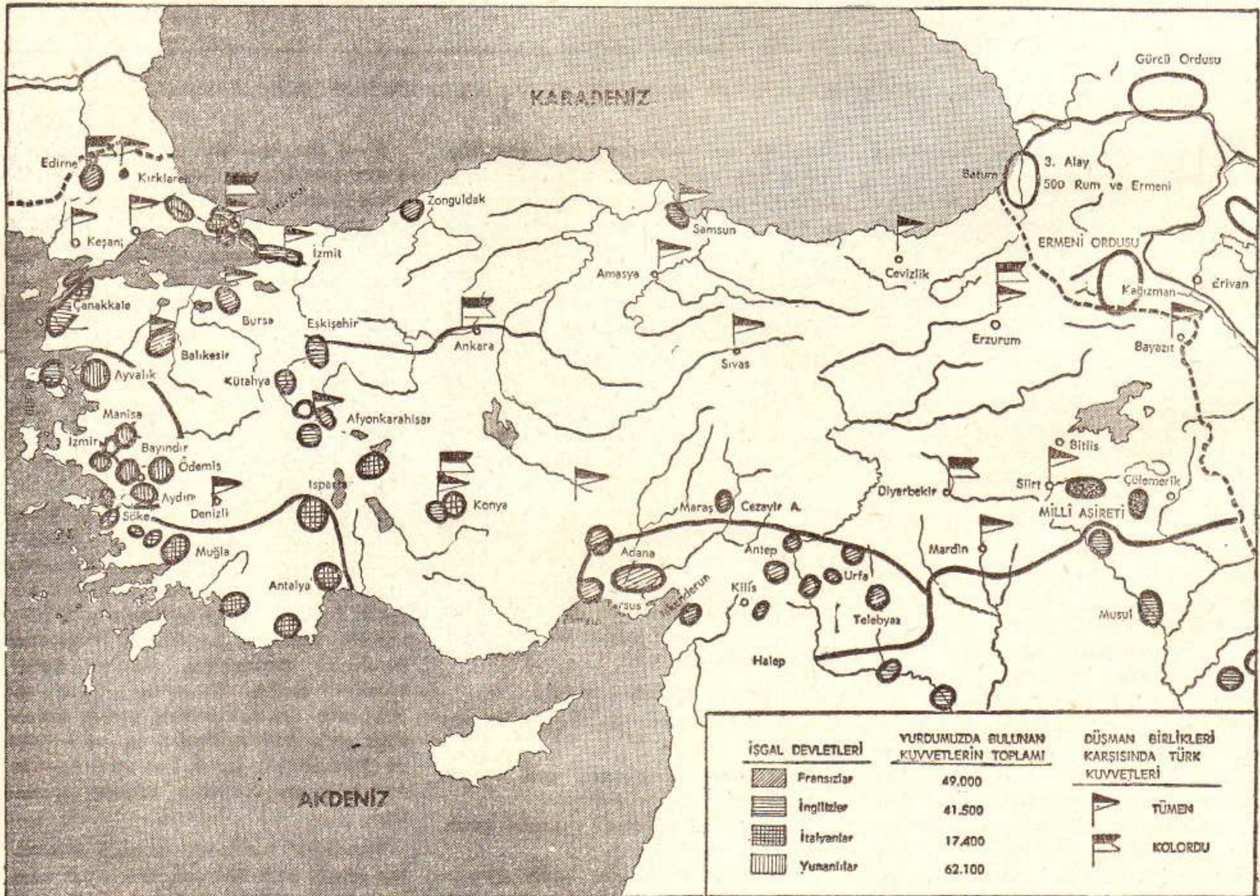
Yunanlılar haziranın ilk haftasında Ödemiş, Nazilli, Tire ve Akhisar'ı işgal ettikten sonra, 12 haziranda Bergama'ya girdiler. Bunun üzerine, Ayvalık cephesinin yanı ve gerileri tehlikeye düştüğü için Ali Bey, kurduğu bir birlikle, Bergama'ya hücum ederek düşmanı püskürttü. Yunanlılar daha sonra Bergama'yı geri aldılarsa da bu bölgede bir cephe kurulmuş oldu. O sırada Balıkesir'deki 61. Tümen komutanlığına gelen Miralay Kâzım Bey (Kâzım Özalp) bu cephenin idaresini üzerine aldı.

Aynı tarihlerde Aydın'da da düşmanla savaş başlamıştı. Yunan birliklerinin Aydın'ı 28 mayıs 1919'da işgal etmeleri üzerine bu kesimdeki Kuva-yı Milliye (millî kuvvetler) harekete geçti. Yörük Ali Efe'nin komutasında büyük bir milis kuvveti vardı. Ayrıca, Denizli'de millî kuvvetler bulunduğu gibi, bir miktar da topçu kuvveti vardı. Bu kuvvetler fırka kumandanı (tümen komutanı) Hacı Şükrü Bey'in komutasında düşmana karşı hücuma geçtiler. 28 haziranda yapılan bu hücumla düşman Aydın'dan çıkarıldıysa da Yunanlılar takviye getirerek yeniden şehri aldılar. Bunun üzerine, Millî Kuvvetler Aydın-Nazilli arasında bir cephe kurdular. Demirci Mehmet Efe, çetesiyle birlikte, cephenin kurulduğu Köşk mevkiine gelerek cephe komutanlığını üzerine aldı.

Öte yandan, Yunanlılar'ın Ödemiş'e doğru yürüyüşe geçmesi üzerine Salihli'de, Alaşehir'de millî kuvvetler harekete geçtiler. Halil Efe'nin birliği Yunanlılar'ı bazı bölgelerden geri attı. Daha sonra bu kesime gelen Çerkez Ethem bu cephenin komutasını üzerine aldı.

Kurtuluş Savaşı'nın ilk günlerinde Batı Cephesi'nde girişilen çarpışmalar milletin içinden kaynıyan yurtseverlik duygusu ile yapılmıştı. Başıbozuklarla askerler yan yana çarpışıyor, kadınlar, çocuklar cepheye malzeme taşıyordu. Bu durumu bir düzene koymak üzere Balıkesir'de 20. Kolordu komutanı Ali Fuat Paşa (Cebesoy) un başkanlığında bir kongre toplandı. Bu kongreye Batı Anadolu il ve ilçelerinden gelen temsilciler katıldı. 13 temmuzda biten kongrede Yunanlılar'la yapılacak savaşların bir çete savaşı hüviyetinden kurtarılmasına karar verildi. Daha sonra Alaşehir'de toplanan kongrede de aynı konuda karara varıldı.

Eylûl 1919'da toplanan Sıvas Kongresi'nde, batıdaki cephelerin durumu görüşüldü. Ali Fuat Paşa bütün Batı Anadolu'daki Millî Kuvvetler (Kuva-yı Milliye) komutanlığına getirildi. Atatürk, aynı zamanda, cephedeki hareketlerden Heyet-i Temsiliye'nin haberdar edilmesini istedi. Böylece, batı cepheleri merkeze bağlanmış oluyordu. Ancak, bu arada Eskişehir'e, Kütahya'ya, Afyon'a İngiliz birlikleri getirilmişti. Bu durum merkezin Batı Cephesi'yle bağlantısını güçleştirecekti. Üstelik, Ankara ve Sıvas'ın bile kuşatılması tehlikesi baş gösteriyordu. Ali Fuat Paşa bunu ortadan kaldırmak için elindeki kuvvetlerle, bu şehirlere yürüdü.

MİLLÎ MÜCADELE BAŞLANGICINDA ANADOLU'DA YUNAN VE İTİLÂF ORDULARI İŞGAL BÖLGELERİ İLE TÜRK ORDUSUNUN DURUMU

Ali Fuat Paşa'nın bir kısmı düzenli, bir kısmı milis kuvvetlerinden kurulu birlikleri Eskişehir yakınlarındaki Cemşit mevkiine varınca mevzilendiler. Komutan İngilizler'e şehirden çıkmalarını, yoksa zorla alacağını bildiren bir ültimatom verdi. İngilizler'in buna çok sert bir karşılık göndermeleri üzerine Ali Fuat Paşa birliklerine hücum emrini verdi. Kanlı çarpışmalardan sonra İngilizler Eskişehir'den atıldılar, Kütahya ile Afyon'dan da, savaşmadan ayrıldılar. Böylece, merkezle batı cephelerinin bağlantısı sağlandı.

Güney Cepheleri

1919 ocak ayında İngilizler Adana'yı, Urfa'yı, Antep'i işgal etmişlerdi. Aynı yılın eylülünde, İngilizler, Fransızlar'la özel bir anlaşma yaparak, buraları Fransız birliklerine teslim ettiler. Fransızlar bu üç şehirden başka Maraş'ı da işgal ettiler, bu çevredeki Ermeniler'le de birleşerek onlardan yardımcı birlikler kurdular. Öte yandan, halka çok ağır muameleler yapıyorlardı. Bütün bu hareketlerin sonucu olarak yerli halk kendi aralarında teşkilâtlanarak bir mukavemet cephesi kurdular. Niğde'deki 11. Tümen bu cepheyle yakından ilgilendi, yardımlarda bulundu. Çok ilkel savaş aletleriyle Fransızlar'a karşı hücuma geçen kahramanlarımız düşmana ağır zayiat verdirdiler. 1920 nisan, mayıs aylarındaki çarpışmalardan sonra Adana yakınlarına kadar gelen millî kuvvetler buradaki Fransızlar'ın etrafla ilgilerini kesmeyi başardılar.

Antep Savunması. — Antep'te halk haklarını korumak üzere bir «Cemiyet-i İslâmiye» kurulmuştu. Sıvass Kongresi'nden sonra Antep'te de Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin bir şubesi kuruldu. Bu iki birlik silâhlı, silâhsız herkesi savaşa çağırdı. Fransızlar durumu öğrenince Kilis'ten takviye birlikleri getirtmeye giriştiler. Sait adında bir teğmen, Şahin takma adı ile, bu hareketi önleme işini üstüne aldı. Yoldaki köprüleri havaya uçurduktan sonra Kızılburun denilen yerde mevzilendi. Fransızlar'ı burada karşıladı, geri püskürttü.

Fransızlar martta 1.000 kişilik piyade kuvetiyle, toplarla, makineli tüfeklerle yeni bir harekete giriştiler. Bu çarpışmalarda yeniden aynı şiddetle düşmana karşı koyan birliğimizin bütün erleri şehit düştü. Yalnız kalan Sait Bey, şehit düşünceye kadar düşmanla savaştı. Bunun üzerine Mustafa Kemal' in emriyle Antep'e gelen Kılıç Ali Bey buradaki Kuva-yı Milliye'nin Komutanlığını üzerine aldı.

Kahraman Antepliler'in Fransızlar'la savaşması bir yıla yakın sürdü. Fransızlar'ın 3.000 kadar olan kuvvetlerine karşı buradaki Kuva-yı Milliye birlikleri ancak 400'er kişilik 3 taburdu. En sonunda, Fransızlar 10 ağustos 1920'de, yeniden takviye aldıktan sonra, Türk mevzilerini kuşattılar. Türkler 6 ay açlığa, susuzluğa, cepane azlığına rağmen mahallelerde, sokaklarda savaşarak Fransızlarla çarpıştılar. Antep savunması Kurtuluş Savaşı'nın bir timsali haline gelmiş, yurdun her yanındaki Türkler'e azim, kuvvet vermişti. Buradaki kahramanlarımız ancak şubata kadar dayanabildiler, 7 şubat

30 mart 1921 çarşamba günü cereyan eden kanlı süngü savaşından bir görünüş. Siperlerinden şahlanıp düşman üzerine atılan Mehmetçikler, kat kat üstün kuvvetlere karşı, iman dolu göğüslerini siper ederek bir ölüm-kalım savaşına girişiyorlar.

1921'de kuşatmayı yararak şehirden çıktılar. Evlâtlarının büyük bir kısmı gazi ve şehit olan Antep'e Türkiye Büyük Millet Meclisi «Gazi» unvanını verdi, şehrin adı o tarihten beri Gaziantep oldu.

Urfa Savunması. — Fransızlar'ın Urfa'yı İngilizler'den devraldıktan sonra burada giriştikleri haysiyet kırıcı siyaset üzerine Atatürk, Urfa Jandarma Komutanı tâyin edilen Yüzbaşı Ali Saip (Ursavaş) a Fransızlar'ı buradan çıkarması emrini verdi. 1920 şubatının ilk haftasında başlıyan savaşlar iki ay sürdü. Türk kuvvetleri Fransızlar'ı kuşattılar, şehirden çekilmelerini bildirdiler. Fransız komutanı bu teklifi önce kabul etmediyse de kendilerine yardım gelmediğini görünce 8 nisanda şehri boşaltmak için görüşmeye razı oldu. İki gün sonra da Fransız birlikleri Urfa'dan çekildiler.

Maraş Savunması. — Fransız kuvvetleri Urfa'yı, Antep'i, Adana'yı aldıkları sırada Maraş'a da yerleşmişlerdi. Burada da Fransızlar'la Ermeniler'in tutumuna tahammül edemiyen yerli halk düşmana karşı ayaklandı. 20. ve 3. kolordulara bağlı bir kısım subayla erler de bu ayaklanmaya katıldılar. Ocakta başlıyan Maraş Savunması şubat ortalarına kadar sürdü. Kuşatılan Fransızlar

KURTULUŞ SAVAŞI'NDAKİ BÜYÜK ÇARPIŞMALARDA İKİ TARAF KUVVETLERİ

BİRİNCİ İNÖNÜ SAVAŞI

	Türk	*Yunan*
Piyade	5.000	20.000
Ağır makineli tüfek	50	150
Top	28	50
Süvari	300	

İKİNCİ İNÖNÜ SAVAŞI

	Türk	*Yunan*
Piyade	15.000	40.000
Top	56	144
Süvari	900	1.200

ESKİŞEHİR - KÜTAHYA SAVAŞLARI

	Türk	*Yunan*
Piyade	*51.265*	*96.000*
Süvari	*4.727*	*1.300*
Top	*162*	*345*

SAKARYA MEYDAN SAVAŞI

	Türk	*Yunan*
Piyade	40.000	88.000
Süvari	4.500	1.200
Top	177	300

BAŞKOMUTANLIK MEYDAN SAVAŞI

	Türk	*Yunan*
Asker	186.326	195.000
Tüfek	98.956	105.000
Haf. mak. tüf.	2.025	3.125
Ağır mak. tüf.	839	1.002
Top	325	352
Kılıç	2.586	1.200
Uçak	5	12

KURTULUŞ SAVAŞI'NIN KISA ASKERÎ HAREKÂT KRONOLOJİSİ

1920

10 ocak	Garbi Anadolu'daki tümenlerin Heyet-i Temsiliye emri altına alınışı
17 ocak	Urfa'da Fransızlar'a karşı çarpışmaların başlaması
3 mart	Yunanlıların İzmir cephesinde taarruza geçmesi
28 mart	Şahin Beyin Gaziantep savaşlarında şehit düşmesi
9 haziran	Doğu vilâyetlerinde muvakkat seferberlik ilânı
22 haziran	Yunanlılar'ın Milen hattından taarruza geçmeleri
26 haziran	Garp Cephesi Kumandanlığının kuruluşu
20/25 tem.	Yunanlılar'ın Batı Trakya'yı ele geçirmeleri
24 eylûl	Ermeniler'in Bardiz cephesinde taarruza geçmeleri
28 eylûl	Doğu cephesinde Türk taarruzunun başlaması

1921

11 ocak	Birinci İnönü Zaferi
1 nisan	İkinci İnönü Zaferi
17 temmuz	Kütahya savaşlarının kaybedilişi
5 ağustos	Mustafa Kemal'e geniş yetki veren Başkumandanlık Kanunu'nun Büyük Millet Meclisi'nce kabulü
13 eylûl	Sakarya Meydan Savaşı'nın zaferle sonuçlanması

1922

26 ağustos	Büyük Taarruz'un başlaması
30 ağustos	Başkomutanlık Meydan Savaşı'nda düşmanın imha ve esir edilişi
2 eylûl	Yunan Başkomutanı General Trikopis ile diğer bazı komutanların esir alınması
18 eylûl	Batı Anadolu'nun düşmandan tamamiyle temizlenmesi

KURTULUŞ SAVAŞI'NIN BAŞLICA SİYASİ OLAYLAR KRONOLOJİSİ

1919

10 mart	Şark Vilâyetleri Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin Erzurum şubesinin açılışı
19 mayıs	Mustafa Kemal Paşa (Atatürk) nın Samsun'a çıkışı
8 temmuz	Atatürk'ün askerlikten istifası
23 temmuz	Erzurum Kongresi'nin açılışı
4 eylûl	Sıvas Kongresi'nin açılışı

1920

12 ocak	İstanbul'da son Osmanlı Meclis-i Mebusanı'nın açılması
11 nisan	Şeyhülislâm'ın Kuva-yı Milliye ilerigelenleri hakkındaki idam fetvası
23 nisan	Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin açılışı
24 nisan	Atatürk'ün Türkiye Büyük Millet Meclisi başkanlığına seçilişi
30 mayıs	Türkler'le Fransızlar arasında mütareke yapılması
10 ağustos	Sevres Antlaşmasının imzalanması
2/3 aralık	Ermenilerle Gümrü Antlaşmasının imzalanması

1921

20 ocak	Teşkilât-ı Esaseyi Kanununun Büyük Millet Meclisi'nce kabulü
27 şubat	Londra Konferansı
16 mart	Türkiye B. M. M. hükümeti ile Rusya arasında Moskova Antlaşması
10 mayıs	Büyük Millet Meclisi'nde «Müdafaa-i Hukuk Grupu» nun kuruluşu
13 ekim	T. B. M. M. hükümeti ile Kafkas Cumhuriyetleri arasında Kars Antlaşmasının imzalanması
20 ekim	Türkiye Büyük Millet Meclisi hükümetiyle Fransa arasında Ankara Antlaşması'nın imzalanması

1922

22 mart	İtilâf Devletleri dış işleri bakanları Konferansının Türk ve Yunan hükümetlerine mütareke teklifi
11 ekim	Mudanya Mütarekesi'nin imzalanması
1 kasım	Saltanatın lâğvı
20 kasım	Lozan Sulh Konferansı'nın açılması

KURTULUŞ SAVAŞI'MIZDA «İLK» LER

İlk Haber. — 10 nisan 1920 tarihinde kurulan Anadolu Ajansı'nın ilk savaşla ilgili haberi «Hâkimiyet-i Milliye» gazetesinin 13 nisan 1920 tarihli sayısında yayınlanmıştır.

İlk Kanun. — Türkiye Büyük Millet Meclisi'nce çıkarılan ilk kanun «Hıyanet-i Vataniye Kanunu» dur. Kabul tarihi 29 nisan 1920'dir.

İlk Mütareke. — Türkler'le Fransızlar arasında ilk mütareke 30 mayıs 1920'de yapılmıştır. 18 haziran 1920'de Fransızlar'ın Zonguldak'ı işgali dolayısiyle bu mütareke kendiliğinden bozulmuştur.

İlk Uçuş. — Kuva-yı Milliye uçakları Ankara üzerinde ilk defa 31 mayıs 1920 tarihinde uçuş yapmışlardır.

İlk Af. — İnegöl cephesinde firar suçundan idama mahkûm 9 er, idam edilecekleri sırada, o bölgeyi teftişe gelen Mustafa Kemal (Atatürk) görmüş, idamlarını önliyerek affettirmiştir.

İlk Türkçe Telgraf. — İstanbul'un 16 mart 1920 tarihinde işgali üzerine İngilizler Türkçe telgraf muhaberesini yasak etmişlerdi. Bu yasak 10 eylûl 1920 tarihinde kaldırılmış, Türkçe telgraf kabulüne başlanmıştır.

İlk Milletvekilliğinden Iskat. — Düşmanlarla işbirliği ederek memleket aleyhine silâh kullandığı için Saruhan Milletvekili Reşit Bey 8 ocak 1921'de Millet Meclisi'nce verilen kararla milletvekilliğinden ıskat edilmiştir.

İlk Zafer. — Muntazam kuvvetlerle yapılan ilk savaş 10 ocak 1921 tarihinde zaferimizle son bulan Birinci İnönü Savaşı'dır.

İlk Deniz Kuvvetimiz. — 1921 başında Osmanlı donanmasının faal olarak yalnız iki gemisi vardı: «Preveze», «Aydınreis». İstanbul'a dönme emrini dinlemiyen bu iki ahşap gambot, Birinci Dünya Savaşı'nın sonlarında Karadeniz kıyılarımıza istasyoner olarak gönderilmişti. Bunlar, Kurtuluş Savaşımızın ilk deniz kuvvetidir.

İstiklâl Marşı'nın İlk Yayınlanışı. — İstiklâl Marşı'nın güftesi 17 şubat 1921'de ilk defa «Hâkimiyet-i Milliye» gazetesinde yayınlanmıştır. Bu şiirin Türkiye Büyük Millet Meclisince Devletin resmî marşı olarak kabulü 12 mart 1921'dir.

Batı ile İlk Siyasi Antlaşma. — Batı devletlerinden biriyle ilk siyasi antlaşma 20 ekim 1921'de Fransızlar'la aramızda imzalanan «Ankara İtilâfnamesi» dir.

kendilerine ancak güçlükle bir yol açarak kaçabildiler.

Doğu Cephesi

Ruslar'ın I. Dünya Savaşı'nda yenilmesinden sonra Kafkasya'nın güney kesimlerinde bir Ermenistan Devleti kurulmuştu. Taşnak Partisi'nin idare ettiği bu devlet İtilâf Devletleri'nden yardım görüyordu. Ermeniler Mondros Mütarekesi'nden beri hem Ermenistan içinde, hem sınırda devamlı olarak Türkler'e saldırıyorlardı. 1920 sonbaharı'nda Kars, Gümrü, Erivan havalisini elinde bulunduran Ermeniler'in tecavüz hareketleri 1920 ilkbaharında artık tahammül edilmez bir hal aldı. Bunun üzerine 9 haziran 1920'de doğu illerinde geçici seferberlik ilân edildi. Ermeniler'in aynı ay içinde Oltu'yu işgal etmeleri üzerine, Dış İşleri Bakanlığı'mızca bir ültimatom verildiyse de Ermeniler tutumlarını değiştirmediler.

Ermeniler'in 24 eylûl sabahı Bardiz cephesine yaptıkları baskın üzerine, seferberliğini tamamlıyan birliklerimiz ileri harekete geçtiler. Doğu Cephesi komutanı 15. Kolordu Kumandanı Kâzım Karabekir Paşa idi.

Ordumuz Sarıkamış ve Merdenek'i aldıktan sonra, Sarıkamış - Lâloğlu hattında durdu. Burada hazırlıklarını tamamlaması için bir ay bekledi. Ordu en sonunda, 28 ekim günü Kars üzerine doğru yürüyüşe geçti. Düşmanın karşı koymadan çekilmesi üzerine 30 ekimde Kars, 7 kasımda Gümrü geri alındı.

Doğu Cephesi'ndeki hareketlerin en önemli yanı Ankara hükümetinin yabancı bir devletle imzaladığı ilk antlaşmanın burada yapılmış olmasıdır. Kasımda başlıyan görüşmelerden sonra 2-3 aralık gecesi Gümrü Antlaşması imza edildi. Bu antlaşma sayesinde hem bütün dünyaya varlığımızı bir defa daha isbat etmiş oluyorduk, hem de 1877 seferi sonunda Osmanlı İmparatorluğu'nun kaybettiği yerler millî Türk hükümeti tarafından geri alınmış oluyordu. Bu antlaşmanın yerini sonradan 16 mart 1921'de imzalanan Moskova Antlaşması, daha sonra da 13 ekim 1921'de imzalanan Kars Antlaşması aldı.

Kurtuluş Savaşı Türk milletinin 5 şubat 1923'te el ele vererek kazandığı bir zaferle sonuçlandı. Bu başarıda en büyük payı olan Atatürk'ün bu fotoğrafı Çiftlik'te bir teftişten sonra çekilmiştir.

MUSTAFA KEMAL PAŞA'NIN PİERRE LOTİ'YE GÖNDERDİĞİ MEKTUP

1921 yılında Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti ile Fransa arasında siyasi pürüzler halledildiği için Ferit Beyin Türkiye Mümessili olarak Fransa'ya gönderilmesine karar verilmişti. Bu vesileden faydalanan Türkiye Büyük Millet Meclisi, vefalı Türk dostu Pierre Loti'ye bir halı hediye etmeye karar verdi. Bu halı, Mustafa Kemal Paşa'nın 3 kasım 1921 tarihli mektubiyle Ferit Bey'in eşi Müfide Ferit (Tek) tarafından 26 aralık 1921 tarihinde Pierre Loti'ye verilmiştir. Mustafa Kemal'in Fransızca yazılmış olan bu tarihi mektubunun çevirisini aşağıda neşrediyoruz:

«Türkiye Büyük Millet Meclisi, temsilcisinin Paris'e gitmesinden faydalanarak, Türkiye'nin büyük ve asil dostuna karşı beslediği duygular, minnet ve şükranı tekrar belirtmeyi kendine bir borç bilmiştir.

«Tarihin en karanlık günlerinde sihirli kalemiyle daima Türk milletinin hakkını teyit ve müdafaa etmiş olan büyük üstat için Türk Milletinin beslediği derin, sarsılmaz sevgi hislerine, Kurtuluş Savaşı'nda şehit düşen erkeklerimizin yetim bıraktığı kızlarımız tarafından göz yaşları arasında dokunan bu halı şehadet edecektir.

«Naçiz kıymeti, delâlet ettiği mânadan ibaret olan bu hediyemizi haksever ve civanmert Büyük Fransız'a beslediğimiz şükran hissinin bir delili olarak telâkki ve kabul buyurmanızı rica ederiz.

3 kasım 1921
«Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanı
Başkomutan
Gazi Mustafa Kemal»

Öte yandan, 1920 temmuzunda Batum, İngilizler oradan çekilince Gürcüler'in işgaline uğramıştı. Bu hal Breslitovsk ve Trabzon antlaşmalarına aykırıydı. Onun için, Türk hükümetince protesto edildi. 8 şubat 1921'de Ankara'da itimatnamesini veren Gürcü sefiriyle bu konuda görüşmeler yapıldı, 23 şubatta verilen kesin ültimatom üzerine Gürcüler Batum, Ardahan ve Artvin'i kuvvetlerimizin işgal etmelerine razı oldular. Daha sonra Moskova Antlaşması'na uyularak Batum'dan Türk kuvvetleri çekilmiştir.

Pontus Meselesi. — Karadeniz'in Rize'den İstanbul'a kadar uzanan Karadeniz kesiminde, 1840 yılından beri, eski Yunanlılığı diriltmeye çalışan bir Rum zümresi vardı. Amerika'daki Rum göçmenlerinden Klematyos adında bir papaz Inebolu'da ilk Pontus teşkilâtını kurmuştu. I. Dünya Savaşı sırasında dışarıdan getirilen silâhlar teşkilât mensuplarına dağıtılmış, Samsun, Çarşamba, Erbaa, Bafra'daki Rum köyleri âdeta silâh deposu halini almıştı. Bu bölgelerdeki Rumlar Mondros Mütarekesi'nden sonra bir Pontus hükümeti kurma sevdasına düştüler. Bu maksatla geniş bir ayaklanma hazırladılar, Amasya, Samsun dolayları Rum metropolitinin idaresinde dağlara çıkarak, düzenli bir programla çalışmaya başladılar.

Öte yandan düşmanlar Rusya'daki Rum ve Ermeniler'i de Batum'da topladılar, bunları tepeden tırnağa silâhlandırarak kıyılarımıza çıkarmaya başladılar. Anayurdumuza sokulan bu çetecilere yabancı devletler «göçmen» miş gibi davranıyorlar, onlara yiyecek, giyecek yardımı yapıyorlardı. 4 mart 1919'da İstanbul'da çıkmaya başlıyan «Pontus» adlı gazete alenen «Trabzon vilâyetinde Rum Cumhuriyeti'nin tesisine çalışmak» maksadiyle yayınlandığını ilân etmişti. Yunanistan'ın Kurtuluş Bayramı olan 7 nisan 1919'da bütün Karadeniz kesimlerinde, ayrıca Samsun'da mitingler yapıldı.

1920 yılının sonlarına doğru Pontus eşkıyasının sayısı 25.000'i bulmuştu. Bunlar küçük birliklere ayrılmıştı. Doğru dürüst bir savaşa girişemiyor, Türk köylerini yakıp yıkıyor, masum insanları öldürüyorlardı. Atatürk'ün Samsun'a çıkmasından sonra merkezi Sıvas'ta bulunan 3. Kolordu Pontus çetecilerini geri püskürtmeye başladı. Trabzon kesimindeki Rum çetelerini de 15. Kolordu ortadan kaldırdı.

Trakya'daki Durum

Millî Hükûmet yurtta duruma hâkim olmaya çalıştığı sırada, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti üyeleriyle Trakya - Paşaeli Cemiyeti merkez heyeti bir toplantı yaparak, Trakya'nın idaresini Trakya - Paşaeli merkez heyetine bıraktı. Trakya'daki 1. Kolordu komutanı Cafer Tayyar Bey de bu merkez heyetindeydi. Ancak, İstanbul'dan yapılan bir davet üzerine yerine tümen komutanlarından Muhittin Bey'i bırakmış, bir daha da bu görevi üzerine almamıştır.

Yunanlılar 20 temmuz 1920'de Tekirdağ'a bir tümen çıkardılar, o bölgedeki 55. Tümen'imizin toparlanmasına meydan bırakmadan ilerlemeyi başardılar. Öte yandan, Batı Trakya'da Meriç'i geçerek hücum eden Yunan kuvvetlerini 60. Tümenimiz durdurdu.

Ancak, Trakya'daki I. Kolordu'muzun kudretli bir komutandan yoksun bulunması yüzünden, askerî hareketler iyi idare edilemedi. Sonunda, I. Kolordu birliklerinin bir kısmı esir düştü, bir kısmı da Bulgaristan'a sığındı.

KURTULUŞ SAVAŞI'NDAKİ İSYANLAR

KURTULUŞ SAVAŞIMIZ sırasında, bütün millet, düşmanları yurttan atmak için savaşırken, İstanbul Hükümetinin, İtilâf Devletleri'nin kışkırtmalariyle yer yer bazı isyanlar çıktı. Bu isyanları idare edenler bölgelerinde zorbalıklariyle tanınmış kimselerdi. Çevrelerine topladıkları da kendileri gibi zorba, cahil, gerici kimselerden ibaretti. Zaman zaman patlak veren isyanlar, Ankara Hükümeti'nin sert tutumu sayesinde büyümeden bastırıldı, böylece isyanlara bel bağlıyan İtilâf Devletleri'nin ümitleri boşa çıktı.

Çerkez Etem Olayı

Bu isyanların en önemlisi Çerkez Etem adiyle tanınan komutanın, emrindeki kuvvetlerle birlikte, Yunan saflarına geçişidir.

Çerkez Etem Batı Cephesi komutanlığına bağlı «Kuva-yı Seyyare» (gezici kuvvetler) diye anılan kuvvetli bir süvari birliğimizin komutanıydı. Kardeşleri Reşit ve Yüzbaşı Tevfik Beylerle birlikte Kütahya dolaylarındaki Kuva-yı Seyyare'yi elinde bulunduran Çerkez Etem hiçbir üst kademeye bağlı olmadan çalışmak istiyordu. Bu isteğini sürekli bir propaganda halinde hem halk arasında, hem orduda, hem de Meclis'te yaymaktan geri durmuyor, «Ordudan fayda yoktur, inhilâl etsin! Hepimiz Kuva-yı Milliye olalım!» diyordu.

Bu sıralarda Kuva-yı Seyyare'nin başında vekil olarak bulunan Çerkez Etem'in kardeşi Yüzbaşı Tevfik kasım 1920'den itibaren birliğin hareketleri hakkında cephe komutanlığına bilgi vermemeye başladı. Raporlarını o sırada Ankara'da bulunan Çerkez Etem'e yolluyor, o da Batı Cephesi'ne gönderiyordu.

Yüzbaşı Tevfik kasım sonunda alenen Batı Cephesi Komutanlığı'nı tanımadığını, İsmet Paşa'yla birlikte çalışmıyacağını bildirdi.

Yüzbaşı Tevfik bu biçim davranırken Ankara'da bulunan Çerkez Etem'le o sırada mebus bulunan öbür kardeşi Reşit Bey de Meclis içinde propaganda yapıyorlardı. Mustafa Kemal her şeye rağmen, belki bir anlaşmazlık vardır diye Çerkez Etem'le kardeşi Reşit Bey'i alarak birlikte Eskişehir'e gitmeye, orada İsmet Paşa'yla karşı karşıya konuşup anlaşmazlıkları gidermeye karar verdi. 3 aralıkta Eskişehir'e doğru yola çıktılar. Çerkez Etem yolda kaçarak birliklerinin başına geçti, kardeşi Reşit de, ara buluculuk bahanesiyle, arkasından gitti.

Aralık ayı içindeki bütün gayretlere rağmen Çerkez Etem gene valilere kendi başına emirler vermeye, halktan kendi adına para vs. toplamaya devam ediyordu. Bunun üzerine Atatürk 3.000 kişiden kurulu Çerkez Etem birliklerine karşı taarruza geçilmesini emretti. Ordu birlikleri 29 aralık 1920'de Kütahya'yı işgal ettikten sonra Çerkez Etem birliklerinin peşine düştüler, 5 ocak 1921'de Gediz işgal edildi. Bunun üzerine Çerkez Etem, kuvvetleriyle birlikte, Yunan saflarına geçti, Yunanlılar'la birlikte Türk kuvvetlerine hücum etti. Yapılan karşı hücumda 22 ocak tarihine kadar Çerkez Etem'in bütün kuvvetleri esir edildi, kendisi de kardeşleriyle beraber Yunan ordusuna sığındılar.

Diğer İsyanlar

Anzavur İsyanı. — Batı Anadolu'daki önemli isyanlar arasındadır. Anzavur adındaki âsi 21 eylül 1919, 16 şubat 1920 ve 11 mayıs 1920 tarihlerinde üç defa isyan hareketine girişti. Balıkesir'in kuzey kesiminde patlak veren bu hareketler 20 mayıs 1920'de tamamen bastırıldı.

Bolu - Adapazarı İsyanları. — 1920 nisanında Bolu ve Adapazarı çevresinde bir isyan patlak verdi. 4.000 kişilik âsi kuvveti Düzce'deki hapisaneyi boşalttırdılar. İsyanı bastırmaya giden 24. tümenin komutanı ile bazı subaylar pusuya düşürülerek şehit edildi. Bu bölgeye gönderilen Ali Fuat (Cebesoy) Paşa ve Albay Refet (Bele) birlikleri 3 ay içinde isyanı bastırdılar.

«Hilâfet Ordusu». — Bu sıralarda İzmit'te «Hilâfet Ordusu» adı altında hain bir kuvvet yığınağı yapılıyordu. İstanbul hükümetinin emriyle Süleyman Şefik Paşa komutasında kurulan bu kuvvet de Ankara hükümetinin hareketlerini kösteklemeye çalışıyor, millî birliklerimiz Hilâfet Ordusu'yla da çarpışıyordu. Sonunda Hilâfet Ordusu yenildi, İzmit'ten İstanbul'a kaçmak zorunda kaldı.

Afyonkarahisar ve Konya İsyanları. — Çopur Mustafa adlı biri Afyon'da çevresine topladığı asker kaçaklariyle isyana kalkıştı. 21 haziran 1920'de Çivril'i bastıysa da millî kuvvetlere yenilerek Yunanlılar'a sığındı.

Gene 1920 yılının mayıs ve ekiminde Konya'da iki isyan hareketi oldu İkinci isyanda Konya işgal edildi (3 ekim 1920), hükümet erkânı esir alındı. Giden birlikler 3 gün içinde isyanı bastırdılar.

Batı Cephesinde Büyük Yunan Taarruzu

1919 ağustosunda Paris'te toplanan İtilâf Devletleri Anadolu'daki kendi İşgal Kuvvetleriyle Türk Kuvvetleri arasında bir sınır çizilmesini kararlaştırmıştı. İtilâf işgal kuvvetleri komutanlarından general Milen bu işle görevlendirildi. General Milen'in Batı Anadolu'da çizdiği sınır «Milen Hattı» diye anıldı. Anlaşmaya göre Yunanlılar bu sınırı aşmıyacaktı.

Yunanlılar 22 haziran 1920'de Milen Hattı'nı geçerek bir genel taarruza giriştiler. Üç tümenle iki koldan Akhisar-Soma doğrultusunda; iki tümenle Salihli, bir tümenle de Aydın cephesinden hücuma geçtiler. Düşmanın kuzey kolu 30 haziran 1920'de Balıkesir'e girdi, süvarileri 2 temmuzda Kirmastı ve Karacabey'i işgal etti. Bu cephedeki 61. ve 56. tümenlerimiz Bursa doğrultusunda çekildi. Düşman ilerliyerek Bursa'yı da aldı, ileri hatlarını Dimboz - Aksu hattına kadar götürdü.

Bu hareketler karşısında çok sarsılan kuvvetlerimiz Eskişehir'e kadar çekildi. Bu sırada İngilizler Mudanya'ya (25 haziran 1920), Bandırma'ya (2 temmuz 1920) birer müfreze çıkardılar.

Salihli doğrultusunda ilerliyen Yunan tümenleri haziran - ağustos arasında Uşak'a kadar gelerek burayı aldılar. Daha sonra Dumlupınar'a kadar ilerliyen bu kuvvetler karşısındaki 3. Tümenimiz ağır kayıplara uğradı. Aydın'dan ilerliyen bir Yunan kolu da Nazilli'ye kadar geldi.

Bütün bu hareketlere karşılık olarak 61. ve 11. tümenlerimiz Gediz'deki düşmanlara 24 ekim 1920'de bir karşı hücum yaptılarsa da başarısızlıkla sona erdi. Yunanlılar da hemen ertesi gün, 25 ekimde, Bursa cephesinden taarruza geçerek Yenişehir'i, İnegöl'ü İşgal ettiler.

Bu başarısızlıklar üzerine Batı Cephesi Komutanı Ali Fuat Paşa Ankara'ya çağırıldı. 8 kasım 1920'de Ankara'ya kadar gelen komutanı istasyonda Mustafa Kemal Paşa kendisi karşıladı, Ali Fuat Paşa «sefir-i kebir» (büyükelçi) olarak Moskova'ya tâyin edildi. Batı Cephesi komutanlığına da İsmet (İnönü) ile Refet (Bele) Paşalar getirildi.

Kurtuluş Savaşı'nın Büyük Çarpışmaları

Yunanlılar'ın büyük hücumundan sonra, kendini toparlıyan, düzenli bir ordu haline giren Türk kuvvetleri artık düşman hücumlarını karşılıyacak duruma gelmişti. Yunanlılar 6 ocakta hücuma geçtiler. Bu hücum Türk kuvvetlerinin başarısiyle sona erdi. Yunanlılar bu yenilgilerinin Batı dünyası üzerindeki etkilerini silmek istiyorlardı, Bursa, Uşak grupları 23 - 30 mart arasında yeni bir hücuma geçtiler. İsmet Paşa komutasındaki birliklerin 31 mart 1921'de yaptığı karşı hücum büyük bir başarıyla sonuçlandı, düşman püskürtüldü (Bk. İnönü Savaşları).

Eskişehir - Kütahya Savaşları

Yunanlılar temmuzda yeniden hücuma geçtiler. 10 temmuz 1921'de başlıyan, büyük bir hızla gelişen taarruz sonunda, Kütahya, Eskişehir Yunanlılar'ın eline geçti.

21 temmuzda yaptığımız karşı taarruz gelişemeyince kuvvetlerimize Sakarya'nın doğusuna çekilme emri verildi. Bu karar Büyük Millet Meclisi'nde büyük heyecan yarattı. Bazıları artık son ümidin de elden gitmiş olduğunu sanıyordu. Bu güç şartlar altında Atatürk, Meclis'ten 3 ay için bütün yetkilerin kendisine devrini istedi, bir kanunla hem bu yetkileri, hem de Başkomutan unvanını aldı. Atatürk 7-8 ağustos arasında «tekâlif-i milliye emri» adı altında ayrı ayrı 10 emir yayınladı. Bu emirlerle yurttaşların elindeki ordu ihtiyacına yarıyacak her çeşit yiyecek, giyecek eşyası, akaryakıt vs. gibi malzemenin % 40'na, bütün taşıtların da % 20'sine el konuyordu. Atatürk emirlerinin uygulanmasını sağlamak için de ilçelerde birer «tekâlif-i milliye komisyonu» kurdurduğu gibi ayrıca İstiklâl Mahkemeleri kurdurarak çeşitli illerde görevlendirdi.

Bu sıkı tedbirlerden sonra kendisi cepheye giderek ordunun başına geçti. Yunanlılar'ın 23 ağustosta başlıyan çok şiddetli taarruzları göğüs göğse yapılan kanlı savaşlar sonunda kırıldı, 3 hafta sonra Yunan kuvvetleri Sakarya'nın batısına sürüldü.

İstanbul'un işgalinden önce Ankara'ya gelen Fevzi (Çakmak) Paşa, Sakarya Savaşından önce Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reisliğine (Genel Kurmak Başkanlığı'na) getirilmişti. Sakarya ve Başkomutanlık savaşlarının sevk ve idaresinde İsmet ve Mustafa Kemal Paşalarla birlikte çalıştı.

«Sakarya Meydan Savaşı» diye anılan bu savaş Kurtuluş Savaşı'mızın en kanlı, en önemli savaşlarından biridir (Bk. Sakarya Meydan Savaşı).

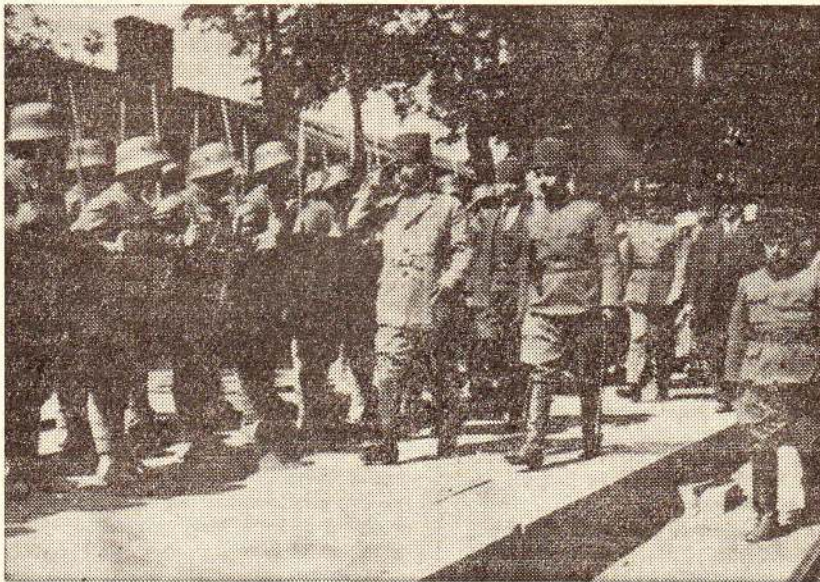

Atatürk 5 şubat 1923'te Çiftlik'te Fahrettin Paşa'nın süvari birliklerini teftiş ediyor. Artık yurdumuz düşman çizmeleri altından kurtulmuş bulunuyordu.

Büyük Zafer

Sakarya Meydan Savaşı'nı kazandıktan sonra artık büyük bir hücuma geçerek düşmanları büsbütün yurdumuzdan atmak kalıyordu. Bu da iyi hazırlanmak, ayrıca zaman istiyen bir işti. İşte Sakarya Meydan Savaşı'ndan sonra geçen bir yıla yakın zaman bu hazırlık işinde harcandı. Çok köklü, plânlı hazırlıklardan sonra 26 ağustos 1922'de Büyük Taarruz başladı. 4 gün sonra düşman bozguna uğratılmış, büyük komutan Mustafa Kemal «Ordular ilk hedefiniz Akdeniz'dir. İleri!» emrini vermişti (Bk. Başkomutanlık Meydan Savaşı).

Yunanlılar'ın uğradığı bozgundan sonra, düşman elindeki topraklarımız büyük bir hızla kurtarılmaya başlandı. Kurtluş Savaşı'na son veren Başkomutanlık Meydan Savaşı'ndan sonra ilk kurtulan ilimiz Afyonkarahisar oldu (27 ağustos 1922). Bundan sonra her gün yeni yeni yurt parçaları düşman çizmelerinden kurtulmanın sevincini tattılar. 2 eylülde Eskişehir (işgali 28 temmuz 1920), 3 eylülde Uşak (işgali 15 temmuz 1921), 5 eylülde Bilecik (işgali 9 ocak 1921), 6 eylülde Balıkesir (işgali 30 haziran 1920), 7 eylülde Aydın (2. defa işgali 4 temmuz 1919; Aydın daha önce 27 mayıs 1919'da işgal edilmiş, 30 haziran 1919'da geri alınmıştı). 8 eylülde Manisa (işgali 25 mayıs 1919), 9 eylülde İzmir (işgali 15 mayıs 1919) 10 eylülde Bursa (işgali 8 temmuz 1920) kurtarıldı. Eylül ve ekimde Batı Anadolu'nun geri kalan yeri, kasımda da Trakya düşmandan temizlendi.

Kurtuluş Savaşı'nın iki önemli şahsiyeti Atatürk'le İnönü 22 haziran 1921'de Eskişehir'de bir teftişte. Arkadakiler Ankara Antlaşması görüşmeleri için gelen Fransız komutanı Sarraut ile Franklin Bouillon'dur.

Ordularımızın Çanakkale ile İstanbul üzerine yürüyüşü İtilâf Devletleri arasında şaşkınlık yaratmıştı. İngiliz Başbakanı Lloyd George Boğazlar'la İstanbul için çarpışılmasını istiyordu. Fransızlar'la İtalyanlar ise bu fikre katılmadılar. Sonunda durumu gözden geçirmek, savaşa son vermek üzere Mudanya'da mütareke görüşmelerinin yapılmasına karar verildi (Bk. Mudanya Mütarekesi).

Böylece, üç yıl süren çarpışmalardan sonra, sevgili Anayurdumuz kurtarıldı, düşmanlar Türk'ün yenilmez kuvveti karşısında boyun eğdiler (Bk. Lozan Antlaşması). Padişahlık idaresinin hataları sonunda mahvolmuş duruma düşen yurdumuz, başta Atatürk olmak üzere, bütün milletin çetin savaşı sonunda yeni bir varlık olarak ortaya çıktı, bir yıl sonra da (29 ekim 1923'te) genç, sağlam, kuvvetli bir devlet: Türkiye Cumhuriyeti kuruldu (Bk. Türkiye: Tarih).

Bibliyografya. — Bu konudaki eserlerin başlıcaları:

NUTUK (Atatürk, 2 cilt, 1927; 3 cilt, 1934 ,1938 ,1951, 1959); İstiklâl Harbimiz (Gnl. K. Karabekir, 1960); Türkün Ateşle İmtihanı (Halide Edip Adıvar, 1962); Kuva-yı Milliye Tarihi, Gerillâ (E. B. Şa-

İkinci İnönü Savaşı'nda esir alınan ilk Yunan eri 5. Kafkas Fırkası Komutanı Kaymakam Cemil Cahit (Toydemir) tarafından Kandilli köyü sırtlarında sorguya çekiliyor (30 mart 1921 çarşamba)

ESİR YUNAN BAŞKOMUTANI TRİKOPİS'İN BİR MEKTUBU VE BU MEKTUBA VERİLEN CEVAP

Başkomutanlık Meydan Savaşı'nda esir ettiğimiz Yunan Başkomutanı General Trikopis, 14 eylül 1922'de Uşak Mevki Komutanlığına garip bir mektup gönderilmiştir. General bu mektubunda, esir Yunan askerlerinin cephe gerisine gönderilirken yaya yürütülmesine itiraz etmiş, ihtiyacı olanlara ayakkabı verilmesini, halsiz olanlara araba tahsis edilmesini istemiştir.

Bu mektubu alan Garp Cephesi Menzil İkmal Şubesi Müdürü Binbaşı Mehmet Nuri Bey esir Başkomutan'a lâyık olduğu cevabı vermiştir.

«Esir Yunan subaylarının esir oldukları dakikadan itibaren Türk Ordusu mensupları tarafından ne derece ihtimam gördüklerini, ne kadar müsait şartlar altında iskân ve iaşe edildiklerini görüyorsunuz. Onlar Uşak'ın yanmıyan evlerinin en iyilerinde oturtuluyor. Altlarına verilen şilteler ve yorganlar da — diri diri yakılan, yok edilen ailelerin sağ kalanları tarafından — Türklere mahsus merhamet hissi ve mürüvvetle verilmiştir. O zavallılar ah-ü enin içerisinde inlerken esir Yunan subayları dün, ateşe verdikleri bu ülkenin yanışını pencerelerden seyretmekle memnundurlar.

«Daha ne yapalım? Tahribatınız yüzünden tren nakliyatı durmuştur; tamirle meşgulüz. Ümit ediyoruz ki sizleri Afyon'un doğusundaki Çay istasyonuna kadar trenle nakledebileceğiz. Oradan, nizamen yürümek zorunda olan küçük rütbeliler Biçer istasyonuna kadar yürüyecekler, Biçer'den Ankara'ya gene trenle gideceklerdir. İcabedenlere de üç günlük kara yürüyüşü için, fedakâr ve zavallı köylünün orduya cepane nakliyatından artacak arabalarını da ayıracağız.

«Sekiz yaşındaki kız çocukları bile arkasında cepane taşıyarak ordumuzu Akdeniz kıyılarında kendilerini hasretle bekliyenlere kavuşturmıya çalışıyor. Batı Anadolu halkından sağ kalanlar, yaptığınız tahammülsüz vahşetin matemiyle yanarken size yapılan bu lûtufkârlığı hangi millet gösterebilir?

«Savaş alanında, yıkıntılar arasında eksiklerinizi gidermek imkânı yoktur. Bunlar ancak gerilerde yapılabilecektir. Çok muhtaç olanları elbette düşüneceğiz. Birkaç doktorumuzu, esirlerin sağlık durumlariyle ilgilenmeleri için görevlendirdik. Bu, bizim insani vazifemizdir. Yalnız, bir yıl önce Uşak'tan Sakarya'ya kadar yaya yürüyen, orada yenilerek bir bu kadar mesafeyi geriye kateden subaylarınızın bu kadar tahammülsüz ve yorgun olduğunu iddia etmeniz mübalâğalı telâkki edilmiştir.

«Dâvet edilmedikleri halde yurdumuzu harap etmekte pek çevik davranan Yunan ordusu subaylarının karadan üç günlük yürüyüşe dayanamıyacakları iddia olunursa gülünç olur. Unutmayınız ki şu dakikada henüz esir olmıyan subaylarınız, verdiğiniz talimat dairesinde ilerdeki köy ve kasabalarımızı tutuşturmakla meşguldür.»

polyo, 1957); İstiklâl Yolunda (R. E. Ünaydın, 1960); Türkiye Cumhuriyeti Tarihi (Prof. E. Z. Karal, 1959); İstiklâl Savaşı'nın Vesika ve Resimleri (N. Peker, 1955); İstiklâl Harbi'nde Süvari Kolordusu (Gnl. Fahrettin Altay, 2. bası, 1949); İstiklâl Savaşı (B. Alpkan, M. Tuğrul, 1948); İstiklâl Savaşı'nda Garp Cephesi Nasıl Kuruldu (R. Apak, 1942); İstiklâl Savaşı'nda Maraş (H. Karadağ, 1943); İstiklâl Savaşı'nda Mudurnu - Bolu - Düzce (S. Sarıbay, 1943); İstiklâl Savaşı'nda Sakarya Meydan Muharebesi (H. Baykoç, 1944); İstiklâl Harbi Deniz Cephesi (M. Işın, 1946); İstiklâl Savaşında Türk Denizcileri (M. Bayar, 1945); Kurtuluş Savaşı'nda Deniz Kahramanları (N. Çapaner, 1943).

KURUCAŞİLE

Karadeniz Bölgesi'nin Batı Karadeniz bölümünde Zonguldak iline bağlı bir ilçedir. Topraklarını doğuda Kastamonu'nun Cide, güneyde ve batıda Zonguldak'ın Bartın ilçeleri, kuzeyde Karadeniz çevirir. Tek bucaktan ibaret olan ilçenin 26 köyü vardır.

Yüzölçümü: 144 km²

Nüfusu: 9.170 (1960 sayımı)

Kurucaşile ilçesi güneydeki Kayaardı, Karadağ ve Karsaduran tepelerinin kuzeye, Karadeniz kıyılarına bakan, ormanlarla kaplı, dik eğimli yamaçlarını, vâdilerle yarılmış toprakları kaplar. İklim yağışlıdır. Yazlar pek sıcak olmaz, kışlar da çok soğuk değildir. Önemli akarsu yoktur; yalnız, Karadeniz'e dökülen küçük dereler vardır. En çok tahıl yetiştirilir. Bu arada mısır başta gelir.

Kasaba. — İlçe merkezi Kurucaşile kasabası, Karadeniz'e doğru uzanan Kurucaşile Burnu'nun güneyinde düz bir alanda, güneydeki dik eğimli ormanlarla kaplı yamaçların kuzey eteklerinde kurulmuştur. Bartın - Amasya - Cide yolu kasabadan geçer. Kurucasiyle, il merkezi olan Zonguldak'a 142 km. uzaklıktadır. Zonguldak'a bağlı ilçe merkezleri arasında Eflâni'den sonra nüfusu en az olanıdır (1960 sayımına göre 1.003 nüfus).

KURUS (M.Ö. 558 - 528)

Kurus'u gösteren eski bir kabartma

Büyük bir Pers hükümdarıdır. Babası Pers prensi I. Kambis, annesi Med Kıralı Astiyag'ın kızı Mandana'dır. Astiyag, rüyasında torununun tahtını elinden alacağını gördüğü için kızını bir Med prensiyle değil, bir Pers prensiyle evlendirmişti. Yalnız, gene de torunu doğunca onu boğmaları için adamlarına verdi. Çocuğa acıyan bir çobanın karısı küçük Kurus'un hayatını kurtardı. Astiyag da çocuğu boğdurtması için emir verdiği adamını, bir ziyafette, kendi öz çocuğunu yedirterek cezalandırdı.

M. Ö. 559'da Persler'in başına geçen Kurus onları tek bir idare altında topladı. Sonra, dedesi Astiyag'a karşı bir isyan hazırladı. Astiyag, M. Ö. 550'de, biraz da komutanlarının

ihaneti yüzünden, Kurus'un eline esir düştü. Böylece İran'da Med egemenliği yerine Pers egemenliği kurulmuş oluyordu.

Kurus ileriyi gören bir komutandı. Ülkesinin topraklarını Kızılırmak'ın ötesine kadar ilerletmek istedi. Lidya'ya savaş açarak Kroisos (Krezüs) ile savaştı. Lidyalılar'ın atları Persler'in develerinden ürkünce Lidya ordusu bozuldu. Birçok kuşatmalara dayanmış olan Sart şehri Pers kuşatmasına ancak 14 gün dayanabildi. Sonunda Lidya devleti de ortadan kalktı. Böylece, Anadolu da Persler'in egemenliği altına girmiş oluyordu.

Kurus bundan sonra Babil'i aldı, Babil'de yıllardan beri esir tutulan İbraniler'in Kudüs'e dönmelerine müsaade etti. Böylece, İbraniler'in dostluğunu kazanmış, Mısır'ı fethe giderken yol üzerinde bulunan İbraniler'den göreceği yardımı sağlamış oluyordu.

Persler'in ülkesi doğuda İndus, Kuzeyde Hazar Denizi, batıda Ege Denizi, güneyde de Arabistan'a kadar genişlemişti. Kurus, Mısır seferine çıkmadan önce doğu sınırını İskitler'e karşı sağlamlaştırmak istiyordu. Bunun için Sakalar'a, onların bir kolu olan Masagitler'e karşı savaş açtı. Bu arada, Masagitler'in kıraliçesi Tomris'in oğlu Persler'in eline düşüp kendini öldürünce Tomris de, Herodotes'e göre, ondan öc almak için, bir savaşta ölen Kurus'un başını kestirdi, «Sağlığında kan içmeye doyamadın, şimdi doya doya iç!» diyerek, içi insan kanı dolu bir fıçıya attırdı. Ksenophon'a göre ise Kurus, eceliyle yatağında ölmüştür. Kurus'un yerine oğlu Kambis geçti.

KUSMA

Kusma, midedeki, ince barsaklar içindeki maddelerin, şiddetli bir hareketle, sıkıntıyla, ağızdan dışarı atılmasıdır. Başlıbaşına bir hastalık değildir, birtakım hastalıkların ortak belirtisidir. Kusma, midenin, bazı madddelerden kurtulmak için sinir yolları ile gösterdiği bir tepkidir.

Birçok hastalıklar kusmaya yol açar. Bu arada, kızıl, yılancık, grip, menenjit, zatürree gibi ateşli hastalıklardaki kusmalar mikroplardan, mikrop zehirlerinden hâsıl olan zehirlenmelerden ileri gelir. Sindirim sisteminde, ya da karın içindeki organların hastalıklarında da çok defa kusmalar görülür. Midede, barsakta bozukluklar, iltihaplar, yaralar, kanserler, barsak düğümlenmesi, barsak tıkanması, apandisit, karaciğer iltihabı, karaciğer, böbrek taşları, böbrek hastalıkları da kusmalara yol açar.

Şeker hastalığında, üremide, gebelik zehirlenmelerinde, yarım baş ağrısında, bazı beyin ve sinir hastalıklarında da kusma olur. Gebelerin «aş erme» (aş yerme) kusmalarını herkes bilir (Bk. Gebelik). Yiyeceklerden ileri gelen zehirlenmelerde de kusma görülür. Mide yaraları, barsak kanamaları gibi ağır hastalıklarda kanlı kusmalar görülebilir.

Tedavi .— Kusmayı önlemek için neden ileri geldiğini bilmeli, sebebi ortadan kaldırmalıdır. Yalnız, kusan hastayı sıkıntılarından kurtarmak için, yatakta dinlendirmelidir, yatıştırıcı ilâçlar vermelidir. Hastaya ufak buz parçaları vermekle de kusmanın tepkileri önlenebilir.

KUŞADASI

Ege Bölgesi'nin Ege bölümünde Aydın iline bağlı bir ilçedir. Topraklarını doğu ve güneydoğuda aynı ilin Söke ilçesi, güneybatı ve batıda Ege Denizi, kuzeyde İzmir'in Selçuk ilçesi, kuzeydoğuda Aydın'ın Germencik ilçeleri çevirir. Merkez bucağından başka Davutlar adında bir bucağı, 9 köyü vardır.

Yüzölçümü: 360 km²

Nüfusu: 12.449 (1960 sayımı)

Kuşadası ilçesi toprakları Kuşadası Körfezi'nin doğu ve güneydoğu kesiminde pek geniş olmıyan bir kıyı ovası ile bunun gerisindeki yayvan tepeli yaylaları kaplar. Bu yaylaların doğusunda Gümüşdağı yükselir. Kuşadası'nda tam bir Akdeniz iklimi görülür. Yazlar sıcak, kurak, kışlar ılık, yağışlı geçer. İlçenin merkezinde ocak ayı ısı ortalaması 9°, temmuz ayı ortalaması 25,5°, yıllık yağış tutarı 693 mm. dir. Doğal bitki örtüsü olarak makiler üstündür. Tütüncülük, zeytincilik, bağcılık, meyvacılık, sebzecilik ilçenin ekonomik hayatında başta gelir.

Kasaba. — İlçe merkezi Kuşadası kasabası Ege Denizi kıyılarında aynı adı taşıyan körfeze bakan yamaçlar üzerinde kurulmuştur. Kasabanın adı, bir mil uzaktaki adadan gelir. Bugün Küçükada denilen bu adada kargalar boldur. Kuşadası İzmir'e 95 km. lik düzgün bir yolla bağlıdır. Aydın şehrine de 71 km. uzaklıktadır. Kasabaya en yakın demiryolu istasyonu 19 km. uzaklıktaki Selçuk'tur.

Kuşadası'nın ilk çekirdeği, yıkıntıları hâlâ duran, yamaçlar üzerinde, kaleyle çevrili kısımdır. Uzun süre bu kale içinde kalan kasaba daha sonra kalenin dışına yayılarak kıyı ovası üzerinde gelişmiştir. Bugün yamaçtaki Kale mahallesi ve Dağ mahallesi diye anılan kesimlere karşılık bir de kıyıda Türkmen mahallesi kurulmuştur. Kasaba 6 mahalleden meydana gelmiştir, nüfusu 7.003'tür (1960 sayımı).

KUŞANLAR

Sakalar'dan, bol İranlı unsurla karışmış bir Türk kavmidir. Kuşanlar M. S. 3 yılında Hindistan'ı ele geçirdiler, Kuzey Hindistan, Afganistan ve Türkistan'ın bir bölümünde önemli bir imparatorluk kurdular. Bu, Hindistan'ın IV. imparatorluk hanedanıdır. Kuşan Hanedanı'nın kurucusu Kanişka'dır. Kuşanlılar Devleti 176'da son buldu. Yerine, başka bir Türk kavmi olan Akhunlar geçti, bu devlet, 320 yılına kadar Kuzey Hindistan'ı elinde tuttu (Bk. Hunlar; Türkler). Bu Türk kavimleri, Dravit ırklarını Hindistan yarımadasının güneyine itmekle tarihe yeni yollar açtılar.

KUŞEKMEĞİ

İkiçeneklilerin turpgiller familyasından, kumsal yerlerde yetişen bir bitkidir, «çobandağarcığı» da denir. Yaprakları dilimsiz, kalın; çiçekleri salkım biçiminde, beyaz, mor, sarı gibi çeşitli renklerde olur. Kuşekmeğinin Avrupa ve Asya ülkelerinde yetişen onbeş kadar değişik türü vardır. Eskiden kuşekmeğinden hekimlikte faydalanılır, çeşitli ilâçlar yapılırdı.

KUŞKİRAZI

Kuşkirazı

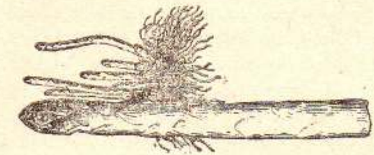
Ayrı taçyapraklı ikiçeneklilerin gülgiller familyasından, beyaz çiçekli, kara yemişli bir bitkidir.

Kuşkirazı, yaprak vermeden önce çiçek açar. Yemişleri tatlı olduğu için bunlardan reçel, likör yapılır. Avrupa'da çok içilen, en sert içkilerden biri olan kirş (kirch) de kuşkirazı yemişlerinin damıtılmasiyle elde edilir.

Kuşkirazı, yabani olarak yetişen bir bitkidir. En çok ılıman iklimli ülkelerde bulunur. Tahtasından ince oymacılıkta faydalanılır.

KUŞKONMAZ

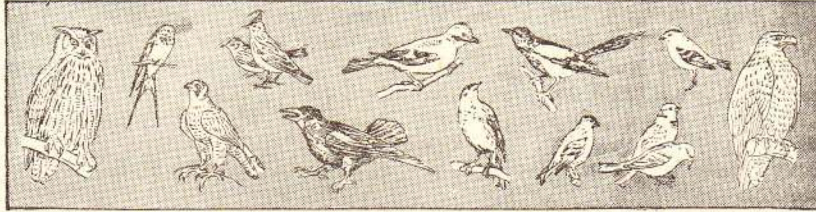
Birçeneklilerin zambakgiller familyasından, ince uzun saplı, sarımtırak yeşil çiçekleri, nohut şeklinde yuvarlak yemişleri olan bir bitkidir. Kuşkonmazın kalınca olan taze sürgünleri sebze olarak yenir.

Sebze olarak yenen kuşkonmaz

Bundan başka gene aynı familyadan olan ve saksıda yetiştirilen uzun saplı, tül gibi incecik yeşil yapraklı süs bitkisine de «kuşkonmaz» adı verilir.

Sebze olarak yenen kuşkonmaz, kısa tüylerle kaplı olan tepesiyle küçücük bir ağaca benzer. Kuşkonmazın çiçekleri çok küçüktür. Yemişleri, açık kırmızı renklidir. Sürgünleri ancak çok tazeyken yenebilir. Bitkinin dişi çiçekleri ve erkek çiçekleri ayrı saplar üzerindedir. Kuşkonmaz, dişi çiçeklerde oluşan tohumlarla çoğaltılır.

Bu bitkide çok su bulunduğu için besin olarak da pek kuvvetli sayılmaz. Bu yüzden Türkiye'de çok az kuşkonmaz yetiştirilir. Kuşkonmaz ancak A, B ve C vitaminleri bakımından faydalıdır.

KUŞLAR: Hayvanlar âleminin göklere kanad geren yaratıkları

KUŞLAR, hayvanlar âleminin en güzel yaratıklarıdır. Kuzey ve güney kutuplarının buzlarla kaplı bölgelerinden, Ekvator'un en sıcak kesimlerine kadar dünyanın her yerinde yaşıyan kuşların büyüklüğü çok değişiktir. Renkleri, biçimleri, yaşayışları bakımından da birbirlerinden çok farklı olan kuşların 10.000'den fazla çeşidi vardır.

Kuşlar, yumurtlıyan omurgalılardandır. Akciğerleriyle solunurlar. Ön ayakları kanad biçiminde gelişmiştir. Bazılarının perdeayaklı olması rahatça yüzebilmelerini, hattâ denize dalabilmelerini sağlar. Öte yandan, bazı kuşlar, kanadları köreldiği için hiç uçamazlar. Devekuşu bunlardan biridir.

Kuşların Vücut Yapısı

İlk bakışta birçok kuşların vücut yapısı birbirinden farklı gibi görünürse de aslında hepsi birçok bakımlardan birbirine benzer. Hepsi yumurtlar, hepsi tüylüdür, hepsinin kanadı vardır. Birçok omurgalı hayvanların tersine, kuşların yalnız iki ayağı vardır. Bütün buşlar besinlerini gagalariyle alırlar.

İskelet ve Kemikler. — Kuşların iskeleti uçmaya elverişli biçimdedir. Hayvanın bütün kemikleri mümkün olduğu kadar ince, buna karşılık çok sağlamdır. Kuşların kemiklerinin çoğunun içinde hava cepleri vardır. Bu cepler hayvanın akciğerlerine bağlıdır. Ceplerin havayla dolması hayvanın hafiflemesini sağlar, uçmayı kolaylaştırır. Üstelik, kuşların kemik sayısı da azdır. Bir kuşta bir kaplumbağadakinden daha az kemik bulunur.

Kemiklerinin azlığına, inceliğine karşı kuşların kasları çok kuvvetlidir. Bir kuşun vücudunun ağırlığını kaslar meydana getirir. Çünkü ancak bu sayede uçabilirler. Kanadları hareket ettiren göğüs kasları hem en çok yeri kaplar, hem de başka kaslardan daha kuvvetlidir.

Tüyler. — Kuşların vücudu tüylerle kaplıdır. Bunlardan, boynu, göğsü kaplıyan ince tüylere «hav tüyü», kanad, kuyruk tüylerine «telek», bunların arasındakilere de «kıl tüyleri» denir. Bilginler teleklerin, kuşların atası olan sürüngenlerin pullarından gelişmiş olduğuna inanıyorlar.

Tüylerin kuşlara büyük faydası vardır. Bir defa, hayvanı sıcak tutar, vücutlarını çeşitli dış etkilerden korur. Bundan başka, telekler gerilince geniş bir yüzey meydana getirir; bu da uçmayı kolaylaştırır. Üstelik, telekler, tüyler kuşların vücuduna aerodinamik bir biçim verir ki, bu da uçmanın ilk şartıdır (Bk. Aerodinamik).

Teleklerin yapısı bir bakıma eğreltiotuna benzer. Ortada kalem biçimi bir eksen vardır. Eğrelti yapraklarında olduğu gibi bu eksenin iki yanına tüyler bağlıdır. Telek ekseni tırnaksı maddeden yapılmıştır, içi boştur. Tüyler çengelciklerle sıkı sıkıya birbirine tutturulmuştur. Bu tutunma öyle sağlamdır ki tüylerin arasından hava bile geçemez. Telek eksenine bağlı tüyler de ona bir sapla bağlanmıştır, bu sapın iki yanına sıralanmış durumda bulunurlar.

Telekler normal büyüklüklerine erişince artık canlılıklarını kaybederler. İçlerinde ne kan damarı, ne sinir hücresi vardır. Derideki bir cep teleklerin sapını sıkı sıkıya tuttuğu için dökülmeden yerinde dururlar.

Kuşlar yılda hiç olmazsa bir defa tüy değiştirirler.

Kuşlar Niçin Terlemezler

Kuşların vücut sıcaklığı 40° civarındadır. Hava istediği kadar sıcak, soğuk olsun, hayvanın bu sıcaklığı değişmez. Sıfırın altında bile kuşların vücut sıcaklığı gene 40°'dir. Öte yandan, kuşlar ne kadar hızlı, uzun uçuşlarla uçsunlar terlemezler. Terleme vücudu soğutmaya yarar. Kuşların vücutlarını soğutması ise kemiklerindeki hava ceplerine hava basmakla olur. Akciğerlere bağlı olan bu ceplerdeki havanın devamlı olarak değişmesi hayvanın vücudunu serinletir. Tüyler de vücut sıcaklığının korunmasına yarar.

Kuşların tüyü insanların elbisesine benzer. Sıcak, ya da soğuk ülkelerde oturan insanların giyimleri nasıl birbirinden farklı olursa kuşlardaki tüy çokluğu da yaşadıkları bölgeyle ilgilidir. Kışın kuzeyin soğuk bölgelerinde yaşıyan kuşların tüyleri, güneye göç edenlerin tüylerinden daha sık, daha kabadır.

Kuşların vücut sıcaklıklarını 40° gibi yüksek bir sıcaklıkta tutabilmeleri için çok yemeleri gerekir. Bazı kuşlar saatte birkaç defa yemezlerse açlıktan ölürler. Kuşlar cüsselerine göre başka hayvanların hepsinden çok yerler. Böylece, aldığı enerji hayvanın kalbinin hızlı çalışmasını sağlar. Kuşlar her gün vücut ağırlıklarının üçte biri kadar besin alırlar. İnsan aynı oranda besin alacak olsa 60 kiloluk bir adamın günde 20 kilo yiyecek yemesi gerekirdi. Kuşların kalbi de kendi cüsselerine göre öteki hayvanlarınkinden büyüktür.

Kuşların Duyu Organları

Görme. — Kuşların görme duyusu çok gelişmiştir. Uyum kabiliyeti de öteki bütün omurgalılarınkinden daha çoktur. Yapılan denemeler bazı kuşların mor ve mavi renkleri görmediğini göstermiştir. Kuşların göz yuvalarını hareket ettiren kasların sayısı azdır. Bunun için, yuvarlaklarını diledikleri gibi oynatamazlar. Buna karşılık, boyun kaslarının çok kuvvetli olması hayvanın başını çevirerek bakmasını sağlar, bu eksiğini giderir. Kuşların çoğunda gözler başın iki yanındadır. Bundan dolayı kuşların iki ayrı görüş açısı vardır.

Kuşların ayak biçimleriyle yaşama özellikleri arasında büyük bir bağlantı vardır. Meselâ suda yüzdükleri için ördeklerin ayakları yüzmelerine elverişli bir şekil almıştır. Ağaçkakanların ayakları, öne doğru uzanan iki sivri uclu parmakla, geriye doğru uzanan gene iki sivri uclu parmaktan meydana gelmiştir, bu, kuşların kolayca ağaçlara tırmanmalarına yarar, Şahinlerin ayakları, avlarını yakalayıp parçalıyabilmek için uzun, keskin bir biçim almıştır. Hele geceleri ağaçlarda tüneyip uyuyarak geçiren kuşların ayakları bu işe çok elverişlidir. Bu kuşlar ayaklariyle dalları öylesine kavrarlar ki, gece uyurken düşecek gibi olsalar bile ayaklarından sıkıca tutundukları dala sallanıp öylece kalırlar, düşmezler.

Kuşların başlıca dört çeşit uçuşu olduğu için kanadları da bu uçuşlara göre dört çeşit özellik gösterir. Bu uçuş çeşitlerinden bir tanesini en çok «albatros» denilen deniz kuşunda görürüz. Albatrosun uçuşunu hava akınları, rüzgârlar ayarladığı için kanadları hafif, uzun, paralel kenarlıdır. İkinci bir uçuş çeşiti de, kartallarda, akbabalarda görüldüğü gibi, çok yükseklere doğru çıkmaktır. Bunu gerçekleştirebilmek için de bu yırtıcı kuşların kanadları geniştir, uclarında, parmak biçiminde birbirinden ayrılmış tüyler vardır. Bu, akbabaların, kartalların havada denge bulmalarına yarar. Kırlangıç gibi küçük kuşların uçuşu, uçuş şekillerinden üçüncüsünü gösteren bir örnektir. Bunlar kısa, sürekli kanad çırpışlariyle bir o yana, bir bu yana giderler. Bu yüzden sivri uclu uzun kanadları vardır. Sülün gibi bazı kuşlar için düşmanlarından kaçabilmek çok önemli olduğundan kanadları hızlı uçuşa elverişli biçimde kısadır.

İşidim. — Kuşların işidim duyusu çok keskindir. Yalnız, bazı sesleri duymazlar. Meselâ bir odadaki kanaryalar, orada normal sesle konuşanların sesini duyamazlar. Kuşların da sürüngenler gibi dış kulağı yoktur.

Bazı çeşit atmacaların, yarasaların, daha başka kuşların koklama duyusu varsa da birçok kuşlar hiç koku almaz. Akbabalar leşleri koklıyarak değil, görerek bulurlar. Bazı kuşların dilinde tat alma hücreleri vardır ama, bu da pek zayıftır. Bazı kuşlarda, bu arada ördeklerde, dilin ucu dokunma organı işini görür.

Kuşlarda İçgüdü ve Zekâ

Kuşların içgüdüye dayanan davranışları birbirine sıkı sıkıya bağlı bir tepkeler (refleksler) zincirine benzer. Zincirin her halkasının hareketi yanındakinin tetiğini çekmiş olur. Yeni yumurtadan çıkmış bir yavrunun besin almak için ağzını açması bir tepkedir.

Başka hayvanlarda olduğu gibi kuşların hayatında da tepkelerin büyük yeri vardır. İçgüdüler kuşların yaşayışında çok büyük bir yer tutar. Uçma, yüzme, eşelenme, suya dalma, yuva yapma hep içgüdü davranışlarıdır. Bütün bunların dışında, kuşların hayatında öğrenmenin de önemli bir yeri olduğunu kabul etmek gerekir. Meselâ kuluçka makinesinde yumurtadan çıkan civcivler, ana tavuğun yavrularını çağırmak için çıkardığı sesi tanımazlar. Gene bu civcivler su dolu tabağa girdikleri halde içmeyi akıl etmezler, buna karşılık, ıslatılan bir parmaktaki suyu almaya çalışırlar. Su içinde bulunan civciv o sırada ayağını kaşımak için gagasını ıslak ayağına dokundurursa ancak o zaman bunun su olduğunu anlar, büyük bir istekle tabaktaki suyu içer. Su içerken önce suyu ağzına alması, sonra başını havaya dikerek yutması ise içgüdü hareketidir, bunu ayrıca öğrenmesine ihtiyaç yoktur.

Bazı kuşlara çağrışım yolundan birtakım hareketler yaptırmak da öğretilebilir. Meselâ, bir bilginin terbiye ettiği tavuk, adam elinde kürekle bahçeye çıkarken, solucan bulmak ümidiyle hemen koşar gelirmiş. Bu, tavuğun, kazmayı görünce, daha önceki denemelerini hatırlıyarak, kürekle solucan arasında bir çağrışım kurmasından ileri gelir.

Kuşlar Nasıl Uçar

Hemen hemen bütün kuşlar uçar. Yalnız, devekuşu, kivi, penguen gibi bazı kuşlar uçma kabiliyetini kaybetmişlerdir, çünkü bu hayvanlar besinlerini kolayca bulabilecek yerde yaşarlar, önemli düşmanları da yoktur. Böylece, uçma ihtiyacını duymıyan hayvanlar, binlerce yıl uçmadıkları için, yavaş yavaş kanadları küçülmüş, uçma kabiliyetleri kalmamıştır.

Kuşların nasıl uçtuğu eski çağlardan beri insanları düşündürmüştür. Kuşların uçmasını sağlıyan sebeplerle uçakların uçmasını sağlıyan sebepler aynıdır. Kuşların havalanmasını sağlıyan şey, kanad hareketleri sayesinde hava basıncının kanadların üstünde daha alçak, altında daha yüksek olmasıdır (Bk. Aerodinamik). Kuş, kanadını havada ileri doğru çırpınca, havanın kanadların üstündeki akışı altındakinden daha hızlı olur. Bu hal, kanad altındaki hava basıncının artmasını, kanad üstündeki basıncın da azalmasını sağlar. Bu da fizikte uçmanın en önemli kuralıdır.

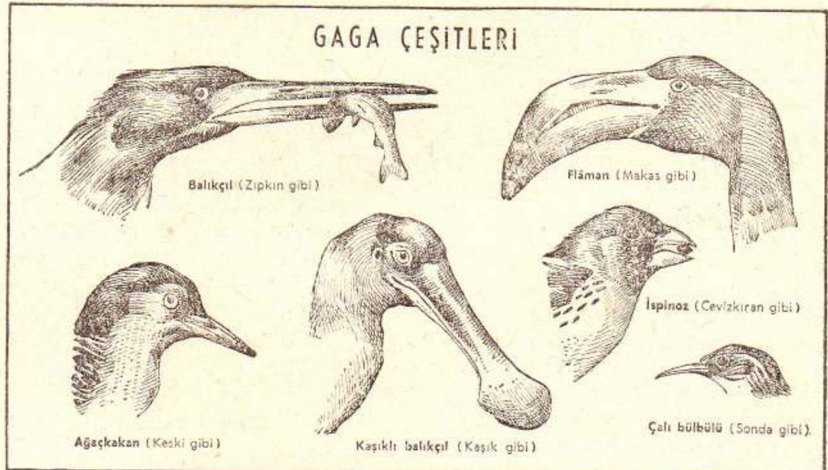
Kuşun kanadını aşağı doğru çırpması kuşun havada ilerlemesini sağlar. Üstelik, kanad çırpma sırasında teleklerin durumu da değişir. Kanad aşağı inerken telekler sıkı sıkıya birbirine bitişir. Yukarı çıkarken de, tersine, gevşer, aralarından havanın geçmesine meydan verirler. Uçuşta en faydalı tüyler kanad telekleridir. Kuyruk telekleri de hayvanın sağa, sola dönmesine, alçalıp yükselmesine yardım eder.

Kuşlar uçmada çok ustadır. Yuvalarını büyük bir kolaylıkla bulurlar. Kırlangıçlar düz bir uçuşla bir duvarın kovuğundaki yuvalarına girebilir; atmacalar, sık orman ağaçlarının arasından avlarını kovalıyabilirler. Sürü halinde uçan kuşlar birbirlerinin hareketlerinden haberdardır, gerekince, hep birden aynı yöne dönebilirler.

Kuşların Yaşayışı

Kuşlar çok iyi bir ana-babadır, pek çoğu yumurtadan çıkan yavrularına olgun çağa gelinceye kadar bakarlar.

Erkek kuşlar, yuva kuracak çağa gelince, dişilerine kur yapmaya başlarlar. Kuşların kur yapma âdetleri cinslerine göre, değişir. Çoğu bu işte güzel seslerinden, renk

Birçok kuşların gagaları onların beslenme özelliklerine göre biçim almıştır. Meselâ şahinle baykuş, aynı familyadan olmadığı halde, beslenme özellikleri birbirlerininkine benzediği için gagaları da benzer. Bundan başka, yukarıda görüldüğü gibi, ağaçta yaşıyan böcekleri, kurtları yiyerek beslenen ağaçkakanın gagası, ağacı delebilmek için keskiye benzer bir biçim almış, balık avlıyarak beslenen balıkçılların gagası zıpkına benzemiştir. Bunun gibi, ağaç kabuklarının arasına gizlenen küçük böcekleri yiyen çalı bülbülünün gagası bu dar yerlerden avını çıkarabilmek için sonda gibi bir biçim almıştır.

renk tüylerinden faydalanırlar. Tavus kuşları kuyruklarını bir yelpaze gibi açarak tüylerinin şahane rengini gösterirler. Cennet kuşlarının da dişilerine hoş görünmek için en büyük silâhları güzel tüyleridir. Buna karşılık, birçok kuşlar birleşecekleri dişinin kendileriyle ilgilenmesini tatlı ötüşleriyle sağlarlar. Bir kısım erkek kuşlar da dişilerinin karşısında dansederek onları elde etmeye çalışırlar.

Yuva Çeşitleri

Hemen hemen bütün kuşlar yuva yaparlar. Öteki hayvanlar arasında kendilerine temelli bir yuva yapanlar pek azdır. Kuşların yuva yapmaktan maksatları yavrularını yetiştirmektir. Bir iki çeşit kuştan başka bütün kuşlar yavrularını devamlı bir bakımla yetiştirirler.

Kuş yuvaları çok çeşitlidir. Yuva yapımında kullanılan malzeme, yuvanın biçimi, büyüklüğü kuşun cinsine göre değişir. Kimi kuşlar birkaç çalı çırpıyı yere yığarak yuva yaparlar. Deniz kıyısında yaşıyan birtakım kuşların yuvası ise birkaç çakıl taşı ile biraz ottan ibarettir. Bazı kuşlar da yuva yapmazlar, kaya kovuklarına yumurtlarlar, yavrularını orada çıkarırlar, yavruları büyüyünceye kadar o kaya kovuğunu kendilerine yuva sayarlar.

Ağaç kovuklarını kendilerine yuva edinen kuşlar da vardır. Ağaçkakanlar kurumuş ağaçları oyarak kendilerine yuva yaparlar. Birçok kuşlar ise, uzun emeklerle, çok ustalıklı yuvalar yaparlar. Bunlar insanı şaşırtacak düzgünlükteki yuvalarını içgüdüleriyle kurarlar.

Kuşlardan çoğu yuvalarının çevresindeki belirli bir bölgeyi kendi yurtları sayar. Bu bölge küçük de olabilir, büyük de. Bu, kuşların âdetlerine, yaşayışlarına bakar. Kuşlar yuvalarının çevresinde kendilerine yurt edindikleri bölgeye başka kuşları sokmazlar. Yabancı bir kuşun bu bölgeye girmek istemesi kavgaya yol açar. Deniz kıyısında yaşıyan kuşların yuvası birbirine çok yakındır, sınırları, kuşların yuvada otururken gagalarını en çok uzatabildikleri yere kadardır, onun dışına karışmazlar. Buna karşılık, kartalların yurt edindikleri bölgeler kilometrelerce uzağa kadar gider. Yuva yapmadan önce dişi kuş yurt edineceği bölgeyi seçer. Çok defa yuva yapmak için başka kuşlarla dövüşmek zorunda kalır.

Yavruların Yetişmesi

Bütün kuşlar yumurtadan çıkar. Yumurta sarısı yavru kuşa, yumurtadan çıkmadan önce, besin sağlar. Sarının çevresindeki yumurta akı ise yavru kuşun vücudunu, iskeletini, tüylerini meydana getirir (Bk. Yumurta).

Kuşların her yıl yaptığı yumurta sayısı cinsine göre değişir. Kaliforniya'da yaşıyan akbaba cinsinden «kondor» lar yılda bir tek yumurta yapar. Buna karşılık, kuşların çoğu yılda 4 - 8 yumurta yumurtlar. Bunlardan başka bazı çeşitler yılda yirmi yumurtaya kadar yapabilir.

Dişi kuşlar yumurtalarının üzerinde kuluçkaya yatarlar. Kuşların kuluçka süreleri değişiktir. Bu süre hayvanın cüssesiyle ilgilidir. Kırlangıç yavruları 12 günde yumurtadan çıktığı halde, tavuk civcivleri 21 günde çıkar. Devekuşunun kuluçka süresi ise 6 haftadır.

Bazı kuşlar yumurtalarını başka kuşların yuvasına bırakırlar, guguk kuşu bunlardan biridir (Bk. Guguk Kuşu; Kuluçka).

Yavru kuşlardan kimisi yumurtadan tüylü olarak çıkar. Bunlar biraz sonra toparlanıp ayağa kalkabilir, annelerinin ardı sıra yürüyebilirler. Tavuk, ördek yavruları böyledir. Ördek yavruları yumurtadan çıktıklarının ertesi günü suya girip yüzebilirler. Bazı kuşlar ise çıplak doğar. Güvercin, papağan gibi bu kuşların yavrusu iyice tüyleninceye kadar yuvadan ayrılamazlar, devamlı olarak annelerinin bakımına muhtaçtırlar. Anneleri onları yalnız beslemekle kalmaz, ısıtır da. Çünkü bunlar tüysüz olduklarından vücut sıcaklıklarını koruyamazlar. Anneleri onları kanadlarının altına alarak vücut sıcaklıklarının aynı derecede kalmasını sağlar.

İlk Uçuş

Kuşların hayatında ilk uçuşun çok önemli yeri vardır. Çünkü yuvadan uçan kuş bir daha geri dönmez, artık kendi başının çaresine bakmak zorundadır. Bazı kuşlar doğuştan bir hafta, bazıları da 12 - 14 gün sonra uçmaya başlar. Bunlar daha çok küçük yapılı kuşlardır. Öte yandan, iri yapılı kuşların uçması daha çok zaman alır. Uçucu kuşların en irisi olan «kondor» ların yavruları uçmadan önce kaya kovuklarındaki yuvalarında altı ay kalmak zorundadır.

Yavru kuşun uçma zamanı yaklaşınca, hareketlerinde bir sinirlilik görülür. Yuvanın içinde dört döner, kanadlarını açıp kapar. Bu hareketler onun kaslarını geliştirir, uçmasına yardım eder. Yavru kuş uçmaya hazır olunca anası-babası ona daha az yiyecek getirmeye başlar, hattâ bazan ana kuş ağzında getirdiği yiyecekle yavrunun ulaşamıyacağı kadar bir uzaklıkta durur. Bu durum küçük kuşu uçmaya zorlar. En sonunda, yuvanın ucuna sıçrıyarak kendisini boşluğa bırakır, bir daha geri dönmemecesine uçar gider.

Bazı kuşlar çok sarp, yüksek yerlerde yuva yaparlar. Bu gibi kuşların yavruları ilk denemede çok iyi uçmalıdır, çünkü hemen konuverecek, dinlenecek bir yer yoktur. Bu çeşit kuşların uçma kabiliyeti çoktur. İlk uçuşta 100 metreden fazla yol aldıkları olur. Bunların ilk uçuşusunu ana-baba büyük bir dikkatle gözler. Yavru kuş yuvadan atlayıp uçtuktan sonra düşmeye başlarsa hemen uçup onun altına gelir, destekler, yavrunun emin bir yere ulaşmasına yardımcı olurlar.

Göçmen Kuşlar

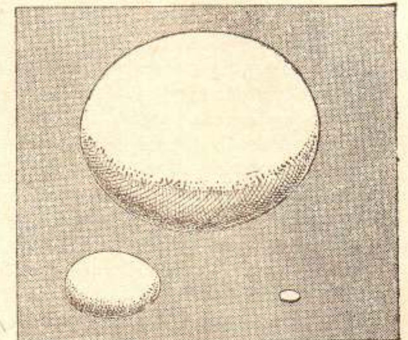
Tabiat incelemesinde karşılaşılan en ilgi çekici olayların başında kuşların göçü gelir. Soğuk ülkelerde yaşıyan kuşların çoğu kışın güneyin sıcak ülkelerine göç eder. Sıcak yerlerde yaşıyan kuşların da hepsi orada kalmaz, birçokları zaman zaman kısa yolculuklara çıkarlar. Bunun sebebi, daha çok, besin aramaya dayanır. Böyle kısa bir süre için yerlerinden hiç ayrılmıyanlara «yerli kuşlar»; kışın sıcak ülkelere gidip baharda kuluçka yerlerine dönen kuşlara da «göçücü kuşlar» denir.

Kuşlar göçmeye başlamadan önce bir araya gelirler, sonra toplu olarak göç uçuşuna başlarlar. Kuşlardan bazıları gece, bazıları da gündüz göçer. Yurdumuzda yaşıyan göçücü kuşların en yaygını leylektir. Leylekler her yıl sonbahar başlarında Avrupa'dan Afrika'ya göçmeye başlar, Türkiye üzerinden geçerler. Afrika'ya gidenler baharda gene Türkiye üzerinden Avrupa'ya dönerler. Leylekler bu göç sırasında Akdeniz üzerinden geçmezler. Göçücü kuşların gidiş - dönüş yolları çok defa aynıysa da değişik de olabilir.

Bazı kuşların içgüdüsü erkekle dişide aynı değildir. Meselâ ispinozların dişisi göçtüğü halde erkeği göçmez. En büyük göçü deniz kırlangıçları yapar. Bu hayvanlar Kuzey Kutbu'ndan Güney Kutbu'na kadar göç ederler. Gidiş - dönüş sırasında aştıkları yol 30.000 km.'ye yaklaşır.

Kuşların bazan binlerce kilometreyi bulan göç yollarını nasıl buldukları öteden beri insanları şaşırtan bir konu olagelmiştir. Hele yavru kuşların ana-babalarının yol göstermesinden bile yoksun olarak göç etmeleri çok ilgi çekicidir. Genel olarak, kuşlardaki göç içgüdüsünün daha buzul devrinde başlıyan küçük göç hareketlerinden kalma olduğu sanılıyor. Buzul devrinin sonuna doğru sıcak yerlerden kuzeye göçen kuşlar, kısa uçuş süreleri sonunda bol besin bulmuşlarsa da kış gelince yeniden eski yurtlarına göçmek zorunda kalmışlardır. Bu hareketin binlerce yıl süregelmesi üzerine, göçücülük, kalıtım yolundan, yeni yetişenlere de geçmiştir. Geçilen yollar da gene binlerce yıldan beri aynı olduğundan bugünkü kuşlar eskilerin yolundan gitmektedirler. Kuşların, göç sırasında, kestirmeden gidecek yerde dolaşık yollardan gitmeleri de bu kalıtım olayıyla açıklanabilir.

Leylekler göç yollarını ana-babalarından öğrenirler. Yaşlı leyleklerin göçü sırasında bir yerde alıkonulan yavrular, sonradan serbest bırakılınca göç içgüdüsüyle güneye doğru uçarlarsa da asıl göç yolunu bulamazlar, yanlış yola saparlar. Öte yandan, bazı kuşlar da, ana-babalarından öğrenmeden, göç yollarını bulabilirler. Bunların kışlama yerlerini nasıl buldukları anlaşılamamıştır.

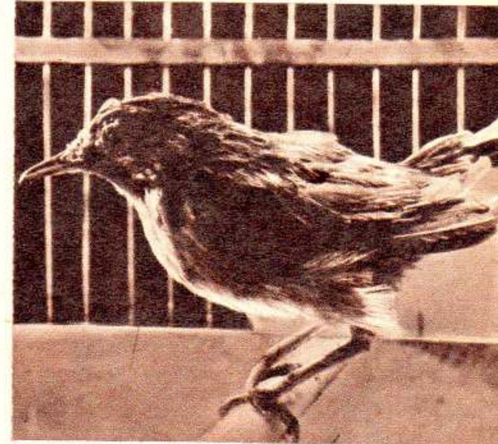

En büyük kuş yumurtası devekuşu yumurtasıdır. 15 sm. uzunluğunda olan bu yumurtalar bir buçuk kiloya yakındır. Tavuk yumurtasının (alttaki büyük) yanındaki küçük yumurta arıkuşunundur. Bunun boyu 1,5 sm. ye yakındır.

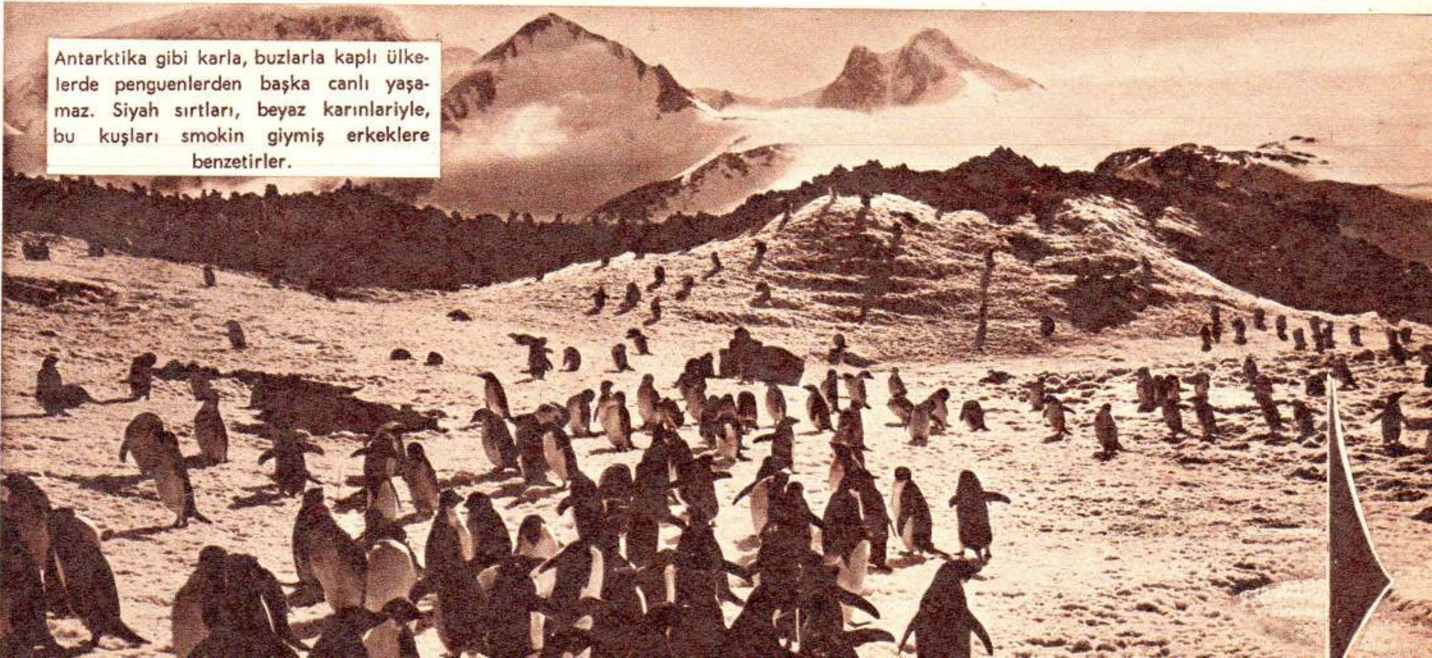
Kuşlar

Ötücü kuşlar bahçelerimizin, evlerimizin en güzel süslerindendir. İşte her nasılsa kabuğunu açık bulduğu bir cevizin içini yemeye hazırlanan sevimli bir kuş...

Bülbül, kuşların arasında en güzel sesli olanıdır. Bahar sabahları, güneşin doğacağına yakın çalılıklar arasında öten bülbülleri dinlemeye doyum olmaz.

Antarktika gibi karla, buzlarla kaplı ülkelerde penguenlerden başka canlı yaşamaz. Siyah sırtları, beyaz karınlariyle, bu kuşları smokin giymiş erkeklere benzetirler.

Saka, bağlık bahçelik yerlerde yaşıyan ötücü bir kuştur. Evlerde kafeslerde de beslenebilen sakanın dişisi yavrularına çok düşkündür. Yıllanmış sakalar çok güzel öter.

Yırtıcı gece kuşlarından olan baykuş gündüzleri ağaçların dalları arasına gizlenip geceleri avlanır. Büyük, kuvvetli gözleri sayesinde uzaktaki avlarını kolayca bulup yakalar. Sivri pençeleriyle, kıvrık gagasiyle fare ve benzeri hayvanları parçalaması pek uzun sürmez.

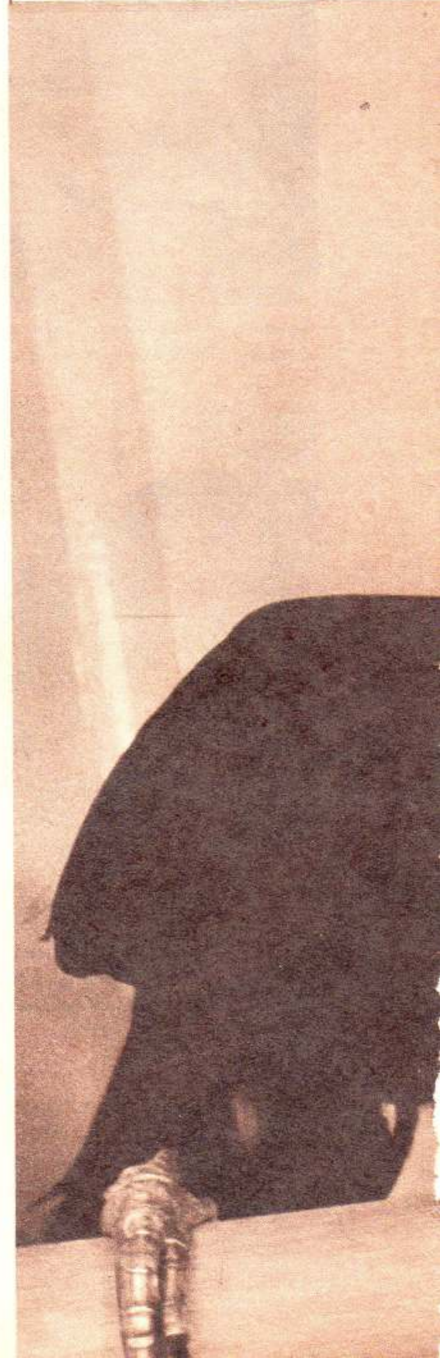
Kanadsız kuş olur mu demeyin! Kuşların başlıca özellikleri uçmalarıdır ama, «apteriks» (kivi) denilen bu kuş, kanadları yok denecek kadar küçük olduğundan uçamaz.

Akbaba kuşlar âleminin en yırtıcılarındandır. Yandaki resimde görülen bu Afrika akbabası, daha çok, bulduğu hayvan leşlerini yiyerek beslenir. Bundan dolayı, koku duyusu çok uzaklardaki, çürümeye yüz tutan leşlerin kokusunu duyabilecek kadar gelişmiştir.

Kuşlarda toplum hayatı çok gelişmiştir. Sayıları yüzbinlere varan topluluklar halinde yaşarlar, hep birlikte göç ederler, aynı yere yumurtlayıp, beraberce yavrularını beslerler. İşte kuzey Atlas Okyanusu kıyılarında yaşıyan perdeayaklı kuşlardan bir sürü.

Güney Amerika'ya mahsus «tukan» denilen bu papağan, tüylerinin parlaklığı, gagasının büyüklüğü ile tanınmıştır.

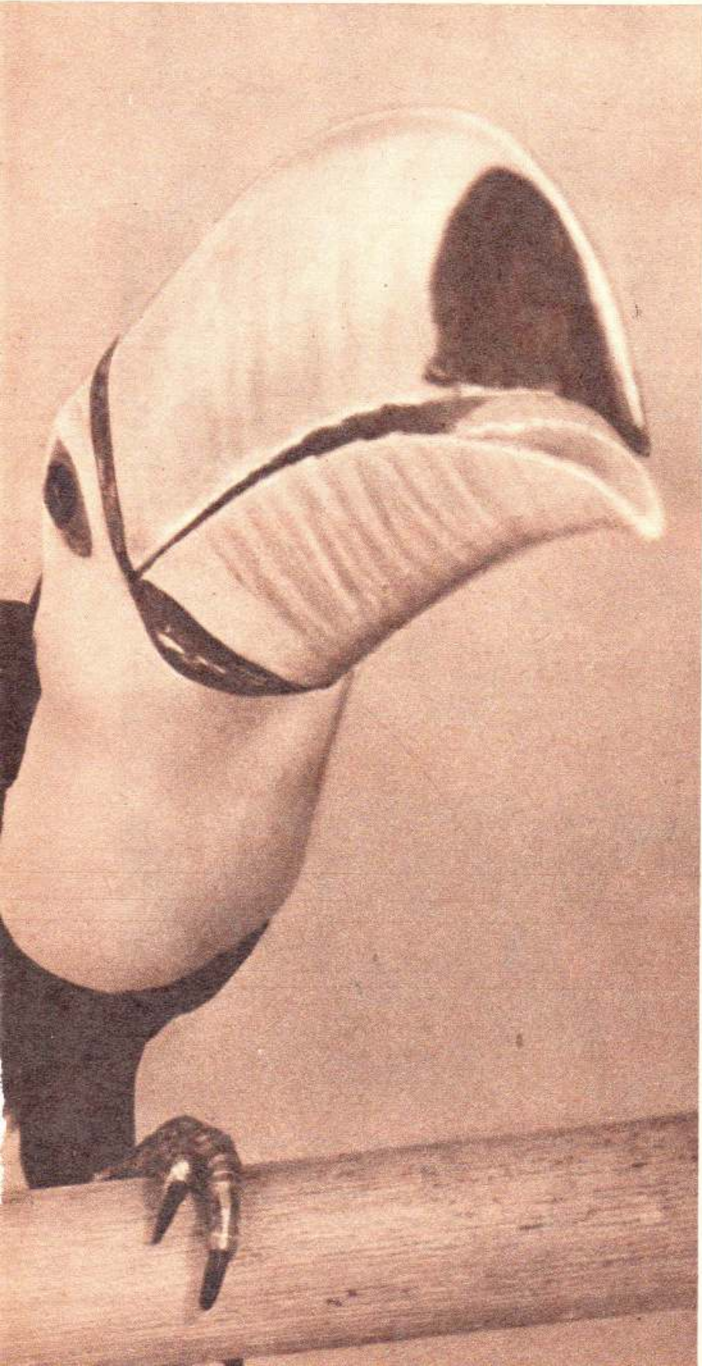
Şahin her ne kadar yırtıcı bir kuşsa da zamanla insanlara alışabilir. Terbiye edilen şahinlerle kuş avlamak kabildir. Siyah bir örtü içinde av yerine getirilen şahinler, salıverilince büyük bir hırsla avı yakalar, hemen efendisine getirir.

Muhabbet kuşları kafeslerimizin sevimli misafirleridir. Bu kuşların parlak mavi, yeşilimtırak tüyleri, kıvrık gagaları vardır.

Papağanın başlıca özelliği konuşulanları taklit ederek, söylenilen kelimelere benziyen sesler çıkartabilmesidir. Anayurdu bu sıcak ülkeler olan papağanın parlak, gözalıcı renkli, uzun tüyleri vardır.

Hayvanlar âleminin kıralı nasıl aslansa kuşlar dünyasının kıralı da kartaldır. Saatte 160 kilometrelik bir hızla avının üzerine atılan kartal, kuşların en yırtıcılarındandır. Fotoğrafta, bir hayvanat bahçesindeki kartalı, her nasılsa parçalamaya teşebbüs etmediği bir tavukla yan yana görüyorsunuz.

Dünyanın küçük, fakat sayılı zengin ülkelerinden biri : KÛVEYT

Kûveyt şeyhlikle idare edilen bir çöl ülkesidir. Fotoğrafta Şeyhin askerleri görülüyor.

Kûveyt'te iklim Avrupalılar'ın kolay yaşıyamıyacağı kadar sıcaktır. Bu bakımdan, burada görevli bulunan İngilizler sık sık duş yapmadan edemezler.

Hemen her Doğu şehri gibi Kûveyt de bir tezatlar şehridir. En modern Amerikan arabalarının hemen yanında yere bağdaş kurup mektup yazan Araplar'la karşılaşmak mümkündür.

Kütahya Şeker Fabrikası yurdumuzun en modern fabrikalarından biridir. 24 saatte 800 ton pancar işlenir. Bir kampanyada 12.000 ton şeker yapılır.

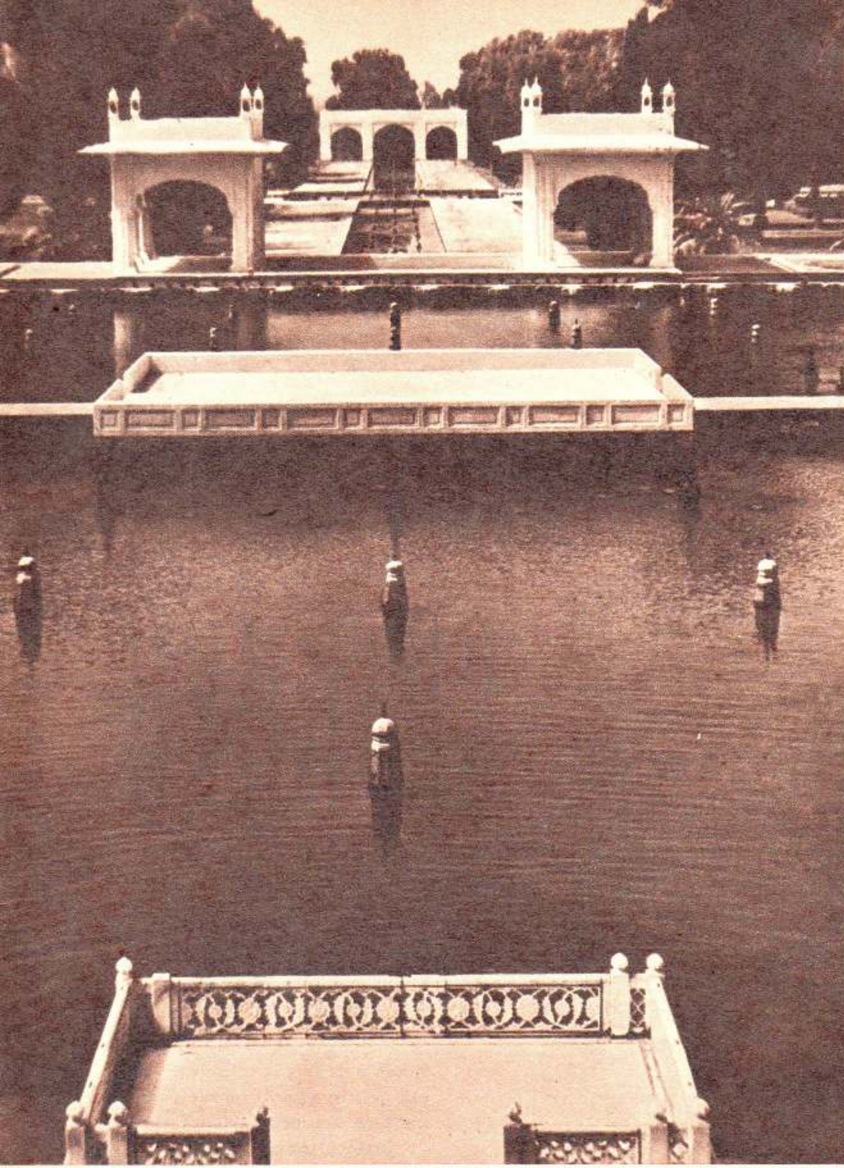
Çok eski bir tarihi olan şehirde eğitime önem verilir. Fotoğrafta Kütahya Lisesi görülüyor.

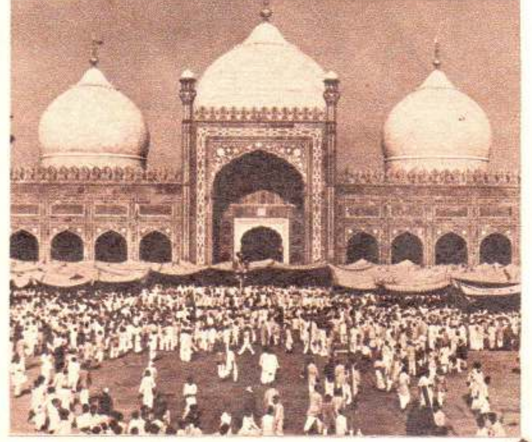
KÜTAHYA

Kütahya'dan bir görünüş. Şehirde çinicilik çok ilerlemiş durumdadır. Burada yapılan çini işleri yurdun dört bir yanında satılır.

Kütahya'da birçok tarihî eser vardır. Şehrin güneybatısında yüksek bir tepe üzerinde kurulu Taşkale, Bizanslılar'dan kalmalıdır.

Lahor

Lahor'da halk Müslümandır. Fotoğrafta şehrin büyük camilerinden Badşahi Camisi görülüyor. Timuroğulları'ndan Türk imparatorları tarafından yaptırılmıştır.

Lahor, Pakistan'ın Pencap bölgesinin 2 milyon nüfuslu başkentidir. Lahor'daki meşhur Salimar Bahçeleri gerçekten Hint ve Pakistan sanatının şaheserleridir.

Pakistan'ın en büyük üniversitesi Lahor'dadır İşte Lahor'un en modern okullarından Aitchison Koleji ve avlusu...

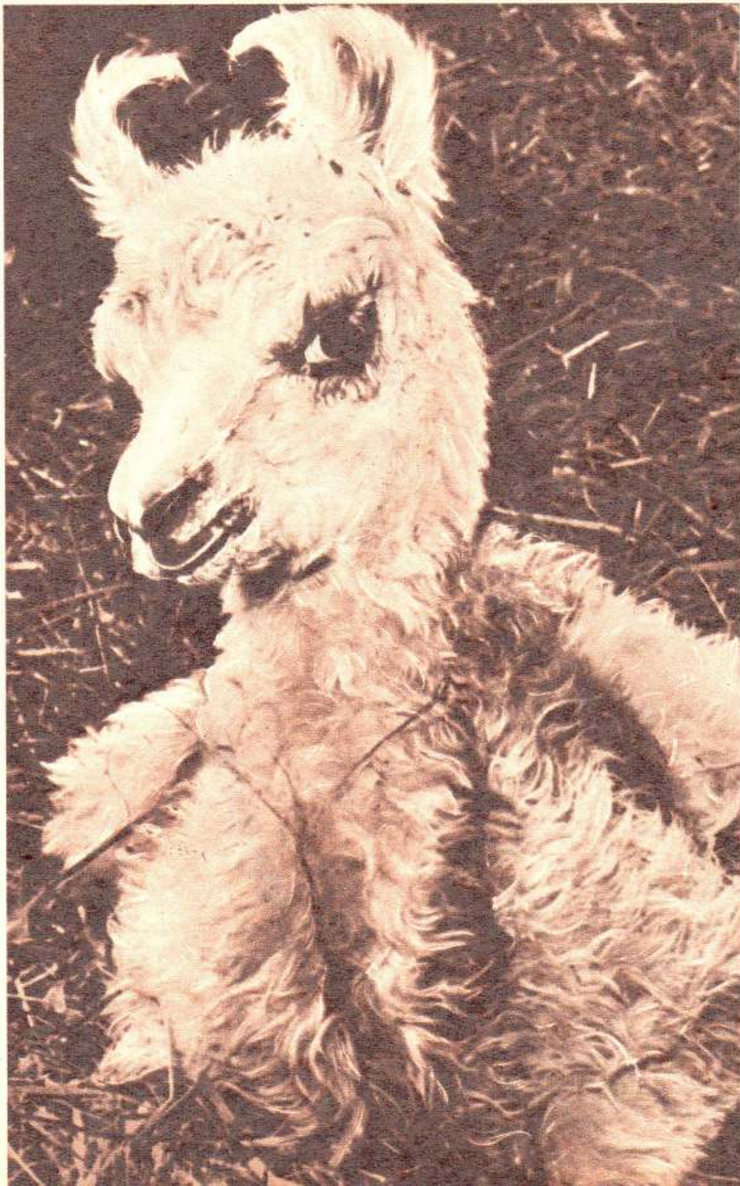
Çiçeklerin en güzellerinden, en zariflerinden biri de şüphesiz lâledir. Bugün dünyanın en güzel lâlelerini yetiştiren Holânda'da her yıl çiçek şenlikleri yapılır, caddelerde lâlelerle donatılmış arabalar dolaştırılır.

Lâlenin anavatanı Türkiye'dir. Eskiden İstanbul'da yetiştirilen lâleler akıllara durgunluk verecek paralar karşılığında alınıp satılırdı. O kadar ki bugün en güzel lâleleri yetiştirmesiyle ün salan Holânda'ya bile ilk lâle soğanları İstanbul'dan götürülmüştü.

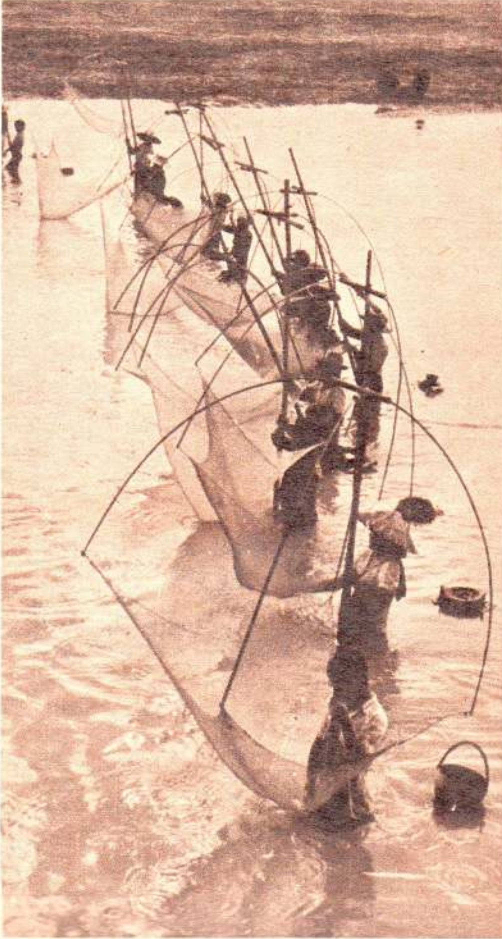
LAMA

Güney Amerikalılar'ın günlük hayatlarında lamanın önemli bir yeri vardır. Etinden, sütünden, yününden faydalandıkları lamayı gerektiği zaman bir koşum hayvanı olarak da kullanırlar. İki buçuk metre boyunda olan, yirmi iki yıl kadar yaşıyan bu hayvan gevişgetiren memelilerin bir çeşididir. Yukarda bir hayvanat bahçesinde küçük bir çocuğun elinden yiyecek yiyen bir lama, yanda ise henüz doğmuş bir lama yavrusu görülüyor. Aşağıda: Londra Hayvanat Bahçesi'ndeki dişi bir lamayla yavrusu...

Laos

Laos'ta balık, halkın başlıca besin maddelerinden biridir. Yerli halkın sığ derelerde kendilerine has balık tutma usulleri vardır.

Laos'un başkenti Vietiane'dan bir sokak. Iklim çok sıcak olduğundan yol kenarlarında sık sık güneş şemsiyeleriyle karşılaşmak mümkündür.

Vientiane'da kıraliyet sarayı. Binanın cephesinde devletin filli arması görülüyor.

Son yıllardaki karışıklıklar üzerine Laos'ta genç kızlar da erkekler gibi silâh eğitimi görmektedirler.

Laos'lular dinî törenlere düşkünlükleriyle tanınmışlardır. Fotoğrafta, ölen kırallarının cenaze törenine hazırlanan Laos'lu küçük kızlar görülüyor.

LAPSEKİ

Lapseki, Marmara Bölgesi'nin güney bölümünde küçük, şirin bir kıyı kasabasıdır. Tabiî plâjı, şifalı kum banyoları kadar balığı, meyvası da meşhurdur. Buradaki resimler bu güzel Marmara kasabasının iki ayrı görünüşünü tesbit ediyor.

Lâtin Amerika

Bugün Orta ve Güney Amerika'nın yerli halkı çok karışıktır. Aztek ve İnka gibi eski kavimlerin kalıntıları olan yerli halkın yanıbaşında Amerika'nın keşfinden sonra Yeni Dünya'ya göç etmiş İspanyol, Portekiz aslından gelenlerin torunları da yaşar. Bu bakımdan, bu ülkelere, genel olarak, «Lâtin Amerika» denir. Yukarıda El Salvador'da bir köy evi, yanda da Kızılderili aslından halı dokuyan Meksikalı bir kadın görülüyor.

Son yıllarda Lâtin Amerika hızla gelişmektedir. İşte Portoriko'nun başkenti San Juan'daki 300 odalı Hilton Oteli'nin Okyanus kıyısındaki yüzme havuzlu bahçesi.

Jamaika, Antiller üzerinde küçük bir cumhuriyettir. Millî geliri artırmak amaciyle tarıma, toprakların yararlı hale getirilmesine büyük önem verilmekte, üretimin artırılmasına büyük gayret sarfedilmektedir.

Bir Peru yerlisi. Halkın büyük bir kısmı basit dağ köylerinde en ilkel hayat şartları altında yaşar...

Peru'da salgın hastalıklara karşı büyük bir savaş açılmıştır. Sağlık ekipleri köy köy dolaşarak halkı D.D.T. ile ilâçlar, böylece tifüsün önünü almaya çalışırlar...

Bugün Brezilya'nın orta kesimlerinde hâlâ ilkel bir hayat yaşıyan yerliler vardır. İşte, saçlarını tarıyarak süslenen iki yerli kadın.

Meksika'da hayvancılığa büyük önem verilir. İşte koyunlarını, keçilerini otlatan Navajo kabîlesinden bir kadınla oğlu. Navajolular çoklukla yalnızlığı seven sakin yaradılışlı insanlardır.

Peru, on milyona yaklaşan nüfusuyla Güney Amerika'nın önemli devletlerindendir. Burası XVI. yüzyılda İspanyollar'ın istilâsından önce büyük bir Inka İmparatorluğuydu. Fotoğrafta eski yerli kıyafetlerini bugün bile muhafaza eden bir Peru'lu yerli, bir Avrupalı'yla birlikte görülüyor.

Bu da Navajo'ların dokudukları 10 metre kadar uzunluğundaki bir halı. Halıdaki desenlerin güzelliği, renklerin parlaklığı dikkati çekmektedir.

KUŞLARIN FAYDASI

Karga vs. gibi zararlı birkaç çeşit kuşu saymazsak, kuşların hepsi faydalıdır. Bir defa, tavuk, ördek, hindi, kaz gibi evcilleşmiş kuşların günlük ekonomimizde büyük bir yeri vardır. Bunların yumurtasından, etinden, tüylerinden geniş ölçüde faydalanılır. Yalnız, kuşları evcilleştirmek çok güç olduğundan kümes hayvanı olarak yetiştirilen kuş çeşidi azdır. Çinliler karabatakları terbiye ederek kendileri için balık avlamalarını sağlarlar. Karabatakların boğazına taktıkları halkalar hayvanların yakaladığı balığı yutmasına engel olur. Eskiden şahinler evcilleştirilerek kuş avında kullanılırdı. Bunlar daha yuvadayken alınır, özel olarak yetiştirilirdi. Bu hayvanlar yakaladıkları kuşları sahiplerine getirirler.

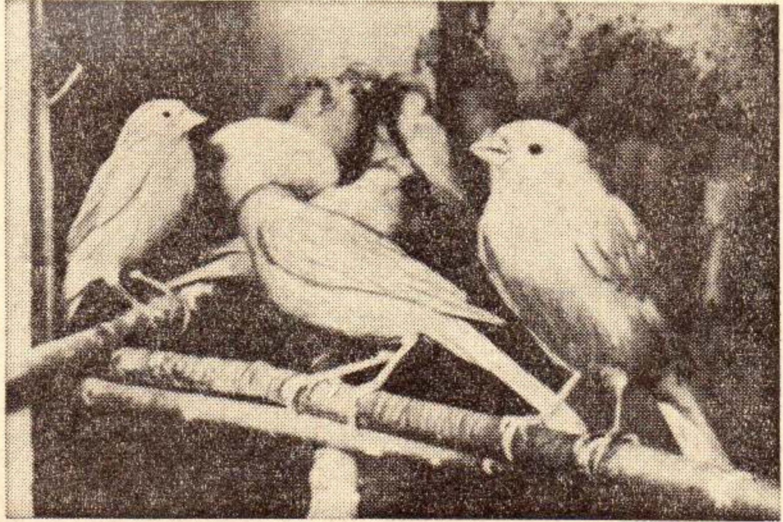
Öte yandan, kuşların yiyecek bulmak için durmak dinlenmek bilmeden çabalaması da insanlara çok büyük faydalar sağlar, çünkü birçok zararlı böcekleri yerler. Bu bakımdan, kuşlar olmasa başarılı tarım yapılamaz diyebiliriz; hattâ, kuşlar olmasa, bitkilerden pek çoğu tamamen mahvolup giderdi. Gerçekten, böcekler çok hızla çoğalan canlılardır. Her hangi bir çeşit böcek iyi besin bulursa, düşmanlarına yem olmazsa, birkaç yıl içinde bütün dünyayı kaplıyacak kadar çoğalabilir. Meselâ bir patates böceğinden bir mevsim içinde türiyecek böcek sayısı 60.000.000'u bulur.

Bildiğimiz bitki bitlerinden bir yıl içinde 13 nesil türiyebilir. Her dişinin hiç olmazsa 50 yavru yaptığını hesap etsek 13 nesilde bu 10.000.000.000.000.000.000.000 (on sikstilyon) u bulur. Bu korkunç artışı ancak bir yandan, kuşlar, bir yandan da başka hayvanlar önler.

Ayrıca, kuşların çok besin almak zorunda bulunuşu da böceklerin yok edilmesini hızlandırır. Bir çit kuşunun 15 saat 45 dakika içinde yavrularına 1.217 defa besin verdiği görülmüştür. Birçok kuşlar yavrularına günde birkaç yüz defa besin taşırlar. Amerika'da yapılan incelemede bir ağaçkakan kuşunun midesinden 1.000 küçük böcek çıktığı görülmüştür.

Amerika'daki Salt Lake City'de büyük bir martı anıtı vardır. Bu anıt ilk yerleşenleri büyük bir çekirge felâketinden kurtaran martıların hâtırasına dikilmiştir.

Kuşlar yabani ot tohumlarını yok etmek bakımından faydalı olduğu gibi, bitki tohumlarını, ağızlarında götürürken düşürerek, çıplak yerlere yayma bakımından da faydalıdır. Kuşların bir başka faydası da çeşitli kemirgenleri yok etmeleridir. Kemirgenler bitki kökleriyle, sebzelerle beslenirler. Atmaca, baykuş gibi kuşlar fare gibi zararlı kemirgenleri büyük ölçüde yiyerek insanlara faydalı olurlar. Her atmaca, her baykuş günde en aşağı 3 fare yer. Bu hesapça bir tek baykuş yılda en az 1.000'den fazla fare yer demektir. Kemirgenler nerede çoğalırsa o bölgeye kuş hücumu artar. Böcekler için de durum aynıdır.

Bazı kimseler evlerinde kanarya, ispinoz, iskete, flürya, muhabbet kuşu, saka gibi kuşlar besleyip çiftehanelerde yetiştirirler. Bunların arasında hele kanarya, güzel öttüğü için çok değerli sayılır.

KUŞLARLA İLGİLİ MERAKLI BİLGİLER

Dünyadaki kuşların arasında en irisi hangisidir?

Devekuşu, kuşların en irisidir; yalnız, uçmaz. Uçan kuşların arasında ise, kanadlarını açınca en iri olan albatros; gövde bakımından en iri, en ağır olan, Güney Amerika'da yaşıyan bir cins akbabadır.

Dünyadaki kuşların arasında en küçüğü hangisidir?

Arıkuşudur. 25 mm. uzunlukta olan bu minimini kuş bir kaşığın içine rahatça sığabilir.

Su içinde en derine inebilen kuşlar hangileridir?

50 metre derinliğe bırakılmış olan balık ağlarının içinden çıkan bir çeşit ördeğin, su içinde bu kadar derine inebildiği meydana çıkmıştır.

Kuşlar hiç durmadan kaç kilometre uçabilir?

Kuzey Kutbu'nda yaşıyan bir cins deniz kırlangıcı her yıl 32 bin km. uçarak Güney Kutbu'na iner. Bundan başka, göçmen kuşlar arasında 2 - 3 bin km. uçabilenler vardır.

Kuşlar ne kadar hızlı uçar?

Birçok kuşların normal uçuşu saatte 30 - 60 km. arasındadır. Bu kuşlar av peşinde oldukları, düşmanlarından kaçtıkları zaman uçuş hızlarını rahatça iki katına çıkararak, saatte 60 - 120 km. bir hızla uçabilirler.

Kuşlar ne kadar hızlı koşar?

Kuşlar arasında en hızlı koşan, Avustralya'da yaşıyan, devekuşuna benziyen bir çeşit kuştur. «Emu» adı verilen bu kuş saatte 50 km. hızla koşabilmektedir. Bundan başka, büyük bir hızla koşabilen kuşlar arasında, saatte 20 - 25 km. yol alanlar vardır.

Kuşlar ne kadar yaşar?

Bu soruya kesin bir cevap vermek kolay değildir. Çünkü kuşlar tabiatta serbest olarak yaşarlarken çeşitli kazalara uğrıyarak, birçok güçlüklerle savaşıp çabuk yıpranarak normal hayat sürelerince yaşıyamadan ölürler.

Dünyada kaç çeşit kuş vardır

10.000'den çok.

Kuş yuvası yenir mi?

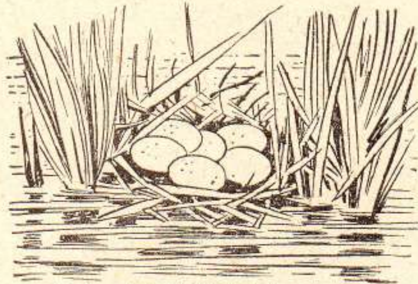
Kulağınıza böyle bir soru çalınırsa gülüp geçmeyin. Çünkü bazı kuşların yuvaları, gerçekten, yenir. Kırlangıç yuvası çorbası Çinliler'in en lüks yemeklerinden biridir. Bu çorba ancak güneydoğu Asya da yaşıyan bir cins kırlangıcın yuvasından yapılır. Bu kırlangıçlar yuvalarını tükrükleriyle meydana getirirler. Tükrük zamanla donunca, yuva, mikadan yapılmış küçük bir kâseye benzer. Çinliler, duvarlara yapışmış olarak buldukları bu yuvaları alır, çorbasını yapar, yerler.

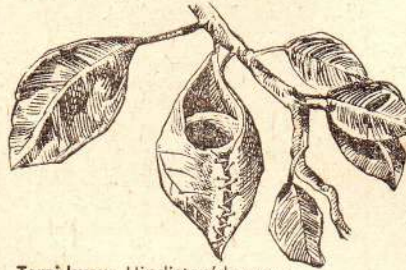
YUVA ÇEŞİTLERİ

Sarı asma kuşu: Yuvasını ince dalların ucundan sarkıtır.

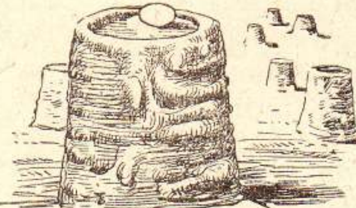

İspinoz cinsinden bir kuş: Otlardan yaptığı yuvasının girişi aşağıdandır.

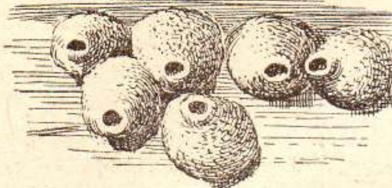

Guguk kuşu: Bu tembel kuş yumurtalarını başka kuşların yuvalarına bırakır. Bu yüzden başka kuşlar, yuvalarını birkaç katlı yapmak, kendi yumurtalarını korumak zorunda kalırlar.

Yaban ördeği: Su içinde sazların arasına takılıp kalmış saz parçalarının üzerine yuva yapar.

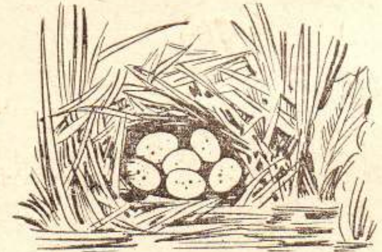

Terzi kuşu: Hindistan'da yaşıyan bu kuş, büyük bir yaprağın iki ucunu ince bir otla dikerek yuvasını hazırlar.

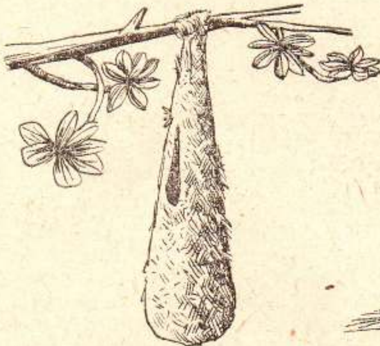

Kartal: Yuvasını dağ tepelerindeki yüksek ağaçlarda yapar.

Flâman: Kumla çamuru karıştırarak bir tümsek hazırlar, bunun yumuşak tepesine yumurtalarını bırakır.

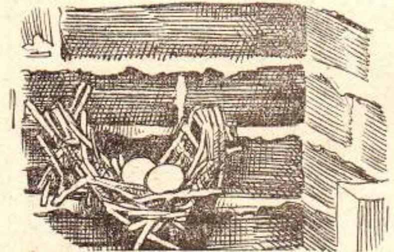

Kaya kırlangıcı: Yuvasını, duvar örer gibi kilden yapar.

Leylek: Yuvasını evlerin damlarına, bacalara yapar. Bu, bazı ülkelerde bir uğur sayılır.

Tarla kuşu: Yuvasını yerde yapar, görünmesin diye üzerini otlarla örter.

Orta Amerika'da yaşıyan bir kuş: İki metre boyundaki sallanan yuvasını palmiye yapraklarından yapar.

Yer baykuşu: Toprak altında bir tünel kazar, yuvasını buraya yapar.

Kırlangıç: Çalı parçalarını salyası ile yapıştırıp çaydanlık biçiminde bir yuva yapar.

Kuşların Beslenmesi

Kuşların beslenmesi memelilerden farklıdır. Bunlar, memelilerdeki gibi besinleri öğütmeye yarıyan dişleri olmadığından, yiyeceklerini bütün olarak yutarlar. Kuşlardan kimisi et, kimisi yaprak, ot, kimisi de tanelerle beslenir. Tanelerle geçinen kuşlarda kursak vardır. Kursak sert taneleri yumuşatmaya yarar (Bk. Kursak). Ot, yaprak yiyen kuşlar tane yiyenlerden çok azdır. Çünkü tane hemen her mevsimde bulunabilir, yaprak, ot bulmak ise her zaman kolay değildir.

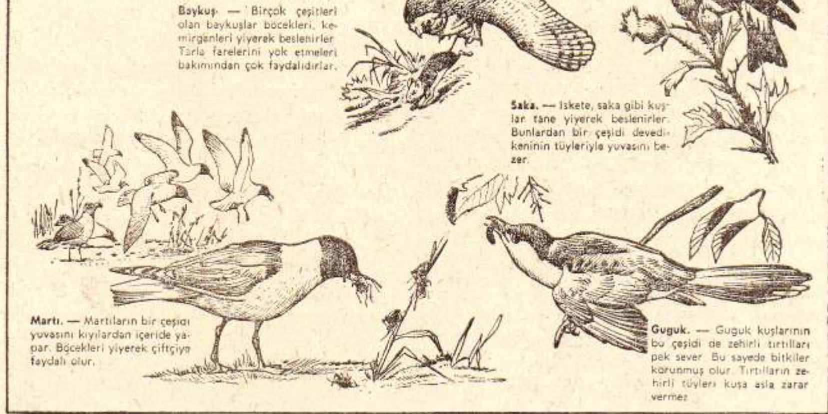
Bazı kuşlar meyva tanelerini çekirdeğiyle yutarlar. Tanenin etli kısmını sindirdikten sonra çekirdeğini, dışkılariyle, dışarı atarlar. Bu hal bitkilerin, meyva ağaçlarının yayılmasında çok faydalıdır.

Otlıyan kuşların (devekuşu gibi) dillerinin arka kesiminde bir kesecik vardır. Hayvanın kopardığı otlar önce burada birikir; sonra başını yukarı kaldırınca, kesedeki otlar yavaş yavaş mideye iner. Zaten birçok kuşlarda besin, memelilerdeki gibi çabucak mideye inmez, tersine, besinin yemek borusundan geçişi çok yavaş olur. Meselâ bir deniz kırlangıcı büyükçe bir balığı yutmaya kalksa başını uzun müddet dik tutmak zorundadır. Balığın başı midede sindirilirken, kuyruğu hâlâ ağızında görünür.

Et yiyerek beslenen kuşların barsağı memelilerdeki gibi kalın çeperli, dar olur. Buna karşılık, mide kasları bitkiyle beslenen kuşlarınki gibi sert değildir. Atmaca, kerkenez, martı, kartal gibi kuşlar et yiyerek beslenir. Bunlar avlarını pençeleriyle tutup parçalıyarak yerler. Baykuşlar bütün olarak yuttukları avlarının kıllarını, kemiklerini ağızdan geri çıkarırlar. Atmaca, kerkenez ise doğrudan doğruya avın etini yer, kıllarını, kemiklerini yemez. Martı, pelikan gibi kuşlar yuttukları balıkların kılçıklarını, pullarını ya sindirir, ya da barsak yolundan dışarı

Bir kuşun iskeleti. — Kuşlarda eller biçim değiştirerek kanad haline girmiş, köprücük kemikleri birleşip «lâdes kemiği» olmuştur. Kuşların iskeletlerindeki bir başka özellik de kemiklerinin çok hafif olmasıdır.

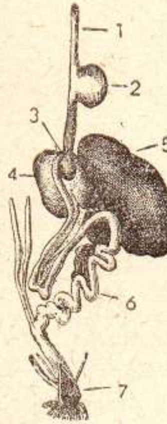
Baykuş. — Birçok çeşitleri olan baykuşlar böcekleri, kemirgenleri yiyerek beslenirler. Tarla farelerini yok etmeleri bakımından çok faydalıdırlar.

Saka. — İskete, saka gibi kuşlar tane yiyerek beslenirler. Bunlardan bir çeşidi devedikeninin tüyleriyle yuvasını bezer.

Martı. — Martıların bir çeşidi yuvasını kıyılardan içeride yapar. Böcekleri yiyerek çiftçiye faydalı olur.

Guguk. — Guguk kuşlarının bu çeşidi de zehirli tırtılları pek sever. Bu sayede bitkiler korunmuş olur. Tırtılların zehirli tüyleri kuşa asla zarar vermez.

atarlar. Hayvansal besinlerin sindirilmesi daha kolay olduğundan, tane yiyen kuşların çoğu yavrularını, küçükken, böceklerle, kurtlarla beslerler.

Kuşların sindirim sistemi: 1 — Yemek borusu; 2 — Kursak; 3 — Mide; 4 — Katı; 5 — Karaciğer; 6 — Barsaklar; 7 — Dışkılık. Kursak yutulan tanelerin depo edilerek yumuşadığı yerdir. Burada ıslanan taneler midede, daha sert olanlar da «katı» denilen, içinde küçük taşlar bulunan arka midede öğütülür. Tavuk bu taşları, kumları gezinirken yutar.

Kuş Sütü Nedir

Güvercin yavruları yumurtadan çıkacağı zaman hayvanın kursağında süte benzer bir sıvı meydana gelir. Bu sıvı ilk günlerde hayvanın yavrularını beslemesine yarar. Yavru güvercinler gagalarını ana-babalarının boğazına sokarak bu sıvıyı emerler. Halk arasında «kuş sütü» diye söylenegelen şeyin aslı budur.

KUŞPALAZI [Difteri]

En çok çocuklarda görülen mikroplu, bulaşıcı bir hastalıktır. Sonbahar ve kış aylarında çok görülür. Kuşpalazına çoğunlukla 2 - 8 yaş arasındaki çocuklar yakalanır, yetişkin kimselerde bu hastalığa pek seyrek raslanır.

Kuşpalazı çok eskiden beri bilinen bir hastalıktır. Ortaçağ'da büyük salgınlar yapmıştır. Bugün de, özellikle büyük şehir ve kasabalarda, dünyanın her yerinde görülür. Kuşpalazı mikropları vücuda girince kana karışmaz, girdiği yerde oturur, çıkardığı zehiri kana göndererek insanı zehirlemeye başlar. «Kuşpalazı toksini» denilen bu zehir çok şiddetlidir, hastalık da bundan ileri gelir.

Kuşpalazının Çeşitleri

Kuşpalazı mikrobu vücudun türlü yerlerine oturabilir. Bundan dolayı çeşitli difteriler olur. Boğaz difterisi, burun difterisi, gırtlak difterisi, göz difterisi, deri difterisi, üreme organları difterisi gibi. Yalnız, en çok görüleni boğaz difterisidir.

Boğaz Difterisi. — Bu hastalık, çoğunlukla, bademcik iltihabı gibi başlar. Hastada kırıklık, halsizlik, başağrısı vardır, ateşi yükselir. Boğaza bakılınca bademciklerin üzerinde, kirli beyaz, birtakım ufak zarlar görülür. Bu zarlar gittikçe büyüyüp genişler. Boyunda, çene altındaki lenfa boğumları şişer, dil paslanır, ağızda kötü bir koku peyda olur. Hastanın rengi solar .

Bunlar orta şiddetteki bir kuşpalazı belirtileridir; hastalığın daha silik belirtilerle geçen hafif şekilleri olduğu gibi, «habis difteri» denilen çok ağır, öldürücü olanları da vardır.

Burun Difterisi. — Daha çok, küçük yaştaki çocuklarda görülür. Anlaşılması güçtür, çünkü nezle gibi başlar. Ateş çok yükselmez, hasta ayakta gezebilir. Ara sıra burun kanar.

Burun difterisinde en büyük tehlike, hastalığın geç anlaşılmasıdır. Vaktinde farkına varılmazsa mikrop burundan boğaza, gırtlağa atlar.

Gırtlak Difterisi. — Kuşpalazının en tehlikeli şeklidir. Difteri zarları gırtlağı sarınca dışarıdan görülmez. Hasta öteki belirtileri gösterdiği gibi ayrıca sesi kısılır, zarlar gırtlağı kapattığı için, soluğu tıkanır, boğulacak gibi olur, soluk borularından ıslık gibi sesler çıkarır, burnunun, parmaklarının ucu, dudakları morarır.

Göz Difterisi. — Gözde şiddetli bir kanlanma ile, gözün iltihaplanmasiyle kendini gösterir.

Deri Difterisi. — Deride, üstleri zarlarla kaplı birtakım yaralar olur. Bunlar kolay kolay kapanmaz.

Kuşpalazı Felçleri

Kuşpalazı mikroplarının zehirlerinden ileri gelen felçler bu hastalığın en kötü ihtilât (karışma) larıdır.

Felçler, çoğunlukla, damak, yutak felci halinde ortaya çıkar. Bu durumda, hasta su içemez, sulu şeyleri yutamaz, bunlar burnundan dışarı fırlar. Gözlerde, kollarda, bacaklarda da felç olabilir.

Tedavi ve Korunma

Çocukların bademcik iltihapları, burun nezleleri daima dikkatle karşılanmalı, bunun kuşpalazı başlangıcı olabileceği hatırdan çıkarılmamalıdır. Hele bademcikler üzerinde, genişleme eğilimi gösteren beyazlıklar görülünce hekime başvurmalıdır. Hastanın boğazından alınacak zar parçaları lâboratuvarda incelenerek kuşpalazı mikrobu aranır, böylece hastalığa derhal kesin teşhis konulur.

Tedavi. — Kuşpalazının en kesin ilâcı «difteri serumu» dur. Hastalığın ağır, hafif olmasına göre serum deri altından, kas içinden, acele durumlarda da damara şırınga edilir. Bugün penisilin de başarıyla kullanılmaktadır.

Boğazdaki zarlardan, kasılmalardan dolayı boğulma tehlikesi baş gösterirse gırtlağa dışarıdan delik açılır, buraya bir «konül» takılır, böylece hastanın soluk alması sağlanır.

Hastanın ağız, boğaz, burun temizlikleri için uygun gargaralar, burun damlaları verilir, kalbi, vücudu kuvvetlendirecek ilâçlar kullanılır, ateşli zamanlarda hasta sulu, sindirimi kolay yiyeceklerle beslenir.

Korunma. — Sağlamları hastalardan uzak tutmak korunmanın en önemli şartıdır. Kuşpalazının koruyucu bir aşısı (difteri aşısı) vardır. Çocuklar iki yaşından başlıyarak aşılanır. Aşılı olmıyan çocuklar hastalara yaklaşmışsa, bir ampul difteri serumu yapılarak geçici bir korunma sağlanır.

KUŞÜZÜMÜ

Ayrı taçyapraklı ikiçeneklilerin taşkırangiller familyasından olan bir ağaççığın kara renkli ve çok küçük taneli üzüm şeklindeki yemişidir. Bu yemişler daha çok kurutulmuş olarak kullanılır. Kuşüzümünün ağaççığı, dikenli, bodur bir fundadır. Kuşüzümleri bu ağaççığın üzerinde salkımlar şeklinde bulunur. Kuşüzümünün tazeyken tadı çok mayhoştur.

Kuşüzümünün yurdumuzda tanınan kara renklisinden başka bazı diğer ülkelerde yetişen kırmızı, beyaz, sarımtırak renkli türleri de vardır. Bunlar, kara renklilerden daha tatlı oldukları için özellikle Amerika Birleşik Devletleri'nde ve Kanada'da taze olarak yenir. Kuşüzümünün bunlardan başka bir de çiçek açan türü vardır. Bu tür, sarı çiçeklerinin güzelliğinden dolayı süs bitkisi olarak bahçelerde yetiştirilir.

Kuşüzümünün ağaççığı en iyi, sulak topraklarda yetişir. Kuru ve sert topraklı yerlerde bu bitkiye raslanamaz.

KUŞYEMİ

Birçeneklilerin buğdaygiller familyasından, küçük taneler veren bir bitki türüdür. Kuşyemi, ince uzun saplardan ve bu sapların tepesinde bulunan tohumlardan meydana gelmiştir. Kuşyeminin, kuşlara yem olarak yedirilen kısmı sapların tepesindeki tohumlardır. Kuşyemi soğuğa dayanıksız olduğu için, toprak iyice ısınmadan önce ekilmez. Bunların ekilme mevsimi daha çok ağustos ayıdır. Ancak, çok sıcak bölgelerde mayıs ayının başlarında da ekildiği olur.

KUTADGU BİLİK

Türk edebiyatının en ünlü ilk eserlerinden biridir. «Saadet Bilgisi» demektir.

Balasagunlu Yusuf Has Hacip bu manzum eserini 1069'da yazmış, Karahanlı hükümdarı Topgaç Buğra Kara Han'a sunmuştu. Uygur harfleriyle yazılı bir nüshası 1439' da Herat'ta bulundu.

«Kutadgu Bilik» aruz vezniyle yazılmıştır, 6.500 beyitten fazladır, 73 bölüme ayrılmıştır. Şair, insandaki başlıca dört meziyeti — adalet, devlet, kanaat, akıl meziyetlerini — ele alır, bunları kişileştirir. Hükümdar Gündoğdu «Adalet» i, başbakan Aydoldu «Devlet» i, başbakanın kardeşi Odgurmuş «Kanaat» i, başbakanın oğlu Öktülmüş de «Akıl» ı temsil eder.

«Kutadgu Bilik» e göre hayatta saadeti sağlıyan şey, ahlâkla birleşmiş iyiliktir. Dünyadaki iyilik unsurları bilgi, barış, doğruluktur; kötü unsurlar da bilgisizlik, hastalık, kötü yola sapmadır. Bilgisizler öğretimle bilgili kimseler olurlar, hastalar tedaviyle iyileşirler, kötü kimseler de eğitimle doğru yola yöneltilir.

Bibliyografya. — Bu konuda başlıca eserler:

Kadatgu Biliğ (tıpkıbasım, 1. cilt, Türk Dil Kurumu, 1942); Kutadgu Bilik (Ord. Prof. S. M. Arsal, 1947); Kutadgu Bilig (çev. R. R. Arat, 1947 - 59).

KUTALMIŞOĞLU

(Bk. SÜLEYMAN-ŞAH)

KUTLUKLAR

Köktürk İmparatorluğu'nun ikinci devresinde hüküm sürmüş hanedandır. İmparatorluk, yazıtlarda anlatılan zayıf duruma düştükten sonra (Bk. Köktürk Yazıtları) aynı hanedandan İlteriş Kutluğ Kağan 682'de devleti kalkındırdı ve eski parlak durumuna getirdi.

Bu hakanın adı Türk devletine verilerek yeni bir devlet gibi gösterilmek istenmiştir. Eski tarihçiler, devlet ve hanedan mefhumlarını birbirine çok kere karıştırırlardı. Gerçekte Köktürkler bile yeni bir devlet kurucusu değildir; Apar hanedanını devirip Türk İmparatorluğunun başına geçmiş bir hanedandır (Bk. Köktürkler; Türkler).

KUTSAL ROMA-GERMEN İMPARATORLUĞU

«Batı İmparatorluğu» (Almanya İmparatorluğu) na XV. yüzyıldan beri halk arasında verilmiş addır; doğru bir deyim değildir. Şarlman tarafından bu imparatorluk (Bk. Şarlman), Karolenjler'den sonra Alman hanedanlarına geçmiştir (Bk. Karolenjler). Bu imparatorluğu, I. Napoléon, 1806'da ortadan kaldırdı. İmparatorluk tacını, XIII. yüzyıldan o tarihe kadar Habsburg Hanedanı taşıyordu (Bk. Habsburglar). Başkentleri Viyana idi. 1806'da Habsburglar, Almanya (Batı Roma) İmparatoru olmak sıfatını kaybettiler, «Avusturya İmparatoru» sanını takındılar.

«Kutsal Roma-Germen İmparatorluğu», 400 kadar devleti, devletçiği içine alıyordu. Bunlardan kimisi dinî devletler, kimisi de «serbes şehir» denen site devletleriydi. İçlerinde Bavyera, Saksonya, Brandenburg, Wurtemberg, Lorraine gibi önemli olanları da vardı. Bunların hepsi imparatora bağlıydılar.

Napoléon, bunların sayısını 30'a indirerek, Alman birliğinin temellerini farkına varmadan atmış oldu. Habsburglar'dan Alman İmparatorluk tacı da alınınca, bu 30 devlet bütün bütün bağımsız oldular. Yarım yüzyıl sonra, en güçlüleri olan Prusya onları yeniden birleştirdi (Bk. Almanya).

İmparatorluğun Almanya dışında da birçok toprağı vardı. Bunların en önemlileri İtalya'da idi. Lombardiya bunlardan başlıcasıydı.

KUTSAL ROMA-GERMEN İMPARATORLUĞU

KUTUP

Yeryuvarlağının ekvatordan en uzak olan, yer ekseninin geçtiği varsayılan iki noktasından her birine «kutup» adı verilir. Bunlardan kuzeydekine Kuzey Kutbu (Arktika); güneydekine de Güney Kutbu (Antarktika) denir (Bk. Arktika, Antarktika).

Bir mıknatısın uclarına da «kutup» denir. Mıknatısın çekme ve itme kuvveti en çok olan noktaları kutuplarıdır (Bk. Mıknatıs).

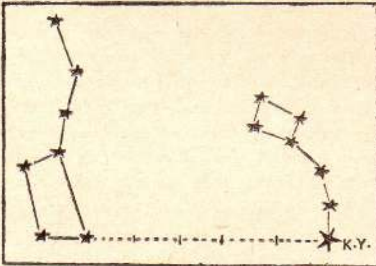
Bir mıknatıs çubuğunu serbesçe dönecek şekilde bırakırsak kuzey - güney doğrultusunu alır (Bk. Pusula). Bunlardan kuzeyi gösteren uca «kuzey kutbu», güneyi gösterene de «güney kutbu» denir. Dünya da bir mıknatıs özelliği gösterdiği için, çekme ve itme kuvveti en çok olan yerlerine «kutup» denilmiştir.

Bir pilin, bir üretecin ucları da «kutup» diye anılır.

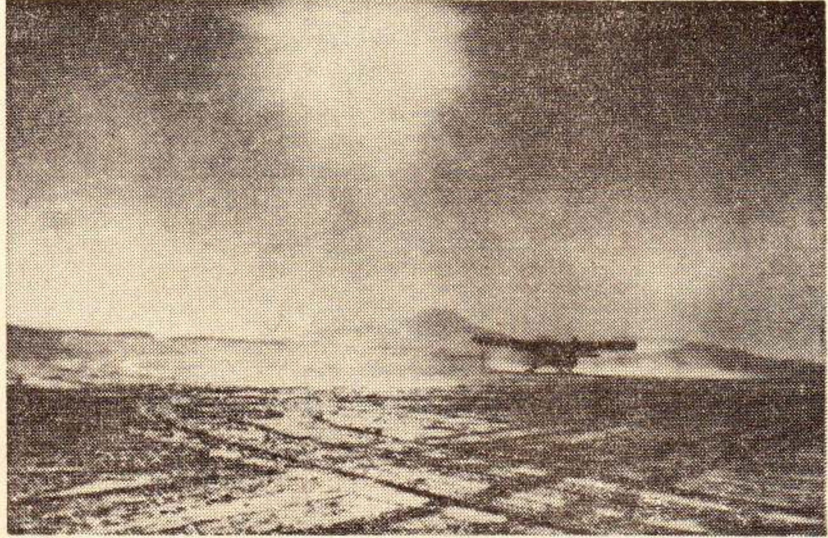
Kutupengel. — Bir pilde elektromotor kuvvetini düşüren «polarma» olayına karşı gelmek ve elektrik akımını önlemek için kullanılan kimyasal maddelerden her birine «kutupengel» denir (Bk. Pil).

KUTUP YILDIZI

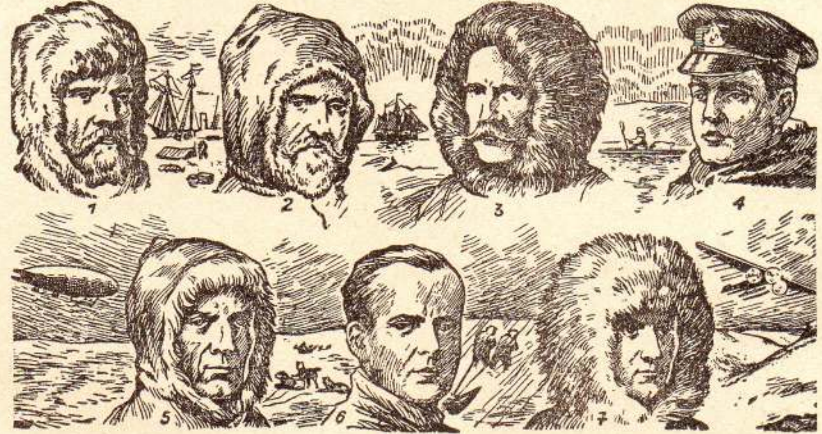
Geceleri kuzey yönünde görülen parlak, iri bir yıldızdır. Çok eski devirlerden beri seyyahlar, gemiciler, askerler yönlerini Kutup Yıldızı'na bakarak bulmuşlardır. Yeri, hemen hemen hiç değişmediğinden «Demir Kazık» da denir. Gökün tam Kuzey Kutbu'ndan 1° 20' kadar uzakta bulunan bu yıldız Kuzey Yarımküresi'nden kolaylıkla görülebilir.

Kutup Yıldızı'nın yerini bulmak için, Büyükayı takımyıldızının alttaki ikisinin uzunluğunun beş katını almak gerekir. Yerini hemen hemen değiştirmiyen bu yıldız, Küçükayı takımyıldızının yedinci yıldızıdır.

Güney Kutbu'nu kaplıyan geniş buz kitlelerinin uçaktan görünüşü. Bu bölgede bazı balık cinsleriyle penguenlerden başka canlı yaşamaz.

Kutup kâşiflerinden bazıları: 1 — Julius Payer; 2 — Fridtjof Nansen; 3 — Robert Edwin Peary; 4 — Ernest Shackleton; 5 — Roald Amundsen; 6 — Robert F. Scott; 7 — Richard Evelyn Byrd.

KUTUZ (Ölümü: 1260)

Mısır - Suriye Türk - Memlûk imparatorlarının üçüncüsü, Baybars'tan sonra Memlûk Sultanları'nın en büyüğüdür.

Harzem-Şah Türk Hakanları hanedanına mensup olduğu söylenen Kutuz, ilk Memlûk imparatorları olan Sultan Aybey'le oğlu Sultan Ali devirlerinde en yüksek mevki olan «saltanat naipliği» ne kadar yükseldi. Bu sıralarda Bağdat'ı Moğollar'ın aldığı, Abbasî Halifesi'nin şehit edildiği haberi Mısır'a geldi; İslâm âlemi dehşet içinde kaldı. Bu görülmemiş tehlikeyi ancak Kutuz'un karşılıyabileceği anlaşıldığından, kendisine saltanat teklif edildi. Çocuk yaşında olan Sultan Ali tahttan indirildi. Kutuz, 1259'da 3. Memlûk Sultanı oldu.

Bu sıralarda Moğollar, Sina yarımadasına dayanmışlar, dünyanın en kudretli İslâm devleti olan Mısır Türk İmparatorluğunun en değerli eyaletlerini çiğnemişler, Mısır kapılarını zorluyorlardı.

Büyük bir ordu hazırlıyan Sultan Kutuz, Moğollar'ı karşılamak üzere Filistin'e geldi. Ayn-Câlût denilen yerde dünyanın en büyük iki ordusu karşılaştı. Moğollar ilk hamlede öyle şiddetle taarruza geçtiler ki, Türk ordusu dağılır gibi oldu. Yalnız, Sultan Kutuz'un tam zamanında savaş alanına sürdüğü taze kuvvetler önünde Moğollar kesin bir bozguna uğradılar. Kutuz, perişan halde kaçan Moğollar'ı kovalıyarak, aralarında başkomutanları Ketboğa Noyan da olmak üzere, hepsini kılıçtan geçirdi.

Moğollar karşılarında Sultan Kutuz gibi Türk tarihinin en büyük kişilerinden birini bulmamış, Mısır'ı da Irak ve Suriye gibi egemenlikleri altına almış olsalardı, İslâm dininin geleceği tehlikeye girerdi. Çünkü Moğollar, bilindiği gibi, Haçlılar'la, Lâtinler'le işbirliği yapmaktaydılar.

Zafer haberi Şam'da büyük sevinç yarattı. Halk, öc almak için, Moğollar'la işbirliği yapan Hıristiyan ve Yahudiler'i öldürdü. Şam'a gelen Sultan Kutuz, Habeşistan'dan Fırat boylarına kadar kesin bir egemenlik kurdu, Moğollar'a, Lâtinler'e karşı kutsal savaş bayrağını ele aldı. Yalnız, en değerli komutanı Baybars tarafından, ona karşı va'dini yerine getirmediği için, zehirlenerek öldürüldü (Bk. Baybars). Kutuz kadar az saltanat sürüp tarihin akışında bu derecede önemli etkide bulunan başka bir hükümdar yoktur.

KUVA-YI MİLLİYE

(Bk. KURTULUŞ SAVAŞI)

KUVARS

«Silis» denilen bileşiğin sâf ve âdi sıcaklıkta sabit olan kristal şekline «kuvars» denir (Bk. Silisyum). Kayaları meydana getiren taşlar arasında bulunur. Meselâ granit kayası kuvars, mika ve feldispat kristallerinden meydana gelmiştir.

Kuvars çok sert bir maddedir. Maden endüstrisinde, cam yapımında, seramik işle-

rinde, ateşe, asitlere dayanıklı alet ve araçlar yapılmasında, optik ve fizik aletlerin yapımında kullanılır. Bazı bileşiklerle karışım halinde bulunuşu değerli taşları meydana getirir. Bunların başlıcaları şunlardır:

Necef Taşı (Dağ kristali). — Renksiz, ya da renkli olabilir.

Dumanlı Silis. — Duman rengi olan bu taş ısıtılırsa sarı olur.

Ametist. — «Mor necef», «menekşe rengi kuvars» da denir. Brezilya'da bulunur. Isıtılınca rengi değişmez.

Yıldız Taşı (Aventurin). — Kırmızı, esmer renkli saydam bir kuvarstır.

Venüs Saçı. — İçinde tutam halinde rutil iğneleri bulunur.

Kum, içinde demir oksit bulunan bir kuvars cinsidir.

KÛVEYT: Arabistan Yarımadası'nda Zengin Bir Petrol Ülkesi

KÛVEYT, Arabistan Yarımadası'nda bir Arap devletidir. Kuzey ve batısında Irak, güneyinde Saudî Arabistan, doğusunda Basra Körfezi vardır.

Yüzölçümü: 18.000 km²

Nüfusu: 300.000

Başkenti: Kûveyt

Kûveyt, alçak düzeyli bir çölden ibarettir denebilir. Güneydoğuya doğru biraz yükselir. Hiçbir akarsu yoktur. Yıllık yağış 50 sm.'den çok azdır. Kışın ısı ortalaması 13°, yazınki 31° dir. Çöl ve bozkır iklimi hüküm sürer. Tipik bitki örtüsü çöller, yarı çorak yerler, bozkırlar, vâhalardır.

5-6 bin Avrupalı ve Amerikalı, 13.000 İranlı, 9.000 Ermeni, 5.000 Çerkes dışında bütün nüfus Arap'tır. Bunların önemli kısmı başka Arap ülkelerinden gelip yerleşmişlerdir. Nüfusun 230.000'i Kûveyt şehrinde toplanmıştır. Bu şehir, Basra Körfezi'nin kuzeydoğu kıyısında bir limandır. Ülkede başka şehir, kasaba yoktur.

Kûveyt, petrol elde eden ülkeler arasında A.B.D., Venezuela, S.B.'nden sonra 4. gelir. 1946'da 800.000 tonla başlıyan petrol, 1959 da 73.8 milyon tona erişmiştir.

Tarihte Kûveyt

Kûveyt, Türkiye idaresinde Basra Vilâyeti'nin (eyaletinin) Lâhsa Sancağı'na (vilâyetine) bağlı bir kaza (ilçe) idi. Şeyhine «kaymakam» unvanı verilirdi. Birinci Dünya Savaşı'nda fiilen İngiltere'nin eline geçen devlet, resmen bağımsız ilân edildiyse de bu bağımsızlık ancak 1961'de gerçekleşebildi. Irak, bu pek zengin ülke üzerinde ısrarla hak iddia ediyordu.

Kûveyt, nüfus bakımından dünyanın 120. devletidir. Devlet bir prensliktir. Prense «Şeyh» denir. İktidarı ailesi efradı ile paylaşır. Kûveyt Şeyhi, bugün yeryüzünün en zengin birkaç adamı arasında sayılmaktadır.

Kûveyt'in büyük bir kesimi çöldür. Zengin petrol damarlarının bulunması bu kızgın çöl topraklarının değerini artırmış, pek çok memleketin dikkatini üzerine çekmiştir. Fotoğraf Kûveyt'teki son karışıklıklarda İngiliz birliklerini gösteriyor.

KUVVET

Duran bir cismi harekete geçiren, hareketteki bir cismi durduran, hızını, yönünü, doğrultusunu değiştiren sebebe fizikte «kuvvet» denir.

Masanın üzerinde duran bir zıpzıbı yuvarlarsak, elimizle ona bir kuvvet kondurmuş oluruz. Durdurmak istersek, bu sefer de ters yönden bir kuvvet kullanırız.

Bir kuvveti belirtmek için şu dört unsuru bilmemiz gerekir: 1) Tatbik noktası; 2) Şiddet; 3) Doğrultu; 4) Yön.

Kuvvetin cisme etki ettiği noktaya «tatbik noktası» denir. Kuvvetin etkisinin azlığını, çokluğunu, onun şiddeti belirtir. Zıpzıbı daha hızlı yuvarlamak istersek daha şiddetle iteriz. Zıpzıbı hangi doğrultuda, hangi yönde yuvarlamak istiyorsak kuvvetin doğrultusunu, yönünü buna göre seçeriz.

Cisimlerin hareketlerini, dengelerini inceliyen «mekanik» biliminde kuvvet önemli bir yer tutar (Bk. Mekanik; Hareket; Hız; İvme).

Kuvveti ölçmek için ya «din» birimi, ya da «kütle-gram» birimi kullanılır. 1 gramlık bir kütleyi etkileyince ona 1 sm/sn² lik ivme kazandıran kuvvet 1 «din» dir.

Bir Sayının Kuvveti

Matematikte bir sayıyı kendisiyle çarpma işlemine, «kuvvet alma işlemi» denir. O sayının kendisiyle kaç defa çarpıldığını belli etmek için sayının sağ yukarısına bir sayı yazılır. Bu sayıya da «üs» adı verilir. Meselâ:

$$5^2 = 5 \times 5 = 25$$
$$5^3 = 5 \times 5 \times 5 = 125$$
$$5^4 = 5 \times 5 \times 5 \times 5 = 625$$

Bir sayının ikinci kuvvetine (o sayının kendisiyle bir defa çarpılmasına) «kare alma», üçüncü kuvvetini bulmaya da «küb alma» denir. Üçüncü kuvvetten sonrasının özel bir adı yoktur.

KUYRUK

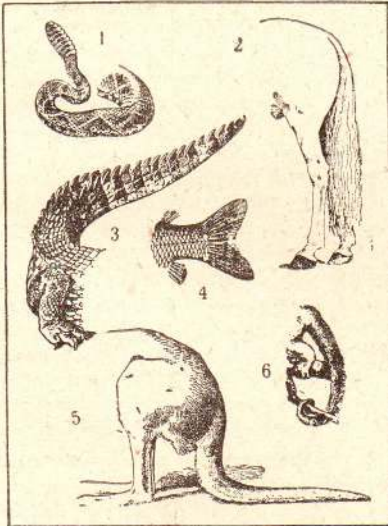
Hayvanların çoğunda, gövdenin son kesiminde bulunan çıkıntıya «kuyruk» denir. Akreplerin, ıstakozların vücutlarının geriye doğru uzamış kısımları, bazı böceklerin kıl gibi uzantıları, hattâ kelebeklerin kanadlarının ucundaki süslü çıkıntılar da halk arasında «kuyruk» diye anılır.

Omurgalı hayvanların hemen hepsinin kuyruğu vardır. Yalnız, bazı cins maymunların, kurbağaların kuyrukları yoktur. Omurganın uzantısı olan kuyruk hayvanın yaşayışına, bulunduğu yere, ortam şartlarına göre değişik biçimlerde olur. Gelişmiş memelilerin kuyrukları ya tüylerle, ya da uzun kıllarla kaplıdır. Atın kuyruğu «at kılı» denilen uzun tüylü bir demet halindedir, hayvan bununla sinekleri kovar. Gördüğü işe, cinsine göre atların kuyrukları uzun, ya da kısa kesilir. Koyunun kuyruğu kalın bir yünle kaplıdır. Karaman koyununun kuyruğu-

nu kalın bir yağ tabakası kaplamıştır. Sincap gibi hayvanların kuyruğu ağaçtan ağaca atlarken havada paraşüt işini görür. Kangurunun kuyruğu kalın, kuvvetli olduğundan hayvan art ayaklarının üzerine doğrulunca arkadan destek işini görür. «Falanjer» denilen bir çeşit tekdelikli memelinin kuyruğu uzun ve çok kuvvetlidir. Ucundaki parmağa benziyen bir çıkıntı hayvanın dallara asılıp, başaşağı sarkarak uyumasını sağlar. Balina, yunus gibi suda yaşıyan memelilerin kuyrukları yüzgeç biçimindedir. Kunduzun kuyruğu hayvanın su setlerini, yuvasını yapması için mala biçimini almıştır.

Kuşlar, uçarken kuyruklarından da faydalanırlar. Arkalarındaki tüyler uçuş sırasında dümen ve fren yerine geçer. Sürüngenlerden yılanın kuyruğu biçim bakımından gövdesinden pek ayırdedilemez. Çıngıraklı yılanın kuyruğunun üzerindeki pullar hayvan ilerlerken garip bir ses çıkartır. Bazı kertenkele çeşitlerinin kuyrukları zora gelince çabucak kopar, bir süre sonra yerine yenisi çıkar. Böylece, kuyruğundan yakalanan hayvan, kolayca hayatını kurtarmış olur. Balıkların kuyrukları yüzgeç biçimini almıştır. Köpekbalıklarında omurga kuyruğun içinden de devam eder.

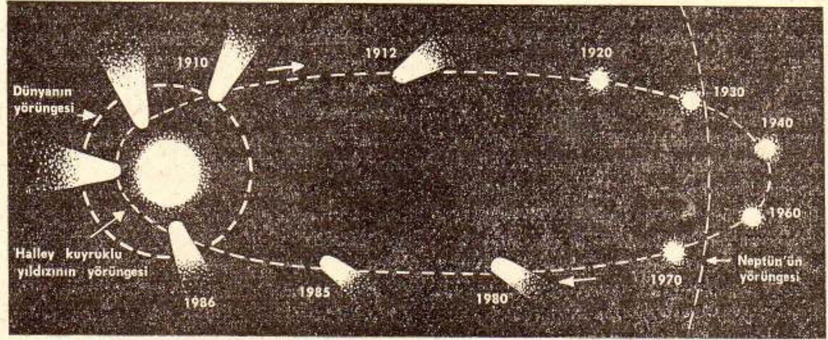
Çeşitli hayvanların kuyrukları: 1 — Çıngıraklı yılan; 2 — At; 3 — Timsah; 4 — Sazan; 5 — Kanguru; 6 — Falânjer.

KUYRUKKAKAN

Kuyrukkakan

Serçegillerden 15 sm. kadar uzunluğunda küçük bir kuştur. Sırtı donuk kahverengi, karnı ya açık pas rengi, ya da kirli sarıdır. Gözün etrafı, kanadlar ve kuyruğun ucu koyu kahverengidir. Çıplak ve kayalık yerlerde yaşar. Deniz kıyılarından 2.500 m. yüksekliklere kadar bu kuşa raslanır. Uçarken, koşarken yakaladığı sinek, çekirge, kelebek, örümcek, kırkayak gibi eklembacaklıları yiyerek beslenir. Küçük salyangoz ve solucanları da yer.

1910'da görülen Halley kuyruklu yıldızı 1986'da yeniden Dünya yörüngesine girecektir. Yukarıdaki şekil kuyruklu yıldızın yörüngesini ve kuyruk durumunu gösteriyor. Yıldız Güneş'e yaklaştıkça kuyruk belirmeye başlar, uzaklaştıkça kaybolur. Kuyruklu yıldızın hızı da Güneş'e yakınken çok artar, uzaklaştıkça azalır.

Kuyruklu Yıldız

Eskiden bu yıldızların kötü olayların habercisi olduğuna inanılırdı

KUYRUKLU YILDIZ, ardında «kuyruk» adı verilen ışıklı bir oluşum taşıyarak akıp geçen, pek seyrek olarak görülen gökcismidir.

Son çağlara kadar gökyüzünde böyle bir cismin görülmesi insanlar arasında büyük bir korkuya yol açar, kuyruklu yıldızın geçmesi, savaş çıkacağına, deprem olacağına, tehlikeli bir salgın hastalık felâketinin başgöstereceğine işaret olarak yorumlanırdı. Bugün kuyruklu yıldızların sırrı çözülmüş, onların Güneş, Ay, yıldızlar gibi bütün gökcisimleri kadar tabiî oldukları anlaşılmıştır.

Kuyruklu yıldızlar başlıca üç bölümden meydana gelirler. Bunlar, «çekirdek», «baş», «kuyruk» tur. Çekirdek bazan Dünya'mız kadar büyük olur. Çekirdeği çevreliyen, «baş» denilen bölüm, çevresi 50 - 150 kilometre arasında bir top gibidir. «Kuyruk» ise bu yıldızların bir ışık kümesi gibi uzayan kısmıdır. Bu kuyruğun 150 milyar kilometreyi bulduğu bile görülmüştür. Bu uzunluk Dünya ile Güneş arasındaki mesafeden daha uzundur.

Kuyruklu yıldızların parlaklığını meydana getiren ışığın bir kısmı, güneş ışınlarının yansımasından, bir kısmı da çekirdekteki gaz moleküllerinin parlamasından ileri gelir.

Kuyruklu yıldızlar, Güneş'in çevresinde, Güneş'in, ya da başka gökcisimlerinin çekimine uyarak, elips şeklinde bir yörünge çizerek dönerler. Bazı kuyruklu yıldızların yörüngeleri o kadar uzundur ki, bunlar ancak birkaç bin yılda bir Güneş'in yakınından geçerler. Yalnız, gene de bütün kuyruklu yıldızlar, Dünya gibi, daha başka gezegenler gibi, Güneş Sistemi'nin birer parçasıdır. Ancak, yörüngeleri çok büyük olduğu için Güneş'ten çok uzaklaşarak uzayda ilerliyen kuyruklu yıldızların, bir kere dünyamızdan görüldükten sonra bir daha ne zaman görünecekleri kesin olarak hesaplanamaz. Buna karşılık, bazı kuyruklu yıldızların yörüngeleri, hesaplanabilecek durumda olduğu için bunların kaç yılda bir dünyamızdan görüneceği de hesaplanabilir. Bu özellikte olan kuyruklu yıldızlara «süreli kuyruklu yıldız» denir.

Kuyruklu yıldızların belli zamanlarda yeryüzünden görünebileceğini, ilk olarak 1704'

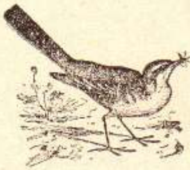
KUYRUKLU YILDIZLARDAN BAZILARI

ADI		Bir dönüşünü tamamladığı süre (yıl)	Son görüldüğü tarih	
Encke		3,298	Mart	1951
Tempel		5,173	Ekim	1951
Brorsen		5,456	Mart	1879
Tempel. - L. Swift		5,681	Ekim	1908
Vinnecke		5,892	Eylûl	1951
De Vico - F. Swift		6,400	Ekim	1896
Perrine		6,454	Kasım	1909
Tempel		6,538	Mayıs	1879
Finlay		6,540	Ağustos	1926
D'Arrest		6,542	Haziran	1950
Biela	1. çekirdek	6,692	Eylûl	1852
	2. çekirdek	6,693		
Wolf		6,804	Şubat	1952
Holmes		6,857	Mart	1906
Borelly		6,930	Ağustos	1932
Brooks		7,101	Ağustos	1946
Faye		8,438	Eylûl	1947
Tuttle		13,667	Kasım	1939
Pons - Brooks		71,56	Ocak	1884
Olbers		72,65	Ekim	1887
Halley		76,02	Eylûl	1910

te ünlü İngiliz gök bilgini Sir Edmund Halley (1565 - 1742) buldu. Halley, 1682'de görülen, bir kuyruklu yıldızı incelemiş, bunun her 76 yılda bir yeryüzünden görüleceğini açıklamıştır. Bundan dolayı da o yıldıza «Halley Kuyruklu Yıldızı» adı verilmiştir. Gerçekten Halley Kuyruklu Yıldızı, 1682'den sonra sıra ile 1759'da, 1835'te, 1910'da dünyamızdan görülmüştür. Hattâ 1910 yılında, kuyruğu ile dünyaya çarpacağı haberi halk arasında yayılınca, Türkiye de dahil, bütün dünya ülkelerinde insanları büyük bir korku kaplamış, «Halley» in görüleceği gün dehşetle beklenmişti. 1910'da dünyamız gerçekten de «Halley» in kuyruğundan geçtiği halde, bu olay yeryüzünün hiçbir yerinde korkulan bir felâkete yol açmamıştır.

Halley Kuyruklu Yıldızı bundan sonra, 1986 yılında görülecektir.

KUYRUKSALLIYAN

Kuyruksallıyan

Serçegillerden, uzun kuyruklu, küçük bir kuştur. Uzunluğu 20 sm, ağırlığı da 20 - 25 gr. kadardır. Vücudunun sırt kısmı külrengi, alt kısmı değişik sarı tüylerle örtülüdür. Alçak ve orta yükseklikte her yerde bulunursa da, su yakınlarını daha çok sever. Kuzey bölgelerinde yaşıyanları kışı geçirmek için Güney Avrupa ülkelerine, Arabistan'a, Filistin'e, Mezopotamya'ya göç ederler. Yakaladığı böcekleri yiyerek beslenir. «Dağ kuyruksallıyanı» adlı bir çeşidi vardır.

KUYRUKSUZLAR

Hayvanlar âleminde omurgalıların «kurbağalar» sınıfının bir takımıdır. Bu takımda çeşitli kurbağalar bulunur. Sulak yerlerde yaşamaktan hoşlanan bu hayvanlar yumurtadan çıkıp ergin hale gelinceye kadar suyun içinde başkalaşım geçirirler. Su içinde solungaçlariyle solunum yapan kuyruksuzlar, büyüdükleri zaman akciğerleriyle solunum yaparlar. Ayrıca deri solunumu çok gelişmiştir (Bk. Kurbağa).

KUYU

Su elde etmek için, toprakta, su tabakasına varıncaya kadar derinliğine kazılan, çukura «kuyu» denir. Tarihin çok eski çağlarında Çinliler, Mısırlılar kuyular açarak su elde etmişler, böylece tarımda ilerlemişlerdir.

Yağan yağmur, kar suları toprağın arasından süzülerek geçirimsiz iki tabaka arasında toplanırlar. Yukarıdan kuyu açarak bu suyu yeryüzüne çıkarabiliriz. Açılan kuyuların kenarları, toprağın suya karışmaması için, ya taş, ya da tuğlayla örülür. Kuyuda biriken su ya yukarıdan iple sallandırılan kovayla, ya da motorla emilerek çıkartılır.

Genel olarak, kuyu suları sâftır. Toprak tabakaları suyu bir filtre gibi temizler. Bazı kuyuların suyunda erimiş bir halde madenler bulunur. İçilebilecek lezzeti olan bir kuyu suyunun kullanılabilmesi için toprak yüzeyinden 3 - 4 m. kadar aşağıda olması gerekir. Kuyuların yakınındaki lâğım, bulaşık çukuru gibi yerlerdeki mikroplar kuyulara sızarak suyu pislendirirler. Bunun için, kuyuların bu gibi yerlerden uzak olması gerekir. Yazın az yağış olduğu zaman kuyuların suları çekilerek azalır, kışın dolar. Bazan da tamamen sular çekilerek kuyunun boşalmasına sebep olur. Bunlara «kör kuyu» denir.

Geçirimsiz tabakalar arasındaki su, basınç altında bulunursa yukarıya doğru fışkırır. Bu kuyulara «artezyen kuyusu» denir (Bk. Artezyen Kuyusu).

KUYUCAK

Ege Bölgesinin Ege bölümünde Aydın iline bağlı bir ilçedir. Topraklarını doğuda Denizli'nin Buldan, güneyde Aydın'ın Karacasu, batıda aynı ilin Nazilli, kuzeyde İzmir'in Kiraz, Manisa'nın Alaşehir ilçeleri çevirir. Merkez bucağından başka Çubukdağ, Gereniz, Horsunlu adında bucakları, 34 köyü vardır.

Yüzölçümü: 676 km^2

Nüfusu: 29.103 (1960 sayımı)

Kuyucak ilçesi, kuzeyde 1.732 m. yüksekliğindeki Çamlık Dağı'nın, 1.353 m. yüksekliğindeki Karadağ'ın güney yamaçlarını, güneydeki Çubuk Dağı'nın kuzey kesimlerini, bu iki dağ sırası arasında uzanan doğu - batı doğrultulu Büyük Menderes'in alüvyonlu ovasının bir kesimini kaplar. Adı geçen dağlar kısmen ormanlıktır. Iklim Akdeniz ikliminin özelliklerini gösterir. İlçe ekonomisinde tarla tarımı, bu arada pamuk başta gelir. Ayrıca, incir, üzüm gibi ürünlerde de önemli bir yeri vardır. Hayvancılığa da önem verilmektedir.

Kasaba. — Ilçe merkezi Kuyucak kasabası Büyük Menderes Ovası'nın kuzey ucunda kurulmuştur. Aydın - Denizli karayolu üzerinde bulunduğu gibi Alsancak - Afyon demiryolu üzerinde de istasyonu vardır. İl merkezi olan Aydın'a uzaklığı 57 km.'dir. 1960 sayımına göre 4.579 nüfusu olan Kuyucak kasabası 3 mahalleden meydana gelmiştir. Birkaç çırçır fabrikası vardır.

KUYUCU MURAT PAŞA (1535? - 1611)

Kuyucu Murat Paşa

Ünlü vezirlerdendir. 1560'tan 1565'e kadar Yemen Beylerbeyi (genel valisi) Mahmut Paşa'nın kethudâsı (başyaveri) oldu. Aynı yıl rütbesi sancakbeyliğine (tümgeneralliğe) yükseltilerek Mısır'da bir valiliğe atandı. 1576'da Yemen işlerindeki bilgisi dolayısiyle beylerbeylik (orgenerallik) rütbesiyle bu eyalete genel vali oldu. Çeşitli görevlerden sonra 1603'te Rumeli Beylerbeyi oldu. Gene o yıl 4. vezir rütbesiyle «kubbe-nişîn» (devlet bakanı), 1606'da «Engürûs Serdârı» (Almanya cephesi başkomutanı) oldu; Sitvatorok Barış Antlaşmasını sağlıyarak uzun süren Türk - Alman Savaşı'na son verdi (Bk. Sitvatorok Antlaşması). Ünlü Budin Beylerbeyi (Macaristan genel valisi) Kadızade Ali Paşa, Murat Paşa'nın damadı idi. Çok nüfuz kazanan Kuyucu Murat Paşa, 1606'da I. Ahmet tarafından vezir-i âzamlığa (başbakanlığa) getirildi.

Kuyucu Murat Paşa'nın asıl ünü, Anadolu' da «Celâlî İsyanları» denen ayaklanmaları bastırmasıdır. Bunun için bir hayli kan dökmüştür. Celâliler, Türk devlet adamlarının bazıları tarafından şiddetle tutuldukları, düzenli orduları olduğu için, onları ezmek hem güç, hem de, yeni isyanlara yol açacağı için, nazik, tehlikeli bir meseleydi.

5 yıl iktidarda kalan Murat Paşa, 80 yaşına yakın ölmüştür. O sırada İran savaşına son vermek üzere hazırlıklar yapıyordu. Vezneciler'deki sarayının karşısında yaptırmış olduğu medresenin yanındaki türbeye gömülmüştür.

KUYUMCULUK

Değerli madenlerden, taşlardan süs eşyası yapma işine «kuyumculuk» denir. «Kuymak» eski Türk dilinde «maden eritmek» anlamınadır; tunç dökmeye de «kuyum» denir. İlk mücevherler maden dökmeciliğiyle başladığı için, sonradan değerli taşlaria süs eşyası (mücevher) yapma işine de «kuyumculuk» denilmiştir.

İnsanlar daha çok ilkel çağlardan beri süslenmeye karşı ilgi duymuşlardı, madenleri eritmesini öğrendikten sonra da kuyumculuğun ilk temellerini attılar. O çağlarda altın, gümüş potalarda eritiliyor, birtakım biçimlere konularak süs eşyası olarak kullanılıyorlardı. Eski Mısırlılar'da, Eski Yunanlılar'da, Romalılar'da, Etrüskler'de kuyumculuk çok ileri gitmişti. Eski Türkler de kuyumculuk sanatında, hele ince döküm işlerinde çok ileriydiler. Osmanlılar devrinde de kuyumculuk ileri gitmiş, altın, gümüşle değerli taşlar işlenerek baha biçilmez sanât eserleri meydana getirilmiştir. İstanbul'da Kapalıçarşı öteden beri kuyumculuğun merkezi durumundadır; burada ayrıca bir Kuyumcular Çarşısı vardır.

Avrupa'da kuyumculuk daha çok Rönesans devrinde gelişmiştir. Bugün Avrupa'da Londra, Paris, Amsterdam, Amerika'da da New York kuyumculuk merkezleridir. Son zamanlarda kuyumculukta birtakım makineler kullanılmaya başlanmışsa da kuyumculuk gene de daha çok el sanatına dayanmaktadır (Bk. Mücevher).

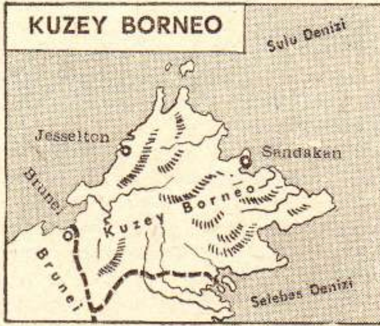
KUZEY (Bk. YÖNLER)

KUZEY AMERİKA (Bk. AMERİKA)

KUZEY ANADOLU DAĞLARI

Anadolu Yarımadası'nın kuzeyinde, denize paralel uzıyan dağlardır. Bu dağlık sıra üzerinde Kaçkar, Verçenik gibi tepelerin yüksekliği 4.000 m.'yi geçer. Buraları devamlı olarak karla kaplıdır, hattâ Kaçkar üzerinde buzullara bile raslanır. Rize Dağları daha batıda Soğanlı, Zigana ve Canik Dağları ile devam eder.

Dağların denize bakan yamaçları bol yağmur aldığından bu bölge yurdumuzun en yağışlı bölgesidir (Bk. Canik Dağları; Karadeniz Bölgesi).

KUZEY BORNEO

Borneo Adası'nın kuzey kıyılarını kaplıyan İngiliz sömürgesidir. Güneyinde kalan Borneo Adası'nın büyük bölümü İndenozya'ya aittir. Kuzeyinde Güney Çin Denizi, kuzeydoğusunda Sulu Denizi ile Selebes (Sâleb) Denizi vardır. Bu son iki denizi ayıran, Kuzey Borneo'ya pek yakın olan Sulu Adaları ile Kuzey Borneo'nun en kuzey ucuna az mesafedeki Balaba ve Palawan Adaları, Filipinler'e aittir.

Yüzölçümü: 203.783 km²
Nüfusu: 1.220.000
Başkenti: Jesselton

Ülkenin ancak güneybatısı ovalıktır. Dağlar en kuzeyde 4.180 m.'ye (Kinabalu Tepesi) kadar yükselir. Yağışlar çoktur; yıllık ortalama 2 m.'nin üzerindedir. Yıllık ısı ortalaması da 40° kadardır. Ülke'de ekvator iklimi hüküm sürer. Tipik bitki örtüsü tropik ormanlar, iç bölgede kısmen park (galeri) ormanları ve savanalardır.

Kuzey Borneo, idarî bakımdan, biribiriyle alâkası olmıyan 3 bölüme ayrılır:

Kuzey Borneo. — Yüzölçümü 76.109 km², nüfusu 420.000'dir. Doğrudan doğruya İngiliz sömürgesidir. Başkenti Victoria'dır. Nüfusun 1.000'i Avrupalı (bilhassa İngiliz), 92.000'i Çinli, 12.000'i Malay, geri kalanı Borneolu'dur. Borneolular ile Malaylar (nüfusun 327.000'i) Müslüman, Çinliler ise Budist'tir.

Saravak. — Yüzölçümü 121.909 km², nüfusu 710.000'dir. İngiltere'nin himayesindedir. Ülkenin güneyini kaplar. Başkenti Kuçing'dir. Nüfusunun 200.000'i Budist Çinli, 160.000'i Müslüman Malay, 350.000'i Müslüman Dayak'tır. Saravak'ın Müslüman hükümdarına «Nevvab» denir. Petrol vardır.

Brunei. — Yüzölçümü 5.765 km², nüfusu 90.000'dir. İngiltere'nin himayesindedir. Kuzey Borneo ile Saravak arasında küçük bir ülkedir. Nüfusun 12.000'i Budist Çinli, 2.000'i Müslüman Hindistanlı, 26.000'i Müslüman Malay, 50.000'i de Müslüman Borneolu'dur. Bu küçük ülke dünyanın en çok petrol elde eden memleketlerinden biridir. Yılda 6 milyon ton petrol çıkarılır.

KUZEY BUZ DENİZİ

Dünyanın kuzey kesiminde kalan, güneyden Asya'nın, Avrupa'nın, Kuzey Amerika'nın kuzey kıyılariyle sınırlanan denizdir. Yüzölçümü, yaklaşık olarak, 14.110.000 km²'dir. En derin yeri, Yeni Sibirya Adaları'nın kuzeydoğusunda, 5.625 m. kadardır (Bk. Arktika).

Kuzey Buz Denizi gerçekte bir okyanustan çok, çeşitli adlar altında birçok bölümlere ayrılmış denizler topluluğudur. Başlıcaları şunlardır:

Uc Denizler. — Hudson Körfezi; Ballin Körfezi; Kuzey Amerika takımadaları arasında kalan, çok yerinde boğazlar, kanallar halindeki denizler; Grönland Denizi, Barentz Denizi, Beyaz Deniz; Kara Denizi; Nordensk; Öld (Laptev) Denizi); Doğu Sibirya Denizi.

İç Havza. — Derinlik bakımından Okyanus özellikleri gösterir. 5.000 metre derinliği aşan yerlere raslanmıştır. Beaufort Denizi, Alaska'nın kuzeyinde doğu-batı doğrultusunda uzanır.

KUZEY CAROLİNA

Amerika Birleşik Devletleri'ni teşkil eden 50 devletten biridir. Kuzeyinde Virginia, doğusunda Atlas Okyanusu, güneyinde Güney Carolina ile Georgia, batısında Alabama ile Tennessee vardır. 1789'da A.B.D.'ne üye olmuştur. Adı «N. C.» (North Carolina) şeklinde kısaltılır.

Yüzölçümü: 135.778 km²
Nüfusu: 4.564.000
Başkenti: Raleigh

Kuzeybatıda Appalachian Dağları, Black Dome'da 2.045 metreye kadar yükselir. Ülkenin geri kalan en büyük kısmı büyük bir ova halindedir. Mississippi'nin kolu Tennessee Irmağı, Kuzey Carolina'dan kaynar. Yıllık yağış ortalaması 1,5 metreyi bulur. Kış ısı ortalaması 5°, yazınki 24°'dir. Tipik bitki örtüsü Akdeniz bitkileridir.

Ülkede koyun ve sığır beslenir; et sanayii vardır. Mısır, pamuk, patates ekilir. Ormanlardan faydalanılır. Çeşitli endüstri kolları çok ileri durumdadır.

Kuzey Carolina, nüfus bakımından A.B.D. arasında 12. gelir. 1750'de 70.000 olan nüfus 1962'de 4,5 milyonu geçmiştir. Km²'ye 41 kişi düşmektedir.

Kuzey Carolina'nın başlıca şehirleri şunlardır: Charlotte (nüf. 238.000), Greensboro-High Point (230.000), Winston-Salem (174.000, büyük tütün sanayii), başkent ülkenin tam ortasındaki Raleigh (164.000), Durham (85.000), Asheville (63.000), Wilmington limanı (55.000).

Kuzey Carolina'da 3 üniversite vardır: 1785'te kurulan Raleigh (12.100 öğrenci, 2.014 öğretmen), Durham (4.800 öğrenci, 606 öğretmen), yalnız kızlara mahsus olan Greensboro (2.500 öğrenci, 199 öğretmen).

KUZEY DAKOTA

Amerika Birleşik Devletleri'ni teşkil eden 50 devletten biridir. Kuzeyinde Kanada'nın Manitoba eyaleti, doğusunda Minnesota, güneyinde Güney Dakota, batısında Montana vardır. 1889'da A.B.D.'ne üye olmuştur. Adı «S. D.» (South Dakota) şeklinde kısaltılır.

Yüzölçümü: 83.460 km²
Nüfusu: 627.000
Başkenti: Bismarck

Kuzey Dakota 200 - 1.500 m. yükseklikte geniş bir yayladır. Missouri Irmağı ülkenin ortasından geçer. Kanada'dan Winnipeg Irmağı da ülkeye girer. Yıllık yağış 50 sm. kadardır. Kış ısı ortalaması —7°, yazınki 24° dir. Tipik bitki örtüsü çayırlar, bazı yerlerde çorak bozkırlar, çalılıklar, kuzeydoğuda karışık ormanlardır. En çok sığır ve koyun beslenir. Linyit çıkarılır. Buğday, çavdar, arpa ekilir.

Kuzey Dakota nüfus bakımından A.B.D. arasında 43.'dür. 1890'da 200.000 olan nüfus 1955'te 682.000'i bulmuş, sonra düşmüştür. Bugün km²'ye 7,5 kişi raslar.

Missouri üzerindeki 21.000 nüfuslu başkent Bismarck'tan başka şehir yoktur. Bu şehirde 1883'te kurulmuş olan üniversitede 4.600 öğrenci, 295 öğretmen vardır.

KUZEY DENİZİ

Avrupa'nın kuzeybatısında Atlas Okyanusu'nun meydana getirdiği bir iç denizdir. Fransa, İngiltere, Norveç, Danimarka, Almanya, Holânda, Belçika kıyıları arasında kalır. Yüzölçümü 575.300 km²'dir.

Kuzey Denizi yeni ortaya çıkmış bir denizdir. Buz çağında Norveç'in güney kıyılarındaki derin bir körfez bir yana, Kuzey Denizi kara halindeydi. Sonraları büyük buzullar bu bölgeyi kaplıyarak zamanla deniz haline getirdiler.

Kuzey Denizi sığ bir denizdir, en derin yeri 665 m. kadardır. Dogger Bank'ta derinlik 37 m.'yi geçmez. Ortalama derinliği 94 m.'dir. Yeryüzünün en işlek denizlerindendir. Ayrıca sığ yerlerde balıkçılık da çok gelişmiştir. En fazla ringa balığı avlanır.

KUZEY FECRİ (Bk. GECE GÜNEŞİ)

KUZEY İRLANDA

İrlanda Adası'nın kuzeyinde, İngiltere'ye ait küçük bir eyalet

KUZEY İRLANDA, İrlanda Adası'nın kuzeyinde (Ulster'de), İngiltere'ye ait bir eyalettir (Bk. İrlanda). Güney ve batısında İrlanda Cumhuriyeti, kuzeyinde Atlas Okyanusu, kuzeydoğusunda ülkeyi İskoçya'dan ayıran Kuzey Kanalı, doğusunda İrlanda Denizi ve Man Adası vardır. «Büyük Britanya ve Kuzey İrlanda Birleşik Kırallığı» nı meydana getiren 6 eyaletten biri, nüfus bakımından 4. südür.

Yüzölçümü: 13.566 km²
Nüfusu: 1.410.000
Başkenti: Belfast

Kuzey İrlanda hafif eğimli düz araziyi kaplar. Tepeler orta bölümde 683 m., kuzeydoğuda 550 m.'ye kadar ancak yükselir. Kuzeyde denize dökülen Bann Çayı, en önemli akarsudur. Pek verimli olmıyan toprakta, küçük korular dışında, orman da yoktur. Dokuma ve demir endüstrisi gelişmiştir. Kömür ve demir çıkarılır. Londonderry'de tersaneler vardır.

Kuzey İrlanda oldukça sık demiryolu ve şose ile örülmüştür. Başkent Belfast, kuzeydoğuda 465.000 nüfusludur (Bk. Belfast). En kuzeybatıda Londonderry limanının nüfusu 53.000'dir. Başka önemli şehir yoktur.

Kuzey İrlanda'nın, İngilizler dışındaki İr-

landa'lı ahalisi de uzun zamandan beri İrce'yi unutmuştur, İngilizce konuşur. Buna rağmen, İrlanda Cumhuriyeti bu ülke üzerinde hak iddia etmektedir.

KUZEY KUTBU (Bk. ARKTİKA)

KUZGUN (Bk. KARGA)

KUZGUNKILICI [Glâyöl]

Güzel bir süs çiçeğidir. Süsengillerden olan bu bitkinin Orta Avrupa ve Akdeniz ülkelerinde yetişen birçok çeşidi vardır. Birçoğu pembe çiçekler açar. Bazı cinslerinin çiçekleri kırmızı üzerine sarı beneklidir. Uzun, ensiz, sivri yaprakları vardır. Soğandan yetiştirilir.

Kuzgunkılıcı

Kuzgunkılıcı soğanları, üstünden yeni tomurcuklar veren çiçek soğanları cinsindendir. Sonbahar gelince bu yeni tomurcukların toprağın altından çıkarılarak içeride saklanması gerekir. Ancak ilkbaharda bunlar yeniden bahçeye ekilip yeni kuzgunkılıçları yetiştirilebilir.

Kuzgunkılıcı yetiştirilmesi oldukça dikkat, bakım istiyen bir bitkidir. Bu çiçekler yumuşak ve gübre bakımından kuvvetli toprağı, bol sulanmayı ve güneş ışığını severler. Bu bakımdan yaz için mükemmel bahçe çiçeği olurlar.

KUZU (Bk. KOYUN)

KUZUGÖBEĞİ

Sulak çayırlarda yetişen bir mantar çeşididir. Üzerindeki şapkası kalın, etlidir. Birçok çeşidi vardır, bazıları, zehirsiz olduğu için, yenir. Bu çeşit kuzugöbekleri Avrupa'da özel olarak yetiştirilir. Birçoğunun gayet hoş kokusu vardır.

Zehirli ve zehirsiz iki kuzugöbeği

KUZUKULAĞI

Sulak yerlerde yetişen otsu bir bitkidir. Kırlık, nemli yerlerde yetişir, karabuğdaygiller familyasındandır. Genel olarak, birkaç yıl yaşar, ikievcikli çiçekler açar. Yaprakları salata olarak yenir. Bazı yerlerde çorba yapıldığı gibi, ıspanağa da karıştırılır.

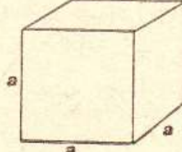

Kuzukulağı

KUZUMANTARI

Sulak yerlerde, çayırlarda yetişen, etli bir şapkası olan kalın bir mantardır. «Bazit» denilen hücrelerin verdiği sporlarla ürer. Koni biçiminde, pürüzlü olan bu mantar, zehirsiz olduğundan, yenir.

KÜB

Küb

Geometride bir hacim şeklidir. «Kesme» de denir. Birbirine dik 6 yüzü vardır, bu yüzeylerin her biri dördül (kare) dir. Tavla zarı bir kübdür.

Kübün karşılıklı köşelerini birleştiren doğrulara «köşegen» denir. Bu köşegenler birbirine eşittir.

Kübün hacmı bir kenar uzunluğunun 3. kuvvetine (a^3) eşittir. Örnek: Kenar uzunluğu 3 m. olan bir kübün hacmı $3 \times 3 \times 3 = 27$ m.^{3} eder.

Kübün yüzölçümü ise bir yüzünün alanının 6 katıdır ($6a^2$). Bir kenarı 3 m. olan kübün yüzölçümü (yüzeylerinin alan toplamı) $3 \times 3 \times 6 = 54$ m^2 eder. Çünkü bir yüzünün alanı $3 \times 3 = 9$ olduğuna göre, 6 yüzünün alanı $9 \times 6 = 54$ m^2 olur.

Hacım Birimi Küb. — Hacım birimi olarak «küb» kullanılır: Santimetre küb, metre küb vs. gibi.

Bir kenarı 1 m. olan bir kübün hacmı «1 metre küb» (1 m^3) dür.

KÜBA: Şeker kamışı yetiştirmede dünyada birinci gelen Orta Amerika devleti

Küba'nın arması

KÜBA, Orta Amerika'da bir devlettir. Küba Adası üzerine kurulmuştur. Bu ada, Büyük Antiller'in en büyüğü, en batıdakidir.

Küba, Kuzeyde Florida Boğazı ile A.B.D.'nin Florida eyaletinden ayrılır. Meksika'nın Yucatan Yarımadası ile arasında Yucatan Boğazı vardır. Her iki boğaz arasındaki deniz, Meksika Körfezi'dir. Kuzeyde Atlas Okyanusu, Küba'yı İngiltere'ye ait Bahama Adaları'ndan ayırır. Doğuda Haiti, güneydoğuda Jamaika gibi Büyük Antiller'in daha başka adaları bulunur. Güneyde Karayib Denizi uzanır.

Yüzölçümü: 114.524 km^2

Nüfusu: 7.000.000

Başkenti: Havana

Küba Adası'nın ancak güneydoğusu dağlıktır, 2.560 metreyi bulan yerler vardır. İnce uzun bir halde doğudan batıya uzanan adanın geri kalan yanları tropik bitkilerle, ekinlerle örtülü büyük bir ova halindedir. Önemli bir akarsu yoktur. Yıllık ısı ortalaması 23° ye yaklaşır. Yazın pek sıcaktır. Yengeç Dönencesi adanın kuzeyini yalıyarak geçer; böylece, Küba tropik ülkeler arasında kalır. Tipik bitki örtüsü park ormanları ile savanalardır. Doğuda ormanlar görülür.

Küba'nın Tabiî Zenginlikleri

Küba'nın en büyük tabiî zenginliği şeker kamışıdır. Şeker kamışından yılda 6 milyon ton şeker elde edilir. Bu bakımdan Küba dünya devletleri arasında 1. gelir. Birçok ülkeye şeker satan Küba, başka ülkelerden buğday alır. Küba'da elde edilen daha başka ürünler arasında kahve, kakao, tütün, portakal, pirinç önemli yer tutar. Küba'nın puroları (yaprak sigaraları) dünyaca ünlüdür. Küba'da çıkan madenler arasında nikel, krom, manganez başta gelir. Hayvancılık alanında en çok sığır beslenir, arıcılık da ileridir.

Küba'nın ekonomik durumu oldukça kuvvetlidir. Nüfus bakımından dünya devletleri arasında 59. olduğu halde ithalât - ihracat toplamı bakımından 39. gelir. Dışarıya sattığı mallar aldıklarından yılda 600 milyon dolar kadar bir fazlalık gösterir ki bu bakımdan da Küba dünyada 4. dereceye yükselir. Bununla beraber bu rakamlar, zenginliğe, iktisadi ileriliğe delâlet etmez. Çok turist çeken, başta şeker olmak üzere ham

KÜBA HAKKINDA İLGİ ÇEKİCİ BİLGİLER

DÜNYANIN ŞEKER KÂSESİ
Küba, dünyada en çok şeker kamışı yetiştiren ülkedir. Her yıl milyonlarca ton şeker yapılır.

ELMAS MERKEZİ
Küba'nın başkenti Havana'daki hükümet binasında bulunan 24 kıratlık bir elmas, ziyaretçilerin gözlerini kamaştırır

PURO ENDÜSTRİSİNİN ANAYURDU
Havana'da en gelişmiş endüstrilerden biri de puro endüstrisidir. Küba tütünlerinden güzel yaprak sigaraları yapılır.

HAMAKLARIN İLK YAPILDIĞI YER
İlk olarak Küba yakınlarında yaşıyan Kızılderililerin kullanmış olduğu hamakları, Kristof Kolomb'la arkadaşları Batı dünyasına tanıttılar.

ve yapılmış madde ihraç eden Küba, pek az şey ithal eder. Halk fakir, hayat seviyesi düşük olduğu için ihtiyaçları gayet azdır.

Küba'da Yaşıyanlar

Küba'da bugün 7 milyonu bulan nüfus ancak 1815'te 1 milyonu geçmişti. Bugün 1.000 İngiliz ve Amerikalı, 38.000 Çinli, 12.000 Yahudi, 876.000 Zenci, 950.000 Zenci-İspanyol Melezi vardır; geri kalan İspanyol'dur. Din bakımından 1.000 Müslüman, 12.000 Yahudi, 38.000 Budist, 107.000 Protestan dışında nüfus Katolik'tir. Km²'ye 61 kişi düşer.

Başkent Havana (Habana), kuzeybatıda Florida Boğazı ile Meksika Körfezi'nin kesiştikleri deniz üzerinde pek işlek bir şeker ihraç limanıdır; nüfusu 1.640.000'i bulmuştur (Bk. Havana). Bunun dışındaki büyük ve orta şehirler şunlardır: Holguin (nüfus 302.000), adanın tam ortasında Camagüey (Puerto Principe, 272.000), güneydoğunun limanı Santiago (222.000), Santa Clara (194.000), güneyde Cienfuegos limanı (133.000), Pinar del Rio (120.000), Havana'nın az doğusunda Matanzas limanı (117.000), Guantanamo (68.000), Cardenas (67.000).

Küba'da öğretim oldukça ilkeldir, okuma-yazma bilmiyenlerin toplamı büyüktür. 1721 de kurulan Havana Üniversitesi'nden başka Santiago'da da küçük bir üniversite bulunur.

6 ile ayrılan devletin resmî adı «Republica de Cuba» dır. Resmî dil İspanyol'cadır.

Tarihte Küba

Küba 1898'e kadar İspanyol sömürgesiydi. İspanya bu önemli sömürgesini 1898 Paris Antlaşması gereğince Porto Riko ve Filipinler'le beraber, A.B.D.'ne bıraktı. Bu tarih, İspanya'nın büyük devletler arasından silindiği tarih olarak kabul edilir. Ancak A.B.D., Kuba'yı elinde tutamadı, 1909'da bağımsızlığını tanıdı.

Lâtin Amerika devletlerine has sık sık hükümet darbeleriyle, nüfuz suiistimalleriyle geçen Küba'nın kısa bağımsızlık tarihi, komünist temayüllü Fidel Castro'nun devleti ele geçirmesiyle dünya çapında bir önem kazanmıştır. A.B.D. ile bazı Amerikan devletleri, Küba'nın şimdiki hükümetini tanımamaktadırlar.

Küba'nın, 4'ü muhrip olan 42 savaş gemisi, 500 subay, 5.200 erden kurulu donanması dünyada 36. gelir.

Bibliyografya. — Bu konuda Türkçe başlıca eser:

Küba (çev. Güler Topkaya, 1961).

KÜBİZM

Resim sanatında bir çığırdır, bir şeyde gözün türlü yönlerden görebileceği özellikleri bir arada, geometrik biçimlerde göstermeye çalışır. Bu tarz resimlere «kübik» denir.

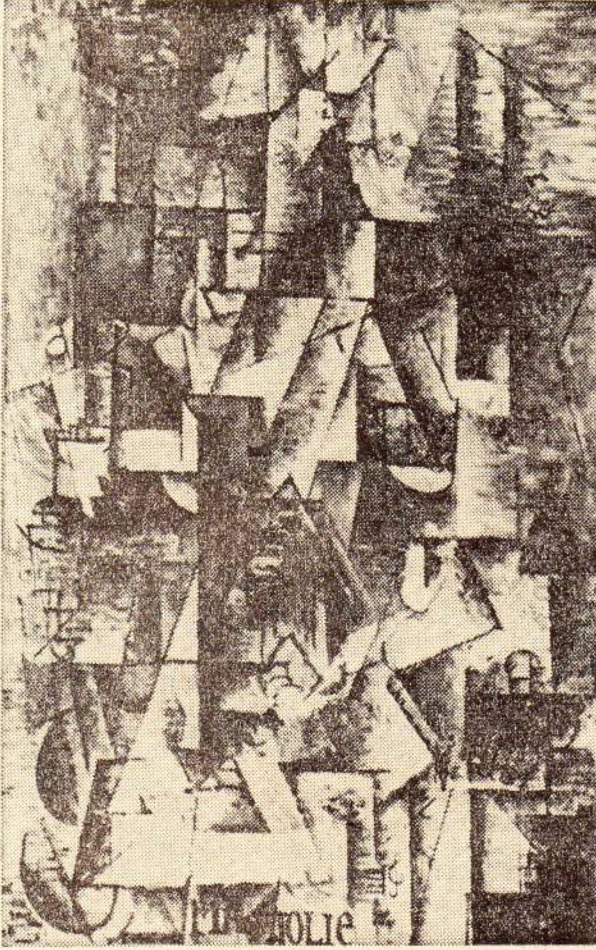
«Kübik» deyimi ilk önce 1908'de Fransa'da ressam Georges Braque'ın tabloları için kullanılmıştı. Sonradan, başka ressamlar da aynı çığırda eserler verdiler.

İlk kübist ressamlar Pablo Picasso, Georges Braque, Juan Gris, Fernand Léger'dir. Henri Matisse ile André Derain, Lhote, Metzinger gibi birçok ressamlar da bunlara katıldılar. Daha sonra bu tarz, mimarlığa da geçti.

Kübizm de, kendinden önceki «fovizm» gibi «empresyonizm» akımına karşı bir tepki olmuştur (Bk. Empresyonizm; Fovizm). Empresyonizm, ışığın eşya üzerinde yaptığı değişikliklerin, biraz da fiziğin görme bahsiyle ilgili sonuçlarından faydalanarak, âdeta bilim yolundan incelerken ressamların açık renklerle çalışması gibi bir sonuç sağlamış, fovizm ise bu renkçiliği daha ileri götürerek sâf renklerle yüzey resmi yapma yolunu açmıştı.

Kübizm, bunlara karşılık, eşyanın uzaklık ve yer içinde kapladığı hacım meselesini temel hareket noktası olarak aldı. Bunu, çeşitli yollardan ifade etmeye çalışarak empresyonizme karşı en sert tepki durumuna girdi. Aşırı bir görüş olduğu için, bu akımı ortaya atanlar da, onların fikirlerini paylaşanlar da kısa zamanda kübizmden vazgeçtiler.

Bununla beraber, kübizmden resim sanatında hâlâ devam eden temeller kalmıştır.

Picasso'nun «Kitaralı Kadın» adlı tablosu resimde kübizmin bütün özelliklerini gösteren bir eserdir.

KÜÇÜK, Kemal (1901 - 1936)

Küçük Kemal

Tanınmış bir aktörümüzdür. Asıl adı Kemal'di, başka bir arkadaşından ayırmak için Küçük Kemal derlerdi. Sonradan bu lâkabı soyadı olarak kabul etti.

Kemal Küçük, İstanbul'da Vefa İdadisi'nde, İtalyan Lisesi'nde okumuştur. 18 yaşındayken Darülbedâyi'e (İstanbul Şehir Tiyatrosu'na) girdi, 17 yıl aktörlük etti. Turnelere katıldı, çeşitli eserlerde rol aldı. Bir yandan da «Cumhuriyet» gibi bazı gazetelere tiyatroya dair yazılar yazdı. Meslek arkadaşları içinde en faal, en çalışkan olanlardandı.

Kemal Küçük «Tiyatro» adiyle, bu alandaki boşluğa bir taş koymak maksadını güden küçük bir de eser yayınladı. Birkaç piyes adaptasyonu da yapmıştı.

Kemal Küçük genç yaşta hastalanmıştı. Bir müddet, İstanbul Belediyesi hesabına İsviçre'de tedavi gördü. Bir zaman da Heybeliada Sanatoryumu'nda yattı. 35 yaşında öldü.

KÜÇÜK KAYNARCA ANTLAŞMASI

Türkiye ile Rusya arasındaki 1768 - 74 Savaşı'na son veren, Türkiye'nin 1444'ten beri aralıksız elde tuttuğu «Dünyanın en güclü devleti» sıfatını ortadan kaldıran antlaşmadır (Bk. Mustafa III.).

Antlaşma, Güney Dobruca'da Küçük Kaynarca adındaki Türk köyünde imzalandığı için bu adı taşır. Henüz tahta geçen I. Abdülhamit tarafından tasdik edilen, 21 haziran 1774 günü imzalanan bu antlaşmanın başlıca hükümleri şunlardır:

Kırım Hanlığı Türkiye'den ayrılıyor, bağımsız bir devlet oluyor, aslında Rus nüfuzuna düşüyordu. Kırım, Türkiye hükümdarını sadece halife olarak tanıyordu. Azak (Rostov), Don, Kuban ırmakları arasındaki ülke, yani Azak Denizi'nin doğusu, Bug (Aksu), Dinyeper (Özü) ırmakları arasındaki ülke (Kabartay) Rusya'ya bırakılıyordu. Böylece, Rusya, geniş ölçüde, Karadeniz'e çıkmış oluyordu. Besarabya yani Dinyestr'le Prut arasındaki ülke, Kuban, Terek ırmaklarının güneyi, yani Kuzey Kafkasya, Türkiye'de kalıyordu. Romanya ile Besarabya'nın tamamı gene Türkiye'deydi. Ayrıca Türkiye, Rusya'ya savaş tazminatı ödiyecekti.

Öte yandan bazı maddeler Rusya'nın Türkiye'deki Ortodoks tebaanın dinî işlerine karışmasına zemin hazırlıyacak şekilde oynak bir tarzda kaleme alınmıştı. Rusya'nın Karadeniz'de ticaret yapmasına, ticaret gemisi bulundurmasına da müsaade ediliyor, Karadeniz, Türk gölü olmaktan çıkıyordu. Rusya hükümdarının «imparator» (çar) unvanı resmen tanınıyordu; bundan böyle Çar, bütün yazışmalarda padişahla eşit muamele görecekti.

Bu madde de önemliydi, çünkü o güne kadar Türkiye, Rusya hükümdarının imparator sıfatını tanımıyor, Doğu Roma'dan kalan bu unvanın yalnız padişaha mahsus olduğunu iddia ediyordu.

Antlaşmanın Önemi

Bu antlaşma ile Türkiye fazla toprak kaybetmiyorsa da, Kırım gibi imparatorluğu en büyük desteklerinden birinden yoksun etmesine, bu Türk ülkesinin az zamanda Rusya'nın eline geçmesine yol açtığı için, çok aleyhimizeydi. Kırım'ın Türkiye için kaybı, İstanbul'da padişahtan kayıkçı yamağına kadar herkeste büyük millî üzgünlük uyandırdı. Osmanlı İmparatorluğu bundan sonra Kırım'ı geri alabilmek için, Rusya ile büyük savaşları göze aldıysa da hiçbirinde başarı sağlıyamadı. Ayrıca, Türkiye'nin ilk defa olarak Rusya'ya, yani Ortodoks bir devlete yenilmesi, Balkanlar'daki milyonlarca Ortodoks uyruğu geniş ölçüde Türkiye'ye karşı kışkırtacak mahiyetteydi. O zamana kadar bağımsızlığı akıllarından geçirmiyen Romenler, Sırplar şimdi bunu düşünmeye başlamışlardı.

Sadaret Kethudası (iç işleri bakanı) Ahmet Resmî Efendi ile Reisülküttap (dış işleri bakanı) Münip Efendi'nin Mareşal Romantsov'la karşılıklı imza koydukları bu antlaşma, Türkiye'yi dünyanın birinci devleti olmak mevkiinden düşürmüş, bu sıfatı İngiltere'ye kaptırmış oluyordu.

KÜÇÜK MENDERES

Ege Bölgesi'ndeki akarsuların başlıcalarından biridir. Uzunluğu 140 km.'dir. Salihli yakınlarında, Bozdağ'ın güney yamaçlarından doğar. Önce kuzey - güney doğrultusunda akar. Kiraz'dan geçtikten sonra batıya döner. Ödemiş'in güneyinden geçer. Bu kesimde Torbalı - Ödemiş demiryolunun yanı sıra bu hattın güneyinde akar. Daha batıda bu hattan ayrılan Çatal - Tire şube hattının, Bayındır - Tire karayolunun altından akarak batıya doğru ilerler. Torbalı'nın güneyinde yeniden sert bir dirsekle kuzey - güney doğrultusunu alır. Aydın Dağları'nın batı kesiminden Alaman Dağı'nı ayıran dar bir boğazdan geçer (Alaman Boğazı). Bu kesimde de İzmir - Aydın demiryolu boyunca akar. Sonra yeniden batıya dönerek Kuşadası Körfezi'nin kuzeyinde Ege Denizi'ne dökülür.

Tarihin eski çağlarında burada, deniz kıyısında Efes şehri vardı. Şimdi ırmağın getirdiği lığlar (alüvyonlar) yüzünden, bu şehrin yıkıntıları denizden 8 - 9 km. kadar içeride kalmıştır (Bk. Efes).

«Menderes» sözü Eski Yunanca'da «dolambaçlı» anlamına gelir. Bu gibi çok kıvrıntılı akarsulara da «menderes» denir. Yurdumuzda bu biçim başlıca 3 akarsu vardır: 1 — Menderes Çayı: Çanakkale Boğazı'na dökülür; 2 — Küçük Menderes; 3 — Büyük Menderes: Aydın topraklarından Ege Denizi'ne dökülür (Bk. Büyük Menderes).

KÜÇÜKAYI

Gökyüzünün Kuzey Kutup bölgesinde, saplı bir tencere biçiminde bir takımyıldızıdır. Yedi yıldızdan meydana gelmiştir. Yıldızların birbirine göre durumu, Büyükayı'ya benzerse de, onun ters durumundadır. Kutup Yıldızı bu yedi yıldızın en ucunda bulunur (Bk. Kutup Yıldızı).

KÜF

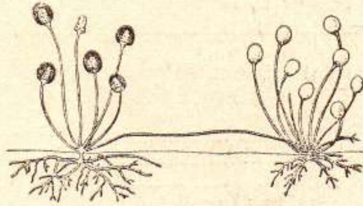
Küçük, basit bitkilerdir. Mantarlarla yakından akraba olan küflerin klorofili olmadığı için besinlerini kendileri yapamaz, başka bitkilerdeki, hayvanlardaki besini alarak beslenirler.

Bildiğimiz ekmek küfü nemli ekmeklerde ince, pamuk gibi yumuşak, beyaz bir örtü meydana getirir. Ekmekte beyaz küften baş-

ka mavi küf de görülebilir. Yeşil renkli küf daha çok peynirlerde olur. Küflü yiyecekleri asla yememelidir.

Küfler ölü organizmaları, işe yaramıyan maddeleri bozup ayrıştırdıkları için faydalıdır. «Penicilium notatum» adlı küften elde edilen penisilin tıpta çok faydalı bir ilâç olmuştur (Bk. Penisilin).

Küfler «spor» denilen küçük zerreciklerin yardımiyle ürer. Böyle bir spor nemli bir yiyeceğe konunca büyümeye başlar, köke benzer ince ipçikler meydana getirir. Küf büyüdükçe saldığı ipçiklerden bazısı spor kesecikleri yapar. Her kesecikte binlerce spor vardır. Spor kesesi olgunlaşıp açılınca, sporlar hava akımına kapılarak her yana uçuşur, yeni küfleri meydana getirirler.

Ekmek üzerinde meydana gelen küfün uzantıları yeni küflerin doğmasını, böylece küfün artmasını sağlar.

KÜKÜRT: Günlük Hayatımızda Önemli Yeri Olan Sâf Bir Cisim

KÜKÜRT, tabiatta ya sâf, ya da başka cisimlerle bileşik olarak bulunan, sarı renkli basit bir cisimdir. Çevrimsel (periyodik) sistemin 6. düşey sütununda yer alır (Bk. Kimya). Bu sütunda bulunan elemanlar oksijen, kükürt, selen, tellur, polonyumdur; bunlara «halkogenler» (cevher teşkil edici) denir. Cünkü önemli madenlerin tabiatta bulunan filizleri ya oksit, ya da sülfürdür. Demir sülfür olan «pirit», kurşun sülfür olan «galenit» gibi.

Tabiatta kükürde üç halde raslanır:

Sülfür Kükürdü. — Galen, pirit, çinkoblend, halkopirit gibi daha birçok metallerin sülfürlü filizleri halinde bulunur. Piritten başka bütün öteki filizlerde, içindeki metal önemlidir. Yalnız piritte, içindeki kükürde önem verilir, çünkü bu filizden kükürt elde edilir. Sülfürlü filizlerden metali doğrudan doğruya ayırmak mümkün değildir. Ancak filizler kavrularak içindeki metal, oksit hale geçirildikten sonra metal elde edilir. Kavurma özel fırınlarda hava akımında yapılır. Kükürt, kükürt dioksit halinde gaz olarak ortamdan ayrılırken metal oksit haline geçer. Metal oksit kok ile indirgenerek metal elde edilirken çıkan kükürt dioksit de, zehirli olduğu için, havaya gönderilmez, sülfürik asit yapılır.

Sülfat Kükürdü. — Kükürde en çok bu halde raslanır. En önemlisi kalsiyum sulfattır. Susuz halde olanına «anhidrit» denir, az bulunur. İki molekül suyu olana «alçı» denir ($CaSO_4 + 2H_2O$). Bir başka önemli kükürt bileşiği de «baryum sülfat» denilen ağır spattır. Mağnezyum sulfat da çok bulunanlardandır.

KÜKÜRDÜN ÖZELLİKLERİ

Simgesi: S
Atom No.: 16
Atom ağırlığı: 32,06
Yoğunluğu: 2,07
Ergime noktası: 110° C
Kaynama noktası: 445° C

Eleman Halinde Kükürt. — Başlıca Sicilya'da, Amerika'da Luisiana ile Teksas'ta eleman halinde kükürt bulunur. Yurdumuzda da eleman halinde kükürt vardır. Sicilya'daki kükürt güzel kristaller halindedir. Bu kristallerin doğuşu yanardağların çalışması sırasında olmuştur. Yanardağlardan çıkan kükürtlü hidrojen (H_2S) ile kükürt dioksit (SO_2) gazlarının âdi sıcaklıkta birbirleriyle birleşmesinden eleman halinde kükürt meydana gelmiştir. Amerika'daki, Türkiye'deki kükürdün toprak derinliklerindeki alçının bazı bakteriler çalışmasiyle kükürt haline geçtiği sanılıyor.

Sicilya'daki kükürt toprağın üst tabakalarında bulunduğu için kolaylıkla çıkarılır. Saflaştırmak için eğimli bir yerde odun kömürü torluklarına benzer yığınlar yapılarak içten yakılır. Kükürt eriyince havuzlarda toplanır. Amerika'da toprak derinliklerindeki kükürdü çıkarmak için iç içe geçmiş üç boru, toprağın içine, kükürdün bulunduğu yere kadar sokulur. İç ve dıştaki boruların birinden sıcak buhar gönderilir; ötekinden de baskı yapılır. Orta borudan erimiş kükürt çıkar. Almanya'da ise bol bulunan alçıdan faydalanılarak Birinci Dünya Savaşı'ndan beri kükürt elde edilmektedir.

Kükürt, sâf eleman halinde, sarı renkte yumuşak bir maddedir. Kristal yapılıdır. Bir kükürt parçasını tüp içinde yavaş yavaş ısıtırsak 110 - 115° C de erir. Rengi bu sırada açık sarıdır. Isıtma devam ederse renk koyulaşır, esmer kırmızı olur, kükürdün akıcılığı da azalır, 200° C de kütle reçine haline geçer, tüpü ters çevirdiğimizde akmaz. Sıcaklığın daha artırılmasiyle akıcılık yeniden artarsa da rengin koyulaşması devam eder. Kaynama noktası olan 445° C de koyu esmer renktedir.

Kükürdün Bileşikleri

Kükürtlü Hidrojen (H_2S). — Kükürdün en önemli bileşiklerindedir. Âdi sıcaklıkta gazdır. Kaynama noktası —61° C, ergime noktası —83° C dir. Kokusu çürük yumurta kokusuna benzer. Daha doğrusu, çürük yumurtaların bir kısım kokusu bozunan protein bileşiklerinden dolayı kükürtlü hidrojenden ileri gelir. Kükürtlü hidrojen zehirlidir. Sülfürlü bileşiklerden asit etkisiyle elde edilir.

Kükürt Dioksit. — Renksiz, ekşi, boğucu kokulu bir gazdır. En çok kullanıldığı yer sülfürik asit elde edilmesindedir. Ayrıca renk giderici özelliğinden de faydalanılır. Boyaları bozucu etkisi dolayısiyle organik boyaların rengini giderir, beyazlatır.

Kükürt Trioksit. — Sıvı ve kristal halde olmak üzere iki şekilde bulunur. Su ile derhal birleşerek sülfürik asidi meydana getirir.

Kükürdün oksijenle meydana getirdiği bileşiklerden tiosülfatlar, hiposülfitler fotoğrafçılıkta tesbit tuzu olarak kullanılır.

KÜL

Yanan şeylerden artakalan tuzdur. Kimyada, daha çok, örgensel (organik) maddelerin, bazan da örgensel olmıyan (anorganik) maddelerin yanmasından geri kalan, yanamıyan artıklara «kül» denir.

Külün içinde silis metal tuzları (daha çok metal oksitleri) bulunur. Eskiden bitkilerin yanmasından kalan küllerden potasyum karbonat elde edilerek barut yapılır, güherçile yokluğu böylece giderilmeye çalışılırdı. Bugün küllerden bazı yerlerde potas gübresi olarak faydalanılmaktadır.

KÜLEK GEÇİDİ

Toros Dağları arasında bir boğazdır. İç Anadolu'yu Adana Ovası'na bağlıyan tarihî yol buradan geçer. Adını, yakınında yıkıntıları bulunan bir kaleyle, bunun batısındaki köyden alır.

Külek Boğazı, Tarsus Çayı'nın kollarından biri olan Külek Suyu boyunda çok dik kayalar arasında 10 km. boyunca uzanır. Denizden yüksekliği güneyden kuzeye doğru 820 m. den 1.160 m. ye kadar çıkar. Orta kesimde genişliği 10 m. ye düşer. Burada dereyle yol ancak yer bulabilir.

Tarihin çok eski çağlarından beri, Yakın Doğu'nun başlıca fâtihleri orduları ile bu geçitten geçmişlerdir. Anadolu - Bağdat demiryolu buradan geçmeyip, Çakıl Suyu boyunda Horoz Boğazı'ndan geçince Külek yolu ihmale uğradı. Ancak, son yıllarda yeniden önem kazanan karayolları arasında, Külek'ten geçen İskenderun - Adana - Ulukışla şosesi de esaslı bir şekilde onarıldı, asfaltlandı. Şimdi bu yol üzerinde kesif bir trafik görülmektedir.

KÜLTÜR

Bir toplulukta süregelen gelenek, yaşayış, düşünce, sanat varlıklarının tümüne birden «kültür» denir. «millî kültür» dediğimiz zaman bir ulus topluluğunun tinsel (mânevi) özellik, duyuş, düşünüş birliğini belirtmiş oluruz.

Daha geniş anlamda, «kültür» hayatta gerekli bilgileri edinerek, düşünme, eleştirme yeteneklerini geliştirmiş olma hali demektir: «Kültürlü bir kimse» derken bunu anlatmak isteriz.

Ayrıca, «kültür» bir şeyi geliştirmek anlamında da kullanılır. Bu arada, hekimlikte bir mikrobu kendisine en elverişli ortamda üretmeye «kültür» denir. Gene bu anlamda «kültür fizik» beden hareketleri, cimnastik demektir.

KÜMES HAYVANLARI

Etinden, yumurtasından faydalanmak üzere yetiştirilip beslenen tavuk, kaz, ördek, hindi gibi hayvanlara «kümes hayvanları» denir. Bunların yetiştirilmesinin hayvancılıkta büyük yeri vardır. İyi cins kümes hayvanı yetiştirmek bilgi, devamlı bakım, titizlik ister.

Kümes hayvanları, genel olarak, açıkta gezip dolaşmaktan hoşlanırsa da kümes hayatına kolaylıkla alışabilirler. Yalnız, kümesin hayvanların ihtiyaçlarını karşılıyabilecek şekilde yapılmış olması gerekir. İyi bir kümes, yağmuru, soğuğu içeriye geçirmemeli, beslenen hayvanların rahatça sığmasına imkân vermelidir. Kümesler, bu çeşit hayvanlarda görülen asalak böceklerin üremesini önlemek için, kireçle badana edilmelidir. Dişiler, yumurta kabuğunun meydana gelmesi için lâzım olan kirecin büyük bir kısmını duvarları gagalıyarak elde ederler. Bunun için, kümesin iç duvarları zaman zaman badana yapılarak kireçlenmelidir.

Dört bir yanı, üstün sağlam bir telle çevrili bir avlu hayvanların gezip dolaşmalarına, güneşlenmelerine imkân verir. Fazla geniş bir avlu hayvanların çok dolaşarak yağ tutmalarına engel olabilir. Bundan dolayı, küçük avlular tercih edilir. Hayvanlar burada gezip dolaşarak yerleri eşelerler, buldukları kurtları, solucanları yerler. Gerek içinde, gerekse bahçede suluklar bulunmalı, bu sular sık sık değiştirilmelidir.

Kümesi, beslenen hayvanın cinsine göre, onun yaşayışına elverişli biçimde yapmak yerinde olur. Tavuk kümesleri için tünekler, yumurtlayıp üzerinde kuluçkaya yatabilmesi için folluklar yapılmalı, ördek, kaz beslenen yerlerde de bunların yüzüp yıkanmaları için havuzcuklar bulunmalıdır.

BAZI KÜMES HAYVANLARININ KULUÇKA SÜRESİ

Ördek	28 gün
Tavuk	21 gün
Sülün	23 gün
Beç tavuğu	25 gün
Hindi	28 gün
Kaz	28 gün

Kümeslerin emniyetini sağlamak kümes hayvanları yetiştiricilerinin dikkat etmeleri gereken hususların başında gelir. Kedi, sansar, gelincik, yılan gibi hayvanlar kümeslere dadanarak büyük zararlar verirler.

Bibliyografya. — Bu konuda Türkçe eserlerin başlıcaları:
Kümes Hayvanları (T. Rona, 1946); Kümes Hayvanlarının Üretilmesi (T. Rona, 1945); Kümes Hayvanlarının Önemli ve Salgın Hastalıkları (T. Rona, M. S. Göktuna, 1945).

KÜPE

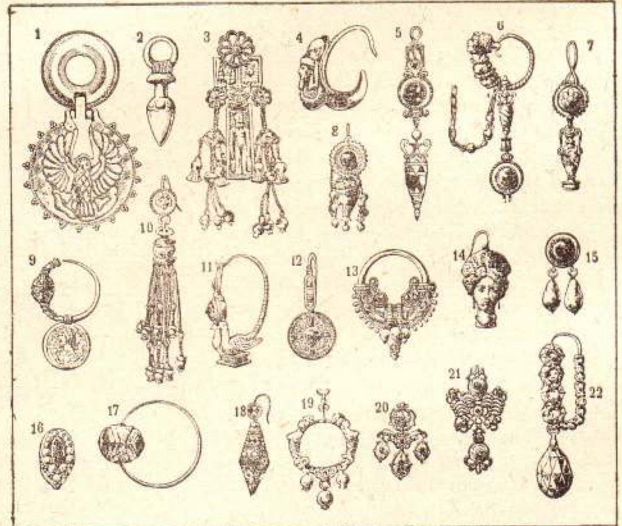
Kadınların kulak memelerine taktıkları süslerdir. Ya önceden delinen kulak memesinden geçirilir, ya da «klips» denen yaylı bir mekanizmayla tutturulur.

Küpenin çok eski bir tarihi vardır. Tunç Çağı'ndan kalma kabartmalarda çok iri küpeler takmış kadın şekillerine raslanmıştır. Eski Mısırlılar, Etrüskler, Yunanlılar küpe takarlardı.

Eski Romalılar da Yunanlılar'dan görüp küpe takmaya başladılar. Yalnız, Romalılar'ın küpesi daha büyük, daha ağırdı. Zamanla erkekler de küpe takmaya başladı.

Ortaçağ Avrupa'sında küpeler halka biçimini aldı, sadeleşti. Daha sonraları erkekler yalnız sol kulaklarına, kadınlar da her iki kulaklarına küpe takmakta devam ettiler. Napoléon'un askerlerinden çoğunun küpesi vardı. Günümüzde küpe yalnız kadınların kullandığı bir süstür. Çoğu değerli mücevherler halindedir (Bk. Mücevher).

Küpelere, biçimlerine, taşlarına göre çeşitli adlar verilir. Bu arada uzun, sarkık küpelere «salkım küpe» denir. Eski Türkler bu biçim küpelere «asırga» derlerdi. Bir tek taştan yapılmış küpeler «tektaş», gül biçimi olanlar da «gülküpe» diye anılır.

Tarih boyunca çeşitli küpeler: 1 — Eski Mısır; 2 — Asur; 3 — Eski Kıbrıs; 4 — Fenike; 5 — Fenike - Asur; 6 — Suriye'de bulunmuş bir küpe; 7 — Eski Yunan; 8 — Etrüsk; 9 — Eski Roma; 10 — İtalyan - Yunan; 11 — Yunan - Roma; 12 — Roma; 13 — Etrüsk; 14 — Eski Yunan; 15 — Eski Roma; 16 — Eski İtalya ve Yunanistan'da cenaze törenlerinde takılan küpe; 17 — Merovenj, 18 — Doğu ülkelerinin küpelerinden; 19 — Fransız (XVI. yüzyıl); 20 — İtalyan (XVII. yüzyıl); 21 — Fransız (XVIII. yüzyıl); 22 — Marie-Antoinette'in elmas küpesi

KÜPEÇİÇEĞİ

Küpeçiçeği

Küpe gibi sarkık çiçekleri olan bir süs bitkisidir. Nemli, gölgelik yerlerde yetişir. Anayurdu Meksika'nın yüksek dağları, güney Amerika ile Yeni Zelânda adasıdır. Çoğu kırmızı, pembe, mor, beyaz çiçekler açar. Avrupalılar küpeçiçeğini ilk olarak Güney Amerika İspanyol sömürgesi Yeni Grenada'da görmüşler, önce İngiltere'ye, sonra da 1830'a doğru Fransa'ya getirmişlerdir. Çiçek kısa zamanda yayılmış, parklarda, bahçelerde, hattâ evlerde yetiştirilmeye başlanmıştır.

Küpeçiçeği gölgelik ve rüzgârsız yerleri sever, çiçekleri uzunca bir zaman dökülmeden kalır. 50 kadar çeşidi vardır. Küpeçiçeğigiller familyasındandır.

Küpeçiçeğigiller. — Bitkiler âleminde, ayrı taçyapraklı ikiçeneklilerin bir familyasıdır. Küpeçiçeği, yakıotu, gölkestanesi gibi bitkiler bu familyadandır.

KÜRE

Yüzünün her noktası merkezinden aynı uzaklıkta olan, hacımlı bir geometri şeklidir. Top, zıpzıp birer küredir.

«Merkez» adı verilen bir noktaya eşit uzaklıktaki noktaların bir araya getirilmesiyle, ya da bir dairenin her hangi bir çapı çevresinde döndürülmesiyle küre elde edilir.

Kürenin yüzünden merkeze uzanan doğruya «yarıçap», yüzü üzerinde bir noktadan başlayıp, merkezden geçerek, karşı yüze ulaşan

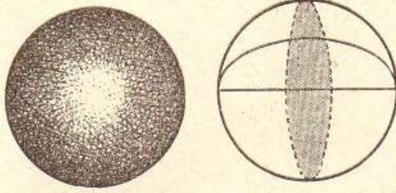
doğruya da «çap» denir. Yarıçap r ile gösterilir.

Kürenin Alanı. — Kürenin yüzeyinin yüzölçümü (alanı) şu formülle bulunur:

$$4\pi r^2$$

Kürenin Hacmı. — Bir kürenin hacmı ise şu formülle hesaplanır:

$$\frac{4}{3}\pi r^3$$

Küre ve bir kürenin yarımdaire parçasiyle meydana gelişi

KÜRE

Karadeniz Bölgesi'nin Batı Karadeniz bölümünde Kastamonu iline bağlı bir ilçedir. Topraklarını doğuda Sinop'un Türkeli, güneyde Kastamonu'nun Devrekâni, batıda aynı ilin Azdavay, kuzeyde İnebolu, Bozkurt, Çatalzeytin ilçeleri çevirir. Merkez bucağından başka Ağlı adında bir bucağı, 53 köyü vardır.

Yüzölçümü: 860 km²

Nüfusu: 20.522

Küre ilçesi, genel olarak, bir yayladır. vâdilerle derin bir şekilde yarılmıştır. Yayla yüzeyi ile vâdi tabanları arasındaki seviye farkı fazladır. Bu durum ilçeye çok engebeli bir görünüş verir. Yayla üzerinde yükselen İsfendiyar Dağları (Küre Dağları) doğu - batı doğrultusunda Karadeniz kıyılarına paralel olarak uzanırlar.

Denize yakınlık iklim üzerinde etkisini gösterir. Mevsimler arasındaki sıcaklık farkları azdır. Nem fazladır. Yağışlar mevsimlere oldukça düzenli bir şekilde dağılmıştır. İlçenin birçok kesimleri sık ormanlarla kaplıdır. Orman alanları bütün yüzeyin yarısına yakındır (% 42). Tarıma elverişli olanlar azdır. En büyük ekonomik zenginlik ormanlardır. Bugün ilçe merkezinin kuzeyinden çıkan pirit, hava hattı ile, İnebolu iskelesine indirilir. İlçenin eskiden işletilen bakır madenleri şimdi işletilmemektedir.

Kasaba. — İlçe merkezi Küre kasabası, Bakırbaba Tepesi'nin yamacına yaslanmıştır. Denizden 950 m. yüksekte olan kasaba, Kastamonu - İnebolu yolu üzerindedir. Kastamonu'ya 60, İnebolu'ya 30 km. uzaklıktadır. 1924 yılında baştan başa yanmış olan Küre, yeniden yapılmıştır. Bugün 4 mahallesi, 1.770 nüfusu vardır (1960 sayımı). 4 kubbeli Akşemsettin Camisi, kasabanın en önemli tarihî eseridir.

KÜREK

Toprak, kum, kül, kömür vs. gibi şeyleri bir yerden alıp başka bir yere koymaya yarıyan saplı, yassı bir araçtır. Genel olarak, ya tahtadan, ya da madenden yapılır. Kullanıldığı yere göre «bahçıvan küreği», «duvarcı küreği», «kömürcü küreği», «ahır küreği», «fırıncı küreği», «soba küreği», «faraş» vs. gibi adlar alır.

Bir sandal küreği

Deniz araçlarını hareket ettirmek için kullanılan, ince uzun biçilerek yontulmuş tahtalara da «kürek» denir. Eskiden büyük tekneleri yürütmek için kullanılan kürekler çoklukla 10-15 m. uzunluğunda olur, bunları yerine göre dört, beş kişi çekerdi. Makineli teknelerin gelişmesi küreği ortadan kaldırdı. Günümüzde ancak sandal, kayık gibi küçük tekneler kürekle yürütülmektedir.

Kayık küreği, ortasındaki en dar yerinden bir kayışla «ıskarmoz» denen tahta çubuklara asılır. Bazı teknelerin kürekleri, ıskarmoz yerine, ay biçimi özel yuvalar içinden geçirilir. Küreklerin yukarıda kalan kısmının şişkin olması, çekene, karşı ağırlık yaparak, kolaylık vermesi içindir. Böylece, kürek kayışının geçirildiği yerden asılırsa az-çok dengede durur. Kısa, şişkin tarafın ağırlığı, uzun kısmınınkine yakındır. Suya giren kısım yassıdır. Yarış teknelerinin kürekleri, daha çok hız elde etmesi için, kepçe biçimindedir.

KÜREK SPORU

Kürekli tekneleri kullananlar arasında yapılan yarışmalara «kürek yarışı» denir. Bu yarışlar 200 m. lik bir mesafe içinde yapılır. Yarışlar fıta (futa) denilen dar, hafif, uzun kayıklarla yapılır. Çok daha dar, uzun yarış kayığına da «kik» denir.

Kürek sporunun çok eski bir tarihi vardır. İlk kürek yarışı yapanlar Çinliler'dir. Başlangıçta bayağı kayıklar kullanılırken, sonradan yarış kayıkları daha gelişti, 1869'da yarış teknelerine, raylar üzerinde gidip gelen oturacak yerler yapıldı.

XIX. yüzyılda hayli ilerliyen kürek sporu daha çok İngiltere'de büyük ilgi topladı, Henley şehri bugünkü kürekçiliğin merkezi oldu. Henley'de 1896'dan beri her yıl ancak birer spor gösterisi olarak yapılan kürek yarışları 1900'den sonra milletlerarası yarışmalar halini aldı. Bu yarışlar günümüze kadar aralıksız olarak yapılagelmiştir.

Henley yarışlarından yıllarca önce de, dünyanın birçok yerlerinde, zenginlerin, asılzadelerin parayla tuttukları profesyonel kürekçiler arasında yarışmalar düzenlenir, yarış üzerine bahsimüşterek oynanırdı.

İngiltere'nin ünlü iki üniversitesi olan Oxford'la Cambridge takımları arasında 1829' dan beri her yıl kürek yarışları yapılır, bu yarışlar bütün dünyada en büyük spor olayları arasındadır. Amerika'da da Harvard'la Yale Üniversiteleri arasındaki kürek yarışları 1852'den beri her yıl yapılagelmiştir.

Bizde Kürek Sporu

Denizci bir millet olan Türkler'de de kürek yarışları eskiden beri büyük ilgi çekmiştir. XIX. yüzyılın sonlarına doğru İstanbul'da, Boğaz'da kürek yarışları yapılmaya başlandı. Bu arada, devrin padişahı Abdülâziz, pehlivanları arasından seçtiği güçlü kuvvetli kimselerle kürek takımları kurdurdu. Bu yarışlar, «piyade» denilen, bugünkü «skif» (tek çifte) karşılığı ince teknelerle yapılırdı. Hattâ, geceleri bile ay ışığında Boğaz'da kürek yarışları yapıldığı söylenir.

Bu arada, profesyonel kürekçiler de yetişmişti. Boğaziçi'nde, zenginler, saray adamları, konaklarında, yalılarında kayıkçıları bu iş için yetiştirirler, onlara iddialı yarışlar yaptırırlardı. O zamanki yağlı kürekleri iri-yarı kürekçiler çekerlerdi.

Cumhuriyet devrinde, spor kulüpleri teşkilâtlanınca, kürekçilik de İdman Cemiyetleri İttifakı içinde Su Sporları Federasyonu'na bağlandı. Beden Terbiyesi teşkilâtı kurulduktan bir süre sonra da, 1957'de, Türkiye Kürek Federasyonu teşekkül etti.

Yurdumuzda ilk resmî kürek yarışları İstanbul'da 1923'ten beri başlamıştır. Bu arada, Galatasaray, Fenerbahçe, Beykoz, Beylerbeyi, Anadolu, Haliç, Ortaköy, Altınordu spor klüpleri kuvvetli kürek takımları yetiştirmiştir.

Kürekçilerimiz yurt dışı ilk yarışmalarını 1952 yılında Batı Almanya'da Florchein'de yaptılar; yabancı teknelerde yarıştıkları halde 2 birincilik, 1 ikincilik aldılar. 1955'te Barselona'da İkinci Akdeniz Oyunları'na, 1956'da Yugoslavya'da Bled Gölü'nde, 1957' de Batı Almanya'nın Duisburg şehrinde, 1958'de Luzern (İsviçre) de, 1959'da Macon (Fransa) da yapılan Avrupa şampiyonluk yarışmalarına katıldılarsa da derece alamadılar. 1960'ta İstanbul'da Bulgarlar'la yapılan yarışlarda kürekçilerimiz 1, Bulgarlar 2 birincilik kazandılar.

Yarış Fıtalarının Gelişmesi

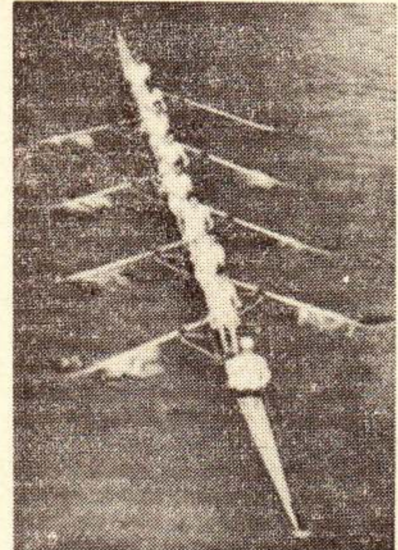
Olimpiyat oyunları arasında da yer almakta olan kürek yarışlarının yapıldığı yarış fıtaları yıllar boyunca büyük gelişmeler göstermiş, bu arada ağırlıkları gittikçe azalmıştır:

Skif (tek çifte). — Dünyada eskiden 100 kg. dı, bugün 12-18 kg., bizde 30 kg. dır.

İki Çifte. — Dünyada eskiden 120 kg. dı, bugün 25 kg., bizde 40 kg. dır.

Dört Tek. — Dünyada 30 - 35, bizde 60 - 65 kg. dır.

Eskiden yapılan 3 çifte yarışlarında 150 kg. ın üzerinde tekneler kullanılırdı.

«Dört tek» denen bir yarış fıtası. En arkada. yüzü gidiş yönünde oturan hem kürekçilere gerekli tavsiyeleri verir, hem de dümeni tutar.

KÜRİYUM

Aktinitlerden, yapma olarak meydana getirilen radyoaktif bir madendir. 1945'te Amerikalı kimyacılardan Gleen T. Seaborg, R. A. James, A. Ghiorso, plutonyumu helyum çekirdekleriyle bombardıman ederek küriyumu elde ettiler.

Radyoaktivitesi yüksek olan bu maden karanlıkta parlar. Adını ünlü bilgin Curie'den alan bu madenin simgesi: Cm, atom ağırlığı 242, atom numarası 96'dır.

KÜRK VE KÜRKÇÜLÜK

Bazı hayvanların postundan yapılan giyim eşyasına «kürk» denir. Kürk, ilkel insanların kullandığı eşyalar arasında olduğu halde, bugüne kadar unutulmıyan ve kullanılmakta devam eden ender eşyadan biridir.

Soğuk yerlerde yaşıyan ilkel insanlar, hava şartlarından korunmak için, avladıkları hayvanların postuna bürünürlerdi. Zamanla kürklerin işlenmesi gelişti, daha sonraları yeni yeni giyim eşyaları kullanılmaya başlandıysa da, aradan binlerce yıl geçmesine rağmen, kürk unutulmadı; bu defa bir ihtiyaç maddesinden çok, süs eşyası olarak kullanılmaya başlandı.

Eski çağlarda varlıklı kimseler, zenginliklerini göstermek için, kürk giyerlerdi. Ortaçağ'da kürk asalet derecesini gösteren bir giyim eşyasıydı. Kırallar as (ermin) kürk, asılzadeler de daha az pahalı kürkler giyerlerdi.

Zamanla kürk hayvanlarının avlanma tekniğinin gelişmesi kürkleri artık çok zenginlere mahsus bir giyim eşyası olmaktan çıkardı. Üstelik, kürkün para etmesi Avrupa'da, hele Amerika'da birçok macera düşkünlerini kürk hayvanlarını avlamaya sürükledi. Avlanan hayvanların çoğalması da büyük bir kürk endüstrisinin doğmasına yol açtı.

Kürk Hayvanları

Postu kürkçülükte değerli olan hayvanlar hemen hemen dünyanın her yanında yaşar. Yurdumuzda yaşıyan kürk hayvanlarının başlıcaları tilki, sansar, kunduz, sincap, kurt, ayıdır.

Kürkü çok değerli hayvanlar genel olarak kuzey ülkelerinde yaşar. Alaska, Kanada, Kuzey Avrupa kürk hayvanları bakımından çok zengindir. Buralarda kokarca, kurt, ayı, vaşak, kunduz, mink, sincap gibi hayvanlara bol sayıda raslanır. Rusya'nın Hazar Denizi kıyısındaki Astrahan'da astragan kürkü elde edilen koyunlar yaşar (Bk. Astragan). Sıcak ülkelerde yaşıyan yırtıcı hayvan kürkleri de kürkçülükte büyük değer taşır. Deniz hayvanları arasında da kürkünden faydalandıklarımız vardır. Fok bunların en önemlisidir.

Kürk hayvanları en çok kış aylarında avlanır, çünkü kışın hayvanların kürkü kalınlaşır. Bu kalın kürkler kürkçülükte çok değerlidir.

Kürk avcılığının çok zor, kürklerin de çok pahalı olması karşısında bazı iş adamları, XIX. yüzyılın sonlarında, kürk hayvanlarını özel çiftliklerde yetiştirmeyi düşündüler. İlk kürk çiftliği 1884'te Kanada'da kuruldu. Bugün Amerika'da, Kanada'da, Avrupa'nın birçok memleketlerinde kürk hayvanı çiftlikleri vardır.

Vurulan kürk hayvanının derisinin yüzülüp, kürkünün uzun zaman bozulmıyacak hale getirilmesi bazı uzun işlemlerle olur. Burada profesyonel avcıların, turistlerin Kenya, Uganda ve Tanganyika'da vurdukları hayvanların kürklerinin işlendiği Nairobi'de bir atelye görülüyor.

Öte yandan, çiftliklerde hayvanın kontrol altında bulunmasının başka faydaları da olmuştur. Çeşitli cinslerin birleştirilmesiyle yeni döller, yeni yeni kürk çeşitleri elde edilmiştir. Kürk çiftliklerinde, tilki başta olmak üzere, mink, tavşan, daha başka çeşitli kürk hayvanları yetiştirilir.

Kürkler Nasıl Hazırlanır

Bir kürkün hazırlanması yakalanan hayvanın derisinin yüzülmesiyle başlar. Postun yüzülmesi büyük bir dikkat, ustalık istiyen bir iştir. Yanlışlıkla deriyi kesecek bir bıçak kürkün değerini yarıya indirebilir.

Yüzülen deriler kürk haline gelinceye kadar birçok işlemlerden geçer. Bunların çoğu meslek sırrı olduğundan kürkçüler gizli tutarlar. Ancak, yapılan şeylerin esası aynıdır. Önce deride kalmış yağ, et kırıntıları temizlenir, sonra sepileme (tabaklama) işine başlanır. Daha sonra kürkler yeniden bir temizleme işlemine tutulur, bütün pislikler giderilir.

Kürk yapımının en önemli işlemlerinden biri boyamadır. Kürk boyacılığı çok eski bir endüstridir. Kimya alanındaki gelişmelerden sonra bu boyacılık daha da büyük önem kazanmıştır. Bugün birçok ucuz kürkler, boya ma ile, çok pahalı kürklere benzetilmektedir. Bu benzeyiş o kadardır ki meslekten olmıyan kimselerin farkına varmasına imkân yoktur. Bu bakımdan, bazı hükümetler boyalı kürklerin belirtilmesi zorunluğunu koymuşlardır.

Boyanan kürkler artık giyilecek hale getirilmeye hazırlanmış demektir. Bundan sonra kesilip biçilmesi, dikilmesi gelir. Bu da son derece ustalık istiyen bir iştir. Çünkü kürkü boş yere harcamamak gerektir. Usta kürkçülerin elinden çıkan kürklerin dikiş yerleri hiç belli olmaz.

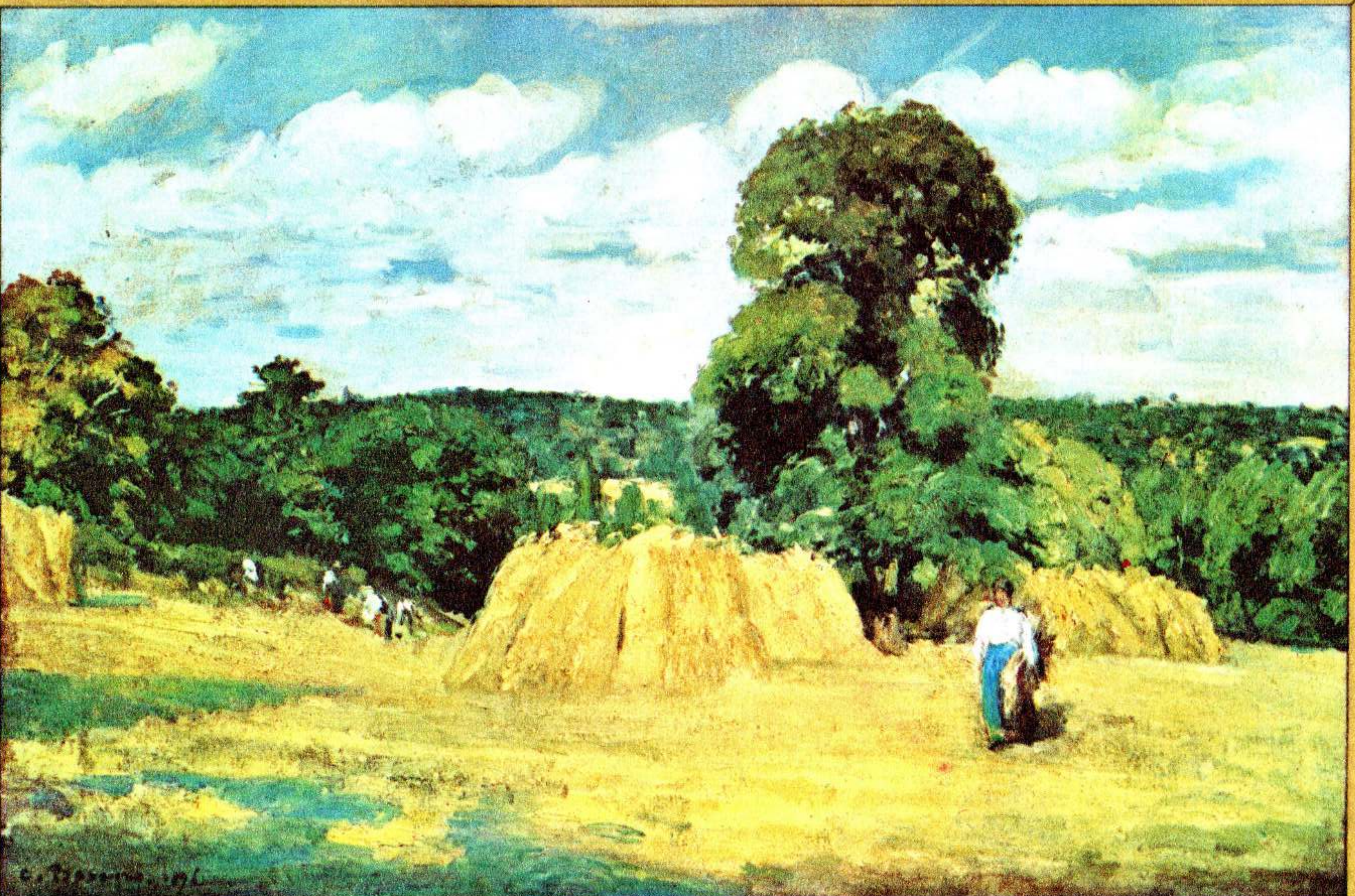
Kürk Çeşitleri

Tilki. — Ceket, kap, manto yapımında kullanıldığı gibi atkı (etol) biçiminde de kullanılır. Tilki kürklerinin en pahalısı «mavi tilki» dir. Kurşuni tilki kürkü ucuzdur. Bu kürkün fiyatı renginin parlaklığına göre değişir. «Beyaz tilki» nin alt tüyleri çok sıktır. Boyanarak «vaşak», «mavi tilki» taklidi yapılır. «Gümüşü tilki» kürkleri arasında parlak ve sık tüylü olanlar makbuldür.

Koyun, Kuzu. — Bazı çeşit kuzu ve oğlak postlarından kürkçülükte faydalanılır. Amerika'da bir çeşit kuzu kürkünden taklit kunduz, fok kürkleri yapılır. Astragan da bir çeşit koyun kürküdür (Bk. Astragan).

As (ermin). — En pahalı kürklerdendir. Kreme çalan beyaz renktedir. İyi cins as kürkleri sık tüylü olur.

Mink (vizon). — En pahalı kürklerdendir. En iyileri postun önce şerit halinde kesilme-

HASAT
C. Pissarro

si, sonra birbirine dikilmesiyle elde edilir. Koyu renkli, hafif minkler daha pahalıdır.

Kunduz (lûtr). — Koyu kahverenkli, sık tüylü bir kürktür. Pahalı değildir. Üstelik, çok dayanır. Mavimsi-kahverengi kunduz kürkü daha değerlidir.

Leopar (pars). — Pahalı kürklerdendir. En iyi cinsleri kısa tüylü olur. Benekleri de iyice belirlidir.

Tavşan. — Yumuşak bir kürktür. Daha çok boyanarak başka kürklerin taklidinde kullanılır.

Samur. — Kürklerin en pahalılarından biridir. Dayanıklıdır. En iyi samur kürkleri Sibirya'dan gelir.

Kokarca. — Pek pahalı değildir. Üstelik, dayanıklıdır. Bazan boyanırsa da, daha çok, olduğu gibi kullanılır.

KÜRŞAD

Yaptığı emsalsiz bir ihtilâl teşebbüsiyle ün kazanmış bir Türk imparatorluk prensidir. Köktürk hanedanından 10. Büyük Türk Hakanı olan Çuluk Kağan'ın küçük oğludur. 639'da ölmüştür.

Türk İmparatorluğu bu çağda Çin nüfuzu altına düşmüştü. Yüzbinlerce Türk Çin'in ya uyruğu, ya da esiri durumundaydılar. Bu durumun önüne geçmek için 40 Türk asılzadesi bir ihtilâl derneği kurdular, Prens Kürşad'ı başkan seçtiler. Ancak, ihtilâl başarıya ulaşırsa, Kürşad imparator olamıyacak, siyasetten çekilecekti. İhtilâlin tamamen millî mahiyette olduğundan kimsenin şüphe etmemesi lâzımdı. Bu fikir Kürşad'ın kendisinindi, kağan olmamak için arkadaşlarını ikna etmişti. Bunun üzerine, ihtilâlden sonra, Kürşad'ın ağabeysinin oğlunun Türk Kağanı ilân edilmesi kararlaştırıldı. Gerçekte bir Türk Kağanı vardı ama, Çin nüfuzu altında bulunan Sirba Kağan'ı İhtilâl komitesi tahttan indirmeyi kararlaştırmıştı.

Çin, 50 milyon nüfusu ile, dünyanın en kalabalık devletiydi. XVIII. Tang Hanedanı'ndan Li Şih-min 40 yaşındaydı, 13 yıldan beri de tahtta bulunuyordu.

İhtilâl Plânı

Türk ihtilâl derneğinin plânı şöyleydi: Çin İmparatoru esir edilecek, Türk illerine kaçırılacak, sonra Çin boyunduruğundaki Türk topraklariyle, Çin sarayındaki Türk asılzadeleriyle değiştirilecekti. İhtilâl başarıya ulaşır ulaşmaz bütün Türkler ayaklanacak, buldukları Çinli'yi öldüreceklerdi.

Çin imparatorunun her gece kılık değiştirerek başkenti Çangan'da dolaştığı, Türkler tarafından haber alınmıştı. İmparator'un bir sokak baskını ile esir edilmesi oldukça kolaydı. Ancak, kararlaştırılan gece, aksi bir tesadüfle, büyük bir fırtına patlak verdi. İmparator, sarayından çıkmadı. Kürşad, gecikilirse, ihtilâlin duyulup Türkler'in kılıçtan geçirilmesinden korktu. Akıl almaz bir cüretle, sarayı basıp imparatoru silâh kuvvetiyle ele geçirmek kararını verdi. Arkadaşlarının Çinliler'le ölçülemiyecek derecede iyi silâh kullanmalarına güveniyordu.

Saray'a Baskın

Gerçekten o gece 40 Türk asılzadesi Çin İmparatorluk sarayını bastı. Pek kanlı bir vuruşma oldu. Yüzlerce Çinli muhafız, 40 Türk'ün keskin nişancılığına, vuruş ustalığına kurban gitti, Türk okları, kılıçları altında can verdi.

Çinli muhafızların yerden mantar bitercesine çoğaldığını, imparatorun ele geçirilemiyeceğini anlıyan Kürşad, sarayı terketmek emrini verdi. İmparatorun ahırına hücum eden 40 Türk, seyisleri öldürüp buldukları atlara atladılar, Çin başkentinden çıktılar. Ancak, bütün Çin ordusu 40 Türk'ün peşine takılmıştı. Vey Irmağı kıyısına gelince durakhyan Türkler, birkaç yüz Çinli askerini oklariyle yere serdikten sonra kahramanca öldüler. Kürşad'la 39 arkadaşı, Vey Irmağı'nın sarı toprakları üzerinde kalmışlardı.

İhtilâl başarılamadı diye Çin boyunduruğundaki Türkler sinmediler, daha büyük bir canlılıkla öc almak için ayaklandılar. Bütün Türk illerinde bağımsızlık rüzgârı esti. 40 Türk'ün kahramanlığı Çinliler'i yüreklerine kadar titretmişti. Bir süre sonra Köktürk devleti silkindi, Çin boyunduruğunu attı (Bk. Köktürkler).

KÜRTAJ

Özel bir aletle dokuları, organları kazıyıp temizlemeye hekimlikte «kürtaj» denir, bir tedavi usulüdür. Bu arada, çeşitli mikroplardan ileri gelen kemik iltihapları kürtajla, kazınarak iyi edilir.

«Kürtaj» deyimi, daha çok, kadın hastalıklarında, dölyatağının (rahmin) içini kazımakla yapılan ameliyeler için kullanılır. Bu anlamda kürtaj başlıca iki maksatla yapılır: 1) Teşhis için; 2) Tedavi için.

Teşhis İçin Kürtaj. — Dölyatağının iç zarında iltihaplardan, fazla teşekküllerden, özellikle kanser gibi kötü urlardan şüphe edilince, hastalığı kesin olarak anlamak için, dölyatağından, kürtajla, ufak parçalar alınır, bunlar patolojik anatomi lâboratuvarlarında incelenir. Bu incelemelerden sonra hastalığın mahiyeti anlaşılır, ona göre bir tedaviye geçilir.

Tedavi İçin Kürtaj. — Dölyatağında birtakım hastalıklar olur ki bunlar ancak kürtajla iyi edilebilir. Fazla teşekküller, ahtapotlar (polipler), çok defa, bu şekilde kazınıp alınır.

Gebelerde Kürtaj

Tedavi için yapılan kürtajlar arasında, gebe kadınlara yapılan kürtaj hekimlikte ayrı, önemli bir konudur.

Bazı kadınlar vardır ki, gebe kaldıktan sonra, bütün isteklerine rağmen, çeşitli sebeplerden dolayı, çocukları karınlarında tutamazlar. Çocuk, dölyatağında 7 ay bile kalmadan, dışarıya atılır. Buna «kendi kendine düşük» denir. Bu gibi durumlarda, düşen çocuğun bazı parçaları, özellikle, çocuğu dölyatağına bağlıyan etene (son) parçaları içeride kalırsa şiddetli kanamalar olur. İşte o zaman, hastayı kurtarmak için, bu parçaları çıkarmak üzere, ister istemez, kürtaja başvurulur.

Bunun dışında, çocuk anasının karnında hiçbir düşme eğilimi göstermediği halde, anaya ait bazı sebepler dolayısiyle de kürtaj yapılması gerekir. Çünkü kadının bazı halleri, bazı hastalıkları vardır ki bunlar gebelik durumunda, doğum sırasında onun hayatını tehlikeye koyabilir. O zaman çocuk, âdeta, anasını ölüme sürükliyen uğursuz, zararlı bir varlık haline gelir ki, bu durumda, yetişkin bir varlık olan anayı kurtarmak için ne olacağı henüz bilinmiyen çocuğu feda etmeye bilim de, kanun da izin verir. Bunun dışında, ananın hayatını tehlikeye sokacak hiçbir durum yokken, sağlam çocuğu sırf annesinin ondan kurtulmak isteği üzerine, kürtaj yaparak almak, ya da başka suretle çocuğun düşürülmesini sağlamak «cinai çocuk düşürme» dir ki hekimlikçe, vicdanca doğru olmadığı gibi kanunca da yasaktır.

Yukarıda belirttiğimiz tehlikeli durumlarda da kürtaj gebeliğin ancak ilk üç ayı içinde yapılabilir. Ondan sonra çocuk oldukça büyür, hattâ kemikleri oluşur; onun için, kürtaj yapılacak olursa kırılıp parçalanan kemiklerin dölyatağını, yakınındaki organları yırtıp, tehlikeli durumlar ortaya çıkabilir.

KÜRTLER

Ön Asya'da yaşıyan bir kavimdir. Batı İran'da Kermanşah'tan kuzeyde Erivan'a, güneyde de Irak'ın kuzeybatısına kadar olan bölgede dağınık olarak yaşarlar. Bu sınırlar içinde Kürt olmıyanlar bulunduğu gibi, bu alanın dışında, meselâ Suriye'de yaşıyan Kürtler de vardır.

Keçi kılından çadırlarının önünde yemek pişiren Kürt kadınları

Kürtlerin çok eski bir geçmişi olduğu bilinmekle birlikte, nereden geldikleri hakkında kesin bir bilgi yoktur. Asıllarının Batı İran'da, Türkiye - Irak sınırında uzanan Zağros Dağları'nda yaşıyan göçebeler olduğu sanılmaktadır.

Bu göçebe kavmin M. Ö. 2.000 yıllarında bu çevrede yaşadığı, zaman zaman Mezopotamya'ya akınlar yaptığı biliniyor.

Arap istilâsından bu yana Kürtler hakkında daha etraflı bilgi edinmek mümkün olmuştur.

Hicret'ten sonraki ilk 500 yıl içinde kürtler yol açtıkları olaylarla önemli roller oynadılar. Yalnız, bu devreden sonraki Türk ve Moğol istilâları sırasında iyice sindiler. Çok daha sonraları Osmanlılar'ın Safevîler'le çarpışmaları sırasında Kürt hanedanları türedi, bazı beylikler kuruldu.

Kürtler Müslüman'dır. Çoğu Şafiî, bir kısmı da Hanefî, Şiî ve Yezidî mezhebindendir. Kürtler'in çoğu bugün de göçebe bir hayat sürer. Aralarında kabile teşkilâtı vardır. Kürtçe, Farsça gibi, Batı İran dillerindendir.

KÜSPE

Bitkisel yağ çıkarılan çeşitli tohumların yağı çıkarıldıktan sonra artakalan kuru kalıntısına «küspe» denir. Çok değerli bir hayvan yemi olduğu gibi, yakacak, gübre olarak da kullanılır. Pamuk tohumlarının küspesi % 45 proteinli zengin bir sığır yemidir. Kopradan elde edilen küspe % 21 proteinlidir, sığırları, koyunları beslemekte kullanılır. Keten tohumlarının küspesi de yem olarak kullanılan değerli küspeler arasındadır.

Küstümotu

KÜSTÜMOTU

Baklagillerden bir bitkidir. «Köseğen» de denir. Yaprakları çok hassastır, dokunulunca pörsür, diriliğini kaybeder. Zamanla yeniden canlanıp eski diriliğini kazanır. Anayurdu Orta Amerika'dır.

Çiniciliği İle Ün Salmış Bir İlimiz: KÜTAHYA

KÜTAHYA, Ege Bölgesi'nin İçbatı Anadolu bölümünde bir ilimizdir. Topraklarını doğuda Eskişehir'le Afyon, güneyde Uşak, batıda Manisa ile Balıkesir, kuzeyde Bursa ile Bilecik illeri çevirir. Merkez ilçesinden başka 6 ilçesi bulunur: Altıntaş, Domaniç, Emet, Gediz, Simav, Tavşanlı. Bunlara bağlı 14 bucakla 618 köyü vardır.

Yüzölçümü: 11.888 km^2

Nüfusu: 368.945 (1960 sayımı)

Nüfus yoğunluğu: Km^2 ye 31 kişi

Yüzey Şekilleri. — Kütahya ili toprakları İçbatı Anadolu Eşiği adı verilen bir eşiğin orta kesimini kaplar. Bu eşik ortalama 1.100 - 1.200 m. yükseltide dalgalı bir yayladır. Yaylanın vâdilerle az-çok yarılmış olan yüzeyi üzerinde 2.000 m. ye yaklaşan, hattâ bu yükseltiyi aşan dağlar bulunduğu gibi, yayla içine gömülmüş çukur ovalar da vardır. Yayla üzerinde yükselen dağlar aralıklı dağ dizileri halindedirler. Bunlardan doğuda, Türkmen Dağı 1.900 m. ye kadar yükselir ve Domaniç Dağları üzerinden Uludağ doğrultusuna doğru uzanır. İlin en yüksek noktaları olan Murat Dağı (2.312 m.) Şaphane Dağı (2.121 m.), Eğrigöz Dağı (2.181 m.) batıdaki dizi üzerindedir.

İlin ovaları da akarsu vâdileri boyunca tespih tanesi gibi dizilmişlerdir. Kütahya Ovası, Altıntaş Ovası, Tavşanlı Ovası, Simav Ovası hep bunların başlıcalarıdır. Yayla içine gömülmüş olan vâdiler bu ovalara raslayınca birdenbire genişlerler.

İklim. — Kütahya'nın iklimi İç Anadolu'nun az yağışlı, sert iklimi ile Marmara, Ege kıyılarının mevsimler arasındaki sıcaklık farkları az, yağışları İç Anadolu'ya göre daha bol olan iklimleri arasında bir geçit teşkil eder. İl merkezinde ocak ayının ortalama sıcaklığı 0°3, temmuz ayınınki 20°7'dir. Yaz günlerinde termometre gölgede 35°'ye çıkabilirse de geceler serin olur. Kışlar erken gelir, sert geçer. Bununla birlikte, ilkbaharda hava çabuk ısınır, yaza çabuk geçilir. Kütahya şehrinde yıllık yağış tutarı 510 mm.'dir. İlin yüksek kesimlerinde bu miktar daha da artar.

Akarsular. — Kütahya ilinin suları üç denize (Karadeniz, Marmara, Ege'ye) dökülür. İlin doğu yarısının suları Porsuk'ta toplanır, Sakarya'ya karışarak Karadeniz'e boşalır. Batı kesiminin sularını Simav Çayı, Emet Çayı, Kocaçay (buna Tavşanlı veya Adırnaz çayı da denir) toplar, bu çaylar Susurlu Çayı'na karışarak Marmara'ya dökülür. İlin güney kesiminden kaynaklarını alan Gediz nehri ise bu kesimin sularını Ege Denizine götürür.

Bitki Örtüsü. — Kütahya ili orman örtüsü bakımından başta gelen illerimizden biridir. Ormanlar bütün il yüzeyinin % 23'ünden çoğunu kaplar. Dağlarda bazan pek sık, muhteşem ormanlar vardır.

Ekonomi. — İlin en başta gelen ekonomik faaliyeti tarımdır. En çok buğday ekilir. Arpa ekimi buğdayın yarısını geçer. Mısır, çavdar, yulaf daha az ekilir. Baklagiller ekimi epeyce önemli yer tutar, bunlar arasından en çok nohut, fasulye, ayrıca burçak, mercimek, bakla ekilir. Meyvacılık büyük gelişmeler göstermeye elverişlidir. Kütahya'nın vişnesi, kirazı pek ünlüdür. Bağlar da önemli bir yer kaplar, çok tatlı üzümler elde edilir, bunlardan iyi cins pekmez yapılır. Endüstri bitkilerinden şeker pancarı, haşhaş ekimine önem verilir. Hayvancılık da önemli yer tutar. En çok yetiştirilen, koyundur. İkinci derecede kıl keçisi, Ankara keçisi, sığır yetiştirilir. Kütahya maden bakımından da zengindir. İlin batı kesiminde zengin krom yatakları vardır. Bu madenler Kütahya - Balıkesir demiryolundan kolayca Bandırma'ya indirilir. En önemli krom yatakları Simav'a bağlı Dağardı bucağındadır.

Kütahya ili linyit bakımından da zengindir. İşletilen başlıca yataklar, Kütahya - Balıkesir demiryolu üzerinde Tavşanlı, Değirmisaz, Kızılbük'tedir. Tavşanlı yakınlarındaki Tunçbilek'te bir termik elektrik santralı kurulmuştur.

Kütahya Şehri

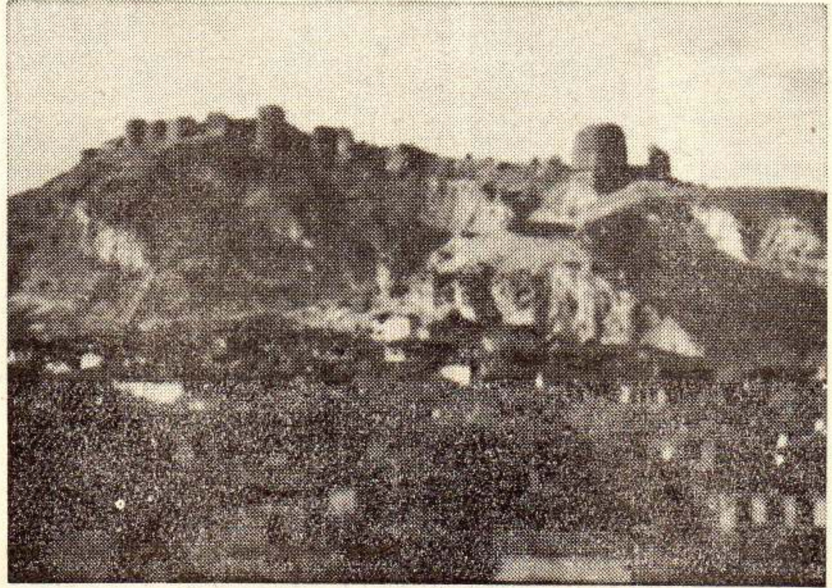
Şehir geniş bir ovanın güney kenarında birdenbire yükselen 1.773 m. yükseklikteki Acem (Yellice) Dağı'nın eteklerinde kurulmuştur, eğimli bir yüzeyde yayılır. Demiryolu istasyonunda deniz yüzeyinden yüksekliği 935 m. dir, bu yükseklik Çarşı semtine doğru gittikçe artarak 960 - 970 m. yi bulur. Kütahya Kalesi'nin bulunduğu Hisar Tepesi'yle bunun doğusundaki Hıdırlık Tepesi üzerinde yükseklik 1.000 m. yi aşar. Bu iki tepeyi birbirinden ayıran vâdi içindeki dere şehri güneyden kuzeye doğru keser, ova ortasında Porsuk Çayı'nın bir kolu olan Felent Çayına karışır.

Kütahya'da Köprübaşı semti

Şehir, Hisar ve Hıdırlık tepelerinin yamaçlarından başlıyarak, kuzeye doğru, ova üzerinde yayılır, bu tepeler arasındaki vâdi boyunca içeriye doğru sokulur. Şehrin esas çekirdeği Hisar Tepesi'nin önünde yer alır. Başlıca eski binalar, ticarethaneler bu kesimdedir. İstasyonla şehir arasındaki 1 km. lik düzgün, asfalt bir yol vardır. Şehrin doğusunda modern bir şekilde yapılan Azot Sitesi, beşer katlı apartmanları, rahat lojmanları, asfalt yolları ile örnek bir mahalle olmuştur.

İlkçağlardan beri önemli yollar üzerinde bulunan Kütahya, bugün de gerek Kütahya - Balıkesir demiryolunun başlangıç noktası üzerinde bulunması, gerekse Eskişehir-Afyon demiryolunun da buradan geçirilmesi dolayısiyle önemini muhafaza etmektedir. İçbatı Anadolu şehirlerinin en büyüğü olan Kütahya'nın nüfusu 40.000'e yaklaşmıştır (1960 sayımı: 39.851).

Kütahya aynı zamanda önemli bir endüstri şehridir. Eskiden beri gelişmiş bulunan çiniciliğe seramik endüstrisine ek olarak, 1954'te Azot Sanayii ve Şeker Fabrikası da faaliyete geçmiştir.

Kütahya şehri ile Kütahya Kalesi'nin genel görünüşü

Tarihte Kütahya

Eski çağlardaki adı Kotiaeion olan bu şehrin en az M. Ö. VI. yüzyıla kadar uzanan bir tarihi vardır. Türkiye'nin kurucusu Anadolu fatihi Kutalmışoğlu Süleyman - Şah, Kütahya'yı 1080'de Bizans'tan aldı. Bundan sonra birkaç kere Türkler ile Bizans arasında alınıp verildi. 1233'te Selçuklu hükümdarı Büyük Keykubat şehri kesin şekilde Türkiye'ye kattı. XIII. yüzyıl sonlarında Germiyanoğulları burada kudretli bir beylik kurdular (Bk. Germiyanoğulları). 1381'de Germiyanoğlu, Kütahya ile civarını damadı Şehzade Yıldırım Bayezit'e verdi. I. Murat'ın veliahdi Şehzade Bayezit, «Germiyan tahtına oturup» Kütahya'ya vali oldular. 1402'de şehir yeniden Germiyanoğulları'na geçti. 1428'de son Germiyan Beyi'nin ülkesini II. Murat'a vasiyet etmesi üzerine, zaten Osmanlılar'a tâbi olan Germiyan Beyliği, bu arada başkenti Kütahya, kesin şekilde Osmanlı devleti sınırları içine girdi. Şehir, Mevlevî tarikatının Konya ve İstanbul'dan sonra en önemli merkeziydi.

Kütahya, 1451'den 1833'e kadar Anadolu Eyaletinin başkentiydi. 1833'ten 1867'ye kadar, Hüdavendigâr eyaletine merkez oldu; bu tarihte merkez, Bursa'ya alındı. 1910'da Kütahya, Bursa eyaletinin 5 kazalı bir sancağıydı. Bugün nüfus bakımından yurdumuzun 31. şehridir.

Kütahya Kalesi. — Kütahya'ya yukarıdan bakan, yüksek, sarp bir tepe üzerinde büyük bir kaledir. Bizanslılar zamanında yapılmıştır. Çevresi 3.500 m. kadardır, savunma hendeği yoktur. Anadolu'daki başka kalelerin tersine, burçlar birbirine çok yakındır. Bundan dolayı, 70 kadar burcu vardır.

Kale «Yukarı Kale», «İç Kale», «Aşağı Kale» olmak üzere üç kısımdır. İç Kale sonradan yapılmıştır, asıl kalenin eteğindedir. İç Kale'deki meydana «Ebet Avlusu» denir.

1071'de, Malazgirt'te Alp Arslan'a yeniden Bizans İmparatoru Romanos Diogenes'i, serbest bıraktıktan sonra, hasımları Kütahya Kalesi'ne götürdüler. Burada gözlerine mil çektiler. Kaleyi 1080'de Kutalmışoğlu Süleyman-Şah aldı, Dorylaion Savaşı'na kadar Selçuklular'ın elinde kaldı. Ondan sonra, tarihi Kütahya şehrinin tarihiyle yan yana giden Kale, Germiyanoğulları devrinde genişletilip, onarıldı, Osmanlılar zamanında da devamlı bakım gördü. İmparatorluğun son devirlerine kadar kale her yıl Anadolu Valisi tarafından teftiş edilirdi. Kalenin iki cepaneliği, Aşağı ve Yukarı Tophane olmak üzere iki de top yeri vardı. Evliya Çelebi Kütahya Kalesi için «Bir tepe üzerinde yüzük taşı gibi durur» demiştir.

Bibliyografya. — Bu konudaki başlıca eserler:

Kütahya (O. Yalçın, 1959); Kütahya Merkez ve Köylerindeki Eski Eserler (1948); Kütahya Düğünleri (H. K. Erdem, 1949); Kütahya Şehri (Prof. İ. H. Uzunçarşılı, 1932); Kütahya İli Hakkında Kısa Tarih ve Coğrafya Bilgileri (İ. Erten, 1936); Kütahya İli ve İlçelerinin Tarihsel Durumları Hakkında Kısa Notlar (M. Yeşil, 1938); Kütahya İlinin Kısa Tarihi (M. Yeşil, 1937); İstiklâl Savaşı'nda Kütahya ve Eskişehir Muharebeleri (F. Aykut, 1936); Kütahya Halk Şairleri (M. Hakkı, 1934).

TÜRK ÇİNİCİLİĞİNİN MERKEZİ: KÜTAHYA

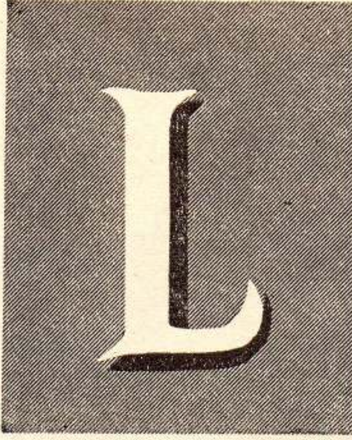
KÜTAHYA Türk çiniciliğinin merkezidir. Selçuklular zamanında burada başlıyan çinicilik XVI. yüzyılda büyük gelişmelere ulaştı. Bundan sonra bir gerileme başladı. En çok gerileme XIX. yüzyılda görülür. Çünkü, Abdülmecit devrinde, İstanbul'da bir çini fabrikası kurulmuştu. O zaman üstünlük bu fabrikaya geçti. Daha sonra, II. Abdülhamit devrinde de, Yıldız Sarayının içinde sırf saray ihtiyacını karşılaması için bir fabrika kuruldu.

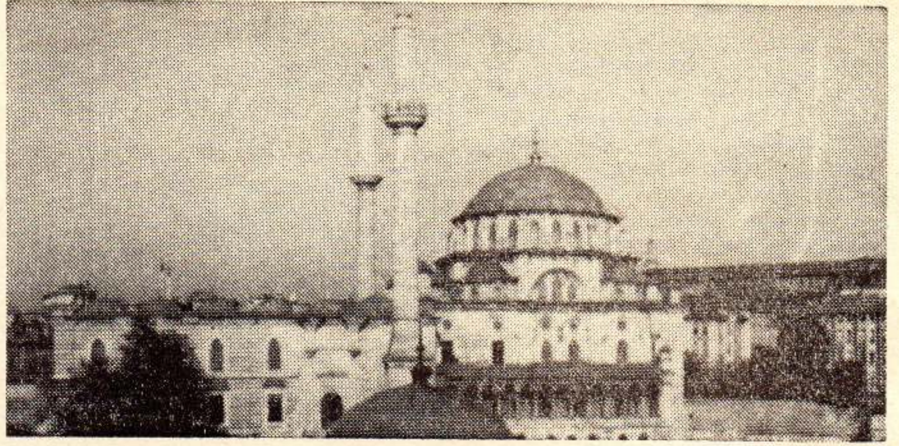
Bugün gene Türkiye çiniciliği denince akla Kütahya gelir. Kütahya'da iki fabrika ile birçok çini yapımevi vardır. Fabrikalar şehir içindedir. Ham madde olarak kullanılan toprak ise şehrin güneydoğusundaki Kundukviran bahçelerinden getirilir. Bu madde «kaolin» dir. 10 - 15 m. kadar derinliği olan bu toprağın tahmin edilen yedeği fabrikalara 300 - 400 yıl kadar yetebilecek miktardadır.

Yerinde temizlenip fabrikaya getirilen toprak, ilk iş olarak, seyrek, sonra sık eleklerden geçirilir. 1/10 nispetinde kum katıldıktan sonra çamur haline getirilir, dinlenmeye bırakılır. Birkaç gün sonra çamura biçim verilir. Sonra üzerinde işlenir, pişirilir, boyanır. Gittikçe artan 800 - 1000° C ısıda yeniden pişirilir, daha sonra soğutulur. Kullanılan boyalar suya dayanmalarına göre seçilir. Genel olarak, madenî boyalar kullanılır. En çok kullanılan kobalt ve krom boyalarıdır. Her ikisi de ısıya dayanıklıdır. Bu şekilde, çininin hazırlanabilmesi için 20 gün kadar bir zaman geçer.

KÜTÜPANE (Bk. KİTAPLIK)

KYROS (Bk. KURUŞ)

Lâleli Camisi

LÂBADA

Yaprakları sebze olarak kullanılan bir bitkidir. Karabuğdaygillerdendir. Daha çok, sulak çayırlarda, dere kıyılarında yetişir. İlkbaharın yağışlı günlerinde kırlarda, tarlalarda raslanır. Eskiden bu bitkinin kökleri müshil olarak kullanılırdı. Yapraklarından yapılan lâpa bazı cilt hastalıklarına iyi gelir.

Lâbada

LÂBİRENT

Yollarının, ya da geçitlerinin çokluğu, karışıklığı yüzünden içinden kolay kolay çıkılamıyan yerlere «lâbirent» denir.

Yunan mitolojisinde, bu çeşit yerlerden ilkinin, mimar Daedalus tarafından Girit Kıralı Minos için yapıldığını anlatan bir hikâye vardır. Girit Kıralı Minos bu lâbirente korkunç bir ejderhayı hapsetmişti. Bir gün, Minos' un kızı Ariadne'nin sevgilisi Theseus, ejderi öldürmek üzere Girit'e geldi. Ariadne ona, lâbirente girmeden önce, çıkarken yolunu kolay bulabilmesi için bir yumak verdi. Theseus, lâbirente girerken bu yumağın ipliklerini yere salıverecek, çıkarken de iplikleri toplıyarak aynı yoldan geçip dışarı çıkabilecekti. Böylece, Theseus, ejderi öldürdükten sonra, yumak sayesinde, yolunu bulup lâbirentten dışarı çıkmayı başardı.

Lâbirent

Son yıllarda Girit'te yapılan kazılarda, Knossus yakınlarındaki bir dağda, bu hikâyede anlatılan lâbirente benziyen bir yapı kalıntılarına raslanmıştır. Gene son kazılarda Mısır'da da böyle bir lâbirentin kalıntıları ortaya çakırılmıştır.

İngiltere'de, evlerin bahçelerini, lâbirent biçiminde şaşırtıcı yollarla bölmek bir zamanlar moda olmuştu. Bu yolların kenarları yeşilliklerle örtülürdü. İngiltere'nin lâbirent bahçelerden en ünlüsü, bugün, Londra yakınlarındaki Hampton Court'dadır. Luna parklardaki lâbirentler ise eğlence için yapılır. Ayrıca, bazı dergilerde, lâbirentin karışık, şaşırtıcı yollarına benziyen bilmeceler yayınlanır. Psikoloji bilginleri bu çeşit bilmecelerin zihni geliştirmeye, zekâyı işletmeye faydalı olduğunu ileri sürerler. Bazı psikoloji bilginleri de hayvanların tepkileri üzerinde inceleme yapabilmek için lâbirentlere başvururlar.

LÂBORATUVAR

Bilim araştırmalarında türlü aletlerle maddelere dayanan çalışmaların yapıldığı yere «lâboratuvar» denir. Buralarda çeşitli olayların bilinen kanun ve kurallara uygunluğu araştırılır, yeni aletler, araçlar denenir, yeni bilimsel gerçeklere varılmaya çalışılır.

Bütün bilimlerin birer lâboratuvarı vardır, bu lâboratuvarlar arasında aletler, çalışma usulleri bakımından fark bulunur. Bir fizik lâboratuvariyle bir kimya lâboratuvarı birbirlerinden çok farklıdır. Fizik lâboratuvarında tabiattaki fiziksel olaylar incelenir, cisimlerin bünyesinde bu bünyeyi değiştirmeden meydana gelebilen olaylar araştırılır. Kimya lâboratuvarı maddenin değişmesini, bu değişmeleri düzenliyen cisimleri araştırır. Biyoloji lâboratuvarı hayvansal, bitkisel hayat üzerinde incelemeler yapar.

Ayrıca, çeşitli endüstri kollarında kurulmuş lâboratuvarlar vardır. Bu lâboratuvarlarda hem yeni usuller aranır, hem de yapılan şeyler kontrol edilir, bunların istenilene uygun olması sağlanmaya çalışılır.

Tıp lâboratuvarları mikropların üretilip ortaya çıkarılmasını, böylece hastalıkların tanınmasını, bunların hafif mi, yoksa ağır mı geçmekte olduğunun anlaşılmasını kullanılacak ilâçların neler olması gerektiğini anlamamızı sağlar. Ayrıca, gene hastalıkların anlaşılması için gereken kan, balgam, idrar, dışkı, mide suyu tahlilleri de lâboratuvarlarda yapılır.

Bundan başka, çeşitli hastalıkların tedavisinde kullanılan aşılar, serumlar, türlü biyolojik ilâçlar da lâboratuvarlarda hazırlanır.

Bütün bu lâboratuvar araştırmaları, incelemeleri çeşitli metodlarla yapılır. Bu metotlar başlıca mikrobiyoloji, kimya ve biyoloji temellerine dayanır. Bu arada, mikrobiyoloji, kimya, patolojik anatomi lâboratuvarları gibi ilâç hazırlama, biyolojik araştırma lâboratuvarları hekimliğe büyük yararı olan birer bilim kurumlarıdır.

Bibliyografya. — Bu konuda Türkçe eserlerin başlıcaları:

Lâboratuvar Elkitabı (M. F. Gridley' den çev. Dr. O. N. Aker, 1954); Lâboratuvar Yardımcısı (çev. C. Gökdağ, A. Mutlu, 1955); Lâboratuvar Deneyleri (Dr. N. Pusat, N. Dinçer, A. Yelkenkaya, 1958); Lâboratuvar Arama ve Deneyleri (Dr. A. Ş. Kültür, 1941).

LABRADOR

Kanada'nın Newfoundland (Yeniel) eyaletinin bir kısmıdır. Toprakları Quebec'in kuzeydoğusunu kaplar. Yüzölçümü 250.000 km^2 kadardır.

Labrador kıyıları çok sarp kayalıklarla doludur. Buna karşılık iç kesimler maden, orman bakımından çok zengindir. Labrador topraklarının yarısını köknar ormanları kaplar. Zengin demir, bakır, altın yatakları vardır. Ormanlarda bol sayıda ayı, tilki, vaşak, kunduz, mink yaşar. Bu bakımdan, Labrador'da kürk ticareti gelişmiştir. Kıyılarında, morina, som, ringa avcılığı yapılır. Fok da Labrador'un değerli av hayvanları arasındadır.

Labrador'un iklimi soğuktur. Bunun başlıca sebebi Kuzey Buz Denizi'nden gelen Labrador Akıntısı'ın kıyıları yalamasıdır. Bu büyük ülkede yaşıyanların sayısı 10.000'i geçmez. Bunların çoğu yerlidir. Eskimo, Kızılderili sayısı 1.000 kadardır. Ahali küçük köylerde yaşar, balıkçılıkla, avcılıkla geçinir.

Labrador Akıntısı. — Kuzey Buz Denizi'nden başlıyan bir akıntıdır. Labrador kıyıları boyunca güneye doğru akan bu soğuk akıntı, Newfoundland'ı geçtikten sonra Golfstrim'le karışır. Biri sıcak, biri soğuk olan bu iki akıntının karışması Newfoundland çevresinde gemiler için her zaman tehlike yaratan sislere yol açar. İki akıntının karışmış olduğu bu saha balıkçılık bakımından çok zengindir.

LA BRUYERE, Jean de (1645 - 1696)

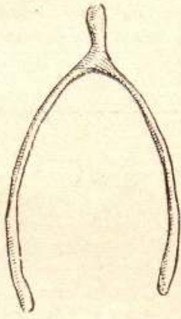
Ünlü bir Fransız yazarıdır. Paris'te doğdu. Condé Prensi'nin yanına özel öğretmen olarak girdi, ömrünün sonuna kadar orada yaşadı. Eski Yunan yazarlarından Theophrastos'un «Karakterler» adındaki eserini çevirirken, bunlara «Bu Yüzyılın Karakterleri» adiyle kendi yazılarını da ekledi. Bunlar o kadar büyük bir ilgiyle karşılandı ki sonradan ayrı olarak basıldı. La Bruyère'in çeşitli karakterleri anlatan bu eseri Fransız klâsik edebiyatının temel taşlarından biri sayılır. Yazar bu eserinde türlü çeşit insan tipini çok kuvvetli incelemelerle çizmiş, arada vecizelerle bezemiştir.

La Bruyère

La Bruyère 1639'da Fransız Akademisi'ne seçilmiştir. Giriş nutku da ünlü eserleri arasındadır.

LÂDES

Daha çok çocuklar arasında oynanan bir aldatmaca oyunudur. Lâdes tutuşacak olan iki kişiden biri, eline tavukların göğsünden çıkan çatal köprücük kemiğini alır. Bir ucundan kendisi tutar, öbür ucunu karşısındakine tutturur.

Lâdes kemiği

Aralarında şu konuşma geçer:

— «Nesine?»

— «Ben aldanırsam sana (meselâ) bir kitap alacağım. Sen?»

— «Ben de sana bir dolma kalem alırım.»

— «Lâdesim lâdes olsun mu?»

— «Olsun.»

— «Vermezsen yarın ahrette alacağım olsun mu?»

— «Olsun.»

— «Yerde ne var?»

— «Çimen.»

— «Gökte ne var?»

— «Bulut.»

— «Kırk gün, kırk gece sen bunu unut.»

Bu söz üzerine, kemiği çekerek koparırlar.

Erken davranan biri, denemek için, elindeki kemik parçasını karşısındakine uzatır:

— «Al, ölç bakalım, hangisi uzun!»

Ötekisi, boş bulunmazsa: «Aklımda!» der.

Oyunun kuralı budur. İkisinden hangisi öbüründen bir şey alırsa mutlaka «aklımda» diyecektir, demezse, ötekisi hemen: «Lâdes!» diye bağırır.

Oyun da bitmiş olur. Kaybeden, önceden kararlaştırılan hediyeyi verir.

Tavuğun lâdes kemiği bulunmazsa, serçe parmaklarını birbirine geçirip sallıyarak da lâdes tutuşulabilir.

LÂDİK

Karadeniz Bölgesi'nin Orta Karadeniz bölümünde Samsun iline bağlı bir ilçedir. Topraklarını doğuda Amasya'nın Taşova, güneyde aynı ilin merkez ve Suluova, batıda Samsun'un Havza, kuzeyde aynı ilin Kavak ilçeleri çevirir. Merkez bucağından başka Şıhlı adında bir bucağı, 53 köyü vardır.

Yüzölçümü: 571 km²

Nüfusu: 25.571 (1960 sayımı)

Lâdik ilçesinin güney kesimlerinde, Orta Karadeniz bölümünün en önemli yükseltisi olan, Akdağ yükselir (2.062 m.). Bu dağ kütlesinin batı ve kuzeybatısında Tersakan Çayı çevresindeki düzlükler uzanır. İklim ılıktır. Kışlar pek soğuk olmaz.

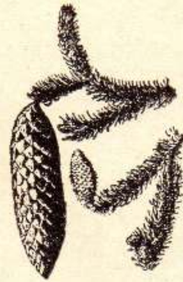
Akdağ'ın bazı kesimleri yer yer ormanlarla örtülüdür. İlçede halk tarımla, hayvancılıkla uğraşır. Az miktarda tütün ekilir. Hayvan ürünlerinden yağ, peynir elde edilir.

Lâdik Gölü. — Yeşilırmak'ın önemli kollarından biri olan Tersakan Çayı, kaynaklarını bu ilçedeki Lâdik Gölü'nden alır. Lâdik Gölü batı-doğu doğrultusunda 5 km., kuzey-güney doğrultusunda ise 2 km. boyutlarındadır. Önemli bir kısmı bataklık halindedir.

Kasaba. — İlçe merkezi Lâdik kasabası, Akdağ'ın kuzey eteklerindeki bir düzlük üzerinde deniz yüzeyinden 950 m. yükseklikte kurulmuştur. Samsun - Sıvas demiryolu üzerindeki Lâdik istasyonuna 15 km. uzaklıktadır. Hilyas kaplıcası Lâdik yakınlarındadır. Kasabanın nüfusu 5.522'dir (1960 sayımı).

LÂDİN

Bir çeşit çamdır. Reçinesi, kerestesi pek beğenilen lâdinler çok uzun ağaçlardır. Bazılarının boyu 50 - 60 m. yi bulur. Kozalakları aşağıya doğrudur. Lâdini çamdan ayıran başlıca özellik yapraklarının daha ince, sivri uclu oluşudur.

Lâdin çamı

Birçok çeşidi olan lâdinlere en çok kuzey Avrupa'da, Alp ve Karpat dağlarında raslanır. Yurdumuzdaki bazı ormanlarda da lâdin vardır.

LADOGA GÖLÜ

Avrupa'nın en büyük gölüdür. Yüzölçümü 18.200 km² olan bu göl Baltık Denizi'ndeki Fin Körfezi'nin doğusunda, Leningrad'ın da kuzeyindedir.

Ladoga Gölü'nün bir kısmı eskiden Finlandiya'ya aitti. 1940'dan beri göl tamamen Rusya sınırları içinde kaldı. Ladoga Gölü Baltık Denizi'yle Beyaz Deniz'i birleştiren kanal şebekesinin bir kısmını teşkil eder.

LÂEDRİYE [Bilinemezcilik]

Felsefede bir öğreti (doktrin) dir. «Lâedri» Arapça'da «Bilmiyorum» anlamına gelir. Lâedrilere göre insan anlıyamaz, mutlak bilgi insan için mümkün değildir. İnsan için mutlak bilgi söz konusu olamıyacağına göre, bu gibi işlerle uğraşmaya da lüzum yoktur. İnsan, boş yere bunlarla uğraşacağına Tanrı'nın kendisine verdiği hayatı değerlendirmeli, dünyasının tadını çıkarmalıdır.

Lâedriye, kökleri bakımından Eski Yunanlılar'ın «kinik» filozoflarına kadar iner (Bk. Kinizm).

Çağımızda ünlü İngiliz filozofu Thomas Huxley, 1869'da «agnosticisme» adiyle bu görüşü yeniden diriltti. Birçok tabiat gerçeğinin gereği gibi anlaşılıp bilinemiyeceği fikrine dayanan bütün öbür görüşler de Lâedriye anlayışının yayılma alanı içindedir.

LAFAYETTE, Marquis de (1757 - 1834)

Tanınmış bir Fransız generali ve devlet adamıdır. Fransa'da olduğu kadar Amerika'da da faaliyette bulunmuştur. Fransa'nın en eski, en asîl ailelerinden birinin oğluydu. Babası 1759'da Minden Savaşı'nda ölünce Lafayette'e babasından büyük bir malikâneyle Marki unvanı kaldı, annesinden de muazzam bir servet kalmıştı. 16 yaşındayken Fransa'nın en büyük ailelerinden birinin kızıyla evlendi.

Lafayette

Lafayette de babası gibi asker oldu. 19 yaşında Fransız ordusunda yüzbaşıyken Amerikalılar'ın bağımsızlıklarını elde edebilmek için İngilizler'e karşı savaşmaya giriştiklerini haber aldı.

O tarihte, İngiltere Fransa'nın en büyük düşmanlarından biriydi. Lafayette bu hürriyet savaşına katılmak için Amerika'ya gitti. Amerikan Kongresi ona General rütbesini verdi.

Lafayette şimdi George Washington'un yanında çalışıyordu. İki önder ömürlerinin sonuna kadar dost kaldılar. Amerika'nın bağımsızlık savaşlarında Lafayette'in hizmetleri çok büyük olmuştu. İyi bir askerdi. Girdiği ilk savaşta yaralanmasına rağmen savaştan çekilmeyi aklına bile getirmedi.

Lafayette 1779'da Fransa'ya döndü. Orada da İhtilâlcilerle birleşti. Bastille Hapisanesi'ne hücum edildiği gün Lafayette de harekâtın başındaydı. İhtilâli korumak için kurulan Millî Muhafaza Komitesi'nin başkomutanlığına seçildi. Bundan sonra geçen üç yıl içinde Lafayette Fransa'nın tarihinde çok önemli rol oynadı.

Yalnız, İhtilâlciler'in aşırı hareketleri Lafayette'in hoşuna hiç gitmiyordu. Zamanla nüfuzunu kaybettı, hattâ vatan haini ilân edildi. Belçika'ya kaçtığı halde Avusturya polisi tarafından tevkif edildi. Beş yıl Prusya'da, Avusturya'da mahpus kaldı. 1797'de Napoléon, Lafayette'i hapisten kurtardı. Lafayette ise Napoléon'dan bir türlü hoşlanmamıştı. 1830'da üçüncü defa bir ihtilâlin öncüleri arasına girdi.

Bugünkü Fransız bayrağını Lafayette ortaya çıkarmıştır. İhtilâl sırasında, kırallığın beyaz rengiyle, Paris'in renkleri olan kırmızı-maviyi birleştirmiş, İhtilâlciler ellerinde bu bayraklarla savaşmışlardı.

LA FONTAINE: Fransız Klâsik Edebiyatı'nın Dört Büyüklerinden Biri ve Ünlü Masal Şairi

La Fontaine

LA FONTAİNE, Jean de (1621 - 1695) Ünlü Fransız masal şairidir. Molière, Corneille, Racine ile birlikte Fransız klâsik edebiyatının dört büyüklerinden biridir.

La Fontaine Chateau - Thierry'de doğdu. Babası Kıralın Ormanlar ve Sular Bakanı'ydı, av partilerini düzenlerdi. La Fontaine doğduğu şehirdeorta öğrenimini yaptıktan sonra rahip olmaya karar verdi, bir yıl rahip okuluna gittikten sonra bundan cayarak hukuk fakültesine girdi. Paris Parlâmentosu avukatı unvanını kazandıysa da baroya girmedi. Çünkü çocukluğu, doğduğu kasabanın ormanlarında dolaşarak, tabiat ortasında geçmişti. Bu ruh bağımsızlığı sonradan bütün hayatında, eserlerinde görülür. Hattâ, 1647'de evlendikten sonra bile düzenli bir aile babası olamadı. Karısını, oğullarını kendi hallerine bıraktı. Kaygısız, tasasız, neşeli, her şeyi oluruna bırakan bir adamdı.

La Fontaine ömrü boyunca kendine gayet nüfuzlu koruyucular bulmuş, talihi bu bakımdan yaver gitmiştir. Meselâ devrin zenginlerinden Fouquet 1655 - 1661 yılları arasında La Fontaine'i korumuştur. Onun ölümünden sonra Madam de la Sablière şairi konağına aldı. La Fontaine zamanının ilerigelen adamlariyle, edebiyat ve sanat hareketleriyle ilgileniyordu. Racine, Molière, Boileau gibi edebiyatçıları yakından tanıdı. Serbest fikirli oluşundan dolayı kıralın karşı koymasına rağmen 1684'te Akademi'ye kabul edildi.

Jean de La Fontaine belki de dünyanın en dürüst ve en açık yürekli, sâf insanıydı. Ömründe yalan söylememiş olduğu tahmin ediliyor. Bir gün kendisine seslenip akşam yemeğine çağarıyorlar, bir türlü gelmek bilmiyor. Yemek bittikten sonra görünüyor. Nerede olduğunu sordukları zaman «bir karıncanın cenaze töreninde» olduğunu söylüyor. Ölen bir karıncayı ötekilerin nasıl götürdüklerini merak etmiş, karıncaların peşinden bahçenin bir köşesine kadar gitmiş, sonra karıncaları yuvalarına dönünceye kadar göz altında tutmuş. Ancak ondan sonra yemek vakti olduğunu akıl edebilmiş.

La Fontaine, bir kısmı eskiden beri bilinen hayvan hikâyelerini güzel masallar haline getirmiştir. Bununla birlikte, bu masallar tamamiyle kendisinin eseri sayılır. Çünkü, La Fontaine «Taklit ettim ama esir olmadan» demiştir. Gene kendisinin dediği gibi, masallarında «insan eğitimi için hayvanları kullanmış» tır. Tabiatta bulunan her canlı, onun hikâyelerinde dile gelir. Ona göre açık bir öğüt can sıkıcıdır; öğüdü olay içine sindirmelidir. Masallarının çoğunda tabiat manzaraları olayları çerçeveler. Bu bakımdan La Fontaine, devrinin en kendine mahsus şairidir. Tabiatın en çok değişen dış görünüşünü tasvir etmiş, tabiatla insan münasebetlerini incelemiştir. Kişilerini hemen daima hayvanlar arasından seçerse de bazan insanları, hele köylüleri de olaylara karıştırır. Sık sık bahsettiği hayvanlar aslan, kurt, tilki, eşek, horozdur. La Fontaine, bu sevdiği hayvanlarla kendi yaşadığı devrin hayatını alaya almıştır. Kötüyü yererek iyinin ne olduğunu

LA FONTAINE'DEN MASALLAR:

CIRCIRBÖCEĞİ İLE KARINCA

Cırcırböceği çaldı saz
Bütün yaz
Derken, kış da geldi çattı,
Seninkinde şafak attı.
Baktı ki yok hiç yiyecek,
Ne bir sinek, ne bir böcek
Kalktı karıncaya gitti,
Yandı yakıldı ah etti.
Üç beş buğdaydan ne çıkar!
Gelecek mevsime kadar
Birkaç tane borç istedi.
— «İnayet buyrun» dedi,
«Yemin-i billah ederim,
Eylûle kalmaz, öderim.»
İşin kötüsü, karınca
Borca hiç alışmamıştı,
Bu ricacıya çıkıştı.
— «Ne yaptınız yaz boyunca?»
— «Ne mi yaptım? Saz çaldım, saz!»
— «Ya, öyle mi? Demek ki siz
Yazı sazla geçirdiniz
Şimdi de oynayın biraz.»

KURTLA KÖPEK

Zafiyetten çiroza dönmüştü kurdun biri.
Köpekse, aksine semiz mi semiz.
Bu kurt bir gün bir köpeğe rasladı, iri,
Güzel, besili bir köpek; tüyleri tertemiz.
— «Atılıp şunu bir parçalamalı»
Diyordu içinden kurt cenapları.
Boğuşmayı da göze almak lâzımdı fakat.
Köpek deseniz, kendini, hakikat,
Koruyabilecek kadar inatçı.
Bunu gören kurt, pek sessiz, yanaştı.
Biraz aşağıdan alıp dil dökeyim diye,
Hayran olduğunu söyledi bu semizliğe
— «Güç bir şey değil, sayın efendimiz.»
Dedi köpek, «böyle benim gibi semirmeniz.
Vazgeçin, bırakın bu ormanları.
Nedir bu ormanlarda çektiğiniz,
Serilsefil, perişan, aç biilâç?
Açlıktan nerdeyse öleceksiniz,
Hepiniz fülûsuahmere muhtaç.
Adeta aslan ağzında yiyecekleriniz.
Gelin benimle, hemen değişir kaderiniz.»
Kurt sordu: «Peki, işim ne olacak?»
— «Hiiiç,» dedi köpek, «sadece adam kovalamak.
Vazifeniz yabancılara şiddet,
Evdekilere hürmet göstermekten ibaret.
Ama, karşılığında neler neler!...
Sizindir artık evin sayısız yemekleri.
O ne piliç, o ne kuş kemikleri,
O ne sonsuz okşanıp sevilmeler!»
Kurt ne diyeceğini şaşırmıştı,
Sevincinden âdeta gözleri yaşarmıştı.
Derken, baktı ki köpeğin boynunda bir yara.
— «Bu ne?» dedi.
— «Hiç.»
— «Nasıl hiç?»
— «Mühim değil yani.»
— «Ama ne?»
— «Bağlamak için tasma takarlar ya?
Gözünüze ilişen her halde onun yeri.»
— «Bağlamak mı? Serbestçe dolaşamaz mısınız?»
— «Pek dolaşamayız. Ama, ne çıkar?»
— «Ne mi çıkar? Yerinde dursun saltanatınız.
Hani hazineler bağışlasalar
Zerre bile feda edemem hürriyetimden»
Deyip bizim kurt oradan uzaklaştı hemen.

Çeviren: O. V. Kanık

göstermek. İşte La Fontaine'in yapmak istediği budur.

Başlıca eserleri şunlardır:

Masallar. — İlk defa 1668'de derlenmiş, ondan sonra iki defa daha, yeni yazdıklariyle birleştirilerek basılmıştır.

Hikâyeler. — İlk iki kısım 1665, üçüncü kısım 1671, dördüncü kısım 1675'te çıktı. Hepsi toplanıp gözden geçirilerek bir arada 1691'de basıldı.

Komediler. — Hadım (1654), Gülünç Macera (1684), Floransalı (1685), Büyülü Maşrapa (1688), Kayıp Dana — ya da — Köy Sevdaları (1689).

La Fontaine'in, en çok, hayvan hikâyeleri dilimize çevrilmiştir. Bunların en eskilerine Şinasi'nin «Tercüme-i Manzume» adlı çeviri şiir kitabında raslıyoruz (1859). «Kurtla Kuzu» şiiri, onun ilk çevirisidir. Ondan sonra La Fontaine'i örnek alarak kendisi de şiirler yazmıştır. Recaizade Ekrem Bey de «Ağustosböceği ile Karınca» yı hece vezniyle çevirerek «Şümrûh-i Edeb» dergisinin üçüncü sayısında yayınladı (1879).

Bu dergide gerek La Fontaine tarzında, gerek ondan çevrilmiş şiirler yayınlamıştır (Ağustosböceği ile Karınca; Karga ile Tilki; Meşe ile Saz; Kurbağa ile Öküz; Horoz ile İnci; Aslanla Dana; Tuzla Sünger Yüklü İki Eşek). Recaizade'den sonra, asıl başarılı birkaç La Fontaine çevirisini, hem de hece vezniyle Tevfik Fikret'te görüyoruz (Şermin: Ağustosböceği ile Karınca). Onlardan sonra öğretmen Sıracettin Bey başta olmak üzere La Fontaine'in hemen bütün masalları birkaç kere dilimize çevrildi. En son, en başarılı olanları, Orhan Veli Kanık'ın çevirileridir.

Bibliyografya. — Dilimize çevrilmiş eserlerinden başlıcaları:

Masallar (çev. S. Eyüboğlu, 1960); Hikâyeler (N. Milâr, 1959); La Fontaine'in Masalları (O. V. Kanık, 1948); La Fontaine Hikâyeleri (V. M. Kocatürk, 1944); La Fontaine Hikâyeleri (Ö. S. Öktem, 1947).

LAGERLÖF, Selma (1858 - 1940)

İsveçli tanınmış kadın romancıdır. Varmland'da doğdu. Stockholm öğretmen okulundan çıktıktan sonra 1855 - 1895 arasında Landskroma'da öğretmenlik etti. Daha sonra kendisini tamamiyle edebiyata verdi. Köyünde dinlediği masallarla daha başka köylülerden işittiği hikâyeleri bir yere yaza yaza, bunları ilerideki romanlarının ham maddeleri haline getirdi. 1890 - 1891 yıllarında, «Gösta Berling» adındaki ünlü romanını yazdı. Bu eser, yerli olduğu kadar da insan ruhunun derinliklerine indiği için yazarına geniş bir şöhret sağladı.

Selma Lagerlöf

Lagerlöf, 1894'te önemli eseri olan «Görünmez Bağlar» adındaki hikâye kitabını yayınladı. Bunun üzerine İsveç Kıralı ile Eğitim Bakanlığı kendisine para yardımında bulundular. Lagerlöf öğretmenliği bıraktı, başka ülkelere seyahate çıktı. İtalya'ya, Doğu'ya gitti. Bu seyahatten sonra (1902) «Kudüs» adındaki eserini yazdı. 1907'de Upsala Üniversitesi kendisine «fahri doktorluk» unvanını verdi. 1909'da Nobel Edebiyat Armağanı'nı aldı. 1914'te İsveç Akademisi'ne üye seçildi. Ondan sonra kendisini gene sadece edebiyat hayatına vererek çalışmalarına devam etti. Doğduğu köyde 82 yaşında öldü.

Başlıca eserleri şunlardır:

Romanları. — Eski Şato (1899), Arne'nin Paracıkları (1904), Lilekrona'daki Ev (1911), Portekiz Kıralı (1914), Charlotte Löwensköld (1925), Anna Swärd (1928).

Hikâyeleri. — Kunganilla Kıraliçeleri (1899), Balıkçının Yüzüğü (1899), Cinler Âlemi (1915), Sonbahar (1933), Noel Hikâyeleri (1938).

Roman, hikâye dışı eserleri. — Nills Hollgersson'un İsveç Gezisi (1906 - 1907), Morbacka (1922), Hâtıralarım (1930), Hâtıra Defteri (1932), Bir Masal Üstüne Masal (1902), Gösta Berling'in Hikâyesi (1891).

Bibliyografya. — Dilimize çevrilmiş eserlerinden başlıcaları:

Portugaliya İmparatoriçesi (çev. S. Erol, 1941); Gösta Berling (H. Örs, B. E. Koryak, 1949); Nils Holgersson'un İsveç Gezisi (H. Örs, B. E. Koryak, 1951); Gökle Yer Arasında (B. E. Koryak, H. Örs, 1952); Morbacka (S. Birsel, B. Necatigil, 1952); Kudüs (H. Örs, 1953 - 54); Zacharias Topelius (M. Yalnız, 1957).

LAGRANGE, Joseph Louis (1736 - 1813)

Tanınmış Fransız matematikçisi ve astronomi bilginidir. Torino (İtalya) da doğdu. Fransız-İtalyan karışımı bir ailenin çocuğudur. Daha yirmi yaşına gelmeden Torino'da geometri öğretmenliği yapmaya başlamıştı. 1759'da öğrencileriyle birlikte bir bilim derneği kurdu. Bu dernek, daha sonra kurulan Torino Bilim Akademisi'nin çekirdeği oldu.

Lagrange

Lagrange tabiatı büyük bir dikkatle inceliyerek tabiat olaylarından çeşitli kuramlar çıkarmaya çalışıyordu. Sesin titreşimiyle ilgili kuramları büyük bir ilgiyle karşılandı. Ayrıca astronomi üzerinde de çalışmalar yapan Lagrange Jüpiter gezeğeniyle, Ay'a ait birçok bilinmezleri aydınlattı. Prusya Kıralı Büyük Friedrich 1766'da Lagrange'ı Berlin Bilim Akademisi'ne Matematik Profesörü tâyin etti. Lagrange burada çalışırken bir yandan da en büyük eseri olan «Mekanik Analitik» i tamamladı. Bu kitap 1788'de Paris'te de yayınlandı. Lagrange'la yakından ilgilenen Fransa Kıralı XVI. Louis, onu Paris'e davet etmişti. 1793'te Ağırlıklar, Ölçüler Komisyonu'na başkan seçildi. Ondalık sistemin kabul edilmesinde Lagrange'ın çok büyük rolü olmuştur.

Napoléon devrinde Lagrange senatör oldu, «kont» payesini kazandı. Lagrange'ın matematik bilimine çok büyük faydaları dokunmuştur. Cebir problemlerinin formüllerle çözülmesini sağlamak onun en büyük başarılarındandır.

LÂGÜN

Denizden dar bir kordonla ayrılmış sığ göllere lâgün denir. Lâgünler ya bir nehrin ya da körfezi kapatması sonunda meydana taşıyıp sahile yığdığı kumlar, ya da denizin getirdiği kum ve molozların bir koy, gelirler. Dar bir kanal lâgünlerden çoğunu denizle birleştirir. Bu sayede büyük lâgünler deniz tekneleri için iyi bir barınak olur. Lâgünü denizle birleştiren kanalın dar olması, lâgünü dalgaların, hattâ denizin inme kabarmasının etkisinden korur. Atollerde meydana gelen durgun göllere de lâgün denir.

Küçükçekmece ve Büyükçekmece gölleri birer lâgündür.

LÂĞIM: (Bk. KANALİZASYON)

LÂHANA

Kış sebzesi olarak yetiştirilen bir bitkidir. İkiçeneklilerin turpgiller familyasındandır, «kırmızı lâhana», «kara lâhana», «Frenk lâhanası», «baş lâhana» gibi çeşitleri vardır. Bunlardan başka, gene trupgillerden olan, sebze gibi yenen, kumsalda yetişen «yabani lâhana» ile, kökü şalgam gibi şişkin «yer lâhanası» denilen türleri de vardır.

Lâhana Avrupa ülkelerinde çok yaygın olan, çok eski çağlardan beri sebze olarak yenen bir bitkidir. Mısırlılar lâhanayı kutsal sayarlar, hattâ ona taparlardı.

Lâhana oldukça dayanıklı bir bitkidir. Ne kışın sert soğuğu, donu, ne de yazın şiddetli sıcağı ona dokunmaz. Yalnız, ilk dikilen lâhanalar soğuğa karşı henüz dayanıklılık kazanmamış olduğundan bunlar çoğu kere ilkbaharda limonluklara ekilir, ancak 5, 7 haftalık oldukları zaman dışarı çıkarılır. Güz lâhanaları ise, güzün ilk don zamanı başlamadan 100 gün önce ekilmelidir.

Lâhanalar, onlara dadanan çeşitli böceklerden korunabilmek için sık sık ilâçlandığından, yeneceği zaman iyice yıkanmalıdır. Lâhana, pişirilerek yendiği gibi çiğ olarak salata yerine, ayrıca turşu olarak da yenir. Bu sebze kalori bakımından pek zengin değildir, yalnız vitamin bakımından oldukça kuvvetlidir. Lâhanada en çok C, B, B_2 vitaminleri, biraz A vitamini, bol bol kireç, demir, selüloz vardır.

Lâhana çeşitleri:

1 — Baş lâhana,
2 — Frenk lâhanası;
3 — Kara lâhana

LÂHEY [Haag]

Holânda'nın en büyük şehirlerinden biridir. Başkent Amsterdam'dan, büyük liman şehri Rotterdam'dan sonra, üçüncü gelir. Nüfusu 800.000'e yakındır. Kıral sarayı Amsterdam'da bulunduğu için orası Holânda'nın resmen başkentiyse de, Parlâmento ve hükümet Lâhey'dedir.

Rotterdam'ın 25 km. kadar kuzeybatısında bulunan bu şehir, gittikçe büyümektedir. Ünlü sanat şehri Delft (nü. 75.000) bugün Lâhey'in bir dış mahallesi haline gelmiştir. Bir süre sonra, Rotterdam, Lâhey, Leiden'in birleşerek 2,5 milyonluk bir tek şehir haline gelmesi beklenmektedir.

Lâhey büyük bir ticaret ve endüstri şehridir. Ayrıca, çok zengin sanat müzeleri vardır. Holândalılar bu şehre 's Gravenhage derler ki «Kontun Korusu» demektir. Eskiden asılzadelerin av yeriydi. Şehir, büyüdükçe, bir bilim ve sanat merkezi halini aldı. Bugün ağaçlı, geniş caddeler, şirin görünüşlü eski binalar, sokakları kesen küçük kanallar burayı dünyanın en güzel şehirlerinden biri haline getirmiştir. Lâhey, ayrıca, tarih bakımından da büyük bir önem taşır. Çeşitli devirlerde, birçok önemli barış antlaşmaları bu şehirde imzalanmıştır. Ayrıca, dünya barışının sağlanması için düzenlenen milletlerarası konferanslar da Lâhey'de yapılmıştır. Bunlar «Lâhey Barış Konferansları» diye anılır.

Lâhey Barış Konferansları. — Bu konferansların ilki 1899'da Rus Çarı II. Nikolay tarafından teklif edilmişti. İkinci Lâhey Konferansı 1907'de toplandı. Her iki konferanstan da beklenen sonuç elde edilemedi. Lâhey konferansına katılan devletler, uluslararası silâhsızlanma meselesini halletmek istiyorlardı. Birçok memleketler Lâhey konferanslarının şartlarına riayet etmeyince konferansın da kıymeti kalmadı. Havadan bombardıman, torpil, zehirli gaz kullanma yasağı da tesirsiz kaldı. 1916'da'da da üçüncü bir konferansın tertiplenmesi kararlaştırılmıştı, Birinci Dünya Savaşı'nın çıkması üzerine bu karar tatbik edilemedi. Yalnız, bu konferanslarda, milletlerarası bir mahkeme kurulması kararlaştırıldı. Ayrıca, daha sonra kurulan Birleşmiş Milletler Teşkilâtı'na Lâhey Konferansları temel olmuştur.

Lâhey Adalet Divanı. — Birinci Lâhey Konferansı'nda alınan kararla kurulan devamlı uluslararası mahkemedir. Her memleket Lâhey mahkemesine dört jüri üyesi gönderebilir. En aşağı iki devlet istediği takdirde her hangi bir mesele dâva konusu olabilir.

Lâhey Adalet Divanı Mahkemesi Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra bir ara eski önemini kaybeder gibi olduysa da 1945'te Birleşmiş Milletler Teşkilâtı'na bağlı olarak yeni bir divan kuruldu. Bugünkü Milletlerarası Adalet Divanı da Lâhey'de çalışmaktadır.

LÂHOR

Pakistan Cumhuriyeti'nin bir eyaleti olan Batı Pencap'ın, aynı zamanda Pakistan'ın en büyük şehridir. Nüfusu 2 milyon kadardır.

Lâhor, çiftçiliğe çok elverişli bir yerde kurulmuştur. Ayrıca, önemli bir dokuma merkezidir. Dokumacılıktan başka gelişmiş birçok endüstri kolları da vardır. Hindistan Yarımadası'nın kuzey bölümünde, eğitime, kültüre en çok önem verilen şehir Lâhor'dur. Pencap Üniversitesi bu şehirde kurulmuştur. Lâhor'un diğer belli başlı binaları arasında müzesi, büyük bir sanat eseri olarak kabul edilen camisi, sarayı ve çeşitli çeşmeleri sayılabilir.

Lâhor'un eski bölümü, yüzlerce yıl önce kurulmuş tarihî bir şehirdir. Gazneliler'in başkenti, Timuroğulları devrinde Pencap eyaletinin merkezi olmuştur. Lâhor'un eski bölümü, öteki bölümünden, tuğladan yapılmış yüksek bir duvarla ayrılmıştır. Eski bölümdeki evlerin çoğu tahta oyma saçaklı, cumbalı, sokaklar ise dardır. Yeni bölüm tuğla duvarın dışında, eski bölümün güneyinde 1849'da kurulmuştur. Lâhor'un ayrıca yeni yapılmış çok güzel bir sayfiye yeri vardır.

LÂİKLİK (Bk. LÂYİKLİK)

LÂKE

Lâka sürülerek sıvanmış, cilâlanmış eşyaya «lâke» denir (Bk. Gomalaka). Lâke yapılacak tahta veya madenî eşya önce iyice perdah edilir. Lâka sürmek çok güç, zahmetli bir iştir. Bunun için, lâke eşya pek pahalıya malolur. Çünkü çok ince bir çalışma istiyen perdah işi bittikten sonra eşyanın üstüne 20 defaya kadar lâka sürmek gerektiği olur. Lâkanın tabaka tabaka sürülmesi, gerekli sertliği, dayanıklılığı kazanmasını sağlar. Her tabaka sürüldükten sonra iyice kuruyuncaya kadar beklemek gerekir.

Lâkalar çeşitli renklerde olduğu için, lâke eşyaya gene lâka ile süsler de yapılır. Bu süsler sonradan düzeltilemiyeceği için yapanın çok usta olması lâzımdır. Lâke eşya ayrıca sedef, fildişi kakmalarla da süslenebilir. En değerli lâke eşya püskürtme yaldızlı olanıdır.

Lâke eşya yapmak Türkler'de eskiden beri gelişmiş bir iştir. Dolap kapakları, nakış kutuları, kalem kutuları, türlü saat ve oyma eşya çerçeveleri lâke yapılırdı. Hattâ duvarların üstüne lâke kabartmalar işlenirdi. Lâke usulü eski Türk ciltçiliğinde de kullanılmıştır. Sert mukavvadan yapılan cilt kapaklarına gerekli süsler işlendikten sonra lâke yapılırdı.

LÂKERDA

«Altıparmak» denilen iri palamut balığının dilim dilim kesilmiş salamurasına «lâkerda» denir. Torikten de yapılır. Daha çok meze olarak kullanılır.

Lâkerda yapılacak balık, iyice temizlendikten sonra, dilim dilim kesilir. Sonra, bir tabaka tuz, bir tabaka balık olmak üzere, bir fıçıya basılır, üstüne bir ağırlık konur. Balığın etleri beyazlaşmaya başlayınca lâkerdanın olduğu anlaşılır.

LÂKTOZ

Sütte bulunan şekerdir, «süt şekeri» de denir. Karbohidratların disakkaritler bölümünden bir bileşiktir (Bk. Karbohidratlar). Formülü: $C_{12}H_{22}O_{11}$.

Lâktoz beyaz kristal halindedir. Şeker kamışından, pancardan çıkarılan «sakaroz» kadar tatlı değildir. Memeli hayvanların sütlerinde, süt bezlerinde, bazan da, gebelik sırasında idrarlarında bulunur.

Lâktoz, bakterilerin etkisiyle mayalaşarak «süt asidi» haline gelir.

LÂLA

Erkek çocukların yetiştirilmesiyle görevli kimselere eskiden «lâla» denirdi. Çocuğun bakımı, oynaması, spor yapması, okul çağına kadar öğretimi lâlanın üzerindeydi. Lâla, aile içinde itibarı olan bir kimseydi. Şehzadelerin lâlaları askerî sınıflarından da seçilirdi. Lâlalar içinde sadrâzamlığa yükseltilmiş olanlar çoktur. Şehzade, padişah olunca, bazan kendisine küçükten beri bakan, kendisini yetiştiren, kendisine akıl veren lâlasını sadrâzamlık mevkiine getirirdi. Bundan dolayı, bir kısım padişahların sadrâzamlarına «lâla» diye hitap ettikleri görülürdü ki bu, sadrâzamın, padişah mührünü kullanmaya yetkili oluşundan, padişaha akıl vermesinden ileri gelirdi.

Lâlalık, Eski Yunan ve Roma'da da görülmüştü. Okulların az bulunduğu Roma'da, kişizade çocuklarını lâlalar eğitmiştir.

LÂLA MEHMET PAŞA (? - 1606)

Tanınmış Osmanlı sadrâzamlarındandır. Sokollu Mehmet Paşa'nın akrabasındandır. Enderun'da yetişti. Saraydan çıkınca çeşitli komutanlıklara atandı; hepsinde başarı gösterdi.

1596 başında rütbesi vezirliğe (mareşalliğe) yükseltildi. Haçova Meydan Savaşı'nda sağ cenaha komuta etmiştir. 1602'de Arşidük Mathias'ın komutasındaki Almanlar'ı yenmesi üzerine, Almanya cephesi başkomutanı oldu. 3. vezir iken, ölen Yavuz Ali Paşa'nın yerine 1604'te veziriâzamlığa (başbakanlığa) getirildi.

Budin (Budapeşte) ile Viyana arasındaki en önemli kale olan Estergon'u geri alan Lâla Mehmet Paşa, 1605'te Budapeşte dışındaki Rakos (Rakoş) sahrasında Türkiye'nin Erdel (Transilvanya) voyvodası Prens Istvan Bocskay (İştvan Boçkay)'a «kıral» unvanını verdi, taç giydirdi. Paşa'nın huzurunda, bütün ordunun katılmasiyle yapılan törende yeni kıral, tac giydikten sonra, Lâla Mehmet Paşa'nın önünde diz çöktü, iki kere elini öpüp teşekkür etti.

Slovakya'nın önemli bölümünü de aldıktan sonra İstanbul'a dönen Lâla Mehmet Paşa, İran seferine çıkmak üzereyken, 1606'da Üsküdar'daki karargâhında öldü, Eyüp'te Sokollu Türbesi'ne gömüldü.

LÂLA MUSTAFA PAŞA, Kara (? - 1580)

Ünlü bir Türk komutanıdır. Sokollu Mehmet Paşa'nın akrabasındandır. 2. Vezir Deli Husrev Paşa'nın kardeşidir. Enderun'dan yetişti. Kanunî'nin oğulları Şehzade Selim'le Şehzade Bayezit'in lâlalıklarında bulunmuştu. Vezir olunca, Kıbrıs'ın fethini elzem gören II. Selim ile Şeyhulislâm Ebussuut Efendi'yi veziriâzam (başbakan) Sokollu Mehmet Paşa'ya karşı şiddetle destekledi. Kaptan-ı Derya Damat Piyale Paşa'nın da fethe taraftar olması üzerine, Sokollu muhalefetinden vazgeçmek zorunda kaldı. Lâla Mustafa, Kıbrıs'a çıkarılacak olan orduya başkomutan tâyin edildi. Bu savaşı büyük bir başariyle kazandı, «Kıbrıs Fâtihi» olarak bütün Avrupa'da ün saldı.

Lâla Mustafa Paşa, bundan sonra İran

cephesinin kuzey kesimine başkomutan oldu. 1578'de Tiflis'e girdi. Kafkasya'yı 4 eyalete (beylerbeyiliğe) ayırıp Türkiye'ye kattı. 1580 de İstanbul'a döndü; kısa bir müddet başbakanlık ettikten sonra öldü. Eyüp'te gömülüdür. İmparatorluğun çeşitli yerlerinde büyük hayır eserleri yaptırdı. Şam'da yaptırdığı 360 odalı iş hanı ünlüdür.

LÂLA ŞAHİN PAŞA (?-1385)

Büyük bir Türk askeridir. Osmanlı devletinin kuruluşunda önemli rolü olanlardan biridir. Şehzadeliğinde I. Murat'ın lâlası idi. I. Murat tahta geçince, beylerbeyi (orgeneral) oldu; Edirne'nin, Güney Bulgaristan'ın alınmasında padişahtan sonra en çok onun hizmeti görüldü. Bu ilk önemli fetihlerden sonraki 20 yıllık devrede, I. Murat'ın seferlerinde, çok defa onun yanında bulundu. Bursa'da medrese, Kirmastı'da cami, tekke yaptırmıştır.

LÂLAPAŞA

Marmara Bölgesi'nin Istranca bölümünde Edirne iline bağlı bir ilçedir. Topraklarını doğuda Kırklareli'nin Kofçaz ve merkez, güneyde Edirne ilinin merkez ilçeleri, batı ve kuzeyde Bulgaristan toprakları çevirir. Tek bucaktan ibaret olan ilçenin 28 köyü vardır.

Yüzölçümü: 688 km²

Nüfusu: 12.580 (1960 sayımı)

Istranca Dağları'nın batı uçları Lâlapaşa ilçesi sınırları içine sokulur. Bu ilçede arazi çok dalgalı bir yayla durumundadır. Yüzey batıya, güneybatıya doğru alçalır. Lâlapaşa'da yazlar sıcak geçer, kışlar da oldukça soğuktur. İlçe orman bakımından zengin sayılabilir. Halkın büyük bir kısmı çiftçidir. Tahıl tarımı yapılır, hayvan yetiştirilir.

Kasaba. — Ilçe merkezi Lâlapaşa, Edirne'ye 26 km. uzaklıkta, küçük bir kasabadır. Edirne'den gelen yol daha öteye gitmiyerek burada kalır. Edirne'ye bağlı ilçe merkezleri arasında en küçük olanıdır. 4 mahaleden meydana geldiği halde nüfusu 1.000'i bile bulmaz (1960 sayımı: 980). Bir un fabrikası vardır.

LÂLE

Katmerli lâle ve yaban lâlesi

Türlü renklerde güzel çiçekler veren bir süs bitkisidir. Anavatanı Batı Asya olan lâle ilk olarak Türkiye'de süs bitkisi olarak yetiştirilmiş, bu arada birhayli geliştirilmiştir. Çiçek ilk defa XVI. yüzyılda yurdumuzdan Avrupa'ya götürülmüştür. Çiçeğin adı da Avrupa dillerine biçimi sarığı andırdığı için «tülbent» sözünden geçmiş, lâleye «tulipe» denilmiştir.

Yurdumuzda en çok XVII. yüzyılda lâle yetiştirme işine büyük önem verilmiş, en güzel lâleler İstanbul saraylarının başlıca süsü haline gelmiştir (Bk. Lâle Devri). O zaman çiçek meraklılarının en büyük gayesi, görülmemiş renklerde yeni lâleler yetiştirmekti. Her lâle cinsinin bir adı olurdu. Bugüne kadar gelen kaynaklara göre 500'den çok lâle çeşidine ad takılmıştır.

Lâlenin böylesine geniş bir yayılış alanı bulması, süsleme sanatlarında, mimarlıkta motif olarak kullanılmasını da sağlamıştır. Çeşme, cami ve türbelerde lâle motifleri kullanılmış, birçok süsleme eserlerinde türlü biçimlerde lâle şekilleri işlenmiştir.

Lâle, zambakgillerdendir. Yaprakları uzun, mızraksıdır. Sapının üstünde bir tek çiçek bulunur. Çiçekler çok çeşitli renklerde olduğu gibi alacalı da olabilir. Lâle soğandan yetişir. İlkbaharda çiçek açar. Lâle soğanları sonbaharda dikilmelidir. Toprak oldukça kumlu, gübreli olmalıdır. Ancak usta çiçekçiler tohumdan lâle yetiştirebilir. Tohumdan çıkan bitkiler 3-6 yıl çiçek vermez. Sonbaharda dikilen lâle soğanlarından yeni bitki çıktıktan sonra, soğanlar çürür, yerine yeni soğanlar meydana gelir. Kışın lâle soğanları, soğuktan kaçarak, toprağın derinliklerine çekilirler. Her soğandan bir tek lâle çıkar. Lâleler katmerli, ya da yalın kat olur. Çiçek gündüzün, güneş ışığının etkisiyle, iyice açılır, akşamları yeniden toparlanır.

Osmanlı Tarihinde İhtişam ve Eğlence Yılları: LÂLE DEVRİ

LÂLE DEVRİ, Osmanlı tarihinde 1718'den 1730'a kadar 12 yıl süren bir devredir, III. Ahmet'in saltanatının (1703-1730) ikinci yarısını kaplar. Lâle Devri, Nevşehirli Damat İbrahim Paşa'nın, Pasarofça Antlaşması'ndan az sonra sadrazamlığa geldiği gün başlar, Patrona İhtilâli sonunda idam edilmesiyle biter.

Tarihçi Ahmet Refik Altınay, Osmanlı tarihindeki bu ihtişam, eğlence devrini anlatan eserine «Lâle Devri» adını vermişti, devrin adı oradan gelir; ondan önce bu devre Lâle Devri diye bilinmezdi.

O sırada, memleketteki siyasi hayat bir dereceye kadar sessizliğe kavuşmuş, bazı medeni hamlelere girişilmişti. Bu arada devletin ilerigelenleri zevke, eğlenceye daha çok düşmüşlerdi. Saraylarda lâle bahçeleri geliştirilmiş, yeni yeni lâle çeşitleri yetiştirilmişti. Zenginlerin bu çiçeğe aşırı düşkünlüğü dolayısiyle bir lâle soğanının 100 altına satıldığı oluyordu.

Lâle Devri, aynı zamanda İstanbul'un onarılma devridir. Gerek batıda, gerek doğuda savaşların sona ermesi üzerine, iç kalkınmayla uğraşmaya biraz olsun imkân vardı. İstanbul köşklerle, konaklarla, yalılarla süsleniyordu. Kâğıthane'deki Saadâbat, Hayrâbat, Kasr-ı Cinan, Kasr-ı Neşat, Cisr-i Sürur, Tavanlı Köprü, Alibey Köprüsü'ndeki Hurremâbat, Beşiktaş'taki Sadrazam Sarayı, Salacık'taki Şerefâbat, Defterdar Burnu'ndaki Neşatâbat köşkleri hep bu devirde yapıldı. Boğaziçi, Üsküdar, Haliç köşklerle, yalılarla süslendi, Kâğıthane Deresi'nin kıyılarına «cedvel-i sim» (gümüş cetvel) dedikleri mermer rıhtım yapıldı.

Bu bayındırlık işlerinin yanı sıra, bilim, sanat alanlarında da bir canlılık başlamıştı. İlk devlet basımevi kurulmuş, kâğıt fabrikası yapılmış, Türk çiniciliği kalkındırılmış, Doğu, Batı dillerinden çeviri faaliyetine girişilmiş, yeni okullar açılmıştı.

Öte yandan saray ilerigelenleri, zenginler, şairleri, sanat adamlarını koruyorlardı.

Helva Sohbetleri, Kaplumbağa Yarışları

Saray mensupları, zenginler Boğaziçi, Kâğıthane, Haliç kıyılarında, çalgılar, şarkılar arasında hoş vakit geçiriyorlar, eğlenceler gece, gündüz sürüp gidiyordu. Bu arada kışın «helva sohbetleri», yazın da «kaplumbağa yarışları» yapılıyordu. Uzun kış gece-

Lâle Devri'nde ünlü Kâğıthane eğlencelerinden birini gösteren eski bir tablo

lerinde köşklerde, konaklarda toplananlar keten helvası yaparlardı. Buna «helva çekmek» denirdi. Sohbete katılanlar, keten helvasını kendileri yaparlar, sonra türlü eğlenceler arasında, çalgılar çalınıp şarkılar söylenirken, bunları yerlerdi.

Yazın ise eğlenceler, daha çok lâle bahçelerinde yapılırdı. Lâleler arasında sayısız fanuslar yakılır, bu aydınlık içinde türlü oyunlar oynanırdı. Bu arada, kaplumbağalar, sırtlarına yanar mum dikilip lâlelerin arasına salıverilirdi. Kaplumbağalar, lâleler arasında, ağır ağır dolaşırlarken, bunları seyredenler kahkahalarla gülerler, içip eğlenirlerdi.

Lâle Devrinin Acı Sonu

Sarayın, devlet ilerigelenlerinin bu çılgınca eğlence, zevk ve safaları halk arasında gittikçe büyüyen bir hoşnutsuzluk uyandırıyordu. Bunun üzerine, Beyazıt Hamamı tellâklarından Patrona Halil diye tanınan biri, çevresine topladığı kimselerle, büyük bir ayaklanmanın başına geçti. Bu ayaklanma sonunda Damat İbrahim Paşa öldürüldü, III. Ahmet tahttan indirildi, Ayasofya'daki III. Ahmet çeşmesi bir yana, bütün yalılar, köşkler yakıldı. Böylece, Lâle Devri çok feci bir şekilde sona erdi (Bk. Nevşehirli Damat İbrahim Paşa; Patrona Halil).

Bibliyografya. — Bu konudaki başlıca eserler:

Lâle Devri (A. R. Altınay, 1932); Lâle Devri: Tanzimata Kadar Osmanlı - Türk Uygarlığı (R. G. Arkın, 1954); Lâle Devri'nde Patronalılar Saltanatı (A. Z. Kozanoğlu, 1943); Lâle Devri'nde Şair Nedim'in Aşkı (E. B. Şapolyo, 1952).

LÂLELİ CAMİSİ

İstanbul'da, Beyazıt'la Aksaray arasında caddenin tam ortasına rastlıyan dörtyol ağzında bir camidir. Osmanlı padişahlarından III. Mustafa tarafından 1763'te yaptırılmıştır. 1765 depreminde yıkılmış, 1782'de sağlamca onarılmıştır. Yapılışı bakımından bu camiyi Osmanlı mimarlığının barok devrine bağlıyanlar varsa da meselâ Nuruosmaniye Camisi'yle karşılaştırılınca Lâleli Camisi'nin klâsik mimarlığımıza daha yakın olduğu anlaşılır (Resim: Bk. sayfa 1232).

Lâleli Camisi, kemerler üzerine kurulmuştur. Son onarılmasında (1959 - 1961) avlu altı çarşısı daha güzelleştirilmiştir. Caminin, biri öbüründen altı yıl sonra yapılmış tek şerefeli iki minaresi vardır. Kıble tarafında ileri bir çıkıntı bulunur. Yanlarında sütunlu iki galeri yapılmıştır. Orta kubbe, sekiz köşeli duvarlar üzerine oturtulmuş, bir kasnağa bindirilmiştir. Şadırvan'ın bulunduğu iç avluya üç kapıdan girilir. Her üçüne de sayısı değişik basamaklarla, merdivenle çıkılır. Hünkâr mahfiline sol revakın altındaki rampadan çıkılır. Caminin iç duvarları renkli somaki mermerle kaplıdır. 105 pencerelidir.

Lâleli Camisi'ne bu adı, o yakınlarda yaşıyan Lâleli Dede'den dolayı halk koymuştur. III.Mustafa'nın türbesi caminin güney yönündeki dış kapının yanındadır; oğlu III. Selim de burada gömülüdür.

LALO, Edouard (1823 - 1892)

Tanınmış bir Fransız bestecisidir. Lille'de doğdu. Babası Napoléon'un ilerigelen komutanlarındandı. Oğlunu da asker yapmak istiyordu. Edouard ise, çok küçük yaştan müziğe merak sarmıştı, babasının sözünü dinlemiyerek, 16 yaşında, Paris'e gitti, konservatuvara girdi. 17 yaşında eser bestelemeye başladı. Bir yandan da ders vererek, salonlarda viyola çalarak hayatını kazanıyordu.

Edouard Lalo

Lalo, ilk eserlerinin beğenilmemesi üzerine, besteciliği bırakmıştı. 1865'te evlendikten sonra, karısı onu yeniden eser bestelemeye teşvik etti. Lalo için şöhret çağı ancak 50 yaşından sonra başladı. Bu arada, orkestra ile keman için yazdığı konçerto ona büyük ün sağladı. Lalo'nun, arkadaşı Sarasate için yazdığı bu eser ilk defa, Paris'te, 1874'te çalındı, konserde Sarasate kendisi solist olarak çaldı. Bir senfoni olarak da çalınabilen bu eser «İspanyol Senfonisi» diye tanınmıştır.

Lalo, opera yazmayı birkaç kere denemiş, başarı sağlıyamamıştı. Konçertosunun kazandığı başarı üzerine, yeniden opera yazmaya koyuldu, «Le Roi d'Ys» (Ys Kıralı) adındaki bu operası üzerinde yıllarca, kimseye söylemeden, çalıştı. Eser 1888'de Paris Operası'nda oynandı, büyük hayranlıkla karşılandı.

Lalo'nun son yılları hastalık içinde geçti. Zihni de günden güne zayıflıyordu. Daha önce geçirdiği felç, vücudunu adamakıllı yıpratmıştı. Hele Franz Müzik Kurumu'na üye seçilmeyince mâneviyatı büsbütün bozuldu, son günlerini üzüntü içinde geçirdi.

LÂMA

Deve ile uzaktan akraba bir hayvandır. Güney Amerika'da yaşar. Deve gibi hörgüçlü değildir, yapısı bakımından da deveden küçüktür. Omuz yüksekliği ancak 1,5 m.'yi bulur.

Lâmalar da, daha küçük akrabaları «alpaka» lar gibi, evcilleştirilmiştir. Yalnız, sık tüyleri alpakanınki gibi değerli değildir. Bazan alpaka yününe karıştırılır. Tüyleri kahverengi, beyaz, kurşuni, hattâ siyah olabilir. Yaşı küçükken hayvanın eti yenebilir.

Lâma

Lâma taşıma işlerinde kullanılır. Bir lâma 50 kilo kadar yük taşıyabilir. Dayanıklı hayvanlardır. Ancak, yükleri çok ağır gelirse yere yatar, yük hafifletilinceye kadar kalkmazlar. Dağ bitkileri lâmaların başlıca besinidir. Haftalarca su içmeden yaşıyabilirler.

Lâmaların en büyük özelliği kızınca düşmanlarına tükürmeleridir. Pis kokulu tükrükleri düşmanı kaçırmaya yeter, daha da çok kızınca kustukları bile olur.

LÂMA

Tibet'te yaşıyan bir kısım Buda rahiplerine «lâma» denir. Bu söz Tibet dilinde «üstün kişi, en yetkili kaynak» anlamına gelir. Lâmalar, sıkı bir ibadet yolu ile yetiştirilir. Sayıları da bellidir, hiç değişmez. Lâma olabilmek için belli basamaklardan geçerek yetişmek gerekir. Bunların en önemlileri Upasâka (hizmetkâr), Çrâmanesa (yeni doğmuş), Çrâmana (rahip) gibi ruhânî derecelerdir. Din adamı ancak bundan sonra «Lâma» unvanına hak kazanır. İçlerinden en büyüğüne de «Dalay-lâma» denir.

Lâmaizm ve Dalay-Lâma

Lâmaların inançlarına «lâmaizm» denir. Lâma inancı, Buda dininden az çok ayrıdır. Mogolistan, Çin, Sibirya, hattâ Kuzey Kafkasya'ya yayılmıştır. XVII. yüzyıldan beri bu dinin başına «Dalay-lâma» deniyor. Padma Sambhava, lâma dininin gerçek kurucusudur, «Sam-yas» denilen Tibet manastırını ilk defa o kurmuştur.

XIII. yüzyılda, Çin'i hükmü altına alan Kubilay Han, lâmalara geniş yetki verdi, bu din o sırada en geniş şekline ulaştı.

Lâmaizm, tanrılar bakımından, eski mitolojileri aratmıyacak kadar zengindir. En ulu tanrı, Dhyani Budası'dır. Sakya - Muni'den önce, çeşitli âlemlerde var olmuş olan bin Buda daha vardır. Bunlara «Yidam» derler, rahipleri sayılamıyacak kadar çoktur.

LAMARTİNE, Alphonse de (1790-1869)

Ünlü bir Fransız şairi ve devlet adamıdır. Bir kişizadenin oğludur. Mâcon kasabasında doğdu. Annesi çok zeki, bilgili bir kadındı. Oğlunda sanat zevkinin uyanmasında büyük etkisi olmuştur.

Lamartine

Lamartine küçük yaşta Lyon'da bir okula gönderildi, orada iki yıl kaldıktan sonra, yatılı hayatın yalnızlığına dayanamadığı için kaçtı. Dört yıl da Belley kolejinde okuduktan sonra eve döndü, öğrenimine kendi başına devam etti.

Lamartine, 1811'de İtalya'ya gitti. Napoli'de, bir balıkçının kızıyle ahbap oldu. Kız, tütün işçisiydi. Lamartine onu, Graziella adı ile anarak, bu addaki eserinde ebedileştirdi. Napoléon'un Moskova bozgunundan sonra, imparatorluk düşünce, askerliğe heves ettiyse de bu meslek sonradan hoşuna gitmediği için bundan da vazgeçti. 1816 eylûlünde, sağlık bakımından bir süre kalmak üzere gittiği

Aix - les - Bains'de bir kadına tutuldu. Ertesi yıl, Elvire diye andığı bu genç kadın ölünce Lamartine, duygularını belirten en güzel şiirlerini yazdı. Istırap, şairi olgunlaştırmıştı. Bu şiirlerin pek meşhur olan bir tanesi de «Göl» adındadır. İlk şiir kitabı 1820 martında basıldı. On gün sonra Lamartine, Napoli elçiliğine ataşe tâyin edildi. O sırada, Cenevre'de, bir İngiliz kızı ile evlendi.

Lamartine Napoli'de bir yıl kaldı, üç yıl sonra Floransa elçiliği kâtipliğiyle gene İtalya'ya gönderildi. 1821'den 1825'e kadar Saint-Point'da bir şatoda yaşadı. Eserlerinin önemli bir kısmını burada yazdı. 1830 ihtilâli, onu yeniden harekete geçirdi. 1831 seçimlerine girdiyse de kazanamadı. 1832'de Doğu'ya uzun bir geziye çıktı. Bir yaşındayken ölen oğlunu unutamıyordu. Kızı Julia ile karısını da bu geziye götürdü. Yunanistan'ı, Suriye'yi, Filistin'i gezdiler. Kızı Beyrut'ta öldü. Kendisi de hastalandı. Bulgaristan'da bir kasabada yattı. Sonra Fransa'ya döndü. Suriye'deyken, milletvekili seçildiğini öğrendi. Meclis'te hiçbir partinin tarafını tutmamakla beraber, nutuklariyle büyük bir başarı sağladı. Bu arada ölüm cezası aleyhinde, köleliğin kaldırılması lehinde, bulunmuş çocuklar, basın hürriyeti, Napoléon'un kemiklerinin Fransa'ya getirilmesi için söyledikleri çok derin yankılar yarattı. 1839 - 1842 arasında, güttüğü siyaset belirlileşti. Liberal, insancı, barışçıydı. 1843'te kesin olarak muhalefete geçti. 1847'de yayınladığı «Jirondenlerin Tarihi» adlı eseri, siyasi temayülünü belirtir. 1848 ihtilâlinde önemli rolü oldu. Geçici hükümete devlet bakanı olarak girdi. 1851 hükümet darbesi onun da siyasi hayatına son verdi.

Lamartine'in ihtiyarlığı hayli acı geçmiştir. Süse, şatafata düşkünlüğü, hesapsızlığı yüzünden beş milyon frank borca girmişti. Para kazanmak için tarih ve edebiyat konularında durmadan çalışıyordu.

Lamartine, Fransız romantik şairleri içinde en duygulu bir sanatçı olarak tanınmıştır. Fransız şiirinde gerçek lirizmin kurucusudur. Edebiyatın birçok ifade tarzlarını denemiştir. Şiirlerinin konularını, ana temalarını, daha çok, insanın kaderi karşısında vardığı düşünceler meydana getirir. İnsanın doğduğu çevrelerin ilki olan aile, sevgi ve tabiat Lamartine'i en çok düşündürmüş, içlendirmiş konulardır. Ölüm, belki de anlattığı düşüncelerin en kuvvetlisidir. Çünkü Lamartine, kendi hayatında birçok ölüm vakalariyle karşılaşmış, Graziella'sını, küçücük oğlunu, kızını, karısını, annesini kaybetmişti. Şiirlerinin dili çok sade, son derece ahenkli, zaman zaman benzetmelerle süslüdür. Tarihe ait eserlerinde, gerçeklere tamamiyle bağlı kalmıştır.

Lamartine'in 63 cilt tutan müsveddeleri Paris Millî Kütüpanesindedir. Başlıca eserleri şunlardır:

Şiir. — «Premières Méditations Poétiques» (İlk Şairce Düşünceler, 1820); «Nouvelles Médiations Poétiques» (Yeni Şairce Düşünceler, 1823); «La Mort de Socrates» (Sokrates'in Ölümü, 1823); «Jocelyn» (1836); «La Chute d'un Ange» (Bir Meleğin Düşüşü, 1838).

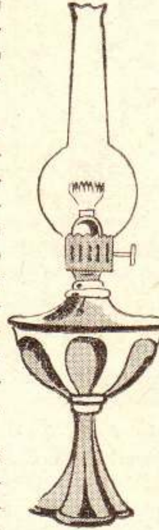
Roman. — Graziella (1849); Raphael (1849); Genevievè (1851).

Tarih. — «L'Histoire des Girondins» (Jirondenler'in Tarihi, 1847); «L'Histoire de la Révolution de 1848 (1848 İhtilâli'nin Tarihi, 1849); L'Histoire de la Turquie» (Türkiye Tarihi, 1854 - 1855); L'Histoire de la Russie (Rusya Tarihi, 1855).

Bibliyografya. — Dilimize çevrilmiş eserlerinden başlıcaları:
Graziella (çev. H. F. Ozansoy, 1934); Graziella (N. P. Safa, 1939); Graziella (Z. Menemenci, 1944); Raphael (H. F. Ozansoy, 1935).

LÂMBA

Aydınlatma aracıdır. İçine yağ doldurarak yakılan kablardan elektrik ampulüne kadar, aydınlatmak için kullanılan araçlara «lâmba» denir.

Gaz lâmbası

Lâmbanın en ilkel şeklini, mağara adamları kullanmıştır. Tarihî kalıntılardan anlaşıldığına göre, mağara adamları, hayvanların kafataslarına yağ doldurup içine batırdıkları sazları tutuşturarak meydana getirdikleri bir çeşit aydınlatma aracı kullanıyorlardı. Sazın içi boş olduğundan yağı kolayca emiyor, yukarı doğru çekiyordu.

Eski Mısırlılar, mağara adamlarının bu basit lâmbalarını daha da geliştirdiler. Yağla doldurdukları kafataslarının, ortası oyuk taşların içine, pamuktan yaptıkları bir fitili daldırıyorlardı. Bazı Eskimolar bugün bile bu biçim lâmbalar kullanırlar, bunlarda balık yağı yakarlar.

Mezopotamya'da, toprak altından çıkarılan şehir kalıntıları arasında, M. Ö. 7000 - 8000 yılları sırasında yaşamış insanların yaptıkları lâmbalara raslanmıştır. Kandil biçiminde olan bu lâmbalar, fırında pişirilmiş tuğlalardan yapılmıştır. İlk tunç lâmbalar, İsviçre göllerinde yapılan kazılarda meydana çıkmıştır. Eski Yunanlılar'ın, Romalılar'ın kullandıkları lâmbalar da ya pişirilmiş tuğladan, ya da tunçtan yapılıyor, içinde zeytinyağı yakılıyordu.

XVIII. yüzyılda, Aimé Argand adlı bir İsviçreli kimyager, lâmbalara büyük bir yenilik getiren tüp biçimi bir fitil yaptı. İç içe madenî iki silindir arasına sıkıştırılan bu fitil, yuvarlak bir tüp biçiminde olduğundan, içinden hava geçiriyor, bu hava sayesinde daha çok karbon yanıyor, daha az is çıkıyordu. Bu çeşit lâmbalara, «Argand Lâmbaları» denir. Argand'ın bu icadından sonra, yardımcılarından biri, lâmbanın gelişmesinde önemli bir yeri olan başka bir yenilik yaptı. Bu, lâmbanın üzerine takılan bir cam şişeden ibaretti. Cam, hem isin dışarı fazla çıkmasına engel oluyor, hem de ışığı daha parlak gösteriyordu.

1845'e kadar lâmbalarda, ya eritilmiş hayvansal yağ, balk yağı, balina yağı, ya da bitkisel yağ yakılırdı. Balina yağı özellikle deniz fenerlerini aydınlatmakta kullanılırdı. Zamanla, terementiden yapılan neft yağı, lâmbalarda hayvansal yağların yerini aldı; yalnız, bu yağ, birdenbire parladığından tehlikeliydi, çok kullanışlı değildi. 1845'te lâmbalarda petrol kullanılmaya başlandı. Bu, ucuz olduğu kadar tehlikesizdi de.

Aydınlatmada, elektrikten faydalanılmaya başlandıktan sonra gaz lâmbaları eski önemini kaybetmiş, bunların yerini elektrik ampulleri almıştır.

LÂME

Dokusunda gümüş, altın gibi madenî teller bulunan kumaşa, ayrıca, maden gibi parlaklığı olan deriye «lâme» denir. Eski Türk sanatında madenî tellerle dokunmuş olan bu çeşit kumaşlara «zerbaf», «zertarî» denirdi.

Osmanlılar zamanındaki dokuma sanatında bu şekilde dokunmuş kumaşlara önemli bir yer verilmiş, hepsi ayrı birer sanat eseri olarak kabul edilebilecek çok değerli kumaşlar dokunmuştur. Bunların arasında «serâser» adı verilen, baştan başa som sırma ve ipekle dokunmuş bir çeşit kumaş da, özellikle Yeniçeri ağası gediklilerinin bellerine sardıkları kuşakların yapımında kullanılırdı. Eskiden simli, altın telli kumaşlar cinsinden bir de «diba» adı verilen bir kumaş çeşidi vardır. Bunlar lâme gibi, yalnız altın tellerle değil, gümüş tellerle de dokunur, iri dallı desenleri olan dibalardan elbiseler yapılırdı. Yurdu İç Asya olan bu kumaşlar sonraları Avrupa'da da yapılmıştır, en mükemmelleri Venedik'te dokunanlardır.

LÂMİÎ (1472 - 1532)

Tanınmış bir şairimizdir. Bursa'da doğdu. Büyükbabası Nakkaş Ali Paşa, Yeşil Türbe'nin süslemelerini yaratan sanatkârdır.

Lâmiî

Lâmiî «Hüsn-ü Dil» (Güzellik ve Gönül) adlı eseriyle ün kazandı. 1515'te Yavuz'a manzum «Ferhâdnâme» sini, Damat İbrahim Paşa'ya Divan'ını, «Veyse ve Râmîn» ini sundu. 30'dan çok manzum ve mensur eseri içinde Câmî'den yaptığı çevirmeler ona «Câmî-i Rûm» (Türkiye'nin Câmî'si) unvanını kazandırdı. «Şehr-Engîz» adındaki manzum eserinde devrinin Bursa'sını canlı mısralarla anlatır.

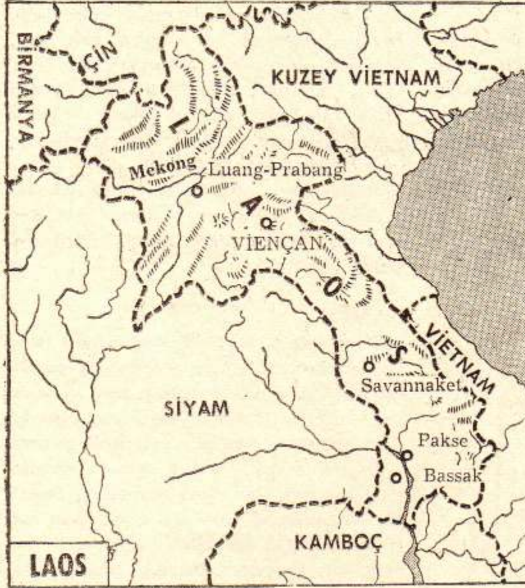
LANDO (Bk. ARABA)

LANOLİN

Yün yağının ticari adıdır. Yapağıdan çıkarılır. Balmumu kıvamında sarımtırak bir maddedir. Suyla kolay karışır. Eczacılıkta, merhem yapımında geniş ölçüde kullanılır.

LANTAN

Kolay işlenir, beyaz bir madendir. Tabiatta çok az raslanır. Ancak İsviçre'de Ytterby'de, Ural Dağları'nda, Avrupa, Amerika ve Avustralya'nın belirli yerlerinde bulunur.

«Monazit kumu» denilen bir filizden çıkarılır. İlk olarak 1902'de bulunmuştur. Endüstride kullanılabilecek kadar bol elde edilemediği için, kullanılış yeri yoktur.

Lantanın simgesi La, atom No. 57, atom ağırlığı 138,92, yoğunluğu 6,15'tir 812° C de ergir.

Lantenitler. — Lantan çevrimsel (periyodik) sistemde nadir toprak metalleri denilen 14 madenden önce gelir, bundan dolayı bu madenlere «lantenitler» denir. Lantenitler şunlardır:

Seryum, Neodyum, Samaryum, Gadolinyum, Disprosiyum, Erbiyum, İterbiyum, Praseodyum, İlinyum, Europiyum, Terbiyum, Holmiyum, Thülyum, Kasyopeyum (Bk. Kimya; Çevrilmsel Sistem).

LAOS

Uzak Doğu'da Çin Hindistanı'nda bir devlettir. Kuzey Viet-Nam, Güney Viet-Nam, Kamboç ve Siyam ile çevrilmiş, denizden uzak bir kara ülkesidir.

Yüzölçümü: 231.400 km²
Nüfusu: 2.250.000
Başkenti: Viençan

Laos, dağlık bir ülkedir. 2.760 m.'ye yükselen yerler vardır. Mekong ırmağı, ülkeyi sulıyan büyük akarsudur. Kışın ısı ortalaması 20°, yazın 37° C kadardır. Ülkede tropik muson iklimi hüküm sürer. Tipik bitki örtüsü park ormanları, savanalar, bazı bölgelerde tropik ormanlar, bozkırlardır.

Laoslular, Sarı Irklar'dandır; Laosça konuşurlar. Laos dışında Kamboç'ta 125.000 kadar Laoslu vardır. Başlıca azınlıklar kuzeyde 335.000 Çinli, güneyde 112.000 Siyamlı'dır. 58.000 kadar Müslüman dışında nüfus Budist'tir. Km²'ye 10 kişi düşmektedir.

Başkent Viençan (Vientiane), Mekong üzerinde, Siyam sınırında 90.000 nüfuslu bir şehirdir. Bundan başka 20 - 30 bin nüfuslu 4 şehir daha vardır: Luang-Prabang, Pakse, Savannaket, Bassak. Kıral, kuzeyde Mekong'un dirseği üzerindeki Luang-Prabang'da oturur.

Nüfus bakımından Laos dünya devletleri arasında 96. gelir. Ülkede yetişen başlıca ürün pirinçtir.

Bu çok fakir ülke, Amerikan yardımı ile yaşamaktadır. Öğretim pek ilkeldir. Yüksek öğretim yoktur. Demiryolu yapılmamıştır. 2.300 km. şose vardır.

Laos bir kırallıktır. XIX. yüzyıl sonlarında Fransa himayesini kabul etmişti. Uzun savaşlardan sonra, Çin Hindistanı'ndaki daha başka ülkeler gibi, 19 haziran 1949 da bağımsızlığını kazandı. Ancak komünist Çin ile Kuzey Viet-Nam'ın sızmalarına açık olan bu ülkede, Komünistler'le Milliyetçiler'in kanlı savaşları hâlâ sürüp gitmektedir.

LA PAZ

Bolivya'nın en büyük şehridir. Nüfusu 400.000'e yakındır. Ülkenin resmî merkezi Sucre şehri olduğu halde, devlet işlerinin çoğu, bir endüstri, ticaret ve bilim merkezi olan La Paz'da toplanmıştır.

La Paz, dünyanın en yüksek şehirlerinden biridir. And Dağları'ndaki bir nehrin vâdisinde kurulmuştur. Denizden 3.800 m. yüksektedir. Titicaca Gölü'nden 75 km. uzaklıktadır.

La Paz'in bir bilim merkezi olarak en önemli kurumu, Saint Andres Üniversitesi'dir. Ayrıca, 1912'de kurulmuş bir Amerikan enstitüsü vardır. Bu enstitü, Amerika Birleşik Devletleri'ndeki bir fakülteye bağlıdır, mali bakımdan Bolivya hükümeti tarafından desteklenmektedir.

La Paz, havayolları, demiryolları, karayolları ile birçok büyük şehirlere bağlıdır. Endüstri maddeleri arasında en önemlileri, alkollü içkiler, konserve yiyecek, sigara, çimento, dokuma, cam maddelerdir.

LA PEROUSSE, Jean-François de, (1741 - 1788)

Ünlü bir Fransız denizcisidir. 1785 yılında Fransız hükümetinin emriyle bir filo düzenliyerek denize açıldı, Doğu Asya kıyıları boyunca dolaştıktan sonra 1788'de Avustralya'ya geçti. La Perousse'dan bundan sonra haber alınamamış, daha sonra yanındakilerle birlikte yerliler tarafından öldürüldüğü anlaşılmıştır.

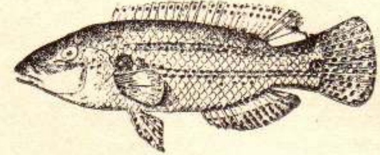

La Perousse

La Perousse, Doğu'daki gezilerinde Alaska'yı, Hawaii Adaları'nı, Filipinler'i dolaştı. Japonya'ya, Kamçatka'ya gitti. 1787'de de, bugün onun adı ile anılan La Perousse Boğazı'nı keşfetti.

LÂPİNA BALIĞI

Mavi, ya da yeşil renkte, kırmızı benekli bir balıktır. Küçük kıyı balıklarındandır. Tropikal ve ılık sularda yaşar. Daha çok kayalık bölgelerde bulunur. Yosunlar, taşlar arasındaki küçük hayvanlarla beslenirler.

Lâpinaların birçok çeşidi vardır. Başlıcaları «asıl lâpina», «çırçır» (çurçur, çuçur), «kikla», «gün balığı», «ördek balığı» dır. Bunların hepsi genel karakterleri bakımından birbirine benzer. Etleri kılçıklıdır. Makbul değildir.

Lâpina balığı

LAPLACE, Pierre Simon, Marki de (1749 - 1827)

Ünlü bir Fransız astronomi bilginidir. Güneş Sistemi, gezeğenlerin oluşumu üzerindeki çalışmalariyle tanınır.

Laplace

Laplace, Beaumont-en-Auge adlı bir köyde doğdu. Babası çok fakir bir çiftçiydi, oğlunun öğrenimini sağlıyacak durumda değildi. Laplace çalışkanlığıyle dikkati çektiğinden varlıklı komşuları onunla ilgilendiler; öğrenimini üzerlerine aldılar. Böylece Laplace, köy okulunda ilk öğrenimini tamamladıktan sonra Caen'deki üniversiteye gönderildi. Burada, en çok matematik derslerinde başarı gösteriyordu. 18 yaşına geldiğinde, elinde bir tavsiye mektubu ile, Paris'e, devrinin en ünlü matematik bilginlerinden biri olan D'Alembert'i görmeye gitti. D'Alembert, mektuba rağmen, çok meşgul olduğundan Laplace'la görüşemiyeceğini söyledi. Laplace, bu sefer de D'Alembert'e kendi bir mektup yazarak, matematik prensiplerinin bir şemasını gönderdi. Laplace'ın bu hareketi, Fransız matematikçisinin çok hoşuna gitmişti. Derhal onunla görüşmek istediğini söyledi, Laplace'ın Ecole Militaire (Askerî Okul) matematik profesörü olmasını sağladı.

Laplace'ın, astromoni konusundaki ilk çalışmaları, o devirde düşünüldüğü gibi bir gün gelip Ay'ın Dünya'ya çarpacağı fikrinin yanlış olduğunu ortaya koymuştur. Laplace, incelemeleriyle, Ay'ın yörüngesini değiştirdiği zaman Dünya'nın da dolanma yönünü değiştirdiğini göstermiştir. Bu inceleme, ileride, Laplace'ın kurduğu en önemli astronomi kanunlarından birinin temellerini meydana getirir. Bu kanuna göre, gezegenlerin hareketlerindeki değişmeler, belli bir düzen içinde meydana gelmektedir, önceden anlaşılabilir.

Laplace, 1816'da, Fransız Akademisi'nin kırk ölümsüzleri arasına seçilmiştir. Bu şerefe rağmen Laplace, hayatının sonuna kadar, daha çok şeyler öğrenmek durumunda olduğunu düşünmüş, ölümüne yakın şu söz-

leri söylemiştir: «Bildiklerimiz çok az; bilmediklerimiz sınırsızdır.»

LA PLATA

Arjantin'in başlıca şehirlerinden biri, Buenos Aires eyaletinin başkentidir. La Plata Körfezi'nde, Buenos Aires şehrinden 53 km. güneydoğudadır. Nüfusu 400.000 kadardır; Arjantin'in 4. şehridir.

La Plata, Amerika'daki Washington şehrinin plânlarına göre kurulmuştur. Şehir Arjantin'in oldukça ileri bir ticaret ve sanayi merkezidir. Et sanayii gelişmiştir. La Plata Müzesi, Güney Amerika'nın en önemli eski eserler müzesi olarak kabul edilir.

1952'de, şehrin adı, o zamanki Arjantin Cumhurbaşkanı Juan Peron'un karısı Eva Peron'a saygı olmak üzere «Eva Peron» olarak değiştirilmişti. 1955'te Juan Peron'un idaresine son verildikten sonra şehir yeniden La Plata adını aldı.

LÂPONYA

Kuzey Avrupa'da bir bölgedir. Kuzey Kutup Dairesi'nin kuzeyinde kalır. Norveç, İsveç, Finlandiya'nın en kuzey kesimleriyle, Kola Yarımadası'nın doğusundaki Rus toprakları Lâponya'yı meydana getirir.

Yüzölçümü: 400.000 km²

Nüfusu: 150.000

Lâponya, Lâponlar'ın yurdudur. Bu bölgede yaşıyan Lâponların sayısı 30.000'i geçmez. Dağlık bölgelerde yaşıyanlar göçebedir. Kıyı Lâponları balıkçılıkla geçinir. Akarsu boylarında yaşıyanlar ise, Lâponlar'ın en gelişmişleridir. Lâponlar kısa boylu (ortalama 1,5 m.) siyah düz saçlı insanlardır. Çinliler'le Japonlar'ı andırırlar. Lâponlar ren geyiği besliyerek geçinirler.

Lâponya çok engebeli bir ülkedir. Dağlar, sayısız göller, buzul vâdileri her yeri kaplar. Kuzeyde gittikçe alçalan bir yayla vardır. Lâponya'nın en büyük gölü Enare, en önemli akarsuları da Botni Körfezi'ne dökülen Kemi ve Tornea'dır. Iklim çok soğuktur. Yazlar serin, kışlar şiddetli, uzun olur. Ülke demir ve nikel madenleri bakımından zenginse de bu madenlerin pek azı işletilir.

LÂPSEKİ

Marmara Bölgesi'nin Güney Marmara bölümünde Çanakkale iline bağlı bir ilçedir. Topraklarını doğuda aynı ilin Biga, güneydoğuda Çan, güneyde merkez ilçeleri, batıda Çanakkale Boğazı, kuzeyde ise Marmara Denizi çevirir. Merkez bucağından başka Beyçayırı, Umurbey adında bucakları, 42 köyü vardır.

Yüzölçümü: 941 km²

Nüfusu: 23.467 (1960 sayımı)

Lâpseki ilçesinin toprakları Biga Yarımadası'nın kuzeybatı ucunda, Dede Dağı'nın (721 m.) kuzey, kuzeybatı kesimlerini çevreliyen, yer yer hafif dalgalı, kısmen ormanlarla kaplı sırtlarıdır. Başta Birgos Çayı olmak üzere, bu dağın yamaçlarını yararak denize dökülen akarsuların vâdi tabanları geniş düzlükler halindedir. Lâpseki'de iklim, Marmara Bölgesi'nin öteki kesimlerindeki iklimi andırır: İlkbahar kısadır, sonbahar ilkbahardan daha ılık ve devamlıdır. Yazlar sıcak ve kurak geçer. Kışlar şiddetli değildir.

İlçede büyük denecek ormanlar yoktur. Dağlık alanlarda ormanlık yerlere raslanır. İlçe ekonomisinde tahıl tarımı ile sebzecilik, meyvacılık önemli yer tutar.

Kasaba. — İlçe merkezi Lâpseki kasabası, Çanakkale Boğazı'nın doğu kıyısında, Çanakkale şehrine 40 km. uzaklıkta kurulmuştur.

6 mahalleden ibaret olan kasabanın evleri kısmen kıyı düzlüğü üzerinde, kısmen de yamaçlara doğru yayılır. Evlerinin çoğu tahtadan ve iki katlıdır. Kasabanın nüfusu 3.123'tür (1960 sayımı).

Lâponlar buzul vâdilerinde ren geyiklerinin çektikleri kızaklarla dolaşırlar

LA ROCHEFOUCAULD (1613 - 1680)

Tanınmış bir Fransız fikir adamıdır. Paris'te doğdu. Ünlü kimseler yetiştirmiş asılzade bir ailenin oğludur. Pek sağlam bir öğrenim görmediyse de, kibar çevrelerde, sarayda tanındı, devrinin meşhur kadınlariyle yakın dostluklar kurdu. Madame de Longueville, Madame de Sable, Madame de Sevigné bunların başlıcalarıdır. Bu arada Madame de Chevreuse'le olan ilgisinden ötürü 8 gün hapsedildi, sonra 2 yıl kadar sürgüne gönderildi.

La Rochefoucauld

La Rochefoucauld'nun hayatının büyük bir kısmı «La Fronde» denen iç savaşlarda mücadele ederek geçti. Bu arada birkaç kere yaralandı, bir gözünü kaybetti. Yaşlanınca kendini edebiyata, fikir çalışmalarına verdi, mektuplarını, hâtıralarını toplıyarak yayınladı. En önemli eseri «Maximes» (Düşünceler) dir. Bu kitabı, ahlâka, toplum hayatına dair yazdığı özlü sözlerden meydana gelmiştir.

LARVA [Kurtçuk]

Yumurtadan yeni çıkan böceklere «larva» (kurtçuk, sürfe) denir. Bu, böceklerin, geçirdikleri başkalaşım sırasında aldıkları ilk şekildir.

Larvalar durmadan yerler, büyürler. Bu bakımdan böcekler larva halindeyken bitkilere büyük zararlar verirler. Büyüme sırasında birkaç defa deri değiştirdikten sonra «pupa» (krizalit) safhasına geçerler (Bk. Böcekler; Başkalaşım).

Çeşitli larva tipleri

LÂPONLAR'IN YAŞAYIŞI

LÂPONLAR'IN çoğu göçebe bir hayat yaşar. Avrupa'nın en kısa boylu kavmi oldukları halde çok sağlam yapılıdırlar.

Lâponlar'ı, dağ, deniz, nehir Lâponları olarak üçe ayırabiliriz. Dağlı Lâponlar tamamiyle göçebe hayatı yaşarlar, geyik sürüleriyle oradan oraya dolaşırlar. Bu göçebe insanlar, hayvanlarına yetecek kadar yeşillik bulunan bir yere raslayınca çadırlarını oraya kurup bir süre kalırlar. Bütün aile, koni biçimi çadırlarda yaşarlar. Köpekler de aynı çadırda yatar.

Deniz Lâponları, Laponya kıyılarında yaşarlar. Balıkçılıkla geçinirler. Dağ Lâponlarından daha medeni bir hayat sürerler.

Nehir Lâponları akarsu kıyılarında yaşarlar. Lâponyanın en medeni insanlarıdır. Kendilerine göre bir toplum hayatları vardır. Balıkçılık ve sürücülükle geçinirler. Bazan küçük çiftlikler kurup tarım işleriyle uğraşırlar.

LAS VEGAS

Amerika Birleşik Devletleri'nde, Nevada eyaletinin nüfus bakımından en büyük şehridir. 1940'ta ancak 10.000 kadar olan nüfusu bugün 70.000'i geçmiştir. Gece kulüpleri, ünü bütün dünyaya yayılmış kumarhaneleriyle tanınır. Bundan dolayı, bir turist şehri olarak gelişmiştir.

Las Vegas 1905'te kuruldu. 1930 yılında Hoover Barajı açılıncaya kadar Las Vegas önemli bir şehir değildi. Bu tarihte açılan eğlence yerleri şehre bugünkü önemini kazandırdı. Las Vegas, ayrıca, yakınlarında bulunan maden yataklarından dolayı da önemlidir. Bu yataklardan elde edilen madenler arasında altın, gümüş, boraks, magnezit başta gelir. Las Vegas'ın kuzeybatısında bulunan şifalı sular, burasının bir dinlenme yeri olmasını da sağlamıştır.

Endüstride Önemli Yeri Olan Maddelerden Biri: LÂSTİK

LÂSTİK, bugünkü endüstride en önemli yeri olan maddelerden biridir. Daha çok, Güneydoğu Asya ülkelerinde, Meksika'da, Brezilya'da, Afrika'da, Kolombiya'da, Ekvator'da yetişen birkaç çeşit ağaçtan elde edilir.

Lâstiğin esneklik, elektriği geçirmemek, fazla ısıdan, nemden etkilenmemek, sünger kadar yumuşak, fildişi kadar sert şekillere girebilmek gibi özellikleri vardır. Lâstikten faydalanan endüstri kollarının başında otomobil, elektrik, giyim, spor malzemesi, oyuncak, savaş malzemesi, yapı malzemesi, hastane malzemesi endüstrileri gelir.

Lâstik, tabiî olarak elde edildiği gibi yapma (sentetik) olarak da meydana getirilir. Sentetik lâstik endüstrisi İkinci Dünya Savaşı sırasında gelişmiştir. 1940'ta yalnız lâboratuvar denemelerinde elde edilen sentetik lâstik, ondan sonraki altı yıl içinde, yılda 1.000.000 ton lâstik elde edilmesini sağlıyan büyük bir endüstri olarak gelişmiştir. Bugün, tabiî lâstikten yapılan maddelerin hemen hemen hepsi sentetik lâstikten de yapılabilmektedir.

Tabiî lâstiği, bundan yüzlerce yıl önce Amazon kıyılarında yaşıyan yerliler keşfettiler. Bunlar, lâstiği kauçuk ağacından elde ediyorlar, çocuklarına oyuncak top yapmakta, giyeceklerinin, ayakkabılarının dışına sıvıyarak onları su geçirmez hale getirmekte kullanıyorlardı (Bk. Kauçuk). Avrupalılar'ın, Brezilya yerlilerinden lâstiği öğrenmelerinden, bu maddeyi endüstride faydalanılabilecek duruma getirmelerine kadar aradan çok uzun bir zaman geçmiştir.

Lâstik Elde Edilen Bitkiler

Lâstik, başlıca, ilk defa Brezilya'da yetiştirilen kauçuk ağacından (Bk. Kauçuk, Kauçuk Ağacı); en çok Meksika çöllerinde yetişen «guayule» ağacından; Orta Amerika'da, özellikle Brezilya'da yetişen «astilloa elastica» ve «manikot» ağaçlarından; en çok Afrika'da yetişen «landolphia» adlı sarmaşıktan; İndonezya'da yetişen «dyera costulata» adlı büyük bir ağaçtan; Afrika'da yetişen «funtumia elastica» ağacından elde edilir. Bunların arasında, en çok, en sâf lâstiği veren, kauçuk ağacıdır. «Guayule» ağacı, dünyada kullanılmakta olan ham lâstiğin ancak yüzde birini verir, çünkü, ağacın, gövdesiyle kabuğu arasındaki «lâteks» adlı sıvıyı elde edebilmek için kesilmesi gerekmektedir. Kauçuk ağacından, ise, kabuklarını soymakla sürekli olarak lâteks çıkarılabilir. İndonezya'da yetişen «dyera costulata», en bol lâteks veren ağaçlardan biridir. Afrika'ya mahsus olan «funtumia elastica» ağacı, en iyi cins lâstiği veren ağaçlardandır; yalnız, buradaki yerli halk çok ilkel usullerle çalıştığından bu ağacı iyice değerlendiremezler. Avrupa ülkelerinde süs bitkisi olarak yetişen «lâstik ağacı» dediğimiz «ficus elastica» Birmanya'da, Assam'da bir endüstri bitkisi olarak yetiştirilir, böylece, çok büyük cinsleri elde edilmiştir.

Lâstiğin Dünyaya Yayılması

Lâstik, çok eskiden, Brezilya'nın Amazon kıyılarındaki kauçuk ormanlarından alınarak gemilere yüklenir, dünya pazarlarına ulaştırılırdı. 1876'da Henry A. Wickham adlı bir İngiliz, 100.000 kadar kauçuk tohumunu Brezilya'dan alarak İngiltere'ye getirdi. Bunlar, Londra yakınlarındaki Kew Gardens denilen yöreye ekildi. Tohumlardan ancak 3.000 tanesi tuttuysa da bunlar, bugünkü büyük lâstik çiftliklerinin kurulabilmesini sağladı. İngiltere hükümeti, sıcak yörelerdeki sömürgelerinin ormanlık yerlerini temizliyerek buralara kauçuk fidanları diktirdi. Bu ağaçların en iyi Seylan'da, Malaya'da, Hindistan'da yetiştiği görüldü. İngilizler'in teşebbüslerini başka büyük devletler de denediler. 1912 yılına gelinceye kadar, Güneydoğu Asya bölgelerinde yetiştirilen ağaçlardan elde edilen lâstik, dünya piyasasında iyi kalitesi, ucuzluğu bakımından Brezilya lâstiklerinin değerini düşürdü.

Lâstik Nasıl Elde Edilir

Lâstik, ağaçların kabukları ile gövdeleri arasında bulunan, süt gibi bir sıvı olan «lâteks» ten çıkarıldığı için, lâstiğin elde edilmesindeki ilk işlem, ağaçlardan bu maddenin alınmasıdır. Lâstik çiftliklerinde çalışan işçiler, lâteks toplamaya, günün çok erken saatlerinde, güneş etrafı ısıtmaya başlamadan önce koyulurlar, çünkü lâteks, güneşte sertleşir. Lâteksi çıkarabilmek için ağacın kabuğu üzerinde boylamasına birkaç oluk açılır. Bu oluklar, ağacın dibinde açılan büyük bir olukta birleşir. Büyük oluğun altına yerleştirilen bir kabın içine ağaçtan akan lâteks dolar. Her gün küçük olukların alt kenarından ince bir parça daha keserek lâteks akıntısı tazelenir. Toplanan lâteks büyük bir kaba doldurulur.

Bu maddeden lâstiğin elde edilmesi için başlıca üç çeşit usul vardır:

1. — Kalay bir kaba doldurulan lâtekse aynı ölçüde su katılır. Bunun içine «asetik asit» konur. Asetik asit, lâteksteki lâstiğin pıhtılaşmasını sağlar. Katılaşan lâstik, sıvı halindeki lâteksten ayrılarak sıkıştırılır, yıkanır, kurutularak satışa hazır duruma getirilir.

2. — Lâteks çelik bir kaba doldurulur. Buradan, ince bir boruyla, hızla dönen bir tekerleğe gönderilir. Tekerlek dönerken ağır olan lâteks dışarı doğru fırlar, daha hafif olan lâstik tekerleğin üzerine yapışarak kalır. Öte yandan verilen sıcak hava bu lâstik parçalarını kurutarak katılaştırır.

3. — Lâstik elde etmede kullanılan usullerin en eskisidir. Bir kütük lâtekse daldırılır, sonra kozalaklarla yakılmış bir ateşin üzerine tutularak lâteksin uçması sağlanır. Lâteks uçunca, kütüğün üzerinde ince bir lâstik tabakası kalır. Bu kütük gene lâtekse daldırılarak aynı işlem üst üste yeniden yapılır. Böylece kütüğün üzerinde bir lâstik kümesi birikir. Bu, çubuklar halinde kesilerek satışa çıkarılır.

Lâstiğin Kimyasal Özellikleri

Lâstiğin kimyasal yapısını ilk olarak 1826 da İngiliz bilgini Michael Faraday buldu. Lâstik, karbonla hidrojenden meydana gelmiştir ve $(C_5H_8)_n$ genel formülü ile gösterilen bir hidrokarbondur. 1860'da Grenville Williams adlı bir başka İngiliz bilgini, lâstiğin kimyasal yapısı ile ilgili birtakım özellikler buldu. Buna göre lâstik, ısının yardımı ile çok küçük parçacıklara (moleküllere) ayrılabilir. Williams bu lâstik moleküllerine «isopren» adını vermişti. İsopren moleküllerinin 5 karbon atomu ile 8 hidrojen atomundan meydana geldiğini Faraday bulmuştu; bunların özel bir yapısı olduğunu da Williams keşfetti. Bu yapı, zincir biçimi sıralanan 4 karbon atomu ile, bunların çevresinde bulunan 5 hidrojen atomundan, ayrıca çevresinde 3 hidrojen atomu bulunan ayrı bir karbon atomundan meydana gelir. Zincir sırasının dışında olan bu ayrı karbon atomu, çevresindeki 3 hidrojenle birlikte «metil grupu» diye adlandırılır. Lâstiğe esneklik özelliğini kazandıran işte bu zincir biçimindeki kimyasal yapısıdır.

Lâstiğin Vulkanizasyonu

«Vulkanizasyon» lâstiğin kükürtle ısıtılarak sertleşmesini sağlıyan bir işlemdir. Eskiden lâstiğe böyle bir işlemin uygulanabileceği bilinmiyordu. Vulkanize edilmemiş lâstik yazın sıcakta yumuşıyarak yapışkan bir hal alıyor, kışın ise soğuktan sertleşiyordu. Esneklik özelliği sıcaklıkla değiştiğinden, lâstikten bugünkü gibi geniş ölçüde faydalanılamıyordu. 1839'da, Charles Goodyear adında bir Amerikalı, evinin mutfağında, lâstiği kükürtle karıştırarak bir deney ya-

parken bu lâstik - kükürt karışımını tesadüfen sıcak sobanın üzerine dökmüştü, böylece sert, dayanıklı bir madde ortaya çıktığını gördü. Sobanın üzerine dökülen karışımın, soğuduktan sonra, hava ısısındaki değişmelerle etkilenmediğini gören Goodyear, tesadüfen keşfettiği bu işleme «vulkanizasyon» adını verdi, çünkü «Vulkan», eski Romalılar'ın ateş tanrısıydı.

Vulkanizasyon usulü keşfedildikten sonra derhal bütün lâstik fabrikalarında uygulanmaya başlandı. Böylece, iyi cins lâstik elde edilebildiğinden, lâstik, endüstride önemli bir yer aldı. Lâstiklerde, genel olarak, kükürt miktarı % 5 kadardır. Kükürt miktarı artırıldıkça lâstiğin sertliği de artar. En sert lâstikte % 35 kükürt vardır. Buna «ebonit» adı verilir.

Lâstik Endüstrisinde Son İlerlemeler

İyi cins lâstik elde edilebilmesi için, genel olarak, lâstik, belirli ölçülerde karbon, çinko oksit, magnezyum karbonat gibi maddelerle karıştırılır. Aynı zamanda, vulkanizasyon hızını artırabilmek için lâstiğe, $NH{=}C\ (NH_2)_2$ formülü ile gösterilen «guanidin» maddesi de ilâve edilir. Lâstiğin içine «antioksidan» denilen bazı organik maddeler de katılır. Yalnız, bunlar, lâstiğin cinsini ıslah etmeye, daha dayanıklı hale gelmesini sağlamaya, onu istenilen biçimlere sokabilmeye yeterli değildir. Bu bakımlardan en son gelişme, 1928'de oldu, lâstik, eğilme, bükülme hallerinde yarılmaması, güneşten bozulmaması için «selenyum» la karıştırıldı.

Lâstik endüstrisinde en önemli işlerden biri de lâstiğe istenilen biçimin verilebilmesidir. Lâstikten cerrahi eldivenlerin yapımı, lâstik kaplamacılık bu işleme dayanır. Bunun için, lâstik önce su içinde mikroskopik parçalar halinde dağıtılır. Bu parçaların her biri, sürtünmeden dolayı negatif elektrikle yüklüdür. Bu eriyikten akım geçirilince lâstik zerreleri anotta toplanır. Kaplanacak cisim anodun yanına konunca, üzeri ince bir lâstik tabaka ile örtülür.

LÂSTİK AĞACI (Bk. KAUÇUK AĞACI)

LÂTİN AMERİKA

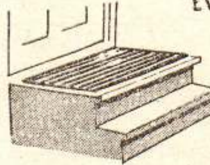
Her iki (Kuzey ve Güney) Amerika kıtasının Lâtin ırkından gelme milletlerine, daha doğrusu, İspanyolca, Portekizce, Fransızca konuşan devletlerine verilen addır. Kanada'nın Fransızca konuşan eyaletleri bu kavramın içine girmez.

«Lâtin Amerika» denince, A.B.D. ve Kanada gibi, kıtanın kuzeyini kaplıyan 2 büyük devlet dışında bütün Amerika devletleri akla gelir. Bunlardan tek büyük devlet olan Brezilya'da Portekizce konuşulur; Amerika devletleri içinde tek Zenci devleti olan Haiti' de de Fransızca konuşulur. Ötekilerin hepsinde İspanyolca esastır. İspanyolca konuşan devletlerin en önemlileri Kuzey'de Meksika, Güney'de Arjantin'dir. Güney Amerika'daki diğer Lâtin devletleri nüfus sırasiyle şunlardır:

Kolombiya, Peru, Şili, Venezuela, küçük devletlerden sayılan Ekvador, Bolivya, Uruguay, Paraguay. Kuzey Amerika'da ise Meksika, Küba'dan sonrakiler, küçük dev-

LÂSTİKTEN NELER YAPILIR

EVDE

Paspaslar

Paketlere geçirilen lâstik şeritler

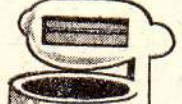
Şilteler ve yastıklar

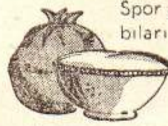
Spor ayakkabıları

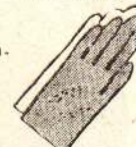
Kavanoz ağızlıkları

Çamaşır makinelerinin sıkacak yeri

Yiyecek mahfazaları

Buz kabları

Biberon kapakları

Çizme ve ayakkabı üstüne giyilen lâstikler

İş eldivenleri

OYUNCAKÇILIKTA

Beyzbol topunun ortası

Tenis topları

Golf topları

Deniz yatakları ve şişen sandallar

Mayolar

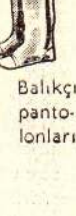

Kauçuk oyuncaklar

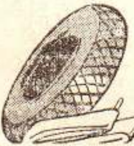

Balonlar

Balıkçı pantolonları

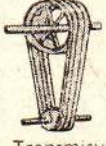
ENDÜSTRİ ALANINDA

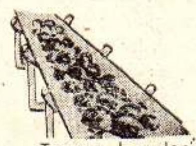
Tekerlek lâstikleri ve iç lâstiği

Batarya kutuları

Transmisyon kayışları

Taşıyıcı kayışlar

Sarnıç vagonlarının iç kaplamaları

Yalıtma bantları

Ses ve titreşim yalıtkanları

Hortumlar

Su geçirmez uskur yatakları

Köprülerde taban levhalarının araları

Traktör zincirinin yere değen bölümü

DİĞER ALANLARDA

Sıcak su torbası

Uçak kanadlarının bazı bölümleri

Borular

Boyalar

Oksijen maskeleri

Yağmurluklar

Dalgıç elbiseleri

Silgiler

Yer muşambaları ve döşemeleri

letlerdir: Guatemala, Haiti, Dominikan, Salvador, Honduras, Jamaika, Nikaragua, Kosta-Rika, Panama ve Trinidad. Güney Amerika'da İngiltere, Holânda, Fransa arasında paylaşılan Guyana, Kuzey Amerika'da İngiliz Honduras, A.B.D.'ne ait Panama Kanalı, A.B.D., İngiltere, Fransa, Holânda'ya ait büyük ve küçük Antil Adaları da Lâtin Amerika çerçevesi içindedir. Büyük Antiller'de olan Porto Riko A.B.D. ne aittir.

Kuzeyden güneye doğru Guatemala, Honduras, Salvador, Nikaragua, Kosta Rika ve Panama'ya «6 Orta Amerika Devleti» denir. Bunlardan Panama'nın yarısı, Güney Amerika kıtasında kalır; Panama Kanalı, iki kıtayı ayırır. Küba, Jamaika, Trinidad, Haiti ve Dominikan ise, ada üzerinde kurulmuş devletlerdir. Son ikisi, aynı adayı aralarında paylaşırlar.

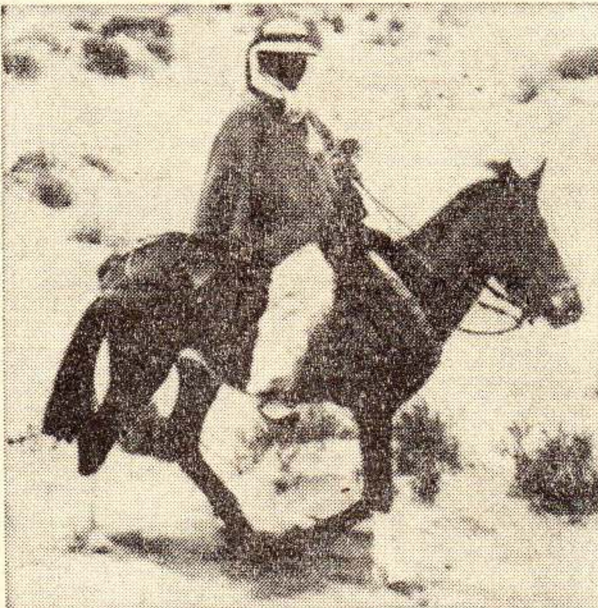
Kuzey Amerika kıtasının A.B.D. ve Kanada dışında kalan güney bölümüne, yani Meksika, 6 Orta Amerika devleti ve Antiller'e «Orta Amerika» denir. Böylece, Lâtin Amerika kavramı, Güney Amerika ile Orta Amerika'yı içine almaktadır.

Lâtin Amerika'daki sâf kan İspanyollar, birçok devletlerde yüzde 50'yi bile bulmazlar. Zenciler, Kızılderililer, Zenci-İspanyol ve Kızılderili-İspanyol Melezleri, nüfusun esaslı kısmını teşkil eder. Yalnız, birkaç milyon Kızılderili dışında, bunlar İspanyolca'yı (Brezilya'da Portekizce'yi), ana dili olarak kabul etmişlerdir. Zenciler, Amerika'nın keşfinden sonra (A.B.D.'nde olduğu gibi) yüzyıllarca Afrika'nın Gine (Guinea) ülkelerinden buralara taşınmış esirlerin torunlarıdır. Kızılderililer ise, kıtanın Beyazlar tarafından keşfinden evvel bu ülkelerin sahibi ve yerleşik halkıdır; İspanyollar ve Portekizliler ile İngilizler tarafından müthiş katliâmlara uğrıyarak bugünkü azınlık durumuna düşmüşlerdir.

Lâtin Amerika, yeryüzünde nüfus yoğunluğunun en az olduğu bölgelerden biridir. Daha pek çok nüfusu barındırması mümkündür. Onun için meselâ İtalya gibi ülkelerden, Lâtin Amerika'ya, hele Brezilya ve Arjantin gibi büyük imkânlara sahip memleketlere, göçmen akınları kesiksiz devam etmektedir.

Lâtin Amerikalılardan Perulu bir kadın beslediği domuzlarla

Lâtin Amerika ülkelerinden Güney Ekvador'da bir köylü. Başında kurdelâlı bir şapka, ayağında kuzu postundan pantalon vardır.

Bibliyografya. — Bu konuda başlıca Türkçe eser:

Amerika Kültür Tarihi, 1. cilt: Lâtin Amerika Tarihi (B. T. Şaman, 1949).

LÂTİNLER

Bir ırk-dil grupuna verilen addır. Kelimenin kökü, Latium'da (Roma bölgesinde) oturan halkın adından gelmekteyse de Lâtinler, bu halkın torunları olmaktan uzaktır. Lâtince'den türemiş dillerle konuşan kavimleri, bu ad altında toplamak âdet olmuştur.

Lâtin kavimleri şunlardır: İspanyollar, Portekizliler, İtalyanlar, Fransızlar, Romenler, Katalanlar ve Romanşlar. Meksika Kızılderilileri, Kızılderili-İspanyol melezleri, Zenci-İspanyol melezleri, Portekiz-Zenci melezleri de Lâtin dilleriyle konuşan melezlerdir. Bütün bunların toplamı 250 milyonu geçer.

LÂTİNCE

Klâsik iki Batı dilinden biridir (Öbürü Yunanca'dır). Ölü dillerdendir, yani konuşulan bir dil değildir; yalnız, okullarda, üniversitelerde öğretilir. Bundan dolayı «klâsik dil» adını almıştır. Çünkü birçok eski metinle klâsik devir edebiyatını anlamak, Lâtince bilmeye bağlıdır.

Lâtince, İtalya'nın Tevere vâdisindeki Latium bölgesinde konuşulan eski bir İtalya diliydi. Hind-Avrupa dilleri ailesindendir. Grekçe, Sanskritçe gibi, daha eski bir dilden gelir. Dilbilgisi, fiil çekimi bakımından, Türkçemize benzer. Lâtince, birçok Batı diline kelime vermiş, İtalyanca başta olmak üzere «Roman dilleri grupu» denilen Fransızca, İspanyolca, Romence gibi dilleri doğurmuştur.

Lâtince, esas bakımından Eski Romalılar'ın dili olmuştu. Yavaş yavaş Roma'nın egemenliği altında bulunan bütün milletlerin resmî dili halini aldı, Yunanca'yla birlikte, İlkçağ'ın en önemli dili oldu. Lâtince'nin gelişmesinde dört devre vardır. Birincisi, Roma Cumhuriyeti'nin sonlarına kadar sürer. İkincisi şair Livius Andronikos'la başlar, İmparator Augustus'un saltanatiyle birlikte sona erer. Bu devrede Lâtince en yüksek çağına ulaşmıştır. Üçüncü devre, imparatorluğun Doğu'ya taşınmasına, dördüncü devre ise V. yüzyılda imparatorluğun yıkılışına kadardır. Bu devirden itibaren, Lâtince, her ne kadar yaşıyan bir dil olmakta devam ettiyse de asıl hizmeti bugünkü dillerin doğuşunu sağlamak olmuştur. Ondan sonra da Katolik kilisesinin resmî dili olarak kaldı. Ortaçağ'da üniversitelerde bilim dili olarak varlığını korudu. Fransa'da VII. Charles, I. François zamanlarında da hukuk dili Lâtince'ydi. Bugün Batı'da, ilâhiyat (tanrıbilim) dalında gene Lâtince yürürlüktedir.

Lâtin Edebiyatı

Lâtince'nin en güzel verimi, edebiyat'dır. Ancak, bu edebiyat, başlangıcından beri akla, mantığa dayanan bir edebiyattı. Halk, kültürlü olmadığı için dil, bilim bakımından gelişememişti. Hukuk, hiciv, belâgat (güzel söz söyleme sanatı), tarih alanında güzel örnekler vermiştir; yani sanatın daha ziyade tatbikatla ilgili kollarında gelişmiştir.

M. Ö. III. yüzyılda Romalılar, Orta İtalya'yı egemenlikleri altına aldılar. Yunanlılar'la teması artırdılar. Güney İtalya, bir Yunan sömürgesiydi. İlk Lâtince eser veren Livius Andronikos, bir Yunanlıydı: Taranto'da hapiste bulunan bu Yunanlı, Homeros (Omiros) un «Odysseia» sını Lâtince'ye çevirdi. Sonraları, Romalılar'ın zevkini okşıyacak ilk komedyalar yazılmaya başlandı. Sylla'nın ilk diktatörlüğü sırasında, ilk Pun (Pön) savaşları çağında nesir yolu da açıldı. Cato «Annales» lerini bu devirde meydana getirdi. M. Ö. I. yüzyılda ise Cicero, Caesare, Sallustus gibi yazarlar, hatipler yetişti. Tiyatro alanında komedya yerini tragedyaya bıraktı. Veronalı Caius Valrius Catullus gibi, Lucrecio gibi şairler yetişti. Bunlardan sonra Ovidius, Horacio, Vergilius Lâtin edebiyatının yücelmesini sağladılar.

LATİUM

İtalya'nın ünlü tarihî eyaletidir. Batısında Tiren Denizi, kuzeyinde Toskana, güneyinde Kampanya, doğusunda Abruzzi eyaletleriyle çevrilmiştir. Roma'nın Tevere Irmağı üzerindeki limanı Ostia ile doğusundaki Tivoli şehirleri bu bölgededir. Bu şehirlerin büyük tarihî ünleri vardır.

Latium, Lâtinler'in beşiğidir. Lâtinler, Etrüskler'i kovarak burayı egemenlikleri altına aldılar, Roma İmparatorluğu için İtalya'nın bu bölgesi hareket noktası oldu. İmparatorluğun haşmet çağlarında Latium'un nüfusu, bugünkünden 3,5 milyondan hayli fazlaydı. Şarlman, İtalya'ya hâkim olunca, Latium'u, civar eyaletler gibi Papa'ya verdi, böylece Kilise Devleti kuruldu. Bu devlet, sonradan İtalya Birliği'ne girmiş, İtalya'nın başkenti de Floransa'dan tarihî Roma'ya getirilmiştir. Yalnız Roma'nın içindeki Vatikan mahallesi, bağımsız bir devlet halinde Papa'ya verildi (Bk. Vatikan; İtalya; Roma).

XVI. yüzyılda Türk denizcileri sık sık Latium kıyılarına çıkmışlar, Ostia'yı alarak Roma'nın sûrlarına kadar sokulmuşlardır.

LAUSANNE

İsviçre'nin Vaud Kantonu'nun başkentidir, daha çok bir öğrenci şehridir. Ülkenin batı bölümünde, Leman Gölü'nün kuzey kıyılarındaki tepelikler üzerinde, Cenevre'nin 50 kilometre kuzey doğusunda kurulmuştur. Nüfusu 120.000'i geçer. İsviçre'nin 5. şehridir. Tamamen Fransızca konuşulur.

Lausanne Cenevre'den, Brig'den, Fribourg'dan, Berne'den, Vallorbe'den gelen demiryollarının kavuşak noktasında, Paris'le Milâno arasındaki karayolunun üzerinde bulunmaktadır. 1906'da açılan Simplon Tüneli'nden sonra, Lausanne'ın ticari bakımından önemi oldukça artmıştır.

Lausanne'ın ortasından Flon Çayı geçer. Bu çayın adı eskiden «su» anlamına gelen «Laus» du. Şehre bundan dolayı Lausanne adı verilmiştir. Lausanne'ın eski bölümü, Jura dağlarının bir parçasını meydana getiren beş tepe üzerindedir. Cenevre Gölü kıyısındaki aşağı bölümünde Lausanne'ın iskelesi Ouchy vardır. Yukarı bölüm ile aşağıdaki kıyı bölümü arasında küçük bir yeraltı treni işletilmektedir. Lausanne'ın en önemli binaları arasında 1537'de bir akademi olarak kurulduktan sonra 1890'da üniversite haline getirilen Rumine Sarayı; 1886 - 1927 yılları arasında Federal Kanton mahkemelerinin bulunduğu Adliye Sarayı; Mon Repos Parkı'nda, bugünkü mahkemelerin bulunduğu yeni Adliye Sarayı; Lausanne (Lozan) Konferansı'nın yapıldığı saray başta gelir.

Lausanne, eskiden beri, yabancıların sık sık ziyaret ettiği, öğrenim için geldiği, yerleştiği bir şehir olarak tanınır. Bu şehirdeki yabancıların sayısı 10.000'i aşar.

Lausanne'da demir, bira, tütün, çikolata endüstrileri başta gelir.

LAUSANNE ANTLAŞMASI
(Bk. LOZAN ANTLAŞMASI)

LAUTREC (Bk. TOULOUSE - LAUTREC)

LÂV

Yanardağlardan akan erimiş kayalardır. Lâvlar yerin, sıcaklığı çok olan derinliklerinden gelir. Yeryüzüne çıktığı anda kıpkırmızı, hattâ akkor halindedir.

Lâvlar iki çeşittir. Bir kısmının yoğunluğu çoktur, pek ağır akar, çabuk donar. Bir kısmı ise su gibi sıvı halindedir; bunlar öyle hızlı akar ki bir atlı bile önünden kaçamaz. Vesüv Yanardağı'nın 1805'teki patlamasında akan erimiş kayaların hızı saatte 80 km. yi bulmuştu. Her iki çeşit lâvın da yüzü çabucak soğur, katılaşır. İç kesimler daha geç soğur; hattâ bazan yer yer kabuğu parçalıyarak yeniden dışarı akar.

Bundan yüzbinlerce yıl önce patlıyan yanardağlardan akan lâvlar dünyanın birçok yerini kaplamıştır. Bu gibi eski lâvların bulunduğu bölgeler çok verimlidir. Çünkü, lâvların içinde bulunan birtakım madenler, geçtikleri yerin toprağına karışmış, bu topraklara bitkileri besleyici birçok maddeler katmıştır. Bu gibi yerlerin toprakları maden bakımından çok zengindir, iyi cins bitkiler yetişmesini sağlar.

LÂVANTAÇİÇEĞİ

Lâvantaçiçeği

Kokulu bir süs bitkisidir. Akdeniz ülkelerinde yabani olarak yetişir. Boyu 1 m. yi bulur. Ballıbabagillerdendir. Çiçekleri mavi, ya da mor olur. Çok güzel kokulu olan bu çiçeklerin esansından «lâvanta» denilen kokular yapılır.

«Lâvanta» adı Lâtince «yıkamak» anlamına gelen «lavo» sözünden gelmiştir. Eski Romalılar banyo sularına lâvanta bitkisinin yapraklarını, çiçeklerini koydukları için bitki bu adla anılmıştır. Kurutulmuş lâvantaçiçekleri bir torba içinde çamaşırların arasına konur, böylece güzel kokularının çamaşırlara sinmesi de sağlanabilir.

LÂVMAN

Tedavi amaciyle, ilâçlı, ilâçsız bir sıvıyı makattan kalın barsağa göndermeye «lâvman» (tenkıye) denir. Çoğunlukla pekliği olan kimselerin dışarıya çıkmalarını kolaylaştırmak için yapılır. Birtakım ilâçları kalın barsak yolundan vücuda vermek için de lâvman yapılır. Ayrıca, ağız yolundan beslenemiyen hastaları makat yolundan beslemek için de lâvmana başvurulur.

Lâvman için, «lâvman (tenkıye) aleti» denilen üstü açık, üzeri derecelere ayrılmış, altında lâstik boru takılacak emziği bulunan bir kab kullanılır. Bu kab ya camdan, ya da emaye olur. İçine 1 - 2 kilo su konulabilir. Lâvman yapılırken hasta sağ tarafına yatırılır. Lâstik borunun ucundaki «kanül» (borucuk) vazelin, gliserin, zeytinyağı gibi maddelerle yağlanıp makattan içeri yavaşça sokulur, 2 - 3 santim gittikten sonra arkaya doğru bir yön verilir, barsağın kıvrıntılarına uygun bir yol alması sağlanır. 4 - 5 santim daha ilerletildikten sonra, içine su, ya da ilâç konulmuş olan lâvman aleti 50 sm. kadar yükseğe kaldırılır, musluk açılır. Böylece sıvı, yavaş yavaş, kalın barsağa dolar. Lâvman tok karnına, yemekten 3 saat sonra yapılmalıdır.

Lâvman için kullanılacak sular, soğuk, ılık, sıcak olmak üzere, üçe ayrılır. Her birinin ayrı ayrı etkileri vardır. Soğuk lâvmanlar hastanın idrarını, safra salgısını artırır, ateşini düşürür. Sıcak lâvmanlarda suyun ısısı 35° olursa maksada kâfi gelir. Suya 2 çorba kaşığı temiz gliserin, ya da zeytinyağ konulursa çabuk tesir etmesi sağlanır. Yalnız zeytinyağla, parafin yağı ile de lâvman yapılabilir. Bu durumda yağ 250 gramı geçmemelidir.

Hastayı beslemek için yapılan lâvmanlarda süt, et suyu, yumurta sarısı kullanılır. Yalnız, ilâç ve besin olarak yapılacak lâvmanları hekim tâyin eder.

Lâvman az miktarda bir sulu maddeyle yapılacaksa, ucunda «kanül» bulunan, armut biçimi lâstik bir alet kullanılır.

LAVOİSİER, Antoine Laurent (1743-1794)

Lavoisier

Ünlü bir Fransız kimyacısıdır. Kimya bilimine kazandırdığı yeni görüşlerden, kanunlardan dolayı, bugünkü kimyanın kurucusu sayılır. Lavoisier'den önceki yüzyıl boyunca bütün kimyacılar maddenin yanması olayı hakkında yanlış düşüncedeydiler. Lavoisier, sürekli olarak uğraştığı deneylerle, yanma olayının, yanan maddenin oksijenle birleşmesinden meydana gelen bir sonuç olduğunu açıkladı, o zamana kadar bilimsel bakımdan bir meçhul olan ateşin esasını ortaya koydu.

Lavoisier adı kimya tarihine, «Lavoisier Kanunu» diye bilinen «maddenin sakımı kanunu» ile geçmiştir. Lavoisier'nin bu kanununa göre hiçbir madde yok olmaz; yoktan da var olmaz. Yunan filozofları arasında, sade-

LAVOİSİER KANUNU NEDİR

LAVOİSİER Kanunu «Var olan bir maddenin yok olmıyacağını, yoktan da hiçbir maddenin var olamıyacağını» ispatlıyan kanundur. Buna «Maddenin Korunumu Kanunu» da denir. Lavoisier bu kanunu ilk önce kimya deneyleri sırasında yaptığı ölçmelerle ortaya koymuş, doğruluğunu göstermiştir.

Bilindiği gibi bazı maddeler, bazı şartlar altında birbirleriyle kimyasal bileşikler doğururlar (Bk. Kimya). Lavoisier, kimyasal olaydan önce ve kimyasal olaydan sonra, kullandığı maddelerin ağırlıkları toplamının değişmediğini görerek, cisimlerin sadece yapılarının değiştiğini, maddenin azalıp artmadığını ileri sürmüştür.

Bu kanunu şöyle bir örnekle de anlatabiliriz:

İki erlanmayer (kimya lâboratuvarlarında kullanılan koni biçimli cam kab) alınır: birine biraz bakır sülfat eriyiği, öbürüne de sodyum hidroksit eriyiği konur. İki erlanmayer bu işlemden sonra birlikte tartılır. Sonra, sıvıların bir damlasının bile dışarı dökülmemesine dikkat ederek, sodyum hidroksit eriyiği, bakır sülfat eriyiği üzerine boşaltılır. İki eriyik karşılaşınca doğan kimyasal olaylar sonunda bir çökelek (katı bir kimyasal bileşik) ortaya çıkar. İçinde çökelek olan erlanmayerle boş erlanmayer gene birlikte tartılırsa, ilk bulunan ağırlığın değişmediği görülür. Demek ki maddelerde bir değişme olduğu halde, maddesel bir azalma, artma olmamıştır.

Birçok deneyler, araştırmalar sonunda bu durumun bir kanun gibi değişmez olduğu görülmüş, buna «Lavoisier Kanunu» adı verilmiştir.

XX. yüzyılın ikinci yarısında bu kanun daha derinlere gitti; yalnız maddelerin değil, enerjinin de aynı kanuna uyduğu anlaşıldı. Buna da «Enerjinin Korunumu Kanunu» denir. «Enerjinin şekil değiştirmesinden önce ve sonra, enerjilerin toplamı sabittir» diye anlatılır (Bk. Enerji).

ce bir düşünce olarak, maddenin sakımı ile ilgili fikirler ileri sürenler çıkmıştı; yalnız maddenin yoktan var olmadığını, varken de yok olmadığını, bir kimya işleminde olaya giren maddelerin ağırlık toplamlarının, olaydan çıkan maddelerin ağırlık toplamlarına eşit olduğunu deneyle gerçekleştiren ilk bilgin Lavoisier'dir.

Lavoisier, 1743'te Paris'te doğdu. Babası hali-vakti yerinde bir avukat ve toprak sahibiydi. Oğlunu bir aristokrat olarak yetiştirmek istiyordu. Lavoisier ise, her şeyden çok bilimsel konularla ilgilendiğinden matematik öğrenimi yapmak üzere Mazarin Koleji'ne gönderildi. Daha sonra, Jardin du Roi'ya giderek, biyoloji bilimi üzerinde öğrenimini ilerletirken bir yandan da Bernard de Jussien adlı bir Fransız kimyacısından kimya dersleri alıyordu.

Lavoisier, 23 yaşındayken, şehirlerin aydınlatılması hakkında hazırladığı bir denemeden dolayı Fransız Bilimler Akademisi'nin altın madalya armağanını kazandı. 1768'de de bu Akademi'ye üye seçildi. Aynı yıl, Lavoisier çiftlik sahiplerinden vergi toplamakla görevli kurula üye oldu. 1776'da askerî teçhizat deposu müdürlüğüne getirildi.

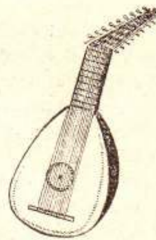
Lavoisier, yanma olayı ile ilgili bilimsel açıklamasını 1783'te ortaya koymuştur. Bu sırada Joseph Priestley, Henry Cavendish, Joseph Bleck gibi bilginler, havadaki oksijen, hidrojen, karbon dioksit gazlarını keşfetmişlerdi; yalnız, yanma hakkında yanlış yorumlarda bulunuyorlardı. Lavoisier'in, gerek yanma, gerek hayvanların solunumu, gerekse madenlerin paslanması olaylarını, oksijenin başka kimyevî maddelerle birleşmesinden ortaya çıkan oksitlenme ile açıklaması, bugünkü kimya anlayışının kurulmasına, gelişmesine yol açmış en önemli buluşlardan biridir.

Lavoisier, bir devlet memuru olarak çalışırken öte yandan pratik sosyoloji, ekonomi konulariyle de ilgileniyor, Fransa'daki çiftçilik usullerini geliştirmek üzere tarım denemelerinde bulunuyordu.

1789'da Büyük Fransız İhtilâli başladığı sırada Lavoisier işte böyle bir devlet memuru idi. Görevi, çiftlik sahiplerinden vergi toplamak olduğundan, ayrıca kendisi de asil bir aileye mensup bulunduğundan, Lavoisier, kurumun öteki üyeleriyle birlikte, 1794'te tevkif edildi. Onun Fransa'ya, bilim dünyasına yaptığı hizmetler, ihtilâlciler tarafından da takdir edildiği halde, bir aristokrat olarak ihtilâl düşmanı sayıldığından giyotinle idam edilmesine karar verildi. Ölümünden sonra, devrin en ünlü matematikçilerinden biri olan Joseph Lagrange, Lavoisier için, «Bu başın koparılması için bir dakika yetti ama, böyle bir başın yeniden yaratılması için bütün bir yüzyıl bile yetmez» demiştir.

1900'de, Fransız milletinin dileği üzerine, Paris'te Lavoisier'in bir heykeli dikilmişti; bu heykeli II. Dünya Savaşı sırasında Alman İşgal kuvvetleri yıktılar.

LÂVTA

Lâvta

Mızrapla çalınan telli bir çalgıdır. Uta benzer, yalnız ondan biraz küçüktür. «Lâvta» sözü Arapça «el-Û'd» (ut) tan gelir. Endülüs Arap imparatorluğundan batıya yayılmış daha sonraki yüzyıllarda çeşitleri türemiştir. Bu farklı çeşitlerinden biri sonradan Doğu'ya gelmiş, «lâvta» adı ile kullanılmıştır.

Lâvta XVIII. yüzyılda hele Fransa'da çok rağbetteydi. «Luth» diye anılıyordu. Hattâ XIX. yüzyılda bile, saz artık unutulduğu halde, şiir ve edebiyatta adı gene geçiyordu.

Lâvta, gövdesi arkadan kavun karınlı, göğüs tahtasiyle kapatılmış, perdeleri kol üzerinde bulunan, kulaklarla çevrilebilen anahtarlar vasıtasiyle akordu yapılan bir sazdır. Sonraları tellerinin sayısı on dörde kadar yükseltilmiştir. Önceleri şarkıcıya eşlik eden bir saz olarak kullanılmış, sonradan ilk virtüozluk denemelerine yol açmış, Floransa operalarında orkestraya da girmiştir.

LAWRENCE, David Herbert (1885 - 1930)

D. H. Lawrence

Tanınmış bir İngiliz roman, piyes yazarı ve eleştirmecisidir. Babası madenci, annesi öğretmendi. Lawrence'in çocukluğu yoksulluk içinde geçti. Küçük yaşta zatürreeye yakalandı, zayıf, hastalıklı bir çocuk olarak büyüdü. Kültürlü, olgun bir kadın olan annesine çok düşkündü. Annesi de oğlunu elindeki imkânlar nispetinde iyi yetiştirmeye çalıştı. Lawrence de annesi gibi öğretmen olmayı aklına koymuştu. Öğrenimini de buna göre yaptı. Bir yandan da şiir yazmıya başlamıştı. Eastwood'lu bir genç kız, delikanlının şiir çalışmalarını destekledi. Ona ilham verdikten başka, şiirlerini kitap halinde bastırabilmesi için de maddi yardımlarda bulundu.

Lawrence'in ilk romanı «White Peacock» (Beyaz Tavus) 1911'de yayınlandı. Yalnız, Lawrence, bu başarısından sevinç duyacak halde değildi. Ömrü boyunca ona destek olan, her türlü derdine deva bulmaya çalışan annesi bir ay önce ölmüştü. Lawrence, annesinin ölümünden sonra uzun bir bocalama devresi geçirdi. Daha sonra hayatını kalemiyle kazanmaya karar verdi, çalışmaya koyuldu. Öğretmenliği artık sevmiyordu. İşinden ayrılıp, evli bir kadınla beraber uzun bir Avrupa gezisine çıktı. Bu geziden sonra 1913'te ikinci romanı «Tresspasser» (Günahkâr) ı yayınladı. Aynı yıl bir şiir kitabı daha yayınlandı. Üçüncü romanı «Sons and Lovers» (Oğullar ve Sevgililer) yazarın olgunluk devresinin ilk eseri sayılır. Lawrence, sevdiği kadınla evlendikten sonra birkaç yıl devamlı çalıştı. Özel hayatını bir türlü düzene sokamamıştı. Sevdiği kadınla evlenmesi, iç huzursuzluklarını gidermeye yetmemişti. Üstelik Birinci Dünya Savaşı'nın çıkması, yazarın mâneviyatını adamakıllı bozmuştu. 1915'te «Rainbow» (Gökkuşağı) adındaki romanı yayınlandı. 1919'da savaş bittikten sonra İngiltere'den ayrıldı, Akdeniz ülkelerinde bir dinlenme gezisine çıktı. Sağlık durumu günden güne bozuluyordu. 1926'da yayınlanan "Lady Chatterley'in Lover» (Lady Chatterley'in Âşığı) adındaki romanı ortalığı birbirine kattı. Muhafazakârlar bu romanın okunmasını yasak ettiler. Lawrence'in bu eseri, hâlâ zaman zaman tartışma konusu olmaktadır.

Büyük romancı, sağlığına pek dikkat etmekle birlikte, küçük yaştan beri veremden kendini kurtaramamıştı, 1930'da bir sanatoryumda öldü. Lawrence, realist üslûbu, aşk konularını işlemesiyle şöhret kazanmıştı. Romanları, hemen bütün dünya dillerine tercüme edilmiş, «Lady Chatterley'in Âşığı» da piyes haline getirilmiştir.

Bibliyografya. — Dilimize çevrilmiş eserlerinin başlıcaları:

Lady Chatterley'in Âşığı (A. İnsel, 1943); Kanadlı Yılan (S. Sağman - G. Arda, 1959); Oğullar ve Sevgililer (N. Yeğinobalı, 1959); Günahkâr Ruhlar (V. Gültekin, 1961)

LAWRENCE, Thomas Edward (1888-1935)

T. E. Lawrence

Bir İngiliz askeri ve yazarıdır. Birinci Dünya Savaşı sırasındaki maceraları ile dünyada, özellikle bizde «Casus Lawrence» diye tanınır.

Lawrence, İngiltere'de, Wales'de, Portmadoc'ta doğdu. Oxford Üniversitesi'nde arkeoloji ve Yakın Doğu Tarihi okudu. BirinciDünya Savaşı başladığı zaman İngiliz hükümeti hesabına bir arkeolog olarak çalışıyordu. Savaş sırasında, askerî görevini yerine getirmek üzere Mısır'a gönderildi. Daha sonra burada, bir İngiliz albayı olarak Araplar'ı, Osmanlı hükümetine karşı isyan etmeye teşvik etti. Bu isyanı gerçekleştirebilmek üzere Araplar'la birlikte çalıştı. Lawrence'i Araplar bir Arap kahramanı olarak ilân ettiler. İngilizler ise onu madalyalarla taltif ettiler. Lawrence, «Arabistan'ın Taçsız Kıralı» olarak anılmaya başladı. 1921'de ise, Arabistan ve Arap halkı hakkındaki bilgileri ile tecrübeleri göz önünde bulundurularak Lawrence, Arabistan'ın idaresi ile ilgili işlerin yönetmenliğine getirildi. 1922'de bu görevinden istifa ederek İngiliz Kıraliyet Hava Kuvvetleri'ne gönüllü olarak girdi. Hakkında ileri sürülmekte olan iddialardan dolayı burada da fazla kalmıyarak hava kuvvetlerinden tank birliklerine geçti. 1925'te ise yeniden hava kuvvetlerine katılmak istediği için Adını Ross olarak değiştirdi, bir süre Hindistan'da kaldı. 1935'te İngiltere'de, bir motosiklet kazasında öldü. «Hikmetin Yedi Direği» adlı hâtıraları taraflı bir görüşle yazılmış, fakat pek ün kazanmıştır.

Bibliyografya. — Bu konuda başlıca Türkçe eserler:

İngiliz Casusu Lâvrens İstanbul'da (İ. F. Sertelli, 1932); İngiliz Kemal Lâvrens'e Karşı (O. Seden, 1958).

LÂYİKLİK

Din işleriyle dünya işlerini birbirinden ayırmayı hedef tutan görüştür. Lâyikliği incelerken dünya işlerini iki ana bölüme ayırmak gerekir. Bunlardan biri «bilim», biri de «siyaset» tir.

Lâyikliğin önce her türlü tabiat üstü inançlardan arınmış bir bilgi düzeni kurmak isteğinden doğmuş olduğunu düşünebiliriz. Gerçekten böyle bir isteğin yarattığı cereyanın izleri Ortaçağ Avrupası'na kadar gider. Dinî inanışla bilgi arasında bir ayırma yapmak lüzumu Protestan reformcusu Luther'de en kuvetli ifadesini bulmuştur.

Bilimde lâyikliğin gelişmesi hem din, hem de bilim adamlarının karşılıklı gayretleri sonucunda doğmuştur. Çünkü yalnız bilim dinin türlü baskılarından kurtulmak istemekle kalmıyor, aynı zamanda din de rasyonel tartışmalardan, bilimsel sorgu - suallerden kurtulmak istiyordu. İşte bu karşılıklı istek bilimde bugünkü gelişmeyi doğurdu. Rönesans süresince lâyiklik konusunda çeşitli fikirlere raslandıysa da bilimde lâyiklik XVII. yüzyıla kadar kesin olarak yerleşmedi. Descartes, Hobbes, Spinoza, Leibniz gibi filozoflar bilim esaslarına dayanan bir kâinatın rasyonel tasvirini yaptılar. XVIII. yüzyıl, devre devre lâyikliğin daha da gelişmesini sağladı.

Siyasette Lâyiklik

Tıpkı bilim alanandaki lâyiklikte olduğu gibi, siyasetteki lâyikliği de teolojik ve metafizik mutlak hükümlere karşı bir isyan olarak kabul edebiliriz. Ortaçağ'da kilise, insanlık saadetinin ebedî bekçisi olarak daima devletten önce gelirdi. İslâm dünyası için de durum aynıydı.

Rönesans'ta lâyikliğe doğru belirli bir hareket görülmeye başlandı. XVII. yüzyılda, bilim alanında olduğu gibi, siyaset alanında da lâyikliğin yerleşmeye başladığı görülür. Daha sonraki devirlerde bu sistem büsbütün yerleşti. Böylece varlıklarını kilisenin bir bölümü gibi devam ettiren Ortaçağ devletlerinin yerine bağımsız hür devlet fikri doğdu.

İslâm dünyasında da din müesseseleri siyaset alanında daima söz sahibi olagelmişlerdir. Bugün bile bazı İslâm devletleri dinî esaslarla idare edilir. Atatürk genç Türkiye Cumhuriyeti'ni kurduğu zaman devletle dini birbirinden ayırmanın büyük lüzumunu gördü, anayasamız bu görüşle hazırlandı, Türkiye Cumhuriyeti lâyik bir devlet olarak kuruldu.

Bibliyografya. — Bu konuda Türkçe eserlerin başlıcaları:

Lâyiklik (haz. Türk Devrim Ocakları, 1954); Lâyik Düşünce ve Hareketin Gerilemesindeki Tehlike (Prof. Bahri Savcı, 1958); Türkiye'de Lâyiklik (Dr. Çetin Özek, 1962).

LÂZLAR

Kafkasya kavimlerinden biridir. Türkiye'nin Rize ve Çoruh illerinin bazı bölgelerinde yaşar, Lâzca konuşurlar. Sayıları 60.000 kadardır. Halk arasında Doğu Karadeniz halkına «Lâz» denmesi tamamen yanlıştır.

LEE, Robert (1807 - 1870)

Robert Lee

Amerika Birleşik Devletleri'nin en ünlü komutanlarından biridir. 1861 İç Savaşı'nda Güneyli kuvvetlerin başında Kuzeyliler'e karşı çarpışmış, emrindeki kuvvetlerin azlığına rağmen büyük başarılar kazanmıştır.

Robert Lee, tanınmış bir asker ailesinin oğluydu. West Point Askerî Akademisi'nden mühendis olarak çıktıktan sonra, 1846 Amerika - Meksika Savaşı'nda büyük yararlık gösterdi, üç rütbe birden ilerledi. Savaştan sonra da mühendislik bilgilerini ilerletmek için çalıştı. 1852'de askerî Akademiye müdür oldu. 1861'de köleliğin kaldırılmasını istiyen Kuzeyliler'le köleliğin devamına taraftar olan Güneyliler arasında savaş çıkınca, Lee, Güneyli kuvvetlerin başında görev almıştı. Kendisi, Güneyli olmasına rağmen, köleliğin aleyhindeydi; savaş başlamadan birkaç yıl önce, kendi kölelerini serbest bırakmıştı.

Güneyliler'in yenilmesiyle, köleliğin kaldırılmasiyle biten bu savaştan sonra da, General Lee iki taraf arasındaki düşmanlığın giderilmesi için de çok çalışmış, «Çocuklarımızı Kuzeyli, Güneyli olarak değil, birer Amerikalı olarak yetiştirelim» demiştir.

Robert Lee ödevine çok düşkün, dürüst, çalışkan bir adamdı. Oğullarından birine yazdığı mektupta şöyle der: «Ödev dilimizdeki en kutsal sözdür. Her şeyde ödevini yerine getir.»

LEEWARD ADALARI

(Bk. RÜZGÂRALTI ADALARI)

LEEUWENHOEK, Anton Van (1632-1723)

Leeuwenhoek

Holândalı bir bilgindir. Geliştirdiği bir mikroskopla ilk defa bakterileri görmüş, resmini çizmiş, açıklamıştır. Leeuwenhoek (lêvenhuk) bu keşfiyle hekimlerin bazı hastalıklara bakterilerin sebep olduğunu anlamalarına yol açması bakımından tıp alanında çok önemli bir yol açmıştır. Leeuwenhoek, Holânda'nın Delft şehrinde doğdu. Bir süre için Amsterdam'a giderek burada bir tüccarın yanında çalıştıktan sonra, Deflt'e döndü, orada bütün ömrünü çok küçük hücreleri bile göstermeye yeterli mikroskoplar yapabilmek için harcadı.

Leeuwenhoek'un hayvanlar âlemiyle ilgili araştırmaları, buluşları da bilimsel bakımdan çok değerlidir. Bit, karınca, denizde yaşıyan kabuklu hayvanlar, yılan balığı, bazı tek hücreliler üzerinde yaptığı incelemeler, o zamana kadar bu hayvanların oluşumu hakkında edinilmiş fikirlerin yanlış olduğunu ortaya koymuştur. Leeuwenhoek'un yaşadığı çağda bilginler bu hayvanların, daha birçok canlılar gibi, tozdan var olduklarına inanıyorlardı. Leeuwenhoek mikroskopla yaptığı çalışmaları sonunda bunların nasıl oluştuklarını, en ince ayrıntılariyle açıkladı.

LEFKOŞA

Kıbrıs'ın başkentidir. Ada'nın kuzey kesiminde, Girne (Kerinya) Dağları ile Troodos sıradağları arasındaki düzlüğün orta bölümünde Pedias Nehri'nin üzerinde kurulmuştur. Nüfusu bugün 100.000'i bulmuştur. Şehir nüfusunun % 38'i Türk'tür.

Lefkoşa, ayrıca, Kıbrıs'ın bilim ve kültür merkezidir. Bu arada, şehri süsliyen parklardan birinin ortasında büyük bir tiyatro binası, 1907'de kurulmuş olan Kıbrıs Müzesi başta gelir. Şehrin tarihî sanat anıtları arasında Selimiye Camisi en önemlilerinden biridir.

Lefkoşa, başta Magosa olmak üzere, Kıbrıs'ın birçok şehirlerine düzgün karayollariyle bağlıdır. Şehrin 8 km. uzağında olan

havaalanından Avrupa'nın birçok şehirlerine uçak seferleri vardır.

Lefkoşa, aynı zamanda, Kıbrıs'ın önemli bir ticaret ve sanayi şehridir. Pamuk, dokuma, sigara, un, içki, ayakkabı fabrikaları bu arada en başta gelir.

Lefkoşa, 1192 - 1474 yılları arasında Lusignan Kıralları tarafından idare edilmiş, bu sırada şehrin etrafı büyük sûrlarla çevrilmişti. Lefkoşa'yı 1373'te Cenevizliler kuşattılar; 1426'da Memlûkler işgal ettiler. 1489'da şehir, Kıbrıs'ı ele geçiren Venedikliler'in idaresi altına girdi. Venedikliler, eski sûrlardan çok daha içeride yeni duvarlar yaptırdılar. Bunlar 1567'de yapılmaya başlandı, 1570'te Kıbrıs, Türkler'in eline geçtiğinden yarım kaldı.

1878'de Kıbrıs'ın idaresini İngilizler aldıktan sonra Lefkoşa yavaş yavaş eski önemini kaybetmeye başladı. Ancak XX. yüzyılda Lefkoşa yeniden gelişebildi, şehrin sınırları, yarım kalmış Venedik sûrlarının dışına doğru uzanmak zorunda kaldı. Sûrların içindeki eski şehir ise yeniden düzenlenerek, Ortaçağ'dan kalma dar yollar genişletilerek Lefkoşa modern bir şehir haline geldi.

LEGER, Fernand (1881 - 1955)

F. Léger

Ünlü bir Fransız ressamıdır, kübizmin önlücerindendir. Normandiyalı bir çiftçi ailesinin çocuğudur. Küçük yaştan, sanata karşı duyduğu hevesten dolayı, ressam olmak üzere çiftçilikten ayrıldıysa da toprağa bağlılığını pek az ressam onun kadar değişik şekilde belirtebilmiştir. 16 yaşında Caen'de bir mimarlık bürosuna çırak girdi. 1900'de Paris'e geldi. Güzel Sanatlar Okulu'nda bir süre çalıştıktan sonra 1905'te Ruche kasabasına yerleşti. Orada, Paul Cézanne'ın etkisinde kaldı. 1910 yılında Picasso ile, Braque'la tanıştı. O yılda, Bağımsız Ressamlar Sergisi'ne «Ormanda Çıplak» adlı eseriyle katıldı. Ertesi yıl da aynı sergide, Gleizes, Delaunay, Metzinger gibi ressamlarla birlikte ilk kübizm sergisine katılıyordu.

Arkadaşları, günlük hayattan sahneleri canlandırırken Léger, sanayie ait malzemenin resimlerini yapıyordu: Demiryolu işaretleri, motorlar, lokomotifler, makineler. Bütün derdi, gerçeği gerçekte olduğu gibi vermek değil, ona, çağdaş medeniyetin gerektirdiği yeni, makinemsi bir görünüş kazandırmaktı. 1921'den sonra, resimlerinde insan çehresi daha geniş yer almaya başladı. Bu arada, Fransa'da ve memleket dışında, sayısız sergilere katıldı. 1921 - 1922 arasında, tiyatrolar için dekor ve kostüm de çizmiş, 1937'de Paris'te açılan Yeni Keşifler Sergisi için, birçok dekor yapmıştır.

Léger, kendine göre üslûbu, kişiliği olan bir ressamdır. Daha çok mekanik bir biçim içinde, sade, yalın renkleri sever. Eserleri dünyanın bütün büyük müzelerinde, koleksiyoncularında bulunur. Birçok modern ressamlar onun etkisi altında yetişmiştir.

LEGİON D'HONNEUR

Legion d'Honneur nişanı

Fransız hükümeti tarafından askerî, sivil yararlıklar için, Fransızlar'a olduğu gibi yabancılara da verilebilen en yüksek Fransız nişanıdır. Bu nişanı, 1802'de Napoléon çıkardı. Legion d'Honneur'ü taşıma şerefine lâyık görülen kimseler, aynı zamanda 1802'de Napoléon'un kurduğu Legion d'Honneur (Şeref Alayı) birliğine üye olurlar. Bu nişan, en küçüğü gümüş, en büyüğü altın olmak üzere beş çeşittir. Nişan, kırmızı bir kurdelânın ucunda beyaz mineden yapılmış beş köşeli bir yıldızdır. Yıldızın bir yüzünde, Fransız hükümetini temsil eden bir resimle «Republique Française» (Fransa Cumhuriyeti) yazısı; öbür yüzünde de iki bayrak resmiyle «Honneur et Patrie» (Şeref ve Yurt) yazısı bulunur.

Legion d'Honneur nişanını taşıyanların sayısı 1872'de 69,179'u bulmuştu. O tarihte çıkarılan bir kanunla, şeref üyelerinden ancak iki kişi öldüğü zaman bunların yerine bir kişi alınması kararlaştırıldı. Bu kanundan dolayı Legion d'Honneur taşıyan kimselerin sayısı gittikçe azalmaya başladı. Bugün Legion d'Honneur nişanının en değerlisini taşıyanların sayısı 70; ikinci derecede 200; üçüncü derecede sayısı 1.000; dördüncü derecede 4.000; en küçük değerdeki 25.000'dir.

Nişanın dereceleri şunlardır: I — Chevalier (şövalye) II — Officier (subay); III — Commandeur (Komutan); IV — Grand Officier (Büyük subay); V — Grand Croix (Büyük haç).

Legion d'Honneur, nişanını 10 kişilik bir kurul verir. Bu kurulun başkanı Fransız Cumhurbaşkanıdır.

LEHAR, Franz (1870 - 1948)

Franz Lehar

Tanınmış Macar operet bestecisidir. Bugün Çekoslovakya'da bulunan Komarom (Komarno) da doğdu 1882'den 1888'e kadar Prag Konservatuvarı'nda okudu, 1889'dan sonra Viyana'ya yerleşti. İlk opereti «Wiener Frauen» (Viyanalı Kadınlar), beğenilince Lehar hayatını operet besteliyerek kazanabileceğine inandı, başka hiçbir işle meşgul olmadı. Bir operası, birkaç da orkestra eseri varsa da, ona asıl ün kazandıran eserleri operetleridir. Lehar'ın en çok beğenilen opereti de «Die Lustige Witwe» (Şen Dul) opereti olmuştur. Bu eser, dünyanın her yanında zaman zaman sahneye konur. Operetin çeşitli parçaları, bu arada valsler, klâsik hafif müzik parçaları arasına girmiştir, küçük orkestralar bunları sık sık çalarlar.

LE HAVRE

Fransa'nın, Marsilya'dan sonra gelen ikinci önemli ticaret limanıdır. Paris'in 177 km. kuzeybatısında Seine Nehri'nin denize döküldüğü yerdedir. Şehir 200.000 nüfusludur.

Le Havre, demiryollariyle, akarsularla Paris'e, ülkenin iç bölümündeki daha başka çehirlere bağlıdır. Mükemmel bir şekilde yapılmış olan geniş limanı, 500 gemiyi barındırabilecek büyüklüktedir. Yabancı ülkelerle yapılacak ticaret, Le Havre'da bazı endüstrilerin de gelişebilmesine yol açmıştır. Bunlar arasında en önemlileri, makine, pamuklu maddeler, kimyevi maddeler, şeker, savaş malzemesi endüstrileridir. Ayrıca, gemi yapımı da gelişmiştir. Kuzeybatı Fransa'nın olduğu gibi, Paris'in de ithalât, ihracat merkezi durumunda olan bu şehirde en çok kahve ve pamuk alışverişi yapılır. Kuzeybatı kıyısında şehrin ünlü bir sayfiye yeri bulunur.

Le Havre, Birinci Dünya Savaşı sırasında Amerikan - İngiliz kuvvetleri tarafından bir askerî üs olarak kullanılmıştı; İkinci Dünya Savaşı'nda 1940'ta Almanlar tarafından işgal edildi. Savaşın sonlarına doğru Müttefik Kuvvetlerin eline geçti, 1944'te yeniden Fransız idaresine verildi.

LEHÇE (Bk. DİYELEK)

LEHİM

Kalayla kurşunun eritilerek birbirlerine karıştırılmasından meydana gelme bir alaşımdır. Teneke gibi ince madenî levhaların birbirlerine eklenmesi, deliklerinin kapanması gibi işlerde kullanılır.

Bilinen âdi lehimde % 36 kurşun, % 64 kalay bulunur. Bu alaşım 181° C de erir (kurşunun erime noktası 327° C, kalayınki de 232° C dir). Buna «yumuşak lehim» denir. Yiyecek maddeleri bulunan kabların lehimlenmesinde bu lehim kullanılamaz. Bu gibi kablarda kullanılacak lehimdeki kurşun % 10'u geçmemelidir.

Yumuşak lehim baskıya dayanıklı değildir. Baskıya dayanıklı lehim yapmak için gerektiği zaman lehim içine antimon, bakır, bazı durumlarda da çinko katılır. Bunlara «sert lehim» denir.

Kurşun lehimlemek için iki kısım kurşuna bir kısım kalay konur. Teneke lehimi yapmak için de bir kısım kurşuna bir kısım kalay katılır .

LEHİSTAN (Bk. POLONYA)

LEİBNİZ, Gottfried Wilhelm (1646-1716).

Leibniz

Ünlü bir Alman filozofu, bilim dünyasının en önemli sistemci düşünürlerinden biridir. Matematik, metafizik, mantık alanlarında ileri sürdüğü yeni düşünce ve görüşleriyle tanınır.

Leibniz, Leibzig'de doğdu. Babası burada ki üniversitede ahlâk felsefesi dersleri veriyordu. Leibniz babasının ölümünden sonra okuldan çıkarak kendi kendini yetiştirmeye başladı. Tarihe kar-

şı büyük bir ilgi duyuyordu. 8 yaşına geldiği zaman Lâtince'yi öğrenmişti. 12 yaşında ise Yunanca öğrenmeye başladı. Bir yandan da mantık bilimiyle ilgili kitaplar okuyordu. 15 yaşında Leipzig Üniversitesi'ne girdi. Almanya'da felsefe tarihi biliminin kurucusu sayılan Jakob Thomasius'tan felsefe okudu, 1663'te Jena'ya giderek buradaki ünlü bir matematik bilgininden ders aldı.

Leipniz 25 yaşına geldiği sırada yayınlanmış birçok önemli eseri vardı. Bir ara politika ile ilgilendi, bu konuda da bazı eserler verdi.

Politika çalışmaları hiçbir zaman Leibniz'in felsefe ve matematik alanlarındaki çalışmalarına engel olmadı. 1700'de bir dâvet üzerine, Berlin'e gitti. Berlin Üniversitesi'nin kurulmasını sağlıyarak üniversitenin ilk müdürü oldu.

1711'de bu görevini bırakarak Viyana'ya gitti, 1714'e kadar bu şehirde yaşadı. 1712' de Leibniz'e baron pâyesi verildiyse de dört yıl sonra Hannover'de öldüğü zaman fakir bir adam gibi gömüldü. Onun arkasından ağlıyan tek adam olan, arkadaşı J. G. von Erckhart, sonradan yazdığı hâtıratında bu cenazeyi, «Ülkesinin şerefini temsil eden bu adam, bir dilenci gibi toprağa verildi» cümlesiyle anlatmıştır.

LEHİM NASIL YAPILIR

GÜNLÜK hayatımızda birçok eşyanın yapımında, onarımında daha çok «yumuşak lehimleme» kullanılır.

«Adi lehimleme» de denilen bu işlem için gerekli araçlar şunlardır: Havya, nişadır, tuz ruhu, çinko parçası, lehim. «Havya» nın, ucu küçük bir ağaç kaması biçiminde, ya bakır, ya da alaşımlarından yapılmış kısmı bir demir çubuğun ucuna tutturulmuştur, elle tutulacak kısım da tahtadan yapılmıştır, lehimi eritecek sıcaklığı sağlar; nişadır havyanın ucunu temizlemeye yarar; tuz ruhu ile çinko da lehimlenecek yeri temizler. Lehimleme şöyle yapılır: Tuz ruhu, bir cam kabda, içine çinko parçaları atılarak söndürülür. Tuz ruhu asidin asit özelliğini çok azaltarak çinko klorür çözeltisi meydana getirir. Bu sıvıdan, bir fırça ile, lehimlenecek yere biraz sürülür. Havya herhangi bir ateşte ısıtılır, sabun kalıbına benziyen nişadıra sürünlerek ucu temizlenir. Bu sırada dumanlar çıkar, havyanın sıcaklığı da biraz düşer. Ucu temizlenmiş havya ile kurşun-kalay alaşımı olan lehimden bir parça alınarak lehimlenecek yere, uygun şekilde, sürülür, havya çekilince lehim de donar.

Bugün elektrikle ısıtılan havyalar, temizleme işlemi için kullanılan temizleme pastaları lehimleme işleminin daha kolay, daha iyi yapılmasını sağlamaktadır.

Leibniz'in Felsefesi

Leibniz, XVII. yüzyılın filozoflarının çoğu gibi, felsefesinde, Descartes'in «töz» (cevher) kavramından hareket eder. Leibniz'e göre dünyanın, varlıkların temelinde, «monad» lar (tek tek varlıklar, bölünmez özler) vardır. Monadlar, basit, kendi kendine hareket edebilen algılıyabilen temel varlıklardır. Yalnız, monadların özü «kuvvet» olduğu için onların ne bir şekli, ne yer kaplaması, ne de parçaları vardır. Monadları, özü «edim» (faaliyet) olan ruhsal noktalar gibi düşünmek gerekir. Bundan dolayı monadlar, kendi kendilerine harekete geçerler. Onları, Demokritos'un, maddecilerin atomlarından ayıran husus, maddesel olmamaları, kendi kendine hareket edebilmeleridir. Monadların her birinin edimi, geçmişinin sonucu, geleceğinin belirleyicisidir.

Leibniz'e göre monadlar önceden belirlenmiş bir düzen içinde bulunurlar. Buna «öncel düzen kuramı» denir.

Leibniz'in düşünce sistemine göre, düşünce ilkeleri, genel fikirler, insan zihninde bir istidat olarak bulunur, tecrübeyle gelişir. Leibniz, «Theodizee» adındaki eserinde, içinde yaşadığımız dünyanın, dünyaların en düzenlisi, en mükemmeli olduğunu söylemiştir. Leibniz'in bu görüşü, Voltaire'in «Candide» adındaki uzun hikâyesinde gülünç hale getirilmek istenmiştir.

Leibniz, eserlerinin çoğunu 1685 - 1716 yılları arasında vermiştir. Başlıcaları şunlardır: «Metafizik Konuşmaları» (1686'da yazılmış, ölümünden sonra ancak 1846'da yayınlanmıştır; «İnsan Zihni Üzerinde Yeni Denemeler» (1704); «Theodizee» (1710); «Monadenlehre» (1714).

Bibliyografya. — Dilimize çevrilmiş eserleri.

Monadoloji (S. K. Yetkin, 1935); İnsan Akilesi Hakkında Yeni Deneyişler (N. Ayas, 1939); Théodicé Denemeleri (H. Batu, 1946); Metafizik Üzerine Konuşma (N. Hızır, 1949).

LEİPZIG

Almanya'nın en önemli ticaret şehirlerinden biridir. Ortaçağ'da, doğu ile batı ülkeleri arasındaki ticaret yolları üzerinde bulunduğundan, o devirde bir ticaret şehri olarak gelişmişti. Sonraları ise bu şehirde kurulan panayırlar, Leipzig'in dünyaca tanınmasını sağladı. Leipzig aynı zamanda Avrupa' nın başlıca edebiyat, müzik merkezlerinden biridir. Bugün 750.000 nüfuslu bir şehirdir.

Leipzig, Almanya'nın orta bölümünün doğusunda, Berlin'in 167 km. güneybatısında, Doğu Almanya bölümündedir.

Leipzig'de birçok okul, sanat galerisi, müze bulunmaktadır. Leipzig Üniversitesi 1409' da kurulmuştur. Dünyaca ünlü birçok önemli kimseler, bu arada Goethe bu üniversitede yetişmiştir. Leipzig'in sayılı sanat müesseseleri arasında, 1843'te, ünlü kompositör Mendelssohn - Bartholdy'nin kurduğu Leipzig Konservatuvar'ı başta gelir. Bir müzik ve edebiyat merkezi olarak Leipzig'in en verimli devri, XVIII. yüzyıldır. Ünlü besteci Richard Wagner, filozof Gottfried Leibniz, Leipzig'de doğmuşlardır. Johann Sebastian Bach, bir zamanlar, Leipzig'in en büyük iki kilisesinde müzik direktörü olarak çalışmıştır.

Leipzig'de ticaret amacı ile tertip edilen panayırlar, II. Dünya Savaşı'nın başlangıcına kadar devam etmiştir. Yılda iki kere yapılan bu panayırlar sırasında Leipzig halkı bütün işlerini güçlerini bırakarak tatil yaparlardı.

Leipzig, 1100 yılında kurulmuş eski bir şehirdir. 1600 yılı sırasındaki dinî savaşlar yüzünden uzun bir süre bir savaş alanı durumunda klamış, ondan sonra da birçok savaşlara sahne olmuştur. Leipzig'de ilk savaş 1631'de, Gustaf Adolf idaresindeki İsveç orduları ile Alman kuvvetleri arasında yapılmış, Almanlar bu savaştan yenilerek çıkmışlardır. İkinci savaş 1642'de gene İsveç - Alman orduları arasında olmuş, Almanlar bu defa da yenilmişlerdir. Üçüncü Leipzig savaşı 1813'te, Napoléon savaşları sırasında oldu, Fransız kuvvetleri bozguna uğratıldı.

Leipzig, İkinci Dünya Savaşı sırasında bombardımanla bir hayli yakılıp yıkıldı. Savaşın sonunda ise Sovyet işgal bölgesi içinde kaldı.

LEİTMOTIV

Bir müzik eserinde, daha çok dramatik, tasvirî parçalarda, bestecinin fikrini açıklıyan «tema» nın esas nağmesidir. Önemli şekilde ilk defa Wagner operalarında kullanıldı. Wagner'den önce, bu ad altında olmıyarak, Gluck'un operaya getirdiği yeniliklerden hız alan Grêtry (1742 - 1813) de kullanmıştır. Senfonik şiir şeklinin büyük gelişmeye ulaşmasından sonra, bu gibi eserlerin en önemli parçası haline gelmiştir. «Leitmotiv» Almanca bir sözdür, Fransızlar «motif conducteur» derler.

LEKE

Bir şeyin üzerinde, sulu maddelerin dökülmesinden, damlamasından ileri gelen kire, renk değişikliğine «leke» denir: Yağ lekesi, mürekkep lekesi, kan lekesi gibi.

Lekeleri çıkarmak için, gerek dökülen maddenin, gerekse üzerine yabancı madde dökülen şeyin cinsine göre, ayrı ayrı usuller, ayrı ayrı «leke çıkarıcı» ilâçlar vardır.

Bizi en çok düşündüren, üzen, elbiselerimizin üzerinde ortaya çıkan lekelerdir.

Ne kadar sakınırsak sakınalım, üzerimizdeki elbiselerin zaman zaman lekelenmelerini, kirlenmelerini önliyemeyiz. Bütün elbiselerimizi her defasında temizleyiciye göndermek de imkânsızdır. Sonra, bazı lekeleri hemen çıkarmak gerekir. Yoksa, bunlar kumaşın iyice içine geçer, çıkarılmaları imkânsızlaşır. Bundan dolayı, lekelenen giyim eşyalarımızı temizleyiciye göndermeden evde de temizliyebilmeliyiz. Leke çıkaran çeşitli maddeler eczanelerden alınabilir.

Evde leke çıkarırken kumaşın cinsine göre ilâç kullanmaya dikkat etmelidir. Çeşitli şekillerde satılan leke çıkarma maddelerinde genel olarak, suni ipeği eriten maddeler vardır. Onun için, leke çıkarıcı ilâçları kullanırken suni ipek karışık kumaşlarda çok dikkatli davranmalıdır. İlk önce, aynı cins bir parça kumaş üzerinde, ya da elbisenin görünmiyen bir yerinde ilâcı denemek faydalı olur.

Küçük lekeleri çıkarmak için bunlara önce leke ilâcı damlatılır, sonra kurutma kâğıdıyla ilâç emilir, leke hafif hafif ovularak silinir. Böyle yapılmazsa kumaşın yüzeyi bozulur, le-

keli kısımların etraflarında halka halinde açık renk lekeler hâsıl olur.

Başlıca Lekeler ve Çıkarma Usulleri

Mürekkep Lekesi. — Leke tazeyken, üzerine tuz serpilir, sıcak sabunlu suyla yıkanır. Sonra, süt içine daldırılır, birkaç kere çıkarıp sıkılır. En son olarak da, yarım tas suya 2 yemek kaşığı limon suyu konup, kumaş burada bir iki saat bırakılır, sonra suyla çalkanıp durulanır.

Leke eskimişse, koyu bir «oksalik asit» içine daldırılıp ancak bir iki saniye tuttuktan sonra çıkarılır, duru suyla çalkanır, amonyaklı suyla yıkanır. Sonra, 1 litre sıcak suya 2,5 çay kaşığı oksalik asit konularak yapılmış eriyiğe batırılır, birkaç saat bırakılır, sonra çalkıyarak durulanır.

Kahve Lekesi. — Yaşken bir şey yapılmaz, kuruması beklenir. Kuruyunca, ovularak temizlenir. Lekenin yerinde iz kalmışsa, bu da sıcak suyla yıkanarak giderilir.

Kakao Lekesi. — Koyuca bir tuzlu suyla yıkanır, iyice durulanır. Sıcak sabunlu suyla da yıkanabilir. Leke üzerine gliserin damlatıp, içine biraz bor asidi (asitborik) katılmış ılık suyla yıkayınca da kakao lekesi kolayca çıkar.

Yağ Lekeleri. — Benzinle silinir. Bütün bütün çıkmaz da, iz bırakırsa üzerine kurutma kâğıdı, ya da ince kâğıt konularak hafif kızdırılmış ütüyle bastırılır, eriyen yağı kâğıt emer. Kâğıt değiştirilerek bu iş birkaç defa daha yapılır.

Balık Yağı Lekesi. — Sıcak sabunlu suyla, ya da kireçli suyla silinir. Kireç artıkları da sulandırılmış sirkeyle silinerek giderilir.

Pas Lekeleri. — Pamuklu, keten kumaşlarda, üzerine limon sıkılır, duru suyla çalkanır, litre başına 2 gr. soda, 3 gr. sodyum sulfat katılmış suyla yıkanır. Yünlü, ipekli, suni ipek kumaşlarda, leke Javel suyu ile yıkanır, sodalı suyla arka arkaya birkaç defa çalkanır.

Ot Lekeleri. — Alkol, eter, ya da kloroformla silinir.

Kan Lekesi. — Tazeyken, sabunlu, ya da sodalı soğuk suyla yıkayınca çıkar. Leke eskimişse, sıcak sabunlu, sodalı suyla yıkanır, litre başına 6 gr. oksalat konulmuş ılık suyla iyice çalkanır, bundan sonra litre başına 5 gr. amonyak karıştırılmış ılık suda bir gece bırakılır.

İçki Lekeleri. — Kumaşlar üzerine damlıyan, dökülen içkiler, çoğunlukla, kuruyunca kaybolur. Yalnız, içinde meyva suyu, şeker bulunan içkiler, hele siyah şarap leke bırakır. Bunları gidermek için, tazeyken, üzerine tuz serpilir, yarım saat kadar sonra sıcak suyla yıkanır. Leke eskimişse, litre başına 2 gr. «sodyum perborat», ya da «hidrojen peroksit» katılmış suyla yıkanır.

Katran Lekesi. — Sabunlu suyla, ya da terementi ile yıkanır. Benzenle silinerek de giderilebilir. Bu sırada, lekenin altına kurutma kâğıdı konur, üstten de gene kurutma kâğıdı ile terementi emilir.

İdrar Lekeleri. — Önce, amonyakla, sonra oksalat eriyiğiyle silinir, suyla durulanır.

LEKELİ HUMMA (Bk. TİFÜS)

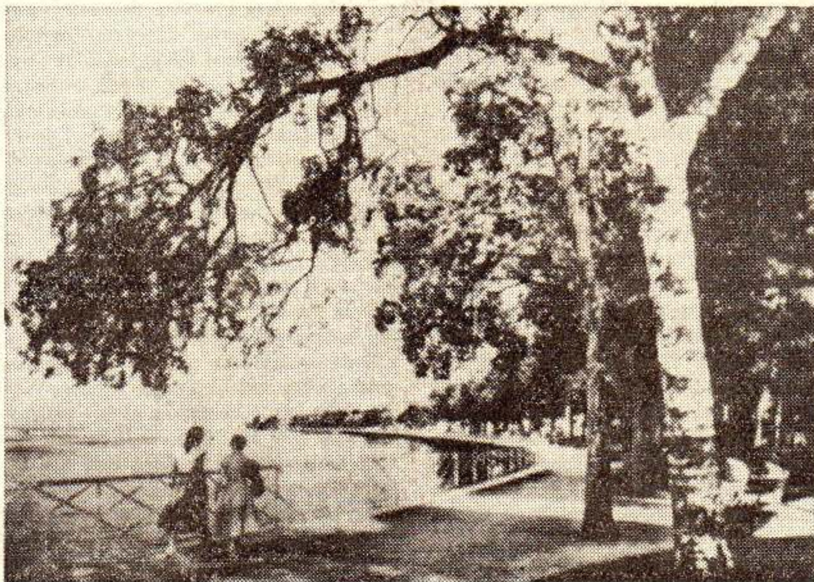
LEMAN GÖLÜ

Orta Avrupa'nın en büyük gölüdür. Fransa'nın Savoie bölgesi ile İsviçre arasındadır. «Cenevre Gölü» diye de tanınır. Rhone nehri sularının bir noktada birikmesinden meydana gelmiştir. Yüzölçümü 582 km²'dir. En derin noktası 345 m. yi bulur. En geniş yeri 13 km., ortalama genişliği ise 8 km. dir.

Leman Gölü'nü Promenthoux Boğazı «Grand Lac» (Büyük Göl), «Petit Lac» (Küçük Göl) olmak üzere iki bölüme ayırır. Büyük Göl doğuda, Küçük Göl batıdadır. Gölün çevresini Jura Dağları ile Bern Alpleri kuşatır. Cenevre şehri, Leman Gölü'nün batı kıyısındadır. Doğu kıyılarında, ünlü birer sayfiye yeri olan Vevey ile Montreux, kuzey kıyılarında Lausanne şehri bulunur (Bk. Lausanne). Bu şehrin iskelesi olan Ouchy de Leman Gölü üzerindedir.

Leman Gölü, kıyılarını çevreliyen karlı, yüksek dağların eteğinde mavi, berrak suları ile turistler için ilgi çekici bir yerdir. Gölün suları en çok yaz aylarında yükselir. Bu göl balık bakımından öteki İsviçre gölleri kadar zengin değildir.

Leman Gölü çevresinde yapılan kazılarda, çeşitli çağlardan kalma göl evleri kalıntılarına raslanmıştır.

Leman Gölü ve kıyısından bir görünüş

LEMUR (Bk. MAKİ)

LENA NEHRİ

Rusya'nın doğu kesiminde, 4.500 km. uzunluğunda bir nehirdir. Baykal Dağları'nın batı yamaçlarından çıkar, Yakutsk'a kadar kuzeydoğuya doğru aktıktan sonra, kuzeye yönelir, Verkoyan Dağları'nın batı etekleri boyunca hafif bir kavis çizdikten sonra Kuzey Buz Denizi'ne dökülür.

Lena nehri 2.500.000 km² ye yakın bir alanı sular. 1.000'den çok kolu vardır. Denize döküldüğü yerde taşıdığı su saniyede 10.000 m³ kadardır. Başlıca kolları Viljui, Vitim, Aldan, Gonam'dır. Nehrin aşağı kesiminde eğilimi pek azdır. 3 km. de ancak 10 sm. bulan eğilim yüzünden nehir son 2.000 km. lik yolu boyunca çok geniş akar. Yer yer genişliği 6 - 10 km. yi bulur. Yılda 5 - 8 ay kadar donar. Bunun dışında nehir ulaştırmaya elverişlidir. Lena üzerindeki en önemli şehir Yakutsk'tur.

LENF [Akkan]

İleri canlılarda kendine öz damarlar içinde dolaşan, solgun sarı renkte, saydam bir sıvıdır.

Kan plâzmasından meydana geldiğinden içinde akyuvarlar bulunur. Kan, kılcallara gelince, basınçla, plâzmanın bir kısmı damarın dışına sızar. Böylece, dokuların hücre aralarındaki boşluklarda plâzma ve akyuvarlardan meydana gelen beyaz bir kan toplanır. Bunlar vücudumuza giren mikroplarla savaşırlar. Vücudumuzun dörtte birini lenf meydana getirir (Bk. Vücudumuz).

LENGÜİSTİK

Dile, dil tarihiyle uğraşan bilime «lengüistik» denir. Topsumsal bilimlerin en yenilerinden biridir.

Lengüistik biliminin belli başlı dalları, çalışma alanları şunlardır:

Tasvirî Lengüistik. — Bir dilin özelliklerini inceler, kanunlarını tesbit eder. Dış özellikler, iç özellikler bu çeşit çalışmalarda belirtilir. Dış özellikler arasında bir dilin yalnız millî bir dil olması, ya da İngilizce gibi birçok milletlerce konuşulması da kasdedilir. İç özelliklerle dilin sesleri, seslere yüklenen anlam farkları anlatılır.

Tarihî Lengüistik. — Dillerin tarihlerini, zamanla geçirdikleri gelişmeleri inceler. Tarihin belli bir safhasında o dilin özelliklerini tesbit ederek sonradan ne yolda geliştiğini araştırır.

Genel Lengüistik. — Tek bir dilin değil, bütün dillerin ortak vasıflarını aramakla uğraşır, bunların yapı, kuruluş özelliklerini, gelişmelerini inceler, kanunlaştırır. Dille toplum arasındaki münasebetler de genel lengüistiğin konularındandır.

Bibliyografya. — Bu konuda Türkçe eserlerin başlıcaları:

Genel Dilbilim - Lengüistik (Dr. M. Üçok, 1947); Genel Dilbilgisi (S. A. Dilemre, 1937); Dilbilim Terimleri Sözlüğü (Türk Dil Kurumu, 1949).

LENİN, Nikolay (1870 - 1924)

Lenin

Rusya'daki komünizm hareketinin öncüsü, Sovyetler Birliği'nin kurucusu olan bir Rus devrimcisidir. Asıl adı Vladimir İlyiç Ulyanov'dur, İhtilâl sırasında Lenin adını almıştır.

Lenin, Volga üzerindeki Simbirsk şehrinde doğdu. (Bu şehrin adı sonradan Ulyanovsk olarak değiştirilmiştir.) Babası, bir eğitim müfettişi, annesi ise orta halli bir köylü kadını idi. Lenin'in beş kardeşi de hayatlarını devrimciliğe adamışlardı. Ağabeylerinden biri 1887'de Çar III. Aleksandr'a suikast yapmakla suçlandırılarak asıldı. Bu olayın, Lenin'in hayatı üzerinde büyük etkisi olmuştur.

Lenin, lise öğrenimini Simbirsk'te yaptıktan sonra Kazan ve Petersburg üniversitelerinde hukuk okudu. 1893'te Petersburg'a (bugünkü Leningrad'a) gittikten sonra, Marx'ın eserlerini incelemekten başka bir işle ilgilenmedi. «İşçi Sınıfının Kurtarılması İçin Savaşanlar Birliği» adlı bir siyasi topluluğa katıldıktan bir süre sonra, 1895'te, Sibirya'ya sürüldü. 1900'e kadar burada kaldı, serbest bırakıldıktan sonra, Rus Sosyal Demokrat Partisi tarafından teşkilât ve propaganda için yabancı ülkelere gönderildi. 1917'ye kadar Batı Avrupa'da kaldı. Bu sırada, bazı arkadaşları ile birlikte «Iskra» (Kıvılcım) adlı devrimci bir gazete çıkardı. Bu gazete Rusya'ya da gönderiliyor, gizlice halka dağıtılıyordu. 1903'te, parti içindeki çatışmalar, Londra Konferansı'nda Lenin'in çoğunluk kazanmasını sağladı. Bolşevik partisinin kuruluşu, Londra Konferansı'nın sonucudur.

Lenin, 1903 - 1917 yılları arasında liderliğini ettiği grupun 1905 Devrimi'ne hazırlanması, Çarlık Meclisi'ne, Birinci Dünya Savaşı gerçeklerine karşı tavır alması konusunda çalıştı. 1917 devrimi üzerine Rusya'ya döndükten sonra iktidarın derhal, asker, işçi ve köylülerden meydana gelen bir kurul olan Sovyetler'e verilmesi gerektiğini ileri sürdü. 1917 yılının başlangıcından ekim ayına kadar Kerenskiy hükümetine muhalefet etti. Savaşa son verilmesi, köylülere toprak dağıtımı yapılması için çalıştı. Bu tutumundan dolayı, Almanlar'la işbirliği yapmakla suçlandırıldı, bunun üzerine Lenin Finlândiya'ya sığınmak zorunda kaldı. Ağustos ayında Bolşevik partisinin hazırladığı ayaklanma yenilgiye uğradı. Ekim ayındaki ikinci ayaklanma sonunda Bolşevikler, iktidarı ele geçirdiler. Lenin, hükümetin başına geçti. Almanlar'la Ruslar arasındaki savaşın sonuçlandığını bildiren Brest - Litovsk Antlaşması'nı imzaladı. Hayatının son yedi yılını, savaşın sona erdirilmesi, iç savaşın kazanılması, Beyazlar'a, komünist aleyhtarlarına karşı konulması, açlık meselesinin ortadan kaldırılması için yaptığı çalışmalarla geçirdi. 1921'de Yeni Ekonomi Siyaseti (N. E. P.) diye tanınan plânlamayı hazırladı. 1924'te öldü, Moskova'da yapılan büyük bir kabre gömüldü. Lenin'in vücudu, özel bir işlemle, sürekli olarak muhafaza edilebilecek duruma getirilmiştir ve bugün vücudunu örten bir cam kubbenin gerisinden, bütün ziyaretçileri onu görebilmektedirler.

Leningrad şehrinde bir meydan

LENİNGRAD

Sovyetler Birliği'nin Moskova'dan sonra ikinci büyük şehridir. Nüfusu 4 milyonu geçmiştir. Şehrin adı, iki kere değiştirilmiştir. Önce, 1703'te, Büyük Petro tarafından hükümet merkezi olarak kurulunca, şehre Saint Petersburg adı verilmişti. 1914'te Rusya, Almanya ile savaşa girince, Petersburg kelimesinin sonundaki Almanca «burg» eki kaldırıldı, şehrin adı Petrograd oldu. Sovyet hükümeti ise, 1924'te kurucusu Lenin'in ölümü üzerine şehre Leningrad adını verdi.

Leningrad, Finlandiya Körfezi'nin doğu bölümünde, Moskova'nın 640 km. kuzeybatısında, Neva Nehri'nin çatalağzı üzerindedir. Geniş bulvarları, sarayları, büyük binaları, 600'ü bulan büyüklü küçüklü köprüleri ile tanınır.

Leningrad'daki en önemli öğrenim müessesesi, Leningrad Üniversitesi'dir. Bundan başka daha birçok okullar, büyüklerin devam edebildikleri özel programlı eğitim kurumları, teknik, müzik, sanat okulları vardır. Leningrad'daki Halk Kitaplığı, dünyanın en zengin kitaplıklarından biridir. Dünyanın en büyük rasathanelerinden biri, Leningrad'ın 16 km. güneybatısındaki Pulkovo'dadır.

Leningrad'da halkın çoğu fabrika işçisidir. Leningrad, ince işlerin, makinelerin, bilim aletlerinin yapıldığı bir endüstri şehridir. Buradaki en gelişmiş endüstrilerin başında, elektrik malzemesi, kimyevi madde, dokuma, maden, basın - yayın endüstrileri gelir.

Leningrad'da iç ticaret kadar dış ticaret de önemli bir yer tutar. 1885'te açılan Kronstadt Kanalı sayesinde Leningrad bir Baltık Denizi limanı durumundadır. İkinci bir kanal da, Leningrad'ı Beyaz Deniz üzerindeki Soroka limanına bağlar.

Leningrad, 1917'ye kadar Rusya'nın başkentiydi. 1917'de Sovyet hükümeti Rusya'da idareyi ele geçirdikten sonra Rusya'nın hükümet merkezi Moskova'ya nakledildi, şehir eski önemini kaybetmeye başladı. 1941 ekiminde başlıyan, 1943 ocak ayına kadar süren Alman kuşatması sırasında, şehrin savunması II. Dünya Savaşı'nın en önemli olaylarından biri olmuştur.

LEONARDO DA VINCI (Bk. VİNCİ)

LEONCAVALLO, Ruggiero (1858 - 1919)

Leoncavallo

Tanınmış bir İtalyan opera bestecisidir. Daha çok «I Pagliacci» (Palyaçolar) adındaki operasiyle tanınmıştır.

Leoncavallo, Napoli'de doğdu. 20 yaşına gelmeden ilk operası «Chatterton»u tamamlamıştı. Bir emprezaryo bu operayı sahneye koyacağını ileri sürerek Leoncavallo'nun elindeki bütün parayı aldı, ortadan kayboldu. Leoncavallo'nun geceleri eğlence yerlerinde piyano çalıp şarkı söyliyerek hayatını kazanmaktan başka çaresi kalmamıştı. Yeni işler peşinde Mısır'da, Yakın Doğu ülkelerinde dolaştıktan sonra Fransa'ya geçti. Bir zaman sonra opera bestelemek hevesine kapıldı. Wagner'in seri operaları gibi eserler bestelemek istiyordu. Paris'te geceleri kabarelerde piyano çalarak hayatını kazanıyordu.

Leoncavallo, İtalya'dayken genç bir müzisyen arkadaşının, karısını kamayla öldür-

düğünü hatırlamıştı. Bu olay güzel bir trajik opera konusu olabilirdi. Ünlü «Palyaço» operasını bu olaydan ilham alarak besteledi. «Palyaço» 1892'de Milano'da sahneye kondu. Daha ilk gece, çok beğenilmiş, Leoncavallo meşhur oluvermişti. Leoncavallo bundan faydalanarak öbür operalarını da sahneye koymak istediyse de hiçbiri «Palyaço»nun başarısına ulaşamadı. Bu arada, Puccini'nin bestelediği «La Boheme» operasını Leoncavallo da bestelemişti. Yalnız Puccini'nin karşısına çıkmayı göze alamadı.

Leoncavallo, ömrünün son yıllarını hayatta yenilgiye uğramış, kederli bir insan olarak geçirmiştir.

LEOPAR (Bk. PARS)

LEOPOLDVİLLE

Kongo Cumhuriyeti'nin başkentidir. 360.000 nüfuslu bir şehirdir. Kongo Nehri'nin güney yakasında, nehrin Atlas Okyanusu'na döküldüğü yerden 560 km. içeridedir. Güneyinde Livingstone Çavlanı vardır. Bu çavlan, gemilerin Kongo nehrinden geçerek Leopoldville'e kadar gidebilmelerini sağlar. Şehir ayrıca bir demiryolu ile, Kongo Nehri'nin aşağı bölümündeki Matadi şehrine bağlıdır. Leopoldville'in bu durumu, bir ticaret şehri olarak gelişmesini sağlamıştır. Kongo'da yetiştirilmekte olan birçok değerli ürün, Leopoldville yolu ile dışarı gönderilir.

Şehre Leopoldville adı, Belçika Kıralı II. Leopold'un şerefine verilmiştir. Leopoldville, 1923'te Belçika Kongosu'nun başkenti oldu. Bundan sonra, zamanla, Afrika'dan Avrupa, Amerika ülkelerine yapılan uçak seferlerinin merkezi durumuna geldi.

LESSEPS, Ferdinand, Vicomte de
(1805 - 1894)

F. de Lesseps

Süveyş Kanalı'nın açılmasını sağlıyan bir Fransız diplomatı ve mühendisidir. Versailles'de doğdu. Ailesinin birçok fertleri, yüksek devlet memurluklarında bulunmuş kimselerdi. Lesseps de bu geleneğe uyarak 1825'te, dış işleri bakanlığında görev aldı. 1832'de konsolos olarak Kahire'ye gönderildi. Bu sırada, Napoléon'un Süveyş kıstağını kesip bir kanal açtırmayı tasarlamış olduğunu okumuştu. Kanal fikri Lesseps'e çok ilgi çekici göründü. Akdeniz'le Kızıldeniz'in birleştirilmesini tarihte daha önce başkaları da düşünmüştü. Eski Mısırlılar ve Müslümanlar devrinde mevcut olan kanal, sonradan dolmuştu. II. Selim zamanında Türk hükümeti de kanal projesini ele almış, fakat icraata geçmemişti.

Lesseps, o zamanki Mısır valisi Said Paşa ile dostluğunu ilerletti, kanalla ilgili tasarısını ona da anlattı. Yalnız, Kahire'de başgösteren bir veba salgını, kanalla uğraşılmasına engel oldu. Bu arada, şehri tehdit eden veba salgınının önüne geçilmesinde büyük bir yararlık göstererek dikkati çekti, Mısırlılar'ın sevgisini kazandı.

30 kasım 1854'te Süveyş Kanalı'nın açılması işini üzerine alması için Bâbıâli tarafından kendisine imtiyaz verildi. 15 yıllık bir çalışmadan sonra, kanal 1869'da açıldı (Bk. Süveyş Kanalı).

1879'da, Panama Kanalı'nın açılması işini de Lesseps üzerine aldıysa da, bu seferki teşebbüsü başarıya erişemedi (Bk. Panama Kanalı).

Ferdinand de Lesseps, Fransız Akademisi'nin, Bilimler Akademisi'nin, daha birçok bilim derneklerinin üyesiydi. Legion d'Honneur nişanı ile taltif edilmişti.

LETARJİ (Bk. UYKU)

Küçük Bir Baltık Devleti
LETONYA

LETONYA (Latviya), Sovyetler Birliği'ni meydana getiren 15 devletten biridir. 3 Baltık devletinin ortada olanıdır. Kuzeyinde Estonya, doğusunda Rusya, güneydoğusunda Beyaz Rusya, güneyinde Litvanya, batısında Baltık Denizi, kuzeybatısında Riga Körfezi vardır.

Yüzölçümü: 66.465 km²
Nüfusu: 2.094.000
Başkenti: Riga

Letonya, ancak bir yerde 314 m. yüksekliği bulan bir ovadır. En önemli akarsu, Riga Körfezi'ne dökülen Düna Irmağı'dır. Yıllık yağış ortalaması 65 sm., yıllık ısı ortalaması 6°'dir. Ülkede Orta Avrupa iklimi hüküm sürer. Tipik bitki örtüsü, yapraklarını kışın döken ormanlardır. Km²'ye 32 kişi düşer. Letonya'da önemli Rus azınlığı vardır. Letonya dışında S.B.'nde, A.B.D.'nde (11.000), Brezilya'da (2.000), İsveç'te (6.000) Leton vardır. Letonlar, Litvanlar gibi Baltık ırklarındandır. Letonca konuşurlar.

Başkent Riga, Baltık şehirlerinin en büyüğüdür, nüfusu 605.000'dir. Üniversite şehridir. Düna'nın Riga Körfezi'ne dökülmek üzere bulunduğu yerde kurulmuştur. Letonya'da 50-100 bin nüfuslu 3 şehir daha vardır:

Baltık üzerinde Liepaja (Libeau) limanı, güneydoğuda Daugavpils (Dvinsk), Riga'nın güneybatısında Jelgava (Mitau).

Bir İsveç ülkesiyken XVIII. yüzyıl başlarında Rusya'ya geçen Letonya, Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra öteki Baltık ülkeleri ve Finlandiya gibi bağımsız bir cumhuriyet oldu.

Fakat 1939'da öteki 2 Baltık devleti (Estonya, Litvanya) ile birlikte zorla Rusya'ya katıldı. Bu durum A.B.D. tarafından bugüne kadar tanınmamıştır.

LETONYALILAR'IN BAYRAMLARI, GELENEKLERİ

LETONYALILAR'IN en büyük bayramı, Lihgo Günü'dür. 22 haziranda kutlanan bu bayramda halk oyunları oynanır, şarkılar söylenir, türlü eğlenceler yapılır. 29 kasımda kutlanılan başka bir halk bayramında da, gençler yüzlerine hayvan maskeleri takarlar, arkadaşlarını ziyarete giderler. Arkadaşların birbirlerini tanımaya çalışmaları çok eğlenceli olur. Gene bu bayramda genç kızlar, ayakkaplarının tekini çıkarıp, arkaya bakmadan, geriye doğru elden geldiği kadar uzağa fırlatır. Ayakkabı hangi yöne düşerse ileride evlenecekleri adamın o yandan geleceğine inanırlar.

LEVENT

Osmanlı devrinde deniz erlerine «levent» denirdi. Daha sonra, boylu boslu, güçlü kuvvetli delikanlılara da «levent» denilmiştir. Bugün de dilimizde bu anlamda kullanılır.

İstanbul'da oturan yerli leventlere kışlalar yaptırılmıştı. Rumelihisarı sırtlarındaki Levent Kışlası sonradan Nizam-ı Cedit askeri için kullanıldı. Daha sonra Levent Çiftliği adını alan bu sırtlarda bugün dört mahallelik Levent semti kurulmuştur.

LEVNÎ (? - 1732)

Büyük bir Türk minyatür ve tezhip sanatçısıdır. Asıl adı Abdülcelil iken saraya mensup olduktan sonra Çelebi diye anılmış, eserlerine Levnî (renkçi) imzasını atmıştır.

Levnî Edirne'de doğdu. Küçük yaşta İstanbul'a geldi. Saray nakışhanesine girdi. Müziğe büyük istidadı vardı. Kısa zamanda müzikte büyük ilerlemeler gösterdi. Şiirle de uğraştı. Zamanının sayılı şairleri sırasına geçecek derecede şiir yazardı.

XVIII. yüzyıl başları, III. Ahmet ve Nevşehirli Damat İbrahim Paşa devirleri bir yandan Batı dünyasına yönelmek, bir yandan da yaşanılan günü değerlendirmek isteğinden dolayı güzel sanatlara büyük önem verilen bir devirdi. Bu alanlarda istidadı olan sanatçılar

LEVNÎ'NİN BİR MİNYATÜRÜ

Levnî'nin Topkapı Müzesinde bulunan Güllü ve Karanfilli Kız minyatürü

el üstünde tutuluyordu. Levnî de, nakış, müzik ve şiirde gösterdiği ustalıktan dolayı saray musahipliğine kadar yükseldi, daha sonra Nakkaşbaşı oldu.

Levnî, minyatür sanatının o zamana kadar bilinen belli kuralları dışına çıkarak, bu sanat kolunda âdeta bir çığır açmış, sanatın yolunu değiştirmiştir. Topkapı Sarayı Müzesi'nde birçok minyatürleri vardır. Yalnız Vehbi'nin «Sûrnâme» adındaki düğün tasvirleri eserini yüzlerce resimle süslemişti. Eserlerinde, kalabalık figürlerden çok, bir tenhalık göze çarpar. Az, hattâ tek figürle çalışmayı tercih eder. Minyatürde âdet olan aynı yüzler, aynı ifadeler yerine onun her figüründe değişik bir ifade, başka bir yüz görülür, sanki modelin şahsi görünüşü belirtilmek istenmiştir. Bu bakımdan Levnî'nin gerçekçiliğe doğru bir eğilimi vardır. Birçok minyatüründe perspektif tasası görülür; yani, iki boyutlu bir resim sanatı olan minyatüre bir üçüncü boyut, derinlik katmıştır ki, yaptığı asıl değişiklik budur. Topkapı Sarayı'nın Portreler Galerisi'nde bulunan III. Ahmet'le şehzadesi nin portresi ise, nispetleri bakımından minyatür olmaktan çıkar; koskocaman bir portre dir.

Levnî'nin imzası

Levnî 1732'de Patronalılar ayaklanmasından iki yıl sonra öldü. Ayvansarâyî'nin «Hadıkatu'l-Cevâmi'» de bildirdiğine göre Otakçılar Camisi yakınındaki Sadîler Tekkesi'ne gömülmüştür.

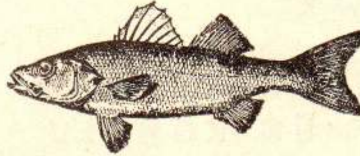
Levnî imzasını tek bir şekilde atmadığı için, büyük şöhreti yüzünden, başka ressamların eserleri de bazan onun sanılmıştır.

Bibliyografya. — Bu konuda başlıca eser:

Ressam Levnî, Hayatı ve eserleri (Prof. Dr. A. Süheyl Ünver, 1949; İngilizce ekiyle yeni bası, 1957).

LEVREK

Torik büyüklüğünde pullu bir balıktır. Eti çok lezzetlidir. Levrek Kuzey Yarımküresi'nin ılık denizlerinden soğuk denizlere kadar olan bölgelerde yaşıyan bir kıyı balığıdır. Uzunluğu 1 m. yi, ağırlığı 15 kiloyu bulanları vardır. Küçük balık, ıstakoz, yengeç vs. gibi deniz canlılariyle beslenir.

Levrek

Levrek çok hassas, ürkek balıklardır. Ağla da oltayla da yakalmak çok güçtür. Çok defa oltayı kesip kaçarlar. Oltaya yem olarak ya zargana, sardalya gibi küçük balıklar, ya da iri karides takılır. Ağustostan ekime kadar kıyılara yakın bulunduğundan bu aylarda avlanması daha kolay olur.

LEVÜLOZ

Bir şeker çeşididir. Suda kolay erir, güçlükle billûrlaşır. Tatlılığı azdır. Sakarozun hidrolizi sırasında glikozla birlikte meydana gelir. Levülozu şeker hastaları kullanabilir. En çok yerelmasından elde edilir.

LEWIS, Sinclair (1885 - 1951)

Son çağ Amerikan romancılarının en önemlilerinden biridir. Nobel Edebiyat Armağanı'nı kazanan ilk Amerikalı yazardır. Minneapolis'te doğdu. Daha kalejdeyken yazı yazmaya başlamıştı. Bir yandan da okul dergisinin sekreterliğini yapıyordu. 1908'de Yale Üniversitesi'nden mezun oldu. Birçok edebiyat meraklıları gibi o da New York'a gidip orada talihini denemek istedi. New York, yazarlığa merak saranlar için büyük bir ümit kapısıydı. Yalnız, 1916'da ilk iki romanı yayınlandı.

Sinclair Lewis

Lewis'in 1920'ye kadar yazdığı hikâyeler, romanlar, sırf halka hoşça vakit geçirtmek, bu arada para kazanmak için hazırlanmış eserlerdi. Yazar bu tarihten sonra birdenbire fikir değiştirdi. Başkalarından önce kendi zevki için yazı yazacaktı. Bu amaçla yazdığı ilk roman «Main Street» (Ana Cadde) kısa bir süre içinde yarım milyon satarak satış rekoru kırdı. Lewis, dünyaca tanınmış bir yazar oluvermişti. Bu arada roman fırtınalar koparmıştı, çünkü Lewis bunda orta halli insanların yaşayışını hicvediyordu. Ondan sonraki eserleri de yer yer gürültülere yol açtı. Lewis'i linç etmek istiyenler oldu, yazarın hapse atılması için imza toplıyanlar oldu. 1926'da çıkan «Arrowsmith» Pulitzer Edebiyat Armağanı'nı kazandı. Sinclair Lewis, yazarlara armağan verilmesini doğru bulmadığını ileri sürerek, Pulitzer'i kabul etmedi. Yalnız, 1930' da Nobel Edebiyat Armağanı'nı kazanınca bunu kendisinden çok milleti için bir şeref sayarak, kabul etti.

Lewis'in kitapları, dünya edebiyat çevrelerinde pek çok tartışmalara yol açmıştır. Eserlerinin hemen hepsinde Amerikan hayatı hicvedilir. Yazar, «Babbitt» adlı romanında Amerikan iş adamlarının hayatını ele alır, bu gibi insanların dar kafalılıklariyle alay eder. «Elmer Gantry» de dinden çok para kazanmakla uğraşan bir Amerikalı papazı anlatır.

Bibliyografya. — Dilimize çevrilmiş eserleri:

Vahşi Aşk (çev. V. Gültekin, 1945, 1962); Arrowsmith (çev. Bedia Çabanoğlu - Taneri, 1955); Seni Sevmek Kaderim (çev. V. Gültekin, 1958, 1959).

LEYDEN ŞİŞESİ (Bk. ELEKTRIK)

LEYLÂ HANIM (Bk. SAZ, Leylâ)

Doğu edebiyatının en ünlü konularından biri

LEYLÂ İLE MECNUN

LEYLÂ İLE MECNUN, Doğu İslâm edebiyatının en ünlü konularından birinin kadın ve erkek kahramanıdır. «Mecnûn», 700 yıllarına doğru ölmüş Arap şairi Kaysu'l-Â'mirî'nin lâkabıdır. Bu Bedevî şairinin Leyletu'l-Â'mirîye ile geçirdiği macera, X. yüzyıldan başlıyarak Arapça edebiyatta işlenmiştir. Ayrı konu olarak ele alındığı gibi, küçük şiir parçalarında da dile getirilmiş, ölümsüz aşkın timsali olarak ün kazanmıştır.

İran edebiyatında konu, daha da rağbet görmüştür. Farsça söyliyen Türk asıllı büyük şair Genceli Nizâmî, 1188'de «Leylî u Mecnûn» ile mesnevîlerinin (manzum romanlarının) ilkini, en ünlüsünü yazmıştır. Bundan sonrakiler, bu eşsiz şaheseri az çok taklit etmişlerdir. Gene Türk olup Farsça söyliyen büyük şairlerden Emîr Husrev'in 1299'da yazdığı «Mecnûn-u Leylî» si de pek başarılıdır. 1480 yıllarında Câmî'nin kaleme aldığı mesnevî de pek ünlüdür. Câmî'nin yeğeni Hâtifî, 1510'a doğru aynı konuda bir mesnevî yazmış, bununla çok büyük ün kazanmıştır. Farsça «Leylâ ile Mecnun» ların örnek sayılan dördü bu eserlerdir.

1785'ten başlıyarak Hindustanî dilinin Urdû diyeleğini kullanan Müslüman Hint şairleri de bu konuyu işliyen mesnevîler yazmışlardır. Bunlardan Vilâ, 1810'a doğru, doğrudan doğruya Emîr Husrev'in şaheserini çevirmiştir.

Türkçe'de Leylâ İle Mecnun

Türk şiirinde XV. yüzyılın ikinci yarısında Nevâî, Şâhidî, Hakıyrî, bu konuyu büyük birer mesnevî halinde işlediler. Bunların ilki Çağatay, ikincisi Osmanlı, üçüncüsü de Âzerî diyeleğiyle yazılmıştır. Bu, Nevâî'ninki, Fuzûlî' ninki bir yana, Türkçe «Leylâ ile Mecnun»

LEYLÂ İLE MECNUN'UN KONUSU

BİR Arap kabîlesi olan Beni Amr (Amroğulları) nın ileri gelen iki ailesinden birinin oğlu, birinin de kızı vardır. Oğlanın adı Kays'tır, kıza da, saçlarının gece kadar kara oluşundan dolayı, Leyli (Leylâ) derler. Kays'la Leylâ küçük yaştan beri birbirlerini severler. Leylâ'nın anası-babası bunu sezince kızlarını Kays'la görüştürmez olurlar. Kays, kederinden deliye döner. Ondan sonra delikanlı «Mecnun» diye anılır. Çöllere düştüğü sırada, Leylâ'yı babası İbn-i Selâm adında biriyle evlendirir. Leylâ, cinlere yakalanmış olduğunu ileri sürerek, kocasına yaklaşmaz. Mecnun'u pek seven Nerfel adında bir kabîle başkanı, İbn-i Selâm'a karşı savaş açar. İbn-i Selâm ölünce Leylâ, Mecnun'u aramaya çıkar. Buluşurlar. Yalnız, Mecnun artık Leylâ'nın kendisine değil, hayaline âşıktır; onu tanımaz, kovar. Leylâ çok üzülür, bir süre sonra kederinden ölür. Mecnun bunu duyunca Leylâ'nın mezarı başına gelir, orada ruhunu teslim eder.

ların en güzelidir; 1483'te yazılmıştır. Câmî'nin Farsça mesnevisi, Nevâî'nin Türkçe eseri yazıldıktan sonra, Nevâî'nin teşvik ve ricası üzerine yazılmıştır. Bilindiği gibi Nevâî, Türkçe'nin Farsça'dan üstün şiir dili olduğunu göstermeye çalışmıştır.

Ancak, Fuzûlî'nin Âzerî (Doğu Oğuz) diyeleğiyle yazdığı emsalsiz eser, Nizâmî'ninki bir yana, bütün Farsça ve Türkçe «Leylâ-Mecnun» ları gölgede bırakmıştır. 30 kereden fazla basılan, 8 - 10 dile çevrilen, opera olarak bestelenen bu eser, Türkçe mesnevilerin, en ünlüsü, en güzelidir. Bağdat Beylerbeyi Veys Paşa'ya ithaf edilmiştir. Pek güzel gazellerle süslüdür.

Dilimizde 40 kadar «Leylâ ile Mecnun» yazılmıştır. En tanınmışları arasında, XV. yüzyılın son yıllarında yazılan Ak Şemsettinzade Hamdullah Hamdî'nin, 1660'a doğru yazılan Kafzade Fâizi'nın mesnevileri vardır. Ahmet Paşa, Necâtî, Hayâlî, Fuzûlî'nin oğlu Fazlî, Celâlzade Salih Çelebi gibi XV - XVI. yüzyılların tanınmış Türk şairlerinin «Leylâ ile Mecnun» ları kaybolmuştur.

Türk halk edebiyatının adsız eserleri içinde de «Leylâ-Mecnun»lar vardır. Bunların hemen hepsi Fuzûlî'nin eserinden ilham almıştır. Konu, Karagöz oyunu olarak Türk halk sahnesine de girmiştir.

Bibliyografya. — Bu konuda başlıca eserler:

Leylâ ile Mecnun (Fuzûlî; hazırlıyan: Prof. M. H. Onan, 1955); Leylâ ve Mecnun (Fuzûlî; haz. M. Yesirgil, 1958); Leylâ ile Mecnun (Nizamî den çev. A. N. Tarlan, 1943)

LEYLÂK

Dünyanın birçok yerlerinde yetişen bir süs ağacıdır. Zeytingillerdendir, çiçekleri salkım biçimindedir. Bu güzel kokulu çiçekler mor, beyaz, maviye çalan pembe renkte olur. Ağacın boyu 6 m. yi bulabilir.

Çiçekli bir leylâk dalı: a) Çiçeğin kesiti, b) Katmerli leylâk

Leylâk az bir bakımla hemen her yerde yetiştirilebilir. Anayurdu Doğu Avrupa ve Asya'dır. Avrupa'dan Kuzey Amerika'ya geçmiştir. Leylâk ağacı tohumdan yetiştirildiği gibi daldırma ile de yetiştirilir.

Leylâk ilkbaharda çiçek açar. Limonlukta yetiştirilirse kışın da çiçek alınabilir. Bazı çeşitlerinin çiçekleri katmerlidir. «Âdi leylâk ağacı», «Doğu leylâk ağacı» olmak üzere başlıca iki çeşidi vardır.

LEYLEK

Göçebe kuşlardandır. Yuvasını evlerin damlarında, bacaların üstünde kurar, kurbağa, sıçan, yılan gibi tarlalara zararlı hayvanları yiyerek beslendiği için faydalı bir kuştur.

Leylek uzunbacaklılardandır. Gövdesi oldukça iri, bacakları çok uzun, kanadları kuvvetlidir. Boynu öne uzanmış olarak uçar. Çoğunun sesi yoktur. Ancak, gagalarını birbirlerine çarparak ses çıkarırlar.

Leylek

Leyleğin en çok görülen cinsi «beyaz leylek» tir. Bundan başka bir de «siyah leylek» vardır ki yalnız karnı beyazdır; insanlardan kaçar, ormanlarda yaşar. Beyaz leyleklere, genel olarak, Kuzeybatı Afrik'da Avrupa ülkelerinde, Anadolu'da Batı İran'da, Doğu'da Kore Yarımadası'na kadar olan yerlerde raslanır. Bunların erkekleri 3 - 4, dişileri ise 2,5 - 4 kilo ağırlıkta olur.

Leylekler en çok bataklık yerleri severler. Bunlar Almanya, Danimarka gibi bazı ülkelerde kutsal hayvanlar olarak kabul edilir, bir evin damına yuva yapmaları o ev halkı için uğur sayılır.

LEZAR (Bk. KERTENKELE)

LHASA [Lasa]

Tibet'in başkenti, kutsal şehridir. Buda dinine inananların ruhsal başkanı ile, Tibet hükümdarı olan Dalai-Lama bu şehirde oturur. Lhasa, «Yasak Şehir» diye de tanınır, çünkü burası tarihte uzun bir süre için yabancılara kapalı tutulmuş, 1904'e kadar Tibetliler'den başka kimse içeri alınmamıştır.

Lhasa, ülkenin güneydoğusunda, Himalaya Dağları'nın yüksek tepelerinden birinin üzerindeki düzlükte, denizden 3.600 m. yükseklikte, Hindistan'la Tibet'in arasındaki sınıra yakın bir yerde kurulmuştur. Şehri, dünyanın en yüksek dağları olan Himalayalar'ın tepeleri çevirir. Bunlardan birinin üzerinde, Dalai-lama'nın sarayı olan, en eski bölümü bundan on iki yüzyıl önce yapılmış bulunan «Potala» adlı bina vardır. Himalaya Dağları'nın arasından birçok önemli kervan yolları geçer. Lhasa, kervan yolu ile, Hindistan, Birmanya, Çin gibi ülkelerle yapılan ticaretin

merkezidir. Bu kervanlar en çok çay, ipek, halı, pirinç, tütün safran, kürk, dantelâ, şeker, yemiş taşırlar.

Lhasa'da tarihî değer taşıyan pek çok önemli bina vardır. Bunların başlıcaları, 652'de yaptırılmış olduğu tahmin edilen Jokhang Tapınağı, büyücülüğün bir sanat durumuna getirildiği yer olarak tanınan, şehrin kuzey bölümünde bulunan Ramo-çe Tapınağı'dır. Lhasa'daki binaların çoğu taştan, tuğladan yapılmıştır. Evler, genel olarak, iki, üç katlıdır. Bunların alçak, düz damları vardır, bacaları yoktur. Pencereleri, cam yerine yağlanmış kâğıtlar örter. Fakir halk, evlerini kilden yapar. Zenginlerin evleri büyük bir zevkle yapılmış olan balkonlarla, avlularla, verandalarla, taraçalarla süslüdür .

Lhasa'nın sokakları çok darsa da, pek fazla dolambaçlı değildir. Burada kanalizasyon olmadığından sokaklar genel olarak pek pis ve çamurludur.

Lhasa'nın ekime elverişli birçok bölümleri vardır. Şehrin yakınlarında çok güzel ağaçların yetiştirildiği büyük bahçeler bulunur. Lhasa'nın güneyinden, kuzeydoğudan gelen, daha sonra Tsangpo nehri ile birleşen Ki-çu Çayı akar.

LHOTE, André (1885 - 1962)

Ünlü bir Fransız ressamıdır. Bordeaux'da doğdu. Resme hevesi küçük yaşta başladı. 18 yaşındayken resim yapmaya başladı. Kendi kendini yetiştirmiş ressamlardandır. Hiç bir ustanın izinden gitmedi. İlk eserini 21 yaşındayken Paris'te, Bağımsız Ressamlar Sergisi'nde gösterdi (1906). İlk şahsi sergisini 1910'da açtı. Bu sergi geniş yankılar uyandırdı.

Lhote resim sanatının bir fikri gerçekleştirmek, sanatçının benliğini renkle, biçimle dışarı vurmak olduğuna inanıyordu. Resim yaptığı kadar da resim üzerine yazılar, kitaplar yayınlıyordu. Buluşlarını çevresindekilere de öğretmek istediğinden çevresinde gençler toplandı. Lhote, çoğu yabancı ülkelerden gelen ressamlara sanatın kurallarını öğretti. 1922'de kurduğu akademi dünyanın her yerinden gelenlerle doldu. Paris'e resim öğrenmeye giden hemen bütün Türk ressamları da onun akademisi'nde çalışmışlardır.

Lhote'un resimleri dünyanın birçok müzelerine, çeşitli koleksiyonlara dağılmıştır.

LIĞ (Bk. ALÛVYON)

LİBERALİZM

Bir memleketin idaresinde halka, mümkün olduğu kadar çok hürriyet vermeyi hedef tutan siyasî ve iktisadî bir görüştür. Liberalizm devletin toplum, din, hukuk, iktisat, ahlâk alanında fertlere baskı yapmasını haksız bir davranış olarak kabul eder. Bu görünüşün anlamı zamanla gittikçe daralmış, daha çok siyasî alanda kalmıştır. XX. yüzyılın liberalizmi hürriyetin, anarşist olmaktan ziyade, sorumlu hale getirilmesine doğru yönelmiştir.

Liberalizm, XIX. yüzyılda başlamış, adını İspanya'da kurulan «Liberales» siyasi partisinden almıştır. Ancak, liberalizmin XIX. yüzyılda başlaması bu görüşün doğrudan doğruya o devirde doğduğunu göstermeye yetmez. Çünkü liberal fikirleri Sokrates'e kadar götürebiliriz. Öte yandan XVII. yüzyılda Descartes, Spinoza, Milton gibi filozofların, liberalist düşüncenin Avrupa'da yerleşmesinde büyük rolü oldu. Daha sonra gelen fikir adamları da liberalist düşünceyi desteklediler. 1688 - 1789 yılları arasındaki büyük İngiliz, Amerikan, Fransız ihtilâlcileri bu düşüncelerin en sağlam temele oturmasını sağladı. Yapılan ihtilâllerle orta sınıfın iktidarı ele alması XIX. yüzyılda liberalist görüşlerin ve siyasi partilerin yayılmasını kolaylaştırdı.

XX. yüzyılda liberalizm çeşitli sebeplerden çöküntüye uğradı, gördüğü eski ilgiyi kaybetti. Ancak, sosyalizm ve komünizmin liberalizme karşı olması liberal düşüncelerin gene de yaşamasını sağlamaktadır. II. Dünya Savaşı'ndan sonra İngiltere'de, Fransa'da girişilen sosyalist denemelerden vazgeçildikten, Almanya ve Japonya'nın liberal iktisadi siyasetle kalkınmasını gördükten sonra liberalizm yeniden benimsendi. Bugünün, gerçek demokrasileri liberalizmin kalesidir.

Bibliyografya. — Bu konuda başlıca Türkçe eser:

Liberalizm ve Sosyalizm (Ord. Prof. Dr. W. Weddigen'den çev. Dr. E. Zâdil, 1951).

Afrika'da Bir Zenci Devleti

LİBERYA

LİBERYA, Zenci Afrika devletlerinin en eskisidir. Güneyinde Gine Körfezi, doğusunda Fildişi Kıyısı, kuzeyinde Gine (Guinea) batısında Sierra Leone bulunur.

Yüzölçümü: 95.400 km²

Nüfusu: 2.600.000

Başkenti: Monrovia

Liberya'nın kuzey kesimi dağlıktır, 1.850 m. ye kadar yükselen tepeler vardır. Palmas Burnu, Liberya ile Fildişi Kıyısı arasındadır. Liberya'da çok yağmur yağar; yılık yağış 2 m. yi geçer. Kış ısı ortalaması 24°, yazınki 33° C dir. Tipik bitki örtüsü bâkir ekvator ormanlarıdır.

Liberya'nın yerli ahalisi 6 kabile konfederasyonu, 11 kabile federasyonu halinde toplanmıştır. Mandigolar, Gisiler, Golala, Kpuesiler, Kurular, Grebolar birer konfederasyon teşkil ederler. Bunların en önemlisi olan Mandigolar, Müslüman'dır. Hepsi Gine ırklarındandır, Gine dillerinin çeşitli diyelekleriyle konuşurlar. Liberya'da ancak 1.000 Beyaz vardır. Bunlar İngiliz ve Amerikalı iş adamlarıdır. Zenciler'in 400.000'den fazlası Müslüman, 170.000'i Katolik, 90.000 kadarı Protestan, gerisi Putperest'tir.

Başkent Monrovia, Sierre Leone'ye yakın bir limandır; nüfusu 58.000 kadardır. Monrovia'dan sonra 35.000 nüfuslu Bassa şehri gelir, ayrıca 15-20 bin nüfuslu 2 büyük kasaba (Greenville limanı ile Maryland) vardır. Monrovia'da bir üniversite kurulmuştur.

Liberya'nın başlıca zenginliği kauçuktur. Yıllık ortalama 40.000 tonla dünyada 7. gelir. Bir miktar da kakao, tropik meyvalar, pirinç vs. elde edilir. Liberya bayrağını taşıyan ticaret gemileri Liberya'ya değil, hemen hepsi Amerikalı armatörlere aittir.

Devletin resmî adı «Liberia» dır. Devlet işlerinde İngilizce kullanılır. Devlet başkanı aynı zamanda başbakandır. Liberya'yı A.B.D.'nden köleyken kaçan bir avuç Gine Zencisi, 1847'de kurmuştur.

LİBİDO

Ruhbilimde, cinsiyet içgüdüsü ile, ya da yaşama çabası ile ilgili her türlü istek ve erkeye «libido» denir. Psikanalizin kurucusu Freud, «Libido» yu, miktarı her zaman değişen, belli bir anda ölçülmesi kabil olmıyan, cinsiyet içgüdüsü erkesi (enerjisi) olarak tanımlamıştır. Analitik psikolojinin kurucusu Jung ise bu kavramı, bir insandaki her türlü içgüdü erkelerini içine alacak şekilde genişleterek kullanmıştır.

«Libido» geniş anlamda aşk ile bağlantısı olan bütün itkileri kaplar. «Libido» nun kökünü, amacı cinsel birleşme olan cinsel sevgi teşkil eder. Bununla beraber, kendi kendini sevme, ana-babaya, çocuklara karşı duyulan sevgi, dostluk, somut (müşahhas) nesnelere karşı duyulan bağlılık, soyut (mücerret) fikirlere gösterilen düşüklük de «libido» kavramının içinde yer alır.

Cinsiyet teriminin, Freud tarafından «Libido» ve sevgi kavramları ile bir tutularak genişletilmesi, yukarıda anlatılan açıdan ele alınması, cinsel hayatın daha iyi anlaşılmasına yol açmıştır.

Freud'a göre «Libido», genel olarak, zevk almaya yönelmiş bir fonksiyonu dile getirmek için kullanılan bir terimdir. Neslin devamı, bu fonksiyon içinde ikinci derececeden bir yer almaktadır.

LİBRE (Bk. ÖLÇÜLER)

Kuzey Afrika'da Bir Arap Devleti

LİBYA

LİBYA, Kuzey Afrika'da bir Arap devletidir. Kuzeyinde Akdeniz, doğusunda Mısır, güneydoğusunda Sudan, güneyinde Çad ve Nijer, güneybatısında Cezayir (Büyük Sahra), batısında Tunus vardır.

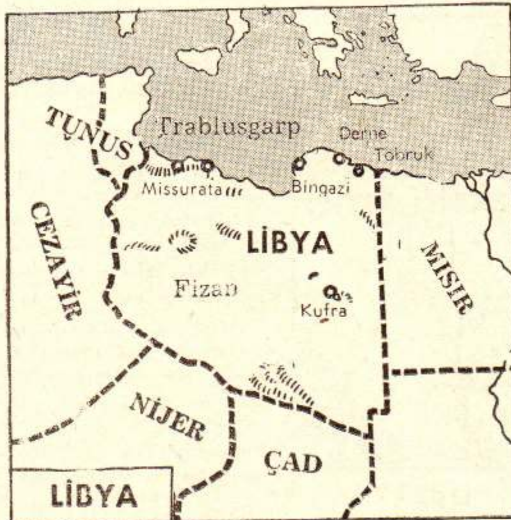
Yüzölçümü: 1.759.540 km²
Nüfusu: 1.190.000
Başkenti: Batı Trablus

Çad sınırında Tibesti Dağları Liberya'nın en yüksek yeridir. 3.150 metreyi bulan tepeler vardır. Bunun dışında Libya yaylası, geniş bir çöldür. Bu çölün Mısır ve Sudan'la Libya arasındaki bölümüne Libya Çölü denir. Çöl, Akdeniz kıyılarına kadar erişir, ancak tam kıyılarda yeşillikler belirir. Büyük Sahra'nın bir parçası olan Liberya, yer yer vâhalarla bezenmiştir. Bunların en ünlüsü Fîzân'ın Sebha ve Murzuk vâhalarıdır. Sirt Körfezi'ne dökülen akarsular, ancak kışın su yüzü görürler. Akdeniz kıyılarında yıllık yağışın 40 sm.' yi bulduğu yerler vardır. Güneye inildikçe yağış çok azalır, hattâ yok olur. Kış ortalaması 15°, yazınki 33° C dir. Güneye gittikçe ısı artar. Çölde gündüzle gecenin ısı farkı pek büyüktür. Libya'nın tipik bitki örtüsü kıyılarda Akdeniz bitkileri, savanalar, güneyde çöller, çorak bozkırlar, yer yer vâhalardan ibarettir.

Ülkede 40.000 İtalyan, 6.000 Türk, 2.000 Yahudi, 1.000 Rum, 2.000 Maltız, 2.000 Berberî vardır; gerisi Arap'tır. Din bakımından 2.000 Musevi, 1.000 Ortodoks, 42.000 Katolik dışında halk Müslüman'dır.

Libya, 3 eyaletten kurulu bir birleşik devlettir:

1. — Trablusgarp: Yüzölçümü 353.040 km², nüfusu 812.000'dir. Başkenti, 200.000 nüfuslu Trablusgarp (Batı Trablus) tur. Bu şehir aynı zamanda Libya'nın da başkentidir (Bk. Batı Trablus).

Libya'nın en büyük ürünlerinden biri, ip, çuval, kâğıt yapımında kullanılan halfa otudur. Resimde bir harman yerinde develere halfa otu balyaları yükleniyor.

2. — Bingazi: Yüzölçümü 855.400 km², nüfusu 320.000'dir. Başkenti 90.000 nüfuslu Bingazi şehridir (Bk. Bingazi).

3. — Fizan: Yüzölçümü 551.000 km², nüfusu 58.000'dir. Başkenti 8.000 nüfuslu Sebha'dır.

Libya'da nüfus yoğunluğu, ortalama olarak, 2 km² ye 1 kişidir; ancak Trablusgarp'ta 2 kişiyi bulur. Bingazi eyaletinde 23.000 nüfuslu Derne limanı, Trablusgarp eyaletinde gene 23.000 nüfuslu Missurâta limanı diğer şehirlerdir. Nüfusu 10 - 20 bin arasında 10 büyük kasaba vardır: Trablusgarb eyaletinde Hums, Kufra, Zliten, Zvâra, Zâvîye, Sirte, Tâcûra; Bingazi eyaletinde Tobruk, Barsa, Agayla. Bunların çoğu Akdeniz üzerindedir.

Ekonomi. — Nüfus bakımından dünya devletleri arasında 10. gelen Libya çok fakir bir memlekettir. Dış ticaret hacmi 250 milyon lirayı bulmaz. Bedevî Araplar, kanaatkâr, dindar, iyi ahlâklı kimselerdir. Hurma, arpa, zeytin yetiştirilir, zeytinyağı elde edilir. Trablus ve Bingazi şehirleriyle civarında 400 km. demiryolu, 3.600 km. şose vardır. Asıl ulaştırma kervanlarla yapılır. Deve, ülkenin gerçek taşıt aracıdır. Motorlu taşıtlar ancak 5.000 kadardır. Eğitim iptidaidir. Yeni kurulan Bingazi Üniversitesi'nde 67 öğretmen, 571 öğrenci vardır.

İdare. — Devletin resmî adı «al - Mamlake'l - Lîbîya'l - Müttehida» dır. 24 aralık 1951'de bağımsızlığını kazanmıştır.

Libya Meşrutî bir birleşik kırallıktır. Kıral ailesi, dinî tarikat şeyhliğinden dünyevî iktidara yükselmiş olan, Türk dostluğu ile tanınmış Senûsî hanedanıdır. Libya'da Arapça resmî dildir.

Tarihte Libya

Libya'yı Araplar, Hz. Osman zamanında Bizans'tan aldılar. Ondan sonra Libya Mısır'la Mağrib (Batı Arap Âlemi) arasında bir çekişme alanı oldu. Daha çok Bingazi, Mısır'a, Trablus da Mağrip'e bağlı kaldı. Kültür bakımından hâlâ öyledir.

Bingazi, Yavuz devrinde Türkiye'ye bağlandı. Trablus'u Saint Jean Şövalyeleri ele geçirmişti. Amiral Turgut Paşa, Trablus'u bunların elinden fethetti (Bk. Turgut Paşa). Ülke bir beylerbeylik olarak Türkiye'ye bağlandı. Bir ara Karamanlı ailesinden beylerbeylere verildi. XIX. yüzyıl başlarında ve ortalarında Trablusgarp Vilâyeti (eyaleti) ile bağımsız Bingazi Sancağı (vilâyeti) kuruldu. Bu devirde Türk egemenliği Büyük Sahra'ya iyice yayıldı. Orta Afrika hükümdarlarının çoğu Abdülâziz'in, II. Abdülhamit'in bu ülke üzerinde egemenliğini tanıdılar.

Meşrutiyet idaresinin biribiri ardınca aldığı yanlış kararlardan faydalanan İtalyanlar, 1911'de Libya'ya saldırdılar. İttihat - Terakki, Trablus'taki Türk tümenini Yemen'e yollamış olduğu için, kuvvetsiz kalan Türk garnizonları, İtalyanlar'ın dehşetli kara, deniz, hattâ hava kuvvetleri karşısında çarpıştılar. Türkler'i pek seven yerli halk, canla başla Türk savunmasına katıldı. Pek nispetsiz kuvvetler arasında yer yer, askerlik tarihinde harika sayılan savunmalar yapıldı. İtalyanlar hiçbir kıyıdan 1 km. den fazla içeri giremediler. Yalnız Balkanlı 4 müttefik devletin Türkiye'ye saldırması üzerine Osmanlı hükümeti Libya'yı — Türkiye'ye çok küçük bazı bağları İtalya'ya tanıtarak — terketti.

Birinci Dünya Savaşı'nda V. Murat'ın torunu Şehzade Osman Fuat Efendi, «mirliva» (tümgeneral) rütbesiyle bir Alman denizaltısı ile Libya'ya çıktı, bütün Libya'yı İtalyanlar'a karşı ayaklandırdı. Savaşı kaybetmemiz üzerine de Libya'da kalan Türk subaylarının idare ettiği çete savaşları, İtalyanlar'ı kıyılardan içeriye sokmadı. Ancak, Mussolini'nin

Libyalı bir çiftçi

havadan yaptığı taarruzlarla 1930'dan sonra Libya'da İtalyan eğemenliği kurulabildi.

İkinci Dünya Savaşı'nda Mareşal Rommel'le Müttefikler arasındaki dehşetli savaşlara sahne olan Libya, İtalyanlar'dan temizlendikten sonra bir müddet İngiltere'nin nüfuzunda kaldı, Birleşmiş Milletler'in idaresine verildi. Fransızlar'ın tam anlamiyle karşıt olmalarına rağmen, 1951 sonunda ülkeye bağımsızlık verildi.

Bibliyografya. — Bu konuda başlıca Türkçe eser:

Libya, Trablusgarp, Bingazi ve Fizan (Celâl T. Karasapan, 1960).

LİCE

Diyarbakır ilinin Doğu Anadolu sınırları içinde kalan ilçelerinden birisidir. Topraklarını Doğuda aynı ilin Kulp, güneydoğuda Hazro, güneyde merkez, batıda Hani ilçeleri, kuzeyde Bingöl'ün Genç ilçesi çevirir. Merkez bucağından başka Hezan adında bir bucağı, 54 köyü vardır.

Yüzölçümü: 1.024 km^2

Nüfusu: 29.151 (1960 sayımı)

Lice ilçesinin toprakları, Güneydoğu Toroslar'ın engebeli ormanlarla kaplı, kuzey-güney doğrultulu vâdilerle çok yarılmış kesimlerini kaplar. Iklim serttir. Kışlar soğuk, karlı geçer. Halkın geçimi tarımla hayvancılığa dayanır. Dar vâdi tabanları bahçe tarımına ayrılmıştır. Badem ilçenin başlıca ihraç maddeleri arasındadır. Kasaplık hayvanla yağ da ihraç edilir.

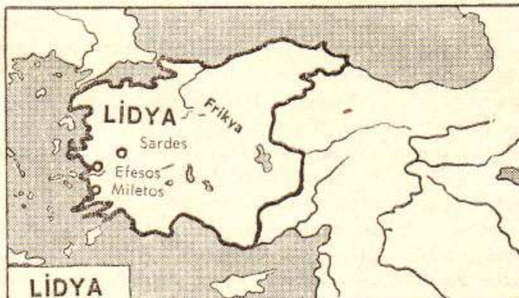
Kasaba. — İlçe merkezi Lice kasabası Diyarbakır'a 91 km. uzaklıkta, denizden 1.100 m. yükseklikte kurulmuştur. Kasabayı çevreye bağlıyan yollar düzgün değildir. Evleri düz toprak damlı olan eski kısmından başka bir de yeni kısmı vardır. Buraya Yenişehir Mahallesi adı verilmiştir. Gittikçe gelişmekte olan bu kısma demir borularla su da getirilmiştir.

12 mahalleden ibaret olan Lice kasabası, 1960 nüfus sayımına göre, 6.720 nüfusludur.

LİDYA

İlkçağda Anadolu'da kurulmuş bir devlettir. M. Ö. 620'de Frikya devletinin yerine geçti. M. Ö. 546'da İranlılar'ın (Persler'in) eline geçti. Son ve en ünlü hükümdarları Kroisos (Krezüs) İran şehinşahı Kurus'un dostluğunu kazandı, onun sarayında hayatını tamamladı.

Lidya, Anadolu'nun batısını kaplıyordu. Kroisos devrinde ticaret sayesinde çok zenginleşmişti. Başkenti Sardes (Sart) Ege kıyısında işlek bir liman, en canlı bir ticaret merkeziydi. Lidyalılar'ın ticari münasebetleri, tıpkı Fenikeliler'inki gibi, Karadeniz'den Mısır'a uzanıyor, bütün Akdeniz'i kaplıyordu. Transit ticareti dolayısiyle çok zengin olan Lidyalılar, dünya tarihinde ilk defa madenden para kestirdiler. Kroisos'un kestirdiği altın, gümüş paralar, çok rağbet gördü. Bu paralar fasulya tanesi biçimindeydi. Bir altın para 13,5 gümüş ufak paraya bölünüyordu.

Küçücük Bir Devlet

LİECHTENSTEİN

LİECHTENSTEİN, Orta Avrupa'da pek küçük bir devlettir. Nüfus bakımından dünya devletleri arasında 128.'dir. Doğu ve güneyinde İsviçre, batı ve kuzeyinde Avusturya vardır.

Yüzölçümü: 159 km^2

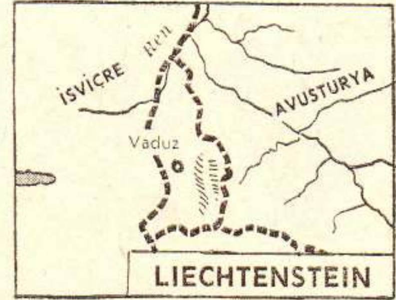
Nüfusu: 17.000

Başkenti: Vaduz

Liechtenstein, Alp Dağları'nın geçtiği bölgededir. Ren nehri, doğuda İsviçre ile sınırı çizer. Bunun kolu olan Inn de kuzeyde ülkeyi Avusturya'dan ayırır. Yağışlar boldur. Yılda 1,5 m. yi bulur. Yıllık ısı ortalaması 12,5° dir. Yüksek dağ iklimi hüküm sürer. Tipik bitki örtüsü Alp bitkileridir. Halk küçük çapta hayvancılık yapar. Meyva bahçeleri vardır. Turizm ve pul, devletin en önemli gelir kaynaklarıdır. İsviçre ile gümrük birliği vardır.

Liechtenstein nüfusunun hepsi Alman'dır. Km^2 ye 106 kişi düşer. Başkent Vaduz, ülkenin ortasında 4.000 nüfuslu bir kasabacıktır. Ülkede 20 km. demiryolu ve 3.000 telefon vardır.

Dünyada Liechtenstein'dan sonra yüzölçümü bakımından daha küçük devlet olarak San Marino, Monako, Vatikan vardır, nüfus bakımından ise Leichtenstein'den sonra San

Marino, Andorra, Vatikan gelir.

Liechtenstein bir prensliktir. Prensin mensup bulunduğu hanedan, Avrupa'nın en eski, ünlü hanedanlarındandır. Bu aile, yıllarca Avusturya (Almanya) hizmetinde bulunmuş, Türkler'e karşı Alman başkomutanlığı yapmış, Avrupa'nın ünlü hanedanlariyle akrabalık kurmuştur. Türk akıncıları birkaç kere bu ülkeye girmişler, Vaduz'u almışlardır.

LİEGE

Belçika'da Liège eyaletinin başlıca şehri, batı Avrupa'nın üçüncü önemli nehir limanıdır. Nüfusu banliyöleriyle 700.000 kadardır; Belçika'nın 3. şehridir. Eyalet 3.951 km^2 ve 1,1 milyon nüfusludur. Liège şehri, Meuse nehrinin her iki yakasında, Brüksel'in 86 km. güney doğusundadır. Yakınlarında kömür ve maden yatakları olduğundan bir endüstri şehri olarak gelişmiştir.

Meuse nehrinin sağladığı ulaşım imkânları sayesinde Liège, Belçika'nın daha başka önemli endüstri bölgelerine, Fransa'nın kuzey ve güney yörelerindeki endüstri şehirlerine, Holânda'ya bağlıdır. Ayrıca, Paris-Berlin, Amsterdam-Basel arası demiryolu Liège'de kesiştiğinden bu şehir, Antwerp (Anvers) ten sonra gelmek üzere Belçika'nın ikinci önemli demiryolu kavuşağıdır. Liège'de en çok kömür, çelik, demir, katran, cam, silâh endüstrileri gelişmiştir.

Şehir VIII. yüzyılda kurulmuştur. X. yüzyılda Batı'nın bilim merkezlerinden biri olmuştur. Bugün de Liège üniversitesi Avrupa'nın en ünlü üniversitelerinden biridir. Liège Birinci Dünya Savaşı sırasında Almanlar tarafından kuşatılmış, İkinci Dünya Savaşı'nda ise şiddetle bombardıman edilmiştir. Liège'de Fransızca konuşulur.

LİF

Bazı bitkilerin telleri didiklenerek yapılan gevşek bir yumaktır. Hamamda, sabunu köpürtmek için kullanılır.

Lifler, sellüloz zarlarına az, ya da çok odun özü toplanmış, uzıyarak ip biçimini almış hücrelerden meydana gelmişlerdir. Bunlar bitkiye destek olmaları bakımından, «destek dokuları» diye de adlandırılabilir. Ayrıca kasları meydana getiren kastellerine de «lif» denir.

LİKEN

Bir suyosunu ile bir mantarın birleşerek meydana getirdikleri basit bir organizmadır. Duvarlarda, çatılarda, ağaç kabuklarında, taşların, kayaların üzerinde, yaşarlar. Meydana geldikleri mantarla suyosununa göre çeşitli

BAŞLICA LİKEN ÇEŞİTLERİ

1 — Ren likenleri; 2 — İslanda likenleri; 3 — Ormanlarda yetişen bir çeşit liken; 4, 5 — Kaya ve odun üzerinde biten liken çeşitleri; 6 — Bir likenin kesiti a) Yosunlar; b) iplikçikler

renklerde, türlü biçimde olurlar. Çoğu sarımtırak, yeşilimsi, küçük plâklar halindedir. Tomurcuklanmayla ürerler.

Bir likene mikroskopla bakılacak olursa ortada klorofilli, tek hücreli yosunlar, bunun çevresinde de mantar ipliklerinden meydana gelen birer tabaka görülür. Bunlar hem likeni bulunduğu yere tesbit eder, hem de dış etkilerden korur.

Likenler. — Bitkiler âleminde, çiçeksiz bitkiler şubesinin, talli bitkiler altşubesinde bir bitki sınıfıdır. Başlıca bitkisi, birçok çeşitleri olan «liken» dir. «İslanda yosunu» denilen likenler toprak üzerinde halı gibi görünen kahverengi, kuru yosunlardır. Kuzey Kutbu'nda ormanların bittiği yerde meydana gelen «ren likenleri» ren geyiklerinin başlıca besinidir. Yurdumuzda likenlere hemen her yerde, ormanlık yerlerde, kayaların, odunların üzerinde raslanır. Likenler bitkiler âleminin en ilkel bitkilerindendir.

LİKÖR (Bk. ALKOLLÜ İÇKİLER)

LİKURGOS (Bk. LYKURGOS)

LİMA

Peru'nun başkentidir. Büyük Okyanus kıyısında, limanı olan Callao'dan 12 km. içeride, Rimac nehri üzerinde 1.650.000 nüfuslu bir şehirdir. Peru'nun siyaset, endüstri ve bilim merkezi olan Lima, «Kırallar'ın Şehri» adı ile de tanınmıştır, çünkü bu şehrin yeri, Peru'da her yıl 6 ocakta kutlanan Üç Kırallar şenliği sırasında seçilmiştir.

Lima'nın bulunduğu bölge hemen hemen hiç yağış almazsa da şehir denize yakın olduğundan havası genel olarak nemlidir. Haziran - eylûl ayları arasında sisle kaplıdır; bunun dışında çok güzel, yumuşak bir iklimi vardır.

Lima'daki San Marcos Üniversitesi Amerika'da kurulmuş en eski üniversitedir. Lima'nın 5 km. kadar uzağında bulunan hava alanı, Güney Amerika'nın en iyi hava alanlarından biridir.

Lima, 1746'daki Peru depreminde çok zarar görmüş; 1881 - 1883 arasındaki Büyük Okyanus Savaşları sırasında Şili ordusu tarafından işgal edilmiştir. Bu işgal zamanında şehrin birçok binaları; sanat, bilim, edebiyat koleksiyonlarının bulunduğu müzeleri yakılıp yıkılmıştır.

Gemilerin Barınağı LİMAN

LİMAN, gemilerin barınmasına, deniz kıyısında yükleme-boşaltma işlerinin yapılmasına elverişli yerlerdir. Çok eski çağlardan beri körfezler tabiî liman işi görmüş, medeniyetin ilerlemesiyle suni limanlar da yapılmaya başlanmıştır.

Limanları türlü yönlerden sınıflandırabiliriz. Durumlarına göre yapılan bir sınıflandırma limanları 3'e ayırır:

1. — Tabiî Limanlar: Gemileri rahatça koruyabilir. Yalnız rıhtım yapmak yeter. Bu gibi limanların en önemlileri Sinop, Hong Kong, New York, Rio de Janeiro limanlarıdır.

2. — Suni Limanlar: Açık deniz kıyılarında kurulmuştur. Bu gibi limanlar dalgakıranlarla korunur.

3. — Yarı-suni Limanlar: Oldukça tabiî bir sığınak teşkil ettiği halde suni olarak da korunan limanlardır. İstanbul limanını bu bölüme koyabiliriz.

Limanların bir başka sınıflandırılması da kullanılış maksatlarına göre yapılır: Barınma limanları, ticarî limanlar, askerî limanlar, balıkçı limanları gibi.

Limanların Başlıca Özellikleri

Bir limanın rahatça kullanılabilmesi için suyun belirli bir derinlikte olması gerekir. 10 - 15 m. derinlik büyük gemilerin karaya oturmadan limana girip çıkmasına yeter. Derinlikten sonra önemli olan, limanın genişliğidir. Gemilerin girip çıkmasına, manevra yapmasına elverişli olacak şekilde geniş olmalı, ayrıca gemilerin rahatça demir atabilmesi için dip fazla kumlu, fazla kayalık olmamalıdır.

Büyük limanlarda gemilerin doldurulup boşaltılmasına yarıyan rıhtımlar, depolar, havuzlar bulunur. Rıhtıma yanaşamıyan gemiler de şamandıralara bağlanarak yükleme - boşaltma işi yapılır. Büyük limanların kilometrelerce uzunlukta rıhtımı vardır. Denizin gelgiti çok olan kıyılardaki rıhtımlarda, yanaşan gemilerin bundan zarar görmesini önlemek için özel tertibat yapılmıştır.

Denizden kilometrelerce uzakta, karaların içinde bulunan limanlar da vardır. Bunlar ya ulaştırmaya uygun bir nehirle, ya da kanalla denize bağlıdır. İngiltere'deki Manchester, Almanya'daki Hamburg bu çeşit limanlar arasındadır. Hamburg'un denizden uzaklığı 120 km. yi geçer.

Limanların Gelişmesi

Tabiî limanların kullanılması hiç şüphesiz gemicilikle beraber başlamıştır. Buna karşılık, suni limanların ne zamandan beri yapılmaya başlandığı kesin olarak bilinemiyor. Yalnız, Eski Mısırlılar'ın M. Ö. 2000 yıllarında limanlar yaptığı sanılıyor. Fenikeliler de M. Ö. XIII. yüzyılda liman kurmuşlar, bir dalgakıran yapmışlardır. M. Ö. 940 yılında yaptıkları bir başka limandaki dalgakıranın uzunluğu 750 m. kadardı. Büyük İskender, İskenderiye'yi kurduğu zaman Pharos adasını 1.600 m. uzunluğunda, 180 m. enliliğinde bir yolla karaya bağlamış, bu yolun iki yanında birer liman yapılmıştı. Limanlardan asıl önemi olan büyük liman üç yanında kara ile korunuyordu, açık kalan yanına da dalgakıran yapılmıştı. Ayrıca, limanın girişinde resifler de vardı. Bunlar limana giriş çıkışı güçleştirdiği için Ptolamaios (Batlamyus) buraya büyük bir deniz feneri yaptırdı. İskenderiye Feneri diye bilinen ünlü fener budur (Bk. Dünyanın Yedi Harikası).

Eski Roma ve Yunanlılar zamanında Akdenizde ticari ve askerî değer taşıyan birçok suni ve tabiî limanlar vardı. Denizciliğin iyiden iyiye geliştiği Ortaçağ'da limanlar daha büyük değer kazandı.

Büyük tonajlı gemiler manevra kabiliyeti az olduğundan, römorkörlerle çekilerek limanlara alınırlar. Ayrıca, yabancı gemilere limana girmeden önce kılavuz kaptan gönderilir. Limanın sığ yerlerini, trafiğini, yabancıların bilmelerine imkân olmıyan özelliklerini bilen kılavuz kaptan geminin idaresini ele alır, tekneyi yanaşacağı yere kadar götürür. Ayrıca, yabancı gemilere kılavuzla beraber polis, doktor, para meselelerini halletmek için kambiyo memurları da gönderilir.

Türkiye Limanları

Yurdumuz üç yandan denizlerle kuşatılmış bir ülkedir. Kıyılarımızın uzunluğu, Ege ve Marmara'daki adalarla birlikte 7.127 km. yi bulur. Bu uzunluktaki bir kıyı şeridinin dümdüz yayıldığını kabul etsek İstanbul'dan Siyam'a kadar varırdı. Denizle böylesine kaynaşmış bir ülkede birçok liman olması da tabiîdir.

Karadeniz kıyılarımızda, Sinop'u saymazsak, tabiî liman yok gibidir. Buna karşılık, son derece girintili-çıkıntılı olan Ege kıyılarımızda küçüklü büyüklü birçok tabiî liman vardır. Akdeniz kıyılarımız da, İskenderun'u saymazsak, Karadeniz gibi tabiî limanlardan yoksundur. Marmara'nın Trakya kıyılarında tabiî limanlar yoktur. Anadolu yakasında Erdek oldukça tabiî bir liman sayılabilir. Ka-

pıdağ Yarımadası'nın doğu yönünde kalan Bandırma, suni bir liman olmasına rağmen, deniz trafiği oldukça yüklüdür.

Marmara'daki limanların en önemlisi şüphesiz ki İstanbul'dur. İstanbul limanının önemli bir parçası olan Haliç tam anlamiyle tabiî bir limandır. Bunun dışında, İstanbul limanının başka tarafları lodos ve poyraz rüzgârlarına oldukça açıktır.

Osmanlı İmparatorluğu devrinde, önce Galata'da liman tesisleri yapılmış, sonra da Haydarpaşa limanı vücuda getirilmiştir. Zamanla İstanbul limanının bu en önemli bölümleri gittikçe artan yükleme - boşaltma ihtiyacını karşılıyamaz hale geldi, bunun üzerine 1952'de Tophane ve Salıpazarı'na en moden usullerle liman tesisleri yapılmasına başlandı. 1953'te de Haydarpaşa limanı genişletildi, limanı korumak için dalgakıran yapıldı. İstanbul limanı deniz trafiği bakımından dünya limanları arasında 6. gelir (Bk. İstanbul).

Marmara Denizi'nde, ayrıca İzmit Körfezi'ndeki Derince limanında modern yükleme - boşaltma tesisleri vardır. Gemlik ve Mudanya iskeleleri birer liman olmaktan uzaktır. Trakya kıyılarında Tekirdağ, Mürefte, Şarköy'de de birer iskele vardır. Bunlar liman hüviyetini haiz değildir.

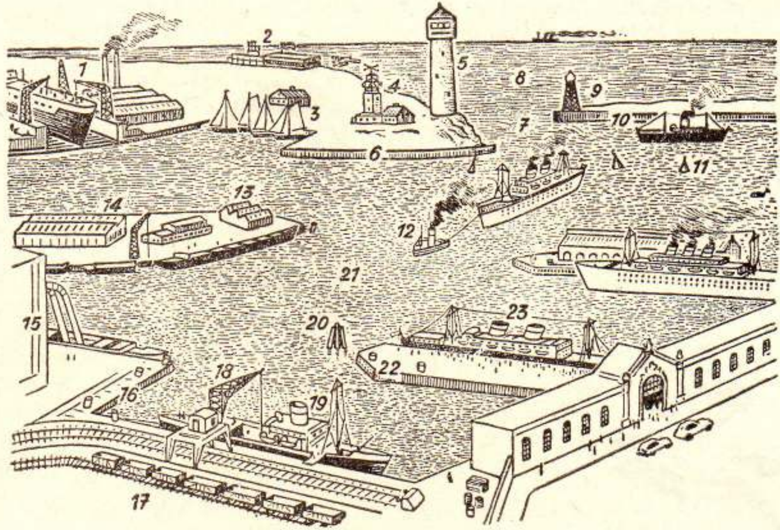
Limana çok ihtiyacı olan Karadeniz kıyılarımızın en büyük limanı Samsun'dur. Yapılmasına 1955'te başlanmış olan Samsun limanı, karayolları ve demiryolu ile Anadolu'ya bağlı olduğu için, büyük bir önem taşımaktadır. Trabzon ve Giresun'da da modern suni limanlar yapılmıştır. Batı Karadeniz'de yapılan limanlar yukarıda saydıklarımız kadar önemli olmamakla beraber, Doğu Karadeniz'dekilerden daha çoktur. Bunların başlıcası İnebolu, Ereğli, Amasra, Zonguldak limanlarıdır. Karadeniz'de ticari faaliyetleri önemli olan diğer limanlar Rize, Hopa, Ünye, Tirebolu, Ordu, Fatsa limanlarıdır. Sinop ise Karadeniz'in tek tabiî limanıdır (Bk. Sinop).

Ege Denizi kıyılarımızın en önemli, en büyük limanı İzmir'dir. Tabiî bir körfez olan İzmir limanı hem geniştir, hem de gemileri rahat rahat korur. 1955'te Alsancak'ta yeni bir limanın yapılmasına başlanmıştır. Anadolu'nun her yanına karayolları ve demiryolu ile bağlı olan İzmir yurdumuzun en önemli limanlarından biridir.

Ege Denizi'ndeki küçük limanlar, Foça, Dikili Ayvalık, Edremit ile Çandarlı Körfezi'ndeki Deme ve Foça limanlarıdır. Ege Denizi'nin Trakya kesiminde Saros Körfezi vardır, güney kesimlerinde de birçok küçük körfez ve limanlar bulunur. Bunların başlıcaları Kulluk, Bodrum, Kuşadası, Marmaris, Fethiye'dir. Bunlar arasında Marmaris gerekince büyük bir donanmayı barındıracak genişlikte rüzgârlara karşı son derece korunmuş tabiî bir limandır.

Akdeniz kıyılarımız düzdür. Buradaki başlıca limanlarımız Mersin, Antalya, İskenderun limanlarıdır. Batı Akdeniz kıyılarımızdaki Kaş da küçük limanlar arasındadır. Finike ve Alanya gibi kasabaların limanları daha çok basit birer iskele durumundadır. Çukurova'nın en önemli ihraç merkezi olan Mersin'e ise son yıllarda büyük ve modern bir suni liman yapılmıştır.

BİR LİMANDA NELER BULUNUR

1 — Gemi tezgâhları; 2 — Deniz uçağı hangarı; 3 — Kalafat yeri; 4 — Meteoroloji ve işaret merkezi; 5 — Fener; 6 — Rıhtım; 7 — Limanın ağzı; 8 — Limanın dışı; 9 — Dalgakıran feneri; 10 — Dalgakıran; 11 — Şamandıra; 12 — Römorkör; 13, 14 — Antrepolar; 15 — Silo; 16 — Rıhtım; 17 — Demiryolu; 18 — Vinç; 19 — Yük gemisi; 20 — Sığ yerleri gösteren işaretler; 21 — Liman havzası; 22 — İskele; 23 — Yolcu gemisi

LİMAN VON SANDERS, Otto (1855-1929)

L. Von Sanders

Tanınmış Alman askeridir. Prusya orgenerali, Türk mareşali olarak hizmet görmüş, Birinci Dünya Savaşı'nın en ünlü simalarından biri olmuştur.

Liman von Sanders Prusya'da Stolp'ta doğdu. 1874'te Prusya süvari subayı oldu, bütün asılzadeler gibi kurmay sınıfına ayrıldı. 1910 sıralarında, Almanya'nın en değerli generallerinden biri sayılıyordu. Osmanlı hükümeti, Balkan Savaşı'ndan çıkmış olan ordusunu düzenlemek için bir Alman askerî ıslah heyeti isteyince, İmparator II. Wilhelm, bu nazik göreve Liman von Sanders'i gönderdi. Padişah da generale «müşir» rütbesini verdi.

Liman Paşa kalabalık bir Alman kurmay ve uzman heyetinin başında 1914'ün ilk günlerinde İstanbul'a geldi. I. Dünya Savaşı çıktıktan sonra da V. Türk Ordusu komutanlığına getirildi. Çanakkale cephesine başkomutan oldu. Cemal Paşa'nın çekilmesi üzerine, Filistin cephesi başkomutanlığına ve bu cephedeki «Yıldırım Orduları Grupu» adı verilen üç Türk ordusunun başına getirildi. Savaşın sonuna doğru Almanya'ya döndü; yerine Mustafa Kemal Paşa, Yıldırım Orduları Grupu komutanı oldu.

Liman von Sanders'in 1920'de yayınladığı «Fünf Jahre in Türkei» (Türkiye'de 5 yıl) adlı hâtıraları, askerî edebiyatın şaheserlerinden sayılır; büyük dünya dillerine çevrilmiş, zamanımıza kadar birçok kere basılmıştır.

Liman Paşa, Türkiye'de gerçek bir Türk subayı gibi hareket etmeye çok dikkat etmiş, Türkiye hizmetindeki bütün uzman yabancı subaylar gibi Türk üniforması giymiş, Türk ordusunu kalkındırmak için elinden geleni yapmıştır. Asılzadelik armasını taşıyan saatini, Çanakkale'de, o zaman tümen komutanı olarak bulunan Mustafa Kemal Bey (Atatürk) e hediye etmişti.

LİMASOL

Kıbrıs'ın tanınmış şehirlerinden biridir. Adanın güney kıyılarında Akrotiri körfezinde, Larnaka şehrinin 60 km. güney batısında bir liman şehridir. Nüfusu, 27.000 kadardır. Limasol, şarap ticareti ile önem kazanmıştır. Limasol'daki binaların çoğu, çeşitli savaşlar ve depremler sırasında yıkılmıştır. Tarihî değeri olan yapılan arasında yalnız, XIII. yüzyıldan kaldığı tahmin edilen bir kale muhafaza edilebilmiştir. Bundan başka şehrin civarında, Amathus ve Curius kalıntıları bulunmaktadır.

LİMNİ

Ege Denizi'nin kuzeydoğusunda, Asya kıtasının en fazla batıya uzandığı kara parçası olan bir adadır. Yunanistan'a aittir.

Yüzölçümü: 470 km²

Nüfusu: 42.000

Başkenti: Mondros (Mudros)

Limni adası, Türkiye'ye ait İmroz'la Bozcaada arasında, Çanakkale Boğazı'nın karşısındadır. Kuzeyinde Samothraki (Semendirek), güneyinde Hagiostrati adaları vardır. Ocak

ayının ısı ortalaması 6°, temmuzdaki 26° dir. Akdeniz iklimi hüküm sürer. Halk daha çok zeytincilikle, balıkçılıkla geçinir.

Ada, Yunanistan'ın «Asya Adaları» eyaletinin Kuzey (Midilli) vilâyetine bağlı bir ilçedir. Km^2 ye 90 kişi düşer. Ahali Ortodoks Rum'dur. Ada, önce 1913'te, kesin olarak da 1924'te Türkiye'den Yunanistan'a geçmiştir.

Eskiden bir Ceneviz prensliği olan Limni Adası, 1455'te Fatih Sultan Mehmet tarafından fethedilmiştir. Birinci Dünya Savaşı'na Türkiye ile Müttefikler arasında son veren mütareke, bu adanın Mondros (Mudros) limanında imza edilmiştir.

LİMON

Limon

Suyu yemeklere çeşni vermek için sıkılan, şekerli suya katılarak «limonata» yapılan ekşi bir meyvadır. İrice bir yumurta büyüklüğünde olur, dış rengi sarıdır.

Limon ağacı daha çok Akdeniz iklimi hüküm süren bölgelerde yetişir. Portakal ağacından daha kısadır; yalnız, 5 m. den daha yüksek limon ağaçlarına da raslanmıştır. Dalları, özellikle yabani olanları, dikenlidir. Açık yeşil, küçük yaprakları vardır, beyaz çiçekler açar. Sarı renkli, ağır bir tahtası vardır, ince marangozlukta kullanılır.

Limonun ferahlatıcı, hoş bir kokusu vardır. İçinde bol miktarda C vitamini bulunduğu için çok besleyicidir.

Limondan pelte, tatlı, likör yapıldığı gibi, kabuklarının damıtılmasiyle elde edilen esansından kolonyacılıkta faydalanılır. Güney Avrupa'da kurutulan limon kabukları çeşitli işlerde kullanılmak üzere kuzey ülkelerine satılır. Limon, taçyaprağı ayrı olan ikiçeneklilerin turunçgiller familyasındandır.

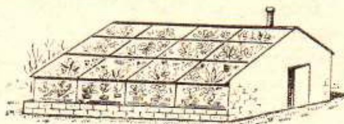
LİMONLUK

Sıcak iklimlerde yetişen, ya da soğuğa dayanıklı olmıyan bitkilerin kışın barındırıldıkları, camekânlı yere «limonluk» denir. Limon, çoğunlukla, bu gibi yerlerde yetiştirildiği için, bu düzene «limonluk» adı verilmiştir. Başlıca üç çeşit limonluk vardır.

Soğuk Limonluk. — Yalnız şiddetli donlardan zarar gören bitkilerin korunması içindir. Çoklukla, kuzey rüzgârlarına karşı çekilen bir duvarın arkasında yapılır. Camlardan giren kış güneşinin sıcaklığı bu limonluklardaki bitkilerin gelişmesine yeter.

Ilık Limonluklar. — Anayurdu Cap, Orta Amerika, Avustralya, Güney Asya olan bitkiler içindir. Kışın sıcaklığın 8 - 12° arasında tutulmasına çalışılır.

Sıcak Limonluklar. — Çok sıcak iklim (tropik) bitkileri içindir. Sıcaklığı 30° civarında tutulur, hele 15° nin altına hiç düşmemesine dikkat edilir. Yapılışı ötekiler gibidir. Ne tip limonluk olursa olsun, bol güneş alabilecek şekilde yapılmış olması gerekir.

Limonluk

LINCOLN, Abraham (1809 - 1865)

Abraham Lincoln

Amerika Birleşik Devletleri'nin 16. Cumhurbaşkanıdır. Amerikan Birliği'nin sağlanmasında önemli payı olmuş bir devlet adamıdır. Demokrasiye olan inanciyle tanınır.

Abraham Lincoln Kentucky eyaletinde bir çiftlikte doğdu. İngiltere'den Amerika'ya göç etmiş bir ailedendi. Babası dülgerdi. Annesi, Abraham Lincoln henüz 8 yaşındayken öldü. Bu sırada Lincoln'lar İndiana'da bir kulübede yaşıyorlardı.

Lincoln, 21 yaşına gelinceye kadar vahşi hayvanların dolaşıp durduğu balta girmemiş ormanların yakınındaki bu tahta kulübede, çok zor şartlar içinde yaşadı. Arada sırada okula da gidiyordu, kendisini, daha çok, çeşitli konularda kitaplar okuyarak yetiştirdi.

Lincoln 1831'de, iki arkadaşı ile birlikte bir gemiye binerek New Orleans'a gitti. Bir süre sonra New Salem'deki bir dükkânda satıcı olarak çalışmaya başladı. 1837'ye kadar burada küçük bir köy evinde yaşadı. Bu sırada Amerikalılar'la Kızılderililer arasında savaş çıktı. Hükümet halk arasından asker topluyordu. Lincoln da gönüllü yazıldı, böylece askerlik hayatına atılmış oldu. New Salem'li askerler, Lincoln'u başkan seçmişlerdi. Savaştan sonra da halk, onu, milletvekiliğine adaylığını koyması için teşvik etti. Lincoln, o seçimlerde kazanamadıysa da 1834'teki seçimlerde büyük bir çoğunluk sağlıyarak millet meclisine girdi.

Lincoln, mecliste, ileri görüşlülüğü, çalışkanlığı, zekâsı, konuşma kabileyeti ile dikkati çekti. Bu arada köleliğin kaldırılması için savaşmaya başladı. Boş vakitlerinde hukuk çalışıyordu. 1836'da diploma aldı. 1846'da Whig Partisi adayı olarak millet meclisine üye seçildi. 1856'da, İllinois'teki Cumhuriyetçi Parti teşkilâtının başkanı oldu. Köleliği yeren ünlü söylevlerini bu sırada verdi. 1860'da Cumhurbaşkanlığına seçildi.

1861'de Güney Carolina eyaleti, 6 eyaletle daha birleşerek Jefferson Davis'in başkanlığında, Amerika Devletler Federasyonu'nu kurdu, Amerika Birliği'nden ayrıldı. Lincoln, Birlik'in bozulamıyacağını, hiçbir eyaletin Birlik'ten kendi isteği ile ayrılmaya hakkı olmadığını ileri sürüyordu. Güney eyaletleri, bunu bir savaş teklifi olarak yorumladılar. Böylece 1861'de Güney-Kuzey İç Savaşı başladı. Lincoln, savaş için 75.000 gönüllü asker istiyordu. Halk, Lincoln'un bu dileğini derhal yerine getirdi. Savaş 5 yıl sürerek, 1865'te Kuzeyliler'in zaferiyle sona erdi.

Aynı yılın 14 nisan gecesi Lincoln, Washington'daki Ford's Tiyatrosu'nda verilen bir temsilde bulunuyordu. Saat 10'u bir iki dakika geçe, tiyatronun tanınmış artislerinden biri, Lincoln'un locasının arkasından, ona tabanca ile ateş etti. Kurşun, Lincoln'ün beynine raslamıştı. Başkan, ertesi sabah öldü. Böylece Lincoln akıl dengesi bozuk bir artistin kurşununa kurban gitti. İllionis'te, Springfield'deki Oak Ridge Mezarlığı'na gömülmüştür.

A.B.D.'nin Washington'dan sonra en büyük başkanı sayılır. Emsalsiz bir sağduyu ile iç savaşı idare etti; savaşı liberal Kuzey'e kazandırdıktan sonra Güney'e şefkatle davrandı. A.B.D. tarihinin en büyük krizini yendi; ülkeyi parçalanmaktan kurtardı. İnsan haklarının ve hürriyetin savunucusu olarak bütün dünyada saygı kazandı.

Bibliyografya. — Dilimize çevrilmiş başlıca eseri:

Seçme Nutuklar (çev. Hacer Özışık, M. Kamburoğlu, 1948).

Hakkındaki eser:

Abraham Lincoln (B. P. Thomas'tan çev. T. Lenger, N. Milâr, 1959).

LİNÇ

Halkın, coşkunlukla, eline rasgele geçirdiği şeylerle bir suçluyu, ya da suçlu sandığı bir kimseyi, muhakeme edilmesine fırsat vermeksizin, öldürmesidir.

Tarihte, çeşitli toplumlarda, birçok linç olaylarına raslanmış olmakla beraber, bugün anladığımız anlamdaki linçler, ilk olarak XVIII. yüzyılda, Amerika Birleşik Devletleri'nde görülmüştür. «Linç» kelimesinin, Amerika Birleşik Devletleri'nin iç savaşı sırasında, kanunsuz bir topluluk kurarak, kanuna karşı gelenleri, hırsızları, İngiliz taraftarlarını ölümle suçlandıran Charles Lynch adlı bir Virginialı çiftçinin adından alınmış olduğu sanılır.

Linç olayları daha çok, hukuki bir devlet düzeni kurulamamış olan geri toplumlarda görülür. Bu bakımdan, tarihte linç hareketlerinin en tipik örneklerine, Beyazlar'ın Amerika'ya yerleşmesi, burada sömürgelerin kurulması sırasında raslanmıştır.

Linç hareketleri, Amerika Birleşik Devletleri'nin özellikle güney sınırı yakınlarındaki eyaletlerinde, en çok da Zenciler'e karşı yapılmıştır. Bu eyaletlerin başlıcaları, Kalifornia, Colorado, Oregon ve Nevada'dır. Bugün bile, Amerika'da Zenciler'e karşı girişilen linç hareketlerine raslanıyor. Çünkü bazı eyaletlerde, Beyazlar, Zenciler'e karşı hâlâ çok kuvvetli bir hınç duymaktadırlar (Bk. Zenciler).

LİNDBERGH, Charles (1902 -)

Charles Lindbergh

Atlas Okyanusu'nu uçakla tek başına ilk geçen Amerikalı pilottur. 1927 yılının 20 mayısında, sabah saat 7.50'de, New York'taki Roosevelt Field hava alanından kalkmış, ertesi gün, akşam saat 10.21'de (New York saat ayarı ile, öğleden sonra yarı ile, öğleden sonra 5.21'de) Paris yakınlarındaki Le Bourget hava alanına inmiştir. Böylece, 33 buçuk saatte, 49.250 kilometre aşmıştır.

Lindbergh, 1902'de Michigan eyaletinin Detroit şehrinde doğdu. Küçüklüğünden beri havacılığa hevesliydi. İki yıl, Wisconsin Üniversitesi'nde okuduktan sonra Nebraska eyaletinin başkenti olan Lincoln'a gitti, burada uçuş dersleri almaya başladı. Tek başına ilk uçuşunu, 500 dolara aldığı bir uçakla, 1923'te yaptı. 1924'te, bir hava üssüne askerî öğrenci olarak girdi. Ertesi yıl üsteğmen oldu. Daha sonra Chicago - St. Louis arasındaki uçak seferlerinde pilot olarak çalışmaya başladı.

New York'lu bir otel sahibi olan Raymond Orteig, 1919'dan beri, New York - Paris arasında hiç duruş yapmadan uçabilecek pilota 25.000 dolarlık bir mükâfat teklif ediyordu. Bu uçuşu hiç kimse başaramamıştı. Lindbergh, böyle bir uçuşu yapıp verilen mükâfatı kazanacağına inanıyordu. Çünkü, San Diego - New York arasını, 21 saat 20 dakikada aşarak bir uçuş rekoru kırmıştı.

Başarıdan Sonra

Lindbergh, New York - Paris uçuşundan sonra karaya inince kendisini yüz binden fazla meraklı karşıladı. Avrupa ülkelerinin o sıradaki devlet başkanlarından Lindbergh'i kutlamaya gelenler bile oldu. Amerika'ya dönüşünde de Lindbergh'i o sırada Amerikan Cumhurbaşkanı olan Calvin Coolidge karşıladı.

Bu başarısından dolayı Lindbergh, hava albaylığına terfi ettirildi. Raymond Orteig'in mükâfatından başka ona, «New York Times» gazetesi, uçuşunu anlatan bir yazısı için 250.000 dolar verdi. Ayrıca, Lindbergh'in «We» (Biz) adlı eseri, o yıl Amerika'da en çok satılan kitap oldu. Bir uçak müessesesi Lindbergh'i, mükâfat olarak, Amerika'nın 75 şehrinde uçakla gezdirdi.

Lindbergh, 1929'da, Amerika'nın eski Meksika elçisi Dwight W. Morrow'un kızı Anne Morrow ile evlendi. Ertesi yıl bu genç evliler, yeni bir kıtalararası uçuş rekoru kırdılar. 1931'de «İyi niyet elçileri» olarak uçakla Doğu ülkelerini gezdiler. Bundan sonra Lindbergh birçok uçak firmasının, havayolları acentelerinin teknik müşaviri olarak çalıştı. 1935 - 1939 arasında Lindbergh'ler Avrupa'da yerleştiler.

Bu sırada Charles Lindberg, Fransa'daykken, yakın arkadaşı olan tıp bilgini Alexis Carrel'le sunî bir kalb yapmak üzere bilimsel çalışmalarda bulundu (Bk. Carrel).

II. Dünya Savaşı başlarında Lindbergh, Amerika'nın savaşta tarafsız kalmasını istiyenlerin arasındaydı. 1941'de, «Kira - Ödünç Verme Anlaşması» hakkında karar veren Kongre toplantısında, II. Dünya Savaşı'ndan bir tarafın öteki tarafı yenmiş olarak çıkmasını istemediğini bildiren bir konuşma yaptı. Daha sonra da Hava Kuvvetleri'ndeki görevinden istifa etti. Bu tutumunu o zamanki Başkan Franklin D. Roosevelt şiddetle tenkid etmişti. Savaştan birkaç yıl sonra Lindbergh, Amerika Hava Kuvvetleri Başkanı'nın özel müşavirliğine atandı.

Lindbergh'lerin ilk çocukları olan Charles Augustus'u 1932'de Amerikalı haydutlar kaçırdılar, karşılığında para istediler, verilmeyince çocuğu öldürdüler.

LINNE, Carl (1707 - 1778)

Carl Linne

İsveçli bir tabiat bilginidir. Hayvanların, bitkilerin sınıflandırılmasında yeni bir düzen kurmuştur. Bu düzende hayvanlar, bitkiler iki adla belirtilir. Lâtince kelimelerden üretilen adlardan biri hayvanın, bitkinin cinsini, öteki de sınıfını göstermeye yarar. Linne, bu başarısından dolayı bilim tarihine, «modern botaniğin babası» diye geçmiştir.

Eserlerinde kullanmış olduğu lâtince «Linnaeus» adiyle de tanınan Carl Linne, 1707'de İsveç'in Rashult şehrinde doğdu. Babası bir köy papazıydı, oğlunun da aynı mesleğe girmesini istiyordu. Linne ise daha pek küçükken bitkilerle ilgilenmeye başlamıştı. Bu yüzden okulda da gerekli başarıyı sağlıyamadı. Babası onu bir ayakkabıcının yanına çırak vermek zorunda kaldı. Linne'nin bitkiler üzerindeki çalışmaları köylerindeki doktorun dikkatini çekti, onun üniversiteye gönderilmesi için babasına yol gösterdi. Böylece, Linne Uppsala Üniversitesi'ne girdi. Öğrenimini tamamladıktan sonra da aynı üniversitede botanik asistanlığına başladı. Daha sonra, Amsterdam'lı bir bankacının özel doktoru oldu. Bu bankacının bir fidanlığı vardı. Linne bir yandan da bu fidanlıkta bilimsel incelemeler yapabiliyordu. Üç yıllık bir çalışmadan sonra ünlü sınıflandırma sistemini içine alan «Systema naturae» (Tabiat Sistemi), «Genera plantarum» (Bitki Türleri) adlı eserlerini yazdı. 1742'de Uppsala Üniversitesi'nin botanik profesörü oldu.

Linne'nin bitkileri sınıflandırma düzeninde bitkiler, erkek organlarının sayısına, kuruluşuna göre 24 sınıfa ayrılıyordu. Bitkilerin altşubeleri ise, dişi organlarını meydana getiren meyva yapraklarının sayılarına, kuruluşuna göre ayrılmıştır. XIX. yüzyılda gelişen evrim bilimi sayesinde bitkilerin daha tabiî sınıflandırılması yapılabilmiş; yalnız, Linne'nin sistemi bu sınıflandırmaya bir temel olmuştur.

LİNOTİP (Bk. BASKI)

LİNYİT (Bk. KÖMÜR)

LİPARİ ADALARI

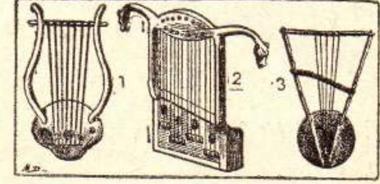
Tiren Denizi'nin güneydoğusunda bir adalar topluluğudur. Küçük volkanik adalardan meydana gelen bu adaların başlıcaları Stromboli, Lipari, Salina, Vulcano'dur. Hepsinin yüzölçümü 117 km^2, nüfusu 15.000 kişi kadardır. İtalya'ya ait olan bu adaların idare merkezi Lipari adasındaki Lipari kasabasıdır.

Stromboli Adası, Stromboli Yanardağı ile tanınmıştır. Bu yanardağ faaliyettedir. Kısa aralıklarla gaz ve lav püskürtür. Yanardağın kızıllığı geceleyin görülebilir. Burada da küçük bir balıkçı kasabası vardır.

LİTOSFER (Bk. DÜNYA: Dünyanın Yapısı).

LİR

Eski Yunanlılar'ın kullandıkları bir çalgıdır, harpın basit biçimidir. «U» harfine yakın bir biçimde ağaçtan oyulur, iki ucunu birbirine bağlıyan maden bir çubukla sazın karnı arasına teller gerilirdi. Bu tellerin sayısı değişikti. Çoğunlukla beş tel bulunurdu.

DEĞİŞİK LİR ÇEŞİTLERİ:
1 — Eski çağların liri; 2 — Ortaçağ liri; 3 — Habeşlerin liri.

Lir, parmakla çalınır, kucakta tutulurdu. Bu sazla çoğu defa duygulu şiirler söylenirdi. «Bir kimsenin duygularını içli bir dille anlatması» demek olan «lirik» sözü buradan gelir. Lirik şiir alanında ün kazanmış eski çağ şairleri arasında Yunanlılar'dan Sapho, Lâtinler'den Vergilius en büyükleridir. Roma hükümdarı Neron'un da, Roma yangınını sarayından lir çalıp şarkı söyliyerek seyrettiği tarihlerde yazılıdır.

LİRİZM

Bir şairin, duygularını, içinden geldiği gibi şiirine aktarmasına «lirizm» denir (Bk. Lir). «Lirizm» sözü, dilimize Fransızca'dan son elli yıl içinde girmiştir.

Şiirde lirizmi canlandıran en güzel tarif, Şeyh Galip tarafından şu beyitle yapılmıştır: «Bir şu'lesi var ki şem'-i cânın — Fânûsuna sığmaz âsmânın» (Can mumunun öyle bir alevi var ki, gökyüzü kubbesine sığmaz).

Dünyanın en büyük lirik şairleri arasında Fransız şairlerinden Lamartine, Paul Valéry, Alman şairi Goethe, İngiliz şairlerinden Milton, Shakespeare, Shelley, Byron, Keats, Macar şairi Petöfi, İtalyan şairi Dante Alighieri başta gelir.

Bizim edebiyatımızda lirizmi en yüce noktasına ulaştıranlar Bâkî, Fuzûlî, Nedîm, Şeyh Galip, Yahya Kemal'dir. Doğu şairleri arasında da Hâfız Şîrâzî, Sa'dî, Hayyam başta gelir. Hind şairi Tagore da, büyük liriklerdendir.

Lirizm, yalnız edebiyata ait bir anlatım yolu değildir. Başka sanatlarda da lirizmin kusursuz eserleri görülür. Hele müzikte lirizm en güzel ifade imkânını bulmuştur. Çünkü müzik kadar, duyguları yalın olarak hiçbir sanat anlatamaz. Ortaçağ'da görülen «serenat» ve «balât» gibi lirik halk şarkılarından sonra, büyük bestecilerin eserleri bu çığırı yüceltmiştir. Bach, Beethoven, Mendelssohn, Mozart, Liszt, Schubert, Çaykovskiy, Borodin çeşitli bestelerinde lirizmi dile getirmişlerdir.

LİSAN (Bk. ÖĞRETİM: Dil öğretimi)

LİSBON (Bk. LİZBON)

LİSE (Bk. OKUL)

LİSZT, Franz (1811-1886)

Franz Liszt

Ünlü bir Macar piyanisti ve bestecisidir. Büyük besteciler arasında pek azının kavuşabildiği mesut, parlak bir ömür sürmüştür.

Liszt, Macaristan'ın Doborjah kasabasında doğdu. Babası, dükün hayvanlarına bakarak hayatını kazanırdı. Aynı zamanda amatör bir piyanistti. En büyük dileği de, kendisinin başaramadığı işleri çocuklarının başarmalarını sağlıyabilmekti. Oğlu Franz'ın daha pek küçük yaşta müziğe karşı büyük bir kabiliyeti olduğunu anlamış, onu çalıştırmaya başlamıştı. Tıpkı Mozart'ın babası gibi Liszt'in babası da oğlunun dehasını bütün dünyaya duyurmak istiyordu. Küçük Liszt, sabahları güneş doğarken yatağından kalkıp piyanosunun başına geçiyor, öğleye kadar durmadan çalışıyordu.

Franz Liszt ilk konser gezisine 10 yaşında çıktı. Devrin ünlü piyano öğretmeni Czerny, Liszt'in çalışına hayran kalmıştı. O güne kadar hep dâhi çocuklara ders verdiği için biraz da bu işten bıkmıştı ama, Liszt'in kabiliyetini anlayınca dayanamayıp ona da ders vermeyi üzerine aldı. Bu ilk konserde Beethoven de bulunmuş, küçük Liszt'in çalışını pek beğenmiş, konserden sonra Liszt'i tebrik etmişti.

Franz Liszt 13 yaşında ilk operasını tamamlamıştı. 1827'de baba-oğul Paris'te yeni konserlerin hazırlıklariyle meşgul oldukları bir sırada baba Liszt birdenbire hastalanıp öldü. Son nefesinde oğluna: «Kendini tamamen müziğine ver, kadınlardan sakın» diye öğüt verdi.

Liszt'in bestecilik hayatının en parlak devri 1839-1847 yıllarına raslar. Bu devre içinde dünyanın belli başlı şehirlerinde parlak konserler verdi, piyano için hepsi birbirinden güzel eserler besteledi. Ona «Piyanonun Paganini'si» diyorlardı. Liszt son derece merhametli bir insandı. Hele fakir meslektaşlarına yardım elini uzatmaktan hiç çekinmezdi. Yeni eser yazan genç besteciler, Liszt'in peşinde dolaşırlar, besteledikleri eserleri onun konserlerde çalmasını sağlamaya çalışırlardı. Liszt Türkiye'ye de gelip konser verdi; Abdülmecit'ten nişan aldı.

Liszt, 1849'da, koro şefi olarak Almanya'da Weimar'a yerleşti. Böylece müzik tarihinin ünlü Weimar âlemleri başlamış oluyordu. Liszt, genç bestecileri Weimar'da dünyaya tanıtmaya çalışmış, Weimar bir «Müzik Kâbesi» haline gelmişti. Liszt bu arada genç besteci Wagner'e de büyük iyiliklerde bulunmuştu.

Liszt'in bir tek senfonisi vardır. «Faust» trajedisinden ilham alarak bestelediği bu eser «Faust Senfonisi» diye anılır. Eserlerinin çoğu piyano için bestelenmiştir. Lamartine'in bir şiirinden ilham alarak bestelediği «Prelütler» adındaki senfonik şiiri de Liszt'in en güzel senfonik eserlerinden biridir. Bunun dışında en ünlü eserleri Macar Rapsodileri, Piyano Konçertoları, sonatlardır.

LİTOGRAFYA (Bk. TAŞ BASKISI)

LİTOSFER (Bk. DUNYA)

LİTRE (Bk. OLÇULER)

LİSZT'İN ÇOCUKLUĞUNDAN PARÇALAR

LİSZT zeki, yaramaz bir çocuktu. Piyano çalmaya pek küçük yaşta başlamıştı. En zor eserleri bile piyanoda rahatça çalabiliyordu. Fakat günün birinde çalışırken, elini bir oktavlık açıp iki notaya birden basması icap edince, küçük Liszt şaşaladı. Eli henüz piyano üzerinde bir oktav genişliğinde açılacak kadar büyümemişti... Zeki çocuk buna da bir çare buldu. Bir notaya eliyle bastı, ötekine de burnunu değdirdi.

Elinin küçüklüğü, Liszt'i hep üzüyordu. Nihayet çocuk kendi aklınca buna bir çare buldu. Parmak aralarındaki derileri keserse, parmaklarının serbesleyip açılabileceklerini ummuştu. Usturayı eline aldığı sırada babası yetişti.

Bir bayram sabahı, baba Liszt, oturdukları kasabanın sahibi Dük'ün evlerinin önünden geçeceğini duymuştu. Liszt'i düke takdim etmek için bundan daha iyi bir fırsat olamazdı. Çocuğa beyaz bayramlık elbiselerini giydirdi ve salonda onun işaretini beklemesini emretti. Liszt, salonda tek başına beklerken babasının her zaman barut tozlarını sakladığı kutuyu açmayı düşündü... Acaba barut tozunu ateşe atarsa ne olur diye merak ediyordu. Kutudan bir avuç toz aldı, sobanın içine attı. Tam o sırada dük de kapılarının önüne yaklaşıyordu. Baba Liszt oğlunu çağırırken müthiş bir infilâk oldu. Küçük Liszt, üstü başı, eli yüzü simsiyah bir halde kendini aşağıda, dükün arabasının önünde buldu.

Liszt'in diğer çocuklar gibi oyun oynamaya hiç vakti yoktu. Uyku ve yemek saatlerinin dışında hep piyano çalışıyordu. Nihayet günün birinde hastalanınca baba Liszt, doktorların tavsiyesine uyarak çocuğunu Bulonya'ya dinlenmeye götürdü. Sabahleyin mayolarını giyip plâja gittiler. Çocukçağız bir müddet bir kenara büzülüp öbür çocukları seyretti. Babası, «Haydi oğlum, sen de çocukların yanına git, onlarla oyna,» diyince çarnaçar çocukların yanına gitmek zorunda kaldı. Fakat birkaç dakika sonra sapsarı döndü.

— «Baba, sen bana onlarla oyna dedin, ama ben çocuklarla nasıl konuşulur bilmiyorum ki oyunlarına katılayım...» O tarihte Liszt, dokuz yaşındaydı.

3 Küçük Baltık Devletinden biri

LİTVANYA

LİTVANYA, Sovyetler Birliği'ni meydana getiren 15 devletten biridir. 3 Baltık devletinin en güneyinde olanıdır. Kuzeyinde Letonya, doğusunda Beyaz Rusya, güneybatısında Lehistan, batısında Baltık Denizi vardır.

Yüzölçümü: 77.900 km²

Nüfusu: 2.713.000

Başkenti: Vilna (Vilnius)

Litvanya, yüksekliği hiçbir yerde 200 m.'yi geçmiyen bir ovadır. En büyük akarsuyu, çatalağzı yaparak Baltık'a dökülen Niemen'dir. Bunun Wilja kolu doğuya doğru uzanır. Güneyde Preget Çayı akar. Yıllık yağış ortalaması 70 sm.'dir. Ülkede Orta Avrupa iklimi hüküm sürer. Tipik bitki örtüsü yapraklarını kışın döken ormanlardır. Patates, yulaf, çavdar, arpa ekilir, hayvancılık yapılır. Maden, deri endüstrisi, ayrıca son zamanlarda kurulmuş başka sanayi de vardır.

Litvanya'da km²'ye 35 kişi düşer. Asıl Litvanya, 62.550 km²'den ibarettir. Geri kalan toprakların 12.700 km²'si de Lehistan'ın Vilna eyaletini ve Alman Doğu Prusya'sının bir parçasını teşkil eder. Bu topraklar, İkinci Dünya Savaşı sonunda Litvanya'ya, yani Sovyetler Birliği'ne katılmıştır. 1939'da 1 milyondan biraz fazla Alman'ın, yarım milyon da Lehli'nin yaşadığı bu topraklarda, şimdi bu milletler yok edilmiş gibidir.

Königsberg'deki Alman üniversitesi 1544'te kurulmuştur. Kaunas Üniversitesi ise 1922'de kurulmuştur, 11.600 öğrencisi vardır. Vilna'da da bir üniversite kurulmak üzeredir.

Litvanya'nın başkenti son yıllarda Kaunas'tan Vilna'ya alınmıştır. Güneydoğuda olan Vilna'nın nüfusu 235.000'dir. Eski başkent Kaunas (Kovno), bu şehrin batısındadır; nüfusu 214.000'dir. Memel limanı (Litvanca: Klaipeda) ise 89.000 nüfusludur. Bugün Kaliningrad adı verilen Königsberg limanı da 275.000 nüfuslu bir şehirdir.

Tarihte Litvanya

Litvanya büyük-dükalarının Lehistan kıralı olmaları üzerine bu iki devlet birleşmişti. Yeniçağların başında Litvanya, çok geniş bir ülkeydi, bugünkü Beyaz Rusya'yı bile taşan

sınırları vardı. Daha önce Altın Ordu Türk İmparatorluğu'na bağlıydı. Lehistan paylaşılıca, XVIII. yüzyıl sonlarında Litvanya, Rusya'nın payına düştü. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Finlandiya, Estonya, Letonya, Lehistan gibi Litvanya da bağımsızlığını kazandı. 1939'da öteki 2 Baltık devletiyle birlikte Sovyetler Birliği burasını da istilâ edip kendi sınırları içine kattı. Bu üç Baltık devletinin Rusya'ya katılmasını, A.B.D. tanımamıştır.

LİTYUM

Gümüş renginde bir madendir. Tabiatta oldukça az bulunur. Simgesi Li, atom numarası 3, atom ağırlığı 6.94, ergime noktası 186°'dir. Başlıca filizleri «spodumen», «lepidolit», «trifilin»dir. Lityum birçok taşlarda bulunduğu için adını «taş» alamına gelen «lithos» kelimesinden almıştır.

Lityum bitkilerin çabuk aldıkları bir elemandır. Tanınması alevde çok kolaydır. Alevi lâle kırmızısına boyar, bu renk uzun zaman sürer. Lityum kurşun yumuşaklığındadır. 200°'de havada göz kamaştırıcı bir alevle yanar. Başlıca bileşikleri (hidrojenli bileşiği) «lityum hidrür», (azotlu bileşiği) «nitrür»dür. Lityum hekimlikte birtakım ilâçlar yapmada kullanılır.

LİVERPOOL

İngiltere'nin 4. büyük şehri; dünyanın ise, New York ve Londra'dan sonra gelmek üzere üçüncü büyük limanıdır. Londra'nın 322 km. kuzeybatısındadır, şehrin nüfusu 1,5 milyondan fazladır.

Liverpool limanı tabiî değildir; sonradan büyük masraflarla yapılmıştır. Buraya dökülen Mersey nehrinin ağzındaki kumlar temizlenerek, yatağını derinleştirebilmek için limanda tarama araçları çalıştırılır. Ayrıca, limana sığınan gemilerin, çok şiddetli bir şekilde meydana gelen gelgit hareketlerine karşı korunabilmeleri için limanın ağzında, dubaların üzerine kurulmuş yüzer iskeleler vardır.

1934'te, Mersey Nehrinin altından otomobiller için bir tünel açılmıştır. Liverpool, Londra'dan sonra gelmek üzere, İngiltere'nin ikinci önemli ticaret merkezi olduğundan bu limana bir yılda çeşitli ülkelere ait 30 bin kadar gemi girip çıkar. Liverpool'un başlıca ithal malı, çoğunu Amerika'dan aldığı işlenmemiş pamuktur. Limandan ihraç edilen başlıca mallar ise işlenmiş pamuk, demir, çelik, makine, kumaş, çeşitli yapılmış eşyadır. Liverpool'da dünyada en çok gemi yapan tezgâhlar da vardır. Un endüstrisi bakımından da Mersey bölgesi, Avrupa'nın en önemli merkezidir.

Liverpool, 1200'de kurulmuştur. Amerika'nın keşfinden sonra çok önemli bir ticaret ve köle alışverişi merkezi olarak gelişmişti. Bugünkü durumuna yükselmesi, ancak endüstrinin kuruluşundan sonra mümkün oldu. Liverpool'u, İngiltere'de pamuk yetiştirilen başlıca yörelerden biri olan Manchester'e bağlıyan kanalın açılmasından sonra şehrin önemi daha da arttı. Liverpool II. Dünya Savaşı sırasında, Alman uçakları tarafından arka arkaya bombardıman edilmiş, büyük zarar görmüştür.

LİVİNGSTONE, David (1813 - 1873)

Büyük kâşif Livingstone

Afrika kıtasının bilinmiyen yörelerini keşfedebilmek için yıllarca uğraşmış İskoçyalı bir misyonerdir. Blantyre'de doğdu. On yaşındayken bir pamuk fabrikasına işçi olarak girdi. Bir yandan hayatını kazanırken, bir yandan da öğrenimini ilerletmeye çalışıyor, bu arada Lâtince dersleri alıyordu. Sonra, tıp öğrenimi yapmak üzere Glasgow Üniversitesi'ne girdi, 1840'da buradan mezun oldu. Aynı yıl, Londra Misyoner Kurumu'na katıldı, Güney Afrika'ya gönderildi. O sırada Afrika, vahşî kabîlelerin yaşadığı, tanınmıyan bir ülkeydi. Livingstone'un görevi, buradaki ilkel insanlara Hıristiyanlığı aşılamaktı. Ayrıca kendisi, Avrupalılar'a yabancı olan bu bilinmez ülkeyi karış karış keşfetmek istiyordu.

Livingstone, ilk önce dokuz yıl Beçuanaland'da kaldı. Bu sırada, yerli halktan, kuzeye doğru gidilince çok büyük bir göle raslandığını öğrendi, bu gölü keşfetmeye karar verdi, yola çıktı. Bu yolculuğunda Ngami Gölü'nü, Zonga Vâdisi'ni, Büyük Zambezi nehrini keşfetti. Zambezi'nin yukarı bölümünden batıya doğru giderek Afrika'nın batı kıyılarına vardı. Sonra doğuya doğru nehir boyunca gitti, Hint Okyanusu'na kadar Güney Afrika'yı dolaşmış oldu. Daha sonra Zambezi üzerindeki Victoria Çavlanı'nı, Nyasa Gölü yöresini keşfetti.

1858-1864 yılları arasında, o zamana kadar dolaşıp gördüğü yerlerin hartalarını hazırladı. 1865'te, yeni bir yolculuğa çıktı. Bu sefer niyeti Nil'in kaynağını bulmaktı. Yolculuğa çıktıktan sonra iki yıl Livingstone'dan hiçbir haber alınamadı. Henry M. Stanley adlı

Stanley ile Livingstone'un meşhur karşılaşmasını gösteren temsilî bir resim.

bir İngiliz gazetecisi Livingstone'u aramakla görevlendirildi. Stanley, Livngstone'a Tanganika Gölü yakınlarında rasladı. Bu sırada Livingstone altmış yaşına gelmişti ama, yolundan dönmek niyetinde değildi. Stanley onun yanından ayrılmak zorunda kaldı. Livingstone tek başına yolculuğuna devam etti. Bir yıl sonra hastalandı, Bangwenlu nehri yakınlarında öldü. Ona yolculuğu sırasında yardım eden yerliler, kalbini bir ağacın dibine gömdüler. Sonradan buraya bir anıt dikildi.

LİYON (Bk. LYON)

LIZBON

Portekiz'in başkentidir. Atlas Okyanusu kıyılarında, denizden 10 km. kadar içeride. 1 mliyona yakın nüfuslu bir liman şehridir. Lizbon limanı, dünyanın en iyi bir şekilde korunmuş tabiî limanlarından biridir, çok eski çağlardan beri önemlidir. 1900'den beri de Avrupa - Amerika arasındaki hava seferleri bakımından başlıca hava alanlarından biri olarak önem kazanmıştır.

Şehir, tepelik bir yörede kurulmuş olduğundan, yolları inişli çıkışlıdır. Güneyinde, bu bölümde 14 km. kadar genişliyen Tajo nehri uzanır. Arkasını ise, sarp kayalıkların meydana getirdiği Cintra sıradağları örter. Bundan dolayı Lizbon, tabiî güzellikleri, manzarası, limanının mükemmelliği bakımından, Avrupa'nın en güzel liman şehirlerinden olan İstanbul ve Napoli ile boy ölçüşebilecek durumda sayılır.

Lizbon'da, 400 bin ciltlik kitap koleksiyonunun, tarihî belgelerin saklandığı Portekiz Millî Kitaplığı, 1911'de kurulmuş olan Lizbon Üniversitesi, 1930'da kurulan Teknik Üniversite; özel sanat ve müzik okulları, askerî okullar gibi öğrenim müesseseleri vardır.

Bu şehirde gelişmiş başlıca endüstriler, dokuma, kimyevî madde, kâğıt, tütün, sabun, demir eşya, şeker, balık konserveciliği, altın, gümüş işleridir. Lizbon limanından ihraç edilen malların en önemlileri, şarap, balık, büyük baş hayvan, taze yemiştir.

Lizbon, çok eski çağlarda İberyalılar'ın yaşadığı bir yerdi. Sonra, sıra ile Fenikeliler'in, Kartacalılar'ın, Romalılar'ın, Visigotlar'ın eline geçti. 716'da Araplar'ın idaresi altına girdi. 1147 yılına gelinceye kadar, Hıristiyanlar Lizbon'u ele geçirmek için üç kere Araplar'la çarpıştılar, en sonunda 1147'de aldılar.

Lizbon, birçok defa deprem felâketine uğramış bir şehirdir. Bunların en şiddetlisi 1755'te olmuş, Lizbon'un büyük bir kısmı, 10 dakika içinde yıkıntı halini almış, 40 bin kişi ölmüştür.

I. ve II. Dünya Savaşları sırasında Lizbon'a 200 binden çok yabancı sığınmış, birçok yabancı diplomat bu şehirde toplanmıştı, çünkü Portekiz her iki savaşta da tarafsız kalmış birkaç ülkeden biriydi.

LIZOL

Katrandan çıkarılan, koyu renkli, yağsı bir sıvıdır, mikrop kırıcı olarak kullanılır.

Lizol, kimyada «toluen» denilen aromatik bir bileşiğin bir OH (hidroksil) almasiyle meydana gelen «orto-», «meta-» ve «parakresol»ların karışımıdır.

Lizol, evlerde, hastanelerde lâvaboların temizlenmesinde, hasta odalarının mikroptan arınmasında kullanılır. Bu işlerde lizol, suya karıştırılır, temizlenecek yerler bu suyla yıkanır.

LLOYD GEORGE, David (1863 - 1945)

Lloyd George

Tanınmış bir İngiliz devlet adamıdır. Önce Liberal Parti'nin lideriydi, Birinci Dünya Savaşı'nın ikinci yarısında Başbakan oldu, savaş sonunda Versailles'da toplanan barış konferansında İngiliz delegesi olarak bulundu.

Lloyd George, Manchester'de doğdu, hukuk öğrenimini tamamladıktan sonra genç yaşta siyaset hayatına atıldı. 1890'da Liberal Parti'den milletvekili seçildi. O sıralarda günün başlıca konusu olan Güney Afrika meselesindeki tutumu, Parlâmento'daki tartışmaları ile tanındı. Bu meselede Boer'lerin tarafını tutması üzerine, bir gün, Birmingham'da, aleyhinde gösteri yapan halkın elinden ancak, acele, bir polis üniforması giyerek kurtulmuştur.

Lloyd George 1905'te, kabineye girdi. 1905-1908 arasında Ticaret Bakanı, 1908-1915 arasında da Maliye Bakanı olarak çalıştı. Bu görevleri sırasında önemli ıslahat yapmıştır. Bunların başlıcası, «National Insurance Act» (Millî Sigorta Kanunu)dur. Bu arada aristokratların gelirlerinden, arazilerinden alınan vergiler artırıldı. Lordlar Kamarası, Lloyd George'un bu davranışına karşı veto hakkını kullandıysa da 1910 seçimlerinde Lloyd George halk tarafından desteklendiğinden ertesi yıl, Lordlar Kamarası'nın, bütçe ayarlamalarına karşı kullanabildiği veto hakkı kaldırıldı.

Lloyd George'un Büyük Hatası

Birinci Dünya Savaşı'na kadar Lloyd George barış taraftarı olarak tanınmıştı. 1914'te, Almanya'ya karşı savaşa girişilmesini destekledi.

1915'te Harb Levazım Bakanı, 1916'da da Dış İşleri Bakanı oldu. Aynı yılın aralık ayında Başbakan olarak görevlendirildi. 1917-1918 yıllarında, savaştan yılmış olan halkın mâneviyatını düzeltmeye çalıştı. 1917'de, Versailles'da toplanan barış konferansında, Fransız Başbakanı Georges Clemenceau ile Amerikan Cumhurbaşkanı Woodrow Wilson'un birçok meselelerde arasını bulmakta büyük rol oynadı.

Yalnız, öteden beri sebepsiz bir Türk düşmanlığına saplanmıştı; bu arada, Yunanlılar'ın İzmir'e çıkmalarını teşvik etti. Bu onun en büyük siyasi hatası oldu. Kurtuluş Savaşı sonunda Yunanlılar büyük bir bozguna uğrayınca, Lloyd George siyasetinin uğradığı bu başarısızlık, onun da, partisinin de itibarını sarstı. 1922 seçimlerinde Lloyd George kaybetti, Muhafazakârlar iktidara geçtiler.

Lloyd George, siyasi itibarını yeniden kazanabilmek için partisinin programında bir toprak reformuna, işsizlere iş sağlanmasına ait yeni görüşlere yer verdiyse de 1926'daki genel grev hareketinden, 1931'de kurulan koalisyondan sonra partisi önemini tamamiyle kaybetti.

Lloyd George 1945'te Avam Kamarası'ndan çekildikten kısa bir süre sonra öldü.

LOBELYA

Lobelya

Kalın yapraklı, otsu bir bitkidir. Sıcak ve ılık bölgelerde yetişen 200 kadar türünün kimisi zehirlidir. Lobelya salkım biçimi çiçekler açar. Bazı türleri süs bitkisi olarak bahçelerde yetiştirilir.

Lobelya hekimlikte faydalanılan bir bitkidir. Eskiden astmaya, boğmacaya, nezleye, frengiye karşı kullanılırdı. Bugünkü eczacılıkta da lobelyadan birtakım ilâçlar çıkarılır.

LOCKE, John (1632 - 1704)

John Locke

Ünlü bir İngiliz filozofu, XVIII. yüzyılın en önemli düşünürlerinden biridir. Düşünce hürlüğünü, eylemlerimizi akla göre düzenlemek anlayışını en geniş ölçüde yayan ilk düşünür olduğu için Avrupa'daki «Aydınlanma ve Akıl Çağı»nın gerçek kurucusu olarak kabul edilir.

John Locke, Bristol yakınlarında, Wrington'da doğdu. Babası küçük bir toprak sahibiydi, ibadette sadelik istiyen Püriten mezhebinin koyu bir tarafçısıydı. Locke'un daha sonra ileri sürdüğü öğrenim kuramlarında babasının büyük etkisi sezilir. Locke, yüksek öğrenimini Oxford Üniversitesi'nde yaptı, en çok tabiat bilimleriyle tıp okudu. Hayata atıldıktan sonra hem yazar, hem de siyaset adamı olarak çalıştı. Önce Brandenburg Dükalığı'nda İngiliz elçiliği kâtibi olarak bulundu. İngiltere'ye döndükten sonra da 8 yıl Shaftbury adında bir İngiliz aristokratının yanında özel hekimlik yaptı. 1683'te Shaftsbury'nin Holânda'ya kaçmak zorunda kalması üzerine Locke da, İngiltere'den ayrıldı. Ancak 1689'da, İkinci İngiliz Devrimi başarı kazanınca İngiltere'ye dönebildi.

Locke, bütün eserlerinde gelenek ve otoritenin her çeşidinden kurtulmak gerektiğini, insan hayatına ancak aklın kılavuzluk edebileceğini ileri sürer. Bu düşünceleriyle, liberalizmin, tabiî din anlayışının, rasyonel (akılcı) pedagojinin öncüsü olmuştur. En önemli eserleri «An Essay Concerning Human Understanding» (İnsanın Anlayış Gücü Üzerine Bir Deneme), «Some Thoughts Concerning Education» (Eğitimle İlgili Bazı Düşünceler)dir.

LODOS (Bk. RÜZGÂRLAR)

LOGARİTMA

Matematikte, bir sayının kuvvetini almak, kökünü bulmak gibi başka bir işlem daha vardır ki buna bir «sayının logaritmasını bulmak» denir.

Bu işlem için «taban» adı verilen bir sayı seçilir, her sayının bu tabana göre logaritması alınır.

$a^x = A$ eşitliğinden logaritma alınarak

$x = {}^a\log A$ eşitliği bulunur. Bu eşitlik «A'nın a tabanına göre logaritmesi x'dir» diye okunur.

Logaritma Sistemleri — Kullanılmakta olan iki çeşit logaritma sistemi vardır. Bunlardan biri «Napier Logaritması» (Tabiî Logaritma), öteki de «Ondalık Logaritma» (Bayağı Logaritma)dır. Birincisinde taban, $a = 2{,}718281$ diye alınır; ikincisinde $a = 10$ diye alınır. Tabiî logaritma sistemini 1614'te John Napier; ondalık logaritmayı ise daha sonra Napier ile birlikte Henry Briggs düzenlemiştir.

Logaritma, büyük çarpmaları, bölmeleri, basit toplamalara, çıkarmalara indirgemek için kullanılan bir yoldur, genel olarak, bir cetvel halinde gösterilir. Logaritma sayıları cebirde üs olarak yazılır.

Büyük sayıları çarpabilmek için matematikçiler bu sayıların sadece logaritmalarını toplarlar. Sonra logaritma cetvelinde, elde ettikleri yeni logaritmanın karşısındaki sayıyı bulur, böylece çarpmanın sonucunu elde ederler. Büyük sayılarla bölme işlemi yapılacaksa bu sefer bölen sayının logaritması, bölünecek sayının logaritmasından çıkarılır. Elde edilen sonuç, yeni bir logaritmadır. Bu logaritmanın, cetvelde, karşısındaki sayıya bakılınca, bölmenin sonucu bulunmuş olur.

Logaritmalardan, bölme, çarpma gibi işlemlerden başka, bir sayının karesini, kübünü, ya da kesirli üslerini ($2^{5/3}$ gibi) bulmakta da faydalanılır. Bir sayının karesi bulunmak isteniyorsa, o sayının logaritması 2 ile; kübü bulunmak isteniyorsa 3 ile çarpılır. Logaritmaların, ayrıca, büyük bir sayının köklerini bulmakta da sağladığı kolaylıklar vardır. Meselâ 271 sayısının küb kökü bulunmak isteniyorsa, önce logaritma cetvelinde bu sayının logaritması bulunur. Cetvele göre 271'in logaritması 2,4330'dur. Bu logaritmayı, küb kökü bulmak istediğimize göre, 3'e böleriz. Elde edilen sayı 0,8110'dur. Sonra bu sayının, logaritma cetvelinde, hangi sayının logaritması olduğu aranır. 0,8110 cetvele göre, 6,471'in logaritmasıdır. Demek ki 271'in küb kökü 6,471'dir.

LOGİSTİK (Bk. MANTIK)

LOĞUSA HUMMASI

Çocuk doğurma ve çocuk düşürmelerden sonra, annede görülen mikroplu, ateşli bir hastalıktır.

Doğum sırasında üreme organlarına kirli eller, kirli bezler, kirli aletler sokulması, çocuk düşürmek için mikroplu eşya ile bu yolların kurcalanması mikropların içeri girerek oralarda iltihap yapmasına, hattâ kana karışmasına yol açar. Böylece, bir çeşit «kan zehirlenmesi» ortaya çıkar.

Bu durumda, loğusanın ateşi yükselir, bütün vücutta kırıklık, halsizlik, baş ve bel ağrıları ortaya çıkar, üreme organlarından çok defa kirli, kokulu bir akıntı gelir.

Öte yandan, mikroplar kana karışınca, akciğerler, böbrekler, damarlar gibi daha başka organlarda da iltihaplar, karışmalar (ihtilâtlar) olur. Bunlardan en çok görüleni, bacaklardaki toplardamarların iltihabı sonunda, bacak-

lardan biri, ya da ikisi birden şişer. Buna «flebit» denir. Bu iltihaplı damarların içinden kopan bir pıhtı parçasının akciğerlere, ya da beyne gelip oralardaki damarları tıkaması âni ölüme yol açabilir.

Tedavi. — Hasta, ateşi yükselir yükselmez, yatakta istirahat ettirilir. Üreme organları içinde kalmış etene (son) parçaları varsa bunlar çıkarılır, bu organların gayet temiz tutulmasına dikkat edilir. Ateşli zamanlarda kalbi, damarları kuvvetlendirici ilâçlar verilir, hasta sindirimi kolay yiyeceklerle beslenir.

Sulfamitler, antibiyotik ilâçlar loğusa hummasında pek şifalı bir etki göstererek, hastanın kolaylıkla iyileşmesini sağlamaktadır. Eskiden çok görülen loğusa humması, bugün pek azalmıştır, çünkü hekimliğin ilerlemesiyle artık doğumlar temiz yapılmakta, loğusalar iyi bakılmaktadır. Ayrıca, yeni ilâçlar da bu gibi durumları kolayca önlemektedir.

LOĞUSALIK

Doğumdan sonra aşağı yukarı kırkıncı güne kadar geçen devreye «loğusalık», bu devredeki anneye de «loğusa» denir.

Loğusalığın özellikle başlangıcında, annenin çok iyi, çok dikkatli bir bakıma ihtiyacı vardır, çünkü gebelik sırasında büyük değişmelere uğramış olan bazı organlar, henüz normal duruma girmemiştir. Meselâ, dölyatağı (rahim) doğumdan hemen sonra aşağı yukarı 900 gr. ağırlıktadır. Loğusalık devresinde, normal ağırlığı olan 50-55 grama iner. Çocuğun, dölyatağındayken, 9 ay beslenmesini sağlıyabilmek için çok genişlemiş olan damarlar da loğusalık devresinde normal durumlarını alırlar. Loğusanın üreme organları da 6-8 hafta arasında normal duruma döner.

Bu bakımlardan, eskiden loğusalar 10 gün yatakta istirahat ettirilir, ondan sonraki bir ay içinde de evden dışarı çıkarılmazdı. Bugün ise, yeni tıp anlayışına göre loğusalar elden geldiği kadar çabuk ayağa kaldırılıyor, bir an önce normal hareketlere başlatılıyor. Gebelik de, doğum da normal şartlar altında geçmişse loğusaların bir haftadan çok yatmaları gerekmiyor. Yalnız, loğusalığın ilk 3 gününde annenin sükûnet içinde bulunmasına, fazla ziyaretçiden sakınmasına dikkat ediliyor. Özellikle nezlesi, öksürüğü, her hangi başka bir bulaşıcı hastalığı olan kimseler, loğusalarla temas ettirilmiyor.

Loğusaların, dikkatli olmak şartı ile, bir an önce normal hayatlarına dönmesi, birçok sıhhi sebeplerden dolayı faydalıdır. Meselâ, eskiden loğusalar için en önemli rahatsızlıklardan biri sütün gelişiyle meydana çıkan hafif bir ateşti. Bu yüzden, loğusaları uzun bir süre yatakta yatırmanın ateşe engel olacağı sanılıyordu. Bugün biliyoruz ki süt ateşinin pek önemi yoktur. Bu hafif ateş, vücudun yaptığı normal bir şeydir. Loğusanın ateşi çok daha artarsa, bunda başka sebepler aramak gerekir. Meselâ, dölyatağının doğumdan zedelenmiş yerlerinde gelişen bakteriler çoğu zaman büyük ateşe yol açarlar. Bu durumda loğusa derhal bir doktora gösterilmelidir.

Eskiden, tıp bugünkü kadar gelişmiş olmadığından, özellikle bizde doğumlar daha çok evlerde yapıldığından, loğusalık devresi gerçekten de tehlikeliydi. Hattâ bu tehlike, halk arasında çok eskiden beri bilindiği için «Loğusanın mezarı kırk gün açık durur» gibi atasözleri bile söylenmiştir. Halbuki bugün artık bu tehlikelerin çoğuna çare bulunmaktadır.

Bugüne kadar gelmiş geleneklerimizden biri de, loğusa evinde, gelen ziyaretçilere «loğusa şerbeti» ikram etmektir. Şekercilerde hazır olarak satılan kırmızı renkli, karanfilli loğusa şekerinden yapılan bu şerbete ayrıca tarçınla karanfil de karıştırılır, sıcak sıcak, misafirlere ikram edilir.

LOĞUSAOTU

Loğusaotu

Fena kokulu, koyu kahverengi otsu bir bitkidir. Birkaç yıl yaşar. Taşlı, bakımsız yerlerde, korularda, çitlerde kendiliğinden yetişir. Anayurdu Amerika olan bir türünden, duvarları sarmaşık gibi sarması için faydalanılır. İkiçeneklilerin loğusaotugiller familyasındandır.

Loğusaotugiller. — Bitkiler âleminde, ikiçeneklilerin bir familyasıdır. Asarum, loğusaotu gibi bitkiler bu familyadandır.

LOHENGRİN

Ortaçağ'da Avrupa edebiyatına girmiş bir efsanenin Almanca'da aldığı addır. Ünlü Alman bestecisi Richard Wagner, 1850'de yazdığı bir opera ile Lohengrin efsanesine daha büyük bir ün kazandırmıştır.

Lohengrin efsanesi, çeşitli edebiyat eserlerinde değişik biçimlerde anlatılmışsa da, hemen hemen hepsinde ele alınan genel bir konusu vardır. Bu konu, çok eski bir peri masalı olan «Yedi Kuğu»ya dayanır:

Lohengrin adında bir şövalye, bir kuğunun çektiği sandalı ile gelerek, güzel bir kadını düşmanından kurtarır, onunla evlenir. Yalnız, adını, nereden geldiğini, kimin nesi olduğunu kadına söylemez, ona bunları merak etmemesini, kendisine bu konuda bir şey sormamasını tembih eder. Güzel kadın, Lohengrin'e söz verirse de, sonradan bu sözünü unutur. Böylece Lohengrin de, bir daha geri dönmemek üzere, onu bırakıp gider.

Lohengrin efsanesinin ilk defa nerede çıktığı kesin olarak bilinmiyor. Tarihî kaynaklardan anlaşıldığına göre, bu konudan ilk olarak, XII. yüzyıldaki Haçlı Seferlerini anlatan bir tarih kitabında söz edilmiştir.

Wagner'in «Lohengrin» operası, birçok müzikçiler tarafından romantik operaların en büyüğü, en mükemmeli olarak kabul edilir. (Bk. Wagner).

LOİRE NEHRİ

Farnsa'nın en uzun akarsuyudur. Ülkenin orta bölümündeki Cévennes Dağları'nın sönmüş bir yanardağ olan Gerbier De Jone tepesinden (1.370 m.) çıkar; önce kuzeye, sonra batıya doğru akarak Atlas Okyanusu'na dökülür. Uzunluğu 1.045 km. olan Loire nehri, Fransa'yı aşağı yukarı eşit iki bölüme ayırır, ülkenin topraklarının dörtte birini sulıyarak buraları ekime elverişli duruma getirir.

Loire nehri, birçok kollarla birleştikten sonra St. Nazaire'de Biskay (Gaskonya) Körfezi'ne dökülür. Loire nehrine gemilerin girmesine, sularında vapur işletilmesine pek imkân yoktur. Yağmurlu mevsimlerde meydana gelen taşmalar, yazın suların tamamiyle çekilerek yatağının kuruması bunlara engel olur. Ancak, nehrin bazı bölümlerinde gerek taşmalara, gerekse aşırı kuraklığa karşı kanallarla, barajlarla, setlerle, duvarlarla alınan tedbirler, buralarda nehri ulaşıma elverişli duruma getirmiştir.

Nehrin ağzında St. Nazaire halici vardır. Bu haliç üzerinde Fransa'nın önemli limanlarından Nantes ve bunun ön limanı durumunda olan St. Nazaire bulunur.

Loire, kanallarla, Saône ve Seine nehirlerine bağlanmıştır.

LOKAVT

İş verenlerin, işçileri yola getirmek, onlara bazı şartları kabul ettirebilmek üzere fabrika, ticarethane gibi iş yerlerini kapamak için işçilere karşı, kendi aralarında yaptıkları bir anlaşmadır. Lokavtın karşıtı olan harekete ise «grev» denir (Bk. Grev).

İş verenler, lokavt süresi boyunca işçileri çalıştırmadıkları gibi onlara gündeliklerini de vermezler. Lokavtlar, genel olarak, kararlaştırılan tarihte başlar, ancak iş verenlerle işçiler aralarında bir anlaşmaya varınca sona erer.

Lokavtlar, tarihte ilk olarak sendikacılığa karşı bir savaşma olmak üzere yapıldı. İlk lokavtların, bugünkülerden daha başka özellikleri vardı. Lokavtların ilk şekillerinde, iş verenler, sendikalara üye olan işçilere iş vermezler; belli bir iş yerinde çalışan işçiler, sendika kurdukları zaman o iş yerini kaparlar, ya da işçiler, işe girmeden önce kendilerine imzalattırılan, ileride sendika üyesi olmıyacaklarını garanti eden anlaşmayı imza etmezlerse bu işçilere iş vermezlerdi. Daha sonra lokavtların özellikleri, sebepleri tamamiyle değişmiştir. XX. yüzyılın ilk yarısında ise lokavtların çok azalmış olduğu görülür. İstatistiklerde lokavtlar, grevlerle beraber genel olarak «iş anlaşmazlıkları» başlığı altında toplanmış, birlikte tesbit edilmiştir.

LOKMAN

Tarihte yaşadığı söylenen bir kişinin adıdır. Ancak, bu ad, masallara, efsanelere öylesine karışmıştır ki, asıl Lokman'ın kim olduğunu bulmak imkânsız hale gelmiştir.

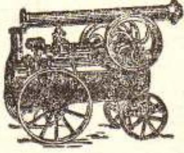
Lokman, kaynağı bakımından Arap efsanelerine kadar gider. İslâmlık'tan önceki Cahiliye devrinde Lokman diye biri yaşamıştır. Söylentiye göre bu Lokman, Hızır'dan sonra en uzun ömürlü insandı, «yedi kartal ömrü» (500-600 yıl) yaşamıştı. Yedi kartal beslemiş, bunlardan yedincisi de ölünce, kendi de ölmüştür.

Gene söylentiye göre, Lokman, özlü sözler söyliyen bir bilgeydi. Halk arasında «hakîm» (bilge) kelimesi «hekim» halini almış, Lokman Hekim sözü de buradan çıkmıştır. Bu kişiliğiyle Lokman Hekim, her derde deva olan, her işi çözümliyen eşsiz bir insan sayılırdı. Etere «lokman ruhu» denilmesi de bundandır. Ayrıca, Eski Yunanistan'dan

başlıyarak, Aisopos gibi birçok kimsenin sözleri, davranışları Lokman'a mal edilmiştir. Böylece Lokman, ünlü hekim Hippokrates'i de içine alan bir çeşitli kişiler harmanı haline gelmiştir. Bu da, onun, başlangıçta belki belli bir kişi olarak yaşadıktan sonra halk kalabalıklarının özlediği soyut akıl timsali haline girdiğini gösterir.

LOKMAN RUHU (Bk. ETER)

LOKOMOBİL

Lokomobil

Tekerlekler üzerine konulmuş, istenilen yere çekilebilecek biçimde yapılmış bir makinedir, genel olarak buharla işler.

Lokomobiller en çok tarım, endüstri işlerinde kullanılır. Tarımda, dövenleri, harman makinelerini, sabanları, sulama araçlarını yürütmeye yarar. Endüstride ise su çekme, maden çıkarma işlerinde, yapılarda, bıçkı makinelerinin çalıştırılmasında, kâğıtçılıkta lokomobillerden faydalanılır.

Lokomobiller, yapılışları bakımından, birkaç türlüdür. Genel olarak, bir kazanla bir silindirden meydana gelmiştir. Kazan büyükçe bir tüp biçimindedir. Silindir ise bu kazanın ya altında, ya üstünde, ya da yanında bulunur, yatay şekilde yerleştirilmiştir. Son zamanlarda lokomobiller, buhar yerine petrolle işliyecek şekilde yapılmaktadır.

Demiryolunun Büyük Devi

LOKOMOTİF

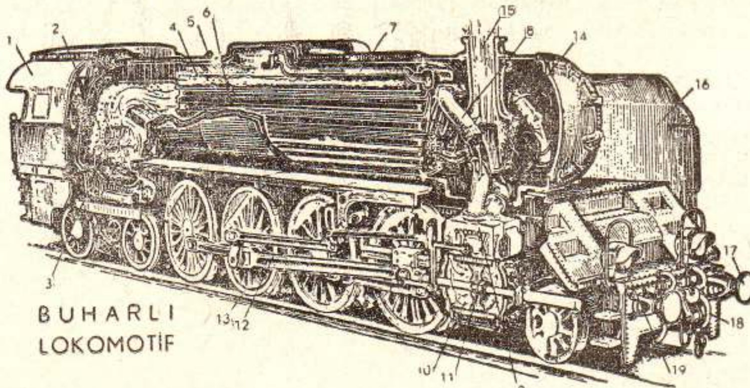
LOKOMOTİF, demiryolu üzerinde trenleri çeken, buharla, motorla, ya da elektrikle işliyen tekerlekli, büyük bir makinedir. Bugün kullanılmakta olan lokomotifler başlıca dört çeşittir. Bunlar buharlı lokomotifler, elektrikle işliyen lokomotifler, diesel-elektrik lokomotifleri ve türbinli lokomotiflerdir.

Lokomotif, bugünkü şeklini buluncaya kadar çeşitli biçimler almış, birçok denemelerden geçmiştir. İlk lokomotifler ancak hafif, az sayıdaki vagonları çekebilecek güçdeydi Bugün kullanılmakta olan lokomotifler, yetmiş beş, yüz, hattâ gerekirse daha da çok vagon çekebilirler. İlk lokomotiflerin ağırlıkları da 1-6 ton arasındaydı. Bugünkü lokomotifler, 100-500 ton arasında dev makinelerdir. Günümüzde kullanılan lokomotiflerin çoğu buharla işliyen çeşittendir. Zamanla bunların yerini diesel-elektrik lokomotifleri almaktadır.

İlk lokomotifler

Lokomotifin mucidi olarak bir kişinin adını veremeyiz. Çünkü, birçok büyük icatlarda olduğu gibi, lokomotifin de icat edilmesinde, bugünkü gelişmiş şeklini bulmasında birçok bilim adamının payı vardır. Lokomotifin sağlıyabileceği kolaylıkları ilk olarak 1700 sıralarında İngilizler düşünmüştür. O tarihlerde, bu konuda denemeler yapmış birkaç İngiliz mühendisi vardır. Yalnız, bu denemeler, ray üzerinde değil de kara yolunda gidebilecek, otomobilin en ilkel şeklini andıran basit makinelerin yapılmasından ileri gidememişti. 1759'da Robinson adında bir İngiliz'in, vagonların çekilmesinde buhar gücünden faydalanılması hakkında ileri sürdüğü fikir, lokomotif için yeni bir imkân sağladı. Cugnot adında bir Fransız da, 1769'da, buharla işliyen ilk lokomotif makinesini yaptı. Lokomotifin ray üzerinde gidebilecek duruma gelmesini sağlıyan ilk mucit, Richard Trevithick adında bir İngilizdir. Trevithick, 1804'te kendi icadı olan bir buharlı makineyi, Wales'de, ray üzerinde yürüttü. Bu makine saatte 8 kilometre yol alabiliyordu. 1813'te William Hedley, bu makineyi daha da geliştirerek yeni bir lokomotif yaptı. Bu lokomotifin özelliği, egzos buharından faydalanması idi.

Bugünkü lokomotiflere en yakın, en kullanışlı lokomotifi 1815'te, George Stephenson adında bir İngiliz makine mühendisi yaptı.

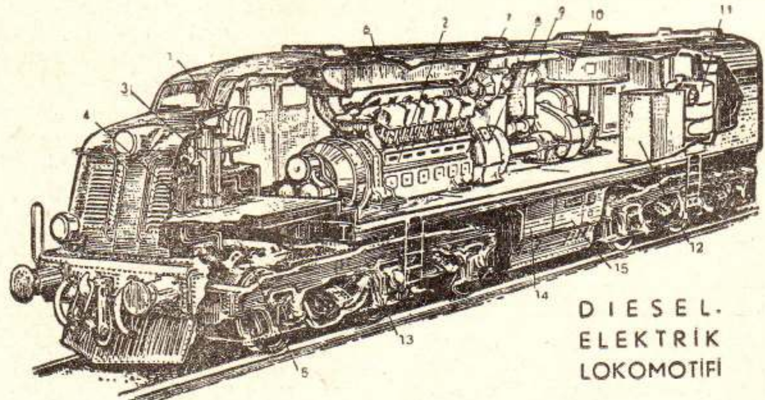

BUHARLI LOKOMOTİF

1 — Kumanda yeri; 2 — Ocak; 3 — Ocağın küllüğü; 4 — Kazan; 5 — Emniyet supabı; 6 — Kazanın boruları; 7 — Buharı toplıyan boru; 8 — Buharı silindirlere götüren boru; 9 — Buharı dağıtan çekmece; 10 — Silindir; 11 — Piston; 12 — Biyel; 13 — Tekerlekler; 14 — Dumanın toplandığı yer; 15 — Baca; 16 — Rüzgârlık; 17 — Tampon; 18 — Hidrolik fren, elektrik vs... kabloları; 19 — Lâmbalar.

DİESEL-ELEKTRİK LOKOMOTİFİ

1 — Kumanda yeri; 2 — Diesel motoru ve generatorlar; 3 — Reosta; 4— Elektrik kabloları; 5 — Yardımcı motorlar; 6 — Havalandırma yeri; 7 — Otomatik besleyici; 8 — Soğutma pompası; 9 — Termosifon soğutucu borusu; 10 — Soğutucu; 11 — Vagonların ısıtılmasını sağlıyan buhar türbini; 12 — Basınçlı su deposu; 13 — Şasi; 14 — Akümülâtör; 15 — Mazot deposu.

Bu bakımdan, Stephenson lokomotifin mucidi olarak tanınır.

Stephenson'un lokomotifi ilk defa İngiltere'deki Killingworth kömür ocaklarında kullanıldı. 1825'te de bu çeşit lokomotiflerden, o sırada yeni açılmış olan Stockton ile Darlington arasındaki demiryolunda faydalanıldı. Bu çeşit bir lokomotif saatte 25 kilometre gidebiliyordu, ağırlığı da 8 tondu. 1829'da Stephenson, oğlu Robert'le birlikte yaptığı çalışmaları sonunda, «Rocket» adını verdiği yeni bir lokomotif yaptı. Bu lokomotifin ötekilerden farkı, kazanındaki bazı yeniliklerden dolayı daha hızlı gidebilmesiydi. O sırada, Liverpool ve Manchester demiryollarının düzenledikleri bir lokomotif yarışmasında bu lokomotif, saatte 40-50 kilometre hızla yol alarak, hız, mukavemet, çekme gücü rekorlarını kırdı, yarışmayı kazandı.

Lokomotif çeşitleri

Buharlı Lokomotif. — Bir kazan, silindirler, pistonlar ve tekerleklerden meydana gelmiştir. Kazan, çelikten yapılmış, uzun, silindir biçiminde bir kutu gibidir. Bu kazanın bir yanında bir ocak, öbür yanında da bir buhar deposu bulunur. Ocakta, kömür yakılır. Böylece elde edilen ısı ve gaz, bazı borulardan geçerek, buhar deposuna dolar. Boruların, deponun etrafındaki su böylece buhar haline gelir. Buhar gücü lokomotifin tekerleklerinin dönmesini sağlar (Bk. Buhar: Lokomotif Nasıl İşler).

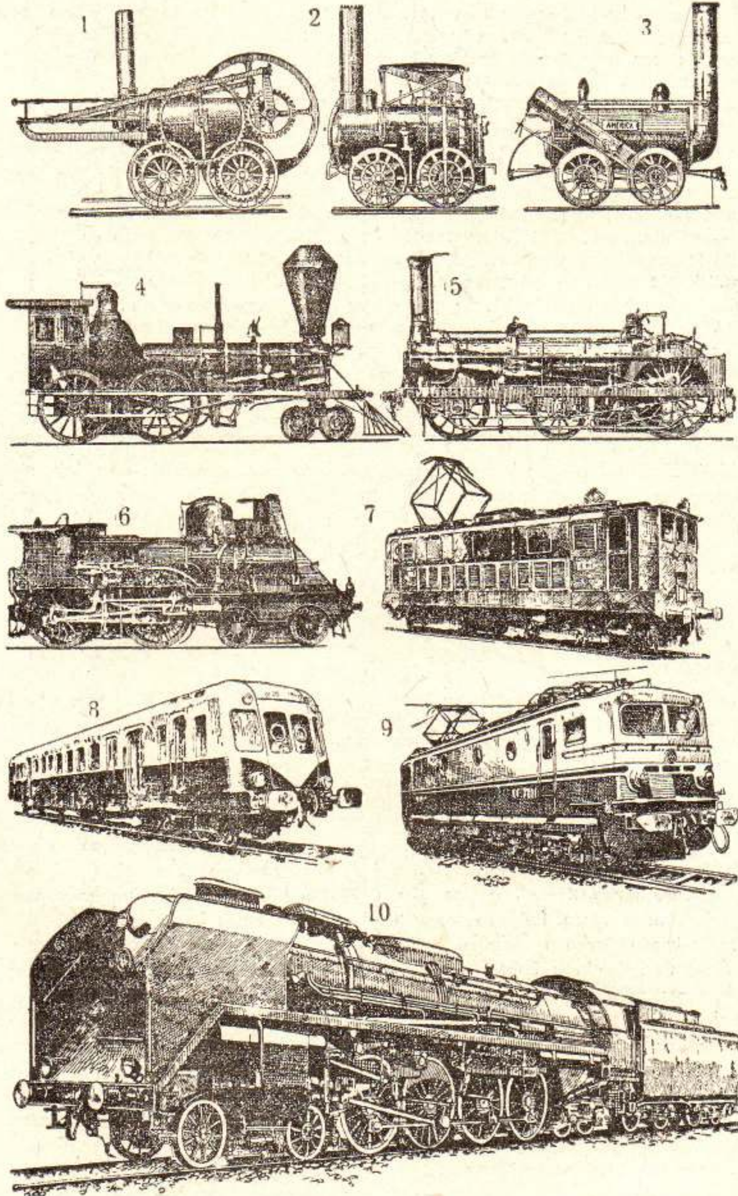
Buharlı lokomotiflerin birçok çeşitleri vardır. Bunlardan kimisi yolcu vagonlarını, kimisi de yük vagonlarını çekebilecek özellikte yapılmıştır. Yalnız küçük demiryolu hatlarında aynı tip lokomotifler hem yolcu, hem de yük vagonlarını çekmekte kullanılır. Genel olarak yük vagonu çekmek için kullanılan lokomotifler, ötekilerden çok daha büyük, daha ağır olur.

Buharlı lokomotiflerin en gelişmiş tipleri, 15-22 yolcu vagonunu uzun bir yol boyunca, oldukça hızlı çekebilecek gücde yapılmıştır. Bunların ağırlıkları, 180-350 ton arasındadır.

Elektrikli Lokomotif. — Buharlı lokomotiflerden daha güclüdürler. Kışın hava dona çekince, kazanları olmadığından, donma tehlikesi yoktur. Her hangi bir yakıta ihtiyaç göstermedikleri için de istenildiği anda hemen hareket edebilirler. Ayrıca, duman da çıkarmazlar. Bu bakımlardan, daha çok, şehirlerde, soğuk yerlerde, dik, yüksek yollarda, trafiğin sıkışık olduğu kalabalık yörelerde, yeraltı geçitlerinde kullanılırlar. Elektriklerini, tramvay, troleybüs gibi, bir havai hattan alırlar.

Diesel-Elektrik Lokomotifi. — Diesel motorlariyle işler (Bk. Motor: Diesel motoru) Buharlı lokomotiflerden daha pahalıya mal olursa da işletilmesi daha ucuz imkânlarla sağlandığından çoğu kere tercih edilir. Çünkü bu lokomotifler, hem personel, hem de yakıt bakımından buharlı lokomotiflerden daha hesaplıdır.

Diesel-elektrik lokomotifleri yolcu trenlerinde ilk olarak 1934'te Amerika'da kullanılmıştır. Bu lokomotiflerin, gücleri 150-2.400 beygirgücü arasında birçok çeşitleri vardır. Ağırlıkları 25-175 ton arasındadır.

1 — İLK BUHARLI LOKOMOTİFLERDEN: Ray üzerinde işliyen bu lokomotif Trevithick ve Vivian adlı iki İngiliz tarafından yapılmış. 1803'te Galler Ülkesi'nde çalıştırılmıştı; 2 — İLK KÖMÜR VAGONLU LOKOMOTİF: Bu lokomotif 1829 yıllarında Amerika'da işliyordu. 3 — İLK BİYELLİ LOKOMOTİF: Stephenson'un «AMERİCA» adlı bu lokomotifi 1828 yıllarında Amerika'da yapılmıştı; 4 — GELİŞEN LOKOMOTİFLER: Birleşik Amerika'da yapılan bu tip lokomotifler XIX. yüzyılın ortalarında taşımada büyük rol oynamaya başladılar; 5 — KRAMPTON LOKOMOTİFİ: 1854 yılının 6 tekerlekli bu lokomotifi 29 ton ağırlığındaydı ve saatte 80 kilometre yapabiliyordu; 6 — KUDRETLİ LOKOMOTİFLER: Paris-Marsilya arasındaki 826 km.'lik mesafeyi 14 saat 17 dakikada kateden bu lokomotif 900 beygir gücündeydi ve 51 ton ağırlığındaydı. 7 — ELEKTRİKLİ LOKOMOTİF: Paris-Orleans arasında işliyen bu elektrikli lokomotif 1720 beygir gücündeydi; 8 — DİESEL LOKOMOTİFİ: 56 ton ağırlığında, diesel motoruyla işliyen bu lokomotifin gücü 600 beygirdi ve saatte 120 km.'lik hıza erişebiliyordu; 9 — MODERN ELEKTRİKLİ LOKOMOTİF (1950): 98 tonluk, 4300 beygir gücündeki bu lokomotifin saatte 160 km. hızı vardır; 10 — MODERN, BUHARLI DEV LOKOMOTİF: Ağır ekspres katarlarını çekmekte kullanılan bu lokomotif 150 ton ağırlığında, 5400 beygir gücündedir.

GÜNÜMÜZÜN DEV LOKOMOTİFLERİ

GÜNÜMÜZDE uçakların gelişmesine, motorlu kara araçlarının uzun yolculukları kolayca katedebilecek duruma gelmesine rağmen demiryolları da öneminden hiçbir şey kaybetmemiştir. Bir taraftan lokomotiflerin güçleri artırılırken, diğer taraftan hızlarının da fazlalaştırılmasına çalışılmaktadır. Bugün gerek Amerika'da, gerekse birçok Avrupa memleketlerinde lokomotiflerin saatteki hız ortalaması 100 kilometrenin üzerindedir.

Amerika'da Köpek Çayırları - La Crosse arasındaki 100 km.'lik yolu ortalama olarak saatte 135 km. 9 ile kateden «Twin Zephir» treni günümüzün en hızlı lokomotifleri tarafından çekilmektedir. Buna, istasyonlar arasında durma, bekleme, yavaşlama dahil olduğu gözönüne alınacak olursa dev lokomotiflerin gerçek hızlarının daha fazla olduğu anlaşılır. Fransa'da 1955 martında BB 9004 tipi 12.600 beygir gücündeki elektrikli bir lokomotif kısa mesafe üzerinde, saatte 331 kilometrelik bir hıza erişmiştir. Buharla işleyen İngiliz lokomotiflerinden «Flying Scotchman» ve «Mallard» 1939'da saatte 203 km.'lik bir hıza erişebiliyorlardı.

Hızla beraber lokomotiflerin güçleri ve ağırlıkları da o nispette artmıştır. CC 7100 tipi 4750 beygir gücündeki lokomotif 107 ton ağırlığındadır. $_2D_2$ 9100 tipinde diğer bir lokomotif 5000 beygir gücünde olup 144 tondur. Son zamanlarda buharlı lokomotiflerin yerini ya motorlu, ya da elektrikli lokomotifler almaktadır.

Türbinli Lokomotif .— Bu lokomotiflerde tabiî gaz, petrol, ya da çok küçük taneli toz kömür yakılır. Türbinli lokomotiflerin özellikleri, duman çıkarmamaları, yağlanmaya ihtiyaç göstermemeleri, yeniden yakıt almadan 1.600 kilometre gidebilmeleridir (Bk. Türbin).

LOMBARDİYA

İtalya'da bir bölgedir. İtalya'yı teşkil eden 19 eyaletin nüfus bakımından en başta geleni, büyüklük bakımından 4.'südür. Bu ünlü tarihî ülke, İtalya'nın kuzeyindedir. Po Ovası'nın batı bölümünü kaplar. Yüzölçümü: 23.804 km², nüfusu: 6.900.000, başkenti Milano'dur (Bk. Milano).

Tarihî Lombardiya eyaleti, adını Lombardlar'dan alır. Bu kavim, Roma İmparatorluğu'nun yıkılmasından sonra İtalya'da kuvvetli bir krallık kurdu. Şarlman sonradan bu krallığı Frank devletine kattı. Daha sonra Lombardiya'da başlıca Milano Dükalığı kuruldu. Lombardiya, birkaç kere Fransız istilâsına uğramakla beraber, Almanya'ya bağlı kaldı, Habsburg Hanedanı tarafından yönetildi. Napoléon tarafından Fransa'ya katıldı ise de yeniden Avusturya'ya geçti. İtalyan Birliği sırasında Avusturya'dan ayrıldı, III. Napoléon'un sayesinde bu birliği kuran Piemonte (Savoie) Hanedanına geçti.

LONCA (Bk. ESNAF TEŞKİLÂTI)

LONDON, Jack (1876 - 1916)

Jack London

Tanınmış bir Amerikan romancı ve hikâye yazarıdır. İrlandalı astrolog W. H. Chaney'in gayrımeşru oğludur. Jack'in doğumundan 1,5 yıl sonra annesi, John London adında bir adamla evlendi. John London, karısının oğlunu evlât edindi. Bakkal dükkânı işleterek, tavuk besleyip satarak, pansiyonculuk yaparak kıt kanaat geçiniyorlardı.

Jack London, sonradan, çocukluk günlerini anlatırken, yoksulluk yüzünden hayatının en tatlı çağının zevkini çıkaramadığını, bunun da daima içinde ukte olarak kaldığını söylemiştir.

Jack London, küçük yaştan okumaya merak sarmıştı. Bir yandan da para kazanmak için bulduğu her işi yapıyordu. Bir ara, Japonya, Sibirya limanlarına uğrıyan bir yük gemisinde iş buldu, böylece yabancı ülkeleri görüp tanıdı. 19 yaşındayken Oakland Orta okulu'na girdi.

Günde 18 saat çalışarak her konuda kendini yetiştirdi. Kaliforniya Üniversitesi'ne girmek istiyordu. Gösterdiği büyük gayret sayesinde bu isteği yerine geldiyse de daha ilk yılını tamamlamadan annesiyle üvey babasına yardım edebilmek için öğrenimini yarım bırakmak zorunda kaldı.

1896'da Amerika'da Klondike bölgesinde altın bulunmuştu. Jack London da, talihini denemeye, altın bölgesine gittiyse de, altın bulamadan geri döndü. Yalnız, bu altın arayıcılığı Jack London için faydalı olmuştu. Milyonlarca nüsha satılan, çeşitli dillere çevrilen eseri «The Call of the Wild» (Vahşetin Çağırışı) romanının konusunu bu maceradan almıştır.

Jack London, altın arama macerasından sonra yazı yazmaya başlamıştı. İlk hikâyeleri, 1900'de «Overland Monthly» adındaki aylık dergide yayınlandı. Gene aynı yıl «The Son of the Wolf» (Kurdun Oğlu) adındaki eseri çıktı.

1903'te yayınlanan «Vahşetin Çağırışı» o güne kadar yazılan en güzel köpek hikâyesi olarak tanınmıştır. «Sea Wolf» (Deniz Kurdu), «Martin Eden», «Burning Daylight (Yanan Gün Işığı) daha çok kendi hayatını anlatan eserlerdir.

London, romantik konuları, gerçek bir çevre, gerçek karakterler kullanarak işlemesiyle ün kazanmıştır. 1913'te dünyanın en çok kazanan yazarı olarak tanınmıştı.

Sürdüğü macera dolu hayat, Jack London'u çok yıpratmış, vakitsiz ihtiyarlatmıştı. Yazar, kendi hayatından ilham alarak yazdığı «Martin Eden» romanında olduğu gibi kendi eliyle hayatına son verdi.

Bibliyografya. — Dilimize çevrilen eserlerinin başlıcaları:

Kurt Hücumu (Çev. H. Örs, M. N. Özön, 1959); Kurt Kanı (B. Cemal, 1955); Yaşamak Hırsı (M. Harmancı, 1953); Vahşetin Çağırışı (S. Huri, 1954); Deniz Kurdu (F. Baldaş, 1953); Güneş Çocuğu (A. Cemil, 1938); Dağdan İnme (S. Kaskan, 1944).

Dünyanın En Büyük Şehirlerinden Biri

LONDRA

LONDRA, İngiltere'nin başkentidir. New York'la Tokyo'dan sonra, dünyada üçüncü büyük şehirdir, nüfusu 9 milyona yakındır.

Londra dünyanın en hareketli ticaret merkezlerinden biri olduğu gibi, gene dünyanın belli başlı bilim merkezlerindendir. Kütüphanelerinde, sanat müzelerinde çok kıymetli tarihî eserler, resim koleksiyonları bulunur. Londra Üniversitesi, çeşitli ülkelerden gelen öğrencilerin okutulmakta olduğu önemli bir bilim kurumudur. Londra'daki tiyatro faaliyetleri, Shakespeare çağından beri dünyanın en tanınmış yazarlarının, sahne sanatkârlarının, aydınların ilgisini çekmiştir. Londra'da yayınlanmakta olan gazeteler, kitaplar, dergiler dünyanın hemen hemen her yerinde okunur, aranır. Londra, sporseverler için de ayrı bir önem taşır. Bu şehirde her yıl futbol şampiyonaları, uluslararası kriket maçları, Oxford - Cambridge kürek yarışları, Wimbledon tenis yarışmaları yapılır.

Londra, İngiltere'nin güneydoğu kıyılarında, Thames nehrinin her iki yakasında, bu nehrin denize döküldüğü yerden 65 kilometre içeride kurulmuştur. Şehrin coğrafî durumu, kısa zamanda önemli bir liman ve ticaret merkezi olarak gelişmesine yol açmıştır. Londra, merkezdeki asıl şehir ve yakınındaki birçok dış mahallelerle birlikte geniş bir yer kaplar.

Londra'nın en eski bölümü, şehrin en işlek yeri merkez kesimidir. Ortaçağ'da sûrlarla çevrili olan bu bölüm, «The City» (Şehir) diye anılır. Londra'nın en önemli iş binaları burada toplanmıştır. Londra'nın, civardaki semtleri, Middesex'i, Hertfordshire, Kent, Essex, Surrey gibi bölgelerin de birer bölümünü içine alan kesimine «Büyük Londra» denir.

Londra'nın başlıca binaları, St. Paul Katedrali, tarihî Londra Kulesi, modern bir yapı olan İngiltere Bankası, ülkenin bankacılık işlerinin onda dokuzunu elinde tutan «Beş Büyük» bankanın merkez binaları, tarihî binaların toplu olarak bulunduğu, uzun zamandır hukukçuların merkezi olarak kullanılan «Temple», «British Museum», 1836'da kurulmuş olan Londra Üniversitesi, İngiliz başbakanlarının oturmalarına ayrılmış olan, Downing Sokağı'ndaki 10 numaralı tarihî ev, Kıral ailesinin Londra'da bulundukları zaman oturdukları Buckingham Sarayı, «Big Ben» saat kulesi, Parlâmento binası, ünlü İngiliz devlet adamlarının, askerlerinin, yazarları-

Londra Parlâmentosu'nun «Big Ben» adiyle tanınan meşhur saat kulesi.

Londra'nın en işlek caddelerinden biri. Soldaki bina Londra Belediyesi, sağdaki bina İngiltere Bankası'dır. Önde de tünele giriş yerlerinden biri görülüyor.

nın mezarlarının bulunduğu Westminster Abbey, Millî Galeri ve Tate Galeri sanat müzeleri, Victoria Müzesi, Royal Albert Hall adlı konser salonu, 1880 yılı sıralarında yaptırılmış olan Westminster Katedrali, bir de Müslümanlar için yaptırılmış camidir.

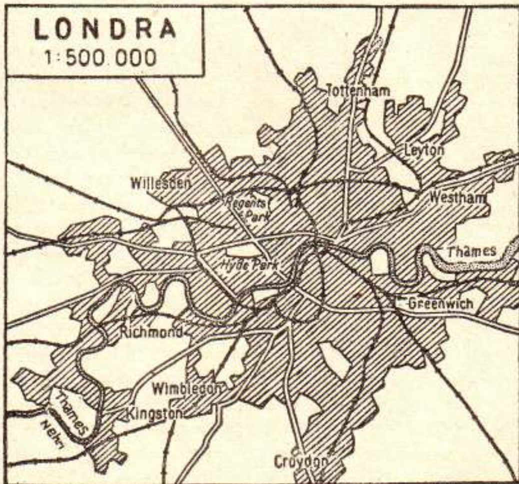
Londra'nın en meşhur meydanı, Trafalgar Meydanı'dır. Burası aynı zamanda modern Londra'nın merkezidir, tam ortada, 1805'teki Trafalgar zaferini kazanan Lord Nelson'un heykeli bulunur. Halkın açık hava toplantıları yaptığı, fikirlerini gelip geçene anlatabilmek için istediği gibi söylevler verdiği Hyde Park da Londra'nın en ünlü yerlerinden biridir. Trafalgar Meydanı'ndan güneye doğru inen yolun adı Whitehall'dur. Londra'nın önemli hükümet binaları, bu arada Londra polis teşkilâtının merkezi olan Scotland Yard bu caddededir. Taş binalar, fabrika bacalarından çıkan duman, yağmur, sis, Londra'nın özelliklerini meydana getirir.

Londra, ticaret, endüstri, ulaşım bakımından da İngiltere'nin merkezidir. Ülkenin dış ticaretinin üçte biri Londra limanı yolu ile yapılmaktadır. Buraya başlıca ham madde ithal edilir. İhracat malların arasında en önemlileri, un, şeker, kitap, dergi, gazete, yapılmış eşyadır. Londra'da son yıllarda elektrik malzemesi, otomobil, radyo, uçak, filim endüstrileri de kurulmuştur.

İngiltere'nin bütün demiryolu hatlarının bir ucu Londra'dadır. Londra'da ayrıca 1863'te yapılmış olan, gittikçe geliştirilen bir yeraltı demiryolu bulunmaktadır.

Tarihte Londra

Londra, hem ticarî, hem de siyasî sebepler dolayısiyle İngiltere'nin başkenti olarak seçilmiştir. M. S. 43-409 yılları arasında burası bir Roma şehriydi, «Londinium» diye anılırdı. Sonra Saksonlar'ın eline geçti, adı London oldu. Büyük Alfred'in hükümdarlığı sırasında bir ticaret şehri olarak gelişti. 1066'da şehri Normanlar aldılar. 1209'da, Thames nehri üzerindeki ünlü Londra Köprüsü yaptırıldı. 1769'a kadar nehrin üzerindeki tek geçit buydu. Bugünkü köprü 1831'de yapılmış, 1832'de eski köprü yıktırılmıştır.

Ortaçağ'da Londra gittikçe kalabalıklaşmaya, genişlemeye başladı. 1665'te şehirde büyük bir hastalık salgını başgösterdi; birkaç ay içinde binlerce kişi öldü. Ertesi yıl büyük Londra yangını oldu, şehrin beşte dördü yanıp yıkıldı. 1815'te, Napoléon Savaşları'nın bitmesinden sonra şehir yeniden gelişmeye, endüstri bakımından önem kazanmaya başladı. I. ve II. Dünya Savaşları'nda Alman uçaklarının taarruzuna uğradı, şehrin büyük bir kısmı yanıp yıkıldı. II. Dünya Savaşı'ndan sonra, Londra'da büyük bir onarım, bayındırlık çalışmalarına girişildi, yeni yapılar yükseldi. Bu çalışmalara bugün de devam edilmektedir.

Bibliyografya. — Bu konuda Türkçe eserlerin başlıcaları:

Londra Seyahati İntibaları (A. Us, 1939); Londra'da Gördüklerim (S. Ağaoğlu, 1946); Yurt Dışında Londra'da Gördüklerim (S. S. Tarcan, 1948).

LONGFELLOW, Henry (1807 - 1882)

Longfellow

Ünlü bir Amerikan şairidir. Halkın anlıyabileceği şekilde yazdığı basit, duygulu şiirleriyle tanınır.

Longfellow, Massachusetts eyaletinin Portland şehrinde doğdu. Babası, avukattı. Annesi, müzikle, edebiyatla ilgilenen okumuş, bilgili bir kadındı. Longfellow'un çocukluğu, çok iyi şartlar içinde geçmiştir. Şiirlerinde, bu güzel günlerin etkisi görülür. Longfellow, çocukluğunu, «My Lost Youth» (Kaybolmuş Gençliğim) adlı şiirinde anlatmıştır.

Küçük yaşlarda vaktinin çoğunu okumakla geçiren Longfellow'un ilk şiiri, 13 yaşındayken, bir gazetede çıktı. 15 yaşındayken Brunsinck'teki Bowdoin Koleji'ne girdi. Son sınıfa geldiği zaman, öğrenimine, edebiyat alanında devam etmeye karar vermişti, babası ise onu bir hukukçu olarak yetiştirmek istiyordu. Longfellow'un, okuduğu okuldan aldığı edebiyat öğretmenliği teklifi, bu konuyu halletti. Longfellow, Avrupa'ya giderek Fransa, İspanya, Almanya, İtalya gibi ülkeleri gezdikten sonra Amerika'ya döndü, edebiyat öğretmenliğine başladı. Daha sonra Harvard Üniversitesi'ne profesör oldu. 1839'da «Voices of the Night» (Gecenin Sesleri) adlı şiir kitabı yayınlandı. Eserleri arasında en önemlileri, üç ciltlik «Christus»; «The Golden Legend» (Altın Destan); «The New England Tragedies» (New England Trajedileri), «The Divine Tragedy» (İlâhî Trajedi)dir.

LORAN

Denizcilikte kullanılan en modern aletlerden biridir. Gemilerin uzaklardan yön bulmasına yarar. II. Dünya Savaşı sırasında icat edilmiştir.

Loran, gündüzleri 1.200, geceleri 2.400 km. uzaklara kadar etkilidir. Lorandan hem gemiler, hem uçaklar faydalanabilir. Radarın aksine, gemilerde, uçaklarda verici loran bulunmaz, yalnız özel bir telsiz alıcısı bulunur. Loran istasyonları karada kurulur. İstasyonlar çift çift çalışırlar. Birlikte çalışan iki istasyonun arasında 300-600 km. kadar bir uzaklık bulunur. Bunlar birbiriyle çok hassas bir şekilde ayarlı radyo dalgaları yayarlar. Bu dalgalar gemilerden alınır. Gemidekiler radyo frekansından dalgayı yayan istasyonun hangisi olduğunu anlarlar. Gemideki alıcı cihaz iki istasyondan gelen dalgaların birbirinden ne kadar farklı olarak geldiğini saniyenin binde birine varacak kadar ince bir şekilde ölçer. İstasyonların hangileri olduğu, dalgalarının varışı arasındaki fark bilindikten sonra, bir loran hartasına bakarak, geminin yeri kesin olarak anlaşılır.

LORRAİNE

Kuzeydoğu Fransa'da tarihî bir Fransız eyaletidir. Doğusunda Alsace, kuzeyinde Almanya, Lüksemburg, Belçika vardır. Yüzölçümü 23.652 km², nüfusu 2.100.000, başkenti Nancy'dir.

Lorraine Yaylası'nı, Ren'in çeşitli kolları (Moselle, Saar, Meurthe, Meuse vs.) sular. Arazi yer yer ormanlık, bağlık, ekin alanıdır. Demir ve dokuma sanayii vardır. Kömür, demir, bakır çıkarılır.

Alsace bir Alman ülkesi manzarası gösterirse de, Lorraine, bir Fransız ülkesidir. Almanlar azdır. Lorraine, tarih ve coğrafya bakımından pek benzememekle beraber, mukadderat birliği bakımından, Alsace eyaleti ile birlikte mütalâa edilmiştir (Bk. Alsace-Lorraine). 1871-1918 arasında bu 2 eyalet Almanya'ya dahil olmuş, 1940-1944 arasında da Hitler tarafından Almanya'ya katılmıştı.

Alman olan ve Maria Theresia ile evlenen İmparator François'dan başlıyarak Habsburg hanedanı ile birleşen Lorraine (Lothingen) hanedanı, Avrupa tarihinin en ünlü hanedanlarındandır. Lorraine eskiden «Aşağı» ve «Yukarı Lorraine» olmak üzere 2 devletti; hükümdarlarına «düka» denirdi. Sonradan bir tek dükalık haline geldi. Lorraine dükaları, XVII. yüzyılda Almanya ile Türkiye arasındaki büyük savaşlarda, Alman başkomutanlığında bulunmuşlardır. İkinci Viyana Kuşatması'nda İmparator başkentini bırakınca, Kara Mustafa Paşa'ya karşı Almanya'nın savunması Lorraine Dükası'na verilmişti.

LOS ANGELES

Amerika Birleşik Devletleri'nin Kaliforniya eyaletindeki en önemli şehridir. Başlı başına büyük şehirler halindeki pek geniş banliyöleri ile nüfusu 7 milyonu bulmuştur. Şehir böylece, Chicago'yu da geçmiş, Amerika'nın New York'tan sonra, en kalabalık şehri olmuştur. Dünya tarihinde Los Angeles kadar çabuk gelişen şehir yoktur.

Amerikan filimciliğinin merkezi olan Hollywood, Los Angeles'in bir bölümüdür. Los Angeles endüstri bakımından Amerika'nın üçüncü önemli merkezidir. Bu şehirde en çok uçak endüstrisi gelişmiştir.

Los Angeles'in büyük bir limanı vardır. Panama Kanalı'nın açılışından sonra bu liman, Büyük Okyanus üzerindeki en önemli ticaret limanı olarak gelişmiştir. Los Angeles'in güneyinde, Sierra Madre Dağları'nın karlı tepeleri yükselir; şehrin iklimi yumuşaktır. Bütün yıl boyunca, çam ağaçları, palmiyeler, portakal, limon ağaçları şehri renklendirir.

Los Angeles'in otomobil dolu büyük caddelerinden biri. Los Angeles, dünyanın en çok otomobili olan şehridir. Burada iki buçuk kişiye bir araba düşer.

Los Angeles halkının 103.000'ini burayı ilk kurmuş olan Meksikalılar; 100.000'ini Amerikalı Zenciler, 21.000'ini Japonlar, 3.000'ini Çinliler, 3.000'ini Filipinliler, 600.000'ini Yahudiler, geri kalanını Amerikalılar meydana getirir. Los Angeles'teki yüksek öğrenim müesseselerinin başlıcaları, Güney Kaliforniya Üniversitesi, Doğu Koleji, Loyola Üniversitesi, Güney Batı Üniversitesi'dir. Los Angeles Kitaplığı Amerika'nın üçüncü büyük kitaplığıdır. Burada 1.880.000 eser bulunmaktadır. Dünyanın ikinci büyük teleskopu, şehrin yakınlarındaki Carnegie Solar Rasathanesi'ndedir.

Los Angeles, Amerika Birleşik Devletlerinin, Acron'dan sonra gelmek üzere ikinci lâstik endüstrisi merkezi, Detroit'ten sonra gelmek üzere ikinci otomobil yapımı merkezi, üçüncü petrol rafinerileri, mobilya yapımı merkezidir. Burada gelişmiş diğer endüstriler, demir, çelik, balık konserveciliği, et endüstrileridir.

Los Angeles'i 1781'de İspanyollar kurmuşlardı. Bu sırada bir çiftçilik bölgesi olarak önem kazanmıştı. 1835'te şehir Meksikalılar'ın eline geçti. 1842'de, Kaliforniya'daki altın madenlerinin keşfinden sonra önemi arttı. 1847'de Los Angeles'i Amerika Birleşik Devletleri kuvvetleri ele geçirdiler. Şehir, I. Dünya Savaşı sırasında bir endüstri merkezi olarak gelişti, 1939'da ülkenin yedinci önemli endüstri şehri oldu. Bugün Los Angeles'teki büyük fabrikaların sayısı on bini geçmiştir.

Los Angeles'te, biri uluslararası seferlere mahsus olmak üzere iki hava alanı vardır.

LOSYON

Daha çok vücut temizliğinde kullanılmak üzere hazırlanmış, kokusu kuvvetli kolonyadır. Belli bir terkibe göre, çeşitli maddelerin birleşmesiyle meydana getirilen losyonlar, temizlikten başka ellerin yumuşatılması, yüzün gerginleştirilmesi, makiyajın çıkarılması, tıraştan sonra yüzde meydana gelen tahrişlerin önlenmesi için de kullanılır.

Losyon yapımında kullanılan maddeler arasında, süt, alkol, vazelin, lanolin, krem, vitaminli sebze ve bitki suları vardır. Bunlardan vazelin, lanolin, krem, cilde yumuşaklık vermek için; süt ve sebze özsuları, içlerinde bulunan vitaminle cilde canlılık vermek için; alkol ya da kolonya ise cildin temizlenmesi, tahrişlerin geçirilmesi için faydalıdır. Losyonlara ayrıca güzel kokulu esanslar da ilâve edilir. Bunlar, losyon terkibinde kullanılan ilâçlı maddelerin hoş olmıyan kokularını örtmeye yarar.

Güzellik müstahzarı olarak hazırlanmış losyonların, yüzdeki sivilcelerin, siyah beneklerin, kırmızılıkların, lekelerin giderilmesinde kullanılan; ciltteki gözeneklerin içine birikmiş olan tozların, mikroplarn temizlenmesinde kullanılan; makiyaj için ciltte gerekli zeminin hazırlanmasında kullanılan ve cildin dış etkilere karşı kurumadan kalabilmesini sağlıyan çeşitli şekilleri vardır. Bunları bilerek ve yerine göre kullanmak gerekir.

LOTİ, Pierre (1850 - 1923)

Pierre Loti

Türk dostu olarak tanınmış bir Fransız romancısıdır. Asıl adı Julien Viaud'dur. Rochefort kasabasında çok denizci yetiştirmiş bir ailenin çocuğu olarak dünyaya geldi. Kendisi de denizci olmak istedi, ama bu, daha çok, denizciliği değil, yalnızlığı, seyahati, tabiati sevdiğindendi. Bir savaş gemisinde güverte subayı olarak, dünyanın hemen bütün denizlerini gezdi. İlkel ülkelere karşı büyük bir hayranlık duyuyordu. Tahiti, Senegal, kendini dünyaya yeni kabul ettirmiş olan Japonya, o devrin İstanbul'u, Haliç'i Loti'yi

çeken diyarlar oldu. Gördüğü yerlerle ilgili, şiir dolu romanlar yazdı. «Islanda Balıkçısı»nda kuzey hayatını, «Ramunço»da Bask ahalisini, «Bir Sipahinin Romanı»nda Afrika'yı, «Raarhu»da Tahiti'yi, «Madame Chrysanthème»de Çin ve Japon yaşayışını canlandırdı.

Loti'nin, İslâm ülkelerine karşı büyük bir eğilimi vardı. İstanbul'da, II. Abdülhamit devrinde yaşadığı gizli bir aşk macerasını, büsbütün acılaştırarak, «Aziyadé» (Âzâde) ormanında canlandırdı. Haliç'in, İstanbul'un o devirde yabancılara hayli esrarlı görünen harem hayatı hakkında anlattığı hikâyeler kendi memleketinde de çok ilgiyle karşılandı. Pierre Loti «Vers Ispahan» (İsfahan'a Doğru), «Les Désenchantés» (Kırgınlar) adlı eserlerinde Doğu ülkelerinin büyüsünü dilediği gibi yaşattı. İstanbul'a birkaç defa geldi. Millî Mücadele'de Türkiye'yi kuvvetle destekledi. Hayatını, günlük notlar halinde yazıyordu. Sağlığında bunun iki cildini yayınladı. Ölümünden sonra, vasiyetine uyularak, Saint-Pierre d'Oléron'da atalarının bahçesinde, taş dikilmeden, toprağın tâ derinlerine gömüldü.

İstanbul'da bir caddeye Pierre Loti'nin adı verilmiş, eserlerinin hemen hepsi dilimize çevrilmiştir.

Bibliyografya. — Dilimize çevrilmiş eserleri

Aziyade (Çev. N. S. Örik, 1940); İslanda Balıkçısı (H. C. Yalçın, 1961); Madam Krizantem (C. K. Solok, 1944); Isfahan'a Doğru (İ. H. Alişan, 1944); Bir Sipahinin Romanı (H. F. Ozansoy, 1939); Bezgin Kadınlar (N. S. Örik, 1947).

LOUIS XIV. (1638 - 1715)

Ünlü Fransız Kıralı XIV. Louis

Ünlü bir Fransa kıralıdır. «Louis le Grand» (Büyük Louis) diye anılır. 1643'te 5 yaşında, babası XIII. Louis'nin yerine geçmiş, 72 yıl tahtta kalmış, 77 yaşında ölmüştür.

XIV. Louis'nin kırallığının ilk yıllarında annesi Kıraliçe Anne saltanat naibesi olduysa da bütün iktidar, Richelieu'nün yerine geçen diktatör başbakan Kardinal Mazarin'deydi. Bu İtalyan asıllı Kardinal 1661'e kadar 18 yıl hüküm sürdü. İç idarede büyük beceriksizlikler yaptı. Onun ölümü üzerine XIV. Louis, 23 yaşında, bütün idareyi eline aldı. Az zamanda, Avrupa'nın en mutlak hükümdarlarından biri oldu. I. François'nın, IV. Henri'nin, Richelieu'nün yükselttikleri, Avrupa'nın en güçlü Hıristiyan devleti haline getirdikleri Fransa'yı, daha da büyük tasarıları gerçekleştirerek, Avrupa'ya egemen kılmak istedi. Bunun için arka arkaya savaşlara girdi, kendisine karşı birleşen devletleri yendi.

XIV. Louis, Infante Marie-Thérèse ile evlenip İspanya ile dostluk kurmuş, «Fronde» denen iç savaştan da galip çıkmıştı. Daha sonra, büyük askerlerin yardımiyle, çok kuvvetli bir ordu kurdu, İspanya'ya baş eğdirdikten sonra Holânda üzerine yürüdü. Birkaç eyaleti Fransa'ya kattı, devletin sınırlarını bugünküne yaklaştırdı. Karşısında en çetin rakip olarak, Holânda ve İngiltere taçlarını şahsında toplamış olan III. William d'Orange'ı buluyordu. Stuart'ları yeniden İngiltere tahtına geçirmek, İrlanda'yı İngiltere'den ayırmak, katolik mezhebini İngiltere'de egemen kılmak istiyordu. Yalnız, bu tasarıları III. William'ın inatçı azmi sayesinde kırıldı.

Denizci devlet olarak İngiltere - Holânda ile ölüm-dirim savaşmasına girişen XIV. Louis'nin büyük başarısı, torunu Anjou Dükası'nı İspanya kıralı yapmak oldu. İspanya'da hüküm süren Habsburg hanedanı, erkek tarafından sönmüştü. V. Felipe adiyle İspanya kıralı olan Anjou Dükası, Capet-Bourbon-Anjou-İspanya hanedanının kurucusu oldu ki, bugün İspanya'daki hanedan da budur.

XIV. Louis büyükbabası IV. Henri'nin Nantes Fermanı ile Protestanlar'a tanıdığı bütün hakları ortadan kaldırdı. Protestan Fransızlar'ı Fransa'dan sürdü. Böylece, büyük bir hata işledi, devletine kudretli bir gemici, sanayici sınıfı kaybettirdi. Yalnız, güzel sanatları çok korudu. Bundan dolayı, Fransız edebiyatı, bu devirde görülmemiş bir parlaklıkla bütün Avrupa edebiyatlarının üzerine yükseldi, hepsi tarafından taklit edildi. Molière, Corneille, Racine, La Fontaine, Boileau, Bossuet, Fénelon, La Rochefoucauld, Perrault, La Bruyère gibi dâhiler hep bu devirde yetişmiştir. Voltaire, «XIV. Louis Çağı» adlı büyük eserinde bu devri ince çizgileriyle belirtmiştir.

PIERRE LOTİ'DEN BİR ROMAN ÖZETİ:

İSLANDA BALIKÇISI

BRETANYALI balıkçılar, her yaz kuzeye çıkarlar, İslanda'ya kadar uzanarak ailelerini geçindirecek büyük avı kovalarlar. Aylarca denizlerde avlandıktan sonra ülkelerine dönerler, mahsullerini satarlar. Nişan, düğün, tören, balo gibi eğlencelerin Paimpol'da hep sonbahara raslaması bundandır.

Sylvestre ile Yann da, bu balıkçılardandır. Sylvestre Moan, henüz on yedi yaşındadır. Başaltında, öbür balıkçılarla birlikte, Yann Gaos'un inmesini bekler. Balıkçıların piri Meryem Ana'ya kadeh kaldırılacaktır. İşte yeni bir mevsim daha açılmıştır. Sırayla herkes güverteye çıkacak, oltayla balık avına koyulacak, yakalananlar tuzlanmak üzere fıçılara basılacak, mevsim böylece tamamlanacaktır. Bazan, bu giden gemilerden birinin ya da birkaçının geri dönmediği olur. O zaman, balıkçı ailelerinin bir kısmı, kışı yas içinde geçirir.

Sylvestre, Yann'ın kızkardeşiyle sözlüdür. Yann ise, Sylvestre'in amca kızı olan Gaud'u sever. Ama bir türlü evlenemezler. Buna biraz da Yann'ın Breton inadı sebep olur. Çünkü Gaud'un ailesi zengindir. Yann, bunu bir türlü gururuna yediremez. Halbuki Gaud da Yann'ı çok sever. Ama ne yapsın? Elinden her iş gelen bu ince kız, bir türlü Yann'ı beklemekten kendini alamaz. Eylülde her iki arkadaş, balıkçı gemisiyle birlikte Paimpol'a dönerler. O yıl da, sonbaharda büyük bir düğün olur. Bir de balo verilir. Yann, baloya gider, bütün gece Gaud'la dans eder. Sylvestre de, artık nişanlandığı Moan'la dans eder. O geceden sonra Gaud iyice ümitlenmiştir. Bütün kış, Yann'ın kendisini aramasını bekler. Boşuna... Nihayet, Yann'ın babasına gerekli bir parayı götürmek üzere, Gaud, kendisi gider. Gene delikanlıyı göremez. Sonunda, Yann, Gaud'lara geldiği bir akşam, düşüncesini açıklar, evlenmelerine imkân olmadığını belirtir.

Sylvestre, askerlik hizmetini yapmak üzere Uzak Doğu'ya gönderilmiştir. Tonkin yakınlarında, kahramanca savaşırken vurulur, ölür. Ona bakan büyükannesi Yvonne, üzüntüsünden bunak hale gelir, çoluk çocuk maskarası olur. Gaud'un babası da idaresizlik yüzünden iflâs eder. Gaud, Yvonne'a bakmaktadır. Onun bu yardımları ve babasının iflâsından sonra düştüğü durum, Yann'a yeniden evlenme fikrini verir. Nitekim Gaud, bu evliliğe çoktan razıdır. Ama kısa bir zaman sonra Yann, çıktığı seferden dönmez. İslanda yakınlarında, gemisiyle kaybolur gider. Böylece, vaktiyle Sylvestre'e söylediği «Benim evlenmeme imkân yok, ben denizle nişanlıyım...» sözü, yerine gelmiş olur.

LOUIS XV. (1710 - 1774)

XV. Louis

Fransız kıralıdır. «Louis le Bien-Aimé» (Sevgili Louis) diye ünlüdür. 1715'te 5 yaşında büyükbabasının babası XIV. Louis'nin yerine geçti, 59 yıl saltanat sürdü. Devrinde Fransa, gücünün, medeniyetinin en yüksek noktasına erişti; yalnız en güçlü Hıristiyan devleti olma sıfatını kaybetti. Yerine İngiltere geçti.

XV. Louis, babası da, büyükbabası da, XIV. Louis'nin sağlığında öldükleri için, XIV. Louis ölünce, onun yerine geçti. Orléans Dükası, kıral naibi oldu, naipliği 1723'e kadar 8 yıl sürdü. XV. Louis 1726'da, Lehistan Prensesi Marie Leczinska ile evlendi; bu evlenme, Fransa'nın Lehistan'ı Almanya ve Rusya'ya karşı destekleme siyasetine daha çok hız verdi.

1726'dan 1743'e kadar Kardinal Fleury'nin akıllı, iyi başbakanlığı sırasında Fransa, biraz kalkındıysa da, sonra onun kadar değerli bir başbakan bulunamadı. XV. Louis de günden güne devlet idaresini elinde toplamaya başladı. Bir gözdeler saltanatı, akıl almaz israflar, Fransa'yı perişan etti. Lehistan Veraseti savaşlarına son veren 1738 Viyana Antlaşması, Avusturya Veraseti savaşlarına son veren 1748 Aahen (Aix-la-Chapelle) Antlaşması üzerine Fransa, İngiltere ve Prusya'

nın yanında sönük kaldı. 1756-63 Yedi Yıl Savaşları da, Fransa için iyi geçmedi (Bk. Yedi Yıl Savaşları). Fransa, pek önem de vermediği birçok sömürgesini, bu arada Kanada'yı, İngiltere'ye bırakmak zorunda kaldı. Artık İngiltere, yalnız Avrupa'nın değil, Hindistan'ın büyük bölümünü de ele geçirerek, dünyanın en büyük devleti haline yükselmişti.

XV. Louis'nin saltanatı sonuna yaklaşırken, memnuniyetsizlik çok artmış, büyük fikir adamları, bir ihtilâlin tohumlarını iyiden iyiye ekmişlerdi. Kıralın Mme De Pompadour, Mme Du Barry gibi metresleri, Fransa'nın iç ve dış siyasetinde acıklı roller oynadılar. Türkiye'nin Rusya'ya yenilmesi ve bunun sonunda Lehistan'ın parçalanıp büyük devletler arasından ebediyen silinmesi karşısında Fransa, hiçbir şey yapamadı. İngiltere'nin, Prusya'nın yarattığı tehlike karşısında, geleneksel düşmanı Avusturya'ya yaklaşmak zorunda kaldı. Avusturyalılar'dan nefret etmeye alışmış olan Fransız halkına bu durum pek ağır geldi, son derece sevilen kıralı halktan uzaklaştırdı.

LOUIS XVI. (1754 - 1793)

XVI. Louis

Fransız İhtilâli'nde idam edilen kıraldır. 1774'te büyükbabası XV. Louis'nin yerine tahta geçti. 18 yıllık saltanattan sonra 1791'de tahttan indirildi, 1793'te 39 yaşında idam edildi.

XVI. Louis, babasının genç yaşında ölümiyle 11 yaşında veliaht oldu. Büyükbabası tarafından Arşidüşes Marie-Antoinette ile evlendirildi. XIV. ve XV. Louis'nin tamamen tersine, pek faziletli, temiz bir adam olan XVI. Louis, onlar kadar zeki değildi. İyi niyeti, bozuk Fransa'yı ıslah edemedi. Dış işleri bakanı Vergennes'in parlak diplomasisi Fransa'ya birçok başarı kazandırdı; A.B.D.'nin bağımsızlığı desteklenerek İngiltere'nin gururu kırıldı. Yalnız, içerideki büyük buhranı ne Başbakan Necker, ne de başka başbakanlar halledemedi. 1789'da İhtilâl başladı. 10 ağustos 1791'de XVI. Louis tahttan indirildi; cumhuriyet ilân edildi. 21 ocak 1793'te de idam edildi (Bk. Fransız İhtilâli).

LOUIS XVIII. (1755 - 1824)

XVIII Louis

XVI. Louis'nin 1 yaş küçük kardeşidir. İhtilâl'de Fransa'dan İngiltere'ye kaçtı, Mülteciler'in başına geçti. XVII. Louis'nin ölümünden sonra kıralcılar tarafından ismen kıral tanındı. 1814'te Napoléon düşünce, Paris'e gelip kıral oldu. Napoléon 100 gün için yeniden iktidara gelince Louis Belçika'ya kaçtı. 1815'te kesin olarak kıral oldu. 1824'e kadar tahtta kaldı. Bu tarihte 69 yaşında öldü, yerine kardeşi X. Charles kıral oldu (Bk. Charles X.).

XVIII. Louis, Savoie Prensesi Marie-Louise ile evliydi; bu prenses kıraliçe olamadı. 1810'da öldü. Bourbonlar, X. Charles'den yürüdüyse de, az sonra erkek tarafından soyları tükendi. İktidar, tamamen Bourbon-Orléans'lara geçti (Bk. Louis-Philippe).

LOUIS-PHILIPPE (1773 - 1850)

Fransız kıralıdır. Capet-Bourbon hanedanının Orléans denen kolundandır. Bu koldan olan Prens Philippe (1747-1793), Fransız İhtilâli'nde, İhtilâlcilerle birleşip XVI. Louis'nin yerine kıral olmak istemiş, onu yıkmak için elinden geleni yapmışsa da, kafasını giyotinden kurtaramamıştır.

Kıral Louis-Philippe, bu prensin oğludur. Paris'te Palais Royal'de doğdu. 1830'da Bourbonlar iktidardan düşüp mutlak kırallık son bulunca, meşruti kıral (Fransızlar Kıralı) oldu. 1848 İhtilâli ile II. Cumhuriyet ilân edilinceye kadar, 18 yıl, gerçek bir meşruti hükümdar gibi saltanat sürdü. İhtilâlden sonra İngiltere'ye gitti, 2 yıl sonra orada öldü.

LOUISIANA

Amerika Birleşik Devletleri'ni teşkil eden 50 devletten biridir. Güneyinde Meksika Körfezi, doğusunda Mississippi, kuzeyinde Arkansas, batısında Texas bulunur. A.B.D.'nin «Güneybatı Devletleri» arasında sayılan eyalet birliğe 1812'de girmiştir. Adı «La.» şeklinde kısaltılır. Yüzölçümü 125.625 km², nüfusu 3.410.000, başkenti Baton Rouge'dur.

Louisiana, Mississippi ile bunun bir kolu olan Red River'in suladığı uçsuz bucaksız bir ovadır. Mississippi, Louisiana'dan denize dökülür. Tipik bitki örtüsü çayırlar, Mississippi'nin doğusunda kalan şeritte ise Akdeniz bitkileridir. Koyun, sığır yetiştirilir. Mısır, pirinç, pamuk, güneyde tropik bitkiler ekilir. Bol meyva elde edilir. Petrol, kükürt çıkarılır.

Louisiana, nüfus bakımından A. B. D. arasında 20. gelir. Nüfus yoğunluğu km²'de 27 kişiyi bulur.

Louisiana'nın en ünlü şehri olan New Orleans'ı 1719'da Fransızlar kurmuştu. Nüfusu 824.000'dir. Mississippi üzerinde işlek bir limandır; pamuk ihraç eder. Başkent Baton Rouge, bunun az kuzeybatısındadır; 190.000 nüfusu vardır.

Louisiana'da 2 üniversite vardır: 1834'te kurulan New Orleans Üniversitesi'nde 65.500 öğrenci, 3.250 öğretmen; 1877'de kurulan Baton Rouge Üniversitesi'nde de 7.000 öğrenci, 570 öğretmen bulunur.

LOUVRE MÜZESİ

Fransa'nın ve dünyanın en ünlü müzelerinden biridir. Paris'te, Seine nehri kıyısında I. François devrinde (VX. yüzyıl sonlarında) başlanarak III. Napoléon zamanında (XIX. yüzyılda) çeşitli eklemelerle tamamlanmış tarihî bir saraydır.

Louvre Müzesi, dünyanın en zengin, en çeşitli eser barındıran birkaç müzesinden biri, belki de birincisidir. İnsanlığın her devrine ait her türlü sanat eserinin en değerli örnekleri bulunmaktadır.

Müze, zemin katının altında bulunan depoları sayılmazsa, yer üstünde, zemin katı ile birlikte üç katlıdır. Ayrıca, asıl binadan ayrı paviyonları da vardır. Ana binanın zemin katı Mısır, Asya, Eski Yunan, Roma, Rönesans, Ortaçağ heykellerine ayrılmıştır. Osmanlı İmparatorluğu zamanında yapılan kazılarla, o devirde bizim olan topraklarda ele geçirilen, hattâ kaçırılan eserler, bu arada Semadirek Zaferi, Milo Venüsü gibi eserler buradaki salonlardadır. Mısır sanatının şaheserlerinden olan kâtip, Horus heykelleri, imparator Gudea, Hamurabi kitâbesi de buradadır. XIX. yüzyıl Fransız heykelciliğinin örneklerine de burada raslanır.

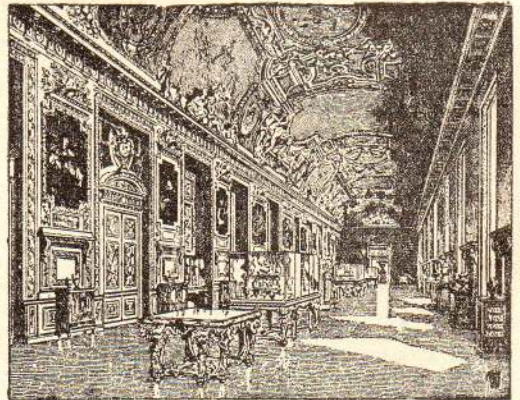
Müzenin birinci katı, resim sanatına, seramik sanatına ayrılmıştır. Flâman, İtalyan, Alman, Fransız, İngiliz, İspanyol sanat okullarının en güzel eserleri bu salonları ve galerileri doldurmaktadır. Leonardo da Vinci'nin ünlü «La Gioconda»sı başta olmak üzere, bu tabloların sayısı yüzleri aşar.

Bütün bu eserler, çeşitli şekillerde sınıflandırılmıştır. İçlerinde, Rafaello'nun avuç içine sığan «Üç Güzeller»inden Louis David'in «Napoléon'un Taç Giyme Töreni» gibi 12 m. yüksekliğinde bütün bir duvarı kaplıyan kocaman kompozisyonlara kadar değişik boyda eserler görülür. Çok iyi ve modern usullerle korunmasına, bakılmasına rağmen, bu eserlerden bazılarının çalındığı, tahrip edilmek istenildiği olmuştur. Leonardo'nun «La Gioconda»sı yedi defa çalınmıştır denir.

Çeşitli koleksiyonlarla her yıl biraz daha zenginleşen Louvre Müzesi aynı zamanda ressamlar için bir okul işi de görür. Birçok ünlü ressamlar, resim öğrencileri bu müzede çalışmak, eski ustaları kopya etmek imkânını bularak yetişmiştir.

Louvre Müzesinde galerilerde bulunan tabloların büyük bir kısmı zaman zaman kaldırılarak yerine başkaları yerleştirilir. Böylece hem çok sayıda sanat eserinin birden teşhir edilmesi, hem de müzeyi daha çok sayıda sanatseverin gezip görmesi sağlanmış olur. Ayrıca, müzenin zemin katının altındaki depolarda da saklanan birçok tablo vardır.

Tabloları, heykelleri Louvre Müzesi'ne kabul edilen sanatkârlar, böylece ölümsüzlüğe erişmiş sayılır.

Louvre Müzesi'nde bir galeri

Millî Bütünlüğümüzü Bütün Dünyaya Kabul Ettiren Antlaşma

LOZAN ANTLAŞMASI

LOZAN ANTLAŞMASI, millî bütünlüğümüzü bütün dünyaya kabul ettiren antlaşmadır. Bu antlaşma sayesinde düşmanların parçalamak için can attığı yurdumuz hür, bağımsız bir devlet hüviyetini kazanmış, dünya milletleri arasında lâyık olduğu yeri almıştır (Bk. Kurtuluş Savaşı).

Kurtuluş Savaşı sonunda düşmanları bozguna uğratmamız üzerine savaşın kesilmesi için Mudanya Mütarekesi imzalanmıştı (Bk. Mudanya Mütarekesi). Bu mütarekenin imzalanmasından 15 gün kadar sonra, 28 ekim 1922'de, Müttefikler bizi bir barış antlaşmasına çağırdılar. Ankara Hükümeti teklifi kabul etti. Bunun üzerine görüşmeler başladı. İsviçre'nin Lausanne (Lozan) şehrinde Ouchy Şatosu'nda 22 kasım 1922'de toplanan konferans başladıktan birkaç ay sonra kesintiye uğradıysa da, çok geçmeden görüşmelere yeniden başlandı, antlaşmanın imzaalnmasiyle sonuçlandı. Konferansa, Türkiye'den başka, İngiltere, Fransa, İtalya, Yunanistan, Japonya, Romanya; Boğazlar'la ilgili konular konuşulurken de Rusya ile Bulgaristan katıldı.

Konferansa giden Türk heyeti İsmet (İnönü) Paşa'nın başkanlığındaydı. İngiltere'yi Lord Curzon, İtalya'yı Mussolini, Yunanistan'ı Venizelos, Fransa'yı Raymond Poincaré temsil ediyordu.

Konferansın Ana Konuları

Üç mesele konferansın en önemli konusunu teşkil ediyordu. Bunlardan biri Türk-Yunan barışının esaslarını tesbit etmek, ikincisi Osmanlı Devletinin artık tarihe karıştığını, onun yerine yeni Türk Devletinin doğduğunu kabul etmek, üçüncüsü de Osmanlılar zamanında yabancılara verilen eski imtiyazları kaldırmaktı. Topraklarımızın dokunulmazlığı, Türkiye'nin kayıtsız-şartsız olarak bağımsızlığı tanınacaktı.

Batılılar için kabul edilmesi oldukça güç olan şartlarımız bazı anlaşmazlıkların çıkmasına yol açtı, 4 şubat 1923'te görüşmeler kesildi. 23 nisanda yeniden başladı. Bu defa İngiliz, İtalyan, Fransız delegeleri değişmişti. Lozan Konferansının ikinci ve son safhasında İngiltere'yi Sir H. Rumbold, Fransa'yı Général Pellé, İtalya'yı Montagna ile Garroni. Yunanistan'ı Venizelos temsil etmiştir. Romanya, Yugoslavya, Portekiz, Polonya, A.B.D. de konferansa katılan devletler arasındaydı. En sonunda, istediğimiz esasların kabul edilmesi üzerine, 24 temmuz 1923'te antlaşma imzalandı.

Antlaşmanın Başlıca Hükümleri

Lozan Antlaşması'nın başlıca hükümleri Türk-Yunan münasebetlerini düzenlemeyi hedef tutmuştu. Buna göre, Trakya sınırlarımız Mudanya Mütarekesi'yle tesbit edildiği gibi olacaktı. Yunanlılar'ın yurdumuzda artık hiçbir iddiaları olmıyacağı gibi Bozcaada'yı, İmroz'u bize bırakıyorlardı. Buna karşılık, Midilli, Sakız, Sisam Yunanlılar'a bırakılıyor, yalnız, askersiz hale getirilmesi şart koşuluyordu. Yunanistan savaş tazminatı olarak bize Karaağaç'ı verecekti. Batı Trakya ve İstanbul'dakiler hariç olmak üzere, Türkiye'deki Rumlar'la Yunanistan'daki Türkler mübadele edileceklerdi.

Bunların dışında, bizim için en önemli olan hükümlerden biri kapitülâsyonların kalkması, Suriye sınırımızın Ankara Antlaşması'ndaki gibi kalmasıydı. Boğazlar meselesi de bir hal yoluna konulmuştu. Antlaşmaya göre Çanakkale ve İstanbul Boğazları silâhsız bölge olacak, yalnız bir savaş tehlikesi sırasında silâhlandırılabilecekti.

Sevr'e Karşı Lozan

I. Dünya Savaşı sonunda, o zamanki Osmanlı Hükümetinin kabul ettiği Sevr Antlaşması yurdumuzu parçalıyor, Türk egemenliğini ortadan kaldırıyordu. Yeni Türk Hükümetinin büyük siyasî zaferi olan Lozan Antlaşması ise, yurdumuza yeniden bağımsızlık kazandırıyordu.

İki antlaşma arasında, sınırlarımız bakımından şu farklar bulunuyordu:

A) Trakya sınırı:

Sevr'de. — Çatalca hattından biraz ileride bulunan Podima - Kalikratya hattı, Trakya sınırımızı teşkil ediyordu.

Lozan'da. — Karaağaç da bizde olmak üzere Meriç hattı sınır kabul edilmiştir.

B) İzmir Bölgesi:

Sevr'de. — Bu bölgenin sınırları Kuşadası, Ödemiş, Salihli, Akhisar, Kemer iskelesine yakın yerlerden geçiyordu. Sözde buralar Türk egemenliğinde olacak, gerçekte ise Türkiye bu hakkı kullanmayı 5 sene için Yunanlılar'a devredecekti.

Lozan'da. — Bu gibi meselelerin lâfı bile olmamış, yurdumuzun bu kesimi de kayıtsız-şartsız sınırlarımız içine alınmıştır.

C) Suriye sınırı:

Sevr'de. — Sahilde, Karataş burnu civarından başlıyarak Osmaniye, Bahçe, Gaziantep, Birecik, Urfa, Mardin ve Nusaybin'i epey güneyde ve Suriye topraklarında bırakan bir sınır.

Lozan'da. — 20 ekim 1921 tarihli Ankara Antlaşması'ndaki sınır olduğu gibi bırakılmıştır. Doğuda Ermenistan meselesi halledilmiş, sınırımız bugünkü halini almıştır.

Bunlardan başka, Boğazlar bölgesi Sevr'de tamamen Müttefik Devletler'in egemenliğine bırakıldığı halde, Lozan'da bu husus bertaraf edilmiş, ancak Boğazlar bölgesinin askerden tecrit edilmesi kararlaştırılmıştır. Ayrıca, Lozan Antlaşması'nda kapitülâsyonlar da kaldırılmıştır.

Öte yandan, Sevr Antlaşması Türkiye'ye yalnız jandarmalardan ibaret 50.000 kişilik bir ordu kurabilmek hakkını tanıyordu. Lozan Antlaşması'nda bu kayıt da kaldırıldı, Türkiye'nin tam mânasiyle bağımsız bir millet olduğu kabul edildi (Bk. Kurtuluş Savaşı).

Bibliyografya. — Bu konuda Türkçe eserlerin başlıcaları:

Lozan Muahedesi ve Kapitülâsyonların İlgası (Ord. Prof. Tahir Taner, 1942); Lozan Barış Antlaşması'nın İmzasına Ait Bazı Vesikalar (F. R. Unat, 1942); Lozan Konferansı ve İsmet Paşa (A. N. Karacan, 1943); Lozan (M. C. Bilsel, 1933); Lozan (Dr. M. H. Ürgüplü, 1933); Lozan'ın İzlerinde 10 Yıl (N. Menemencioğlu, 1935); Lozan Kahramanı İsmet Paşa (B. Macit, 1934).

LÖSEMİ

Vücutta, kemik iliği, dalak, karaciğer, lenfa boğumları gibi, kan yapan organların bozukluğundan ileri gelen bir hastalıktır.

Bu organlar, kan yapma ödevleri bozukluğa uğrayınca, gayet çok sayıda akyuvar yaparlar, bunları olgunlaştıramadan kana gönderirler. Böylece, kanda, akyuvarların miktar, mahiyet ve nispetinde ortaya çıkan bozukluklar, vücutta bir dengesizlik doğurur: Kan dokusu normal halini kaybeder, vücudun beslenmesinde, mikroplara karşı savunmasında büyük aksaklıklar olur.

Bozukluğun kan yapıcı organlardan kemik iliğinde, ya da lenfa sisteminde olmasına göre, löseminin çeşitleri vardır. Bazı lösemilerde dalak büyür, boyun, koltuk altı, kasık gibi yerlerdeki lenfa boğumları yer yer şişer, karaciğerin büyüdüğü de olur. Hasta günden güne kansızlaşır, sararıp solar. Bazı hastalarda ateş yükselir, bu durum uzun sürer. Ağızda, boğazda bu durum uzun sürer. Ağızda, boğazda yaralar, diş etlerinde, daha başka organlarda kanamalar görülür.

Lösemi, âdeta, kan dokusunun bir kanseridir. Tıpkı kanser gibi, hastayı kısa zamanda zayıflatır, vücuttan düşürerek ölüme kadar sürükler.

Löseminin Sebebi

Löseminin neden ileri geldiği iyice bilinmiyor, mikropların sebep olduğu ileri sürülmüşse de ispat edilememiştir. Yalnız, bazı mikroplu hastalıkların, içeriden, dışarıdan gelen birtakım zehirlenmelerin lösemiye yol açtığı sanılmaktadır.

Löseminin sonu çok defa kötü ise de, vaktinde farkına varılarak iyi bir tedaviyle kurtarılmış bazı vakalar vardır. En ufak bir şüphe karşısında, hastanın kanı incelenerek kesin teşhis konulabilir.

Tedavi. — Birdenbire başlıyan, çabuk ilerliyen lösemilerin tedavisi pek güçtür. Müzmin lösemilerde arsenikli ilâçların oldukça faydası vardır. Birtakım kimyasal maddelerle kandaki akyuvar miktarını azaltmakla yapılan tedaviler de fayda verebilir. En iyi tedavi röntgen ve radyum ışınlariyle yapılmaktadır. Bazı lösemilerde kan nakli tedavisiyle de iyi sonuçlar alınmaktadır. Lösemili hastalar devamlı olarak hekim kontrolu altında bulundurulmalıdır.

LUDENDORFF, Erich von (1865 - 1937)

Ludendorff

Büyük Alman askeridir. Doğu Prusya'da Kruszewnia'da doğdu. Bütün asîlzade subaylar gibi kurmay sınıfına ayrıldı, Berlin Harb Akademisi'nde, stratejik savaşın ünlü nazariyecisi Mareşal von Schlieffen'in en kabiliyetli öğrencisi oldu. Hocasının fikirlerini, kendi buluşlariyle birleştirerek, Birinci Dünya Savaşı'nda uyguladı.

Savaş başladığında Ludendorff henüz general olmuştu. Liège vuruşmasında gösterdiği büyük başarı üzerine Kayser II. Wilhelm' in dikkatini çekti, Doğu (Rus) cephesi başkomutanı Mareşal von Hindenburg'a kurmay başkanı olarak verildi. Ludendorff, mliyonluk Rus ordular grupunu Doğu Prusya'da Mazurya bataklıklarına gömerek, Schlieffen'in taktik nazariyelerinin tatbikatını bütün dünyaya gösterdi. 1916'da von Hindenburg Alman orduları genel kurmay başkanı olunca, von Ludendorff, onun muavini oldu; rütbesi orgeneralliğe çıkarıldı. Bundan sonra Merkezî İmparatorluklar'da savaşın kaderi, 2 yıl von Ludendorff'un elinde kaldı. Hindenburg, sadece muavininin plânlarının tatbikını emretmekle yetindi; savaşın gerçek sevk ve idaresini ona bıraktı.

İtilâf Devletleri'nin sayıca üstünlükleri karşısında Ludendorff, savaşın kazanılmasına imkân olmadığını, 1918 ağustosunda Kayser'e bildirdi. Ekimde, Müttefikler'in eline geçmemek için tarafsız İsveç'e sığındı. Ertesi yıl Almanya'ya döndü. Sivil olarak siyasete atıldı. Kıralcı, aşırı ırkçı, milliyetçi olarak, cumhuriyet idaresine karşı amansız bir savaşmaya girişti; iktidarı ele geçirmeye hazırlanan Hitler'le işbirliği yaptı. 1923'te Hitler'le birlikte tevkif edildiyse de, büyük şöhreti dolayısiyle serbest bırakıldı. Bundan sonra gerek nazariyede, gerek tatbikatta uyuşamadığı Hitler'le bozuştu. Hitler iktidara gelince, gölgede kaldı.

Ludendorff, «Topyekûn Savaş» adlı ünlü eserinde nazariyelerini, tutumunu anlatır. Bütün askerî tarihçiler Ludendorff'u Prusya askerlik sanatının en büyük dehalarından biri sayarlar.

Bibliyografya. — Dilimize çevrilen başlıca eserleri:

Ludendorff'un Hâtırat-ı Harbiyesi (3 cilt, 1920); Yeni Bir Cihan Harbi (Çev. Mübahat, 1931); Topyekûn Harb (Çev. H. Tuna, 1936).

LÛDÎLER

«Delhi Sultanlığı» denen Hindistan-Türk İmparatorluğu'nun V. hanedanıdır. Afgan'laşmış Türk olan bu hanedan 1451-1526 arasında 75 yıl tahtta kaldı. İmparatorlukları Agra, Delhi, Pencap, Ûd, Allahabad eyaletlerini, yani Ganj vâdisini kaplıyordu. Resmî dilleri Farsça idi. Hanedanın kurucusu Behlûl Şah, Delhi Sultanları'nın 30.'sudur. Devlet, Babur Şah tarafından ortadan kaldırıldı, böylece Hindistan'da 2. defa Timuroğulları' nın egemenliği başladı.

Lûdîler'in bir kolu da Bihar eyaletinde 1519-1539 arasında 20 yıl süren bir kırallık kurdular. Bu hanedana «Lûdî-i Nûrhânîye» denir; 1526'da Timuroğulları'nın yüksek egemenliğini tanımış olan bu devlette 4 hükümdar gelip geçti. Lûdî Sultanları şunlardır: Behlûl Şah (1451-1488); II. Sikender Şah, Nizam Şah (1488-1517); II. İbrahim Şah (1517-1526).

LUDWİG, Emil (1881 - 1948)

Emil Ludwig

Tanınmış bir Alman yazarıdır, daha çok büyük adamların hayatına dair yazdığı eserlerle tanınmıştır. Breslau'da doğdu. Heidelberg Üniversitesi'nde hukuk okudu. Kısa bir süre avukatlıkla haya tını kazandıktan sonra yazı yazmaya başladı. Yirmi beş yaşındayken İsviçre'ye yerleşti, 1932'de İsviçre tabiiyetine geçti. Naziler Almanya'da idareyi ele aldıkları zaman Emil Ludwig'in de kitapları yakıldı. Buna sebep, yazarın ailesinde Musevi asıllı kimselerin bulunmasıydı. İkinci Dünya Savaşı sırasında Amerika'ya gitti, ömrünün son yıllarını orada geçirdi.

E. Ludwig'in başlıca eserleri şunlardır: «Goethe» (1920), «Napoléon» (1924), «Bismarck» (1926), «İsa» (1928), «Roosevelt» (1938), «Bolivar» (1942), «Doktor Freud» (1945); «Akdeniz» (1927), «Nil» (1935).

Bibliyografya. — Dilimize çevrilen başlıca eserleri:

Âdemoğlu (Çev. R. E. Ünaydın, 1929); Bismarck Nasıl Düştü? (H. R. Yorulmaz, 1932); Mussolini ile Mülâkat (H. R. Yorulmaz, 1932); Temmuz 1914 (H. R. Yorulmaz, 1932); Versay (H. R. Yorulmaz, 1932).

LÛMBAGO

Belkemiğinin alt tarafında, şiddetli ağrılarla, tutuklukla kendini gösteren bir hastalıktır. Bel ağrıları hastanın eğrilip doğrulması sırasında pek fazla şiddetlenip çok sıkıntı verdikleri için, hastalar kıpırdamaktan âdeta korkar bir duruma düşerler.

Lûmbagonun sebebi, çoğunlukla, romatizma ise de uzun yol yürüme, çok yorulma, belkemiğine raslıyan bir çarpma gibi olaylar da lûmbagonun ortaya çıkmasına yol açar. Ayrıca, belkemiğindeki urlardan da lûmbago olur.

Tedavi. — Romatizmadan ileri gelen lûmbagoya romatizma ilâçları iyi gelir. Ayrıca, bel üzerine yapılan sıcak tatbikler, friksiyonlar, masajlar, banyo, elektrik tedavileri de faydalıdır.

Uzun süren lûmbagolarda belkemiğinin röntgenle muayenesi gerekir.

LUMİERE KARDEŞLER, Louis (1864-1948), **Auguste** (1862 - 1954)

Sinema makinesini, renkli fotoğrafı bulan iki kardeştir. Besançon (Fransa)da doğdular. Bir sanayicinin çocuklarıydılar. Louis de kimyager ve sanayiciydi. Sinema makinesini yapmak onun, renkli fotoğraf üzerindeki araştırmalar ise Auguste'ün işi oldu. Lyon şehrinde fabrikaları vardı. Kimya sanayii, fotoğraf malzemesi gibi işlerle uğraşıyorlardı. Louis Lumière, çağının ilk fotoğrafçılarındandı. Sinema makinesini yaptıktan sonra, 1895' te birkaç düzine filim çekti, bunları Paris'te Grand Café salonunda gösterdi. Büyük ilgi uyandırdı. İlk filmi, kendi fabrikasının reklâmı denebilecek bir eserdi: «Fabrikadan Dağılış» adındaki bu filim fotoğraf sanayiiyle ilgili bir konferanstan sonra halka gösterilmişti. «Trenin İstasyona Varışı» adındaki filim gösterilirken trenin perdede kendilerine doğru geldiğini, bütün perdeyi kapladığını gören seyirciler, ezileceklermiş korkusuna kapılıp çığlık çığlığa yerlerinden fırlamışlardı.

Louis Lumière, gene 1895'te, Neuville-sur-Saône'a gemiden inen Fotoğrafçılar Kongresi üyelerini filme çekerek ilk «aktüalite» filmini çevirmiş oldu. Neuville belediye başkanının astronom Janssen'le yaptığı konuşmanın filmi gösterilirken de belediye başkanı Lagrange, perdenin arkasına gizlenerek, kendi sözlerini yüksek sesle tekrarladı. Böylece ilk sesli filim denemesi yapılmış oldu.

Sinema makinesini, renkli fotoğrafı bulan Louis ve Auguste Lumière Kardeşler

LÛT GÖLÜ

İsrail'le Ürdün arasında bir göldür. Dünyanın en tuzlu su birikintisi olan Lût Gölü Ürdün nehriyle beslenir. Genişliği 16 km., uzunluğu da 5 km. kadardır. Dünyanın en derin fayını dolduran Lût Gölü batı dillerinde «Ölü Deniz» diye anılır. Gerçekten çok sıcak bir bölgede bulunan gölde bir tek hayvan yaşamaz. Bitkiler de pek azdır. En derin yeri 350 m.'yi bulmaz. Buna karşılık bazı kesimleri ancak 90 sm. derinliğindedir.

Lût Gölü'nün en büyük özelliği, deniz yüzeyinden alçak oluşudur. Gölün yüzeyi Akdeniz'in yüzeyinden 392 m. aşağıdadır. Sularındaki katı maddelerin oranı %24'tür. Bunun çoğu tuzdan ibaret olduğu için gölün suları deniz sularından 4-5 kat daha tuzludur. Gene bu yüzden gölde hiçbir hayvan yaşıyamaz.

Ürdün nehri, göle her gün 6.000.000 m^3 su taşırsa da, çok şiddetli buharlaşma yüzünden bu bol su gölün yüzeyini yükseltmez, tuzluluğunu da gideremez. Çünkü, Lût Gölü'nün bütün yüzeyinden buharlaşan su tabakasının kalınlığı günde 13 mm.'dir. Buharlaşma yüzünden çok defa gölün üstünde mavimtırak bulutlar görülür. Gölün çok tuzlu oluşundan dolayı da hiç yüzme bilmiyen bir kimse bile gölün sularında batmadan durabilir.

LUTFİ PAŞA, Damat (1488 - 1563)

Ünlü bir Türk devlet adamı ve yazarıdır. Enderûn'dan yetişti. 1516'da sancakbeyi (tümgeneral), 1533'te beylerbeyi (orgeneral), 1536'da vezir (mareşal), 1539'da vezir-i âzam (başbakan) oldu. 1541'de emekliye ayrıldı ve Dimetoka'daki malikânesine çekilerek son 22 yıllık ömrünü geçirdi. Yavuz'un kızı, Kanunî'nin de kızkardeşi Şah Sultan'la evlenip boşandığı için «Damat» diye anılır. Kanunî'nin Venedik, yani Korfu seferine katılan Lutfi Paşa, Mimar Sinan'ın dehasını keşfedip onu yükselten adamdır. Bilgindi. «Osmanlı Tarihi» ile «Âsaf-Nâme»si basılmış, Almanca'ya da çevrilmiştir. Bu ikinci eseri çok önemlidir. Gayet tenkidci bir gözle Türk devlet teşkilâtını inceler.

LUTHER, Martin (1483 - 1546)

Martin Luther

Hıristiyanlık dinindeki reform (ıslah) hareketlerinin öncüsü, Almanya'da Protestanlık mezhebinin kurucusu olan bir din adamıdır. Saksonya'nın Eisleben kasabasında doğdu. Babası, fakir bir madenciydi, gene de oğluna iyi bir öğrenim yaptırabilmek için elinden geleni esirgemedi. Luther de, öğrenim masraflarını karşılamakta babasına yardım olsun diye, kilise korosunda, zengin ailelerin evlerinde para ile şarkı söylüyordu. 1501'de Erfurt Üniversitesi'ne yazıldı. Avukat olmak istiyordu. Yalnız, üniversite'nin son yıllarına doğru fikrini değiştirerek din adamı olmaya karar verdi. Bir manastıra girdi, 1507' de papazlığa kabul edildi. O sırada Almanya'da siyasî bir birlik yoktu. Katolik Kilisesi, ülkenin bütün işlerine hâkim bir durumdaydı. Katolik inancına göre, günah işliyen Hıristiyanlar tövbe ederek bu günahlarından kurtulabilirlerdi. Günah çıkartma işlerinde kilisenin büyük bir rolü vardı: Kiliseye para bağışlıyanlar günahlarından kurtuluyorlardı. Luther'in düşüncesine göre ise, papazların Hıristiyanlar'ın günahlarını bağışlamaya yetkileri yoktu, kilise, «Tanrı ile kul arasına giremez»di. Luther düşüncelerini 1520'de «Bir Hıristiyan'ın Hürriyeti» adlı kitabında halka açıklamak cesaretini gösterdi. Bunu haber alan Papa, derhal Luther'i aforoz etti. Luther, kendisine gönderilen aforoznameyi, Wittenberg'de, halkın gözü önünde yaktı.

Papa, kendisini hiçe sayan Luther'in cezalandırılması için o sırada Almanya İmparatorluğuna seçilmiş olan V. Karl (Şarlken)'e başvurdu. Koyu bir Katolik olan Şarlken, Luther'i Diyet Meclisi'ne çağırdı. İmparator'un başkanlık ettiği Diyet Meclisi, Luther'i ölüme mahkûm etti. Fakat Luther'in yakın dostu olan Saksonya elektörü Friederich, hapse götürülmek üzere yola çıkarılan Luther'i yolda, adamlarına yakalattı, kendi malikânesi olan Wartburg Şatosu'na getirtti, on ay saklanmasını sağladı. Luther orada İncil'i, Yunanca aslından Almanca'ya çevirdi.

Luther, Wartburg Şatosundan çıktığı zaman fikirleri Almanya'da hızla yayılmış, benimsenmişti. Luther 1522'de Wittenberg'e dönerek yeni bir kilise kurmak üzere çalışmalara başladı. Bu sırada, Luther'in «Kiliseyi düzeltmek için elindeki bütün serveti almak gerekir» şeklindeki sözü yanlış anlaşılmıştı. 1525'te, başta köylüler, fakir halk olmak üzere birçok Alman ayaklanarak kilise mallarına, şatolara, manastırlara saldırdılar, her tarafı yağma ettiler. Alman prensleri, isyan eden halkı kanlı bir şekilde bastırdılar, köylüleri eskisinden daha sıkı bir baskı altına aldılar. Yalnız, bir süre sonra Luther'in tarafından olan büyük Alman Prenslikleri'nden Saksonya, Brandenburg, Palâtina elektörleri kendi arazileri içindeki kilise mallarına el koydular. Şarlman, Almanya'da başlıyan bu karışıklıklardan telâşlandı, Luther mezhebinin o âna kadar nerelerde tutunmuşsa ancak oralarda kabul edilmesine, başka yerlere yayılmamasına karar verdi. 1529'da yayınlanan bu kararı beş Alman prensi ile 14 şehir protesto ettiler. Bundan dolayı, Katolik Kilisesi'nden ayrılarak Luther mezhebini benimsiyen Hıristiyanlar'a «Protestan» denildi.

Luther, vaizlarında ve yayınladığı eserlerinde papazların evlenebileceklerini ileri sürüyordu. Kendisi de 1525'te eski bir rahibe ile evlenmiştir.

LUZERN GÖLÜ

İsviçre'nin orta kesiminde bir göldür. Luzern şehrinin yanında olduğu için yabancılar «Luzern Gölü» derlerse de İsviçreliler için bu gölün Fransızca adı, «Dört Kanton Gölü» anlamına gelen «Le Lac des Quatre Cantons»; Almanca adı, «Dört Orman Kantonunun Gölü» anlamına «Vierwaldstättersee»dir. Luzern Gölü'ne bu adlar, etrafını çeviren dört kantondan dolayı verilmiştir. Bu kantonlar, Luzern, Unterwalden, Uri, Schwyz'dir. Çevresinde sarp kayalık dağlar bulunması göle ayrı bir güzellik verir. Bu dağların en önemlileri, gölün kuzeyindeki Rigi, güneybatsındaki Pilatus tepeleridir.

Luzern Gölü bir haç biçimindedir. Güneydoğuya doğru uzanan kolu Uri Gölü'nü meydana getirir; batıya doğru uzanan kolu Luzern Körfezi'dir; kuzeye doğru uzanan bölümü Küssnacht Körfezi'nde son bulur; doğuda ise göl, dar bir boğaz meydana getirir. Denizden 425 m. yükseklikte olan Luzern Gölü'nün uzunluğu 38 km.; en dar yeri 5 km., en derin noktası 22 m.'dir. Yüzölçümü 114 km²'dir. Eski İsviçre efsanelerinden Wilhelm Tell'in serüvenleri, Luzern Gölü kıyılarında geçmiştir. Tabiî güzelliği, modern tesisleriyle Luzern Gölü bugün İsviçre'nin en çok turist çeken bölgelerinden biridir.

Arap Yarımadası'nda Dinler ve Milletler Karması Bir Devlet

LÜBNAN

Lübnan'ın Arması

LÜBNAN, Yakın Doğu'da, Arabistan Yarımadası'nın kuzeyinde bir Arap devletidir. Doğusunda, kuzeyinde Suriye, batısında Akdeniz, güneyinde İsrail vardır.

Yüzölçümü: 10.170 km²

Nüfusu: 1.760.000

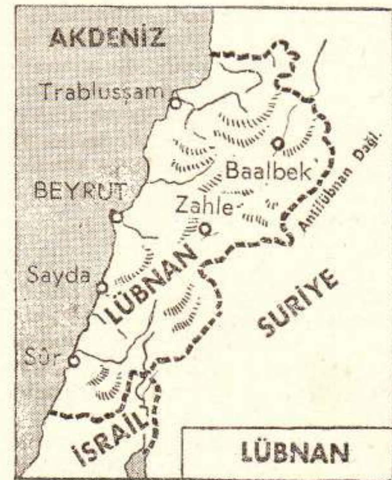
Başkenti: Beyrut

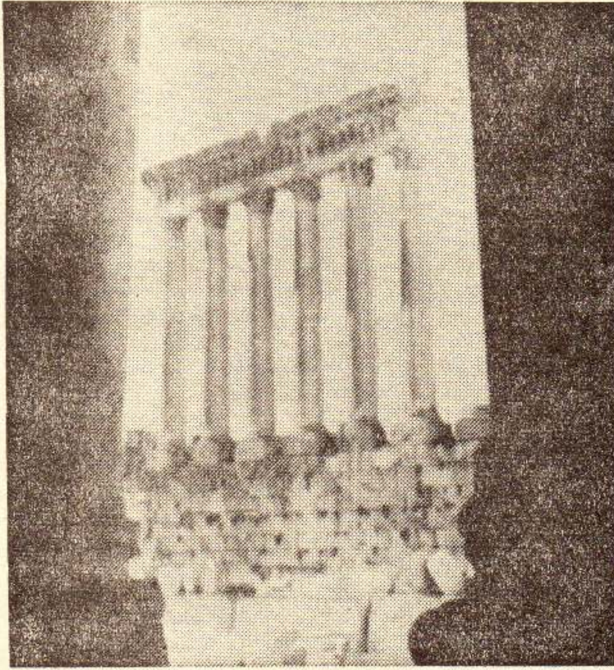
Lübnan ve Antilübnan Dağları, denizin yanı sıra uzanır. Kuzeyde 3.068 m.'ye kadar yükselir. Yıllık yağış azdır. 60 sm. kadardır. Kış ısı ortalaması 11°, yazınki 30°'dir. Yazın, serin olan dağlara çıkılır. Akdeniz iklimi hüküm sürer.

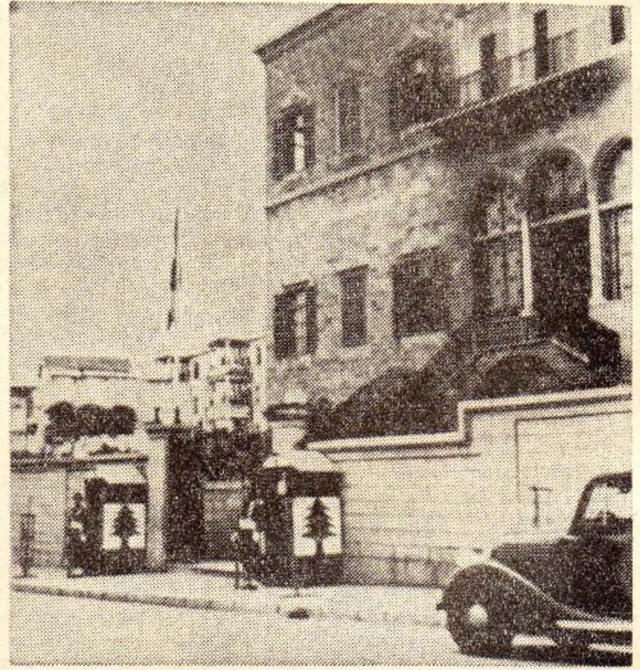
Lübnan, bir milliyetler ve dinler karmaşığıdır. 173.000 Ortodoks Rum, 84.000 Ortodoks Ermeni, 22.000 Katolik Ermeni, 53.000 Katolik Rum, 26.000 Katolik Fransız ,1.000 Katolik İspanyol, 25.000 diğer Avrupalı Katolikler, 17.000 Protestan Arap, 14.000 Ortodoks Süryânî, 500.000 Katolik Mârûnî Arap yaşar; böylece Hıristiyanlar'ın toplamı 915.000 olur. Cebel'de 115.000 Dürzî Arap, 6.000 Türk, güneyde 324.000 Şiî Arap (84.000'i Alevî), bilhassa Beyrut'ta 400.000 Sünnî Arap yaşar. Müslümanlar'ın toplamı böylece 845.000'i bulur.

Lübnanda km²'ye 173 kişi düşer. Nüfus hızla artmaktadır. Nüfus bakımından Lübnan, dünya devletleri içinde 106. gelir.

Başkent Beyrut, güzel bir liman ve turizm merkezidir. Â'lîye, Ayn-Sofar gibi şirin banliyöleri ile nüfusu 620.000'i bulmuştur (Bk. Beyrut). Kuzeyde Suriye'ye yakın Trablus (Şam Trablusu) limanı 145.000 nüfuslu, portakal bahçeleri içinde çok güzel bir şehirdir. Bu limanın az kuzeyinden Irak pet-

Lübnan'ın ünlü Baalbek Harabeleri ve Lübnan'ın başkenti Beyrut'ta Cumhurbaşkanı Sarayı.

rolleri Akdeniz'e akıtılır (eskiden Hayfa limanına akıtılıyordu). 130.000 nüfuslu Zahle, her meyvadan çekilen rakıları ile ünlü bir turizm merkezidir. Güneyde Sayda (nüf. 110.000), Sûr (nüf. 28.000) limanları Fenikeliler'in ünlü Sidon ve Tir siteleridir. Başka şehir yoktur. Dayru'l-Kamer, Baalbek gibi Cebel kasabaları, önemli turizm merkezleridir.

Lübnan'da zeytinyağı, susam, portakal, mandalina, limon elde edilir. Toprak dağlarla örtülü olduğu için, ancak turizm yolundan büyük kazanç elde edilir. Türkler'in yaptığı 1.200 km. demiryolu Halep'ten gelir, kıyı boyu uzıyarak Trablus'tan, Beyrut'tan geçip İsrail'e girer.

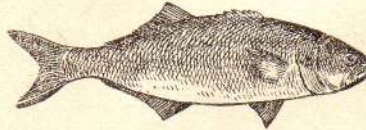
Öğretim öteki Arap ülkelerinin hepsinden ileriyse de, gene okuma-yazma bilmiyenler çoktur. Beyrut'ta Amerikan, Fransız ve Arap üniversiteleri vardır; ilki 1875'te kurulmuştur. Türkler, Beyrut Üniversitesi'nde Türkçe öğretim yapan fakülteler açmışlardı.

Devletin resmî adı «al-Cumhûrîye'l-Lubnânîye» (Lübnan Cumhuriyeti)dir. Resmî dil Arapça'dır. Fransızca ikinci dildir; anlamıyan azdır. 1 ocak 1944'te kurulan Lübnan Cumhuriyetinde cumhurbaşkanı Katolik Araplar, başbakan Sünnî Araplar, meclis başkanı Şiî Araplar arasından seçilir; anayasaya göre öteki bakanlıklar, çeşitli cemaatler arasında belli bir oran içinde dağıtılır.

Tarihte Lübnan

Eskiden Fenikeliler'in yurdu olan Lübnan, Hz. Ömer devrinde Bizans'tan Araplar'a geçti. XIII. yüzyılda Mısır-Suriye Türk-Memlûk Sultanları, özellikle Baybars ile Kalavun, Lübnan'daki son Haçlı devletçiklerini ortadan kaldırdılar. 1516'da ülke Osmanlı Türkleri'ne geçti, 1918 ekimine kadar 402 yıl bizde kaldı. İngilizler tarafından Yıldırım Orduları Grupu'ndan alınan Lübnan, Fransa «manda»sına verildi. 1926'da Dürzî prensi ve Türk paşası Sultan Atraş Paşa'nın ihtilâli Fransızlar tarafından pek ağır kayıplarla bastırıldı.

Lübnan, Osmanlı idaresinde zaman zaman ya Trablus, ya Sayda beylerbeyinin idaresinde bir eyaletti. XIX. yüzyıl ortalarında Beyrut Vilâyeti (eyaleti) kuruldu; ülkenin güneyi Kudüs Bağımsız sancağına (vilâyetine) bağlı idi. Beyrut, II. Abdülhamit ve Meşrutiyet devirlerinde çok gelişti; Türkiye'nin en ileri ve büyük şehirlerinden biri oldu.

Lüfer balığı

LÜFER

Sularımızda çokça yakalanan lezzetli bir balıktır. Lüferlerin boyu çok değişik olur. Bu yüzden büyüklüklerine göre çeşitli adlarla anılırlar:

25-40	tanesi	1	kilo:		«defneyaprağı»;
15-20	»	»	»	:	«çinakop»;
10-15	»	»	»	:	«sarı kanad»;
2- 8	»	»	»	:	«lüfer».

Tanesi 1 kilo ve daha fazla gelenlere «kufana» denir.

Lüfer Boğaziçi ve Marmara Denizi'nde bol bulunur. Hamsi, sardalya gibi küçük balıkları yiyerek beslenirler. Mayıstan ağustosa kadar yumurtlarlar. Lüferlerin ağzı geniştir; alt çeneleri üst çenelerinden daha uzun olur. Alt ve üst çenede keskin dişleri vardır. Sırtının üstü koyu, yanları açık gümüşüdür. Küçük lüferlerle, 2 kilodan ağır gelen kufanalar makbul değildir. Lüferler dalyanla, ya da oltayla yakalanır.

Küçük Bir Avrupa Devleti

LÜKSEMBURG

Lüksemburg'un arması

LÜKSEMBURG, Batı Avrupa'da küçük bir devlettir. Batısında, kuzeyinde Belçika, doğusunda Almanya, güneyinde Fransa vardır.

Yüzölçümü: 2.586 km²

Nüfusu: 333.000

Başkenti: Lüksemburg

Ülke, 500 m.'yi bulmıyan bir yayladır. Ren'in Moselle kolu ile bundan ayrılan Our, Almanya sınırını çizer. Yıllık yağış 80 sm.'yi geçer. Yıllık ısı ortalaması 10° kadardır. Batı Avrupa deniz iklimi hüküm sürer. Tipik bitki örtüsü yapraklarını kışın döken ormanlardır. Ülkenin kuzeydoğusunu ormanlar kaplar.

Lüksemburg'da azınlık olarak 10.000 İtalyan, 1.000 Arap (maden işçisi, bilhassa Cezayirli), 1.000 Yidiş (Alman Yahudisi) var-

TEMİZLİK
Toulouse - Lautrec

Lüksemburg'da bir şato

dır. Geri kalanı Fransız (53.000) ve Alman' dır (268.000). Çoğunluk Almanlar'dadır. 1.000 Müslüman, 1.000 Yahudi, 4-5 bin Protestan dışında nüfus Katolik'tir. Almanca ile Fransızca resmî dillerdir. Daha çok Almanca konuşulur.

Devlete adını veren başkent Lüksemburg 93.000 nüfusludur, güneydedir. En güneyde Fransa sınırında Esh-Alzette şehri 42.000 nüfusludur. Bundan başka 3 büyük, 10 orta, 4 küçük kasaba vardır.

Bu küçük kara devleti ileri endüstrisiyle geçinir. Patates, buğday, arpa ekilir. Şarap, bira yapılır, dışarıya satılır. Zengin demir madenleri vardır. Pek ileri çelik endüstrisi ünlüdür.

Lüksemburg'da okuma-yazma bilmiyen yoktur. Yüksek öğretim kurulmamıştır. Öğrenciler Alman, Fransız, Belçika üniversitelerine giderler.

Lüksemburg nüfus bakımından devletler arasında 113. gelir. Km²'ye 128 kişi düşer. Eskiden beri Nassau Hanedanının idaresinde dükalık ve büyük-dükalık olan Lüksemburg, 1815'te Holânda'ya verildi. 1890'da Holânda tahtına bir kadının geçmesi üzerine Holânda'dan ayrılıp bağımsız oldu. Halbuki sonradan Lüksemburg'da da kadınların tahta geçme hakkı tanındı. Şimdiki hükümdar da bir kadındır. 1945'te Almanya'dan 6 km² toprak alan Lüksemburg, Atlantik Paktı'nın üyesidir ve Benelux Devletleri arasındadır. Hitler devrinde Almanya'ya katılmıştı.

LÜLEBURGAZ

Marmara Bölgesi'nin Ergene bölümünde Kırklareli iline bağlı bir ilçedir. Topraklarını doğuda Tekirdağ'ın Saray, güneydoğuda aynı ilin Çorlu ve Muratlı, güneyde Hayrabolu, batıda Kırklareli'nin Babaeski, kuzeyde aynı ilin merkez ve Pınarhisar ilçeleri çevirir. Merkez bucağından başka Büyük Karıştıran adında bir bucağı, 35 köyü vardır.

Yüzölçümü: 977 km²

Nüfusu: 60.036

Lüleburgaz ilçesi arazisinin büyük bir kısmı Ergene Nehri çevresinde uzanan alüvyonlu topraklardır. Bu arazi kuzeyde Istranca Dağları eteklerine doğru yükselir. Bu kesim Istranca Dağları'ndan inen kuzey-güney doğrultulu derelerle parçalanmıştır. Lüleburgaz'da iklim bütün Trakya'da olduğu gibi serttir. Yazlar sıcak, kışlar soğuk geçer. Ergene Ovası ormansızdır, yalnız dikenli çalılar görülür. Akarsular boyunca dar çayırlıklar vardır. İlçede toprak verimlidir. En çok buğday ekilir. Endüstri bitkilerinden şeker pancarı, ayçiçeği ekimine önem verilir. Hayvancılık da ilçenin gelir kaynakları arasındadır. Kasaplık hayvan, yağ, beyaz peynir ihraç maddeleri arasındadır.

Şehir. — İlçe merkezi Lüleburgaz şehri, İstanbul - Edirne asfaltı üzerinde denizden 56 m. yüksekte kurulmuştur. Edirne - Sirkeci demiryolu üzerinde de istasyonu vardır. İstasyon şehre 7 km. uzaklıktadır. Lüleburgaz, ayrıca, 60 km.'lik bir yolla da Pınarhisar üzerinden il merkezi Kırklareli'ne bağlıdır.

Lüleburgaz, Trakya'da merkezî durumda olması yüzünden önem kazanmıştır. Nüfusu bağlı olduğu ilin merkezi olan Kırklareli'ninkinden çoktur (1960 sayımına göre 22.332). Edirne ile Tekirdağ'dan sonra Trakya'nın üçüncü büyük şehridir. 9 mahalleden meydana gelmiştir. Ana caddenin iki yanı ağaçlandırılmış, modern binalarla süslenmiştir. Şehrin orta kesiminde Sokullu'nun Viyana seferi dönüşünde Mimar Sinan'a yaptırdığı Sokulu Camisi, medresesi, kervansarayı bulunur. Cami II. Mahmut zamanında tamir görmüştür.

Lüleburgaz, peynir yapımevleri, un fabrikaları, bitkisel yağ yapımevleri ile endüstri alanında da gelişme yolundadır.

LÜLETAŞI

Esmerimsi beyaz, ıslatılınca işlenmesi kolaylaşan, gözenekli bir taştır. Eskişehir'de çıktığı için «Eskişehir taşı» da denir. Daha çok sigara ağızlığı yapmakta kullanıldığından «lületaşı» denilmiştir. Hidratlı bir magnezi silikatıdır. Toprak altında geniş damarlar içinde serpilmiş çakıl kümeleri halinde bulunur. Ocaklar açılarak çıkarılır.

Lületaşının emme hassası vardır. Bundan dolayı, ağızlık yapmakta tercih edilir, çünkü, filtre gibi nikotini emer. Zamanla okside olarak sararır, kehlibar rengi alır. Eskiden lületaşı tozunu diş oğmakta kullanırlardı.

Lületaşı, başka ülkelerde de bulunur. Madrid yakınlarında, Fransa'nın Sein-et-Marne vilâyetinde, Kırım'da çıkarılır. Bizde, bundan birkaç yüzyıl önce bulunduğu zaman bir devlet işletmesi olarak tekele alınmıştı. Sonradan özel teşebbüse bırakılmıştır. Şimdi Eskişehir'de 300'den çok lületaşı ocağı çalışmaktadır. Cinsine, işlenme kabiliyetine, dayanıklılığına göre çeşitleri vardır. Turistik eşya yapmakta, bugün, lületaşından geniş ölçüde faydalanılmaktadır.

LÜMEN (Bk. IŞIK)

LYKURGOS

Lykurgos

Eski Yunan tarihinde, Isparta Kanunlarını yapmış olduğu sanılan bir kimsedir. Lykurgos, Sparta'nın, öteki Yunan eyaletleri arasında en güçlü duruma yükselmesini sağlıyan idare düzeninin, askerlik kurallarının kurucusu diye anılırsa da bazı tarihçiler, hakkında anlatılmış olan hikâyelerin çoğundan, hattâ onun gerçekten yaşamış olduğundan bile şüphe ederler.

Ünlü tarihçi Herodotos'un anlattığına göre, Lykurgos Kıral I. Agis'in oğluydu. Bazı tarih eserlerde onun Girit, Mısır, İyonya gibi ülkelerde, başkalarında ise İspanya'da, Libya'da, Hindistan'da uzun uzun yolculuk etmiş olduğu anlatılır. Lykurgos'un M. Ö. 800 de yaşamış olduğu söylenir. Bazı tarihî kaynaklara göre, gezdiği ülkelerin idare şekillerini, kanunlarını incelemiş olan Lykurgos, Sparta'ya döndükten sonra, kendisine Sparta kanunlarını düzenlemesi teklif edilmişti. Gene Herodotos'un anlattığına göre, Lykurgos, Sparta geleneklerini bütün bütün değiştirerek yepyeni bir idare düzeni kurmuştu. Özellikle askerlik alanında yaptığı değişiklikler, Sparta'da cesur, dayanıklı, kabiliyetli askerlerin yetiştirilmesine, halk arasındaki zayıf, sıhhatsiz kimselerin yaşatılmamasına yol açmıştı (Bk. Sparta).

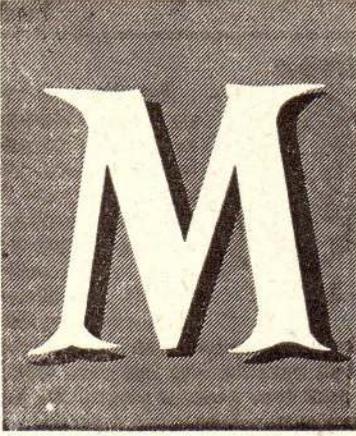
Lykurgos, meydana getirdiği bu yeni kanunlardan, kurduğu devlet şeklinden sonra yeni bir yolculuğa çıkmak üzereyken, Spartalılar'dan, kendisi dönünceye kadar bu alanlarda hiçbir değişiklik yapmıyacaklarına dair söz aldı. Sonra Sparta'dan, bir daha dönmemek üzere ayrıldı, böylece, kurduğu düzenin hiçbir zaman değiştirilmeden sürdürülmesini sağladı.

LYON

Paris'le Marsilya'dan sonra Fransa'nın üçüncü büyük şehridir. Nüfusu 500.000 kadardır. Güneydoğu Fransa'da Rhone ve Saône nehirlerinin kavuşak noktasında kurulmuştur. Fransa'nın en büyük ticaret ve imalât merkezidir. İpekli dokumaları bütün dünyaca tanınır.

Birçok yapılarında Ortaçağ'ın izlerini taşıyan Lyon, ülkenin modern şehirleri arasındadır. XII. yüzyıldan kalma Saint Jean Katedrali, IX. yüzyıldan kalma Saint Martin d'Ainay Kilisesi şehrin en önemli tarihî eserleri arasındadır. Nehir boyunca birçok depo ve rıhtımlar vardır.

Dokumacılık Lyon'da en gelişmiş endüstri olmakla beraber madenî eşya, boya endüstrileri, şarapçılık, peynircilik de şehrin ticaret hayatında önemli bir yer tutar. Tarihî bir şehir olan Lyon II. Dünya Savaşı'nda büyük hasara uğramış, 1945'te Alman işgalinden Amerikan Ordusu tarafından kurtarılmıştır.

Malatya'da Hükümet Konağı

MAARİF VEKÂLETİ
(Bk. MİLLÎ EĞİTİM BAKANLIĞI)

MABET (Bk. TAPINAK)

MÂBEYİN

Tanzimat'tan (1839) sonra Osmanlı sarayının siyasî ve idarî teşkilâtına verilen addır. Mâbeyin, padişahla Bâbıâli'nin (hükümetin) arasında bulunurdu. II. Abdülhamit zamanında (1876-1908) devlet idaresi Bâbıâli'den çok Mâbeyin'de olduğu için, bu teşkilât çok genişlemişti. Meşrutiyet'ten sonra kalabalıklığını kaybetti.

Mâbeyinin en yüksek şahsı «mâbeyin müşiri» denen mareşaldi. Cuma selâmlıklarında padişahın yanında bulunur, cuma namazlarında onunla aynı arabaya biner, «muâyede» (bayramlaşma) törenlerinde imparatorluk tahtının saçağını tutup gelenlere öptürürdü. Müşîrin maiyetinde mâbeyin feriki ve mâbeyin livası denen generallerle yaverler vardı.

Hükümetle hükümdarın gerçek aracısı «mâbeyn-i hümâyûn başkâtibi» idi. Buna «serkâtib-i Hazret-i Şehriyârî» de denirdi. Önceleri sivil «bâlâ» (orgeneral) rütbesini taşıyan bu memur, II. Abdülhamit devrinde «vezir» (mareşal) rütbesine çıkarıldı. Padişahın iradelerini yazılı ve sözlü olarak bu başkâtip başkalarına bildirirdi. Sadrâzamlara sadaret mührünü o götürür, o alır, Bâbıâli'de «sadaret hatt-ı hümâyûnu»nu o okurdu. Yanında bâlâ rütbesinde 2. ve 3. mâbeyin kâtipleri ile 10 kadar numara taşımıyan mâbeyin kâtibi vardı.

Mâbeyin teşkilâtında bundan sonra «mâbeyinciler» (karînler) gelirdi. Bunlar, hükümdarın huzuruna girecek Türk, yabancı bütün şahısları karşılar, hükümdarın huzuruna girmeden önce nasıl hareket edileceğini birkaç cümleyle hatırlatırlardı. Başmâbeyinci'nin rütbesi vezir (mareşal)di. İkinci ve üçüncü mâbeyinciler ile 10 kadar da sıra numarası taşımıyan mâbeyinci bulunurdu.

Gene bu teşkilâttan «hazîne-i hümâyûn nazırı» bâlâ, bazan da vezir rütbesini taşır, padişahın, sarayın bütün para işlerine bakardı.

Macar Ovası'nın Ünlü Devleti

MACARİSTAN

MACARİSTAN, Orta Avrupa ile Balkanlar arasında bir devlettir. Kuzeyinde Çekoslovakya'nın Slovakya eyaleti, kuzeydoğusunda Sovyetler Birliği'nin Ukrayna Cumhuriyeti'nin Karpatlar eyaleti, doğusunda Romanya'nın Transilvanya (Erdel) ve Tımışvar eyaletleri, güneyinde Yugoslavya'nın Voyvodine ve Hırvatistan eyaletleri, batısında Avusturya vardır.

Macaristan'ın arması

Yüzölçümü: 93.011 km²

Nüfusu: 10.050.000

Başkenti: Budapeşte

Macaristan, «Macar Ovası» (Alföld) diye ünlü geniş, yemyeşil, güzel bir ovadır. Kuzeye doğru Matra Dağları, Balaton Gölü'nün kuzeyinde Bakony Ormanları Tepeleri ancak 713 m.'yi bulur. 200 m.'den yukarı yükseklik, Macaristan'da ender görülür. Avusturya'dan giren, Slovakya ile az bir sınır çizen Tuna, birden güneye kıvrılarak Yugoslav topraklarına dalar. Tuna'nın Drava ve bunun devamı olan Mur kolları, Hırvatistan'la sınırı çizer. Karpatlar'dan kaynıyan Tisa kolu, Tuna'nın yanı sıra akıp Yugoslavya'ya girer. Tisa'nın Körös ve Maros kolları, Transilvanya'dan gelir. Tuna'nın batıya doğru güneyde Kapos, kuzeyde Raab ve Leitha kolları, Avusturya'dan gelir. Ülkenin batısında «Macar Denizi» denen Balaton Gölü, denizden, 106 m. yüksektedir. Neusiedler Gölü, Avusturya sınırı üzerindedir.

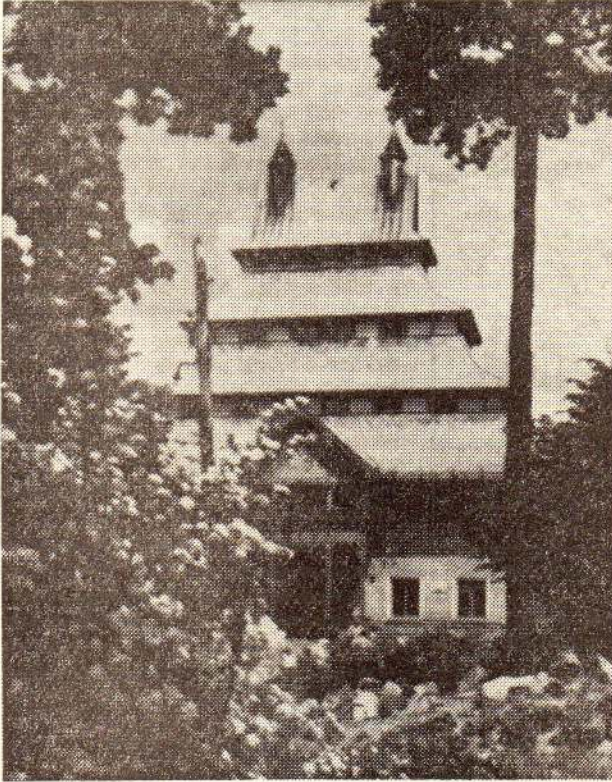
Macaristan'da yıllık yağış ortalaması 70 sm., ısı ortalaması ise 11° kadardır. Ülkede ılımlı Doğu Avrupa iklimi, bazı yerlerde Orta Avrupa iklimi hüküm sürer. Tipik bitki örtüsü yapraklarını kışın döken ormanlarla bozkırlardır. Kestane ağacı, ülkenin ancak güneybatısında tek-tük görülür. Yer yer ormanlar vardır. Çayırlar, bağlar, meyva bahçeleri geniş alan kaplar.

Nüfus bakımından dünya devletleri arasında 47. gelen Macaristan'da km²'ye 108 kişi düşer. Azınlık olarak 1.000 Türk, 430.000 Yidiş (Alman Yahudisi), 30.000 Slovak, 20.000 Alman, 20.000 Romen, 20.000 Sırp, 20.000 Hırvat, 20.000 Çingene, vardır. 1945'te 477.000 Alman bulunuyordu. Bunlar Ruslar tarafından ülkeden ya sürülmüş, ya da yok edilmiştir. Nüfusun %26,8'i Protestan, %0,2'si Ortodoks, %4,3'ü Yahudi, gerisi (%68,7) Katolik'tir; 1.000 de Müslüman vardır. Nüfus artık İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra durmuş gibidir. Türkler devrinde kalabalık olan ülkenin nüfusu, Alman idaresinde 1700'de 1,5 milyona düşmüş, 1787'de 6,4 milyona, 1941'de 9,3 milyona yükselmiştir.

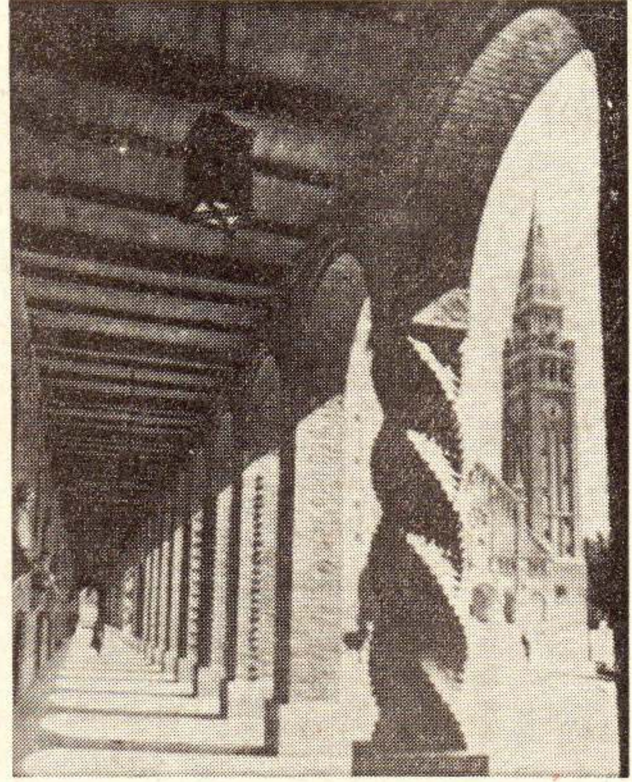
Macaristan'da Yaşıyanlar

Macarlar, Ural-Altay (Turan) kavimlerinin Ural dalındandırlar, Finler'le yakın, Türkler'le uzak akrabadırlar. Yalnız, Macarlar arasında pek çok Türk kanı vardır. Türk dili de Macarca'yı çok etkilemiştir. Macaristan dışında Romanya'da (Transilvanya ve Tımışvar'da) 1.800.000, Yugoslavya'da (Voyvodine'de) 628.000, Çekoslovakya'da (Slovakya'da) 450.000, A.B.D.'nde 600.000, Kanada'da 80.000, Avustralya'da 25.000, Brezilya'da 6.000, Arjantin'de 1.000, Şili'de 1.000, Türkiye'de 1.000, öteki ülkelerde 1.000 Macar vardır. 1945'te Slovakya'da 1.100.000 Macar varken, bunlar Ruslar tarafından ya Macaristan'a sürülmüş veya yok edilmiştir. Voyvodine, Transilvanya ve Tımışvar gibi Macar ülkeleri de, siyasetin cilveleriyle, Macaristan dışında kalmıştır.

Resmî adı «Magyar Népköztársaság» olan

Macaristan'ın kuzeyindeki ünlü Matra Dağları'nda bir otel. Bu dağlar ülkenin yaz, kış devamlı turist çeken kısmıdır.

Macaristan büyük tarihî değeri olan binalarla doludur. Güney Macaristan'ın Szegedin şehrinde bir kilise görülüyor.

Macaristan, bugün bir komünist «halk cumhuriyeti» ve Sovyet peykidir. 3 eyalete ayrılır:

Alföld (Macar Ovası). — Yüzölçümü: 42.365 km²; nüfusu: 5.778.000; merkezi: Budapeşte.

Dunantul (Tuna Ötesi). — Yüzölçümü: 36. 682 km²; nüfusu: 2.997.000); merkezi: Pecs (Peç).

Eszak. — Yüzölçümü: 13.964 km²; nüfusu: 1.275.000; merkezi: Miskole.

Bunlardan Macar Ovası'nda nüfus yoğunluğu km²'ye 140'ı bulur.

Macaristan'ın Başlıca Şehirleri

Başkent Budapeşte (Budapest), denizden 104 m. yükseklikte, Tuna'nın iki yanında kurulmuş, 2.036.000 nüfuslu büyük bir şehirdi (Bk. Budapeşte). Miskolc, kuzeyde Slovakya sınırı yakınlarında, 165.000 nüfuslu bir şehirdir. 143.000 nüfuslu Debreçin (Debrecen), doğuda Transilvanya sınırına yakındır. Segedin (Szegedin), güneyde Voyvodina sınırı yakınlarında, 110.000 nüfuslu bir şehirdir. 121.000 nüfuslu (Pécs), gene Voyvodine sınırına yakındır. Tuna'nın Drava ile çizdiği üçgenin içindedir. Keskemet (Kecskemét) 108.000 nüfusludur. Ülkenin ortasında, Macar Ovası'nda, Tuna ile Tisa arasındadır.

Macaristan'da orta büyüklükteki şehirler ve nüfusları şunlardır: Hodrezövasarhely (78.000), Nyiregyhaza (75.000), Yanıkkale (Györ = Raab) (72.000), Bétcéscsaba (65.000), İstolni-Belgrad (Székesfehérvar) (61.000), Szombathely (55.000), Sopron (53.000), Szolnok (53.000), Cegléd (50.000), Tatabanya (50.000). Bunlardan başka 20-50 bin nüfuslu 24 şehir vardır.

Budapeşte, Szegedin, Debrecen, Pecs ve Miskolo'da birer üniversite vardır. Bunlarda okuyan öğrencilerin sayısı 40.000'i geçer, üniversite öğretmenlerinin sayısı da 7.000'in üstündedir.

Macaristan'ın Ekonomik Durumu

Macaristan dış ticaret hacmi bakımından dünya devletleri arasında 32. gelir. Az miktarda kömür, linyit, demir gibi madenler çıkarılır. Petrol daha önemlidir, 1 milyon tonla 26 gelir. Mısır, buğday, arpa, çavdar, yulaf, patates ekilir. Şarap ve bira yapılır. Sığır, at, koyun beslenir. Şeker, cam, porselen, deri, dokuma, maden, kimya endüstrileri vardır. Yılda 4,6 milyon kwh. elektrik enerjisi elde edilir. Ruslar'dan önce 200.000'e yaklaşan, dünyada 28. olan motorlu vasıtalar, şimdi komünist idare tarafından halkın elinden alındığı için, ancak 55.700 kalmıştır. Ülkede 11.500 km. demiryolu, 25.800 km. yol, 122.000 telefon, 1 milyon radyo, 526 sinema salonu vardır. 119.000 ton tutarında nehir ticaret gemisi olan Macaristan'ın, Tuna üzerinde 4 küçük savaş gemisinden kurulu bir de filosu bulunur.

Tarihte Macaristan

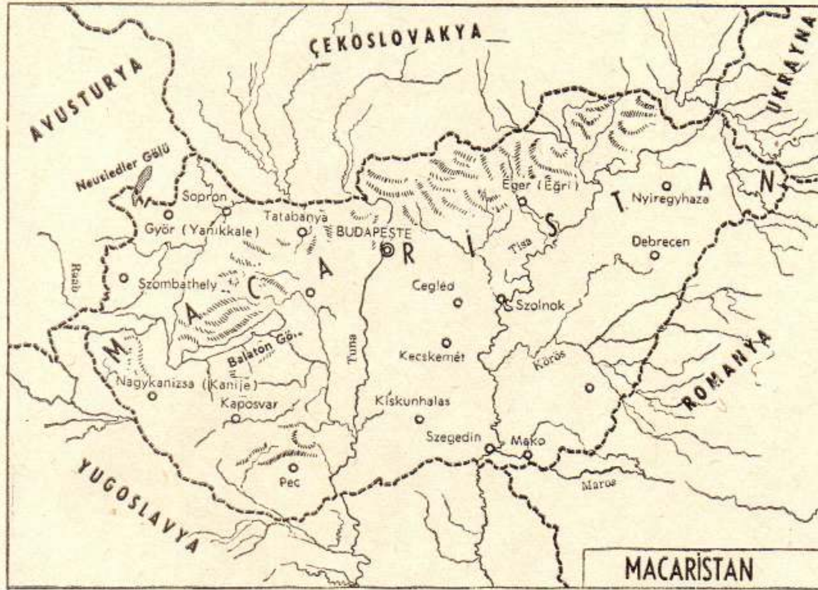
Macarlar, içlerinde birkaç Türk boyu da karışık olmak üzere, IX. yüzyılda Macar Ovası'na gelip yerleşmişlerdir. Bu sıralarda Macarlar'ın başında bulunan Arpad hanedanı Türk'tü, Mete'den, Attilâ'dan indiği iddiasındaydı.

Arpadlar, sonradan Katolik oldular, kendilerini kıral ilân ettiler, Avrupa'nın büyük devletlerinden birini kurdular. Bir ara Altın Ordu Türk-Moğol İmparatorluğuna tâbi oldular.

O zamanki Macaristan, şimdikinin 4 kat genişliğinde olduğundan, Avrupa'nın en hatırı sayılır devletleri arasında yer almış, Bizans'ın za'fından faydalanarak Balkanlar'da sözü geçen en büyük kuvvet haline gelmişti. Zaman zaman Lehistan tahtını bile ele geçirmiştir. Türkler'e karşı Balkanlar'ı elinde tutmak için yaptığı teşebbüsleri başaramıyan Macaristan, 1521'de Belgrad kalesini Türkler'e bırakmak zorunda kaldı. Bu çok önemli kaleyi üçüncü kuşatmada alan Türkler, böylece Macar Ovası'nın kilidini ellerine geçirmiş oldular.

1526'da Kanunî, Mohaç'ta Büyük-Macar ordusunu yok ettikten sonra Budin'e (Budapeşte)ye girdi (Bk. Mohaç; Budin; Süleyman I.). Macaristan Kırallığı'nı Türkiye'nin himayesi altında olmak üzere Zapolya'ya veren Kanunî, 1541'de bu kırallığı «Budin Beylerbeyliği» adı altında doğrudan doğruya bir eyalet şeklinde Türkiye'ye kattı. Almanya imparatoru ismen «Macaristan Kıralı» unvanını takınmışsa da, XVII. yüzyılın son yıllarına kadar gerçek Macaristan kıralı, Osmanlı hükümdarıydı. Protokolda Mısır beylerbeyinden sonra, Rumeli beylerbeyinden önce gelen Budin beylerbeyi, Avrupa'nın en büyük hükümdarları derecesinde askerî hükmü olan bir Türk genel valisiydi. Almanya İmparatoru ile, bir hükümdar gibi, «kardeşim» diye mektuplaşırdı. Bunların arasında bazı büyük Türk komutan ve devlet adamları Macaristan'ı gerçek bir Türk ülkesi haline getirmişler, birçoğu sonradan sadrâzam olmuşlardı.

1683-1699 savaşlarından sonra, 1699 Karlofça Antlaşması ile Macaristan — küçük bir

parçası hariç — Almanya'ya bırakıldı (Bk. Karlofça Antlaşması). Türk idaresinden çok memnun olan, Almanlar'dan nefret eden Macarlar, iki yüzyıla yakın Almanlar'la çekiştiler, sonunda, 1867'de Avusturya İmparatorluğu içinde federal bir devlet oldular. Almanlar, Macaristan'daki on binlerce Türk bayındırlık eserini temellerine kadar yok ettiler, Macaristan'da yaşıyan yüz binlerce Türk, Balkanlar'a çekildi.

Avusturya-Macaristan Devletini teşkil eden iki devletten biri olan Macaristan Kırallığı'nın yüzölçümü 325.411 km² idi, nüfusu da 1910'da, 21 milyonu bulmuştu. Bugünkü Macaristan'ı, Transilvanya ile Tımışvar'ı, Voyvodine ile Hırvatistan'ı, Slovakya ile Ukrayna Karpatları'nı içine alıyordu. Birinci Dünya Savaşı'nda Avusturya-Macaristan yenilince, 1918'de, Macaristan, Avusturya'dan ayrıldı .Bu Macaristan'a 1920'de Trianon Antlaşması ile ancak 93.073 km² toprak verildi, milyonlarca Macar Yugoslavya'ya, Romanya'ya, Çekoslovakya'ya bırakıldı.

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Ruslar, Macaristan'ı komünistleştirdiler, peyk haline getirdiler; 1952'deki Macar ihtilâlinde, büyük zulümlerle milliyetçileri yok ettiler.

Macaristan'da Türkler'e olan sevgi çok canlıdır. Türkler'e ataları gözüyle bakarlar. Büyük Macar tarihçileri, Türkler'le birlikte Macar Ovası'na yurt kurmaya gelen Macarlar'ın tarihini, Osmanlı devrindeki parlak, müreffeh, özgür hayatı çok güzel anlatmışlardır. Eskiden Macaristan'da Türk olmak, imtiyazlı bir insan olmak demekti. İlk Dünya Savaşı'nda silâh arkadaşlığı, ülkü birliği yapılması da bu yakınlığı artırmıştı.

Bibliyografya. — Bu konuda Türkçe eserlerin başlıcaları:

Macar Devlet Arşivi ve Tarihçesi (Tayyip Gökbilgin, 1940); Macar Edebiyatı Tarihi (J. Eckmann, 1946); Macar Masalları (N. Sami Özerdim, 1957); Macaristan Tarihi (F. Eckhart, çev. İbrahim Kafesoğlu, 1949); Macaristan Türk Âleminden Çizgiler (S. Takat, S. Karatay, 1957); Macaristan Türklerinin Mülk Sistemi (1962, İstanbul); Macar Arkeolojisinde Hunlar, Avarlar, Macarlar (Prof. Dr. L. Rasonyi, 1938).

MacARTHUR, Douglas (1880 -)

General MacArthur

İkinci Dünya Savaşı'nın en ünlü komutanlarından bir Amerikalı generaldir. Arkansas eyaletinde, Little Rock'ta doğdu. Arthur MacArthur adlı ünlü bir Amerikan askerinin oğluydu, küçüklüğü askerî bir çevrede geçmiş olduğundan daha bu yaşlarda askerliğe karşı yakın bir ilgi duymuştu. Harb Akademisi'nden 1903'te birincilikle mezun oldu. I. Dünya Savaşı'nda Fransa'da, 1919'a kadar işgal ordusu ile Almanya'da önemli komutanlıklarda bulundu. 1922'de Filipinler'deki Amerikan tümeni komutanı oldu. 1930'da general rütbesi ile kurmay başkanlığına getirildi. Amerika tarihindeki en genç generaldi. 1934'te Filipinler'deki savunma teşkilâtının başkanlığına getirildi.

1941'de Uzak Doğu meselesinin tehlikeli bir durum alması üzerine o zamanki Cumhurbaşkanı Roosevelt, MacArthur'u Uzak Doğu'daki bütün Amerikan askerî kuvvetlerinin komutanı yaptı. Bu görevi sırasında elde ettiği üstün başarıdan sonra da, 1945'te Batı Büyük Okyanus kuvvetleri komutanlığına getirildi. Aynı yıl Tokyo'da askerî üssünü kurdu. Japonya'daki askerî idarenin tek başkanı durumuna girerek birçok devlet idaresi, eğitim, endüstri alanlarında birçok yenilikler yaptı. Çalışkanlığı ve disiplini sayesinde kısa zamanda Japon halkının, İmparator Hirohito'nun saygısını kazandı.

1950'de Kuzey Kore komünist birlikleri, Güney Kore'yi işgal etmeye başlayınca, Amerika Birleşik Devletleri, Birleşmiş Milletler adına, komünistler'le çarpışmak üzere bir ordu hazırladı, MacArthur'u Birleşmiş Milletler Komutanı olarak bu ordunun başına getirdi. Bu görevi sırasında MacArthur'un hazırladığı plânlar, Birleşmiş Milletler'in tutumuna uymadığı için, Cumhurbaşkanı Truman kendisini görevinden geri aldı.

Yurdundan 14 yıl ayrı kaldıktan sonra Amerika'ya dönen MacArthur, dünyada pek az kimseye yapılmış büyük bir sevgi, hayranlık gösterileriyle karşılandı. MacArthur, Kongre'nin toplantısında görüşlerini açıklıyan, mesleğine veda ederek son verdiği unutulmaz bir konuşma yapmıştır.

MACELLAN (Bk. MAGELLAN)

MACHİAVELLİ, Niccolo (1469 - 1527)

Machiavelli

Ünlü bir İtalyan devlet adamı ve yazarıdır. Floransa'da doğdu. Otuz yaşından sonra siyaset alanında kendini göstermeye başladı. O zaman dış siyaseti idare eden «Onlar Kurulu» na 1498'de genel sekreter seçildi. Koyduğu bir kural dolayısiyle şöhret kazandı: «Gaye, vasıtayı meşru kılar». Maksada ulaşmak için her çareye başvurmak, Machiavelli'nin olduğu kadar, ona uyanların da kuralı oldu. Onlar dostluk, sevgi, bağlılık, merhamet gibi insanlık duygularının hiçbirini, varılacak hedef için bir engel saymıyorlardı. Machiavelli de, hayatında bu kurala uyarak yükseldi, tarihe de, hilenin, zalimliğin, kurnazlığın, bencilliğin örneği diye geçti. Bazı yazarlar onu yalnız İtalya söz konusu olunca böyle hare-

MACARİSTAN'DAKİ CAMİLER

Lajos Fekete'nin «Souvenirs Turcs en Hongrie» (Macaristan'daki Türk Yadigârları) adlı eserine göre XVII. yüzyıl sonlarında Macaristan'ın bazı şehirlerindeki cami sayısını kaydetmek, Türkler'in imarcılıkları hakkında açık bir fikir edinmeye yeter: Budin'de 81, Eğri'de 47, Eszek'te 44, Peç'te 17, Sigetvar'da 17, Koppan'da 15, Siklos'ta 12, Çanad'da 13 cami yapılmıştır. Bunlar yalnız Türkler'in yaptırdıkları camilerdir; kiliseden çevrilen camiler bu sayıların dışında kalmaktadır.

Macaristan'da, cami sayısiyle orantılı miktarda Türk eseri olarak okul, medrese, çeşme, sebil, şadırvan, fıskıye, havuz, kuyu, kaplıca, hamam, umumi helâ, yol, köprü, kervansaray, hastane, imaret, misafirhane, saray, konak, tekke, türbe, kümbet, su bendi, kanal, mahzen, han, çarşı, resmî daire, kışla, kale, külliye, su deposu, sarnıç, kütüpane, eczane, liman, deniz feneri, hayvan tımarhanesi, mezbaha, tersane, demirhane de yapılmıştır.

ket eden, memleket menfaatini her şeyin üstünde tutan gerçek bir yurtsever olarak tanıtırlar.

Machiavelli, siyaset adamı olduğu kadar, bir yazardı da. 1512'de, «Onlar Kurulu»ndan çıkarılınca yalnız eser yazarak geçindi. 13 yıl süren bu devrede şiir, tiyatro siyaset kitapları yazdı. En tanınmış eseri «Il Principo» (Prens)tir. Bu eserinde devlet idaresi hakkındaki düşüncelerini anlatır.

MACKENZİE NEHRİ

Kanada'nın en uzun, Kuzey Amerika'nın da, Missouri'den sonra ikinci gelen akarsuyudur. Kolları ile birlikte, uzunluğu 4000 km.'yi bulur. Suları, Missouri nehrinden daha boldur. Nehre bu ad, 1789'da nehri keşfetmiş olan Iskoç asıllı Sir Alexander Mackenzie'den dolayı verilmiştir.

Mackenzie Nehri, Kanada'nın kuzeyindeki Büyük Esir Gölü'nden çıkar, kuzeybatıya doğru yol alır, kuzeydeki Buz Denizi'ne dökülür. Nehrin ortalama genişliği 1,5 km.'dir. Derinliği ise büyük gemilerin bile yüzmesi için elverişlidir. Güney yakasında kereste elde edilen zengin ormanlar, kuzeyinde linyit madenleri bulunur. Mackenzie'nin denize döküldüğü yerde geniş bir çatalağzı vardır.

MÂCUN

Çoğu yağla karıştırılarak hamur kıvamına getirilen sıvılara «mâcun» denir. Çeşitleri vardır. Başlıcaları şunlardır:

Şeker Mâcunu. — Şekeri hamur kıvamına getirerek yapılan mâcunlar, çeşitli renklerde olur, ince bir tahta çubuğa sarılarak satılır. Mâcunda şekerin bir kısmı ağda haline gelmiş, rengi dönmeksizin yanmıştır. Yanmadan yapılan şeker mâcununa «lôhuk» denir; eskiden, fincan içinde misafire, yanındaki su dolu bardakta bir de kaşık bulundurularak, ikram edilirdi.

Boya Mâcunu. — Yağlı boya işlerinde kullanılan mâcun üstübeçle çiğ bezirden yapılır. Kaba bir maddedir. Astar boyası sürülmeden önce, tahta kaplamaların sıyrıklarını doldurup bütün yüzeyini bir hizaya getirmek için kullanılır.

Camcı Mâcunu. — Üstübeçle ham bezirden yapılır. Ayrıca içine sülüğen katılarak renk verilmiştir. Pencere camları takıldıktan sonra, cam kenarlariyle tahtanın arasını doldurmak için kullanılır.

MAÇKA

Karadeniz Bölgesi'nin Doğu Karadeniz bölümünde Trabzon iline bağlı bir ilçedir. Topraklarını doğudan aynı ilin Yomra, güneyde Gümüşane'nin merkez ve Torul, batıda Trabzon'un Akçaabat, kuzeyde aynı ilin merkez ilçeleri çevirir. Merkez bucağından başka Esiroğlu adında bir bucağı, 70 köyü vardır.

Yüzölçümü: 1.001 km^2

Nüfusu: 38.186 (1960 sayımı)

Maçka ilçesinin toprakları güneyden kuzeye doğru gittikçe alçalır. Bu toprakları Değirmendere çayı ile kollarının orta ve yukarı yatakları derince parçalar. Güney-kuzey doğrultusunda akarsular dik, dar vâdiler meydana getirmişlerdir. Maçka'nın her mevsimi yağışlı bir ıklimi vardır. Genel olarak, kışlar ılık, yazlar serin geçer. Zengin bir bitki topluluğu vardır. Tahıl arasında en çok mısır ekilir. Ekim alanları dardır. Fındık tarımı gelişmiştir.

Kasaba. — İlçe merkezi Maçka kasabası Hamsiköy deresi ile Meryemana deresi'nin birbirine kavuştuğu yerde kurulmuştur. Trabzon'a 30 km. uzaklıkta, Trabzon - İran transit yolu üzerindedir. Evler oldukça düzgün, ikişer katlıdır, şosenin iki yanında sıralanmıştır. Kasabanın nüfusu 2.000'i bulmaz (1960 sayımına göre: 1.808).

MAÇUNA (Bk. VİNÇ)

Afrika'nın Doğusunda Bir Ada Devleti

MADAGASKAR

MADAGASKAR, Afrika'nın doğusunda Hint Okyanusu'nda, aynı adı taşıyan ada üzerinde küçük bir devlettir. Afrika'dan Mozambik Kanalı ile ayrılır. Saint André Burnu'nun Afrika kıyısındaki Mozambik şehrine uzaklığı 380 km.'dir. Kuzeybatıda Komor Adaları vardır.

Yüzölçümü: 590.033 km^2

Nüfusu: 5.400.000

Başkenti: Tananarive

Madagaskar'ın Afrika'ya bakan batı kıyıları düzdür. Doğuya doğru Tananarive'in az güneyindeki Apkaratra Dağı 2.644 m.'ye yükselir. Kuzey ucunda Tsaratanana Tepesi 2.880 m.'dir. Küçük çaylardan başka önemli akarsu yoktur. Doğuya gidildikçe yağış artar. Yıllık yağış ortalaması adada 1 m. kadar olduğu halde, bütün doğu kıyılarında 2 m.'yi geçer. Yıllık ısı ortalaması 20° kadardır. Tipik bitki örtüsü park (galeri) ormanları ile savanalar, doğuda balta girmemiş ekvator ormanları, güneyde bozkırlardır. Oğlak Dönencesi, adanın güneyinden geçer. Kuzeyde Amber, güneyde Sainte Marie burunları, adanın uc noktalarıdır.

Madagaskar, büyüklük bakımından dünyanın 4., nüfus bakımından 12. adasıdır. Km^2'ye 9 kişi düşer. Madagaskarlılar (Malgaşlar), ikiye ayrılır: Batı kıyılarında Bantu topluluklarından Afrikalı Zenciler, öteki bölümlerde Malay ırkından algaşlar yaşar. 1.200.000 kadar olan Zenciler'in en önemli ırkı, çoğu Müslüman olan Sakalavalar'dır. Sayıları 320.000'i bulur. Malgaşlar'ın başlıca kavimleri şunlardır: Hovalar veya Merinalar (1.200.000), Betsimisârakalar (820.000), Betsileolar (600.000), Tsimihetiler (400.000), Antaisakalar (300.000), hepsi Müslüman Malay-Arap melezi Antandroiler (300.000). Ayrıca 30.000 Afrikalı vardır; bunların 12.000'i Swâhilî diliyle konuşan Tanganikalı Bantu-Arap melezi Müslümanlar'dır. Bütün nüfusun %27'si Müslüman'dır. Adada 75 cami, birkaç yüz mesçit vardır. Fransızlar'a karşı yerli halkın direnmesi, nüfusu zaman zaman çok azaltmıştır.

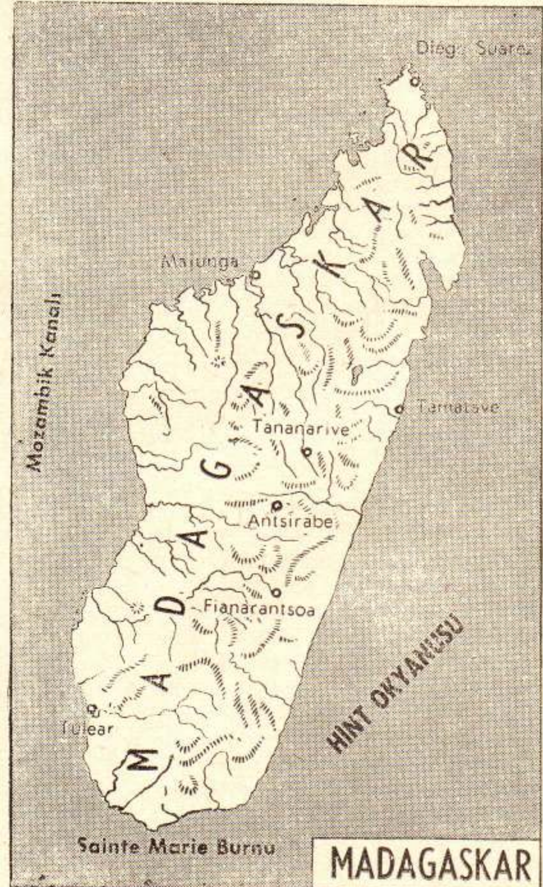
Başlıca Şehirler

Başkent Tananarive, adanın ortasında, doğu kıyısına yakındır; 220.000'e yaklaşan nüfusunun 25.000'e yakını Fransızdır. Bunun dışındaki şehirler şunlardır: Tamatave limanı (53.000 nüfus), kuzeybatıda Mozambik Kanalı üzerinde, Komor Adalarının karşısında Majunga limanı (53.000), kuzeyde Amber Burnu'nda Fransızlar'ın eski Hint Okyanusu amirallik merkezi Diégo Suarez limanı (40.000), güneybatıda Tulear limanı (24.000), Tananarive'in güneyinde Antsirabe (36.000), bunun güneyinde Fianarantsoa (34.000).

Madagaskar'da demir, altın, elmas, tuz, kömür, mika, grafit, uranyum madenleri vardır. Kauçuk, mısır, vanilya, şekerkamışı, ekvator bitkileri, tütün, kahve, pirinç yetiştirilir, sığır beslenir.

Ülkede ancak 900 km. demiryolu bulunur. Tananarive'de 858 öğrencisi olan bir üniversite vardır. Kültür ve eğitim daha pek ilkeldir.

Nüfus bakımından dünya devletleri arasında 64. gelen Madagaskar bir cumhuriyettir. Devlet başkanı aynı zamanda başbakandır. 1960'ta Fransızlar'dan bağımsızlığını kazanmışsa da Fransız Birliği üyesidir.

Tarihte Madagaskar

Araplar'ın çok eskiden beri uğradıkları Madagaskar'a ilk Avrupalı denizciler, XV. yüzyılın sonlarında çıktılar. XVII. yüzyılda Fransa ile Madagaskar arasında oldukça canlı bir ticaret vardı. Fransızlar 1885'te adayı aldılar. 1787'den beri süren krallığı da 1897'de kaldırdılar. Son hükümdar olan Hova hanedanından Kıraliçe III. Ranavalona, 1917'de Cezayir'de 56 yaşında öldü.

MADALYA

Savaşlarda yararlık gösterenlere, yarışlarda, sergilerde derece alanlara mükâfat olarak, önemli bir olay dolayısiyle ilgililere hâtıra olarak verilen madenî nişanlara «madalya» denir.

Madalyalar, daha çok, savaş sırasındaki hizmetlerinden dolayı askerlere verildiği gibi, bazan, savaşlarda ülkeleri için çalışan, tehlikeli bir durumda bir yurttaşın hayatını kurtaran, halk için önemli bir hizmette bulunan, sanat, bilim alanlarında değerli bir iş yapan sivillere de verilir. Madalyalar, genel olarak, para biçiminde yuvarlak bir madenden, ya da madenî bir yıldızdan, bu madenî kısım üzerine madalyanın cinsine, ne için, ne zaman, kimin tarafından verildiğini belirten yazı, şekil ve resimlerden, bir de bu paranın tutturulduğu çeşitli renklerdeki kurdelelerden meydana gelir.

Madalya, tarihte, insanların her hangi bir üstünlüğünü, yararlığı belirtmek ihtiyacı ile ortaya çıkmıştır. Eski Yunanlılar'da, Romalılar'da bu amaç için, başa defne dalından yapılmış bir çelenk takılırdı. Şövalyeler zamanında ise, üstünlük göstermiş kimseler renkli kılıçlarla, tüylü sorguçlarla belirtilirdi. Zamanla, bunların yerini madenî madalyalar aldı.

Bizde Madalya

Bizde eskiden birçok madalyalar vardı. Abdülmecit zamanında 21, Abdülâziz zamanında 5, II. Abdülhamit zamanında 19, Meşrutiyet devrinde 7 tane yeni madalya ortaya çıkarıldı. Bu madalyaların şekillerinin nasıl olacağı, kimlere verileceği, hangi durumlarda, nasıl takılacağı gibi hususlar her biriyle ilgili özel tüzüklerde bildirilmişti.

Cumhuriyet devrinde, spor ve sergi madalyaları dışında bütün madalyalar, nişanlar kaldırıldı. Yalnız İstiklâl Savaşı için çıkarılan İstiklâl Madalyası'nın takılmasına izin verildi.

İstiklâl Madalyası

Bu madalya, Kurtuluş Savaşı'nda, gerek çarpışmalarda, gerekse cephe gerisinde hizmet etmiş olanlara, Büyük Millet Meclisi'nin birinci döneminde meclis üyesi olarak bulunanlara verilmiştir. İstiklâl Madalyaları, kurdeleleri 1) kırmızı, 2) beyaz, 3) yeşil, 4) yarısı kırmızı, yarısı yeşil olmak üzere dört çeşittir. Bunlardan kırmızı kurdeleli olanlar, Kurtuluş Savaşı'na fiilen katılmış olan askerî şahıslara, mücadelede büyük hizmetleri ve yararlıkları görülen millî kahramanlara, ordu dışında olup, evlâtları, babaları ülkenin kurtuluşu için canını feda etmiş olan ana, baba ve çocuklara; beyaz kurdeleli İstiklâl Madalyaları, cephe gerisinde fevkalâde yararlıkta bulunmuş olanlara; yeşil kurdeleliler, Birinci Büyük Millet Meclisi üyelerine; kırmızı-yeşil kurdeleli madalyalar ise aynı zamanda cephede savaşmış olan milletvekillerine verilmiştir.

İstiklâl Madalyası, ilgili yasanın belirttiğine göre, sahibinin ölümünden sonra ailesine geçer. 1 eylûl 1931'den beri İstiklâl Madalyası verilmesi son bulmuştur.

MADDE (Bk. KİMYA)

MADDECİLİK [Özdekçilik]

Felsefede bir görüştür. Buna göre maddenin kendisinden başka hiçbir varlık yoktur. Madde, tek varlık olarak çeşitli özelliklerde kendini belli ederse de, hepsinde ortak bazı özellikler vardır.

Maddecilik, psikolojide de kendini göstermiştir. Buna göre, hiçbir ruh olayının kendiliğinden bilinmesine imkân yoktur; zihin ve ruh olaylarının varlığına ancak bir maddi belirtiyle hükmetmek kabil olur. Bundan başka, ahlâkta, sağlığı, rahatı, zenginliği, zevki, beden ihtiyaçlarını karşılamayı hayatın gayesi sayan görüşe de «maddecilik» denir.

Karl Marx'ın ileri sürdüğü düşünceleri belirtmek için, Friedrich Engels «tarihî maddecilik» tâbirini kullanmıştır. Ona göre, toplumdaki, tarihî olaylardaki her türlü değişmenin, gelişmenin temel sebebi iktisadi olaylardır. Gene Engels'in kullandığı «diyalektik maddecilik» sözü ile tarihî maddeciliğin dünyadaki tatbik şeklini toplu olarak ifade etmek istemiştir (Bk. Marksizm).

MADEİRA ADALARI

Afrika kıtasındaysa da, doğrudan doğruya Portekiz ana toprağı sayılan biri büyük, birkaçı küçük adalardır. Fas'ın Mogador limanına 640 km. uzaklıktadır. Portekiz'in güneybatı ucuna uzaklığı 900 km.'dir.

Yüzölçümü: 797 km²

Nüfusu: 304.000

Başkenti: Funchal

Bu adaların en büyüğü Madeira'dır. Atlas Okyanusu'nun doğusunda, Kanarya Adaları' nın kuzeyinde bulunan Madeira dağlıktır. Adayı Ortaçağ sonlarında Portekizliler keşfettiler, oraya yerleştiler. Adanın şarapları dünyaca tanınmıştır. Portakal, muz, şekerkamışı, ekvator bitki ve meyvaları, başlıca ürünleri arasındadır.

Portekiz'in 22 vilâyetinden biri olan Madeira'da nüfus yoğunluğu pek yüksektir, km²' ye 380 kişi düşer. Başkent Funchal limanı, güneydoğu kıyısındadır (44.000 nüfus); Portekiz'in 5. şehridir. Adada başka şehir yoktur. Ahalisinin tamamı Portekizli'dir.

MADEN

Doğu Anadolu Bölgesi'nin yukarı Fırat bölümünde Elazığ iline bağlı bir ilçedir. Topraklarını doğuda Diyarbakır'ın Dicle, güneyde Ergani ve Çüngüş, batıda Elazığ'ın Sivrice, kuzeyde aynı ilin merkez ve Palu ilçeleri çevirir. Merkez bucağından başka Hazar adında bir bucağı, 42 köyü vardır.

Yüzölçümü: 955 km²

Nüfusu: 27.410 (1960 sayımı)

Maden ilçesinin büyük kısmı dağlıktır. Kuzey kesimlerinde Mastar ve Hazarbaba dağları bulunur. Batı, kuzeybatı kesimlerinde de Maden Dağları uzanır. Topraklar güneyde Ergani ilçesine doğru alçalır.

Maden'de kışlar soğuk, yazlar sıcak geçer. Yağış ilkbahar ve kış aylarında görülür. İlçe, bitki örtüsü bakımından pek zengin değilse de yer yer geniş ağaç toplulukları vardır. Bu arada kayın, kestane, gürgen, meşe başta gelir.

Maden'in en önemli akarsuyu Dicle'dir. Malatya-Diyarbakır demiryolu, Elazığ-Diyarbakır karayolu bu nehrin vâdisinden geçer. İlçenin kuzeybatı sınırı üzerinde Hazar Gölü (Gölcük) bulunur.

Maden'in ekonomik zenginliği bakır madenine dayanır. İlçenin adı da buradan gelmiştir. Çok eskiden beri işletilen bakır madeni

İstiklâl Madalyası'nın önden ve arkadan görünüşü

son zamanlarda modern vasıtalarla işletilmeye başlanmıştır. Bakır madeninin yakınında, Guleman'da da zengin krom yatakları vardır. İlçe halkının büyük bir kısmı bu işletmelerde çalışır, çoğu da tarımla uğraşarak geçimini sağlar.

Kasaba. — İlçe merkezi Maden kasabası Dicle'nin sağ kıyısında bir yamaç üzerine, Mihrap Dağı eteğinde kurulmuştur. Denizden yüksekliği 1.054 m.'dir. Kısaca «Maden» denildiği gibi «Erganimaden» diye de tanınır. 2 mahalleden meydana gelmiştir. İstasyonu kasabaya 2 km. uzaklıktadır. Kasaba bütün gelişmesini yakınındaki bakır ve krom yataklarına borçludur. Nüfusu 8.011'dir (1960 sayımı).

Medeniyetin İlerlemesine Yarıyan Toprak Ürünü: MADEN

MADEN, topraktan «filiz» denilen bileşimler halinde çıkarılıp ergitilerek arı hale getirilen maddelerdir, eritilip kalıplara dökülmek, ısıtılıp şekil verilmek suretiyle çeşitli eşya yapımında kullanılırlar.

Dünyanın büyük bir kısmını madenler meydana getirir. Yerkabuğunda %8 alüminyum, %5 demir, %4 kalsiyum bulunduğu sanılıyor. Ayrıca, potasyum, sodyum, magnezyum da önemli bir yer tutar. Dünyanın çekirdeği ise daha ağırdır. Bilginlere göre bu kısmı başlıca nikel ve demirden meydana gelmiştir.

Madenlerin Özellikleri

Kimyada, bir maddenin maden olup olmadığını anlamak için «elektroliz» deneyi yapılır. Bu deney elemanı bir asitte eritmek, eriyiğin içinden elektrik akımı geçirmekten ibarettir. Eğer eriyikteki eleman madense pozitif elektrikle yüklenir, eriyikte negatif elektriğin girdiği yere toplanır. Bu bakımdan, kimyada, pozitif elektrik yükü taşımayı madenlerin özelliği olarak kabul edilir, bu özellikte olan madenlere «metal» adı verilir.

Bütün madenlerin gümüş gibi bir rengi vardır, parlaktırlar, genel olarak, sudan ağırdırlar. Altın, bakır, stronsiyum gibi birkaç maden renklidir. Birçok madenler de sudan hafiftir. Bunların arasında lityum, sodyum, potasyumu sayabiliriz.

Madenler iyi bir ısı ve elektrik iletkenidir. Oksijenle birleşince bazal asitler meydana getirirler. Oksijen, hidrojen gibi elemanlar maden değildir.

Maden Filizleri

Madenler tabiatta nadiren sâf halde bulunur. Çoğu başka elemanlarla bileşikler halindedir, minerallerle karışıktır (Bk. Mineraller). İçinde maden bulunan bu bileşiklere «filiz» denir. Filizlerdeki maden oranı bazan çok az olabilir. Bu gibi durumlarda az bir miktar maden elde edebilmek için tonlarca filizi işlemek gerekir.

Maden filizinden, sadece maden değil, başka çeşitli maddeler de elde edilir. Madenle başka maddelerin filizlerden ayrılması zamanımızda başlı başına bir bilim haline gelmiştir. Bu iş «metalürji»nin bir safhasını teşkil eder.

Madenin filizden ayrılması, o maden cevherinin içinde bulunduğu bileşiklerin cinsine bağlıdır. Madenler oksit, sülfit, silikat, karbonat, klorür gibi bileşimler halinde bulunabilirler. Madenlerin ayrılmasında dikkate alınan bir başka özellik de başka elemanlarla yan yana bulundukları zaman sâflıklarını muhafaza edip edememeleridir. Madenin filizden ayrılması için yapılacak işlemde bunun da büyük önemi vardır.

Madenlerin bir kısmı bir tek işlemle filizden ayrılamaz. Bazı durumlarda önce filizdeki istenmiyen maddeleri ayırmak gerekir. Bu işlemden sonra filizdeki cevher daha yoğun bir hal almış olur. Madeni filizden ayırmak için birçok usul vardır. Bunların başlıcaları, eritmek, ısıtmak, damıtmak ve elektrolizdir (Bk. Demir; Bakır).

Filizlerden ayrılan madenler türlü şekillerde kalıplara dökülerek piyasaya sevkedilir. Ham madenler bu hale geldikten sonra metalürjinin ikinci kısmının işi başlar. «Fizikî metalürji» denen bu bilim kolunun görevi, elde edilen madenleri insanların kullanabileceği hale getirmektir. Madenlerin işlenerek doğrudan doğruya kullanılabilecek hale gelinceye kadar geçirdiği safhalar bu kısma girer. Çeşitli madenler birbirine katılarak alaşımlar yapılır, madenlere istenen özellikler verilir (Bk. Alaşım).

Maden Ocakları

Toprak altında maden filizlerinin bulunduğu yerlere «maden yatağı», filizlerin topraktan çıkarıldığı yere de «maden ocağı» denir.

Maden filizleri yeraltında ya kayalar halindeki yataklarda, ya da başka kayaları kesen damarlarda bulunur. Filizler yeryüzüne yakın olabileceği gibi yüzlerce metre derinliklerde de olabilir.

Buhar makinelerinin, benzin ve elektrik motorlarının keşfi madenciliğe büyük gelişmeler getirmiştir. Bu gelişmelerin en önemli kısmı toprağın kazılışında görülür. Eskiden bir işçi kürekle günde en çok bir ton toprak kazabilirken bugün dev boyda makineler günde 15.000 ton toprak atabilecek şekilde kazı yapmaktadır.

Zamanımızda elde edilen altının bir kısmı ilkel usullerle çıkarılmaktaysa da, Güney Afrika'da altın çok derin maden ocaklarından çıkarılır. Buradaki maden işçileri, 2.000 metreye yaklaşan derinlikte çalışırlar. İşçiler «kafes» adı verilen asansörlerle maden yatağının bulunduğu derinliklere inerler. Ya ellerinde bir karpit lâmbası vardır, ya da başlıklarına bir elektrik feneri takarlar. Filizlerin bulunduğu yerin havası devamlı olarak değiştirildiği gibi, yerin derinliklerine inildikçe sıcaklık artacağı için ayrıca serinletme tertibatı da yapılır.

Altın madenlerinin tersine, kömür madenlerinin çoğunun derinliği 600 m.'yi geçmez, hattâ bazı cins kömür yatakları doğrudan doğruya yeryüzünde bulunur, buradaki işçiler açık havada çalışırlar (Bk. Kömür). Boksit ve demir gibi madenler bazı bakır madenleri de yeraltında değildir. Potasyum, kükürt gibi madenler, yataklara su basmak, maden cevherini eriterek yeryüzüne çıkarmak suretiyle elde edilir.

Petrol madenlerinin işletilmesi de apayrı

ESKİ İNSANLAR HANGİ MADENLERİ BİLİRLERDİ

Eski Romalılar kurşundan su boruları yaparlardı.

Altın ve gümüşten hem süs eşyası hem de para yapılırdı.

Demir, silâh, zırh ve aletlerin yapılışında kullanılan başlıca madendi.

Bakırdan ev eşyaları yapılırdı.

Meksika Kızılderilileri kalaydan çok güzel eşyalar yapmışlardı.

GÜNÜMÜZÜN BİLİM ADAMLARININ BULDUKLARI MADENLER

Bu madenler nadiren tabii hallerde bulunurlar.

Mutfak eşyaları Çikolata kâğıdı
Alüminyum Magnezyum

Bu hafif, fakat kuvvetli maden alaşım olarak diğerleriyle karıştırıldığı gibi, yalnız olarak da kulanılır.

TÜRKİYE'DEKİ MADENLER

YURDUMUZ maden bakımından çok zengindir. Yalnız, eski devirlerde bu zenginlik yüzüstü bırakılmıştı. Cumhuriyetten sonra maden araştırmalarına büyük bir önem verildi. Bu arada, 1933'te «Altın ve Petrol Arama ve İşletme İdareleri» adında bir müessese kuruldu. 1935'te bu müessese, faaliyet alanı daha da genişletilerek, «Maden Tetkik ve Arama Enstitüsü» (M.T.A.) adını aldı. Genel merkezi Ankara'da olan bu enstitü jeolojik ve jeofizik incelemeler yapar. Çalışmaları arasında Türkiye'nin jeolojik hartasını çıkarmıştır. M.T.A. şimdiye kadar çeşitli maden filizleri keşfetmiş, bunların işletilmesi işi Etibank'a verilmiştir.

Yurdumuzdaki başlıca madenler şunlardır:

Altın. — Anadolu'nun eskiden altın bakımından zengin olduğu, ancak cevherlerden çoğunun tükendiği bilinmektedir. I. Dünya Savaşı'ndan önce Bolkardağ bölgesinden yılda 6-13 ton arası altın elde edilirdi. Sonradan altın çıkarılması hemen hemen tamamen durmuştur. Buradaki simli kurşun madeninin her tonunda 2-13 gram altın bulunmaktadır.

Bakır. — Yurdumuzun en önemli bakır madeni Ergani'dedir. Dünyanın en zengin madenlerinden olan Ergani Bakır Madeni 1.200 km²'lik bir alanı kaplar. Buradaki bakır cevherinin 4-5.000.000 ton arasında olduğu sanılmaktadır. Bu madenlerin M.Ö. 2000 yılarında Asurlular tarafından işletildiği tahmin ediliyor. Murgul Bakır Madeni'nin de çok zengin bir yatak olduğu anlaşılmıştır.

Civa. — Türkiye'nin birçok yerlerinde civa madeni varsa da bunların en zengini İzmir körfezinin Karaburun yarımadasındaki cevherdir. Buradan yılda 500 kilo kadar civa elde edilir.

Demir. — Yurdumz demir madeni bakımından da zengindir. Birçok bölgelerde demir madenleri işletilmektedir (Bk. Demir).

Gümüş. — Anadolu'da eskiden beri varlığı bilinen bir madendir. Keban ve Bolkardağ'daki filizlerin bir tonundaki gümüş 500-800 gram arasındadır.

Krom. — Türkiye, pek değerli bir maden olan krom bakımından da zengindir. Dünyada krom cevheri bulunan ülkelerin en önemlileri arasındadır. En çok krom yatağı bulunan illerimiz Antalya, Balıkesir, Hatay, Muğla, Elâzığ, Eskişehir, Kütahya, Bursa, İçel'dir. 1848'de Bursa'da bulunan kromlarımız bugün bütün dünyaca tanınmıştır. Bilinen yüzden fazla krom madeninden en önemlileri Eskişehir, Kütahya, Fethiye, Guleman'dakilerdir. Ergani bakır bölgesindeki Guleman yatakları 540 km²'lik bir alanı kaplar, dünyanın en büyük krom madenidir. Buradaki cevher yerin üstündedir. Filizdeki krom oksit oranı %50'dir. Burada elde edilen cevher havai hatla Ergani istasyonuna taşınır.

Fethiye, Köyceğiz, Marmaris bölgelerinde de zengin krom yatakları vardır. Fethiye'deki yatakların büyük kısmı yer altındadır. Bu bölgede Fethiye ve Antalya krom madenleri de önemli krom ytaklarıdır. Bunların en büyük özelliği denize yakın oluşları, bu bakımdan sevk işlerinin kolaylığıdır.

Kütahya, Bursa yakınlarında da zengin krom yatakları vardır. Eskişehir bölgesindeki madenler orta değerdedir. Türkiye'de bir yılda çıkarılan kromun %57'si Guleman'dan elde edilir.

Magnezyum. — Bu madenin cevheri olan magnezit en çok Eskişehir yakınlarında bulunur. Burada işletilen iki madenden yılda 1.000 ton kadar magnezit elde edilmektedir. Daha başka bölgelerimizde de magnezit bulunur.

Manganez. — Çelik sanayiinin en önemli maddelerinden biri olan manganez yurdumuzun birçok yerlerinde vardır. Bilinen 300 manganez yeri M.T.A. tarafından incelenmiş, bunların 150 kadarı çeşitli sınıflara ayrılmıştır. En önemli manganez yataklarımız Afyon, Biga, Sapanca, Finike, Fethiye ile Karadeniz kıyılarında Ereğli, Hopa bölgelerindedir. Manganez yataklarımızın verimi yüksek değildir. En zengin manganez cevheri Fethiye'dekidir.

Volfram. — Türkiye volfram zenginliği bakımından Avustralya ve Çin'den sonra üçüncü gelir. Uludağ'da varlığı anlaşılan çok zengin volfram yatakları henüz işletilmemiştir. Eskişehir, Kırşehir, Yozgat'ta da volfram yatakları vardır.

Borasit. — Dünyada ilk olarak yurdumuzda keşfedilen borasit Bandırma yakınlarında çıkarılmaktadır. Hattâ batıda buna Bandırma adından gelme «pandermit» de derler. Borasit halen Bandırma-Balıkesir arasında Sultançayır maden'nden elde edilmektedir.

Yurdumuzun cevher ve maden istihsalinde son durum
(Ton olarak)

	1961'de	1962'nin ilk dört ayında
Demir	790.188	206.000
Krom	577.000	105.000
Bakır	26.256	9.000
Manganez	42.372	1.269
Kükürt	17.100	6.000
Maden Kömürü	6.315.168	1.243.000
Linyit	3.845.892	1.243.000

bir tekniğe ihtiyaç gösterir. Yerin binlerce metre derinliğine açılan kuyulardaki petrol özel usullerle dışarı çıkarılır (Bk. Petrol).

Maden Filizleri Nasıl Bulunur

Maden filizlerinden bazısı tesadüfen bulunur, çoğu da jeologlar, mühendisler tarafından keşfedilir. Yeraltındaki yatakların da, yeryüzündeki yatakların da bulunması çok güçtür, özel bilgi ister. Maden arayıcı tıpkı bir avcı gibi, bölgenin özelliklerini, ne gibi madenlerin bulunabileceğini bilmelidir. Tıpkı av hayvanları gibi madenlerin de kendilerine göre izleri vardır. Arayıcılar bu izlerden maden filizlerini bulurlar.

Toprak yüzündeki bakır yatağı yağmur, kar, ısı değişiklikleriyle eriyerek yamaçlar boyunca akar, yeniden billûrlaşır. Demir de bazan bakırla karışık olarak bulunur. Maden arayıcıları işte yeryüzündeki bu paslanmış, kararmış maden izlerini arıyarak asıl cevheri bulmaya çalışırlar. Petrol araştırmaları için daha özel usuller kullanılır.

Altın, daha çok, dere kıyılarındaki kumlarda aranır. Kalay, plâtin, krom, daha başka birkaç madenin araştırma işlerinde de nehirlerin, derelerin taşıyıp getirdiği kumlardan faydalanılır. Bu kumların arasında maden billûrlarını görmek maden filizlerinin nerede bulunacağı hakkında bir fikir verebilir. Öte yandan, kurşun, gümüş doğrudan doğruya kayaların arasında bulunan yataklardan çıkarılır.

Maden İşçiliği

Madenlerin işlenmesi de keşfi gibi tarih öncesi devirlerde başlamıştır. Bakırın bulunmasının insanların haaytına çok büyük bir değişiklik getirdiği şüphesizdir. Bakırın bulunmasiyle başlıyan maden devrinde insanlar bu madenden sayısız eşya yapmışlardır. Bakır kadar eski olan bir başka maden de altındır.

Her iki madenin insanlar tarafından bundan en az 6.000 yıl önce kullanılmaya başlandığı sanılıyor. Önceleri her iki madene de dövülerek biçim veriliyordu. M. Ö. 4000 yıllarına doğru bakırın ısıtılıp tavlanarak şekillendirilmesi başladı. M.Ö. 4000-3000 yılları arasında bakır-arsenik, bakır-kalay alaşımları yapılmaya başlandı. Öte yandan, gümüş de bulunmuş, altın-gümüş alaşımları da yapılmaya başlanmıştı. Bilinen madenlerle türlü süs eşyaları, silâhlar, ev eşyası yapılması, bunların geliştirilmesi de bu devreye raslar. M. Ö. 3.000-2.000 yıllarında altından, gümüşten mücevher yapma tekniği çok gelişti. Altının levhalar haline getirilmesi başarıldı. Tunçtan eşyalar gelişmiş, demirden faydalanılmaya başlanmıştı. . Ö. 2.000-1.000 yılları arasında demirin kullanış alanı artmış, tunç yapımı gelişmiş, heykeller türlü sanat eserleri yapımı çoğalmış, pirinç, çelik yapımı başlamıştı. .Ö. 1.000-100 yılları arasında Çinde dökme demir, Hindistan'da dökme çelik yapılmasına, bunların silâh yapımında kullanılmasına, filizlerden civanın çıkarılmasına başlandı.

Tunç dökümü başladıktan sonra heykeller, çeşitli süs eşyası, ev eşyası yapımı gelişti. Bugün müzelerde Tunç Devri'nden kalma birçok eşyayı görmek mümkündür. Bunlar arasında makaslar, zıpkın başları, kalkanlar, kı-

MADEN ÇAĞI

Tarih öncesi devirlerden biridir. Dördüncü Zamanın son bölümü olarak, Cilâlı Taş Devrinden sonra gelir. Daha Cilâlı Taş Devrinde, insanlar, mağaralarda yaşamaktan vazgeçip göller üstüne, ya da çevresini hendeklerle, sularla çevirdikleri alanlara dayanıksız malzemeden evler yapmışlardı. Av ve savaş için kullandıkları silâhlar gene taştan olmakla birlikte, ilk maden işlerini de meydana getirmişlerdi. Çünkü, kullandıkları madenler, henüz silâh yapmaya yarıyacak sertlikte değildi; ancak ufak-tefek süs eşyası yapıyorlardı. Bu bakımdan, silâh olarak kullanılan malzemenin cinsine göre, Maden Çağı, bazı devirlere ayrılmıştır:

Bakır Devri. — İlk maden devridir. Bu devirde, gümüş, bakır kullanılmıştır. Tarihte, hattâ tarih öncesinde, insanların madenden sanat eserleri yapmaları bakır çağına raslar (Bk. Bakır Çağı).

Tunç Devri. — Tek başına kullanılan malıçlar, masalar, iskemleler göze çarpıyor (Bk. Tunç Devri).

Altın, gümüş eskiden beri büyük bir dikkatle işlenir, süs eşyası yapımında olduğu gibi çeşitli ev ve mutfak eşyası yapımında da kullanılırdı. Eski Mısırlılar zamanından kalma altın eşya, İnkalar devrinden kalma gümüş ev eşyası güzellikleriyle dikkati çeker.

Kurşun Romalılar zamanında su boruları yapımında kullanılırdı. Eski Yunanlılar da kurşundan heykel yapımında faydalanmışlardır.

DEV BİR DELME MAKİNESİ

Kuzey İngiltere'de maden ocaklarını açmak için toprağı delmek üzere kullanılan dev bir delme makinası.

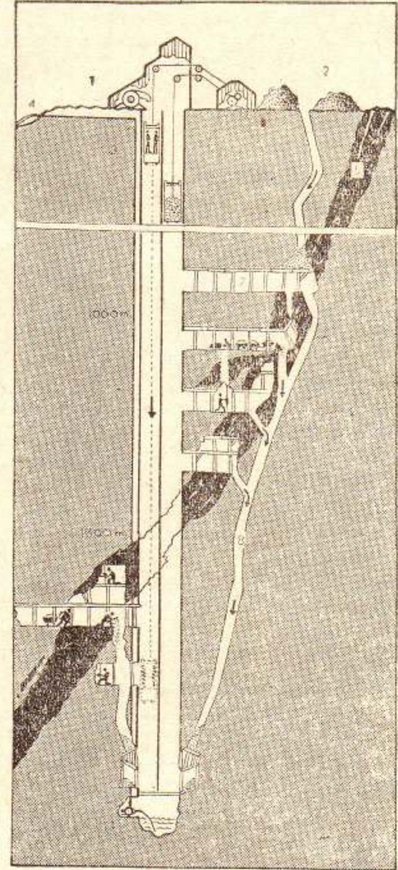

1500 yıllarında lâboratuvarda, maden işçiliğinde kullanılan bir kömür fırını.

Türkler eskiden beri madencilikle yakından ilgilenen bir millettir. «Ergenekon Destanı» milletimizin madene verdiği büyük önemi destanlaştırmıştır. Yüzyıllar boyunca dünya siyasetinde gösterdiğimiz başarılarda maden işçiliğimizin önemli payı olmuş, en sonunda Fatih Sultan Mehmet'in döktürdüğü toplarla İstanbul'un zaptı tarihin bir çağının kapanmasına yol açmıştır.

Bibliyografya. — Bu konuda Türkçe eserlerin başlıcaları:

Maden Sanatları Teknolojisi (Paul Ripperger, çev. F. Ünver, 1949); M.T.A 25 Yıl (Maden Tetkik ve Arama Enstitüsü, 1961); Maden Yatakları Bilgisinin Esasları (F. Schumacher, çev. Doç. Dr. E. Göksu, 1957), Madenlerin Mekanik Teknolojisi İmar Usulleri (Prof. N. Çuhadar, 1947); Maden İşletmeciliği (A. K Bekişoğlu, 1959); Maden İşletmesi (C. Z. Aysan, 1943); Maden Jeolojisi (Prof. H E. McKinstry, çev. E. K. Önder, 1959); Maden Kaplamacılığı ve Galvanoplasti (O. İgot, 1944).

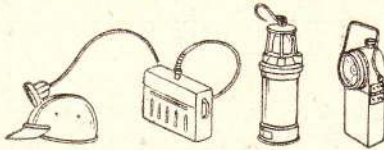
BİR ALTIN MADENİ KESİTİ

1 — Havalandırma vantilâtörü. 2 — İşi biten dehlizleri toprak atarak doldurmaya yarıyan kuyu. 3 — Asansör. 4 — Madende biriken suları dışarı atan boru. 5 — Maden filizi. 6 — Elektrikli trenlerle taşınan ham maden buradan dökülür. 7 — Elektrikli trenlerle taşınan ham maden buradan dökülür 7 — Kuvvetli direkler dehlizlerin çökmesini önler. 8 — Ham madenin geçiş yolu. 9 — Yukarıdan dökülen ham maden burada biriktikten sonra özel asansöre doldurulur. 10 — Sızan sular burada birikir. 11 — Madende biriken sular dışarı pompalanır.

denlerin dayanıksızlığı, yumuşaklığı insanları araştırmalara sürükledi, kalay-bakır karışımını (tuncu) buldular. Tunç keşfedilince, insanlar hemen bütün silâhlarını bundan yapmaya başladılar. Tunç Devrine geçiş, bakır, altın ve gümüşü, gene sanat eserleri için malzeme olmaktan çıkarmadıysa da Tunç Devriyle birlikte, her türlü maden işçiliği hızla gelişti (Bk. Tunç Çağı).

Demir Devri. — Maden Çağının son devridir, zamanımıza kadar sürmüştür. Demir Devri de, tuncun her alanda kullanılmasına engel olmamıştır. Ancak, demirin, tunca üstün pek çok özelliği olduğundan, maden işçiliğinin gelişmesini çok daha kolaylaştırmıştır (Bk. Demir Çağı).

Maden Çağı'nın çeşitli devirleri dünyanın her yerinde aynı zamanda başlamış değildir. Değişik bölgelerde değişik zamanlarda görülmüştür. Madenlerin çıkış bölgeleri, gelişmeyi kolaylaştırmıştır.

Elde ve şapkada taşınan çeşitli madenci fenerleri

MADENCİ FENERİ

Kömür ocaklarında birikmiş gazların patlamasını önlemek üzere kullanılan bir fenerdir. Bu fenerin icadından önce grizu patlamalarına maden ocaklarında büyük can kaybına yol açardı (Bk. Grizu).

Madenci fenerinde alevi çevreliyen tel ızgara sıcaklığın önemli bir kısmını emer. Böylece birikmiş gazları patlatmaya yetecek kadar sıcaklığın fenerden sızması önlenmiş olur. Ayrıca, dışarıdan giren gazlar da fenerin içinde yanar, dışarıdakileri tutuşturmaz.

Madenci fenerini Sir Humphrey Davy icat ettiği için «Davi lâmbası» diye de anılır (Bk. Davy).

MADRİD

İspanya'nın başkentidir. İber Yarımadası' nın aşağı yukarı merkezinde, Manzanares Nehrinin kıyılarında, denizden 655 m. yükseklikteki Meseta düzlüğü üzerinde kurulmuş, 2 milyon nüfuslu büyük bir şehirdir. Madrid'in, tarihî bir şehir olduğu halde birçok modern bölümleri de vardır. Madrid'deki iş binaları, Puerta del Sol adlı güzel bir meydanın çevresinde toplanmıştır. Şehrin başlıca yollarının hepsi, bu meydandan başlar. Meydanın doğusunda, dünyanın en güzel bulvarlarından biri sayılan Prado Caddesi bulunur. Bu yol boyunca, Madrid'in tarihî bakımdan çok değerli olan çeşmeleri, anıtları, heykelleri sıralanmıştır. Meydanın batısında ise, 1700 de Kıral V. Felipe tarafından yaptırılmış olan Millî Saray vardır. Çok büyük bir bahçenin ortasında bulunan bu binada bugün sanat bakımından eşsiz değerdeki eserler saklanmaktadır. Madrid'deki Millî Kitaplık ve Müze'de dünyanın en zengin koleksiyonları bulunur. Millî Müze'deki en önemli eserler, Diego, Valazquez, Bartolomé, Murillo, Rubens, Vandyke, Rafaello gibi ünlü ressamların tablolarıdır. Bu özelliklerinden dolayı Madrid, yalnız İspanyollar için değil, birçok yabancılar için de dünyanın belli başlı sanat ve öğrenim merkezlerinden biridir.

Madrid'in XVI. yüzyılda inşa edilmiş olan üniversitesi, Avrupa'nın en büyük üniversiteleri arasındadır. Plaza de Toros denilen boğa güreşi alanı Madrid'in turistler için çok ilgi çekici bir şehir olmasını sağlamaktadır. Arap mimarlık tarzında yapılmış olan bu alan, 13 bin seyirci alır. Madrid, 1936-1939 yılları arasındaki İspanya iç savaşı sırasında oldukça yanıp yakılmış, şehrin birçok eski yapıları, anıtları yok olmuştu. Bugün, bunların yerini yeni binalar almıştır.

Madrid, İspanya'daki en önemli demiryollarının, karayollarının kavuşağında bulunduğundan, ticaret ve endüstri bakımından çok gelişmiştir. Son zamanlarda kurulduğu halde kısa zamanda ilerlemiş olan endüstrilerinin başında, tütün, mücevher, deri, kimyevî madde, likör, makine, elektrik malzemesi, mobilya, porselen, kâğıt, çikolata, ayakkabı, uçak malzemesi, radyo, lâstik, optik eşya, plâstik, traktör, motor endüstrileri gelir. Bunlardan başka, Madrid'de yapılmakta olan yelpazeler, eldivenler, şemsiyeler, halılar dünyaca ünlüdür.

Madrid'i, IX. yüzyılda İspanyollar Araplar'dan aldılar. XV. yüzyıla kadar Madrid'e pek önem verilmiyordu. XV. yüzyılda şehir, II. Felipe'nin idaresi altındaki İspanyol devletinin başkenti oldu. Napoléon Savaşları sırasında Madrid'i Fransızlar işgal ettiler. 1936 İspanyol iç savaşı sırasında şehir çok harap oldu. 1939'da General Franco Madrid'e girdi, burada yeni hükümeti kurdu.

MAETERLİNCK, Maurice (1852 - 1949)

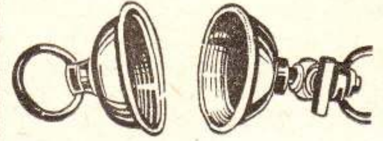

Maeterlinck

Ünlü bir Belçikalı yazardır. Gand şehrinde doğdu. Ciddî bir öğrenim gördü. Bilim, edebiyat, psikoloji ile uğraştı. Sonra Paris'e yerleşti. Fransız sembolist şairleriyle fikir birliği yaptı. Hele 1890'dan sonra sembolistler üzerine geniş ölçüde etkisi oldu. Bir yandan makaleler, bir yandan deneme olmak üzere bilim eserleri, bir yandan piyes yazıyordu. Sonunda daha çok piyesleriyle ün kazandı.

Maeterlinck'in fikirleri şöyle özetlenebilir: Bilim, yalnız aklın, bilginin öğrettikleridir; varlığımızın, bütün varlıkların özünü anlatmaya yetmez. O bilinmez, asıl, kesin gerçeği anlıyabilmek için sezginin yol göstericiliğine ihtiyaç vardır. Bilimin verilerini yol gösterici olarak kullanıp, özü bilinmiyeni mistisizm yolu ile elde edebiliriz. İnsanın ödevi de bunu denemek, her şeyin gerçeğini anlamaya çalışmaktır.

Maurice Maeterlinck 1911'de Nobel Armağanı'nı kazanmıştır. En ünlü piyesleri «Monna Vauna» ile «Mavi Kuş»tur. Derin araştırmalara dayanan «Arıların Hayatı» ile «Karıncaların Hayatı» da bu konularda yazılmış en güzel eserlerdir.

«MAGDEBURG YARIMKÜRELERİ» NEDIR

Hava basıncının cisimler üzerindeki baskısını göstermekte faydalanılan, madenden yapılmış iki yarımküredir. İçi boş olan bu iki madenî yarımküre birleştirilerek içindeki hava bir musluktan boşaltılırsa birbirlerinden çok güç ayrılırlar. Bunun sebebi dışarıdaki havanın, içi boş olan kürenin dış yüzeyine büyük bir basınç yapmasıdır. Kürenin içine musluktan hava verilince kürenin içindeki ve dışındaki hava basıncı eşitleşir, yarımküreler çekilince kolayca birbirinden ayrılırlar.

MAGDEBURG

Doğu Almanya'nın Prusya bölgesinde Saksonya eyaletinin idare merkezi olan 300.000 nüfuslu bir şehir, Elbe kıyılarında önemli bir limandır. Berlin'in 141 km. güneybatısındadır.

Magdeburg Almanya'nın şeker pazarı sayılır, büyük şeker fabrikaları vardır. Ayrıca demir, çelik, makine, lokomotif, kimya endüstrisi kollarında da oldukça ileridir.

Magdeburg, şehri Berlin'e, Dessau'a, Leipzig'e, Halberstadt'a, Helmstedt'e ve Stendal'a bağlıyan altı demiryolunun kavuşak yerindedir. Bir nehir limanı olması da şehre ulaşım bakımından ayrı bir önem kazandırmıştır. 1938'de açılmış olan, Ren'le Elbe nehirlerini birbirine bağlıyan Mittelland Kanalı bu önemi daha da artırmıştır. Magdeburg'un bu ulaşım kolaylıkları şehri Doğu Almanya'nın başlıca limanı haline getirmiştir.

MAGELLAN, Fernao de (1480 - 1521)

Magellan

Dünyanın çevresini dolaşan deniz yolunu bulması ile adı tarihe geçmiş ünlü bir Portekizli denizcidir. İndonezya'ya batıdan gidebilmek amaciyle çıktığı keşif yolculuğunda, Güney Amerika'nın güney ucunda, kendi adını taşıyan boğazı bulmuştur (Bk. Magellan Boğazı).

Magellan, Portekiz'in Sabrosa şehrinde doğdu. Asilzade bir ailedendi. Küçük bir çocukken, saray hizmetlerinde bulunmak üzere, kıralın yanına verilmişt. 25 yaşına gelince donanmada görevlendirildi. Fas'ta Araplarla yaptığı bir çarpışmada yaralandı, hayatının sonuna kadar sakat kaldı.

Magellan, Portekiz donanmasında bir denizci olarak çalıştığı zamanlarda, coğrafya bilimine karşı büyük bir ilgi duyuyordu, çünkü o devirde, dünya üzerinde insanların tanıdıkları coğrafya ufku çeşitli yolculuklarla yeni keşiflerle birdenbire genişlemişti. Magellan, Portekiz'den kalkıp batıya doğru gidilecek olursa, doğu ülkelerine varılabileceğini düşündü, bu konuda bir yolculuk tasarladı. Kıraldan yardım istedi. Tecrübeli bir denizci olduğu halde, o çağlardaki deniz yolculuklarının güçlüklerini, tehlikelerini, eldeki imkânların yetersizliğini hesaba katmıyordu. Magellan'ın isteğini bu yönden ele alan Portekiz Kıralı, ona izin vermedi. Buna karşılık İspanya o sıralarda, Amerika yolculuğundan dönmüş olan Kristof Kolomb'un anlattığı keşif hikâyelerinin heyecanı içinde bulunuyordu. Bunun üzerine, Magellan, Portekiz donanmasındaki görevinden çekilerek İspanya'ya gitti, tasarısını İspanya Kıralı'na anlattı. O sırada İspanya Kıralı olan V. Karl, Magellan'a beş küçük gemiden meydana gelen bir filo verdi. 20 eylûl 1519'da bu gemiler, içlerinde tecrübeli denizciler gibi gönüllüler de bulunan 270 kişiyle, Sanlucar limanından Magellan'ın komutasında, denize açıldı.

Kafile yola çıkar çıkmaz, kötü bir hava, açlık gibi tehlikelerle karşılaştıysa da, aralık ayının başında sağ-salim Rio de Janeiro körfezine vardılar. Magellan birkaç hafta burada kalarak, batıdaki okyanusa geçebileceği bir geçit aradı. Rasladığı bütün nehir ağızlarından, bir geçit bulurum diye, içeri giriyor, bunların nehir olduğunu anlayınca geri dönmek zorunda kalıyordu.

Artık Güney Yarımküresi'nin kışı yaklaşmıştı. Magellan'ın adamları açlık, tehlike korkusu ile yeni bir yolculuğu göze alamıyordu, kaptanlarına karşı ayaklandılar. Magellan soğukkanlılıkla bu ayaklanmayı bastırdı. Adamlarına: «Aç kalıp direklerdeki meşinleri de kemirsek yolumuza devam edeceğiz» dedi.

Böylece, Magellan'ın gemileri, Amerika kıtasının güneyine doğru yol almaya başladı. 1520 ekim ayında gemiler geniş bir boğaza girdiler. Magellan'ın küçük gemileri, bu girintili çıkıntılı esrarengiz boğazda 22 gün ilerledi, en sonunda batıdaki okyanusa ulaştılar. Burada suların Atlas Okyanusu'ndan daha sakin olduğunu gören Magellan, bulduğu yeni okyanusa, «sakin» anlamına gelen «Pasifik» adını verdi.

Gemiler, Pasifik Okyanusu'nda (Büyük Okyanus'ta) 98 gün yol aldılar. Yolculuk gittikçe güçleşiyordu. Gemilerde yiyecek kalmamış, tayfaların çoğu hastalanmıştı. En sonunda kara göründü. Burası, anlaşıldığına göre, bugünkü Mariana Adaları'ydı. Magellan hemen karaya çıkarak hasta adamlarının iyileştirilmesini, yiyecek elde edilmesini sağladı. Buradan ayrıldıktan sonra batıya doğru yoluna devam etti, birkaç gün sonra Filipin Adaları'na vardı. Burada adadan adaya dolaşıyor, yerlilerle iyi geçinmeye çalışıyordu. 1521 yılının 27 nisanında, bir kabîle başkanına yardım etmek için onun düşmanlariyle savaşırken öldürüldü.

Magellan'ın adamlarından, gemilerinden geriye kalanlar yolculuklarına devam ettiler, 1522 eylûlünde İspanya'ya döndüler. 270 kişilik kafileden ancak 31 kişi geri gelebilmişti; yalnız, Magellan'ın hayali gerçekleşmiş, dünyada uzun bir deniz yolu açılmıştı.

MAGELLAN BOĞAZI

Güney Amerika topraklarını, Tierra del Fuego Adalarından ayıran, Atlas Okyanusu'nu Büyük Okyanus'la birleştiren dar bir boğazdır. Bu boğazı, 1520'de, İspanyol kâşifi Magellan, dünya çevresindeki ilk yolculuğu sırasında keşfetmiştir (Bk. Magellan).

Tierra del Fuego, İspanyolcada «Ateş Toprakları» anlamına gelir. Adalara bu adı, 1520'de boğazdan geçerken, Kızılderililerin yaktıkları ateşi gören Magellan vermiştir.

Magellan Boğazı'nın uzunluğu 562 km.'dir, genişliği 3-112 km. arasında değişir. Magellan Boğazı'nın kıyılarındaki tek önemli şehir, Punta Arenas'tır. Panama Kanalı açılmadan önce Magellan Boğazı, Atlas Okyanusu ile Büyük Okyanus arasındaki tek deniz geçidiydi. Panama Kanalı'nın açılmasından sonra Magellan Boğazı önemini kaybetti.

MAGNA CHARTA

İngiltere Kıralı John'un 1215'te, İngiliz derebeylerinin isteği ve zoru ile imzaladığı fermana «Magna Charta» (Yüce Ferman) denir. İngiltere'de halkın kişisel dokunulmazlığını, haklarını tanıyan ilk siyasî belge olarak kabul edilen Magna Charta, İngiliz demokrasisinin temelini meydana getirir.

İngiltere'de, Kıral John idaresinden önce asilzadeler, hürriyetlerini, haklarını teminat altına almaya ihtiyaç hissetmemişlerdi. Kıral John, ülkeyi büyük bir istibdatla idare ettiği için, başta derebeyleriyle asîlzadeler olmak üzere, halk arasında bir hoşnutsuzluk başgösterdi. Bunun üzerine, 1213'te, bazı baronlarla yüksek rütbeli kilise adamları Londra yakınlarındaki Saint Albans kasabasında toplandılar, kıral'dan istiyecekleri hakların bir listesini hazırladılar. Bu listeye, gerek kıralın, gerekse kendilerinin emirlerinde çalışanlara verilecek haklar da eklenmişti. Baronların bu tutumu, Magna Charta'nın bütün İngiliz halkı tarafından benimsenmesini, desteklenmesini sağladı.

Kıral John kendisine sunulan bu listeyi önce imzalamadı. Bunun üzerine baronlar, kıralın üzerine bir ordu gönderdiler. John, durumun tehlikesini, önemini sezdiği için, Thames Nehri kıyılarındaki Rumrymede'de bir konferans topladı. Burada, 15 haziran 1215'te Kıral John, tarihe Magne Charta adı ile geçmiş olan fermanı imzaladı.

Bu ferman bugün, tarihî bir belge olarak, Londra'daki British Museum'da saklanmaktadır. Magna Charta'da 63 madde vardır. Bunların arasında özellikle üçü önemlidir. Bu maddelerde kısaca şöyle denilmektedir:

1. — Yürürlükte olan yasalar uygulanmaksızın hiçbir yurttaş tevkif edilemez, hapsedilemez, malları elinden alınamaz.

1215'te İngiliz Kıralı John Magna Charta'yı imzalarken.

2. — Adalet satılamaz, geciktirilemez, hür olan hiçbir yurttaş ondan yoksun kılınamaz.

3. — Kabul edilmiş olanların dışında hiçbir vergi, yüksek rütbeli kilise adamlarından, baronlardan meydana gelen bir kurulun rızasını almadan, haciz koydurarak, ya da zor kullanarak toplanamaz.

Kıral John'dan sonra tahta geçen 37 İngiliz kıralı, İngiltere'yi, Maga Charta'ya uyarak idare etmiştir. Bir ara Magna Charta'nın derebeylerince yanlış bir şekilde, ya da işlerine geldiği gibi yorumlandığı olduysa da 1600'den sonra bunlara engel olunmuştur.

MAGNETİT

Bir demir oksitler karışımıdır. $FeO.Fe_2O_3$ formülü ile gösterilir. 2 ve 3 değerli demir oksitleri olan FeO ve Fe_2O_3 beraberce teşekkül ederlerse Fe_3O_4 formülü ile de gösterilebilen magnetit meydana gelir.

Magnetit tabiatta bulunan en değerli demir filizidir. Sâf halde içinde %71,4 oranında demir vardır. Çoğunlukla içinde magnezyum, mangan, nikel, titan, alüminyum, çinko metallerinden biri veya birkaçı bulunur. Magnetit siyah renklidir. Özgül ağırlığı 5,1, ergime noktası 153°'dir. Mıknatıs özelliği gösterdiği için «mıknatıs taşı» anlamına gelen «magnetit» adı verilmiştir. Kızdırılınca mıknatıs özelliği kaybolur, soğuyunca gene eski haline döner. Dünyada belli başlı zengin magnetit yatakları İsveç, Kuzey Amerika, Ural ve Kafkasya'dadır. Yurdumuzda Sıvas, Divriği ve yakınlarında bulunur.

MAGNETİZMA

Fizik biliminin önemli bölümlerinden biridir. Genel olarak ikiye ayrılarak incelenebilir: 1) Magnetizma, 2) Elektromagnetizma.

Magnetizma dalının ana elemanı «mıknatıs» adı verilen, kendine has bazı özellikleri olan cisimlerdir. Onun için önce mıknatısın ne olduğunu gözden geçirdim:

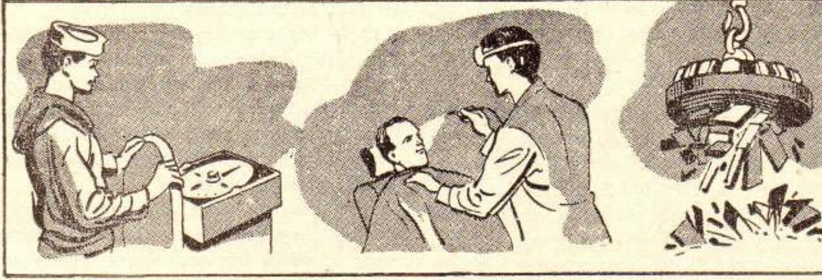
Mıknatıs Nedir?

Demir ve çelik parçalarını çeken, serbest olarak asıldığı zaman belli bir doğrultuyu alan cisimlere «mıknatıs» denir.

Mıknatıs, tabiatta bulunduğu için çok eskiden beri bilinmektedir. Eski insanlar «mıknatıs taşı» ya da «magnetit» adını verdikleri bir maden filizinin yukarıda anlattığımız özellikleri gösterdiğini biliyorlardı. «Magnetit» adı o zamanlar da önemli bir şehir olan Manisa'dan gelir. Çünkü magnetit filizi Manisa çevresinde çoktur. Magnetitin kimyasal yapısı Fe_3O_4 tür. Bu formülden de anlaşıldığı gibi magnetit, demirin bir oksididir.

Çelik bir çubuğu magnetitin yanına koyarsak, çelik çubuk da mıknatıs özellikleri kazanır, o da mıknatıs olur. Böylece, mıknatısları ikiye ayırabiliriz. Birinci türden olanlara «tabiî mıknatıs», ikinci türden olanlara da «yapay mıknatıs» adı verilir. Pratikte daha çok yapay mıknatıslar kullanılır.

Mıknatısın Kutupları. — Bir mıknatıs çubuğunu demir tozuna batırıp kaldıracak olursak, demir tozlarının moknatısın iki ucunda toplandığını görürüz. Bu deney bi-

Magnetizmanın günlük hayatımızda önemli bir yeri vardır. Gemiciler, pilotlar, seyyahlar, askerler pusulaya bakarak yollarını bulurlar. Öte yandan, modern doktorlukta da magnetizmadan faydalanılır. Kaza sonucunda göze kaçan küçük demir parçacıkları çok kuvvetli ufak mıknatısları göze yaklaştırarak çıkarılabilir. Bunun gibi, sanayide de çok ağır demir, çelik eşyalar elektrikli mıknatıslarla kolayca kaldırılır.

ze mıknatısın uclarında çekim özelliğinin daha çok olduğunu gösterir. Mıknatısın uclarına «kutup» adı verilir. Her mıknatısın mutlaka iki kutbu vardır. Tek kutuplu mıknatıs elde edilemez. Uzun bir mıknatıs çubuğunu ikiye bölsek gene ikişer kutuplu iki tane mıknatıs elde ederiz. Bu parçaları da ikiye bölsek doğan mıknatısların da gene ikişer kutuplarının bulunduğu görülür. Bu parçalamayı ne kadar sürdürürsek sürdürelim sonuç değişmez.

Tersine, kırdığımız parçaları yeniden birleştirirsek, ortaya rastlıyan kutupların yok olduğunu, yalnız iki tane kutbun kaldığını görürüz.

Çelik Neden Mıknatıslaşır?

Bu deney bize mıknatısın yapısı hakkında yeterli bilgiyi verir. Bir mıknatıs, «mıknatıs molekülü» adı verilen iki kutuplu çok büyük mıknatıslardan yapılmıştır. Bu mıknatıs molekülleri de çubuğun boyunca düzgün olarak sıralanmışlardır. Diğer cisimlerde ise böyle bir sıralanma yoktur. Mıknatıs yanına koyduğumuz çelik çubuğun mıknatıs molekülleri de sıraya girer. Böylece çelik çubuk da mıknatıs halini alır.

Gene aynı yapı şeklinden dolayı, çekiçle dövülen, sert bir yere çarpılan, ya da 800°' ye kadar ısıtılan bir mıknatıs, mıknatıslığını kaybeder. Çünkü çarpma, ya da sıcaklık etkisiyle moleküllerinin sırası bozulmuştur.

Küçük bir mıknatıs çubuğunu, yatay duracak, fakat serbestçe dönecek şekilde asalım. Çubuk bir süre küçük salınımlar yapar, sonunda belli bir durumu alarak durur. Kutuplarından biri dünyanın Kuzey Kutbu'na, öteki de dünyanın Güney Kutbu'na dönmüştür. Bu deneyi nerde yaparsak yapalım kutuplar hep dünyanın kutuplarını gösterecektir. Yön bulunmasında kullanılan pusulular bu esasa dayanarak yapılır. Mıknatıs çubuğunun, dünyanın Kuzey Kutbu'nu gösteren kutbuna «kuzey kutbu» denir; N harfiyle gösterilir. Güney kutbunu gösteren ucuna da «güney kutbu» denir; S harfiyle gösterilir.

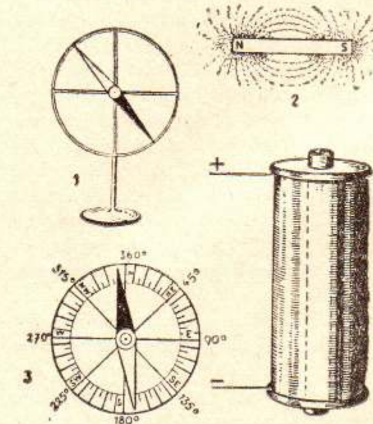
Kutupların Özellikleri

Yatay duracak şekilde asılmış iki mıknatıs çubuğunu birbirine yaklaştırırsak, bunların aynı adı taşıyan kutuplarının birbirlerini ittiklerini, ayrı adı taşıyan kutuplarının da birbirlerini çektiklerini görürüz. Bu da bütün mıknatıslar için doğru olan bir kuraldır. Her mıknatısın aynı adlı kutupları birbirini iter, ayrı adlı kutupları birbirini çeker.

Coulomb (Kulon) Kanunu. — İki mıknatısın arasındaki itme, ya da çekme kuvvetinin değerini veren kanundur.

$$F = \frac{m_1 \times m_2}{r^2}$$

formülüyle gösterilir. Burada F itme ya da çekme kuvvetini, m_1 bir mıknatısın kutup şiddetini, m_2 öbür mıknatısın kutup şiddetini, r iki mıknatıs arasındaki uzaklığı gösterir. M_1, m_2 kutup şiddetlerinin birimi «kutup birimi»dir. 1 kutup birimi şöyle tanımlanır: Yukarıdaki formüle göre bir mıknatıs kutbu, kendisiyle aynı değerde olan başka bir mıknatıs kutbunu, boşlukta, 1 santimetre uzaklıkta, 1 dinlik bir kuvvetle çeker, ya da iterse, o mıknatısların kutuplarının şiddeti 1 kutup birimidir.

1 — Yatay bir eksen üzerinde duran magnetik bir iğnenin yaptığı açı; 2 — Magnetik alan; 3 — Dikey bir eksen üzerinde dengede duran magnetik bir iğnenin gerçek kutup yönüne göre yaptığı sapma açısı; 4 — Bir elektromıknatıs

Yapay Mıknatıs Nasıl Elde Edilir

Bir mıknatısın yakınına konan, ya da mıknatısa değdirilen demir ve çelik çubuklar da mıknatıs haline gelirler. Bu olaya «etkiyle mıknatıslanma» adı verilir. Yeni elde edilen mıknatısın kutupları, asıl mıknatısın kutuplarına ters olarak teşekkül eder. Demir çubuğun, asıl mıknatısın N kutbuna yakın olan ucu S kutbu olur, S kutbuna yakın ucu da N kutbu olur.

Demir çubuğu, asıl mıknatısın yanından uzaklaştırırsak, mıknatıs özelliğini kaybettiğini görürüz. Bu çeşit mıknatıslanmaya «geçici mıknatıslanma» denir. Oysa aynı deneyde demir çubuk yerine çelikten bir çubuk kullancak, çelik asıl mıknatıstan uzaklaştırılınca da mıknatıs özelliği gösterir. Buna da «sürekli mıknatıslanma» denir. Pratikte kullanılan mıknatıslar çoğunlukla çelikten, bazı durumlarda da özel alaşımlardan yapılırlar. Mıknatıs haline getirilecek çelik, başka bir mıknatısa sürtülür.

Mıknatıs elde etmek için başka bir yol da elektrik akımından yararlanmaktır. Böyle elde edilen mıknatısları «elektromagnetizma» bölümünde inceliyeceğiz.

Magnetik Alan

Bir mıknatısın çevresinde mıknatıs etkisi görülen bölgeye «magnetik alan» denir. Her mıknatısın çevresinde bir magnetik alan vardır. Yalnız, bu alanın şiddeti mıknatısın kutup şiddetine bağlıdır. Bir mıknatısın yakınına küçük bir pusula ibresi koyarsak, ibrenin aldığı doğrultu «magnetik alanın doğrultusu» nu gösterir. Pusulanın kutup şiddetine m, pusula üzerine etkiliyen kuvvete de F dersek, magnetik alanı veren H'nin değeri şu formülle bulunur:

$$H = \frac{m}{F}$$

Magnetik alan birimi «gauss» tur. Bir magnetik alan içinde kutup şiddeti 1 olan bir mıknatıs üzerine 1 dinlik bir kuvvet etkiliyorsa, o magnetik alanın şiddeti 1 «gauss» tur.

Yerin magnetik alanı. — Dünyanın da bir mıknatıs gibi magnetik alanı vardır. Yerin neden magnetik alanının bulunduğu kesin olarak anlaşılamamıştır. Bu alanın etkisiyle pusulalar hep kuzey-güney doğrultusunu almaktadır. Yalnız magnetik kuzey-güney doğrultusu ile, yani pusulaların aldığı doğrultu ile, coğrafi kuzey-güney doğrultusu arasında çok küçük bir fark vardır. Bu farka «magnetik sapma» adı verilir. Magnetik sapma, yeryüzünde bulunduğumuz yere göre değişir. Onun için, pusulayla duyarlı olarak yön belirtmek istersek, üzerinde bulunduğumuz noktanın magnetik sapmasını da bilmek, ona göre hesap yapmak gerekir.

Etektromagnetizma

Üzerinden akım geçen bir iletkenin çevresinde de magnetik alana benzer bir alan doğar. Bu alana «elektromagnetik alan», bu alanı, kanunlarını inceliyen bilim dalına da «elektromagnetizma» denir.

Etkiyle mıknatıslanmada anlattığımız gibi bir elektromagnetik alan içine konan demir çubuk geçici olarak, çelik çubuk ise sürekli olarak mıknatıslanır. Üzerine iletken tel sarılıp, telden akım geçirilen bir demir çubuk da aynı şekilde mıknatıslanır. Akım ke-

silince mıknatıslığı kaybolur. Buna «elektromıknatıs» denir. Elektrik tekniğinde çok kullanılır. Bunun en basit örneğini elektrik zilinde bulabiliriz. Zilin içinde düğmeye basıldığı, yani akım geçtiği sürece mıknatıslanan demir bir çubuk vardır (Bk. Zil).

MAGNEZYUM

«Toprak alkali metalleri» denilen madenlerin kalsiyumdan sonra gelen ikinci üyesidir. Tabiatta bulunuş şekilleri pek çoktur. Bunlardan önemlileri «Eskişehir taşı» (deniz köpüğü, lületaşı), talk, olivin, serpentin (asbest)tir. Deniz suyunda da önemli oranda bulunur, denizlerin kurumasından meydana gelen kalın tuz yataklarında potasyum ve kalsiyumla çifte tuz meydana getirerek yan yana bulunur. Tabiatta bulunan asbest filizinden de amyant yapılır. Toz veya levha halinde ısı geçirmeme, süzme işlemlerinde kullanılır.

Magnezyum Nasıl Elde Edilir

Maden halinde magnezyum elde etmek için magnezyum oksit çok yüksek sıcaklıkta karbonla indirgenir; yani, magnezyum oksidin oksijeni karbonla birleşerek karbon dioksit halinde ortamdan ayrılırken, magnezyum da serbest kalır, eleman halinde ele geçer.

Magnezyum elektrik akımı ile, elektroliz yolu ile de elde edilebilir. Ancak, bu işlem için çok elektrik akımı ister, onun için, ancak elektriğin ucuz olduğu yerlerde yapılabilir. 1 kg. magnezyum için 20 Kw-saat elektrik enerjisi gerekir.

Magnezyum gümüş gibi beyaz, oldukça sert bir metaldir. Kuru havada bozulmazsa da nemli havada, suda bozulur.

Magnezyum Işığı

Magnezyum parlak bir ışık vererek yanar, büyük ısı meydana gelir: 0,297 mm. çapında bir magnezyum teli yandığı zaman 74 mumun ışığına eşit ışık yayarlar. Yanan magnezyumun bu göz kamaştıran ışığından fotoğrafçılıkta, aydınlatma fişeklerinde faydalanılır. İçinde magnezyum talaşı bulunan ampullerin bir anda parlatılması fotoğrafçılıkta

MAGNEZYUMUN ÖZELLİKLERİ

Simgesi	: Mg
Atom No.	: 12
Atom ağırlığı	: 24,32
Yoğunluğu	: 1,74
Erirgime nokt.	: 651°

«flâş» denilen, güneş ışığı gibi kuvvetli bir ışık sağlıyarak resim çekme kolaylığını meydana getirmiştir.

Ayrıca, 1 kısım magnezyum tozu ile 2 kısım potasyum klorat ve odun talaşı karıştırılarak bir kabda ateşlenirse, uzun süre kuvvetli aydınlatma aracı olarak kullanılabilir.

Magnezyum Nerelerde Kullanılır

Mağnezyum kuvvetli bir indirgendir. Meselâ, katılaştırılmış, kar haline getirilmiş karbon dioksit içinde magnezyum yakılırsa, karbon dioksidin oksijenini alarak karbonu açığa çıkarır. Kemik külü olan «kalsiyum fosfat» içinde yakılırsa fosfatın bütün oksijenini alarak kendisi «magnezyum oksit» haline geçerken geride de yalnız, kalsiyumla fosforun birleşmesinden meydana gelen «kalsiyum fosfür»ü bırakır.

Magnezyum metal halinde dış etkilere dayanıklı değildir. Dış kısmı bir oksit tabakası ile örtüldükten sonra daha etken hale geçerek birçok bileşikleri parçalar, kendi bileşiklerini meydana getirir. Bundan en çok organik kimya endüstrisinde faydalanılır. Magnezyum metal halinde, vida, bağ, iğne şeklinde, insan organlarının bağlanmasında kullanılır.

Magnezyum alaşımlar halinde uçak ve otomobil endüstrisinde, hafif olması gereken bazı makine parçalarının yapımında kullanılır. «Alüminotermi» denilen işlemde karışımı ateşleyici olarak da magnezyumdan faydalanılır. Bu şekilde elde edilen çok yüksek ısı ile demir bile eritilebilir.

Magnezyumun bileşiklerinden «magnezyum oksit» (MgO) önemli bir bileşiktir. «Samot tuğlası» denilen, yüksek fırın gibi çok yüksek ısılı fırınların, ocakların içine döşenen tuğlalarda, sıvalarda %90 MgO kullanılır, böylece, 2000°'de bile erimiyen ocaklar yapılabilir. Kuvvetli asitlerle olan zehirlenmelerde MgO panzehir olarak kullanılır.

Magnezyum, yakın zamana kadar fotoğrafçılıkta flâş ampullerinin yapılmasında kullanılırdı.

Magnezyumun başka önemli bir bileşiği de «magnezyum klorür» ($MgCl_2$)dür. Magnezyum klorür buzla karıştırılarak soğutma işlerinde kullanılır. Dokuma fabrikalarında pamuk liflerini nemli, yumuşak tutmak için de bundan faydalanılır. İçine biraz MgO karıştırılarak, su etkisiyle, kısa bir süre içinde çok sert, parlatılabilen bir cisim elde edilir. Buna «sorel» (magnesia çimentosu) denir. Bunun içine odun talaşı, ya da mantar tozu katılarak yapılan şekline de «ksilolit» denir, döşemelerde kullanılır. Odun talaşı yerine pamuk, ya da benzeri karıştırılırsa gayet güzel sanat eşyası, düğme, bilârdo topu gibi fildişine benzer eşya yapılabilir.

Bunlardan başka magnezyumun çeşitli bileşikleri de tıpta ilâç olarak kullanılmaktadır.

Mağnezit. — Beyaz renkli kristal yapılı «magnezyum karbonat» bileşiğidir. «Geobertit» de denir. Tabiatta Alp Dağları'nda çok miktarda, yurdumuzun da birçok yerlerinde bulunur. 450° ısıtılmakla «karbon dioksit» verir, «magnezyum oksit» haline döner. Bundan dolayı, karbon dioksit ve magnezyum elde etmede kullanılır.

MAGO

Kuzey Afrika'da yaşıyan bir maymun çeşididir. Kızılımsı boz tüyleri vardır. Yok denecek kadar kısa olan kuyruğu küçük bir kabarcık biçimindedir. Hem hayvansal, hem de bitkisel besinlerle beslenirler. Kalabalık sürüler halinde kayalık yerlerde yaşarlar, uysal olduklarından kolayca insana alışabilirler. Son zamanlarda gittikçe azalarak yok olmaya yüz tutmuşlardır.

Mago kalabalık sürüler halinde yaşıyan bir maymun çeşididir.

MAGOSA

Kıbrıs'ın doğu kıyılarında bir şehirdir. Rumca adı «Ammohostos» olan Magosa'ya İngilizler «Famagusta» derler. Magosa'nın nüfusu 23.000 kişidir. Liman son zamanlarda daha geliştrilmiştir. Eskiden burası demiryoluyla Lefkoşa'ya bağlıydı. Şimdi bu hat kaldırılmıştır. Ulaştırma karayollariyle yapılmaktadır.

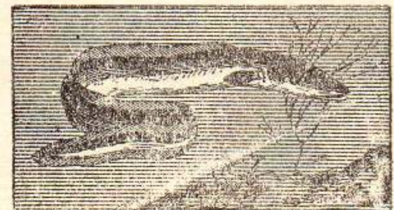
Magosa limanı Salamis yıkıntılarının 4 km. kadar güneyindedir. Salamis 647'de Araplar tarafından işgal edildiği zaman şehrin ahalisi yakınlardaki Arsinoe'ye (Ammohostos'a) yerleştiler. Burası M. Ö. 274 yılında kurulmuştu.

Magosa 1376'da Cenevizliler'in eline geçti. 1464'te Kıbrıs tahtına bağlandı. 1571'de de bir yıl süren bir kuşatmadan sonra Türkler tarafından zaptedildi. Magosa, Kıbrıs'ın 1878' de özel bir anlaşmayla — Türkiye'ye tabi olmak şartiyle — İngiltere'ye bırakılmasına kadar geçen üç yüzyıldan fazla Türkler'de kaldı.

Magosa Türk edebiyatında olduğu gibi İngiliz edebiyatında da özel sebeplerle ayrıca tanınmıştır. Büyük vatan şairi Namık Kemal 1873'te Magosa'ya sürülmüş, üç yıl Magosa kalesinde kalmıştır. Shakespeare'in ünlü «Othello» piyesinin de I. ve V. perdeleri Magosa'da geçer. Tarihî bir şehir olan Magosa'nın en önemli eserleri Ayasofya Camisi (Eski Aya Nikola Kilisesi), kale ve çeşitli kilise kalıntılarıdır.

MAGRİ BALIĞI

Sıcak ve ılık denizleri orta derinliklerinde yaşıyan, yılan balığı biçiminde bir balıktır. «Migra», ya da «mığrı» balığı da denir. 2 m. kadar uzunluktadır. Sırtı sarı, yeşilimsi kur-

Magri balığının birçok çeşitlerinin uzunluğu 2 m.'ye yaklaşır.

şuni, karnı beyazdır. Kabuklular, yumuşakçalar, kurtçuklar ve balıklarla beslenir. Yumurtlamak için nisandan ekime kadar 100-150 m. kadar derinlere iner.

Denizlerimizde yaşıyan iki çeşit magri balığının bir cinsi 2 m., öteki de 50 sm. kadardır.

MAĞARA

Akdeniz Bölgesi'nin Adana bölümünde Adana iline bağlı bir ilçedir. Topraklarını doğuda Maraş'ın Göksun, güneyde Adana'nın Saimbeyli, batıda Kayseri'nin Develi, kuzeybatıda aynı ilin Tomarza, kuzeyde Sarız ilçeleri çevirir. Tek bucaktan ibaret olan ilçenin 30 köyü vardır.

Yüzölçümü: 870 km^2

Nüfusu: 17.873 (1960 sayımı)

Mağara ilçesinin toprakları Seyhan nehrinin Göksu kolunun geniş vâdisiyle bu vâdiyi doğudan, batıdan kuşatan dağlardan meydana gelmiştir. Iklim oldukça serttir. Yağışlar kış aylarına raslar. İlçe halkı tarımla geçinir. Tahıldan başka pamuk da ekilir.

Kasaba. — İlçe merkezi Mağara kasabası, Kocadağ'ın güneydoğuya bakan yamaçları üzerinde kurulmuştur. 2.455 nüfusludur (1960 sayımı). Adana şehrine 201 km. uzaklıktadır.

MAĞARA

Tabiatın, bazan da insanların ya bir yamaca, ya da kaya içine doğru oyarak açtığı geniş kovuklara «mağara» denir. Yeryüzündeki mağaraların çoğu kireçtaşı gibi, suyun kolayca aşındırabileceği yumuşak, su ile eriyebilen kayalarda açılmıştır.

Mağaraların bu şekilde oluşmuş çeşitlerinden başka «deniz mağarası», «lâv mağarası», «buz mağarası» gibi üç ayrı çeşidi daha vardır.

Deniz Mağaraları. — Yumuşak kayalıkların denize bakan yamaçlarında sürekli olarak buraya vuran deniz dalgalarının meydana getirdiği mağaralardır.

Lâv Mağaraları. — Yanardağların ya ağzından, ya da yamaçlarından akıp donan lâvların meydana getirdiği mağaralardır.

Buz Mağaraları. — Buzullarda, buzdağlarında buzların bazan eriyip, bazan da donması ile oluşan geniş oyuklardır.

Yeryüzünün birçok ülkelerinde, büyük mağaralar vardır. Amerika'da bu gibi mağaraların bulunduğu yöreler, halkın her zaman gelip bu tabiat harikalarını gezebilmesi için birer millî park haline getirilmiştir.

Bikarbonat adlı bileşik açık havada su ve karbon dioksit vererek kalsiyum karbonata döner. Bol kireçli topraklardaki mağaralarda meydana gelmiş sarkıt ve dikitler bu şekilde oluşmuşlardır (Bk. Sarkıt, Dikit).

Mağaralar, birçok bakımlardan, ilgi çekici bir tabiat parçasıdır. Jeologlar, kaya tabakalarının, çeşitli yerkabuğu tabakalarının oluşmalarını öğrenmek üzere mağaralarda incelemeler yaparlarken, arkeologlar da, ilk insanların yaşayışları, eriştikleri uygarlık seviyesi, düşünüşleri, duyguları üzerinde bilgi edinmek üzere giriştikleri çalışmalar için, mağaralarda geniş bir alan, çok zengin malzeme bulurlar.

Jeologlar, mağaralarda, tabiat olaylarının çeşitli gelişmelerini bulabilirler, çünkü mağaralar, fırtına, kar, sel gibi tabiat olaylarına oldukça kapalı bulundukları için, bu gibi oluşmaları yerkabuğunun başka yerlerinden daha iyi korumuşlardır.

Öte yandan, mağaralar, bugün de çeşitli toprak tabakalarının, yeraltı akarsuların, sarkıt-dikit oluşmalarının incelenmesi için de zengin bir alandır. Bundan başka, mağaralarda meydana gelen yosun vs. gibi bitkiler, oralarda yaşıyan türlü çeşit hayvanlar, böcekler de bitki ve hayvan bilginleri için meraklı birer inceleme konusu olur.

Arkeologlar ise mağaralarda tarih öncesi çağlardaki insanların yaşayışları, kullandıkları eşyalar hakkında, yeryüzünün başka her hangi bir yerinden daha çok malzeme bulabilirler, çünkü mağaralar, yukarıda belirttiğimiz gibi, dış etkilere oldukça kapalı bulundukları için, bu gibi kalıntıları daha iyi saklamışlardır.

Mağaralar taşıl (fosil) bakımından da çok zengindir. Yapılan birçok kazılarda, gerek hayvan, gerek insan, gerekse bitki taşıllarına mağaraların pek de derin olmıyan toprak tabakalarında bol bol raslanmıştır. Ayrıca, kazılar daha derinlere indirildikçe, mağaranın yeraltı tabakalarında da yeni taşıllar elde edilmiştir. Böylece, çeşitli çağların insan, hayvan, bitki kalıntıları bulunmuş, bundan gerek dünyanın, gerek üzerinde yaşıyanların geçmiş çağları hakkında bilgi edinmek mümkün olmuştur.

Hatay'daki Mağara

Yurdumuzdaki mağaralardan en ilgi çekici olanı, Hatay ilinde, Samandağı ilçesinin Mağaracık köyü yakınlarındaki mağaradır. Tarih öncesi çağlardan kalmış olan bu mağarada Eski Taş devrinden kalma araçlar, insan taşılları, kara ve deniz hayvanları taşılları bulunmuştur.

Bu mağarada, kazılarla meydana çıkarılmış beş kültür tabakasına raslanmıştır. En üstteki tabaka Roma çağına aittir. Bu çağda yaşamış olan insanlar, mağaranın batı duvarından büyük taş blokları kesmişler, bunları mağaranın içinde işlemişlerdir. Mağaranın Romalılar tarafından bozulmamış bölümlerindeki çanak-çömlek kalıntıları birinci tabakanın altından çıkmıştır. Daha aşağı tabakalarda çeşitli ocak kalıntıları, taşıllar arasında mağara aslanı, mağara ayısı, gergedan, yaban domuzu gibi birçok hayvanların kemikleri bulunmuştur. Ocak kalıntılarından, yanık hayvan kemiklerinden, bu çağlarda yaşamış insanların ateşi bildikleri, yiyeceklerini pişirerek yedikleri anlaşılmaktadır.

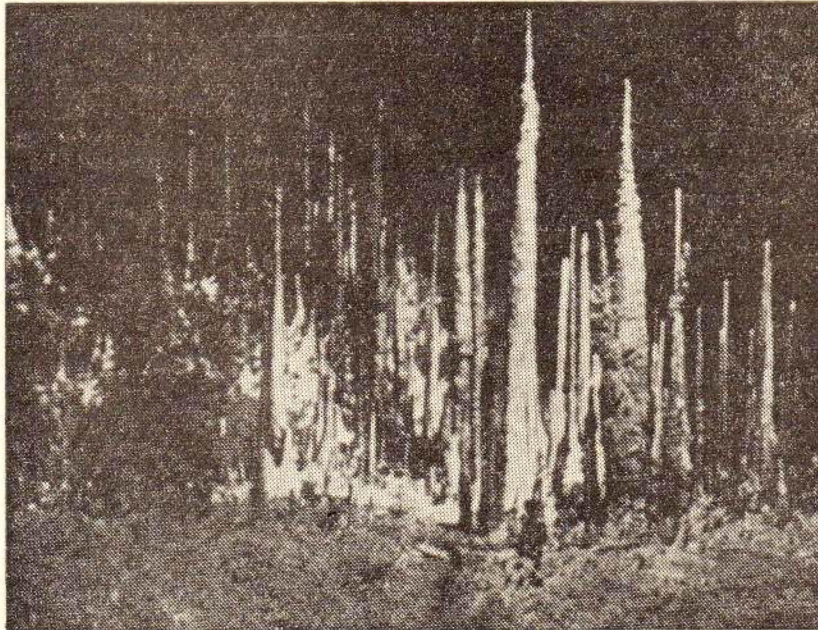
Bu bilgilerden de anlaşılacağı gibi mağaraların, bilim adamlarının insanlarla, tarihle ilgili birçok konuları çözmelerinde büyük faydaları olmuştur.

Damlataş Mağarası

Yurdumuzda, Alanya'nın batısındaki kayalık bir yarımadada büyük ve şifa dolu bir mağara vardır. Damlataş Mağarası adını taşıyan bu mağaranın astma hastalığına iyi geldiği ileri sürülmüş, yapılan denemelerde çok olumlu sonuçlar alınmıştır.

Jeologlara göre, bu mağara 6.000 yıl önce teşekkül etmiştir. Mağara, 1948'de Alanya yarımadasının batısında, taş elde etmek için dinamit ateşliyen işçiler tarafından tesadüfen bulundu. Mağaranın önceleri sadece turistik değer taşıyacağı sanılmıştı, çünkü çok eski bir mağaraydı. Sonradan, yapılan araştırmalarla, buranın, turistik değerinden başka astma hastalığını geçiren bir sıhhat kaynağı olduğu anlaşıldı.

Damlataş Mağarası, Aşağı Mağara, Yukarı Mağara olmak üzere, iki kısımdır. Mağaranın ağzından ilk girilen yer, yukarı kısımdır. Hastaların ilk birkaç günlük tedavileri burada yapılıyor. Sonra 20 metre genişliğindeki ikin-

Birçok mağaralarda yerden yukarıya doğru yükselen (dikit), ya da mağaranın tavanından aşağıya doğru sarkan (sarkıt) sütunlara raslanır. Aslında bir kalsiyum bileşiği olan bu sütunların meydana gelişi kimyasal bir olayın sonucudur.

MAĞARA ADAMININ SANAT ESERLERİ

MAĞARA ADAMININ bundan 20-30.000 yıl önce mağara duvarlarına yaptığı resimler bugünkü sanatçıları şaşırtacak kadar olgunluk gösteriyor. İnsanın, duygularını belirtmek ihtiyacını Mağara Adamı da duymuş, bu isteği yerine getirmek için sivri demir çubuklar, renkli topraklar kullanmıştır. Demir çubuklarla mağara duvarlarının kayalarına birtakım hayvan resimleri kazmış, bunların kimisini renkli topraklarla boyamıştır.

Bilginler, Mağara Adamı'nın resim çizmek ihtiyacını neden dolayı duyduğu hakkında çeşitli görüşler ileri sürerler. Bunlara göre, ilk insanlar avlarda başlarından geçenleri, bir yaban hayvanı peşinden koşarken duydukları heyecanı bir yandan, kaya üzerine kazarak belirtmeye çalıştıkları gibi, öte yandan buna birtakım dinî duygularla da ihtiyaç duymuşlardır. Onların inancına göre, korku, heyecan böylece tesbit edilince, cansızlaşır, bir totem haline gelirdi. Mağara Adamı, böylelikle, kendisini yeni tehlikelere karşı koruyabileceğini de düşünürdü.

Yukarıda, yapılan kazılarda çeşitli mağaraların duvarlarında raslanan resimlerden birkaçını görüyoruz.

1. sıra. — Solda: Bu resmi yapan mağara adamı, yarı insan, yarı hayvan biçiminde bir yaratık meydana getirmiştir. Bilginler bunun bir büyücü resmi olduğunu ileri sürüyorlar. — Ortada: İspanya'nın doğu kıyılarındaki bir mağarada bulunan bu resim okla yapılan bir savaşı gösteriyor. Hareketlerin canlılığını veren çizgi sadeliği bugünkü ressamları bile kıskandıracak bir üstünlüktedir. — Sağda: Bu resimde, yaban domuzu postu giymiş bir insan belirtilmiştir. Mağara adamları avlıyacakları hayvanları korkutmak, ürkütüp sindirmek için, bu biçimlere girerlerdi.

2. sıra. — Solda: Mağara adamlarının taştan yaptıkları silâhlar büyük hayvanları avalmalarına elverişli değildi; bunları ancak tuzaklara düşürerek avlıyabilirlerdi. Bir mağara duvarında bulunan bu resim tuzağa düşmüş bir mamutu gösteriyor. — Ortada: Mağara duvarlarında bu gibi resimleri yapanların el izlerine de raslanmış, bunlar üzerlerine boya serpilerek ortaya çıkarılmıştır. Sağda: Avrupa'da gergedanın buzların çözülmesi üzerine başlıyan Tufan'dan sonra tükendiği sanılırdı. Bir mağarada bulunan bu gergedan resmi bu sanının doğru olmadığını gösteriyor. Bu cins beyaz gergedanlar bugün Güney Afrika'da bulunur.

3. sıra. — Solda: Mağara adamlarının yaptıkları hayvan resimlerinden bir geyik. — Ortada: Mağara ayısı. (Bu ayıların taşıllarına mağaralardaki kazılarda insan kemikleriyle bir arada raslanmıştır. — Solda: Gene bir mağara adamının eseri olan bir mamut resmi.

Jeologlara göre Antalya'daki Damlataş Mağarası'nın 6.000 yıllık bir geçmişi vardır.

ci kısma merdivenle iniliyor, esas tedaviye burada başlanıyor. Tedavi süresi bir ayı geçmez. Hastalar, biri sabah, biri öğleden sonra olmak üzere, günde iki kere ikişer saat kalırlar. Başlangıçta iki gün bulantı, başağrısı hisseden hastalarda, üçüncü gün balgam sökmesi başlar.

Hekimlere göre, Damlataş Mağarası'nın astmaya iyi gelen dört özelliği vardır: Havasında normalden 8-10 kat fazla karbon dioksit, yüksek rutubet, alçak ısı, radyoaktivite. İlk ikisi esasen astma tedavisinin belli başlı iki unsurudur.

Damlataş Mağarası hakkında henüz resmî bir rapor yayınlanmadığı için bu mağaranın sağlık bakımından değeri hakkında bilinenler, sadece deneylere dayanmaktadır. Buna göre, iki ayrı zamanda, biri 181 kişilik, ötekisi 191 kişilik iki hasta grupu üzerinde yapılan incelemelerde, birinci gruptan 154, ikinci gruptan 65 kişinin mağaradan faydalandıkları görülmüştür. 91 kişilik üçüncü bir grup üzerinde yapılan incelemelerde ise bunlardan ancak %47'sinin mağaradaki tedavi süresi bittikten sonra da aynı durumu muhafaza ettikleri anlaşılmıştır. Bu durumda mağaranın her zaman kesin bir tedavi yeri sayılamıyacağı, ancak bazan belirli bir süre için hastayı ferahlatmaya yaradığı anlaşılmaktadır. Yalnız, hastalığı pek şiddetli olmıyanlarda mağaranın kesin bir tedavi unsuru olduğu görülmüştür.

Doktorların belirttiğine göre, Damlataş Mağarası, daha çok, 40-60 yaş arasındaki astmalı hastalara iyi gelmekte, on yıldan fazla bir süreden beri bu hastalıktan mustarip olanlara mağaranın pek faydası dokunmamaktadır.

Mağara, ayrıca, gezilip görülecek bir yerdir. Gerek arkeologlar, gerek turistler burasını büyük bir ilgiyle gezerler. Mağaranın kapısı, bir şarap mahzeninin kapısını andırmaktadır. Kapı açılıp içeri girilince, binlerce beyaz, sarı, turuncu sarkıt ve dikitin bir dantelâ gibi işlediği bir dekorla karşılaşılır. Mağara kovuklar halinde sürüp gider.

MAĞARA ÇAĞI

Tarih öncesi devirlerinden biridir. Bu çağda insanlar, ağaç tepelerinde yaşamalarından sonra, araçlarını geliştirerek kendilerine barınak yapmayı öğrenmişlerdir.

Mağara Çağı'ndan önce insanlar, araç yapmayı, ateş yakmayı, toplu olarak yaşamanın faydalarını bilmedikleri için yeryüzünde yaşıyan korkunç, vahşi hayvanlardan ancak ağaç tepelerinde barınarak korunabiliyorlardı. Bu çağlarda yaşıyan kaplan, ayı, suaygırı gibi yırtıcı hayvanlar, insanlardan daha kuvvetli olduklarından, ilk insanlar bunları avlamaya kalkışmamış, tabiatta bulduğu otları, yabani yemişleri yiyerek beslenmeye çalışmıştı.

Günün birinde insanlar ateşi keşfettiler (Bk. Ateş). Ateş yakmasını öğrendikten sonra, ağaç tepelerinden inerek mağaralarda yaşamaya başladılar. Ateş sayesinde insanların, vahşî hayvanlardan korunmaları, bu hayvanların etlerini pişirerek yemeleri, daha ileride kendilerine bazı araçlar, av silâhları yapmaları mümkün oldu.

Ateşin, toplu olarak yaşamanın sağladığı faydalar sayesinde, mağara insanlarının avlanmak için daha çok vakitleri oldu. Avcılık hayatının başlaması ile insanlar, av araçlarını gittikçe geliştirmek ihtiyacını duydular. Önceleri elle fırlatılan kaba taşların yerine taştan baltalar, mızraklar, taş bıçaklar, eğe işini gören taşlar, iğne biçimine sokulmuş ucu sivri taşlar, en sonunda da okla yay geçti. Daha sonra insanlar, savaş araçlarının yanı sıra başka bazı araçlar da yapmaya başladılar, böylece yavaş yavaş mağaraları bırakıp kendi yaptıkları barınaklarda yaşamaya doğru ilk adımı attılar.

Mağara Adamları

Mağara adamları, yaşadıkları çağlarda yeryüzünün içinde bulunduğu durumlara göre birkaç bölüme ayrılırlar. Bunlardan en eski devirlerde yaşamış olanların kalıntılarına Avrupa'da İngiltere, Fransa, Belçika, Almanya, Macaristan, İsviçre gibi çeşitli ülkelerde yapılan araştırmalarda raslanmıştır. Mağara adamlarının en tipik örnekleri, Buz Çağı'nın son zamanlarında Avrupa'da yaşamış olan Cro-Magnon Adamları'dır.

Mağara Adamları, genel olarak, avcılık yapar, avladıkları hayvanların etleriyle, akarsulardan yakaladıkları balıklarla beslenirlerdi. Mağaralarda bulunan kemik kalıntılarından anlaşıldığına göre, başlıca ren geyiği, at, aslan, ayı, koyun gibi hayvanları avlarlardı. Çiftçilik yapmayı bilmedikleri için hayvanları evcilleştirememişlerdi. Avcılıkta kullandıkları araçları, cilâlanmamış, yontulmamış taştan, kemikten yaparlardı.

Mağara adamları ateş yakmayı ve mağaralarını aydınlatmayı biliyorlardı. Bunların arasında en gelişmiş olanları, barındıkları yerleri taştan yaptıkları, içinde hayvan yağı yaktıkları kandillerle aydınlatırlardı.

Mağara adamlariyle ilgili en değerli tarihî kalıntı, mağara duvarlarında bulunan resimlerdir.

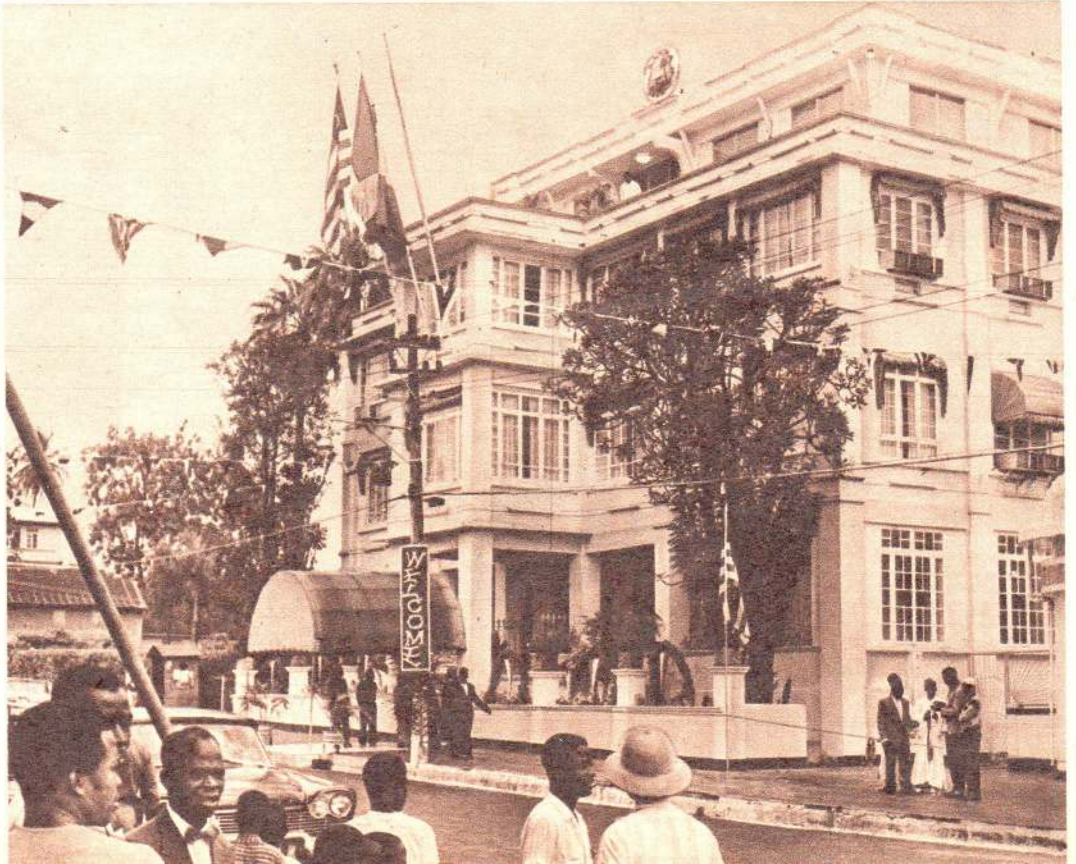
Hekimlere göre Antalya'daki Damlataş Mağarası'nın özelliklerinden biri de astmalıların hastalıklarını belirli bir süre için ferahlatmasıdır.

Lhassa

Tibet'in başkenti Lhassa 30.000 nüfuslu küçük bir şehirdir. Buraya Avrupalı turistlerin gelmesi pek hoş karşılanmaz. Şimdi Komünist Çin'in elinde bulunan başkentte Komünist işçilere barakalar yapılmaktadır. Arka plânda Potala Sarayı görülüyor.

LİBERYA

Liberya, Amerika'dan Afrika'ya dönüp hürriyetlerini elde eden Zencilerin kurduğu bir Afrika cumhuriyetidir. 110.000 kilometre kare yüzölçümü, 2.550.000 nüfusu olan bu ülkede kahve, pirinç, şeker kamışı yetişir, demir ve altın madenleri vardır. Fotoğrafta başkent Monrovia'da cumhurbaşkanlığı sarayı görülüyor.

Addeh kalesi yakınlarındaki Memlûk mezarları

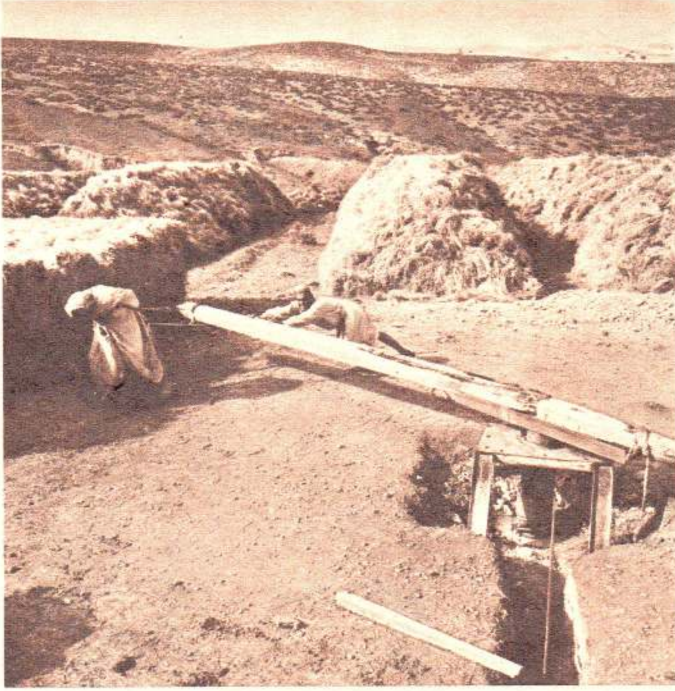
LİBYA: Bir Kuzey Afrika Ülkesi

Libya'da çok eski devirlerden kalma harabelere ve kabartmalara raslanır. Yukarıda Ebu Şimbel'deki büyük tapınağın harabeleri görülüyor.

Libya'daki tarım işlerinde insan gücü büyük rol oynar. 1 milyon 200 bine yaklaşan nüfusun büyük bir çoğunluğu hayatını tarımla kazanır.

Yerli halkın büyük bir kısmı Arap'tır. Fotoğrafta tipik bir Libya köylüsü görülüyor.

Son yıllardaki gelişmeler sayesinde bazı bölgelerde mahsul modern makinelerle harman edilir, gene makinelerle balya haline getirilir.

Lizbon

Portekiz'in başkenti Lizbon, iç içe girmiş binaları, inişli çıkışlı sokaklariyle tipik bir şehirdir.

Bütün Portekiz limanlarında olduğu gibi Lizbon'da da çok sayıda balıkçı gemilerine raslanır.

Lizbon yakınlarındaki Estoril tabiî güzellikleriyle tanınmıştır. Yanda özel kıyafetiyle Lizbon'un köylerinden birinde yaşıyan bir çoban görülüyor.

LONDRA

Regent-Street günün her saatinde hareketli ve canlıdır. Fotoğraf Londra'nın bu meşhur caddesini bir Noel gecesinde gösteriyor.

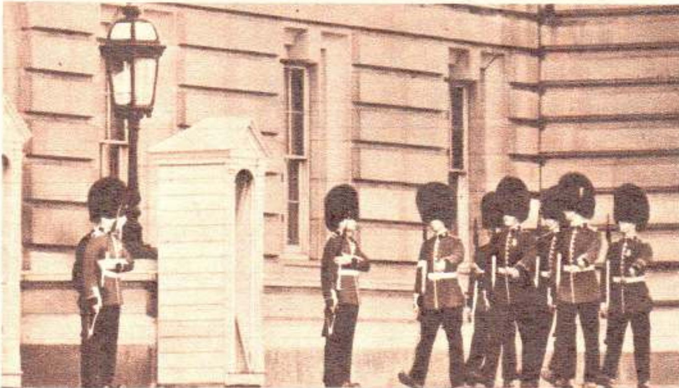

Londra'nın bu fotoğrafı Saint-Paul Katedralinden çekilmiştir. Son yıllarda yapılan binalar Londra'nın tipik görünüşünü çok değiştirmiş bulunmaktadır.

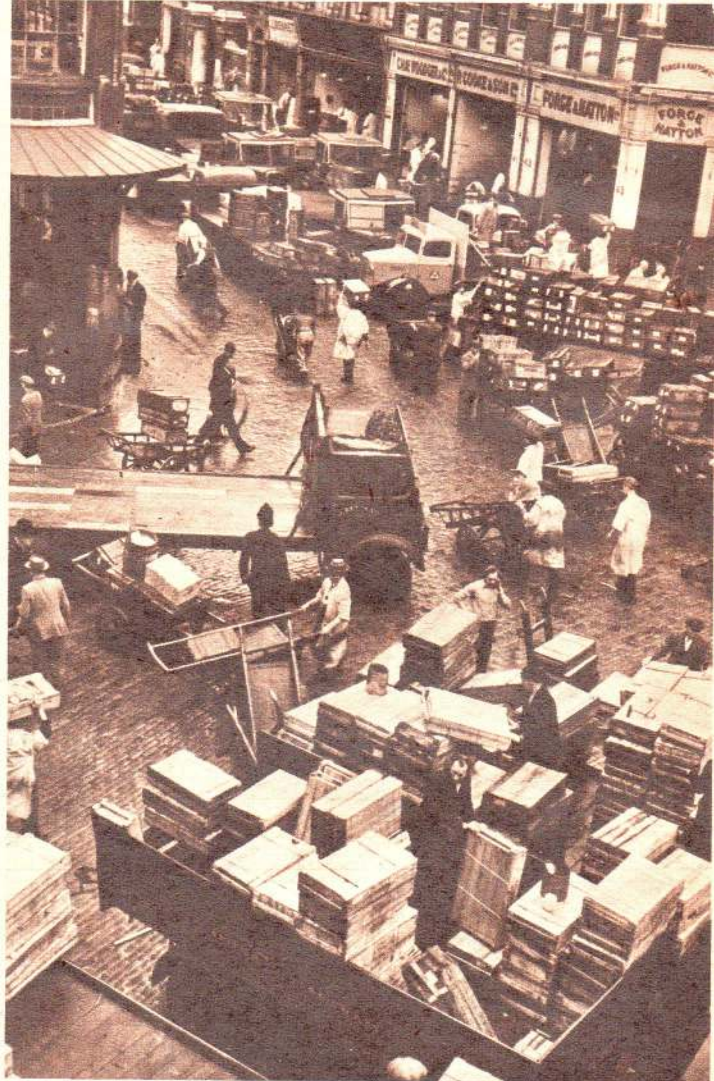
Londra'da Yeni Parlâmento Meydanı. Fotoğrafın sol köşesindeki kule meşhur Big Ben saat kulesidir.

Trafalgar Meydanı Londra'nın en kalabalık kesimlerinden biridir. Meydanın ortasındaki sütunun üstünde Amiral Nelson'un heykeli vardır...

Londra'ya gelen yabancıların dikkatini çeken şeylerden biri de Buckingham Sarayı'nda tarihî kıyafetleriyle nöbet bekliyen askerlerdir. Bunlar görevlerini büyük bir ciddiyet ve intizam içinde yaparlar.

Londra 5 milyonluk nüfusuyla yalnız Ingiltere'nin değil, dünyanın en büyük şehirlerindendir. Resimde şehrin en kalabalık yerlerinden biri olan Billingsgate balık pazarı görülüyor...

Londra'da Kıraliçe'nin de katıldığı resmî törenler büyük bir halk kitlesi tarafından ilgiyle takip edilir. Fotoğrafta Kıraliyet arabası Parlâmento önünde görülüyor.

Londra'nın batı kesiminde bir yol. Şehrin dış mahallelerini birbirine bağlıyan bu yol fotoğrafta da görüldüğü gibi köprü halinde olup diğer yol ve meydanların üzerinden aşmaktadır

Louvre

Dünyanın en değerli

sanat hazinelerinin

saklandığı büyük müze

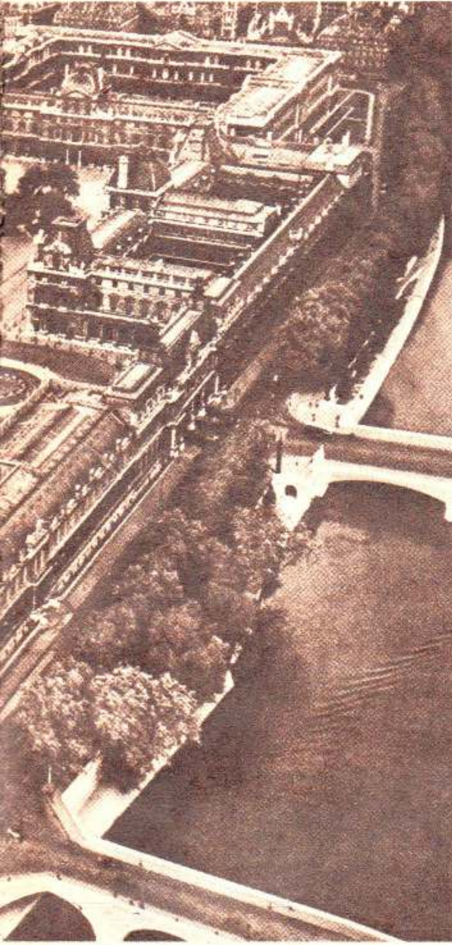
Louvre, Paris'te Fransız krallarının oturdukları şahane bir saraydı. 1204'te yapılmasına başlanan saray ancak 1848'de bitmiştir. Daha sonra müze haline getirilen bina, bugün dünyanın en zengin müzelerindendir.

Leonardo da Vinci'nin meşhur Mona Lisa (La Gioconda) adlı eseri Louvre Müzesi'nin en değerli tablolarından biridir...

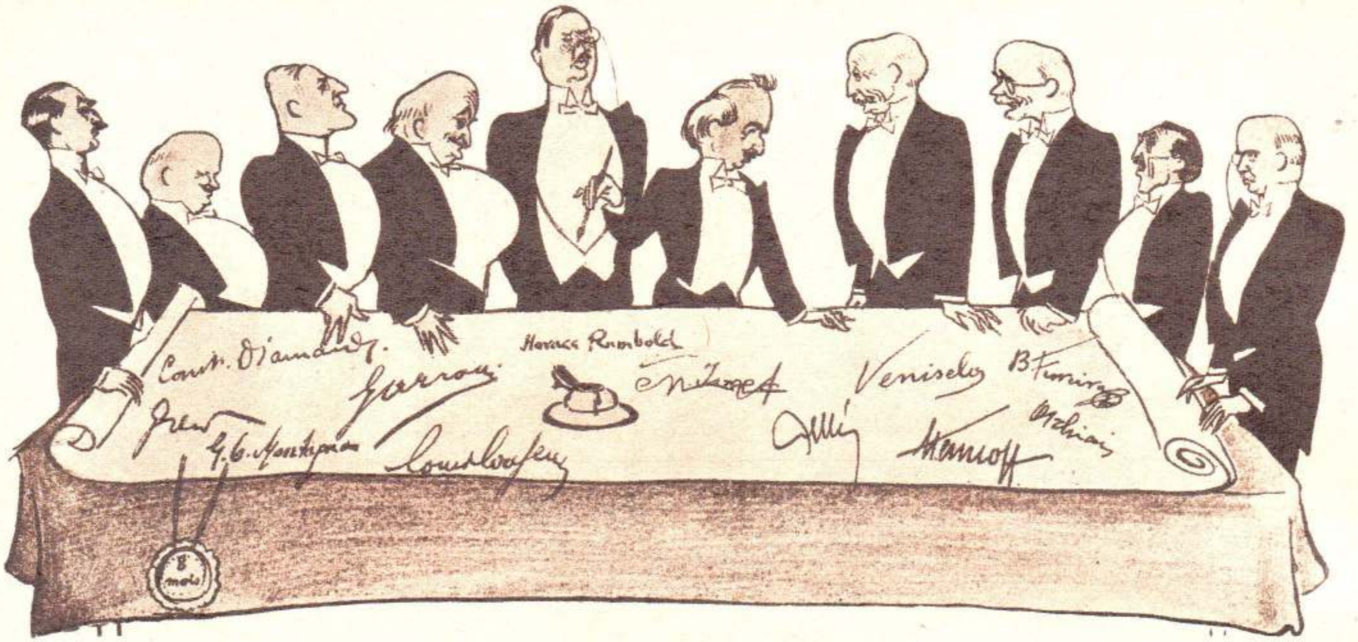
Rafaello Sanzio'nun «Güzel Bahçıvan» adlı tablosu. Müzede Rafaello'nun daha birçok baha biçilmez tabloları vardır...

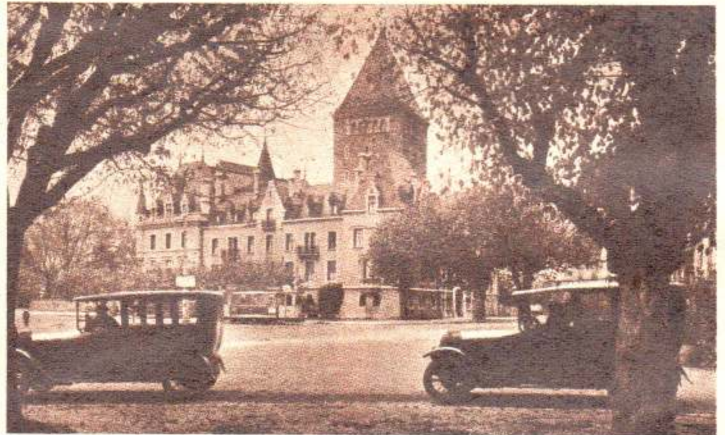
Ingres'in «Jeanne d'Arc» tablosu, müzenin değerli eserleri arasındadır.

Eski Yunan heykel sanatının en güzel örneklerinden olan «Melos Venüsü», Louvre Müzesi'ndeki en ünlü eserlerden biridir, müzenin en seçkin köşesinde teşhir edilir.

Fransa'da yayınlanan L'Illustration mecmuasında 28 temmuz 1923 günü çıkan bir karikatür Lozan Antlaşması'nı imzalıyanları gösteriyor. Resimdekiler soldan sağa doğru: Grew (A.B.D.), Diamandi (Romanya), Montagna (İtalya), Sir H. Rumboldt (İngiltere), İsmet Paşa (Türkiye), General Pellé (Fransa), Venizelos (Yunanistan), Oçiai (Japonya), Fereira (Portekiz) dir...

Lozan Konferansı

Konferansın yapıldığı Ouchy Şatosu'nun uzaktan genel görünüşü...

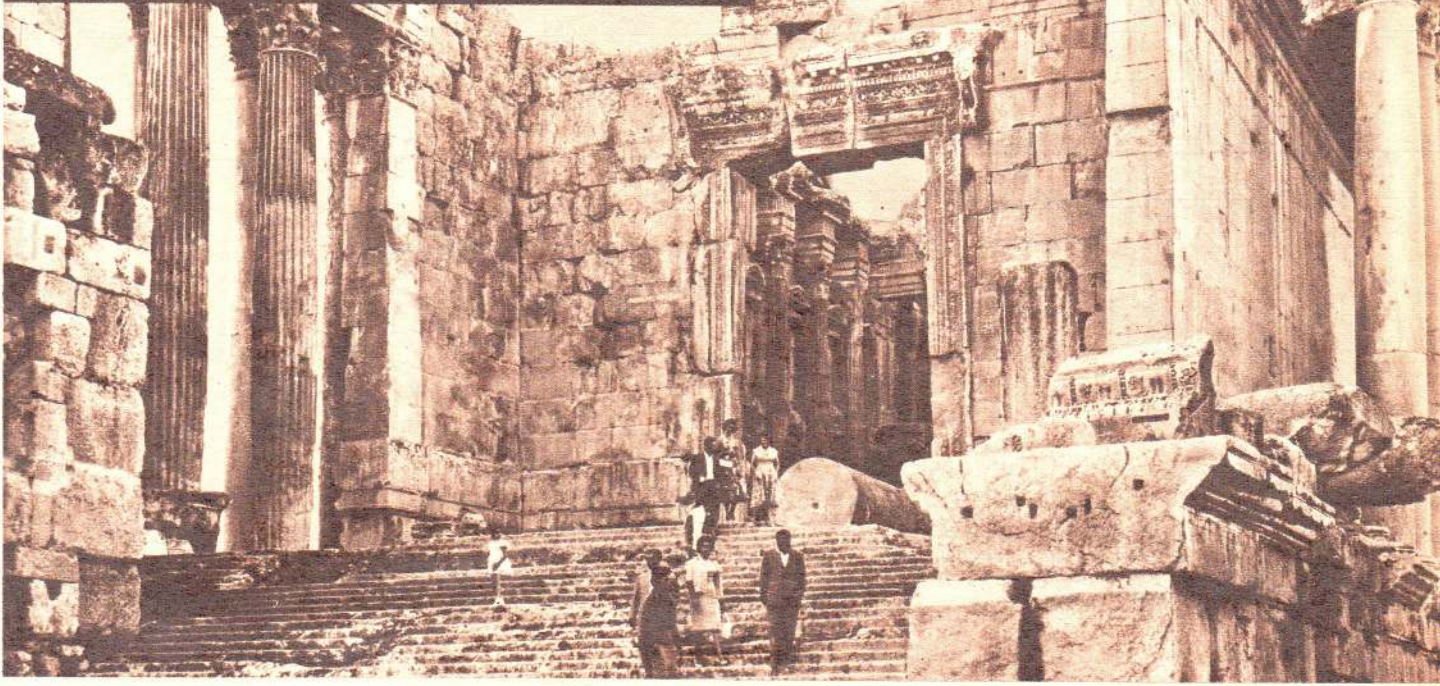

24 temmuz günü konferansın kapanmasından sonra delegeler Üniversite Sarayı'ndan çıkıyorlar.

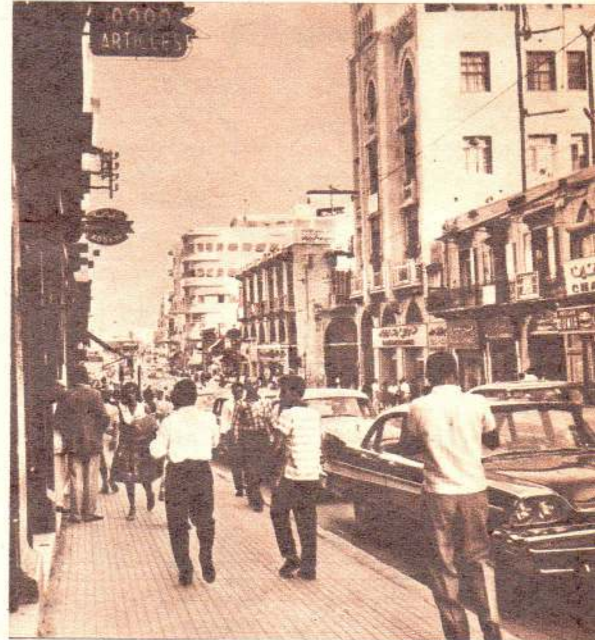
Lozan Konferansı sırasında Lausanne'dan bir görünüş. Türk, Fransız ve Japon bayraklarının bulunduğu bina bu üç millet delegelerinin kaldığı oteldir.

LÜBNAN

Beyrut yakınlarında Baalbek'teki Romalılardan kalma harabeler her yıl Lübnan'a dünyanın dört köşesinden binlerce turist çeker.

Beyrut, Doğu dünyasının en modern başkentlerindendir. İşte, Beyrut'tan bir sokak...

Beyrut'ta Kuyumcular Çarşısı'nın girişi. Orta Doğu'nun en hareketli şehirlerinden olan Beyrut, aynı zamanda işlek bir Akdeniz limanıdır.

Akdeniz'in en güzel köşelerinden olan Beyrut aynı zamanda bütün dünya milyonerlerinin gelip kaldıkları, turistlerin para bıraktıkları bir şehirdir. Resim St. George Oteli'ni gösteriyor.

Lübnan'ın başkenti Beyrut'un 450.000'e yaklaşan nüfusu vardır. Fotoğrafta: Beyrut'taki Parlâmento Binası.

Beyrut yakınlarındaki Baalbek harabelerinden diğer bir görünüş. Bu harabeler Romalılar devrinden kalmadır.

MACARİSTAN

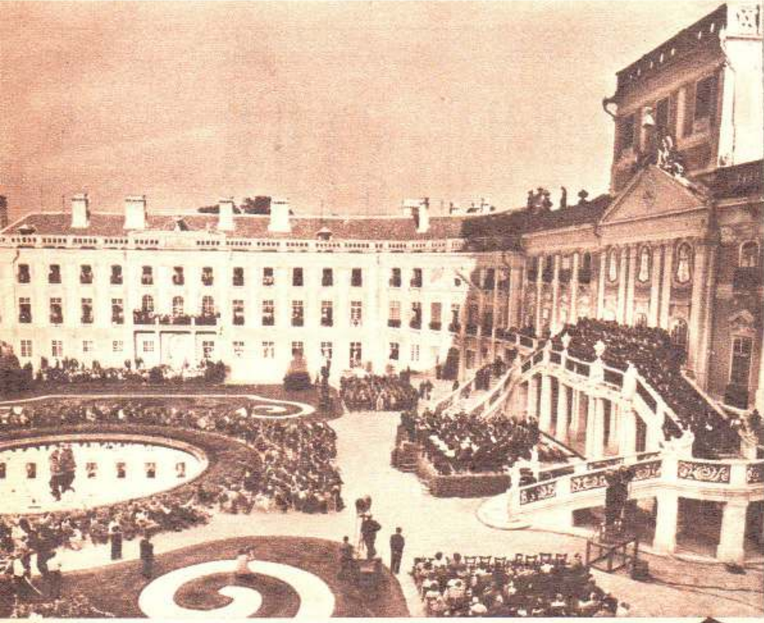
Orta Avrupa'da yeşillikler içinde sevimli bir ülke...

Macaristan'ın başkenti Budapeşte'deki «Zincirli Köprü» nün Buda tünelinden görünüşü.

Meclis binası kulesinden Budapeşte'nin genel manzarası.

Tuna, Budapeşte'nin ortasından akar. Nehrin bir yakası Buda, diğer yakası da Peşte diye anılır.

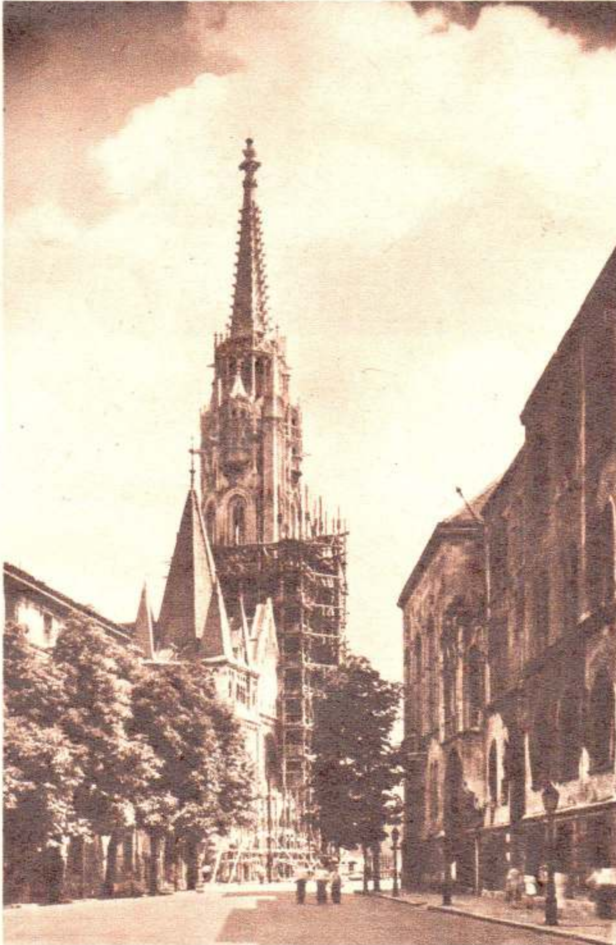

Macaristan'da müziğe çok önem verilir. Tanınmış müzisyenlerin sık sık verdikleri konserler ilgiyle takip edilir. Fotoğrafta Budapeşte'deki Devlet Opera binası görülüyor.

Fertöd'deki Eszterhazy Şatosu Macaristan'ın önemli tarihî yapıları arasındadır. Resimde: Tanınmış besteci Haydn'ın 150. ölüm yıl dönümünde tertiplenen bir tören.

Macar futbol yıldızları dünyanın dört bir köşesinde şöhret kazanmıştır. İşte Halk Stadyomu'nda bir gece maçı.

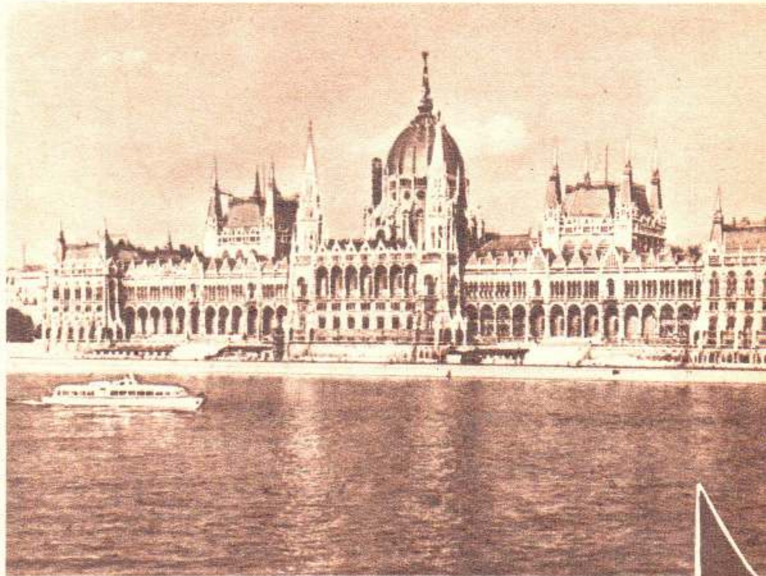
Başkent Budapeşte'de sık sık tarihî eserlere raslanır. İşte Gotik üslûbunda tarihî büyük bir kilise.

Yakın zamanlara kadar Orta Avrupa'nın eğlence şehri olan Budapeşte, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra bu özelliğini kaybetmiştir.

Son yıllarda Diosgyör'de kurulan «Lenin» ağır maden sanayii fabrikalarında çalışan işçiler için yapılmış işçi evleri...

Macaristan Meclis Binası, Tuna üzerinde büyük bir yapıdır. Bina, diğerleri gibi Orta Avrupa mimarisinin özelliklerini taşır.

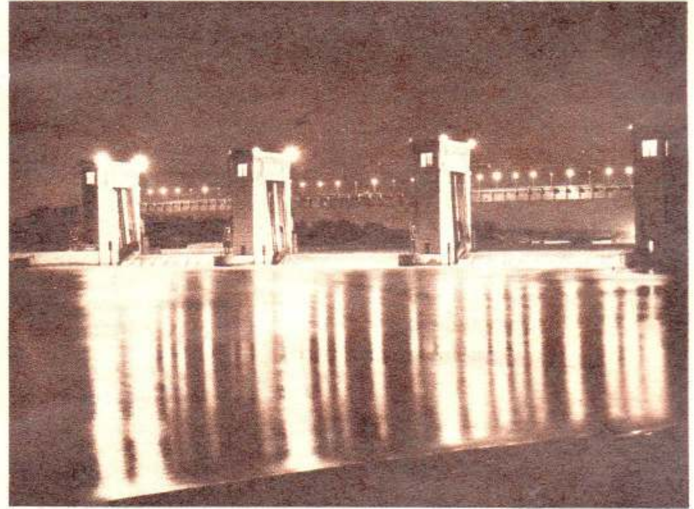

Budapeşte'de her gün raslanılan bir sokak manzarası. Herkes kendi halinde, bir an önce işinin başına gitmeye çalışıyor.

Gölünün uzunluğu 100 km.'yi bulan Tiszalök barajı sayesinde büyük Macaristan ovasının önemli bir kesimi sulanır.

Meşhur Pécs Katedrali. Macaristan'a gelen turistler bu tarihî ünlü mimarlık eserini ziyaret etmeden ayrılmak istemezler.

Eger Katedrali. Macaristan'da birçok tarihî anıtlara raslamak mümkündür. Resimde üstü heykellerle süslü katedral görülüyor.

Haklıyla haksızı ayırdeden, anlaşmazlıkları halleden, suçluların cezalandırılmasına karar veren müesseseler :

MAHKEMELER

MAHKEMELER, Devletçe, objektif hukuk kaidelerine (mevzu hukuka) göre yargılama yapmak görev ve yetkisi tanınan mercilerdir. Mahkemede yargı görev ve yetkisini yargıçlar kullanır.

Mahkemeler, kuruluş kanunlarına göre, tek yargıçlı olabileceği gibi, üç veya beş yargıçlı kurullar halinde de çalışırlar.

Mahkemelerin kuruluşu, görev ve yetkileri, işleyişi ve yargılama usulleri hakkındaki hükümler çeşitli kanunlara dağılmıştır.

Adliye Mahkemeleri. — «Sulh» ve «asliye» olmak üzere iki kademelidir. Her iki kademede, «sulh hukuk» ve «sulh ceza» ile «asliye hukuk» ve «asliye ceza» mahkemeleri vardır.

Bu dört çeşit mahkemenin görevleri ve yetkileri farklıdır. «Görev» dâvanın nevi ve mahiyetine veya mahkemenin derecesine göre mahkemenin haiz olduğu iktidar ve mükellefiyettir. «Yetki» aynı nevi ve mahiyetteki dâvaları çözmekle görevli mahkemelerin mahal bakımından haiz oldukları iktidar ve mükellefiyettir. Bu açıklamaya göre:

a) Sulh Mahkemeleri: Miktar ve mahiyet bakımından önemi az olan dâvalara bakarlar. Yetkileri ise, bulundukları ilçe veya bucağın sınırlariyle çevrilidir. Tek yargıçlıdırlar. «Hukuk» ve «ceza» kısımları vardır.

b) Asliye Mahkemeleri: Bulundukları ilçenin adiyle anılırlar. Başkan ve iki üyeden kurulurlar. İdari ve hususi mahkemelerle sulh mahkemelerinin görevleri dışında kalan «hukuk», «ticaret» ve «ceza» dâvalarına bakmakla görevlidirler. Yetkileri, ilçenin sınıriyle çevrilidir. İşleri çok ve çeşitli olan yerlerde, Adalet Bakanlığı, asliye mahkemelerini «asliye hukuk» ve «asliye ticaret» ile «asliye ceza» ve «asliye ağır ceza» dairelerine ayırabilir. Bu dairelerin görevleri, kanunlarla belirtilmiştir. Asliye hukuk ve asliye ceza mahkemeleri zaruret halinde Adalet Bakanlığı kararariyle, tek yargıçlı olarak da vazife görebilirler. Halen Türkiye'de, ağır ceza daireleriyle ticaret daireleri hariç, bütün asliye mahkemeleri tek yargıçlıdır.

Mahkemelerde duruşmalar herkese açıktır. Duruşmalardan bir kısmının, ya da tamamının kapalı yapılmasına, ancak genel ahlâkın, kamu güvenliğinin kesin olarak gerekli kıldığı hallerde karar verilebilir. Bütün kararlar gerekçeli yazılır (Anayasa: Madde 135).

Yargıtay. — Adliye mahkemeleri tarafından verilen karar ve hükümlerin son inceleme merciidir. Yalnız, kanunlarda yazılı bazı hallerde, hem ilk mahkeme, hem son merci olarak görevlidir.

İdare Mahkemeleri. — Başta Danıştay olmak üzere, Sayıştay, il ve ilçe idare kurullariyle, vergi itiraz komisyonları, Vergi Temyiz Komisyonu idari mahkemelerdir.

a) Danıştay: Kanunların başka idari yargı mercilerine bırakmadığı konularda ilk derece idare mahkemesidir. Esasında işe üst derece idare mahkemesidir. İdari uyuşmazlıkları, dâvaları görmek, çözümlemek, Bakanlar Kurulu'na gönderilen kanun tasarıları hakkında düşüncesini bildirmek, tüzük tasarılarını, imtiyaz şartlaşma ve sözleşmelerini incelemek, kanunla gösterilen diğer işleri yapmakla görevlidir. Danıştay başkan ve üyeleriyle Başkanun Sözcüsü'nü, Anayasa Mahkemesi seçer.

b) Sayıştay: Genel ve katma bütçeli dairelerin bütün gelir ve giderleriyle mallarını, T.B.M. Meclisi adına denetlemek, sorumluların hesap ve işlemlerini kesin hükme bağlamakla görevlidir.

c) İl ve ilçe idare kurullarının idari ve istişari görevleri yanında kazai görevleri de vardır (Bk. İl ve İlçe İdareleri).

ç) Vergi itiraz ve temyiz komisyonları; özel kanunlarla kurulan, ancak mali uyuşmazlıklara bakan özel mahkemelerdir.

Askerî Mahkemeler. — Asker kişilerin askerî olan suçlariyle, bunların asker kişiler aleyhine veya askerî mahallerde, ya da askerlik hizmet ve görevleriyle ilgili olarak işledikleri suçlara ait dâvalara bakarlar. Bu mahkemeler, asker olmıyan kişileri, ancak kanunlarda belirtilen askerî suçlarından ötürü yargılarlar. Askerî mahkemelerin, savaş ve sıkı yönetim hallerinde hangi suçlar ve hangi kişiler hakkında karar vermeye yetkili oldukları kanunla belirtilir.

Askerî Yargıtay, askerî mahkemelerin karar ve hükümlerini inceliyen son mercidir. Bazı hallerde, ilk ve son derece mahkemesi vazifesini de görür.

Anayasa Mahkemesi. — Türkiye Cumhuriyeti Anayasası hükümlerine dayanarak kurulur. Kuruluşu, görevleri 1961 Anayasası'nın 145.-152. maddeleriyle kanunlaşmıştır.

Anayasa Mahkemesi 15 asıl üye ile 5 yedek üyeden kurulur. Bu üyeler Yargıtay, Danıştay, Sayıştay, Millet Meclisi ve Cumhuriyet Senatosu üyeleri arasında seçilir, Cumhurbaşkanı da iki üye seçer.

Anayasa Mahkemesi kanunların ve Türkiye Büyük Millet Meclisi içtüzüklerinin anayasaya uygunluğunu denetler. Cumhurbaşkanını, bakanları, Yargıtay, Danıştay, Sayıştay, Askerî Yargıtay, yüksek hâkimler kurulu başkan ve üyelerini Yüce Divan sıfatiyle yargılamaya yetkisi vardır.

Kanunların veya T.B.M.M. içtüzüklerinin anayasaya aykırı olduğu iddiasiyle Anayasa Mahkemesi'ne müracaat, bu işe yetkili makamlar tarafından yapılabilir. Anayasa Mahkemesi'nde iptal dâvası açmak hakkı, kanunun Resmî Gazete'de yayınlanmasından 90 gün sonra düşer.

Anayasa Mahkemesi kararları kesindir. İptal ettiği hükümler derhal yürürlükten kalkar. Verilen kararlar Resmî Gazete ile hemen yayınlanır.

Bibliyografya. — Bu konuda Türkçe eserlerin başlıcaları:

Mahkeme İçtihatları (M. R. Belgesay, 1939); Mahkeme İşlerimiz (M. Eğ. Basımevi, 1950); Mahkemelerin İstiklâli ve Hâkim Teminatı (V. Ardahan, 1961); Hukuk Muhakemeleri Usulü (Prof. Dr. Ş. Berki, 1959); Hukuk Mahkemelerinde Tatbik Olunan Hususi Kanunlar (H. B. Erk, 1947); Hukuk Mahkemesinde Hak Nasıl Müdafaa Edilir (İmran Öktem, 1938); Hukuk Muhakemeleri Usulü İçtihatlar Külliyatı (Tacettin Atayan, 1954); Ceza Muhakemeleri Usulü (Dr. M. Tahir Taner, 1955); Ceza Muhakemeleri Usulü (Baha Kantar, 1955); Ceza Muhakemeleri Hukuku (Prof. Nurullah Kunter, 1961).

MAHLÂS

Takma ad demektir. Eskiden en çok şairler kullanırlardı. Divan Edebiyatı devrindeki şairlerimizden hemen hiçbiri şiirlerinde kendi öz adlarını kullanmamışlar, bunun yerine Farsça, Arapça kelimelerle, çeşitli anlamlara gelen adlar takınmışlardır. Fuzûlî'nin asıl adı Mehmet, Bâkî'nin Mahmut, Nâbî'nin Yusuf, Nedîm'in Ahmet'ti. Padişahlardan da takma adla şiir yazanlar çoktu: Fatih «Avnî», Kanunî «Muhibbî» mahlâslarını kullanmışlardır.

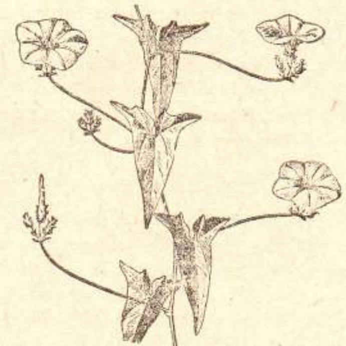
Bu hal, bazan bir zaruretin sonucudur. Meselâ Fuzûlî, divanının önsözünde söylediğine göre, yazdığı şiirlerin başkalarına mal edilmesinden, çalınmasından korktuğu için, kimsenin kabullenmiyeceği Fuzûlî (fazlalık) takma adını almıştır. Yakın devirde de Saray'da memur olan bazı şairler, eserlerine başka imza atmışlardır: Saray kâtiplerinden Namık Kemal'in oğlu Ali Ekrem «A. Nadir», Ahmet Reşit Rey «H. Nâzım», hükümet memurlarından Süleyman Nazif «İbrahim Cehdi», Süleymanpaşazade Sami «Süleyman Nesip» mahlâsını kullandılar.

MAHLEP

Nohut iriliğinde siyah meyvaları bahar gibi kullanılan bir ağaçtır. Orta Avrupa'nın dağlık bölgelerinde yetişen yabani bir kiraz çeşidi olan mahlep ağacının boyu 6, hattâ 10 m.'ye ulaşır. Kurutulup dövülerek toz haline getirilen meyvaları kurabiyelere, muhallebilere koku vermek üzere kullanılır. Kekremsi tadı, hoş bir kokusu vardır. Aynı zamanda kirazları aşılamakta da faydalanılan mahlep ağacının tahtası sert, damarlı olduğundan oymacılıkta, ince marangozlukta makbul tutulur.

MAHMUDE

Köklerinden hekimlikte kullanılan, zamk, reçine özelliğinde bir madde çıkartılan otsu

Mahmude bitkisinin anavatanı Türkiye'dir.

bir bitkidir. Anayurdu Anadolu'dur. Ok ucu biçiminde yaprakları, soluk sarı çiçekleri vardır. Kuvvetli bir içsürdürücü (müshil) olması bakımından bazı ilâçların yapılmasında faydalanılır.

MAHMUDİYE

İç Anadolu Bölgesi'nin yukarı Sakarya bölümünde Eskişehir iline bağlı bir ilçedir. Topraklarını doğuda aynı ilin Sivrihisar, güneyde Çifteler, batıda Seyitgazi, kuzeyde merkez ilçeleri çevirir. Tek bucaktan meydana gelen ilçenin 14 köyü vardır.

Yüzölçümü: 651 km²

Nüfusu: 32.934 (1960 sayımı)

Mahmudiye İlçesinin toprakları, genel olarak kuzeybatı - güneydoğu doğrultusunda uzanarak akan Seydi Suyu'nun geniş vâdisiyle bu vâdinin her iki yanında aynı doğrultuda uzanan tatlı eğimli çıplak sırtlardır. Iklim serttir. Kışlar soğuk geçer, yazlar sıcaktır. Yıllık yağış tutarı azdır. Bu iklim özelliğinin sonucu olarak doğal bitki örtüsü bozkırdır. İlçe ekonomisi tahıl tarımına dayanır, kısmen de hayvancılık yapılır. İlçenin başlıca ürünleri buğday, arpa, yulaftır. Deri, hayvan, yumurta, ayçiçeği, aspur yağı da ilçenin başlıca gelir kaynakları arasındadır.

Kasaba. — İlçe merkezi Mahmudiye kasabası, Eskişehir - Konya karayolu üzerinde düz bir alanda kurulmuştur. Eskişehir'e 51 km. uzaklıkta bulunan kasaba, yukarıda adı geçen yolun iki yanında «yolboyu yerleşmesi» halinde uzanır. 1960 sayımına göre 3.806 nüfuslu olan kasaba, 1880-1885 yıllarında Kafkasya, Rumeli, Romanya'dan gelen göçmenlerin yerleştirilmesiyle bir köy halinde kurularak sonradan gelişmiştir.

Kasaba, Emir-Türkmen Dağları ile Sivrihisar Dağları arasında bulunan Yukarı Sakarya havazsında yerleşmiş yeni bir ilçe merkezidir. Eskişehir'e uzaklığı 51 km., güneyindeki Çifteler ilçe merkezine uzaklığı ise 15 km. kadardır. Çifteler Harası'nın toprakları Mahmudiye'ye kadar uzanır. İlçede hayvancılık önemli bir yer tutar.

Halkın büyük bir kısmı çiftçilikle, geri kalanı da ticaretle, küçük sanatlarla, işçilikle geçinir. Kasabada araba, tarım âletleri yapan, ya da tamir eden iş yerleri vardır. Her sonbaharda bir hafta kadar süren panayırında ticaret hayatı canlanır, hayvan alım satımı hızlanır.

MAHMUT I: Osmanlı Tarihinin 24. Padişahı

Padişah Mahmut I

MAHMUT I. (1696-1754), 24. Osmanlı padişahıdır. II. Mustafa'nın büyük oğludur. Annesi Sâliha Sebkatî Vâlide-Sultan'dır. Edirne Sarayı'nda doğdu. 1730'dan 1754'e kadar 24 yıl tahtta kaldı. 58 yaşında öldü. Çocuğu olmamıştır. Yerine kardeşi III. Osman geçmiştir.

1703'te, II. Mustafa tahttan indirilip az sonra da ölünce padişah olan amcası III. Ahmet, Şehzade Mahmut'u Edirne'den Topkapı Sarayı'na getirtti. III. Ahmet'in oğlu Şehzade İbrahim'in ölümü üzerine, en büyük şehzade sıfatiyle Mahmut veliaht oldu, III. Ahmet, Patrona ihtilâli sonunda tahttan indirilince de tahta çıktı. Amcası, tahtı kendisine teslim ederken 34 yaşında bulunan Sultan Mahmut'a devlet işleri üzerinde uzun öğütler vermiştir.

Patronalılar'a Karşı

Sultan Mahmut'un ilk işi, devlete hâkim olan, «Patronalılar» denen kaldırım kabadayılarını ortadan kaldırmak için fırsat kollamak oldu. Patronalılar, rüşvet aldıkları bir Rum kasabını, Boğdan'a (Moldavya'ya) prens tâyin etmek derecesinde küstahlığı artırmışlardı Bu durum, iki aya yakın sürdü. 25 kasımda, İstanbul'da bulunan eski Kırım hanı Kaplan Giray'ın plânladığı şekilde âsiler tuzağa düşürülüp tamamen kılıçtan geçirildiler.

İran'la Savaş

İran'la savaş hali devam ediyordu. İran, Batı İran eyaletlerini Türkler'in işgal altında bulundurmasını kabul etmiyordu. Ahmet Paşa, Hekimoğlu Ali Paşa gibi başkomutanlar İran savaşlarındaki başarılariyle tanındılar. Hekimoğlu yeniden Tebriz'e girdi. 10 ocak 1732 antlaşmasiyle İran, III. Murat devrinde fethedilmiş olan Güney ve Kuzey Kafkasya'yı Türkiye'ye bıraktı. Bu, iki tarafı da memnun etmedi. Muazzam Batı İran, İran'a bırakıldığı için İstanbul memnun olmadı. Bütün Kafkasya'nın Türkiye'ye bırakılması da İran'ın ancak silâh zoriyle kabul ettiği bir şeydi. Savaş yeniden başladı.

Kendisini şah ilân etmeye hazırlanan Nâdir Han, İran ordularının başına geçti, Bağdat'ı kuşattı. 8 ay kahramanca dayanan Bağdat'ı, Vezir Topal Osman Paşa (Namık Kemal'in büyükbabasının babası) kurtardı. 19 temmuz 1733 meydan savaşında Osman Paşa, Nâdir Han'ı bozguna uğrattı; sonra Safevî Türk ordusunun koruyamadığı Azerbaycan'a girdi, Tebriz'i yeniden aldı. Durum tam Türkiye lehine gelişmişken, Doğu cephesi başkomutanı Köprülüzade Vezir Abdullah Paşa, 1735 Arapçayı Meydan Savaşı'nda şehit düştü. Bu olay üzerine Hekimoğlu Ali Paşa sadaretten azledildi.

Türkiye, Batı İran ve Güney Azerbaycan'dan vazgeçmeye razıysa da Kafkasya'yı Safevîler'e geri vermek istemiyordu. Yalnız, Rusya'nın tehditkâr bir tavır alması, bir Türk-Rus savaşında Almanya'nın da Rusya'nın yanında savaşa katılacağının anlaşılması, Osmanlı Hükümetini Safevîler'le sulha yanaştırdı.

Rusya'ya Karşı Savaş

Rusya, Lehistan'ın iç işlerine karışmamak üzere ondan önce Türkiye ile birçok anlaşmalar yapmıştı. Buna rağmen, Rus ordularının güneye ve Orta Avrupa'ya doğru yollarını kesen Lehistan'ın tehlikede olduğu görülüyordu.

Lehistan yutulduktan sonra Rusya'nın Türkiye'ye saldıracağını anlıyan Osmanlı Hükümeti, 2 mayıs 1736'da Rusya'ya savaş ilân etti. Rusya ile Lehistan ve Türkiye'nin bazı eyaletlerini paylaşmak istiyen Almanya İmparatorluğu ise, Türkler'i iki cepheden vurmak için, 1737 haziranında bize savaş açtı. Avrupa'nın en büyük iki askerî devletiyle tek başına savaşmak durumunda kalan Türkiye, Rusya'ya karşı savunmada kalınmasına karar verdi.

Almanya saf dışı edildikten sonra tek başına kalacak Rusya sulh istemeye zorlanmış olacaktı. Bu plânın isabetli olduğunu olaylar gösterdi. Alman orduları birkaç meydan savaşında tamamen bozguna uğratıldı; Macaristan topraklarında şiddetle sıkıştırılan Almanya, Fransa'ya başvurarak Türkiye ile sulh yapabilmesi için aracılık istedi. Tek başına kalan Rusya da sulha razı oldu. Böylece Türkiye, Pasarofça Antlaşması ile Almanya'ya verdiği çok önemli toprakları Belgrat antlaşmaları ile geri aldı. Almanya, büyük toprak kaybına uğradı. Rusya, Karadeniz'in bir Türk gölü olduğunu, bu denizde yalnız Türk bayrağını taşıyan gemilerin bulunacağını kabul etti (Bk. Belgrad Antlaşması). Böylece, Türkiye'nin daha dünyanın en güçlü devleti olmakta devam ettiği kesin şekilde ortaya konuldu.

Nâdir Şah'la Savaş

Bu sıralarda Hindistan Türk İmparatorluğu üzerine yaptığı seferden dönen, dünyanın ikinci güçlü devleti durumuna yükselen Avşar İmparatoru Nâdir Şah, yeniden Türkiye'yi tehdide başlamıştı. Yalnız, bu Doğu Savaşı sonunda, Nâdir Şah hiçbir toprak kazancı elde edemedi; boşu boşuna yıllarca iki taraftan Türk kanı akıtıldıktan sonra 6 ekim 1746'da, sulh yapıldı; IV. Murat'ın Safevîler'le yaptığı 1639 Kasr-ı Şirin sulhunda çizilmiş sınırlar esas kabul edildi. Bugünkü Türk-İran sınırı da 1639 antlaşmasına dayanır.

Nâdir Şah öldükten bir müddet sonra da I. Mahmut öldü, babası II. Mustafa'nın yanına gömüldü. «Sebkatî» mahlâsı ile şiir yazmıştır; Arapça şiirleri de vardır. Çiçeğe, satranca, kuyumculuğa meraklıydı. İyi bir bestekârdır. Yalnız 4 saz eseri besteleriyle zamanımıza kalmıştır. Sekiz cami yaptırmış, birçoklarını tamir ettirmiştir. Tophane'deki büyük çeşme de onundur. Ayasofya, Fatih ve Galatasaray'daki büyük kütüpaneleri de o kurmuştur.

Birinci Mahmut devri Osmanlı İmparatorluğunun son bahtiyar devirlerinden biri olmuştur.

Osmanlı İmparatorluğu'nun Devrimci Hükümdarı **MAHMUT II**

Padişah Mahmut II

MAHMUT II. (1784-1839), 30. Osmanlı padişahıdır. I. Abdülhamit'in küçük oğludur. Annesi Nakşıdil Vâlide - Sultan'dır. 1808'de ağabeyisi IV. Mustafa'nın yerine tahta geçti. 30 yıl tahtta kaldı. 53 yaşında öldü. Yerine büyük oğlu Abdülmecit padişah oldu; öteki oğlu Abdülâziz de daha sonra tahta çıkmış, ondan sonraki bütün Osmanlı hanedanı, II. Mahmut'un bu iki oğlundan yürümüştür.

Babası öldüğü zaman Şehzade Mahmut 5 yaşındaydı. Babasının yerine tahta, amcasının oğlu III. Selim geçmişti. Şehzade Mahmut'tan 22 yaş büyük olan bu amca oğlu, kendi oğlu olmadığı için ona oğul ihtimamı gösterdi; yetişmesine çok dikkat etti, ona Türk musikisini kendisi öğretecek derecede sevgi gösterdi. Bu itinanın önemli bir sonucu olmuş, Şehzade Mahmut, III. Selim gibi tam bir inkılâpçı olarak yetişmiştir. Osmanlı İmparatorluğu cihanşümul mevkiini muhafaza etmek niyetindeyse, ne bahasına olursa olsun, devlet müesseselerinde kökten ıslahat yapmak gerektiğine inanmıştı.

Gericilere Karşı

III. Selim ihanete uğrayıp gericiler tarafından tahttan indirilerek Saray'da bir daireye hapsedilince, Şehzade Mahmut veliaht, kendisine karşı dostça fikirler beslemiyen ağabeysi IV. Mustafa da padişah oldu. «Nizam-ı Ceditçi» (Yeni Düzenci) denen bütün inkılâpçılar, Rusçuk'ta bulunan Alemdar Mustafa Paşa'ya sığındılar. III. Selim'i yeniden tahta çıkarmak üzere büyük kuvvetlerle İstanbul'a yürüyen Alemdar, Topkapı Sarayı'nın önüne gelince büyük inkılâpçı hükümdarın henüz şehit edilmiş cesediyle karşılaştı. Alemdar Mustafa Paşa, III. Selim'in cesedi üzerine kapanıp ağlarken, maiyeti kendisini acele davranıp tek ümit olan Şehzade Mahmut'un hayatının kurtarılması hususunda ikaz etti. Bu sırada kaatiller, Veliaht'in dairesine girmiş bulunuyorlardı. Veliaht dairesini idare eden kâhya kadın Cevrî Kalfa, kaatillerin gözlerine doğru kızgın kül serperek onları birkaç dakika durdurabildi. Bu birkaç dakika içinde yetişen Alemdar Mustafa Paşa, IV. Mustafa'yı tahttan indirdi; II. Mahmut, 24 yaşında padişah oldu.

Nizam-ı Cedit teşkilâtı yeniden yürürlüğe kondu; Alemdar, sadrazam oldu. Fakat yeniçeri fesat ocağına dayanan gericiler, fırsat gözlüyorlardı. 18 kasım 1808'de, Alemdar'ı Bâbıâli'deki sarayında gafil avladılar. Ele geçeceğini anlıyan Paşa, barut fıçılarını ateşledi; etrafını kuşatan 500 yeniçeriyle birlikte havaya uçtu (Bk. Alemdar Mustafa Paşa; Alemdar Vakası).

Bundan sonra II. Mahmut, çok kapalı bir siyaset takibine başladı. Birbiri ardından karşılaştığı olaylar, onu iyice uyarmıştı. Fikirlerini en yakınlarına bile açmadı. Yıllar boyunca, her türlü ilerlemeye engel olan, savaş meydanlarında kaçmaktan başka hiçbir işe yaramıyan kaldırım kabadayılarının ocağı haline gelmiş Yeniçeriliği ortadan kaldırabilmek için gayesine doğru, büyük bir ihtiyatla yürüdü.

Napoléon'un Teklifi

Osmanlı İmparatorluğu bu sırada Rusya ile savaş halinde bulunuyordu. Türk orduları, Ruslar'ı, mucize kabilinden durdurabiliyorlardı. II. Mahmut 28 mayıs 1828'de Bükreş Antlaşması'nı imzalayıp Rusya ile sulh yapmak zorunda kaldı. Büyük Besarabya eyaleti, Rusya'ya bırakıldı; bundan böyle Dinyestr yerine, Prut ırmağı Rusya - Türkiye sınırını ayıracaktı.

Bu sıralarda Napoléon, Rusya seferine çıkmak üzereydi. Türkiye'ye de Rusya'ya yürümesini teklif etti. Yalnız, İngiltere ve Türkiye dışında bütün Avrupa'yı işgal etmiş olan Napoléon'un dönek siyaseti, «dünyanın merkezi olmaya ancak İstanbul lâyıktır» dediği biliniyordu. Napoléon asla güvenilip müttefik olarak kabul edilemezdi; Sultan Mahmut teklifi reddetti.

Yunan İsyanı

Gene bu sıralarda Yunan ihtilâli başladı. Yunanlı âsilerin Mora'daki sivil Türkler'i kılıçtan geçirmeleri üzerine II. Mahmut, isyanın başlıca tahrikçisi olan İstanbul'daki Ortodoks Patriğini astırdı. Romanya'da da Rusya'nın tahrikiyle bir isyan çıktı. Türk ordusu, bu isyanı kolayca bastırdı. Yalnız, Mora isyanı bastırılamadı. Zira bir Fransız kolordusu başta olmak üzere, bütün Avrupa'dan yardım alıyordu. Yalnız Avusturya, Türkiye'yi tutuyordu. Prusya ile İngiltere ve İspanya, tarafsızdı. Rusya ile Fransa, Yunanistan'a bağımsızlık verilmesini şiddetle istiyorlardı.

Navarin Faciası

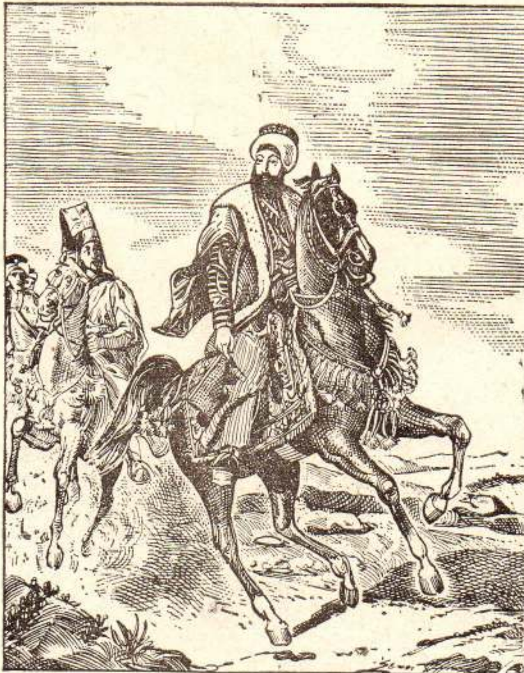
Lord Cochrane ve Sir Richard Church gibi İngiliz generallerinin komutasındaki Yunanlılar, tamamen ezilmişler, isyan Türk ordusu tarafından tamamen bastırılmıştı ki, 20 ekim 1827'de medeniyet tarihi için bir yüz karası olan Navarin faciası oldu. Türk donanması, Mora'nın güneybatısındaki bu limanda bulunuyordu. İngiliz - Fransız - Rus müttefik donanması, savaş bayrağı çekmek usulden olduğu halde, bunu yapmaksızın limana girdi, katiyen böyle bir şey beklemiyen Türk donanmasını birdenbire ateşe alıp imha etti (Bk. Navarin).

Rusya da Türkiye'ye savaş açtı. Donanması yok olan, Yeniçeriler'i de az önce ortadan kaldıran, yeni modern ordusu henüz çekirdek halinde bulunan II. Mahmut, Avrupa'nın baskısına karşı koyamadı. Romanya, Girit, Epir ile Tesalya'nn da Türkiye'den koparılması ile tehdit edildiği için, Rusya ile Edirne Antlaşması'nı imzaladı. Tarihte ilk defa, Avrupa'nın 6. büyük şehri olan Edirne'ye kadar gelen Ruslar, bütün Türk topraklarından çekildi. Yalnız Yunanistan'a bağımsızlık koparmakla yetindi; böylece, Balkanlar'daki Ortodokslar arasında koruyucu rolüne sahip çıkmayı umuyordu. Mora ve Attika yarımadaları ile Eğriboz ve Siklad adalarından ibaret küçücük (49.414 km^2) bir Yunan Kırallığı kuruldu.

Bu sırada, düşmek üzere olduğu için halkı dış meselelerle oyalamak istiyen Fransa Kıralı X. Charles da, Cezayir'e asker çıkardı. Çeşitli belâlar içinde bulunan Türkiye, bu çok uzak eyaletini savunamazdı. Buna rağmen bazı Türk sancakbeyleri, bilhassa Kosantine sancakbeyi Ahmet Paşa, Fransızlar'ı yıllarca uğraştırdı. Böylece Türkiye, Barbaros Kardeşler'in armağanı olan bu 300 küsur yıllık eyaletini de kaybetmiş oldu. II. Mahmut, Trablusgarp (Libya) eyaletini donanma göndererek sıkı sıkıya İstanbul'a bağladı; Tunus eyaleti ile de daha sıkı bağlantı kurdu. Böylece Kuzey Afrika'yı, batıdan Fransa'nın, doğudan Mehmet Ali'nin tehdidinden korudu.

Yeniçerilik Kaldırılıyor

II. Mahmut, artık Yeniçeri fesat ocağının kaldırılmasına sıra geldiğini düşünüyordu. Aydınlar tamamen padişahın tarafındaydı. Devlet adamlarının içinde de artık bu askerle

İkinci Mahmut ileriyi gören, sanatsever, daima yenilik taraftarı olan bir padişahtı. Bozulmuş olan Yeniçeri Ocağı'nı kaldırarak orduyu yeni baştan düzenledi, birçok ıslahat hareketlerinde bulundu.

başarılı bir savaş yapılabileceğine inanan tek kişi kalmamıştı. Bu durumda, iki günlük bir sokak savaşından sonra, II. Mahmut'un pek azimli tutumu sayesinde ocak tamamen söndürüldü (16 haziran 1826). Bu, uzun zamandan beri özlenen bir şeydi. Onun için, Yeniçeriliğin kaldırılmasına «Vak'a-i Hayriye» (Hayırlı Olay) dendi. Yeniçeri zorbalığı altında inliyen İstanbul halkı bayram yaptı. II. Mahmut, «Asâkir-i Mansûre» adiyle modern bir ordu kurdu. Alelâde bir albay gibi ilk modern Türk birliklerinin talim ve terbiyesine nezaret etti; onlarla karda, çamurda tatbikata çıktı. İki yıl Rami kışlasındaki odasında oturdu. Bu arada, Harbiye Mektebi açıldı. Ehliyetli subaylar yetiştirildi. Çeyrek yüzyıl sonra Türk ordusu, Prusya ordusundan sonra dünyanın en modern ordusu sayılıyordu; bu ordu 1854'te tek başına Rus ordularını bozguna uğrattı.

Bundan sonra II. Mahmut, Eflâk - Boğdan (Romanya) ve Sırbistan eyaletlerine iç bağımsızlık vermekle, Doğu Karadeniz kıyılarında bir arazi şeridini de Rusya'ya bırakmakla beraber, Mısır hariç, diğer eyaletleri sıkıca İstanbul'a bağladı, derebeylerinin çoğunu ortadan kaldırdı. Bunların içinde en güclüsü olan Tepedelenli Ali Paşa idam edildi, idaresinde bulunan eyaletler sıkı sıkıya hükümetin kontrolüne geçti.

II. Mahmut, Mısır meselesini halledemeden öldü. Devlete isyan eden Mısır Valisi Kavalalı Mehmet Ali Paşa, oğlu İbrahim Paşa'nın Türk subaylarından kurduğu modern ordu sayesinde, daha birkaç eyaleti elinde tutuyordu. Kuruluş halinde bulunan Türk ordusunu birkaç kere bozguna uğratan İbrahim Paşa, Kütahya'ya kadar geldi. II. Mahmut, «denize düşen yılana sarılır!» diye tarihe geçen sözünü söyliyerek, Rusya ile Hünkâr İskelesi Antlaşmasını yaptı. Ruslar, gerekirse, Mehmet Ali Paşa'ya karşı Osmanlı hükümetine yardım edecekti. Bu durum, Boğazlar'a yaklaşan Ruslar'ın ılık denizlere inmek ihtimalini doğurduğu için İngiltere'yi kuşkulandırdı. Bu suretle İngiltere, Mehmet Ali'ye kesin şekilde cephe almak zorunda kaldı. Bu siyasetin meyvalarını toplamak, II. Mahmut'tan sonra Büyük Reşit Paşa'ya nasip oldu.

II. Mahmut, Osmanlı tarihinin en buhranlı zamanlarından birinde saltanat sürmüştür. II. Mahmut'la Türkiye'de modern devir başladı. Dağılmakta olan eyaletler toplandı, tamamen merkezî bir idare kuruldu. Saray teşkilâtından başlıyarak bütün devlet teşkilâtı yenileştirildi. Harbiye, Tıbbiye, daha başka okullar kuruldu, Avrupa'ya öğrenci gönderildi. Fransızca'ya öğretimde büyük önem verildi. Hariciye nazırlığına Mustafa Reşit Paşa getirildi. «Takvim-i Vekaayi'» adiyle resmî devlet gazetesi kuruldu. Matbaacılığa önem verildi. Buhar kuvvetine dayanan modern sanayi benimsendi, ilk fabrikalar kuruldu. Buharlı gemi Türkiye'ye girdi. Avrupa icatları, birkaç yıl ara ile gecikilmeden kabul edildi. Parasız mecburi ilk öğretim kanunu çıkarıldı. Batı eserlerinden çevirilere hız verildi. Batı musikisi ciddî olarak Türkiye'ye sokuldu; Mızıkay-i Hümayun kuruldu. Resmî kıyafet olarak fes ve pantolon kabul edildi.

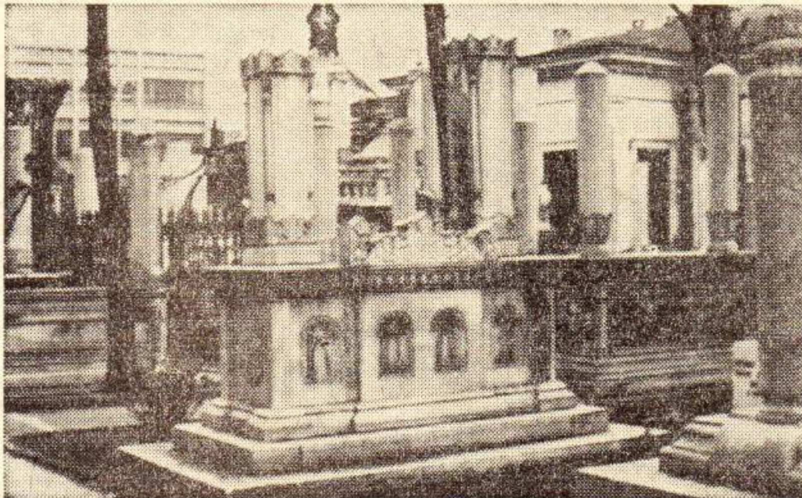
II. Mahmut, büyük bir hattat olarak da kabul edilir. Türk musikinin son büyük koruyucusudur. Kendisi de ney ve tambur çalardı. 30 kadar şarkı bestelemiş, Batı musikisi tarzında bir marş da yazmıştır. «Adlî» mahlâsı ile güzel şiirler yazmıştır.

Nazik ve yakışıklı, soğukkanlı ve cesur, fedakâr ve lûtufkârdı. Devrinin büyük hükümdarı olduğunda Batı tarihçileri müttefiktir. Divanyolu'ndaki muhteşem türbesine gömülmüştür; yanında küçük oğlu Sultan Aziz ile torunu II. Abdülhamit gömülüdür.

II. Mahmut'un ölümiyle Tanzimat devri başlar. Bu devre Mustafa Reşit Paşa damgasını vurmuşsa da, yapının gerçek temellerini II. Mahmut atmıştır.

II. Mahmut Türbesi (Sultan Mahmut Türbesi). — İstanbul'da Divanyolu'nda, Türbe denilen yerdedir. Osmanlı mimarlığının en güzel örneklerindendir. 1840'ta yapılmıştır. Sekiz köşeli ve kubbelidir. Duvarları beyaz mermerle kaplıdır. Kubbe kabartmalar, çelenk ve çiçeklerle süslüdür. Pencerelerin üstünde binayı çepeçevre kuşatan bir âyet yazılıdır.

Bu büyük türbeye önce yalnız II. Mahmut gömülmüştü. Sonradan çocukları, eşleri de gömülmüştür. Daha sonra Abdülâziz, II. Abdülhamit de bu türbeye gömüldü. Padişahların yanında çocuklarının, eşlerinin lâhitleri vardır. Bunların başlıcası Veliaht Yusuf İzzettin'in kabridir. Türbe girişinin solundaki odada da gene padişah çocukları ve kadınları gömülüdür.

Sultan Mahmut Türbesi İstanbul'da Divanyolu'nda Türbe denilen yerdedir. Türbede II. Mahmut'tan başka, Sultan Abdülâziz ve II. Abdülhamit yatmaktadır.

MAHMUT NEDİM PAŞA (? - 1881)

Mahmut Nedim Paşa

Osmanlı sadrazamlarındandır. İstanbul'da doğdu. Babası Bağdat genel valisi Necip Paşa'dır. Devlet hizmetine girdi. Abdülâziz devrinde vezirliğe yükseldi. 1867'de bahriye nazırı oldu. 1871'de Âli Paşa'nın ölümü üzerine sadarete (başbakanlığa) getirildi. O zamana kadar başarılı bir devlet adamı idi. Yalnız, başbakanlıktaki tutumu feci oldu. Âli Paşa'nın Ziya ve Namık Kemal Beyler gibi şiddetli muhalifleri bile, yeni sadrazamı görünce Âli Paşa'yı aradılar.

Nedim Paşa, devletinin gerçeklerine olduğu kadar psikolojisine de aykırı bir yol tuttu. Birkaç ay sonra azledildiyse de 1875'te yeniden sadarete getirildi. Bu gaflet, Abdülâziz'in tahtına, hayatına mal olan olaylardan biridir. Bir ara Çeşme'ye sürüldü. 1879'da dahiliye nazırı oldu. 1881'de öldü. Şiirleri güzeldir. Cağaloğlu'ndaki türbesinde gömülüdür.

MAHMUT PAŞA (? - 1474)

Ünlü Türk vezirlerindendir. İstanbul'un fethinde bulundu. Ertesi yıl (1454'te) rütbesi vezirliğe (mareşalliğe) yükseltildi. Fatih'in yanında onun büyük seferlerine, bu arada Belgrad kuşatmasına, Bosna ve Ağrıboz seferlerine katıldı. Anadolu'da Güney Karadeniz kıyılarını Türkiye'ye katan Amasra, Sinop, Trabzon seferlerinde de bulunmuştur. 1454'ten 1468'e kadar uzun müddet vezir-i âzam (başbakan) oldu. Fatih'in vezirlerinin en değerlilerindendir. Otlukbeli meydan savaşında da bulunmuştur. 1474'te idam edildi. Mahmut Paşa bilim ve sanatı korumuş, kendisi de «Adnî» mahlâsı ile güzel şiirler yazmıştır. Farsça şiirleri, mektupları da ünlüdür. Pek çok hayır eseri bırakmıştır. En ünlüleri İstanbul'da hâlâ kendi adını taşıyan semtteki 1462'de yapılmış cami ve onun yanında 265 dükkândan kurulu vakıf çarşısı, türbesi, hamam, han, tekke, çeşme, mahkeme, mektep vs.'den ibaret muhteşem külliyedir. Ankara, Bursa, Edirne, Sofya gibi şehirlerde de cami yaptırmış, Fatih devrinin büyük imar hareketine katılmıştır.

MAHMUT PAŞA CAMİSİ

İstanbul'un en eski camisidir. Şehrin zaptından 10 yıl sonra, 1463'te vezir Mahmut Paşa tarafından yaptırılmıştır.

Mahmut Paşa Camisi ilk Osmanlı camileri tipindedir. 1755'te III. Osman tarafından tamir ettirilmiş, 1827'deki bir yangından sonra yeniden tamir görmüştür. Son yıllarda onarılan caminin arkasındaki küçük mezarlıkta Mahmut Paşa'nın türbesi vardır. İlk minaresi tamamiyle yıkılmış, sonradan başkası yapılmıştır.

Mahmut Paşa Camisi'nin müştemilâtından

olan medrese ve çarşı bugün yoktur. Buna karşılık hamam (Mahmutpaşa Hamamı) ile han (Kürkçühanı) ayakta durmaktadır. Mahmutpaşa Hamamı 1466'da yapılmıştır, İstanbul'daki hamamların en eskisidir. 1955'te tamir gören hamam, mimarlık değeri yüksek bir eserdir.

MAHMUT SADIK (? - 1930)

Mahmut Sadık

Gazeteciliğimizin kurucularından, tanınmış yazarlarımızdandır. Orta öğrenimini Mekteb-i Sultanî'de (Galatasaray Lisesi'nde), yüksek öğrenimi de Mekteb-i Mülkiye'de (Siyasal Bilgiler Akademisi'nde yaptı, ziraat öğrenimi için Almanya'ya gönderildi. Almanya'dan dönüşünde bazı bakanlıklarda memurluk yaptıktan sonra kendisini yazı hayatına verdi. «Servet-i Fünun» başta olmak üzere, birçok dergilerde çeşitli konular üzerinde yazıyordu. II. Meşrutiyet'ten sonra, günlük «Servet» gazetesinde, daha sonra «Yeni Gazete»de yazmaya başladı. Burada, «Takvimden Bir Yaprak» başlığı altında siyasi mizah yazıları yazdı. 1916'da kurulan ilk Matbuat Cemiyeti (Gazeteciler Cemiyeti)ne başkan seçildi. Cumhuriyet devrinde de «şeyh-ül muharrirîn» (en yaşlı yazar) olarak daima saygı ve itibar görmüştür.

Mahmut Sadık, yazılariyle, çevirileriyle Türk gazeteciliğinin gelişmesine büyük yardım etmiş, bilgisini geniş kitlelerin yararına sunarak yeni nesillere faydalı olmuş bir yazarımızdır.

MAHMUT ŞEVKET PAŞA (1856 - 1913)

Mahmut Şevket Paşa

Tanınmış bir Türk askeri ve devlet adamıdır. Bağdat'ta doğdu. Babası valiydi. 1882'de kurmay yüzbaşı olarak Mekteb-i Erkân-ı Harbiye'den (Harb Akademisi'nden) çıktı. Almanya ve Fransa'ya görevle gönderildi. 1905'te birinciferik (orgeneral) oldu. II. Abdülhamit'in sadık adamlarından sayılıyordu. Kosova genel valisi, 1908'de III. Ordu Komutanı oldu.

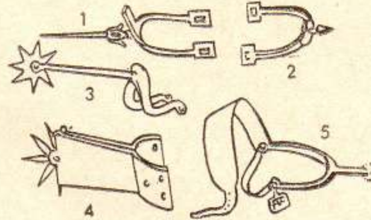
«Hareket Ordusu» adı verilen kuvvetler 31 Mart olayına müdahale etmek üzere İstanbul'a hareket edince, Selânik'teki ordu merkezinden gelen Mahmut Şevket Paşa, bu kuvvetlerin başına geçti. Daha sonra Harbiye nazırı oldu. Tutumu diktatörceydi. İtalyan ve Balkan savaşlarında hiçbir varlık gösteremedi. İttihatçılar, Bâbıâli baskını ile hükümeti ellerine geçirince, Mahmut Şevket Paşa'yı sadrazam yaptılar. 14 haziran 1913'te Mahmut Şevket Paşa, şimdi üniversite olan, Beyazıt'taki Harbiye Nezareti binasından Bâbıâli'ye, yani başbakanlığa giderken yolda otomobiline sıkılan kurşunlarla öldürüldü (bu otomobil şimdi Askerî Müze'dedir). Suikast konusu üzerinde çok tartışılmış, birçok noktaları hâlâ karanlık kalmıştır. Böyle bir fırsat gözetliyen İttihatçılar, bu vesileyle muhaliflerinden birçoğunu daha astılar.

Mahmut Şevket Paşa, Arapça, Farsça, Fransızca, Almanca bilirdi. Askerliğe, müsbet ilimlere dair kitapları vardır. Osmanlı askerî teşkilât ve tarihi üzerindeki eseri değerlidir. Hürriyet-i Ebediye tepesindeki muhteşem mezarlığa gömülmüştür.

MAHMUZ

Ata binenlerin çizmelerinin topuğu arkasına, dürterek hayvanı hızlandırmak için taktıkları demirden çıkıntıdır. Birçok çeşitleri vardır. Modern binicilikte baldır yardımının tamamlayıcısı olarak faydalanılır. Acemi binicilerin, atı bozmaması için takmasına izin verilmez. Ayrıca, usta binicilerin de uslu hayvanlara mahmuz vurması uygun değildir. Ya çok ağır hayvanları canlandırmak, ya da çok sert hayvanları cezalandırmak için kullanılır. At yarışlarında cokeylerin mahmuz kullanmaları için hakemlerden izin alması gerekir.

Eskiden Arapların kullandığı mahmuzlar ucu sivri bir şiş biçimindeydi. Bugün çoklukla mahmuz ucu topuz biçiminde bir demir çıkıntıdır. Bu topuzun içinden daire şeklinde, bir eksen etrafında dönebilen demir bir yuvarlak geçer. Sert atlara binenler için bu dairenin etrafı dikenlidir. Eskiden Yunanlılar'la Romalı'lar yalnız tek ayaklarına mahmuz takarlardı.

Çeşitli mahmuzlar: 1 — Arap; 2 — Eski Yunan; 3 — XV. yüzyıl; 4 — Brezilyalılar'ın mahmuzu; 5 — Bugünkü mahmuz.

MAHUN

En çok Güney Amerika'da, Afrika'da, Hindistan'da yetişen büyük bir orman ağacıdır. Bu ağacın parlak kırmızımtırak, sert olan kerestesine «mahun» (maun) denir.

İkiçenekli bitkilerin tespihağacıgiller familyasından olan mahunun benekli, damarlı, ve hâreli olmak üzere birçok çeşitleri vardır. Doğramacılıkta en makbul ağaç olarak kabul edilir; çünkü eşya yapımında gerekli olan üstünlükleri vardır. İyi şekil verilebilecek sertlikte, sağlımlıkta olduğu gibi kolayca işlenmeye, oyulmaya, rendelenmeye de gelir. Mahun, aynı sertlikteki başka ağaçlar gibi kolay esnemez, çatlamaz, kabarmaz. İyi cilâ tutar, rengi parlaktır, damarları çok zarif şekiller meydana getirir. Mahun tahtası gün ışığında bırakılınca rengi koyulaşır. Mahunun koyu renklisi daha makbüldür.

Mahun ağacının yapraklı dalı

Mahun ağaçlarının ağırlığı da cinslerine göre değişir. En ağır, böyle olduğu için de en makbul mahun ağacı Antil Adalarında yetişir. Her zaman kullanılan mahunlar daha çok Güney Amerika'dan, Afrika'dan elde edilir.

Mahunyanın çiçekli dalı

MAHUNYA

İkiçenekli bitkilerden çiçekleri sarı, kokulu ve salkım şeklinde olan, köklerinden sarı bir boya çıkarılan bir süs ağaççığıdır. En çok Asya'da, Afrika'da yetişir. Avrupa'da da bahçelerde süs bitkisi yetiştirilir. Mahunya'nın yaprakları kışın sarı ile kahverengi karışımı çok güzel renkler alır, dökülmez. Bu ağaççığın çok buruk, küçük yemişleri de vardır, bunlar zehirli olabilir.

MAHYA

Ramazanlarda büyük camilerin karşılıklı iki minaresi arasına boşlukta asılarak yapılan ışıklı yazılara, resimlere «mahya» denir. Arapça'da «mahyâ» kelimesi «dirilik, uyarılış» anlamına gelir. Işıklar geceyi canlandırdığı için bu ad verilmiştir.

Mahya kurmak çok ustalık istiyen bir iştir. Mahyacı, gündüzden, kareli kâğıtlar üzerine mahyası kurulacak sözü yazar. Sonra bunların aynı hizada olanlarını, birbirinin arkasından gelenleri ayırır. İki minare arasına bir ana ip gerilmiştir. Bu ip üzerinden aşağı sarkıtılan başka ipler vardır. Lâmbalar, yazıdaki sıraya göre, bu sarkıtılacak iplere bağlanır. Sonra bunların hepsi, birer birer aşağı salınarak, sonra da ip çekilerek boşlukta ilerletilerek iki minare arasına sıralanır.

Eskiden mahyalar kandillerle kurulurdu. Kandillerde zeytinyağı, fitil tükeninceye kadar yanar, sonra sönerdi. Şimdi mahyalar elektrikle kuruluyor, böylece, rüzgârda, mahya kandillerinin sönme tehlikesi ortadan kalkmış oluyor.

Eskiden mahyalarda: «Merhabâ yâ şehr-i Ramazan», «Elvedâ yâ şehr-i Ramazan», «Bismillâhirrahmanirrahîm» «Lâilâhe illâllah»,

Eskiden mahyalar kandille kurulurdu, iki minare arasına gerilen teller üzerine Arap harfleriyle yazı yazmak çok zordu. Gerek Lâtin harflerinin kullanılması, gerekse elektrik ampulleri mahyacılığın büyük zorluklarını ortadan kaldırmıştır.

«Muhammed», «Allah», «Ahlâk dinin temelidir», «İnsaf, imanın yarısıdır» gibi sözler yazılır, ramazanın on beşinden sonra da daha çok, gemi, top, köşk, ağaç, çiçek şekilleri çizilirdi. Bugün, daha çok, dinimizin esasına dayanan ahlâk öğütleri, özlü sözler yazılmakta, ay, yıldız, bayrak resimleri yapılmaktadır.

MAİNE

Amerika Birleşik Devletleri'ni teşkil eden 50 devletten biridir. Kuzeyinde Kanada'nın New Brunswick, kuzeybatısında gene Kanada'nın Québec eyaletleri, doğusunda Atlas Okyanusu, Nova Scotia eyaleti (yarımadası) ile ülkeyi ayıran Fundy Körfezi, güneybatısında da A.B.D.'nin New Hampshire eyaleti vardır. İlk defa 1604'te Fransızlar tarafından kurulmuş, 1820'de A.B.D.'ne girmiştir. Adı «Me.» şeklinde kısaltılarak yazılır. Yüzölçümü 85.570 km², nüfusu 962.000, başkenti Augusta'dır.

Maine kuzeybatıya doğru dağlıktır. New Hampshire sınırlarına doğru yükseklik 1.300 m.'ye kadar yaklaşır. Kanada'da Fundy Körfezi'ne dökülen Saint John ırmağı ülkeden çıkar. Kuzeybatıda üç küçük göl vardır. Yıllık yağış ortalaması 1 m.'nin üzerindedir; kuzeybatıya doğru azalır. Kış ısı ortalaması —8°, yazınki 18°'dir. Tipik bitki örtüsü, karışık ormanlardır. Ormanlardan faydalanılır Yulaf, patates ekilir. Meyva ağaçları vardır Avcılık yapılır. Sığır ve koyun beslenir. Bakır ve demir çıkarılır. Birçok endüstri kolları gelişmiştir

Maine, nüfus bakımından, A.B.D. arasında 36.'dır. Km²'ye 11 kişi düşer. Amerika'da en az Zenci nüfus bu eyalette bulunur. Nüfusun binde 13'ü (1.000 kadar) Zenci vardır.

Başkent Augusta 25.000 nüfusludur. Bunun güneyindeki Portland limanı eyaletin enbüyük şehridir, nüfusu 94 000'dir.

Maine'de 4 üniversite vardır. Bunlar Ororo (40.300 öğrenci, 2.164 öğretmen), Waterville (1.100 öğrenci, 80 öğretmen), Lewiston (900 öğrenci, 66 öğretmen), Brunswick (800 öğrenci, 84 öğretmen) Üniversite-kolejleridir; lise kısımları da vardır.

MAİNZ

Batı Almanya'nın önemli bir endüstri, ticaret ve liman şehridir. Ren nehrinin batı kıyısında, Frankfurt-am-Main'ın 40 km. batısındadır. Şehrin nüfusu 100.000'in üstündedir. Ren Nehri üzerindeki bu limanı, nehir yolu ile Holânda, Belçika gibi ülkelerle yapılan ticaretin merkezidir. Kereste, un, petrol, kâğıt, sebze ticareti yapılır. Mainz'de en çok kimya, çimento, un, motor, lokomotif, deri, mobilya, halı, tütün, bira, sabun, şapka, altın, gümüş eşya endüstrileri ileridir. Almanya'daki Ren şaraplarının merkezi de Mainz'dir.

MAJORCA [Mallorca]

İspanya'ya ait Balear Adaları'nın en büyüğüdür. İspanya'nın doğu kıyılarından 250 km. açıktadır. Yüzölçümü 3.411 km², nüfusu 330.000'dır. Adanın tek büyük şehri, aynı zamanda idare merkezi olan, 170.000 nüfuslu Palma'dır.

Majorca halkının çoğu çiftçilikle uğraşır. Burada başlıca zeytin, şarapçılıkta kullanılmak üzere üzüm, fındık, incir, portakal, limon, çeşitli tahıllar yetiştirilir, hayvan beslenir. Majorca'da ayrıca demir, kömür, mermer, kireç yatakları vardır.

Majorca tarihte ilk önce Fenikeliler'in, Kartacalıar'ın elinde bulunuyordu. Sonra sıra ile Romalılar'ın, Vandallar'ın, Doğu Roma İmparatorluğu'nun, Endülüs Emevîleri'nin, Aragon ve İspanya devletlerinin idaresi altına girdi. Birkaç kere XVI. yüzyılda Türkler tarafından alındı. 1936-1939 İspanya iç savaşı sırasında Kırallık taraftarları ile çarpışanlara yardım eden İtalyan askerî birliklerinin üssü olarak kullanıldı.

MAKAK

Afrika'nın, Asya'nın sıcak bölgelerinde yaşıyan bir maymun çeşididir. Sağlam yapılı, orta boylu vücudu, kısa kol ve bacakları vardır. Bazılarının kuyruklarının çok kısa olmasına karşılık, bazılarınınki de uzundur.

MAKAM (Bk. MÜZİK: Türk Müziği)

MAKARA

Ortasındaki oyuk, dolayısiyle bir eksen üzerinde dönerek, bir ipin sarılıp çözülmesini, ya da bir kayışın dönmesini kolaylaştıran silindirlere «makara» denir. Günlük hayatta kulanılan makaralar, üzerine iplik, tel, şerit gibi şeylerin sarılmasına yarar, tahtadan, ya da madenden yapılmıştır. Fizikte kullanılan makaranın «makara evi» adı verilen bir askı kısmı vardır; onun içinde, çevresi bir ipin oturabileceği biçimde oyuk, «makara dili» denilen bir tekerlek döner. Bu mekanik âlet kuyularda kovayı çekmek, bunun gibi ağırca bir şeyi yukarı kaldırmak için kullanılır.

Bu çeşit makaraların bir de «palanga» adı verilen, çok ağır şeyleri kaldırmaya yarıyan şekilleri vardır. Palangaların, makaralarda tek olan dil yerine sıra ile birkaç dili, yani makara tekerleği vardır.

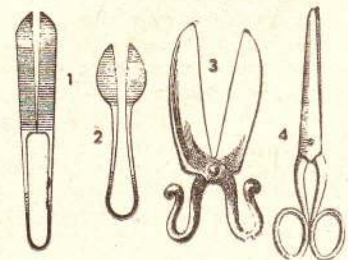
MAKAS

Kâğıt, kumaş, bez gibi levha halindeki ince şeyleri kesmeye yarıyan, ortadan birbirine bir mille tutturulmuş iki bıçaktan meydana gelmiş kesme âletidir. Kâğıt makası, bez makası, mum makası, dikiş makası, tırnak makası, teneke makası, biçki makası gibi birçok çeşitleri vardır.

Eskiden, yazıya verilen önemden dolayı, kâğıt makaslarının çoğu altın kakma süsle bezenir, saplarında iki parmağın geçirilebileceği halkalı tutacaklar bulunurdu. Gene eskiden, mumların yanan fitillerini kesip temizlemek için şamdanların yanından eksik edilmiyen bir çeşit makas daha vardı. Bu mum makaslarının bıçakları üzerinde küçük kutu biçiminde, kapaklı bir hazne bulunurdu. Kesilen fitil parçası bu kutuda kalarak yere düşmez, ortalığı kirletmezdi.

Bu iki makasın dışında kalan makas çeşitleri hâlâ kullanılmaktadır. Bunlar birbirinden çok küçük özelliklerle ayrılır. Meselâ dikiş makasları irice, keskin; tırnak makasları küçük, bazı şekillerinde ucları kıvrık, biçki makasları dikiş makaslarından daha uzun, ağır olur; «sürfile» makaslarının ağızları kumaşı tırtıllı kesecek şekilde oyulmuştur.

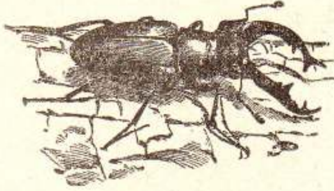
Demiryollarında, bir katarı bir hattan öbür hatta geçirmek için, rayları açıp kapıyan düzene de «makas» denir.

1 — Ortaçağ makası; 2 — XIII. yüzyıl; 3 — XV. yüzyıl; 4 — Bugünkü makas.

MAKASLI BÖCEK

Kınkanadlılardan, oldukça iri bir böcektir. Ağız âletlerinden «mandibül» denilen organların başının üzerinden ileriye doğru uzamış olmasından tanınır. Özellikle, erkeklerinin mandibülleri çok kuvvetli, kenarları diş diştir. Yumurtalardan çıkan larvalar 2-3 yıl kadar, yaşlı ağaçların oyuklarında yaşar. Makaslı böceğin birçok çeşitleri vardır.

Makaslı böcek

MAKEDONYA

Balkan yarımadasının güneyinde bugün Yunanistan, Yugoslavya, küçük bir kısmı da Bulgaristan arasında bölüşülmüş tarihî bir ülkedir. Ege Denizi'nin kuzeybatısında yer alır. Bütün Makedonya'nın yüzölçümü 69.000 km², nüfusu: 3.800.000'dir.

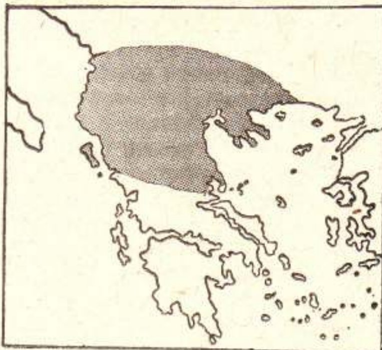
1. Yunan Makedonyası. — Yüzölçümü 34.603 km², nüfusu 1.900.000, başkenti Selânik'tir.

Güneyinde Ege Denizi, kuzeyinde Yugoslav ve Bulgar Makedonyası ile sınırlanmıştır. Doğuda Batı Trakya'dan Mesta, batıda Teselya'dan Vistriça ırmakları ile ayrılır. Bu iki ırmağın arasında Struma ile Vardar, ülkeyi sular. Bunların hepsi Ege'ye dökülür. Mesta Suyu'nun ağzında, Kavala şehrinin karşısında bulunan 17.000 nüfuslu Taşoz Adası da Yunan Makedonyası'na dahildir.

Yunanistan'ın Makedonya eyaleti 13 ile ayrılır. Şehirler ve nüfusları şunlardır: Selânik (260.000), Kavala (50.000), Serez (43.000), Drama (40.000), Ekaterini (37.000), Verria (29.000), Kozan (22.000), Edessa (20.000).

2. Yugoslav Makedonyası. — Yüzölçümü 26.494 km², nüfusu 1.500.000, başkenti Üsküp'tür.

Yugoslavya Birleşik Devletleri'ni teşkil eden eyaletlerden biridir. Yugoslavya'nın güneyini kaplar. Güneyinde Yunan Makedonyası, batısında Arnavutluk, doğusunda Bulgar Makedonyası, kuzeydoğusunda Sırbistan, kuzeybatısında Kosova vardır. Vardar nehrinin çeşitli kolları bu ülkeden doğar. Kuzeybatıda Şar Dağı 2.510 m.'ye yükselir. Genel olarak ülke dağlıktır. Arnavutluk ve Yunanistan sınırları kesiminde Presba Gölü denizden 850 m., bunun az kuzeybatısında Arnavutluk sınırının hemen yanıbaşındaki Ohri Gölü de 690 m. yüksekliktedir. Kara Drin Suyu, bu göle dökülür.

Balkan Yarımadası'nda Makedonya'nın yerini gösteren harta.

Yugoslav Makedonyası'nın şehirleri şunlardır: Üsküp (190.000), Manastır (57.000), Prilep (48.000).

Yugoslav Makedonyası'nda nüfusun 800.000 kadarı Ortodoks, 700.000 kadarı Müslüman'dır. Müslümanlar'ın 250.000'i Türk, gerisi Arnavut'tur.

3. Bulgar Makedonyası. — Yüzölçümü 8.000 km², nüfusu 400.000'dir.

Güneyinde Yunan Makedonyası, batısında Yugoslav Makedonyası vardır. Doğuda Mesta Suyu, kuzeyde Rila Dağı ile Bulgaristan'ın öteki bölgelerinden ayrılır. Dağlık olan ülkede Rila Dağı'nın Musallâ Tepesi 2.930 m.'ye yükselir; 2.000 metreyi aşan başka tepeler de vardır. Struma, Mesta'ya paralel olarak daha batıda akar, Yugoslavya'dan gelen Strumiça kolunun güneyi ovalıktır.

Tarihte Makedonya

Iskender'in vatanı olan bu ülkeyi Osmanlı Türkleri, I. Murat devrinde fethettiler. Türkler, büyük çoğunlukla derhal Makedonya'ya yerleştiler. 550 yıl Türk ülkesi olarak kalan Makedonya 1912 Balkan Savaşı'nda kaybedildi; Bulgaristan, Yunanistan, Sırbistan arasında bölüşüldü. Türk ve Müslüman nüfus, 1912'ye kadar Hıristiyan kavimlerin toplamından fazla idi. Balkan Savaşı'nın korkunç sonuçları, bu Türkler'i kitle halinde Türkiye'ye sığınmak zorunda bıraktı. Yunan Makedonya'sında kalan Türkler de, Lozan Antlaşması hükümlerine göre, tamamen Türkiye'ye getirildiler.

Bugün ancak Yugoslav ve Bulgar Makedonyası'nda Türk kalmıştır. Bunlar da fırsat buldukça yüzyıllardan beri yaşadıkları ülkeleri bırakıp Türkiye'ye geliyorlar. 1950'den sonra Yugoslav Makedonyası'ndan yurdumuza yeniden 50.000 Türk göçmen gelmiştir.

1912'ye kadar Makedonya, Türkler tarafından 3 vilâyet (eyalet) halinde idare ediliyordu; bunlara «Vilâyât-ı Selâse» (Üç Vilâyet) denirdi. Toplamı 96.400 km², 4.202.000 nüfustu. Kosova ile Arnavutluk'tan bir bölgeyi de içine aldığı için, sınırları Makedonya'yı biraz taşıyordu. «Vilâyât-ı Selâse» şunlardır: Selânik, Manastır ve Kosova (Üsküp). Selânik'in o devirde nüfusu 250.000, Serez'le Manastır'ın 50.000'in üzerindeydi.

MAKEDONYA KIRALLIĞI

Ilkçağ'da Makedonya'da kurulmuş, ülkeye bugüne kadar adını vermiş bir devlettir. Tahminen M. Ö. 725 yıllarında I. Perdikkas tarafından kurulmuştur.

Makedonyalılar, Yunanlı değillerdir; Iskender zamanında, yani yüzyıllarca sonra, Yunanlı'laşmışlardı. Başkenti Pella olan kırallık, 512'den 479'a kadar 33 yıl, Iran Imparatorluğuna bağlı kaldı. 19. kıral olan Büyük İskender'in babası II. Filippos (M. Ö. 359-336) zamanında büyük varlık gösterdi, ilk defa tarih çapında bir varlık oldu (Bk. Filippos II.).

Filippos'un oğlu Büyük Iskender, Makedonya kırallığını, dünya imparatorluğu derecesine yükseltti (Bk. Iskender). Iskender'in ölümünden sonra doğan oğlu IV. Iskender'in (Aleksandros'un) M. O. 311'de 17 yaşında öldürülmesiyle, 414 yıllık Makedonya hanedanı son buldu. Kırallığın başına Antigon hanedanı geçti. M. Ö. 168'e kadar 139 yıl süren bu hanedandan 7 kıral gelip geçmiştir. Hanedanın kurucusu, Antigonos Kiklops, Iskender'in generallerindendi; M. O. 301'de 80 yaşında öldürülmüştür. Son kırallar V. Filippos ile oğlu Perseus, Roma'ya karşı kahramanca tutumları ile ünlüdürler. M.O. 168'de Makedonya kırallığı Roma'ya katıldı, böylece tarihe karıştı.

MAKET

Bir yapının, heykelin çok küçük ölçüde örneğine «maket» denir. Maket yapmak için ilk dikkat edilecek şey malzeme, ikincisi de nispetleri aynen koruyabilmektir. Her çeşit malzemeden maket yapılabilirse de, kullanılan malzemenin en dayanıklı, en ucuz çeşitten olması gerekir. Kâğıt, tahta, karton, ip, kumaş, cam, selofan gibi hafif, bulunması kolay malzeme seçilir.

Büyük ölçüdeki yapıların maketleri, saklanır, müzelerde gösterilir. Bu arada, büyük camilerimizin maketleri müzelerimizde saklanmaktadır. III. Ahmet Çeşmesi'ni canlandıran altın kaplı büyük maket de Topkapı Sarayı Müzesi'ndedir. Yalnız maketlerden ibaret sergiler açıldığı da olur. Bazı tiyatro salonlarında, Istanbul Şehir Tiyatrosu Tepebaşı bölümünde olduğu gibi, halkın oturacağı yeri önceden görebilmek maksadiyle, salonun içini gösteren maketler bulundurulur.

Sinema sanatında da, maket, bir filim hilesi olarak kullanılır. Birçok gemi maketleri, ya da bina maketleri, yakından filme çekilmek suretiyle gerçekmiş gibi gösterilir.

MAKİ

Maymunsulardan küçük bir hayvandır. Madagaskar ve çevresindeki adalarda yaşar. Bu hayvanlar vücut yapısı bakımından maymunu andırırlarsa da beyinleri maymunlarınki kadar gelişmemiştir. Küçük kuşlar, böcek ve meyva ile beslenirler.

Makiler ağaçlarda yaşar, birçok çeşitleri vardır. Kürkleri siyah-beyaz, yumuşak tüylüdür. Kuyrukları uzundur. Anayurdu Madagaskar adasıdır.

Maki, Madagaskar Adası'nda ağaçlar arasında yaşıyan küçük bir hayvandır.

MAKI

Çalılarla, ağaççıklarla örtülü topraklara «maki» denir. Bu çeşit bitki topluluğu Akdeniz Bölgesi'nin tanıtıcı özelliği sayılır. Defne, mersin, bodur meşe, yabani zeytin, kocayemişi gibi daima yeşil kalan çalılarla bodur ağaççıklardan meydana gelmiştir. Yurdumuzun birçok bölgelerinde bitki örtüsü makidir.

MAKINA

Makina, belli bir işi yapmak için düzenlenmiş, o işi en az kuvvet harcıyarak yapmaya yarıyan bir araçtır.

Makinanın en basit örneğini kaldıraçta buluruz (Bk. Kaldıraç). 500 kilogramlık bir taşı kaldırmak istiyelim. Bunu hiçbir araç kullanmadan kaldırmak için 500 kilogramlık bir kuvvet kullanmamız gerekir. Bir kaldıraçla ise aynı taşı, meselâ 100 kilogramlık bir kuvvetle yerinden oynatabiliriz. Böylece, 100 kg.'lık bir kuvvetle 500 kg.'lık bir yükü kaldırmamızı sağlıyan kaldıraç basit bir makinadır.

«Makina» sözünün içine giren kavramlar zamanla çok zenginleşmiştr. Bugün bir iş görmekte kullandığımz her araca «makina» diyoruz: Dikiş makinası, fotoğraf makinası, tıraş makinası, buhar makinası, elektrik makinası gibi. Bunlardan kimisi, kaldıraç gibi, basit birer makinadır, kimisi de, buhar makinası, elektrik makinası gibi, çok geniş düzenlerdir. Birçok basit makinenin bir araya gelmesiyle ortaya çıkmıştır.

Bugün, «makina» deyince daha çok, küçük bir hareketimizle çalışmaya başlıyan, işini kendi kendine tamamlıyan araçlar anlaşılıyor. Bu çeşit makinalara «otomatik makina» demek daha doğru olur.

Makinaların Verimi

«Enerjinin sakımı» kuralına göre, bir makineye verilenden daha büyük iş elde edilemez. Hattâ her makine, verilenden biraz az enerji geri verir. Bu aradaki fark «makinanın verimi»ni belirtir. Bir makinanın yüzde olarak verimi, makinanın aldığı enerjinin verdiği enerjiye bölümünü 100'le çarparak bulunur. Alınan ve verilen enerjilerin birbirine yakın olması istenir. Çünkü bu durumda makina kayıpları az olur. Aldığı enerji, verdiği enerjiye eşit makinaya «ideal makina» denir. İdeal makinanın verimi yüzde yüz olacaktır. Yalnız, böyle bir makina yapılamaz. Ünlü «devridaim» makinası tasarısı, verimi yüzde yüz olan bir makinayı bulmak için düşünülmüştür (Bk. Devridaim Makinası).

MAKİNALI TÜFEK

Tetiğine basılınca aralıksız atış yapan ağır bir çeşit tüfektir.

Makinalı tüfeklerin çalışması geri tepme esasına dayanır. Her patlamanın yaptığı geri tepmenin meydana getirdiği güç, tüfeğin yeniden kurulmasını, namluya yeni bir fişek sürülmesini, bu fişeğin ateşlenmesini sağlar.

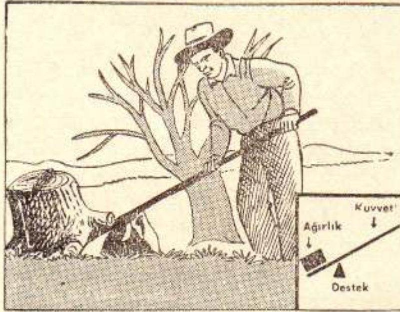
Makinalı tüfekler «ağır» ve «hafif» olmak üzere iki çeşittir. Ayrıca, bu iki çeşit makinalı tüfekten daha hafif, aralıksız atış yapan bir başka çeşit silâh daha vardır ki, buna da «makinalı tabanca» denir.

Ağır Makinalı Tüfek. — Dakikada 500 - 1.200 mermi atabilen kudretli silâhlardır. Ağır piyade silâhları arasında olan bu tip makinalı tüfekleri birkaç er birden kulanır. Atış yaparken özel üç ayak üzerine yerleştirilen tüfeğin ağırlığı 20 kilodan fazladır. Bu tüfeklerin II. Dünya Savaşı'nda kullanılan modelleri dakikada 550, 0,50 kalibrelik modelleri de 850 atış yapmıştır (Bk. Fişek). Böylece makinalı tüfekler İkinci Dünya Savaşı'nda büyük gelişmeler kaydetmiştir. Makinalı tüfekler savaştan sonra da geliştirilmesine devam edilen silâhlardan olmuştur.

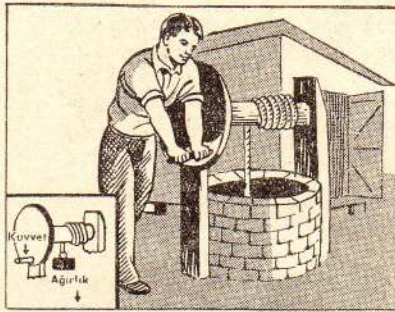
Browning ağır makinalı tüfeğinin namlusu su ile soğutulur. Bir başka ağır makinalı tüfek çeşidi de Maxim (Maksim)dir. Vickers Fabrikaları tarafından yapıldığı için «Vickers-Maxim» diye de anılan bu ağır makinalı tüfek «Browning»den önce icat edilmiş daha ilkel bir tiptir.

Uçakların savaş alanında görev almaya başlamasiyle, ağır makinalı tüfeklerin uçaklara karşı kullanılması düşünülmüş, II. Dünya Savaşı'nda bu silâhların uçaksavar işlerinde kullanılmaya elverişli çeşitleri geliştirlmiştir. İngilizler 1930'da yaptıkları uçaksavar ağır makinalı tüfekleri daha da geliştirdiler. Bunlar 40 mm. çapındaydı. Savaşın sonlarına doğru 57 mm. çapında olanları yapıldı. İngiliz savaş gemilerinde de 20 mm.'lik «Oerlikon» ağır makinalı tüfekleri kullanıldı. Japonlar'la Almanlar da «Oerlikon»ları geniş ölçüde kullandılar. Amerika kara kuvvetleri uçaklara karşı daha çok 20 mm.'lik MI ve

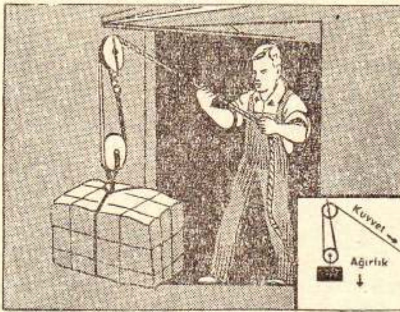
ALTI BASİT MAKİNA

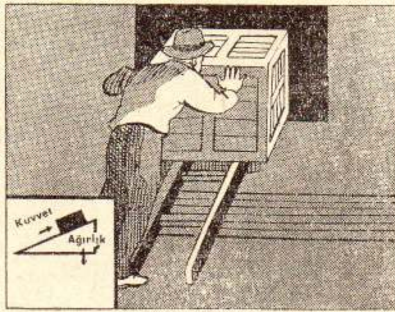
Kaldıraç: Bu makinanın özelliği, destekle ağırlık arasındaki mesafenin kısa, destekle kuvvetin uygulandığı nokta arasındaki mesafenin uzun olmasıdır.

Çıkrık: Bu makinada mil, destek vazifesi görür. Ağırlıkla destek arasındaki mesafeden daha uzun olduğu için yükün kaldırılması kolaylaşmıştır.

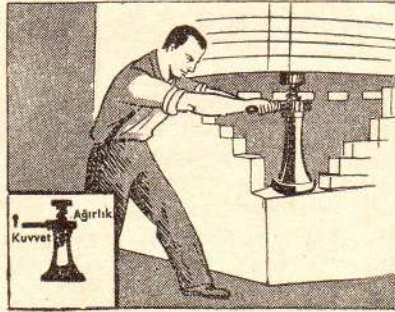
Makara: Bu makinada yük, iki ip tarafından çekildiği için ağırlık ikiye bölünmüş, böylece kuvvet de ağırlığın yarısına inmiş, büyük bir kolaylık sağlanmıştır.

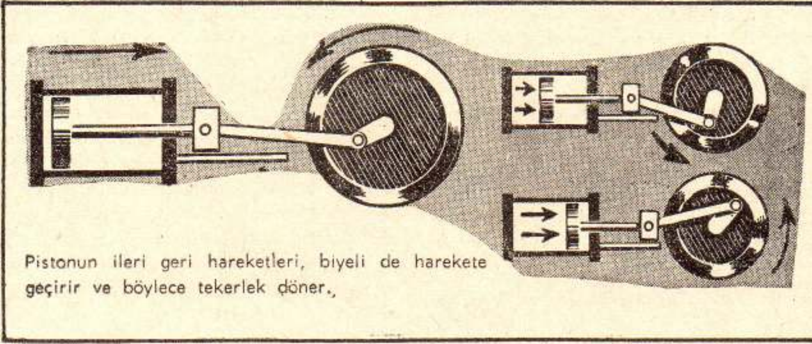
Eğik Düzlem: Bu makina, bir yükün doğrudan doğruya yukarı kaldırılmasından, eğik bir düzlemden kaydırılarak kaldırılması daha kolay olduğu için faydalıdır.

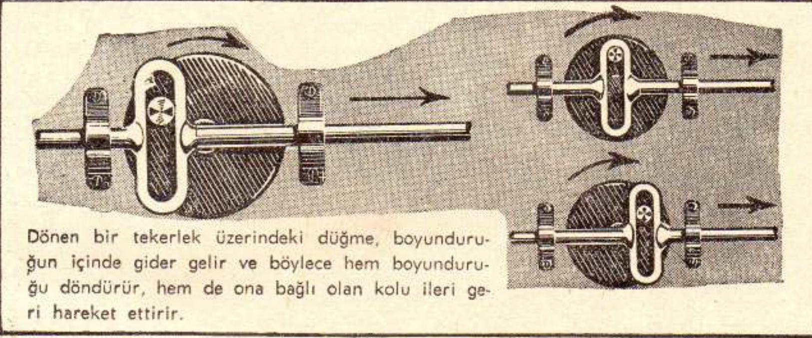
Kama: Yukarıdan gelen az bir kuvvetle iki yandan dayanan ağırlığı kolaylıkla ittiği için çok kullanılan en faydalı makinalardan biridir.

Vida: Bu makina eğik düzlem esasına dayanır. Ağır bir yükün, bu ağırlığa göre çok daha az bir kuvvetle yukarı kaldırılmasına yarar.

Pistonun ileri geri hareketleri, biyeli de harekete geçirir ve böylece tekerlek döner.

Makinalarda düz hareket dönen harekete nasıl çevrilir.

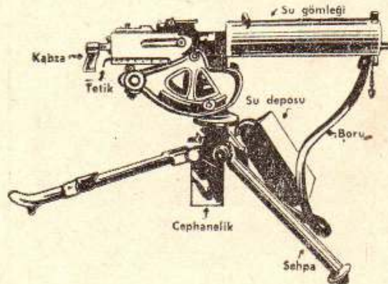

Dönen bir tekerlek üzerindeki düğme, boyunduruğun içinde gider gelir ve böylece hem boyunduruğu döndürür, hem de ona bağlı olan kolu ileri geri hareket ettirir.

Makinalarda dönen bir hareket düz harekete nasıl çevrilir.

AN M2 ağır makinalılarını kullandı. Bunlar ya uçağın kanadları içinden, ya da pervanenin ortasından ateş ediyor, dakikada 700 mermi atıyordu. Savaşın sonlarına doğru geliştirilen uçaksavar ağırmakinalı tüfekleri dakikada 1.200 mermi atabiliyordu. Şimdi, sesten hızlı uçan uçaklara karşı kullanılmak üzere dakikada birkaç bin mermi atabilecek ağır makinalıların yapılmasına çalışılmaktadır. Yeni geliştirilen, «Vulcan» adı verilen silâh 6 döner namlusu sayesinde bir dakikada 7.000 mermi atabilmektedir. Bunun bir saniyede 117 mermi demek olduğu düşünülürse silâhın dehşeti daha kolay anlaşılır.

Hafif Makinalı Tüfek. — Bunlar da tetiklerine basılınca ağır makinalılar gibi sürekli atış yapar. Onlardan farkı tek kişinin taşıyabilmesi, atabildiği mermi sayısının daha az oluşudur.

Bunlar da ilk defa I. Dünya Savaşı'nda kullanılmaya başlandılar. İlk olarak Browning'ler yapıldı. II. Dünya Savaşı'nda İngiliz «Bren» hafif makinalı tüfekleri geniş bir kullanış alanı buldu. Bunlar 7,92 mm. çapında silâhlardı. 1890-1900 yıllarında geliştirilen Alman «Mauser» (Mavzer) hafif makinalı tüfekleri

Bir makinalı tüfek ve başlıca parçaları

XX. yüzyıl savaşlarının en önemli silâhları arasında yer aldı (Bk. Tüfek).

Makinalı Tabanca. — Tüfekle tabanca arasında bir silâhtır. Ağırlığı az, kullanışlı bir silâh olan makinalı tabancanın en çok kullanılanı İngiliz «Sten» ve Amerikan «Thompson»larıdır. Thompson makinalı tabancaları 4,5 kilo ağırlığındadır. Dairevi şarjörleri (carcurları) 50, düz şarjörleri 20 mermi alır (Bk. Ordu; Tabanca).

Makinalı Tüfeklerin Gelişmesi

Tüfeğin icat edilmesiyle birlikte insanlar daha hızlı atış yapacak silâhlar icat etmeyi düşündüler, kullanışlı makinalı tüfeklerin yapılmasına kadar çeşitli silâhlar denendi.

İlk makinalı tüfeği 1861'de Dr. R. J. Gatling adındaki bir Amerikalı icat etti. «Gatling» diye anılan bu tüfeğin birbirine bitişik birkaç namlusu vardı. Bir kol çevrilmekle bu namlular döndürülüyor, böylece tüfek arka arkaya birkaç atış yapıyordu. 1881'de «Maxim» ağırmakinalı tüfeği icat edildi. I. Dünya Savaşı'na kadar geliştirilen bu tüfeği İngilizler I. Dünya Savaşı'nda geniş ölçüde kullandılar. A.B.D ise Browning ağır makinalılarını kullandı.

Ağır makinalı tüfekler savaşların manzarasını çok değiştirmişti. İngiliz Başbakanı Lloyd George 1915'te Avam Kamarası'nda yaptığı bir konuşmada İngiliz kayıplarının %80'inin makinalı tüfek ateşinden olduğunu söylemesi bu yeni silâhın önemini açıkça belirtmiştir.

II. Dünya Savaşında, daha sonra Kore Savaşı'nda da makinalı tüfeklerin en yeni modelleri çok önemli işler gördü.

MAKİYAJ

Yüzü güzelleştirmek, ya da her hangi başka bir amaç için değişik biçime sokmak üzere çeşitli boyalarla yüzde yapılan değişikliklere «makiyaj» denir.

«Güzellik enstitüleri»nin, kadınların yüzündeki kusurları kapatmak, onları genel güzellik anlayışına uygun bir şekle sokmak üzere, birtakım malzemelerle yüzde yaptıkları değişikliklere «makiyaj» denildiği gibi, tiyatro sanatçılarının, filim ve televizyon artistlerinin belli bir tipi canlandırmak üzere yüz ifadelerinde boyalarla yaptıkları değişiklikler de makiyajdır.

Makiyajın çok eski bir tarihi vardır. İlk olarak makiyajın niçin, hangi usullerle, malzemeyle yapıldığı hakkındaki bilgiler, bugün yaşamakta olan ilkel insanların dinsel törenleri sırasında yaptıkları makiyajın incelenmesiyle elde edilebilir. Meselâ, Patagonyalılar, dinî törenler sırasında yüzlerini beyaz tebeşirle boyarlar. Avustralya yerlileri gene bu gibi törenlerde yüzlerini beyaz kille sıvayıp burnun üzerine tüyler yapıştırırlar. Kızılderililer yüzlerine deniz hayvanlarını, canavarlarını temsil eden, tahtadan oyulmuş renkli boyalarla süslenmiş maskeler takarlar.

Sahne Makiyajı

Sahne makiyajının eski çağlardaki tiyatro sanatında büyük bir yeri vardı. Birçok tipler, duygular, sanatçıların yüzlerinde boyalarla yapılan değişikliklerle canlandırıldı. Bugün de Çin, Siyam tiyatroları, sahnede makiyaja çok yer verirler. Eski Yunanistan'da da şarap tanrısı Bakkhos şerefine yapılan, klâsik Yunan tiyatrosunun doğmasına yol açmış olan şenliklerde çok ustaca yapılmış yüz makiyajı ile şarap tanrısına benzetilen bir kimse Bakkhus'u, yüzleri üstübeçle sıvanmış birçok kimseler de ölü ruhları temsil ederlerdi.

Ortaçağ tiyatrosunda, sahnede insanlardan başka hayvanların, şeytanların, canavarların, meleklerin de canlandırılmasına başlandı. Böylece makiyaj, Ortaçağ'da çok gelişerek başlı başına bir sanat oldu.

XVI. yüzyılda Paris'te Gros Guillaume adlı bir komedi aktörü, sahneye yüzünü una bulıyarak çıkıyor, rol icabı bir komiklik yaparken, yanaklarını silkeleyip bu unu yanındaki aktörlerin gözüne kaçırtarak seyircileri güldürüyordu. XVI., XVII. yüzyıl İtalyan tiyatrolarında, bu Fransız aktörü gibi yüzünü unla sıvıyan Pierrot (Piyero) adlı bir tip ortaya çıkmıştı. Bugün bile, özellikle sirklerde, palyaçolar, o çağlardaki Pierrot tipinin bir devamıdır.

XVI. yüzyıl İngiliz tiyatrolarında, makiyaj sanatı eskisinden bambaşka bir anlayışla uygulanmaya başladı. Artık aktörler yüzlerini belli bir ifadeyi canlandıracak biçimde boyamıyorlar, yalnız yüz hatlarını kuvvetlendirerek sahneye normal bir insan görünüşü ile çıkıyorlardı. Canlandırılması gereken ifadeyi de yüz hatlarını kendileri değiştirerek sağlıyorlardı.

Eskiden sahneler kandillerle, gaz lâmbalariyle aydınlatıldığından, sahne makiyajının çok aşırı yapılması gerekiyordu. Sahnelerin elektrikle aydınlatılmaya başlanması, makiyaj bakımından da yenilikler yapılmasına yol açtı. Bugünkü tiyatro anlayışına göre ise makiyaj yalnız, sanatçıların canlandırdıkları tiplere benzemelerini sağlıyacak şekilde yapılıyor, aşırılıklardan kaçınılıyor.

Filim Makiyajı

Sinema sanatı ilk kurulduğu sıralarda ti-

yatro sanatının etkisi altında olduğu gibi, filim makiyajının da sahne makiyajından ayrı bir özelliği yoktu. Sinema sanatı gelişmeye başladıkça, kuvvetli ışıklar altında makiyajın kaybolduğu görüldü. 1910'da Max Factor firması filimlerde kullanılmak üzere sıvı şeklinde bir makiyaj malzemesi yaptı. Bu sıvı bütün yüzü kaplıyacak şekilde cilde sürülüyor, ışıkların altında rengini kaybetmiyordu. Max Factor bu konudaki çalışmalarını daha da ilerleterek 1928'de yaptığı «Panchromatic Make-Up» (Pankromatik Makiyaj) formülü ile Academy Mükâfatı'nı kazandı.

Bugün filim makiyajı, ciltte yaralar yapılması; dişlerin eksik, çürük gösterilebilmesi; çok genç insanların yaşlı, yaşlıların genç görünebilmesi, gözyaşları, kan, ter akmasının suni olarak meydana getirilebilmesi gibi birçok usulleri, teknikleri içine alabilecek şekilde gelişmiştir.

MAL

Bir kimsenin mülkiyeti (sahipliği) altına girebilen bütün haklara hukukta «mal» denilir: Topraklar, binalar, her türlü taşınabilir eşya, intifa hakları, alacaklar, sermaye, kredi, keşif ve ihtira beratlarının temsil ettiği sınaî haklar, fikir ve sanat eserleri üzerindeki haklar hep birer maldır. Mallar iki çeşittir:

1 — Taşınabilir (menkul) mallar: Değeri, cevheri bozulmadan bir yerden başka bir yere götürülebilen mallardır. Ev eşyası, büro eşyası., bankınot ve her çeşit kıymetli kâğıtlar.

2 — Taşınmaz (gayrimenkul) mallar: Toprak serveti, binalar gibi mallardır. Gemiler de bu bölüme konulmuştur.

Mallar, varlıkları bakımından da ikiye ayrılır:

a) Maddi mallar: Maddi varlığı olanlardır. Binalar, eşyalar, altın, elmas, kıymetli kâğıtlar gibi.

b) Gayrimaddi mallar: Fikir ve sanat eserleri üzerindeki haklar, sınaî haklar gibi.

Alacaklıların başlıca teminatı olan mallar, alacaklılarını zarara sokmak, alacakların tahsiline imkân bırakmamak için saklamak, elden çıkarmak haline, «mal kaçırmak» denir ki, bir suçtur.

MALARYA (Bk. SITMA)

Doğu Anadolu'nun Kayısısıyla Ünlü Bir İli: MALATYA

MALATYA, Doğu Anadolu Bölgesi'nin Yukarı Fırat bölümünde bir ilimizdir. Topraklarını doğuda Elâzığ, güneyde Adıyaman, batıda Maraş, kuzeyde Sıvas ve Erzincan illeri çevirir. Merkez ilçesinden başka 8 ilçesi daha vardır: Akçadağ, Arapkir, Arguvan, Darende, Doğanşehir, Hekimhan, Pütürge, Yeşilyurt. Bu ilçelere bağlı bucak sayısı 24, köy sayısı 502'dir.

Yüzölçümü: 12.219 km^2

Nüfusu: 395.912 (1960 sayımı)

Nüfus yoğunluğu: Km^2'ye 32 kişi.

Yüzey Şekilleri. — Malatya ilinin toprakları Doğu Anadolu arazisi gibi yüksektir. Deniz seviyesine göre 1.000 m.'den daha alçak yerler oldukça az yer tutar. İlin güneyinde yüksek dağlar, birbirine dayanıp sıkışmış sıralar halinde geniş yer kaplarlar Bu dağlar Doğu Anadolu'nun güney kesimi boyunca uzanan, Güneydoğu Torosları adı verilen dağ sıralarının batı parçasıdır. Bu dağların en tanınmış olanı, Malatya şehrinin hemen güneyinden başlıyarak 2.592 m.'ye kadar yükselen Beydağı ise de gerçekte Güneydoğu Torosları arasında ondan daha yüksek tepeler vardı (Bozdağı 2.700 m.'dir).

Malatya Ovası. — Güneydoğu Toroslarının kuzeyinde Doğu Anadolu'da eşi az bulunan Malatya Ovası uzanır. Kabaca üçgen biçiminde olan bu ovanın güney kenarını Güneydoğu Torosları, doğu kenarını Fırat Nehri batı kenarını ise Akçadağ - Arapkir yaylalarının etek leri kuşatır.

Bu büyük ovayı batı-doğu doğrultulu Tohma Suyu ikiye ayırır. Kuzeyde kalan kesimine Yazıhan Düzü adı verilir. Güneyde kalan kesim ise Tohma'ya karışan Sürgü Suyu ile ikiye bölünür. Bu suyun batısındaki kesim Erhaç Düzü'nü, doğudaki kesim ise asıl Malatya Ova'sı'nı meydana getirir.

Malatya ilinin ortasını kaplıyan bu geniş ovadan sonra yeniden engebeli alanlar başlar. İlin kuzeybatı yarısı, Arapkir - Hekimhan - Darende - Akçadağ arasında çoğu 1.500-1.800 m. yüksekliğinde geniş yaylalar halindedir. Bu yaylaların hepsi de Fırat'a dökülen akarsuların vâdileriyle yarılmıştır, üzerlerinde birkaçı 2.500 m.'yi aşan dağlar yükselir.

İklim. — Malatya'nın kışları şiddetli, sürekli, yazları sıcak bir iklimi vardır. İlin merkezinde en soğuk ay ortalaması 1°,7, en sıcak ay ortalaması 26°,7'dir. Son çeyrek yüzyıl içinde kaydedilen en düşük sıcaklık 25°,1, en yüksek sıcaklık 41°,8'dir.

Malatya yağışların az olduğu bir yerdir. Yıllık ortalama yağış tutarı 363 mm.'dir.

Akarsular. — İlin en önemli akarsuyu Elâzığ iliyle sınır çizen Fırat'tır. Bundan sonra gelen önemli akarsular kuzeyde Arapkir Çayı, Hekimhan'dan geçen Davulgan Suyu, Sıvas ili topraklarından doğarak Malatya ili topraklarına geçen 196 km. uzunluğundaki Tohma Suyu'dur.

Ekonomi. — Malatya ilinde başta gelen tahıldan başka türlü sebze, meyva, endüstri bitkileri yetişir. Ekili-dikili alanların kapladığı alan %10'u aşar. Endüstri bitkilerinden en çok pamuk, tütün, şeker pancarı yetiştirilir. Şeker pancarı ekimi il merkezinde şeker fabrikasının kurulmasiyle gelişmeye başlamıştır. Doğu Anadolu bölgesinde endüstri bitkileri ekiminin en ileri gittiği il Malatya'dır. Ayrıca haşhaş ekimi de önemli yer tutar.

İlin dikili alanları bağlar, çeşitli meyva bahçeleridir. Bütün Doğu Anadolu bölgesinde bulunan bağların %41'i Malatya ili sınırları içindedir.

Çeşitli meyvacılık bakımından da Malatya en önde gelen illerimizden biridir, ticarette önemli bir yeri olan kayısı, Malatya Ovası'nın güney kesiminde bir şerit gibi uzanan, Toroslar'ın beslediği akarsularla sulanan bahçelerden elde edilir. Malatya'da kayısı tarımı, havzanın demiryollariyle başka illere bağlanmasından, kükürtle ağartmakla kayısı kurutma usulü (islim usulü) bulunduktan sonra daha çok gelişmiştir.

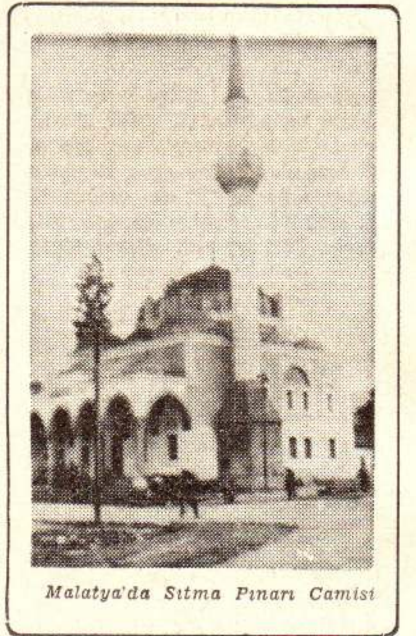
Malatya Şehri

İl merkezi Malatya şehri, Malatya Ovası'nın güney kesiminde, denizden 910-950 m. yükseklikte kurulmuştur. Çok geniş bir alan üzerinde yayılan şehrin asıl ekseni doğu-batı doğrultusunda uzanan ve şehrin merkezini istasyona bağlıyan geniş bulvardır. Pamuklu Mensucat Fabrikası, tütün fabrikası, başlıca okullar, Hükümet Konağı, önemli iş yerleri bu cadde üzerindedir. Bu caddenin doğusuna Eski Malatya üzerinden gelen Sıvas Caddesi birleşir. Doğuya doğru Elâzığ doğrultusuna giden caddeyi, Lise binası önünde, ortasından Kernek Kanalı'nın geçtiği Kernek Caddesi keser. Bu iki caddenin kesiştiği yerde büyük bir park vardır. Atatürk heykeli bu parktadır. Hükümet Konağı önündeki meydanda da İnönü heykeli vardır.

45 mahalleden meydana gelen şehrin nüfusu 85.000'e yakındır (1960 sayımına göre 84.162). Yeni kurulan mahallelerle şehir gittikçe genişlemektedir.

Tarihte Malatya

Hititler devrindeki Meliddu, Eskiçağ'ın Melitene'si bugünkü Malatya'nın esası olmuştur. 1075 yıllarında Malatya'yı Selçuklu Türkleri aldı. Şehir önce Danişmentliler'e, sonra doğrudan doğruya Anadolu Selçukluları'na bağlandı, daha sonra Memlûkler'e geçti. 1392'de Yıldırım tarafından fethedildi. 1401'de Timur'un eline geçti. Sonra Osmanlılar'ın yük-

Malatya'da Sıtma Pınarı Camisi

sek egemenliğini tanıyan Dulkadıroğulları tarafından idare edildi. 1516'da Dulkadır Beyliği'nin kaldırılması üzerine doğrudan doğruya Türkiye'ye bağlandı.

XVII. yüzyılda 53.000 nüfusu olan şehir, Dulkadır (Maraş) eyaletine bağlı bir sancağın merkeziydi. 1910'da Elâziz eyaletine bağlı 5 kazalı bir sancaktı, 50.000 nüfusu ile eyaletin en büyük şehriydi. Bugün yurdumuzun 14. şehridir.

Malatya Şehrinin Yer Değiştirmesi

Malatya şehri, geçen yüzyılın ilk yarısında yer değiştirerek Eski Malatya'dan bugünkü yerine gelmiştir. Bugünkü şehir oldukça yakın bir zamana kadar Aspuzu adı ile anılıyordu, şimdiki Eski Malatya'nın bir sayfiye yeri durumundaydı. Malatyalılar kışın Malatya'da (şimdiki Eski Malatya'da) kalıyor, baharla beraber yazı geçirmek üzere Aspuzu'ya gidiyorlardı.

Malatya Ovası'nın kış şehriyle yaz şehri arasında belki de Romalılar'dan beri süren bu yaz-kış göçleri 1838'de son buldu. O tarihte Malatyalılar'ın asıl şehri bırakarak sayfiye yeri olan Aspuzu'ya devamlı olarak yerleşmelerine yol açan tarihî olay şöyle özetlenebilir: 1838 yazında Doğu Anadolu'daki kuvvetlerin komutanı Hâfız Paşa karargâhını Elâzığ'dan Malatya'ya getirdi. Askerleri barındıracak ev bulunmadığı için, bunlar halkın Aspuzu bağlarına göçerek boş bıraktığı şehir evlerine yerleştiler. Hâfız Paşa kuvvetleri 1838-39 kışında da Malatya'dan ayrılmadıkları için yaz sonunda şehre dönmek âdetinde olan Malatyalılar o yıl kışın da Aspuzu'da oturmak zorunda kaldılar. Ertesi yıl Hâfız Paşa kuvvetleri Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa'ya karşı Nizip savaşını yapmak üzere şehirden ayrılınca askerin, tahta kısmını yaktığı, kerpiç duvarını tahrip ettiği evler bir daha esaslı bir şekilde imar edilemedi, Aspuzu bağlarından da şehre bir daha dönülmedi. Bundan sonra Aspuzu, adını yavaş yavaş Malatya'ya bıraktı, Malatya'ya da eski şehir denildi. Bazılarının da Aşağı Şehir dediği bu yer şimdi Eski Malatya adı ile bugünkü Malatya'ya 9 km. uzaklıkta bir bucak merkezidir.

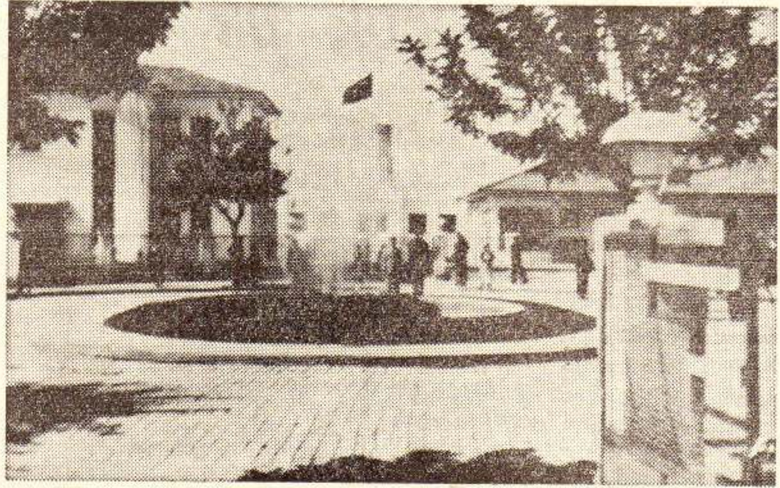
Malatya Kalesi. — Malatya'nın 8 km. kadar kuzeyinde, Arslantepe'nin 3 km. kuzeybatısındadır. I. yüzyılın ikinci yarısında Roma İmparatoru Titus tarafından yaptırılmaya başlanmış, Iustinia. us zamanında son şeklini almıştır.

Kale dikdörtgene yakın yamuk bir biçimdedir. Doğu cephesi 850 m., kuzeyi 500 m., batısı 800 m., güneyi 750 m. uzunluğundadır. Doğusunda 24, kuzeyinde 23, batısında 23, güneyinde de 24 kulesi, burcu, doğuda 5, kuzeyde 1, batıda 1, güneyde de 4 olmak üzere 11 kapısı vardır. Bunlardan en tanınmışları Alçakkapı, Susürkem Kapısı, Meşak Kapısı, Pazar Kapısı'dır. Bugün sağlam duvarları pek kalmamış olmasına rağmen, duvarların yüksekliğinin 20 m. olduğu bilinmektedir.

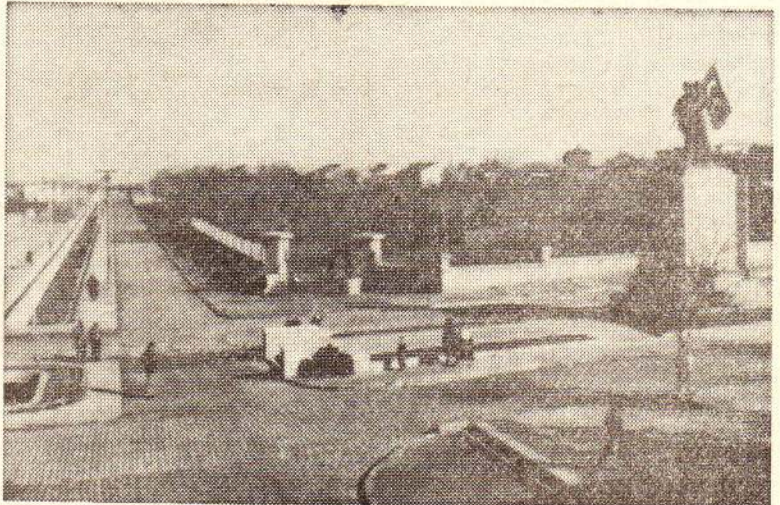
Bibliyografya. — Bu konudaki Türkçe eserlerin başlıcaları:

Malatya (Osman Yalçın, 1959); Malatya Civarında Jeolojik Coğrafi Geziler (Ali Tanoğlu, 1943); Malatya'nın Mühim Meyva Çeşitleri (Dr. Lütfi Ülkünden, 1938); Malatya'daki Mahallî Bilmeceler (Derliyen: Salih San, 1947).

MALATYA'DAN ÜÇ GÖRÜNÜŞ

Malatya'da İsmet Paşa Bulvarı üzerinde bulunan Sümerbank Mensucat Fabrikası.

Atatürk Anıtı, İsmet Paşa Parkı ve kanal boyunca uzanan Tandoğan Caddesi

Malatya Hükümet Binası, şehrin merkezini teşkil eder. Binanın karşısındaki meydanda İnönü'nün büyük bir heykeli vardır.

MALAYA: Güneydoğu Asya'da Küçük Bir Devlet

MALAYA, Güneydoğu Asya'da bir devlettir; aynı adı taşıyan yarımada üzerinde kurulmuştur. Doğusunda Güney Çin Denizi, batısında yarımadayı Sumatra'dan ayıran Malaya (Malakka) Boğazı, kuzeyde Siyam, kuzeydoğuda Siyam Körfezi vardır. Güneyindeki Singapur Adası şimdi bağımsız bir devlet olmuştur.

Yüzölçümü: 131.923 km²

Nüfusu: 7.100.000

Başkenti: Kuala Lumpur

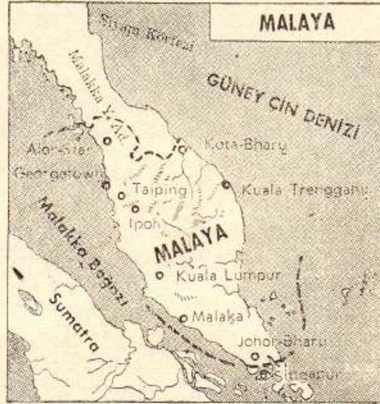
Malaya Yarımadası orta bölgelerde çok dağlıktır. 2.000 m.'yi geçen, hattâ 3.000 m.'yi bulan birkaç tepe vardır. Perak gibi birkaç çayla sulanır; büyük akarsu yoktur. Yıllık yağış ortalaması pek fazladır; 2 m.'yi geçer. Ülkede ekvator iklimi, bu iklimin bütün özellikleri hüküm sürer. Tipik bitki örtüsü tropik ormanlar, yer yer park (galeri) ormanları, savanalardır.

Ülkeye korkunç Çinli göçü, yerli Malaylar lar için bugün pek tehlikeli bir hal almıştır. Bu Çinliler'in önemli bir kısmı komünist olduğundan, tehlike çifte taraflı bir şekilde krallığı tehdit etmektedir.

Malaylar Müslüman'dır. 3,3 milyon Çinli, 12.000 İngiliz, 170.000 Hindu, ülkedeki gayrimüslim azınlıkları teşkil ederler. Müslümanlar şunlardır: 6.000 Arap, 100.000 kadar İndonezyalı, 500.000 Hint Müslümanı, 3.012.000 kadar da Malay.

Malaylar, İndonezyalılar'la, Filipinliler'le yakın akrabadırlar. Bugün Çin göçü durdurulmak, dışarıdan da Malay nüfusu çekilmek suretiyle Müslüman çoğunluğun desteklenmesi yoluna gidilmektedir. Malaya, nüfus bakımından dünya devletleri arasında 60.'dır. Km²'ye 54 kişi düşer.

İngilizler, XIX. yüzyılda Çinliler'den ele geçirdikleri ülkedeki Müslüman devletçiklerine dokunmamışlardır. 1957'de bağımsızlığa kavuşan Malaya'daki bu 11 devlet şimdi federasyon halindedir. Devletlerin hükümdarları, sıra ile, federasyonun başkanı ve «Malaya Kralı» olur.

Başkent Kuala Lumpur, Malaka Boğazı'na yakın, batıdadır. Ülkenin en büyük şehri olan Kuala Lumpur'un nüfusu 406.000'e yakındır. Limanı Port Swettenham 206.000 nüfusludur.

Malaya kalay, kauçuk ülkesidir. Dünyada elde edilen kalayın 7'de 2'si, kauçuğun da 3'te 1'i Malaya'da çıkar. Ülkede demir, altın da çıkarılır. Halk pirinçle beslenir.

Malaya geri kalmış ülkelerdendir, eğitim ilkeldir. Üniversite yoktur, yüksek öğrenim yapmak istiyenler Singapur, İndonezya üniversitelerine giderler. Halk Malayca, Çince konuşur, aydın kişiler İngilizce, Müslüman aydınlar da Arapça bilirler. Malaya Birliği, İngiliz Milletler Topluluğu'na dahildir.

Son zamanlarda Malaya'dan ayrılarak bağımsız bir devlet haline gelen Singapur civarın en büyük ve en kalabalık limanıdır.

MALAZGİRT

Doğu Anadolu Bölgesi'nin Yukarı Murat - Van bölümünde Muş iline bağlı bir ilçedir. Topraklarını doğuda Ağrı'nın Tutak ve Patnos, güneyde Bitlis'in Adilcevaz ve Ahlat, batıda Muş'un Bulanık ve Erzurum'un Hınıs, kuzeyde aynı ilin Karayazı ilçeleri çevirir. Merkez bucağından başka Aktuzla, Karahasan, Nurettin adında bucakları, bunlara bağlı 68 köyü vardır.

Yüzölçümü: 1.514 km²

Nüfusu: 27.557 (1960 sayımı)

Malazgirt ilçesinin toprakları Murat Suyu çevresindeki düzlüklerle bu düzlükleri kuzeyden, güneyden kuşatan orta yükseklikte dağlar kaplar. Orman örtüsü bakımından fakirdir. İklim serttir; kışlar soğuk, sürekli olur. Başlıca ekonomik faaliyet tahıl tarımiyle hayvancılığa dayanır.

Kasaba. — İlçe merkezi Malazgirt kasabası aynı adı taşıyan bir ova üzerinde Murat Suyu' nun sol kıyısı yakınlarında kurulmuştur. Denizden yüksekliği 1.500 m.'dir. Kasaba Muş - Karaköse karayolu üzerinde bulunur. Muş şehrine 167, Karaköse şehrine ise 127 km. uzaklıktadır. 3 mahalleden meydana gelen kasaba 5.060 nüfusludur (1960 sayımı).

MALAZGİRT

Meydan Savaşı

Türkler'in Anadolu'da yerleşmelerini sağlıyan büyük bir tarihî olaydır

MALAZGİRT MEYDAN SAVAŞI Türk tarihinin en önemli olaylarından biridir. Türkler'in ikinci anayurdu olan Anadolu'nun fethini, Osmanlı devletinin kurulmasını sağlamıştır. Türkler'i Yakın Doğu'ya hâkim kılmış, Haçlı Seferleri'nin başlıca sebebi olmuştur. Bu savaş, Türkler'i Asya'nın öbür ucuna getirmiş, Avrupa'nın yanıbaşında yaşıyan bir millet yapmıştır.

Daha Tuğrul Bey zamanında Türkler, Anadolu'nun giriş kapılarını ele geçirmeye çalışıyorlardı (Bk. Tuğrul Bey; Selçuklular). Alp Aslan, amcasının siyasetini devam ettirdi. Anadolu'daki Bizans askerî üsleri, sistemli Türk akınlariyle tahrip edildi.

Türkler'in en büyük komutanlarından Afşın Bey, 1067'de âni bir taarruzla Malatya'yı, Kayseri'yi düşürdü, bu önemli askerî merkezleri tahrip etti. Afşın Bey'e karşı çıkan Nikeforos Botaniates komutasındaki Bizans ordusu bozguna uğradı. Bu felâketlerin Bizans'taki yankıları büyük oldu. İktidara askerlerin gel-

mesi lüzumu anlaşıldı. Avrupa'da İslâm olmıyan Peçenek Türkleri'ne karşı kazandığı zaferlerle devrinin en büyük generali sayılan Romanus Diogenes, Bizans İmparatoriçesi ile evlendirilerek, imparator ilân edildi. Yeni imparator Türkler'i Anadolu'dan atmak, hiç olmazsa Toroslar'ı ve Fırat'ı zaman zaman geçmelerine engel olmak istiyordu. Halep'in az kuzeyine kadar yürüdü, geçtiği Bizans eyaletlerini kuvvetlendirdi. İstanbul'a dönünce, büyük törenle karşılandı. Türkler'in Bizans'a karşı yürümesi önlenecek sanılıyordu. Diogenes 1069'da gene Anadolu'ya çıktı, Sıvas'a gidip doğu sınırlarını gözden geçirdi.

Bizans İmparatoru'nun Hayalleri

İmparatorun bu seferleri, Türkler'i ülkülerinden vazgeçirtmedi. Her zaman için hareket üstünlüğünü ellerinde tutan Türkler, Bizans topraklarına akın etmekten geri kalmadılar. Bunun üzerine, Bizans İmparatoru büyük Türk ordusunu yok edip Türk merkezlerine kadar yürümeyi, meseleyi kökünden halletmeyi kararlaştırdı, 13 mart 1071'de İstanbul'dan ayrıldı.

Bu sıralarda Selçuklu Türkleri, Kahire'yi merkez edinen Fatımî İmparatorluğu'nun da amansız düşmanı durumunda idiler. Kuzey Irak ve Suriye'deki Arap devletçiklerini imparatorluklarına katmışlar, Hicaz'da da eskisi gibi Abbasî Halifesi adına hutbe okutmuşlardı. Mekke ve Medine'de (Kutsal Şehirler'de) Fatımî nüfuzunun son bulması, Kahire'ye indirilmiş çok büyük bir darbeydi.

Böylece bir müddet için Fatımîler'i sindiren Alp Arslan, âni bir taarruzla Bizans'ı Doğu Anadolu'daki berkitilmiş kalesi Malazgirt'i aldı. Bu sıralarda Afşın Bey, Bizans'ın Anadolu'daki belli başlı levazım depolarının, askerî üslerinin yok edildiğini, esas Bizans ordusu üzerinde bir zafer kazanmak mümkün olabilirse, Anadolu'nun Türkler'e tamamen açılacağını bildiren ünlü raporunu yolladı. Bu raporu alan Alp Arslan, imparatorun karşısına çıkmak için Doğu Anadolu'ya yürümekte acele etti.

İmparator, büyük ordusu ile doğuya doğru yol alıyordu. Bizans ordusunun ağırlıklarını 3.000 araba, on binlerce hayvan taşıyordu. Orduda, büyük savaş âletleri, bu arada 1.200 kişi tarafından idare edilen, devrinin en büyük silâhı olan bir mancınık vardı. Bu sıralarda Bizans ordusuna daima taze kuvvetler gelip katılıyordu. Bunların arasında Franklar, Normanlar, Slavlar, Gürcüler, Abhazlar, Ermeniler, hattâ Peçenekler, Uzlar gibi, İslâm olmamış, Avrupalı Türk kavimleri vardı. Böylece Bizans ordusu 200.000'i bulmuştu.

Alp Arslan, Bizans ordusunun İran'a, yani Selçuklular'ın ağırlık merkezine girmek üzere olduğunu anlayınca ordusu ile kuzeydoğuya yöneldi. Bizans birlikleri hakkında son bilgileri toplamak üzere, bir hafif süvari tümenini ileriye gönderdi. Bu tümen, General Bryennios'un komutasındaki Bizans öncülerini bozguna uğrattı; ünlü Bizans generali, yaralı olarak, imparatorun yanına kaçtı. Bu çarpışmada ele geçirilen süslü büyük haç, zafer alâmeti olmak üzere, Bağdat'a gönderildi.

Savaşa Hazırlık

26 ağustos cuma sabahı gün ışırken her iki ordu, 7-8 km. uzakta birbirlerini gördüler. Bulundukları yer, Van Gölü'nün 45 km. kadar kuzeyinde, Murat Suyu yakınlarındaydı, yanı başlarında, Malazgirt Kalesi yükseliyordu. Türk ordusunda, Kutalmışoğlu Süleymanşah gibi Selçuklu prensleri, Artuk Bey gibi en ünlü Türk komutanları bulunuyordu. Türk ordusu, 50.000 kişi kadardı; savaş kabiliyeti zayıf olan askerler, tamamen geri gönderilmişti. Türk birlikleri, son derece düzenliydi. Anadolu'ya yapılan akınlarda pişmiş, bu ülkeyi yurt edinmeyi kararlaştırmış olan Türkler, yurt kurma ülküsünün verdiği ateşle yanıyorlardı.

Türk komutanlarından Sav Tigin'in başkanlığındaki Türk elçilerinin, barışı korumak isteğiyle yaptıkları sulh teklifini Bizans İmparatoru reddetti; bu olayı, Türkler'in korktuğuna yorarak sevindi. Sav Tigin'e şöyle dedi:

— «Sultanınıza söyleyin, kendisiyle sulh müzakerelerini Rey'de (Tahran'da) yapacağım; ordumu Isfahan'da kışlatacağım, hayvanlarımı Hemedan'da sulıyacağım!»

Güneş tamamen ortaya çıkınca Alp Arslan, ordusunu heyecanlandıran kısa, özlü bir söylev verdi. Şehit düşerse, vurulduğu yere gömülmesini, o zaman derhal oğlu Melikşah'ın etrafında toplanılmasını, birliğin bozulmamasını vasiyet etti. Sonra, savaşa bir hükümdar olarak değil, basbayağı bir savaşçı olarak katılacağını göstermek üzere, uzak silâhı olan yayını, ok kesesini çıkardı; yakın vuruşma silâhları olan kılıçla gürzünü kuşandı.

Öğleyi bir, iki saat geçe, iki ordu, vuruşabilecek mesafeye kadar yakınlaştı. Bizans ordusunda merkezde imparator, sağ cenahta Nikeforos Bryennios, ihtiyatta Prens Andronikos bulunuyordu. Tam bu anda, Bizans ordusunda ücretli asker olarak bulunan Avrupa'nın Müslüman olmamış Türk kavimlerinden Peçenekler'le Uzlar, Bizans ordusundan ayrılıp ırktaşlarına katıldılar. Alp Arslan'ın huzurunda yer öpen Peçenekler'le Uzlar'ın başbuğları, Türk Hakanı'na, Bizans ordusu hakkında pek değerli bilgiler verdiler.

Çarpışma Başlıyor

Vuruşma, Türk atlılarının kitle halinde bir ok saldırışı ile başladı. Bu müthiş saldırı karşısında Bizans ordusu, bozulmadan saflarının düzenini muhafaza etti. Bunun üzerine, Alp Arslan, ordusuna yalancıktan bir geri çekilme emri verdi, gerilere, yer yer, gizli küçük birlikler yerleştirdi. Türkler'in taarruz gücünü yitirdiğini sanan imparator, kaçarcasına çekilen Türkler'in arkasına düştü. Böylece Bizanslılar, karargâhlarından çok uzaklaşmış oldular.

Akşam yaklaşıyordu. Bu sırada, çok dağılmış olan Bizans birliklerini, pusularından çıkan Türkler yer yer yok ediyordu. Bizans İmparatoru ordusunun dağıldığını, komuta etmek imkânı kalmadığını farkedince, derhal toplanıp çekilme emri verdi. Geç kalmıştı. Türkler Bizans birliklerini, artık iki yandan çevirmişlerdi. İmparator'un geri çekilme emrini yanlış anlıyan, ordunun bozulduğunu sanan Prens Andronikos, savaş alanından kaçmaya hazırlandı. Bu, Bizanslılar'ın mâneviyatını büsbütün yok etti.

Bizanslılar'ın tamamen yabancı oldukları Türkler'in bozkır taktiği, Alp Arslan'ın dâhice savaş idaresi sonunda, Bizans birlikleri için, müthiş Türk kıskacını parçalayıp canlarını dışarı atabilmek umudu kalmamıştı. Karanlık basarken, Türk ok ve kılıcından kurtulan muazzam düşman birlikleri, tam bir bozgun halinde, teslim oldular. İmparator, yaralı olarak, bütün kurmayı ile birlikte esir düştü.

Bizans İmparatoru Alp Arslan'ın Karşısında

Bizanslı esirlerin ağlıyarak ayaklarına kapanmasından imparator olduğu anlaşılan Diogenes, Alp Arslan'ın huzuruna götürüldü. Hakan, imparatoru saygıyla karşıladı; eşit muamelede bulundu; yanına oturttu. Onun yaptığı taktik yanlışlarını açıklayıp askerî bir sohbette bulundu; sulh tekliflerinin reddedilmesini ayıpladı. Sonra imparatora, kendisinden nasıl bir muamele beklediğini sordu. Diogenes, öldürülmezse, zincire vurularak Türk İmparatorluğunda şehir şehir gezdirilip teşhir edileceğini sandığını, serbest bırakılması umudunun çok zayıf olduğunu samimiyetle söyledi. Alp Arslan, imparatora, en zayıf umudunun gerçek olduğunu, serbest bırakılacağını bildirdi.

Bizans İmparatoru ile bir sulh antlaşması yapıldı. Buna göre, Bizanslılar Urfa'yı, Antakya'yı Türkler'e verecekler, ağır savaş tazminatı ödiyeceklerdi. İmparator'la maiyeti, büyük ikramlarla İstanbul'a doğru yola çıkarıldı.

Bu antlaşmanın hiçbir şartı Bizans tarafından yerine getirilmedi. Bu kadar büyük zafer kazanmış olan Türkler'in, bu başarılarından faydalanmaktan vazgeçmeleri mümkün değildi. Alp Arslan, amcasının oğlu Kutalmışoğlu Süleymanşah'a, Ege'ye, Marmara'ya, Boğaz'a kadar Anadolu'nun fethedilmesini emretti.

Bibliyografya. — Bu konudaki Türkçe eserlerin bazıları:

Malazgirt Meydan Muharebesi (Feridun Dirimtekin, 1943); Malazgirt Meydan Muharebesi (Dr. İbrahim Kafesoğlu, 1956).

MALDİV ADALARI

Adalar üzerine kurulmuş küçük bir İslâm devleti

MALDİV ADALARI, Hint Okyanusu'nda birçok adacıklar üzerinde kurulmuş bir Müslüman devletidir. Hindistan'ın 400 km. güneybatısında, Seylan'ın 600 km. batısındadır.

Yüzölçümü: 298 km^2

Nüfusu: 93.000

Başkenti: Male

Ekvator ıkliminin bütün özelliklerini taşıyan bu adacıklarda tipik bitki örtüsü tropika ormanlarıdır. Başlıca geçim kaynağı Hindistan cevizi ile balıkçılıktır.

Maldiv Adaları'nda km^2'ye 312 kişi gibi çok yüksek bir yoğunluk düşer. Bu, Belçika'nın yoğunluğuna eşittir. Dünya devletleri arasında ancak Holânda, Formosa, Singapur, Monako, Vatikan'da nüfus yoğunluğu Maldivler'den yüksektir. Maldivler, dünya devletleri arasında nüfus bakımından 126. gelir; daha az nüfuslu ancak 5 devlet vardır.

Maldivliler'in hepsi Müslüman'dır. Seylanlı

(Singralî), Arap, veya ikisinin karışımı melez olan Maldivliler, Umman, Hadramut, Seylan gibi ülkelerden göç ederek gelmişlerdir.

Başkent Male, 10-12 bin nüfuslu büyük bir kasabadan ibarettir. 12 öbek halinde 1.000 adacıktan meydana gelmiş olan bu eski İngiliz sömürgesi, Seylan'la Hindistan bağımsızlığa kavuşunca, bu iki ülkeden birine bağlanmamış, 1 ocak 1957'de bağımsız bir devlet olmuştur.

Maldivler, çok eskiden beri süregelen bir Arap hanedanının idaresinde bir prensliktir.

MALİ

Batı Afrika'da yeni bir İslâm devleti

MALİ, Batı Afrika'da bir Müslüman devletidir. Kuzeyinde Cezayir (Sahra), doğusunda Nijer, güneyinde Fildişi Kıyısı, güneybatısında Gine, batısında Senegal ve Moritanya vardır. Bir iç ülkedir; denize açılmaz. Yengeç Dönencesi, ülkenin en kuzeyinden geçer.

Yüzölçümü: 1.195.000 km²
Nüfusu: 3.838.000
Başkenti: Bamako

Mali toprakları geniş bir düzlüktür. Güneybatıda en yüksek yerler bile 400 m.'yi bulmaz. Kuzey, Büyük Sahra'nın güneyiyle kaplı bir çöldür. Güneyde Nijer nehri ülkeyi baştan başa geçer. Yazın ısı ortalaması 33°, kışınki 20° kadardır. Tipik bitki örtüsü kuzeyde yarı çorak yerler, çöller, yer yer vâhalar, güneyde park (galeri) ormanları, savanalar, ortada kalan bölgede de bozkırlardır. Pirinç, darı, pamuk, pek güneyde kauçuk tarımı yapılır, hayvan beslenir.

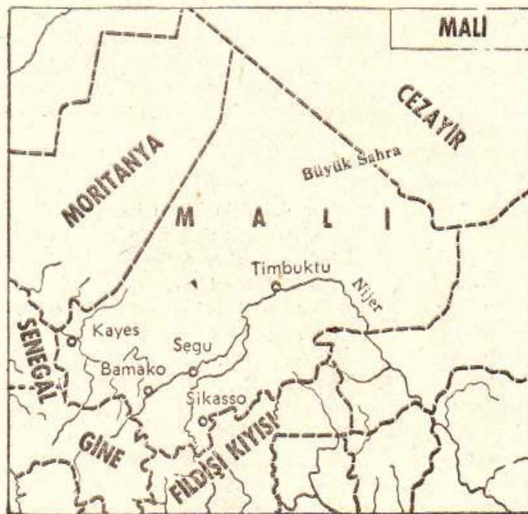
Mali, nüfus bakımından dünya devletleri arasında 76. gelir, km²'ye ancak 3 kişi düşer. Kuzeyde Hamî, güneyde Sudan topluluklarından Zenciler yaşar. Kuzeyde melez olarak bol Arap, Berberî de vardır. Başlıca ırklar Pöl veya Fulbeler (1,2 milyon), Bambara-Mandigraol'dır (1,3 milyon). Bunların çoğunluğu Müslüman'dır.

Yerli diller dışında Arapça, Berberce, Fransızca da ikinci dil durumundadır. Çoğu Fransız olmak üzere 7.000 Avrupalı vardır. Nüfusun %50'si Müslüman'dır. Güneyde bölgelerin halkı henüz Putperest'se de, Müslüman nüfus her yıl biraz daha artmaktadır.

Başkent 202.000 nüfuslu Bamako güneybatıda Gine sınırına yakın, Nijer nehrinin kuzeyindedir. Bundan sonra 35.000 nüfuslu Kayes, 28.000 nüfuslu Segu, 24.000 nüfuslu Sikasso gelir. 20.000 nüfuslu tarihî Müslüman kültür merkezi Timbuktu, ülkenin tam ortasındadır. Ülkede üniversite yoktur. Timbuktu'da Arapça tedrisat yapan yüksekçe medreseler vardır. Eğitim durumu, Fransızlar'ın bıraktıkları öteki Siyah Afrika ülkelerindeki gibidir.

Mali'nin eski adı «Batı Sudan» (Fransız Sudanı) idi. Mali, ülkenin tarihî adıdır (Gana gibi). XIX. yüzyıl sonlarında, XX. yüzyıl başlarında Fransızlar'ın eline geçti, yerli Müslüman devletler ortadan kaldırıldı, Fransız Batı Afrikası'nı teşkil eden eyaletlerden biri oldu. Mali 1960'ta bağımsızlığına kavuştu. Önce Senegal'le bir birleşik devletti; az sonra ayrıldı. Mali, bir cumhuriyettir. Cumhurbaşkanı aynı zamanda başbakandır. Devlet, Fransız Birliği'ne girmemiştir.

Ülkenin ancak batı bölgesinde bir demiryolu hattı vardır. Bamako'yu Kayes yolu ile Senegal'e, Atlas Okyanusu'na bağlar.

MALİKÎLER

Dört Sünnî Mezhep içinde ortaya çıkması bakımından 2. olan mezhebe (hukuk sistemine) bağlı Müslümanlar'a «Malikîler» denir. İmam Malik ibni Enes (716-795) tarafından kurulmuştur. Hanefî mezhebi gibi liberaldir. Öteki iki mezhep Şafiîlik, hele Hanbelîlik daha muhafazakârdır.

Malikîler yayılış, yani mümin sayısı bakımından Hanefîler'le Şafiîler'den sonra 3. gelir. Sünnîler'in ancak %13'ü Malikî'dir. Cezayir, Fas, Tunus, Batı ve Orta Afrika, Mısır ve Sudan'da çok yaygındır. Vaktiyle Müslüman İspanya'nın da resmî mezhebi Malikî'ydi.

MALİYE BAKANLIĞI

Devletin para işlerini, gelirlerini, giderlerini yöneten bakanlıktır.

Osmanlı İmparatorluğu'nda, Batı'daki örneklerine uygun olarak, XIX. yüzyılda kurulan ilk hizmet daireleri arasında «Umur-u Maliye Nezareti» vardır. O zamandan beri çeşitli şekiller ve adlar almış bulunmakla beraber, bakanlığın görevi hemen hemen aynı kalmıştır.

Devletin bütçe tasarısını hazırlamak, genel giderlerini karşılıyacak gelir kaynakları bulmak, gelirleri toplamak, giderleri ödemek, para ve kredi işlerini kamunun yararına uygun şekillerde yürütmek, genel bütçeye dahil olanlarla katma bütçeli dairelerin, illerin, belediyelerin gelir-gider işlerini denetlemek bu bakanlığın belli başlı görevlerindendir. Bu bakımdan, Maliye Bakanlığı, hükümetin pek önemli bir dairesidir. Devletin mali idaresini, yurdun iktisaden kalkınmasını ilgilendiren hamlelerle ahenkli olarak yürütmek hususunda da bu bakanlık sorumludur.

Maliye Bakanlığının başlıca merkez teşkilâtı şöyledir: a) Maliye Tetkik Kurulu, b) Teftiş Kurulu, c) Hesap Uzmanları Kurulu, ç) Baş Hukuk Müşavirliği, d) Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü, e) Muhasebat Genel Müdürlüğü, f) Gelirler Genel Müdürlüğü, g) Hazine Genel Müdürlüğü ve Milletlerarası İktisadi İşbirliği Genel Sekreterliği, h) Millî Emlâk Genel Müdürlüğü, ı) Darphane ve Damga Matbaası Müdürlüğü.

Merkez teşkilâtı başında, bakandan sonra müsteşarla müşteşar yardımcıları bulunur.

Maliye Bakanlığınn illerdeki teşkilâtı, defterdarlıklardır. Ayrıca illerde, vergi daireleri ile vergi itiraz komisyonları vardır.

Vergi Temyiz Komisyonu, 7 daireden kurulmuştur, mali kaza bakımından faaliyetinde tamamen bağımsızdır.

Maliye Bakanlığı'nın, önemli başkentlerdeki elçiliklerimizde maliye müşavirleri vardır.

Bir aralık Devlet Bakanlığı, bir müddet de Dışişleri Bakanlığı bünyesinde faaliyette bulunan Miletlerarası İktisadi İşbirliği Teşkilâtı, sonradan Maliye Bakanlığına alınmıştır, bu teşkilâtın ilgili başkentlerdeki temsilcileri de Maliye Bakanlığı'na bağlıdır; bu husustaki çalışmalar Hazine Genel Müdürlüğünce yürütülür.

Maliye Bakanlığı'nın kamu hizmetleri bakımından taşıdığı öneme uygun bir surette, merkezde, illerde, yabancı ülkelerde geniş bir kadrosu vardır.

MALKARA

Marmara Bölgesi'nin Ergene bölümünde Tekirdağ iline bağlı bir ilçedir. Topraklarını doğuda aynı ilin merkez, güneyde Şarköy, Çanakkale'nin Gelibolu, batıda Edirne'nin Keşan, kuzeybatıda aynı ilin Uzunköprü, kuzeyde Tekirdağ'ın Hayrabolu ilçeleri çevirir. Merkez bucağından başka Ballı, Şahin, Yürük adında bucakları, 74 köyü vardır.

Yüzölçümü: 1.226 km²
Nüfusu: 54.015 (1960 sayımı)

Malkara ilçesinin toprakları alçak, yayvan sırtlı tepelerle dalgalı yayla yüzeylerinden meydana gelmiştir. Bu toprakları, Hayrabolu Deresi'nin kaynağı olan küçük akarsular, Saros Körfezi'ne dökülen Kavak Suyu yarar. Malkara'da yazlar sıcak geçer. Kışlar, Balkan Yarımadası üzerinden gelen soğuk rüzgârlardan dolayı oldukça soğuktur. İlçe halkı tarımla, hayvancılıkla geçinir. Buğday, ayçiçeği, kuşyemi, kaşar peyniri ilçeye gelir sağlıyan başlıca ürünlerdir.

Kasaba. — İlçe merkezi Malkara kasabası, denizden 267 m. yükseklikte, Gelibolu - Tekirdağ şosesinin eğimli bir yüzeyi üzerinde kurulmuştur. İl merkezi olan Tekirdağ'a 58 km. uzaklıktadır. 4 mahalleden meydana gelen kasabanın nüfusu 10.000'e yaklaşmıştır (1960 sayımı: 9.338). Kasabada kaşar peyniri, bitkisel yağ yapımevleri vardır. Bazı evlerdeki tezgâhlarda bezler dokunur. Bunlar aile ihtiyaçları için harcanır.

Kasabanın başlıca eski eserleri Beş Çeşme, Hacerzade İbrahim Camisi, Gazi Ömer Camisi, Süleyman Paşa Camisi'dir.

MALLARME, Stéphane (1842 - 1898)

Stéphane Mallarmé

Ünlü bir Fransız şairi, sembolizmin kurucusudur. Paris'in Roma Sokağı'ndaki küçük apartmanı, «salı toplantıları» ile ün salmıştı. Her salı, genç şairler orada toplanır, şiir üzerine görüşürlerdi. Mallarmé, Verlaine gibi, şiirin yalnız duyguları anlatmasını değil, tamamiyle zihinde kalan bir haz, bir tat uyandırmasını, kelimelerin yardımiyle gayet sâf bir sonuca ulaşmasını isterdi. Bundan dolayı çoğu zaman şiirleri güç anlaşılmıştır.

Mallarmé'nin başlıca eserleri şunlardır: «L'Après-midi d'un Faune» (Kır Tanrısı'nın Öğle Sonrası, 1876), «Poésies Complètes (Bütün Şiirleri, 1887), Vers et Proses (Mısralar ve Nesirler, 1893), «Vers de Circonstances» (Durumla İlgili Mısralar, 1920).

MALTA

Orta Akdeniz'de, İngiltere'ye ait bir adadır. Sicilya'nın 80 km. güneyindedir. Afrika'ya (Tunus'a) uzaklığı 290 km. kadardır.

Yüzölçümü: 321 km²
Nüfusu: 326.000
Başkenti: La Valetta

Malta Adası, yalçın kayalıklarla örtülüdür. Akdeniz iklimi hüküm sürer. Yıllık ısı ortalaması 18°'dir. Tipik bitki örtüsü Akdeniz bitkileridir.

Malta, asıl Malta Adası ile bunun kuzeybatısındaki küçük Gozo (67 km²) adasından, bunların arasındaki Comino adacığından (3 km²) ibarettir. Asıl Malta 246 km²'dir. Malta ile Gozo'nun arasındaki boğazın açıklığı, Comino sayılmasa bile, 10 km.'yi bulmaz. Bu adalar büyüklük bakımından Akdeniz adaları içinde 17., nüfus bakımından 7. gelir.

Yerli Maltalılar'a ve konuştukları dile «Maltız» denir. Adada vaktiyle Arapça konuşulurdu. Maltız dili, Arapça'dan çıkmadır; içinde bol İtalyanca kelime vardır. Maltızlar, Arap-İtalyan karışımı bir millettir. Ülkede, Maltızlar'ın dışında, 40.000 İtalyan, 30.000 İngiliz, 10.000 Arap vardır. Müslümanlar'ın sayısı 50.000 kadardır. Maltızlar gemici bir millettir.

Nüfus yoğunluğu çok yüksektir, km²'ye 1.032 kişi düşer. Asıl Malta Adasında nüfus, daha da yoğunlaşır.

Başkent La Valetta, kuzeydoğuda 30.000 nüfuslu bir limandır. Malta o derece sık köylerle, kasabalarla doludur ki bütün ada, 300 küsur bin nüfuslu tek şehir sayılabilir.

Adada demiryolu yoktur. Deniz ticaretiyle geçinilir. Turizm de canlıdır. Malta, İngiliz Akdeniz donanmasının eskiden beri en önemli üssüdür.

Tarihte Malta

Malta, Bizans'tan alınıp yüzyıllarca Arap idaresinde kaldı. Sonra Charles-Quint (Şarlken)e geçti. 1522'de Kanunî, Saint-Jean (Malta) Şövalyeleri'ni Rodos'tan çıkarınca, bu ünlü askerî tarikat İmparator Charles-Quint'e sığındı, imparator da Malta'yı onlara verdi. Böylece ada, bağımsız bir devletin eline geçti. Şövalyeler, daha Osmanlılar'dan önce Türkler'in pek amansız düşmanı idiler. Türk denizcileri XVI., hattâ XVII., XVIII. yüzyıllarda birçok kereler adayı yaktılar, Gozo'yu aldılar; yalnız, pek sarp, müstahkem olan Malta Kalesi'ni ele geçiremediler. 1565'te vezir İsfendiyaroğlu Prens Mustafa Paşa kara kuvvetlerine, Kaptan-ı derya Damat Piyale Paşa deniz kuvvetlerine başkomutanlık etmek üzere Malta'ya gönderildi, Turgut Paşa da müşavir tâyin olundu. Turgut Paşa'nın şehit düşmesi üzerine Türkler, bu çetin kuşatmayı kaldırdılar.

1798'de Napoléon Malta'yı aldı, Şövalyeler'i kovdu. Malta Şövalyeliği tarikat halinde bugün de devam ediyor; yalnız, toprakları yoktur. 1800'de İngilizler adayı bir daha bırakmamak üzere ele geçirdiler.

MALTA HUMMASI

Akdeniz kıyılarında, daha çok Malta Adası'nda görülmüş, mikroplu, bulaşıcı bir hastalıktır. Eskiden beri biliniyorsa da ilk önceleri tifo, verem, sıtma gibi başka hastalıklarla karıştırılmıştı. Yurdumuzda da tek-tük gördüğümüz, bütün belirtilerini bildiğimiz hastalıklar arasındadır.

Malta hummasını yapan mikrobu 1887'de Brue adında bir bilgin keşfetti. Çok ufak bir mikroptur. İnsanda hastalık yapan cinsinden başka gebe ineklerde yavruyu da düşürmeye yol açan «sığır Malta humması» cinsi de vardır. Bu mikrop insanlarda da «bang» denilen hastalığı meydana getirir.

Malta humması mikrobu lâboratuvarlarda geç ürerse de, çok tehlikeli bir mikroptur. Bunu üretmeye çalışırken, haberleri olmadan, mikroplarla bulaşıp hastalığa yakalanan bilim adamları vardır.

Malta humması, aslında, bir keçi hastalığıdır. Bu hastalığa en çok maltız keçileri yakalanır. Bu gibi hastalıklı keçilerin sütünü kaynatmadan, pastörize etmeden içenler, bundan yapılmış peynir, yoğurt gibi şeyleri yiyenler de hastalığa tutulurlar. Gene bu keçilerin sidiklerinde de mikrop bulunduğu için, bunlarla bulaşanlar da hastalığa tutulmak tehlikesindedirler.

Belirtileri. — Malta humması baş ağrısı, kırıklık, iştahsızlık gibi hallerle başlar. Ateş akşamları yükselir, sabahları bol bir terlemeyle düşer. Sonra hastanın eklemlerinde romatizmayı andıran ağrılar görülür; kalbde, karaciğerde, böbreklerde bozukluk olabilir. Bir süre sonra ateş düşer, hasta iyileşir gibi olursa da ateş yeniden yükselir. Bundan dolayı Malta hummasına «dalgalı humma» da denilmiştir.

Hastalık 2 aydan 2 yıla kadar uzıyabilir. Kesin teşhis koyabilmek için hastanın kanı, idrarı incelenerek mikrop bulunmalıdır.

Tedavi. — Malta humması, uzun sürse bile, öldürücü bir hastalık değildir. Hasta sağlamlardan ayrılarak etdavi edilir. Ateşe, halsizliklere, iştahsızlıklara karşı ilâçlar verilir. Eskiden Malta hummasının aşısı yapılmışsa da tedavide büyük fayda görülmediği için bırakılmıştır. Bugün antibiyotik ilâçlardan bazıları, özellikle «streptomisin» kullanılıyor.

MALTAERİĞİ

Ayrı taçyapraklı ikiçeneklilerin gülgiller familyasından bir ağaç ve bu ağacın erik büyüklüğündeki çift, iri çekirdekli, sarı renkli, sulu, mayhoş yemişidir. Maltaeriğine «yenidünya» da denir.

Maltaeriği ağacı yaz, kış yapraklarını dökmiyen, yeşil kalan ağaçlardandır. Boyu 5-7 metre arasında olur. Maltaeriğinin yurdu Orta Çin yöresidir. Dünyanın başka bölgelerine buradan yayılmıştır.

MALTOZ

Bir çeşit şekerdir. Bitkisel vücudun en önemli maddesi, değerli bir besindir. Karbohidratlar grupunun «dissakkaritler» sınıfından bir bileşiktir (Bk. Karbohidratlar). Bu sınıfın en önemli üyesi günlük besinlerimizden olan şeker, (sakkaroz)dur.

Maltoz da yapı bakımından sakkaroza benzer; yalnız, iki glikoz molekülünün birleşmesinden meydana gelmiştir. Maltoz, daha çok, nişastanın vücudumuzda bölünüp glikoz haline geçmesi sırasında meydana gelir, on iki parmak barsağında bulunan «maltoz enzimi» bunu glikoza çevirir.

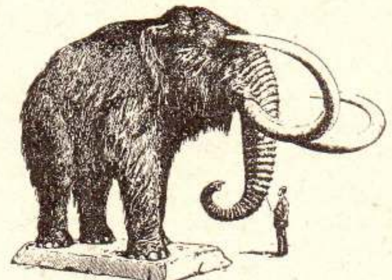
MAMUT

Tarih öncesi çağlarda Avrupa'da, Asya'da, Kuzey Amerika'da yaşamış olduğu anlaşılan, bugün ancak taşılı (fosili) bulunan, fil cinsinden, iri, kıllı bir hayvandır.

İlk mamutların Asya'da yaşadığı sanılıyor. Mamutlar hakkındaki en doğru bilgiler, bunların, Sibirya'da bulunan taşıllarından elde edilmiştir. Sibirya'da, bütün vücutları ile, olduğu gibi donarak taşıllaşmış mamutlara rastlanmıştır. Amerika'da da, kayalara yapışarak taşıllaşmış mamut kalıntıları bulunmuştur. Avrupa'daki eski mağaraların duvarlarında mağara adamlarının yaptıkları mamut resimleri de bu konunun aydınlanmasında faydalı olmuştur (Bk. Mağara Çağı).

Mamut, file çok benzerse de, filden daha iridir, boyu 4 m.'yi bulur. Dişleri, çok uzun, yukarı doğru kıvrıktır. Bu dişlerden bazılarının 4 m. olduğu görülmüştür. Bu 4 metrelik dişlerin ağırlığı, 125 kilo kadardır. Bu dişlerden Kuzey yarımküredeki ülkelerde o kadar bol bulunmuştur ki, yıllarca fildişi ihtiyacı bunlarla karşılanmıştır.

Taş devrinde yaşamış olan bu dev hayvanlar, çam ormanlarında, kozalakları, yeni sürgünleri yiyerek beslenirlerdi. Taş Devri insanlarının da bu hayvanları avlıyarak yiyecek, giyecek gibi birçok ihtiyaçlarını karşılarlardı.

Mamut, hortumu, dişleri, yapısı bakımından bugünkü fillerin atası sayılır.

MANASTIR

Yugoslavya'nın 57.000 nüfuslu bir şehridir. Yugoslavlar bugün şehre Bitolj adını vermişlerdir. Denizden 610 m. yükseklikte olan şehir, Drahor Çayı üzerindedir. Yunanistan sınırına uzaklığı ancak 14 km.'dir.

Manastır eski bir Türk şehridir. 1382'de Sırplar'dan Timurtaş Paşa tarafından fethedildi. Balkan Savaşı'nda Sırplar'ın eline geçinciye kadar aralıksız 530 yıl Türkiye'de kaldı. Balkan Savaşı'ndan sonra Türkler şehirden göç ettiler. Bugün pek az Türk kalmıştır.

Manastır, Osmanlı İmparatorluğu'nun Rumeli Beylerbeyiliği'nin merkeziydi. Eyalet 370.000 km² büyüklükteydi; bugünkü Yunanistan'ı (adalar hariç), Bulgaristan'ı, Arnavutluk'u, Romanya'nın Dobruca'sını, Yugoslavya'nın Makedonya ve Kosova'sını, Türkiye'nin Trakya'sını içine alıyordu. Bu topraklarda bugün 24 milyon nüfus yaşamaktadır. Tanzimat'tan sonra Manastır Vilâyeti (eyaleti) kuruldu.

1910 yılında 28.500 km² olan vilâyetin 1.061.000 nüfusu vardı. 5 sancağa (vilâyete) ayrılmıştı. 6 kazalı Manastır merkez, 6 kazalı Serfice, 4 kazalı Debre, 4 kazalı Görice ve 3 kazalı İlbasan.

MANAVGAT

Akdeniz Bölgesi'nin Antalya bölümünde Antalya iline bağlı bir ilçedir. Topraklarını kuzeydoğuda aynı ilin Akseki, doğuda Gündoğmuş ilçeleri, güneyde Akdeniz, batıda Antalya'nın Serik, kuzeyde Isparta'nın Sütçüler ve Konya'nn Seydişehir ilçeleri çevirir. Merkez bucağından başka Beşkonak ve Taşağıl adında bucakları, bunlara bağlı 79 köyü vardır.

Yüzölçümü: 2.296 km²

Nüfusu: 41.601 (1960 sayımı)

Manavgat ilçesinin toprakları Antalya Körfezi kıyılarının yanı sıra alçak tepeler, yer yer Toroslardan inen akarsularla parçalanmış alanları, kuzeyinde yükselen Batı Toros Dağları'nın güney kesimlerini kaplar. Iklim, tipik Akdeniz ıklimidir. Yazlar kurak, kışlar ılık geçer, yağışlıdır.

İlçenin en önemli akarsuyu Manavgat Çayı'dır. Bu çay üzerinde ünlü Manavgat Çavlanı bulunur. İlçede doğal bitki örtüsü maki topluluklarıdır. Dağlık kesimlerde ormanlık alanlar vardır. İlçede yetişen başlıca ürünler pamuk, çeltik, susam, buğdaydır. Turunçgiller tarımı pek gelişmemiştir. Daha doğuda bulunan Alanya ilçesinde geniş alanlar kaplıyan muz bahçeleri Manavgat ilçesinde pek görünmez.

İlçenin doğu sınırı yakınlarında Alara çayından itibaren Türkiye'nin en önemli muz alanına girilir.

Kasaba. — İlçe merkezi Manavgat kasabası, Antalya - Alanya yolu üzerinde denizden 8 m. yükseklikte kurulmuştur. Kasabaya batıdan, Antalya'dan gelirken iki yanı okaliptüslerle kaplı bir caddeden girilir. Başlıca iş yerleri, resmî daireler bu cadde üzerindedir. Aynı cadde daha doğuda Manavgat Çayı'nı güzel bir beton köprüyle aşar. Bu köprü kasabayı iki ayrı kesime ayırır. 3 mahalleden meydana gelen Manavgat kasabasının nüfusu 3 bini aşmıştır (1960 sayımı: 3.184).

MANCELİNA

Mancelina bitkisi

Çok zehirli bir ağaçtır. Daha çok Antil Adaları'nda yetişir, bu adalarda yaşıyan yerliler mancelinanın özsuyu ile oklarını zehirlerler. Mancelina'nın özsuyu o kadar zehirlidir ki cilde bir kere değmesi bile büyük yaralar açabilir, hattâ yerliler, bu ağacın gölgesinde oturanların öleceğine inanırlar.

İkiçeneklilerin sütleğengiller familyasından olan mancelina'nın bir sap üzerinde başak biçimi küçük çiçekleri vardır. Mancelina, Antiller'den başka, Orta Amerika'da, Kolombiya'da da yetişir.

MANCHESTER

İngiltere'nin, Londra'dan, Birmingham'dan, Glasgow'dan, Liverpool'dan sonra gelmek üzere 5. büyük şehri, dünyanın en önemli endüstri bölgelerinden birinin merkezidir. Nüfusu 1,5 milyona yakındır. Ülkenin kuzeybatısında, İrwell nehrinin kıyılarında, Liverpool'un 50 km. kuzey doğusundadır. İrwell nehrinin karşı kıyısındaki Salford şehrine 16 köprüyle bağlanmıştır.

Manchester, çok eski çağlardan beri, dünyanın başlıca pamuk endüstri merkezi olarak önem kazanmıştı. Zamanla bunun yanında daha başka endüstriler de gelişmiştir. Bunların arasında, en önemlileri, dokuma, boya, makina, lâstik, kâğıt, otomobil endüstrileridir Manchester'den ihraç edilen malların başında, kimyasal madde, boya, pamuk, pamuktan yapılmış maddeler; bu şehre ithal edilen malların başında da, kereste, yemiş, tahıl, bazı endüstri ham maddeleri gelir.

Manchester, Irlanda Denizi'nden 50 km. kadar içeridedir, 1895'te açılan Manchester Kanalı sayesinde çok önemli bir liman şehri durumuna gelmiştir. Kanal 57 km. uzunluğunda, 36 m. genişliğindedir, derinliği, 8-9 m.'dir Manchester Kanalı'ndan Okyanus'ta işliyen en büyük gemiler bile geçebilir. Kanal, ayrıca, İngiltere'nin daha başka önemli kanallarından birçoğuna bağlıdır. İngiltere'nin başlıca demiryollarının kavuşağında bulunması da Manchester'e ayrıca önem kazandırmıştır.

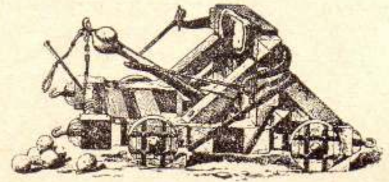
Manchester'deki Victoria Üniversitesi bütün dünyada ünlüdür. 1880'de kurulmuştur; bugün 800 öğretmeni, 5.000'den fazla öğrencisi vardır. Şehirde ayrıca birçok kütüpaneler okuma odaları, 1515'te kurulmuş olan bir dilbilgisi okulu vardır.

II. Dünya Savaşı sırasında Manchester, endüstri alanındaki öneminden dolayı, Alman hava kuvvetleri tarafından bombardıman edildi, çok zarar gördü.

MANCINIK

Taş gülle, demir gülle gibi ağır cisimleri atmaya yarıyan, makinalı sapan cinsinden, eski bir savaş aracıdır.

Eski çağlarda insanlar, bir kuşağın ortasına iri taşlar koyup, iki ucunu bir elde tutarak savura savura taşı uzaklara fırlatırlardı. Hayvan avlamakta çok işe yarar bir silâh olan bu sapanlar, sonradan, tekerleğin, kaldıracın bulunması üzerine, geliştirildi, Roma ve Bizans devrinde, yakıcı şişeleri, yanar ateşleri, dağılıveren taş, demir parçalarını sûrların üzerinden düşmanın üzerine fırlatmakta kullanılan bir silâh haline getirildi. Mancınıkla fedailerin bile atıldığı görülmüştür.

Eski savaşlarda mancınık bugünkü topların yerini tutardı.

Mancınıkların mekanizması yaylanma gücüne dayanır. Atıcı kol, kaldıraçlar vasıtasiyle, önce gerilir, serbest bırakılınca da yaylanarak üzerindekini uzaklara fırlatır.

Çin Birleşik Devletlerini meydana getiren ülkelerden biri:

MANÇURYA

MANÇURYA, bugün Çin Birleşik Devletleri'ni meydana getiren 7 ülkeden biridir. Kuzeyinde Rusya (Doğu Sibirya), doğusunda Çin'e ait İç Moğolistan, güneyinde Çin, Liautung Körfezi ve Kore Körfezi, güneydoğusunda Kuzey Kore vardır.

Yüzölçümü: 801.600 km²

Nüfusu: 56.500.000

Başkenti: Mukden

Kore sınırında Şang-pei-Şan, Sibirya sınırında Küçük Kingan, Moğolistan sınırında Büyük Kingan, Çin sınırında Kuzey Çin Dağları Mançurya ovasını ve bu ovanın batısında kalan Doğu Gobi çölünü çevirir. Amur nehri Sibirya ile, Ja-lu da Kore ile sınır çizer

Mançurya'da yaz ısı ortalaması 21°, kışınki —7°'dir. Ülkede ılımlı muson ıklimi görülür. Tipik bitki örtüsü ılımlı bölge ekinleri, ormanları, doğuda bozkırlar, kuzeyde çamlıklar, dağ ormanlarıdır. Demir, altın, kömür, gümüş, bakır çıkarılır, ipek, haşhaş yetiştirilir; pirinç ekilmez. Japonlar'ın endüstri ülkesi haline getirdikleri Mançurya, şimdi Ruslar'ın yardımiyle Çinliler'in en önemli endüstri bölgelerinden biri olmuştur.

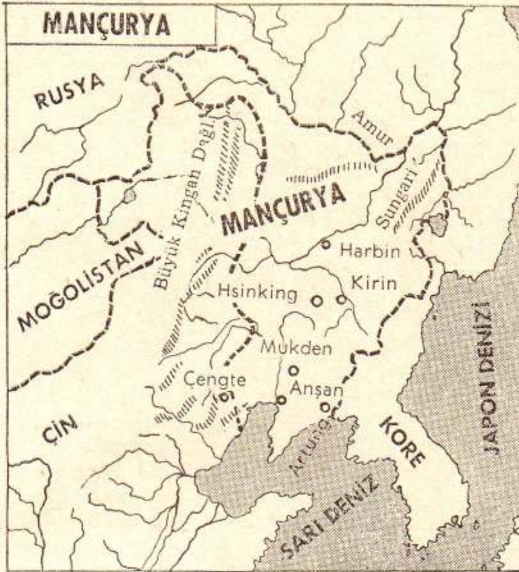
Mançurya'da Yaşıyanlar

Mançular, eski Tunguzlar'dır; Mançuca konuşurlar. Türkler'le Moğollar'la birlikte Ural-Altay topluluğunun Altay kolundan gelirler; yani Turan ırklarındandırlar. Moğollar'dan sonra Türkler'in en yakın akrabası kabul edilirler. Mançular'ı Çinliler boyuna yukarı doğru itmişlerdir. Bugün Mançurya denen ülkenin güneyi, en kalabalık ve değerli bölgesi, tamamen bir Çin ülkesi haline gelmiş gibidir.

Komünist Çin idaresi, ülkenin sınırlarını

LALE TARLASI
C. Monet

daraltmış, Jehol (Çengteh) eyaletini Mançurya'dan ayırmış, bir bölümünü Çin'e, bir bölümünü de İç Moğolistan'a katmıştır. Böylece eskiden 1.055.351 km² olan Mançurya bugün 801.600 km²'ye düşmüştür. Başlıca şehirleri şunlardır: Başkent Mukden (Şenyang) 3.200.000 nüfusludur. Çangçun'un nüfusu 1.050.000'dir. Eskiden Hsinking diye anılırdı. Mançurya, demiryolları ile Çin'e, Sibirya'ya, Kuzey Kore'ye bağlıdır.

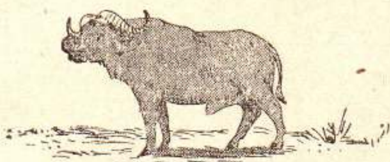
Çin'in son imparatorluk hanedanı «Mançu Hanedanı» denen ailedir. XVII. yüzyılda Çin'i istilâ etmiş olan Mançular, bu tarihten 1911'e kadar Pekin'de saltanat sürdüler. Japonlar, Mançurya'yı ele geçirince, son Mançu hanedanından Çin imparatoru olan, 6 yaşında tahttan indirilmiş bulunan Pu-Yi (Hsuen-Tong)'yi 1932'de «Mançurya İmparatoru» ilân ettiler. 1945'te imparator, Çinliler tarafından Mançurya'dan da kovuldu.

MANDA

Öküze benziyen, ondan daha iri, hantal ya pılı bir hayvandır. Siyaha yakın koyuluktaki derisinin üzerinde, seyrek olarak, uzun tüyler bulunur. Mandalar bataklık, sulak yerleri çok sevdiklerinden sulara gömülüp saatlerce çamur içinde dolaşırlar.

Mandanın Afrika'da, Güney Asya'da, Avrupa'da yaşıyan birçok çeşidi vardır. Bunların çoğu yabanidir, sürüler halinde yaşarlar, evcilleştirilmeleri imkânsızdır.

Gevişgetiren memelilerden olan mandanın hayvancılıkta oldukça büyük yeri vardır. Sütü koyun ve inek sütünden daha yağlıdır. Eti pek lezzetli değildir. Mandadan yük ve çeki hayvanı olarak faydalanılır. Arabaya koşulan mandalar çok ağır yükleri bile uzun zaman çekebilirler. Mandanın kalın, sert derisi köselecilikte kullanılır. Dişi mandanın gebeliği 11 ay kadar sürer, yavrularına «malak» denir.

Mandanın hayvancılıkta büyük yeri vardır. Etinden, derisinden, sütünden faydalanıldıktan başka çeki hayvanı olarak da kullanılır.

MANDA

Manda (mandat), hukukta, «vekâlet» anlamına gelen Fransızca bir kelimedir. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra, yeni bir siyasî anlamda kullanılmaya başlanmıştır. O savaştan galip çıkan devletler, sömürgelere, ya da kendilerince geri kakalmış bazı ülkelere, dolambaçlı yollardan el koymak için bu müesseseden faydalanmışlardır:

Miletler Cemiyeti Antlaşması'nın 22. maddesine göre, «modern dünyanın güç şartları içinde kendi kendilerini idare etmeye henüz ehil olmıyan milletlerin» yaşamalarını sağlamak maksadiyle, bu milletleri, Milletler Cemiyetinin vekili sıfatiyle hareket edecek olan ilerlemiş milletlerin vesayeti (mandası) altına vermek yoluna gidilmiştir.

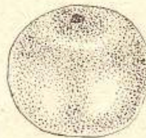
Antlaşmada, «manda» altına konacak ülkeler, ulaştıkları medeniyet ve kültür seviyelerine göre üç dereceye ayrılmışlardı:

A) Osmanlı İmparatorluğu'ndan ayrılanlar; B) Afrika'daki Alman sömürgeleri; C) Güney Batı Afrika milletleri ile Büyük Okyanus'taki bazı adalar halkı.

Gizli sömürgecilikten başka bir şey olmıyan manda idareleri altındaki milletler, vasilerine karşı devamlı direnmişler, iki Dünya Savaşı arasındaki devrede bunlardan bazıları bağımsızlığa kavuşmuşlardı.

İkinci Dünya Savaşı da manda altındaki ülkelere yeni imkânlar sağladı, birçoğu daha bağımsız hale geldi. Bu savaş sonunda kurulan Birleşmiş Milletler Teşkilâtı Antlaşması'nın 73 - 91. maddelerinde «manda'ya benziyen, fakat daha hafif olan bir vesayet rejimi kurulmuş, sayıları çok olmıyan az gelişmiş bazı ülkeler, Birleşmiş Milletler adına, ileri devletlerin vesayetine bırakılmıştır. Bu ülkelerden çoğu, son 16-17 yıl içinde bağımsızlıklarını elde etmişlerdir. Bugün pek az ülke, Birleşmiş Milletler Vesayet Konseyi adına vesayet altında bulunmaktadır.

MANDALİNA

Mandalina

Turunçgillerden, portakaldan daha küçük, güzel kokulu bir meyvadır. Koyu sarı, ya da turuncu, kolay soyulabilen kabukları vardır. Bazı cinsleri çekirdeksiz olur. Uzun zaman dayanmadığı için çoklukla taze olarak yenir, uzak yerlere pek gönderilemez. Yurdumuzda Alanya, Antalya, Mersin, Dörtyol çevresiyle, kuzeyde Rize bölgesinde yetiştirilir. İstanbul' da Adalar'ın güneye bakan kuytu yerlerinde de yetiştirilmiştir. «Mersin mandalinası», «Bodrum mandalinası» olarak başlıca iki çeşidi vardır. Yurdumuzda gitgide daha çok yetiştirilen mandalinanın böylece ticaret alanındaki önemi de artmaktadır.

MANDOLİN

Mandolin

Batı müziğinde kullanılan mızraplı bir çalgıdır. Mandolini Yeniçağ'ın başlarında İtalyanlar, Araplar'ın udunu örnek alarak yapmışlardır. Zamanımıza kadar, basitliğine rağmen, kolay çalınabildiği için, Batı halkı arasında fazla rağbet görmüştür.

Mandolinin pek çok çeşidi yapılmıştır. 60 sm. boyunda olur. Keman gibi dört tellidir, bu çeşidine «Napoli mandolini» denir. Daha az kullanılan 6 tellisi «Milano mandolini» adını taşır.

MANEJ

Binicilik çalışmaları, at idmanı yapılan yerlere «manej» denir. Açıkta olduğu gibi, üzeri kapalı bir bina şeklinde de olabilir. Genel olarak, 20 m. eninde, 60 m. boyunda dikdörtgen biçimindedir. Açık olanları parmaklıklarla çevrilidir. Kapalı manejlerin duvarlarının yerden 1 m. kadarı tahtayla kaplıdır. Bu tahtalar aşağıya doğru eğimli konulur, böylece binicinin dizini duvara çarpması önlenmiş olur. Yer ya çeltik, ya da talaşla örtülüdür.

Kapalı manejlerin içinde binicilerin eyer üzerinde duruşlarını kontrol edebilmesi için büyük aynalar, dışarıda duş yerleri, soyunma yerleri, engellerin saklandığı depolar, binek atlarının barındırıldığı ahırlar bulunur.

MANET, Edouard (1832 - 1883)

Edouard Manet

Ünlü bir Fransız ressamıdır. Çocukluğunda ailesinin isteğini yerine getirmek üzere, denizci olmuştu. 1848' de bir okul gemisiyle denize açıldı. İçinden, gezdiği yerlerin resmini yapmak geliyordu. Paris'e dönünce ressam Thomas Couturier'in atelyesine yazıldı. Daha sonra tek başına çalışmaya başladı. Tintoretto, Tiziano, Velazquez'e hayrandı. Tabiat karşısında da resim yapıyordu. 1863'te yaptığı bir resmi Sergi'ye kabul etmediler. O da, başka ressamlarla birlikte «Sergi'den Geri Çevrilenler» sergisini açarak, bugün pek tanınmış olan «Kır Yemeği» tablosunu halka gösterdi. Bu tabloda, iki adam görülüyordu. Eski mitoloji konularında çıplak kadını hoş gören devrim anlayışı, buradaki çıplakları iyi karşılamadı. Manet mahkemelere kadar düştü. Ondan sonra yaptığı «Olimpia» adlı çıplak kadın resmi üzerine de zamanın en ilerigelen eleştirmecileri ressamı alaya aldılar, eserine hakaretler yağdırdılar Manet bunlara aldırmadı. Çevresine toplanan Monet, Degas, Sisley, Pissarro, Renoir gibi ressamların «empresyonist» akımını destekledi.

Edouard Manet, gayet duygulu, çok sağlam bir bilgiye dayanan eserler vermiştir. Kompo-

zisyon bilgisi eşsizdir. Resimlerinde en göze çarpan unsur, insancıl olmak, yaşama sevincini duyurmaktır.

MANEVRA (Bk. ORDU)

MANGAL

İçine ateş koymaya yarıyan ısınma aracıdır. «Korluk», «ateş kabı», «ateş saksısı» diye de ad verilmiştir. Sacdan, bakırdan, pirinçten yapılmış, düz, kapaklı, yuvarlak çeşitleri vardır.

Bakır, pirinç mangallar, genel olarak, üç parçadan meydana gelir. Bu, mangalın gövdesidir. İkinci parça, ters koni biçiminde, birinci kısmın içine konur. Onun da taşımaya yarıyacak iki kulpu vardır. Asıl ateş bunun içindedir. Üçüncü parça oymalı bir kubbedir, etrafa kıvılcım sıçramaması için ateş kabının üstünü örtmeye yarar.

Sac mangallar, dik dörtken biçimindedir, kepenk gibi kendi üstüne kıvrılan iki kapağı, dört ince «leylek» bacağı vardır.

Eskiden saraylarda, konaklarda gümüş kaplama mangallar kullanılır, koca salonlar, çeşitli irilikte mangallarla ısıtılırdı.

Mangallarda odun kömürü yakılır. Bunun da en makbulü, dayanıklısı meşe kömürüdür. Mangallar, önce dışarıda yakılıp, zehirli gazları çıkıp ateş iyice kor haline gelince içeri alınmalıdır.

Sanayide önemli bir yeri olan maden: MANGAN

MANGAN [Manganez] sarımtırak kurşuni bir madendir. Özel bir görünüşü varsa da demire de çok benzer. Mangan filizleri eskiden camların fırınlarda eritilirken berraklaştırılması için kullanılırdı. Demir filizlerinden, bu arada en çok, «mıknatıslı demir oksit» olan «magnetit»ten ayırdedilmemişti. Yalnız mıknatıs özelliği de göstermediğinden «yalancı mıknatıs» anlamına «pseudo-magnet» adı verilmişti. Daha sonraları «magnes», «manganes» (manganez) denildi. 1774'te Alman bilgini Scheele bunun bir eleman olduğunu buldu, «manganesium» adını verdi. Gene o sıralarda keşfedilen magnezyum ile karıştırılmaması için de «manganesium» adı «mangan» olarak kısaltıldı. Mangan tabiatta demirden sonra en yaygın olarak bulunan elemandır. Bitki küllerinde de mangan vardır. Tabiattaki en önemli filizi MnO^2 formülü ile gösterilen «pirolusit»tir. Buna, siyah renginden dolayı «esmertaş» da denir. Daha başka önemli filizleri şunlardır: «Braunit» Mn_2O_3, «hausmannit» Mn_3O_4, «mangan spat» $MnCO_3$.

Dünyada mangan elde edilen ülkelerin başında Hindistan, Brezilya, Rusya gelir. Türkiye'de de zengin mangan yatakları vardır.

Mangan Nasıl Elde Edilir

Mangan elde edilmesinde daha çok pirolusit kullanılır. Pirolusit önce ısıtılarak «hausmannit» haline getirilir, sonra alüminotermi (toz alüminyumun yanma sırasında manganın yanındaki oksijeni alarak manganı yalnız bırakması) yolu ile elde edilir.

Endüstride «metalik» (maden halinde) mangan elde edilmesine gidilmez. Çünkü endüstride lüzumlu olan, «ayna demiri» (%5-20 Mn), «ferro mangan» (%30-80 Mn) denilen alaşımlardır. Bu alaşımlar yüksek kaliteli çelik elde edilmesinde kullanılır. Mangan, çeliğin mekanik özelliklerini yükseltir, oksitlenmesini önler. Manganın, demirden başka, karbon, silisyum, nikelle yaptığı alaşımlar çeşitli işlerde kullanılır. Silis ile yaptığı alaşım çelikten de serttir. Sâf halde manganın kırılganlığı o kadar fazladır ki çelik bir havanda toz haline getirilebilir.

Manganın Alaşımları, Bileşikleri

Nikel, bakır, mangan alaşımına «manganin» denir, elektrik iletkenliği ısıya pek az bağlı olduğundan, çok duyarlı dirençlerin yapımında kullanılır.

Manganın bileşikleri çoktur. Bu bileşiklerde mangan 2, 3, 4, 6, 7 değerli olabilir. Bu arada, «Mangan 2» tuzlarının havadaki oksijenin yaptığı oksitlenmeleri hızlandırıcı etkileri vardır, bundan dolayı «sikatif» olarak kullanılır. Bunun için manganın organik asit tuzları keten yağından (bezirden) yapılan yağlı boyaların havada çabuk kuruması için sikatif olarak katılır. «Mangan 2 klorür», «mangan 2 sülfat» boyacılıkta, basmacılıkta, ekinleri şaplamakta kullanılır, «mangan 2 karbonat» değerli bir resim boyasıdır, rengi «Braunit» ten yapılan «umbra» da esmer renkte bir ressam boyasıdır. «Mangan 3 fosfat» da «mangan moru», ya da «devamlı mor» adı altında kullanılan bir boyadır.

«Mangan 4 oksit» camları mora boyamak için kullanılır. Pirolusitle rengi giderilmiş camlar havada mor renk alırlar.

Mangan 6 tuzları «manganatlar» olarak tanınır. Bu tuzların asidi olan «manganik» (manganat asidi) elde edilemez, bunun yerine «permanganat asidi» meydana gelir. «Baryum manganat» da «mangan yeşili» (kassel yeşili) denilen değerli bir boyadır. Mangan 7 tuzlarının en önemlisi «potasyum permanganat»tır. $KMoO_4$ formülü ile gösterilen bu bileşiğin asidi olan «permanganat asidi» ($HMnO_4$) bilinen en kuvvetli asittir. Permanganat endüstride yağların, yün, pamuk gibi bazı liflerin beyazlatılmasında, tıpta da mikrop kırıcı olarak kullanılır.

MANİ (Bk. HALK EDEBIYATI)

MANİKÜR

Tırnakların kesilmesi, temizlenmesi, düzeltilmesi, diplerindeki derilerin alınması, bazan da boyanması gibi işleri içine alan tırnak tuvaletine «manikür» denir.

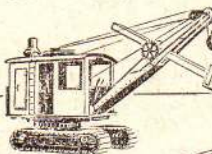
Manikür, genel olarak berber dükkânlarında yapıldığı gibi evde de yapılabilir. Manikürün kendine has bazı özel kesici, temizleyici âletleri vardır. Önce parmaklar, elin dayanabileceği ısıdaki sıcak, sabunlu suyun bulunduğu küçük bir tasa batırılır, 5-10 dakika tutulur. Tırnakların dibindeki ince, fazla deriler böylece yumuşatıldıktan sonra bir âletle tırnaktan ayırılır, ya ince uclu tırnak makası ile, ya da bu iş için özel olarak yapılmış, ucu tırnak kıvrımını andıran bir makasla kesilir. Bu iş yapılırken derilerin çok dipten kesilmemesine, kanamamasına dikkat edilir. Sonra, tırnaklar istenilen boyda, düzgün olarak kesilir. Makasın kesişiyle meydana gelen köşeler, çıkıntılar törpü ile düzeltilir. Kadınlar, sonradan tırnaklarını bir tırnak cilâsı ile boyıyarak manikürlerini tamamlarlar. Erkeklerin maniküründe tırnaklar boyanmaz.

MANGANIN ÖZELLİKLERİ:

Simgesi: Mn
Atom ağırlığı: 54,93
Atom No.: 25
Yoğunluğu: 7,21
Ergime nokt.: 1245 C°

MANGANIN KULLANILDIĞI BİRKAÇ YER

DEMİRDE VE ÇELİKTE BİR ALAŞIM OLARAK:

Manganlı çelik kolay aşınmaz. Bundan dolayı demiryolu raylarının ve madencilik araçlarının yapımında kullanılır

TUNÇTA BİR ALAŞIM OLARAK:

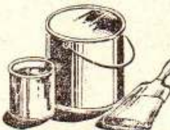

Manganlı tunç dayanıklı ve tuzlu suda paslanmadığı için gemi pervanelerinin yapımında kullanılır.

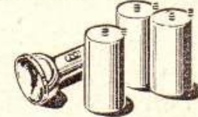
MANGANIN KİMYA ALANINDA KULLANILDIĞI YERLER:

Tuğlaların ve toprak eşyanın renklendirilmesinde

Verniğin ve boyanın korunmasında

Batarya yapımında

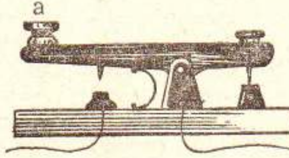

Mikrop öldürücülerin korunmasında

Tırnak tuvaletinin, ayak tırnakları için yapılanına «pedikür» denir.

MANİPLE

Telgrafçılıkta kullanılan bir araçtır, bir elektrik devresini açıp kapamaya yarar. Telgrafı çekecek olan maniplenin üzerindeki tokmağa eliyle basar. Bu basmanın uzunluğuna, kısalığına göre telgraf şeridi üzerine ya hat (—), ya da nokta (.) çıkar; Mors alfabesine göre, hatlarla, noktalarla yazı yazılmış olur. Karşı taraftaki alıcı da, bu yazılmış yazıyı çözerek, telgrafı alır.

Maniple (a: Parmakla basılan yer)

Karşılıklı telgraf çekilen bir hattın iki ucunda birer maniple vardır. Böylece her iki yöne telgraf çekilebilir.

Üzümü ile tanınmış bir Batı Anadolu ilimiz: MANİSA

MANİSA, Ege Bölgesi'nin Ege bölümünde bir ilimizdir. Topraklarını doğuda kütahya ile Uşak, güneyde, batıda İzmir, kuzeyde Balıkesir illeri çevirir. Merkez ilçesinden başka 12 ilçesi daha vardır. Akhisar, Alaşehir, Demirci, Gördes, Kırkağaç, Kula, Salihli, Sarıgöl, Saruhanlı, Selendi, Soma, Turgutlu. Bu ilçelere bağlı bucak sayısı 28, köy sayısı 803'tür.

Yüzölçümü: 13.811 km²
Nüfusu: 657.045 (1960 sayımı)
Nüfus yoğunluğu: km²'ye 48 kişi

Yüzey şekilleri. — Manisa ilinin doğu kesimleri İçbatı Anadolu Eşiği üzerindedir. Bu eşiğin Uşak - Gördes Yaylası adı verilen üzeri hafif dalgalı toprakları Gediz Vâdisi ile son bulur. İlin batı kesimlerinin en önemli özelliği Bakırçay ve Gediz vâdi oluklarıdır.

Bu iki vâdi oluğu birbirinden Yunt Dağı kütlesiyle ayrılır. Bu dağın güneyindeki Gediz Vâdi oluğu Manisa şehri yakınlarında bir hayli genişler. Manisa Ovası adı verilen bu ova, Akhisar'dan gelen Kumçayı boyunca kuzeye doğru bir körfez gibi sokulur. Ovanın güneyindeki kalkerli Manisa Dağı 1.517 m.'ye yükselir. Güneydoğuya bakan yüzü Nif Ovası'na iner. Batıya doğru ise gittikçe alçalarak Sabuncu Beli'nde Yamanlar Dağı'na kavuşur.

Iklim. — Manisa'nın iklimi oldukça serttir. Manisa şehrinde yapılan iklim rasatlarına göre en soğuk ayın ortalama sıcaklığı 6°,4, en sıcak ayınki 27°,6, yıllık ortalama sıcaklık 16°'6'dir. Yıllık yağış ortalaması 717 mm.'dir, yağışlar en çok kış aylarına raslar, yazlar kurak geçer.

Doğal bitki örtüsü bakımından Manisa ili pek zengin sayılmaz. Tahripler sonucunda ormanlar bir hayli azalmıştır. Dağlarda yer yer çam ormanlarına raslanır. Ayrıca ovalık yerlerde de su kıyılarına serpilmiş ağaçlar görülür.

Ekonomi. — Manisa ilinin ovalık kesimleri Türkiye'de tarımın en çok geliştiği yerlerdir. Yukarı kesimleri ilin sınırları içinde kalan Bakırçay ve Gediz ovalarının kendilerine özel ürünleri vardır. Bakırçay Ovası'nda başta gelen ürün tütündür. Bunun yanıbaşında pamuk, çeşitli tahıl da yetiştirilir. Gediz Ovası'nın ilk akla gelen ürünü ise pek ünlü olan çekirdeksiz üzümdür. Aynı ovada pamuk, tütün, çeşitli tahıl, baklagiller, sebze, meyva da yetiştirilir.

Manisa Şehri

Manisa Dağı'nın kuzey eteğinde, Gediz nehrinin geçtiği ova kenarında kurulmuştur. Bu kesim, dağın eteğinde, kuzeye doğru gittikçe alçalarak ovaya karışan eğimli bir yüzeydir. Denizden yüksekliği 50-70 m. olan bu yüzeyi, şehrin bulunduğu yerde, doğudan batıya doğru Tabakhane, Akbaldır, Haydar dereleri derince yarar. Bu dereler şehrin birçok semtlerini birbirinden ayırır, üzerlerinden sayısı 30'a yakın irili-ufaklı köprülerle geçilir.

Yüksek kesimlerde Manisa'nın eski mahalleleri bulunur. Bu kesimlerde inişli-yokuşlu dar, dolambaçlı sokaklar evleri birbirinden ayırır. Bu eski mahallelerde tarihî değeri büyük olan camiler, hanlar, türbeler bulunur. Ulu Cami bunların başında gelir. Caminin doğusunda görülen çok kubbeli bina Çukur Hamam diye anılır.

Modern bir plâna göre yapılmış yeni kesimler batıya, kuzeye doğru genişler. Şehrin en hareketli kesimi burasıdır. Bütün resmî binalar, başlıca iş yerleri bu kesimdedir. Günden güne gelişmekte olan Manisa şehri 60.000'e yaklaşan nüfusu ile (1960 sayımına göre 59.223) Ege bölgesinin İzmir'den sonra ikinci büyük şehridir. 41 km.'lik karayolu, 66 km'lik demiryolu ile, iskelesi olan İzmir'e bağlıdır.

Tarihte Manisa

Eskiçağ'da adı Magnesia olan bu şehre Türkler önce «Mağnîsâ», sonra da «Manisa» dediler. Lidyalılar'dan İranlılar'a, Makedonyalılar'a, Roma'ya, Bizans'a geçen şehri 1313'te Saruhan Bey aldı, o bölgeye Cumhuriyete kadar Saruhan denildi. Saruhan Beyliği'ni 1391'de Yıldırım ortadan kaldırdı; 1402'de Beylik yeniden dirildi; yalnız, Osmanlı egemenliğini tanıdı. 1410'da Çelebi Sultan Mehmet, beyliğe kesin şekilde son verdi; Manisa, Osmanlı Birliği'ne katıldı. Çelebi Mehmet devrinin son yıllarında, oğlu II. Murat devrinin de ilk yıllarında Şeyh Bedrettin, Aydınoğlu Cüneyt Bey geçici olarak şehri ele geçirdilerse de Osmanlılar sonradan Manisa'yı gene aldılar.

O devirde Saruhan (Manisa) sancağı (vilâyeti), genel olarak, veliaht-şehzadelere mahsustu. «Saruhan Tahtı»na bu sıfatla ilk olarak Yıldırım'ın oğlu Şehzade Ertuğrul oturmuştur. Manisa'da valilik eden bu şehzadeler, hele ileride III. Murat unvaniyle tahta geçen Şehzade Murat şehirde büyük bayındırlık işleri yaptılar. Manisa Sarayı, İstanbul ve Edirne saraylarından sonra geliyordu. Şehirde 3 Selâtin Camisi vardır.

Saruhan Sancağı, merkezi Kütahya olan Anadolu Eyaleti'ne bağlıydı. Sonradan Aydın eyaleti kuruldu. 1910'da Aydın'a bağlı 11 kazalı Saruhan Sancağı'nın merkezi oldu. Kurtuluş Savaşı sonlarında Yunanlılar şehri baştan başa denecek kadar yakıp yıktılar. Kurtuluştan sonra, 1923'te hazırlanan imar plânı ile, yeniden onarıldı. Cumhuriyet devrinde Manisa vilâyet (il) merkezi oldu, gittikçe gelişti. Bu-

Manisa, Ege Bölgesi'nin önemli şehirlerinden biridir. Hükümet Caddesi şehrin merkezini teşkil eder. Resmî binalar, iş yerleri bu kesimdedir.

gün, nüfus bakımından, yurdumuzun 21. şehridir.

Manisa Kalesi. — Biri iç, ötekisi dış olmak üzere iki kaleden meydana gelir. İç kaleyi Bizans İmparatoru İan Dukas'ın yaptırdığı sanılıyor. Lidyalılar'dan, ya da Yunanlılar'dan kalan kale yıkıntıları üzerine yapılmış olması da mümkündür.

Kale Manisa'ya 3 km. uzaklıktaki tepenin eteklerindedir. Çevresi 1.700 m.'yi bulur. Kuzeyinde, şehre bakan bir yerde, sağlam demir kapısı, 13 tane de burcu vardı. Kaledeki cami II. Murat'la oğlu Fatih Sultan Mehmet zamanında yapılmıştır.

Bizanslılar'ın eseri olan dış kalenin çevresi 4,5 km. kadardır. 10-12 m. yüksekliğindeki sûrun 7 kapısı vardı. Duvarların içinde, iç kaleye kadar bağlar, tarlalar, bahçeler uzanır, içme suyu buradan akardı.

Bibliyografya. — Bu konudaki eserlerin başlıcaları:
Manisa Coğrafyası (C. R. Orkon, 1937); Manisa Tarihine Genel Bir Bakış (Ç. Uluçay, İ. Gökçen, 1939); Manisa'daki Saray-ı Âmire ve Şehzadeler Türbesi (Ç. Uluçay, 1941); Manisa Ünlüleri (Ç. Uluçay, 1946); Manisa (Basın-Yayın ve Turizm Bkn. 1961); Manisa Mesiri (1960); Manisa (O. Yalçın, 1959).

MANİVELA (Bk. KALDIRAÇ)

MANKEN

Moda evlerinde, daha çok kadın elbiselerini giyip bunları alıcılara gösteren kızlara «manken» denir. Eskiden, ressamların, gerçek model bulamadıkları zaman, at, insan yerine kullandıkları tahta heykellere de «manken» denirdi. Bunlara, oynak yerleri istenilen biçime sokulup türlü biçim verilebilirdi. Terzilerin, elbise prova etmek için kumaşı üzerine giydirdikleri, kartondan, ya da, kafes biçiminde, çıtadan yapılmış yarım insan gövdelerine de «manken» denir.

Hazır elbisecilik dünya yüzüne yayılınca, her yıl, büyük terziler, yaptıkları yeni modelleri halka göstermek için geçitler (defileler) düzenlediler. Moda geçitlerinde, elbiseleri üzerlerine giyecek, güzel görünmesini sağlıyacak, kendileri de alımlı kadınlara ihtiyaç duyuldu. Vitrinlerde elbise göstermeye yarıyan cansız mankenlerden ayırmak için de, önceleri, bunlara «canlı manken» deniyordu. Bizde, mankenlik çok yenidir, teknik öğretimin terzilik enstitüleri açıldıktan sonra görülmeye başlanmıştır.

MANN, Thomas (1875 - 1958)

Thomas Mann

Son çağ Alman edebiyatının en ünlü yazarlarından biridir. 1929'da Nobel Edebiyat Armağanı'nı kazanmıştır. Lübeck'te doğdu, zengin bir tüccarın oğluydu. Annesi Brezilya'dan gelin gelmişti. Thomas Mann, babası ölünce, 15 yaşında, annesiyle birlikte Münih'e taşındı, orada bir sigorta şirketinde çalışmaya başladı. Bir yandan da, şiirler, hikâyeler yazıyordu. «Düşmüş» adındaki bir hikâyesi onu kısa zamanda edebiyat çevrelerine tanıttı. Ondan sonra, «Buddenbrook'lar» adındaki romanı ile daha büyük ün kazandı. Thomas Mann bu eserinde, eski bir Alman ailesini ele alıyordu. Eser Fransızlar'ın biçimciliğiyle Almanlar'ın özcülüğünü birleştirmiş, Fransızlar'ın mantık tahlillerini Almanlar'a has şiir ve müzik dehasiyle işlemiştir.

Yazarın en çok ilgi toplıyan eseri «Zauberberg» (Sihirli Dağ)dır. Yazar, bu eserini 12 yılda tamamlamıştır. Ciğerlerinden hastalanan karısını İsviçre'de bir sanatoryuma yatırdığı zaman bu eseri yazmayı düşünmüştü. Sihirli Dağ, ondan medet uman, çeşitli ülkelerden gelme bir sürü insanla doludur. Dağ onlara takvimi unutturur, günler, aylar, yıllar, sessiz bir hiçlik içinde ebediyete doğru akar gider. Mann, bu eserinde, XX. yüzyıl insanının dertlerini açıklamaya çalışmıştır. T. Mann'ın bunlardan başka başlıca romanları «Josef-Tetralogie», «Lotte in Weimar», «Dr. Faustus»tur.

Almanya'da Naziler iş başına gelince, T. Mann'ın eserlerini yaktılar. Bunun üzerine, yazar Amerika'ya göç etti, ömrünün son yıllarını orada konferanslar vererek, çeşitli makaleler yazarak geçirdi.

Thomas Mann'la ağabeysi Heinrich Mann (1871-1950) son çağ Alman edebiyatında büyük etki yaratmış yazarlardır. Heinrich Mann'ın en tanınmış eseri «Prof. Unrat»tır. Bu eser, konusu üzerine çevrilen filimden dolayı, daha çok «Mavi Melek» diye bilinir.

Bibliyografya.— Th. Mann'ın Dilimize çevrilen eserlerinin başlıcaları:
Gövde değiştiren kafalar (Ö. R. Doğrul, 1945); Değişen kafalar (S. İkesus - Alp, 1950); Tonio Kröger (M. Karasan, 1945); Venedik'te Ölüm (B. Necatigil, 1952); Alacakaranlıkta (M. Hekimoğlu, 1955); Buddenbrook Ailesi (S. Sağman, 1955).

MANNERHEİM, Mareşal (1867 - 1951)

Mareşal Mannerheim

Finlandiya'nın tanınmış komutanlarındandır, bugünkü Finlandiya'nın kurucularından sayılır. O zamanlar Finlandiya, Çarlık Rusya'nın bir parçası olduğu için, 1889'da Rus ordusuna subay olarak katıldı. Rus-Japon Savaşı'nda, Birinci Dünya Savaşı'nda Rus ordusunda general olarak savaştı. 1917'de, Rus İhtilâli'nden sonra, anayurdu olan Finlandiya'ya döndü. 1918'de, Bolşeviklere karşı harekete geçen Fin kuvvetlerinin başına geçti, bu ordunun dört ay gibi kısa bir zaman içinde zafere ulaşmasını sağladı. O yılın sonunda Finlandiya naibi oldu, yedi ay sonra cumhuriyet ilân edilinceye kadar Finlandiya'yı idare etti.

Mannerheim, Fin cumhuriyet hükümetinde bir görev almamış, emekliye ayrılmıştı. 1931'de Finlandiya Millî Savunma Kurulu'na başkan seçildi. Sekiz yıl bu kurulda çalıştı, bu arada kendi adını taşıyan savunma hattını kurdu. 1939 Fin-Rus Savaşı'nda, 72 yaşında, Fin ordularına komutanlık etti, ustaca manevraları sayesinde Finlandiya ile Rusya arasında, Finlandiya'nın lehine pek çok maddeler bulunan barış antlaşması imzalandı. 1941'de Sovyetler'in Finlandiya'ya karşı yeni bir hücumu üzerine Mannerheim, gene Fin ordularının başına geçti, kat kat üstün Ruslara karşı büyük zaferler kazandı. 1944'te, Finlandiya cumhurbaşkanı oldu, iki yıl sonra sağlık durumu bozulduğu için, görevinden ayrılmak zorunda kaldı, İsviçre'de Lausanne şehrinde öldü.

Mannerheim'in «Asya'da Doğudan Batıya» adında bir eseri vardır. Ayrıca «Mareşal Mannerheim'in Hâtıraları» adındaki kitap da 1954'te New York'ta İngilizce olarak yayınlanmıştır.

MANOLYA

Manolya

Limon çiçeği kokusunda, iri, beyaz çiçekli bir süs ağacıdır. İri, parlak yeşil yaprakları vardır. Kuzey Amerika'nın güneydoğu bölgeleriyle, güney Asya'da tabiî olarak yetişir. Çok makbul bir süs ağacı olduğundan parklarda, bahçelerde yetiştirilir. Birçok çeşitleri vardır. Kışın yapraklarını dökmiyen, Amerika'da yetişen bir manolya cinsinin yüksekliği 30 m.'ye erişir. Bizdeki manolyalar ortalama olarak 5 m. kadardır. Bazı çeşitleri erguvana, kırmızıya yakın renkte çiçekler açar.

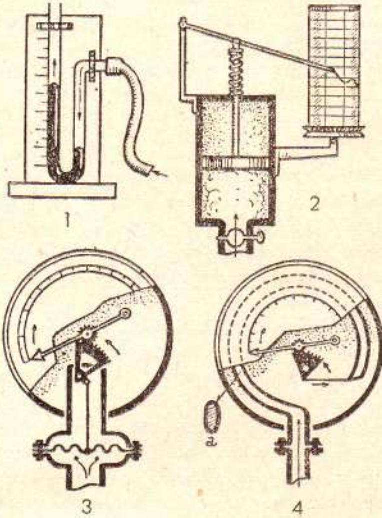
Manolya nazik bir bitkidir. Çiçeği, koklanınca, sararır. Fidanı da, ilk yıllarda oldukça büyük özen ister. Büyük saksılarda yetiştirilen fidanlar, sonradan, kökleri zedelenmeden, toprağı ile birlikte, başka yere dikilir. Manolyalar 6-9 yıllıkken çiçek vermeye başlar. Kökleri yayvan, toprağın yüzüne yakın olduğu için, bellerken zedelememeye dikkat etmelidir. Dökülen yaprakları dibindeki toprağa karışıp çürürse ağaç için iyi bir gübre olur.

Manolyagiller. — Bitkiler âleminin ayrı taçyapraklı ikiçeneklilerin bir bitki familyasıdır. Manolya, yıldız, anason gibi bitkiler bu familyadandır.

MANOMETRE

Kapalı bir kabda bulunan gazların basıncını ölçmeye yarıyan araçtır. Bunların en basiti U şeklinde cam bir borudur. Borunun içine ya cıva, ya da başka bir sıvı konur. Sonra borunun bir ucu içindeki basınç ölçülecek kaba bağlanır. Kabdaki gazın basınciyle U borusundaki sıvıların yeri değişir. İki sıvı yüzeyinin aralarındaki yükseklik farkı sıvının yoğunluğuyla çarpılırsa, gaz basıncının hava basıncından ne kadar büyük olduğu anlaşılır. Bu değere «manometre basıncı» denir. Bu çeşit manometrelere de «açık manometreler» adı verilir.

Kapalı manometrelerde ise U şeklindeki tübün bir ucu kapalıdır, öbür ucu basıncı ölçülecek kaba bağlanır. Bu manometreyle bulunan basıncın içinde hava basıncı da vardır. Buna «mutlak basınç» denir. Kapalı manometrelerle, açıklarla ölçülenden daha büyük basınçlar ölçülebilir.

ÇEŞİTLİ MANOMETRELER
1 — Civalı (açık tüplü) manometre; 2 — Kaydeden manometre; 3 — Maden levhalı manometre; 4 — Yumuşak tüplü manometre (a: tüpün kesiti).

Bourdan Manometresi. — Endüstride, özellikle buhar basıncının ölçülmesinde kullanılır. Bu manometrede daire parçası biçiminde kesiti olan ve basınçla hareket edebilen bronz bir tüb vardır. Tübün bir ucu sabittir. Öbür ucu ise mekanik bir donanım aracılığıyle göstergeye bağlanmıştır. İçeriden bir basınçla karşılaşınca tübün kesiti dairesel olmaya çalışır, bunun için de biraz açılır. Bu açılma sonunda gösterge de hareket eder, önceden işaretlenmiş taksimat üzerinde kabın basıncını gösterir.

MANSUR (726? - 775)

Abbasî halifelerinin en ünlülerinden biridir. 754'te ağabeyisi Seffâh'ın yerine İslâm İmparatorluğu tahtına oturdu. Gittikçe tehlikeli görünmeye başlıyan ünlü kumandan Ebu-Müslim'i ortadan kaldırdı. Toroslar'a, Fırat'a kadar Anadolu'nun elde bulundurulması için Bizans'a karşı tedbirler aldı. İslâm orduları, Kafkasya'da, Maveraünnehir'de, Kuzeybatı Hindistan'da başarılı savaşlar yapıyorlardı. 762'de başkent, Enbâr şehrinden Bağdat'a getirildi. Mansur, bugünkü Bağdat'ın kurucusu olarak tarihe geçti. Bermekî vezir ailesinin nüfuzu bu devirde başladı.

Muazzam bir haber alma teşkilâtı sayesinde akıl almaz büyüklükteki İslâm imparatorluğunu sıkı sıkıya merkeze bağlıyan Mansur, sağlam mali siyaseti sayesinde, büyük işleri gerçekleştirebilmiştir. Mekke'ye hacca giderken yolda öldü. Yerine büyük oğlu Mehdî geçti. Mansur 21 yıldan fazla İslâm İmparatorluğunun kaderine hâkim olmuş, Abbasî hanedanının yüzyıllar sürecek saltanatının temellerini iyice sağlamlaştırmıştır.

MANŞ DENİZİ

İngiltere ile Fransa arasında, boğaz biçiminde bir denizdir. Atlas Okyanusu ile Kuzey Denizi'ni birbirine bağlar. Uzunluğu 600 km.'ye yakındır, genişliği 32-160 km. arasında değişir. En dar yeri İngiltere'de Dover'le Fransa kıyılarındaki Calais arasında bulunan Dover Boğazı'dır (Bk. Dover Boğazı).

Manş Denizi'nin suları çok serttir, çünkü Kuzey Denizi'nin sulariyle Atlas Okyanusu'nun suları burada karşılaşır. Denizde fırtınalar hemen hiç eksik olmaz. Jeologlar eskiden İngiltere ile Fransa'nın birleşik olduğunu sanıyorlar.

Manş Denizi'ndeki adaların en önemlileri Fransa kıyılarındaki Manş Adaları ile İngiltere kıyısındaki Wight adasıdır. Manş Denizi'nin İngiltere kıyısındaki en önemli limanları Brighton, Plymouth, Portsmouth, Southampton; Fransa kıyılarındaki en önemli limanları da Calais, Cherbourg, Le Havre'dır.

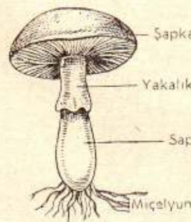
Zaman zaman Manş Denizi'nin altından bir tünel açarak İngiltere ile Fransa'nın birleştirilmesi düşünülmüştür.

Anglo-Norman Adaları

Manş'ta İngiltere'ye ait 4 küçük adaya Anglo-Norman Adaları denir. Fransa kıyılarından 15-20 km. açıktadır. Hepsinin yüzölçümü bir arada 200 km² kadar tutar. Adalar Jersey, Guernsey, Alderney, Sark'tır. Büyüklük bakımından Jersey ile Guernsey başta gelir, ötekiler çok küçüktür. Hepsinin nüfusunun toplamı 100.000'i biraz geçer.

Anglo-Norman Adaları'nın iklimi ılık, toprağı verimlidir. Çok iyi sığır yetişir. Jersey, Guernsey, Alderney'de yetişen sığırlar bu adaların adiyle anılır. Adalar 1.000 yılından beri İngilizler'indir. Buna rağmen ahalinin âdetleri daha çok Fransızlar'a benzer, her iki dil de konuşulur.

MANTAR

Mantar

Kökü, sapı, yaprağı olmıyan basit bir bitkidir. Değişik ortamda yaşıyan on bin kadar çeşidi vardır; hepsi de boy, biçim bakımından birbirinden farklıdır. Sulak yerlerden gübreliklere, eskı kâğıtlardan meyvalara, ormanların humuslu toprağından insan derisine kadar değişik yerlerde mantarlara rastlanır. Mantarlar, bitkiler âleminin, çiçeksiz bitkiler şubesinde, talli bitkiler altşubesinin önemli bir sınıfını meydana getirirler.

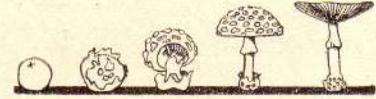
Bu kadar çok çeşidi olan mantarlar, «şapkalı mantarlar», «küfler», «birhücreli mantarlar» olmak üç büyük takımda toplanırlar.

Şapkalı Mantarlar

Sonbaharda kırlık yerlerde, nemli çayırlarda kısa zamanda kendiliğinden bitiverirler. Çoğunlukla dikine duran bir şemsiyeye benzerler. Renkli bir şapkaları, bodur gövdeleri vardır. Şapkaları pembe, turuncu, kırmızı kahverengi olabilir. Üstün lekeli, benekli olanları da vardır. Toprağın içinde «miçelyum» denen ince iplikçiklerle beslenir. Bir sıraya dizilmiş hücrelerden meydana gelen miçelyumlar, mantarı aynı zamanda bulunduğu yere tesbit etmeye de yarar.

Mantarlar, klorofilsiz (yeşil boyasız) olduklarından gelişmiş bitkiler gibi besinlerini kendileri yapamazlar, hazır besin almak zorundadırlar. Mantarlarn çürümeye yüz tutmuş bitkilerin, daha başka canlıların üzerinde yaşamaları bundandır. Miçelyumlarını salan mantar, böylece, üzerinde asalak olarak yaşadığı yerdeki hazır besinleri alır.

Mantarların üremeleri şapkanın altındaki özel plâkların iki yanında bulunan saplı (bazidli) sporlarla olur. Sporlar, mantarların üreme cisimcikleridir. Bu sporlar elverişli şartlar kurulursa, kısa bir zamanda gelişip, yeni yeni mantarlar meydana getirirler.

Bir mantarın gelişmesi

Bizde pek âdet değilse de, Avrupalılar mantardan gayet lezzetli yemekler yaparlar. Yalnız, mantarların büyük bir kısmının zehirli olması, yemek yapılacak mantarların seçilmesini zorlaştırır. Zehirli mantarlarla zehirsizleri birbirinden ayırdetmenin kesin bir yolu yoktur.

Küfler ve Mantar Hastalığı

Küfler, daha çok, miçelyum ipliklerinden meydana gelmiş basit mantarlardır. Ekmek, peynir, reçel, patates gibi besin maddelerinin üzerinde oluşurlar (Bk. Küf). Miçelyumlarını bu maddelerin içine salarlar, onları ayırıştırıp beslenirler. Çağla bademi yeşili, kahverengi, beyaz, kurşuni olanları vardır. Küflerin pek çok çeşidi vardır. Bir kısmı tahılların, meyvaların, sebzelerin üzerinde asalak olarak yaşarlar. Bitki hastalıklarına yol açarak onlara büyük zarar verdiklerinden bu çeşit küflere karşı ilâç kullanılır.

Bu arada insanlarda da hastalık yapan küf mantarları vardır. Bunlardan «asperjilus» denen bir çeşit küf mantarı bazı akciğer hastalıklarına yol açar. Bu hastalık daha çok değirmencilerde, kuşçularda görülür. Beyaz lekeler halinde çocukların, hastaların ağızlarını saran «pamukçuk» bir çeşit küf mantarı hastalığıdır. «Trikofiton» denilen mantar da kellik yapar. Ayrıca deri üzerinde yerleşen bir cins küf mantarı da yuvarlak, beyaz lekeler meydana getirir.

Öte yandan faydalı küf mantarları da vardır. Son yıllarda bazı küflerden «antibiyotik» denilen, mikropların üreyip yayılmasının önüne geçen ilâçlar yapılmıştır. Peynirleri küflendiren «penisilyum» adındaki küf mantarından «Penisilin»; «Streptomices» denilen başka bir küf mantarından da «streptomisin» elde edilmektedir.

Birhücreli Mantarlar

Bunlar, ancak mikroskop altında görülebilen, tek hücreden meydana gelmiş, basit mantarlardır. En önemlileri «bira mayası»dır. Açık havada şekerli su içinde tomurcuklanarak ürerler. Kapalı yerde kalınca da şekerli suyu ayıştırarak alkole çevirirler. Bu da alkollü içkilerin meydana gelmesini sağlar.

Şapkalı Mantar Çeşitleri

Âdi Mantar. — Kırlarda, çayırlarda yetişir. Şemsiye biçimindedir. Beyazımtırak açık kahverengidir. Çoğunlukla zehirsizdir. Birçok yerde, toprağın birkaç metre derinliğinde açı-

Zehirli mantarla zehirsizi ayırdedilebilir mi

Zehirli sinek mantarı — *Zehirli amanita mantarı* — *Çomak mantar* — *Kuzu mantarı*

MANTAR besleyici, lezzetli bir yiyecektir. Yalnız, birtakımı insanı öldürecek kadar zehirlidir, zehirlerini zehirsizlerinden ayırdetmek de çok zordur. Bunları birbirinden ancak, yakından tanıyanlar, cinslerini tanımakta bilgi ve görgü sahibi olanlar ayırdedebilir.

Zehirli mantarlarla zehirsizlerini ayırdedebilmek için halk arasında söylenen bazı usuller varsa da bunlara da pek güvenilemez.

- «Mantarın pişirildiği suya sokulan gümüş bir kaşık kararırsa mantar zehirlidir» derler. Bu, her zaman doğru olan bir ölçü değildir, çünkü mantar zehirli de olsa, tazeyken, gümüşü karartmaz; gümüş kaşığı karartan, bayat mantardır.
- Mantarı pişirirken suyuna bir baş soğan, ya da sarmısak atarlar, suyun rengi değişirse mantarın zehirli olduğunu söylerler. Bu da doğru değildir, çünkü bazan soğan, sarmısak, zehirli mantarın piştiği suyun rengini değiştirmez.
- «Zehirsiz mantar güzel kokar. Zehirlilerinin kötü bir kokusu vardır» derler. Bu da yanlıştır. Zehirsiz mantarlar içinde kokusu kötü olanlar bulunduğu gibi çok zehirli mantarlardan güzel bir un kokusu verenler de vardır.
- «Mantarın üzerinde sümüklüböcek, kurtçuk varsa, kelebek, kuş konarsa zehirsizdir» derler. Bu da boş bir inanıştır, çünkü bu hayvanların yapısı insanlara benzemez; zehirli mantar yeseler bile zehirlenmezler;
- Bir mantarı kesince, kesik yerinde zamanla mavimtırak bir renk belirirse o mantarın zehirli, belirmezse zehirsiz olduğuna hükmedilir. Yapılan araştırmalar bunun da bir mantarın zehirlisiyle zehirsizini birbirinden ayırdetmeye yetmiyeceğini göstermiştir.
- Bazı araştırıcılar mantara, pişerken, birtakım maddeler katarak, zehrini yok etmeye çalışmışlar, bu arada yemeğin suyuna sirke, ya da tuz konursa mantarın zehirsiz hale geleceğini ileri sürmüşlerdir. Bu da sonuçsuz kalmıştır, çünkü sirkede, tuzda mantarın zehrini yok edecek kimyasal bir özellik yoktur.

Bütün bunlar, mantarın zehirlisiyle zehirsizini kolaylıkla ayırdedecek bir usulün henüz bulunamadığını göstermektedir. Bunları ancak, yıllarca tecrübeden sonra öğrenmiş olanlar ayırdedebilir.

Bizde mantarı sevenler, yiyenler azdır. Onun için, mantardan zehirlenmelere pek raslanmaz.

Zehirli mantar yenildikten 8-15 saat sonra ilk zehirlenme belirtileri başgösterir: Karın ağrısı, kusma, kanlı sürgün (ishal), halsizlik bu belirtilerin başlıcalarıdır. Ayrıca, idrar azalır, içinde albümin bulunur ki bu, böbreklerin bozulduğunu gösterir. Sonunda, vücut ısısı düşer, nabız daha sık atar, en sonunda da kalbin, akciğerlerin felce uğramasiyle, hasta ölür.

Mantardan zehirlenen hastayı hemen kusturmalı, midesini yıkamalıdır. Bu arada, kalbini kuvvetlendirecek ilâçlar verilir. Ağır zehirlenmelerde, hastalardan çok miktarda kan alınıp yerine «fizyolojik tuzlu su» şırınga edilir, kan nakli, ya da «atropin» şırıngası yapılır. Fransa'da Pasteur Enstitüsü, mantar zehrini değiştirici bir serum hazırlamıştır. Bu serumun hastayı ölümden kurtaracak faydaları görülmüştür.

lan tünellerde eski taş ocakları içinde yetiştirilebilir.

Kurt Mantarı. — Beyazımtırak yuvarlak düğmeler biçimindedir. Akarsuların, yolların kenarında yetişir. İçi beyaz, sert etli bir kısımla doludur. Bazı çeşitleri yenirse de çoğunlukla zehirsizdir.

Çomak (Mercan) Mantarı. — Parmak biçiminde çıkıntıları vardır. Bunların üzerinde sarı, pembe, beyaz kütleler meydana gelir. Çoğu zehirsizdir. En iyileri beyaz olanlarıdır.

Kuzu Mantarı. — Çok makbul bir mantardır. Koni biçiminde, ya açık sarı, ya da neftî şapkaları vardır. Çoğunlukla zehirsizdir.

Domalan. — Her kısmı toprak içinde meydana gelir. Çok makbuldür. Ateş üzerinde kızartılıp da yenir.

Horoz Mantarı. — Koyu sarı şapkası, buruşuk kenarları vardır. Zehirsizdir.

Amanita. — Zehirlidir, İnce uzun bir gövde üzerinde ya beyazımtırak, ya da sarı şapkası vardır.

Sinek Mantarı. — Zehirlidir. Şapkasının üstü parlak kırmızıdır. Üzerinde beyaz lekecikler bulunur. Bu mantardan çıkartılan zehir sütle karıştırılıp sinekleri öldürmekte kullanılır.

MANTIK

Gerçeği ararken yapılan zihin işlemlerinden hangilerinin doğru, hangilerinin yanlış yola çıktığını inceliyen bilime «mantık» (eseme) denir. Felsefenin bir dalıdır, hüküm verme, değerlendirme işlemini bilgi özellikleri yönünden inceler.

«Düşünme» dediğimiz zihin işleminin aklın kurallarına uygun olması haline de «mantık» denir. Bu bakımdan mantık, önce zihnin kurallarını, kanunlarını bulur, sonra onun deneysel şekillerini kontrol eder. Bir zihin işlemi olarak da, bilginin edinilişine ait işlemleri inceler. Bu açıdan, mantığın üç işlemi vardır: Öğrenme, bilgilenme mekanizması nasıl işler? Neye yarar? Sonucu ne olur?

Mantık başlıca iki bölüme ayrılır:

Genel Mantık. — Zihnin bir sonuca ulaştıran işlemleri içinde özellikle hangilerinin doğruya, hangilerinin yanlışa götürdüğünü araştıran mantık dalıdır. Böylece çelişme, önerme, ilimde metot gibi bahisler genel mantık konuları içine girer.

İmsel Mantık (Logistik). — Kavramlarını birtakım image (işaret)lere dayıyan, böylece, matematik gibi kesinliğe erişen mantıktır. Matematik de böyle bir kesin mantık üzerine dayanır. Felsefede, mantığa en üstün yeri veren görüşe «mantıkçılık» denir.

Bibliyografya. — Bu konuda Türkçe eserlerin başlıcaları:

Mantık (H.-Â. Yücel, 1935-1946); Mantık Notları (M. Özgüç, 1944); Mantık Tarihi (1942); Mantık (H. N. Öztürk, 1944); Mantık (N. Ş. Kösemihal, 1945-1947); Mantık (H. S. Sarp, 1942-1947); Mantığın Formelleştirilmesi Üzerine Düşünceler (N. Hızır, 1947); Mantık-ıl-Tayr (Ferideddin-i Attar'dan çev. A. Gölpınarlı, 1944-1945).

MANYAKLIK

Bir delilik halidir. Şiddetli hareket, içten gelme itmeleri tutamamak durumunda bulunan her türlü akıl bozukluklarına «manyaklık» denir. Yapısı bakımından, yalnız bir işlem üzerinde kalmış akıl bozukluklarına da bu ad verilir: Kleptomani (çalma tutkusu), dipsomani (su içme tutkusu) gibi. Bu yüzden, «manyaklık» kelimesi her çeşit garip tutkular hakkında da kullanılır: Morminoman (morfin kullanma tutkusuna yakalanmış), eroinoman (eroin kullanma tutkusuna yakalanmış) kimsedir.

Manyaklık hali, bir de, devirli ruh hastalıklarında görülür. Başlıca iki devreye giren hasta «melankolya» devresinde bir köşeye çekilerek derin yaslara dalar; «manya» (manyaklık) devresinde ise, hastada bir coşkunluk görülür.

MANYAS

Marmara Bölgesi'nin Güney Marmara bölümünde Balıkesir iline bağlı bir ilçedir. Topraklarını doğuda aynı ilin Susurluk, güneyde merkez ve Balya, batıda Gönen, kuzeyde

Bandırma ilçeleri çevirir. Merkez bucağından başka Darıca ve Şevketiye adında iki bucağı, 46 köyü vardır.

Yüzölçümü: 852 km²

Nüfusu: 32.537 (1960 sayımı)

Manyas ilçesinin kuzey kesimlerini Manyas Gölü kaplar. Bu gölün kuzey kesimi Bandırma ilçesi toprakları içinde kalır. Gölün güneyinden başlıyarak alçak tepelik bir alan, bu alan içinde de Kocaçay'ın meydana getirdiği alüvyonlu düzlükler uzanır. Manyas Ovası adı verilen bu düzlükleri güneyden ısrtları, yamaçları kısmen ormanlarla kaplı Sularya Dağları kuşatır. Iklim ılımlıdır. İlçenin ekonomisi tarla tarımına, bu arada buğday, mısır gibi tahılla birlikte önemli miktarda baklagiller ürününe, ayrıca hayvancılığa dayanır.

Kasaba. — İlçe merkezi Manyas kasabası, gölün 10 km. kadar güneyinde ova ortasında kurulmuştur. Eski adı Maltepe olan kasaba Bandırma-İzmir demiryolu üzerindeki Aksakal istasyonuna 20 km. uzaklıktadır. Kurtuluş Savaşı'ndan yıkık bir halde çıkan Manyas kasabası sonradan onarılmıştır. Kısmen parke döşeli olan caddelerin iki yanı ağaçlarla, yeni binalarla süslenmiştir. Kasabanın nüfusu 4.000'e yakındır (1960 sayımı: 3.849).

Manyas'ta Kuş Cenneti

BANDIRMA - BALIKESİR yolu üzerinde, Marmara kıyısından 14 km. içeride dünyanın uzak ülkelerinden gelmiş, dört bine yakın kuşun barındığı bir yer vardır. Buraya «Kuş Cenneti» diyorlar. Kuş Cenneti'nin tarihi de oldukça eski. Ünlü tarihçi Evliya Çelebi de eserlerinde Kuş Cenneti'ni anlatmıştır. Çok daha eskiden Eski Yunanlı tarihçi Ksenofon da Kuş Cenneti'ni öven bir yazı yazmıştır.

Kuş Cenneti'ne, yirmiden çok değişik çeşitte bir kuş kalabalığı her yıl nisan ayının ilk günlerinde dünyanın uzak ülkelerinden gelip temmuz sonuna kadar burada kalırlar. Yüzlerce yıldan beri işlenmemiş olan bu tabiat parçası, leylek, karabatak, balıkçıl, kaşıkçıkuşu, dalgıç, çulluk, çeşitli su tavukları, yağmur kuşu, mavi karga, saz bülbülü gibi renk renk, çeşit çeşit kuşları barındırır.

İlkbaharda, Manyas Gölü taşınca kuşlar, güneyden buralara göç etmeye başlarlar. Onlar, yılların verdiği deneyle bilirler ki, yuvalarına musallat olan sürüngenler, yırtıcı hayvanlar, yuva kurdukları ağaçların gövdeleri boyunca yükselen su yüzünden geçit bulamıyacaklardır. Böylece, kuşlar güven, huzur içinde kuluçkaya yatabilirler. İşte bu savunma kaygısı, zamanla, Kuş Cenneti'ni meydana getirmiştir.

Sular çekilmeye başlayıp kuraklık ayları bastırınca, kuşlar, tehlikenin başlamak üzere olduğunu sezerler, geldikleri güney ülkelerine dönmeye başlarlar. Cennet boşalır, ıssızlaşır.

Kuş Cenneti'ne avcıların girmeleri yasak edilmiştir. İlk zamanlar, köylüler, kuşların Manyas Gölü'ndeki balıkları tüketmelerinden korkarak kuşları öldürmek için bir savaş açmışlardı. Bugün ise, köylüler, Kuş Cenneti'nde barınan kuşlara kendi evlâtları gibi bakmaktadırlar.

MANYAS GÖLÜ

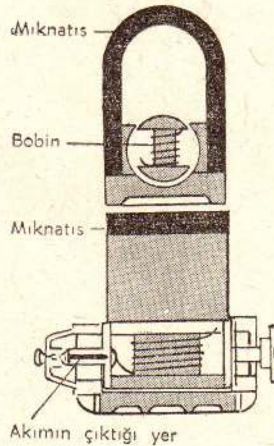
Marmara Bölgesi'nin Güney Marmara bölümünde bulunan üç büyük gölden en batıdakidir. 178 km² genişliğindedir. Suyu tatlıdır. Denizden 20 m. yükseklikte bulunan bu gölde su tabakasının kalınlığı hiçbir yerde 10 m.'yi geçmez. Göl Kocaçay'la beslenir. Akış Susurlu nehrine doğrudur. Yağış mevsimlerinde göl suları kabarır, en çok güneydoğu kıyılarında geniş bir alanı sular kaplar. Gölün kuzeydoğu ucunda «Kuş Cenneti» adı verilen bir yer vardır.

MANYATİZMA

Telkin ve hipnoz olaylarına, bunların kuramlarına genel olarak «manyatizma» denir (Bk. Hipnotizma).

İlkin Alman doktoru Mesmer tarafından ortaya atılan bir kuram üzerine yapılan denemeler, canlılarda da, mıknatıs gibi, bir çekicilik gücünün bulunduğunu gösterdi. XVIII. yüzyılın sonlarına doğru ortaya çıkan bu iddianın birçok alanlarda ispat edilmiş bulunması, manyatizmanın yayılmasına yol açtı. Doktor Mesmer'in gösterdiğine göre, canlılar da zaman ve mesafe uzaklığına rağmen bir «ruhi çekme» gücü vardır. Bu sayede bir insan, bir başka insana ruhen hükmedebilir uzakta bulunan bir kimsenin ne yaptığını öğrenebilir. Eskiden yalnız mıknatısta bulunduğu sanılan madenleri çekme özelliği, canlılarda da birbirini çekme, ruhen anlaşma şeklinde belirir.

Mesmer'in ortaya attığı iddiada elbette bır gerçek yön vardı. Yalnız, bu çeşit ruhla, insan iradesiyle, telkin (ruhi aşılama) güciyle ilgili her şeyde olduğu gibi, hemen fevkalâdeliğe, mucizeye, keramete, keşfe yöneltilen, böylece bir bilim araştırması, bir deney vasıtası olmaktan çıkarılan manyatizma, şarlatanların elinde uydurma, hileli bir geçim vasıtası haline getirildi. Çağımızda manyatizma, artık bir salon oyunu, ya da bir tiyatro, hokkabazlık çeşidi derecesine düşürülmüş, değerini kaybetmiştir.

BİR MANYETONUN KESİTİ

Bir U mıknatısının magnetik alanı içinde bir bobin vardır. Bu bobinde bir makara üzerine iletken bir telle birkaç sargı sarılmıştır. Bu bobini elle döndürdüğümüz zaman bobinin içinden geçen magnetik akıda bir değişme olur. Bu değişmeden dolayı da bobinde bir gerilim doğar. Bu gerilim, üzerine bağlandığı elektrik devresinden bir elektrik akımı geçirir. Böylece taşınabilir bir araçla elektrik elde etmiş oluruz.

MANYETO

Sapı elle çevrilince, elektrik akımı doğuran bir alternatördür (Bk. Elektrik; Alternatör). Normal alternatörlerden farkı bir motorla döndürüleceğine, elle döndürülmesidir. Eskiden telefonlarda akım elde etmek için kullanılırdı. Bu çeşit telefonlara da «manyetolu telefon» denirdi. Bugün artık manyetolu telefonlar çok az yerlerde (gemilerde, askerlikte) kullanılmaktadır.

Manyetonun bir başka kullanma alanı da elektrikte ölçme tekniğidir. Birçok elektrik değerini ölçmek için bir akım geçirmek gerektiğinden, ölçü aletleri bir manyetoyla birlikte yapılır. Manyetonun kolu çevrilerek istenen devreden bir akım geçirilir. Böylece, istenen değer, aracın göstergesiyle okunur.

MARANGOZLUK

Tahtayı işliyerek yararlı eşya yapanlara «marangoz», bu sanata da «marangozluk» denir. Marangozluğun kaba işlerini yapanlara «doğramacı» denir. Bunların işi, çoğu yapı işlerinde kullanılan keresteleri biçime koymaktan ibarettir. Bazı marangozlar daha ince işler yaparlar. Hele ev, oda eşyası yapanlar daha zevkli, daha ince çalışmak zorundadırlar. Bunlara da «mobilyacı» denir. Üçüncü grup bundan da ince ağaç işleridir. Kakmacılık, süsleme işleri, eski adiyle «sedefkârlık» bu çeşit marangozluktur. Ince işler yapan marangozlara «tavşan» denir.

Marangozlar, bugün daha çok sanat okullarından yetişiyor. Sanat okullarında bu işlerin inceliğini öğreten dersler vardır. Ister çıraklıktan yetişmiş olsun, ister okuldan, bir marangozun bilmesi gerekli temeller vardır. Bunların ilki, «malzeme bilgisi»dir. Hangi cins ağacın hangi işlere yarıyacağını, ya kendi denemeleriyle, ya kendine ustalık edenlerin verdikleri bilgilerle öğrenir. Ikincisi «âlet bilgisi»dir. «Avadan» denilen marangoz takımlarındaki 80'i aşan âletin ne işe yarıyacağını ancak deniyerek, çıraklıkla öğrenmek mümkün olur.

Marangozun bütün ustalığı, işte bu âletleri gereği gibi kullanmasındadır. Rendeden raspaya, pergelden kaleme kadar pek çok çeşidi olan bu âletlerin her biri ayrı işe yaradığı için, malzemesine göre ne çeşit âlet kullan-

mak gerektiği uzun çalışmalarla öğrenilecek bir bilgidir. Marangozluk sanatının temellerinden üçüncüsü, marangozluk ve mobilyacılık, yapı işleri tarihidir. Bu da, usta bir marangozun zevkli işler yapmasına yardım eder.

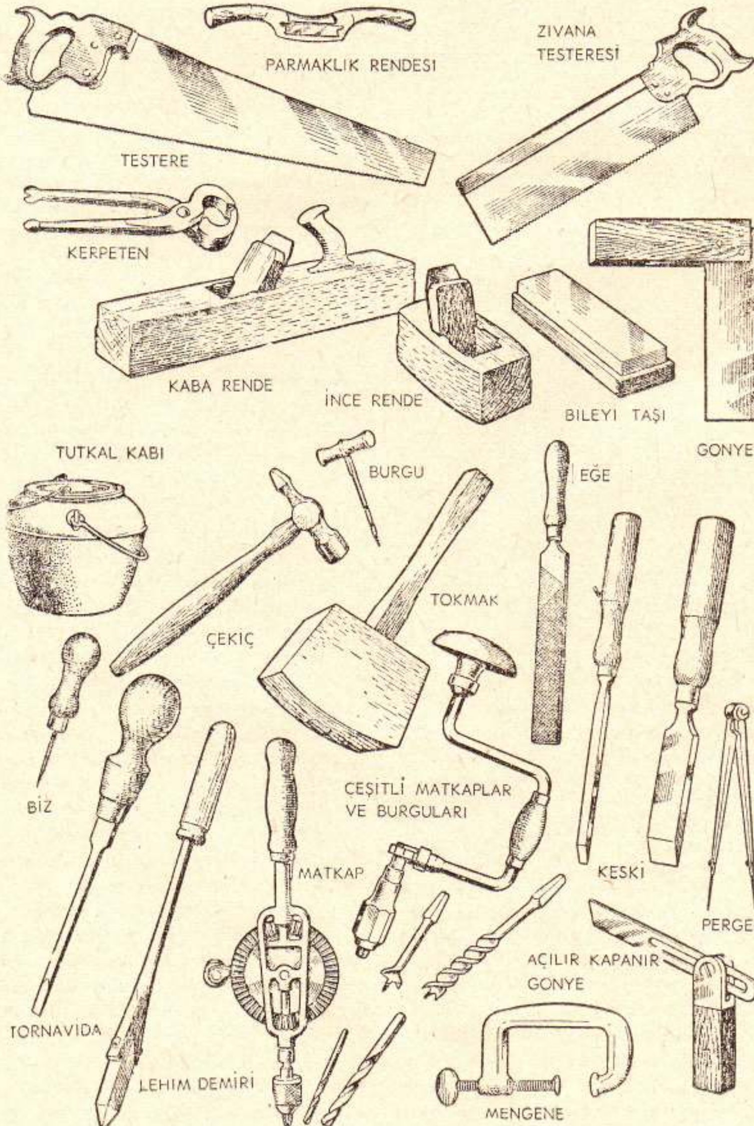
Marangozluk, ayrıca, kendi içinde de dallanıp budaklanmıştır. Süsleme marangozluğu, çeşitli kollarda ustalık ister. Lâmbri ve kabartmacılıkta usta olanın mutlaka oymacılıkta usta olması gerekmez. Hattâ cilâcılık, kaplamacılık bile, çağdaş marangozlukta ayrı ustalık bölümleridir.

MARANTA

Kökündeki yumrulardan «ararot» çıkarılan bir kamıştır. Amerika'da, bazı tropikal iklimli yörelerde yetişir. «Ararot kamışı» da denir. Yerli halk bu bitkiden elde edilen ararotu, «mancelina» denilen diğer bir bitkinin zehirli özsuyunun meydana getirdiği yaraları tedavi etmek için kullanır (Bk. Mancelina).

Maranta bitkisi

Marantanın 12 kadar türü vardır. Kökünden ararot çıkarılan maranta, kısa boylu, geniş, uzun yapraklı, küçük çiçekler açan bir bitkidir.

MARAŞ

Yurdumuzda çeltik ekiminin en çok geliştiği illerden biridir

MARAŞ, büyük kısmı Akdeniz Bölgesi'nin Adana bölümünde bulunan bir ilimizdir. Kuzey ve kuzeydoğudaki bazı kesimleri Doğu Anadolu Bölgesi'nde, güneydoğuda küçük bir kesimi ise Güneydoğu Anadolu Bölgesi sınırları içinde kalır. Topraklarını doğuda Malatya ve Adıyaman, güneyde Gaziantep, güneybatı ve batıda Adana, kuzeybatıda Kayseri, kuzeyde Sıvas illeri çevirir. Merkez ilçesinden başka 6 ilçesi daha vardır: Afşin, Andırın, Elbistan, Göksun, Pazarcık, Türkoğlu. Bunlara bağlı bucak sayısı 16, köy sayısı 494'tür.

Yüzölçümü: 14.592 km²

Nüfusu: 389.902 (1960 sayımı)

Nüfus yoğunluğu: km²'ye 27 kişi.

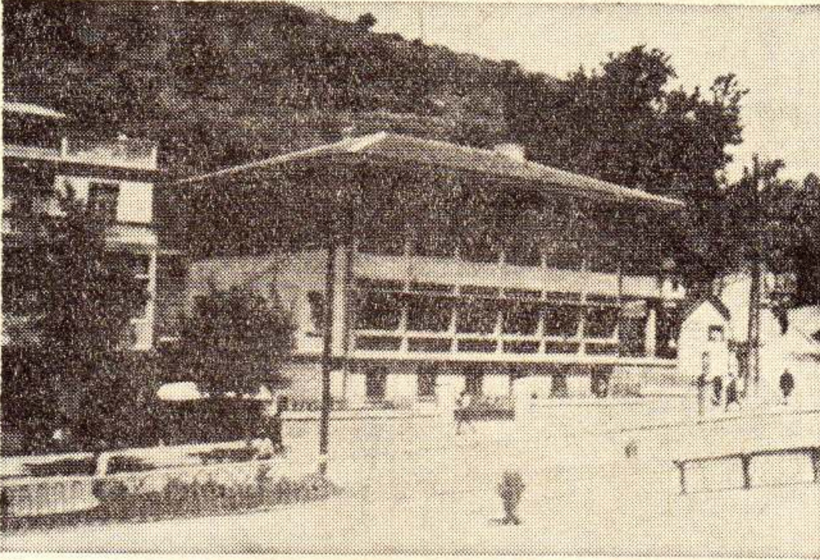
Yüzey şekilleri. — Maraş ili sınırları içinde bulunan dağlar Toroslar sistemine bağlıdır. Bunlardan Ceyhan nehrinin doğusunda kalanlar Güneydoğu Toroslar'ın en batıdaki uclarıdır. Güneyden kuzeye doğru birkaç sıra halinde bulunan bu dağlardan en güneydeki Maraş ovasının kuzeyinde yükselen Ahır Dağı'dır (2.403 m.). Bunun kuzeyinde ikinci dağ sırası olan Engizek Dağı yükselir. Bu iki dağ kütlesi aradaki Bertis Çayı oluğu ile birbirinden ayrılır. Engizek kütlesini Fırat'a kavuşan Göksu vâdisi keser. Bu vâdinin kuzeyinde de 3.000 m.'yi aşan Nurhak Dağı yükselir. Bu dağın kuzeyinde geniş Elbistan Ovası uzanır. İlin Ceyhan nehri batısında kalan kesimlerinde dağlar doğudaki gibi tek doğrultuda olmayıp çeşitli doğrultulardadır. Bunlar Orta Toroslar sistemine dahil olan dağlardır.

Iklim. — Maraş ili Akdeniz ikliminin karasal karakter almaya başladığı bir kesimdedir. Maraşta kış ılık geçer, yazın sıcaklık yüksektir, hava sakindir, yağış olmaz.

Bitki örtüsü. — Maraş ili bitki örtüsü bakımından oldukça zengindir. Ormanlardaki başlıca ağaçlar kızılçam, karaçam, kızılmeşe, karameşe, kayın, sedir, köknar, şimşir, ardıçtır. En önemli ormanlar Andırın ilçesi sınırları içinde bulunur. Andırın ormanları ilin öteki ormanlarından daha az işlenmiştir.

Akarsular. — Maraş ilindeki akarsuların çoğu Ceyhan'a karışır. Ceyhan, Elbistan Ovası'ndan geçen Söğütlü ve Hurma sularının birleşmesiyle meydana gelir. İlin güneyindeki Maraş Ovası'nın suları Erkenez Suyu yolundan Aksu'ya karışarak Ceyhan'a gider. Doğudaki bazı küçük akarsular ise doğuya doğru akar, il sınırını geçerek Fırat'a karışır.

Ekonomi. — Maraş yurdumuzda çeltik ekiminin en çok geliştiği illerden biridir. İlin sulak tarım alanlarında en çok raslanan ekiliş çeltiktir. Başka tahıl türleri, baklagil çeşitleri de çok miktarda ekilir. Maraş'ta bağ, bahçe tarımı da tarla tarımı kadar önem taşır, hele bağcılık önemli bir geçim kaynağıdır. Elde edilen üzüm taze olarak daha çok Adana Yö-

Maraş şehri Ahır Dağı kütlesinin güney eteklerinde kurulmuş bir şehirdir. Fotoğrafta Maraş'ın yeni postane binası görülüyor.

resine gönderilir, ayrıca bunlardan pekmez, samsa, cevizli sucuk gibi besinler de yapılır. Armut, kayısı, elma, badem, antepfıstığı gibi çeşitli meyvalarla birlikte kuytu yerlerde zeytin ağaçları da ilin gelir kaynakları arasındadır.

Maraş Şehri

İl merkezi Maraş şehri Ahır Dağı kütlesinin güney eteklerinde, denizden 620-760 m. yükseklikte eğimli bir yüzey üzerine kurulmuştur. Adana ve Gaziantep'e düzgün asfalt yollarla bağlı olduğu gibi, Malatya-Fevzipaşa demiryolu üzerindeki Köprüağzı istasyonuna da 28 km.'lik bir şube hattı ile bağlanmıştır. Şehir eğimli bir yüzeyde kurulduğundan birçok sokakları inişli, yokuşludur. 17 mahalleden meydana gelen şehir 54.646 nüfusludur (1960 sayımı). Şehirdeki sanat kolları arasında dericilik, saraçlık, bakırcılık, demircilik oldukça gelişmiş durumdadır.

Tarihte Maraş

Şehrin Romalılar'ca adı Germanikeia idi. 648'de ünlü Emevî komutanı Halid-ibni-Velit tarafından fethedildi. 747'de, 754'te iki kere geçici Bizans istilâsına uğradı. 949-952 arasında yeniden Bizanslılar'ın eline geçtiyse de, Hamdânîler tarafından geri alındı. 1097'de şehri Haçlılar aldılar; burada da küçük bir Haçlı devleti kuruldu. 1149'da II. Kılıç Arslan şehri Haçlılar'dan aldı. Sonra Zengî Atabeyler'in, bir ara Ermeniler'in eline geçen Maraş'ı II. Kılıç Arslan 1173'te geri aldı. Bir müddet sonra yeniden Kilikya Ermeni Krallığı'na geçen şehir, 1292'de Mısır-Suriye Türk-Memluk İmparatorluğu'na bağlandı. Bundan sonra önce Memlûkler'in, sonra Osmanlılar'ın yüksek egemenliğinde saltanat süren Dulkadıroğulları'na geçti. 1515'te Dulkadır ülkesiyle birlikte şehir de doğrudan doğruya Osmanlı İmparatorluğu'na katıldı. XVII. yüzyıl ortalarında nüfusu 110.000'i bulduysa da sonradan azaldı.

Osmanlılar, merkezi Maraş olmak üzere Dulkadır Eyaleti'ni teşkil etmişlerdi. Tanzimat'tan sonra gene Maraş eyaleti kurulduysa da, imparatorluğun son zamanlarında Maraş, Halep eyaletine bağlı 4 sancaktan birinin merkeziydi; 5 kazası vardı.

Maraş Kalesi. — Şehrin hemen yakınında, yüksekçe bir tepe üzerindedir. Ne zaman yapıldığı kesin olarak bilinmiyorsa da Hititler' den kaldığı sanılmaktadır. Kalenin uzunluğu 128 m., eni 60 m., duvarlarının kalındığı 160 sm.'dir. Birçok kulesi, burçları vardır. Tarih boyunca birçok kereler tamir görmüş olan Maraş Kalesi Kanunî tarafından da tamir ettirilmiştir. XVII. yüzyılda, içinde yüz kadar kerpiç ev, bir de «Süleyman Han Camisi» bulunuyordu. Buralarını savunmak için bir miktar er de kalede barınırdı. Bugün İstanbul Arkeoloji Müzesi'nde bulunan ünlü «Maraş Aslanı» heykeli Maraş Kalesi'nden alınmıştır. Evliya Çelebi'nin yazdıklarına göre, bu aslanlar o sıralarda dört taneydi.

Bibliyografya. — Bu konudaki eserlerin başlıcaları:

Maraş Yollarında (H. R. Tankut, 1944); Maraş İçin (A. S. Emirmahmudoğlu, 1946); Maraş - Adıyaman (O. Yalçın, 1961); Maraşlı Şairler (Ş. Turhan, 1960).

MARAT, Jean-Paul (1743 - 1793)

Jean Paul Marat

Fransız İhtilâli'nin en kan dökücü liderlerinden biridir. Danton ve Robespierre ile birlikte Marat, Fransa'da tethiş devrinin başlamasına yol açmıştır.

İsviçre'de, Neuchâtel'de doğan Marat, bir doktorun oğluydu. Babası İsviçre'de çalışıyordu. Marat da, babası gibi doktor olmak amaciyle, Paris'te tıp öğrenimi yaptı. 1789'da Fransız İhtilâli başladığı sıralarda Marat, tanınmış bir doktordu. Edebiyatla, felsefeyle de uğraşmış, bir-iki roman da yazmıştı. İhtilâl sırasında «L'Ami du Peuple» (Halkın Dostu) adında bir gazete çıkarmaya başladı. Burada, İhtilâl düşmanlarına ateş püskürüyor, halkı onlar aleyhine kışkırtıyordu. Bu gazete Paris'in fırsat kollıyan haydutları için âdeta bayrak olmuştu. Marat, Paris'in yeraltı faaliyetini idare edenlerin başında geliyordu. Kendisinin aleyhinde konuşan bütün Fransızların öldürülmesini istiyordu. Bir ara 270.000 Fransız'ın giyotine vurulmasını istiyecek kadar ileri gitti. 1792'deki Eylûl Kırımı tamamen Marat'nın eseridir. En sonunda ihtilâlciler bile Marat'nın mahkemeye verilmesini sağladılar. Yalnız Marat, mahkemeden bir ceza almadan kurtuldu. Kuzey Fransa'da Charlotte Corday adında bir genç kız Marat'nın cinayetlerine fazla sinirlenmişti. 1793 yılı 13 temmuz günü Marat evinde banyo yaparken Charlotte bir hançerle onu öldürdü. Genç kız tevkif edildi, giyotinde can verdi.

MARATHON SAVAŞI

M. Ö. 490'da, Yunanistan'ın Marathon Ovası'nda, Atinalılar'la Pers (İran) orduları arasında yapılmış ünlü bir savaştır. Bu savaşta Atinalılar, bağlaşıkları Plateallılar'la birlikte, Pers Kıralı Dârâ'yı bozguna uğrattılar.

Güçlü bir imparator olan Dârâ, başka ülkeleri eline geçirmesine engel olan Yunanistan'ı egemenliği altına almaya karar vermişti. Büyük bir ordu, kuvvetli bir donanma düzenliyerek, iki generalin komutasında Yunanistan'a gönderdi. Pers kuvvetleri önce Euboea adasını alarak bir köprü başı kurdular, buradan Yunan topraklarına çıktılar. Pers donanması ise yakındaki bir körfezde demirledi.

Bir hafta sonra savaş başladı. Yunan kuvvetlerine Atinalı general Miltiades komuta ediyordu. Miltiades'in komutasında 10.000 Atinalı, 1.000 kadar da Platea'lı vardı. Sparta ordusu gecikmişti, ancak savaş bittikten sonra gelebildi.

İlk saldırıda Pers okçuları, Yunanlılar'ı bir ok yağmuruna tuttularsa da, üzerlerinde kalın zırhlar bulunan Yunanlılar, büyük kayıplar vermeden, Persler'in saflarına yaklaşabildiler. Göğüs göğüse savaş başlayınca, Yunanlılar'ın silâh ve vücut kuvveti üstünlüğü, zaferin onlarda kalacağını belli etmişti. Savaş sonunda Persler 6.400 kişi kaybettikleri halde, Yunanlılar ancak 192 kişi kaybetmişti. Yenilgiye uğrıyan Persler gemilerine sığınmak zorunda kalmışlardı.

Pers gemileri denize açılınca, Miltiades, onların Atina'ya denizden saldırabileceklerini, Marathon'da kazanılan zaferden haberi olmıyan Atinalılar'ın şehri düşmana teslim edebileceklerini düşünüyordu. Adamları arasında en hızlı koşanı yanına çağırdı. Pheidippides adındaki bu delikanlıya, Atina'ya koşarak zafer haberini bir an önce ulaştırmasını söyledi. Pheidippides, daha biraz önce Sparta'ya koşarak haber götürmüş, yeni gelmişti. Öyleyken, gene de Atina'ya kadar olan 40 kilometrelik yolu da koştu. Şehre vardığında bir adım atacak hali kalmamıştı. «Sevinin, zafer bizimdir!» dedikten sonra yere yığıldı, son nefesini verdi.

Bugün de atletizmde en uzun koşuya «Maraton koşusu» denir. Bu koşu 42 kilometre kadardır. Yüzme yarışlarının da maratonu vardır (Bk. Atletizm).

MARCO POLO (1254? - 1324)

Marco Polo

Ortaçağın başında yaşamış, dünyaca ünlü bir Venedikli seyyahtır. Asya üzerinde edindiği bilgilerle meydana getirdiği eser, keşifler tarihinin en önemli vesikalarından biri sayılır. Marco Polo asılzade bir Venedikli ailenin çocuğudur. Doğduğu sırada babasiyle amcası Çin'de Kubilay Han'ın sarayında misafirdiler. Kubilay Han iki kardeşi Roma'ya Papa'ya elçi göndermek istiyordu. Polo kardeşler, İtalya'ya döndüler. Üç yıl sonra yanlarına küçük Marco Polo'yu da alarak yeniden Çin'in yolunu tuttular. 1275'te Kubilay Han'ın sarayına vardılar.

Kubilay Han Marco Polo ile babasını, amcasını sarayda yıllarca misafir etti. Bu arada yakın ülkeleri de gezen Polo'lar, tam 20 yıl sonra, 1295'te Venedik'e döndüler. Yanlarında getirdikleri değerli eşyalar, herkesin gözlerini kamaştırıyordu. 1298'de Cenovalılar'la Venedikliler arasında başlıyan savaşa genç Marco Folo da katıldı, esir düştü. Cenova hapisanesinde kalırken dünyaca ünlü seyahatnamesini yazmaya başladı. «Il Millione» (milyon) adını taşıyan bu seyahatnameden, Avrupa halkı ilk defa olarak Uzak Doğu hakkında bilgi edinebildi. Bu eser yüzlerce kere basılmıştır, hemen bütün dillere çevrilmiştir.

MARCONİ, Guglielmo (1874 - 1937)

Guglielmo Marconi

Ünlü bir İtalyan bilim adamı, telsiz telgrafla telsiz telefonun mucididir. 1909'da Nobel Fizik Armağanı'nı kazanmıştır.

Marconi, küçük yaştan beri fiziğe merak sarmıştı. İtalya'da Bologna Üniversitesi'nde okuduktan sonra öğrenimini İngiltere'de de ilerletti. Bu sırada, telsizin, radyonun temeli olan «hertz dalgaları» yeni bulunmuştu. Marconi bu konu üzerinde çalışmaya başladı. En sonunda, bu dalgalarla uzak mesafelere haber gönderebilecek bir usul buldu. Bu keşfini geliştirebilmek için, İtalyan hükümetinden yardım istedi. Bu yardımı alamayınca İngiltere'ye gitti, orada çalışmalarını ilerletmek imkânını buldu. Bu arada, Avrupa ile Amerika arasında telsizle haberleşmeyi sağlamak istiyordu. Beş yıl bunun üzerinde çalıştı, en sonunda başarıya erişti. XX. yüzyılın başlarına doğru telsiz telgraf artık bütün dünyada kullanılıyordu.

Marconi 1901'de Atlas Okyanusu'nun ötesine telsizle haber göndermek için çalışmalara başladı, telsiz istasyonlarının kurulmasiyle kendisi uğraştı. Ilk deney başariyle sonuclandı. Ertesi yıl, Marconi telsiz işaretlerinin geceleri daha geniş bir alana yayılabileceğini ispat etti.

Marconi 1912'de bir otomobil kazasında bir gözünü kaybetti, gene de çalışmaktan yılmadı. İtalya Birinci Dünya Savaşı'na girdiği zaman Marconi de hükûmetten faal bir görev istedi, İtalyan telsiz servisinin başına getirildi. Bu sıralarda da kısa dalgalar üzerinde çalışmaya başlamıştı. 1924'te de kısa dalga telsiz sistemini buldu. Marconi, başarılarına karşılık olmak üzere yaşadığı müddetçe senatör ilân edildi. Ayrıca bir çok milletler de ona nişanlar verdiler (Bk. Telsiz; Radyo).

MARDİN

Başlıca gelir kaynağı hayvancılık ve tarım olan bir Güneydoğu Anadolu ilimizdir

MARDİN, Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin Dicle bölümünde bir ilimizdir. Topraklarını doğuda Hakâri ili, güneydoğuda Irak, güneyde Suriye toprakları, batıda Urfa, kuzeyde Diyarbakır, kuzeydoğuda Siirt illeri çevirir. Merkez ilçesinden başka 11 ilçesi daha vardır: Cizre, Derik, Gercüş, İdil, Kızıltepe, Mazıdağı, Midyat, Nusaybin, Ömerli, Savur, Silopi. Bunlara bağlı bucakların sayısı 24, köylerin sayısı 709'dur.

Yüzölçümü: 12.759 km²

Nüfusu: 354.112 (1960 sayımı)

Nüfus yoğunluğu: Km²'ye 28 kişi.

Mardin ilinin kuzey kesimlerini Mardin - Midyat Eşiği adı verilen orta yükseklikte dağ sıraları kaplar. Bu dağlık kesim kuzeydeki Diyarbakır Havzası ile güneydeki Suriye düzlüklerini birbirinden ayırır. Mardin şehrinin güneyinden başlıyarak ilin güney kesiminde, dümdüz geniş ovalar uzanır. Bu ovalar güneye doğru gittikçe alçalarak siyasî sınırlarımız ötesinde Suriye düzlüklerine karışırlar.

Iklim son derece sert, kuraktır. Bu sertlik yaz sıcaklığının yüksekliğiyle daha da artar. Kışlar da soğuk geçer.

İlin doğal bitki örtüsü çalılık bozkırdır. Orman bakımından fakirdir.

Dicle nehri uzun bir mesafe boyunca Siirt ili ile Mardin ili arasında sınır çizer. İlin doğu kesimindeki bazı küçük dereler Dicle'ye karışır. Güneye doğru ilerliyen akarsular ise Suriye düzlüklerine iner.

Ekonomik bakımdan Mardin ili tarımla hayvancılık alanıdır. Tarıma ayrılan alanların çok büyük bir kısmını tahıl kaplar. En çok ekilen tahıl da buğdaydır. Tahıldan başka baklagil çeşitleri de önemli yer tutar. İl topraklarında endüstri bitkileri ekimi yok denecek kadar azdır.

Hayvancılık bakımından Mardin ilinin en önemli özelliği ilin bazı kesimlerinde bu bölge iklimine uymuş bir nevi tiftik keçisinin beslenmesidir.

Mardin Şehri

İl merkezi Mardin şehri Mardin Eşiği'nin güney kenarlarında 1.000-1.150 m. yükseklikte eğimli bir sırt üzerinde kurulmuştur. Şehrin yukarı kesimlerinden bakılınca güneye doğru alabildiğine uzanan Elcezire Ovası'nın görünüşü muhteşemdir. Şehir 96 km.'lik düzgün bir karayolu ile Diyarbakır'a bağlı olduğu gibi, batıya doğru uzanan bir yolla da Urfa üzerinden Gaziantep'e ve buradan da öteki şehirlere bağlanır. Ayrıca, Derbesiye (Şenyurt) istasyonundan ayrılan 25 km.'lik şube hattı ile de Bağdat demiryoluna bağlanmıştır.

Şehir, Mardin Kalesi'nin eteğinde batıdan doğuya doğru 2.500 m. bir mesafede uzanır, genişliği en çok 500 m.'ye varır. Şehrin eksenini doğu-batı doğrultulu cadde teşkil eder. Şehrin ortasına doğru bu caddenin iki yanını dükkânlar kuşatır. Çarşı bu caddenin güneyindeki yan sokaklarda da devam eder. Şeh-

Mardin şehrinin genel görünüşü. Geride, sarp bir tepe üzerindeki yıkıntılar, tarihi Mardin Kalesi'nin kalıntılarıdır.

rin doğusunda düzgün olmıyan bir meydanın çevresinde vilâyet Konağı, Belediye, kışla gibi resmî binalar sıralanır. Cami ve medreseler çeşitli semtlere dağılmış durumdadır. En önemli eser olan Ulu Cami şehrin ortasında dik dörtken biçiminde bir alanı kaplar. Hatuniye, Şehidiye, Sultan İsa ve Sultan Kasım medreseleri en önemli medreselerdir. Mardin'in diğer önemli eserleri de Süryaniler'e ait bulunan kiliselerdir. Bunlarda taş oyma sanatının en güzel örneklerine raslanır.

Mardin, Diyarbakır ile Urfa gibi iki büyük şehir arasında nüfusu 30.000'i bulmıyan bir şehirdir (1960 sayımı: 27.390).

Mardin Kalesi. — Şehrin üzerindeki sarp bir tepededir. 975 - 976 yıllarında Hamdanî'lerden Hamdan tarafından yaptırılmıştır. Kalenin doğudan batıya uzantısı 800 m., genişliği 30-150 m. arasındadır. İnsan çıkamıyacağı gözönüne alınarak tepenin bazı sarp yamaçlarına sûr çekilmemiştir. Güneyindeki kule hâlâ ayaktadır.

Önceleri kalenin içinde büyük bir konak, bir mahalle, bir de Akkoyunlular'ın yaptırdığı cami vardı. XVII. yüzyılda silâhlı 1.060 er kuleyi korumakla görevliydi. Erzak, cephane ambarları, büyük sarnıçlar uzun kuşatmalara dayanabilecek şekilde geniş yapılmış, ayrıca her türlü ikmal kolaylıkları da gözönünde bulundurulmuştu. Kapılarının en büyüğü olan demir kanadlı olanı güneye bakıyordu.

Bibliyografya. — Bu konudaki eserlerin başlıcaları:

Mardin; Cumhuriyeten önce ve sonra (Mardin Halkevi, 1938); Mardin Artukoğulları Tarihi (İ. Artuk, 1944); Mardin Artukluları Tarihi (K. Ferdi, 1939); Mardin Tarihinden Bir Ötük. Yümna Hatun (S. Bayar, 1948); Mardin (O. Yalçın, 1961).

MARDİN, Ebul'ulâ (1880 - 1957)

Ebul'ulâ Mardin

Ünlü bir hukuk bilginimizdir. İşkodra'da doğdu. 1903'te, İstanbul'daki Hukuk Medresesi'ni bitirdi. Ondan sonra, Adliye teşkilâtında çeşitli görevlerde bulundu. Zabıt kâtipliğinden başlıyarak birçok mahkeme üyelikleri yaptı. Evkaf Şûrası'na seçildi, Meşihat mektupçusu, Meşihat müsteşarı oldu. 1908'den sonra, Mebusan Meclisi'ne önce Niğde, sonra Mardin mebusu olarak girdi (1916). Teşriî görevi bitince Mülkiye Mektebi (Siyasi İlimler Akademisi)nde, Hukuk Mektebi'nde, daha sonra İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'ne Medenî Hukuk ordinaryüs profesörü oldu. Basın hayatına da atılmış, «Sırat-ı Müstakim» dergisini kurmuştur.

Ebul'ulâ Mardin, hocalığıyle yurdumuza çok büyük hizmetler etmiş, binlerce öğrenci yetiştirmiş, en büyük hukukçularımız kendisinden bilgi öğrenmiş, çok değerli bir üstattı. Üniversitelerde ders kitabı olarak okunan değerli eserleri vardır.

Bibliyografya. — Başlıca eserler:

Medenî Hukuk Dersleri (9 cilt, 1928-38); Toprak Hukuku (1947); Kat Mülkiyeti (1948); Ölünceye Kadar Bakma Mukavelesi (1940); *Hakkındaki Başlıca eser:* Ebul'ulâ Mardin'e Armağan (İst. Üni. Hukuk Fakültesi, 1944).

MARGARİN

Bitkisel yağlarla hazırlanan ve tereyağının yerini tutan bir yağdır. Besin değeri tereyağına eşittir; üstelik, daha ucuza mal edilir. Bunun için, dünyanın birçok yerlerinde geniş ölçüde kullanılmaktadır.

Margarin; pamuk, hindistan cevizi, soya fasulyesi, mısır vs. gibi bitkilerden elde edilen yağla yapılır. Bu bitkilerin meyva, ya da tohumlarından çıkarılan yağ, kaymağı alınmış pastörize sütle karıştırılır. Ayrıca A ve D vitaminleri katılır.

Margarini ilk defa 1870'te Fransız kimyacısı Hippolyte Mege-Mouries yaptı. O zamanlar margarin eritilmiş sığır yağı, sütle, suyla karıştırılarak yapılıyordu. Bugünkü şekli daha sonraları bulundu.

Margarin ilk defa piyasaya çıkıp da tereyağının yerini tutmaya başlayınca, Avrupa ve Amerika'daki birçok kimseler bunun tereyağı ticaretine son vereceğini, çiftliklere büyük bir darbe vuracağını sanmıştı. A.B.D.'nin birçok eyaletlerinde margarine özel vergiler konuldu, margarin satışı türlü şartlara bağlandı. Sonradan bunlar kalktıysa da bugün bile Amerika'da margarinin yarım kilodan büyük paketler halinde satılması yasaktır. II. Dünya Savaşı'ndan sonra yurdumuzda da geniş ölçüde margarin kullanılmaya başlanmıştır.

MARİA THERESİA (1717 - 1780)

Maria Theresia

Almanya imparatoriçesidir. İmparator VI. Karl'ın kızıdır. Babası ölünce, Habsburg hanedanından hiçbir prens kalmadığı için, 1740'ta hükümdar oldu; Bavyera ve Macaristan kırallık taciyle Avusturya arşidükalık tacını giydi. Yalnız, Almanya imparatoriçesi olamadı, çünkü Alman anayasası, kadınların imparatorluk tahtına oturmasına izin vermiyordu.

Maria Theresia, Lorraine dükası François (I. Franz) ile evlendi, onu imparator ilân etti. Böylece, yüzyıllar önce aynı atadan inmiş olan Habsburg ve Lorraine (Lothringen) hanedanları birleşmiş oldu (Bk. Habsburglar). Ancak, bu durum, imparatorluk tacını Viyana'dan koparıp, Avusturya topraklarını paylaşmak istiyen öteki Alman devletlerinin işine gelmedi. Maria Theresia, Avusturya Veraseti ve Yediyıl Savaşları'nda, çok ümitsiz durumlara düşmesine rağmen, cesaretini kaybetmedi, imparatorluğunu dağıtmadan korudu (Bk. Yediyıl Savaşları).

Yalnız, Maria Theresia'nın karşısında Büyük Friedrich gibi zorlu bir hükümdar vardı. Prusya kıralı Büyük Friedrich, Avusturya'dan Silezya'yı kopardı, imparatorluğu birçok yenilgiye uğrattı; Habsburglar'ın yerine Hohenzollern hanedanını yükseltti. 1772'de Avusturya, Lehistan'ın birinci bölünüşüne katıldı, Rusya ile Prusya'dan daha büyük pay aldı. Maria Theresia, kızlarından Marie Antoinette'i, ileride Fransız Kıralı olacak XVI. Louis ile evlendirerek, geleneksel düşmanı Fransa'yı da emniyet altına aldı (Bk. Marie Antoinette).

Maria Theresia 40 yıl saltanat sürdü, 63 yaşında öldü. Yerine oğulları II. Joseph'le II. Leopold sırayla imparator oldular. II. Joseph, babası İmparator I. Franz'ın ölümü üzerine, annesinin hayatında Almanya imparatoru olmuştu. Annesinin son yıllarında devleti tamamen o idare etti, büyük ıslahat yaptı.

MARİANA ADALARI

Büyük Okyanus'ta, Okyanusya kıtasının kuzeybatı ucunda, Filipinler'in doğusunda, Japonya'nın güneydoğusunda, Mikronezya grupundan bir takımadadır Eskiden İspanya sömürgesiydi. Sonra Japonlar'a geçti. Bugün A.B.D.'nin «manda»sı altındadır.

Yüzölçümü: 639 km²

Nüfusu: 70.000

Başkenti: Saipan

Bu küçücük adacıklar geniş bir alana dağılmışlardır Dünyanın en derin yerlerinden biri olan 9.636 m. derinliğinde bir çukur, adaların güneydoğusundadır. Adalar volkanik yapılıdır. Başlıca gelir kaynakları Hindistan cevizi, balıkçılıktır.

Eski adı «Larron Adaları» olan Marianalar, ancak 7.000 Mikronezya yerlisinin yaşadığı bir ülkedir. 12.000 Japon, bir miktar İngiliz, Amerikalı, İspanyol, Filipinli Malay vardır; geri kalanı melezdir. Dinler Budistlik, Katoliklik ve Ortodoksluk'tur; az Putperest kalmıştır. Nüfus yoğunluğu 109'dur.

1944'te Japonlar ile Amerikalılar arasında büyük deniz-hava savaşı bu adalarda geçmiştir.

MARİE ANTOİNETTE (1755 - 1793)

Fransa Kıralı XVI. Louis'nin karısı olan, Fransız İhtilâli sırasında giyotinle idam edilen ünlü bir kıraliçedir. Viyana'da doğmuş-

Marie Antoinette devlet hazinesini şahsî amaçları için harcamak, ülke içinde düşmanlara yardım etmek suçlarından yargılandı, 1793'te giyotinle başı kesilerek idam edildi.

tur. I. Franz'la Avusturya İmparatoriçesi Maria Theresia'nın kızıydı. 15 yaşına gelince, daha sonra XVI. Louis olarak tanınan, Fransız tahtının genç veliahtı ile evlendi (Bk. Maria Theresia).

Marie Antoinette, 4 yıl boyunca Versailles'da veliahtın karısı olarak yaşadı. Kocası 1774'te tahta çıktı. Fransız Sarayı'nın kasvetli havasından bıkmış olan Marie Antoinette, kocası kıral olur olmaz, neşeli, eğlenceli bir hayat sürmeye başladı. Taşkın hareketli, zevkine düşkün bir kimseydi, saray âdetlerine hiç önem vermiyordu. Başlangıçta halk onu sevmiş, benimsemişti ama, daha sonra siyasete karışması, tehlikeli bir durum olarak görüldü. Avusturyalılar hesabına çalışan bir casus olduğu, Fransa'ya kötülük etmek istediği konusunda söylentiler başladı.

Versailles'daki Küçük Şato'yu kıral Marie Antoinette'e hediye etmişti. Bugün tarihî bakımdan ilgi çekici bir yer olarak gezilen bu şatoda, Marie Antoinette, kıraliçelik ödevlerini hiç umursamadan zevk dolu bir hayat sürmeye başlamıştı. Marie Antoinette'in bu kaygısız, neşeli hayatı, acı çeken Paris'te kötü yankılar bırakmaya başlamıştı.

1789 yılının sonlarında, Paris'teki hayat şartları feci bir durum almıştı. Çoğunluğunu kadınların teşkil ettiği öfkeli, aç halk yığınları nihayet Versailles Sarayı'na saldırdı. Kıral'a ve Kıraliçe'ye çocuklarını alarak Paris'e gitmeleri salık verildi. Bunun üzerine Kıral'la Kıraliçe Paris'teki Tuilleries Sarayı'na sığındılar. Kıraliçe de, kıral da bu sarayda âdeta bir mahpus hayatı geçiriyorlardı.

Marie Antoinette en sonunda Kıralı da kendisiyle birlikte Paris'ten kaçmaya ikna etti. Kıral, kıraliçe, çocukları gece karanlığında gizlice Paris'ten çıktılar. Hızla yol alan arabaları, Fransa sınırı yakınlarındaki Varennes'e kadar vardı. Tam orada, daha önce Kıral'ı hiç görmemiş olan bir Fransız, arabanın içinde bulunan XVI. Louis'yi yandan görünce, paraların üzerindeki kabartmaya benzeterek tanıdı, derhal haber verdi. Kıral, Kıraliçe, çocukları yaklanarak Paris'e götürüldüler.

Halkın öfkesi gittikçe artıyordu. 1792 ağustosunun 10'uncu günü halk Saray'a saldırdı. Kıral'ın İsviçreli muhafız birlikleri bu saldırı karşısında bozguna uğradılar, kıralla kıraliçe hayatlarını kurtarmak için Millet Meclisi binasına sığındılar. Daha sonra kıral ailesi hapishaneye atıldı, 21 ocak 1793'te XVI. Louis idam edildi.

Kocasının ölümünden sonra Marie Antoinette çeşitli hakaretlere göğüs germek zorunda kaldı. Oğlu yanından alınmıştı. Kendisine karşı âdi bir suçlu gibi davranılıyordu. 1793 ekiminde İhtilâl Mahkemesi önüne çıkarıldı. Devlet hazinesini şahsi amaçları için harcamak, ülke içinde Fransa'nın düşmanlarına yardım etmek, yabancı bir ülkeyle bağlantı halinde bulunmak suçlarından dolayı yargılandı. Ölüme mahkûm edildi, 16 ekim 1793'te giyotinle başı kesilerek idam edildi.

MARİE ANTOINETTE'İN SON GÜNLERİ

MARİE Antoinette'in muhakemesi 1793 ekiminde başlamıştı. Hapsedildiği yer alçak tavanlı, havasız, küçük bir penceresi olan bir hücreydi. Kendine cesaret vermesi için duvardaki bir çiviye otuz yıl önce annesinin verdiği saati asmış, onun tik-taklarını dinliyordu. Bir müddet sonra saati aldıkları gibi, onu daha küçük ve pis başka bir hücreye geçirdiler. İçerisi zifiri karanlıktı, üstelik mum yakmasına da müsaade edilmiyordu, rutubetten sıhhati gittikçe bozuluyordu. 38 yaşında olmasına rağmen ihtiyar bir kadından farkı kalmamıştı.

Nihayet bir sabah erkenden hücresinin kapısı gıcırdıyarak aralandı. Kendisini almaya gelmişlerdi. Önce saçlarını dibinden kestiler, sonra da dışarıda bekliyen üstü açık bir arabaya oturttular. Bütün Paris halkı sokaklara dökülmüştü. Araba nefretle bağrışan halkın arasından geçerek giyotinin kurulu bulunduğu meydana geldi. Eski kıraliçe arabadan kendisi indi, hattâ dimdik yürüyerek giyotinin merdivenlerini çıktı. Çok geçmeden giyotinin bıçağı altına yatmıştı. Bıçağın inmesiyle Fransa tarihinde bir devir daha kapanmış oluyordu.

MARIE-LOUİSE (1791 - 1847)

Fransız imparatoriçesidir. Almanya imparatoru II. Franz'ın kızıydı. 1810'da, 19 yaşında, Napoléon'la evlendi. II. Napoléon diye anılan «Roma Kıralı»nı doğurdu. 1814'te Napoléon'un Elbe adasına sürülmesi üzerine, ondan fiilen ayrıldı. Viyana'ya geldi; kendisine babası İtalya'da bir dükalığın hükümdarlığını verdi. Arşidüşes Marie-Louise, Napoléon'dan sonra 2 kere daha evlendi, 56 yaşında öldü.

Marie-Louise, Fransız düşmanı olarak yetiştirilmişti, siyasi sebeplerle evlendirildiği Napoléon'u sevmemiş, aşağı görmüştü. Fransızlar da onu sevmemişlerdi.

MARKA VE MARKACILIK

Resimle, harflerle yapılan işarete «marka» denir, bir kişinin, bir kurumun alâmeti olarak kullanılır. Türkler eskiden bu kelime yerine «tamga» (damga) sözünü kullanırlardı; hattâ Köktürk alfabesinin, her boya, her ulusa ait «tamga»lardan çıktığı da ileri sürülmüştür.

Markanın görevi, üzerine konulduğu nesnenin sahibini belli etmektir. Markalar bazan bir şekil veya resim (ay, ok, çatal gibi), bazan da ya bir, ya birkaç harf olur (mal sahibinin adının ilk harfleri). Eski Türkler, «tamga»ları daha çok hayvanların sağrılarına vururlardı, hangi tarafa ait olduğu böylece bilinirdi. Bugün de Anadolu'da, kalabalık sürü sahipleri, atların, sığırların sağrılarını meselâ kızdırılmış at naliyle dağlıyarak kendilerininkilerinin başkalarının sürülerine karışmasını önlerler. Bazan da, meselâ keçilerde yapıldığı gibi, mal sahibi, hayvanın sol kulağını V biçimi keser. Bu usule çiftlik sahipleri arasında dünyanın her tarafında raslanır.

Ticaret hayatında da fabrikalar kendilerine bir «ayırıcı alâmet» (alâmet-i fârika) seçmişler, mallarının üzerine bu alâmeti koymuşlardır.

Kişilere ait markalar, çoğunlukla, adlarla soyadlarının ilk harflerinden meydana gelir. Bu harfler, güzel bir şekilde, birbirine kaynaştırılarak o kimsenin elbiselerine işlenir.

MARKİ (Bk. DEREBEYLİK)

MARKO PAŞA (? - 1888)

Marko Paşa

Osmanlı devrinin ünlü hekimidir. Asıl adı Marko Apostolidis'tir. İstanbul'da doğdu. Tıbbiye-i Şâhâne'de okudu. Doktor çıktıktan sonra da zarifliği, hastalarına büyük ilgi göstermesi bakımından hızla birtakım basamakları aşarak sonunda Tıbbiye-i Şâhâne Nâzırlığına (Tıp Fakültesi Dekanlığına) getirildi. «Derdini Marko Paşa'ya anlat!» sözünün atasözü halinde ortaya çıkmasına sebep, herkese iyilikle davranmasıdır. Kendisine başvuranları dikkatle dinler, dinlemese bile dinlediğine inandıracak bir tavır takınırdı. Ona dert anlatanlar, uzun zaman bekledikleri, sonunda hiçbir iş çıkmadığını gördükleri halde gene de üzülmezlerdi. Bu bakımdan Marko Paşa, II. Abdülhamit zamanındaki oyalama siyasetinin timsali haline gelmiştir.

Hilâl-i Ahmer (Kızılay) teşkilâtının ilk kuruluşunda da tanınmış doktor Kırımlı Aziz Bey'le birlikte Marko Paşa da çok çalışmıştır. 1878'de, II. Abdülhamit'in ilk padişahlık yıllarında, yeni açılmış bulunan Âyan Meclisine âza tâyin edildi. Ölümünde gene Âyan âzası ve Tıbbiye nâzırıydı.

MARKO POLO (Bk. MARCO POLO)

MARKSİZM

Alman iktisatçısı Karl Marx tarafından ortaya atılmış görüşe «marksizm» denir. Bu görüş maddeciliğe (materyalizme) dayanır. Marx'a göre, insan topluluklarını idare eden ilk ihtiyaç, biyolojik ihtiyaçtır. Bunun toplum hayatı bakımından ifadesi ise ekonomik hayattır. İnsan mademki toplu bir halde yaşıyamıyor, öyleyse toplum içindeki varlığı nispetinde kendisi de var olur. Temel olan ferd değil, toplumdur (Bk. Marx; Maddecilik; Sosyalizm).

Maksizm'in Rusya gibi ülkelerde tatbikı insanların sürü sayılmasının insanlık lehine olmadığı sonucunu bütün dünyaya ispat etmiştir.

Bibliyografya. — Bu konuda Türkçe eserlerin başlıcaları:

Marksizm (Prof. A. Deschamps, 1950); Marksizm: Tahlil ve Tenkid (A. Deschamps'dan çev. S. K. Yetkin, 1937).

MARMARA BÖLGESİ

Yurdumuzun tarım, ticaret, sanayi bakımından en gelişmiş, en kalabalık bölgesidir

MARMARA BÖLGESİ, Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nden sonra Türkiye'nin en küçük bölgesidir. Adını, ortasında bulunan denizden alır. Bölge Anadolu Yarımadası'nın kuzeybatı köşesini kapladığı gibi Avrupa'nın güneydoğu köşesini meydana getiren Doğu Trakya'yı da içine alır. Edirne, Kırklareli, Tekirdağ, İstanbul, Kocaeli ve Sakarya illeri Marmara bölgesi içine tam olarak girerler. Bilecik ilinin Söğüt ve Gölpazarı ilçeleri dışındaki toprakları, Bursa ilinin Orhaneli ve Keles ilçeleri dışındaki toprakları, Balıkesir ilinin Edremit, Ayvalık, Burhaniye, Havran, Dursunbey ilçeleri dışındaki toprakları da Marmara Bölgesi içine girer. Çanakkale ilinin hemen hemen tamamı denecek kadar büyük kısmı Marmara Bölgesi içinde kalır, yalnız güneyde Ayvacık ilçesine ait çok küçük bir kısmı Ege Bölgesi sınırları içindedir.

Bu çerçeve içerisinde bölgenin yaklaşık olarak yüzölçümü 67.306 km², nüfusu da, gene yaklaşık olarak 4.960.000 dir (1960 sayımı).

Yüzey Şekilleri. — Marmara Bölgesi'nde yüzey şekillerinin gösterdiği başlıca özellik doğu-batı doğrultulu yüksekliklerin, bunları birbirinden ayıran çukur alanların kuzeyden güneye doğru sıralanmasıdır: Bölgenin en kuzeyinde, Karadeniz ve Marmara çukur alanları arasında, Çatalca ve Kocaeli yarımadaları bulunur. Bu iki yarımada Karadeniz'le Marmara Denizi arasında az yüksek bir köprü gibi uzanır. Bunun güneyinde Marmara Denizi'nin derin ekseni bulunur ki, bu eksen doğuda İzmit Körfezi - Sapanca Gölü - Adapazarı Ovası çukur alanları ile devam eder. Bu çukurluklar dizisinin güneyinde Samanlı Dağları yükselir. Armutlu Yarımadası'nın batısında Bozburun'la sona eren bu yükseklik dizisi batıya doğru İmralı Adası, Marmara Adaları, Kapıdağ Yarımadası ile, kesintilerle uzanır. Bunların güneyinde doğudan batıya doğru Pamukova, İznik Gölü, Gemlik Körfezi, Bandırma Körfezi, Erdek Körfezi bulunur. İznik Gölü ile Marmara Denizi'nin güneydeki az yüksek sırtların eteğinde İnegöl Ovası - Yenişehir Ovası, Bursa Ovası, Ulubat (Apolyont) Gölü, Manyas Gölü, Gönen Ovası gibi düzlükler uzanır. Bu çukur alanlardan Bursa Ovası'nın güneyinde de Marmara Bölgesi'nin en yüksek dağı olan Uludağ (2.543 m.) yükselir. Doğuya doğru Domaniç Dağları ile batıya doğru daha alçak sırtlarla devam eden Marmara Bölgesi'nin bu sonuncu yükseklik sırası batıda Susurlu vâdisinde sona erer Bu vâdinin batısında Marmara ile Ege Denizi arasında bir çıkıntı yapan Biga yöresi vardır. Burası yüksek bir yöre olmakla beraber vâdilerle çok yarılmıştır. Bu yörenin en yüksek dağı olan Kazdağı 1767 m. yüksekliğe erişir.

Bölgenin Trakya kesiminde yüzey şekilleri Karadeniz kıyılarına az-çok paralel uzanan kuzeybatı-güneydoğu doğrultulu Istranca Dağları ile başlar. Bunun güneyinde geniş Ergene Havzası uzanır. Trakya'nın doğu ve güneydoğusunda Ganos kütlesi (945 m.) ve Koru Dağı (725 m.) kütleleri bulunur.

Iklim. — Marmara Bölgesi iklimi, Karadeniz Bölgesi ile Akdeniz Bölgesi arasında bir geçiş özelliği gösterir.

Bölgede en soğuk ay ortalaması Bilecik'te —1°, Çanakkale'de 5°,5'dir. En sıcak ay ortalaması ise Çanakkale'de 24°,6, Bilecik'te 21°,7'dir. Bölgede şimdiye kadar raslanılan en yüksek sıcaklık Balıkesir'de 43°,3 olarak kaydedilmiştir.

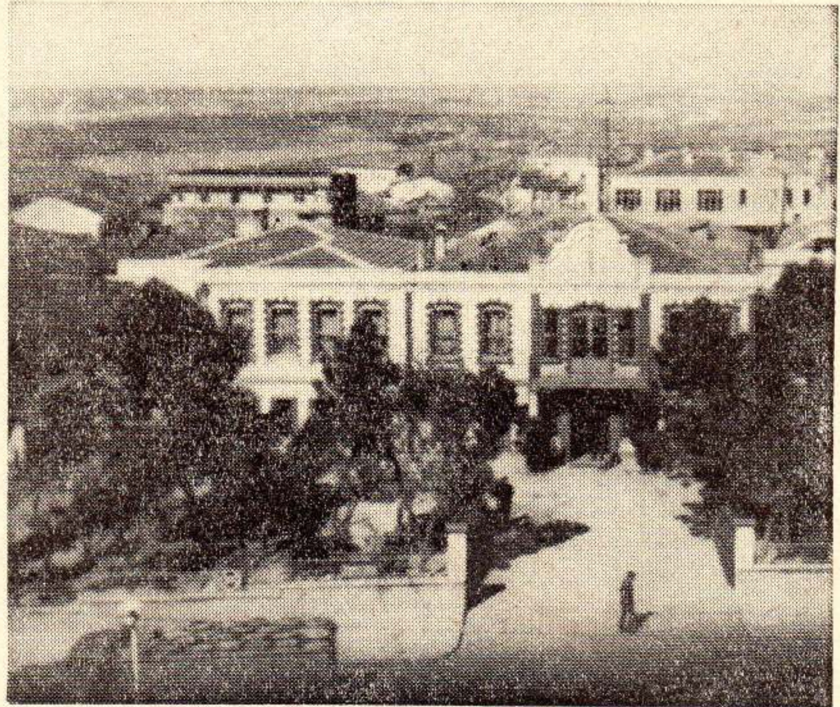
Yağış bakımından Marmara Bölgesi ortalama bir durum gösterir. Meteoroloji yağış istasyonları arasında, Uludağ'ın dışında, hiçbir istasyonda 1 m.'den çok yağışa raslanmaz. Bilecik'le İznik'in dışında da hiçbir istasyonda yağış yarım metrenin altına düşmez

Bitki Örtüsü. — Marmara Bölgesi'nde geniş alanlarda Akdeniz âleminin tanıtıcı bitki topluluğu olan makiler başta gelir. Bunlar yerine göre 200-300 m.'ye, hattâ bazı yerlerde 400 m.'ye kadar çıkar. Bölgenin gerçek ormanları Istrancalar'da, Samanlı Dağları'nda, Uludağ'da, bir de Biga yöresi üzerindedir. Istranca Ormanları, genel olarak, yayvan yapraklı ağaçlardan meydana gelmiştir, kayın, meşe, gürgen, yer yer de kestane, akçaağaç, karaağaç bulunur. Samanlı Dağları ile Biga yöresinin kuzeyi de orman bakımından aynı özellikleri gösterir. Uludağ ormanlarına gelince; bunun da alt kesimlerinde yayvan yapraklı ağaçlar çoğunlukta olmakla beraber, 1.000 m.'den yukarılarda iğne yapraklılar daha üstün duruma geçer.

Akarsular, Göller. — Marmara Bölgesi akarsuları üç ayrı denize dökülür. Trakya'nın büyük kısmındaki sular, Ergene - Meriç yolu ile, Ege Denizi'ne boşalır. Güney Marmara bölümünün sularının büyük bir kısmını Susurlu Irmağı toplıyarak Marmara Denizi'ne götürür. Bu akarsu aynı zamanda sağdan, soldan aldığı kollarla Apolyont ve Manyas göllerinin sularını da Marmara'ya boşaltır. Güney Marmara bölümünün Bursa Ovası doğusunda kalan kesimi ise sularını Göksu ve Karasu vasıtasiyle Karadeniz'e gönderir.

Marmara Bölgesi'nin en önemli gölleri Güney Marmara bölümünde bulunur. Bunlar doğudan batıya doğru İznik, Ulubat (Apolyont), Manyas gölleridir. Bölgenin bir başka önemli gölü de İzmit Körfezi'nin doğusunda bulunan Sapanca Gölü'dür. Marmara Denizi'nin kuzeyinde İstanbul ili sınırları içinde de üç göl vardır. Bunlar Marmara Denizi'nden bir kıyı kordonu ile ayrılmış bulunan Büyük ve Küçük Çekmece gölleri ile Karadeniz kıyısı yakınındaki Terkos Gölü'dür. Trakyadaki bir başka göl topluluğu da Meriç'in çatalağzındaki göllerdir. Bunların içinde en önemlisi Gala Gölü'dür. Marmara Bölgesi'nin bambaşka bir özellik taşıyan gölleri de Uludağ üzerinde yer alan ve eski buzulların eseri olan göllerdir: Karagöl, Aynalıgöl, Kilimligöl gibi.

Ekonomi. — Türkiye'nin bütün bölgelerinde olduğu gibi Marmara Bölgesi'nde de halkın büyük kısmı geçimini topraktan sağlar.

Çorlu, Marmara Bölgesi'nin gelişmiş ilçe merkezlerinden biridir. Tekirdağ'a bağlı olan bu Trakya şehrinin çevresinde hayvancılık, yoğurtçuluk çok ilerlemiştir.

Marmara Bölgesi topraklarının faydalanma bakımından bölünüşü şöyledir: Ekili-dikili alanlar %28,4, nadasa ayrılan topraklar %6,7, ormanlar %25,2, çayırlar, otlaklar %25,2, ürün vermiyen yerler %14,5.

Ekili alanların büyük kısmı (%77,5) tahıla ayrılmıştır. Bölgenin her yanında tahıl ekiminde buğday başta gelir. Bölgenin bazı illerinde buğdaydan sonra ikinciliği mısır alır. Yurdumuzda Karadeniz Bölgesi'nden sonra en çok mısır yetiştiren bölge Marmara Bölgesi'dir.

Ekim alanlarının %7'sine yakın bir kısmını endüstri bitkileri kaplar. Bu ekiliş arasında da baş sırayı şeker pancarı alır. Bölgede ekilen başka endüstri bitkileri tütün, pamuk, susam, ayçiçeğidir.

Dikili alanlar içinde bağlar, zeytinlikler, meyva bahçeleri de vardır. Türkiye zeytinliklerinin %16'sı Marmara Bölgesi'ndedir; bu bakımdan Marmara Bölgesi, Ege Bölgesi'nden sonra, ikinci gelir. Zeytinlikler en çok Güney Marmara bölümünde Samanlı Dağları ile Kapıdağı Yarmadası'nın kuzey rüzgârlarına karşı siper olduğu alanlarda gelişmiştir.

Şehirler. — Marmara Bölgesi'nde 1960 sayımına göre nüfusu 25.000'i aşan 8 şehir vardır. Bunlardan biri 1 milyonun üstünde (İstanbul), biri 100.000'le 1 milyon arasında (Bursa), üçü 50.000'le 100.000 arasında (Adapazarı, İzmit, Balkesir), üçü de 25.000-50.000 arasındadır (Edirne, Bandırma, İnegöl).

Bibliyografya. — Bu konudaki eserlerin başlıcaları:

Marmara Bölgesi (Tümkor, 1948); Marmara Çevresi Tütünleri (Tekel İdaresi, 1940); Marmara Bölgesinde Tütüncülük (S. Alınak, 1960).

Marmara Denizi

Her yanından topraklarımızla çevrili bir iç denizimizdir

MARMARA DENİZİ, Asya ile Avrupa topraklarının birbirine en çok yaklaştığı bir bölgede, doğu-batı doğrultusunda uzanan bir iç denizdir. Yüzölçümü 11.352 km²'dir. Kuzeydoğuda İstanbul Boğazı ile Karadeniz'den, güneybatıda Çanakkale Boğazı ile Ege Denizi'nden ayrılır.

Marmara Denizi, doğuda dar, derin körfezlerle kara içine fazlaca sokulmuştur, İzmit' le, Gelibolu'nun kuzeyindeki Çankaya Burnu arasındaki uzunluğu 278 km"dir. Yer yer değişen genişlik Silivri meridyeni üzerinde 76 km.'yi bulur.

Marmara Denizi'nin doğuya doğru derince sokulan Gemlik ve İzmit körfezlerinden başka, güneyde de Kapıdağ Yarımadası'nın iki tarafında uzanan iki önemli körfezi daha vardır. Bunlar Erdek ve Bandırma körfezleridir. Marmara'nın kuzey kıyıları, doğu ve güney kıyılarından daha az girintili-çıkıntılıdır. Bu kesimde büyük körfezler yerine çeşitli büyüklükte birtakım koylar vardır, bunların en önemlisi Büyük Çekmece Koyu'dur.

Marmara Denizi'nde, derinliği 0-200 m. arasında olan alanlar geniş yer tutar. Denizin en derin noktaları İzmit Körfezi hizasında doğu-batı doğrultusunda uzanan eksen üzerinde bulunur. Bu eksen üzerinde derinliği 1.000 m.'yi aşan 3 çukur sıralanır. Bunlar arasında en derin olanı ortadaki çukurdur. Burada derinlik 1.355 m.'yi bulur.

Marmara'nın yüzey suları genel olarak az tuzludur. 10-15 m. derinliğe kadar tuzluluk ‰22 kadardır. Tuzluluk bundan sonra hızla artar, 30 m.'de ‰37,5'u bulur. Bu derinliğin altında tuzluluk ‰38,5'a çıkar, daha derinlerde de aşağı yukarı bu orandadır.

Marmara Denizi'nde Karadeniz'den Ege Denizi'ne doğru bir yüzey akıntısı, ters yönde de bir dip akıntısı vardır. Yüzey akıntısı Karadeniz'le Ege Denizi arasındaki seviye farkından ileri gelir. Bu yüzey akıntısı İstanbul Boğazı'ndan çıkarken Marmara'ya yelpaze biçiminde yayılır, Çanakkale Boğazı'na girmek üzere yeniden toplanır.

Marmara Denizi'ni Ege'ye, dolayısiyle Akdeniz'e birleştiren Çanakkale Boğazı'nın Anadolu kıyısında kurulu Çanakkale'nin tarihimizde önemli bir yeri vardır.

Marmara'daki Adalar

Marmara Denizi ada bakımından zengindir. Bunlardan İstanbul'un yakınındakiler İstanbul ilinin Adalar ilçesini meydana getirir (Bk. Adalar). Bozburun açıklarındaki İmralı Adası'nda mahkûmlar bulunmaktadır. (Bk. İmralı Adası).

Bunların dışında, Marmara'da büyük bir adalar topluluğu vardır ki bunlar Marmara Adaları diye anılır.

Marmara Adaları. — Marmara Denizi'nin güneybatısında irili ufaklı adalardan meydana gelmiş bir topluluktur. İdarî bakımdan Balıkesir ilinin Erdek ilçesine bağlı bir bucaktır.

İçlerinde en büyüğü 200 km² genişliğindeki Marmara Adası'dır. Bunun doğudan batıya doğru uzunluğu 20 km. karedir. Adadaki İlyas Dağı 600 m.'ye kadar yükselir. Adanın adı olan Marmara burada elde edilen mermer taşlarından gelir. İlkçağ'dan beri işletilen mermer ocakları adanın kuzeyinde Palatya denilen mevkide bulunur. Yerleşme noktaları adanın kıyılarında kurulmuştur. Bunlardan bucak merkezi olan Marmara, adanın güney kıyısındadır. Öteki köyler Gündoğdu, Armalı, Çınarlı, Saraylar'dır. Bunlar keçiyollariyle birbirine bağlanmıştır. Bütün ulaşımlarını denizden yaparlar.

İkinci büyük ada Paşalimanı Adası'dır. Üzeri basık tepeler halinde bulunan bu adanın en yüksek yeri Kukumav Tepesi'dir. Paşalimanı, Harmanlı, Tuzla, Poyrazlı, Balıklı adında köyleri vardır.

Üzerinde köy bulunan iki ada daha vardır: Avşa Adası, Ekinlik Adası.

Üzerinde insan yaşıyan bu adalardan başka Marmara takımadaları topluluğuna dahil olan Hayırsız Ada, Fener Adası, Koyun Adası, Mama Adası, Pala Adası gibi üzerinde insan yaşamıyan adalar da vardır.

Adalarda yaşıyanların başlıca geçimi balıkçılıktır. Bazılarında zeytinciliğe de önem verilir.

MARMARİS

Ege Bölgesi'nin Ege bölümünde Muğla iline bağlı bir ilçedir. Topraklarını doğuda aynı ilin Köyceğiz ve Ula ilçeleri, güneyde Akdeniz, batıda Muğla'nın Datça ilçesi, kuzeyde Kerme Körfezi çevirir. Merkez bucağından başka Bozburun adında bir bucağı, 15 köyü vardır.

Yüzölçümü: 916 km².

Nüfusu: 11.816 (1960 sayımı)

Marmaris ilçesinin toprakları Rodos Adası doğrultusunda Ege Denizi'ne fazlaca sokulan Datça Yarımadası'nın engebeli kesimini içine alır. Aynı yarımadanın batı ucunu Datça ilçesi kaplar. Marmaris sınırları içinde kalan kesimde Balan ve Kocakara Dağları ile güneyde Bağla Tepesi (359 m.) çok dik meyilli sırtlardan, yamaçlardan meydana gelmiştir.

İlçede Akdeniz iklimi hüküm sürer. Yazlar kurak, kışlar yağışlı, ılıktır. Bu iklimin

sonucu olarak doğal bitki örtüsü maki topluluklarından ibarettir. Ayrıca bu yöreye has olan günlük ağaçları Marmaris ilçesinin bazı kuytu yerlerinde bulunur. İlçe ekonomisi tarım, süngercilik, deniz nakliyatı ve arıcılığa dayanır.

Kasaba.— İlçe merkezi Marmaris, küçük bir yalı kasabasıdır. Geniş bir koyun kuzey kıyısında, küçük bir kalker tepe çevresinde kurulmuştur. Kasabanın gerisindeki tepelerin yamaçları çamlarla kaplıdır. İki mahalleden ibaret olan Marmaris kasabası, 1960 sayımına göre, 3.398 nüfusludur.

MARN

Bir cins yumuşak kayadır. Kille karışık kireçli kayalar bu isimle anılır. Başka toprakların niteliğini değiştirmek gibi bir özelliği vardır.

Marn, bu özelliğinden dolayı, üzüm şırasının tortularını çökertmekte kullanılır. Bundan dolayı "pekmez toprağı" diye de anılır (Bk. Pekmez).

MARS

Mars

Roma mitolojisindeki savaş tanrısıdır. İupiter'den sonra ikinci önemli tanrı sayılırdı. Bu tanrının adından dolayı Martius (Mart) denilen ay Roma takviminde yılın ilk ayı olarak kabul edilmişti.

Romalılar'ın inanışına göre Mars, tanrıların kıralı İupiter' le İuno'nun oğludur, Roma şehrinin kurucuları olarak kabul edilen Romulus'la Remus'un babasıdır. Romalılar Mars'a bir kuvvet tanrısı olarak taparlar, onun her şeyi yapmaya gücü olduğuna inanmışlardı. Romalı askerler, savaşa giderken, yanlarında Mars'a adanmak üzere tavuk götürürlerdi, çünkü tavuk, Mars için kutsal hayvanlardan biriydi. Askerler, savaş başlamadan önce, bu hayvanlara mısır verirlerdi. Tavuklar mısırı yerse, Mars'ın Romalılar'dan yana olduğuna; yemezse, savaşı kaybedeceklerine inanırlardı.

Mars, Yunanlılar'ın savaş tanrısı olan Ares'le bir tutulursa da özellikleri bakımından aralarında birçok farklar vardır. Mars, eski Roma edebiyatında, Ares gibi savaşlara hükmeden bir tanrıdan çok, askerleri yöneten bir tanrı olarak anlatılmıştır. Heykellerde ise Mars'la Yunanlılar'ın Ares'ini ayırdetmek pek kolay değildir.

MARS GEZEĞENİ

Çapı: 6.784 km.
Güneşin çevresinde dönüşü: 686,98 gün
Dönüş hızı: Saniyede 24,1 km.
Güneşten ortalama uzaklığı: 226.000.000 km.
Dünyaya en yakın bulunuşu: 56.000.000 km.
Yoğunluğu: 3.8
Ortalama sıcaklığı: —13
Atmosferinin kalınlığı: 100 km. kadar
Uydusu: 2 tane (Deimos, Phobos)

MARS

Öteden beri üzerinde hayat olduğu ileri sürülen bir gezeğendir

MARS [Merih], Güneş'in uydusu bir gezeğendir. Dış Gezeğenler'in ilkidir, Venüs'ten sonra Dünya'ya en yakın gezeğendir. Güneşten uzaklık sırasında dördüncü gelir (Bk. Gezeğenler).

Merih geceleyin gözle rahatça görülebilir. Kırmızıya çalan bir parlaklıktadır, Güneş'e göre Dünya'nın öbür yanında olunca daha da iyi görülür; öyle ki bu gibi durumlarda gökyüzündeki yıldızların en parlağı olan Sirius'u bile geçer. Bu bakımdan Mars en iyi incelenebilen gezeğendir.

Mars, Güneş'ten ortalama olarak, 226 milyon km. uzaktadır. Dünya'dan uzaklığı yıldan yıla değişir. Bize en yakın olduğu zamanki uzaklığı 56.000.000 km.'dir. En yakın olduğu devre 15-17 yılda bir gelir.

Mars'ın Atmosferi, Sıcaklığı

Yapılan gözlemler Mars'ın bir atmosferi olduğunu göstermiştir. Kalınlığı 100 km. kadar tahmin edilen bu atmosfer'in yapısı aşağı yukarı Dünya'nın atmosferine benzer; ancak, oksijen oranı çok düşüktür. Mars'ın atmosferinde %98,5 azot, %1,2 argon, %0,25 karbon dioksit, %0,1 de oksijen olduğu sanılıyor.

Mars'ta atmosfer basıncı 182 mm.'dir. Dünya'daki atmosfer basıncının 760 mm. olduğu düşünülürse Mars'taki basıncın ne kadar az olduğu daha kolay anlaşılır. Mars'ın yerçekimi de yeryüzündekinden çok azdır: Dünya'da 75 kilo gelen bir insanın ağırlığı Mars'ta 28,5 kiloya iner.

Mars'ın atmosferinde iki çeşit bulut görülür. Bunlardan biri mavi, ya da menekşe rengi, öbürü sarıdır. Bu bulutlar çok defa şiddetli fırtınalar halinde oluşur, birkaç hafta içinde gezeğenin bütün atmosferini kaplarlar. Bulutların dünyadakilerden çok daha yüksek olduğu anlaşılıyorsa da, gerçek yükseklikleri henüz tesbit edilememiştir. Sarı bulutların şiddetli toz fırtınalarından ileri geldiği sanılıyor.

Mars'ta ortalama sıcaklık —13°'dir. Gezeğenin ekvatorunda en yüksek sıcaklık 25°' dir. Buna karşılık, gece sıcaklığı —50°'ye kadar düşer. En düşük sıcaklık —70°'dir.

Mars Nasıl Bir Yer

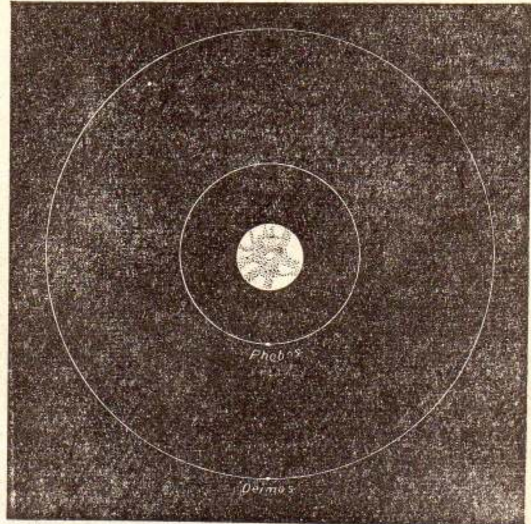
Görüş şartları çok iyi olduğu zaman Mars, yeryüzünden, ya parlak kırmızımtırak, ya da koyu sarı bir daire gibi görülür. Ayrıca, Mars'ta, daha çoğu güney yarımküresinde olmak üzere koyu lekeler vardır. Gezeğenin güney kutbu buzlarla kaplıdır. XX. yüzyılın başlarında, bu buz tabakası donmuş karbon dioksit gazı (kuru buz) sanılıyordu; sonradan, doğrudan doğruya sudan ileri gelmiş buz olduğu anlaşıldı. Bütün kutbu kaplıyan bu buz tabakası sıcak mevsimlerde erir, hemen hemen tamamen kaybolur; soğuk mevsimlerde yeniden belirir.

Mars'ta dağ yoktur. Büyük bir kısmını çöller kaplar. Teleskopla bakınca kırmızı görünmesi, kızıl kumlarla kaplı ucsuz bucaksız çöllerden ileri gelir. Mars'ta çöllerden başka göze çarpan bir yüzey özelliği de «Maria» denilen kesimdir: Mars'ı inceliyen eski astronomlar daha çok güney yarımküresinde görülen koyu lekeli kesime «Maria» (deniz) demişlerdi. Bugün buranın deniz olmadığı anlaşılmış olmakla beraber ne olduğu kesin olarak bilinmiyor. Mars'ta ilkbahar başlayıp da güney kutbunu kaplıyan buzlar çözülünce «Maria» kesiminin rengi koyulaşır, sonbaharda renk kahverengiye, kızıla döner. Bunun mevsimlerle ilgili bir değişiklik olduğu anlaşılıyor, bu durum doğrudan doğruya bitkilerin canlanışını, ölüşünü hatıra getiriyor. Ayrıca, 1956 ve 1958 yıllarında yapılan incelemeler sırasında «Maria»nın organik maddelerden meydana geldiğini gösteren deliller elde edilmiştir.

Mars'taki Kanallar

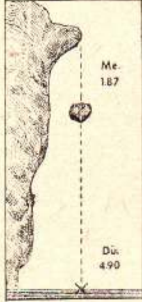
Mars'ın en ilgi çekici taraflarından biri zaman zaman görülen «kanal»lardır. İlk defa 1877'de İtalyan astronomu G. V. Schiaparelli, Mars'ın Dünya'ya en yakın olduğu bir sırada, gezeğenin yüzeyinde birtakım izler görmüş, bunlara «kanal» demişti. Bugün de Mars'ı inceliyenlerin çoğu, gezeğenin yüzeyinde, çizilerek tesbit edilemiyecek kadar çok, karışık çizgiler görmüşlerdir. Yalnız, bu çizgilerin görünüp kaybolması öylesine hızlıdır ki, fotoğrafı alınamamıştır. Bu karışık çizgiler, bazan, göz açıp kapıyacak kadar kısa bir zaman içinde görülebiliyor. Bu yüzden, bazı astronomlar Mars'ın «kanal» diye adlandırılan çizgilerini hiç göremiş, bunların varlığı hakkında şüpheli davranmışlardır.

Yapılan incelemelerde kanalların koyu

Mars gezeğeni ile iki uydusu

renkli bölgelerde de devam ettiği, kalıntılarının değişik olduğu, bazılarının bir sona varmadan birdenbire kesildiği görülmüştür. 1939'da yapılan uzun bir gözlem sırasında zaman zaman kanallar görülmeye başlanmış, bunların resimleri çizilmiştir. İki ay süren gözlem sırasında 40 kadar kanal tesbit edilebilmiş, bir-iki defa da bütün kanal sistemi bir, iki saniye görülebilmiştir. Kanalların renginin o sırada «Maria»nın rengiyle aynı, yani koyu zeytin yeşili olduğu da gözden kaçmamıştır. 1956'da, Amerika'da, Wilson Rasathanesi'nden yapılan gözlem sırasında, Mars Dünya'dan 120.000.000 km. uzaktayken, kanallar görülmüştür. Bu gözlemde kanalların yapma olabileceğine dair bir delile raslanmamış, bunların daha çok bir çeşit yüzey şekli olabileceği düşüncesi uyanmıştır.

Yerçekiminin Mars'taki durumu. Yeryüzünde boşlukta serbest bırakılan bir cisim ilk saniyede 4 m. 90 sm. düşmesine karşılık, Mars'ta aynı zaman içinde ancak 1 m. 87 sm. düşer.

Mars'ta Hayat Var mı

Mars'ta hayat olduğu öteden beri ileri sürülmüştür. Bugün de, çeşitli usullerle yapılan incelemeler de bu gezeğende hayatın varlığını göstermektedir. Bu arada, «Maria» da bitki yaşadığına dair çeşitli deliller elde edilmiştir. Yalnız, bizim bildiğimiz bitkilerin oksijen azlığından, sıcaklık farklarının çok yüksek olmasından dolayı Mars'ta yaşıyamıyacağına muhakkak gözüyle bakılmaktadır. Bununla birlikte, bitkilerin yaşadıkları yere uymakta gösterdikleri büyük kabiliyet, dünyadakilere çok benziyen bitkilerin Mars'ta da pekâlâ yaşıyabileceği ileri sürülüyor. Bu arada, Rus bilginlerinin Kuzey Kutup Dairesi içinde yaptıkları deneyler de bu iddiayı kuvvetlendirmiştir: O bölgelerde, oksijen azlığını bir yana bırakırsak, hemen hemen tamamen Mars'takine benzer şartlar altında bitki yetiştirmek mümkün olmuştur. Oksijeni ise, gerekince, bitkiler hücreleri arasındaki boşluklarda depo edilebilirler. Onun için, Mars'taki bitkiler de oksijen azlığına kendilerini uydurmuş olabilirler. Bütün bunların dışında, Mars'ta bambaşka bir hayat şeklinin gelişmiş olması da akla gelebilir.

Yalnız, Mars'ta, insan, hayvan gibi yaratıkların yaşıyabileceği pek sanılmıyor. Çünkü oksijensiz, kurak, soğuk bir yerde yüksek hayat şekilleri gelişemez. A.B.D. Hava Kuvvetleri Havacılık Tıp Okulu'nda yapılan bir denemede, aynen Mars'taki şartlar elde edilmis, bu şartlar içinde ancak mikroskopik hayvanların yaşayıp çoğaldığı görülmüştür.

Mars'ta İnsan Yaşıyabilir mi

İnsanların, dikkatli bir hazırlanmayla, Mars'ta yaşıyabileceklerine şüphe yoktur. Az da olsa, atmosfer basıncı olduğu için, basit bir feza elbisesiyle oksijen tertibatı insanların orada rahatça yaşamasına yeter.

Mars'a giden bir insan belki de göz alabildiğine uzanan soğuk, yeknesak kahverengimsi topraktan başka bir şey göremiyecektir. Gök kurşunimtırak mavi renktedir, dağdan eser yoktur. Atmosferde çok az oksijen olduğundan ateş yakılamaz. Elektrikle elde edilmiş bir ısı, üzerine konan su kabını hemen kaynatmaya başlarsa da, basınç azlığından suyun sıcaklığı ılık olmaktan ileri gidemez.

Mars'ın Uyduları

Mars'ın 2 uydusu vardır. 1877'de Amerikalı bir astronom tarafından keşfedilen bu uydulardan «Deimos» adı verilenin gezeğenden ortalama uzaklığı 23.000; «Phobos» adı verilenin ise 9.000 km.'dir. Deimos'un çapı 16 km. kadardır. Phobos biraz daha büyüktür. Phobos devrini 7 saat 30 dakikada, Deimos 30 saat 17 dakikada tamamlar.

MARSHALL ADALARI

Büyük Okyanus'ta, Mikronezya adalar topluluğundan A.B.D.'ne ait bir takımadadır. Geniş bir alana serpilmiştir. Bütün adaların yüzölçümü 253 km^2, nüfusu 14.000'dir.

Marshall Adaları, en yakın kara parçası olan Yeni Gine adasının 2.700 km. kuzeybatısındadır. 1906'da Almanlar'a, 1914'te Japonlar'a geçen adalar, 1944'te Amerikalılar'a geçti, 1947'de A.B.D.'nin bu adalar üzerindeki «manda»sı tasdik edildi. 1944'te Japonlar ile Amerikalılar arasındaki en kanlı savaşlardan biri bu adalarda geçmiştir. Amerikalılar, savaştan sonra meşhur atom denemelerini Bikini ve Eniwetok adacıklarında yapmışlardır.

Adada 1.000 kadar Japon, bir miktar Amerikalı vardır, geri kalanı Mikronezyalı yerlilerle melezlerdir. Km^2'ye 55 kişi düşer. Halk balıkçılıkla, meyvacılıkla geçinir. Yarımadalar yayıldığı bölgede Büyük Okyanus pek derindir; derinlik kuzeydoğuda Bikini açıklarında 5.000 metreyi geçer.

MARSHALL, George (1880 - 1959)

George Marshall

İkinci Dünya Savaşı sırasında Amerikan Ordusu'nun Genel Kurmay Başkanlığını yapmış, zaferin kazanılmasında önemli rol oynamış bir Amerikalı generaldir. Savaştan sonra, Başkan Truman'ın bakanlar kurulunda iki kere görev almış, devlet bakanlığı yaptığı sırada «Marshall Plânı» diye tanınan, Avrupa kalkınma plânını hazırlamıştır.

George Marshall Uniontown'da doğdu. Babası zengin bir akar-yakıt tüccarıydı. Amerika'nın iç savaşı sırasında Birlik Ordusu'nda savaşmıştı, oğlunun da asker olmasını istiyordu. George Marshall 1901'de Virginia Askerî Enstitüsü'nü bitirdi. İlk askerlik görevini Filipin Adalarında yaptı. 1917'de yüzbaşılığa yükseldi, aynı yıl, Birinci Tümen'in Kurmay başkanlığı yardımcılığına atandı. Ertesi yıl albaylığa yükseldi, Birinci Ordu Kurmay Başkanlığı'na getirildi. Askerî harekâtı yönetmekte gösterdiği başarılarla, üstün bir komutan olarak tanındı.

George Marshall savaşın sonlarına doğru tuğgeneral olarak ödev görüyordu, savaş bitince gene yüzbaşılık rütbesine döndü. 1924'e kadar General Pershing'in yaverliğini yaptı. Daha sonra Çin'de görev aldı, A.B.D. Ordu Koleji'nde öğretmenlik yaptı. Çeşitli birliklerde ödev aldıktan sonra 1936'da yeniden tuğgeneralliğe yükseldi. 1939 eylûlünde, ikinci Dünya Savaşı başlayınca, Marshall, orgeneral rütbesiyle Genel Kurmay Başkanlığına getirildi.

Savaş çıktığı sırada Amerikan ordusu dövüşmeye hazırlıklı değildi. 300.000 kişiyi geçmiyen bu ordunun ancak pek azı savaşma tekniğini biliyordu. General Marshall derhal işe girişerek bu kuvveti, güclü bir modern ordu haline getirmeye koyuidu. Bu arada, 70.000 kişiyi manevra alanlarında eğitimden geçirdi. Çölde, dağlık yerlerde, ormanlarda, tropikal bölgelerde savaşacak ayrı birlikler meydana getirildi. 1944'te Amerikan Ordusu 9.000.000 kişiye yükselmişti. Böylece, o güne kadar dünyada görülmüş en büyük savaş gücü ortaya çıkmış oluyordu.

İkinci Dünya Savaşı'nda Amerikan Orduları'nın harekâtını yöneten, General Marshall'dı. 1945'te Japonya teslim olduktan sonra, General Marshall görevinden çekildi. 1947 ocak ayına kadar Çin'de, Başkan Truman'ın temsilcisi olarak bulundu. Daha sonra Amerika'ya döndü, 1949'a kadar Devlet Bakanlığı yaptı. Aynı yıl Amerikan Kızılhaç'ı başkanlığına seçildi. 1950'de, Kore Savaşı başladıktan sonra, Savunma Bakanı oldu. Amerikan Millet Meclisi, Marshall'ın Savunma Bakanı olabilmesi için, bu bakanların sivillerden seçilmesini gerektiren kanunu iptal etmişti. General Marshall 1951'e kadar bu görevinde kaldı.

General Marshall'ın adı ile ortaya çıkmış olan Marshall Plânı, Amerika'nın Avrupa'ya iktisadi yardım plânıdır. Bu yardım plânının programı, 1947 Paris Konferansı'nda, 16 millet tarafından tesbit edilmişti. Türkiye de bu 16 devlet arasındaydı.

MARSİLYA

Fransa'nın en büyük limanı, Paris'ten sonra en büyük şehridir. Güney Fransa kıyılarındaki Lyon Körfezi'nin doğusunda tabiî bir limandır. Şehir, Eski Liman diye bilinen oldukça büyük limanın bulunduğu körfezi çepeçevre kuşatmıştır. 1850'de daha yeni bir liman yapılmıştır. Normal şartlar altında Marsilya limanına girip çıkan gemilerin sayısı yılda 4.500 kadardır.

Nüfusu 700.000 kadar olan Marsilya Fransa'nın en büyük endüstri merkezlerinden biridir. Şehirde buhar makinası, otomobil fabrikaları, petrol tasfiyehaneleri vardır. Makarna, sabun, kiremit, tuğla yapımı da çok ileridir. «Marsilya kiremidi» bütün dünyaca ünlüdür.

Avrupa'nın en eski limanlarından biri olan Marsilya'yı M.Ö. 600 yıllarında Eski Yunanlılar kurmuştu. Limanın yanında hızla gelişen şehir eski çağların en büyük ticaret merkezlerinden biri oldu.

MARSİYAS

Eski Yunan masallarında adı geçen Frigyalı bir delikanlıdır. Efsaneye göre, sanat tanrıçası Athena flütü keşfetmişti; yalnız, çalarken yüzünü çirkinleştirdiği için bu müzik âletini beğenmemiş, fırlatıp atmıştı. Sonradan Athena'nın flütünü Margiyas buldu, bunu o kadar güzel çalmaya başladı ki, lir çalmakta usta olan Apollon, onunla yarışa girmek istedi. Frigya Kıralı Midas da hakem seçildi. Önce Apollon'un lirini, sonra da Marsiyas'ın flütünü dinliyen Midas, yarışmayı Marsiyas'ın kazandığını ilân etti. Buna çok kızan Apollon, Midas'ı cezalandırmak için onun kulaklarını eşek kulağı biçimine soktu.

Marsiyas, sanatta, telli sazlar kullanan Yunan müziğine karşı nefesli sazlar kullanan Frigya müziğini temsil ederdi. Roma'da, Forum alanında, Marsiyas'ın çok güzel bir heykeli dikilmişti. Değerli, zevkli bir sanat eseri olan bu heykelin eşi birçok Roma sömürgelerinde de en önemli meydanlara konulmuştu.

MARŞ (Bk. OTOMOBİL)

MARŞ

Bir müzik parçasıdır; daha çok, askerî yürüyüşlerde bando ile çalınır. Yürüyüş temposundadır. Buna «yürüyüş marşı» denir. «Millî marş» denilen, devletlerin resmî marşları daha ağır tempoludur.

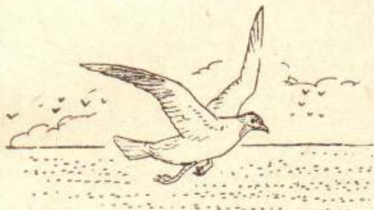
Senfonilerde, operalarda da «marş» denilen kısımlar bulunur. Beethoven'in 7. Senfoni'sindeki «andante» bölümü bir marştır. Verdi'nin «Aida» operasında da pek ünlü bir «Zafer marşı» bölümü vardır. Chopin'in eseri olan «Cenaze marşı» hemen hemen bütün dünyaca benimsenmiştir; Mendelssohn'un «Düğün Marşı» da bütün dünyada ünlüdür.

Marşlarımız arasında en ünlüleri, millî marşımız olan «İstiklâl Marşı» ile «Onuncu Yıl» ve «Dağ Başını Duman Almış» marşlarıdır. Ayrıca Yedek Subay, Topçu, Piyade, Süvari marşları da törenlerde çok çalınan, çok sevilen havalardandır.

MARTI

Ordek iriliğinde yüzücü, güzel bir deniz kuşudur. Çoğu beyaz renktedir. Kısa boynu, yüzmeye elverişli perdeli ayakları, kalın, sık tüyleri vardır. Denizin üzerinde, hemen hemen hiç durmamacasına geniş daireler çevirerek uçar, ya da gemilerin arkasından gider. Karada yürüyüşü zor, telâşlıdır. Gemiciler, açık denizde martıya raslayınca, karanın yakın olduğunu anlarlar.

Martılar, yuvalarını, cinsine göre ya kumsalda, ya da kayalıkların arasında yaparlar. Balıkla beslenmekle beraber, su üzerinde yüzen hayvan leşlerini, daha başka besinleri de yerler. Binlercesi sarp kayalık yerlerde bir arada yaşar. Martının acı bir bağrışı vardır.

Martı çoğu beyaz renkte ördek büyüklüğünde bir deniz kuşudur.

Martılar yeryüzünün deniz olan hemen her yanında yaşarlar. Bu arada ırmakların, göllerin yakınında yaşıyanları da vardır. Başlıca çeşitleri şunlardır: Siyah martı, gümüşü (büyük) martı, küçük martı, cüce martı, karabaşlı martı.

MARTİNİK

Amerika'da Fransa'ya ait bir adadır. Küçük Antiller topluluğunda, İngilizler'e ait Santa Lucia ile Dominicana adaları arasındadır. Yüzölçümü 1.106 km², nüfusu: 267.000, başkenti Fort de France'tır.

Martinik, kuzeyi dağlık, volkanık bir adadır. Pelée yanardağı (1.463 m.), 1902'de fışkırarak Saint-Pierre kasabasını yakıp yıkmıştı. Daha güneyde Carbet Tepesi 1.207 metredir.

Dünyanın en çok muz elde edilen ülkelerinden biri Martinik'tir. Muzlarının lezzeti ünlüdür. Şekerkamışı, rom gibi başka ürünler de elde edilir. 1635'te İspanyollar'dan Fransızlar'a geçmiş, 1946'da Fransa'nın denizaşırı bir ili olmuştur.

Martinik'te 6.000 Hindû, 6.000 Budist Çinli, 6.000 Müslüman Hintli, 5.000 İspanyol, 35.000 Fransız dışında halk Zenci ve Zenci-Franz melezidir. Zenciler, Melezler Fransızca konuşurlar.

Başkent Fort de France batı kıyısında aynı adı taşıyan körfezde Karayib üzerinde 73.000 nüfuslu bir liman şehridir. İmparatoriçe Joséphine'in doğum yeri burasıdır. 43.000 nüfuslu Trinité, doğu kıyısında, Atlas Okyanusu üzerindedir. Saint-Esprit ile Marin 35-36.000 nüfuslu birer şehirdir. Lamentin ise 20.000 nüfusludur, Fort de France'ın doğusundadır. Martinik'te başka şehir yoktur.

MARUL

Marul

Geniş, uzun, yeşil yaprakları taze olarak yenen bir bitkidir. Bileşikgiller familyasından olan marul yeşil salataya benzemekle beraber yaprakları daha uzun, daha etlidir. Yaz başlangıcında yetişir. Marul da, yeşil salata gibi, yıllık bitkilerdendir. Sapı, yaprakların ortasındadır. Kökü, kazık köklerdendir. Sapı üzerinde, hindiba çiçeği gibi, bileşik çiçekler açar. Ucu tüylü olan tohumları rüzgârla kolayca uçar.

Marul kumlu, sulak toprakları sever. Tohumdan yetiştirilen fideler bahara doğru kumlu, gübreli yataklara dikilir. Havalar yağışsız gidiyorsa sık sık sulanır. Marul, olgunlaşmaya başladığı sırada, dış yaprakları koparılırsa, bitkinin kuvveti dağılmıyacağı için, göbekler daha sıklaşır.

Marul, kalori bakımından pek kuvvetli olmamakla beraber A, B, özellikle C vitaminleri bakımından çok zengindir. Bundan dolayı, gelişme çağındaki çocuklara, gençlere çok faydalıdır. «Büyük marul» denilen bir cinsinden çıkarılan özsuda öksürüklere iyi gelen bir madde vardır. Eskiden bu özsudan şurup yapılır, süt çocuklarının bronşitlerinde, öksürüklerinde ilâç olarak kullanılırdı. Bugün de bazı hazır ilâçların yapılmasında bu maddeden faydalanılıyor.

MARX, Karl (1818 - 1883)

Karl Marx

Sosyalizmin kurucusu sayılan bir Alman iktisatçısıdır. Bir Yahudi ailesinin oğlu olarak Trier'de doğdu. Hayata öğretmenlikle atıldı, gazeteciliğe geçti, maddeci (materyalist) görüşlerini yaymaya başladı. Friedrich Engels'le birlikte, 1847'de, «Komünist Beyannamesi»ni yayınladı (Bk. Engels; Maddecilik; Marksizm). 1867'de yayınladığı «Das Kapital» (Sermaye) adlı eserinde düşüncelerini daha geniş ölçüde açıkladı. Burada, dünya iktisadi hayatının temeli olan sermayenin durumunu, ileriki gelişmelerini gözden geçiriyordu. Ona göre sermaye, ister toprak, arazi, üretim âletleri, fabrikalar şeklinde olsun, ister emek şeklinde olsun, yönetici bir gücün, yani devletin elinde toplanmalıydı.

Marx, daha sonra «Birinci Enternasyonal» denilen milletlerarası işçi kongresini kurdu. Ölümünden sonra, ikinci (1904) ve üçüncü (1920) Enternasyonaller kurulmuştur.

Marx'ın düşünceleri, yalnız ekonomik alana kapalı kalıyor, birçok toplumsal meseleleri açıkta bırakıyordu. Her şeyi materyalizm ve «tarihî maddecilik»le açıklamak istiyordu.

Bolşevik İhtilâli ile, Rusya'da maksizm, yani komünist sosyalizmi uygulandı. Yalnız, insanın bütün beşerî haklarını, manevî değerlerini inkâra varan, eşitlik propagandasiyle bütün dünyaya hükmetmeye çalışan bu rejim, tarih boyunca insanlığı tehdit eden en büyük, en korkunç tehlike haline gelmiştir. İnsan kitlelerini sürü gibi idare etmek için milyonlarca kişi öldürüldü, iktidar birkaç zalim diktatör arasında paylaşıldı.

Bu bakımdan Marx, komünizmin kurucusu olarak, insanlığı felâkete götüren, tarihte görülmemiş bir esarete sürükliyen adamdır.

MARY STUART (1542 - 1587)

Mary Stuart

İskoçya Kıraliçesi' dir. İskoçya Kıralı V. James'in Fransız Guise Prensesi olan eşinden Linlithgow'da doğdu. Fransa veliahdiyle evlendi. Eşi II. François, Fransa kıralı olunca o da kıraliçe oldu. Ertesi yıl, II. François'nın ölümü üzerine, 18 yaşında dul kaldı İskoçya'ya geldi. Babası V. James'in oğlu olmadığı için, İskoçya kıraliçesi Mary sayılıyordu. Akrabası Lord Darnley'le evlendi; ondan olan oğlu VI. James adiyle İskoçya kıralı,

kendisi de kıral naibesi ilân edildi Lord Darnley anlaşılmaz şekilde öldürüldü. Kaatili olduğu söylenen Bothwell beraet etti, Mary Stuart, sonradan onunla evlendi. Esasen Katolik olduğu için, Tamamen Protestan'lığı kabul etmiş bulunan İskoçya'da hiç sevilmiyen Mary, bunun üzerine büsbütün nefret kazandı. Iskoçya'dan kaçtı, Ingiltere'ye sığındı

Ingiltere kıraliçesi I. Elizabeth, onu 19 yıl çeşitli şatolarda hapsetti. Elizabeth'in çocuğu olmadığı için, Ingiltere tahtının vârisi Mary Stuart oluyordu. Ustelik, Katolik olduğundan Ispanya ile işbirliği yapmasından korkuluyordu. Bu hava içinde, I. Elizabeth, rakîbesini, asılsız bir komplo isnadiyle idama mahkûm ettirdi; başı kesilerek öldürüldü.

Mary Stuart zeki, güzel, kültürlü bir kadındı. Oğlu James, Elizabeth ölünce, 1603'te İngiltere kıralı oldu; böylece, Büyük Britanya adasını paylaşan Ingiltere ile Iskoçya kırallıkları da aynı şahısta birleşti.

MARYAN ADALARI
(Bk. MARİANA ADALARI)

MARYLAND

Amerika Birleşik Devletlerini teşkil eden 50 eyaletten biridir. Chesapeake Körfezi'nin kuzey ve doğusundadır. Doğusunda Delaware ve Atlas Okyanusu, güneyinde Virginia, kuzeyinde Pennsylvania vardır. Washington şehri, Maryland'ın güneybatısında Potomac ırmağının kuzeyinde, Virginia sınırı üzerindedir. «Güney Atlantik Devletleri»nden sayılan Maryland'ın adı «Mar.» veya «Md.» şeklinde kısaltılır; 1788'de A.B.D.'ni teşkil eden ilk devletlerdendir.

Yüzölçümü: 31.926 km²

Nüfusu: 3.325.000

Başkenti: Annapolis

Maryland'ın üzerinde bulunduğu yarımada düz bir ovadan ibarettir. Yıllık yağış fazladır (1,5 m. kadar). Yıllık ısı ortalaması yazın 22°, kışın 0°'dir. Tipik bitki örtüsü yapraklarını kışın döken ormanlar, güneyde Akdeniz bitkileridir. Avcılık yapılır, demir çıkarılır, meyva, patates, yulaf, buğday ekilir, koyun beslenir. Birçok endüstri kolları vardır.

Nüfus bakımından Maryland, A.B.D. arasında 21. gelir. Nüfusu 1750'de 110.000'ken 1960'ta 3 milyonu geçmiştir. Baltimore limanının canlılığı, II. Dünya Savaşı'nda ve sonraki yıllarda, eyaleti, A.B.D.'nin en hızla kalkınan devletlerinden biri haline getirmiştir. Bugün km²'ye 104 kişi düşmektedir. Maryland'da 700.000 kadar Zenci vardır.

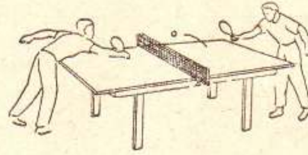
Virginia'dan gelen ve başkent Washington'dan geçen demiryolu, ülkeyi Delaware yolu ile New Jersey ve Penssylvania'ya bağlar. Başkent Annapolis, Baltimore'un güneyinde 26.000 nüfuslu küçük bir limandır Baltimore, Atlantik Okyanusu üzerinde pek canlı bir limandır. Nüfusu bugün, banliyöleriyle beraber, 2 milyonu geçmiştir.

Baltimore Üniversitesi 1888'de kurulmuştur; 15.700 öğrencisi, 1.724 öğretmeni vardır. Annapolis Üniversitesi 1876'da kurulmuştur; 7.500 öğrencisi ve 1.315 öğretmeni vardır.

MASA TENISI [Pingpong]

Büyük bir masa üzerinde, ufak bir topla oynanan bir tenis oyunudur. Dünyanın hemen her ülkesinde çok sevilen bir spordur.

Masa Tenisi ilk defa XIX. yüzyılda Ingiltere'de oynanmış, sonra Avrupa'ya, Amerika'ya yayılmıştır Yurdumuzda ise ilk defa, 1927'de Istanbul'daki Robert Kolej'de oynanmıştır. Yakın zamana kadar klüpler arasında gayriresmî mahiyette yapılan masa tenisi maçları, 1953'te bu spor kolu «Spor Oyunlarından ayrılarak Tenis ve Masa Tenisi Federasyonu adı altında yeni bir federasyonun kurulmasiyle biraz canlanmıştır. Türkiye'de büyük çaptaki ilk resmî masa tenisi yarışması 1957'de yapıldı. Bugün yurdumuzda 10.000 kadar meraklı masa tenisi oynamaktadır. Bu spor daha çok İstanbul, Ankara ve İzmir'de büyük ilgi toplamaktadır.

Masa tenisi dünyanın hemen her yerinde çok sevilen, kolayca öğrenilen bir oyundur.

Milletlerarası Masa Tenisi Federasyonu (İ.T.T.F.) 1926'da Alman sporcularından Dr. Lehman'ın önayak olmasiyle, kuruldu. 1928'de bu federasyona bağlı devletlerin sayısı 28'ken bugün 72'ye yükselmiştir. Bunların arasında Türkiye de bulunuyor.

Masa tenisi yerden 76 sm. yükseklikte, ortasında 1,83 m. boyunda file bulunan bir masa üzerinde oynanır. Masanın boyu 2,74 m., genişliği 1,525 m.'dir. Kenarlarında 2'şer sm. genişliğinde beyaz bir çizgi, bulunur, arkalarında 4,5 metrelik bir serbest alan bulunması gerekir.

Masa tenisinin oynandığı top sellüloitten yapılmıştır. 2,40-2,53 gram ağırlığındadır, çevresi 11,43-12,06 sm.'dir. Bu sporda sayılar 21'e kadar sayılır, her oyuncu 5 sayı servis atışı yapar.

Masa tenisinde ilk millî karşılaşmayı 1958'de Kahire'de Birleşik Arap Cumhuriyeti takımiyle yaptık. Erden Günay, Teoman Edizer ve Tuncer Cebeci'den kurulu ekibimiz 5-0 yenildi. 1960'ta 18-21 yaşları arasındaki oyuncuların katıldıkları bir turnuvada da sporcularımız Bükreş'te Yugoslav, Romen ve Bulgarlar'a karşı oynadılar.

Batı Almanya'nın Dortmund şehrinde yapılan 1960 Dünya Masa Tenisi Şampiyonluk maçlarının sonuçları şunlardır: Tek erkek: Jung Kuo-Tuan (Çin); Tek kadın: K. Matsuzaki (Japonya); Çift erkek: İ. Ogimura ile T. Murakami (Japonya); Çift kadın: T. Namba ile Yamaizumi (Japonya); Karma: Ogimura ile Eguşi (Japonya); Erkek takımı: Japonya; kadın takımı: Japonya.

MASAJ

Vücudun çeşitli organları üzerinde, tedavi amaciyle, elle, ya da birtakım özel araçlarla yapılan ovma, bastırma, yoğurma gibi hareketlere «masaj» denir. Daha çok, inme tedavisinde, vücudun fazla yağlarını eritmede, organlara biçim vermede bu usule başvurulur.

Masajda uygulanan hareketlerin başlıcaları şunlardır:

Ovma. — Vücudun bir bölgesi parmakların, avucun hareketleriyle sıkıştırılarak ovulur.

Bastırma. — Parmakları sırtın bir organı üzerine bastırarak yapılır.

Yoğurma. — Masaj yapılacak organlar avuçların içine, alınarak, yumuşak bir maddeyi yoğurur gibi sıkıştırma hareketidir.

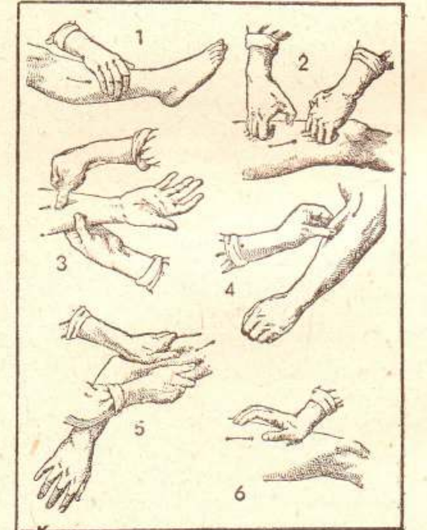
Vurma. — Ellerin kenarlariyle, devamlı, düzenli olarak, organlar üzerine, acıtmıyacak şekilde vurulur.

Ezme .— Masaj yapılacak yerlerin yumuşak kısımları, parmakların, avucun baskısı altında ezilir.

Masaj yapan elin, aletlerin deri üzerinde kolayca kayması, bu hareketlerin deriyi zedelememesi için, «talk tozu», vazelin gibi kaygan, yağlı maddeler sürülür.

Masajdan, tıpta, çeşitli alanlarda fayda sağlanır. Bu hareketler sayesinde deridé, kaslarda, kasları tutan bağlarda, kemiklerde, eklemlerde kan dolaşımı hızlandırılır, böylece organın yeteri kadar kan alması sağlanır; bir hastalıktan, ya da başka bir sebepten dolayı ufalmış, küçük kalmış kaslar gelişip normal şeklini alır; sinirler kuvvetlenir; ağrılar geçirilir; oynak yerlerin tutuklukları, sertlikleri, kasıntıları giderilir. İnme (felç) geçtikten sonra zayıf düşen kaslar, sinirler de masajla kuvvetlendirilir. Devamlı bir şekilde masaj yapılan inmeli kasların zamanla eski kuvvetini kazandığı çok görülmüştür. Mide, barsak bozuklukları da, o bölgelerdeki kaslar üzerinden yapılan masajlarla düzeltilebilir.

Yalnız, bazı hastalıklar vardır ki organların hareket ettirilmesi fayda değil, zarar verir; bu gibi durumlarda masaj yapılmamalıdır. Onun için, masaj yapılması gereken halleri, zamanını, şeklini hekimin belirtmesi gerekir.

Değişik masaj çeşitleri: 1 — Ovma; 2 — Yumrukla basma; 3 — Başparmakla basma; 4 — Çimdikleme; 5 — Yoğurma; 6 — Friksiyon

MASAL

Çocukların cinlerle, perilerle, korkunç devlerle dolu sihirli âlemi

MASAL, daha çok çocuklara anlatılan, olağanüstü serüvenlerle dolu hikâyelerdir. Masalların başlıca özelliği, içinde insan ve tabiat üstü yaratıkların, olayların bulunmasıdır. Devler, cinler, periler masalların başlıca kişilerinden olduğu gibi, tokatı yiyen şehzadenin süpürgeye çevrilmesi, kuş olup uçması gibi olaylar da masallarda sık sık raslanan olaylardır. Masalların ikinci özelliği, onu uyduranın belli olmayışıdır. Bunlar anababalardan çocuklara anlatıla anlatıla bugüne kadar gelmiştir.

Dilimizde de, yüzyıllardan beri, yüzlerce masal söylenegelmiştir. Bunların, folklor araştırmaları arasında tesbit edilerek yazıya alınması, sade, güzel bir dille yeniden yazılması gibi çalışmalar yeni başlamıştır.

Masallar, bazan millî, mahallî kaynaklardan doğmadır. Dedekorkut Hikâyeleri'nin Orta Anadolu'da söylenen şekilleri, Türk tarihinin destan parçalarının halk arasında yaşadığını gösterir (Bk. Dedekorkut Hikâyeleri). Bazı masallar, bilinen ünlü hikâyelerin halk arasına inerek az çok biçim değiştirmesinden doğmuştur: Binbir Gece Hikâyeleri'nden masal halini almış olanlar gibi. Bir de, halkın heyecanını uyandıran bazı acıklı olayların, zamanla masallaşmasından meydana gelmiş olanlar vardır: Güney Yörükleri'nin «Boş beşik» efsanesi gibi.

Eski toplum hayatımızda masal bilmekle, masal söylemekle tanınmış kadınlar vardı. Bunlara «masalcı nine» derlerdi. Masalcılar, konaklarda, çoğunluğunu çocuklarla kadınların meydana getirdikleri topluluklara, kış gecelerinde, ramazan gecelerinde bildikleri, bazan da uydurdukları masalları tatlı tatlı anlatırlardı. Bu masallar çoğu zaman şöyle bir tekerlemeyle başlar:

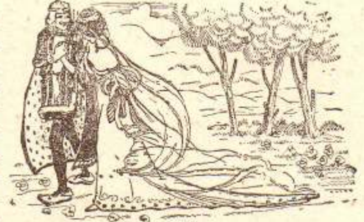
«Evvel zaman içinde, kalbur saman içinde, deve tellâl iken, pire berber iken, ben annemin beşiğini sallar, annem bana ninni söyler iken... Bir padişahın birbirinden güzel üç kızı varmış. Bir gün...»

Masalların bitişi de çoğu defa şöyle bir tekerlemeyle biter: «Gökten üç elma düştü, birini kendim yedim, birini bu masalı dinliyene verdim, birini... Onlar ermiş muradına, biz çıkalım kerevetine!»

Milletlerin kendilerine göre masallar vardır. Birçok yazarlar ya bunları işliyerek, ya da kendileri yeni konular bularak, çocuklar için çeşitli masallar, hayvan hikâyeleri yazmışlardır. Bunların başında Andersen, Grimm Kardeşler, La Fontaine gelir (Bk. Çocuk Edebiyatı).

BİR TÜRK MASALI:

ÜÇ TURUNÇLAR

BİR VARMIŞ, BİR YOKMUŞ, Allah'ın kulu çokmuş. Evvel zaman içinde, kalbur saman içinde, deve tellâl iken, pire berber iken, ben annemin, babamın beşiğini tıngır mıngır sallar iken, ak sakal, sarı sakal, berber elinden yeni çıkmış taze kırkılmış yok sakal, kasap olsam sallıyamam satırı, nalbant olsam nallıyamam katırı, hamama girsem sorarım natırı, nadan olan bilmez ahbap hatırı, dereden geldim, sandığa girdim, bir de ne göreyim, köşede bir hanım oturuyor, şöyle ettim, böyle ettim, yüzüne baktım, hanım yerinden kalktı, çıktık birlikte yola, ne sağa baktık, ne sola, gide gide Kaf Dağı'nın arkasına geldik ki ne ileri gidilir, ne geri, sana bir masal söyliyeyim gel beri...

Bir padişahın bir oğlu varmış. Günün birinde canı sıkılmış, düşmüş yollara... Yolda giderken bir dervişe raslamış. Derviş şehzadeye: «Şehzadesin, güzelsin, bu yollarda ne gezersin?» demiş. Şehzade de derdini anlatmış.

Derviş: «Ya, öyle mi?» demiş. «Dur sana üç tane turunç vereyim. Ama, sakın çorak yerde kesmiyesin.» demiş.

Oğlandır turunçları almış, yollara düşmüş. Az gitmiş, uz gitmiş, dere tepe düz gitmiş, altı ay, bir güz gitmiş, bir de arkasına bakmış ki bir arpa boyu yol gitmiş. Gide gide bir yere gelmiş. Pek susamış. «Bari şu turunçlardan birini keseyim, susuzluğumu gidereyim» demiş.

Turuncu keser kesmez şaşırmış. İçinden bir kız fışkırmış.

— «Yandım, şehzadem, bir yudum su!» deyip yerlere serilmiş.

Kızın öldüğünü görünce şehzade yeniden düşmüş yola... Bir zaman gittikten sonra gene susuzluk canına yetmiş, ikinci turuncu da kesmiş. Kesmiş de iyi etmiş sanki. Gene turuncun içinden ay parçası bir kız fırlamış.

— «Yandım şehzadem, bir yudum su!» deyip yere serilivermiş.

Bu sefer şehzade ahdetmiş: Üçüncü turuncu ancak bir su başında kesecek... Uzatmıyalım, bir hayli yol teptikten sonra, şehzade gelmiş engin bir dere başına... Hemen belinden hançerini çekip turuncu kesmiş ki, içinden ayın on dördü kadar güzel, sırma saçlı, keman kaşlı, badem gözlü, şirin sözlü bir dilber fırlamış.

— «Yandım, şehzadem, bir yudum su!» demesine kalmadan şehzade kızı dereye atmış. Kız kana kana kaynak suyu içmiş. Çıkmış ki tirtir titrer.

Oğlandır bunu görünce kadife kaftanını kızın omuzlarına sarmış. Onu derenin içinde bir kayaya oturtmuş.

— «Varayım anama, babama haber salayım, geleyim seni Allah'ın emri, Peygamber'in kavliyle kendime eş edeyim» demiş, gitmiş.

O gidedursun, biz gelelim peri kızına... Kız bir beklemiş, iki beklemiş, üç beklemiş, bakmış gelen giden yok. İçine bir gariplik çökmüş. Tam o sırada, yakınlarda çergi kuran Çingeneler'den birinin kızı, su almak için dereye gelmiş. Peri kızını görünce şavkından gözleri kamaşmış.

— «Kız, orada yalnız ne oturursun, beni de yanına alsana?» demiş.

Kız da elini uzatıp onu yanına çekmiş.

Çingene: «Aman! Sen ne güzel şeysin, ne güzel saçların var!» diye kızın saçındaki iğneyi çekmiş almış. Çekmesiyle kız bir kuş olup pırrr! diye uçmuş, gitmiş. Çingene kızı şaşadursun, iğneyi saçlarına iliştirekosun, şehzade çıkmış, gelmiş.

— «Sana ne oldu böyle? Simsiyah olmuşsun!» demiş.

— «Ne olacak, seni beklerken güneş vurdu, karardım.»

— «Ya niye sıskalaştın?»

— «Seni beklerken kurudum...»

Bunun üzerine şehzade, çaresiz, kızı almış, babasının sarayına götürmüş. Kırk gün kırk gece düğün yapmışlar, evlenmişler. Ertesi sabah, sarayın bahçıvanı erkenden gülleri ayıklarken bir kuş gelmiş konmuş gülün dalına. Bahçıvan bakmış kuşun haline, bunda bir acayiplik var. Kuştur dile gelmiş:

— «Şehzade, uyusun, üstünü dikenler bürüsün... Bastığı yerler kurusun...»

Kuş, bunları söylemiş, pırrr! diye uçmuş gitmiş. Bir gün, beş gün, bahçedeki bütün dallar kurumaya başlamış. Bunun üzerine, şehzade bahçıvana çıkışmış. İhtiyar bahçıvan: «Bu felâket benden değil, kuştandır» diye, olanları anlatmış. Şehzade düşünmüş, taşınmış, doluya koysa almıyor, boşa koysa dolmuyor, ne yapsın?

Bir sabah erkenden kalkmış, ökse kurmuş, kuşu tutmuş, kafese koymuş. Çingene kızının başından iğneyi alıp denemek için kuşun başına takınca, sevgilisini yeniden bulmuş. Bunun üzerine, hemen Çingene kızını çağırıp sormuş:

— «Kırk satır mı istersin, kırk katır mı?»

— «Kırk satırı ne yapacağım! Kırk katır ver ki babamın çergisine gideyim...»

Şehzadedir Çingene kızını kırk katıra bağlatır, adamları verirler kırbacı katırlara, hayvanlar parlayıp ürkünce Çingene kızı lâhzada kırk parça olur, cezasını bulur. Biz gelelim şehzadeye... Yeniden kırk gün kırk gece düğün dernek yapılır. Onlar ermiş muradına, biz çıkalım kerevetine...

Masallar yalnız kış gecelerinde oyalanmak, çocukları uyutmak için söylenen birer uydurma hikâye değildir, folklor bakımından da bunların büyük önemi vardır. Halk psikolojisini, halk inançlarını, büyük kalabalıkların toplu istek ve hasretlerini masallardan öğrenebiliriz. Hattâ tarihteki bir kısım olayların halk üzerindeki tepkileri bile uzun zaman masallarla geleceğe aktarılmış olur. Ayrıca, geleneğin çeşitli yönlerinden de masallar önemlidir: belirsiz tarihlerde geçmiş olmasına rağmen gene de toplum gelenekleri, düğünler, yapılar, yaşayış, beslenme şekilleri masallardan ortaya çıkar.

Bibliyografya. — Bu konuda Türkçe eserlerin başlıcaları:

Masal ve Türkü (İ. Gökbahar, 1947); Zaman Zaman İçinde; Tekerlemeler, Masal (Doç. P. N. Boratav, 1958).

MASARYK, Thomas Garrigue (1850-1937)

Thomas Garrigue Masaryk

Tanınmış bir Çek yazarı, devlet adamı, Çekoslovakya'nın ilk cumhurbaşkanıdır. Avusturya İmparatoru'nun Moravya'daki topraklarında çalışan bir arabacının oğlu idi Viyana ve Leipzig Üniversiteleri'nde okudu 1882'de, Prag'daki Çek Üniversitesi'ne felsefe ve sosyoloji profesörü oldu. Bu sırada Avusturya - Macaristan İmparatorluğu'nun idaresi altındaki Slav asıllı öğrencilerden bir birlik kurdu. Masaryk'in milliyetçilik konusundaki fikirlerini benimsiyen bu gençler 1900'de siyasî bir parti kurdular. «İlerici Parti» adiyle kurulan bu parti sonradan «Gerçekçi Parti» adı ile tanındı. Partinin üyelerinden biri olan Masaryk, 1907'de millet meclisine seçildi.

Masaryk o zamanki idareyi, büyük bir cesaretle tenkid ediyor, Almanlar'ın, Avusturya hükümeti üzerinde gittikçe artmakta olan baskılarını beğenmiyor, Avusturya sınırları içinde yaşıyan Çek ve Slav azınlıkların haklarını korumak için çalışıyordu.

Birinci Dünya Savaşı çıkınca Masaryk, bunu bir fırsat bilerek, Avusturya'dan kaçtı, dört yıl İsviçre, Fransa, İngiltere, İtalya, Rusya, Amerika Birleşik Devletleri gibi yabancı ülkelerde dolaşarak hür bir Çekoslovak hükümeti kurmak üzere çalışmalarda bulundu. Savaşın sonunda Avusturya - Macaristan İmparatorluğu'nun yıkılması üzerine Masaryk'in ülküsü gerçekleşti, Çekoslovak Cumhuriyeti kuruldu. 14 kasım 1918'de Masaryk bu cumhuriyetin ilk başkanlığına seçildi. Bundan sonra 1920'de, 1927'de, 1934'te üç defa yeniden cumhurbaşkanı oldu. 1935' te görevinden istifa etti. Yerine, çok sevdiği öğrencisi Beneş'in seçilmiş olduğunu görmenin sevinciyle son günlerini yaşadı. Oğlu da tanınmış Çek devlet adamlarındandır; dış işleri bakanı iken, 1948'de Komünistler iktidara gelince öldürülmüş, intihar ettiği ilân edilmiştir.

MASCAGNİ, Pietro (1863 1945)

Mascagni

Tanınmış bir İtalyan opera bestecisidir. «Cavalleria Rusticana» adlı bir perdelik operasiyle bir gece içinde dünya çapında bir şöhret kazanmıştır.

Mascagni, Liverno'da doğdu. Babası çiçekçiydi, oğlunu avukat yapmak istiyordu. Mascagni ise, babasından gizli müzik dersleri almaya başlamıştı. Daha sonra amcalarından biri onu evlât edindi, Milano'da müzik öğrenimi yapmasını sağladı. Mascagni konservatuvarda uzun zaman kalmadı, gezici tiyatro truplarından birine orkestra şefi olarak girdi, İtalyanın hemen bütün şehirlerini dolaştı. Sonunda, bir kasabada yerleşti, piyano dersleri vererek geçimini sağlamaya çalışıyordu.

1889'da bir nota yayınevinin bir perdelik opera yarışması açtığını okudu. Kazanana verilecek para da oldukça yüksekti. Genç besteci «Cavalleria Rusticana» operasını bestelemeye koyuldu, 80 günde tamamladı. Bitirince, ortaya çıkan eserden hiç de memnun kalmadı. Yarışmaya girmekten vazgeçti. Yalnız, bestecinin karısı müsveddeleri saklı olduğu yerden çıkarıp gizlice yayınevine gönderdi, eser birinciliği kazandı. Bu opera ilk defa 1890'da Roma'daki Costanzi Tiyatrosu'nda temsil edildi, daha ilk gece büyük bir başarı kazandı. Perde indikten sonra besteci tam kırk defa sahneye çıkıp halkı selâmlamak zorunda kaldı. Mascagni'nin evini de opera seven yüzlerce kişi sarmıştı. Besteci evine ancak, arkadaki pencereden girebildi.

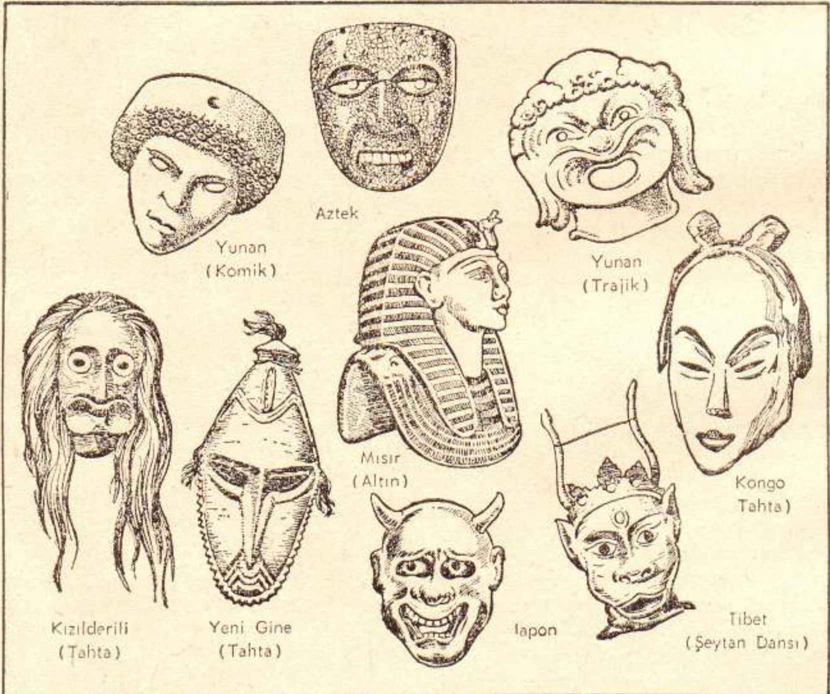
Mascagni, sonradan 14 opera daha bestelediyse de bunların hiçbiri «Cavalleria Rusticana» kadar başarılı olmadı. Mussolini İtalya'nın başına geçince Mascagni de faşist rejimini benimsedi, faşizmi öven şarkılar besteledi. Faşizm aleyhine kıpırdanmalar başlayınca bestecinin de durumu zorlaştı. En sonunda, Mussolini idaresi yıkılınca Mascagninin malına-mülküne el kondu. Besteci, 82 yaşında, Roma'da bir otelin fakir döşenmiş odasında öldü.

MASKE

Çeşitli sebeplerle yüze geçirilen örtüye, yapma yüze «maske» denir. Bunlardan «gaz maskesi», «eskrim maskesi» korunmak için; mukavvadan yapılmış olanları şenliklerde eğlence, maskaralık için; örtü gibi yüze geçirilen, yalnız gözlerle burun ucundan aşağısını açıkta bırakan kumaş maskeler de tanınmamak için, ya da maskeli balolarda kıyafetin bir kısmı olarak kullanılır.

Maskenin çok eski bir tarihi vardır. Bunların ilk olarak hangi sebeplerle kullanıldığı hakkında çeşitli yorumlar yapılmıştır. Bu konuda anlatılan hikâyelerden birine göre, çok eskiden Afrika'da yaşıyan yerli kadınlardan biri bir gün su almak için ormana gidecekmiş. Evde yalnız bıraktığı küçük çocuğunun kendisiyle gelmesini istememiş. Çocuk da ille annesi ile beraber ormandaki kuyunun olduğu yere gitmek istiyormuş. Annesi, çocuğu korkutarak buna engel olmak için su kovasının dibine renk renk boyalarla korkunç bir yüz resmi yapmış, çocuğunun bir daha su almak üzere ormandaki kuyunun yanına yaklaşmamasını sağlamış. Böylece, maskeler ilk olarak Afrika'da çocukları korkutmak için kullanılmaya başlanmış.

Maskelerin bir korunma aracı olarak ilk defa Ortaçağ'da, atlıların savaş sırasında kullandığı biliniyor; hattâ eskrimde maske

Çeşitli maskeler

kullanılması bundan dolayı âdet olmuştur. Gene eski çağlarda, tanınmış kimselerden ölmüş, ya da hayatta olanların, yüzlerinin kalıbı alınarak maskeleri yapılırdı. Bu çeşit maskeler yapmak en çok Fenikeliler'de, Mısırlılar'da, Yunanlılar'da, Asurlular'da âdetti.

İlkel insanlar, av silâhlarının üzerine, avlanma sırasında kendilerine uğur getirsin, ruhlar onlara yardım etsin diye, bazı korkunç maskeler takarlardı. Böylece, hayvanları da ürkülebilieceklerine, kendilerini koruyabileceklerine inanırlardı. Bu maskeler, bir madalya büyüklüğünden, kocaman kuleler şeklindeki totemlerin büyüklüğüne kadar çeşitli ölçülerde olurdu.

Eski Yunanistan'da, Fenike'de, Mısır'da elde edilen kalıntılardan anlaşıldığına göre, bu ülkelerde yaşıyanlar, ölülerin yüzlerine altın, gümüş, tunç maskeler takarlardı, çünkü bunların ölüleri kötü ruhlardan koruyacağına, öbür dünyada onlara yol göstereceğine inanırlardı.

Eski Yunanlılar'ın dinsel törenleri zamanla gelişerek Yunan tiyatrosu meydana gelince, maske de tiyatro sanatında önemli bir yer aldı. Deriden, renkli boyalarla süslenmiş kumaşlardan yapılan bu maskeler, değişik tipleri, rütbeleri, yaşları, meslekleri gösterirdi. O çağlarda Yunanlılar'ın ancak iki, üç profesyonel aktörü vardı, tiyatro eserlerinde ise daha çok rol olurdu. Bundan dolayı, değişik maskeler kullanarak, bir aktör birçok role çıkabilirdi. Bu maskelerin ağız kısmında megafon işi gören, sesi yükselterek çok ilerilere iletebilen bir tertibat bulunurdu.

Batı tiyatrolarında maske XVIII., XIX yüzyıllarda yavaş yavaş; XX. yüzyılda da kesin olarak ortadan kalktı. Ancak bazı eski tiyatro eserlerinin temsilinde, «Alis Harikalar Diyarında» gibi masalların sahnede canlandırılmasında ve W. B. Yeats ve Eugene O'Neill gibi modern tiyatro yazarlarının bazı piyeslerinde belli bir etki yaratmak üzere kullanıldığı olur.

MASONLUK

İnsanlar arasında, din, milliyet farkı gözetmeksizin, sevgi yaratmaya çalıştığını ileri süren, milletlerarası bir dernektir. Derneği ilk kuranlar kendilerine «franc maçon» (franmason = hür duvarcı) dedikleri için bu kelime dilimize «farmason» olarak da geçmiştir.

Masonlar birbirlerine «kardeş» derler; toplantılarında önlük, pergel, gönye gibi duvarcı aletlerini simge olarak kullanırlar. Toplantıları gizlidir, üye olmıyan kimseyi aralarına almazlar.

Masonluk gizli bir dernek olduğu için, tarihi, gelişmesi de oldukça karanlık kalmıştır. Söylenenlere göre, Kudüs'teki Süleyman tapınağının mimarı Hiran, bu yapının bitişine kadar, duvar örmekte çalışan işçilerini teşkilâtlandırmış, onların hepsini eşitlik, kardeşlik, birbirine yardım fikrine alıştırmıştır. Hattâ kurduğu teşkilâtta «çırak», «kardeş», «usta» (üstat) gibi sınıflandırmalar da yapmıştır ki, bunlar bugüne kadar masonlukta sürüp gelmiş unvanlardır.

En yaygın inanca göre, mason teşkilâtı VIII. yüzyıldan beri görülen lonca teşkilâtiyle (esnaf teşkilâtiyle) doğmuş, gelişmiştir. Bu teşkılât, birtakım localara ayrılıyordu. Bunların, merkezleri, teşkilâtları bakımından millî, uymaları gereken kurallar bakımından ise milletlerarası bir durumları vardı. Bu hareket aslında, İtalya'da başlamış, İngiltere'ye atlamış, sonra bütün Avrupayı sarmıştı. Strasbourg kilisesini yapan Erwing De Steinbach gotik katedraller yapan bir şirketin başındaydı; rivayete göre, asıl mason teşkilâtının kurucusu odur.

Masonluk, üyelerinden eşsiz bir bağlılık, gizlilik ister. Derneğe yeni girecek olanlar büyük bir elemeden geçirilirler. Herkes mason derneğine alınamaz. Teşkilâta alınacak kimsenin iyiliğiyle, insancıllığiyle tanınmış olması, hattâ milliyet bağının da dışına çıkarak insan varlığına daha çok değer vermiş bulunması istenir. Tanınmış, varlıklı kimseler tercih edilir. Genel olarak, mason teşkilâtında din, soy, mezhep ayrılığı gözetilmediği ileri sürülürse de, Hıristiyanlar, Yahudiler tercih edilir. Mason derneğine girecek olanlar, dışarıdakilere anlamsız, gülünç görünen maddi ve mânevi deneylere tâbi tutulurlar.

Masonların toplandıkları yere «loca» denir. Her memlekette bir lerkez (loca) vardır. Üyelerin en yüksek dereçedekine «Meşrık-ı Azam» denir. Ondan sonra «Üstat», «kardeş», «çırak» dereceleri gelir.

Masonluk, Türkiye'ye XIX. yüzyılın sonlarında girdi. Âdet olduğu gibi, önce bir gizli teşkilât olarak çalıştı. O devrin tanınmış siyaset adamlarından çoğu masondular. Cumhuriyet'in kuruluşiyle, yurdumuzda, kökü dışarıda olan her türlü dernek yasak edildiğinden mason locaları da kapatıldı.

Bibliyografya. — Bu konuda Türkçe eserlerin başlıcaları:
Masonluk Nedir? (C. R. Atılhan 1937); Masonluk Felsefesi (Dr. Kenan Sunal, 1949); Mason Tarihinde Türkler (C. İplikçi, 1949); Masonluk Hakkında Mücmel Fikirler (Dr. M Sakarya, 1952)

MASSACHUSETTS

Amerika Birleşik Devletleri'ni teşkil eden 50 eyaletten biridir. Doğusunda Atlas Okyanusu, kuzeyinde New Hampshire ve Vermont, batısında New York, güneyinde Connecticut, güneydoğusunda Rhode Island eyaletleri vardır. «New England» devletlerinden sayılan Massachusetts'in adı «Mass.» şeklinde kısaltılır; 1788'de A.B.D.'ni teşkil eden ilk devletlerden biridir.

Yüzölçümü: 21.408 km²
Nüfusu: 5.115.000
Başkenti: Boston

Ülkenin batısı hafif dağlıktır. Connecticut ırmağı, kuzeyden güneye ülkeyi ikiye böler. Yıllık yağış ortalaması 1,5 m. kadardır. Isı ortalaması yazın 20°, kışın —3°'dir. Tipik bitki örtüsü karışık ormanlar, güneyde yapraklarını kışın döken ormanlardır. Sığır ve koyun beslenir, avcılık yapılır, meyva, patates, yulaf yetiştirilir. Çeşitli endüstri kolları bulunan zengin bir ülkedir.

Massachusetts, nüfus bakımından A.B.D. arasında 9.'dur, km²'ye 239 kişi düşer. Bu yoğunluk, A.B.D. arasında, New Jersey'inkinden (300) sonra 2. gelir. Nüfus tamamen Boston'la yakınlarında toplanmış gibidir. Zencilerin sayısı pek azdır.

Eyaletin başkenti Boston, 2.800.000 nüfuslu bir limandır. Banliyölerinden Cambridge, A.B.D.'nin milletlerarası kültür merkezlerinden biridir. Massachusetts'in başlıca şehirlerinden Springfield (nüf. 448.000), Connecticut ırmağı üzerindedir; şehirde önemli silâh, makine, dokuma fabrikaları vardır. Worcester (nüf. 299.000), Boston Springfield yolu üzerindedir; önemli bir sanayi merkezidir. Lawrence-Harerhill (152.000), New Bedford (151.000), Fall River (150.000), Lowell (145.000) diğer büyük şehirlerdir. Northampton 32.000 nüfuslu bir üniversite şehridir.

Boston'da, başta 1636'da kurulmuş ünlü Harvard Üniversitesi olmak üzere birçok üniversite ve yüksek okullar vardır. Bu arada Worchester Üniversitesi 1843'te kurulmuştur; 3.300 öğrencisi, 285 öğretmeni vardır. Northampton Üniversitesi 1871'de kurulmuştur; 2.300 öğrencisi, 231 öğretmeni bulunur.

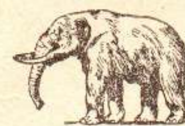
MASSENET, Jules (1842 - 1912)

Massenet

Ünlü bir Fransız opera bestecisidir. Operalar içinde en tanınmışları «Manon» ile «Thais»tir. Massenet, bilhassa içli, romantik melodiler bestelemekle ün kazanmıştır. 25 operasından başka 200'e yakın şarkısı da vardır.

Jules Massenet, sekiz çocuklu bir subay ailesinin en küçük çocuğu idi. Annesinin Massenet'ye piyano dersi vermeye başladığı gün 1848 ihtilâli kopmuştu. Mali durumları bozuldu. Jules'ün annesi başkalarına da piyano dersleri vererek aileyi geçindirmeye çalışıyordu. Jules Massenet 10 yaşında Paris konservatuvarına girdi. Geceleri tiyatroların orkestralarında timpani çalarak kendi masraflarını karşılıyordu. 21 yaşında Roma Müzik Mükâfatı'nı kazandı, üç yıl İtalya'da müzik çalıştı. İtalya'dan döndükten sonra eserler bestelemeye başladı. 1873'te «Les Erynnies» piyesi için bestelediği müzikle adını ilk defa müzik dünyasına duyurdu. 1883'te «Manon» operasını, 1885'te «Le Cid», 1892'de «Werther» 1894'te «Thais», 1897'de «Sappho» operalarını besteledi. Yaşadığı devrin en sevilen Fransız bestecisi olmuştu. Hayatının son günlerine kadar bir yandan eser beslerken, bir yandan da çeşitli eğitim müesseselerinde müzik dersleri verdi.

MASTODONT

Mastodont

Bundan 1 milyon yıl kadar önce, Dördüncü Jeolojik Zaman'ın Pleistosen devrinde yaşamış, ancak taşılları (fosilleri) bulunan memeli bir hayvandır. Mastodontların, daha da önce, Oligosen devrinde yaşamış olan ilk türleri, irice bir domuz büyüklüğündeydi. Bunlar zamanla büyüyerek, sonradan, bugünkü fillerin iriliğinde birer dev hayvan olmuştur.

Mastodontların fil hortumu biçiminde uzun burunları, uzun, kalın bacakları büyük kafa-

taslan, dört tane dışarı doğru uzanan dişleri vardı. Bu dişlerden ikisi kafatasından, ikisi de çene kemiğinden çıkıyordu. Daha sonra yaşamış olan mastodontlarda, alt iki diş sivriliğini kaybederek kürek biçimini almış, buna karşılık üst iki diş daha da büyüyüp uzamıştır.

Mastodontlar'ın ilk olarak Afrika'da yaşadığı, daha sonra buradan Avrupa'ya, Asya'ya, Kuzey Amerika'ya yayıldığı tahmin ediliyor. Güney Amerika'ya geçmiş olanları da vardır.

MAŞATLIK

Yahudi mezarlıklarına «maşatlık» denir. Fatih Sultan Mehmet İstanbul'u aldıktan sonra yabancıları kendi dinlerine göre ibadette serbest bıraktığı için, bu şehirde yaşayıp ölen başka dinden zümrelerin kendileri için özel mezarlıkları bulunmasına da müsaade edilmişti. Sonraki yüzyıllarda İstanbul'daki Yahudilerin sayısı daha da arttı. Birçok yerde maşatlık kuruldu.

Maşatlıkların özelliği, lâhit taşlarının düz olmasıdır. Bazan da üzerlerine «Süleyman Mührü» denilen altı köşeli yıldız işareti kazılır. Eskiden mezar taşı diiklmezdi. İstanbul'dan başka, Edirne, Erdek gibi Yahudi nüfusu çokça olan yerlerde de maşatlıklar vardı.

MATADOR (Bk. BOĞA GÜREŞİ)

MATA HARİ (1876 - 1917)

Mata Hari

Birinci Dünya Savaşı yıllarında Almanlar hesabına çalışmış Holândalı bir kadın casustur. Asıl adı Margaretha Geertruida Zelle'dir. Dansöz olarak yetişti, Paris'te daha çok İndonezya dansları ile ün kazandı. 1907'de Alman casusluk teşkilâtında gizli ödev aldı, yıllarca bu devlet hesabına casusluk etti. I. Dünya Savaşı çıkınca, Alman hükümetinden aldığı talimat üzerine faaliyetini daha da genişletti. Sanat alanındaki ününden, ayrıca güzelliğinden faydalanarak, birçok ilerigelen Fransız devlet ve ordu adamlariyle dostluk kurmuştur. Bunlardan öğrendiği sırları gizlice Almanlara ulaştırıyordu.

Mata Hari'nin casus olduğu ancak 1917'de ortaya çıktı. Yakalanıp muhakeme edildi, idama mahkûm oldu Kurşuna dizilerek öldürüldü.

Mata Hari, muhakemesi sırasında, casus olduğunu hiçbir zaman kabul etmedi. Mahkeme heyeti de onu itham edecek kesin delitler bulamadı. Eldeki en büyük delil önemli bir düşman subayından çok yüksek bir para almış olmasıydı. Dansöz, bunun kendisine hediye olduğunu söylüyor, casusluk etmediğini iddia ediyordu.

Mata Hari idama götürülürken yanında bulunan herkesi hayran bırakan bir soğukkanlılık gösterdi. Otomobilde giderken, yanındakilere: «Ah şu Fransızlar, beni öldürecekler de ellerine ne geçecek sanki, bununla savaşı kazanacaklarını mı sanıyorlar?» dediği söylenir. Kurşuna dizileceği sırada gözlerini bağlatmamıştır.

MATEMATİK

Günlük hayatımızda önemli yeri olan bir bilim kolu

MATEMATİK, «aritmetik», «cebir», «geometri» gibi, sayıya, ölçüye dayanan bilimlerin ortak adıdır. Bu büyük bilimin ilk insanın topraklarını ölçmek, sığırlarını saymak istemesiyle başladığını kabul edebiliriz. Böylece, tarih öncesi devirlerden başlıyan matematik aradan geçen binlerce yıl boyunca gelişerek bugünkü halini bulmuştur. Saate bakarken, bir kâğıdı ortasından katlayıp keserken bile faydalandığımız matematik aynı zamanda bütün bilimlerin de temel taşıdır.

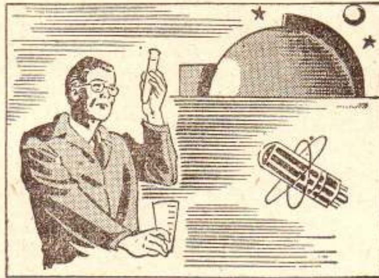
Matematik Nasıl Gelişti

Eski büyük medeniyetleri gözden geçirecek olursak Mısırlılar'ın, Romalılar'ın matematiğe büyük bir gelişme getirmediklerini, buna karşılık Babilliler'le, Eski Yunanlılar'ın bu alanda önemli ilerlemeler kaydettiğini görürüz. Matematikte ilk önemli hamleyi yapmak şerefi Babilonyalılar'la Sümerler'e aittir. M. Ö. 1700 yıllarında Babil'de, Hammurabi hanedanı zamanında cebirde, geometride önemli ilerlemeler kaydedildi.

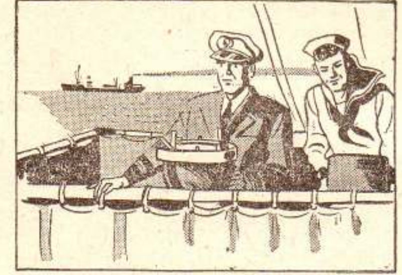
Eski Yunanlılar'da matematiğin gelişmesi M. Ö. V.-IV. yüzyıllarda olmuştur. Arhkytas, Eudoksos o devrin en önemli matematikçileriydi. Yüzyıl kadar daha sonra Arkhimides'le Apollonios'la, Yunan matematiği en yüksek derecesini buldu.

Doğuya gelince; M. S. IV. yüzyılda Hindistan'da astronomi bilimi gelişmeye başladı. İslâm devrinde de, daha önceki bütün matematik bilimleri üzerindeki çalışmalar önemli bir yer tuttu. X. yüzyılda büyük Türk bilgini Harizmî'nin cebir hakkındaki eseri Mezopotamya'da gelişen eski matematik geleneğini yeniden canlandırdı (Bk. Cebir: Cebirin Tarihi). 1000 yıllarında yetişen büyük bilgin El-Birûnî, Fatımîler zamanında Mısır'da yaşıyan İbni Yunus, İbn el-Haytam en büyük İslâm matematikçileridir.

İki yüzyıl sonra Sicilya'nın İslâm dünyasiyle teması İtalyan bilim hayatına büyük bir yenilik getirdi. Öte yandan, İspanya'da hüküm süren Emevîler'in Ortaçağ Avrupası'nın bilim hayatına büyük etkileri oldu. İslâmlık devrindeki matematik büyük Türk bilgini Uluğ Bey zamanında yeniden canlandı.

Matematik, fizik, kimya, astronomi gibi bilimlerin temelini meydana getiren bir bilim koludur.

Modern matematik XVII. yüzyılda başlamıştır. Bu devrede matematiğin çok önemli iki kolu olan «analitik geometri» ile «tamamî (integral) hesap doğmuştur. XVII. yüzyılın en büyük matematikçisi İngiliz bilgini Sir İsaac Newton'dur. Analitik geometrinin kurucusu Fransız bilgini René Descartes; «tamamî (integral) hesab»ın kurucusu da İngiliz bilgini Newton'la Alman bilgini Leibniz'dir.

Denizciler, açık denizde yollarını matematiğe dayanan usullerle bulurlar.

XVIII. yüzyılda matematikte çok büyük ölçüde bir keşif yapılmamışsa da sürekli ilerlemeler kaydedilmiştir. Bu devrin en büyük matematikçilerinin başında Alman bilgini Leonhard Euler, Fransız bilginlerinden Lagrange ile Laplace gelir. XIX. ve XX. yüzyıllarda geometride büyük gelişmeler oldu (Bk. Geometri: Geometride yeni görüşler).

Matematiğin Kullanılış Alanı

Yazımızın başında matematiğin bütün bilimlerle sıkı bir ilgisi olduğunu söylemiştik. Zamanımızın büyük matematikçilerinden biri; «matematiği hesaba katmadan modern bilimin tarihini yazmak, «Hamlet» piyesini kadın kahraman Ophelia olmadan sahneye koymaya benzer» demiştir. Matematik, bilimlerin gelişmesinde böylesine faydalı olmuştur. Bu arada başka bilimlerdeki gelişmenin de matematiğe çok faydalı olduğunu belirtmek gerekir.

Bilimler arasında matematikle en çok ilgisi olanı fiziktir. Elektrik, ısı, magnetizma, hareket kanunlarında matematik en önemli rolü oynar. Astronomi de matematikle en çok kaynaşmış bir bilimdir. Kimyada çeşitli şartlar altındaki kimyasal tepkilerin değişiklik derecesi matematik sayesinde bulunabilir, çeşitli elemanların birbirleriyle birleşme şeklinin hesaplanmasında da matematikten faydalanılır. Biyoloji de, hayvanların büyüme oranlarının tesbitinde, kalıtım kanunları gibi konularda aritmetiğe başvurur. Askerlikle ilgili bilimlerde de matematik en ön yeri işgal eder. Ekonomi, istatistik gibi sosyal bilimlerde matematiğin büyük yeri vardır. Coğrafyada dağların yüksekliği, denizlerin derinliği, ülkelerin yüzölçümü gibi konular hep matematiğe dayanır.

Matematiğin iki çeşidi vardır: 1) Tatbikî Matematik; 2) Arı Matematik.

Tatbikî Matematik. — Çevremizdeki bütün konularda, bütün bilim dallarında matematiğin bu kolundan faydalanılır.

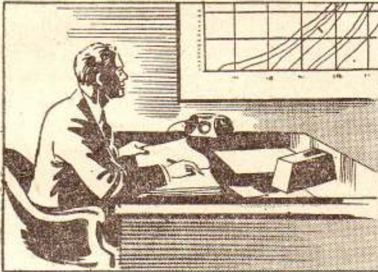
Arı Matematik. — Hiçbir tatbikî problemle uğraşmaz, doğrudan doğruya matematiğin kendisiyle meşgul olur.

Bununla birlikte, matematiğin bu iki kısmı birbiriyle ilgisiz değildir. Arı matematiğin problemlerinden çoğunu gerektiren pratik problemlerdir.

Matematiğin Kolları

Aritmetik. — Matematiğin temel taşıdır. Matematiğin günlük hayatımızda en çok kullanılan kolu olan aritmetiği daha ilkokulun birinci sınıfındayken öğrenmeye başlarız (Bk. Aritmetik).

Cebir. — Daha genel konuları kaplaması bakımından aritmetikten farklıdır. Cebir, aritmetik gibi, sayılarla değil, simgelerle çalışır (Bk. Cebir).

Büyük işyerleri, fabrikalar, ticarethaneler matematikten faydalanarak işlerini yürütürler.

Geometri. — Matematiğin muhakemeyi geliştiren bir koludur. Çok eski bir kuruluşu olan geometrinin konusu çizgi, yüzey, hacim üzerinedir (Bk. Geometri).

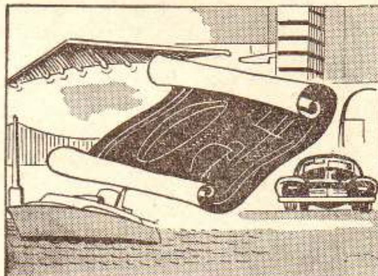
İhtimaller Hesabı. — Çeşitli konulardaki türlü ihtimallerin matematik yolundan belirtilmesine denir (Bk. İhtimaller Hesabı).

Tamamî Hesap. — XVII. yüzyılda Leibnitz'le Newton tarafından temeli atılan bu matematik kolu zamanla büyük bir gelişme kaydetmiştir (Bk. Tamamî Hesap).

Matematiğin bu saydığımız ana kollarından her birinin başlıbaşına bir bilim değerinde birçok dalları vardır.

Bibliyografya. — Bu konuda Türkçe eserlerin başlıcaları:

Matematik (Dr. Z. Schleier'den çev. B. Ilgın, 1944); Matematik ve Fizik Neye Yarar, Nasıl Öğrenilir (Ö. L Rona, 1940); Matematik ve Realite (Ord. Prof. Dr. Erim, 1942); Matematikçi, Fizikçi ve Mühendisler İçin Yüksek Matematik (Ord. Prof. Dr. Rothe, 1947-52); Matematik Eğlenceleri (Â. Pasin, 1946).

Günlük hayatımızda matematiğin yeri çok geniştir. İş adamları, mühendisler, kısacası herkes matematikten faydalanır.

MATERYALİZM (Bk. MADDECİLİK)

MATİSSE, Henri (1869 - 1954)

Matisse

Ünlü bir Fransız ressamı. Babası zengin bir buğday tüccarıydı. Annesinin resme çok hevesi vardı. Matisse de resim merakını ondan aldı. 21 yaşında, geçirdiği bir rahatsızlık sırasında resme başladı, belediye resim okulunda akşam derslerine devam etti. Sonra, Paris Güzel Sanatlar Okulu'na geçti, Louvre Müzesi'nde kopyalar yaptı. Bir ara Cézanne'ın, neoempresyonistlerin etkisinde kaldı. Daha sonra, Fauve'lar arasına karışmakla tamamiyle kendine öz bir şekilde ortaya çıktı. 1911-1912 yıllarında Fas'a yaptığı bir seyahatten sonra, fovistliği bıraktı, kübizme yöneldi. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Nice şehrine yerleşti, Akdeniz'in kuvvetli güneşi altında şen, cıvıl cıvıl resimler yaptı. 1919-1927 yılları arasında «Odalık» adını verdiği resimlerle tam üslûbunu buldu. Kolay görünüşlü, sade, rahat, kıvrak, taze renklerle yüklü bir üslûptu bu. Uzun zaman dargın kaldığı Picasso ile taban tabana zıt bir çalışması, sanat anlayışı vardı.

Matisse, İkinci Dünya Savaşı boyunca Nice'de kaldı. Bu sırada Venge Manastırı'nın süslemelerini yapan sanatçı 1948-50 yılları arasında Philadelphia, Paris, Nice ve Lucern gibi Amerika'nın, Avrupa'nın belli başlı şehirlerinde yeni resimlerini sergiledi.

Matisse'in etkisi bütün dünyaya yaygındır. Yabancı ülkelerden gelen pek çok öğrenci yetiştirmiştir. Eserleri dünyanın belli başlı müzelerinde, büyük koleksiyonlarda bulunmaktadır.

MATRAPORLAR

Sıcak denizlerde kalkerli kümecikler meydana getiren çiçeksi hayvanların bir alttakımıdır. Matraporlar topluluklar halinde yaşarlar: Yapıları mercanlarınkine benzer (Bk. Mercanlar). Yalnız, matraporlar'ın iskeletleri kırmızı değildir. Bu hayvanların salgıladıkları kalkerler deniz altında toplanarak «mercan adaları» denilen adacıkları, resifleri, atolleri meydana getirir. Kıyılarda ise «kıyı resifleri» adı verilen kayalıkların oluşmasına yol açarlar.

MATRİS (Bk. BASKI)

MÂTÜRİDÎLER

İmam Ebu-Mansur Muhammed Mâtürîdî Semerkandî'nin (ölümü: 944) ortaya koyduğu, topladığı itikat sistemine bağlı olan Müslümanlar'a Mâtürîdîler denir. Türkler'in büyük çoğunluğu bu itikat mezhebindendir. Mâtürîdî itikat mezhebi liberal olup Eş'arîlik gibi muhafazakâr, dar değildir. İslâm âleminin çoğunluğu bu inanıştadır; Eş'arîler daha azdır. Mürcî'a gibi itikat mezhepleri ise bugün ölü durumdadır, inananları yoktur.

Bu itikat mezheplerini, hukuk mezhepleri (Hanefilik, Şafiilik, Malikîlik, Hanbelîlik, Şiîlik, Haricîlik, Mutezililik vs.) ile karıştırmamalıdır (Bk. Mezhepler).

MAUGHAM, W. Somerset (1874 -)

Somerset Maugham

Tanınmış bir İngiliz roman ve piyes yazarıdır. Paris'te doğdu. Babası Paris'teki İngiliz büyükelçiliğinde hukuk müşaviriydi. Maugham bundan dolayı ana dilinden önce Fransızca öğrendi, Fransız kültürünü benimsiyerek yetişti. 8 yaşındayken annesi, iki yıl sonra da babası öldü. Somerset Maugham, beş ağabeysiyle birlikte, İngiltere'ye, Kent'teki amcasının yanına gitti. Zayıf bir çocuktu, üstelik kekemeydi de. Amcası onu, bu kadar kusurla kalabalık arasında yaşıyamıyacağını düşünerek, papaz yapmayı kararlaştırdı. Maugham ise okumaktan, yazı yazmaktan çok zevk duyuyordu. Amcasını kandırdı, Almanya'nın Heidelberg şehrinde okuyacaktı. Yalnız, Maugham, Almanyaya ayak basar basmaz okula gitmekten vazgeçti, bir süre Almanyada dolaştı. En sonunda amcası bu başıboş hayatın devam edemiyeceğini anlatmaya çalıştı, bir an önce kendine bir meslek seçmesini tavsiye etti. Maugham Londra'ya döndü. Doktor olmaya karar vermişti. 1898'de Londra Üniversitesi'nin tıp fakültesinden mezun oldu. Şimdi doktorluk yapmak da hoşuna gitmiyordu, kendini yazıya verdi. İlk romanı «Liza of Lambeth» 1897'de yayınlandı. Bir yıl sonra da ikinci kitabı çıktı. 1907'de «Lady Frederick» adındaki piyesini yayınladı.

Maugham'ın en büyük zevki bol bol seyahat etmektir. Bütün dünyayı dolaşmış, bu arada birkaç kere İstanbul'a da gelmiştir. En güzel eserleri «Razor's Edge» (Şeytanın Kurbanlar), «Of Human Bondage» (Hayatın Esiriyiz), «Painted Veil» (Renkli Peçe)dir. Bunlardan «Of Human Bondage»de okul günlerini anlatır, bu eseri biraz da kendinin hayatıdır.

Bibliyografya — Dilimize çevrilen eserlerinin başlıcaları.

Aya Doğru (çev S Özsay, 1945); Büyülenmiş Adam (İ. ve B. Karaburçak, 1944); Hayata İsyan (T. Örs, 1945); Hayatın Esiriyiz (V. Gültekin, 1955); Şeytanın Kurbanları (V. Gültekin, 1955, 1961); Kaçak (N. Sandeı, F Ürgüp, 1941); Kitaplar ve Siz (S. Evrim, 1942); Noel Tatili (İ. Hoyi, 1948); Renkli Peçe (F. Baban, B Bulak, 1942).

MAUPASSANT, Guy De (1850 - 1893)

Guy de Maupassant

En büyük Fransız hikâye yazarlarından biridir. Paris'li bir borsa oyuncusunun oğluydu. İlk öğrenimini bitirdikten sonra deniz ticaret okuluna girdi. On yıl denizyollarına bağlı bürolarda çalıştı. Atlet yapılıydı, iyi yüzer, kürek çekerdi; yalnız, aklı denizcilikte değildi, yazar olmak istiyordu. Tanınmış romancı Gustave Flaubert'le ahbap olduktan sonra edebiyata merakı daha da arttı. Flau-

bert, Maupassant'ı iyi bir edebiyatçı olarak yetiştirmek için çalıştı. İlk yazılarını okuyup, düzeltti, ona yalnız, gördüklerini, duyduklarını yazmasını öğretti.

1880'de, birçok tanınmış yazarlarının hikâyelerini bir araya toplıyan «Soirées de Médan» adındaki kitapta Maupassant'ın da birkaç hikâyesi yayınlandı. Bunlardan «Boule de Suif» (İs Yumağı) adındaki hikâyesi, yazarı kısa zamanda tanıttı. Daha sonra, bir kadının hayatında uğradığı hayal kırıklıklarını anlatan ilk roman «Une Vie» (Bir Hayat) çok büyük ilgi topladı.

Maupassant, en güzel eserlerini 1881-1886 yılları arasında yazmıştır. 1885'te yayınlanan hikâyelerinde yazarın üslûbunda bir zayıflama olduğu farkedildi. Maupassant'ı meşhur eden gerçekçi üslûp, kuvvetli kelimeler son hikâyelerinde pek bulunmuyordu. Sağlık durumu da günden güne bozuluyordu. Aklını bozması ihtimali belirmişti. Bir süre akıl hastalarına mahsus sağlık yurdunda yattı. Guy De Maupassant, 1887'de yayınlanan «Le Horla» adındaki eserinde delilik belirtilerinin nasıl başladığını, insan üzerinde ne gibi değişiklikler yarattığını anlatmıştır. Bu kitap yayınlandıktan sonra Maupassant, iyileşmek ümidiyle, uzunca bir deniz yolculuğuna çıktı. Seyahatten döndükten sonra «Pierre et Jean» adındaki romanını tamamladı. Daha sonra «Notre Coeur» (Kalbimiz) romanını yazdı. «La Vie Errante (Serseri Hayat) adındaki kitabından sonra pek bir şey yazamadı. Sağlık durumu adam akıllı bozulmuştu. O iri yarı, atlet vücudu günden güne çöküyordu. Fazla ilâç almaktan vücudu, zihni yıpranmıştı. 1892 ocak ayında kendini öldürmeye kalktı. Ağır hasta olarak Paris'e getirdiler. Yazar öldükten sonra Montparnesse mezarlığına gömüldü.

Bibliyografya. — Dilimize çevrilen eserlerinin başlıcaları:

Ay Işığı (S. Sevin, 1943); Bir Hayat (1947); Güzel Dost (S. Akpınar, 1942; S. Tuğrul, 1944); Kalbimiz (M. A. Çalıkoğlu, 1948); Pierre ile Jean (B. Kösemihal, 1947); Seçme Hikâyeler (B. E Koryak, 1945). *Hakkındak başlıca eser:* Maupassant'ın Hayatı ve Eserleri (E. Maynial'dan çev. A. Obay, 1958).

MAURETANİA (Bk. MORITANYA)

MAURİAC, François (1885 -)

François Mauriac

Bugünkü Fransız romancılarının en ilerigelenlerinden biridir 1952'de Nobel edebiyat mükâfatını kazanmıştır. Bordeaux'da doğdu. Bordeaux Üniversitesi'nden mezun olduktan sonra bir süre Paris'te okudu, 1909'da yayınladığı «Les Mains Jointes» (Bitişik Eller) adındaki şiir kitabiyle edebiyat hayatına atıldı. 1922'de çıkan «Le Baiser au lépreux» (Cüzzamlıya Öpücük) adındaki romaniyle büyük ün kazandı. Bu eserinde karıkoca münasebetlerinin aksıyan taraflarını, bundan doğan kötü sonuçları ele alıyordu. 1923'te çıkan «Génitrix» adındaki romanında ise aşırı evlât sevgisini ele almıştı. 1925'te «Le Désert D'Amour» (Aşk Çölü) adındaki romanı Fransız Akademisi'nin büyük roman mükâfatını kazandı. 1938'de de tiyatro eserleri yazmaya başladıysa da piyesleri romanları kadar başarılı olmadı.

Mauriac eserlerinde geleneğe bağlı çevrelerin yaşayışlarını, düşüncelerini anlatır, bunlarda dinî inanışlara büyük yer verir.

Bibliyografya. — Dilimize çevrilen eserlerinin başlıcaları:

Aşk Çölü (çev. İ. Eti, 1954); Genitrix (İ. Uzel, 1961); Zehir. Thérèse Desquayroux (Z. İlhan, 1954); Engerek Düğümü (P. Safa, 1934); Gecenin Sonu (O. R. Horozcu, 1945); Kara Melekler (İ. H. Alişan, 1942).

MAURİTİUS

Hint Okyanusu'nda Madagaskar'ın doğusunda İngiliz sömürgesi olan bir adadır. Fransızlar'ın Réunion Adası bunun güneybatısındadır. Yüzölçümü 2.096 km²; nüfusu: 681.000; başkenti Port Louis'dir.

Mauritius'un eski adı «Île de France» (Fransa Adası) idi. Fransızlar şimdi «Maurice Adası» diyorlar. «Mauritius», İngilizce'deki adıdır. Önce Fransız sömürgesi iken 1810'da İngilizler'in eline geçmiştir.

Asıl Mauritius Adası'nın yüzölçümü 1.865 km², nüfusu 663.000'dir. Geri kalanı, Mauritius'a bağlı olan Rodriguez Adası (109 km² yüzölçümü, 16.000 nüfus) ile Cargados - Ciagos Adaları'dır (122 km² yüzölçümü, 2.000 nüfus). Adada en çok şeker kamışı yetişir.

Mauritius'ta 6.000 Fransız, 2.000 İngiliz, 6.000 Hindistanlı Müslüman, 6.000 Arap, 6.000 Malay, 11.000 Malgaş, 6.000 Hindû vardır. Geriye kalan halk melezdir. 110.000 kişinin anadili Fransızca'dır. İngilizce ve Arapça konuşanlar da önemli sayıdadır.

Başkent 110.000 nüfuslu Port Louis limanıdır. Cunepipe (nüf. 30.000), Mahébourg (nüf. 24.000) diğer şehirleri teşkil eder. Ülkede 200 km. demiryolu, 1.200 km. yol, 10.000'den fazla motorlu taşıt vardır.

MAUROİS, André (1885 -)

André Maurois

Bugünkü Fransız edebiyatının en tanınmış yazarlarındandır. Asıl adı Emile-André Herzog'dur. Caen Üniversitesi'nden mezun olduktan sonra yazı hayatına atıldı. İlk eseri olan «Le Silence du Colonel Bramble» (Albay Bramble'ın Susması) 1918'de çıktı. Yazar bunda I. Dünya Savaşı'nın çeşitli olaylarını ince bir mizah ve hicivle işlemişti. Bu eseriyle ılk şöhretini sağlıyan André Maurois daha sonra «Climats» (Iklimler) adındaki romanı ile bütün dünyada tanındı.

André Maurois, romanlarının yanı sıra, romanlaştırılmış hayat hikâyeleriyle de tanınmıştır. Bu arada «Ariel» adındaki eserinde İngiliz şairi Shelley'in hayatını anlatmış (1924), bundan sonra aynı şekilde Disraeli'nin, Chateaubriand'ın, Washington'un hayatlarını romanlaştırmıştır. Ayrıca, Fransa, İngiltere, Amerika tarihleri yazmıştır. Son derece berrak bir üslûbu, kuvvetli bir roman tekniği vardır.

Bibliyografya. — Dilimize çevrilen eserlerinin başlıcaları:

Aile Çemberi (İ. H. Alişan, 1934), F. Tekil, 1944); İngiltere Tarihi (H. C. Yalçın, 1938); A.B.D. Tarihi (F. Gökbudak, 1945); Ariel (S. Omay, 1941); Cephe Sohbetleri (S. E. Siyavuşgil, 1937); Iklimler (H. Varoğlu, 1946, N. Müren, 1961, S. Tiryakioğlu, 1961; Voltaire (İ. Konur, 1939); Washington (N. Akyüzalp, 1951); Yaşamak Sanatı (5. bası ,1961).

MAVERAÜNNEHİR

Amu Derya ile Sir Derya arasında kalan ünlü tarihî Türk ülkesidir. Yüzölçümü 650.000 km²; bugünkü nüfusu 10.000.000'dur.

«Mâ-verâ'u'n-nehr» Arapça'da «Nehrin Ötesi» demektir; kastedilen Amu Derya nehridir. Bu nehirle Sir Derya arasında kalan ülkenin batısını Aral Gölü ile Amu Derya çatalağzı kapatır. Çatalağzı bu tarihî ülke içinde değildir; buraya «Harzem» (Hvârizm) denir; başka bir Türk ülkesidir. Amu Derya ile Sir Derya'nın doğu uçlarını Tanrı Dağları kapatır, ülkeyi Doğu Türkistan (Kâşgar)dan ayırır.

Bu tarih ülkede bugün, Taşkent eyaleti hariç, Özekistan (Türk) Cumhuriyeti; Ozbekistan'a bağlı Karakalpakistan (Türk) Cumhuriyeti'nin doğu yarısı; Hisar bölgesi hariç, Tajikistan (Fars) Cumhuriyeti; Kırgızistan (Türk) Cumhuriyetinin güney yarısı; Kazakıstan (Türk) Cumhuriyeti'ne ait Kızılkum Çölü havzası yer alır. Ülkenin büyük tarihî şehirleri Semerkant'la Buhara'dır.

Maveraünnehir nüfusunun 6'da 5'i bugün de Türk, gerisi İranlı'dır. Ülke eskiden Türk anayurduna dahildi; orada İranlı kavimler yaşarken daha Mete zamanında (2200 yıl önce) Türkler'in eline geçmiş, Karahanlılar devrinde tamamen Türk'leşmiştir.

MAVNA

Gemilere, yakın kıyılara yük taşımakta kullanılan, güvertesiz, yük alacak boşluğu fazla, ağır, büyük bir teknedir. Çoklukla birkaçı birden bir römorkörün arkasına bağlanarak çekilir. Arkada duran gemici, dümeni kırarak, mavnayı çekildiği yöne çevirir. Mavnalar, çoğunlukla, su almamaları için, ziftle kaplanır.

MAXİMİLİAN (1832 - 1867)

Maximilian

Meksika İmparatoru olan bir Avusturya arşidükküdür. İmparator Franz Joseph'in kardeşidir. Önce Avusturya Donanması Başkomutanı oldu, sonra Lombardiya genel valiliği etti. Çok ihtiraslı bir adamdı, ağabeysi ona memleket idaresinde pay vermeyince, başka siyasi emeller peşinde koşmaya başladı. Bu sırada, Meksika muhafazakârları bir imparatorluk kurmak üzere III. Napoléon'dan yardım istiyorlardı. Maximilian'a da yeni kurula-

cak devletin başkanlığı teklif edildi. Maximilian bunu kabul ederek, karısı Charlotte ile birlikte, 1864'te Meksika'ya gitti.

Meksika halkı bu yabancı imparatoru hiç sevmemişti. Maximilian, bu durum karşısında, şiddetini daha da artırdı, bütün Juarez taraftarlarının öldürülmesi için kararname çıkardı. 1866'da, III. Napoléon da, Fransa'daki İç Savaş dolayısiyle, Meksika'daki askerlerini geri çekince, Maximilian'ın kuvvetleri Juarez'in ordularına yenildi. Maximilian, iki ay süren bir kuşatmadan sonra yakalanıp kurşuna dizildi.

MAVİ HASTALIK

Kalbin, doğuştan, bazı bozukluğundan ileri gelen bir hastalıktır.

Kalb, kan dolaşımı bakımından «sağ kalb», «sol kalb» diye ikiye ayrılır: Sol kalbde (sol karıncıkla sol kulakçıkta) akciğerlerden gelen, yeniden vücuda dağılacak olan kırmızı, temiz kan vardır; sağ kalbde (sağ karıncıkla sol kulakçıkta) vücudu dolaşıp kirlendikten sonra gelen, akciğerlere gidip temizlenecek olan koyu renkli, kirli kan bulunur. Bu iki çeşit kanı kalbin orta bölmesi ile, kalbden çıkan büyük damarlar birbirinden ayırır.

Gebelik sırasında, annenin uğradığı bazı kazalardan, hastalıklardan dolayı, çocuğun gelişmesi normal olmaz da kalbinin ortasındaki bölmede, kalın damarlarda bir açıklık kalırsa çocuk, doğduktan sonra, sağ kalbdeki kirli kan sol kalbdeki temiz kana karışır, kan dolaşımı bozulur. Böylece, kalbi sakat doğmuş çocukların burun, kulak, çene, yüz gibi bazı organlarının derisi masmavi bir renk alır. İşte bundan dolayı bu sakatlığa «mavi hastalık» denilmiştir.

Bu gibi çocukların vücut gelişmeleri normal olmaz, ömürleri de uzun değildir. Mavi hastalık ilâçla iyi edilemez. Tek çare, ameliyata baş vurarak kalbi açmak, kalb bölmesindeki açıklığı kapatmaktan ibarettir.

MAYA

Bazı besinlerin yapımında mayalanma olayını sağlamak için kullanılan maddelere «maya» denir. Mayalar, bitkiler âleminde, «mantarlar»ın bir bölümü olan «birhücreli mantarlar»dır (Bk. Mantarlar).

Birhücreli mantarlardan «bira mayası», ancak mikroskopla görülebilen, yumurta biçimi tek hücrelerden meydana gelmiştir. Bunlar açık havada, şekerli su içinde zincirleme tomurcuklanarak ürerler. Kapalı yerde ise şekerli suyu ayrıştırıp alkole çevirirler. Bira, şarap gibi alkollü içkiler bu şekilde hazırlanır. Kapalı şişelerle dinlendirilmeye bırakılan meyva sularının içindeki şeker, böylece, mayanın etkisiyle, zamanla alkol olur.

Mayanın kendine öz bir kokusu vardır. Mayanın ölmüş, ya da diri olduğunu anlamak için bir miktar su içine biraz un, biraz da şeker atılarak mayayla karıştırılır. Bir süre sonra hamurun üzerinde küçük küçük kabarcıklar belirmeye başlar. Zamanla hamur kabarır, köpüklenerek yükselir.

Bu karışımdan bir parçacık alıp mikroskop altında bakılacak olursa bütün kütlenin harekette olduğu görülür. Bu olay, maya cisimciklerinin büyümesinden, çoğalmasından başka bir şey değildir. Hamurun kabarması bu kimyasal olay sırasında karbonik gazın meydana gelmesindendir.

Bugün maya hazırlamak önemli bir endüstri kolu haline gelmiştir. Ekmek mayası iki türlü yapılır. Biri, basınçla her kalıba girebilir yumuşak hamur halindedir; biri de sert, kuru, ufalanabilir haldedir.

Maya yapmak için çeşitli usuller vardır Küçük maya hücreleri açık havada belirli bir ısı altında iyi bir şekilde beslenir. En elverişli besin maddesi arpa, buğday, pirinçtir. Önce tahılların taneleri tazelenir, öğütülür, sonra filtreden geçirilmiş suyla karıştırılır. Tahıl başka öğütülmüş tanelerin unu ile karıştırılmadan önce pişirilmelidir. Bundan sonra çorba kıvamında olan bu sıvıya, içindeki nişastayı maltoza çevirebilmek için çimlenmiş, sonra da kavrulmuş arpa unu katılır, çünkü maya hücreleri maltoz içinde en iyi gelişme, çoğalma şartlarını bulur.

Sonra bu çorba kıvamındaki karışıma süt asidi bakterileri katılır. Bunlar, bazan kaynarken sütün kesilmesine yol açan bakterilerdir, nişasta tanelerinin maya hücreleri tarafından kolaylıkla sindirilmelerini sağlarlar. Böylece gayet kuvvetli bir mayalaşma meydana gelir Bu, «ekşime kabları» denen kablarda yapılır Artık boza koyuluğundaki bu karışım süzülmeye hazır bir duruma gelmiştir. Süzülerek elde edilen berrak sıvıya «maya şerbeti» denir. Soğuyan bu sıvı büyük bakır kablara konur, içine mayalanmayı şiddetlendirmek için önceki çorba kıvamındaki sıvıdan bir miktar katılır. Küçük maya bitkileri hızla büyür, çoğalır. 12 saat kadar sonra bu maya şerbeti içinde çok miktarda maya meydana gelmiş olur.

Sonunda maya, sıvı kısmından ayrılır, basınçla içindeki su çıkartılır. Karştırılıp iyice yoğrularak büyük bir kitle haline getirilir Son olarak da, tıpkı tereyağı gibi, küçük parçacıklara ayrılıp çikolata kâğıdı denen ince kalay levhalarına sarılır, piyasaya sürülür.

MAYA AĞACI

Meyvalarından yemek yağı çıkarılan bir çeşit hurma ağacıdır. Dış görünüşü bakımından palmiyeyi andırır. Meyvaları hurma biçimindedir, üç tanelidir. Sarı renkli, ceviz büyüklüğündeki bu meyvalardan kokulu, sarı bir yağ elde edilir. Avrupa ülkelerinin tropikal iklimli doğu ülkelerinden ithal ettikleri en önemli ham maddeden biri olan bu yağ, sabun, mum makina yağı yapımında kullanılır. Ayrıca, meyvaların içindeki tanelerden çıkarılan beyaz bir yağ da yemeklerde kullanılır.

MAYALAR

Orta Amerika'da yaşamış, önemli medeniyet kurmuş bir kavimdir.

Mayalar ilk şehirlerini Yukatan Yarımadası'na kurmuşlardı. Honduras'ta, Guatemala'da da şehirleri vardı. Zamanla ormanlar yürüyerek bu şehirleri örttü. Mayalar savaşçı bir millettiler. Din adamlarının hükmü altında yaşarlar, toplu olarak büyük yapılarda otururlardı. VI. yüzyılda, sebebi bilinmiyen bir göç başladı. Bu şehirlerin ahalisi her şeyi olduğu gibi bırakarak Yukatan'ın kuzeyine göç ettiler. VIII-XII. yüzyıl arasında, iki bölge arasında bir birleşme görüldü. Maya medeniyeti, en parlak devrini bu çağda yaşadı.

Ondan sonra yavaş yavaş kayboldular Orta Amerika yerlilerinin kökünü meydana getiren Maya kalıntıları, bugün üç bölgeye ayrılıyor: Namlar, Kişeler, Pokomanlar Guatemala'da; Çontallar, Çendallar, Mayalar Yukatan'da; Aztekler de Tamaulipas'ta.

Maya Medeniyeti

Mayalar, medeniyette çok ileri bir dereceye ulaşmışlardı. Kendilerine göre bir toplum düzenleri vardı. «Popol» dedikleri yüksek yapılarda toplu halde yaşarlardı. Astronomide son derecede ileri gitmişlerdi. Büyük ehram biçiminde rasathaneleri, tapınakları vardı. Maya takvimi yılı 18 ay olarak kabul ediyordu. Ayların hepsi aynı uzunlukta olmamakla beraber çoğu yirmi gündü. Her günün ayrı bir adı vardı. Maya medeniyeti M. O. I. yüzyılda başlamıştı. Mayalar'ın en ulu tanrıları Kulucan'dır. Kuştüylü, kendi üstüne kıvrılmış top halinde bir yılan biçiminde temsil edilirdi. Hem Maya (yaratma gücü), hem savaş tanrısıydı. Mayalar, esirlerin kalbini çıkararak Kulucan'a kurban ederlerdi.

Maya dili, Orta Amerika yerlileri arasında bugün bile bir dereceye kadar yaşamaktadır. Orta Amerika dillerinin en önemlisidir. Birçok diyelekleri vardır Maya yazısı, bir çeşit hiyerogliftir. Üzerine bu yazının kazıldığı birçok anıt, yazma eser kalmıştır. Ancak, yazıda, yer kazanmak için yaptıkları kısaltmalar, metinlerin anlaşılmasını güçleştirmektedir. Ayların yirmi günün adları kesin olarak çözülmüştür.

Bugün Orta ve Güney Amerika'nın kuzey ve orta bölgelerinde, Maya medeniyetinden kalma epey sanat eserine raslanıyor O kadar savaşçı olan bu millet pek de sağlam temellere dayanmıyan sanat eserlerini çağımıza kadar sürdürebilmiştir. Bu eserlerin çoğu, toplumu ilgilendiren tapınaklar gibi anıtlardır. Ev ve kişi hayatını belirtecek plâstik sanat eserine raslanamamıştır. Maya sanatında, bütün ilkel toplumlarda olduğu gibi, din konuları başta gelir. Tanrı figürlerine bol bol yer verilmiştir. Bu sanatın ikinci özelliği, resimle heykelin kaynaştırılmış olmasıdır. Büyük yapılarda, tapınaklarda taştan yontulan alçak kabartmaların, ağaçtan yontulan tanrıların, cinlerin üzeri alçıyla kaplanır, sonra boyanırdı.

MAYASIL (Bk. EGZAMA)

MAYDANOZ

Maydanoz

Güzel kokulu, küçük, ince dilimli yeşil yaprakları yemeklere tat vermek için katılan bir bitkidir. Kökünden, meyvalarından da hoşkokulu bir yağ çıkarılır.

Ayrı çanakyapraklı ikiçeneklilerin maydanozgiller familyasından olan maydanozun sapları, havuç gibi, içi oyuktur, yaprakları bileşik, kınlı, çiçekleri de bileşik, şemsiye biçimindedir. En çok gölgelik, sulak yerlerde yetişir.

Maydanoz, A ve C vitaminleri bakımından çok zengindir. Ayrıca, içinde birçok madenler, özellikle demir bulunur.

Maydanoz ilk olarak İtalya'da, Sardunya'da yetiştirilmiş, dünyanın başka yerlerine buradan dağılmıştır. Eski Romalılar kahramanlara, atletlere maydanozdan yaptıkları taçlar takarlardı.

Maydanozgiller. — Ayrı çanakyapraklı ikiçeneklilerden bir bitki familyasıdır. Çiçekleri şemsiye biçimidir. Anason, kereviz, maydanoz, kimyon gibi bitkiler bu familyadandır.

MAYERLİNG FACİASI

Avusturya veliahtı Arşidük Rudolf ile sevgilisi Barones Maria Vetsera'nın 30 ocak 1889'da, Viyana yakınlarındaki Mayerling köyünde ölü olarak bulunmaları «Mayerling Faciası» diye anılır.

Arşidük Rudolf, Avusturya İmparatoru I. Franz Joseph ile İmparatoriçe Elizabeth'in tek oğluydu. Daha küçük yaşlardayken üstün zekâsiyle dikkati çekmiş olan veliaht Rudolf'tan babası ileride pek çok şeyler bekliyordu. İmparator, oğlunun askerî bir eğitim görmesini istemişti. Rudolf ise, en çok tarihle, edebiyatla, felsefeyle ilgileniyordu. Okuduğu eserlerin etkisiyle bir devrimci olarak tanındı. Din adamlarının siyasete karışmalarına muhalif olduğunu çevresinden de saklamıyordu. Rudolf'un bu tutumu üzerine babasiyle arası açıldı. Rudolf'un ahlâk konusunda geniş düşünceli oluşu da bu durumu büsbütün bozdu.

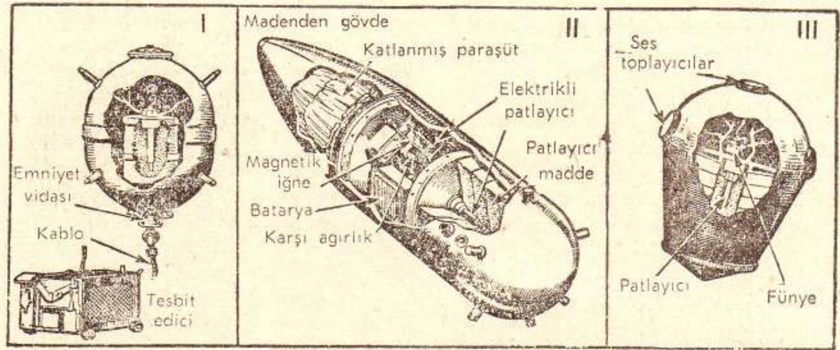
1881'de Arşidük Rudolf, Belçika kıralının kızı Stephanie ile evlendirildi. Bu evlilik, önceleri mutlu gibi göründüyse de sonradan Rudolf için çok sıkıcı olmaya başladı. Bu sıralarda Rudolf, çok genç, güzel bir kadın olan Barones Maria Vetsera ile tanıştı. Toplumun hiçbir kısıtlamasına uymadan, Maria Vetsera ile sevişmeye başladı.

1889 yılının 30 ocak günü, Mayerling köyünde, Rudolf'un av köşkünde iki sevgilinin ölüsü bulundu. Veliaht Rudolf'la Barones Vetsera'nın intihar etmiş oldukları resmen açıklandı. Sonradan bu işin tahkikatiyle ilgili dosyalar, devlet arşivinden alınarak yok edildi, olayla ilgili herkese, bildiklerini bir sır olarak saklıyacaklarına dair yemin ettirildi.

Bunun üzerine, halk arasında çeşitli dedikodular çıktı. Rudolf'la sevgilisini din adamlarının, Macarlar'ın, ya da Barones'in kocasının öldürdüğü söyleniyordu. Bunun çifte intihar olduğuna inananlara göre ise, önce Rudolf sevgilisini tabancayla vurmuş, sonra da kendini öldürmüştü. Böylece, babasının, özel hayatı ile ilgili baskılarından kurtulmak istemişti.

MAYIN

Denizde serbes, ya da bağlı, karada ise örtülü olarak bulundurulan bombadır. Mayınlar savaş sırasında düşmanın ilerlemesine engel olmak için toprağa, körfez kıyılarına, denize yerleştirilir. Birinci ve İkinci Dünya Savaşlarında kullanılan askerî mayınlar birçok askerin hayatına mal olmuştu. İkinci Dünya Savaşı sırasında Almanlar Avrupa topraklarına bir milyardan fazla mayın dökmüşlerdir.

BAŞLICA MAYIN TİPLERİ
1 — Temasla patlıyan mayın; 2 — Magnetik mayın; 3 — Akustik mayın.

Kara Mayınları

Tank Mayınları. — Bir gramofon plâğı genişliğinde, 15 sm. kalınlığındadır. Uzerlerinden ağır bir taşıt geçince, patlıyan bu mayınlarda 10 kilodan fazla dinamit vardır.

İnsanlara Karşı Kullanılan Mayınlar. — Zayıf bir insanın ağırlığiyle bile patlıyan bu mayınlar, küçük bir teneke kutuyu andırır. İçinde 800 gram kadar dinamit vardır. Almanların II. Dünya Savaşı'nda kullandıkları bir mayın, teline dokunulunca 1 m. kadar yukarı fırlıyarak patlıyor, 150 m. çapında bir alan içinde öldürücü misketler saçıyordu.

Tuzak Mayınları. — Savaş alanında her hangi bir şeye bağlanır, buna dokunulunca patlar.

Deniz Mayınları

Düşman gemilerinin geçeceği yerlere dökülen mayınlardır. Bu mayınların bir kısmı su yüzeyinin birkaç santim aşağısında, bazıları da daha diptedir. Bu mayınların duyargaları vardır. Bir gemi bunlara, ya da mayının kendisine çarpınca mayın patlar.

İkinci Dünya Savaşı sırasında Almanlar mıknatıslı mayınlar da kullandılar. Bu mayınlar, pek derin olmıyan sulara uçaklarla atılıyordu. Deniz dibinde duran bu mayınlar, uzaktan geçen bir geminin meydana getirdiği mıknatıs alanının etkisiyle işliyen bir elektrik cihazı ile patlıyordu. Mıknatıslı mayınlar çıktıktan sonra, gemilere, mıknatıs alanlarının şiddetini, bu mayınları patlatmıyacak dereceye indiren bir emniyet tertibatı takıldı.

Deniz mayınları arasında, birbirlerine 20-30 metre uzunluğunda bir telle bağlanmış, su akıntısına bırakılmış yüzer mayınlar da vardır.

Deniz mayınlarını ilk olarak 1777'de bir Amerikalı kulanmıştı. David Bushnell adındaki bu Amerikalı, İngiliz savaş gemisi «Cerebus»u batırmak için, yakınına, içi barut dolu bir kutu atmıştı. Akıntıya kapılarak başka yere giden kutu dost gemilerinden birini batırmıştı.

1853'te, Kırım Savaşı sırasında Ruslar da deniz mayınları kullandılarsa da bu mayınların savaşlarda etkili bir şekilde kullanılması daha sonraki tarihlerde mümkün olmuştur.

Savaş sırasında denize dökülen mayınların patlamıyanları, akıntıya kapılıp kaybolanları, barışta ticaret gemileri için büyük tehlike teşkil ederler. Bu mayınlar görülünce hemen ilgililere haber verilir, özel ekipler tarafından imha edilirler.

Mayın Tarama, Dökme İşleri

Mayınların bulunmasında magnetik âletler kullanılır. Bunlardan biri, mayınların bulunduğu yere gelince belli bir ses çıkarır. Yalnız, II. Dünya Savaşı'nın son yıllarında, tahtadan, plâstikten de mayın yapıldığı için, yalnız madenî mayınları bulan bu âlet işe yaramaz olmuştu.

Mayın bulma usullerinin en başarılılarından biri tanklara 100 m. uzunluğunda «yılan» adı verilen bir madenî uzantı takarak bunun sayesinde mayınları patlatıp zararsız hale getirmektir. İkinci Dünya Savaşı'nın sonunda, uzmanlar yüksek frekanslı elektrik detektörleri kullanılarak, mayınların tahrip edilebileceğini, gelecek savaşlarda bu usulün kullanılacağını ileri sürmüşlerdir.

Mayın Tarayıcılar. — Değince patlıyan deniz mayınları, genel olarak, «mayın tarayıcı» adı verilen gemiler zararsız hale getirebilirler. Mayın tarayıcılar, kablolar vasıtasiyle, bir mayınla temas ederek onu demirine bağlıyan teli keser, su yüzüne çıkmasını sağlar. Su yüzüne çıkan mayın ise mitralyöz ateşiyle kolayca yok edilebilir. Bu işte, mayınları patlatmak için özel elektrik cihazları da kullanılır.

Mayındökücüler. — Mayın dökmek için gerekli âletleri taşıyan denizaltılara, gemilere, uçaklara «mayındökücü» adı verilir. Bu konuda en çok başarı gösteren araç, denizaltıdır. Çünkü denizaltılar düşman limanlarına, hiç farkedilmeden girerek mayınları en can alıcı noktalara bırakabilirler.

Gemiler de, kara sularını korumak, düşman gemilerinin bulunduğu bölgeleri tehlikeli hale getirmek üzere mayın dökebilirler. Mayındökücü gemilerin en elverişli tipi, küçük, hızlı teknelerdir.

Uçaklar mayınları paraşütle atarlar. Bu çeşit mayınlar, ancak sığ sularda etkili olabilir. Denizaltılar, özel kovanlardan, torpil kovanlarından mayın dökerler. Dökülen mayınlar, suya değmeden patlamıyacak biçimde hazırlanmışlardır. Bunlar ancak suya değdikten sonra patlıyabilme kabiliyetini kazanırlar.

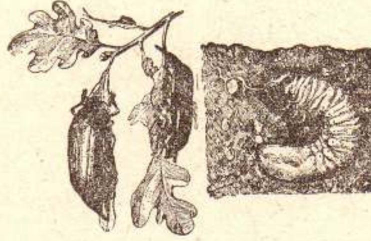
Savaşta olduğu gibi barışta da deniz mayınlarından faydalanılır: Kontrol altında bulundurulan bazı boğazlar mayın dökülerek ancak gemiler geçecek kadar daraltılır, böylece boğazların emniyeti kontrol altına alınmış olur. Bu gibi boğazlardan geçmelerine müsaade edilen gemiler kılavuz kaptanın yardımiyle, hiçbir tehlikeye mâruz kalmadan, işaretli yerler arasından geçebilirler.

MAYIS BÖCEĞİ

Kırmızımsı siyah renkte, bitkilere büyük zararlar veren, ağır bir böcektir. Kınkanadlılardan olan mayıs böcekleri ılık bölgelerde ya-

şar, yaz başlangıcında, şafak vakitleri ortaya çıkarlar. Erkekleri dişilerinden daha iri yapılıdır, ayrıca duyargalarının ucu altı yerine yedi çataldır. Mayıs böceğinin erginleri bitki yer, lârvaları toprağın içinde bitki kökleriyle beslenir, böylece, büyük zararlara yol açarlar. Üç yıl toprağın içinde kalan lârvalar, krizalit olunca 1,5 m. kadar derine iner, genel olarak iki ay kadar (ağustos-eylûl) daha kalırlar. Baharda dışarı çıkarlar.

Toprağı mayıs böceklerinden temizlemek için baharda üç kere (hektar başına 900 km. kadar) naftalin püskürtmelidir. Lârvaları ayıklamak için de toprağı derin sürmek, kurtçukları toprağın üzerine çıkartmak faydalı olur. Ağaçların dallarını kuvvetle sallıyarak

Mayıs böceği ve lârvası

böceğin lârvalarını silkelemek, böylece yere düşenleri sönmemiş kireç içine atmak da iyi sonuç verir.

MAYMUNLAR

Hayvanlar âleminin insanlara çok benziyen yaratıkları

MAYMUNLAR, memelilerden, birçok bakımdan insana çok benziyen, türlü çeşitleri olan hayvanlardır. Vücut yapıları, ellerini insanlar gibi kullanabilmeleri, çok zeki olmaları maymunları memeli hayvanların en ilerlemişlerinden biri haline getirmiştir.

Maymunlar, genel olarak, sıcak, rutubetli ormanlarda, ağaçların aralarında yaşarlar; dağlarda, kayalık yerlerde yaşıyanları da vardır. Vücutları dallar arasında atlayıp sıçramaya elverişli biçimde gelişmiştir. Elleri tıpkı insan eli gibi, başparmakları öteki dört parmağın karşısına gelecek şekildedir. Ayaklarının da aynı biçimde olması, maymunlara bir daldan ötekine atlarken büyük kolaylıklar sağlar.

Maymunların birçok çeşidi dört ayak üzerinde yürürse de, bazı çeşitleri arka ayakları üzerinde de doğrularak yürüyebilir. Yalnız, arada bir, ellerinin üzerine basıp hız alırlar

Maymunlar yüzlerinin çıplak, tüysüz, memelerinin de göğsünün üstünde daima iki tane olmasiyle insanlara çok benzerler. Bundan başka, dişleri, ikisi üstte, ikisi altta dört köpek dişiyle, insanın kileri andırır. Maymunlar, insanlardan sonra memeli hayvanların en zekilerindendir. Genel olarak, yumuşak başlıdırlar, birçok cinsleri kolaylıkla insana alışabilir. Bununla birlikte, çoğu kendine bir barınak yapmayı başaramaz; ancak büyük cinsler ağaç dallarının kuytu bir köşe meydana getirdiği yerleri kendine yuva olarak seçer. Bu da maymunların sıcak bölgelerde yaşamasından ileri gelir. Dağlarda, kayalık yerlerde yaşıyanlarının da üzerlerinde sık tüylerle kaplı postları vardır.

Maymun çeşitleri birbirinden çok farklı büyüklük ve biçimdedir. Hepsi çok çevik, hareketlidir. Durmadan bir daldan ötekine sıçrarlar, bunun için de vücutlarına göre çok uzun olan kol ve bacaklarından faydalanırlar, hattâ bazı cinsleri çok uzun olan kuyruklarını dallara dolıyarak tutunur, sallanırlar. Birçoğu dinlenirlerken insanlar gibi kabaetlerinin üzerine otururlar. Maymunlarda bacakların kollara göre çok kısa oluşu dikkati çeker. Bazı cinslerin kolları, ayakta dururken, dizlerinden çok daha aşağılara uzanır. Bazı maymunların kuyrukları yoktur.

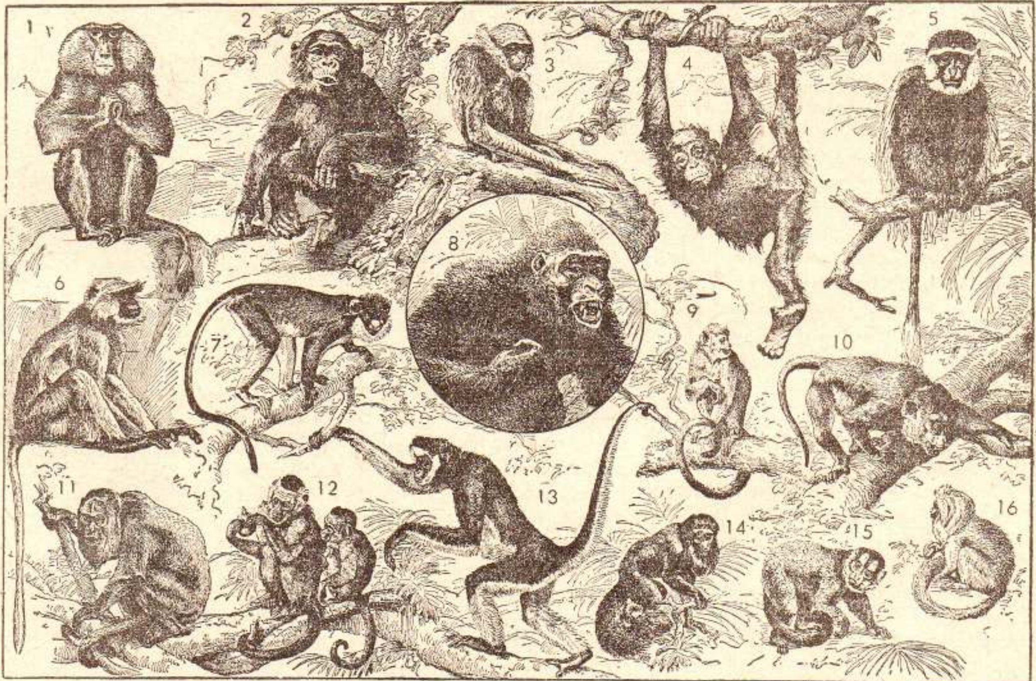
Maymunlar çeşitli şeylerle beslenirler. Doğuştan etçil değildirler. Meyva, bitki kökleri, tane gibi şeylerle beraber, bulurlarsa yumurta, küçük kuşlar, küçük sürüngenler, hattâ böcek bile yerler. Yaramazlıkları yüzünden, yemeseler bile, pek çok hayvanı ya öldürür, ya da sakat bırakırlar. Köylerin yakınlarına kadar sokulup çocuklara, kadınlara zarar verenleri de vardır. Yalnız, gorillerin kadın kaçırmaları uydurmadır.

Maymunlar doğuştan korkak, çekingen yaratıklardır. Ancak geceleri ağaçların arasından çıkıp, yakınlardaki bahçelere meyva çalmaya giderler. Günlük hayatında uysal bir hayvan olan maymun, yakalanıp da kafese konunca son derece hırçınlaşır, hattâ bazı çeşitleri tehlikeli bile olur.

Maymunlar büyük bir kolaylıkla insanların hareketlerini taklit ederler. Cambazhanelerde maymunlara bisiklete binmek, ip atlamak, ip üstünde cambazlık yapmak, sofra kurup kaldırmak gibi hünerler kolayca öğretilebilir.

Dişi maymun, genel olarak, bir, nadiren de iki yavru dünyaya getirir. Yavruları büyüyüp de kendilerine bakacak hale gelinceye kadar da yanlarından ayrılmaz, bir tehlike sırasında onları cesaretle korur. Büyük maymunlarda erkek de aileyi korur, âdeta bir aile başkanı gibi çalışır.

Maymunların aslında insandan başka büyük bir düşmanı yoktur. Bazı yerliler, o da

Çeşitli maymun cinslerinden örnekler: 1 — Babun; 2 — Şempanze; 3 — Gibbon; 4 — Orangutan; 5 — Orta Afrika'da yaşıyan bir cins maymun; 6 — Asya ve Malaya'da yaşıyan «semnopitek» maymunu; 7 — Afrika'nın sıcak kesimlerinde yaşıyan «cerkopitek»; 8 — Goril; 9 — Amerika'nın tropik bölgelerinde yaşıyan «saimiri»; 10 — Makak; 11 — Amerika maymunlarından «aluat»; 12 — Amerika'da yaşıyan maymunlardan «saju»; 13 — Amerika maymunlarından «atel»; 14 — Saki; 15 — Amerika maymunlarından «niktipitek»; 16 — Tamarin.

ancak kürkünden faydalanmak için, maymun avlarlar. Maymun, çevikliği, çabukluğu, zekâsı sayesinde düşmanlarından kolayca kaçıp kurtulur. Amerika'da yaşıyan bazı küçük cins maymunlar ağaçlarda yaşıyan yırtıcı hayvanlara, büyük sürüngenlere yem olurlar.

Maymunlar Afrika, Güney ve Orta Amerika ile Güney Asya'da yaşarlar. Avrupa'da maymuna yalnz İspanya'nın güney kıyılarında, özellikle Cebelitarık'ta raslanır.

Başlıca Maymun Çeşitleri

Maymunların birçok çeşidi vardır. Bazı maymunlar bir sincap küçüklüğündedir, orangutan, goril gibileri de insandan daha büyüktür. Bazılarının yüzü çok tüylü olduğu gibi, birçoğunun da hemen hemen çıplaktır. Yüzü köpeğe benziyen, püskül kulaklı, bıyıklı, manşonlu, serpuşlu maymunlar vardır. Vücutlarını örten tüyler, kıllar hayvana garip bir görünüş verir. Çoğu siyah, külrengi, açık kahverengidir; mora çalan mavimtırak renkte olanları da vardır.

Başlıca maymun cinsleri şunlardır:

Goril. — Ekvator Afrikası ormanlarında yaşar. Maymunların en irisi, en kuvvetlisidir. Vücut yapılışı bakımından insana çok benzer

Orangutan. — Sumatra'da, Borneo'da yaşar. İnsana benzer, meyva yiyerek beslenir. Oldukça çekingendir.

Şebek. — Kısa kuyruklu, köpek gibi uzun burunludur, Afrika'nın dağlık bölgelerinde sürüler halinde yaşar.

Şempanze. — İri boylu, büyük, geniş kulaklı bir maymundur. Ormanlarda sürüler halinde yaşarlar.

Makak. — Orta boy bir şebek cinsidir.

Babun. — Afrika'da yaşar. Kısa, küt bir kuyruğu vardır. Kızıl, mor renklerde şişkin yüzü vardır, pek sevimsizdir. «Mantolu Babun» denilen bir cinsinin çok uzun tüyleri, köpek başını andıran yüzü vardır.

Örümcek Maymun. — Ağaçların tepelerinde yaşar. Çok çeviktir. İnce uzun kolları, incecik kuyruğu vardır, böylece kocaman, beş ayaklı bir örümceğe benzer.

Saki. — Yukarı Amazon bölgesinde yaşar. Tüylü, uzunca bir kuyruğu vardır.

Sapaju (Rahip Maymunu). — Orta Amerika'da yaşıyan küçük bir maymundur.

Gibbon. — Ormanlarda yaşar. Yerde, arka ayaklarının üzerinde yürür. Son derece uzun kolları vardır.

Tamarin. — Amazon bölgelerinde yaşar. Uzun kuyruklu, uzun tüylü bir maymundur.

MAYMUNCUK

Her kilidi açmaya yarıyan bir çilingir âletidir. Maymuncuk ucu eğri, sivri, ince uzun bir demir çubuktan ibarettir. Ayrıca, pancurların kanadlarını kalkık tutmak için kenarlarına takılan, bir halkaya geçirilmiş ucu çengelli uzun demirlere de «maymuncuk» denir.

MAYMUNSULAR

Hayvanlar âleminde memelilerin bir takımıdır. Bu takımda bulunan maki gibi hayvanlar birçok bakımdan maymunlara, bazı bakımdan da böcekçillere benzerler. Başlarının ön kısımları tilki burnunu andırır. Ağaçların dalları arasında yaşadıklarından iyi tırmanıcı, sıçrayıcıdırlar, meyva, böcek, küçük kuşlarla

MAYMUNSULARDAN İKİ ÖRNEK: *Tarsier ve maki*

beslenirler. Çok kuvvetli gözleri sayesinde daha çok geceleri avlanırlar.

Maymunsuların bir başka özellikleri de ellerindeki başparmaklarının maymunlardaki, hattâ insanlardaki gibi öteki dört parmağın karşısına gelebilecek biçimde olmasıdır. Bu takımdaki hayvanların hemen hepsi Madagaskar, İndonezya, Güneydoğu Asya adaları ile Orta Afrika'da yaşar.

MAYSUR

Hindistan'da bir bölge ve bu bölge üzerinde kurulu yerli bir devlettir. Hindistan devletleri içinde nüfus bakımından Müslüman Haydarabat Nizamlığı'ndan sonra 2., toprak büyüklüğü bakımından da Haydarabat'la Kişmir'den sonra 3. gelir; nüfus bakımından Hindistan'la şimdi bağlantısı kalmıyan Nepal'ı da biraz geçer. Maysur, sayıları 25 kadar olan mihraceliklerin (Hindû kırallıklarının) en kalabalığı, en önemlisidir. Hindistan'ın güneyinde Dekken Yarımadası'nın güney bölgesindedir; denizle bağlantısı yoktur.

Yüzölçümü: 80.412 km^2

Nüfusu: 10.230.000

Başkenti: Maysur

Maysur, Dekken Yaylası'nın güneyini kaplar. Güneyde Nilgiri Dağları 2.670 m.'ye yükselir. Kaveri ile Kistna başlıca ırmaklardır. Tropik muson iklimi, batıya doğru ekvator iklimi, kuzeye doğru bozkır iklimi görülür. Tipik bitki örtüsü park (galeri) ormanları, savanalar, tropik ormanlar, bozkırlardır.

Maysur, demiryolu ile, Bengal Körfezi'ne bağlanır. 1916'da kurulan Maysur Üniversitesi'nde 22.000 öğrenci vardır; Hindistan'ın 29 üniversitesi arasında 6. gelir. Bangalur'da da yüksek okullar vardır. Ülkede Kanarî dili konuşulur. Tamil, Telugu, Hindustanî konuşanlar azınlıktadır. Halk, Hint-Avrupalı değil, Dravit ırkından Kanaralar'dandır.

Başkent Maysur şehri 305.000 nüfusludur. Hindistan'ın 7. şehri olan 975.000 nüfuslu Bangalur, Maysur'un en büyük şehridir.

Maysur Mihracesi'nin yıllık geliri 100 milyon T.L.'nı geçer, Hindistan hükümdarları arasında Haydarabat Nizamı ile Trivankur Mihracesi'nden sonra 3. gelir.

Maysur'un Hindistan tarihinde önemi çok büyüktür. XVIII. yüzyıla kadar Maysur Mihraceliği, Hint-Türk imparatorluğu'na (Timuroğulları'na) bağlıydı. 1761'de Timuroğulları'nın bir Türk komutanı olan Haydar Ali (Feth Bahadır Han) ülkeyi Hindû hükümdar adına ele geçirdi. 1782'de 60 yaşında öldürülünciye kadar bu durum 21 yıl sürdü. Yerine oğlu «Tîpû Sultan» Feth Ali geçti.

Tîpû Sultan, tahta geçmesiyle Delhi ile olan bağlarını kesti, «Sultan» (imparator) sanını takındı. Bu olay, Hindistan tarihinde çok önemlidir. Çünkü yüzyıllardan beri Hindistan kıtasında hiç kimse kendini Timuroğulları'ndan olan Türk imparatoruna (Babur hanedanına) karşı bağımsız ilân etmeye cesaret bulamamıştı. Bu olay, Hint-Türk İmparatorluğu'nun hukukan da parçalandığını gösterdi. İngilizler'e karşı Napoléon Bonaparte ile bağlaşan, Türkiye ile sıkı münasebetlere girişen Tîpû Sultan, İngilizler'e karşı iki çetin savaşı kazandı. Fakat üçüncüsünde Napoléon'u da yenen Wellington Dükası'nın idaresindeki üstün İngiliz kuvvetlerine yenildi, şehit düştü. İngilizler devleti eski sınırlarına ittiler. Hindû hanedanı muhafaza ettiler ki, bugün de aynı hanedan iktidarda bulunuyor.

MAYTAP

Şenlik gecelerinde yakılan, yanınca renk renk parlak ışık veren fişeklere, kibritlere «maytap» denir. Bunlar da, üzerine sürülen macunun yapısına göre yeşil, kırmızı, sarı ışık verirler. Ağaç çöplü olan kısa maytaplar, yanarken savrulur, yüksekten atılırsa bir ışık uçuyormuş gibi olur. İnce tel üzerine sürülmüş daha uzun saplı maytaplar yanarken beyaz ışık verirler, yıldız yıldız saçılırlar. Bunlara «yıldızlı maytap» denir.

Maytap çeşitlerinden, «çarkıfelek», yanarken döne döne uçar; «havai fişek» uzunca bir çıtanın üzerine bağlandıktan sonra ateşlenince 50-60 m. yukarıya fırlar, kandil kandil dağıldıktan sonra düşer.

Maytapların yapılışında kullanılan yanıcı, parlayıcı maddeye fosfor, çeşitli maden tozları karıştırılır.

MAZAK BALIĞI

Kırlangıç balığı ailesinden 10-15 sm. kadar boyunda bir balıktır. Vücudu kırmızımtırak kahverengi üzerine siyah lekelidir. Gayet lezzetli eti vardır. Sığ kıyıların diplerinde gezerek yakaladığı küçük deniz hayvancıklariyle beslenir.

MAZARİN, Kardinal de (1602-1661)

Mazarin

Ünlü bir Fransız devlet adamıdır. Sicilyalı Mazzarini ailesinin oğludur. İlkin Roma Cizvit papazlarının yanında, sonra Alcala Madrit üniversitelerinde okudu, sonra diplomatlık mesleğine girdi. Başarıları üzerine 1634'te, bir görevle Paris'e gönderildi. 1640'ta Fransa hizmetine girdi. Kardinal De Richelieu, ona kardinallik derecesi kazandırdı, ölümünden sonra kendi yerine onun geçmesini istedi.

Mazarin son derece uysal görünüşlü olmak-

la birlikte, sezişi, siyasi anlayışı gayet yüksekti. Kıraliçe onu 1643'te başbakan yaptı. Mazarin Fransa'ya çok yararlı işler gördü. Bu arada, zaman zaman mevkii sarsılmasına rağmen, ölünceye kadar bu görevde kaldı. Napoli isyanını bastırdı, Alman imparatoruna Alsace'ı Fransa'ya bıraktırdı. Yalnız, karşılaştığı malî güçlükler yüzünden giriştiği teşebbüsler halkın ondan nefret etmesine yol açtı. Parlâmentoyla asillerin bozuşması üzerine, saray halkını alıp Paris'ten çıkmak zorunda kaldı. 1653'te yeniden Paris'e döndü. 1659'da Cromwell'le birleşip İspanyollar'ı kesin şekilde yendi. İspanyol prensesi Marie-Thérèse'i XIV. Louis ile evlendirerek Ispanya'yı Fransa'ya bağladı.

MAZGİRT

Doğu Anadolu Bölgesi'nin Yukarı Fırat bölümünde Tunceli iline bağlı bir ilçedir. Topraklarını doğuda Elâzığ'ın Karakoçan, güneyde Palu, batıda Tunceli'nin Pertek, kuzeyde aynı ilin merkez (Kalan) ve Nazımiye ilçeleri çevirir. Merkez bucağından başka Çarşancak, Muhundu adında bucakları, bunlara bağlı 79 köyü vardır.

Yüzölçümü: 797 km²

Nüfusu: 25.821 (1960 sayımı)

Mazgirt İlçesinin toprakları Kekerik Tepesi ile Kırklar Dağı'nın güneye, güneydoğu, güneybatıya bakan, engebeli, yer yer dik eğimli yamaçlarından, sırtlarından Kekerik Tepesi ile Kırklar Dağı'nı, doğuda Peri, batıda Munzur sularının kuzey - güney doğrultusundaki derin vâdileri çevreler. İlçede iklim serttir; kışlar soğuk, yazlar oldukça sıcak geçer. Dağlık yerlerin bazı kesimlerinde seyrek meşelikler vardır. İlçe ekonomisi tarımla hayvancılığa dayanır.

Kasaba. — İlçe merkezi Mazgirt kasabası Kırklar Dağı'nın güney yamacında sarp bir yerde kurulmuştur. Denizden yüksekliği 1.400 m.'dir. Sapa bir durumda olması yüzünden geri kalmıştır. Tek mahalleden ibaret olan kasaba 1.453 nüfusludur (1960 sayımı). Tarihî eser olarak Uzun Hasan'ın kızkardeşi Elti Hatun Türbesi ile Camisi, Çobandede Türbesi vardır.

MAZI

Mazı

Bir süs bitkisidir. Kozalaklıların servigiller familyasındandır, yaprakları almaşık, küçük pullar biçimindedir, gövdesi düzdür, dipten dallanır, Mazı'nın kozalaklarından solucan düşürücü özelliği olan bir yağ çıkarılır.

Mazı'nın yaprakları dökülmez, açık yeşil renklidir. Kozalakları servininki gibi yuvarlaktır. Bu ağaçlar en çok mezarlıklara, parklara dikilir. Gövdeleri düzdür.

Mazı'nın değişik ülkelerde yetişen çeşitli türleri vardır. Bunlardan "Çin Mazısı" denileni bahçelerde özel olarak yetiştirilir, genel olarak bahçelere çit gibi dikilir. "Kanada Mazısı" adı verilen bir mazı çeşiti ise piramit biçimindedir, 15 m. kadar yükselir. Bundan başka "Dev Mazı" denilen, 50 m. boyunda olan bir mazı da vardır.

MAZIDAĞI

Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin Dicle bölümünde Mardin iline bağlı bir ilçedir. Topraklarını doğuda aynı ilin Savur ve merkez, güneyde Derik, batıda Urfa'nın Viranşehir, kuzeyde Diyarbakır'ın Çınar ilçeleri çevirir. Tek bucaktan ibaret olan ilçenin 50 köyü vardır.

Nüfusu: 17.893 (1960 sayımı)

Yüzölçümü: 478 km²

Mazıdağı İlçesinin toprakları Mardin Dağları'nın kuzeye, Dicle'ye bakan yamaçları, yer yer geniş meşeliklerle örtülü, tatlı eğimli, hafif dalgalı sırtlar, vâdilerdir. Iklim karasaldır; yazlar sıcak, kışlar soğuk geçer. Halkın geçimi tarımla, hayvancılığa dayanır. Tarıma ayrılan alanların çok büyük bir kesiminde buğday ekilir. Öteki ekilişlerin kapladığı alan azdır.

Kasaba. — Ilçe merkezi Mazıdağı kasabası, Mardin Dağları'nın kuzey yamaçlarında yüksek bir sırtın üzerinde kurulmuştur. Mardin - Diyarbakır arasındaki devlet yoluna 12 km.'lik bir vilâyet şosesi ile bağlanır. Mardin'e 47 kilometre uzaklıkta olan bu küçük kasabanın nüfusu 2.000'i bile bulmaz (1960 sayımına göre 1959).

MAZOT (Bk. PETROL)

MAZURKA (Bk. DANSLAR)

MECAZ

Edebiyatta, bir fikrin doğrudan doğruya değil de, başka bir fikir yardımiyle söylenmesine «mecaz» denir. Bir fikir, çeşitli sebeplerden dolayı başka bir fikrin yardımiyle anlatıldığından mecazlar da türlü türlü olur. En çok kullanılan mecaz çeşitleri şunlardır:

Benzetme (Teşbih). — İki düşünce arasında ortak yönlerinden dolayı bir bağıntı kurmadır. «Hamam gibi oda» derken, oda ile hamam arasında sıcaklık yönünden bir bağıntı kurmuş, odayı hamama benzetmiş oluruz. Benzetmede dört unsur vardır: 1) Bir şeye benzetilen, 2) Kendisine bir şey benzetilen, 3) Benzetme yönü, 4) Benzetme edatı.

İğretileme (İstiare). — Bir benzetmenin iki temelinden biri, yani ya «bir şeye benzetilen», ya da «kendisine bir şey benzetilen» aynı cümlede söylenmemiş olursa bu benzetmeye «iğretileme» (istiare) denir: «Yaz geldi. Ama, ne cehennem!» derken «cehennem» bulunduğumuz yerdir. Bulunduğumuz yer cehenneme benzetilmiş ama, kendisi, yani «bir şeye benzetilen» (yer) söylenmemiş, «kendisine bir şey benzetilen» (cehennem) söylenmiş.

Kinaye. — İmâ yoliyle bir olayı taşlamaktır. «Selâm verdim, rüşvet değildir diye almadılar!» sözü, selâm verilenlerin rüşvet almayı selâm almaktan bile tabiî hak saydıklarını, dolayısiyle anlattığı için kinayedir.

Anıştırma (Telmih). — Asıl maksat dışında kalan olayları da hatırlatacak kelime kullanmaktır.

«Baharın nefesi ağaçlara ruh verdi» derken, burada peygamberlere anıştırma (telmih) vardır, çünkü ölüyü diriltmek mucizesini onlar göstermişlerdir.

Karşıllık (Tezat). — Karşıt fikirleri bir arada söyliyerek anlamı kuvvetlendirmektir. Namık Kemal'in:

«Ne efsunkâr imişsin âh ey dîdâr-ı hürrîyet
Esîr-î aşkın olduk, gerçi kurtulduk esâretten!»

beytinde esirlikten kurtulmakla hürriyet aşkına esir olmak, zıt yoldan birbirini destekleyici iki fikirdir.

Abartma (Mübalâğa). — Bir fikri, tabiî ölçüsünün dışında söylemektir. «Gök kubbe, ebediyet gibi, uçaktakilerin gözleri önünde boşalıp gidiyordu!» sözünde gök kubbe, ebediyete benzetilerek kıyas edilip tabiî ölçülerinin dışında anlatılmıştır.

MECELLE

Eskiden kullanılan kanunların tümüne «mecelle» denirdi.

Osmanlı devletinde Tanzimat hareketiyle girişilen yenilikler arasında, Ahmet Cevdet Paşa'nın başkanlığında yedi yıl çalışan bir bilim kurulunun düzenlediği Mecelle-i Ahkâm-ı Adliye, o devrin medenî kanunu olarak 1868'den 1926'ya kadar kullanılmıştır. 1851 maddeydi. Satışlar, kiralamalar, kefalet, havale, rehin, emanet, hibe, gasp ve itilâf, hacir, ikrah, şüf'a, şirketler, vekâlet, sulh ve ibra, ikrar, dâva, beyyineler (deliller), yemin, yargılama bahislerini düzenliyen hükümleri vardı.

Mecelle'deki esasların çoğu İslâm dininden alındığı için, lâyik devlet görüşüne aykırı düştüğünden, Cumhuriyet devrinde yürürlükten kaldırıldı, 1926 ekiminden beri, onun yerine «Medenî Kanun» ile «Borçlar Kanunu» konuldu. Mecelle, hukuk kültürü bakımından büyük bir eserdir, hukuk biliminde önemli bir merhale sayılır.

MECİTÖZÜ

Karadeniz Bölgesi'nin Orta Karadeniz bölümünde Çorum iline bağlı bir ilçedir. Topraklarını doğuda Amasya'nın Göynücek, güneyde Çorum'un Ortaköy, batıda aynı ilin merkez, kuzeyde Amasya'nın Gümüşhacıköy ve Merzifon ilçeleri çevirir. Tek bucaktan meydana gelen ilçenin 59 köyü vardır.

Yüzölçümü: 1.275 km²

Nüfusu: 34.531 (1960 sayımı)

Mecitözü ilçesinin toprakları güneybatı - kuzeydoğu doğrultusunda uzanan, kuzeyde Tanözü vâdisinin kuzey ve güneyini kaplıyan dalgalı sırtlarından ibarettir. Güneyde Karadağ, daha güneyde 1.201 m. yüksekliğindeki Alan Dağı, güneybatıda Karadağ tepeleri yer yer sıkça ormanlarla, makilerle kaplıdır. İlçenin orta derecede yağışlı, ılık bir iklimi vardır.

Mecitözü'nde ekonomik hayat tahıl ve baklagiller tarımı ile hayvancılığa dayanır. Tahıl arasında buğdayla arpa başta gelir. Ayrıca üzüm, armut, ayva, badem, ceviz, dut, elma, erik, iğde, kaysı, badem, şeftali yetiştirilir.

Kasaba. — İlçe merkezi Mecitözü kasabası, güneybatıda Kırklar, kuzeyde Avkat Dağlarının çevrelediği doğuya açık bir ovanın kenarında bir yamaç üzerinde kurulmuştur. Çorum'u Amasya'ya bağlıyan şose kasabadan geçer. Çorum'a olan uzaklığı 34 km.'dir. 7 ma-

halleden meydana gelen kasabanın 2 mahallesi kasabadan ve birbirinden ayrı olarak merkeze 6-7 kilometre uzaklıktadır. Kasabanın nüfusu 5.227'dir (1960 sayımı).

MECUSİLER

Hindistan'da ateş, inek, timsah gibi şeylere tapanlara «Mecusi» denir. Mecusiler, Zerdüşt dininden olan eski İranlılar'ın (Persler'in) Hindistan'a göç etmiş torunlarıdır (Bk. Zerdüştlük).

Mecusiler İran'dan Hindistan'a VIII. yüzyılda göç etmişlerdir. Bugün daha çok Bombay eyaletinde yaygın durumdadırlar, sayıları 115.000 kadardır. Mecusiler eski Pehlevî yazısını kullanırlar. Zerdüşt dininin birçok inançlarına bağlı kalmışlardır. Kendileri ateşe taptıklarını reddederler, tabiatın bütün kuvvetleri gibi ateşe de Ahura Mazda'nın bir belirtisi olarak saygı gösterdiklerini söylerler.

Mecusiler ateşe, toprağa, suya büyük saygı duydukları için, ölülerinin bunlara değmesini istemezler: «Sessizlik Kulesi» dedikleri kuleleri vardır, ölülerini bu kulelerin üzerine bırakırlar. Çitle çevrili, 6-7 m. yüksekliğindeki bu kulelerin üzerine konulan ölüleri akbabalar gelip parçalarlar, yerler.

MED ve CEZİR (Bk. GELGİT)

MEDDAHLIK

Taklitler yapıp hoş hikâyeler anlatarak, dinliyenleri eğlendirenlere «meddah», bu işe de «meddahlık» denir. Eskiden, meddahlar kapalı, açık yerlerde, toplananlara hikâye anlatır, sonunda da zamanın ilergelenlerini, ya da o daveti yapan kimseyi överlerdi. Bundan dolayı «meddah» (methedici) denilmiştir

Meddah, halkın hikâye dinleme ihtiyacını karşılardı. Tiyatronun olmadığı devirlerde karagöz, orta oyunu gibi, meddah dinlemek de halkın başlıca eğlencelerinden biriydi. Meddahın elinde bir mendil, bir de baston bulunurdu. Mendille bazan terini kurular, bazan da bebek biçiminde büküp çengi oynatırdı: bastoniyle de, yere vurarak kapı çalınışından bekçi sopasına kadar bazı sesleri taklit ederdi.

Meddahlık çok güç bir sanattı. Onun için, şöhretli meddahlar çok nadir yetişmiştir. Meddahta bulunması gerekli özelliklerin başlıcaları şunlardı: «Her şarkıyı okuyacak kadar güzel ses, müzik bilgisi; imparatorluğun her çeşit tebaasını konuşturacak kadar şive taklidi; zamanın edebiyatı üzerinde, meşhur bir hikâyeyi ballandırıp genişleterek ilâvelerle halkın hoşuna gider hale getirecek derecede hayal kuvveti; her çeşit, irili ufaklı hayvan taklitlerinden çocuk ve kadın seslerine kadar değişebilen bir ses zenginliği, taklit tecrübesi; sırasında dinleyicilerin ortaya atacakları sözleri hemen cevaplandırabilecek bir hazırcevaplık; hattâ neşeli, kederli hale göre sesinde ve yüzünde gerekli değiştirmeyi yapacak, mimiklerine hâkim olacak bir aktörlük kabiliyeti.

Meddahlık, bir tek kişinin oynattığı tiyatro gibiydi. Yurdumuzda gerçek tiyatronun yayılmasiyle o da ortadan kalktı. Son devrin en tanınmış meddahları arasında, «Ayı Kemal» diye anılan Sürurî, meddah Aşkî ve İsmet sayılabilir.

MEDENİYET

Bugün feza çağına erişmiş bulunmamızı milyonlarca yıl öncesinin ilkel insanından beri durmadan medeniyet alanında çalışılmış olmasına borçluyuz

MEDENİYET [Uygarlık], insanların, tabiata üstün gelebilmek, toplu olarak daha iyi şartlar altında yaşıyabilmek için gösterdikleri çabadan elde edilen sonuçların topudur. Bu sonuçlar, çoğunlukla, bilim, kültür halinde belirir.

Yeryüzünde medeniyetin ne zaman başladığı kesin olarak söylenemez; çünkü, medeniyete çeşitli olayların, imkânların yardımiyle sayısız insanların çabalariyle yavaş yavaş erişilmiştir. «Medeniyete artık kesin olarak ulaşılmıştır» da denemez; çünkü, bu konudaki gayretlere, olaylara, imkânlara her gün bir yenisi ekleniyor.

Tarihten önceki çağlarda yaşıyan insanlar birçok bakımlardan tabiatın hükmü altındaydılar. Bunlar ancak tabiatta hazır olarak buldukları yabani yemişleri, otları, ağaç köklerini, hayvanları yiyerek besleniyorlar, bunları bulamayınca da, ya günlerce yol yürüyerek arıyorlar, ya da açlıktan ölüyorlardı; sıcaktan, soğuktan, yırtıcı hayvanlardan korunmasını bilmiyorlardı. Derken, yavaş yavaş ekin ekmeyi, hayvan beslemeyi, kendilerine barınak kurmayı, yırtıcı hayvanlarla savaşmak üzere bazı araçlar yapmayı öğrendiler. İşte insanların tabiatı yenmek için attıkları bu ilk adımlar, aynı zamanda medeniyete doğru da attıkları ilk adımlardır. Demek ki medeniyet bir bakıma insanların tabiatı yenmek için gösterdikleri çabaların yanı sıra gelişmiştir.

Tarih bilginleri, insanların medeniyet alanındaki gelişmelerini daha iyi inceliyebilmek için, tarihi bu bakımdan şu üç bölüme ayırmışlardır: 1 — Yabanıllık (Vahşilik) Çağı; 2 — İlkellik (Barbarlık) Çağı; 3 — Uygarlık (Medeniyet) Çağı. Bu çağlar birçok yönlerden birbirlerinden ayrı olmakla beraber, gene de aralarında bazı benzer özellikler, bir önceki çağdan süregelmiş eksiklikler bulunabilir. Meselâ yabanıl insanlarda bile daha sonra gelişmiş olan uygarlık ölçülerinden bazılarına raslanabilir, bugünkü uygarlık çağında da, ilkellik çağından kalma bazı özellikler görülebilir. Şimdi bu çağları ana çizgileriyle teker teker inceliyelim:

Yabanıllık Çağı

Bu çağın ilk devirlerinde insanlar araç, silâh kullanmasını, ateş yakmasını, birbirleriyle işbirliği yapmasını bilmiyorlardı. Dört bir yandan tehlikelerle çevrili bulunuyorlardı. Hava şartları, yırtıcı hayvanlar, açlık onların hayatlarını tehlikeye koyan başlıca huslardı. O çağda yaşıyan insanların beyinleri de bugünkü insanların beyinleri kadar gelişmemişti. Tecrübeleri yoktu, kendilerinden önce yaşamış olanların tecrübelerinden de faydalanamazlardı. Beyin yapısı, tecrübe bakımından yeni doğmuş bebeklere benziyorlardı. Bu yüzden çok güç şartlar altında yaşıyorlar, hattâ birçokları ölüp gidiyordu. Geri kalanlar, yaşadıkça, başlarından birtakım olaylar geçiyordu. Bu arada, yıldırımların meydana getirdiği büyük orman yangınlarının etrafı ısıttığını, aydınlattığını, yırtıcı hayvanları ürküttüğünü gördüler. En sonunda bir gün kendileri de ateş yakmasını öğrendiler (Bk. Ateş). İnsanların ateş yakmasını öğrenmeleri Yabanıllık Çağı'nın birinci bölümünden ikinci bölümüne geçişi belirliyen en önemli gelişmedir.

Yabanıllık Çağı'nın ikinci bölümü, ateş yakmasını bilen insanların mağaralarda yaşadıkları devirdir (Bk. Mağara Çağı). Bu sırada insanlar, birlikte yaşadıklarından, tehlikelerden daha kolay korunabilmişler, böylece araçlar, silâhlar yapmaya vakit bulmuşlardır. İnsanların silâhlarını geliştirerek hayvanları avlamaya başlamaları, Yabanıllık Çağı'nın üçüncü bölümüne geçişleridir.

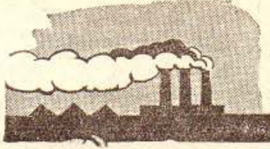
İnsanlar Yabanıllık Çağı'nın üçüncü bölümünde Taş Devri'ni yaşıyorlardı. Avlanmak için taşlardan yaptıkları çeşitli silâhları kullanıyorlardı. Bunun sonucunda okla, yayı keşfettiler. Bu keşif onların avcılıkta oldukça ilerlemelerine yol açtı. Fildişinden, kemikten, boynuzdan mükemmel silâhlar yaptılar. Bunların en güzel örnekleri, Buz Çağı'nda Batı Avrupa'da yaşamış olan ren geyiği avcılarının tarihî kalıntıları arasında bulunmuştur. Yabanıllık Çağı'nın bu bölümünde insanlar henüz hayvanları evcilleştirmemişlerdi. Yalnız, köpeği yardımcı olarak kullanmayı biliyorlardı.

İlkellik Çağı

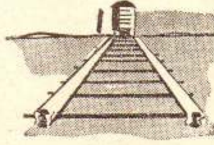
İnsanların, ateşe dayanan toprak kablar yaparak yiyeceklerini pişirip yemeye başlamaları, Yabanıllık Çağı'ndan İlkellik Çağı'na geçişlerini gösterir. Bu çağın ilk bölümünde insanlar, artık ekin ekmesini, hayvanları evcileştirmesini öğrenmişlerdi. Böylece, yiyecek bulmak için göçebe hayatı yaşamalarına lüzum kalmadı. Ekinlerini yetiştirebildikleri topraklarda kendilerine barınaklar da yaparak buralara yerleşip çiftçilik yapmaya başladılar. Bu işi özellikle kadınlar üzerlerine aldılar. O devrin insanları, ekin ekmekte kendilerine yardımcı olarak hayvan da yetiştirdiler. Zamanla bu hayvanlardan bazılarının süt verdiğini öğrendiler, bundan da faydalanmaya başladılar.

İnsanlar belli bir yere yerleşince, aralarında toprak kavgaları da başladı. Bu yüzden çıkan savaşlarda insanlar birbirlerini esir alıyorlardı. Böylece, topraklarında esir çalıştırarak çiftçiliği daha da geliştirebildiler. İşte çiftçiliğin bu şekilde gelişmesi, insanların İlkellik Çağı'nın ikinci bölümüne geçişlerini belirten bir olaydır. İlkelliğin bu bölümünde insanlar, ot yiyen hayvanların, yırtıcı hayvanlardan korunabilirse çok ürediklerini, gittikçe arttıklarını gördüler. Böylece, büyük sürüler kurarak çobanlığa başladılar. Bu hayvanlar, önceleri yük taşımakta kullanılıyordu. İnsanlar, bundan faydalanarak kendilerine daha iyi barı-

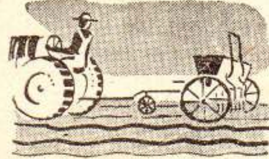
MEDENİYETİN İLERLEMESİNDE ÖNEMLİ OLAYLAR

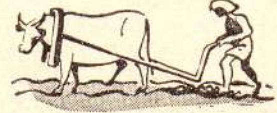
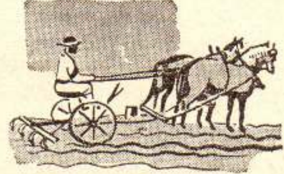
Ateşin kontrol altına alınması

Madenlerin kullanılması

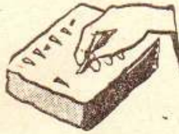
Tohum ekimi

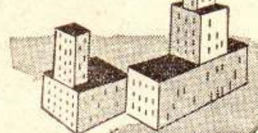
Hayvanların evcilleştirilmesi

Tekerleğin icadı

Yazının bulunması

Büyük binaların yapılması

İdare teşkilâtının kurulması

naklar yapabildiler. Bu arada tuğlayı da keşfettiler.

İnsanların madeni keşfederek, bundan çeşitli araçlar, silâhlar yapmaları, İlkellik Çağı'nın üçüncü bölümüne geçiştir. Madenden yapılan baltalarla insanlar ormanları temizlediler, ağaçları kestiler, kendilerine çok verimli tarlalar hazırladılar. Bu sırada aralarında iş bölümü yapmak zorunda kaldılar. Böylece, toplumsal düzenin ilk temelleri atılmış oldu. Yavaş yavaş şehirler kuruldu. İki şehir insanları arasında başlıyan ticari alışverişler bu şehirlerin gittikçe gelişmesini sağladı.

Uygarlık Çağı

Alfabenin icadı, medeniyet tarihinde insanların İlkellik Çağı'ndan Uygarlık Çağı'na geçiş olarak kabul edilir. Yabanıllık ve İlkellik çağlarında yaşıyan insanlar, kendileriyle, yaşayışlariyle ilgili çok az yazılı çizili eser bırakmışlardı, bunlar da sonradan tarihçileri aydınlatacak kadar gelişmemişti. Alfabenin icadı ise, insanlık tarihi bakımından, çok önemli bir yenilik oldu. Bu sayede sonradan dünyaya gelen insanlar daha önce yaşamış olanların hayatları hakkında bilgiler edinebildiler, onların tecrübelerinden faydalanmak imkânını da buldular.

Tarihçilere göre, Uygarlık Çağı'nın ilk devri M.Ö. V. - M.S. XIV. yüzyıl arasında yaşanmış olduğunu kabul ederler. Eski Mısır, Babil, Fenike, Kartaca, Eski Yunan, Roma medeniyetleri, bu devrin içinde kurulmuş, sonradan gelişmiştir. Bu devirde, insanlar arasında birtakım farklar ortaya çıkmıştır. Bu medeniyetlerde, genel olarak, savaşta yararlık gösterenler, üstün tabakayı, savaşta alınan esirler ise aşağı tabakayı meydana getiriyordu. Üstün tabakadan olanlar, varlıklı olduklarından, sanatla, bilimle uğraşmaya, bu alanlarda önemli hamleler yapmaya imkân buluyorlardı.

Barutun icadı, savaş konusunda o zamanki insanların hayatına o kadar önemli bir yenilik getirdi ki, bu icat, Uygarlık Çağı'nın ikinci bölümüne geçiş olarak kabul edilir. Ayrıca, barut, üstün tabakadan kimselerin eski önemlerini, güçlerini de kaybetmelerine yol açtı, çünkü artık savaşlarda kılıçlariyle dövüşen şövalyelerin eskisi gibi tek başlarına bir önemleri kalmamıştı.

Derken, baskı icat edildi. Bu icadın, birçok insanların okuyup yazmayı öğrenmeleri, kültürlerini artırmaları, başka medeniyetler hakkında haber almaları bakımından çok büyük faydası oldu. Bu icaddan sonra, buhar makinesinin yapılması da çok önemli bir dönüm noktası oldu. Bu sayede dünyanın dört bir yanına keşif yolculukları yapılmaya başlandı.

İnsanların buharla işliyen makineleri, daha sonra elektriği, benzin motorlarını kullanmaya başlamaları, Uygarlık Çağı'nın üçüncü bölümüne geçiş olmuştur. Bu devirde artık insanların dünyanın her yanına karadan, denizden, havadan gidebilmeleri, değişik toplumlar arasında çeşitli ilintiler kurulması, büyük bir hızla ilerlemiş olan bilime dayanarak tabiatın kontrol altına alınması, hattâ tabiî kaynaklardan yararlanmak mümkün olmuştur.

Medeniyet alanında çağımızın en önemli olayı, hiç şüphesiz, atom gücünün bulunmasıdır. Bir tabiat kaynağının insanlar elinde yaratıcı yeni bir güç olarak kullanılması Uygarlık Çağı'nın atom devrini açmış, insanlara belki binlerce yılda yapabileceklerini bir yüzyıl içinde yapmalarını sağlıyacak imkânlar vermiştir.

Bibliyografya. — Bu konuda Türkçe eserlerin başlıcaları:

Medenilik (Dr. Ş. Özbay); Medeniyet (J. H. Robinson, 1945); Medeniyet Nizamı (E. Menemencioğlu, 1950); Medeniyetin Doğuş ve Yayılışında Türkler'in Rolleri (K. Bilbaşar, 1935).

MEDICI'LER

Ünlü bir İtalyan hanedanıdır. Bu hanedandan gelen devlet başkanları, 1421-1429'da Cumhurbaşkanı, 1434-1495 ve 1512-1519'da prens, 1537-1569'da duka, 1569-1737'de de büyük-duka olmak üzere Toskana'da hüküm sürdüler. Toskana'nın başkenti Floransa idi. Medici'ler Hanedanı'nın atası, Floransa Cumhurbaşkanı Salvestro oğlu Giovanni'dir. Bunun torununun oğlu Lorenzo il Magnifico (Muhteşem Lorenzo)nun 14 yıllık saltanatı, Avrupa'da Rönesans hareketinin Altın Devri sayılır; bir oğlu, papa olmuştur.

Bu devirde 100.000 nüfuslu Floransa, Avrupa medeniyetinin, resmin, heykelin, mimarlığın, edebiyatın en yüksek noktasına çıktı, çok büyük sanatçılar yetişti. Leonardo da Vinci, Rafaello bunlar arasındadır.

Lorenzo'nun torunu II. Lorenzo'nun kızı, Papa XI. Leo'nun da kızkardeşi olan Catherine (1519-1589), II. Henri ile evlendi, Fransa kraliçesi oldu; oğullarının devrinde Fransa'ya hükmetti (Bk. Fransa). Ailenin başka bir dalından olan I. Francesco'nun kızı Marie de IV. Henri ile evlenip Fransa kraliçesi oldu (1573-1642). 1737'de son büyük-duka Gian-Gastone ölünce, Toskana Almanya İmparatoru I. Franz'a geçti (Bk. Habsburglar).

MEDİNE

Hz. Peygamber'in türbesi bulunduğu için İslâm dininde, Kâbe'nin bulunduğu Mekke'den sonra, ikinci Kutsal Şehir'dir. Bugün Saudi Arabistan'ın Hicaz bölgesindedir; devletin önem bakımından 3. şehridir; nüfusu 200.000'e yaklaşmıştır.

Medine'nin asıl adı «Yesrib»dir. 622'de Hz. Peygamber buraya «hicret» edince, «Medînetu'n-Nebî» (Peygamber Şehri) adı verildi, sonraları «Medîne» şeklinde kısaltıldı. Saygı olsun diye «Medîne-i Münevvere (Nurlu Şehir) de denir.

Medine, 622'den Hz. Ali'nin cülûsu olan 656'ya kadar İslâm devletinin başkenti oldu. Hicaz Şerifleri'nin idaresinde Fâtımîler'e, sonra Selçuklu Türkleri'ne, Eyyûbîler'e, sonra Türk - Memlûkler'e bağlı kaldı. 1517'de Yavuz devrinde Osmanlı İmparatorluğu'na katıldı, 1919'a kadar 402 yıl bizde kaldı. I Dünya Savaşı'nda Fahrettin Paşa'nın İngiliz-Arap kuvvetlerine karşı Medine Savunması ünlüdür. Paşa, Medine'den gelirken pek değerli bazı Kutsal Emanetler'i de İstanbul'a getirdi; bunlar şimdi Topkapı Müzesi'ndedir.

MEDLER

Tarihte, İran'ın kuzeybatı ve batı bölgesinde yerleşmiş bir kavimdir. Çok eski bir geçmişi vardır. M. Ö. 1000 yıllarından kalma Asur yazıtlarında bile zaman zaman tehlikeli olmaya başlıyan Medler'in sözü geçer.

Medler, başlangıçta, dağınık bir halde yaşıyorlar, birliklerini korumak için çok güçlük çekiyorlardı. Bir yandan Asurlular, öte yandan Kimmerler'le, İskitler'le çarpışmak zorunda kalmışlar, çok yıpranmışlardı.

Keyaksar adlı bir hükümdar Medleri toplamayı başardı; bu kadarla da kalmayıp İskitler'in kıralı Madiyes'i hileyle bir ziyafete çağırtıp sarhoş etti, sonra da öldürttü (M.Ö. 625). Böylece başsız kalan İskitler'in Medya'dan çıkartılması kolaylaşmış oldu.

Keyaksar bundan sonra Babilliler'le anlaşıp Asur'un başkenti olan Ninova'yı kuşattı

Medler'in İran ve yakınlarındaki yerlerini gösteren harta.

(M. Ö. 612). Böylece, Asur devleti de tarihe karıştı. Kuzey Mezopotamya Medler'in eğemenliğine girmiş, aynı zamanda tarihte İkinci Babil Kırallığı kurulmuş oluyordu.

Lidya-Med Savaşı

Medler, Keyaksar'ın kırallığı altında ülkelerini genişletmek yolunu tuttular. O sıralarda Lidyalılar, Kimmerler'i Anadolu'dan çıkartarak Kızılırmak kıyılarına kadar ilerlemişlerdi. Öte yandan, Medler de Anadolu'ya kadar gelip, Kızılırmak'ın karşı kıyısına dayanmışlardı. İki devlet arasındaki kanlı savaş tam beş yıl sürdü (M. Ö. 590-585). Beşinci yılın sonlarına doğru iki taraf da birer hakem seçerek, bir anlaşmaya vardılar. Bunda bir tesadüfün de payı oldu: Gün ortasında birdenbire güneş tutulup etraf kararıvermişti.

Bu anlaşmada, sınır olarak Kızılırmak ele alındı. Lidya Kıralı Alyat kızını Keyaksar'ın oğlu Astiyag (Efrasiyab)la evlendirdi. Ayrıca iki kıral, birbirlerinin kanından emerek, kan kardeşi oldular.

Keyaksar öldükten sonra Medler'in başına Astiyag geçti. Yalnız, bu yetersiz bir adamdı. Bir gece, ruyasında, torununun, tacını, tahtını elinden aldığını görmüştü. Kızının, böyle bir çocuk dünyaya getireceğinden korkarak onu Med prenslerinden biriyle değil de, onlarca çok hakir görülen Pers prenslerinden biriyle evlendirdi. Tarihçi Heredotos'a göre bu ruya gene gerçek olmuştur: Astiag'ın kızı Prenses Mandana ile Pers I. Kambis'ten doğan çocuk büyüyünce II. Kurus adiyle Persler'in başına geçmiş, kısa zamanda Medler'i eğemenliği altına almıştır (M. Ö. 550). İran'da kurulan Pers eğemenliği uzun zaman sürdü (Bk. Persler; Kurus II.).

MEDRESE

Eskiden bizde, bugün de birçok Müslüman ülkelerinde, özellikle din, hukuk adamı yetiştiren okullara «medrese» denir. Bu okullar, çoğunlukla, camilerin yanında bulunan, bir avlu içinde birçok odalardan kurulu yapılardır.

Medreseler değişik derecelerde olurdu. Bugünkü ortaokul, lise, üniversite öğrenimine karşılık çeşitli medreseler vardı. Bunlarda yalnız Arapça, Kuran değil, matematik, mantık gibi bilgiler de öğretilirdi.

Yurdun bütün büyük şehirlerinde medreseler vardı. Sıvas, Konya, Sinop, Kayseri, Erzurum gibi, yurdun her bölgesinde büyük medreseler yapılmıştır. Bunlar, tek katlı, taş yapılardı. Yan yana «höcre»lerden meydana gelir, bu odalarda, yatak sermek için bir taş seki (yüksekçe set) bulunurdu. Medresede ders okuyan öğrenciler, birer ikişer bu odalarda yatar kalkarlar, bazan yemeklerini de kendileri pişirirlerdi. Büyük medrelerin mutfak bölümleri olurdu. O şehre gelen tanınmış bilim adamları da medreselerde misafir edilirdi.

Bazı medreseler, selâtin camileriyle birlikte düşünülüp yapılmıştır; bunlar, imaretleri, hastaneleri, çeşitli derecede ders yapan bölümleriyle bir «külliye» (bütün) meydana getirirlerdi: Fatih Külliyesi, Süleymaniye Külliyesi gibi. Bunların hepsi aynı zamanda yapılmış, sonradan tamamlananları da vardı. Medresede ders okutanlara «müderris» denirdi.

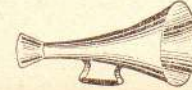
MEDUSA

Eski Yunan ve Roma mitolojilerinde deniz tanrısının üç kızından (Gorgonlar'dan) biridir. Hikâyeye göre çok güzel bir kızdı, hele saçlarının güzelliğiyle pek övünürdü. Onun bu övünmesini tanrıça Athene kıskandı. Medusa'nın saçlarını korkunç yılanlar biçimine soktu. Artık Medusa kime baksa, baktığı kimse taş kesiliyordu. Zeus'un oğlu Perseus, Medusa'nın başını kesti, bu başı düşmanlarına göstererek, onların bir anda taş kesilmelerini sağladı, böylece birçok zaferler kazandı.

Sanatta Medusa ilk önceleri kanadlı, yılan saçlı, çirkin yüzlü, geniş burunlu, dili dışarı doğru sarkmış, korkunç gözlü, kazma gibi dişli bir kadın olarak temsil edilmiştir. Daha sonraki klâsik devir sanatçıları Medusa'yı donuk bir güzellik içinde, Hellenizm çağındaki realist sanatçılar ise, yüzünde acı çeken bir ifadeyle göstermişlerdir.

MEDYUM (Bk. HİPNOTİZMA; İSPİRİTİZMA; MANYETİZMA)

MEGAFON

Megafon

Sesi büyütmek için kullanılan bir araçtır. Bir koni biçimindedir. Koninin dar ucu ağza yaklaştırılıp bağırılınca, ses koninin yan yüzlerine çarparak yansır, böylece daha şiddetli olarak duyulur. Sokaklarda çeşitli reklâm işlerinde, gemicilikte, bazı özel durumlarda da askerlikte kullanılır.

Bugün elektrikli megafonlar da kullanılıyor. Koninin ağza yaklaştırılan ucunda bir mikrofon vardır. Buradan alınan ses ya akümülâtörle, ya da prizden alınan elektrikle beslenen bir amplifikatörle şiddetlendirilir.

MEGALOMANİ

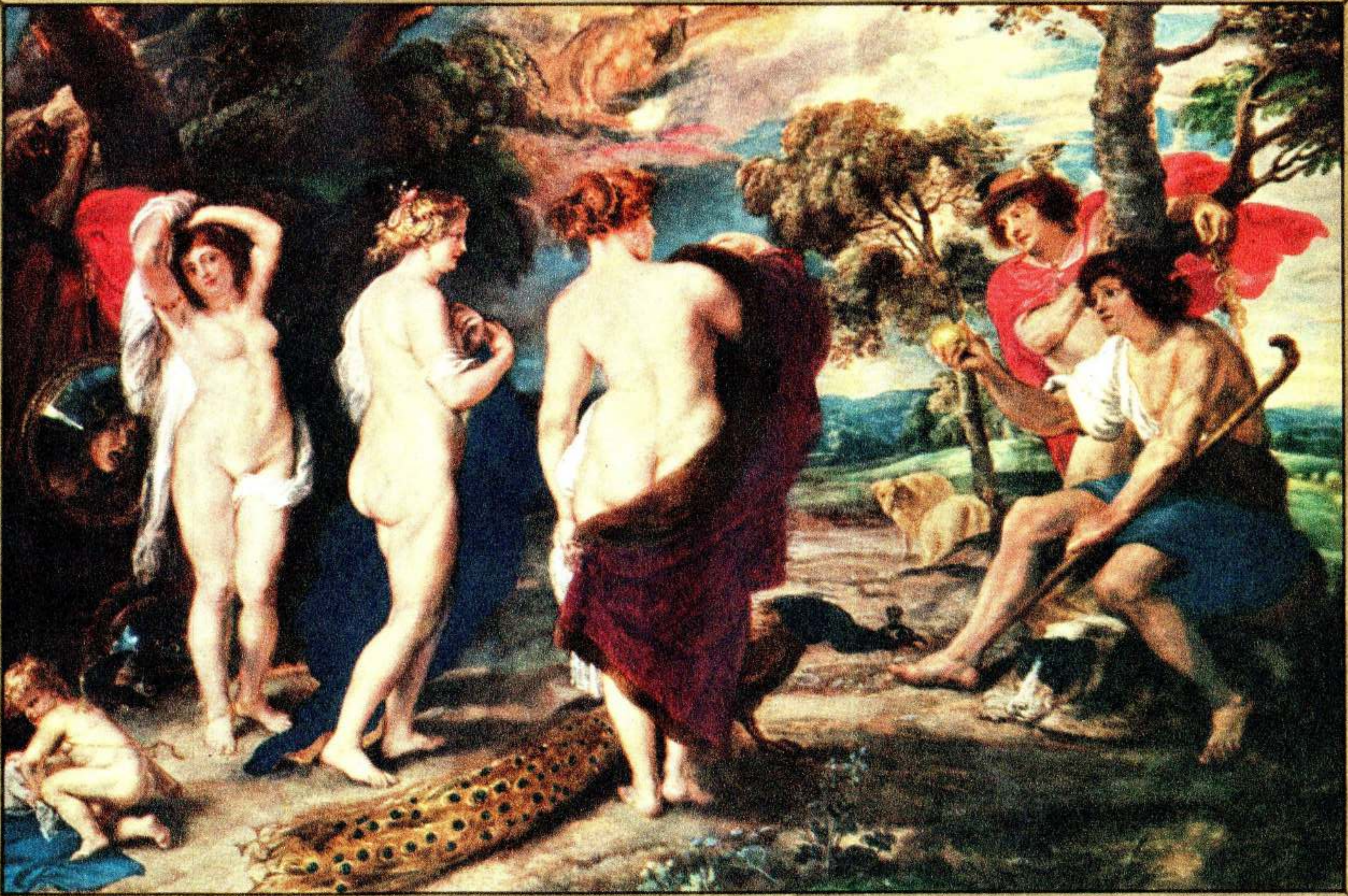
Bir ruh hastalığıdır. Bu hastalığa tutulmuş olanlar kendilerini çok büyük bir kimse gibi görürler. Tıpta, bu büyüklük kuruntusu, hastalık derecesine ulaşınca «megalomani» adını alırsa da, konuşma dilinde genellikle, kendini aşırı beğenmişliğe, kendini çok büyük görmeye de «megalomani», bu gibi kimselere de «megaloman» denir.

Megalomani, hastada akla ait bir işlem bozukluğundan çok, kökleri çok derinlere, çocukluk çağına ait baskılara kadar giden bir ruh hali olarak kendini gösterir. Hasta, önce, çevreden gelen baskılara karşı bir tepki olarak kendi içine kapanır bu, bir korunma içgüdüsünün sonucudur. Daha sonra, bu, kendindeki yetersizlik hissi, kılık değiştirerek «kendini büyük görme» şeklinde ortaya çıkar. Artık, çevresindeki her şey hasta için bir hiçtir. Kendisinin yeryüzünde en büyük insanlardan biri olduğuna inanır. Akıl hastanelerinde Allahlık iddiasında olan delilere bile raslanır.

MEGAMETRE

Gemicilikte kullanılan bir ölçü aletidir. Bir geminin denizde bulunduğu yeri tam olarak öğrenmeye yarar. Megametre, geminin deniz ortasındaki yerini, enlem ve boylam ile kesin olarak gösterir.

Ayrıca, uzunluk ölçüsünde, 1.000.000 metreye de «megametre» denir (Bk. Ölçüler).

"PARIS'IN YARGILANMASI"
Rubens

MEHMET I.

Osmanlılar'ın 2. Kurucusu

Çelebi Sultan Mehmet

MEHMET I. (1389?-1421), Osmanlı padişahlarının dördüncüsüdür. Çelebi Sultan Mehmet diye anılır. Yıldırım Bayezit'in oğullarındandır. Annesi Devlet Hatun'dur. Amasya sancakbeyiyken babasiyle birlikte 28 temmuz 1402 Ankara Meydan Savaşı'na katıldı. Yenilgiden sonra Amasya'ya çekildi. Sivas, Ankara, Zonguldak, Bolu, Eskişehir, Tokat, Afyon, Çorum, Yozgat, Kırşehir, Nevşehir, Amasya, Izmit, Adapazarı dolaylarında hüküm sürdü. 1405'te kardeşi Isa Çelebi'den Bursa, Balıkesir, Bilecik yöresini de alarak büsbütün güc kazandı. Yalnız, Edirne'deki ağabeyisi Emîr Süleyman'la 1411'de onun yerine geçen kardeşi Musa Çelebi, Mehmet Çelebi'den daha güclüydüler. Bu tarihte iki kardeş karşı karşıya kalmıştı. Önce başarı kazanamıyan Mehmet Çelebi, 1413'te kardeşini yenerek Osmanlı birliğini kurdu, «Fetret Devri» denen felâketli 11 yıla son verdi (Bk. Fetret Devri). Bu tarihte Sultan Mehmet'in Türkiye'si 420.000 km^2 idi. Yıldırım'ın 920.000 km^2'lik Türkiye'sine erişmek için çok çalışmak lâzımdı. Çelebi Sultan Mehmet, tek başına saltanat sürdüğü 8 yıl içinde, devletin sınırlarını 550.000 km^2'ye çıkardı.

I. Mehmet, Osmanoğulları'nın Anadolu ve Rumeli'ndeki mirasını şahsında birleştirdiği sırada devlet pek acıklı şartlar içinde bulunuyordu. Karamanoğlu II. Mehmet Bey, âni bir hücumla, Bursa'yı bile ele geçirmişti. Bu sıralarda Musa Çelebi'nin cenazesi Bursa'ya yaklaşıyordu. Karamanoğlu derhal şehri bırakıp çekildi. Bu duruma dayanamıyan «Harman Danası» diye ünlü bir Karaman subayı II. Mehmet Bey'e: «Sultanım,» dedi, «Osmanoğlu'nun ölüsünden böyle kaçarsın; eğer dirisi gelse halin nece olur?» Subay, bu cüretinden dolayı derhal asıldı. Ertesi yıl Çelebi Mehmet, Konya'ya girip Karamanlılar'a baş eğdirdi; II. Mehmet Bey ile veliahdi olan oğlu Mustafa Bey'i esir ettiyse de akrabası oldukları için sonradan serbes bıraktı.

Çelebi Sultan Mehmet 1420'de Bizans'a gelip imparatorla görüştü ki, bu ziyaret, Osmanlı tarihinde bir istisnadır. Çelebi Mehmet daha sonra Almanya İmparatoru ve Macaristan Kıralı Sigismond'un taarruzlarına karşı harekete geçti, Macaristan'a girip savaştı. 4 mayıs 1421'de, 32 yaşlarında, Bursa'da öldü.

Çelebi Sultan Mehmet, Osmanlı Devleti'nin ikinci kurucusu sayılır. Timur'un dehşetli darbesinden devleti kurtarmış, kalkındırmıştır. Bu zor durum içinde büyük medenî hamlelerde bulunmuş, Bursa'da, Edirne'de geniş imar hareketlerini gerçekleştirmiştir. Bıraktığı eserlerin en ünlüsü Türk mimarlığının şaheserlerinden olan Bursa'daki Yeşil Cami'dir. Çelebi Mehmet'in gömülü bulunduğu Yeşil Türbe, türbelerimizin en güzellerinden biridir.

Fâtih Sultan Mehmet, İstanbul'u almakla Büyük İskender'den, Caesar'dan daha büyük bir kumandan olduğunu gösterdi. Tarihî bir tablodan alınan yukarıdaki resimde Fâtih'in sûrlardan içeri girişi görülüyor.

FÂTİH SULTAN MEHMET

21 yaşında Ortaçağ'a son veren büyük hükümdar

Fâtih Sultan Mehmet

MEHMET II. (1432-1481)), «Fâtih» diye anılan büyük Türk hükümdarıdır. Osmanlı padişahlarının yedincisidir. II. Murat'ın oğludur. 30 mart 1432 pazar günü sabaha karşı Edirne Sarayı'nda doğdu. Molla Gûrânî'nin öğretmenliği altında, kendisinin de istisnai dehası sayesinde pek genç yaşında devrinin bilimlerini mükemmelen öğrendi. Edebiyat, tarih, coğrafya ve matematikte büyük kabiliyet gösterdi. Her şehzadeye öğretilen Çağatay lehçesi dahil Türkçe, Arapça ve Farsça'dan başka Lâtince, Yunanca, İtalyanca, Sırpça, İbranca da öğrendi. Çok değerli hocalardan ders gördü. Bunların arasında, Molla Gûrânî'den başka, Molla Husrev, Ak Şemsettin, Vezir Sinan Paşa, Vezir şair Ahmet Paşa gibi büyük kişiler de vardır. Dadısı Hand Hatun, lâlası Vezir Damat Zağanos Paşa idi.

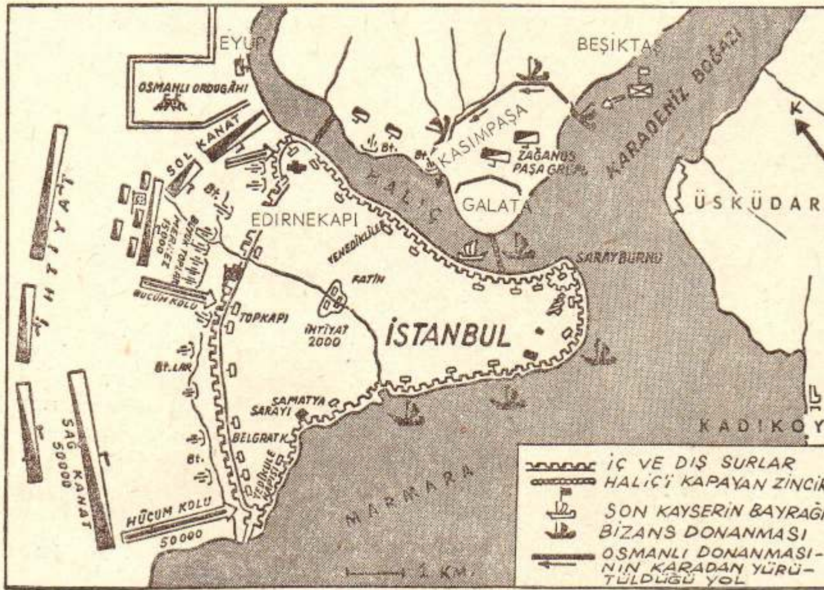
Fâtih'in İlk Saltanatı

II. Mehmet, Manisa sancakbeyi (valisi) iken, babası II. Murat tahtı ona bıraktı. II. Mehmet, 1444 ağustosunda ilk defa Osmanlı tahtına oturduğu zaman 12 yaşındaydı. Macaristan'la Segedin Barışı'nı sağlıyan II. Murat: «Oğlumu hâl-i hayâtımda tahta geçireyim; tâ ki gözüm bakarken görem, ne vechile pâdşâhlık eder» demişti (Bk. Murat II). Bu olay, Osmanlı tarihinde tek olarak kalmıştır.

II. Murat gibi büyük, tecrübeli bir hükümdarın dünyanın kıskançlıkla gözlerini diktiği Osmanlı tahtını bırakması fırsat sayıldı. Karamanoğlu, Macaristan Kıralı'na: «Fursat bu gündür; Osmânoğlu aklını yitirip tahtı çocuk oğluna bıraktı; siz o taraftan, biz bu taraftan...» şeklinde mektup gönderdi. Türkiye'ye karşı Sırpsındığı, Çirmen, Kosova, Niğbolu savaşlarından sonra 5. Haçlı Seferi düzenlendi. 100.000 kişilik Macar, Leh, Alman, İtalyan, Çek, Slovak, Sloven, Hırvat, Romen, Litvan, Ruten ordusu Türkiye sınırını geçti. Edirne'de toplanan saltanat şûrasında tek çarenin Sultan Murat'ı yeniden padişahlığa davet etmek olduğuna karar verildi. Sultan Murat önce bu daveti reddetti; oğluna: «Görelim nasıl pâdşâhlık eder!» şeklinde cevap yolladı. II. Mehmet buna şu karşılığı verdi:

«Eğer padişah biz isek, size emrediyoruz, gelip ordumuzun başına geçin; yok, siz iseniz, devletinizi kendiniz müdafaa edin!» Bu kesin mektup üzerine, II. Murat devletin gerçek bir tehlike karşısında bulunduğunu anladı. Ordunun başına geçerek Varna'da düşmanı yok etti (Bk. Varna Meydan Savaşı). II. Mehmet, 2 yıl kadar süren bir saltanattan sonra, 1446' da başta vezir-i âzam Çandarlızade II. Halil Hayrettin Paşa olmak üzere birçok devlet adamının ısrarı ve askerin baş kaldırması üzerine yeniden Manisa'ya yollandı. II. Murat, ikinci defa tahta geçti.

Bundan sonra Veliaht Sultan Mehmet, 19 ekim 1448 Kosova zaferinde (Bk. Kosova Meydan Savaşları) ve Arnavutluk seferinde baba-

İstanbul'un kuşatılmasını gösteren kroki

sının yanında bulundu. 3 şubat 1451'de II. Murat ölünce, ikinci defa tahta çıktı.

İstanbul Kuşatılıyor

II. Mehmet, İstanbul'u almaya karar vermişti. İlk hazırlıklardan sonra, dedesinin babası Yıldırım'ın yaptırdığı Anadolu Hisarı'nın karşısında muazzam bir kale yaptırmaya girişti. Burası, Boğaz'ın en dar yeriydi. İşçileri teşvik için padişahla vezirlerin de taş taşımış oldukları bu kale bitince Boğaz, tamamen Türkler'in egemenliği altına alınmış oldu. Kaleye II. Mehmet «Boğazkesen» adını verdi. Bu arada, Anadolu Hisarı da onarıldı. Bu kalelerden karşılıklı atılacak gülleler karşısında hiçbir gemi, izinsiz olarak, Karadeniz'den Marmara'ya, Marmara'dan Karadeniz'e geçemiyecekti.

II. Mehmet, İstanbul'un sûrlarını yıkabilmek için o günkü topları daha da geliştirmeyi, çapını çok büyütmeyi düşünmüştü. Matematikte büyük bir deha idi, balistik alanındaki keşifleri sayesinde Türk topçuluğunu korkunç bir hale getirdi. İlk defa havan topunu icat etti. Çizdiği taslaklara göre Edirne'de toplar döktürdü; tecrübe atışları yaptırdı. Bu toplar, dünyanın en büyük kalesi olan Bizans'ı artık yıkabilirdi. Büyük topun barutla fırlatılacak taş güllesinden atılma denemesi yapılacağı, halkın heyecana düşmemesi için, önceden bildirildi. Gerçekten, baruta ateş verilip de 2 tonluk gülle fırlayınca, gümbürtüsü 15-20 km. uzaktan işitildi. Gülle 1,5 km. uzakta toprağa saplanıp kalmıştı; açtığı çukurun derinliği 1 kulaçtı.

Büyük top, Edirne'den 60 mandayla çekilerek, 400 askerin yardımiyle, 1453 şubatında İstanbul önlerine getirildi, mart içinde de şehir sûrlarının 7-8 km. uzağında bir yere konuldu. Ayrıca, kuşatmada kullanılması kararlaştırılan silâhlar arasında, uçan alevli bombalar da vardı. II. Mehmet, havan topunu keşfederken, klâsik mancınık silâhını düşünmüş, bu bombaları yaptırmıştı. Bombalar, sûrların üzerinden aşıp, şehrin içine düşecekti.

II. Mehmet 6 nisanda Bizans'ı kuşattı, 11 nisanda da, beş günlük kuşatmanın verdiği tecrübeye göre, bataryalarını, yer değiştirerek, yeniden düzenledi.

18 nisanda Adalar alındı. 22 nisan gecesi, bir mucize başarıldı: 67 küçük gemilik Türk donanması, karadan yürütülerek Haliç'e indirildi. Böylece, Bizans'ın bütün ümitleri kırılmış oldu.

Haliç'e İniş

Türk donanması, geceleyin sırtları, tepeleri aşıp Haliç'e yaklaşıyordu. Bizanslılar bunu gördülerse de, Haliç'teki Bizans donanması Zağanos Paşa'nın Kasımpaşa sırtlarından açtığı dehşetli ateşin etkisinde olduğundan, hiçbir şey yapamadılar. «İnce» (hafif) Türk donanmasının kızaklar üzerinden Haliç'e indiği bildirildiği andan başlıyarak İmparator için, bu gemileri imha çaresini düşünmekten önemli bir şey kalmamıştı. 28 nisandaki Bizans baskını, 150 Bizans gemicisinin Türk toplarının ateşi altında Haliç'te boğulmasiyle sonuçlandı. Bir tek Türk gemisi bile yakılamadı.

5 mayısta, Beyoğlu tepelerine de Türk topları yerleştirildi. Böylece, düşmanın deniz kuvvetleri savaşın sonuna kadar Haliç'te eli, kolu bağlı kalmaya mahkûm edildi. Halbuki Haliç'e inen Türk gemileri ince teknelerdi, Bizans ve Venedik gemilerinin iriliğiyle mukayese bile edilemezdi.

Oradaki donanmanın Haliç'e indirildiği gün, binden fazla fıçı, duba, sandal üzerinde bir gece içinde muazzam bir köprü kuruldu. Bunun üzerinden 5 kişi rahatça yan yana geçebiliyor, toplar yürütülebiliyordu. Bu, Türk tekniğinin bir hârikası idi.

II. Mehmet'in karadan donanma yürütmesi hakkında, bu hükümdarın amansız düşmanı olan Bizans tarihçisi Prens Dukas şunları söylemekten kendini alamamıştır:

«Böyle bir hârikayı kim gördü, kim işitti? Zamanımızın İskender'i olan II. Mehmet, karayı denize çevirdi, gemileri, dalgalar yerine, dağların tepelerinden geçirdi.»

Bizans askerlerinin en seçkinleri bile savaş fenninde alelâde bir Türk askeri kadar bilgili değildi. Aynı Prens Dukas şöyle diyor:

«Türk askerlerinin her biri Apollon'dan çok daha usta okçuydu, her biri 10 düşmana karşı koyabilecek şekilde yetiştirilmişti.»

Büyük Macar ordusu ile, Papa'nın işe karışması üzerine hazırlanan Haçlı Donanması, Bizans'ı kurtarmak için, yola koyulmak üze-

FÂTİH HAKKINDA O ÇAĞDAKİ AVRUPALILAR'IN FİKİRLERİ

ÜNLÜ tarihçi Ortodoks bilgini Georgios Trapeztios şöyle diyor: *II. Mehmet, Roma İmparatorluğu'na son vermiş değildir. Osmanoğulları ile bu imparatorluk, Müslüman olarak devam etmektedir. Nitekim imparatorluk vaktiyle Putperest, Hıristiyan, Ortodoks olarak hükümran olmuştu. Hiç kimse şüphe edemez ki II. Mehmet, Roma imparatorudur. Zira imparatorluk makamı olan İstanbul'u elinde tutan hükümdar, gerçek ve meşru Roma imparatoru sayılır. İstanbul'u II. Mehmet'in kılıcıyla kazandığı fikrine kapılmak yanlıştır. Bu makamı kendisine ancak Tanrı vermiştir. II. Mehmet, Roma imparatorudur. Augustos'un yerine geçenlerden biridir. Roma imparatoru olan zat ise, bütün arzın en büyük hükümdarıdır. II. Mehmet, yeni sıfatına lâyıktır. Zira zamanımızın birçok biliminde hayran olunmaya değer bir bilgindir. Zamanımızda klâsik Yunan dilini en iyi bilenlerden biri olduğu da muhakkaktır.*

***

Bir Ortodoks bilgininden sonra bir de gene o çağın Katolik bilginlerinden birinin fikrini nakledelim. Padişahı şahsan tanıyan Zorzo Dolfin şöyle yazıyor:

II. Mehmet nadiren güler. Zekâsı daimî bir çalışma halindedir. Çok cömerttir. Tasarılarında çok inatçıdır. Her konuda son derece haris olduğunu iddia edebilirim. Büyük İskender gibi şana, şerefe doymak bilmez. Her gün belirli bir vaktini okumaya ayırmıştır. Roma tarihi, başka tarihler, Laerce, Herodotos, Titus-Livius, Quinte-Curce, ayrıca Papalar'ın, Almanya imparatorlarının, Fransa ve Lombardiya krallarının vakanüvisleri okuduğu tarihler arasındadır. Türkçe'den başka Yunanca'yı, Sırpça'yı iyi konuşur. İtalya'nın coğrafyasını en hurda teferruatına kadar bilir. Avrupa'daki bütün devletleri iyi tanır. Büyük bir Avrupa hartasını yanından ayırmaz. Askerî, tarihî, coğrafî bilimlerden daha zevkle okuduğu konular yoktur. Hükmetmek arzusu ile yanar. İmparatorluğunun çeşitli ülkelerindeki geleneklere, şartlara kendini uydurmakta mahirdir.

reydi. 26 mayısta gelen Macaristan elçileri, padişahı, bütün Avrupa devletleriyle savaşmak zorunda kalacağı tehdidiyle sindirmek istediler. Gerçekten, Papalık ve Venedik donanmalarının Ege Denizi'nde Sakız Adası önlerine kadar geldiği haber alındı. Fâtih buna da aldırmadı. Hocası Ak Şemsettin de onu destekliyordu.

Topkapı Önlerinde

Padişah, 29 mayıs salı günü, sabah namazından sonra atına bindi; bütün maiyetiyle birlikte sûrların önüne geldi. Türk askeri gün ağarırken başlıyan kahredici topçu ateşinin himayesinde, sûrlara tırmanmaya başladı. İstanbul dört bir yanından sıkıştırılıyordu. Donanma, azapları (deniz piyadesini) Marmara kıyılarında denize bırakıyor, bunlar da deniz sûrlarına tırmanıyorlardı. Bu arada Topkapı önlerindeki vuruşma pek kanlı geçiyor, her iki taraf da fedakârlığın son haddini gösteriyordu. Topkapı'ya tırmanmak istiyen iki saflık Türk askeri, arka arkaya, sûrlardan püskürtüldü. Bizanslılar, «rum ateşi» kullanıyorlar, büyük taşlar fırlatıyorlardı. II. Mehmet de Topkapı önündeydi, daima taze birliklerle bu kesimi kuvvetlendiriyordu. Üçüncü saf Türk askeri Topkapı'ya tırmanırken, Prens Demetriyos Kantakuzinos'la Prens Nikolaos Paleologos kumandasındaki Bizans birlikleri de Topkapı önüne sürüldü. Bu sırada, Lâtin askerlerinin komutanı Cenevizli Giustiniani yaralandı, savaş alanından ayrıldı. Bu, Bizanslılar için büyük darbe oldu.

Böylece, Cenevizliler'in çekilmesi üzerine, Bizanslılar'ın savunmasında bir durgunluk oldu. Bu durum, II. Mehmet'in gözünden kaçmadı, dördüncü bir Türk saffının Topkapı'ya tırmanmasını emretti.

Sûrlara Türk Bayrağı Çekiliyor

Ulubadlı Hasan adındaki küçük rütbeli bir subay, yanında 18 askerle birlikte, öteki hücum kollarından önce davranarak, sûrlara ilk Türk bayrağını dikti. Aynı anda, yüzlerce yönden gelen ateşlerin, okların altında şehit oldu. Bayrağın dikilmesinden birkaç dakika sonra Kerkoporta Kapısı Türkler'in eline geçti, Türk askeri buradan şehre adım attı.

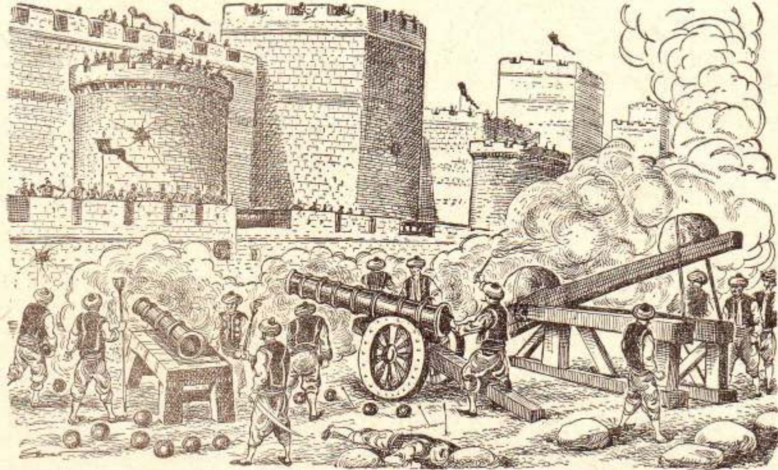
Bizanslılar bu birliği ezmek için harekete geçtilerse de halk, Türk askerini şehirde görünce, müthiş bir paniğe uğradı. Türk birliği, ardı arkası kesilmez bölüklerle yeni kuvvetler alırken, halk, Ayasofya yolunda yığınlaşıyordu.

Bu sırada, Topkapısı kesiminde öyle bir vuruşma oldu ki, yaralanmış olan Bizans İmparatoru Konstantin Paleologos küçük bir alana iki yandan yığılan kuvvetlerin ayakları altında kaldı. Bir azap askerinin imparatora sonuncu darbeyi vurduğu rivayet edilir.

Gene o sıralarda Haliç sûrlarını Cebe Ali Bey, Tekfur Sarayı sûrlarını Karaca Bey, Marmara sûrlarını Amiral Hamza Bey yarıp şehre girmeye başladılar. Zağanos Paşa'nın büyük birlikleri de şehre girince, Türk askeri her yandan Ayasofya'ya doğru ilerlemeye başladı.

II. Mehmet, Türk bayrağının sûrlara dikildiğini görünce, atından inerek toprağa kapandı, Tanrı'ya şükreyledi.

ORTAÇAĞ'DAN YENİÇAĞ'A

Mayısın sonlarına doğru savaş son derece şiddetlenmişti. 29 mayıs salı günü Türk askerleri Topkapı yakınlarındaki bir yerden şehre girdiler. İstanbul'un Türkler'e geçmesiyle tarihte bir çağ kapanıyor, bir yenisi başlamış oluyordu.

İSTANBUL'un fethi dünya tarihinin en başta gelen olaylarından biri, Fâtih Sultan Mehmet de, asker ve siyaset adamı olarak, dünyanın büyük dehaları arasında en başta gelenlerindendir. Bazı tarihçiler, onu dünya tarihinin en büyük adamı olarak da ileri sürmüşlerdir.

İstanbul'un fethi dünyanın gidişini değiştirmiş, gelecek zamanlara etkisi çok büyük olmuştur. Türkler, bu fetihten sonra yüzlerce yıl için Doğu Avrupa'dan uzaklaştırılmaları mümkün olmıyan bir kudret halinde yaşamışlardır. Karadeniz, Ege birer Türk iç denizi olmuştur.

Fetih olmasaydı, dünya tarihinin nasıl bir yoldan gideceğini düşünmek bile zordur. Büyük coğrafya keşifleri Fetih'ten sonra başlamıştır. Barutun yaygın bir hale gelmesi, Türk topçuluğunun eriştiği seviye Avrupa'nın dikkatini çekmişti; Bizans sûrlarının bu toplarla yıkıldığını görmüşlerdi. Ayrıca, Avrupalılar, Araplar'dan pusulayı öğrendiler, böylece daha açık denizlere doğru açılabilme imkânını elde ettiler. Gemilere de top koymayı düşündüler, böylece donanmalar eskisinden çok büyük bir kudret haline geldi. Bütün bunlar, İstanbul alındıktan sonra Avrupa'yı altüst eden devrimlerdir. Öte yandan, Türklerin yeni fetihleri Avrupa'yı âdeta boğdu, sıkışık duruma düşen Avrupa denizlere doğru can attı. Yeni yollar bulmak, tükenen altın yedeklerini yenilemek şart oldu.

Avrupa'da «Rönesans» (Yeniden Doğuş) denen, gittikçe yeşeren hareketin büyük kurucularından biri de yeni «Roma İmparatoru» Fâtih Sultan Mehmet'tir. Anadolu'da çini ve kumaş sanayiinin en yüksek derecesini bulması, geniş ölçüde Avrupa'ya ihraç edilmesi bu kıtaya çok güzel örnekler verdi. Türkler'in millî karakterleri olan hoşgörürlük, Rönesans'ın gelişmesini birinci derecede etkiledi. Türk - Avrupa münasebetleri Fâtih devrinde, en kesin derecesine ulaştı. Klâsik medeniyeti, edebiyatı, sanatları tanımak ancak İstanbul'un fethinden sonra imkân dahiline girmiştir. İstanbul'dan İtalya'ya giden yüzlerce Yunan bilgini, Yunanca'yı, klâsik eserleri yanlarında götürmüşlerdi.

Osmanlı İmparatorluğu, İstanbul'u aldıktan sonra, bütün Avrupa devletleri için, erişilmesi en büyük ülkü olan devlet haline gelmiştir. Bu imparatorluğun merkezî kudreti, akıllara durgunluk veren teşkilâtı, tükenmek bilmez iktisadi, mali kaynakları bütün Avrupa hükümdarlarını imrendiriyordu. Bu hükümdarların en güçlüleri, padişahı taklit ederek, merkezî bir otorite kurmak yoluna gittiler. Fransa, İspanya, İngiltere, Almanya gibi devletler böylece, eskisinden çok büyük askerî ve mali kuvvetleri, kaynakları emirleri altında tutabildikleri için, büyük işler başardılar. Bilim, sanat, edebiyat eskisinden çok daha zengin vasıtalarla korunabildi.

Batı Roma İmparatorluğu'nun yıkılması ile İlkçağ kapanmıştı. İstanbul alınarak Doğu Roma İmparatorluğu'nun yıkılması ile de Ortaçağ kapanmıştır. Ortaçağ, 977 yıl sürmüştür. Bu uzun devir, Avrupa için, Bizans bir yana, karanlık geçmiştir.

1453'te Osmanlı İmparatorluğu, 885.000 km²'yi bulmuş, Yıldırım Bayezit'in 51 yıl önceki 920.000 km²'lik devletine erişecek dereceye gelmişti. Ayrıca, 1447'de Timuroğlu Şahruh'un ölümünden beri, hem Büyük Türk Hakanlığı tâcı, hem de dünyanın en güçlü devleti olmak sıfatı Batı Türkleri'ne (Osmanlılar'a) geçmiş bulunuyordu.

İstanbul'un alınmasının dünyadaki yankıları

İSLÂM ÂLEMİNDE

İstanbul'un Türkler tarafından fethedilmesi, bütün İslâm âleminde sevinç uyandırdı. Bu münasebetle Kahire'de, Halife ve Sultan'ın emirleriyle muazzam şenlikler, donanmalar yapıldı. Mısır'da, Suriye'de halk günlerce bayram etti. Türk şehitlerinin ruhlarına camilerde minnetle dua edildi. Fetih Hindistan'da bile kutlandı. Güney Hindistan Türk İmparatorluğu sultanı II. Ahmet Şah, Fâtih'i tebrik etmek için özel bir elçi heyeti gönderdi.

AVRUPA'DA

Türkler'in İstanbul'u aldıkları haberi Avrupa'yı altüst etti. Alman İmparatoru III. Friedrich, Venedik cumhurbaşkanı Francesco Foscari ile buluşup Roma İmparatorluğu'nun Türkler'in eline düşmesini bütün tafsilâtiyle görüştü. İmparator, Papa V. Nikola'ya fetihten 45 gün sonra yazdığı mektupta duygularını şöyle anlatıyordu:

«*II. Mehmet çoktandır aramızda hüküm sürüyor. Türk kılıcı, uzun zamandan beri başımızın üzerinde asılı duruyor. Karadeniz çoktan bize kapalı, Romanya çoktan Türkler'in hâkimiyeti altındadır. Oradan Macaristan'ı, sonra Almanya'yı ellerine geçirecekler, bu zaman esnasında biz Hıristiyanlar, düşmanlıklarla, anlaşmazlıklarla birbirimizi yemeye devam edeceğiz. Eğer ordularımızı, silâhlarımızı, bütün imkânlarımızı kullanarak düşmanımız Türkler'e karşı birleştirebilseydik ne iyi olurdu! Bu kutsal ödevin Zât-ı Mukaddesleri'nden daha fazla kalbimde yer etmiş olduğu iddiasında bulunamam!*»

BİZANS'TA

Bizanslı tarihçi Prens Dukas olayları gözü ile görmüştü, şöyle diyordu:

«*Her milletten fazla haksızlık yaptık, bize her ne yaptıysan, gerçek ve âdil kararınla yaptın, Tanrı'm!*»

Fethi gözleriyle gören başka bir Hıristiyan tarihçi de şöyle diyor:

«*Sonunda o mağrur Türk geldi. 74 imparator tarafından savunulan muhteşem İstanbul'u aldı. II. Mehmet, şan ve şeref bakımından Büyük İskender'i, Roma'yı bile gölgede bıraktı.*»

Fetih sırasında 58 yaşında bulunan büyük Yunan bilgini Trabzonlu Georgios da şöyle yazıyor:

«*II Mehmet, şüphesiz Kirus'tan da, Büyük İskender'den de, Caesar (Sezar)dan da büyüktür. Hattâ bir kelimeyle söylenecek olursa, gelmiş geçmiş bütün hükümdarların üstündedir.*»

İstanbul alınmış, Ortaçağ son bulup Yeniçağ başlamıştı. Ondan sonra da II. Mehmet «Fâtih» diye anıldı.

Fâtih'in İstanbul'a Girişi

21 yaşındaki genç padişah, 53 gün süren kuşatmanın sonucunu almanın sevinci içinde, saat 8.30'a doğru şehre girdi. Ayasofya'ya geldiği sırada şehrin bellibaşlı yerlerinde kıpkırmızı Türk bayrakları dalgalanıyordu. Yalnız Bahçekapı'da Giritli denizciler, Türkler'e hâlâ karşı koymaya çalışıyorlardı. Giritliler'in gösterdiği bu kahramanlık Fatih'in hoşuna gitti. Bu denizcilerin esir alınmayıp, silâhlariyle gemilerine binerek Girit'e gitmelerine izin verdi.

Ayasofya'yı 50.000 kişiye yakın bir kalabalık doldurmuştu. Fâtih Ayasofya'da görününce, Ortodoks Patriği başta olmak üzere, herkes secdeye kapandı; yalvarıp bağışlanmalarını istediler.

Büyük hükümdar, eliyle işaret ederek, halka: «Kalkınız!» dedi. «Ben hepinize söylüyorum ki, tab'am sıfatiyle artık ne hayatınız, ne de hürriyetiniz için, gazabımdan korkmayınız!»

İstanbul Alındıktan Sonra

Fâtih Sultan Mehmet, İstanbul'u aldıktan sonra, gerçek bir dünya imparatorluğunun temellerini atmaya yöneldi. Midilli'yi aldı, Sakız'ı vergiye bağladı, Ege Adaları'nı da ele geçirmeye çalıştı; yalnız, Rodos'u alamadı; Mesih Paşa'nın Rodos seferi sonuçsuz kaldı. Karamanoğulları'na son vererek Fırat'a, Toroslar'a kadar Anadolu birliğini gerçekleştirdi. Sırbistan'ın iç bağımsızlığını kaldırdı, doğrudan doğruya bir vilâyet olarak merkeze bağladı. Macaristan'ın kilidi olan Belgrad'ı alamadı.

Avrupa devletlerinin Türkiye'ye karşı uzun zamandan beri kurmak istedikleri birlik 1463'te gerçekleşti. Buna Akkoyunlu İmparatorluğu gibi muazzam bir Türk devleti de katıldı. Venedik'le Macaristan'ın başında bulunduğu bu korkunç birlikte 20 devlet toplanmıştı. Bir an için Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılmak üzere olduğu sanıldı. Yalnız, Fâtih, görülmemiş siyasi ve askerî dehasiyle, bu birliği parçaladı, 16 yıl süren savaşlardan sonra teker teker baş eğdirdi.

Fâtih, Arnavutluk'u, Bosna-Hersek'i aldı, sonra Yunanistan'ın fethini tamamladı. Tuna güneyindeki Balkanlar'ı Türk idaresinde birleştirdi. Mora'daki Bizans prensliklerine son verdi, Venedik'in elindeki önemli Ağrıboz Adası'nı aldı. Boğdan (Moldavya yani Kuzey Romanya) Prensliği de Türkiye'nin himayesine girdi; Güney Romanya (Eflâk) zaten yüz yıla yakın bir zamandan beri Türkiye'nindi. 1480'de, 100 parçalık Türk donanması, Gedik Ahmet Paşa'nın komutasında, İtalya Yarımadası'nın topuğu Pulya'ya çıktı, Otranto'yu aldı.

Anadolu'da, 3 seferde, Kuzey Karadeniz alındı, İsfendiyar Beyliği'nin iç bağımsızlığına son verildi. Trabzon Bizans (Rum) İmparatorluğu fethedildi. Acaristan alındı, Kafkasya'ya erişildi. 1475'te başlıbaşına bir imparatorluk genişliğinde olan Kırım Hanlığı'nın, kendi isteğiyle, Osmanlı İmparatorluğu'na katılması Karadeniz'i Türk gölü haline getirdi.

Fâtih'in, büyük rakibi olarak görünen Akkoyunlu İmparatoru Uzun Hasan Bey'i bertaraf etmesi de onun en büyük zaferlerinden biri oldu, ülkenin Doğu'da güvenliğini sağladı (Bk. Otlukbeli Meydan Savaşı; Uzun Hasan Bey).

Fâtih'i Kim Zehirletti?

20'den fazla devleti, bu arada 2 imparatorluğu tarih ve coğrafya alanından silen Fâtih Sultan Mehmet, 3 mayıs 1481'de Gebze yakınlarındaki ordugâhında zehirlenerek öldü. Haber İstanbul'da akşama doğru duyuldu, büyük kargaşalığa yol açtı. Büyük hükümdar tamamen gizli tuttuğu bir sefere çıkmak üzereydi. Ya İtalya, ya da Mısır üzerine gidecekti. Venedikliler'in zehirletmiş olması kuvvetle muhtemeldir. Bir dünya hükümdarının bütün özelliklerine sahip olan Fâtih, 32 yıllık bir saltanattan sonra, 49 yaşında tarih sahnesinden ayrılmıştı.

Büyük bir devlet adamı olan Fâtih, fetihlerinin yanı sıra ekonomiye, bayındırlığa da birinci derecede önem vermişti. 30 yıllık ikinci saltanatında 308 cami, 57 medrese, 59 hamam, 29 bedesten ve büyük ticaret hanı, daha yüzlerce eser yapıldı. Bu 308 caminin 184'ü İstanbul'da, 37'si Bursa'da, 28'i Edirne'de, 59'u öteki şehirlerdedir. 1453'te İstanbul'da kurulan Fâtih Üniversitesi'nde 152 oda ve salon vardır. İstanbul'daki Kapalıçarşı ise 30.700 m^2 bir alanı kaplar, 4.000 dükkânı içine alır. Mimarlık eserleri arasında da bu büyüklükte olanlar vardır. Meselâ Fâtih'in İstanbul'da şimdiki üniversitenin yerinde yaptırdığı Eski Saray, Fâtih Camisi ve Külliyesi ile Eyüp Sultan Camisi, Edirne'deki Yeni Saray bunlar arasındadır. Bütün bunlar Fâtih devrinin, o zamanın ölçülerine göre, ne büyük bir bayındırlık devri olduğunu göstermeye yeter.

Fâtih Osmanlı padişahlarının en bilginiydi. Edebiyata, güzel sanatlara da meraklıydı. Kendisi de şiir yazardı. «Avnî» mahlâsiyle yazdığı bu şiirlerden derlenmiş küçük bir divan bırakmıştır. Güzel sanatları, edebiyatı, her türlü bilim ve fenni olağanüstü korumuştur. Devrinde en büyük bilginler yetişmiş, pek önemli eserler yazılmıştır.

Fâtih, 2 milyon km^2'yi geçen büyüklükte bir imparatorluk bırakmıştı, bu devlet, yüzyıl sonra 20 milyon km^2'yi bulan Osmanlı İmparatorluğu'nun gerçek kaynağı, dayanağı olmuştur.

Fâtih, kendi adiyle anılan kanunnâmesiyle de Osmanlı hukukunun, devlet teşkilâtının en büyük hamlelerinden birini yapmıştır. Bazı yazarlar Fâtih'i dünya tarihinin en önemli şahsiyeti olarak ileri sürerler. Askerliğe yeni kurallar getirmesi, teknik keşifleri yanında siyasi dehası, tarihin en büyük askerlik ve siyaset adamlariyle ancak ölçülebilir.

Bibliyografya. — Fâtih hakkında, gerek dilimizde, gerek başka dillerde yazılmış eserler sayılamıyacak kadar çoktur. Yalnız İstanbul'un fethinin 500. yıldönümü dolayısiyle çıkan eserler yüzlercedir. Bu kitapları burada teker teker vermeye imkân olmadığı için, hepsini ayrı ayrı gösteren şu bibliyografya eserini not ediyoruz:

Fethin 500. Yıldönümü Dolayısiyle Çıkan Eserler (S. N. Özerdim, M. D. Mercangil, 1953).

"Eğri Fâtihi"

MEHMET III.

III. Mehmet

MEHMET III. (1566-1603), Osmanlı padişahlarının 13.'südür. III. Murat'ın büyük oğludur. Annesi Safiye Vâlidesultan'dır. Babasının sancakbeyi bulunduğu Manisa'da doğdu. 17 yaşında Manisa'ya sancakbeyi olarak gönderildi. Babasının ölümü üzerine 1595'te tahta çıktı. 9 yıla yakın süren bir hükümdarlıktan sonra 21 aralık 1603'te 37 yaşında öldü. Yerine oğlu I. Ahmet, sonra öteki oğlu I. Mustafa geçti.

III. Murat'ın zamanında imparatorluk 20 milyon km^2'ye erişmiş, en geniş durumunu bulmuştu. III. Murat'ın son yıllarında, bazı zorluklar başgöstermişti. Bu arada, himaye altındaki Lehistan kırallığı, hattâ Fas imparatorluğu gibi bazı ülkelerin elde tutulmasına imkân bulunmadığı anlaşılmıştı. Almanya seferi, Sinan ve Ferhat Paşalar gibi değersiz vezir-i âzam ve serdar-ı ekremler elinde sonuçsuz uzayıp gidiyordu.

Haçova Savaşı

Bunun üzerine III. Mehmet, 1596'da kendisi sefere çıktı. Kuzey Macaristan'ın en önemli şehir ve kalelerinden biri olan Eğri (Eger) fethedildi. Padişaha «Eğri Fâtihi» sanı verildi. Bundan sonra düşman, Türk ordusunu karşılayıp durdurmaya çalıştı. Her iki ordunun da mevcudu 100.000'i bir hayli aşıyordu. Alman ordusunda birçok Hıristiyan devletlerinin birlikleri vardı.

Osmanlı ordusu, 22 ekimde, Türkler'in «Haçova» dedikleri yerde bozgundan zor kurtuldu. III. Mehmet'ink hassa kuvvetleri bile dağıldı Liyakatsiz vezir-i âzam Damat İbrahim Paşa, padişaha, derhal geri çekilmesi lüzumunu bildirdi.

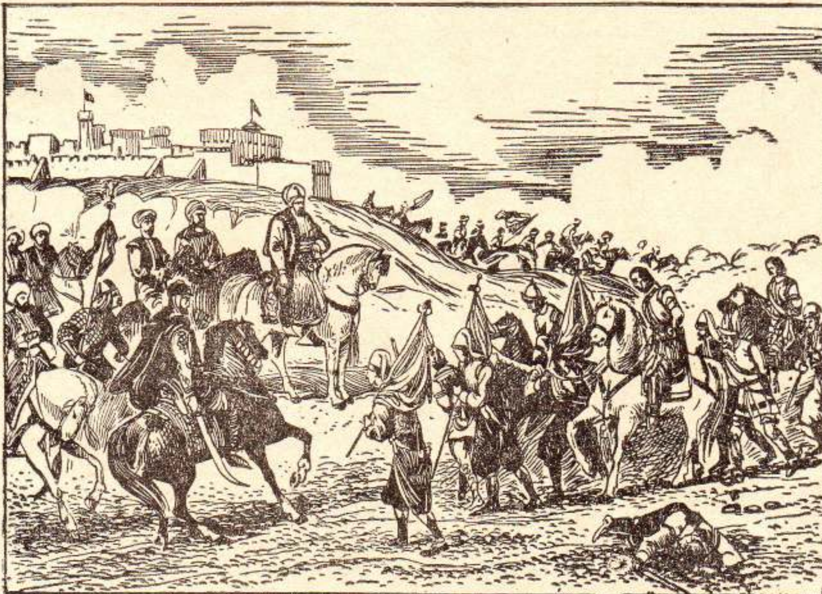
Bunun üzerine III. Mehmet, atına bindi. Tam atını süreceği sırada, 60 yaşındaki hocası Sadettin Efendi, atın gemlerine yapıştı:

— «Padişahım,» dedi; «nereye gidersiz? Yerinizde sâbit-kadem olmaktan gayri çâre yoktur. Siz giderseniz bütün ordu dağılır.»

Hoca Sadettin Efendi, bu sözleriyle, Osmanlı tarihinin en büyük meydan savaşlarından birinin kazanılmasını sağladı. Birlikler toplanıp yeniden savaş nizamı aldılar. Yeniçerilerin şaşkınlığına kendilerini kaptırmıyan akıncı beyleri, karşı taarruza geçip ilk hamlede, 20.000 Alman'ı kılıçtan geçirdiler. Akşama kadar Haçova sahrasında 50.000 düşman ölüsü sayıldı. Bu vuruşmada, Osmanlı tarihinde ilk defa olarak yeniçerilerin yetersizliği anlaşıldı. Savaş akıncı ve Kırım birlikleri sayesinde kazanılmıştı. Başta Hoca Sadettin Efendi olmak üzere birçok devlet adamları, Yeniçeri ocağında geniş ölçüde ıslahat yapılması fikrini ileri sürmeye başladılar.

Padişaha çekilmeyi tavsiye eden Damat İbrahim Paşa azledildi. Savaş alanından kaçan Habeşistan genel valisi Sohrâb Paşa'nın da kadın elbisesiyle Belgrad sokaklarında dolaştırıldıktan sonra, başının vurulması için ferman çıktı.

Haçova'da zafer kazanılmış olmakla beraber Almanya savaşı gene de uzayıp gitti. Bundan sonra savaşın en önemli olayı Kanije Zaferi'dir (Bk. Tiryaki Hasan Paşa). Bu sıralarda Anadolu'da çıkan, «Celâlî hareketleri» denen geniş ölçüdeki isyanlar durumu bir kat daha karıştırdı. İran'la da yeniden savaş başladı. Bu şartlar içinde III. Mehmet genç yaşında öldü. Türbesi Ayasofya'nın avlusundadır.

Yüz bin kişilik Türk kuvvetleri tarihimizin en büyük meydan savaşlarından birini Haçova önlerinde kazandılar. Bununla beraber Yeniçerilerin yetersiz olduğu da ilk defa bu savaşta anlaşıldı.

MEHMET IV.

"Avcı" sanıyla tanınan Padişah 39 yıl tahtta kalmıştı

IV. Mehmet

MEHMET IV. (1642-1693), Osmanlı padişahlarının 19.'sudur. Sultan İbrahim'in büyük oğludur. Annesi Hatice Turhan Vâlide Sultan'dır. Topkapı Sarayı'nda veliaht olarak doğdu. Babasının tahttan indirilmesi üzerine 6 yaşında padişah oldu. 1687'de tahttan indirilinceye kadar 39 yıl hükümdarlık etti. Bu, Osmanlı tarihinde, Kanunî ve Osman Gazi'nin saltanatlarından sonra gelen en uzun saltanattır.

IV. Mehmet tahttan indirildikten sonra İstanbul ve Edirne Sarayları'nda yaşadı. Orada öldü. Edirne'den getirilen cenazesi, annesinin yaptırdığı Yeni Cami'deki türbesine gömüldü. Kardeşleri II. Süleyman'la II. Ahmet'ten sonra oğulları II. Mustafa ile III. Ahmet padişah oldular.

IV. Mehmet'in saltanatı 3 devreye ayrılır:

1. — Önce büyükannesi Kösem Mahpeyker Vâlide Sultan'ın (1648-1651), sonra annesi Hatice Turhan Vâlide Sultan'ın (1651-1656) niyabet yılları. Gerçek nüfuzun zorbalar elinde bulunduğu bu kargaşalık devresine «Ağalar Saltanatı» denir.

2. — Köprülüler Devri (1656-1683). Osmanlı tarihinin en büyük azamet devrelerinden biridir; bu devrede de IV. Mehmet saltanat sürmüşse de hükümet işlerine karışmamış, iktidarda sırasiyle Köprülü Mehmet Paşa ile oğlu Fazıl Ahmet Paşa, damadı Merzifonlu Kara Mustafa Paşa bulunmuşlardır.

3. — Karlofça Antlaşması ile biten «Felâket Yılları»nın ilk devresi (1683-1687)

Bu devrelerden hiçbirinde IV. Mehmet devleti kendisi idare etmemiştir; yalnız, seferlere çıkmakla faaliyet göstermekten de geri kalmamıştır.

Ağalar Saltanatı

IV. Mehmet tahta çıktığında, 7 yaşında bile yoktu. 21 yaşındaki annesi Turhan Vâlide'nin de sözü geçmiyordu. Nüfuz, saltanat darbesini yapan Kösem Sultan'la onun dayandığı zorbaların elindeydi (Bk. Kösem Vâlide Sultan; Turhan Vâlide Sultan). Köprülü'ye kadar 14 vezir-i âzam gelip geçti; bu arada Kösem Sultan ortadan kaldırıldı, iktidar gittikçe Turhan Sultan'ın elinde toplanmaya başladı. Nihayet büyük zorluklarla ihtiyar vezir Köprülü Mehmet Paşa iktidara getirilebildi (Bk. Köprülüler). Bu devrede Venedik'le savaşta başarılar kazanıldı. Erdel (Transilvanya), Anadolu isyanları bastırıldı. Zorbalığın başı tamamen ezildi, imparatorluk huzura kavuştu.

Köprülüler Devri

Köprülü Fazıl Ahmet Paşa'nın uzun iktidar yılları Osmanlı tarihinin en bahtiyar devrelerinden biri oldu. Fazıl Ahmet Paşa, 1663 Almanya seferinde Slovakya'yı, bu arada pek berkitilmiş ünlü Uyvar Kalesi'ni aldı. Vasvar Antlaşması ile, imparatorluğun sınırını çok kuzeye götürdü. Girit'ten Venedikliler'i sürdü, adanın fethini tamamladı (Bk. Köprülüler: Fazıl Ahmet Paşa).

IV. Mehmet, 1672'de Birinci Lehistan Seferi'ne çıktı. Podolya eyaleti Türkiye'ye alındı. Bucaş Antlaşması ile Lehistan, Türkiye'nin vergi verir vasat bir devleti olmayı kabul etti. Yalnız, antlaşma hükümleri yerine getirilmedi. Bunun üzerine IV. Mehmet, 1673'te İkinci Lehistan Seferi'ne çıktı. Ukrayna tamamen alındı, 1676 Zorawno Antlaşması ile Lehistan, Ukrayna ve Podolya'yı Türkiye'ye bıraktı. Bu savaşlarda Lwow ve Lublin gibi Leh şehirlerine Türk bayrağı çekildi.

IV. Mehmet Moskof Seferinde

Fazıl Ahmet Paşa 1676'da, 41 yaşında, öldü, yerine, kayın biraderi Merzifonlu Kara Mustafa Paşa getirildi. Bu sıralarda Rusya ile münasebetler bozuldu. 1668'de Merzifonlu'nun Rus elçisini tokatladığından beri bu devletle münasebetler kesilmişti. 1678'de IV. Mehmet «Moskof Kâfiri Üzerine Sefer-i Hümâyûn»una çıktı. Gerçekte orduyu Merzifonlu idare ediyordu. Ukrayna'ya yapılan bu seferde Rus ordusu Türkler'in karşısına çıkmadı. 5 ay kadar sonra, bazı yerler alınarak, seferden dönüldü. 11 şubat 1681'de yapılan antlaşma ile Kiev şehri, Rusya'ya bırakıldı.

Bu seferin büyük önemi vardır; çünkü o tarihe kadar hiçbir padişah Rusya seferine kendisi başkomutanlık etmemiş, Rus seferleri daima vezirlere, Kırım hanlarına, prenslerine verilmişti.

Fransa ile de münasebetler iyi değildi. XIV. Louis'nin Avrupa çapında egemenlik kurmak istemesi, Türkiye'nin bazı menfaatleriyle çelişiyordu. Fransız büyükelçisine dayak atılıp hapsedildi; Fransa'dan tazminatlar, tavizler elde edildiyse de, doğrudan doğruya savaş olmadı.

Bundan sonra Almanya ile yeniden savaşa girişildi. İkinci Viyana Seferi ile sonuçlanan bu savaşta Türk ordusu, Almanya-Lehistan-Venedik - Rusya birliği ile bunlara katılan ikinci derecede birtakım devletlere yenildi (Bk. İkinci Viyana Kuşatması). Kara Mustafa Paşa'nın idam ettirilmesi hatasından sonra işler çığırından çıkmış, ordunun, devletin idaresi tamamen liyakatsiz ellere geçmişti.

Felâket Yılları

1686'da Budin'in (Budapeşte'nin) düşmesi en büyük felâket oldu (Bk. Budin). Daha sonra Peç'le Segedin de düştü, Kuzey Macaristan'ın elde tutulamıyacağı anlaşıldı. 1687' de Mohaç'ta değersiz komutanlar tarafından sevk ve idare edilen ordu, 20.000 şehit vererek, Almanlar'a yenildi. Yalnız, Lehistan cephesinde, Kamaniçe'de Vezir Damat Bozoklu Mustafa Paşa büyük bir zafer kazandı. Mora da 1687 eylûlünde Venedikliler'in eline geçti.

Bu keşmekeşler içinde İstanbul'da Sadaret Kaymakamı (başbakan vekili) olan Köprülüzade Fazıl Mustafa Paşa IV. Mehmet'i tahttan indirdi, yerine kardeşi II. Süleyman'ı geçirdi. Bu, tamamen hükümet aleyhine dönen halk efkârını oyalıyacak bir olaydı, çünkü IV. Mehmet'in son 4 yıllık felâketlerde hiçbir suçu yoktu; hiçbir zaman devlet işlerine karışmamış, yalnız saltanat sürmüş, avlanmış, törenlerde bulunmuştu.

MEHMET V.

35. Osmanlı Padişahı

V. Mehmet (Reşat)

MEHMET V., Reşat (1844-1918), Osmanlı padişahlarının 35.'sidir. Abdülmecit'in Gülcemal IV. Kadınefendi'den olan oğludur. İstanbul'da Çırağan Sarayı'nda doğdu, 73 yaşında Dolmabahçe Sarayı'nda öldü. Ağabeyisi II. Abdülhamit' in tahttan indirilmesi üzerine 1909'da tahta çıkmış, padişahlığı 9 yıl sürmüştür. Eyüp'teki türbesinde gömülüdür. İlk veliahdi amcasının oğlu Yusuf İzzettin Efendi idi; onun intiharından sonra veliaht olan 17 yaş küçük kardeşi Vahidettin, Sultan Reşat'ın yerine «VI. Mehmet» unvanı ile tahta geçmiştir.

V. Mehmet olağanüstü nazik, çekingen, ihtirassız, hiçbir işe karışmak istemiyen bir karakterdeydi. Meşrutiyet hükümdarına Anayasa'nın tanıdığı hakları bile kullanmadı. Bütün saltanatı İttihat ve Terakki partisinin amansız diktatörlüğü ile geçti.

II. Abdülhamit, 31 Mart olayının tahrikçisi olduğu gerekçesiyle tahttan indirilince, Veliaht Reşat Efendi, «V. Mehmet» unvanı ile padişah oldu. O sırada Osmanlı İmparatorluğu zor bir durumdaydı. Bulgaristan kırallık ilân edip Türkiye'den ayrılmış, Bosna-Hersek eyaletini de Avusturya-Macaristan İmparatorluğu ilhak etmişti. Osmanlı hükümeti, bu durumu kabul etmekten başka bir şey yapamadı. Adana'da Ermeniler ayaklandılarsa da, Cemal Paşa'nın azimli tutumu sayesinde bu isyan derhal bastırıldı. Arnavutluk'ta, Girit'te, Yemen'de de isyanlar çıktı. Arnavutluk ve Yemen isyanları, fedakârlık gösterilerek bastırıldı. V. Mehmet, iktidar partisi tarafından, bir Rumeli gezisine çıkarıldı. Kosova'da atası I. Murat'ın şehit düştüğü yeri, iç organlarının gömüldüğü türbeyi ziyaret etti (Bu türbe birkaç yıl önce Tito'nun emriyle yok edilmiştir).

Gene bu sıralarda Arap eyaletlerinde de kımıldanmalar görüldü. İttihatçılar'ın müfrit tutumu, o zamana kadar devlete karşı gelmeyi akıllarından geçirmiyen unsurları kışkırtmıştı. Arap eyaletleri Arapça'nın da, Türkçe'nin yanında, okul, mahkeme ve resmî dairelerde kullanılmasını istiyorlardı. Bu eyaletleri İngiltere ile Fransa kışkırtıyordu.

Trablus ve Balkan Savaşları

Bu sıralarda Osmanlı hükümeti Libya'daki Türk tümenini Yemen'e nakletmek gibi bir gaflet gösterdi. Bunu fırsat bilen İtalyanlar, Afrika'daki bu Türk eyaletine asker çıkardılar. Donanma himayesindeki orduları, Trablus ve Bingazi kıyılarından bir kilometre içeriye giremedi. Türkler'i çok seven yerli halkın yardımiyle, kahramanca bir savunma savaşı yapıldı. Binbaşı Enver, Binbaşı Fethi, Kolağası Mustafa Kemal (Atatürk) gibi kurmay subaylar, bu savaşlarda kendilerini gösterdiler.

Balkan Savaşı'nın çıkacağının anlaşılması üzerine, Libya (Trablusgarp) eyaleti ile Bingazi bağımsız sancağı (vilâyeti), İtalya'ya bırakıldı (Bk. Trablus Savaşı). Gene bu savaşta Beyrut gibi Türk limanlarını bombardıman eden İtalyan donanması, Çanakkale önlerine gelmişse de, Boğaz'ı zorlamayı göze alamıyarak geri dönmüştür.

Bundan sonra Osmanlı İmparatorluğu aklın zor kabul edeceği bir gafletle birleşmelerine zemin hazırladığı 4 küçük Balkan devletinin (Bulgaristan, Yunanistan, Sırbistan ve Karadağ) tecavüzü karşısında kaldı, Türk tarihinde görülmemiş feci bir yenilgiye uğradı (Bk. Balkan Savaşı). 5,5 yıldan beri elinde tuttuğu en güzel Balkan eyaletlerini, Anadolu'nun birkaç km. uzağındaki Ege Adaları'nı kaybetti. Adriyatik'ten çekildi. Doğu Trakya dışında Avrupa'da hiçbir toprağı kalmadı.

İç Durumun Karışıklığı

Parti mücadele ve rekabetleri, kanlı bir safhaya girmişti. İttihatçılar, muhalif gazetecileri sokak ortasında vurdurmak, 31 Mart ve Mahmut Şevket Paşa suikasti gibi vesilelerle muhaliflerini rasgele asmak gibi türlü kanunsuz yollara başvuruyorlardı. Başta İtilâf partisi olmak üzere, muhaliflerinin tepkisi de şiddetliydi.

Ordu tamamen siyasete karışmış, iki kampa ayrılmıştı. Balkan Savaşı da bu yüzden kaybedilmişti. İttihatçılar, sözde orduyu gençleştirmek için, en değerli Türk general ve kurmaylarını genç yaşlarında emekliye ayırdılar, orduyu ellerine geçirdiler. Sadrâzam ve hariciye nazırı Prens Sait Halim Paşa, partinin kuklası idi; hiçbir nüfuzu yoktu. 33 yaşındaki Enver Bey, yarbaylıktan tümgeneralliğe atlamak suretiyle harbiye nazırı (savunma bakanı) oldu; V. Mehmet'in yeğeni Naciye Sultan'la evlenip «Damat» unvanını da kazandı. Sonra dahiliye nazırı Talât Bey'le, bahriye nazırı Cemal Paşa ile birlikte, bir «triomvira» kurup devlete kesin şekilde hâkim oldu. Aralarında en akıllısı, liyakatlisi, yaşça da en büyükleri olan Cemal Paşa'nın en az nüfuzu vardı. Enver Paşa ile Talât Bey sinsi bir rekabet halindeydiler. Fakat askerî işlerde Enver Paşa, sivil işlerde Talât Bey hâkim olmak suretiyle, devlet idaresini paylaşarak görünüşte anlaştılar. Türk ordusunu Balkan yenilgisinden sonra iyice hazırlamayı başaran Enver Paşa, Türkiye'yi, son birkaç yılda kaybettiği eyaletlerini geri alabilmek hulyasiyle, Birinci Dünya Savaşı'na soktu (Bk. Birinci Dünya Savaşı; Çanakkale Savaşı). Padişaha, sadrazama, meclise haber verilmeden 4 kişinin bir devleti büyük bir savaşa soktuğu, son yüzyıl tarihinde misli görülmemiş bir olaydır. Hükümetin birçok üyeleri bu olay üzerine istifa ettiler. V. Meh-

met, savaşın sonlarına doğru, buhranlı bir devrede öldü; büyük felâketi görmedi.

V. Mehmet edebiyatla, güzel sanatlarla ilgilenirdi, şairdi. Çanakkale zaferi için yazdığı gazele birçok şairler, bu arada Yahya Kemal de, nazire yazmışlardır. V. Mehmet, sırasiyle 5 kere evlenmiş, yalnız 3 oğlu olmuştur. Bunlardan 2. veliahtken Türkiye'den çıkan Birinci-ferik (orgeneral) Dr. Mehmet Ziyaettin Efendi (1873-1938) değerli bestekârdı. Sultan Reşat'ın diğer iki oğlu Mahmut Necmettin Efendi (1878-1913) ile Miralay (albay) Ömer Hilmi Efendi (1886-1935)dir.

MEHMET VI.

Son Osmanlı Padişahı

VI. Mehmet (Vahidettin)

MEHMET VI., Vahidettin (1861 - 1926), Osmanlı padişahlarının 36.'sı ve sonuncusudur. Abdülmecit'in en küçük oğludur. Amcasının oğlu Veliaht Yusuf İzzettin Efendi'nin intiharı üzerine, 1916'da veliaht oldu, ağabeyisi V. Mehmet Reşat'ın ölümü üzerine 1918'de tahta geçti.

VI. Mehmet, İttihat ve Terakki partisinin azılı bir düşmanıydı. Veliahtlığı boyunca, iktidar partisinden daima kötülük bekliyerek yaşamıştı. İttihatçılar, bir yandan büyük yenilgiden, öte yandan hükümdarın muhalefetinden dolayı iktidarda kalamıyacaklarını anladılar. Talât Paşa istifa etti. Yerine herkesin saygısını kazanmış olan Müşir Ahmet İzzet Paşa sadrazam oldu. İttihatçılar'ın ilerigelenleri iktidardan çekilmekle kalmadılar, memleketten de ayrıldılar. Bundan sonra VI. Mehmet, İttihatçılar'ı temizlemeye girişti, İttihatçı düşmanlığı yüzünden İngiliz siyasetine yanaştı. Eniştesi Damat Ferit Paşa'yı, hiç sevmediği halde, İngilizler'in baskısiyle, 4 kere iktidara getirdi, onun akıl almaz gaflet ve hıyanetlerine katıldı, çok kere ona uymak zorunda kaldı. İngiltere'nin 1919'da elinde tuttuğu dünya egemenliği ile âdeta büyülenmişti. Dolmabahçe önüne demir atmış olan İngiliz donanmasının da tehdidi altındaydı. Anadolu'da başlıyan millî mücadeleden hiçbir şey ummuyor, üstelik, Mustafa Kemal'in tutumunu zararlı görüyordu. Bu yüzden Müttefikler'in gittikçe ağırlaşan şartlarını kabul etmek zorunda kaldı. Sevres Antlaşması, İstanbul'da toplanan şûrada, bir tek muhalif reyle kabul edilince, Ferit Paşa da antlaşmayı imzaladı. Yalnız, bu antlaşma VI. Mehmet tarafından tasdik edilmemiş olarak kaldı. Öteki devletlerin başkanları da bu yüzden tasdik etmeyince, antlaşma askıda kaldı (yalnız Yunanistan tarafından tasdik edilmiştir).

Anadolu'daki Millî Mücadele başarıyla sona ermiş, Kurtuluş Savaşı ile Türk milleti, ölmez varlığını bütün dünyaya bir kere daha ispat etmişti. Kötü idaresiyle yurdu yok olmak tehlikesine sürüklemiş olan Osmanlı hükümeti artık Türk milletini temsil edemez duruma düşmüştü. Vahdettin de, padişahlık sıfatı kaldırıldıktan sonra büsbütün korktu. Bir gece, ansızın, Dolmabahçe rıhtımından, İngilizler'in «Malaya» zırhlısına binerek, İstanbul'dan kaçtı. Türkiye dışına çıktıktan sonra, T.B.M.M.'nin saltanatın kaldırılması hakkındaki kararını tanımadığını bildiren bir beyanname yayınladıysa da bunun hiçbir etkisi olmadı. Bütün dünya artık Türk milletinin temsilcisi olarak ancak T.B.M.M.'ni ve Atatürk'ü tanıyordu.

Vahdettin, 1926'da İtalya'nın San Remo kıyı şehrinde 56 yaşında öldü. Mehmet Ertuğrul (1912-1944) adındaki oğlu ile Ulviye (1892-) ve Sabiha (1894-) adındaki 2 kızından başka çocuğu yoktur.

MEHMET AĞA, Küçük (Ölümü: 1800?). Büyük bir Türk bestekârıdır. III. Selim çığırına mensup bestekârların en önemlisidir. Bu padişahın musahibi olan Mehmet Ağa 100'den fazla söz eseri bestelemiştir; dinî eserler yapıp yapmadığı bilinmiyor. Üslûbu lirik ve parlak, ifadesi çok düzgündür. III. Selim'in bulduğu Evcârâ makamından yapıp padişaha sunduğu fasıl, ünlü eserleri arasındadır. Bugün elimizde besteleriyle birlikte bulunan parçaları, 22 Beste, 7 Ağır Semai, 7 Yürük Semai olmak üzere, 36 eserden ibarettir.

MEHMET AKİF (Bk. ERSOY Mehmet Akif)

MEHMET ALİ PAŞA, Kavalalı (Bk. KAVALALI MEHMET ALİ PAŞA)

MEHMET PAŞA, Sokollu (Bk. SOKOLLU MEHMET PAŞA)

MEHMET RAUF (1874 - 1932)

Mehmet Rauf

Ünlü bir romancı ve tiyatro yazarımızdır. Servet-i Fünun devri sanatçılarındandır. İstanbul'da doğdu. Daha 12 yaşındayken yazı yazmaya başladı. Ailesi onu Deniz Harb Okulu'na vermişti. Deniz subayı çıktı. Okulda İngilizce, Fransızca öğrenerek bu dillerin edebiyatına merak sardı. «Düşmüş» adındaki hikâyesi İzmir'de H. Z. Uşaklıgil'in yayınladığı «Hizmet» gazetesinde çıktı. Daha sonra İstanbul'da «İkdam» gazetesinde «Garâm-ı Şebâb» (Gençlik Aşkı) adlı romanı tefrika edildi.

Mehmet Rauf, Tevfik Fikret'le tanışınca, «Servet-i Fünun» dergisi çevresinde toplanmış olan genç sanatçılar arasına katıldı. Bu arada «Eylûl» adındaki romaniyle büyük bir şöhret kazandı. Yalnız, 1908'de yayınladığı «Zambak» adındaki romanı müstehçen görüldüğünden yazar mahkemeye verildi, askerlikten çıkarıldı. Şehir Tiyatrosu'nun ilk kurulduğu sıralarda «Pençe», «Cidal» gibi, yarı telif, yarı adaptasyon tiyatro eserleri yazdı. Hayatının son zamanlarını sefalet içinde geçirdi.

Mehmet Rauf, önceleri ağdalıyken gitgide sadeleşen bir üslûpla yazmıştır. Bazı küçük hikâyeleriyle bir iki piyesi iyidir. Asıl şöhreti «Eylûl» romanından ileri gelir. Bu roman, gerçekten uzak olmakla birlikte, ruh tahlilleri bakımından başarılı bir eserdir.

Bibliyografya. — *Romanları:* Eylûl (1913), Ferda-yı Garam (1913), Karanfil ve Yasemin (1924), Genç Kız Kalbi (1926), Son Yıldız (1927), Ceriha (1927), Halâs (1929). *Tiyatro Eserleri:* Ferdi ve Şürekâsı (H. Z. Uşaklıgil'in romanından, 1909); Pençe (1909), Yağmurdan Doluya (1919), Sansar (1926). *Hakkındaki eser:* Mehmet Rauf; Hayatı, Sanatı, Eserleri (L. S. Akalın, 1953).

MEHMETÇİK

Türk askerine, sevgi duygusu ile, «Mehmetçik» denir. Çünkü savaşta şehit olan askerlerden çoğunun kim olduğu anlaşılamaz, adları bilinemez. Onların hepsini bir tek adla bağrına basmak için millet bu adsız Türk askerine «Mehmetçik» demiştir. Mehmetçik bütün Türk ordusunun temsilcisidir, Türk Meçhul Askeri'dir.

Savaşta yurt için ölen, kim oldukları bile anlaşılamıyan Mehmetçikler her vesileyle anılır, resimleri yapılır, anıtları dikilir. Çanakkale şehitleri için yapılan Meçhul Asker Anıtı Mehmetçik için dikilen şahane bir anıttır (Bk. Çanakkale Anıtı).

I. Dünya Savaşı'ndan sonra savaştaki ölülerin kimliğinin tanınamaması üzerine Batı devletlerinde de Meçhul Asker anıtları yapılmaya başlandı. Yalnız, Batıda yapılan anıtların altına meçhul askerlerden her hangi birini gömmek gelenek olmuştur.

MEHTER

Osmanlılar devrinde askerî mızıkaya «mehter», bu teşkilâta da «Mehterhane» denirdi.

Bütün eski Türk devletlerinde olduğu gibi Osmanlı İmparatorluğu'nda da askerî mızıka, bağımsızlık alâmetlerinden sayılırdı. Bu gelenek, Türkler'den Abbâsîler'e, onlardan da öteki İslâm devletlerine geçmiştir. Hükümdarların sarayında belirli zamanlarda mehter çalınırdı. Selçuklu devletlerindeki atabeylerin de, şehzadeler adına mehter çaldırmak hakkı vardı. Para bastırmak, hutbe okutmak gibi bağımsızlık belirten haklardan olduğu için, önemli bir imtiyazdı.

Osmanlı İmparatorluğu'nda mehter teşkilâtına büyük önem verilirdi. İstanbul'da 300 kişilik bir mehterhane vardı. Bunlar savaşa orduyla birlikte gider, savaş müziği çalarak askeri şevka getirirlerdi. Bir mehter takımındaki sazlar «kûs» (çok büyük davul), davul, nakkare, kudüm, zurna, nefir, nısfiye, zil, zilli maşa, bunlara benzer başka çalgılardı.

Mehter teşkilâtını Yeniçeriler'in bir sınıfı idare ederdi. II. Mahmut 1826'da yeniçerilikle birlikte mehter teşkilâtını da kaldırdı, yerine Avrupa usulü askerî bando kurdu. Sonraları Ahmet Muhtar Paşa mehterhaneyi diriltmek istediyse de bu teşebbüs geçici oldu. Mehter takımı, ancak 1953'te İstanbul'un Fethi'nin 500. yıldönümü dolayısiyle yeniden kuruldu.

Mehter dururken olduğu gibi yürürken de çalınır. Yürürken iki adım atıp bir adım durulur, buna «yeniçeri adımı» denir.

MEKANİK: Fizik biliminin önemli dallarından biri

MEKANİK, fizik biliminin bir dalıdır. Yeryüzündeki cisimlerin hareketlerini, dengelerini, bu durumların şartlarını, bağlı oldukları kanunları inceler.

Fiziğin dünyada ilkçağlardan beri insanların karşısına çıkışı mekanikle olmuştur. Yalnız, o zamanlar insanlar bunları bir araya getirip birbirleriyle olan bağıntılarını bulamıyorlar, kanunlarını saptıyamıyorlardı. Çevrelerinde geçen olayları inceleyip bunların birbirine benzer yanlarını buldukça, gözlemleri, araştırmaları daha düzenli bir şekil aldıkça mekanik bilimi de kendiliğinden doğmaya başladı. Bugün artık kesin olarak biliniyor ki bütün cisimlerin hareketleri, durmaları bazı kanunlara bağlıdır. Aynı şartları sağlarsak aynı sonuçları alırız. Zaten bu kesinlik bütün olumlu (müspet) bilimlerin en belirli özelliklerinden biridir.

Mekaniğin Bölümleri

Mekanik, genel olarak, iki ana bölüme ayrılır: 1) Dinamik; 2) Statik. Bu bölümler de kendi aralarında bölünebilirler.

Dinamik. — Bu bölümde, daha çok, cisimlerin hareketlerini belirliyen kanunlar, bu hareketlerin sebepleri, oluş biçimleri incelenir.

Statik. — Bize duran cisimler hakkında bilgi verir. Cisimlerin durmasına mekanikte «denge» denir (Bk. Denge). Cisimlerin denge şartlarını, bir cismi dengeye getirmek için neler yapmamız gerektiğini, denge çeşitlerini mekaniğin statik bölümünde öğreniriz.

Mekaniğin Unsurları

Ölçme. — Mekanik biliminde genel olarak kullanılan elemanlar cisimlerdir. Cisimlerin mekanikle ilgili hareketlerini inceliyebilmek için de «ölçme» mekanikte büyük bir yer tutar. Cisimlerin boyutlarının ölçülmesi, zamanın ölçülmesi, ağırlık ölçülmesi için duyarlı usuller bulundukça mekanik de daha gelişmiş, daha doğru sonuçlar vermeye başlamıştır.

Kuvvet. — Mekanik biliminde çok kullanılan bir kavram da «kuvvet»tir. Duran bir cismi harekete geçirmek, harekette olan bir cismin hareketini değiştirmek, o cismi durdurmak için gerekli olan etkiye «kuvvet» deriz (Bk. Kuvvet). Böylece, mekanik «cisimlerin kuvvet etkisiyle hareketlerini, denge durumlarını inceliyen, kanunlara bağlıyan bir bilim dalı» diye de tanımlanabilir.

Kolay araştırma için hareket biçimleri de sınıflandırılmış; benzer hareketler bir araya toplanmıştır. Bu sınıflama sırasında bir «yörünge» kavramı çok kullanılır.

Yörünge. — Harekette olan, bu hareket sırasında yerini değiştiren bir cismin (yani dönme hareketi yapmıyan hareketli bir cisim) harekete başladığı noktayla durduğu nokta arasında üzerinde yol aldığı sanal (hayalî) çizgiye «yörünge» denir. Hareketin şekline göre bu yörünge çeşitli şekillerde olabilir. Meselâ doğrusal harekette yörünge bir doğru; dairesel harekette yörünge bir daire; toptan atılan bir merminin hareketinde yörünge paraboldur.

Hız ve Ivme. — Hareketin sınıflandırılmasında kullanılan iki kavram daha vardır, bunlar «hız»la «ivme»dir (Bk. Hız; Ivme). Harekette olan bir cismin birim zaman içinde aldığı yola «hız» denir. Meselâ «bir otomobilin hızı 40 km./saat» deyince, otomobilin bir saatte 40 kilometrelik yol aldığı anlaşılır. Yalnız, hız her zaman sabit kalmaz. 40 km./saat hızla yokuş yukarı giden bir otomobil düz bir yola gelince meselâ 80 km./saat hıza yükselir; önüne bir engel çıkınca da fren yaparak durur. Her iki halde de hız artık 40 km./saat değildir. Birinde 80 km./saate yükselmiş; öbüründe ise sıfıra düşmüştür. Hızın bu değişmesi için belli bir zaman geçmiştir. Araba, frene basılır basılmaz değil, belli bir zaman sonra durmuştur. İşte «hızın değer değiştirmesinin hızı» bize «ivme»yi verir. Hareketli bir cismin ortalama hızını bulmak için, aldığı yolu geçen zamana böleriz. Bunun gibi, cismin ivmesini bulmak için de hızı, hızın iki değeri alması arasında geçen zamana böleriz. Bu yüzden de hızın birimi meselâ metre/saniye ise; ivmenin birimi metre/saniye karedir.

Hareketlerin Çeşitleri

Cisimler çeşitli biçimlerde hareketler yaparlar. Hareketleri sınıflandırmak için ilk usul onları yörüngelerine göre ayırmaktır. Buna göre ilk akla gelen hareket «doğrusal hareket»tir. Bu çeşit harekette cisim bir doğru çizgi boyunca yol alır. Düzgün, dönemeçsiz bir yolda ilerliyen bir arabanın hareketi bu çeşit için bir örnek olabilir. Bunun gibi, yörüngesi çember, parabol, hiperbol, ya da daha karışık şekiller olan hareketler vardır. Bir atlıkarıncada üzerine oturulan sepetlerin hareketi dairesel bir harekettir. Buna karşılık, dünyamız güneş çevresinde dönerken bir elips çizer. O halde dünyamızın hareketi, yörüngesi elips olan bir harekettir.

Hareketleri sınıflamak için kullanılan bir yol da hızlarını gözönünde tutmaktır. Buna göre hareketler genel olarak iki ana bölüme ayrılır: 1) Düzgün Hareket; 2) İvmeli Hareket.

Düzgün Hareket. — Bu harekette hız değişmez, bütün hareket boyunca aynıdır.

Ivmeli Hareket. — Hızı sabit olmıyan harekettir. Bu çeşit harekette hız ya gelişi güzel, ya da belli bir kurala uyarak değişir. Böylece ivmeli hareket de kendi arasında bölümlere ayrılır.

Bunlardan biri sabit ivmeli harekettir. Bu harekette hız değişir, ivme sabit kalır. Bu çeşit hareketi yüksek bir yerden bırakılan cisimlerde görürüz. Düşen cisimler gittikçe hızlanırlarsa da bu artmanın hızı, yani ivme, sabittir, yerçekimi ivmesine eşittir. Yeryüzünde her cisim bir çekim kuvvetinin etkisi altındadır. Cisimler de, serbes kalınca, bu kuvvetin etkisi altında yere düşmeye başlarlar. İşte yerçekiminin cisimlere kazandırdığı ivmenin değeri sabittir. Bu ivme g harfiyle gösterilir. Değeri, yeryüzünde bulunulan noktaya göre az çok değişir; ortalama olarak 981 santimetre/saniye^2 alınır.

Hareket işlerinde en önemli kavramlardan biri de «sürtünme»dir. Yeryüzünde her hareket bir sürtünmeyle birlikte olur. Otomobil tekerlekleriyle yol arasında sürtünme vardır; yere düşen cisimler, atılan bir mermi havanın sürtünme kuvvetiyle karşılaşır. Bu yüzden, hele mermilerin hedefe düşmeleri için yapılan hesaplarda hava direnci mutlaka hesaba katılır. Son gelişmelerle uzaya atılan füzeler, uydular hep bu sürtünme kuvvetini de yenmek üzere düzenlenmiştir.

Kuvvet ve Hareket

Mekanikte kuvvetle hareket arasında iki yanlı bir bağıntı vardır. Ya üzerine kuvvet binen cisimler harekete geçerler, ya da hareket eden cisimler bazı şartlar altında birtakım kuvvetler doğururlar.

«Merkezkaç» ve «merkezcil» kuvvetler bu ikinci durum için birer örnektir.

Merkezkaç Kuvvet. — Bir ipin ucuna bağlanmış bir taşı hızla döndürelim. Taş bir dairesel hareket yapar, dairenin merkezi olan elimizden uzaklaşmak için bir kuvvet doğurur. Merkezden dışarı doğru olan bu kuvvete «merkezkaç kuvvet» denir. Dönemeçleri dönen otomobiller de, aynı kuvvetin etkisiyle bazan kayarlar. Bu durumda kazaları önlemek için yolun o bölümü biraz eğimli yapılır. Aynı durum tren yollarında da görülür.

Merkezcil Kuvvet. — Mekaniğin ana ilkelerinden biri de bize her etkiye eşit bir tepkinin varlığını öğretmiştir. Öyleyse, merkezkaç kuvvete eşit, ters yönde bir kuvvet de bulunacaktır. Bu kuvvete de «merkezcil kuvvet» denir. Dairesel harekette merkezcil kuvvet dairenin merkezine yönelmiştir.

Ölçü Birimleri

Mekanikte kavramların ölçülmesi büyük bir önem taşır. Onun için de kullanılan bütün kavramlar, değerler için birtakım birimler kullanılır. Bugün başlıca iki «ölçü birimi» sistemi vardır: 1) M.K.S. Sistemi; 2) C.G.S. Sistemi.

Bu sistemlerde değerlerin üçü «ana değer» kabul edilmiş, bunların da belli bir basamakları alınmıştır. Her iki sistemde de ana değerler «uzunluk», «ağırlık», «zaman» ölçüleridir.

M.K.S. Sistemi. — Bu sistemde uzunluklar «metre» (M), ağırlıklar «kilogram» (K), zaman da «saniye» (S) ile ölçülür. Başka birimler varsa hepsi yukarıdaki üç birime çevrilir.

C.G.S. Sistemi. — Bu sistemde uzunluk birimi «santimetre» (C), ağırlık birimi «gram» (G) zaman birimi de «saniye» (S) dir.

Böylece iki sistemden biri seçilerek işlem yapılır. Buna göre başka değerlerin birimleri de sisteme göre bulunur. Meselâ ivmenin M.K.S. sistemindeki birimi metre/saniye olduğu halde; C. G. S. sistemindeki birimi santimetre/saniye karedir.

MEKANİKÇİLİK

Felsefede, bütün olayları devim (hareket) lere çevirerek açıklamaya çalışan bir çığırdır. Felsefe tarihinin çeşitli devirlerinde değişik kimseler tarafından değişik şekillerde yorumlanmıştır. Eski Yunan filozoflarından Demokrites, Epikuros mekanikçiydiler. Epikuros'a göre atomların bir ağırlığı, bir de, ağırlıktan ayrı, eğilme yeteneği vardır. Descartes zamanında bu görüşün özü az çok değişmiştir. Çünkü ona göre maddenin özü mekândır, cisim dediğimiz şey de, mekânın bölünmesinden ortaya çıkmıştır. Böylece, Descartes'in görüşü, mekânda maddenin hareketine dayanır, kâinatta var olan her şey mekânla ve bu mekânın bölünmesi de (hareket etmesi) ile açıklanır. Descartes'in mekanikçiliği, böylece, toplu bir felsefe açıklaması durumunu kazanmıştır.

MEKKE

Saudî Arabistan'ın en büyük şehri, bu devleti meydana getiren 2 eyaletten biri olan Hicaz'ın başkentidir (Bk. Saudî Arabistan). Nüfusu 250.000 kadardır. Müslümanlar tarafından «Mekke-i Mükerreme» diye anılır, en kutsal şehir sayılır. Mekke'ye ve yakınlarına Müslüman olmıyanların ayak basması bile yüzyıllardan beri yasaktır.

Mekke'nin limanı Cidde'dir (Bk. Cidde). Kuzeyde, Müslümanlar'ın ikinci kutsal şehri olan Medine vardır (Bk. Medine). Kızıldeniz'den 100 km. içeridedir, denizden yüksekliği 360 m.'dir.

Mekke 1943'te yapılan bir kara yolu ile Cidde'ye başlanmıştır. Bu yeni yol eski kervan yollarının geçtiği yerden geçer. Yolun Vâdi-i Şerif kesiminde iki sütun Mekke'nin kutsal kesiminin başladığını gösterir. Müslüman olmıyanlar buradan öteye geçemez. Bu kesimde avlanmak da yasaktır.

Mekke, Müslümanlık'tan önceki Câhiliye devrinde Kureyş devletinin başkenti, Arap kavminin en büyük kültür merkeziydi (Bk. Araplar: Câhiliye Devri). Kâbe'nin burada bulunması, şehre müstesna bir önem vermiştir (Bk. Kâbe; Hac). Hz. Muhammed 622'de Mekke'den çıkıp Medine'ye gitti (Bk. Hicret), orada İslâm devletini kurduktan sonra 630'da Mekke'yi fethetti. İslâm imparatorluğunda şehir, Hicaz eyaletinin başkenti oldu. Şehirde, Peygamber soyundan geldiklerini hiçbir delile dayanmaksızın iddia eden Mûsevî Şerifleri (961-1061), Hâşimî Şerifleri (1061-1201), önce Abbasîler'e, sonra Fâtımîler'e, Selçuklu Türkleri'ne bağlı olarak Hicaz'ı idare etmişlerdir. 1201'de Katâde Şerifleri, Hicaz'ı Mekke başkent olmak üzere ele geçirdiler, Eyyûbîler'e, Memlûk Türkleri'ne, 1517'den sonra da Osmanlı İmparatorluğu'na bağlandılar.

Türkler, Şerifler'in bütün siyasi nüfuzlarını ortadan kaldırmakla beraber, şerifliğe dokunmadılar. Hicaz umumi valileri Mekke'de oturan şerifle kalabalık ailesini göz önünde bulundururlardı. Hicaz eyaletinin merkezi bazan Mekke, bazan Cidde olmuştur.

Bugün Mekke'de bir iki yüksek medreseden başka yüksek öğretim kurumu yoktur. Türkler'in kurduğu birkaç önemli kütüpane vardır.

Dünyada en çok gümüş çıkaran ülke: MEKSİKA

Meksika'nın Arması

MEKSİKA, Kuzey Amerika kıtasında bir devlettir, Lâtin Amerika devletlerinin Brezilya'dan sonra nüfusça en kalabalığıdır. Kuzeyinde A.B.D.'nden Kaliforniya, Arizona ile Texas, doğusunda Meksika Körfezi ile Yucatan (Yukatan) Boğazı, güneydoğusunda İngiliz Hondurası ile Guatemala, batısında Büyük Okyanus vardır. Küba'dan Yucatan (Yukatan) Boğazı ile ayrılır.

Yüzölçümü: 1.969.367 km²
Nüfusu: 37.500.000
Başkenti: Mexico

Meksika, çok dağlık bir ülkedir. Batısında Kaliforniya Yarımadası, aynı adı taşıyan körfezle, asıl Meksika'dan ayrılmış gibidir. Bu körfeze dökülen Colorado nehri, yarımada ile Meksika'yı tamamen ayrır. Meksika Körfezi'n de döküldüğü yerden başlıyarak Rio Grande del Norte nehri Texas ile sınır çizer. Kuzeybatıda Kaliforniya Yarımadası'na paralel olarak Sierra Madre'ler uzanır.

Meksika Körfezı kıyılarında arazi alçalır. Campêche Körfezi ile Büyük Okyanus arasında ülke çok daralır; 200 km. kadar inen bu bölgeye «Tehuantepec Kıstağı» denir. Mexico şehrinin az güneydoğusunda arazi olağanüstü yükselir. Orizaba (5.653 m.), Popocatepetl (5.452 m.) tepeleri bu kesimlerdeki başlıca zirvelerdir. Arazi yer yer volkaniktir. Guadalajara'nın az güneydoğusundaki Chapala Gölü, tek önemli göldür.

Meksika'nın güney kıyılarında, Yucatan'da yağış çoktur; kuzeybatıya doğru azalır. Yıllık ortalama yağış 0,5 m.'yi geçer. Kışın ısı ortalaması 20°'dir. Tipik bitki örtüsü yarı çorak bozkırlar, çalılıklar, tropik ormanlardır. Güneybatı kıyısında dar bir şeritte Akdeniz iklimi özellikleri görülür. Yucatan'da savanalar vardır.

Meksika'da nüfus artışı çok hızlıdır. 1815'te 7 milyon olan nüfus bugün 38 milyona yaklaşmıştır, km²'ye 19 kişi düşer. Nüfusun %28'i Kızılderili, %55'i Kızılderili - İspanyol Melezi, ancak %17'si sâf İspanyol'dur. Kızılderililer'in çoğu İspanyolca konuşur; asıl dillerini unutmuşlardır. Bütün nüfusun %96,4'ü İspanyolca, ancak %3,6'sı Kızılderili dilleri konuşurlar.

Meksika 28 devletten kurulu federal bir Cumhuriyettir. Büyük Okyanus'taki Revilla Gigedo adaları (205 km², 2.000 nüfus), Guadelupe Adası (267 km², 1.000 nüfus) Meksika'ya aittir.

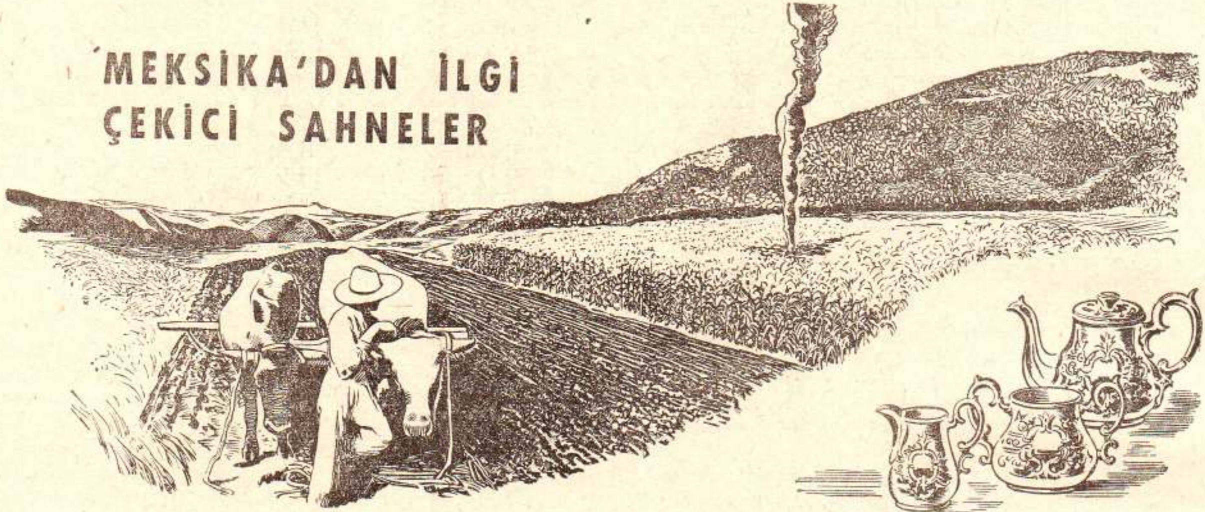
Meksika'nın Başlıca Şehirleri

Başkent Mexico 1,5 milyon nüfuslu büyük bir şehirdir (Bk. Mexico). Ondan sonra gelen önemli şehirler şunlardır:

Guadalajara: Mexico'nun kuzeybatısında, Chapala Gölü ile Rio Grande de Santiago Irmağı arasındadır. Dokuma ve basın endüstrisi vardır; üniversitesi önemlidir.

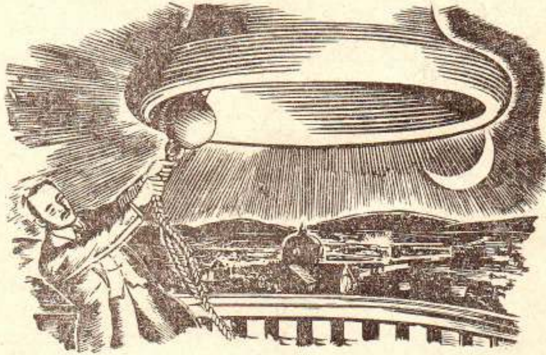

MEKSİKA'DAN İLGİ ÇEKİCİ SAHNELER

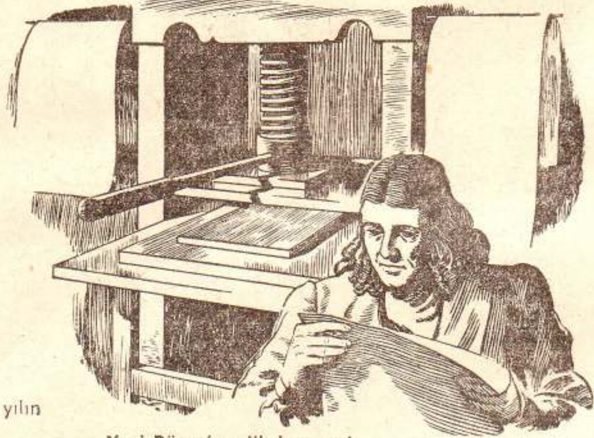

Bir yanardağın doğuşu:
Meksika'daki Paricutin yanardağı 1943'te bir mısır tarlasında tüten dumanlarla belirmeye başlamış, dört ay içinde 300 m. yüksekliğinde bir tepe halini almıştır.

Dünya'nın en zengin büyük gümüş ülkesi:
1500 yılından beri dünyada kullanılan gümüşün üçte birini Meksika sağlar.

Meksika'nın kurtuluş çanı:
1810'da yurtseverleri silâh başına çağıran bu çan, şimdi her yılın 15 eylülünde Meksika bağımsızlığını kutlamak için çalar.

Yeni Dünya'nın ilk basımevi:
Baskının icadından 100 yıl kadar sonra, 1536'da, Meksika'da ilk basımevi kurulmuş, kitap basmaya başlamıştır.

Monterrey: Kuzeydoğuda önemli bir ticaret merkezi ve üniversite şehridir.

Puebla: Mexico'nun az güneydoğusundadır. Pek yüksek Orizaba Yaylası üzerinde kurulmuştur. Dokuma sanayii, üniversitesi vardır.

Mexicali: A.B.D'nin Kaliforniya eyaletinin sınırı üzerindedir, turizm endüstrisi sebebiyle son yıllarda çok çabuk gelişmiştir.

Ciuda-Juarez: Rio Grande del Norte'nin güney kıyısındadır. Texas'ın El Paso şehri ile karşı karşıya olan bu şehirde de kısa zamanda nüfus hızla artmış, şehir Amerikalı turistler sayesinde kalkınmıştır.

Acapulco: Büyük Okyanus üzerinde, Meksika'nın en lüks turist şehridir.

Campêche Körfezi üzerindeki Veracruz, daha kuzeydeki Tampico, başlıca önemli limanlardır. Monterrey'in batısındaki Torreon da son yıllarda büyük bir gelişme ve nüfus artışı göstermiştir. Yucatan Yarımadası'nın önemli şehri Merida, denize çok yakındır.

Meksika'nın Ekonomik Durumu

Meksika bir tarım ve hayvancılık ülkesidir. Yalnız, gittikçe bir endüstri ülkesi halini almaktadır, çünkü maden bakımından çok zengindir.

Tarım. — Meksika'da tarım ilkel usullerle yapılır. En çok buğday, mısır, patates, susam, tütün, pamuk, kahve, kakao yetiştirilir. Meksika yılda, ortalama, 100.000 ton kahve ile dünyada 4. gelir; kauçukta, pamukta da (yılda ortalama 100.000 tonla) dünyada 5. durumdadır. Şeker kamışından bir yılda elde edilen şeker 1,5 milyon tona yakındır. Meyvalardan muz, portakal, limon başta gelir.

Hayvancılık. — Son sayımlara göre Meksika'da 20 milyon sığır, 6 milyon kadar koyun, 10 milyon keçi, 5 milyon at, 2,5 milyon katır, 3 milyon eşek vardır. At ve eşek sayısı bakımından dünyada üçüncü, katır sayısı bakımından da ikinci gelir.

Maden. — Meksika gümüş bakımından dünyada en başta gelen ülkedir: Yılda, ortalama, 1.500 ton gümüş elde edilir. Kurşunda, yılda ortalama 200.000 tonla, üçüncü gelir, çinkoda, 225.000 tonla, antimonda da 2,750 tonla 4.'dür.

Ayrıca mangan, bakır, kömür de elde edilir. Petrol üretimi çeyrek yüzyıl öncesine göre düşmüştür: 1920'de 22 milyon tonken 1959'da 14 milyon tonu ancak bulmuştur; bugün dünyada 10. gelir.

Ulaşım. — Meksika'da 27.000 km. demiryolu, 15.500 km. karayolu vardır. Motorlu taşıtlar son beş yıl içinde iki katına çıkmış, 735.000'i bulmuştur. Ticaret filosu 400.000

tona yakındır, 8'i muhrip olmak üzere 31 savaş gemisi vardır.

Kültür. — Meksika'da okuma-yazma bilmiyenlerin nispeti çok yüksektir. 12 üniversite vardır. Bunların en önemlisi 1551'de kurulan, 1910'da yeniden düzenlenen Mexico Üniversitesi'dir. Burada 24.600 öğrenci bulunur. Üniversitenin büyük binası Aztek mimarlığından ilham alan, modern millî Meksika mimarlığının başlıca eserlerindendir. Öteki üniversiteler şu şehirlerdedir: Guadalajara (1792'de kurulmuştur), Monterrey (1933), Merida (1922), Puebla, San Luis Potosi, Leon, Veracruz, Morelia, Colina, Culiacan ve Hermosillo. Bugün bütün Meksika'da 87 bin kadar üniversite öğrencisi vardır.

Tarihte Meksika

Meksika'nın yaşadıkları bilinen ilk insanları Kızılderililer'den Toltekler'dir. Bunlar M. Ö. V. - M. S. XIII. yüzyıllar arasında yaşamışlardır. Kuzeyden gelen, Toltekler'den çok aşağı kültür derecesinde olan Aztekler, 1325'te şimdiki Mexico şehrini kurdular, ülke az zamanda medeni, geniş bir imparatorluk haline geldi. XVI. yüzyılın başlarında Aztek İmparatorluğu'nun nüfusu, İngiltere'ninkinin iki katını geçiyordu; Mexico'da ise 100.000 kişi, yani Londra nüfusu kadar insan yaşıyordu. Yucatan Yarımadası'nda ise Guatemala'dan gelen Mayalar, IV. yüzyıldan XV. yüzyıla kadar ileri bir medeniyet kurdular. Tehuantepec Kıstağı bölgesinde Zapotekler yaşıyordu. İspanyol komutanı Cortes, 1519-1525 arasında Aztek imparatorluğunu yıktı. Kızılderililer'in yüzbinlercesi kılıçtan geçirildi, ateşte yakıldı. Mexico, bir İspanyol kıral naipliğinin başkenti, Amerika'daki İspanyol sömürgelerinin en önemlisi, gümüş madenleri sayesinde en zengini oldu. Yüzyıllar boyunca yerlilerin durmadan yok edilmesi yoluna gidildi.

Napoléon savaşları, Meksika'ya da bağımsızlık havası getirdi. 1810'dan başlıyarak Fransız işgalindeki İspanya'ya baş kaldıran ülke, 1821'de bağımsız oldu. 1846-48'de A.B.D. ile savaşa giren Meksika, Texas, Kaliforniya, New Mexico, Arizona gibi geniş ülkelerini kaybetti. 1864-1867 arasında Fransa'nın teşebbüsiyle imparatorluk oldu. Franz Josef'in kardeşi arşidük Maximilian imparator ilân edildi. Fakat bilhassa Melezler, bu idareye şiddetle karşı koydular. Juarez, imparatoru kurşuna dizdirdi, ülkeyi eline geçirdi. Diktatörler birbirini kovaladı. Halkın yaşayışı en acınacak durumlara düştü. Porfirio Diaz, 1911'e kadar uzun müddet iktidarı koruyabildi. Yerlilerden Zapata'nın ayaklanmasından sonra, daha başka ayaklanmalar oldu. 24 şubat 1821'de kurulan devletin resmî adı «Estados Unidos Mexicanos» (Meksika Birleşik Devletleri)dur. Cumhurbaşkanı aynı zamanda başbakandır. Sık sık silâhlı kuvvetlerin idareye müdahale ettikleri Meksika'da gerçek bir demokrasi kurualmamıştır. Uzun zaman sert bir devletçi, hattâ din düşmanı idare hâkim olmuştur. Son zamanlarda muazzam A.B.D. yatırımlariyle halkın kalkınması, demokrasiye doğru gidilmesi siyaseti ele alınmıştır. Bununla beraber, A.B.D.'ne karşı tarihî çekinme duygusu tamamiyle ortadan kalkmış olmaktan çok uzaktır.

MEKSİKA KÖRFEZİ

Kuzey Amerika'nın güney kesiminde Atlas Okyanusu'nun meydana getirdiği çok büyük bir körfezdir. Kuzeyde A.B.D., batı ve güneyde Meksika kıyıları körfezi sınırlar. Körfezin okyanusa açılan güney doğu kesiminde Küba vardır. Yüzölçümü 1.500.000 km²'den fazla olan körfezin en derin yeri 3.800 m.'yi bulur. Kuzey-güney doğrultusundaki uzunluğu 1.200 km., genişliği ise 1.600 km. kadardır.

Amerika'nın Florida Burnu ile Küba arasındaki açıklığa Florida Boğazı; Meksika'nın Yucatan Burnu ile Küba arasındaki açıklığa da Yucatan Boğazı denir. Küba'nın batı kesimi Florida - Yucatan arasındaki mesafenin hemen hemen tam ortasına raslar.

MEKSİKO (Bk. MEXİCO)

MEKTUP

Bir haber vermek, bir şey sormak, istemek üzere birine gönderilen yazılı kâğıda «mektup» denir.

İnsanlar eski çağlarda birbirlerine duygularını, düşüncelerini çeşitli şekilde bildirirlerdi. Yazı bulunduktan sonra, birbirinden çok uzakta yaşıyan insanlar, mektupla haberleşmeye başladılar. Bu bakımdan, mektubun tarihi, hemen hemen yazıdan da eskidir. Çünkü, yazıdan önce, mektupla anlatılabilecek düşünceler anlamı belirli işaretlerle de başkalarına ulaştırılmıştır. Bugün hâlâ Afrika ve Avustralya'daki bazı yerlilerin bir ok ucu, bir yüzük göndererek demek istediklerini kendilerinden uzakta yaşıyanlara anlattıkları biliniyor (Bk. Haberleşme).

Yazıyla mektup yazmak geleneği kurulduktan sonra, gittikçe gelişti, daha ileri anlaşma vasıtaları (telefon, telgraf) bulunduğu halde, bir gelenek ve görenek olarak devam etti. O kadar ki, kimlere ne yolda mektuplar yazılabileceği, ne gibi mektupların nasıl cümlelerden meydana geleceği değişmez kurallar halinde yerleşti. XVII. yüzyılda yaşamış olan Feridun Bey'in «Münşeât-Üs-Selâtin» (Sultanların Mektupları) adlı eserinde, hükümdarlar arasında yazılmış çeşitli mektup örnekleri bir araya toplanmıştır.

Gerek tarih içindeki gelişmesi, gerek konuları bakımından mektupları şöyle çeşitlendirmek mümkündür:

Resmî Mektuplar. — Resmî bir görevi olan bir kimsenin aynı durumda bir başkasına resmî bir iş üzerine yazdığı mektuplardır. Bunların yazılış tarzı beyliktir; belli sözlerle başlar, işle ilgili açıklama yapıldıktan sonra gene belli sözlerle biter.

İş Mektupları. — Ticaretle uğraşan kimselerin ya işleriyle ilgili resmî makamlara, ya da işleriyle ilgili başka ticaret müesseselerine gönderdikleri mektuplardır. Bunlar da yerleşmiş kalıplara göre yazılır.

Edebî Mektuplar. — Sanatçıların bir sanat ve edebiyat meselesini tartışmak üzere birbirlerine yazdıkları mektuplardır. Bu gibi kimselerin, bir fikir meselesini söz konusu eden özel mektupları da tarih ve edebiyat, sanat tarihi bakımından önemli olduğu için bu mektup çeşidine girer.

Açık Mektuplar. — Özel kişilerin, her hangi bir mesele üzerinde açıklama yapmak üzere resmî mevki sahiplerine, ya da ilgili kimselere hitap ederek, basında yayınladıkları mektuplardır.

Özel Mektuplar. — Özel kişilerin, şahıslarına ait meseleleri söz konusu ettikleri mektuplardır. Tebrik, başsağlığı, yıldönümü, doğum günü gibi sebeplerle yazılmış mektuplar; aşk mektupları; her hangi bir konuda anlaşmak üzere birisine yazılan gizli mektuplar bu çeşittendir.

Milletlerarası anlaşmalar gereğince, mektuplaşmak, dünyanın her yerinde serbestir. Savaş gibi fevkalâde bir hal olmadıkça, özel mektuplar açılmaz, okunmaz. Aynı evde yaşıyan bir aileden ergin yaşta olan her hangi birine dışarıdan gelmiş mektup, o ailenin öbür kişileri tarafından açılamaz.

MELANEZYA

Büyük Okyanus'un güneybatısında büyük bir takımadalar topluluğudur. Avustralya'nın bütün kuzeydoğu açıklarını bir yay gibi çevreler. Melanezya Adaları arasındaki en önemli takımadalar Bismarck, Salomon, Santa Cruz, Loyauté, Yeni Hebrid, Yeni Kaledonya ve Fiji takımadaları'dır. Yeni Gine'nin kuzeydoğusu da Melanezya'ya girer.

Yüzölçümü: 945.000 km²

Nüfusu: 1.600.000

«Kara Adalar» anlamına gelen Melanezya' ya bu ad yerlilerinin Zenci'yi andıran siyah derilerinden ötürü verilmiştir. Aralarında oldukça açık derili olanları vardır. Yerlilerin saç biçimi de çok kıvırcıktan düze kadar çeşitli değişiklik gösterir.

Büyük Okyanus'ta geniş bir alana yayılmış bulunan Melanezya Adaları İngiltere, Fransa ve Avustralya'ya aittir. Orman ürünleri ile tarım adaların başlıca gelir kaynağıdır. Elde edilen ürünün başında şeker kamışı, bir çeşit patates, Hindistan cevizi, muz, yerelması gelir. Balıkçılıkla avcılık da ahalinin besinine yardımcı olur.

Yerliler Melanezyaca konuşur. Bu dil Malayo-Polinezya dil ailesindendir. Salomon Adaları'nın iç kesimlerinde, Yeni Gine ve Yeni Britanya Adaları'nda Papuaca konuşulur. Papuaca konuşanlar Melanezya'nın ilk yerlileridir. Papuaca da, Melanezyaca da bundan 4-5 000 yıl önce Çin'in güney kıyılarında konuşulan bir dilden türemiştir.

Melanezya yerlileri daha çok küçük topluluklar halinde yaşarlar. Pek seyrek olarak büyük siyasi bir topluluk meydana getirirlerse de, gene de köyler birbirine bağlı değildir. Sürekli barış yerlilerin ilkesidir. Bir köyde üstün kabiliyetlerini gösteren, çevresindekilere kabul ettiren kimse o topluluğun başkanı olur.

Melanezyalılar, ölenlerin ruhlarının aralarında yaşadıklarına, sanki hayattaymış gibi her işlerine karıştıklarına inanırlar.

MELBOURNE

Avustralya'nın, Sydney'den sonra gelen ikinci büyük şehri, buradaki Victoria eyaletinin merkezidir. Nüfusu 2 milyona yakındır.

Melbourne, Avustralya'nın güney doğusunda, Yarra Yarra nehrinin denize döküldüğü yerde, Port Phillip koyunun kuzey ucundadır. Tabiî bir limanı vardır. Şehir, okyanus kıyısından 65 km. içeride olduğundan, limana gelen gemiler, Port Phillip koyunu geçmek zo-

runda kalırlar. Melbourne limanından ihraç edilen başlıca mallar, yün, altın, et, buğdaydır. Melbourne'da gelişmiş olan endüstriler çeşitlidir. Bunların arasında en önemlisi motor yapımıdır.

Melbourne'un iklimi yumuşaktır. Burada yazlar, aralıkta başlar, marta kadar sürer.

Melbourne, Avustralya'da kurulmuş lik şehirdir. 1835'te, Tasmania eyaletinden gelenlerin yerlilerin elinden battaniye, un vs. gibi maddeler karşılığı aldıkları geniş topraklar üzerinde kurulmuştur.

Melbourne'da bir üniversite, bir de yüksek okul, sanat galerileri, tiyatrolar vardır. Şehrin spor alanları da dünyada en mükemmel spor alanları arasında sayılır. 1956 Olimpiyatları Melbourne Stasyumu'nda yapılmıştır.

MELEKE [Yeti]

Bir insanın iş görme gücüne «meleke» (yeti) denir. Zihin faaliyeti, zekâ, bellek, duyarlık, hareket gücü gibi insanın mânevi varlığıyle ilgili, iradeye bağlı işlemlerinin her biri bir melekedir. Bütün bunların ortak vasfı bir çeşit hareket ve iş görme faaliyetini sağlamak, ya da böyle bir şeye katlanmaktır. Melekeler insan ruhundan, insan zihninden ayrı varlıklar olarak değil, insanın çeşitli işlemlerinin soyut hali olarak anlaşılır.

Ruhun melekeleri olduğu inancını ilk önce İskoçyalı filozoflar ileri sürdüler. Buna karşılık bazı filozoflar, ruhun tek bir melekesi olduğunu söylüyorlar, çeşitli meleke sınıflandırmasını kabul etmiyorlardı. Descartes'a göre ise, «meleke kelimesi çeşitli belirtilerine aldanılarak «ruh»a verilen bir addır: Her ne kadar düşünme melekesi zekâya, istek melekesi iradeye, davranma yetisine mal edilebilirse de, düşünen, istiyen, davranan hep bir tek ruhtan ibarettir. Kant ise, «meleke» sözünü daha da yaygın anlamda kullanmıştır. Ona göre, edindiğimiz bilginin kavranması, özel konular karşısındaki zihin ve ruh davranışları hep birer melekedir. Bilgi edinme olayı, irade olayı, dikkat olayı, sebepleri ister kendimizde olsun, ister dışımızda; aslında birer olaydır ve o olaya bizim uyma halimizdir. Bu da, her olaya göre değişeceğinden, şaşmaz bir meleke adı altında toplanamaz.

MELEKLER

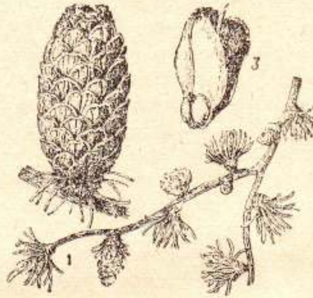
Bazı dinlerde, bu arada Müslümanlık'ta Tanrı ile insanlar arasında aracılık eden kutsal varlıklardır.

Melekler, cinlerden farklıdır; cinlerde, perilerde hiçbir kutsallık yoktur. Üstelik, cinler kötü ruhlardır. Halbuki melekler yalnız iyilik işlerler, ölümsüzdürler, sayıları hiç değişmez.

Dinimize göre, Melekler, insandan önce yaratılmışlardır. Tanrı, Hz. Âdem'i çamurdan yaratınca, meleklere, Âdem'in önünde saygıyla eğilmelerini, onun üstünlüğünü kabul etmelerini buyurdu. Iblis denen, ateşten yaratılmış olan Şeytan'dan başka bütün melekler İnsan'ın önünde yere kapandılar. İblis de, bu yüzden cennetten kovuldu. Sonunda, Âdem'le Havvâ'yı kandırarak günaha soktu, onların da Cennet'ten kovulmasına sebep oldu. Böylece, iblis melekler içinde Tanrı'ya karşı gelerek kötülük işlemiş olan tek melektir.

Melekler arasında dördünün görevi bellidir: Cebrâil, peygamberlere vahiy getiren melektir ki Mikâil de onunla beraberdir. Üçüncü melek, Azrail, ölüm meleğidir. Kitaplarda «Al Kanadlı Azrail» diye tasvir edilmiştir. Görevi, günü dolan canlıların canını almaktır. Dördüncü melek İsrafil, Kıyamet Günü «sûr» denilen borusunu öttürecek, dünyanın sonunu ilân edecektir.

Meleklerin iki tanesi, Münkir'le Nekir, ölüp mezara giren insana ilk sorguları sorarlar. Dört kanadlı olan birtakım melekler de insanlığın koruyucusudur: Bir tanesi insanın sağ omuzu gerisinde, bir tanesi sol omuzu gerisinde bulunur, sağdakine «Sevap Meleği», soldakine «Günah Meleği» denir. Görevleri, insanın işlediklerini, sevap ve günah bakımından, kıyamette hesabı sorulmak üzere yazmaktır. Meleklerin bir takımı da, Cehennem' de günahlarının cezasını çekenlere nezaret etmektir. Bunlara «zebâni» denir.

Melez ağacı: 1 — Çiçekli bir dal; 2 — Olgun bir kozalak; 3 — Tek bir tohum.

MELEZ AĞACI

Çama benziyen bir ağaçtır. Daha çok Kuzey Yarımküresi'nin ılık bölgelerinde yetişir. Derin toprakları sever. Esmerimsi kırmızıya yakın tahtası, sert ve sağlamdır, kolay işlenir. Sulak yerlere dayanıklıdır, bundan dolayı Orta Avrupa'da dağ evlerinin çoğu bu ağacın tahtasından yapılır. Odunu yakacak olarak da kullanılır.

Kozalakgillerden olan melez ağacı kısa ömürlüdür. Erken gelişir, 30 yaşından sonra ihtiyarlamaya başlar.

MELHEM

Vücuda sürülmek üzere hazırlanmış koyu, yağlı ilâçlara «melhem» denir. Bunlardan tereyağı gibi yumuşak olanları «pomat», biraz daha katıları «pate» diye anılır.

Melhemlerin asıl tesirli maddeleri havanda dövülüp toz haline getirilir, bunların deriye sürülmelerini sağlamak için vazelin, lanolin, parafin, balmumu gibi yağlı maddelere karıştırılır.

Bu karıştırma işi çok dikkatli yapılmalı, içine konulan tesirli maddeler, toprak halinde kalmayıp, melhemin her yanına eşit miktarda yapılmalıdır.

Melhemler romatizma ağrılarını dindirmek, basur memelerini yumuşatıp kanamayı, ağrıyı kesmek gibi, çeştli tedavilerde kullanılır.

Melhemler kapaklı porselen kablarda, cam kavanozlarda, kapalı bulundurulmalı, tozsuz, rutubetsiz, serin yerlerde saklanmalıdır.

MELİKŞAH I., Celâlettin Ebu'l-Feth (1055 - 1092)

Melikşah I

Büyük Selçuklu hanedanının 3. hükümdarıdır. Devrinde Büyük Selçuklu imparatorluğu en kudretli devresini yaşamıştır.

En büyük Türk hükümdarlarından olan Melikşah, Alp Arslan'ın oğludur. 11 yaşında resmen imparatorluk veliahdi ilân edildi. Babasının ölümü üzerine 17 yaşında tahta geçti. Babasının veziri (başbakanı) ünlü Nizamülmülk'ü, bütün saltanatı boyunca makamında tuttu (Bk. Nizamülmülk). Amcalarının baş kaldırmalarını bastırdıktan sonra imparatorluğa bağlı devletleri tamamen itaat altına almakla uğraştı. Bu arada Karahanlılar'ı, Gazneli Türk İmparatorluğu'nu da sıkı bağlarla kendine bağladı. Böylece, Selçuklu nüfuzu Hindistan içerilerine kadar uzandı.

Melikşah, babasının amcasının oğlu olan Kutalmışoğlu Süleymanşah'a 1077'de resmen Anadolu melikliği fermanını gönderdi. Bu tarih, Türkiye'nin kuruluş tarihidir.

Melikşah Anadolu'daki Türk fetihleriyle yakından ilgilenmiştir. Komutanlarından Atsız, Abbasî halifesini himayesine aldı, Fâtımîler'i Suriye'den, Filistin'den kovdu. Hicaz'ın (Kutsal Makamlar'ın) Şiî Fâtımîler'in nüfuzundan kurtulması, hutbenin eskisi gibi gene Abbasî Halifesi adına okunması, Büyük Selçuklu İmparatorluğu'nu daha güçlü kıldı.

Başka bir devletle ölçülemiyecek şekilde dünyanın en büyük devletine sahip olan Melikşah, Kafkasya'yı aldıktan sonra Maveraünnehir'e döndü. Bundan sonra yeni teşekkül eden Hasan Sabbâh'ın İsmailî tarikatine karşı kesin bir savaşa girişmeye, Mısır'ı alarak Fâtımîler'i yok etmeye karar vermişti ki (1092), veziri Nizamülmülk'ü İsmailîler öldürdüler. Bir ay sonra da Sultan Melikşah 37 yaşında Bağdat'ta öldü. Cenazesi başkenti Isfahan'a götürüldü, oradaki muhteşem türbesine gömüldü.

Büyük Selçuklu İmparatorluğu'nun akıllara hayret veren devlet teşkilâtı Melikşah zamanında en mükemmel derecesine erişmiş, Melikşah «Sultanu'l-Âlem» (Dünya İmparatoru) diye tanınmıştır.

MELİSA (Bk. OĞULOTU)

MELİSSA

Yunan mitolojisinde adı geçen bir peridir. Hikâyeye göre, Girit hükümdarı Melissee'nin kızıdır. Melissa'nın Amalthea adında bir kız kardeşi daha vardır, tanrıların kıralı Zeus'u bu iki kardeş yetiştirmişler, onu keçi sütü ile, balla beslenmişlerdir. Bundan dolayı Melissa, balı ilk kullanan canlı varlık olarak kabul edilir. Ballıbabağillerden oğultuna «melisa» denilmesi de bundandır.

MELODİ (Bk. MUZIK)

MELODRAM (Bk. TİYATRO)

MELTEM (Bk. RÜZGÂARLAR)

MELVİLLE, Herman (1819 - 1891)

Melville

Tanınmış bir Amerikan romancısı ve hikâye yazarıdır. Değeri ancak ölümünden çok sonra anlaşılabildi. 1851'de yayınlanmış olan «Moby Dick» adındaki romanı son yüzyılın klâsik eserleri arasına girince bütün dünyada tanındı.

Melviller, New York'ta doğdu. 15 yaşından sonra okuldan ayrıldı, 1841'de Balina avına giden gemilerden birine binip yola çıktı. Ertesi yıl, gemi Markiz Adaları'na uğradığı sırada gemiden kaçtı. Bir süre adadaki Polinezyalı yerlilerin yanında esir hayatı sürdü. Bu adada kaldığı kadar yerlilerin ormanlarda, balina avında başlarından geçen maceraları gördü. Bir gün başka bir balina avcı gemisiyle adadan kaçtı. Bu gemiden de Tahiti Adası'nda ayrılmak zorunda kaldı. Bundan sonra gemicilik yaptı. 1844'te Amerika'ya döndü, Pittsfield'e yerleşti. Tanınmış Amerikalı yazar Nathaniel Hawthorne'yle ahbap oldu, ilk romanı «Moby Dick»i ona ithaf etti. Melville'nin hikâyeleri pek ilgi görmüyordu. Hele misyonerler de yazarın aleyhine bir kampanya açınca hikâyeleri hiç okunmaz oldu. Tanınmamış bir yazar olarak öldü. 1919'da, doğumunun yüzüncü yıldönümü dolayısiyle, eleştirmeciler, Melville'in eserlerini inceleyip tanıttılar. Böylece Herman Melville Amerika'nın modern klâsikleri arasına girmiş oldu.

Melville'in en önemli eseri olan «Moby Dick», yaşadığı devirde gemiciler arasında bilinen büyük bir balinanın hikâyesidir. Romanın kahramanı Kaptan Ahab, bacağını koparan balina Moby Dick'e düşman olmuştur. Onu bir gün mutlaka bulup öldürmek niyetindedir. Hikâye, birbirine zıt iki ruhun çarpışmasını anlatır: Balina kötü ruhların timsalidir, Kaptan Ahab ise bir insanın kaderine karşı giriştiği kahramanca mücadelenin timsalidir.

Melville'in en güzel hikâyeleri de «Piazza Tales» (Meydan Masalları) adındaki kitabında toplanmıştır.

MEMELİLER

Hayvanlar âleminin çoğu karada yaşıyan üyeleri

MEMELİLER, hayvanlar âleminde omurgalıların önemli bir sınıfıdır. Gerek vücut yapılışı, gerek yaşayış bakımından hayvanlar âleminin en ileri, en gelişmiş yaratıkları bu sınıfta toplanmıştır. İnsanın da hayvanlar âlemindeki yeri memeliler sınıfıdır.

Memeliler, vücut yapılışlarına, yaşayışlarına göre çeşitli sınıflara ayrılırlar (Bk. Hayvanlar).

Memelilerin başlıca özellikleri dişilerinin yavrularını doğurarak meydana getirmeleri, memelerinden salgıladıkları sütle emzirip besliyerek büyütmeleridir. Derileri, genel olarak, tüylerle kaplıdır, çenelerinde besin maddelerini parçalayıp övütmelerine yarıyacak dişleri vardır. Hepsi de akciğerleriyle solunum yaparlar. Balina, fok, yunusbalığı gibi hayvanlar denizlerde yaşamalarına, vücutlarının daha çok bir balığa benzemesine rağmen, memelilerdendir; bundan dolayı, akciğerleriyle solundukları için zaman zaman su yüzüne çıkıp nefes almak zorundadırlar.

Memelilerin bir başka özellikleri de kafataslarının vücutlarına göre çok iri, beyinlerinin çok büyük olmasıdır. Memeli hayvanlar, bundan dolayı, öteki hayvanlardan daha akıllı, daha zekidirler. Birçoğu toplu bir şekilde yaşar. Bazı maymun cinslerinin kalabalık bir aile hayatı yaşadığı görülmüştür. Tehlike sırasında yavrularını, yaralılarını, ihtiyarlarını yırtıcı hayvanlara, hattâ insanlara karşı cesaretle korurlar. Öte yandan, otla beslenen birçok hayvanlar da, büyük sürüler halinde otlarlarken, yırtıcı hayvanlardan korunabilmek için, sürünün çevresine nöbetçiler bırakırlar. Karada yaşıyan memeliler, çeşitli sesler çıkararak aralarında anlaşabilirler.

Memelilerin yaşama şekilleri çok değişiktir. Memelilerin en büyüklerinden olan balinalar tamamen su içinde yaşarlar. Bunun sonucu olarak da vücutları buna elverişli bir biçim almıştır. Yarasalar tıpkı kuşlar gibi uçarlar. Kangurular müthiş sıçramalarla koşarlar. Armadillolar dik bir yokuşu inmek için vücutlarını toparlayıp tortop olurlar, kendilerini bayırdan aşağı bırakıverirler. Maymunlar uzun kollarının, bacaklarının, hattâ bazı cinsleri uzun kuyruklarının yardımiyle ağaçların dalları arasında büyük bir hızla rahatça dolaşabilirler. Gündüzleri avlanıp geceleri uyuyanları olduğu gibi, bunun tersi olarak geceleri faal bir hayat yaşıyanları da vardır. Bunların göz bebekleri çok büyümüş, gözler en kuvvetsiz bir ışıkta bile görebilecek derecede gelişmiştir. Gözleri de o kadar büyüktür ki, hemen hemen bütün yüzü kaplar.

Biçimi Değişen Organlar

Memelilerin hepsinde iki kol, iki de bacak bulunur. Yüzen memelilerde, balinada, fokta olduğu gibi, eller, ayaklar yüzgeç biçimini almıştır; hele balinanın vücudunun arka tarafı tamamen bir kuyruk yüzgeci şeklindedir, arka ayakların kalıntısı olan kemik parçacıkları hayvanın vücudunun içinde kalmıştır. Uçan memelilerde (yarasalarda, vampirlerde) yan derileri kolların arasına gerilmiş, geniş yüzeyli birer kanad olmuştur. Ayrıca, hayvanın çok uzun olan parmaklarının kemikleri bu kanada, tıpkı bir uçurtmanın içindeki çıtalar gibi, sağlamlık verir. Ağaçlar arasında yaşıyanlarının tırnakları, dallara tutunmaya, etle beslenen yırtıcı memelilerin avlarını parçalamaya, otla beslenenlerin gerekince hızla kaçıp kurtulmaya yardım edecek biçimdedir. Tembel hayvanın tırnakları, aslanın pençesi, atın toynağı bunlara örnek olarak gösterilebilir.

Memelilerin kimisi otla, kimisi de etle beslenir. Etle beslenenler ya avladıkları taze etleri, balıkları, ya da buldukları leşleri yerler. Sırf böcek yiyerek beslenenleri de vardır. Bu gibilerinin dişleri buna elverişli bir biçimdedir. Hepsinin de sindirim organı, aldıkları besin maddelerine göre az çok değişiktir. Bununla birlikte, bazı maymun cinsleri, evcil hayvanlardan kedi, köpek gibi, karışık besin maddeleri yiyenler de vardır. Kedi, köpek aslında etobur hayvanlardır, evcilleşince bitkisel asıllı yiyecekler de yemeye alışmışlardır.

Yarı Kuş, Yarı Memeli

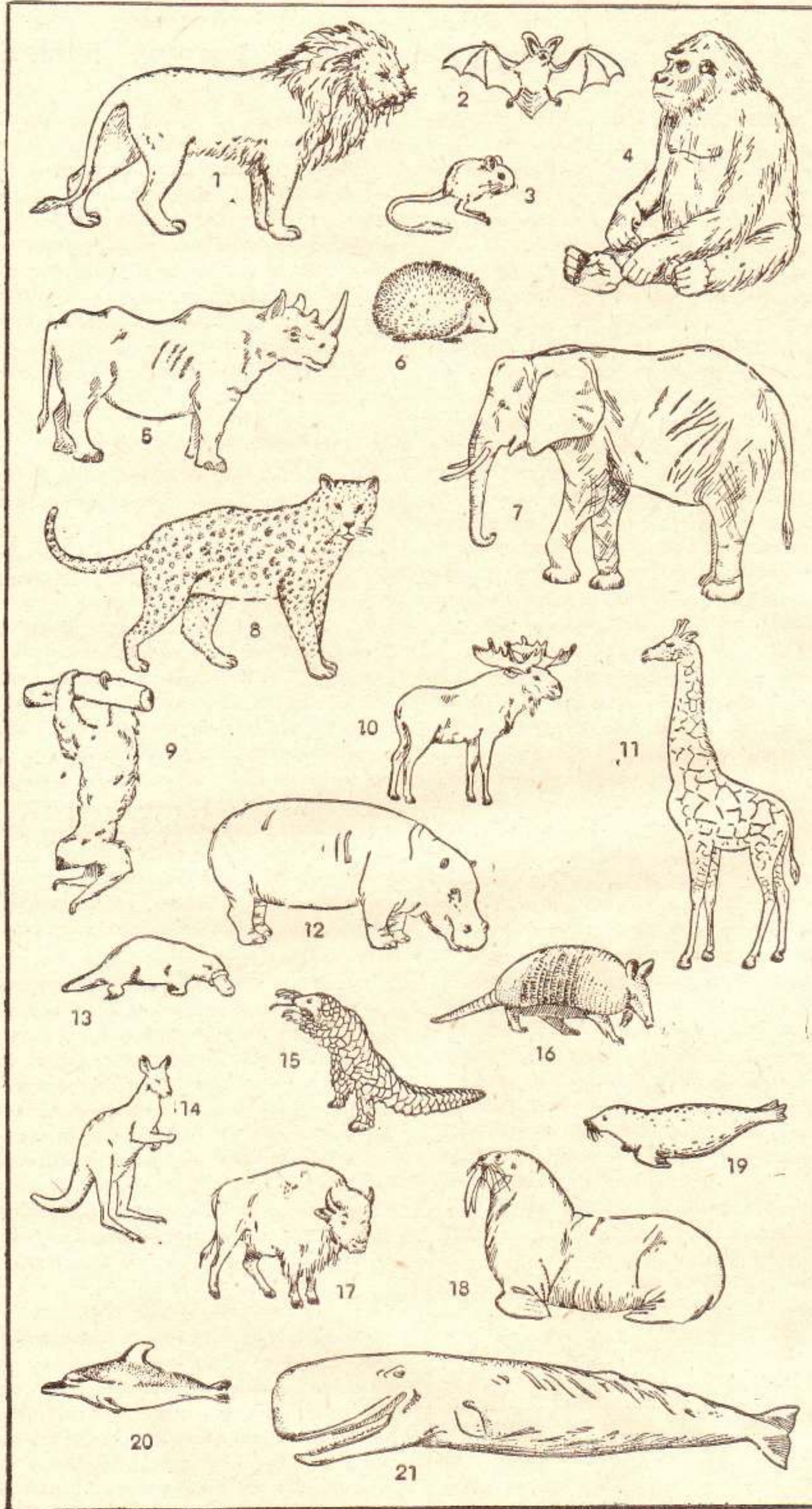
Hayvanların evrimi sırasında memelilerden daha az gelişmiş olan hayvanlar kuşlardır. Ornitorenk, ekidne gibi hayvanlar, bu iki büyük sınıf arasındaki geçişe örnektir. Bu hayvanlar, kuşlar gibi tekdeliklidirler, ördek gagasını andıran gagaları vardır, yavrularını da yumurtlıyarak meydana getirirler; buna rağmen, başka birçok bakımlardan, memelilere daha yakın olduklarından, memelilerden sayılırlar.

Memeli hayvanların yeryüzünde dağılışları kesin bir sınırla çizilemez. Genel olarak, çok soğuk kutup bölgelerinde memeli hayvanlar yaşamaz. Gerek kuzeyde, gerek güneyde buzlu denizlerde yaşıyan balinalar, kuzey ülkelerinin buzlarla kaplı topraklarında yaşıyan ren geyikleri, kutup ayıları, kutup tilkileri, bu böl-

MEMELİLERDEN BAZILARININ AĞIRLIĞI VE YAŞAMA SÜRESİ

	Ömrü yıl	*Ağırlığı kg. (En çok)*		*Ömrü yıl*	*Ağırlığı kg. (En çok)*
Balina	—	80.000	Aslan	40	250
Mavi Balina	—	12.000	Kaplan	25	220
Fil	200	7.000	Köpek	15	100
Suaygırı	41	3.000	Kanguru	13	100
Mors	20	3.000	Keçi	10	80
Gergedan	40	2.000	Orangutan	50	80
At	40	1.300	Şempanze	50	75
Zürafa	28	1.000	Panter	21	65
Deve	40	700	Kunduz	20	30
Beyaz Ayı	34	600	Ada Tavşanı	10	5
Eşek	45	400	Kurt	14	10
Geyik	30	350	Kedi	20	4
Zebra	30	320	Fare	5	0.5
Ren Geyiği	15	200	Köstebek	3	0.3

MEMELİ HAYVANLAR

Memeli hayvanlardan karada, havada ve suda yaşıyan değişik örnekler

1 — Aslan; 2 — Yarasa; 3 — Sıçan; 4 — Goril; 5 — Gergedan; 6 — Kirpi; 7 — Fil; 8 — Pars; 9 — Tembelhayvan; 10 — Ren geyiği; 11 — Zürafa; 12 — Suaygırı; 13 — Ornitorenk; 14 — Kanguru; 15 — Pangolen; 16 — Armadillo; 17 — Bizon; 18 — Mors; 19 — Fok; 20 — Yunusbalığı; 21 — Balina.

gelerdeki ender memeli hayvanlardandır. Fil, gergedan, insana benziyen maymunlar Eski Dünya'ya öz yaratıklardır. Kangurular, bazı tekdelikli hayvanlar Avustralya'da, oraya yakın adalarda yaşarlar. Bunun gibi, Amerika kıtasına mahsus bazı maymun cinsleri de vardır.

Memeli hayvanlar birçok bakımlardan insanlara faydalı olan hayvanların başında gelir. Koyun, keçi, sığır, domuz gibi etinden, sütünden, yününden, derisinden; at, katır, eşek gibi gücünden; köpek gibi zekâsından, sadakatinden faydalandığımız hayvanların hepsi memeliler sınıfındandır. Ayrıca memeli hayvanların deri, boynuz, kıl, kürk, kemik, diş gibi birçok organları da tarihin çok eski çağlarından bugüne kadar insanlara faydalar sağlamıştır.

MEMLÛKLER

MEMLÛKLER [**Kölemenler**], Hindistan'da, Mısır'da hüküm sürmüş Türk hanedanlarıdır. «Memlûk», Arapçada «köle» demektir. Her iki hanedan da başlangıçta köle olan kimselerden türediği için bu ad verilmiştir.

Hindistan Memlûkleri

Hindistan'da 1206'dan 1290'a kadar 84 yıl iktidarda kalan bir Türk hanedanıdır. Aslında birbirleriyle akrabalık kuran 3 Türk hanedanından ibarettir: Muizzî (Kutbîye) Hanedanı (1206-1210); Şemsîye Hanedanı (1210 - 1266); Balaban Hanedanı (1266-1290). Bu sonuncusu, Delhi Sultanları'na bağlı olarak 1282'den 1338'e kadar 56 yıl da Bengal'de hüküm sürmüştür. Devletin resmî dilleri, konuşmada Türkçe, yazışmada Farsça idi. Devletin büyüklüğü 2,8 milyon km²'yi geçiyordu. Başkent Delhi'ydi. Onun için Memlûkler, Delhi Sultanları'nın birinci tabakası sayılır; yerlerine başka bir Türk hanedanı olan Halaçlar geçmiştir (Bk. Halaçlar)

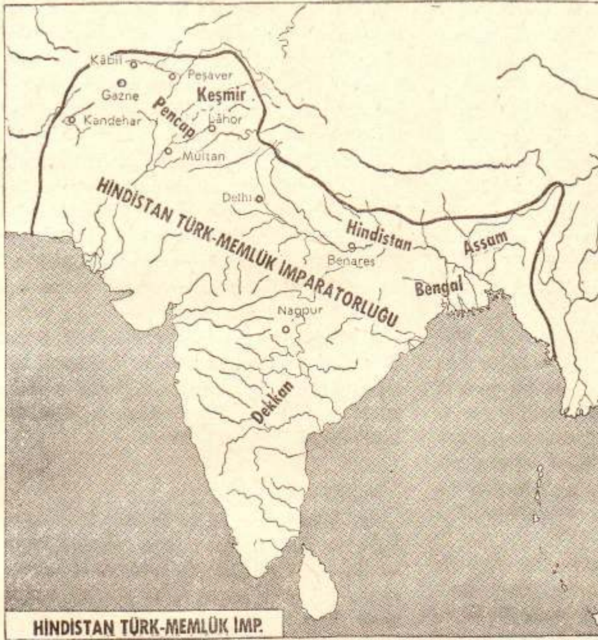
Hindistan Memlûkleri devletinin kurucusu Kutbettin Şah Aybekü't-Türkî, Guurîler'den Sultan Muhammed'in önce kölesi, sonra mânevi oğlu olduğu için, devlete «Memlûk» (Kölemen) adı verilmiştir. İltutmuş, Balaban, devleti en büyük gücüne eriştirmiş büyük Memlûk hükümdarlardır (Bk. İltutmuş; Balaban). Memlûk hükümdarlarının 5'incisi olan Razîye Hatun, tarihte tek hüküm süren Türk imparatoriçesidir.

«Sultan» ve «Şah» unvanlarını taşıyan Memlûk imparatorları şunlardır:

1. — Aybey (1206-1210); 2. — Ârâm Şah (1210); 3. — İltutmuş (1210-1236); 4. — I. Fîrûz Şah (1236); 5 — Razîye Hatun (1236-1240); 6. — Behram Şah (1240-1242); 7. — Mesut Şah (1242-1246); 8. — I. Mahmut Şah (1246-1266); 9. — Balaban (1266-1286); 10. — Keykubâd Şah (1286-1290).

Mısır Memlûkleri

1250'den 1517'ye kadar 267 yıl devam etmiş, en önemli Türk devletlerinden biridir. Mısır, Suriye, Lübnan, Filistin, Hicaz, Sudan,

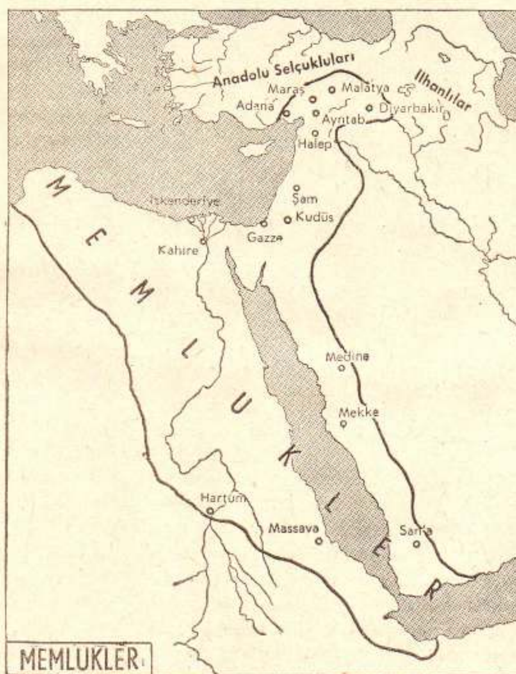
HİNDİSTAN TÜRK-MEMLÛK İMP.

Libya, Kıbrıs, Fırat ve Toroslar'a kadar Anadolu, Yemen, Aden, Hadramut ülkelerini sınırları içine almıştır. Başkent Kahire'ydi. Konuşmada Türkçe, yazışmada Arapça resmî dillerdi. Devletin resmî adı «ed-Devletu't-Türkîye» (Türk Devleti) idi. 1250-1382 ve 1389-1390 arasında 133 yıl «Bahrîler» denen Türk Memlûkleri'nden 24 sultan (imparator) geçmiş, 1382-1389 ve 1390-1517 arasında da «Burcîler» denen, dil bakımından Türkleşmiş Çerkes Memlûkleri'nden 23 sultan gelmiştir; bu son devrede yalnız Abbasî Halifeleri'nden bir Arap sultan, kısa müddet, tahta geçmiştir.

Memlûkler, Abbasî halifelerini hükümleri altında tuttukları için, en büyük İslâm devleti sayılmışlardır. Zaman zaman dünyanın en büyük devleti haline gelen imparatorluk, Yavuz tarafından ortadan kaldırıldığı zaman bile, Türkiye ve İran'dan sonra yeryüzünün 3. devleti mevkiinde bulunuyordu.

Eyyûbîler'den iktidarı devralan Memlûkler (Kölemenler), Karadeniz kuzeyindeki Kıpçak Türkleri'nden köle olarak Mısır'a getirilmişlerdi. Ordunun tamamını bu Türkler teşkil ederdi. Bunların büyük komutanları, aralarından birini sultan seçerlerdi. Onun için, bir değil, birçok Memlûk hanedanı vardır. Yalnız, bazıları, babadan oğula geçen, gerçek bir hâkimiyet kurmuşlardı.

İlk Memlûk sultanı Aybey, ondan sonraki oğlu Ali, sonra Kutuz, Baybars ve Berke' dir (Bk. Kutuz; Baybars). 3 eylûl 1260'ta Ayn-Câlût'ta Moğol ordusunu yok eden Sultan Kutuz, tarihin gidişini değiştirmiş, onun yerine geçen Sultan Baybars, Haçlılar'ı ortadan kaldırarak, devleti en yüksek noktasına çıkarmıştır; en büyük Memlûk sultanı, Baybars'tır. Sonra gelenler arasında Kalavun da gerçek bir deha eseri göstermiştir.

MEMLÛKLER

Memlûkler, Fâtih devrinden beri, Anadolu'daki toprakları yüzünden Osmanlılar'la çekişmeye başlamışlardı. Yavuz, Mercidâbık'ta Memlûk ordusunu ezmiş, bu vuruşmada Sultan Kansu ölmüştür (Bk. Mercidâbık). Sonra Kahire yakınlarında Rîddânîye' de son Memlûk ordusunu karşılıyan Yavuz, son sultan Tumanbay'ı da kesin şekilde yenmiştir (Bk. Rîddânîye; Selim I.). Yavuz, imparatorluğun tamamını Türkiye'ye katmış, bu suretle Türkiye, birdenbire üç kat büyümüştü.

Memlûkler'in kalıntısı olan Türk veya Türkleşmiş Çerkes beyleri, Kavalalı Mehmet Ali Paşa zamanına, hattâ zamanımıza kadar Mısır'da önemli rol oynamışlardır. Memlûk devlet teşkilâtı, Osmanlı teşkilâtı bir yana, Türkler'in tarih boyunca kurdukları siyasi düzenlerin en muazzamlarından biridir.

ME'MÛN (786 - 833)

Abbasî hükümdarlarının en ünlülerinden biridir. Hârûnu'r-Reşîd'in oğludur. Bağdat'ta doğdu. Bütün Doğu illerinin genel valisi sıfatiyle Merv'de bulunurken, babası ölüp ağabeyisi Emîn halife olunca veliaht oldu. Emîn, kardeşinden, küçük yaştaki oğlu Prens Musa lehine veliahtlikten vazgeçmesini isteyince, Me'mûn ayaklandı. Emîn, Bağdat'ta öldürüldü, Me'mûn halife oldu. Muktedir vezirlerle imparatorluğun haşmetini en yüksek derecesine çıkardı. Bundan dolayı, «El-Kebîr» (Büyük) diye anılır.

Me'mûn, klâsik İslâm tarihinin en muhteşem hükümdarı olmuş, devrinde İslâm İmparatorluğu en kudretli çağına erişmiş, ondan sonra çökme belirtileri baş göstermiştir. Onun devrinde Bağdat'ın nüfusu 4 milyona, Irak'ınki 20 küsur milyona çıkmıştır. İmparatorluk, Atlantik'ten Hindistan'a, Orta Afrika'dan Orta Asya'ya kadar uzanıyordu. Bilim, sanat, edebiyat şahikasına çıkmıştı. Dünya medeniyetini Müslümanlar temsil ediyorlardı.

Me'mûn öldükten sonra yerine 10 yaş küçük kardeşi Mû'tasım geçti.

MENDEL, Johann (1882 - 1884)

Johann Mendel

Kalıtım kanunlarını bulan Avusturyalı botanikçidir. Aslında rahipti. Brünn'de bir manastırın başrahibi olduktan sonra kalıtım konusunda çalışmalara başladı. İlk deneylerini manastırın bahçesinde yetiştirdiği çiçekler üzerinde yaptı. Çeşitli çiçeklerin tohumlarını değişik çiçeklere aşılıyarak kalıtım kanunlarını ortaya çıkardı. Mendel, deneylerinin sonuçlarını bir kitapta yayınladıysa da, bu kitap ancak ölümünden sonra önem kazanabilmiştir. 1900'de Avrupalı üç tabiat bilgini birtakım kalıtım kanunlarını buldukları zaman, aynı şeyleri çok daha önce Mendel'in yazmış olduğunu öğrendiler (Bk. Kalıtım).

MENDELEYEV, Dimitriy (1834 - 1907)

Mendeleyev

Tanınmış Rus kimyageridir. Elemanları atom ağırlıklarına göre sınıflandırarak (peryodik) «çevrimsel sistem»i kurmuştur. Ayrıca galyum, sandiyum, germanyum gibi elemanların da yarı kâşifi sayılır, çünkü Mendeleyev, bu elemanlar keşfedilmeden önce, var olabileceklerini ileri sürmüştü.

Mendeleyev, on yedi çocuklu bir ailenin en küçük çocuğu olarak Siberya'da Tobolsk şehrinde doğdu. 1856'da Petersburg Üniversitesi kimya fakültesini bitirdi. 1863'te aynı üniversitenin teknoloji enstitüsüne kimya profesörü oldu. 1890'da profesörlükten istifa edip ağırlıklar-ölçüler dairesinde müdür olarak çalıştı, ölünceye kadar bu görevinden ayrılmadı.

Mendeleyev çevrimsel sistem üzerindeki çalışmalarla tanınmış, ayrıca sıvıların genişlemeleriyle, gaz haline geçmeleriyle ilgili kanunları da bulmuş, petrolün özellikleri, aslı üzerinde de uzun zaman çalışmıştır. En ilgi toplıyan eseri 1868'de yayınlanan «Kimyanın

Esasları» adındaki kitabıdır. Mendeleyev ayrıca çok iyi bir öğretmendi. Evinden kimya meraklısı öğrenciler hiç eksik olmazdı. Mendeleyev'in anlattıkları birçoklarının seviyesine göre ağır olmakla beraber, bunlar sırf onun tatlı ders anlatışını dinlemek için derslere giderledi.

MENDELSSOHN - BARTHOLDY, Felix (1809 - 1847)

Mendelssohn-Bartholdy

Ünlü bir Alman bestecisidir. Genç yaşta ölmesine rağmen kısacık hayatına pek çok başarı sığdırabilmiştir. Zengin bir Musevi ailesinin çocuğu olarak Hamburg'da doğdu. 10 yaşında eser bestelemeye başladı; 11 yaşında piyano ve yaylı sazlar için bir trio, org için dört parça, üç sahneli bir komik opera, bir de kantta besteledi; 13 yaşında kendi bestesi olan bir piyano konçertosunu halkın huzurunda çaldı; 15 yaşına bastığı gün de «İki Yeğen» operasını tamamlamıştı. 17 yaşındayken de «Bir Yaz Gecesi Ruyası» uvertürünün ilk çalınışını kendisi idare etti.

Mendelssohn'un babası akıllılık edip ailesine Hıristiyan dinini kabul ettirmiş, Bartholdy soyadını almıştı. Bunu yapmamış olsaydı, o sıralarda başlıyan Yahudi düşmanlığı Mendelsshon ailesini büyük felâketlere uğratabilirdi. Felix de, kardeşleri de Bartholdy soyadını aldıktan sonra Berlin Üniversitesi'ne girebildiler.

Mendelssohn, 1829'da, Londra Filârmoni Orkestrası'nın davetlisi olarak İngiltere'ye gitti, «Londra Senfonileri», «İskoçya Senfonileri» bu gezinin eserleridir. Almanya'ya döndükten sonra Mendelsshon gene durmadan çalışmaya başladı. Yalnız, babasının, az sonra da ablasının kalbden ölmesi onun için büyük felâket oldu, kendisi de ölüm korkusu içinde yaşıyordu. Bir beyin kanamasından sonra, bir daha iyice kendine gelemedi, 38 yaşında öldü. Mendelssohn'un eserleri arasında keman, piyano konçertoları, oratoryolar, piyano ve yaylı sazlar için eserler, prelüt ve fügler de vardır.

MENDERES (Bk. BÜYÜK MENDERES; KÜÇÜK MENDERES)

MENDERES, Adnan (1899 - 1961)

Adnan Menderes

Türk siyaset adamıdır. Aydın'da doğdu. Tanınmış toprak sahibi bir ailedendi. İzmir Amerikan Koleji'nde okudu, tahsiline Ankara Hukuk Fakültesi'nde devam etti. 1930'da Aydın'dan milletvekili seçildi. 1946'da Celâl Bayar, Fuat Köprülü ve Refik Koraltan'la birlikte Demokrat Parti'nin kurucuları arasında yer aldı. 1950 seçimlerinde Demokrat Parti'nin çoğunluğu kazanması üzerine cumhurbaşkanlığına seçilen Celâl Bayar tarafından başbakanlığa getirildi, 1960'a kadar başbakan olarak kaldı.

27 mayıs 1960'da yapılan Millî Devrim hareketi üzerine tevkif edilerek Yassıada'da muhakeme edildi, idama mahkûm oldu. İdam hükmü 17 eylûl 1961'de İmralı'da infaz edildi.

MENDİL

Cepte, çantada taşınan, burun silmeye, el kurulamaya yarıyan dörtköşe küçük bir bezdir.

Mendil Ilkçağ'dan beri kullanılmıştır. Yalnız, Roma İmparatorluğu devrine kadar herkesin mendil kullanması yaygın bir gelenek halini almamıştı. Romalılar mendili, yüz ve burun silmekten başka, spor oyunlarının başlıyacağını bildirmek üzere işaret vermek için de kullanırlardı. Oyunların başlıyacağını haber vermekle görevli olan kimse mendilini havaya atardı.

Ortaçağ'da mendil, kıyafeti tamamlıyan bir süs eşyası olarak kullanılmaya başlandı. İpekten, dantelden yapılan bu mendiller bir ucundan kol ağzına sokulur, geri kalanı dışarı sarkacak şekilde yerleştirilirdi. X. yüzyılda Fransa'da kadınların, erkeklerin bellerine süslü mendiller takmaları moda oldu.

Mendilin peçete gibi kullanıldığı da olmuştur. Rönesans devrinde erkekler, yemek yerler, mendillerini boyunlarına iliştirirler, yemekten sonra da buna ağızlarını silerlerdi.

Bizde mendil bir sanat eseri sayılacak kadar güzel biçimler almış, ipek mendiller işlemelerle, oyalarla süslenmiştir. Bayramlarda çocuklara süslü mendiller hediye etmek bugün de âdettir.

Mor (üste), Hercai menekşeler (altta).

MENEKŞE

Kırlık yerlerde kendiliğinden biten, ayrıca bahçelerde yetiştirilen otsu bir bitkidir. Gayet hoş kokan, mor çiçekler açar. Bundan dolayı, aynı zamanda «hercai (alaca) menekşe» den ayırdetmek için «mor menekşe» (kır menekşesi) denir. Yürek biçimi, şeker külâhı gibi kıvrık yaprakları vardır. Uzun bitkiler arasında yaşarsa sapı, bitkinin güneş görebilmesi için uzun olur.

Menekşenin sapından uzun dallar çıkar. Bu dallar toprağa sürünerek uzarlar, toprağa dokunan boğum yerlerinden küçük kökler salıverirler. Böylece uzun zaman ana bitkiden ilgilerini kesmiyen yeni yeni birçok bitkiler meydana gelmiş olur.

Hercai Menekşe. — Menekşegillerden başka bir bitkidir. Kız menekşesinden daha iridir, taçyaprakları renk renktir. Bundan dolayı «alaca menekşe» de denir. Kırlarda, tarlalarda hercai menekşenin de yabani çeşitleri de vardır. Bahçelerde yetiştirilen hercai çeşitleri bunlardan türetilmiştir.

Menekşegiller. — Bitkiler âleminde, ikiçeneklilerin bir familyasıdır. Bu familyada kır menekşesi (yabani menekeş), hercai menekşe, tüylü menekşe gibi menekşe çeşitleri, altınkökü gibi bitkiler bulunur.

MENEMEN

Ege Bölgesi'nin Ege bölümünde İzmir iline bağlı bir ilçedir. Topraklarını doğuda Manisa ilinin merkez, güneyde İzmir ilinin Bornova ilçeleri, güneybatıda İzmir Körfezi, batıda İzmir ilinin Foça ilçesi, kuzeybatıda Çandarlı Körfezi, kuzeyde İzmir ilinin Bergama ilçeleri çevirir. Merkez bucağından başka Aliağa ve Emirâlem adında bucakları, bunlara bağlı 51 köyü vardır.

Yüzölçümü: 1.315 km²

Nüfusu: 54.405 (960 sayımı)

Menemen ilçesi doğu ve kuzeydoğuda Dumanlı Dağlar, doğu ve güneydoğuda Yamanlar Dağı ile çevrilmiştir. 1.075 m. yüksekliğindeki Yamanlar Dağı, Manisa Dağı'nın batıya doğru bir devamıdır, Menemen Boğazı ile Dumanlı Dağlar'dan ayrılır. Kuzeybatı-güneydoğu doğrultusundaki Dumanlı Dağ 1.058 m. yüksekliktedir. İlçenin iklimi tam bir Akdeniz iklimidir. Yazlar sıcak, kurak, kışlar ılık, yağışlıdır.

İlçenin 500-600 m. yüksekliklerine kadar makı toplulukları görülür. Makiler yaz, kış yeşil kalan, parlak cilâlı, dikenli yaprakları bulunan bodur ağaçlarla ağaççıklardan ibarettir. 600 m.'nin üstündeki alanlarda kızılçam, karaçam ormanları vardır.

Menemen'in en önemli akarsuyu Gediz'dir. Gediz'in Menemen sınırları içinde aldığı kollar Arap Deresi, Çatal Deresi, Asarlak Deresi, Değirmendere'dir. Güzelhisar Çayı doğrudan doğruya Menemen toprakları içerisinde denize dökülür.

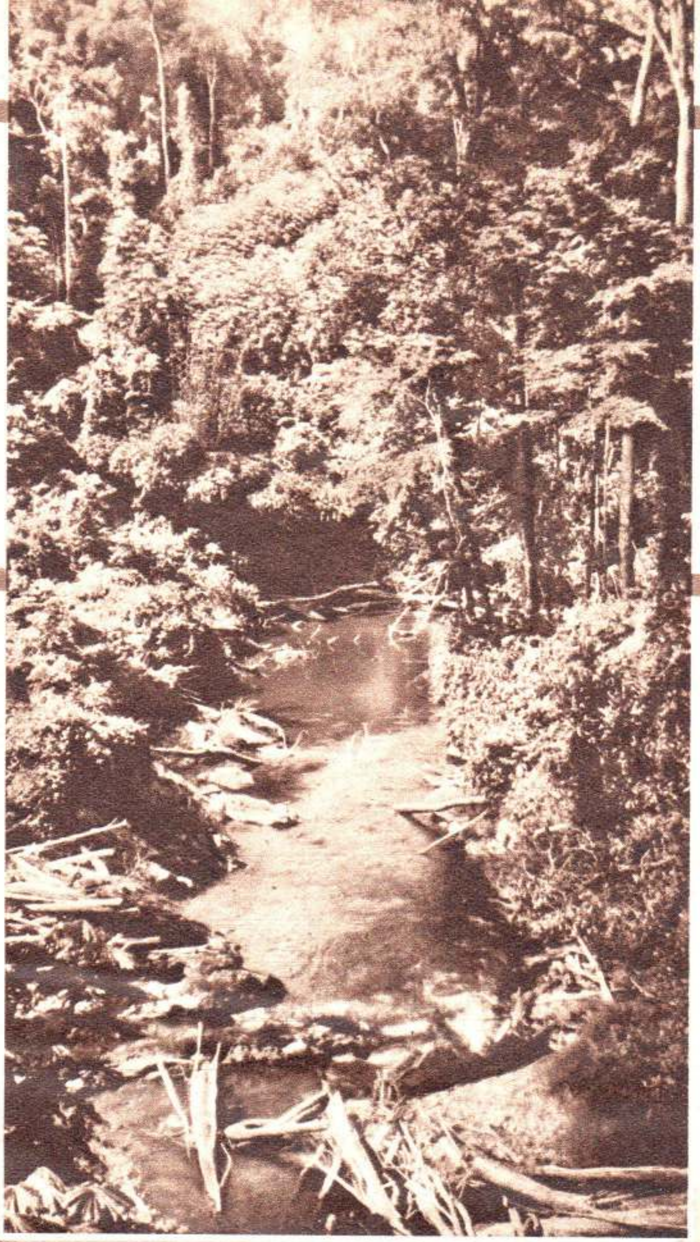
İlçe halkının %90'ı tarımla uğraşr. Tahıl ekimi geniş yer tutar. Ayrıca, pamuk ekimi, bağcılık, zeytincilik ilçenin önemli gelir kaynaklarındandır.

Kasaba. — İlçe merkezi Menemen kasabası Yamanlar Dağı ile Dumanlı Dağlar'ın arasındaki boğazdan başlıyarak, denize doğru bir yelpaze gibi açılan ova üzerinde, Değirmendağı ile Hıdırlık tepeleri üzerinde kurulmuştur. Demiryolu üzerinde istasyonu bulunması, yanıbaşından İzmir-Bergama karayolunun geçmesi kasabanın gelişmesini sağlamıştır. Nüfusu 15.000'i aşmıştır (1960 sayımı: 15.118). İstasyon şehrin güneyindedir. Buradan şehre geniş bir caddeyle girilir. Şehir son yıllarda İzmir - Bergama asfaltına doğru büyümektedir. Kubilay Tepesi üzerinde Şehit Teğmen Kubilây adına dikilen Kubilay Anıtı vardır (Bk. Kubilay).

Madagaskar

Çatısı saz kaplı kulübeler Madagaskar köylerinin tipik görünüşünü teşkil ederler.

Dünyanın en büyük adalarından olan Madagaskar'ın birçok kesimleri balta girmemiş sık ormanlarla kaplıdır.

Kıyı bölgelerinde oturan Madagaskar yerlileri daha çok balıkçılıkla geçinirler.

Balıkçılık, Madagaskar yerlilerinden büyük bir kısmının geçimini sağlar. Yakalanan balıkların bir kısmı yenir, bir kısmı da ilkel usullerle kurutularak saklanır.

Adanın güneybatı kıyılarındaki köylerde oturan Madagaskarlı balıkçılar, kıyı ile büyük mercan resifleri arasında, toplu halde avlanırlar, ömürleri dalgalarla boğuşmakla geçer.

Dünyadaki adaların en büyüklerinden biri olan Madagaskar'ın başkenti Tananarive'de eski bir saray.

İKİ MADAGASKARLI

Madagaskar yerlileri arasında çok çeşitli tipler vardır. Burada verdiğimiz iki resim ilkel halinden ayrılmamış bir Zenci'yle, artık toplum hayatına karışmış, oldukça medenîleşmiş bir köylüyü gösteriyor.

Atlas Okyanusu'nun İncisi diye anılan Madeira Adaları her yıl sayısız turist çeker. Buradaki resimde, karşıda büyük bir otel, ön plânda bir başka otelin yüzme havuzu görülüyor.

Madeira

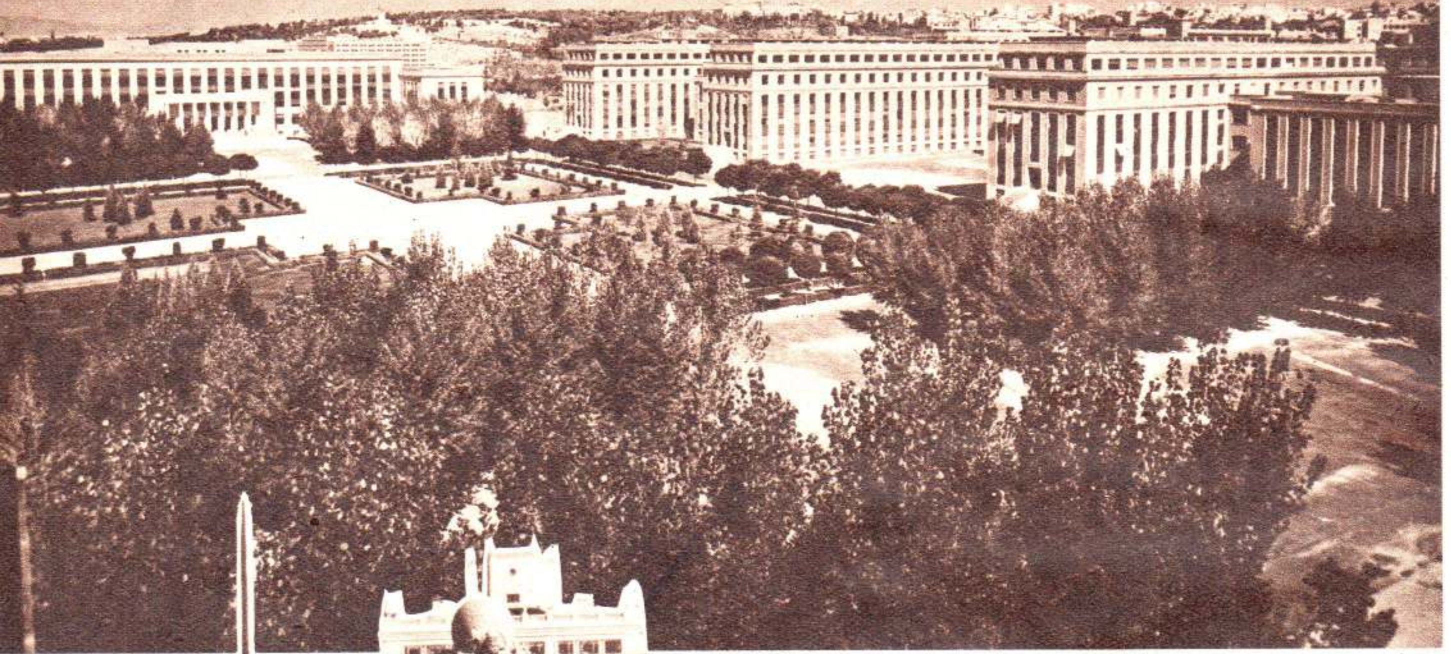
Madeira'nın başkenti Funchal limanıdır. Karşıda şehrin tarihî kalesi görülüyor.

Bu küçük sepetler Madeira'nın özelliklerinden biridir. Geleneğe bağlı başlığını giymiş delikanlı yaptığı sepetleri pazar yerinde bir meraklıya satıyor.

Öküzlerin çektiği kızaklar Madeira'nın dededen kalma taşıtıdır. Adalara gelen turistler bunlara binmeden edemez.

MADRİD

İspanya'nın başkenti Madrid tarihî bir Avrupa şehridir. Yukarıdaki resimde şehrin üniversite sitesindeki çeşitli fakülte binaları görülüyor...

Madrid İspanya'nın kültür ve sanat merkezidir. Geleneklerine düşkün olan İspanyollar yetiştirdikleri büyük kişileri her vesileyle anmaktan zevk duyarlar. İşte, büyük yazar Cervantes için şehrin İspanya Meydanı'na dikilen anıt.

PRADO MÜZESİ

Madrid'in büyük sanat merkezi Prado Müzesi' nin önden görünüşü.

Çok değerli resim ve heykelcilik eserlerinin teşhir edildiği Prado Müzesi'nin merkez galerisinden bir görünüş.

Mimarlıkta büyük önemi olan maketlerden sinemacılıkta da faydalanılır, çeşitli manzaralar maketlerle canlandırılır.

Modern mimarlıkta her yeni eserin maketi yapılır. Resimde yeni Londra havaalanının yapılmasına başlanırken hazırlanmış maketi görülüyor...

Maketçilik buyük bir bilgi ve dikkat istiyen iştir. Resimde bir mahallenin aslına uygun olarak yapılmış maketi görülüyor.

MAKİYAJ

Perde ve sahneden günlük hayatımıza kadar etkisi olan bir konu

Makiyaj dünyanın birçok yerlerindeki güzellik enstitülerinde çeşitli aletler vasıtasiyle yapılmaktadır.

Buradaki üç resimde bir kadının makiyajından çeşitli safhalar görülüyor. Solda: Kadının makiyajsız hali, yalnız, şöyle bir saçını taramış. Ortada: Yüz pudralanmış, kaşlar, gözler boyanmış. Sağda: Aynı kadın, makiyajını tamamlamış, son rötuşlarını yaparken.

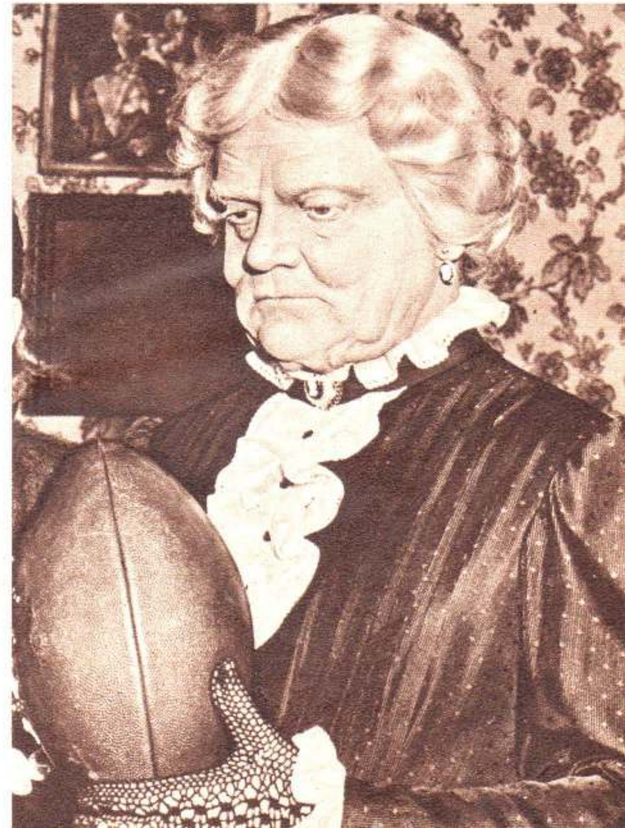
Bu resimlerde tanınmış karakter artisti James Cagney'in makiyaj sayesinde çeşitli kılıklara nasıl girdiğini görüyorsunuz. Yukarıda: Aktörün normal kılığı. Aşağıda: Bu yaşlı kadının aynı aktör olduğunu söylemek makiyajın sinemada ne büyük bir şey olduğunu göstermeye yeter. Yanda gene aynı aktörün değişik rollerde makiyajlı pozları.

MALATYA

Malatya Doğu Anadolu'nun en önemli, en büyük şehirlerinden biridir. Geniş bir cadde, şehri bir baştan bir başa geçer. Şehrin bütün kesimleri gene güzel yollarla bu caddeye bağlıdır. Yukarıda: Ağaçlıklar içindeki bu güzel şehrimizin uçaktan çekilmiş bir fotoğrafı.

Malatya tabii güzellik bakımından zengin bir ilimizdir. İşte Malatya Ovası'nda karla bahar bir arada.

Atatürk Bulvarı, Malatya'nın en güzel caddesidir. Resimde Atatürk Anıtı'ndan bulvara bir bakış.

Malatya'nın en büyük camilerinden Ulucami.

Malatya'da belediye ve hükümet binası.

Malatya'nın mesiresi Pınarbaşı. Derme Suyu'nun kaynak yeridir.

Malaya Birliği

Doğu'nun sıcak ülkesi
Malaya Birliği
bir kum, güneş ve deniz
memleketidir.

■

Malaya Birliği'nin başkenti Kuala Lumpur, Avrupa şehirlerini aratmıyan modern bir şehirdir.

Malaya Birliği içinde bir İngiliz kolonisi olan Singapur bir batılı şehir görünüşündedir.

Malaya'da balıkçılığa büyük önem verilir. Resimde iki balıkçıyı avladıkları güzel bir balıkla görüyoruz.

Özel bir boruyla fırlatılan zehirli iğne Malayalılar'a has bir silâhtır.

Malaya Birliği'nin başkenti Kuala Lumpur'da bir cadde. Malaya'da Ticaretle uğraşanların çoğu Çinli'dir.

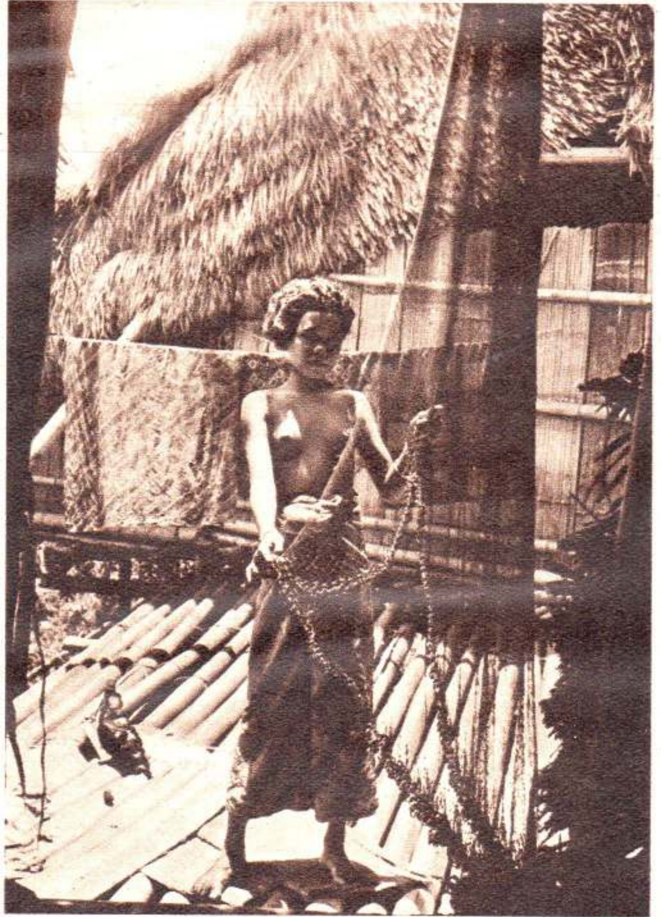

Derme-çatma evlerinin önünde Malayalılar. Ön plândaki delikanlı göğsüne, süs olmak üzere, bir çakmak asmış.

Malayalılar gümüş işinde ustadırlar. İşte bir kuyumcu ve eserleri.

Malaya Birliği'nin bazı kesimlerinde oturanlar, su üstüne yapılmış evlerde yaşarlar. Başlıca ulaştırma aracı kayıktır.

Malayalı bir genç kız, oturduğu evin avlusunda babasının balık ağlarını düzenliyor, ağların yırtıklarını yamıyor.

Malaya'daki bir yerli okulunda, bir öğrenci tahtadaki yazıları okumaya çalışıyor.

MALTA

Akdeniz'deki bu küçük adanın Ortaçağ'dan bugüne kadar çok hareketli geçmiş bir tarihi vardır

Bugün İngilizler'in elinde bulunan Malta Adası, Akdeniz ortasında önemli bir askerî üstür. Solda: La Valetta limanındaki İngiliz Akdeniz Filosu Komutanlığı. Yukarıda: Malta'daki İngiliz filosu.

MANÇURYA

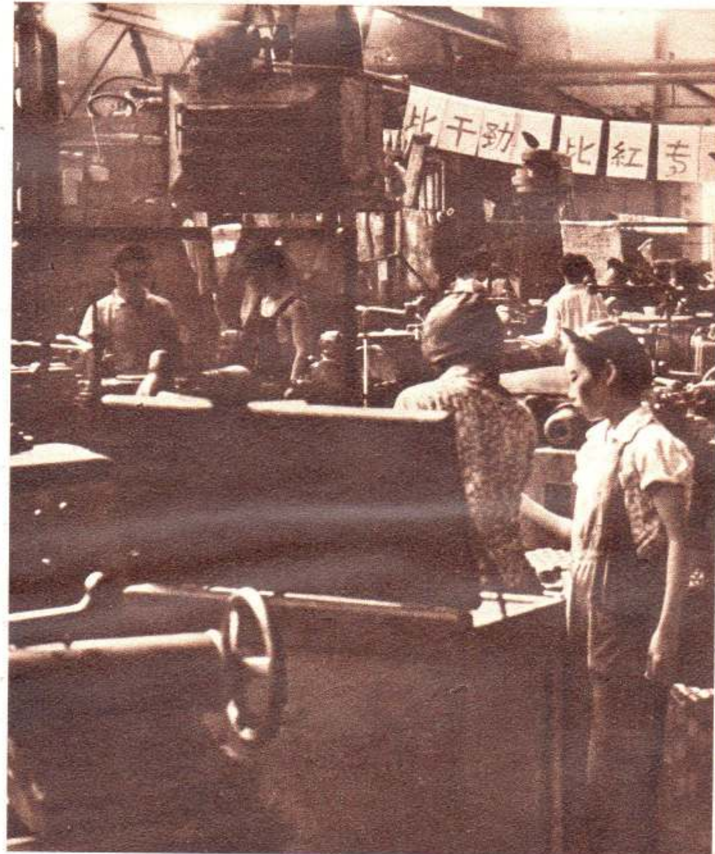
Uzak Doğu'nun bu sessiz ülkesi şimdi Kızıl Çinliler'in işgali altındadır. Resim endüstri merkezi Harbin'deki Sungari nehrini gösteriyor.

Kızıl Çinliler'in işgali altındaki Mançurya'da oldukça faal bir endüstri hayatı vardır. Resimde: Bir sergiyi gezmeye gelen yerliler.

Komünistler Mançurya'da her vesileyle kendi propagandalarını yaparlar. Bir gezinti ve sergi alanı olan bu park komünist ilerigelenlerinin fotoğraflariyle, komünizmi öven afişlerle doludur.

Bütün komünist memleketlerde olduğu gibi Kızıl baskısı altındaki Mançuryalı işçiler fabrikada çalışırken bile komünist propagandası yapan afişlerle karşı karşıyadır.

Mançurya'daki okullarda Batılılar'ın alışık olmadığı bir disiplin vardır. Oğrenciler teneffüse bile sıra olarak çıkarlar...

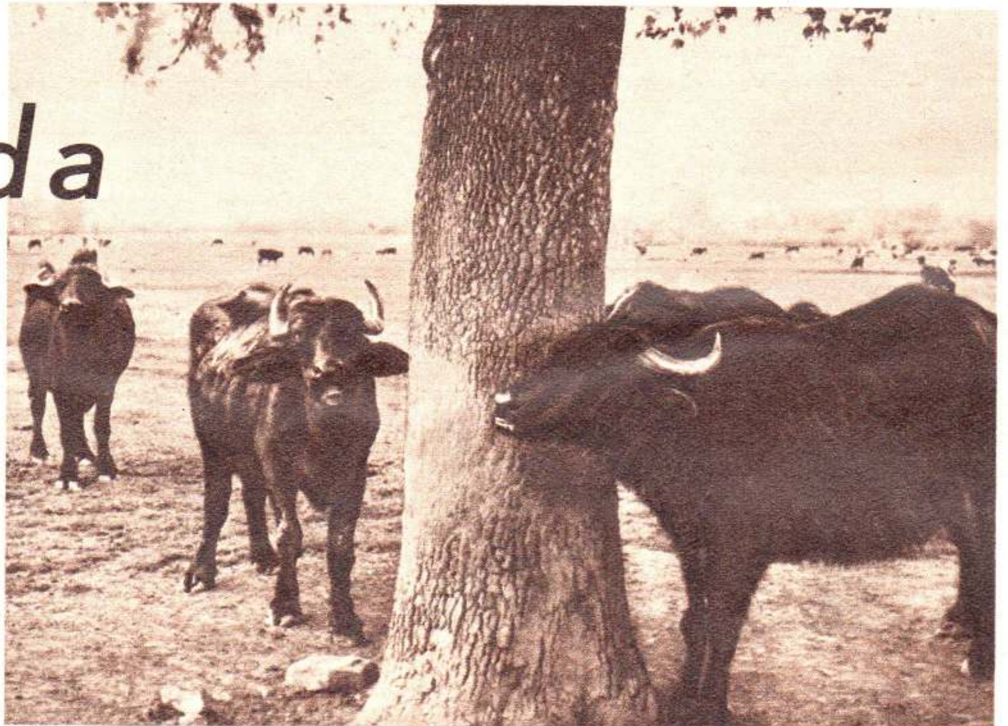

Mançurya'da Komünist Çin'in işgalinden sonra kurulan bir kooperatif çiftliğinde çalışan işçiler domatesleri sandıklıyorlar.

Manda

Memleketimizde beslenen büyük baş hayvanlardan manda «su sığırı» diye de anılır. Hayvanın böyle anılması suya olan büyük düşkünlüğündendir. Manda, küçük bir su birikintisinde, hattâ bataklıkta bile, suya girip yatmaya bayılır. Daha çok bataklık yerlerde yaşamayı seven mandalar, bu gibi kıyılarda yetişen saz vs. gibi bitkileri yerler. Sütü çok yağlı olan manda aynı zamanda iyi bir çift ve çekim hayvanıdır....

TAMAMLAYICI FİHRİST

Dördüncü Cilt

«Hayat Ansiklopedisi»nin bir yenilik olarak verdiği Tamamlayıcı Fihrist'te şunları bulacaksınız:

1. Hacmimizin fazla genişlememesi için metne almadığımız bilgiler, fihriste, alfabetik sıraya göre kısaca alınmıştır.
2. Maddelerin içinde geçip de, ayrıca başlığı bulunmıyan konuların nerelerde geçtiği, madde adı, sayfa (S), sütun (sü.) gösterilerek verilmiştir.
3. Fasiküller basıldıktan sonra elde edilen tamamlayıcı bilgiler, ait oldukları madde adı ile birlikte sayfa (S.), sütun (sü.) gösterilmek suretiyle verilmiştir.
4. Fasiküllerin ilk baskılarında gözden kaçmış olan hatalar düzeltilerek sayfa (S.), sütun (sü.), satır (sat.) işaretleriyle gösterilmiştir.

A

B

C

Ç

D

E

F

G

H

I

İ

J

K

KAYNAMA. — BAZI MADDELERİN KAYNAMA NOKTALARI

Altın	2600°	Çinko	907°	Kurşun	1740°
Anilin	184,4°	Eter	34.5°	Kükürt	444,6°
Asetilen	—83,6°	Etil alkol	78,50°	Metil alkol	64,5°
Aseton	56,1°	Gliserin	290°	Naftalin	217.9°
Azot	—195.8°	Helyum	—268,9°	Neon	—246°
Benzen	79.6°	Hidrojen	—252,8°	Oksijen	—183°
Brom	58.8°	İyot	184°	Plâtin	4300°
Bütan	0.6°	Klor	34,1°	Propan	44,5°
Civa	356,9°	Kloroform	61,2°	Su	100°
				Toluven	110,5°

L

M

N

O

Ö

P

Q

R

S

Ş

T

U

Ü

V

W

Y

Z

Dördüncü Cildin Sonu